IOANNIS
LORINI
EX SOCIETATE
IESV THEOLOGI,

IN CATHOLICAS TRES B. IOANNIS, & duas B. Petri Epistolas Commentarij.

EDITIO NOVISSIMA: IN QVA adiecta non pauca recognito correctóque Commentario.

Accessit rerum, & cuiuscumque generis verborum, sententiarúmque Index locupletissimus.

LVGDVNI,
Sumpt. Iacobi Cardon & Petri Cauellat.
M. DC. XXI.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

IOANNES LORINVS CATHOLICO.

PVBLICVM priuato, particulari commune; partiario, ſectario, hæretico, ſchiſmatico, abſtento, infideli multo magis, Catholicum propriè attribui nec debet, nec poteſt. Cui ergo ego iure alteri, catholicè ſcriptas inſcriberem, quàm tibi Catholico, epiſtolas? Cautum hîc [a], non orthodoxo vel aue dicere, ne communicare videamur operibus eius malignis: ſcribitur filiolis, patribus, adoleſcentibus, infantibus, iuuenibus[b]: non ſeruilis conditio negligitur [c], non ſexus[d]: eduntur generalia fidei documenta, & præcepta de moribus. Patieris tamen, Catholice, laboris noſtri fructum ad alios deriuari; quos, eius qui te vocauit, exemplo, vis & aues ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire[e]: atque ſpiritu, & ſponſa cuiuis dicentibus, veni, ipſe etiam dicis, veni[f]. Amicum ſponſi dilectúmve Domini[g], cum ſponſæ viro[h] copulare placuit, Eccleſiæ columnas quidem[i], ſed Orientis alterum, alterum Occidentis præcipuum decus; vtrumque mutuæ caritatis vinculo magis familiariter aſtrictum[k]. Qui præcucurrit citius Petro[l], & prior nobis occurrit in ſchola, primas obtinet in commentario, ſed nullo Petri primatus vel ſecundum dignitatis, vel ſecundum temporis, quo ſcripſit, ordinem, præiudicio. Tu fide inſignem[m], notabilem caritate[n], ambos omni ornatos cumulatè diuino munere, καθολικῶς ama, cole, imitare, hoc eſt, communiter, perpetuò. Vale.

* * *

a 2. Ioan. verſ. 10.11.
b 1. Ioan. 2. 12. 13. 14.
c 1. Pet. 2. 18.
d cap. 3. 1. 7.
e 1. Tim. 2. 4.
f Apo. 22. 17.
g Ioan. 13. 23 c. 19 26. c. 21. 7. 20.
h Matth. 16. 18 19. Ioan. 21. 15. 16. 17.
i Gal. 2. 9.
k Luc. 22. 8. Ioan. 13. 24. c. 18. 16. c. 20. 3. 4. c. 21. 7. 20. 21. Actuū 1. 13. c. 3. 1. c. 4. 19 c. 8. 14.
l Ioan 20. 4.
m Matt. 16. 17. Luc. 22. 33.
n ſup. hīc g.

CLAVDIVS AQVAVIVA,
SOCIETATIS IESV
PRÆPOSITVS GENERALIS.

CVm Commentarios in epistolas Sanctorum Ioannis & Petri Apostolorum, P. Ioannis Lorini, Societatis nostræ Theologi, tres eiusdem Societatis Theologi, quibus id commisimus, recognouerint; & in lucem edi posse probauerint: facultatem concedimus, vt typis mandentur, si iis, ad quos pertinet, visum fuerit. In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus Romæ 11. *Martij* 1608.

CL. AQVAVIVA.

Facultas R. P. Prouincialis Societatis Iesu, in Prouincia Lugdunensi.

LVdouicus Michaelis Prouincialis Societatis Iesu, in Prouincia Lugdunensi, iuxta priuilegium eidem Societati à Regibus Christianissimis Henrico III. die x. mensis Maij, anni 1583. Et Henrico IV. nunc regnante 20. Decemb. 1606. concessum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiusdem Societatis hominibus compositos, absque illorum permissione imprimant; permittit Horatio Cardon, Lugduněsi Bibliopolæ, vt *Ioannis Lorini ex Societate Iesu Theologi, in Catholicas tres B. Ioannis, & duas B. Petri Epistolas Commentarios*, ad sex proximos annos imprimere, ac liberè diuendere possit. Datum Lugduni die 6. Maij 1609.

LVD. MICHAELIS.

Summa Priuilegij à Christianissimo Galliarum Rege obtenti.

HEnrici IV. Galliæ & Nauarræ Regis diplomate cautum est, ne quis in suo regno, aliisve locis ditioni suæ suppositis, intra proximos annos decem à die concessionis præsentium inchoandos, excudat, vendat, excudendum vendendúmve quovis modo ac ratione conetur, librum, qui inscribitur, *Ioannis Lorini ex Societate Iesu Theologi, in Catholicas tres B. Ioannis, & duas B. Petri Epistolas Commentarij*, vno Horatio Cardon, Bibliopola Lugdunensi, excepto, cuíve ipse concesserit: sub pœnis originali diplomate contra delinquentes expressis. Datum Lutetiæ, die 23. Februarij, Anno 1609.

Sic signatum.

De mandato Regis.

BRVLART.

IOAN.

IOANNIS LORINI E SOCIETATE IESV IN EPISTOLAS IOANNIS CATHOLICAS.

PRÆFATIO.

De sacro Epistolari scribendi genere.

CAP. I.

COMMVNIS omnibus Apostolorū Epistolis quæstio: tamen hic expedienda, cum similibus nonnullis, vbi genus id Scripturarum sacrarū commentandi, post Apostolicam historiā, & Ecclesiasten, principium facimus. Neque verò thesim proferam longiùs, vt de omni scriptionis epistolaris genere disseram. Recentiores hoc in argumento versati cum laude sunt, Roccus Perusinus, Aldus Manutius, Ioānes Voellus noster, Ludouicus Viues, Franciscus Niger, vt Libanium [a] antiquiorem prætercam; apud quem dicitur Epistola *congressus absentis cū absente per literas* (quæ Ciceronis [b] quoque definitio est) & Demetrium [c], aliósque. Si placent ex nostris antiqui, malim laudare Catholicos, Basilium [d], Naziāzenum [e]; Ignatium [f], Ambrosium [g]. Primus inter maxima Dei dona reputandum censet, quòd quàm lōgissimè propter locorum distantiam seiunctis, per literatum alloquium mutuò coalescere fas sit. Eadem penitus & his plura sunt apud Theodoretum [h], qui addit *sermonis vehiculum fieri iam non linguam, sed manum*. Refert Athenæus [i] Poëtam vocasse *epistolam naturam fœminam: eius filias literas, quæ tametsi mutæ, loquantur tamen absentibus, quibus fœlicia optamus: quod si quis ad nos venerint, & præsentes adsint, legentem non audient.* Miratos accepimus (nostro sæculo) Indos loquentem papyrum, vt ipsi ruditate quadam ingenij putabant.

Secundus de nostris qualem oporteat epistolam scribi præscribit, non prolixiorem, breuioremve, perspicuam, nec illepidam, inornatam, incultam, inuenustam: sed neque nimia satiātem conditura. Tertius nominat Epistolam ceu portum secundum, & commodam stationem. Quartus docet epistolarum eiusmodi vsum esse, vt disiuncti locorum interuallis, affectu adhæreamus, vt inter absentes imago refulgeat præsentiæ, & collocutio scripta separatos copulet: vt etiā cum amico misceamus animum, & mentē ei nostram infundamus. Confirmat id Pauli exēplo, qui suis epistolis fidem infudit populorum mentibus, atque ad integros & confertos scripsit populos.

a Tract. proprio. *Epistola quid.* b lib. 2. ep. 2. ad Curionem. c [illegible] d epist. 55. e epist. ad Nicobulum apud Manutium. f epist. 4. g lib. 8. ep. 65. ad Sabinum edit. Rom. & lib 7. epist. 45. h Orat. 4. de prouid. i lib. 10. cap. 27.

Epistolarū commoda.

Eadem ratio de cæteris Apostolis, quorum extant epistolæ; imò & de quibusuis aliis; quia epistola, non ab Atossa primùm Persarū regina, sicut Hellanico visum Alexandrinus Clemēs refert [k], & Tatianus [l] sed multo antè, inuēta est, vt, quod ait Cicero [m], *certiores faceremus absentes, si quid esset quod eos scire, aut nostra, aut ipsorum interesset.* Citat quoque Turpilium Comicum Hieronymus [n], asserēntem *quòd sola res est, quæ homines absentes præsentes facit, vicissitudo literarum.* Laudat verò sententiam istam, & confirmat, vel rudium illorum Italiæ hominum quos Ennius appellat cascos, exemplo. Nec alibi verò magis mores appatent scribentis, quem tibi vidêris ceu in speculo conspicere, vt loquitur Eusebius [o], Paulinus [p], Sidonius [q], cuius & illud [r], *qui probus est scriptis, probus est moribus.* Cassiodorus [s], & Hieronymus [t] vocāt imagines ingeniorum: & oratio dispar moribus vix potest inueniri, ait [u] idem Cassiod.

Porro sacræ, quas dixi, Apostolorum epistolæ (non enim nunc generali contentus elogio illo sum, quo quamlibet diuinitus traditam Scripturam, Dei vocat epistolam Antonius [x], Augustinus [y], Gregorius [z], Chrysostomus [a], Macarius [b], Auctor de salutaribus documētis apud Augustinum [c], quò alludit etiam Basilius [d] appellās *emissa de cælo dona*, & eundem innuit Ephrem [e] modum loquendi) propriæ atque peculiares vidētur nouę legi, in qua præter Euangeliorum, & Actuum Apostolicorum breues historias, ac Apocalypsim (quæ formam quoque gerit Epistolæ) vna supra viginti continentur. Videlicet arctum magis vinculum charitatis nūc viget: scribunt namque inuicē amici, copiosior Spiritus sancti gratia communicata ad faciliùs dictandum, & præscribendum, quæ moribus conducunt, & mysteriis: Prophetæ visa, auditáque quodāmodo tāiùm trāscribebant, & referebant, maius veritatis per orbem latiùs propagandæ & desiderium & præceptum. Fauet paronomasia τῶν ἀποστόλων, καὶ ἐπιστολῶν.

Epistolæ noui Testamenti quot.

Quòd enim Apostoli loca multa prædicando Dei missu peragrarēt, decebat, vt quos coràm remisere non possent, ad eos monita scripta trāsmitterent. Lex vetus Hebræis vnis data erat, qui si

Cur tot sint in nouo Testamento epistolæ.

k 1. Strō. c. 9. l Orat. ad Græcos Tom. 4. Bibl. Patrum. m 2. famil. ep. in 4. n epistol. 42. o 4. Hist. c. 23. p ep. ad Pammachium. q lib. 7. ep. vlt. r lib. 3. ep. 13. s Præfat. variarum, & lib. 6. ep. 9. t epist. 141. *Oratio dispar moribus non inuenitur.* u in Præfat. x apud Athan. in vita. y Conc. 2. in Psal. 90. z lib. 4. ep. 14. a Hom. 3. in 2. ad Thess. b Homil. 39. c. c. 9. tomo 4 d in Psal. 59. e Tom. 1. Ser de patien. & consum. sec.

quando regiones alias incolerent, quotannis Ierosolymam religionis causa minimum semel repetebant. Familiariùs etiam egit nobiscum Deus per epistolas, velut cum amicis; cum Hebræis tanquam cum seruis per conseruos præcipiendo ac minitando. Egebant quoque Christiani vexati hæresibus, & persecutionibus epistolarum consolatione, atque doctrina. Hanc postea secuti sunt rationem tot Patres, tot Pontifices, qui de controuersis rebus per literas responderunt, aut religionis, morúmque dogmata stabiliuerunt. Hinc est quòd Themisontem scribit apud Eusebium [a] Apollonius secta Cataphrygam, vt apostolicæ quidpiam sumeret auctoritatis, ausum scribere Epistolas Ecclesiasticas, id est, ad omnes Ecclesias.

a Hist. c. 17. vel 18.

Paulus cur plures alijs epistolas scripserit.

Cur plures Paulus viuus epistolas ediderit, causam aliàs [b] recitaui, quam Cyrillus [c] Ierosolymitanus assignat: præterea [d], quare libentiùs, sæpiúsque Pauli Ecclesia proponat epistolas in officio diuino: denique, qua de causa nomen sit impositum epistolæ cuiuis scripturæ, ab Euangelio diuersæ, quæ legitur in Missa. Quamquã nec dubitant nonnulli [e], quando Paulus suum nominat Euangelium [f], epistolas ipsas intelligere, quas mittit; quod equidem illibens concedo; sed potiùs aut de prædicatione, aut de codice, quem, ipso auctore & approbatore, scripsit Lucas. De toto capitis argumento Salmeronem [g] leges: numerum, idioma, canonicam auctoritaté omnium epistolarum modò non persequar: sunt id alij diligenter satis executi [h]. Etsi verò laus epistolæ vna celebratur, vt sit breuis; (sinistrã legentis implere Seneca [i] vetat manum) non est existimandum illa carere Apostolicas.

b Act. 9.
c Cathec. 10.
d Act. 1. cum de Matth.
e Salm. Tom. 1. Proleg. 13.
f Rom. 2. & 1. 1. Corint. 15. & alibi.
g Tom. 13. disput. 1.
h interpretes & hæresiol.
i epist. 45.

Non minus est longum, de quo nil demere possis [k], vel. *Non sunt longa, quibus nil est quod demere possis.* & *saculator*, inquit, hac de re præcipiens Nazianzenus [l] *non minus peccas si infra, quàm si suprà telum mittas* [m]: & breuiloquus Homerus maximè, quia de plurimis paucas edidit syllabas, ita vt hoc sit Laconica breuitate vti. Hieronymus [n] libri nomine interdum epistolã intelligit, fortasse quòd longiorem Demetrius epistolam non epistolæ nomine, sed libri vocandam tradat.

k Ouid.
l ep. ad Nicobulum.
m idem ep. 4. *Hieronymus libri nomine epistolam intelligit*
n epist. 4. inter epistolas Augustini.

De nomine *epistola* nil opus dicere à mittendo, quod ἐπιστέλλειν valet, deducit; quòd imitantes Galli vocant *vne missiue*. Nomen aliud est *literarum*, vel minus eleganter *litera*. Huius rationem reddit Lipsius [o], ob eminentiam, quódve celeberrimus literarum sit vsus, vt per eas conueniamus absentes. *Syllabas* quoque pro epistolis apud medij sæculi scriptores ecclesiasticos reperio.

o lib. epistolaris institutionis.

De nominibus Canonicarum, & Catholicarum epistolarum.

CAP. II.

OMNES post epistolas Pauli aliorũ Apostolorum in Canonem relatæ epistolę, Græcum in bibliis Titulum gerunt τῶν καθολικῶν, catholica: Latiua Sixtiana retinuerunt eundem, licet nõ appinxerint nisi primæ, quæ est Iacobi; & vltimæ, quæ Iudæ: Regia etiam priori Petri: Complutensia solam Iacobi cum Titulo nominant, & quidem Canonicæ: Ioannes Benedictus canonicam vocat Iacobi, & Petri primã. Alij Codices tum impressi tum manuscripti vnam ex his rationem sequuntur; præsertim Complutensium Nostris emendatis Vatablus fauet, atque Clarius: legi manuscriptos anepigraphos, solis contentos Auctorum nominibus. Prologus in has septem epistolas Hieronymi nomine præfixus Canonicas, tamen libro de viris illustribus Hieronymus [a] Catholicas perpetuò vocat. Apud Latinos antiquiores Patres [b] (Idacio excepto qui Canonicas vocat, citans locũ ex 1. Ioannis, ac opponens Paulo, & Euãgelio, & præter Iunilium [c] & Anacletum [d] Papam: & officium Ecclesiasticũ in festo SS Simonis & Iudę [e], vt omittam non adeo veteres, id est, quingentis retrò ab hinc annis, vt [f] Petrũ Blesensem, & Alex. III [g]. postea Innocentium III [h].) Tertullianũ, Cyprianum, Ambrosium, Augustinũ, Conc. Carthag. III. [i] Gregorium, Bernardum, aliósque, necnon apud Græcos dum citant earum testimonia, neque Canonicarum neque Catholicarum vox apponitur: Græci (dempto Canone vltimo ex Apostolicis, in quo nullus est titulus) dum librorum sacrorum Catalogum texunt, καθολικὰς appellant. Athanasius [k], Amphilochius [l], Nazianzenus [m] (ἑπτὰ δὲ καθολικαί, inquit, quod Billius epithetũ Latinè non reddidit) Cyrillus [n] Ierosolymitanus, Damascenus [o], Nicephorus [p], Eusebius [q], Leontius [r], Exadnocatus Byzantinus, Concilium [s] Laodicenum (in quo mendosè quidam Codices Canonicas habent) Isidorus sic vocat epistolas Petri. Clemens Alexandrinus in commentario super Epistolam Iudæ, Catholicam eam vocat. Cassiodorus [t] nõ has propriè ac solas septem, sed simul quæ Pauli sunt nomine communi Canonicarum Epistolarum insignit, sicut & alios aliij sacros libros. Paullo recentiores interpretes vsurpant, vt peculiare his epistolis hoc nomen, vt Lyranus, Petrus Aureolus, Hugo Cardinalis, Carthusianus, qui rationem reddũt, vel quòd ad Canonicam scripturam pertineant: vel quoniã Auctores Canone comprehenduntur sanctorũ, cùm sint Apostoli: vel quia continent Canones, ac regulas credendarum & agendarum rerum.

a Cat. 47.
b aduersus Varimadum.
c 1. de partibus diuinæ legis. cap. 6.
d epist. 2.
e ad matut. lect. 4.
f Ser. 44-46.
g in instit. ad Soldanũ Iconij.
h in Conc. Later. cap. 1.
i cap. 47.
k in Synopsi & in ep. heortastica.
l in iambis ad Seleucum 10. 8. Bibliot. Patrum.
m Heroico carm. de libris sacris. & orat.
n 6. de Sp. S.
o Catech. 4. illuminato.
n 4. de Fide. c. 18.
p lib. 2. c. 45.
q 2. Hist. c. 22.
r de sectis actione 2. To. 4. Bibl. Patrum.
s Cano. vlt.
t de diui. lectio. c. 8.

Cur Canonica nominantur.

Quamuis autem, inquit Carthusianus, *Pauli quoque istis de causis Canonica dici possint epistolæ, eam sibi vendicarunt alia appellationem, vt sicut vnus suas auctor Paulus, ita nomẽ vnum illas designaret.* At suspicantur Iodocus [u] Clictouæus, Feuardentius [x] & alij, imperitia scriptorum factum esse, vt commutatis aliquibus mediarum syllabarum literis [y], pro Catholicis epistolis Canonicæ dictæ sint. Nõ hoc ausim affirmare, tum propter citatum Hieronymi prologum, tum propter Concilium Romanum sub Papa Gelasio, quod vtitur eadé voce, tum propter alios & Codices, & auctores, quos dixi; quibus adde Origenem, & Dionysium Alex. apud Eusebium [z]. Lege in Concilio Antiocheno sub Iulio Papa primo, Canonem octauum, quo Presbyteris, qui sunt ἐν ταῖς χώραις in regionibus, prohibetur dare κανονικὰς epistolas, præter quàm ad vicinos episcopos. Permittitur autem Chorepiscopis vt dent etiam εἰρηνικὰς, pacificas. vbi vna interpretatio, *pacificas*, vult esse generales, alia, easdem cum formatis. Sed Gratianus [a] videtur intellexisse per pacificas commẽdatitias, eásque distinxisse à formatis: non hic disserã hac de re, tantùm dico Canonicas eandem significationé præ se ferre in eo Concilio cum Catholicis (quales Dionys. Alex. dicitur scripsisse) i. generalibus: quæ etiam dicuntur encyclicæ. i. *circulares*, & *ecclesiastica*. Atticus (post Concil. Chalced.) formatas ait easdem esse cum Canonicis, congruit significatio: canon enim Græcè, Latinè est forma, re-

u in Damasc.
x in epistol. Iacobi.
y 6. etymol. c. 1.
z lib. 6. c. 19. lib. 7. c. 20.

Litera pacifica & formata an eadem fuerint.
a dist. 18. c. 9. 5. inter Episcopos.

gula,

gula,norma. Dicebantur quoque communicatoriæ, eædem nempe cum pacificis, vt est apud Theophilum [a]: lege Baronium [b], Gerardum [c], Rodolphum,& Petrum [d] Gregor. Ioannem Saronem in Sidonium [e] Apollinarem [f]. Suetonius formales literas vocat. quæ vna similique forma, vna eadem de re scribebantur ad plures. Cassiodorus [g] canonicas: Epiphanius [h], aliique ἐγκυκλίους circulares, & encyclicas. Nonnullæ quandoque canonicæ nominantur, quòd canones Ecclesiasticos tradant, cuiusmodi quam scripsit ad Latoium Nyssenus; vel sunt in canones relatæ,vt Gratianus [i] meminit.

Porrò quare Catholicum nomen, quod est sine dubio magis frequens, his datum sit epistolis, illam Oecumenius [k] causam affert, & antea citatus Leontius,atque Isidorus [l], quòd nō ad vnam scribantur gentem, velut Paulinæ, sed generaliter ad omnes.Cum Oecumenio plures alios Græcos patres consentire credendum est, quorum ille nectit ex sententiis commentarium. Leontius profitetur ex ore se loqui Theodori abbatis, & doctissimi philosophi. Obiiciunt quidam [m], epistolam ad Hebræos,quæ titulo destituta est peculiaris gentis, priorem ad Corinthios,in qua Paulus non ijs dumtaxat, sed & *omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi,in omni loco ipsorum, & nostro*,scribere se dicit [n]: secundam & tertiam Ioannis,quas ille priuatis dedit personis. Et [o] maxime,quam vt ad Parthos scriptam citant Hyginius [o] Papa, Ioannes II. P Augustinus [q], Idacius [r], Possidius [s]. Verùm plures interpretantur eos solùm qui comprehendebantur intra Corinthiorum Ecclesiam Paulum intelligere: Hebræi toto sparsi orbe erant:vltima ratio difficilior est; attamen dubium non est his epistolis eadem hæsit appellatio, quia cæteris,quibus magis congruūt, coniunctæ sunt in primæ titulo Parthi propterea fortsan à nonnullis expressi sunt, quòd Electa, ad quam est secunda,crederetur Babylonica,Parthis siue Persis finitima, non quòd ad illos propriè scripserit Ioannes illam, vt neque ad solos Ponticos Petrus priorem,licet eo titulo citetur à Tertulliano [t],Cypriano [u],Cassiodoro [x]. Vnde non habuit idoneam causam dubitandi Sixtus [y] Senensis, an quæ citat Augustinus [z] verba quæ hac epistola continentur, tanquam ex ea,quæ sit ad Parthos,pertineant ad istam vel ad aliam eiusdem Ioannis, quæ modò non extet. Fateor ideò præterea Catholicas dici, quoniam passim ab omnibus & vbique receptæ sunt, ceu diuinæ, sacræque scripturæ: tum quia ipsomet numero septenario, qui maximè refert vniuersitatem,indicant vniuersalem doctrinam. quam continent,& vniuersales,vt ita dicam,personas,id est, Apostolos,à quibus editæ sunt.Sed hę nimis etiam generales causæ videntur, nec minus Paulinis epistolis conuenientes, quæ duplicato contentæ septenatio,& eius qui peragrauit,si quis alius, orbem vniuersum, maximè Catholicarum mererentur cognomen, & quandoque vocantur omnes diuinæ epistolæ Apostolicæ. Postremò nihil refert quòd in emendatis Latinis Bibliis Catholicæ vox imposita solùm legitur epistolæ Iacobi, & epistolæ Iudæ. Nam ea his extremis idem de mediis epistolis iudicium fieri voluerunt: sicut Codices qui sic dumtaxat, vel Iacobi nominanerunt epistolam,vel etiam primam Petri, contenti vnum alterúmque huius posuisse appellationis exemplum.Idem aio de Clemente Alexandrino, cuius in commentario sola canonicæ nomē habet epistola Iudæ, vltima de septem: sed eum titulum præfixit opinor Latinus aliquis,vt & ad commētarios DiDymi, principio eorum quos fecit ad omnes, quas vocat ille Canonicas.

---

a 2.Paschali. b Tom.2.annal.pag 96. 97. c lib.de lit. Can. &c. d 16.de repu. cap.3. e lib.6.epi. 8. lib.7. ep 2. f in Domit. c.13. g 2. variar. ep. in 24. h chæt. 39. i c.in Canonicis.d.19. k in epi. Iaco. l 6.etym. ca. m Salmeron in ep.Iacob. disput.1. n 1.Cor. 1.2. o epist.2. p ep.2.ad Valer. q 2.q. Euang. cap.39. r de Trinit. s in indiculo librorum Augustini. *Cur duæ Ioannis epistolæ Catholicæ nominantur.* t in Scorpiaco. c. 12. u 3.ad Quirinum c. 36. & 37. & 39. x instit.diui. lib.1.c. 8. vt citat Pamelius in Cypr. Ego non reperio. y 2.Bibliot. in Ioanne. z citato loco. *Cur Iacobi & Iudæ epistola Catholica nominatur.*

De ordine inter epistolas Catholicas, déque aliis ad easdem spectantibus.

CAP. III.

Vix est ex iis qui digerunt ordine Canonicos libros,qui septem istas epistolas non sic disponat, Iacobi vnam;(Eusebius [a] disertè nominat primam,atque Nicephorus [b])duas Petri,Ioannis tres, vnā Iudæ, & Athanasius quidē in vnum librum separatum eas coniicit. Vbi dignitatis habita ratio non est, vt neque cùm post Matthæum ante Ioannē Marcus,ac Lucas Euangeliorū scriptores positi sunt. Notauit Hieronymus in Prologo hunc in vetustioribus Latinis Codicibus errorem, correxit que iuxta Græcos,*qui integre*,inquit,*sapiunt, & fidem rectam sectantur*. Si quis tamen modò eum, qui Hieronymo enumeratione displicet, ordinem teneat in epistolarum enumeratione simplici, sicut facit Augustinus [c], Carthaginense III [d].Florentinum [e], & Concilium Tridentinum [f], nullam reprehensionem merebitur:nam & Innoc. I. Ioannis Epistolas tres primo ponit loco, tum Petri duas: deinde vnam Iudæ:postremo Iacobi. Ad tempus respexerunt, vt quidam putant [g], qui volumen Euangeliorum & epistolarum petexuerunt,quo quisque tempore Auctor scripserit prior, & argumentantur ea morte Iacobi minoris,quę Petri præcessit mortem. Non concludit hoc argumentum, quoniam prima Petri epistola scripta ci e ditur anno Christi quadragesimoquinto,licet secunda anno sexagesimo septimo: Iacobus mortuus anno sexagesimo tertio: Iudas imitari videtur secundam Petri, & idcirco posteriùs scripsisse,at omninò postremus Ioannes scripsit [h]. Quare tempotis huius ratione præponenda esset prima Epistola Petri, deinceps Iacobi, tertio loco secunda Petri, rum Iudæ, postremo, quæ sunt Ioannis, sed verisimile tamen fit Iacobum priorem scripsisse, etiam Petro, licet ante ipsum sit mortuus. Nec illa admodum necessaria ratio [i], sicut Euangelium Iudæis ante alios prædicatum, eorúmque scriptum idiomate à Matthæo, locum primum inter alia Euangelia obtinuit, ita conueniens fuisse, vt prima locaretur in epistolis Canonicis,siue Catholicis, quam Iacobus edidit peculiaris Iudæorum Episcopus, & doctor, qui scripsit duodecim tribubus: Petrus proselyti: Ioānes his qui conuersi sunt immediatè de Gentibus.Nam cur,si non epistola Pauli ad Hebręos, (quia is Doctor Gentium fuit) primum tenet locum inter eius epistolas: hic saltem Petri primæ, tum ne seiungantur,& eiusdem secundæ,non assignantur, qui Apostolus vocatur Circumcisionis [k]?Neque verò alia de causa Matthęus,aliique Euangelistæ, quàm propter ordinem in scribēdo temporis,eo modo dispositi sunt,quem videmus, & non quia Matthæus Hebraicè scripserit: (de hoc ambigunt quidam,licet immeritò) quamuis alium nonnullos codices ordinem seruare non ignoro. Plurimùm hac in re momentum facit auctoritas, quam tectè faciunt, qui quibus pos-

a 2.Hist.ca.. b 2.Hist.c.38. *Ordo Canonicorum epistolarum quis seruandus potest.* c de Fide & operib. c. 14. d cap.47. e in decreto Armenis dato. f sess.4. in decreto de Canon. Scripturis. g Salm. Tom. vlt.disp.1. & Hugo Card. h Baron.Tom. 1.Annal. i tradit ab eodem Salm. sup. & ab Hugone Card. k Gal.2.8.

sunt nituntur illustrare rationibus. Mysticas de septenario earundem, & auctorum quaternario numero afferunt praelertim Hugo Cardinalis, & Lyranus: aguntetiam de laudibus, varioque argumento. Satis sit quod ad laudes pertinet, Hieronymi [a] elogium, tam mysticas esse has epistolas, quàm succinctas,& breues pariter, ac longas: breues in verbis,longas in sententiis,vt rarus sit, qui non in earum lectione caecutiat. Sic Bartholomaeum Dionysius [b] diuinum refert Apostolum dixisse, & multam Theologiam esse, & minimã: & Euangelium latum,& magnum, & iterũ correptum. Auctores noti sunt, potissimum primi rtes, quos columnas Paulus [c] nominat: de ilde, ac de Iuda,consule quae diximus in Historia Apostolica [d].

a epist. 103.

b de myster. Theol. c. 1. Theologia multa & minima, & Euangelium latum & correptum dictum.
c Gal. 2. 9.
d cap. 4. Act.

Qui lucubrationem factam pro communi vtilitate Ecclesiae, docent Theologi, Doctoris aureolam promereri, facilè concedent eam istis Apostolis,vel hoc nomine, quòd adeo salutarem sacrámque doctrinam scripto tradiderint, ac veluti ab epistolis ipsimet Spiritui sancto extiterint. Etenim licet docendi munus Apostolatui sit necessariò illigatum, non tamen officium scribẽdi, quo constat non omnes esse perfunctos.

Aureola Doctorum his competit Apostolis.

Qua lingua scriptae sint Epistolae, non solet in dubium teuocari, passimque vt rem compertam ponere cuncti videntur, fuisse Graecam: quia licet Iacobus Hebraeis scriberet, hi orbe toto dispersi erant,& Graeco id temporis tritissimo sermone, vel vtebantur,vel eum intelligebant. Eadem, ac potior quoque de Petro ratio, qui ad aduenas seu proselytos mittebat epistolas, licet etiam ad fideles immediatè conuersos de Gentilismo. Multò maxima de Ioanne, nec non de Iuda. Imò non defuerunt [e], qui Matthaeum de Hebràico Graecè conuersum dicerent ab hoc Iacobo: sed & qui nec epistolam ad Hebraeos, nec Euangelium Matthaei aliter quàm Graecè condita ab Auctoribus suis, tum ob eam rationem, quòd notior illo tempore lingua Graeca foret, tum praeterea, quoniam hac ipsa lingua scripturas Hebraei legerent in Synagogis, tum quia citarét iidem testimonia scripturarum ex interpretatione Septuaginta. Sed hoc nunc non agimus.

Qua lingua scripta sint hae epistolae.

e Athanas. in Synopsi de Ioanne aut Theophylact. in Matth. indicant alij de Barnaba quidam ab ipsomet Matth. Hu. sym. de vir. illust. docet non constare à quo.

De Ioannis epistolis, an sint in Canone sacrarum scripturarum.

CAP. IV.

PERGIMVS ad Ioannem nostrum accedimus. De prima nullum legi, qui dubitaret, excepta nonnulla eius particula, de qua in c. 5 sed de secunda tantùm,& tertia, quem admodum neque priorem Petri qu spiam deprehend:tur in dubium teuocasse. *Canonica est ista epistola* (inquit Augustinus [a]) *per omnes gentes recitatur, orbis terrae auctoritate retinetur, orbem terrarum ipsa aedificauit.* Dubitationis dictae meminit Hieronymus [b], quòd alius haberetur Ioannes senior ab Apostolo, qui senioris titulus praenotatur his epistolis. Citat Papiam de duplici Ioanne praeter Hieronymum, Eusebius [c], qui pariter testis est [d] receptas absque cunctatione Petri ac Ioãnis primas epistolas. Scribit [e] etiam Origenem dubitauisse Erasmus [f] audacter negauit esse Ioannis Apostoli: nec non Luterus [g], Brentius [h], Kemnitius [i], Centuriatores [k]: Caietanus [l] quoque dubitat de auctore, atque praeterea, esse minoris auctoritatis. Caeterùm praeter testimonia Conciliorum, ac Patrum allata cap. 1. connumerantium has epistolas inter Canonicos libros, atque nominatim velut ab Apostolo Ioanne compositas, quod est item in Concil. Trident. [m] & Florent. [n] Citant secundam Cyprianus [o], Tertullianus [p], Irenaeus, & tertiam Dionysius [q]: vtramque Hieronymus [r]. Epiphanius [s] mentionem quoque facit plurali numero epistolarum Ioannis, quas sicut Euangelium,& Apocalypsim, ex eodem sancti Spiritus dono nobis impertierit. Idem facit Innocentius [t]. Ambrosius [u] eodem modo loquitur, cùm dicit iam senem coepisse scribere Euangelium,& epistolas,& cùm resurgeret Apostolum sic scribere. Seniorem scripsisse: atqui hunc titulum habent epistolae istae. Adde Clementem Alexandrinum [x] (qui citans primam, vocat maiorem epistolam, indicans sine dubio aliam, vel alias) ac Didymum Commentariis exposuisse plures: illum cum prima secundam: hunc etiam tertiam Ioannis epistolam. Tandem Beda [y], postquam retulit allatam superius dubitationem, subdit: *Sed nunc generalis Ecclesiae consensus habet quòd has quoque Ioannes Apostolus scripserit*, quia reuera multam verborum,& fidei similitudinem cum prima eius epistola ostendunt, & simili zelo detestantur Haereticos. Id ipsum comprobat styli similitudo, imò locutionum earundem repetitio in secunda, & tertia, quae leguntur in prima. Scribit in prima [z], *non mandatum nouum scribo vobis, sed mandatum vetus*: in secunda [a]: *non tanquam mandatum nouum scribens vobis,sed quod habuimus ab initio*. In prima [b], *omnis qui negat Filium, nec Patrem habet: qui confitetur Filium, & Patrem habet*: in secunda [c]: *qui recedit, & non permanet in doctrina Christi, Deum non habet: qui permanet in doctrina Christi, hic & Patrem & Filium habet*: in prima [d], *omnis qui ex Deo natus est, peccatum non facit*: in tertia [e], *qui bene facit, ex Deo est: qui malè facit, non vidit Deum*: in prima [f], *multi pseudoprophetae exierunt in mundum: in hoc cognoscitur Spiritus Dei, omnis Spiritus qui confitetur Christum in carne venisse, ex Deo est, & omnis qui soluit Iesum, ex Deo non est, & hic Antichristus est*: in secunda [g], *multi seductores exierunt in mundum, qui nõ confitentur Iesum venisse in carne; hic est seductor & Antichristus*: in prima [h], *haec est caritas, vt mandata eius custodiamus*: in secunda [i], *haec est caritas, vt ambulemus secundum mandata eius*. Postremò, quemadmodum in prima crebrò charitatẽ inculcat, dilectionem, veritatem, sic in secunda & tertia, non alius quoque dixit in tertia [k], *nosti quoniam testimonium nostrum verum est*, quàm qui in Euãgelio de se scribens in tertia persona [l], *verum est testimonium eius, & ille scit quia vera dicit*: & [m] *scimus quia verum est testimonium eius*. Adiice, quòd Ecclesia tempore Paschali duas has epistolas nomine Ioannis publicè recitat in officio diuino.

Neque verò vel Papias apud Hieronymum, vel Hieronymus ipse dixit non esse Ioãnis Apostoli, sed meminit solùm duos idem Ioannis nomen habuisse;& Hieronymus citatur vtrãque, vbi ex sua ipsius loquitur sententia, praefatur, *Clangat tuba Euangelica, filius tonitrui, quem Iesus amauit plurimum, qui è pectore Saluatoris doctrinarum fluenta potauit*. Eusebius item dubitationẽ de epistolis ponit, se dubitare non significat. Certè si qui dubitarunt Catholici antiquiores, post tot aliorum & Ecclesiae ipsius consensum desinerẽt dubitare. Elias [n] Cretensis cùm Nazianzenus ci-

Sp. ho'a Ioannis prius Canonicae & prima Petri.

a Tract. 7. in 1. epist. Ioan.
b de scrip. Eccles. in Ioãne, & in Papia.
c 3. Hist. 1. 25. & c. vlt.
d ibid. cap. 25.
e lib. 6. c. 19.
f in annotat. & in prologis harum epist.
h in Confess. Wirtemberg.
c. de sacr. Scr.
i in exa. Cõc. Trid. sess. 4.
k Cent. 1. lib. 2. c 4 col. 55.
l in Commẽt.

m sess. 4.
n in vnio. Armen.
o in lib. 2. sententiarum Cõc. Carthag. c. 81.
p de praescrip. cap. 33.
q de caelesti Hierar. c. 3.
r epist. 85. refertur dist. 95. cap. legimus.
s Haer. 51. sub finem.
t epist. 3. ad Exuperium.
u in Psal. 36.
x 2. Strom. c. 6.

y in Comm.

z 1. epist. 2. 7.
a vers. 4.

b 1 ep. 2. 23.
c vers. 9.

d 1. ep. 3. 9.
e vers. 11.

f 1. ep. 4. 1. 3. Conferuntur sententiae in prima & secunda Ioannis.

g vers. 7.

h 1. epist. 5. 2.
i vers. 5.

k vers. 12.

l Ioan. 19. 35.
m Ioan. 21. 24.

Papiam Ioannis has esse epistolas non negat.

n In ora. 4. Nazianz. de Spiritu sancto.

tans Ioãnem nominat numero multitudinis epistolas eius Catholicas, notat Atticè locutũ, cùm vna tantùm sit Ioannis epistola Catholica, forsitan alias duas quæ scriptæ sunt priuatis personis, non censuit Elias vocandas catholicas, vt sanè vocari propriè non deberent.

Ioannes cur Senior dictus.

Potuit verò Senior appellari, quòd post omnes viuos Apostolos, ad extremam vsque peruenerit senectutẽ. Fortasse sic ipsemet voluit seipsum appellare in epistolis, quas magis familiariter scripsit, ac velut priuatus; sicut Paulus agens cum Philemone, senem se nominat [a], & non Apostolum. Valet id etiam nomẽ ad conciliandam beneuolentiam, studiũmque monita libentiùs recipiendi [b]: propter sapientiam enim Presbyteros nominari docuit Anacletus Papa [c]. Nec minor est æstimatus refugiens Apostolum se scribere, *ενεγηρα*, inquit Ambrosius [d], *quadam suppeteret gratia senectutis*. Probabile prætereà, Presbyterum Ioannem vulgò vocatũ in Asia, cuius potissimum regebat Ecclesias, non ob ætatem dumtaxat, sed etiam propter præfecturam Apostolicam, & episcopalem. Nam demonstraui in Historia Apostolica [e] eosdem dictos Presbyteros, & Episcopos. Petrus quidem dirigens orationem ad Ecclesiarum præfectos, rectoréſque maiores, ac minores, vnde Syrus interpres notat recitari patrem eam epistolæ primæ Petri Dominica 14. post Pentecostem in creatione Episcoporum, hoc modo eos alloquitur [f], *Seniores qui in vobis sunt, obsecro consenior ego*. vbi apparet quoque Petri facilitas & modestia, non eius magis primatui præiudicãs, quàm Christo, cùm se Patrem nostrũ, atque ministrum & nominauit [g], & exhibuit [h]. Beda hæc obseruat omnia de senioris voce in Commentario epistolæ Ioannis secundæ. Lege Card. Bellarminum [i], Georgium Ederum [k], Melchiorem [l] Canum, Ambrosium [m] Catharinum, Michaëlem [n] Medinam, Sixtum [o] Senensem, Salmeronem [p].

Hic occurrit argumento de fœmina, cui secunda inscripta epistola est, non esse indignum Apostolo, quoniam *apud Deum non est masculus, neque fœmina* [q]: fœminas in vtroque Testamento laudissimas extitisse: fœminis epistolas multos postea sanctos dedisse, Ignatium, Cyrillum Alexandrinum, Basilium, Chrysostomum, Ambrosium, Augustinum, Gregorium, Fulgentium, Bernardum, maximè verò Hieronymum, qui sui quoque rationem instituti prolixè reddit [r], interponẽs laudes muliebris sexus. Difficultatem prætereà facere posset, quòd nulla mentio in prima epistola sit eorum ad quos missa, nec mittentis nomẽ exprimitur, nec salus ascribitur. Sed hæc in caput sequens reseruanda.

a vers. 9.
b Iob 12. 12. Eccl. 6. 35. & 8. 9. 10. 15. 12.
c ca. fin. d. 84.
d in Psal. 36.
e c. 4. & c. 13. & c. 10.
f 1. epist. 5. 1.
g Matt. 20. 28. Ioan. 10. 17.
h Ioan. 13. 2.
i de Verbo Dei c. 18.
k Oecon. Bibl. lib. 4. post tabul. 78.
l 2. de locis Theol. c. 11. ad 10. argu.
m lib. 1. contr. Caiet.
n 6. de Fide c. 11.
o 5. & 2. Bibl. in Ioanne.
p Tom. vlt. in 2. epist. Ioan.
q Gal. 3. 28.
r Cur ad fæminas Ioannes scripserit. epi. 140. ad Principiam.

Ad quos epistola prima sit scripta, cur careat titulo, & salutatione.

CAP. V.

Ad quos sit missa prima Ioannis epistola.

ATHOLICÆ nomen epistolæ, sicut c. 2. demonstratum est, hoc importat, vt vniuersitati fidelium, non distinctè, certæque Prouinciæ scripta sit. Eodem loco monuimus apud nonnullos citari cum titulo ad Parthos, ex quibus in Pentecoste cum Spiritus sanctus missus est, adetant Ierosolymis nonnulli [a]. Videri quoque possent Ephesij, quibus & Paulus dedit epistolam, qua ipsos laudat, & vbi diutius Ioannes vixit, ac sepultus est. Vtrisuis conuenit, quod Ioãnes scribit [b], *eos vnctionem habere*; nec *nouum mandatum, sed vetus, quodque habuissent ab initio, se scribere* [c]; & *vt custodiant se à simulachris*. Veruntamen, qui de Ephesiis affirmet nullum reperio: Salmeron [d] anceps est inter istos, & Parthos. De his contendit Baronius [e], temporis autem progressu hunc titulum excidisse. Malim vtrosque, ac plures alios Asianos populos, quos hic Apostolus excoluit, comprehendere, imò & cæteros quoscumque, vt esse, ac dici meritò valeat epistola *καθολικὴ ἐγκύκλιος*: quæ duo nomina dicta repe riuntur de aliis epistolis non sacris, quæ toti Ecclesiæ communes erant. Quo pacto Themisontem, vt antè memini, reprehendit Apollonius apud Eusebium [f], quòd Apostolum imitando Catholicam ad omnes Ecclesias epistolam auderet contexere: tradit autem idem Eusebius, Dionysium Corinthiorum Episcopum tales epistolas scripsisse. Iacobus duodecim tribus nominauit. Petrus in prima epistola populos nominatim aliquos designauit; & in secunda genericè significauit, sicut & Iudas, ad quos scriberet; Ioãnes in ista tacitus omninò id prætereuit, volens eò, si fieri possit, pluribus communiorem epistolam esse.

a Act. 2. 9.
b 1 epi. 2. 20. 27.
c ibid.
d in 1. epistol. Ioan. disp. 1.
e Tom. 1. Annal.
f 5. Hist. c. 17. vel 18.
Cur Ioannes nomen ad quem scriberet non expresserit.

Idem ferè ad prætermissum nomen proprium potest dici, quamuis aliis id in operibus posuerit. Respondent verò nonnulli [g], consultum voluisse hoc modo Ioannem sibi ipsi, ne detectus mortis aditet periculum, quòd ea Pathmo, vbi exulabat, religionis causa, non dubitaret de religione perscribere: ad hæc non tam suo, quàm omnium condiscipulorum nomine, quod prima præ se ferunt verba, numero multitudinis posita, scribere voluisse. Satis quoque notum epistolæ, dictionísque characterem lectoris iudicasse: prætereà perspectum tabellarium, qui deferebat, quíque salutationis etiam officium abũdè supplere posset: diuino item consilio factum, vt breuitas, ac simplicitas commendaretur Scripturæ sacræ, quæ minimè immoratur in parum necessariis, vt disceremus haud adeo laborare de inserendo nomine scriptis nostris, quo laborant vitio etiam illi, qui contra gloriæ scribunt appetitum [h]: vt consueuerimus non tam de sacram amanuensis in motem scripturam exarantis nomine curare (plurium verò aliorum diui norum librorum Autores nos latent) quàm de autoritate præcipui conditoris, hoc est, Spiritus sancti; quoniam ex personis non probatur fides, vel scriptura, sed ex his personæ [i]. *& valdè superuacuè*, ait Gregorius [k], *quæritur, cùm autor libri Spiritus sanctus fideliter credatur. & nõ minus id quærere ridiculũ videri, quàm si magni viri, quo calamo sint epistolæ scriptæ, quis quærat, ipso neglecto vel auctore vel sensu.*

g Salmeron in 1. epist. Ioan. disp. 1. & Catharinus in c. 1. primæ epist. Cur nomen suum reticuerit.
h Cic. pro Archia poeta.
i Tertul. de præscrip.
k Præfat in Iob. cap. 1.

Has rationes probabiles censeo præter primam. Quis enim scit, an ex Pathmo sit epistola scripta? ibidem conditum Euangelium [l] multorum, de Apocalypsi constans cunctorum opinio est. Glossa verò tum Euangelium, tum epistolas dicit scriptas, vbi Ioannes reuertit de exilio. Quid quod Apocalypsim Ioannis Apostoli negauit esse Caius, auctor aliquis Catholicus [m], sed Cherinthi Hæretici quia nimis nomen Ioannis inculcaretur contra consuetudinem scriptoris sacri? Infirma quidẽ, falsáque ratio, cùm Ieremiæ & Danielis in eorum libris nomina legãtur non semel; sed hinc elicitur, ad astruendam libro

l Athan. in Synop. Doros. in Syno. Niceph. 2. hist. c. 45. lib. 3. c. 9. Theoph. præf. in Ioan.
m apud Eusebium 3. hist. c. 28. Auctoris nomen suo parti refert, cuius constat librum esse sacrũ.

auctoritatem, auctoris expreſſo nomine opus nõ eſſe, ſicut antè dictum eſt. Sed nec facilè credo timore territum Ioannem, quò minùs liberè nomen poneret in epiſtola, quæ non etiam magis periclitaretur in manus aduerſariorum peruenire, quàm cui deferenda data fuerat.

a Salmeron in 1. epi. Ioan. diſp. 1.

Cur Ioannes ſalutationem omiſerit.

Tandem quod attinet ad ſalutationem, non ſatisfacit, qui reſpondet [a] ætate iuniorem fuiſſe, promptioris ingenij, nec ſibi duxiſſe trahendam in re moram haud adeò neceſſaria, cùm præcepiſſet quoque Chriſtus, vt neminem per viam ſalutarent. Hoc præceptum Chriſti non huc ſpectat: neque minùs iſta, cæteræque cauſæ perſuaderent omitti debuiſſe ſalutationem à Ioanne in alijs epiſtolis, & ab Apoſtolis reliquis item in ſuis. Poſtremò ſenex iam, & ſenilis erat ingenij Ioannes, cùm ſcripſit. Neque vel verum eſt, vel ſufficit, quod ait Thomas Anglicus, qui creditur à nonnullis Angelicus, ſiue Aquinas, ſi dicas voluiſſe Ioannem data opera ſic inchoare iſtam epiſtolam, vt Euangelium, ſeſque oſtendere operis vtriuſque auctorem eundem. Non ſunt ad eandem omnes exigendæ rationem epiſtolæ, ſiquidem tum nomen mittentis, tum ad quos mittitur, deeſt in epiſtola ad Hebræos, ne nominis manifeſtatio, vt ait Hieronymus [b], Euſebius [c], & alij, vtilitatem excluderet lectionis. Si videtur, dicas primis epiſtolæ verbis contineri fauſtam precationem, vel potiùs iam impetratæ rei denunciationem, quæ ſalutatione maior eſt. Innuit Hugo Cardinalis. Sed quod reſpondet primæ Quæſtioni non admodum probo, propterea nec perſonam certam, nec gentem expreſſiſſe, quia ſcribit de ſinceritate fidei, & charitatis, quæ vinctis eſt neceſſaria, de quibus Apoſtoli alij, vt Iacobus, & Petrus, pro tempore, locóque dumtaxat, nempe ad tolerantiam & ad conſtantem fidei profeſſionem, & cauendos hæreticos. Omnino familiaritas ſtyli arguit conuerſos à Ioanne, quibus ipſe ſcribit; etiamſi communis epiſtola ſit aliis. Ambroſius appellat generalem epiſtolam [d], & ad populum ſcriptam [e]. Ad Parthos priùs dixi citari epiſtolam ab Higino Papa: quo etiam pacto eandem laudat Auguſtinus [f], Poſſidius [g], Idacius [h], Ioannes Papa II [i]. Erat eo tempore Parthorum ampliſſimum regnum, vt meminerunt Plinius [k], Solinus [l], Iuſtinus [m], Ioſephus [n]; & Perſarum quoque nomine continebantur, teſte Tertulliano [o], & Rabano [p]: idémque Ioſephus ſæpe innuit Iudæos numero magno in Parthico regno degiſſe. Inepti ſunt [q], qui Parthos ad quos Ioannes à פור *pur*, (quidni potius à פרת *parath*, vt fauet Syriaca vox in libro Actuũ) dictos volunt, non quaſi reuera Parthicæ gentis homines, ſed vt exules vbicumque tandem eſſent, ſed pios; quoniam ſcythicè ita nominentur exules, vt prodit Iuſtinus, & פור *pur*, diuidere eſt. Nam cur Græce ſcribens Ioannes non appellauit voce Græca φυγάδας, aut alia ſimili? aut cur non ſic inſcriptæ Petri & Iacobi epiſtolæ? Suſpicantur alij errore aliquo Parthos pro Patmos vel Patmios irrepſiſſe. Odi ego nimium ſuſpicioſos. Poſtremò quod ſalutatione epiſtola caret, Thomas Anglicus ait in cauſa eſſe, vt ex ſimilitudine cum exordio Euangelij, auctor idẽ vtriuſque cognoſceretur, & hæc velut appendix & particula illius.

b præf. in ep. ad Heb. & de viris illuſt. in Paulo.
c 6. hiſt. c. 11.
d 1. de pœnit. c. 10.
e cap. 9.
f 2. q. Euang. c. 39.
g in Indiculo operum Auguſtini.
h con. Varim. vel Varamundum.
i epiſt. ad Valerium Epiſcopum.
k lib. 6. c. 25.
l in polyhiſt.
m li. 41 & 42.
n 14. & 15. antiq.
o de pallio c. 2.
p 18. de natu. rerum c. 3.
q Iunius in Bellar. lib. 2. c. 15. n. 22. de verbo Dei.
r Tom. 2. ſer. 38.

De argumento, partitione, laude primæ epiſtolæ.

CAP. VI.

a in Synopſi.

Argumentum Epiſtolæ ex Athanaſio.

ATHANASIVS [a] argumentum ac ſummam colligit, docens hac epiſtola commonefieri eos, qui iam crediderant: diſſerere Ioannem potiſſimùm de Verbi diuinitate, quòd in Deo patre fuerit ſemper, ex eóque tanquam ex luce fulgor cognoſcatur: oſtendere non recens eſſe fidei huius myſterium, tametſi haud pridem manifeſtatum in Domino, qui venerit tùm ad hoc manifeſtandum, tum vt diſſolueret opera Diaboli, nóſque liberaret à morte: ſigillatim omnem ætatem puerorum, adoleſcentum, ſenum inſtituere: charitatem in primis commendare, propoſita differentia timoris & dilectionis: declarato eo peccato, quod peculiariter nominatur ad mortem, & vt oretur pro eo indignum eſt: tradita ſpirituum diſcretione, vt dignoſcantur, qui Dei, qui diaboli filij ſunt: negare vocatione dignum, vel vt eſſe Chriſti cenſeatur, qui proximum non diligit: decernere propter ſummam vnionem, imò vnitatem filij cum Patre qui neget illum, hunc non habere: ſed eſſe Antichriſtum, ſeu quod eius eſt proprium committere, nempe qui dicat Ieſum non eſſe Chriſtum, ita vt quaſi ille non ſit, ſeipſum mentiendo aſſerat eſſe Chriſtum: hortari per epiſtolam totam, ne quis animo concidat, ſi odio habeatur in hoc mundo: id enim indicium eſſe animi hoc ex mundo migrantis, & in cœlo conuerſantis: ad extremum denuò admonere filium Dei eſſe ipſiſſimam vitam æternam ac verum Deum, cui proinde ſeruire vitata ſimulachrorum cultura oporteat.

Hæc ex Athanaſio, quem tranſcripſit Oecumenius ad verbum. Propoſitum ſine dubio Ioanni fuit ſicut in Euangelio, vt teſtantur Ignatius [b], Irenæus [c], Euſebius [d] Epiphanius [e], Theodoretus [f], Tertullianus [g], Hieronymus [h], Auguſtinus [i], patétque ex verbis capitis vigeſimi [k], Cherintum & Ebionem, qui Chriſti negabant diuinitatem, confutare, ſic eoſdem & Baſilidem hic refellere, qui nolebat veram eum carnem aſſumpſiſſe [l], & vtrumque vtrobique myſterium ſatis confirmat. Simul Baſilidis errorem damnat [m], non eſſe Chriſti cauſa ſubeundũ martyrium: primis namque verbis maxima veritatem aſſeueratione proteſtatur. Hugo Card. ait Hæreticos hac epiſtola notatos exiſtimaſſe charitatis opera eſſe conuiuari, luxuriari, alienis vitiis conſentire, denique fidei atque charitatis, necnon ſpei ſinceritatem deprauaſſe.

b epi. ad Philadelph.
c lib. 1. c. 25. & 26.
d 3. Hiſt. c. 27.
e Hær. 27. 28. 30. 69.
f 2. de fabu. Hæreti.
g de carne Chriſti & lib. de præſcrip.
h de viris illuſt. in Ioan.
i Tract. 122. in Ioann.
k verſu vlt.
l Epiph. Hær. 24.
m Epiph. ibid.

Partitio totius epiſtolæ.

Partitur idem Oecumenius epiſtolam, vt videre eſt in editione ipſius Græca, in ſeptem capita: Latini Græcíque codices quinque dumtaxat diſtinguunt: quam diſtributionem cæteris æquè in libris ſacris variam apud Interpretes, nos prout eſt in receptis vſitatiſque codicibus, retinere debemus, non ignari, rem eandem, ſicut etiam Auguſtinus [n] admonuit, poſt enumeratos animæ ſeptem gradus, innumerabilibus modis diuidi rectiſſimè ac ſubtiliſſimè, ſed in tanta copia modorum, vnum deligendum, qui maximè congruus videatur.

n Tom. 2. de quan. animæ. c. 35.

Laus huius epiſtolæ.

Colligitur ex dictis laus epiſtolæ, quæ medium tenet in ſeptem, quaſi honoratiorem Catholicis locum, & ſummo conſenſu, ac venera-

tione semper in Ecclesia fuit recepta. Satis dulcem nominat Augustinus [a], & satis memorabilem in Ecclesia Dei, quòd in ipsa charitas maximè commendetur: ac etiam [b], quòd orbem terrarum ipsa ædificauit. Georgius [c] Ederus accuratè & enucleatè demonstrat, quàm tractetur exactè hac epistola Theologicæ virtus triplex, fidei, spei, charitatis: sed mutuatus est sine dubio à Petro Aureolo, licet nonnihil ordine mutato, vt ipsemet fatetur in præfatione. De prima docere notat ab omnibus amplectendam, quia honesta, & vera cùm sit de verbo vitæ quod fuit ab initio, auditúmque, visum, & perspectum est, ac manibus contrectatum ab Apostolis [d]: quia digna, eo quòd per illam contrahatur societas, non tantùm cum sanctis, sed etiam cum Deo Patre, & eius Filio Iesu Christo [e], & sicut Deus, ita sit ipsamet lux quædam [f]: quia necessaria, siquidem non est qui absque mendacio possit affirmare se non habere peccatum, nec egere fide iustificante, sed id confiteri debet, vt emundetur [g]: quia vtilis, vtpote quæ nos in luce faciat ambulare, atque iustificari, Christi nos mundante sanguine [h], qui etiam Christus aduocatus intercedat apud Patrem pro peccatis nostris, simul existens propitiatio pro iisdem [i]. Præterea fidem oriri ab Spiritu sancto, vt idcirco probandi spiritus, an sint ex Deo, & non omni credendum [k]: versari cum primis circa deitatem Christi coniunctam cum humanitate, ita vt qui soluunt Christum, non habeant veram fidem [l]: per eandem discerni veritatem ab errore, fideles ab Hæreticis; illos enim ex Deo esse [m]. Postremò singularem fidei præstantiam & vtilitatem esse, vt in ea consistat Victoria nostra [n]: vt firmissima sit, cum Christus veniens in aqua & sanguine [o] fecerit, quæ prorsus impossibilia sunt naturæ: testimonium dederit de cœlo Pater, Verbum, Spiritus sanctus, in terra spiritus, aqua, sanguis: Ipsamet conscientia nostra testificetur, habens testimonium Dei, in se, ita vt dissentire non queat [q].

De spe traditur, concipi debere in Deum, propter charitatem Patris, qui dedit, vt Dei nominemur filij, & simus [r]: obiectum esse æternam Dei fruitionem, qua quodammodo sanctificamur [s]: modum seu formam, vt sanctificemus ipsi nos [t], videlicet Deum imitando doctrina, vita, moribus: erigi per merita passionis Christi, qui in hoc apparuit vt peccata tolleret, & dissolueret opera diaboli [u]: conseruari & promoueri mutua inter nos dilectione, qua carens Cain desperauit [x]: notas eius esse, conscientiæ puritatem, dum nos cor nostrum non reprehendit [y], Dei quoque quandam ad nos exaudiendum inclinationem [z]: proficisci ex charitate, vel perfici, sine qua ponùs videatur præsumptio [a]: timorem consequenter excludere, qui non est cum charitate perfecta [b]: sperari non modò vitam æternam [c], sed exauditionem pro nobis [d], & pro aliis non peccantibus ad mortem [e]: custodiam à peccato [f], ab omni maligno spiritu [g], à periculis [h]: denique fiduciam esse de iam concessa filij Dei cognitione, & immaculata religione extra cultum omnem superstitiosum [i].

In charitate versatur epistola potissimùm, vt sæpius admonet Augustinus. Hæc, vt Ioãnes docet, Deum respicit eius obseruando mandata [k]: proximum quoque [l], & studium virtutis, ad quã ipse omnem hortatur ætatem [m]: includit præterea charitas Mundi contemptum, quia immundus est [n], & inconstans [o]; atque Hæreticorum, qui ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis [p]: Postremò vitiorum, vt in veritate permaneamus, ad quam nos perducit vnctio Spiritus sancti [q], per Ecclesiastica sacramenta. Fructus charitatis quatuor sunt: vt nos efficiat Dei filios [r]: pariat cognitionem eius [s]: reddat imitatores Christi [t]: coniungat, vnitque cum ipso [u]. Addit denium Ioannes exhortationem ad charitatem Dei, quia prior dilexit nos [x]: & proximi, quoniam nisi qui videtur diligatur, non poterit qui non videtur Deus: quoniam vtrumque amorem imperauit Deus [y]: quia leuia reddit Dei mandata [z]: denique quoniam alter ex altero sequitur, vel demonstratur amor [a].

Quid mirum, si singulariter à Christo dilectus, adeo diligeret, & nihil nisi dilectionem spiraret? Vnus ex Euangelistis supremum Christi plenum charitatis sermonem retinens memoria, scriptóque mandans, nec aliud magis commendaret etiam sub mortem, cum tædio affectis idem audientibus se dignam respondit sententiam; *preceptum Domini est, & si solum fiat, sufficit* [b].

Est non nemo [c], qui id agi putat hac epistola, vt fides confirmetur, & status nostri dignitas exponatur, ad quam per Christum renati sumus & euecti. Caput primum vult esse, de prima iustificatione per fidẽ susceptum verbum, & per mansionem in ea, quæ fit per bona opera: secundum de secunda iustificatione, qua redditur iustus iustior in dies, obseruando mandata, fugiendo errores, ac demum præmium & coronam cõsequendo: tertium de præmio ipso, propter quod sunt vitanda peccata, charitatis exercenda opera, contemnendus Mundus: quarum de erroribus circa fidem & proximi dilectionem: quintum, de vtilitatibus fidei, atque charitatis, & custodiæ mandatorum Dei, de peccato etiam ad mortem, quod cum idololatria caueatur diligẽter. Augustinus [d] docet Petrum, Ioannem, Iacobum, Iudam in epistolis intentionem potissimùm direxisse contra opinionem, quòd fides sine operibus, ad salutem sufficeret. Ausim ipse dicere, nullam hac epistola magis Theologicam, plurãque continẽtem mysteria de Trinitate atque incarnatione. Semper sui similis Ioannes, quem à diuinitate scriptorum rectè Theologũ cognominauerunt Dionysius [e], Athanasius [f], Cyrillus [g] Ierosolymitanus, Epiphanius [h], Chrysostomus [i], Cyrillus [k] Alexãdrinus, Petrus [l] Damianus, Hippolytus [m] martyr, Anastasius [n] Antiochenus.

a praef. in hac 1. epist.
b tract. 7.
c Oeconom. bibl. li. 4. tab. 169. & seq.
De fide quid doceat D. Ioannes.
d 1. epist. 1. 2. & seq.
e ibid. 3.
f ibid. 5.
g ibi. 8. & seq.
h ibid. 7.
i 1. ep. c. 2. 1. 2.
k c. 4. 1.
l ibid. 2. 3.
m ibid. 4.
n cap. 5. 4.
o ibid. 6.
p 1. epist. 5. 7.
q ibid. 10.
Quid de spe hac epistola habeat.
r cap. 3. 1.
s ibid. 2.
t ibid. 3.
u ibid. 5. 8.
x ibid. 10. 12.
y ibid. 19. & seq.
z ibid. 22.
a cap. 4. 17.
b ibid. 18.
c c. 5. 11.
d ibid. 14. 15.
e ibid. 16.
f ibid. 18.
g ibid. 19.
h ibid.
i ibid. 20.
k c. 2. 3.
l ibid. 9. 10. 11.
De Caritate quae sint huius epistola documenta.
m ibid. 12. & seq.
n 1. ep. c. 2. 16.
o ibid. 17.
p ibid. 19.
q ibid. 27.
r c. 4. 7.
s ibid.
t ibid. 9.
u ibid. 12. 16.
x c. 4. 19.
y ibid. 21.
z c. 5. 3.
a ibid. 1.
Ioannes cur de caritate tanta praecipiat.
b Hieron. in c. vlt. epist. ad Gala.
c Salmeron to. 1. proleg. 9. Cano. 13. & in to. vlt. disp. 1. in 1. ep. Ioan.
Eius rei Epistola esse summa.
d de fide & operib. c. 14.
Ioannes cur Theologus dictus.
e ep. ad Ioannem.
f in Synopsi.
g Catech. 12.
h Hær. 51.
i in Psal. 37.
k 3. de Trinit. & orat. habita Ephesi, quae est in Actis concil. Ephes.
l Serm. 1. de S. Ioan.
m Tract. seu orat. de consum. mundi.
n 3. De recta fidei Cathol. dogma.

IN DIVI IOANNIS EPISTOLAM PRIMAM CATHOLICAM COMMENTARIA.

ARGVMENTVM.

Breue argumentum primi capitis.

Cùm præfationis postremo Capite satis distinctè totius ac singulorum Epistolæ Capitum sit argumentum expositum, deinceps in ipsam textus commentationem ingredi citiùs licebit breuiore in argumento mora facta. Vno verbo dici potest, edere Ioannem authenticum de Christo testimonium, vt ad societatem inuitet cum ipso, qui sanguine proprio peccata hominum mundauit: quæ peccata qui se neget habere, Deum faciat mendacem.

CAPVT PRIMVM.

1 QVOD fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de Verbo vitæ.

2 Et vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annũtiamus vobis vitã æternã, quæ erat apud Patrẽ, & apparuit nobis.

3 Quod vidimus & audiuimus, annuntiamus vobis, vt & vos societatem habeatis nobiscũ, & societas nostra sit cum Patre, & cum Filio eius Iesu Christo.

4 Et hæc scribimus vobis vt gaudeatis, & gaudium vestrum sit plenum.

5 Et hæc est annuntiatio, quam audiuimus ab eo, & annuntiamus vobis. Quoniam Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ.

6 Si dixerimus quoniam societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & veritatem non facimus.

7 Si autem in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce, societatem habemus ad inuicem, & sanguis Iesu Christi, Filij eius, emundat nos ab omni peccato.

8 Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.

9 Si confiteamur peccata nostra: fidelis est, & iustus, vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate.

A

10 Si dixerimus quoniam non peccauimus: mendacem facimus eum, & verbum eius non est in nobis.

Vers. 1.] Quod fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ.

PENDET senttẽtia versus ex sequentibus, quod hyperbaton Syrus interpres expediuit, collocando verbũ in principio, sic dicẽs: מסברנן לכון לחו דאיתוהי הואה מן ברישית *mesabrinan lechun lechau dithauhi hauah men berischith*, (*Euangelizamus vobis illud quod erat ab initio*, &c.) Et Lyranus, Catharinus, Vatablus cẽsent recurrendum ad verbum (*annuntiamus*) Hugo Cardinalis ad (*testamur*) sic autem habet editio Syriaca: (*Euangelizamus vobis illud, quod erat à principio, quod audiuimus, & vidimus oculis nostris: vidimus & contrectauimus manibus nostris, hoc est verbum vitæ, &c.*) Gagneius ita: *Verbum illud vitæ quod erat ab initio*, &c. vel *quod ab initio fuit de verbo vitæ*, quod *de eodem audiuimus, &c. annuntiamus.*

B

Quod fuit ab initio.] Nempe de verbo vitæ, id quod fuit verbum vitæ ab initio, vel erat, & ab initio quidem aut æternitatis, aut longi tẽporis, à quo tempore verbi huius facta est annuntiatio.

C

Primo modo denotatur æternitas Verbi, quod fuit, præterito perfecto, quia semper est in actu, sicut est res quæ dicitur iam perfecta; & erat, imperfecto, ne concipiatur desinere: semper enim productum fuit, producebatur, producitur, producetur. Æternitas, omnem temporis includit differentiam, vt propterea Deus de seipso affirmet: *Ego sum qui sum* [a]. Et Hebraicè: אהיה אשר אהיה *eheieh ascher eheieh*, id est, *Ero qui ero* [b]. Ioannes

Æternitas omnem temporis includit differentiam.

a Exod. 3. 14.
b ibid.

nes autem noster in Apocalypsi de eodem: *Qui est, qui erat, qui venturus est* [a].

Quod ipsimet Gentiles per τὸ ὤν, quod significat *Tu es*, denotarunt, respondens intra templum Apollinis Delphici priori, quæ intrantibus obiiciebatur sententiæ, γνῶθι σεαυτὸν, *Nosce teipsum* [b]. Idem sibi voluerunt hæc in Ægyptiorum templis inscripta Dei verba: *Ego sum omne, quod fuit, quod est, quodque futurum est.*

Quocirca minus probo, quod nonnulli notant, [c] præteritum non tribui Deo, nisi cum respectu ad relationem capacẽ præteritionis. Nam licet illud, *Ego hodie genui te* [d], de Resurrectione Christi, vel de natiuitate siue conceptione temporali possit intelligi [e]: tamen negari non debet, quin etiam de generatione diuina, & æterna rectè sumatur, vt aliàs docuimus [f]. Alia similia sunt exempla: *Ex vtero ante Luciferum genui te* [g]. *Dominus possedit me, &c.* [h] *Ab initio, & ante secula creata sum* [i]. Denique tempus quidem præsens maximè conuenit immutabilitati diuinæ Essentiæ, vt obseruant Nazianzenus [k], Augustinus [l], Clemens Alexandrinus [m], Basilius [n], Dionysius [o], Damascenus [p], Iustinus [q], Hilarius [r], alij Patres, & Theologi, ex quibus Græci vsurpãt illud, Τὸ ὂν ἀΐδιόν τε καὶ ἀναλλοίωτον. Id præterea tradit Plato [s]. Ægyptij, vt refert Eugubinus [t], inscribebant in templis auctore Mercurio: Ἐγώ εἰμι πᾶν τὸ γεγονὸς, καὶ ὂν, καὶ ἐσόμενον· τὸν ἐμὸν πέπλον οὐδεὶς πω θνητὸς ἀπεκάλυψε: *Quod futurum est*, indicat nondum esse actum: *Quod erat*, innuit eum præterito perseuerantiam in duratione: *Quod fuit*, videtur hanc excludere: nihilominus, demptis imperfectionibus, possunt, ac solent istæ differentiæ temporis enuntiari de Deo, citra quoque habitudinem, ad creaturas, in quibus aliquid operetur. Quamquam *natura Dei immutabilis, & ineffabilis*, ait Augustinus [u], *non recipiat Fuit, & Erit, sed tantùm Est; ipsa enim veraciter est, quia mutari non potest: tamen propter mutabilitatem temporum in quibus versatur nostra mortalitas, & mutabilitas, non mendaciter dicimus, & Fuit, & Erit, & Est: fuit*, quia nunquam defuit; *erit*, quia nunquam deerit; *est*, quia semper est.

Quod attinet ad hunc locum, quamuis Interpres τὸ ὂν reddat *fuit*, in capite primo [x] Euangelij Ioannis vertit *erat*, & boni Auctores linguæ Latinæ nonnunquam pro præterito sumunt imperfectum, vicéque versa; Bernardus [y] quoque legit, *erat*, dum citat ista verba. Sed & in Apocalypsi [z] semel iterúmque de bestia dicitur, quæ erat & non est. Porrò initium pro æternitate hoc loco intelligit Athanasius [a], Cyrillus [b] Alexandrinus, (qui tamen pro Patre Filij principio [c],) Hugo Cardinalis Carthusianus, Glossa Interlin. Catharinus in huius loci Commentario, & Didymus Alexandrinus, atque Clemens item Alexandrinus, qui simul inuoluunt Patrem principium Filij, (sicut plures alij in primis verbis Euangelij Ioannis [d], vbi est ἀρχὴ, perinde vt hic) & Cassianus [e]. Hoc est, quod Michæas magis exprimit [f]: *Et egressus eius ab initio à diebus æternitatis.* Et quod in Psalmo legimus [g]: *exaudiet Deus, & humiliabit illos, qui est ante secula.* Hebraicè vnica dictione קדם *kedem*, significatur, id est, *initio*.

Solet præterea Scriptura *initium* vt de rebus dicitur, quæ cœperunt esse in prima creatione per longissimam durationem ponere pro æternitate, vt sese nobis attemperet, qui vix apprehendere quid possumus ante mundum conditum. Sic *ab origine mundi* [h], vel *constitutione* [i] *factum para-*

a Apoc. 1.4.
Quid sit τὸ ὤν.
b Plut. opusc. de εἶ.
c Salmeron disp. 2.
d Psal. 2.7.
e Heb. 1.5.
f Act. 13.33.
g Psal. 109.3.
h Prou. 8.22.
i Eccl. 24.14.
Tempus præsens maximè conuenit diuinæ essentiæ immutabilitati.
k Ora. de Natiuit. & 2. de Paschate.
l Tract. 3. & 39. & 99. in Ioan. & libro 83. q. in q. 17. De vera Relig. c. 49.
m in Parænesi.
n in liturgia.
o de diui. nomin. c. 9.
p de Fide c. 8.
q in Parænes. & Conc. Tryphon.
r 12. de Trinitate.
s in Timæo.
t in c. 3. Exod.
u Tract. 99. in Ioan.
Tria tempora quo modo de Deo enuntientur.
x vers. 1.
y Ser. de Feria 4. hebdomadæ pœnosæ.
z cap. 17. 8. 11.
a Serm. de Incarnat. Christi, & Oratio. cont. Arrianos.
b de recta fide ad Theodos. & recitatur Tom. 1. Conc. Ephes.
c de recta fide ad Reginas; & recitatur Tom. 1. Con. in Ephesino.
d Hos refert Maldonatus, Toletus, Salmeron, Barradius, & exponentes Ioannem.
e 5 de Incarn. cap. 6.
f cap. 5. 2.
g Ps. 54. 20.
Initium in Scriptura quomodo sumatur.
h Apoc. 13. 8.
i Matt. 25. 34.

A *tum* dicit aliquid, quod est ab æterno. Hoc loco Didymus, & in cap. 1. Ioannis Euangelij Cyrillus [k], atque Ambrosius in opere de fide [l], obseruant, singulas creaturas aliquid esse dici, solum Deum, & Christum dici esse omnino quod est; nec inclusum tempore. Videtur hic, & in Euangelij exordio Ioannes, respectum habuisse ad prima Genesis verba, *in principio creauit, &c.* id est, in Verbo, vt exponunt aliqui, per quod cum facta sint omnia, oportet ante omnia extitisse ab æterno. Similis allusio ad cap. 8. [m] Prouerbiorum, vbi se Sapientia genitam dicit, *antequàm Deus quidquã faceret*: deinde ad 24. Ecclesiastici, [n] *Ego ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem* B *creaturam*: postremò ad Psalmum 109. *ante Luciferum genui te* [o].

Alia ratio præsentem sententiam declarandi esset, quam simul cum iam allata Oecumenius tradit, vt nõ recens, ac nouum, nuperúmve mysterium credatur, quod Christiana profitetur religio, sed ab initio, dudúmque præfiguratum, atque prænunciatum, tum à lege, ac Prophetis, tum iam inde ab exordio mundi, etiam à Patriarchis, & Patribus; ita vt non liceat dicere, *Quænam est hæc doctrina noua* [p], vel *nouorum dæmoniorum videtur annunciator esse* [q]. Similis sensus esset, se sincerè annunciare, quod à principio prædicatum est absque immutatione, qualem Hæretici faciunt. Tũc C vitæ verbum non Trinitatis personam secundam propriè designabit, sed dictum mysterium, atque doctrinam vniuersam eo sensu quo Christũ Petrus [r] asserebat *habere verba vitæ æternæ*.

Verumtamen præferendus duplex prior sensus de Christo secundum diuinitatem durationis experte, vel de eiusdem cum Patre consubstantialitate, à quo est velut à principio. Propositum enim erat Ioanni grassantem eo tempore hæresim euertere, Christum esse simplicem hominem. Videtur Interpres initij nomen vsurpans, & non principij, durationis potiùs ordinem respexisse, quàm originis. nam initium de productiua causa non ita vsurpatum repetio in Scripturis. Familia- D ris autem est Ioãni formula ista [s], & durationem importat, siue coëxistentiam, vt dicunt, cum durationis successione, sed quandoque cum exclusione cuiuslibet durationis [t], vt antè dictum est, aliàs cum ea duratione, quæ cuilibet aptè conuenit. V. G. cum dicitur quòd *Diabolus ab initio peccat* [u]; aut *homicida erat* [x], quo vltimo loco *erat* pro (fuit) ponitur, & significat sub mundi principium hominem à Diabolo morti factum obnoxium, aut inductum Cain ad fratricidium. Affinis phrasis est [y] *ex tunc* מאז *meaz*, ἀπὸ τότε, quod exprimit Chaldæus מלקדמין *millecadmin*, *à principio*.

Quod fuit ab initio] Cyrillus Alexandrinus [z] explicat secundum æternitatem Verbi.

E *Quod audiuimus.*] Non tam de seipso loquitur numero multitudinis, quod facimus, vel κατ' ἐξοχὴν, vel alia de causa, quàm simul de coapostolis, & condiscipulis aliis (sic in Euangelio [a] dixit, *vidimus gloriam eius*) qui audierint non tantùm per Legis ac Prophetarũ etiam ab ipsismet Scribis, & Pharisæis declarationem in Synagogis, & templo, & alibi, vt placet Glossæ ordinariæ, & Hugoni Cardinali, & meminit Didymus, aut per Ioannis Baptistæ prædicationem, vt ait Lyranus, volens eum Andrea illius discipulum fuisse [b], sed per expressã quoque Verbi incarnati Christi de seipso testificationem, vt exponit Beda, & rursus Hugo, & Carthusianus, & Clemens Alexan-

k lib. 1. c. 8.
l lib. 1. c. 5.
m vers. 22.
n vers. 5.
o vers. 3.
Christi doctrina non est noua.
p Mar. 1. 24.
q Act. 17. 18. 19. 20.
r Ioan. 6. 69.
s in Euang. c. 6. 64. c. 8. 44. c. 15. 27. c. 16. 4. in 1. ep. 2. 7. 13. 24. c. 3. 8. 11. in 2. ep. vers. 5. 6.
Initium apud Ioannem quid importet.
t Hic, & c. 2. 13.
u 1. Ioan. 3. 8.
x Ioan. 8. 44.
y Psal. 92. 2.
z Dial. de incarn.
a c. 1. 14.
b Ioan. 1. 37. 40.
Ioannes de Christo à quibus audiuerit.

drinus, ac per internum aurium mentis assensum, tum quamdiu versabatur Christus in hac vita, de quo Pater [a], *ipsum audite*: tum quãdo misit Spiritum sanctum, & visibiliter in Pentecoste, & deinceps inuisibiliter, de quo Christus idem [b]. *Quæcumque audiet, loquetur*, &c. Postremò, *Fides ex auditu* [c]: imò *sensus omnis disciplina est auditus* [d]. Quamquam non omnis tantùm, qui audit, credit, sed importat quandam dependentiæ habitudinem in auditate audiendi verbum ab eo qui dicit. Sic modò retuli, Spiritum sanctum quæ audisset à Patre scilicet, & Filio, à quibus procedit, locutu rum fuisse: eadem ratione dicebat Christus [e]: *Quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis*, à quo nempe genitus est. Ergo primo isto verbo profitetur se Ioannes discipulum. Tertullianus [f], & Hieronymus [g] immutant ordinem lectionis, fortassis volẽtes retinere illum qui est inter sensus. sic enim recitant: *Quod vidimus, quod audiuimus, oculis nostris vidimus, & manus nostra contrectauerunt de Sermone vitæ.*

a Matth. 17. 5.
b Ioan. 16. 13.
c Rom. 10. 17.
d Arist.
e Ioan. 15. 15.
f lib. de Anima cap. 17. & con. Praxeam. c. 15.
g In cap. 2. Amos.
De hymi interpretatio auctori probata.

Didymus meminit nonnullos hæc omnia retulisse ad resurrectionem Christi, quam, cùm iam esset facta, priùs audiuerint Discipuli, postea viderint, &c. Ipse verò auditum sumit pro interno fidei assensu, per quem peruenitur post multam exercitationem, ad quandam veluti visionem, & contrectationem, hoc est, magnam probationem, & confirmationem creditarum rerum. Hoc ipse quoque probo vnà cum externa auditione loquẽtis Christi. Hanc legem, Prophetásque æquè Iudæi cæteri audiebant, nec Ioannes, qui facere vult sibi magnam pro his, quæ dicturus est, in exordio auctoritatem: (*Quod enim scimus, loquimur, & quod vidimus, testamur* [h]) quemadmodũ fecerat in Euangelio non semel [i], & erat immediatus testis, cum auritus, tum oculatus, alios produceret auritos solùm testes. Neque verisimile fit, vno dũtaxat de Resurrectionis loqui mysterio voluisse, cùm propositum haberet disserendi de Diuinitate, atque Humanitate Christi. Quis etiam credat, cùm se dicit audiuisse, Ioannem Baptistam solùm de quo audiuerit, innuisse?

h Ioan. 3. 11.
i Ioan. 1. 14. c. 19. 35. c. 21. 24. *Ioannes suo dicto vult fidem facere.*

Meliùs nos omnia complexi sumus, in primis Christi ipsius auditum sermonẽ. Cassianus [k] consentit, cuius de tam luculenta Ioãnis testificatione verbis istis expressa hoc iudicium est, *Vides*, inquit, *quot indiciis, quot modis, quàm variis, quàm multiplicibus dilectissimus ille, ac diuinissimus* (vel deuotissimus) *Dei Apostolus Sacramentũ diuinæ Incarnationis instruxit?* Rursum: *Vides quot modis, quàm variis, quàm multiplicibus, quàm indubiis, quàm apertis ista Sacramentũ vnita cũ Deo carnis exposuit, vt nemo alterutrũ elicere omnino possit, qui nõ vtrũque memorauit?*

k 5. de Incarnat. c. 6.

Quod vidimus oculis nostris] *Pluris est vnus testis de visu, quàm auriti multi* [l]: & *non possumus quæ vidimus, & non tantùm quæ audiuimus, non loqui* [m]: &, *Quæ vidimus testamur* [n]: taléſque Christus exigebat testes [o]: & Petrus [p]: Lucas [q] etiam se, quæ tradebat in Euangelio, profitetur accepisse *ab iis qui initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis*: Οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται, καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου. vbi per τὸν λόγον personam Trinitatis intelligit Origenes, Ambrosius, Euthymius; præterea Hieronymus [r], & Cyrillus Alexandrinus [s].

l Plautus in Truculento. *Oculatus testibus magis credendũ, quàm auritis.*
m Act. 4. 20.
n Ioan. 3. 11.
o Ioan. 15. 27. Act. 1. 21. c. 10. 40. 41.
p 2. Pet. 1. 16.
q Luca 1. 2.
r Praef. in Mat.
s de Fide ad Theodo.
Incarnatio oculis videri nõ potest, sed Verbum incarnatum.

Ex hoc visu externo colligit Cassianus, aliique Patres citati realem incarnationem Verbi, sicut & ex sequentibus verbis: Non potest oculis Incarnatio videri, potest tamen is, qui est incarnatus: quòd sit autem incarnatus, probant alia argumenta: & fidem de Incarnatione iuuat quoque visio quorumdam operum externorum, quæ mirabilia, & supra naturæ vires esse, recta demonstrat ratio, certè non pertinacibus, maléque affectis persuadet, sicut aliàs docui [t].

t Act. 2.

Expressio est, & ἐξήγησις, non ἀκυρολογία, vel βαττολογία, vel πλεονασμός, dicere, videre oculis, & auribus audire, & paulò pòst, manibus cõtrectare. Monet id Chrysostomus [u], aitque morem esse eorum, qui narrant, de quibus certiores sunt, & magni momenti sunt, sed auditoribus minus nota. Glossa interlin. restringit ad visam transfigurationem in monte: vbi & Petrus [x] auditam à se, & condiscipulis aliis duobus, nempe vocem Patris de Christo testatur: *& speculatores se factos illius magnitudinis*. Latiore sensu delector magis vnà cum internæ mentis intuitu, iudicióque de Christi diuinitate ex externis effectis, externo perceptis sensu oculorum, vt obseruauit etiam Lyranus. Adde cum Hugone Cardinale, aliísque cætera Christi doctrinæ ac morum opera, ratione quorum *in terris visus est, & cum hominibus conuersatus* [y], *& visa est ab hominibus*, vt idem scribit Ioannes in Euangelio [z] *gloria eius quasi gloria vnigeniti a Patre*, scilicet splendor miraculorum, dicta transfiguratio, cætera miracula, mores, doctrina, qualia Filij Dei postulabat maiestas. Priùs crede, tum videbis, & intelliges [a]. *Nos credidimus*, dixit quoque Petrus [b], *& cognouimus quia tu es Christus filius Dei*, hoc est, re ipsa, & velut experimento: & Samaritani: *Iam non propter loquelam tuam credimus: ipsi enim vidimus, & audiuimus quia hic est verè Saluator Mundi* [c]. Spiritus sancti fructus fides est, eximiũ quiddam significans in modo assensus credendi cum peculiari firmitate, ac robore, & perspicuitate circa res creditas.

u in Ps. 43.
x 2. Pet. 1. 16. 18.
Quæ Ioannes de Christo viderit.
y Baruch. 3. 38.
z cap. 1. 14.
a Esa. 7. 9. secundum LXX.
b Ioan. 6. 69.
c Ioan. 4. 42.

Quod perspeximus.] Ἐθεασάμεθα, quasi in theatro, diligenter, perspicuè, hilariter, cum diiudicatione, & delectatione. Singulare diuinis oculis, angelicis, humanis [d] spectaculum Christus. Didymus hoc verbo denotari spiritualem, intelligibilémque cognitionẽ vult, quasi dicas theoreticã; iuxta illud [e], *Et si cognouimus secundum carnẽ Christum, sed nunc iam non nouimus.* Ex iis fuisse se Ioannes lætus, ac gratulabundus indicat, quibus dictum fuerat à Christo [f]: Vestri beati oculi, quia vident; & aures vestræ, quia audiunt.

d 1. Cor. 4. 9. *Christus singulare spectaculũ diuinis oculis & humanis.*
e 2. Cor. 5. 16.
f Luc. 10. 23.

Et manus nostra contrectauerunt.] Non est figurata dumtaxat locutio pro valdè exacta, & omnino explorata cognitione, perscrutando scripturas, & remouendo non solùm ludibria oculorum (*quasi phantasma esset*, inquit Tertullianus [g], & Cassianus [h] contra Marcionitas, & Manichæos) aliorúmve sensuum, sed vt minus perfectam sciẽtiam intellectus per fidei assensum, vt innuit Augustinus [i] agens de Magdalena Christum tangere prohibita [k]: & Didymus profundiorem præsentis loci sensum ait esse. Sic autem verba ista propriam sensus experientiam important, cùm Christus ab Apostolis, & Discipulis aliis crebrò attrectatus est, præsertim verò post resurrectionem, quando id omnes iussit facere [l], maximè Thomam [m], & non hunc solùm, sed alios quoque re ipsa præstitisse credibile sit, licet nec de illis, nec de Thoma id scriptum prodant. De vtrisque videtur Leo [n] sentire, & Augustinus [o]. Hoc autem etiam inde suadetur, quod propterea Thomas condiscipulis vidisse se Christum, narrantibus, respondit, *Nisi mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus*

g li. con. Praxeam cap. 25.
h 3. de Incarnat. cap. 6.
i serm. 155. de tempore. c. 2. & seq.
k Ioan. 20. 17.
l Luc vlt. 39.
m Ioan. 20. 27.
n ep. 97. c. 2. & ep. 10. c. 5.
o ser. de temp. 147. c. 1. & 115. c. 2. & 140. c. 1. & serm. 18. de verb. Do. c. 1.

eius,

eius, non credam [a], quia illi affirmauerant se Christi vulnera manibus tetigisse. Christus præterea ostendisse dicitur *omnibus latus, manus & pedes* [b]: quos equidem puto non contentos visione tangere voluisse, nec vt Hieronymo tamen placet [c], id detrectasse, quoniam esse spiritum adhuc existimarent, eáque de causa Christum cibum poposcisse, vel, vt ait Abulensis [d], id fuisset imperfectissimæ fidei signum.

De Thoma vix est qui ambigat, vnus videtur Euthymius visione contentum credidisse, non expectando dum contrectaret. Probabile illud æstimat Zacharias [e] Chrysopolitanus. Fauent quoque sententiæ nostræ, quam de recentioribus sequuntur Maldonatus [f], Suarez [g], Canisius [h], qui nominatim id exprimit fecisse B. Virginem, & Salmeron [i], & Thomas Anglicus citãs quandam Glossam, & Simon [k] de Cassia, dicens *quod vtiquè afferat pia credulitas, cum amore vehementi feruntur in Christum, qui eos piè ad robur fidei inuitabat ad tactum.* Hieronymus Natalis* noster docet plures tetigisse, nimirum quos ad id interius vocabat Christus. Vincentius Brunus item noster [l] simpliciter idem asserit de omnibus. Athanasius [m], Ignatius [n], (cuius recitant etiam verba Eusebius [o], & Theodoretus [p], licèt in Ignatij epistola nunc paulò aliter legatur) & Tertullianus [q], duóque illi, qui testimonium proferunt Ignatij. Meminit item Didymus in præsentis loci Commentario, multos per hæc verba putasse præsentiam Saluatoris post Resurrectionem factam Discipulis demonstrari, Ioannémque de se, ac cæteris Discipulis, qui audissent, & vidissent prius. *Quod audiuimus, & vidimus, &c.* Dominum resurrexisse, contrectauisse pedes eius, manus, latus, figuras clauorum. Fateor tamen subiungere Didymum id quidem repræsentatum sanctis, & vnum Thomam palpasse, & quia licuit omnibus, & vnus de Collegio fecit ipsorum, indefinitè de cunctis affirmari: nec sanè citati alij Patres aliud voluisse conuinci possunt: qua item ratione licet intelligere Gregorium [r]; & si qui palpatum docent Christum post Resurrectionem à Discipulis. Ambrosius [s] indicat de solo Thoma. Augustinus [t] ab Apostolis contrectatas cicatrices Christi scribit, Gregorius [u] palpatum Christum.

Placet mihi tamen id, quo propensiorem dixi cum laudatorum testimonio Auctorum, (quibus addo Bedam, & quotquot tractantes mysterium hoc Resurrectionis Christi, tactu Discipulorum probatum dicũt, item Chrysologum [x]) rationem: nec quid incommodet ista sentẽtia video: & præcipienti, vel inuitanti Christo pia quadam audacia paruisse cunctos credo, quod meipsum, si eo fuissem loco, & mecum plures, si æquè licuisset, facturos fuisse non ambigo. Quin haud scio, an non parem reprehensionem non tangendo meriti essent, quam Petrus [y], dum lauari nolebat à Christo; quod præcipit, vel offert primarius ac princeps vir, accipiendum est, ne ipsius diffidere voluntati videamur, vel sapientiæ. Ioannem saltem huius compositorem epistolæ, traditio est, quem Clemens refert Alexandrinus in explanatione, tetigisse post Resurrectionem Christi corpus ipsius, & manum in profunda misisse, & ei duritiam carnis nullo modo reluctatam esse, sed locum præbuisse, seu cessisse. Videtur eo dicendi modo insinuari, non veras Christum cicatrices gestasse, solùm cedente iis locis, vbi priùs erant carne, tangentes perinde manus demersas in fundum esse, ac si tenera super fuissent. At repugnat communi sententiæ Patrum, ac totius Ecclesiæ de veritate plagarum Christi, quam præterea perspicuè satis tradunt Euangelistæ [a]. & tam hi quàm illi, atque communis habet sensus, non vestigia sola, & foramina quoque remansisse: hoc enim sibi vult mittere manus in fixuras clauorũ, digitum in locum eorum, manum in latus: neque penetrabatur corpus Christi, id operante ipso per dotem subtilitatis, ita vt tangerent extrema latera sine medio, quia gratis confingitur talis modus, vt demonstrat noster Suarez [a], dicens speciali miraculo factum, *ne foramina cõtinuitatem impedirent, & conuenientem dispositionem neruorum, arteriarum, venarum ad sanguinem continendum, & ad exercendas omnes actiones vitæ, motúsque: carnis autem absentis vice singularem quendam decorem & pulchritudinem adiectam*, ex qua maximam capiemus oculis delectationem, sicut & ex aspectu cicatricum in Martyribus Augustinus [b] scribit.

Itaque nec Thomas solus, nec Ioannes, sed Apostoli reliqui audierunt, viderunt oculis suis, perspexerunt, manibus contractauerunt, & accuratam, multísque probatam argumentis de suscitato Christo notionem consecuti sunt, & ex perimento ipso sensuum, deprehenderunt huius veritatem mysterij, & aliorum. Sed non arbitror (quod priùs quoque monui) hæc propriè ad tactum plagarum Christi post resurrectionem restringenda: sicut etiam ex sequentibus liquebit magis. Comprehendit hoc adeo locuples testimonium omnem veritatem Incarnationis, vt passim Patres colligũt, ex quibus Tertullianus [c] hoc modo post recitatum præsentem locum: *Falsa vtique testatio, si oculorum, & aurium, & manuum sensus natura mentitur.* Idem tamen [d] ad resurrectionem aptat, versu sic canens:

Auribus audiuere, oculis videre salutem,
Tractauere manu corpus de morte receptum.

Cassianus [e] palpatum ait dicere Ioannẽ, id quod erat ab initio, &c. tactum, atque tractatum tam suis, quàm cæterorum manibus. De Ioanne ait Beda, propterea quòd in cœna recubuit super Christi pectus, esse peculiarem rationem.

Licèt verò falli sensus possint, & in rebus fidei visus magis, quàm auditus, vt notat Ambrosius, [f] immò etiam tactus potiùs, quàm idem auditus. si quidem caligans Isaac vocem Iacob [g] probè dignouit, In manibus quas tangebat, falsus est: nihilominus adhibitum plurium sensuum experimentum, rem probatiorem reddit, & per se loquẽdo ipsa rei sensibilis tractatio sicut crassior, ita videtur certior, atque vt Philosophus [h] tradit, exactior, dicitúrq; prouerbio quis aliquid oculis, manibúsque tenere, quod nempe certissimè compertum, & notum habet. Quin tamen visus præstet in cognitione super cæteros sensus, nequit negari: & verò idem Aristoteles [i] asseuerat. Scitè admodum Chrysostomos de Thoma loquẽs, vsurpare facit eum verba Psalmi [k]: *In die tribulationis meæ Deum exquisiui manibus meis contra eum, & non sum deceptus.* conuenit etiam aliis.

Contrectauerunt] Augustinus [l] innuit ab omnibus Apostolis tactum & palpatum Christum. Nisi eum intelligas quod vni conuenit, de pluribus affirmare.

Contrectauit Ioannes ipse cùm recubuit in sinu Iesu [m]: Petrus, quãdo manu extensa illũ apprehendit naufragantẽ [n]: omnes Apostoli, cùm loti sunt ipsorũ ab eo pedes [o]. Sed & post resurrectionem

a Ioan. 20. 25. *Christum post resurrectionem manibus attrectauerunt.*
b Luc. 24. 39. Ioan. 20. 20.
c ep. de errorib. Ioannis Ierosolym.
d Parad. 5. cap. 37.
Thomas Christi manibus attrectauit.
e lib. 4 in vnũ ex quatuor.
f in c. 20. Io. vers. 20. & in c. vltim. Lucæ vers. 39.
g 3. Par. Tom. 2. Disp. 49. Sect. 4.
h lib. 4. de B. Virgine, c. 2.
i Hoc loco Disput. 3.
k lib. 14.
* Medit. 118. in Euang.
Quot & qui Christum post resurrectionem tractauerunt.
l Medit. 57. & 58. de Passione.
m Orat. con. Arrian. *Ex Deo Deus est verbũ*, non longè à fine.
n ep. 10.
o 3. Hist. c. 36.
p Dialogo 2.
q lib. de Carne Christi c. 5. & 4. con. Marcion. c. vlt.
r lib. 14. Moral. c. 29. vel 31.
s lib. 5. in Lucam.
t in Psal. 59.
u hom. 20. in Euang.
Apostoli omnes Christum post resurrectionem manu tractauerunt.
x serm. 28. & 76.
y Ioan. 13. 6.
Ioannes Christi corpus tetigit.

a Lucæ vltim. Ioan. 20.
a 3. Par. Tom. 2. Disput. 47. Sect. 2.
Cicatrices in Christi corpore quomodo consistant.
b 22. de Ciuit. Dei cap. 20.
c lib. de Anima cap. 17. & con. Praxeam c. 15.
d 3. Con. Marcion. carmine. cap. 7.
e 5. de Incar. cap. 6.
Sensus in rebus fidei falluntur.
f in c. 5. Luc.
g Gen. 27. 22.
h 2. de Anima tex. 94.
i 2. Metaphy. sub prin.
Visus præstat cognitione reliquis sensibus.
k tom. 3. Serm. de Trinit.
l Psal. 49.
m Ioan. 13. 23. 25. c. 21. 20.
n Matth. 14. 31.
o Ioan. 13. 5.

nem contrectatum confirmo ſicut dixi: neque credi debet Ioannem tanta aſſeueratione teſtificantem, hyperbolice loqui, vel de auditione per ſolam doctrinam Prophetarum, de viſione per ſolam fidem. *Et teſtamur*, inquit paulò pòſt [a] idémque eum Petro confidenter ad principes Iudæorum dixit [b]: *Non poſſumus quæ vidimus & audiuimus, non loqui.*

De verbo vitæ.] Syrus, הו דאיתוהי מלתא דחיא *hau dithauhi meleta dichaye* (*hoc eſt verbum vitæ*) *nimirum quod euangelizamus, & audiuimus*, &c. erâtque à principio. Hebraiſmus eſt, audire, &c. annunciare de Verbo vitæ, pro eo quod eſt Verbum vitæ, ſicut aliàs oſtendimus [c] Ioëlem loqui: *effundam de ſpiritu meo*, id eſt, Spiritum meum. Tale illud Pſalmi [d]: *Dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipſo ſemper*; item [e], *Sancti de hoc mundo iudicabunt.* Poteſt quoque denotari hac formula, limitata, & obſcura de Verbo cognitio in hac vita.

Non ſolùm verba vitæ numero multitudinis [f], ſed etiam quandoque verbum in ſingulari [g] externum ſignificat ſermonem, qui habetur de vita æterna, déque ad eãdem via. Hoc loco paſſim exponitur de ſecunda Trinitatis perſona incarnata, quæ deinceps vocatur vita æterna, quæ erat apud Patrem. Illud vtrumq; ait Athanaſius [h], videlicet in carne Filium, & Patris Verbum, quod palpatum erat, Verbum vitæ Sacræ Litteræ appellauerunt. Hieronymus [i] quoque: Verbum Dei, quod per ſe inuiſibile eſt, inquit, vidêt Apoſtoli, & tractant manibus ſuis, quod *Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis* [k]. Eadem doctrina Bernardi [l], Cyrilli [m] Alexandrini, Caſſiani [n]. Sed Auguſtinus in Commentario dubitationem eximit. Fortè de verbo vitæ ſic quiſque accipiat, quaſi locutionem quandam de Chriſto, non corpus ipſum Chriſti, quod manibus tractatum eſt. Vide quid ſequatur: *Et ipſa vita manifeſtata eſt:* Chriſtus ergo Verbum vitæ. Quare Latinè potiùs dicamus Verbum, quàm Sermonem (licet & hunc aliquando pro Dei Filio, immò & vocem nonnulli ſumant) [o], vt docui aliàs [p]. Vertit ſermonem Tertullianus [q] citans hunc locum.

Tam eſt proprium huic perſonæ nomẽ, vt non alteri conueniat aptè, ſicut in Baſilio [r] notauit B. Thomas [s], exponens quod ait Paulus, *portans omnia verbo virtutis ſuæ* [t], idem eſſe quod præcepto, non autem vt Baſilius volebat, Spiritu ſancto Filij, adde vel definitione ſua, vel ſeipſo, qui potens eſt Verbum Patris. Quod ibidem eſt apud Apoſtolum: *Et gladium Spiritus, quod eſt verbum Dei*, ſignificat doctrinam eſſe gladium ſpiritualem, & ex genere armorum non carnalium, ſed potentium Deo [u].

Multiplex aſſignatur cauſa, cur Dei Filius dicatur Λόγος, Verbum. Non ſufficit quòd procedat ἀπαθῶς à Patre, ſicut ex animo noſtro ratio, ſeu notitia ſine paſſione, & corruptione [x], quòd ſit intimus Patri, vt nobis ratio [y]: quòd nos reddat obſequentes rationi [z]: ſunt enim hęc non minus communia Spiritui ſancto. Optima ratio, & maximè recepta, quòd ſit expreſſa Patris notitia, & eiuſdem naturæ [a] notio. Quò pertinet etiam, quia per Verbum cuncta fecit Deus [b], & ab æterno quod poterat, non aliter in tempore quàm per ipſum facturus erat: & quoniam per id ipſum ſuam nobis eodem modo ſententiam, voluntatémq; manifeſtat [c]: poſtremò quia ſimul omniũ rerũ idea, & definitio eſt. Λόγος *multa ſignificat*, inquit Hieronymus [d]: *nã & verbũ eſt, & ratio & ſupputatio, & cauſa vniuſcuiuſq; rei, per quam ſunt ſingula, quæ ſubſiſtunt: quæ vniuerſa rectè intelligimus in Chriſto.* Ad rem noſtram facit potiſſimũ, vt adeò crebra Verbi vſurpatio in nouo Teſtamẽto ſonuat in eodem Chriſto cum interno diuino verbo, quod vocant etiam cordis, verbum oris, & externum, quo Dei Filius, per quem olim loquebatur [e] Deus Pater Prophetis, & quẽ Filium loquẽtes Angeli [f] repręſentabant, ipſemet locutus ſit, & in ipſo Pater, videlicet poſtquam *Verbum caro factum eſt*, & internum veluti veſtitũ externo, ſicut mẽtis noſtrę conceptionẽ veſtimus nos ſermone sẽſibili.

Iuuat iſtam rationem, quod Maldonatus obſeruauit, ſolitum voce nominis, יהוה *Adonai*, Paraphraſten Chaldæum reddere מימרא *memara* Verbum, quaſi de Filio intelligat, quòd perſona Dei loqueretur nobis eo, quem diximus modo, & locutura quandoque ſine interprete in humana eſſet natura. Id interpretantur tamen quidã [g] ſic dictum, quaſi denotet Sermonem promiſſum, ſiue illum, de quo ſunt voces, atque ſermones Prophetarum. Sed longè melior allata ratio. Quapropter licuit nunc dicere Ioanni, *quod audiuimus*, &c. *de verbo vitæ*, quaſi propterea dicatur Verbum, quia quod eſt verbi proprium, auditur, & poſtea loquens, vt de teſte [h], quem dicit eſſe fidelem, & veracem, & teſtimonium eius eſſe teſtimonium Prophetiæ: & in Apocalypſi [i] tamquam de duce, ac rectore Eccleſiæ, & in Euangelio [k] dicturus de Incarnatione, per quam veſtiuit ſe Verbum diuinum carne [l] ceu externo Verbo, Verbi ſemper vſurpauit vocem [m]; & apertè de Filio Dei loquens, ait, quòd vocatur nomen eius Verbum Dei [n]. Lege Toletum [o], & Suarez [p].

Porrò delectatur Ioannes Verbi vocabulo potiùs, quàm Filij eandem ob cauſam, quæ placuit etiam B. Thomæ, non quia Filius quippiam obiiciat carnale vel patibile cogitationi noſtræ [q], ſicut accidit Arianis, qui, ſi Filius ſit, neceſſe dicebant eſſe fœminam, colloquium Sermonis, coniunctionem coniugalis Verbi blandimẽtum, naturalem ad generandum machinulam, interuenire: talibus impij, & impudentes homines filij Dei, ac Saluatoris ſui, teſte Hilario [r], ac Cyrillo Alexandrino [s], generationem irridebant. Fauet Philo, auctor Iudæus, qui nomquam Filium, ſæpe Λόγον Verbum vſurpat, necnon ſchola Platonica Platonem ſecuta magiſtrum, & antiquior Triſmegiſtus [t], qui ſanas vidiſſe literas, & Hebræa imbuti doctrina creduntur, quamuis lapſu quodam fortaſſe memoriæ de Verbo loquens Hieronymus [u], hoc neſciſſe doctum Platonem dicat, hoc eloquentem ignoraſſe Demoſthenem. Alogianos Epiphanius [x] memorat hæreticos, qui negabant λόγον. Centuriatores [y] quoque negant, id, à Patre, à Ioanne dictum reſpectu Patris, quia ſit ab eo genitus filius per cognitionem: qui verò aſſerunt hoc, Baſilium, Auguſtinum, alios, aiunt erraſſe, *errant ipſi, & in errorem mittunt* [z].

De Verbo vitæ.] Nam in Verbo vita erat [a], nempe ab æterno ipſum diuinum eſſe, quod accepit à Patre dicente, ac generante, *ſicut Pater habet vitam in ſemetipſo, ſic dedit & Filio habere vitam in ſemetipſo* [b]: & quod creato, ac finito modo aliis rebus vnà cum eodem Patre, ac Spiritu ſancto communicat, iis quæ propriè viuunt vitam propriam, aliis accommodatam naturæ, atque operationis rationem. In ipſo nos, & cuncta viuunt, mouentur,

a verſ. 2.
b Act. 4. 20.
c Act. 2. 17.
d Pſalm. 71. 15.
e 1. Cor. 6. 2.
Verbum vitæ quid ſignificet.
f Ioan. 6. 68. Act. 7. 38.
g Philip. 2. 16.
h de incarn.
i in c. 5. Amos lege eundem in ca. 1. Abdiæ.
k Ioan. 1. 14.
l Ser. de Facia 4. hebdo. pœnoſæ.
m 2. de recta Fide ad Theodoſ. & de recta Fide ad Reginas.
n de Incarn. c. 6.
o Tract. libr. 4. cap. 9. Claud. Car. de Christo.
Verbũ apud omnes nomen perſonæ S. Trinitatis.
p Act. 2. lege Maldonatum in c. 1. Ioann.
q lib. de anima c. 7.
r lib. contra Praxeam c. 15.
s lib. 3. contr. Eunomium.
t 3. cont. Eun. cap. 21.
u 1. p. q. 34. art. 3. ad 3.
x Hebr. 1. 3.
y 2. Cor. 10. 4.
Filius Dei cur Verbũ dicatur.
z Naziãz. ora. 4. Theolog. 1. Baſil. hom. 10 princ. Ioann. Chryſ. Theo. Euthy. in ca. 1. Ioann. Aretb. in c. 19. Apoc. Ambroſ. 1. de Fide, c. 4.
y Nazianz. & Baſil. ſupra.
z Orig. in Ioã. a Patres laudat Maldo. in Ioa. apud Scholaſticos quoque & S. Thomam. extat legendus Salmeron To. 3. & Toletum in Ioann. Bar. 4. Harm. c. 3. & 3.
b Auguſtinus Serm. 190. de temp. Iſido. 7. Etymol. ca. de Filio.
Orig. in Ioan. & Chryſoſt. & Euthym. Nazianz. & Baſil. ſupra. Clem. Alexãd. Pædagogi c. 2. Epiphan. Hæreſ. 71.
c Vide contr. Arianos. Nazianz. ſuper ed Eius Scholiaſt.
d ad Paulinũ ep. 103.
e Hebr. 1. 1.
f Synaxis Syra. apud Hilar. aliique de quibus diſput. 2. de Angelis.
Chaldæus Paraphraſtes pro nomine ineffabili vtitur Verbo.
g Beza contra quem Salmeron. Tom. 3. Tract. 4.
h cap. 5. 7.
i cap. 19. 13.
k cap. 1. 1.
l ibid. 14.
m in c. 1. Ioan.
n Apoc. 19. 13.
o in Ioan. 1. in ann. 1. 2. 7.
p lib. 9. de Trin. c. 1. & 2.
q Hoc reſpondens in Ioan. r obtus, Chry. Tract. Euthy. & Baſil. in principio Ioannis.
Ariani blaſphemia.
r lib. cont. Cõſtantium.
s Theſau. c. 2.
t de his quod meminit ad hoc Aug. de Quinquo hæret. c. 7. Conf. cap. 9. & at. Euſeb 7. Præpa c. 5. lib 11. c. 10. Theo. 2. de Princip. Clem. 5. Strom. Cyril. Alex. contr. Iulian. Lactan. lib. 4. c. 8. Eugub. 1. de Peren. Philoſo. Salmer. Tom. 3. Tract. 5. Barad. 4. Harm. c. 4.
u ep. ad Paulinum. 103.
x Hæreſ. 51.
y Cent. 1. lib. 2. cap. 4.
a a. Tim. 3. 15.
a Ioan. 1. 4.
b Ioan. 5. 26.
In Verbo omnia ſunt, mouentur, & viuunt.

sunt [a], & ad id referũtur; sed nobis præterea proposita est vita gratiæ, & donum gloriæ, de qua duplici postrema vita Ioannes potissimum hic loquitur.

Omne creatum fuit vitaliter, in Verbo per rationem idealem, siue exemplarem ab æterno, atque in Dei ac Verbi viuebat quodammodo præscientia, sapientia, potentia, seu virtutis eminentia, vel æquiualentia, & voluntate, per quam voluntatem liberè, quando voluit definito tempore in opus extulit cuncta, creauitque Deus nullam inde passus in seipso mutationem. Lege Dionysium [b].

Solet duplex vita distingui, Physica, & Theologica: prior ex solis naturæ principiis: posterior supernaturalis, nimirum gratiæ, vt dictum est, atque gloriæ. Tertius veluti gradus est simplicis esse, ex quo tamquam ex primo secundus vitę naturalis sequitur. Ideirco per quandam accommodationem Patri simplex esse tribuitur, Filio viuere, Spiritui sancto dona gratiæ, quæ denominant vitam Theologicam. Sed quia Verbum Incarnatum, quod auditum, visum, palpatum est, promeruit nobis hanc vitam, notásque fecit *vias vitæ* [c], ipsam docens esse *vt cognosceremus Deum solum, verũ, & illũ ab ipso missum* [d], & *vt si vellemus ad vitam ingredi, seruaremus mandata* [e], tum exemplo prælucens, mortem vincens. Propterea meritò Verbum vitæ à vita supernaturali denominatur, non tantùm à naturali. Immò probabile est, eundem nostrum Ioannem verbis illis ex eius Euangelio recitatis, *In ipso vita erat*, de vita loqui spirituali hominum, vt scilicet quod ibi Maldonatus fretus Ammonio, & & Theodoro Mopsuesteno, sic disertè locum intelligentibus, & Chrysostomo, ac Theophylacto indicantibus, sentit, addíque Ambrosius [f] potest, cum Athanasio [g], vt inquam, Verbum quod erat in principio, & Deus & apud Deum, & per quod facta omnia, idcirco venisse ad nos, dimisso quodammodo sinu paterno, ac optima illa conditione, locóque dicatur, vt vitam, sicut & lucem (cuius ibidem proxima mentio) nobis afferret, quæ in ipso erat. Hoc est, quod hoc epistolæ huius capite versu qui sequitur, Ioannes perspicuè docet, *annunciamus vobis vitam, quæ erat apud Deum, & apparuit nobis*: Et in capite vltimo [h]: *Vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita in Filio eius: qui habet Filium, habet vitam.* Hæc ratio, cur toties [i] ille idem vitæ delectatus voce, vitam per Christum allatam, dicit, quod aliorum Euangelistarum nullus commemorat. Eadem Paulus de causa scribit [k]: *Cùm Christus apparuerit vita vestra*, & Petrus appellat *Auctorem vitæ* [l]: Pet peccatum mors, & animæ, cuius vita gratia est, & corporis, *cuius illa stipendium est* [m]. Venit igitur Verbum vt vitā testituat, vtramque vitam, quæ in ipso erat, quia eius auctor est, & Pater liberauit nos, & vocauit vocatione sua sancta non secundum opera nostra *sed secundum propositum, & gratiam, qua data est nobis*, in Christo *ante tempora secularia* [n]; & *elegit nos in ipso ante mundi constitutionem* [o].

De verbo vitæ.] Quod cecinit Abacuc [p]: *In medio annorum notum facies*, LXX. quidem ζώων, verterunt, id est animalium: siue duo testamenta, siue populum Iudæum & Gentilem, siue intelligas bouem & asinum in præsepio, in quo natus Christus. Eusebius autem ζωῶν, *vitarum*, nempe humanæ & diuinæ.

[a] Act. 17. 28.
In verbo omnia per rationẽ idealem fuerunt.
[b] de Diui. nomin. cap. 6. sub initium.
Duplex vita Theologica et Physica.
[c] Psal. 15.
[d] Ioann. 17.
[e] Matth. 19.
[f] 3. de Fide c. 3.
[g] 3. de Homi nis assump.
[h] vers. 11. & 12.
Ioannes vitæ voce delectatur [i] cap. 3. 16. c. 4. 14. cap. 5. 24. 26. c. 10. 10. c. 14. 6. c. 5. 2.
[k] Coloss. 3. 4.
[l] Act 3. 15.
[m] Rom. 6.
[n] 2. Tim. 1.
[o] Ephes.
[p] c. 3. 2.

A *Vers. 2.*] Et vita manifestata est: & vidimus & testamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis.

INCLVDVNT quidam hęc omnia parẽthesi, vt pendeat adhuc vsque ad verbum sequentis versus (*annunciamus*) Redditur autẽ hic ratio, modúsq; declaratur, quo dixerat audisse se, vidisse &c. de Verbo vitæ, seu Verbum vitæ, ac vitam ipsam, quoniam id vnum valet Hebraico idiotismo (ו ve) sicut alibi sæpius, vt *& Verbum caro factum est* [q], *& benedictus fructus ventris tui* [r]. *Ecce tu iratus es, & peccauimus* [s] aliáque permulta sunt B exempla (quorum collegit Sã [t] nonnulla) & Salmeron in Prolegomenis.

Vita ἐφανερώθη, manifestata est, nimirum quæ latens erat in se, veluti foras prodiit per admirabilem effectum incarnationis, de qua tot edita sunt argumenta, vt ambigi non possit. Moses post contractum ex diuino consortio in vultu lumen, velum obduxit, vt cerni possit [u], sic Dei Verbum per integumentum carnis, iis qua miracula quoque patrauit, quæ nemo alius [x], & locutus est quomodo nunquam vllus homo [y]: ita vt licuerit Christo suis auditoribus exprobrare vtrumque, & quòd operibus non crederent [z], & quòd tam disertè loquenti non obedirent [a].
C Mitto inductionem de manifestata secundum gradus omnes vitæ, vegetantem, sentientem, rationalem, & in Christo ipso, & in operibus miraculorum: de iis etiam, quibus Christus manifestauit eam Deo, Angelis, hominibus omnibus, animabus separatis. Vitæ manifestatio propter incarnationẽ præsertim intelligitur, ex qua pendet cętera operum œconomia, & doctrinæ: & hoc modo maximè manifestata est hominibus Vita, quia *panem hunc Angelorũ* [b] *manducauit homo*, sensu externo, quem illi interno, vt ait Augustinus [c].

Recognosce superius dicta de Verbo, cur vita personæ Trinitatis secundæ tribuatur. Vitam de Verbo Ioannes [d] affirmat, Christus de seipso [e].
D Alioquin & Spiritum Sanctum *viuificantẽ* nominat Nicenum Symbolum, & eundem non pauci volunt intelligi creationis in exordio, esse *qui ferebatur super aquas* [f], veluti fouens, & incubans, & viuificans. Gentiles Grącè ζῆνα παρὰ τὸ ζῆν appellabant, & Latinis Iupiter dicebatur, quasi iuuans Pater, id est faciens ζῆν, & à quo omnia vitam habent [g]. Refellit hoc tamen Lactantius [h] isto sermone: *Ipse autem furto seruatus, furtimque nutritus Zῆν, siue Zῆν appellatus est: non vt isti putant, à feruore cælestis ignis, (quasi ἀπὸ τοῦ ζέειν) vel quod vita sit dator, vel quod animantibus inspiret animas, quæ virtus solius Dei est, quam enim possit inspirare animam, qui ipse accepit aliunde? Sed quod primus ex liberis Saturni maribus vixerit.* Porrò Vitæ nomen creatæ, &
E quæ cum addito sæpè vocatur æterna, nempe Beatorum, qui & absolutè Viuentes nominantur, dicitur [i] etiam absolutè quandoque de Felicitate. nam Christus quærenti quid faciendo vitam æternam consequeretur, *Si vis*, respondit, *ad vitam ingredi, serua mandata* [k].

Et vidimus.] Repetitio testimonium exaggerat. Videndi verbum, reliquos complectitur sensus antea positos, auditus, & tactus, immò quoscunque: & quis significat sensum externum, aptè repetitur, vt cum testandi verbo iungatur, vt Didymus notat, *quod enim vidimus, testamur* [l]; quæ verò perspiciuntur intellectu, huiusmodi

Hebraismus, &, seu ו vau idem est quod quia.
[q] Ioan. 1. 14.
[r] Luc. 1. 42.
[s] Esa. 64. 5.
[t] in indice.
Incarnationis mysterii figura olim facta.
[u] Exo. 34.
[x] Ioan. 3. ca. 7. 31. cap. 11. 47. c. 11. 37. 15. 24.
[y] Ioan. 7. 46.
[z] Ioan. 10. 38.
[a] Io. 15. 22. 24.
[b] Psalm. 77. Exo. 16. 1. Cor. 10.
[c] Tractat. 1. in hanc c ist.
[d] c. 1. 4.
[e] c. 11. 25. c. 14 6.
[f] Genes 1. 2.
[g] Lact. in Zοεί e.
[h] lib. 1. cap. 11.
[i] Psalm 33.
[k] Matth. 19.
[l] Ioan. 3. 11.

sunt

e 1.Cor.12.4.

sunt aliquando, vt non liceat homini loqui[e], hoc est, possibile non sit.

Et testamur.] Aliis videtur clausa priore verbo parenthesis, quòd præterito tempore, sicut & alia, fuerit expressum, hoc præsenti, nihil admodum refert. Idoneum sanè hoc testimonium, vt priùs notauimus. Μάρτυρες ἀπὸ τοῦ μαρτυρεῖν. *Martyres à testificando vocantur*, cùm non verbis dumtaxat, sed aliquid patiendo, maximè mortem, profitentur Christum & veritatem. Hoc Didymus innuit, & Augustinus magis clarè notat. *Testimonium enim dicendo*, inquit, *ex eo quòd viderunt, & testimonium dicendo ex eo, quòd audierunt ab his, qui viderũt (hoc de aliis post Apostolos) cùm displiceret ipsũ testimonium hominibus, aduersus quos dicebatur, passi sunt omnia, quæ passi sunt Martyres. Testes Dei passi sunt*, &c. Ipsemet Ioannes Apocalypsis initio videtur indicare se hoc modo testem ac martyrem: & forsitan id isto etiam loco voluit innuere, videlicet, quia propter martyrium missus est in feruentis olei dolium[b], aut potius solium, cuius in Vrbe monumentum, hodiéque visitur, vocat Tertullianus[c] oleum igneum. Qui *testimonium perhibuit*, inquit, *Verbo Dei, & testimonium Iesu Christi quæcumque vidit*. Nam quod de scripto dicunt Euangelio Ambrosius, Ansbertus, Rupertus, alij, in quo est illustrissimum illud testimonium: *In principio erat Verbum*, &c. *& vidimus gloriam eius*, &c. repugnat rationi temporis, cùm prior scripta fuerit Apocalypsis, quàm Euangelium, illa in insula Pathmo, hoc Ephesi post reditum de exilio, aut priore quoque loco, vt plures demonstrant[d], colligúntque ex eodem Ioanne scribente in Apocalypsi[e] dictum sibi. *Oportet te iterum prophetare*, &c. quæ tamen etiam aliter verba nonnullos interpretari scio. Sed & in quadam ad eundem Dionysius epistola[f] velut ratiocinando id testari videtur, scribens adhuc in insula versanti. Quanti referat esse testem Christi, qualis debeat esse, cur humano vti voluerit testimonio Christus, disserui, declarans Actus Apostolicos[g]. Tandem *testari* potest hoc loco idem esse, quod protestari, & obtestari cum quadam interminatione liberando fidem suam; prouocando incredulos ad Dei iudicium. Audi quàm hoc scitè Cassianus[h] exposuerit; *Deinde*, inquit, *addit Verbũ vitæ, & vitam manifestatam: hoc se vidisse, hoc annuntiare, hoc protestari, simul scilicet & exequens officium fidei, & ingerens terrorem incredulitati: vt cùm ille vtique protestatur se prædicare, sibi imputares periculum suum, qui nos noluisses audire.* Sunt in scripturis exempla plura verbi testandi, vel testificandi, τοῦ μαρτυρεῖν, in ea significatione quam diximus[i].

b Hier. 1. contr. Iouin. & in c. 20. Matth. ex Tertull.
c lib. de Præscr. Hæret. c. 36. & ex Histo. Eccl.
d Baron. to. 1. Anna. & Interp. Ioannis cum Euãg. c. 13. & Apocalyps.
e cap. 10. 11.
f epist. 10.
g cap. 1. 8.
h 5. de Incarn. cap. 6.
i 2. Machab. 3. 36. 1. Timot. 5. 21. Deut. 32. 46. 3 Reg. 2. 42. & alibi, vt etiam sæpe vidimus in Act. Apost. præsertim c. 2. 40.

Et annunciamus vobis.] Ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν Syriacè, מחרין *sahedinan, loquimur familiari sermone vobis.* Græcum verbum non modò simpliciter nunciare, narrare, exponere, referre significat, verùm etiam denunciare: verbi gratia, litem, bellum, &c. Præterea renunciare, vt legati faciunt redeuntes de legatione. Quadrant omnia proposito, hísque quæ proximè dicta sunt ad verbũ testandi. Certè *Apostolicum munus legationis est pro Christo, & Deo*[k].

k 2. Cor. 5. 20. Ephes. 6. 20.

Christus est vita apud Patrem.

Vitam æternam, quæ erat apud Patrem.] Hæc, vt dixi, vita, est Christus Dei filius, qui cùm abstractè sit ipsa vita, atque æterna, & apud Patrem, necessariò Deus est. Quare Caietanus non placet, dum vitam æternam visam sumit oculis mentis eam, quæ est gratiæ inhabitantis in iusto, æternæ quædam inchoatio, quia Ioannes, & coapostoli in seipsis id viderint. nam vidisse, aut certos fuisse de sua gratia, non est omni ex parte certum, etsi verum arbitror. Deinde communis expositio est de persona Trinitatis secunda, seu de Verbo, cui expositioni prorsus fauent antecedentia, & consequentia. Illud probo, quod idẽ Caietanus ait, Vitam istam æternam participatam quidem in transfiguratione, cui Ioannes cum fratre interfuit[l] cum Petro: veram, & sine limitatione post resurrectionem. Velim tamen extendi ad totum cursum vitæ Christi, quando Vita æterna, idest, Verbum in carne visum est, nempe, Verbum incarnatum, & homo, vt suppositum includit, terminabat visionem externam: ipsa autem Verbi diuinitas in effectis videbatur, & mentis oculis inferebatur: & credebatur. Proprium Dei est, vt simpliciter simplices perfectiones simplici modo dicantur in abstracto, de ipso: infinitas quoque durationis absoluta, & independens, vt à distincta causa, non potest alteri conuenire, quàm Deo: nec desunt qui communicare illam creaturæ Deum negent posse, & ex modo significandi abstractum nomen cuiusuis naturæ videtur omnem possibilem eius perfectionem includere, etsi sit accidens, quamdam veluti infinitam illimitationem, præsertim si verum esset ex sola prædicatione subiecti sumere intensionem, & ex inhærentia indiuiduationem.

l Matth. 17. 1. & seq.

Proprium Dei vt simplices perfectiones de eo dicantur in abstracto.

Non est, fuitve, aut erit apud Patrem alia, quàm vita diuina, sicut nec Verbum apud Deũ[m], aliud est quàm diuinum: Verbum autem, & Vitam esse apud Deum, & Patrem, est quidem perinde, ac si dicatur esse in Deo, & in Patre[n], vt docent Irenæus[o], Athanasius[p], Augustinus[q], Victorinus[r], Fulgentius[s], & vtraque præpositio denotat distinctioné, & Didymus in commẽtario ponit præpositioné *in*, quamquam si de Patre loquamur, non æquè de ipso dici poterit esse apud Filium, aut Verbum, sicut in Filio[t], seu Verbo, nam quòd quis *Apud*, (Græcè πρὸς) *aliquem* (τινά) sit, innuit pendere quodammodo; sicut filios, aut famulos eadem habitantes in domo cum patre, vel domino, dicimus esse apud patrem, aut dominum, non hos apud illos. Sed docet Hilarius[u] vocans, paulò tamen nunc duriore voce, Patrem auctorem Filij, & Chrysostomus[x] & Tertullianus[y].

m 1. Ioan. 1. 1.
n Ioan. 14. 10. 11.
o lib. 3. cap. 8.
p Orat. quod Deus de Deo sit Verbum.
q 6. de Tri. c. 2. c. 3. contra Arium.
r 1. ad Monimum.
t Ioan. 14. 1.

Vel etiã, esse apud Patrem, id quod aliter Ioãnes scribit[a] esse in sinu eius, vt exponit Theophylactus[z], id est, intimè coniunctum illi, & cum illo. Hac ratione quod Latinè apud Marcum[b] est, *sorores eius nobiscum sunt*, Græcè legitur, πρὸς ἡμᾶς.

u 2. de Trin.
x Homil. 2. in cap. 1. Ioan.
y contr. Praxeam, c. 2.
Esse apud Patrẽ quid sit.
z cap. 1. & ibid.
a in ca. 1. Ioan.
b cap 6 3.

Importat eadem formula præterea, vt placet Gregorio[c], fuisse Verbum inuisibile, & veluti absconditum ante incarnationem, postea, vt hoc ipso loco subditur, apparuisse nobis. Tandem, nihil aliud est, Verbum, vel Vitam æternam, vt de hoc dicitur, esse apud Deum Patrem, quàm illi æqualem, quasi dicas iuxta ipsum, & ad dexteram ipsius, quò post ascensioné veluti rediit[e], subductus ab humanis oculis nostris; & mortalis vitæ loco statúque.

c 5. Moral. cap. 19.
d Mat. 26. 39. Act. 2. 34. c. 5. 31. c. 7. 55. Ro. 8. 34. Ephes. 1. 20. Coloss. 3. 1. Heb. 1. 3. c. 8. 1. c. 10. 12. c. 12. 2. 1. Petr. 3. 22.
e lib. de Fide.
f Catechesi 11.
g de Incarnat. Dominicæ Sacram. c. 3.
h in c. 1 Ioan.
i lib. 2. de Trinit.
k 9. de Trinit. cap. 4.
l Hæres. 93.

Traditur iste dicendi modus à Nysseno[e], Cyrillo[f] Hierosolymitano, Ambrosio[g], Ruperto[h], nec non à iam citato Hilario[i]: qui addit, & cum eo Augustinus[k], notari discrimen à verbo nostro, quod non manet apud nos, sed transit. Huic affinis Epiphanij[l] ratio de verbo, quod Pro-

phetis Deus loquutus est, quoniam hoc extra Dei substantiam, & creatum est. Postremò, verum est significari concordiam, & quandam nostro more loquendi, consultationem Verbi & Patris (non excluso Spiritu sancto) de creatione, de redemptione hominis; mutuam comprehensiuam cognitionem, quando dicitur vitam æternam, seu Verbum & Filium Dei fuisse apud Deum, siue apud Patrem, denique, quam vocant circuminsessionem vnius, in alia persona.

Inepta Ariani argumentatio. a 3. côtra Maximum, cap. 2. & 3.

Ineptus profectò erat Arianus ille, qui vt narrat Fulgentius [a], hinc argumentabatur Dei Filium non esse Patri ὁμοούσιον: arrepto de capite Catholici, quo cum agebat, pileo, quærebat manu eum tenens, hic byrrus est ne in me, an apud me? respondente altero, apud te: sic inferebat, Verbum erat apud Deum, quia Deo non consubstantiale, sed externum erat. Refellit cauillum Fulgentius, docens, quod diximus, ac pluribus confirmans exemplis, confundi posse præpositiones duas *apud* & *in*: quod planè conuincit, & est iam allatum, dici quoque Filium in Patre [b], non tantùm apud Patrem.

b Io. 14. 11.

c 2. de Trin.

Scio Victorinũ [c] in verbis ex Euangelio, *Verbum erat apud Deum*, pro *apud* legere *ad*: fateor πρὸς, habere hanc quoque notionem: sensus item commodus esset ad significandum personas diuinas includere πρός τι, *ad aliquid*, siue relationem non accidentalem, sed substantialem; tamen Caietanus eiusmodi versionem nostræ non debuit præponere.

Dei nomine Pater intelligitur.

Quamuis autem nomine Dei, Pater intelligendus sit, vt priùs etiam diximus, ideóque Caietanus quando relationem Verbi notat per præpositionem *ad* sic loqui videatur: cùm cõstet non referri Verbum ad Deum essentialiter, & absolutè sumptum: nihilominus opus non fuit præpositione *ad*, quia satis exprimitur dicta relatio per præpositionem *apud*, ac passim ex eadem qui sunt hactenus citati, & alij, colligunt Verbi distinctionem à Patre. Eiusdem Caietani Commentarium loci præsentis, vt fuerit vita æterna apud Patrem, priusquam Verbum incarnaretur, quia nondum erat communicata æterna animæ vita homini in anima Christi, & corporis in resurrectione eiusdem, recipere non possum, non modò, quia non simul Christi anima fuit in rebus, cum æterna vita beatitudinis, homines vlli vitam habuerunt eandem, sed ius tantùm, quod ante incarnationem quoque iustus quilibet habuit, licet propter merita præuisa Christi, vt nihil dicam de Resurrectione, quam pariter aut nemo, aut pauci resurgente Christo sunt adepti: sed potissimùm quia talis explicatio singularis est, ac parum cohærens Ioanni, qui disertè vitam hanc intelligit Trinitatis personam secundam, siue Verbum & Filium Dei, vt satis hactenus videmur probasse.

Hæresis ex hoc dicto confutata.

Ex dictis multiplex confutatur hæresis, nempe non fuisse Christum ante Mariam, vt Ebion sensit, &c, vt Cherintus, genitum ex semine viri: &c, vt Eunomius, diuersum esse Filium, & Verbum. Quod attinet ad vltimam, distinguebat duo Verba Dei, vnum internum, atque Deo connaturale: alterum externum, quod reciperet verba Dei ab ipso Deo, quod annunciaret nobis, & hoc esse creatum, & Filium Dei, & dici Deum secundum quandam similitudinem. Celebris est mentio in Historia Ecclesiastica & Patribus, & Hæreseologis de hæresibus istis, tum de vltima apud Athanasium [d], Cyrillum Alexandrinum [e], Ambro-

d Ser. 4. contr. Arianos. e 1. in Ioan. c. 4. Thes. cap. 5. & 4. &c.

sium [f], quã propriè destruit quod hic dicitur, *Vitam æternam, siue Verbum, quod erat apud Patrem, illud apparuisse nobis.*

f de Incarn. Dom Sacram. cap. 6.

Vers. 3.] Quod vidimus annuntiamus vobis, vt & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo.

MAGNA emphasis in tanta asseueratione, prolixus, & accuratus apparatus, vt auditor, lectórve percipiat attentiùs, & audiùs. Quò spectant adhuc sequens repetitio, atque pollicitatio, vel vtilitatis expositio.

Quod vidimus, & audiuimus.] Præponitur visio, quæ initio postposita est. Inde forsan, qui prima in sententia priore loco *vidimus* citauerunt, vt antea meminimus, occasionem sumpserunt.

Annũ amus vobis.] Ab hoc verbo totam superiorem sententiam pendere vult Oecumenius.

Ioannes Græcã facundiam ac nugacitatem spreuit.

Obseruat verò Ioannem obscurè scribere, tũ propter orationis concisę vsum, tum de industria, vt Græcam, id est, Gentilium facundiam ac nugacitatem sperneret, ostenderétque salutem nostram in rebus & operibus, non in verbis esse: vt attentiores efficeret: vt profanos arceret à sacrorum perceptione. Hæ, hisque similes obscuritatis scripturarum causæ pluribus verbis, & aliorum testimoniis Patrum confirmari possent, & illustrari, quod Cardinalis Bellarminus [g] facit, aliáque, & nos aliàs exequuti sumus.

g Tom. 1. lib. 3. de Verbo Dei scripto, cap. 1. Ioannes inter Ecclesiasticos Scriptores est maximè obscurus. h 2. epi. c. 3. 15.

Verùm inter noui Testamenti scriptores, præter Paulum, de quo Petrus [h], Ioannes maximè videtur obscurus. Prouenit id ex tractatione rerum altissimarum, & difficillimarum, nec non ex abundantia, seu redundãtia variorum affectuum, qui subinde occurrentes, non valent adeo perspicuè, distinctéque proponi. Constat etiam peritis Ioannem, Græcè licet scripserit, Hebraismis crebris vti, qui eius linguæ ignaris, obscuritatem necessariò pariunt.

Vt & vos societatem habeatis nobiscum.] Græcè ἵνα καὶ ὑμεῖς. *Vt & vos etiam*, vos, qui nimirum non audistis, nec vidistis, nec manibus vestris contrectastis Verbum vitæ κοινωνίαν ἔχητε μεθ' ἡμῶν. Declarat Ioannes charitatem suam, qui socios velit habere gratiæ eiusdem: meritum fidei, atque obedientiæ non minus in iis, qui docentur & aliis credunt, quàm in iis qui docent, & vident: fructum communionis sanctorum, vt esse quiuis possit *particeps timentium Deum* [i], & vicissim in alios deriuare, si quid habet in se boni sine periculo iacturæ, sed cum certa spe, nisi quid obstet, incrementi. Non sumus minus felices, quia *beati* id est magis beati *qui non viderunt & crediderunt* [k], vt notat Augustinus: *nec habere societatem cum Deo*, de qua postea *quisquam valet*, ait Beda, *qui non prius vnitur Ecclesiæ societati*, Fidem discens, eiúsque Sacramentis imbutus, quam discipuli perceperunt à Domino. Nam vere Cyprianus [l] scripsit, *quòd non potest Deum habere patrem, qui non habet, vel agnoscit Ecclesiam matrem.*

i Psal. 118. 63.

k Ioan. 20. 29. Societatem cum Deo quisquam habere non valet, qui non habet cum Ecclesia. l ep. 3. & lib. de vnit. Ecclesiæ.

Quo fit, vt qui eiiciuntur, vel abscinduntur ab Ecclesia, nominẽtur excommunicati, quasi communione ista, & societate priuati, perinde vt de truncatus ramus, aut membrum humore vitali destitutum. Hæreticus, & quiuis Apostata religionis Christianæ, ipse seipsum extrahit ab hac societate tamquam fugitiuũ pecus; abiicit enim fidem,

fidem: excommunicatus expellitur velut ouis morbosa, licèt retineat fidem: infidelis, & Iudæus numquam in societatem admissus est. Hos Ecclesia cupit habere socios, detrectantes non cogit: secundos separat ad tempus, vt resipiscant & redeant: primos vt redeant in castra, pœnis etiam compellit.

Societatis nomẽ non tollit hierarchiam ordinémque ciuilem in Ecclesia.

Nec verò te societatis dulce, pulchrúmque fallat nomen, quasi vel hierarchiam tollat ordinémque ciuilem, ita vt sint omnes omninò pares, & exactè per omnia socij; vel consistere sine vinculo charitatis, & confœderatione societas non possit veræ dilectionis. Nam viget ac necessarius est in Ecclesia sacer, ac politicus magistratus: quibus componitur, & pastoribus: iis, qui præsunt, & illis qui subsunt. Præterea sicut & quæuis alia Respublica, & τὸ κοινὸν, quam vocant communitatem, ita continet Ecclesia in se, non bonos tantùm, sed malos quoque ciues. Societatis, & κοινωνίας ratio in eo est, vt iisdem omnes legibus, & commodis vtantur communibus pro sua quisque parte hi, qui pertinent ad ipsam, perinde vt omnia corporis membra, quamuis dissimilia communi totius potiuntur bono: quique vel in mercatura, vel in militia vocantur socij, vel in eadem domo familiares, aut etiam fratres.

Ad quos hæc scribatur epistola.

Hinc Hugo Cardinalis colligit illis epistolam scribi, qui nondum erant fidei sinceritate imbuti, nec adhuc inierant eandem societatem cum Ioanne. Tamen potest adhortatio existimari ad retinendam societatem. Sunt enim deinceps multa, quæ innuunt loqui Ioannem cum fidelibus, qui priùs edocti sint.

Κοινωνία hic quam vim habeat.

Videtur Didymus κοινωνίας intellexisse consensum eiusdem doctrinæ, ac sententiæ: cui iunge professionem quoque saltem externam, atque vsurpationem legis eiusdem, ac rituum, &c. Quamquam summopere intima charitatis expetenda societas, de qua nonnihil deinceps idem Ioannes in hac epistola. Oecumenius notat Ioannem desiderium exponere summæ voluptatis, quam percepturus esset, si aliis contingeret asci-sci in eandem communionem: quemadmodum seminator in mercedis distributione gaudet, quã facit messoribus. Eximium hac de re gaudium suum testatur epistola vltima [a]. *Maiorem horum non habeo gratiam*, χαρὰν gaudium, *quam vt audiam filios meos in veritate ambulare.* Paulus item, cùm alibi, tum scribens Romanis [b], *desiderare se profitetur consolari in ipsis per eam, quæ inuicem est fidem ipsorum, & suam.*

a vers. 4.

b cap. 1. 11. 12.

Et societas nostra sit cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo.] Καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ πατρὸς, καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἰησοῦ χριστοῦ. *Est autem societas nostra*, &c. Vbique Ioannes valde accuratus in adhibendis particulis illatiuis, causalibus, coniunctiuis, & similibus, ex quibus pendet sententiæ contextio, & intelligentia: exprimit igitur quam velit intelligi societatem, non humanam videlicet secum, & cum condiscipulis: neque in peregrino nomine, qualem Simon magus excitauerat societatem cum nescio quo Deo, & mediatoribus Angelis. Non quærit Ioannes seipsum, vel sua: non alienam proponit doctrinam: remittit ad verum Deum, & Filium eius Iesum Christum. Vult nos omnes immediatè vniri Deo, vt nemo se profiteatur *esse Ioannis vel Pauli, vel Cephæ, vel Apollo* [c]. Influit in omnes Deus, & Christus immediato, interno, viuifico influxu, dans incrementum & esse [d]: nam externum operatur etiam per alios, vt propositionem credendorum, agendorum, Sacramentorum administrationem, &c. quę ad hierarchiam quam dixi, pertinent, ab ipsomet Deo institutam, *Qui sunt ministri eius, cui credidimus* [e].

Quod cum societate Ioannes optat.

c 1. Cor. 1. 12. cap. 3. 4.

d 1. Cor. 3. 6.

e 1. Cor. 3. 5.

Porrò societas cum Patre, & Filio perfectè non fit, nisi per charitatem, quæ tribuitur Spiritui sancto [f], qui procedit ab illis ceu donum, & nexus, vnio, ac societas amborum, vt idcirco inclusus intelligatur in hac societate Spiritus sãctus. Illam Paulus [g] vocat *societatem Spiritus*, aliquando *Filij Dei Iesu Christi, per quem Deum vocati sumus in eam* [h]: & planè contrariam societati Dæmoniorum [i], Petrus [k] *diuinæ consortium naturæ*.

f Rom. 5. 5.

Societas cum Patre & Filio fit per Spiritum sanctum.

h 1. Cor. 1. 9.

i 1. Cor. 10. 20.

k 2. Pet. 1. 4.

Quæ sint iura societatis.

Iura societatis requirunt vt inuicem nos iouemus, & capitis, ducisque hostes expugnemus, ditionem eius amplificemus, voluntatem ipsius exequamur. Socij agunt inter se libenter, ægrè seiunguntur: arcana communicant, & res collætantur, & condolent secundis aduersisque. Lege piam, & enucleatam de societate cum Deo tractationem apud Carthusianum, circa medium Commentarij Capitis huius primi.

Communionis, & κοινωνίας Sacramentum huc tendit maximè, vt vno nutriri Christo, intimè cum illo coniungamur, ac inter nos, & in morem quodammodo cõiuratorum [l], proprium sanguinem, qui idem est Christi, delibemus. Vtraque in fortuna fidus socius socium se præbet: *Si socij passionum Christi erimus, erimus & consolationis* [m]. *Congaudendum gaudio sociorum* [n]: *suscipiendi in charitate quos socij commendant perinde vt ipsi* [o].

l Sallust. in Catilin.

m 2. Cor. 1. 7.

n Phil. 2. 7.

o Philem. 17.

Societatis Iesu nomen quomodo sibi arrogent religiosi ordines.

Qui Societatis sibi Iesu nomẽ arrogaret, quasi non alij de hac essent societate, hoc est, de Ecclesia, sicut olim Donatistæ penes vnos se iactabant Ecclesiam esse, profectò cẽseri deberent hæretici, vt Melchiori Cano [p] libenter concedimus. At non opinor tam peruersè de religiosis viris homo sentit religiosus, vt quod pietatis, ac patrocinij, & modestiæ fecerunt studio (quemadmodum qui à Trinitate, à Christo, item à Iesu, vt Iesuatæ, & Rauennæ collegium Boni Iesu, & aliud Iesu Christi apud Anglos Oxonienses: & in Lusitania milites Iesu Christi: Romæ sodalitas Saluatoris, vel Diuini Amoris: quo nomine primi fundatores regularium, qui postea dicti sunt Theatini vocabantur, vt scribit Diegus Paiua [q] inter Catholicos (vt mittam notatã à Gebẽnensibus hæreticis monetã nomĩne Iesu) & à similibus æquè communibus in omnes alios titulis denominari voluerunt) deputet vel improbæ superbiæ, vel hæresi perniciosæ.

p 4. de locis Theolog. c. 2. ad finem.

q lib. 2 Orthodox. explic.

Prædicatorum ordo cur sit dictus.

Prædicatorum ordo celebris hoc nomine in Ecclesiis, & cùm primis vtilis existit. Quis tamen cùm non soli fungantur ipsi prædicandi munere, id ordini nomen inuideat? aut peiorem accipiat in partem, quod potest, debétque ad impensiorem referre curam, quam sibi facet ille ordo in opere tam laborioso, & necessario maiorem in modum ponendam iudicauit?

Societatis Iesu nomẽ nostræ attributum qui propugnarunt.

Huic aduersus societatem Iesu ordinem nostrum calumniæ, quam non Catholici modò pietatis quodam zelo, sed maleuolo quoque, ac impio hæretici animo struxerunt, & obtruserunt, plures dudum docti iuxta, piéque responderunt, præsertim celebris pro Pontifice in Tridentino Concilio Theologus, qui nostris adiunxit se socium Franciscus Turrianus [r].

r contr. Petr. Boquinum.

Iesu Christo.] De his nunc nominibus non agam, quid significent, neque cur subinde ordo

variet inter illa, vt modò Iesus Christus, modò Christus Iesus dicatur, vel solitariè quandoque alterum dumtaxat ponatur. Est epistolæ præsenti secunda potissimùm vtilis quæstio. De ea consule Toletum in Ioannem [a], & quæ notauimus ipsi in Apostolicis Actibus. Sæpius coniunguntur maximè à Ioanne contra illos, qui soluebant Christum, vt est in capite quarto [b], asserentes alium fuisse Iesum, qui passus est, aliũ Christum, qui fecit miracula, vel [c] contra Iudæos, qui inficiantur Iesum fuisse Messiam, siue Christum in lege promissum. Huius appositæ professio veritatis nomen Christianis dedit, de quo egimus in eâdem Historia [d]. Socij Christi secundum naturam eius diuinam sumus, & humanam. Societas initur cum Deo per fidem pœnitentiámque, quoniam peccata diuidunt à Deo [e]. Communio hæc est cum Deo tamquam domini & serui: patris, & filij adoptiui: illuminãtis, & illuminati: iustificantis, & iustificati: regentis, & subditi: dantis, & accipientis: inuocantis, & exaudientis: donantis munera, & gratias agentis: beatificantis, & beati: denique vt adhærens Deo vnus cum illo sit spiritus [f], & in luce ambulans, sicut ipse est in luce, societatem habeat cum ipso [g]. Secundum humanam naturam cum Christo est, vt magistri ad discipulos: sacerdotis ad eos pro quibus sacrificat, & interpellat: soluentis pro alio pœnam debitam, & promerentis seu consequentis gratiam indebitam: gratias agentis cum iis, pro quibus gratias agit: regis rursum, & subditorum.

Explicant scripturæ societatẽ huiusmodi parabola pastoris & ouium [h], capitis & mẽbrorum [i], cibi & edentium [k], vitis & palmitum [l], & aliis eiusdem generis. Notata sunt hæc à Ioanne Hesselio hoc loco: possuntq; amplificari, & exaggerari. Tandẽ *qui socij passionum, socij & consolationum* [m]. Vocauit *nos quoque Christus amicos suos* [n] *fratres, sorores, matres* [o]: *dixit eundem Deum suum, & Deum nostrum; Patrem suum, & Patrem nostrum* [p]. *Societatem istam cum personis Trinitatis, Deoq; vno ac trino non habet, qui cum Ecclesia non habet: quoniam, vt cum Cypriano* [q] *Augustinus* [r] *profitetur; non potest habere Deum Patrem, qui Ecclesiam noluerit habere matrem.*

a c.1.ann.75.
b vers.3.
c testis Irenæus lib. 3. cap. 11. & Tertul. de Carne Christi.
d cap. 11. 26.
Socij sumus Christi secundum vtramque naturam, & quomodo.
e Esa. 59. 2.
f 1. Cor 6. 17.
g 1. Io. 1. 5.
h Ioan. 10. 11.
i 1. Cor. 6 15. Coloss. 1. 18.
k Ioann. 6. 55.
l c. 15. 5.
m 2 Cor. 1. 7.
n Ioan. 15. 15.
o Matt. 12. 50.
p Ioan. 20. 17.
q de vnit. Eccl.
r in Psalm. 88 sub finem.

Vers. 4.] **Et hæc scribimus vobis vt gaudeatis, & gaudium vestrum sit plenum.**

GRÆCE ἵνα ἡ χαρὰ ἡμῶν ᾖ πεπληρωμένη: *vt gaudium nostrum*, &c. deest autem, *vt gaudeatis*, Syriacè quoque hoc desideratur, legitur autem, *Vt gaudium nostrum quod est in vobis*, דבכון *dabbechun, sit plenum*, id est, vt plenè de vobis, & vestri causa gaudeamus, qui iam gaudere cœpimus: vel quia gaudij aliqua imminutio accessit ob hæreses subortas, & falsam de Christo doctrinam, quæ vos inficere potest. Sic Paulus [s]: *Implete gaudium meum, vt idem sapiatis, eandem caritatem habentes, vnanimes, idipsum sapientes.* Vocat quoque discipulos gaudium suum [t], benè scilicet institutos, & proficientes. Meminit Glossa Interlin. alterius lectionis, *nostrum*.

Plenitudo gaudij est in summa felicitate, *quæ sola replet in bonis desiderium* [u], cùm adimplet Deus *lætitia cum vultu suo* [x], & satiat apparitione gloriæ suæ [y], & cum intratur in gaudiũ Domini nostri [z], quam Petrus [a] vocat *lætitiam inenarrabilem, & glorificatam*, vel vt legit Augustinus [b], *gaudium honoratum*: licèt id quidam [c] intelligant de singolari voluptate, quam percipiunt, qui Christum in Eucharistia venerantur, sumuntq; reportantes, quod ibidem subiungit Petrus, *finem fidei salutẽ animarum suarũ ab eo, in quem desiderant Angeli*, qui circũstant etiã Eucharistiam *prospicere*, vt proinde succincti lumbos mentis, ac sobrij, perfectè debeãt omnes sperare in eam, quæ offertur gratiam, τελείως ἐλπίσατε. Lege huius loci commẽtarium nostrum. Sed in futura, de qua dicebamus, felicitate, sine velamine visio plena, ac perfecta erit, & in lumine gloriæ [d], quo roborabitur intellectus, totus collectus in se, non distractus, vt hîc contingit, plenè, ac perspicuè videbimus infinitũ lumen, & omni voluntatis contẽtione diligemus. Interim *spe gaudemus* [e], ac *testimonio conscientiæ gloriamur* [f]: imò & scientiæ, seu cognitionis certæ per fidem absque vllo errore.

s Philip. 2. 2.
t Infra c. 4. 1.
Plenitudo gaudij est in summa felicitate.
u Psal. 102. 5.
x Psal. 15. vlt.
y Ps. 16. vlt.
z Mat. 25. 21.
a 1. ep. 1. 8.
b de peccato. meri. & remiss. c. 27.
c B. Thomas opusc. de Venerab. Corpor. Christi Sacr. c. 25.
d Psal. 35. 10.
e Rom. 12. 12.
f 2. Cor. 1 12.

De hoc vltimo gaudio potissimũ Ioannes agit, nec non de illo, qui primus post Charitatem recensetur in fructibus Spiritus sancti [g], nempe de Charitate. Vel certè, si Lyranum sequimur, per gaudendi Verbũ, quod priore ponitur loco, gaudium in spe viæq;, per nomen gaudij pleni significatur id, quod in re, atque in patria percipitur.

Glossa Interlinearis primum gaudium ait esse in hoc seculo in vnitate Ecclesię, vt multi præterea ad eam perducantur (quam dissuunt, scindúntque Hæreses) alterum in futuro in Angelorum societate, *quando implebuntur ruinæ* [h].

Imbibisse videtur mihi pietasque formulas Ioannes, quibus vtebatur Christus, quod solent, qui quempiam, vt magistrum, dominum, familiarem, &c. diligunt magis: eum namque verbis, gestu, anima ipsa quodammodo exprimunt. *Hæc locutus sum vobis*, ait Christus [i], *vt gaudium meum in vobis sit*, (id, quo dignatur gaudere de nobis, exponit Augustinus, vel causa ipsorum, & propter ipsos) *& gaudium vestrum impleatur*. Itẽ [k]: *Hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis*; id est, me absente per mortem, & ascensionem gaudeant magis tuo Pater auxilio protecti, quam me gaudent præsente. Tale id quoque [l]: *Petite, & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum*, id est, plus gaudeatis, cùm abero gaudio spirituali, tunc scilicet fide, fiduciáq; magis crescente, vobisque quicquid à Patre petieritis in nomine meo impetrantibus.

Itaque plenitudo gaudij perfectionem importat, vel summæ felicitatis, vel si vitæ sit quoque præsentis, quando est spirituale. Quisquis spiritualiter gaudet, hac ratione gaudium habet plenum. Deesse plenitudini tamen aliquid potest, tum gaudij, tum cuiusuis operis boni, si non respondet quantitati gratiæ, quam consecutus est, vel statui, quem profitetur: denique si capacitati, non dicam, communi quæ quodammodo est infinita, sed propriæ, ac proximæ, iuxta mensuram donationis Christi [m], non nititur satisfacere Hoc sensu docuimus [n] alios plures dici gratia plenos, vel Spiritu Sancto, vel fide, &c. licet dispares sint, & inæquales: nonnullorum quoque licet opera bona dici non plena [o], πεπληρωμένα, quia non totam perfectionem habent sibi congruentem. Quamquam Sardensis Episcopi, de quo liber Apocalypsis, ideo non erant opera plena, quia propter hypocrisin meritò vacuus, & exciderat ea caritate, *quæ est plenitudo legis* [p].

Gaudium fructus est Spiritus sancti.
g Gal. 5. 22.
h Psal. 109. 6.
Ioannes Christi formulas loquendi imbibit.
i Ioan. 15. 11.
k Ioan. 17. 13.
l Ioan. 16. 24.
Plenitudo gaudij quid importet.
m Ephes. 4. 7.
n Act. 6. & 7.
o Apoc. 3. 2.
p Rom. 13. 10.

Vers.

Verſ. 5.] Et hæc eſt annuntiatio, quam audiuimus ab eo, & annuntiamus vobis, quoniam Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ.

EN iam tertiò repetit audiſſe ſe, & quidem à Christo, quem denotat pronomen, *eo*, & vltima præcedentis verſus verba; annuntiatio autem pro re annuntiata dicitur. Hoc non inſolens profanis quoque ſcriptoribus, quoniam verbalia abſtracta continent emphaſim. Sic Plautus [a]:

Annuntiatio pro re annuntiata, & optio pro re optata.
a in Aſinaria.

Sumo tibi optionem Leonidam;

nempe militem optatum, ſeu qui optari ſolet, ac eligi. In ſcripturis plurima ſunt exempla, vt cùm ponitur ſpeculatio [b], redemptio [c], & ſanctificatio [d], expectatio [e], & ſimilia tum actiuè, tum paſſiuè, tum reſpectu noſtri, tum reſpectu aliorum. Dicimur verbi gratia, *Dei ſanctificatio* [f], *ædificatio* [g], &c. hoc eſt, ſancta eius poſſeſſio, domus, ac ſedes &c. ſicut contra Deus in allatis exemplis, ſanctificatio, atque redemptio noſtra, hoc eſt ſanctificator, & redemptor. Græcum nomen ἐπαγγελία Eraſmus & Hentenius vertunt *promiſſionem*. Tranſtulit verſu 25. Interpres *repromiſſionem*. Vtraque notio illi conuenit: ſed congruit propoſito magis *annuntiatio*; quia nihil pertinens ad promiſſionem continent ſequentia, ſed doctrinam quæ applicetur ad exhortationem.

b Oſeæ 5.1.
c 1.Cor.1.30.
d ibidem.
e Gen.49.10.
f Pſ.113.2.
g 1.Cor.3.9.

Quam audiuimus.] Christus id, quod deinceps de luce ſequitur, dixit, vt idem Ioannes refert [h], etiam de ſeipſo. Apud Boreales populos quidam feruntur eſſe, quibus cùm ſol aliquot abſit menſibus, in edito ſtent aliqui loco, qui auroræ quotidie obſeruent aduentum, & cùm illuxerit, læti renuntient.

h in Euangelio c.3.19. c.8.12. c.9.5. c.12.46.

Deus lux eſt.] Deus eſſentialiter lux eſt, *illuminans omnem hominem* [i], cui lucem quamdam communicat, & nonnullos ipſemet lucem vocat mundi [k], & Angeli ipſi dicuntur Aſtra matutina [l], & ſtellæ [m]. Sed Deus *lux vera* [n], non quòd alia falſa, ſed quia ipſe naturalis, ac vt Philoſophi de Deo loquentes, pura, ſeu purus actus abſque vlla tenebrarum admixtione, vt paulò pòſt oſtendemus, ea ratione qua Christus appellatur *verus Filius Dei* [o]: vel quoniam ratio lucis corporeæ tranſlata per metaphoram ad Deum, ſiue Christum (quem delirauit Manichæus [p] eſſe ſolem iſtum) multo excercerit magis ab eo ſecundum ſpiritualem modum, quàm ab ipſa, vt cùm etiam nominatur *vitis vera* [q], *verus cibus, potúſque* [r]. Facit id nõ per intellectus dũtaxat lumen, (à quo Græci φῶτα hominem nuncupant [s]: *ſignatum eſt ſuper nos lumen*, &c.) ſed maximè per gratiam, quam qui primus ex Sacramentis operatur Baptiſmus in nobis, dicitur ab iiſdẽ φωτισμὸς, necnon à Paulo [t], & cum qua luce gratiæ, ſeu charitatis (hæc enim etiam dicitur Deus, ſicut lux, vt notat Auguſtinus [u], & veritas, vt idem ait [x],) Christum *ſequens mundi lucem incedit, habebit lumen vitæ* [y], videlicet æternæ, quódque gloriæ lumen appellamus, vt exponunt Auguſtinus, & Beda [z]. *Apud te eſt fons vitæ*, ait Dauid [a], *& in lumine tuo videbimus lumen*: prorſus *admirabile*, vt Petrus loquitur [b].

Deus lux eſt eſſentialiter.
i Ioan.c.1.9.
k Matth.5.14.
l Iob.38.7.
m Baruch. 3. 34.
n Ioan. 1. 9.
o 1.Ioan.5.20.
p teſtis Aug. tract. 34. in Ioan.
q Ioan 15 1.
r c.6.56.
s Pſal 4. 7.
Baptiſmus dicitur à Græcis φωτισμὸς, id eſt illuminatio.
t Heb.6 4.
u ep.112.c. 23.
x 8.de Trin. c. 2.
y Ioan. 8.12.
z ibidem.
a Pſ.35.10.
b 1.ep.2.9.
c Eſ.9.2. Matth 4.16. Lucæ 1. 79. Ioan. 1. 5. c. 8. 12. cap 12. 35. Actu 26. 18. 2 Cor.6.14. Ephel.5.8.
d Lucæ 16. 8. Ioan. 12. 36. Epheſ 5 8. 1 Theſſ 5.5.
Lux Deus eſt.

Creberrima occurrit in Scripturis antitheſis Lucis, & Tenebrarum, vt hæ, quod repugnat Deo, peccatum deſignent, atque ignorantiam infidelitatis [c]: & vt filij lucis iidem ſint, qui Dei [d]. Deus, vt dixi, lux eſt eſſentialiter, videlicet Pater, Filius, & Spiritus, *& habitat lucem inacceſſibilem* [e]: & diſtinctè prima poteſt perſona intelligi per Patrem luminum [f], vt antea dixi: Spiritum ſanctum appellat Eccleſia *lumen cordium*. Et lux corporis luminoſi refert Patrem: in medio diffuſa, Filium, ſplendor Spiritum ſanctum: & Dionyſius [g] Trinitatem declarat exemplo trium luminum idem cubiculum implentium indiſtincta quadam diſtinctione. & Auguſtinus, ſeu alius [h], per lucem, calorem: Damaſcenus [i] cum tribus ſolibus inſeparabiliter nexis comparat. Auctor libri de deitate & incarnatione verbi apud Auguſtinum [k], argumentatur quia Deus Pater lux eſt, Filium ſplendorem eſſe, ex ipſo inſeparabiliter.

e 1.Tim.6.16.
f Iacob 1 17.
g de Diuin. nom c. 4.
h de cognit. veræ vitæ. cap. 30.
i lib 1.de Fide, c.11.
k ca. 12. & 14. Tom.4.

Sunt præterea qui tribus ſacratioribus linguis triliterum nomen obſeruant אור *or*, φῶς, Lux: & primò primam litteram א deſignare Patrem, qui vocatur אב *ab*, ſecundam ו *vau*, quæ vim habet copulandi, Filium, qui ſibi Humanitatem copulauit hypoſtaticè: tertiam ר *reh*, Spiritum ſanctum, qui vocatur רוח הקדש *ruach hakkadoſch*, inchoante hoc nomen littera ר *ch*. Non delector admodum iſtis, nec ſperno penitus.

Nihilominus tamen peculiari quadam ratione cõuenit Filium dici *lumen de lumine*, quod priùs quoque notatum eſt: & lucem, ſicut & vt dicatur ſplendor, imago, ſimilitudo: quia producitur per cognitionem, & per Verbum fit omnis manifeſtatio: *quod autem manifeſtatur lumen eſt* [l]: Hinc factum, vt de Chriſto tanquam de lumine aggratulati ſint Ioannis pater [m], & Simeon [n], & eo nato, *claritas Dei circumfulſit* [o], & nos Deum ad Orientem adoramus, vbi paradiſus erat, quaſi vel vaticinium, vel præceptum id ſecuti: *oportet præuenire ſolem ad benedictionem tuam, & ad ortum ſolis te adorare* [p].

Filius eſt lumen de lumine.
l Epheſ. 5. 13.
m Lucæ 1.79.
n Luca 2. 32.
o ibidem 9.
p Sap. 16. 28.
Nulla eſt qualitas luce nobilior.

Nulla qualitas nobilior, quàm lux inter materiales, primatum obtinuit in creatione ſecundum ordinem temporis: omnia ſubit, ac in momento quidem, & ſine ſui diminutione: nihil ea notius ſimul, & ignotius: efficaciſſima eſt: aliáſque permultas habet proprietates, quibus Diuinitatis apud nos notio præclarè deſcribitur. Verùm hoc à nobis alibi oſtenſum pluribus, legíque Dionyſius [q] debet.

Origenem [r] caue, qui hoc loco de Patre lucem, in capite primo Euangelij Ioãnis [s] de Christo interpretans dici docet Chriſtum non naturalem eſſe, & Patrem eſſe meliorem, atque præſtantiorem. Arrianiſmus hic eſt, niſi præſtantiam, principij dignitatem, & auctoritatem generationis intelligat quis, pro Origene, ad eum modum quo quidam [t] illud: *Pater maior me eſt* [u]: quod alij dictum accipiunt de Chriſto, vt eſt homo.

q c.2. de Diu. nomin & 4.
Origenes cautè legendus
r to 3. in Ioan.
s verſ.9.
t Chryſ. hom. 74 in Ioann. Cyrill. 2.Theſ. ca 3 Hilar. 3.9. 11. de Trin. & de Synodis. Baſil. 4 cont. Eunom. & ep. 141. ad Cæſarienſes. Ath. orat 2. contra Arrianos. Nazianz. orat. 4. & 5. Theolog. Epiph. hæreſ 69. Cæſar. Dialog 1 Damaſ. 4. de fide cap. 19. Leontius Theos. Euth. in Ioann.
Creaturæ diuina quædam attributa tribuuntur.
u Ioan.14 28.
x 2 cont. Pelagianos.
y Serm. 3. de Trin.
z Ioan.1.9.
a Ioan. 17.3.
b cap.5 20.
Deus quomodo lucem inhabitare dicatur.
c 1.Tim.6 16.

Illud certum, creaturæ tribui diuina quædam attributa. Sed finito modo, ſicut nominatim de luce, vt & de immortalitate, de Sapientia, de perfectione Hieronymus [x] obſeruauit. Chryſoſtomus [y] volens hoc loco ſermonem eſſe de Deo Patre, cùm dicitur: *Deus lux*, cùm tamen Verbum dicatur *lux vera* [z], colligit, perperam argumentari Arrianos, ex eo quòd Chriſtus vocat Deum verum, à quo ipſe miſſus ſit [a], non etiam ipſum eſſe verum Deum. Potuit quoque reſponderi, verum vocari Filium Dei hac ipſa epiſtola [b], hoc eſt natura, non adoptione ſola, vt videbimus. Vnde Sapienter Nicenum Symbolum iubet nos confiteri *lumen de lumine, Deum verum de Deo vero*.

Ad extremum notari debet quandoque dici de Deo, *quod lucem habitet* [c], non quòd ea cir-

cumſcribatur,atque vt alibi dicitur [a], propriè ſit amictus illa, cùm ſit ipſiſſima lux. Hæ formulæ potius accommodatæ ad vſum & captum noſtrum,ſicut Græci, epiſtola ad Timotheum citata,docent expoſitores,hoc ipſum denotant,quod dicimus,Deum ipſiſſimam lucem eſſe.

Et tenebræ in eo non ſunt vllæ.] Omnes abigit à ſe tenebras,nullas admittit in ſe, nulla caret perfectione,eſt ſine omni imperfectione, totus,ac putus,& ſimplex actus [b], *apud quem nulla transmutatio,vel viciſſitudinis obumbratio*: ἐν ᾧ τροπῆς ἀποσκίασμα,vel vt legiſſe videtur Auguſtinus [c], *ῥοπῆς*, *momenti*,non potentialitas quam vocant,non mutabilitas, aut in ſubſtantia, aut in operationibus. Immò nihil eſt,niſi prorſus iouariabilis ſubſtantia,nec peccare, nec ignorare quicquam potens. Omnis,quantumuis perfecta creatura, cum luce neceſſariò tenebrarum nonnullam permixtionem continet,quia de nihilo veniens,rediens ſua ſponte in nihilum,potentialis, mutabilis, limitata,& finita,atque imperfecta. Audi Doctorem illuſtrem [d]: *Res,que actus quidem ſunt,ſed non puræ, lucent tantùm,non etiam lux ſunt: Diuina autem Eſſentia cum actus purus ſit,lux eſt. Vnde de homine ſanctiſſimo dicitur tamen,non erat ille lux* [e]: *de Deo autem Verbo: erat lux vera omnem hominem illuminans* [f].

Videtur hic excludi præcipoè turpitudo morum,& falſitas doctrinæ, quæ iam vigebant, non in Philoſophorum ſolùm ſcholis, verùm etiam apud nonnullos Hæreticos.De gentibus,Paulus [g] teſtis,quòd ambulabant in *vanitate ſenſus ſui,tenebris obſcuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei*,(ſiue à luce. Vita enim eſt lux hominis [h].)Inculcat ſimilia ſæpè, multiſque locis,necnon Petrus & Iudas, atque j, qui de hæreticis ſcripſerunt.

In iſto quoque ſenſu vult Ioannes Interprete Hieronymo [i], nullas tenebras, quando dicit in Dei lumine reperiri, omnia aliorum lumina aliqua ſorde maculari,hoc eſt peccato nonnullo,vt propterea lux quidem mundi appellentur Apoſtoli [k],non tamen ſit ſcriptum, quòd in Apoſtolorum luce nullæ ſint tenebræ, &c. Et videtur idem aſſerere de Ioanne, *quo non erat lux vera, ſed teſtimonium duntaxat de lumine perhibebat* [l].

Rectè verò dictum, quòd *tenebræ in Deo non ſunt vllæ*. Solus enim ſeipſum Deus infinitus modo comprehendit infinito:quilibet, etiam Chriſtus ſecundum animam,& lumen gloriæ finitum, non ſine tenebris,hoc eſt,limitatione, atque obſcuritate, quæ quia ſequitur neceſſariò naturalem rei creatæ conditionem,ſimpliciter non cenſetur imperfectio.

In hac vita caligat cognitio noſtra de Deo, & eſt nobis *Deus abſconditus* [m], *ponens nobis tenebras latibulum ſuum* [n], *habitans lucem inacceſſibilem*,vt videri non poſſit [o], habens in circuitu nubem,& caliginem [p], & omnino ſicut in ſe γνόφῳ, ita noſtris oculis σκοτεινός, exigens fidem, quæ eſt ἔλεγχος *rerum non apparentium* [q]. Quoties apparuit Deus, potiſſimum in vetere Teſtamento, id non abſque nube,vel fomo,vel caligine fecit. *Caligo diuina lux eſt*,ait Dionyſius [r], *tum inuiſibilis propter eximiam, & ſubſtantiæ ſuperemmentem claritatem, tum inacceſſibilis, pro immenſa ſuperſubſtantialis luminis ex ſe manantis copia. Ad hanc pertingit, & abſorbetur quiſquis Deum noſſe, ac videre meruerit, eòque ipſo quod nec videt, nec cognoſcit* (hoc eſt, non comprehendit)*Deo,viſionem, omnémque cognitionem tranſcendenti familiariùs iungitur, hoc ipſum noſcens,* *quod poſt,& ſuper omnia eſt, quæ in ſenſum cadunt;& cum propheta exclamat, Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex me: confortata eſt, & non potero ad eam* [s]: & Apoſtolus eam agnoſcens, *viæ eius inueſtigabiles, inducta inſcrutabilia* [t]: *donum eius inenarrabile* [u]: *pacem omnem ſenſum ſuperantem teſtatus eſt* [x]. Sic ille. Poſtremò, affirmatio lucis de Deo cum tenebrarum negatione, præter phraſim Scripturæ(qualis: *& confeſſus eſt, & non negauit*, &c. [y])admonet nos duplicis Theologiæ,affirmantis,& negantis, quarum quæ cui præſtet,anceps apud doctos.Picturæ illa colores addenti, ſculpturæ materiam cædenti ſimilis hæc. Qui negat, ſimul tacitè quippiam aliud melius eo, quod negat, aſſerit eſſe Deum,ipſius fauet infinitati,magis quàm qui affirmat ſolùm.

Non ergo lux duntaxat, vel charitas,vel Spiritus, inquit Nouatianus [a], nec aliud quidlibet, ſed quid maius. *Nam ſi,quæ præparauit Deus*,inquit ille,*his qui diligunt illum, nec oculus vidit, nec auris audiuit* [b],*nec cor hominis,aut mens ipſa perceptura eſt, & quantus ille ipſe,qui hæc repromittit. ad quæ intelligenda & mens hominis,& natura deficit?*

Sed Auguſtinus [b] reſponderet, nec non Theologi, in ſimplici ſummáque natura Dei ſubſtantiam ipſam eſſe charitatem, lucem, & quidquid more noſtro prædicatur vel concipitur de ipſo. Legatur quoque Didymi Commentarius. Maximè nobilis dici ſolet clariſſimus,& illuſtriſſimus, & nobilis eſt quaſi noſcibilis: ignobilis vocatur obſcurus.

Vt compendio dicam, Deus lux eſt, quia clariſſimè ſeipſum percipit, omniáque in ſeipſo,vtpote prima & ipſiſſima veritas:quia ſummè bonus,ac ſumma & ipſiſſima bonitas, fidelis, abſque vlla iniquitate,iuſtus,& rectus [c]:quia fons omnis lucis in aliis, id eſt, veritatis atque virtutis,non ſolùm illuſtrans mĕtem, docénsque quid agendum ſit; verùm etiam operans in nobis vt agamus, & ſic radiis ſuis liberans mentem ab ignorantiæ tenebris, purgans à prauitate voluntatem. Veniſſe Chriſtus dixit lucem in mundum vt omnis qui crederet in ipſum, in tenebris non maneret [d]:ſed dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem [e]: & cùm vita eſſet lux hominum,lúxque iſta in tenebris luceret, tenebræ eam non comprehenderunt [f]. Denique tenebræ in eo vel Deo,vel lumine (ſi referas ad φῶς, quo pacto etiam legit Hieronymus [g]) non ſunt vllæ, quia vt errores & peccata diſſiparet, miſit Filium ſuum,& hic propterea factus eſt homo.

Verſ. 6.] **SI dixerimus quoniam ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & veritatem non facimus.**

SI lux eſt Deus,non ergo conſortium admittit tenebrarum: *Quæ enim ſocietas luci ad tenebras* [h] infidelitatis, aliorúmve peccatorum? nam cum aliquibus tenebris eſſe creaturam neceſſe eſt, eo modo quo priùs docuimus Deo proprium eſſe, vt ſit γνόφος,& lux ipſa.Dum hanc viuimus vitam, tenebras effugere poſſumus errorum, qui obſcurant inſipiens [i] cor, & ſalutem profligant, vel ſpeculatiuorum, vel practicorum: prauorum quoque affectuum, quatenus in opera prodeont lethifera. Precabatur ea oratione S. Thomas, quam ſtudio præmittebat,ab ſe duplices tenebras amoueri,peccati,& ignorantiæ.Præſto eſt gratiæ

diuinæ

Marginal notes:

a Pſal. 103, 2.
b Iacob. 1. 17. Deus plané eſt immutabilis.
c 22. de ciuit. cap. 15.
Creatura omnis tenebrarum aliquid habet.
d S. Thom. in 1. ad Tim. 6.
e Ioan. 1. 8.
f ib. 1. 9.
Falſitas doctrinæ & turpitudo morum tunc vigebat apud hæreticos.
g Epheſ. 4. 17. & ſeqq.
h Ioan. 1. 4.
i 2. contr. Pel.
k Matt. 5. 14.
l Ioan. 1. 8. 9.
Solus Deus infinitum lumé eſt.
m Eſa. 45. 15.
n Pſa. 17. 11.
Deus eſt γνόφος, id eſt, ſimul & per ſe lumen, & σκοτεινός, nobis latens.
o 1. Tim. 6. 16.
p Pſal. 96. 2.
q Hebr. 11. 1.
r epiſt. 5.
ſ Pſa. 138. 6.
t Rom. 11. 33.
u 2. Cor. 9. 15.
x Phil. 4. 7.
y Ioan. 1. 20. Theologia duplex, affirmans & negans.
a lib. de Trin. cap. 7.
a 1. Cor. 2. 9. Eſa. 64. 4.
b lib. 15 de Trin. cap. 17.
c Deut. 32. 4.
d Ioan. 12. 46.
e c. 3. 19.
f c. 1. 5.
g 2. contr. Pel.
h 2. Cor. 6. 14.
i Rom. 1. 21.

diuinæ lumen ad has abigendas tenebras. Venialiter peccamus omnes, leuibúsque tum in intellectu, tum in voluntate tenebris aspergimur. Multa nesciunt multi, quæ pertinent ad artes, & ad scientias: nec beati nouerunt omnia. Versantur tamen in lumine maximo, videntes in eo lumen, quod est Deus [a]. Damnatos occupant duplices tenebræ, interiores in animo, exteriores [b] in corpore, in quo sunt, hoc est, in inferno, quæ tenebræ in corporibus ipsorum erunt etiam palpabiles post resurrectionem.

Gratiâ diuina abigit mentis, & affectuum tenebras.

a Psal. 35. 10.
b Matt. 8. 12. c. 22. 13. c. 25. 30. *Tenebræ duplices in inferno.*

Lux oritur iustis habitantibus Gessen [c] præsentis quoque vitæ: iacent Ægyptij, id est, peccatores cum Pharaone, nempe cum Dæmone, qui princeps vocatur tenebrarum [d], in densissimis tenebris, quas non Moses [e] tantùm, & Sapiés describit [f], sed etiam Philo [g], & aptissimè possunt ad mores transferri [h]. *Peccatores lumini sunt rebelles; nesciunt vias eius: non reuertuntur per semitas eius:* & quamuis *lux in tenebris luceat* parata ipsas illuminare, tamen *tenebræ non comprehenderunt* [i] *eam*, nec admiserunt. Putant se latere lumen diuini oculi, despiciunt Deum: insito, ac naturali nec respondent lumini: tenebris externis delectantur, & oderunt lucem, quia mala sunt [k] opera ipsorum quæ in occulto faciunt, ac in tenebris, eáque turpe est & dicere [l].

c Exo. 10. 22.
d Ephes. 6. 12.
e Exod. 10. 22.
f Sap. 17. 18. 22.
g 1. de vita Mosis.
h Iob 24. 13.
i Ioann. 1. 5.
k Ioan. 3. 19.
l Ephes. 5. 12.
m Ouid.

Nox [m], & amor, vinúmque, nihil moderabile suadent:
Illa pudore vacat, liber amórque metu.

Commoda sceleribus nox, maximè fœdioribus: qua de re Poëtæ multa, optimè verò Salomon [n] & Iob [o].

Nox commoda sceleribus.
n Prou. 7. 9. Eccl. 23. 24.
o c. 24. 13. 14. 15. 16. 17.

Si dixerimus.] Intellectu, affectu, verbo, facto. si persuaserimus nobis, si professi fuerimus, si præ nobis tulerimus, si fiduciam habuerimus, non affirmat Ioannes, vel nominatim exprimit vllum, ac suam quoque in hac hypothesi personam cóniungit, vt leniùs ac faciliùs agat, quamuis non ignoraret eo tempore sentire quosdam, non dirimi societatem cum Deo, propter peccata, si vel prædestinasset Deus, qui etiam de peccatis elicit gloriam suam, vel in ipsis esset fides operibus quoque vacua. Tales vigent hodiéque in Hæreticis errores.

In tenebris ambulamus.] Rectè præsentis temporis verbum ponitur: potuit enim qui societatem habet cum Deo, priùs ambulauisse in tenebris, & peccauisse. Ambulandi latè patet verbum, & accipitur pro vitæ ratione, quam quis init, tenétque, siue sit bona, siue mala. Hinc sæpè dicitur aliquis ambulare cum Deo, vel coram Deo, vel post Deum, vel ad lumen, seu in lumine Dei aut vultus eius, vel in nomine, vel in lege, vel in viis ipsius, vel per vias prudentiæ, vel in via immaculata siue bona: vel in innocentia cordis, vel simpliciter, vel in directione sua, vel secundum spiritum, vel spiritu, vel dignè Deo, vel dignè vocatione sua, vel in dilectione, vel vt filij lucis.

Ambulare est vitæ rationem inire.

E contrario vsurpatur, cùm dicitur quispiam ambulare secundum carnem, & similibus modis, qui significant idem. In genere, ambulare in viis alicuius, est illum imitari. Exempla sunt obuia. In tenebris autem ambulare, sicut antea docuimus, est versari in ignorantia, & peccato. Aliquando ambulare coram aliquo significat fungi officio, quod est destinatum ad illum, verbi gratia, ambulare coram Christo Dei [p], est fungi Sacerdotio. Nonnumquam in tenebris ambulare, bonam in partem sumi potest. Sic enim Hieronymus [q] illud exponit de Christo, quod est apud Esaiam [r]: *Quis est ex vobis timens Dominum, audiens vocem serui eius, qui ambulauit in tenebris, & non est lumen ei?* id est, qui fuit incognitus, sine specie, vel decore [s], sed in similitudinem carnis peccati [t], & secundum formam serui [u], sed rara talis acceptio. Ferè semper ambulare in tenebris malè sonat, sicut & in vmbra, seu in medio vmbræ mortis, id est, in grauissimis periculis, eorúmque timore, qui obscurat lætitiam; in tristissima rerum facie, & accommodatè ad institutum nostrum, in obliuione à diuini amoris notitia, vt Gregorius [x] loquitur; item in peccato mortali, quia mors est damnatio æterna, cui illud proximum est, vt intelligere videtur Hieronymus [y], aut est imago quædam ipsius. Hebræi enim vmbram pro imagine vsurpant, quia in vmbra est imago corporis.

Ambulare secundum carnem quid sit.
p 1. Reg. 2. 3.
q In c. 50. Esa.
r ibid. 10.
s Esa. 53. 2.
t Rom. 8. 3.
u Philip. 2. 7.
x 4. Moral. ca. 27. vel 20.
y in c. 9. Esa.

Ambulandi autem verbum denotat progressum in peius, & ad vlteriores veluti, tetrioresque tenebras. Simul indicat deflendam oblectationem, quam percipit quis in tenebris suis, quasi animi gratia in ipsis *ἀσκαντῶν*. Interdum dicitur quis in tenebris, aut vmbra, & regione mortis sedere [z], ad indicandam peccatoris desidiam, & cessationem ab operibus bonis, adhæsionem verò atque defixionem in malis, & perniciosam quietem, quasi sedeat in cathedra pestilentiæ [a]: vel certè nesciens quò vadat [b], ambulat in circuitu [c], vt cæci solent, quive quippiam quærunt in tenebris, ac proinde nihil promouent. Alioqui ישב *iaschab*, Hebræis idem est, quod *sedit*, aut *stetit*, aut simpliciter fuit, seu mansit, & habitauit. Peccata tenebræ sunt à principe tenebrarum, obtenebrantia animam, facta in ignoratione, deducentia ad tenebras damnationis. Meritò in mortis non externæ magis, quàm internæ periculo Deus imploratur illuminator: *Illumina* [d] *oculos meos ne vnquam obdormiam in morte* [e]. *Dominus illuminatio mea, & salus mea*, &c. *Si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum* [f].

Ambulare quid denotat.
z Esa 9. 2. Luc. 1. 79.
a Psal. 1. 1.
b Ioan. 12. 35.
c Psal. 11. 9.
Peccata tenebræ sunt obtenebrantia animam.
d Psal. 12. 4.
e Psal. 26. 1.
f Psal. 22. 4.

Mentimur, & veritatem non facimus.] Illud pertinet ad verba, hoc ad facta: vtroque modo mentiri contingit, seu falsum profiteri; quamuis non contra mentem. Mentimur etiam commissione, veritatem non facimus omissione: mentimur nobis: veritatem non facimus alios inducendo ad mendacium exemplo. *Confitentur quidem se nosse Deum: factis autem negant* [g]. Veritatem facit, qui agnitæ veritati per opera respondet: & qualem se profitetur, talis est, non personatus hypocrita, non hominem vestita simia, de qua Nyssenus [h], non *veritatem Dei in iniustitia detinens* [i], hoc est, habens, vt Anselmus [k] declarat, scientiam Dei: sed malè viuens. *Veritatem facientes*, ait Apostolus [l], *per omnia, crescamus in ipso*, hoc est, respondeamus vocationi, & gratiæ, quæ nos ad meritorum inuitat augmenta. *In veritate non stetit Diabolus* [m], quia quod Angelo tantis prædito Dei donis, dignum erat, non fecit: præterquàm quòd etiam verbis mentitus est, homicida existens [n], dum dixit: *Eritis sicut dij*, &c. [o] Et *Spiritus mendax* [p], *mendaciique pater* [q], ad mentiendum semper paratus, aliósque id vt faciant, inducens. Eodem sensu facere mendacium quis dicitur, vel apprehendere [r], & operari [s], quo veritatem non facere.

Mentimur omissione, veritatem non facimus commissione.
g Tit. 1. 16.
h ep. ad Ham.
i Rom. 1. 18.
k Ibidem.
l Ephes. 4. 15.
m Ioan. 8. 44.
n Ibid.
o Genes. 3. 5.
p 3. Reg. 22. 22.
q Ioan. 8. 44.
r Ieremi. 8. 5.
s Oseæ 7. 1.

Sed nihil quoque vetat, vt sint synonyma, mentiri, & veritatem non facere: faciendi namque verbum, omnium linguis de sermone etiam dicitur [t]. *Qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius. Qui autem facit*

t Ioann. 3. 20. 21.

verita

veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta. Facit veritatem, inquit Augustinus [a] si non te palpas, non tibi blandiris, non tibi adularis, non dicis, iustus sum cum sis iniquus, &c. Lux veritatem declarat [b] emitte lucem tuam, & veritatem tuam. Idcirco veritatem non facit, qui in tenebris ambulat, qui non modò errat, & peccat, sed has ipsas suas tenebras amat, latet, & latere vult Deum. Atqui nox illuminatio in deliciis tuis [c], illuminabit te, clarum & conspicuum reddit ei, cui omnia nuda, & aperta [d], quamlibet tutò te puter in tenebris deliciari sine arbitris: nec enim tenebræ obscurabuntur à Deo [e], nihil abscondent ipsi sicut tenebræ, ita & lumen eius [f]: tam luminosa nox illi, támque cernit eà clarè, quàm die clarissima.

Vers. 7.] Si autem in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce, societatem habemus ad inuicem, & sanguis Iesu Christi, Filij eius, emundat nos ab omni peccato.

DOcet societatem cum Luce, qui est Deus, simul esse, vel cognosci ex ea, quæ inter nos est, quoniam & ipsa Lux, qui Deus est, hanc veluti tenet, semitam lucis, vt nos ad suam ducat societatem, pellendo per sanguinem, ac merita Filij sui cuncta peccata nostra, vt si quæ contrahantur peccata ex vsu, & humano consortio, paratum sit antidotum à sanguine Christi.

Si autem in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce.] Lux propriè non est in luce, sed exponi potest ad modum priùs dictum, quòd lucem Deus habitat inaccessibilem [g], & quia Deus in ipso est incomprehensus, & incomprehensibilis à creatura. Nemo enim nouit in qua via lux habitet, & tenebrarum quis locus sit [h], id est quid sit Deus, quid nihil. Deus in luce est, nos ambulamus in ea, quoniam proficimus nos in luce; non ille, qui est substantialis lux, vt Thomas Anglicus, Carthusianus, Hugo, Caietanus notat. Idcirco comparationis particula, sicut, solùm importat similitudinem, & imitationem, non æqualitatem, quemadmodum quando iubemur esse perfecti, sicut & Pater noster cælestis perfectus est [i], & cùm orat Christus vt simus vnum, sicut ipse cum Patre vnum est [k]: & quando præcipit, vt simus misericordes, sicut & ipse Pater noster misericors est [l]. Notauit hoc de ista particula similitudinis aduersus Arrianos Athanasius [m], & Ambrosius [n]. Nec semper tamen ea vis est, sed quandoque, sicut vel quasi, & similes dictiones rei significant exactam veritatem, non solùm cum comparatione similitudinem. Exépli causa, cùm nominat Ioannes [o] in euangelio gloriam quasi vnigeniti à Patre, id est signa diuinitatis Christi tamquam veri, & consubstantialis Filij Dei, præsertim in eius transfiguratione [p], de qua pari modo scribit Petrus [q]. Hoc monent de illis particulis in illum Ioannis locum Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, præterea Gregorius [r], Augustinus [f], Ambrosius [t]. Sic vulgò dicimus, incedit quasi Rex, id est, vt regem decet: fecit vt vir bonus, id est, vt appareat virum bonum esse, & apud Nehemiam [u], quasi vir verax, id est, verè vir verax. Nec verò discrimen antea traditum inter nos in luce ambulantes, & Deum, qui non ambulans in luce dicatur, sed in ea esse, valdè solidum est: quoniam capite sequenti [x] scribitur: qui dicit se in ipso, (id est, Christo) manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare: Christus autem non profecit in virtutibus cùm illas exercebat.

Societatem habemus ad inuicem.] Μετ' ἀλλήλων, Syriacè, עם חדא bham chadadi, inter nos, mutuam, vnius ad alterum. Caietanus cogi se dicit vt intelligat de societate nostra cum Deo ipso Patre, sicut & verbis proximè sequentibus cum filio eius Christo; de quibus antea Ioannes locutus fuerat [y]. Eadem videtur opinio Catharini. Glossa Interlin. & Lyranus explicant de societate mutuæ charitatis inter nos, Carthusianos de vtráque, & quam cum Deo Patre, & quam habemus inter nos per fidem, & charitatem, communicantes inuicem in iisdem Sacramentis, & virtutum operibus. Hugo pro Deo Patre Christum in hac societate ponit. Placet vtraque societas, sed prout vt intelligitur à Carthusiano, nimirum vt ex diuinis Personis vnne sumatur Pater: qua in re prima probatur opinio. Non autem societatem inter homines excludit, sed firmat potiùs ea, quæ nobis est cum Deo, & de nostra quoque pridem antea fuit sermo [z].

Et sanguis Iesu Christi filij eius emundat nos ab omni peccato.] Causa redditur diuinæ societatis (crebrò voculà &, maximè apud Ioannem, causaliter vsurpatur) cùm nos simus infra longè tam altum ordinem, immò de nihilo, & natura [a] filij iræ, atque peccatores. Debetur videlicet munus tantum Christi meritis, quæ potissimùm enituerunt in passione, & sanguine ipsius: neque enim sanguinis hic nomine aliud intelligo quàm sanguinem, non verò præcisè doctrinam Christi, sicut intellexit Clemens Alexandrinus, tametsi doctrinæ quoque tribuitur vt mundet [b]. Hic sanguis, vt Apostolus loquitur [c], eos fecit propè, qui erant longe, pacem conciliauit, fecit vtraque vnum, medium parietem maceriæ soluit, interficit inimicitias. Posset locus intelligi præterea de leuioribus quotidianis peccatis, sicut est interpretatus Catharinus, quæ nimirum luci, ac societati cum Deo repugnant aliquo modo: tamen quotidiano quoque sanguinis Christi remedio mundantur. De his peccatis videntur esse verba sequentia: Si dixerimus quia peccatum non habemus, &c. licet de grauioribus quoque debeant exponi, vt dicemus. Qui fuerunt in peccato mortali, tenebræ dicebantur, postea ex illo liberati vocantur lux in Domino [d]: licèt vix reperiatur immunis ab aliquo peccato veniali, quantumuis mortali careat, & sit iustus, Christianus malus ac in tenebris peccati mortalis ambulàs, non desinit habere societatem cum Christo, Deóque, & esse in Ecclesia, quæ est societas fidelium profitentium veram fidem atque Sacramentorum communionem sub vno capite visibili. Loquitur autem Ioannes de societate quæ consistit in vera amicitia cum Deo per internam caritatem. Cauendus Tertullianus [e], dum exponit præsentem sententiam de emundatione eorum, qui incedunt in lumine, habéntque communionem cum Deo, non si deliquerint, semel ad id admissi lumen, atque communionem, immunditiæ scilicet peccato, & fornicationis, de quo ipse disputat; sed vt non delinquant, & hanc esse vim sanguinis dominici, vt quos in delicto mundarit, & exinde in lumine constituerit, mundos exinde præstet, si in lumine incedere perseuerauerint. Error fuit huius Auctoris, non recipiendos pœnitentes, saltem mœchos, & fornicatores, quem eo libro errorem tutatus est con-

Marginalia:
Qui facit veritatem.
a Tract. 12. in Ioan.
b Psal. 42. 3.
c Psal. 138. 11.
d Heb. 4. 13.
Tenebræ nihil abscondunt Deo.
e Psal. 138. 12.
f ibidem.
Lux quomodo in luce sit.
g 1. Tim. 6. 16.
h Iob 38. 19.
Sicut non importat æqualitatem, sed similitudinem.
i Matt. 5. 48.
k Ioan. 17. 11. 21.
l Luc. 6. 36.
m orat. 4. cont. Arrianos.
n lib. de fide.
o Ioan. 1.
p Matt. 17. 5.
q 2. ep. 1. 17. 18.
r 18. Moral. c. 4.
f in Psal. 125. epist. 47. & sermon. 58. in psal. 118.
u cap. 7. 2.
x vers. 6.
y vers. 3.
z vers. 3.
Et causaliter apud Ioannem vsurpatur.
a Ephes. 2. 3.
Sanguis Iesu Christi quid sit operatur.
b Ioan. 15. 10.
c Eph. 2. 13. 14. 15.
Leuia peccata a Christi sanguine mundantur.
d Ephes. 5. 8.
e de Pudici. c. 19. Error Tertulliani.

tra Ecclesiam, vt testantur Hieronymus [a], Nicephorus [b], Pacianus [c].

Pergit eodem loco ille varia Ioannis epistolæ loca conciliare, tum verò, cùm versu sequenti negat vllum esse, qui non peccet, de leuibus loqui; de grauibus, quando capite tertio ait non peccare. Atqui Ioannes vniuersè pronunciat emundari nos per sanguinem Christi ab omni peccato: inde videlicet fieri, vt in luce possimus ambulare, nec ampliùs peccare non recedendo à luce, peccatis nimirum grauioribus. Sanguini tribuitur peculiari quadam ratione peccatorum nostrorum emundatio, & vniuersa redemptio [d], licet quodlibet opus Christi meritorium propter infinitam dignitatem personæ ipsius sufficeret, quia velut hostia voluit Christus immolari, nec potest vel in ratione satisfaciendi plus offerri quàm vita, *nec maiorem, aduersus alium, quis dilectionem declarare, quàm vt animam suam ponat pro illo* [e]. Pretium [f] magnum pretiosi sanguinis [g]: bonum aurum sanguis Christi, diues ad pretium, *profluus ad lauandum omne peccatum* [h]: fusus ex mortui vulnere sanguis cum aqua [i] nullum attulit nouum meritum, quia separata anima, cui soli conuenit mereri, erat extra merendi statum. Quatenus præuisa talis iniuria à Christo, dum viueret, & acceptata est, meritoria fuit.

Habet sanguis hac de causa (quidquid sit de aliis humoribus; est autem probabilius & hos assumptos, quia pertinent ad integritatem naturæ) vt quamuis inanimatus, & alimentum venis contentum velut in vase [k], vt aliàs demonstraui [l]; tamen assumptus fuerit ad vnionem hypostaticam. Quæ sententia longè nunc communior est, ac planè certa [m], quoniam fertur Clementem VI imperasse, vt Barcinonensis nescio quis retractaret sicut hæresim, quod dixerat, in triduo mortis Christi sanguinem eius nonvnitum fuisse hypostaticè: sed & id à Pio II. damnatum esse [n], Patres item atque Concilia valdè clarè hoc docent: & alioqui non esset in consecratione calicis per concomitantiam sub speciebus vini Verbum diuinum, si nempe non esset hypostaticè vnitum ipsi, quemadmodum est corpori. Nec audienda distinctio patum philosophica de sanguine nutrimentali, & de perfecto [o]: nec enim specie differunt: & scripturæ, ac Patres, & Concilia, immò Christus, & scripturæ loquuntur indefinitè de quolibet sanguine.

Sanguis filij eius.] Oecumenius & Beda notant Idiomatum communicationem, vt sanguinem habere dicatur Filius Dei non in Diuinitatis natura, sed ob vnitatem personæ, cõtra Nestorium. Sic Paulus [p] dixit *quòd Ecclesiam Deus acquisiuit sanguine suo.* Idacius [q] legit *caro, & sanguis,* &c.

Emundat.] Est quippe sanguis agni *immaculati* [r] *& incontaminati,* qui maculas alienas, & *peccata mundi tollit* [s]; *Qui lauat* [t], *& dealbat* [u], *& emundat conscientias nostras* [x]: Tincta veluti, ac rubricata hoc coccino, & *vermiculo peccata quasi nix dealbantur, ac velut lana fiunt alba* [y]: quemadmodum & non de peccatis ipsis, quæ sint rubra, (vt plures) exponit Tertullianus [z], Cyprianus [a], Augustinus [b], Basilius [c], qua de re ipsimet in Commentario Esaiæ. Simile est quod continetur verbis illis Iacob benedicentis filio Iudæ [d]: *lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum.* eodem namque sensu accipit [e] Augustinus, Origenes [f] quoque & Ambrosius [g].

Est sanguis Christi purpura, vt ait Tertullianus [h], & sanctorum inficiens animas, & colore resplendens, & potestate, inquit Ambrosius [i]. Veteres in coccineis procedebant in exercitu, vt est apud Nahum [k], & apud Historias profanas, de quibus Martinus Roa [l], vt sanguis fusus absorberetur à cocco, sicque pugnarent confidentius. *Absorpta est mors in victoria* [m].

Porrò cùm verbo præsentis temporis dicitur emundare sanguis Christi nos ab omni peccato, & tempus ipsum præsens importat modum naturalis cuiusdam, & propriæ ad id efficiendum habitudinis, vel quotidianum præsertim Eucharistiæ vsum, atque cooperationem nostram: sicut præteritum in propositionibus de eâdem passione, infallibilitatem prophetiarum: aut si à posteris Christi prolatæ sunt fecisse illum quod in ipso erat: postremò futurum, tum prædictionem Prophetarum, tum pronitatem nostram ad relapsum cum parato remedio, tum statum futuræ vitæ, in qua erit exacta emũdatio, & redemptio. Præterea denotat præsens tempus realem, ac physicam efficientiam fusi sanguinis [n], qui censetur moralis tantùm causa gratiæ, quam consecuti sunt antea omnes *ab origine mundi* [o], ex quo ipso tempore dicitur Agnus occisus. Nam propter præuisam occisionem istam, & sanguinis effusionem collata omnibus est gratia, quatenus Deus statuit, ac prædefiniuit homines redimere per merita fundendi sanguinis Christi.

Hic ipse pretiosus adeo sanguis receptus est in corpore suscitati Christi (nisi portio illius modica nunc seruetur in terris, vt quidam volunt, idque sine vnione hypostatica) non autem, ipsum, sicut blasphemant Caluiniani, quos refellit Feuardentius [p], in terra computruit, etenim *nec vidit caro*, & proinde sanguis Christi, corruptionem [q], nec humanum resuscitati verum corpus absque sanguine potest esse, atque vt numero idem omnino sit, debet eundem numero sanguinem resumere.

Ab omni peccato.] Nullum excipitur peccatum, ad quod reuocari possent occasiones, passiones, pœnæ, seu pœnalitates, à quibus emundamur efficacia sanguinis, sed quomodo, & quando expedit: neque de Baptismi lauacro sermo dumtaxat est: pœnitentiæ quoque munere sanguinis pretium peccatori communicatur, licèt spiritui gratiæ sanctificantis contumeliam fecerit, *sanguinemque testamenti conculcauerit, & pollutum duxerit* [r]. In capite vltimo differetur de peccato ad mortem, simúlque sitne vllum peccatum, quod ablui sanguine isto non valeat.

Potest præterea omnis peccati vocabulo reatus ac pœna comprehendi, quam sua sanguis efficacia delere penitus valeat, ac interdum etiam, non in Baptismo tantùm, sed in pœnitentia, aliísve Sacramentis, nec non per interiorem contritionem reipsa deleat. Item aliquod peccatum est id, quod appellatur veniale, maculámque idcirco nonnullam includit, cùm & ipsum, Christi sanguis emundet. Hoc discrimen leuis & mortalis peccati nunc suppono.

Illud etiam de reatu temporali constat, manere posse post deletum reatum pœnæ æternæ, vnà cum macula peccati mortalis etiam deleta. Nam legimus in scripturis à Deo ipso decretam nonnullis aliquam temporalem pœnam, quibus condonauerat eum peccato æternam. Testis Adã [s], testis Dauid [t]: testis soror Mosis [u]: testis Moses ipse, & Aaron [x]: testis Propheta occisus in iti-

nere

a de Viris Illustrib. in Tertul. & ep. 146.
b lib. 4. c. 54. Hist. Eccl.
c Tract. cont. Nouat.
Sanguini tribuitur peccatorum emundatio.
d Ro. 3. 24. 25. Ephe. 1. 7 Colos. 1. 20. Heb. 9. cap. 13. 12. 1. Pet. 1. 19. Act. 20. 28. Apoc. 1. 5. c. 5. 9. & c 7. 14.
e Ioan. 15. 13.
f 1. Cor. 6 20.
g 1. Pet. 1. 19.
h Ambr. Praef. 3. in Psal. 35.
i Ioan. 19. 34.
Sanguis Christi post mortem fusus an fuerit meritorius.
k Aristot. de Partib. anim. c. 3 & lib. 3. ca. 4. S. Tho. 3. Par. q. 31. art. 5. ad 3. & 1. q. 109. a. 1. ad 3. & alibi apud Capreolum D st. 15. art. 3. ad 3. cont. 3. concl. & 4. Dist. 10. q. 2. at. 3. ad 4. Scoti contra 1. Conclo. & alij multi.
l Tract. de Anima.
Sanguis assumptus fuit ad vnionem hypostaticam.
m B. Thom. 3. Par. 9 5. art. 2. & Quodl. 5. a. 5. Soto 4. Dist. 10. q. 1. art. 2. Syl. Rosa aur. q. 1. q. 10. Suarez 3. Par. tom. 1. Disp 15. Section. 6. qui citat alios.
n Refertur primam in Decreto. Inqui sit. 2. Par q 10. & vtrumque à Syl. sup à. & à Dominico de Dominicis lib. de sanguine Chr. st.
Communicatio idiomatum hoc ostenditur.
o est Syla. supra, & Caiet. 3 Part. qu. 54. a. 2 & q. 9 a. 2.
Sanguis Christi emundat nos a peccatis.
p Act. 20. 28.
q Contra Varimundum sub finem.
r 1. Pet. 1. 19.
s Ioan. 1. 29.
t Apoc. 1. 5.
u Apoc. 7. 14.
x Heb 9. 14.
y Esa. 1. 18.
z 4. contra Marcioné c 10.
a 2. Test. . vlt.
b 12. contra Faustum c. 42.
Sanguis Christi est purpura.
c In Magnis Asceticis, Interrog. 30.
d Gen. 49. 11.
e supra.
f Hom. 17. in Genes.
g de Benedictio. Patriarch.

h de corona milit.
i serm. 17. in Psalm. 118.
k Nahum 2. 3.
l 1. Aug. c. 2.
m 1. Cor. 15 54.
Cur verbo præsentis temporis Apostolus vtatur.
n S. Thom. 3. par. q 48. art. 6. & q. 50. a. 6.
o Apoc. 13. 8.
Christi sanguis quomodo sit effusus ab origine mundi.
Portio sanguinis Christi aliqua in terris seruatur.
p in 2. epistol. Petri cap. 1. vers. 19.
q Ps. 15. 10. ps. 29. 10.
r Heb. 10. 29.
Omnis peccati nomine quid intelligatur.
Reatus pœnæ manet post deletam culpam.
s Gen. 3. vbi de peccato & pœna, & Sap. 10. vbi, de resipiscentia.
t 2. Reg. 12. & cap. 24.
u Num. 12.
x Num 20.

nere[a]: teſtes Corinthij propter indignam Euchariſtiæ ſumptionem puniti[b]: quorum tamen nonnullos pœnituiſſe credi poteſt: ille quoque teſtis, quem Paulus *tradere Satanæ cogitauit in interitum carnis, vt ſpiritus in die Domini ſaluus fieret*[c].

a 3. Reg. 13.
b 1. Cor. 11. 30.
c 1. Cor. 5. 5.

Patrum hac de re non cito teſtimonia; tam multa, certa, clara ſunt, maximè Ambroſij[d], Hieronymi[e], Auguſtini[f], Gregorij[g].

d In Pſal. 37.
e in cap. 6. Ezech.
Remiſſa culpa remanet pœna.
f 2. de Peccat. merit. c. 34. & Tract. 124. in Ioan.
g 9. Moral. c. 27. & hom. 10. in Euang.

Non recordatur quidem amplius Deus poſtquàm remiſit, ita vt velit punire damnatione æterna: gratis condonat culpam, recipitque in gratiam: *redemptio Chriſti copioſiſſima fuit*[h], nec non ſatisfactio, verumtamen recordatur ſæpe peccatorum, vt conuenientem vindictam repoſcat hoc tempore[i]: neque repugnat gratuitæ reconciliationi, & amori, vt caſtiget, arguat, corripiat filium quem recipit[k].

h Pſal. 129. 7.
i Exo. 32. 34.
k Prou. 3. 12. Hebr. 12. 6. Apoc. 3. 19.

Poſtremò, meritorum & ſatisfactionis Chriſti copioſiſſimus fructus per certa nobis media debet applicari, quorum ſatisfactio noſtra vnum eſt per gratiam ipſiuſmet facta, quæ ipſa redundat in maius commodum noſtrum, atque dignitatem. Alioqui nec vllis precibus, nec aliis operibus meritoriis vacandum eſſet. Siquidem Chriſtus omnia nobis cumulatiſſimè impetrauit. At hoc omnino falſum eſt, quia ſic impetrauit, & procurauit, vt voluerit nos per preces, aliáque opera bona tāquam per media nixa ſemper eius gratiæ, nobis applicare dictum fructum precum ac meritorum, & ſatisfactionum eius. Sed nec Deus hæc à Filio ſuo profecta acceptauit abſque vllo reſpectu ad noſtram cooperationem. Verùm Chriſtus offerendo ſuam, ſimul obtulit ſatisfactionem noſtram, vt ex vi quoque noſtræ cum illius gratia coniunctæ ſolueretur debitum temporalis pœnæ. Pluribus hac de re tum Theologi, tum Hæreſeologi, potiſſimum Cardinalis Bellarminus[l], & Suarez[m]. Extat verò aperta Concilij Tridentini definitio[n].

Satisfactio Chriſti nobis eſt per certa media applicanda.

l lib. 4. de pœnit.
m Tom. 4. in 3 Par. Diſp. 10. Sect. 5.
n Seſſ. 6. c. 14. & can. 30. Seſſ. 14. c. 1. & 8 & can. 12.

Illa videtur moleſta ratio, quo pacto reatus remaneat poſt remiſſam culpam, cum ex hac ille veluti ex cauſa, naſcatur, & proprius, ac neceſſarius in paſſionis morem effectus. Auguſtini[o] ſententia eſt: *Productior eſt pœna quàm culpa, ne parua putaretur culpa, cum illa finiretur & pœna.* Inter homines quoque videmus dimitti iniuriam, non ſimul ſemper & pœnam. qua ratione Dauid prohibuit ne Abſalom faciem ſuam videret, quamuis ei condonaſſet[p]. *Exigit quoque*, vt traditur à Concilio Tridentino[q], *iuſtitia diuina ratio aliter in gratiam recipere, qui ante baptiſmum per ignorantiam deliquerint, aliter qui ſemel à peccati, & Dæmonis ſeruitute liberati, & accepto Spiritus ſancti dono, ſcienter tēplum Dei violare, & Spiritum ſanctum contriſtare non formidauerit, & diuinam clementiam decet, ne ita nobis abſque vlla ſatisfactione peccata dimittantur, vt occaſione accepta, peccata leuiora putantes, velut iniurij, & contumelioſi Spiritui ſancto, in grauiora labamur*, &c.

o Tract. 124. in Ioan.
Pœna productior eſt quàm culpa.
p 2 Reg. 14. 24.
q Seſſ. 14. c. 8.

Addit Concilium alias cauſas, vt medeamur peccatorum reliquiis, & vitioſis habitibus, vt remoueamus imminentes nobis à Domino pœnas alias: vt Chriſto conformemur, qui pro nobis ſatisfecit, atque compatiendo ſpem concipiamus nos conglorificandos cum ipſo.

Cur pœnitentia grauis aliquando imponantur.

Primæ duæ rationes aptius argumento ſatisfaciunt, magiſque reſpiciunt pœnam vt ſatisfactoriam, aliæ vt medicinalem. Itaque nulla, propriè loquendo, manet in iuſtificato poſt baptiſmum moralis malitia, ratione cuius debitor exiſtat pœnæ temporalis: multoque minùs, quòd Caietanus[r], ac Soto[s] dicunt, concedi poteſt ex duplici ratione malitiæ peccati mortalis, hoc eſt, ex auerſione à Deo, & conuerſione ad creaturam remanere conuerſionem, cui per ſe debeatur tantùm pœna ſenſus finita. Reſtat ea pœna infligenda, quam decreuit Deus ei, qui veniam æternam adeptus, completè non ſatisfecit, & illa quædam inæqualitas donec ſit ſatisfactum Deo, ſi conuerſionis dicatur inordinatio, vt citati Auctores B. Thomam[t] pro ſe citantes loquuntur, non ſecundum effectum, & maculam, ſed ſecundum effectum ea quam dixi ratione debet intelligi. Alioqui ſanguis Chriſti non emundaret ab omni peccato, nec in iuſtificatione deleretur integrè peccatum quantum ad culpam, niſi cùm omnis reatus tollitur. Hoc rarò fit: illud repugnare videtur Tridentino Concilio, & Hæreticis fauere, qui aſſerunt non penitus auferri peccata quantum ad culpam ſed radi, &c. Denique in peccato mortali conuerſio quæ iniuriam facit Deo, ſeiungi nequit ab auerſione, quæ eſt inimicitia cum eodem. Læditur enim amicitia, & incurritur inimicitia per iniuriam. Accerſenda quoque ſcholaſtica ſubtilitas, vt ſeruiat ſimplici Scripturarum maieſtati.

r To. 2. opuſc. Tract. 4. q. 4.
s 4. Diſt. 25. q. 1. art. 4.
t 4. Diſt. 24. q. 2. art. 2. quæſtiunc. 2.

Probabilis opinio, dixiſſe Ioannem iſta contra Ebionitas, qui ambulantes in tenebris placere ſe Deo dictitabant: credebántque crebris ſe lutionibus à peccatis emundari, quemadmodum & alij Iudaizantes inanibus cerimoniis, contra quos diſputat Paulus[u]. Porro peccati emundationem Auguſtinus ac Beda hoc loco, & Hieronymus contra Pelagianos[x], vt hic aſſeritur, de peccatis intelligunt ante, póſtque Baptiſmum.

u Coloſ. 2. 16. & alibi.
x lib. 2.

Verſ. 8.] Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt.

HVNC locum Carthuſianus ait intelligi communiter de venialibus peccatis, ſine quibus præſens vita non agitur, quoniam *ſepties in die cadit iuſtus*[y] (etſi ſermo etiam ibi eſt de rebus aduerſis) *& in multis offendimus omnes*[z]. Confirmat expoſitionem, Auguſtini teſtimonio: præterea ratione, quoniam Ioannes hac ſeipſum ſententia includit, cui, ſicut & Apoſtolis, ac nonnullis etiam aliis non erat obſcurum ſe in gratia eſſe: & ex aliis quibus id non eſt reuelatum, poſſunt aliqui pia, miniméque temeraria, & mendaci confidentia putare, atque aſſerere ſe non habere peccatum mortale. Conſentit in iſta ſententia Hugo Cardinalis, ſed ſubiungit: *licet fortaſſis Apoſtoli etiam ſine veniali peccato forent poſt Pentecoſtem, non erat eis reuelatum hoc ipſum, quòd eo quoque carerent, vt propterea non id auderent affirmare.* Non fuit forſitan Petrus ſine veniali quando ei vt reprehenſibili Paulus *reſtitit in faciem*[a]: nec forſitan Paulus in altercatione cum Barnaba propter Ioannem cognominatum Marcum[b].

Peccata venialia ſunt quotidiana.
y Prou. 24. 16.
z Iaco. 3. 2.
Apoſtoli ſine veniali poſt Pentecoſtem forſi nō fuerunt.
a Gal. 2. 11.
b Act. 15. 37. & ſeq.

Caietanus notat non loqui Ioannem de peccato, quod quis actu in tempore præſenti faciat: quia non dicit, *Si dixerimus, quòd non peccamus:* Sed, *quòd peccatum non habemus*, videlicet aut commiſſum, aut contractum, quamuis nunc aliquo tempore non peccemus. Ne quis ergo ab emundatione per Chriſti ſanguinem eximeret ſe, docetur his verbis omnes habere peccatum. Sed

Aliquis pro breui tempore poteſt eſſe ſine peccato.

hac

hac ratione non debet vim ponere Caietanus in verbo temporis præſentis, quaſi nullus ſit, qui non habeat iam peccatum. Nam fieri poteſt, vt aliquis Iuſtus modò nec venialem, pro aliquo inquam breui tempore culpam committat. Immò poſſet & omnis peccati præteriti iā deleti reatus, eſſe quoque deletus per contritionē perfectā, per indulgentias, per ſimilia remedia. Itaque Caietani mens erit, non eſſe qui negare poſſit ſe peccatum habere, hoc eſt, habuiſſe, ſaltem originale quod ſanguine Chriſti mundandum fuerit.

Catharinus intelligit de concupiſcentia, quod eſt naturæ vitium, & quandoque appellatur peccatum, remanétque, ac habetur etiam à Iuſtis in motem habitus; & de peccato venit, in idque incitat: & per illud fit, vt nequeamus abſtinere à quotidianis leuibus peccatis, quę proinde Chriſti ſanguinis emundatione purgentur. Eandem ſententiam ſequitur Salmeron [a]. Auguſtinus [b], quem citat Catharinus, hoc teſtimonium, quod verſamus, & de reliquiis vetuſtatis, & de peccatis, quæ vitari nunc non poſſunt, interpretatur. Quo pacto, nempe loquendo de iſtis peccatis, incipit hæc expoſitio cum prima.

a hoc loco, qui tamen Tom. V. Tract. 20. intelligit vel de Originali vel de Venialibus peccatis.
b 2. de pecc. mer. c. 8.

Quis de peccato mortali hoc intelligat.

Lyranus contendit ſenſum eſſe de peccato mortali; quia hoc ſolum ſeparat à Dei ſocietate, de qua proximis prioribus verbis. Adde pro eo ſolo per ſe neceſſariam eſſe ſanguinis Chriſti emundationem, ſicut & ſimpliciter ſolum commaculat: licet veniale quoque nonnulla macula nos adſpergat, & non ſine Chriſti meritis, ac ideirco non abſque ſanguine ipſius nunc remittatur. Atqui quilibet, quamuis iuſtus, dicere non poteſt, ait Lyranus, abſque Dei reuelatione, vel ſine peccato iactantiæ, & ſuperbiæ, & etiam falſitatis, aſſerendo quòd ſcit, ſe carere omni peccato mortali. *Neſcit enim homo, vtrum amore, vel odio dignus ſit* [c]. Innuit eandem opinionem vtraque Gloſſa, ordinaria, & Interlinearis. Fauet Cyrillus Ieroſolymitanus [d], vocans damnationis opera: licèt id ſimul aſſerat de iis, quæ dimitti petimus in Oratione Dominica. Loquitur eodem modo Chryſoſtomus [e].

c Eccl. 9. 1. *Nemo poteſt aſſerere ſe eſſe ſine mortali peccato.*
d Catecheſi myſtago. 5.
e Homil. 9. et variis in Mat. locis.
f 3. Diſt. 3. Par. dub. 5.

Bonauentura [f] triplicem affert ſenſum, quòd nemo poteſt certus eſſe vtrum omni peccato careat, niſi reuelatum ſit: quòd nullus aut ſine peccato ſit, aut ab actu denominatur, aut ſine cauſa, & ſequela ipſius, id eſt, ſine fomite: quòd ſi quidem præſentis temporis verbum *habemus* accipiatur indiuiſibiliter, ſeu pro breui tempore, poteſt quis eſſe ſine vllo peccato, vt infans, vel etiam adultus recèns baptizatus, vel alius abſolutus ab omnibus peccatis: non tamen ſi ſumatur ſimpliciter pro tempore toto præſentis vitæ: ſed B. Virginem ab hac omni lege excipi. B. Thomas [g] docet non fuiſſe intentionem Apoſtoli dicere, quòd non ſit aliquod momentum, in quo homo non ſit in peccato quantum ad culpam, ſed quia iſta vita à nullo ſine peccato agitur: & quia etiam dimiſſa culpa, reatus aliquis manet.

g 4. Diſt. 21. q. 2. art. 1. ad 4.

Auctoris ſententia.

Arbitror propoſitionem maximè generaliter accipiendam, vt amplectatur quodcunque peccatum, nec non peccati effectum, qui ſimul eſt cauſa, vt eſt concupiſcentia, vel reatum etiam ipſius. Nam Patres variis vtuntur dicendi modis circa hunc locum: & quo magis vniuerſalis propoſitio, hoc efficit magis, quod antè dictum eſt, ſanguinem Chriſti nos emundare ab omni peccato.

Auguſtinus [h] Innocētio Papæ ſcribēs de Pelagianorū erroribus, negat fieri poſſe, vt in hac vita ſimus abſque peccato: tum quia omnibus incumbit orare: *Dimitte* [i] *nobis debita noſtra*: tum propter verba Ioannis in hoc loco, quamuis qui talia habet peccata ſine querela ſit, quia ſine graui peccato. Repetit hoc idē ſæpè aliàs Auguſtinus [k], vſurpans eundem hunc locum, vrgens præterea, Ioannem æquè de ſe, ac de aliis ſcribere, ſicut & Iacobum, dum ſcribit [l]: *In multis offendimus omnes*, quia nemo eſt ſine aliquo vitio, id eſt, inquit, *ſine fomite quodam, vel quaſi radice peccati. Abſit*, ſubdit præterea [m], *vt quiſquam fidelis exiſtimet, tot millia ſeruorum Chriſti, qui veraciter dicunt ſe habere peccatum, ne ſe ipſos decipiant, & veritas in eis non ſit*, &c. non habere pietatem, εὐσέβειαν, vel θεοσέβειαν, cultum Dei, qui non colitur (propriè, & perfectè) niſi charitate.

h epiſt. 95.
i Matt. 6. 12.
k ep. 29. & 50. lib. de Virgin. cap. 48. & 49. Serm. 19. de Verb. Apoſt. cap. 6. li. 4. cont. duas epiſt. Pelag. c. 10. & lib. 3. c. 3. lib. de perfect. Iuſti. cap. vlt. 2. de peccat. meri. c. 13.
l c. 3. 2.
m epiſt. 29.

Ad hæc monet [n] Virginibus etiam, & inuituperabilibus, & non illis aut illis, ſed omnibus Chriſtianis hîc Ioannem loqui, & de peccatis nō mortiferis, quæ non ictu vno perimunt [o]. Denique probat [p] Cypriani [q] auctoritate rem eandem eodem iſto teſtimonio confirmantis, & vocantis Sanctorum quædam vulnera, & docentis quotidianis ſacrificiis quotidiana tegi peccata. Profert etiam Ambroſium [r] eadem ratione vtentem propter eandem ſententiam. Non dubitat etiam eos vocare [ſ] Dei filios, qui peccant dicto modo.

n de Virgin. c. 49.
o Serm. 29. de verb. Apoſtoli
p 4. Con 2. ep. Pelag. c. 10. & 11.
q ep. de ope. & eleemoſy. & de o at. Dominic. Adde & 2. lib Teſt m. ca. 54.
r in Eſaiam.
ſ idem Aug. 3. cont. 2. epi. Pelag. cap 5.
t lib. de perfe. iuſti. c. vlt.

Præterea notat [t], dicere Ioannem non de præteritis peccatis (*habuimus*) ſed de præſentibus (*habemus*) hoc eſt, quandoque ſolemus peccare: & ſubtiliter quidem dici poſſe de concupiſcentia Ioannem agere. Id concedimus, ſed non ſicut Lutherus vult, & alij Hæretici, concupiſcentiam ex natura ſua, & propriè eſſe peccatum, licet non imputetur) tamen aliud omnino ſignificari, quādo iubemur petere dimitti peccata noſtra [u], & cùm Iacobus [x] ait nos omnes in multis offendere. Tandem ait [y], omnes ſanctos, excepta B. Virgine Deipara, dicere poſſe verba iſta Ioannis.

Concupiſcentia proprie non eſt peccatum.
u Matth. 6. 12
x cap. 3. 2.
y lib. de Natu. & Gr. c. 36.

Valent hæc, vt & quæ diſputat Hieronymus [z] ab eodem citatus Auguſtino [a] contra Iouinianum, & Pelagium, diſtinctionem tollentes peccati mortalis, venialiſque, nec Iuſtū leuiter peccare. Damnatur hæc hæreſis in Concilio Mileuitano [b], & Tridentino [c], & alibi copioſè refutata eſt. Gregorius [d] vtroque loco, iſto, & Iacobi de his leuioribus prolato peccatis intelligit. Quis ergo iam quaſi victor extolli audeat, ſi tanti viri peccatorum tela ſe euadere non poſſe manifeſtāt? Philo Carpathius [e] eodem pacto explicat eadem loca.

z 2. contra Pelag.
a ep. 29.
b can. 6. 7. 8.
c Seſſ. 6 c. 11. & Can. 23.
d 1. 2. Diſp. 6. de peccatis.
e in Cn c. 4.

Non obſtat explicatio Patrum ad præſentem locum, præſertim de venialibus peccatis, quā tradit Auguſtinus etiam in Commentario, quo minus alia quoque peccata, & res aliæ, quas dixi, ſicut de concupiſcentia, videri concedere Auguſtinum retuli, poſſint comprehendi.

Poſtremò hic apponendum cenſui canonem Concilij Mileuitani [f], quo locus totus declaretur. *Item placuit, quod ait ſanctus Ioannes Apoſtolus: ſi dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt: quiſquis ſic accipiendum putauerit, vt dicat propter humilitatem oportere dici nos habere peccatum, non quia verè ita eſt; anathema ſit. Sequitur enim Apoſtolus, & adiungit. Si autem confeſſi fuerimus peccata noſtra, fidelis eſt, & iuſtus, qui remittat nobis peccata, & mundet nos ab omni iniquita-*

f eſt Sexta.

Nos peccatum non habere veraciter dici non poteſt.

te. Vbi satis apparet, hoc non tantum humiliter, sed etiam veraciter dici. Poterat enim Apostolus dicere: *Si dixerimus quia non habemus peccatum, nos ipsos extollimus, & humilitas in nobis non est*: Sed cùm ait: (*nos ipsos decipimus, & veritas in nobis non est*,) satis ostendit, eum qui se dixerit non habere peccatum, non verum loqui, sed falsum. Similis alius Canon [a] de verbis illis: *Dimitte nobis debita nostra* [b]. Recitantur eadem in libro de Ecclesiasticis dogmatibus [c].

a est 8. fine vlt.
b Matt. 6. 12.
c ca. 35. 36. 37. apud August. tom. 3.

Moneo iterum caueas à Tertulliano, de quo dixi priore versu: sic ille de venialibus, & leuibus peccatis accipit præsentem locum, vt non aliter velit accipi, putans non admitti, qui grauiùs impudicitia potissimùm peccet post baptismum: nam peccare posse, cuius ei contrariũ impingunt, sentit ipse [d], illum qui in lumine incedere non perseuerauerit, vt Pamelius obseruauit [e].

d lib. de pudicitia, c. 19.
e ibid. n. 167.
f 2. con. Pela.

Hieronymus [f] disputans contra vtrumque errorem, & istum citans locum ex superiore versu, dicit: *Quod autem scriptum est: & sanguis Iesu filij eius mundat nos ab omni peccato, tam in confessione baptismatis, quàm in clementia pœnitudinis accipiendum est.* Nempe, sicut dictum est, propositio illa, *si dixerimus, quia peccatum non habemus*, &c. late sumi de quouis peccato potest.

Quare vocari nos rectè filios Dei, etiam si non omnino peccatis careamus, docet vt antè dixi Augustinus [g]. Præterea locum istũ, non ex humilitate, sed secundum veritatem accipi debere de omnibus, definitum est, in citato Mileuitano Cõcilio [h], quod Hesselius Carthaginense nominat: idque non in aliorum peccatorum, sed in propria quoque persona [i]. Sed & Hieronymus [k] confutat Pelagianorum effugium, peccatum hic, & in similibus locis, dici, quod ex natura & conditione nostra habemus, nec indiget remissione. Refellit idipsum Ioannes Maxentius [l], videlicet asserentes vnum, ac idem esse naturale, & originale peccatum. Cautè verò legendus Gennadius libro de Ecclesiasticis dogmatibus [m], qui adscribitur Augustino, veraciter omnes sanctos asserere se peccatores, quia in veritate habent, quòd plãgant, & si non reprehensione conscientiæ, certè mobilitate, & mutabilitate præuaricatricis naturæ.

g epist. 106. & hær. 88.
h can. 6.
i can. 7.
k 2. cõt. Pelag.
l lib. fidei. c. 30. anthe. 19.
m cap. 86.

De peccatis propriè dictis loquitur Ioannes, vt crebrò docet Augustinus, maximè in fine libri de perfectione iustitiæ. Vt Cassianus in collatione 23. non bene illum explicet, volens peccatum esse, quo vel inuiti à summi boni contemplatione retrahamur: & inde colligens, vniuersos sanctorum actus esse peccata; Paulum verbi gratia sic peccasse, laborando manibus.

Ipsi nos seducimus.] Ἑαυτοὺς πλανῶμεν, מטעים mathbinan. Cyrillus Ierosolymitanus [n] legit (*mentimur*) vel memoriæ lapsu, quoniam id verbum anteà positum est [o], vel existimans esse Synonymum vtrumque.

n Catechesi mystag. 1.
o vers. 6.

Existimat Salmeron, minus esse seducere seipsum, quàm mentiri: quia magis est contra Synteresim ambulare in tenebris, & se arbitrari societatem habere cum luce, qui est Deus [p], quàm dicere se non habere peccatum, maximè si quis hoc ipsum beneficium tribuat Deo, sicut Pharisæus in templo [q], seductus ab amore proprio. Attamen ipsa loquendi formula videtur peius quid importare, vt dicatur quis decipere seipsum, quàm simpliciter mentiri: nec solùm abesse veritatem quomodocumque, sed vel peruicacitatem, vel prauam aliam animi dispositionem, & quod solet dici, non ignorantiam simplicis negationis, sed prauæ dispositionis. Nec facilè definiri puto posse, quid magis Synteresi repugnet, arbitrari se sine peccato, aut cùm sis in peccato, non id tamen animaduertas, vel etiam dissimules, existimante te societatem habere cum Deo. Grauiter vtrobique tum mentimur, tum decipimur, perniciosus error vterque. Quamquam persæpè mentiri est idem quod falli, seduci, errare, non propriè contra mentem loqui [r]. (Festúsque mendacem vocat, cuius fefellit mentem fortuna) Seducere quoque seipsum, idem quod seduci, quamuis auctor sibi quis minimè sit, nec ex animi proposito seipsum seducat. Sic Hispani, Itali, Galli, alij loqui solent, *Decipis teipsum*, pro eo quod est, *deciperis*.

Decipere seipsum vel mentiri vtrũ sit peius.
p ibidem.
q Lucæ 18. 9. & seq.
r vt Iob 34. 6.

Et veritas in nobis non est.] Hoc est decipi, & se decipere, seduci; & se seducere, falli, & se fallere, mentiri, seu verum non dicere, & quòd veritas non sit in quopiam: nec est sola humilitas dicere se peccatorem, sed veritas, vt antè retulimus ex Concilio Mileuitano. *In hoc non est veritas*, inquit Augustinus, *quæ priùs vocata est lux, quia non perfectè splẽdet vita eius, in quo insũt peccata: incipit illuminari, qui incipit ea confiteri.* Quapropter intellexit etiam Augustinus hoc loco de peccatis grauibus, quoniam leuia tenebras non inducunt.

Potest tamen ipsummet negare, habere leuia peccata, graue peccatum esse, & tenebras inducere: immò maxima cæcitas mẽtis est id sibi persuadere. Dum adest sol, vel atomi seu ramenta per aërem volitantia discernuntur. Oecumenius arbitratur, induere Ioannem personam Iudæorum, qui Christum peccatorem censuerunt, & hoc nomine crucifixerunt. Erit forsan sensus accõmodationis, ac non, opinione ea, literalis. Cauendus Illyricus, qui originale hic intelligit peccatũ in renatis verè remanens, & Kemnitius, qui concupiscentiam, quæ verè peccatum sit.

Negare habere leuia peccata, graue peccatum est.

Ex dictis erui posset distinctio, quam perspicuè positam legi à Gulielmo Estio, cùm nostros hos commentarios recognoscerem, & ex dictis satis colligitur; vt quatuor modis censeatur quis habere peccatum: propter affectum peccati, quatenus in hac vita inordinatus existit, quantumlibet studeat purgando animo: propter peccati reatum, & aliquas seu pœnalitates, seu etiam pœnas, quibus vix ac ne via quidem est, qui non sit aliquo pacto obnoxius: propter actum peccati, quem nemo in hac vita vitat penitus secundùm legem ordinariam: propter peccatum in quo nati sumus, vel quod actu deinde commisimus. Omnes istos modos confirmat Patrum testimoniis, ac de tertio profert Hieronymum [s], Ambrosium [t], Augustinum [u], Gregorium [x], Bernardum [y], Gersonem [z], peccandi frequentiam in seipsis agnoscentes. Refellit quoque iure nonnullos, inter quos Clemẽtem Alexandr. qui putant post Christi resurrectionem Apostolos accepto Spiritu sancto ita confirmatos in gratia, vt deinceps nullis essent peccatis passionibúsve obnoxij. Ex his quæ dixi oppositum liquet, quantum ad leuia nonnulla peccata, & ad aliquos motus passionum.

s ad Pãmach. contra errores Ioan. Ierosoly.
t 4. de Sacram. c. 6 & in apol. Dauid.
u in Psal. 118.
x li. 4. epist. 31.
y epist. 14.
z tract. de statu Carthus.
6. Strom.

Vers. 9.] Si confiteamur peccata nostra: fidelis est, & iustus, vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate.

Docui

Docui superius cum Hieronymo [a], pertinere hanc à peccatis emundationem, etiam ad illa quæ fiunt post Baptismum. Propterea nulli clauditur aditus peccatori ad pœnitentiam in Ecclesia: nec Dei duntaxat iudicio, siue misericordiæ soli, & immediatè talis permittitur, sed Ecclesiæ quoque claues exteroæ, possunt ei prodesse, quod seductores negauerunt Montanistæ [b], atque Nouatiani [c], & quoad iudiciariam potestatē in ministris Ecclesiæ huius temporis hæretici [d]. Sed hi qui in Anabaptistis dicti sunt liberi, post Anabaptismum docent nō posse peccare, vel carnem duntaxat [e]. Pelagianos præterea Beda, coargui hinc ait, qui & paruulos sine peccato docebant nasci, & Electos in hac vita tantùm proficere posse, vt sine peccato existerent.

Non constat, de qua hic Ioannes confessione loquatur, illane, qua nos peccatores agnoscimus, vel taciti corā Deo vel hominibus, siue particulatim, siue vniuersè, sed extra Sacramentum, vel apud proprios ministros Sacramētalis pœnitētiæ.

De vitiosa confessione nec memorandum quidem nunc non agi, quæ non remissionē non meretur. Nec videtur sermo de confessione, quam Baptizandi olim vsurpabant, de qua diximus in Apostolicis Actibus [f]. Loquitur enim cum Baptizatis, licet indicet Oecumenius contrarium. Non etiam solùm de certis peccatis, vt pridem contra Tertullianum admonuimus. Augustinus nihil aliud exprimit, nisi vt humiliter nos confiteamur peccatores, tū hominibus tum Deo, huic dicendo [g]: *Quoniam iniquitatem meam ego cognosco.* Beda cōfessionem interpretatur orationem (profectò veræ cōfessioni iungi solet oratio) pro peccatis electorum leuibus, & remissionem tum ab his, tum à maioribus tentamentis, ne vincantur: tum à minimis, ne lædantur: & emundationem perfectā, ne aliqua prorsus Beatis in regno perpetuo iniquitas adsit. Cyprianus confessionis quoque voce sumit orationem [h].

Ex interpretibus, (ex quibus præcisè negat Catharinus quia Ioannes includit se) Thomam Anglicum & Carthusianum reperio, qui Sacramentalem confessionem hic dicant innui, cùm sufficeret in lege naturæ, & in scripta contritio, & confessio Deo facta Idem sentit, vel certè vtilem, & conuenientem esse confessionem externam factam hominibus Turrianus [i]: Bellarminus verò præterea probat ex promissione illis verbis contenta [k]: *Fidelis est, & iustus, vt remittat nobis peccata nostra:* quoniam promissio non alia extat, quàm accedentibus ad eos, quibus dixit Christus [l]: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis:* & quia, si Ioānes promittit hic in epistola remissionem sibi Deo confitentibus, frustra Christus illud aliud proposuisset, cùm longè sit facilius Deo confiteri, quàm hominibus, & hoc homines potiùs electuri fuerint: denique quia falsum, aut frustra esset: *quorum retinueritis, retenta sunt,* & [m], *Quæcunque alligaueritis super terram, erunt ligata & in cælo:* si per confessionem Deo factam Sacerdote etiam inuito, aliquis absolueretur. Colligit idem Bellarminus [n], verum nō esse, quod Lutherani sentiūt, venialia peccata illa esse, quæ à Deo non imputantur, quamuis ex se digna sint pœna, & supplicio æterno. Nam si non de solis mortalibus, sed de venialibus quoque peccatis Ioannes hic loquitur, quorum nihil opus esset à Deo remissionem petere, si tecta, non imputata, condonata essent, non oporteret ea confiteri. Probabilis argumentatio ei, qui suadibilem [o] sectatur sapientiam, & piè afficitur ad ea, quæ fidei proponit. Nec refert quod Ioannes seipsum includat: solent enim homines ita loqui, vt magis alios sibi concilient, aut ob præterita peccata, aut ob ea, quę contrahere possunt. Diadochus [p] tractans de confessione, citat præsentem locum: sed non præcisè loquitur de Sacramentali: verùm de ea quam religiosus facit Patri spirituali, cogitationes ipsas manifestando. Postremò sequitur, illatione priore posita, debere confessionem distinctè fieri de singulis peccatis, non confusè duntaxat, generaliterque de omnibus. Elicit hoc & diligenter demonstrat citatus antea Turrianus [q]: Quàm aptè confessio sit instituta, tam multi demonstrant, vt aliò nos tendere præstet, quā in re obuia morari.

Fidelis est, & iustus.] *In epistola sua Ioānes,* inquit Cyprianus [r], *vtrumque complexus est, quòd & rogare pro peccatis debeamus, & impetremus indulgētiam, cùm rogamus Ideo & fidelem dixit Dominum ad dimittenda peccata, fidem pollicitationis suæ reseruantem. Quia qui orare nos pro debitis, & peccatis monuit, paternam misericordiam promisit, & veniam secuturam.* Hæc Beda transcripsit. Promissio continetur tum apud Matthæum, ac Ioannem citatos superiùs, tum apud Ezechielem [s], vbi illud: *viuo ego,* denotat iuramēto firmatam promissionem: & aliud *Nunquid viæ meæ non sunt æquæ,* &c. indicat Deum esse iustum, qui nec quemquam immeritum puniat, & pœnitentem recipiat. Suares [t] putat, si sumatur primum epithetum *fidelis* in proprietate, de mortalibus peccatis intelligi: secundum *iustus* de venialibus, quorum, qui est in gratia, potest de condigno remissionem mereri, vt Augustinus etiam sētit [u]. Quamquam huiusmodi promissio, qua pollicetur Deus veniam pœnitenti, qui scilicet versatur in peccatis mortalibus, non per se fundatur in dignitate operis, vel meriti de cōgruo, licet habeat nonnullam dignitatem, quia est donum gratiæ: nec propriè continet pactum de mercede reddēda, sed, vt benè notat Cardinalis Bellarminus [x] (docens idem de merito remissionis venialium, & de nomine iusti, quod hic habeat dictam vim) assertionem rei certò futuræ, vt reddatur peccator securus de venia obtinenda, si egerit pœnitētiam. Vnde vocatur sæpe vita æterna *merces, brauium, stipendium, denarius diurnus, corona iustitiæ*: iustificatio solùm dicitur gratia, & misericordia, &c.

Hæc equidem probo, sed etiam existimo dici fidelem ac iustū Deum indefinitè, ratione vtriusque generis peccatorum grauium, & leuium; vt omnium promiserit remissionem, salua tamē iustitia. Iustitiam possumus intelligere vel ex parte Dei, quia remittit peccata per sanguinē Filij sui (pretium iustissimū) vt Caietanus notat; & quoniam, vt ait Lyranus, atque Carthusianus, omne promissum est aliquo modo debitum, idque reddere idcirco est iustum: vel ex parte hominis, à quo, vt ei remittantur peccata, Deus exigit eorum confessionem cum reliquis dispositionibus: & quia dimissa peccati, præsertim grauis per misericordiam macula, potest quis pœnę mereri remissionem, vt docet Hugo, ex iustitia Alij [y] aiunt iustum dici Deum, vt iustificare potest, vel poni pro misericordi: hoc est, pro æquo, leni, blando, iucundo, facili, grato. Respexit forsitan Ioannes Græcè scribens, ad ישר *iascher*, Hebræum, cuius sunt omnes eæ significationes, sicut & apud Hebræos aliàs docui misericordiam sumi pro iustitia, vicéque versa. Denique vocari posset iustitia

[a] 3. cont. Pela.

Nulli clauditur aditus in regnū cælorum.

[b] Hieron. epist. ad Marcellam de erroribus Montani.

[c] Socr. 4. hist. c. 22. Cypr. lib. 3. ep. 4. Ambr. 2. de pœnit. c. 2.

[d] de quibus Bell. lib. 3. de pœnit. c. 9.

[e] Linda. in dubitantio. dialo. 3. & Prateolus in elencho.

[f] cap. 19. 18.

[g] Psal. 50. 11. *Vera confessioni iungi solet oratio.*

[h] de orat. Dō.

De Sacramentali confessione hic locum qui explicent.

[i] 4. de Dogmatibus charactere.

[k] l. 3. de pœn. c. 4. & lib. 3. c. 4.

[l] Ioan. 20. 23.

[m] Matt. 18. 18.

[n] li. 1. de Amis. gratiæ & statu peccati. cap. 8.

[o] Iac. 3. 17.

[p] lib. de perf. spir. c. vii.

[q] 4. pro epist. Pontif. c. 17.

Ioannes docuit & rogare pro peccatis & veniam promisit.

[r] de orat. Dom.

[s] Ezech. 33. c. 33. 11.

[t] tom. 4. in 3. p. disp. 11. sect. 1. concl. 4. *Fidelis & iustus, cur hic Deus dicatur.*

[u] de corrept. & gratia, cap. 13.

[x] 1 de iustific. c. 11.

Au... cur Deus dicatur fidelis & iustus fenorum.

[y] Sà hoc loco.

decentiæ, eo quòd bonitatem Dei deceat. *Iustum est*, ait Anselmus[a], *ò Deus vt parcas malis: sed & iustum est, vt malos punias*, &c. Cùm punis malos iustum est, quia illorum meritis conuenit: cùm verò parcis malis, iustum est non quia illorum meritis, sed quia bonitati tuæ condecens est.

Iustè iniquè condonat Deus. [a proslog. cap. 9. & 10.]

Et emundet nos ab omni iniquitate.] ἀπὸ πάσης ἀδικίας. Exponit hoc Turrianus [b] de grauiore peccato, quod importat iniuriã charitati contrariam, ac innuit obligationem confitendi omne tale peccatum, versu autem septimo per emundationem ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, de quolibet etiam leui, quod confiteri non tenemur, deleri autem per Baptismum, cum aliis maioribus, de quo Baptismo ibi sit sermo. Non egemus hac distinctione: vt satis docent, quæ hactenus dicta sunt. Sed & synonyma sæpe sunt ἁμαρτία, καὶ ἀδικία, peccatum, & iniquitas: & Hugo iniquitatem accipit aut pro veniali culpa, aut pro peccati pœna, à qua pœna penitus liberandi sumus, quemadmodum à peccati causa, id est, à fomite. &c. Si de mortalibus agatur, constat omnia simul remitti, quocumque tandem remittantur modo. nam

[b 4. pro epist. Pontif. c. 17.]

Larga Dei pietas veniam non dimidiabit:
Aut nihil, aut totum te lacrymante dabit.

Sed vt dicebam, peccatum, & iniquitas idem valent. Immo noster Ioannes in capite tertio [c] nullum ponit discrimen, vt notauit quoque Gregorius [d], cùm dicit: *Iniquitas peccatum est, vbi tamen est* ἀνομία, id est, *præuaricatio legis*. Et licet idem Gregorius velit plus iniquitatem, quàm peccatum sonare, quia quiuis facilè se peccatorem fateatur, iniquum non ita. Nihilominus oppositum tradit ob oppositam rationem Ambrosius [e], (quamuis Commentatio quem ipsi tribuunt in epistolam ad Romanos [f], discernat significationes istarum vocum) & alij. Postremò ex emundationis nomine infertur non fieri remissionem peccatorum per solam non imputationem, vel eandem, atque iustificationem per solam imputationem iustitię. Sic remittit Deus peccata, vt ab iis emundet; sic iustificat, vt loco sordium, macularum, turpitudinum quas anima contraxerat ea peccatis, reddatur munda, formosa, pulchra per donum gratiæ seu iustitiæ informantis, inhęrentis, permanentis.

Iniquitas & peccatum idem valent. [c vers. 4.] [d 11. Moral. ca. 31. aut 22.] [e lib. de Apologia Dauid.] [f in cap. 4.]

Vers. 10.] **Si dixerimus quoniam non peccauimus, mendacem facimus eum, & verbum eius non est in nobis.**

REPETITIO quædam est sentẽtiæ versu octauo comprehensæ: nisi quòd præsens mutatum tempus est in præteritum, & adeo pernicioso erroris velut apposita pœna noua, quòd qui eũ habeant, Deum faciant mendacem. Solet Ioannes in omnibus scriptis suis repetitionibus delectari, vt qui res maximè serias seriò tractet, ac suauiore quodam animi sensu, affectúque vnus ex Euangelistis asseuerantem vocem *amen* geminare solet, quia quæ ab ipso traduntur, vt pote de Christi diuinitate, vt notat B. Antoninus [g], aliique, quos alio loco citabo, requirunt magnam asseuerationem. Cui rationi adde, quam modò dixi: non censeo de venialibus dumtaxat peccatis esse sermonem, sed indefinitè, vt antè dixi, ne originali quidem excepto, ratione quoque cuius dici possumus peccauisse. Sic Paulus [h] loquitur: *In quo omnes peccauerunt*, id est, in Adam [i], quamuis quod in ipso fuit propriè peccatum actuale, siue personale, ac habituale, ex actuali relictum immediatè, in omnibus originale sit, & naturæ peccatum habituale, prouenienss ex peccato illius tãquam capitis. Peccauimus omnes in Adam, quatenus eramus in ipso virtute, ac potestate generationis, non per physicam, realem & actualem voluntatum nostrarum coexistentiam cum eiusdem voluntate, vt Auctor quidam recentior, cuius nomini parcendum, confinxit. Hoc peccatum in primo parente tuoc à nobis dicto modo commissum, causa est, *vt nascamur iræ filij* [k], auersi à Deo, & peccatores. Sic & nata, & concepta esset B. Virgo, quæ peccauit in eodem parente, atque peccatum contraxisset, nisi adiuta, & præuenta fuisset à Deo mane diluculo [l], non antè concepta, quàm sanctificata. Si diceret ipsa, non peccaui, aut nos de illa, non peccauit, mendacem faceremus Deum, &c. Sed asserens in ea peccatum non fuisse, non est falsum, sed maximè probabile & pium, & Ecclesiæ nunc sensui magis congruum. Nam non adeo probabile præuisam esse Matrem Christi ante peccatum Adæ.

Ioannes vbi solet crebra suorum verborum repetitione. [g 1. p. historia. tit. 5. c. 3. § 8.] [h Rom. 5. 12.] [i Aug. 4. contr. duas epist. Pelag. c. 4. Chrysost. homil. 10. in ep. ad Ro. & alij.]

Omnes in Adã peccauimus: & quomodo. [k Ephes. 2. 3.] *B. Virgo peccauit in Adamo, sed nõ contraxit peccatum.* [l Psal. 45. 6.]

Si quis mortalia actualia peccata consideret, de nonnullis affirmari potest non peccasse, & possent ipsi quoq; de se affirmare: vtique vel probabili quodam iudicio, vel per reuelationẽ si qua super ea re fiat [m], & Iob, & Paulus [n] asserebãt se sibi conscios non esse: potest etiam obiectum crimen diluere, præsertim vt dãno ac famæ cõsulat.

[m cap. 27. 6.] [n 1. Cor. 4. 4.]

De venialibus longè difficilior assertio, nec probabilis, cùm vna soleat eximi Deipara. Itaque locus, vt dixi, intelligẽdus tum de leuibus peccatis, tum de originali: de mortalibus, propterea quòd obnoxij sumus ad ea in causa, hoc est, in fomite, qui remanet; atque peccauissent omnes per proprios actus mortaliter, nisi diuina gratia ipsis auxilio fuisset.

Est quidem verum, quòd qui post baptismum aliquantulo tempore viuit homo ratione vtens, peccat actualiter aliquo modo saltem leuiter: item quòd admodum breui tempore posset forsitan dicere se non peccauisse: præterea quòd de tempore ante Baptismum non potest affirmare se non peccauisse: denique quòd ratione peccati originalis nullus est, qui non debeat fateri se peccauisse, id est, se vel non id contraxisse, vel quamuis non contraxerit ea priuilegio, quod vni duntaxat Deiparæ concessum dixi, debuerit contrahere. At videtur Ioanni sermo esse per se de vtentibus ratione, déque peccatis actualibus; quorum si quis assereret se non peccauisse actualiter, consequenter iuxta doctrinam Augustini [o], affirmaret se originale peccatum nõ habuisse: quod est falsum de omnibus, excepta Deipara, quæ quia verè potuit dicere, se nunquam actualiter peccauisse, vt Concilium Tridentinum [p] asserit tenere Ecclesiam reipsa nunquam peccauisse; sequitur secundùm mentem eiusdem Augustini, nec originale peccatum contraxisse.

[o 5. cõt. Iulian. c. 15.] [p sess. 6. can. 23.]

Non peccauimus.] Οὐχ ἡμαρτήκαμεν. Cur præterito vtatur Ioannes, dictum est. Caietanus putat indicari causam, cur, quod octauus continet versus mentiantur, dicentes se peccatum non habere, videlicet quia mentiuntur dicentes se non peccauisse. Nihil obstaret si præteritum loco præsentis vsurpatum diceremus. Non est id nouum, vel inusitatum. Syrus quoque interpres reddit דלא חטין *dela chattain, quod non peccatores*, nempe simus, & vt vertit Latinus interpres Syri: *Quod si dixerimus nos non peccare*. Notauit Ambrosius [q] consue-

[q 1. de Abrahã c. p. 8.]

tudinem

tudinem Scripturæ, vt præterita plerunque ponat prò futuris, vel præsentibus exemplis confirmat. Sufficiant hæc pauca [a]: *Super cathedram Moysi sederunt*, id est, sedent: vigebat enim adhuc lex [b]: *Medius vestrum stetit*, id est, stat, quo etiam modo legit Cyprianus [c]: *exultauit* [d] *Spiritus meus*, id est, exultat, sicut & [e] *magnificat anima mea Dominum* [f], *remittuntur tibi peccata tua*, Græcè est in præterito, ἀφέωνται [g]: *In hoc clarificatus est Pater meus, vt fructū plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli*: ἐν τούτῳ ἐδοξάσθη, id est, *in hac re clarificatur*, aut etiam *clarificabitur*. Dixit Hebræus popolus aliquando, *non peccaui, absque peccato, & innocens sum*, vt conqueritur apud Ieremiam Deus [h]. Iob contra, *etiamsi nonnunquam dixeris* [i], *non peccaui*, prout nempe sui putabant illum inimici pœnas luere pro peccatis: tamen dixit quoque [k]: *si abscondi quasi homo peccatum meum, & celaui in sinu meo iniquitatem meam.* Præterea [l], Deo ipsi dixit, *peccaui; quid faciam tibi, ô custos hominum?*

Mendacem facimus eum.] Re quidem ipsa, quoniam Filium Deus misit propter peccata nostra: sed verbo quoque Scripturis multis comprehenso, & de originali peccato, & de aliis. Gelasius Papa [m] intelligit mendacem fieri Christum, qui docuerit [n], orare quotidie pro debitorum remissione, liberatione a tentatione, & à malo. Non congeram plura, præsertim de originali. Theologi, quique disputant aduersus hæreticos, id accuratè faciunt. Patentissimam portam, qua peccatū illud intrauerit, Augustinus ait designari verbis epistolæ ad Romanos [o]: *Per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertrāsiit, in quo omnes peccauerunt*, videlicet, non per solam imitationem: non enim omnes imitantur peccatum Adæ: *Sed quia nascimur omnes filij iræ* [p], & ratione imitationis Diabolus potiùs, qui ab initio homicida fuit, peccátque [q], & quem imitantur qui sunt ex parte ipsius [r], nominari debuisset. In vetere Testamento præter Psalmum quinquagesimum [s]: *ecce enim in iniquitatibus cō.ceptus sum* ex Iob citari [t] maximè solet: *quid est homo vt immaculatus sit, & vt iustus appareat natus de muliere?* vbi legunt LXX. *quis enim homo cùm sit, quia erit sine crimine, aut tamquam futurus iustus natus de muliere?* Sed luculentior alius [u] secundum versionem eorundem interpretum: Τίς γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου, ἀλλ᾽ οὐδείς, ἐὰν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς? Quod Patres sic Latinè citant absque interrogatione: *Nemo mūdus à sorde, neque infans, cuius est vnius diei vita super terrā.* Congruit Hebræus textus: מי יתן טהור מטמא לא אחד אם חרוצים ימיו *mi iitten tahor mittame lo echad im charuisim iamau. Quis dabit mundum ab immundo? non vnus* (videlicet est mundus) *etiamsi breuiati, seu breues dies eius.* Vulgata editio cōsentit, quamuis in modum paraphrasis: *Quis potest mundum de immundo conceptum semine? nonne tu qui solus es? breues dies hominis sunt.* Colligitur originale peccatum iuxta versionem nostram, quia solus Deus est sine sorde per se, & peculiariter Dei Filius tum generatione æterna, tum temporali, & solus potest mundare hominē de immundo conceptum semine: est enim *agnus qui tollit τὴν ἁμαρτίαν mundi* [x]. Immunditiam corporalē homo mūdare posset, nec magnum quid esset, si corporis immunditia intelligeretur. Gregorius, Philippus presbyter, aliíque expositores Latini hoc legentes modo, explicant de Originali peccato. At LXX. paulò sunt clariùs locuti, & eorū ad hoc

[a] Matth. 23. 2. *Præterita in Scripturis pro præsentibus vel futuris.*
[b] Ioan. 1. 26.
[c] 2. testim. c. 19.
[d] Lucæ 1. 47.
[e] ibid. 46.
[f] ca. 7. 47. 48.
[g] Ioan. 15. 8.
[h] cap. 2. 35.
[i] cap. 27. 2.
[k] cap. 31. 32.
[l] cap. 7. 20.
[m] epist. 6. *Quomodo faciāt Deum mendacē qui dicunt se sine peccato esse.*
[n] Mat. 6. 12. 13.
Porta patentissima per quā peccatum intrauit.
[o] cap. 5. 12.
[p] Ephes. 2. 3.
[q] Ioan. 8. 44.
[r] Sap. 2. 25.
[s] vers. 7.
[t] cap. 25. 12. *Iob de peccato originali versus insignis.*
[u] cap. 14. 4.
[x] Ioan. 1. 29.

propositum vtuntur versione Græci [y], Latinique [z].

Quocirca Lyranum probare non possum, qui proprio Commentario in Iob cùm de Originali peccato exposuisset, hic tamen docet, eos malè dicere, qui propter dictum testimoniū, putent mendacem facere Deum illos qui dicant se non peccauisse. Ratio ipsius est, quoniam non sunt verba Domini, sed Eliphaz, qui licet multa vera subinde dicat, falsam nititur sustinere conclusionem. Refellit Carthusianus, nomine tacito Lyranum, tum quia Patres recitata verba producunt vt authentica, & diuina; tum quia *quodlibet verū à quocumque proferatur, est à Deo* [a], *eique tribuendum*, tum quia Deus alterius amici Iob nomine Eliu verba tanquam sententiosa probat [b], ita vt quæ ab his, & alio dicta narrātur, cùm non reprobantur, approbata censeantur.

Negari non potest, quod Augustinus [c] docet, quæcumque libro Iob continentur, vera nō esse, sed & illud certum quod subdit, ex amicorū Iob verbis, qui aduersus ipsum nihil verum dixerūt, posse aliquam sanam sententiam in testimonium veritatis eum assumere, qui nouit sapienter dicta discernere. Immò diuinos esse amicorum Iob sermones, nisi videlicet vbi constat de eorum absurditate, affirmant catenæ Auctor [d], Origenes [e], Anselmus [f]. Disserit hac de re Pineda [g] noster: sed quod contēdit, posteriores sacros scriptores mutuatos quasdam sententias amicorum Iob, equidem dubito. Inspirator cōmunis Deus: nec vllus nominatim significat se de illis accepisse: & alioquin, si sufficit similitudo, facilè doceam plures ex pluribus transcripsisse tam prophanos, quàm sacros Auctores. Sed hoc modò non agitur. Volui tantùm mendacij coarguere negantes præcipuè peccatum originale, simul ostendere mendacem ab ipsis Deum fieri, qui sententiam inspirauerit vni ex amicis Iob, quam hactenus tractauimus.

Barbarissimus est, quem non pudet Deum affirmare mendacem, vt Priscillianistæ [h] senserunt, & Armeni [i]. De primis testis Augustinus [k], non se aliter arbitratos veracem suam ostendere falsitatem, nisi veritatem dicerent mendacem. Ipsissima veritas Deus est [l], verax [m]: *non quasi homo vt mentiatur* [n], sed & id est impossibile [o], *& negare seipsum non potest* [p]: quia naturæ, virtuti, maiestati eius repugnās, inquit Ambrosius [q], quia hoc non posse, est esse omnipotentem: ait Augustinus [r]. Nec mentiri magis potest Deus per alium (quod dicere Canus [s] tamen loquens etiam de lege ordinaria male non audet, vt hæreticum damnare) quàm per seipsum: vtroque enim modo, & Scripturæ, & rationes euincunt, sicut disputantes de fide docuimus de lege quoque, & potentia extraordinaria, siue absoluta, de qua secus nō boni hac in re Theologi senserunt [t].

Nihilominus Pelagiani negantes Originale peccatum, aliíve hæretici [u] versantes in eadem hæresi, vel simili de aliis peccatis, aut qui fas dicunt quandoque nobis mentiri, dicuntur mendacem facere Deum eo sensu, quem principio dixi. Quemadmodum multi peccatores, vt ait Paulus [x], *qui etsi fatentur se nosse Deum, factis negant*: & secundum quandam rationem omni mortali peccato communem potest quiuis peccator infidelis censeri, non expressè, propriè, formaliter. Ne Plato [y] quidem, per quem licuit vti mendacio hominibus pro medicamēto, cadere id in Deum posse

[y] Orig. hom. 8. in Leu. Clem. Alex. 3. Strom. c. vlt. Basil. in Psal. 32. Cyril. hom. 12. in Leu. Olymp. in Catena Lib.
[z] Ambros. 1. in Lucam, & 1. de interpell. Iob c. 7. August. in Psal. 50. & 10. de ciui. Dei, cap. 36. 2. cont. Iulia. c. 24. Hypog. ca. 4. Leo serm. de Nat. Bern. ser. 70. in Cant.
Lyranus in interpretatione huius versus arguitur.
[a] Ambr. in ca. 12. 1. ad Cor. sub finem.
[b] cap. 38.
[c] lib. contra Prisc. & Orig. c. 19.
Quæ in Iob negari possunt.
[d] in Proch. ca. 26.
[e] citatus in Catena supra.
[f] in cap. 3. 1. ad Cor.
[g] in c. 4 Iob in annot. præula.
[h] Aug. de hær. cap 70. & lib. cont. Mendacium c. 1.
[i] apud Gui lorem Carm.
Deus communis inspirator est.
[k] lib. 8. Mendacium c. 1.
[l] Io. n. 14. 6.
[m] Exod. 34. 6. Ioan. 3. 33. & 8. 26. Matt. 22. 16. Rom 3. 4. Psal. 85. 15. Apoc. 19. 11.
[n] Num. 23. 19. Tit 1. 2.
[o] Heb. 6. 18.
[p] 2. Tim 2. 13.
[q] 1. ep. 37. ad Chromat.
Deus est ipsissima veritas, nec mentiri potest.
[r] 1. de Symbolo ad Cate. c. 1 & 22. de ciu. cap. 25.
[s] 2. de locis cap. 3.
[t] Gabr. 3. dist. 38. q. vnica Aliaco p. 9. 12. Hybernicus & Alam apud Ariminen. 1. dist. 42 qu. 2. Holcot. 2. dist. 2. q. 2 art. 8.
[u] illi scilicet, de quibus Aug. contr. Mendacium, & Bern. ser. 65 & 66. in Cantica, quod tandem etiam Cassianus col. 17. à cap. 15.
Mendacem facere Deum qui dicantur.
[x] Tit 1. 16.
[y] 3. de Repu.

putauit: illi namque prorsus esse inutile. Supra Ioannes scribendo, *si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus*, non adeò vehementer atrocitérque locutus est, sicut hîc. Sæpius enim scripturæ inculcant omnes, antequàm veniant ad Christum, impios esse, quàm quòd qui iam iusti sunt, habeant peccata, nimirum leuia. Sed & error ille, quo sine Christo putetur quis non fuisse impius, redemptionis euertit mysterium, religionémque Christianam: tolerabilis magis ille, quo aliquis existimetur posse per gratiam Christi eò peruenire, vt in hac vita sit absque omni peccato, vt Augustinus aliquando concessit se hac de re nolle contendere, maximè cùm procul dubio in futura vita beati careant omni prorsos peccato.

Et verbum eius non est in nobis.] Vel Christus, per quem remissio peccatorum, inquit Glossa interlin. & Hugo, non manet in superbis: vel verbum, quod dixit Deus [a]: *Quanto maior es, humilia te in omnibus*. Lyranus amplectitur primum sensum. Carthusianus explicat eum, qui huiusmodi sit, non intelligere Scripturam, nec sacrum sermonem in eo effectum sortiri salubrem, nec increatum Dei Verbum per charitatem, gratiámque cor ipsius inhabitare.

a Eccl.3.20.

Caietanus, & Catharinus interpretantur de verbo scripto, cui fidé ille non adhibet, ac proinde diuinam prorsus non habet, quia qui vnum articulum non credit, nullum credit. qui namque vnum dixit, & alium dixit. Neque potest Deus mendax esse in vno, & verax in alio, inquit Catharinus. Placet maxime hic dicendi modus, quem Clemens etiam ac Didymus indicant.

Qui vnum articulum nō credit, nullum credit.

Improbabilis planè Durandi [b] sententia, fidem Theologicam in Hæretico remanere. Supponit vtcertissimam contrariam doctrinam Concilium Tridentinum [c], dum asserit per infidelitatem, qualis profectò quælibet hæresis, amitti fidem. Augustinus præterea generaliter pronunciat [d], non pertinere Hæreticum ad Ecclesiam Catholicam [e]: & qui falsa de Deo credit, vel de aliqua parte doctrinæ, quæ ad fidei pertinet ædificationem, hæreticum esse, & foris animo esse, quamuis intus esse videatur.

b 3.dist.23. qu.9.num.3.

Catholicam fidē hæreticus non habet.

c sess.6.c.15.

d de fide & Symbolo c.10.

e idem Aug.q.11.in Mat.

Hæretici non pertinēt ad Ecclesiam.

Denique ratio concludit, quam attigi; neque enim formalis ratio propria diuino assensui esse potest in Hæretico, videlicet diuina reuelatio, vel potiùs auctoritas primæ veritatis, quæ reuelat, & innotescit fidelibus, ac manifestatur per Ecclesiam proponentem, quam etiam Ecclesiam persuadere sibi debent falli non posse. Porrò Gelasius Papa [f] (vt etiam priùs indicaui) validè argumentatur contra Pelagianos, nos egere gratia, & peccare posse quamuis renatos Baptismo, cùm vir tantus Ioannes talem hîc pronunciet sententiam, qua comprehendit seipsum.

f epist.6.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

ARGVMENTVM.

Proponitur Christus pro peccatis propitiator: vera eius ac Dei notitia comprobatur, dilectióque per mandatorum obseruationem: primary mandati de charitate vis explicatur: informatur omnis ætas, vt sese à Mundi amore abstrahat, & ab Hæreticis, firmiter fidem retinendo, ac Spiritus sancti ductum sequendo.

1 Filioli mei, hæc scribo vobis, vt nõ peccetis. Sed & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum:

2 Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantùm, sed etiam pro totius mundi.

3 Et in hoc scimus quoniam cognouimus eum, si mandata eius obseruemus.

4 Qui dicit se nosse eum, & mandata eius non custodit, mendax est, & in hoc veritas non est.

5 Qui autem seruat verbum eius, verè in hoc charitas Dei perfecta est: & in hoc scimus quoniam in ipso sumus.

6 Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulauit, & ipse ambulare.

7 Charissimi, non mandatum nouum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod audistis ab initio.

8 Iterum mandatum nouum scribo vobis, quod verum est & in ipso, & in vobis: quia tenebræ transierunt, & verum lumen iam lucet.

9 Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc.

10 Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum in eo non est.

11 Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat: quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.

12 Scribo vobis, filioli, quoniã remittuntur vobis peccata propter nomen eius.

13 Scribo vobis patres, quoniam cognouistis eum, qui ab initio est. Scribo vobis adolescẽtes, quoniam vicistis malignum.

14 Scribo vobis infãtes, quoniam cognouistis patrem. Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis, & vicistis malignum.

15 Nolite diligere mundum, neque ea, quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo:

16 Quoniam omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ: quæ non est ex Patre, sed ex mundo est.

17 Et mundus transit, & concupiscentia eius. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.

18 Filioli, nouissima hora est: & sicut audistis quia Antichristus venit: & nũc Antichristi multi facti sunt: vnde scimus, quia nouissima hora est.

19 Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum: sed vt manifesti sint quoniam non sunt omnes ex nobis.

20 Sed vos vnctionem habetis à Sancto, & nostis omnia.

21 Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi sciẽtibus eam: & quoniã omne mendaciũ ex veritate non est.

22 Quis est mendax, nisi is, qui negat quoniam Iesus est Christus? Hic est Antichristus, qui negat Patrem, & Filium.

23 Omnis, qui negat Filiũ, nec Patrẽ habet: qui confitetur Filiũ, & Patrem habet.

24 Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat: Si in vobis permanserit quod audistis ab initio, & vos in Filio, & Patre manebitis.

25 Et hæc est repromissio, quam ipse pollicitus est nobis, vitam æternam.

26 Hæc scripsi vobis de his, qui seducunt vos.

27 Et vos vnctionem, quam accepistis ab eo, maneat in vobis. Et nõ necesse habetis

vt aliquis doceat vos: ſed ſicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum eſt, & non eſt mendacium. Et ſicut docuit vos, manete in eo.

28 Et nunc filioli manete in eo: vt cùm apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in aduentu eius.

29 Si ſcitis quoniã iuſtus eſt, ſcitote quoniam & omnis, qui facit iuſtitiam, ex ipſo natus eſt.

Verſ. 1.] Filioli mei, hæc ſcribo vobis vt non peccetis. Sed etſi quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Ieſum Chriſtum iuſtum.

Conimunctio prioris capitis cum hoc ſequente.

POSITVM eſt extremo priore capite, nos ſine dubio peccauiſſe quandoque, & ſi quidem deleta ſint priora peccata, aliis obnoxios eſſe: monet nũc ne relabamur: id ſi contingat, ne deiiciamur, paratum eſſe remedium ab aduocato Chriſto: fieri non poſſe, quin contraxerimos peccatũ, futura vitari poſſe: quod ſi non conſequamur, præſertim labendo in grauiora, confugiamus ad patronum. Videtur Catharino cauere Ioannem propriè, ne nouo illo peccato quis peccet, quo ſe neget peccauiſſe, ſaltem in primo parente tamquam ſuperbus ac ingratus, ſicque proinde diuino deſtitutus auxilio, ruat in alia. Prior ſententia melior, quia generalior, & toti contextui aptior. Auguſtinus maximè dictam explicat connexionem non hîc modò, ſed libro quoque de ſancta Virginitate [a]. *Sed rurſus, ait, ne per occaſionem huius ſententiæ, (quæ præceſſit priore capite) quiſquam cum mortifera ſecuritate peccaret, ſéque trahendum permitteret tamquam mox delendis facili confeſſione peccatis, continuò ſubiecit:* Hinc quoque colligit Hieronymus [b], Iouinianum falsò docuiſſe, quòd baptizatus non poſſit à Diabolo tentari, vel peccare: Ioannem baptizatum ad baptizatos ſcripſiſſe. Illic, id eſt, in priore illa ſententia qua Ioannes negauit nos viuere poſſe ſine peccato, ſalobriter nos admonuit noſtræ fragilitatis, inquit Beda in commentario, ne quis ſibi quaſi innocens placeat, & ſe de meritis extollendo grauiùs peccat: hîc autem conſequenter hortatur, vt ſi omni culpa carere nequimus, demus tamen operam quantum valemus ne nos ipſi fragilitatem noſtræ conditionis, negligenter agendo, augeamus: ſed contra omnia vitia ſtrenue vigilantérque dimicemus; maximè contra maiora & apertiora, quæ, Domino iuuante, facilliùs ſuperare, vel cauere poſſumus. Ab illo propterea petimus, vt dignetur die iſto ſine peccato nos cuſtodire: & vt ſua nos hodie ſaluet virtute, vt in hac die ad nullum inclinemus peccatum.

a cap. 49.

b 2. contra Iouin. in prin. 2 pln. *Baptizatos etiã peccare poſſe, & a Diabolo tentari.*

Filioli.] *Τεκνία.* Diminutiua nomina teneri ac blandioris ſunt amoris ſigna, (licet interdum quoque contemptus) tum propria, tum appellatiua. Ioannes charitate feruens, vnus maximè hac vtitur voce, minimum, octies iſta epiſtola. Refert etiã eã vſum Chriſtum [c], (adde, quod interpres dicit pueri [d], Græcè eſſe *παιδία*) nec non & Marcus, quamuis Græcè ſit abſque diminutione *τέκνα* [e]; ille cùm diſceſſurus eſſet ex hac vita, & mandatum nouum traderet dilectionis: hic quando Diſcipuli obſtupuerunt ſuper Chriſti ſententia, qua ſingulos circumſpiciens, cum admiratione, ac epiphonemate pronunciauerit eſſe difficile, vt habentes pecunias, quod poſtea de confidentibus in eis eſt interpretatus, in regnum Dei introirent. Simili de cauſa puto puſillum gregem appellatum apud Lucam [f]; egerat enim Chriſtus de abiicienda rerum temporalium cura, quæ res vt incutiebat eis timorem, ita conciliabat apud ipſum beneuolentiam. Naturalis inſitus eſt amor, atque ſympathia erga res paruas, quæ quia nondum perfectæ, alienæ opis videntur indigere. Paulus viſceribus abundans maternis, Galatas filiolos vocat [g], quos antea ſatis acriter acceperat [h], ſimul teſtatus eo illos in ipſum amore fuiſſe, vt oculos ipſos ſuos eius cauſa eruere parati eſſent. Huc facit etiã illa Ioannis hiſtoria & adoleſcentis, de qua Euſebius [i], Antiochus Lauræ [k], & alij quos citat noſter Serarius [l].

c Euang. cap. 13. 33.
d Ioan. 21. 5.
e Marc. 10. 24.

Chriſtus quando Apoſtolos filiolos dixit.

f cap. 12. 32.

g Gal. 4. 19. *Paulus cur Galatas filiolos vocauerit.*
h Gal. 3. 1.

i 3. hiſt. c. 17.
k hom. de Epiſcopatu.
l lib. de Apoſtolis.

Apud Hebræos negant aliqui, vſum eſſe nominum diminutiuorum: alij [m] aſſerunt: verbi gratia: שבחון אישון אביון אלילים *ſabbaton*, *iſcion*, *euion*, *elilim* [n] & ex propriis אמינון *Aminon* [o], quaſi Amnonulus, quem frater Abſalom, ſic appellauerit per contemptum poſt conſtupratam ſororem Thamar [p]. Si verior prior opinio, ita vt idẽ duplici nomine vocatus ſit Amnon, & Aminon, ſicut Salmah & Salmon, Abſai, & Abiſai, Abner, & Abiner, dicendum erit, Euangeliſtas affectum illum paternum Chriſti, quem cognouerunt, aliunde nominibus diminutiuis exprimere voluiſſe.

m Ga. 4. 15.
n Rab. Abraham, Abenezra citatus in Theſau. ling. ſanctæ in rad. אבה *in nomine* אביון *Ludouicus Luſita. 1. Globi ling. ſan. cap. 5. Sanctoſenſis 2. Loſtit. cap. 5.* *Diminutiua nomina apud Hebræos.*
o Ro Iarmin. in Gram. Hebraic. Pal. 2. ... Pagni. ... inſtitut. cap. 8.
p 2 Reg. 13.
q Ioan. vlt. 5.

Idem iudicium facere poſſumus de nomine *τῶν παιδίων*, quo piſcantes Diſcipulos à Chriſto vocatos Ioannes [q] narrat. Quamquam quia ſpecie mercari piſces volentis apparebat, potuit ſic eſſe locutus, vt vir grauis ſolet, ſuperior inferiores, ſenex iuniores, dux milites, dominus famulos, magiſter diſcipulos domeſtice, familiaritérque filiorum vocabulo, vel etiam infantum (hoc modo Galli) nuncupare. Reddit huiuſmodi cauſam Clemens Alexandrinus [r]: Vnus quidem Pater noſter in cœlis Deus [s]; non ſolum naturæ noſtræ, verùm etiam ſupernaturalium donorum, & ſæculi futuri [t], hoc eſt, æternæ vitæ, denique Pater ſpirituum [u], & luminum [x], à quo omnis paternitas [y]: ſed vicarios habet hic patres, qui nos in Deo, Chriſtóque gignunt [z], & matres, quæ nos parturiunt [a], verbo veritatis tamquam patres nos generant [b], & renaſci faciunt non ex ſemine corruptibili, ſed incorruptibili per verbum Dei viui, & permanentis in æternum [c], hoc eſt per prædicationem verbi, & ceu matres nobis materiam ſubminiſtrant in Sacramentis.

Pater noſter vnus Deus eſt.
r Pædag. 1. 5.
s Matth. 23. 9.
t Eſ. 9. 6.
u Heb. 12. 9.
x Iaco. 1. 18.
y Ephe. 3. 15.
z 1 Cor. 4. 15.
a Gal. 4. 19.
b Iaco. 1. 18.
c 1. Pet. 1. 23.

Chriſtus voluntatem Patris ſui facientem, dixit habere ſe loco matris [d], fratris, ſororis, quia ex iis quidam alios ad Chriſtum conuertunt, nõnulli ſola contenti ſunt adoptione filiali, vt Gregorius [e] notat: licet & hi dici matres poſſint, quatenus per fidem viuam Chriſtus naſcitur in eis natiuitate ſpirituali, vt Auguſtino placet [f].

d Matt. 12. 50. Luc. 8. 20.
e hom. 3. in Euang.
f lib. de ſan. Virg. c. 5.
Cur Chriſtus Patris loco ſe neminem habere tamen dixerit.

De patre non meminit, non quia virtus præcipua, per quam in cordibus fideliũ naſcitur Chriſtus, ſit ab ipſo ſolo Deo, non ab aliis, quamuis hoc verè dicatur, alioqui tollenda penitus eſſet patrum ſpiritualium appellatio: ſed quoniam tũc ſolam Chriſto mentionem fecerant de matre, &

fratribus(sub his comprehendendo sorores:) & præterea patrem carnalem nullum habebat verum.

Alioqui Ricardus [a] S.Victoris docet eum, qui veritatem intelligit, vel alium intelligere facit, gignere Christum: cui veritas sibi à se, vel ab alio persuadetur, veraciter concipere Christum: atque ita quando gignit, patrem Christi esse; quando concipit, matrem.

Hæc scribo.] Tertullianus [b] legit: *Hæc scripsi.* Vtitur quoque verbo delinquendi, nec non & Cyprianus [c]. Augustinus [d] præterea citat *scripsi.* fortasse censuerunt, quod antè generaliter monui, positum præsens pro præterito.

Vt non peccetis.] Meminerat priùs de societate malorum, indicaueratque peccandi consuetudinem: & egerat de veniæ facilitate. Hæc peccandi facilitatem & incentiuum præbent. Sed & ætate Apostolorum dictitabant Gentiles, tradi à Christianis doctrinam de remissione peccatorum, quò liberiùs homines peccarēt. Innount id verba Petri [e]: *quasi liberi, & non quasi velamen habentes malitiæ libertatem.* Hoc hîc quoque monet Augustinus, ita loqui Ioannem, ne impunitatem videretur dedisse peccatis. Occurrit & Paulus [f] errori simili dicentium, vel apud se cogitantium, Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, vt gratia Dei abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? Scripserat paulò antè [g]; vbi abundauit delictum, superabundauisse gratiam &c.

Aduocatum habemus.] Euthymius [h] ex Nazianzeno [i] docet Christum esse nunc apud Patrem aduocatum, non quòd seruorum more prostratus genibus eius obuoluatur; quia nec Patris est hoc postulare, nec Filium, si vt Deus est consideretur, id agere æquum est; sed quia nos, pro quibus passus est, vt homo, cohortatur tamquam Verbum & monitor, vt nos strenuè geramus: hoc enim vocem παρακλήτου videri significare. Nec negant tamen Patres hi, eum orandi modum ac interpellandi pro nobis apud Patrem, de quo diximus.

Aduocatum.] Παράκλητον, quam dictionem Syrus retinuit פרקליטא *paraclita.* Interpres quoties tribuitur Spiritui sancto, eādem Latinè reliquit, & passim qui Paracletum audit, Spiritum sanctum intelligit; quamuis ex obliquo Christum nominauerit Paracletū ibi [k]: *& alium Paracletum dabit vobis*, nempe distinctum à me, qui sum quoque hominum consolator, vel exhortator, vt notant eum tractantes locum Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theodorus Heracleensis, Theophylactus, Euthymius, Augustinus.

Constat præterea non semel de Deo Patre affirmari, cùm hortari [l], & consolari [m] nos dicitur, & auctor est Hieronymus [n], & Athanasius [o]. Basilius [p] vocem Paracleti ait communem esse toti Trinitati. Sed vt significat aduocatum, patronum causarum, siue defensorem, soli Christo conuenit ratione humanæ naturæ. nam Deus iudex supremus est, apud quem causa nostra oratur; ipse apud nullum orat, aut patrocinatur. Quòd si Spiritus sanctus *dicitur postulare pro nobis gemitibus inenarrabilibus* [q], sensus est quia in nobis vt in instrumentis: & facit vt postulemus communicando, ac effundendo spiritum precum [r], gratiam, charitatem. Probabiliora sunt hæc, quàm vel de ministro Ecclesiæ, vel de Angelo custode. Abusi sunt Macedoniani eo loco contra Deitatem Spiritus sancti, contra quos Leo [s]. Retinet vocē Paracleti Syra editio, & Rabbini [t].

Id obiter monendum cum Francisco Philelpho [u], & Iodoco Clictoueo [x]: cauendum ne dum communi siue errori, siue consuetudini seruitur, Latinè dicendo *Paraclitus*, non *Paracletus*, litteram exprimamur. etenim παράκλυτος, à παρὰ, quod valet *præter*, & diminutionem importat, & à κλυτὸς, vnde inclytus, hoc est, magni nominis & famæ, absurdè, ac impiè de Deo diceretur. Aliàs de hoc eodem nomine disputaui, & cur soleamus Latinè dicere paraclitum cum accentu Græco in antepenultima. Egi quoque de verbo παρακαλεῖν simul cum ἐρωτᾶν iuxta peculiarem vsum quem habent in Nouo Testamento inferiùs capite quinto [y].

Latinè distinguunt Aduocatum à Patrono, vt hic dicendo, reum defendat: ille quamuis non oret, ius suggerat, vel præsentiam commodet. Christus nunc *apparet vultui Dei pro nobis* [z], semper *viuens ad interpellandum* [a], immò interpellans [b], exhibens vulnera, & merita omnia, & sermone etiam ipso interpellat pro nobis [c], vt audiant, & intelligant etiam cœlites ipsum *exaudiri pro sua reuerentia* [d]. Ipsemet promisit abiens se rogaturum Patrem [e]. Quod si etiam dixit: *Et non dico vobis, quia rogabo Patrem* [f], significare voluit, licet id sit facturus, tamen Patris *amorem erga illos* pluris æstimandum: *Ipse enim Pater*, inquit, *amat vos* [g]. Non verendum ne non obtineat, ne nos tali aduocato, & patrono cadamus causa. Si enim aliquando in hac vita *committit se homo diserta linguæ*, ait hoc loco Augustinus, *& non perit: committite Verbo, & periturus es? Clama: Aduocatum habemus apud Patrem.* Hic nouit momenta causæ nostræ: rationes optime tenet, quibus persuadeat: ipsiusmet interest, quia os, & caro nostra est, vt vincamus: valet gratia apud Iudicem: *in labiis eius diffusa est gratia* [h]: æstimat quanti plus sit apud Patrem sanguis, quem pro nobis dedit, quàm peccata nostra: *nouit figmentum nostrum* [i]: scit infinitam misericordiam Dei, qui simul læsus, simul est iudex: Summi huius oratoris in quolibet oratore laudatissima pars actionis est manuum, & pedum confixorum, laterisque effossi manifestatio: denique suamet tamquam Pontificis magni oblatio, quæ simul est, vt Ambrosius [k] loquitur, aduocatio, eundem lege Ambrosium [l] declarantem, quàm varias idem Christus pro nobis personas induerit, multorum affectus, & officia susceperit, vt doceret quomodo nos in his conuersari oporteret officiis.

Discat hinc igitur aduocatus.

Cùm autem idem Doctor [m] aduocatum vocat Christum Christianis, Iudicem Iudæis, loquens de ipsius ascēsione, significare voluit, quos Filius Patri tum commendare maximè videretur, quos vt obstinatos potissimum condemnaret: sicut & cùm ait, quòd Iudæ proditoris, qui pridem obierat, damnat admissum, id est, peccatum. Alioquin dubitari nequit, Christum in cœlo pro Iudæis quoque deprecari, quod fecerat priùs in cruce [n]: & paulò pòst hîc dicitur *propitiatio totius mundi*. Secundum quod Christus Deus est, Chrysostomus [o] videtur omnino intelligendus cum negat nunc orare.

Si quæras liceátne aduocatum hunc, & deprecatorem nostrum (quæ duo Cyprianus [p] coniungit) deprecari vt pro nobis deprecetur, qui negat illum nunc externa oratione deprecari. Reper-

tus

a lib. 4. de Trinit. / de Emman. Ps. 28. b lib. de Pudicitia. c lib. 4. ep. 2. vel epist. 52. d lib. de Sco. Virginit. c. 49. e 1. Pet. 2. 16. f Rom. 6. 1. g c. 5. 20. h Pan. op. p. 2. tit. 14. i orat. 3. de Filio. k Ioan. 14. 16. l 2. Thess. 2. m 2. Cor. 1. 4. n ep. ad Hedib. o de Commun. essen. Patris &c. p de Spiritu sancto c. 19. q Rom. 8. 26. r Zach. 12. 10.

s Serm. 1. de Pentec. t In libro in c. 4. Fulg. u l. 4. vel in Bibl. p. f. 127. x in epistol. y In Not. ad Dan. 5. z Heb. 9. 24. a Heb. 7. 25. b Rom. 8. 34. S. Thomas in 3. p. q. 21. c S. Thomas in ep. ad Hebr. d Heb. 5. 7. e Ioan. 14. 16. f Ioan. 16. 26. g ibidem 27. Paraclitus & aduocatus different. h Psal. 44. 3. i Psal. 102. 14. k in Psal. 40. l In Psal. 118. m in Psal. 109. n Luc. 23. 34. o ho. 15. in ep. ad Rom. p ep. 1. vel 6. ad c. 4.

a lib. de offi. cap. 3.

tus[a] inter alios arbitratur, non esse Catholicum, qui id faciat; sed videri malè sentire de Christi diuinitate, & maiestate. Potest id nihilominus orthodoxè fieri ab eo, qui scienter distinguat in Christu à Diuinitate Humanitatem, secundum quam est aduocatus & orat. Non expedit vt ita fiat, publicè præsertim, quoniam Ecclesia hunc vitat prorsus orandi modum, nunquam Christo dicens, *Ora pro nobis*, sed, *Miserere nobis, audi nos, exaudi nos*, & similia. Hac ratione, vt monet B. Thomas[b], longiùs recedimus ab erroribus Nestorij, & Arij, qui Christi personam (ad quam dirigi solet in primis Oratio.) existimabant esse creatam, atque diuina inferiorem: & Ecclesia Christi redemptorem suum quanto maximo potest honore prosequitur, tribuitque quod præstabilius est.

Non licet orare Christum, vt oret pro nobis.
b In Addit. 3. Par. q. 10. art. 2. ad 3. & 4. Dist. 15. q. 4. a. 6. ad 2.

Neque verò moueri nos debent hæretici, propterea patrocinium Sanctorum negantes, quia patronus & aduocatus Christus sit, &, quod statim subiicitur, *propitiatio pro peccatis nostris*. Impartitur & hunc amicis honorem suis Christus tum hanc, tum feliciorem illam viuentibus vitam, vt ipsius adiutores, ministri, cooperatores, coaduocati sint: quemadmodum, licet saluare per seipsum possit, media Sacramentorū instituit, & non aliis causa salutis æternæ reipsa voluit esse, *quàm obtemperantibus sibi*[c]; *& Deus erat in Christo Mundū reconcilians sibi*[d]. Sed exhortatur etiam per homines *legatione pro ipso fungentes*, vt reconcilientur ipsi[e], *lauit nos Christus in sanguine suo*[f]: sed lauant quoque stolas suas alij, & dealbant in sanguine eiusdem[g], omnésque, vt lauentur, seu vt lauent se ipsos mundique sint, Esaias[h] hortatur: & Paulus, *vt emundemus nos ab omni inquinamento carnis*[i], *& spiritus*, perficientes sanctificationē in timore Dei: denique Christus omnibus est sufficiens aduocatus, & propitiator: sed non omnibus applicatur fructus beneficij tanti, vt Prosper[k] notat, qui meminit huius loci nominatim, quia non omnes id acceptāt, non omnes recipiunt efficacem gratiam.

Orant etiā Sancti boni et Christi coaduocati.
c Heb. 5. 9.
d 2. Cor. 5. 20.
e ibidem.
f Apoc. 1. 5.
g infra 7. 14.
h cap 1. 16.
i 2. Cor. 7. 1.
k 2. de Vocat. Gent. c. 2.

Occurrit Augustinus iam pridem Hæreticorum errori: ergo sancti non petunt: obiicit hoc loco sibi, pro nobis? Ergo Episcopi, vel Præpositi non petunt pro populo? Sed attendite scripturas, & videte, quia & Præpositi commendant se populō. *Nam Apostolus dicit plebi*[l]: *orantes simul & pro nobis. Orat Apostolus, orat plebs pro Apostolo: oramus pro vobis fratres, sed & vos orate pro nobis. Inuicem pro se omnia membra orent, caput pro omnibus interpellet.* Hoc modo ille.

Episcopi & Præpositi pro nobis orant.
l Coloss. 4. 3.

Mediator vnus Dei, & hominum Christus[m], quatenus solus seipsum dedit *ἀντίλυτρον pretium, ac redemptionem*, & reconciliauit homines Deo, & naturaliter, ac substantialiter & Deus, & homo in vna hypostasi est, ait Cyrillus Alexandrinus[n], qui addit: *Nam aliter quomodo vnum mediatorem Christum Paulus dixisset?* Multi enim sanctorum mediationis ministerio vsi sunt, & ipse Paulus clamat: *Rogamus pro Christo, reconciliamini Deo*[o]. Affert quoque Mosis exemplum[p], Ieremiæ[q], Prophetarum singulorum, &c. Ecclesia B. Virginem aduocatam nominat[r] post Irenæum[s], & Augustinum[t], quem citat Ioannes Fernandez[u]. Centuriatores verò illud ab Irenæo incommodè dictum scripserunt[x], & Gallasius Scoliastes hæreticus impudenter vociferatur, magnam inde Christo iniuriam inferri, séque testatur stupidus homo stupuisse, ac mente ferè alienatum esse

m 1. Tim. 2. 5.
n 11. Thesau. cap. 10.
o 2. Cor. 5. 20.
p Exod. 32.
q cap. 18.
B. Virgo aduocata ab Irenæo dicta.
r In Antiph. Salue R gina.
s lib. 5. c. 19.
t lib. cur Deus homo ca. vlt.
u In Thesau. verbo Aduocatus.
x Refert Feuar. in Irenæum.

dum admiraretur tantam Satanæ efficaciam, serpentisque paulatim subrepentis calliditatem.

Apud Patrem.] Sine dubio apud Personas tres diuinas, apud Deum (Pater quandoque sumitur substantialiter) qui & læsus, & Iudex est. Sed Patris personæ attribui solet gubernatio, prouidentia, prædestinatio, pœnæ præmijque assignatio, causarum discussio, atque iudicium. *Non*[y] *est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo*, ait Christus; &. *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate*[z]. Ad eum locum nos plura hac de re diximus.

Christus est aduocatus apud tres personas diuinas.
y Mat. 20. 23.
z Act. 1. 7.

Nō est quod prouocetur ex cognitione, & sententia Patris more nostro loquendo, quia est prima persona, licet omnino par, eadémque prorsus sit auctoritas, atque potestas trium Personarum. Vox quoque dulcissima Patris veniæ facilitatem indicat, quam & aduocatus natura Filius impetret pro nobis, & nos vocati ad adoptionem, per intercessionem ipsius impetremus.

Pro[a] *maximo delicto, paululum supplicij satis est patri*. Christus, etiam quà homo, peccata remittere potest[b]: Sed principalis causa est solus Deus. Cæterum cùm dicitur Christus aduocatus, Græcè *παράκλητος* apud Patrem, non satis commodam videri puto Nazianzeni[c] expositionem de sola exhortatione ad tolerantiam ex his quę passus est: nam sic non apud Patrem, sed apud nos est paracletus.

a Terentius in Andria.
b Matth. 9. 6.
c or. de theolo.

Iesum Christum iustum.] Gelasius Papa[d] citans hunc locum contra Pelagianos volentes hominem viuere posse sine peccato vllo, non exprimit Iesum Christum, videtque potest epithetum Iusti tribuere Patri. Commoda tamen interpunctio facilè referri faciet ad aduocatum, qui sine dubio non alius est, quàm Christus. Cur Christus dicatur Iustus, vel etiam Pater, docui in[e] Historia Apostolica. Hic apte iungitur epithetum Iusti aduocato. Iustus namque aduocatus iniustas, ait Beda, causas non suscipit, qui tunc iustus nos defendet in iudicio, si nunc nosmetipsos & cognoscimus, & accusamus iniustos. *Cur enim iniustus non sit, qui contra suam iniustitiam iam per lacrymas sæuit?* Sic ille. Catharinus ponens hîc sermonem esse de iustificatione post baptismum, ait habere peccatorem aduocatum Christum, nō vt vlterius crucifixum, quasi peccatorem, sic enim habuisse nos illū in baptismo, quemadmodum & semel ipse fuit crucifixus: nunc habere vt iustum, vt totum ipse soluat satisfaciens omnino pro nobis per sanguinem suum, quod fecit semel in baptismo: nam requiritur ab eo, qui post baptismum peccat, satisfactio. Sed & à quocumque dispositio exigitur alicuius pœnitentiæ, quæ ipsa Christi obtinetur oratione, ac merito. Quare meritò Carthusianus reiicit opinionem, quòd is pro verè pœnitentibus dumtaxat interpellet.

d epist. 6.
e cap. 3. 14.
Iustus aduocatus iniustas causas non suscipit.
Christus nunc est iustus aduocatus.

Hugo tertiam innuit causam, aduocati integritatem, vt nec prece corrumpatur, nec pretio, quin clientulum defendat. Quartò iustus est hîc Aduocatus, non solùm quia nihil excipi contra ipsum potest, cùm sit innocens[f], sed præterea quoniam habet, vnde satisfaciat de suo, non rationum vi dumtaxat, sed re, atque pretio, sanguinis videlicet, ac meritorum infinitorum.

f Heb. 7. 26.

Habemus.] Augustinus, ac Beda obseruant Ioannis modestiam, & humilitatem. Possem breuiùs, at non ea pietate, & energia hoc exponere, qua Augustinus. *Videte*, Augustinus inquit, ipsum *Ioannem obseruantem humilitatem. Certè vir*

Aduocatū habemus apud Patrem Christum cur Ioannes dixerit.
a Ioan.1.1.

iustus erat, & magnus, qui de pectore Dei mysteriorum secreta bibebat. Ille, ille, qui bibendo de pectore Domini diuinitatem ructauit: In principio erat Verbum [a], *& Verbum erat apud Deum: ille talis vir non dixit: Aduocatum habetis* (quidam addunt me) *apud Patrem: Sed, si quis peccauerit, aduocatum*, inquit, *habemus. Non dixit, habetis, nec me habetis dixit, nec* (legunt alij, *sed*) *ipsum Christum habetis, dixit, sed & Christum posuit, non se, & habemus dixit, non habetis. Maluit se ponere in numero peccatorum, vt haberet aduocatum Christum, quàm ponere se pro Christo aduocato, & inueniri inter damnandos superbos.* Hactenus ex Augustino.

Christi intercessio non praeiudicat Sanctorum intercessioni.
b Gen. 50.16. 17.

Vltimò tamen nihil præiudicant his, quæ priùs monuimus de inuocatione, ac intercessione Sanctorum. Confer fiduciam, quam habere debemus in Christo apud Patrem cum illa, quam fratres Ioseph habebant in patre Iacob, cum dicerent: *Pater* [b] *tuus præcepit nobis antequam moreretur, vt hæc tibi verbis illius diceremus: Obsecro, vt obliuiscaris sceleris fratrum tuorum, & peccati, atque malitiæ, quam exercuerunt in te: nos quoque oramus, vt seruis* (iuxta alios, vt seruo) *Dei patris tui dimittas iniquitatem hanc.* Nullus aduocatus ius causæ tribuit, sed quod inest, aperit, & defendit. *Christus iustificat, quis est qui condemnet* [c]?

c Rom 8. 34.
d lib.4.ep. 4.
e 1.offic.c.48.

Cæterum Cyprianus [d] bene argumentatur: *si pro nobis ac pro delictis nostris Christus laborat, & vigilat, & precatur, quantò nos magis insistere precibus, & orare, & primò ipsum Dominum rogare, tum deinde per ipsum Deo Patri satisfacere debemus?* Ambrosius [e] ait vmbram in lege, imaginem in Euangelio, in cœlo veritatem esse: antea oblatum agnum & vitulum: hìc Christum oblatum recipiendo passionem: in cœlo in veritate apud Patrem pro nobis non eo modo, nec quasi Sacerdotem, sed vt aduocatum interuenire. Ibi ergo apparens Christus vultui Dei [f], pro nobis offert iustitiæ satisfactionem: reorum humiles preces confessionémque velut confessionis nostræ Pontifex [g]: ita vt ageret Paulus gratias Patri per illum de fide Romanorum [h]: & asserat Petrus [i] nos per eundem offerre hostias spiritales acceptabiles: tandem interpellat [k], agens cum iudice, vt gratiosè cum reis agat.

f Hebr 9 24.
g cap.3.1.
h Rom 1.8.
i 1.epist.2. 5.
k Rom.8. 34. Heb.7.25.

Vers. 2.] Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantùm, sed etiam pro totius mundi.

VINCIT aduocatus causam quantumvis difficilem. nam nō est priuata, vt aliorum, V.G. Noë, Danielis, Iob [l], iustitia eius, quæ solos liberet, in quibus reperiatur, sed publica, & generalis tāquam capitis, ac proinde eius qui homo simul sit Deúsque, non simplex aduocatus, aut iudex honorarius, quod Apostolis est promissum [m], sed læsus idémque absolutus cognitor, ac definitor causæ: quíque propter valorem infinitum ex diuinæ dignitate personæ ad plenū satisfaciat. Apud hunc ergo aduocatum propitiatio [n] est, *qui propitiatur omnibus iniquitatibus nostris* [o], vt Deus, & vt homo, sacrificium est, atque oblatio, quæ nomen habet propitiationis [p], quia per eam consequimur à Deo propitiationem. Est præterea propitiatorium aspersum sanguine [q], vnde consultus Deus respondet misericorditer propitiando. *Proposuit eum Deus*, inquit Paulus [r], *propitiationem* (aliàs propitiatorem, ἱλαστήριον vel genere masculino, vel neutro) *per fidem, in sanguine ipsius.* Concilium [s]

l Eze.14.14.
Iustitia Christi publica & generalis est.
m Mat.19.28.
n Psal.129.4.
o Psal.102 3.
Christus est propitiatio & propitiator & propitiatorium.
p Gen. 33. 10. Iob.33.24. Ecc.34.23. Iet.5. 1.7.
q Leuit. 16.1. 13.b.9 1.
r Rom.3.25.
s tom.4.c.33.

Ephesinum, & Theodoretus [t] allusionem agnoscunt ad operculum illud aureum super arcam templi [u], quæ vocatur propitiatorium, & aptè arcam totam tegebat, indéque dicebatur Hebraicè כפרת *chapporeth*, Græcè ἱλαστήριον ἐπίθεμα: tegebatur verò alis Cherubim, vt idcirco Deus ibi apparens, & loquens, diceretur sedere super Cherubim [x]. Lege Riberæ disputationem de tēplo [y].

t in c.3. ep.ad Rom.
u Exo.25. 17.
x Psal.79. 1. 98.1.
y lib.2.c.4. & seq.

Blasphemia Caluini refellitur.
z hoc tradit 3.inst.c. 17 §. 1.cont. quem Feuar. Dial.4. hæres.112. & 113.
a idem suprà ca.16.§. 10.& contra illum Feuard. supra hæresi 117.
b idem in ca. 17.Ioa.& cont. illum Feuard. Dial.5.hæres. 140.

Refelluntur hinc blasphemiæ Caluini, nō esse sufficiens meritum Christi ad conciliandum nobis Deum [z]: mortem eius nihil per se profuisse [a]: Christum mortuum dumtaxat pro electis [b]: licet veritate compulsus, alicubi [c] docuerit, quod res est, pro omnibus mortuum, at non omnes apprehendisse: & in Commentario præsentis loci, hanc ait communem scholarum sententiam esse veram. Christus pro toto mundo sufficienter passus est, efficaciter autem pro solis electis. Plusquàm sexcentis Scripturarum locis res eadem demōstrari potest, quibus omnium nostrum iniquitates super Christum positæ scribuntur [d]: datum esse, vt saluaretur mundus per ipsum [e]: prædicandum omnibus gentibus [f], omni creaturæ, id est, homini, &c. [g] Sed cum testimonio luculenta continetur his Apostoli Pauli verbis argumentatio: *Æstimantes* [h] *hoc, quòd si vnus mortuus est pro omnibus, ergò omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est Christus.* Postremò, *vult*, inquit idem [i] de saluatore nostro *Deo, omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire*: &, *Dedit semetipsum redemptionem pro omnibus*: &, *est saluator omnium, maximè fidelium* [k].

c in c. 5.ep.ad Rom.
d Isa.53.6.
e Ioan.3.17.
f Mat.vlt.19.
g Mar.vlt. 15.
h 2.Cor.5.14. 15.
Christus pro omnibus reprobis & electis mortuus est.
i 1.Tim.2.3. 4.5.
k 1.Tim.4.10.

Inter articulos Augustino [l] falsò impositos, & quos refellit ipse, damnátque, primus erat, *quod Dominus noster Iesus Christus non pro omnium hominum redemptione sit passus.* Inter alia sic ait: *Poculum quippe* immortalitatis, quod confectum est *de infirmitate nostra, & virtute diuina, habet quidem in se vt omnibus prosit, sed si non bibitur, non proficit*: Sequentes ibidem secundus, tertius, quartus, septimus, octauus, nonus articuli non valdè dissimiles, & lectu digni.

l lib. ad articulos falsò impositos.

Idem doctor in Commentario huius loci, Ecclesiam infert non contineri angustia terminis Africanis (quos definiebant Donatistæ.) Sed distendi per orbem terrarum, quia Christus propitiatio est non peccatorum tantùm nostrorum, sed totius quoque mondi.

Ecclesia nō continetur angustia terminorum, sed per totum orbem diffunditur.

Obiicit apud eundem Auctor [m] quæstionum noui Testamenti, quoniam viuens vita mortali Christus dicebat Patri, *ego pro eis rogo quos mihi dedisti, non pro mundo rogo* [n]. Respondet rogasse Christum vt discipuli à mali infestatione tuti præstarentur, hoc est, vt subdit Christus ipse, vt seruarentur à malo, Ioannem loqui de peccatis ne plectantur, sed expectentur peccatores ad pœnitentiam.

m tom.4.q.36.
n Ioan. 17. 9.
Quomodo Christus nō pro mūdo, sed pro discipulis rogauerit.

Eodem abusi sunt loco Prædestinatiani vetustiores hæretici [o], & nostri temporis nonnulli, vt probarent Christum pro solis mortuum prædestinatis. Voluit solùm Christus ibi causam peculiarem assignare, cur pro discipulis orans exaudiri deberet cum effectu.

o memini Maldonatus in c.17. Ioan.
Contra prædestinatianos.

Cyrillus Alexandrinus [p] exponens Euangelium, ait, Ioannem hìc in epistola, ne existimaretur docuisse pro Iudæis vnis Christum esse propitiationem, quia dixerat *pro peccatis nostris*, addidisse *non pro nostris autem tantùm, sed etiam pro totius mundi*: vt Gentiles comprehenderet. At Christum separasse suos à non suis, & iis, qui à Patre [q] tracti

p lib.11. c.19.
q Ioan.6. 44.

non essent, & quibus mediationis suæ bonum non tribueret, nempe secundum fructum.

Dici simpliciùs potest, petere Christum, vt discipuli conseruentur in fide, & gratia, & vt fiant vnum spiritu, atque concordia: quæ postulatio non competit incredulis, & separatis à capite, licet inter istos aliqui essent conuertendi, & de numero prædestinatorum: sicut forsitan ex aliis quidam de numero reproborum: & omninò talis proditor Iudas. In hoc loco epistolæ sermo generalis est de aduocato eorum causas suscipiente, qui agent patrocinio, quales sunt, nemine excepto, cuncti.

Quid Christus petierit propriè.

Fieri potest, vt Ioannes Iudæorum rationem habuerit, viderique voluerit, quia Iudæus erat, de illis tantùm loqui. Hoc quidem placuit Oecumenio, qui addit præterea, respectum habuisse ad posteros, non ad suæ dumtaxat tempestatis homines. Catharinus primos accipit pro primariis Ecclesiæ fundamentis, secundos pro aliis quibuscumque. Clemens Alexandrinus indicat, primos esse fideles, per mundum intelligi, qui nondum fidem sunt amplexi. Hæc optima expositio.

De Iudæis Ioannes tantùm loquitur.

De Eucharistia, vt est propitiatorium sacrificium, modò non loquimur: dicunt multi hac ratione Christum esse propitiatorem tantùm pro fidelibus viuis, ac defunctis ad Ecclesiam pertinentibus: *Quis enim offerat corpus Christi pro iis, qui non sunt membra Christi?* ait Augustinus [a], & nota Ecclesiastica consuetudo, vt sub tempus sacrificij dimitterentur foras Catechumeni [b]. Quin vetò inde Missam nominatam aliqui putant [c].

Indirectè tamen fit pro infidelibus, hæreticis, excommunicatis sacrificium, dum in eo pro Ecclesiæ amplificatione oratur: immò, si non prohibeat Ecclesia, licebit offerre ipsum sacrificium, quia sacrificium Crucis pro omnibus est oblatum. Sola verò videtur prohibitio de excommunicatis [d]. Augustinus de defunctis loquitur, qui non sunt actu membra Christi, nec ampliùs possunt esse. Qui viuunt, possunt: idcirco pro membris orat, & sacrificat Christi, qui id facit, vt fiant membra Christi. Simili de causa Paulus [e] imperat pro omnibus orari, *quòd velit Deus omnes saluos fieri.*

a l. de anima, & orig. eius, c.9.
Missa pro infidelibus sit necne fit.
b Alcuin. de diui. offi. c. de celebr. Missæ. Isido. l. etym. c.19. & Rabanus l. inst. clerico. c. 32 Remig. lib. de offic. Missæ, & de ea iam re pluralio. Stephan. Duran. l. in ritib Eccles. c. 3 & Hittiques libr. 9. de Missæ sacrificio, cap. 15.
c Bellar. lib. de Missa c. 6. vbi probat exemplis scriptoribus.
d à nobis de sens. excom. sic B. Thom. 4. dist 23. q. 2. a. 2 q. 3. ad 4.
e 1. Tim. 2. 1. 2. 3. 4.
f cap. 3. 25.
g cap. 9. 5.
h Salmer. hoc loco.
Propitium quid etymologiam habeat.
i Nonnos.

Propitiatio.] Ἱλασμὸς, Syriacè חוסיא *chusaia*. Hoc idem valet, quod *propitiatorium*, de quo antè dixi Hebraicè vocari כפרת *chapporeth*, nimirum à כפר *chaphar*, quod est tegere, quæ est significatio verbi כסה *chasa*, & Græcè ἱλαστήριον. Vtrumque est citato loco ex epistola ad Romanos [f], nec non in ea quæ est ad Hebræos [g]. Non placet mihi in etymologia Latini verbi vim facere [h], vt propitiare, sit propè ire, & propterea peccatum innuat, quod longiùs remouet à Deo, quod propitiando appropinquare nos facit sibi, & ipse appropinquat nobis. Græcè scripsit Ioannes, & alij propitium deriuant, velut prorsus, aut potiùs, id est, valdè piū [i]. Denique fallax plerumque argumentum etymologicum, tum verò aptius, quando vocabula sunt eius linguæ, qua Scripturæ sacræ conditæ sunt immediatè. Hebræum thema, vt dicebam, significat tegere, cooperire, nec non linire, inducere, V.G. bitumine, gypso, aliáve materia quæ vel arceat externam iniuriam, vel etiam abscondat immunditiam. Tropologicè propitiatorium, quasi dicas tectorium, & operculum, Arcam, qua lex inclusa erat, operiendo, denotat Deum, qui se ibi exhibebat. propitium, texisse misericordia sua peccata hominum: vt iure beatos David [k] cecinerit, *quorum remissæ iniquitates, quorum tecta peccata*, non ita tamen vt adhuc sint, & viuant, vt opportunè præmonet Augustinus [l], quasi præuidens absurdam hæresim nostri temporis, manere, ac solùm tegi peccata.

Propitiatorium quid significet. k Psal. 31. 1.

l Ibidem.

Tegendi verbum præterea, vt id breuiter attingam, potest indicare vestem charitatis, & gratiæ, qua induitur is, qui iustificatur, & vocatur *stola prima* [m], & *vestis nuptialis* [n], & *operit multitudinem peccatorum, simul exornans* [o]. Tractat eum locum Psalmi Toletus [p] diligenter, & nos in Commentario eiusdem loci.

Tegendi verbum vestem caritatis indicat, & gratiæ.
m Luc. 15 22.
n Mat. 22. 11.
o 1. Pet. 4. 8.
p in Psalmum citatum, qui commentatus est in hoc etiam quæ sunt in ep. ad Rom.

Porrò, quod attinet ad vocabulum Græcum, videtur Augustinus legere nō ἱλασμὸν, sed ἱλαστῆρα: propitiatorem enim dicit. Eodem modo Beda. Sed Augustinus infra, c. 4. litatorem. Carthusianus notat sic legendo de Christo exponi, vt est Deus: vt autē legimus, quatenus est homo, vtrouis modo secundum vtramque lectionem possumus interpretari, si dicamus propitiationem factam à Christo, & Christum fuisse propitiatorem principali efficientia vt Deus erat, morali, ac instrumentali, quatenus homo. Hugoni Cardinali nullam varietas lectionis difficultatē fecit. Legit idem Augustinus alibi [q] verbali nomine: *& ipse est exoratio pro peccatis nostris*. Legit & Fulbertus [r] hoc loco, *exoratio*. Cyprianus [s] *deprecatio*, sed Græcum nomen multo meliùs reddidit vulgatus interpres. Cyrillus [t] Alexandrinus typum propitiationis huius, propitiatorisque Christi affirmat fuisse illud in lege vetere propitiatorium.

Christus vt Deus & homo quomodo sit propitiator & propitiatio.
q ep. 59. q. 5. li. de fide, & oper. c. 22.
r ep. 34. & sec. de Trinit.
s lib. 4. ep. 2.
t in schoelis de incarn. ca. 15. & de adoratio. lib.
u ep. 6.

Pro peccatis nostris.] Gelasius Papa [u] legit *propitiatio peccatorum nostrorum*. Sensu prorsus eodem, sicut & Augustinus.

Sed etiam pro totius mundi.] Aliuea explicni quos mundi nomine intelligat. Deprimitur his verbis fastus Iudæorum, erigitur spes Gentilium, & posset videri argumentum à minori, nempe vt si pro Iudæis perfidis, & peruicacibus, multò magis pro ceteris propitiatio facta sit. Inde verò etiam colligitur nullum esse peccatum, quod Christi propitiatione remitti non possit.

Fastus Iudæorum deprimitur, & Gentilium spes erigitur.

Itaque mundus non hic sumitur pro vniuersitate creaturarum [x], quæ sunt ceu muliebris mundus, & ornatus, quā Græcè quoque vocatur κόσμος: non pro terra præsertim habitabili [y], quo modo qui nascitur, venire dicitur in hunc mundum: non pro diuitiis, & omnibus aliis commodis, & bonis, vt honore, potestate, sapientia, qua ratione paulò post [z] iubemur non diligere mūdum. Sed mundus omnes homines sub sublunari ambitu habitantes significat. Est enim homo præcipua pars istius mundi, ad quem rēs ceteræ referuntur. Hoc pacto *Deus dilexit mundum* [a], *Filiúmque dedit*; & *Filius lux est mundi* [b]: & *caro pro mundi vita* [c]. Quia verò peccato originali labefactatus est homo, & ad peccādum pronus factus: idcirco, persæpe, potissimùm in nouo Testamento, mundus vsurpatur in partem deteriorem. Boni dum viuunt, sunt in mundo [d], quia continentur intra illum, sed non de mundo [e], quia mores malorum non sequuntur.

Mundus quotuplex hic sumatur.
x Act. 17. 24.
y 1. Tim. 6. 7. & alibi.
z vers. 15.
a Ioan. 3. 16.
b Ioan. 8. 12. & c. 9. 5.
c Ioan. 6. 52.
d Ioan. 17. 11.
e Ibid. vers. 14. & 16.

Auctores profani quàm variè mundi vocem vsurpent, docet qui scholio Manilium illustrauit Scaliger [f] post Diodorum Siculum. Sex iste notiones numerat, complexum cœli, terræ, mediorum corporum: cœlum, vbi habitat Deus: societatem Deorum, hominúmque: Æthera siue ignem: sphæram fixarum stellarum: Prouidentiam, quæ cuncta moderatur, & exornat.

Mundus quomodo vsurpetur apud auctores profanos.
f li. vlt. nu. 22.

Vers. 3.

Vers. 3.] Et in hoc scimus quoniam cognouimus eum, si mandata eius obseruemus.

DEinceps per aliquot versus rationem tradit vitandi tenebras,& ambulādi in luce, postquam remotum fuerit peccatorum impedimentum intercessione, ac propitiatione Christi: vel assignat notas, quibus intelligamus, an in luce versemur. Sunt illæ, mandatorum diuinorum obseruatio,& internæ dilectionis custodia. Sciendi, & cognoscendi verba (Græcè verò est idem verbum γινώσκω) non significant necessariò necessariam, certam, euidentémque scientiam: sed minus quoque perfectam, & coniecturalem, atque ea signis,& effectis. Sed ne videatur inutilis, ac inepta ταυτολογία, variauit interpres, necnon & Syrus, indicantes posteriorem cognitionem nō esse simplicem, sed vt vocant affectiuam, & practicā, & applicantem, ac prodeuntem in opus. *Nequaquam mens fallatur*, ait Augustinus [a], *vt se existimet Deum cognouisse, si cum fide mortua, hoc est, sine bonis operibus confiteatur*,&c. Venire quippe debet etiam illud, quod scriptum est: *In hoc cognoscimus eū*,&c. Crebra sunt in scripturis exēpla dictæ acceptionis verbi sciendi, noscendi, cognoscendi cū quadam voluntatis propendentis approbatione. Exēpli causa, dicitur *Deum nosse qui sunt eius* [b]: & *quibusdam dicere non noui vos* [c], & *cauere ne quis in alio glorietur, quàm scire,& nosse ipsum* [d]. Vnde quod cōqueritur Oseas [e], *Non esse scientiam Dei*, Chaldæus interpretatus est, *Nō esse qui ambulant in timore Domini*: eodémque modo Cyrillus [f] intellexit,& Cyprianus [g]. Simile est apud eundem Prophetam [h], *cùm Deus scientiam Dei se magis exigere dicit, quàm holocausta*, vbi Chaldæus iterum vertit: *Et in operantibus legem Domini magis, quam in offerentibus holocausta*. Cùm Dauid [i] Salomonem adhortaretur: *Tu autem Salomon fili mi, scito Deum patris tui*: de amore intelligebat, nam subdit: *Et serui ei corde perfecto,& animo voluntario*. Idem voluit apud Ieremiam Deus [k] quod citat Paulus [l] testimonium: *Non docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens: cognosce Dominum*: quo adhuc loco paraphrasis Chaldæa habet: *& non docebunt vltra vir proximum suum,& vir fratrem suum dicendo: scitote timere Dominum*,&c. *Nunquid non vestrum est scire iudicium*, ait idem apud Michæam Deus [m], *qui odio habetis bonum,& diligitis malum?*

Cognoscere quid hic significet.

a lib. de fide, & operib. cap. 23.
Deus non cognoscitur fide mortua

b Num. 16. 5. 2. Tim. 2. 19.
c Mat. 7. 23. c. 25. 12. Luc. 13. 27.
d Ier. 9. 24.
e cap. 4. 1.
f in Osee c. 4.
g cont. Demetrianum.
h cap. 6. 6.
i Paral. 28. 9.
Deus amore & timore cognoscitur.
k cap. 31. 34.
l Heb. 8. 11.
m cap. 3. 1. 2.

Item de eo, qui cognoscit vt oportet: *Protegam* [n] *eum, quoniam cognouit nomen meum*: Et Dauid [o]: *Memores sunt mandatorum ipsius ad faciendum ea*.

n Psal. 90. 14.
o Psal. 102. 18.

Cæterùm nihil huic pro certitudine gratiæ Catharinus [p] habet, & Caietanus, à quo solet in plurimis dissentire, hac ei in re non hic fauet. Nā cùm Caietanus vocat infallibile signum internæ lucis diuinæ in nobis esse, si mandata eius seruauerimus, nō ait hoc ipsum nos infallibiliter nosse: sed scientiam experimentalem intelligit piam quandam persuasionem, quam solet habere, qui seruat Dei mandata, quæ molestum angorem pellit, non tamen salubrem dubitationem, timorémque.

p hoc loco,& opusc. de certitud. gratiæ.
Certitudo gratiæ hinc colligi nō potest.

Carthusianus ex professo negat, quicquam fauere locum præsentem illi sententiæ, docétque posse nos tantùm scire diuina à nobis secundum substantiam præcepta seruari, non autē quomodo oportet ea vera, & spirituali dilectione, ad Dei honorem,& propter æternam salutem.

Communis Theologorum sententia est, tum B. Thomæ [q], citra specialem reuelationem Dei, nulli certum esse posse, quòd sit in gratia Dei. Vnus, quod sciam, ex paulo antiquioribus cum Catharino docuit Ioannes de Bacone Carmelita. Vnica cunctis vel argumentis, vel Scripturæ locis [r] reddi solutio potest de probabili, & coniecturali quam dixi scientia, atque de fiducia simili, quæ inde consequitur. Nam res supernaturalis superat captum naturalis intelligentiæ: sunt quoque cognitu difficilia quædam delicta,& nostram fugientia cognitionem. Postremò naturales cum supernaturalibus permiscentur actus, cognatione tanta, vt ægrè admodum, immò distinctè penitus nequeant dignosci. Tot etiam sanctissimi viri perpetuo versati sunt in mortis metu, idque etiā sub mortem.

q 2. 2. q. 112. a. vlt.
Certitudo gratiæ nō habetur extra specialem reuelationem.
r Rom. 8. 38. 1. Cor. 2. 11. 12. 2. Cor. 2. 12. & c. vlt. 3. 5. 1. Io. 3. 1. 2. 3. 2. Pet. 1. 10.

Tantùm non damnatur sententia illa in Concilio Tridentino [s]. *Nam sicut*, inquit, *nemo pius de Dei misericordia, de Christi merito, déque Sacramentorum virtute,& efficacia dubitare debet: sic quilibet, dum seipsum, suámque propriam infirmitatē, & indispositionem respicit, de sua gratia formidare, & timere potest: cùm nullus scire valeat certitudine fidei, cui non potest subesse falsum, se gratiā Dei esse consecutum* [t]. Nō sentiunt quidem illi, fidei Catholicæ certitudine scire posse me, an sim Deo gratus: debetes enim & tu de teipso illud credere, nec de particulari loquuntur reuelatione: paucorum enim est. Non etiam volunt pendere huiusmodi certitudinem ea sola fide, sed ea bonorum quoque operū exercitio longè post remissionem peccatorum: tamen putant ea vniuersali de fide, V. G. dignè quod in se est, facienti, ac pœnitenti dare Deum gratiam: *item diligi à Deo qui diligat ipsum, & in eo maneat* [u]: tum ea minore, qua tales asserā actus in me esse, colligi necessariā, infallibilémque certitudinem. Sed hanc minorem propositionem à nemine tutò, certóque fieri, sine reuelatione diuina, satis euincunt pauca quæ diximus. Plura qui amat, scholasticos adeat, vel Hæreseologos, qui propendent magis, vt quantauis certitudo moralis obtineatur, non eximat hæsitationem, (ita vt liceat vel mori pro ea certitudine, vel illam iuramento confirmare.) quod asserit tamen Vega [x]. Differit præ aliis hac etiam de re Tapez, [y] Peretius [z], Valentia [a], Soto [b], Bartholomæus [c], Medina, Bellarminus [d].

s sess. 6. c. 9.
t lege præterea c. 12
Quomodo de certitudine gratiæ fides haberi non possit
u Ioan. 14. 23. f.
x 9. in Conc. Trid. c. 46.
y art. 9.
z in epist. ad Rom. c. 8. disp. 7. S. 9.
a 1. 2. disp. 3. q. 4. puncto 4.
b Apol. cont. Catharinum.
c 1. 2. q. 112. a. 5.
d 3. de iustific. c. 1. & seq.

Cognouimus.] Ἐγνώκαμεν in præterito. Carthusianus meminit alios legisse in præsenti. In nullo codice aliter legi.

Si mandata eius obseruemus.] Græcum verbum τηρῶν idem est versu sequenti, pro quo interpres vtitur verbo custodiendi: & in capite quinto, vbi est verbum simplex *seruare*,& alibi *conseruare*: important sedulum studium verba ista, quale adhibent, qui arcem, thesaurum, quiduis cum primis necessarium, vel pretiosum, vel charum seruatum volunt. Sic iubemur *custodire verbum Dei* [e], & B. Virgo *conseruabat omnia verba* [f], non perpendens tantùm, sed voluntate venerans, & exosculans.

e Luc. 11. 30.
f Luc. 2. 19.

Egregia paronomasia vtitur Auctor Ecclesiastici [g], *si volueris mandata seruare, conseruabunt te*. Sed suppleuit interpres sensum: siquidem Græcè ita legimus: Ἐὰν θέλῃς, συντηρήσεις ἐντολάς. *Si volueris, conseruabis mandata*. Quàm boni non συμπαιδ... λακες, sed animæ custodes aduersus animæ hostes intimos, externos, quemadmodum & *regem custodiunt* magis *misericordia & veritas* [h], quàm milites, & satellites, *& roboratur clementia thronus eius*. Cōseruat Deus tales conseruatores. Cōseruat Chri-

g cap. 15. 15.
Mandata si seruantur conseruant.
h Prou. 20. 28.

stus *custos hominum* [a], & Samaritanus mysticus [b]. Reprehendit Christus Iudæos, quòd se scire dissimularent, quem sciebant Deum, vel scire poterant, vel cognitioni de illo moribus non respondebant: de se ipso verò affirmat, *quòd eum sciebat, & sermonem eius seruabat* [c], probans quòd Deum sciebat, vt exponunt Euthymius, & Theophylactus [d], quia sermonem illius seruabat. Crebrò particula *&* apud Ioannem causalis est. Itaque non sufficit nosse Deum, si factis neges [e], exemplo Gentilium, qui cùm *illum cognouissent, non sicut Deum glorificauerunt* [f]: vel *Iudæorum, qui videntes signa, credebant in Christum, sed confiteri verebantur* [g]: immò cùm viderent, oderant & ipsum, & Patrem [h]: denique illorum, qui dicent in illa die: *Domine, Domine nónne in nomine tuo prophetauimus* [i], *&c.* dicetur autem illis: *Nescio vos.*

Scientia nuda *inflat* [k], *charitas* præsertim iuncta scientiæ *ædificat. Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognouit quemadmodum oporteat eũ scire.* Siquis autem diligit Deum (quod est scire eo quo oportet modo) hic cognitus est ab eo (cognitione approbationis, & eũ affectu.) Profectò qui non obseruat Dei mandata, non eum nouit, & non æstimat practicè immensam sapientiam, iustitiam, bonitatem, potentiam, maiestatem ipsius. Non est in talibus, libera expeditáque scientia, sed veritas detenta in iustitia [l], & tanquam vinculis præpedita, suo frustrata fine, qui est attollere mentem nostram ad Deum, & amore eiusdem inflammare voluntatem. *Cognouerunt Gentiles aliqui Deum, sed non glorificauerunt* [m]: & ideo etiã dici potest quòd in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum [n], quia non affectiua, practicáque cognitione, sed speculatiua, arida, infructuosa.

a Iob 7.20. b Greg. hom. 38. in Euang. c Ioan. 8.55. d in c.8. Ioan. *Non sufficit nosse Deum, si factis neges.* e Tit.1.16. f Rom.1.21. g Ioan.12.42. h infra 15.23. 24. i Mat.7.22. *Scientia inflat, caritas ædificat.* k 1.Cor.8.1. 2.3. l Rom.1.18. m Ibidem 21. n 1.Cor.1.21.

Vers. 4.] Qui dicit se nosse eum, & mandata eius non custodit, mendax est, & in hoc veritas non est.

PRiore Capite [o] homo mendacem Deum faciebat qui veritas est ipsissima: quid mirum, si qui *mendax est homo* [p] mendax item nominetur? Quamquam mendax omnis homo, quia de nihilo prouenit, in nihilum tendit, & variis obnoxius mutationibus, atque peccato.

Magis propriè, ac peculiariter hoc loco mendax peccator, & diuinorum violator mandatorum, quia datam in Baptismo fidem non persoluit, non retinet promissam in Sacramento Pœnitentiæ constantiam, contra mẽtem ipsam agit, & Synteresis conscientiæque dictamen; personam gerit hominis Christiani, noménque, res professioni non subest. Depositum nõ custodit [q], nec vtiliter Domino villicatur [r], aut negotiatur doctrina gratiæ [s], & gratiæ donis vel abutẽs, vel non, vt par est, vtens: sed defodiẽs [t], aut abscondens [u], & in vacuum accipiens [x]. Tandem suam non sequitur *συντήρησιν*, quam aptè Græci ἀπὸ τοῦ συντηρεῖν, quod est custodire, vocauerunt, quasi dicas custodiam.

Posset quis quoque modò dubitare, Dauidem in excessu, & summo pauore, & stupore minùs circumspectè pronunciasse [y], quòd esset omnis homo mendax, immò, vt legit Aquila, *quòd sit mendacium*; & vt Symmachus [z], *quòd mentiatur*. Vana suspicio; sed nec subibit quidem cuiusquam animum, id de Ioanne suspicari, qui teste Cypriano, memor mandasse [a] Christum baptizatos docere omnia seruare, quæcumque mandasset, sic modò loquitur: & Dauidem credo se ipsum ea cogitatione erexisse in tribulatione, quòd *fallax equus equésve ad salutem* [b], mendax, vanúmque subsidium humanum, solo nitendum Deo. Ioannes non solùm conditionem attendit inconstãtis naturæ nostræ, sed morale mendacium, si minùs expressum, ac formale, quo, vt Carthusianus explicat, dicat quis se nosse Deum, cùm mandata eius non custodiat, implicitum certè in omni peccato, & præuaricatione mandatorum Dei. Iam frequenter peccando mentimur, tam indignè ferimus nos mentiri, si quis affirmet. Prouocant se mendaces, ac descendunt in duellum, vt mendacij vindicent, expiéntque iniuriam. Credamus, & cedamus veritati, nósque fateamur esse mendaces, mendacij detestatione, veritatis prosecutione. Adeo bonus Dominus & tantus, vt eum perfectè qui cognoscit, non possit non diligere (non possit ipse non αἴθειν, vnde Θεὸν quidam deriuant) hoc est, *inflammare affectum nostrum.*

o vers.10. p Psal.115.11. *Omnis homo cur sit mendax.* *Mendax est peccator.* q 1.Tim.6.20. 2.ep.1.14. r Luc.16.2. s infra 19.13. t Matt.25.18. u ibidem. x 2.Cor.6.1. y Psal.115.11. z lib.4.ep.3. vel ep.25. a Matth.vlt. vlt. b Psal.32.17. *Subsidium humanum vanum, solo nitendum Deo.* *Homines se mendaces agnoscere debent.*

Et in hoc veritas non est.] Vel Christus, vel scriptura, cuius nempe non vtitur monitis. Similis capite superiore [c] phrasis, nec non de Verbo. *Commutauerunt* [d] *iste veritatem Dei in mendacium* [e], *diligit vanitatem* [f], *quærit mendacium* [g]. Posset quoque veritas pro veracitate sumi, ac fidelitate, vt Hugo sentit, quoniam non præstat iste quod scit, quod profitetur, quod dicit, quod promittit. *Vera diligimus*, ait Cicero [h], id est, fidelia, simplicia, constantia.

Præterea quandoque veritas iustitiam significat, honestatem, vitæque sanctitatem, vt epistola ad Ephesios [i]: *Veritatem facientes in charitate crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus.* Id solùm bonum, quod rationi, & veræ doctrinæ conforme. Gregorius [k] describens moraliter quadrilaterum Templi atrium, ob fidem, spem, charitatem, operationem, quæ quamdiu viuimus, æquales quodammodo debent esse, subdit: *De fide quoque, & operatione Ioannes Apostolus fatetur, dicens: Qui se dicit nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est.* Notitia quippe Dei ad Fidem pertinet, mandatorum custodia ad operationem. Cùm ergo virtus tempus, & locus operandi suppetit, tanto quis operatur, quanto Deum nouerat: & tantùm se nosse Deum indicat, quantùm pro Deo bona operatur.

Hinc & ex his, quæ priùs dicta sunt, colligitur non fauere præsentem locum Hæreticis, existimantibus fidem veram non posse re ipsa à dilectione, aliísque virtutibus separari [l]. Nam loquitur hîc Ioànnes de notitia familiaritatis, & amicitiæ, sicut & Oecumenius, & Beda declarãt. *Nam quisquis Deum non amat*, inquit Beda, *profectò ostendit, quia quàm sit amabilis non nouit: & quàm sit suauis Dominus* [m] *& dulcis, gustare, ac videre nõ didicit, qui eius conspectibus placere continua dilectione non satagit.*

Moltò sequitur minùs, in peccatore nullam notitiam veritatis esse posse, etiam moralis, & practicæ, nec hanc absque peculiari auxilio gratiæ obtineri. Meminit B Thomas [n] quosdam de speculatiuo quoque omni vero id sensisse. Petrus de Aliaco [o] id existimauit de qualibet cognitione, quæ sit circa Deum, Tilmannus Heshusius [p], quòd sit Deus, & vnus. Caluinus [q], posse quidem cognosci, quòd sit Deus, at non quòd vnus. Quod attinet ad practicum, eandem de nouis opinio-

c vers.8. d vers.10. e Rom.1.25. f Psal.4.3. g ibidem. h 2. de Finib. & in scripturis lege Gen.24. 49. Esa.61.8. Psal.88.15.36. Osee 4.1. *Veritas iustitiam quandoque significat.* i c.4.15. vide etiam Phil.1. 18. 2.Cor.13. 8. 1.Cor.13.6. Ioan.3.21. c.8. 44. & alibi sæpe. k hom.22. in Ezech. *Fides à dilectione separari potest.* l docet id Caluin in Antido. Concilij Trid. ad canonem 28. Sessionis 6. m Psal.33.9. *Peccator notitiam veritatis habere potest.* n 2.Dist.28. q.vni.a.5. o 1.sent.q.3. p lib. de erroribus Pontificiorum, Tit. de lib. arb. q 1 instit.c.2. & lib.2.c.2.

neni tenuit Caluinus idem [a], ac præterea ex Catholicis Ioannes Capreolus [b], Gregorius [c] Ariminensis, Gaspar Casalius [d]. Affinis verò difficoltas de bono morali. Non ero longior.

a 3. inst. c. 2. §. 24. 25. 26.
b 2. dist. 28. q. vnica art. 3. ad arg. contra 1. conclus.
c 2. dist. 26. q. 1. art. 1. concl. 2. dist. 29. q. 1. art. 2.
Quomodo nopi notitia Dei peccatoribus.
d 1. de Quadripa. iustitia cap. 52.

Aio nihil hinc effici. Non est veritas, inquit Carthusianus, tum in ea, quam quia asserit propositione, se Deum nosse, cùm mandata eius non obseruet, notitia scil. approbationis, & affectus, tum quia Deus qui veritas est, in ipso non inhabitat, quamuis in eo sit veritas entia seu naturæ: veritas quoque sententiarum, ac propositionum, quantùm ad alia multa, quæ verè potest cognoscere. Quòd autem possit, ratio est, quia multæ veritates in vtroque genere non excedũt naturalem vim intellectus nostri, & de cognitione vnius Dei, disertè asseritur in libro Sapientiæ [e], & epistola ad Romanos [f]. Patres [g], & Concilia [h], quæ affirmant nihil nos habere de nostro, nisi mendacium & peccatum: (sic est in can. 22. conc. Arausic.) veritatem & iustitiam ab illo fonte esse, quem debemus sitire in hac eremo, vt ex eo quasi guttis quibusdam irrorati non deficiamus in via, loquuntur de ea cognitione (idémque dico de operatione) quæ ad salutem spiritualem valeat, id est, quæ proximè disponat ad gratiam, vel gloriam mereatur: legatur eiusdem Concilij Canon septimus, vbi clarè declaratur locus Pauli [i]: *Non sumus sufficientes*, &c. de cogitatione boni, quod ad salutem vitæ pertineat æternæ, sicut & exponit Augustinus [k]. Legendi Scholastici [l], & S. Thomas cum interpretibus [m], & Tractatores controuersiarum, præsertim Bellarminus [n].

e cap. 13.
f cap. 1. & cap. 2.
g maximè Aug. ep. 105. & de gratia Christi c. 28.
h præcipuè Milevit. can. 4. Arausica. can. 22.
i 2. Cor. 3. 5.
k de prædest. sanctor. c. 2.
l 2. dist. 26. & 28. & 29.
m 1. 2. q. 109.
n lib. 4. & 5. de gra. & lib. arb.

Vers. 5.]Qui autem seruat verbum eius, verè in hoc charitas Dei perfecta est: & in hoc scimus quoniam in ipso sumus.

AB opposito prior sententia cõfirmatur. Vbi verbum quoque potest intelligi, vel pro æterno Dei Filio, vel potiùs pro diuino præcepto. Per charitatem Dei magis creatam, & infusam, quàm increatam intelligere debemus, illam scilicet, quæ dat operandi virtutem, & est operatiua, & efficit, vt meritò Deum nosse censeri possimus notitia priùs explicata: Quare non arbitror necessariam Clementis Alexandrini notationem, cum qui intellector sit, opera quoque perficere virtutis, non vice versa. Reciprocatio potiùs quædam est inter ista, quam etiam Didymus agnoscit.

Nec refert quòd charitas perfecta dicatur perinde est, ac si diceretur vera, non adulterina, & fucata, & ficta [o]. Explicat rectè Lyranus, bifariam aliquid esse perfectum, & nihil ei deesse: vno modo, cùm continet, quæ ipsius naturæ, ac integritati necessaria sunt. Talem habet charitatem qui seruat verbum Dei cum necessariis conditionibus, ex toto corde, anima, mente, viribus. Alio modo, quando ei adsunt, quæ possunt adesse, vel extensione obiecti, vel intensione graduum. Sic in via charitas, quia proficere potest semper, & in operibus cõsiliorum ac supererogationis, quæ vocantur etiam opera perfectionis, & in gradibus, & in vitandis pluribus peccatis venialibus, perfecta non est. Primam vocant perfectionem sufficientiæ, ad quam hortatur Christus, *estote perfecti* [p]: &c. Secundam supererogationis, de qua idem [q] *si vis perfectus esse*, &c.

o 2. ad Cor. 6. 6.
Bifariã aliquod perfectum est.
p Matt. 5. 48.
q cap. 19. 21.

Nimis acutum, quod Hugo dicit, mandata, de quibus priore versu, qui [...] *[c]astea sibi elegerit, quod retro* hominem tradidit, non esse o[...] [...]berti Stephani charitatis: Verbum quod immediate [...] [c]odices in qui dignatus est, esse consilium, circa quo[...] sunt, tot charitas perfecta. Nam in Psalmis, & al[...] sæpe verbum pro quouis diuino præcepto sumitur: & Christus *mandatum vocauit nouum* id, quod est de charitate, vt paulò pòst videbimus. Potiùs verbum denotat charitatis præceptum, vt notat Thomas Anglicus, quem vocant alij malè Angelicum, siue Aquinatem, mandata priore versu plura præcepta, quæ ad illud reuocantur, sicut ad radicem, vt Gregorius loquitur.

Mandatum & verbũ quomodo differant.

Errant qui perfectam putant hac in vita charitatem comparari posse, ita vt nec vlterius crescere possit, nec veniale quidem peccatum ea præditus committere. Pelagius, & Iouinianus [r] secundum docuerunt; sed quia credebant etiam quodlibet peccatum iustitiæ, charitatíque repugnare. Mouebant istos præsertim scripturæ, in quibus iubemur esse perfecti [s], aut dicuntur quidam tales [t]; verùm perfectio charitatis creatæ, ac finitæ triplex est: prima Beatorum qui semper actu Deum diligunt, ad eam Paulus tendere se testatur [u]: secunda viatorum, qui totos se Deo relictis omnibus dedicant [x]: tertia, de qua priùs dicebamus, quando super omnia Deus amatur, nec admittitur vllum peccatum, quod charitati repugnet, quæ *præcepti omnis finis est* [y]. Necessaria, & omnibus iniuncta est vltima perfectio, quam in Commentario explicat Augustinus, de amore inimicorum: secundum quam Noë perfectus describitur [z], exigitur ab Abraham [a], & à quocumque, & indefinitè pluribus eam Christianis Paulus tribuit [b]: de secunda, consilium duntaxat datur [c], vt Ambrosius [d], & Augustinus [e] monent. Ad tertiam aspiramus: & ex eo vt idem docet Augustinus [f], quòd non est in hac vita charitas tam perfecta, quàm erit in futura: committuntur ab habente charitate venialia, leuiáque peccata. Postremò quæuis charitas huius etiam vitæ *est vinculum perfectionis* [g], nempe ligans eum Deo, reddénsque hominem perfectum, continendo in homine omnes virtutes. Facit ad rem quam B. Thomas [h] tradit distinctio de quadruplici grado charitatis, vt ametur Deus quantùm est diligibilis, quantùm creatura diligere potest, quantùm mortalis creatura, denique quãtùm nulla res alia diligatur secundum æstimationem. Carthusianus præterito nomine, videtur in huius solutione difficultatis vti dicta distinctione.

r apud Aug. ep. 29. & de heres. c. 82. & 88. & Hier. 1. contra Iouin. & 1. & 2. cõt. Pelag.
s Deut. 18. 13. Gen. 17. 1. Matth. 5. 48.
t Phi. 3. 12. 15. Gen. 6. 9. 1. Cor. 2. 6.
Caritatis perfectio triplex est.
u Phil. 3. 12.
x Mat. 19. 27.
y 1. Tim. 1. 5.
z Gen. 6. 9.
a Gen. 17. 1. Deut 18. 13. Matth. 5. 48.
b Phil. 3. 15. 1. Cor. 2. 6.
c Matt. 19. 21.
d lib. de viduis.
e ep. 89. q. 4.
f ep. 29.
g Colos. 3. 14.
Charitas quælibet est vinculum perfectionis.
h Opusc. 18. de perfect. vitæ spiritualis.

Eodem ex principio refelluntur illi, quos indicaui primo loco, scilicet Begardi, qui & Fraticelli, seu Fratres de paupere vita, vel Bisochi Germaniam inferiorem incolentes, professione monachi; nec non Beguinæ mulierculæ [i]: horum erat primus error, posse pertingi in hac vita beatitudinem finalem iuxta omnem gradum perfectionis, quem quis habiturus sit in cœlesti patria, & impeccabilem reddi, & ampliùs proficere non posse. Damnati sunt in Concilio Viennensi [k].

i Prateolus in Elẽcho ait floruisse anno 1314.
Beguinarum error.

Merentur eandem censuram, qui solos censent Prædestinatos perfectam, hoc est, veram habere charitatem: nec non hos tantùm pertinere ad Ecclesiam: tandem qui quod eandem censent cunctis impositam legem perfectionis, & perfectæ charitatis, nullos in perfectione gradus recipientes, de medio tollunt eorum hominum statum, qui dicuntur peculiariter perfectionẽ pro-

k Clem. ad nostrum, de hæret.
Prædestinatos solos qui putant ad Ecclesiã pertinere errant.

putauit: illi namque prorsus esse inutile. Supra Ioannes scribendo, *si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus*, non adeò vehementer atrocitérque locutus est, sicut hîc. Sæpius enim scripturæ inculcant omnes, antequàm veniant ad Christum, impios esse, quàm quòd qui iam iusti sunt, habeant peccata, nimirum leuia. Sed & error ille, quo sine Christo putetur quis non fuisse impius, redemptionis euertit mysterium, religionémque Christianam: tolerabilis magis ille, quo aliquis existimetur posse per gratiam Christi eò peruenire, vt in hac vita sit absque omni peccato, vt Augustinus aliquando concessit se hac de re nolle contendere, maximè cùm procul dubio in futura vita beati careant omni prorsus peccato.

Et verbum eius non est in nobis.] Vel Christus, per quem remissio peccatorum, inquit Glossa interlin. & Hugo, non manet in superbis: vel verbum, quod dixit Deus [a]: *Quanto maior es, humilia te in omnibus.* Lyranus amplectitur primum sensum. Carthusianus explicat eum, qui huiusmodi sit, non intelligere Scripturam, nec sacrum sermonem in eo effectum sortiri salubrem, nec increatum Dei Verbum per charitatem, gratiámque cor ipsius inhabitare.

a Eccl. 3. 20.

Caietanus, & Catharinus interpretantur de verbo scripto, cui fidē ille non adhibet, ac proinda diuinam prorsus non habet, quia qui vnum articulum non credit, nullum credit. qui namque vnum dixit, & alium dixit. Neque potest Deus mendax esse in vno, & verax in alio, inquit Catharinus. Placet maximè hic dicendi modus, quem Clemens etiam ac Didymus indicant.

Qui vnum articulum nō credit, nullum credit.

Improbabilis planè Durandi [b] sententia, fidem Theologicam in Hæretico remanere. Supponit verissimam contrariam doctrinam Concilium Tridentinum [c], dum asserit per infidelitatem, qualis profectò quælibet hæresis, amitti fidem. Augustinus præterea generaliter pronunciat [d], non pertinere Hæreticum ad Ecclesiam Catholicam [e]: & qui falsa de Deo credit, vel de aliqua parte doctrinæ, quæ ad fidei pertinet ædificationem, hæreticum esse, & foris animo esse, quamuis intus esse videatur.

b 3. dist. 23. qu. 9. num. 8.
Catholicam fidē hæreticus non habet.
c sess. 6. c. 15.
d de fide & Symbolo c. 10.
e idem Aug. q. 11. in Mat.
Hæretici non pertinēt ad Ecclesiam.

Denique ratio concludit, quam attigi; neque enim formalis ratio propria diuino assensui esse potest in Hæretico, videlicet diuina reuelatio, vel potiùs auctoritas primæ veritatis, quæ reuelat, & innotescit fidelibus, ac manifestatur per Ecclesiam proponentem, quam etiam Ecclesiam persuadere sibi debent falli non posse. Porrò Gelasius Papa [f] (vt etiam priùs indicaui) validè argumentatur contra Pelagianos, nos egere gratia, & peccare posse quamuis renatos Baptismo, cùm vir tantus Ioannes talem hîc pronunciet sententiam, qua comprehendit seipsum.

f epist. 6.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

ARGVMENTVM.

Proponitur Christus pro peccatis propitiator: vera eius ac Dei notitia comprobatur, dilectióque per mandatorum obseruationem: primarij mandati de charitate vis explicatur: informatur omnis atas, vt sese à Mundi amore abstrahat, & ab Hareticis, firmiter fidem retinendo, ac Spiritus sancti ductum sequendo.

1 Filioli mei, hæc scribo vobis, vt nō peccetis. Sed & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum:

2 Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantùm, sed etiam pro totius mundi.

3 Et in hoc scimus quoniam cognouimus eum, si mandata eius obseruemus.

4 Qui dicit se nosse eum, & mandata eius non custodit, mendax est, & in hoc veritas non est.

5 Qui autem seruat verbum eius, verè in hoc charitas Dei perfecta est: & in hoc scimus quoniam in ipso sumus.

6 Qui dicit se in ipso manere, debet, sic ut ille ambulauit, & ipse ambulare.

7 Charissimi, non mandatum nouum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod audistis ab initio.

8 Iterum mandatum nouum scribo vobis, quod verum est & in ipso, & in vobis: quia tenebræ transierunt, & verum lumen iam lucet.

9 Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc.

10 Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum in eo non est.

11 Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat: quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.

12 Scribo vobis, filioli, quoniā remittuntur vobis peccata propter nomen eius.

13 Scribo vobis patres, quoniam cognouistis eum, qui ab initio est. Scribo vobis adolescētes, quoniam vicistis malignum.

14 Scribo vobis infātes, quoniam cognouistis patrem. Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis, & vicistis malignum.

15 Nolite diligere mundum, neque ea, quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo:

16 Quoniam omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ: quæ non est ex Patre, sed ex mundo est.

17 Et mundus transit, & concupiscentia eius. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.

18 Filioli, nouissima hora est: & sicut audistis quia Antichristus venit: & nūc Antichristi multi facti sunt: vnde scimus, quia nouissima hora est.

19 Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum: sed vt manifesti sint quoniam non sunt omnes ex nobis.

20 Sed vos vnctionem habetis à Sancto, & nostis omnia.

21 Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi sciētibus eam: & quoniā omne mendaciū ex veritate non est.

22 Quis est mendax, nisi is, qui negat quoniam Iesus est Christus? Hic est Antichristus, qui negat Patrem, & Filium.

23 Omnis, qui negat Filiū, nec Patrē habet: qui confitetur Filiū, & Patrem habet.

24 Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat: Si in vobis permanserit quod audistis ab initio, & vos in Filio, & Patre manebitis.

25 Et hæc est repromissio, quam ipse pollicitus est nobis, vitam æternam.

26 Hæc scripsi vobis de his, qui seducunt vos.

27 Et vos vnctionem, quam accepistis ab eo, maneat in vobis. Et nō necesse habetis

vt aliquis doceat vos: sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium. Et sicut docuit vos, manete in eo.

28 Et nunc filioli manete in eo: vt cùm apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in aduentu eius.

29 Si scitis quoniã iustus est, scitote quoniam & omnis, qui facit iustitiam, ex ipso natus est.

Vers. 1.] Filioli mei, hæc scribo vobis vt non peccetis. Sed etsi quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum.

Connexio priores capitis cum hoc sequente.

POSITVM est extremo priore capite, nos sine dubio peccauisse quandoque, & si quidem deleta sint priora peccata, aliis obnoxios esse: monet nũc ne relabamur: id si contingat, ne deiiciamur, paratum esse remedium ab aduocato Christo: fieri non posse, quin contraxerimus peccatũ, futura vitari posse: quod si non consequamur, præsertim labendo in grauiora, confugiamus ad patronum. Videtur Catharino cauere Ioannem propriè, ne nouo illo peccato quis peccet, quo se neget peccauisse, saltem in primo parente tamquam superbus ac ingratus, sicque proinde diuino destitutus auxilio, ruat in alia. Prior sententia melior, quia generalior, & toti contextui aptior. Augustinus maximè dictam explicat connexionem non hîc modò, sed libro quoque de sancta Virginitate [a]. *Sed rursus, ait, ne per occasionem huius sententiæ, (quæ præcessit priore capite) quisquam cum mortifera securitate peccaret, seque trahendum permitteret tamquam mox delendis facili confessione peccatis, continuò subiecit:* Hinc quoque colligit Hieronymus [b], Iouinianum falsò docuisse, quòd baptizatus non possit à Diabolo tentari, vel peccare: Ioannem baptizatum ad baptizatos scripsisse. Illic, id est, in priore illa sententia qua Ioannes negauit nos viuere posse sine peccato, salubriter nos admonuit nostræ fragilitatis, inquit Beda in commentario, ne quis sibi quasi innocens placeat, & se de meritis extollendo grauiùs peccet: hîc autem consequenter hortatur, vt si omni culpa carere nequimus, demus tamen operam quantum valemus ne nos ipsi fragilitatem nostræ conditionis, negligenter agendo, augeamus: sed contra omnia vitia strenuè vigilanterque dimicemus; maximè contra maiora & apertiora, quæ, Domino iuuante, faciliùs superare, vel cauere possumus. Ab illo propterea petimus, vt dignetur die isto sine peccato nos custodire: & vt sua nos hodie saluet virtute, vt in hac die ad nullum inclinemus peccatum.

a cap. 49.

b 2. contra Iouin. in princ.

Baptizatum etiã peccare posse, & a Diabolo tentari.

Filioli.] *Τεκνία.* Diminutiua nomina teneri ac blandientis sunt amoris signa, (licet interdum quoque contemptus) tum propria, tum appellatiua. Ioannes charitate feruens, vnus maximè hac vtitur voce, minimum, octies ista epistola. Refert etiã ea vsum Christum [c], (adde, quod interpres dicit pueri [d], Græcè esse *παιδία*) nec non & Marcus, quamuis Græcè sit absque diminutione *τέκνα* [e]: ille cùm discessurus esset ex hac vita, & mandatum nouum traderet dilectionis: hic quando Discipuli obstupuerunt super Christi sententia, qua singulos circumspiciens, cum admiratione, ac epiphonemate pronunciauerit esse difficile, vt habentes pecunias, quod postea de confidentibus in eis est interpretatus, in regnum Dei introirent. Simili de causa puto pusillum gregem appellatum apud Lucam [f]; egerat enim Christus de abiicienda rerum temporalium cura, quæ res vt incutiebat eis timorem, ita conciliabat apud ipsum beneuolentiam. Naturalis insitus est amor, atque sympathia erga res paruas, quæ quia nondum perfectæ, alienæ opis videntur indigere. Paulus visceribus abundans maternis, Galatas filiolos vocat [g], quos antea satis acriter acceperat [h], simul testatus eo illos in ipsum amore fuisse, vt oculos ipsos suos eius causa eruere parati essent. Huc facit trita illa Ioannis historia & adolescentis, de qua Eusebius [i], Antiochus Lauræ [k], & alij quos citat noster Serarius [l].

c Euang. cap. 13. 33.

d Ioan. 21. 5.

e Marc. 10. 24.

Christus quando Apostolos filiolos dixit.

f cap. 12. 32.

g Gal. 4. 19.

Paulus cur Galatas filiolos vocauerit.

h Gal. 3. 1.

i 3. hist. c. 17.

k hom. de Episcopatu.

l lib. de Apostolis.

Apud Hebræos negant aliqui, vsum esse nominum diminutiuorum: alij [m] asserunt: verbi gratia: שבחת אישן אביון אלילים *sabbaton, isc.on, ebion, elilim* [n] & ex propriis אמינון *Aminon* [o], quasi Amnonulus, quem frater Absalom, sic appellauerit per contemptum post constupratam sororem Thamar [p]. Si verior prior opinio, ita vt idẽ duplici nomine vocatus sit Amnon, & Aminon, sicut Salmah & Salmon, Absai, & Abisai, Abner, & Abiner, dicendum erit, Euangelistas affectum illum paternum Christi, quem cognouerunt, aliunde nominibus diminutiuis exprimere voluisse.

m Gal. 4. 15.

n Rab. Abraham, Aben-ezra citatus in Thesau. ling. sanctæ in rad. אבה in nomine אביון Ludouicus Lusita. 2. Globi ling. san. cap. 5. Samosatenis 2. Institu. cap. 5.

Diminutiua nomina apud Hebræos.

o Bellarmin. in Gram. Hebr. Pal. 2... 2. Pagnin. 9 instit. cap. 8.

p 2. Reg. 24.

q Ioan. vlt. 5.

Idem iudicium facere possumus de nomine *τῶν παιδίων*, quo piscantes Discipulos à Christo vocatos Ioannes [q] narrat. Quamquam quia specie mercari pisces volentis apparebat, potuit sic esse locutus, vt vir grauis solet, superior inferiores, senex iuniores, dux milites, dominus famulos, magister discipulos domesticè, familiaritérque filiorum vocabulo, vel etiam infantum (hoc modo Galli) nuncupare. Reddit huiusmodi causam Clemens Alexandrinus [r]: Vnus quidem Pater noster in cœlis Deus [s]; non solum naturæ nostræ, verùm etiam supernaturalium donorum, & sæculi futuri [t], hoc est, æternæ vitæ, denique Pater spirituum [u], & luminum [x], à quo omnis paternitas [y]: sed vicarios habet hic patres, qui nos in Deo, Christoque gignunt [z], & matres, quæ nos parturiunt [a], verbo veritatis tamquam patres nos generant [b], & renasci faciunt non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei viui, & permanentis in æternum [c], hoc est per prædicationem verbi, & ceu matres nobis materiam subministrant in Sacramentis.

Pater noster vnus Deus est.

r Pædag. c. 5.

s Matth. 6. 9. cap. 23.

t Is. 9. 6.

u Heb. 12. 9.

x Iaco. 1. 15.

y Ephes. 3. 15.

z 1 Cor. 9. 15.

a Gal. 4. 19.

b Iaco. 1. 18.

c 1. Pet. 1. 23.

Christus voluntatem Patris sui facientem, dixit habere se loco matris [d], fratris, sororis, quia ex iis quidam alios ad Christum conuertunt, nõnulli sola contenti sunt adoptione filiali, vt Gregorius [e] notat: licet & hi dici matres possint, quatenus per fidem viuam Christus nascitur in eis natiuitate spirituali, vt Augustino placet [f].

d Matt. 12. 50. Luc. 8. 20.

e hom. 3. in Euang.

f lib. de san. Virg. c. 5.

De patre non meminit, non quia virtus præcipua, per quam in cordibus fideliũ nascitur Christus, sit ab ipso solo Deo, non ab aliis, quamuis hoc verè dicatur, alioqui tollenda penitus esset patrum spiritualium appellatio: sed quoniam tũc solam Christo mentionem fecerant de matre, &

Cur Christus Patris loco se neminem habiturum dixerit.

frat-i

fratribus(sub his comprehendendo sorores i) & præterea patrem carnalem nullum habebat verum.

Alioqui Ricardus[a] S. Victoris docet eum, qui veritatem intelligit, vel alium intelligere facit, gignere Christum: cui veritas sibi à se, vel ab alio persuadetur, veraciter concipere Christum: atque ita quando gignit, patrem Christi esse; quando concipit, matrem.

Hæc scribo.] Tertullianus[b] legit: *Hæc scripsi.* Vtitur quoque verbo delinquendi, nec non & Cyprianus[c]. Augustinus[d] præterea citat *scripsi.* fortasse censuerunt, quod antè generaliter monui, positum præsens pro præterito.

Vt non peccetis.] Meminerat priùs de societate malorum, indicaueratque peccandi consuetudinem: & egerat de veniæ facilitate. Hæc peccandi facilitatem & incentiuum præbent. Sed & ætate Apostolorum dictitabant Gentiles, tradi à Christianis doctrinam de remissione peccatorum, quò liberiùs homines peccarēt. Innuunt id verba Petri[e]; *quasi liberi, & non quasi velamen habentes malitiæ libertatem.* Hoc hîc quoque monet Augustinus, ita loqui Ioannem, ne impunitatem videretur dedisse peccatis. Occurrit & Paulus[f] errori simili dicentium, vel apud se cogitantium, Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, vt gratia Dei abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? Scripserat paulò antè[g]; vbi abundauit delictum, superabundauisse gratiam &c.

Aduocatum habemus.] Euthymius[h] ex Nazianzeno[i] docet Christum esse nunc apud Patrem aduocatum, non quòd seruorum more prostratus genibus eius obuoluatur; quia nec Patris est hoc postulare, nec Filium, si vt Deus est consideretur, id agere æquum est; sed quia nos, pro quibus passus est, vt homo, cohortatur tamquam Verbum & monitor, vt nos strenuè geramus: hoc enim vocem παράκλητος videri significare. Nec negant tamen Patres hi, eum orandi modum ac interpellandi pro nobis apud Patrem, de quo diximus.

Aduocatum.] Παράκλητον, quam dictionem Syrus retinuit. פרקליטא *paraclita.* Interpres quoties tribuitur Spiritui sancto, eādem Latinè reliquit, & passim qui Paracletum audit, Spiritum sanctum intelligit; quamuis ex obliquo Christum nominauerit Paracletū ibi[k]: *& alium Paracletum dabit vobis*, nempe distinctum à me, qui sum quoque hominum consolator, vel exhortator, vt notant eum tractantes locum Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theodorus Heracleensis, Theophylactus, Euthymius, Augustinus.

Constat præterea non semel de Deo Patre affirmari, cùm hortari[l], & consolari[m] nos dicitur, & auctor est Hieronymus[n], & Athanasius[o]. Basilius[p] vocem Paracleti ait communem esse toti Trinitati. Sed vt significat aduocatum, patronum causarum, siue defensorem, soli Christo conuenit ratione humanæ naturæ. nam Deus iudex supremus est, apud quem causa nostra oratur; ipse apud nullum orat, aut patrocinatur. Quòd si Spiritus sanctus *dicitur postulare pro nobis gemitibus inenarrabilibus*[q], sensus est quia in nobis vt in instrumentis: & facit vt postulemus communicando, ac effundendo spiritum precum[r], gratiam, charitatem. Probabiliora sunt hæc, quàm vel de ministro Ecclesiæ, vel de Angelo custode. Abusi sunt Macedoniani eo loco contra Deitatem Spiritus sancti, contra quos Leo[s]. Retinet vocē Paracleti Syra editio, & Rabbini[t].

Id obiter monendum cum Francisco Philelpho[u], & Iodoco Clictoueo[x]: cauendum ne dum communi siue errori, siue consuetudini seruitur, Latinè dicendo *Paraclitus*, non *Paracletus*, litteram exprimamus. etenim παράκλυτος, à παρὰ, quod valet *præter*, & diminutionem importat, & à κλυτὸς, vnde inclytus, hoc est, magni nominis & famæ, absurdè, ac impiè de Deo diceretur. Aliàs de hoc eodem nomine disputaui, & cur soleamus Latinè dicere paraclitum cum accentu Græco in antepenultima. Egi quoque de verbo παρακαλεῖν simul cum ἐρωτᾶν iuxta peculiarem vsum quem habent in Nouo Testamento inferiùs capite quinto[y].

Latinè distinguunt Aduocatum à Patrono, vt hic dicendo, reum defendat: ille quamuis non oret, ius suggerat, vel præsentiam commodet. Christus nunc *apparet vultui Dei pro nobis*[z], semper *viuens ad interpellandum*[a], immò interpellans[b], exhibens vulnera, & merita omnia, & sermone etiam ipso interpellat pro nobis[c], vt audiant, & intelligant etiam cœlites ipsum *exaudiri pro sua reuerentia*[d]. Ipsemet promisit abiens se rogaturum Patrem[e]. Quod si etiam dixit: *Et non dico vobis, quia rogabo Patrem*[f], significare voluit, licet id sit facturus, tamen Patris *amorem erga illos* pluris æstimandum: *Ipse enim Pater*, inquit, *amat vos*[g]. Non verendum nesnon obtineat, ne nos tali aduocato, & patrono cadamus causa. Si enim aliquando in hac vita *committit se homo diserta lingua*, ait hoc loco Augustinus, *& non peribit committis te Verbo, & periturus es? Clama: Aduocatum habemus apud Patrem.* Hic nouit momenta causæ nostræ: rationes optimè tenet, quibus persuadeat: ipsiusmet interest, quia os, & caro nostra est, vt vincamus: valet gratia apud Iudicem: *in labiis eius diffusa est gratia*[h]: æstimat quanti plus sit apud Patrem sanguis, quem pro nobis dedit, quàm peccata nostra: *nouit figmentum nostrum*[i]: scit infinitam misericordiam Dei, qui simul læsus, simul est iudex: Summi huius oratoris in quolibet oratore laudatissima pars actionis est manuum, & pedum confixorum, laterisque effossi manifestatio: denique suamet tamquam Pontificis magni oblatio, quæ simul est, vt Ambrosius[k] loquitur, aduocatio. eundem lege Ambrosium[l] declarantem, quàm varias idem Christus pro nobis personas induerit, multorum affectus, & officia susceperit, vt doceret quomodo nos in his conuersari oporteret officiis.

Discat hinc igitur aduocatus.

Cùm autem idem Doctor[m] aduocatum vocat Christum Christianis, Iudicem Iudæis, loquens de ipsius ascēsione, significare voluit, quos Filius Patri tum commendare maximè videretur, quos vt obstinatos potissimum condemnare: sicut & cùm ait, quòd Iudæ proditoris, qui pridem obierat, damnat admissum, id est, peccatum. Alioquin dubitari nequit Christum in cœlo pro Iudæis quoque deprecari. quod fecerat priùs in cruce[n]: & paulò pòst hîc dicitur *propitiatio totius mundi.* Secundum quod Christus Deus est, Chrysostomus[o] videtur omnino intelligendus cum negat nunc orare.

Si quæras liceátne aduocatum hunc, & deprecatorem nostrum(quæ duo Cyprianus[p] coniungit) deprecari vt pro nobis deprecetur, qui negat illum nunc externa oratione deprecari, Ruper-

a p. 2. in Psal. 8.
b lib. de Pudicitia. ca. 19.
c lib. 4. ep. 2. vel epist. 59.
d lib. de san. Virginit. c. 49.
e 1. Pet. 2. 16.
f Rom. 6. 2.
g c. 5. 20.
h Panop. p. 2. p. 146.
i orat. 2. de Filio.
k Ioan. 14. 16.
l 2. Thess. 2. 16. 2. Cor. 1. 20.
m 2. Cor 1. 4.
n ep. ad Hedibiam q. 9
o de Cōmuni essen. Patris, &c.
p de Spiritu sancto c. 18.
q Rom. 8. 26.
r Zachar. 12. 10.

s Serm. 2. de Penteco.
t in Sliepre su c. 4. Pirke, & alij, vt est in Sabal haruch. fol 127.
u 10. epistol.
x in Not. ad Osmal. lib. 1. c. 10.
y vers. 16.
Paraclitus etiā Christus dictus est.
z Heb 9. 24.
a Heb. 7. 25.
b Rom. 8. 34.
S. Trinitati cōmune est nomē Paracleti.
c S. Thomas in ep. ad Ro. & lect. 4. in ca. 7. ep. ad Hebr. Bona. Tom. 2. opusc. in 3. q. 98. & alij. Ilem Aug ep. 59. ad 3. q. tenet idem cum Valentia To. 4. in q. 21. pūc. 1. A. 201 9 ind. Mu ral. c. 29. q. 7. & 8. Suar. 3. Par. Tom. 1. Disp. 45. Sect. 2. Tol. lo. 16. Annot. 35. & in c. 8. ep. ad Rom Annot. 13. Ribera in ca 7. ep. ad Heb num 78. Aug. de Pasil. & in Symbolo. c. 32. Catharinus hoc loco, & alij citati à Suarez, & Ribera.
Cuius contrarium sensum videntur de Oratione expressa Rupertus 9. de offi. c. 5. Alēsis 4 Par. 26. o. embr. 3. 2. 4. q. 9. membr. 1. & alij apud Henriq. li. 9 de Missæ Sacrif c. 12. n. 4. in Glos. lit. 1.
Paraclitus & aduocatus differunt.
Sed possunt exponi non orare abiecto corporis gestu, & nouo merito, vt etiam loquitur Naz. Or. 1. 4. Theol.
d Hebr. 5. 7.
e Ioan. 14. 16.
f Ioan. 16. 25.
g ibidem 27.
Aduocatus Christus pro nobis perorat non posumus.
h Psal. 44. 3.
i Psal 102. 14.
k in Psal. 40.
l In Psal 118. octon. 20.
m in Psal 109. edit Rom.
Christus quomodo sit aduocatus Christianis, Iudex Iudæis.
n Lucæ 23. 34.
o ho. 15. in ep. ad Rom.
p de ill. & vel li. 4. ep. 4.
Christus an rogandus sit vt pro nobis roget.

tus[a] inter alios arbitratus, non esse Catholicum, qui id faciat; sed videri malè sentire de Christi diuinitate, & maiestate. Potest id nihilominus orthodoxè fieri ab eo, qui scienter distinguat in Christo à Diuinitate Humanitatem, secundum quam est aduocatus & orat. Non expedit vt ita fiat, publicè præsertim, quoniam Ecclesia hunc vitat prorsus orandi modum, numquam Christo dicens, *Ora pro nobis*, sed, *Miserere nobis, audi nos, exaudi nos*, & similia. Hac ratione, vt monet B. Thomas[b], longiùs recedimus ab erroribus Nestorij, & Arij, qui Christi personam (ad quam dirigi solet in primis Oratio.) existimabant esse creatam, atque diuina inferiorem: & Ecclesia Christi redemptorem suum quanto maximo potest honore prosequitur, tribuitque quod præstabilius est.

a lib. de off. cap 5.

Non licere orare Christum, vt oret pro nobis.

b in Addit. 3. Par. q. 72. art. 2. ad 3. ex 4. Dist. 15. q. 4. a. 6. ad 1.

Neque verò motari nos debent hæretici, propterea patrocinium Sanctorum negantes, quia patronus & aduocatus Christus sit, &, quod statim subiicitur, *propitiatio pro peccatis nostris*. Impartitur & hunc amicis honorem suis Christus tum hanc, tum feliciorem illam viuentibus vitam, vt ipsius adiutores, ministri, cooperatores, coaduocati sint: quemadmodum, licèt saluare per seipsum possit, media Sacramentorũ instituit, & non aliis causa salutis æternæ reipsa voluit esse, *quàm obtemperantibus sibi*[c]; *& Deus erat in Christo Mundũ reconcilians sibi*[d]. Sed exhortatur etiam per homines *legatione pro ipso fungentes*, vt reconcilientur ipsi[e], *lauit nos Christus in sanguine suo*[f]: sed lauant quoque stolas suas alij, & dealbant in sanguine eiusdem[g], omnésque, vt lauentur, seu vt lauent se ipsos mundique sint, Esaias[h] hortatur: & Paulus, *vt emundemus nos ab omni inquinamento carnis*[i], *& spiritus*, perficientes sanctificationẽ in timore Dei: denique Christus omnibus est sufficiens aduocatus, & propitiator: sed non omnibus applicatur fructus beneficij tanti, vt Prosper[k] notat, qui meminit huius loci nominatim, quia non omnes id acceptát, non omnes recipiunt efficacem gratiam.

Orare etiã Sanctos hoc est vt Christi coaduocatos.

c Heb. 5. 9.
d 2. Cor. 5. 19.
e ibidem.
f Apoc. 1. 5.
g infra 7. 14.
h cap 1. 16.
i 2. Cor. 7. 1.
k 1. de Vocat. Gent. c. 8.

Occurrit Augustinus iam pridem Hæreticorum errori: ergo sancti non petunt: obiicit hoc loco sibi, pro nobis? Ergo Episcopi, vel Præpositi non petunt pro populo? Sed attendite scripturas, & videte, quia & Præpositi commendant se populo. *Nam Apostolus dicit plebi*[l] *orantes simul & pro nobis. Orat Apostolus, orat plebs pro Apostolo: oramus pro vobis fratres, sed & vos orate pro nobis. Inuicem pro se omnia membra orent, caput pro omnibus interpellet.* Hoc modo ille.

Episcopi & Præpositi pro nobis orant.

l Coloss. 4. 3.

Mediator vnus Dei, & hominum Christus[m], quatenus solus seipsum dedit *ἀντίλυτρον, pretium, ac redemptionem*, & reconciliauit homines Deo, & naturaliter, ac substantialiter & Deus, & homo in vna hypostasi est, ait Cyrillus Alexandrinus[n], qui addit: *Nam aliter quomodo vnum mediatorem Christum Paulus dixisset?* Multi enim sanctorum mediationis ministerio vsi sunt, & ipse Paulus clamat: *Rogamus pro Christo, reconciliamini Deo*[o]. Affert quoque Mosis exemplum[p], Ieremiæ[q], Prophetarum singulorum, &c. Ecclesia B. Virginem aduocatam nominat[r] post Irenæum[s], & Augustinum[t], quem citat Ioannes Fernandez[u]. Centuriatores verò illud ab Irenæo incommodè dictum scripserunt[x], & Gallasius Scoliastes hæreticus impudenter vociferatur, magnam inde Christo iniuriam inferri, séque testatur stupidus homo stupuisse, ac mente ferè alienatum esse

m 1. Tim. 2. 5.
n 12. Thesau. cap. 10.
o 2. Cor. 5. 20.
p Exod. 32.
q cap. 18.
B. Virgo aduocata ab Irenæo dicta.
r in Antiph. Salue R. gina.
s lib. 5. c. 19.
t li. de Dom. homin. ca. vlt.
u in Thesau. verbo Aduocatus.
x Refert Feuar. in Irenæum.

dum admiraretur tantam Satanæ efficaciam, serpentisque paulatim subrepentis calliditatem.

Apud Patrem.] Sine dubio apud Personas tres diuinas, apud Deum (Pater quandoque sumitur substantialiter) qui & læsus, & Iudex est. Sed Patris personæ attribui solet gubernatio, prouidentia, prædestinatio, pœnæ præmijque assignatio, causarum discussio, atque iudicium. *Non*[y] *est meum dare vobis, sed quibus paratum est à Patre meo*, ait Christus; &, *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate*[z]. Ad eum locum nos plura hac de re diximus.

Christus est aduocatus apud tres personas diuinas.

y Mat. 20. 23.
z Act. 1. 7.

Nõ est quod prouocetur ex cognitione, & sententia Patris more nostro loquendo, quia est prima persona, licet omnino par, eadémque prorsus sit auctoritas, atque potestas trium Personarum. Vox quoque dulcissima Patris veniæ facilitatem indicat, quam & aduocatus natura Filius impetret pro nobis, & nos vocati ad adoptionem, per intercessionem ipsius impetremus.

Pro[a] *maximo delicto, paululum supplicij satis est patri.* Christus, etiam quà homo, peccata remittere potest[b]: Sed principalis causa est solus Deus. Cæterum cùm dicitur Christus aduocatus, Græcè *παράκλητος* apud Patrem, non satis commodam videri puto Nazianzeni[c] expositionem de sola exhortatione ad tolerantiam ex his quę passus est: nam sic non apud Patrem, sed apud nos est paracletus.

a Terentius in Andria.
b Matth. 9. 6.
c or. 4. de theolo.

Iesum Christum iustum.] Gelasius Papa[d] citans hunc locum contra Pelagianos volentes hominem viuere posse sine peccato vllo, non exprimit Iesum Christum, viderique potest epithetum Iusti tribuere Patri. Commoda tamen interpunctio facilè referri faciet ad aduocatum, qui sine dubio non alius est, quàm Christus. Cur Christus dicatur Iustus, vel etiam Pater, docui in[e] Historia Apostolica. Hìc aptè iungitur epithetum Iusti aduocato. Iustus namque aduocatus iniustas, ait Beda, causas non suscipit, qui tunc iustos nos defendet in iudicio, si nunc nosmetipsos & cognoscimus, & accusamus iniustos. *Cur enim iustus non sit, qui contra suam iniustitiam tam per lacrymas sæuit?* Sic ille. Catharinus ponens hìc sermonem esse de iustificatione post baptismum, ait habere peccatorem aduocatum Christum, nõ vt vlterius crucifixum, quasi peccatorem, sic enim habuisse nos illũ in baptismo, quemadmodum & semel ipse fuit crucifixus: nunc habere vt iustum, vt totum ipse soluat satisfaciens omnino pro nobis per sanguinem suum, quod fecit semel in baptismo: nam requiritur ab eo, qui post baptismum peccat, satisfactio. Sed & à quocumque dispositio exigitur alicuius pœnitentiæ, quæ ipsa Christi obtinetur oratione, ac merito. Quare meritò Carthusianus reiicit opinionem, quòd is pro verè pœnitentibus dumtaxat interpellet.

d epist. 6.
e cap. 3. 14.

Iustus aduocatus iniustas causas non suscipit.

Christus nunc est iustus aduocatus.

Hugo tertiam innuit causam, aduocati integritatem, vt nec prece corrumpatur, nec pretio, quin clientulum defendat. Quartò iustus est hic Aduocatus, non solùm quia nihil excipi contra ipsum potest, cùm sit innocens[f], sed præterea quoniam habet, vnde satisfaciat de suo, non rationum vi dumtaxat, sed re, atque pretio, sanguinis videlicet, ac meritorum infinitorum.

f Heb. 7. 26.

Habemus.] Augustinus, ac Beda obseruant Ioannis modestiam, & humilitatem. Possem breuiùs, at non ex pietate, & energia hoc exponere, qua Augustinus. *Videte*, Augustinus inquit, ipsum *Ioannem obseruantem humilitatem. Certè vir*

iustus erat, & magnus, qui de pectore Dei mysteriorum secreta bibebat. Ille, ille, qui bibendo de pectore Domini diuinitatem ructauit: In principio erat Verbum [a], *& Verbum erat apud Deum: ille talis vir non dixit: Aduocatum habetis* (quidam addunt me) *apud Patrem: Sed, si quis peccauerit, aduocatum*, inquit, *habemus. Non dixit, habetis, nec me habetis dixit*, nec (legunt alij, *sed*) *ipsum Christum habetis*, dixit, *sed & Christum posuit, non se, & habemus dixit, non habetis. Maluit se ponere in numero peccatorum, vt haberet aduocatum Christum, quàm ponere se pro Christo aduocato, & inueniri inter damnandos superbos.* Hactenus ex Augustino.

Aduocatũ habemus apud Patrem Christum cur Ioannes dixerit.
a Ioan. 1. 1.

Vltimò tamen nihil præiudicant his, quæ priùs monuimus de inuocatione, ac intercessione Sanctorum. Confer fiduciam, quam habere debemus in Christo apud Patrem cum illa, quam fratres Ioseph habebant in patre Iacob, cum dicerent: *Pater* [b] *tuus præcepit nobis antequam moreretur, vt hæc tibi verbis illius diceremus: Obsecro, vt obliuiscaris sceleris fratrum tuorum, & peccati, atque malitiæ, quam exercuerunt in te: nos quoque oramus, vt seruis* (iuxta alios, vt seruo) *Dei patris tui dimittas iniquitatem hanc.* Nullus aduocatus ius causæ tribuit, sed quod inest, aperit, & defendit. *Christus iustificat, quis est qui condemnet* [c]?

Christi intercessio non præiudicat Sanctorum intercessioni.
b Gen. 50. 16. 17.
c Rom. 8. 34.
d lib. 4. ep. 4.

Cæterum Cyprianus [d] bene argumentatur: *si pro nobis ac pro delictis nostris Christus laborat, & vigilat, & precatur, quantò nos magis insistere precibus, & orare, & primò ipsum Dominum rogare, tum deinde per ipsum Deo Patri satisfacere debemus?* Ambrosius [e] ait vmbram in lege, imaginem in Euangelio, in cœlo veritatem esse: antea oblatum agnum & vitulum: hic Christum oblatum recipiendo passionem: in cœlo in veritate apud Patrem pro nobis non eo modo, nec quasi Sacerdotem, sed vt aduocatum interuenire. Ibi ergo apparens Christus vultui Dei [f], pro nobis offert iustitiæ satisfactionem: reorum humiles preces confessionémque velut confessionis nostræ Pontifex [g]: ita vt ageret Paulus gratias Patri per illum de fide Romanorum [h]: & asserat Petrus [i] nos per eundem offerre hostias spiritales acceptabiles: tandem interpellat [k], agens cum iudice, vt gratiosè cum reis agat.

e 1. offic. c. 48.
f Hebr. 9. 24.
g cap. 3. 1.
h Rom. 1. 8.
i 1. epist. 2. 5.
k Rom. 8. 34. Heb. 7. 25.

Vers. 2.] Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantùm, sed etiam pro totius mundi.

VINCAT aduocatus causam quantumvis difficilem. nam nõ est priuata, vt aliorum, V.G. Noë, Danielis, Iob [l], iustitia eius, quæ solos liberet, in quibus reperiatur, sed publica, & generalis tãquam capitis, ac proinde eius qui homo simul sit Deúsque, non simplex aduocatus, aut iudex honorarius, quod Apostolis est promissum [m], sed læsus idémque absolutus cognitor, ac definitor causæ: quique propter valorem infinitum ex diuinæ dignitate personæ ad plenũ satisfaciat. Apud hunc ergo aduocatum propitiatio [n] est, *qui propitiatur omnibus iniquitatibus nostris* [o], vt Deus, & vt homo, sacrificium est, atque oblatio, quæ nomen habet propitiationis [p], quia per eam consequimur à Deo propitiationem. Est præterea propitiatorium aspersum sanguine [q], vnde consultus Deus respondet misericorditer propitiando. *Proposuit eum Deus*, inquit Paulus [r], *propitiationem* (aliàs propitiatorem, ἱλαστήριον vel genere masculino, vel neutro) *per fidem, in sanguine ipsius.* Concilium [s] Ephesinum, & Theodoretus [t] allusionem agnoscunt ad operculum illud aureum super arcam templi [u], quæ vocatur propitiatorium, & aptè arcam totam tegebat, indéque dicebatur Hebraicè כפרת *chapporeth*, Græcè ἱλαστήριον ἐπίθεμα: tegebatur verò alis Cherubim, vt idcirco Deus ibi apparens, & loquens, diceretur sedere super Cherubim [x]. Lege Riberæ disputationem de tẽplo [y].

l Eze. 14. 14.
Iustitia Christi publica & generalis est.
m Mat. 19. 28.
n Psal. 129. 4.
o Psal. 102. 3.
Christus est propitiatio & propitiator & propitiatorium.
p Gen. 33. 10. Iob. 33. 24. Eccl. 34. 23. Ier. 5. 1. 7.
q Leuit. 16. 2. 13. b. 9 5.
r Rom. 3. 25.
s tom. 4. c. 13.
t in c. 3. ep. ad Rom.
u Exo. 25. 17.
x Psal. 79. 2. 98. 1.
y lib. 2. c. 4. & seq.

Refelluntur hinc blasphemiæ Caluini, nõ esse sufficiens meritum Christi ad conciliandum nobis Deum [z]: mortem eius nihil per se profuisse [a]: Christum mortuum dumtaxat pro electis [b]: licet veritate compulsus, alicubi [c] docuerit, quod res est, pro omnibus mortuum, at non omnes apprehendisse: & in Commentario præsentis loci, hanc ait communem scholarum sententiam esse veram. Christus pro toto mundo sufficienter passus est, efficaciter autem pro solis electis. Plusquàm sexcentis Scripturarum locis res eadem demõstrari potest, quibus omnium nostrum iniquitates super Christum positæ scribuntur [d]: datum esse, vt saluaretur mundus per ipsum [e]: prædicandum omnibus gentibus [f], omni creaturæ, id est, homini, &c. [g] Sed cum testimonio luculenta continetur his Apostoli Pauli verbis argumentatio: *Æstimantes* [h] *hoc, quòd si vnus mortuus est pro omnibus, ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est Christus.* Postremò, *vult*, inquit idem [i] de saluatore nostro *Deo, omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire: &, Dedit semetipsum redemptionem pro omnibus: &, est saluator omnium, maximè fidelium* [k].

Blasphemiæ Caluini refelluntur.
z hoc tradit 3. inst. c. 17 §. 1. cont. quem Feuar. Dial. 4. hæt. 112. & 113.
a idem suprà ca 15. §. 10. & contra illum Feuard. supra hæres 127.
b idem in ca. 17. Ioa. & cont. illum Feuard. Dial. 3. hæres. 140.
c in c. 5. ep. ad Rom.
d Esa. 53. 6.
e Ioan. 3. 17.
f Mat. vlt. 19.
g Mar. vlt. 15.
h 2. Cor. 5. 14. 15.
Christus pro omnibus reprobis & electis mortuus est.
i 1. Tim. 2. 3. 4. 5.
k 1. Tim. 4. 10.

Inter articulos Augustino [l] falsò impositos, & quos refellit ipse, damnátque, primus erat, *quod Dominus noster Iesus Christus non pro omnium hominum redemptione sit passus.* Inter alia sic ait: *Poculum quippe* immortalitatis, quod confectum est *de infirmitate nostra, & virtute diuina, habet quidem in se vt omnibus prosit, sed si non bibitur, non proficit:* Sequentes ibidem secundus, tertius, quartus, septimus, octauus, nonus articuli non valdè dissimiles, & lectu digni.

l libr. ad articulos falsò impositos.

Idem doctor in Commentario huius loci, Ecclesiam infert non contineri angustis terminis Africanis (quos definiebant Donatistæ.) Sed distendi per orbem terrarum, quia Christus propitiatio est non peccatorum tantùm nostrorum, sed totius quoque mundi.

Ecclesia nõ continetur angustis terminis, sed per totum orbem distenditur.

Obiicit apud eundem Auctor [m] quæstionum noui Testamenti, quoniam viuens vita mortali Christus dicebat Patri, *ego pro eis rogo quos mihi dedisti, non pro mundo rogo* [n]. Respondet rogasse Christum vt discipuli à mali infestatione tuti præstarentur, hoc est, vt subdit Christus ipse, vt seruarentur à malo, Ioannem loqui de peccatis ne plectantur, sed expectentur peccatores ad pœnitentiam.

m tom. 4. q. 36.
n Ioan. 17. 9.
Quomodo Christus nõ pro mũdo, sed pro discipulis rogauerit.

Eodem abusi sunt loco Prædestinatiani vetustiores hæretici [o], & nostri temporis nonnulli, vt probarent Christum pro solis mortuum prædestinatis. Voluit solùm Christus ibi causam peculiarem assignare, cur pro discipulis orans exaudiri deberet cum effectu.

o meminit Maldonatus in c. 17. Ioan.
Contra prædestinatianos.

Cyrillus Alexandrinus [p] exponens Euangelium, ait, Ioannem hîc in epistola, ne existimaretur docuisse pro Iudæis vnis Christum esse propitiationem, quia dixerat *pro peccatis nostris*, addidisse *non pro nostris autem tantùm, sed etiam pro totius mundi*: vt Gentiles comprehenderet. At Christum separasse suos à non suis, & iis, qui à Patre [q] tracti

p lib. 11. c. 19.
q Ioan. 6. 44.

non

non essent, & quibus mediationis suæ bonum non tribueret, nempe secundum fructum.

Quod Christus petierit proprie.

Dici simpliciùs potest, petere Christum, vt discipuli conseruentur in fide, & gratia, & vt fiant vnum spiritu, atque concordia: quæ postulatio non competit incredulis, & separatis à capite, licet inter istos aliqui essent conuertendi, & de numero prædestinatorum: sicut forsitan ex aliis quidam de numero reproborum: & omoinò talis prodiror Iudas. In hoc loco epistolæ sermo generalis est de aduocato eorum causas suscipiente, qui egent patrocinio, quales sunt, nemine excepto, cuncti.

De Iudæis Ioannes tantùm loquitur.

Fieri potest, vt Ioannes Iudæorum rationem habuerit, viderique voluerit, quia Iudæus erat, de illis tantùm loqui. Hoc quidem placuit Oecumenio, qui addit præterea, respectum habuisse ad posteros, non ad suæ dumtaxat tempestatis homines. Catharinus primos accipit pro primariis Ecclesiæ fundamentis, secundos pro aliis quibuscumque. Clemens Alexandrinus indicat, primos esse fideles, per mundum intelligi, qui nondum fidem suot amplexi. Hæc optima expositio.

De Eucharistia, vt est propitiatorium sacrificium, modò non loquimur: dicunt multi hac ratione Christum esse propitiationem tantùm pro fidelibus viuis, ac defunctis ad Ecclesiam pertinentibus: *Quis enim offerat corpus Christi pro iis, qui non sunt membra Christi?* ait Augustinus [a], & nota Ecclesiastica consuetudo, vt sub tempus sacrificij dimitterentur foras Catechomeni [b]. Quin verò inde Missam nominatam aliqui putant [c].

Missa pro infidelibus fit indirectè.

Indirectè tamen fit pro infidelibus, hæreticis, excommunicatis sacrificium, dum in eo pro Ecclesiæ amplificatione oratur: immò, si non prohibeat Ecclesia, licebit offerre ipsum sacrificium, quia sacrificium Crucis pro omnibus est oblatum. Sola verò videtur prohibitio de excommunicatis [d]. Augustinus de defunctis loquitur, qui non sunt actu membra Christi, nec ampliùs possunt esse. Qui viuunt, possunt: idcirco pro membris orat, & sacrificat Christi, qui id facit, vt fiant membra Christi. Simili de causa Paulus [e] imperat pro omnibus orari, *quod velit Deus omnes saluos fieri.*

Propitiatio.] Ἱλασμὸς, Syriacè חוסיא *chusaia*. Hoc idem valet, quod *propitiatorium*, de quo antè dixi Hebraicè vocari כפרת *chapporeth*, nimirum à כפר *chaphar*, quod est tegere. quæ est significatio verbi כסא *chasa*, & Græcè ἱλαστήριον. Vtrumque est citato loco ex epistola ad Romanos [f], nec non in ea quæ est ad Hebræos [g]. Non placet mihi in etymologia Latini verbi vim facere [h], vt propitiare, sit propè ire, & propterea peccatum innuat, quod longiùs remouet à Deo, qui propitiando appropinquare nos facit sibi, & ipse appropinquat nobis. Græcè scripsit Ioannes, & alij propitium deriuant, velut prorsus, aut porrò, id est, valdè piũ [i]. Denique fallax plerumque argumentum etymologicum, tum verò aprius, quando vocabula sunt eius linguæ, qua Scripturæ sacræ conditæ sunt immediatè. Hebræum thema, vt dicebam, significat tegere, cooperire, nec non linire, inducere, V.G. bitumine, gypso, aliáve materia quæ vel arceat externam iniuriam, vel etiam abscondat immunditiam. Tropologicè propitiatorium, quasi dicas tectorium, & operculum, Arcam, qua lex inclusa erat, operiendo, denotat Deum, qui se ibi exhibebat, propitium, texisse misericordia sua peccata hominum: vt iure beatos Dauid [k] cecinerit, *quorum remissæ iniquitates, quorum tecta peccata*, non ita tamen vt adhuc sint, & viuant, vt opportunè præmonet Augustinus [l], quasi præuidens absurdam hæresim nostri temporis, manere, ac solùm tegi peccata.

Propitiatorium quid significet.

Propitium quã etymologiam habeat.

Tegendi verbum vestem caritatis indicat, & gratiæ.

Tegendi verbum præterea, vt id breuiter attingam, potest iodicare vestem charitatis, & gratiæ, qua induitur is, qui iustificatur, & vocatur *stola prima* [m], & *vestis nuptialis* [n], & *operit multitudinem peccatorum, simul exornans* [o]. Tractat eum locum Psalmi Toletus [p] diligenter, & nos in Commentario eiusdem loci.

Porrò, quod attinet ad vocabulum Græcum, videtur Augustinus legere nõ ἱλασμὸν, sed ἱλαστήριον: propitiatorem enim dicit. Eodem modo Beda. Sed Augustinus infra, c. 4. litatorem. Carthusianus notat sic legendo de Christo exponi, vt est Deus: vt autẽ legimus, quatenus est homo, vtrouis modo secundum vtramque lectionem possumus interpretari, si dicamus propitiationem factam à Christo, & Christum fuisse propitiatorem principali efficientia vt Deus erat, morali, ac instrumentali, quatenus homo. Hugoni Cardinali nullam varietas lectionis difficultatẽ fecit. Legit idem Augustinus alibi [q] verbali nomine: *& ipse est exoratio pro peccatis nostris.* Legit & Fulbertus [r] hoc loco, *exoratio*. Cyprianus [s] *deprecatio*, sed Græcum nomen multo meliùs reddidit vulgatus interpres. Cyrillus [t] Alexandrinus typum propitiationis huius, propitiatorisque Christi affirmat fuisse illud in lege vetere propitiatorium.

Christus vt Deus & homo quomodo sit propitiator & propitiatio.

Pro peccatis nostris.] Gelasius Papa [u] legit *propitiatio peccatorum nostrorum.* Sensu prorsus eodem, sicut & Augustinus.

Sed etiam pro totius mundi.] Antea explicui quos mundi nomine intelligat. Deprimitur his verbis fastus Iudæorum, erigitur spes Gentilium. & posset videri argumentum à minori, nempe vt si pro Iudæis perfidis, & peruicacibus, multò magis pro ceteris propitiatio facta sit. Inde verò etiam colligitur nullum esse peccatum, quod Christi propitiatione remitti non possit.

Fastus Iudæorũ deprimitur, & Gentilium spes erigitur.

Itaque mundus non hîc sumitur pro vniuersitate creaturarum [x], quæ sunt ceu muliebris mundus, & ornatus, qui Græcè quoque vocatur κόσμος: non pro terra præsertim habitabili [y], quo modo qui nascitur, venire dicitur in hunc mundum: non pro diuitiis, & omnibus aliis commodis, & bonis, vt honore, potestate, sapientia, qua ratione paulò post [z] iubemur non diligere mũdum. Sed mundus omnes homines sub sublunari ambitu habitantes significat. Est enim homo præcipua pars istius mundi, ad quem rés ceteræ referuntur. Hoc pacto *Deus dilexit mundum* [a], *Filiúmque dedit: & Filius lux est mundi* [b]: & *caro pro mundi vita* [c]. Quia verò peccato originali labefactatus est homo, & ad peccãdum pronus factus: idcirco, persæpe, potissimùm in nouo Testamento, mundus vsurpatur in partem deteriorem. Boni dum viuunt, sunt in mundo [d], quia continentur intra illum, sed non de mundo [e], quia mores malorum non sequuntur.

Mundus quomodo hîc sumatur.

Auctores profani quàm variè mundi vocem vsurpent, docet qui scholio Manilium illustrauit Scaliger [f] post Diodorum Siculum. Sex iste notiones numerat, complexum cœli, terræ, mediorum corporum: cœlum, vbi habitat Deus: societatem Deorum, hominúmque: Æthera siue ignem: sphæram fixarum stellarum: Prouidentiam, quæ cuncta moderatur, & exornat.

Mundus quomodo vsurpetur apud auctores profanos.

a l. 1. de anima, & orig. eius, c. 9.
b Alcuin. de diui. offi. c. de celebr. Missæ. Isido. 1. Etym. c. 19. d Rabanus 1. inst. clerico. c. 32. Remig. lib. de cele. Missæ, & de eadem re plura lo. Stephan. Duran. a de ritib. Eccles. c. 1. & Hétiques lib. 9. de Missæ sacrif. 10, cap. 11.
c Bellar. 2. de Missa c. 6. vbi probat exemplis & testimoniis.
d à nobis de cens. excom. sic B. Thom. 4. dist. 21. q. 2. a. 2. q. 1. ad 4.
e 1. Tim. 2. 2. & 1. 4.
f ca. 3. 25.
g cap. 9. 5.
h Valmar. hoc loco.
i Nonius.
k Psal. 31. 1.
l ibidem.
m Luc. 15. 22.
n Mat. 22. 14.
o 1. Pet. 4. 8.
p in Psalmum citatum, qui commem. est in fine eorum quæ sunt in ep. ad Rom.
q ep. 59. q. 5. & l. de fide, & operib. c. 21.
r ep. 34. & ser. de Trinit.
s lib. 4. ep. 2. vel epist. 52.
t in scholiis de incarn. ca. 13. & de adorat. lib.
u epist. 6.
x Act. 17. 24.
y 1. Tim. 6. 7. & alibi.
z vers. 15.
a Ioan. 3. 16.
b Ioan. 8. 12. & c. 9. 5.
c Ioan. 6. 51.
d Ioan. 17. 11.
e ibid. vers. 14. & 16.
f li. vlt. ae. 22.

Verſ. 3.] Et in hoc ſcimus quoniam cognouimus eum, ſi mandata eius obſeruemus.

DEinceps per aliquot verſus rationem tradit vitandi tenebras, & ambulãdi in luce, poſtquàm remotum fuerit peccatorum impedimentum interceſſione, ac propitiatione Chriſti: vel aſſignat notas, quibus intelligamus, an in luce verſemur. Sunt illæ, mandatorum diuinorum obſeruatio, & internæ dilectionis cuſtodia. Sciendi, & cognoſcendi verba (Græcè verò eſt idem verbum γινώσκω) non ſignificant neceſſariò neceſſariam, certam, euidentémque ſcientiam: ſed minus quoque perfectam, & coniecturalem, atque ex ſignis, & effectis. Sed ne videatur inutilis, ac inepta ταυτολογία, variauit interpres, necnon & Syrus, indicantes poſteriorem cognitionem nõ eſſe ſimplicem, ſed vt vocant affectiuam, & practicã, & applicantem, ac prodeuntem in opus. *Nequaquam mens fallatur*, ait Auguſtinus [a], *vt ſe exiſtimet Deum cognouiſſe, ſi cum fide mortua, hoc eſt, ſine bonis operibus confiteatur*, &c. Venire quippe debet etiam illud, quod ſcriptum eſt: *In hoc cognoſcimus eũ*, &c. Crebra ſunt in ſcripturis exẽpla dictæ acceptionis verbi ſciendi, noſcendi, cognoſcendi cũ quadam voluntatis propendentis approbatione. Exẽpli cauſa, dicitur *Deum noſſe qui ſunt eius* [b]: & *quibuſdam dicere non noui vos* [c], *& cauere ne quis in alio glorietur, quàm ſcire, & noſſe ipſum* [d]. Vnde quod cõqueritur Oſeas [e], *Non eſſe ſcientiam Dei*, Chaldæus interpretatus eſt, *Nõ eſſe qui ambulant in timore Domini*: eodémque modo Cyrillus [f] intellexit, & Cyprianus [g]. Simile eſt apud eundem Prophetam [h], *cùm Deus ſcientiam Dei ſe magis exigere dicit, quàm holocauſta*, vbi Chaldæus iterum vertit: *Et in operantibus legem Domini magis, quàm in offerentibus holocauſta*. Cùm Dauid [i] Salomonem adhortaretur: *Tu autem Salomon fili mi, ſcito Deum patris tui*: de amore intelligebat, nam ſubdit: *Et ſerui ei corde perfecto, & animo voluntario*. Idem voluit apud Ieremiam Deus [k] quod citat Paulus [l] teſtimonium: *Non docebit vltra vir proximum ſuum, & vir fratrem ſuum, dicens: cognoſce Dominum*: quo adhuc loco paraphraſis Chaldæa habet: *& non docebunt vltrà vir proximum ſuum, & vir fratrem ſuum dicendo: ſcitote timere Dominum*, &c. *Nunquid non veſtrum eſt ſcire iudicium*, ait idem apud Michæam Deus [m], *qui odio habetis bonum, & diligitis malum?*

> Cognoſcere quid hîc ſignificet.
>
> a lib. de fide, & operib. cap. 22.
>
> Deus non cognoſcitur fide mortua.
>
> b Num. 16. 5. 2. Tim. 2. 19.
> c Mat. 7. 23. c. 25. 12. Luc. 13. 27.
> d Ier. 9. 24.
> e cap. 4. 1.
> f in Oſee c. 4.
> g cont. Demetrianum.
> h cap. 6. 6.
>
> i Paral. 28. 9.
>
> Deus amore & timore cognoſcitur.
>
> k cap. 31. 34.
> l Heb. 8. 11.
>
> m cap. 3. 1. 2.

Item de eo, qui cognoſcit vt oportet: *Protegam* [n] *eum quoniam cognouit nomen meum*: Et Dauid [o]: *Memores ſunt mandatorum ipſius ad faciendum ea*.

> n Pſal. 90. 14.
> o Pſal. 102. 18.

Cæterùm nihil hinc pro certitudine gratiæ Catharinus [p] habet, & Caietanus, à quo ſolet in plurimis diſſentire, hac ei in re non hic fauet. Nã cùm Caietanus vocat infallibile ſignum internæ lucis diuinæ in nobis eſſe, ſi mandata eius ſeruauerimus, nõ ait hoc ipſum nos infallibiliter noſſe: ſed ſcientiam experimentalem intelligit piam quandam perſuaſionem, quam ſolet habere, qui ſeruat Dei mandata, quæ moleſtum angorem pellit, non tamen ſalubrem dubitationem, timorémque.

> p hoc loco, & opuſc. de certitud. gratiæ.
>
> Certitudo gratiæ [illegible]

Carthuſianus ex profeſſo negat, quicquam fauere locum præſentem illi ſententiæ, docétque poſſe nos tantùm ſcire diuina à nobis ſecundum ſubſtantiam præcepta ſeruari, non autẽ quomodo oportet ex vera, & ſpirituali dilectione, ad Dei honorem, & propter æternam ſalutem.

Communis Theologorum ſententia eſt, iom B. Thomæ [q], citra ſpecialem reuelationem Dei, nulli certum eſſe poſſe, quòd ſit in gratia Dei. Vnus, quod ſciam, ex paulo antiquioribus cum Catharino docuit Ioannes de Baccone Carmelita. Vnica cunctis vel argumentis, vel Scripturæ locis [r] reddi ſolutio poteſt de probabili, & coniecturali quam dixi ſcientia, atque de fiducia ſimili, quæ inde conſequitur. Nam res ſupernaturalis ſuperat captum naturalis intelligentiæ: ſunt quoque cognitu difficilia quædam delicta, & noſtram fugientia cognitionem. Poſtremò naturales cum ſupernaturalibus permiſcentur actus, cognatione tanta, vt ægrè admodum, immò diſtinctè penitus nequeant dignoſci. Tot etiam ſanctiſſimi viri perpetuo verſati ſunt in mortis metu, idque etiã ſub mortem.

> q 1. 2. q. 112. a. [illegible]
>
> Certitudo gratiæ nõ habetur citra ſpecialem reuelationem.
>
> r R. m. 8. 38. 1. Cor. 2. 11. 12. 2. Cor. 2. 12. & c. vlt. 3. 5. 1. Io. [illegible] 1. Pet. 1. [illegible]

Tantùm non damnatur ſententia illa in Concilio Tridentino [s]. *Nam ſicut*, inquit, *nemo pius de Dei miſericordia, de Chriſti merito, déque Sacramentorum virtute, & efficacia dubitare debet; ſic quilibet, dum ſeipſum, ſuámque propriam infirmitatẽ, & indiſpoſitionem reſpicit, de ſua gratia formidare, & timere poteſt: cùm nullus ſcire valeat certitudine fidei, cui non poteſt ſubeſſe falſum, ſe gratiã Dei eſſe conſecutum* [t]. Nõ ſentiunt quidem illi, fidei Catholicæ certitudine ſcire poſſe me, an ſim Deo gratus: deberes enim & tu de meipſo illud credere, nec de particulari loquuntur reuelatione: paucorum enim eſt. Non etiam volunt pendere huiuſmodi certitudinem ex ſola fide, ſed ex bonorum quoque operũ exercitio longè poſt remiſſionem peccatorum: tamen putant ex vniuerſali de fide, V. G. dignè quod in ſe eſt, facienti, ac pœnitenti dare Deum gratiam: *item diligi à Deo qui diligat ipſum, & in eo manere* [u]: tum ex minore, qua tales aſſerũ actus in me eſſe, colligi neceſſariã, infallibilémque certitudinem. Sed hanc minorem propoſitionem à nemine tutò, certóque fieri, ſine reuelatione diuina, ſatis euincunt pauca quæ diximus. Plura qui amat, ſcholaſticos adeat, vel Hæreſcologos, qui propendent magis, vt quantauis certitudo moralis obtineatur, non eximat hæſitationem, (ita vt liceat vel mori pro ea certitudine, vel illam iuramento confirmare.) quod aſſerit tamen Vega [x]. Diſſerit præ aliis hac etiam de re Tapez, [y] Pererius [z], Valentia [a], Soto [b], Bartholomæus [c], Medina, Bellarminus [d].

> s ſeſſ. 6. c. 9.
>
> t lege præterea c. 16.
>
> Quomodo de certitudine gratiæ fides haberi non poſſit.
>
> u Ioan. 14. 23. &c.
>
> x 9. in Conc. Trid. c. 46.
> y art. 9.
> z in epiſt. ad Rom. c. 8. diſ. 7. §. 9.
> a 1. 2. diſp. 3. q. 4. puncto 4.
> b Apol. cont. Catharinum.
> c 1. 2. q. 112. a. 5.
> d 3. de iuſtific. c. 2. & ſeq.

Cognouimus.] ἐγνώκαμεν in præterito. Carthuſianus meminit alios legiſſe in præſenti. In nullo codice aliter legi.

Si mandata eius obſeruemus.] Græcum verbum τηρῶν idem eſt verſu ſequenti, pro quo interpres vtitur verbo cuſtodiendi: & in capite quinto, vbi eſt verbum ſimplex *ſeruare*. & alibi *conſeruare*: important ſedulum ſtudium verba iſta, quale adhibent, qui arcem, theſaurum, quiduis cum primis neceſſarium, vel pretioſum, vel charum ſeruatum volunt. Sic iubemur *cuſtodire verbum Dei* [e], & B. Virgo *conſeruabat omnia verba* [f], non perpendens tantum, ſed voluntate venerans, & exoſculans.

> e Luc. 11. 30.
> f Luc. 2. 19.

Egregia paronomaſia vtitur Auctor Eccleſiaſtici [g], *ſi volueris mandata ſeruare, conſeruabunt te*. Sed ſuppleuit interpres ſenſum: ſiquidem Græcè ita legimus: Ἐὰν θέλῃς, συντηρήσεις ἐντολάς. *Si volueris, conſeruabis mandata*. Quàm boni non σωματοφύλακες, ſed animæ cuſtodes aduerſus animæ hoſtes intimos, externos, quemadmodum & *regem cuſtodiunt* magis *miſericordia & veritas* [h], quàm milites, & ſatellites, *& roboratur clementia thronus eius*. Cõſeruat Deus tales conſeruatores. Cõſeruat Chri-

> g cap. 15. 15.
>
> Mãdata ſi ſeruantur conſeruant.
>
> h Prou. 20. 28.

ſtus *cuſtos hominum* [a], & Samaritanus myſticus [b]. Reprehendit Chriſtus Iudæos, quòd ſe ſcire diſſimularent, quem ſciebant Deum, vel ſcire poterant, vel cognitioni de illo moribus non reſpondebant: de ſe ipſo verò affirmat, *quòd eum ſciebat, & ſermonem eius ſeruabat* [c], probans quòd Deum ſciebat, vt exponunt Euthymius, & Theophylactus [d], quia ſermonem illius ſeruabat. Crebrò particula *&* apud Ioannem cauſalis eſt. Itaque non ſufficit noſſe Deum, ſi factis neges [e], exemplo Gentiliũ, qui cùm *illum cognouiſſent, non ſicut Deum glorificauerunt* [f]: vel *Iudæorum, qui videntes ſigna, credebant in Chriſtum, ſed confiteri verebantur* [g]: immò cùm viderent, oderant & ipſum, & Patrem [h]: denique illorum, qui dicent in illa die: *Domine, Domine nónne in nomine tuo prophetauimus* [i], *&c.* dicetur autem illis: *Neſcio vos.*

a Iob 7.20.
b Greg. hom. 38. in Euang.
c Ioan. 8.55.
d in c. 8. Ioan.
Non ſufficit noſſe Deum, ſi factis neges.
e Tit. 1.16.
f Rom. 1.21.
g Ioan. 12.42.
h infra 15.23. 24.
i Mat. 7.22.

Scientia nuda *inflat* [k], *charitas* præſertim iuncta ſcientiæ *ædificat. Si quis autem ſe exiſtimat ſcire aliquid, nondum cognouit quemadmodum oporteat eũ ſcire.* Siquis autem diligit Deum (quod eſt ſcire eo quo oportet modo) hic cognitus eſt ab eo (cognitione approbationis, & eũ affectu.) Profectò qui non obſeruat Dei mandata, non eum nouit, & non æſtimat practicè immenſam ſapientiam, iuſtitiam, bonitatem, potentiam, maieſtatem ipſius. Non eſt in talibus, libera expeditáque ſcientia, ſed veritas detenta in iuſtitia [l], & tanquam vinculis præpedita, ſuo fruſtrata fine, qui eſt attollere mentem noſtram ad Deum, & amore eiuſdem inflammare voluntatem. *Cognouerunt Gentiles aliqui Deum, ſed non glorificauerunt* [m]: & ideo etiã dici poteſt quòd in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum [n], quia non affectiua, practicáque cognitione, ſed ſpeculatiua, arida, infructuoſa.

Scientia inflat, caritas ædificat.
k 1. Cor. 8.1. 2. 3.
l Rom. 1.18.
m Ibidem 21.
n 1. Cor. 1.21.

Verſ. 4.] Qui dicit ſe noſſe eum, & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt, & in hoc veritas non eſt.

PRiore Capite [o] homo mendacem Deum faciebat qui veritas eſt ipſiſſima: quid mirum, ſi qui *mendax eſt homo* [p] mendax item nominetur? Quamquam mendax omnis homo, quia de nihilo prouenit, in nihilum tendit, & variis obnoxius mutationibus, atque peccato.

o verſ. 10.
p Pſal. 115.11. *Omnis homo cur ſit mendax.*

Magis propriè, ac peculiariter hoc loco mendax peccator, & diuinorum violator mandatorum, quia datam in Baptiſmo fidem non perſoluit, non retinet promiſſam in Sacramento Pœnitentiæ conſtantiam, contra mẽtem ipſam agit, & Syntereſis conſcientiæque dictamen; perſonam gerit hominis Chriſtiani, noménque, res profeſſioni non ſubeſt. Depoſitum nõ cuſtodit [q], nec vtiliter Domino villicatur [r], aut negotiatur doctrina gratiæ [s], & gratiæ donis vel abutẽs, vel non, vt par eſt, vtens; ſed defodiẽs [t], aut abſcondens [u], & in vacuum accipiens [x]. Tandem ſuam non ſequitur *συντήρησιν*, quam aptè Græci *ἀπὸ τοῦ συντηρεῖν*, quod eſt cuſtodire, vocauerunt, quaſi dicas cuſtodiam.

Mendax eſt peccator.
q 1. Tim. 6.20. 2. ep. 1.14.
r Luc 16.1.
s infra 19.13.
t Matt. 25.18.
u ibidem.
x 2. Cor. 6.1.

Poſſet quis quoque modò dubitare, Dauidem in exceſſu, & ſummo pauore, & ſtupore minùs circumſpectè pronunciaſſe [y], quòd eſſet omnis homo mendax, immò, vt legit Aquila, *quòd ſit mendacium;* & vt Symmachus [z], *quòd mentiatur.* Vana ſuſpicio; ſed nec ſubibit quidem cuiuſquam animum, id de Ioanne ſuſpicari, qui teſte Cypriano, memor mandaſſe [a] Chriſtum baptizatos docere omnia ſeruare, quæcumque mandaſſet, ſic modò loquitur: & Dauidem credo ſe ipſum ea cogitatione erexiſſe in tribulatione, quòd *fallax equus equéſue ad ſalutem* [b], mendax, vanúmque ſubſidium humanum, ſolo nitendum Deo. Ioannes non ſolùm conditionem attendit inconſtãtis naturæ noſtræ, ſed morale mendacium, ſi minùs expreſſum, ac formale, quo, vt Carthuſianus explicat, dicat quis ſe noſſe Deum, cùm mandata eius non cuſtodiat, implicitum certè in omni peccato, & præuaricatione mandatorum Dei. Iam frequenter peccando mentimur, tam indignè ferimus nos mentiri, ſi quis affirmet. Prouocant ſe mendaces, ac deſcendunt in duellum, vt mendacij vindicent, expientque iniuriam. Credamus, & cedamus veritati, nóſque fateamur eſſe mendaces, mendacij deteſtatione, veritatis proſecutione. Adeo bonus Dominus & tantus, vt eum perfectè qui cognoſcit, non poſſit non diligere (non poſſit ipſe non *αἰδεῖν*, vnde *Θεὸν* quidam deriuant) hoc eſt, *inflammare affectum noſtrum.*

y Pſal. 115.11.
z lib. 4. cp. 3. vel ep. 63.
a Matth. vlt.
b Pſal. 32.17. *Subſidium humanum vanum, ſolo nitendum Deo.*
Homines ſe mendaces agnoſcere debent.

Et in hoc veritas non eſt.] Vel Chriſtus, vel ſcriptura, cuius nempe non vtitur monitis. Similis capite ſuperiore [c] phraſis, nec non de Verbo. *Commutauerunt* [d] *iſte veritatem Dei in mendacium* [e], *diligit vanitatem* [f], *quæris mendacium* [g]. Poſſet quoque veritas pro veracitate ſumi, ac fidelitate, vt Hugo ſentit, quoniam non præſtat iſte quod ſcit, quod profitetur, quod dicit, quod promittit. *Vera diligimus*, ait Cicero [h], id eſt, fidelia, ſimplicia, conſtantia.

c verſ. 8.
d verſ. 10.
e Rom. 1.25.
f Pſal. 4.3.
g ibidem.
h 2. de Finib. & in ſcripturis lege Gen. 24. 49. Eſa. 61.8. Pſal. 88. 15.36. Oſeæ 4.1.

Præterea quandoque veritas iuſtitiam ſignificat, honeſtatem, vitæque ſanctitatem, vt epiſtola ad Epheſios [i]: *Veritatem facientes in charitate creſcamus in illo per omnia, qui eſt caput Chriſtus.* Id ſolùm bonum, quod rationi, & veræ doctrinæ conforme. Gregorius [k] deſcribens moraliter quadrilaterum Templi atrium, ob fidem, ſpem, charitatem, operationem, quæ quamdiu viuimus, æquales quodammodo debent eſſe, ſubdit: *De fide quoque, & operatione Ioannes Apoſtolus fatetur, dicens: Qui ſe dicit noſſe Deum, & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt.* Notitia quippe Dei ad Fidem pertinet, mandatorum cuſtodia ad operationem. Cùm ergo virtus tempus, & locus operandi ſuppetit, tanto quis operatur, quanto Deum nouerat: & tantùm ſe noſſe Deum indicat, quantùm pro Deo bona operatur.

Veritas iuſtitiã quandoque ſignificat.
i c. 4.15. vide etiam Phil. 18. 2. Cor. 13. 8. 1. Cor. 13.6. Ioan. 3.21. c. 8. 44. & alibi ſæpe.
k hom. 20. in Ezech.

Hinc & ex his, quæ priùs dicta ſunt, colligitur non fauere præſentem locum Hæreticis, exiſtimantibus fidem veram non poſſe re ipſa à dilectione, aliíſque virtutibus ſeparari [l]. Nam loquitur hîc Ioannes de notitia familiaritatis, & amicitiæ, ſicut & Oecumenius, & Beda declarãt. *Nam quiſquis Deum non amat*, inquit Beda, *profectò oſtendit, quia quàm ſit amabilis non nouit: & quàm ſit ſuauis Dominus* [m] *& dulcis, guſtare, ac videre nõ didicit, qui eius conſpectibus placere continua dilectione non ſatagit.*

Fides à dilectione ſeparari poteſt.
l docet id Caluin in Antido. Concilij Trid. ad canonem 12. Seſſionis 6.
m Pſal. 33.9.

Multò ſequitur minùs, in peccatore nullam notitiam veritatis eſſe poſſe, etiam moralis, & practicæ, nec hanc abſque peculiari auxilio gratiæ obtineri. Meminit B. Thomas [n] quoſdam de ſpeculatiua quoque omni vero id ſenſiſſe. Petrus de Aliaco [o] id exiſtimauit de qualibet cognitione, quæ ſit circa Deum, Tilmannus Heſſuſius [p], quòd ſit Deus, & vnus. Caluinus [q], poſſe quidem cognoſci, quòd ſit Deus, at non quòd vnus. Quod attinet ad practicum, eandem de quouis opinio-

Peccator notitiam veritatis habere poteſt.
n 2. Diſt. 28. q. vni. a. 5.
o 1. ſent. q. 3.
p lib. de erroribus Pontificiorum. Tit. de lib. arb.
q 1. inſtit. c. 3. & lib. 2. c. 2.

nem tenuit Caluinus idem [a], ac præterea ex Catholicis Ioannes Capreolus [b], Gregorius [c] Ariminensis, Gaspar Casalius [d]. Affinis verò difficultas de bono morali. Non ero longior.

Aio nihil hinc effici. Non est veritas, Inquit Carthusianus, tum in ea, quam quis asserit propositione, se Deum nosse, cùm mandata eius non obseruet, notitia scil. approbationis, & affectus, tum quia Deus qui veritas est, in ipso non inhabitat, quamuis in eo sit veritas entis seu naturæ: veritas quoque sententiarum, ac propositionum, quantùm ad alia multa, quæ verè potest cognoscere. Quòd autem possit, ratio est, quia multæ veritates in vtroque genere non excedũt naturalem vim intellectus nostri, & de cognitione vnius Dei, disertè asseritur in libro Sapientiæ [e], & epistola ad Romanos [f]. Patres [g], & Concilia [h], quæ affirmant nihil nos habere de nostro, nisi mendacium & peccatum: (sic est in can. 22. conc. Arausic.) veritatem, & iustitiam ab illo fonte esse, quem debemus sitire in hac eremo, vt ex eo quasi guttis quibusdam irrorati non deficiamus in via, loquuntur de ea cognitione (idémque dico de operatione) quæ ad salutem spiritualem valeat, id est, quæ proximè disponat ad gratiam, vel gloriam mereatur: legatur eiusdem Concilij Canon septimus, vbi clarè declaratur locus Pauli [i]: *Non sumus sufficientes*, &c. de cogitatione boni, quod ad salutem vitæ pertineat æternæ, sicut & exponit Augustinus [k]. Legendi Scholastici [l], & S. Thomas cum interpretibus [m], & Tractatores controuersiarum, præsertim Bellarminus [n].

a 2. inst. c. 2. §. 24. 25. 26.
b 2. dist. 28. q. vnica art. 3. ad arg. contra 2. conclus.
c 2. dist. 26. q. 1. art. 1. concl. 2. dist. 29. q. 1. art. 2.
Quomodo impij cognoscant Deum peccatores.
d 1. de Quadrup. iustitia cap. 32.
e cap. 13.
f cap. 1. & cap. 2.
g maximè Aug. ep. 105. & de gratia Christi c. 28.
h præcipuè Mileuit. can. 4. Arausica. can. 22.
i 2. Cor. 3. 5.
k de prædest. sanctor. c. 2.
l 2. dist. 26. & 28. & 29.
m 1. 2. q. 109.
n lib. 4. & 5. de gra. & lib. arb.

Vers. 5.]Qui autem seruat verbum eius, verè in hoc charitas Dei perfecta est: & in hoc scimus quoniam in ipso sumus.

AB opposito prior sententia cõfirmatur. Vbi verbum quoque potest intelligi, vel pro æterno Dei Filio, vel potiùs pro diuino præcepto. Per charitatem Dei magis creatam, & infusam, quàm increatam intelligere debemus, illam scilicet, quæ dat operandi virtutem, & est operatiua, & efficit, vt meritò Deum nosse censeri possimus notitia priùs explicata: Quare non arbitror necessariam Clementis Alexandrini notationem, eum qui intellector sit, opera quoque perficere virtutis, non vice versa. Reciprocatio potiùs quædam est inter ista, quam etiam Didymus agnouit.

Nec refert quòd charitas perfecta dicatur perinde est, ac si diceretur vera, non adulterina, & fucata, & ficta [o]. Explicat rectè Lyranus, bifariam aliquid esse perfectum, & nihil ei deesse: vno modo, cùm continet, quæ ipsius naturæ, ac integritati necessaria sunt. Talem habet charitatem qui seruat verbum Dei cum necessariis conditionibus, ex toto corde, anima, mente, viribus. Alio modo, quando ei adsunt, quæ possunt adesse, vel extensione obiecti, vel intensione graduum. Sic in via charitas, quia proficere potest semper, & in operibus cõsiliorum, ac supererogationis, quæ vocantur etiam opera perfectionis, & in gradibus, & in vitandis pluribus peccatis venialibus, perfecta non est. Primam vocant perfectionem sufficientiæ, ad quam hortatur Christus, *estote perfecti* [p]: &c. Secundam supererogationis, de qua idem [q] *si vis perfectus esse*, &c.

Nimis acutum, quod Hugo dicit, mandata, de quibus priore versu, qui custodiat, quæ Deus per hominem tradidit, non esse obiectum perfectæ charitatis: Verbum quod immediatè Christus loqui dignatus est, esse consilium, circa quod versetur charitas perfecta. Nam in Psalmis, & alibi sæpe verbum pro quouis diuino præcepto sumitur: & Christus *mandatum vocauit nouum* id, quod est de charitate, vt paulò pòst videbimus. Potiùs verbum denotat charitatis præceptum, vt notat Thomas Anglicus, quem vocant alij malè Angelicum, siue Aquinatem, mandata priore versu plura præcepta, quæ ad illud reuocantur, sicut ad radicem, vt Gregorius loquitur.

Errant qui perfectam putant hac in vita charitatem comparari posse, ita vt nec vlterius crescere possit, nec veniale quidem peccatum ea præditus committere. Pelagius, & Iouinianus [r] secundum docuerunt; sed quia credebant etiam quodlibet peccatum iustitiæ, charitatique repugnare. Mouebant istos præsertim scripturæ, in quibus iubemur esse perfecti [s], aut dicuntur quidam tales [t]; verùm perfectio charitatis creatæ, ac finitæ triplex est: prima Beatorum qui semper actu Deum diligunt, ad eam Paulus tendere se testatus [u]: secunda viatorum, qui totos se Deo relictis omnibus dedicant [x]: tertia, de qua priùs dicebamus, quando super omnia Deus amatur, nec admittitur vllum peccatum, quod charitati repugnet, quæ *precepti omnis finis est* [y]. Necessaria, & omnibus iniuncta est vltima perfectio, quam in Commentario explicat Augustinus, de amore inimicorum: secundum quam Noë perfectus describitur [z], exigitur ab Abraham [a], & à quocumque, & indefinitè pluribus eam Christianis Paulus tribuit [b]: de secunda, consilium duntaxat datur [c], vt Ambrosius [d], & Augustinus [e] monent. Ad tertiam aspiramus: & ex eo vt idem docet Augustinus [f], quòd non est in hac vita charitas tam perfecta, quàm erit in futura: committuntur ab habente charitate venialia, leuiáque peccata. Postremò quæuis charitas huius etiam vitæ *est vinculum perfectionis* [g], nempe ligans eum Deo, reddénsque hominem perfectum, continendo in homine omnes virtutes. Facit ad rem quam B. Thomas [h] tradit distinctio de quadruplici gradu charitatis, vt ametur Deus quantùm est diligibilis, quantùm creatura diligere potest, quantùm mortalis creatura, denique quãtùm nulla res alia diligatur secundum æstimationem. Carthusianus preterito nomine, videtur in huius solutione difficultatis vti dicta distinctione.

Eodem ex principio refelluntur illi, quos indicaui primo loco, scilicet Begardi, qui & Fraticelli, seu Fratres de paupere vita, vel Bisochi Germaniam inferiorem incolentes, professione monachi: nec non Beguinæ mulierculæ [i]: horum erat primus error, posse pertingi in hac vita beatitudinem finalem iuxta omnem gradum perfectionis, quem quis habiturus sit in cœlesti patria, & impeccabilem reddi, & ampliùs proficere non posse. Damnati sunt in Concilio Viennensi [k].

Merentur eandem censuram, qui solos censent Prædestinatos perfectam, hoc est, veram habere charitatem: nec non hos tantùm pertinere ad Ecclesiam: tandem qui quod eandem censent cunctis impositam legem perfectionis, & perfectæ charitatis, nullos in perfectione gradus recipientes, de medio tollunt eorum hominum statum, qui dicuntur peculiariter perfectionē pro-

o 2. ad Cor. 6. 6.
Bifariam aliquid perfectum est.
p Matt. 5. 48.
q cap. 19. 21.
Mandatum & verbum quomodo differant.
r apud Aug. ep. 29. & de hæres. c. 82. & 88. & Hier. 1. contra Iouin. & 1. ac 2. cót. Pelag.
s Deut. 18. 13. Gen. 17. 1. Matth. 5. 48.
t Phi. 3. 12. 15. Gen. 6. 9. 1. Cor. 2. 6.
Caritatis perfectio triplex est.
u Phil. 3. 12.
x Mat. 19. 27.
y 1. Tim. 1. 5.
z Gen. 6. 9.
a Gen. 17. 1. Deut. 18. 13. Matth. 5. 48.
b Phil. 3. 15. 1. Cor. 2. 6.
c Matt. 19. 21.
d lib. de viduis.
e ep. 89. q. 4.
f ep. 29.
g Colos. 3. 14.
Charitas quæuis est vinculum perfectionis.
h Opusc. 18. de perfect. vitæ spiritualis.
i Prateolus in Elēcho ait floruisse anno 1314.
Begardorum error.
k Clem. ad nostrum, de hæret.
Prædestinatos solos qui putant ad Ecclesiã pertinere errant.

fiteri,& ad petfectionem tendete, quos Religiosos nominamus [a]. Sit indicasse satis, ne quis impingat: sed quid sibi *charitas perfecta* velit hoc loco intelligat.

a lege Bellar. de Monachis: item lib.3.de Ecc. militant. c.7.& 8.

Caritas perfecta quasi hoc loco.

Cæterùm participiū est *perfecta*. Græcè verbum τετελείωται: quasi dicar, quod ad suum charitas exitum, finémq; peruenit, quando prodit in opus, & ad setuandum vetbum, ac mandata Dei. Hoc si desit, charitas vera non est: ac proinde neque hae ratione perfecta. Significat idem verbum Græcum prætetea absoluere, consummare, hísque verbis illud Interpres reddere solet, sicut & verbo synonymo perficiendi. Versatus iu Augustini scriptis multa reperiet de perfectione iustitiæ, sanctitatis, charitatis in hac vita, & in alia: & quod possint omnes nominari perfecti, qui sunt iusti, & charitate præditi [b], eósque secundum istius vitæ modum esse perfectos, & illotum deputari perfectioni hoc ipsum, quòd se nouerint, nondum esse perfectos [c].

vt Ambr. Gratia quid significet.

b lege Tom. 7.librum de perf. iustitiæ & serm.17. de verb. Apost.c. 3. & 1. retract. c.19.& alibi. vide Milleloquium.

c Se loquitur lib.3.cōt.duas epist.Pelagianorum.

Postremò Didymus vetè perfectam charitatem describit, per quam nihil malotum, atque fallacium segregare potest eum in quo est. Nemo distinctionem expectet amoris Dei super omnia, vt est amor naturalis, & vt supernaturalis. De hoc sine dubio semper Ioanni est sermo. Postea in hac epistola quædam dicetur charitas non perfecta, quæ non expellat prorsus timorem.

In hoc scimus, quoniam in eo manemus.] Asseuerās repetitio. Videtur Augustinus addere tanquā verba textus: *si in illo perfecti fuerimus*. & interpretatur, vt antè dixi, de dilectionis inimicorum præcepto. Lyranus monet non esse in libris correctis, & Catthusianus approbat: & reperi in duobus Manuscriptis Bibliothecæ nostræ Romanæ. Scientiam hîc qualem oporteat intelligete, superiùs diximus [d]. In Deo esse, quódque mox sequitur, manere, non communem solam impotrat depēdentiam à Creatore & conseruatore aut ideali causa, aut cognoscente, aut finali secundum principia naturæ. Sed vt amati in amante, & vice versa: amat enim quis Deum, quia ipsum amat Deus, & hic ipse simul est effectot amoris, quo amatur pet donum charitatis, & gratiæ concursum, estq; obiectum, quod amatur. Vnde longè est Dominus hac ratione ab impiis [e]. Hoc est manendo in charitate, manere in Deo, qui est auctor charitatis, & obiectum, & Deum in illo [f], pet donum, concursúmque, & rationem obiecti vniti. Clemens Alexandrinus esse in Deo, & secundùm fidem interpretatur, & secundum charitatem. Explicat Hugo: sicut sunt in corpore membra viua nimirum, ac potius in capite: & sicut id quod regitur, in regente, nempe regimine peculiari, & sancto.

d vers.3.

Amat quis Deum quia ipsum amat Deus.

e Prou.15.29. *Manere in caritate, & manere in Deo, idem.*
f 1.Ioan.4.16.

Porrò sermo videtur esse de Christo, quia sequenti versu eum, in quo manetur, dicit Ioannes ambulasse, & prout ambulauit, ambulandum ei, qui maneat in ipso: indicat autem ambulatio rationem agendi propositam humano more nobis ad imitandum. Nullus hac in re discrepat, sed potiùs distinctè id monent Augustinus, Beda, posteriores. Hinc & simul ex dictis, vt & ex cōsequentibus aliis concluditur, posse nos diuina mandata seruare, fretos tamen præsenti gratia Dei.

Vers.6. Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulauit, & ipse ambulare.

CHristus (de quo præsentem locum præter eos, quos antè dixi, Tertullianus [g] etiam intelligit) exemplar est, quod imitari debemus [h], & vnde discere [i]: Sancti, qui propiùs ad eum accedunt [k], sunt quoque nobis imitandi. Naturale homini est alium imitari, & docilem esse; id enim deprehenditur in animalibus, quæ quippiam habere rationis videntur, vt nempe consuescant alienis motibus, & institutionibus, quales elephanti, simiæ, psittaci, canes, &c. Ad imaginem, & similitudinem Dei factus est homo, vt suum respiciat prototypum, & imitetur, tandémque in beatitudine maximè similis ei efficiatur, videns ipsum sicuti est [l]. *Si fideliter*, ait Leo [m], *atque sapienter creationis nostræ intelligamus exordium, inueniemus hominem ideo ad imaginem Dei conditum, vt imitator sui esset Auctoris, & hanc esse naturalem nostri generis dignitatem, si in nobis quasi in quodam speculo diuinæ benignitatis forma resplendeat. Estote imitatores Dei*, ait Paulus [n], *sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos.* Hac est potissimùm imitandus in virtute, simúlque in humilitate [o]. Nulla quidem virtus consistit, vel otiatur, sed ambulat, proceditque semper: at nescio quo pacto id illis duabus magis proprium, tametsi ascendendo, descendendo motibus impelli contrariis videantur, haud tamen inuicem aduersantibus. *Hoc est velle cum Christo inueniri*, ait Cyprianus [p], *id quod Christus & docuit, & fecit, imitari*, secundum Ioannem Apostolum dicentem: *Qui dicit se in Christo manere*, &c. Rursum [q]: *Qui esse cupimus Christiani, debemus quod Christus fecit, imitari.* Scriptum est, & legitur, & auditur, & in exemplum nostri, Ecclesiæ ore celebratur: *Qui dicit se in Christo manere, debet quomodo ille ambulauit, & ipse ambulare.* Ambulandum est igitur vestigiis paribus, æmula ingressione nitendum est. Tunc respondet ad fidem nominis sectatio veritatis: & credenti præmium datur, si quod creditur, & geratur. Audi Prosperum [r]: *Quid est ambulare sicut ille ambulauit, nisi contemnere omnia prospera quæ contempsit, non timere aduersa quæ pertulit, libenter facere quæ fecit, docere quæ docuit, sperare quæ promisit, & sequi quò ipse præcessit?* Plura sequuntur lectu sanè dignissima: quæ ferè eadem extant in libro de salutaribus documentis relato inter Opera Augustini [s].

Christus est exemplar, quod imitari debemus.
g de Monog. cap.5.

h Ioan.13.15.
i 1.Pet.2.21.
i Matt.11.29.
k 1.Cor.11.1.

l 1.Ioan.3.2.
m serm.1.de Ieiun.x. mensis.

n Ephes.5.1.

o continens hoc Ioannis, Petri, Matthæi citata testimonia.
Nulla virtus consistit vel otiatur.

p lib.4.ep.6. vel 56.
q de Discipl. & habitu Virgin.

r 2. de vita contempl.cap. 21.

Paulinus [t] tractat eundem locum, licet nimis restringat ad opera petfectionis, & legat paulò aliter: *Qui dicit se Christum sequi*, &c. legit quoque alio modo Chrysostomus [u]: *Qui in Christo credit*, &c. & egregiè locum versat [x]. Primus quidem finis incarnationis redemptio nostra est: sed ille valdè præcipuus, vt Deum similem nobis factum imitari liceret, vt fusè, & admodum piè docet Basilius [y]. Non debent hæc dura videri monita, præceptáve, quod admonet Saluianus [z], vt ambulandum nobis dicatur sicut ambulauit Christus: quod enim imperant Apostoli, hoc faciunt, & ex iis, Paulus inuitat vt ipsum imitemur, sicut ipse Christum [a]. Ad rem etiam Cypriani sententia [b]: *Si hominibus lætum est, & gloriosum, filios habere consimiles, & tunc magis generasse delectat, si ad patrem lineamentis paribus soboles subcisiua respondeat: quanto maior in Deo Patre lætitia est, cùm quis sic spiritaliter nascitur, vt in actibus eius, & laudibus diuina generositas prædicetur?*

s cap.13.
t ep.2.

u epist.6.ad Theodorum monachum.
Incarnationis primus fructus & finis.
x ho.2.in ... vos amici mei estis, &c. To.3.
y in constit. monasticis. c.2.
z 3. de prouidentia.

a 1.Cor.11.1.
b de zelo, & liuore.

Optima descriptio Christiani quam hoc eodē etiam ex loco Augustinus [c], seu alius apud eum colligit. Legatur epistola Nysseni ad Harmaniū, quid nomen professióve Christiana sibi velit. Definit ibi inter alia Christianismum, imitationem diuinæ naturæ. Aliam prætetea scripsit Olym-

c To.9.tract. 7.de vita Christi.c.14.
Christianismus depictus.

pit monacho de perfecti Christiani hominis forma: hanc verò Paulum docet expressisse in se, qui & in se *loqui affirmaret Christum* [a], *& viuere* [b], tum post multa, sic ait: *Quid igitur cum oporteat facere qui magno Christi cognomine dignus effectus est, nisi vt omnia sua tum cogitata, tum dicta, tum facta diligenter exploret, & vtrum eorum singula ad Christum tendant, an ab illo sint aliena, diiudicet?* Tandem hortatur ad promouendum vltrà in dies: nunquam nos arbitrando ad perfectionis metam peruenisse. Hoc videlicet est ambulare: cuius de verbi vi ad hoc idem propositum, aliàs memini dixisse [c]. Lege Ioannem Ferdinandū in Thesauro scripturarum, verbo *ambulare*.

a 2. Cor. 13. 3.
b Gal. 2. 20.
c Act. 9. 31.

Hinc porrò egregiè refutatur vana, vacuáque bonis operibus Hæreticorum fides, quæ sanè non potest efficere, vt esse in Christo quisquam absolutè censeatur.

Hæreticorū fides vana non potest efficere vt quis in Christo maneat.

Manere.] Esse per modum habitus, & inhabitantis. Id fit per gratiam habitualem inhærētem. *Manete in me, & ego in vobis* [d], ait Christus, *& ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus* [e]. Itaque manet Deus in nobis, & verba eius [f]: manemus & nos in Deo atque in dilectione eius [g]: reciprocatio necessaria. Manent quidam per solam fidem: in his hoc manet quoque modo Deus, sicut Christus. Tamē absolutè videtur manēdi verbum perfectam denotare mansionem per charitatem, quæ sola sedem Deo ac domiciliū gratum facit. *Quid vocatis me, Domine Domine, ait Christus, & non facitis quæ dico* [h]? Quasi diceret, domi meæ plena possessione non censetur manere, qui non obedit mihi. Cæterum ambulandi verbo non importatur necessariò profectus, sed tantùm processus, progressus, motus de actione in actionem. Alioqui non tribueretur Christo, qui non potuit proficere; quemadmodum iam prius monui.

d Ioan. 15. 4.
e Ibid. c. 14. 23.
f ibid. c. 15. 7.
g ibidem 9.
h Luc. 6. 46.

Vers. 7.] **Charissimi, non mandatum nouum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio. Mandatum vetus est verbum quod audistis.**

Illud profectò mandatum intelligit charitatis, quod in primis commendauit Christus, & cuius obseruator in ipso manet, & qui manet, id obseruat. Erat vetus, vel quia pridē rum ipsemet Ioannes tradiderat, nullum adeò sæpè, & enixè solitus inculcare, atque commendare: tum Christus sub mortem præsertim [i]: vel quoniam in vetere quoque Testamento [k] extabat: vel quia datum primis parentibus, & quodammodo insitum à natura. Ioannes occurrit, si Didymo, & Carthusiano credimus, criminantibus ab Apostolis destrui veterem legem, & nouam introduci. Si legis nomine comprehendatur lex quoque naturæ, recipi posset hæc expositio, quia videtur epistola scribi conuersis de Gentilitate, vt est dictum aliàs, & postea dicetur.

Mandatum dilectionis cur antiquū dicatur.

i Ioan. 13. 34.
k Deut. 6. 5.

Conciliat antiquitas auctoritatem: esse suspecta nouitas solet. Hanc Iudæi obiiciebant ipsi Christo [l], & Paulo Athenienses [m]: eandem potiore iure Nouatoribus obiicimus, eos antiquitatis venerādæ præscriptione confutantes. Operi aureolo suo Vincentius Lyrinensis titulum fecit *aduersus profanas omnium hæreseon nouationes.* Idem de Præscriptionibus Tertulliani denotat libet, quamuis generaliter præscriptio Iurisconsultis *sit exceptio, ac defensio seu allegatio, quod aduersarij non procedat intentio*, licèt aliàs vera in eo casu, de quo agitur. Definit autem Hæreticum [n], *qui defert quod prius fuerat, ad postea sibi elegerit, quod retro non erat.*

Auctoritatem conciliat antiquitas.

l Mar. 1. 27.
m Act. 17. 18. 21.

Præscriptio quid sit.

n Tertul. aduersus Marcionem c. 1.

Charissimi.] Ἀδελφοί, Fratres. Roberti Stephani Græca editio notatos habet quosdam codices in margine, qui legunt Ἀγαπητοί. Hi præferendi sunt, tum quia redolet magis hoc epitheton suauem Ioannis charitatem, & aliquoties ab eo ponitur: tum quia Latini omnes idē, vel dilectissimorum nomen retinent, vt August. Fauet præterea editio Syra. Interpres verò positiuum τὸν ἀγαπητὸν frequētiùs reddit per superlatiuum charissimorum, vel dilectissimorum: nonnunquam tamen etiam vertit dilectos. Egimus his de vocibus in Actibus Apostolorum [o]. Spirant humilitatē, & dilectionem: vt nempe significant ex amore Dei pendere, quòd nos vocauerit, & sanctificauerit: nos item propter idem vinculum commune dilectionis, qua nos Deus diligit, diligere inter nos.

o cap. 15. 25.

Opportunum videtur hic recolere quod notauit Origenes [p] inter φιλεῖν καὶ ἀγαπᾶν, φιλίαν καὶ ἀγάπην discrimen in sacris litteris, vt honestius loqui volens vsurpauerit semper ἀγαπᾶν, καὶ ἀγάπην. Augustinus qui commentario [q] huius epistulę, dilectionem de rebus bonis dici frequentiùs vult, amorem de carnalibus, tacitè hoc alibi [r] reprehendit aliquot allatis exemplis. Amate, & diligere simul sumuntur in bonam partem in interrogatione Christi, & Petri responsione, vtrùm is illum amaret, ac diligeret [s], vbi bis Christo tribuitur ἀγαπᾶν, semel φιλεῖν, Petro semper φιλεῖν. Et sine dubio, *Qui* [t] *diligit iniquitatem, odítque animam suam, propterea malus est.*

p homil. 2. in cantica.
q Tract. 7. *Dilectio & amor quomodo differant.*
r 14. de ciui. c. 7.
s Ioan. vlt. 15. & seq.
t Psal. 10. 6.

Tamen non Græcę modò dictiones, sed etiam Latinæ multo sæpius accipiuntur, sicut notauit de Græcis Origenes. Gregorius Episcopus Tauromenij [u] notat Petrum Christo quærenti: *Diligis me, ἀγαπᾶς*, respondisse: *Tu scis Domine, quia amo te, φιλῶ*, quasi posterius verbum Græcum, sicut & Latinum, sit intensioris significationis. Testis quoque Cicero [x] ἐμφατικώτερον esse, verbum amādi, quàm diligendi, & [y] de accessione loquens amoris, ait fuisse tantum, vt sibi tunc denique amare videretur, antea dilexisse. Lege Commentarium Viuis [z] in Augustinum. Tale & Terentianum illud [a]:

u hom. 11. in c. 27. Matth.
x ep. 1. ad Brutum, & lib. 13. ep. famil. ep. 48.
y 9. Famil. ep. 14. & lib. 14. ad Attic. ep. 19.
z lib. 14. de ciuit. c. 8.
a in Eunucho.

Non pol quò quemquam plus amem, aut plus diligam, eo feci.

Indicio præterea verus vocabulum τῆς ἀγάπης in vsum quoque translatum Latini sermonis apud antiquos Patres Latinos, pro honestissimo pijssimóque Christianorum conuiuio. Numquam diuinæ scripturæ Latinè loquentes, charitatis, & chari, & charissimi sumunt aliter nomina, quàm honestè, atque religiosè. Ego nihilominus obseruaui tributum τὸ φιλεῖν non rarò Patri cœlesti Filiū diligenti [b]: Christo Lazarum [c]: eidē rursus Patri Discipulos Christi [d], & illis Christū [e]: iterū Christo Ioannem [f]. Postremò relictis aliis exemplis, εἴ τις, ait Apostolus Paulus [g], οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἤτω ἀνάθεμα μαρὰν ἀθά: & Latinus interpres: *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema maranatha.* De verbo item ἀγαπᾶν notaui pertarò positum pro vitioso amore [h]: *Nolite diligere mundum*, &c. nunquam nomina ἀγάπης, & ἀγαπητὸς in nouo Testamento, & forsan deprehendet idem in vetere, qui quæret. Huc multa transtulimus ex nostris in Actus Apostolicos Cōmentariis [i]. Mitto quam ponit Dionysius [k] inter ἔρωτα, & ἀγάπην differentiam.

b Ioan. 5.
c Ioan. 11.
d Ioan. 16.
e ibidem.
f Ioan. 20.
g 1. Cor. 16. 22.
h 1. Ioan. 2. 15.
i cap. 15. 25.
k cap. 4. de Diui. nom.

Non mandatũ nouum.] Quomodo Chriſtus nouum vocat [a],& ſequenti verſu Ioannes? Auguſtinus,Beda, aliíque Latini iuterpretes teſpondent iis ferè modis, quos attuli principio buius verſus, nec nõ Iunilius Africanus citatus à Gloſſa noua, cenſeri mandatum vetus. Clemens Alexandrinus vetuſtatem refett ad legem, & Prophetas, vbi dicitur, inquit, *vnus eſt Deus*. Didymus codem pacto, ſed exprimit mandatum de dilectione Dei,& proximi. Verùm quia ſcribitur epiſtola Gentilibus, ſeu ex Gentilitate conuerſis Chriſtianis, vltimis enim verbis monentur ſe euſtodire à ſimulacris, idem Pater conuenienter aliam dat rationem, quòd dilectionis mandatum homini maximè cougruat, & cùm ſit ſociale, ac manſuetum animal, quodammodo náturale ipſi cenſeatur, iuxta illud principium, caius meminit Chriſtus [b],& eſt prorſua naturale: *Omnia quacumque vultis vt faciant vobis homines, & vos facute illis.* Addit non vocari vetus mandatum, quaſi ei aliud ſuecedat,ſicut Nouum veteri Teſtamento: nec enim omnia, quæ in antiqua ſcriptura referuntur præteriiſſe, aliis ſuccedentibus, ſed abſolutè,propter antiquitatem,quemadmodũ qui Prophetæ narratur apparuiſſe, *Antiquus dierum* [c]. Lyrano eadem placet ratio, & Hugoni,& Carthuſiano. Oecumenius vtramque cõiungit,vúltque communiter ad Iudæos, & Gentiles,boc eſt,ad conuerſos ex vtriſque ſcribi epiſtolam.

a Ioan.13.34.

Dilectionis mãdatum homini maximè congruũ.

b Matt.7.12.

c Dan. 7.9.

Nihilominus uouum vocatur idem mandatũ, quia renouatum in lege Euangelica, apertiúſque declaratum, cùm deſuetudine antiqustum videretur; & multis ceremoniis penè obrutum: & cùm ſibi permiſtum, vel iniunctum quoque putarent Iudæi odium inimicorum [d]: quia noua ad id obſeruandum, id eſt,maior, & veluti vegetior communicata gratia in eadem lege, quæ vocatur gratiæ,& charitatis,& renouationis, ſeu nouitatis Spiritus. Solent prætereà paſſim Euangelij Ioannis interpretes Græci,& ex Latinis, Rupertus, nouitatem mandati charitatis in eo ponere, quòd lex Euaugelica exigat vt non ſolùm diligamus proximum ſicut nos ipſos, ſed plus etiam quàm nos ipſos, eo nimirum modo, quo nos Chriſtus pluſquàm ſeipſum, moriendo prn nobis,qui charitatia modos in antiqua lege videtur inauditus, vt quis nimirum moreretur pro alio, maximè pro inimico. Nouum item diei poteſt, quòd tanta Chriſtus velit à nobis,ac adeo recenti volũtate,ſtudióque ſeruari, ac ſi nunc primùm daretur, ita vt de nouo, iterúmque etiam atque etiam inculcetur, & commendetur propter eius ſuper alia præcepta omnia ſummam dignitatem, vtilitatem,neceſſitatem. Gloſſa Interlincaris innuit hunc ſenſum,& Hugo,*plus*,inquit, *redditur, plus debetur.* Appellant Hebræi nouum quod pręſtantiſſimum,vt *canticum nouum* [e].

Cur hoc præceptum dicatur nouum.

d Matt.5.43.

e Pſal.95.1. pſ.98.1.

Quid ſi alio Hebræo idiotiſmo nouum intetpretemur poſtremum? *Filioli*, ait Chriſtus, *adhuc modicum vobiſcum ſum* [f],&c.tum verò ſubdit:*Mãdatum* [g] *nouum do vobis*, quod nempe in hoc vitæ meæ termino per velim fixum hærere memoriæ omnium veſtrum.

f Ioan.13.33.
g ver.34.

Mandatum vetus eſt verbum quod audiſtis.] Addunt hîc rurſus Græca *ab initio*. Volunt autẽ alioqui ſignificari hîc legem æternam de diligendo proximo, quæ videbatur noua ob prædicationẽ publicationémque. Probabilius eſt accipi ſicut priùs, & idem eſſe atque quod antea dicebatur, *quod habuiſtis ab initio*, nempe à nobis prædicantibus, aut quid tale.

Verſ.8.] Iterum mandatum nouum ſcribo vobis,quod verum eſt & in ipſo,& in vobis:quia tenebræ tranſierunt, & verum lumen iam lucet.

Exigit iſtius, ac ſequentis iutelligentia ſententiæ, quæ maiore iam ex parte ſuperiùs tradita eſt,nonnullarum dictionum particularem explicationem.

Quod verum eſt.] ὅ ἐστιν ἀληθές: ſine ſolœciſmo non poteſt referri ad mandatum, quia Græcè eſt ἐντολὴ fœminini generis,& Oecumenius tamẽ ſic interpretatur. Poteſt abſque hoc vitio ſubſtantialiter ſumi *quod* pro *qua*,nempe, quæ res vera eſt, ſcilicet illud charitatis præceptum reipſa renouatum, & nouo quodam modo traditum, ac demonſtratum in Chriſto,& à Chriſto, quem propter nimiam charitatem ſuam *Pater nobis dedit* [h], noſtrum fecit, & redemptorem, & exemplum, excuſſis tenebris ſtatus naturæ, legíſque, lumine illato Euangelij, ac ipſomet Chriſto, qui *lux eſt mundi* [i], *omnem hominem illuminans* [k], ita vt plures veſtrum exactè charitatem colant, & tolerando, & diuina cõſilia ſequendo. Erat antè præceptum idem,ſed quodammodo in vmbra,& ſine viribus ad id implendum,ac potiùs, vt cognitio peccati haberetur [l], quàm vt vitari poſſet, & illud executiooi mandari. Nam *ad nihil perfectum adducebat* [m] *lex:gratia & veritas per Chriſtum* [n], qui & præceptum verè expreſſit in ſe,& vires nobis ſuppeditauit ad præſtandum.

h Epheſ.2.4.

i Ioan.8.12.
k Ioan.1.9.

Præceptũ dilectionis erat obſcuris ante Chriſtum.

l Rom.3.20.

m Heb.7.19.
n Ioan.1.17.

Verum eſt præceptum nunc, quia præſens affert pręmium obſeruantibus illud,vt innuit Hugo,& Catharinus,quod antea longiùs aberat. In præcepto includitur obligatio implendi & pollicitatio præmij,tanquam fructus,& effectus:ſi deſit virtus implendi, & complentibus vitæ terminum,præmium vmbratile, quodammodo videri adhuc poteſt,ac obſcurum.

Hoc præceptum cur ſit verum.

Prætereà illud mandatum charitatis,res quædam eſt, quæ facit,vt verè ſimus in ipſo, id eſt, Chriſto,nec non in nobis: ſtringit nos enim inuicem,& cum Chriſto Sic ſenſus erit, *Quod verũ eſt in ipſo, & in vobis*, id eſt, quod eſt verè eſſe in Chriſto,& in vobis ipſis.

Et in ipſo.]Deeſt quidem cõiunctio *&* in Græco,Syróque textu, & nonnullis codicibus Latinis,ſed quod rem exprimit magis, uon redundat, pronomen *ipſo*,Deum denotat, qui eſt Cbriſtus, vt antè docui. Hieronymus [o] hunc locum recitat aliter:*Mandatum nouum ſcripſi vobis,quod eſt veriſſimum,& in Chriſto,& in nobis.*

o 2.cont.Iouin.

Et in vobis.] Pauci codices Græci, quos notat Robertus Stephanus in editione noui Teſtamenti,leguut ἡμῖν,nobis,Hieronymus quoque, ſicut modò retuli. Senſus nil inde variatur. Tamen aptiùs cougruit pręcedentibus pronomen ſecundæ perſonæ,nec non Ioanois modeſtiæ, qui, cùm de peccatis eſt ſermo, ſeipſum coniungit cum aliis [p],non autem quando nominat charitatem, quam verè alij perſequãtur. Caietanus tres alias dictiones ſupplet,*idem verum eſt*,ſanè haud neceſſariò, vel ex cuiuſquam, quod ſciam, codicis alterius fide,aot ſcriptoris auctoritate.

p c.1.8.9.10. & iſto c. verſ. 1.& 2.

Quia tenebræ tranſierunt, & verum lumen iam lucet.] Tranſierunt vmbræ,ac figuræ,ſtatus imperfectus, ignoratio, atque peccatum, prout ſatis antea declarauimus:Quod per ſe malum eſt, vel

omninò negatiuum, vt peccatum & ignorantia, transire in totum debet: quod est imperfectum; sed positiuum, & ad perfectionem relatum tendénsque, deposita manet imperfectione. Verbi gratia, qui puer est, dum adolescit, & fit vir, idem ipse perdurat, sed sine defectu ætatis. *Nox præcessit, dies autem appropinquauit* [a], *eramus tenebræ, nunc lux in Domino* [b]: & *qui sapiebat, ac loquebatur vt paruulus, vir factus euacuat quæ sunt paruuli* [c]. *Tempora prioris ignorantiæ despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus vt vbique pœnitentiam agant* [d], & sumus tamé adhuc, *lucernásque in caliginoso loco, donec oriatur Lucifer in cordibus nostris* [e]. Videntibus lumen ipsum in ipsomet lumine [f], non in vmbra, nó in ænigmate, nó obscurè per fidem. Pater lumen est ceu in luminoso corpore: Filius lumen est, vt id quod producitur primarium rectúmque: Spiritus sanctus tanquã splendor, quod vocant reflexum lumen: lumen creatum secundarium est, permixtum vmbræ, iacens in vmbra. Hoc modo solus Deus est verum lumen [g], & *lux vera* [h]; sicut *panis verus, vitis vera* [i], *via, veritas, vita* [k], id est, *vera via, vitáque.*

a Rom.13.12.
b Ephes.5.8.
c 1.Cor.13.11.
d Act.17.30.
e 2.Pet.1.19.
f Psal.35.10.
Pater est lumen, Filius est lumen, & Spiritus S. lumen.
g Ioan.1.9.
h Ioan.6.32.
i Ioan.15.1.
k Ioan.14.6.
Cur Deus vocetur lumen verum.

Vocatur hoc loco lumé verum, propter maiorem copiam luminis diuini pertinentis ad ordinem diuinum, respectu cuius non ignoratio tantùm, & peccatum, quæ vigebant priùs in orbe, veræ tenebræ sunt; sed quicquid etiam præcessit lucem magnam, *quæ ambulantibus in tenebris, & regione vmbræ mortis orta est* [l], quamuis luminosum, & diuinum, censeri quodammodo tenebræ possunt, nec omnino verum, id est, perfectum lumen, spectata illa imperfectione, & propria relatione ad vlteriorem perfectionem, huius quoque temporis & vitæ. Nunc quidem ablatum est *à facie Mosis velamen* [m], & *templi scissum velum* [n], sed adhuc *lucem habitat inaccessibilem Deus* [o]. Illuminamur, calefimus, vegetamur, exhilaramur hoc lumine, suo postea tempore introibimus in gaudium [p], perficiemur, ardebimus, resplédescemus.

l Matt.4.16.
m Exo.34. 33. 2.Cor.3.13.
n Mat.27.51.
o 1.Tim.6.16.
p Mat.25.21. 23.

Iam lucet.] Syriacè שׁרי מתחזא *schari methcheze, incipit apparere.* In Euangelio dicitur *lux in tenebris lucere* [q]: hîc autem trãsisse tenebras. Certè lux tenebras expellit, nec illæ sunt, vbi ista. Ibi Christum interpretantur magis eluxisse, ac enituisse inter Principis tenebrarum, & hostium suorum vexationes. Alij, Diuinitatem Verbi in carne, & variis aliis quos Maldonatus recitat modis. Ille dictis antea conuenit, vt nos ipsi, quibus lux lucet, dicamur tenebræ, quia quantumcumque illuminemur, semper eius comparatione tenebræ sumus, & *mirabilis scientia Dei*, etiam incarnati, id est de Deo incarnato, *ex nobis*, id est, supra vires nostras, *confortata est, & non poterimus ad eam* [r].

q Ioan.1.5.

Tatianus [s], Leo [t], Lanfrancus [u], B. Thomas [x], & ex Græcis Ammonius [y] in Catena citatus, Cyrillus [z] quoque, & Origenes hunc sequuntur sensum.

r Psal. 138. 6.
s orat. contra Græcos.
t serm.18.de Pass.
u cont. Berêg.
x in Ioãnem.
y hoc loco.
z homil.9. in Ezech.

Sed simplicior expositio lucere lucem in tenebris, quia quod in se est, abigit tenebras: sed hæ non comprehendunt, quia non admittunt, homines népe tenebricosi, & lumini rebelles [a], quod non sine maxima dici, cogitarive potest admiratione. Eo exponunt modo Augustinus, Beda, Rupertus, Euthymius in Commentariis, & Bernardus [b].

a Iob 24.13.
b 3.de consid.
Tenebræ quæ transierunt quæ nam sint.

Hoc loco tenebræ, quæ transisse scribuntur, designant, vt non semel dixi, statum obscurioré, ac imperfectiorem, in quo vigebant magis ignorantia, & peccatum: transiit ille status, & maior modò lucis copia, diuinæque gratiæ suppetit. Non probo, vt cum Glossa ordinaria tenebras transisse sit, corpus passibile, ac miserias carnis in Christo. Potest id ferri secundum sensum accommodationis: quemadmodum & quod ait Chrysostomus [c], incarnationem contigisse octauo Kalend. Aprilis, die Æquinoctialis ad inchoationem lucis iam detersa caligine à mundo. Similis obseruatio Augustini [d], natum Christũ quando incipiunt dies crescere.

c hom. de Io. Baptista.
d serm.22. de tempore.v.9.

Vers. 9.] **Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc.**

Vers. 10.] **Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum in eo non est.**

Vers. 11.] **Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat: quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.**

ILligata versibus his eadem sententia de amore, odióque fraterno, vt ille cum lumine, seu luminoso, istud cum tenebris, ac tenebricoso comparetur.

Generaliter Ioannes agit, non propriè de Iudæis, vt quibusdam placet [e]: quòd hi se Dei profiterentur cultores filiósque, tamen odissent primogenitum fratrem suum Christum. Dirigitur epistola ad omnes, cunctique interpretes vniuersalem hic agnoscunt sermonem: nec professioni nominique respondere Christiano, sed in tenebris versari peccatorum, & æternis illis inferni deputatum esse, ac de vitio progredi in vitium, odio ipso cæcatum, nec agnoscentem quid agat, vel vbi iaceat, eum qui fratrem odit. Contrà verò illum, qui fratrem diligit, incedere in lumine bonorum operum sine offensione, atque impedimento.

e Salmer.
Epistola dirigitur ad omnes.

Nihil tetrius maleuolo & iracundo, nihil vt ira offundit rationi tenebras: *Iucundus est homo qui miseretur* [f]: & charitatem comitatur proximus Spiritus sancti fructus [g], gaudium. Prætereà, qui odit, & nocet, latebras noctis obseruat. Res compertissima, testatissimáque. Non opus profano testimonio: sacrum sufficit ex libro [h] Iob, etsi distinctè loquatur de adulteris. Denique *qui malè agit, odit lucem*, ait lux Christus [i]. Præit sine dubio lux intellectus operantem voluntatem. Sed hæc illum quoque mouet, applicátque. Idcirco ambulat in tenebris qui odit: sicut qui diligit, manet in lumine. Et paulo pòst, *vnctio ipsa docere dicitur. Error autem, & tenebræ peccatoribus cõcreata* [k] *sunt, & via impiorum tenebrosa, nesciunt vbi corruant* [l]. Primatum in virtutibus charitas tenet, iure, vt doceat & illuminet eo qui dictus est modo, tribuitur charitati: vicéque versa odium tenebras inducere dicitur. Qui caret caritate, nec finem videt qui est Deus, præcisis oculis, nec sua seipsúmque, nec fratrem. *Ipso* [m] *scelere cæcatus est*, ait Chrysostomus, *vadit nesciens in gehennam ignis, & præceps fertur ad pœnam, separatus a lumine Christi docentis & dicentis: Ego sum lux mundi* [n] *huius: Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Cypriani [o] penè genuina sententia: *Qui odit fratrem suum, in tenebris ambulat, & non scit quo eat: it enim*

Maleuolo & iracundo nihil tetrius.
f Psal.111.5.
g Gal.5.22.
h c.24 13.14. 15.16.17.
i Ioan.3.20.
Ambulat in tenebris qui odit.
k Eccl.11.16.
l Prou.4.19.
m hom. de Erud. disciplina.
n Ioan.8.12.
o de zelo, & liuore.

nescius in gehennam, ignarus & cæcus præcipitatur in pœnam, recedens scil. à Christi lumine, monentis, & dicentis [a]: *Ego sum lumen mundi*, &c. Quæ sequuntur pariter extant priore loco, qui vt Chrysostomi citatur: necessaria verò coniectura est, esse Latini Auctoris, qui ex Cypriano transcripserit.

a Ioan. 8. 12.

Et fratrem suum odit.] Cyprianus [b] his verbis alia subiicit immediatè, *mendax est*, facile fuit vel interpretari mendacem esse, qui se, odiendo fratrem diceret esse in lumine: vel hæc verba repetiisse ex versu quarto: faciunt id nónunquam fratres aut confusione quadam memoriæ, aut etiam de industria. De fratris nomine disputaui in Historia Apostolica [c]. Comprehendit quemlibet ad quem se Charitas extendit, etiam Dominum, vt Clemens Alexandrinus docet, nec non Oecumenius. Omnes vos fratres estis, ait Christus [d], vnúsque Pater omnium qui in cœlis est, quem & communiter vt nostrum orari præcepit [e]. Malachias [f] verò, *nunquid non*, inquit, *Pater vnus omnium nostrum?*

b 5. con. Iud. §. 3.
c Act. 1.
d Matt. 23. 8.
e c. 6. 9.
f c. 2. 10.

In tenebris est.] Præter dicta de tenebris, lege Augustini [g] cōparationem elegantem inter carceris tenebras & peccati: qui præterea monet, debere nos hanc Ioannis tertere sententiam. *Non potest in lumine Christi esse, & ad Christum pertinere*, ait Oecumenius, *qui pro quo Christus mortuus est, odit.*

g lib. 50. hom. hom. 40. c. 1. & 2. Qui odit fratrē, non potest in lumine Christi esse.

Vsque adhuc.] Tum si nondum baptizatus est: tum si ad Baptismum fictus accessit: tum si à Baptismo fratris odio exarsit. Sic Augustinus & Beda, Hugo, & Caietanus, nō obstante Baptismo, & quibuscumque Sacramentis.

Fidei informis lumen residere potest in peccatore.

Qui diligit fratrem suum, in lumine manet.] In gratia diuina, in fide formata, & practica: fidei namque informis lumen, ac mortuæ residere potest in peccatore. Dilectioni fratris legis impletio tribuitur [h] potiùs quā Dei, quia hæc est illius causa: potest autem intelligi causa sine effectu, hic non ita, maximè cùm est immediatus, & includit habitudinem essentialem, tanquam rei propter rem, amari propter aliud, vt in proposito, proximi propter Deum. Humanæ vis amicitiæ est tanta, si vera sit, & solida, satis vt esse censuerint Aristoteles [i], & Cicero [k] ad continendas absque legibus vllis aliis Respublicas. Quanto supernaturalis diuináque charitas efficacior? non eximit à singulorum executione præceptorum, vt visus est Marcion sensisse [l]: sed facilem ac suauem exigit executionem. Cæterùm nihil interest inter lumen & lucem apud Ioannem, quoniam eadem iis Græca vox respondet: quamuis alioqui Grammatici lumen dictum velint quasi lucimen, hoc est derivationem à luce, & qualitatē non natiuā, sed communicatam, vt in medio illuminato, &c.

h Rom. 13. 10.
Amicitia vis quanta sit ad continendas respub.
i 8. Ethic. c. 1.
k lib. de amicitia.
l Orig. dial. 2. cont. illum.

Et scandalum in eo non est.] Pax [m] enim *multa diligentibus legem* Dei, cuius impletio & finis est charitas, *& non est illis scandalum* [n], nec actiuè, nec passiuè: *& qui in luce ambulat, non offendit* [o]. *Nam charitas patiens est, & benigna* [p]: *non æmulatur, non agit perperam: non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. omnia suffert, omnia credit, omnia sperat omnia sustinet.* Nihil est ergo, vnde scandalum vel accipere, vel dare possit, qui charitate præditus est, & dicto, factóve minùs recto suo, aut alterius occasionem ruinæ sumere, aut præbere. *Sollicitus est seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis* [q]. Nam *si propter cibum, frater tuus contristatur, & scandalizatur, iam non secundum charitatem* [r] *ambulas*: *immò & in Christum peccas percutiens conscientiam alterius*, paratúsque deberes esse nec in æternum manducare carnem, ne scandalizares fratrem [s]. Leue scandalum, seu veniale excipias, nullum namque tale peccatū euertit charitatem.

m Psal. 118. 165.
n Rom. 13. 10.
o Ioan. 11. 9.
Caritas quot & quanta bona pariat.
p 1. Cor. 13. 4. 5. 6.
q Ephes. 4. 3.
r Rom. 14. 15.
s 1. Cor. 8. 13.
Leue seu veniale scandalum caritatem non euertit.

Quā digrediendo disserit Augustinus contra Donatistas ab Ecclesia sese separantes propter nonnullorum siue veram, siue fictam ab ipsis improbitatē: quadrant aptissimè nostris tēporis Hæreticis, qui puri puti reformati, Euangelici, gloriosè, magis quàm verè, nominari volunt. Qui diligit fratrem, toleret omnia, propter vnitatem, quia in vnitate charitatis est fraterna dilectio. Offendit te nescio quis, siue malus, siue, vt tu putas, malus, siue, vt tu fingis, malus, cur deseris tot bonos? Qualis dilectio est fraterna? Certè viderur Augustinus, quem sequi solet Beda, scandalum actiuum intellexisse, quod Hugo quoque facit. Legendus idem Augustinus [t] in Psalmum 118. & Prosper. Caietanus per se de passiuo contendit intelligendum, vt nempe quis ingrediatur in lumine absque offendiculo: & idem innuit Glossa interl. Cæteri amplectuntur vtrumque.

Hæretici propter abusus quosdam in Ecclesia, quos prætendunt, ab ea separari non debuerunt.
t Concio. 31.

Æqua, plana, expedita, denique excellentior via charitatis [u], sine sorde, sine flexu, siue saxis, *ita vt nec stulti errent per eam* [x], nisi data opera errare velint. *Via iustorum absque offendiculo* [y].

Via caritatis æqua & plana est.
u 1. Cor. 12. 31.
x Esa. 35. 8.
y Prou. 15. 19.

Vox scandali e Græca τοῦ σκανδάλου sumpta est, cui synonyma est τοῦ προσκόμματος, quam vocem vtramque coniungit Paulus scribens Romanis [z]. *Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum.* Primum est, in quod quis impingit, licet non cadat: secundum, in quod impingens cadit. Ita vt eo loco Apostoli, vt ait Toletus, offendat, qui peccando fidem nō perdit: scandalizetur, qui fidem quoque perdit. Vel offendere dicatur, qui ex occasione turbatur, tentatúrque: scandalizari, qui prorumpit in peccátum. Fatetur tamen discrimen id perpetuum non esse: & ita est.

Scandalum & offendiculum quid dicatur.
z cap. 14. 13.

Hieronymus [a], nisi fallor, ait σκῶλον & σκάνδαλον. Apud Græcos ex offensione & ruinæ nomen accepit. Videtur autem sacrum, vel Ecclesiasticum dumtaxat hoc vocabulum, nec profanis vsitatum. Testis idem Hieronymus [b], qui sic rursus de hoc nomine: *Quia crebro scribitur in Ecclesiasticis Scripturis scandalum, breuiter dicamus quid significet* πρόσκομμα, & σκάνδαλον: *Nos offendiculum, vel ruinam, & impactionem pedis, possumus dicere: deriuant à* σκάζω, siue σκάω, *id est, claudico, quòd cogat claudicare pedibus obiectum offendiculum: aut est, vt aliis placet,* σκάνδαλον, *lignum id curuum, quo sustinetur decipula, vel tendicula; & in quod animal dum impingit, in sui ipsius ruinam euertit decipulam: aut postremò impedimentum insidiosè positum in via, vt transiens offendat.*

a 2. con. Pela.
b in c. 15. Mat.

Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est.] Augustam nimis faciunt [c] sententiam, qui de Gentili odiente Christum, sicut superiorem de Iudæo interpretantur. Familiare monui Ioanni esse, rem eandem idem significantibus exaggerare sententiis.

c Salmer.

Et nescit quò eat.] *Is enim*, ait Cyprianus [d], *nescius in gehennam, ignarus, & cæcus præcipitatur in pœnam*, recedens scilicet à Christi *lumine monentis, & dicentis* [e]: *Ego sum lumen mundi: qui me secutus fuerit, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.*

d de zelo, & liuore.
e Ioan. 8. 12.

Quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.] Error, ignoratio, peccatum, passiones immoderatæ cæcitatem oculis mentis ingerunt: quæ sunt figu-

ratæ, moraléſque tenebræ, *excæcauit eos malitia eorũ* [a]: *Ambulabant vt cæci, quia Domino peccauerũt* [b]: *Palpant ſicut cæci parietem: & quaſi abſque oculis attrectant, impingunt in meridie, quaſi in tenebris* [c]. *Turbatur in ira oculus* [d]: *Ignorantia eſt in ipſis propter cæcitatem cordis ipſorum* [e]. Sic de nihilo nihil eſt, de tenebris cæcitas: & ipſi verò corporis oculi externis cæci tenebris diuturnis effici poſſunt, ſicut de nimio ſplendore aliàs docui [f]. Petrus Damiani ſic ſcribit, eum qui odit fratrem, in tenebris eſſe, quia turbatur præ ira, & furore oculus mentis, vt modò dixi: caritatis verò præceptum lucidũ *eſt, illuminans oculos* [g]: & quia qui credit in Chriſtũ, in tenebris nõ manet, ait effici, vt qui fratrẽ odit, conuincatur non credere in Chriſtum, & inter Chriſti fideles ſuperfluè numeretur: nempe, quia fide *caret, quæ per dilectionem operetur* [h]. Deplorandæ mentis tenebræ, multo magis, cæcitáſque.

O miſeras [i], ait ille *hominum mentes, ô pectora cæca,*
Qualibus in tenebris vitæ, quantiſque periclis
Degitur hoc æui, quodcumque eſt?
& alius [k]:
Proh ſuperi, quantùm mortalia pectora cæcæ
Noctis habent?

Qui captus oculis corporis eſt, id agnoſcit, & aliena incedit opera: Spiritualiter cæci ſe profitentur videre, *ſicque peccatum eorum manet* [l]. Illud non habituri, hoc eſt, facilè diuina ope depoſituri, ſi cæci eſſent, nimirum ſi ſe quod ſunt, eſſe cognoſcerent. Oculos materiales conſtat quoſdã eruiſſe ſibi, quòd internorum viderentur aciem impedire [m]. Certè quibus vel natura, vel morbus viſum ademit, ſi Deum reſpiciunt, & res ſpirituales, non eſt, quòd cõmune illud formicis munus, culicibus, muſciſque, vehementiùs expetant, ſicut Antonium Didymo narrant dixiſſe [n], cùm ſcientias cæcus vſque ad perfectum didiciſſet [o]: cæcitatem verò ferret cum mœrore. Hac ſolatur Antonij ſententia Hieronymus [p] Caſtrutium, ratione verò ipſa eiuſdem Abigaum [q], & alius nonnullis.

Robertus Olcot [r] ingenioſè, piéque differit de ſpirituali tam multiplici cæcitate, quàm eſt capitale ſeptenario numero comprehenſum peccatũ, & ſuperbiæ figuram quandam vult eſſe, Sauli cæcitatem [s] quam patiebatur, Heli Sacerdotis [t], Inuidiæ: Iræ, Lamech pro ſeta Cain interficientis [u]: cæcitatem Tobiæ [x], peccati acediæ: auaritię, ſecus viam ſedentis mendici cæci [y]: cæci nati, gulæ [z]: denique luxuriæ, Samſonis cæcitatem [a], & Sodomitarum [b].

Infidelitas vendicat peculiariter ſibi nomen cæcitatis: Sed Gentiles cæci dicuntur potiùs, Iudæi cæcati: quoniam illis non ſic affulſit, vt iſtis, lux Scripturarum. Gentiles innuit Eſaias [c], *de tenebris, & caligine oculi cæcorum videbunt.* Rurſus [d]: *Dedi te in fœdus populi, in lucem Gentium, vt aperires oculos cæcorum.* Iudæos idem apertè ſignificat [e]: *Videte viſionem, & nolite cognoſcere: excæca cor populi huius.* Item [f]: *Quis cæcus niſi ſeruus meus? qui vides multa, nõnne cuſtodies?* prætereà [g]: *Educ foras populum cæcum, & oculos habentem.*

Lege de hac Iudæorum cæcitate, vel potiùs excæcatione Auguſtinum [h]. Tandem Iudæi de videntibus cæci, Gentiles de cæcis facti ſunt videntes [i], vt Chriſtum intellexit Chryſoſtomus, & Cyrillus. Quanquam his, qui quam habebãt, abuſi ſunt ſapientia Gentilibus, obſcuratum cor tradit Paulus [k], & non obſcurum dumtaxat.

a Sap. 2. 21.
b Soph. 1. 17.
c Eſa. 59. 10.
d Pſal. 6. 8.
e Epheſ. 4. 18.
f Act. 9.
g Pſal. 18. 9.
h Gal. 5. 6.
Tenebræ & cæcitas ſunt in mundo multiplices.
i 2. de natur. rerum. Lucretius.
k Ouid. 6. Metamorph.
l Ioan. 9. 41.
m vt Democritus apud Gel. lib. 10. c. 17. Cic. Tuſcul. 5. & alijs.
Cæcitas quibus non ſit lugenda
n Ruffin. li. 11. c. 7. Niceph. lib. 9. cap. 17. Hier. epiſt. ad Caſtrutiũ, 33.
o idem Hier. de ſcript. Ecc. in Didymo.
p epiſt. 33. ad ipſum.
q epiſt. 32.
Figura cæcitatis vitiorum quæ fuerint.
r in 1. 2. Sapientiæ lect. 38.
s Act. 9. 8.
t 1. Reg. 3. 2.
u Gen. 4. iuxta quorundam opinionem.
x Tob. 2. 11.
y Luc. 18. 35.
z Ioan. 9. 8.
a Iud. 16. 21.
b Gen. 19. 11.
c cap. 29. 18.
d cap. 42. 7.
e cap. 6. 9.
f cap. 42. 19.
g cap. 43. 8.
Iudæi de videntibus cæci ſunt facti
h lib. 13. cont. Fauſtũ 100.
i Ioan. 9. 39.
k Rom. 1. 21.

Lepidum eſt quod de Harpaſte Seneca [l] commemorat vxoris ſuæ ancilla fatua: Hæc ſubitò deſiit videre, neſciebat eſſe ſe cæcam: pædagogũ rogabat, vt migraret: aiebat domum tenebroſam eſſe. *Hoc quod in illa ridemus*, ait Stoicus philoſophus, *nobis accidere, liqueat tibi. Nemo ſe auarum eſſe intelligit, nemo cupidum: cæci tamen ducem quærunt: nos ſine duce erramus, & dicimus: Non ego ambitioſus ſum, ſed nemo aliter Romæ poteſt viuere, &c.* De ſurdaſtro familiari ſuo Muretus in notis ad Senecam narrat hiſtoriam penitus aſſimilem, qui iam octogenario maior, hoc in ſe vitium non agnoſceret, ſed verè ac ſeriò conquereretur peſſimam conſuetudinem inualuiſſe homines, multò ſubmiſſiùs loqui quàm ſolebant, ita vt videantur vereri, ne intelligantur. Talis cæcitas Laodicenſis [m] Epiſcopi tepidi, dicentis *ſe diuitem, & locupletatum, & nullius indigentem, & neſcientis quia miſer eſſet, & miſerabilis, & pauper, & cæcus, & nudus.* Poſtremò, qui fratrem non diligit, deſpicit: oculos auertit, aut etiam claudit, & ſe ſimulat cæcum, & quod vulgus dicere ſolet, pingueſcunt, ſeu craſſeſcunt ei oculi. De ſpirituali, ac optabili cæcitate legat qui cupit, Paulinum [n].

Verſ. 12.] Scribo vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius.

INſtituit ætates ſingulas (quod quodam fecit modo Petrus [o], & Paulus [p]) eadem opera gratulans illis de bonis, quæ acceperunt. Sed & hac ætate varia variam denotat diſpoſitionem, progreſſúmque illorum, quibus ſcribit, vt notant Clemens Alexandrinus, & Oecumenius, nempe vt placet Caietano, & Catharino Incipientium, Proficientium, Perfectorum. Nec obſtat nomen infantum, vt Catharinus obiicit, negans eſſe de ætatibus dictum ſermonem: quid enim ſibi velit, poſtea declarabitur. Illa tamen Origenis [q] quoque ſententia eſt, negantis vllum de contrario dubium eſſe poſſe. Sed Auguſtinus eoſdem docet ætatum trium nominibus appellari: vt filij dicantur, quia naſcuntur: patres, quia Chriſtum, qui eſt principium [r], & antiquus dierum [ſ] agnoſcunt: adoleſcentes, ſiue iuuenes, quia fortes ſunt.

Filioli.] Τεκνία. Quidam codices Παιδία: vtrumque ſynonymum eſt. Hoc loco nomen ætatis eſt, non vt ſuperiùs, & inferiùs quoque tenerioris amoris. Vnde non placet quod ait Lyranus, & Carthuſianus, eſſe filiolos, quos Ioannes ipſe baptizauerit. Potiùs concedam quod paulo antè innui, docétque Carthuſianus, filiolos dici eos, qui ſint in fide recentes, tenelli, ac velut pueri, atque ſic Hugo loquitur, neophyti, vt Auguſtinus, ac Beda, per Baptiſmum renati in nouam vitam. Ætatum hîc diſtinctionem non ponam, de qua dixi alibi. Lege Ambroſium [t], & Auguſtinum [u], præter alios. Idem Origenes attendit hîc diuerſa tempora ingreſſus in Eccleſiam: quemadmodum & doctor eius Clemens Alexandrinus in cõmentario, diuerſum in religione Chriſtiana progreſſum.

Quoniam remittuntur vobis peccata.] Prima, neceſſaria, minima veræ iuſtitiæ ratio, vt ſint remiſſa peccata: quem primus ex Sacramentis Baptiſmus operatur effectum: & ſi opus poſtea ſit, etiam pœnitentia. Ab eo quod minus perfectum eſt, denominãtur *filioli*, ac neophyti, & incipientiũ gradus, licet ſanctificante gratia præditi ſint.

l epiſt. 51.
Laodicenſis epiſcopi cæcitas.
m Apoc. 3. 15. 16. 17.
n ep. 4. ad Seuerum ante medium.
o 1. ep. 5. 1. 5.
p 1. Tim. 5. 1. & ſeq. Tit. 2. 2. & ſeq.
Tres hominum ætates docet Paulus, & quæ ſint illæ.
q Prologo in Cantica.
r Ioan. 1. 1. c. 8. 25.
ſ Dan. 7. 9.
Filioli quinam hic dicantur.
t ep. 39. edit. vete.
u lib. 83. qq. q. 58.
Remiſſio peccatorum prima eſt iuſtitiæ ratio.

Si posset puer gloriari, non alia re posset, nisi quia natus est. Caietanus hic hos incipientes dicit ambulare in luce, vt eorum studium ad remissionem consequendam peccatorum annitatur. Catharinus remitti peccata, quæ ab iisdem incipientibus continuò admittuntur in imperfectione sua, nec ea ponderant, quòd nondum norint Dominum suum. Hæ expositiones duæ supponunt istos incipientes nondum assecutos gratiam iustificãtem: quod repugnant aliis. & esse, vel ambulare in luce apud Ioannem, non iustificatis non conuenit, saltem opinione Caietani, qui idem vult esse ac habere societatem cum Deo, & Christo. De iustis vera quoque sententia, quòd remittuntur eis peccata, nempe leuia, quo forsitan modo Catharinus intellexit. Tempus autem præsens indicat paratam semper, & pro his, & pro grauioribus remissionem.

Quæ sit vis verbi remittendi, vt de peccatis dicitur, alibi docuimus: à debitis condonãdis, aut à vinculis relaxatis peti formula videtur.

Remissio peccatorum nõ significat semper condonationem, sed tabem.

Aliquando remissio peccatorum, seu delictorum non significat condonationem, sed tabem, & corruptionem, ob quam venit medicus Christus. Sic epist. ad Romanos [a]: *Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum: διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων,* &c.

a cap. 3. 25.

Propter nomen eius.] Loquitur flagrans Ioannes amore Christi de Christo tanquam de valdè noto: notans eum pronominibus tertiæ personæ, non designans nisi admodum rarò, nomine proprio. Rectè autem remissio propter nomẽ Christi facta dicitur, ne quis abeat in partes, vel factiones, asserens se aut [b] Pauli, aut Cephæ, aut Apollo, aut etiam Ioannis, vt hoc obseruat loco Augustinus, se ipsum exempli quoque vice poneos, & Donatum.

Ioannes loquitur de Christo tanquam de valdè noto.

b 1. Cor. 13.

Nomen.] Inuocatio nominis est, auctoritas potestásque & gloria, sicut aliàs crebrò meminimus. Thomas Anglicus putatus Aquinas, ait indicari baptismum solitum primo Ecclesiæ sæculo conferri in nomine Christi inuocati: qua de re diximus in Apostolicis Actibus [c]. Commodè hic subintelligendũ cum Hugone; sicut & in sequentibus monitis, vt *Deum diligant:* Proximúmque, *vt Dei seruent mandata:* vt se gratos Deo præbeant, quod istos maximè facere decet recens è peccatis extractos, & in viam salutis traductos, dum videlicet recentior præteriti memoria periculi, & accepti grauitas beneficij. Cùm Ioannes etiam pueris ætate carentibus scribere dignetur; monemur de formãda bene pueritia, *quæ ad malum prona est* [d]; & quia *colligatam habet in corde stultitiam* [e]; *virga disciplinæ diligentique cura fugandam hãc ab iis esse.* Meminerat forsitan Ioannes, talem ætatem amplexatum esse [f]: vetuisse ne quis tales scandalizaret [g]. Celebris etiam eiusdem Ioannis sollicitudo in adolescentis Episcopi cuidã commendanda cura, & exigenda [h].

c Act. 2. 38.

d Gen 8. 21.
e Prou. 22. 15.

f Mar. 10. 16.
g Matth. 18. 6.

h Hist. Eccle.

Vers. 13.] Scribo vobis patres, quoniam cognouistis eum, qui ab initio est. Scribo vobis adolescentes, quoniam vicistis malignum.

PAtres intelliguntur ætate quidem maturi, sed moribus, sapientiáque præsertim, quorum est alios generare spiritualiter, siue diuinis Sacramentis, siue doctrinis. Idcirco tribuitur istis cognitio Christi, quem solet Ioannes circumloqui per *eum, qui ab initio est, fuitve,* vt huius epistolæ vidimus exordio. Idacius [i] tamen explicat de Patre. Cognitio verò haud paulò debet esse maior, nempe in morem sapientis contemplationis, quæ perfectorum est, ac veluti fœcundorũ, quoniam simplex, qualis fidei subest, necessaria est etiam filiolis, id est, neophytis, & quibuscumque Christianis. Propria laus ætate grandiorũ scientia, & sapientia: sed in hoc gloriandum solidè, scire, & nosse Deum [k].

Patres quinam sint intelligendi.

i contra Varimadum.

Latè patet patris nomen pro quolibet, qui sit ætate, loco, potestate, auctoritate superior, vt pro domino quoque famulorum respectu: quemadmodum parentes minùs quidem propriè, sed latiore tamen notione Galli, Itali, Hispani quosuis cognatos nominant: immò Latinorum Ecclesiasticorum antiquissimus Tertullianus [l]: Idem obseruat Auctor Calepini in Lampridio, & Iulio Capitolino. Eòdem referri potest quod Rex Gallorum principem virum appellat *mon cousin*: Hispanorum, *mi primo.*

k Iere. 9. 24.
Patris nomen latè patet.

l lib. ad Martyres. cap. 2. & lib. de carne Christi.

Scribo.] Græci quidam codices in Testamento Græco nouo Roberti Stephani ad marginem notati habent ἔγραψα, *scripsi.*

Scribo vobis patres.] Ætates nostras Augustinus tropologicè disputat in libro de vera religione [m]: Primam ætatem spiritualem ait esse in vberibus vtilis historiæ, quæ nutrit exemplis: secundam iam obliuiscentem humana, & ad diuina tendentem, nec iam contentam auctoritatis humanæ sinu, sed ad summam incommutabilem lucem legémve passibus rationis innixam: tertiam iam fidentiorem, & carnalem appetitum rationis robore maritantem, gaudentémque intrinsecus in quadam dulcedine coniugali, cùm anima menti copulatur, & velamento pudoris obnubitur, vt iam rectè viuere non cogatur: sed etiamsi omnes concedant, peccare non libeat: quartam iam id ipsum multo firmiùs ordinatiúsque facientem, & emicantem in virum perfectum, atque aptam & idoneam omnibus etiam persecutionibus, & mũdi huius tempestatibus ac fluctibus sustinendis, atque frangendis: quintam pacatam atque ex omni parte tranquillam, viuentem in opibus & abundantia incommutabilis regni, summæ atque ineffabilis Sapientiæ: sextam omnimodæ mutationis in æternam vitam, & vsque ad totam obliuionem vitæ temporalis transeũtem in perfectam formam, quæ facta est ad imaginem & similitudinem Dei; septima enim iam, in qua quies æterna est, & nullis ætatibus distinguenda beatitudo perpetua. Non potui mihi temperare, quin, quod minimè soleo, paulo longiorem aliorum hic insererem alienam orationem, propter eximiam ætatum hominis descriptionem spiritualem.

m cap. 26.

Scribo vobis patres.] Augustinus [n], per patres intelligit, mysticè videlicet, eos, qui ex senibus Isaac parentibus gignuntur secundum spiritum, hoc est, credentes, & ad nouum testamentũ pertinentes, quorum fides ac prædestinatio est antiqua. Eundem lege in Esaiam [o].

n in c. 4. epist. ad Gal.

o In cap. 51.

Scribo vobis adolescentes, quoniam vicistis malignũ.] Adolescentes corpore robusti, & militiæ apti, designant strenuè pugnantes, & victoriam de aduersario Diabolo reportantes, quos & proficientes nominamus.

Actis pugna cum hoste maligno, & astuto,

Cum hoste ma-

qui

qui præferuida quoque abutatur adolefcentis ipſius concupiſcentia contra ipſam. *Mendax, & mendacij pater eſt* [a], *nec in veritate ſtetit.* Non omniũ eſt cognoſcere *Satanæ cogitationes* [b], *τὰ νοήματα*, *& altitudinem eius* [c], *τὰ βάθη, alta, & profunda*, *inſidias* [d], & *methodos*, *τὰς μεθοδείας*. Calliſſimus calliſſimum induit ſerpentem [e], vt ſapientia præditos parentes noſtros falleret, varióque conſilio priorem adortus eſt fœminam.

Fraudes Diaboli detegit inter alios Gregorius [f]. Ipſa nomina Dæmonis, ac Dæmonij, Diaboli, Satanæ, de quibus egi aliàs, malignos dolos, ac fraudulentum animum præ ſe ferunt. Maximè id ſignificat vox *maligni*, *τοῦ πονηροῦ*. Vnde Paulus *colluctationem nobis dixit eſſe contra ſpiritualia nequitiæ*, *τῆς πονηρίας*, id eſt, *ſpirituales nequitias* [g]. Vocatur prætetea nomine Hebraico numeri pluralis בהמות *Behemoth* [h], ob varios beſtiarũ quos comprehendit, ac exercet actus, quaſi appelles Hydram Lerneam ſeptem, vel octo, vel quinquaginta [i], vel nonaginta [k] capitum: aut magis propheticè, quàm poeticè, quaſi *draco* ille ſit, *habens capita ſeptem, & cornua decem* [l], & *Beſtia ſimilis pardo, & vrſo, cuius os vt leonis* [m] &c. *corpus quaſi ſcuta fuſilia compactum ſquamis ſe prementibus* [n]. Draconem hunc formauit Deus ad illudendum nobis [o], vt exponit Hieronymus, vel vt ei illuderetur à nobis poſt paſſionem præcipuè Chriſti, vt placet Auguſtino, & aliis [p]. Res eadem ſignificatur per *colubrum tortuoſum* [q]: per *ſerpentem item tortuoſum, ac vectem* [r], qui, vt ait Baſilius [s], multas ſpiras facit, & inuolucra in itinere, ſicut & *inuolutæ ſunt ſemitæ greſſuum eorum* [t], & *ambulat in circuitu* [u]. Magnum decus, gloria ſingularis Chriſto, quòd puſillus grex vincat, inexperti adoleſcẽtes, ac paruuli ſagittis imbellibus tantam Belluam confodiant, lege Caſſianum [x]. Idem præterea benè monet [y], non ſine ſuo labore Dæmonem confligere nobiſcum. Teſtimonia ſcripturarum quæ citat, id comprobant. Sufficit nunc præſens vincendi verbum: nam ſine pugna non eſt victoria.

Adoleſcentes.] *Νεανίσκοι*, Aliter *Νεανίαι*. His de vocabulis diſputatum in Actibus Apoſtolicis [z], cùm de Saulo, qui appellatur adoleſcens. Adoleſcentes iidem ſunt, qui poſtea iuuenes, eadem Græca voce *νεανίσκοι*. Hos Pollux in quarta cẽſet annorũ hebdomade, id eſt, ab anno vigeſimo primo ad vigeſimum octauum: licèt alij aliter. Ætatem bello idoneam Ioannes indicare voluit, qualis iuuentus, & virilis ætas: Vnde apud Poëtam [a] *Romana iuuentus*, pro iuuenum bellatorum multitudine ex Romanis. Porrò quod alicubi ſcribit Hieronymus [b], hoc loco ſenes poni poſt adoleſcentes, equidem non video.

Viciſtis malignum.] Gloſſa ordinaria putat alludi ad turpiſſimum, periculoſiſſimúmque tormẽti genus, vt traherentur adoleſcentes ad lupanar, ſed viriliter reſiſtendo vincerent. Difficile eſt probare de ætate Ioannis: poſtea non defuerunt exempla, quorum meminere tum Martyrologia, tum Eccleſiaſticæ hiſtoriæ Lege Baronium [c]: in Martyrologio [d] autem illuſtre adoleſcentis ex ſexu maſculo factum extat, de quo Hieronymus [e].

Quod in præterito dicit, *viciſtis*, indicat vel nonnullas iam ab ipſis partas victorias, vel Chriſtum, in quo omnes vicerunt; vel tantas ſuppeditatas vires, vt per ſolos nos ſtet, ſi non vicerimus. Sic fiducia plenus, & opportunitatem nactus Lucullus ipſo pugnæ principio contra Tigranis, ac Mithridatis copias, exclamauit, *vicimus* [f], multo certiore, & ſecundiore Angeli epinicio *pacem decantauerunt gloriam, & triumphũ Chriſto recens nato* [g]. Magnum incitamentum, ne qui vicit, vinci ſe ſinat. De voce maligni lege quæ notantur capite quinto. Vertitur etiam nunc per nomen *mali* [h], nunc *nequam* [i], nunc *nequiſſimi* [k].

Vigno ænis eſt pugna adoleſcentibus.
a Ioan. 8. 44.
b 2. Cor. 2. 11.
c Apoc. 2. 24.
d Epheſ. 6. 11.
e Gen. 3. 1.
f Hom. 29 in Ezech longè poſt med.
g Eph. vlt. 12.
h Iob 40 10. *Diabolus cur Hebraicè* בהמות *behemoth, dicatur.*
i tot numerat Alcæus.
k tot numerat Simonides.
l Apoc. 12. 3.
m infra 13. 2.
n Iob 41. 6.
o Pſa. 103. 26.
p in eundem Pſalmum.
q Iob 26. 13.
r Eſa. 27. 1.
ſ in Pſal. 32.
t Iob 6. 18.
u Pſal. 11. 9.
x collat. 7. c. 23. collat 8. c. 18. & 19.
y coll 7. c 22. *Dæmon non ſine ſuo labore confligit nobiſcum.*
z cap. 7. 57.
a Virgil.
b in Eſa. c. 3.
c in Notis 21. Ianuar. & 3. Sep.
d 28. Auguſt.
e in Paula.

Verſ. 14.] **Scribo vobis, infantes, quoniam cognouiſtis Patrem. Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes eſtis, & verbũ Dei manet in vobis, & viciſtis malignum.**

Latini quidam, Græcique codices legunt in primo membro *ſcripſi*, *Ἔγραψα*. Pro infantibus Græcè eſt *παιδία*: ſicut & verſu duodecimo quidam legebant pro *τεκνία*, nomine ſynonymo. Auguſtinus vertit *pueri*: Hieronymus prætetea in tranſlatione Prologi Origenis in cantica, vbi, haud ſanè parum diuerſo modo ſic legimus locum totum: *Scripſi vobis pueri, quoniam cognouiſtis patrem. Scripſi vobis patres, quoniam cognouiſtis eum, qui ab initio eſt. Scripſi vobis iuuenes, quoniam fortes eſtis, & per Verbum Dei, quod manet in cælo, viciſtis malignum.*

Quocirca dicto verſu 12. & iſto videtur oratio eoſdem ſpectare, non ibi genericè cunctos dulciùs compellatos, hîc propriè corpore puſillos, & loquendo tropologicè ad pugnam adhuc ineptos ſpiritualem. Non ſemper interpres infantum voce ætatulam illam intelligit quæ fari nequit. Exempli cauſa. In libro Iob [l]. *Infantes eorum exultant luſibus.* Vbi Græcè eſt *παιδία*. Non ſaltarent, qui loqui non poſſunt. Satis eſt, ſi ſint infra adoleſcentiam. Sic quidam quoque vates Alexandrum blandè ſalutans [m], ſed barbarè poſtremam litteram inflectens, ac pronuntians pro *παιδίον*, *παιδίος*, in cauſa fuit, vt ſe Ioue crederet ſatum, Deique nominare filium inciperet.

Quoniam cognouiſtis Patrem.] Videtur denotari habitudo, atque relatio, vt qui ſunt adhuc ætatis minoris, patrem cognoſcant, ea eóque toti pendeant ſpiritualem ſpiritualiter regenerati per Baptiſmum. Pueri primùm omnes viros patres appellant, ait philoſophus [n]: & fœminas, matres, poſteriùs determinant horum vtrumque. Itaque pater nunc eſſentialiter ſumitur, non notionaliter, vt excepto Caietano, plures explicant. Non etiam peculiariter Chriſtum (vt Gulielmum Eſtium velle poſtea vidi) quamuis pater dici poſſit, quatenus per fidem ex eo renaſcimur. At non ſolemus eum patris nomine appellare: quamuis ſi rectè intelligamus, poſſimus. Nec ideo tamen diffitemur exigendam à quibuſuis Baptiſmi candidatis, qui rationis vſum habẽt, nonnullam fidem Trinitatis. Incipientium vita, inquit Catharinus, eſt eſſe quodammodo ſub Patre, qui blanditiis, & paternis foueat complexibus, prohibens tantiſper duriores tentationes: poſtea vt creſcant, ac pleniùs erudiantur, tradat Filio: demum hic Spiritui ſancto magis magiſque perficiendus.

Scribo vobis iuuenes.] Nonnulli Græci libri ante hæc illa inſerunt; *Ἔγραψα ὑμῖν πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς*, quod decimotertio verſu totidem verbis præceſſit in omni editione. Syra autem hoc loco hoc etiam repetit. Sed Græcè eſt aoriſtus *ἔγραψα*, & eſt in nonnullis Latinis libris *ſcripſi*. Ea Auctoribus Latinis agnouit ean-

f Plutar. in Lucullo.
g Luc. 2. 14.
h Matt. 6. 13.
i c. 13. 38.
k Epheſ. 6. 16.
Infans non ſemper eũ indicat, qui fari nequit.
l cap. 21. 11.
m Plutar. in Alex. Euſtathius in Dionyſium de ſitu orbis. Zonaras tom. 2. & alij.
n 1. Phyſ. c. 4. *Pueri vocant omnes viros patres, & omnes fœminas matres.*

dem

dem sententiam præter Augustinum, Bedam, Thomam, Oecumenium, Origenem quoque, citato priùs loco, Hugo, qoi eut id repetatur, atque de adolescétibus, sicut de iuuenibus, dat causam, vt Dei dilectio melius insigatur eorum memoriæ: ne, si præmittant, grauiùs puniantur; quod in infantibus non est metuendum, qui rationis non sunt vsu adeò præditi. Augustinus. vt se meminerint patres, nec tanto desint officio. Caietanus: vt omnes magni faciant tantam dignitatem patrum, cùm tanti videtur à Ioanne fieri. Catharinus contendit aduersus aliquos, has repetitiones non esse superfluas, vel adiectas, videlicet ad iuuenes, infantes, senes. Vatablus tetinet eadem verba, quæ reperi etiam in vno manuscripto Bibliothecæ nostræ Romanæ, & de alio testatur Lucas Brugensis [a], necnon de editione Lugdunensi 1514. Sequenda nobis correctio Sextiana Bibliorum, in quibus hæc omittuntur.

Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes estis.] Proprium hoc epithetum iuuenum, & victorum. Iidem verò iuuenes, qui priùs vocati sunt adolescentes, nam vtrobique *neaniskoi* dicuntur. Sunt autem *ischyroi*, qui valent viribus, tametsi fortassis non ipsa sint fortitudinis virtute prædita. Ipsæ corporis vires animum corroborare possunt.

Et verbum Dei manet in vobis.] Perseueratis in diuini præcepti custodia: Mauendi namque verbo significatur perseuerantia, quæ fortiter pugnantibus est necessaria. Potest quoque *Verbum Dei* accipi pro Scriptura sacra, vel prædicatione, singulatis ambobus vis ad armandum pectus. *Ego dabo vobis* [b] *os, & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnes aduersarij vestri.* Postremò virtus omnia nobis ab increato Verbo, quod incarnatum præluxit exemplo, & animanit documento. Hæc si hærent in animo, si conseruamus horum memoriam, fortes efficimur. Sed & constantia in fide potest exponi, cui victoriá tribuit postea Ioannes in hac ipsa epistola [c]: & in qua Petrus aduersario diabolo resistendum fortiter monet.

Et vicistis malignum.] Retuli antea ex Origene [d], quem Latinum fecit Hieronymus, hæc istorum cum prioribus verbis interpretationem, & *per verbum Dei, quod manet in cœlo, & vicistis malignũ.* Sed textui non congruit.

Vers. 15.]Nolite diligere mundum, neque ea, quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo.

Qvod scribat omni fidelium ætati nunc aperit: cùmque ad fraternam cum primis dilectionem hortari velit, illaiũ remouet amorem rerum, quæ isti caritati repugnãt, vel impedimento sunt. Caritati diuinæ aduersantur duo potissimùm, odiũ proximi, de quo dictũ pridẽ; immodicus eiusdem amor, qui nimio amore mundi, totúmve quæ sunt in eo, potest intelligi. Optima quoque vincendi malignũ ratio, & vires in eum exercendi, exuere rerum earum amorem, quibus ille eos armia aduersus nos ipsos pugnat, & de propinquo ferit. Igitur priusquam æterni amoris semina proferat, amorum secularium spinas Ioannes eradicat, inquit Gregorius [e]. Cohibendus his immorandi nimius appetitus, amici, necessariique non sine modo diligendi: vitandi impij, diuitiæ, voluptates, honores: commoda reliqua temperanter vsurpanda: primarius affectuum amor, primariæ dicandus rei, nimirum Deo. Secundum Deum, & pro Deo fas tantùm alia diligere.

Ambrosius [f] videtur sentire caueri venerationem, cultúmque aduersus hæc eleméta, simul etiam approbationem errorum, qoos humana adinuenit traditio. Non dissimilis hunc tractantis locum sensus Auctoris de sexdecim Abusionum gradibus [g]. Labor esset non pœnitendus, laboriosiorem, vt Augustinus [h] loquitur, huius ostendere laborem mundi, quàm Dei: & nulli non paradoxum est, virtutem faciliorem esse, quàm vitium; ac proinde amorem ad illam quàm ad hoc proniorem. Argumentatur egregiè Cyprianus [i]: *Porrò cum mundum oderit Christianum, quid amas eũ, qui te odit, & non magis sequeris Christum qui te & redemit, & diligit? Ioannes in epistola sua clamat, & loquitur, & ne carnalia desideria sectantes mundum diligamus, hortatur: Nolite diligere mundum, &c.* Augustinus [k] exultat ac veluti saltat ad hoc quod ipse vocat canticum, & saltantes inducit piscatores, immò senatores, atque Cyprianum.

Non est charitas Patris in eo.] Contrarij sunt Amor mundi, & Dei: non capit cor nostrum duos adeo compugnantes, *angustum, artiúmque stratum, & pallium, duos non capit* [l]: *nec idoneus quis duobus dominis seruire* [m]: *nec iisdem oculis terram simul aspicere, cœlúmque possunt* [n]: Amari Deus debet, & homo, qui cum Deo semper manere valet, non hæ res quæ transeunt [o]. Liberauit nos Pater *per Filium suum de hoc seculo nequam*: flagitiũ ergo maximum id amare, & cùm sit in libertatem assertus filiorum, Patrem denuo cœlestem deserere pro turpis ac vilia rei amore. Charitatem Patri attribuit quoque Paulus [p], quéadmodum gratiam Christo, Spiritui sancto communicationem. *Sic enim Deus dilexit mundum* (Pater proculdubio) *vt Filiũ suum vnigenitum daret* [q]. Naturalis & vnigenitus Filius fecit voluntatem Patris, quantò magis eam facere conuenit adoptione sua filium, natura seruum? Insinuat hanc rationem idem Cyprianus [r], monens vt amemus id quod pater est: timeamus, quod Deus est. Lenis quidem oratio, sed intelligenti plena magno aculeo. vt filius esse desinat, vt hæreditatis priuetur iure, vt abiiciatur iutet vilissima Diaboli mancipia: vt præuaricator, ac perduellis flagitiosus habeatur. Audi alterum Apostolum [f] rem acerbiore sermone exaggerantem, & cum quadam indignatione: *Adulteri, nescitis quia amicitia huius mundi inimica est Dei? Quicumque ergo voluerit amicus esse seculi huius, inimicus Dei constituitur.* Vt autem intelligamus quàm displiceat Deo mundi amor [t]: *An putatis (ait) quia inaniter Scriptura dicat: Ad inuidiam concupiscit Spiritus qui habitat in vobis?* id est, quanto ardeat Deus per gratiam in vobis habitans, vestri zelo, quem nominãt sacræ Scripturæ [u] *zelotem*, & *æmulatorem* [x], ac testantur *alteri gloriam suam nolle dare* [y], vel quàm crebrò Spiritus humani nostri ad omne vitium proclinitatem propter cõmercium carnis arguat, damnétque, vtpote quæ duellat, & longiùs ab amore Dei nos separet. Ne verò quispiam causetur difficultatem negotij, *maiorem autem*, subdit, *dat gratiam*, qoa quod imbecillitas naturæ vitium præstare non potest, recreata diuino auxilio, exequi promptè, suauitérque valeat. Vt pianam cum mundo dirimeret amicitiã,

[a] in notis.
Manendi verbo significatur perseuerantia.
[b] Luc. 21. 15.
Virtus omnis est ab increato Verbo.
[c] c. 5. 4.
[d] Prologo in cantica.
Caritati diuinæ sunt aduersantur & quæ illa.
[e] 18. Moral. 8 vel 6.
Amici necessarij non sine modo diligendi.
[f] in c. 2. ep. ad Coloss.
[g] gradu 7. apud August. tom. 9.
[h] lib. 6 de musica. c. 4.
Virtutem faciliorem esse quàm vitium non est paradoxum.
[i] de mortalitate.
[k] serm. 115. de diuersis. cap. 6. & 7.
Amor mundi, & Dei sunt contrarij.
[l] Esa. 28. 20.
[m] Matt. 6. 24.
[n] August. lib. de 12. Abusion.
[o] Gal. 1. 4.
[p] 2 Cor. vlt. 13.
[q] Ioan. 3. 16.
[r] de orat. Dom.
Timeamus in Deo quod Deus est, amemus quod Pater.
[f] Iaco. 4. 4.
[t] vers. 5.
[u] Exod. 20. 5. c. 34. 14.
[x] Ioelis 2. 18. Zachar. 1. 14.
[y] Esaiæ 42. 8. c. 48. 11.

venit Christus, vt Iacobum enarrans obseruat Didymus, & gladium, bellum, diuisionem, seu separationem ignémque attulit [a], pacem autem non eam, quam se mundus amanti dat. Denique attendens ad hanc sententiam totam Esaias [b] Abbas, mundum quærenti quid sit, describit hoc pacto: *Mundus est animi ad peccata distractio: mundus est, cùm ea, quæ naturæ contraria sunt, sequimur: mundus est, cùm carnis voluptates implemus: mundus est, cùm arbitramur, diu nos in hoc seculo permansuros: mundus est, cùm maiorem corporis, quàm animæ curam gerimus: mundus est, cùm iis quæ caduca sunt, gloriamur. Non ex meipso ista confingo, ita loquimur; Nolite diligere mundum*, &c. sic ille.

a Matt. 10. 34. Luc. 12. 51.
b Orat. 21. tom. 1. Bibl. Patrum.
Mūdus quid sit.

At Augustinus locum [c] totum legens aliter: *Si quis dilexerit mundum, non est Spiritus Patris in illo:* colligit Spiritum sanctum esse Patris, sicut & quod sit Filij, aliis ex verbis Pauli: *Quisquis autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius* [d]. Nullum reperio, qui pro charitate hîc legat Spiritū: Charitas verò licèt attribuatur Spiritui sancto, de Deo tamen dicitur inferius [e] absolutè, sicut & alio loco de quo meminimus. Nicol. Tolentinas istius sententiæ vi cùm de illa concionantem ex Eremitanis, qui regulam Augustini profitentur audiuisset, permotus ilicò est ad idem amplectendum religiosæ genus vitæ. Veteres vocasse mundum malorum congeriem: terram improbitatis prouinciam, testis Rhodiginus [f]. Legatur Cassianus [g], Augustinus [h], Ferrandus [i].

c tractat. 9. in Euang. Ioan.
d Rom. 8. 9.
e cap. 4. 8. c. 2. Cor. vlt. 11.
f lib. 1. c. 2.
g Coll. 23. c. 8.
h 6. musicæ. ca. 14.
i in prin. lib. sui.

Vers. 16.] Quoniam omne, quod est in mūdo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ: quę non est ex Patre, sed ex mundo est.

VEhemens argumentum ad abstrahendum ab amore mundi, in quo nihil in pretio sit præter obiecta titillantia, & recreantia partē animæ concupiscibilem, præter externa fortunę bona, quibus oculi capiuntur, & cum suauitate detinentur: præter fastum, ambitúmque honorum, dignitatúmque, proprium vani pabulum rationalis, tametsi ratione abutentis, appetitus. Voluptuosi, auari, ambitiosi designantur. Triplex appetitus, concupiscibilis, irascibilis, rationalis. immoderatus, licet hunc assignent quidam membro secundo, quò denotetur sciendi, cuius porta præsertim visus, curiositas.

Ad extrahendū nos ab amore mundi, quid valeat.

Ex interpretibus accuratior est hîc Carthusianus, vt doceat varias partitiones, & ceu radices capitáque vitiorum: tria verò membra ista demonstrat in casu primorum parentum. Fecit hoc prior Beda, & totidem Satanam contra Christum machinas admouisse, quando tentauit illum [k]. Hac in re præiuit Augustinus. Et priorem de primis parentibus comparationem tradit Auctor de salutaribus documentis [l], eóque respicere Ioannem voluisse. Prosper eodem modo de Triplici tentatione primorum parentum, vt concupiscētia carnis, ligni gustus fuerit: Oculorum, promissio de aperiendis oculis: superbia vitæ, quòd forent sicut Dij. Bernardus [m] comparat eum triplici turma Chaldæorum [n], eisque tres turmas Iacob opponit [o], mortificationis carnis, compūctionis, lachrymarúmque, caritatis, ac rectæ intentionis [p]: item, amorem, quem à Petro Christus exegit ter [q]: *nec non qui sit ex toto corde, ex tota anima, ex tota virtute* [r], affectuosus, prudens, fortis.

k Matt. 4.
l cap. 13. tom. 4. Augustin. *Tentatio primorum parentum hæc tria genera quomodo complexa sit.*
m serm. 2. in oct. Paschæ.
n Iob. 1. 17.
o Gen. 32. 7. 8.
p serm. de diligendo Deo.
q Ioan. 21. 15. 16. 17.
r Deuter. 6. 5. Matth. 22. 37.

Alij paleam, lutum, fornacem Ægyptiacā [s], tres illos morbos laqueósve captiuati in lege peccati tropologicè accipiūt. Quidam paupertatem, esuriem, lacrymas apud Lucam [t] commendatas à Christo tamquam remedia contra intrinseca hęc tria mala interpretantur, necnon ieiunium, eleemosynam, siue misericordiam, orationem, de quibus Matthæus [u], sobrietatem, iustitiam, pietatem, quas nominat Paulus [x]. Adi & Petrum Blesensem [y] variè eadem inter se conferentem. Appellare possis triplex aureum pomum quo Hippomenes Atalantem retardauit in cursu.

s Exo. 5.
t cap. 6. 20. & seq.
u cap. 6.
x Tit. 2. 12.
y serm. 44. & 46.

In aureo vitulo exaltato & adorato [z] typicè vitia hæc tria quidam obseruant: quia vitulus vt animal petulans denotat concupiscētiam carnis; vt aureus concupiscentiam oculorū, sumendo hāc pro auaritia; vt exaltatus superbiam vitę. Tres itē lanceæ, quas infixit Ioab in cor Absalom [a], designare possunt eadē vitia, quæ diabolus infigit in cor diligentis mundum, quęque in eo sunt. Pręter indicata aduersus tantum hoc triplex malum remedia, vsurpant hi qui mundum relinquunt, tria vota castitatis, paupertatis, obedientiæ. Zeno Veronensis [b] his auctoribus ait concipi, his ducibus geri, his ministris impleri, quicquid quotidie concupiscentia, ambitione, auaritia ardet in sæculo.

z Exod. 32. 1. & seq.
a 2. Reg. 18. 14.
b serm. 1. in Ps. 130. de humil.

Quæ postrema numeratur superbia vitæ, periculosior. *Ideo enim habere aliquid homines, & vltra quam necesse est concupiscunt*, ait Gregorius [c], *videlicet per carnis, & oculorum concupiscentiam, vt habendo superbiant, & quia hoc alius non habet se in cogitationibus extollant.* Quamquam non pauci consistunt in duobus primis, in imis defixi, non admodum curantes altiùs procedere: Extat inter sermones ad Fratres in eremo vnus de mundi odio, déque triplici isto malo eius [d] simplex & pius.

Superbia vitæ periculosior est omnibus vitiis.
c Hom. 19 in Ezech.
d est 31. 20. 10. operu August.

Vitandi hæretici, dū hinc argumentantur, omnia opera nostra esse peccata: Catholici quoque, dum probant sine fide, & speciali auxilio nullum fieri posse opus mortale. Nam aut intelligendus locus de mundi amatore, vt est talis: aut in hac rerum vniuersitate esse peccatorum obiecta, vt proinde non creatura, sed amari debeat Creator, veræ, perfectæque felicitatis obiectum.

Hæretici malè interpretantur hunc locum, & quidam Catholici.

Omne quod in mundo est.] De triplici hac in mūdo tentatione disputat Augustinus multis verbis, & accuratè libro de vera religione [e], docens designari amatores voluptatis infimæ, curiosos, superbos: & iisdem tentationibus tribus tentatum à diabolo Christum [f]. Disserit exactè de his idem Augustinus in confessionibus [g]: & in opere solliloquiorum [h] quod ei tribuitur (lego enim [i] ibi Boetij [k] licet nomine tacito sententiam) vbi confert cū his tribus tria illa quæ sunt in Ecclesiastici [l] libro, extollētiam oculorum cum eorundem concupiscentia ventris, concupiscentias & concubitus concupiscentię cum carnis concupiscentia, animum irreuerentem & infrunitum cum superbia vitæ. Præterea ex istis tribus versatur primum in amore immodico rerum, quas recipis in teipsum cuiusmodi est voluptas cibi, potus, Veneris: secundum quas per species à rebus visis: tertium quæ sunt extra te, qualis honor, laus, gloria, opes. Cecinit & de hoc triplici modo Ouid. [m]

e ca. 38. ad fin. lib. & maximè c. 55.
f Matt. 4. 4. & seq.
g c. 10. ad 39.
h cap. 12.
i cap 14.
k 3. de consol. in fine.
l c. 23. 5. 6.
m 10. Metam.

Quod in mundo est.] Verbum esse dicitur de iis aliquando quæ sunt in pretio: vt cùm ait Apostolus [n]: *Elegit (Deus) ea, quæ non sunt, vt ea, quæ sunt destrueret*, nempe quod ante dicit, stulta, infirma, ignobilia, contemptibilia.

n 1. Cor. 1. 27. 28.

Concupiscentia carnis.] Ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς Con-

cupiscentia eum hoc addito,*carnis*,male sonat nunquam tamen sumitur in bonam partem, vt ibi *concupiscit* [a], *& deficit anima mea in atria Domini*: item,*concupiscet rex decorem tuum* [b];rursus *concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas* [c]:De hac duplici notione τῆς ἐπιθυμίας,concupiscentiæ, in vtramque partem admonuit Origenes [d],& Ambrosius [e] in epistolam ad Romanos, vbi per legem dicitur cognitam concupiscentiam [f]. Etsi autem anima concupiscit,carnis tamen dicitur concupiscentia, quando præsertim in iis, quæ spectant ad gustum, tactúmve, qui toti pendent a carne, se gerit intemperanter, vel effrenatiùs indulget quibuslibet sensibus, non eorum referens exercitium ad necessariam, honestámque sustentationem carnis vel scientiæ, ac virtutis comparationem. Hoc sensu fomes quàm patet amplè concupiscentia carnis nominari potest,atque *caro* ipsa dicitur *aduersus spiritum concupiscere,sicut hic aduersus illam* vice versa [g].Quin & ea,quæ nascuntur de carnis concupiscentia,magis spiritualia peccata, recensentur inter perniciosos carnis fructus [h],vt *inimicitiæ,contentiones, secta.* Et Hieronymus [i] concupiscentiæ nomine perturbationes omnes intelligit, quibus mœremus, & gaudemus, timemus, & concupiscimus. Augustinus recitans præsentem locum,subinde desiderium reddit pro concupiscentia: eodem pacto Hieronymus [k]. Denique adeo generale seminarium omnis peccati concupiscentia, vt interdum subeat originalis nomen peccati, quamuis non formaliter,ac propriè, quia deleta penitus originali culpa, manet adhuc, manebitque cum vita.

Concupiscentia ista non est ex Patre, sed ex mundo:tum quia per se dumtaxat est à Deo,quod bonum,& ens est:non verò defectus, inordinatio, morbus, priuatio, ex conditione materiæ consequens:tum quia dictæ inordinationi naturali cōcupiscentiæ remedium dederat Deus iustitiam originalem;qua sublata, per peccatum redit in pristinum statum concupiscentia, id est, naturæ debitam imperfectionem.

Quò pertinent Iacobi verba [l], quòd *neminem Deus tentat,sed tentatur vnusquisque à sua propria concupiscentia abstractus,& illectus.* Lex præterea non concupiscendi, non est à Deo, si ab eodem est concupiscentia. A Deo concedi potest esse,quatenus in pœnam peccati eam retribuit;vt sæpe loqui solet Augustinus, eo ferè modo, quo peccatum vocare nonnunquam peccati pœnam. Denique causam dicere possumus ceu remouentem prohibens.

Concupiscentia oculorum.] Vt membra magis aptè distinguantur, oculorum concupiscentiam debemus accipere pro curioso studio res oculis lustrādi,& inde ad imaginationem, intellectúmque transferendi, alioqui concupiscentia carnis omnes comprehendere sensus potest. *Oculi membra carnis sunt*,inquit Augustinus [m]*fenestra sunt mētis,interior est qui per eas videt; quando cogitatione aliqua absens est, frustra patent.* Pactus est Iob *fœdus cum oculis suis vt ne cogitaret quidem de virgine* [n];maxima namque cognatio est cum mente, ac spirituali appetitu oculorum coniunctio.Subeunt per illos velut fenestras obiecta sensibilia, & ipse animus egreditur, & effundit sese in res externas per concupiscentiam,atque delectationem [o].Tribuit iisdem oculis Ecclesiastes desiderium. Seneca [p] vocat oculos irritamenta vitiorum, ducésque scelerum. De damnis prauarum cogitationum leges multa scitu digna in Commentariis Pinedæ [q] super Iob, vbi prudenter Olympiodorus [r] monet, quæ digna sunt in hac rerum vniuersitate,& laudare,& contemplari honestum esse,vt corporum symmetriam & proportionem, vt cœlorum varias temperationes, vt lapidum splendorem ac nitorem,sed nulla capi nos debere harum rerum cupiditate. Hoc est *fascinatio nugacitatis;qua obscurat bona* [s].

Aliter potest concupiscentia oculorum ad lasciuiam, impudicitiámque referri, vt cùm de Ierusalē sub nomine Oolibæ scribit Ezechiel [t], *insaniuit super eos concupiscentia oculorum suorum*: & quando Christus *mœchatum in corde suo* pronunciat illum, *qui viderit mulierem ad concupiscendum eam* [u]. Sed hoc pacto non differt ista concupiscētia oculorum à concupiscentia carnis.Modus alius probabilior est,vt sumatur oculorum concupiscentia pro auaritia,cuius expositionis Aquinas [x], meminit,placuitque Caietano [y], Estio [z], Iansenio [a].Quo sensu sapiens negat *satiari oculos diuitiis* [b]: & alius [c] vocat *insatiabilem oculum cupidi,qui non satietur, donec consumat animam suam*: rursum idem,cuius prior sententia est [d],*infernum & perditionem ait nunquam impleri: similiter & oculos hominum insatiabiles esse.*Prima expositio nihilominus de veritate Augustini est hic & alibi [e], hic verò etiam Bedæ,Hesselij,& aliorum,nec displicet Aquinati [f] simul cum alia de libidinoso aspectu.

Superbia vitæ.]Cyprianus,& Augustinus ambitionem seculi vocare solent.Bernardus [g] quoque, licet etiam ambitionem Spiritus:Hieronymus [h], superbiam vitæ huius; Syrus interpres fastum mundi:Græcè dicitur ἀλαζονεία τοῦ βίου,id est,*ostentatio,iactantia,gloriatio, vendicatio, suipsius prædicatio, arrogantia supra quam præstare possis,pollicitatio,vendicatio laudis alienæ.* Proprium epithetum pauonis, ταὼς ἀλαζών.nam

Laudatas ostentat auis Iunonia pennas [i].Vatablus fastum & iactationem exponit rerum,quæ ad victum, vitámque spectant. Intelligunt quidam [k] dici superbiam vitæ,quod pro honore, gloriáque & laude vitam ipsam profundimus, & mori malumus, quàm hoc priuari bono. *Bonum est mihi, ait Paulus* [l], (Sed non agens de vitioso, vanóve gloriæ appetitu)magis *mori,quam vt gloriam meam quis euacuet.*Alij [m] quia maneat semper,nūquámque deficiat,semper viuat,vigeátque,*semper ascendat* [n],super eat,crescátque. Hoc sane ingenium superbiæ non deprimi, non eôdem consistere gradu: innasci nobiscum, nec nos dum superfumus,penitus deserere. Superbus describit seipsū apud Senecam [o].

Æqualis astris gradior, & cunctos super
Altum superbos vertice attingens polum.

Solus Deus altissimus [p], fulgurat,& fulminat super eleuantes se. Hugo, quamuis superbia vitæ vna sit de concupiscentiis, nominari superbiam notat,quia, non est iuxta, sicut aliæ, sed supra viam humanam,vitáque, cui propter vilitatem conditionis non competunt modo honores. At hi quoque cum mediocritate sunt vtiles,conuenientes,necessarij. *Cui enim honorem, honorem,* ait Paulus [q].Excessus vbique vitiosus. Augustinus [r] docet,qui vincat hæc tria,concupiscentiam scilicet carnis,concupiscentiam oculorum,& superbiam vitę,vincere mundum,& per hæc,illum etiam,qui suadendo per superbiam decipit mundum.

Marginalia:
Concupiscere & in bonam & in malam partem sumitur.
a Psal.83.3.
b Psal.44.12.
c Psal.118.20.
d In Psal.37.
e in cap.7. epi. ad Roman.
f cap.7.7.
Concupiscentia carnis quæ sit.
g Gal.5.17.
h ibid.20.21.
i epist.131.q.8.
k ep.27.
Concupiscentia generale fomentum est omnis peccati.
Concupiscentia cur non sit ex Patre, sed ex mundo.
l cap.1.13.14.
Concupiscentia oculorum quid sit.
m in Psal. 41.
n cap.31.1.
o cap.2.20. de Remedio fortuitorum. Omnes prauarum cogitationum fines.
p [illegible]
q cap.31.vers.1. & 2.& 7.
r in Catena.
s Sap.4.12.
t c.23.16.
u Matt.5.28.
x 1.2. q.77.a.5.
y hic.
z hic.
a in Prou.27.
b Ecclæ.4.8.
c Eccli. 14.9.
d Prou. 27.20.
e 10. confess. c.35. & de vera relig.c.38.
f 2.2. q. 167. a. 2.
Superbia vitæ quæ dicatur.
g Serm.de diligendo Deo.
h ep.27.
i Ouid.
k Salmer.disp. 10.
l 1.Cor.9.15.
m Ribera Apoc.2.n.26.
n Ps.73.23.
o in Thyeste, Actu 3.
p Ps.82.19.
q Rom.13.7.
r 1. de Symb. c.6.

dum. Alicubi [a] hæc tria primos parentes è paradiso eiecisse notat idem Augustinus, cócupiscentiam carnis comedendo, concupiscentiam oculorum, volendo aperiri sibi oculos: superbiam vitæ, appetendo esse sicut dij. De triplici ista malorum omnium radice consule B. Thomam [b].

Quæ non est ex Patre.] De sensu dictum satis. Pronomen *quæ*, quod non est in Græco textu, refert non superbiam vitæ dumtaxat, sed etiá concupiscentiam oculorum, & concupiscentiam carnis, Syrus vertit, הלין דלא הוי מן אבא *halen dela hauai men aba, quæ quidam non sunt à Patre*, eodémque pacto Bernardus legit [c].

Sed ex mundo est.] Ex homine mundano, rerum humanarum amatore immoderato, & perturbationibus deprauato. Cyprianus legit [d]. *Sed ex concupiscentia mundi, aut seculi* [e]. Verum est, sed proposito haud valdè coogruum [f], obiecta multiplicis appetitus nostri, ea mundo esse, quod substantiam ipsam, entitatémque, quia Deus non ea facit immediatè, sed secundæ causæ, quæ imprimunt etiam quandam propensionem ad illa, vt astra ad opes, vel &c. dignitates, vel ad vitia carnis, &c. sunt nonnulla, quibus prouocatur appetitus, non ab alio auctore facta, quàm à Deo, vt cœli, elementa integra, &c.

Vers. 17.] Et mundus transit, & concupiscētia eius. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.

ALIA ratio ad amorem mundi, quæque continentur in illo, dissuadendum: abeunt enim velocissimo cursu, ita vt ipsummet *desiderium pereat peccatorum* [g], id est, nequeat impleri, vel durare cum rei desideratæ fruitione, sed eaácta vita cruciet propter absentiam obiecti, & id denuò consequendi impossibilitatem. Amans Deum, quod est facere voluntatem eius, manet semper, quia versatur in obiecto æterno, quod *replet in bonis desiderium* [h], nec nisi velit is, qui se iunxit obiecto tam perfecto, vllo valet tempore auelli ab ipso. Imbibit amor conditionem amatæ rei, & chamæleontis instar vertit se in earum colorem rerum, quas amat, quia est impulsus quidam ad ipsam, vnióque cum ipsa, secus quàm res habeat in intelligēdo, vbi res intellecta transit quodammodò in intelligentis naturam. Facti sunt abominabiles [i], sicut & ea quæ dilexerunt, Hebraicè כאהבם *chebeham*, id est, *sicut amores eorum*.

Mundus transit.] Quidam codices excusi *transibit*, & tū Cyprianus [k], tum aliquādo Augustinus [l] ita legit, (meminitque Carthusianus) & idem Augustinus, seu alius, qui scribit de salutaribus documentis [m], *peribit* Græcè in præsenti παράγεται, *præterit*, euanescit, sicut epistola ad Corinthios [n], παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, *Præterit enim figura huius mūdi*. Vbi Budęus [o] explicat, *transuersos agit*: Alij, *decipit* blāda specie alliciés. Melior interpretatio nostra, sicut & superius [p], *ὅτι ἡ σκοτία παράγεται: Quia tenebræ transierūt*; quā Oecumenius quoq; tradit. Hāc figurā Theodoretus [q] exponit de artibus comparatis ad vsus humanos, de vario statu diuitum ac pauperū, seruorum & dominorum, & aliorum, iuxta sententiā Esaiæ [r]. Finita comœdia, ex forma regiæ domus aulæa suscipiunt sæpe tugurij pastoralis formam. Philaster [s] locū illum sumit de vita, honore, &c. ideo desideranda cœlestia. In enarrationibus ad Ecclesiastem [t] docuimus quomodo transeant omnia, cœlū etiam terrá; [u], *stet tamen terra in æternum*. Mutatio perpetua fit in rebus corruptibilibus: variæ sunt circumlationes in cœlo. Sed hoc, secundum substantiam est incorruptibile, terra secundum se totam non corrumpetur: omnis moles corporum elemētarium, & cœlestium purgabitur, & perficietur in exitu Mundi. Lege de fluxu rerum mundanarum librū Sapientiæ [x]; & epistolam quandam Bernardi [y] valdè piam. *Debemus*, ait Hieronymus [z], *& nos animo præmeditari quod aliquando futuri sumus, & quod velimus, nolimus abesse, longiùs non potest. Nam si nongentos vita excederemus annos, vt ante diluuium humanum viuebat genus, & Mathusalē nobis tempora donarentur: tamen nihil esset præterita longitudo, quæ esse desisset.* Etenim inter eum, qui decem vixit annos, & eum, qui mille, postquàm idem vitæ finis aduenerit, & irrecusabilis mortis necessitas, translactum omne tantumdem est; nisi quod senex magis onustus peccatorū fasce proficiscitur. Lege alia apud eumdem, quæ eodem spectant. Basilius [a] ob persecutionem grauem ab Hæreticis in Ægypto suspicatus instare nouissimam horam Antichristi, vt alios consoletur, ita ratiocinatur: Si vniuersa creatura soluetur, & transmutabitur figura huius mundi, nihil noui, vel miri, si & nos portio quędā eius. Denique transit concupiscentia quantum ad actum delectabilem, quia nō manebit in damnatis, vt Augustinus [b] docet, ad delectationem, sed ad pœnam: & quantū ad obiecta, quoniam voluptates, opes, honores, ne quidem secundùm vllum fructum manebuot apud eosdem. *Erit caro vt fœnum, & gloria eius vt flos fœni, fœnum exarescet, flos decidet, & transibit* [c].

Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternū.] Cyprianus [d], & Augustinus: *Qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, quomodo & Deus, manet in æternum.* Complent vltima verba vim rationis ex habitudine concupiscentiæ bonæ, siue diuini amoris, ad obiectum, qui est Deus æternus, quia talis est quisque, qualis est dilectio eius: vt vterque ratiocinatur: *Si quis sermonem meum seruauerit*, ait Christus [e], *mortem non gustabit in æternum*, noo animi quidem, sed neque corporis propter resurrectionem ad vitam felicem.

Vers. 18.] Filioli, nouissima hora est: & sicut audistis quia Antichristus venit: & nūc Antichristi multi facti sunt: vnde scimus, quia nouissima hora est.

CHaritati quidem aduersantur maximè fratris odium, amórque mundi, de quibus actū priùs: peculiari tamen ratione pugnare cum illa docet fidei errores, quoniam fides radix est ac fundamētum omnis charitatis, pietatis & sanctitatis, ac sine ipsa impossibile est placere Deo [f]. *Si desit, ficta est sanctitas*, vt ait Augustinus [g], *nec ex quibuscumque, & qualibuscumque personis probamus fidem, sed ex fide personas*, inquit Tertullianus [h].

Filioli.] De hac voce anteà egimus. Codices quidam addunt *mei*, sed redundat.

Nouissima hora est.] Capite secundo [i] Actuum Apostolorū dictū satis de nouissima hora, vel diebus, vel temporibus, vel finibus seculorum [k], vel modico aliquantulo [l], vel consummatione seculorum [m]: & quo pacto hæc hisque similia consonant legi Euangelicæ, vt intellexit quodā etiam loco Augustinus [n], & Isychius [o], quæ omniū si-

ne dubio legum postrema est. Glossa ordin. & plerique alij, præcipuè Carthusianus, & Caietanus interpretantur horam nouissimam similem nouissimæ, necnon persecutionem, qualis extremo illo tempore, quo existet Antichristus, continget. Exemplo Christi Carthusianus rem illustrat, cùm is dixit de Ioãne [a]: *Si vultis scire, Ioãnes ipse est Elias:* item verbis Apostoli de Antichristo [b]: *Mysterium iam operatur iniquitatis.* Vult Ioãnes exhibitum iam Christum, nõ retinendam Mosis legem ampliùs, vt Ebion faciebat, Cherintus, aliique: nihil prætereà expectandum: cauendum ab iis, qui secus sentiant, doceántve: esse enim Antichristos Christo aduersarios, & contrarios. Oecumenius ἐσχάτην ὥραν putat intelligi posse pro pessima, quemadmodum cum dicimus, ait, *εἰς ἔσχατον ἀφῖγμαι κακοῦ, in extremum deueni mali:* tunc enim magnis malis & turbationibus agitatum mundum, & vexatum ab hæreticis, tanquam ab Antichristi anteambulonibus, qui & ipsi eo nomine vocari possent.

Interlinearis angustiùs exponit, vnicuique finem propè esse. Ea expositio aptè necteretur mundi contemptui, ad quem Ioannes proximè hortatus est, vtpote quòd is transitet cum concupiscentia eius, sed prima melior. In Actibus Apostolorum [c] disseruimus de duratione Mundi, & qua ratione Patres grauiter vexato Mundo finem dicerent eius ingruere. Lege Basilium [d], præterea Sixtum [e] Senensem, Ioseph à Costa [f], Riberam [g]. Huius postremi acuta expositio, dici consummationem seculorum, qua venit Christus, aliisque nominibus idem valentibus, quia tunc venit, quando definiuit Deus: nouissimam autem horam eo modo dici vult, quo docuit Caietanus. Alioqui & verum est quod est in Habacuc [h]: *In medio annorum notum facies:* tempúsque legis Euangelicæ tùm diu hactenus durat, tum diutius forsan durabit.

Et sicut audistis quia Antichristus venit.] Theodorus Antiochenus credidit quòd Antichristus non punietur, sed omnino redigetur in nihilum: vt Leontius [i] Byzantinus testatur. De persona autem ipsa Paulus [k], Christus [l], Daniel [m], & rursus Ioannes [n] in Apocalypsi meminerunt. Nomen solus Ioannes in epistolis expressit. Audiuisse igitur ait illos, tum ab aliis, falsò existimantibus venisse, tum à seipso non scripto solùm, sed sermone etiã, & ab aliis Christi Discipulis, sed vere propter errores, & persecutiones. *Venit* præsenti tempore, dicit Ioannes, ἔρχεται, pro futuro, propter certitudinem aduentus futuri: seu quia instat aduentus eius, & vt dici solet, aduentat (quomodo de Elia dicitur quòd ἔρχεται, in editione nostra *venturus est* [o]: Christúsque ante aduentum etiam dicebatur ἐρχόμενος [p]: & de die iudicij quòd ἔρχεται, in editione item vulgata *veniet* [q].) licèt in futuro legat Augustinus [r]: ὁ Ἀντίχριστος, cum articulo, ad certam designandam personam (sicut in genere docet Epiphanius [s] per articulum cõtrahi significationem ad vnam rem determinatam, non ad solam denotandam communem pluribus appellationẽ, quemadmodũ cùm paulò post absque articulo subdit: καὶ νῦν Ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν, *nunc Antichristi multi facti sunt.* Syrus vertit Christum, & Christos falsos, seu pseudochristum, & pseudochristos. Hoc pacto Ioannes propter morum similitudinem dictus est Elias [t], Iudas proditor, Diabolus [u], Iudæi ex patre Diabolo [x]: Petrus Satanas [y]. Sic Irenæus [z] Antichristos cognominat Valentinianos, & Marcionistas, Arianos Hilarius [a], Cyprianus [b] Nouatianos: Origenes [c], & Hieronymus [d] quoslibet hæreticos: ũ Hilario Constantium, Lucifer: Athanasius [e], & Ambrosius [f], Arium, Sabellium, aliosque: idem rursus, atque Chrysostomus, & Oecumenius, & Hieronymus in explanatione capitis secundi secundæ epistolæ ad Thessalonicenses [g], omnes hæreticos: necnon Augustinus: indicat quoque Tertullianus [h], immò apertè significat [i], Cyprianus [k] omnes aduersarios Christi ait hic Antichristos dici, qui recesserint à charitate, atque ab vnitate Ecclesiæ Catholicæ tum hæretici, tum Schismatici. Loquitur eodem pacto Concilium Carthaginense apud eundem Cyprianum [l]: rursum Cyprianus [m] Schismatum duces, & dissensionum auctores dicto nomine vocari docet à Ioanne: iterum Chrysostomus [n]. Vnde non mirum, si hæreticum neget esse Christianum Tertullianus [o], Cyprianus [p], Athanasius [q], Hieronymus [r], Augustinus [s], & in synodo 8. Photius damnatus negatur esse Christianus. immò Theodosius minor, & Valentinianus III. hoc nomine, vetant hæreticis nomen Christianorum retinere [t]. Videtur Hieronymus [u] hanc agnoscere acceptionem, dum Neroni nomen accommodat Antichristi, & cognominat hæresiarchas [a]. Solemus etiam de tyranno affirmare Turcam esse, Neronem, Diocletianum, &c. Simile est in Christi voce, quę nonnumquam est appellatiua, vt ibi *nolite tangere Christos meos.* Hebræis familiare est nomina propria ob similitudinem vertere in communia.

Verum planè communis, & prorsus certa, atque orthodoxa opinio est, definitam vnam personam Antichristum esse, quod & allata Scripturæ testimonia prout passim explicantur, liquidò demonstrant, & adeo multi Patres, vt eos sit recitare superuacaneum. Legat qui cupit, apud Cardinalem Bellarminum, & interpretes Danielis, vt Pererium, atque Apocalypsis, vt Riberam, & Vegam, ac eundem Pererium, & posterioris epistolæ ad Thessalonicenses cap. 2. & Matth. 24. ac Marci 13. & Ioan. 5. Necnon & Thomam Maluendam in opere de Antichristo.

Summa itaque Magdeburgensium [z] impudentia, Lutheri, aliorúmque hæreticorum, quos citat Card. Bellarminus [a], Nicolaus [b] Sanderus, Feuardẽtius [c], qui non verẽtur negare, Antichristum esse singularem personam, sed singularem thronum, siue regnum tyrãnicum, ac sedem apostaticam eorum, qui Ecclesiæ præsident, potissimum Papæ, qui se nominando Vicarium Christi, nolens, ac imprudens nominet Ἀντίχριστον. Id enim propriè significari hoc nomine Græco. Huic etymologiæ aduersantur optimi Auctores linguæ Græcæ, etiam is, qui Thesaurum illius confecit, Geneuensis alumnus: & præter alios plurimos linguę eiusdem peritissimus Hieronymus [d], atque Damascenus [e]: compositiò item nominis, ex ἀντὶ, quod importat oppositionem, licet interdũ quoque ęquiualentiam, in qua cernitur aliqua oppositio: primi generis exempla sunt antithesis, antiphrasis, ἀντίδοτον: secũdi ἀντίθεος, ἀντίστροφος, ἀντίπαλος. Augustinus [f] prętereà tradit candẽ primam notionem, reprehendens eos, qui deriuabãt ab ante, quòd ante Christum venturus esset.

Tãdem descriptio Antichristi capressa in Scripturis, vt omittam Patres nulla ratione Vicarium, & subordinatum Christo, sed penitus contrarium designat.

a Matt. 11. 14.
b 2. Thes. 2. 7.
c cap. 1. 7.
d epist. 71.
e 5. Biblioth.
Annot. 190.
f 1 de nouiss. temporib. iam inde à princ.
g in c. 9. epi. ad Heb. à nu. 113.
h cap. 3. 2.
i lib. 3. contr. Nestor. & Eutych.
k 2. Thess. 2. 3.
Solus Ioannes Antichristum nominat.
l Ioan. 5. 43.
m c. 7. & 11. & 12.
n c. 13. & c. 17.
o Matt. 17. 11.
p c. 11. 3.
q 1. Thess. 5. 2.
r 10. de ciuit. c. 19.
s hær. 9.
Articuli Græci vis.
Antichristi spiritus fraudulenti.
t Matt. 11. 14.
u Ioan. 6. 70.
x infra 8.
y Matt. 16. 23.
z lib. 1. contr. hær.

a lib. ad Constantium, & contra Auxent.
b lib. 4. epist. 7.
c in c. 24. Mat.
d libr. de non pauendo in Deum delinquendo.
e epist. ad solitar.
f in c. 21 Luc.
g 2 con. aduersarium legis, & Prophetæ c. 13. & 20. de ciuit c. 19.
h de præscript. c. 3.
i 3. contr. Mar. c. 8. & lib. cont. Praxeam, cap. vlt.
k lib. 1. epist. 6. vel 76. lib. 1. ep. 13. vel 79.
l cap. 13.
m lib ad Nouatianum non longè à princ.
n in Psal 9.
o de præscript. c. 37 lib. de prædictis & 3. c6. Mar. c. 8. lib. de mundo c. 12.
p ep. 12. aut lib. 4. epist. 2. & de vnit. Ec l. post medium.
q orat. 2. contr. Arianos.
r cont. Luciferianos.
s de gratia Christi c. 30.
t libr. 1. C. de hæret.
u ep. 151. ad Algasiam q. 12.
Antichristus est persona determinata.
a in c. 2. 5 Eze. y Psal. 104. 15.
z cent. 1. lib. 2. c. 4 col. 435.
a 3 de Roman. Pontif c. 2.
b lib. 8. de visibili Monarch. Eccl.
c contr. hæresi. verbo Antichrist.
d ep. 151. q. 11.
e 4. de fide, ca. 27.
f Tract. 3. in 1. epist Ioan.
Antichristus vi significat Vicarium Christi, sed aduersarium.

Inter

Inter alia dicitur *extolli supra omne quod dicitur Deus* [a], *interficiendus Spiritu oris Domini Iesu* [b]: *negare Iesum esse Christum* [c]: & soluere Iesum [d]. Didymus restringit significationem ad eum, qui deficiat à Christiana professione ad hæreses, & errores contra Christum. Illud non probo vniuersè, licet Ioannes de talibus loqui videatur, vtpote qui priùs essent in Ecclesia: quia vnus ille maximus Christi aduersarius Antichristus doctrinam Christi numquam profitebitur, sed maximè impugnabit, & re, moribúsque longissimè distabit ab ipso. Nam exempli causa nasciturus creditur de fornicatione [e], ex infima tribu Dan, in infami Babylone, ac forsan quidem opera incubi diaboli: quo tempore bellis mundus conflagrabit: *erit homo peccati, & filius perditionis* [f], totúsque *in dæmonis potestate, atque gubernatione* [g]: nihil ipso superbius, ferocius, truculentius: nullus magis contumeliosus, impius, blasphemus in Deum: *plenus enim erit nominibus blasphemiæ* [h]: fraudibus, hypocrisi, mendacio abundabit, fictísque miraculis: inibit societatem cum magis, incãtatoribus, maleficis, cum turpissima fæce, & colluuione hominum: certo quodam charactere suos consignabit: mori se finget, ac resurgere: id vnum aget in primis, vt persuadeat Dominum Iesum non fuisse verum Messiam, Deique filium; nec eius legem bonam vtilémve hominibus: summos honores ambitiosissimè persequetur: voluptatibus immerget sese: bella durissima exercebit, plurimum sanguinis humani fundet, illorum videlicet, qui eius detrectabunt imperium. Non persequar cetera quæ pertinent ad Antichristum, nec enitar probare hominem futurum, non dæmonem in corpore assumpto, vel informato, cùm tot liceat legere huius argumenti tractatores accuratos, quibus adnumerari possunt Scholiastes Irenæi [i], & Damasceni [k], & prior in additionibus ad hæreses impugnatas à Castro [l]: præterea Enriquez [m], Suarez [n], Ioannes Ferdinandus [o], Ioseph Acosta [p], & Malauendius [q].

Nunc Antichristi multi facti sunt.] Similes illi vni Antichristo, qui venturus est nouissima hora, id est, sub Mundi finem, sicut antea Declarauimus. Legẽdus ex citatis præsertim Augustinus [r], nec verò soli errores de Christo errorum sectatores denominant Antichristos, verùm etiam aduersarius Christi est, ait Hieronymus [s], & Antichristus, cui præcepta displicent Christi, & in cordibus iniquorum, inquit Gregorius [t], secreta sua iam nunc occultus operatur Antichristus.

Scribit autem eadem de re tali sermone Augustinus [u], vel potius Rabanus: Antichristus multos habet suæ malignitatis ministros, ex quibus multi in mundo præcesserunt, qualis fuit Antiochus (præcessit hic tamen Christum) Nero, Domitianus. Nos quoque nostro tempore Antichristos multos nouimus esse. Quicumque enim siue laicus, siue canonicus, siue monachus contra iustitiam viuit, & ordinis sui gloriam impugnat, & quod bonum est, blasphemat, Antichristus est, minister Satanæ. Certè sicut Christum Paulus ait in se loqui [x], ita negas esse Christi qui non habet Spiritum ipsius. Tertullianus neminem Christianum esse affirmat, nisi qui ad finem vsque perseuerauerit. Quod nimis restrictè dicitur.

Vnde scimus quia nouissima hora est.] Similis hora, seu tempus illi horæ, temporíque quo grassabitur Antichristus. Videtur hoc modo Ioánes ratiocinari: scimus véturum Antichristum in fine Mundi: nunc postquam Christus ascendit, adsunt multi præcursores illius magni Antichristi, vt loquitur Augustinus, ac veluti minores Antichristi, *per quos operatur mysterium iniquitatis* [y], ea ratione quã modò retuli ex Hieronymo, Gregorio, Augustino: ergo signum est, hanc esse nouissimam horam, & ætatem. Quemadmodum nouimus hanc esse noctis vltimam horam, qua sol oritur in ipso noctis fine, iam verò multi radij solis illuminant aërem. Paulo lõgior est hora ista nouissima, dies, tempus, ætas, nec præcisè constat quando postrema continget pars eius, qua verus veniet Antichristus.

Vers. 19.] Ex nobis prodierunt, sed non erãt ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum: sed vt manifesti sint quoniam non sunt omnes ex nobis.

DESCRIBIT quales sint Antichristi, cauens, ne propter eorum discessionem perturbentur. Hoc ipsum cauerat Christus [a], Paulus etiam scribens Timotheo [a], & Hebræis [b]. *Numquid & vos vultis abire?* ait Christus: *Cognouit Dominus, qui sunt eius*, & *non deserẽtes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam, sed consolantes*, inquit Apostolus.

Ex nobis prodierunt] Ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον. Augustinus legit: *exierunt*, necnon Cyprianus, sæpe citatis locis. Erant priùs intra Ecclesiam seu animo simulato, vt Simon Magus cum suis, seu etiam vero. Quando euomuntur humores mali de corpore, releuatur corpus: quãdo exeũt mali, releuatur Ecclesia. Et dicit, quando eos euomit, atque ex corpore proicit, ea me exierunt humores isti, sed non erãt ea me. Quid est, Non erant ex me? Non de carne mea præcisi sunt, sed pectus mihi premebãt, cùm inessent. Sic Augustinus [c]. Alia multiplici Cyprianus [d] rem eandem illustrat comparatione. Non enim bonos posse de Ecclesia discedere, nempe dum boni sunt: similes esse amaritudini, caligini, pluuiæ, pugnę, sterilitati, siccitati, tempestati, non rapi vento triticum: non solida fundatam radice arborem procella concuti: hos verbis istis execrari, & percutere Ioannem.

Cæterùm non omnis qui extra Ecclesiam est, ita propriè dicitur exire. Pelluntur excommunicati, Schismatici quasi facta irruptione discedunt: hæretici, vel Apostatæ dicuntur exire, quia fide veluti egrediuntur, per quam ceu per portam intratur in Ecclesiam, *& suomet iudicio se condemnãt* [e]. Tremit enim cor (ait Augustinus [f]) quando hoc audiunt hæretici.

Sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum.] Augustinus differens de bono perseuerantiæ [g], præsentem locum explicat de prædestinatis secundum propositum vocatis, in Christo electis ante cõstitutionem mundi: consentit Auctor Commentarij in epistolam ad Romanos, Ambrosij nomen gerẽs [h], & Prosper [i], hócque loco innuit Oecumenius, item Lyranus, & Clemens Alexandrinus, qui comprehendit quoque Angelos. Glossa interlin. & Hugo inter alias expositiones, & Carthusianus, qui restringit tamen ad prædestinationem perseuerantiæ intra Ecclesiam, in fide, & Ecclesiastica vnitate. Eadem sententia Gratiani [k] distinguentis duplicem præordinationem; vnam, qua quis præordinatur hìc ad iustitiam, alteram, quæ ad vitam æternam obtinendam

Margin notes (left): a 2. Thes. 2. 4. Dan. 11. 36. b Ibid. 2. Thes. 2. 8. Isa. 11. 4. c 1. Ioan. 4. 3. d 1. Ioan. 4. 3. e Hippol. orat. de consumm. Mundi. Dam. 4 de fide c. 27. f Thes. 2. 3. g Hierony. in Dan. c. 11. h Apoc. 13. 1. *Opera Antichristi.* i lib. 5. ca. 25. & 26. k lib. 4. de fide cap. 27. l verbo Antichristus. m de fine hominis ca. 21. & 23. n Tom. 2. in 3. p. lib. 54. o in The. scil. verbo Antichristus. p de nouiss. tempor. & Concionibus. q In Dom. 24. post Pentecosten quæ sunt in princ. Conc. in Aduentu. r proprio hac de re lib. *Antichristus multos habet suæ malitiæ sectatores.* s 2. cōr. aduers. Iouin. & Procem. c. 13. & in Ezech. cap. 10. t ep. 8. ad Mauric. u 20. Mor. c. 1. x Tract. 3. in 1. Ioan. y 2. Cor. 13. 4.

Margin notes (right): *Quæ sit nouissima nostri hora.* y 2. Thes. 2. 7. a Ioan. 6. 68. a 2. epist. 2. 19. b Heb. 10. 25. *Mutantur sunt extra Ecclesiam.* c hoc loco. d lib. de Vnit. Eccl. *Non omnis qui extra Ecclesiam est exire dicitur.* e Tit 3. 11. f de ouib. c. 10. g c. 8. nec non de corrept. & gra. c. 9. & 10. de ciuit. 8. h in cap. 9. i ad obiect. Vincent. 12. k de Pœn. d. 4. c. In domo.

Duplex perseuerantia, vna ad iustitiam, altera ad vitam æternam.

tinendam: ratione primę dicere Ioannem aliquos fuisse ex nobis: ratione secundæ, exisse, ita vt non permanserint, scilicet vsque ad finem.

Non puto loqui Ioannem de prædestinatis, potissimùm ad beatitudinem: nã & sunt non pauci, qui exeunt ex Ecclesia, sicut & intra illam magni peccatores, de numero prædestinatorum: immò contra ex iis, qui sunt in Ecclesia, quin etiam in gratia, quidam pertinent ad reprobos, & nonnulli redeunt qui exierunt, licet hos Beda dicat non dicendos Antichristos, quos nempe finis vitę præsentis in Ecclesia manentes inuenit. Nec scio an Ioanni noti fuerint reprobi, & prædestinati, quæ cognitio adeo propria est Deo cognoscenti qui sunt eius [a], & quos elegerit [b]. Quorsum prætereà id ille diceret, non video, neque quid vel cõsolationis, vel vtilitatis inde prouenire valeat iis quibus ipse scribebat. Nec obest quod paulò post subiicitur: *si fuissent ex nobis, mansissent vtique nobiscũ* [c]. mãsuros etenim fuisse rectè intelliguntur in vnitate, & doctrina Ecclesiæ, siue de prędestinatis essent siue non, si videlicet retinuissent eandem doctrinam, mores eosdem, quibus fuerant instituti. Quamquam potuit Ioannes de hæresiarchis intelligens, dicere, quòd non erant ex prędestinatis, quatenus rarissimè contingit redire tales ad Ecclesiæ vnitatem, sed vt est in Apocalypsi [d], quamuis illis tempus detur, vt pœnitentiam agant, nolunt pœnitere. Vnus, quod sciam, Berengarius relapsus bis, resipuit tandem, de quo Gerson [e].

Cognitio prædestinatorum & reprobatorum solius Dei est.
a 2. Tim. 2. 19.
b Ioan. 13. 18.

c vtitur hoc argumento Bellarminus 2. de Gra. & lib. arbitr. c. 11. qui tamẽ locis quę postea citabimus, negare videtur intelligi de prædestinatis. sicut qui ex professo hic id negat Salmeron, contrarium docet Tomo 13. disp. 20.
d cap. 2.
e p. 4 113. cons. Romantium de Rosa.
Berẽgarius vnus de Hæresiarchis resipuit.

Nolim quoque de viris illis esse sermonem, qui se, quod erant origine profitebantur etiam religione, priùs esse Iudæos, sed Christi discipulos: quique cùm segregassent se ab Ecclesia, & à vera fide, ad synagogam potiùs Satanæ spectabant, nec secundum spiritum erant, veri Iudæi, vt idem Ioannes in Apocalypsi [f] scribit, hoc est, sinceri confitentes, *vt neque*, quod ait Paulus, *Israelitæ, filiive Abrahæ* [g]. Catholica est epistola, communisque fidelibus, tum ex Gentilitate, tum ex Iudaismo: & quod ait Ioannes, *ex nobis*, non se significare voluit gente Iudæum, similésque, sed vniuersitatem fideliũ, Catharinus nimis accipit angustè de solis Apostolis: nimirum tales de numero Apostolorum non fuissę. Idem tradit Canus [h].

f Apoc. 2. 9.
g Rom. 9. 7.
h 4. de locis c. vlt. ad 7 vers. finem.

Quomodo hæretici ex nobis exierint.

Affirmat ergo, quòd priusquam in publicum disseminarent errores suos hi, qui degebant inter fideles, & vel hæretici palàm euaderẽt, vel Iudęi, vel etiam Pagani, priusquàm apertè se proderẽt, vt parricidiale Ecclesiæ, & exitiale bellum inferrent (verbis vtor Cypriani [i]) iam ab Ecclesiæ fide, & moribus Christianis discesserant: & foras prodierunt, vt inquit Hieronymus [k], vt publicè colerent, quod intus priùs venerabantur: sic intellexit Cyrillus Ierosolymitanus [l] præsentem locum, applicans ad Simonem magum. Denique Augustinus [m]: qui in Commentario huius loci sequitur sententiam istam, & innuit eam alibi [n] asserit neminem ab Ecclesia posse discedere, quin priùs animo se ab ea diuulserit. Hęresis culmẽ est impietatis, nec fit quisquam repentè pessimus: indicant vitia priora alia, quò quis præcipitaturus sit. Id optimè Flauianus ad Leonem [o] Papam scribens de Eutyche, eiusdémque sectatoribus, declarat, vocans etiam ouina vestitos veste lupos rapaces. Isti prima fronte videntur esse de numero nostro, sed non sunt de numero nostro, si enim de numero nostro essent, nobiscum mansissent. Quando autem cœperunt assumere impietatem,

i de simplicitate Prælat. & lib. 1. epist. 10 &
k lib. 1. in Ier. in fine.
l Catech. 6.
m hoc loco.
n 7. de Baptis. cap. 15.
Hæresis culmen est impietatis.
o apud Leonẽ post. epist. 8.

illud quod prius occultabatur in illis, apertus, & dolus fit omnibus manifestus.

Hinc porrò colligimus, vt quis vera censeatur pars Ecclesiæ, quam visibilem esse omninò oportet, satis esse, si sola externa professione doctrinæ, cultúsque, ceteris iungatur fidelibus, licet moribus, & fide dissideat interna, de quibus iudicare nequimus. Docet hoc, probátque tum auctoritate, tum ratione Card. Bellarminus [p], ac nos ipsi aliàs, cum disputaremus scholasticè de Ecclesia. Sic autem quod dixi, colligitur: Ioannes quos nominat Antichristos, hęreticos, & similes, ait antequàm exirent, non fuisse ex nobis, id est, animo voluntatéque Catholicos, & Orthodoxos: exiuisse tamen ex nobis: quia nimirum, licet non essent ex nobis animo ac voluntate, professione externa erant ex nobis: at vbi se prodiderunt, & in apertos proruperunt errores atque schismata, iam penitus, omnibúsque modis desierunt esse ex nobis.

Quod necessariũ sit vt quis de Ecclesia censeatur.
p lib. 3. de Eccl. milit. c. 10.

Fatetur hoc loco Augustinus, multos intus esse in Ecclesia, qui nondum exierint, & tamen Antichristi sint: eodémque planè modo loquitur aliis locis [q], & exponit locum præsentem. Origenes [r] præterea discrtè tradit, in Ierusalem, id est, in Ecclesia, quosdam Iebusæus esse, qui & fide, & actibus peruersi sint. Legendus quoque Gregorius [s].

q 5. de Bapt. c. 19. tract. 61. in Ioan.
r Hom. 21. in Iosue
s 13. Mor. c. 4.

Aliud præterea sequitur, quo facilè discernantur falsi dogmatis auctores. Nam exeunt, procedúntque ex orthodoxis. Atqui Lutherani, Caluinistæ, omnis Nouatorum secta fuit in Ecclesia aliquando, inde se proripuit, inde defecit. Erasmus [t] Sarcerius confitetur omnes ferè prædecessores Lutheranorum, séque ipsum Romano Pontifici aliquando paruisse. Quare conueniũ in illos potius, quam in nos, quod scribit Paulus [u]: *Nisi venerit discessio seu apostasia, &c.* Discesserunt enim ab Ecclesia in qua erant, in qua nos perseueramus. Argumentantur hinc hunc ad modum Franciscus Turrianus [x], & Cardinalis Bellarminus [y], immo verò Augustinus hoc loco vrgens Donatistas, aptissimè Zizaniorum [z] nomine istos intelligas, ceu ex tritici, hordeive corruptis natos seminibus, hoc est, ex fide corrupta.

Hæretici fuerũt ex nobis, sed foras prodierunt.
t In 2. ad Thes. 2.
u ibid. vers. 3.
x 2. pro epist. Pontif. c 17.
y 3. de Rom. Pont. cap. 1. sub fi. em.
z Mat. 13. 38.

Vitandus & iste hoc loco scopulus, in quem Caluinus impegit, qui sit iustus, cadere nõ posse; quoniam Ioannes ratiocinatur, *si qui essent ex nobis, permansuros vtique nobiscum fuisse*: nam vel Ioannes vult tales non fuisse ex prædestinatis, vt intelligebat Augustinus, vel remansuros fuisse intra Ecclesiam, doctrina palàm discrepaturos non fuisse: quod cùm fecerint, probabile esse ficto illos animo intra Ecclesiam fuisse.

Iustum cadere non posse ex hoc loco Caluinus tradit, sed malè.

Sed & occurrendum rudibus ac imprudentibus cum Tertulliano [a], qui solent mirari tot clarorum hominum apostasiam, & de quibusdam ab hæresi captis ædificari in ruinam. Varia profert exempla ex vtroque Testamento. Tandem premit aduersarium: *Ex personis probamus fidem, an ex fide personas? Auolent igitur quan tum volent palea leuis fidei, eò purior massa frumenti in horreum Domini reponetur.* Similis hac de re monitio Cypriani [b], qui affert Paulum dicentem [c]: *Quid enim si exciderunt à fide quidam eorum? numquid infidelitas illorum fidem Dei euacuauit? Absit.*

a de præscrip. c. 1. 2. 3.
Fides ex personis nõ probatur, sed contra.
b lib. 1. epist. 3.
c Rom. 3. 22.

Subiiciam salubre monitum, sibi quisque vt caueat, locum suum ne dimittat [d], seu collectionem [e], dum stat, videat ne cadat [f]: teneat quod habet [g]: non exeat de Ecclesia, de ordine: ibi verò non solo sit numero, sed etiam merito: conten-

Quisque in sua vocatione manere debet.
d Eccl. 10. 4.
e Heb. 10. 25.
f Cor. 10. 12.
g Apoc. 3. 11.

dat &

dat & impetret precibus, ac bonis operibus perseuerantiam: alieno cautus malo fiat, diuina veneretur, vereatúrque iudicia, quibus nonnullos flebiles permittit lapsus. Horum obuia plura exempla testatur Climachus [a] de centum viginti primis illis, quos memorat Historia Apostolica [b], super quos cecidit Spiritus sanctus [c], prodiisse quatuordecim hæresiarchas. Paulus quoque *fore prædixit* [d] *vt ex ipsismet discipulis exurgerent viri loquentes peruersa, & lupi rapaces.* Sunt intra Ecclesiam quidam improbi, & interdum etiam ex pastoribus, at non proinde exeundum de Ecclesia: In Ecclesiæ remedium, extrà pernicies irremediabilis. Persequatur licet nos Saul, & sit sceleratus, atque coniuratus hostis, pronuncia cum Dauid, *illos maledictos in conspectu Domini, qui eiecerunt te, suadendo vt non habites in hæreditate Domini, dicentes: Vade, serui diis alienis* [e]. Vtilitas ex hæresibus percipitur, sicut ex Tyrannorum persecutionibus, & ex malis moribus. Malus Christianus, ac flagitiosus nobiscum non est, inquit Nazianzenus [f], quem à communi corpore flagitiosa vitæ ratio separat.

a citat ed Salmeron hoc loco, sed locum adhuc non reperi.
b Act. 1. 15.
c infrà c. 2. 2.
d Act. 20. 29.
In Ecclesia remedium, extra pernicies.
e 1. Reg. 26. 19.
f orat. in sanate patris.

Sed vt manifesti sint quoniam non sunt omnes ex nobis.] Syrus: אלא נפקו מנו דנתחידע דלו מנו הוו *ella naphcku menan dethethiadaun delau menan hauu. At egressi sunt è nobis, vt innotescat eos ex nobis non fuisse.* Id est, hæc extitit ex eorum egressu vtilitas, vt quales latebant intus, tales foris agnoscerentur, & quod latebat virus, proderet in publicum, atque caueri magis posset. *Oportet hæreses esse*, dixit Paulus [g], *vt & qui probati sunt manifesti fiant in vobis.* Respicit hoc manifestationem proborum, oppositu improborum: quod autem hîc dicitur, declarationem improborum, vt à probis vitentur. Potest denique Græcismus esse; sed vt manifesti fiant non omnes esse ex nobis, id est, quod non omnes qui nobiscum sunt in Ecclesia, sint ex numero nostro, vel qui veram fidem intus animo tenemus; vel saltem qui sumus ex electis. Quæ tamen intelligenda sunt, vt antè diximus. Exponi præterea potest, vt significet fuisse aliquando nostros, sed recessisse; immo nec vnquam fuisse, quoniam permansissent. Quo pacto *nostri*, pro iis accipiuntur, qui sunt in Ecclesia, deinde pro electis. Probabili quadam scientia sciebat Ioannes tales non fuisse ex electis, quia, vt priùs dixi, rarissimè ad Ecclesiam reuertuntur. In genere autem, ac indistinctè sciebat id certò, ex Spiritu, quo dictante scribebat; sicut Paulus [h] aliquoties in vniuersum prædixit einsmodi nonnullos futuros: vt & Petrus [i], ac Iudas [k]: & primus cùm scribit aliquos circa fidem naufragauisse [l]: atque Hymenæum & Philetum à veritate excidisse [m]. Ex quo sequitur falsum esse Caluini & sectatorum dogma, neminem illorum veram fidem habuisse.

g 1. Cor. 11. 19.
h Actuum 20. 29. 1. Timot. 4. 1.
i 2. epist. 2. 17.
k vers. 18.
l 1. Tim. 1. 19.
m 2. ep. 1. 18.

Vers. 20.] Sed vos vnctionem habetis à Sancto, & nostis omnia.

EVTHYMIVS [n], citans Cyrillum [o] Alexandrinum, ostendit aliter vnctum dici Christum Spiritu sancto, aliter nos: nec ex eo loquendi modo colligi posse nos æquales esse Deo, sicut ipse est: ac proinde vnctionem Christi non accipiendam esse, quasi tantùm postquàm natus est eam acceperit, & Christi nomen obtinuerit.

n panop. p. 2. p. 184.
o ora. ad Presbyt. Diac. & Monachos.

Vnctionem habetis.] Instructi estis, vt dignoscere possitis tale hominum genus, qui peruertunt fidem, quam vos accepistis, & retinetis: gratiæ quoque oleo inuncti, vt si velitis, perseuerare possitis, & non ex vobis exire: probè tenetis quod dixi de Antichristo, déque præconibus eius, pridem antè prædictum esse: nihil vobis accidet noui: nostis hæc omnia, quæque saluti sunt vestræ necessaria: vnum restat, vt perseueretis, nec vos patiamini seduci, aut offendi, & scandalizari nonnullorum apostasia. Denique modestè Apostolus videtur excusare, quòd eadem inculcet atque ingerat, quasi cum rudibus ignarísque ageret, cùm probè essent in doctrina Christi instituti. Id facetè se significat, ne se sinant ab eo quod teneant abduci, sed vt, quemadmodum postea [p] monet, quod audiuerunt ab initio, in ipsis permaneat, & vt vnctio quam acceperunt, maneat in ipsis [q].

p vers. 24.
q vers. 27.

Vnctionem.] χρίσμα, inde Χριστὸς Christus, & nos nomine appellatiuo Christi vocamur, vt ait Cyrillus [r] Alexandrinus, & Ierosolymitanus [s], non solùm Christiani. Hieronymus [t] vertit vnguentum, & retinet etiam chrismatis nomen in sequentibus versiculis. Verbale χρίσμα vtrumque significat, & *vnctionem*, & *vnguentum*. Nec infrequens Græcis, Latinísque nomine vti actionis pro re ipsa, & termino eius. Profectò non dicetur quis propriè vnctionem habere, quæ est actio fluens, sed vnguentum permanens.

r epist. 1.
Christus & Chrisma vnde dicantur.
s Catech. Mystag. 1.
t lib. 2. in c. Habacuc.

Christum ipsum vnctum testantur Sacræ litteræ [u], sicut aliàs ostendimus. De nostra quoque vnctione meminerunt. Hæc vnctio est Spiritus sancti, vt ait Augustinus [y], siue, *diuinæ gratiæ charitatisque diffusæ in cordibus nostris* [x]; necnon externa visibilisque in Sacramento, vt idem Augustinus docet. Cùm verò materialiter vngamur in Baptismo, Confirmatione, Ordine, Extrema vnctione, illa potissimum innui videtur vnctio, à qua denominamur Christiani: est autem quæ adhibetur in Baptismo, quamuis illi Sacramento non sit essentialis, & prorsus necessaria.

u Psalm. 44. Heb. 1. 9. E... 61. 1. Luc. 4. Act. 4. 27. c... 38.
y *Ibo quod*...
x Rom. 5. 5.

Cyrillus Ierosolymitanus [y] de Sacramento chrismatis, siue confirmationis exponit, negans ante illud absolutè Christianum dici quem posse. Turrianus [z] intelligit quoque Ioannem, & Cyrillum eodem pacto. & Cardinalis Bellarminus [a], sed Oecumenius de Baptismo.

y Catech. 3. Mystag.
z 3. de dogm. charis. paul. post med. & 1. pro ep. Pont. c. 18.
a 2. de Sac. c... firm. c. 5. & ...

Haud dubium quin per se Ioannes solam significare velit vnctionem internam, nec gratiæ quidem iustificantis, sed doni intellectus, quo vulnus ignorantiæ curetur. Et vt Gregorius [b] interpretatus est, allocutionem intimæ inspirationis, quæ humanam mentem contingendo subleuat. Quamuis cum gratia iustificante solet hoc esse coniunctum donum. Sed & Irenæus [c] chrisma veritatis nominat, hoc est doctrinam.

b 5. Moral. c. 1... ant. 20.
c lib. 4. c. 43.

Vngebantur in lege veteri Pontifex ad ritè orandum, & sacrificandum: Prophetæ, vt rectè intelligerent, docerentque: Reges, vt benè gubernarent. Vngimur & nos, vt voluntatis & affectus sanitatem consequamur: vt ignorantia dispellatur: vt vires ad bene operandum confirmentur. Innocentius III [d]. *Vnctionem istam vocat interiorem, spiritualem, inuisibilem, qua cor inungatur, & quæ simul sit signum, siue sacramentum, quia si dignè sumatur, vel agit, vel auget absque dubio, quod designat.*

d de Sacr. vnctio. c. vnico.

Hieronymus [e] disputans de vario illo hominum genere, quos vngi solitos apud veteres dixi, vnguentum istud, de quo modò Ioannes, ait esse spirituale, idque quod in Baptismo datur.

e lib. 2. in c. Habacuc.

Eădem ratione Cyrillus intellexit Alexandrinus, quem prius citaui [a], propterea docens non satis exprimi Diuinitatem Filij Dei per nomen Christi, nec sufficere, vt B. Virgo nominetur Χριστοτόκος, sed Θεοτόκος. Abhorruit Ecclesia propter errorem Nestorij B. Virginem vocare Christiparam, nec ex professo Damascenus [b] monet, eodémque vtitur Cyrilli argumento, quoniam quiuis pius homo Christus dici possit. Alioqui constat hoc nomine aptissimè designari eũ qui duabus constat, humana diuináque naturis in vna hypostasi diuina coniunctis, ac proinde sic optime appellari Christiparam.

Athanasius [c], quod vnguentum istud sit ipsemet Spiritus sanctus, quo res conditæ inunguntur, argumentatur non esse de numero earum, sed superiorem, ac Deum. Reuera ipsomet Spiritu sancto non vngimur formaliter: efficienter a Trinitate tota, per attributionem quamdam ab illo. Quocirca vis argumenti attendenda est in causa efficiente principali, cuiusmodi esse Spiritum sanctum Scripturæ præ se ferunt, & hic & alibi.

Prætermitto varias olei, & vnguenti proprietates Spiritui sancto, quem *spiritalem canit vnctionem Ecclesia* [d], conuenientes, & Sacramento confirmationis, vt lætificare, lassos reficere, æstuantésque refrigerare: vulneribus mederi: ignem alere lumenque. Eas commodiore loco protuli: consulendique sunt qui disserunt de hoc Sacramento, atque Cyrillus [e]. Allusit Ioannes in vnctionis voce ad Antichristos, qui gratiæ spiritualis munere, vt ait Beda, quasi videlicet interna vnctione sunt priuati. Non ineptè quidam coniiciunt Ioannem delectatum Vnctionis Oleive voce aut chrismatis, quia & nomine Iesu, quod est *Oleum effusum* [f], vt proinde damnatus sit oleo feruenti, quasi pœna responderet voto, quemadmodum Andreas Cruce, quam libens vsurpabat sermone: nec ineptè accommodari posset Ioanni quod est in Psalmo: *Impinguasti in oleo caput meum, & calix meus inebrians quam præclarus* [g] *est?* Atque hac ratione dici posset Ioannes Christianissimus, id est, maximè vnctus. Hoc epithetum Rex Galliæ obtinuit, qui cœlitus allato vngitur oleo.

A sancto.] Vel à Spiritu sancto, vel à Patre, vel à Christo, vel a Deo. Sancti de his epithetum dixi, docui in Apostolica historia [h]. Beda, & Salmeron de Christo interpretantur, qui Sãctus vocari consueuit a Prophetis: Lyranus de Spiritu sancto, nec non Oecumenius, & Catharinus Hugo, & Caietanus de vtroque. Carthusianus de Deo, vel specialiter de Spiritu sancto. *Sanctum sanctorum* Daniel [i] cognominat Christum, vt & in Actibus Apostolorum [k] appellatur absolute *iustus*, aliquando [l] *iustus & sanctus* simul.

Et nostis omnia.] Saluti necessaria, & vtilia, nominatim quæ sunt credenda de Deo, & Christo, cui aduersantur Antichristi sarores errorũ. Quæcumque audiuit Christus à Patre, nota fecit Discipulis [m], multa reseruans tamen in Doctorem Paracletum: *Spiritus* [n] *veritatis docet omnem veritatem. Dat Dominus de omnibus intellectum* [o]: *spiritualis iudicat omnia* [p], pro tẽpore, loco, personis, qualitate rerum, denique quatenus oportet, ac decet. Dat enim omnibus Deus hoc modo sapientiam affluenter [q], prout exigit cuiusque status & occasio. *Discernitis inter probos & improbos*, ait Beda, *extremum empus, Antichristi cum prouentum, omnia plena menda ij esse*, inquit Oecumenius. Syra versio: *Discernitis vnumquemque hominem.* Augustinus: *Vt ipsi vobis manifesti sitis.* Id vnde hauserit, nescio, forsan ex paraphrasi eius, transierit in textum. Hoc modo quod Syrus posuit Interpres, nõ simplex, sed paraphrastica interpretatio est.

Crescit paulatim Ecclesia ipsa in mysteriorum cognitione, & Spiritus sanctus datur ei doctor vt doceat, *ac suggerat omnia omnémque veritatem*, non simul, & semel id facit, sed quando iudicat opportunum. Testes Historiæ, atque Conciliorum, & Pontificum decreta: nam quæ olim sine hæresis nota licuit asserere, cum nondum diluxisset veritas, postea nefas fuit Orthodoxo sentire. Nouit omnia Ecclesia quæ nosse in præsenti expedit, & quæ nondum reipsa nouit, noscet autem aliquando, nosse nunc dicitur, quia in potestate eius est vt noscat, & illud *habere* dicimur, ait Lyranus, quod est in potestate nostra habendi, siue vt habeamus. Symbolice vocatur Ecclesia luna, lumẽ subinde sumit a sole maius: *& iustorum semita quasi lux splendens procedit & crescit vsque ad perfectam diem.* Sunt in *Ecclesia pastores & doctores* [t]: & *alij per Spiritum datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundum eumdem* [u] *Spiritum: si nunc vnitatem, etiam tibi habet*, ait Augustinus [x], quisquis in ea habet aliquid. Sic oculus non sibi videt sibi. Ex gratia Spiritus sancti est vt inter nos aliqui doceant, alij per illos discant, proficiántque: ac ex lucerna eadem videat *non solum qui accendit, sed omnes qui in domo sunt* [y]. Porro similis isti est locus Pauli [z]; *Certus sum fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, ita vt possitis alterutrum monere.* Præterea [a], *de charitate fraternitatis non necesse habemus scribere vobis: ipsi enim vos à Deo didicistis vt diligatis inuicem.* Item [b], *de temporibus & momentis non indigetis, vt scribamus vobis: ipsi enim diligenter scitis*, &c. Tandem potuit hic significari fidelibus suppetere in suis particularibus Ecclesiis, per quos doceri possint, pastores, doctores, episcopos, presbyteros, de iis quæ ad Christianæ doctrinæ veritatem spectant, atque ad mores conformandos.

Vers. 21] Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam: & quoniam omne mendacium ex veritate non est.

NOn tam docendi vos gratia scripsi, quàm confirmandi, & cohortandi: quia *Audiens sapiens sapientior erit* [c] &: *Da sapienti occasionem, & addetur ei sapientia* [d]. Sic Paulus, *scientibus*, inquit, *legem loquor* [e], &, *Tanquam in memoriam vos reducens* [f], quasi diceret, *Non sicut paruulis lac dedi vobis, sed tamquam ad solidum cibum* [g].

Valent hæc ad conciliandam beneuolentiam magnopere, capitúrque auditor, & persuadetur meliùs, quando à suo se deprehendit æstimari Doctore.

Et quoniam.] Id est, *Quòd*, ὅτι: Scripsi quasi scientibus hoc etiam, quòd &c. Crebrò hæc particula, & similis *quia*, hanc habent vim in scripturis.

Omne mẽdacium ex veritate non est.]Ex vero non nisi verum sequitur: & verum vero consonat: Non est a Deo, qui ipsissima veritas est [h], mendacium, quod sectantur ἀντίχριστοι, *quia* Ἀντίχριστος Diabolus *mendax est, mendacijque pater* [i], & per Me-

tonymiam

a refertur in Tom. 1. Conc. Ephes. cap. 1. B. Virgo cur Christipara dicenda non ab antiquo Ecclesia.
b 3. de fide ca. 12.
Christus Dominus noster Iesus vnctus dicitur.
c ep. ad Serapionem, qua probat Spiritum sanctum esse creaturam. Vngimur à tota S. Trinitate.
d Hymn. Veni Creator Spiritus.
e lib. 4 in Ioa. c. 4.
f cant. 1. 2.
g Psal. 22. 5.
Rex Galliæ Christianissimus dictus.
h cap. 3. 14.
i c. 9. 24. k c. 7. 52. c. 22. 14. l c. 3. 14.
m Ioan. 14. 26. c. 16. 13. n Ioan. 16. 13. o 2. Tim. 2. 7. p 1. Cor. 2. 15.
q Iacobi. 1. 5.
Crescit Ecclesia paulatim in mysteriorum cognitione.
Ioan. 14. 26.
s Prou. 4. 18.
t Ephe. 4. 11.
u 1 Cor. 12. 8 9.
x tr. 32. in Ioan.
y Matth 5. 15.
z Rom. 15. 14.
a 1. Thes. 4. 9.
b cap. 5. 1. 2.
c Prou. 1. 5.
d Prou. 9. 9.
e Rom 7. 1.
f Rom. 15. 15.
g 1. Cor. 3. 2.
Verum vero consonat.
h Ioan. 14. 6.
i Ioan. 8. 44.

tunymiam dici mendacium potest, nec non qui docent mendacium. *Qui mentitur, non est ex Christo*, inquit Beda, & Glossa Interlinearis: nempe qui mētitur in materia Religionis, amittit Christum, non qui quomodolibet, ac in materia leui, vt admonet Hugo, & Thomas Anglicus, probátque ex proximè sequenti sententia, Nullum quidem mendacium, quamuis leuissimum, est ex veritate, ex Deo, & ex Christo, ideóque nullo modo mentiri licet, quia læditur aliqua ratione mentiendo veritas, ac proinde Deus, & Christus: tamen non nisi graue mendacium contra veritatem, contra Deum, contra Christum est. Acutè Augustinus[a], & accommodatè ad præsentem sententiam: Si falsum est, quod docet is, qui mentiri docet licere, quis falsæ velit studere doctrinæ, vbi & fallit docens, & fallitur discens? Si autem, vt aliquem possit inuenire discipulum, docere se asserit verum, cùm doceat esse mentiēdum, quomodo erit vllum ex veritate mendacium, Ioanne Apostolo reclamante: *Omne mendacium non est ex veritate?* idem valet scire veritatem, & scire quòd nullum mendacium sit ex veritate: sicut postea[b], *& verum est, & non est mendacium.* quoniam, Philopono teste, rectum & sui iudex est & obliqui. Quanquam posset hoc discrimen videri, vt scire veritatem conueniat multis, qui tamen non ita nouerunt mendacium detegere ac demonstrare veritati contrarium esse, mendacium, inquam, illud καθ' ἐξοχὴν καὶ ἀντονομαστικῶς, quod aduersatur orthodoxæ doctrinæ.

a lib. cont. mendacium. c. 18.

b vers. 27.

Cæterùm notanda phrasis ista: *omne mendacium non est ex veritate*] Quamuis enim more dialectico, *omne non*, aut *non omne* æquipolleat alicui, verbi gratia: Non omne animal currit, vel, omne animal non currit, id est, aliquod currit: in scripturis tamen accipiuntur pro nullo: vt[c], *Non erit impossibile apud Deum omne verbum*, id est, nullum: &[d] *omnis sermo malus ex ore vestro non procedat*, nempe nullus. Eodem pacto[e]: *Omnis Spiritus non est in visceribus eius.* Tale est & id, *Fili*[f], *noli velle mentiri omne mendacium*: Et in hac ipsa epistola sequenti Capite[g]: *Omnis qui peccat, non vidit eum: Omnis qui in eo manet, non peccat*[h]: *Omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem*[i]; & in Euāgelio, *Omne*[k] *quod dat mihi Pater, non perdam ex eo.* Alia suppetunt exempla multa. Lege Salmeronem[l].

c Lucæ 1. 37.

d Ephe 4. 29.

e Habac. 2. 19.

f Eccl. c. 7. 14.

g vers. 6.

h ibidem.

i ibidem 15.

k Ioan. 6. 39.

l 2. Prole. 14. Formula 20.

Vers. 22.] Quis est mendax, nisi is, qui negat quoniam Iesus non est Christus? Hic est Antichristus, qui negat Patrem, & Filium.

Mendacium maximum negare Iesum esse Christum.

MEndacium illud, cuius antè meminerat, exprimit esse, quo negabant nonnulli eum, qui vocabatur Iesum, esse Christum, siue Messiam. Erat hæc Iudaizantium præsertim hæresis, qui simul, ac multò magis contendebant non esse Filium Dei. Talis Simon, Cherintus, Ebion, alij, contra quos Ioannes non epistolas dumtaxat, sed Euangelium quoque condidit, ibi scribens: *Hæc*[m] *autem scripta sunt, vt credatis, quia Iesus est Christus Filius Dei.* Grauissimum hoc mendacium, quod omnem abolet incarnationis œconomiā, & redemptionis opus, mysterium Trinitatis etiam, totam postremò Christianam fidem. *In huius*, ait Beda, *comparatione mendacij, cetera aut parua videntur, aut nulla.* Subdit mendacem dicendum, quin & Antichristum, qui factis, & moribus Iesum non colat, vt Christum, & Dei Filium. Ex Augustino mutuatus est, qui multùm laborat in hac velut descriptione & signo Antichristorum, cùm videat Donatistas æquè vt Catholicos, non inficiari Iesum esse Christum: & occurrit eo responso, quod comprehendit improbos Christianos intra Ecclesiam remanentes. Facilior solutio: erant, (vti dixi) Iudaizantes hæretici, de quibus propriè Ioannes agit, qui disertè negabant esse Iesum Messiam, & Filium Dei. Hi maximè aduersabantur Christo, idque faciebant, quod est Antichristus ex professo facturus. Quidam asserebant, vt Simon, Iesum eum fuisse, qui natus est de Maria, Christum, qui descendit in Iordanem è cœlo. Alij, vt Cherintus, cœpisse Iesum à baptismo esse filium Dei in specie columbæ, ac eiusdem virtute miracula patrasse; sed cùm ab eodem recessisset, passum, & mortuum esse. Alij præterea similia confingebant eòdem tendentia, vt verè, & absolutè negaretur Iesum fuisse Messiam & Filium Dei.

m cap. 20. 31.

Iudaizantes hæretici quales fuerint.

Paulus[n] per κατατομὴν, *concisionem*, videtur intellexisse istos, qui concidebant, ac separabant Iesum à Christo, nec non per inimicos Crucis Christi[o], qui negabant Christum crucifixum, sed Iesum tātùm. Idem de talibus indicat Ignatius[p], dum vocat *negatores Crucis*, & *circumcisores partus Virginis*: Quamquam concisio illa potest intelligi per contemptum vocari propter iudaizantes, qui περιτομὴν circumcisionem fidelibus obtrudebant. *Non conciduntur*, inquit Chrysostomus[q], *quod præter artem ac temerè inciduntur: circumciduntur quod resectis superfluis resecatur.*

n Phil 3. 2.

Concisio quid sit apud Paulum.

o Ibid. 18.

p epist. 8. ad Philip.

q In epist. ad Philip.

Abest Romanus Pontifex ab hac doctrina lōgissimè; non igitur Antichristus est, vt hæretici blasphemant. Atqui re Papa, si non verbis id facit, ait Matthias Illyricus[r], *Quoniam adimit Christo Sacerdotium, & non solum vult audiri, sed magis se, suosq́; pseudoapostolos aliud Euangelium afferentes, alios nobis mediatores, multos nobis in cœlo pro Christo subjicit, qui pro nobis coram Patre intercedant neglecto Christo seuero Iudice: infinitos sacrificulos pro Christo substituit, qui generi humano Deum placent, ad quos dicit à Christo per Petrum Sacerdotium translatum esse: denique per merita suorum spiritualium sanctorúmque nos saluari vult.* quot verba, tot calumniæ, tot blasphemiæ: & dici de Illyrico potest: *Quis est mendax, nisi is qui talia affirmat?* Recitat hæc, simúlque refellit & alia nonnulla Cardinalis Bellarminus[s], quæ tu apud eum legas.

Pontifex Romanus non potest esse Antichristus.

r lib. aduersus primatum Papæ.

s 1. de Rom. Pontif. c. 12

Qui negat, quoniam Iesus non est Christus.] Quidam codices auferunt *non*. Plures Latini retinent, omnes Græci, Syrique, tum etiam Irenæus[t]. Græcè, ac Syriacè duæ negationes magis negant: nec voluit Interpres à Græca phrasi recedere. Sēsus vtrouis modo idem. *Mendax est, qui negat Iesum esse Christum*, vel qui negando ait quòd Iesus non sit Christus. Tertullianus[u] de sensu dumtaxat curans: *Ioannes autem*, inquit, *etiam mendacem notat eum, qui negauerit Iesum esse Christum* Augustinus: *Qui negat quòd Iesus non sit Christus.* Obseruauit Salmeron[x], negationes interdum in textu Scripturæ quæ demi deberent. Sed hac in re vulgata emendata editio planè sequenda est: tandem notat Hugo aliam lectionem: *Qui negat, quoniam Iesus non est homo.*

t lib. 3. c. 18.

u cont. Prax. cap. 28.

x tom. 1 Prolog. 4 & Proleg. 11. can. 4

Hic est Antichristus, qui negat Patrem, & Filium.] Posito singulari illo Christo, siue Messia, quem pollicebantur Scripturæ, recepta quoque notio-

ne vocis, pro eo qui duplici constet natura, humana, diuinaque, in hypostasi vna diuina, quæ sit Filius Dei, & qui vnctus sit. vt non vnus Patrum philosophatus, à Patre & Vnctione, qua dicatus ipsemet Spiritus sanctus: procul dubio maximè Antichristi meretur nomen, tamquam maximè aduersarius Christo, negans Iesum esse Christum: si enim negat Deum Patrem vngentem, & consequenter Filium Dei, qui necessariò, atque inseparabilem, etiam cogitatione habitudinem includit ad Deum Patrem.

Patris nomen hoc & sequenti versu notionaliter, seu personaliter sumitur: essentialiter namque solúque ratione innascibilitatis sine generatione vt recipiebatur Deus Pater à Iudæis, vt ipsimet Christū professi sunt[a], oce abnuit Christus[b]; qua de re alibi copiosiùs, ea ratione cognosci potest Pater sine proprio dicto cōsubstantiali Filio. Itaque cui de Christi, & Trinitatis mysterio, facta sufficiens promulgatio est. Antichristus censeri potest, si Christum neget: & si Patrem, certa atque necessaria consecutione etiam Filium.

Improbabilis porrò quorundam suspicio, hic prænunciari Mahometum. Etsi enim in Alcorano neget Filium, rideatq; Christianos, quòd credant Deum habere filium: tamen desunt ei conditiones aliæ, quas in Antichristo agnoscunt omnes, vt peculiari tractatu Pererius noster demōstrauit. Exempli causa, Deum se non venditauit, sed prophetam Dei: neque *adminiculis in omni virtute, signis, prodigijs mendacibus* fuit: quibus duabus notis, inter alias, Antichristum describit Paulus[c]. Nec restrictè de veso Antichristo, qui adhuc expectatur, locutus videtur Ioannes, licèt & ille, vt scelitus adiungat sibi tum Iudæos, tum Turcas siue Mahometanos, Filium sit sublaturus è diuinis. Generaliter loquitur de Antichristis; quamuis numero singulari, cūmque articulo nominet τὸν ἀντιχριστὸν, qui articulus apud Græcos non semper habet emphasim; nempe de sui temporis hæreticis, vt antè docui, & sentit Irenæus[d], aliique. Fabulabantur illi, vt etiam indicaui, venisse Christum in Iesum in specie columbæ, ac ei reuelasse ignotum quendam patrem. Frustra ergo de Patre blanditos ait sibi, qui negabant Iesum esse Christum, ac Filium Dei, cùm etiam non alium Dei Filium agnoscerent Iudæi vel expectarent, quàm Christum siue Messiam sibi promissum; Et Pontifex *adiurauerit Iesum per Deum viuum, vt diceret, an esset Christus Filius Dei*[e]. Quanquam non ita multi ex Iudæis credebant expectatum à se Messiam, Dei quoque verum & consubstantialem Filium futurum, vt alibi annotaui.

Vers. 23.] Omnis, qui negat Filium, nec Patrem habet: qui confitetur Filium, & Patrem habet.

Reciprocè fit in correlatiuis præpositionem. Posterius membrum, plures quidem Græci codices non habēt nec legit Oecumenius: legitur tamen in nonnullis[f] hoc pacto: ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱὸν, καὶ τὸν Πατέρα ἔχει, & apud Cyrillum Alexandrinum[g], qui mox citabitur, & in Syriacis, & in Latinis. Valde premit Cyrillus Alexandrinus hoc testimonium pro Filij consubstantialitate: nec non Hilarius[h], fieri enim nequit vt verus Pater non verum generet, eiusdémque substantiæ, & naturæ Filium: & necessariò verum negat Patrem, qui Filio adimit veritatem eiusdem cum Patre naturæ: & qui Filium ait esse sine existentia, & non subsistere, sed esse solùm prolatitium sermonem, nec alio modo habitasse in Christo, qui sanctis quidem sanctior sit, sed non Deus: coguntur asserere Patrem non esse reuera Patrem, aut propriè genuisse, quia quod non subsistit, gigni non potest. Similis ipsiusmet Christi ratiocinatio[i]: *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum. Si me sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis.* [k] rursus: *Si cognouissetis me, & Patrem meum vtique cognouissetis.* Et iterum: *Est*[m] *Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus vester est, & non cognouistis eum.* Rursum[n]: *Qui videt me, videt & Patrem*[o]: *ego in Patre, & Pater in me est*: &[p] *ego & Pater vnum sumus*, & [q] *vocem Patris mei nunquam audistis, neque speciem eius vidistis; & verbum eius non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis.* Irenæum lege[r].

Nec Patrem hab.] Non confitetur, Deum esse non admittit, nuo verè colit, *sed derogat ei, generationem eius non credens aeternam*, inquit Casthusianus: *Non habet placatum*, ait Glossa Interlinearis, *voce, & opere non confitetur, & in Spiritu sancto*, inquit Beda, *non habet*, ait Caietanus, *Patrem tamquam in quo maneat, nec tamquam manentem in se.*

Habendi verbum vsurpant Latini pro credere, existimare, intelligere, æstimare, seu pendere, reputare, penè similis apud Græcos verbi τοῦ ἔχειν. Simplicior primus sensus pro fide, seu confessione; & quidem non tantùm Patris relatiuè sumpti, sed etiam pro Deo: qui enim rebus Fidei debito modo propositis non credit, nec Deum verè colit, aut credit.

Qui confitetur Filium, & Patrem habet.] Præter id quod notaui, desiderari hæc in pluribus libris Græcis (prætereuntur autem etiam à Vatablo, & Clario) etsi sint in nonnullis: Cyprianus[s] legit sic: *Qui confitetur Filium, & Filium, & Patrem habet*, indicans alium sensum verb. habendi, hoc est, habet Filium, & Patrem beneuolum, & fauentem, vt colligitur ex aliis Scripturæ locis, quos ibidem profert. Legit Augustinus eodem pacto. exponitque de cultu: vt falsum sit colî Patrem Christi, à quo non colatur Christus eadem lectio est apud Hilarium[t], & Idacium[u].

Vers. 24.] Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat: Si in vobis permanserit quod audistis ab initio, & vos in Filio, & Patre manebitis.

MONET eos, vt sint retinentes ac tenaces traditæ ab initio doctrinæ de Iesu, quòd sit Christus, & Dei Patris filius: ita fore vt non exeant, neque euadant Antichristi, sed hæreant intra Ecclesiam, profitentes dictam veritatem, & propterea capaciores diuini fauoris vtriusque personæ. Res nouas qui comminiscuntur, & se quuntur, quos etiam Nouantes, & Nouatores appellant. & ab antiqua recedunt maiorum, & Ecclesiæ traditione, atque auctoritate. non manent in Patre, *quoniam non potest habere Deum patrem, qui non habet*, inquit Cyprianus[x], *Ecclesiam matrem.* Non manent quoque in Filio, sicquidem amborum eadem voluntas, & natura: *nec venit quis ad Patrem, nisi per Filium*[y], vt nec ad Filium nisi

Pater

Marginalia: Patris nomen [...] notionaliter [...] sumitur. — a Ioan. 8.41. — b ibidem 42. — c 2. Thess. 2.9. — d lib. 3. c. 15. — e Matth. 26.63. — f In nouo Testam. Robert. Stephani, [...] Ioan. c. 8. lib. de [...] — i Ioan. 5.23. — k infra 8.19. — l infra 14.7. — m Ioan. 8.54. & 55. — n Ioan. 14.9. — o ibidem 10. — p Ioan. 10.30. — q c. 5. 37. 38. — r lib. 3. c. 13. — Habere pro credere vsurpatur. — s de exhortat. martyrij c. 5. — Pater ab eo non colitur, qui non colit Filium. — t 6. de Trin. — u contra Varimadum. — Res nouas comminiscentes, in Deo non manent. — x de Simplicit. Prælatorum. — y Ioan. 14. 6.

Pater traxerit eum [a]: ex duobus postremis locis Theophylactus [b] infert Filium esse æqualem Patri. *Nemo nouit Filium nisi Pater, neque Patrem quis nouit*, ait, *nisi Patris Filius, & cui voluerit Filius reuelare* [c]. Verus, & certus canon aduersus hæreticos, facilis, & aperta ratio diiudicandi de dogmatum, ac morum veritate, atque rectitudine, *state super vias vestras*, ait Ieremias [d], *& interrogate de semitis antiquis, & ambulate in eis, & bene vobis erit. Verumtamen*, inquit Paulus [e], *ad quod peruenimus, vt idem sapiamus, & in eadem permaneamus regula* [f]. *Obseruate eos qui dissensiones faciunt præter doctrinam, quam vos didicistis* [g]. *Si quis euangelizauerit præter quàm quod accepistis, anathema sit: Tu verò* [h] *Timothee permane in his quæ didicisti, & credita sunt tibi, sciens à quo didiceris: vt iam non simus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ: Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci* [i], monet Hebræos idem Apostolus [k].

a Ioan. 6. 44. Filius æqualis Patri. b in cap. 14. Ioan. c Matth. 11. 27 Luc. 10. 22. d cap. 6. 16. e Phil. 3. 16. 18. f Rom. 16. 17. g Gal. 1. 9. h 2. ep. 3. 14. i Ephe. 4. 14. k Heb. 13. 9.

Anacletus [l] ad idem propositum vtitur hoc Ioannis testimonio, multa præterea decerpés ex illa. Sententia est Augustini [m]: *Non magnum est tunc discernere Spiritum, cum ad aliqua peruenerit, vel perduxerit quæ sunt contra bonos mores, vel contra regulam Fidei, tunc enim à multis discernitur.*

l epist. 2. m 12. Gen. ad lit. c. 14.

Si in vobis.] Quidam codices, *Quia si*, tum impressi, tum manuscripti. Augustinus [n], *Quòd si.*

n contra Vatimadum.

Si in vobis permanserit quod audistis ab initio.] Idacius: (*Quod si in verbo manseritis.*)

In Filio, & Patre manebitis.] Idem valet, quod antea dictum est verbo habendi, quod est, credere, & confiteri. Neque fortasse loqui vult Ioannes de mansione per amorem, & charitatem, siue gratiam in hac vita, in futura per fruitionem beatitudinis, licet expositores ita passim interpretentur, & intelligi possit, maximè propter id quod hic subditur de vita æterna: *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus* [o].

o Ioan. 14. 23.

De Spiritu sancto non fit mentio, quia de Filio hæreses extiterant. Est autem per se relatiua oppositio, atque comparatio, & habitudo Filij ad Patrem, quæ concipitur absque respectu ad Spiritum sanctum, qui reipsa tamen est Patris, ac Filij nexus, & amor, & ab vtroq; per spiratiuam vim, & actualem spirationem procedit.

Spiritus S. à Patre filioque procedit.

Obseruauit Beda, & Thomas Anglicus, primo loco hic positum Filium, *quia nemo venit ad Patrem, nisi per Filium* [p]: nullus diuinæ gloriæ celsitudinem videbit, nisi qui per Sacramenta humanitatis, quam Filius suscepit, renatus est. Item ne Ariani minorem Patre Filium dicerent. Placuit Hugoni ratio prima. Paulò antè docui, Christi testimonio, neminem ad eum venire nisi tractum à Patre. Deinde celsitudo gloriæ communis est Filio cum Patre. De Arianis non cogitabat Ioannes. Illi res erat cum iis, qui Iesum negabant Filium Dei, nihil mirum, si hunc priore nominet loco. Postea in epistola secunda [q] similem proferens sententiam, priore Patrem ponit loco. Tandem notandum, vti verbis manendi ac permanendi promiscuè ac indifferenter Interpretem, licèt sit idem Græcum μένειν.

p Ioan. 14. 6. *Celsitudo gloriæ communis est Patri cum Filio.* q vers. 9.

Vers. 25.] Et hæc est repromissio, quam ipse pollicitus est nobis, vitam æternam.

MAGNA prouocatio, graue incitamentum, & efficax ad permanendum, & obediendum auditis: vt è contrario ignis æterni minæ. *Exhorresce*, (monet sapienter Augustinus) *quod minatur Omnipotens: ama, quod pollicetur Omnipotens, & vilescit omnis mundus siue promittens, siue terrens.* Occurrit Ioannes obiectioni: quæ ab initio audiuimus, custodiuimus, & obtemperauimus; pericula, labores, tentationes sustinemus. Quis tandem fructus, mercésve?

Exhorresce quod minatur Omnipotens, ama quod pollicetur.

Repromissio.] Res promissa. Lege versum vigesimum, vbi vnctionem poni docuimus pro vnguento. Nullam vim agnosco in nomine composito repromissionis, vt facit Hugo, & Thomas Anglicus, quòd sit promissio multoties facta per Prophetas, per Apostolos, per Christum, vel vt alij [r], quia iterum post Adæ peccatum ἐπαγγελία, simplex promissum est, quod suo Syrus quoque idiomate vsurpat. Sæpissimè hoc modo repromissionem, aut repromissiones, aut repromittere Interpres accipit, vt cùm meminit de eo promisso, quod Abrahæ Deus fecit [s], & alibi. Vnde quod legimus in epistola ad Ephesios [t]: *Quod est mandatum primum in promissione*, Hieronymus [u] in Commentario legit *in repromissione*. Notauit id etiam Ribera, vti postea deprehendimus. Docent quoque Latini Grammatici, nihil interdum particulam *re* addere significationi sui simplicis. Vatablus vsus est simplici nomine. Sed & Hugo testatur se legisse. Augustinus legit *pollicitatio*. Constat denique bonos Auctores linguæ Latinæ [x] repromittere loco simplicis promittere, vsurpare.

Repromissio idem est quod simplex promissio. r Salmeron. s Gala. 3. 18. t cap. 6. 2. u in ca. 9. ep ad Heb. n. 76. x vt Sueton. in Claudio c. 20.

Quam ipse pollicitus est] Iesus, de quo versu vigesimo: idque non semel, tum nomine vitæ æternæ, tum regni cœlorum, tum mercedis, & denarij diurni. Non hæreo in distinctione ciuili, & canonica inter Promissionem, Pollicitationem, Stipulationem, Pactum. Verbum Græcum est ἐπηγγείλατο, vnde nomen de quo diximus, τῆς ἐπαγγελίας.

Vitam æternam.] Augustinus, *vita æterna*. Sic paulo clarior esset constructio. Nec tamen propriè antiptosia hic admittenda casus obliqui pro recto, vt voluit Estius. Et hæc est repromissio, id est, res promissa, quam ipse pollicitus est, vitam æternam, quam nempe vitam, quæ est res promissa, pollicitus est. Et viuunt in æternum damnatorum animæ, viuéntque post resurrectionem eorumdem corpora: & sub articulo de Vita æterna damnatio continetur: tamen simpliciter per vitam æternam solet intelligi beata. Viuit quod à seipso mouetur: quo pacto per translationem vocatur fontis aqua viua, paludosa mortua. Beati pro arbitrio operantur, & eorum se corpora mouebunt: Damnati adstricti sunt tormentis, & quæ minimè volunt, pati compelluntur: ita vt mortem potiùs mori sempiternam censeantur, & dicantur, vtpote quos depascet mors [y], non radicitus extinguens, sed more pecorum edens.

Vita æterna propriè est beatitudo. y Psal. 48. 15.

Felicitas appellatur æterna vita, quod, vt ait Dionysius [z], *nihil vita iucundius, optabilius, præstantius, notius.* Indicant hoc vulgares sermones: *Vita mihi charior ipsa* [a]: & Ζωὴ καὶ ψυχή, de re supra modum suaui [b]; quo abutuntur lasciui poetæ [c] ad turpicula. *Potest quidem vita æterna, sed ab iis qui familiaritatem non habent cum Scripturis*, ait Augustinus [d], *accipi etiam malorum vita: vel secundum quosdam Philosophos, propter animæ immortalitatem: vel secundum Fidem nostram, propter pœnas interminabiles Impiorum.* Vnde in talium gratiam dicit pacem in vita æterna, vel vitam æternam in pace, vt res faciliùs intelligi possit, dici debere. Quocirca

Vita æterna cur felicitas dicatur. z ca. 6. de Diuin. nom. a c. 19. de Ciuit. 1. 11. b Chiliades Adagio. c Iuuenal & Martialis. d supra.

Felicitas est propriè vita æterna in pace, vel pax in vita æterna.

minus

minus aptè Scotus [a] illud Ioannis [b]: *Hac est vita æterna, vt cognoscant, &c.* exponit: *Vt cognitio Dei vocetur vita æterna, quoniam est actio vitalis: pari namque ratione Damnati tristitia vocari posset vita æterna.* Sed & repugnat illa expositio cunctis alijs Interpretibus, & Patribus.

Non expendam nunc, quod Hieronymus [c] contra Pelagianos tradit, regnum cœlorum in vetere Testamento non repromitti, sed in Euangelio, prædicare id cœpisse Ioãnem, deinde Christum, Apostolos, &c. Theophylactus etiam [d] dicit, quòd lex benedictiones in diuitijs dabat, & Prophetæ bona terræ promittebant; ita auditorum infirmitate postulante, & quòd non meminerunt regni cœlorum.

Vocat [e] Paulus noui Testamenti meliorem spem: *& in melioribus* [f] *repromissionibus sancitam esse.* Augustinus [g] præterea, Bernardus [h], & alij vile, ac terrenum, & temporale præmium atque promissionem vocant Testamenti veteris. Tamẽ distinctè mentio est æternæ vitæ in Machabæorum historia [i], & apud Danielem [k]. Quidam Christum interrogauit quid faciendo, vitam æternam possideret [l]: & Christus iussit Iudæos *scrutari Scripturas, quia ipsi putatis in ipsis vitam æternam habere* [m]. Paulus veteres scribit *à longè aspexisse, & salutasse, quas non acceperant*, id est, perceperant, & possederant *repromissiones, & patriam requisiuisse.* Orat Ecclesia, vt Michaël defunctorum animas repræsentet in lucem sanctam, *quam olim Deus Abrahæ promisit, & semini eius.*

At hæc non efficiunt vt lex ipsa contineat expressam huiusmodi promissionem. Lege Sebastianum Barradium [n]. Sciendum verò quòd aliquando vita æterna sumitur pro iure ad felicitatem; licitúmque à nobis hîc adhuc viuentibus haberi, si iusti sumus [o].

Vers. 26] Hæc scripsi vobis de his, qui seducunt vos.

IDcirco sum digressus aliquantulum in Antichristos, vt monerem vos, quos illi nituntur seducere: hæc ingero, & inculco, ne de vestra labantur memoria. *Seductores* isti, ac deceptores (nec enim πλανῶντες aliud sonat, & quasi seorsum, ac extra ouile nimirum, bonáque omnia ducentes) *proficient*, vti caueantur, *in peius* [p], *errantes, & in errorem mittentes*, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι, *seducentes & seducti, fallentes & falsi.* Importunus, ac noxius etiam ad populum sermo de hæreticis, eorúmque erroribus, vbi nullum ab eis periculum, notitia nulla. Intelligit faciliùs argumenta vulgus, quibus impugnatur veritas, quam solutiones: hic que vulnus infigitur sanis absque remedio. Scribit Ioannes adactus necessitate seductorum: & prudenter quidem nullum nominatim exprimit, ne magis irritarentur, & magis læderent irritati. Abstinendũ quoad eius fieri potest à cuiusquam publica nota, sed res tacito nomine tractanda, & transigenda. Quandoque designare personas oportet; quod fecisse Ioannem videbimus epistola tertia [q]: & apud Paulum legere est nõ semel [r]. Denique videtur fidem suam liberare, ac suo se functum munere protestari, quòd admonuerit; sicut & Paulus idem protestabatur, dicens [s]: *Quapropter contestor vos ab hodierna die, quia mundus sum à sanguine omnium: non enim subterfugi, quo minùs annunciarem omne consilium Dei, vobis.* Et ad Colossenses [t]; *cognouistis gratiam Dei in veritate sicut didicistis ab Epaphra carissimo conseruo meo.* Item Petrus [u]; *breuiter scripsi vobis, obsecrans, & contestans hanc esse veram gratiam Dei, in qua & statis.*

Vers. 27] Et vos vnctionem, quam accepistis ab eo, maneat in vobis. Et non necesse habetis vt aliquis doceat vos: sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium. Et sicut docuit vos, manete in eo.

VNctionem, *quam*, &c. *maneat.*] Est Antiptosis, qualis in Euangelio [x]: *Sermonem quem audistis, non est meus*, & in Psalmo [y]: *lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est*, &c. nec desunt exempla profana. Lege Salmeronem [z]. Quidam codices habent casum rectum, *Vnctio*, & τὸ χρίσμα est vtriusque casus: ita quoque legit Augustinus. Syriacè redditur sententia paulò clarior: *Sed & vos, si permanserit vobiscum Vnctio illa, quam accepistis ab eo, necesse non habebitis, vt quis doceat vos*, &c. Iuxta nostram, & Græcam editionem, *& vos* ἐκληπτικῶς ponitur, & supplendum est, vt Hugoni placet: *vt eos vitetis, & caueatis ab eis*, &c. Breuius interpres Syrus eo quem dixi modo suppleuit. Vsum ellipticæ orationis in Scriptura frequentem, explicat Salmeron [a]: similis autem ratio Ἀποσιωπήσεως, id est, *reticentiæ.*

Maneat in vobis.] Sic nonnulli Græci codices [b]: Ἐν ὑμῖν μενέτω: plures autem in præsenti indicatiuo, μένει, *manet*: sed præferenda versio nostra, quam Catharinus malè postponit. Augustinus paulò aliter totum reddit locum. *Hæc scripsi vobis de his qui vos seducunt, vt sciatis quia vnctionem habetis, & vnctio, quam accepimus ab eo, permaneat in vobis.* Manichæus dixit ab Ecclesia Spiritum sanctum ad se transiuisse: Mahometus, alia docuisse per Mosem, alia per Iesum.

Et non necesse habetis vt aliquis doceat vos, sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus] Ideirco prædixi me vobis, non vt ignorantibus scribere, nostis necessaria edocti non à Catechista solum, verùm etiam ab Spiritu sancto per fidei donum infusum, quod vos propensos, ac promptos reddit, vt vobis à Doctoribus orthodoxis proposita credatis. Nil opus vobis nouis magistris, estote traditis contenti. Idacius [c] vnctionem etiam tribuit Christo, qui videlicet docuerit aliorum doctores.

Rectè verò doctrina vnctio dicitur, quia, vt priùs etiam dixi, fouet lumen, & calorem, erudit & inflammat, corroborat, promptũ reddit & expeditum ad bonum, eum, in quo est. Non loquitur Ioannes de singulari quadam doctrina diuina, de mysterijs, & Scripturis, quam nonnullis communicatam scimus à Deo sine illorum labore, vel industria. Generalis est oratio complectens omnes fideles, qui nec Angelum [d] de cœlo, præter id quod euangelizatum est afferentem, id est, repugnans admittere debent. At suos habet Ecclesia Doctores: exterior necessaria doctrina: requiritur Iudex vnus, qui fidei dogmata proponat, ac dubia quæque circa eadem, moresque communes decernat. His positis, vnctio est interni doni, quæ maximè docet, ac persuadet.

Augustinus quæstionem sibi, ac Ioanni mouet ipsi, cur doceat ille in epistola, quare ipse in suis

tracta

a 4. D. 49 q. 4. ad 1. b cap. 17. 3. c lib. 2. d in Luca c. 16. e Heb. 7. 19. f inf 8. 6. g ep. 120. 4. ... Faust. 18. h ... i lib. 2. cap. 7. k c. 12. 2. l Luc. 18. 18. m Ioan. 5. 39. n lib. 1. Harmoniæ Euangel. cap. 6. o Ioan. 5. 24. ... p 2. Tim. 3. 13. *Ad populum sermo de hæreticis importunus.* q ... r 1. Tim. 1. 20. ... s Act. 20. 26. t cap. 1. 6. 7. u 1 ep. 5. 12. x Ioan. 14. 24. y Psal. 117. 22. Matth. 21. 42. z hoc loco, & fuius To. 1. Proleg. 14. Formula 25. a Tom. 1. Proleg. 19. b chart. in. nou. Test. Roberti Steph. c cont. Varimadum. *Doctrina rectè vnctio dicitur.* d Gal. 1. 8. *Exterior doctrina necessaria Pastorum est, solo docere Dei.*

tractatibus,& sermonibus,si sufficit vnctio. Respondet quod modò dicebam, sonum Doctoris aures percutere, intus esse magistrum: nec quemquam hominem aliquid discere ab homine, cathedram in cœlo habere, qui corda docet: vnum esse magistrum nostrum Christum [a]. Omnino paucorum est à solo doceri Deo. *Cœlum cœli Domino* [b], qui erexit, & sublimauit quorumdam sanctorum mentes in tantùm, ait Augustinus [c], *vt nulli hominum, sed ipsi Deo suo docibiles fuerent.* Id de Antonio testatus Athanasius [d]. Idem de aliis Cassianus [e], qui erant alioqui elingues, & illiterati. Et rursus idem Augustinus [f].

Paucorum est à solo doceri Deo.
a Mat. 23.10.
b Psal.113.16.
c in eumdē Ps.
d In vita.
e Collat. 14.c. 10.
f Prologo librorum de doctrina Christ.
Error hæreticorū ex hoc loco depromptus.

Omnes passim hæretici nostri temporis detorquent præsentem locum, vt confirment errorem illum suum, Spiritum sanctum, quo doctore discendæ sunt Scripturæ, & fidei dirimendæ controuersiæ [g], non esse alligatum concilio, vel Papæ, vel vlli hominum generi, sed quemlibet iudicare posse, siue Spiritum suum proprium, ac priuatum sequendo, si ipse donum habeat interpretationis [h], siue cuipiam alij adhærēdo, quem viderit præditum eôdem dono.

g 2.Petr. 1. 19.
h 1.Cor.12.10.

Profert Cardin. Bellarminus [i] ipsa hæc de re testimonia hæreticorum, eósque diligentes confutat. Ad id verò, quod hic docet Ioannes, bene respondet [k], loqui tantum de dogmatibus, quæ illi ad quos scribebat, iam acceperāt ab Apostolis, & cooperantē vnctione Spiritus sancti didicerant, & crediderant: atque eos monere vt in fide permaneant, nec aures dent falsis doctoribus contraria proponentibus. *Simile,* inquit, *esset, si Catholicus Catholicis, quos perturbarent heretici, scriberet: non necesse habetis, vt Lutheranus, aut Caluinista doctrinam vos doceat Christianam: quæ vos oportet scire, plenè didicistis, & tenetis ex prædicatione Ecclesiæ, adiuuante vnctione Spiritus sancti.*

i 3. de Verbo Dei cap. 3. & seqq.
k c. 10. ad 13. argum.

Est omnis fidelis docibilis Dei θεοδίδακτος [l], sed eo modo, quo & Christus est qui baptizat, id est, auctor principalis est doctrinæ, & gratiæ, sed non absque ministerio externo doctoris humani, sicut & visibilium Sacramentorum.

Docibilis Deo est omnis fidelis, & quomodo.
l Esa. 54. 13. Ioan.6. 45.

Eunuchum Philippus [m] Dei iussu, Ananias Saulum [n], Cornelium Petrus erudiunt [o], & Christus præmonuit fidelem in persecutione non locuturum [p], id est, non solum, nec propriis viribus, sed Spiritū Patris in illo. *Ipse enim est, qui docet hominem scientiam* [q]: lege Ioannem Dryedonem [r]. Consuetudo est Scripturæ, quæ facit Deus principaliter, sic ei tribuere, ac si planè solus faceret, idque etiam propterea, quod simul vim suppeditet secundis causis ad operandum, sicut & in effectu omninò naturali: *Neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus* [s]. Lege dicta in actus Apostolicos [t].

m Act. 8.
n infrà 9.
o infrà 10.
p Matt. 10. 19. 20.
q Psal.93.10.
r lib. 2. de via sanctā. Scrip. c.3. ad 2. argum.
Consuetudo Scripturæ, tribuere Deo quæ ipse facit, sed nō solus.
s 1.Cor.3. 6.7.
t cap.9.7.

Sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus.] Addunt codices quidam excusi, *ita facitis.* Hugo supplet, *sic tenete & facite.* Potiùs comparatio iungitur sequentibus, *& verum est, & non est mendacium.* Scilicet sic se res habent, vt vos docet vnctio, nec in illis cadere quicquam potest falsi, vel quemadmodum dicta vnctio eius est, id est, Dei, sic docet vos, vt proinde nullum sit periculum mendacij, aut erroris. Augustinus legit: *Quia vnctio ipsius, docet, &c.* ἀλλ' significat quoque, quia, verùm nullam habet Augustinus rationem τοῦ ἀλλά. *Sed.*

Eius.] Τὸ αὐτὸ χρῖσμα: *ipsa vnctio*: est tamen etiam in quibusdam libris, Τὸ αὐτοῦ [u], quam lectionē sequitur Augustinus, vt modo retuli. Syriacè אלא איך משחותא דאיתיה מן אלהא הו מלפא לכון על כל מדם *ella eich meschichutha, dehaitha men elaha hau malphalachun bhal col medam. Sed sicut illa vnctio à Deo est, ipsa docebit vos de omnibus.* Impēsè amantis amatam personam solùm indicare, nomen reticere, quasi non vlli sit incognita. Sed sæpius Ioannes Christum designat per pronomen *eum.*

u in nouo Testam. Robert. Steph.

Vnctio eius docet.] Fortassis nomen abstractum vnctionis & χρίσματος pro concreto ponitur, vncti & Christi. Nam quod apud Danielem [x] legimus, *occidetur Christus,* LXX. dixerunt χρῖσμα quamuis aliter dispungat Bibliorum textus Græcus. Tertullianus [y] quoque legit, *exterminabitur vnctio*: & Augustinus [z], *cessabit vnctio.* Quamuis Augustinus exponat non de Christo, sed de vnctione Iudæorum, videlicet quam vsurpabant in vetere lege ad consecrandos Sacerdotes, &c. ad alia. Sed agnoscit quoque lectionem vulgatam de Christo, nempe, occidetur Christus.

x cap 9. 26.
y cont. Iudæos c.8.
z orat. contr. Iud. Pagan. & Arianos, c.13.

Et verum est, & non est mendacium.] Augustinus: *& verax est, & non est mendax.* Videlicet vnctio. Dictæ lectionis meminit Beda, & Hugo. Græcè. Καὶ ἀληθές ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι ψεῦδος: *& verum est,* vel τὸ χρῖσμα, *vera vnctio, & nō est mendacium,* nimirum in ea, vel, *& verum est quicquid vnctio docet, & non est mendacium in iis, quæ docet.* Videtur Augustinus legisse: καὶ οὐκ ἔστι ψευδής vel sensum reddidisse, non verba: Spiritum sanctum vocat Christus Spiritum veritatis [a], & seipsum veritatem [b], & Paulus Deum veracem [c]. Maior asseueratio composita ex affirmatione, cum negatione oppositi. Talis de Baptista Ioannis nostri Euangelistæ [d]: *Et confessus est, & non negauit,* talis de Verbo creante omnia [e]: *omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Talis quæ priore præcessit capite [f]: *Deus lux est & tenebræ in eo non sunt vllæ.* Ezechias apud Esaiam [g], *omnia,* inquit, *quæ sunt in domo mea, viderunt: non fuit res, quam non ostenderim ei*: & Ieremias [h]: *Omne verbū quodcunque responderit mihi, indicabo vobis, nec celabo vos quidquam.* Scripturis nulla subest falsitas, nec fidei, sed nec subesse quidem potest, vt demonstratum est disputatione de fide [i].

a Ioan.16.13.
b Ioan.14.6.
c Rom.3.4.
d Ioan.1.20.
e ibid.3.
f vers.5.
g cap.39.4.
h cap.42.4.
Falsitas nulla Scripturæ subesse potest.
i 2.2.q.1.art.3.

Et sicut docuit vos manete in eo.] Sicut docuit vel cuius vnctio est, vel vnctio ipsa. Hoc vrgendum cōtra spirituales illos *Spiritū reuera non habentes* [k], dum spiritum priuatum iactant, cuius instinctu sine doctore Ecclesiastico, sine Ecclesia ipsa Scripturas intelligant, res fidei definiant. Manendum in eo, quod edocti sumus, noua suspecta habendo, nisi probet is, cuius est antiquissima auctoritas, qui nō tam noua definit, quàm in antiquitate delitescentia in apertum profert, ac declarat. Is est Hierarcha supremus, summúsque Pontifex, *qui pascit oues* [l], *& confirmat* [m] *fratres.*

k epi.Iud.vers. 19.
Manendum in eo quod edocti sumus.
l Ioan. 21.15. 16.17.
m Luc.22.32.

Mānsio verò quo pacto debeat intelligi, dictum superius [n], posse quidem, non necessariò tamen, de coniunctione charitatis, atque de perseuerantia in eâdem. Hortatur Christus [o], *vt in ipso maneamus, & ipse in nobis*: præscribit rationem manendi in eius dilectione [p], *vt ipsius præcepta seruemus, sicut præcepta Patris ipse seruauit, & mānsit in eius dilectione.* De doctrina fidei præsertim sermo est, vt mordicus, & summa constantia retineant acceptam cū ipsa vnctione ac dono Spiritus sancti, & effectu percepti Sacramenti. Conseruāda memoria præpositorum, & doctorum nostrorum, *qui nobis locuti sunt verbum Dei* [q], imitanda eorum fides: cogitandum quòd Christus *heri est & hodie, & ipse in secula*: atque sicut non mutatur ipse, sic quæ tradita sunt ab idoneis prædicatoribus, vera, certa, fixa,

n vers. 19. & 27.
o Ioan.15.4.
p ibid.10.
q Heb.13. 7.8. 9.

F immutabi

immutabilia esse, nec minus adiutorem nunc nobis esse, foréque posteris, quàm præcessoribus fuerit. *Cauendum ne doctrinis varus, & peregrinis abducamur, sed gratia, & vnctione diuina stabiliamus cor: ne bonam conscientiam repellentes, circa fidem naufragemus* [a]: *& corrupti mente, reprobi simus circa fidem* [b].

a 1. Tim. 1. 19. b 2. ad Tim. 3. 8.

Hæreticorum doctrinæ variæ sunt.

Hæreticorum doctrinæ variæ sunt, quia & à Catholica, & inter se discrepant: peregrinæ quoniam non consistunt, sed peregrinorum oberrant in morem, ipsique ab Ecclesia peregrinantur, & exulant, vnde sponte recesserunt: sunt ceu nouæ, sed fucatę merces. Qui audit istos, *fluctuat, & circumfertur omni vento doctrinæ* [c].

c Ephes. 4. 14.

Manete.] Μενεῖτε, *Manebitis.* Fututis non infrequens vti pro imperatiuis. Sed alij codices [d] habent μένετε. Cæterùm vtitur Ioannes verbo tum præsentis temporis, tum præteriti, *docet*, & *docuit*; vt denotet in Ecclesia perpetuam esse Spiritus sancti doctrinam magisterium: quoniam datus est hic Spiritus veritatis, vt maneat nobiscum, & cum Ecclesia in æternum [e]; sicut & Christus mansurum se promisit vsque ad consummationem sæculi [f].

d In nouo Testam. Robert. Steph.

e Ioan. 14. 16.

f Matt. 28. vlt.

Vers. 28.] Et nunc filioli manete in eo: vt cùm apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in aduentu eius.

MIRA Ioannis & sollicita de suorum salute cura. Toties repetit, vt maneant, & præmium proponit cum pœna manentibus, & non manentibus.

Et.] Id est, itaque, igitur, idcirco, &c. Sæpe habet hunc vsum. Quo fit, vt interpres aliquando quod Hebraicè est, vel Græcè *&* vertat per *enim*, aut *itaque*. Obuia sunt numero magno exempla. Id valet principio versus præcedentis, & alibi [g]. Redundare tamen etiam solet, idque cum altera dictione, quæ hic subnectitur *& nunc*, ac solùm poni ad continuationem sententiæ. Exemplum est in Esaia [h]: *Et nunc ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ. Et* [i] *nūc, dicit Dominus, formans me ex vtero seruum sibi.* In Osea [k], *& nunc reuelabo stultitiam eius.* In Aggæo [l]: *& nunc confortare Zorobabel.* Forsitan tale quid vsurpant vulgò Itali, *hora*, id est, itaque, vel cæterum, &c. Eadem ratio quandoque de nunc solo sine coniunctione *&* [m].

Et, pro igitur vsurpatur.

g Psalm. 9. 11. Matth. 25. 46. Marc. 12. 30 Ioan. 4. 24. c. 5. 30 cap. 10. 29. c 12. 36. &c. h cap. 5. 5. i Esa. 49. 5. k cap. 2. 10. l cap. 2. 5. m Hebr. 11. 16. & alibi.

Nunc.] Potest vim habere ad ingerendum memoriam breuissimi temporis tum vitæ tum errorum, & persecutionum. *Modicum* [n] *nunc*, ait Petrus, *si oportet contristari in variis tentationibus*, & Paolus: *momentaneum* [o] *& leue tribulationis nostræ*, & Iacobus [p]: *vita vestra, vapor est ad modicum parens, & deinceps exterminabitur*: & alij plures plura similia.

n 1. epist. 1. 6. o 2. Cor. 4. 7. p cap. 4. 14.

Postremò potest *nunc*, esse blandientis, vnà cum suauissimo illo vocabulo filiolorum, & obsecrantis, respondens particulæ Hebrææ נא *na*, vt in הושיע נא *hosciahna*. Vulgares quoque linguæ simili quadam ratione vsurpant eandem vocem *nunc*.

Vt cùm apparuerit.] φανερωθῇ, Manifestatus & reuelatus fuerit. *Modo vita nostra abscondita est cum Christo.*

In Deo.] Ipsamet quidem incarnatio θεοφάνεια vocatur à patribus, id est, *manifestatio* [q]. Sed per eā *Deus erat absconditus* [r], estque adhuc latens in Eucharistia, & minimè subiectus oculis, vt erant Idola: quāuis & viuens inter homines, & nunc in cœlo edat, ediderítque tot, ac tāta miracula. Cum veniet ad iudicium, tunc maximè apparebit. *Cum Christus apparuerit*, inquit Apostolus [s], *vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.*

q Col. 3. 3. *Incarnatio* ἐπιφάνεια *dicitur.* r Esa. 45. 15.

s Coloss. 3. 4.

Habeamus fiduciam.] Παῤῥησίαν, loquēdi, & quidquid aliud faciendi libertatem, in tanta totius vniuersitatis trepidatione, etiam quodammodo sanctorum ipsorum, sic sancti nonnulli de sanctis loquuntur. Sed profectò aberit à sanctis iam in charitate perfectis, timor ille, quem *charitas foras mittit* [t], *castum, filialem*, reuerentialem, eò maiorem habent, quo & charitatem ipsam.

t 1. Ioan. 4. 18.

Quare mitiùs accipienda sententia Basilij [u], quòd *Abraham quoque timebit in iudicio, & agoniam patietur*, non de damnatione quidem, sed quem sit locum inter sanctos habiturus. Nam quod attinet ad essentialem animæ beatitudinem, iam de illa certus est, eámque percipit: corporis beatitudo proportione respondet dictæ beatitudini. Si qua igitur hærere potest dubitatio in Abraham, & aliis, ista erit, quibus sint isti sanctis propriè, distinctéque connumerandi, quoniam ante cognitas singulorum causas, & sententias constare non potest quod cuiusque sit meritum, qui gradus gloriæ, quo sit ordine inter sanctos collocandus. *Tunc stabunt iusti in magna constantia*, ἐν παῤῥησίᾳ πολλῇ, *in confidentia & fiducia multa* [x], nō hi dūtaxat, quibus communicabitur iudicandi cum Christo dignitas [y], verùm etiam & cæteri, quorum non damnationis, sed discussionis tantùm iudicio, & publica sententia laudis opera palàm pronunciabuntur. *Tunc laus erit vnicuique à Deo* [z].

u Hom. 11. Hexam. *Abraham quomodo timebit in iudicio.*

x Sap. 5. 1. y Mat. 19. 28. z 1. Cor. 4. 5.

Habemus.] Coniungit seipsum discipulis, spe de illorum gloria adgaudens. Vel certè hortatus alios ad manendum & perseuerandum, hunc exhortationis ac prædicationis suæ fructum futurum affirmat si obtemperauerint, vt non confundatur in die iudicij, id est, non frustretur gaudio accidentali, ob fructum quem illi retulerint ex ea. Hoc pacto scribit in epistola secunda [a] iuxta Græcum textum: *Videte vosmetipsos, ne perdamus quæ operati sumus, sed vt mercedem plenam recipiamus.* Paulus [b] etiam hortatur ad obedientiam præpositis exhibendam; *Ipsi enim*, ait, *perugilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes.* Pudor quidam est ac gemitus in ipso communi iudicio conspicere malè collocatos labores suos circa conuersionem & profectum aliquorum: quemadmodum pudore nonnullo afficitur œconomus, cùm compellitur damna domini sui in rationes referre, quamuis absque culpa damnum id sequutum sit.

a vers. 8. b Hebr. 13. 17.

Et non cōfundamur in aduētu eius.] Καὶ μὴ αἰσχυνθῶμεν ἀπ' αὐτοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. *Et non pudefiamus ab ipso in præsentia eius*: nimirum in die iudicij, quādo aderit, cùm aduenit. Præmonuit iudex Christus [c], *Qui me erubuerit, & sermones meos, hunc filius hominis erubescet cum venerit in maiestate Patris sui, & sanctorum Angelorum.* Erubescunt hęretici, de quibus Ioannes egit, Filium hominis in hac nostræ naturæ humilitate, confiteri simul esse Filiū Dei: erubescet ipse illos in maiestate sua, quando se, id quod fuit, estque, declarabit apertissimè, Filium Dei. Eadem ratio de Christianis, quos pudet crucem, & improperium Christi portare, ac mādatis eius obtemperare: & verbis quidem se Christum nosse fatentur vt Deum, *factis autem negant* [d].

c Luc. 9. 26. *Qui sint qui erubescunt in iudicio.* d Tit. 1. 16.

Lucas modò citatus, nec non Marcus [e], vtuntur eodē verbo quod hic habetur, Τοῦ αἰσχύνεσθαι, pro quo apud Marcum interpres reddit verbum

e cap. 8. 38.

confun

confundendi, Matthæus [a] verbo negandi. Confundere, autem quod vult, Hebraico idiotismo, est negare illi, quod vult, & quod petit: vt, *sperauerunt, & non sunt confusi* [b]: &, *non confundas me ab expectatione mea* [c]. Paulus dixit, *se non erubescere Euangelium* [d] indicans gentiles, *quibus erat stultitia*, Iudæis, *quibus scandalum* [e]. Clemens Alexandrinus in Commentario vocat hoc graue supplicium. Basilius [f] docet, omnium durissimam pœnam damnatis fore probrum illud, & verecundiam sempiternam, quam patientur in diuino iudicio; & tradunt alij longè sæuiros acerbius iratum iudicis vultum, & decretorium sermonem, quàm ipsam gehennam. Solum in hominem pudor cadit ex animalibus, ideo grauissima illius pœna. Maximam Christus passus est [g], sed contempsit, confusionem causa nostra. Pudefaciet impios secretorum omnium, quæ gesserunt in vita, manifestatio, peccatorum ignauia, contemptúsque præteritus propriæ salutis, personarum humano nunc iudicio vilissimarum ad præcelsum gloriæ gradum erectio, & id genus alia plura. Non audebunt ad cœlum, vel etiam ad alios homines oculos leuare: dicent montibus, *Cadite super nos, & collibus, operite nos à facie ipsa Agni*. Videtur Cyrillus Ierosolymitanus [h], vt eum quidem Turrianus intellexit [i] per confusionem, vt non illam annuere vnctionem chrismatis, de qua vt dictum est, Cyrillus Ioannem [k] de vnctione loquentem, est interpretatus, quæ fit in fronte. Ibi namque fieri docet ne erubescamus, & pudeat nos, id est, ne vereamur profiteri Christum, & ne quid committamus, cuius meritò pudeat, *sed reuelata facie gloriam Dei speculemur* [l].

In aduentu eius.] Ad iudicium, vt dixi. Prior fuit aduentus per incarnationem, sed ille, qui manifestus intelligi solet, cùm nomen aduentus absolutè ponitur. Sed Græcè est *parousia*: quam vocem etsi patres quoque, vt antè dixi, de primo sumant aduentu, non tamé scripturæ, verùm *epidemian*, quæ semel sicut & Latina dictio aduentus, pro primo reperitur [l]. Non desunt, qui Paulum, quoties loquitur de aduétu Domini, de cuiusque ex hac vita migratione interpretentur [m], in qua quales erimus, tales & in alio illo solenni, publicóque eiusdem Domini aduentu reperiemur [illegible] docet Thomas [n].

Quadruplicem nonnulli [illegible] Ecclesiasticorum distinguunt ad[illegible] Domini quatuor Dominicis Aduentus in [illegible] respondentem [o]: in igne iudicij, in turbine mortis, in rore gratiæ (cùm quis iustificatur) [illegible] carnis. Hac de re disserui alio loco [p].

Dubitaui moltoties, quid aduentus Domini differret in obsecratione Litaniæ [illegible] Incarnationis. Non aliud occurrit [illegible] posterius magis abstractè, ac per se sumi: prius tamquam rem iam executioni mandatam, & in opus redactam, & desideriis, ac expectationi satisfacientem Patrum, legis naturalis, atque scriptæ. Videri potest eadem ratio de aduentu, nempe secundo, & de Regno Christi, quæ coniungit Paulus [q], vocans quoque aduentum gloriæ [r].

Haud dubium, quin hoc loco significetur aduentus ad iudicium, & eadem per se aliis locis significatio sit in quibus est quam diximus, Græca vox *tês epiphaneias*, quæ illustrem denotat atque gloriosam declarationem, apparitionem, manifestationem, vt Augustinus [s] vertit, & quam vocat Apostolus [t], *beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi.* Iusti hunc diligunt, auidéque desiderant aduentum [u], qui ipsius gaudent præsentia, *tê parousia*, dignáque faciunt præsentia tali, gerunt se pro eius dignitate aduentus. *Veni*, aiunt [x], *Domine Iesu*; *veniat dilectus meus* [y]. *Adueniat* [z] *regnum tuum.* Expetunt, & expectant illud, *veniet* [a]. *Spes*, quam patientia, probatióque comitatur cum charitate, bonarúmque exercitio actionum, *non confundit* [b]. Confundentur autem vehementer qui hæc negligunt, quia non intellexerunt *opprobrium sempiternum, & ignominiam æternam, quæ numquam obliuione delebitur* [c], quando miseri audient: *Væ desiderantibus diem Domini, ad quid eam vobis* [d]? *Dies illa Domini, tenebræ, & non lux* [e].

Vers. 29.] **Si scitis quoniã iustus est, scitote quoniam & omnis, qui facit iustitiam, ex ipso natus est.**

VVLT Caietanus hinc inchoari caput tertiũ. Ceteros sequimur. Monet verò Ioannes hac extrema sententia, vt qui se fiducia præditos & constantes fore vult, de quibus antè dixerat, referant hoc iustitiæ donũ in illũ, qui iustus essentialiter, auctor est, ac effector, & largitor omnis iustitiæ, & per iustitiam, quam communicat, adoptione, super nos filios constituit.

Si scitis.] Si constat, vel potius, si creditis, nam de Christo, qui est Deus, & auctor iustitiæ nostræ, sermo est. Scire autem, de fide dicitur propter certitudinem, non propter euidentiam. Thomas Anglicus, certitudinem fidei exponit hoc loco. Carthusianus, *si*, pro *quia*, vt huiusmodi quidem vsum interdum habet, vel interpres pro cum [f], & quandoquidem [g].

Quoniam iustus est.] Christum intelligit, qui, vt Deus est essentialiter iustus: vt homo, per donum tum vnionis hypostaticæ, tum gratiæ habitualis. Lege quæ notata sunt in historia Apostolica [h].

Omnis qui facit iustitiam ex ipso natus est.] Omnis siue prædestinatus siue reprobus: potest enim hic etiã iustè operari: & quia qui natus est ex Deo, filius Dei est, non colligitur ex operibus quempiam talem esse, nisi sint opera supernaturalia, & meritoria de condigno. Quare non probo Lyram [illegible] intelligit hoc loco locum de operibus iustitiæ, quæ est virtus politica, eo quòd omne bonum naturale est à Deo.

Facit iustitiam.] Opera iustitiæ, quo modo quia dicitur facere veritatem, iudicium, &c. Iustitia habitualis, supernaturalis, siue gratia, & quoduis donum eius habituale, vt communior fert opinio, non fit a nobis, sed a solo Deo infunditur, & intendi[illegible] operibus verò iustis meremur augmentum, & iis, quæ præcedunt iustitiam factis auxilio gratiæ, disponimur ad ipsam iustitiam, non meremur ipsam de condigno. Hoc optimè significat natiuitas ex Deo: nemo namque nascitur nisi ex alio, & idcirco natiuitatis supernaturalis nullus sibi ipsi potest esse causa propria, & principalis, & quod idem est, non valet quis facere iustitiam, in qua consistit dicta natiuitas.

Infans baptizatus, ex Deo natus est, nec tamen iustitiam facit: vt autem iudicetur quis ex Deo natus, nullum certius argumentum, quàm si moribus Deum exprimat, velut lineamentis. Rectè Didymus dictũ obseruat *qui facit*, non *qui fecit* vel *faciet*. bonæ namq; radicis in præsentia boni fructus sunt indices. Illud item, Deum, quia substan

tialiter iustus, abstracta voce dici quoque iustitiam, nos non ita propriè, & absolute sed cum additio. & habitus inhærentis ratione. vt cum Paulus dixit[a]: *vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso*, id est, vt eam consequeremur per Christum. Peccator adiutus auxilio gratiæ, facit opera quædam iustitiæ, tamen non simpliciter tale merentur nomen, nisi quæ fiunt à iusto, qui præditus sit habitu gratiæ iustificantis, quia solius istius opera habent condignitatem iustitiæ.

a 1. Cor. 5. 21.

Ex ipso natus est.] Ex Christo, de quo priora sunt omnia. Dicitur quoque quis ex Deo[b] nasci, quando *ex Spiritu sancto renascitur, & ex aqua*[c]. Hęc natiuitas opponitur carnali tamquam spiritualis[d], & vt renouatio quædam spiritus, & mëtis[e]: denique ex spiritu[f]. Particula ex designat causam efficientem, quando dicimur renasci ex Spiritu sancto, materialem quodammodo, cùm ex aqua, vel efficiëtem instrumentalem: velut i formalem, quando ex spiritu, aut certè materialem subiectiuam, id est, subiectum natiuitatis.

b Ioan. 1. 13. *Ex Deo nasci quo dicatur.* c infra 5. 1. d Ioan. 3. 3. e 1. Cor. 4. 16. Ephes. 4. 23. Coloss. 3. 10. f Ioan. 3. 8.

Diuinæ consortes efficimur naturæ[g] per hanc natiuitatem, tametsi, quia participata, non substantialis, vel consubstantialis est Deo, siue Christo, siue Spiritui sancto generanti, sed accidentalis in ordine supernaturali, atque diuino, cuiusmodi quoque seruata proportione, censetur beatifica visio, sunt videlicet expressiora quædam vestigia, & similitudines, non substantiales, reales participationes, incommunicabilis extra seipsam substantiæ Dei. Natiuitas carnalis est ex Deo, vt èx efficiente prima causa: spiritualis, vt ex sola principali. Qui nascitur carnaliter, hominum naturalis filius est: qui spiritualiter, adoptione per se Dei solius, aliorum Dei coadiutorum, qui & ipsi gignere dicuntur, & patres esse spirituales, non nisi moraliter, ac spiritualiter subordinato quodam modo. Est non nemo[h], qui in hac spirituali natiuitate, carnalis quamdam rationem consideret. Ait eundem Christum fœminæ in modum passiuè concurrere per passionem, mortem, merita ipsius, vt homo est parturiens cum dolore: ratione Deitatis tamquam virum agendo, & efficiendo, nempe iustificationem, & gratiam. Cernitur priore quoque ratione moralis efficientia: sed ad physicam comparata, meritò passio magis habetur, & ad materialem causam potius redigitur. De dignitate filiationis diuinæ nobis communicatæ plura Ioannes capite sequenti.

g 2. Pet. 1. 4.

Differentia inter carnalem & spiritualem generationem.

h Salmeron.

Ad extremum, quando natus dicitur *iustus ex Deo*, indicatur, iustitiam non esse imputatiuam, vel per solam externam denominationem à iustitia Christi, sed inhęrentem, ac permanëtem. Vera namque formalis, & realis, & perdurans denominatio est, à forma intrinseca tali: item quod nascitur, accipit esse reale, ac permanens. Soli actus secundi, & operationes quæ transeunt, & in ordine supernaturali qualitatem habitus non producunt, nequeunt realem, internam, & manentem denominationem formaliter tribuere, quamuis ipsæ fieri possint per solum actualem gratiæ concursum sine habitu, quod quidam negant. Quòd si producerent habitum, ab hoc, & non ab illis oriretur formalis denominatio. Tandem constat, infantem baptizatum esse intrinsecè, permanenter, realiter, ac formaliter iustum: nec tamen vllum elicit actum secundum virtutis: igitur iustitia eius est qualitas inhærens & permanens: est autem eadem ratio atq; forma iustitia in omni iusto. Sumus itaque & nos adulti iusti per huiusmodi qualitatem, etiamsi fortè primam in Baptismo datam amiserimus, & aliam recuperauerimus, quæ naturæ profectò, & conditionis eiusdem est.

Contra iustitiam imputatiuam.

CAPVT TERTIVM

ARGVMENTVM.

Diuinæ humano generi communicata præstantiam natiuitatis isto capite Ioannes exaggerat: modum tradit eius conseruandæ, ac retinendæ, vitiorum diligentem fugam, charitatis amorem, studiumq́, mundi odium, & contemptum. Inserit præterea discrimen eorum, quiq́ sunt ex Deo, & qui ex Diabolo, reprehensionem odij fraterni: nihil non impetrare Deo, qui mentis puritate, & in Christum fide quidpiam petat.

1 VIDETE qualem charitatē dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur & simus. Propter hoc mūdus non nouit nos: quià nō nouit eum.

2 Charissimi nunc filij Dei sumus, & nōdum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est.

3 Et omnis, qui habet hanc spem in eo, sanctificat se, sicut & ille sanctus est.

4 Omnis, qui facit peccatum, & iniquitatem facit: & peccatum est iniquitas.

5 Et scitis quia ille apparuit vt peccata nostra tolleret: & peccatum in eo non est.

6 Omnis, qui in eo manet, non peccat: & omnis, qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eum.

7 Filioli, nemo vos seducat. Qui facit iustitiam iustus est: sicut & ille iustus est.

8 Qui facit peccatū, ex diabolo est: quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit Filius Dei, vt dissoluat opera diaboli.

9 Omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est.

10 In hoc manifesti sunt filij Dei, & filij diaboli. Omnis qui non est iustus, non est ex Deo, & qui non diligit fratrem suum.

11 Quoniam hæc est annunciatio, quam audistis ab initio, vt diligatis alterutrum.

12 Non sicut Cain, qui ex maligno erat, & occidit fratrem suum. Et propter quid occidit eum? Quoniam opera eius maligna erant: fratris autem eius, iusta.

13 Nolite mirari fratres, si odit vos mundus.

14 Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Qui non diligit, manet in morte.

15 Omnis, qui odit fratrem suum, homicida est: & scitis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in semetipso manentem.

16 In hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit: & non debemus pro fratribus animas ponere.

17 Qui habuerit substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum necessitatem habere, & clauserit viscera sua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo?

18 Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate.

19 In hoc cognoscimus quoniam ex veritate sumus: & in conspectu eius suadebimus corda nostra.

20 Quoniam si reprehēderit nos cor nostrum: maior est Deus corde nostro, & nouit omnia.

21 Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum:

22 Et quidquid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam mandata eius custodimus, & ea, quæ sunt placita coram eo facimus.

23 Et hoc est mandatum eius: Vt credamus in nomine Filij eius Iesu Christi: & diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis.

24 Et qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo: & in hoc scimus quoniam manet in nobis de Spiritu, quem dedit nobis.

Verſ. 1.] Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur,& ſimus. Propter hoc mundus non nouit nos,quia non nouit eum.

PATERNVM, & perutile Ioannis præceptum, vt ſeriò attendamus, & expendamus, quæ à Deo donata ſunt nobis [a]: illud præcipuè donorum omnium maximum, & ex ſingulari Dei erga nos amore profectum,vt nos dici, & reuera eſſe, filios ſuos voluerit, non quidem natura, ſecundum quam vnigenitus eſt filius Dei Ieſus Chriſtus,ſed adoptione & gratia. Nec exigitur tamen, vt vel hanc filiationem te ipſa credamus fide Catholica nos habere, quod arbitrantur hæretici: vel nobis id ſaltem certò perſuadeamus morali, ſed indubitata certitudine,quod exiſtimat Catharinus,& hoc loco inculcat. Vtrumque ſuperiùs hac eâdem epiſtola refellimus.

a 1.Cor.2.12.

Magnum Dei beneficium eſt filios Dei eſſe.

Hoc exigit Ioannes, vt omnibus, ac ſingulis id beneficium in commune à Deo exhibitum orthodoxè credamus,hócque nomine Deo ſummas gratias habeamus: propriè autem, & ſigillatim ſinguli bene idipſum de nobis ſperemos, niſi per nos ipſos ſtet, atque ex bonis, quæ facimus,operibus, coniecturam, iudiciúmque probabile de nobis faciamus, dignatos nos hoc beneficio: nec ſine metu tamen, & quadam hæſitatione, quæ nos in modeſtia contineat,& calcar ad melius in obſequio diuino procedendum admoueat. Proinde opportunè Ioannes ingerit tanti memoriam beneficij, vt ei bonis conemur operibus reſpondere,ad quæ nos opera proximè hortatus fuerat, vt obſeruauit Ioannes Ferus.

Quomodo id ſinguli ſperare debeamus, non credere.

Videte.] Attendite, animum aduertite, ac reflectite, & experimentum percipite, expendite, ac æſtimate. Non affero alia exempla, tam ſunt & obuia, & multa, & partim quoque ſuperiùs notata. Importat verò etiam nonnunquam videndi verbum experimentum cum voluptate, animique lætitia & alacritate: *Ecce* [b], *odor filij mei, ſicut odor agri pleni*, ἴδε, vide: Hebraicè ראה *reeh.* Capio ego incredibilem voluptatem. Interpres verbum Græcum, cui ſimile eſt ἰδοὺ, ſæpè vertit per aduerbia demonſtrandi, *en*, *ecce*, quæ attentionem requirunt, & hoc loco Auguſtinus legit *ecce*. Ad hæc denotatur eo verbo rei certitudo, & quaſi publica de ipſa cognitio. Quadrant hæc propoſito.

Videre verbum quam vim habeat.

b Gen.27.77.

Qualem.] Ποταπὴν *Quantam.* Si Græcè ſciuiſſet, aut vocabulum hoc Græcum Hugo attendiſſet, quæſtionem non mouiſſet, cur qualem, non quantam Ioannes dixerit, reſpondens plus modum attendere quàm quantitatem. Pro Interprete valet reſponſio, & quòd qualitatis quantitas cùm ſit virtutis, non molis, rectiùs eo modo declarata eſt. Syriacè quoque attributum quantæ ponitur כמא סגי *chema ſagghi.* Alibi [c] idem Interpres Græcam vocem reddidit eodem pacto.

Qualis pro quantus vſurpatur.

c Luce 1.28. Mar.2 S 27. Matt.31.35.

Charitatem dedit nobis Pater.] Vel, quantam declarauit erga nos, vt actiuè ſumatur charitas pro amoris actu, qui cognitus eſt in tempore per illum talem,& tantum effectum. Vel, quàm magnum *donum* [d] *contulit diffundendo charitatem ipſam in cordibus noſtris*, & dando Spiritum ſanctum ratione dicti doni. Quod eſt paſſiuè charitatem accipi. Notauit vtrumque ſenſum Carthuſianus: & congruit.

d Rom.5.5.

Diſceptare charitáſne ſit idem quod ſanctificans iuſtitia,ſiue gratia,ſuperfluum duco: diſtinguendi neceſſitatem nullam video; ſed in ſcripturis charitati tributa lego,quæ gratiæ tribuunt Theologi: & qualitas charitatis eſſe diuinum communicat ſimul cum eſſe operatiuo, quod eſt item diuinum,ratione cuius eſſe,quod immediatè recipitur in animæ potentia, ſubſtantia denominari poteſt habens eſſe diuinum. Sed hæc ſcholis permittimus.

Charitas & gratia ſanctificans idem ſunt.

Dedit.] Gratiæ maximè conuenit, vt donum vocetur,& dari dicatur,quia ratio donationis eſt, vt liberè, liberaliter, gratis fiat: ſed potiori ratione ipſi æternæ charitati,qua dilexit nos, & adoptauit, & quoſdam elegit. Pelagium hinc Beda condemnat gratiæ aduerſarium.

Nobis.] Indignis, inimicis, & peccatoribus [e]. Et omnibus abſque exceptione, non ſolis Prædeſtinatis, vt Prædeſtinatiani ſenſerunt hæretici, de quibus Arnobius [f], vel quis alius, cótra quos Hincmarus [g], qui nũc quoque eſt Caluiniſtarum error. Conſule Alphonſum à Caſtro [h]. Prætereà omnibus,non Iudæis ſolis, qui hoc ſibi vendicabant,vt in cap. 1. Ioannis Cyrillus obſeruauit, & Procopius: ideóque iſtius potiſſimum Ioannem eo loco beneficij feciſſe mentionem.

e Rom.5.8.

f in Pſalmos, vt eum citat Maldonatus Ioan.1.

g libro contra illos.

h cont.hæreſ. in verb. Prædeſtinatio.

Pater.] Tota Trinitas per proprietatem; perſona Patris per appropriationem, ait Thomas Anglicus. Poſterior modus aptior, vt includatur grata quædam & ſuauis comparatio cum naturali Filio Chriſto; & quoniam Patri, vt eſt prima perſona, ſolet accommodari vocatio, electio, prædeſtinatio, glorificatio, gubernatio, vt alibi [i] docui: & neſcio quo pacto vox *Pater* dulciùs allicit amorem noſtrum cõſiderata cum habitudine ad Filium,quem miſit & dedit. *Sic Deus dilexit mundum* [k], exclamat Filius ipſe Dei, admirabundo ſimilis, *vt Filium ſuum vnigenitum daret.*

i Act 1.7.

k Ioan.3.16.

Quia verò in Euangelio Ioãnnis eſt, quòd *Verbum dedit poteſtatem filios Dei fieri his qui crederent in nomine eius* [l], hîc autem de Patre idem ſcribitur: coarguit Arianos Beda pro Filij ſeu Verbi conſubſtantialitate cum Patre. Veriſimile prætereà mihi eſt,in illa gratulatione Chriſti [m] pro reuelato Euangelio,& vocatis ad id paruulis, ac vilibus perſonis,vt ad filiorum Dei dignitatem ſignificaret electos,Patris nomen expreſſiſſe: *Confiteor tibi Pater.* Quemadmodum vt denotaretur iuſtitia Dei in deſerendis ſapientibus,& prudentibus, vox *Domini* ab eodem coniuncta eſt.

l Ioan.1.12. Patris & filij cõſubſtantialitas.

m Matt.11.25.

Vt filij Dei nominemur,& ſimus.] Non redundat, *& ſimus*, vt Caietanus voluit vulgaribus contentus codicibus Græcis,cùm alij non pauci habeãt, (etſi pro, ἐσμὲν) mallem ὦμεν propter alterum κληθῶμεν: non auctoritate permotus Auguſtini, qui retinuit, expoſuitque, quia multi vocantur, quod non ſunt, non Oecumenij Græci auctoris perpendens teſtimoniũ; qui ſaltẽ in Commentario id poſuit. In Pſalmo [n] quod legimus *Ante ſolẽ permanet nomen eius*, Hebraicè ינון *innon*, quod Burgenſis [o] & Genebrardus [p] cũ Rab. Abenezra confecto verbo interpretantur *filiabitur* aut *filiabit* vt Galatinus [q] ex Rab. Rahamon, id eſt, *vocabitur* נין *nin*, filius (vnde Hiſpanum *niño*,) nempe Dei ab æterno, & ſecundum etiam decretum æternum filius hominis ob incarnationem futurã, nec hoc tantũ,ſed adoptabit ſibi filios,vel propter

Simus hic non redundat.

n Pſal.71.17.

o ibidem.

p ibidem.

q lib.12.c.3.

merita ipsius Pater per quamdam attributionem, *vt sint fratres filij sui Christi, & coheredes* [a]. Hæc est potestas, ἐξουσία, data hominibus, *filios Dei fieri* [b]. Quamuis de filiatione per resurrectionem dictus exponat Galatinus locum Psalmi: & alij *filiabitur* idem velint esse quod *perpetuabitur*, vt solent patres in filiis.

a Rom. 8. 17.
b Ioan. 1. 12.

Æstimari non potest creato iudicio dignitas filiationis diuinæ, licet adoptiuæ, sicut nec is qui dignatur Pater esse, nósque in filios adoptare, nec hæreditas, quæ filios Dei manet [c], qui est ipsemet Deus, *merces magnanimis* [d], & *cuius naturæ consors fit* [e], *& moribus similis.* Venit Filius Dei pacē illaturus mundo, & reconciliaturus nos Patri. Omnem quidem iustum fratris, & filij Dei nomine cohonestat, sed in primis qui simili fungantur inter homines officio, pollicens hoc eis ceu præmium: *Beati* [f] *pacifici: quoniam filij Dei vocabuntur.* &, *Diligite inimicos vestros; benefacite his qui oderunt vos; & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos, vt sitis filij Patris vestri* [g], &c. Solent filij patrum referre mores: quo Christus & Paulus [h] vtuntur argumento, vt nos hortentur ad virtutem.

Filiatio diuina æstimari non potest.
c Esa. 54. 17. 1. Cor. 2. 9. 10.
d Gen. 15. 1.
e 2. Pet. 1. 4.
f Matt. 5. 9.
g ibid. 44. 45.
h Ephes. 5. 1.

Mira prorsus ratio filiationis huius: qui filius naturalis est Dei, per quamdam parturitionem, id est, sanctam institutionem formatur in nobis [i], & agitur Spiritu Dei [k]. Dei filius Deo similis est, quia soli illi placere studens, perinde se gerit, ac si esset inuisibilis, cætera despiciens: redditur per animi constantiam immutabilis: euadit omnipotens, in ipso, qui eum confortat [l], & omnia Patris solent esse filij [m]: non potest peccare, qui ex Deo natus est [n], vt inferius videbimus, id est, potest non peccare: prouidentiam, cooperationem, bonitatem extendit ad omnes, ob vim charitatis, qua præditus est. Vani ac stulti Gentiles nullum magis honorificum titulum repererunt quàm vt se Ioue, aliòve Deo ortos, vel oriundos dictitarent. Scripturæ ipsæ Regibus, Iudicibúsque Deorum dant nomen [o]: & hominem ipsum fieri Deum posse Mercurius dixit Trismegistus. Iure ciuili adoptantur, & arrogantur alienæ personæ in filios, ab iis potissimùm, qui filios non habent. Sola Deum charitas impulit vt adoptaret, & optaret nos filios suos, vt arrogaret, & rogaret, voluntatémque nostram interrogaret, vellemúsne ipsum patrem. Non erat sine filio, & quidem tali, vt alieno solatio non egeret. Spiritus sanctus, qui Charitas accommodatè nominatur, *testimonium reddit huius amoris Spiritui nostro quoniam filij Dei sumus* [p]. Nudæ sunt voces, inanes tituli Gentilium, quos dixi. Ius humanum nihil interim tribuit filiis, quos ciuiliter creat, nec appellatio quidem illa Scripturarum. Sic Iustus, qui idem Dei filius, non denominatione talis externa, sed reipsa est, non imputatione, sed veritate. Filij Dei non nominamur tantùm, sed & sumus: efficax est Dei charitas, quam dedit nobis, operatur realem, & insitum effectum. Sicut filius Virginis de Spiritu sancto conceptus est [q], & filiationem Dei peculiari quodam modo ab Spiritu sancto accepit: ita nos eximius amor, & Spiritus proinde sanctus efficit filios Dei.

i Gal. 4. 19.
Dignitas filij Dei adoptiui quanta.
k Rom. 8. 14.
l Philip. 4. 13.
m Ioan. 17. 7. 10.
n 1. Ioan. 3. 9.
o Psalm. 81. 1. Ioan. 10. 34. Exod. 22. 28.
Magna benignitas in filios Dei sumus adoptati.
p Rom. 8. 16. Gal. 4. 6.
q Luc. 1. 35. Matth. 1. 20.

Nominemur, & simus.] Iam dixi *& simus* meritò retinari, licet Græci codices Complutenses, Regij, & alij non habeant. Quamquam nihil officeret sententiæ harum duarum detractio vocum, nam Hebraismus est, vt vocari, & nominari sit idem quod esse. Quod in Esaia [r] legitur: *Domus mea domus orationis vocabitur*, Lucas [s] id recitans dixit: *Domus mea, domus orationis est*: Et quod in Genesi [t]; *In Isaac vocabitur tibi semen*, Paulus ita refert [u]: *Qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine.* Ad eumdem modū [x] *quando Christus pacificos beatos* asserit, *quia filij Dei vocabuntur*, sensus est, *erunt. Vocabitur Emmanuel* [y], *Admirabilis, &c* [z]. id est, erit. Pari ratione: *Filius altissimi vocabitur* [a], nimirum, erit. Immò vocandi verbum rem exaggerat; docet enim ita esse, vt appareat, vt celebretur, ac prædicetur. Quocirca cùm Hilarius [b] scribit, quòd *filios Dei opera secundum Spiritum gesta nuncupant, & clamatur à nobis potius Abba* [c] *Pater, quàm ex natura manet proprietate, quia extra natura proprietatem est vocis officium, & dici, atque esse non idem est, & quod proprietatis in aliis significatio nulla est: nominis tantum, quod Deo dignum est, indulta dignatio est*: hoc, inquam, quod præ se fert, nos, qui adoptione filij Dei sumus, dici tantùm, non esse, comparatione naturalis Filij Dei debet intelligi, cùm, vt antè dixi, reuera, & intrinsecè simus per donum internum, & Christus à Patre ipso petierit, *vt dilectio qua Pater illum dilexit, in suis sit, & ipse in eis* [d], hoc est, per esse quoddam, & effectum, sicut & dilectio, qua Pater dilexit Christum, otiosa non fuit, sed efficax, & realis effectus communicatrix.

Pueri & esse pro eodem in Scriptura ponuntur.
r cap. 56. 7.
s cap. 19. 46.
t cap. 21. 12.
u Rom. 9. 8.
x Matt. 5. 9.
y Esa. 7. 14.
z infra 9. 6.
a Luc. 1. 32.
b 6. de Trin.
c Rom. 8. 15. Gal. 4. 6.
d Ioan. 17. 26.

Igitur, licet sufficere poterat, dixisse *vt filij Dei nominemur*: tamen quod additur, *& simus*, emphasim habet, & rem ipsam magis exprimit. Vel certè *esse* denotat rem ipsam filiationis: *nominari*, statum nouæ legis, in quo non iam paruuli, & instar serui sumus [e], sed palàm, & passim nominamur, quod sumus, filij Dei, filiorum adoptionem recipientes, id est, vt iure, ac more filiorum quodammodo magis agamus, cùm in lege veteri Iusti, qui reipsa erant filij Dei, adhuc agerentur spiritu timoris, & seruorum [f].

e Gal. 4. 1. 7.
f Rom. 8. 14.

Quàm vereor, ne, (quod Varro veritatis adactus vi fateri compulsus est, vt Augustinus [g] memorat, & apud Lucianum [h] ridet Diogenes Alexandrum eodem nomine,) *viri fortes, etiamsi falsum esset, quia vtile ciuitatibus erat, ex Diis genitos credebant se (vel vulgabant,) vt eo modo velut diuinæ stirpis fiduciam (, aut opinionem vulgi) gerentes (& obtinentes) res magnas aggrediendas præsumerent audaciùs, agerēt vehementiùs, & ob hoc implerent ipsa securitate (vel communi opinione) feliciùs*: Quàm vereor, inquam, ne Christianum multi nomen, sanctiúsve aliud gerant, prætexántque, rei, quæ nemini subsit, veritatem, minimè curantes, vt speciosa larua ista vulgo imponant, res agant suas, auctoritate, ac potestate polleant? *Agnoscat Christianus dignitatem suam, & diuinæ consors factus naturæ, in pristinam caueat redire vilitatem* [i]. *Clericus interpretetur primò vocabulum suum, & nominis definitione prolata, nitatur esse quod dicitur, nempe κλῆρος, sors, id est, vel de sorte Domini, vel vt eius Dominus sors sit siue pars* [k]. *Monachus interpretetur vocabulum suum: quid facit in turba qui solus est* [l]? quare videlicet non se abstrahit à curis secularibus, quas vitare non solùm debet vel anachoreta, vel soli vacans contemplationi, sed alius quilibet qui Regularis, vel Religiosi nomen habet?

Antiquis cur se Deorum filios iactauerint.
g 4. de Ciuit. c. 4.
h in Dialogis mortuorum. Dialo. Diogenis, &c.
i Leo 1. serm. 1. de Natiuit. Christi.
k Hieron. ad Nepotianum.
l Hom. ad Heliodorum.

Qui Pastor est vocatus, hoc quod humano ore dicitur, Deum precetur, vt in ipsius oculis esse valeat [m]. Applicet sibi quisque suóque statui eamdem Orationem: *Deus qui nos pastores* (dicam ego, qui nos clericos regulares) *in populo vocare voluisti; præsta quæsumus, vt hoc quod humano ore dici-*

m Greg. hom. 17 in Euang. in fine.

mur, in tuis oculis esse valeamus.

a lib. de spectaculis.
Humana opera admiranda non sunt.

Porrò vt cum Cypriano [a] locum hunc concludam, numquam humana opera mirabitur, quisquis se cognouerit filium Dei: deijcit se de culmine generositatis suæ, qui admirari aliquid post Deum potest. Indignam arbitror confutatione sententiam quam à nonnullis etsi timidè pronuntiari accepi, munus hoc filiationis diuinæ adeo proprium esse Euangelij, vt nullus antea Dei filius appellari propriè potuerit, sed nec quisquam per intrinsecus inhærentis gratiæ donum iustus fuerit. Scio legis antiquæ statum seruorum potiùs fuisse, quam filiorum: at non reuera filios Dei fuisse, iustósque per gratiam inhabitantem in lege scripta, vel naturali, certus sum sine magna temeritate dici non posse: tum quòd legam illorum quoque vocatū patrem Deū, cùm quòd iidem propriè iusti nominantur: non est verò iustitia remitti dumtaxat peccata, vt illa sentit opinio, fauens hac in re hæreticis huius temporis, sed renouari quoque, & immutari per qualitatem sanctificantem: denique Concilium Tridentinum, & alij, dum habitus diuinos affirmant, iisque iustificationem formalem tribuunt, generaliter loquuntur, non de solis hominibus noui Testamenti.

Iustitia non remittit tantùm peccata, sed mētem renouat.

Propter hoc mundus non nouit nos, quia non nouit eum. Tantam dignitatem diuinæ filiationis ne miremini, si ceteri nec æstimant, nec norunt quidem, quia Primogenitus in adoptatis Christus naturalis filius Dei Patris, & Deus quoque Pater prorsus incognitus est mūdo. Hic placet sensus magis quàm quia filij Dei sumus, ideo mundum non nosse nos, non approbare, non magnifacere. Qui hominē distinctè conspicatus est, vel pictum, si alius occurrat homo, ex lineamentis facilè iudicabit esse seu patrem, seu filium pro ætate, vel eum, quem refert imago. *Homo Dei ad imaginem factus est atque similitudinē* [b], non ratione magis naturæ humanæ, quàm diuinæ gratiæ, quam à Deo accipit. Itaque hominem, qui penitus cognoscit, Dei notionem format, vicéque versa, qui ignorat Deum non intelligit, & è conuerso. *Prædestinauit Deus homines cōformes fieri imaginis Filij sui* [c]: tametsi etiā in nō prædestinato, sed iusto, vera reperiatur imago filij Dei: sicut & adoptione verus est filius Dei. Si Deus esset Pater mundi, diligeret vtique nos mundus. Licet enim sic ratiocinari post Christum Iudæis, dicentem [d]: *Si Deus Pater vester esset, diligeretis vtique me*, & suos in persecutione consolantem [e]: *Sed hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me*, ac proinde neque vos fratres meos, filios Patris mei. Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit [f]. Dixit Pharao [g]: *Quis est Dominus vt audiam vocem eius, & dimittam Israel? nescio Dominum, & Israel non dimittam.* Dauid qui nouerat optimè Dominum, summo afficiebat honore Domini seruos [h]: *Mihi autem nimis honorati sunt amici tui Deus*: & de iusto loquens [i]: *Timentes autem Dominum glorificat.*

b Gen. 1. 26. & cap. 9. 6. & alibi.

c Rom. 8. 29.

d Ioan. 5. 42.
e infra 16. 3.

f Ioan 15. 18.
g Exod. 5. 2.

h Psa. 138. 17.

i Psal. 14. 4.

Minor iniuria ignoto fit, quamlibet illustris, & potens existat. *Nesciunt qui nos contumelia afficiūt* (ait Chrysostomus [k]) *quales simus, vtpote qui cæli ciues, & superna patria adscripti, & cherubim socij sumus*, adde filij Dei, hæredes Dei, fratres, & cohæredes Christi. Cùm risu potius, & voluptate Princeps conuitia famulorum excipit, quæ illi in eum vt in peregrinam iaciunt personam. Tempus erit cùm stulti recognoscendo præteritam stultitiam,

k hom. 78. in Ioan.

cum rubore, & dolore dicent [l]: *Hi sunt, quos habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem improperij. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorū est.* De mundo non sunt, quos odit mundus [m]: mundi filij non sunt, quos ipse non nouit. Ergo filij Dei. Hi patiuntur in mundo pressuram [n], & persecutiones [o]: Qui mundi, placet hominibus [p]: Christi seruus non est, multo minus frater: illi admirantur de iis, qui non concurrunt in eandem luxuriæ confusionem, atque ideo eos blasphemant [q].

l Sap. 5. 3. 4. 5.

De mundo non sunt, quos mundus odit.
m Ioan. 17. 19.
n Ioan. 16. 33.
o 2 Tim. 3. 12.
p Gala. 1. 10.

q 1. Pet. 4. 4.

Non nouit nos.] Caietanus, Vatablus, Clarius legunt *vos*: & primus notat, quamuis contextui quadret legere in prima persona *nos*, Ioannem tamen in modo loquēdi vitando iactantiā scripsisse in secunda persona *vos*. Augustinus, cęterique interpretes legunt *nos*, & codicum pars maxima: Syriaca quoque versio. Græcum nullum vidi, qui aliter habeat vel recitet. Solus Oecumenius excipiendus videtur, apud quem tamen in Commentario nunc reperio ὑμᾶς, nunc ἡμᾶς. Contextus certè, vt fatetur Caietanus, requirit vt legamus *nos*, nec Ioannis id obest modestiæ, quem constabat professione Christianum esse, & Christianorum doctorem, quos mundus non nouerat, quia neque Christum.

Vers. 2.] Charissimi, nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.

PRopterea nos nunc non nouit mundus, quia licet filij Dei simus, in obscuro veluti tecta latet hæc filiatio, & est in gloria, nec apparet adhuc foris ad oculos mundi gloria, decor, ac splendor, qui filiis Dei debetur, & suo dabitur illis tempore, ad similitudinem eius gloriæ, quam Deus ipse, siue Christus habet. Nam filiorum Dei hæreditas est ipsemet Deus, quo rationalis creatura fruitur, ratione atque intellectu ipsum percipiendo, & videndo, sicut ipsemet Deus suimet ipsius beatus est contemplatione, & perfecta cognitione. Similes quoque Christo secundū corpus erimus, *cōfiguratī corpori claritatis eius* [r]: quemadmodum per filiationem conformes efficimur imagini ipsius [s], qui est Filius Dei. Vita nunc nostra etiam qua viuimus nos iam nō nos, sed in nobis Christus [t], abscōdita est cum Christo in Deo [u], sumúsque interim mortui mundo, & incogniti, quia extinctione veteris vitæ, qua viuit mundus: *cùm autem apparuerit Christus vita nostra*, veniens ad iudicium, & nos secum assumens ad gloriam, tunc *& nos apparebimus cum eo in gloria* [x].

Filiorum Dei hæreditas est ipsemet Deus.

r Philip. 3. 21.

s Rom. 8. 29.

t Gal. 2. 20.
u Coloss. 3. 3.

x ibidem 4.

Charissimi.] Ἀγαπητοί. Augustinus, *Dilectissimi.* Lege cap. 2 [y].

y vers. 7.

Nunc filij Dei sumus.] Hanc nobis dilectionem dedit Pater [z] & potestatem [a]. Hoc malim, quàm de actu ipso, vt nempe significet Ioannes se (quod de se tamen sciuisse credibile est, & modestè potest quis ex certis quibusdam indiciis de se aliisque existimare) aliósque reipsa, & actu esse filios Dei. Vniuersè tamen id verum est, secundum actum quoque, quia multi sunt actu filij Dei, & de singulis intelligi propositio potest hypotheticè. Sensus primus melior est, cui fauet hoc ser-

z vers. præcedenti.
a Ioan. 1. 12.

mone

mone Augustinus [a]. Vnde enim nunc filij Dei sumus, *nisi quia potestatem dedit nobis filios Dei fieri, credentibus in nomine eius, vt videamus in ænigmate* [b]?

Non probo præterea explicationem illius loci in Euangelio Ioannis [c], cuius Theophylactus [d] meminit, & est Carthusiani [e] atque Catharini. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius:* hoc est, his, qui nunc filij Dei sunt filiatione imperfecta, vt sint perfecta, ita vt modò sint *expectantes adoptionem* [f] *filiorum Dei, redemptionem corporis sui*, quam vocat Ecclesia in oratione de Festo Trãsfigurationis, *adoptionem filiorum perfectam*. Nam loquitur Ioannes de filiatione, quam comparamus per Baptismum cum fide, vel per gratiam ipsam iustificantem, cuius hic effectus est filios Dei constituere.

Et nondum apparuit quid erimus.] Apud Hieronymum [g] lege, *quod erimus*, nisi mendum sit: nam Græcè est, τί ἐσόμεθα, & obseruant quidam [h] constare quod erimus, quia non possumus esse plus quàm filij Dei, sed non quid, id est, quantam in numero filiorum Dei, & qualem gloriam consequemur. In Commentario Clementis Alexandrini reperio item *quod erimus*, hoc est, inquit, ad qualem peruenturi sumus gloriam: quasi dicatur: *id quod erimus*, quod accommodatè debet accipi de eo, quod iam non sumus. Sic etiam Vatablus. Sed & alicubi legit Augustinus [i] eodem modo. Didymus legit: *nondum manifestatum est quo sumus*, id est, virtus, & operatio adoptionis filiorum, per quam tales constituimur.

Refutat citato in margine loco Epiphanius abutentes hac sententia Origenistas, qui arbitrabantur imaginem Dei, ad quam conditi sumus, esse deletam: restituendam verò postea in futura vita. *Hoc*, inquit, *propter gloriam, quæ ibi reuelanda est sanctis eius dictum est*, &c. Vocantur sancti, dum hic viuunt, absconditi, arcani, & celati, quia celat Deus, quanti eos faciat, & amet. *Cogitauerunt aduersus sanctos tuos* [k]. Hieronymus ex Hebræo: *Inierunt consilium aduersus arcanum tuum*. Hæc est vita abscondita, de qua priùs cum Paulo.

Scimus, quoniam cùm apparuerit.] Οἴδαμεν δέ, ὅτι ἐὰν φανερωθῇ. Nescias, an cùm apparuerit quid erimus, interpreteris, an cùm apparuerit, seu reuelatus fuerit alius, nempe vel Deus, vel Christus. Secundo modo Syra editio intellexit: ידעינן דין דמא דאתגלי *iadebhinan den dema detegili*. *Scimus autem cùm ipse reuelatus fuerit*. Epiphanius [l] Latinè redditus ab Hieronymo: *nouimus autem quia cùm ille reuelatus fuerit*. Bedæ idem videtur, qui, & quidē aptiùs istum sequēdo modum, intelligit de Christo, citans [m] illud: *Cùm autem apparuerit Christus vita vestra: tunc & vos apparebitis cum eo in gloria.* Eadem est Hugonis expositio: & Thomæ Anglici, necnon Carthusiani: qui Carthusianus alteram tamē etiam sequitur de Deo, cùm se nobis patrē ostenderit, in possessione cœlestis hæreditatis nos ponendo publicè coram omnibus Sanctis. Origenes [n] explicat, *si reuelatum nobis fuerit de Domino & Saluatore*, & inde consummationē Mundi probat.

Primus sensus est Didymi, fauétque Augustinus, & magis placet Caietano, ac mihi verò etiam propter simplicitatem.

Hoc pacto meliùs argumento satisfit Hæreticorum, qui negant iustorum animas Deo frui ante iudicium vniuersale, sicut obseruauit Cardinalis Bellarminus [o]. Sequitur verò, saltem secundum legem ordinariam, non videri Deum in hac vita, si de visione Dei quis interpretetur. Valētia [p]

a 1.q. Euang. c.39.
b 1.Cor.13.12.
c Ioan.1.
d ibid.
e ibid.
f Rom.8.23.
g epi.60. quæ est Epiph. sed ab Hier. Latinè versa.
h Salmeron.
i in Psal.37.
k Psal.82.4.
l epist.60.
m Col.3.4.
n Hom.6.in Gen.& 3. de princ.c.6.
Sanctorum animæ fruuntur Dei visione ante iudicium.
o lib.1. de sanctorum beat. c.3.
p Tom.1.disp. 1.q.4.punc.1.

explicat eodem pactò, *cùm apparuerit* non ad Christum referri, sed ad id, quod post hanc vitam erimus. Addit, licèt de tempore vniuersalis iudicij sermo foret, quo singulis apparebit quales sint omnes omninò futuri, non sequi ante id tempus animas iustorum non esse visuras Deum. Tādem Ioannem non tantùm loqui de dicta notitia in iudicio vniuersali, sed etiam de morte cuiusuis, in qua cuiuis apparebit, qualis ipsemet sit futurus, & hæc quidem de primo dicendi modo.

Sed qui alterum dicendi modum sequi volet, apparitionem potius Christi eligat, quàm Dei; externa enim manifestatio, & visibilis magis cōuenit Christo. Clemens Alexandrinus: *si enim*, inquit, *manifestatus fuerit* (arbitror manifestatum reponi debere) hoc est, *si perfecti fuerimus*: indicat sanè sensum primū. Tertullianus [q] legit: *scimus quod si manifestauerit*, nempe Christus, reddens nos sibi similes per carnis resurrectionem. Pamelius tamen notat, & codicem vnum manu scriptum habere, *si manifestatus fuerit*, & solere Tertullianum pro verbis passiuis vti actiuis. Tunc verò loquitur etiam Tertullianus de manifestatione Christi futura in iudicio, quem aduentum superiùs docuimus vocari solere ἐπιφάνειαν.

Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.] Similes Deo, cuius maiestatis gloriæ pleni sunt cœli, & terra. Similes Christo secundum immortalem corporis gloriam. Primo modo similitudo expressa, vt loquuntur Theologi, est in visione non per speciem impressam (siue repugnet per eam videri Deum, siue non) cuius vice fungitur Deus ipse visioni beatificæ obiectus immediatè: & visus absque inuolucro, & ænigmate, & ope alterius creaturæ, quæ sit intra ordinem naturalē. Hoc est videri Deū sicuti est. Nam quamuis per fidem, luméve naturale cognoscatur Deus, sicuti est, prout cognitio adæquatur rei cognitæ, ita vt vera cognoscantur de Deo: non tamen secundum modum, quia neque claritate, neque immediatione supernaturali, sed imperfectè, & cum quodam ceu integumento, atque per effecta. Cur & quomodo beatitudo formalis in visione consistat, qua ratione quoque fiat, vtrum videri Deus possit in essentia sua, vel quod aliqui perperam senserunt, in quodam splendore ipsius, quæ vocetur gloria [r], consule Scholasticos.

Augustinus ponderat verbum substantiuum *est*, quasi proprium Deo [s], cuius in se videnda sit Essentia in beatitudine. Lege capitis sequentis versum duodecimum. Glossa interlin. & Hugo alteram expositionem sequuntur: quam & ego proposito iudico conuenientiorem; & his quæ præcesserunt de apparitione, quæ quid externum importat.

Corporis autem gloria, & ornamenta quæ tanti fiunt hîc ab hominibus, qui propterea non nouerunt, vel æstimant filios Dei adhuc viuentes mortalem vitam, quoniam destituūtur, aut se sponte abdicant illis, hæc, inquam, sensibilia bona, & quæ vocantur dotes gloriosi corporis, manant ex animæ gloria, & felicitate. Idcirco rectè dicitur similes nos Christo futuros ea in re, quia videbimus eum quatenus Deus est: vel contemplabimur etiam gloriam, & maiestatem corporis ipsius cū voluptate. Visio verò talis nemini cōceditur nisi Filio Dei. *Auferatur impius vt non videat gloriam Dei* [t], *& qui corpus habeat configuratū corpori claritatis Christi* [u], ac proinde similis illi. Ergo similes ei erimus in gloria, nō ampliùs obscuri, &

q lib. de resur. carnis c. 23.
Quid sit videri Deum sicuti est.
r memtinit Greg 18.Mor. cap.28.vel 32.
s Exo.3 14.
Dotes gloriosi corporis manant ex gloria animæ.
t Esa.26.10. iuxta LXX.
u Phil.3.21.

despe

despectu, quia videbimus eũ sicuti est, id est, sicuti est nũc circumamictus immẽso corporis decore, atque pulchritudine. Legi postea Cardinali Bellarmino placuisse istam sententiam, eòque mihi placuit magis, idemq; deprehendi apud Valentiã & Ioannem Ferum. Tertullianus hunc ipsum locum interpretatur de immortalitate corporis, quam Christo similem consequemur. Fulgẽtius explicat, mutatione iustitiæ. Auctor Commentarij in epistolam ad Romanos sub Ambrosij nomine, illa verba: *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus*, declarat per ista præsentis loci; negatque fore similitudinem in diuinitatis natura (erit tamen secundum rationem obiectiuam, vt explicatum est) sed in corporis gloria. Obstare videtur pronomen in quo respicit Deum paulo antè nominatum: *Nunc filij Dei sumus*: atqui Christus quoque Deus est, videmus quoque superiùs non semel intelligi Christum per pronomen absolutè positum: postremò personarum permutatio non rarò [illegible]

Fatendum tamen sententiam passim recipi, & præsertim [illegible] celebrioribus aliis, quos versant Scholastici, disputantes de beatifica visione. Sic enim Origenes præterea intellexit, idem docent videre Deum sicuti est, quod *facie ad faciem* nunc non videtur, sicut nos [illegible] sed sicut propter nostram dispensationem factus est; sic ibi Augustinus [illegible] sic Epiphanius, sic Gregorius, qui adiungit æternitatem participantes [illegible] Deum videntes, Deo beatè similes fore: sic [illegible] Ambrosij expositio epistolas ad Corinthios: sic Euaristus Papa: sic Francofordiense Concilium, negans de similitudine in adoptione carnis intelligi: sic Almacenus: sic ex recentioribus magis ex professo Gabriel Vasquez noster, qui addit similitudinem esse, quod beatus sit impeccabilis, id [illegible] Augustinus. [illegible] *Videbimus eum sicuti est.*] Exponit Fulgentius de visione deitatis. Solent Theologi sequentes istam expositionem, colligere Dei Essentiam posse videri in se, vtantè non [illegible] aliqua visionem ipsam diuinæ Essentiæ esse imaginem rei visæ, siue Dei, & verbum repræsentans expressè Deum, licèt inadæquatè, non quantum in se repræsentari potest. Sed Ioannes solùm voluit [illegible] iuxta modum illum exponendi similes futuros Deo, qui videbunt ipsũ, quatenus vtise illa videt, ac seipso fruitur, sic & illorum mens Deum videbit, eiúsque fruitione potietur: vel per participationem luminis gloriæ, vt explicat B. Thomas. Colligunt adhuc sequentes illam sententiam, argumentumq; si videbimus Deum sicuti est, ergo cuncta, quæ sunt in Deo, sunt in ipso formaliter, & tamẽ nonnulla dicuntur esse dumtaxat eminenter. Item fieri non posse, quod Scotus existimauit, vt beatus videat Essentiam Dei, non videndo personas, aut videndo personam, & non aliam; V. G. Patrem vt Patrem, & non Spiritum sanctum, cum quo vt Pater non habet oppositionem relatiuam: nã ex natura rei nulla est distinctio, ne formalis quidem inter Essentiam & personas, sicut nec inter attributa, siue inter se comparentur, siue cum essentia, & personis; quicquid Auctor ille contradicat, aliòqui non esset Deus summè simplex. Quare non potest videri vnum ex his, quæ ratione, & modo nostro imperfecto intelligendi separamus, quin videantur & alia eodem modo, & æquè tanquam

primarium obiectum. Rectè hoc eo loco id probat Caietanus.

Postremò, videre Deũ sicuti est, non est comprehendere; nequis enim comprehendi, nisi à seipso Deus, sed ipsam eius essentiam attingere, & clarè [illegible] visionis cum similitudinem non æqualitatis, sed conformitatis, sicut & cum Christo secundum corporis beatitudinem, dicit, quia [illegible] repugnaret hanc exæquatio. Verùm id ipsa non fiet, sicut nec in eadem gratia, quæ finita est. Similitudo magis & minùs admittit, perinde vt fundamentum ipsius quid est qualitas. Lege Bedam. Origenes expendens illud, *Qui fundamentum in diis Deorum* de hominibus qui Deo sunt grati, & dij vocantur, ait esse sermonem, quia nullus inuisibilis, nullus incorporeus (sic non excludentur Angeli) nullus sine initio, & fine, nullus Creator omnium, nisi Pater, cum Filio, & Spiritu sancto.

Hæc in gratiam satis communis opinionis, hunc locum de beatifica visione debere intelligi. Nam aliam indicauimus aptiorem, quæ Auctores habet non spernendos tum veteres, tum recentiores, & idoneam rationem de similitudine in corpore atque immortalitate gloriosa eius, quæ vel resultare significatur ex visione beatifica Essentiæ Dei. Vel etiam colligi ex visione extrinseca [illegible] gloriæ corporis Christi, non quomodocumque, quia & Reprobi percipient eam in iudicio, sed cum voluptate, & securitate.

Cauenda hic minùs probabilis Origenis opinio, & aliorum in prima conditione factum hominem duntaxat ad imaginem Dei, similitudinem verò, quæ est perfectio quædam diuinior, sibi comparare debuisse vel obtinuisse, & perfecisse per virtutum opera, [illegible] Communis cæterorum sententia, quod dixerit in Genesi Deus: *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram*, licet paulò post eodem libro dicatur, Adam fecisse ad imaginem. Quod non obstat, quia vis eadem est vtriusque nominis. Nam Seth genitus dicitur ad imaginem, & similitudinem Adam. Paulus hortatur ad *portandam imaginem cælestis Christi, sicut portauimus illam terreni*. Creatio hominis facta narratur alio Scripturæ loco ad imaginem similitudinis, vel ad imaginem tantùm, siue secundum imaginem Dei. Lege Pererium. Non potest, inquit Augustinus, imago aliqua esse, in qua nõ sit similitudo. Et Iacobi verba erant loquentis de lingua: *In ipsa benedicimus Deum, & in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt*. Homines nominat, qui nunc sunt, & similitudinem nomine imaginem comprehendit: sicut antè vidimus hanc solam positam, quod sub ea comprehenderetur illa.

Vers. 3.]Et omnis, qui habet hanc spem, in eo, sanctificat se, sicut & ille sanctus est.

Res magna, & ardua, quæ proximè memorata est, visio, & similitudo cũ Deo vel Christo. Absentem, ac difficilem rem maximè appetibilem. Spes virtus eam partem occupans voluntatis, quæ proportione quadam, ad appetitũ pertinens sensibilem, vocatur irascibilis, huiusmodi tendit in obiectum. Nititur autem Deo, & bonis ac sanctis operibus cum Dei gratia factis. Hæc ergo perueniendi ad eum bonum via, spem locare in Deo, sanctitatis exercitio vacare. Nam

a lib. 1. de beatitudine sanct. c. 3.
b Tom. 1. disp. 1. q. 4. punct. 3.
c in hunc locum.
d lib. de resurr. carnis c. 23.
e ad Ferrand. Diac.
f in c. 6.
g Rom. 6. 5.

h Hom. 4. in Gen. & tract. 1 in Matth.
i 1. Cor. 13. 12.
k 14. de Trinit. c. 17.
l Hæres. 64. sect. 18.
m lib. 4. Moral.
n in 1. epist. ad Cor. c. 13.
o epist. 1.
p ep. ad Episcopos Hispaniæ.
q 1. q. Arm.
r 1. p. q. 12.
s in 1. p. q. 12. a. 2.
t 1. disp. 1. q. 4.

Beatus non videt essentiam diuinam, non videndo personas.

x 2. Hom. 6. in Genes.
a Psal. 81.
b Ioan. 10. 34.
Psal. 81. 6.
y 2. p. q. 12. art. 8.

Reprobi videbunt Christi gloriam, non voluptate.
c 3. de princ. cap.
d Gen. 1. 26.
e Gen. 1. 27.
Imago Dei & similitudo non differunt.
f Gen. 5. 3.
g 1. Cor. 15. 49.
h Sap. 2. 23.
i Gen. 9. 6.
k Eccli. 17. 1.
l li. 4. in Gen.
m lib. de Gen. ad lit. imperf.
n cap. 3. 9.

Spem locare in Deo est viam ad beatitudinem.

soli mundi corde vident Deum [a]: *sine sanctimonia nemo videbit Deum* [b]. *Nihil in ciuitatem cælestem coinquinatum intrabit* [c]. Sanctus Deus, & Christus sanctos requirunt. Spem vel accipimus informem, quæ proposito desiderio beatitudinis promouet ad opera, quibus disponitur quis ad charitatem, & gratiam, in qua sanctitas consistit: vel formatam, quæ cum sanctitate gratiæ iuncta est: sed vrget ad exercitationem sanctitatis, & ad augmentum ipsius, & ad remouenda impedimenta, quæ subinde hic degentibus occurrunt.

Carthusianus & Catharinus intelligunt de spe viua, & formata. Nihil obstat & aliam intelligere, quam cōstat esse dispositionem ad iustitiam [d]. Hoc sensu concedi potest quòd peccator sanctificet ac iustificet seipsum. Sic alibi legimus, *quòd quem pœnitet, animam suam viuificabit* [e], *& qui timent Dominum, sanctificabunt animas suas* [f]: & timori, pœnitentiæ, dilectioni tribuitur, quandoque iustitiæ, sicut & fidei, cui vni tribuunt illam hæretici. Denique Paulus vniuersè pronuntiat [g]: *Qui emundauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & vtile Domino, & ad omne opus bonum paratum.* Attamen superiùs Ioannes filios nos Dei dixit esse, taléśque videtur alloqui, quos dubium non est viua spe præditos. Hinc verò colligunt liberum arbitrium, simulque Pelagij errorem nos declinare monent illi nimium sine gratia tribuentis.

Augustinus & Beda. *Castificas te*, ait Augustinus, siue *sanctificas*, non de te, sed de illo, qui venit, vt habitet in te. Tamen quia agis ibi aliquid voluntate, ideo & tibi aliquid tributum est, vt dicas, sicut in Psalmo: *Adiutor* [h] *meus esto, ne derelinquas me.* Nam si nihil agis, quomodo ille adiuuat [i]? Repetit idem aliis verbis alibi sæpe. Similis modus loquendi Petri [k]: *Animas vestras castificantes in obedientia charitatis.* O quantæ spei vires, præsertim viuæ? Sustentauit hæc Iobum [l] illam in suo reponentem sinu: fortissimum solatium est, & *anchora animæ tuta*, ac firma, *& incedens vsque ad interiora velaminis, vbi præcursor pro nobis introiuit Iesus* [m], cœli possessionem videlicet etiam pro nobis iniens, *& galea salutis* [n]. Vt proprium iustorum Scripturæ nomen, ac velut epithetum vsurpant. *Qui sperant in Deum, & sperantes* [o]. *Væ dissolutis corde, qui non credunt Deo, & ideo non protegentur ab eo* [p]. Væ iis qui perdiderunt sustinentiam. Hic videtur finis vniuersarum Scripturarum, *vt spem habeamus per patientiam* [q], & consolationem, quam continent. *Spe enim salui facti sumus* [r]: & *gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei* [s]: *Regenerati in spem viuam* [t]: quæ facit, *vt sperantes faciamus quoque bonitatem* [u], *& spei teneamus confessionem indeclinabilem* [x], quæ vocatur *gloria spei* [y]. Valdè pendet spes ex conscientia bona. *Ille enim se ad id, quod credit, & diligit, peruenturum esse desperat, cui mala conscientiæ scrupulus inest*, inquit Augostinus [z]: & rectè viuendo id speramus, vt nullo modo spes nostra fallatur.

Sanctificat se.] ἁγνίζει ἑαυτόν. *Castificat seipsum*, sicut vertit Augostinus, aut purificat: & legit [a] Clemens Alexand. necnon in Commentario Didymus, & Oecumenius. Item Tertullianus [b], & Hieronymus [c] aut lustrat, expiátque. Interpres videtur legisse ἁγιάζει, & Augustinus [d] legit aliquando, vt nos legimus. Modica differentia, vt & inter sanctum, castúmque: vt castum esse, non modò respiciat purum corpus, vt voluit tamen Tertullianus, sed animum quoque ab omni labe, atque immunditia, & vitio, secretum, & separatum. Id alias notatum ad voces Hebræas קדש & קדוש *kadosch* & *kadosch*. Et ideo Baptismo quondam ablutos, & abstersos omni culpa, sanctos appellatos.

Denotant præsertim puritatem coniugalem: & aptè transferuntur ad spirituales nuptias, in quibus *despondemur vni viro Christo tamquam virgo casta* [e]. Vnde κατ' ἀντίφρασιν vocāt Hebræi Scortum קדשה *kedeshah*, sicut benedicere apud illos vsurpatur pro maledicere, aut blasphemare.

Est præterea sacrificij proprium verbum sanctificare ex vsu Scripturæ, idem valens quod, offerre, dicare, destinare, ac præparare ritu religioso [f], siue ad oblationem, siue ad sacrificium: & per quamdam similitudinem à mactatione hostiæ refertur etiam ad supplicium [g], & ad indictionem belli solenni cerimonia [h]: vel ieiunij [i], & ad spirituale animarum sacrificium [k]: vnde Christus, ipse animo, corporéque pro nobis sacrificans seipsum, dicebat Patri [l]: *Pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate*, id est, iustificati, & Deo dicati, ac deputati velut in sacrificium: vel sacrati, & initiati, & Deo deuoti, non ritu veteris legis, quo sacrabantur ministri [m], sed spiritu, & vera internáque sanctitate, quam iisdem deprecatus est à Patre [n], *sanctifica eos*, inquit, *in veritate*, id est, segrega eos spiritu sancto replendo, vt prædicent Euangelium. Immò *sanctificatum* ipsemet *a Patre* se dicit [o], & Paulus *prædestinatum secundum Spiritum sanctificationis* [p]. Sic Ieremias dicitur *antequam exiret de vulua, sanctificatus* [q], quando Gentibus datus, licet passim, & gratia tunc sanctificante præditus credatur, quod nec ego inficior. Christus autem sanctificatus est tum quatenus destinatus & missus, tum secundum animam, (quæ non est per se sancta, licet numquam non fuerit sancta, vt Hilarius [r] docet:) tum, vt in Ioannem [s] Augustinus, ac Beda, ratione generationis æternæ per quam à Sancto sanctum accepit esse. Sanctificauit ille seipsum, vt dixi, offerendo in sacrificium, atque se ad eiusmodi oblationem parando & accingendo; de quo dixit Gabriel [t], *Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.* De industria verò Ioannes hoc loco non scripsit *sicut ille sanctificat se*, sed *sicut ille sanctus est.* Est enim ex quo conceptus est, semper æquè ac perfectissimè sanctus: nos licèt iusti ac sancti adhuc iustificari atque sanctificari [u] possumus, & debemus. Qui loquendi modus, vt & loci præsentis, aliaríque similes denotant veram ac intrinsecam sanctitatem in nobis esse, quemadmodum in Christo est, quamuis absque comparatione inferior sit.

Vers.4.] **Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit, & peccatum est iniquitas.**

QVemadmodum solis conceditur sanctis visio beatifica, sic negatur admittentibus peccatum, & iniquè degentibus, ac legis præuaricatoribus. Iniquitas Græcè hoc loco vocatur ἀνομία, quod significat, inquit Beda, quasi *contra legem*, vel *sine lege factum*, quia lex Græcè νόμος appellatur, & quicquid peccamus, contra legem Dei facimus (iuxta illud Psalmistæ [x]: *Præuaricantes reputaui omnes peccatores terræ*) idque nō modò de scripta sed de naturali quoque loquentes lege, quam Deus

etiam

Marginalia: a Matt. 5. 8. b Heb. 12. 14. c Apoc. 21. 27. — *Spes informis, & formata quid sit.* — d probat Cor. Bell. lib. 5. de iust. c. 13. — e Eze. 18. 27. f Eccl. 2. 20. — g 2. Tim. 2. 21. — *Liberum arbitrium vnde colligatur.* — h Psal. 26. 9. — i lege Conf. August. lib. 8. c. 5. — k 1. Pet. 1. 22. *Spes laudes ex Scriptura.* l Iob. 19. 27. — m Hebr. 6. 18. 19. 20. n Eph. 6. 17. 1. Thess. 5. 8. o Ps. 5. 12. Psal. 30. 25. 31. 10. Psa. 145. 5. Esa. 40. 31. Isa. 25. 9. & alibi passim. p Eccl. 2. 15. 16. q Rom. 15. 4. r Rom. 8. 24. s Rom. 5. 2. t 1. Pet. 1. 3. u Psal. 36. 3. x Heb. 10. 23. *Spes pendet ex conscientia bona.* y Heb. 3. 6. — z 4. de Doct. Chr. c. 10. — a 3. Strom. c. 4. — b de Monog. c. 3. & de pudic. c. 19. c 1. cont. Iouin. d de perf. iust. — *Inter sanctum & castum modica differentia.* — e 2. Cor. 11. 2. — *Sacrificij proprium est sanctificare.* — f Exo. 19. 10. 11. 1 Reg. 7. 1. c. 16. 5 & passim. Leuit & Numeri. g Ier. 12. 3 Sophon. 1. 7. h Ier. 6. 4. i Ioel. 1. 14. k Rom. 15. 16. l Ioan. 17. 19. — m Exo. 29. 1. n Ioan. 17. 17. — o Ioan. 10. 36. — p Rom. 1. 4. q Ierem. 1. 5. — *Christus quomodo sanctificatus.* — r 7 de Trinit. s cap. 10. — t Luc. 1. 35. — u Apoc. 22. 11. — x Ps. 118. 119.

etiam condidit. Huc pertinet tria peccati ex Augustino[a] sumpta definitio, *est dictum, vel factum, vel concupitum contra legem æternam*. In qua definitione subintelligēda est omissio, vt S. Thomas monet[b]: traditur verò de actuali peccato, & vt principali analogato per se conuenit mortali: nec enim venale directò repugnat legi, aut sui, quem lex intendit. Et rectè Canus[c] docet Ioannem hic loqui de solo mortali. Similis est alia definitio eiusdem Augustini[d]: *est legis transgressio*. Ambrosius non dissidet, cùm ait[e]: *Quid aliud est peccatum, nisi diuinæ legis transgressio, ac cælestium inobedientia mandatorum?* Hæ descriptiones innuūt, & intrinsecam esse in peccato habitudinem ad æternam Dei legem, & Deum non esse causam peccati, licèt vt causa prima efficiat materiale peccati, seu actionem physicam: & ipsam eius malitiam formalem nihil esse positiuum, quod præ se fert vel ipsum nomen ἀνομία, id est, *defectus ac deuiatio a lege*.

Hæc sub disputationem cadunt. De primo constare puto, nihil positiuum reale in peccato includi, etsi quis contendat positiuum respectum rationis. Quod attinet ad vltimum, non improbabile duco præscindi formalem malitiæ moralis rationem ab ordine ad regulam æternam, & solam dicere cum ratione, & rectè repugnantiam, quamuis per impossibile nec lex Dei æterna, nec Deus esset, qui quod intrinsecè malum est, ideo ipse odit, quia est tale, non ideo id est tale, quia contra legem ipsius. Est tamen vera definitio illa, quatenus re ipsa peccatum aduersatur æternæ legi.

De secundo nil aliud modò dicendum. nec enim primæ causæ, sed deficienti secundæ, defectus effectus tribuitur, & Deus peràinde concurrit, ac si necessariò, & non liberè: & ipse contra legem non facit legis auctor.

Interpres *iniquitatem* vertit, quasi exorbitationem ab æquo, siue recto, quod lex præscribit æterna. Sicut omnis virtus iustitiæ nomine sæpè vocatur, ita peccatum quodlibet dicitur iniustitia. Hoc pacto Philosophus[f] ἄδικον nominat ἄνομον, quasi dicas eum, qui est iniustus, *illegitimum*, & *exlegem*, hoc est, exorbitantem à lege in quauis materia, & non in ea duntaxat, quæ est ad alterum propria peculiarisque seu virtutis iustitiæ, seu contrarij vitij. Sed & capite quinto g, quando dicitur quòd *omnis iniquitas peccatum est*, Græcè habetur ἀδικία pro iniquitate. Iniquitas æquitati opposita, omne designat peccatum: quatenus æquitas ab æqualitate dicitur: virtus autem est *æqualitas quædam vitæ, rationi vndique consentiens*[h], siue vt M. T. definit, *habitus naturæ, rationi, atque modo consentaneus*. Paulo pòst adhuc hac de re plura.

Qui facit peccatum & iniquitatem facit.]Coniūctio *&*, inter alios bonc habet vsum, vt affirmet, idémque valeat quod *etiam*, vt multis testimoniis confirmat Cantapretensis[i], & Salmeron[k]. Verbi gratia[l]: *sicut misit me Pater, & ego mitto vos*, id est, etiam, tam sic ego.

Et peccatum est iniquitas.] Ponitur *&* pro *nam* vt alibi sæpe. Exemplum sit illud ex Genesi[m]: *En morieris* (sermo est de Abimelech rege Getaræ) *propter mulierem quam tulisti, habet enim virum*: Hebraicè est ו ve *&*. Itē aliud, *erat enim* Melchisedech *Sacerdos Dei altissimi*[n]: Hebraicè, *& erat*. Præterea ex Esaia[o]: *ecce tu iratus es, & peccauimus*, id est, peccauimus enim. Eosdem lege, quos citaui, præterea Card. Bellarminum[p], Franciscum Ribetam[q],

Ioannem Pinedam[r], Emmanuelem Sà[s].

Pro peccato autem reddidit Augustinus delictum. Synonyma crebrò sunt, licèt exactiùs distingui possint, ita vt delictum sit quasi derelictum, & omissum siue omissionis peccatum. In libro Iob certo quodam loco[t] hæc separatim numerantur, *iniquitates, & peccata, scelera, & delicta*. Vbi Gregorius[u] docet, hic quidem Ioannem perhibere, nihil inter iniquitatem, atque peccatum distare, ipso tamen vsu loquendi plus iniquitatem sonare, quam peccatum, cùm omnis homo facilè se peccatorem fateatur, iniquum verò dicere nonnumquam erubescat. Addit scelus grauius quid esse, ac interdum in opere versari, delictum leuius, & plerumque in sola cogitatione. B. Thomas[x] delictum ait esse omissionem: iniquitatem contra proximum: peccatum, quo homo in seipso prauè disponitur: delictum omissionem.

Ambrosius[y] videtur contraria ductus ratione illi quam dedit Gregorius, pluris quàm iniquitatem æstimare peccatum. Scribit enim iniquitatem æstimari habitudinem mentis iniustæ, *licet* inquit *Ioannes in epistola eum, qui fecerit peccatum, & iniquitatem fecisse dixerit*, & quòd peccatum est iniquitas, quia in peccato ipso iniquitas est. Subdit: *Tamen, vt mihi videtur, peccatum est opus iniquitatis, iniquitas autem operatrix culpæ, aut del Eli.* Verùm Synonyma sunt hæc isto loco, & aliis plurimis locis. Sicut etiam de iniusto, & iniquo notat Hieronymus[z]: quamuis illud aliqui velint dici de eo qui se foris talem profitetur: hoc quando quis in corde tantùm talis est. quod ego discrimen veteor vt probare possint. Quòd autem sumatur iniquitas pro pœna, & reatu, necnon pro concupiscentia, siue fomite, qui tamen in iustis non est propriè peccatum, vt nec reatus pœnæ temporalis, in quem æterna mutata est, adeo vulgatum est, vt monere superfluum putem. Idem est de peccato. Iniquitatis nomen tribuit citatus Ambrosius[a], eundémque profitens Augustinus[b], concupiscentiæ quæ post Baptismum etiam remanet, quoniam rad x & seminarium est peccatorum, tanquam fructuum malorum. Vbi que tamen Augustinus negat esse peccatum. Quod concedi posset accipiendo synonyme, vt est idem ac iniquitas. Videtur porrò Ioannes monere velle, ne vllum putemus peccatum tanquam leue contemnendum, quoniam in omni peccato est ἀνομία, id est, quædam legis diuinæ violatio, & repugnantia cum sanctitate, ac nominatim quidem, si fit impudicitiæ immunditiæue peccatum; *voluntas* enim *Dei est sanctificatio nostra, vt abstineamus a fornicatione*[c]; quod quia leges humanæ non solent ferè punire, adulterij excepta iniuria Simoniani, Nicolaitæ, similesque hæretici liberiùs ac licentiùs exercebant. Si quæras, an originale peccatum dici possit ἀνομία, & iniquitas, & contra legem Dei: respondebo posse, ac debere. Nam Dauid ait, *in peccatis concepit me mater mea*[d]: & id peccatum virtute in se continet actus malos lege prohibitos: prouenit quoque ex actuali præuaricatione primorum parentum contra legem.

Vers. 5.] Et scitis, quia ille apparuit, vt peccata nostra tolleret: & peccatum in eo non est.

ILLE.] Christus proculdubio in carne, atque factus homo Magnæ venerationis, amoris exi-

Margin notes:
a 22. con. Faust. c. 27. Peccatum quid sit.
b 1. 2. q. 71. art. 6. ad 1.
c 4. de locis Theol. cap. 15. ad 9.
d 2. de conf. Euang. c. 4. e de Paradiso c. 8.
Deus non est causa peccati.
f 5. Ethic. c. 1.
vers. 17.
h Aug. de quaest. 83. q. 31.
i Hypoth. c. 8. fo. 1. Prig. i. 16. dum de consecr.
l Ioan. 20. 21. peapsficio ...
m cap. 20. 3.
n Gen. 14. 18.
o cap. 64. 5. ... Missa
p c. ... cap. ...
q ...
r in c. 19. Iob vers. 13. n. ...
s in Indice Script.
t cap. 13. 23. Iniquitas & peccatum in quo differunt.
u ... Moral. c. ... vel 23.
Item scelus & delictum.
x in Iob. c. 13.
y Apol. Dauid c. 13 & refertur c. ... Rez. 6. peccatum de pœn. dist. 3.
z in c. 21. Ezec.
Peccatum aliquando verè est iniquitas.
a supra, & lib. de Isaac c. 8
b 2. cont. Iulian. c. 5. quem citat ... ibid. lib. 5. ... lib. 6. c. 8.
c 1. Thess. 4. 3.
d Psal. 50. 7.

mij, grauissimi de Christo argumentum indicij est, de ipso toties in tertia persona loqui his pronominibus Is, *αὐτὸς, ἐκεῖνος*, vt antea quoque monuimus.

Vt peccata nostra tolleret.] Originale quidem præsertim, & primo loco, reliqua tamen etiam cuncta mortalia, venialia cum reatu, atque pœna ipsis debita. Potuit nihilominus facta incarnatio simul esse per se, non propter peccata dumtaxat, & futura fuisse, quamuis quis remedio illius pro ipsis non fuisset. Sed hoc aliò remittendum. Hic quod verum est, exponitur, aliud non negatur. *Dedit semetipsum*, ait Paulus [a], *pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.* Augustinus legit: *& scitis quia ille manifestatus est, vt peccatum auferat.* Porrò tollere, & Græcum *αἴρειν*, & Syriacum נסב *nesau*, duo significant, accipere, seu portare, & ferre, vel auferre, delere, remouere. Peccatum viuus, vel reatus formaliter ab alio non accipitur. Potest alter pro altero pœnam luere, pœnæ relaxationem impetrare, gratiam mereri. Qui hæc perfectè facit, ab alio remouet, & isto sensu, tollit peccata. Præstitit, quod in se fuit, Christus omnia ista perfectissimè: si qui tãtæ redẽptionis fructum non percipiunt, nihil habent quod querantur de Christo. *Posuit Dominus* Deus, vel Pater *in eo iniquitatem omnium nostrum* [b], id est, pœnas iniquitati nostræ debitas. Hebraicè, הִפְגִּיעַ *hiphghibhenni, incurrere, aut irruere fecit in eum*, velut hostes videlicet, à quibus occideretur, vel perderentur ab ipso. *Languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit* [c]. Vbi sunt Hebraica verba סבל & נשא *saual & nasa.* Matthæus [d] id explicat de curatis infirmitatibus corporis: *ipse infirmitates nostras accepit, ἔλαβε.* Septuaginta apud Esaiam: *Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει.* Sic intelligitur sententia Ioannis [e]: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum* (vel *peccata*) *mundi*: aut pœnas tolerando, aut quasi *manu pondus circumstantis nos peccati* [f] *auferendo*, nec sibi tamen imponendo, nisi quantum ad pœnas. Similis forma in libro Iob [g]: *Cur non tollis peccatum meum, & quare non aufers iniquitatem meam?* Deniq; Petrus de Christo: *Peccata*, inquit [h], *nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum.*

a Tit. 2. 14.
Peccatũ viuus, vel reatus ab alio non accipitur, sed pœna.
b Esa. 53. 6.
c Esa. 53. 4.
d cap. 8. 17.
e cap. 1. 29.
f Heb. 12. 2.
g cap. 7. 21.
h Pet. 2. 24.

Diuinitas Christi maximè probatur ea eo, quòd peccata sustulit: nemo enim, vel inimicorũ eius confessione, *peccata dimittit, nisi solus Deus* [i], potestate nimirum principali, incommunicata, independente. *Ego sum*, ait *Deus, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas* [k]. *Quis potest facere mũdum de immundo conceptum semine? nonne tu qui solus es* [l]? Nam vt ratiocinatur Irenæus [m], peccato Deus offenditur: est igitur solius Dei iniuriam istam remittere, qui solus potest in gratiam recipere illum, qui offendit, & æternam pœnam condonare quæ debetur peccato. *Immò difficilius est*, vt August. [n], & Leo [o] docent, *hominem iustificare, quàm cœlum, & terram creare*, & Gregorius [p], *quàm mortuum Lazarum suscitare*; & Chrysostomus [q], *quàm paralyticum sanare*; Ecclesia quoque sentit in quadam Oratione, *parcendo, & miserando Dei omnipotentiam maximè manifestari* [r].

Diuinitas Christi vnde maximè probetur.
i Mat. 9. 7. Luc. 5. 21. & cap. 7. 49.
Nemo potest peccatum tollere nisi solus Deus
k Esa. 43. 25.
l Iob 14. 4.
m lib. 5. c. 17.
n Tract. 72. in Ioan.
o serm. 3. de Pass.
p 3. Dial. c. 17.
q hom. 30. in Matth.
r Domin. 10. post Pẽtecost.

Quòd autem primam illam, ac primariã Christus potestatem Deo propriam habuerit, probat tum apparitio, quæ idem valet, quod Incarnatio, tum quæ subiiciuntur, *quòd in eo peccatum non sit, & qui maneat in eo, non peccet*; prout exponemus. Quò fit prætereа, vt remitteret Christus peccata, etiam quatenus homo, potestate infra Deum capitali, & principali, quæ soli homini, qui simul sit Deus, conuenit. *Vt autem sciatis*, inquit [s], *quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata*, &c.

Christus vt homo peccata dimittit.
s Matth 9. 6.

Et peccatum in eo non est.] Coniunctio hîc quoque *αἰτιατικὴ* est causalis, vt Oecumenius docet. Inde verò efficitur quod prædiai, habuisse Christum summam, ac diuinam potestatem tollendi, ac remittendi peccata, vtpote quia solus est expers peccati, vel non obnoxius ad contrahẽdum peccatum; ad quod obnoxia fuit ipsius quoque Mater, sed id non contraxit. Horret animus ad blasphemas voces Caluini, similiúmque, quibus horrori non est asserere blasphemum Christum, desperantem, & aliis sordidarum criminibus [t]. Prouocat Christus [u] omnes, vt arguant eum, si possunt, de peccato. Petrus [x] edit de ipso authenticum & locuples testimonium ipsis Esaiæ verbis: *quòd peccatum non fecerit, nec inuentus sit dolus in ore eius* [y]. Paulus vocat *sanctum, innocentem, impollutum, segregatum à peccatoribus* [z]. *Non Petrus erat, qui hoc docebat*, ait Cyrillus [a] Ierosolymitanus (id est, non propriis, sed alterius verbis) *ne quis suspicetur adulari illum Magistro: Sed Isaias id dixit, qui corpore quidem non aderat, Spiritu tamen aduentum eius in carne prauidebat.*

t lege controuersias de Christo, maximè Dialogos Feuardẽtij cõtra Caluinianos.
u Ioan. 8. 46.
x 1. Pet. 2. 22.
y cap. 53. 9.
Christus omnis proprius peccati expers fuit.
z Heb. 7. 26.
a Catechesi 13.

In recitatis paulò antè verbis Iob [b]: *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nónne tu qui solus es?* vltima, quæ Hebraicè sunt, *nõ vnus*, referunt quidam [c] ad illa *de immundo conceptum semine*, id est, nullus est, qui sic conceptus non sit: at iuxta lectionem nostram volunt esse sensum, quòd solus Deus & Christus excipiatur secundum æternam atque temporalem generationem: *In splendoribus enim sanctorum velut ex vtero* Dei Patris *ante Luciferum genitus est* Filius [d]: *& natus est ex vtero Virginis sanctus* [e]. Sed obstat, & quòd sermo est dé generatione ex semine, quæ non conuenit diuinæ, & ex immundo, quæ non conuenit generationi Christi, sumendo pro immunditia originalis peccati, vel concupiscentia, quæ est in genitoribus. Communis autem est priùs allata expositio, solum Deum posse, & Christum maculas peccatorum eluere, atque mundos reddere, qui sunt concepti ex immundo semine. De impeccabilitate Christi tum ex gratia sanctificante habituali, tum vnionis hypostaticæ præcisè sumpta Scholastici disputant, & nonnihil attigimus hac epistola superiùs.

b cap. 14. 4.
c Pineda ibidem. vers. 4. num. 4.
d Psal. 109.
e Luc. 1. 35.
Christus planè impeccabilis.

Vers. 6] **Omnis, qui in eo manet, non peccat: & omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eum.**

NObis peccare ampliùs nõ licet, qui gratiam Christi consecuti sumus, inquit Oecumenius, vel quia nec licet non habenti gratiam: displicétque ea explicatio Augustino [f]. *Possumus, si volumus, non peccare, propter vim gratiæ, & in quantum in ea manemus*, ait idem Augustinus, & Beda, & Didymus: sicut qui in virtute, & disciplina manet, non peccat, nec ignorat: vel potuit peccata Christus tollere, & ab iis probatur immunis, *quoniam qui adhærent ei, ex eo quòd adhærent, vitant peccata*, inquit Glossa Interlinearis: si quidem *qui sustulit facta, iuuat ne fiant, & perducit ad vitam*, inquit rursus Beda, *vbi fieri omnino non possint.*

f de Natu. & Gra. cap. 14.
Possumus si volumus non peccare.

Thomas Anglicus idcirco notat in Missa, dum dicitur *Agnus Dei*, &c. bis nos misericordiã precari, tertiò pacem. Et olim tamen ter dicebatur

miserere, & coeptum est tertio loco dici *dona nobis pacem*: alibi, praeterquàm Romae in Ecclesia Lateranensi, ob irruentes persecutiones, & errores. Lege Ioannem Stephanum Durantum [a].

Videtur primum hoc membrum hypotheticum, non de perseuerantia in futurum, quasi nûc manet in Deo per gratiam, non possit non manere, gratiámque perdere: sed sensus est, quamdiu retinet gratiam, non peccare. Cui similis propositio, quòd [b] *Arbor bona non potest malos fructus facere, nec bonos mala*: & illa versu nono huius capitis: *Omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit.* item capite quinto [c], & in Euangelio [d]: *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum.* Et, *Qui [e] manducat hunc panem, viuet in aeternum.* Item [f]: *Charitas nunquam excidit*; rursus [g]: *Nulla creatura poterit nos separare à charitate Dei.* iterum [h]: *Aquae multae non poterunt extinguere charitatem.* Interpretes non tantùm sic exponunt istas sententias, in sensu nimirum, vt aiunt, composito, neque consistere posse iustitiam veram cum peccato mortali, quod iustitiae repugnat, licet possit cum leui, ac veniali per quod nullus nominatur filius Diaboli, quem filium Ioannes distinguit à filio Dei: Sed mens est eadem Origenis [i] fusè tractantis etiam quod hinc occurrit hoc capite, & Augustini variis locis [k], Gregorij [l], Hieronymi [m], B. Thomae [n]. Verum est, Augustinum alicubi [o] velle significari, quòd non venialiter peccare qui manet in Deo, & filius eius est, quatenus nempe talis est, & operatur ex iustitia, siue charitate, quam habet, etiam si possit, prout ratione corruptionis carnis est adhuc filius non quidem Diaboli, sed huius seculi. Negari id non potest. Nihilominus facilior sensus est de peccato mortali, sicut & communior. Vera item Bernardi [p] doctrina, *Praedestinatos non posse peccare*, non quòd non quandoque peccent, etiam mortaliter aliqui, sed quòd petinde sit, ac si non peccarent, quia remittenda sunt eis peccata, & ipsamet cooperantur illis in bonum. At non hoc Ioannes intendebat, qui sicut scribit [q] *natum ex Deo non peccare, ita, qui facit iustitiam, ex Deo natum esse*: constátque nô omnem, qui facit iustitiam, esse praedestinatum; &, vt dixi, statuit differentiam inter filios Diaboli, & Dei, non inter Praedestinatos ac Reprobos Solet Bernardus vti Scripturae verbis ad aliquid explicandum quod ipse intendit, licet non intendat is, qui scripsit: qui vocatur sensus accommodationis. Idem sentio de alia expositione, quae est apud eundem Augustinum [r], dati per gratiam ius impeccabilitatis, quae erit in aeterna vita. Ex Ambrosij Commentario super Esaiam refert Augustinus [s] quaedam verba, quibus exponit locum hunc de futuro saeculo, cùm erit mansio perfecta, cöiunctióque in Christo & cum Christo. At scribere se Ioannes professus est initio secundi capitis vt non peccemus, & hic paulò pôst [t] in hoc manifestos ait esse filios Dei, & filios Diaboli, nempe in hac ipsa vita, quòd isti peccent, non illi. Frequentiùs idem Augustinus [u] exponit, eúmque imitatus Bernardus [x], in Christo manentes, siue iustos ex ea parte, qua sunt in illo renati renouatíque, non peccare, sed ex ea parte, qua sunt adhuc vetusti, ac filij huius saeculi. Meliùs adhuc explicatur ab eodem Augustino in cômentario [y], Ioannem loqui de grauiore, id est mortali peccato, nominatim quidem quod est non diligere fratrem, vt sequentia [z] iudicant, sub quo tamen reliqua mortalia comprehenduntur, quae ille mox [a] appellantur opera diaboli, opposita operibus bonis ac iustitiae. Nec aliter intellexit Hieronymus contra Iouinianum [b], & Pelagianos [c]. Manere autem in Christo non importat solam perseuerantiam; sed nec illam per se; verùm quandam coniunctionem sicut membri cum capite, à quo capit influxum; & nonnullam quietem, quemadmodum in domo manere dicitur, qui sedem habet in ea. Lege Canum [d], Cardinalem Bellarminum [e], Petertum [f], aliósque qui differunt contra illum errorem, semel habitam gratiam amitti nô posse, vel saltem à Praedestinato.

Et omnis qui peccat, non vidit, nec cognouit eum.] Visionem, & cognitionem non arbitror hic distinguenda, illam, cuius obiectum sit Humanitas Christi, istam, cuius Deitas, vt Glossae placet Interlineari. Multò minus visio de beatifica intelligitur, vt innuit tamen Lyranus, & qui paulò pôst citabitur Augustinus, & Origenes. Synonyma sunt, cognitionem practicam formatae fidei significantia. Nam qui Deum, & Christum illo modo considerat, non peccat. Igitur qui peccauit, tunc nôn considerauit (licet antea considerauerit) cùm se offerret occasio alicuius moralis operis, in quo periclitaretur amicitia Dei, si perperam fieret, si gustasset, & vidisset is, qui sollicitatur ad peccandum, *quam suauis est Dominus* [g], inquit Beda, nequaquam se, peccando, à videnda eius gloria segregaret: & in quantùm iusti *memoriam abundantiae suauitatis eius eructarent* [h], *& in iustitia eius exultant*, in tantùm se à peccatis abstinêdo, iustitiae eius incommutabili, & incomparabili concordare satagunt.

Magna visa quaestio est Augustino [l], & difficillima tum hic, tum alibi, circa praesentem locum, quando respondet, eum qui peccat, non credere, ac neminem, quantùm ad fidem pertinet, peccare, intelligas oportet, eo, quem dixi, modo, de practica, formatáque fide, si sit sermo de illo, qui dicitur nunc in Deo manere. Nam & qui fidem habet informem, contineri potest ab aliquo, saltem mortali, peccato, de quo loquimur, per practicam considerationem de Deo: & certum est, quòd fides per se retrahit potiùs à peccando, nec vllo modo inclinat ad peccatum. Docere praeterea videtur idê Augustinus, (quod satis innuit Origenes [k], legens, *non tantùm intelligens.*) *Qui vidit Filium*, Deum non vidisse clara visione, qui peccat etiam leuiter, ideireo non esse in hac vita, qui non aliqua huiusmodi committat peccata. Nihilominus non diceret ipse non vitari venialia peccata omnia, nisi ab eo qui videat Deum. Vitauit enim, etiam ipso fatente, B. [l] Virgo, quae si aliquando Deum vidit, non certè per vitam totam, quod vnius Christi priuilegium est, qui erat comprehensor, & visum nonnullis est, id priuilegium, nec venialiter peccandi ad plures extendere, vt aliàs monui, quos nemo tamen dubitat visionem Dei claram, dum viuerêt, non habuisse. Ioânes quidem certè de visione beatifica non loquitur, cùm, vt toties notatum est, discrimen statuat inter iustos & iniustos, Dei filios, atque Diaboli. Itaque Deum, seu Christum non videt, non cognoscit, non attendit, non sibi proponit ob oculos mentis, qui peccat, *non aspicit in auctorem fidei, & consummatorem in certamine* [m], non in exaltatum serpentem mysticum [n] veneno percussus tentationis: *non ad petram, vnde excisus est* [o]. *Nec recognat iste supereminentem scientiae charitatem* [p] *Christi pro nobis crucifixi*, quam solam Paulus habere

Marginal notes:
a 3. de Ritib. Eccle. Catho. c.53.
Homo in gratia positus nô potest non perdere, quamdiu est in gratia.
b Matth.7.
c vers.18.
d cap.4.13.
e cap.6.59.
f 1.Cor.13.8.
g Rom.8.39.
h Cant.8.7.
i Tract.21.in Ioan.
k 3.côtra duas ep.Pelag.c.3. 2.de pec. mer. cap.7.de gra. Christi c.39. de perfe. iust. cap.18.
l lib.5.in 5. Reg.c.4.
m 2.côtra Iouin.& 1. côtra Pelagian.
n Refertur cap. si enim. de Poenit.q.4.
o 2.3.q.24. a.11.ad 1.
o 2.de peccat. mer.c.8.&t.11. de gra.Christi. c.33.
p serm.1.de septuag. & 29. in cantica.
Praedestinatos non posse peccare quomodo verum sit.
q Rom.8.
r de peccat. mer.c.7.& 8.
s 4.cont. duas epist.Pelag. c.11.
t vers.10.
u epist.95.2. de bapt. parul.c.8.9.10.
x serm.de perfect. iust.c vlt. de in tu. diuini amoris.
y tract.5.
z vers.10.
a vers.8.
b lib.2.
c lib.2.
d 4.de locis. c.vlt.ad 8.
e 4.de iustif. c.15.
f in c.18.ep.ad Rom.disp.16. num.116.
Visio & cognitio in quo differant.
g Psal.33.Pet.
h Psal.144.14.
i de perfect. iust. c.18.& 2.cont.2.ep. Pelag.c.21.
Quomodo qui peccat non credat.
k Tom.21.in Ioan.
l de natura. & gratia,c.36.
B.Virgo omnia peccata vitauit.
m Heb.12.2.
n Num.21.Io. 3.14.
o Esa.51.1.
p Ephes.3.19.

a 1.Cor.2.2.
b 2.Cor.5.14.

habere ſe ſcientiam arbitratus ac profeſſus eſt [a], & ab ea ſe vehementer vrgeri [b]. Non reputat præmij magnitudinem ſempiterni, nec perpendit ſempiternæ pœnæ grauitatem, quam Deus decreuit.

Verſ.7.] Filioli, nemo vos ſeducat. Qui facit iuſtitiam iuſtus eſt: ſicut & ille iuſtus eſt.

MOnet eos caueant doctores, qui ſinceritatem doctrinæ fidei adulterabant, peccandi licentia, tum per verba, tum per facta: quales qui Nicolaitæ dicebantur, & alij. Imitandum iuſtum Christum, ei qui ſe profiteatur in eo manere. Gnoſticorum eſt ſola contentos eſſe cognitione, ſola ſpeculatiua fide, negligere bonorum exercitium operum, vacare voluptatibus, & cœnoſis turpitudinibus, à quibus & Borboritæ, ſeu Borboriani [c] ſunt cognominati. Eſt enim Βόρβορος cœnum, ac lutum (Gallicè *bourbier*.)

c Prateol. in Elencho ex variis auctoribus verbo Borboriani & Gnoſtici.
d verſ.1.

Filioli.] Lege cap.2. [d] Magis vox, Ioannis charitatis denotat ſuauitatem, quàm eorum, quos alloquitur in charitate, imperfectionem, vel ætatem minorem, vt Hugoni tamen videtur.

Nemo vos ſeducat.] De his ſeductoribus meminerat iam capite ſecundo [e], quò te remitto. Idem Pauli monitum [f]. Seductio multis contingit modis: ea nunc intelligitur, quæ fit ſermone, atque exemplo.

e verſ.26.
f Rom.16.18. 1.Cor.15.33. Eph.5.6. Col. 2.18.2. Theſſ. 2.3.

Qui facit iuſtitiam, iuſtus eſt.] Ex operibus cognoſcitur homo iuſtus, ſicut ex functionibus vitæ viua, & viuens arbor ex fructibus. Quare quemadmodum non ideo *arbor bona, quia fructus facit bonos* [g], non propterea viuit quis, quoniam mouetur, ita cauſa formalis, ob quam ſumus iuſti, non ſunt opera. Nihil habent hinc igitur, qui licet concedant quod verum eſt, in nobis eſſe veram iuſtitiam inhærentem, ſimul volũt per opera nos formaliter iuſtificari, atque ſecundum habitudinem ad illa per contraria peccata non retractata iuſtus verè denominari. Vnicam Concilium Tridentinum [h] iuſtificationis formalẽ agnoſcit cauſam, illam videlicet, quæ reperitur etiam in pueris: & cuius in adultis diſpoſitiones aſſerit eſſe bona opera, ſecundùm quorum menſuram ipſa, nempe iuſtitia, ſiue gratia, vel charitas infundatur, & ſit diuerſa ab actibus fidei, ſpei, & dilectionis: Qua de re ex eiuſdẽ Concilij auctoritate Catechiſmus quoque Romanus [i]. Auguſtinus accedat, qui ſimul explanare præſentem locum videtur, dum tractat verſiculum pſalmi CXVIII. *feci iudicium, & iuſtitiam* [k], ita ſcribit: *Iuſtitia nomine hoc loco non ipſa virtus*, ſed opus eius ſignificatum eſt: *Quis enim facit in homine iuſtitiam, niſi qui iuſtificat impium, hoc eſt, per gratiam ex impio facit iuſtum?* Facit ergo iuſtitiam, id eſt, opus iuſtitiæ, qui habet in ſe iuſtitiam, id eſt opus gratiæ, videlicet virtutem infuſam. Loquitur autem de operibus abſolutè iuſtis, & gratis, ac meritoriis, quę à ſubiecto iuſto proficiſcuntur, & grato per dictam iuſtitiam, quam docet in homine, Deum facere, vocátque magnam virtutem, & præcipuè laudabilem, & quæ nos faciat filios Dei. Hanc, vt primùm datur, præcedunt opera minùs perfecta per modum diſpoſitionum: ex eâdem opera perfecta procedunt, quibus augetur ipſa meritoriè.

Ex operibus cognoſcitur homo iuſtus.
g Matt.7.17.
h ſeſſ.6.c.7.& can.3.
Iuſtificationis cauſa formalis quæ ſit.
i Tract. de Baptiſmo.
k concio. 26. in Pſal.118. verſ. 121.

Nec valet dicere, per actum amoris vel contritionis remitti peccata, quia retractantur per illum: per habitum, qui ſimul datur, nos renouari. nam renouationis denominatio, ſi ſemel admittimus denominationis modum, peti poſſet ab actu præterito bono, deinde in adulto talis actus non haberet illum effectum remiſſionis ratione peccati originalis, quia non eſt actuale. Denique vel abſque infuſione doni habitualis poſſet quis mereri vel non. Secundum non videtur admittendum, quoniam tunc non eſt perſona indigna, & iuuari poteſt auxilio gratiæ, & denominatio relicta ex actu facit, vt dicatur iuſta, & idcirco grata, & digna. Si primum dicitur, non ergo habitus tribuit ſimpliciter renouationem, ſed quandam dumtaxat, vt ita dicam, principij interni connaturalitatem, ob inhærentiam gratiæ dignificantis, & ob actiuitatem habituũ actiuorum, ſi velimus omnes, etiam charitatem à gratia diſtinguere.

Sed ſatis pro inſtituto: & hæc quidem accipienda de homine ſecundum præſentem ſtatum poſt Adæ lapſum, atque de ordinaria, vt vocant, Dei potentia, plura in diſputatione de Iuſtificatione, vel de Pœnitentia.

Thomas Anglicus obiicit, quod antè nos attigimus, iuſtitiam facere, qui iuſtus eſt, non verò formaliter iuſtum eſſe, qui iuſtitiam facit. Reſpõdet in via eſſendi primum ſequi, ſecundum in via cognoſcendi, id eſt, iuſtum oſtendi ex operibus. Præterea hic non eſſe ſermonem de iuſtitiæ infuſione, ſed de exercitatione in iuſtitia. Vnde qui hoc modo facit iuſtitiam, magis fieri iuſtum: ſicut Abrahã dictus eſt iuſtificari ex operibus [l], quod negare nihilominus de eo videtur Paulus [m]. Retuli tanti viri expoſitionem ipſis ferè illius verbis, quia vnus ex Interpretibus nodum hunc euoluit planè. Catharinus enim obſcuriùs indicat. Caietanus præterit, qui, ſi Thomas ille eſſet Aquinas ipſius iudicio, quem dixit Anglicum, & hic, & aliis locis iſtius, atque ceterarum epiſtolarum, abſque dubio eius, vt ſolet, interpretationibus vſus eſſet. Multis modis tractat hunc locum recentior auctor Eſtius. Verùm quæ dixi, videntur magis expedita & facilia: nec deeſt in illis alius difficultas, in qua morari non libet.

l Iacob.2.21.
m Rom.4.2.

Sicut & ille iuſtus eſt.] Imitatione, ac ſimilitudine, non æqualitate iuſti ſumus, ſicut Chriſtus. Trita verò, & aliàs à nobis animaduerſa phraſis, vt quod ei ſimiles videndo futuri eſſemus, *& ſancti ſicut ipſe ſanctus eſt* [n], *cùm non ſit ſimilis illi etiam in diis* [o], id eſt, perfectiſſimis viris: *nec ſanctus, vt eſt Dominus Deus noſter* [p]. Lege Auguſtinum.

Quomodo ſicut Chriſtus iuſti ſimus.
n Leuit.11. 44.1.Pet.1.16.
o Pſalm.85.8.
p 1.Reg.2.2.

Verſ.8.] Qui facit peccatũ, ex diabolo eſt: quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit Filius Dei, vt diſſoluat opera Diaboli.

ANtitheſis ponitur inter Deo ſiue Chriſto iuſto ſimiles iuſtos, & peccatores Diabolo ſimiles, qui peccator eſt, & cuius Chriſtus Deus Dei filius, vt diſſoluat opera, quæ ſunt peccata, homo fieri voluit. Iuſti ſunt filij Dei, non ſubſtantia, ſed moribus, & imitatione, & participatione quadam accidentali: eodem modo ſecundum proportionem filij Diaboli cenſentur peccatores.

Antitheſis inter iuſtos, & peccatores.

Frequens, ac vſitata phraſis, vt cum etiam Iudæi *patrem dicuntur Amorrhæum, Cethæam habere matrem* [q], *ſororem Sodomam* [r], *eſſe ſemen Chanaan* [s], immò *ex patre Diabolo* [t]: & cùm obiicitur eis, vt *ſi ſint Abrahæ filij* (cuius erant reuera ſecundum

Filij per ſimilitudinem quo nominantur.
q Ezech.16.3.
r ibidem.
ſ Dan.13.56.
t Ioan.8.44.

carnem:) *opera eius faciant* [a], & cùm ad inimicis benefaciendū prouocamus, *vt simus filij Patris nostri* [b] *Dei, ac tanquam filij lucis ambulare iubemur* [c] *in bonitate, & iustitia, & veritate.* Christus ipse ὁμοούσιος Patri filius hoc argumento vulgari vtitur. *Filius non potest à se facere quicquam, nisi viderit Patrem facientem* [d]: *& si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi* [e]. Itaque ex Diabolo esse, illum imitari est, illum sequi, illum audire: quemadmodum *ex Deo dicitur, qui verba Dei audit* [f], *& propterea quempiam non audire, quia ex Deo non sit.* Paulus Elymam vocauit *filium Diaboli* [g], *quia inimicus erat omnis iustitiæ.* Manichæi, pluresque alij heretici hominem ipsum, non res duntaxat corporeas alias, à Diabolo, siue à malo Deo conditas arbitrabātur, hoc, & similibus locis abutēdo. Augustinus crebrò [h], & Epiphanius [i] refellunt, & respondent, omnesque Interpretes Euangelij Ioannis [k], & præsentis loci. Sed Epiphanius intellexit dictos in Euāgelio [l] Iudæos filios Diaboli, hoc est Iudæ proditoris, quem nominauit Christus Diabolum, & Auctor [m] Quæstionum vtriusque Testamenti, atque Anastasius [n] Sinaita, & Macarius [o], Cain. Mirum, cur non aliquis Petri dixerit, qui pariter à Christo vocatus est Satanas [p]. Confutandus eadem ratione crassissimus error Illyrici de originali peccato, esse substantiam malam à Dæmone factam, ipsiúsque viuam, & essentialem imaginem.

Trahi contra nostri temporis hæreticos hinc argumentum potest, Deum auctorem non esse peccati: nam si sic esset, qui peccatum facit, Dei, non Diaboli, esset filius. Verū quodlibet omnino peccatum, quod à singolis nostrûm committitur, auctore, vel instigatore, vel promotore fiat Diabolo, quæri nunc possit. Ad commentarios nostros in Actus Apostolicos [q] studiosum lectorem reiicio, semel dicta certus non repetere. Ibi docui multa peccari sine Diabolo; tamen omnia iure transferri in Diabolum propter Adæ peccatum, quod in nos deriuatur, & indè peccata omnia. Didymus in Commentario fauet contrariæ sententiæ, sic exponens verba quæ sequuntur: *Ab initio Diabolus peccat: Primas*, ait, *immittit suggestiones peccatorum.* Id ex eo mutuatus Oecumenius videtur, eodem loco expositæ sunt voces Diaboli, & Satanæ, Accusatoris, & Aduersarij, qui quos gignit filios, perdit, & instar Saturni deuorat, Deorum patris. Filios diaboli Iudæos vocauit Christus [r], vel quòd ab eo impietatē didicissent, *quæ vidissent apud illum patrem suum facientes*; qui operabatur in *iis tanquam in filiis diffidentiæ* [s]: vel quia eum imitarentur, *cuius inuidia mors intrauerat in orbem terrarum* [t]. Est etiam improborum omnium pater, *princeps mundi* [u]: *rector tenebrarum harum* [x], & qui resistunt veritati, *capti tenentur à diabolo ad ipsius voluntatem* [y]; *& auari seruiūnt mammonæ* [z]: & possidet diabolus genus humanum, quemadmodum *fortis quispiam atrium suum* [a]. Lege Augustinum [b]. Monet Didymus, aptè hîc dici, *qui facit peccatum*, non, qui fecit, quia quem pœnitet, non ampliùs ex diabolo est. Oecumenius hoc ipsum repetit.

Quoniam ab initio diabolus peccat.] Sicut Deus Iustus, ita diabolus iniustus, & peccator: & quemadmodum iustus Deus iustos facit filios, ita diabolus iniustos. Huic autem vacat generatio longo ab hinc tempore. Primus peccauit, Adamum impulit ad peccandum. Obstinatus in peccato persistit, quoscumque potest, inducit ad peccandum: primatum obtinet inter operatores, & veluti princeps peccator est. Innuit Didymus id sibi velle, τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἁμαρτάνειν. Sed hoc nimis coactum, nec sum certus an grauitate, an solùm prioritate omnium sit Lucifer ipse maximus censendus peccator. Confutat autem optimè illos, qui peccantes dicebant naturaliter malos esse ex diabolo, & substantiale quid esse malū. *Nō intelligunt hunc locum*, ait Augustinus [c], *qui inde volunt asserere peccati naturam, cùm naturale nullum sit omnino peccatum: & Scriptura casum diaboli disertè tradant ex eo statu in quo priùs erat sine peccato* [d], *& cùm Christus illum dicat in veritate non stetisse* [e], *in veritate sequitur aliquando fuisse, sed non permansisse.* Necnon idem insinuat Christus dicens: *Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem* [f].

Ab initio igitur diabolus peccat, non ab initio, inquit, *ex quo creatus est, sed ab initio peccati, quod ab ipsius superbia cœperit esse peccatum.* Eadem sunt apud Cyrillum [g], vel potius instauratorem ipsius Clictoueum. Origenes [h] quoque legendus. Adde, cùm Ioannes loquatur de violatione caritatis fraternæ, diabolum hoc pacto constitui omnium peccatorum caput, contra caritatem, quia homini suasit contemptum Dei, ex quo contemptu oritur violatio caritatis fraternæ, omnéque peccatum. Placet Augustini Scholiastis Viuis monitio [i], non ad anxias illas momentorum inquisitiones hæc esse verba reuocanda: quia non impediat vnum, aut alterum momentum, quo minus ab initio aliquid aliquem dicamus fecisse, vt quod à mundi principio fuerit inuidia fratrum. Immò sic loquitur Christus, cùm pronuntiat diabolum ab initio homicidam fuisse [k], siue homicidia cuncta sitiendo & procurando, siue primos parentes, & humanum genus vniuersum peccati persuasione secundum animam interficiendo propter gratiæ iacturam [l], & secundum corpus, quod obnoxium morti factum est: siue Cain in fratris cædem armando [m]: siue animo, & voluntate Christū ipsum occidendo, quia inuidit Incarnationem [n]. Simili sensu dicitur apud Matthæum [o], & Marcum [p], quòd, ab initio creaturæ masculum & fœminam fecit eos Deus. Scholasticis excutiendum relinquamus, potuerit ne Angelus (quem pro certo poni debet in peccato creatum non esse) [q] in eo momento peccare, in quo conditus est. Qui negant, verentur ne Deo ipsi crimen id imputandum foret. Ratio fortasse haud adeo necessaria: & si merito locus fuit, vt plurimi sentiunt, cur demerito non potuit esse? Augustinus [s] quidē docet, eum, qui diceret Angelos peccasse in primo instanti, non ideo sentire cum Manichæis, qui nempe faciebant auctorem peccati Deum, ac si essent natura mali. Sed nihil nunc definio: id feci cùm tractarem Scholastica.

Innuunt quoque aliud hæc verba, *diabolus ab initio peccat*, quemadmodum vt multis videtur illa Psalmi [t]: *Superbia eorum, qui te oderunt, ascendit semper*, diabolum, ac omnes damnatos, quorum eadem hac in re ratio, quia vt primùm peccauit diabolus, damnatus est, semper in peccato perseuerare, vt ait Beda, Carthusianus, Lyranus, Hugo, ita vt considerantes acerbitatem pœnæ suæ, aliaque similia, nunquam vacent ab actu peccandi, & nullum moraliter bonum actum, & virtutis elicere possint, nec mala vnquam carere voluntate, sicut neque pœna, vt loquitur Fulgentius [t]. Vidētur autē peccata diaboli omnia mortalia, ob circūstantiā finis, vt insinuat Aquinas [u]:

a ibidem 39.
b Matth. 5. 45.
c Eph. 5. 9.
d Ioan. 5. 19.
e infra 10. 37.
f Ioan. 8. 47.
g Act. 13. 10.
h in c. 8. Ioannis & variis libris contra Manich. & cont. Adamant. c. 4. itē 1. lib. de retract. c. 22.
Filij diaboli quomodo Iudæi dicti sint.
i hæresi 38. & 40.
k in cap. 8.
l Ioan. 6. 7.
m quæst. 90. & 98. apud Aug. Tom. 3.
n lib. 8. Anag. contemplat. in Hexameron.
o hom 5.
p Matth. 16. 23.
Deus peccati auctor non est.
q in cap. 5. 3.
r Ioan. 8. 44.
s Ephes. 2. 2.
t Sap. 2. 24.
u Ioan. 12. 31. c. 14. 30. c. 16. 11.
x Eph. 6. 12.
y 2. Tim. 2. 26.
z Matt. 6. 24.
a Luc. 11. 21.
b hic tract. 4. & 1. de nup. & concup. c. 23.
Deus iustus, diabolus iniustus & peccator.

c 11. de ciuit. cap. 15.
d Esa. 14. 12. Ezech. 28. & seq.
e Ioan. 8. 44.
f Luc. 10. 18.
g lib. 6. in Io. cap. 5.
h tom. 11. in Ioan.
i in Aug. citatum locum.
k Ioan. 8. 44.
Homicida quomodo diabolus sit ab initio.
l Aug. & Beda in Ioan. Hieronym. vel Philip. presb. in c. 14. Iob.
m hoc, & proximè priore modo Euthy. & Theodorus Heracleot. in Ioan.
n Rup. ibid.
o c. 19. 4.
p c. 10. 6.
An diabolus in eo instanti, in quo conditus fuit peccare potuerit.
q lege praeter Scholasticos, Ascanium Martinengum in glossa magna in Gen. pag. 335.
s 11. de Ciuit. ca. 13.
Diabolus & omnes damnati in peccato semper perseuerant.
t Psal. 73. 23.
t de Fide ad Petrum, cap. 3. qui est etiam inter opera Aug. tom. 3.
u 1. 2. q. 89. a. 4. in corp. & ad 3.

qua in re damnatorum quoque hominum ratio eadem est. Huius rei causa, non est habitus pessimus illis in pœnam à Deo infusus, quo ad malum necessariò inclinentur, & ad odium Dei, quod Aureolus reste Marsilio[a], & Maior[b] (qui probabilem opinionem putat) sensit, multò minùs, quòd ipsemet Deus producat solus odium sui ipsius: quæ sententia Gabrielis[c] est, & Ochami[d]. Vtrumque absurditatem continet, & quodammodò facit auctorem peccati Deum: licet non omnino, quia non relinquit in creatura rationali libertatem: & aduersatur illis verbis Ioannis, quibus innuitur diabolum peccare vsque ad hanc diem: non enim peccat quis in eo, quod necessariò facit, & vitare non valet. Denique nō potest voluntas necessitatem pati, quæ impediat libertatem per aliud, quàm vel per visionem beatificam ad diligendum Deum, & ad non peccandum: vel per vnionem hypostaticam ad non peccandum, vel per perturbationem sensuum, & impeditum vsum rationis. Peccāt semper in multis damnati libera praua voluntate, bonum operari non queunt, quia negat iis generalem concursum Deus ad huiusmodi opera, vt & specialem gratiam ad pœnitentiam.

Postremò notatu dignum, quòd quamuis magis humanæ nostræ naturæ sit accommodatum hominis Adami peccatoris exemplum, qui hoc pacto dici potest ab initio peccans, quia peccatum quod transiit, ac etiam deletum est, prauo tamen adhuc nocet exemplo: nihilominus diabolus potiùs esse dicitur, quem peccatores imitantur, quàm Adam, per quem peccatum intrauit[e]. nam si solùm intrasset peccatum imitatione, non origine, & propagatione, vt docebant Pelagiani, nō debuisset, vt inquit Augustinus[f], dicere Apostolus, per hominem[g], sed potius intrauisse peccatum per diabolum, qui ab initio peccat, & imitantur illum, qui sunt ex parte illius[h].

In hoc apparuit Filius Dei, vt dissoluat opera diaboli.] Causam Incarnationis assignat. *In hoc*, idē est, quod propter hoc: *nis* τῦτο *in hoc*, aut *ad hoc*, *in eum finem*: non solam tamen, & fortasse non omnino primariam, sicut antè diai[i]. Solatur peccantes propter remedium: deterret propter peccantium cum diabolo consortium, quódque aduentus Filij Dei tam vrgens causa fuerint peccata.

Vt dissoluat opera diaboli.] Euthymius[k] citans Athanasium, ideo hoc fieri potuisse à Christo docet, quia diait[l] principem mundi huius in se non habuisse quidquam, id est, nullum reperisse peccatum. Hoc est quod v. 5. dicebatur: *ille apparuit, vt peccata nostra tolleret.*

Opera diaboli.] *Sunt colligationes impietatis*[m], & *funes peccatorum*[n], *siue funiculi*[o], ac *fasciculi*[p], atque *catena*[q], & *vincula*[r], & nodi, & iugum[s], quibus vnà Dæmon ipse, creaturæ appetibiles, errores, idololatria, concupiscentia, mors, infernus fœdere quodam constricta sunt. Dissoluit Christus, quod in se est, & coniunctas vires aduersarij dissipauit, ita vt supersit tamen certaminis nobis, ac pugnæ locus, & liberi arbitrij sanati, & roborati cooperatio, vt Prosper docet[t]. Venit Christus in plenitudine temporis[u], & quando mundi videbantur impletæ iniquitates, atque maximè vigere opera Diaboli, ac tyrannis, & nosmet remedij necessitatem meliùs agnituri, & maximè tum humilitate, tum gratitudine Lege S. Thomam[x], Augustinum[y], Irenæum[z], Theodoretū[a], Chrysostomum[b] præter alios. Non habet ampliùs diabolus imperium seu potestatem mortis, sed eum Christus per mortem destruxit[c].

Dissoluat.] Augustinus, & Prosper, *soluat*, λύσῃ. Rei difficultatem importat hoc verbū, & quandam ceu impotentiam operandi, qualem ligati patiuntur. Idcirco soluendi potestatem Petro & Apostolis dedit Christus, & sacramenti pœnitentiæ forma perficitur verbo absoluendi, & huius rei Symbolum quoddam fuit, cùm Lazarum solui voluit Christus ab Apostolis[d]: & vim spiritualis absolutionis innuit quod dicitur de corporali[e]: *Dominus soluit compeditos*, vbi est Hebræū נתר nathar.

Abulensis[f] offenditur immeritò verbo isto, quasi non sint peccata vera quædam vincula. Sunt enim, sicut antè docui, ac Esaiæ testantur verba[g]: *solue vincula colli tui captiua filia Sion.* Ligatur quidem homo ad pœnam, ad quam dicitur obligatus, ac peccata sunt, quæ sic ligant, stringunt, detinent, & præterea, quod modò quoque dicebam, impediunt à benefaciendo, seu merendo. Falsum etiam est, quod Auctor idem videtur sentire, nihil aliud esse peccatum post actū, quàm reatum, seu obligationem ad pœnam. Remanet enim macula, cuius effectus est reatus. *Quodcumque solueris super terram*, dixit Petro Christus[h], &c. Tandem nullo verbo aptiùs exprimitur iudicialis actus, quem Sacerdos exercet circa pœnitentem & reum, plenam ei libertatem largiendo, secundum receptum loquendi vsum. Remittere, quo Christus etiam vsus est verbo, quando paralytico[i] remisit peccata, & cùm Magdalenæ[k], & quando cunctis tradidit Apostolis potestatem peccata remittēdi[l]: latiùs patet. Creditor enim, & quiuis offensus debitum, vel iniuriā remittere dicitur. Cùm autē opera diaboli quæ Dei Filius vt dissolueret, apparuit, dixerimus esse peccata, sequitur propriè mortem minimè censendā opus diaboli, sed tantùm pœnam consecutam ex peccato, quod persuasit diabolus. Quare mortē Deus per se non fecit[m], eiusdem tamen auctor dici potest, quia vt pœnam, irrogat illam quam pœnam peccatis nostris debitam Christus voluit subire, in quo non potest locū habere opus diaboli propriè sumptum. *Venit enim*, ait ipse[n], *princeps huius mundi, & in me non habet quidquam*; mortem verò moriendo destruxit, destructáque est ab illo inimica mors[o], simul cum peccato, per quod fuit mors[p]. Inferunt porrò quidam hinc non satis aptè, signa quibus vtuntur malefici ad nocēdum, dissoluenda à nobis esse. De peccatis agitur tantùm, vt dixi. Possunt nihilominus dissolui, ac destrui signa illa, quoniam ex diaboli pacto adhibētur, vt hoc ipsum pactum execremur; at non in eum finem, vt à nocendo diabolus cesset; id enim esset illius pacto sese immiscere, quod nefas est.

Vers. 9.] **Omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est.**

SEntentia ipsa superiùs exposita est verso sexto: supersunt quædam tamen adhuc annotanda Augustinus, & Beda, quod ibi dicebamus, de peccato mortali quocumque, restringunt ad id, quo propriè violatur fraterna charitas, de qua paulo pôst sequenti versu. Malim ego in exemplum produci peccatum id, vt magis notū, pro-

a 2.d.5.ar 5. b 1.dist.7.q.3. c 2.dist.7.q.3. d 1.dist.19. & Quodlib. 1.q. 19.
Non peccat quis in eo quod vitare non potest.
e Rom.5.12. f 1 de peccat. mer. c.9. g Rom.5.12. h Sap 2.25.
i vt Act 7.29. quod ibi notauimus & alibi sæpe, vt notat Emmanuel Sa in Indice scripto. k Panop. 1. tit.11.pag.136. l Ioan.14.30.
m Esa.58.6. n Psa.118.61. Prou.5.22. o Esa.5.18. p Esa.58.6. q ibid.9. r Esa.52. s Eccl.40.1.
Quomodo Christus opera Diaboli dissoluerit.
t de vocat. Gen. cap 8. lib.2 c 31. u ad Gal 4.4. x 3.Par.q.1. a.1.& 6. y ep.49.q.1. tract.31. in Io. lib.83.q.10 q 41. z lib.4 c.75. & 76. a 6 de curan. affect. Græcorum.
b hom.27.in ep.ad Ro. ho. 4.in epist.ad Coloss.& 9. ad populum. c Hebr.2.14. d Ioan.11.44. e Psal.145.7. f 1.p.defensorij.c.5. & 6.
Peccata sunt quædā vincula.
g cap.52.2. h Mat.16.19. i Matt.9.2. k Luc.7.47. 48. l Ioan.20.23. m Sap.1.13. n Ioan.14.30. o 1.Cor.15.26. p Rom.5.12.

pter magis inculcatum contrarium de diligendo proximo præceptum. Alioqui constat, eum qui quoduis mortale committat peccatum, charitatis certam iacturam facere. De infidelitatis peccato sensit Hugo. Sed latius est de omni mortali.

Tertulliani error per necessitudinem veniam non esse dandam.

Tertullianus eo libro, quem iam Ecclesiæ transfuga, hostilique scriptis de pudicitia, cuius etiam feruet amore lapsus in hæresim, Montani ructus errorem de non recipiendis pœnitentibus, saltem mœchis, & fornicatoribus. Is in capite decimonono testimonia dissoluit quæ Catholici petebant ex hac epistola, docétque iis qui diserint in lumine incedere, & filij Dei esse per talia peccata, quæ censentur etiam ad mortem, & pro quibus negat orandum Ioannes, non amplius promitti emundationem per sanguinem Christi, sed quotidianæ delictis incursionis, quibus omnes sumus obiecti: sicque Ioannem conciliati, quòd delinquere filios Dei nunc adnuit, nunc abnuit.

Eius erroris confutatio.

Hæc apertissima hæresis plurimis confutatur argumentis. Ioannis nostri sufficit auctoritas, qui capite primo disertè tradidit, *sanguine Iesu Christi nos emundari ab omni peccato, ab eodem remitti peccata, & emundari nos ab omni in quitate*. Nec explicatio, ac euasio Tertulliani vllo modo cohæret. Præstaret sanè labi in atrocia illa crimina natos ex Deo, quod de baptizatis affirmabant alij. Tertullianus verò, vt ei quidam impingunt, id non sentit, qui tamen est non minùs perniciosus error.

Alter Origenis error.
a Tom. 21. in Ioan.

Nec Origenem [a] quoque probare penitus possum, cùm quocumque quis modo peccet, filium nominat diaboli, & in Deo negat manere, vel esse filium Dei, hoc argumento, quòd nihil intersit inter committere peccatum, & non committere: & si in Deo manet, ac filius Dei censetur qui non committit, diaboli filium esse qui committat. Nam in Deo mansioni, & filiationi diuinæ non omne peccatum repugnat, sed graue duntaxat, & mortale. Concedi tamen potest, quoniam leue peccatum, ex originali nascitur, & Dei non congruit voluntati, hoc pacto, quatenus quis peccat venialiter, dici posse filium Diaboli, quemadmodum seculi filium vocare solet Augustinus: & sic non manere in Deo, sed aliqua ratione deflectere.

Illud præterea displicet in Origene, quòd statuere differentiam videtur inter has propositiones: *qui facit iustitiam, iustus est*: &, *qui facit iustitiã, ex Deo est*. Quamuis enim qui ex diabolo est, sicut peccator, atque infidelis, etiam possit iusta, id est, bona opera facere: non tamen iustitiã eo sensu, quo hic accipitur pro iustificante, illam per meritoria opera, & Deo grata adaugendo, sicut antea declarauimus.

b 1. ep. 5. 19.
c cap. 8. 47.

Postremò, non admodum solida notatio videtur Origenis [b], de filiis diaboli dictum esse quòd sint ex eo, de filiis Dei, quòd geniti, siue nati. Nam extrema fere epistola, *scimus*, ait Ioannes, *quoniam ex Deo sumus*. & Christus in eiusdem Euãgelio [c]: *qui ex Deo est, verba Dei audit*. Minùs per se est esse ex Deo, quàm natum, propriè loquendo, tamen ex adiunctis intelligitur hoc loco idem esse: siquidem qui ex diabolo dicuntur esse, vocantur quoque filij eius sicut & qui ex Deo nati.

Idem iudicium facio de Didymo, & Occumenio, qui obseruant dixisse Ioannem, *omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit*: non autem *nõ peccat*: ne infantes etiam comprehenderet, quibus per ætatem inest, vt non peccent: etenim nõ peccare, negationem absolutam significare: non facere peccatum, non inesse ex dispositione, & affectione: quod de infantibus, nimirum non baptizatis affirmari nequit. Arbitror facere peccatũ, & peccare, prorsus idem esse: alioqui nõ scripsisset inferius Ioannes [d]: *omnis qui in eo manet, nõ peccat, & omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eũ*.

Facere peccatũ, & peccare idem.
d vers. 6.

Est præterea in adulto, etiam iusto dispositio, & affectio ad peccandum, non quidem ex peccato habitu inter manente, aut ex virtuali mala voluntate, sed ex fomite, vel simul ex habitibus malis positiuis, acquisitis, qui remanent. Non facit iustus tamen peccatum & nõ peccat iuxta illum sensum, qui pridem dictus est, & paulò pòst insinuetur, nempe, quoniam ex ea parte qua renouatus est, non potest [e]: non debet, nec licet ei [f]: non vult, quemadmodum Ioseph negabat vxori domini se posse illi consentire [h]: non potest, si de prædestinato agatur, ad finem vsque vitæ mortali aliquo peccato peccare.

e Aug. hoc loco.
f idem de natu. & grat. c. 14.
g Occum. hoc loco.
h Gen. 39. 9.
Semen hoc loco quid sit.

Praua Caluini & aliorum hæreticorum interpretatio, cum qui fidem habeat, quam solam requirunt ad iustificationem, non posse ita peccare, quin illud semen in eo maneat, quo regeneratus ac iustificatus est, mirum fides, quam semel habitam negant amitti posse. Error hic olim in Iouiniano notatus est, dubitarique nequit, quin possit quis à gratia excidere, atque quin præter donum iustificationis, gratia perseuerantiæ nonnullis concedatur, non auté omnibus quamuis reuera iustis.

Quoniam semen ipsius in eo manet.] Semen Occumenio est Christus, in iusto, ac filio manens adoptiuo Dei. Sic pronomen *ipsius* Deum Patrem indicabit. Valde impropriè Filius Dei semen Dei dicitur, quia relationem importat semen ad generationem alterius ex ipso: non generatur autem à Filio Dei alius, sed spiratur Spiritus sanctus. Nihilominus aliquando semen accipitur pro Filio. Vocatur Christus, vt homo semen Abrahæ [i], sed hac ratione non est semen Dei peculiari modo nisi fortè propter peculiarem promissionem, vt in eo benedicantur omnes gentes [k]. Idem Occumenius post Didymum, quem mihi videtur exscribere, interpretatur Spiritum, siue gratiam in Baptismo acceptam. Extendi potest, ac debet ad eam, quæ cõfertur per pœnitentiam, & in alia iustificatione. Sic vniuersè de gratia loquuntur Lyranus, Thomas Anglicus, Hugo, Caietanus, Catharinus, & alij. Gratia, & charitas semẽ est aliarum virtutum, & donorum, quæ veluti pullulãt ex ea: semen meritorum, quæ vel eliciuntur à charitate, vel imperantur: semen gloriæ tãquam fructus vltimi, & cuius quantitas, charitatis respondet quantitati. Vocat Apostolus *fructum Spiritus* [l], *& fructum lucis*.

i Gal. 3. 29.
k Gen. 22. c. 18. c. 22.
Semen interpretatur est caritas.
l Gal. 5. 22. Ephes. 5. 9.

Colligimus hinc minus proposito, & verbis proximè ante ista declaratis cõuenire quod Ambrosius [m] docuit, nec non sequentibus: *& nõ potest peccare, quoniam ex Deo natus est*, loqui Ioannem de regeneratione, statúque futuræ gloriæ, vbi nemo peccare potest. nam ratio quare non possit natus ex Deo peccare, redditur semen, id est, gratia præsentis status, & est sermo de differentia Dei & diaboli filiorum in hac vita. Ex semine, vt dixi, fructus oritur, & ex gratia, & charitate gloria. *Nunc vita illa nostra abscondita est* [n], sicut in semine fructus: ipsummet semen latet, ac paruum est: nati sumus, spiritualiter renati comparatione ad

m apud Aug. li. 4. con. duas ep. Pelag. c. 11.
n Coloss. 3. 3.

gene

generationem carnalem, nondum renati regeneratione gloriæ, quæ bifariam diſtinguitur, tum animæ, tum corporis. *Diuinæ ſumus conſortes naturæ* [a], & eſt in nobis Dei natura, ſi filij ſumus, ſi grati Deo: Ioannes tamen maluit dicere, *quoniam ſemen ipſius in eo manet*, quàm *natura*, vt intelligamus, gratiam, dum viuimus, communicari ad acquirendam vitam illam, & naturam beatam, non vt ipſa viuamus vita otioſi quodam modo, quod eſt beatorum: vt terra voluntatis noſtræ, cæterarúmque virium collaboret, atque cooperetur ſeminis efficaciæ. Lege Hieronymum [b], & Baſilium [c], de loci præſentis intelligentia.

a 2. Pet. 1. 4.

b 2. cont. Pel. c in regu moral. regu. 22. d 1. p. q. 62. a. 3. Angeli creati ſunt in gratia.

B. Thomas [d], vt probet Angelos in gratia creatos, vtitur ratione ducta ex rebus naturalibus, quibus Deus in prima creatione ſeminales rationes indidit effectuum propriorum, vt Auguſtinus docuit [e]: gratiam verò hoc modo comparari ad beatitudinem, ſicut rationem ſeminalem in natura ad effectum naturalem, iuxta id, quod hoc loco, quem citat, habetur. Ex hoc ipſo nomine ſeminis, vt ex verbo manendi, colligitur, gratiam, & iuſtitiam eſſe quid inhærens, permanens, habituale.

e 5. Geneſ. ad lit. c. 24. lib. 8. cap. 3.

Gratia eſt quid permanens.

Tertiò, ſemen alij verbum Dei volunt hîc intelligi, vt Clemens Alexãdrinus, Auguſtinus, Beda, Gloſſa interlinearis, iterum Thomas Anglicus, & Hugo. *Voluntarie namque nos genuiſſe Iacobus* [f] *Deum dicit verbo veritatis*: & Chriſtus [g] *ſemen eſſe verbum* Dei, vnde σπερμολογεῖν & diſſerere. Non peccat, nec poteſt peccare, in quo manet verbum Dei benè conceptum, atque practicè conſideratum, cordi infixum, ac, vt ita dicam, incorporatũ. Donec germinet ſemen, neſcis, an ſit mandatum terræ, vel quale: ſine operibus ſepulta iacet, ac incognita fides, & verbum Dei: hoc idem verbum litteraliter ſumptum nihil prodeſt, atque ſine ſenſu, ſicut ſemen, aut non molitum, aut non ſeminatum: monſtrum, vel miraculum eſſet, fructificare ſemen abſque agricultura: eget verbũ Dei prædicatore, doctore, patre, qui per hoc ſemen, & Euãgelij prædicationem *filios gignat in Chriſto* [h], cuius eſt ſemen, nõ diſpergentis, aut recipientis. *Semen dum creſcit, maius quidem è modico redditur*, ait Baſilius [i], idem tamen eſt quod antea, non immutatum genere, ſed perfectum ex incremento: ad eundem modum contingit in diuina doctrina, quæ à nobis exculta veluti creſcit. Poſtremò ſemen cum fructu producit ſemen: ſic bonus auditor verbi, vel iuſtus continet vim alios in Chriſto gignendi, ſaltem impetratione, & exemplo.

Verbum Dei eſt ſemen hoc loco.

f cap. 1. 18. g Luc. 8. 11.

h 1. Cor. 4. 15.

i epiſt. 79.

Semen cum fructu producit ſemen.

Sed varias verbi cum ſemine tropologicas cõparationes vberiùs alibi ſum proſecutus [k]: hoc illud eſt ſemen, de quo Petrus [l]: *Renati non ex ſemine corruptibili* (licet ſecundum ſpirituale quandam analogiam corrumpi, & mori debeat, quamuis *ſermo ſit viuus & efficax* [m], id eſt, viuificatiuus) ſed incorruptibili per verbum Dei, permanentis in æternum.

k in Euang. Dom. 5. & 6. poſt Epiph. & Sexageſim. l 1. ep. 1. 23.

m Heb. 4. 12.

Et non poteſt peccare, quoniam ex Deo natus eſt.] Iam pridem diximus, quàm variæ loci huius, & ſimilium, qui præceſſerunt, eſſent explicationes: illam autem commodiſſimam, & magis communem de ſenſu compoſito, ſeu hypothetico, quamdiu quis diuinum retinet ſemen, & in Deo manet, ex quo natus eſt.

Quocirca nihil hinc habet hæreticus contra liberum arbitrium, nec licet Caluino dicere, elici ex his verbis ſic efficaciter gubernari diuinitus piorum corda, vt neceſſariò inflexibili affectu ſequantur. Videtur Ioannes eos notare, vt Caietanus notat, qui quòd accepiſſent liberũ arbitrium indifferens quoque ad malum, putabant ſe liberè ac licitè peccare poſſe. Non poteſt peccare, ait Ioannes, natus ex Deo: vitium eſt, ac imperfectio, & impotentia peccare poſſe, & peccare: natiuitas diuina, ſiue gratia vires dat, vt poſſimus non peccare: ſiquidem illa nos ad virtutem inclinat, retrahit prorſus à peccato.

Contra liberum arbitrium abutitur hæreticorum doctorum.

Non poteſt] Non eſt vera diſtinctio quorũdam Thomiſtarum, quando modus in propoſitione ponitur in fine dicti, accipi debere in ſenſu compoſito: cùm autem in medio, in diuiſo. Licet enim S. Thomas [n] ſic videatur docere, tamen neque conſtat eſſe auctorem illius operis: & certum eſt plurimis alijs locis non agnoſcere hoc diſcrimẽ, quo tempore ſenior, ac doctior erat: vt omittam alios Scholaſticos. Sed &, vt antè dixi, Scripturæ non curant has argutias, & æquipollent tales propoſitiones.

n opuſc. 40.

Quoniam ex Deo natus eſt] Præter illa, quæ ſunt priùs allata de hac ſpirituali generatione, & adoptiua filiatione, obſeruandum occurrit, Arium abuti ſolitum, vt Athanaſius [o] teſtatur, huiuſmodi locis, vt eluderet alia teſtimonia Scripturarũ quibus ὁμοούσιος Chriſti cum Patre natura probatur. Afferebat quoque res ipſas inſenſibiles, vt pluuiam, niuémque Deũ dici habere patrẽ [p]. Ad hanc obiectionẽ reſponſum elicitur ex Athanaſio: ſi hæ dicendi ſpectentur per ſe formulæ, ac ſeorſim, habere vim: ſin autem, vt par eſt, antecedentia conſiderentur, & conſequentia, atque rerum, de quibus eſt ſermo, natura, neceſſarium eſſe, vt nunc eædem ſecundum orationis proprietatem ſumantur, nũc figuratè. Nam exempli cauſa, quando dicit Chriſtus [q], *ſicut Pater habet vitam in ſemetipſo: ſic dedit & Filio habere vitam in ſemetipſo*: & *ſicut nouit me Pater, & ego agnoſco Patrem* [r]: nec enim noſſe, differt ab eſſe: hæc, inquam, híſque ſimilia cùm dicuntur, quæ plurima poſſent afferri, planè demonſtrant propriè nos intelligere debere, naturalem atque conſubſtantialem Filium in diuinis, præter etiam rationem, quæ fide poſita, magnam veriſimilitudinem facit. At certum eſt, pluuiam niuémque non poſſe ſubſtantiam cum Deo habere eandem, ſed nec aliam rem creatam vllam, etiam hominem: nec Arius, vt eum vrget Athanaſius, ita concedit proceſſiſſe ex Deo, ſeu more Scripturarum loquẽdo, ex vtero Dei creaturas, quo proceſſit modo is, quem ipſe nobiſcum nominat Filium Dei, ne cum Photino ſentiat ſola illum adoptione eſſe Filium Dei, ſicut ſunt homines: proceſſit ergo ſubſtantialiter, & eandem accipiendo ſubſtantiam, quia non niſi vnus Deus eſt.

Arij inſtrumentum obtuſum contra Filij diuinitatem. o diſp. contra Arium.

p Iob 38. 28.

q Ioan. 5. 26.

r Ioan. 10. 15.

Deus quomodo ſit niuis, vel pluuiæ pater.

Verſ. 10.] In hoc manifeſti ſunt filij Dei, & filij diaboli. Omnis qui nõ eſt iuſtus, non eſt ex Deo: & qui non diligit fratrem ſuum.

MAnifeſta quoque ſatis hæc ex dictis ſententia. Rectè verò retinetur præſens tempus, quoniã & poteſt, qui nunc peccat antea Dei filius fuiſſe, & qui nunc eſt iuſtus, facitve iuſtitiam, priùs fuiſſe filius Diaboli. Acuta mihi videtur Oecumenij diſtinctio, vt nõ quilibet peccator dicatur ita propriè, atque peculiariter filius Diaboli, ſed genericè propter imitationem. Verùm is mereatur magis hoc nomen, qui ſponte, ac velut

Quis peccator propriè dicatur filius diaboli.

ex proposito perpetrat malum.seruus autem, & mancipium(quamuis *quicumque facit peccatum, seruus sit peccati* [a],& diaboli non politicus, & paternus,sed sit dominatus despoticus,immò tyrannicus in omnes,qui pareut, vel etiam eum imitantur)qui succumbit grauitati, ab eóque subiugatur, & in seruitutem addicitur. Quoniam *qui exhibent se seruos ad obediendum,serui sunt eius, cui obediunt* [b]:& quos diabolus habet in laqueis, captiui tenentur ad ipsius voluntatem [c]:&, *A quo quis superatus est,huius & seruus est* [d]. Mancipium gloriæ Diogenes, Alexandrum vocabat [e], se imperatorem:illum seruum seruorum suorum,se Dominum,quòd obediret ille cupiditatibus, quibus imperaret ipse. Eidem scripsit Alexandro Bracmanes,*nihil prodesse orbis dominum fieri, in ʃuma autē, abiectaque rationa ʃeruire:ʃubuertere inimicos externos,vt foueas ac ʃuʃtentes internos.* Sic tandem recidit in seruitutem vilissimam & durissimam omnis aduersus diabolum filiatio.

In hoc.] ἐν τούτῳ, videlicet quod antea dictū est, *qui facit peccatum,ex diabolo est*, &c. *qui natus est ex Deo,peccatum non facit.* Ibi ergo de mortali peccato agitur tantùm,quod filios Dei discernit à filiis diaboli, non autem veniale. Vtrosque etiā oportet intelligere secundum præsentem statum, iustitiámve; non verò secundùm prædestinationē: potest enim qui nunc est filius Dei, mori filius diaboli,& vice versa.

Omnis qui non est iustus.] Πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην. *Omnis qui non facit iustitiam.* Sic etiam Syra editio. Non ausim præponere nostræ, quod nonnulli faciunt [f]. Eam constanter sequuntur omnes Latini, non expositores tantùm, sed alij,vt antiquissimus Tertullianus [g],& Cyprianus [h]. Et sanè iustus censendus non est, qui non facit iustitiam quando potest. Satis quoque declaratum putauit Interpres noster, & actum secundum per verba quæ sequuntur.

Et qui non diligit fratrem suum.]Hoc est opus iustitiæ, vt omnem amplectitur iustitia virtutem, & vniuersæ legis adimpletionem. Nam *qui diligit proximum legem impleuit* [i]: &, *plenitudo legis est dilectio* [k]:&,*ʃinis præcepti charitas* [l],sicut *qui diligit Deū, mandata ʃeruabit* [m], húcque potissimum tota tendit,vt Augustinus, & Oecumenius docent, hæc epistola. Aristoteles [n] tradit *contineri ciuitates amicitia,& ʃi homines ʃint amici,non eʃʃe opus iuʃtitia.Si vero ʃint iuʃti,indigere amicitia*:& quod est maximè iustum,ad amicitiam pertinere. Sunt eadem apud Ciceronem [o].

Sed errabat Marcion [p],propterea cessasse legē veterē,etiam quod attinet ad Decalogum. Epilogus enim illorum est charitas: nō tollit autem Epilogus ea, quæ continêrut Epilogo:immò charitas est causa, cur alia impleantur præcepta, quatenus qui habet charitatem, implet illa, & sine illa nullum impleri meritoriè potest.

Singularis porrò Dei erga nos amor, vt eos respuat, ac neget filios esse suos,qui fratrem non diligant: nec separatum patiatur amorem sui ab amore fratris, ac proximi. Vnica vtrumque charitatis virtus amorem Dei,Proximíque complectitur. Nam proximus amandus propter Deū, & quando diligitur Deus, promptus, ac paratus est animus ad eos amandos,quos ille, & quo modo vult amari.

Fratrem.]Dicere potuit proximum, & sic melius videretur dixisse,ne solis Christianis impendi dilectio videretur. Propterea charitatis præcepto iubemur generaliter diligere proximum. Delectus Iesu in omni sermone, sed maximè de dilectione dilectionem spirat. Fraternum nomen,si quod aliud,eximiæ dilectionis est,vt alias [q] docui.Non dubito, vel codicum, & manuscriptorum,& exculorum esse mendum, qui apud Cyprianum istam recitantem sententiam habent [r]: *& qui non diligit patrem suum, & matrem suam*, vel Cyprianum ipsum, vt non carò fit, memoria lapsum. Primum credo potius, quia mētio patris, aut matris,instituto eius haud ita conueniebat. Bonus Cypriani Scholiastes Pamelius post Manutium, & Morelium, ex fide Græcorum exemplorum errorem correxit. Præclara Augustini [f] hoc loco sententia. *Dilectio ʃola diʃcernit inter ʃilios Dei,& ʃilios diaboli: ʃignent ʃe omnes ʃigno crucis Chriʃti:reʃpondeant omnes, amen: cantent omnes halleluiah: baptizentur omnes:intrent omnes Eccleʃias: faciant parietes baʃilicarum:non diʃcernuntur ʃilij Dei a ʃilijs diaboli,niʃi in caritate. Qui habent caritatem, nati ʃunt ex Deo:qui non,non ʃunt nati ex Deo. Quidquid vis habe: hoc ʃolum non habeas,nihil tibi prodeʃt. Alia ʃi non habeas,hoc habe: impleʃti legem.* Eadem fere transtulit Beda in suum commentarium.Cùm autem Ioannes manifestos ait esse filios Dei,& diaboli,ex eo quòd vel diligant vel non diligant, non vult hæc esse nobis euidentia, sed quantum cognoscere nobis licet,tantum iudicare de hominibus posse, atque inter illos discernere: quemadmodum & Christus docuit [t], *a fructibus*,hoc est,ab operibus, *homines cognosci.*

Verʃ.11.] Quoniam hæc est annunciatio, quam audistis ab initio, vt diligatis alterutrum.

MVtuæ, fraternæque charitatis commendat præceptum, & auctoritate,& in sequenti versu exemplo.

Hæc est annuntiatio.] Sic primo capite [u], pro re scilicet annuntiata, sicut est ibi declaratum, vel pro doctrinæ, & prædicationis summa. Syriacè hoc loco:Quoniā hoc est præceptū דהנו פוקדנא *dehanau pukedana*,vbi ܙ expofuit *quoniam*, sicut & Interpres noster, quo sæpius alibi modo sumitur: annuntiationem verò *præceptum*. præcepti enim, legisque necessaria conditio, promulgatio est. Ἀγγελία, & ἐπαγγελία habent eandem vim. Secundum est dicto capite primo (Syra אוודא) *ʃuʃurrabar*:in secundo etiam [x], sed pro promissione nonnulli codices [y] hic quoque legunt cōpositum nomen: nunc idem est quod denuntiatio, edictum, significatio diuinæ voluntatis. Emphasim notat Hugo, vt significetur res annunciatione digna.

Quam audiʃtis ab initio.]Tum,cùm primùm prædicatum est ab ipsomet Ioanne, vel ab aliis.

Vt diligatis alterutrum.] Præceptum hoc nouum, suúmque Christus esse dixit [z],& suorum propriam tesseram discipulorum [a]. *De charitate fraternitatis,ait Paulus* [b], *non neceʃʃe habemus ʃcribere vobis:ipʃi enim vos à Deo* à Christo *didiciʃtis, vt diligatis inuicem.* Diseruimus aliis locis hac de re [c]. Gentiles ipsi prouocabant sese stupore pleni ad contemplandum adeo eximium in Christianos amorem,licet in peiorem partem interpretando. *Vide(dicebant illi) vt inuicem ʃe diligant* [d]. Nouum,& Christi præceptum, quia & vltimum dedit, & sub extremum vitæ maximè exercuit [e], & ipsi præ cunctis aliis charissimum fuit: ac veluti de nouo

---

Marginal notes:

a Ioan.8.34.
b Rom. 6.16.
c 2.Tim.2.26.
d 2.Pet.2. 19.
Alexander ʃeruus ʃeruorum nominatus ʃeruo rum.
e in Apophthe. Manutij lib.3. in Diogen. Cent.1.nu.47.
f Vatablus, Clarius, Salm. g de pudicitia c.19.
h 3.teʃtim.c.3.
i Rom.13 8.
k ibid 10.
l 1.Tim. 1.5.
m Ioan. 14.15.
n 8.Ethic.c.1.
Si homines ʃint amici, non eʃt opus iuʃtitia.
o Dialog.de Amicitia.
p teste Orig. 2.cont.Mar.
Caritas eʃt cauʃa cur alia compleantur præcepta.
q Act.2.16.
r lib.3. teʃt. c.3.
ſ Tract.5. *Dilectio ʃola diʃcernit ʃilios Dei, & Diaboli.*
t Matt.7.16. 20.
u verʃ.5.
Præceptū & legis neceʃʃaria conditio, eʃt promulgatio.
x verʃ.25.
y in nouo Teʃtam. Robert.Steph.
z Ioan.13.34. c.15.12.17.
a Ioan.13.35.
b 1.Theʃ. 4.9.
De dilectione præceptū Chriʃti proprium eʃt.
c in Act.c.2.
d Tertul. in Apolog.c. 39.
e Ioan.13.1.

nouo sæpius proponendum censuit, & voluit peculiari quadam ratione inter Christianos vigere, illo modo, quem erant discipuli experti in Christi erga ipsos amore tam suaui, tam familiari, tam tenaci, vt pridem docuimus [a].

a cap. 1. 7.

Diligatis.] Eodem pacto Syrus דתחבון *dethechabebun, vt diligatis:* at Græcè ἀγαπῶμεν *diligamus,* quidam quoque codices Latini, & Augustinus hoc loco.

Alterutrum.] Reciprocus hic, atque mutuus amor indicatur, quod modò dicebam de Christi præcepto. Eundem Ioannes amorem sine dubio iuxta modum eundem commendat, vt maximè coniuncti hoc inter se amore Christiani, fortiùs resistant nouorum & falsorum dogmatum, quos innuit antea, disseminatoribus. Tantum abest, vt per *alterutrum* maximè generalem significare voluerit amorem, qui se ad quosuis extendat [b]: & hunc sanè vult Ioannes: sed nunc illum propriè, & maximè. Fauet fratris vocabulum priore versu: quod Christianis inter se comparatis aptiùs longè conuenit, quàm ceteris.

b id Salmer. existimat.

Vers. 12.] Non sicut Cain, qui ex maligno erat, & occidit fratrem suũ. Et propter quid occidit eum? Quoniam opera eius maligna erant: fratris autem eius, iusta.

HOc est exemplum fratricidæ Cain, quod caueri vult, quódque de industria profert, vt quò abhorret magis ab humano sensu, eò doceat abhorrere nos maximè debere ab odio fraterno, qui diuiniore inter nos, arctioréque sumus vinculo colligati, ac imitari potiùs Dei filium Abel iustum velle, quàm impium Cain, *maligni*, hoc est, diaboli filium.

Non sicut Cain, qui,] Deest Græcè relatiuum, *non sicut Cain ex malo erat*, supplendum est, atque construendum, vt diligatis, aut diligamus alterutrum, & non oderitis, vel, non oderimus fratres, siue proximos; ne sitis, aut, simus, ex maligno; sicut Cain odio fratrē prosequens, ex maligno erat. Iuxta trāslationem nostram hoc modo, vt diligatis alterutrum, non agendo sicut Cain, qui ex maligno erat; sic enim agere, hoc est, odisse, ac occidere fratrem, quod Cain fecit, nō est fratrem diligere, sed prorsus oppositum fraternæ dilectioni.

Malignus pro diabolo sumitur.

Qui ex maligno erat.] Omnes passim diabolum interpretantur, qui fuit homicida ab initio [c], & nos cum primis parentibus occidit [d]. Sic erit masculini generis, *maligno*, & Græcus articulus cum nomine ἐκ τοῦ πονηροῦ. Priore capite [e] fuit eadē acceptio huius Græci, ac Latini nominis pro diabolo. Capite præterea vltimo huius epistolæ [f], vt videbimus. Postrema dominica oratione [g], *sed libera nos à malo*, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, diabolum Tertullianus [h] significari vult præsidem, & artificem tentationis: Chrysostomus quoque, quíque sequi ipsum solent, Euthymius, Theophylactus [i], item Nyssenus [k], Cyrillus Ierosolymitanus [l], Ambrosius [m], Cassianus [n], Chrysologus [o]: sentit verò Theophylactus idem de illis verbis [p]: *quod his abundantius est, à malo est,* id est, à diabolo, qui iurandi consuetudinem induxit. Et Leontius [q], de istis [r]: *non rogo, vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo.* Certè dubitari nequit de istis, *venit malus* [s], qui quod est seminatū in corde rapit: siquidem vocat eum diabolum Lucas [t], Marcus Satanam [u]: Quod verò attinet ad petitionē orationis

c Ioan. 8. 44.
d Gen. 3.
e vers. 13. 14.
f vers. 18.
g Matt. 6. 13.
h lib. de oratione.
i in Mat. c. 6.
k in oratio. Dom.
l Catechef. 5. Mystag.
m 5. de Sacra. c. 4.
n Cass. coll. 9. c. 23.
o serm. 67.
p Mat. 5. 37.
q in Catena Ioan.
r Ioan. 17. 15.
s Mat. 13. 19.
t cap. 8. 12.
u cap. 4. 15.
A malo liberari in oratione Dominica quid sit.

dominicæ, probabilis expositio est aliorum grauium Auctorū, intelligi de re qualibet mala, siue calamitate. Fauet precatio Sacerdotis in Missa post orationem dominicam: *libera nos quæsumus Domine ab omnibus malis*, &c. Lege præ cæteris Card. Bellarminum [x].

x lib. 2. de bonis operibus in particulari c. 6.

Porrò diaboli malignitas in inuidia potissimū consistit, & odio Dei, quo vtroque diabolus vitio impulsus, quia Deū non poterat, hominē ad imaginem Dei factū læsit, sicut aliàs cum Basilio [y] docui, pardalis exēplo pulcherrimo. Cain igitur ex maligno erat, hoc est, ex diabolo, diaboli sequēdo & instinctū, & exēplum in eo quod sequitur, non quasi creatus ab ipso, vel eiusdē naturæ cū ipso.

Malignitas diaboli in quo maximè consistat.
y hom. in aliquot Scripturæ locos. hom. de inuidia, hom. quòd Deus non sit auctor malorum.

Et.] Quia, vt aliàs persæpè.

Occidit fratrem suum.] Nota ex Genesis [z] libro historia. Vbi cùm nominis Cain Eua tradat etymologiam: *possedi hominem per Deum*, non debuit Eusebius [a], eu vocabulu dicere inuidiam significari. Orta æquiuocatio est ex קנא *kana, inuidit,* & קנה *kanah, possedit.* Similis homonymia in notatione Abel, vt dixi aliàs [b], vel pro vanitate, vel pro planctu. Si licet alludere ad secundum etymum, fuisse videtur omen in nomine, quo præsignificaretur ingens parentum super filij morte planctus. Is durauit, vt Methodio martyri reuelatum in carcere prodit magister historiæ Scholasticæ [c], centum annos, quibus etiam abstinuerunt à copula vsque ad ducentesimumtrigesimum ætatis eorum annum. Sed hæc inuerisimilia sunt. Nam diuturnior luctus arguit inconstantiam, & imprudentiam: abstinentia tam longa, generis humani propagationi obfuisset: postremò Scriptura editionis vulgatæ, necnon Hebraicæ, trigesimo supra cētesimum Adę anno natum testatur Seth, de quo ille dixit: *posuit mihi Deus semen aliud pro Abel quem occidit Cain* [d]. lege Abulensem.

z cap. 4.
a 11. de præparat. Euang. c. 4.
b Eccl. 1. 2.
Planctus Adæ super filij Abel morte quamdiu durauerit.
c in lib. Gen. c. 25.
Non probatur.
d Gen. 4. q. 4.

Non inuehar in homicidas, quibus nihil inuisum, & exosum magis, & verò crescunt odij causæ pro conditione cæsorum. De ipsa interfectione Abelis, quæ vel quomodo contigerit, paulò pòst. Parricidium vocat Cyprianus [e], sed & sua ciuile [f] interfectionem non tantùm patris, vel matris, sed fratris quoque, sororis, patruelis, matruelis, filij, filiæ, nepotis, nurus, aliorum propinquorum [g]. Egi quoque in capite primo Actuum de fratrum odio grauissimo.

Parricidiū eadem propinquorum complectitur.
e de bono patientiæ ante med.
f l. Pompeia. de parricid.
g vers. 14.

Quoniam opera eius maligna erant.] Legimus in Genesi dumtaxat, *non respexisse Deum ad munera Cain, sed Abel* [h], signo videlicet ignis externo. (Theodotio legit: *Inflammauit Dominus super Abel*) vel alio aliquo, quod non ignorauerit Cain, quos in monte Moriah sacrificasse putant Hebræi, & Noë finito diluuio [i], & Abrahā [k], vbi postea templum ædificatum est à Salomone [l]. Deinde [m] admonitum à Deo Cain *quòd iratus esset, & concidisset vultus, siue facies eius*, &c. quòd sibi nēpe fratrem videret prælatum, vereretúrque iacturam primogenituræ, & ideo moliretur animo cædem ipsius. Verumtamen opera ista maligna indicantur, velut quæ præcesserint despectionem Dei in eius sacrificio, & personam ipsam Cain Dei benigno respectu reddiderint indignam. Cùm dixit Deus: *Nonne si bene egeris, recipies*, &c. tametsi nōnullum quoque peccatum inter sacrificādum Cain commisisse significetur, maximè iuxta versionē LXX. Interpretum, quam Græci sequuntur, & Ambrosius, atque Augustinus: *Nonne si rectè offeras, non rectè autem diuidas, peccasti?* nam & tardè, & ex deterioribus offerebat, volens tamen videri pius.

h Gen. 4. 4.
Quomodo ad Cain non respexerit Dominus sicut ad Abel.
i infra c. 9.
k infra c. 22.
l 3. Reg. 8.
m Gen. 4. 6. 7

Victimæ a impiorum abominabiles Domino : vota iustorum placabilia.

Occidit Cain fratrem, quia præcessit prauitas morum, quæ minus effecit grata, quæ offerebat Deo: hinc orta fraterna inuidia, odiúmque, & ob dissimiles mores, & quoniam carum sibi Deus illum declarauerat, edito super eius sacrificia quod diximus signo. Etsi bene coniectat Catharinus, quia homicidij huius instigator diabolus, verebatur, ne quia sanctus, & Deo percarus Abel erat, esset ipse illud semen mulieris, ex eóve progigneretur, à quo serpentis caput contritum iri prædictum à Deo erat. Hæc opera Cain maligna vno verbo Augustinus [b] citans locum istum, aptè comprehendit, *Quia dabat*, inquit, *aliquid Deo suũ, sibi autem seipsum. Quisquis enim grauiter seu mortaliter peccat, se sibi dat, & in seipso finem constituit vltimum.* Innuit porrò Irenæus [c], odium Cain antiquius fuisse, Deumque id significasse, cùm ei dixit (vt quidem vertunt Septuaginta:) *Nónne si rectè offeras, rectè autem non diuidas*, &c. Id est, si sacrifices, animum autem à fratre diuisum habeas. Cyprianus [d] ait ideo ad Cain munera Deum non respexisse, nec illum paratum sibi Deum habere potuisse, quia cum fratre pacem per zeli discordiam non habebat.

Quem in occidendo Cain tenuerit modum nescimus, qualive morte affecerit fratrem. Id vnũ narratur [e]: *Dixitque Cain ad Abel fratrem suũ, egrediamur foras: Cúmque essent in agro, consurrexit Cain aduersus fratrem suum Abel, & interfecit eum.* Hieronymus [f] putat retulisse Cain, quæ illi Deus antè dixerat, monens ipsum, quasi ea veneraretur, vt notat Caietanus. Videtur aliis, odio dissimulato, blandè, amantérque fratrem ad ambulandum inuitasse. Audi Nyssenum [g]: *Amicum quendam mitem, ac benignum vultum fingens, procul ab auxilio, atque præsidio parentum, illum in campum produxit, atque ita deinde cæde inuidiam detexit.* Putat Saluianus [h] Dei prouidentiam non creditam à Cain, ideo hominum aspectũ subterfugisse, vt patraret scelus: Deum existimasse nescire inferiora. Idem Caietanus ait *fieri potuisse vt exorderetur sermonem à verbis duris, & contumeliosis lacessendo, & occasionem captando in eum sæuiendi.* Priores opiniones duæ probabiliores. Si quid enim iratum deprehendisset Abel in fratre, non exisset cũ illo foras in agrum, siue campum, vt Hebraicè, Græcéque legimus: & consurgendi verbo innuitur, dum vna vel sederent, vel iacerent, Cain ex improuiso irruisse, & apprehendisse Abel, quò faciliùs, & illæsus ipse interficeret ipsum. Sanguinis Abel mentio cùm fiat & à Deo in Genesi [i], & à Christo in Euangelio [k], & à Paulo [l]: Probabile fit admodũ, necem sanguinis effusione perfectam, vel rabiosis morsibus, si Rabbinis credi debet, vel ferro, vel fustibus, vel lapidibus, &c. quod vltimum maximè probat Abulensis [m]. Didymus autem recitat ex libro, cui titulus *Leprogenesis*, Cain lapide, aut ligno percussisse Abel: docétque non sola percussione dici fieri vulnus, sed absolutè omnem plagam, quæ lacerationem facit in corpore. Attamen sanguinis vocabulo non est diffitendum quodcumque mortis genus non infrequenter in Scripturis denotari [n]: expeditior quoque fuisset ratio aut strangulandi, aut si non procul aquæ aberant, Abelem demergendi. Sed non propterea prior deserenda sententia, quæ facit sicut in aliis, sic in fuso sanguine, vt Abel expressior sit typus Christi. Quin etiam vbi cæsus est Abel, conditam Damascum Rupertus [o] refert, cuius notio est, Bibens sanguinem. Tantus demum Cain furor extitit, ferocia tanta, vt verberibus potiùs, quàm verbis vtendum sibi duxerit, aut prolixiore dialogismo aduersus Prouidentiã, prout Ierosolymitana Paraphrasis recitat. *Dixit Cain ad Abel, veni, & egrediamur in agrum. Et accidit, cum egressi essent ambo in agrum, respondit Cain* (id est, sic exorsus est loqui:) *Non est iudicium nec Iudex, nec seculum aliud; nec merces bona pro iustis, nec pœna pro impiis: nec Dei misericordia creatus est Mundus, nec Dei misericordia regitur, eo quòd suscepta est oblatio tua cum beneplacito, mea autem non est suscepta cum beneplacito.* Respondit Abel, & dixit ad Cain: *Est iudicium, est Iudex, est seculum aliud, est item merces pro bonis, & pœna pro impiis; misericordia quoque Dei Mundus creatus est, & misericordia Dei gubernatur: quia verò meliora fuerunt opera mea tuis, suscepta est oblatio mea cum beneplacito, tua autem non est suscepta.* Cúmque duo isti contenderent in agro, insurrexit Cain contra Abel, & occidit eum. Huc vsque Paraphrasis.

Possem de laudibus Abel multa proferre Patrum testimonia præter id Christi quod produxi, vocantis eum Iustum [p], & aliud Pauli [q], qui celebrat eum inter fideles, aítque, *fide, plurimam hostiam Abel, quàm Cain obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse iustus.* Tria maximè præconia iustitiæ in Abel fuisse comprobantur, ait Augustinus [r], scilicet Virginitas, Sacerdotium, & Martyrium, in quibus Christi figuram primus gessit; ideo ignis missus de cœlis hostiam eius approbauit. Idem iisdem propemodum verbis repetit apud eundem auctor operis de Mirabilibus Scripturæ [s]. Quamuis nec prioris magis est auctor Augustinus, quàm istius. Albinus [t] propter hæc tria singulariter Iustum docet in Euangelio nominatum. Cyprianus [u] proponit Abel imitandum, qui initiauerit martyria, dum propter iustitiam primus occisus est: nec restitit, quod de ipso quoque notat Gregorius [x], quod multò probabilius est, quàm in colluctatione superatum, sicut meminit Abulensis [y]. Videtur & inter Martyres Abelem Tertullianus [z] numerare, ac Prosper [a], (quem hortor legas crimina Cain eleganter exaggerantem,) & quotquot præfiguratum in eo Christum docent, eiúsque mortem: sunt verò plurimi [b]. Rupertus [c] appellat protomartyrem. Procopius notat nimiam Abelis in credendo facilitatem, & obediendo voluntati Caini, indéque mortem sibi conciliasse. Intelligit, opinor, quando foras solus in campum exiit: Id tamen bonitati, & candori deputandum Abelis, qui tam sinistra cogitare non posset de fratre, omnibúsque officiis alieniorem à se demereri vellet.

Abhorret ab omni ratione Marcionis dogma, qui Cain saluum volebat, aliósque impios, Abel, ac Iustos, qui placuerant Deo, collocabat inter damnatos, vt meminit Irenæus [d]. Ecclesia in Litaniis, quibus moribundum commẽdat Deo, inuocat Abel, & in canone Missæ petit (*vt accepta pueri sui iusti Abel habere dignatus est, sic super panem sacrum, & calicem proprio, ac sereno vultu respicere dignetur.*

Fratris autem eius iusta.] Abelis innocentiam, pietatémque satis docet facta cum Cain operibus malignis collatio; & absolutum illud Iusti cognomen cum aliis encomiis eiusdẽ, de quibus egimus. Scriptura pastoritium vitæ simplicium

genus

a Prou. 15. 6.

Cur Cain Abelem occiderit.

b 15. de Ciuit. cap. 7.

Quisquis grauiter peccat, se sibi dat.

c lib. 3. c. 36. & lib. 4. c. 34.

d de vnit. Eccles.

Modus Abelis qualiter occiderit, ignoratur.

e Gen. 4. 8. 9.

f in tradit. Hebr. in Genesim.

g lib. de Beatitudinib. non longè ante finem.

h 1. de prouiden. circa medium.

i Gen. 4. 10.
k Matt. 23. 35.
l Hebr. 12. 24.

m q. 6. in c. 4. Gen.

n Exec. 35. 4. & sequent. Matth. 23. 35. Psalm. 57. 11. Apoc. 6. 10.

Sanguinis nomine quoduis mortis genus designatur.

o lib. 3. in Genes. cap. 77.

Oratio Cain impia.

p Matt. 23. 35.
q Heb. 11. 4.

Insignia tria præconia in Abel comprobantur.

r lib. diuersar. q. ad Orosium.

s lib. 1. cap. 4. tom. 3. Aug.
t lib. quæst. in Gen. q. 16.
u lib. 4. ep. 6. vel 56. & lib. de Bono Patien. ante medium.
x lib. 4. Moral. c. 29. vel 36.
y Gen. 4. q. 8.
z in Scorpiaco. cap. 8.
a de Promiss. & Prædi. par. 1. c. 6.
b lege præsertim Irenæ. lib. 4. cap. 43. & August. con. Faust. c. 9. & 10. & Rupertum lib. 3. in Gen. c. 17.
c in Esa. c. 55. pag. 668.

Marcionis dogma contra nostrum.
d lib. 1. c. 29.

genus tradit ſectstum [a], quódque diuinatum rerum cõtemplationi magis eſt aptum, ſicut aliàs [b] demonſtrauimus, & laudat in eo Baſilius [c]. Sacrificium autem opimum obtuliſſe de primogenitis gregis [d], & de adipibus eorum. Et fuit nihilominus, vt paulo antè referebã, qui damnaret Abel, Cain abſolueret. Quin à Cain Caiani cognominati hæretici ſunt, vel Caini, ſiue Cainæi [e]. Hi colebant cum Iuda proditore, cum Core, Dathã, & Abiron, cum Sodomitis Cain. Aſſerebant hũc fuiſſe virtutis fortiſſimæ, propter quam præualuerit. De Gnoſticis idem proditur [f].

a Gen. 4.2.
b Act. 7.
c Orat. de S. Mamerte.
d Gen. 4.4.
Caiani hæretici colebant Cain & Iudam.
e Philaſter. Aug. de hæreſib. cap. 18. Damaſc. lib. de hæreſ. num. Theodoret. 2. de hæret. fab. Epipha. hæreſi 38.
f ab Irenæo lib. 1. cap. 35.
g lib. 1. antiq. cap. 3. vel 4.

Haud abeſt multùm ab errore, qui placatum nouo propter fratricidiũ ſacrificio Deũ ſentit, & fratricidij pœnã remiſiſſe. Scriptis hoc Ioſephus [g] inſudauit: Dilatam fatemur pœnam, ſed ad acerbiorem, atque diuturniorem vindictam. Et verò ſcribit idem Auctor peiorem euaſiſſe, ac latrocinantium ducem. Omnes Catholici æternis mactatum ſupplicijs vno conſenſu tradunt: nec præſens locus obſcurè ſignificat, iſque qui eſt in epiſtola Iudæ [h]: *Væ illis, quia in via Cain abierunt.* Eum locum luculenter tractat Feuardentius, & Cain deprauatos mores aptat ad eos, quos præ ſe ferunt noſtri temporis hæretici, deſperationis, feritatis, hypocriſis, impiæ ſententiæ. Poſtremò nõ legitur Cain retractaſſe quod protulit deſperabundus [i]: *Maior eſt iniquitas mea, quàm vt veniam merear.* Octauum hoc grauiſſimum peccatum connumerari poteſt aliis ſeptem, quæ diſtinctè recenſent Hieronymus [k], ac Theodoretus [l], indiſcreti ſacrificij, triſtitiæ de reprobato ſacrificio ſuo, quòd iuſtus à peccato quieſcere, Domini monitum contempſit, inuidiæ fraternæ, qua in re primus diaboli Diſcipulus fuit, auctore Baſilio [m]; & ideirco plenus cæde cum inuidia (quæ iungit Paulus φθόνου καὶ φόνου) fratricidij: quòd eſt mentitus Deo: quòd parentes affecit dolore. Has iidem volunt eſſe vindictas ſeptem, quas qui occideret ipſum, ſoluturus erat, vt vertunt Septuaginta [n], & Theodotio pro eo quod vulgata, *Septuplum punietur*, cùm illas ille propter dicta peccata meruiſſet. Chryſoſtomus [o] eadem Caini crimina recenſet ſeptem, ſed paulò aliter, & Cæſarius [p] frater Nazianzeni. Illud celebrius crimen eius in ſacrificio, cum pietate Abelis in eodem aptè tritum expreſſit diſtichon:

h verſ. 11.
i Gen. 4. 13.
k epiſt. 125.
Peccata Cain quot & quanta.
l in Geneſ.
m ho. de inuidia.
n in Gen.
o in Geneſ.
p 4 Dialog.

Sacrum pingue dabo (Abel loquitur) *macrum non ſacrificabo.*
Sacrificabo macrum (ait Cain) *non dabo pingue ſacrum.*

Cæterùm Iudæorum odium in Chriſtum, odio Cain aduerſus Abel ſimile fuit. Eorum namque apud Sapientem [q] vox eſt, quam in Eccleſiaſtico quoque officio [r] ad hoc propoſitum vſurpatam legimus, *Circumueniamus iuſtum, quoniam contrarius eſt operibus noſtris, & improperat nobis peccata legis:* cuius loci lege commentarium noſtrum. Auguſtini [s] præterea ſententia eſt, quòd omnis malus ideò perſequitur bonum, quia non illi conſentit bonus ad malum.

q c. 2. 12.
r hebd. ſanct. fer.
s in Pſal. 128.

Verſ. 13.] Nolite mirari fratres, ſi odit vos mundus.

SI fratres ſoli duo non retinuerunt amicitiam inter ſe, verùm malus bonum odio proſecutus eſt; quid mirum, quòd in tanta hominum turba, plures inueniantur, qui iuſtos oderint? Sunt enim planè contraria: & repugnantia horum, ac illorum opera: nec mundus diligit, niſi qui de mundo ſunt, ſed odit, qui de mundo non ſunt, & ſunt electi & ſeparati de mundo. Tales etiã, qui nempe non ſunt de mundo [t], teſtimonium perhibent de illo dictis, factiſque, quòd opera eius mala ſunt [u], *veritas autem odium parit* [x]. *Ergo inimicus vobis factus ſum*, verum vobis dicens, ait Apoſtolus [y].

[z] *Oderunt hilarem triſtes, triſtémque iocoſi,*
Sedatum celeres, agilem gnauúmque remiſſi.

t Ioan. 15. 18. 19.
u Ioan. 7. 7.
x Terent. in Andria.
y Gal. 4. 16.
z Horatius lib. 1. ep. 19.
Mundi nomine duo hominum genera ſignificantur.
a Ioan. 7. 7.

Quomodo igitur, inquies, dixit Chriſtus aliquando [a]: *Non poteſt mundus odiſſe vos?* Diſtinguendum de mundo. Interdum pertinent ad mundum qui vitam communem cæteris agunt, nihil eximium præ ſe ferentes, nec aliorum corruptos mores reprehendentes. Tales viuo Chriſto erant Diſcipuli, quibus propterea tutò verſari licebat inter Iudæos abſque mortis periculo, non æquè Chriſto contrariis de cauſis [b]. *Non poteſt mundus odiſſe vos*, inquit, *me autem odit, quia ego teſtimonium perhibeo de illo, quòd opera eius mala ſunt.* Quanquam quibus eo loco loquitur Chriſtus, non Apoſtoli, ac ne Diſcipuli quidem forſan erant: vocantur enim fratres, qui Chriſtum vrgebant [c], *vt manifeſtaret ſeipſum mundo, & quos*, ait Ioannes [d], *non credidiſſe in eum.* Nam vt antè dixi, Apoſtolos ſolabatur Chriſtus, ne moleſtè ferrent, ſi nos odiſſet mundus, & in ſolenni prece, quam ſub mortem ipſis audientibus Apoſtolis fudit ad Patrem [e]: *De mundo*, inquit, *non ſunt, ſicut & ego non ſum de mundo:* & *mũdus eos odio habuit, quia nõ ſunt de mundo, ſicut & ego non ſum de mundo.* Immò non mirandum, vel peregrinandum, vt Petrus loquitur [f], Cyprianus [g] vertit: *Nolite mirari.* Tertullianus [h]: *Ne expaueſcatis.* Fulgentius [i]: *Nolite expaueſcere.* Syrus Interpres ולא תתדמרון *velo thethdamerun*, *Ne miremini.* Μὴ θαυμάζετε. id eſt, non vt quid peregrinum, & inſolens, & nouum exiſtimandum, ſed lætandum, & exultandum, & gloriandum, cùm nos odit mundus. Nam quos odit, hos amat Deus.

b ibidem.
c Ioan. 7. 4.
d ibidem 5.
e Ioan. 17. 16.
f 1. ep. 4. 12.
g ep. 56.
h in Scorpiaco c. 12.
i 3. ad Thraſymundum.

Iubet itaque Ioannes, vt admiratione depoſita, nos inter nos tanto diligamus magis, quaſi vires integrando, & aduerſus odium mundi obiiciendo: ſed nec remittamus quicquã de eo amore, qui debetur omnibus vniuersè. Cum Chriſto, cum ſanctis ad patiamur, vt bene meritis conuitia, damnáque reddantur. *Quicumque voluerit amicus eſſe ſeculi huius, inimicus Dei conſtituetur* [k]. *Qui hominibus placet, Chriſti ſeruus non eſt* [l]. *Magis mirabile eſſet*, inquit Didymus, *ſi praui homines diligerent eos, qui ſecundum Chriſtum piè viuunt.* Quocirca ſi cui videtur, homines tamẽ pios ab impiis & peccatoribus diligi, perpendat, aut vel iam cœpiſſe vitam corrigere velle, aut ad amandum non honeſtate virtutis, ſed ſtudio duci commodi proprij, aut amorem ſimulare, vt peruertant, vel perdant: aut affici erga cõſanguineos, aliáve naturali cauſa diligere. Lege Carthuſianum. Græcè porrò & Syriacè habetur cum pronomine, *fratres mei*, quod valet ad beneuolentiam conciliandam.

Ioannes ad dilectionem quomodo nos adhortetur.
k Iaco. 4. 4.
l Gal. 1. 10.
Pij ab impiis quomodo diligantur.

Verſ. 14.] Nos ſcimus quoniam tranſlati ſumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Qui non diligit, manet in morte.

SIgnũ vitæ diuinæ, quæ hîc in gratia, poſt mortem corporalem conſiſtit in gloria, hoc eſt, quòd nunc illam viuamus, & quòd ius ad hanc

Signum vitæ diuinæ.

habea

habeamus, est, si fratres diligamus, videlicet, sicut oportet, *ex charitate non ficta* [a]. Idcirco non est, quod vereamur, si nobis ex probabilibus coniecturis probè conscij sumus, odium cuiusquam tanquam Cain: vitam enim corporis eripere potest, vitam animæ, gratiámque Dei, & eius ad gloriam non potest. Animæ vita Deus est, eiúsve gratia, sicut corporis anima, vt notat Beda. Extat in Apocalypsi [b] mentio de morte secunda, & de resurrectione [c]. Illa est Damnatorum, & vocari posset tertia, facta comparatione ad priuationem vitæ corporalis, & vitæ gratiæ. Resurrectio secunda dicitur de Beatis corpora gloriosa resumentibus, & posset dici tertia comparando cum iustificatione, & gloria animæ. Lege Augustinum [d]. Vitæ istius, quæ cõsistit in gratia, signum & argumentum, vt dicebam, est charitatis actus, quem piè & probabiliter videmus posse in nobis experiri, sicut alios aliarum virtutum supernaturaliũ, & gratiæ ipsius præsentiam: qua de re iam antea nonnihil est dictum. Nihilominus illa distinctio etiam Dei, quæ præcedit aliquando gratiæ infusionem, prius saltem natura, & velut dispositio, non dat absolutè vitam, sed quoddã eius initium, quemadmodum viuit Embryo contentus adhuc in vtero matris. Vtitur hoc exemplo de Catechumenis agens Augustinus [e], docens nasci per baptismum, vt ad vitam perueniant sempiternam.

a 2. Cor. 6. 6.
Odium cuiusquam non est quod vereamur. Animæ vita Deus est.
b cap. 2. 11. c. 20. 14.
c 21. 8.
d 20. de Ciui. cap. 6. & 7.
e li. 1. ad Simplic. q. 2.

Sciendum præterea, in morte manere, qui non diligit, vel intelligi, si contrarium odij actum habeat, vel si non diligit, quando debet, vel si careat habitu gratiæ, & charitatis, per quem sit benè dispositus ad amorem Proximi, ac Dei. Nam vt omittam infantes, ac similes incapaces actus secundi, peccator adultus, & compos rationis potest iustificari per Sacramentum sine contritione, actúve charitatis, & cum sola attritione. Sed cùm hoc loco sermo sit de dilectione Proximi, prior sensus aptior est. De morte pro peccato, & punitione damnationis lege Augustinum [f]. Similis Baptistæ sententia [g]. *Qui incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.*

Quomodo quis in morte maneat.
f ep. 99. 13. de ciu. c. 3. & 12. lib. 20. c. 6. 4. de Trin. c. 3. Enchir. c. 55. 92. 93.
g Ioan. 3. 36.

Translati sumus de morte ad vitam.] Similis phrasis in Euangelio [h]: *Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transit à morte ad vitam*: Vbi fidei tribuitur, quod est charitatis: sed fidei, tanquam fundamento, charitati tanquam complemento, & formæ omnium virtutum. Transitum à morte ad vitam Augustinus [i] exponit de peccato ad vitam gratiæ, & confirmat ex hoc loco Chrysostomus [k], & Cyrillus de morte corporis, & vita æterna.

h Ioan. 5. 24.
Quomodo quod est caritatis, tribuatur fidei.
i tract. 22. in Ioan.
k in Ioan.

Nos itaque sensum vtrumque vtrobique complectimur, & synonyma putamus transire de morte ad vitam, & non venire in iudicium, id est, non esse reum inimicitiarum Dei, & damnationis, &c.

Translatio, & transitus, nomina sunt mutationis localis, per quam prior locus penitus deseritur, & in proposito peccatum prorsus relinquitur, immò perit. Transferendi quoque verbum nonnunquam importat vim, ac potestatem magnam, qua quippiam conuellitur, eradicatur, aboletur, vt quando montes transferri dicũtur [l], &c. Transire sæpè dicitur ad exprimendam euasionem; vt, *Transiuimus per ignem, & aquam* [m]; &, *omnes, qui placuerunt Deo, per multas tribulationes trãsierunt fideles* [n]: id est, probati, ac fideles tandem euaserunt. &, *cadent in retiaculo eius peccatores, singulariter sum ego, donec transeam* [o]. Thomas Anglicus obseruat, non hîc dici, Transiuimus, sed *translati sumus*, quia mortuus virtute sua non potest suscitare seipsum, sed *transtulit* [p] *nos Deus de potestate tenebrarum ereptos, in regnum filij dilectionis suæ.* Nihilominus aliquando, vt ex dictis constat, valent idem duo illa verba, licet verum sit allatum discrimẽ. Videtur autem alludere ad Israelis translationem de Ægypto per mare rubrum in valida manu [q]. Terminus à quo in hoc transitu, & translatione, scilicet mors, denominationem tribuit peccato mortali, quod nos sic alienat à Deo, vt nos ipso priuet, hoc est, gratia & charitate, quæ est spiritualis vita animæ nostræ, atque principiũ vitaliter, & efficaciter operandi ad consecutionẽ beatitudinis. Quòd autem hîc Ioannes dicit *scimus*, non est sensus, vnumquemque fidelem certò scire quòd sit translatus de morte ad vitam, ac proinde constitutus in statu gratiæ, vt Hæretici argumentantur pro sua illa fide speciali, & Catharinus pro certitudine citra fidem, quam nonnulli saltem iusti ea de re consequantur. Generalis est sermo in persona fidelium; quasi dicatur: Nos Christiani nouimus fide certa omnes fideles iustos, è quorum nosmet numero singuli esse confidimus, ac piè probabilitérque credimus, translatos esse de morte ad vitam. In verbo etiam illo *translati*, indicatur id non viribus ac meritis nostris tribui, sed gratiæ diuinæ, sicut citato prius Pauli loco.

l Iob 9. 5. Psalm. 45. 3. Matth. 7. 20. cap. 21. 21. Lucæ 17. 16.
m Psal. 65. 12.
n Iudith 8. 23.
o Ps. 140. 10.
p Coloss. 1. 13.
q Exod. 14.
Vita animæ nostræ est gratia.

Quoniam diligimus fratres.] Causalis particula causam continet non rei, sed cognitionis. non enim quia diligimus, trãslati sumus de morte ad vitam, nisi forsitan dispositiuè, vt dixi: sed quoniam translati sumus de morte ad vitam, & vitam consecuti sumus principium diuinarum actionum, dilectionis actionem dicimus: & ex huiusmodi actione tãquam ex effectu cognoscimus nos istius vitæ participes esse. Vel certè si agatur de ea dilectione quæ præcedit vt dispositio, intelligimus formam illam vitæ supernaturalis mox affore, immò eodem instanti temporis præsentem esse, licet secundum naturæ momentum, siue ordinis, posterior accedat.

Similis sententia Christi pronũciata de Magdalena [r]: *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum.* Nam non vult Christus cum peccatis charitatem fuisse, quidquid sit, an etiam repugnet. Nec loquitur de charitatis officiis, ex humana caritate profectis, quæ aliquo modo, vt dispositiones meruerint remissionem ex æquo & bono, siue de congruo. Neque remissionem pro remissione pœnæ dumtaxat intellexit, quam nimirum præcedere charitas possit, non verò culpæ [s]. Præterea non est, vt antè dixi, propria, & vera causa remissionis dilectio, sed solùm est dispositiua, de qua possumus Augustinum [t] intelligere, atque Euthymium [u]. Non sufficit quoque dicere cum Ambrosio [x], propter præuisam dilectionem, & gratitudinem ob concessam remissionem concessisse hanc ei Christum.

r Luc. 7. 47.
s Placent hi duo modi Maldonat. in Lucam.
Dilectio quomodo sit caussa remissionis peccatorum.
t lib. 50. hom. in 23.
u in c. Luc. 7.
x de Tobia c. 22. 2. de Pœnit. c. 5. & in Lucam.

Simili sententiæ similem immò eandẽ adhibeamus explicationem, quam tradit etiam Gregorius [y], & approbat Toletus [z], & fauent Irenæus [a], Cyprianus [b], & Hieronymus [c], videlicet argumentum hoc esse ab effectu, vt in eo demonstratum sit ei remissa peccata multa, quoniã dilectionem multam ostendit. Ideo colligit contra Pharisæum Christus quam putabat ipse, iam

y lib. 6. ep. 22.
z in Luc. c. 7. annot. 72.
a lib. 3. c. 22.
b lib. 3. testim. c. 23.
c 2. contra Iouin.

non

non esse peccatricem, permisitque ad se accedere, vt eam mundaret, eique peccata remitteret: indicio esse tot, ac tanta gratitudinis, ac dilectionis signa, ad quam felix illa mulier impellebatur ab intrinseco dono remissionis & gratiæ iá inhabitantis, licet de illo noodum esset certa, priusquàm Christus remissionis proferret verba: *Remittuntur tibi peccata tua*, siue vt est Græcè, *ἀφέωνται remissa sunt*. Posuit nempe interpres tempus præsens pro præterito, sicut quando commodius est, vt retineatur significatio præteriti temporis, & interpres dicatur vsus præsenti pro præterito: quod quia non valde antè præcesserat, æstimari præsens poterat. *Maculata intrinsecus*, inquit Cyprianus [a], *anima propriâ in sancta sanguinem intulit, singula suum præbuere ministerium: cor contritum erupit in lachrymas, fides lauit, charitas vnxit*. Quamquam si quis contendat, cùm Christus dixit Simoni [b]: *Remittuntur ei peccata multa*, voluisse dicere, moa remittentur: cùm verò mulieri: *Remittuntur tibi peccata tua*, tunc verbis illis remisisse, prout conuiuæ videntur intellexisse, dicendo [c]: *Quis est hic qui etiam peccata dimittit?* Si hæc, inquam, concedamus, nihil officient explicationi traditæ.

Probabiliter quoque dici potest, Christi verbis ad mulierem exteriùs declaratam eorum hominibus absolutionem, quę iam interiùs perfecta erat, vel confirmatam: quia inuisibiliter data fuerat, vt quando iam sanatæ mulieri à fluxu sanguinis dixit Christus [d]: *Esto sana à plaga tua*. Sed caue, putes formę absolutionis eum dumtaxat esse sensum, vt demonstret verbis absolutum, quem solus absoluit Deus. Abusus est Gratianus [e] verbis sequentibus ad id sentiendum.

Qui non diligit, manet in morte.] Exprimit editio Græca & Syra *fratrem*. Iam exposui non diligere idem esse, quod odisse, idque sequens comprobat versus: nec desunt apud profanos exempla eius figuræ, quam *μείωσιν* vocant, vt bi gratia, cùm dicunt *illaudatum* pro valdè vituperato: est verò etiam negatio, & omissio, peccatum, quando quis tenetur diligere, oblata nimirum occasione, de qua præter alios Soto [f]. Sic nimirum sententiam supremus Iudex pronunciaturus est aduersus eos, qui misericordiæ caritatisque opera omiserint [g], ac sic proinde non dilexerint. Inferiùs quoque vers. 17. habetur, quòd qui habuerit substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum necessitatem habere, & clauserit viscera ab eo, caritas Dei non est in eo.

Verbum manendi, nomen mortis, vt etiam vitæ denotant habitualem tum peccati maculam, reatúmque, tum gratiæ inhęrentię, ac permanentę. Manet peccator in morte, id est, in reatu mortis ęternę, in macula peccati, cuius reatus effectus est, quia non potest per se inde exire, vt inquit Thomas Anglicus [h]. Mors hæc est, *in qua non est qui memor Dei sit*, inquit Didymus, & secùdùm quam *quæ in delicijs est vidua, viuens dicitur mortua* [i]. Qui non diligit, sed alium odit, mortem sibi consciscit. Inimicos Dauid [k] apibus comparat, quæ leuiter feriendo, ipsæ intereunt: & parieti inclinato [l], & maceriæ depulsæ, quæ vt lædant ruunt, *stultum interficit iracundia* [m]: *plus enim se quàm alium lædit*.

Vers. 15.] Omnis, qui odit fratrẽ suum, homicida est: & scitis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in semetipso manentem.

Hæc est causa cur non diligens fratrem, maneat in morte, quia homicida est: ita vt quod antè notabamus, fit nunc idem non diligere, & odisse: nisi velis non diligere, denotare voluntatem non benefaciendi, odisse præterea malefaciendi. Hugo non diligere, interpretatur odium internum. Potest præterea videri à minori collecta ratio aduersus odium fraternum, vt si manere iudicatur in morte qui non diligit; multò magis is qui etiam odit. Syrus interpres inseruit causalem particulam ܓܝܪ *gbar*, à Græco γὰρ mutuatam. Homicidij porrò reus est, qui fratrem odit non tantùm propter ipsius peccatuor, animam occidendo, nec solùm quia Christus censeatur in eo mori secundum infidelitatem; vt Clemens ait Alexandrinus, (id est, quia non seruat fidelitatem): neque duntaxat respectu alterius, si ex odio illum insequendo, prouocet ad iram & discordiam, vt explicat Glossa ordinaria, verùm etiã si intus in animo retineat odium, censetur ob maleuolentiam nocere velle rebus Proximi, & vitæ ipsius.

Thomas Anglicus doctè distinguit varios homicidij modos: prouocatione, *quia odium suscitat rixas* [n]: opere, caueturenim. *Non occides* [o]: consensu, siquidem & qui faciunt, *& qui consentiunt digni sunt morte* [p]: subtractione rei debitæ; *panis namque egentium vita pauperum: qui defraudat illum homo sanguinis est* [q]. Carthusianus totidem modos recenset, quamuis paulò aliter, nimirum prouocatione, voluntate, procuratione, opere. Meminit præterea Petrum apud Clementem distinxisse triplex homicidium, corporale, quod aufert esse naturæ: detractionis, quod tollit esse famæ, occiditque ciuiliter: deniq; odij. Hinc discimus peccati malitiam ea interna voluntate proficisci, & in actum externum deriuari. Propterea nec qui casu quemquam occidit, nec qui iussus ab eo, qui necis, ac vitæ potestatem habet, propriè censetur homicida. *Qui videt mulierem ad concupiscendum eam, mœchus est* [r]: Similiter homicida qui odit. Alioquin *in modico consisteret*, ait Tertullianus [s], *Diaboli ingenium de malitia, & Dei de mum de disciplina, quod nos aduersus diaboli altitudines munit, si in his tantùm delictis iudicaremur, quæ etiam nationes decreuerunt vindicanda*.

Ibidem [t] iram, & maledictum, quæ nominatim prohibet Christus [u], refert ad homicidium: quod faciunt & Theologi, dum explicant Decalogi pręceptum, *Non occides*: exterior tamen actus sicut bonitatem, ita malitiam addit non aliam specie, sed eo modo, quem importat executio: & hac ratione respondet ei proptium quoddam, vel præmium, vel supplicium accidentale: essentiale verò idem est, quemadmodum & specifica bonitas, atque malitia non alia est in actu externo, quàm in interno. Legẽdus S. Thomas in Sũma [x], & in I I. sent. 7 cum aliis Scholasticis, præsertim Ariminẽsi. Hic Petrum Abailardum, (de quo item Bernardus [z]) refellit negantem actui externo inesse bonitatem, vel malitiam, & asserentem esse inutilem non solùm vt est externus, sed etiam vt procedit ab interiori actu, seu voluntate. Crassi etiam Ebionitæ sectatores Scribarum, & Pharisæorum, præcepto de non occidendo, solam peremptionem corporis existimabant prohibitam. Legatur Augustinus [a].

Portò quamuis non omnis qui odit alium, mortuum vult ipsum; est saltem homicida dispositiuè, inquit Carthusianus, quoniam odium est

a Serm. de ablution. pedum.
b Luc. 7. 47.
c Ibid. 49.
Absolutio peccatorũ interius data, per hæc verba exterius declarata est.
d Mat. 5. 34.
e c. omnis qui de pœn. dist. 1.
μείωσις figura quæ sit.
f l. 2. de natura & grat. cap. 22. post med.
g Matt. 25. 42. & seqq.
h Pl. 6. vers. 6.
i 1. Tim. 5. 6.
k Ps. 117. 12.
l Ps. 61. 4.
m Iob. 5. 2.
Non diligere idem quod odisse.
Quomodo sit reus homicidij qui non diligit.
Homicidij varij modi.
n Prou. 10. 12.
o Exo. 20. 13.
p Ro. 1. vlt.
q Eccl. 34. 25.
r Matt. 5. 28.
s de Idololatria cap. 2.
t Ibidem.
u Matt. 5. 22.
Cogitationis & operis peccata quomodo differant.
x P. I I. q. 19. art 4.
y dist. 42.
z epist. 188.
a 19. cõt. Faust. c. 23.

Qui odit alium est homicida dispositiuè.
a tom. 2. Bib. Patrum.
b epist. 62.
c 2. 2. q. 34. a. 4.
d Matt. 5. 22.
e de orat. Dominic.
f de zelo, & liuore.
g 8. de instit. cenobi. c. 12.
h 3. de Prouid. *Homicida multi sunt, qui se innoxios putant.*
i exastl. de malis Doct. et & opetib. haeri aute med.

via ad homicidium. Lege Homiliam LVII. Antiochi[a] Monach. Trita illa sententia, quam Hieronymus [b] quoque recitat; *quem odit, quis perisse cupit.* Odium quippe fratris completum, licet in animo lateat, homicidij induere reatum. Quo modo Aquinas [c] disputans an proximi odium sit grauissimum peccatorum, quæ committuntur in eum, videtur accepisse hunc locum: & quidam illud *qui [d] irascitur fratri suo, reus erit iudicio*, interpretantur de iudicis condemnationis. Quod autē de dispositione afferebat Carthusianus, non intelligatur nisi de magis propinqua & graui; quoniā ob odij fraterni motus veniales, nemo manet in morte. Cyprianus [e] omnem Schismaticum vocat homicidam, qui nempe discordat, dissidet, pacem cum fratribus non habet: nec tale delictum ablui baptismo sanguinis, siue martyrio. Adaptat etiam ad liuidum inuidúmque sententiam hanc Ioannis. [f] Cassianus obseruat [g], ne homicidium perpetretur, iram, odiúmque succidi, sine quibus homicidij crimen nullo modo valet admitti. Tamē Ioannem intelligit de eo, qui fratrem corde cupiat interire. Saluianus [h] hinc infert multos esse homicidas, qui se innoxios putant quòd manu minimum non occidunt ipsa, non considerantes homicidium etiam odientis animo perpetrari. Sixtus Papa III. [i] sciuisse Ioannem vbi odium sit, homicidij manere affectum, cuius effectum non Dei lex, sed impossibilitatis impediat infirmitas, aut secularia iura prohibeant: difficillimum quoque esse, vt quem oderis, superesse velis. Alexander Papa I. [k] videtur legisse: *Omnis qui detrahit fratri suo, homicida est, & omnis homicida non habet partem in regno Dei.*

k epist. 3.
l epist. 119.

Fratrem suum.] Quemlibet hominem, etiam fœminam, ad quam pariter hæc sententia pertinet, ait Augustinus [l]. Sexu enim masculino, quem primum Deus fecit, etiam fœmineus præceptum sexus accepit. Multis exemplis potest hęc dicendi formula illustrari, nósque id notauimus alibi.

Homicida est] *Non,* (inquit Ferus) *a Deo ab ectus est, damnatus est; peccatum enim gratiam tollit, neminem tamen ad desperationem adigit, nec Dei misericordiam destruit, vt pœnitenti misereri nolit.*

Non habet vitam æternam in se manentem] Charitatem, ac proinde Deum, qui charitas est, ac per charitatem, gratiámque peculiariter in nobis manet: nec recedit (quod ad ipsum quidem pertinet) cùm sit alioqui in re quacumque per essentiam, pręsentiam, potentiam. non habet ius ad beatitudinem, qui fratrem odit. Lege Augustinum [m], qui valde locum hunc totum perpendit, & vt is, qui odit fratrem, audiens expauescat, monet.

m lib. 50. hom. in 40. cap. 2. in 42. c. 7.

Vers. 16.] In hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit: & non debemus pro fratribus animas ponere.

Perfectissimus amoris actus est pro alio mori.
n Ioan. 15. 13.
o Rom. 5. 7. 8. 1 Pet. 3. 18.

PRoponitur maxima ratio fratres diligendi, ab exemplo Christi, qui vitā suam diuinam pro nobis posuit, ita vt & nos nostram ponere pro aliis debeamus propter amorem illius. Hîc primo loco ponendum, primum charitatis actum, perfectissimúmque videri effectum, pro alio mori: *Maiorem enim hac dilectionem nemo habet, vt animā suam ponat quis pro amicis suis* [n]: & adhuc magis *pro inimicis* [o]. Quamuis Christus hanc de seipso proferens sententiam, amicos nominauit, quos habebat vt amicos, qui vicissim nondum amabāt ipsum, vt notauit Rupertus [p], neque ea ratione etiam inimicos diligimus, dici possumus diligere amicos, id est, qui nos oderunt, sed quos amicorū habemus locū: tamen distingui præterea potest in amore quantitas æstimationis, & intensionis. Prior est, cùm amicus pluris æstimatur, eique res ceteræ postponūtur: posterior cōsistit in gradibus pluribus, & paucioribus. Qui animam ac vitam pro amico, temporalem ponit, quia nihil esse carius solet, amore æstimationis bene ordinato, (inordinatus enim esset, si spiritualem poneret) maximè diligit amicum. Potest nihilominus ille ipse dilectionis actus minor, & maior esse secundum intensionem. Is verò qui poneret etiam pro inimico vitā, censeretur magis extensè diligere, quā qui dumtaxat pro amico, & faceret quod fit magis rarò, & cum maiore difficultate, & hoc pacto cū maiore quadam perfectione. Ceterum adeò perfectum charitatis actum Ioānes proponit, vt certos nos reddat charitatem Christianam superiorem esse debere omni alia humana: & vt iam altè spectantes non deficiamus pro imbecillitate humanę naturę ab ea charitate, quę magis visitata est.

p in Ioan.
Amor æstimationis & intensionis.
Caritas Christiana omni alia superior esse debet.

Secundò tenendum est, ex tāta charitate Christi, in incarnatione quidem [q], & reliqua vita, sed magis euidenter in passione ac morte [r], colligi, non necessariò, sed spontaneè, liberè, liberaliter incarnatū & mortuum Christum, cùm alio modo liberari potuisset genus humanum. Causas autē, propter quas conueniēs fuerit incarnatio, & passio Christi, petes ex Theologis, & Patribus.

q Ioan. 3. 16. 1. ep. Ioan. 4. 10.
r Rom. 5. 7. 8.
Incarnatio & passio Christi fuit libera.

Tertiò, magnitudo charitatis istius deprehenditur ex Deo ipso, qui est infinitum bonum, nulla re indigens, nullum inde commodum reportans, nullam in iis quos diligit, reperiens causam, cur diligat, immò quare non diligat, cùm sint inimici, & peccatores; præuidens præterea multos abusuros tam insigni beneficio. Lege Toletum in Ioannem [s].

s c. 3. Anno. 24.

Quartò, quod ait Ioannes debere nos pro fratribus animas ponere, intelligendo non de debito tantùm congruitatis, vt loquitur, ac sentit Bonauētura [t], sed necessitatis, vt passim alij, locum habet, cùm agitur de spirituali vita Proximi, cui cōsuli aliter non possit. *Hoc est præceptum meum,* ait Christus [u], *vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.* Quem locum citans Augustinus [x] temporalem vitam suam pro æterna vita proximi non dubitabit, inquit, Christianus amittere. Affert Lytanus Vitalis exemplum, qui nutantem valdè Vrsinum medicū in fidei professione confirmauit, eáque de causa martyrium subiit cum eodem. Similis causa martyrij Sebastiani: & Lambertus mortē subire maluit, quam à correptione fraterna abstinere, sicut & tantò ante Ioannes Baptista.

Pro fratribus ex necessitate debemus animas ponere.
t 3. d. 30. art. 1. q. 3. ad 6 g.
u Ioan. 15. 12.
x de men. c. 6.

Respicit omnem Christianum hoc pręceptum (sicut & mori pro Christo quando oportet) non eum dumtaxat, qui perfectam habeat charitatem, vt sentit tamen hoc loco Thomas Anglicus, excipiens eum, in quo sit charitas imperfecta. De prælato concordant omnes maiori quadam obligatione astringi, de qua Augustinus [y]. Ceterùm pro vita temporali alterius propriam ponere, charitas per se non dictat quidem, sed vt ait Augustinus [z], hoc esset diligere proximū plusquàm seipsum, quod doctrinæ regulam excedit. Nihilominus honestè faceret, & laudabiliter, qui mortem pro alterius vita seruanda oppeteret, virtutis amore, atque ad aliorum exemplum, & præsentibus debitis circumstantiis: verbi gratia, ex hone-

y epist. 180.
z supra men. c. 6.
Quando quis pro alterius vita mortem subire debet.

stissima

ſtiſſima ioter ſe copulatis amicitia, poſſet alter mori pro altero: magis amando ſeipſum hac in re, quàm proximum, ratione boni ſpiritualis, quod ineſt in amicitiæ virtute. Concedunt hoc Hieronymus [a], Ambroſius [b], Auguſtinus [c], Ariſtoteles [d], vt alios mittã Theologos, Philoſophóſque. Immò verò licet aliquando vitæ ſe pericuIo exponere pro rebus temporalibus alterius, quaodo hoc ad honeſtum finem dirigitur: quo pacto maioris boni rationem habet. Quo in genere perilluſtre eſt exemplũ Paulini Epiſcopi Nolani, omnium Latinorum Eccleſiæ quatuor Doctorũ laudibus celebratum: & quod Euſebius [e] de contagione mali extinctis narrat cùm peſte ſuccurriſſent laborantibus, quos veluti martyres memorat martyrologium Romanum [f]: & quod cum laude narrat de Sãctulo presbytero Gregorius [g], obtuliſſe ſe obtruncandum pro diacono, quem Lõgobardi occidere volebãt: affirmans quod hoc loco Ioannes præcipit præſtitiſſe, animam pro fratre ponendo.

a In ca. 7. Mic. b 3. offic. c. 21. c de Amicitiis. c. 10. d 8. Ethico. e lib. 7. ca. 10. hiſt. f vlt. Februar. g 3. dialog. ca. 17.

Quintò: Tertullianus [h] elicit aptũ argumẽtum contra Gnoſticos martyrij aduerſarios, ex comparatione minorum, & maiorum. Quòd ſi pro fratribus, quanto magis pro Dnmino moriendum docet? Sed caue Auctoris eiuſdem venenum [i], quando abutitur eadem ſententia contra fugientes in perſecutione, quod ſine dubio licet.

h in Scorp. ca. 12. i de fuga in perſec. ca. 9. & 13.

Quis nunc audeat Samſonem [k] comparare cũ Chriſto morti ſe vltrò pro populi ſui ſalute obiicientem [l]: aut Leonidam pro Lacedæmoniis: aut pro Athenienſibus Codrũ: aut Decios pro Romanis: aut pro amico amicum: Pyladem pro Oreſte, nomine, atque perſona eius in ſe aſſumpta: mori volẽtem Damonem pro Pythia, alióſq; pro aliis? Suppetunt & in Chriſtianis exempla non pauca eorũ, qui carcere detẽtos habitu iis proprio conceſſo liberauerint: & paſtorum qui pro grege, ac paſtorum principe Chriſto [m] paſſi ſint, de quorũ numero sũt primi triginta tres Põtifices Romani.

Qui & quot pro amicis mortem non detrectarũt. k Iud. 16. l lege Textor. officin. tit. de Amicis arctiſſimis. m 1. Pet. 5. 4.

Dei.] Sine dubio Chriſti, ſicut & omnes interpretes explicãt. Vatablus, Clarius, Caietanus, Catharinus expungũt hoc nomẽ *Dei: nec*, inquit poſtremus, *in Græcis legitur, & notabilior ſenſus colligitur: in hoc cognouimus charitatẽ*: id eſt, debitũ charitatis, ad quod tenemur, quia in illo, id eſt, in Chriſto conſpicitur: *quoniam ille animam ſuam poſuit*, &c. Auguſtinus quidem io texto, quem declarat non poſuit. Attamen & Beda, aliique Latioi retinent hoc nomen, ex eóqoe nonnulli Chriſti argumentantur diuinitatem, & quidam præterea Græci codices id habent [o]: & ſic ſenſus melior, ac vberior conſtat, nec ſunt ſupplenda tam multa.

Chriſti diuinitas hic probatur. o In nouo Te. Rob. Steph.

Animam ſuam pro nobis poſuit.] Sponte, vt antè dixi. & liberè, atque quaſi paulò pòſt eam repetiturus, vt quidam accipiunt illud Chriſti [p]. *Ego pono animam meam, vt iterum ſumam eam*: quo modo veſtem deponere dicitur, qui ea ita ſe exuit, vt paulò pòſt eam ſit reſompturus. Chriſto ſanè cõuenit vis ea dictæ phraſis: nõ ita verò nobis, quos Ioannes debere dicit animas quoque noſtras pro fratribus ponere. Nam mortui non tam citò reſurgimus: tametſi ad æternitatem quodois tempus cenſetur breue. Itaque ponere animam, generaliter idem eſt quod mori. Sed Chriſtus illo alio priore modo propriè ſolus poſuit animam ſuam, & mortuus eſt, non moriturus, ſi mori noluiſſet ex vi vnioois hypoſtaticæ, & ſua morte liberans, ac redimens alios, iiſque vtilitatem per ſe afferens potiùs, quàm ſibi. Non verò ſemper ponere animam, vel dare pro aliquo, eſt mori pro eo: ſed ioterdom vitæ periculo ſe exponere: vt quando de Paulo, & Barnaba, qui tunc viuebaot, dicitur quòd *animas ſuas tradiderunt pro nomine Domini noſtri* [p]. *Demõſtrauit Spiritus mediatoris*, ait Auguſtinus [q], *quàm nulla pœna peccati vſque ad mortem carnis acceſſerit*, quia nõ *eam deſeruit inuitus, ſed quia voluit, quando voluit, quomodo voluit*.

o Ioan. 10. 17. *Ponere animam non ita propriè de nobis dicitur ac de Chriſto.* p Act. 14. 25. q 4. de Trinit. c. 13.

Pro nobis.] Clemens Alexandrinus reſtringit ad Apoſtolos, ſicut & illud: *& nos debemus*. Sed generalis eſt, ac omnes comprehendens oratio.

Verſ. 17.] Qui habuerit ſubſtantiam huius mũdi, & viderit fratrem ſuum neceſſitatẽ habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo?

SI non vales animam ponere pro fratre, qui charitatis gradus perfectiſſimus eſt: vel inferiorem iſtum ſectare, & ab hoc incipe, vt egeſtatem fratris ſubleues. Hoc ſi recuſas, non illa modò perfectior in te charitas non eſt, ſed nec vlla quidem vera, & ſincera. Vrget optimè Gregorius [r] iſtud argumentum, licèt propriè de paſtoribus loquatur. Proditum quoque de Ioanne eleemoſynario, cum eius liberalitatem effuſam mirarentur etiam hi qui accipiebant, dicere ſolitum: *frater, nondum pro te ſanguinem ſudi, ſicut mãdauit mihi Dominus meus Chriſtus*.

r hom. 4. in Euang. *B. Ioannis Eleemoſynarij dictũ mirabile.*

Eleemoſynę pręceptum obligat aliquando ſub mortali peccato: quod Manichęos negaſſe docet Auguſtinus [s], immò & prohibuiſſe, ne daretur mẽdico. Ad hos reuocari poſſunt Vvielef, de quo Thomas [t] Vvaldenſis refert docuiſſe, non licere dare peccatoribus eleemoſynam. Nomen fratris quod hic eſt, ſicut & proximi, neminem excludit. Nam Scripturæ monent, *ne quis eleemoſynam pauperis defraudet, ſed reddat debitum* [u]: extremam pronunciandam ſententiam aduerſus eos, qui neglexerint [x]: *obturantem aurem ſuam ad clamorem pauperis, clamaturum, ſed non exaudiendum* [y]. Denique hoc loco negatur is, qui claudit viſcera, charitatem habere: ſuperius autem aſſeritur [z], *qui non diligit, manere in morte*. & Iacobus [a] aſſerit, *iudicium ſine miſericordia ei fore, qui non facit miſericordiam*.

Eleemoſynæ præceptum obligat ſub mortali. s 13. con. Fauſt. c. 16. lib. contr. Adim. c. 17. t Tom. 3. lib. 2. Doct. c. 81. u Eccl. 4. 1. x Matt. 25. 41. y Prou. 21. 13. z verſ. 14. a Iac. 2. 13.

Patres omnes, & Theologi grauiſſimè idem confirmant, & ſæpiſſimè ioculcaot. Cyprianus [b] negat immiſericordi erga fratrem miſericordiam Dei. Ambroſius [c] minatur ignem, & vocat debitum. Nazianzenus [d] & Baſilius [e] appellant præceptum & mandatum. Poſtremò id perſuadet vera charitatis, & amicitiæ ſecundum illam ratio: quæ non vult ſolũ bene alteri, ſed facit quoque. Sicut ergo charitatis actus neceſſarius eſt, ita & eleemoſynę, quo, vt paulò pòſt ſubditur, non verbo, & lingua dumtaxat, vel etiam corde, ſed opere, & veritate diligamus.

De eleemoſyna Patres quid ſcripſerunt. b de opere & eleemoſy. c de Nab. c. 12. d ora. de Amore paupe. om. e in id Lucæ 12 deſtruã horrea mea, &c.

Non eſt meum, quæ pertinent ad eleemoſynam, hic omnia fusè tractare. Pręſens locus primam indicat neceſſariam circunſtantiam, vt ſuppetat facultas, *ſi quis habuerit ſubſtantiam huius mũdi*, & ſint quidem propria, iuſtéque poſſeſſa bona. *Honora Dominum de tua ſubſtantia* [f]: *qui offert ſacrificium de ſubſtantia pauperis, quaſi qui victimat filiũ in cõſpectu patris* [g]: ſi ſacrificiom diſplicet, multò magis eleemoſyna, quæ minus bonum eſt. Præterea ſecundam, vt ſciatur proximi neceſſitas, *& viderit fratrem ſuum neceſſitatem habere*. Vnde ſequitur, neminem per ſe teneri ad inueſtigandum quis neceſſitatem patiatur, ſed quibus incumbit ex officio. Alioqui cùm non ſit ratio maior de vno, quã

Eleemoſyna de propriis facienda eſt. f Prou. 3. 9. g Eccl. 34. 24.

de alio: deberet quiuis de omnibus inquirere, quod esset onus intolerabile, ita vt vix aliis rebus, & actionibus necessariis posset quis vacare. *Pauperes semper habebitis vobiscum, & cum volueritis, potestis illis benefacere*, ait Christus [a]: qui inexcusabilem indicat diuitem, cuius ad ianuam Lazarus mendicans iacebat [b]. Non omnium Abrahæ vir tus, qui sedebat in ostio tentorij, expectans hospites prætereuntes [c].

Tertium illud indicat, *viderit necessitatem habere*, nempe ita, vt nesciat certò futurum, vt alius subueniat, seu, quod ait B. Thomas [d], quando non apparet in promptu, qui ei subueniat.

Quarta continetur in nomine *necessitatis*, quam distinguunt in extremam, & grauem: & certum est priorem obligare, nec tamen cùm pat est propria necessitas: & illam explicant, non tunc solùm, cùm quis est statim exhalaturus animam, sed si vel certum, vel probabile vitæ discrimen sit.

Hic quæri posset, satisne sit tunc dare mutuum, vel oporteat liberaliter donare in extrema necessitate? An interdum vigeat obligatio etiam in posteriore, & teneatur quis de rebus ad status sui, & suorum decentiam non necessariis eleemosynam largiri, non adeò quidem constat: est tamen multò magis communis, & tuque sententia, quæ ait. Nã requirit ordo charitatis, vt plus alterius vitã corporalem, quis diligat, quàm se, suósque, quantum ad ea bona temporalia, quæ dicto modo non sunt necessaria. *Grandis culpa, si sciente te, fidelis egeat* (immò & quilibet etiam infidelis) inquit Ambrosius [e] *si scias eum sine sumptu esse, fame laborare, ærumnam perpeti, qui præsertim egere erubescat.*

Lyranus, & Carthusianus hoc loco sequuntur dictam opinionem, voluntque per substantiam huius mundi, etiam superflua intelligi, sicque Christum præcipere, cùm ait [f]: *Quod superest, date eleemosynam*, τὰ ἐνόντα, *quæ adsunt, quæ sup petunt*, &c. κατὰ τὰ ἐνόντα, pro facultate vestra, pro quantitate illorum quæ habetis. Eodem pertinet doctrina Ioannis Baptistæ, qui præfatus [g], quòd *omnis arbor non faciens fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur*, subdit explicans fructus: *qui habet duas tunicas, det non habenti, & qui escas habet, similiter faciat.* Quem etiam Hieronymus [h] locum ad hunc exponit modum, & plures alij Patres apertissimè fauent [i]. Tandem ratio suadet, quoniam cùm iure naturæ sint omnia communia, diuisio vt rectè fit facta, ex consensu gentium videlicet retinentur qui abundant, egentibus communicare superflua: alioqui valde incommodum, & damnosum accidisset maiori hominum parti, quæ talibus constat. Hoc argumentum B. Thomas [k] facit, & indicatur ab Ambrosio [l], & Basilio [m].

Profectò Ioannes noster non hic definit, aut limitat extremam necessitatem, sed vniuersè, ac absolutè denunciat: *qui habuerit substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum necessitatem habere, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?* Nec est ferè, qui non arbitretur, violari officium amicitiæ, atque charitatis ab illo, qui ne sibi quidem superflua velit amico tribuere, vt eius necessitati succurrat. Immò verò longè quoque probabilius censeri debet, in graui cuiuspiam necessitate teneri aliquem ei subuenire etiã ex necessariis ad proprium statum, quando nempe minori suo incommodo id potest, siue simpliciter donando, siue mutuando, siue vendendo, iuxta illud [n]: *iucundus homo qui miseretur, & commodat*; & [o] *fænerare proximo tuo in tempore necessitatis illius.* Sic Gabelo [p] Tobias mutuauit, Ægyptus Ioseph vendidit frumentum [q]. Hoc ipsum præsens hic locus insinuat, omissis aliis. Nam non dicit Ioannes: qui habuerit substantiam superfluam, sed absolutè. Et Augustinus in Commentario sic intellexisse Ioannem videtur: *A creditore, inquit, angustiatur frater tuus: tu non habes ille, habes tu: frater est, ambo sanguine Christi redempti estis: vide, si misereris, si habes facultates mundi. Forte dicis: quid ad me pertinet? Ego daturus sum pecuniam meam, ne ille molestiam patiatur? Si hoc tibi responderit cor tuum, dilectio Patris non in te manet. Si dilectio Patris non in te manet, nõ es natus ex Deo. Quomodo ergo gloriaris te esse Christianum?*

Substantiam huius mundi.] Τὸν βίον τοῦ κόσμου. Syriacè קניגא *kenjana, possessionem*. De nomine Latino substantiæ in hac notione, sicut & de Græco τῆς οὐσίας, egimus in historia Apostolica [r]. Vtitur Marcus [s], & Lucas [t] vocabulo τοῦ βίου eodem pacto. Interpres enim reddidit *victum*, & *substantiam*: *victum*, cùm de vidua duo æra minuta mittente in Gazophylacium: *substantiam*, quando de impensa in medicos mulieris sanguinis fluxum patientis, & attributa portione facultatum, quæ fratri adolescentiori contingebat. Paulus quoque βιωτικὰ κριτήρια nominat [u]: quæ vertit idem interpretes *secularia iudicia*, id est, quæ spectant ad victum. Græci non modò vt Synonymum τῷ ζωῇ vsurpant τὸ βίος, verùm etiam sumũt pro annona, victu, bonis, facultatibus, rebus ad vitam necessariis. Immò & numero multitudinis οἱ βίοι idem quandoque significant. Sic Galli dicunt, *le viure & les viures*: Itali *il viuere*. Videtur & apud Ciceronem [x] talis vsus vitæ, cùm scribit: *Constituebántque extremum esse rerum expetendarum, & finem bonorum adeptũ esse, omnia e natura, & animo, & corpore, & vita*, id est, fortunæ bonis ad vitã degẽdã necessariis.

Idem iudicium de Hebræo nomine חיה *chaiah*, vt apud Esaiam [y]: *vitam manus tuæ inuenisti, propterea non rogasti* חית ידך מצאת *chayath iadech matsatha*. Rab. Dauid de victu, & escis explicat: & extendi potest ad omnia bona fortunæ, quæ tandem referuntur ad sustentandam vitam. Apud Iob [z] in verbis illis: *& vita ipsa putabantur indigni*, pro vita Hebraicè est כלח *calach*, & Græcè συντέλεια, Chaldaicè, כיך *ckuch*, tamẽ Scholiast. explicat τῶν συντελούντων πρὸς τὴν ζωὴν ἀναγκαίων *pro iis quæ conferunt ad vitam, copiam*. Symmachus πᾶν τὸ πρὸς ζωὴν, *quicquid ad vitam facit*. S. Augustinus: *omnem vitam*, & Chrysostomus, ac Nicetas *vtilitatem, seu qua vitæ hanc prabent*. Hæc volui dixisse in gratiam nostræ editionis, quam Gagneius, vir alioqui pius, & doctus, non satis consultò hîc reprehendit: Augustinus legit *facultates mundi*. Particulam porrò *huius*, omittunt aliquot Codices, nec Græci habẽt.

Fratrem suum.] Id est, proximum, & quemlibet hominem, non enim soli iusto, qui maximè propriè frater est, meritóque præferendus est, dari debet eleemosyna, vt antè monuimus. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: benefacite his qui oderũt vos*: *omni petenti te, tribue* [c]: *operemur bonum ad omnes* [d]. Igitur quod ait auctor Ecclesiastici [e]: *da bono, & non receperis peccatorem: prohibe panes illi dari*: vel de beneficio loquitur erga impios, quando non eget, vel ne foueatur peccatum, & peccatori quatenus talis est, eleemosyna detur, ait B. Thomas [f], respondet i lege quæ dixi ad caput XL Ecclesiastæ [g].

Necessitatem habere.] De necessitate, quæ, quantáve debeat esse, satis, pro instituti ratione, superiùs. Cyprianus [h] legit, *desideranti*, vel vt vetus

eiusdem

a Marc. 14.
b Lucæ 16.
c Gen. 18.
d 2. 2. q. 32. art. 6. ad 3.
Quæ necessitas obliget ad eleemosynam.
An superflua debeat necessitate in extrema laborantis.
e 1. offic. c. 31.
f Luc. 11. 41.
g Luc. 3. 8. 9. 10. 11.
h epi. ad Hed. q. 1.
i citat aliquot Greg. à Valēt. Tom. 3. disp. 3. q. 9. punct. 4. & Bell. lib. 3. de bonis operib. in particulari cap. 7.
Ex superfluis quomodo iure naturæ egentibus dare homines teneantur.
k 2. 2. q. 66. art. 7.
l serm. 81.
m homil. in illud Lucæ 12. destruam horrea mea.
n Psal. 111. 5.
o Eccl. 29. 2. 3.
p Tob. 1. 17.
q Gen. 41. 49. c. 44. 1.
r Act. 2. 45.
Substantia pro facultatibus & bonis vsurpatur.
s Marc. 12. 44.
t Luc. 8. 43. c. 15. 12. c. 21. 4.
u 1. Cor. 6. 4.
x 5. Academ.
y cap. 57. 10.
z cap. 30. 2.
Soli iusto nõ est danda eleemosyna.
a Prou. 25. 21. Rom. 12. 20.
b Matt. 5. 44.
c Luc. 6. 30.
d Gal. 6. 10.
e cap. 12. 6.
f 2. 2. q. 32. art. 9. ad 1.
g vers. 3.
h de opere & eleemosyn. & lib. 3. test. c. 1.

eiusdem codex habet, *esurientem*. Hoc secundo modo Augustinus [a], licet etiam legat *egẽtem*: nullum ex his conuenit cum Græcis χρείαν ἔχοντα. Est autem χρεία non necessitas sola, sed etiam indigentia: ita vt præter extremam alia quoq; necessitas possit intelligi. Quamuis autem de corporali necessitate propriè dũtaxat nunc sit sermo, multò tamen magis ad eleemosynam applicanda spiritualem, & necessitatem, quæ de priore dicta sũt.

a meminit Pamel. ex Mocel.

Distingui solet necessitas extrema, extremæ proxima, arcta, vulgaris, communísve: vt prima omnes obliget habẽtes quod possint dare, quamuis sint pauperes: secunda illos etiam qui tantùm mediocriter habẽt: tertia, eos quibus bene sit prospectum, licèt non habeant superfluum, quoad statum: vltima omnes qui habẽt superfluum: quorum quanto facultates maiores, tanto maior sit obligatio.

Et clauserit viscera sua ab eo.] Vt non compatiatur miseriæ illius, vel nihil det, etiamsi compatiatur, inquit Glossa interlinearis. Notatu digna Gregorij [b] sententia: *quamuis vera compassio est compassioni Proximi ex largitate concurrere: nonnumquam tamen cùm exteriora quæque abũde ad largiendum suppetunt, celerius dantis manus dationem inuenit, quàm animus dolorem*, &c. Vult videlicet maius quid esse compati, quàm exteriùs largiri: quia compatiens perfectè plerumque & hoc, vt ille subdit, *indigenti tribuit, in quo ipse qui dederit, angustatur, & minus æstimat omne quod dat, & maius aliquando datum est mentis, quàm muneris: & exteriora largiens, rem extra semetipsum præbet, qui compassionem proximo tribuit, ei aliquid de semetipso dat: & rem quamlibet plerumque dat etiam qui non cõpatitur: nunquam autem qui verè compatitur, quod necessarium proximo conspicit, negat.*

b 20. Moral. cap. 26. Compassionis sectio vero quam eleemosyna misero debet.

Hæc optimè declarant vim præsentis formulæ, qua Ioannes charitatis atque misericordiæ declarat rationem, & vim veram, atque ex intimo affectu. Nam viscera, in quibus numeratur cor, iecúrque, sedes sunt affectuum, & ad alienam miseriã, si quis commiseratione tangitur, teneriora redduntur, mollefiunt, patefiunt quodammodo, vt ex iis erumpant solatia verborum, & factorum, si suppetat facultas. *Defecerunt*, inquit vetus fratrum amator Ieremias [c], *præ lachrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea: effusum est in terra iecur meum super contritione filiæ populi mei, cùm deficeret paruulus*, & lactens in plateis oppidi. Idcirco is qui *in visceribus* (id est, *propter viscera*, vt legit Ambrosius [d], vel Prosper) *misericordiæ visitauit nos oriens ex alto* [e], latus ipsum voluit aperiri, & patentem cum manuum, pedúmque cicatricibus ibi perpetuò cicatricem, vulnúsque conseruare, vt infinitum illum ipsius erga nos amorem penitius consideraremus.

c Thren. 2. 11.

d 2 de vocat. Gent. c. 7.
e Luc. 1. 78.

Appellat Paulus [f] viscera miserationis, & misericordiæ: viscera Titi [g]: viscera Iesu Christi [h]: viscera sanctorum [i]: viscera sua [k]: videlicet singularem amorem, aut singulariter amatos. Valde frequens est hic loquendi modus in vetere Testamento, vt dicantur viscera commoueri, & turbari, crudelia esse, &c in iis positam esse sapientiam, legem, spiritum, cor, &c. teneri verò increpare. Idẽ sibi vult quippiam velle, amare, facere, benedicere ex corde, ex præcordiis, ex omnibus quæ intra sũt, ex interioribus. Quem idem Paulus Onesimum [l] vocauerat filium, nominat quoq; *viscera sua*. quia sunt, ait Hieronymus eo loco, *omnes filij parentum viscera*, immò anima, teste Apollonio Tyanco [m].

Viscera misericordiæ quæ vim habeant.
f Phil. 2. 1. Col. 3. 12.
g 2. Cor. 7. 15.
h Phil. 1. 8.
i Philem. v. 7.
k ibid. v. 12.

l Ibidem.

m apud Philostrat. li. 2 vitæ.

Igitur innuit Ioannes, charitatem in nobis erga alios non fraternum dumtaxat, sed etiam affectum operari maternum, vt omnes quodammodo parturiamus in vtero, gestemus, & tamquam viscera nostra, nósque ipsos amore tenero diligamus. Oecumenius Paulum [n] declarans, *induite viscera misericordiæ*, docet hortari ad affectum paternum erga proximos, qualem patres erga filios habent, quos ex suis generant visceribus.

n Col. 3. 12.

Præterea viscerum nomen adiunctum misericordiæ virtuti, non alteri vlli, *multitudo viscerũ tuorum, & miserationum tuarũ* (inquit de Deo Esaias [o]) denotat propriũ id illius esse, vt excitetur, ex quodam compassionis affectu in parte sensitiua, qui, dum alteri compatimur, facit, vt nobis ipsis quodammodo medeamur minuentes compassionem, quam sentimus.

Viscera misericordiæ quæ dicantur.
o cap. 63. 15.

Quocirca Ioãnes videtur inhumanitatẽ arguere, & argumentari, multò minus planè spiritualẽ charitatem Dei manere in nobis, cùm nec viscera nostra commoueantur ad alterius calamitatem, qui eamdem habet humanam naturam, & vt Esaias loquitur [p], *carnem ipsam nostram despiciamus*, & in nos ipsos, visceráque nostra sæuiamus. *Nouit iustus etiam iumentorum suorum animas, viscera autem impiorum crudelia* [q]. Vocant Græci quoque numero singulari σιδηροῦν σπλάγχνον, *ferreũ ac durum cor*, & ἄσπλαγχνον hominem immitem: & è contrario εὔσπλαγχνον mitem, & σπλαγχνίζεσθαι, ex intimis commiserari. Propterea petebat Dauid [r] *Spiritum rectum in visceribus innouari*, id est, Spiritum, quo respiceret alienum bonum per συμπάθειαν. Iudæ viscera proditoris [s] diffusa sunt, quoniam viscera misericordiæ Dei nostri à se, & prodendo, & desperando excluserat. Hebræi vocãt רחם *rachem*, misericordiam & amorem à רחם *rechem*, quod est matrix, & vulua: & apud Esaiam [t] etiam dicuntur מעי רחמי *mehhe rachame*, *viscera miserationum*.

p cap. 58. 7.

q Prou. 12. 10.

r Psal. 50. 12.

s Act. 1. 18.

t c. 63. 15.

Quomodo charitas Dei manet in eo.] Augustinus: *quomodo charitas Dei poterit manere in eo?* Charitas vel Dei Patris, vel Christi, cuius est proximè antè allatum exemplum. Videtur Oecumenius allusionem notare ad viscera, quasi qui in ea non admittat fratris indigentiam, hoc ipso, quam habebat, excludat charitatem, & ea euacuet viscera sua. Ioannes Ferus hoc loco secus quàm sit in omnibus codicibus, iubet nos notare dici hoc loco, *Patris*, non autem *Dei*. Non manet verò charitas tum habitualis, quæ est principiũ productiuũ dilectionis, tum Dei, qua diligat: nõ enim diligit eũ, qui proximum suum non item diligit, & *iudicium sine misericordia ei est à Deo, qui nõ facit misericordiã* [u]: & *qua quis mensura mensus fuerit, remetietur ei* [x].

u Iacob. 2. 13.

x Mat. 7. 2.
Qui cum debet non facit eleemosynam, non peccat contra iustitiam.

Porrò nõ negat Ioãnes alias virtutes merè morales, & aequitatas manere, nec ait, eum, qui non tribuit egenti substantiam huius mundi, peccare contra iustitiam: reuera enim non peccat contra illam, sed tantũ peccat contra charitatẽ siue misericordiam charitati subordinatam. Alioqui teneretur qui prætermittit eleemosynam, cũ debet ad restitutionem, neque censeretur dominus eorum, quæ illũ oportet dare, quod falsum est. Si quando Patres illud præ se ferunt, asserentes non diuitis esse panem, quẽ retinet, aliásve res, sed pauperis, volunt dumtaxat notare peccatum contra charitatem & fidelitatem, quarum obligationem soluit, qui non largitur. Nam verè dixit Sapiens [y], quòd *diues & pauper obuiauerũt sibi, & vtriusque operator est Dominus*, hoc est, diuitiarum est etiam auctor, & vni dat, alteri negat, prout vult.

y Prou. 22. 2.

Vanus itaque, ac fatuus error Iuliani Aposta-

tæ [a], Apostolicorum sic dictorum hæreticorum [b], Manichæorum [c], Pelagianorum [d], Christianis in lege Euangelica diuitias interdictas esse, ac rerum proprietatem. Proposuit solùm Christus [e] hanc abdicationem tanquam consilium volentibus perfectionem sequi, & Petrus Ananiæ dixit [f], *Nonne manens tibi manebat, & venumdatū in tua erat potestate?* quem locum in Actibus exposuimus: Paulus [g] diuitibus præcipi vult *non sublime sapere, sed facilè tribuere:* postremò non essent prohibenda furta, non exigenda tributa, non erogandæ collectæ, & eleemosynæ: & ex communitate rerum orirentur incommoda plurima, & maxima pro humanæ naturæ corruptione. Lege Cardinalem Bellarminum [h]. Cauendus loquendi modus Arnoldi de Villa Noua [i], eleemosynarum largitione magis Christi repræsentari, & exhiberi Passionem, quàm altaris Sacrificio. Negari non potest *talibus hostiis promereri* Deum [k]: ac sapientissimè piissimam Placillam Theodosij senioris vxorem respondisse, reprehendentibus in ipsa hæc obsequia pietatis erga pauperes, ægrósque *aurum distribuere decet Imperatorem, se pro ipso imperio, et qui idipsum dederat, illam operam offerre debere* [l], at in alio genere, & absolutè Sacrificiū altaris præferendū.

a apud Nazian. ora. 1. con. Iul. ú.
b de quibus Epiph. hæresi 61 Aug. hære. 40.
c apud Aug. 1. de mor. Eccl. c. vlt.
d apud Aug. ep. 89 & 106.
e Matth. 19. 21.
f Act. 5. 4.
g 1. Tim. 6. 17. 18.
h 3. de bonis operib. in partic. c. 10. & 11.
i apud Prateolum.
k Heb. 13. 16.
l Theodor. 5. hist. c. 18.

Vers. 18.] Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate.

Diligere licet verbn, & lingua, sed non tantùm. Et hoc quidem, tantùm, in textn posuit Augustinus, quem Hesselius imitatus est. Sed sæpè alibi subintelligitur: vt, *Misericordiam volo* [m], *& non sacrificium* [n], id est, nō hoc solùm, nec adeo, vt illam verbo diligit, qui laudat charitatis, misericordiæ, eleemosynæ opera: lingua, qui vel suauiter alloquitur egentes, vel pollicetur fictè subsidium, quasi dicat, quod refert Iacobus [o]: *Ite in pace, calefacimini, & saturamini*, non dando quæ necessaria sunt corpori; vel verbo, qui simulat dilectionem, nihil tribuendo; lingua, qui tribuit quidem, sed respiciendo ad commodum proprium. Nec sufficit opere diligere, nisi fiat ex animo, & verè studióque virtutis, non ad vexationem, vt dicunt, redimendam, & amouendam importunitatem, non ob peruersum finem. Si potestas desit operis, verbis benignis solandi pauperes, sed sinceris ac veris, nō fictis. Tales Theognis appellat φίλους ἀπὸ γλώττης, καὶ μέχρι προσηγορίας: eosdémque in Candido quodam bene describit Martialis. *Congregationi pauperum affabilem te* [p] *facito:* &, *Nonne ardorem refrigerabit ros? sic verbum melius, quàm datum* [q]. Sed audi quod sequitur: *Nonne ecce verbum super datum, bonum? sed vtraque cum homine iustificato*, id est, iustus præstabit vtrúque, siue vt est Græcè κεχαριτωμένῳ, *gratioso, gratia pleno, Deo grato, & hominibus*, vel κεχαριτωμένα vtraque παρὰ ἀνθρώπῳ *apud hominem gratiosa*. Expendit egregiè Gregorius [r] hunc locū Ecclesiastici, & Iacobi, & Ioannis, atque declaratis vitiis eleemosynas largientium, & cōditionibus, quæ requirūtur concludit. *Dilectio nostra sēper exhibēda est, & veneratione sermonis, & ministerio largitatis.*

Si quis contendat synonyma esse, diligere verbò, & lingua, nec non opere, & veritate, nōn admodum repugnabo, ductus exēplis aliis in vtroq; Testamento, neque Catharino credens asserenti, quòd Apostolica doctrina reiicit synonyma. Ipsius tamen est prior expositio, quam posuimus, & placet. Bernardus [s] prior videtur sic intellexisse. *Nec lingua mentientis*, inquit, *in hac dilectione recipit fictum, nec rursum afficientis extipit sapientia gustum. Opere diligamus, & veritate; quoa videlicet moueamur ad bene operandum magis quodam viuida veritatis impulsu, quàm sapida illius charitatis affectu.* Agit ibi de charitate duplici, siue de duobus illius modis, propter quos vocatur affectualis, & actualis. Eiusdem lege suauissimam epistolā centesimamdecimam, qua docet longè præferendas veras & æternas amicitias vanis atque transitoriis, quæ iactari solent, verbulis, & scurrilitationibus. Clemens Alexandrinus in pædagogo [t] infert ea hoc loco, sicut Deus diligi debet interius, ita & proximum, non per externa sola signa.

Cæterùm ex hac sententia colligitur, propriè loquendo, beneficentiam, vt docet B. Thomas [u], esse actum charitatis, quia actus externus, per quem virtutis internus actus perducitur ad opus, ad eandem pertinet virtutem, & moraliter censeri solet idem actus, propter eandem rationem obiecti. Docet quoque Philosophus [x], *esse actum etiam amicitiæ benefacere amicis:* Sub alia ratione actus benefaciendi per eleemosynam, spectat ad virtutem misericordiæ, quatenus respicit alienam miseriam, vt subleuari potest opera nostra.

m Oseæ 6. 6.
n Matt. 9. 13. c. 12. 7.
Quid sit diligere verbo & lingua.
o cap. 2. 15.
p Eccl. 4. 17.
q Eccl. 18. 16. 17.
r 21. Moral. ca. 13.
s serm. 50. in cantica.
Quid sit opere & veritate diligere.
t lib. 3. c. 11. sub finem.
u 2. 2. q. 31. a. 1. & 4.
x Ethic. c. 4. *Actus amicitiæ est amicis benefacere.*

Vers. 19.] In hoc cognoscimus quoniam ex veritate sumus: & in conspectu eius suadebimus corda nostra.

Magnæ deinceps charitatis afferuntur vtilitates, vt nō immeritò repetat Augustinus, quid valeat charitas, omnem scripturam cōmendare, sed nescire se, si alicubi ampliùs, quàm in ista epistola commendetur. Docet verò his verbis conueniri cuiusque conscientiam, vt expendat, an facultates det, immò & animam pro fratribus, ex visceribus, & in veritate, & propter fratrum dilectionem, quoniam *potest quis omnes facultates pauperibus, & corpus tradere, ita vt ardeat, sine charitate* [y]. Ideo *probare quemque debere opus suum, vt gloriam suam habeat in semetipso, & non in alio* [z], propter testimonium conscientiæ, quæ sit testis, sibique ipsi persuadeat, quod in conspectu Dei, ac studio illi placendi operetur, nec detrectet, immò cupiat, & lætetur opera sua patere diuinæ notitiæ. Nam *qui facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta* [a]. Itaque censetur esse ex veritate, id est, ex Christo *qui est veritas* [b], & ideo *audire vocem eius* [c], qui, vt dictum est, diligit in veritate, habens consentaneam doctrinæ, verbisque actionem. Et qui de hac sua tali actione probabile capit experimentum, piè sibi polliceri potest, se dignas Dei conspectu cogitationes, & voluntates habere; atque pacato tranquilloque animo stare posse ante tribunal Dei, erit conscientia confidente, ac secura coram Deo. Consimilis posteriore ad Corinthios [d] epistola locus: *Gloria nostra hac est, testimonium conscientiæ nostræ, quòd in simplicitate cordis, & sinceritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in hoc mundo.* Potest præterea exponi esse ex veritate cognosci ab eo qui diligit opere & veritate, quoniam cognoscit esse se ex Deo & Christo: quoniam omnis qui est ex veritate, audit vocem Christi [e]: vel quia veritatem amat & sectatur, liber à prauis cupiditatibus: vel quia cognoscit veràcis Dei promissionem in se implendam, séque ex filiis [f] promissionis esse, ac numero etiam prædestinatorum.

Quid valeat charitas omnis Scriptura cōmendat.
y 1. Cor. 13. 3.
z Gal. 6. 4.
a Ioan. 3. 21.
b Ioan 14. 6.
c Ioan 18. 37.
Qui diligit in veritate audit vocem Christi.
d cap. 1. 12.
e Ioan. 18. 37.
f Rom. 9. 8.

Catharinus hic exultat, ac inuehitur in Scholaſticos, qui negant certam haberi cognitionem à nobis, cui non ſubſit fallaciæ periculum. Vrget verbum cognoſcendi, & ſuadendi corda, vel cordibus noſtris in conſpectu Dei, *in quo*, inquit, *non admiscentur humanæ fallaciæ, & incertæ istiuſmodi certitudines.* Sed ſæpè ſuperiùs tali argumento ſatisfactum eſt, Quod in conſpectu Dei quis conſtituat ſeſe, de gratia ipſius cogitans, & eã ſe habere arbitrãs, potiùs facit, vt, quod dicebat Paulus, ſecum reputet non iudicando ſeipſum: *tametsi nihil ſibi conſcius ſit, Dominum eſſe qui iudicat* [a], & adhuc nos diuina de nobis latere iudicia, non ſolùm pro futuro, ſed etiam pro præſenti ſtatu, ac tempore. Qui etiam ſuadet, non ſemper perſuadet, ſed aliquando inducit probabilem dumtaxat aſſenſum.

Nemo potest certò statuere de ſe ſuiſſe in gratia.

a 1. Cor. 4. 4.

Et in conſpectu eius ſuadebimus corda noſtra.] De ſenſu ſatis dictum, qui eſt Auguſtini, Bedæ, & communior. Ille minùs probatur, quem dat Hugo cum Gloſſa Interlin. & Lyrano: ſuadebimus corda noſtra, vt magis proficiamus, & meliora excogitemus: Paulò magis, qui traditur à Carthuſiano, nos per opera charitatis cognoſcere, quòd mentes noſtras inſtruimus ſecundum doctrinam Scripturæ dirigendo intentionem in Deum, & cogitando, quæ Deo placent, vt ſemper ſtemus in conſpectu Dei [b], & meditatio noſtra [c], & omnes viæ, vnde fiat, vt ſeruemus mandata, & teſtimonia eius [d], conſiderando ſimul, *quod Deus conſiderat viam noſtram, & omnes greſſus noſtros dinumerat* [e]. Ioannes Ferus explicat, nos ex operibus charitatis cognoſcere quòd ſumus ex veritate, id eſt, filij Dei, & ſic ſuadere corda noſtra in conſpectu Dei, id eſt, fiduciam conſequi quiduis impetrandi. Interpres Græciſmum ſecutus eſt, iungendo verbum accuſandi caſui πείσομεν τὰς καρδίας ἡμῶν, cùm magis Latina cõſtructio datiuum requireret: *ſuadebimus cordibus noſtris.* Sic in libro Iudith [f]: *ſuade Hebræam illam.* Legit Auguſtinus in hoc loco: *& coram ipſo perſuadebimus cordi noſtro.* Vertit alibi noſter Interpres in datiuo; *modò enim hominibus ſuadeo, an Deo?* [a] &, *hominibus* [b] *ſuademus.*

b 3. Reg. 17. 1.
c Pſal. 18. 15.
d Pſal. 118. 46. 168.
e Iob 31. 4.
f cap. 12. 10.
a Gal. 1. 10.
b 2. Cor. 5.

Porrò hinc refelli poſſunt hæretici, qui fidei tribuunt iuſtitiam totã, & conſcientias ſuas tranquillant credendo diuina fide ſe eſſe iuſtos: quaſi velit id Paulus dicendo [i]: *Iuſtificati ex fide, pacem habeamus ad Deum*: Non aduerſatur Apoſtolus Apoſtolo. Ioannes hic ait, *perſuaſionem, & confidentiam quam habemus eſſe ex veritate*, oriri ex dilectione in opere & veritate. Paulus non loquitur de tranquillitate conſcientiæ, quæ nõ agitetur peccatorum terroribus, aut ſcrupulis: & ſæpe iuſti timent, & peccatores tranquilla ſunt conſciẽtia, non cognoſcentes peccata ſua, ſed agit de pace reconciliationis apud Deum, quæ oritur ex fide, vt fundamento, & quæ nobis indicat auctorem reconciliationis noſtræ Chriſtum. Vndecumque verò conſcientiæ bonæ teſtimonium oriatur, beatitudinis cœleſtis præceptio quædam videtur, & *ſecura mens velut iuge conuiuium* [k], & *gloria noſtra* [l], & non murus dumtaxat aheneus [m], & virtuti theatrum [n], & loco mille teſtium [o], ſed vt ait quidam.

Contra hæreticos qui totam iuſtitiam fidei aſſignant.

i Rom. 5. 1.

Hæc eſt ſumma boni mens quæ ſibi conſcia recti eſt [p].

Immò quodammodo vice ac loco Dei, Βροτοῖς ἅπασιν ἡ συνείδησις Θεός [q]. Nam laudat opera bona, mala reprehendit, ac vindicat.

Exemplo quodcumque malo committitur, ipſi
Diſplicet Auctori: prima eſt hæc vltio, quòd ſe

k Prou. 15. 15.
l 2. Cor. 1. 12.
m Horat. lib. 1. ep. 1.
n Cic. Tuſcul. 2.
o Adag.
p Iuuen. Sat. 13.
Conſcientia vim in vtramque partem quanta ſit.
q Menander.

Iudice nemo nocens abſoluitur.

Certe vt ſit bona conſcientia, ſuadere nobis debet in conſpectu Dei, qui cuncta inſpicit, & iudicat, *& conſcientiæ ipſi teſtimonium dat*, vt ait Bernardus [r], *quid illa percipit, & reddit.* Idcirco hominum iudicia non tanti facienda, ſed imitandus Paulus, qui ea ſpernebat, cùm ſibi proponebat iudicem Deum [s], & Auguſtinus [t], cuius eſt illud: *Sentiat de Auguſtino quidquid libet: ſola me in oculis Dei conſcientia non accuſet.* Experiuntur impij, quantumuis lateant hominum oculos, quàm dirè mala ſæuiat, eóſque lancinet conſcientia. Legatur vnus præ tot aliis profanis Auctoribus Plutarchus [u], tum quod refert de Somnio Apollodori: *Narrant, inquit, Apollodorum aliquando in ſomnis vidiſſe cutem ſibi à Scythis detrahi, deinde elixari ſe, & cor ex ipſo lebete ſibi tacitè dicere: ego tibi horum ſum cauſa.* Lege de terrifica mala conſcientia librum Sapientiæ [x]; & Iob [y]. Hic opportunè poni monitum poſſet de diſcutienda quotidie diligenter conſcientia. Id non ſacri ſolùm præcipiunt Auctores [z], ſed profani quoque [a] tamquam ſummi rem momenti, & ad virtutis aſſecutionem, conſeruationem, augmentum apprimè neceſſariam.

r ſerm. 2. in Feſto omnium Sanctor.
ſ 1. Cor. 4. 4.
t 2. contra Secundinum c. 1.
u de ſera Numinis vindicta.
x cap. 17. 19. 20.
y cap. 15. 21. et 23. 14.
z Hieron. in Pſal. 4. Chryſ. hom. 2 in Pſ. 50. & ho. 43. in Matth. poſt med. & ſerm. de Pœnit. & confeſſ. & alibi ſæpe. Baſil. ſerm. de renunt. ſecul. & ſerm. de inſt. monacho. Ephr. tom. 3. ſerm. aſcetico de vita relig. in med. vel. Doroth. Abb. doct. 3. & Caſ. collat. 5. c. 24.
Deus longè maior eſt corde noſtro.
a Virg. in ep. Vir bonus & Seneca lib. 3. ep. in vlt.

Verſ. 20.] Quoniam ſi reprehenderit nos cor noſtrum: maior eſt Deus corde noſtro, & nouit omnia.

QVamuis nos nec alius, nec lingua, vel alia exteriora noſtra accuſent, aut condemnent, ſed cor, & conſcientia, multò magis Deus, qui longè maior eſt corde noſtro, & quem latere nihil poteſt, immò nobis per ipſum conſcientiæ teſtimonium, & inſitam rationem loquitur, magis intimus nobis quàm cor noſtrum. Hic genuinus videtur ſenſus, qui & magis communis.

Alium præter hũc Hugo refert, vt occurratur obiicienti, ſi largiatur indigno ſe peccare, ideo non poſſe, ita vt dictum eſt, diligere; Deum namque conſcientiam noſtram intentionémque ſpectare, & munerare. Thomas Anglicus primum quoque recipiens, ſecundo ſimilem tradit, vt ſpẽ veniæ concipiamus de his, quorum eſt remorſus conſcientiæ: nec enim perdi mercedem, licèt nos conſcientia reprehendat de aliqua culpa veniali, quoniam Deus maior eſt in miſericordia, quàm peccata noſtra, nec eius bonitatem immenſam anguſto noſtro corde metiri poſſumus.

Alij ſententiam indefinite ſumunt de quibuſuis peccatis etiam abſque reſpectu, & habitudine ad eleemoſynã; vel certè vt qui benigni ſunt, ſperent etiam Dei miſericordiam. Auguſti nimis cordis Cain dixit *iniquitatem ſuam maiorẽ Dei miſericordia* [b]. Regium eſt habere latitudinem cordis, quæ Salomoni à Deo data eſt [c] *quaſi arena quæ eſt in littore maris. Cor noſtrum dilatatum eſt*, ait Apoſtolus. *Dilatamini & vos* [d].

b Gen. 4. 13.
c 3. Reg. 4. 29.
Regium eſt habere latitudinem cordis.
d 2. Cor. 6. 11. 13.

Si reprehenderit nos cor noſtrum.] Auguſtinus: *ſi malè ſenſerit.* καταγινώσκειν eſt reprehendere, vel condemnare, quaſi dicat, contra aliquem cognoſcere, falſi conuincere. Colligit hinc & ex ſimilibus locis Tertullianus [e] eſſe in anima τὸ ἡγεμονικόν, & ſummum aliquem in ea gradum vitalem, & ſapientialem, ſeu partem rationalem.

e de Anima. cap. 7.

Maior eſt Deus corde noſtro.] *Si cor, & conſcientiam, quæ exigui animalis res eſt, habere in peccãdo non poſſumus*, inquit Oecumenius, *multò minus Deum,*

qui est incircumscriptus & immensus, & vbique adest, poterimus latere. Exprimit sensum in Syra editione nota interrogationis: *Quòd si cor nostrum reprehendat nos, quanto maior est Deus corde nostro?* Maior significat perfectionem potissimum in scientia, & sapientia. Vnus de amicis Iob Elihu, *Deum*[a] ait, *homini non aquabo*; & [b] *Respondebo tibi, quia maior sit Deus homine*: id est, non tribuam honorificos homini titulos, atque cognomina quæ sunt propria Dei, cùm Deus אלוה *Eloah*, iudex infinitis partibus excellentior sit homine אנוש *enos*, mortali, ac misero, vel obliuioso. Simile illud [c]: *Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus*, quia quidquid altissima, profundissimáque cogitatione homo agitabit, longissimo erit interuallo infra consilium & sapientiam Dei, ita vt quemadmodum Theodorio vertit, mentem, & profundum cor hominis Deus configat. Lege Diadochum[d].

a Iob 32. 21. b Ibidem 33. 12. c Psal. 63. 8. d c. vlt.

Deus quomodo sit maior corde nostro.

Verum est, sed non adeò congruens proposito, Deum corde nostro maiorem esse, quia liberalior, benignior, perfectior, *potentior superabundanter quam petimus, aut intelligimus*[e]: ita vt cordis nostri, quod capax est Dei, cuius capacitatis index est quodammodo concauitas eius interna, solus Deus implere valeat capacitatem: nec tamen ab ipso comprehendi, multò minùs quàm paruo cyatho Oceanus, vt Augustino diuinitus responsum, illius quædam picturæ vulgò nobis repræsentant.

e Ephes. 3. 20. *Deus solus cor nostrum complere potest.*

Maior est Deus corde nostro.] Augustinus[f] legit *conscientia nostra*. Lege Diadochum[g].

f expo. quarundam propo. ex epi. ad Rom. prop. 10. g cap. 100.

Et nouit omnia.] *Vniuersam*[h] *terram fines mundi*[i], *& omnia quæ sub cælo sunt, cuncta quæ fecit*[k]: *nec est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius, sed omnia nuda, & aperta sunt oculis eius*[l]: res item singulares, & futuras, contingentes, & possibiles, & conditionales, & internos actus creaturæ rationalis, seu omnes vias hominum, & opera[m], non entia quoque & mala. Hac de re Scholastici cum B. Thoma[n]. Vbi refelli solent Aristoteles, Auicenna, Auerroes, Aureolus, quasi velint nullam rem creatam intelligi propriè à Deo, vt est ipsa, vel certè non res viliores, vel non in se obiectiuè, sed solam essentiam diuinam, quæ dicatur eminenter cognitio creaturarum. Aristotelem tamen alij excusant, ac vindicant ab huiusmodi errore.

h 2. Paral. 16. 9. i Iob 28. 3. 24. *Cuncta Deus nouit distinctè & in particulari.* k Gen. 1. 31. l Heb. 4. 13. m Prou. 16. 2. Eccl. 23. 28. Psal. 32. 15. n 1. parte q. 14.

Omnium scientiam habere dicitur Deus[o]; *& thesauros*[p], *ac altitudinem diuitiarum sapientiæ & scientiæ*[q]. Sed hoc demonstrare non est præsentis instituti, & res est per se nota, rerum notitiam, perfectionem per se ac simpliciter inuoluere: nec Dei cognitionem, quæ est ipsemet Deus, pendere à rebus magis, quam pendeat actio creatiua à rebus quas creauit; & res prout cognoscuntur, etiam si sint viles, vilitatem suam non communicare, sed potius nobilitatem quamdam contrahere: denique impossibile esse, vt quæ fecit Deus, conseruat, gubernat, non item cognoscat, ea etiam, quæ esse possunt, & cognoscibilia sunt, is qui pollet infinita scientia, non intelligat, lege quæ dixi ad ea verba primi capitis Actuum Apostolorum: *Tu Domine qui corda nosti omnium*[r].

Deus omnium scientiam habere dicitur. o Esther 14. 14. Eccl. 42. 19. p Coloss. 2. 3. q Rom. 11. 33. r vers. 24.

Vers. 21.] Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum.

Si nullius arguet nos cōscientia mortalis peccati, si sincera est charitas erga fratres, si *dum petimus dimitti nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*, non stimulabit nos animus noster falsò appositæ conditionis: habemus παῤῥησίαν ad Deum, liberum aditum ad eum, liberam agendi, & loquendi cum ipso facultatem. *Diffidit accipere se posse quod appetit*, ait Gregorius[s], *qui profectò reminiscitur nolle se adhuc facere, quod diuinitus audiuit: & cor nos in petitione reprehendit, cùm resistere se præceptis eius, quem postulat, meminit*, & oratio fit execrabilis cùm à censura auertitur legis[t]: *Qui auertit enim aurem suam, ne audiat legem*, (*Plenitudo*[u] *autem, & finis legis, ac præcepti est charitas*[x]) *oratio eius erit execrabilis*: & *fit hæc oratio in peccatum*[y]. Hæc scilicet *spes est, quæ non confundit*[z], sic niti Dei misericordia, meritisque Christi, vt eius pareamus præceptis[a]: *Tunc non confundar, cùm perspexero in omnibus mandatis tuis*, cùm intentus fuero ad ea facienda, perspiciendo ac penetrando eorum maximam rationem, & æquitatem. *Quisquis*, inquit Hieronymus[b], *à præceptis dominicis discordas opere, quoties ea vides, corde suo reprehenditur, atque confunditur, qui id quod fecerit, memoratur: nam in quo se errasse considerat, ipsa se conscientia latenter accusat.*

s 10. Moral. c. 11. vel 17. *Quando cor nostrum in oratione nos reprehendit.* t Prou. 28. 9. u Rom. 13. 10. x 1. Tim. 1. 5. y Psal. 108. 7. *Quæ sit spes quæ non confundat.* z Rom. 5. 5. a Psal. 118. 6. b in c. 3. lamentat.

Porrò fiduciæ isti Catharinus non fidat pro planè certa illa sua certitudine, toties à nobis refutata, quòd simus Deo grati. Gigni Ioannes docet fiduciam, quæ non pertinet, vt certitudo, ad intellectum, sed ad voluntatem. Illam verò fiduciam satis gignit moralis certitudo, humanáque probabilitas, qua etiam fretos homines videmus aliis hominibus vehementer, sibique ipsis confidere: *sed & impios perinde securos esse, cùm lætantur cùm male fecerint, & exultāt in rebus pessimis*[c]. Difficile est, vixque contingit, vt quantumuis magnus peccator, non aliquando rodatur verme conscientiæ. Thalassij[d] verò monachi sententia est; quòd illos solos conscientia sua non arguit, qui vel in virtutum, vel in vitiorum fastigium peruenerunt.

c Prou. 2. 14. d hecatonde 1. n. 71.

Fiduciam.] Παῤῥησίαν. De ista voce diximus[e] in Historia Apostolica.

e cap. 4. 29.

Ad Deum.] Hieronymus[f], *Ad Dominum*. Confunduntur hæ voces non rarò, præsertim à citantibus testimonia Scripturarum. Alioquin obseruauimus[g], Domini nomen in nouo Testamento sæpius vsurpari de Christo.

f suprà. g Act. 1. 6.

Vers. 22.] Et quidquid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam mandata eius custodimus, & ea, quæ sunt placita coram eo, facimus.

Magna fiducia, magna promissio, sed magna conditio. Tam prolixa pollicitatio continetur variis locis[h]: sed non sunt promissiones simpliciter, & sine exceptione intelligendæ. *Petenda sunt bona, in bonum finem*[i]; *& cum fiducia*[k]. Non *accipimus, si mali, ac indigni sumus*[l]: Si *mala impediant, bonum, quæ petimus*[m]: præterea, *vt sæpius petendo, dulciùs obtineamus*[n]: vt *meliora quàm petimus, accipiamus*. Hæc est fiducia, quam habemus ad eum[o]. Repetit Ioannes inferiùs, quia *quacumque petierimus secundum voluntatem eius, audit nos*. Petit secundum voluntatem Dei, qui & voluntatem eius exequitur, & in eo quod petit, voluntatem eiusdem quærit. Propterea semper quod petit accipiet, si non ad voluntatem priuatam materialem, certè ad formalem, id est, conformem, vt aiunt, in volito formali, diuinæ voluntati: de-

h Matt. 7. 7. 8. cap. 21. 22. Mar. 11. 24. Lucæ 11. 9. 10. Ioan 14. 13. 14. c. 15. 7. c. 16. 24. *Promissiones nō sunt simpliciter intelligendæ.* i Iaco. 4. 3. k Iaco. 1. 5. 6. 7. l Ioan. 9. 31. m Aug. serm. 5. de Verb. Do. n Idem ep. 34. & secundo de serm Do. o cap. 5. 14.

nique

A ni que ad salutem. *Si manseritis in me* (tam benignus promissor promissi conditionem ponit) *& verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis petetis, & fiet vobis*[a]: *Fit quandoque quibusdam oratio in peccatum*[b], dum non solùm fit male, sed exauditur. Exemplo sunt, *quibus fuit esca concessa, sed cùm adhuc essent in ore ipsorum, ira Dei ascendit super eos*[c]: testis Satan, cui permissum quod petebat, vt vexaret Iob[d]. Id experti sunt ij, qui Deo relicto, sibi regem depoposcerunt, & obtinuerunt[e]. At Paulus *remoueri flagitans colaphizantem se stimulum carnis, angelum Satanæ, in eo non est exauditus*, vt vberiorem gratiam reciperet[f]. Lege Augustinum[g], & Bernardum[h]. Hieronymus verò, quem antea citaui[i], hoc dicit esse *leuare corda cum manibus ad Dominum in cœlos, orare simul, & operari, & iuxta hanc Ioannis vocem tunc cor fiduciam in oratione accipere, cùm sibi tota prauitas nulla contradicit, & bonorum operum ratio orationi concinit*: Et valde apud Dominum vtraque hæc sibi necessariò congruere, & vt oratione operatio, & operatione fulciatur oratio. Vno verbo Gregorius[k]: Inanis, inquit, fit oratio, vbi praua est actio.

a Ioan. 15. 7.
b Psal. 108. 7.
c Psal. 77. 30. ibid. Num. 11.
d Iob 1. & 2.
e 1. Reg. 8.
f 2. Cor. 12.
g tract. 73. in Ioan. & hoc loco toto.
Quid sit leuare corda cū manibus ad Deum.
h ser. de quatuor modis orandi.
i Thren. 3. 41.
k lib. epist. 9. in 45.
Inanis fit oratio vbi praua est actio.

Verumtamen exaudiri quoque peccator potest, vel vt veram fidem miraculo confirmet, non propriam sanctitatem: quo pacto cæcus natus de Christo loquens[l]; qui eum in finem miracula faciebat, negauit exaudiri peccatorem; vel, vt antè dictum est, ab irato Deo, cùm nempe permanet peccator in affectu peccati, vel cùm incipit pœnitere: tunc enim non rarò, licet non infallibiliter, aut ex iustitia, Deus exaudit. Adhæc si quidquid petitur, impetratur, adhibita ea moderatione, quam diximus: igitur & quando alius orat pro alio, potest impetrare; si tamen is idoneus sit, pro quo oratur: ergo licitè atque vtiliter orat quis pro singulari aliqua persona, cuius oppositum errorem refert, ac refellit in Vvicleffo Valdensis[m], & damnat Concilium Constantiense[n].

Quomodo peccatorem Deus exaudiat.
l Ioan. 9. 31.
m to. 3. tit. 12. c. 107.
n sess. 8.

Sequitur præterea, quod primo fuit inferendum loco, vtiles esse orationes; quod negant Athei, & qui Prouidentiam tollunt ne quid dicam de necessitate, quam sustulit idem Vvielef[o], & reipsa Pelagiani[p], quibus gratia minimè necessaria visa est. Tandem hæresis Messalianorum[q] hinc planè conuincitur, solam orationem sufficere ad salutem, etiam absque Sacramentis, & bonis operibus. Legendi Scholastici cum B. Thoma[r], & qui controuersias cum hæreticis tractant, vt Castro[s], & Card.[t] Bellarminus. Tandem conuincuntur hinc asserentes Dei præcepta homini iustificato ad obseruandum esse impossibilia. Damnatur ista hæresis in Concilio Tridentino[u].

Contra orationes hæreses aliquot refrenantur.
o Vald. to. 3. c. 1. & 2.
p Aug. ep. 108. & de hæresib. cap 88.
q Damasc. hæresi 80 hist. Trip. lib. 7. c. 11.
r 2. 2 q. 83.
s de hæresib. verbo Oratio.
t lib. 2. de bonis operib. in particul.
u sess. 6. c. 11. & can. 18.
Opera iustorum Deo placent & præ cæteris opera supererogationis.

Et ea quæ sunt placita coram eo, facimus.] Homonymia est, verum faciamus quæ placent oculis Dei, ac illa ipsa, quæ talia sunt ex obiecto, vt Deo ipsi placeamus, non ob priuatum commodum, aliúmve finem creatum. Vtrumuis sensum probat Hugo, glossa Interlin. & Thomas Anglicus secundum: Carthusianus, & ceteri primum, quem non dubito esse meliorem: quamuis & id sit verum, non posse Deo placere quod non habeat pro fine Deum. Itaque placent, & Deo grata sunt opera iustorum, non per æstimationem humanam, sed per diuinam, quæ rei supponit veritatem, nec fallitur. Placent Deo omnia bona opera, & quibus mandata eius obseruamus, & quibus sequimur consilia, sed hæc magis, vtpote perfectiora, difficiliora, & supererogationis, atque liberioris, & liberalioris cuiusdam voluntatis, & excellentioris mentis, vt præ ceteris docet Augustinus[x] accuratè. Hoc modo peculiariter *placet Deo is qui se illi probauit*, inquit Origenes[y]: *& sanctus est, vacans ipsi soli segregatus à vulgo.* Sic reformatur in nobis diuina melius imago, & configuramur Christo, Bernardo[z] teste: qui etiam *religiosum hominem non dubitat perpetuum vocare miraculum*[a].

x ep. 89. q. 4.
y hom. 11. in Leuit.
z de præcept. & dispensa.
Religiosus homo perpetuum est miraculum.
a serm. 2. de dedic. Eccl.

B De his modò Ioannes non loquitur, sed synonyma facit, placita Deo, mandatis eius, ea nempe placita, quæ dicuntur Græcè ἀρεστά, quasi arresta, vocabulo Gallico ex Græcis petito, de quo disseruimus in Actibus Apostulorum[b], id est, decreta, & sancita, qualia non sunt, quæ vocantur consilia. Placita Deo intelligit Ioannes mandata quidem omnia, sed propriè charitatis fraternæ. Tam nosmet amat Deus, vt omnia referat ad vtilitatem nostram, salua gloria sua, & nihil æquè delectet ipsum, vt nobis benè facere, & vt inuicem ipsi bene nobis tum velimus, tum si possumus (nec enim velle nostrum semper efficax est,) etiam faciamus.

b cap 6. 9.
Quæ Deo placita dicantur.

Hoc nouum, id est, numquam antiquandum, numquam de memoria deponendum: hoc suum Christus appellare solet mandatum, hanc tesseram scholæ, ac disciplinæ suæ: & recitat Christi sententiam Hieronymus ex Euangelio secundum
C Hebræos: *Numquam læti sitis, nisi cùm fratrem vestrum videritis in charitate*[c]. Basilius in hoc positam docet imaginem ac similitudinem Dei, ad quam facti sumus[d]. Idem maximi rem momenti profert volenti peccati fomitem omnem præcidere, flagrans desiderium explendi Dei voluntatem[e]. Hoc homini ingenuo, & rationem auscultāti satis deberet esse, cùm se peccati præbet occasio, Deo non placere, quando suggeritur pia cogitatio, voluntásque Deo placendi. Hanc Paulus[f] diuinam voluntatem semper animo suo proposuit, ex eo tempore, quo vocatus vt cognosceret voluntatem Domini[g], respondit: *Domine quid me vis facere?* Huius voluntatis agnitione non quouis modo præditos optabat suos, *sed non*
D *cessabat orans, & postulans, vt ea implerentur in omni sapientia, & intellectu spirituali, vt ambularent dignè Deo, per omnia placentes*[h]. Monebat, vt intelligerent, magna cura & attentione animi, non obiter, non imprudenter, *quæ esset voluntas Dei*[i]: *vt ambularent, sicut acceperant, quomodo eos oporteret ambulare, & placere Deo, sed & in hoc abundarent magis*[k]: *vt probarent*, id est, exquirerent, ac experirentur *quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta*[l], videlicet res bonas sectando cum debitis conditionibus, & exactè, vt exponit Basilius[m]: vel quia sine suis conditionibus nihil bonum, & Deo placitum est, res verè bonas, & meliores, & optimas, quod est, vt antè dicebamus, abundare
E magis, atque vt alibi Paulus[n] dicit, *charitatē abundare magis ac magis, vt probet quæ potiora*, id est, faciat cum propensa voluntate, & gustu, procedente ex practico, pióque iudicio.

c in cap. 5. ep. ad Ephes.
d hom. in Hexameron.
e Reg. 30. ex breuī.
Voluntas placēdi Deo præcidit omnia peccata.
f Act. 22. 14.
g Act. 9. 6.
h Colos. 1. 9. 10.
i Ephes. 5. 17.
k 1. Thes. 4. 1.
l Rom. 12. 2.
m Reg. 176. ex breui.
n Philip. 1. 9.

Non alia melior in omni negotio ratio, quàm *quæ est voluntas Dei*, quam vnam rationem Petrus[o] assignat in difficili, quæ debetur magistratibus obedientia, & cetera conuersatione, vt *iam non desideriis hominum*, subdit ille[p], *sed voluntati Dei, quod reliquum est in carne, viuat* (quis) *temporis. Christus non sibi placuit*[q], *sed professus est se descendisse de cœlo, non vt suam sed Patris faceret voluntatem*[r], *&*

Voluntas Dei vna est quæ facienda est quicquid faciendū.
o 1. ep. 2. 15.
p cap. 4. 2.
q Rom. 15. 3.
r Ioan. 6. 38.

non

nō quærere voluntatem suam, sed eius qui misit illum[a], *& quæ Patri placita essent, fecisse semper*[b]: denique in difficillimo supremo agone, *non sicut ego volo, sed Patris potius fieri voluntatē*[c]: eos verò, *qui Patris facerent voluntatem, fratrum, sororum, matris loco*[d] *se habiturum affirmauit.*

Infinitæ sunt causæ, quæ persuadent vt Dei nos conformemus voluntati, & quæ illi placent, præstemus. Est per se dignus, & summum bonum: est finis & efficiens omnium rerum causa: est norma omnis boni, & honesti: toti sumus ipsius, & non nostri, titulo multiplici, etiam redemptionis tamquam serui, filij, creaturæ: præmium parauit, & supplicium infinitum, obedientibus, non obedientibus. Paruit Christus Patris æterni, ac temporalium quoque voluntati parentum: legi diuinæ, & seculari: non potest impediri voluntas efficax Dei; *Deus ipse timentium se voluntatem faciet*[e], & statum, naturalémque rerum cursum pro desiderio hominum quandoque immutat, *ac præparationem etiam ipsam cordis nostri audiuit auris eius*[f].

Fallitur crebrò, labitúrque & peccat voluntas tum nostra, tum hominum cæterorum: *voluntatem Dei*, ait Ammon Abbas[g], *tamquam verè regnum cælorum, ac coronam vita perfectè, desidera quouis tempore perficere: credens toto corde illud omnem prudentiam humanam vtilitate superare, & in quacumque re primùm probes oportet an Dei sit voluntas ista.* Eodē spectat præceptum Antonij[h]: vt quiduis quis facere velit, eumprimis scripturæ testimonio illud confirmet. *In cunctis quæ agimus*, inquit Gregorius[i], *vim supernæ voluntatis inquiramus:* cui videlicet cognitæ, debet actio nostra deuotè famulari, & quasi ducem sui itineris prosequi, ne ei etiam nolens seruiat, si hanc superbiens declinat. Vitari enim vis superni consilij (quæ vocatur Dei voluntas beneplaciti) nequaquam potest; sed magna sibi virtute hanc temperat, qui se sub eius nutibus refrænat, cuiúsque se pondere leuigat, qui hanc subiecto cordis humero volens portat. Ideo *cogimur*, inquit Augustinus[k], *vt velimus, & voluntatem nostram diuinæ præferamus* (cogimur, intelligit quod facere debemus.) *quia ille vult (Deus) cuius voluntatis nec excellentiam fas est recusare, nec omnipotentiam licet euitare.*

Bernardus propriam voluntatem consiliúmque duplicem vocat[l] *in corde lepram nimis pessimam, eóque perniciosiorem, quò magis interiorem*: dici verò propriam voluntatem, quæ non est communis cum Deo, & hominibus, sed nostra tantùm, quando quod volumus, non ad honorē Dei, non ad vtilitatem fratrum, sed propter nosmetipsos facimus, non intendentes placere Deo, & prodesse fratribus, sed satisfacere propriis motibus animorum: huic contrariam esse recta fronte charitatem, quæ Deus est, aduersus quem inimicitias exciçet, & guerram crudelissimam: nihil enim odisse aut punire Deum, præter propriam voluntatem nostram: si cesset illa, non fore infernum, nec sæuiturum ignem illum, nisi in ipsam: immò nihil nos pati nisi à propria volūtate (quod Græci, & in his Chrysostomus[m] aiunt, *nemo nem lædi nisi à seipso*) Porrò subtrahere se seruos propriæ voluntatis magno furore à Domino maiestatis, & subducere dominatui eius, cui tamquam Auctori iure seruire deberent, & quod in se est, omnia quę Dei sunt, tollere, & diripere, ac Deum ipsum perimere, quia vellent peccata sua, vel vindicare non posse, vel nolle, vel ea nescire. Lege totum Sermonem.

Idem[n] præterea in solis bonis ait esse Deum, ita vt etiam sit cum ipsis propter concordiam volūtatis, quia dum suas voluntates ita iustitiæ subdunt, vt Deum non dedeceat velle, quod ipsi volunt, per quod ab eius voluntate non dissentiunt, Deum sibi specialiter iungere. Eumdem lege super Cantica[o], & libro de diligendo Deo.

Quid plura? docet Christus[p] orare, *fiat voluntas tua*, quod accipi quoque debet de voluntate beneplaciti, qua interdum vult nos Deus affligi, ac premi, quamuis non vetemur dolere, & possimus ac debeamus aliquando deprecari, vt retrahat manum Deus: nefas est tamen reprehendere, vel obmurmurare cōtra hoc beneplacitum diuinum. *Meminisse debemus*, dicebat Cyprianus disserens de mortalitate, *voluntatem nos non nostram, sed Dei facere debere, secundum quod nos Dominus quotidie iussit orare*[q]. Solabatur se Iob ea ratione[r]: *sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum*: & fratres suos Ioseph[s], *num Dei possumus resistere voluntati?* pro quo Septuaginta: *Dei enim sum ego.* Aquila, & Symmachus: *numquid enim pro Deo ego?* id est, non sunt res mihi meæ mea voluntate agendæ, non ego mihi norma, voluntati subsum alterius. Deus est suo qui se regit arbitrio: Samaritieus autem, *etenim timens Deum sum ego*: Chald. ארי דחיל מן קדם יי אנא *are dachil min kadam Adonai ana*, *quoniam ego timeo a facie Dei.* Hebraicè כי התחת אלהים אני *chi hatachath elohim ani.* Nū sub Deo ego, vel pro Deo? vtinam nomine nos nouo vocare Deus possit: *voluntas mea in ea*[t], & *qua sibi complacet in nobis sicut in dilecto filio suo*[u], & placatus per illum, & nos *quæ placita sunt ipsi, faciamus semper, vt faciebat Christus*[x]: vt sit *in nobis pax tamquam hominibus τῆς εὐδοκίας, bonæ voluntatis*[y], & beneplaciti dicto vtroque modo accepti. Alioqui nihil proderunt ieiunia, aliáve opera bona, *si in iis reperiatur voluntas nostra*, ipsomet admonente per Esaiam Deo[z].

Grande malum propria voluntas, ait Bernardus[a], *qua fit, vt bona tua tibi bona non sint.* O quam placidè moriebatur Ioannes Abbas, cui dicere sub mortem licuit petentibus monitum aliquod salutare: *numquam meam feci voluntatem*[b]. Tandem hæreat animo Augustini[c] sentētia: *optimus minister tuus est* (agit cum Deo,) *qui non magis intuetur hoc a te audire, quod ipse voluerit, sed potiùs hoc velle, quod a te audierit.* Lege Bernardinum Rosignolium nostrū[d]. Postremò sequitur, quod est hactenus notatum non semel, posse diuina mādata obseruari in hac vita, sed & re ipsa non deesse, qui obseruent ea, quicquid hæretici ex se alios æstimantes contradicant. Non possunt omnia iustorum opera esse peccata, vt docent Hæretici, nisi blasphemare illos non pudeat, placita Deo esse peccata.

Vers. 23.] Et hoc est mandatum eius: vt credamus in nomine Filij eius Iesu Christi: & diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis.

Mandata cuncta redigit in duo, fidei, & charitatis, vel in hoc vnicum charitatis posita fide, *sine qua nemo placere potest Deo*[e], propter quem proximus amandus est: nec seiungi hæc duo debent. Citat Ioannes Benedictus hoc loco tamquam Ignatij sententiam ad Polycarpum, proposito sane commodam, sed quam non licuit adhue

a Ioan 5.30.
b Ioan. 8.29.
c Matth. 26. 42. Luc. 22. 42.
d Matth. 12. 50. Mar. 3. 35.
Causæ persuadentes obtemperandum esse Dei voluntati.
e Psal. 144. 19.
f Psal. 10. 17.
Voluntas nostra crebro fallitur.
g In capitibus Parænetici, c. 10. 24 & 31. to. 2. Ephrem.
h In Apophthegm. sanct. Patrum to. 2. Ephrem.
i 6. Moral. c. 13. vel 14.
Voluntas beneplaciti vitari non potest.
k Ep. 64.
Voluntas propria lepra est pessima.
l Serm. 3. de Resur.
Propria voluntas quæ sit.
m hom. quod nemo læditur nisi à seipso.
n Serm. 3. super Missus est.
In solis bonis Deus propter concordiam voluntatis.
o Serm. 58.
p Mat. 6. 10.
Voluntas beneplaciti semper fit.
q Matt. 6. 10.
r Iob 1. 21.
s Gen. 50. 19.
t Esa. 62. 4.
u Matt 3. 17. Infra c. 17. 5.
x Ioan. 8. 29.
y Luc. 2. 14.
z cap. 58. 3.
Grande malum propria voluntas.
a Serm. 71. in Cant.
b Coll. 5 de instit. renunc. c. 28
c 10. Conf. c. 26.
d 5. de disciplina Christ. perfect. c. 24.
e Heb. 11 6.

inuenire: quia fides sine charitate imperfecta est, ambæ verò simul iunctæ hominem Dei constituunt.

Vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi.] Fides hæc nominatim inculcatur, propter Iudæos, qui negabant Christum, & vt etiam apud alios celebrius redderetur nomen ipsius: sicut aliàs[a] notauimus de Baptismo in nomine Christi. Verùm quemadmodum in Baptismi forma nomen quoque Patris, & Spiritus sancti iuxta Christi præceptum[b] adhibebatur, ita & fides totius Trinitatis exigebatur, quæ quoquo modo contineri censetur in nomine Christi, vt etiam notauimus[c]. Hic autem magis exprimitur facta mentione Filij Dei, vt monuit Caietanus.

Repetendum hoc etiam loco, quod pridem docuimus, in noua lege fidem de Christo non præcepti dumtaxat, sed & necessitate medij necessariam esse. Christi eiusdem diuinitas perspicuè colligitur ex hoc loco: quod facit Cyrillus Alexandrinus[d]. Non approbo interpretationem Catharini miscentis fiduciam cum fide, vt postquam adepti simus fidem, perseueremus in illa, & confidamus, in nomine filij eius Iesu Christi, nos promissa æterna recepturos. Præceptum de fide multis continetur locis: *Sic hæc dico ut vita æterna, cognoscere Deum & Christum*[e], id est, credere: *hoc opus Dei, credere in eum, quem ille misit*[f]: *qui non credit, condemnandum esse*[g]: immò *iam iudicatum, quia non credit in nomine vnigeniti Filij Dei*[h]. Lege quæ dixi in historia Apostolica[i], cur dicatur fides quædam obedientia.

Oecumenius vult credere in nomine Iesu Christi non esse propriè fidem, eiúsve actum tendere in illum vt obiectum: sed credere quæcumque credi debent, quia ipse iubet; quasi dicas, credere in voluntate Christi, id est, vt obediatur ipsius voluntati. Sic quoque interpretatur *in nomine Christi baptizari*[k], id est, in voluntate: nec enim significari Baptismi formam, sed voluntatem Christi, quam expressit, vt Baptismus fieret in nomine Patris & filij, & Spiritus sancti[l]. Hac ipsa de re citato priùs loco egimus. Sed nō arbitror ad rem præsentem facere, quod nunc notat Oecumenius: verùm loqui Ioannē de fide quam de Christo habere necesse sit. Nam Græcè non est ἐν τῷ ὀνόματι, sed detracta præpositione, ἵνα πιστεύσωμεν τῷ ὀνόματι, & legit Augustinus, *vt credamus nomini*, necnon Tertullianus[m]. Deinde quamuis retineretur præpositio, constat credere in aliquo iuxta phrasim Hebraicam, idem esse quod alicui. Illo modo scribitur Niniuitas *credid[isse] in Deo*[n], hoc est, Dei verbo, quod locutus fuerat Ionas: & ibi Septuaginta vertunt: *& crediderunt viri Niniuitæ Deo*. Chaldaicè: *& crediderunt viri Niniuitæ verbo Domini*. Plura talia exempla affert Ribera[o], in quibus iidem Interpretes nunc præpositionem omittunt, nunc ponunt. In Euāgelio quoque Ioānis[p]: *his qui credunt in nomine eius*, idem est quod nomini, vel ipsi Verbo, quamuis Græcè sit εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, vt sæpe aliàs, vbi casus auferendi ponitur ab Interprete.

Et diligatis alterutrum, sicut dedit mandatum nobis.] Hoc est, vel alterum mandatum à fidei mandato diuersum, vel vnicum, & singulare, prout antè notauimus, quod fidem tamen supponat, & includat, immò & secum cetera omnia præcepta inuoluat, vt docet Gregorius[q], satísque colligitur ex laudibus charitatis, quas recēset Paulus[r]. De fide præceptum est contra Iudæos, non credentes Christo: præceptum de charitate contra malos Christianos, sola fide contentos. Hi gloriantur fide, negligentes opera: illi non curant fidem, sed sola legis opera.

De hoc præcepto charitatis nihil aliud nunc occurrit, præter ea, quæ prius dicta sunt, nisi vt attendamus modum eius, qui præscribitur, *sicut mandatum dedit nobis*. Videtur hic esse modus à Christo ipso declaratus[s]: *Mādatum nouum do vobis vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem*[t], & *hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos*. Quod trifariam potest intelligi: vel ideo dilexi, vt vos inuicem quoque diligeretis, præsens exemplo: sic Augustinus, Beda; Rupertus. vel quæ Gregorij[u] expositio est, *ad hoc amate vos ad quod amaui vos*, spirituali scilicet amore: vel cum Ruperto[x]: *vsque etiam ad mortem diligite vos, quia vsque ad mortem dilexi vos*: denique summo affectu, vel toque animo, puro amore, vt & hic docet Beda, & Oecumenius, qui tamen Oecumenius, charitatis mandatum contineri dicit illis verbis[y]: *omnia quæcumque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis*.

Quod ait Hugo denotari similitudinem dilectionis in fide, non intelligo, nisi hoc sensu, vt mandatum acceperimus sic diligendi, nempe in fide: sed minùs percipio quam subdit explicationem, id est, ad id, ad quod nos ipse dilexit: non enim dilexit nos in fide, nisi forte fides dicat fidelitatem: si quidem fidus, ac fidelis amicus fuit Christus, cui fideli respondere nos oportet amicitia. Ad id, ad quod nos amauit Christus, alios amate Beda interpretatur, vt ad cœlestia regna pertingamus.

Videor mihi etiam deprehendere in his verbis, *sicut dedit mandatum nobis*, singularem quemdam ad parendum stimulum. Videtur enim Ioannes dicere, quod vsurpare etiam solitum de hoc fraternæ dilectionis præcepto, testis est Hieronymus[z]. Domini præceptū est eius, cuius adeo summus amore deuincti, eius, qui nō fert mutuas inter nos inimicitias. Satis sit eum velle, immò & præcipere mutuum amorem. Ad hunc modum Christus de sibi iniuncto nos ad mortem vsque diligendi mandato[a]: *Et vt cognoscat mundus quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio, surgite, eamus hinc*: id est, secundum mentem, ac voluntatem præcipientis, & eo quem intendit modo atque fine. Postremò indicat Catharinus, velle Ioannem, cùm ait: *sicut mandatum dedit nobis*, insuete, sibi, ceterisque cōdiscipulis enixè Christum iniunxisse, vt prædicarent fidei, & charitatis præcepta. Quo pacto autem sectarij affirmare possunt nihil præceptum esse in Euangelio præter fidem, cætera esse indifferentia, nec præcepta, nec prohibita, sed libera. Pronunciat Concilium[b] Tridentinum in hanc hæresim anathema.

Vers. 24.]Et qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo: & in hoc scimus quoniam manet in nobis de Spiritu, quem dedit nobis.

PRius membrum satis intelligi potest ex similibus verbis iam superiùs declaratis semel; quid nempe *sit in Deo manere*[c], aut *in lumine*[d]: aut *in filio, & Patre*: quid *Verbum Dei manere in nobis*[e]: vel *vnctionem*[f], *vel semen*[g]: & sequenti capite[h] dicetur,

Marginal notes (left): a Act. 2. 38. — b Mat. 28. 19. — c Act. 2. 38. In nomine Iesu Christi ... — d de fide ad Reginas. — e Ioan. 17. 3. — f Ioan. 6. 29. — g Mar. vlt. 16. — h Ioan. 3. 18. — i cap. 6. 7. — k Act. 2. 38. & 8. 12. 16 ... — l notatis loco ... in margine ... Actuum. — m con. Prax. c. 28. Credere in aliquo idē quod credere alicui. — n Ionæ 3. 5. — o in c. 3. Ionæ num. 29. — p cap. 1. 12. — q hom. 27 in Euang. — r 1. Cor. 13. De fide præceptum datur contra Iudæos, de charitate contra malos Christianos.

Marginal notes (right): s Ioan. 13. 34. — t infra 15. 12. — u hom. 27. in Euang. — x lib. 11. in Io. — y Mat. 7. 12. — Christus non dilexit nos in fide. — z in c. 6. ep. ad Gal. — a Ioan. 14. 31. — b Sess. 6. can. 19. — c c. 2. & c. 3. 6. — d c. 2. 10. — e cap. 2. 14. — f cap. 2. 27. — g c. 3. 9. — h c. 4. 12. 13. 15. 16.

cetur, *quis manere in charitate, & Deus in eo.* Reciproca sunt hæc, nec separabilia, vt si manet quis in Deo, Deus in eo maneat vicissim: quemadmodum qui sumit sacrosanctum Christi corpus, *manet in Christo, & in illo Christus* [a]. Itaque quodammodo commiscentur, vt vnũ efficiantur, & suam Christus cũ alio participet vitã. Sic qui per spiritale gratiæ donum *adhæret Domino, vnus Spiritus est cum illo* [b]. Rẽ magis declarat vtriusq; termini expressio. Lege Bernardũ [c]. Nec dubiũ quin quo manet quis modo in Deo, siue Christo, & hic in eo manere censeatur, vel ratione fidei solius, vel etiam charitatis. Vnde nescio quàm vera sit expositio [d] Christi verborũ [e]. *Manete in me, & ego in vobis*: ita vt fidelis peccator maneat in Christo, sed non hic in illo. Cõcedo mansionẽ absolutè de ea, quæ per charitatẽ est, intelligi, vt nõ semel antea vidimus.

Propria est Ioannis hæc phrasis manendi, eáque mirificè delectari videtur: nam plus aliquantò denotat, quàm simpliciter in alio esse: videlicet vel moram, & quasi habitum, vt transeundi opponitur verbo [f]: vel intimam societatem & coniunctionem [g]. *Sit tibi domus Deus*, ait Beda, & *esto domus Dei: mane in Deo, & maneat in te Deus, manet in te Deus, vt te contineat, manes in Deo, ne cadas. Serua mandata eius, tene charitatem, noli te diuellere a fide illius, vt glorieris in præsentia ipsius, & securus maneb is in eo, modo per fidem, tunc per speciem. Manet & ipse perennis in te, iuxta quod et Psalmista decãtat* [h]: *in æternũ exultabũt, & habitabis in eis*. Hucvsq; Beda.

Iustus Dei templũ [i], & sedes est: in Deo quies iusti, *& in iusto requiescere Spiritũ suum dicit Deus* [k]. Securus est, *qui in adiutorio Altissimi habitat* [l], *& eum habet protectorem, domúmque refugij* [m].

Et qui seruat mandata eius, in illo manet.] Syriacè ואינא דנטר פקודוהי בה מתנטר *veena denatar pukadanuhi beeh methnatar.* (*et rursum qui seruat præcepta eius, per ipsum seruatur.* Hoc nimirum est in Deo manere, tamquam in adiutore, & custode, ita vt qui custos mandatorum Dei sit, sit Deus quoque custos eius. Mandata numero multitudinis ponuntur, vel propter priora duo Fidei, & Dilectionis fraternæ: vel vt siquis putet de solo dilectionis fuisse sermonem, distinctiùs intelligat sibi seruanda plura mandata quæ continentur sub illo, *& qui offendat in vno, fieri omnium reum* [n].

Notatu dignum, quòd in eo manere Deus dicitur, non qui mandatum seruat de fide solùm, vt mentiuntur hæretici, sed qui seruat alia quoque mandata, maxime de charitate.

Et in hoc scimus quoniam manet in nobis, de Spiritu, quẽ dedit nobis.] Si seruemus mãdata, & hoc ipsum in nobis experiamur eo modo, quo supernaturalis ratio mandata supernaturalia seruandi, cadere sub experiẽtiam potest, probabilem coniecturam quoque capimus inesse in nobis Spiritũ sanctum, qui a Deo datus est nobis. Alius posset esse sensus, nos cognoscere à nobis mandata seruari, & manere Deum in nobis, ex Spiritu, quem nouimus nos accepisse, quia qui Spiritum illum habet, mandata seruat, & Deum habet in se manentem.

Posteriorem sensum sic expressit interpres Syrus: *ac per hoc intelligimus, quòd habitet in nobis, è Spiritu suo quem dedit nobis.* Eodem ferè sensus recidit vterque: certè duo illa se mutuò consequuntur. Sed prior magis obuius, & est Augustini, Bedæ, Oecumenij, atque communior. Monent autem iidẽ Augustinus, ac Beda, (ne de se, suisque Ioannes loqui videatur condiscipulis, modò non agi de Spiritus sancti missione visibili, & dono linguarum: nec enim iam eo dono egere Ecclesiam. Tum docent nos dignoscere Spiritum in nobis esse, si nos aduertamus alios diligere: quia *charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis* [o].

[Margin: Si quis manet in Deo, Deus in eo manet. — a Ioan. 6. 56. — b 1 Cor. 6. 17. — c serm. 71. in Cant. — d ap. Toleti in Ioan. c. 15. Annot. 3. — e Ioan. 15. 4. — Manere in aliquo, plus est quam esse in eo. — f c. 1. Euang. 32 & 33. c. 3. 36. c. 5. 38. & 8. 31. c. 14. 23. c. 15. 4. 5. — g Ioan. 6. 56. — h Psal. 5. 12. — i 1 Cor. 3. 17. — k Esa. 11. 1. & 2. — l Psal. 90. 1. — m Psal. 30. 3. — Quid sit manere in Deo. — n Iaco. 2. 10. — o Rom. 5. 5.]

Oecumenius etiam Spiritum pro gratia inuisibili interpretatur. Glossa Interlinear. accipit de charismatis linguarum, sanitatum, & similibus. Hugo de Spiritu sancto, quem discipuli acceperunt ante Christi mortem, post resurrectionem [p], & post ascensionem in Pentecoste [q]. Lyranus, Gagneius, Carthusianus de donis externis, propter primos illos discipulos, non exclusis tamen internis, & de illis, propter alios quoscumque, & nos ipsos, & quidem priores, & alios nõnullos in primitiua Ecclesia certam de præsentia Spiritus sancti in se notitiam ex donis externis, quæ accipiebant, habuisse: alios per dilectionem spiritualem, & præceptorum obseruantiam efficacẽ probabiliter cognoscere, quòd in ipsis maneat Deus.

Non repeto quę de gratię certitudine iam non semel disserui: nec verò dubito generaliter agi hoc loco de omnibus, ac proinde de cõmuni gratiæ interiùs inhabitãtis dono, cuius externa quædam possunt esse indicia probabilia, & credi potest eos qui perciperent initio visibiliter Spiritum sãctum, donum simul inuisibilis gratiæ percepisse. Vnde tamen, quia dona erant gratis data, non omnino necessariò colligebãt se gratiam inuisibilem, sanctificantem adeptos esse. Cyrillus [r] Alexandrinus hũc Spiritum interpretatur Christi esse, ideóque colligit Christi diuinitatem. Similis est sequenti capite sententia [s]: *Si quis Spiritum Christi nõ habet, hic non est eius*: inquit Paulus [t], igitur ad eum pertinet, qui Spiritum illius habet.

Quoniam.] Hæc particula, eíque æquiualens, *quia*, & similes, non semper importãt causam rei, sed effectum, aut prioris probationem assertionis connectunt. Exempli causa, quando de Magdalena dixit Pharisęo Dominus: *remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multũ* [u]: sensus est, id ex effectu probari, vt iam antea in hac ipsa epistola docui. Item, cũ Dauid ait [x], *ego clamaui, quoniã exaudisti me Deus*, non significat, exauditionem, clamoris, & precationis causam esse, verùm, vt explicat Augustinus [y], hunc esse effectum eius, quasi diceret ille, *hinc ostẽdo clamasse me, quoniam exaudisti me*: quemadmodum, inquit, diabolus dicitur *in veritate non stetisse* [z], quia (sic enim ipse legit) *non est veritas in eo*, id est, hoc ex illo probatur tamquam ex effectu, cùm alioqui ea causa sit, vt in eo veritas non sit, quòd in veritate non stetit. Quamquam dicti loci ex Psalmo, posset quoque sensus esse: *ideo liberiùs clamaui, quoniam alias exauditum me sum expertus.* Sed & hoc loco *quoniam* idem est atque *quod*, ὅτι, nec reddit, vel denotat causam.

De Spiritu.] Dixi aliàs de varia notione huius vocis, quódque nonnumquã seorsim posita significat Spiritũ sanctum. Hãc hic habet significationem, vel pro pręcipuo dono ipso, id est, pro gratia sanctificante, sicut diximus. Sed præpositio *de* ponitur pro *ex*, & Græcè est ἐκ. Syriacè מן *men* Eodẽ pacto apud Matthæum [a]: *inuenta est in vtero habens de Spiritu sancto*, id est, ex Spiritu sancto, ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Itẽ, *Iudas genuit Phares, & Zaram de Thamar* [b]: *Salmon genuit Booz de Rahab* [c]: *Iacob genuit Ioseph virum Mariæ, de qua natus est Iesus* [d], &c. Materiam præpositio *de*, magis designat: nihilominus non respuit illam aliã, & nõnullas pręterea significationes, quas enumerat Tursellinus [e] noster.

[Margin: p Ioan. 20. 22. — q Act. 2. 4. — Nonnulli in primitiua Ecclesia certam de præsentia Spiritus S. notitiam habebant. — r lib. 11. in Ioan. c. 3. — s ve. f. 13. — t Rom. 8. 9. — u Luc. 7. 47. — x Psal. 16. 6. — y 11. de ciuit. cap. 14. — z Ioan. 8. 44. — a cap. 1. 18. — b Mat. 1. 3. — c ibidem. — d ibidem. — e lib. de particulis Latinæ orationis cap. 61.]

CAP.

CAPVT QVARTVM.

ARGVMENTVM.

Spirituum discretio traditur, quique sint ex Deo, quique non sint: charitas mutua summopere commendatur, Dei, qui nos adeò dilexit, exemplo: ipsius verò charitatis illa potissimùm conditio explicatur, quod vbi perfecta fuerit, abigat molestum timorem.

1 CHARISSIMI, nolite omni Spiritui credere, sed probate Spiritus si ex Deo sint: quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum.

2 In hoc cognoscitur Spiritus Dei. Omnis Spiritus, qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est.

3 Et omnis Spiritus, qui soluit Iesum, ex Deo non est, & hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit, & nunc iam in mundo est.

4 Vos ex Deo estis filioli, & vicistis eum, quoniam maior est qui in vobis est, quàm qui in mundo.

5 Ipsi de mundo sunt: ideo de mundo loquuntur, & mundus eos audit.

6 Nos ex Deo sumus. Qui nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos: in hoc cognoscimus Spiritum veritatis, & Spiritum erroris.

7 Charissimi, diligamus nos inuicē, quia charitas ex Deo est. Et omnis, qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum.

8 Qui non diligit, non nouit Deum: quoniam Deus charitas est.

9 In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum vnigenitum misit Deus in mundum, vt viuamus per eum.

10 In hoc est charitas: non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, & misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.

11 Charissimi, si sic Deus dilexit nos: & nos debemus alterutrum diligere.

12 Deum nemo vidit vnquam. Si diligamus inuicem, Deus in nobis manet, & charitas eius in nobis perfecta est.

13 In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, & ipse in nobis: quoniam de Spiritu suo dedit nobis.

14 Et nos vidimus, & testificamur quoniam Pater misit Filium suum Saluatorem mundi.

16 Quisquis confessus fuerit quoniam Iesus est Filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo.

16 Et nos cognouimus, & credidimus charitati, quā habet Deus in nobis. Deus Charitas est: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

17 In hoc perfecta est charitas Dei nobiscum, vt fiduciam habeamus in die iudicij: quia sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo.

18 Timor non est in charitate: sed perfecta charitas foras mittit timorem, quoniā timor pœnam habet, qui autem timet, nō est perfectus in charitate.

19 Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos.

20 Si quis dixerit quoniam diligo Deū, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum, quem videt: Deum, quem non videt, quomodo potest diligere?

21 Et hoc mandatum habemus à Deo: vt qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.

Vers. 1.] Charissimi, nolite omni Spiritui credere, sed probate Spiritus si ex Deo sint: quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum.

EXTREMO priore capite dictum fuerat de Spiritu quem accepissent, qui Dei seruabant mandata: monemur nunc de diiudicandis diligenter iis, qui se Spiritu duci prædicant, ne si malus sit, falli nos contingat: & falsos sequi fratres, quod & alij nostro faciant exemplo.

Latissimè patet cautio ista, ne leuiter, ac teme-

rè credamus [a], *ac circũferamur omni vẽto doctrina in nequitia hominum* [b], sed nobis, *attẽdamus à falsis prophetis* [c]: *omnia probantes, quod bonũ est teneamus* [d]: *non citò moueamur à nostro sensu, neque terreamur, neque per spiritum neque per sermonem* [e]: *non attendamus spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum* [f]. Sed nec omnium est probare, nec omnia sunt probanda. Vnum oportet in Ecclesia summum Iudicem quęstionum, de fide, moribúsque. Is est sine dubio Pontifex Romanus, vt aliàs demonstrauimus. Canonicas Scripturas pro arbitrio admittere, vel reiicere; Oecumenica Concilia, Patrum vnanimem consensum, vel Theologorum, expendere, aut in dubium reuocare non licet. De reuelationibus, somniis, visionibus, inspirationibus, vocationibus, & electionibus, miraculis, vario superstitionis genere, suprema quoque potestas diiudicandi, Pontificis est. Tamen Spirituum discretio, de qua Paulus [g], priuatis quoque personis communicatur: & regulæ traduntur ab Auctoribus multis, ex quibus nonnullos refert, ac recitat Bernardinus Rosignolius noster [h], (maximè Ricardũ [i] S. Victoris, & Gersonem [k], Turrecrematam [l], Seraphinum Firmanũ [m], B. Ignatium [n]) & ex nostris item Tractatũ scripsit de inspirationibus diuinis Adrianus Adrianius, & Lessius de dignoscenda vocatione. Quò præterea spectant Disquisitiones Magicæ Delrij, & libri Apparitionum Tyræi, & Pererij de Magia, nec non notæ Ecclesiæ, variæque aliæ Controuersiæ Cardinalis Bellarmini, & quas ad vocationem diuinam dignoscendam Regulas Platus inseruit in Opus de bono statu Religiosi: adhæc libri diuersi de Maleficiis, & officio inquisitorum à diuersis conscripti: illa etiam quæ disseruntur vel de Prudentia, & consilio, vel statibus hominum, de quibus Busæus noster in opere proprio, vel de multiplici conscientiæ ratione dubiæ, scrupulosæ, opinatiuæ, erroneæ, &c. Traduntur denique hîc nonnulla in Commentario à Salmerone, & à Feuardentio, dum Iacobum [o] explicat notas assignantem Sapientiæ, *quæ desursum est, vt sit pudica, pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia, & fructibus bonis, iudicans sine simulatione.*

Cæterùm, quod attinet ad donum illud discretionis Spirituum, est quidem gratis datum: quæ verò sunt huius generis, pertinentia nimirum potiùs ad aliorum vtilitatem commuoem, quàm eius, qui habet illa: reperiuntur etiam in malis: Tamen non videtur id communicari nisi iustis ordinariè, quamuis non singulis: nam spiritualis dumtaxat est, *qui iudicat omnia* [p], & *mundus corde* [q], qui Deum videt, quæque pertinent ad eius practicum cultum cum affectu, & Spirituum discretioni necessariam; docet B. Thomas [r] prudentiam spiritualem, ac diuinam, *vt cognoscamus*, inquit Chrysostomus [s], *quisnam spiritualis sit, quis non: quis propheta, & quis deceptor.* Sed & ad propriam vtilitatem spectat, vt quis in seipso diiudicet animi sui cogitationes, & affectiones: quo saltem secundo modo non ita cõuenit improbis. Vocat quoque discretionem hanc Anselmus [t] difficillimam, vt nempe vaferrimus diaboli Spiritus in Angelum se lucis trãsfigurantis [u] discernatur, & Spiritus hominum, id est, voluntates, sint ne bonæ, an malæ. Immò sex Spiritus, auctore Bernardo [x], quos discernere oportet, Diuinus, Angelicus, Diaboli, Humanus, Carnis, Mundi. His commune mentem pulsare, quem dicunt instructum, mouere voluntatem, quæ vocari potest affectio. Diuinum solent nominare locutionem Dei, visitationem Verbi, sponsi aduentum, inspirationem, & aliis nominibus, quæ suo modo conueniunt spiritui Angelico: nam horum Spirituum quis loquatur, *nec discernere facile est*, ait Bernardus, *nec ignorare periculosum, præsertim cùm certum sit Angelum bonum nũquam loqui ex semetipso, sed Deum esse, qui loquitur in ipso.* Paucorũ est, quod Augustinus testatur [y] de matre dicere solitum, *se nescio quo sapore, quem verbis explicare non poterat, discernere, quid interesset inter Deum reuelantem, & animã suam somniantem.* Nihilominus omnibus meritò præcipitur vt probent spiritus tum internos, ne fallantur interiùs, neu se sinant exteriùs praua doctrina falli. Meminit Hieronymus [z] Domini sententiam fuisse; *estote probati nummularij, si quis nummus adulter est, & figuram Cæsaris non habet, nec signatus est moneta publica, reprobetur.* Extat idẽ apud Clementem [a] Romanum, & Damascenum [b]. Athanasius [c] monet, ac munit nos aduersus hæreses hoc, & similibus testimoniis, ac exemplo Christi, qui nec vera sustinuit à falso Spiritu pronunciari, *quia solent*, ait Ambrosius [d] istum ipsum tractans locum, *Spiritus mundi fallaciter, quasi per imitationem dicere bona, & inter hæc subinducere praua, vt per hæc quæ bona sunt, accepto ferantur & mala, vt quia vnius spiritus dicta putantur, non discernantur ab inuicem, sed per id quod licitũ est, commendetur illicitum auctoritate nominis, non ratione virtutis.*

Cyrillus [e] Alexandrinus existimat, nec non Didymus in Commẽtario verbis his cautos nos, monitósque reddi, vt quid quis prædicet, attendamus: solere namque Scripturam spiritum appellare τὰς πνῶν συγγραφὰς, id est, quorũdam scripta: semper enim prædicationem salutarem prædicari ab Spiritu sancto: in spiritu autem mundi dici quæ cum veritate pugnant; nos autem spiritum huius mundi non accepisse, sed Spiritum ex Deo (*vt munerũ sciamus quæ à Deo donata sũt nobis* [f]:) *& tot Spiritus*, ait Didymus, *esse videntur, quot sunt ij, qui spiritus participant, & vniuscuiusque doctoris disciplina dici spiritus potest.*

Hic sine dubio scopus est Ioannis, vt vitemus, quod paulò pòst subdit, pseudoprophetas. Episcoporũ quidem munus est refellere quos verbis istis admonet Anacletus; sed quiuis quoq; potest, ac debet ab erroribus, & falsa doctrina declinare, doctus ab vnctione [h], de qua pridem actum est, ac in eo, quod ab initio accepit, permanẽs [i]. Quæ verba proferens Ioannes, omnibus loquitur. *Hæc scripsi vobis de iis qui seducũt vos.* Hinc Augustinus [k]: *Qui fidem Catholicam bene*, inquit, *didicit, & vera pietate bene munitus est, etsi hæreses nesciat, hæreticis tamen respondet. Nec enim decipi potest qui iam cognouit quid pertineat ad Christianam fidem, quæ Catholica dicitur.*

Valeant igitur priuati sui iactatores spiritus, spiritu malo correpti. Si spiritus iste esset bonus (non bono loquens animo, sed tamen verè Caluinus obiiciebat Suenckfeldio, solum Spiritum volenti iudicem, repudiatis Scripturis) idem esset cum spiritu Apostolorum, & primorum fidelium: at spiritus illorum non volebat esse iudex, scripturis contemptis. Legendus Petrus Soto contra Brentium, hoc abutentem loco, vt probaret omnem Christianum debere sibi de quacumque doctrina iudicium arrogare, an ex Deo sit: & saluari non posse illum qui superiorũ, ac doctiorum sequatur in rebus fidei iudicium.

Carissimi, &c.] Iam (inquit Primasius [m]) probati

sunt

a Eccl. 19. 4.
b Eph. 4. 14.
c Matth. 7. 15.
d 1. Thess. 5. 21.
e 2. Thess. 2. 2.
f 1. Tim. 4. 1.
Vnus est summus iudex Pontifex Romanus.
g 1. Cor. 12. 10. & cap. 14. 37.
Spirituum discretio priuatis personis communicatur.
h li. 5. de disciplin. Christ. perf. cap. 10. & aliquot seqq.
i Par. 2. c. 33. in cantica, & 1. par. in Ps. 90.
k lib. de probatione Spiritu. & lib. de distinct. veris à falsis visionib.
l præf. in reuelationes S. Brigidæ.
m lib. de discr. Spiritu. Italic.
n li. exercitior. spiritualium.
o cap. 3. 17.
Discretio spirituum donum gratis datũ quomodo detur.
p 1 Cor. 2. 15.
q Matth. 5. 8.
r 2. 2. q. [illegible]
s hom. 29. in 1. ad Corinth.
t in 1. Cor. 12.
Discretio spirituum res est difficillima.
u 2. Cor. 11. 14.
sex spiritus discernendi.
x serm. de septem spiritibus, ubi de sex loquitur: deberet. Eadem lege serm. 57. & 74. in cantica.
y 6. confess. c. 13.
z ep. 152.
a 2. constitut. ca. 37. vel 40. vel 41. secundum varias edit.
b lib. 4. c. 18. *Canendum est à dæmonum astutia*
c Orat. 1. cont. Arianos circa med.
d in c. 5. primæ epist. ad Thess.
e in c. 16. Esa.
f 1. Cor. 2. 12.
g epist. 1.
Quiuis potest ac debet ab erroribus declinare.
h 1. ep. Io. 2. 20.
i 1. Ioan. 2. 24.
k de Agone Christ. c. 4.
Contra eos qui spiritum sanctum suum sequi volunt.
l 1. instit. cap. 9. §. 2.
m in c. 2. Apocal.

ſunt ſpiritus ab Eccleſia. Quid vis tu probare quod iam improbatum eſt?

Nolue.] Alias dixi [a], familiare Interpreti eſſe, hoc verbo negationem declarare, cùm in textu Græco non ſit tale verbum. Itaque, qui pro arbitrij libertate argomentantur inde, oon attendunt idiotiſmos linguarum.

a cap. 1. ſ.

Omni Spiritui.] De ſpiritus varia notione non repetā quæ aliàs tradidi. Monui paulò antè cum Cyrillo Alexandrino, & Didymo ſumi hic pro doctrina. Idem videtur Procopio [b]: extendi poteſt ad varios animi ſignificandos motus, ac velut impetus. Diuinus propheticus impulſus habet nomen ſpiritus: propterea namque dicuntur *Spiritus Prophetarum illis eſſe ſubiecti* [c]. Spiritum pro eo qui loquatur ſpiritualia, exponit Lyranus & Hugo. Cum autem Hugo etiam hoc nomine hominem deſignari vult, ſumpta denominatione à principe hominis parte, id eſt, ab anima, non multùm aſſentior. Spiritualis homo vocatur, & is quidem potiſſimum, qui valet ſpirituū diſcretione [d], non tamen Spiritum pro homine ſumi memini, ſed animam. Carthuſianus vel homines intelligit, vel propriè dictos Spiritus per eorum loquentes ora.

Quid ſignificet hoc nomen ſpiritus.
b in c. 26. Eſa.
c 1. Cor. 14. 32.
d Oſeæ 9. 7. 1. Cor. 2. 15. & c. 14. 37. Gal. 6. 1.

Probate.] Δοκιμάζετε. Syriacè, הריחן פרשין *aneuthun pareſchin*, *eſtote diſcernentes*, ſeparantes &c. hoc enim inter alia ſibi volt פרש *Paras*, experimentum quodammodo capiendum, & ad notas externas recurrendum velut ad χρυσῖτιν, Lydiumve lapidem.

Multi Pſeudoprophetæ exierunt in mundum.] Legit Irenæus [*], exieruot de ſæculo. Mendū forſitan eſt in Codice: quoniam ſimilem ſententiam ex epiſtola ſecūda [*] benè recitat, *multi ſeductores exierunt in mundum.* Hæreticos intelligit, prauique contra fidem dogmatis auctores. Ioannes creditur anno Chriſti primo ſupra centeſimum defunctus: prima verò centuria exiterunt Hæretici, vel Apoſtatæ numero quatuordecim, Thebutes, Cleobius (huic Ignatius [e] iungit Theodotum) Doſitheus, Gortheus, Maſbotheus, Simoo Magus, Hymenæus, Alexander Ærarius, Philetus, Cherinthus, Diotrephes, Ebion, Menaoder, & ſicui placet, Nicolaus (à quo Nicolaitæ) quem nos aliàs ab hoc [f] numero vindicauimus. De his ferè omnibus Euſebius [g], & Nicephorus [h] ex Egeſippo. Propter Ebionem præcipuè, & Cherinthum edidit Euangelium Ioānes: de Nicolaitis meminit in Apocalypſi [i], de Diotrephe in epiſtola vltima [k]. Irenæus [l], Epiphanius [m], Hieronymus [n], Auguſtinus [o], & alij, illam ſcribendi Euangelij aſſignant cauſam quam dicebam, vt illos duos, aliòſque confutaret hæreticos, qui Chriſti negabant Diuinitatem.

* lib. 3. c. 18.
* verſ. 7.
Hæretici qui primo ſæculo vixerunt.
e ep. ad Trall.
f Act. 6. 5.
g 4. hiſt. c. 8.
h lib. 4. c. 7.
i cap. 2. 15.
k verſ. 9.
l lib. 3. cap. 11.
m hæreſi 51.
n de Scrip. ec. Eccl. in Ioan.
o Proœm. in Ioann.

Prophetarum apud Iudæos fuit officium, non futura modò prædicere, ſed populum etiam ex lege Dei docere, viamq́; ſalutis indicare. Idcirco ſicut Chriſtus, hoc ſenſu *attendendū admonuit à falſis Prophetis* [p]: ita Ioannes, vt caueātur pſeudoprophetæ, videlicet, vt ait Auguſtinus [q], hæretici, & Schiſmatici, charitatem non habētes, & vnitatem Eccleſiæ, prauo dogmate ſcindentes, & nihilominus Spiritum ſanctum eſſe contendentes in ſe.

Prophetarum in veteri lege quale fuerit officium.
p Matt. 7. 15.
q hoc loco, & ſermon 32. de verb. Apoſt.

Poſſunt & falſi dici prophetæ hi, qui tametſi vera prædicāt, doceántve, ſicut Balaam, ipſi vltrò currunt, ſeſéque ingerunt, non mittuntur [r]: quibus olim quoque dicetur: *Neſcio vos*, dicentibus: *Domine Domine nónne in nomine tuo prophetauimus* [s]? Sic non omnino certum ea veris ſemper miraculis peti argumentum, niſi cùm ad confirmandum dogma eduntur: nec enim daret falſitati teſtimonium Deus. Illud tamen conſtat, eam, in qua frequentes ſunt, atque quaſi ordinariæ prophetiæ, aliáve miracula, veram eſſe Eccleſiam; & contrà, oon eſſe veram in qua nulla talia fiunt. Sed egimus hac de re aliàs, in Actis Apoſtolorum.

Pſeudoprophetæ qui dicendi ſint.
r Ier. 23. 21.
s Matt. 7. 22.
Eccleſia vera quæcūm habenda ſit.

Exierunt in mundum.] Ἐξεληλύθασιν. Idem ſignificare poteſt *exierunt*, quod prodierunt, exiterunt; & mundus idem quod vniuerſitatem hominum tamen: indicatur forſitan per exitum, hæreticos, ſchiſmaticóſque deſerere Eccleſiam, ea eáque prodire, ea qua re ipſa & ſincerè illorum multi non erant, prout ante declaratum eſt ad illa verba [t]: *ex nobis prodierunt, ſed non erant ex nobis, &c.* per mundum verò homines, qui quæ mundi ſunt, ſapiunt, faciunt, ſentiunt, ſatis argutè Hugo, cùm nihil ſit extra mundum, vnde exierint, quærens, reſpondet *ab occulto in manifeſtum iuxta illud ex Apocalypſi* [u]: *& vidi de ore draconis, & de ore beſtiæ, & de ore Pſeudoprophetæ tres exire ſpiritus immundos in modum ranarum.* Profectò draco, beſtia, pſeudopropheta, diabolus eſt mendax, ac mendacij pater [x], & primarius hæreſum auctor. Nam Abbas Serenus apud Caſſianum [y] audiſſe ſe apertiſſimè teſtatur dæmonem confitentem, per Arium, & Euuomium ſe impietatem ſacrilegi dogmatis edidiſſe. Quamquam in Apocalypſi intelligunt paſſim alij per nomē draconis diabolum, per beſtiæ, Antichriſtū, per pſeudoprophetæ, concionatorem inſignem, qui præcurſor futurus ſit Antichriſti [z].

t cap. 2. 19.
Quid ſit mundus hoc loco.
u cap. 16. 13.
x Ioann. 8. 44.
y collat. 7. c. 32.
Dæmon per Arium & Eunomium impietatem diſſeminauit.
z lege R bell. & Viegam.

Summa moniti eſt non modò probari Spiritus ab omnibus, dum credunt iis qui habent diſcretionem ſpirituum, ſicut in corpore oculus non ſibi videt ſoli, licèt ſolus videat: nec ſolùm ſi toti cógregationi fidelium loqui Ioannes exponatur: incidunt enim etiā ſinguli in prauos doctores aliquando: ſed tradit Ioannes duplicē probandi modum. Prior continetur ſequenti verſu, & in epiſtola ſecunda [a], alter hic infrà verſu 6. Poteſt quiuis fidelis ad has regulas iudicio quodam rationis doctrinas, quæ fortè nouæ ad eum perferātur, explorare.

a verſ. 10.

Verſ. 2.] **In hoc cognoſcitur Spiritus Dei. Omnis ſpiritus, qui confitetur Ieſum Chriſtum in carne veniſſe, ex Deo eſt.**

Hoc, & ſequenti verſu ſignum, & velut teſſeram aſſignat, ac notā, qua probari diſcerníque Spiritus poſſint, & dogmata, doctoréſque, an ex Deo ſint, & ij quidem doctores, qui perperam, vel qui orthodoxè ſentiebant, & docebant de Chriſto.

Nota qua ſpiritus diſcerni poſſunt.

Verùm quia multæ hæreticorum ſectæ admittunt veniſſe Ieſum Chriſtum in carne, addit Auguſtinus [b] lingua, *verbiſque confiteri, negare factis* [c], vita, corde, affectu, quia non intelligunt cur venerit, nempe propter charitatem, & vt moreretur pro nobis, quia non habent charitatem, qui pro priuato honore ſuo diuidunt vnitatem.

Hæretici fatētur Chriſtū in carne veniſſe, ſed factis negant.
b hic, & ſerm. 31 de verb. Apoſtoli cap. 6. & ſeq.
c Tit. 1. 17.

Arianos ponit Auguſtinus inter eos, qui fatentur Chriſtū veniſſe in carne, & multos alios, quos confutat ſigillatim. Beda ſequitur Auguſtinum, idémque docent Græci Didymus, Oecumeniúſque, eo modo quo multi, *neminem dicere poſſe Ieſum, niſi in Spiritu ſancto* [d].

d 1. Cor. 12. 13.

Sed mihi certe non plene ſatisfit. Credit enim nonnullus hæreticus Chriſtum Deum eſſe, & pręmaxima charitate incarnatum; licet ipſe non ſit prædıtus charitate, immò nec vera fide: & Ioannis ſcopus erat lectoré ſuum contra errores præſertim in fide Chriſti munire, nec dubitare poterat Catholicos, & Orthodoxos aliquos, eſſe peccatores, atque deſtituros charitate, & ſic factis negare quem vera confiterentur fide: quo pacto ſecundum ſenſum accommodationis hæc vſurpant nonnulli verba [a] cum Catholicis agendo, vt eos reuocent ad bonos mores.

a vt Petrus Bleſen. ep. 198.

Malim, quod idem alibi tradit Auguſtinus [b], ex Deo non eſſe, qui errat in articulo Fidei. In quantum errat, peccat, blaſphemat, à contrariis argumentando, dicere, qui benè ſentiat in re quapiam ad Fidem ſpectante, licet non prout debet, credat, id eſt, non tantùm, ſi peccator eſt, fide mortua, ſed nec fide vera, ſi hæreticus, tamen eo modo ex Deo eſſe, quia quod verum eſt, ſentit, neque cùm ſit obiectum ſupernaturale, ſentire de illo rectè poſſet, niſi reuelaſſet Deus. Denique ſicut omne malum, & mendacium quodammodu à diabolo eſt, ſic multò magis à Deo quicquid verum & bonũ eſt. Quo pacto idem Auguſtinus [c], & Gregorius [d], docent, quæcunque apud hæreticos vera & bona ſunt, ea etiam noſtra ſunt, & ex Deo.

b ſerm. 30. de verb. Apoſt. ſerè toto.

Omne mendaciũ à diabolo eſt: à Deo verum omne.

c de patienti. c. 27. & 28. & lib. de vnico bapt.
d homil. 10. in Ezech.

Acumen placet Auguſtini [e], eatenus omnem hæreticum negare veniſſe Chriſtum in carne, quantumlibet fateri videatur, quatenus aliquid ſentit, quod conuincitur repugnans Chriſto; & tandé docet [f] diſertis verbis omnes id hæreticos negare, non Paganos ſolùm, Iudæóſque, immò & omnes malos Catholicos: ſed hos nimirum factis, & moribus; illos alias, erroribus, & vita: ita vt priorum ſit fides propè vt dæmoniorum, *qui credunt, & contremiſcunt* [g].

e ſerm. 39. de verb. Apoſt. cap. 1.

Omnes hæretici Chriſtũ negant in carne veniſſe.

f ibidem c. 9.
g Iacob. 2. 19.

Ceterùm, propriè loquitur Ioannes de hæreſi contra Chriſtum, quæ neget eum veniſſe in carne, non quidem quia Chriſto tribuat corpus imaginarium, vel cœleſte, aut non æqualem Patri faciat ipſum, aut exiſtimet nullo punctu diſtingui ab ipſo: nondum namque Manichæi extiterant, Ariani, Eunomiani, Sabelliani, & alij de quibus paulò poſt: ſed non in vnum coiuiſſe diuinam, & humanam naturam, hoc eſt, in vnitatem diuinæ perſonæ, quod nomen importat Chriſti, ſeu Meſſiæ, ſecundum opinionem quoque peritiorum Iudæorum.

Ex hæreticis quatuordecim, quos Ioannis ætate fuiſſe dixi, Doſitheum prodit Philaſtrius [h], nec Dei Spiritum conceſſiſſe, nec Angelum: negabat igitur conſequenter incarnationé Filij Dei. Ebió, Hilario [i] teſte, Chriſtum ex viro & muliere purum hominem natum aſſerebat: & vt addit Nicephorus [k], *morum proficiente acceſſione iuſtificatũ*: tamen eiuſdem hæreſis ſectam diuiſam extitiſſe, cõcedentium natiuitatem Chriſti ex virgine, & cõceptionem de Spiritu ſancto, ſed negantium diuinitatem. Cherinthus item negabat Chriſtum eſſe Deum: quam blaſphemiam non ferens Ioannes hic ipſe noſter, vt refert apud Irenæum [l] Polycarpus, iuſſit amicos ei aſſidentes in balneo, diſcedere, quòd nollet Deus ferre blaſphemias tam impudentes: atque illico cùm egreſſus eſſet, collapſione domus oppreſſum hæreticum cum cohorte ſua. Narrantur etiã hæc ab Epiphanio [m], Euſebio [n], Nicephoro [o]. Menander aſſerebat ſeipſum mundi ſaluatorem, ex Olympo, ad hominum ſalutẽ demiſſum. Chriſtũ a nõ fuiſſe verum hominem, teſtes quotquot de hæreſibus meminerunt [p].

h contr. hæreſ.
Hæreticorum errores qui fuerũt Ioannis tẽpore.
i 2. de Trin.
k lib. 3. cap. 23.
l lib. 3. cap. 3.
Cherintho mors.
m hæreſi 30.
n 4. hiſt. c. 13.
o lib. 3. c. 14.
p vt Euſeb. lib. 3. 26. Niceph. lib. c. 12. ex Iuſtino, & Irenæo.

De Simone Mago, iam dicti Menãdri magiſtro, prodit Auguſtinus docuiſſe, nec Chriſtũ veniſſe, nec à Iudæis quidquam pertuliſſe: ſibimet ipſi nomen Chriſti tribuiſſe ceteri teſtãtur, qui plurimi de hoc mentionem faciunt. Senſerũt poſtea idem de Chriſto Cerdon, Marcion, Valentinus, de quibus Irenæus, Tertullianus, alij, Chriſtum vel non veniſſe, vel imagine dumtaxat, & phantaſia [q].

Simonis Magi hæreſis.
q ego Prateolum.

Meritò itaque nunc Ioannes, Spiritum ex Deo monet eſſe, qui Ieſum Chriſtum confitetur veniſſe in carne: qui Ieſum ſoluat, ex Deo non eſſe, ſed Antichriſtum notans profectò has hæreticorum peſtes, qui eo adhuc viuente, ſicut ait Hieronymus [r], erupetunt, & contra quos, vt diximus, quartũ fuit ei Euangelium, poſt alia pridem antè ſcripta condendum.

r contra Luciferian.

Poſtremò reſponderi poteſt, omnem, qui credit veniſſe Chriſtum in carne, prout debet, fide diuina propter auctoritatem Dei reuelantis, eſſe ex Deo: non eſſe, qui non credit etiam ſi alia credat: quia ſicut, *qui offendit in vno, factus eſt omnium reus* [s]; ita qui vel vnum quid non credit, ex his quæ ſunt credenda, nihil credere cenſetur, quippe in his ipſis carens fidei ratione formali, quæ ex æquo reſpicit omnia.

Qui non credit vnũ ex his quæ credenda ſunt, nihil credit.
s Iaco. 2. 10.

Hæc porrò ſententia, quæ duobus verſibus cõtinetur, pręter primos illos antea memuratos hęreticos, & Cerdonem, Marcionem, Valentinum, iis ſubpares, coarguuntur poſteriores, qui circa incarnationem Chriſti lapſi ſunt, & ipſam, vt Ioannes hic loquitur, ſoluerunt. Photinus, Paulus Samoſatenus, Carpocrates, Theodorus, Marcellus, Artemon, Montanus, Eutyches, Neſtorius, & alij. Omnes, præter duos vltimos dixerunt Chriſtum purum hominem ex vtroque ſexu natum [t]: Eutyches cum Timotheo, & Dioſcoro, poſt Manetem, & Apollinarem ſẽſit Chriſti carnem non fuiſſe noſtræ ſimilem, nec reuera natum de Virgine, ſed corpus eius de cœlo deſcẽdiſſe in Virginis vterum, quem penetrauerit velut ſolis radius, ſed & in ipſo Incarnationis articulo carnẽ cõmutatam fuiſſe in diuinitatem, & conſequenter paſſum Chriſtum ſecundum diuinitatem. Eũdem errorem Polemio tribuit Theodoretus [u], Iacobitis Nicephorus [x], Acephalis Damaſcenus [y], & ſeptima Synodus [z].

Errores poſteriorum hæreticorũ circa Chriſtum.
t Socrat. lib. 7. cap. 32. & 33. Trip. c. 4. & 5. Vinc. Lyrin. Niceph. lib. 9. ca. 20. 11. 31. & lib. 6. c. 27. lib. 4. c. 30. lib. 8. c. 52. Aug. lib. de hæreſib. & Philaſter, & qui omnium teſtimonia collegit Prat. & Caſtro verbo Incarnatio, & Sande. de Viſibili Monarchia: & qui diſputant de Incarnatione tũ Scholaſtici, tũ Cõtrouerſiſtæ.
u 4. de Fabul. hæret. lib.
x lib. 18. c. 45.
y li. de Natura compoſita.
z Actione 2.

Videntur autem hi omnes vnam tertiam naturam inducere ex duabus reſultantem, vt ſit in mixto: Eutyches vnam diuinam per conuerſionem humanæ in ipſam. Idipſum ſenſiſſe Euſebium Cæſarienſem refert eadem VII. Synodus [a], & Petrum Enapheum cum Theopaſchitis, ſeu Patropaſſianis [b], Nicephorus, qui aſſerit quoque de Philopono [c]. Pertinent ad hunc eumdem locum, qui non totam diuinitatem, ſed particulam conuerſam dixerunt in Humanitatem, ſiue hanc ex illa factam. Sic Nicephorus [d] inter alios ſcribit de Apollinari. Præterea qui ſuſtulerunt animam humanam Chriſto, vel propriam humanæ naturæ voluntatem.

a Actio. 5. & 6.
b lib. 16. c. 18
c lib. 18. c. 46.
d lib. 12. c. 11.

Neſtorius contendit Chriſtũ ſimplicem hominem, conceptum, ac natum, ideóque matrẽ eius Χριστοτόκον, nõ Θεοτόκον, poſtea vitæ ſanctæ merito dignũ habitum, cui ſe Diuinitas coniungeret, duplici manẽte in eodem tum natura, tum perſona, ita vt non eſſeretur vnus in Deitate, & Humanitate, ſed ſeiunctim hinc Filius hominis, hinc Fi-

Neſtorij errores circa Chriſtum.

lius Dei, hícque habitans in Filio hominis: & hoc ipsum voluisse tum Christum, quando vocauit se filium hominis [a], tum Esaiam [b], cùm eundem nominet [c] Emanuel, id est, nobiscũ Deus. Apud Tertullianum [d] est, atque apud Irenæum [e], fuisse qui dicerent, alium fuisse Iesum, alium Christum, vnumque passum, alterum miracula fecisse.

a Mat. 8. 20. c. 9. 6. & alibi.
b cap. 7. 14.
c Matth. 1. 23.
d lib. de carne Christi.
e lib. 3. c. 11.
f 5. de Incarn. c. 10.
g epist. 10. c. 5.
h de recta fide ad Theod.
i lib. 3 c. 18.
k Bellarm. 4. de euchar. ca. 21.

Testimonio isto Flauianus citatus vtitur contra Eutychen, Cassianus [f], Leo [g], Cyrillus [h], Irenæus [i] contra illos, qui asserebant illum putatiuè apparuisse.

Nonnulli [k] argumentantur indidem contra negantes Christum in vtraque specie totum esse, quoniam sententia generaliter comprehendit, ac damnat omnes, qui quouis modo soluunt vnionem hypostaticam Dei, & hominis, vel naturalẽ animæ, & carnis. Docet Ambrosius [l] duplici simul, vt hic est, iuncta voce Iesu & Christi significari aduẽtum eius in carne iam completum. *Ante incarnationem*, inquit, *aut Christus potest dici, aut Iesus, quia simul ambo nomina & hominis filiũ, & Dei filium significant.* Scio in vnoquoque per se spectari, ac notari à Patribus hypostaticam vnionem, quia Christus significat vnctum ipsa Diuinitate coniuncta Humanitati: Iesus Saluatorem quo satisfecit pro nobis, quod non posset, nisi homo esset, ac Deus, *mediator hominum, & Dei* [m]. Nec facile est definire vtrum è duobus nomen magis vel Diuinitatem designet, vel Humanitatem.

De Eucharistia male sentientes à Ioanne damnantur.

l in c. 2. ep. ad Philip.

m 1. Tim. 2. 5.

Nec minùs verò peccant, qui nimis ligant, quã qui soluunt. Huiusmodi sunt, qui perinde vnam componunt è diuina, & humana in Christo naturam, sicut ex anima, & corpore vnum constat animal, vnus homo naturis manentibus integris. Meminit Iustinianus [n] Imperator, & ita opinatũ opinatur Castro Eutychem. Athanasius [o] in Symbolo vtitur ea comparatione, non propter imperfectionem compositionis, quæ est in partibus cõponentibus, corpore & anima, sed propter vnionem, quæ maior est etiam in incarnatione per hypostasim diuinam quàm in puro homine constante suis partibus.

n in edicto Fidei ad Ioannẽ Papam II.
o verbo Christum, hæresi 4.

In hoc cognoscitur.] Ἐν τούτῳ γινώσκετε. *In hoc cognoscite*, vel *cognosc tis*. In nonnullis [p] codicibus est γινώσκεται, *cognoscitur*, in aliis [q] γινώσκομεν, *cognoscimus*. Syriacè מתידעא *methiadebha, cognitum est*.

p In vno ... Robert. Steph.
q ibidem.

In carne venisse.] Non ait *in carnem*, ne fortè quis existimet diuinam aliquam personam descendisse, & carnem assumpsisse, sed in carne, vt intelligamus nihil aliud esse Christum quàm carnem, id est, hominem. Sic Transyluani [r] carnales argumentantur, qui nullam volunt in personis diuinis esse distinctionem, ac proinde nec Filium Dei reuera incarnatum, Christúmque non habuisse diuinitatem communicatam per generationem æternam, sed per Vnctionem gratiæ, & inhabitationem, ac proinde dici debere non Deum absolutè atque æternum, sed Deum factũ & temporalem. Nihil concludit argumentum: siquidem non differunt in carne, vel in carnem venire. Franciscus Dauid, vnus de principibus Transyluanorum sectæ (alter fuit, Georgius Blãdrata, qui damnatus ad carceres perpetuos incidit in phrenesim, postque biduum extinctus) egregiè mentitur hoc loco [s], sic Ioannem scribere sequenti versu, Antichristum esse, qui fateatur Christum venisse ante vel extra carnem. Hoc non est Ioannis, sed eius qui nomen meretur Antichristi, ac Pseudoprophetæ falsarij. Vult ibi & hic Euangelista, qui neget in Christi personam conuenisse veram carnem, id est, naturam humanam & naturam diuinam, dissoluere Christum, esséque Antichristum: ex Deo esse, qui veram Christi carnem fateatur, & consequenter veram illam naturarum vnionem in hypostasi diuina. Multò melius orthodoxus Cyrillus [t] Alexandrinus hunc in modum ratiocinatur allato præsenti testimonio. Si enim ipse natus non est, neque carne indutus ad cœlestem Patrem, & Deum rursus assumptus est: neque homo perinde ac nos carne vestitus est, de cœlis olim reuersurus est.

Trãsyluani carnales de Christo quid sentiant.
r lib. 1. cap. 1.

s In disputat. Albana.

Naturarũ vnio facta est in hypostasi diuina.
t de recta fide ad Theod.

Vers. 3.] Et omnis Spiritus, qui soluit Iesum, ex Deo non est, & hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit, & nunc iam in mundo est.

SEntentia ipsa ex his quæ adhuc sunt dicta, facilè perspicitur, restant nonnulla seorsim notanda.

Qui soluit Iesum.] Omnes Græci codices qui extant habent: ὃ μὴ ὁμολογεῖ. *Qui non confitetur*: Syra quoque versio, & nonnunquam Augustinus [u], atque Tertullianus [x], & Cyprianus [y], atsi legant, *qui negat*, & Polycarpus [z], nihilominus nostram lectionem sequitur idem Tertullianus [a] (qui videri potest alibi citasse verba epistolæ secundæ [b] eiusdem Ioannis, & vtrumque alias [c] necti, sicut & citatus Augustinus) Ambrosius, siue Prosper [d], Cassianus [e], Leo [f], Latini omnes Interpretes. Ex Græcis Didymus [g] in Commentario sic legisse præ se fert, ac Theodoretus quadam epistola, & Cyrillus Alexandrinus. Sed (quod magni facio) Socrates [h], tractans de Nestorio, sic scribit: *Porrò autem ignorauit quod scriptum sit in vetustis exemplaribus epistola Catholica diui Ioannis. (Omnis Spiritus qui soluit Iesum, ex Deo non est.) Quippe hanc sententiam omnes, qui Diuinitatem ab Humanitate Christi seiungere studebant, ex vetustis exemplaribus delere, tollereque non dubitarunt. Quapropter veteres Interpretes idem ipsum significarunt, quosdam videlicet esse, qui illam epistolam deprauassent, quò in Christo hominem à Deo separarent.* Sic Socrates. Cuius oratio illud quoque demonstrat, quanta huius esset auctoritas epistolæ, quam & veteres interpretes Orthodoxi Commentariis illustrandam censuissent, & hæretici corrumpere studuissent, quia negare non valerent.

u hoc loco & sermon. 31. de verb. Apost.
x lib. de carne Christi c. 24. & 1. cont. Marcio. cap. 8.
y lib. 2. c. 8.
z ep. ad Philippenses.
a lib. con. Psychicos c. 1.
b vers. 7.
c 5. contr. Marcion. c. 16.
d de Vocat. Gent. c. 23.
e 6. de Incarn. c. 12.
f ep. 10. c. 5.
g de recta Fide ad reginas.
h 7. hist. c. 32.

Auctoritas huius epistolæ quãta sit.

Nec minùs tamen virium habebit contra hæreticos sententia, si legatur, *Qui non confitetur*: licet magis exprimat errores eorum soluendi verbum, cùm sit incarnationis, & naturæ duplicis in vna persona diuina vinculum, nexus, vnióq; maxima per modum compositionis, quæ aliquid est ex parte termini creati, id est, naturæ humanæ.

Moralem sensum non repeto, qui solus traditur ab Oecumenio, negari, & solui Christum non lingua, sed factis, cùm quis mundo viuit, & concupiscentiis, cùm carnalis est, *& secundum hominem ambulat* [i]: *non habens Spiritum Dei*: contrà, confiteri, qui viuit Christo, & eum non in eius tantùm carne, sed in sua quoque, *necnõ mortificationem eiusdem circumfert* [k].

Moralis horum verborum sensus.

i 1. Cor. 3. 3.

k 2. Cor. 4. 10.

Iesum.] Antè dixi perinde esse, siue simul Iesum Christum dicamus, siue hunc, aut illum seorsim; adde, siue Christum Iesum, quod attinet ad præsens propositum. De varia ista combinatione Toletus in Ioannem [l].

l c. 1. annot. 75.

Ex Deo nõ est.] *Manichæus insidiatur*, inquit Au-

gustinus [a] *in hoc verbo, & dicit: Si ex Deo non est hic Spiritus, vnde est ergo, cùm sit aliunde necessariò?* Et colligit duas esse naturas, videlicet alteram bonam, alteram malam, & ex hoc secundo genere dictum Spiritum esse. Respondet, omnem proculdubio Spiritum ex Deo esse, quia omnia per ipsum facta [b], omnisque Spiritus prouocatur ad laudandum Deum [c].

a serm. 30. de verb. Apost. c. 2. & seq.
b Ioan. 1. 3.
c Ps. 150. vers. vlt.

Quod hic dicitur, Spiritum non ex Deo esse, intellige, in quātùm non confitetur Christum in carne venisse, vitio, peccato laborat, & errato, & blasphemat, quæ corrigi, emendari, mutari possunt in bonum à Deo, qui vnus, solúsque nonnisi auctor est boni.

Et hic est Antichristus.] Satis multa de Antichristo superiùs [d], cùm docuimus certam quidem esse personam, sed quam præcurrentes falsi doctores, aut sæui persecutores, imitatione nomen idē mereantur, sicut & Ioanni nomen est attributum Eliæ [e]. Græcè, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, nempe τοῦτο τὸ πνεῦμα, *& hic Spiritus est Antichristi.* Quidam codices: καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, eodem sensu. Syriacè: *sed hic est ab ipso pseudochristo.* Cyprianus [f]: *sed est de Antichristi Spiritu.* Tertullianus [g] vocat præcursorem Antichristi spiritum. Cassianus [h] (qui disertissimè hunc totum tractat locum, & [i] contra soluentes Iesum illud aptat: *quod Deus coniunxit, homo non separet.*) legit hoc pacto: *& omnis* nempe spiritus *qui soluit Iesum, ex Deo non est, & hoc est Antichristi, quod audistis,* &c. Ibidem tamen [k] etiā vtitur lectione nostra. Nec non Tertullianus [l], Irenæus [m] autem ex Antichristo.

d cap. 2. 18.
Antichristus vera persona est, sed habet multos præcursores.
e Matt. 11. 14. ca. 17. 12. Luc. 1. 17.
f 3. test. c. 8.
g 5. contra Mar. c. 16.
h 5. de incarn. c. 10.
i c. 11. eiusdem libri.
k Mat. 19. 6.
l de carne Christi c. 24.
m l. 3. c. 23. lib. 3 c. 7.

De quo audistis.] ὃ ἀκηκόατε, *quod audistis.* Alij ὅτι ἀκηκόαμεν, *quoniam audiuimus.* Illud ὃ neutrius generis refertur ad πνεῦμα, id est, spiritum, quem spiritum audistis: nempe spiritus ille soluens Iesum est quodammodo spiritus ipsius Antichristi per doctrinę consensum, de quo spiritu accepistis quòd sit venturus. Facilè verti potuit ὃ in ὃν, & hoc posterius ad Antichristum referri.

Quoniam venit.] ὅτι ἔρχεται, in tempore præsenti. Syriacè, *quē audistis venturum.* Lege cap. 2. [n] Hugo rectè dicit præsens tempus hic esse confusum, id est, quod iam veluti sit inchoatum: & prçteritum ob certitudinem poni pro futuro. Sed non debet admittere esse tempus præteritum. Eamdem certitudinem notari Caietanus monet rei futuræ per tempus præsens.

n vers. 18.

Vers. 4.] Vos ex Deo estis filioli, & vicistis eum: quoniam maior est qui in vobis est, quàm qui in mundo.

CONuertit sermonem ad eos, quibus scribit fideles, docens ex Deo esse quòd orthodoxè credant, & reluctentur, ac superent mundi, vel Antichristi spiritum sectantes, qui perperam de Christo sentiunt: sed victoriam eidem adscribendam Deo in ipsis per veram fidem habitanti, seu ipsos hac in parte moderanti, qui longè potentia præstet illi, qui regit mundum, hoc est, mundanos, & spiritu mundi agitatos. Is autem est diabolus. Lege Ignatium [o], & Polycarpum [p].

o ep. ad Eph. & ep. ad Tra.
p ep. ad Phil.

Vicistis eum.] Vel mundum, vel Antichristum, siue qui personam repræsentat Antichristi. Græcè, ac Syriacè numero multitudinis dicitur *vicistis eos*, non dispari sensu: pseudoprophetæ namq; superiùs indicati possunt intelligi. Cyprianus alicubi [q] legit: *filioli, vincite illos.* Forsan legit νικήσατε pro νενικήκατε. *Vicistis*, dicit, id est, ex parte, & inchoatè, vel ponendo pro futuro, propter certitudinem, quasi dicat, *vincetis*, vt quidem mihi persuadeo, & certus quodammodo sum, facta vobis vincendi per Deum potestate, si vultis. Demonstrare possem victorias insignes tū in pugna contra tentationes, tum in tormentorum, mortísque patientia, tum in disputatione de fide, quas etiam ætate, sexu, viribus, sapientia, valdè infirmi, Deo freti reportauerunt. *Omnia possum*, ait sine exceptione Paulus [r], *in eo qui me confortat.*

q de singulari clericorum
Insignes victoriæ ab infirmis reportatæ.
r Phil. vlt. 13.

Quoniam maior est qui in vobis est, quàm qui in mundo.] Sententia ista spem conciliat, & humilitatem, ne vel despondeamus animum, vel præsumamus: facit quoque, vt si ceciderimus, non excusemus, quasi tentati supra vires: hortatur etiam ad quiduis fortiter audendum pro Deo, & ad resistendum eius, nostróque aduersario diabolo, & cuiuis difficultati. Putat Oecumenius his verbis cōtineri notam aliam pseudoprophetarum, quòd plerísque cari essent, orthodoxi contemnerentur: hos moneri, ne id ægrè ferant ob rationem, quæ sequitur, quia simili gaudet simile, illos autem de mundo esse, &c.

Libenter profert Cyprianus [s] ista verba, disserens de constantia in martyrio, quamuis aptans proposito suo legat vno loco (nobis) non (vobis) *nec plus*, subdit ipse, veluti per paraphrasim, *ad deiiciendū potest terrena pœna* (vel *potentia*) *quam ad erigendum tutela diuina.* Vniuersè idē [t] locū transfert ad fiduciam diuinā. Ambrosius [u] applicat ad bellicum tumultum, confirmans Elisęi testimonio, & exemplo [x]: itē Dauid [y] canentis *immittit Angelus Domini in circuitu timentium eum*, in morem scilicet castrorum. Prosper [z] gratię vim necessitatēq; confirmat ex hoc loco, & victoriam sanctorum esse opus Dei habitantis in sanctis. Ponendæ coronæ de capitibus, vt seniores illi fecerunt, ad pedes [a] Agni, *qui*, vt Ecclesia canit [b], *vincit in martyribus*, & gratiæ Deo agendæ, *qui dat nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum* [c]: qui nos iubet magnopere confidere, quamuis in mundo pressuram habeamus, quia *vicit ipse mundum* [d]: & *mundi principem*, qui *non habebat in eo quidquam* [e], & *ab illo erat eiectus* [f]. De hac eadē victoria tum superiùs hac epistola Ioannes [g], tum inferiùs [h] tum in Apocalypsi [i], vbi sic scribit: *ipsi vicerunt eum*, diabolum, *propter sanguinem Agni, & propter verbum testimonij sui.* Eodem testimonio isto Isidorus abbas Mosem confirmauit Monachum grauitati tentationum penè succūbentem, discessúmque meditantem: præterea illo Elisæi exemplo, postquàm versus occidentem quidem aspicere iussisset dæmonum frementium & quasi ad inuadendum se accingentiū multitudinem: sed versus orientem propè innumerabiles Angelorū copias, ac tamquam exercitus instructos paratósque ad auxiliū ferendum. Lege Cōmentarium Psalmi XXVI [k].

s ep. 9. aut li. 2. ep. 6. & de exh. ad martyres c. 10.
Nō plus ad deiiciendum potest terrena potentia quàm ad erigendum tutela diuina.
t 3. test. c. 10.
u ser. 1. de sancto Elisæo. Tom. 3. edit. Rom.
x 4. Reg. 6.
y Ps. 33. 8.
z 1. de vocat. Gen. c. 24.
a Apoc. 4. 10.
b in Hymno ad laud. de communi multorum martyr.
c 1. Cor. 15. 57.
d Ioan. 16. 33.
e Ioan. 14. 30.
f Ioan. 12. 31.
g cap. 2. 13. 14.
h cap. 5. 4.
i cap. 12. 11.
k vers. 3.

Vers. 5.] Ipsi de mundo sunt: ideo de mundo loquuntur, & mundus eos audit.

NVllus offendatur, miretur nemo, si pseudoprophetæ gratia valeant in mundo, si libentibus excipiantur auribus: ad gratiam loquuntur mundo, delectantur quibus ille rebus, voluptate, diuitiis, honoribus. Colligerem, si vacaret hæresiarcharum mores in historiis, & Patrum descriptos voluminibus: eos constat corruptissimos esse, ita vt nihil nisi mundum, & quæ mundi sunt sapiant. Vario illos Frusius noster Epigrammate

Hæreticorū mores corruptissimi fuerunt.

depinxit

depinxit carpens hæreticos huius seculi:idem faciunt accuratiùs, qui manum propiùs couferunt cum hæreticis, & veras Ecclesiæ nostræ notas proferunt, Cardinalis [a] Bellarminus, Thomas [b] Bozius, & alij. Vix extitit hæresiarcha, qui quæ superiùs tria Ioannes in mundo dixit esse, non studiosissimè persecutus sit, *concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, superbiam vitæ, luxuriam intemperantiámque, auaritiam, ambitionem. Hæreticus est*, ait Augustinus [c], *qui alicuius temporalis commodi, & maxime gloriæ, principatúsque sui causa falsas ac nouas opiniones vel gignit, vel sequitur.*

a lib. 4. de notis Eccl. c. 13.
b in opere de notis Eccles.
c lib. de vtil. credendi c. 1.

Ideo de mundo loquuntur.] *Loquuntur mundo placentia*, vident ipsi errores, non aspiciunt ea quæ recta sunt [d]: versant se in omnem formam, colorémque induunt omnem, præterquàm veritatis, velut Protei, & Chamæleontes: *loquela manifestos eos tamquam Galilæos*, id est, *volubiles facit* [e]: ex cordis abundantia [f], malè affecti, loquuntur: quia *de terra sunt, de terra loquuntur* [g]: *de terra loquuntur, & de humo audietur eloquium ipsorum* [h], non valent proferre *schiboleth, sed siboleth* [i], id est, non spicam granis plenam, sed spicam paleæ, quia de paleis tantùm loquuntur, id est, de rebus vanis, déque friuolis rationibus, & principiis, quæ putant repugnare fidei mysteriis, de Christi diuinitate, incarnatione, Matris virginitate, resurrectione, visione Dei, originali peccato, &c. [k] Iuxta phrasim Græcam ipsi è mundo sunt, ideo è mundo loquuntur. Etsi enim verum est, loqui tales ex abundantia praui & maculati cordis de rebus & concupiscentiis mundi quas amant: nihilominus non desunt, qui quæ à mundo aliena sunt in ore habeant, vt euangelium, Dei verbum, fidem fiduciámque in Christum, prædestinationem, fraternam dilectionem, &c. Concupiscentias verò suas caueant diligenter ne prodant. Attamen è mundo loqui censentur, quia falsa eorum etiam de illis doctrina non est ex Deo; sed ex mundo, & mundi principe, patréque mendacij diabolo; immò & ex carne, cuius inter opera Paulus [l] numerat etiam sectas & dissensiones. Nec refert quod nonnulli quædam tradant delectationi sensuum contraria, vt non nubere [m], abstinere penitus à nonnullis cibis & potibus, mactare carnem flagellis, orare perpetuò, &c. Eiusmodi doctrinas idem Apostolus [n] appellat dæmoniorum.

d Esa. 30. 10.
e Matt. 26. 73.
f Matt. 12. 34.
g Ioan. 3. 31.
h Esa. 29. 4.
i Iudic. 12. 6.
k Glossa ord. ibid. & Hugo Card.
l Gal. 5. 20.
m 1. Tim. 4. 3.
n ibid.

Et mundus eos audit.] Hi, quibus aures pruriunt, non sustinentes sanam doctrinam, fabulis delectati, & *ad sua desideria coaceruantes sibi magistros* [o], nihil aptius similitudine pruritus. *Hic est*, ait Sedulius [p], & Anselmus post Augustinum [q], *incendium carnis sine effusione vel sanguinis, vel seminis: sic hæreticorum oratio aures sollicitat auditorum, & places sine veritate prædicationis, & corrumpit sua libidine integritatem castæ veritatis: & audita denuo audiri desideratur vt illiciat ad voluptatem.* Durus mundo videtur sermo Christi [r]: teneris mordax veritas auribus molestat: inimicus fit verum dicens [s]. Aut mundus, aut Deus audiendus: Deum audit, eiúsque verba, qui ex Deo [t] est: qui non audit, ex ipso non est, ac proinde necesse est, vt ex mundo, & mundi principe sit Diabolo. *Ego dedi eis*, ait Christus [u], *sermonem tuum*, & mundus eos odio habuit, *quia de mundo non sunt* [x], *sicut & ego nō sum de mundo. Non recipit* [y] *stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris quæ versantur in corde eius.* Nec audit solùm mundum, verùm etiam obedit, quoniam auditis oblectatur, quæ referuntur ad vsum, praxímque. Admonet porrò Ioannes tacitè fideles, ne turbentur si multos videant hæreticis adhærere. Nihil, ait, sunt nisi mundus, mundíque immunda colluuies, diaboli peccatíque vilissima mancipia. Melior est autem vnus timens Deum, quam mille filij impij [z].

o 2. Tim. 4. 4.
p in 1. Tim. 4.
q Tract. 97. in Ioan.
Sermo hæreticorum qualis.
r Ioan. 6. 61.
s Gal. 4. 16.
Aut Deus, aut mundus audiendus.
t Ioan. 8. 47.
u Ioan. 17. 14.
x Prou. 18. 2.
y Prou. 18. 2.
z Eccli. 16. 4.

Vers. 6.] Nos ex Deo sumus. Qui nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, nō audit nos: in hoc cognoscimus Spiritum veritatis, & Spiritum erroris.

VErorum notas oppositas affert Prophetarum, quas ex prioribus, quæ conueniunt pseudoprophetis, obuium est cognoscere. Sunt ex Deo, quia missi ab ipso, quia veram doctrinam tradentes, quia sanctitatem docentes, & verò etiam operibus profitentes. *Isti sunt Episcopi, & pastores docti*, inquit Augustinus [a], *graues, sancti, veritatis acerrimi defensores, qui Catholicam fidem in lacte suxerunt, in cibo sumpserunt, cuius lac, & cibum paruis, magnisque ministrauerunt. Talibus post Apostolos sancta Ecclesia plantatoribus, rigatoribus, ædificatoribus, pastoribus, nutritoribus creuit.*

Prophetarum verorum notæ.
a lib. 2. cont. Iulianum.

Nos ex Deo sumus.] Non intelligit quia charitatem habeant, vt voluit Glossa interlinearis, cui fauet Augustinus, & Beda: nec quia regenerati, nimirum per Baptismum, vt Lyranus: multò minùs, quia prædestinati, vt Carthusianus: non quia fide, & charitate prędit, vt Hugo: nec solùm, quia creati, & redempti; sed quia veram, atque orthodoxam de Christo fidem tenentes, & tradentes, etiamsi fortasse charitatem non haberent; quam habebant tamen Ioannes, & Ioanni similes, quos ipse pronomine primæ personæ comprehendit. Idem iudicium de iis, qui dicuntur ex Deo non esse, & non audire: videlicet sunt ij per se, qui destituuntur fide vera, & Catholica.

Non audit nos.] Non assentitur doctrinæ fidei, quam tradimus. Id etiam vult Ioannes, non excludens tamen obedientiam præceptorum. Recta consecutio iam pridem à Christo facta [b]: *qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit*: conuertíque potest duplex hæc propositio. *Vocem oues pastoris audiunt, alienum autem non sequuntur: sed fugiunt ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum* [c]. Non audire pastorem, spernere est: non adhibere fidem, & obedientiam prædicanti, contemnere est. Ideo cùm dixisset verbis modò citatis Christus: *qui vos audit, me audit*, mox subiicit, non qui vos non audit, me non audit; *sed, qui vos spernit, me spernit*: *qui hæc spernit*, ait Paulus [d], *non hominem spernit, sed Deū*: & apud Ezechielē [e] Deus: *nolunt audire te, quia nolunt audire me.* Iterum Christus: *si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt* [f]. Hæreticus interno si fidit, créditque spiritui suo, fallitur, nisi vocem audiat Ecclesiæ. *Conantur hæretici auctoritatem stabilissimam*, inquit Augustinus [g], *fundatissimæ Ecclesiæ, quasi rationis nomine, & pollicitatione superare: omnium enim hæreticorum quasi regularis ista temeritas est.* Coguntur hoc facere hæretici; quia iacêre se abiectissimè sentiunt, si eorum auctoritas cum auctoritate Ecclesiæ conferatur.

b Luc. 10. 16.
c Io. 10. 3. 5.
Non audire pastorem, spernere est.
d 1. Thess. 4. 8.
e cap. 3. 7.
f Ioan. 15. 20.
g epist. 56.

In hoc cognoscimus Spiritum veritatis, & Spiritum erroris.] Spiritum qui ex Deo, & qui non est ex Deo, ac propterea ex mundo, & diabolo, doctrinam veram, & falsam, fidem prauam, & orthodoxam. Spiritum sanctum, *Spiritum veritatis* vocauit Christus [h], quippe *docētem omnem veritatem* [i]: Paulus [k] meminit *Spirituum erroris*: πλάνοις Græcè, id est, erronei, fallaces, vt legit Ambrosius [l], & Hi-

Spiritus S. cur dicatur Spiritus veritatis.
h Ioan. 14. 17. c. 15. 26. c. 16. 13.
i Ioan. 16. 13.
k 1. Tim. 4. 1.
l in Comm.

larius[a], seductores, vt Augustinus[b]. Et in diabolo non est veritas, & *in veritate non stetit, mēdax, ac mendacij pater*[c], & *cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur*, propria scilicet inuentione, proprio marte, non ab alio mentiri prius doctus, docens quotquot deinceps post ipsum mentiuntur, paratus mēdacium ingerere in os etiam Prophetarum[d], & pseudoprophetas implens hæreticos, vt antè docuimus, & *excæcans mentes infidelium, vt non fulgeat eis illuminatio Euangelij, gloriæ Christi*[e]. Deus autem decipere dicitur Prophetam errantem[f], permittendo dumtaxat. Nomine veritatis Euangelium ipsum quandoque denotatur: dicitúrque verbum veritatis[g]: nam continet vmbrarum, ac figurarum complementum, atque promissionum, & fidei mysteriorum cognitionem. Christus, qui veritas est ipsissima[h], venisse se dixit *vt testimonium perhiberet veritati*[i]: Paulus nominat seipsum doctorem in fide, & veritate[k]: de vocatis autem ad Euangelium, dicit *electos a Deo, primitias in salutem in fide veritatis*[l], id est in fide orthodoxa.

Vers. 7.] Charissimi, diligamus nos inuicem, quia charitas ex Deo est, & omnis qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum.

NOn *saltat, nec digreditur Ioannes*, inquit Caietanus, *sed e regione omnium affectuum mundanorum locat charitatē, vt hinc appareat, qui sunt ex Deo*, & qui sunt ex mundo, à proprijs nobis operibus. Doceant, iacténtve quidquid velint alij, prædicent suum illum Spiritum, nos diligamus inuicem: hęc vera Christianitatis nota: qui hanc tenet, non scindit Ecclesiam nō facit varias sectas. Non laborant ceteri, vt hæc nectant: sed monent, dilectum discipulum cōtinere se non posse, quin subinde redeat ad sermonem de dilectione.

Licèt verò doctrinam orthodoxam nihil repugnet sine charitate conseruari, magnum tamē ex hac argumentum trahitur pro illa: ideóque tractatio iungitur aptè de ambabus.

Quia charitas ex Deo est.] Spiritus veritatis, orthodoxæque fidei ex Deo est, quod antea vidimus: at peculiari magis modo charitas, à qua Deus ipse paulò pòst denominabitur, vt vocetur ipsemet charitas: & idcirco charitatem habens, censebitur prorsus habere fidem, sine qua nequit esse, & cum qua necessariū est (quod vltimis pręsētis versus habetur verbis) vt cognoscatur Deus tum practica cognitione ad effectum relata, tum veluti speculatiua, quam includit mysteriorum fides: *fides, est donū Dei*[m]: *Deus regenerat nos in spem viuam*[n]: *Omne datum optimum, & omne donum perfectum descendit à Patre luminum*[o]: sed maximè propriè charitas ex Deo est, siue gratia, quę vel idē est cum charitate, vel non separātur, quoniam licet alia supernaturalia dona nos euehant ad ordinem supernaturalem, & esse diuinum, ratione tamē siue caritatis, siue gratiæ, diuinæ cōsortes efficimur naturæ magis proprio quodam modo, secundum quem Spiritus sanctus, totáque Trinitas inhabitat in nobis & affectu, & effectu. Vis rationis, diligamus inuicē, quia charitas ex Deo est, consistit in hoc, vt occurratur veluti tacitę obiectioni, cur toties inculcet dilectionis pręceptum, quod videtur valdè difficile, ac ferè impossibile. Inculcat, vt vbi difficultatem sēserimus, recurramus ad Deū: &, quod ait Augustinus[p], præcepto isto monetur liberum arbitrium, vt quærat Dei donum.

Charitatis laus multiplex, vt quòd remittat peccata[q]: vt *quòd diligens Deum vicissim diligatur ab eo*[r]: quòd *operiat multitudinem peccatorum*, etiā alienorum[s]: quòd *nihil simus sine illa*[t], &c. Sed ista maxima, esse ex Deo, id est, esse quid diuinum[u]. Ex Deo autem est, quia diffusa per Spiritum sanctum, quia prior nos dilexit[x], quia vnice nobis eam commendauit[y].

Augustinus[a] porrò, & Prosper[a] contra Pelagianos argumētantur, nō solùm nos habere possibilitatem ex Deo, sed bonam quoque voluntatem, bonámque actionē, quia charitas ex Deo est, efficitque nos filios Dei, nec aliud videtur bona voluntas esse, quàm charitas. Eodem hoc ad idem testimonio Mileuitanum Conciliū[b] vtitur. Quare non satis bine probat magister sententiarum[c] distinctionem amoris notionalis ab essentiali, ita vt notionalis designetur, cùm dicitur charitas ex Deo, id est, Spiritus sanctus ex Patre & Filio, qui producunt illam per amorem actiuum notionalē: essentialis paulò pòst sequentibus verbis, Deus charitas est. Difficilè probatur ea distinctio ex Scripturis: sufficit autem auctoritas Doctorum[d], & ratio Theologica. Minus probandus Hugo, charitatem esse ex Deo, id est, Filium à Patre, ab vtroque Spiritum sanctum. Origenes[e] tamen sic intellexit charitatē esse ex Deo, id est, Filium ex Patre, de quo paulò pòst dicitur: *Deus charitas est.* Non ita conuenit Filio, qui per intellectum genitus est, vt charitas dicatur.

Charitatem verò semper hîc intelligo supernaturalem: de amore namque Dei naturali super omnia, siue vt est finis naturalis, alia ratio. Distinctio passim recipitur, potissimùm à B. Thoma[f]: saltémque concedi debet ad amorem naturalem, quo Deus ametur super omnia simpliciter, quæcumque possint occurrere longo tempore necessarium esse auxilium gratię sanantis naturam nostram corruptam: sicque verum est, quòd hæc quoque charitas ex Deo est.

Omnis qui diligit, ex Deo natus est.] Capite præcedente tractata sententia similis est, expositáque de natiuitate secundum præsentem statum eius, qui modò diligit, non secundum prædestinationem: præterea colligit tamquam ex effectu, Dei filium esse, qui diligat eum, velut ex inseparabili. Sufficit autem actu (posita ordinaria Dei lege à filiatione Dei) non quòd sit actualis dilectio, causa formalis diuinæ natiuitatis, & filiationis, formalitérve iustificans: oportere namque, prout Scripturæ, Patres, Concilia, præsertim Tridentinum, loquuntur, formam, quæ talem tribuit denominationem, esse permanentem inhærentem: & rationis eiusdem in omnibus filiis Dei, siue iustis, etiā in pueris, quos constat dilectionis actum non elicere. Hæc porrò charitas filios Dei constituēs, planè supernaturalis est, & facultatem tribuit Deum supernaturaliter diligendi. Actus charitatis, qui vt dispositio pręcedit quandoque in iustificatis, charitatis habitum, siue gratiæ, momento eodem secum trahit, quod asserit Petrus Soto[g] esse de fide. nam actus dilectionis est perfecta cōuersio ad Deum. continens virtute pœnitentiam, & auersionem à peccato, & propositum placendi Deo in omnibus, & consequenter affert conuersionem Dei ad hominem iuxta illud: *Conuertimini*[h] *ad me, & ego conuertar ad vos. ego*[i] *diligentes me diligo: qui*[k] *diligit me, diligetur a Patre meo.*

Et cognoscit Deum.] Speculatiua, & practica fi-

de,

q Luc. 7. 47. 48.
Charitatis laudes plurimæ.
r Ioan. 14. 21.
s 1. Petr. 4. 8. Prou. 10. 12.
t 1. Cor. 13. 2.
u Rom. 5. 5.
x 1. Ioan. 4. 19.
y Ioan. 13. 34.
a lib. de grat. Christi c. 21. & lib. de grat. & lib. arb. c. 18.
a con. collatorem ca. 10. & ep. ad Ruffin. de lib. arb.
Non aliud videtur esse bona voluntas quàm charitas.
b Can. 4.
c 1. dist. 32.
d vt Aug. 15. de Trin. c. 17. & Scho. 1. dist. 32. B. Tho. ibi. & 1. p. q. 37. art.
e homil. 1. in Cant.
Filio non conuenit vt dicatur charitas.
f 1. 2. q. 62. ar. 2. p. 1. q. 109. a. 3. ad 1. 2. 2. q. 26. art. 1. & alibi.
g sect. 5. de Pœnit.
Actus dilectionis est perfecta conuersio ad Deum.
h Zach. 1. 3.
i Prou. 8. 17.
k Ioan. 14. 21.

de,& Sapientiæ dono,nec non approbando,ſicut pridem anteà dictum eſt. Immò natura ſolet antecedere cognitio amorem: non enim diligitur quod non cognoſcitur. Amor etiam excitat ad rem magis cognoſcendam:& meretur,qui Deum amat,vt ſui Deus in hac quoque vita, maiorem ipſi notitiam communicet. *Qui diligit me,diligetur a Patre meo*,ait Chriſtus[a], *& ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum*; nimirum per doctrinam fidei perfectam,& plenam, qualis conuenit perfectis,& in ſanctitate prouectis, vt exponit Cyrillus[b],& modo practico, & quaſi experimentali. Græcum verbum ἐμφανίσω ſignificat occultam, tectam, ac per inſinuationis modum manifeſtationem:quæ fit internis illuſtrationibus, & inſpirationibus,quas *velut manna abſconditum nemo ſcit niſi qui accipit*[c]. *Magna*[d] *multitudo dulcedinis diuinæ,quam abſcondit Deus timentibus eum*.Si quis verbum præſens *cognoſcit*, interpretetur pro futuro, poterit cognitionem hanc intelligere de beatifica, quæ Deum diligentibus præparata eſt. Placet id interlineari Gloſſæ,& Hugoni.Sed ſimplicior, meliórque primus ſenſus.

Non diligitur, quod non cognoſcitur.

a Ioan.14.21.

b lib. 10. in Ioan.c.2.

c Apoc. 2.17.

d Pſa. 30.20.

Verſ 8.]Qui non diligit,non nouit Deum: quoniam Deus charitas eſt.

SYrus Interpres inuertit ſententiam, præponens,quod ſecundo ponitur loco membrum, ita vt cauſa reddatur cur Deum noſcat qui diligit eum,quoniam ipſe charitas eſt.Charitatem verò habens, & experimento proprio cognoſcens in ſe,Deum ipſum ſimili noſſe ratione cenſetur,qui eſt charitatis obiectum, & præterea noſtræ charitatis efficiens cauſa, finalis, exemplaris משול דלאהא חובת וכל ודלא מחב לא ידע לאלהא *metul delaha chuba vecol dela mechab la iadah lalaha: quoniã Deus charitas eſt*,inquit editio Syra, *& quiſquis non diligit,non cognoſcit Deum*.Lyranus,& Carthuſianus opinionem reiiciunt magiſtri ſententiarum[e], charitatem, qua immediatè Deum,& proximum diligimus, eſſe increatam, ſiue Spiritum ſanctum,ſiue habitũ charitatis inhærentem. nam neque tãta delectatione dilectio eliceretur, quia delectabilem facit habitus actũ,neque cum libertate, & merito, ſi nempe mota dumtaxat in actu diligendi voluntas eſſet. Poſtremò fatetur idem magiſter[f],Spiritum ſanctum inhabitare in paruulis baptizatis, quod abſque habitu inhærente nequit intelligi:præterea docet[g], gratiam eſſe virtutem infuſam, bonámque animæ qualitatem. Quocirca Scotus[h] magiſtrum excuſat, commodéque interpretatur.

e 1.diſt. 17.

Charitas,qua Deũ diligimus nõ eſt Spiritus S.

f 2.diſt.37.

g 2.diſt.27.

h 1.diſt. 17.q. 1.art.3.

Dici autem Theologi docent, Deum charitatem,videlicet eo modo,quo ſolet vocari bonitas, ſapientiá, iuſtitia,& ſimilia, per eſſentiam, ita vt quod ait Bernardus[i], *charitas ſubſtantia*, id eſt, *Deus,dat charitatem accidentalem*. Hæ prædicationes indicant infinitatem,& conſubſtantialitatem attributorum in Deo cum ſumma ſimplicitate inſtar abſtractarum formarum, immò nihil reipſa formaliter aliud eſſe,quàm ipſiſſimam eſſentiam diuinam, in qua nos inadæquatè ſecundum intelligendi modum noſtrum imperfectum iſta diſtinguimus;& eſſe cauſam eorumdem attributorũ,prout finito modo reperiuntur in creaturis.

Deus quomodo ſit charitas.

i epi. 11. circa med.

Quare Deus charitas eſt, non qua diligimus eum,ſed qua nos ipſe: ſicut ſapientia eſt & iuſtitia,non qua nos ſapientes,iuſtive ſumus. Eadem verò charitas,qui eſt Deus, efficit noſtram creatam,qua diligamus ipſum:& poteſt illa dici ignis accendens, hæc ignis accenſus; ſicut Auguſtinus[k] vocat ſapientiam,& iuſtitiam Dei,*lumen illuminans*:noſtram,*lumen illuminatum*. Quò fit, vt quemadmodum qui eſt in lumine a ſole producto dicitur eſſe in ſole,& ſol in eo: ita qui manet in charitate,manere in Deo,& Deus in illo,quod paulò pòſt Ioannes ſubdit.

k 12.confeſſ. cap.15.

Rectè porrò colligit Philo Carpathius[l],charitate nos effici Deos, quia Deus charitas eſt: Origenes[m]perpetuò charitatem perſeuerare in nobis debere, ferrique in obiecta ſpiritualia,quia Deus Spiritus eſt immortalis: Baſilius[n], cùm Deus ſit charitas, neceſſe eſſe, vt diabolus ſit odium(κατ' αὔξησιν, nempe ſicut cùm peſſimum quemque vocamus ipſam malitiam, ſcelus, peſtem)ita vt quemadmodum qui charitatem habet,is habet Deum, ſic qui odium habet,is diabolum in ſemetipſo nutriat.Chryſoſtomus[o] cum charitate nihil comparari poſſe, cùm Deus ipſe ſit,qui eſt incomparabilis:Bernardus[p] non aliam quærendam ſponſæ cum Deo ſponſo neceſſitudinem,vel connexionem,præter amare, & amari,quia ſponſus iſte non modò amans, ſed amor eſt:alij[q], quàm certi debeamus eſſe, ſcire Deum, poſſe,velle nos diligere,cùm ſit ipſiſſima charitas: ac proinde ſupra menſuram noſtri amans. Verè neſcio quis dixit, *omnium parentum vetuſtiſſimum amorem*:meliùs dixiſſet, *etiam recentiſſimum*. Non alia res Deum compulit ad prædeſtinandum, creandum, conſeruandum, redimendum, iuſtificandum,glorificandum nos,auſim dicere, ad caſtigandum etiam reprobos,quàm Amor. Eſt miſericordia charitatis alumna ſuper omnia opera[r] Dei.*& ipſum quoque ſuperexaltat iudicium*[s]; in quo non erit quidem miſericordia liberans, erit tamen mitigans,cùm & citra condignum puniat Deus:κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως *gloriatur miſericordia ſuper damnationem*: vel *miſericordia non reformidat iudicium*:vel per Enallagen,*qui miſericors eſt,erit animo confidenti,& veluti gloriabundo in iudicio*.

l In Cant. ca. 4.

Charitas nos efficit Deos.

m Hom. 1. in Cant. aut Prolog.

n Ser. de inſt. Mon. qui incipit Mon.&c.

o Tom.4.ſer. de fide,ſpe,& charit.

p ſerm.83 in Cantic.

q vt Gag hoc loco

Amor omnium parentum vetuſtiſſimus, & recentiſſimus.

r Pſa.144.9.

ſ Iacob.2.13.

Cæterùm licet caritas eſſentialiter de Deo dicatur,ac tribus perſonis:& quamuis Origenes[t], vt vidimus,notionaliter Patri tribuat,& Filio,ſic de iſto interpretans,quod eſt priore verſu,*charitas ex Deo eſt*:vbi alios quoque monuimus intelligere ſimul de Spiritu ſancto: tamen nulli ex diuinis perſonis aptiùs cõuenit per attributionem,quàm Spiritui ſancto,ſicut & amoris vocabulum.In antiphona prima nocturni tertij feſti S. Trinitatis canitur,Caritas Pater eſt,Gratia Filius, Communicatio Spiritus S. Quæ ſumpta eſt ex vltimis verbis epiſtolæ poſterioris ad Corinthios, *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti,& charitas Dei, & communicatio Sancti Spiritus ſit cum omnibus vobis*.

t hom. 1. in Cantica.

Charitas propriè Spiritui ſancto attribuitur.

Diſputat B.Thomas de virgine amore, notionali[u],& eſſentiali[x], redditque rationem, quam & paſſim ceteri, cur amor dicatur Spiritus ſanctus, quia procedit ex amore Patris & Filij, qui ſe dicuntur etiam amare Spiritu ſancto: de qua tamen propoſitione magna lis inter Scholaſticos, quomodò debeat intelligi. Sed nos id modò non agimus.Egregiè Bernardus[y] obſeruauit aptiſſimas eſſe propoſitiones, in quibus abſtractè dicuntur quædam de Deo, vt Deus, vel Chriſtus eſt charitas,iuſtitia, & huius generis alia. Ideoque in Concilio Rhemenſi meritò reprehenſum Gilbertum, qui aſſerebat Deum vocari Sapientiam,id eſt, ſapientem, ac ſi non eſſet Deus ipſa Sapientia per eſſentiam,quantumuis abſtractè,&

u 1.p.q.37.

x ibid.q.39.

y ſerm.80 in Cantica.

simpliciter à nobis concipiatur.

Quærit Caietanus hoc loco, quare non dicimus: *Qui non scit, non nouit Deum, quoniam Deus scientia est: qui non sapit, non nouit Deum, quoniam Deus sapientia est. Qui non potest, non nouit Deũ, quoniam Deus potẽtia est*, & sic de alijs diuinis attributis: sed peculiariter, *Qui non diligit, non nouit Deum, quoniam Deus charitas est*. Respondet, non esse de Deo sermonem absolutè, sed de Deo relato ad nos; *primus autẽ, & præcipuus diuinus erga nos actus*, inquit, *est dilectio, qua in charitate perpetua dilexit nos* [a]. At profectò sciẽtia, & potentia Dei nõ sunt, aut non concipiuntur sine respectu ad nos, velut ad obiectum talium attributorũ, actuúmque: nec actus amoris nos respicit, nisi respiciat priùs actus scientiæ practicæ. Nõ aliam igitur arbitror quærendam causam, nisi quòd Ioanni non erat sermo de alio Dei attributo, quàm de amore, occasione accepta ex illo amore, quo nos amare præcipit proximos nostros, argumentans, si desit nobis, nos Deum non nosse, practicè nimirum, atq; per imitationem, quia inter alia, & quidem præcipua attributa diuina, quæ nostra maximè intersit cognoscere, charitas est. Ceterùm spectando illa alia attributa, nõ minùs profectò formari possunt, & concedi debent propositiones, quas posuit in obiectione Caietanus, quàm quæ hic expressa est à Ioanne de charitate, sicut etiam Didymus concedit, & interpretes alij.

Vers. 9.] In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum vnigenitum misit Deus in mundum, vt viuamus per eum.

Nihil æquè demonstrat Dei charitatẽ, & quòd etiam sit charitas ipsissima, *quàm nec Filio suo pepercisse, sed pro nobis tradidisse* [b]: hoc enim fuit simul omnia nobis cum illo donare [c]. Magnitudo dilectionis est pro filiis adoptionis, vel potiùs, vt efficeret filios adoptionis, non pepercisse Deum Patrem proprio, & naturali Filio, in quo omnem suum amorem collocauerat, & qui dilectus cognominatur ab ipso [d]. Sic Hilarius [e] videtur argumentari Christum esse filium Dei naturalem, Cyrillus [f] Alexãdrinus, Ammonius [g], Theophylactus [h], Idacius [i] Clarus. Ipsemet Christus cum quadam emphasi, & admiratione dixit: *Sic* [k] *Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret*. Abraham audito promisso diuino de futura prole, cecidit pronus in faciem, quasi oppressus pondere beneficij [l]. Audientes Hebræi, ac videntes missum à Deo Mosem, vt liberaret ipsos de captiuitate, & quòd visitasset illos Deus, & respexisset afflictionem illorum, visis etiam signis editis à Mose, crediderunt, & proni adorauerunt [m]. Idem beneficium Dauid exaggerat, dicens: *Misit Mosem seruum suum Aaron quem elegit ipsum* [n]. Tãti verò factus hic est ab Hebræis, vt defuncti corpus penitus ab eorum oculis subtrahendum fuerit a Deo [o], ne pro Deo colerent ipsum. Cùm rescissent senior, ac iunior Tobias [p] Angelum Raphaëlem fuisse, à quo sub aliena forma, & nomine tot acceperant beneficia; prostrati per horas tres in faciem benedixerunt Deum.

Æstimet qui potest Incarnationis infinitũ beneficiũ, & quia non potest, veneretur, omnésque prouocet ad benedicendum secum, atque magnificandum Deum ratione præditas, & expertes quoque rationis creaturas. Commendatur oblatio, & obedientia Abrahæ [q] in vnigenito suo sacrificando filio. Multò magis commẽdat ipsemet charitatem suam Deus [r] in nobis peccatoribus tradendo morti Filium consubstantialẽ sibi. Reddebat Abraham filium, quem acceperat: & ipsa quoque charitas, obedientia, fides eius, dona Dei erant. Deo nemo quidquam dedit, vt retribuatur ei ab ipso [s]: bonorum nostrorum non eget [t]. Hac de re nonnihil attigimus capite priore [u].

Apparuit.] Ἐφανερώθη, *manifestum fuit* נודע *ethuiddad. Innotuit*. Sic etiam ad Titum Paulus [x] loquitur de gratia, benignitate, humanitate Saluatoris nostri Iesu Christi Dei. Latebat priùs quodãmodo, & delitescebat ista Dei charitas, & veluti continebat in ira misericordias suas Deus [y], erupit, prodiit, prodidit sese clarissimè per incarnationẽ, quæ visibilem nobis exhibuit Deũ. Quãuis autem lux illa infinita in Humanitatis se tenebras abdiderit, & Deus magis absconditus ea ratione factus fuerit; venit tamen lux in mũdum, & illuxit nobis doctrina, miraculis, exemplo.

Vnigenitum.] Charissimum; est enim vnigeniti Filij epithetum, vt charissimus, vel dilectus, Græcè ἀγαπητὸς, cognominatur tam apud profanos, quàm sacros Auctores. *Tolle* [z] (inquit Deus agens cum Abraham) *filium tuum vnigenitum, quem diligis Isaac*. Eadem acceptio videtur vnigeniti, pro charissimo, τῦ μονογενῦς loco ἀγαπητῦ. In Euangelio Ioannis [a]: *Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret*. Athanasius [b] quidem ἀγαπητὸν interpretatur vnigenitum. Nonnumquam primogenitus pro vnigenito sumitur, nõ post quem sit genitus alius, verùm ante quem nemo. Hoc pacto [c] Beata Virgo *filium suum primogenitum peperisse dicitur*. Sed & populus Israel vocatur *primogenitus à Deo ipso* [d], cùm tamen alium populum Deus cultorem sui non haberet: præterea percussa scribũtur [e] primogenita Ægypti, inter quæ facilè fuerunt etiam vnigenita: iussa sunt item Hebræorum sanctificari primogenita [f], nec expectandum tamen erat, donec alia postea nascerentur. Postremò nominat Paulus [g] eumdem Christum Dei πρωτότοκον *primogenitum*, etiam vt Deus est, vt exponit Oecumenius [h], licet alij malint ibi sermonem esse de homine, ac generaliter quoties vocatur Christus vnigenitus, denotari naturam diuinam; quando primogenitus, humanam. Hieronymus [i] autem obseruat, idiotismo Hebræo primogenitum dici, qui primus omnium nascitur, quãuis alter non nascatur.

Porrò ex Vnigeniti nomine argumentantur aduersus Arianos ij, quos citaui principio versus istius, rursúmque Cyrillus [k] (qui docet idẽ quod Hieronymus, & Oecumenius, dici q; primogenitũ etiam vt Deus est, quia omnis filiatio ab ipso est, & per ipsum omnia creata sunt) & Hilarius [l]: præterea Basilius [m], & Ambrosius [n], Athanasius [o]. Nam si Filius creatura esset, non diceretur *vnigenitus Filius*, quia multi præterea vocãtur filij Dei: Nec sufficit dicere, quia solus à Patre creatus est, cetera per ipsum, ideo sic appellari, quoniã cõmuni loquendi modo non dicitur quis vnigenitus, vt Basilius, ac Cyrillus notãt, quòd sit a solo, vel solus, sed quia vnicus natus ab vnico. Non est quoque satis excellentia sola supra creaturas, si cõtinetur intra creaturarũ ordinem: etenim nominandus esset non vnigenitus, sed vnicreatus. Idem respondendũ iis, qui dicũt appellationis dictæ causam esse, quoniã sit solus Angelus, & nũcius consiliorũ Dei, vel inter creaturas Creator. Tunc enim vniangelus dicẽdus esset, aut vnicreator,

Ier. 31. 3. — Nota: attributa Dei præcipua est charitas. — Rom. 8. 32. — Magnitudo dilectionis Dei erga nos in quo beneficio. — Ibid. — Mat. 3. 17. — lib. 6. Trin. — in Ioan. c. 3. — In Catena Græca in Ioan. cap. 3. — in c. 3. Ioan. — con. Varim. — Ioan. 3. 16. — Gen. 17. 3. — Exo. 4. 31. — Psal. 104. 26. — Moses quanti factus sit ab Hebræis. — Deut. vlt. 6. — Tob. 12. 22. — Incarnationis beneficium quò estimandum. — Gen. 22. 2. — Heb. 11. 17. — Rom. 5. 8. 9. — Rom. 11. 35. — Psal. 15. 2. — u vers. 1. — x cap. 2. 11. & 3. 4. — y Psal. 76. 10. — z Gen. 22. 2. — Vnigenitus idem sonat quod charissimus. — a Ioan. 3. 16. — b orat. cont. Arianos. Quòd Deus ex Deo sit. — c Matt. 1. 25. Luc. 2. 7. — d Exo. 4. 22. — e infra 12. 29. — f infra 13. 2. cap. 22. 29. — g Heb. 1. 6. — h ibidem. — Cur Christus Deus dicitur etiam primogenitus. — i contr. Helnidium. — k 10. Thesau. cap. 4. — l lib. de Trin. — m 2. cont. Eunom. — n 1. de Fide cap. 4. — o serm 3. cont. Arianos. — Contra Arianos pro Christi diuinitate argumentum.

tor,

tor,& nō voce pertinente ad generationē, atque consubstantialitatem significante cum generāte, vnigenitum. Valent hæc quoque cōtra Ebionem, & Cherinthum, qui Iesum docebant appellatum filium Dei, ob profectum virtutum, bonáque merita. Hoc pacto, non vnigenitus esset, sed vnus de numero filiorum gratia & adoptione talium.

Misit Deus.] Deus Pater. nam Dei commune nomen ad primam Patris personā restringit missio vnigeniti Filij, quemadmodum elici potest ex Ambrosio [a], & Augustino [b]. Missio Filij deuotat processionem à Patre, & incarnationem: missio Spiritus sancti processionem à mittente tum Patre, tum Filio, quæ actiuè vnica est, quia vnica productio, & prætetea mirabiles quosdam effectus qui attribuuntur Spiritui sancto.

a 2. de Fide, c. 4.
Missio filij est processio a Patre. Missio Spiritus sancti, processio ab vtroque.
b Tract. 63. de Verb Dom.

Communis est, ac trita Theologorum ista doctrina post Augustinum [c], & Athanasium [d]. Quocirca numquam legitur Pater missus, vt obseruat Augustinus [e], quia primum principium Deitatis à nullo procedens: nec Filius à Spiritu sancto, quia non procedit ab illo: licet quatenus homo, mitti quoque dicatur ab illo [f], & ratione naturæ humanæ creatæ, & propter dona gratiæ quæ accepit in natura humana iam assumpta.

c 4. de Trin. cap. 19.
d Orat. In id: *Deus ex Deo*, circa finem, & ep. ad Serapionem sub finem.
e 2. de Trin. c. 5.
f Esa. 61. 1.

Sex missionum genera distinguit, & explicat Toletus [g]: Filij à Patre [h], Spiritus sancti sub visibili specie [i]: eiusdem modo inuisibili per gratiā, & dona [k]: Angelorū ad aliquid nuntiandum, vel operandum [l]: hominum, altera ex his causa [m]: irrationalis creaturæ ad quippiam efficiendum [n]. Lege B. Thomam [o]. Paulus [p] rectè Christum nominauit Apostolum, quem Latinè dicimus Missum: est enim Missus ceu legatus Dei, Doctórque Mundi, sed peculiariter Hebræorum [q].

Sex missionum genera quæ sint.
g in c. 1. Lucæ annot. 41.
h Gal. 4. 4.
i Ioan. 16. 7.
k Rom. 8. 5.
l Lucæ 1. 19. 26. Actuum 12. 11.
m Ioan. 1. 6.
n Psal 77. 45. Ionæ 1. 4.
o P. Par. q. 43.
p Heb. 3. 1. *Christus Apostolus a Paulo dictus.*
q Mat. 15. 24.

Vt viuamus per eum.] Vt *qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam* [r], per ipsius merita: vt interim viuat hic vitam cœlestem, & spiritualem, & Deo dignam: vt etiam vitam recuperet corporalem, suo resurgens tempore ad immortalitatem, per eum qui est *primogenitus mortuorum* [s]. Itaque non *iam sibi viuere quisquam debet, sed ei, qui pro ipso mortuus est, & resurrexit* [t], *ita vt viuat non ipse, sed in eo Christus* [u], *quoniam Deus diues in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, cùm essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo (cuius gratia saluati sumus) & conresuscitauit, & consedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu* [x]. Denique vitæ vocabulo, viuendique verbo comprehenditur omne bonum, omnísque felicitas, vt alibi docui.

r Ioan. 3. 16.
s Apoc. 1. 5.
t 2. Cor. 5. 15.
u Gal. 2. 20.
x Ephes. 2. 4. 5. 6.

Qui solam per se causam Christi in carnem aduentus, volunt fuisse reparationem lapsus nostri, vitam sumunt ab eo recuperandam eum relatione ad præcedentem mortem. Consequentia necessaria non videtur, quidquid sit de reipsa. Licet etiam sola hîc huiusmodi exprimatur causa, sicut & sequenti versu, aliásque hac ipsa epistola, non proinde nullam sequitur aliam esse.

Vers. 10.] **In hoc est charitas: non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, & misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.**

Sic est, vt Augustinus [y] ait, nec timendum est, ne sæpè dicendo (de charitate) in odium veniat. Quid enim amatur, si charitas in odium veniat? Qua charitate fit, vt cetera bona amentur, ipsa quomodo amanda est? Res ergo quæ nūquam debet de corde discedere, nec ab ore discedat. Multa de charitate hactenus dicta, non capit Ioannem satietas charitatis: diligit dilectus de dilectione sermonem.

y tract. 7.
Charitate fit vt cætera bona amentur.

Dei porrò erga nos exaggerat charitatē, beneficiū inculcando Dominicæ incarnationis, atque propitiationis pro peccatis nostris, quibus antea de rebus disputatū satis. Præterea circūstantia illa expenditur, quod præuenti simus à dilectore Deo, qui *charitate perpetua dilexit nos* [a], cùm nondū essemus, vt eū diligere possemus, sed ad hoc nos dilexit, vt diligeremus eum, *& elegit nos in Christo ante mundi constitutionem, vt essemus sancti, & immaculati in conspectu eius in charitate* [a]: nec *prior quisquā dedit illi vt retribuatur* [b] *ei*. Affinis prorsus commendatio charitatis Christi, cùm dicit [c]: *Nō vos me elegistis, sed ego elegi vos, amans non prouocatus.*

Deus nos præuenit diligendo.
a Ierem. 31. 3.
a Ephes. 1. 4.
b Rom. 11. 35.
c Ioan. 15. 16.

Opportune profectò suggeritur hîc modus ille charitatis diuinæ, vt id imitati exemplum, præueniamus amore alios nil cogitantes, nil expectantes, nil expetentes. Diligere qui diligant, seu respondendo, seu præueniendo amorem, non meretur mercedem, aut laudem magnam: faciunt id enim & Publicani [d]. Talium numero censeri Poëta potest, cuius est illud [e]:

Vt præstem Pyladen, aliquis mihi præstet Orestem.
Hoc non fit verbis, Marce, vt ameris, ama.

Abiit in Prouerbium: *Si vis amari, ama* [f]: vel, *vt ameris ama* [g]. Meliores Philosophi veram finierunt amicitiam, dum quis quem amat, diligit, nulla indigentia, nulla vtilitate quæsita [h].

Diligere qui diligunt nō meretur mercedē, vel laudē magnam.
d Mat. 5. 46.
e Martialis li. 6. epig. 11. vel 9.
f apud Senecam ep. 9.
g apud Ausonium epig. 91. qui vertit hemistichio Martialis.
h Cic. Paradox 5. & 1. de Finib.

Expendit Bernardus [i] egregiè meram istam, ac putam erga nos instar meri, purique vini charitatem Christi, docétque nostram quanta quanta sit, aqua permixtam esse, & imperfectam, si conferatur cum illa.

i serm. 9. in Psa. qui habitat.

Firmum porrò pro gratiæ necessitate contra Pelagianos testimoniū petit hinc Augustinus [k], & Prosper [l]. Atqui dicat aliquis, teste Mose [m], *populus Hebræus Dominum elegit vt esset eorum Deus*: & Iosuë [n] testes ipsosmet citat, *quòd elegissent Deū, vt seruirent illi.* Deinde Christus [o] sub cœnam postremo sermone, certos fecit Apostolos, quòd eos Pater amaret, quia se amassent, & credidissent illum exisse à Deo. Negari non potest nobis conuenire facultatem eligendi Deum, quatenus liberè, ac spontè volumus ei seruire, & oblatam gratiam, adiuuante nos gratia, volumus acceptare. Sed præuenit omninò diuina nos electio, atque vocatio, sine qua sequi Deum, non eligeremus, nec eum diligeremus. Posita quoque iam, & præsente gratiæ, & charitatis dono, amari potest Deus amore meritorio, propter quem redamet Deus amore, ac dono nouo, quod habeat rationē præmij. De illo amore loquitur idem Christus [p]: *Qui diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligā eum, & manifestabo ei meipsum*: &, *Ego diligentes me diligo* [q], ait diuina Sapientia. Vtrumque amorē aptè iungit, & explicat Augustinus [r]: *Amorem nostrum pium, quo colimus Deum, fecit Deus, & vidit quòd bonum est. Ideo quippe amauit ipse quod fecit: sed in nobis non faceret quod amaret, nisi antequam id faceret, nos amaret.* Nostra dilectio igitur præcedit dilectionem, qua nos diligit Deus tāquam præmiator, nō vt gratiæ collator, per quam remittuntur peccata nostra, & iustificamur, & nobis conceditur, vt ad finē vsque vitæ perseueremus. Carthusianus [s] exponit: *Pater amat vos, quia vos me amastis*, vt *quia* dicat causam à posteriori, seu signum diuini amoris ad nos. Sed melior præcedens explicatio.

k hic, & lib. de gra. Christi cap. 10.
l ep. ad Ruffi. ep. ad Demetriadem. contra collato. c. 30.
m Deut 26. 17.
n Iosue vlt. 22.
o Ioan. 16. 27.
Quomodo in nostra potestate sit Deum eligere.
p Ioan. 14. 21.
q Prou. 8. 17.
r Tract. 102. in Ioan.
Amorē nostrum quo colimus Deum, fecit Deus.
s In exposit. præsentis loci huius epistolæ.

In hoc est charitas.] Didymus explicat *in hoc*, Christo. Sed profectò sensus est, ea in re, con-

siste.

sistere, vel cognosci charitatem.

Non quasi.] Græcè ὅτι, pro, *quasi*, id est, *quia*, vel potius, *quod*.

Propitiationē.] ἱλασμόν. Augustinus *litatorē*, & *sacrificatorē*, offerentem seipsum, cùm aliā non inueniret hostiā, victimámque. Lege caput secundū [a].

[a] vers. 2.

Charitas Dei erga nos quibus modis possit exaggerari.

Multis exaggerari potest modis, illustrissima erga nos charitas Dei ex incarnatione, & passione Filij Dei. Errorū plenissimo, ac falsitatē tamen maximè odienti homini ipsa veritas Deus Dei Filius, homo factus non Deus consumptus, voluit fidem fundare, *vt ad Deū iret per hominē*: inquit Augustinus [b]. Deinde, vt [c] idē ratiocinatur, in miseria constitutū, ne liberationis desperatione fieret miserior, ab immortalitatis quadam desperatione liberauit, accipiens pro illo quod nō erat, in se manens quod erat. Postea, cum totū hominis bonū, vt adhuc idē Pater [d] argumētatur, in amando consistat Deo; commendauit eam vehemētissimè, sumendo naturæ nostræ consortium, & moriens etiam pro inimicis [e]; non æstuans indigentiæ siccitate [f], sed vbertate beneficētię affluens. Postremò granditer & euidenter in incarnatione Vnigeniti Dei, Dei gratia cōmēdatur, vt idem [g] scribit; quia dum naturæ humanæ in Christo tanta est gloria, vt vna sit persona Deus, & homo, nullis præcedentibus meritis, sine dubitatione, gratuita; magna & sola Dei gratia fideliter & sobriè considerantibus euidenter ostenditur, per eandem gratiam nos à peccatis iustificari, per quam factum est, vt homo Christus nullum posset habere peccatum. Plura in disputatione de Incarnatione.

[b] Enchir. cap. 17. 11. de ciuit. c. 2.
[c] 13. de Trin. c. 10.
[d] de catechi. rud. c. 10.
[e] Rom. 5. 10.
[f] Psal. 15. 2.
[g] Enchir. ca. 36.

Vers. 11.] Charissimi, si sic Deus dilexit nos: & nos debemus alterutrum diligere.

Amor est vrgēs & ingeniosè aculeatus.

VRgens est amor, & ingeniosè aculeatus. Non aliàs magis argutus Ioannes, nec maior dialecticus, quam cum disserit de charitate: nusquam tot aceruat rationes, quàm vbi persuadere nititur charitatem, magistrum, cui erat adeo dilectus imitatur. Illius de charitate postremus omnium maximè prolixus sermo [h]: & aduersus Petrum arcentem etiam armis comprehēsores [i] collegit argumenta non pauca, quibus doceret sibi minime resiliendum, sed amori, *qui vincit omnia, cedendum* [k]. Sed abripit amor idem animum, vt nō videatur idoneas facere consecutiones: quæ sunt nihilominus optimæ, quamuis ob feruentem amorem, non semper immediatæ.

[h] Ioan. 13. 14. 15. 16.
[i] Matth. 26.
[k] Vergil. Eclog. 2.

Si sic Deus dilexit nos.] Amore incomparabili, *& nos* sic, pro modulo nēpe nostro, debemus Deum diligere. Hoc debuit modo rectè ratiocinatio procedere. Quasi minùs curet amari Deus ardens amore nostri, vel potiùs quoniā tāti nos facit, neque diligi proximus ex charitate possit, nisi diligatur propter Deum, intulit Ioannes ex amore, quo diligimur à Deo, nobis proximos diligendos esse. Adde quòd benefico amore, de quo præsertim est sermo, quiq; maximus in nos à Deo declaratus est, non est capax Deus, quippe *bonorū nostrorum non egens* [l]. Idcirco exigit, vt eos propter ipsum diligamus, quos afficere beneficio valeamus: *Quamdiu fecistis* [m], ait, *vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis*.

Deus non est capax amoris benefici.

[l] Psal. 15. 2.
[m] Matth. 25. 40.

Vis illationis videtur duplex, & vt Deo satisfaciamus amorem inter nos mutuū exigēti, cùm tantopere dilexerit nos; & vt ad amorem faciliùs inter eosdem nos moueamur, cum maior sit similitudo, quàm cum Deo, is tamen iam longè distās à nobis, tāto nos amore sit dignatus. Post riorem

consecutionem elicit Oecumenius, & Caietanus. Adiungit Hugo cum similitudine, mutuæ quoque opis indigentiam, quæ nulla in Deo est.

Si sic.] Sic legendū, non, vt alij, vel *si* tantùm vel *sic*: particula verò *si* dubitationem non innuit, sed affirmationē, quasi dicas, cùm, aut quia, aut quandoquidē, &c. vt notat idem Hugo. Creber est in Scripturis hic istius particulæ vsus, nec insolens Auctoribus profanis. *Si hæc facis, manifesta teipsum mundo* [n], id est, quandoquidē hæc facis. *Si diligitis me, mandata mea seruate* [o], id est, quia me diligitis, &c. *Si ergo me quæritis, sinite hos abire* [p], id est, cùm me vnū quæratis, &c. Primum locū exempli prolatū loco, sic, vt dixi, exponit Cyrillus [q], & Augustinus [r]: quamuis Chrysostomus, & Euthymius dubitanter sumi velint. Terentij, Ciceronis, Virgilij reperies apud Tursellinum [s] exempla.

[n] Ioan. 7. 4.
[o] Ioan. 14. 15.
[p] Ioan. 18. 8.
[q] lib. 4. in Ioan. c. 32.
[r] Tract. 28. in Ioan.
[s] de particu. orat. c. 167.

Cæterum cælestis quoque Patris nostri Christus exemplo inuitat ad perfectionem, sicut & ille perfectus est [t]: & ipsemet exemplum dedisse se nobis protestatus, vt quod fecit, & nos faciamus [u]: Paulus [x] imitatores iubet Dei esse, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos.

[t] Matth. 5. 48.
[u] Ioan. 13. 15.
[x] Ephes. 5. 1.

Vers. 12.] Deum nemo vidit vmquam. Si diligamus inuicem, Deus in nobis manet, & charitas eius in nobis perfecta est.

NOuæ sunt rationes, quibus persuadetur charitas: vel vna integra conflata è pluribus: nec eodem tamen pacto ab omnibus intellecta. Putat Hugo significari, Deum, qui corporalibus est oculis inuisibilis, ab habente charitatem, videri spiritualibus, nempe, vt interpretor, propter fidem, donúmque sapientiæ, quæ sunt cum charitate coniuncta: sic verò Deum manere in eo, qui diligit, nimirum obiectiue per intellectum, & voluntatem: & charitatem ea ratione esse perfectam, id est, veram, & sinceram, & integrum suum obiectum continentem, qui est Deus, & Proximus; siquidem Proximus amatur charitate propter Deum. Carthusianus interpretatur, licet non videatur Deus clara visione à nobis in hac vita, manere in nobis, si charitatem habeamus, siue fidem formatam charitate, & gratiam iustificantem, quæ sunt inseparabilia, & ratione quorum Deus inhabitat & in nobis, & in fratribus, quos idcirco cùm diligimus, Deum diligere censemur.

Caietanus non rationem nouam agnoscit, sed causam, cur Ioannes ex Dei erga nos amore non intulerit amorem nostrum erga ipsum, sed Proximum, quia videlicet amor Dei non visi difficilior est, quàm mutuus inter nos, qui videmus inuicē & familiariter agimus. Saluieron post Oecumenium vult quoq; hic occurri tacitę obiectioni, ne quis causetur imitari Deum diligendo non posse, qui non videatur: videri namq; non ipsum in se, sed in singularibus effectibus suæ charitatis, & eius ipsius, qua nosmet diligimus: & exigi charitatem aduersus Proximum, quia non ita directè diligitur Deus, aut expeditè sicut ille. Congruūt satis omnia, præsertim quod primo posuimus loco, sed eo quem exposuimus modo.

Amor Dei difficilior est quam amor proximi.

Deum nemo vidit vmquam.] Didymus argumentatur Deum non esse corporeum: qui autem à Patriarchis, & Prophetis visus narratur, visum intelligibiliter, & sub imaginibus, vel in creaturis tamquam in effectis Dei, hæcque esse posteriora quæ vidit Moses, & descripsit in Genesi,

Deus est incorporeus.

cùm videre Deū ipſum poſtulaſſet [a]: Deū vtriuſque Teſtamenti eundem eſſe, non diuerſum, veteris, corporeum: negatam capite præcedente [b] viſionem & cognitionem non diligenti Deum, & peccanti, quæ conceditur diligenti: ſed cum præcisè negatur nunc omnibus, cum reſtrictione negari, vt nemo videat Deum vnquā, id eſt, qui non tranſcendat cogitatione tempus, mundúmque, vtpote quibus ſuperior eſt Deus. Cetera probo. Vltimum magis acutè dictum, quàm ſolidè. Illud de Deo duplici colligebant Manichæi inter alia ſeu Teſtamenta ſibi contraria eſſe, vt refert Auguſtinus [c].

Porrò de ſententia ipſa, quæ aliis præterea locis habetur, quòd nemo Deum vidit [d], ſed nec videri poteſt, diſputant Scholaſtici. Cōſtat quæſtionem eſſe de verſantibus in hac vita, ſtatúq; mortalium, prout etiam expreſſit Deus: *Non [e] videbit me homo, & viuet.* Hinc primo loco refelluntur ij, qui nec Beatis concedunt viſionem Dei, Petrus Abſilardus, Almericus, Arnaldiſtæ, Armeni, recentiores Græci, vt referunt Armacanus [f], Caſtro [g], Prateolus [h], Sanderus [i]. Paulus [k] enim ait nos in Beatitudine *Deum viſuros facie ad faciem, & reuelata facie gloriam Domini ſpeculaturos* [l], & priore iſtius epiſtolæ capite [m] Ioannes ſimiles Deo futuros, *quia videbimus eum ſicuti eſt*: & Chriſtus Angelos *videre faciem* [n] *Patris, & munda corde homines Deum viſuros* [o]: & Dauid [p], *in lumine Dei lumen*, qui ſcil. Deus ipſe eſt.

Ipſa comprehenſio perfecta, ſeu cognitio Dei, quātùm cognoſci poteſt, Deo ſoli conuenit, quia infinito cognoſcibilē modo ſolus infinitus valet cognoſcere. Vbi lapſi ſunt Anomæi, & Eunomiani propria volentes virtute videri Deum cōprehenſiuè. Hos confutat Chryſoſtomus [q], & eius inſiſtentes veſtigiis Theodoretus [r], Theophylactus [s], Euthymius [t]. Iſti nonnullis videntur inter diſputādum declinare aliquantulum in errorem oppoſitum, quòd non videatur Deus clarè, & ſicuti eſt, non ſolùm quòd non comprehenſiuè, ſicut & Baſilius [u], Epiphanius [x], Cyrillus Alexandrinus [y], Nyſſenus [z], Ambroſi' [a], Hieronymus [b], Iſidorus [c], Primaſius [d]. Sed alij eoſdem meliorem in partem interpretantur. Legendi B. Thomæ Interpretes [e], & Franciſcus Suarez [f].

Iam verò multò craſſior hæreſis Begardorū, & Beguinarum, de quibus hæreſeologi citati, poſſe in hac ipſa vita naturaliter Deum à nobis videri, in qua propter dependētiam intellectus à ſenſu meliores Philoſophi, ne quidditatis quidem vllius liquidam admittunt, purámque, & formalem notitiam.

Quod autem ſpectat ad potētiam, vel priuilegium, vtrum ſit alicui homini viatori conceſſum videre Deum clarè in iſta vita, diſceptatio eſt, propter Moſem, & Paulum. De his affirmant Auguſtinus [g], Hugo [h] S. Victoris, B. Thomas [i] cum ſuis, Lyranus [k], Abulenſis [l], dicens communem eſſe Doctorum ſententiam. De Paulo ſimul & Moſe loquuntur hi: ſed diſtinctè de Paulo rurſus B. Thomas [m], & Abulēſis [n], præterea Anſelmus [o]. Citantur quoque Baſilius [p], & Ambroſius [q]; at præcisè creduntur ab aliis viſionem claram Beatis etiam negauiſſe, vt diximus.

Verumtamen longè plures exiſtimant, nemini, præter Chriſtum, dum vixit, vnquam datum videre Deum, ac nominatim nec Moſi, nec Paulo. Euariſtus [r] Moſem ſcribit, vt reliquos Prophetas, ſolummodò per ænigmata, figuráſque Dei-

a Exod. 33. 13.
b verſ. 6.
c contra Adimantum c. 9.
d Ioan. 1. 18. 1. Tim. 6. 17. Exod. 33. 20. *Deus in hac vita videri non poteſt*
e ibidem.
f 14. de errori. Armeno. c. 1.
g verbo Beatitudo.
h in Elencho.
i de viſibili Monarch. li. 7.
k 1. Cor. 13. 12.
l 2. Cor. 3. 18.
m verſ. 2.
n Matt. 18. 10.
o Matth. 5. 8.
p Pſal. 35. 10. *Deus in altera vita videbitur.*
q hom. 14. in Ioan. & hom. 3. & 4. de in comprehenſibili natura Dei.
r Dialo. Immutabilis.
ſ in c. 1. Ioan.
t ibidem.
u 1. contra Eunom.
x hæreſi 70.
y 1. lib. in Ioan. c. 23.
z lib. de Beatitudinib. in illud: Beati mundo corde.
a in ca. 1. Lucæ, agens de Apparitione Angeli.
b in c. 1. Eſa.
c in c. 33. Exo.
d in 1. Cor. 13.
e in P. Par. q. 12. vbi Vaſquez, Molina, Valentia, Bañes, Sumel.
f in Metaphy. diſp. 30. ſect. 11.
g ep. 112. c. 13. & 12. 22. Gen. ad litte. c. 27.
h Tom. 1. q. in 2. ad Cor. Quæſt. 34.
i P. part q. 12. art. 11. ad 2. 2. 2. q. 174. a. 3.
k in c. 33. Exo. *An viatori alicui conceſſum ſit videre Deum*
l Matth. 5. q. 46. ad 4. num. 12. 34.
m 2. 2. q. 175. a. 5.
n 1. Paral. 2. q. 185.
o in 1. Cor. 13.
p hom. 1. Hexa. ſub princ.
q 1. Hexa. c. 2. *Viſio clara omnibus viatoribus negata præterquam Chriſto.*
r epiſt. 1.

tis imaginem vidiſſe, Dionyſius [s], Irenæus [t], Origenes [u], Nazīazenus [x], Tertullianus [y], Hilarius [z], Marius Victorinus [a], Phæbadius [b], Gregorius [c], Beda [d], ſunt in eādem opinione, vt omittam illos quos retuli velle neque Beatos Deum videre, & diſertè de Moſe quoque negant. Ex Scholaſticis conſentiunt Alenſis [e], Caietanus [f], Faber [g] Stapulēſis, Gabriel [h] Vaſquez, Gregorius de Valentia [i], Ludouicus Molina [k], Maldonatus [l], Toletus [m], & alij plurimi. Ioannes Baptiſta id velle viſus eſt in Euangelio Apoſtoli Ioannis, comparās cum Moſe Chriſtum, legem cum Euāgelio: dicens [n], ait, *per Moyſen data eſt, gratia, & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit.* (vtique nobis.) Hoc eſt; non Moſes Dei myſteria enarrauit, quia non vidit Deum, quem ſi vidiſſet, enarrare profectò potuiſſet. Similis ratiocinatio continetur illis aliis Chriſti apud eundem Ioannem verbis: *Omnis [o] qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me. nō quia Patrem vidit quiſquam, niſi is, qui eſt à Deo: hic vidit Patrem.* Id eſt, ego, qui à Patre proceſſi, vidi, & doceo, nullus præterea doctor, & propheta id potuit, ſed ille ſolus, qui de ſeipſo dixit: *Quod vidimus teſtamur* [p], &c. *nemo nouit Patrem, niſi Filius* [q], nempe *in ſinu exiſtens* [r] *Patris*, id eſt, in ſubſtantia, & eſſentia, ideóque conſcius arcanorum, & intimus Patri per conſubſtantialitatem.

Valent eadem teſtimonia ad idem probādum de Paulo, de quo nominatim etiam loquuntur ex citatis Dionyſius [s], Tertullianus [t], Nazianzenus [u], atque ex recentioribus Catharinus [x], & Clictoueus, Caietanus [y] præterea declarans epiſtolam Pauli ad Corinthios ſecundam [z], & Scholaſtici recentiores priùs item prolati.

Rationibus non agam, quæ in rebus eiuſmodi factum ſupponere debēt: de illo autem diuina quid voluntas conſtituerit, niſi ex diuinis litteris, aut Eccleſiæ definitione conſtare non poteſt. Si de quopiam id aſſerendum, de Dei Matre potiſſimùm, de qua vix eſt qui affirmet. Multò minùs ferendi, qui hoc deriuant ad plures, vt Adamum, S Benedictum [a], B. Auguſtinum.

Nos de Pauli raptu, in quo viſum Deum dicūt Auctores ſententiæ contrariæ, diximus in hiſtoria Apoſtolica [b], nec opinor pateretur nos aliter de ipſo ſentire Paulus, qui viſum Deum ab vllo negat, vel videri poſſe [c]. Quando Moſes oſtendi ſibi gloriam Dei poſtulauit [d], non viſionem eſſentiæ diuinæ intellexit, ſed maieſtatem corporeæ gloriæ ſiue figuræ, vt colligitur ex hiſtoriæ contextu, & ex ipſo euentu: & id forſitā ſibi vult promiſſio viſionis poſteriorum Dei, negata viſione faciei corporeæ nimis ſplēdentis, & quod vt contineri tutò ſine vitæ diſcrimine poſſet, poſitus narratur in foramine petræ, & protectus dextera Dei, ſeu eius qui referebat perſonam Dei, donec tranſiret. Iſta tamen viſio poſteriorum vocatur omne bonum, quantùm ſcil. capere Moſes poſſet, ex eóque conijcere, quanta eſſet gloria vultus, quem videre deſiderabat. Hæc inter alias aliorū, eſt expoſitio Abulenſis [e].

Sic igitur accipiendum eſt, quod eidem Moſi dixit Deus: *Non me videbit homo, & viuet*, quia nequiret oculus corporeus ferre tantam claritatem. Quanquam vigebat apud Hebræos alios opinio futuræ ſtatim mortis præſagiū eſſe, ſi quis viſibili forma vidiſſet Deum, vel audiſſet, vt colligitur ex libro Iudicū [f], vbi de Gedeon. & Manue. Quare cùm viſo Domino Iacob non interiiſſet, quaſi

ſ Cœleſt. hier. c. 4. ep. 1. ad Caium.
t lib. 4. c. 37.
u 2. Periarch. c. 4. & hom. 7. in Numer.
x or. 34. ſiue 2. Theologica.
y 4. cont. Marcio. c. 22. ſub finem, & cōtra Praxeam. c. 14. circa princip.
z in Pſal. 115.
a in id, *(deprecatus ſum faciem tuam.)*
a 4. con. Stria.
b li. con. Ana.
c 18. Moral. c. 28.
d lib. quæſt. in Exod. in 41.
e P. par. q. 2. memb. 1. a. 4.
f in c. 12. Numerorum.
g in Damaſc. lib. 1 c. 1.
h P. par. diſp. 55 & 56.
i P. par.
k ibidem.
l in c. 1. Ioan.
m ibid. ana. 53.
n Ioan. 1. 18.
o Ioan. 6. 45.
p Ioan. 3. 11.
q Matt. 11. 27.
r Ioan. 1. 18.
ſ Cœle. Hierar. c. 4.
t cont. Prax. cap. 14.
u orat. 34. ſiue 2. Theol.
x in 2. Cor. cap. 12.
y in Damaſc. lib. 1. cap. 1.
z in cap. 12.
B. Virgo vidit Deum in hac vita.
a Vaſquez refert, ac refellit. P. Part. diſp. 56. c. 2.
b cap. 9.
c 1. Tim. 6. 16.
d Exod. 33 18.
Viſio poſteriorum Dei quid denotet.
e Exod. 33. q. 17. & 18.
f cap. 6. 22. 23. & 13. 21. 22.

gratulans dixit [a]: *vidi Dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea*, id est, etiam si viderim, nō perij. & Moses commemorans vocem, & ignem terribilem, quæ populus in monte viderat, & audierat: *probauimus*, inquit [b], *hodie, quod loquente Deo cum homine, vixerit homo*, id est, mortui non sitis, vt verebamini. Moses ipse familiari colloquio Dei vti solitus, non timebat, &, quod dixi, petere non timebat: *facie autem ad faciem, os ad os agebat cum Deo* [c], sub forma visibili, *sicut amicus agit cū amico*, apertis, & perspicuis verbis, quod aliis Prophetis post Mosem, de quibus propriè sermo est, non legimus concessum, immò nec ante ipsum, saltem adeo sæpe & prolixè. Nouatianus [d] vt probet Christum esse Deū, affert visiones, & apparitiones quasdam factas in vetere Testamento, quas tribuit ipsi: conciliat verò cōtrarios locos, quibus dicitur visum Deum, & quibus negatur, etiam videri posse, quoniam forma visibili visus sit Dei Filius, non autem Pater. Hilarius [e] simili vritur argumento, quo Nouatianus, quia constet Deum visum, sequi Filium esse Deum, & sic ratiocinatur quoque Tertullianus [f], & non displicet Ambrosio [g], & Augustino [h], dici hac ratione quòd *Deum nemo vidit vnquam*: & Ariani tamē opposito modo hinc Deitatem impugnabāt Christi, quia visibilis esset, inuisibilis Deus. Testis Idacius [i], Augustinus [k], Chrysostomus [l]. Abutebātur præterea Eunomiani, vt indicat Ambrosius [m], nec nō Macedoniani, contra Spiritus sancti diuinitatem, quasi nec vidissēt Deū. Quare satius est absolutè Deum accipere non visum ab vllo mortali, & in vetere Testamento videri certum, nonnullas ex apparitionibus Patri esse tribuendas, licet tā hæ, quam Filij per Angelos factæ sint assumētes corpora. Legatur Tyræus noster de apparitionibus Spirituum.

Nonnulli Patres interpretantur non esse visibilem Deum corporeis oculis, quia corporis expers est. Sic Cyrillus loquitur Hierosolymitanus [n], ac proinde cœlum, vt velum prætensum oculis nostris, ne periremus, ipsam intuēdo Deitatem. Non placet mihi ratio de cœlo. nam supponit, lædi posse corporis oculos à Deitate tanquam ab obiecto nimiùm sensibili. Eo modo, quo Cyrillus, intellexit quoque Maxētius [o], & meminit Augustinus [p], non multùm abhorrēs ab illo. Immò B. Thomā [q], cùm ex professo quærit, possitne quis in hac vita videre Deum per essentiā, quidam eius discipuli [r] volunt negare secundum visum & exercitium sensuum. Quod verum est etiam de ipso intellectu prout pendet à sensibus, ac de potentia quidem absoluta Dei. Docet idipsum Thomas Anglicus [s], quem Aquinatem nonnulli faciunt, non posse vtentem sensu corporeo Deum videre: vidisse verò Paulum extra sensus corporis raptum. Ceterùm persistendum in eo quod diximus, ab homine puro in ista vita Deum non solùm naturaliter videri nō posse, sed nec per diuinum lumen cuiquam hactenus, dum vixit, concessum esse. Ex hac eadem sententia colligebat Epiphanius in VII. Synodo [t], non posse Dei secundum se imaginem vllā veram exprimi. Lege quæ dixi ad caput XVII. Actuū Apostolicorum [u].

Si diligamus inuicem, Deus in nobis manet, & charitas eius in nobis perfecta est.] Qui fratrem diligit ex charitate, censetur Deum ipsum diligere, tametsi non videat ipsum: & quamuis nō videatur Deus, consociat nos ei, & confœderat charitas: ipsa verò charitas, qua frater amatur propter Deū, perfecta est, quia lex vniuersa perficitur per ipsam [x], tam quæ circa proximū, quam quæ versatur circa Deum: multò enim magis id amatur, quod est ratio, cur ametur alia. Si Deus ametur solus absque proximo, si proximus non propter Deum, vel non perfecta, id est, completa charitas, vel nō vera censetur. Perfectio verò, atque complemētum charitatis intelligitur nunc secundum obiecti amplitudinem, & quam vocant sufficientiam, virtutis, non autem secundum excellentiam, modum omnem, & intensionem. Charitas, quæ timorem foras mittit, paulò pòst vocatur perfecta posteriore perfectionis ex dictis modo. Exacta prorsus charitatis perfectio, maximè vt respicit Deum, nō est præsentis vitæ, nihilominùs quantum satis est ad obediendum diuino præcepto, potest quis in hac vita perfectè diligere tum proximum, tum Deum, quidquid contradicant hæretici. Lege capitis secundi versum quintum.

Quòd si charitatem Dei perfectam intelligamus in nobis esse, quia manet in nobis, & amat nos, quoniam amamus inuicem: Amoris autem diuini, qui efficax est in nobis, effectus est charitas *ipsa diffusa in cordibus nostris per Spiritum sanctū, qui datus est nobis*. Fauet Augustinus [y] expositioni, & sequens versus XVI. Postremò caritatem perfectam licet intelligere, vt est amor amicitiæ; imperfectam, vt amor concupiscentiæ, sic videlicet diligentium, vt quæ sua sunt quærant, quod Paulus [z] reprehendit, negátque à caritate quæri [a].

Cæterùm de charitate in proximos intelligendo, includēdi sunt & inimici, vt notat Beda, quos oporter intuitu amoris fraterni diligere, vt non semper inimici maneant, sed resipiscant à diabolilaqueis, nobisque germano fœdere socientur. *Ignis charitatis prius occupat proxima, & sic se in longinquiora distendit*, ait Augustinus, *deinde in ignotum, postea in aduersarium*. Legendus omninò valdè pius Augustini hoc loco tractatus de dilectione inimicorum.

Vers. 13.] In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, & ipse in nobis: quoniam de Spiritu suo dedit nobis.

Hic solùm nota, quid sit quòd de Spiritu suo Deus dederit nobis. Primùm, quando dicit *de Spiritu*, indicat participationem, & diuisionem gratiarum, non plenitudinem Spiritus, quæ in solo Deo, vel infra Deū in Christo est ratione donorum, *quæ non ad mēsuram data sunt ei* [b], &, *de plenitudine eius omnes nos accepimus* [c], & diuisiones gratiarum sunt; idem autem spiritus, diuidēs singulis prout vult*. De Spiritu Mosis datū est Septuaginta viris [d], quia similis facultas gubernandi, sed non par. Adhæc quemadmodum vnus in corpore animus omnia iungit mēbra, & ex multis vnū efficit, ipse non tam in toto est corpore, quàm in singulis membris habitat, operatúrque: sic & Spiritus Dei nos inter nos vnit, & Deum nobis.

Deinde Spiritus Dei denotat veluti rationem, qua se Deus gerit erga nos, & procedit, qui est Spiritus lenitatis, & charitatis, & amoris paterni: eum, qui accepit, fratres amat: illo *qui agitur, filius Dei est* [e], ideóque quos Deus diligit, amore prosequitur: hic ipse Spiritus Christi est, *quem qui non habet, nō est eius* [f]: *qui adhæret ei, vnus Spiritus est cum eo* [g], cúmq; iis quos nominare fratres dignatur [h]: ministrum se Dei exhibet ad aliorum vtilitatem in Spiritu sancto, *ac proinde in charitate non fi-*

cta

Marginal notes:
a Gen. 32. 30.
b Deut. 5. 24.
Moses cum Deo ... .
c Num. 12. 8.
d de Trin. c. ... inter ope. ... Hilarij.
e de Trin.
f con. Praxe. lib. ... g in Lucam c. de Ap... Angeli ad Zachar. h ep. 112. c. 5. & 6. ... i contr. Aria. ... k ... l ... ibidem. m de Spirit. sanct. cap. 1.
Deus corporis oculis non potest videri.
n Catech. 9 ... o Dial. 2. p epist. 112.
q 1. p. q. 12. art. 11. r Ferrariens. ... lib. 3. cont. Gen. c. 47 & alij recentiores.
s ... hoc loco.
t Act. 6. vers. ... u vers. 15.
Caritas nos cōsociat, & confœderat Deo.
x Rom. 13. 10.
Perfectio caritatis, vt respicit Deum, non est præsentis vitæ.
y Rom. 5. 5.
z 1. Cor. 10. 24. Phil. 2. 21. a 1. Cor. 13. 5. *Amor caritatis comprehendit inimicos.*
b Ioan. 3. 34. c Ioan. 1. 16.
* 1. Cor. 12. 11. d Num. 11. 17.
Deus se gerit erga nos cum spiritu amoris, & lenitatis.
e Rom. 8. 14.
f ibidem 9. g 1. Cor. 6. 17. h Hebr. 2. 11. Ioan. 20. 17.

Ela [a], quæ Spiritus primus fructus habetur [b]: denique ſpiritualis homo idẽ eſt qui leois, & amãs fratrum: nec alio magis opere vitali quàm iſto cognoſcitur Spiritus diuinæ vitę quam viuimus.

Inter teſtimonia multa, qoibos Athanaſius [c] demonſtrat Spiritum ſanctum non eſſe creaturã, hoc vnum eſt. Expoſita ſunt quoque nobis verſus iſtius poſtrema verba capitis tertij verſu poſtremo. Cyrillus [d] Alexandrinus Spiritum datum interpretatur à Chriſto, & ingredi Chriſtum ad nos per fidem, & nos viuificare iuxta illud ex Euangelio Ioannis [e]: *Qui credit in Filium, habet vitã æternam.* Sic dare de Spiritu erit dare vitam gratiæ ſpiritualem, quæ perducat ad æternam.

In eo manemus.] Euthymius [f] hoc ait differre modum quo manemus in Deo, ab illo quo eſt Filius in Patre, quia Filius non eſt particeps Spiritus, vt per illũ in Patre ſit, neque ipſe Spiritum accipit, ſed illum potius omnibus dilargitur: nec Spiritus coniungit Verbum cum Patre, ſed potiùs ipſe à Verbo id accipit, &c. Vbi verbis vltimis obiter nota proceſſionem Spiritus a Verbo ſeu à filio, ex Athanaſij ſententia quem citat.

a 2.Cor.6.6.
b Gal.5.22. *Spiritualis frater idem eſt qui amat.*
c epiſt. quod creatura non ſit Spiritus ſanctus, ad Serapionem & ora. de incar. Chriſti, & ep. 1. ad eundem Serapionem de Spiritu ſancto.
d lib.2. in Io. cap.74.
e cap.3. 15.
f Panop. p. 1. pag. 244.

Verſ. 14.] Et nos vidimus, & teſtificamur quoniam Pater miſit Filium ſuum Saluatorem mundi.

QVàm ſapit in corde Ioannis, & in ore myſterium beneficiũmque redemptionis! Nullum ad ingenerandam, fouendam, augẽdam charitatem aptius. Dixit antè miſſum à Deo Filium, vt viuamus per eum, depoſito nempe mortis metu: propitiationẽ pro peccatis, ne noſtra nos peccata præcipitent in deſperationem: nunc ait miſſum, vt Saluatorem mundi, vt magna fiducia ſalutem expectemus. Indicat quoqoe ſubortas hæreſes, quæ Chriſtum non Dei Filium à Deo Patre miſſum, ac verè incarnatum, & paſſum tradebãt, ſed ab Abraxas ficto numine, in phantaſmate, Simonémque Cyrenæum Chriſti vice crucifixum. Lege Prateoli Elenchum hæreſum.

Vidimus.] Viderunt Apoſtoli Saluatorem, ex effectis, & per communicationem idiomatum viſo corporis oculis homine Chriſto, dici viſus poteſt Deus. Lege caput primum [g].

Saluatorem mundi.] De nomine Saluatoris, qui eſt Græce Σωτὴρ, alibi egimus, contra putidiores Grammaticos, qui Latinius dici volunt Seruatorem. Docuimus quoque toti mundo ſalutem propoſitam, non prædeſtinatis dumtaxat. Item [h] aliàs oſtendimus, Patriarcham Ioſeph fuiſſe Chriſti figuram [i]. In nomine ſimilis etiam fuit, quod ei Pharao indidit, vt diceretur Saluator mundi. Idipſum ſonat nomen Ieſu. Sed Latino delectantur etiam Chriſtiani adeo, vt pleraſque dedicent Eccleſias titulo, ac nomine, vel Saluatoris, vel Sancti Saluatoris. Teſtis Eccleſiarum mater Lateranẽſis, cuius orbis vniuerſus Chriſtianus celebrat quotannis dedicãtionem: teſtis quam Fuldæ in Germania Bonifacius conſtruxit, & Zacharias Papa priuilegiis exornauit [k]: teſtes in vrbe, omiſſis aliis per orbem, quindecim, quæ idem gerunt nomẽ, noſtra dempta, quæ à Ieſu cognominatur: poſtremò teſtes qui apud Chriſtianos Saluatoris nomine proprio inſigniuntur: & ex ſanctis vnus dictus Salutaris Archidiaconus Africanus S. Eugenij Carthaginenſis [l]. Soteris nomen mares, fœminæque plures vſurpauerunt.

Saluator eſt Chriſtus vt Deus, tãquam efficiẽs principalis cauſa ſalutis. *Deus enim iuſtus, & ſaluãs* *non eſt præter me*, ait ipſemet de ſe [m]: &, *ego Dominus Deus tuus, & Saluator non eſt præter me* [n]. Et in Pſalmo [o]: *Deus noſter Deus ſaluos faciendi.* Eſt quoque Saluator vt homo tanquam mediator, & ſatisfactor: inſtrumentalis, ac meritoria cauſa. *Non enim miſit Deus Filium ſuum in mundũ, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum* [p]. Hoc Samaritani confeſſi ſunt, dicentes: *ipſi audiuimus, & ſcimus quia hic eſt verè Saluator mundi* [q].

g verſ. 1.
h Act. 7. *Ioſeph Chriſti figura Saluator mundi dictus eſt.*
i Gen. 41. 45.
k Baron. Tom. 9. Ann. in Anno 751.
l 13. Iulij.
Chriſtus vt Deus & homo ſaluator.
m Eſa. 45. 21.
n Oſeæ 13. 4.
o Pſal. 67. 2.
p Ioan. 3. 17.
q infra 4. 42.

Verſ. 15.] Quiſquis confeſſus fuerit quoniam Ieſus eſt Filius Dei, Deus in eo manet, & ipſe in Deo.

REdit ad orthodoxam fidem, & extendit beneficium ſalutis ad omnes, qui credere, atque confiteri volũt, ne quis putet Apoſtolis proprium, quos proximis verbis dixerat vidiſſe, ac teſtificatos eſſe de Saluatore.

Dictum non ſemel, fidei ſalutem adſcribi, tanquam radici, & fundamento, & primæ diſpoſitioni, non vt præcipuè cauſæ: vel fides hîc formata ſumitur, & confeſſio non verbo tenus, & lingua, ſed opere, & veritate, cùm non deſint, qui *confiteantur ſe noſſe Deum, factis autem negent* [r]. Hic locus perſpicuè demõſtrat Deitatẽ Chriſti, quem locum ad hoc propoſitum Cyrillus Alexandrinus [s] expendens, ſimul declarat, quo pacto Deus in confitente manere cenſeatur, & confitens in Deo. *Recordabitur enim illius, inquit, Deus videlicet, ac veluti ſocietate quadam coniunctum inter familiares numerabit* [t]. Idem Auctor manſionem Dei de Chriſto intelligit iuxta id quod ait Paulus, *habitare Chriſtum per fidem in cordibus noſtris* [u]. Tertullianus conuincit Praxeam [x], qui Patrem confundebat cum Ieſu Chriſto, & aſſerebat ipſum Patrem deſcendiſſe in virginem, & ex ea natum, & paſſum, &c. *Qui confeſſus fuerit*, ait ipſe *Chriſtum* (Ieſum Ioannes dicit) *filium Dei*, non Patrem, *Deus in illo manet, & ipſe in Deo.* Requiri porrò ſequitur ad ſalutem, vt ore fiat etiam confeſſio, quæ confeſſio ex fideli corde proficiſcatur [y], ſitque cum voluntate coniuncta cuncta faciendi, quæ facienda dictauerit fides.

Fidei qua ratione ſalus adſcribatur.
r Tit. 1. 16.
s de fide ad Reginas.
t lib. 2. in Io. cap. 74.
u Eph. 3. 17.
x lib. contra ipſum c. vlt.
y Rom. 10.

Verſ. 16.] Et nos cognouimus, & credidimus charitati, quam habet Deus in nobis. Deus charitas eſt: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

TAnti refert, vt nobis perſuadeamus, nos à Deo diligi, & charitatem ſuam nobis eum demonſtrare, atque in nos exercere. Hac de re planè ſe certum Ioannes affirmat, ac perſuaſiſſimum. Senſum iſtum paulò clariorem reddit verſio Latina, qua vtitur Auguſtinus: *& nos cognouimus, & credidimus, quia dilectionem habet Deus nobiſcum* (vel in nobis.) Syrus etiam ſic vertit: וחנן הימנן וידען חובא דאית לה לאלהא *vachannan haimenan vaudahhan chuba dith lach laloha*, id eſt, & *nos credidimus, & ſcimus, quam charitatẽ habeat Deus erga nos. Deus enim, &c.* Ioannes Ferus elicit hunc quoque ſenſum Sicut nihil de fide in Chriſtũ docuimus, niſi quæ certa, vera, & indubitata ſunt: ſic & vera, certa, & indubitata ſunt, quæ de charitate docemus. Vidimus quòd Deus miſit Filium ſuum, credimus etiam, quòd ex ſola charitate eum miſit.

Cognouimus, & credidimus.] Editio Syra ordinem inuertit, vt modò retuli. Duo verba vel ita ſe habent, vt reſtringatur à poſteriore prius, quia eſt cognitio fidei: vel vt cognoſcere ſit humano mo-

te, atque argumentis probabilibus, quæ rem fide dignam, atque credibilem faciant credere diuino lumine assentiri. Vel primum per quandam velut experimentalem, & maiorem notitiam, ex dono peculiari Spiritus sancti, simul cum familiari vsu, quem habuit Ioannes, atque condiscipuli cum Christo: secundum, per fidem simplicem omnibus communem.

Credere caritati, & credere caritatem quid sit.

Credidimus charitati.] Πεπιστεύκαμεν τὴν ἀγάπην. Credidimus charitatem, quam habet Deus, &c. Profectò non est idem, credere charitati, & credere charitatem, per se loquendo, sicut nec Deo, & Deum. Tamen qui credit charitatem Dei erga se, credit etiam charitati, qui est Deus: nam solus Deus est, qui reuelat suam erga nos charitatem, & credendam nobis proponit. Credere quoque charitati, significat nescio qua maiori emphasi, ipsos eius effectus expertos, seséque totũ ei credere, i. committere, vt ab ea moueatur, & regatur, & pendeat omnino, vtpote quæ neminem fallat, vt ait Glossa interlinearis, vera sit, sincera, perfecta, & efficax erga nos. In hac significatione credendi verbum habet illa Christi sententia[a]: *si in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verũ est, quis credet vobis?* id est, spirituales, & veras diuitias quis dabit vobis, & fidei vestræ committet?

a Luc. 16. 11.

Deus charitas est.] Syrus addit particulam causalem דגֵר *gher, enim*, quasi propterea Dei charitati quis credat, vel credat charitatem Dei, ferri in ipsum, quoniam Deus charitas est. Caietanus putat ex ea cognitione ac fide, quæ primis versus verbis expressa est, nos enunciare quod in istis continetur. Vsurpat Ecclesia in Dominicali officio hãc sententiã pro capitulo horæ tertiæ. Hæc iam satis sunt anteà declarata [b]. Adde dumtaxat, Spiritui sancto attribui charitaté: sicut potentiam Patri, Filio sapientiam. *Spiritus enim sanctus est emanatio voluntatis*, inquit Carthusianus, id est, *amor spiratus à voluntate Patris, & Filij emanans*, vt proinde quæ pertinent ad voluntatem, concipiantur tanquã propria tertiæ personæ, charitas, nexus, pax, osculum, suauitas, donum, communio, gaudium, &c.

b vers. 8.

Spiritus S. est emanatio voluntatis.

Inter quæstiones de Trinitate proponit Augustinus[c], istam, vtrum ad solam sancti Spiritus personam pertineat charitas. Respondet verò, Patri quoque ac Filio cõuenire: sed quia Spiritus sanctus donum Dei propriè dicitur, & nullũ Dei donum charitate maius est, immò sine eo nullum donum ad perpetuam hominem deducere potest beatitudinem: proinde Spiritum sanctum propriè dici charitatem.

An propriè sit Spiritus S. commune nomen caritas.
c Tom. 3. in Quæstiunculis de Trinit.

Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.] Coniungit enim fini vltimo perfectè, & arctè tãquam vinculum perfectionis[d]: & Irenæus tractans illud: *vt integer Spiritus vester, & anima, & corpus, conseruetur*, perfectum hominem componit ex corpore, anima, & Spiritu sancto inhabitante per charitatem: eodémque pacto Græci declarant, Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus[e], Oecumenius[f], necnon Hieronymus[g]. Scio tamen alios intelligere Spiritum esse ipsam animã, prout est intelligens, corpus pro parte nutritiua, animam pro sensitiua. Sic inter alios Nyssenus[h]. Didymus[i] quoque credit incredibile, ac blasphemum esse orare Apostolum vt Spiritus sanctus integer seruetur, qui nec immutationem potest recipere, neque profectum. At integrum seruari, est totum perseuerare, quod vt fiat, orari rectè potest, ac debet, cùm sit certum, Spiritum san-

d Col. 3. 14.
e lib. 5. c. 6.
f 1. Thes. vlt.
g ep. ad Hedi. q. vlt.
h de creat. homin. c. 8.
i 3. de Spiritu sancto.

ctum siue Deum recedere ab eo, in quo priùs manebat, si peccet: immò contristari[k], & extingui, vt idem Apostolus loqui non dubitat[l].

k Eph. 4. 30.
l 1. Thes. 5. 19.

Cæterùm, priori illo capitis huius loco[m], quo docui, quemadmodũ sit charitas Deus, dixi Deum non esse charitatem ipsam, qua diligimus ipsum, sicut reuera est ea, qua diligit nos: nihilominus quia sunt inseparabiles, vnaque aliam trahit, idcirco Ioannem hîc affirmare, in Deo manere, ac vicissim Deum in eo, non secus quàm qui versatur in lumine producto à sole, dicitur esse in sole, & hic in eo. Quocirca nihil hinc habet magister sententiarũ prius refutatus à nobis, pro sua iã a cæteris explosa sententia, Spiritum sanctũ esse, qui præsens animæ nostræ solus operetur immediatè per se ipsum charitatis actum.

m vers. 8.
Deus quomodo sit caritas.

Concedendum est, mitti Spiritum sanctum, & dari, & venire, vel quod idem est, personã ipsius, quando communicatur donum charitatis: manere etiam, quamdiu manet charitas: quod per attributionem quoque debet intelligi: nam ipsa simul datur, venitque Trinitas tota, licet Pater, quia non est ab alio, non possit dici mitti, quod includit originis habitudinem, vt pridem notatũ est. Itaque Deus ipse manet in eo, qui habet charitatem tanquam obiectum dilectum, & idcirco etiam cognitum, dilectione, atque cognitione supernaturali: & præterea sicut rector, tutor, protector. Is qui charitatem habet, in Deo manet, velut obiectum ab ipso dilectum, & cognitum, vt ei conferat vitam æternam, vt regat, tueatur, protegat. Spiritus sanctus per attributionem mittitur non a Filio minùs quàm à Patre, à quibus procedit. Qua ratione Filium etiam mitti inuisibiliter, docet Augustinus[n], cùm à quoquam cognoscitur, atque percipitur, quantùm cognosci, & percipi potest pro captu, vel proficientis in Deum, vel perfectæ in Deo animæ rationalis, & sic sapientem postulasse[o] mitti sibi sapiẽtiam, *vt secum esset, & secum laboraret.*

Spiritus S. datur & venit ad nos.
n 4. de Trin. c. 20.
o Sap. 9. 10.

Probabilius autem censeo, dempta vnione hypostatica, quam sola facit persona Filij cum natura humana, non posse vllã personam vel mitti vel dari creaturæ, nec visibiliter, nec inuisibiliter sine dono creato, vel operatione Dei ad extra, vt scholasticè loquar. Nam inuoluũt hæc omnia necessariò effectũ temporalem: omnis quoque Dei actus, aut determinatio voluntatis eius æterna est. Idcirco, eo quòd ab æterno Deus pro sua liberalitate concipiatur aliquem acceptare, ad vitam æternam tali tempore concedendam, non potest dici missus item ab æterno, & venisse ad creaturam, summum, posset admitti per eam Dei volũtatem æternam ius quoddam Deo fruendi: qui cùm sit respectus rationis, non sufficit, vt ob id censeatur persona diuina mitti, vel dari. Multò autem minùs sufficeret hoc, vt manere rectè dici posset Deus. Sed hæc suffecerint instituto. Plura S. Thomas[p] cum suis.

Nulla persona diuina vel dari, vel mitti potest sine dono creato.
p 1. p. q. 43.

Alia prorsus longè dissimilis ratio, qua *Θεάνθρωπος* Christus, manet in Eucharistia, & nobis cum ibi recipientibus coniungitur. Non solo effectu, vel etiam affectu, & vnione spirituali id fit, vt blaterãt Caluinistæ: non sumitur Christi corpus spiritualiter dumtaxat ore fidei, tãquam cibus mentis, sed corporaliter præterea ore corporis, vt cibus etiam corporis, & ipse secundũ se Christus absque indistantia locali, verè, realiter, substantialiter præsens est σωματικῶς καὶ ἑνωτικῶς. Clodatur sententia cum Bernardo[q]: *Deus charitas est,*

Christus qua ratione sumatur in S. Eucharistia.
q citat Tho. Anglicus.

quid ergo charitate melius? & qui manet in charitate, in Deo manet. quid ergo charitate securius? & Deus in eo: quid ergo charitate iucundius? Nec prætercūdus Augustinus [a], qui præfatus, non potuisse charitatem commendari magnificentiùs, sic ait: *Tibi domus Deus: esto domus Dei. mane in Deo, & maneat in te Deus: maneat in te Deus vt contineat: maneas in Deo ne cadas: quia sic de ipsa charitate dicit Apostolus* [b] *: charitas nunquam cadit.* Hæc eadem alio superiùs loco retuli, tanquam ex Beda: sed is transcribere Augustinum solet. Huius verò tria illa pulcherrima hoc loco sententia. *Semel breue præceptum tibi præcipitur: dilige, & quod vis fac: siue taceas, dilectione taceas: siue clames, dilectione clames: siue emẽdes, dilectione emendes: siue parcas, dilectione parcas. Radix sit intus dilectionis: non potest de ista radice nisi bonum existere.*

a hoc loco.
b 1.Cor.13.17.

Vrget porrò Zeno in sermone de spe, fide, & charitate, hunc locum pro charitate, vt cùm à Deo huius deuotionis inuitatione inhabitari, seu nos in ipso habitare cœperimus, prout hîc scribitur, tũc demum charitatem per semetipsum ei condignè reddamus, quia facta commutatione, quod eius est, fit pro partibus nostris, & sequens est, vt etiam proximos eo affectu quo nos ipsos diligimus, diligamus. Quod vltimum probat ob mutuam cognationem, & quia facti omnes ad imaginem Dei atque similitudinem.

Vers. 17.] In hoc perfecta est charitas Dei nobiscum, vt fiduciam habeamus in die iudicij: quia sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo.

Fructus dilectionis perfectæ quis sit.

Hic fructus, & effectus charitatis secundum excellentiam perfectæ, vt spem solidã concipiamus de beatitudine, nec formidemus damnationis in iudicio sententiam, tum priuato, tum publico. Reddit nos namque charitas Christo similes, & conformes imagini Filij Dei: vel vt sicut Deus manet in nobis per dona sua, nos etiam donis his respondentes, *nec in vanum gratiam recipientes* [c], adhærescamus Deo per exercitium virtutũ. *Qui credit in Filiũ Dei, non iudicatur* [d], *& in iudicium non venit* [e]. Charitas tamen, quam fides includit formata, magis per se gignit hanc fiduciam, quia maximè fidimus amico, eiúsque aduentum, ac præsentiam desideramus, quam per se spectata fides, vel spes, quas non dubitandum manere posse in peccatore sine charitate. *Væ* peccatoribus *desiderantibus diem Domini* [f], (Scilicet ex præsumptione:) iusti *sitiunt ad Deum fortem, viuum* [g]: *cupiunt dissolui, vt sint cum Christo* [h]: *flagitãt aduentũ regni Dei* [i], dum propinquum cernunt: respiciunt (ἀνακύψουσιν, erigunt se, emergunt, vt reddit Tertullianus [k]) leuant capita (ac respirant, & lætantur) tanquam ad imminentem propriam redemptionem [l]: *cum patientia viuunt*, inquit Augustinus [m], *& delectabiliter moriuntur.*

c 2.Cor.6.1.
d Ioan.3.18.
e infra 5. 24.
f Amos 5.18.
g Psal.41.3.
h Phil.1.23.
i Matt.6.10.
k de resurre. carnis c.22.
l Luc.21.28.
m hoc loco.

Charitas Dei.] Græcè desideratur *Dei*: nec Augustinus legit. Interpres quod subintelligebatur, sapienter expressit, & Syrus posuit pronomẽ *eius*. Reperi à nonnullis codicibus Latinis excusis, & manuscriptis abesse *Dei*. Verùm non refert, vt dixi: quamuis emẽdatos Sixtianos sequi debeamus, in quibus est.

Fiducia quæ erit in particulari iudicio, erit in generali.

Vt fiduciam habeamus in die iudicij.] Qua quis fuerit in particularis iudicij die fiducia, erit sine dubio & in generalis. Per diem tamen iudicij solet intelligi generale magis, solemne, & publicũ, & quod homines malè conscij vereri solẽt magis, propter infamiã, & dedecus. Dici solet à Prophetis *dies Domini, & magnus, & horribilis*, vt docuimus in Apostolorũ Actibus [n]. Lege Martinum Roa [o].

n cap.2.20.
o 1.singula. c.17.

Porrò charitas facit, si perfecta sit, vt absit perturbatio timoris, quemadmodum verbis sequentibus magis exprimitur, ab iis nimirum, qui degunt adhuc in hac vita mortali, idque magis, minúsve, pro gradibus charitatis. nam subductis iustis hinc per mortem, cessat timor penitus, qui pœnam habet. Haud dubium, *quin iusti stabunt in magna constantia* [p] in die iudicij vniuersalis: tẽpore particularis varia sunt exempla. Insultabat Martinus Diabolo. Ambrosius mori se non timere profitebatur: Hilarion, & similes contremiscebãt, de quibus Climacus, aliíque meminerunt.

p Sap.5.1.
In iudicio particulari qualiter affecti multi fuerint.

Quia sicut ille est, & nos sumus in hoc mũdo.] Quis ille sit, dubitatur. Oecumenius ait, Christum, in quo *princeps mundi huius nõ inuenit quidquã* [q], propter summam innocentiam: Verbum autem *est* sumi pro *erat. sumus*, vel *simus* pro *erimus*, ita vt hoc ipsum speretur peruenire, salua proportione ad sanctitatem, quam habuit Christus. Aliter etiam exponit, cùm sæpius dictum sit, *Deum in nobis esse, & nos in Deo*: debere nos, sicut nobis est puritatis dux, & auctor Christus, purè in nobis, & in corpore nostro ipsum, semper, & *mortificationem eius circumferre* [r]: futurũ enim, si hoc modo vixerimus, vt omni timore liberemur. Respondet hæc expositio illi sententiæ prioris capitis [s]: *Omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat se sicut & ille sanctus est.*

q Ioan.14.30.
r 2.Cor.4.9.
s vers.3.

Augustinus interpretatur absolutè de Deo, causámque reddit, quare fiduciam quis habeat, quia charitas perfecta peruenit vsque ad inimicorum dilectionem, sicut & inimicos suos diligit Deus, *qui pluit, ac solem suum mittit super bonos, & malos, iustos, & iniustos* [t]. Augustinum sequitur verbis totidem Beda, Glossa interlinearis, Hugo, Thomas Anglicus, Lyranus, Carthusianus, Caietanus. Hic tamen indicat præterea sermonem fieri de Christo, qui iudex futurus est, qui sit quoque in inimicorum imitandus dilectione [u]. Catharinus pariter intellexit Christum, qui consideratus vt existens in hoc mundo secundum externam vestem, nempe corporis, est in statu meriti, non præmij, qua nos in re imitari debemus ipsum, & gerere tanquam exemplar in memoria, quia *non est discipulus super magistrum, nec seruus super Dominum* [x], expectando dum veniat gloriæ tempus, & nos ad id comparando per opera charitatis.

t Matt.5.45.
u Luc.6.40.
x ibid. Matth. 10.24. Io.15. 20.

Innuit eundem sensum Salmeron. Tradit & hic istum, vt Dei charitas nobiscum perfecta fuerit propter datum Filium, & ob huius pro nobis mortem, cuius tam eximiæ charitatis argumentum qui ob oculos habet, respondens videlicet simul beneficio, *cum fiducia adit ad thronum gratiæ Dei, & Christi* [y], dũ vita superest, aditurus & cum pari post mortem fiducia ad thronum iustitiæ. Non admodum laboro quem sequar præsertim ex allatis sensum. Inclinat paulò magis animus in eum, qui est de Christo, cuius non verebitur iudicium, qui vitam in se ipsius conatus fuerit imitando exprimere, maximè in operibus charitatis, tum verò aduersus inimicos: Nam sicut *iudicium sine misericordia non facienti misericordiam* [z], ita è conuerso, *misericors misericordiam cõsequetur* [a].

y Hebr.4.16.
z Iac.2.13.
a Matt.5.7.

Sicut ille est.] Hic monet, quod nos aliàs sæpe Augustinus, nõ semper ad æqualitatem dici *sicut*, sed ad quãdam similitudinem, eo modo quo diceres, sicut aures habeo, ita habet & imago. Difficultatem parit aduersus explicationem illam de Christo, cur nõ potius dictum sit, *Sicut ille fuit*, re-

spondet Catharinus doctè, id factum, vt intelligeremus, Christum qui modò est in gloria, nunc esse in hoc mundo in memoria, & exemplo, & in cordibus nostris tāquam ad imitationem propositum, & versantem ob oculos diligētium se, qui se conformant ad illū. In editione Syriaca legitur איך דהו הוא *aich dahu haua, sicut ille fuit.* Auctor eius adiungi potest iis, qui locum totum de Christo accipiunt: itaque licet *nunc secundum carnem Christū non nouerimus* [a], sed priùs ante resurrectionem, quando fuit in hoc mundo, mortalis, vt passim declarant Interpretes, & Augustinus [b], tamē mente memori, gratáque repræsentamus nobis ipsis mortalem, passibilem, passum, ac mortuum pro nobis animo etiam, & voluntate eūdem pro viribus, quas gratia suppeditat, imitandi.

Christus qui modò est in gloria, nunc in mundo est in memoria.

a 2. Cor. 5. 16.

b 11. contra Faustum. c. 1.

Christū iam non nouimus secundum carnem, sed mortalem nobis repræsentamus.

Vers. 18] Timor non est in charitate: sed perfecta charitas foras mittit timorem, quoniam timor pœnā habet: qui autem timet, non est perfectus in charitate.

CHaritas fiduciam gignit, cui timor aduersatur: propterea vbi perfecta charitas, perfecta fiducia, & procul timor: nihil etiam charitate dulcius, & suauius: timor autem pœnam habet: abest igitur timor charitate perfecta præsente. Timor porrò hic sumitur, pro eo, qui vexat conscientiam, & propter peccata illam remordentia cruciat, & ad nonnullā diffidentiam cōpellit. Est quoque seruilis, ac pœnæ, damníque timor, qui retrahit à peccādo, nec affectum peccandi continet, sicut alius, qui vocatur mundanus. Charitas respuit penitus timorem mundanum, quia malus est: seruilem aliquem, cùm est minùs perfecta, admittit, sed quando proficit, ille minuitur, & euanescit tandem, vel non prodit in actum. Sed in hac militia, & malitiæ plena vita, periculorum, tentationum, denique in ista mortalitate, laborum perpessione, mortis expectatione, non potest nō aliquis timor esse: illum interim charitas temperat, nósque casto, filiali, reuerentiali, liberali, ingenuo, sancto facit timore venerari Deū, horrere peccatum, quo læditur, nolle separari à Deo. Hic ipse timor beatos non dedecet, *ac permanet in æternum* [c]: seruilis absque seruilitate, id est, affectu erga peccatum, bonus est, licet minùs perfectus. Egimus hac de re tum in Scholis nostris Theologicis, tum in Commentariis ad Ecclesiasten.

c Psal. 18. 10.

Tritū illud, quod hic Augustinus tradit exemplum de seta, per quam introducitur linū, quando aliquid suitur, sed non sueretur, nec succederet linum, nisi exiret illa. Item aliud de ferramento, quod putredinem tollit etiam si vulnus, ac dolorem augeat, vt succedente salute dolor prorsus absit: nam *Qui sine timore est, non poterit iustificari* [d]. Vna est ex ordinariis dispositionibus timor pœnæ, sine quo rarissimè contingit, vt quis iustificetur, vt tradit idem Augustinus [e].

Seta introducēs linum, seruilem timorem signat.

d Eccl. 1. 28.

e de catechizan. rudib. cap. 9.

Nullus magis accuratè, piéque versat hoc argumentum, quàm in præsentis loci Commentario Augustinus, proponens comparationem inter vxores, quarum vitat altera adulterium, ne vir eam interficiat, altera, ne vir, quem castè amat, ipsam deserat. Sed circa priorem, nolim vim similitudinis in eo sumas, quòd nisi timeret, adulterium vellet; hoc enim est voluntate esse adulteram: nos autem talem timorem, qui pellitur à charitate, nunc volumus intelligi, qui bonus sit, quamuis imperfectus, ideóque non admittat simul peccandi libidinem: *Ne timeas Maria*, inquit Angelus [f]; *inuenisti enim gratiam apud Deum: Nolite timere vos*, ait item Angelus piis mulieribus [g], *non dico militibus, ne timeatis*, inquit declarans hæc verba Cyrillus Hierosolymitanus [h], *sed vobis. Illi timeant, vt experientia discentes testentur, & dicant: Vere Filius Dei erat* [i]. *Vos autem non est necesse timere; perfecta enim charitas foras mittit timorem.* Iubentur omnes sancti Dominum timere [k]. Sed & omnes fines terræ [l]: illi proprio ipsis timore, qui sanctus est, ac perfectus: hi communi etiam imperfectis, & peccatoribus, qui secundum tropologiam, vt ait Hieronymus [m], sunt in media quidem terra, sed adhuc tamen imperfecti, & de peccatis emergentes, relinquunt terram, & ad cœlos ire festinant; *solliciti*, vt ait Prosper [n], *de præmio, non adeo formidantes de supplicio.* Seruilis est omnis timor, quamdiu ab amore non manumittitur: & solus amor est ex omnibus animæ motibus, sensibus atque affectibus, in quo potest creatura, etsi non ex æquo, respondere Auctori, vel de simili mutuam rependere vicem, vt præclara demonstrat inductione Bernardus [o]. Idem aptè charitatem *suaue iugum nominat, onúsque leue* [p], & asserit ab ea legem non solui, sed impleri deuotionem seruo infundendo, sicut & mercenarij cupiditatem ordinando, vt non tollat propriè timorem charitas, sine quo non potest esse, sicut nec absque aliqua cupiditate, sed pœnam, illo scilicet genere locutionis, quo sæpè causa ponitur pro effectu.

Timor bonus est qui pellitur à charitate.

f Lucæ 1. 30.

g Matt. vlt. 5.

h Catechesi 14.

i Matth. 27. 54.

k Psal. 33. 10.

l Psal. 66. 8.

m ibidem.

n ep. ad Demetriadē, quæ epistola est etiam apud Ambros. 33. edit. Rom.

Seruilis est omnis timor quādiu ab amore non manumittitur.

o serm. 83. in Cantica.

p tract. de diligendo Deo, & ep. 11.

Ego verò puto timoris etiam seruilis habitū, qui bonus est, manere cum charitate simul posse, licet actum suum non exerat eo tempore, quo charitas suum. Hoc sensu non erit timor in charitate, & charitas foras mittet timorem, id ait, nō permittet, vt, dum operabitur ipsa, vt item operetur ille. Sed quoniam hoc videtur cuiuis charitati commune, si sit supernaturalis, & vera, idcirco quod de perfecta dicitur, perinde censendum, ac si de vera: in qua acceptione priùs quoque perfectam charitatem dici vidimus [q]. Vnde dicitur hoc loco: *Timor non est in charitate*, nullo addito epitheto: tum subditur: *Sed perfecta charitas foras mittit timorem*: quasi charitas perfecta sit idem quod vera. Sic quoque Lyranus, licet etiam intelligens de initiali subaudiri velit: *timor non est in charitate*, id est, in perfecta. Nisi forte dicamus, quando sunt pauciores charitatis gradus, & maiora impedimenta, magis facilè timoris actum seruilis exerceri: cùm est intensior, magis confirmata, ac veluti radicata, atque vt loquitur Augustinus [r], *consummata*, & perturbationes nostræ magis sedatæ, faciliùs operari, sæpiúsque charitatē, & sic minorem locum, spatiúmve dare seruili timori, vt sese exerat. Profectò quisquis ex vera diuináque charitate Deum amat, ipsum non respicit vt iudicem, ac vindicem, sed vt amicum, spōsum, beneficum, remuneratorem, &c. Eiicit Sara domina & libera Agar ancillam [s], vt argutè ad hoc propositum Origenes obseruat [t].

Timor seruilis quomodo sit cum caritate.

q cap. 2. 4. & in cap. 4. 12.

r in Psal. 118. Concio. 25. & serm. 13. de verb. Apost. & lib. 83. quæst. in 36.

Quisquis verè Deum amat, nō respicit eum vt iudicem, sed vt sponsum.

s Gen. 21. 10. Gal. 4. 30.

t hom. 7. in Genes.

Ambrosius [u] docet, quòd generaliter charitas excludit timorem: probátque tum aliis exēplis, tum Martyrum. Ille qui *confixit carnes timor* [x], castus est, carnalia comprimens desideria. Postquàm timuit quis à iudiciis Dei minantis pœnam: succedit ipse, & dat iustitiam, & delectatione iustitiæ, liberos reddit, vt idem docet Augustinus [y]. Catharinus idem sentit, sed de illo, qui noscat, & sit certus se amare, sed hanc certitudinem sæpe reiecimus. Vel certè sicut innuebam priùs, perfectio charitatis hæc modò describitur, quæ Bea-

u in Psal. 118. Octon. 9. in prin. & epi. 44. edit. Ro.

x Psal. 118. v. 120.

y suprà.

torum

torum est, (Bernardus [a] ponit inter errores Abaelardi, non futurum timorem in alia vita) qui non vincant solùm carnales delectationes bonorum delectatione spiritalium, sed hac vsque ad perfectionē crescente victoria, illæ perimantur, quemadmodū ibidem ait Augustinus, qui & alibi monet [b], nullū dum viuit, esse sine timore: Quia non immunis est ab omni etiam peccato, & ideo non adhuc habet charitatem perfectam. *Tantò minor sit, inquit, timor, quantò patria, quò tendimus; propior: maior enim timor debet esse peregrinantium, minor propinquantium, nullus peruenientium.* Præterea signum profectus charitatis docet [c], imminutionem timoris, signum perfectionis, nullum timorem.

a ep. 190.
b serm 124. de temp.
Timor tantò minor esse debet, quantò patria propinquior.
c lib. 83 Quæstionum q. 36.

Diadochus [d] timorem purgātem, & pœnarum (nempe peccandi, ne incurrantur pœnæ) asserit esse cum mediocri charitate coniunctum: illum, qui est sanctorum, cum charitate perfecta, qui alium expellit. Nihilominus non repugnat, vt etiam in perfectissimo aliquo viro, qui careat peccandi timore propter pœnam, sit ipsiusmet pœnæ, seu potiùs pœnalitatis timor: timuit namque Christus ipse mortē, & ex eo timore sanguinem sudauit [e]. Iustinus Martyr [f], vel quis alius præsentem exponit locum de charitate in patria, vbi penitus excluditur timor gehennæ. Lege Cassianum [g], qui disputat egregie de timore pœnali, & de casto, & quo pacto hic sit copulatus cum charitate.

d de perf. spiritali, c. 10.
Timor peccandi potest esse cum mediocri charitate.
e Luc. 22. 44.
f Quæst. 98. ad Orthodo.
g collat. 11. c. 13.

Tertullianus [h] arbitratur loqui Ioannem de mundano timore, quē nominat negationis Christi auctorem, & quo habeant ipsum die illos esse, qui vocantur in Apocalypsi [i] timidi, & iungūtur *incredulis, aliisque criminosis, quorum pars est in stagno ardenti igne, & sulphure, quod est mors secunda.* Sed error cauendus eiusdem Tertulliani [k] hac abutentis sententia, vt prorsus nefas esse confirmet fugere in persecutione. Nec verò recipio notionem timoris mundani proposito conuenire.

h in Scorpiaco c. 12.
i cap. 21. 8.
k lib. 1. de Fuga c. 9. & vlt.

Petrus Blesensis [l] ex quadruplici timore, mundano, seruili, initiali, casto, seu filiali, dicit à charitate foras mitti tertium, quo quis incipit delectari in obseruantia mandatorum Dei.

Quadruplex timor quis.
l lib. de Iob c. 1. & Scholastici 3. sent. dist. 34. S. Tho. 2. 2. q. 19.

Maximè probo cum communiore sententia, illum notari, qui bonus est, Sed imperfectus, qui est per se, sine charitate, vt seruilis, vel quando sic timetur offensa Dei, vt simul etiam pœna, saltem per vicea timeatur, prout adhuc satis expositū est. Quāquam videtur Augustinus [m] innuere, dictum illum timorem mundanum esse, & cum affectu peccati, quem timorem affirmatur charitas foras mittere [n]: licet aliàs quoque bonum asserat gehennæ timorem, & vtilem, vt reuera est, & Concilium Tridentinum definit [o].

m citatis locis, & serm. 13. & 15. de verb. Apost. & de sancta Virg. c. 38. & de Natura & gra. c. 57.
n idem Aug. in Psal. 127.
o sess. 6. can. 8.

B. Thomas [p] vult propriè malum dumtaxat timorem excludi à charitate, tanquam omnino incompatibilem, eum, qui bonus est, & non est filialis, minui crescente charitate, & maximè quātùm ad vsum, & actum, quia non solet habens perfectam charitatem, timere pœnam; quāuis absolutè loquendo possit.

p 2. 2. q. 19. ar. 6. & 10.

Thomas Anglicus hoc loco numerat hos timores, seruilem solius gehennæ: Initialem gehennæ, & offensæ diuinæ. Filialem solius offensæ diuinæ: Reuerentialem, solius reuerentiæ Maiestatis diuinæ, qui resiliat in suam propriam paruitatem. Primum, non esse in charitate, licet eam introducat: secundum non in perfecta: tertium cum charitate, & quidem maiorem, vel minorē, prout illa est: quartum manere cum charitate patriæ. Tamen concedi solet etiam tertium posse manere in patria, immò nec distingui à quarto. Dorothei doctrina 4. tota est de Timore diuino, ibi vocat Isagogicum timorem, cui pœna proposita est; docétque ab isto nos semper inchoare. Frequentius concedo, nego penitus semper. Sed fieri posse vt sine seruili timore viuat quis, licet rarò.

Diuisio timoris multiplex.

Perfecta charitas.] Augustinus, vt monui, *consummata*. Perfecta verò est, vel quia vera, vel quia excellentior, vel quia patriæ cœlestis, quemadmodum etiam disseruimus. Distinguit Hugo perfectionem sufficientiæ ad salutem: Comparationis, qualem habebat Noë in generationibus suis [q]: Ordinis, ad quam tenentur in ordinibus constituti, vt viuant castè: Prælationis, vt Prælati ponant animam pro ouibus: Religionis, vt Religiosi renuncient omnibus: Tranquillitatis mentis, vt nihil sit quod remordeat. Maximus [r] infimos inter Christianos vocat φοβουμένους, timētes: medios προκόπτοντας, *proficientes*: supremos τελείους, perfectos.

Perfectionis varia genera.
q Gen. 6. 9.
r 10 sermon. Cent.

Caritas foras mittit timorem.] Caritas timet (inquit Fulgentius [s]) non timido amore, sed casto, & illo quem non ad timorem, sed ad mortem habere consueuit.

s præfat. ad Monimum.

Timor pœnam habet.] Κόλασιν, Augustinus *tormentum*, Tertullianus [t] legit quidem pœnam; sed alicubi [u] supplicamentum, id est, supplicium, siue cruciatum. κόλασις est verbale nomen actionis punitionem significans. De huius vi vocis lege Gellium [x]. Aristoteles ait fieri, τοῦ πάσχοντος ἕνεκα: τιμωρίαν τοῦ ποιοῦντος [y]. Ergo significatur internus animi cruciatus, quem peccati parit conscientia, & impendentis timor mali, ac pœnæ. Syrus exponit: *Timor in perturbatione est.* Lyranus: *Pœnam habet, id est, debetur ei pœna.* Mala conscientia, inquit Augustinus [z], tota in desperatione est, sicut bonæ conscientia tota in spe.

t in Scorpiaco c. 12.
u de Fuga c. 9.
x lib. 6. c. 14.
y 1. Rhetor.
z Præfat. in Psal. 31.

Vers. 19.] Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos.

ILlatio pendens iam inde à decimo versu: sed opportunè repetita post exclusum timorē pœnalem, quia charitas, quemadmodum non timet à Deo puniri, sic ad amandum Deum non mouetur vtilitate, sed pura beneuolētia, & sincera amicitia, qualem prior declarauit erga nos Deus. Hugo vult eandem antea sententiam positam debere intelligi de dilectione Dei, qua prædestinauit, hîc verò de effectu ipso dilectionis. Melius est, quod ait, repetitionem fieri ad maiorem quādam expressionem, & exaggerationē. Græcè est, ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτόν, &c. quod rectè versum est ab Interprete per subiunctiuum modum, & non per indicatiuum, licet & hic esse possit, sicut verti debuisse Caietanus, & Catharinus contendunt. Lege piam admodum orationem Augustini [a], qua colloquens cum Deo, seipsum prouocat ad eum diligendum, quia dilexit prior, totque beneficiis ac tantis præuenit, & maiora promisit.

Caritas ad amandum Deum non mouetur vtilitate.
a in Soliloq. cap. 19.

Vers. 20.] Si quis dixerit quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mēdax est. Qui enim nō diligit fratrem suum, quem videt: Deum, quem non videt, quomodo potest diligere?

NOn potest auelli Ioannes ab inculcanda, & sæpius commendanda mutuæ fratrum dilectione. Vix vnum, vel alterum de Dei amore ver-

Ioãnes assiduus est in commendanda fraterna caritate.
a Tract.8. in hanc epistol.

bũ fecit epistolã tota, & mox redit ad fraternam charitatem. Considerauit hoc, & monuit Augustinus [a], nempe assiduè nominatam charitatem fraternam, non tam assiduè illam, qua debemus diligere Deum, de inimici dilectione prorsus tacuisse. Nos ipsi causam superiùs reddidimus: quia frater amãdus est propter Deum, & idcirco, multò magis Deus: diligi quoque debet spiritualiter, quisquis diligitur, vt ei velimus spirituale bonũ quod nobis. Aliam nunc assignat Ioannes rationem ex comparatione sumptam maiorum, minorúmque, secundum facilitatem, & difficultatẽ. Topica regula est; *si id, quod magis videtur inesse, non inest, multò minùs id, quod minùs videatur inesse, inerit.* nam præsentibus afficimur magis, & obiecta nos vehementiùs mouent præsentia [b].

b Horat. in Artc.

Segnius irritant animos immissa per aurem,
Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus, & quæ
Ipse sibi tradit spectator.

Quomodo potius fratrem, quam Deum diligere debeamus.

Deum cognoscimus obscuriùs, fratrem habemus in oculis, qui & naturæ affinitate similior est, ac iisdem subditus affectionibus, vel necessitatibus, quæ per naturalem sympathiam exigunt, extorquéntque beneuolentiam, & beneficentiam nostram. Argumentum id vulgare, & hominum vniuersitati commone. Nam si non modò fidem diuinam, sed rationis lumen solùm consulamus, profectò persuademur Deum citiùs, magísque diligere, quàm quempiam alium, quia supremus auctor, finis, ac conseruator est, vt quacumque in re, ac persona quæcũque spectetur boni, & amoris ratio, multò sit maior in Deo, quia pendens ab illo, & leuis quædam ipsius participatio.

Vtrum facilius sit Deum amare, vel alium quempiam.
c homil.11. in Euang. lege quoque S. Th. 2.2.q.26.a.2. ad 1.

Vtrum faciliùs in executione, alia quæstio, siue de naturali, siue de supernaturali loquaris dilectione. Naturaliter familiarior, & magis obuius videtur amor fratris, si præscindatur habitudo ad Deum, propter quem amatur. *Ex his quæ animus nouit*, ait Gregorius [c], *surgit, ad incognita, quæ non nouit, vt per hæc, quid sit notum diligere, discat & incognita amare.*

d in c 5. ep. ad Gala.

Qui enim non diligit fratrem suum, &c.] Augustinus [d] causam cur Ioannes de proximi, & non de Dei dilectione scribat, reddit, quia facilius conuincitur quisque de illo, quàm de isto præcepto: & mentiebantur tũc quidam se Dei dilectionem habere, & de odio fraterno eam non habere conuincebantur; & rariores tentationes probant dilectionem Dei: cum alioquin vnum ex alio sequatur præceptum.

Quem videt, quem non videt. Græcè, *vidit*, & *non vidit*, in præterito ἑώρακε.

Vers.21.] Et hoc mandatum habemus à Deo vt qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.

e Matt. 22. 37.38.39.

APud Matthæum [e] præceptum vtrumq; coniungitur tanquam simile. De fraterna dilectione meminimus prius aliquoties: de amore Dei mox aliquid dicemus.

f Exod.25. 18. *Duo caritatis præcepta quibus [illegible] designata sunt.*
g Apoc.12.1.
h Cant.5 15.
i ibidem.

Sunt hæc duo præcepta, velut duo Cherubim sese respicientia [f], vt placet Origeni: alæ duæ magnæ aquilæ, quæ datæ sunt mulieri Sole amictæ [g], id est, Ecclesiæ, vt ait Glossa Interlinearis: duæ bases aureæ, super quas sunt Sponsi crura [h] fundata, vt explicant apud Theodoretum [i] Nyssenus [k], Nilus, & Maximus: vestes duplices quibus Ecclesiæ domestici vestiti sunt [l], vt interpretatur glossa Ordinaria. Sunt minima mandata [m], quatenus ad minimum redacta numerũ: eadémque de causa *consummatio abbreuiata inundans iustitiam* [n]: *panis arctus, & aqua breuis* [o], vt declarant, Hieronymus [p], Cyrillus Alexandrinus [q], & Procopius [r], præterea Cyprianus [s], & Augustinus [t]. *O pie Domine*, inquit idẽ Augustinus (vt de præcepto Deum amandi agamus) *quid tibi ego sum, vt amari iubeas me à te, & mineris mihi ingentes miserias: irasceris si non faciam, multa promittis, si faciam? & quid amor meus, quod delectaris in eo? Quis rex dicit seruo, simus amici, & dabo tibi vnam prouinciam?* &c.

k Prou.31.21.
l ibidem.
m Matt.5.19.
n Esa.10.22.
o infra 30. 20.
p in Esaiam c.10. & 30.
q in c.1[illegible] Esa.
r ibidem.
s de orat. Dominica, in id. Libera nos à malo.
t de disciplina Christ. c.2. & 3.

Valde nos amat Deus, ideo non solùm dignatur amari, nec est cõtentus permittere vt ametur: nec exigit solum timorẽ, & res duriores; sed præcipit amorem. Magni nos facit, hanc imponendo necessitatem, quia *magis est animus vbi amat quam vbi animat*, & transformat amor amantẽ in rem amatam. Nõ patitur Deus vt ad imaginem ipsius facta creatura, induat aliam imaginem. Similis homo homini, similis homo Deo: propterea simile mandatum diligendi hominẽ mandato Deũ diligendi. *Hoc mandatũ habemus, vt qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.* Immò propterea tam crebrò proximi commendatur amor, perinde ac si vnicum sit præceptum legem implens vniuersam [u], & lex vna Christi [x].

Magis est animus vbi amat, quam vbi animat.

u Rom.13.8. Gal.5.14.
x Gal 6.2.
y de disciplina Christ. c.5. & 6. & 8. de Trin.c.7. & 8.
Homo non potest fieri beatus, nisi à Deo.

Optimè docet Augustinus [y], quo pacto vnicũ sit hoc præceptum, in quo id etiam comprehendatur, quod est de amãdo Deo. Si enim quis amat Proximum vt seipsum, non potest non amare Deum: homo autem vt à se fieri non potuit, sic nec beatus à se fieri potest: beatus autem nonnisi à Deo fit, & in Deo: amat ergo fratri Deum, sicut sibi, si fratrem amat sicut seipsum: itaque fertur amor & in Deum. Nam qui Proximum diligit, consequens est, ait Augustinus [z], vt ipsam præcipuè dilectionem diligat: Deus autem dilectio est, & qui manet in dilectione, in Deo manet. Docet præterea pleriique Scripturam pro vtroque præcepto dilectionis Dei, & Proximi vnum ponere, siue tantùm Dei, siue tantùm Proximi.

z de Trin.c.8.

Audi tandem quanti æstimet idem Augustinus charitatem fraternam supra quodvis aliud opus pietatis. Vbi Monachorũ eximia Religionis opera posuit, sic ait [a]: *Charitas præcipuè custoditur; charitati victus, charitati sermo, charitati habitus, charitati vultus aptatur: coitur in vnam conspiratúrque charitatem: hanc violare tanquam Deum nefas ducitur: huic si quis resistit, expugnatur, atque eiicitur. hanc si quis offendit, vno die durare non sinitur. Sciunt ita commendatam esse à Christo, & Apostolis, vt si hæc vna absit, inania; si hæc adsit, plena sint omnia.* Lege item Gregorium [b] de duplici præcepto charitatis, & quo pacto reuocentur alia ad id tam multa.

a de morib. Eccl.c.33.
b 10. Moraliũ c.4. & lib. 7. c.15.

Similis huic loco ille [c]; diligis me? amas me? pasce oues meas, pasce agnos meos: ac si dicatur hîc etiam omnibus; si diligitis & amatis me, diligite & amate fratres; quoniam id præcepi; atque id faciendo, ostendetis vos me diligere. Denique si diligitis me, mandata mea seruate [d]. Ex quibus hoc de fratrum dilectione maximè commẽdo, vt prodatis, ac probetis amorem erga me vestrum, fraternæ opere dilectionis, quod vobis tantopere commendatum volui.

c Ioan.21. 15. 16.17.
d c.14.15.

CAPVT QVINTVM.

ARGVMENTVM.

Extremo epistola capite fructus ac effectus Fidei, diuini amoris, obseruantia mandatorum Dei proponuntur, præsertim fidei, qua mysterium credimus incarnationis, victoria tribuitur de mundo, & de Deo testimonium, & in Deum fiducia, atque petitorum impetratio: producitur triplex in terra de Christi humanitate testimonium: triplex item in cœlo de Diuinitate ipsius: tandem distinguitur peccatum in id quod est, & non est ad mortem, ne plus quis quàm par sit, petendo confidat.

1 OMNIS, qui credit, quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est: Et omnis, qui diligit eum qui genuit, diligit & eum qui natus est ex eo.

2 In hoc cognoscimus quoniam diligimos natos Dei, cùm Deum diligamus, & mandata eius faciamus.

3 Hæc est enim charitas Dei, vt mandata eius custodiamus: & mandata eius graoia non sunt.

4 Quoniam omne, quod natum est ex Deo, vincit mundum: & hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra.

5 Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Iesus est Filius Dei?

6 Hic est, qui venit per aquam & sanguinem, Iesus Christus: non in aqua solùm, sed in aqua & sanguine. Et spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas.

7 Quoniam tres sunt, qui testimonium dant in cœlo: Pater, Verbum, & Spiritus sanctus: & hi tres vnum sunt.

8 Et tres sunt, qoi testimonium dant in terra: Spiritus, & aqua, & sanguis: & hi tres vnum sunt.

9 Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei maius est: quoniam hoc est testimoniom Dei, quod testificatus est de Filio suo.

10 Qoi credit in Filium Dei, habet testimonium Dei in se. Qui non credit Filio, mendacem facit eum: quia non credit in testimonium quod testificatus est Deus de Filio soo.

11 Et hoc est testimonium, qnoniam vitam æternam dedit nobis Deus: Et hæc vita in Filio eius est.

12 Qui habet Filium, habet vitam: qui non habet Filium, vitam non habet.

13 Hæc scribo vobis, vt sciatis quoniam vitam habetis æternam, qui creditis in nomine Filij Dei.

14 Et hæc est fiducia, quam habemus ad eum: Quia quodcumque petierimus, secundùm voluntatem eius, audit nos.

15 Et scimus quia audit nos quidquid petierimus: scimus quoniam habemus petitiones quas postulamus ab eo.

16 Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, & dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Est peccatum ad mortem: non pro illo dico vt roget quis.

17 Omnis iniquitas, peccatum est: & est peccatum ad mortem.

18 Scimus quia omnis, qui natus est ex Deo, non peccat: sed generatio Dei conseruat eum, & malignus non tangit eum.

19 Scimus quoniam ex Deo sumus: & mundus totus in maligno positus est.

20 Et scimus quoniam Filius Dei venit, & dedit nobis sensum vt cognoscamus verum Deum, & simus in vero Filio eius. Hic est verus Deus, & vita æterna.

21 Filioli, custodite vos à simulacris. Amē.

Vers. 1.] Omnis, qui credit, quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est: & omnis, qui diligit eum, qui genuit, diligit & eū, qui natus est ex eo.

DIDYMVS, Occumenius, Glossa ordinaria, Catharinus, Salmerō, Caietanus, aliíque putant confici verbis his rationem, vt fraterna suadeatur charitas, de qua priore capite fuerat disputatū. Omnes qui credunt Iesum esse verum Messiam,

& Dei Filium, ex Deo nati suot per adoptionẽ, ideireo tenentur patrem suum amare Deum, atque consequenter illos, quos eodem viderint patre natos: tales sunt qui vocantus fratres: igitur amandi fratres.

Sed Glossa ordinatia inserit aliam conseeutionem mediam, nempe qui diligit Deum Patrem, diligit Dei Filium à Patre genitum: qui verò diligit Deum Filium, diligit etiam Dei filios membra illius capitis. Tune infert: ergo diligamus filios Dei, vt diligamus Filium Dei, cuius membra sunt. Concordat Hugo, & Thomas Anglicus. Hic tamen etiam sic explicat: omnis qui diligit eum, qui genuit hominem per fidem: *voluntariè enim genuit nos Deus verbo veritatis* [a], diligit eum, qui natus est ex eo, scil. in fide: *& sic iterum*, inquit, *nascis ex fide, facit diligere Deum.*

a Iaco.1.18.

Carthusianus præter primam expositionem, quam libentius recipit, hanc quoque tradit: *qui diligit eum, qui genuit*, id est, Deum Patrem, nimirum paternitate notionali, *diligit eum, qui natus est ex eo*, nempe vnigenitum eius Filium, cum quo est idem summum ac inuariabile bonũ: nec vna persona diuina, & increata sine alia potest infuso amore diligi, cum sint vnus verus, simplex, & omnipotens Deus. Hoc vltimum intellige, ita vt charitas diuina per se tendat in Deum Trinum, nec possit excludere personam vllam: non quòd non possit quandoque actus ipsius versari circa vnam, non attendendo tunc ad alias personas, sicut ferri potest in absolutam bonitatem Dei, nulla spectata persona, vt B. Thomas docet [b]: qui tamen etiam ait [c] non posse nos frui vna persona, quin fruamur & alia, tũ quia eadem est summa bonitas trium personarum, tum quia oritur ex visione cuiusque, prout est talis: nõ potest autem videri, & cognosci vnum relatiuorũ vt tale, sine altero.

b 2.2.q.23.art. 8.ad 3.
Non possumus frui vna persona quin fruamur & altera.
c 1.dist.1.q. 3.art.5.

Fauet prorsus Hilarius, per natũ ex Deo, Ioannem hic intelligere Filium vnigenitum, & consubstantialem. *Non est nobis* [d] (ait) *dilectio ad Deum Patrem, nisi per Filij fidem: & audiamus eum* Ioannem *per epistolam loquentem: omnis qui diligit Patrem, diligit eum qui ex eo natus est. Quid est, rogo, ex eo nasci? nunquid idipsum est, quod per eum creari? Aut cur Euangelista mentitur, vt ex eo natum dicat, quem per eum creatum hæreticus doceat?* Hæc Hilarius. Idẽ docet Faustinus [e] disputans etiam contra Arianos.

d 6. de Trin.
e lib. de fide c.1. Tom.4. Bibl.Patrum.

Augustinus & Beda hoc loco idem affirmant de Dei Filio, quòd cũ diligat is, qui diligit Deum Patrem, ac propterea fratres, qui sunt membra Christi, & quòd non possit separari dilectio. Placent hæc mihi, tametsi restringant charitatem ad fratres ex Deo natos, id est, non tantùm credentes, sed etiam iustos, cùm latius sumi debeat, vt se ad eos extendit, quibus *potestas est data filios Dei fieri, & ex Deo nasci* [f]. Sed Didymi magis ad rem altera videtur expositio, sententiam istam illos tangere, qui Ioannis ætate Iesum negabant esse Christum, & Messiam in lege promissum. Meminimus & nos aliquoties superiùs, hunc epistola ista errorem subinde notari.

f Ioan.1.12. & 13.

Quoniam Iesus est Christus.] Antea quoque docuimus, nomen Christi vt absolutè ponitur, certam personam designare dignitatis eximiæ, non creatæ dumtaxat, sed etiam diuinæ. Innuit hoc Ioannes verbis sequentibus: *quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Iesus est filius Dei?*

Christi nomen certa personam designat dignitatis eximiæ.

Ex Deo natus est.] Et hoc pridem declaratum de natiuitate iustitiæ, non autem prædestinationis: fidei quoque tribui natiuitatem hanc non simplici, mortuæ, informi: sed operanti per dilectionem, viuæ, formatæ. Idipsum hoc monent loco ceteri. necnon Ambrosius [g]: qui probat ex eodem Ioanne [h], cuius fuit illa prior sententia: *qui ex Deo natus est, non peccare*: quæ habetur etiam inferiùs in isto capite [i]. Vel fides, quod in se est, iustificat, dummodò adsint cetera, sicut & de variis aliis virtutibus affirmari solet. Cyrillus [k] Alexandrinus Christi vocabulo diuinitatem comprehendens, hinc argumentatur Iesum esse Deum: & colligit à contrario, qui non credant, neque inter filios Dei computandos.

g ep.44. edit. Rom.
h cap.3.9.
i vers.18.
Fides cum aliis virtutibus iustificat.
k de fide ad Reginas.

Diligit & eum qui natus est ex eo.] Hic melius intelligitur Christus vnigenitus consubstantialis Dei Filius, quàm quiuis alius tãtùm per adoptionem. Colligit id Augustinus ex numero singulari, qui nunc ponitur, cùm paulò pòst in plurali nominentur nati Dei, qui sunt videlicet adoptiui filij, & membra sub capite Christo.

Vers.2.] In hoc cognoscimus quoniam diligimus natos Dei, cùm Deum diligamus, & mandata eius faciamus.

REciproca consecutio ex dilectione Dei quæ secum importat obseruantiam mandatorũ, inter quæ, vt extremo priore capite vidimus, est, vt qui diligit Deum, diligat & fratrem suum, ad fratrum dilectionem.

Natos Dei.] Τέκνα τοῦ Θεοῦ. Verti quoque potuit, *filios*. Non memini nascendi verbum, aut participium, seu nomen nati, aut vocem natiuitatis in diuinis vsurpari apud sacras literas, nisi fortè verbis vltimis præcedentis versus, licet ingenitum, & innascibile tribuatur Patri vt notio propria, quatenus nempe significat negationem omnis originis ab alio, nõ solam negationem factionis. Sic enim conuenit omnibus personis: non præcisè solùm generationis: nam hac ratione Spiritus sanctus esset ingenitus. Lege B. Thomam cum suis [l], sed præ cæteris Patribus Augustinum [m]. Nõ legi quoque Christo assignatum vocabulum τοῦ τίκτω, vel Patri verbum τοῦ τίκτειν. Videtur enim verba ista quandam importare generationis imperfectionẽ, nempe cum dolore: sicut & verbum ἀπεκύησε, quo Iacobus [n] vtitur, dicens, *nos voluntariè genuit verbo veritatis.* Nam & nos non sine dolore nostro concipimur ac parturimur: nec quodam modo Deus parturit, & generat nos: cui facilius creare mundum, quam iustificare. Nec nego tamen tribui quandoque etiam natiuitati nostræ ex Deo, idem verbum γεννᾶσθαι [o], quod dicitur *de generatione Filij Dei consubstantialis* [p]. Sicut & apud Patres legimus Filium Dei natum ex Patre, vt apud Prosperum [q], & Leonem [r].

Innascibilis notio est propria Patri.
l 1.p.q.33.a.4.
m lib.15. de Trin.c.26. & lib. etiam 5. c.6 ac 7.
n cap.1.18.
Facilius est creare mundum, quam hominem iustificare.
o Ioan.1.13.
p Psal.2.7. Psal.109.3.
q 1. de vita contemp.c.18.
r ser. de transfigur.

Vers.3.] Hæc est enim charitas Dei, vt mandata eius custodiamus, & mandata eius grauia non sunt.

SOlum posterius membrum eget expositione, cur grauia non sint mandata Dei. Ratio quidem indicatur sequentibus verbis, quòd quis ex Deo sit natus, habeátque fidem: res hæc tamen clariùs declarari debet. Hæc facilitas non à Christo dũtaxat est expressa vocante *suaue iugum suũ* [s], *& onus leue*, sed etiam in vetere Testamento, vbi dicitur *verbum propè in ore & in corde nostro* [t], *& Sa-*

s Mat. 11. 29.
t Deut.30.11. 12. Rom.10.6.

pientia

p entia semitas esse aequatas, id est æquas planásque, ita vt non arctentur ingredientium gressus, *nec habeam offendiculum currentes per illas* [a]. Basilius impium asserit, dicere impossibilia Spiritus præcepta: Augustinus [b] negat præcepturũ fuisse Deum homini, quod esset humanæ impossibile voluntati. Hieronymus [c] ait nulli dubium esse, possibilia Deum mandasse: denique *fidelis est Deus, qui non patietur nos tentari supra id quod possumus* [d].

Vocantur viæ duræ, Hebraicè, viæ latronis [e]: *angustam Christus asserit portam, & arctam viam, quæ ducit ad vitam* [f]: non nisi *per multas tribulationes intrandum docet Apostolus* [g] *in regnum Dei*: diues *difficile intrat in regnum cælorum* [h]: hoc *regnum vim patitur, & rapiunt id violenti* [i], sed *omnia possumus in eo, qui nos confortat* [k]: & *omnia credenti possibilia sunt* [l], & *quamuis apud homines sit impossibile saluari; apud Deum omnia possibilia sunt* [m].

Suppetit infinitũ nobis meritum Christi: præsto est gratia: *vrget nos eiusdem charitas Christi* [n], tótque ipsius exempla, & aliorum similium nobis hominum, qui sanctitatem sunt adepti: abundamus plurimis præsidiis, Sacramentis, sanctorum & Ecclesiæ suffragiis, verbo Dei, & piis libris, Angelorum custodia, prælatorum cura, nostra oratione, spe beatitudinis, quæ iam non differtur amplius, charitate, cui nihil difficile.

Non igitur Deus impossibilia iubet, ait Augustinus [o], nostri temporis hæreticos, non tantùm sui percellens, *sed iubendo admonet & facere quod possis, & petere quod non possis*. Rursus [p]: *omnia quippe facilia sunt charitati, cui vni Christi sarcina leuis est, aut ea vna est sarcina ipsa quæ leuis est. Secundum hoc dictum est: & præcepta eius grauia non sunt, vt cui grauia sunt, cõsideret non potuisse diuinitus dici, grauia nõ sunt, nisi quia potest esse cordis affectus, cui grauia non sunt*. Tum verò post citatum Deuteronomij [q] locum, & Pauli [r], quòd sit propè verbum in corde, & in ore, argumentatur. *Quo modo est enim graue, cum sit dilectionis mandatum? Aut enim quisque non diligit, & graue est: aut diligit, & graue esse non potest*. Appellat alibi [s] charitatem præcepti sarcinam leuem, non solùm non prementem onere ponderum, verùm etiam subleuantem vice pennarum. Postremò definit [t] nec impossibile aliquid potuisse imperare, qui iustus est, nec esse damnaturum, qui pius est, hominem pro eo quod non potuit vitare: execratur [u] item blasphemiam eorum, qui dicũt impossibile aliquid homini à Deo esse præceptum, & mandata Dei non à singulis, sed ab omnibus in commune posse seruari. Sunt hi prętextus malitiæ, & excusationes ad excusanda peccata [x], cũ videlicet hæretici nostri concupiscentiam ipsam peccatum esse volunt, & quamdiu durat illa, hoc est, per vitam, semper nos peccare, licet non imputet Deus habentibus fidem.

Intelligit quoque Gregorius [y] leuitatem, ac suauitatem Dei mandatorum propter charitatẽ, & eius ratione *iugum Domini suaue dici, onúsque leue* [z]: illos verò, quibus semper dura, & aspera videntur quæ à Domino præcipiuntur, paulatim decidere, & deficere: grauia non esse mãdata electis: quia dum æternæ vitæ gloriam magno desiderio appetunt, præcepta euangelica gratãter ferunt. *Quid leuius*, inquit, *aut vnquam gratius quam amor fertur? quid graue non leuiter tolerat, qui amat? Quidquid enim diligitur, cum magna deuotione portatur*. Hieronymus [a] Pelagianos premit hoc testimonio, prouocans vt tadant, si possunt, de libro suo, facilia esse Dei mandata: explicat autem non esse grauia, & iugum Christi [b] esse suaue, & onus leue, ad comparationem superstitionis Iudaicæ, in qua varia ceremoniarum genera quærebãtur, quæ iuxta literam, & Apostoli Petri sentẽtiam [c] nullus potuit explere. Hanc nos Petri sententiam tractauimus, hocque argumentum totum in Historia Apostolica [d]; & retulimus fuisse legis veteris ducenta præcepta, & insuper octodecim affirmatiua: negatiua trecẽta sexaginta quinque: quæ recitat Rabbi Moyses [e]. S. Bonauentura [f] (qui memoria lapsus citat secundam canonicam Ioannis epistolam pro prima) & B. Thomas [g], & alij volunt præcepta non esse grauia secundũ se, atque comparata ad naturã sanam, cui sunt consona: tamen difficilia esse naturæ infirmæ, ac lapsæ: omnibus verò spectatis, censeri faciliorem legem Euangelicam, quamuis maiorem exigat perfectionem, quoniam ducitur magis amore, vocatúrque lex amoris, & exhibet perfectiora, ac efficaciora Sacramenta.

Didymus, & Oecumenius vidẽtur quæstionem soluere, cur Christus *iugum suaue, onus leue* vocauerit [h], Ioannes non dixerit mandata leuia, sed negauerit *esse grauia*. Respondent, sententiã Christi ad eos pertinere, qui sint iam in virtute prouecti, quibus habentur valdè leuia, quæ grauia sunt; Ioannem, cum iis agere, qui Dei mandata, vel hoc nomine, quia sunt Dei, grauia ducebant, eos hortari, vt in humeros imponant, experturos illico non solùm non deprimere deorsum, *quod iniquitas facit ceu talentum plumbi* [i], & *sicut onus graue grauatum* [k] super aliquem: sed eleuare, erigere, excelsos, agiles, alacres reddere. Atqui potest Ioãnes videri κατὰ τὴν λιτότητα loqui, minus dicendo, plus intelligere, per non grauia mandata, leuissima, & facillima. Lege Augustini sermonem nonum de Verbis Domini: Interpretes sententiæ Christi: *Iugum meum suaue, & onus meum leue* [l]: & Pauli: *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam* [m]: &, *Momentaneum hoc, & leue tribulationis nostræ* [n], &c. &, *Fasciculus myrrhæ* [o], &c. *Est*, ait Bernardus [p], *myrrha amara res*, &c. *Sed non fascis, verùm fasciculus, quod leue præ amore dilecti ducatur, quidquid laboris immineat, & doloris*. Sermonẽ lege, in quo ponit cetera ferè loca omnia, de quibus meminimus, & illud præterea Apostolorum exemplum [q], *qui ibant post flagellationem gaudentes*.

Perpende quid idem dicere nõ dubitet venerabilis Beda [r]: *si quotidie oporteret nos tormenta perferre, si ipsam gehennam paruo tempore tolerare, vt Christum videre digni essemus in gloria venientem, & sanctorum eius numero sociari, nónne erat dignũ pati omne quod triste est, vt tãti boni, tantæq; gloriæ participes haberemur?*

Postremò de possibilitate mandatorum Dei lege Tridentinum Cõcilium [s]. Quod autem initio versus denominatur charitas Dei, obiectiuè intelligitur, id est, qua diligitur; sicut vocatur fides Dei [t], qua creditur; oratio [u], qua oratur. Quamquam simul vera ratio talium denominationum sit secundùm efficientiam, quia sunt Dei dona; & quidem eximia, vt ob excellentiã montes [x], cedri [y], & similia dicuntur adiecto nomine rei. Sed & in 12 ea mãdatis, quæ Pastoris liber secundus habet, reprehenditur acriter, qui Dei mãdata possibilia negat: dicitúrque habenti Deũ in corde, nihil facilius esse, dulcius, mansuetius, sanctius: diabolum verò non posse dominari in Dei seruos, qui ex totis præcordiis in eũ credunt; & quamuis ille possit luctari, non posse vincere: & si resistatur ipsi, fugiturum.

a Prou. 4. 11. 12.
Dei præcepta nõ sunt impossibilia.
b 2. de Pecc. mer. & remiss. c. 3. lege etiam cap. 6.
c 3. cont. Pel. & in c. 5. Mat.
d 1. Cor. 10. 13.
e Psal. 16. 4.
f Mat. 7. 14.
g Act. 14. 22.
h Mat. 19. 23. 24.
i Mat. 11. 12.
k Phil. 4. 13.
l Mar. 9. 23.
m Luc. 18. 27.
n 2. Cor. 5.
Impossibilia Deus non præcipit.
o de natu. & gra. c. 43.
p ibid. c. 69.
q c. 30. 11. 12.
r Rom. 10. 6.
s de perf. iustitiæ post ratiocinationes.
Blasphemia est dicere Deum impossibilia præcepisse.
t serm. 61. de tempore.
u serm. 191. de temp.
x Psal. 140. 4.
y lib. 5. in 1. Reg. c. 12. c. 2.
z Matt. 11. 29.
a 2. cont. Pel.

b Matt. 11. 29.
c Act. 15. 10.
d ibidem.
Mandata in lege veteri quot fuerint.
e 3. lib. doctoris dubiorum c. 56. & 57.
f 3. dist. 40. a. vnico q. 5. ad argum.
g 1. 2. q. 107. a. 4. & 2. Cor. 6. lect. 2. in fine.
Euangelica lex cur lege Mosaica facilior.
h Matt. 11. 29.
i Zach. 5. 7.
k Psal. 37. 5.
l Matt. 11. 30.
Onus Christi cur fasciculus myrrha vocetur.
m Rom. 8. 18.
n 2. Cor. 4. 17.
o Cant. 1. 13.
p serm. 43. in Cant.
q Act. 5. 41.
r serm. 18. de sanctis.
s sess. 6. c. 11. & can. 18.
t Marc. 11. 22.
u Luc. 6. 12.
x Psal. 35. 7.
y Psal. 79. 11.

Vers.

Verſ.4.] Quoniam omne quod natum eſt ex Deo, vincit mundum: & hæc eſt victoria quæ vincit mundum, fides noſtra.

NOn modò grauia nō ſunt Dei mandata, ſed ſunt efficacia ad obtinendam victoriam eorum, quæ grauitatem ſeu moleſtiam, & difficultatem faciunt. Nam hæc omnia vincit qui natus eſt ex Deo, eiúſque gratia præditos eſt, & qui Deo credit, & fidit. Oecumenius arbitratur victoriam tribui charitati fraternæ, per illa verba. *omne quod natum eſt, vincit mundum.*

Omne quod natum eſt ex Deo.] Natiuitas ex Deo quid ſit, antea declarauimus. Sæpius verò nobis, ac ſtudioſius Ioannes hanc commendat adoptionem filiorum Dei, vt monet Bernardus [a]. Genere neutro videtur maior quædam emphaſis contineri, & denotari, cuiuſcumque ſit conditionis homo, qui naſcitur, tantam vim natiuitatis huius eſſe, vt vincere poſſit [b]. Similis ineſt vis ibi: *Sicut dediſti ei poteſtatem omnis carnis* (omnis etiam viliſſimi hominis, & infirmiſſimi) *vt omne quod dediſti ei, det eis vitam æternam.* (Omnis licet iam mortuus, & planè depoſitus, &c.) Item [c]: *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet, & eum, qui venit ad me, non eiiciam foras.* Eo loco Rupertus neutro nomine *omne* ait ſignificari maiorem vniuerſitatem, quaſi diceret: quidquid mihi Pater dat, ego admitto, quodcumque genus animalis, ſiue mundum, ſiue immundum [d]: quoduis genus hominum, ſiue Iudæorum, ſiue Gentilium: ex quolibet ſexu, ætate, ſtatu, conditione, quamlibet ſint mali, &c.

Eodem ſpectat, quod ſyncategorema *omnis* iungitur quandoque maximè generali vocabulo creaturæ, per quam tamen ſolus intelligitur homo: vt, *Prædicate Euangelium omni creaturæ* [e]: &, *Omnis creatura ingemiſcit, & parturit vſque adhuc* [f], &c. Vt quidem exponit Auguſtinus [g], B. Thomas [h], Gregorius [i], Anſelmus [k], Caietanus [l], Catharinus, aliique, licet aliter aliqui vel pro penitus omni creatura, vel pro corporalis rationis experte. Notauit porrò Thomas Anglicus, hoc hic ſibi velle neutrius generis *omne*, quia in generatione ſpirituali diſtinctio ſexus nihil faciat.

Vincit mundum.] Quidquid ſapit ſecundum mundum contra rationem, & Deum. Quo pacto pertinet ad mundum caro, diabolúſque, & quidquid ad peccandum inuitat: licet diſtingui ſoleant, vt capitales hoſtes mundus, caro, diabolus, de quibus nonnihil egimus alibi [m]. Vincit autem omnis ex Deo natus, eo modo, quo peccatum non facit, & peccare non poteſt, propter ſemen Dei, & quia qui in iis eſt, maior eſt quàm qui in mundo, mundi princeps [n]: vt antea vidimus.

Hæc eſt victoria quæ vincit mundum.] Victoria propriè non vincit, ſed comparatur pugnando, ſed energiam continet ea formula, denotans in quo ſita ſit vincendi ratio, vnde victoria parta: quæ victoriæ cauſa, vt notat Thomas Anglicus, & Victriacus [o], in Symbolo Athanaſius fidem nominat, qua credimus, id eſt, obiecta quæ proponuntur credenda.

Vincit.] Νικήσασα *quæ vicit*: eodémque modo Syriacè. Senſus idem, nec infrequens aoriſtos poni pro tempore præſenti: quæ fuit item vincendi ratio, eſt quoque nunc, eritque. Nec refert hoſti cognitam eam rationem: maximæ ſunt enim vires eius, per quem illa nobis datur, atque victoria. *Teſtimonium cœleſtis generationis eſt victoria tentationis*, inquit Bernardus [p], & *ſancti per fidem vicerunt etiam* regna [q], diaboli, carnis, mundi, vt B. Thomas docet [r].

Mundum.] In vetere Teſtamento ſancti per fidem vicerunt regna [s], præſertim externa, vt Moſes, Ioſue, tot iudices Iſraelitici populi, regéſque. Sed ſub nouo Teſtamento vincunt mundum vniuerſum: illi pugnando, iſti patiendo. Non poteſt mundus totus magis nocere quàm occidendo corpus, & vexando, poſtea non habet quid faciat [t].

Fides noſtra.] Non ſola, & informis fides vincit, nec enim per ſolam ſumus ex Deo nati. Tamen fidei vni attribuitur victoria, ſicut & ipſa iuſtificatio, vt ſæpius diximus: quia prima eſt, & eiicit errorem ac ignorantiam, detegit hoſtes, & inſidias, proponit Deum, per quem vincimus, ſuggerit vincendi modos, denique *omnia poſſibilia ſunt credenti*, etiam *montium in mare tranſlatio, atque iactatio* [u]. Hoc fidei *ſcuto poſſumus omnia tela nequiſſimi ignea extinguere* [x]. Tam duro aduerſario reſiſtimus fortes in fide [y]: hac, vt ait Clemens [z], extinguitur dæmon, tanquam ſcintilla ignis, & à nobis, & ab aliis opera noſtra, perinde vt centurioni milites parent Cæſaris metu. *Ipſa vel recitatio Symboli*, vt ait Auguſtinus [a], *retundit inimicum.* Per contemptum principaliter vincitur mundus, ait S. Thomas [b]: & ideo, quia fides oſtendit nobis inuiſibilia, propter quæ contemnitur mundus, vincit mundum fides noſtra. Cauſæ, ob quas Rupertus verbi victoriam nominat eo opere, quod de illa compoſuit [c], conueniunt fidei. Optima ratiocinatio Ioannis, Dei mandata (quod ante dixit) grauia non eſſe, ei nimirum, qui tam validus ſit, & robuſtus, vt vincere mundum totum valeat. Similis Pauli [d] locus: *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti, tribulatio, &c.* *Sed in his omnibus ſuperamus propter eum, qui dilexit nos. Certus ſum enim, quia neque mors, neque vita, &c. poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro.*

Hæc eſt victoria quæ vincit mundum, fides noſtra.] Non fides nuda, ſed quæ facit, vt ex Deo naſcamur, ſcilicet per charitatem formata. Tribuitur tamen victoria fidei, quia docet, & velut armat ſcuto [e], gladióve [f]: & conſtituit intra Eccleſiæ arcem, ex qua tot pendent clypei, & omnis armatura fortium, & eſt communio ſanctorū, præſidiáque permulta ſuppeditat.

Verſ.5.] Quis eſt qui vincit mundum, niſi qui credit quoniam Ieſus eſt Filius Dei?

HÆc fides de Diuinitate Chriſti, vt mundus vincatur, & ſalus obtineatur, eſt neceſſaria. Ioannes hoc in primis vrget, contra oppoſitos ſui temporis errores. Mundum autem præſertim intelligit, & argumenta, quibus veritas hæc impugnabatur, & perſecutiones, quibus fideles vexabantur. Conuincit fides ſuis quoque credibilitatis munita præſidiis, verum eſſe quod indicat mundus impoſſibile tam in præceptis, quàm in myſteriis, tam in agendis, quàm in credendis, vt refelli valeat quidquid Paganus obiicit, Iudæus, hæreticus.

Sunt quidem adhuc mundi cupiditatibus irretiti nonnulli, qui Ieſum credunt eſſe Filium Dei. Sed non vincit fides cupiditates, quæ nec vicit, ait acutè Bernardus [g]. Vt vincat quis, non vincere

Marginal notes:

a ſerm.1. in octaua Paſch. *Genere neutro maior emphaſis denotatur.*
b Ioan.17.2.
c Ioan.6.37.
d Act.10.12. 15.
e Mar.vlt.15.
f Rom.8.22.
g lib.83.q.in q.67. & in ep. ad Rom. n.52.
h in c.8.epiſt. ad Rom.
i 4.Mor.cap. 10.vel 40.
k ibid.
l ibid.
Ad mundum pertinet quidquid eſt contra rationem & Deum.
m cap.3.9.
n cap.4.4. *Victoria non vincit, ſed comparatur pugnando.*
o ſerm.9. in octa.Paſch.
p ſerm.1.in octa.Paſch.
q Heb.11.33.
r lect.7.in c. 11.ep.ad Heb.
ſ Heb.11.33.
t Matt.10.28. & Luc.12.4.5.
Fides non informis tantum tribuitur.
u Marc.11.23. Matth.21.21.
x Eph.6.16.
y 1.Pet.5.9.
z 4.recognit.
a 1.de Symb. ad Catechu. cap.1. *Ipſa recitatio Symboli retundit inimicum.*
b lect.7.in cap.11.ep.ad Heb.
c lib.1.c.1.
d Rom.8.35. vſque ad finē capitis.
e Epheſ.6.16.
f ibid.17.
Quæ fides vincit mundum.
g ſerm.1.in octa.Paſcha.

viuere solùm, sed vigere quoque viribus debet, quas virtutes ceteræ subministrāt, maximè charitas. Mundus pugnat cōtra nos dextera manu prosperitatis, & sinistra aduersitatis. Qui benè credit, vt ratiocinatur Thomas Anglicus, Christum filium Dei, percipit esse summum bonum, absque defectu veri boni, cum absentia veri mali: vnde sequitur, cùm caruerit prosperitate temporali, & habuerit aduersitatem, hanc non esse verè malam, vel timendam: illam non esse verè bonam, aut appetendam. Vincit mundum, & omnia, qui credit, & fidem habet in Iesum, ac fiduciā, spémque vitam impetrandi. *Confidite*, ait ille [a], *ego vici mundum. Omnis qui credit in illum non confundetur* [b]: *& omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit* [c].

Quis est qui vincit, &c.] Emphasim habet interrogatio, vt aliàs non rarò. *Quis est homo, qui vult vitam* [d], &c. *Quis est hic, & laudabimus eum* [e]?

Vers. 6.] Hic est, qui venit per aquam & sanguinem, Iesus Christus: non in aqua solùm, sed in aqua & sanguine. Et spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas.

Videtur Ioannes Christi diuinitatem probare triplici testimonio, prout etiā id paulo pòst vocat, aquæ, sanguinis, & spiritus. Tria de vero Messia, vt rectè annotauit Hesselius, prædicantur potissimùm in vetere testamento, de quibus meminit hîc, ac deinceps Ioannes. Primum est; quòd esset sanguinem proprium effusurus. Cuius rei figuram gesserunt sacrificia tam multa in lege scripta & naturæ: nec non interdictus esus sanguinis, tum statim post diluuium [f], tum in lege Mosaica [g] *Ego enim dedi eum*, inquit Deus [h], *vobis, vt super altare meum expietis pro animabus vestris, & sanguis in anima piaculo sit*. Secundum est, quòd homines participes futuri essent sanguinis tam pretiosi per corporalem aquam, id est, per Baptismum. Typus fuit diluuium, per quod saluatus est Noë cum familia [i]: mare rubrum, in quo submersis hostibus, Hebræi saluati sunt [k]: nubes refrigerans in deserto [l]: per Iordanem vestigio sicco transitus ad terram promissam [m]: lustrationis aqua [n], in qua erāt cineres vaccæ ruffæ mactatæ permixti: mundatio lepræ Naamā in Iordane [o]. Denique de hac aquæ emundatione clarè vaticinatus est Ezechiel [p]. Tertium, quòd Christus missurus esset Spiritum suum in totum terrarum orbem. Ioël [q] videtur de tribus mentionē facere, atque Zacharias [r], vt pluribus ostendit citatus Hesselius: de spiritu, & aqua Ezechiel [s]. Nam ait venisse, nempe per incarnationem, nō tantùm in aqua Baptismum instituendo, sed etiam in sanguine, tum illum pro nobis fundendo, tum eius pretium ac meritum in sacramentis communicando, tum bibendum in Eucharistia proponendo: præterea in Spiritu vel qui simul datur in Baptismo, aliísque sacramentis, vel qui largiùs, & visibili modo datus est in Pentecoste [t]. His renascimur modis, vincimúsque mundum mediis istis, simul per ea diuinitatem agnoscimus Christi, & protestamur. nec enim lex vetus talia continebat.

Glossa interlinearis post Bedam aquæ nomine Baptismum intelligit, & Ioannis, quo baptizari dignatus est Christus, & Christi, quem baptizatus priore consecrauit: per sanguinem, illum, quē pro redemptione nostra fudit: per Spiritum, illum, qui ad eumdem descendit, dum baptizaretur: aut quemlibet spiritualem doctorē, qui Christum testetur esse veritatem, hoc est, verum Dei Filium, verum mediatorem, ac reconciliatorem, immunem à peccato, & sufficientem ad auferenda omnia peccata mundi, verum hominem, & non phantasma. Lyranus consentit cum Glossa præterquàm in spiritu, quem sumit promissum in Pentecoste, vt testimonium perhiberet de Christo, quemadmodū ipse prædixerat [u], Oecumenius hæc eadem recipit, sed refert ad natiuitatem nostram ex Deo, de qua mentio paulò antè fuerat. Præterea docet datum Deitati Christi testimonium in aqua Baptismi, cùm de baptizato vox Patris audita [x] est, agnoscentis eum Filium; in sanguine, quando crucifigendus dixit: *Clarifica* [y] *me tu Pater*, hic autem respondit: *Et* [z] *clarificaui, & iterum clarificabo*: in spiritu, cum tamquam Deus resurrexit ex mortuis, scilicet seipsum suscitando. Spiritus enim Deum hic significat. Notat verò Spiritum nonnullos alios interpretari pro Deo ipso Patre, quando testimonium illud edidit de Filio [a].

Dionysius Alexandrinus putat pariter afferri testimonium hoc triplex pro natiuitate nostra spirituali in Baptismo, vbi Spiritus, id est, Trinitas inuocatur: sanguis, id est, humanitas cum Verbo coniuncta hypostaticè, & aqua operantur.

Sed caue loquendi modum, quo vocat Oecumenius adoptiuum filium Dei Christum, etiam si de ipso intelligas vt homine. Dānauit hoc Francofordiense Concilium [b]. Sed hac de re aliàs. Non absimilia scripsit Ambrosius [c], aquam ad lauacrum, sanguinem ad pretium, spiritum tradens esse ad resurrectionem. Vel [d], spiritu mētem renouari, aqua nos lauari, sanguinem esse pretium. Sic quoque Cyrillus Alexandrinus [e], & Leo [f].

Glossa ordinaria aquam, & sanguinem quę de latere mortui Christi fluxerunt interpretatur, hisque veritatem carnis eius demonstratam, & quòd post mortē melius esset victurus, & mors ipsius vitam nobis datura. Idem videtur affirmare de sudore sanguineo, quasi sanguini permixta fuerit aqua, vel non saltem seorsim cum illa prodierit, & fluendo in terram, totius orbis ablutionem designauerit.

Putāt quidā [g] semper Christū sanguini aquam miscuisse, nempe lacrymarū in circumcisione, in horto, in flagellatione, in cruce ante mortem: & elementarem, quādo calici cum vino eam imposuit, vt conuerteret in sanguinem. Quod attinet ad spiritum, eadem Glossa sumit pro anima, quā emisit Christus in Cruce [h]. Certe Centurionem compulit modus, quo Christus expirauit, vt cōfiteretur esse verè Filium Dei [i]. Elias Cretensis aquam, & sanguinem accipit, vt de latere manauerunt, Spiritum, qui super Christum descendit in Baptismo, testimoniúmque reddiderūt incarnationi Christi. Is qui Cypriani gerit nomē scriptor de duplici martyrio [k], quem meritò negant esse Cyprianum, sed Erasmum, vult spiritum esse columbam: aquam & sanguinem quæ fluxerunt de latere significabántque Baptismum aquæ, qui ex Christi sanguine sumit efficaciam. Hugo præter primam expositionem, quę placet etiam Carthusiano, declarat venisse Christum per sanguinem, quando circumcisus est, vt legem obseruādo significaret se Iudæos velle redimere: per aquam instituendo Baptismum, præcipuè pro Gētibus. Quod autem reperitur, non in aqua solùm, sed in aqua & sanguine, denotare vtrumque liquorem de latere mortui fluentem. Quòd ter

Margin notes (left): a Ioan. 16. 33. b Rom. 10. 11. ex Isa. 28. 16. secundū LXX. c Rom. 10. 13. Act. 2. 21. Ioël. 2. 32. d Psal. 33. 13. e Eccl. 31. 9. — Tria prædicantur de vero Messia in veteri testamento. — f Gen. 9. g Leu. 17. h ibid. — i Gen. 7. k Exod. 14. l ibid. & c. 13. m Iosue 3. n Num. 8. & c. 19. o 4. Reg. 5. p c. 36. & c. 47. q cap. 2. r cap. 12. & 13. s c. 36. & c. 47. t Act. 2. & deinceps. — Quid intelligatur per aquam, sanguinem, & spiritum.

Margin notes (right): u Ioan. 16. 26. x Mat. 3. 17. y Ioan. 12. 28. z ibid. a Mat. 3. 17. — Christus adoptiuus filius etiam vt homo dici nō debet. b ep. cont. Paulum Samosatenum apud Turrian. tu. 3. de dogmaticis charact. post med. c lib. 10. in cap. 23. Lucæ. d 3. de Spi. sancto c. 11. e de fide ad Reginas. f ep. 10. c. 5. — Christus semper sanguinem cum aqua miscuit. g Salm. hoc loco disp. 30. & To. 11. tract. 6. h Matt. 15. 39. i in ora. 6. Nazian. de Spiritu sancto. k cap. 3.

nominetur aqua, innuere Baptismum, lacrymas, & humorem lateralem. Thomas Anglicus aquæ nomine intelligit etiam Christi lacrymas in cunabulis, in suscitatione Lazari, in cruce, quòd sanguis bis, eum, qui fusus est in circuncisione, ac passione. Denique vult Spiritum essentialiter sumi pro Deo, & Deitate, hancque testificatã, quòd Christus esset veritas, id est, verus Deus & homo: Deus, cum Christus dimitteret peccata, cogitationes videret, ederet tot ac tanta miracula: homo, quando eò redegit eum tormentis passionis, vt se derelictum clamaret à Deo [a], vel Angelum confortantem misit [b].

a Mat. 27. 46.
b Luc. 22. 43.

Tertullianus [c] asserit quod Christus venit per aquam, vt aqua tingeretur: per sanguinem, vt eo glorificaretur, nimirum patiendo; & ideo vt nos faceret aqua vocatos, sanguine electos, hos duos Baptismos de vulnere perfossi lateris emisisse, vt credentes in sanguine eius, aqua lauarentur: qui lauissent, etiam sanguinem potarent.

c lib. de Bapt. c. 16.

Sanctus Bernardus [d] per aquam, Baptismum; per sanguinem, martyrium; per Spiritum, *charitatem diffusam in cordibus nostris per Spiritum sanctum* exponit: Christum non venisse tãtum in aqua cogendo multitudinẽ, vt Moses fecit (*aqua enim multa, populi multi* [e].) Sed in sanguine redimendo pretio ipsius, quod Moses non potuit, sed per Agni sanguinem, redemptionem dumtaxat præfigurauit: eam verò redemptionem cum Ecclesiæ congregatione designatam vtriusq; fusione liquoris de latere Christi. Alludit Bernardus ad etymon *Mosis*, quod valet *eductum de aqua* [f]. Verùm, quia ille sacrificia cruenta, & maximè quidem instituit, non videtur quare ob illam assumptionẽ de aqua, in aqua solùm venisse dicatur: tũ etiã quia priusquam in populi ducem assumeretur, Ægyptium interfecit; quod erat venire in sanguine, si illud aliud erat venire in aqua.

d serm. 1. in oct. Paschæ.
e Apoc. 17. 15.
f Exod. 2. 10.

Petrus Blesensis [g] idem affert de Charitate, Baptismo, Martyrio. Clemens Alexandrinus [h], pro vita spiritum sumit, pro regeneratione, ac fide aquam, pro cognitione sanguinem, quæ sint salutiferæ virtutes Saluatoris.

g sermon. de Trin. & serm. 24. de S. Iacobo.
h in Commentario.

Carthusianus primos in reliquis Auctores secutus notatũ ait hic discrimen a Ioanne Bapt. qui venerit in aqua tantùm, quia baptismus eius erat inefficax. Placuit idẽ Caietano, & Catharino. Hic præterea docet venisse in aqua Christũ, experiendo fluctus tribulationum, idq; per baptismũ aquæ, quo baptizatus est, designasse: in sanguine, quando baptismo altero baptizatus est, in passione, de qua meminerat, sub ipsamet voce baptismi [i].

Augustinus [k] capit tria ista, vt de corpore Domini exierunt [l], cùm penderet in cruce; spiritum, quem inclinato capite tradidit; sanguinem, & aquam, quæ manarunt de latere [m], esse vnum significatione, quatenus signa sunt trium Personarum, quæ sunt vna substantia, Spiritus Patris de quo Christus: Spiritus est Deus [n]: sanguis Filij, quia Verbum caro [o] factũ est: Aqua Spiritus sancti, cum qua Christum idem ipsum comparauit [p]: postremò, quod exierit de corpore Christi, denotari Ecclesiam, quæ est corpus Christi [q], prædicaturam fuisse Trinitatis vnam, eandémque naturam. Paulinus [r] sanguine Sacramenta, aqua vult gratiam, quæ dat iis vim, significari. Cyrillus Hierosolymitanus [s]; & Ruffinus [t] per aquam Baptismum, per sanguinem Iudicium. Idem Cyrillus [u], Nissenus [x], & Chrysostomus [y] impletionem figurarum veteris Testamenti, quæ in ijs rebus multæ præcesserũt. Idem Cyrillus [z], Gregorius Antiochenus [a], Euthymius [b], Hieronymus [c], Augustinus [d], Arnoldus [e] baptismum sanguinis, & fluminis in bello, & pace. Chrysostomus [f] valorem meriti in aquis tribulationum *De t torrente namque in via bibit*, &c. Alij duplicem modum, quo Christus dãnatus est à populo clamante: *Sanguis* [h] *eius super nos*, &c. *&* [i] *à Pilato manus aqua lauante*. Alij, aquam esse gratiam, sanguinem, pœnam, & discordiam, quæ per eam sublata sit. Alij, sanguinem esse contra iram; aquã contra libidinem. Sancta [k] Catharina Senensis quædam similia habet. Catharinus Spiritus sancti internum donum, aquæ baptismum, immolationes Martyrum. Ego tametsi libenter hæc omnia recipio (eiusdem de re eàdem loquentis Augustini consilium secutus, profitentis profunditatem ac difficultatem præsentis loci) dixi in principio, quod verisimilius videbatur. Arbitror autem Ioanni propositum, non reiectis latentibus in aqua, sanguine, Spiritu mysteriis, quæ piè ab allatis Auctoribus, præsertim Bernardo, & Hugone proferuntur, nec non ab Ambrosio [l], (qui sanguine mortem, sepulturam aqua, Spiritu vitam assignat in baptismo) ab Augustino, & Beda, cæterisque caput Ioannis decimum nonũ declarantibus, iterum ab eodem Augustino [m], Hieronymo [n] Leone [o], Cyrillo Ierosolymitano [p], Damasceno [q], & ab Interpretibus S. Thomæ, præsertim Suarez [r], triplex pro Christo testimonium commendare ex aqua & sanguine, quæ de mortuo præfluxerunt, quam rem adeo mirabilem solus ex Euangelistis Ioannes narrauit [s] cum tanta asseueratione, & ex Spiritu visibiliter dato in Pentecoste, quem prius diserté, sæpiúsque promissum à Christo vnus quoque litteris mandauit [t]. Hoc sensit Algerus isto sermone. Vnde & tria sunt, quæ Christo testimonium dant in terra, Spiritus, Aqua, & Sanguis, quia & mitum fuit mortales de cœlo secundum promissionem Christi, Spiritum sanctum accipere: & mortuum more viuentis non saniem, sed sanguinem, immò supra morẽ viuorum, & mortuorum cũ sanguine aquam de vulnere lateris fundere: quod tamen sicut miraculum, sic constat fuisse & mysterium. Mysterium fuit, quod antea monui, variũ varios tradere. Non etiam displicet, vt Spiritus animam, aqua veritatem corporis naturalis, sanguis veritatem denotet corporis animalis. Id quidem Toletus [u] tradidit. Eodem spectare potest quod ait putatus Cyprianus in libro de Duplici Martyrio, hæc tria esse præcipua vitæ argumenta, Spiritum, siue halitum, nec non spiritus vitales, & animales, aquam siue phlegma, cuius sentitur vsus maximè in gustu; sanguinem, cuius notissima vis, & necessitas. Si de Sacramentorum efficacia simul Ioannem indicare velimus, credere possumus ad stolidos Ebionitas respexisse, qui quotidie se lauabant, arbitrantes mera Deũ aqua placari, nullo habito Redemptoris respectu; quia Iesum non redemptorem faciebant, sed prophetam dumtaxat. Offerebant quoque in execrandis mysteriis suis non vinum aqua mistum, sed aquam puram; quod sanguine Christi genus humanum negatẽt redemptum. Lege Irenæum [x].

i Luc. 12. 50.
k contra Maximinum. c. 22.
l Ioan. 19. 30.
m ibidem.
n Ioan. 4. 24.
o Ioan. 1. 14.
p Ioan. 7. 38.
q Ephes. 1. 23. Coloss. 1. 18.
r epist. ad Florentium.
s Catecheſ. 13.
t in Symbolo.
u supra.
x cont. Iud. non cap. penultim.
y in Ioan c. 19.
z ibid. & Cat. chesi 3.
a Orat. de sepult. Christi.
b Ioan 19.
c epist. 83.
d 2. de Symbo. lo. cap. 9.
e tractatu de septem verbis in illud *sitio*.
f homil. 3. ad Populum Antiochenum.
g Psal. 109. v. 7.
h Matt. 27. 25.
i ibidem 24.
k 1. de Prouident. cap. 75.
l 1. de Spirit. S. c. 6 & 1. de myst. c. 4.
m 1. de Symbo. ad Catech. c. 6.
n epist. 83.
o epist. 4.
p Catech. 3.
q 4. de Fide, c. 10.
r 3. part. q. 55. disp. 41. sect. 1.
s cap 19. 34.
t 1 de Sacram. Corp. & sang. Dom. c. 19.
Miraculum & mysterium, de Christi latere sanguinem, & aquam fluere.
u In c. 19. Ioan. in Comment. post annot. 20.
x 1 lib. 1. c. 2.

Cùm pluit lacte, sanguinéque, responderunt auspices cauenda flagella diuina, vt meminit Plinius [y]: *Dilectus noster candidus & rubicundus* [z], quando hoc suum signum explicuit candidum rubiendúmque, certiores nos fecit, iram Dei

y 2 histor. c. 56.
z Cant. 5. 10.

remisisse,

remiss[e], supplicia peccatis debita condonata. Criticus nobis ac bene ominosus fuit, tum manans corpore toto sudor, tum ferro missus eum aqua sudor de latere.

Initium signorum tēpore Mosis, inquit Cyrillus Ierosolymitanus [a], sanguis & aqua, & vltimum signorum Iesu hoc idem, dilectus inquam noster candidus, & rubicundus [b] propter aquam & sanguinem, vt exponunt Psellus, & Aponius [c]: quæ in signum summæ dilectionis voluit Christus exire de latere suo, corde patefacto. Theophylactus [d] præter nonnullas ex allatis mysticis causis affert quoque istam, vt sanguis fuerit symbolum crucifixi, aqua Deitatis eius.

Ceterùm non interpretes modò, sed alij probant hinc veritatem naturæ humanæ Christi cōtra Manichæos, qui phātasticum ei corpus affingebant. Legendus potissimum Innocentius III. [e] & S. Thomas [f]. Innocentius Deitatem asserit confirmari triplici testimonio, Patris, Verbi, & Spiritus sancti: Humanitatem per Spiritum, id est, animam, quam inclinato capite Christus tradidit, per aquam, & sanguinem, quæ de latere ipsius mortui prodierunt. Argumentatur quoque pro mixtione aquæ cum vino in Eucharistia. B. Thomas eadem colligit ex fluentibus de Christi latere, sanguine, & aqua.

Quia porrò per hæc nōnulli Patres, præsertim Græci, duo Sacramenta, Baptismi, & Eucharistiæ significata voluerunt, argumentantur hæretici nostri temporis illa dumtaxat duo esse. Sed non sequitur; vt enim ea recipiatur expositio, dicimus duo magis communia, & principalia Sacramenta posita esse. Deinde non paucioribus, aut minoris auctoritatis [g] videtur designatum solum baptismum prout habet vim, & efficaciam à sanguine Christi. Idcirco illum Ipsum Ioannem, qui solus meminerat fluxisse sanguinem, & aquā, & si Sacramenta voluisset denotare, prius dixisset aquam, postea sanguinem, quia baptismus est prior, hoc loco aquam præposuisse, ac nominatim dixisse (*non in aqua tantùm* &c.) vt intelligeremus Christi baptismum non inanem esse, sicut Ioannis Baptistæ, sed sanguinis à Christo fusi valore ac merito efficacem.

Hic est, qui venit per aquam & sanguinem.] Codices [h] quidam Græci addunt: καὶ πνεύματος, *& Spiritum.*

Non in aqua solùm, sed in aqua, &c.] Iidem codices habent, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ πνεύματι, *sed & in Spiritu.*

Sed in aqua & sanguine.] Non tantùm per Baptismum, sed etiam per effusionem: ita vt non tantùm fuerit baptizatus, sed etiam crucifixus, non Simon Cyreneus pro illo, vt Saturnius sentiebat [i].

Et Spiritus est, qui testificatur quoniam Christus est veritas.] Græcè, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. *Quoniam ipse Spiritus est veritas.* Sic etiam legitur Syriacè. Hoc modo sensus est: Credendum testimonio Spiritus de Christo, quia Spiritus verus, est verus, & ipsissima veritas. Recens autem erat memoria missi sancti Spiritus die Pentecostes in Discipulos, ac deinceps in alios. Dixerat Christus fore, *vt Spiritus sanctus de ipso testimonium perhiberet, itque* [k], *per illum videlicet.* Petrus post Pentecosten libera oratione protestatus est cum condiscipulis, se testes esse Christi, *& Spiritum sanctum, quem dederat Deus omnibus obedientibus sibi* [l]. Doctor quoque spiritualis, & quiuis verè fidelis se iustus testificatur; quatenus præditus est effectu Spiritus Sancti. Spiritus item Christi, vt pro anima illius accipitur, prout in Cruce ab ipso emissus est, mosque in resurrectione receptus, testimonium præbuit ipsimet Christo. Melior editio nostra, & sine dubio sequēda, contra quàm faciat hoc loco Caietanus, Vatablus, Clarius. Iuxta illam haud dispar sensus, videlicet reddi testimoniū à Spiritu sancto, quòd Christus sit verus Deus, cui veritatis attributum attribuatur, sicut Sapiētia & nomen verbi, atque alia, quæ pertinent ad intellectum, per quem processit à Patre totā eius substantiam vere es primens adequatè, perfectè. Præterea veritas etiam, vt missus, & homo factus rectè dicitur, *quia* [m] *quæ audiuit à Patre*, fideliter ac veraciter *nota fecit nobis*, ipsique Patri gratias hac de re agens, dixit [n]: *Sermo tuus veritas est*, iam sine figuris, typis, vmbris, ceremoniis legalibus, omnē quoque detexit hypocrisim, & falsitatem: quæ pollicitus est, præstare tum potest, tum vult: *quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo Est, & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram* [o]: & dicitur in Apocalypsi non rarò *fidelis* [p], & ipsemet dicit *se in hoc natum, & ad hoc venisse, vt testimonium perhiberet veritati* [q]. Hinc est, quod Christus vocatur *facies Patris* apud Malachiam [r], vt exponit Galatinus [s], & Oleam [t] vt Rabbi Moyses [u], & Dauid [x]: vt Hieronymus ibidem explicat, & quidam alij verba alia eiusdem, & Theodoretus [y] id quod est libro Numerorum [z]. *Ostendat Dominus faciem suam tibi* [a]. &, *Conuertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem* [b]. Est Christus testis ocularus, & auritus, & morte confirmauit, gloriam quærens Patris.

Vocatur frequenter Spiritus sanctus, Spiritus veritatis [c], at non veritas ipsa propter eam quam dixi attributionem, ratione cuius Christus ait de seipso: *Ego sum veritas* [d], nec ineptè dici posset inhui, Spiritum sanctum esse Spiritum Christi, & ab eo procedere, quando vocatur *Spiritus* veritatis, quamuis semel sic eum nominando subiungat Christus, qui à Patre procedit.

Porrò non hinc probare possunt hæretici, sufficere cuique priuatum suum Spiritum, nec egere testimonio externo Ecclesiæ. Hoc per illud non excluditur, sed includitur, loquitur que per os, & vocem, & ministerium Ecclesiæ. Alioqui concluderur etiam, superfluam esse Scripturam, quæ sine dubio non est Spiritus.

Illud ad mores aptius elicitur, sic omne mendacium abhorrere à Deo, vt veritas dici velit Deus: quemadmodum vocatur diabolus *mendax & mendacij pater* [e]. Libertum Massilienses reuocabant in seruitutem, si vel mentitus, vel fraudem fecisse patrono deprehenderetur [f]. Lycij mentientem quamlibet diuitem, nobilémve vendebant sub hasta, spoliabantque facultatibus [g]. Apud Indos mentiri piaculum erat, nec deinceps magistratum deprehenso gerere licebat [h]. De Persis idem ferè traditur ab Herodoto [i] & Xenophonte [k]. Et ille quidem testis est, & veritatis colendæ præcepta edoctos pueros à quinto anno ad vigesimum [l]. Strabo vsque ad vigesimum quintum, qua de re Nicolaus quoque apud Stobæū [m]. Ægyptij regibus suis ad collum appendebant, vt Ælianus [n] prodit, ex Sapphiro, imaginem quam Veritatem appellabant. Lege Iosephum Stephanum [o], egregiè confutantem Politicos, quorum axioma, *Nescit regnare, qui nescit dissimulare, ac simulare & mentiri.*

Et Spiritus est qui testificatur quoniā Christus est veritas.

a Catechesi 13. *Aqua & sanguis initium & finis signorum.* b Cant. 5. c ibidem. d in c. Ioan. 19. *Christi humanitatis signa aqua & sanguis.* e c. in quadam de celebrat. Missarum. f 3. part. q. 66. art. 4. ad 3. & q. 74. art. 7. ad 3. & in Ioan. cap. 19. lect. 5. *Non tantummodo duo Sacramenta, sed plura.* g Cyrillo, Ambrosio, Hieronymo, Leoni, Augustino, Bedæ, qui antea citati sunt. h in nouo Testam. Robert. Stephan. i Irenæ. lib. 1. ca. 23. Epiphan. hæres. 24. k Io. 15. 26. 27. l Actuum 5. 32. m Ioan. 15. 15. n Ioan. 17. 17. o 2 Cor. 1. 20. p cap. 1. 5. 4. 14. cap. 19. 11. *Christus cur facies Patris dicatur.* q Ioan. 18. 37. r cap. 1. 9. s lib. 3. c. 12. t cap. 5. 4. u Ps. 79. v. 4. x Psalmo 81. y q. 11 in Nu. z cap. 6. a ver. 25. b ibid. v. 26. *Christus est testis ocularus & auritus.* c Ioan. 14. 17. cap. 15. 26. cap. 16. 13. d Ioan. 14. 6. *Deus omne mendacium abhorret.* e Ioan. 8. 44. *Mendacium pœna.* f Valer. Max. lib. 2. ca. 1. Alexan. ab Alex. li. 3. c. 10. g Heraclides de Politiis. h Arrian. 5 de Gestis Alex. Philostra. 2. vitæ Apollonij. i lib. 1. k 3. Pædiæ Cyri. l lib. 15. m serm. 42. n 14. Varia hist. cap. 34. o lib. cap. 1. 2. Machab.

veniat.]Id eſt, anima Chriſti, quæ rediit ad corpus per reſurrectionē, teſtificatur quod verè mortuus fuerit, vt videtur exponere Auguſtinus [a].

Verſ. 7.] Quoniam tres ſunt qui teſtimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus ſanctus, & hi tres vnum ſunt.

IN editione Syra deſideratur hic verſus, & in nonnullis codicibus Græcis, teſte Roberto Stephano. Sed & Auguſtinus [b] prætereiſſe videtur, & Leo [c], & Beda [d], & Ambroſius [e], & ex Græcis Oecumenius [f], & Cyrillus Alexandrinus [g], & Clemens item Alexandrinus [h]. Hieronymus [i] teſtis eſt, ab infidelibus tranſlatoribus omiſſum hoc Patris, Verbique, & Spiritus teſtimonium, in quo maximè fides Catholica roboratur, & Patris & Filij, & Spiritus ſancti vna Diuinitatis ſubſtantia comprobatur. Hoc infidelium numero cenſeri debent Anabaptiſtę, nouiq; Ariani, qui præſertim propter iſtum locum toti epiſtolæ fidem derogant. Eraſmus nunc expunxit, nunc reſtituit, nūc reſtituiſſe pœnituit. Caietanus dubitauit. Mouit Eraſmum, præter aliquot codices Græcos, in quibus hic verſus non legitur, quòd Cyrillus Alexandrinus colligens accuratè Scripturæ teſtimonia pro Trinitate, vel Diuinitate Chriſti, hoc adeo luculentum prætermiſit.

Sed nefas eſt modò vel leuiter dubitare, cùm Pontificia prodierint auctoritate correctiora Biblia, in quibus hoc habetur. Agnouerunt id etiā veteres Pontifices duo, Higinus [k], & Ioannes [l] II. & Cōcilium [m] Lateranenſe ſub Innocētio III. Cyprianus [n], Hieronymus [o], Auguſtinus [p], Idacius, Victor Vticenſis [q], Bernardus [r], Fulgentius [s], & ex Græcis Athanaſius [t]. Heſſelius refert eandem lectionem repertam in vno Codice Græco in Anglia, & in alio in Hiſpania.

Sed quod ad citatam præfationem Hieronymi in epiſtolas Canonicas pertinet, extat apud Lyranum, & alios, nec non & in quibuſdam Bibliis impreſſis proximè ante Iacobi epiſtolam ſub nomine Hieronymi; citatúrque ab Eraſmo ipſo in annotationibus huius loci, quamuis in recenſione operum illius eam omiſerit, vt & Marianus Victorius. In ea verò in Interpretes duntaxat Latinos omiſſi textus huius culpa reiicitur, non in varietatem Codicum Græcorum. Quin etiam fieri facile potuit, quod ſæpiſſime ac quotidie cogor experiri in ſcribis ſeu amanuenſibus, vt propter ὁμοιοτέλευτον, prætermiſſus fuerit verſiculus hic excurrente oculo & calamo ad ſequentem qui deſinit eodē pacto, *& hi tres vnum ſunt.* Adiiciendū aliud ex Fulgentio priùs citato teſtimoniū in libro de Trinitate, quem Sirmōdus noſter cum aliis eiuſdem opuſculis haud ita pridem euulgauit. Eandem ſententiam vſurpat Eccleſia Dominica in Albis, & in feſto S. Trinitatis: & de omnibus Dominicis olim teſtis Heſſelius; vt omittatur approbatio Caluini, Bezæ, Illyrici, Aretij, Tubingenſium & aliorum hæreticorum: biblia item Zuingliana & Caluiniana Latina; præterea Germanica, Anglica, Italica, Hiſpanica: editio etiam bibliorum Lutheranorum, quæ ſunt edita Herbornæ in octauo, anno 1598.

Quocirca parum pudens eſt Georgius Blandrata [u], immò valdè tum impudens, tum imperitus, cùm parum pudentem vocat Hieronymum, quòd locum iſtum & receperit, & à negantibus vendicauerit, cùmque non eum puder aſſerere præter Hieronymum, neminem legiſſe hoc teſtimonium. De Cyrillo Alexandrino vel dic poteſt non ei veniſſe in mentem, vel cōtentum fuiſſe planè ſimili loco ex Euangelio Ioann. 5: *Ego, & Pater vnum ſumus* [x].

Vis porrò teſtimonij eſt, non modò Spiritum teſtificari quòd Chriſtus ſit veritas, ſed cum ipſo etiam Patrem, & Verbum. Teſtificatus eſt Pater, cùm voce clara nominauit Chriſtum filium ſuum dilectum [y]: cùm exclamauit ſe illum clarificaſſe, & iterum clarificaturum [z]. Spiritus ſanctus, quādo deſcendit ſuper eum in ſpecie columbæ [a], & ſuo in linguis illapſu [b], iuxta promiſſionē Chriſti [c] fecit, vt alij teſtificarentur de Chriſto. Verbum ipſum de ſe, ſiue Chriſtus, cum ſe dixit *eſſe viam, veritatem, vitam* [d], & filium Dei [e], & quòd *opera quæ faceret, teſtimonium perhiberent*, & quòd ipſemet *teſtimonium perhiberet de ſeipſo* [f], & de ipſo, *qui miſerat ipſum Pater* [g]. Item de cœlo teſtificatus eſt de ſeipſo, quando viſus eſt Stephano [h], & Paulo ſiue Saulo dixit [i]; *Ego ſum Ieſus Nazarenus.*

In cœlo.] Refert Lucas Brugenſis, in ſeptem Græcis Pariſienſium codicibus abeſſe *in cœlo.* Biblia Antuerpienſia notant quinque: Arias in quibuſdam legit *cœlo*: abſq; prępoſitione *in*. Higinus [k] Papa præponit (in nobis) *Tres in nobis ſunt qui teſtimonium perhibent in cœlo*: vult nempe teſtimoniū hoc eſſe de cœlo, & diuinum pro nobis: Alioqui ſunt etiam angeli in cœlo, & beati Spiritus. Vnde paulo pòſt [l]. *Si teſtimonium hominum accipimus, teſtimonium Dei maius eſt: & licet beans teſtimonium perhibeat Trinitas, dum iis ſe videndam præbet*, vt ait Bernardus [m], *eſt tamen occultum nobis teſtimonium.* Tropologicè pro Iuſto ſumi cœlum poteſt.

Et hi tres vnum ſunt.] Καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσι, *In vnum ſunt.* Quidam tamen codices [n] habent abſque præpoſitione τὸ ἕν *vnum*, & quidem illi, qui ſunt emendatiores, ſicque citati Patres legunt: ſignificant hæc verba vnitatem naturæ, atque τὸ ὁμοούσιον, quæ vox à Concilio Niceno recepta eſt, aduerſus Arianos, quibus ſciebat eſſe formidini, vt meminit Ambroſius [o] agens de Euſebio Nicomedienſi Ariano: meminit quoque Hilarius [p], Athanaſius [q], & Marius Victorinus [r].

Hi tres vnum ſunt.] Euthymius [s] legit, *tria*; & hinc demonſtrat vnum dici in iis quæ ſunt eiuſdem eſſentiæ, cum eadem eſt natura, & diuerſæ perſonæ.

Obiciunt hæretici, vt Seruetus [t], idem paulò poſt dici de Spiritu, aqua, & ſanguine. At primùm in Græcis libris deſunt, præterquàm in paucis, in quibus item eſt εἰς ἕν, *in vnum*, id eſt, conſpirant, & concordant. Deinde carent non pauci codices Latini verbis illis, ex quibus quindecim manuſcripti notantur a Louanienſibus Theologis in eius loci margine, & Heſſelius teſtatur idem de duobus codicibus Græcis, Anglico, & Hiſpanico. & de tribus vetuſtis Miſſalibus, & duobus Bibliorum Latinorū libris Louanienſibus: & S. Thomas [u] ait ab Arianis appoſitum ad peruertendum intellectum ſanum auctoritatis iſtius de vnitate eſſentiali trium Perſonarum. Idem indicat Innocentius III. dum citans illam ſententiam de Spiritu, aqua, ſanguine, omittit illa verba, *& hi tres vnum ſunt.* Idem dico de Higino. Immo Innocētius dum citat alibi [x] eadem verba, faciens mētionem de abbate Ioachim, qui dicebat non eſſe veram vnitatem trium perſona-

rum

a 3. cō. Maxim. c. 22.
b 3. con. Maximinum. c. 22.
Vnde deſideretur hic verſus.
c ep. 10. c. 5.
d in Cōment.
e 3. de Spir. S. c. 11. & in ca. 22. Luc.
f in Comment.
g 14. Theſaur. c. 5.
h in Commen.
i Prolog. in ſeptem epiſt. canonicas.
De hoc verſu nefas eſt nunc dubitare.
k epiſt. 1.
l ep. 1.
m cap. 2.
n de vnit. Eccleſiæ.
o Prologo in epiſt. canonl.
p contra Varimadum.
q 2. de Perſecut. Vandalor.
r ſerm. 1. & 2. in Octaua Paſchæ.
s lib. cont obiectiones Arian. ſub finem.
t 1. ad Theophilum de vnica Deit. Trinit. & diſput. cum Ario in Conc. Niceno collecta ex eodem Athan. quę dicitur Vigilij.
u in Actione 2. diſt. diſp. 25 Albanæ in Tranſyluania.
x c. 17. 10. 20. *Quæ ſit vis huius teſtimonij.*
y Matt. 3. 17. c. 17. 5.
z Ioa. 12. 28. 28.
a Matt. 3. 16. Ioan. 1. 32.
b Act. 2. 3. 4.
c Ioan. 15. 26. 17.
d Ioan. 14. 6.
e Ioan. 9. 35. 17.
f Ioan. 10.
g Ioa. 8. 14. 17. 18.
h Act. 7. 55
i c. 9. 5. c. 22. 6. c. 26. 15.
k epiſt. 1.
l verſ. 9.
m ſermon. 2. in octaua Paſch.
n in nouo Teſtam. Rob. Stephan.
Cur dicantur hi tres vnum eſſe.
o 3. de Fide c. 7.
p lib. de Synodis in fine.
q ep. de Decr. Nicenæ Synodi.
r 1. cont. Arianos
s Panopl. p. 2. tit. 7. pag 143.
t 1. de Trin.
u Opuſc. 24. in 1. decretalem.
x in Conc. Lateran. c. 2.

rum,ſed eas ſic dici vnum, ſicut illi, quorum eſt vna voluntas, & vtebatur hoc loco: monet ſic haberi in quibuſdam codicibus. Complutenſes quoque ac Regij tollunt, & aliqui manuſcripti, quos legi. Tandem, quia ſequi debemus editionem noſtram, quæ ibi verba dicta recipit, ſicut & Papa Ioannes II. [a] & Auguſtinus [b]: *Vnũ ſunt aqua, ſanguis, Spiritus concordia quadam teſtandi, Pater, Verbum, Spiritus, vnitate præterea naturæ*, quod ita eſſe multis aliis ex locis apertè colligitur, poſita ſimul communi Eccleſiæ interpretatione, quam contra hoc abutentes & ſimilibus aliis exẽplis ad negandam Trinitatem, Innocentius III. expreſſit [c]. Sed & ſi quis legat de Patre, Verbo, & Spiritu, quòd in vnũ ſint, non oberit vnitati ſubſtantiali eorum, quia Hebraicus idiotiſmus eſt dicere verbi gratia: *eſto mihi in Deum protectorem* [d]. id eſt, protector. *Eritis mihi in populum* [e], id eſt, populus. Sic eſſe in vnum, eſt eſſe vnum. Nil opus hoc effugio, cùm legat quoque Græcus Pater Athanaſius [f]: *Et hi tres vnum ſũt.* Auguſtinus [g] monet his verbis: *Vnum ſunt*, liberari nos vtà Scylla, & Charybdi, ab Ario, & Sabellio: nam *Vnum* dicit vnitatem Eſſentiæ, pluralitas diſtinctionem Perſonarum. Quod in Geneſi legimus [h]: *Erunt duo in carne vna, Εἰς σάρκα μίαν* לבשר אחד *lebaſar echad In carnem vnam.* Chriſtus expoſuit *quod eſſent vna caro* [i]: & Paulus, *vnum corpus* [k].

a ep. I.
b 3 cont. Maximinum cap. 22
Quod ſit, & hi tres vnum ſunt.
c In Conc. Lateran. c. 2.
d Pſal. 30. 3.
e Ierem. 31. 33.
f diſput. contra Arium in Niceno Conc. ſub finem.
g Aug. tract. 37. in Ioan.
h Gen. 2. 24.
i Matt. 19. 6.
k 1. Cor. 6. 16.

Videri profectò poſſit Serapis ante Ioannem Ioannis locutus phraſi de Trinitate his verſibus, qui Ægypti regi Thuli quærenti, Quis eo felicior eſſet, reſpondit:

> Πρῶτα Θεὸς μετέπειτα Λόγος, καὶ Πνεῦμα σὺν αὐτοῖς:
> Σύμφυτα δὲ τρία καὶ πάντα εἰς ἓν ἰόντα:
> *Principio Deus eſt, tum Sermo, & Spiritus illis*
> *Additur: aqua vã hæc ſunt, & tendentia in vnum.*

Lege quoque Lucianum [l]

l in Philopa in fine.

Verſ. 8.] Et tres ſunt, qui teſtimonium dant in terra, Spiritus, aqua, & ſanguis: & hi tres vnum ſunt.

IPſa ſententia ſatis videtur in verſu ſexto declarata, quid nempe per hæc tria debeamus intelligere, quomodo ſint vnum quid, vel in vnum, quia tendunt ad eiuſdem rei ſignificationem. Addit Auguſtinus [m], his quoque tribus deſignari tres perſonas Trinitatis: Spiritu Patrem, ſanguine Filium, Aqua Spiritum ſanctum. Nam de Patre dicitur, *Spiritus eſt Deus* [n]: Sanguis indicat veritatem naturæ humanæ Chriſti: de Spiritu ſancto verba illa ſunt, *Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ* [o]. Exemplum ſimile dat Auguſtinus: Si diceremus, *Petra & aqua vnum ſunt volentes*, inquit, *per petram ſignificare Chriſtum, per aquam Spiritum ſanctum.* Hæc fortaſſe cauſa eſt, cur genere maſculino dicuntur *tres* τρεῖς cùm res ſint, vel aliquæ ex his inanimatæ, ſaltem aqua, vel Græcè neutrius generis nominibus expreſſæ τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα: quare item repetatur *& hi tres vnum ſunt*, videlicet quia tres Perſonas Trinitatis tria hæc indicant, quæ tres Perſonæ ſunt vnum, quia vnius ſubſtantiæ, & teſtimonium quoque dederunt, vt ante diximus. Nazianzenus [p] monet nihil referre, quod cum priùs maſculino genere poſitum eſſet: *Et hi tres vnum ſunt*: ſubdantur neutro genere ſecundum Græcas voces tria alia: perinde verò eſſe, ſiue tres ponens; vnum, & vnum, & vnum ſubiicias: ſiue vnum, & vnum, & vnum dicens, non tres, ſed tria appelles, id quod nec aduerſarius in Deitate concedat.

m 3. con. Maximin. c. 22.
Tres perſonæ S. Trinitatis his etiam tribus deſignantur.
n Ioan. 4. 24.
o Ioan. 7. 38.
p Orat. 6. de Spirit. ſancto.

Notauit Lucas Brugenſis [q], in manuſcripto quodam codice poſtponi teſtimonium eorũ, qui in cœlo, teſtimonio eorum, qui in terra teſtantur: Idipſum videre eſt apud Higinum Papam [r], & Ioannem II. [s]

q in Notationib.
r epi. 1.
s epiſt. 1.

In terra.] Id eſt, de terra, & vt paulò pòſt dicitur, *teſtimonium hominum*, ſiue humanum oppoſitum hac in re, ſeu modo, & qualitate teſtimonio eorum, qui teſtantur in cœlo, ſeu de cœlo, & teſtes ſunt diuini. Bernardus [t] exponit, *in terra*, id eſt, *pro hominibus hic viuentibus*, vt per hæc diſcernantur ab iniuſtis, quemadmodum per Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum Beati à miſeris: nam Beatis viſio Trinitatis teſtimonium perhibet: Electis fructuoſus eſt ſanguis Chriſti, ac merita: baptiſmi aqua, gratia Spiritus ſancti: & electionis ſignum eſt continere ſe ſe à peccatis, & lacrymis, velut aqua, luſtua præterita lauat peccata: & ſpiritualiter conuerſatur, ac viuit.

t ſerm. 2. in Octaua Paſchæ.
Beatis viſio S. Trinitatis teſtimonium perhibet.

Addit quoque Tres [u] in inferno teſtes, Vermem, & Ignem [x], vt rodatur conſcientia, corpus concremetur, & Deſperationem: quia non morietur ignis vel extinguetur. Primum, teſtimonium nominat Beatitudinis, & gloriæ: Secundum, iuſtificationis, & gratiæ: Tertium, damnationis, & iræ. Poſſet quoque triplex fidelium gradus deſignari, minus perfectorum, per aquam, vtpote qui haud multò maiorem baptiſmali gratiam habeant, & egeant pœnitentiæ lacrymis, & numero ſint plures: Perfectiorum, per Spiritum: Perfectiſſimorum per ſanguinem, hoc eſt, Martyrum. *Maiorem hac namque dilectionem nemo habet* [y], &c. Quidam citant præſentem locum abſque duabus hiſce dictionibus, vt Auguſtinus [z].

Tres in inferno teſtes ſunt.
u ſerm. 16. ex paruis.
x Eſa. vlt. 24. Mar. 9. 44.
y Ioa. 15. 13. &c.
z 3 contra Maximin. cap. 22.

Spiritus, aqua, & ſanguis.] Higinus [a], Idacius [b], & Ioannes [c] II. Papa legit: *Aqua, ſanguis, & caro.* Quæ ſanè lectio nullo modo recipienda eſt, nec ſatis commodum facit ſenſum. Sanguis enim, & caro idem teſtimonium dare videntur, & eodem prorſus modo.

a epiſt. 1.
b lib de Trin.
c epiſt. 1.

Et hi tres vnum ſunt.] Dixi præcedente verſu deeſſe iſta in codicibus nonnullis, & exiſtimari appoſita ab Arianis, tamen retineri debere: in illis autem codicibus Græcis quæ retinent, haberi εἰς τὸ ἕν εἰσι, *in vnum ſunt*, & quo pacto eſſe in vnum, & eſſe vnum, poſſint idem ſignificare. Syrus Interpres vertit: *Et hi tres in vno ſunt.* Idacius [d]: *Et tres in nobis ſunt.* Reddidi quoque cauſam paulo ante hoc ipſo verſu, quare dictum ſit genere maſculino *hi tres*. Senſus item eſt, concurri ab his tribus ad vnum de Chriſto ferendum teſtimonium; quòd verus homo fuerit, ſitque, & quòd ipſius conſtituant humanitatem, ſpiritus humanus, & humores naturales, deſignati per aquam & ſanguinem, qui ſunt veluti baſis prima corporis humani. Accedit præter analogiam inter teſtes ternos in cœlo, qui ſunt perſonæ tres vnius eſſentiæ, Deúſve trinus & vnus, cui cœlum ſedes peculiari modo eſt, ac totidem in terra per quandam proſopopœiam, quibus ex Deo naſcimur; quod videri poteſt Oſſenis Ioannes repugnare voluiſſe, qui ſeptem ponebant teſtes, vt refert Epiphanius [e].

d ſupr.
e hær. 19.

Vers. 9.] **Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei maius est: quoniam hoc est testimonium Dei, quod testificatus est de Filio suo.**

VAlidè argumentatur à comparatione maiorum, & minorum, vt si testibus humanis humanæ dirimuntur controuersiæ, iisque stari debet [a], multò pluris diuinos audire testes, ac recipere testimonium de re diuina edentes oporteat. *Omnis homo mendax* [b], quia vel mentitur aliquando, fallit ac fallitur, vel omnia hæc potest, & mentiri, & fallere, & falli. *Verax* [c] *est, & non mentitur Deus* [d]: *sed & impossibile est mentiri Deum* [e]. Nec possunt mentiri, qui Dei instinctu, de Deo testimonium perhibuerunt Prophetæ, Ioannes Baptista, Apostoli, Ecclesia: multò igitur absque comparatione, dignior, cui credatur, Deus ipse.

Conquestus est aliquando Christus [f] non recipi testimonium suum, cum quæ sciret, loqueretur, quæ vidisset, testaretur: & Ioannes Baptista exposuit eandem querimoniam, quia *eius qui venisset desursum & de cælo*, superq; omnes esset Christus [g], i. supra omnem hominem, & creaturam, tamquam ex Patris substantia, loquens, ac testans, quod vidisset & audiuisset, ac verba Dei qui miserat ipsum, nec ei Spiritum dederat ad mensuram, sed omnia in manu eius: vnde sequebatur, vt nonnisi ex Dei loqueretur Spiritu, testimonium tamen nemo acciperet.

Rursus idem Christus protestatus est, *se quidem testimonium non accipere ab homine* [h], & *maius habere Ioanne*, nempe ab operibus propriis [i]: *Ioanni quidem credendum fuisse tamquam lucerna ardenti, & lucenti* [k]: quæ satis esset ad commonstrandum salutis Auctorem, & qui perhibuerit testimonium veritati [l]: at longè in infinitum magis testimonium Patris esse, cuius *neque vocem audissent, neque speciem vidissent* [m], propriam videlicet ac naturalem ipsi, qualem solæ res habent creatæ.

Præterea obiiciebat, quamuis venisset in nomine Patris sui, acceptum non fuisse; si alius venerit in nomine suo, accipiendum esse [n]. Tandem, etsi testimonium perhiberet de seipso, verum esse testimonium, quia sciret vnde esset, & quò vaderet [o] (id est, quod Deus esset) & cum ipso iudicaret [p], ac testificaretur Pater [q]: duorum verò etiam hominum testimonium in lege [r] verum esse, id est, haberi, se autem vt Deum, de se tamquam homine testimonium dare.

Frustra hinc hæretici conantur Ecclesiæ auctoritatem eleuare, vel contendunt solo nos contentos esse diuino, interno, ac priuato debere testimonio, quod nimirum sit maius quàm hominum testimonium, nam iudicium, ac testimonium Ecclesiæ, non est merè humanum, sed suo modo diuinum, quia loquitur Deus per Ecclesiam, suóque illam Spiritu docet, & ei dedit auctoritatem exterius testificandi. Quamuis & illud verum sit, quod antè monui, testimonio Ecclesiæ, atque Prophetarum & Scripturæ Dei maius esse testimonium, nobilius & efficacius, quoniam solus Deus intus loquitur, mouet, persuadet: Ecclesia, Prophetæ, Scripturæ inducunt exteriùs, suadent, docent, non attingunt interiorem animum. Sed in genere testimonij externi nullum aptius, nullum vtilius testimonium suppetit, quàm Ecclesiæ, cuius est de aliis testimoniis iudicare, an sint vera, & diuina, & quemadmodum intelligi, sumique debeant, ne fallamur, fallátve quempiam suus ille genius, ac priuatus, quem vocat, & venditat Spiritus, de quo sequenti versu *Nam qui non audit Ecclesiam, ethnicus est & publicanus* [s]: & *Apostolos audire, est Christum audire: illos spernere, hunc spernere* [t]: & *qui Mosi credit, Christo credit* [u].

Quoniam hoc est testimonium Dei quod maius est.] Græcè. & Syriacè desunt vltima quatuor verba, Sed nihil propterea de sensu demitur.

Testificatus est de Filio suo.] Vbi extet hoc testimonium, antea declaratum est. Pater dedit testimonium Filio [x], Filius sibi [y], Spiritus sanctus eidem [z]; Scripturæ [a], opera [b], turbæ [c], Apostoli [d], Ioannes Baptista [e], milites [f]; creaturæ omnes, quæ diuinam vim senserunt, & demonstrarunt. Sic *testimonia credibilia facta sunt nimis* [g]: & *si fallimur Deo dicere possumus quòd nos deceperis* [h]. Beatus Thomas [i] numerat duodecim testimonia à tribus personis Trinitatis, a sanctis, ab Angelis, à miraculis, à cœlo, aere, aqua, terra, igne, inferno.

Vers. 10.] **Qui credit in Filium Dei, habet testimonium Dei in se. Qui non credit Filio, mendacem facit eum: quia non credit in testimonium quod testificatus est Deus de Filio suo.**

HÆc est diuini vi[illegible] in credente testimonij, vt qui fidem illi habet, ipsummet habeat intra [illegible] testimonium, siue rem testatam, siue donum internum fidei, per quod credit [illegible] vel simul (qui sensus admitti quoque potest) [illegible] tendat animi affectu in eum, de quo est testimonium, aliud testimonium, ac responsum, quo declaretur adoptione filius Dei, & frater naturalis Filij Dei. Testimonium nititur testis auctoritate, idcirco rem potest reddere certam, & euidenter credibilem, sed non euidentem in se. Idem fidei lumen, & quoduis aliud donum diuinum in hac vita, quo redditur testimonium nobis, facit vi eadem opera, & rem, & testis cognoscamus auctoritatem. Qui accepit eius testimonium, qui nempe sponsus est, & desursum, ac de cœlo venit, & quod vidit, & audiuit, hoc testatur, & super omnes est, nimirum Deus, Christus Filius Dei, qui de seipso testimonium perhibuit, signauit quia Deus verax est [k], hoc est, signaculum diuini Spiritus in corde habet de sua vera fide, ac vicissim propterea velut adhibito sigillo testatur, atque profitetur Patrem Deum esse veracem, de F[illegible]o testificantem, aut Filium de seipso, qui dicit, quod apud Patrem vidit, ab eoque audiuit, id est, accepit [l], quia nemo credit, nisi quod esse verum persuadet sibi, nec vlli, nisi quem veracem putat. Hæc tamen necessitati non præiudicant externi Ecclesiæ testimonij, de qua paulo ante dixi, & capite secundo.

Habet testimonium Dei in se.] Deest Græcè Dei, licet codice nonnulli id legant [m]. Syriacus quoque Interpres non legit, sed, *habet hoc testimonium in se ipso [illegible] in anima sua.* Arias explicat de testimonio spiritus, aquæ, & sanguinis.

Qui non credit Filio.] Hinc apparet scripturæ phrasis credere Deo, & in Deum, adde præterea, credere Deum, non differre quamuis Augustinum [n] secuti Scholastici [illegible] distinguant. Sed hoc alias notauimus.

Filio.] Græcè, ac Syriacè *Deo*: codices tamen quidam Græci habent, τῷ υἱῷ.

Mendacem facit eum.] Capite primo [a] eadem hæc iam verba declarata sunt, quo pacto fiat ab homine Deus mendax. Mendacem facit Patrem de filio tam disertè testificantem, qui non credit. Faciendi quoque verbo significatur, non assensu, vel verbo dumtaxat, ac ne his quidem per se modis mẽdacem fieri Deum, sed factis, & operibus. Nam Deum quis adeo impius est, qui mẽtiri dicat, aut existimet? Armeni blasphemiam hãc impegerunt Deo, quòd negasset Cain à quopiam occidendum, sit verò à seipso interfectus [b]. Sed & Deus excepit Cain, cùm dixit, non interficiendum ab alio, quòd eius infinita quædam, nec extinguibilis foret malitia, vt ait Philo [c]: & scriptura nõ meminit, quod semet occiderit Cain. Mentiri verò nec per alium quidem Deum posse, capite eodem primo docuimus.

[a] vers. 10. — *Mẽdacem Deũ quis faciat dicatur.* — [b] Procobius. — [c] lib. de profugis.

Ergo qui Dei verbis, quæ ipsius esse, potest ac debet intelligere, non credit, etsi Deum non diffiteatur mendacem, at fecit opere, ac seipsa. Qui enim non recipit testimonium alicuius, arbitratur vel mentiri, vel posse mentiri.

Cauendus hoc etiam loco hæreticus, qui colligit eum, qui non aliter credat Deo promittenti, vel dicenti, quàm propter auctoritatem alterius, magis alteri credere, quàm Deo, sicque facere mendacem Deum. Nam credimus Deo seu loquatur per seipsum, seu per Prophetas, seu per Filium, seu per Ecclesiam: hæ verò sunt conditiones, modíve loquentis Dei, cuius maximè mouet auctoritas, quam voluit nobis per alios declarari. Porrò Arias intelligit, quòd non credens facit mendacem seipsum, quippe viuum illud testimonium nolens accipere.

Credimus Deo seu per se loquẽti seu per alium.

Facit.] Πεποίηκεν *fecit*. Sensus idem. Tamen qui dissentit rei propositæ, prius videtur dempsisse fidem proponenti, & eius falsum, suspectúmve censuisse testimonium, siue auctoritatem.

Non credit.] Οὐ πεπίστευκεν. *Non credidit.*

Vers. 11] Et hoc est testimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus: & hæc vita in Filio eius est.

SCopus, ac fructus testimonij diuini est vitæ adeptio æternæ per Christum: sed & de ipsamet æterna vita datum à Deo testimonium est, quam consequi per Christũ oporteret, qui Christus, Deúsque Pater est ipsissima vita æterna. Vel aliud testimonium de Christi deitate est præter priora, quoniam vitam dedit Deus æternam per eius merita. Eòdem recidit interpretatio Glossæ ordinariæ, ac Thomæ Anglici, sermonem esse de nouo testimonio pro filiis adoptiuis consequentibus beatitudinem per Christum, cùm præcedens fuerit de ipso Christo.

Deus est vita æterna.

Dixit aliàs Christus [d], *Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum, Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.* Id est, in hoc vitæ ratio consequendæ prima consistit æternæ vt fide percipiatur, credaturque Deus & Christus. Itaque vita æterna cùm ibi, tum hîc intelligi potest inchoatio vitæ, via ad vitam, qua tenditur ad perfectam consecutionem vitæ. Sic quoque refertur huc testimonium, quod hîc datur nobis, vt tendamus ad æternam vitam.

[d] Ioan. 17. 3. — *Prima æterna est hæc vita æterna consequenda ratio.*

Hoc est testimonium.] Lyranus, & Carthusianus exponunt, hunc esse scopum, & effectum, quem Deus intendat suo testimonio. Caietanus, hanc esse diuersam diuini testimonij materiam, vt sit prior materia Filius Dei, quæ spectat ad intellectum: hæc ad effectum voluntatis, & amorem, per quem participamus hic æternam vitam. Atque testimonij materia non per se refertur ad voluntatem, sed ad intellectum, videlicet, in ratione materiæ ac obiecti, licet possit cognitio ad voluntatis actum referri.

Quoniam vitam æternam dedit nobis Deus.] Pater nempe, cui attribuitur electio, & præmij largitio, tamquam primæ origini Trinitatis, & Creatori ac Gubernatori similiter per attributionem. Quo pacto dies illi iudicij cognita vni dicitur [e], & ipsius esse *dare sedere ad dexteram, vel sinistram in regno Dei* [f]: & *nosse tempora, ac momenta* [g], vt aliàs [h] exposui. Denique dedit Deus Pater, quia dedit Filium, cuius nobis meritis obuenit æterna vita: nam Filius suam dando vitam, dedit & ius ad æternam. Ipsemet quoque se dixit venisse, *vt vitam haberemus, & abundantius haberemus* [i]: seipsum *præbuisse escam nostram, vt in æternum viueremus propter ipsum* [k]. Denique, *ego*, inquit, *vitam æternam do ouibus meis, & non peribunt in æternum* [l], nisi per illas stet.

Patri attribuitur electio & gubernatio. — [e] Mat. 13. 32. — [f] Mat. 20. 23. — [g] Act. 1. 7. — [h] ibid. 1. — [i] Ioan. 10. 10. — [k] Ioan. 6. 58. — [l] infra 10. 28.

Et hæc vita in Filio eius est.] Simplex, ac verus sensus est is, quem priùs attulimus, vitam esse in Filio, id est, dari propter eius meritum: ideo enim datus est à Patre: *vt omnis qui credit in eũ, non pereat, sed habeat vitam æternam* [m]. Caietanus explicat esse vitam in Filio, quia est ipsemet Filius vita & beatitudo nostra, ne quis suspicaretur disparata dona, quod Filium dederit Deus, & quod vitam: sed vnum esse rationem alterius: & qui illum dedit, & hanc dederit.

[m] Ioan. 3. 16.

Lyranus innuit idem, cùm docet vitam esse in Filio obiectiuè, hoc est, ipsum cum Patre scilicet, & Spiritu sancto beatitudinis obiectum esse. Salmeron sumit subiectiuè, vt in Filio sit vita per essentiam, quatenus est Deus: vt autem homo, summa ipsius participatio in eiusdẽ anima, quæ vt simul creata est, Deum vidit. Hugo Cardinalis *in Filio* exponit, non modò per Filium tamquam mediatorem, & viam, sed præterea per confessionem fidei illius, & per imitationẽ. Carthusianus recipit expositionem de mediatore Christo, de eodem vt obiecto beatitudinis, & de subiecto secundum duplicem naturam. Thomas Anglicus vel per fidem de Filio, vel per visionem, seu beatitudinem nostram circa ipsum vt obiectum.

Vers. 12.] Qui habet Filium, habet vitam: qui non habet Filium Dei, vitam non habet.

QVi habet Filium Dei fide, dilectione, operibus: qui manet in Deo, & habet Spiritum eius, habet quoque vitæ inchoationem æternæ, siue ius ad eam, vitam viuit diuinam, *conuersatio eius in cœlis est* [n]: *viuit ipse, iam non ipse, sed in eo Christus* [o] ipsissima vita. *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso* [p]. Audi quid alter dicat Ioannes [q]: *Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius. Qui credit in Filiũ, habet vitam æternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.* Non sola sufficit fides de Filio, ac ne de aliis quidem personis. Loquitur vterque Ioannes de eo quod requi-

Qui habet filiũ vitam viuit diuinam. — [n] Philip. 3. 20. — [o] Gal. 2. 20. — [p] Ioan. 5. 26. — [q] Ioan. 3. 35. 36.

ritur, licet non sufficiat: & Euangelista agit cum eis, qui circa Filium errabant. Necessarium est simul, & vitæ, & morum puritate pollere. *Etsi credideris, non autem rectè vixeris, nulla tibi ad salutem vtilitas*, ait Chrysostomus [a]. Itaque credens, aliis positis conditionibus, habet in præsenti vitam: non credens ne videbit quidem, quamdiu incredulus erit.

Habere aliquid dici propriè non meretur, qui non firmiter tenet, vel non bene vtitur: quo pacto *habenti datur, ei verò, qui habere se putat, aufertur* [b]. Non habet ergo Filium, quia non amat eum, nec eius obedit legi. Sed qui non credit, longiùs abest a vita, quamuis opera virtutum nonnulla faciat.

Concludit disputationem suam Tertullianus contra Praxeam non distinguentem à Patre Filium, ista sententia: *Nos credimus testimonium Dei, quo testatus est de Filio suo. Qui Filium non habet, nec vitam habet: non habet autem Filium, qui eum alium, quàm Filium credit.* Docebat Praxeas, ipsum Patrem descendisse in Virginem, & ex ea natum, passum, ipsum denique esse Iesum Christum. Hæc est hæresis Patripassianorum.

Qui habet Filium.] Quidam codices Latini, Græcique addunt *Dei*, sed satis intelligitur.

Vers. 13.] Hæc scribo vobis vt sciatis, quoniam vitam habetis æternam, qui creditis in nomine Filij Dei.

VTiliter admonet de scopo tum prioris sententiæ, tum epistolæ vniuersæ, quam clausurus est haud ita multo pòst. Similis clausula posita sub finem Euangelij [c]: *Hæc autem scripta sunt, vt credatis quoniam Iesus est filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine eius.* Vtrobique docet scripsisse se consulentem vtilitati, non satisfacere volentem aliorum curiositati, non ad cuiusquam gratiam, non ad propriam laudem, sed vt maximè prodesset scribendo.

Ceterùm prætermissa toties confutata Catharini sententia, quam hinc confirmat quoque de certa gratiæ nostræ scientia. Locum istum hæretici [d] vnum ex iis affirmant esse, quos mutilos habeat editio Latina. Nam sic Græcè legimus, *ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔχετε, καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Hæc scripsi vobis credentibus in nomen Filij Dei, vt sciatis quod vitam æternam habetis, & vt credatis in nomen Filij Dei.* Obseruat Gagneius vltimum membrum superfluum esse, cùm sit antea dictum *ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν. vobis credentibus.* Erasmus quoque fatetur Græcum codicem esse redundantem. Solent autem Erasmo hæretici multum hac etiam in re tribuere. Sed & in nonnullis libris Græcis sic est [e]: *ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζωὴν ἔχετε αἰώνιον οἱ πιστεύοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.* Quæ planè congruunt nostræ versioni, qua hic vtitur Beda, & posteriores.

Nihilominus Græcæ lectionis posset esse sensus, quem tradit Oecumenius, testari se Ioannem non indignis scribere, tamquam canibus, porcisve [f], sed habentibus ad æternam vitam ius per fidem in Christum: confirmare autem illos in ea fide, vt perseuerent, atque in certa quadam fiducia, de qua mox erit sermo. Syriacè: *Hæc scribo vobis quòd sciatis vitam æternam esse vobis, qui creditis in nomine eius.*

Vitam habetis æternam.] Vnus, quod sciam, Thomas Anglicus legit *habebitis*, & rationem reddit, quia solum hic habetur in spe: verbum autem *creditis* esse in præsenti, quoniam fides est huius temporis. Non variandà editio, præsertim cùm nec variat sententia. Qua ipsa de causa non refert quòd scribatur Græcè in membro primo *ἔγραψα*, & in multis Latinis etiam impressis, atque in textu Bedæ, *scripsi*. Et quod attinet ad verbum *sciatis* significatum esse indubitatum quòd omnis qui credit fide affectuosa & obediente de qua Auctor, in Filium Dei, iam ius habet, vt dixi, ad vitam æternam: Sed non propterea certum est absolutè de hoc aut illo in particulari, quòd habeat dictum ius, sitque in statu æternæ vitæ siue salutis: immò neque sic est de vllo certum, quòd fidem, de qua sermo est, habeat, ac ne etiam informem. Agi autem de solo iure quod habetur in ista vita, & de salute in via, quæ proinde amitti potest, colligitur tum ex verbo *habetis*, tum ex eo quod postea dicitur, fratrem posse peccare ad mortem: & in fine capitis, vt caueant se ab idolis: tum quia in secunda epistola [g] monentur Christiani perseuerare in fide, nimirum obediente, vitando hæreticorum doctrinam, ne quæ bene operati fuerant, eousque perdant, sed vt mercedem plenam accipiant.

Vers. 14.] Et hæc est fiducia, quam habemus ad eum: quia quodcumque petierimus secundum voluntatem eius, audit nos.

GIgnit fides fiduciam, & internum illud testimonium de adoptione, ac salute nostra, spē quiduis impetrandi à Deo, quod conferat saluti, & Dei, *qui nos vult saluos fieri* [h], *ignem charitatis accendi* [i], *nos sanctificari* [k], voluntati congruit, non potest habenti Filium, cum quo *Deus omnia donauit* [l], *& in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi* [m], quidquam deesse: non potest queri se non exauditum esse, qui *scit se nescire, quid oret, nisi Spiritus ipse postulet* [n], certus est id Deum velle cōcedere, quod melius est. Exauditur quisquis talis est rogādo, qualem requirit Deus, nec aliud vult, quàm quod ipse Ioannes aliique Apostoli ipsis operibus agnoscebant, quoniam crebrò postulantes Deum, quod ei esset gratum, perceperunt. *Præsumebant*, inquit Didymus, *quoties a[d] eo quoque modo peterent, exaudiendos.* Affert exemplum periti artificis, qui spem habet optimam, rectè perfectum opus esse, quippe qui probè teneat quæ ad ipsius exigantur perfectionem. Disputata res hæc est superius ad illa verba: *Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, & quicquid petierimus, accipiemus ab eo* [o].

Quodcumque petierimus.] *Ἐάν τι αἰτώμεθα. Si quid petierimus.* Thomas Anglicus, & Hugo, quodcūque siue quid exponunt. Substantiale ac solidum, non accidentale, atque vanum, quale bonū temporale quod non appetitur, vel petitur propter spirituale. Obseruauit idipsum S. Thomas [p], verè quidem, & piè, sed accommodationis magis quàm literali sensu.

Audiet nos.] Legunt Hugo, ac Thomas Anglicus, *Audiet*, in futuro: eóque tempore volunt significari non præsentia postulanda, nimirum per se, sed futura, & æterna. Legi & ipse in duobus manuscriptis nostris, *audiet*, sed Græcè, Syriacè ac in omnibus ferè Latinis codicibus est *audit*.

Fides sine aliis non sufficit ad salutem.
[a] hom. 30. in Ioan.
[b] Mat. 25. 29.
[c] Ioan. 20. 31.
[d] vt Kemnitius in exam. Conc. Trid. sess. 4.
[e] in nouo Testa. Rob. Steph.
[f] Mat. 7. 6.
Fides est huius temporis.
[g] vers. 6. 7. 8.
[h] 1. Tim. 2. 4.
[i] Luc. 12. 49.
[k] 1. Thess. 4. 3.
[l] Rom. 8. 32.
[m] Coloss. 2. 3.
[n] Rom. 8. 26.
Exauditur quisquis talis est rogando, qualem Deus vult exaudiri.
[o] cap. 3. 21.
[p] in Ioan. ca. 16.

Vers. 15.] Et scimus quia audit nos quidquid petierimus: scimus quoniam habemus petitiones quas postulamus ab eo.

FAcilis sententia, satisque priùs declarata: non ineptè tamen subintelligeretur conditio *si*, quam Græcus expressit textus, Syrúsque. In hoc sic est: *Quod si persuasum habemus quod audit nos, quidquid petierimus ab eo, confidimus nos iam recepisse petitiones nostras, quas postulauimus ab eo.* Editio Græca per omnia consentit.

Et scimus.] Iam dixi, deesse conditionalem particulam *autem*, & in hoc sensu non legi: sed causæ, illationis, similitudinis, &c.

Habemus petitiones.] Syriacus: *Confidimus nos iam recepisse*, vbi legitur significatio verbi *sciendi*, quod tamen quoque conuenit cognitioni certæ, sed obscuræ. Et *recepisse* vel *habere*, debet accipi suo tempore, aliisque præsentibus circumstantiis. Constat porrò petitiones pro petitis rebus poni, quæ res licet contineantur omnes iis petitionibus quæ sunt in Oratione Dominica, vt Patres, qui eam declarant, dicunt, nescio, an ad eam Ioannes respiciat, vt videntur velle Thomas Anglicus, & Lyranus: quemadmodum nec opinor, eo Paulus respexit, cùm dixit [a]: *In omni oratione, & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.*

Postulamus.] Ἠτήκαμεν: *Postulauimus*: Eodem pacto Syriacè, nec non in quibusdam Latinis codicibus. Sed perinde est quo legamus modo, quod ad sensum pertinet Augustinus [b], aut alius quem putant quidam Eucherium, videtur ad hunc locum allusisse, prout extat Græcè, cùm scripsit. *Fidelis quisque, cum iam tanta perceperit, per ea quæ cognoscit præstita, discat sperare promissa; & Dei sui præteritam præsentémque bonitatem, quasi futurorum teneat cautionem.* Græcus textus, vt dixi, sic habet: *Et scimus quod audit nos Deus, quicquid petierimus, si*, hoc est, quia, vel quandoquidem, *scimus quod iam habemus petitiones, quas antehac postulauimus ab eo.*

a Phil. 4. 6.

b serm. 176. de tempore.

Vers. 16.] Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, & dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Est peccatum ad mortem: non pro illo dico vt roget quis.

NOn hoc vult, vt Carthusianus putat, discrimen absolutè ponere inter peccatores, sed, quod alij notant, orationis respectu, quam diecat semper exauditi. Nam docet non oportere orationem fieri pro certo genere peccatorum, cum per se quoque cuiusuis remissio peccati mortalis res difficillima sit, & maioris potentiæ, quã creatio, & quodam modo etiam simplex iustificatio, nempe pusi hominis, atque glorificatio, ita vt dicatur Deus omnipotentiam suam parcendo maximè manifestare. Peccator positiuè indignus est donis Dei: Deus ipse per peccatum quodãmodo corrumpitur, quãtum est ex parte, & affectu peccatoris: & si corruptionis capax esset. Vnde quadam etiam ratione videtur opus, vt læsus Deus seipsum instauret, ac veluti reproducat. Exaggeratè quidem dicuntur ista; sed valent ad capiendã vim malitiæ peccati, necessitatem, ac magnitudinem beneficij incarnationis, atque gratiæ.

Est autem hic vous de difficilioribus non epistolæ tantùm, sed totius scripturæ locis, sicut & de disputatione de peccato in Spiritum sanctum fassus est B. Augustinus [c], de quo nos alibi. Sed antequàm aggredior magnam hanc, vt Beda loquitur, quæstionem, obseruanda singularis charitas Ioannis, qui ex obliquo significat, & commendat fraternam charitatem, ac insinuat, *vt oremus pro inuicem, vt saluemur* [d]. Lege Auctorem sermonum ad fratres in eremo [e]: nec pluribus opus est.

Non hîc etiam immorabor in probanda contra hæreticos distinctione mortalis, venialísque peccati. Colligunt eam hoc ex loco nonnulli, nec improbabiliter, vt intelligitur ex sequentibus. Illud præterea certum est, non vetare Ioannem aut minùs probare orationem *pro iusto, vt iustificetur adhuc* [f], vel ne gratia & iustitia excidat, quo pacto pro filiis suis Iob sacrificabat [g]. Id quod maximè flagitat charitas exposuit: vt pro iam in peccatum lapsis oremus, quacumque tandem ratione peruenerit ad nos de peccatis alienis notitia.

De peccato ad mortẽ prima sententia fuit Augustini [h], esse inuidentiam fraternæ gratiæ. Beda hoc loco idem tenet.

Secunda eiusdem [i] Augustini corrigentis seipsum, ac moderantis, si quis in scelerata mentis peruersitate finierit hanc vitam. Consentit Canon V. Concilij Niceni II. vocans peccatum ad mortem, quando peccantes aliqui manent incorrigibiles, & Gregorius [k]. Beda quoque probat, sed magis expositionem primam. Affert hanc etiam Glossa interlin. Lyranus eandem sequitur, & Papa Gelasius [l], Vega [m], & Peretios [n], Magister [o], S. Thomas [p], Pacianus [q], Hieronymus [r], Valentia [s], Suarez [t], Enriquez [u], Bachiarius [x].

Tertia vtriusque Glossa de peccato mortali, pro quo non sit orare cuiusvis, sed tãtùm presbyterorum Ecclesiæ, ad quorum castigari peccator debeat examen, cùm pro quotidianis, & leuibus quilibet possit orare, multáque sint ac facilia pro talibus peccatis remedia. Fauet Syra versio: *Si quis viderit fratrem suum peccantem peccatum quod non condemnat ad mortem.* Docet idem Cassianus [y], Augustinus, vel quis alius [z], necnon Origenes [a]: & ille, pœnitentiæ operibus opus esse, atque Nicolaus Cabasilas [b].

Quarta Carthusiani, qui præter secundam, & tertiam, meminit de peculiari peccato finalis impœnitentiæ. Quinta apud eundem de quocumque peccato in Spiritum sanctum, quod negauit Christus remitti [c], hoc est, difficile.

Sexta, videtur Ambrosij [d] de omni grauissimo peccato, pro quo dicat Ioannes vt non orent homines vulgares, & imperfecti, ad quos scribebat.

Septima, Hieronymi [e], hic solùm tradi quòd oratio difficulter exaudiatur pro grauiore peccato ex eorum genere, quæ ordinariè non remittuntur, sed puniuntur æterna morte iuxta illud [f]: *Noli orare pro populo hoc, quia non exaudiam te.*

Placet Bernardo [g], Bonauenturæ [h], Bellarmino [i], Suarez [k], B. Thomæ [l].

Octaua, Tertulliani [m], de peccatis, quæ sint in hac vita prorsus irremissibilia, vt mœchia post Baptismum.

Nona, Oecumenij qui intelligit de peccato, quod pœnitentiam non respicit, & de memoria iniuriarum, seu proposito perseuerandi in peccato, nullum dando pœnitentiæ signũ. Amplectitur hanc opinionem Toletus [n]: quia qui taliter affectus, quod in se est, tendit ad damnationem.

c serm. 12. de verb. Dom.

d Iac. 5. 16.

e ser. 22. apud Aug. Tom. 10.

f Apoc. 22. 11.

g Iob 1. 5.

Peccatum ad mortem quod nam sit.

h 1. de ser. in monte c. 22. & serm. 59. de temp.

i 1 retract. c. 19. quem lege præterea lib. de correp. & gra. c. 12.

k 16. Moral. c. 28. vel 31 & lib. 6. in lib. Reg. cap 2.

l de Anathematis vinculo.

m 13. in Conc. Trid. cap. 23.

n Fro. d. [illegible]

o 2. sent. dist. 43.

p 3. p. q. 86 ar. 3. ad 2.

q epist. 3.

r li. c 14. Ier.

s Tom 4. d. 6. q. 1. p. 1. §. 6.

t Tom. 4. disp. 8 sect. 1.

u 1. de Pœnit. c. 13.

x ep ad Ianuarium.

y coll. 20. c. 10.

z de vera, & fal. pœn. c 4.

a hom. 12. in Exod.

b de vita in Christo, versus finem.

c Mat. 12. 31. 32.

d 1 de Pœnit. c. 8. & 9.

e 2. cont. Iou. f Ier. 7. 16. ca. 14. 11.

g de Grad. humilit. c. vlt.

h 2. dist. 43. dub. 3.

i 2. de Pœnit. cap. 16. supra 103.

k Tom. 4. dis. 8. sect. 1.

l 2. dist. 43. in fine qu. 28. de verit. c. 11. ad 8 q. 3 de malo a. 4. ad 1.

m de pudicitia c. 2. & 19.

n in c. 12. Luc. Annot. 21.

Decima, Anastasij[a] Niceni, qui docet hoc peccatum esse quod quis sciens facit. nec pro sic peccante orandum, quia in ipsius potestate est seipsum conuertere (nempe cum gratia Dei) ac talem videt hæreticum esse, non Gentilem, vel Iudæum, quia Ioannes fratrem vocat. Præterea illud quod ad Deum transit, non ad eiusdem naturæ hominem: nec orandum pro huiusmodi, quia si peccauerit vir in virum, placari ei potest Deus: si autem in Dominum peccauerit vir, quis orabit pro eo[b]? in tali genere videri blasphemiam, quam lex ponit morte, non pecunia, vel alio supplicio.

a quæst. 58. in Script.

b 1. Reg. 2. 25.

Vndecima, eiusdem, qui licet admittat de grauiore quouis peccato, tamen, peculiariter de eo quod contra Deum, vt blasphemia, quam lex puniebat morte[c]: & in genere dicitur: *Si peccauerit quis in Deum, quis orabit pro eo*[d]?

c Leu. 24. 14.

d 1. Reg. 2. 25.

Duodecima, Gagneij, sumentis pro peccato infidelitatis, ac idololatriæ, derelicta fide, quam quis prius habebat.

Decimatertia, Tertiani[e], de excommunicatis, qui dici possunt, vt Paulus[f] loquitur, *voluntarie peccantes, & pœnitere nolentes.*

e 4. pro epist. Pontific. c. 3.

f Hebr. 10. 25.

Decimaquarta, Hilarij[g] de peccato ex certa scientia & malitia, quod opponitur ei, in quo quis præoccupatur[h]. Innuit & Chrysostomus[i], & Pacianus[k]. Sic etiam Arias hoc loco, Hugo & Thomas Anglicus recitant quatuor primas expositiones.

g in Psa. 140.

h Gal. 6. 1.

i in Psa. 40.

k epist. 3.

Peccatum pro quo orari possit non est veniale.

Hoc in primis certum duco, peccatum, pro quo posse orari Ioannes scribit, non esse veniale dumtaxat, immò non de illo Ioannem loqui: subdit enim. *Et dabitur ei vita peccanti non ad mortem:* vita verò datur non viuenti, sed iam mortuo. Responsio autem Hugonis est violenta, dari vitam, quia augetur, vel quoniam tollitur occasio mortis, ac mortalis peccati, quam præbet veniale peccatum.

Deinde probabile arbitror, sermonem hic esse tantùm de peccatis viuorum, & non de statu iam mortuorum cum mortali peccato. Nam Ioannes de his agit, quos aliquo modo scimus peccare ad mortem, vel non ad mortem: finalis autem impœnitentia, vel quod quis in peccato mortali sit mortuus cognosci nequit, nisi post mortem. Dicitur hic quoque tempore præsenti: *Si quis scit fratrem suum peccare*, non autem *peccauisse*. Postremò non videtur Ioannes de re iam aperta locututus, vt nempe pro damnatis non oremus. Et si *non dico* significat *non promitto*, repugnat oppositæ sententiæ, in qua prohibere quoque debuit Ioannes. Nihilominus explicatio de peccato, cum quo quis moritur; vel de speciali in morte impœnitentia, non paruam habet probabilitatem: & tunc scire aliquem peccare, dicetur phrasi scripturæ, pro peccasse: & *non dico* idem erit, quod prohibeo: nefas enim est pro tali orare peccato. nam est error Origenis, quòd finem sint habituræ damnatorum pœnæ. Ex eodem quoque loco Ioannes Roffensis[l] ducit argumentum pro purgatorio: quia si non est orandum pro eo, qui decedit in peccato finalis impœnitentiæ, id est, sine pœnitentia, indicatur orari posse pro illis, qui moriuntur in aliis, vt ab iis expientur, posito nimirum, quòd gratiam retineant. Approbat hoc etiam Valentia[m].

Error Origenis, damnatorum pœnas finem habituras.

l In articulos Lutheri a. 37.

m lib. de Purg. c. 8. & Tom. 4. disp. 11. qu. 1. punct. 1. § 6.

Itaque allati sensus commodè possunt defendi præter tertium: secundus, & quartus fere coincidunt: sicut quintus, sextus, septimus, decimus, vndecimus, duodecimus, necnon octauus: etsi quatenus negat aliquod peccatum penitus irremissibile, plane falsus est: ac affinis Nouatianis, negantibus Ecclesiæ clauibus quodlibet peccatum posse solui. Nonus partim cum primo, prout primus est de inuidentia fraterna, hic de memoria iniuriarum: partim cum secundo, & quarto propter propositum perseuerandi in peccato, & pœnitentiæ neglectum, de quo quod ad rem præsentem facit, egregiè Chrysostomus[n] *cum explicat cur prohibeatur peccatori enarrare iustitias Dei*, quare præcipiat Christus *& ignosci peccanti toties in nos*[o], & qui *non audit Ecclesiam, haberi vt ethnicum, & publicanum*[p].

n in Psal. 49.

o Mat. 18. 22.

p Mat. 18. 17.

Vno verbo locus intelligendus est, aut de peccato, in quo quis moritur, siue adiuncta sit formalis impœnitentia, siue non: (quo pacto de varij generis peccatoribus affirmatur quòd *regnum Dei non possidebunt*[q], & ita maior pars scholasticorum sentit[r]) aut de grauiore, dum quis viuit, maximè verò inuidiæ, odiique fraterni. Nam Ioannes adeo charitatem mutuam commendans, eum *qui fratrem odit*, ait *in tenebris ambulare, ac nescire quò eat*[s], *non esse ex Deo*[t]: *Similem esse Cain*[u]: *manere in morte*[x]: *homicidam esse*[y]: *non nosse Deum*[z]: *mendacem esse, si se diligere Deum dicat*[a]. Alloquitur potissimùm fratres eadem fide, & sacramentis coniunctos: peccatum talium ad mortem est, *cùm*, inquit post Augustinum Beda[b], *post agnitionem Dei oppugnant fraternitatem, & aduersus ipsam gratiam, qua reconciliati sunt Deo, inuidentiæ facibus agitantur*, si quis officia fraternitati debita per aliquam infirmitatem animi non exhibuerit, peccat, sed non ad mortem.

q 1. Cor. 6. 9. 10.

r 4. dist. 43.

s 1. Ioan. 2. 9.

t cap. 3. 10.

u ibid. 12.

x ibid. 14.

y ibid. 15.

z cap. 4. 8.

a ibid. 20.

b 1. de ser. in monte c. 28.

Peccare ad mortem quid sit.

Vnde peccare ad mortem, est peccatum committere, quod peculiari quadam ratione præcipitem hominem agat ad mortem propriam: quale est id secundum legem quamdam talionis, quo quis odiendo vult alteri mortem, vel quo quis tendit ad alterius mortem: hanc enim tamquam tendentem indicat præpositio πρὸς, cuius non inuenio vsum pro eo quòd est *vsque ad*, sed præter eum quem dixi, vt significat *propter*, aut *cuius gratia*, &c. sic verò, peccare ad mortem, erit, vt quis alium occidat, &c. Infirmitatem non ad mortem vocauit Christus[c].

c Ioan. 11. 4.

Vult Ioannes deterrere fideles ab odio, & schismate, & inuidia, quibus eo iam tempore nõnulli agitati defecerant à fide. Huiusmodi hominibus non promittit Ioannes remissionem peccatorum: non negat quidem, necnon permittit vt quis oret pro ipsis: tamen rem asserit impetratu difficilem. *Ipse dum caro sit*, ait Sapiens,[d] *reseruat iram, & propitiationem petit à Deo? quis exorabit pro delictis illius?*

d Eccl. 28. 5.

Confirmant Augustinus, & Beda Christi exẽplo, qui pro *interfectoribus orauit adhuc nescientibus quid facerent*[e], ac nec dum factis gratiæ Spiritus sancti participibus. Stephani, *qui pro lapidantibus nondum imbutis fide Christi*[f]: Pauli, qui illis, *qui se in prima sua defensione dereliquerunt, optat non imputari peccatum*: eum Alexandro tamen ærario, qui iam frater erat, multáque mala ei ostenderat, imprecetur *vt ipsi reddat Deus secundum opera eius*[g]: moneátque vitandum quòd valdè restiterit sermonibus suis: denique exemplo Iudæ tradentis, & Petri negãtis. Illustrari locus hic potest illa Christi sententia[h] qua dixit Apostolus, fore vt pax quam alijs impertirẽt, veniret super filios pacis, & super domum, quæ digna esset, alioqui reuer-

e Luc. 23. 34.

f Act. 7. 59.

g 2. Tim. 4. 14. 15. 16.

h Matth. 10. 11. Lucæ 10. 5. 6.

sa tam.

suram super ipsosmet eam impertientes. *Ad nos*, ait Augustinus[a], *quia nescimus quisnam sit filius pacis, aut non sit, quis pertineat ad prædestinatorum numerum, quis non pertineat, pertinet nullum exceptum facere, nullumque separare, sed velle omnes saluos fieri, quibus prædicamus pacem, quam habent iustificati per fidem ad Deum.* Christus verò Patri dicebat[b], *se non pro mundo rogare, sed pro his quos dederat ei, quia erant ipsius.* Ergo ita nullum ab oratione excludimus quantumuis peccatorem, vt Dei tamen subiiciamur voluntati, nec velimus orare pro eo, quē ipse penitus abiicere statuerit. Idcirco Anastasia Chrysogono scribebat[c], de scelestissimo marito suo: *Deprecor te, ô homo Dei, vt instáter depreceris Dominum, vt aut ad fidem suam venturum si præuidet Publium faciat venire: aut si præuidet eum in hac infidelitatis peruersitate permansurum, subeat eum dare locum suis cultoribus. Melius enim ei exhalare spiritum, quam Dei Filium denegare, & eum confitentes impedire.* Sic Prudentius quoque pro Symmacho precans, adhibet conditionem: *Huius, si potis est, iam miserescito*, &c. Simile quid præ se fert illud in Ecclesiæ solemni oratione (*omniúmque miserearis, quos tuos fide, vel opere futuros esse prænoscis.*)

a de corrept. & gra. cap. 15. quem etiam lege 21. de ciui. c. 24.
b Ioan. 17. 9.
c apud Suidā.

Quis scit.] Ἐάν τις ἴδῃ, Syriacè: *Si homo videns*, videlicet *est*. Augustinus[d], Tertullianus[e], Pacianus[f] *si quis scit*; Clemens Alexandrinus[g], iuxta Græcam editionem: *Si quis viderit, vel sciuerit.* Ambrosius[h] (alioqui sequi solitus Græcum textum) legit *quis scit*. Cassianus[i] secat eodem prorsus modo sententiam totam, quo nunc est in editione nostra. Sensus nihil præterea variat. Hugo intelligit de scientia experimentali, quam quis habet de seipso, & ex ea colligit alios quoque peccare venialiter: vel de scientia per coniecturas, & signa pœnitentiæ, quæ deprehendit in alio, quòd ante mortem ipsum pœniteat de mortali peccato. Aliqui volunt sermonem esse de peccato, quod quis cognoscat admissum contra se, ita vt scire perinde sumatur, vt cùm Christus ait: si peccaueit in te frater tuus[k]. Sed ibi simplex videtor sensus: si te conscio, siue sciente peccauerit, etiam non propriè contra te: nec enim correctionis fraternæ lex est de solis peccatis, quæ contra nos facit frater noster.

d 1. de sermo. Domini in mon. cap. 22.
e de Pudici. cap. 2. & 19.
f epist. 3. & in Parænesi ad pœnit.
g 2. Strom.
h 1. de pœnit. cap. 9.
i collat. 20. c. 10.
k Matt. 18. 15.

Itaque hoc loco sciēdi modus quicūque sufficit vel oculis, vel auribus, vel alterius, vel ipsiusmet relatione peccantis. Meliùs facit, qui preces fundit pro alio, ne peccet, vt Iob fecit[l]; at magis necessariæ sunt pro illo, quem iam scias lapsum esse; vt eius procures salutem, ne pereat, *pro quo Christus mortuus est*[m]. Magis misericordiam flagitat præsens, quàm futura miseria, mouet magis obiecti præsentia, quàm absentia.

Preces pro lapsis fundendæ, quæ lapsos esse.
l Iob 1. 5.
m Rom. 14. 15. 1. Cor. 8. 11.

Fratrem suum.] Fratris vox cuiuis quidem conuenit homini; sed hoc loco præsertim, ac per se fideli, vt & priora suadent, & postrema epistolæ verba, quibus iubetur hic ipse scribit, cauere à simulacris. Orandum pro cunctis, maximè pro domesticis Fidei; graue peccati damnum cuilibet, potissimùm Fidei, reliquísque gratiæ donis præditis. Sentit id Augustinus[n].

n Ser. 2. in monte, cap. 22.

Peccare.] Quamuis verbum sit præsentis temporis, tamen indefinitè comprehendit quodcumque tempus, ita vt orare non oporteat non pro solis viuentibus, vt Oecolampadius hinc ineptè colligit, verùm etiam pro defunctis, quorum non sint peccata ad mortem, hoc est, qui non decesserint cum peccato mortali, & pro venialibus vel pœnis, quas adhuc debent, qui Purgatorio detinentur. Sed impurissimi Purgatorio non egent hæretici.

Oratio pro defunctis hoc commendatur.

Peccatum non ad mortem.] Ἁμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον. Satis de re ipsa disputatū est. Diximus quoque Syrum vertisse: *Peccatum quod non condemnat ad mortem.* Posset quoque præpositio πρὸς reddi (vsque ad) vt reddit Bachiarius[o], & sensus esset: Qui nō terminat vitam cum peccato graui, quod peccatum solet intelligi, quando peccati nomen absolutè ponitur. Quamuis, vt antè dixi, huius præpositionis, πρὸς, notio illa parum sæpta sit.

o epist. ad Ianuarium.

Petat.] Αἰτήσει, *Petet*: eodémque modo Syriacè, & sic etiam legunt Augustinus[p], Tertullianus[q], Pacianus[r], Gregorius[s] verò ita exponit.

p 1. de serm. in mon. c. 22.
q de Pudici. cap. 2. & 19.
r epist. 3.
s 16. Moral. c. 38. vel 31.

Nihil refert: Hebraico enim præsertim Idiotismo futurum tempus pro imperatiuo sumitur: verisimilius autem est imperare Ioannem voluisse, siue consilium dare per imperandi, & hortandi modum. Tunc autem aptius quoque sine particula coditionali vertit Interpres; *Qui scit*: licet ses eōdem recidat.

Et dabitur ei vita.] Καὶ δώσει αὐτῷ ζωήν. *Et dabit ipsi vitam*, ומתיהבבין חיא לאילין *vmethiahabaun charje lelen. Et dantes* (nempe erunt) *vitam ipsis.* Tertullianus interdum vsus est lectione nostra[t], nonnumquam[u] Græca, sed addit *Dominus*: *Dabit ei vitam Dominus.* Hoc secundum facit quoque Augustinus[x]. Ambrosius[y] præterea: *Dabit illi vitam Deus*, eodem pacto Pacianus[z], nunc Deum ponens, nunc Dominum. Hieronymus[a] autem legens: *Dabit ei vitam*, videtur de illo ipso intelligere qui petit, & orat pro alio, vt nempe det ipse vitam, impetrando vitam. Arbitror commodius subintelligi Deum vel Christum, qui det, vel à quo detur: licet Dei, & Christi adiutores, ministri, cooperatores censeantur, ac dicantur saluare, saluósque facere, ac lucrari animas[b] aliorum: quemadmodum & Paulo renunciauit Angelus donasse Deum illi omnes, qui nauigabant cum ipso, ne perirent naufragio[c]: atque consuetudinem notat Chrysostomus[d] esse misericordiæ Dei honorem hūc dare seruis suis, vt propter eos saluentur & alij.

t de Pudici. cap. 19.
u ibid. c. 19.
x de corrept. & gra. cap. 12. & 1. de serm. in mon. c. 22.
y 1. de Pœnit. cap. 9.
z ep. 3. & in Parænesi ad Pœnit.
a 2. contra Iouin.
b Rom. 11. 14. Iacobi 5. 20. 1. Tim. 4. 16. Matt. 18. 15.
c Act. 27. 24.
d hom. 58. in Genesim.

Ceterùm reuoco in memoriam, quod innui vitæ nomine hoc loco prius monui, cum promittitur ei, pro quo quis non ad mortem peccante petit, oratque, signum esse, non de leui peccato Ioannem loqui, seu veniali, per quod videlicet mors non incussitur, sed de graui, cui gratiæ vita necessaria est.

Peccantibus non ad mortem.] Græcè, ac Syriacè in plurali. Interdum descendit Scriptura ad numerum pluralem à singulari[e]: & sub singulari comprehenditur pluralis. Ambrosius[f] legit: *Quia non peccat ad mortem.* Tertullianus[g]: *Quia non ad mortem delinquit*, hoc erit remissibile. Sed rursus idem[h]: *Qui non ad mortem delinquit.* Augustinus[i]. *Qui peccat non ad mortem.* Quamuis lectionem sequeremur, quæ habet *peccantibus*, non careremus exemplis, non tantùm in epistola secunda[k] nostri Auctoris, & in eiusdem Euangelio[l], sed etiam apud probos linguæ latinæ auctores, apud Ioannem Despauterium in magno opere Syntaxeos, vt Comicum, Tullium, Virgilium, Liuium, Boëtium, Ouidium, vt notauit qui suppleuit Estij commentarium præsentis loci. Cæterùm peccans non ad mortem, censeri potest is, qui licèt sit in mortali peccato, tamen in eo non est obfirmatus, & ab illo resilire vult, aut facilè speratur vt resiliat. Quo sensu Lazari infirmitatem

e vt Psal. 91. 13. 14. Psal. 124. 2.
f 1. de Pœnit. cap. 9.
g de Pudici. cap. 2.
h ibid. c. 19.
i 1. de serm. Dom. in mon. cap. 22.
k vers. 7.
l c. 17. 2.

negauit

negauit Christus esse ad mortem [a], quia breui erat eum suscitaturus; vt notauit Augustinus [b].

Non pro illo dico vt roget quis.] Pro illo, nimirum peccato, *dei exeivoc*, videlicet *ἁμαρτίας*. Ambrosius [c]: *Non de illo dico vt oret*. Sic apud Euangelium Ioannis [d]: *Rogabo Patrem de vobis*.

Non dico.] Οὐ λέγω. Tertullianus [e] explicat: Non permitto, siue prohibeo, quòd peccatum illud ad mortem puret irremissibile. Augustinus [f]: *Non praecipio*, dicere namque praecipere est, Hebræo idiotismo. Hieronymus [g]: *Qui verò peccauerit ad mortem, quis orabit pro eo?* Gratianus codē pacto [h]. Gregorius [i] legit: *Pro eo ne roget quis*.

Idem valere sentio: *Non dico*, atque, *Non polliceor*, præsertim cuiuis vulgaris sanctimoniæ viro; quia difficilis impetratio sit pro peccato, quod vocatur ad mortem, si, prout antè declaratum est, se numero grauiorū est. Exemplum huius phrasis est in Euangelio Ioannis [k]: *Non dico quod ego rogabo Patrem de vobis*. Vbi non negat Christus se oraturum, sicut notauimus capite secundo [l], & docet Cyrillus [m] Alexandrinus, sed non esse necessarium, vt ait Hilarius [n].

Quòd si sumatur pro peccato, quod vsque ad mortem perseuerat, is cui constat aliquem sic esse mortuum, non potest orare pro illo, ac proinde non dicere, prohibere est. Si quos legimus, aut admittimus orasse sanctos pro mortuis infidelibus, vt pro Falconilla Theclam [o], Perpetuam pro fratre Dinocrate [p], & pro Traiano Gregorium [q], Agnetem pro filio Prætoris [r], pro patre Catharinam Senensem [s]; Respondebimus (cùm non magis orari possit pro damnatis quam pro Diabolo, vt ait idem Gregorius [t]:) aut qood respondet Augustinus de narratione Perpetuæ, non esse canonicas, immò nec veras has Scripturas, aut interuenisse reuelationem Dei, qui præuidens preces illorum sanctorum, suspenderit damnationis tantisper sententiam, ne descenderent in infernum, vbi nulla est redemptio, hi, quos alienis volebat precibus liberari: aut non quicumque suscitati sunt, beatitudinem consecutos esse. Lege Bellarminum [u], quæque diximus nos in Actibus Apostolorum cùm de Thabita [x].

Vt roget quis.] Ἵνα ἐρωτήσῃ. Posset quidem esse persona secunda media, sed præstat dicere tertiam actiuam. Nec verò vim existimo ponendam in nomine *quis*: quasi denotet personam vulgarem, quæ non facilem tem, sed adeo difficilem impetret; vt videtur Ambrosius [y] velle, quoniam Græcè non est, *quis*, & potiùs indicat nullā penitus personam id posse, vel quòd nulli hoc præcipiatur, aut permittatur; vel certè non facile, quod satis intelligi potest, etiamsi non eo modo sumatur dictio *quis*. Oratio imperfecti Christiani coniuncta oratione Ecclesiæ vim habet, etiam pro maximis aliorum delictis. Sic orat quiuis sacerdos [z] *ne respiciat Deus peccata ipsius, sed idem Ecclesiæ suæ*; idque ipsemet Ambrosius [a] docet, ac præterea Augustinus [b] & Gregorius [c]. Verbum Græcum ἐρωτᾶν propriè significat *interrogare, petere, consulere*; tamen in Scriptura, præsertim noui Testamenti vsurpatur pro precari; sicut Pacianus præsentem vertit locum, siue orare, vt Hieronymus, & Augustinus: siue postulare, vt Tertullianus Hermogenes [d] inter ἁμαρτήματα καὶ πλάνην, *peccata circa delictionem*, numerans ἀνομίαν, improprietatem, dat exemplum in hoc verbo, & παρακαλεῖν pro δεῖσθαι, orate: παρακαλεῖν enim esse καλεῖν ἢ ἐφελκύειν, *vocare*, vel *hortari*, ἐρωτᾶν verò ἐπερωτᾶν, *interrogare*. Certè qui lexica composuerunt, Thesaurosve Græcæ linguæ, non alia proferunt, quàm ex Euangelistis exempla istorū verborum in hac, quam ille vocat ἀκυρον, significatione. Indicat satis tamen idem non primas voces has sic vsurpasse, licet hi, quos imitati sunt, haud adeo puram sint orationem cōsectati; quod minùs sacri curauerunt scriptores [e]: quibus præter Euangelistas Paulum [f] iunge, & Lucæ historiam Apostolicam [g], & Ioannis epistolam secundam [h]. Nunc præcipit Ioannes, vt quis roget pro veniæ impetratione, quia odio laborans fratris cum animi peruicacia, mutandus est priùs, & orandus Deus, vt is emendetur: pro aliis magis directò potest peti, vt eis Deus condonet. Ait quidem Bernardus [i], pro homine sepulto in consuetudine mala, vel excommunicato, ingemiscendum potiùs, quàm orandum: tamen ille ipse gemitus videtur oratio quædam esse. Potest quis mediocriter etiam instos, immò & pœnitens, debétque interdum orare pro alterius peccato ad mortem, vt hoc non accipitur pro peccato iam vita functi, pro quo certum est orari non posse: quoniam pro persequentibus & calumniatoribus nos orari præcipit Christus [k]; & in tali statu constitutis maximè necessaria est aliorum oratio: non proprij meriti fiducia, vel amicitiæ cum Deo: sed vt iam indicato Dei præcepto satisfaciat, & illi generali, quo tenemur proximos diligere. Consulendi Aquinas [l], & Augustinus [m].

Vers. 17.] Omnis iniquitas, peccatum est: & est peccatum ad mortem.

GRæcè ac Syriacè membrum posterius est cum negatione: *& est peccatum non ad mortem*. Catharinus, ne sit in editione Latina repugnantia, quasi dicatur omne peccatum esse ad mortem, quod antea negatum est, distinguit duplex mortale peccatum, alterum de quo suprà, non habens in se sanitatis recuperandæ potentiam, alterum, medicabile quidem, tametsi absq; medela adhibita perducat ad mortem. Idem verò iuxta lectionem Græcam explicat, quod omnis iniquitas est peccatum, non tamen peccatum ad mortem; quoniam sola quædam iniquitatis species est peccatum ad mortem. Audet Caietanus magis, dicens corruptum textum nostrum, retenta verò negatione, non dissidet ab eo sensu quem Catharinus posteriorem dedit, nisi quod accipit peccatum ad mortem pro proposito perseuerandi in graui peccato vsque ad mortem. Salmeron ait, Græcam lectionem puriorem esse, illámque sequi Tertullianum, Hieronymum, Ambrosium, Pacianum: explicat autem, reiecta duplici mortalis acceptione peccati de propria specie peccati potiùs, quàm de perseuerantia in quocumque. Ioannes Benedictus concordat cum Caietano. Vatablus, & Clarius retinēt Græcam lectionem. Non est integrum nobis deserere Latinam Interpretationem nunc approbatam, auctoritate Pontificia, correctámque. Nec verò citari Patres aliter legunt, immò ne recitant quidem sententiam istam, vtpote illorum proposito non necessariam: Nullus quoque codex vel Auctor Latinus alio legit modo.

Postremò, cohæret sensus, vt nempe repetatur, ac inculcetur vehementiùs grauitas peccati ad mortem, siue id habeatur distinctæ cuiusdam formæ, siue circumstantia dūtaxat cuiuslibet pec-

cati.

[a] Ioan. 14. 4.
[b] tract. 49. in Ioan.
[c] supra.
[d] cap. 16. 26.
[e] supra.
[f] supra. Datur pro præcepto Hebraice dicitur.
[g] 3 cont. Iouin.
[h] 33. Quæst. 1. c. impiis.
[i] lib. 6. in 1. Reg.
[k] cap. 16. 26.
[l] vers. 1 & 2.
[m] lib. 11. in Ioan. c. 9.
[n] lib. 6. de Trinit.
[o] Damascen. orat. de mortuis.
[p] Aug. de origine animæ. lib. 1. cap. 10.
[q] Damascen. ibid.
[r] in gestis sua vita.
Orationes pro damnatis quo- modo examinandæ
[s] 4. dial. c. 44.
[t] 4. dial. c. 44.
[u] de Purgato. cap. 8.
[x] cap. 9. 36.
[y] de pœnit. cap. 9.
[z] In can. Missæ.
[a] in c. 1. Luc.
[b] 1. de Ciuit.
& Abr. c. 9.
[b] ep. 3. & 1. de bapt. c. 18. de bono perseuer. c. 22.
[c] 35. moral. c. 5.
[d] Περὶ μεθόδου δεινότητος cap. longa pelac.
[e] Matth. 15. 23. Mat. 7. 10. Lucæ 4. 38. 5. 3. ca. 7. 3. 16. cap. 8. 29 cap. 14. 32. Ioann. ... & 16. 23. (multa) ... cum expositio. & 16.
[f] Philip. 4. 3. 1 Thess. 4. 1. cap. 5. 12. 2. Thess. 2. 1.
[g] ... cap. 3.
[h] vers. 5.
[i] de 12. gradib. humil. sub finem.
[k] Matt. 5. 44.
[l] 2. 2. q. 83. a. 7. ad 1.
[m] de correpte. & gra. c. 15. & 16.
Peccatum mortale duplex.

cati, quo gratiæ vita eripitur. Non enim placet Beda, vel Glossa ordinaria, nec quibus hi placent etiam, licet alium meliorem quoque afferat sensum, Hugo, Thomas Anglicus, Carthusianus, vt intelligamus de veniali, cùm dicitur, quòd *omnis iniquitas peccatum est*. Recole priùs dicta. Posset quoque sensus esse, iuxta lectionem Græcam, *omnis iniquitas peccatum est, & nō est ad mortem*; népe quia non caret remedio, sed pœnitentia deleri valet. Quemadmodum iuxta nostram editionem: *Omnis iniquitas est: & est peccatum ad mortē*: id est, potest esse ad mortem, nisi remedium pœnitentiæ adsit.

Omnis iniquitas peccatum est.] In capite tertio [a] sic est: *Peccatum est iniquitas*. Sed ibi Græcè est, Ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία: hic, Πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστί. Lege quæ priore loco notata sunt de differentia harum vocum Latinarum, Græcarúmque. Hic quidem sensus videtur de iniquitate, ac peccato illo, quod cum eo comparatur, quod vocatur ad mortem: quæ comparatio aptius fit intelligendo de peccato non leui, seu veniali, sed mortali, prout ante declarauimus.

Quocirca leuior est paronomasia iniquitatis ad inæqualitatem, quod omnis iniquitas sit inæqualitas vitæ. Traditur à Thoma Anglico. Nec iniquitas nunc significat, vt Hugo voluit, & Carthusianus, quicquid ab æquitate rationis discrepat; sed, quod grauiter, & grauem iniuriam facit: sicut ἀνομία est præuaricatio legis magis grauis: cùm venialis culpa non censeatur absolutè contra legem, & contra iustitiam, sed diminutè.

Vers. 18]Scimus quia omnis, qui natus est ex Deo, non peccat: sed generatio Dei conseruat eum, & malignus non tangit eum.

Longiùs absunt à peccato non ad mortē dumtaxat, sed quouis mortali, qui sunt ex Deo nati propter vim generationis diuinæ per gratiā, ac proinde non læduntur à diabolo, vel in anima, vt succumbant tentationi graui, vel etiam in corpore, nisi quantum permittitur à Deo. Res ipsa prius exposita est ad caput tertium [b], vbi erat, quòd *omnis qui in eo manet, non peccat, & qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est*.

Bernardus [c] præsentē exponit locū de Electis, qui licet peccent, non permanent in peccato, & perire non possunt, eos conseruante generatione cælesti: vel tantundem est, ac si non peccarent, quia dicta generatio etiam in hac parte cōseruat illos. Gregorius [d] non peccare, interpretatur semper in luce iustitiæ consistere. Alios vide loco notato.

Non peccat.] Interpretatur Beda, Thomas Anglicus, Hugo, & Glossa ordinaria de peccato ad mortem, scilicet quòd vsque ad mortem perseueret: atque id Glossa & Beda Dauid exemplo docent.

Sed generatio Dei conseruat eum. [Gregorius, & Bernardus legunt *generatio cælestis*. Per generationem istam plures Interpretū gratiam intelligunt, quæ dicitur semen capite tertio [k]. Carthusianus renouationem, seu regenerationem in Baptismo, vel Pœnitentia: Gregorius cognitionem diuinæ voluntatis in Scripturis cum eiusdem dilectione. Bernardus de prædestinatione: Didymus & Glossa ordinaria de volūtaria generatione, quæ distinguitur ab humana, carnali, naturali, & ex necessariis naturæ causis. Porro Græcus textus sic habet, ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ τηρεῖ ἑαυτόν: *Sed qui natus est ex Deo custodit seipsum*. Interpres Syrus eodem pacto. Indicat hac sectione concursum liberi arbitrij cum diuina gratia ad vitandas insidias diaboli.

Et malignus.] Maligni nomine diabolū significari prius diximus [f]. Varius apud Latinos est vsus vocis maligni, pro infœcundo, tenui, paruo, obscuro, angusto, auaro, parco, difficili, moroso. Illustrat exemplis noster Martinus Roa [g]. Sed vereor vt nomini τοῦ πονηροῦ hæ quadrent significationes. Nec ita verò probabile est, malignum pro mundo hic accipi, vel impio, vt videtur tamen Didymo, Thomæ Anglico, & aliis.

Non tangit eum.] Οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ. Syriacè לא מתקרב לה *lo meithkarau*. *Non appropinquans*, *Non lædens*, *Non bellans erit*. Diabolus licet accedat, tentet, lædat, tangat, id est, in assumpto corpore applicet se alteri & tangatur, tactus ipse sensationē non exercens (qua de re lege Pererium [h]) quamuis corpus vexet, animum ad peccandum sollicitet, *circumeat, quærēsque vt leo quem deuoret* [i]: nihilominus nec tangere quidē dicitur κατὰ τὴν ψυχὴν, quia iusto tentator, & vexator ille dum nocere videtur, prodest, ac ne tangit quidem nisi peculiari, ac beneuolo permissu Dei. Latè patet τὸ ἅπτεσθαι, ac inter alia cōiunctionem significat, & vxoriam vsum: quo pacto Paulus [k] vsurpat ἅπτεσθαι τῆς γυναικός: præterea increpationem, accusationem, taxationem. (Nonio Marcello idem est quandoque tangere quod circumuenire:) Adhæc manuum in aliquem iniectionem, & alicuius inuasionem, postremò gustationem, ac efitationem. Lege eumdem Roa [l]. Hebræum etiam נגע *nagahh*, de percussione lepræ dicitur, non solum generaliter de quacunque.

Diabolus Christi sponsam animam non tāgit, sed ea fidem sponso seruat castitate seruata [m] orthodoxæ doctrinæ, atque sanctæ vitæ. Idem qui διάβολος, & accusat fratres, eiiciendus est [n], ac irritæ futuræ sunt criminationes ipsius. Nemo potest iustū de manu Patris [o], nec de manu Christi rapere, nisi se ipse sponte dedat. Dicit Iob [p]: *Libera me Domine, & pone me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet cōtra me*. Chaldaicè: *Fideiussorem me pone apud te, & quis est, qui manum meam tangat?* Heb. qui manus meas capiat. Cibus quidem diaboli electus [q], at eum sibi vendicat is, *cuius cibus est facere voluntatem eius* [r], *cuius voluntas est sanctificatio nostra* [s]. Inficere studet lepra peccati iustum, sed non proficit.

Simplicior est primus sensus, vt ne leui quidem noxa iustum diabolus afficiat, quæ redundet in animum. Sic alibi tangendi sumit verbum Scriptura [t] pro leuiore damno, nec non pro graui [u]. Qui Christum tangebant, virtutem de illo sentiebant exeuntē, & sani fiebant, ac vicissim, quos tangebat ipse, carne ad miracula concurrente, cùm volebat, qui sine tactu quoque, eum licebat, curabat. Permisit Deus tangi Iob à diabolo in eūctis, quæ possidebat [x], in ossibus etiam atque carne pessimo vlcere, sed imperauit animam seruari, hoc est, vitam corporis, nec non simul rectum rationis vsum, & diuinam gratiam, ne videlicet nimis grauibus tentationibus animum pulsaret, quibus aut de statu meritis deiiceretur, aut grauiùs periclitaretur in peccatum labi. Sed de Iob

Marginalia: [a] vers. 4. — Iniquitas quomodo hic sumatur. — [b] vers. 6. & 9. — [c] sermon. 1. de Septuag. & ser. de Tripl. cohærentia vinculorum, & clauorum, & gloriosorum, & ser. 30. 23. in Cantica. & lib. de gra. & lib. arbitrio. — [d] lib. 5. in lib. 1. Reg. cap. 4. — Ægā post med. — [k] vers. 9. — Concursus liberi arbitrij cum diuina gratia in docetur. — [f] cap. 2. 13. 14. cap. 3. 8. — [g] 2. singular. c. 1. — Diabolus licet tētet non dicitur tangere. — [h] lib. 8. in Gene. sim disp. 3. — [i] 1. Pet. 5. 8. — [k] 1. Cor. 7. Tangere varias habet significationes. — [l] 1. singularia cap. 4. — [m] 2. Cor. 11. 2. — [n] Apo. 12. 10. — [o] Ioan. 10. 28. 29. — [p] Ioan. 17. 1. — [q] Habac. 1. 16. — [r] Ioan. 4. 34. — [s] 1. Thes. 4. 3. — [t] Gen. 26. 29. Tangere pro ferre damnum afferre in Scriptura frequenter. [u] Iob. 1. 11. 16. Psalm. 103. 32. Psal. 143. 6. — [x] Iob 1. 11. ca. 2. 5. 6.

consule bonum eius Interpretem Pinedam nostrum [a].

Adeo sunt Deo cari iusti, vt qui *tangit illos, censeatur pupillam tangere* [b] vel sui ipsius, vel oculi diuini: & vetat Deus, ne quis *tangat Christos suos* [c]. Denique quidquid faciat inimicus, nihil proficiet, *& filius iniquitatis non apponet nocere* [d]. Sunt id plures & experti sancti, & protestati, videlicet nocendi potestatem hominibus non esse collocatam in Dæmonibus. Probat Cassianus [e] exemplo Iob [f], necnon quod absque permissu Christi [g] non licuit Dæmonibus in porcos intrare, Christus verò dixit Pilato [h], *non habiturum fuisse potestatem in ipsum* (quæ nempe potestas erat tenebrarum [i]) *nisi datum ei fuisset desuper*. Ostendit etiam [k] quàm sint diaboli vires imminutæ à Christo, *qui spolians principatus & potestates, traduxitque confidenter palam triumphans illos in semetipso* [l], *& nos iussit confidere quia vicerit mundum* [m], *& eiecerit eius principem foras* [n], & arundine ipsa, quam ille portexerat ei, lethaliter illum percusserit tanquam serpentem, vt Athanasius [o] obseruauit, exemplo Dauid qui Goliam proprio gladio obtruncauit [p].

a in cap. 2. vers. 6.
Iusti quàm sint Deo cari.
b Zacha. 2. 8.
c Psal. 104. 15.
d Psal. 88. 23.
e collat. 7. c. 12.
f cap. 2.
g Matt. 8. 32.
h Ioan. 19. 11.
i Luca 22. 53.
k sup. c. seq.
l Coloss. 2. 15.
m Ioan. 16. 33.
n Ioan. 12. 31.
o de passione & cruce Domini.
p 1. Reg. 17. 51.

Vers. 19.] Scimus quoniã ex Deo sumus: & mundus totus in maligno positus est.

Redditur causa, cur non tangat malignus, id est, diabolus ex Deo natum, quia compertum est experimento, talem, licet in mundo versetur, qui subiacet imperio maligni diaboli, nihilominus conseruati à gratia regenerationis, & seipsum eidem gratiæ respondendo conseruare.

Mundus totus in maligno positus est.] Saluianus legit: *seculum totum in malo positum est* [q]. Glossa ordinaria & Hugo traditum sequuntur de potestate diaboli sensum, cui sint omnes mundi amatores subiecti, sed & pueri propter originale peccatum. Mutuantur ex Beda, qui nominatim Pelagianos hinc refutat, volentes nos tam nasci mundos, quàm fuit mundus in Paradiso conditus Adam. Vtrumque Didymus asserit, & omnes peccatom contrahere cum natiuitate, & diabolo tunc subiici, cùmque postea renati relabimur. Addit confutationem Hæreticorum, qui mundi huius externi siue creaturarum opificium tribuebant Principio cuidam distincto, quem vocabant malum Deum, aitque mundum hoc loco homines esse mundanos, & impios, qui propterea dicantur esse in maligno, id est, in peccato, in concupiscentia, in his, quæ prouocant ad peccãdum. Creaturam autem in verbo Origenes [r] interpretatur quoque diabolum, quem & Luciferum nominat, atque apostatam.

q 4. de Prouidentia.
Pueri propter originale peccatum diabolo sũt subiecti.
Homines mundani dicuntur mundus.
r 1. Periarch. cap. 1.

Oecumenius malignum quidem eo modo sumit, quo & Deus olim pronuntiauit *cunctam cogitationem cordis humani intentam esse ad malum omni tempore* [s]. Sed præsentis loci scopum ait, vt procuremus gratiæ donum diligenter tueri, quoniã alioqui pro communi conditione deprauatæ naturæ nostræ peccare ipsi quoque possumus, quãuis gratia prædíti. Conueniunt in hac notione maligni Lyranus, & Carthusianus, cui placet & alia de Diabolo. Mihi etiam non displicet opinio vtraque: sed leuiorem iudico paronomasiã Lyrani, Thomæ Anglici, & Ludolphi [t], vt sit malignus, quasi malus ignis, nimirum concupiscentiæ, diuitiarum honorum, vel superbiæ, luxuriæ, auaritiæ: vel, vt esse positum in maligno sit, quasi dicas, in malo anno: quæ parœmia dicitur de eo, à quo quia accipit, quidquid potest boni. In Genesi [u] pro eo quod dicitur *cuncta cogitatio cordis humani intenta ad malum*, Græcè est, *quod vnusquisque cogitat in corde suo diligenter super maligna, omnibus diebus*. Hebraicè: *omne figmentum (seu imaginatio) cogitationum cordis, malum*.

s Gen. 6. 5.
Malignus diabolus dicitur, quasi malus ignis.
t de vita Christi par. 1. ca. 16.
u cap. 6. 5.

Eucherius [x] mundum interpretatur in maligno positum, non quòd ipse sit malus, sed quòd mala in mundo fiãt ab hominibus. Hæc ipsa sunt Hieronymi [y] de re eadem verba, cum explicat quomodo præsens seculum dicatur malũ, seu nequam [z]. Is quoque refellit hæreticos, alium locis asserentes & futuri seculi, alium tenebrarum, & præsentis conditorem. Aliis autem confirmat rẽ eandem exemplis: nec non communi hominum vsu, qui saltum infamem habent, non quòd terra peccet, & syluæ, sed ob homicidia, quæ fiunt ibi: detestantur gladium, quo humanus effusus est cruor; & calicem, in quo venenum temperatum est, non gladij, calicisque peccato, sed quod odiũ mereantur illi, qui his malè vsi sunt. Catharini similis expositio, mundanos, & carnales homines quiescere in malignitate, in qua nascuntur, & hoc iis obseruandum, qui naturæ vires extollunt.

x lib. 3. in Genes. c. 33.
y in epist. ad Galat. c. 1.
z Galat. 1. 4.

Prosper [a] occurrit obiectioni, ne quis existimet tale in hominibus plasmatum à Deo arbitrium, quale est dæmonum, quod proprio motu nihil aliud possit, vel velit, nisi malum.

Totus quidem mundus, inquit, *in maligno positus est, & multorum hominum talis est malitia, qualis & Dæmonum &c. Sed hoc inter malos homines distat, & dæmones, quod hominibus etiam valde malis superest, si Deus misereatur, reconciliatio: dæmonibus autem nulla est, in æternum seruata conuersio.* Tum subdit: *Sicut ergo præuaricatoribus Angelis non Deus indidit illam qua in veritate non stetit* [b], *voluntatem; ita nec hominibus hunc affectum, quo diabolum imitarentur*, inseruit, &c. Saluianus [c]: *Meritò*, inquit, *totum seculum esse in malo dicitur, vbi boni locum habere non possunt. Siquidem ita totum iniquitatibus plenum est, vt aut mali sint qui sunt in illo, aut qui boni sunt, multorum persecutione crucientur.* Hieronymus [d] mundum in maligno positum dicit [e], quia est veluti Cedar, hoc est, tenebræ, *& sicut tenebræ eius, ita & lumen eius* [f], id est, Quod maximè luminosum, ac latum, videtur, tenebrosum est, nostrúmque. Ambrosius [g] ait mundum totum in malitia constitutum dici, *quia omnes homines sub peccato nascuntur, quorum ipse ortus est in vitio.* Augustinus [h] hæc ipsa verba recitat velut ex Ambrosio contra Nouatianos.

a ad obiectiones Vincentianas ad 6.
Multorum hominum talis est malitia qualis & dæmonũ, sed differunt tamẽ.
b Ioan. 8. 44.
c de Prouid.
d epist. 27.
e Psal. 119. 5.
f Psal. 138. 12.
g apolog. Dauid. ca. 2. & in c. 15. Lucæ.
h 2. con. Iulian. c. 3.

Porrò iuxta notionem Latini vocabuli (malignum) de qua priùs meminimus, pro lubrico, præcipiti, obscuro, angusto, arduo, auaro, in maligno mundũ positũ declarat Martinus Roa [i] illo penitus modo, quo Sapiens *cunctas dixit res difficiles* [k]: & Paulus *præterire figurã huius mundi* [l].

Mihi videtur non sumptus hic mundus pro rerum vniuersitate, verùm pro hominibus, quos appellamus mundanos, & nimis addictos commodis huius mundi, quæ ad malignum inclinant, id est, ad peccatum, vel in maligni, hoc est, diaboli nos ditionem redigunt. Concedo res omnes ac mundum totum fugacem esse, atque fallacem, plus in fronte polliceri, ac præ se ferre, quàm sit, aut præstare possit, attamen proposito non ita congruit huiusmodi sententia, sicut antecedẽtia docent, & consequentia. Sed caue hæreticos, qui colligunt hinc, vt ex Genesi citato loco, quamlibet hominis etiam iusti actionem esse peccatũ.

i 2. singular. c. 2.
k Ecclesiast. 1. 8.
l 1. Cor. 7. 31.
Mundus fallax est & fugax.

*Vers.*20.] **Et scimus quoniam Filius Dei venit, & dedit nobis sensum vt cognoscamus verum Deũ, & simus in vero Filio eius. Hic est verus Deus, & vita æterna.**

DEinceps epilogus videtur totius epistolæ, ac prędictorum hucusque summa, vt intelligamus, ac certò nobis persuadeamus per fidem, incarnatum esse Filium Dei, & hoc modo venisse: ne vel Messiam cum Iudęis expectemus amplius, vel negemus cum hæreticis diuinitatem Christi, qui non est minus Deus verus, quàm homo; quique suo nobis aduentu contulit simul gratiæ lumen ad hanc tanti momenti veritatem percipiendam, & à maligno cauendum.

Christus non est minus verus Deus quam homo.

Filius Dei venit.] *Hanc* in præsenti, Syrus vertit in præterito, quod etiam tempus magis congruit sequentibus. Ambrosius [a], *apparuit*: Oecumenius totius ait scopum sententiæ esse: vt intelligamus, vnde nobis ad peccandum pronis, & maligni obnoxiis potestati sit, vt vitemus vtrumque, nimirum ab aduentu Filij Dei, incarnationem. Posset quidem intelligi, quòd Dei Filius venit, tempore præsenti: sumendo pro futuro præsens, & aduentum secundum ad iudicium. vt sic admoneamur cauere malignum. Tamen communis expositio est de primo aduētu per incarnationem. Sic Gregorius [b] Beticus interpretatus videretur mihi paraphrasticè locum hunc citare potiùs, quā verbatim, nisi declararet singula quę recitat. nam postquam prioribus aliis eiusdem huius epistolæ testimoniis Arianos pressit, qui dum Patrem confiterentur, negarent verò ipsi consubstantialem Filium, nec hunc habebant, nec illum: quia creaturam non Deus propriè respicit vt Pater, sed vt creator: & vbi Ioannem laudauit, quòd vicem reddat Dominicæ dilectioni, tam luculentis diuinitati Christi testimonij verbis reddendo, quæ ceu fortior lapis, Arianorũ non tantùm frontem, sed ipsum caput serpētinum eorum conquassent impietatis, recitat hoc pacto quæ hic habentur: *Scimus quia Filius Dei venit, & incarnatus est propter nos, & passus est, & resurgens de mortuis, assumpsit nos, & dedit nobis intellectum bonum, vt cognoscamus ipsum verum, & simus in ipso vero Filio eius Iesu Christo: hic est Deus verus & vita æterna, & resurrectio nostra in ipso.* Tum subdit: *explicari non potest, quantos aduersum te sermonum lapides & saxa congessit sub vno hoc testimonio. Scimus*, inquit, *quia Filius Dei venit*. Habes vnam de Filio confessionem: & paululum infra post sacramenta incarnationis, & passionis eius & resurrectionis, quæ vtique propter nos exercuit, &c. Sed facta collatione diligēter obseruaui prorsus hoc opus esse idem cum eo, quod Faustino Episcopo tribuitur [c] ad Flacillam Imperatricem sub titulo de fide contra Arianos, ac distinguitur in capita septē; & propriā præfationem habet ad eandē, quod autem adscribitur Gregorio, aliam ad Gallam Placidiam Augustam, & prętérea salutationem in fine: verũ tamen in præfatione Faustini posterior pars, quæ incipit: *Incipiamus ergo*, &c. illa ipsa est Gregorij planè integra, inde à principio inchoans, eodémque modo desinens. Non eadem porrò persona, cui fit inscriptio vtrobique, quoniam pro Flacilla Placillam dici vult Baronius [d]: & [e] librum Gregorij missum non ad Gallam Placidiam sed ad Gallam Augustam. Sic oporteret Auctorem libri potiùs fuisse Faustinum Episcopum, quia senior Placilla, quàm vel Galla Augusta, vel Galla Placidia. Sed quis Faustinus Episcopus fuerit Gregorio maior ætate, nescio: nec intelligo quorsum Bibliothecæ Patrũ Auctor ex Gennadio retulerit de Faustino presbytero Luciferiano, cum in titulo vocet Episcopum, & constet illum alium non fuisse Episcopum. Hæc obiter de Auctore libri, in quo adeo discrepans habetur lectio præsentis loci ab omnibus tum codicibus, tum scriptoribus aliis nimirum additis pluribus sententiis, vt vidimus. Legi tamen etiam apud Hilarium [f] sic citatum Ioannem, ait enim idem: *Quia scimus quod Filius Dei venit, & concarnatus est propter nos, & passus est, & resurrexit à mortuis, assumpsit nos, & dedit nobis intellectum optimum, vt intelligamus verum: & scimus in vero Filio eius Iesu Christo. Hic est verus Deus, & vita æterna, & resurrectio (aliàs redemptio) nostra.*

a 1. de fide c. 7.
b de fide, & Trin. 4. Tom. Bibl. Patrum.
Deus creaturam non respicit vt Pater, sed vt conditor.
c Tom. 4. Bibl. Patrum.
d Tom. 4. Annal. pag. 514.
e ibi. pag. 582.
f 6. de Trin.

Et dedit nobis sensum.] Διάνοιαν. Syriacè מדעא *madhho*, intelligentiam, mentem, mentis illustrationem, lumē, notitiam, atque cognitionem diuinam, & supernaturalē. Apud Lucam in illis verbis [g] (ad quæ Lyranus putat Ioānem hic respexisse, ac proprie de solis Apostolis nunc locutum) *Aperuit illis sensum vt intelligerent Scripturas*, Græcè est διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν τοῦ συνιέναι τὰς γραφάς. De notione τῆς διανοίας multa Budęus [h] ex variis Auctoribus profanis, sacris Hieronymus [i] legit *mentem*, Gregorius Beticus vel Faustinus ante citati legunt *intellectum bonum*: & Hilarius [k] *optimum*. explicantque de Spiritu sancto qui nobis datur, diciturque Spiritus intelligentiæ [l], & promissus est à Christo vt ipsi perhiberet testimonium [m], & quem ab se acceptum Paulus vocat [n] *Spiritum ex Deo, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis.*

Didymus interpretatur mentem Christi prout idem Apostolus loquitur [o], dicens: *Quis enim cognouit sensum Domini qui instruat eum? Nos autem sensum Christi habemus.* Clemens Alexandrinus exponit de fide, nec non de Spiritu Sancto: Oecumenius internam animi notionem intelligit, ad discernendum verum Filium Dei, &c. Prosper [p] generice gratiam Dei, sine qua non potest haberi necessaria saluti notitia; *Nemo nouit Filium, nisi Pater, neque Patrem quis nouit nisi filius, & cui voluerit Filius reuelare* [q], id est, & Patrem & Filium, loquit Beda. Hic finis aduentus Filij Dei, vt enarraret, *quæ in sinu Patris nouerat ab æterno* [r], *& scientiam salutis daret nobis* [s].

g cap. vlt. 45.
h Com. ling. Græc. pag. 117. & 118.
i in c. 65. Esa.
k 6. de Trin.
l Sap. 7. 22.
m Ioan. 15. & 16.
n 1. Cor. 2. 12.
o ibid. 16.
p 1. de vocat. Gent. c. 10 lib 2. c. 15. & epist. ad Demetriadem.
q Matt. 11. 27.
Finis Christi aduentus in carnē.
r Ioan. 1. 18.
s Luc. 1. 77.

Vt cognoscamus verum Deum.] Sic multi codices Græci. Syri autem לשרירא *lescharira*, *verum illum*: & Catharinus, atque Caietanus vbi non est, subintelligunt, vtrumque Caietanus facit in articulo Græco. Restringit Hugo, & Carthusianus ad Patrem, immò sic legit Ambrosius [t], nisi malis paraphrasticè scribere. Hieronymus [u] legit dumtaxat: *vt cognoscamus verum*. Eodem pacto Gregorius Beticus ante citatus, aut Faustinus & Hilarius, & Leo [x]: Basilius [y], solum verum Deum Idacius [z] autem: *vt sciamus quod est verum*, qua ratione verum absolutè sumitur, nec restringi valet ad certam personā: *Hæc est vita æterna*, inquit Christus [a], *vt cognoscant te solum Deum verum*, de quo loco paulo post. Lectionem nostram Græci patres retinent, quos deinde proferam, Didymus etiam, & Oecumenius.

t 1. de fide c. 7.
u In c. 65. Esa.
x Ser. 1. de ieiu. decimi mensis.
y 4. con. Eun.
z con. Varimadum.
a Ioan. 17. 3.

Et simus in vero Filio eius.] Καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ: *Et sumus in ipso vero, in filio ipsius Iesu Christo.* Eodem pacto editio Syriaca. Hac ratione videtur sententia distincta, minimè pendens à causali *vt*, quæ est in priore membro, sed effectus, vel scopus denotari, vt intimo spiri-

tuali nexu iungamur cum Christo. Athanasius a legit: *& nos sumus in vero, itẽ in Filio eius Iesu Christo.* Sed hæc nostra lectio apud eundem b extat: & rursus alia c: *& sumus in vero filio eius*, Iesu Christo. Diceremus Latinè clarius: *dedit nobis Filius Dei, vt simus in seipso.* Hæc atque cum præcedentia, tum sequentia verba istius versiculi multas hæreses profligãt. *Quid apertius his verbis*, ait Beda, *quid dulcius? quid aduersus omnes hæreses fortius potuit dici?* Subdit Fidei dogmata hic expressa: quod Christus sit verus Dei Filius: Pater Christi Iesu, verus Deus: Filius Dei propter salutem nostram incarnatus. Didymus colligit consubstantialitatem Filij cum Patre contra Arianos; & contra Sabellianos distinctionem personarum, quia Pater verus dicitur, Deus similiter filius, non specie, quia vnicus est numero secundum essentiam Deus, sed eàdem numerica veritate essentiæ in personis diuersis. Posteriores Interpretes idem ferè faciunt. Præter hos Athanasius d, Cyrillus Alexandrinus e, Ambrosius f, Augustinus g, Hieronymus h, Victor Vticensis, siue apud illum Africani Catholici i, Basilius k, Nazianzenus l, Hilarius m, Idacius n, Cæsarius frater Nazianzeni, Athanasius o hanc appellat scriptam demonstrationem pro Deitate Filij, eàmque Ario, qui demonstrationem postulauerat, assignat. Cyrillus p vrget epithetum veri, ne Arianus dicat filium Dei dici Christum, sicut *multi dicuntur in cælo, & terra dij* q, vel mediũ quid esse inter verum Deum & creaturam. Concludit quoque hoc modo r: *Quoniam igitur ipse est verus Deus, & vita æterna*, quis feret diuersa sentientes? Item s: *Quid*, inquit, *dicent hæretici ad hæc B. Ioannis verba, quibus apertissimè Deus verus Filius appellatur? Nam si Deus verus est substantialiter, non participatione hoc ipsum est, sicut creatura. Qui autem Deus verus est, natura Deus est. Quomodo igitur erit creatura, nisi hanc impietatem in ipsum quoque Patrem transferre velint?* Sed nullo modo Deus verus à nihilo producibilis est. Est autem Filius Deus verus: non est igitur productus à nihilo, sed natura Deus, & vita æterna. *Verum Ioannes Filium Dei*, ait Ambrosius t, *& verum Deum dicit. Ergo si verus Deus, vtique non creatus: nihil fallax habens atque fucatum, nihil confusum, atque dissimile.* Postea subdit u indicans hinc sumptam Confessionem Symboli Niceni: *Deus igitur ex Deo, lumen de lumine, verus Deus de Deo vero, ex Patre natus, non factus, vnius substantiæ cum Patre. Sic nempe nostri secundum scripturas dixerunt Patres, qui etiam sacrilega dogmata ideo suis inserenda putauere decretis, vt Arij perfidia ipsa se proderet, ne quasi fucis quibusdam, & coloribus illa velaretur. Fucum enim faciunt, qui non audent explicare, quod sentiunt. Censorie itaque impietas Ariana non expositione refertur, sed damnatione detegitur, vt qui curiosè gestit audire, prius damnatam cognosceret, ne laberetur, quàm expositam audiret vt crederet.* Omnia sunt hæc Ambrosij, quæ congruunt etiam Athanasij Symbolo, in quo plures exprimuntur errores, vt euitentur. Concilium Aquileiense, *nos*, inquit, *per adoptionem filij sumus: ille secundum proprietatem generationis diuinæ.* Quod in eodem confirmans concilio Ambrosius, ait: *Euangelista Ioannes dicit in epistola sua de Christo, hic est verus Deus.*

a orat. in id. Deus ex Deo.
b de communi essentia Patris, Filij Spirit. S.
c disput. contr. Arium in Conc. Niceno.
Hæc verba multas hæreses profligant.
d de Comm. ess. Patr. Filij Spir. S. & in id: Omnia mihi tradita sunt à Patre meo. & dis. con. Arium in Conc. Niceno.
e lib. 10. Ioan. cap. 9. & de recta fide ad Theod. in fine. & de recta fide ad Reginas, & 12. Thesau. c. 13.
f 3. de fide, cap. vlt.
Christus est verus Deus
g con. Maxim. lib. 3. c. 5. & lib. 3. c. 13. & lib. 1. de Trin. c. 6.
h in ca. 65. Esa.
i lib. 2 de Vandal. persec. in lib. de Cath. fide.
k 4 cont. Eun. non longè à fine.
l orat. 4. Theol. 6. de Trin. post med.
n con. Varimad.
o Dial. vlt. ex citatis locis.
p 1. ex citatis locis.
q 1. Cor. 8. 4.
r vlt. ex citatis locis.
s 12. Thes. cap. 13.
t suprà.
Symbolum Nicenũ vnde sumptum.
u lib. 1. c. 8.

Augustinus x Maximinum Arianum conuincebat, fatentem, quòd verus innatus Pater verum genuit Filium: nec enim verum filium esse, nisi, quod ille negabat, esset vnius, eiusdémque substantiæ cum illo, qui genuit. Idem omisso Concilio Niceno y quod proferebant Catholici, & Ariminensi, quod Ariani, præcipienti quod æqui accipiebant & hi, & illi testimonio premit aduersarium. *Vtrique legimus*, inquit, *vt simus in vero Filio eius Iesu Christo: ipse est verus Deus, & vita æterna. Vtrique tantis ponderis molibus cedamus.* Tum colligit argumentationem necessariam, hunc Filium esse de substantia Patris, & illi ὁμοούσιον, alioqui non esse verum filium. Aut de aliqua substantia natus est Dei Filius, argumentatur ipse, aut de nulla: Si de nulla, ergo de nihilo: quod vos non dicere iam tenemus. Si de aliqua, nec tamen de Patris, non verus est filius. Si de Patris, vnius, eiusdémque substantiæ sunt Pater & Filius.

x 3. con. Max. cap. 15.
y ibid. c. 14.
Ariani quomodo ex hoc loco Augustinus vrgeat.
Filius est Patri ὁμοούσιος.

Hieronymus z postquam aduersus Arianos docuit non solum Patrem, sed Filium quoque dici Amen; id est, verum Deum, & recitauit hæc Ioannis verba, subiũgit: *Si enim Saluator de se loquitur a: Ego sum veritas, consequenter verus a veritate nomen accepit: vt nequaquam secundum falsos Deos appelletur Deus, sed secundum verum Deum Patrem, & ipse sit verus Deus: alioqui si non est verus, erit idolo similis: quod redundat in capita eorum, qui Christum verum Deum negant.*

z suprà.
a Ioan. 14. 6.

Victor Vticensis b, aliive apud eum Africani Catholici: *Nam si alterius à Patre substantia est, aut verus filius non est, aut quod nefas est dicere, degener natus est, est enim verus Filius sicut Ioannes ait: vt simus in vero Filio eius. Non est etiam degener quia Deus verus de Deo natus est vero, sicut idem Ioannes Euangelista exequitur dicens: Hic est verus Deus, & vita æterna: & ipse Dominus c in Euangelio: Ego sum, inquit, via, veritas, & vita. Ergo, si aliunde substantiam non habet, de Patre habet: si de Patre habet, vnius substantia cum Patre est. Sed si vnius substantia non est, ergo non de Patre, sed aliũde est, quoniam vnde est, inde substantiam habeat necesse est. Omnia enim ex nihilo, Filius verò de Patre. De duobus eligat quis quod vult, aut det ei substantiam de Patre aut fateatur ex nihilo subsistisse.*

b suprà.
c Ioan. 14. 6.

Hilarius d longa, & pereleganti præmissa ad Ioannem cum eximia laude ipsius apostrophe, necnon antithesi cum Ariano, sic demum infert: *Apostolus concessa sibi optima intelligentia, verum Dei Filium dicit, tu affirmas creationem*, id est, creaturam, *tu prædicas adoptionem, tu negas natiuitatẽ: & cum hic verus Dei Filius sit, & vita æterna, & resurrectio, nec vita æterna est ei, nec resurrectio, cui ille nec verus est.*

d 7. de Trin.

Idacius e respondens verbis Christi f: *Vt cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum, quasi non sit hic verus Deus*, obiicit eundem Christum dici verum Deum ab Esaia g iuxta lectionem Septuaginta, ex quo loco Hieronymus h idem confirmat, & ex alio loco Salomonis, & ex Psalmo quodam i: & quando Christus vocat se veritatem k, & ait *sermo tuus veritas est* l, denique profert huius loci testimonium.

e con. Varimadum.
f Ioan. 17. 3.
g cap. 65.
h ibid.
i Psal. 84.
k Ioan. 14. 6.
l Ioan. 17. 17.

Adeo multos produxi Patres, & præter morem retuli verba ipsorum, vt discant omnes, ij præsertim, qui tanti faciunt Erasmum, qua fronte Arianorum fautor scribere potuerit, hoc telum in Arianos non intortum à Patribus, quòd infirmum, ineptúmque crederent ad confingendam hæresim, quæ adimit diuinitatem Christo: & quia cum dicitur sequẽtibus verbis: *Hic est verus Deus*, non de Filio, sed de Patre sit sermo. Scilicet melius Erasmus intellexit quàm tot Latini, Græcique Doctores.

Contra Erasmũ asserentem Patres hoc non vsos testimonio.

Oecumenius pronomen ὅτος notat esse pro relatiuo ὅς. Trinitarij, vt Seruetus m, Transyluani ministri n, Georgius Blandrata o, & Franciscus Dauid respondent esse, dicúnque Christum verum

Errores recẽtiorũ Arianorum.
m 2. de Tri.
n li. 2. c. 4. & 7.
o in disp. Albana.

Deum,

Deum, quia Diuinitatem veram Patris habet habitantem in se, sibique communicatam. Hoc si de vnione hypostatica, per quam natura diuina, quæ eadem est Patris ac Filij, intelligunt, verum est, licet vnio per se sit solius personæ Filij: alia verò vnio substantialis nulla est, vel esse potest, quam in hypostasi. Immò cùm Transyluani [a] velint esse nomen proprium Patris *verus Deus*: ergo Christus qui vocatur quoque verus Filius Dei, verúsque Deus, est ille idem Deus, qui est Pater. Eunomiani, teste Nazianzeno [b], concedebant Patrem esse verum Deum, & pariter Filium esse verum Deum, sed ὁμωνύμως, sicut dicuntur canes æquiuocè cœlestis, marinus, terrestris. At quis vnquam verbi gratia hominem pictum asserat esse verum hominem, licet eo modo quo homo est, verus sit, hoc est, homo pictus? quis aurum adulterinû vocet aurum verum? Tandem scripturæ semper prædicát verum Deum esse vnum natura, & substantiæ ratione. Igitur Pater & Filius non sunt plures dij rationum diuersarum, sed prorsus eiusdem, sicut audiuimus nuper tot Patres argumentantes.

Porrò cum Christus commemoratis quoque prius verbis dixit: *Vt cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum*, ne putet quis excludere voluisse se, quasi non etiam verus esset Deus, vt argumentabantur Ariani Epiphanio [d] teste, aliíque qui mox citabuntur, Athanasius [e] occurrit, membrum secundum eum primo coniungendum, quasi diceret, *te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum, vt cognoscát Filium verum verum Deum, quemadmodum & te Patrem, sine, vt te, & quem misisti Iesum Christum, cognoscant solum verum Deum.* Eadem mens Chrysostomi, Cyrilli, Augustini, Bedæ in Ioannem, & eiusdem Cyrilli [f] alio quodam loco, & Ambrosij [g], & Nouati [h] apud Tertullianum, & Hilarij [i] vocem *solum* extendi ad Filium, sicut, inquit Chrysostomus, quâdo scribit Paulus [k]: *An ego solus & Barnabas non habemus hanc potestatem?* Hilarius [l] in Patre intelligi quoq; Filium, qué oportet, si sit verus Filius, esse Patri consubstantialem, per solû verò excludi dûtaxat creaturas, falsósve Deos: quod aurê additur: *& quem misisti Iesum Christum*, pertinere ad Christum vt homo est, hominum ac Dei mediator. Sic respondent quoque Nazianzenus [m] ac Basilius [n], ac rursus Athanasius [o], & Chrysostomus tum in Ioannem, tum alibi [p], ac in eundem Ioannem Cyrillus, Theophylactus, & Euthymius, atque in Græca Catena citati Theodoretus, Leôtius, Theodorus Mopsuest. præterea Cæsarius Nazianzeni frater [q]: Cyprianus [r] nempe quando solus Pater dicitur Deus verus, aut etiam cum Deus verus esse vnicus, & solus, à vera Diuinitate dumtaxat excludi multitudinem Deorum falsorum, non autem Filium, vel Spiritum sanctum: quin potiùs his tribul veram diuinitaté hoc ipso, quòd Pater solus dicitur verus Deus, aut absolute verus Deus esse vnus. Sunt enim tres personæ relationibus exceptis, vnû quid, idémque: nec potest Pater dici verus Deus ita, vt intelligatur esse sine suo Verbo & Spiritu: vt acutè colligit Athanasius [s]: non etiam esset vita æterna in cognitione Iesu Christi, nisi Deus esset, ait Ambrosius: quæ ratio tamen non concludit, quoniam necessaria saluti cognitio, ac fides est de Christo etiam tamquam homine. Accedit quòd aliquando ipsemet Filius dicitur solus verus Deus, vt testimonio Esaiæ [t] docent Basilius [u], & Cyprianus [x], ac Nazianzenus [y], Athanasius [z], Eusebius [a], Cyrillus [b], Fulgentius [c], testimonio Baruch [d]: nec proinde tamen Pater excluditur, vt præ aliis vrget Basilius: quemadmodum nec solus Christus Dominus est, quamuis sic de ipso loqui Paulus [e] videatur, vt notauit Origenes [f]: qui obseruat quoque, licèt vnus dicatur ibidem Deus Pater, non ideirco Filium excludi: *nec solum sapiens Pater, aut potens, immortalis, lucémve habitans inaccessibilem*, vt ratiocinantur Nazianzenus, & Cæsarius, quamuis de Patre illa asserantur [g]. Itaque vnus Deus solus, ac verus est, sed idem Pater, Filius, Spiritus sanctus: húcque illud aptari potest: *Dominus* [h] *solus dux eius fuit, & non erat cum eo Deus alienus.* Immo Paulus [i] indicat satis priore loco se hoc sensu loqui, prætermittens mentionem de idolis, & falsis dijs: quò spectat illud etiam eiusdem, vt obseruauit Theodoretus [k]: *Conuersi estis ad Deum à simulacris seruire Deo viuo & vero.* & apud Esaiam [m]: *Quia tu es Dominus Deus solus*: & apud Danielem [n]: *Sciant quia tu es Dominus Deus solus.*

Postremo notauit Maldonatus [o], nomen *solum* non esse subiectum, sed attributum. *Ita* γινώσκωσι σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν: vt non sit sensus: *Vt cognoscant te solum esse verû Deum*, prout vertit Beza, sed te, qui es ille Deus, qui est solus verus, nam non esse, cur potiùs pertineat ad subiectum *solum* quàm *verum*: nec negandum tamen, Epithetum solius, ac veri Dei, personis tribus alioqui commune Patri attribui, sicut Christo Domini, Spiritui sancto, Spiritus, & Paracleti, vel, quemadmodum aduertit Theodorus Heracleotes [p], διὰ τὸ ἀγέννητον εἶναι, *quia ingenitus* est, ab alio non habens originem, sed origo Diuinitatis: vel quoniam Christus de Patre loqui solet honorificè, de seipso modestissimè. Placuit accuratius hunc locum tractare epistolæ nostræ vnà cum altero ex Euangelio eiusdem Auctoris, vt obstruatur os loquêtium iniqua aduersus Dominum, & aduersus Christum eius, & adeo propium Christianitatis mysterium quod est Trinitas [q], nobis illibatum custodiatur.

Hic est verus Deus.] Nihil habeo, quod addam, nisi vt refricem lectoris memoriam, Erasmum præposterè, contráque omnium fidem Interpretum, ac tot aliorum Patrum detorsisse verborum istorum sensum, ad Deum Patrem. Dixi etiam Oecumenium notauisse, pronomen οὗτος esse pro relatiuo ὅς, & proximè iungendum præcedentibus immediatis verbis: *Et simus in vero Filio eius.* Nô erat vlla hæresis ætate Ioannis contra Deitatem Patris, neque periclitabatur, vt falsò docet Erasmus, fides veri Dei Patris. Falsi sunt postea Christum Ariani esse Deum, & Dei Filiû, immò *& magnum Deum* [r] *super omnia Deum benedictum* [s], at non verum, vt meminit Athanasius in historia Tripartita, ita vt exprimi oportuerit in Symbolo Niceno: *Deum verum de Deo vero.*

Et vita æterna.] Consule, quæ sunt ad caput primum [t] dicta de nominibus abstractis, prout enunciantur de Deo, & denotant ipsius infinitatem, atque simplicitatem. Errauit, Bernardo [u] teste, Gilbertus Porretanus hac in re, volens non eandem in Deo rem significari nominibus abstractis, & concretis. Cùm autem Boetij propositionem, qua asserebat Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum esse veritatem, Gilbertus exponeret, id est, verum; *O*, inquit Bernardus, *obscuram, peruersámque explanationem! Quanto verius, sanctiúsque per contrarium ita dixisset: Pater est verus, id est, veritas:*

a lib. 2. c. 5.

b orat. 4. Theol. *Christus non est verus Deus cû Patre* ὁμοούσιος.

c Ioan. 17. 3.

d hæres. 69.
e disput. Ario. & lib. de susceptæ natura.

f 10. Thes. c. 6.
g 5. de fide c. 2.
h lib. de Trin. c. 24.
i 9. de Trin.

k 1. Cor. 9. 6.
l supra.

m orat. 4. de Theol.
n 4. contr. Eun.
o in hom. in ser. 4. contra Arianos.
p homil. 22. in Matt.

q Dial. 1.
r exhorta. ad martyr.

s ep. ad Serapionem. *Solum aliquando solus verus Deus dicitur.*

t cap. 45. 14.
u 4. con. Eun.
x 2. Testim. c. 5.

y orat. 4. Theol.
z lib. de suscepta natura.
a 6. de demonst.
c. 19.
b lib. 10. contr. Iulianum.
c lib. de Incar. c. 10.
d cap. 3. 36.
e 1. Cor. 8. 6.
f li. 8. in epi. ad Rom. c. 9.

g Rom. 16. 27. 1. Tim. 1. 16. 17.
h Deut. 32. 12.
i 1. Cor. 8. 4.

k in Cat. Græca Ioan. 17.
1. Thess. 1. 9.
m cap. 37. 20.
n cap. 3. 45.

o in cap. 17. Ioa.

p in Cat. Græc. Ioan. 17.

Trinitas propriû est Christianitatis mysterium, vt sic loquitur Basilius.

r Tit. 2. 13.
s Rom. 9. 5.

t vers. 1.

u serm. 80. in Cant. *Porretani error.*

Filius est verus, id est, veritas, &c. Non est more naturæ creata Deus, ait Iustinus [a], (vel quis alius) *vt esse in ipso, & habere in concretione siue concreta intelligantur, sed vt natura existans, sic & esse ipsum, & habere ipsum, omnem superant concretionem.* Hilarij [b] quoque, prætermissis aliis, sententis est, quòd Deus se omnem per sua edocet, vt vbi sua insint, ipse esse intelligatus, & sua non aliud, quàm se esse significat. Tandem S. Thomas [c] Dei simplicitatem probat ex hoc loquendi modo, vt dicatur Deus non tantùm viuens, sed etiam vita: sic autem se habere Deitatem ad Deum, qua ratione se habet ad viuentem vita. Illud verò etiam colligitur pro diuinitate Christi, quod cùm dicatur vita æterna, debet æternus esse: quod est proprium epithetum Dei.

a q. 144. ad gentes.
b 8. de Trin.
c 1. p. q. 3. a. 3.

Vers. 21.] Filioli, custodite vos à simulacris. Amen.

Cur hæc in fine addita sit admonitio.

CVm sit verus Deus Christus, opportunè subiicitur hæc admonitio in fine tum contra negantes Christum consubstantialem Patri, colentes tamen eum pro Deo, tum ne recens ab idololatria conuersi relaberentur in eam: tū vt Gentiles ipsi, si qui, quod erat facile, in huius lectionem epistolæ inciderent, prouocarentur ad idololatriam deserendam quo etiam pacto Corinthiis, licet fidelibus, Paulus scribit [d]: *Nolo vos socios fieri dæmoniorum*; tum denique, quoniam omnis falsa contra fidem doctrina, maximè contra diuinitatem Christi, quoddam censeri potest idolum, sicut & Antichristi qui tradunt illam, superius nominati sunt in hac epistola non semel.

d 1. Cor. 10. 20.

Mouit Didymus dubitationem, quo modo dum per totam epistolam Ioannes perfectionis, & sanctitatis eorum, quibus scribit, testimonium perhibuerit, cauere nunc ab idolis iubeat. Respondet, in gratiam eorum qui nuper conuersi de idololatria, nondum firmè credebant, id est, nondum satis confirmati erant, sed reliquias superstitionis mente retinebant. Adhibet præterea illud aliud responsum de falsis doctrinis, quæ quia confinguntur, idola rectè nominantur.

Oecumenio placuit prior de duabus his explicatio. Beda, & Hugo interpretantur de hæreticis cauendis. Addit Beda & Thomas Anglicus philargyriam, quæ est *simulacrorum seruitus* [e]. Omnes etiam illecebras mundi, quæ Creatoris amorem impediunt. Iungit his Carthusianus vana phantasmata, cogitationes inutiles, stolidas animi apprehensiones, obseruationes somniorum. Lyranus vnius meminit idololatriæ, necnon Caietanus, Catharinus, Ferus, Salmeron, Glossa Ordinaria: quem puto aptissimum sensum, alios magis mysticos, quàm litterales. Tertullianus [f] hoc ex parte intellexit retinens Græcam vocem Latinitate donatam idolorum, exponénsque non de abstinentia ab idololatria quasi ab officio, sed ab ipsa effigie Deorum: indignum enim esse, vt imago Dei viui imago idoli, ac mortui fiat, videlicet vsurpando ritus, qui solent idolis impendi. Hieronymus [g] ait præcipere Ioannem baptizatum baptizatis, caueant, ne tententur, indéque contra Iouinianum argumentatur, posse peccare illum, etiam qui sit natus ex Deo.

e ad Gal. 5. 20.
f de Corona militis, ca. 10.
g 2. cont. Iou.

Imaginum sacrarum vsus non prohibetur.

Perperam prorsus hæretici volunt hoc loco Ioannem imaginum inhibere venerationem, ac in Bibliis quoque Gallico versis (immò euersis, peruersísque) idiomate reddunt: *gardez vous des images.* Paolo antè dixerat Ioannes, datum nobis sensum, vt cognosceremus verum Deum, & essemus in vero Filio eius, qui verus Deus est atque vita æterna. Exigit sententiæ nexus, vt de eiusmodi præcipiatur simulacris, quæ dij habebantur, non erant veri dij, nec habebant vitam, sed erant, vt ait Paulus [h], *simulacra muta.* Εἴδωλα τὰ ἄφωνα *idola sine voce.*

h 1. Cor. 12. 2.

Custodite vos à simulacris.] φυλάξατε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων. Talis phrasis Iacobi, *Immaculatum se custodire ab hoc seculo.* Ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου [i].

i Iaco. c. 1. 27.

A simulacris.] Ἀπὸ τῶν εἰδώλων. Iam monui deprauationem hæreticorum circa hoc vocabulum, quod confundentes cum imaginibus, colligunt prohiberi penitus earum cultum; cùm tamē omnes Interpretes, nullo dempto sermonem tradant hîc esse, de idololatria, quam vitant diligenter Catholici. Hēricos Stephanus [k] Εἴδωλον definiēs, *Simulacrum, quod repræsentat numen, quod honore dignemur, & cultu*, & inferens apud Ecclesiasticos, Christi, Sanctosúmque imagines, præcipuè Trinitatis rectè vocari Idola, proculdubio Iconomachis fauet, iisque honestum dat nomen Ecclesiasticorum, non antiquis modò, sed recentioribus quoque Caluino, Petro Martyri, Matthiæ Illyrico, & similibus. Qui fuerunt veri, & orthodoxi Ecclesiastici, saltem plures ex iis, εἴδωλον sumpserunt pro falsa, & rei fictæ expressa similitudine, vt Sphyngis, Centauri, Tritonis, &c. Sic loquitur Origenes [l], Theodoretus [m], Oecumenius [n], Athanasius [o], Eustathius [p] quoque describit Idolum esse Imaginem inanem cogitatione sola fabricatam: immò & cum Homero [q], ac Luciano [r], sic mortuorum vocat vmbras.

k in Thesau. verbo εἴδωλον.
l homil. 8. in Exod.
m q. 38. in Exo.
n in 1. Cor. 8.
o ora. con. Idola.
p in lib. 11. Odyss.
q Odyss. 11.
r Dia. de mortuis.

Extenditur εἰδώλου significatio ad repræsentationem rei quidem subsistentis, non tamen secundum eam rationem, quæ ipsi per naturam inest, vel gratiam, & est, genericè loquendo *falsi cuiusuis Dei*, sicut Augustinus [s] loquitur, *simulacrum*: quæ Tertulliani [t] præterea de hac voce sententia est, ac Euthymij [u], quasi dicas, ἀπὸ τοῦ εἴδους, id est, forma, per diminutionem, contemptúmque εἴδωλον, id est, formulam, seu paruam, id est, imperfectam, & à vera significatione deficientem formam, vt post eundem Tertullianum [x] innuit Isidorus [y].

s q. vet. test. q. 4.
t de idololatria. c. 4.
u in Panoplia Tit. 23.
x cap. 3.
y 8. Etymol. cap. vlt.

Idolum quam latè pateat.

Extēditur demum vox Idoli, ad id omne, quod non est Deus, pro Deo autem colitur, vt homines, elementa, cœli, stellæ, & similia, quamuis nulla exhibeatur foris imagine. Patet id ex plurimis Auctoribus; præsertim ex eodem Tertulliano [z], docente, vetustiorem esse superstitionem Idololatriæ, quàm nomen Idoli, vel Idolum, vt similitudinem dicit arte statuarij, aut pictoris expressam. Hinc est etiam, quod τὰ εἴδωλα, καὶ τὰ ψεύδη Plato [a], coniunxerit, *Idola atque mendacia.*

z eod. c. 3.
a in Theæteto.

Simulacrum non est Hebræum, vt monet Isidorus [b], dicens Hebraicè dici Ismael, quòd Iudæi tradant ab Ismaële primo ex luto factum simulacrum, etsi Gentiles id Prometheo adscribāt. Quandoque quidem simulacrum accipitur pro qualibet similitudine, quam Lactantius [c] etymologiam assignat, sicut alij imaginis ab imitando, & εἰκὼν ἀπὸ τοῦ εἴκειν: & idem Lactantius [d], nec non Minutius [e] hominem appellat *simulacrū Dei*: Nihilominus magis frequenter Scripturæ pro falsa, fictaque sumunt imagine [f], quasi derivata notione à simulatione factæ, vt notauit Vvaldensis [g], licet non sit in eo probandus, quòd à dolo

b supra.
c lib. 2. c. 2. de origine erroris.
d Lib. 6 c. 10. & 13.
e in Octauio.
Homo simulacrum Dei.
f 1. Cor. 12. 2. Act. 15. 20. Psal. 113. 4. Ps. 134. 15.
g Tom. 3. cap. 157. nu. 2.

idolum deducit, vocem Græcam à Latina, quod reprehendit Isidorus [a]: & Augustinus [b] monet Latinos ea simulacra nuncupare, quæ dicuntur à Græcis idola. Hieronymus [c] quoque sic opponi simulacrum Deo, vt veritati mendacium. Immò & profani Auctores, vt Lucretius [d] ac Virgilius [e], vmbras mortuorum vocant simulacra.

Postremò inter τὴν εἰκόνα καὶ τὸ εἴδωλον, statuũt discrimen Clemẽs Alexandrinus [f], Procopius [g], Suidas [h], Origenes [i], & Theodoretus [k], quòd illa veram, hoc importet falsam similitudinem. Vt idcirco sit anathema pronunciatum in VII. Synodo [l] vocantibus Imagines Christi, & sanctorum, idola. Notauit hæc ferè omnia ante nos Bellarminus [m], & Gabriel Vasquez [n].

Aliud porrò est, quod ex sententia ista tota licet colligere, nempe, vt se Christiani custodiant a simulacris, idolis, fanis, templis, aris Infidelium, non tamen vt hæc temerè demoliantur. Negat id Augustinus [o] debere fieri, donec eorum fuerint regna iusto titulo Principibus Christianis subiecta, vel ipsi ad Christum conuersi. Adde si Christianus adigatur ab infidelibus profanos ritus celebrare. His de causis existimamus iustum indiuinis litteris destrui, & confringi statuas Deorum [p]. Mathathiam illud fecisse [q]: & Iudam Machabæum [r], & Dauid [s], & Eliam [t], & Iehu [u]: & in lege Euangelica Cyrillum Diaconum [x], Marcum Arethusium [y], Valentinam Virginem Cæsariensem [z], Iustam, & Ruffinã [a], Eulaliã [b], Eupsychium [c], Martyrol. & Menolog. 9. April. vbi Baronius alios citat Sacerdotes idolorũ, cum fierent Christiani, & alios. Hoc voluerunt nonnulla Cõcilia [d], quæ pietatis genus dixerunt aras, & delubra Gentilium deturbare. At verò cauit Concilium Illiberitanum [e] (vocatur etiam Elibertinũ, Eliberinum, Eliberrimum, Heliberitanum, Elibertanum, Liberinum, Libertinum, Hiberitanum, Eliberitanum) ne quis id auderet, vel ne Martyris haberetur numero, qui fecisset, nempe furore potiùs quodam, ac præcipitatione animi, quàm instinctu diuino, aut legitima potestate. Eadem cautio Augustini [f]. Tales autem videntur fuisse Circumcelliones in Africa (testis Augustinus [g], & Philastrius [h]) & forsitan in Hispania ob vtriusque prouinciæ, loci, morúmque cõmunionem, qui confluebant ad Paganorum solemnitates, & vel idola cõfringebant, vel fracturos se minabantur, vt ij mortem ipsis, quã quærebant, inferrent.

Alienum est, abhorténsque à modestia, & mãsuetudine Christiana, & religionis obest propagationi, sine causa, sine delectu irruere in idola, verbis maledicis, & effractione, aut quod fieri potest ea in re studere proprio, vel honori, vel commodo, atque occasionem Gentilibus dare, liberiùs ac inhumaniùs Christianos maximè recens conuersos persequendi. Paulus [i] Ephesi, & Athenis [k] nec oblocutus legitur aduersus idola, vt ipsi aliàs adnotauimus [l]: nec non meretur laudem Iudæorum mos à Iosepho [m] proditus, sua custodire, non aliena potiùs accusare: non ridere, & blasphemare eos, qui apud alios putantur Dij, quasi hoc lex cauerit illis verbis [n]: *Dijs non detrahes.* Etsi reuera non hic legis illius sensus, nisi per accommodationem, sed de Principe, ac magistratu, quibus Deorum communicatur ob dignitatem atque potestatem appellatio. Mouerunt similes rationes Mensurium Episcopũ Carthaginensem, vt eos censeret eximendos numero Martyrum, qui se sponte offerrent martyrio [o], & huiusmodi quoque prohibita oblatio est à Clemente [p], & Iulio Papa [q].

Disputat hac de re diligenter Ferdinandus [r] Mendoza, Iosephus Stephanus [s], Baronius [t], præsertim primus, qui defensionem edidit pro Concilio Illiberitano, docétque quanto Gentiles dolore, ac indignatione succensi sint contra violatores idolorum [u] suorum, quantásque persecutiones ea de causa commouerint: Apostolos hoc non fecisse, nisi fortè precibus apud Deum, vt de Ioanne [x], & Matthæo narrant [y]. Si qui postea fecerunt, post latas à Christianis Imperatoribus leges, fecisse de confringendis idolis [z], vel impulsu cœlesti, vel prouocatos ad idololatriam. Leontius Episcopus Neapoleos Cypri in Concilio Niceno II. [a] refertur probauisse non se idola venerari qui frangeret ea, & Apostolos, ac Martyres coleret, qui & ipsi eadem confregerant. Non opus verò est leges proferre Imperatorum, vel Pontificum, & Conciliorum decreta, quibus Gentilitia omnia sacra priuata, & publica seueriùs prohibentur. Consulatur citatus antea Ferdinandus Mendoza [b].

Postremò honestatis plenum, & omnino sequendum Augustini [c] consilium, in euertendis templis, vel aris profanis, quando iure id fit, vt ad amoliendam auaritiæ, tum occasionem, tum suspicionem, deputentur eruta, vel sublata non vsui priuato, sed publico, atque de iis rebus fiat, conuertendo, dum licet in honorem veri Dei, quod de ipsis hominibus, cùm ex sacrilegis, vel impiis in veram religionem mutãtur. Hoc Theodosium prodit Socrates [d] fecisse Alexandriæ, quando Gentilium delubra Theophili Episcopi consilio disturbauit, & ornamenta omnia templorum in pauperum vsum conuertisse. Alioquin *qui fidem asperitatibus propugnare volunt, suas magis,* ait Gregorius [e], *quam Dei causas probantur attẽdere.*

De cauendis cibis immolatitiis, seu idolothytis egimus in Commentario Actuum Apostolorum [f], & de omni alio infidelium ritu non vsurpando, in Theologica disputatione de Fide. Sed & de causis, propter quas fidelibus liceret contra infideles arma mouere. Hoc vltimum argumentum tractat etiam Ioseph Acosta [g] noster.

Memorabilis Iudæorum illorum cædes, sub quorum tunicis inuentum est de donariis idolorum, à quibus lex prohibebat [h], & omnibus manifestum factum est ob hanc causam eos corruisse. De Rachel quando furata est patris sui idola [i], ratio alia. noluit videlicet vt consultis pater idolis resciret, qua fugisset cum Iacob [k]: voluit patri eripere ansam idololatriæ [l]: ex pretiosa idolorum materia compensare mariti mercedem intendit, qua illum pater fraudauerat, nec non dotem sibi ac sorori debitam qua idem illas priuauerat [m]. Hæ verisimiliores causæ sunt, quàm si comprehenderetur à patre persequente, deorum patris implorare auxilium voluisse [n]: vel etiam idololatriæ addictam fuisse. Refellit validè [o] Theodoretus [p] talem opinionem de Rachel, quoniam scribitur antea exaudita à Deo in liberis suscipiendis, & ei gratias pro susceptis egisse [q]. Inde idem probat contra Caietanum Catharinus [r].

Amen.] Abest à codicibus nonnullis hæc particula, tum excusis, tum manuscriptis Latinis: ex Græcis non legi, qui desideret. Clausit hoc modo Paulus omnes epistolas, & Petrus, & Iudas,

a Etym. lib. 8. cap. 11.
b in Psal. 135.
c in c. 7. Osee.
d lib. 4.
e 4. Georg. & 6. Æneid.
f 6. Strom.
g in cap. 20. Exodi.
h Verbo εἴδωλον.
i hom. 8. in Exodum.
k quæst. 38. in Exodum.
l Act. 5. & 7.
m lib. 2. de reliq. sanct. c. 5.
Idola temere non sunt demolienda.
n 2. de adora. c. 1. 2. 3. & 4.
o serm. 6. de verb. Dom. & ep. 50. & 154.
p Exo. 23. 24. Deut. 7. 5. Num. 33. 52.
q 1. Machab. 2. 25.
r 1. Machab. 5. 68.
s 2. Reg. 5. 25. 1. Paral. 14. 12.
t 3. Reg. 18. 18.
u 4. Reg. 10. 26. 27.
x Theodor. 3. hist. cap. 6.
y Nazian. orat. 3. cont. Iulianum Sozo. lib. 5. cap. 9. & 10. Nicepho. lib. 10. cap. 10.
z Euseb. lib. 8. hist. ca. 12.
a Isid. in Breuiario Gothico. Martyrologij 19. Iulij. Ambros. Moreales in hist. Hispan ca. 16.
b Prudent. in Hymno.
Circumcelliones qui animo idola frangerent.
c 2. hist Angl. cap. 13.
d Con. Tol. 12. can. 11. Tolet. 16. can. 2. Nannetens. cap. vlt.
e can. 60.
f epist. 50. & ser. 6. de verb. Domini.
g ibidem.
h de hæresib.
In temere adversus idola oblatrantes.
i Act. 19.
k Act. 17.
l citatis locis.
m 2. cont. Appionem.
n Exo. 22. 28.

o August. in Breuico. collat. cum donat. in 3. die cap. 13.
p 5. constit. c. 7.
q epist. ad Orientales.
r lib. 3. pro Concilio Illiberit. cap. 65. & seq.
s in cap. 2. 1. Machab.
t in Notis Martyrol. 9. Aprilis.
u ex trip. lib. 10. Socra. lib. 5. cap. 16. Sozom. lib. 7. c. 15.
x Procorus de Apollinis templo in Parmo. de Dianæ Epheso. Abdias.
y Abdias de templo in Æthiopia.
z lib. 19. cod. Theod. de Pagan. Sacrif.
a Act. 4.
b 3 lib. de confirmando Cõ. Illibert. cap. 31. & 14. & 47.
c ep. 154.
Quid de eruttis ex aris Deorum conuersis sit faciẽdum.
d 5. hist. c. 16.
e lib. 11. ep. 15. & li. 12. ep. 45.
f cap. 15.
g de procurand. Indorum sal. cap. 2. & seq.
h 2. Machab. 12. 40. Deut. 7. 25.
i Gen. 31. 19. *Rachel cur Patris sui idola furata sit.*
k Rab. Aben-Ezra & Abulensis.
l Basil. in princip. Prouerb. Nazian. Orat. de Pascha. Theodo. q. 89. in Gen. Lyranus in dictum locum Genesis 31.
m Peter. in Gen. cap. 31. disp. 2.
n Ioseph 1. antiquit.
o Chrys. ho. 57. in Genes. Rupert. lib. 7. in Gen. c. 42. Caietanus & Oleaster. in Gen. 31.
p supra.
q Genes. 30.
r 5. annot. contra Caiet.

& rursus, Ioannes Apocalypsim, & Lucas Euangelium, & suas Ignatius epistolas, addens *gratia* teste Gregorio[a]. Ipsa verò voce vetus, nouaque Scriptura sæpius vtitur, præcipue noua, sed in Ioannis Euangelio semper geminatur, vel proprio scriptoris ingenio; vel quia res tractat diuiniores, vt Ambrosius[b], Rupertus[c], & Antoninus[d], Vrbanus Papa[e] IV. Benedictus[f] XI. obseruauit, non quia peruenerit ad nonagesimum nonum ætatis annum, qui numerus continetur in elementis Græcis dictionis ἀμὴν, teste etiam Gratiano[g], nec enim tam diu vixit[h]: etsi sint qui centum, & sex ei assignent annos, neque quod per Amen Christum voluerit denotari, & significare se in Christo affirmare, quæ scriberet, voluit persuasissimus, vt ait Salmeron[i]: potiùs enim sic Christum loqui deberet intelligi, qui loqui introducitur.

Aliquando etiam alibi in vetere Testamento repetitur[k] cùm magna ponitur asseueratio, vel vehemens desiderium, vt quid accidat, quamuis Græcè sit γένοιτο γένοιτο, & Latinè *Fiat, fiat*[l]; quod volunt quidam notam esse, signaculumve distinctorum librorum Psalterij[m], qui numerantur quinque imitatione Pentateuchi Mosis, vt Thalmudicis placet. Quamuis in fine quarti libri est voicum Amen[n], in fine quinti Haleluiah.

Ex Hebræis vocabulis, quæ retinet Latina Ecclesia, vt Halelujah, Corbã, Emmanuel, Gabatha, Golgotha, Raca, Cherubim, Seraphim, Manna, Osanna, Maranatha, Abba, Rabbi, Mammona, hoc vnum est[o]. Deriuatur ab אמן *aman*. Vnde האמין *hemin, credidit*. Idem est אמן *amen*, quod verè aut veritas, per modum vel asseuerandi, vel optandi, vt ita sit, vt notat Bernardus[p], seu recipiendi super se, quod ita erit quod Græci modò reddunt per γένοιτο, Septuaginta modò per πεπιστωμένως, Aquila, Symma. Theodotio, vt annotauit Hieronymus[q]. Vsitatius est, vt in vetere Testamento, *Amen*, sit confirmatio dictorũ, vel ab alio, vel à nobis ipsis: in nouo, dicendorum asseueratio. Vbi nonnunquam quod vnus Euangelista, & Latinus Interpres dicit ἀληθῶς verè[r]; alius dicit Ἀμὴν, Amen[s]: & quod vnus ναὶ, ita[t], alter Ἀμὴν, Amen[u].

Ecclesia preces terminat hac dictione, secuta Christi exemplum in ea oratione, quam quia nos ipse docuit, Dominicam vocamus, prætereà in omni professione Fidei, siue Symbolo. Sic tradũt Thalmudici[x], postquam lector in Synagoga ex ligneo suggestu legem recitasset, atque Archisynagogus Iudæorum circumegisset, populum respondisse, Amen. Simile quid videri potest esse in Deuteronomio[y] & secundo Esdræ[z]. Testis Augustinus[a], cùm audiret populus Sacerdotem ad orandum hortantem, respondisse, Amen. De frequenti vsurpatione in Ecclesiis meminit Hieronymus[b]. Quin & olim, vt ex liturgiis constat, pronuntiatis consecrationis verbis, laici respondebant, *Amen*. Testatur quoque Ambrosius[c], præter Iustinum[d], & Tertullianum[e], id ipsum fecisse, quando porrigebatur illis Christi corpus. *Ergo non otiose, cùm accipis*, inquit Ambrosius, *tu dicis, Amen, iam in Spiritu confitens*, quod accipias corpus Christi. *Dicit tibi Sacerdos corpus Christi, & tu dicis, Amen, hoc est, verum. Quod confitetur lingua, teneat affectus.* Huc facit illa sententia Pauli[f]: *Qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet, Amen, super tuam benedictionem?* Illud prætereà tradit Clemens Romanus[g].

Sumitur interdum vt nomen, Amen, pro fideli, ac veraci, vt apud Esaiam[h]. *Benedicetur in Deo amen*, id est, in Deo, qui est fidelis, & verax. item, *Misericordias Dauid fideles*[i], & in Apocalypsi[k]: *Hæc dicit, Amen, testis fidelis*, & in posteriore ad Corinthios epistola[l], *quotquot promissiones Dei sũt, in illo est, ideo & per ipsum Amen, Deo ad gloriam nostram*: Græcè ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ id est, *in ipso sunt ipsum* (certè, vel etiam) nempe stabiles, & implentur: καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμὴν; *Et in ipso, seu per ipsum Christum est Amen*, id est, Promissiones sunt fideles, & veræ Deo, id est, apud Deum. Vel, dicere fas est. Amen, id est verè ita est, nimirum, promissiones esse amen, hoc est, fideles, & veras, vt priore continetur membro; quo pacto esset (amen) aduerbium, non nomen.

Vrbanus[m] VI. Pontifex docet propter sui excellentiam, non esse translatum Amen, Græcè, vel Latinè: tria verò significare: vt nominaliter accipitur sanctum, & terribile nomen Dei, nempe citato loco Apocalypsis[n]: vt aduerbialiter, verè, veraciter, infallibiliter, nimirum passim in Euangelio: vt verbaliter, fiat, scilicet in fine quorundam psalmorum, orationis dominicæ, atque aliarum. Hanc vltimam notionem agnoscunt, qui Orationem dominicam exponunt, vt Cyrillus Ierosolymitanus[o], & alij passim.

Refert Angelus[p] Caninius, Thalmudicos carpendo suorum hominum in oratione peccata, triplex Amen distinxisse יתומה *iethumah*, *pupillum*, cum quis precatione tenetur, nec intelligit quod respondet: חטופה *chotuphah*, *subreptitium*, cum subripit, & dicit, Amen, antequam absoluatur precatio: קטועה *ketuhha*, *sectile*, cùm secat in duas partes, scilicet oscitanter audiens, & alias res agens. Vtinam non liceret eandem in nos ipsos querimoniam transferre, dum solemnes preces frequentamus.

Postremò notandum, quod notauit Chrysostomus[q], vocem Amen nusquam alibi reperiri in Epistolarum principio positam, præterquàm epistolæ ad Galatas[r], sed multis præcedentibus addi solere: id quidem verum esse de Pauli epistolis; non tamen vel periodorum exordiis, in progressu earundem, aliarúmque Scripturarum, vel de medio in periodis loco, vt allatis liquet exemplis. Immo nec de prima salutatione, quemadmodum videre est in Apocalypsi[s]. Lege de vocabulo ipso Amen diligétem disputationem Benedicti Papæ XI.[t] Ioãnem etiam Stephanũ Durantum[u], & Alphõsum Salmeronem[x], & quem citaui Caninũ, & Interpretes, quæque ipsi etiam diximus in historia Apostolica[y].

Porrò quare Ioannes epistolę salutationẽ non subiecent, docui in Præfatione, simul & cur non præmiserit.

[a] lib. 4. epist. 37. [b] in Psal. 40. [c] in c. 3. Ioan. [d] 1 p. hist. com. de Ioanne. [e] in psal. 50. [f] 10. t. Biblior. [f] 10 c. 5. Matt. [g] dist. 71 ca. Qualiter vero. [h] meminit Salmeron toto prologo 7. [i] tom. 1 Prolego 7. [k] Num. 5. 22. 2. Esd. 8. 6. [l] in Psalmis Hebraice pro fiat, fiat 1 psal. 40. 14. psa. 71. 19. psa. 88. 53. ps. 105. 48. [m] Refert Hierony. in Prolog. Galeato. [n] in fine psa. 105. *De nomine Amen.* [o] Aug. ep. 178. 2. de Doctr. Christ. ca. 10. & 11. Tract. 41 in Ioann. [p] serm. 7. de cœna Dom. [q] ep. ad Marcellam, & ep. ad Sophron. 6. [r] Lucæ 21. 3. [s] Mat. 12. 43. [t] Luc. 11. 51. [u] Matth. 23. 36. [x] in Massechet Succa. [y] cap. 27. 15. & seq. [z] cap. 8. 6. [a] ep. 106. [b] præfat. ad lib. 2. in epi. ad Gal. [c] 4. de Sacra. ca. 5. & lib. de iis qui initiantur mysteriis, cap. 9. [d] Apolog. 2. [e] de spectac. cap. 25. [f] 1. Cor. 14. 16. [g] 8. constit. c. 11. [h] cap. 65. 16. [i] Esa. c. 55. 3. [k] cap. 3. 14. [l] cap. 1. 20. *Quare non sit translatum amen Latinè.* [m] in Psal. 50. Tom. 3. Biblioth. Patr. [o] cap. 3. 14. [o] Catechesi 5 mysta. [p] in octo noui Testam. c. 5. *Amen in principio Epistolarũ non ponitur.* [q] in cap. 1. ep. ad Galatas. [r] cap. 1. 5. [s] cap. 1. 5. [t] in c. 5. Mat. ... Eccles. ... 17. [x] Tom. 3. Prolegom. 16. [y] cap. 10. 14.

IN EPISTOLAM BEATI IOANNIS APOSTOLI SECVNDAM.

ARGVMENTVM.

Quæ pertinent ad auctoritatem Sacram huius epistolæ, ad nomen Canonicæ vel Catholicæ, ad scriptorem, qui est Ioannes, peti debent ex præfatione epistolæ primæ. Ibi sunt expositæ communes hæ omnibus Ioannis epistolis difficultates, illa etiam, num videri possit abhorrens ab Apostolica dignitate, aut à maiestate sacræ Scripturæ, vt fœminæ scribat Apostolus epistolam, quæ inter sacras Scripturas censeatur. Quænam autem fuerit illa fœmina dicemus in explicatione textus.

Argumentum huius epistolæ.

Argumentum Epistolæ ferè paræneticum est. Laudat Electam, filiósque simul confirmans in charitate, & fide: hortans etiam sibi ab Hæreticis caueant: & significat, dum ad eos veniat, hisce paucis contentos esse debere.

1 SENIOR Electæ dominæ, & natis eius, quos ego diligo in veritate, & non ego solus, sed & omnes, qui cognouerunt veritatē.

2 Propter veritatem, quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum.

3 Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & à Christo Iesu Filio Patris in veritate, & charitate.

4 Gauisus sum valde, quoniam inueni de filiis tuis ambulantes in veritate, sicut mādatum accepimus à Patre.

5 Et nunc rogo te Domina, non tamquam mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, Vt diligamus alterutrum.

6 Et hæc est charitas, vt ambulemus secundùm mandata eius. Hoc est enim mādatum, vt quemadmodum audistis ab initio, in eo ambuletis.

7 Quoniam multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum venisse in carnem: hic est seductor, & Antichristus.

8 Videte vosmetipsos, ne perdatis quæ operati estis: sed vt mercedem plenam accipiatis.

9 Omnis, qui recedit, & non permanet in doctrina Christi, Deum non habet: qui permanet in doctrina, hic & Patrem & Filium habet.

10 Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec AVE ei dixeritis.

11 Qui enim dicit illi AVE, communicat operibus eius malignis.

12 Plura habens vobis scribere, nolui per chartam, & atramentum: spero enim me futurum apud vos, & os ad os loqui: vt gaudium vestrum plenum sit.

13 Salutant te filij sororis tuæ Electæ.

Vers. 1.] Senior Electæ dominæ, & natis eius, quos ego diligo in veritate: & non ego solus, sed & omnes, qui cognouerunt veritatem.

SENIOR.] Cur sic se potiùs Ioannes appellet, quàm proprio, vel Apostoli, vel Theologi, vel dilecti à Domino, vel serui Iesu Christi nomine, recognosce ex Præfatione [a], siue ex Ambrosio [b], quem ibi citauimus. Oecumenius cur Apostolum se non vocet, rationem dat, quia non primus forsitan in Asia verbum annunciauit, sed post Paulum, nec in transitu, sicut ille prædica-

[a] cap. 4.
[b] in psal. 38

Cur se Apostolum non nominauerit.

tionis causam absoluit (quod importare Apostoli videtur nomen tamquam missi, & nuncij, sed ille mansit, & sedem fixit. Non etiam serui posuit appellationem, *propterea quòd cùm vehementer*, inquit, *à Domino fuerit dilectus, extra seruitutis timorem se esse confidebat.* Subdit Senioris, & Presbyteri appellationis causam, vel grandiorem ætatem, vel vt se declararet Episcopum, de quo dicebatur Presbyteri vox, quemádmodum docent Actus Apostolici[a], & prior epistola Petri. Has & nos notato loco[b] de Senioris appellatione causas recepimus. Adde quòd cùm totius Ecclesiæ in Asia primas erat, videri καθ' ἐξοχὴν appellatum πρεσβύτερον, presbyterum, quod erat nomen ecclesiasticæ dignitatis. De seruo Domini non valdè placet ratio, cum sit quædam seruitus sine timore, eóque perfectior, quò est charitas maior, sicut alias post Augustinum docere memini[c]. Nec, opinor, se Paulus toties in epistolis nominans seruum, seruilitatem timoris intellexit. Aliàs[d] præterea docui, Latinè Seniorem, Dominum significare, sicut nunc Hispani dicunt, *Señor*, Itali, *Signore*, Galli, *Seigneur*, licet Ioachimus Perionius[e] malit dici à Κύριος. Vnde *sire* & *sieur*, vel potiùs *Cyre*, & *Cyeur*, ac non ita vetere proferendi ratione *Cyeur*, denique per nonnullam mutationem *Seigneur*: *nec enim*, inquit, *nisi ridiculè Deum appellantes Seigneur, cum nos profiteremur vt Senem venerari.* Verumtamen & Antiquum Dierum Daniel veneratus est Deum[f], & essent ridendi Latini, quos certum est multis retro seculis vsurpasse Seniorem pro Principe, Dominóque, vt ostendimus capite primo[g] historiæ Apostolicæ.

At Ioannes Græcè scripsit, neque faceret ad rem huiusmodi acceptio: licet Episcopis Domini tributum epithetom legamus in priscis Latinorum nostrorum scriptis[h]. Concedo Ioannem post ætatem senectam, vt Epiphanius[i] loquitur, *iussum ab Spiritu sancto prædicare in Asia, & reflectere errantes in via: nec alio modo totas ab eo fundatas*, vt Hieronymus[k] tradidit, *Ecclesias Asiæ*, quoniam certum est multas ex his à Petro, & Paulo erectas, & hunc Ephesi triennio quoque prædicasse, atque Timotheum Episcopum præfecisse, ita vt Ignatius ad Ephesios scribens Ioanni, Paulum præponat in ædificatione ipsorum Ecclesiæ. Verùm hac de re alibi[l]. Senior autem quid sibi velit, satis dictum. Idem Hieronymus[m] vertit, Presbyter, docétque idem valere hac, & epistola sequenti quod Episcopum. Hugo Cardinalis, & Thomas Anglicus obseruat in ista Senioris appellatione cauisse Ioannem ne se quamlibet magnum, dignámque familiarem exhiberet fœminæ. At quid dicent, de sequenti ad Caium epistola?

Electa domina.] Mirum est cuiquam videri potuisse non esse nomen hoc Electæ proprium; neque scribi epistolam certæ personæ, sed alicui Ecclesiæ, quæ sic diceretur. Talem nemo nouit Ecclesiam: sed omnis Ecclesia cognominari sic potest, vt comprehendit omnes Fideles electos ab infidelium numero, etiamsi quidam peculiariter eligantur ad aliquod munus, aut tamquam prædestinati.

Vtraque acceptio reperitur in Scripturis[n].

Oecumenius ait vocatam Dominã hanc Ἐκλεκτὴν, vel ex nomine proprio, vel ex virtute, vt nempe quidam cognominari iusti. Si secundo modo, quem recipit Thomas Anglicus, probabile est non solùm ob eximiam virtutem (quo pacto enumerans Apostolus eos, quos salutat, Rufum distinctè cognominat electum in Domino[o],) sed etiam propter prædestinationem, cuius aut virtus fœminæ magnum erat indicium, aut de qua Ioãnem Deus certiorem fecisset (licet forsan ipse hoc passim, ac ne quidem illi fœminæ declararet) Tunc verò dicẽdum erit, adeo insignem opibus, potentia, rebúsque ceteris fœminam; & tanti nominis fuisse, vt passim κυρία diceretur, id est, domina: est tamen primus dicendi modus lõgè probabilior.

Clemens Alexandrinus, omnésque interpretes ita sentiunt; quos non ignaros Græcæ linguæ nihil mouit Bezæ contradicentis argutia, quod ἐκλεκτῇ κυρίᾳ positum sit *Electa domina*, non autẽ, vt poni debuisse contendit, si nomen proprium esset, Κυρίᾳ ἐκλεκτῇ. Cur non idem obiicit de tertia epistola, vbi est, Gaio charissimo, & eodem modo in epistolis Pauli ad Philemonem, Titum, Timotheum? Athanasius[p] indicat nomen proprium esse κυρίαν: nam dicit absolutè scriptam epistolam Dominæ, & liberis eius. Idem Clemẽs, Glossa ordinaria, & Thomas Anglicus Babyloniã fuisse dicunt, & erat fortasse ex Parthis, ad quos peculiariter primam epistolam scripsisse præfati sumus[q]. Magna laus, & inter malos bonum esse, in Babylone, infami ciuitate. Addunt iidem, & Hugo, typum videri Ecclesiæ, quæ est electa vt Sol[r]: electione scilicet generali, aut denominatione à præcipua nobilioréque parte Prædestinatorum. Habebant & Manichæi Electos suos, vt prodit Augustinus[s], nimirũ distinctos ab iis, quos vocabant Auditores.

Domina.] Dixi, videri Athanasium hoc vt proprium nomen accepisse. Cyriacos, Cyriacas, Cyrias: Dominicos, Domnos, Domninos, Domniones, Domnolos, Dumnatores; Dominicas, Domnas, Domninas, etiam inter Sanctos legimus[t]. (Et verò putant nonnulli, Ecclesiam in Vrbe S. Mariæ in Dominica, sic vocari à pia fœmina, celebríque Cyriaca, cuius extat cœmeterium, (id enim est Latine Dominica, quod Grecè Cyriaca.) Vt non incredibile videatur, κυρίαν hic non appellatiuè sumi, sed propriè. Nihilominus multo communior sententia, non Dominæ, sed Electæ nomine propriè dictam hanc fœminam.

De Domino disputatum alio loco[u]. Ad rem præsentem facit, quòd sic absolutè denominaretur olim Imperator, & Augusta, vt præter tot auctorum Latinorum scripta; maximè Sidonij[x], Anieni[y], Tertulliani[z], Paulini[a], Taciti[b] quoque, Statij[c], Martialis[d] colligitur ex Socrate[e] scriptore Græco: item regina apud eundem Sidonium[f], & Cassiodorum[g]: nec non rex, vt notat Hieronymus[h]: & specialiter Francorum, vt scribit Auctor historiæ Miscellæ, (quem quidam putant esse Anastasium Bibliothecarium) referẽs gentis Francorum morem, *vt Dominus*, id est *Rex secundum genus principetur*. Et liquet ex Constitutionibus Caroli Magni[i], vnde forsan illud apud eos *Syre* per aliquam deflexionẽ à κύριος. Id certè Perionio[k] placet. Alij deriuant à שר *sir* Syro seu Chaldæo, quod valet etiam dominum.

Turcis Dominum sonat Sultani vox, & appellari à nobis solet magnus Dominus. Curopalata recensens officiales palatij Constantinopolitani, Δεσπότας vocat, id est, Dominos, filios Imperatoris, fratres, & generos: sed specialiter Δεσπότην, id est, Dominum, illum qui secundus ab Imperatore est, vt hoc tempore Galli à Rege secundum, vo-

cant

---

a cap. 20. 17. b cap. 5. 1. c Act. 2. 18. d ibidem 27. e de lingua Gall. cum Græca cognat. f Dan. cap. 7. 9. g vers. 6. *Episcopi domini dicti sunt.* h vt Sidonij. i hæresi 51. k de viris illustr. in Ioanne. l Act. 20. m epi. 85. ad Euagrium, & in cap. 7. ad Titum. *Electa an fuerit nomen proprium.* n Ioan. 6. 53. Lucæ 6. 13. Eph. 1. 4. Coloss. 3. 12. 2. Thess. 2. 13. 1. Pet. 1. c. 2. 9. Apoc. 17. 14. 2. Tim. 2. 2. Tit. 1. 1. secundo Matth. 20. 16. cap. 22. 14. c. 24. 22. 24. 31. Lucæ 18. 7. Ioan. 15. 18. Rom. 8. 33. 2. Tim. 2. 10.

o Rom. 16. 13. p in Synopsi. *Electa vnde fuerit.* q in præf. c. 1. r Cant. 6. 9. s l. de hæres. cap. 46. & alibi. t lege Martyrologium. u Actuum 1. *Dominus absolutè Imperator dictus est.* x lib. 1. ep. 2. lib. 2. ep. 3. 13. lib. 5. epist. 13. carm. 5. & 7. y l. vnica. C. Theod. de super indictio. z in Apologetico. a carm. 3. de S. Martino. b lib. 10. c 4. Sylua. d in epigram. e Præf. 6. hist. f lib. 4. ep. 5. g lib. 9. ep. h in Psa. 109. i lib. 5. c. 30. k de orig. linguæ Gallo. & cum Græca cognat.

cant absolutè *Mosieur*, assiduibus post nomen proprium, adiiciunt id epithetum, verbi gratia, *Charles Monsieur*: Eumdem tamen illum, qui secundus esset Imperatoria maiestate, nominarunt aliqui Auctores Σεβαστὸν, Augustum, quod est alioqui nomen Imperatorum, vt & vox Domini. Et variarum hac in re obseruat Curopalatæ Scholiastes. Auctor verò Δέσποιναν dictam tradit filij Imperatoris sponsam, vel vxorem. Apud Latinos poetas dominas vocatas vxores obseruauit Pontanus [a] noster, quod Seruius quoque testatur de Græco δέσποινα. Refert etiam ex Epicteto quod *αἱ γυναῖκες εὐθὺς ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκα ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν κύριαι καλοῦνται. Fœminæ mox ab anno decimoquarto, à viris Dominæ vocantur*: præterea, omnes maritos ab vxoribus dominos appellari solitos. Item quascumque fœminas hoc modo nominatas, tum verò ab amātibus amicas, postremò propria quadam ratione, Regum, & Imperatorum vxores. Legendi quos citat Tiraquellus [b], Turnebus [c], Rhodiginus [d]. Adde Lipsium [e], qui notat à liberis patres, à fratribus blandientibus fratres: ad hæc Leuinum Torrentinum [f], Raderum nostrum [g], & Brissonium [h], qui monet diis attributam hanc nomenclaturam, maximè verò matri Deorum. Quàm rectiùs nunc absolutè Deipara vocatur à nobis Domina?

Igitur Electa potuit appellari Domina, quia vxor, vel quia princeps, & eximij honoris, ac potentiæ. Talem suadet fuisse, tum quòd repetit denuo in breui epistola [i] idem epithetum: tum quia profitetur eam non à se tantum diligi, sed ab omnibus qui cognouerunt veritatem [k]: tum quoniam pollicetur se ad illam venturum, vt impleat gaudium ipsius, & natorum [l]: tum quia, si credimus Lyrano, ministros Ecclesiæ sustentabat. Erat forsitan & hoc cognomen piarum fœminarum cœlibem degentium vitam. Sic enim lego Hieronymum [m] dicere, à maleuolis tales, si se dedissent luxui, vocandas fuisse dominas, & sanctas.

Tantus vir Ioannes non refugit vrbaniores titulos, ac literis etiam fouere nobilium personarum amicitiam, quæ sit Ecclesiæ vtilis. Simili de causa Lucam diximus [n] Euangelicam, & Apostolicam historiam dicasse primario viro Theophilo, quem honoris causa cognominat Κράτιστον, *Optimum* [o]. Denique lex nostra humilitatem sic docet, vt honorem tamen, cui honor, tributum reddi præcipiat, cui tributum debetur [p].

Electæ porrò vocem vt epithetum sumi suadet, quoniam etiam in epistolæ fine sorori eiusdem tribuitur: nec ita solent duæ proles in eadem familia cognomines esse. Vocantur vtriusque sexus fideles honoris secundùm Deum causa *electi* [q], & *Ecclesia in Babylone coelecta* [r]. In qua formula non sola electio ad fidem, gratiámque iustificationis intelligi potest; sed ad gloriam præterea æternam; loquendo ex quadam bona piáque fiducia, non ex certitudine; quoniam quibus dat Deus fidem, pœnitentiam, remissionem peccatorum, gratiam sanctificantem, sperari potest, quòd & perseuerātiam dabit, vitámque sempiternam. Quo pacto scripsit Philippensibus Paulus [s], confidere se quòd *Deus qui in ipsis inchoauerat bonum opus, esset illud perfecturus vsque in diem Christi Iesu*; sicut iustum erat hoc sentire pro omnibus illis. Eiusdem Pauli vrbanitas fuit in illis verbis [t]; *Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius, & meam.*

a in 6. l. Æn. colum. 430.
b in li. 5. connub. à n. 12.
c lib. 11. c. 6.
d lib. 14. c. 17.
e in Tacitum 1. Annal.
f in Sueto. in Augusto c. 53.
g in lib. 1. Martialis epig. 67. & 91.
h S. formula. pag. 845. & li. 1. pag. 50.
i vers. 5.
Electa quare fuerit dicta Domina.
k hoc primo versu.
l vers. 12.
m epist. 99.
Ioannes fouet nobilium personarum amicitiam.
n præfat. in Actus.
o 1. c. 1. Euang. 3.
p Rom. 13. 7.
q Rom. 8. 33. cap. 16. 13. Coloss. 3. 12. 2. Tim. 2. 1. Tit. 1. 1. 1. Pet. 1. 1.
r 1. Pet. 5. 13.
s Philip. 1. 6.
t Rom. 16. 13.

Adde ad opinionem nostram de fœmina Electa testimonium ex decretis [u]. Suspicatur Espensæus [x] Drusianam fuisse, ita vt Electæ & Dominæ voces epitheta sint, quæ Ioannis hospita erat, vt Petri Duma. Leuis in contrarium ratio, quod sororem hæc habuit cognominem [y], ideo enim fortassis Domina distinctionis causâ, & κατ' ἐξοχὴν dicta est. Non item facit negotium, quod se scribat Ioannes [z] inuenisse de filiis eius ambulantes in veritate: quasi hoc Ecclesiam indicet, non particularem fœminam: potuit enim plures habuisse liberos, aut filiorum nomine alij tum affines, tū domestici intelligi. Nec illud obstat, quòd Petrus [a] nominet Ecclesiam *συνεκλεκτὴν coelectam*, quasi quælibet particulares Ecclesiæ essent *ἐκλεκταὶ electæ*, sicut vocabantur ipsi Christiani electi, aut quod Syriacè vtrobique sit eadem vox (*elubo*.) Nam commune nomen interdum euadit proprium, vt dici de Iusto, & idem est de Sancto, Saluatore, Seruo, & Cyriaco, Malcho, & aliis. Si non fœminæ particulari, sed Ecclesiæ scriptam vellemus epistolam, profectò non vniuersali ac toti, sed cuipiam certæ affirmare deberemus, quia salutant extrema epistola istam filij sororis, siue dicat quis vnam de septem Asiæ, quarum in Apocalypsi [b] mentio, siue Corinthiam vbi Caius degebat hospes Pauli [c], ad quem est eiusdem Ioānis 3. túncque posset existimari epithetum *κυρία* denotare huiusmodi Ecclesiæ nobilitatem, virtutem, præstantiam, & quod esset lectissima, legitiméque congregata, sicut quæ vocatur in Actibus [d] *ἔννομος legitima*. Sed hæ ipsæ rationes quibus laborant aliqui vt Ecclesiam, non fœminam suadeant, persuadent potius fœminam fuisse.

Et natis eius.] Καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς. Vtriusque sexus liberi possunt intelligi ἀπὸ τοῦ τίκτειν. Sic dicitur Rachel plorās *τὰ τέκνα αὐτῆς* [e] *filios suos*, masculos videlicet, & plura suppetunt alia exempla. Incertum ex vtroque sexu filios Electa virū haberet. Clemens Alexandrinus, dicens ad virgines epistolam scriptam, simplicissimè, profectò innuit filias Electæ virgines fuisse publica, solemníque religiosa professione, quam vsitatam primo illo Ecclesiæ seculo compertum est, vel exēplo Philippi Diaconi filiarum [f], & Iphigeniæ, quam Matthæus sacrauit [g], aliarúmque: tum testificatione Ignatij [h], Martialis [i], Philonis [k], Iustini [l], Dionysij [m], Clementis [n] Alexandrini, Origenis [o], Tertulliani [p], tot aliorum, immò & Pauli [q], immò & Christi [r]. Accepit opinor illud de virginibus Clemens ex aliqua traditione: non enim elici ex hac epistola potest.

Nec incommodum per natos intelligere omnes non modò genitos ex Electa, sed quos appellant descendentes, aut etiā quauis affinitate iunctos, ætate, vel conditione minores, denique familiā totā, ad quam in cōmune scribere Ioānem credibile est. Iurisconsulti natos de nepotibus dicunt. Non monerem profectò præpositū in titulo scribentis nomen, siue cognomen eius, illorúmve nominibus, quibus scribitur, nisi animaduertissem idipsum notatū à Hieronymo [s], siue ab Ambrosio [t] in epistolis Pauli ex auctoritate Apostolici ordinis: vt iudices, inquit, solent. Hic ipse mos est Auctorū, etiam Gentiliū, Ciceronis, Plinij, Senecæ, quamuis maioribus scribant. Immò Paulus epistola quadam ex iis, quæ circūferuntur ad Senecam, significat datū id honoris causa Romano Senatui, vt ad Senatorē quoties scriberet, nomen eius præponeret. Quod ipsum falsum esse constat ex

u c. legimus. d. 93.
x 2. de contin.
y vers. vlt.
z vers. 4.
a 1. ep. 5. 13.
b c. 1. 2. 3.
c Rom. 16. 23.
d c. 19. 39.
e Matt. 2. 18.
Filiæ Electæ quæ fuerint.
f Actus 21. 9.
g Abdias in vita B. Matth. Euang.
h ep. ad Antioch. & ep. ad Tarsen.
i ep. ad Tolosanos.
k de vita contempl.
l Apol. 2.
m de Eccles. hier. c. 6. p. 2.
n 3. Strom.
o hom. 23. in Num. & lib. 7. con. Celsum.
p li. de velan. Virg. & lib. de Monog.
q 1. Cor. 7. 37. 38. & 1. Tim. 5. 9.
r Matt. 19. 12.
s in 2. ad Cor. cap. 1.
t ibidem.
Nomen scribentis in epistolis præponi solitum.

iisdem

iisdē Auctoribus. Vsitatā dixi alio loco[a], epistolaris inscriptionis formā fuisse, v.g. M.T. Cicero Attico S.aut S.P.D. Si cognati, amici, propinqui, coniuges, liberi, liberti familiariores forēt, additum, (suo, aut suis.) Hoc vltimum postea communicatum pluribus, vt videre est apud Plinium, aliósque, & in hoc Martialis[b] epigrammate:

Seu leuiter noto, seu charo missa sodali,
Omnes ista solet charta vocare suos.

Obseruaui, Ambrosium Episcopum, quando scribit Imperatori, nomen illius præponere: Gregorium Papam, vtpote summum Hierarcham, postponere.

Quos ego diligo in veritate.] Nescio vnde constare possit, hos natos, natásve Electæ virgines fuisse, vt inter cæteras illa esset causa, cur tanto Ioannes eos amore prosequeretur: quam vnam etiam putatur ob causam ipsemet à Christo præ aliis dilectus. Allicit virgineus flos amorem omnium, præsertim si vigeat nobilibus, diuitibus, elegantibus, quos ipsa trahit vltro ad se, tuamet honestate, ac pulchritudine virginitas, non ab expetito connubio retrahit generis, opum, formæ iactura, vel aliud quodlibet incommodum. Non leuis prorsus coniectura, virgines fuisse, quod Clementem dixi Alexandrinum tradere, quoniam natis Electæ, tamquam domi apud eam manentibus, in commune scribitur epistola: iuncti verò matrimonio, paterna sæpè habitant seiūcti domo.

In veritate.] Vero, casto, virgineo, sincero, spirituali, efficaci amore, illo denique, qui secundum Deum est. Laus hæc matris, talibus præditæ natis, natorum, tali institutione matris proficientium, vt diligi à Christi dilecto mererentur. Cautio magna Ioannis, qui talis, tantúsque Apostolus, & id ætatis vir, amorem erga fœminas, iuuenésque absque addito non exprimit, sed in veritate declarat diligi à se, atque ne naturali quidem, humanóve affectu ise hoc in amore indulsisse. Beda, Glossáque Interlinearis addunt amoris denotari rationem, quia perseuerantes considerat illos in veritate Hugo, & Thomas Anglicus, in veritate idem esse, quod in Domino, qui est veritas[c], vel, in veritate diligi, hoc est, ad veritatem consequendam, quæ est vita æterna, vbi plana veritas, nulla falsitas.

Colligit Carthusianus, Ioannem seipsum sciuisse esse in charitate, immò & in charitate perfecta: & fuisse, & id de se cognouisse non ambigo. Idem hic significare voluisse, aut his inferri ex verbis, non ita sum certus. Facit quod ante præceperat[d]. *Filioli mei non diligamus verbo, neque lingua, sed opere, & veritate.*

Infinita sunt, quæ de fœminarum vitādo commercio præcipiuntur in aspectu, sermone, literis.

Et non ego solus sed & omnes qui cognouerūt veritatem.] *Communis hic amor suspicionem amisit amoris priuati, & maiorem facit auctoritatem*, ait Glossa interlin. & Thomas Anglicus: deterret per schisma, vel hæresim separatos à communione catholicorum, quibus comparati illi, pauci erant, ac non minùs etiam semet alterutrum, inquit Glossa ordinaria, & Beda, quàm ipsam veritatis soliti viam impugnare. Reuera sectarij sunt, & partiarij hæretici, non Ecclesiæ dumtaxat Catholicæ respectu, sed ipsorummet inter se: nec ab electione magis denominati αἱρετικοί, quàm à diuisione, caudis colligati, sicut Philisthinorum, qui sunt ἀλλόφυλοι, vulpes, auersis faciebus[e], vt Hugo notat. Vna est, concors, sibi per omnia cohærens, atque consentiens Catholica Ecclesia, vnius moris, vnius doctrinæ, idem sapiens, idem sentiens, idem dicens, ac docens absque schismate. *Sola firmamentum, & columna est veritatis*[f]. Sola veritati congaudet charitas[g], gaudio pleno: sedem in ea fixit is, qui solus plenus est veritatis[h], ipsissima veritas[i].

Vers. 2.] Propter veritatem, quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum.

Hæc amoris causa, quoniam veritati firmiter adhærescebant orthodoxè sentientes, piè, iustèque ad veritatis cognitæ normam viuentes, & sic *ad veritatem ambulantes Euangelij*[k]: non tam peccando, *in iniustitia detinentes*[l]: & quia *qui viscera claudit à fratre necessitatem habente, in veritate non diligit*[m], probabiliter loquitur Carthusianus, dicens Electam, natósque propterea dilectos à Ioanne, & ab Ecclesia, quia subleuabant egestatem fidelium.

Quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternâ.] Pauciores quidam Latini codices legunt *vobis, & vobiscum*. Catharinus lectionem hanc secutus, nostram tamen approbat, quia de solis prædestinatis, & iam manifestis, quales erant Apostoli, illud dici poterat, sicut & Paracletum & *Spiritum veritatis mansurum in æternum, qui accipi non posset à mūdo*[n]. Nil opus ista interpretatione. Voluit Ioānes dumtaxat firmitatem, atque constantiam veritatis docere, à qua non nisi volens recedit, sicut pridem de gratia diuina diximus[o]: nec dubium videtur, quin se Ioannes hoc loco cæteris adiunxerit, & sibi cæteros communione charitatis.

Quocirca nec magnopere necessaria distinctio Lyrani, permanere veritatem nunc per gratiam, futuram in æternum per gloriam. Glossa interlin. ac Thomas Anglicus vtrumque sumunt eodem pacto, pro perseuerantia ad vsque finem vitæ. Atqui Thomas si accipiatur æternitas propriè, fidei veritatem permansuram notat, non in obscuritate fidei, quæ euacuabitur[p], sed in claritate visionis circa res ante creditas. *Sicut enim audiuimus, sic vidimus*[q]. Canitur quoque *permansura in æternum veritas*[r]. Sed vt fidelitatem in promissis denotat, quemadmodum visus est Apostolus[s] intellexisse, Patribus ac Iudæis attribuens promissa, gratiam Gentibus.

Vers. 3.] Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & à Iesu Christo Filio Patris, in charitate & veritate.

De epistolari salutatione, tum profana, tum sacra disseruimus in Apostolica historia[t], declarantes Hierosolymitani Concilij epistolam. Eadem salutatione Paulus vtitur in duabus ad Timotheum, & in ea, quam Tito scripsit: nisi quòd in vltima misericordiam præmittit, sicut & ad Philemonem, vtraque ad Thessalonicenses, & Corinthios, ad Colossenses, Philippenses, Ephesios, Galatas, Romanos. Petrus pariter in duabus, & iterum Ioannes in Apocalypsis exordio. Iudas verò pro gratia ponit charitatem, retenta misericordia, & pace.

Obseruauit Augustinus[u], gratiam & pacem sine misericordia intelligi non posse: sed tamen familiariùs ac dulciùs interponi expressum nomen misericordiæ. Tum verò etiam subdit piè iuxta, & acutè, in omnibus epistolarum sacrarum initiis admoneri nos de Trinitate. Tu per otium

lege.

Marginalia:

a Act. 15. 23.
b Lib. 14. ep. 11. aut 8.
Nati natæve Electæ virgines fuerunt.
Virginitas ad sui amorem trahit.
Amor Ioannis erga fœminas qualis.
In veritate diligi quid sit. c Ioan. 14. 6.
d ep. 1. c. 3. v. 18.
Vitandum cum fœminis commercium.
Hæretici sunt partiarij.
e Iudic. 15. 4.
f 1. Tim. 3. 15.
g 1. Cor. 13. 6.
h Ioan. 1. 14.
i Ioan. 14. 6.
Cur à Ioanne amarentur Electæ filij.
k Gal. 2. 14.
l Rom. 1. 18.
m 1. ep. 3. 17. 18.
n Ioan. 14. 17.
o epist. 1.
p 1. Cor. 13. 10.
q Ps. 47. 9.
r Psal. 116. 2.
s Rom. 15. 8. 9. 10. 11.
t Act. 15. 23.
u in expositione inchoata epist. ad Rom. Tom. 4.

lege. Illud quoque lepidum de salute, quam Iacobus ponit in epistola, eam vocem in recto casu *salus* punicè significare tria. Narrat Valeriũ Episcopũ id animaduertisse, eum admiratione. nam in quorũdam, dicebat ille, rusticanorum collocutione, cùm alter alteri dixisset, *salus*, quæsiuit ab eo, qui & Latinè nosset, & punicè, quid esset salus, responsum est, tria, שלש *scelos* autem Hebæa lingua, cui affinis Punica [a], idem significat. Ludit deinde in Chananæa, quæ item diei mulier punica potest, quando poposcit salutem filiæ à Domino [b], id est, nouæ vitæ suæ. Subdit tamen notatu dignum de hoc omni paronomasiæ genere, quo delectantur quandoque Patres. Sed hæc verborum consonantia, siue prouenerit (casu nimirum, ac fortuito) siue prouisa sit (prout Valerius occultissima dispensatione diuinæ prouidẽtiæ putabat factum) non pugnaciter agendum est vt ei quisque consentiat, sed quantum interpretantis elegantiam hilaritas audientis admittit.

Salus punicè tria significat.

a Aug. 2. cont. lit. Petil. c. 103. & in Psal. 136. & 2. de serm. Dom. in monte. & Hier. lib. 3. in c. 7. Esa. & lib. 5. in c. 25. Ierem.

b Mat. 15. 22.

Sed ad rem: eo, quem dixi loco Actuum Apostolicorum, monui Hieronymum [c] in hisce omnibus epistolis inuertisse videri ordinem, gratiæ pacem præponendo, docẽdóque prius nobis promerẽdam pacem Dei ea qua nobis nascatur gratia Dei. Nihilominus aliis [d] placet, propterea gratiam priore poni loco, quia designat remissionem peccatorum: pacem deinceps, quia reconciliationem cum Deo. Nonnulli gratiam interpretantur formam iustificantem: pacem, eximium tranquillatæ per gratiam conscientiæ fructum: quidam, diuinam beneuolẽtiam cum ipso habitualis gratiæ dono, qui est fons pacis, omniúmque bonorum, quæ bona dulcibus istis vocibus continentur [e]. At misericordia magis distinctè demõstrat, sicut idem docuit Augustinus [f], non meritis operum priorum, sed secundum misericordiam Dei nobis dari Spiritum sanctum, vt & peccatorum abolitio fiat, quibus seiungebamur à Deo, & reconciliatio, vt illi inhæreamus.

c in c. 32. Ier.

Gratia & pax quid designet.

d Ambrosio, & Sedulio in c. 1. epist. ad Rom.

e S. Thom. in cap. 1. epist. ad Rom.

f supra in op. ad Rom.

Porro in retractationibus [g] monet, se, cùm docuit, gratiam esse in dimissione peccatorum, pacem in reconciliatione Dei, nolle pacem ipsam, & reconciliationem non pertinere ad gratiã generalem, sed specialiter nomine gratiæ remissionem significari peccatorum. Tertullianus [h] obseruat, soo, non antiquo solùm tempore, solitos Iudæos pacem imprecari salutando: Apostolos gratiam addidisse, immò & prætulisse, atque hoc ipsum pertinere magis ad Euangelicos prædicatores, de quibus sit illud: *Quàm [i] maturi (pulchri) pedes euangelizantium bona, euangelizantium pacem? Euangelizator enim bonorũ*, inquit, (id est, *gratia Dei*) *pacis* (scilicet æternæ) *eam præferendam sciebat.* Hoc est perpetuum in primis salutationibus epistolarum: sed in sequenti Ioannis epistola sola ponitur pax.

g lib. 1. c. 25.

h 3. con. Mar. cap. 5.

i Esa. 52. 7. Rom. 10. 15. Nahum 1. 15.

Rupertus [k] notatu dignum putat, quod Paulus Timotheo scribens Episcopo, misericordiam interposuerit, *quia in illo*, inquit, *Episcopos omnes informabat, cuius officij summum, & necessarium decus est misericordia: & ille (Timotheus) vt fertur, zeli feruentioris erat.* Addit Rupertus [l], monitum Timotheum, *seniorem ne increparet, sed obsecraret vt patrem* · Petrũ labi permissum, cui vt pasceret agnos dicendum erat, vt in suo lapsu disceret esse misericors.

k lib. 1. in Ap. *Misericordia maximè competit Episcopis.*

l 1. Tim. 5. 1.

Placet quidem annotatio Ruperti, si de Pauli, ac Timothei persona sit sermo: Concedo etiam adeo graui Episcopali muneri pernecessariã Dei misericordiam, cùm raros doceat Chrysost. [m] Episcopos esse qui salui fiant. Sed nec Electa, vllúsve, quod sciamus, ex natis ipsius Episcopus erat, ad quos Ioannes scribit, nec illi, ad quos Iudas: in quorum tamen duorum epistolis misericordiam reperimus faustæ precationis, siue salutationis, aut benedictionis locum tenere.

m homil. 3. in Actus: quem etiam lege in libris de Sacerdotio.

Rectè confert, ac præfert Origenes [n], istã non tam salutationẽ, quàm benedictionem omnibus Patriarcharum, Patrúmque veterum benedictionibus Noë, [o] Abrahã [p], Isaac [q], Iacob [r], Mosis [s].

n in c. 1. epist. ad Rom.

o Gen. 9.
p infra 14.
q infra 27.
r infra 49.
s Deut. 33.

Sit vobiscum.] Græcè ἔσται, ἔστω. Sed futuris vti pro Imperatiuis non insolens, maximè vtentibus idiotismis Hebraicis, vt sæpiùs obseruauimus. Quidam quoque Græci codices habent ἡμῶν *nobiscum*, non ὑμῶν *vobiscum*.

Gratia, misericordia, pax.] Præter illa, quæ dixi, Thomas Anglicus primam refert, ad culpam delendam: secundam, ad indulgendam pœnam: tertiam, ad reconciliationem cum Deo, & cautelã, ne deinceps offendatur: item, primam ad lumen contra errores: secundam, ad purgationem affectus à reliquiis peccatorum: tertiam, ad mentis trãquillitatem contra recidiuum, ne Deus offendatur, & proximus.

Quæ sint gratia, misericordia & pacis propria.

Hugo primam accipit pro remissione peccatorum: secundam, pro eâdem, si quis labatur post Baptismum: tertiam, ne offendatur in posterum Deus, aut proximus: vel primam pro cognitione quid sit agendum: secundam, vt proficiamus: tertiam, vt hæreticis resistamus. Vel primam pro gratiarum actione Deo reddenda: secundam, pro cahibendis operibus misericordiæ proximo: tertiam, vt caueamus à malis desideriis.

Carthusianus primam interpretatur de gratia sanctificante: secundam de remissione culpę, conseruatione gratiæ, Dei pia in rebus nostris assistentia: tertiam de tranquillitate mentis in Deo, de concordia cum ceteris, de æterna beatitudinis pace.

Hieronymus [t] obseruat rectè in terra pacẽ nobis Apostolos imprecari, vbi seditio, bella, atque discordiæ. Sed præ ceteris pax fœminis imprecãda maximè, qui solet sexus maximè litigiosus esse.

t epist. 29. *Pax fœminis est imprecanda maximè.*

Nulla [u] ferè causa est, in qua non fœmina litem
Mouerit, accusat Manilia, si rea non est,
Componunt ipsa per se, formántque libellos
Principium, atque locos Celso dictare parata.

u Iuuen. Sat. 6.

Lege Valerium Maximum [x], & legem [y], qua postulationibus interdicitur ipsis. Dici verò etiam de tribus illis posset, quòd gratia designet quoduis Dei beneficium gratuitum conducẽs ad æternam salutem: misericordia illud idem, quatenus confertur in miseros; & ad miseriã refertur subleuandam: pax Hebræo idiotismo significat salutem animi corporísque, huius & futuræ vitæ.

x lib. 8. c. 3.
y l. 1. ff. de postulando.

A Deo Patre, & à Christo Iesu Filio Patris.] Existimat Origenes [z], non absque graui causa non obseruasse Paulum rationem eandem salutandi vbique in omnibus epistolis. Nam in epistola ad Romanos, duabus ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippẽses, ad Colossenses, ad Thessalonicenses secunda, vtraque ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, subiicit à quo benè precetur: & in primis sex hoc modo, *à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo, vel, à Deo Patre & Domino nostro*, &c. vt in epistola ad Galatas: *vel à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro*, vt in prima ad Timotheum, & secũda: at verò in prima ad Thessalonicenses habetur: *Gratia vobis, & pax*, nihil vltra: in epistolam ad Titum additur epithetũ Sal-

z in cap. 1. ep. ad Rom.

Docebit nos de viis suis. Hieronymus vertit *vias suas.* Talia illa: *Dabitur* [a] *ei de auro Arabia:* &c [b] *, adorabũt de ipso.* Auri quidem partem, non aurum totum dandum possumus intelligere: at nunquid pars aliqua Christi prædicitur adorãda, caput, pectus, pedes, &c. non Christus totus? Itaque simplicior sensus, quem tradit secundo loco Carthusianus: *Inueni de filiis tuis,* id est, hoc de eis cognoui, vel, inueni filios tuos, &c.

De filiis tuis.] Ἐκ τῶν τέκνων σου, Quos ante natos Interpres vertit: & incertum dixi, ex quo sexu. Quamuis autem nomen Latinum sit generis masculini, vtrumuis complecti potest vel vtrumque. Iungitur verò Græcè nomini neutro participium masculinum περιπατοῦντας.

Ambulantes in veritate.] Vim phrasis aliàs expressimus, quid sit videlicet *ambulare in re aliqua.* Sic sæpius dicit scriptura, *Ambulare in nouitate vitæ* [c] *, in operibus bonis* [d] *, in dilectione* [e] *, in sapientia* [f] *, in luce* [g] *,* & contra *in tenebris* [h] *, in astutia* [i] *, in vanitate sensus* [k] *: in fornicatione, immunditia* [l] *,* &c. *in escis* [m] *, in conuiuiis & epulationibus: in luxuriis, desideriis* (nimirũ lasciuis) *vinolentiis,* &c. [n] *in concupiscentia immunditiæ* [o] , significatur processus cũ incessu, animi applicatio cum intentione. Ambulare autem in veritate, idem est, vt etiam prius annotauimus, quod sincerè secundũ puritaté doctrinæ ac vitæ: quod ambulare vt filios lucis [p] , & dum lux splẽdet [q] , & in dilectione [r] , siue charitate, sine qua ceteræ virtutes nõ sunt omnino veræ, atq; perfectæ.

Sicut.] Id est, prout, nõ autem, vt Glossa voluit interlinearis, tam perfectè. Vel si hoc modo, non ex æqualitate, sed secundum proportionem.

Mandatum accepimus à Patre:] Per Filium, inquit Thomas Anglicus, qui Filius præcepit, *diligere etiam inimicos* [s] *;* &, *ambulate dũ lucẽ habemus* [t] . Concordat Hugo. Carthusianus Patrem intelligit substãtialiter, Deúmque Trinum qui est omnium creator: Lyranus interpretatur de Christo, qui est Pater omnium Christianorum. Non memini ipso Patris nostri nomine appellatũ Christũ, sed *patris futuri seculi* [u] , hoc est, auctoris: & per consequentiam, pater dici potest etiam vt homo: cum ipse nos nominet filiolos suos, vt docui epistola priore [x] , quando mandatum dedit de charitate. Vbi tamen intelligere possemus loqui Christum respectu non sui, sed Patris. Nam vnũ dixit esse Patrem omniũ, qui est in cœlis, se verò Magistrum [y] , & meminit vocari se à suis solitũ Magistrum, & Dominum, non item Patrem [z] . At non cõstat veritatis voce charitatem intelligi hoc loco: si hoc placet, licet quoque Patrem sumere, vt libet ex tribus allatis modis. Quæ sequũtur, indicant nunc agi de mandato charitatis. Id, vt ibi dicebamus, quamuis dederit in vetere Testamẽto Deus, Christus tanquam sibi, ac legis suæ nouæ propriũ dixit, ac propterea sicut mandatũ accepit à Patre, qui *sic dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret* [a] , ita docuit, & quod re ipsa fecit *obediens Patri, tradẽdo seipsũ singulari amore pro nobis,* nobis iniunxit vt inuicem amaremus in veritate.

Quocirca Christus pater noster est, quia doctor, & regenerator, & pater dicti mandati, quoniam peculiari modo auctor. Idem denique mãdatum acceptum est à Patre, sed per Filium.

Idacius [b] arbitratur de Christo nomen Patris in scripturis dici, nimirum respectu nostri, non solùm citato loco Esaiæ, sed præterea illis verbis Deuteronomij [c] , quæ sic refert: *Nonne hic pater tuus, possedit te, & fecit, & constituit te?*

a Esa. 72. 16. b ibid.

Quid sit ambulare in re aliqua.

c Rom. 6. 4. d Ephes. 2. 10. e Eph. 5. 2. f Col. 4. 5. g 1. Ioan. 7. h 1. Ioan. 2. 6. cap. 2. 11. i 2. Cor. 4. 2. k Eph. 4. 18. l Col. 3. 5. 6 7. m Heb. 13. 9. n 1. Pet. 4. 3 o 2. Pet. 2. 10. p Ephes. 5. 6. q Ioan. 12. 35. r Eph. 5. 2.

s Mat. 5. 44. t Ioan. 12. 35.

u Esa. 9. 6 *Filius quomodo Pater dici possit.*

x Ioan. 13. 33.

y Matt. 23. 9. 10. z Ioan. 13. 13.

a Ioan. 3. 16.

Christus Pater appellari possit.

b con. Varim.

c cap. 32. 6.

Addit sic quoque Spiritum sanctum nominari ab Apostolo [d] : *Homines quidem nostræ carnis habebamus correptores, & verebamur eos: quanto magis subiciemur Patri spirituum, & obediemus ei, vt viuamus? Illi quidem paucis diebus pro voluntate sua; sicut ipsis videbatur, disciplinam dabant: Spiritus autem ad vtilitatem accipiendam sanctificationis suæ.* Hoc modo Idacius recitat, & sentit.

Ego verò haud sanè consentio in ea duorum aliorum locorum expositione. De loco Esaiæ dixi, quid videretur. Et si videtur, lege Petrum Galatinum [e] , qui pro Patre futuri seculi legit *Patrem sempiternum*, exponítque *Patrem* dici Messiam in redemptionis dilectione, *sempiternum* in resurrectione, sicut etiam *Principem* in ascẽsione, & *pacem* (legit enim *principem pacem*, non *principem pacis*) in Spiritus sancti missione. Sed nec videtur, cùm de distincta persona à Patre sermo est, etiam si de ipsa Patris tunc persona mentio nulla sit, satis accommodarè Patris vox dici de illa; & minus quodammodo de illa, quæ habet propriam rationem Filij, & quia Filius Dei est, hominis quoque voluit filius esse. Lege Petri Fabri Dodecameron [f] , siue de Dei homine.

Spiritus S. etiã Pater nuncupatur. d Heb. 12. 9.

e 3. de arcanis Catho. Verit. cap. 19. *Messias Pater ab Isaia dicitur.*

f cap. 2.

Vers. 5. Et nunc rogo te Domina, non tanquam mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, Vt diligamus alterutrum.

ROgat, hortatúrque, vt perseueret mater bona cum filiis bene ambulantibus, immò currentibus in veritate diuinæ dilectionis, de qua traditum sit, mandatum iam pridem, non nuperrime. Declaraui prima epistola [g] mandatum charitatis, præsertim fraternæ, quo pacto simul nouum, simul vetus censeatur. Sententiæ, ac verborum similitudo arguit eũdem huius auctorẽ epistolæ, ac primæ, sicut etiam in Præfatione annotaui [h] . Vetustatem mandati commendat idcirco Ioannes, & inculcat, vt Hæretici deuitentur, qui relictis, quæ ab Apostolis audierant, noua inducebant, & per hæc, inquit Glossa ordinaria post Bedam, fraternæ charitatis fœdera dissipabant. Nouitas præterea mandati charitatis penes id considerari potest, quia generaliùs, manifestiùs, magis publice obseruatio illius in Christianismo cõspecta est, seu in Ecclesia, vbi nomẽ fraternum adeò viguit & sincera philadelphia; atque inimicorum etiam dilectio tot ac tantis exemplis enituit; vsque ad Gentilium ipsorum stuporem.

Et nunc.] Vim phrasis lege præcedente epistola, pro, itaque, &c. Interlinearia respectum notat ad præcedens tempus, nec non Thomas Anglicus; quasi diceret, certior factus per ea quæ habes; id est, fidem, & charitatem tuam, tuorúmque, deinceps rogo, &c.

Rogo te Domina.] Demissè ac reuerenter agit cũ hac fœmina, quamuis res, de qua loquebatur, esset debita, vt notat Glossa Interlinearis. Obseruauit eundem Paulus modum persæpe [i] , vt obsecraret [k] , rogaret [l] , deprecaretur, ídque se pro Christo seu nomine ipsius facere significaret [m] , & inter Episcopalia munia primum poneret obsecrare, postquam arguisset Episcopus, id est, rationibus conuicisset, deinde verò increpare [n] . Sed & Philemoni scribens ait [o] : *Propter quod multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi, quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro, cum sis talis, vt Paulus senex, nũc autem & vinctus Iesu Christi obsecro te pro meo filio, quem genui in vinculis Onesi-*

g cap. 2.

h cap. 4.

Apostoli hos rogant, ad quos scribunt.

i Philip. 4. 2. 2. Thess. 2. 12. Hebr. 13. 19. k Rom. 12. 1. c. 15 30. 1. Cor. 1. 10. c. 16. 15. 2. Cor. 2. 8. cap. 10. 1. Gal 4. 12. Ephes. 4. 1. 1. Thess. 4. 1. 2. Thess. 3. 1. 12. 1. Tim. 2. 1. l Ro. 16. 17. 1. Cor. 16. cap. 18. 12. 2. Cor. 6. c. 10. 2 c. 12. 18. Philip. 4. 2. 3. 1. Thes. 4. 1. 10. cap. 5. 12. 14. 2. Thess. 2. 1. 1. Tim. 1. 3. Heb 13 11. m 2. Cor. 5. 20. n 2. Tim. 4. 2. o vers. 9. & 10.

ms. Magnum in hac Oratione τὸ πάθος, egregia signa paternæ dilectionis. Et obseruatum est epistolas scriptas in carcere à Paulo magis efficaces esse, & suaues. Sciebat tamen abundare, & penuriam pati [a], ac interdum non in charitate, ac Spiritu mansuetudinis, id est, non in externis eius signis, sed significabat se in virga [b], & durius, atq; cum potestate [c] agere posse: & quāuis vellet præoccupatum in delicto instrui in Spiritu lenitatis [d], nihilominus iubebat quoque cum omni imperio, id est, auctoritate ne contemneretur Episcopus, exhortari, & arguere [e], *& peccantes coram omnibus pariter arguere, vt & ceteri timorē habeant* [f]. Eandem obseruandi secutus est rationem princeps pastorum Petrus [g], & Iudas [h].

Maximè verò conuenit sic tractare ingenuos, nobiles, seniores, potentes, magistratus, infirmos, siue ex quadam infirmitate animi labentes. Hoc pacto consenior Petrus obsecrabat cōseniores [i]. Paulus diuitem Philemonem [k], & Episcopos Timotheum ac Titum [l]. Propterea vetabat *Seniorem increpare, sed obsecrare vt patrem* [m]: & *præoccupatum in delicto, volebat instrui in Spiritu lenitatis* [n]: & monebat patres, *ne ad iracundiam prouocarent filios suos* [o], Iob seruum ore proprio deprecabatur [p], & orabat filios vteri sui [q] (ex concubinis susceptos, & ancillis, vt reddunt Septuaginta) vt remitterēt minas erga etiam seruum [r]: Quo spectant quæ dixi alias de blanda voce patrisfamilias, seruorum quoque respectu. Lege Augustinum [s], Cyprianum [t], Macrobium [u], Senecam [x], Plutarchum [y], de hac moderatione Domini aduersus seruos. Deus ipse videtur obsecrare, quando dicit [z]: *Popule meus quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi, responde mihi. Popule meus memento quæso quid cogitauerit Balac, &c.* Precantis quoque gestus fuit, *expandere manus ad populum incredulum, & contradicentem* [a]: Si iudicat, cum tranquillitate id facit, & cum magna reuerentia disponit nos [b], ἐν ἐπιεικείᾳ κρίνεις, καὶ μετὰ πολλῆς φειδοῦς διοικεῖς ἡμᾶς: *In æquitate, vel mansuetudine, & cum multa parcitate, misericordia, indulgentia.* In Euangelio pater egressus seniorem filium rogat, vt iuniori reconcilietur [c]. Imitandus Deus magis, & Apostoli, quàm qui cum supercilio dicebant: *Nonne præcipiendo præcepimus vobis, &c* [d].

De temperanda potissimùm à Prælatis censuræ seueritate cum lenitate, ac suauitate, lege Bernardum [e], Bonauenturam [f], & Gregorium [g]. hic acutè quæ Paulus [h] ait, *inhonesta nostra, abundantiorem honorem habere*, de occultis potentium delictis interpretatur magna dexteritate, ac suauitate corrigendis. Iubet [i] etiam cōsiderare, vel nos iisdem peccatis obnoxios esse, vel fuisse, vel esse posse, quæ reprehendere volumus in aliis, vel vt qui modò reprehenditur à nobis, multò postea superior nobis euadat gradu, atq; sanctitate. Consule Gregorij eiusdem Pastorales Admonitiones [k].

Ad extremum, repetendum quod ante dixi, ac memoriæ commendandum, quod Ioannes fœminam dignatur Dominæ nomine: quod negauit se Paulus dominari fidei aliorum [l]. Sed esse vt paruulum in medio ipsorum [m], *& tanquam si nutrix foueat filios suos* [n], vt eorum seruum per Iesum [o]. Imitatur summus Hierarcha imā hanc humilitatem, dum se seruorum Christi cognominat seruum. Imitatur Augustinus [p] vocans quibus præeat, seruos, & filios Dei dominos suos, *quibus iusserit Deus vt seruiret.* Imitatur Hieronymus [q], appellans Eustochium dominam suam, idque se facere debere scribens, quia erat sponsa Domini sui. Non erat quidem Electa, cui mittit Ioannes epistolam, virgo corpore. cùm tamen ambularet in veritate, atque ad Ecclesiam pertinebat & numero, & merito, quam *despondit* Paulus *vni viro Christo virginem castam* [r], potuit simili de causa vocari Domina.

Vers.6.]Et hæc est charitas, vt ambulemus secundùm mandata eius. Hoc est enim mandatum, vt quemadmodum audistis ab initio, in eo ambuletis.

His verbis in epistola prima [s] sunt alia similia. Ibi satis explicarū, qua ratione diuina mandata censeantur esse plura & vnum: & quo pacto magis in nouo Testamento, ac sępius inculcetur, vt in his ambulemus, quoniam nobis ad ambulandum suppetit vberior gratia: lex vetus per se tantis auxiliis destitura, peccandi quodammodo præbebat potiùs occasionem, vt differit Paulus capite VII. totu epistolæ ad Romanos. Nā docet legem per se obligare, nec tamen vires dare, quibus quod iubet, fiat; hoc esse proprium Fidei, gratiæque, quæ pertinent ad Euangelium, nec data sunt existentibus olim in statu legis, nisi propter futurum Christum. Igitur mentiuntur supra modum hæretici, fitque in ipsis supra modum peccans peccatum, dum negant præceptum charitatis impleri posse, vel negant fide præditū peccata committere. Sed his de controuersiis aliàs.

Porrò cùm dicitur charitas in eo esse, vt ambulemus secundum mandata Dei, sensus est, non debere esse otiosam in illo, qui operari potest; in puero enim, vel amente potest esse, ac perdurare sine opere. Etsi verò habitus supernaturales, quos solus producit Deus in nobis, non pereant, nisi cùm propter peccatum tollit eosdem idem Deus, immò & de naturalibus, qui sunt item spirituales, probabilior opinio sit non interire per solam desuetudinem, sed per actus oppositos: tamē moraliter loquendo, non potest diu charitas otiari: sed si renuat operari, cùm opus est, charitas non est, & esse desinit, quia tunc non operari, peccatum est. Sic verum est, quod ait Christus [t], *Palmitem non ferentem fructum, tollit: & quod qui præcepta seruat eius, manet in dilectione ipsius, sicut & ipse Patris præcepta seruauit, & mansit in illius dilectione*: hoc est, demonstratur dilectio ex operibus, vestra ex vestris, mea ex meis. Quod si de operibus charitatem præcedentibus, & ad eam disponētibus, quis intelligat, in nobis quidem non sunt semper necessaria opera veræ charitatis, sed suppleri possunt, positis aliis imperfectioribus, ordinis tamen supernaturalis, per Sacramenta: in Christo autem licet gratia charitásque habitualis, sit quodammodo connaturalis, propter vnionem hypostaticam, præcesserunt prius naturâ velut dispositiones opera perfectæ charitatis.

In eo ambuletis.]Mandato, non autē Christo, vt voluit Catharinus ἐν αὐτῇ nempe τῇ ἐντολῇ, *in eo mandato*, in quo est lux quidem Christus, viámque suo exēplo illustrauit, & suis vestigiis signauit, vt nullus penitus in ea sit error: tamen proximè, ac per se non de Christo, sed de mandato locus iste sumendus est.

Didymus ambulare in Dei mandato, & id custodire, idem notat esse, illud tamē indicare prouectum, atque profectum: Notauimus & nos hoc ipsum antè in prima epistola [u]. Adde quod subiungit hic Pater de Adamo [x] secūdum quod

dam

a Phil.4.12.
b 1.Cor.4.21.
c 2.Cor.13.10.
Præoccupatum aliquando verbo dixit Apostolus.
d Galat.6.1.
e Tit.2. 15.
f 1.Tim.5.20.
g 1.epist.5.1.
h in ep. vers.3.
Quibusdā mansuetè agere necesse est.
i 1.Pet.5.1.
k ad Philem. vers.9. & 10.
l notatis ante locis in margine.
m 1.Tim.5.1.
n Gal.6.1.
o Ephes.6.4.
p Iob 19.16.
q ibidem 17.
r Ephes.6.9.
s 19.de Ciui. Dei cap.15.
t ad Demetrianum.
u 1.Saturnal. cap.11.
x ep.31.8. de Benef. c.38. lib.4. controuers. in 12.
y de cohiben. ira.
z Michææ 6. 3.
a Esa. 65.2. Rom. 10.21.
b Sap.12.18.
c Lucæ 15.28.
d Act.5.28.
e serm. 2. de Resurrect. & serm. 23. in Cantica.
f Potentum delicta quomodo corrigenda.
f de sex Alis Seraphim cap. 4.5.7.
g 13. Moral. c. 13.
h 1.Cor.12. 23.
i 13. Moral. c. 8. vel 14.
k Præsertim par.3. Pastora. c.5. & 6.
l 2.Cor.1.23.
m 1.Thess.2.7.
n ibidem.
o 2.Cor.4.5.
Pontifex maximus se seruum seruorum Dei appellat.
p in Confess. cap.4.
q epist. 22.
r 2.Cor.11.2.
s cap.5. 2.3.
Hæretici mentiuntur negantes præceptum charitatis impleri posse.
Charitas otiosa esse non debet.
t Ioan.15. 2. 9.10.
Ambulare in Dei mandato, & aliud custodire.
u cap.2.
x Gen.2.15.

a Gen. 2.15.

dam huius rei ænigma positum in Paradiso [a], *vt operaretur & custodiret eum.* Vbi *per operationem*, inquit *affectus prouectio designatur: per custodiam, perfectionis ipsius status, atque constantia.*

Oecumenius iubet nos animaduertere in similitudine præsentis sententiæ cum alia, quæ est in epistola prima, & hanc secundam reuera Ioannis esse. Ad id autem, quod Didymus dicebat de ambulandi, & cōseruandi verbis, subiūgit ex Petro [b]: (*In quem desiderant Angeli prospicere:*) παρακύψαι, vt vlterius veluti progrediantur, & perseuerent: quoniam qui sapit, quòd perpetuò progreditur, appetit, non id, quod cessaturum est: hoc est, beatitudinem etiam perceptam *semper esurire, ac sitire* [c] *coronas deponere* [d] *vultus, pedésque contegere* [e], quasi non satis æstimari possit.

b 1. Pet. 1. 12.

c Eccl. 24. 29.
d Apoc. 4. 10.
e Esa. 6. 2.

Vers. 7.] Quoniam multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum venisse in carnem: hic est seductor, & Antichristus.

Errores aduersus incarnationem.

HOc est, quod rogat, & hortatur, vt errores caueant aduersus incarnationem Christi, siue vt exponit Beda, & Glossa ordinaria, & alij, quos hæretici excitarūt negantes aut veram eius carnem, aut veram animam, aut veram diuinitatem, aut verum eius Patrē Deum, aut verum eius Spiritum sanctum Deum omnipotentē, aut aliud aliquid, quod recta fides confitetur: siue quem tradebant Iudæi, qui nec dū venisse Christū credebant ad salutem mundi, sed ad interitum suum expectabant, expectántque etiamnum venturum Antichristum. Non hi errores omnes adhuc erāt exorti, sed præcipuè Diuinitas impugnabatur ab hæreticis, & Iudæis, vt & hodie, venisse Messiam.

Caietanus vult agi hoc loco de secūdo aduentu, & poni debere non *venisse*, sed *venturū*. quo etiā pacto vertit Vatablus, licet fateatur reddi posse *venisse*. vt notetur error diffidentium ventutū denuo Christum ad iudicium, quasi vel id nō sit futurū, vel nō iudicaturus Christus homo, vel nō in carne, quā iam deposuerit: his enim modis oportet ab iis errari, qui venturum negent Christum.

f Præsertim apud Prateolu & Alphonsum a Castro.

Apud Hæreseologos [f] lego iudicium iam factum, nec aliud vltra futurum sensisse Gnosticos anno Christi ferè 129. Florianos anno 181. Manichæos anno 273. Priscillianistas anno 382 Patricianos, vel Symmachianos, quorum ætas ignoratur: Albanēses, anno 796. ætate nostra Dauidicos siue Dauidgeorgianos anno 1525. At dum viueret Ioannes, præter Samaritas, qui pertinent potiùs ad hæreticos Iudæorum, vnus Dositheus Iudæus genere, anno 52. in eodem versatus errore traditur cum discipulis Dositheanis. Numerat Dositheum Egesippus inter primos pseudochristos, pseudoprophetas, pseudoapostolos. Sed is omnē spiritum tollebat de medio, atque resurrectionē, sicut & istam plures ex aliis modò recitatis.

Ioannes non de secundo, sed de primo aduentu loquitur.

Communis tenet opinio contra Caietanum, Ioanni sermonem esse de primo, non de secundo aduentu Christi. Persuadet id tum propositus in omni Euangelio, ac epistolis scopus confirmandi verum veri Dei filij aduentum in carnem aduersus hæreses quæ hoc impugnabant præcipuè: tum duæ hîc expressæ voces *in carnem*, quæ satis designāt incarnationem. Nec verum est participium Græcum ἐρχόμενον tempus dumtaxat futurum significare. Per se potiùs præsens denotat: in Scripturis verò, si futurum, eum, qui prædicebatur futurus, ac venturus, *qui si venit*, inquit Catharinus, *rectè dicitur venisse*. Hoc modo Ioannes Christo ipsi, qui verbis suis interrogarent, sed vt illi discerent, non ipse qui certus erat, venisse Christum: [g] *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν; vbi Syrus: *Tu is es qui venturus eras?* etsi autem nec pauci, nec leuis Doctores auctoritatis intellexerunt, ipsummet dubitasse Ioannem, essétne moriturus, ac in infernum descensurus [h], longè verius eo quem dixi sensu, qui pluribus placet, dubitantis personam induisse, dubium verò nullū neque de morte, vel descensu, neque quod non dubitauit affirmare Iustinus [i], aut quis alius atque Tertullianus [k], de Christi diuina incarnatione. Confirmat hanc eandem de loci huius intelligentia opinionem Isidorus Clarius ex verbis Marthæ. *Ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti* [l], ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος, *qui veniens es, vel venis*, id est, qui expectabaris venturus, quem venturum prædixerant Prophetæ. Probant idem verba Samaritanæ, quæ certè nondum credebat Messiam venisse: *Scio* [m] *quia Messias venit, qui dicitur Christus: cùm ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia.* Οἶδα ὅτι Μεσσίας ἔρχεται, &c. ὅταν ἔλθῃ, &c. Syrus: *Scio Messiam esse venturū*, &c. nempe in propinquo esse, iam natū esse, ac se miraculis ostendere cœpisse. Similis planè formula: Elias quidem venturus est [n]: Ἠλίας μὲν ἔρχεται, *venit*.

g Matt. 11. 3.

h citat Maldonat. in Matthæum c. 11. Tole. in Lucā c. 7. annot. 34. & nos in Dom. 3. aduen. Suarez tom. 2. dist. 24. sect. 4. Canis. de S. Ioanne bap. Salmeron to. 4. par. 2. trac. 9.
i qu. 38. ad Orthodo.
k 4. con. Marcio. cap. 18. & lib. de Baptismo c. 10. de Præscript. c. 8.
l Ioan. 11. 27.
m Ioan. 4. 25.

n Matt. 17. 11.

Exierunt in mundum.] Εἰσῆλθον, *ingressi sunt*, vel *introierunt*: illud autem est ἐξῆλθον. *Non refert, vt dicantur exiisse, qui priùs latebant* [o], inquit Gagneius. *Et sicut epistola priore dictum est: Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis*: ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον.

o cap. 2. 19.

Venisse in carnem.] Iam docui, ἐρχόμενον rectè verti potuisse per tempus præteritum, sic verò etiam debuisse, nefas est dubitare, nisi editionis vulgatæ correctæ auctoritas reuocetur in dubium, quod æquè non licet. Quamuis autem Græcè quoque sit ἐν σαρκὶ, id est, in carne, (quo item modo reperi in nōnullis codicibus Latinis,) aut cum carne, sensus non discrepat, licèt Thomas Anglicus, Aduentum in carnem sumat pro conceptione, in carne pro natiuitate. Tertullianus disputans de carne Christi [p] vtitur hoc loco, legítque vt nos modò legimus. Oecumenius quidem vult hic agi de secundo aduentu, quam retuli superiùs esse Caietani sententiam, tamen ait simul includi primum, quoniam qui secundum neget, conuincitur & negare primum, cùm qui iam venit, denuò se venturum prædixerit, nihilominus de solo primo aduentu loquitur Ioannes, vt ante demonstraui, neque quod idem contendit Oecumenius, ἐρχόμενον verti non potest per tempus præteritum.

p cap. 24.

Hic est seductor, & Antichristus.] Testis Gagneius, quibusdam in codicibus iungi priora illa in singulari numero, non in plurali, sicut modò legimur. *Qui non confitetur*, &c. Hoc autem magis etiā ipse probat. Nos probare non possumus, licèt legerimus apud quosdam libros manuscriptos; & in Græco nouo Testamento suo Robertus Stephanus adscripserit margini post illam sententiam: Ὅτι πολλοὶ πλάνοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί; hanc aliā: εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ. *Si quis non confitetur Iesum Christum in carne, nimirum esse, aut venisse*, &c. siue vt habet vnus codex manuscriptus Latinus: *Qui non confitetur Dominum Iesum Christum venientem in carne.* In eo tamen codice vnica conficitur sententia cum præcedentibus:

Quoniam multi seductores exierunt in mundum. Qui non confitentur Iesum Christum venientem in carne, hic est seductor & Antichristus. Sed retenta, vt par est, lectione nostra, miratur Catharinus quomodo a numero multitudinis transferit Ioãnes ad singularem. Respondet, videri posse mysterium, tanquam scilicet non sint multi, qui ita seducant, sed vnus per ora multorum, nempe diabolus, verus, & primus, & maximus Antichristus, *omnis superbiæ* [a], *& mendacij* [b] *parens*, & origo. Concedo sane, quod ait de diabolo: tamen satis frequens permutatio numerorum Scripturis est à plurali ad singularem, ab hoc vicissim ad illum: Ponit Ribera [c] exempla transitionis à singulari ad pluralem. Transit à plurali ad singularem Iob [d]: *Habitent in tabernaculo illius socij eius, Qui non est*, &c. & Psalmus [e]: *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion non commouebitur*, &c. & Paulus [f]: *Vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in Spiritu lenitatis, considerans te ipsum ne & tu tenteris.* Denique Gregorius [g] hunc Scripturæ morem in numerorum permutatione disertè tradit, qua de re quoque differit Martinus Cantapetrensis [h]. Quocirca nec admodum necessaria Oecumenij notatio, supplendum ob istam transitionem de plurali ad singularem: *Qui igitur non confitetur*, vt apte subiungatur, *is est seductor, & Antichristus.* Vocem Græcam τὸ πλάνος Latinam boni linguæ Latinæ Auctores fecerunt, Cicero [i], Gellius [k], Horatius [l], alij.

a Iob.41.25. b Ioan.8.44. *Permutatio numerorum Scripturæ est frequens* c in Abdiam num. 73. d cap.18.15. e Psal.124.1.2. f Gal.6.1. g 25.Moral. cap.10.vel 11. h 6.Hypotyp. cap.4. i pro Cluen. k lib.16.c.17. l lib.2.epist. in 18.

Vers.8.] Videte vosmetipsos, ne perdatis quæ operati estis: sed vt mercedem plenam accipiatis.

PLures quidem codices Græci legunt in prima persona: Βλέπετε ἑαυτὸ ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν ἃ εἰργασάμεθα ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν. *Videte vosmetipsos ne perdamus quæ operati sumus, sed vt mercedē plenā accipiamus*, videlicet, ne frustra laborauerimus in vobis, ac frustremur fructu laborum nostrorum: tamen aliqui etiam habent secundam personam: ἵνα μὴ ἀπολέσητε, ἀλλά, &c. ἀπολάβητε. nimirum, ne si seduci se sinant, perdant fidei, ac bonorum operum fructum. *Timeo vos*, dicebat Paulus [m] Galatis, *ne forte sine causa laborauerim in vobis*: & cōtra lætabatur quòd non in vacuum cucurrisset, neque in vacuū laborasset in Philippensibus [n].

m Gal.4.11. n Philip.2.16.

At editio nostra non inanem Ioannis denotat laborem, sed eorum, quibus mittit epistolā: quorum tamen iacturam, quia charitas æstimat in Ioanne vt propriam, potest alia lectio sensum vtrumque comprehendere. Transfert sententiam Bonauentura [o], vel accōmodat ad illos, qui præsunt, monens, ne aliis prouidendo, seipsos negligant, ne alios saluando, se ipsos in periculum demergant, *ne mundum vniuersum lucrando, animæ suæ detrimentum patiantur* [p]: ne perdant quæ operati sunt in aliis, vacui mercede, aut non plenā recipientes ac solidam, hoc est, non à Deo, sed ab hominibus.

o Opusc.de sex alis Seraphim, c.7. *Superiores ne dum alios prouidendo se ipsos perdant.* p Matt.16.26.

Hinc sequitur, per hæresim, nec nō & per quodcumque mortale peccatū, gratiæ atque meritorum iacturam fieri, quod aliàs dictum est in Ecclesiastis Commentariis [q], licet per pœnitentiam postea reuiuiscant. Deinde semel habitam gratiam iustitiámque perdi posse. Adhæc intuitu mercedis bene operari bonum, ac laudabile esse. Sed nec simpliciter verum esse, quòd nullum opus bonum, vt vulgò tamen dicitur, maneat irremuneratum. Etsi enim *non est inanis labor apud Deum* [r], quantum est ex parte ipsius, interponi potest obex & impedimentum per nouum demeritum: & Galatis Paulus [s] ob id exprobrando, *tanta passi estis frustra*, siue sine causa? Componit hæc inuicem Aquinas [t]. Tandem, reddi meritoriis operibus mercedē, ac proinde talia opera veram, propriámque meriti rationem habētia esse posse in nobis cum vera iustitia, etiamsi forsan non sit quis prædestinatus.

Per mortale peccatum gratiæ & meritorum præteritorum fit iactura. q cap.9. r Heb.6.10. s c.3.4. t 1.2.q.89.a.4.ad 2. & in supple.q.14.a.4.ad 2.

Merces porrò plena propriè beatitudo est: quę dicitur quandoque hæreditas, prout datur filiis secundum adoptionem, quæ concipi potest præscindendo à meritis, immo & esse in eo, qui sine vllis meritis cum sola gratia moritur; nisi propter Christi merita censeatur in quocumque beato mercedis rationem habere beatitudo. Quāquam & Christus ipse, vt filius Dei *naturalis sit heres vniuersorum* [u], & *intrauit in gloriam suam* [x], id est, naturali iure debitam per meritum passionis, nō in gloriam quidem suæ beatitudinis essentialis, quæ non cadit sub meritum ipsius, & qua nunquam caruit anima eius, sed accidentalis in proprio corpore, & exaltationis nominis sui, &c. Ibi autem *mensura dabitur bona, conferta, coagitata, supereffluens* [y] propter multitudinem honestissimarum voluptatum: propter veritatem ac soliditatem, & veluti profunditatem earum: propter multitudinem vsque ad culmū: propter copiam supra modum, supra condignum, supra captum nostrum, & æstimationem: postremò *quia est merces magna nimis* [z], & voluptas tāta inebriat: vnde est illud [a]: *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Adimplebimur quoque lætitia cum vultu Dei* [b], tum in animo, tum in corpore, vt introductione per singulas vtriusque partes siue facultates demōstrari posset, quod Hugo, atque Thomas Anglicus præstare conati sunt. Illos cōsule, ac indicatam ab ipsis viam, accuratiùs, si libet absolue. Grauissimus porrò damnatos cruciabit dolor ex præteritorum iactura meritorum, estque longe acerbior post felicitatem calamitas, ita vt prouerbio iactetur: *Nulla maior infelicitas, quam non misse, si aliquando fuisse felicem.*

Merces plena est beatitudo. u Heb.1.2. x Luc.24.26. y Lucæ 6.38. z Gen.15.1. a Psal.35.9. b Psal.15.vlt.

Vers.9]Omnis, qui recedit, & non permanet in doctrina Christi, Deum non habet: qui permanet in doctrina, hic & Patrem & Filium habet.

NOta satis bimembris regula constans negatione, & affirmatione ex dictis epistola prima: sed in antitheto secundo pro Deo ponitur Pater, ac Filius, tum quia, vt sæpè vidimus, contra personam Filij, & idcirco contra personam Patris vigebant hæreses: tum quia qui in doctrina Christi permanet, id credēdo, quod ipse docuit, & alij de ipso, atque moribus respondendo, non solùm habet fidem de ipso Christo Dei filio, & de Patre ipsius, verùm etiam tāquam filius & ipse Dei per adoptionem fit cum Filio consubstantiali cohæres hæreditatis paternæ Dei Patris.

Omnis qui recedit]Πᾶς ὁ παραβαίνων. Quidam in plurali legunt: *(Omnes qui recedunt, & non permanent)* Lyranus, *Omnis qui præcedit*: nec non Hugo, & Thomas Anglicus: & meminit eiusdem lectionis cum nostra Carthusianus, qui præterea recitat alia verba ante ista, *scientes quod*; quæ reperi quoque in manuscripto. Verbum autem præcedendi Lyranus interpretatur, cùm quis (præ) id est, prius incessit bene per viam iustitiæ, sed ab ea deinde recessit, nec in ea permansit. Hugo, & Thomas, quando sua opinione, atque præsum-

ptione

ptione alios se praecedere dicit. per inuentionem noui falsi dogmatis, nolens aliis acquiescere. Legitur nonnullis Latinis codicibus impressis, & io pluribus manuscriptis, (qui praecedit:) Clarius autem, Pagninus, Vatablus, Caietanus, Ioannes Benedictus vertunt, aut exponunt: *Qui transgreditur*. Rectè quidem, sed idem valet recedere, à quo nobis non est recedendum. Nihil frequentius, quàm vt παραβαίνειν, quod transgredi, ac transcendere significat, sumatur metaphoricè pro eo quod est violare aliquid, vt νόμους ἢ ὅρκους, leges, aut iuramenta. Interdum, sed magis rarò, idem est, quod procedere, seu praecedere, atque prodire. Sed proposito longè melius congruit oocio prima, à qua tamen non abhorret multum secunda, sed iuxta posteriorem explicationem: quoniam qui in sua noua procedit haeresi, praeceditve, recedit ab orthodoxa priore doctrina, eámque transgreditur, & violat. Idem vsitatum Paulo nomen τῆς παραβάσεως [a] pro transgressione ac violatione legis: vt τὸ παραβάτα [b] pro transgressore, violatore, praeuaricatore. Nec memini voces istas in nouo testamento vsurpari alio modo, ac semel τὸ παραβαίνειν, quod sciam, extat; cuius loco redditur interpres verbum, transgredi. διὰ τί μαθηταί σου παραβαίνουσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων? Quare [c] Discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorū? Denique Iulianum Apostatam Suidas, Graecique alij cognominant παραβάτην. Haec in gratiam editionis vulgatae correctae.

Non permanet in doctrina Christi.] Qui non iuxta illam & sapit, & agit, vitámque contemplatiuè & actiuè nō traducit, inquit Oecumenius, sed recedit vel per seductionē, vel per timorem, ait Glossa Interlinearis, nempe aut haereticorum, aut persecutorū: sed & quomodolibet aliter. Doctrinae porrò Christianae summam elegantes sanè declaratam omnino legas velim apud Augustinum [d].

Hic & Patrem & Filium habet.] Immò & Spiritum sanctum, totámque Diuinitatis integritatē, quoniam doctrina Christi distinctionem tradit personarum. Sed res in praesentia id exigebat, vt de Patre tantùm, & Filio id diceretur, inquit Oecumenius, nósque iam meminimus. Perinde verò est doctrinam Christi excipere, atque doctores à Christo missos, de quibus ille dixit [e]: *Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum, qui me misit.* Didymus, Beda, & Oecumenius inferunt consubstantialitatem Patris & Filij. Thomas Anglicus idem facit: sed vbi legerit nescio, praepositum hoc loco Patri Filium, cum admonet id fieri, *quia ad Patrem non venitur nisi per Filium* [f]. Lege caput secundum epistolae primae [g], vbi in simili sententia prior nominatur Filius. & quodam etiam loco [h] Christus dicit *quòd nemo ad ipsum venit, nisi quem traxit Pater.*

Vers. 10.] Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec AVE ei dixeritis:

Vers. 11.] Qui enim dicit illi AVE, communicat operibus eius malignis.

His duobus versibus, qui connexam habent sententiam, communio vetatur hereticorū, sicut & epistola ad Titum [i], & Timotheum [k], & Romanos [l]. Vnde per illum, qui hanc doctrinam non affert, debet intelligi, qui contrariam tradit: quod etsi facere potest infidelis, ac Iudaeus, cōstat nihilominus ex scopo Ioannis esse sermonem de haereticis, & sunt quidem omnes, qui qualibet ratione nocere doctrinae orthodoxae possunt, vel moribus, vitandi diligent ssime [m]: Sed multò magis Haeretici, qui radicem totius iustitiae tollunt, *& quorum serpit, vt cancer, sermo* [n]: vel tanquam pestis tetrogradus, vt placet Anselmo, vel vt alij, & melius, vt morbus γάγγραινα, quem & ἕρπητα vocant, νομὴν ἔχει, depastionem habebit. Syrus quoque intellexit de morbo. Egi hoc de argumēto alibi [o], & inter alia Ioannis ipsius sum vsus exemplo, quod hic etiam profertur à Beda, & à Glossa ordinaria, qui balneo, vbi lauerat Cherintus, abstinuit, ne corrumpi videretur à loco, in quo veritatis corruptor fuerat. Ebionem nominat Epiphanius [p]: & vtrique fortassis erat simul in balneo, vt coniectat Baronius [q]. Hoc idem imitatos Theodoretus [r] prodit Samosatenses aduersus Eunomium: & Polycarpum Ioannis discipulum constat Marcionem salutationem eius posceni, primogenitum Satanae nominasse [s].

Permittit Paulus [t] cibum sumere cū infidelib. & appositis etiam immolatitiis citra scandalum vesci, sed non cum haereticis. His amicabilia verba omnia, & pacifica negasse Antonium testit Athanasius [u]. Irenaeus [x] ad hoc propositum citat simul hunc, simul illum Pauli locū. Scribit [y] praeterea, tantum Apostolos, & horū discipulos habuisse timorem, vt neque verbo tenus cōmunicarent alicui eorū, qui adulterauerant veritatem. Innuit praesentem locum Tertullianus [y], cùm nos aut vetari ad haereticos accedere. Aurelius à Chullabi Episcopus in Concilio Carthaginēsi [a] argumentatur, quo modo admitti tales temere in domum Dei possunt, qui in domum nostram priuatam admitti prohibentur? aut quo modo cum eis sine Ecclesiae Baptismo communicare possumus (existimāt illi Patres cum Cypriano, nihil actum Baptismo haereticorum: ideirco baptizādos, si venirent ad Ecclesiam, quod tamen falsum est, si rite collatus fuit Baptismus) quibus si Aue tantùm dixerimus, factis eorū malis communicamus? Cyprianus [b] autē prohibet omnia cum haereticis cōmercia, conuiuia, colloquia, támque vult nos ab eis separari, quàm sunt illi ab Ecclesia profugi.

Decet nos tanquam Christianos, vt scribit Dionysius Alexandrinus ad Episcopos Aegypti [c], vt omnes contra Christum loquentes, & sapientes, quasi Deo rebelles (nec nomine Christiano dignos existimant nonnulli, vt antea vidimus [d]) & animarum corruptores, totis viribus auersemur: & neque Aue huiusmodi dicamus hominibus, ne fortè etiam peccatis eorum communicare videamur, sicut beatus Ioannes ait, &c. Propter nonnullam cum Ithacio communicationem S. Martinus (quae ferè tamen necessaria fuerat,) contemptus est ab Angelo: non ita promptè curauit energumenos: & ipsos quos postea vixit sexdecim annos omni Synodo abstinuit [e].

Et hanc doctrinam non affert.] Aurelius ille iam citatus Episcopus Africanus (& doctrinam Christi non habet) de hac enim est sermo: & non habere, vel non afferre, est contrarium profiteri. Est *peiοus* quae rem auget. Paulus verò cum exaggeratione describit illum, qui malam doctrinam tradit, scribens ad Galatas [f].

Nolite recipere eum in domum.] Vestram, addit idem Aurelius: nec in priuatum hospitium, nec in Ecclesiam ad orandum, vel communicandum, inquit Thomas Anglicus. Nota sunt quibus

[Marginalia: Transcendere idem quod violare. — a Rom. 2. c. 4. c. 5. Galat. 3. 1. Tim. 2. Heb. 2. c. 9. — b Rom. 2. Galat. 2. Adde Iacobum c. 2. — c Matt. 15. 2. — d lib. 1. de Morib. Eccles. Catholicae c. 30. — e Matt. 10. 40. — f Ioan. 14. 6. — g vers. 24. — h Ioan. 6. 44. — i cap. vlt. 10. — k ep. 2. cap. 3. 2. & seq. — l cap. 16. 17. — Haeretici super omnes vitandi sunt. — m 1. Cor. 5. 9. & seq. c. 11. 33. Ephes. 4. 14. — n 2. Tim. 2. 17. — o in hist. Apoc. cap. 30. — p Haer. 30. — q tom. 1. anno 74. — r 4. hist. c. 14. — s Euseb. 4. hist. c. 13. ex Iren. — t 1. Cor. 10. 27. — u in vita. — x lib. 3. c. 3. Apostoli quantum formidarunt haereticorum sermones. — y lib. 3. c. 3. — z de praescr. cap. 12. — a apud Cyprianum n. 81. — Baptismus haereticorum bonus est. — b lib. 1. ep. 3. — c in hist. Tripar. lib. 1. c. 13. — d 2 ep. c. 2. — Haereticis Aue non dicendum. — e Sulpit. Dial. 3. — f cap. 1. 8. 9.]

excommunicatos Ecclesia voluit interdictos, quę distinctè oometantur in Synesij quadam epistola lectu dignissima [a], contra Andronicum Pentapolitanæ prouinciæ præfectum, & Tonantem, qui Magistratum Ptolemaide gerebat: nec esset difficile huc ex lege vetere, immò ex profanis Auctoribus conferre non obscura talis abdicationis vestigia. Talia in lege, leprosorum eiectio [b], prohibitus ingressus Synagogæ [c], baberi vt ethnicum, & publicanum [d], non coüti inter se, vel habere commercia [e]: qua de re Iosephoa [f] legendus Essenorum describens motes. Hoc erat apud Gentiles aqua, ignique, foro, sacris, tecto interdicere [g]. Quo in genere seueriores narrat Plutarchus [h] Athenienses fuisse, contra Socratis oppressores, & Cæsar [i] Druydas Gallorũ, & Arabas Plinius [k]. His non dissimilia inter Gentiles execrationis signa, cùm aliquem, vel non tangere vel non admittere sustinebant ad mensam, cum quempiam diris, siue Diti, ac furiis deuouebant, aut ignominia notabant, aut aliter exectabantur.

Ad rem nostrã quod attinet, præcipiens Hilarius [l], Arianos vitari scribit Catholicis Mediolanensibus. *Malè vos parietum amor cepit: malè Ecclesiã Dei in tectis ædificiisque veneramini: malè sub his pacis nomen ingeritis. Anne ambiguum est, in his Antichristum esse sessurum? Montes mihi, & syluæ, & lacus, & carceres, & voragines sunt tutiores: in his enim Prophetæ, aut manentes aut demersi Dei Spiritu prophetabant.*

Nec Aue ei dixeritis.] Χαίρειν gaudere: *nõ est enim gaudere impiis*, dicit Dominus. Ad quæ verba Irenæus [m] indicat alludere Ioannem. Sunt autem Esaiæ [n] iuxta versionem Septuaginta, οὐκ ἔστιν χαίρειν, &c. pro quibus legimus: *Non est pax*, &c. אין שלום *en schalom*. Adhibetur in salutationib. vtrũque verbum ab Hebræis, & Græcis, de quibus consule dicta in Actus Apostolorum [o], vbi notauimus apud Latinos dictã propriè salutationem matutinã hac voce *Aue*, & apud Græcos, quam vsurpabant quoque Latini, ista, Χαῖρε [p]. Lege Brissonij formulas [q].

Homonymia latet in particula *nec*, an negationem dicat simplicem, an exaggeratã, vt salutatio negetur, vel ne salutatio quidem tribuatur. Priorem sensum τὸ καὶ, magis ostẽdit, & ratio ipsa magis suadet, quia salutantur amici, & familiares: hæretici ne colloquio quidem dignandi sunt, vt antea vidimus, sed nec literis quidẽ, vt sensit Flauianus Episcopus Constantinopolitanus scribens ad Leonem Papam [r], agénsque de Eutychete.

Exaggerationem nihilominus possumus intelligere, facta comparatione ad inhibitum hospitium, quo minus quid est salutatio.

Monet Clemens Alexandrinus hoc inhumanum videri non debere: sed neque disputare cum talibus oportere, nisi valde idoneum: illud autem *Aue* refert ad salutationem, quæ fiebat, postquam surgebatur ab oratione solenni velut gaudij, & pacis indicium, ac proinde vetari quoque cõmunem cum talibus orationem eâdem in domo. Videri potest innuere ritum veterem, iam inde ab Apostolis, teste Floro [s] Magistro, & Alcuino [t], immò etiam Dionysio [u], Iustino [x], Tertulliano [y], Nazianzeno [z], Chrysostomo [a], Hieronymo [b], Augustino [c], Paulino [d], Isidoro [e], Clemẽte [f] Romano, Origene [g], Cyrillo Ierosolymitano [h]: prębendi pacis osculum in sacrificio Missæ, quod separatim viri & fœminæ dabant inuicem, & recipiebant, vt Clemens Romanus meminit, & alij, de quibus Ioannes Stephanus [i] Durantius.

Quæ excommunicatis sint interdicta. a epist. 58. b Leuit. 14. 2. Num. 5. 2. c Ioan. 9. 22. c. 12. 44. c. 16. 2. d Matt. 18. 17. e Ioan. 4. 9. f 2. de bello Iud. c. 7. Gentiles quibus poena interdictos sacris puniebant. g Cic. pro domo sua. Lact. lib. 2. c. 10. & alij. h opusc. de inuid. & ira. i 6. de bello Gallico. k lib. 6. c. 28. l lib. con. Auxentium. m lib. 1. c. 13. n c. 48. 22. c. 57. 21. o cap. 15. 23. p Plut. opusc. de Garrulit. q lib. 8. pag. 743. Hæretici ne colloquio quidem dignandi sunt. r habetur inter epistolas Leonis post 8. Cum hæreticis non est disputandum. s in exposit. Missæ. t de diui. offi. c. de celebrat. Missæ. u de cælest. hier. c. de con. x Apol. 2. circa finem. y de orat. z orat. 3. de Pace. a 1. de comp. cordis, & hom. de prodit. Iudæ sub finem hom. ad populum 51. b ad Theoph. Alexandrin. c ser. de vigil. Paschæ. d carm. ad Cyther. e de diuin. offic. c. 15. f 8. const. c. 11. g in c. vlt. ad Rom. h Catech. 5. i 2. de ritib. Eccles. Cath. c. 44.

Ego, vt prædixi, magis generalem inhibitionem hic agnosco cuiuscumque salutationis, & cùm excommunicatio priuet potissimùm à sacris, non poterat esse dubium, cui negabatur domus priuata, multò magis illa negari. Permirum est, quod in Prato spirituali [k] narratur conditum eodem sepulcro Cosmũ Abbatem sanctum, vbi hæreticus iacebat Episcopus, auditũ singulis noctibus clamare: *Noli me tangere heretice, & ne appropinques mihi inimice sanctæ Dei Catholicæ Ecclesiæ.*

Athanasius [l] omnia volt hæreticorum nobis esse verba suspecta, vt dolosa, etiamsi enim vel solùm innuant, non facere sine peruersitate animi. Lege Canones Apostolorum [m].

Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malignis.] Nam amica verba, & beneuolentiæ signa demonstrant probari personam, cui exhibentur, ac proinde res & doctrinam eiusdem. Et nos si fortè non decipiamur, alij forsan, inquit Glossa ordinaria, per talem nostram familiaritatem possent decipi, qui crederent illos placere nobis, & sic crederent illis.

Orthodoxi, vt dixi, abstinendum censuerunt ab iis etiam vocibus, aut ritibus, quibus abuterentur illi, ceteroqui bonis, ne qua cum ipsis communicatio esse videretur. Testis Gregorius Leandro respondens [n], trinam in Baptismo mersionem prætermittendam, *ne dum*, inquit, *mersiones numerant, diuinitatem diuidant: dumque quod faciebãt, faciunt, se morem nostrum vicisse glorientur.* Eusebius Vercellensis [o] fame malebat mori, quàm ab Arianis in carcere cibum sumere; qui ea volebant arte in vulgus spargere cum ipsis Eusebiũ communicasse: ne autem, si non comederet, sui haberetur interfector, vtraque de re custodem Patrophilum diligenter admonuit, nec se eum hæreticis communicare, nec si deferretur à Catholicis cibus, detrectare, sicque sibi mortis auctorẽ minimè videri debere.

Lege quam Turonẽsis [p] refert historiam presbyteri Catholici, qui cibos, quibus benedixisset presbyter hæreticus, gustare noluit, prout tunc more receptum erat non gustare: & qua ratione hæreticum repentina Deus morte sit vltus. Liberius Papa, vt refert Athanasius [q], Eusebij, qui Constantij Ariani legatus erat, oblata Diuo Petro munera refutauit. Marcion cùm eiectus est de Ecclesia, reddita sunt illi quoque 200. H-S. (sestertia) quæ in eam intulerat, vt prodit Tertullianus [r], hoc est, iuxta supputationem Budęi [s], quinque aureorum millia.

Non licet Christiano simulare, vel dissimulare alienam hæresim, etiam prætextu postea corrigendi hæresi laborantem, vt libro cõtra mendacium probat Augustinus, & in retractationib. [t].

Quod Ambrosius [u] ait Eusebium Vercellensem hæreticis hæreticum se mentitum, nõ intelligit de hæresi quam persequebatur acerrimè, sed de damnatione Athanasij, quam Arianorum ab ipso legati postulabant. Vt enim subscriptionem Dionysij Mediolanensis oblitteraret, velle se quoque subscribere simulauit. Prudentiorem hoc in facto Ambrosius Eusebium, vt lucis verũ filium fuisse prædicat quàm illos filios seculi.

Tropologicè docet Hugo non esse salutandum excommunicatum, hominem alterius legis, & hostem. Lege si libet. Hunc ipsum locum de Vitandis hæreticis citauit, & intellexit Epiphanius [x]. Cautum verò in Cõcilio Eliberitano [y], & Laodiceno [z], & Niceno [a] excommunicati mu-

k cap. 40. Abbas hæretici mortui mortuus consortium fugit. l orat. 4. con. Arian. m c. 1. & 18. n lib. 1. ep. 34. o Act. Euseb. & vita. Eusebius mori malebat, quàm ab hæreticis cibum sumere. p de gloria martyrum, c. 80. q epi. ad solit. vitam agentes. r de præscrip. cap. 30. s de Asse. t lib. 2. c. 60. u Serm. 69. x hæres. 34. Marcosiorum. y can. 38. z cap. 37. a cap. 27.

nus

nus accipere, & meminit Clemens [a], & præter allata exépla, aliud legas Augustini apud ipsummet Augustinum [b], & quæ recenset Ferdinandus Mendoza [c]. Lege de vitandis hæreticis præter citatos: Tertullianum [d], & Ambrosium [e]: & exépla Ioannis [f], Apostoli, Polycarpi [g], Antonij [h], Catholicorum [i], morientium [k] martyrum: mortuorum [l], puerorum [m], & aliorum, præter illa etiam quæ attigimus hic & alibi. Quandoque non vetatur conuictus & tractatio cum hæreticis, vt cum moraliter vitari nequit: vel eorum cõuersio quæritur, vel vt impediatur eorumdem impietas [n]: qua ipsa in re cautio adhibenda, de qua nũc non vacat dicere.

Malignis.] Aurelius apud Cyprianum [o], Irenæus [p], *nequissimis*, Græcè πονηροῖς. modicum discrimen. De Latino vocabulo dictum epistola præcedente [q].

*Vers.*12.] Plura habens vobis scribere, nolui per chartam, & atramentum: spero enim me futurum apud vos, & os ad os loqui: vt gaudium vestrum plenum sit.

EXcusat epistolæ breuitatem, sicut & in sequenti [r] spe aduentus ac præsentiæ suæ. Non omnia mandare, & credere literis vel oportet, vel decet: & *viua vocis energia maior*, vt Hieronymus quoque docuit ad Paulinũ [s]. Notis vtuntur arcanis, quas cifras vocant, & certo literarũ compẽdio, seu furtiuis scriptis, vt loquitur Gellius [t], quæ primus excogitauit Ciceronis libertus Tiro [u]. Licet Plutarchus [x] tribuat ipsi Ciceroni: Dio Mecœnati: Seneca quibusdam seruis forsan vel Ciceronis, vel Mecœnatis: quas quidem notas, seu cifras qui illis vtuntur, nolunt intelligi, nisi ab his quibus scribunt, verentúrque quorũlibet legentium, siue offensionem, siue damnum. Cõsule Matthæi Raderi nostri eruditum Commentarium [y] de notariis, quos vocant Græci σημειογράφους aut ταχυγράφους à signis, seu notis, quod διὰ σημείων πρὸς τάχος scribebant. Citat is alios, vt Peterium [z], Sauaronẽ [a], Apollinarem, Brissonium [b], Siarum Senensem [c], Curacium [d], Brodæũ [e], Bernartium [f], Iuretum [g]. His adde Petrum Gregorium [h], qui Trithemij citat libros πολυγραφίας, & Baptistæ Leonis de occultis scribendi notis.

Est & in religione nostra præter scriptum, traditum etiam verbum, præter scripturas. Sunt quoque diuinæ, Apostolicæ, Ecclesiasticæ traditiones. Colligitur idem ex epistola sequenti [i], & ex Apostoli Pauli epistolis [k], tum præterea ex multorum Pontificum, Conciliorum & Patrum testimonio, denique ex ipsa ratione. Sed hoc aliàs demonstratum est, ac præ ceteris legendus Cardinalis Bellarminus [l].

Per chartam.] Διὰ χάρτου, καὶ μέλανος. Recentior ad scribendum chartæ vsus, sicut & membranæ, siue pergameni, quàm dedolatorum è ligno codicillorũ, aut corticum arborum. Vnde dicti tabellarij, qui portabant codices illos: librarij, qui in arborum libris scribebant. (βίβλον vocãt Græci, & adhuc Latini papyrum) vt notauit Hieronymus [m], & post eum Isidorus [n]. Vterque [o] pergamenarum nomen deriuat à Pergamo, vnde rex Attalus eas miserit, vt penuria chartæ, (quam suppeditat Ægyptus, licet ab vrbe Tyri, nomen sortitum censeatur) pellibus pensaretur, quæ mẽbranæ dicuntur, quasi ex membris pecudum detractæ, vt Isidorus [p] obseruat, Græcè διφθέρας, vt ad Concilium Laodicenum [q], Balsamo, nec non Herodotus [r], qui tradit aliquando caprinas, & ouinas in vsum pelles venisse, ἐν σπάνει βίβλων, in penuria papyri. Omnibus vetustior Varro [s] Pergami repertas meminit membranas pergamenas. Martianus item Felix [t] auctor est, alios fuisse carbasinis voluminibus cõplicatos libros, ex ouillis multos tergoribus, id est, membranis. Scribit Cicero [u] calamo se scripturum, & atramento temperato, charta etiam dentata, videlicet apri, vel equi dente leuata, vt modò fit, inquit Manutius [x], vt currat calamus expeditius: cui sententiæ fauet Plinius [y]. Legẽdus Polydorus [z] Virgilius, qui meritò longè antiquiorem facit membranarum vsum, in quibus nempe V. G. fit certum sacras literas esse scriptas, cùm sint missæ ad Ptolemæum Philadelphum. Multa sunt quoque hoc de argumento apud Petrum Gregorium [a], & Pinedam nostrum [b], qui de maluæ foliis meminit, ceris, siue ceratis tabellis, schedisque, de libris linteis, ac priores illas schedas vocatas etiam scandulas, sandulas, scindulas, & quòd pungerentur stylo, pugillares: item de eboreis codicibus, aut citreis, aut buxeis, de gemmeis, præterea, plumbeis, & æreis, atque de animalium intestinis. Legendus & Melchior Guillaudinus [c], & Raderus noster [d]. In epist. 113. Augustini ad Romanianum fit mentio chartæ, membranarum, tabellarum eburnearum.

Et atramentum.] Μέλαν γραφικόν, scriptorium, non χαλκανθὲς sutorum proprium. Atramentarij mentio est in libro Ezechielis [e]: & atramenti epistola sequenti [f], & secunda ad Corinthios [g], & apud Ieremiam [h].

Spero enim me futurum apud vos.] Ἐλθεῖν venturum, & in quibusdam codibus, γενέσθαι: vulgo dicimus: *Spero essere, ò che sarò da voi ò con voi.* Et bene Latinè dicitur ad vrbem esse, pro eo quod est, in vrbe. Non legi Ioannem Babylone, vel ante quàm ista scriberet, vel postea fuisse. Quare quod Electam dixi quosdam arbitrari Babyloniceam, satis dubium videtur. Prudens ac moderata loquendi formula, vt se quis quod incertum est, & à diuina pendet prouidentia, atque futurum expectatur, asserat sperare. Vsurpat epistola sequenti Ioannes [i], eundem sermonem, & sæpè Paulus [k], qui scribens Timotheo, ait: *Hæc tibi scribo fili Timothee, sperans me venire ad te citò. Si autem tardauero, &c.*

Nec Prophetæ, nec Apostoli semper omnia præsciebant, sed quæ scire illos expediebat. Quãdoque aliò properantes aliqua detinebat causa, vel prohibebat, siue Deo aliter disponẽte, siue Satana impediente. Primum de seipso indicat idem Paulus, agens cum Romanis [l], ac de eodem historia Apostolica [m]: alterum scribens ad Thessalonicenses [n]. Denique Iacobus vult nos in huiusmodi rebus contingentibus adhibere istam velut hypothesim: *Si dominus voluerit* [o], qua Gentiles ipsos hypothesi vsos constat, cum dicerent: Si dij volent [p]. Lege quę dixi ad caput XVIII. Actuum Apostolorum [q] de istis piis loquendi modis, & ad caput XVI [r]. quare non permittantur aliqui eò peruenire quò desiderant, vel tendunt. Legendi hac de re Interpretes epistolæ ad Romanos, maximè Origenes, Chrysostomus, Sedulius: præterea Basilius [s], & Gregorius [t].

Et os ad os loqui.] Coràm & familiariter absque vlla, vel personæ, vel epistolæ intercessione, siue medio. Sic iterum sequenti epistola [u]: & hoc pacto Deus egisse se dicit cum seruo suo Moyse [x]: quod alibi scriptura [y] explicat, *facie ad faciem, sicut*

solet

a 3. constit. c. 8. lib. 4. c. 6. & 7.
b epist. 157.
c lib. 2. pro Concil. Illiber. c. 35.
d de præscr. c. 11.
e de incarn. c. 1. de Salomo. c. 4.
f Iren. lib. 3. c. 3.
g ibid.
h Ath. in vita.
i Victor. 2. de persec. Vand.
k Euseb. lib. 5. c. 15.
l Soph. in pa...
m Theod. lib. 4. c. 14.
n c. Quò prodesset 23. q. 4. in Concil. Carth. c. 81.
p lib. 1. c. 13.
q cap. 2. 13.
r vers. 13. & seq.
s epist. 103. Habent ... verum voluntas.
t lib. 17. c. 9.
u Euseb. in Chron.
x in Catone Veteri...
y in Martial. lib. 14. epigr. num. 179. vel 201.
z in Dan. li. 6.
a in Sidonii lib. 9. ep. 9.
b 22. de Verbo signif.
c 5. Biblioth.
d 12. obseruat. c. vlt.
e 4. Miscel. c. 9.
f ad i. Statij, p. 14.
g ad ep. Symmachi 17. li. 4.
h 26. de rep. c. 6.
i vers. 13. 14.
k 1. Cor. 11. 2. 16. 23. 34. 2. Thess. 2. 14. 2. Tim. vlt. 10. 2. ep. 2. 13. 14. c. 3.
l Contra vsu ... 1. Tom. li. 4. de verbo Dei non scri...
m epist. 42. ad Marcell.
n 6. etym. c. 8.
o Hier. ep. 41. ad Chromatium. & Euseb.
p ibid. lib. 6. cap. 11.
q cap. 15.
r lib. 5.
s apud Plin. lib. 13. c. 11.
t lib. 2. de nuptiis.
u lib. 2. ep. 15. ad Qu. fratrem ep. vlt.
x in Comm.
y lib. 13. c. 12.
z 2. de Inuen. rerum, c. 8.
a 16. de Rep. c. 3.
b in cap. Iob. vers. 24.
c lib. de Papyro, id est, Com. ad tria Plinij cap. de eadem.
d in Martial. lib. 4. epig. 3. 4. 5. 6. 7. 8.
e c. 9. v. 2. 3. 11.
f vers. 13.
g c. 3. vers. 3.
h c. 39. 18.
i vers. 14.
k Rom. 15. 24. 1. Cor. 4. 19. c. 16. 7. 2. Cor. 1. 10. c. 5. 11. c. 21. 6. Philipp. 2. 9. 23. 1. Tim. 3. 14. ad Philem. vers. 22. Act. 18. 21.
l Rom. 1. 10. 11. 12. 13.
m c. 16. 7. 9.
n 2. ad Thess. 2. 18.
o Iaco. 4. 15.
p Plau. in Penulo Act. 4. sce. vlt. Cic. 5. in Verrem.
q vers. 21.
r vers. 7.
s Regu. 275. ex breuior.
t 21. Moral. c. 19.
u vers. 14.
x Num. 12. 8.
y Exod. 33. 11.

solet loqui homo ad amicum suum, vbi Græcè est, καὶ ἐλάλησε κύριος πρὸς Μωϋσῆν ἐνώπιος ἐνωπίῳ, &c. præsens præsenti. Chaldaicè ממלל עם ממלל *mamlal bhim mamlal, verbū ad verbum* quod est quoque priore loco, vbi non habetur Hebraicè, sicut in alio פנים אל פנים *phenim alefanim, facie ad faciem* sed פה אל פה *pah al pah, os ad os, vel ore ad os.* στόμα κατὰ στόμα. Ioannes verò dixit, στόμα πρὸς στόμα.

Vt gaudium vestrum plenum sit.] Ἡμῶν, nostrum. Sine dubio charitas qua Ioannes insigniter præditus erat, gaudium facit commune amicorum, & congaudent mutuo bono amici. Paulus idcirco se Romanum iter desiderasse significat, *vt aliquid impertiretur Romanis gratiæ spiritualis ad confirmandos illos* [a] : idipsum tamen interpretatur nihil aliud esse, *nisi simul consolari in ipsis per eam, quæ inuicem erat fidem ipsorum, & suam* [b]. Ita vt hinc etiā, si Chrysostomo [c] credimus, & Basilio [d], caperet Pauli fides incrementum, vt quandoque augetur magistris scientia, ex doctrina discipulorum: itaque licet Interpres reddat hic (vestrum) non excludit Ioannis gaudium, nec desunt Græci codices [e], in quibus legitur ὑμῶν. De plenitudine verò gaudij, nec non quantum capere spiritualis institutor soleat ex profectu discipulorum, disseruimus epistola præcedente.

Paulus qua ratione fructum habere vellet.
a Rom. 1. 11.
b ibid. 12.
c ibid. hom.
d regula 226. ex breuioribus.
e in nouo Testam. Robert. Steph.

Cæterùm ante versum istum legitur in nonnullis codicibus Latinis: *Ecce prædixi vobis, vt in die Domini non confundamini*: meritò Caietanus eum reiecit, & Gagneius, sicut & emendata editio nostra: quamuis Hugo, Thomas Anglicus, Lyranus, Carthusianus recipiant, & interpretentur.

Vers. 13.] Salutant te filij sororis tuæ Electæ.

EOdem nomine sorores duæ vocabantur. est enim proprium nomen Electa, vel cognomē, vt Ariæ Montano placet, (quomodo cognominabātur quidam iusti) nō appellatiuum, vel epithetum duplicis metropolitanæ Ecclesiæ. Neque ex Electorum persona salutat electos, sed consobrinos duarum sororum filios, ex quibus aberāt alteri à matre, ad quam scribit Ioannes, alteri cum ipso erant, siue adesset etiam mater, siue non, siue superstes, siue mortua illa esset. Denique designāt circumstantiæ naturales tum sorores, tum filios, non morales dumtaxat, propter amicitiæ vinculum, aut religionis, alteriúsve cōmunionem rei.

Electa nomen est duarum sororum.

Sic melior, & cōmunior habet opinio: illā tropologicam ratiōnē assignant interlinearis Glossa, Hugo, Thomas Anglicus, hac nō omissa licèt nō significent priorem esse mysticam, sed literalem.

Apostolica dignatio, & charitas aliorum etiam aliis mittere salutē non propriam solā, desiderat. Id fecit quoque Ioannes epistola sequenti [f], Petrus [g] etiam, Paulúsq; [h], obsequentes hac in re prostodio illorū, qui sibi ducebant honorificū à tantis viris eorū ad amicos absentes mitti salutem.

Habent nonnulli codices Latini manuscripti, & excusi, & Glossa Interlinearis, & Hugo, & Thomas Anglicus: *Gratia tecum, Amen.* Sed vt Carthusianus monet, nō est in libris correctis. Græci addunt solùm, Ἀμήν. Desunt hæc omnia in Latinis pluribus aliis, non tantùm in editione emendata.

f vers. 14.
g 1. ep. vlt. 13.
h Heb. vlt. 25. ad Philem. v. 23. 24. ad Tit. vlt. 15. 2. Tim. vlt. 21. Coloss. vlt. 14. Philip. vlt. 22. 2. Cor. vlt. 12. 1 Cor. vlt. 20. Rom. vlt. 16. 21. 23.

IN EPISTOLAM BEATI IOANNIS APOSTOLI TERTIAM.

ARGVMENTVM.

Docuimus Præfatione ad epistolam primam, quæ de istius auctoritate dicenda erant, déque auctore Ioanne, cui tres adscribunt epistolas Nazianzenus [a], Chrysostomus [b], & alij eo loco citati. Quis fuerit Gaius cui scribit Ioannes, exponetur vnà cum textu.

a Carm. de libris Canonicis.
b apud Suid.

Argumentum huius epistolæ.

Argumentum est Gaij laus ab hospitalitate ac pietate: Adhortatio vt in iisdem perseueret: Reprehensio Diotrephis propter impietatem, superbiámque; contrà verò testificatio de virtute Demetrij: breuitatis excusatio cum spe perueniendi ad ipsum Gaium: denique post pacis imprecationem, amicorum data, & ad amicos missa salutatio.

1 SENIOR Gaio charissimo, quē ego diligo in veritate.

2 Charissime, de omnibus orationem facio prosperè te ingredi, & valere, sicut prosperè agit anima tua.

3 Gauisus sum valdè venientibus fratribus, & testimonium perhibentibus veritati tuæ, sicut tu in veritate ambulas.

4 Maiorem horum non habeo gratiam, quàm vt audiam filios meos in veritate ambulare.

5 Charissime, fideliter facis quidquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos.

6 Qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu Ecclesiæ, quos, benefaciens, deduces dignè Deo.

7 Pro nomine enim eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus.

8 Nos ergo debemus suscipere huiusmodi vt cooperatores simus veritatis.

9 Scripsissem forsitan Ecclesiæ: sed is, qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes, non recipit nos.

10 Propter hoc si venero, commonebo eius opera, quæ facit: verbis malignis garriens in nos: & quasi non ei ista sufficiant, neque ipse suscipit fratres: & eos, qui suscipiunt, prohibet, & de Ecclesia eiicit.

11 Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est: qui malefacit, non vidit Deum.

12 Demetrio testimonium redditur ab omnibus, & ab ipsa veritate; sed & nos testimonium perhibemus: & nosti quoniam testimonium nostrum verum est.

13 Multa habui tibi scribere: sed nolui per atramentum, & calamū scribere tibi.

14 Spero autem protinus te videre, & os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

Vers. 1.] Senior Gaio carissimo, quem ego diligo in veritate.

DE Seniore lege prioris initium epistolæ: cur sic se Ioannes nominet: de Gaio disputatū in historia Apostolica [a], dictúmque trium distinctam fieri mentionem in sacris literis noui Testamenti. Vulgo creditur hic ille ipse esse, quem Paulus [b] nominat hospitem suum, & (vt quidam Græci codices habent, ac Syri, nonnullíque Latini, nec non Patrum Græcorum Interpretatio, & Latinorum quorūdam) vniuersæ Ecclesię, cum nunc Sixtiani legant *& vniuersa Ecclesia*. Nā paulo post commendatur hospitalitas huius Gaij. Habetur [c] autem, nec Derbæus [d], nec Macedo [e], sed Corinthius is, quem se Paulus [f] idem testatur baptizasse: eundem verò cum nostro Beda existimat Glossa ordinaria, Hugo, Thomas Anglicus,

a c.19.29. cap. 20.4.
b Rom. 16.23.
c sic Theod. in ep. ad Rom.
d de quo Act. 20.
e de quo Act. 19.
f 1. Cor. 1. 14

glicus,

glieus, Lyranus, Carthusianus, Ioannes Benedictus, Sà, & alij hoc loco, & Ambrosius explicans epistolam ad Romanos, & Petrus[a] de Natalibus. Sed hic dubitat Caietanus, & Catharinus. Si fuit Episcopus, siue, quod Dorotheo[b] placuit, Ephesius, siue quod Sedulio[c] ex maiorum traditione, primus Thessalonicensium, non rectè Beda idem notauit, etsi ad prædicandum verbum minimè sufficiebat: eos tamen qui prædicarent, de facultatibus suis sustentare gauisum esse. nam adeo proprio Episcoporum muneri prædicationis deesse credi non debet: eosdémque Paulus iubet esse hospitales[d]. Verum Carthusianus enarrans Dionysij Areopagitæ epistolas, quarum primæ quatuor sunt ad Caium θεραπευτήν, siue monachum putat illum ipsum esse, cui Ioannes istam dedit. Nec abhorret hospitalitas à monacho, sed congruit potiùs, & ab hoc hominum genere frequentatam docui, declarans Apostolorũ Actus[e]. Eximia laus hospites excipientium, præsertim tales, quos suo iudicio censeant dignos viri iusti, apud quos hospitentur, iuxta Christi preceptũ[f], vt de hoc notauit hospite Pauli Chrysostomus[g]. Maximus quoque Dionysij scholiastes consentit hunc Gaium eundem esse cum illo cui Dionysius scripsit.

Carissimo.] ἀγαπητῷ. Lege epistolæ primæ caput secundum[h]. Notat Hugo, non hoc adiunctum epithetum epistolæ priori, quæ erat ad fœminã, quia etsi diligere mulierem non sit malum; verumtamen comparatio dilectionis, et alia mala, aut occasio mali, ita autem non est de homine. Atqui lego Persidem à Paulo[i] charissimam appellatam, & Appiam[k]. Vocauerat Ioannes Electam dominam, cum quo dignitatis vocabulo non ita congruit suauius, familiariúsque cognomen Carissimæ. Vocauit quoque sororem[l] Phœben, sicut & Appiam[m], familiarius quidem, at absque omni suspicione. nam non vxor magis Pauli Phœbe fuit, quod ex ea quidam collegerũt appellatione, quàm Appia. Sororis voce, quæuis fidelis mulier dicebatur, vt vir fratris, iuxta illud[n], *Si frater, & soror, nudi sint*, & Christus: *Ille*, inquit, *meus frater, & soror est*[o]. Eodémque modo accipiendum quod idem Apostolus[p] scribit de potestate, quam habebat *circumducendi mulierem sororem*, addit enim, *Sicut reliqui*, qui certè non omnes, immò perpauci vxores habuerunt[q]. Sed de Pauli cœlibatu non est hic agendi locus. Lege Toletum[r], Pererium[s], Salmeronem[t], Baronium[u], Interpretes[x] epistolarum eiusdem. Sunt qui hunc velint in ea Ecclesia versatum, cui præesset quem Ioannes in ista epistola nominat Diotrephes: negant autem vllum eorum fuisse, quorum fit mentio à Paulo ad Romanos[y], & ad Corinthios[z], atque in actibus Apostolorum[a]: quoniam in versu 4. numerat eum Ioannes inter filios suos, videlicet in Christo à se genitos, aut per Euangelium, aut per Baptismum, aut etiam per vtrumque; illos verò alios Paulus Christo genuerat.

Quem ego diligo in veritate.] Lege præcedentem epistolam[b].

Vers. 2.] De omnibus orationem facio prosperè te ingredi, & valere, sicut prosperè agit anima tua.

Vatablus peruertit sine dubio sensum, sic vertens: *De omnibus opto, vt prosperè agant, & rectè valeant, sicut prosperè agit anima tua.* Non enim optat, vel orat pro aliis, sed pro Gaio, vt quod in Scholio, melius idem vidit Auctor; sicut animo bene habebat, ita haberet bene per omnia. Εὔχομαι σὲ εὐοδοῦσθαι, καὶ ὑγιαίνειν, &c. Eodem reliqui modo passim interpretantur.

De omnibus.] Catharinus sic mallet; *ante omnia*, vel, *Præ omnibus*. Sed interpres rectè Græca reddidit, Περὶ πάντων. Vatablus idem vult esse, ac, *per omnia*: Sà *in omnibus*. Quid ni simpliciter intelligamus fecisse orationem de omnibus, siue pro omnibus, quæ Gaij personam attingebant? Extant exempla alia, in quibus *de* ponitur loco *in*[c] vel *pro*[d]. Minùs aptè *in omnibus* Hugo, & Thomas Anglicus interpretantur, in omnibus horis debitis, quasi de oratione perpetua loquatur Ioannes. nec id sanè vel Beda, vel interlinearis indicat Glossa, cùm sequentia verba, *Orationem facio* de crebris precibus accipiunt. Neque legendum *in omnibus*, vt Hugo legit, sed *de omnibus*: quamuis vt dixi, *de* valere idem possit quod *in*: non tamen horis, sed rebus, aut negotiis. Syra editio haber *in omni re*.

Orationem facio.] Εὔχομαι. Significat quoque Græcum hoc verbum opto. Sed non optio nobis interpretem deserere, quod Vatablus facit post Erasmum. Reddit is, aliquando verbum optandi[e]: at interdum etiam orãdi[f]. Et quidem, quod optat quis à Deo, ab eo petere, ac precari censetur: optantur verò nonnisi à Deo res, quarum à Deo euentus pendet, præsertim si sint pertinentes ad pietatem. Sæpius προσεύχεσθαι, & προσευχὴ, *orare*, & *orationem* significant εὔχεσθαι, & εὐχὴ, optare, atque votum. Nyssenus[g] causam dat, cur ita dicatur Oratio, quia nempe boni aliquid petimus, quoniam votum dicitur εὐχὴ, (optãtur enim bona, & est votum de bonis:) ij autem cum fiducia petunt à Deo bona, qui ei boni aliquid deuouerunt.

Prosperè te ingredi.] Σὲ εὐοδοῦσθαι nimirum opto ac peto à Deo de omnibus vel in omnibus negotiis tuis, vt prosperè agas. Glossa Interlin. *Vt bene quod agis, bene perficias.* Dixerat hoc prior Beda, illúdque præterea, quod recepit eadem Glossa, nec non ordinaria, *vt quemadmodum liberaliter dilagiris opes egentibus, & ex animo, animique bona intentione, sic semper virtutibus plenam Domino adiuuante, ducere vitam possis.* Vel, vt ait Hugo, sic procedas, quasi constitutus adhuc in ingressu, ac inchoans semper, nec vnquam torpore veterascens. Verùm ingrediendi verbo non inchoatio significatur, sed incessus, ac progressus: & εὐοδοῦσθαι est *bene incedere*: atque in ipsa via ambulare, facili via ire, seu ferri, dirigi, prospero itinere progredi, feliciter agere. Sic psalmo primo[h]: *& omnia quæcumque faciet, prosperabuntur.* Καὶ εὐοδωθήσεται. Sic apud Paulum[i] pro prospero itinere, πάντοτε ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου δεόμενος, εἴπως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. *Semper in orationibus meis obsecrans, si quo modo tandem aliquãdo prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos.* Alibi[k] apud eundem vertit Interpres *id quod alicui bene placet: Per vnam Sabbati vnusquisque vestrum apud se seponat, recondens, quod ei bene placuerit.* Ὅ, τι ἂν εὐοδῶται, *quod ei bene cesseris, & commodum fuerit*, & pro ea prosperitate, quam à Deo nactus erit.

Itaque videtur Ioannes bene precari Gaio, & optare fœlicem rerum quoque temporalium prouentum, quibus is tam benè vtatur, adeo liberaliter eas dispertiendo: sicut & sequenti verbo valere

---

[a] lib. 9. c. 17. [b] in Synopsi. [c] in epist. ad Rom. [d] 1. Tim. 3. 2. Tit. 1. 8. *Quis fuerit hic Caius.* [e] cap. 2. & 20. Lege Regulã S. Benedicti c. 53. [f] Matt. 10. 11. [g] in epist. ad Rom. c. 16. [h] vers. 7. [i] Rom. 16. 12. [k] Ad Philem. vers. 2. [l] Rom. 16. 1. [m] ad Philem. vers. 2. *Sororis voce quæuis fidelis mulier intelligitur.* [n] Iacob. 2. 15. [o] Mat. 12. 50. [p] 1. Cor. 9. 5. [q] Hieronym. 1. contr. Iouin. Tertul. lib. de Monogamia. [r] in c. 16. ep. ad Ro. ann. 1. [s] in Prolog. epistolæ ad Rom. num. 11. & seq. [t] in 1. ep. ad Cor. 9. disp. 11. [u] in Proleg. ad epist. Pauli disp. 18. [x] Tom. 2. Annal. anno 57. [y] in 1. ep. ad Cor. 9. & c. 9. in c. 4. ep. ad Philip. in cap. 16. ep. ad Ro. [y] cap. 16. [z] 1. epist. 1. [a] c. 19. & 20. [b] vers. 1. [c] Deut. 33. 2. Psal. 148. 2. 7. Ier. 52. 31. &c. [d] Sap. 13. 17. [e] Act. 26. 29. cap. 27. 29. Rom. 9. 3. [f] 2. Cor. 13. 7. Iacobi 5. 16. [g] Orat. 2. de orat. Domini. *Oratio cur Græcè εὐχὴ dicatur.* [h] vers. 3. [i] Rom. 1. 10. [k] 1. Cor. vlt.

valere *ὑγιαίνειν* valetudinem corporis, ac vitę, quę à bis vtilis est, diuturnitatem.

Vita dignus immortali est, qui aliorum consulit vitæ.

Vita dignus immortali, qui aliorum consulit vitę, nec aliũ viuentes viuere magis optant, quàm à quo viuendi subsidia sumunt. Dauid [a] quidem *intelligenti super egenum & pauperem* multa pollicetur, illud nominatim, *vt viuificet eum Dominus, & beatum faciat in terra*, id est, vt vitam sanam prorogeт, ac fortunatam præterea, *vt sit iucundus* [b], id est, iucundè, feliciterque viuat; *& exaltetur cornu eius*, id est, dignitas, regnũ, &c. in gloria. Salomõ [c] autẽ asserit, quod qui pronus est ad misericordiã, benedicetur, *ὁ ἐλεῶν πτωχὸν αὐτὸς διατραφήσεται*. *Qui miseretur pauperis, ipse nutrietur.* Paulus [d] docet *multiplicari semen à Deo, & augeri incrementa frugum iustitia*, id est eleemosynæ, *eius qui seminat in benedictionibus.*

a Psal. 40. 2. 3.
b Psal. 111. 5.
c Prou. 29. 9.
d 2. Cor. 9. 10.

Infinitus sim, si hæc dicta, exempláque conferam sacra, profana, quibus propositum confirmẽ. *Felix illud horreum* Leo [e] vocat, *ex omnium fructuum multiplicatione dignissimum, de quo egentium, & debilium saturatur esuries, de quo releuatur peregrini necessitas, de quo desiderium fouetur infirmi.* Nam *qui diuidunt propria, ditiores fiunt*, inquit idem Sapiens [f]; *qui rapiunt non sua, semper in egestate sunt.* Notus apologus eius, qui frugiferum emit agrum, idcirco quòd apertus tam domino sufficeret, quàm aliis plerisque: cùm verò sepiuisset muro, vix vni satis erat. Cuius rei id ab oraculo tulit responsum.

e sermon. 5. de Ieiu. 10. mensis.
Felix horreum ex quo debilis saturatur esuries.
f Prou. 11. 24.

Vni seruit ager tibi: nunc cur tanta requiris?

Ad extremum, *omnium*, vt dicit Philosophos [g], *in quibus virtus inest, eos ferè diligunt maximè, qui fama, & laude valent liberalitatis: prosunt enim aliis.*

g 4. Ethic. c. 1.

Et valere.] *ὑγιαίνειν*. De valetudine corporis intelligit propriè, non de sola spirituali, vt explicat Thomas Anglicus. Necessaria est salus, & fortitudo corporis, vacãtibus misericordiæ operibus, vt notat Hugo: iis nempe præsertim qui versantur in curandis aliorum corporibus, vt peregrinorum.

Salus & fortitudo est necessaria vacantibus operibus misericordia.

Sicut prosperè agit anima tua.] Ostendit ista comparatio, sermonem priùs fuisse de prosperitate temporali, & valetudine corporali, vt videlicet quàm valebat Gaius animo, virtutibúsque, tam corpore, & viribus valeret. *Laudari à laudato viro laudabile*, nec enim errat facilè viri laudati iudicium; & non temerè laudat, cui nocere laudem patet posse. Vnde Hector patri Priamo dixisse memoratur [h]: *Lætus sum laudari abs te ô pater, laudato viro. ea est enim profectò iucunda laus*, inquit Cicero, *quæ ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt.* Augustinus [i] alicubi similem habet lectu dignam sententiam. *Laudata crescit virtus, & laudare, est acerrimus stimulus mouendi* [k]: *& ergo, si qua virtus alia, laudis hoc stimulo liberalitas*, cum natura comparatum sit, nostris vt consulamus rebus potiùs, quàm alienis. Non rarò discipulos laudat Paulus in epistolis, vt hoc nimirum, ceu calcari magis incitet ad prosecutionem virtutis, & fecit id nonnunquam Christus ipse, súntque alij deinceps imitati viri sancti. *Nam si equorum cursus*, inquit Cassiodorus [l], *hominum clamoribus incitatur, & sonantium manibus agitur, vt à mutis animalibus velocitas appetatur: quantum inde homines stimulari posse credimus, quos ad laudis auiditatem natos singulariter innuenimus?*

h Neuius apud Cicero. 5. epi. famil. ep. 12. & lib. 15. ep. 6.
i lib. 50. hom. in 25.
k Plin. iunior lib. 3 epist.
Liberalitas laudis stimulo indiget.
l lib. 2. variar. epist. 13.

Versic. 3.] **Gauisus sum valdè venientibus fratribus, & testimonium perhibentibus veritati tuæ, sicut tu in veritate ambulas.**

GRæcè inseritur *γὰρ* enim, quasi ratio detur, cur pro Gaio Ioannes tam sedulò precaretur.

Gauisus sum.] *Congaudet charitas veritati* [m]. Charitate verò Prælatus debet eminere; *ac suum reputare gaudium*, vt loquebatur Paulus [n], *spirituale subditorum lucrum*: imò cum eodem [o] dicere tunc, *se viuere si illi stent Domino.* Tale quid narratur Christo, cùm eum quærerent Gentiles, dixisse: *Nunc venit hora vt clarificetur Filius hominis* [p]; & quod exultans in Spiritu sancto, dixit: *Confiteor tibi Pater* [q], &c.

m 1. Cor. 13. 6.
Prælatus eminere debet caritate.
n Philip. 4. 1. 1. Thess. 2. 19. 20.
o 1. Thess. 3. 8.
p Ioan. 12. 23.
q Luc. 10. 21.

Testimonium perhibentibus veritati tuæ.] Veritatem possumus intelligere, vel fidei solius, vel eiusdem cum charitate, quæ prodeat in opus, ita vt spectata secundum habitum duntaxat, non adeò videatur vera, vt Hugo notat, ac multò minus inanis, mortua sine operibus fides: & ipsum ambulandi verbum denotat opus in veritate, in qua ambuletur: ambulatur verò animi affectibus non intelligentiæ solis actibus, vel assensibus.

Sed quia sermo est de hospitalitate, arbitror veritatis vocabulo significari, quæ alias vocatur *in tribuendo simplicitas* [r], hoc est, alacritas, promptitudo, liberalitas, & quas dicit Paulus [s] diuitias simplicitatis. Vtrobique vox est Græca *ἁπλότης*, quam Chrysostomus [t] interpretatur *δαψίλειαν*, affluentiam, copiam, munificentiam sicut quod apud Iacobum [u] est, *dare Deum Sapientiam omnibus affluenter*, Græcè legimus *ἁπλῶς*, vberrimè, largissimè, &c. Sic forsan primos illos fideles adeo liberales Lucas in historia Apostolica [x] scripsit *cibum sumpsisse cum exultatione, & simplicitate cordis.* Hoc est, omnibus inter se largiter suppeditando victui necessaria. Lege Commentarium nostrum. Idem innui puto, quàndo Petrus [y] requirit, *vt qui hospitales sunt, id faciant sine murmuratione.*

r Rom. 12. 8.
s 2. Cor. 8. 2.
t hom. 10. in 2. ad Cor.
u Iac. 1. 5.
x cap. 2. 46.
y 1 ep. 4. 9.

Testimonium perhibentibus.] Nulla celebratur libentiùs omnium laudibus virtus quàm liberalitas. Qui Deum verum ignorauerunt Antiqui, pro Deo honorauerunt, à quibus commoda percipiebant, Solem, astra, cetera, res etiam inanimatas, vilissimasque: suorum præterea Principum quorum essent experti liberalitatem, vitia cetera dissimularunt, eósque velut numina coluerunt.

Liberalitas virtus laudibus maximè celebrata.

Extorquet vel ab improbis & aduersariis beneficentia laudationem, *Infirmat Deus laude sua* [z]. *Confitebitur tibi, cum benefeceris ei*, ait Dauid [a]. Cùm Nicanor delatus Philippo esset ab Smicytho, quòd regi semper verbis detraheret, Philippus cognito Nicanorem graui premi inopia, neglectũ à se, dono aliquo iussit affici. Vbi Smicythus mitis à Nicanore laudibus regem ferri, denuo narrasset: *Videtis*, inquit Rex, *in nostra esse potestate vel benè, vel malè audire* [b]. Vulgare, ac minimè solidum hoc virtutis testimonium, quando & canis ipsa benefactorum, vt [c] Anacharsis vsurpabat, amet domos. Iudæi prophetam Christum nominabant, ac regem creare quoque volebant [d], quando satiabat eos in deserto: eundem postea clamoribus importunis ad Crucem postulauerunt [e].

z Esa. 48. 9.
a Psal. 48. 19.
b Plutarc. in Apoth. n. 30. 9.
c epist. vlt. ad Crœsum.
Canes benefactorũ domos amat.
d Ioa. 6. 14. 15.
e Ioan. 19. 15.

Fratres Ioanni verum de Gaij veritate, veráque virtute reddebant proculdubio testimonium: &

mo. Magnum in hac Oratione τὸ πάθος, egregia signa paternæ dilectionis. Et obseruatum est epistolas scriptas in carcere à Paulo magis efficaces esse, & suaues. Sciebat tamen abundare, & penuriam pati[a], ac interdum non in charitate, ac Spiritu mansuetudinis, id est, non in externis eius signis, sed significabat se in virga[b], & durius, atq; cum potestate[c] agere posse: & quáuis vellet præoccupatum in delicto instrui in Spiritu lenitatis[d], nihilominus iubebat quoque cum omni imperio, id est, auctoritate ne contemneretur Episcopus, exhortari, & arguere[e], *& peccantes coram omnibus pariter arguere, vt & ceteri timorẽ haberent*[f]. Eandem obseruandi secutus est rationem princeps pastorum Petrus[g], & Iudas[h].

Maximè verò conuenit sic tractare ingenuos, nobiles, seniores, potentes, magistratus, infirmos, siue ex quadam infirmitate animi labentes. Hoc pacto consenior Petrus obsecrabat cõseniores[i]. Paulus diuitem Philemonem[k], & Episcopos Timotheum ac Titum[l]. Propterea vetabat *Seniorem increpari, sed obsecrari vt patrem*[m]: & *præoccupatum in delicto, volebat instrui in Spiritu lenitatis*[n]: & monebat patres, *ne ad iracundiam prouocarent filios suos*[o], Iob seruum ore proprio deprecabatur[p], & orabat filios vteri sui[q] (ex concubinis susceptos, & ancillis, vt reddunt Septuaginta) vt remitterẽt minas erga etiam seruum[r]: Quo spectant quæ dixi aliàs de blanda voce patrisfamilias, seruorum quoque respectu. Lege Augustinum[s], Cyprianum[t], Macrobium[u], Senecam[x], Plutarchum[y], de hac moderatione Domini aduersus seruos. Deus ipse videtur obsecrare, quando dicit[z]: *Popule meus quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi, responde mihi. Popule meus memento quæso quid cogitauerit Balac*, &c. Precantis quoque gestus fuit, *expandere manus ad populum incredulum, & contradicentem*[a]: Si iudicat, cum tranquillitate id facit, & cum magna reuerentia disponit nos[b], ἐν ἐπιεικείᾳ κρίνεις, καὶ μετὰ πολλῆς φειδοῦς διοικεῖς ἡμᾶς: *In æquitate, vel mansuetudine, & cum multa parcitate, misericordia, indulgentia*. In Euangello pater egressus seniorem filium rogat, vt iuniori reconcilietur[c]. Imitandus Deus magis, & Apostoli, quàm qui cum supercilio dicebant: *Nonne præcipiendo præcepimus vobis*, &c[d].

De temperanda potissimùm à Prælatis censuræ seueritate cum lenitate, ac suauitate, lege Bernardum[e], Bonauenturam[f], & Gregorium[g]. hîc acutè quæ Paulus[h] ait, *inhonesta nostra, abundantiorem honorem habere*, de occultis potentium delictis interpretatur magna dexteritate, ac suauitate corrigendis. Iubet[i] etiam cõsiderare, vel nos iisdem peccatis obnoxios esse, vel fuisse, vel esse posse, quæ reprehendere volumus in aliis, vel vt qui modò reprehenditur à nobis, multò postea superior nobis euadat gradu, atq; sanctitate. Consule Gregorij eiusdem Pastorales Admonitiones[k].

Ad extremum, repetendum quod ante dixi, ac memoriæ commendandum, quod Ioannes fœminam dignatur Dominæ nomine: quod negauit se Paulus dominari fidei aliorum[l]. Sed esse vt paruulum in medio ipsorum[m], *& tanquam si nutrix foueat filios suos*[n], vt eorum seruum per Iesum[o]. Imitatur summus Hierarcha imã hanc humilitatem, dum se seruorum Christi cognominat seruum. Imitatur Augustinus[p] vocans quibus præerat, seruos, & filios Dei dominos suos, *quibus iusserit Deus vt seruiret*. Imitatur Hieronymus[q], appellans Eustochium dominam suam, idque se facere debere scribens, quia erat sponsa Domini sui. Non erat quidem Electa, cui mittit Ioannes epistolam, virgo corpore, cùm tamen ambularet in veritate, atque ad Ecclesiam pertinebat & numero, & merito, quam *despondit* Paulus *vni viro Christo virginem castam*[r], potuit simili de causa vocari Domina.

a Phil. 4. 12.
b 1. Cor. 4. 21.
c 2. Cor. 13. 10.
Videtur aliquãdo verbis durus Apostolus.
d Galat. 6. 1.
e Tit. 2. 15.
f 1. Tim. 5. 20.
g 1. ep. 2. 10. c. 5. 1. 10.
h in ep. vers. 3.
Quibusnã mansuetè agere necesse sit.
i 1. Pet. 5. 1.
k ad Philem. vers. 9. & 10.
l notatis ante locis in margine.
m 1. Tim. 5. 1.
n Gal. 6. 1.
o Ephes. 6. 4.
p Iob 19. 16.
q ibidem 17.
r Ephes. 6. 9.
s 19. de Ciui. Dei cap. 15.
t ad Demetrianum.
u 1. Saturnal. cap. 11.
x ep. 47. 3. de Benef. c. 18. lib. 4. controuers. in 21.
y de cohiben. ira.
z Michææ 6. 3. 5.
a Esa. 65. 2. Rom. 10. 21.
b Sap. 12. 18.
c Luca 15. 28.
d Act. 5. 28.
e serm. 2. de Resurrect. & serm. 23. in Cantica.
Potentium delicta quomodo corrigenda.
f de sex Alis Seraphim cap. 4. 5. 7.
g 13. Moral. c. 3.
h 1. Cor 12. 23.
i 23. Moral. c. 8. vel 14.
k Præsertim par. 1. Pastora. c. 5. & 6.
l 2. Cor. 1. 23.
m 1. Thess. 2. 7.
n ibidem.
o 2. Cor. 4. 5.
Pontifex maximus se seruum seruorum Dei appellat.
p in Confess. cap. 4.
q epist. 22.
r 2. Cor. 11. 2.

Vers. 6.] **Et hæc est charitas, vt ambulemus secundùm mandata eius. Hoc est enim mandatum, vt quemadmodum audistis ab initio, in eo ambuletis.**

His verbis in epistola prima[s] sunt alia similia. Ibi satis explicatũ, qua ratione diuina mandata censeantur esse plura & vnum: & quo pacto magis in nouo Testamento, ac sępius inculcetur, vt in his ambulemus, quoniam nobis ad ambulandum suppetit vberior gratia: lex vetus per se tantis auxiliis destituta, peccandi quodammodo præbebat potiùs occasionem, vt disserit Paulus capite VII. initio epistolæ ad Romanos. Nã docet legem per se obligare, nec tamen vires dare, quibus quod iubet, fiat; hoc esse proprium Fidei, gratiæque, quæ pertinent ad Euangelium, nec data sunt existentibus olim in statu legis, nisi propter futurum Christum. Igitur mentiuntur supra modum hæretici, fiúntque in ipsis supra modum peccans peccatum, dum negant præceptum charitatis impleri posse, vel negant fide præditũ peccata committere. Sed his de controuersiis aliàs.

Porrò cùm dicitur charitas in eo esse, vt ambulemus secundum mandata Dei, sensus est, non debere esse otiosam in illo, qui operari potest; in puero enim, vel amente potest esse, ac perdurare sine opere. Etsi verò habitus supernaturales, quos solus producit Deus in nobis, non pereant, nisi cùm propter peccatum tollit eosdem idem Deus, immò & de naturalibus, qui sunt item spiritnales, probabilior opinio sit non interire per solam desuetudinem, sed per actus oppositos: tamẽ moraliter loquendo, non potest diu charitas otiari: sed si renuat operari, cùm opus est, charitas non est, & esse desinit, quia tunc non operari, peccatum est. Sic verum est, quod ait Christus[t] *palmitem non ferentem fructum, tolli*: & quod *qui præcepta seruat eius manet in dilectione ipsius, sicut & ipse Patris præcepta seruauit, & mansit in illius dilectione*: hoc est, demonstratur dilectio ex operibus, vestra ex vestris, mea ex meis. Quod si de operibus charitatem præcedentibus, & ad eam disponẽtibus, quis intelligat, in nobis quidem non sunt semper necessaria opera veræ charitatis, sed suppleri possunt, positis aliis imperfectioribus, ordinis tamen supernaturalis, per Sacramenta: in Christo autem licet gratia charitásque habitualis, sit quodammodo connaturalis, propter vnionem hypostaticam, præcesserunt prius naturâ velut dispositiones opera perfectæ charitatis.

In eo ambuletis.] Mandato, non autẽ Christo, vt voluit Catharinus Ἐν αὐτῇ nempe τῇ ἐντολῇ, *in eo mandato*, in quo est lux quidem Christus, viámque suo exẽplo illustrauit, & suis vestigiis signauit, vt nullus penitus in ea sit error; tamen proximè, ac per se non de Christo, sed de mandato locus iste sumendus est.

Didymus ambulare in Dei mandato, & id custodire, idem notat esse, illud tamẽ indicare prouectum, atque profectum: Notauimus & nos hoc ipsum antè in prima epistola[u]. Adde quod subiungit hîc Pater de Adamo[x] secũdum quod

s cap. 5. 2. 3.
Hæretici mentiuntur negantes præceptum caritatis impleri posse.
Caritas otiosa esse non debet.
t Ioan. 15. 2. 9. 10.
Ambulare in Dei mandato est illud custodire.
u cap. 2.
x Gen. 2. 15.

a Gen. 2.15.

dam huius rei ænigma positum in Paradiso [a], *ut operaretur & custodiret eum.* Vbi *per operationem*, inquit, *affectus prouectio designatur: per custodiam, perfectionis ipsius status, atque constantia.*

b 1. Pet. 1.12.

Oecumenius iubet nos animaduertere in similitudine præsentis sententiæ cum alia, quæ est in epistola prima, & hanc secundam reuera Ioannis esse. Ad id autem, quod Didymus dicebat de ambulandi, & cõseruandi verbis, subiũgit ex Petro [b]: (*In quem desiderant Angeli prospicere:*) παρακύψαι, vt vlterius veluti progrediantur, & perseuerent: quoniam qui sapit, quòd perpetuò progreditur, appetit, non id, quod cessaturum est: hoc est, beatitudinem etiam perceptam *semper esurire, ac sitire* [c] *coronas deponere* [d] *: vultus, pedésque contegere* [e], quasi non satis æstimari possit.

c Eccl. 24.29.
d Apoc. 4. 10.
e Esa. 6.2.

Vers. 7.] Quoniam multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum venisse in carnem: hic est seductor, & Antichristus.

Errores aduersus incarnationem.

HOc est, quod rogat, & hortatur, vt errores caueant aduersus incarnationem Christi, siue vt exponit Beda, & Glossa ordinaria, & alij, quos hæretici excitarũt negantes aut veram eius carnem, aut veram animam, aut veram diuinitatem, aut verum eius Patrẽ Deum, aut verum eius Spiritum sanctum Deum omnipotentẽ, aut aliud aliquid, quod recta fides confitetur: siue quem tradebant Iudæi, qui nec dũ venisse Christũ credebant ad salutem mundi, sed ad interitum suum expectabant, expectántque etiamnum venturum Antichristum. Non hi errores omnes adhuc erãt exorti, sed præcipuè Diuinitas impugnabatur ab hæreticis, & Iudæis, vt & hodie, venisse Messiam.

Caietanus vult agi hoc loco de secũdo aduentu, & poni debere non *venisse*, sed *venturũ*: quo etiã pacto vertit Vatablus, licet fateatur reddi posse *venisse*, vt notetur error diffidentium venturũ denuo Christum ad iudicium, quasi vel id nõ sit futurũ, vel nõ iudicaturus Christus homo, vel nõ in carne, quã iam deposuerit: his enim modis oportet ab iis errari, qui venturum negent Christum.

f Præsertim apud Prateolu & Alphonsum à Castro.

Apud Hæreseologos [f] lego iudicium iam factum, nec aliud vltra futurum sensisse Gnosticos anno Christi ferè 129. Florianos anno 181. Manichæos anno 273. Priscillianistas anno 382 Patricianos, vel Symmachianos, quorum ætas ignoratur: Albanẽses, anno 796. ætate nostra Dauidicos siue Dauidgeorgianos anno 1525. At dum viueret Ioannes, præter Samaritas, qui pertinent potiùs ad hæreticos Iudæorum, vnus Dositheus Iudæus genere, anno 52. in eodem versatus errore traditus cum discipulis Dositheanis. Numerat Dositheum Egesippus inter primos pseudochristos, pseudoprophetas, pseudoapostolos. Sed is omnẽ spiritum tollebat de medio, atque resurrectionẽ, sicut & istam plures ex aliis modò recitatis.

Ioannes non de secundo, sed de primo aduentu loquitur.

Communis tenet opinio contra Caietanum, Ioanni sermonem esse de primo, non de secundo aduentu Christi. Persuadet id tum propositus in omni Euangelio, ac epistolis scopus confirmandi verum veri Dei filij aduentum in carnem aduersus hæreses quæ hoc impugnabant præcipuè: tum duæ hîc expressæ voces *in carnem*, quæ satis designãt incarnationem. Nec verum est participium Græcum ἐρχόμενον tempus dumtaxat futurum significare. Per se potiùs præsens denotat: in Scripturis verò, si futurum, eum, qui prædicebatur futurus, ac venturus, *qui si venis*, inquit Catharinus, *rectè dicitur venisse.* Hoc modo Ioannes Christo ipsi, qui verbis suis interrogarent, sed vt illi discerent, nun ipse qui certus erat, venisse Christum: [g] *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν; vbi Syrus: *Tu is es qui venturus erat?* etsi autem non pauci, nec leuis Doctores auctoritatis intellexerunt, ipsummet dubitasse Ioannem, essétne moriturus, ac in infernum descensurus [h], longè verius eo quem dixi sensu, qui pluribus placet, dubitantis personam induisse, dubium verò nullũ neque de morte, vel descensu, neque quod non dubitauit affirmare Iustinus [i], aut quis alius atque Tertullianus [k], de Christi diuina incarnatione. Confirmat hanc eandem de loci huius intelligentia opinionem Isidorus Clarius ex verbis Marthæ. *Ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti* [l], ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος, *qui veniens es, vel venis*, id est, qui expectabaris venturus, quem venturum prædixerant Prophetæ. Probant idem verba Samaritanæ, quæ certè nondum credebat Messiam venisse: *Scio* [m] *quia Messias venit, qui dicitur Christus: cùm ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia.* Οἶδα ὅτι Μεσσίας ἔρχεται, &c. ὅταν ἔλθῃ, &c. Syrus: *Scio Messiam esse venturũ*, &c. nempe in propinquo esse, iam natũ esse, ac se miraculis ostendere cœpisse. Similis planè formula: Elias quidem venturus est [n]: Ἠλίας μὲν ἔρχεται, *venit.*

g Matt. 11.3.

h citat Maldonat. in Matthæum c. 11. Tole. in Luc. c. 7. annot. 34. & nos in Dom. 2. aduen. Suarez tom. 2. disp. 24. sect. 4. Canis. de S. Ioanne bap. Salmeron to. 4. par. 2. tract. 9. i qu. 38. ad Orthodo.
k 4. con. Marcio. cap. 18. & lib. de Baptismo c. 10. de Præscript. c. 8.
l Ioan. 11.27.
m Ioan. 4. 25.

n Matt. 17. 11.

Exierunt in mundum.] Εἰσῆλθον, *ingressi sunt*, vel *introierunt*: illud autem est ἐξῆλθον. *Non refert, vt dicantur exisse qui priùs latebant* [o], inquit Gagneius. *Et sicut epistola priore dictum est: Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis:* ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον.

o cap. 2.19.

Venisse in carnem.] Iam docui, ἐρχόμενον rectè verti potuisse per tempus præteritum, sic verò etiam debuisse, nefas est dubitare, nisi editionis vulgatæ correctæ auctoritas reuocetur in dubium, quod æquè non licet. Quamuis autem Græcè quoque sit ἐν σαρκί, id est, in carne, (quo item modo reperi in nõnullis codicibus Latinis,) aut cum carne, sensus non discrepat, licèt Thomas Anglicus, Aduentum in carnem sumat pro conceptione, in carne pro natiuitate. Tertullianus disputans de carne Christi [p] vtitur hoc loco, legítque vt nos modò legimus. Oecumenius quidem vult hic agi de secundo aduentu, quam retuli superiùs esse Caietani sententiam, tamen ait simul includi primum, quoniam qui secundum neget, conuincitur & negare primum, cùm qui iam venit, denuò se venturum prædixerit, nihilominus de solo primo aduentu loquitur Ioannes, vt ante demonstraui, neque quod idem contendit Oecumenius, ἐρχόμενον verti non potest per tempus præteritum.

p cap. 24.

Hic est seductor, & Antichristus.] Testis Gagneius, quibusdam in codicibus iungi priora illa in singulari numero, non in plurali, sicut modò legimus. *Qui non confitetur*, &c. Hoc autem magis etiã ipse probat. Nos probare non possumus, licèt legerimus apud quosdam libros manuscriptos; & in Græco nouo Testamento suo Robertus Stephanus adscripserit margini post illam sententiam: Ὅτι πολλοὶ πλάνοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί; hanc aliã: εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκί. *Si quis non confitetur Iesum Christum in carne, nimirum esse, aut venisse*, &c. siue vt habet vnus codex manuscriptus Latinus: *Qui non confitetur Dominum Iesum Christum venientem in carne.* In eo tamen codice vnica conficitur sentẽtia cum præcedentibus:

Quoniam multi seductores exierunt in mundum. Qui non confitentur Iesum Christum venientem in carne, hic est seductor & Antichristus. Sed retenta, vt par est, lectione nostra, miratur Catharinus quomodo a numero multitudinis transferit Ioãnes ad singularem. Respondet, videri posse mysterium, tanquam scilicet non sint multi, qui ita seducant, sed vnus per ora multorum, nempe diabolus, vetus, & primus, & maximus Antichristus, *omnis superbiæ* [a], *& mendacij* [b] *parens*, & origo. Concedo sane, quod ait de diabolo: tamen satis frequens permutatio numerorum Scripturis est à plurali ad singularem, ab hoc vicissim ad illum: Ponit Ribera [c] exempla transitionis à singulari ad pluralem. Transit à plurali ad singularem Iob [d]: *Habitent in tabernaculo illius socij eius, Qui non est*, &c. & Psalmus [e]: *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion non commouebitur*, &c. & Paulus [f]: *Vos qui spirituales estis huiusmodi instruite in Spiritu lenitatis, considerans te ipsum ne & tu tenteris.* Denique Gregorius [g] hunc Scripturæ morem in numerorum permutatione disertè tradit, qua de re quoque differit Martinus Cantapetrensis [h]. Quocirca nec admodum necessaria Oecumenij notatio, supplendum ob istam transitionem de plurali ad singularem: *Qui igitur non confitetur*, vt apte subiungatur, *is est seductor, & Antichristus.* Vocem Græcam τῦ ἀντι Latinam boni linguæ Latinæ Auctores fecerunt, Cicero [i], Gellius [k], Horatius [l], alij.

Vers. 8.] Videte vosmetipsos, ne perdatis quæ operati estis: sed vt mercedem plenam accipiatis.

PLures quidem codices Græci legunt in prima persona: Βλέπετε ἑαυτὺς, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν ἃ εἰργασάμεθα, ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν. *Videte vosmetipsos ne perdamus quæ operati sumus, sed vt mercedē plenā accipiamus*, videlicet, ne frustra laborauerimus in vobis, ac frustremur fructu laborum nostrorum: tamen aliqui etiam habent secundam personam: ἵνα μὴ ἀπολέσητε, ἀλλὰ, &c. ἀπολάβητε, nimirum, ne si seduci se sinant, perdant fidei, ac bonorum operum fructum. *Timeo vos*, dicebat Paulus [m] Galatis, *ne forte sine causa laborauerim in vobis*: & cōtrà lætabatur quòd non in vacuum cucurrisset, neque in vacuū laborasset in Philippensibus [n].

At editio nostra non inanem Ioannis denotat laborem, sed eorum, quibus mittit epistolā quorum tamen iacturam, quia charitas æstimat in Ioanne vt propriam, potest alia lectio sensum vtrumque comprehendere. Transfert sententiam Bonauentura [o], vel accōmodat ad illos, qui præsunt, monens, ne aliis prouidendo, se ipsos negligant, ne alios saluando, se ipsos in periculum demergant, *ne mundum vniuersum lucrando, animæ suæ detrimentum patiantur* [p]: ne perdant quæ operati sunt in aliis, vacui mercede, aut non plenā recipientes ac solidam, hoc est, non à Deo, sed ab hominibus.

Hinc sequitur, per hæresim, nec solū & per quodcumque mortale peccatū, gratiæ atque meritorum iacturam fieri, quod aliàs dictum est in Ecclesiastis Commentario [q], licet per pœnitentiam postea reuiuiscant. Deinde semel habitam gratiam iustitiámque perdi posse. Adhæc intuitu mercedis bene operari bonum, ac laudabile esse. Sed nec simpliciter verum esse, quòd nullum opus bonum, vt vulgò tamen dicitur, maneat irremuneratum. Etsi enim *non est inanis labor apud Deum* [r], quantum est ex parte ipsius, interponi potest obex & impedimentum per nouum demeritum: & Galatis Paulus [s] obiicit exprobrando, *tanta passi estis frustra*, siue sine causa? Componit hæc inuicem Aquinas [t]. Tandem, reddi meritoriis operibus mercedē, ac proinde talia opera veram, propriamque meriti rationem habētia esse posse in nobis cum vera iustitia, etiamsi forsan non sit quis prædestinatus.

Merces porrò plena propriè beatitudo est: quę dicitur quandoque hæreditas, prout datur filiis secundum adoptionem, quæ concipi potest præscindendo à meritis, immo & esse in eo, qui sine vllis meritis cum sola gratia moritur; nisi propter Christi merita censeatur in quocumque beato mercedis rationem habere beatitudo. Quāquam & Christus ipse, vt filius Dei *naturalis sit heres vniuersorum* [u], & *intrauit in gloriam suam* [x], id est, naturali iure debitam per meritum passionis, nō in gloriam quidem suæ beatitudinis essentialis, quæ non cadit sub meritum ipsius, & qua nunquam caruit anima eius, sed accidentalis in proprio corpore, & exaltationis nominis sui, &c. Ibi autem *mensura dabitur bona, conferta, coagitata, supereffluens* [y] propter multitudinem honestissimarum voluptatum: propter veritatem ac soliditatem, & veluti profunditatem earum: propter multitudinem vsque ad culmū: propter copiam supra modum, supra condignum, supra captum nostrum, & æstimationem: postremò *quia est merces magna nimis* [z], & voluptas tāta inebriat: vnde est illud [a]: *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Adimplebis me quoque lætitia cum vultu tuo* [b], tum in animo, tum in corpore, vt introductione per singulas vtriusque partes siue facultates demōstrari posset, quod Hugo, atque Thomas Anglicus præstare conati sunt. Illos cōsule, ac indicatam ab ipsis viam, accuratiùs, si libet absolue. Grauissimus porrò damnatos cruciabit dolor ex præteritorum iactura meritorum, eritque longe acerbior post felicitatem calamitas, ita vt prouerbio iactetur: *Nulla maior infelicitas, quam meminisse, si aliquando fuisse felicem.*

Vers. 9]Omnis, qui recedit, & non permanet in doctrina Christi, Deum non habet: qui permanet in doctrina, hic & Patrem & Filium habet.

NOta satis bimembris regula constans negatione, & affirmatione ex dictis epistola prima: sed in antitheto secundo pro Deo ponitur Pater, ac Filius, tum quia, vt sæpè vidimus, contra personam Filij, & idcirco contra personam Patris vigebant hæreses: tum quia qui in doctrina Christi permanet, id credēdo, quod ipse docuit, & alij de ipso, atque moribus respondendo, non solùm habet fidem de ipso Christo Dei filio, & de Patre ipsius, verùm etiam tāquam filius & ipse Dei per adoptionem fit cum Filio consubstantiali cohæres hæreditatis paternæ Dei Patris.

Omnis qui recedit]Πᾶς παραβαίνων. Quidam in plurali legunt: *(Omnes qui recedunt, & non permanent)* Lyranus, *Omnis qui precedit*: nec non Hugo, & Thomas Anglicus: & meminit eiusdem lectionis cum nostra Carthusianus. qui præterea recitat alia verba ante ista, *scientes quòd*, quæ reperi quoque in manuscripto. Verbum autem præcedendi Lyranus interpretatur, cùm quis (præ) id est, priùs incessit bene per viam iustitiæ, sed ab ea deinde recessit, nec in ea permansit. Hugo, & Thomas, quando sua opinione, atque præsum-

ptione

a Iob.41.25.
b Ioan.8.44.
Permutatio numerorum Scripturis est frequens
c in Abdiam num. 73.
d cap.18.15.
e Psal.124.1.2.
f Gal.6.1.
g 26.Moral. c.10.vel 11.
h 6.Hypotyp. cap.4.
i pro Cluen.
k lib.16.c.17.
l lib.1. epist. 18.
m Gal.4.11.
n Philipp.2.16.
o Opusc. de sex alis Seraphim, c.7.
Superiores videant ne aliis prouidendo se ipsos perdant.
p Matt.16.26.
Per mortale peccatum gratia & meritorum praeteritorum fit iactura.
q cap.9.
r Heb.6.10.
s c.3.4.
t 1.2.q.114. a.7. & 3.p.q.89. a.4.ad 2. & in supple.q.14. a.4.ad 2.
Merces plena est beatitudo.
u Heb.1.2.
x Luc.24.26.
y Luc.6.38.
z Gen.15.1.
a Psal.35.9.
b Ps.15.vlt.

ptione alios se præcedere dicit, per inuentionem noui falsi dogmatis, nolens aliis acquiescere. Legitur nonnullis Latinis codicibus impressis, & in pluribus manuscriptis, (qui præcedit:) Clarius autem, Paguinus, Vatablus, Caietanus, Ioannes Benedictus vertunt, aut exponunt: *Qui transgreditur.* Rectè quidem, sed idem valet recedere, à quo nobis non est recedendum. Nihil frequentius, quàm vt παραβαίνειν, quod trãsgredi, ac transcendere significat, sumatur metaphoricè pro eo quod est violare aliquid, vt νόμους ἢ ὅρκους, leges, aut iuramenta. Interdum, sed magis rarò, idem est, quod procedere, seu præcedere, atque prodire. Sed proposito longè meliùs congruit notio prima, à qua tamen non abhorret multum secunda, sed iuxta posteriorem explicationem: quoniam qui in sua noua procedit hæresi, præcedit: ve, recedit ab orthodoxa priore doctrina, eámque transgreditur, & violat. Itam vsitatum Paulo nomen τῆς παραβάσεως [a] pro transgressione ac violatione legis: vt τοῦ παραβάτου [b] pro transgressore, violatore, præuaricatore. Nec memini voces istas in nouo testamento vsurpari alio modo; ac semel τὸ παραβαίνειν, quod sciam, extat; cuius loco reddidit Interpres verbum, transgredi. *διὰ τί μαθηταί σου παραβαίνουσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων? Quare* [c] *Discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorũ?* Denique Iulianum Apostatam Suidas, Græcique alij cognominant παραβάτην. Hæc in gratiam editionis vulgatæ correctæ.

Transcendere idem quod violare.

[a] Rom. 2. c. 4. c. 5. Galat. 3. 1. Tim. 2. Heb. 2. c. 9. [b] Rom. 2. Galat. 2. Adde Iacobum c. 2. [c] Matt. 15. 2.

Non permanet in doctrina Christi.] Qui non iuxta illam & sapit, & agit, vitámque contemplatiuè & actiuè nõ traducit, inquit Oecumenius, sed recedit vel per seductionẽ, vel per timorem, ait Glossa Interlinearis, nempe aut hæreticorum, aut persecutorũ: sed & quomodolibet aliter. Doctrinæ porrò Christianæ summam eleganter sanè declaratam omnino legas velim apud Augustinum [d].

Hic & Patrem & Filium habet.] Immò & Spiritum sanctum, totámque Diuinitatis integritatẽ, quoniam doctrina Christi distinctionem tradit personarum. Sed res in præsentia id exigebat, vt de Patre tantùm, & Filio id diceretur, inquit Oecumenius, nósque iam meminimus. Perinde verò est doctrinam Christi excipere, atque doctores à Christo missos, de quibus ille dixit [e]: *Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum, qui me misit.* Didymus, Beda, & Oecumenius inferunt consubstantialitatem Patris & Filij. Thomas Anglicus idem facit: sed vbi legerit nescio, præpositum hoc loco Patri Filium, eum admonet id fieri, *quia ad Patrem non venitur, nisi per Filium* [f]. Lege caput secundum epistolæ primæ [g], vbi in simili sententia prior nominatur Filius. & quodam etiam loco [h] Christus dicit *quòd nemo ad ipsum venit, nisi quem traho Pater.*

[d] lib. 1. de Morib. Eccles. Catholicæ c. 30. [e] Matt. 10. 40. [f] Ioan. 14. 6. [g] vers. 24. [h] Ioan. 6. 44.

Vers. 10.] Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec AVE ei dixeritis:

Vers. 11.] Qui enim dicit illi AVE, communicat operibus eius malignis.

HIs duobus versibus, qui connexam habent sententiam, communio vetatur hæreticorũ, sicut & epistola ad Titum [i], & Timotheum [k], & Romanos [l]. Vnde per illum, qui hanc doctrinam non affert, debet intelligi, qui contrariam tradit: quod etsi facere potest infidelis, ac Iudæus, cõstat nihilominus ex scopo Ioannis esse sermonem de hæreticis, & sunt quidem omnes, qui qualibet ratione nocere doctrinæ orthodoxæ possunt, vel moribus, vitandi diligentissimè [m]: Sed multò magis Hæretici, qui radicem totius iustitiæ tollunt, *& quorum serpit, vt cancer, sermo* [n]: vel tanquam piscis retrogradus, vt placet Anselmo, vel vt aliis, & melius, vt morbus γάγγραινα, quem & ἕρπητα vocant, νομὴν ἕξει, depastionem habebit. Syrus quoque intellexit de morbo. Egi hoc de argumento alibi [o], & inter alia Ioannis ipsius sum vsus exemplo, quod hîc etiam profertur à Beda, & à Glossa ordinaria, qui balneo, vbi lauerat Cherintus, abstinuit, ne corrumpi videretur à loco, in quo veritatis corruptor fuerat. Ebionem nominat Epiphanius [p]: & vterque fortassis erat simul in balneo, vt coniectat Baronius [q]. Hoc idem imitatos Theodoretus [r] prodit Samosatenses aduersus Eunomium: & Polycarpum Ioannis discipulum constat Marcionem salutationem eius poscenti, primogenitum Satanæ nominasse [s].

i cap. vlt. 10. *k* cap. 2. cap. 3. 2. & seq. *l* cap. 16. 17.

Hæretici super omnes vitandi sunt.

[m] 1. Cor. 5. 9. & seq. c. 15. 33. Ephes. 4. 14. [n] 2. Tim. 2. 17. [o] In hist. Apo. cap. 30. [p] Hær. 30. [q] tom. 1. annõ 74. [r] 4. hist. c. 14. [s] Euseb. 4. hist. c. 13. ex Iren.

Permittit Paulus [t] cibum sumere cũ infidelib. & appositis etiam immolatitiis citra scandalum vesci, sed non cum hæreticis. His amicabilia verba omnia, & pacifica negasse Antonium testis Athanasius [u]. Irenæus [x] ad hoc propositum citat simul hunc, simul illum Pauli locũ. Scribit [y] præterea, tantùm Apostolos, & horũ discipulos habuisse timorem, vt neque verbo tenus cõmunicarent alicui eorũ, qui adulterauerant veritatem. Innuit præsentem locum Tertullianus [z], cùm nos ait vetari ad hæreticos accedere. Aurelius à Chullabi Episcopus in Concilio Carthaginẽsi [a] argumentatur, quo modo admitti tales temerè in domum Dei possunt, qui in domum nostram priuatam admitti prohibentur? aut quo modo cum eis sine Ecclesiæ Baptismo communicare possumus (existimãt illi Patres cum Cypriano, nihil actum Baptismo hæreticorum: ideirco baptizãdos, si venirent ad Ecclesiam, quod tamen falsum est, si ritè collatus fuit Baptismus) quibus si Aue tantùm dixerimus, factis eorũ malis communicamus? Cyprianus [b] autẽ prohibet omnia cum hæreticis cõmercia, conuiuia, colloquia, támque vult nos ab eis separari, quàm sunt illi ab Ecclesia profugi.

[t] 1. Cor. 10. 27. [u] in vita. [x] lib. 1. c. 13. *Apostoli quantum sermonem hæreticorum fugerunt.* [y] lib. 3. c. 3. [z] de præscr. cap. 12. [a] apud Cyprianum n. 83. *Baptismus hæreticorum bonus est.* [b] lib. 1. ep. 3.

Decet nos tanquam Christianos, vt scribit Dionysius Alexandrinus ad Episcopos Ægypti [c], vt omnes contra Christum loquentes, & sapientes, quasi Deo rebelles (nec nomine Christiano dignos existimant nonnulli, vt antea vidimus [d]) & animarum corruptores, totis viribus auersemur: & neque Aue huiusmodi dicamus hominibus, ne fortè etiam peccatis eorum communicare videamur, sicut beatus Ioannes ait, &c. Propter nonnullam cum Ithacio communicationem S. Martinus (quæ ferè tamen necessaria fuerat,) correptus est ab Angelo: non ita promptè curauit energumenos: & ipsos quos postea vixit sexdecim annos omni Synodo abstinuit [e].

[c] in hist. Tripar. lib. 1. c. 13. [d] 1. ep. c. 2. *Hæreticis Aue non dicendum.* [e] Sulpit. Dial. 3.

Et hanc doctrinam non affert.] Aurelius ille iam citatus Episcopus Africanus (& doctrinam Christi non habet) de hac enim est sermo: & non habere, vel non afferre, est contrarium profiteri. Est μείωσις quæ rem auget. Paulus verò cum exaggeratione describit illum, qui malam doctrinam tradit, scribens ad Galatas [f].

Nolite recipere eum in domum.] Vestram, addit idem Aurelius: nec in priuatum hospitium, nec in Ecclesiam ad orandum, vel communicandum, inquit Thomas Anglicus. Nota sunt, quibus

[f] cap. 1. 8. 9.

excommunicatos Ecclesia voluit interdictos, quę distinctè numerantur in Synesij quadam epistola lectu dignissima [a], contra Andronicum Pentapolitanæ prouinciæ præfectum, & Tonantem, qui Magistratum Ptolemaide gerebat: nec esset difficile huc ex lege vetere, immò ex profanis Auctoribus conferre non obscura talis abdicationis vestigia. Talia in lege, leprosorum eiectio [b], prohibitus ingressus Synagogæ [c], haberi vt ethnicum, & publicanum [d], non couti inter se, vel habere commercia [e]: qua de re Iosephus [f] legendus Essenorum describens mores. Hoc erat apud Gentiles aqua, ignique, foro, sacris, tecto interdicere [g]. Quo in genere seueriores narrat Plutarchus [h] Athenienses fuisse, contra Socratis oppressores, & Cæsar [i] Druydas Gallorũ, & Arabas Plinius [k]. His non dissimilia inter Gentiles execrationis signa, cùm aliquem, vel non tangere vel non admittere sustinebant ad mensam, cum quempiam diris, siue Diis, ac furiis deuouebant, aut ignominia notabant, aut aliter execrabantur.

Ad rem nostrã quod attinet, præcipiens Hilarius [l], Arianos vitari scribit Catholicis Mediolanensibus. *Malè vos parietum amor cepit: malè Ecclesiã Dei in tectis ædificijsque veneramini: malè sub his pacis nomen ingeritis. Anne ambiguum est, in his Antichristum esse sessurum? Montes mihi, & syluæ, & lacus, & carceres, & voragines sunt tutiores: in his enim Propheta, aut manentes aut demersi Dei Spiritu prophetabant.*

Nec Aue ei dixeritis.] Χαίρειν gaudere: *nõ est enim gaudere impiis*, dicit Dominus. Ad quæ verba Irenæus [m] indicat alludere Ioannem. Sunt autem Esaiæ [n] iuxta versionem Septuaginta, οὐκ ἔστιν χαίρειν, &c. pro quibus legimus: *Non est pax, &c.* אין שלום *en schalom.* Adhibetur in salutationib. vtrũque verbum ab Hebræis, & Græcis, de quibus consule dicta in Actus Apostolorum [o], vbi notauimus apud Latinos dictã propriè salutationem matutinã hac voce *Aue*, & apud Græcos, quam vsurpabant quoque Latini, ista, Χαῖρε [p]. Lege Brissonij formulas [q].

Homonymia latet in particula *nec*, an negationem dicat simplicem, an exaggeratã, vt salutatio negetur, vel ne salutatio quidem tribuatur. Priorem sensum τὸ χ᾽, magis ostẽdit, & ratio ipsa magis suadet, quia salutantur amici, & familiares: hæretici ne colloquio quidem dignandi sunt, vt antea vidimus, sed nec literis quidẽ, vt sensit Flauianus Episcopus Constantinopolitanus scribens ad Leonem Papam [r], agénsque de Eutychete.

Exaggerationem nihilominus possumus intelligere, facta comparatione ad inhibitum hospitium, quo minus quid est salutatio.

Monet Clemens Alexandrinus hoc inhumanum videri non debere: sed neque disputare cum talibus oportere, nisi valde idoneum: illud autem *Aue* refert ad salutationem, quæ fiebat, postquam surgebatur ab oratione solenni velut gaudij, & pacis indicium, ac proinde vetari quoque cõmunem cum talibus orationem eãdem in domo. Videri potest innuere ritum veterem, iam inde ab Apostolis, teste Floro [s] Magistro, & Alcuino [t], immò etiam Dionysio [u], Iustino [x], Tertulliano [y], Nazianzeno [z], Chrysostomo [a], Hieronymo [b], Augustino [c], Paolino [d], Isidoro [e], Clemẽte [f] Romano, Origene [g], Cyrillo Ierosolymitano [h]: pręhendi pacis osculum in sacrificio Missæ, quod separatim viri & fœminæ dabant inuicem, & recipiebant, vt Clemens Romanus meminit, & alij, de quibus Ioannes Stephanus [i] Durantius.

Quæ excommunicatis sint interdicta. [a] epist. 58. [b] Leuit. 14. 2. Num. 5. 2. [c] Ioan. 9. 22. c. 12. 44. c. 16. 2. [d] Matt. 18. 17. [e] Ioan. 4. 9. [f] 2. de bello Iud. c. 7. *Gentiles quibus pœnis interdictos fuisse puniebant.* [g] Cic. pro domo sua. Lact. lib. 2. c. 10. & alij. [h] opusc. de inuid. & ira. [i] 6. de bello Gallico. [k] lib. 6. c. 22. [l] lib. con. Auxentium. [m] lib. 2. c. 13. [n] c. 48. 22. c. 57. 21. [o] cap. 15. 23. [p] Plut. opusc. de Garrulit. [q] lib. 8. pag. 741. *Hæretici ne colloquio quidem dignandi sunt.* [r] habetur inter epistolas Leonis post 8. *Cum hæreticis non est disputandum.* [s] in exposit. Missæ. [t] de diuin. offic. de celebrat. Missæ. [u] de cælest. hierar. c. de eccl. hier. [x] Apol. 2. circa finem. [y] de orat. [z] orat. 9. de Pace. [a] 2. de compunct. cordis, & hom. de prodit. Iudæ sub finem, hom. ad populum 52. [b] ad Theoph. Alexandrin. [c] ser. de vigil. Paschæ. [d] carm. ad Cytherium. [e] de diuin. offic. c. 15. [f] 8. const. c. 11. [g] in c. vlt. ad Rom. [h] Catech. 5. [i] 2. de ritib. Eccles. Cath. cap. 44.

Ego, vt prædixi, magis generalem inhibitionem hic agnosco cuiuscomque salutationis, & cùm excommunicatio priuet potissimùm à sacris, non poterat esse dubium, cui negabatur domus priuata, multò magis illa negari. Permirum est, quod in Prato spirituali [k] narratur conditum eodem sepulcro Cosmũ Abbatem sanctum, vbi hæreticus iacebat Episcopus, auditũ singulis noctibus clamare: *Noli me tangere hæretice, & ne appropinques mihi inimice sanctæ Dei Catholicæ Ecclesiæ.*

Athanasius [l] omnia vult hæreticorum nobis esse verba suspecta, vt dolosa, etiamsi enim vel solùm innuant, non facere sine peruersitate animi. Lege Canones Apostolorum [m].

Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malignis.] Nam amica verba, & beneuolentiæ signa demonstrant probari personam, cui exhibentur, ac proinde res & doctrinam eiusdem. Et nos si fortè non decipiamur, alij forsan, inquit Glossa ordinaria, per talem nostram familiaritatem possent decipi, qui crederent illos placere nobis, & sic crederent illis.

Orthodoxi, vt dixi, abstinendum censuerunt ab iis etiam vocibus, aut ritibus, quibus abuterentur illi, ceteroqui bonis, ne qua cum ipsis communicatio esse videretur. Testis Gregorius Leandro respondens [n], trinam in Baptismo mersionem prætermittendam, *ne dum*, inquit, *mersiones numerant, diuinitatem diuidant: dumque quod faciebãt, faciunt, se morem nostrum vicisse glorientur.* Eusebius Vercellensis [o] fame malebat mori, quàm ab Arianis in carcere cibum sumere; qui ea volebant arte in vulgus spargere cum ipsis Eusebiũ communicasse: ne autem, si non comederet, sui haberetur interfector, vtraque de re custodem Patrophilum diligenter admonuit, nec se cum hæreticis communicare, nec si deferretur à Catholicis cibus, detrectare, sicque sibi mortis auctorẽ minimè videri debere.

Lege quam Turonẽsis [p] refert historiam presbyteri Catholici, qui cibos, quibus benedixisset presbyter hæreticus, gustare noluit, prout tunc more receptum erat non gustare: & qua ratione hæreticum repentina Deus morte sit vltus. Liberius Papa, vt refert Athanasius [q], Eusebij, qui Constantij Ariani legatus erat, oblata Diuo Petro munera refutauit. Marcion cùm eiectus est de Ecclesia, reddita sunt illi quoque 200. H-S. (sestertia) quæ in eam intulerat, vt prodit Tertullianus [r], hoc est, iuxta supputationem Budęi [s], quinque aureorum millia.

Non licet Christiano simulare, vel dissimulare alienam hæresim, etiam prætextu postea corrigendi hæresi laborantem, vt libro cõtra mendacium probat Augustinus, & in retractationib. [t].

Quod Ambrosius [u] ait Eusebium Vercellensem hæreticis hæreticum se mentitum, nõ intelligit de hæresi quam persequebatur acerrimè, sed de damnatione Athanasij, quam Arianorum ab ipso legati postulabant. Vt enim subscriptionem Dionysij Mediolanensis obliteraret, velle se quoque subscribere simulauit. Prudentiorem hoc in facto Ambrosius Eusebiumś, vt lucis verũ filium fuisse prædicat quàm illos filios seculi.

Tropologicè docet Hugo non esse salutandum excommunicatum, hominem alterius legis, & hostem. Lege si libet. Hunc ipsum locum de Vitandis hæreticis citauit, & intellexit Epiphanius [x]. Cautum verò in Cõcilio Eliberitano [y], & Laodiceno [z], & Niceno [a] excommunicati mu-

[k] cap. 40. *Abbas hæretici mortui mortuus consortium fugit.* [l] orat. 4. con. Arian. [m] c. 2. & 28. [n] lib. 1. ep. 34. [o] Act. Euseb. & vita. *Eusebius mori malebat, quàm ab hæreticis cibum sumere.* [p] de gloria martyrum, c. 80. [q] ep. ad solit. vitam agentes. [r] de præscrip. cap. 30. [s] de Asse. [t] lib. 2. c. 60. [u] Serm. 69. [x] hæres. 34. Marcosiorum. [y] can. 28. [z] cap. 37. [a] cap. 27.

nus

nus aecipere, & meminit Clemens [a], & præter allata exépla, aliud legas Augustini apud ipsummet Augustinum [b], & quæ recenser Ferdinandus Meudoza [c]. Lege de virandis hæreticis præter citatos: Tertullianum [d], & Ambrosium [e]: & eaéǀpla Ioannis [f], Apostoli, Polycatpi [g], Antonij [h], Catholicorum [i], morientium [k] martyrum: mortuorum [l], puerorum [m], & aliorum, præter illa etiam qoæ attigimus hic & alibi. Quandoque non vetatur conuictus & tractatio cum hæreticis, vt eum moraliter vitari nequit: vel eorum cóuersio quæritur, vel vt impediatur eorumdem impietas [n]: qua ipsa io re cautio adhibenda, de qua nūc non vacat dicere.

Malignis.] Autelius apud Cyprianum [o], Irenæus [p], *nequissimis*, Græcè πονηροῖς. modicum discrimen. De Latino vocabulo dictum epistola præcedente [q].

Vers. 12.] Plura habens vobis scribere, nolui per chartam, & attamentum: spero enim me futurum apud vos, & os ad os loqui: vt gaudium vestrum plenum sit.

EXcusat epistolæ breuitatem, sicut & in sequenti [r] spe aduentus ac præsentiæ suæ. Non omnia mandare, & credere literis vel oportet, vel decet: & *viua vocis energia maior*, vt Hieronymus quoque docuit ad Paulinū [s]. Notis vtuntur arcanis, quas cifras vocant, & certo literarū compēdio, seu surtiuis scriptis, vt loquitur Gellius [t], quæ primus excogitauit Ciceronis libertus Tiro [u]. Licet Plotarchus [a] tribuat ipsi Ciceroni: Dio Mecœnati: Seneca quibusdam seruis forsan vel Ciceronis, vel Mecœnatis: quas quidem notas, seu cistas qui illis vtuntur, nolunt intelligi, nisi ab his qoibus scribunt, verentúrque quorūlibet legentium, siue offensionem, siue damnum. Cōsule Matthæi Raderi nostri etudirum Commentarium [y] de notariis, quos vocant Græci σημειογράφους aut ταχυγράφους, à signis, seu notis, quod διὰ σημείων πρὸς τάχος scribebant. Citat is alios, vt Peterium [z], Sauaroné [a], Apollinatem, Brissonium [b], Sixtum Senensem [c], Cuiacium [d], Brodæū [e], Bernatrium [f], Iuretum [g]. His adde Petrum Gregorium [h], qui Trithemij citat libros πολυγραφίας, & Baptistæ Leonis de occultis scribendi notis.

Est & in religione nostra prçter scriptum, traditum etiam verbum, præter scripturas. Sunt quoque diuinæ, Apostolicæ, Ecclesiasticæ traditiones. Colligitur idem ex epistola sequenti [i], & ex Apostoli Pauli epistolis [k], tum prætetea ex multorum Pontificum, Conciliorum & Patrum testimonio, denique ex ipsa ratione. Sed hoc aliàs demonstratom est, ac præ ceteris lègendus Cardinalis Bellarminus [l].

Per chartam.] Διὰ χάρτου, καὶ μέλανος. Recentior ad scribendum chartæ vsus, sicut & membranæ, siue pergameni, quàm dedolatorum è ligno codicillorū, aut corticum arborum. Vnde dicti tabellarij, qui portabant codices illos: librarij, qui in arborum libris scribebant. (βίβλον vocāt Græci, & adhuc Latini papyrum) vt notauit Hieronymus [m], & post eum Isidorus [n]. Vterque [o] pergamenarum nomen deriuat à Pergamo, vnde iea Attalus eas miscrit, vt penuria chartæ, (quam suppeditat Ægyptus, licet ab vrbe Tyri, nomen sortitum censeatur) pellibus pensaretur, quæ mébranæ dicuntur, quasi ea membris pecudum detractæ, vt Isidorus [p] obseruat, Græcè διφθέρας, vt ad Concilium Laodicenum [q], Balsamo, nec non Herodotus [r], qui tradit aliquando caprinas, & ouinas in vsum pelles venisse, ἐν σπάνει βίβλων, in penuria papyri. Omnibus vetustior Varro [s] Pergami repertas memioit membranas pergamenas. Martianus item Felix [t] auctor est, alios fuisse carbasinis voluminibus cóplicatos libros, ex ouillis multos tergoribus, id est, membranis. Scribit Cicero [u] calamo se scriptutum, & atramento temperato, charta etiam dentata, videlicet apri, vel equi dente leuata, vt modò fit, inquit Manotius [x], vt currat calamus expeditius: cui seotentiæ fauet Plinius [y]. Legēdus Polydotus [z] Virgilius, qui meritò longè antiquiorem facit membranarum vsum, io quibus nempe V. G. sit eertum sacras literas esse seriptas, cùm sint missæ ad Ptolemæum Philadelphum. Multa sunt quoque hoc de argumento apud Petrum Gregorium [a], & Pinedam nostrum [b], qui de maluæ foliis meminit, ceris, siue ceratis tabellis, schedísque, de libris linteis, ac priores illas schedas vocatas et iam scandulas, sandulas, sciodulas, & quòd pungerentur stylo, pugillares: item de eboreis codicibus, aut citreis, aut buxeis, de gemmeis, præterea, plumbeis, & æreis, atqoe de animalium intestinis. Legendus & Melchior Guillaudinus [c], & Raderus noster [d]. In epist. 113. Augustini ad Romanianum fit mentio chartæ, membranarom, tabellarum eburnearum.

Et atramentum.] Μέλαν γραφικόν, scriptorium, non χάλκανθον sutorum proprium. Atramentarij mentio est in libro Ezechielis [e]: & atramenti epistola sequenti [f], & secunda ad Corinthios [g], & apud Ieremiam [h].

Spero enim me futurum apud vos.] Ἐλπίζω venturum, & in quibusdam codibus, γενέσθαι: vulgo dicimus: *Spero essere, ò che sarò da voi ò con voi.* Et bene Latinè dicitur ad vrbem esse, pro eo quod est, in vrbe. Non legi Ioannem Babylone, vel ante quàm ista scriberet, vel postea fuisse. Quare quod Electam dixi quosdam arbitrari Babylonicam, satis dubium videtur. Prudens ac moderata loquendi formula, vt se quis quod incertum est, & à diuina pendet prouidentia, atque futurum expectatur, asserat sperare. Vsurpat epistola sequenti Ioannes [i], eundem sermonem, & sæpè Paulus [k], qui scribens Timotheo, ait: *Hæc tibi scribo fili Timothee, sperans me venire ad te citò. Si autem tardauero, &c.*

Nec Prophetæ, nec Apostoli semper omnia præsciebant, sed quæ scire illos expediebat. Quādoque aliò properantes aliqua detinebat causa, vel prohibebat, siue Deo aliter disponēte, siue Satana impediente. Primum de seipso indicat idem Paulus, agens cum Romanis [l], ac de eôdem historia Apostolica [m]: alterum scribens ad Thessalonicenses [n]. Denique Iacobus vult nos in huiusmodi rebus contingentibus adhibere istam velut hypothesim: *Si dominus voluerit* [o], qua Gentiles ipsos hypothesi vsos constat, cum dicerent: Si dij volent [p]. Lege quę dixi ad caput XVIII. Actuum Apostolorum [q] de istis piis loquendi modis, & ad caput XVI [r]. quare non permittantur aliqui eò peruenire quò desiderant, vel tendunt. Legendi hac de re Interpretes epistolæ ad Romanos, maximè Origenes, Chrysostomus, Sedulius: prætetea Basilius [s], & Gregorius [t].

Et os ad os loqui.] Coràm & familiariter absque vlla, vel personæ, vel epistolæ intercessione, sine medio. Sic iterum sequenti epistola [u]: & hoc pacto Deus egisse se dicit cum seruo suo Moyse [x]: quod alibi scriptura [y] explicat, *facie ad faciem, sicut*

solet

a 3. const. c. 8. lib. 4. c. 6. & 7.
b epist. 187.
c lib. 3. pro Concil. Illibert. c. 55.
d de præscr. c. 13.
e de incarn. c. 2. de Salomo. c. 4.
f Iren. lib. 3. c. 3.
g ibid.
h Ath. in vita.
i Vict. 5. c. 3. de persec. Vand.
k Euseb. lib. 5. c. 25.
l Soph. in prato.
m Theod. lib. 4. c. 14.
n c. Quò prçdecessor 22. q. 3.
o in Concil. Carth. c. 81.
p lib. 1. c. 13.
q cap. 2. 23.

r vers. 13. & seq.

s epist. 101. *Notis literarum vos qui possunt voluerint.*
t lib. 17. c. 9.

u Euseb. in Chron.
x in Catone Vticensi.

y in Martial. lib. 14. epigr. num. 179. vel 202.
z in Dan. li. 6.
a in Sidonio lib. 9. ep. 9.
b 12. de Verbo signific.
c 5. Biblioth.
d 13. obseruat. c. vlt.
e 4. Miscel. c. 9.
f ad 2. Statij, p. 34.
g ad ep. Symmachi 37. li. 5.
h 16. de rep. c. 4.
i vers. 13. 14.
k 2. Cor. 11. 2. 16. 23. 34. 2. Thess. 2. 14. 2. Tim. vlt. 20. 2. ep. 2. 13. 14. c. 2. 3. *Chartæ vsus recens est.*
l Tom. 1. li. 4. toto de verbo Dei non scripto.

m epist. 42. ad Nicetam.
n 6. etym. c. 8.
o Hier. ep. 41. ad Chromatium & Euseb.

p Isido. lib. 6. cap. 11.
q cap. 15.

r lib. 5.

s apud Plin. lib. 13. c. 11.
t lib. 2. de nuptiis.

u lib. 2. ep. ad Qu. fratrem ep. vlt.

x in Comm.

y lib. 13. c. 12.
z 2. de Inuen. rerum, c. 8.

a 16. de Rep. c. 3.
b in cap. Iob. vers. 24.

c lib. de Papyro, id est, in Com. ad tria Plinij cap. de eadem.
d in Martialē lib. 14. epig. 3. 4. 5. 6. 7. 8.
e c. 9. v. 2. 3. 11.

f vers. 13.
g c. 3. vers. 3.
h c. 39. 18.

i vers. 14.
k Rom. 15. 24. 1. Cor. 4. 19. c. 16. 7. 2. Cor. 1. 10. c. 5. 12. c. 21. 6. Philipp. 2. 9. 23. 1. Tim. 3. 14. ad Philem. vers. 22. Act. 18. 21.
l Rom. 1. 10. 11. 12. 13.
m c. 16. 7. 9.
n 2. ad Thess. 2. 18.

o Iaco. 4. 15.

p Plau. in Penulo Act. 4. sce vlt. Cic. 3. in Verrem.
q vers. 21.
r vers. 7.

s Regu. 275. ex breuior.
t 21. Moral. c. 19.
u vers. 14
x Num. 12. 8.
y Exod. 33. 11.

solet loqui homo ad amicum suum, vbi Græcè est, καὶ ἐλάλησε κύριος πρὸς μωϋσῆν ἐνώπιος ἐνωπίῳ, &c. præsens præsenti, Chaldaicè ממלל עם ממלל *mamlal libum mamlal, verbū ad verbum*. quod est quoque priore loco, vbi non habetur Hebraicè, sicut in alio פנים אל פנים *phenim alefanim, facie ad faciem* sed פה אל פה *pah al pah, os ad os, vel ore ad os.* στόμα κατὰ στόμα. Ioannes verò dixit, στόμα πρὸς στόμα.

Vt gaudium vestrum plenum sit.] Ἡμῶν, nostrum. Sine dubio charitas qua Ioannes insigniter præditus erat, gaudium facit commune amicorum, & congaudent mutuo bono amici. Paulus idcirco se Romanum iter desiderasse significat, *vt aliquid impertiretur Romanis gratiæ spiritualis ad confirmandos illos* [a]: idipsum tamen interpretatur nihil aliud esse, *nisi simul consolari in ipsis per eam, quæ inuicem erat fidem ipsorum, & suam* [b]. Ita vt hinc etiā, si Chrysostomo [c] credimus, & Basilio [d], caperet Pauli fides incrementum, vt quandoque augetur magistris scientia, ex doctrina discipulorum: itaque licet Interpres reddat hic (vestrum) non excludit Ioannis gaudium. nec desunt Græci codices [e], in quibus legitur ὑμῶν. De plenitudine verò gaudij, nec non quantum capere spiritualis institutor soleat ex profectu discipulorum, disseruimus epistola præcedente.

Paulus qua ratione sermonem habere vellet.
a Roma. 1. 11.
b ibid. 12.
c ibid. hom.
d regula 226. in breuiorib.
e in nouo Testam. Robert. Steph.

Cæterùm ante versum istum legitur in nonnullis codicibus Latinis: *Ecce prædixi vobis, vt in die Domini non confundamini*: meritò Caietanus eum reiecit, & Gagneius, sicut & emendata editio nostra: quamuis Hugo, Thomas Anglicus, Lyranus, Carthusianus recipiant, & interpretentur.

Vers. 13.] Salutant te filij sororis tuæ Electæ.

EOdem nomine sorores duæ vocabantur. est enim proprium nomen Electa, vel cognomē, vt Ariæ Montano placet, (quomodo cognominabātur quidam iusti) nō appellatiuum, vel epithetum duplicis metropolitanæ Ecclesiæ. Neque ex Electorum persona salutat electos, sed consobrinos duarum sororum filios, ex quibus aberāt alteri à matre, ad quam scribit Ioannes, alteri cum ipso erant, siue adesset etiam mater, siue non, siue superstes, siue mortua illa esset. Denique designāt circumstantiæ naturales tum sorores, tum filios, non morales dumtaxat, propter amicitiæ vinculum, aut religionis, alteriúsve cōmunionem rei.

Electa nomen est duarum sororum.

Sic melior, & cōmunior habet opinio: illā tropologicam ratiōnē assignant interlinearis Glossa, Hugo, Thomas Anglicus, hac nō omissa licèt nō significent priorem esse mysticam, sed literalem.

Apostolica dignatio, & charitas aliorum etiam aliis mittere saluté non propriam solū, desiderat. Id fecit quoque Ioannes epistola sequenti [f], Petrus [g] etiam, Paulúsq; [h], obsequentes hac in re pro studio illorū, qui sibi ducebant honorificū à tantis viris eorū ad amicos absentes mitti salutem.

Habent nonnulli codices Latini manuscripti, & excusi, & Glossa Interlinearis, & Hugo, & Thomas Anglicus: *Gratia tecum, Amen.* Sed vt Carthusianus monet, nō est in libris correctis. Græci addunt solùm, Ἀμήν. Desunt hæc omnia in Latinis pluribus aliis, non tantùm in editione emendata.

f vers. 14.
g 1. ep. vlt. 13.
h Heb. vlt. 25. ad Philem. v. 23. 24. ad Tit. vlt. 15. 2. Tim. vlt. 21. Coloss. vlt. 14. Philip. vlt. 22. 2. Cor. vlt. 12. 1. Cor. vlt. 20. Rom. vlt. 16. 21. 23.

IN EPISTOLAM BEATI IOANNIS APOSTOLI TERTIAM.

ARGVMENTVM.

Docuimus Præfatione ad epistolam primam, quæ de istius auctoritate dicenda erant, déque auctore Ioanne, cui tres adscribunt epistolas Nazianzenus [a], Chrysostomus [b], & alij eo loco citati. Quis fuerit Gaius cui scribit Ioannes, exponetur vna cum textu.

a Carm. de libris Canonicis.
b apud Suid.

Argumentum huius epistolæ.

Argumentum est Gaij laus ab hospitalitate ac pietate: Adhortatio vt in iisdem perseueret: Reprehensio Diotrephis propter impietatem, superbiámque; contrà verò testificatio de virtute Demetrij: breuitatis excusatio cum spe perueniendi ad ipsum Gaium: denique post pacis imprecationem, amicorum data, & ad amicos missa salutatio.

1 SENIOR Gaio charissimo, quē ego diligo in veritate.

2 Charissime, de omnibus orationem facio prosperè te ingredi, & valere, sicut prosperè agit anima tua.

3 Gauisus sum valdè venientibus fratribus, & testimonium perhibentibus veritati tuæ, sicut tu in veritate ambulas.

4 Maiorem horum non habeo gratiam, quàm vt audiam filios meos in veritate ambulare.

5 Charissime, fideliter facis quidquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos.

6 Qui testimonium reddiderunt charitati tuę in conspectu Ecclesiæ, quos, benefaciens, deduces dignè Deo.

7 Pro nomine enim eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus.

8 Nos ergo debemus suscipere huiusmodi vt cooperatores simus veritatis.

9 Scripsissem forsitan Ecclesiæ: sed is, qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes, non recipit nos.

10 Propter hoc si venero, commonebo eius opera, quæ facit: verbis malignis garriens in nos: & quasi non ei ista sufficiant, neque ipse suscipit fratres: & eos, qui suscipiunt, prohibet, & de Ecclesia eiicit.

11 Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est: qui malefacit, non vidit Deum.

12 Demetrio testimonium redditur ab omnibus, & ab ipsa veritate, sed & nos testimonium perhibemus: & nosti quoniam testimonium nostrum verum est.

13 Multa habui tibi scribere: sed nolui per atramentum, & calamū scribere tibi.

14 Spero autem protinus te videre, & os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

Vers. 1.] Senior Gaio carissimo, quem ego diligo in veritate.

DE Seniore lege prioris initium epistolæ: cur sic se Ioannes nominet: de Gaio disputatū in historia Apostolica [a], dictúmque trium distinctam fieri mentionem in sacris literis noui Testamenti. Vulgo creditur hic ille ipse esse, quem Paulus [b] nominat hospitem suum, & (vt quidam Græci codices habent, ac Syri, nonnullíque Latini, nec non Patrum Græcorum Interpretatio, & Latinorum quorū dam) vniuersæ Ecclesię, cum nunc Sixtiani legant *& vniuersa Ecclesia*. Nā paulo post commendatur hospitalitas huius Gaij. Habetur [c] autem, nec Derbæus [d], nec Macedo [e], sed Corinthius is, quem se Paulus [f] idem testatur baptizasse: eundem verò cum nostro Beda existimat Glossa ordinaria, Hugo, Thomas Anglicus,

a c.19.29. cap. 20.4.
b Rom. 16.23.
c sic Theod. in ep. ad Rom.
d de quo Act. 20.
e de quo Act. 19.
f 1. Cor. 1. 14.

valere ὑγιαίνειν valetudinem corporis, ac vitę, quę alhis vtilis est, diuturnitatem.

Vita dignus immortali, qui aliorum consulit vitę, nec aliũ viuentes viuere magis optant, quàm à quo viuendi subsidia sumont. Dauid [a] quidem *intelligentis super egenum & pauperem* multa pollicetur, illud nominatim, *vt viuificet eum Dominus, & beatum faciat in terra*, id ast, vt vitam sanam prorogat, ac fortunatam prætere, *vt sit iucundus* [b], id est, iucundè, feliciterque viuat; *& exaltetur cornu eius*, id est, dignitas, regnũ, &c. in gloria. Salomó [c] autẽ asserit, quod qui pronus est ad misericordiã, benedicetur, ὁ ἐλεῶν πτωχὸν αὐτὸς διατραφήσεται. *Qui miseretur pauperis, ipse nutrietur.* Paulus [d] docet *multiplicari semen à Deo, & augeri incrementa frugum iustitiæ*, id est eleemosynæ, *eius qui seminat in benedictionibus.*

Vita dignus immortali est, qui aliorum consulit vitæ.
a Psal. 40. 2. 3.
b Psal. 111. 5.
c Prou. 19. 9.
d 2. Cor. 9. 10.

Infinitus sim, si huc dicta, exempláque conferam sacra, profana, quibus propositum confirmẽ. *Felix illud horreum* Leo [e] vocat, *ex omnium fructuum multiplicatione dignissimum, de quo egentium, & debilium saturatur esuries, de quo releuatur peregrini necessitas, de quo desiderium fouetur infirmi.* Nam *qui diuidunt propria, ditiores fiunt*, inquit idem Sapiens [f]: *qui rapiunt non sua, semper in egestate sunt.* Notus apologus eius, qui frugiferum emit agrum, idcirco quòd apertus tam domino sufficeret, quàm aliis plerisque: cùm verò sepiuisset muro, vix vni satis erat. Cuius rei id ab oraculo tulit responsum.

e sermon. 5. de Ieiu. 10. mensis.
Felix horreum ex quo debiliũ saturantur esuries.
f Prou. 22. 24.

Vni serait ager tibi: nunc cur tanta requiris?

Ad extremum, *omnium*, vt dicit Philosophus [g], *in quibus virtus inest, ij ferè diliguntur maximè, qui fama, & laude valent liberalitatis: prosunt enim aliis.*

g 4 Ethic. c. 1.

Et valere.] Ὑγιαίνειν. De valetudine corporis intelligit propriè, non de sola spirituali, vt explicat Thomas Anglicus. Necessaria est salus, & fortitudo corporis, vacãtibus misericordiæ operibus, vt notat Hugo: iis nempe præsertim qui versantur in curandis aliorum corporibus, vt peregrinorum.

Salus & fortitudo est necessaria vacantibus operibus misericordiæ.

Sicut prosperè agit anima tua.] Ostendit ista comparatio, sermonem priùs fuisse de prosperitate temporali, & valetudine corporali, vt videlicet quàm valebat Gaius animo, virtutibúsque, tam corpore, & viribus valeret. *Laudari à laudato viro laudabile*, nec enim errat facilè viri laudati iudicium; & non temerè laudat, cui nocere laudem patet posse. Vnde Hector patri Priamo dixisse memoratur [h]: *Lætus sum laudari abs te ô pater, laudato viro. ea est enim profectò iucunda laus*, inquit Cicero, *quæ ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt.* Augustinus [i] alicubi similem habet lectu dignam sententiam. *Laudata crescit virtus, & laudare, est acerrimus stimulus mouendi* [k]: *& eget, si qua virtus alia, laudis hoc stimulo liberalitas*, cum natura comparatum sit, nostris vt consulamus rebus potiùs, quàm alienis. Non rarò discipulos laudat Paulus in epistolis, vt hoc nimirum, ceu calcari magis incitet ad prosecutionem virtutis, & fecit id nonnunquam Christus ipse, súntque alij deinceps imitati viri sancti. *Nam si equorum cursus*, inquit Cassiodorus [l], *hominum clamoribus incitatur, & sonantium manibus agitur, vt à mutis animalibus velocitas appetatur: quantum inde homines stimulari posse credimus, quos ad laudis auiditatem natos singulariter nouimus?*

h Naeuius apud Cicero. 5. epi. Famil. ep. 12. & lib. 15. ep. 6.
i lib. 50. hom. 25.
k Plin. iunior lib. 3 epist. *Liberalitas laudis stimulo indiget.*
l lib. 2. variar. epist. 23.

Versic. 3.] **Gauisus sum valdè venientibus fratribus, & testimonium perhibentibus veritati tuæ, sicut tu in veritate ambulas.**

Græcè inseritur γὰρ enim, quasi ratio detur, cur pro Gaio Ioannes tam sedulò precaretur.

Gauisus sum.] *Congaudet charitas veritati* [m]. Charitate verò Prælatus debet eminere; *ac suum reputare gaudium*, vt loquebatur Paulus [n], *spirituale subditorum lucrum*: immò cum eodem [o] dicere tunc, *se viuere si illi stent Domino.* Tale quid narratur Christo, cùm eum quærerent Gentiles, dixisse: *Nunc venit hora vt clarificetur Filius hominis* [p]; & quod exultans in Spiritu sancto, dixit: *Confiteor tibi Pater* [q], &c.

m 1. Cor. 13. 6.
Prælatus eminere debet caritate.
n Philip. 4. 1. 1. Thess. 2. 19. 20.
o 1. Thess. 3. 8.
p Ioan. 12. 23.
q Luc. 10. 21.

Testimonium perhibentibus veritati tuæ.] Veritatem possumus intelligere, vel fidei solius, vel eiusdem cum charitate, quæ prodeat in opus, ita vt spectata secundum habitum dumtaxat, non adeò videatur vera, vt Hugo notat, ac multò minus inania, mortua sine operibus fides: & ipsum ambulandi verbum denotat opus in veritate, in qua ambuletur: ambulatur verò animi affectibus non intelligentiæ solis actibus, vel assensibus.

Sed quia sermo est de hospitalitate, arbitror veritatis vocabulo significari, quæ aliàs vocatur *in tribuendo simplicitas* [r], hoc est, alacritas, promptitudo, liberalitas, & quas dicit Paulus [s] diuitias simplicitatis. Vtrobique vox est Græca ἁπλότης, quam Chrysostomos [t] interpretatur δαψίλειαν, affluentiam, copiam, munificentiam sicut quod apud Iacobum [u] est, *dare Deum Sapientiam omnibus affluenter*, Græcè legimus ἁπλῶς, vberrimè, largissimè, &c. Sic forsan primos illos fideles adeo liberales Lucas in historia Apostolica [x] scripsit *cibum sumpsisse cum exultatione, & simplicitate cordis.* Hoc est, omnibus inter se largiter suppeditando victui necessaria. Lege Commentarium nostrum. Idem innui puto, quando Petrus [y] requirit, *vt qui hospitales sunt, id faciant sine murmuratione.*

r Rom. 12. 8.
s 2. Cor. 8. 2.
t hom. 20. in 2. ad Cor.
u Iac. 1. 5.
x cap. 2. 46.
y 1. ep. 4. 9.

Testimonium perhibentibus.] Nulla celebratur libentiùs omnium laudibus virtus quàm liberalitas. Qui Deum verum ignorauerunt Antiqui, pro Deo honorauerunt, à quibus commoda percipiebant, Solem, astra, cetera, res etiam inanimatas, vilissimasque: suorum prætetea Principum quorum essent experti liberalitatem, vitia cetera dissimularunt, eósque velut numina coluerunt.

Liberalitas virtus laudibus maximè celebrata.

Extorquet vel ab improbis & aduersariis beneficentia laudationem, *Infirmat Deus laude sua* [z]. *Confitebitur tibi, cum benefeceris ei*, ait Dauid [a]. Cùm Nicanor delatus Philippo esset ab Smicytho, quòd regi semper verbis detraheret, Philippus cognito Nicanorem graui premi inopia, neglectũ à se, dono aliquo iussit affici. Vbi Smicythus missis à Nicanore laudibus regem ferri, denuo narrasset: *Videtis*, inquit Rex, *in nostra esse potestate vel benè, vel malè audire* [b]. Vulgare, ac minimè solidum hoc virtutis testimonium, quando & canis ipsa benefactorum, vt [c] Anacharsis vsurpabat, amet domos. Iudæi prophetam Christum nominabant, ac regem creare quoque volebant [d], quando satiabat eos in deserto: eundem postea clamoribus importunis ad Crucem postulauerunt [e].

z Esa. 48. 9.
a Psal. 48. 19.
b Plutarc. in Apoth. n. 30. 9.
c epist. vlt. ad Crœsum. *Canis benefactorũ domos amat.*
d Ioa. 6. 14. 15.
e Ioan. 19. 15.

Fratres Ioanni verum de Gaij veritate, veráque virtute reddebant proculdubio testimonium: &

certus erat Ioannes tum vera istos narrare, tum Gaium tam altas virtutis radices iecisse, vt præsens eum laudationis aura non concuteret.

Sicut tu in veritate ambulas.] In epistola præcedente similis phrasis fuit [a]. Quid nunc sibi velit, paulo ante dixi. Solùm restat, vt comparationis particulam exponamus, vel de reddentibus Gaio testimonium, tam studiosè, quàm studiosus erat ad bene operandum, vt placet Glossæ interlineari, & Hugoni, vel vt indicant iidem de gaudio ipso Ioannis, quod non sit inane, sed graui, ac iusta ortũ ex causa, támque sincerum, ac verum, quàm pro quo gaudebat Gaius, agebat sincerè, veréque. Quàm lætus, qui potest, immò cupit librum gestorum suorum à Deo ipso iudice scriptum in humero portare, & circumdare quasi coronam sibi [b].

a vers. 4.

b Iob 31. 35. 36.

Vers. 4.] Maiorem horum non habeo gratiam, quàm vt audiam filios meos in veritate ambulare.

COdices Complutenses, & Regij vertunt, *Maius horum non habeo gaudium*, idque iuxta Græcam editionem: *Μειζοτέραν τούτων οὐκ ἔχω χαρὰν, ἵνα ἀκούω* &c. Nec desunt, pauci tamẽ libri Greci [c], in quibus est *χάριν*, facilísque permutatio fuit litteræ iota in alpha. Simili quadam ratione in epistola ad Philippenses [d] deprehendi gaudium ab interprete positum, cùm sit Græcè, *χάρις*, gratia. Satius est approbatæ, quam sequi debemus, editioni Latinæ fauere, dicendo vsam melioribus Græcis libris, quàm sint illi, licet numero plures, qui secùs nunc legunt, quos tamen præferunt Erasmus, Vatablus, Clarius, Caietanus, Salmeron, Bartholomæus Petrus, qui Gulielmi Estij suppleuit commentarium, iam inde à 7. versu capitis 5. epistolæ Ioannis primæ, ac valde cuperet concordantias bibliorum veteres relinqui intactas, in quibus retinetur gaudiũ, verbo hoc ipso, gaudium, & habeo, & maior. Nam nihil variat sensus, vel parum: & constanter Latini omnes eo modo legunt: nec refert quod proximè antè dixerat Ioannes: Gauisus sum, *ἐχάρην*, immo maior inesse gratia orationi videtur cum quadam, etsi non tanta paronomasia, si non *χαρά*, sed *χάρις* ponatur. Significat verò sibi nihil gratiùs accidere, aut maiorem filios ei suos præstare gratiam non posse, quàm si eos audiat, in veritate ambulare: qua ipsa ex re gaudium simul profectò singulare capiebat. Si *χαρὰν*. gaudiúmque retineremus, posset quis eam dicendi formulam affirmare didicisse Ioannem à Christo, qui dicere solebat, Hieronymo [e] teste: *Numquam læti sitis, nisi cum fratrem videritis in charitate.*

c in nouo Testam. Roberti Stephani, & in notationibus Francisci Lucæ Brugensis

d cap. 4. 7.

e in c. 5. epi. ad Ephes.

Potest quis aliis lætari de causis: nec maximè propriè lætitia, vel præcisè inde debet capi, cùm eo debeat hæc esse maior, quò res melior, qualis exempli causâ Dei gloria, & priuata cuiusque iustitia, siue sanctitas. Sed sunt accommodatè sumenda quæ dicuntur, & secundum subiectam materiam. Hac ratione si agatur de amore Proximi, gaudióque quod ex rebus eius secundis capimus, nihil præferendum ipsius iustitiæ, atque sanctitati, quod est eum in veritate ambulare.

Lætitia de fratris sanctitate, habenda maxime debet.

Maiorem horum.] Græcismus, est quem solet, Interpres retinere, vt; *Maior horum est charitas* [f]: *Quis eorum maior esset* [g], &c. Sed aliquando vtitur Solœcismo, verbi gratia, *minimum est omnibus seminibus* [h], vbi Græcè est comparatiuum dumtaxat *μικρότερον πάντων τῶν σπερμάτων*, quo vtuntur quãdoque Græci pro superlatiuo, & conseruatur tamen constructio Latini comparatiui, non superlatiui, vt indicetur forsitan Græcus comparatiuus, quamuis Græcè vtriusque status nomen exigat gignendi casum, quia carent Græci casu auferendi. Notat Priscianus [i] suis comparatiuis Latinos quandoque more Græcorum genitiuum adiungere. Nouatoris Alberici Gentilis in tuendo contra momos nouatores alios Interprete Latino, curam, à patrono meliore susceptam vellem.

f 1. Cor. 13. 13.

g Lucæ 9. 46. c. 22. 24.

h Matt. 13. 32.

i lib. vii.

Porrò comparatiuum vocabulum Græcum *μειζοτέραν*, est vt obseruat Oecumenius *παρ᾽ ἀκρίβειαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀδόκιμον, ὡς ἐπίτασιν ἐπιτάσει προσορίζων* iuxta exactam rationem linguæ Græcæ improbatum, vt pote augmento augmentum adiungens: vt si videlicet Latinè, maiorius maiore diceres. Ioannis vnius est, hocque vno loco dictio ista, nec alibi, quod sciam, apud alium Auctorem, vel sacrum, vel profanum reperietur. Licuit Ioanni eximiam charitatem suam nouis exprimere vocibus, & quemadmodum toties tenerius appellat per diminutionẽ *τεκνία filiolos*, ita excessum illum in amando (fecit id Paulus [k], vt se maximè demitteret, excogitato nouo vocabulo, appellánsque *ἐλαχιστότερον πάντων*, quasi dicas, *minimiorem*) manifestare per excedentes communem vsum voces.

Vox μειζοτέραν à solo Ioanne vsitata.

k Ephes. 3. 8.

Horum.] Alij codices Græci *ταύτης*, *Huius*.

Filios meos.] Spirituales, vel per baptismum, vel per institutionem non carnales, *quia virgo in æuum permansit*, inquit Lyranus. Gaium Paulus baptizauerat [l], sed Ioannes prius instituerat, inquit Hugo. Non est probabile, à Ioanne institutum, non etiam ab eodẽ baptizatum. Filios credo simpliciter vocat, quos ipse grandior annis, potestate maior, diligebat affectu paterno, & qui obseruabant vicissim ipsum, & imitabantur. Sic distincta ratio erit filiationis spiritualis, ab iis quas posui ad finem versus primi. Quanto Magistri afficiantur gaudio ex profectu discipulorum, docui in Commentario Iustoriæ Apostolicæ. Senecam [m] lege.

l 1. Cor. 1. 14.

m epist. 34.

Vers. 5.] Charissime, fideliter facis quidquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos.

FIDELITER *facis.*] *Πιστὸν ποιεῖς*, sicut verè es fidelis, ita facis, inquit Beda, Carthusianus, & Thomas Anglicus, ostendens ex operibus fidem tuam: & non pro vana gloria, inquit Glossa ordinaria, & Hugo. Hospitalitas Christianitatis, ac fidelium quædam contesseratio erat, sicut & certa veluti nota familiæ Abraham. Indicatur præterea hoc dicendi modo, locupletes præstare fidem, facere quod eorum exigit officij ratio, exequi non tam liberum liberalitatis opus, quàm iustitiæ necessarium, siue debitum. Hæc sum alibi pluribus prosecutus, cúrque iustitiæ nomine Scripturæ vocent eleemosynam, & quo sensu affirment Patres, non sua ipsorum diuites egentibus largiri, sed quæ sunt illorum reddere, illos tanquam patronos exigere: vt tales afficiendos honore, obsequióque: dispensationem facultatum commissam, non dominium; raptorem ac

Hospitalitas Christianitatis erat tesseratio.

Diuites nõ sunt suorũ possessionum absolute domini.

fraodatotem:& ſpoliatorem cenſeri,qui non impertitur. Lege Serarij [a] quæſtiunculam, qua docet, priſcis temporibus cauponarum vſum non fuiſſe, præſertim in Oriente, ſed quemque viaticum comportaſſe ſecũ: vide etiam Damiani Goes Apologiam [b] contra Munſterum,eur ſint in Hiſpania hoſpitia pauca. Denique fides, ae fidelitas reſpicit propriâ magis ratione fratres, fide nimitum eâdem,ac religione, & vineulo nexos charitatis,de quibus hoc loco maximè loquitur Ioannes. Dicitur præterea fidelis,qui benignè aliis facit,qooniam quod ſe Chriſtianus facturum promiſit,præſtat: & in promiſſa confidens mercede, quam ſine dubio reddet Deus. Has duas poſtremas poſt Catharinum reddit Salmeron cauſas, modoſve fidelitatis.

Quidquid operaris.] Ἐργάσῃ,operabetis. Adeo verò generaliter loquens intelligendus eſt Ioannes de miſericordiæ operibus, iiſque vel magnis, vel paruis, prout occaſio tulerit. Placet verò mihi Bartholomæi Petri annotatio, hinc éxque ſimilibus Scripturæ locis videri fluxiſſe apud veteres Eccleſiaſticos ſcriptores,vt eleemoſyna nominetur opus vel operatio, vt apud Tertullianum [c], atque Cyprianum, euius eſt liber eum titulo de opere & eleemoſyna,(pro qua legunt alij miſericordiam) atque ſic præterea vſurpat ſermone de lapſis ſub finem,& libro de vnitate Eccleſiæ non procul à fine: libérque ille à nonnullis malè inſcribitur De ſimplicitate prælatorum:item apud Prudentium [d],& Leonem [e]. Certè iudicij generalis pronunciabitur ſententia de operibus vel factis, vel omiſſis [f], quæ nomioatim ſuot opera miſericordiæ. Notauerat id prior Pamelius in Notis ad librum priorem Cypriani citatis Tertulliano,& Prudentio, nec non auctore vitæ Cypriani Pontio. Quod verò attinet ad Prudẽtium, profert hos ex illo verſus.

Tum [g] ſubitò in medium ſtridens operatio campum
Proſilit auxilio ſociis,pugnámque capeſſit.

Vbi operatio virtutẽ ſignificat auaritiæ oppoſitã.

In fratres.] Non excluſis quidem aliis, verùm præcipuè in eos,quibuſcum fidei,religionis,communionis maior ſocietas, quique *ſunt domeſtici fidei* [h]:quoniam *Qui ſuorum & maximè domeſticorum curam non habet, fidem negaſſe cenſetur, & infideli deterior eſſe* [i].

Et hoc in peregrinos.] Καὶ εἰς τοὺς ξένους. Vbi deeſt *hoc*,ſed interpres rectè ſuppleuit;nec enim Ioannes peregrinos à fratribus ita ſeiunxit, quaſi non eſſent fratres: verùm inter fratres iis voluit ſignificare opus miſericordiæ meliùs impendi. Habet coniunctio *&* nonnumquam in Scripturis hunc vſum,vt ponatur vice (præſertim) vel, id eſt,per modũ maioris expreſſionis,ſiue expoſitionis. Tale illud apud Matthæũ [k], *& colligẽt* (Angeli) *de regno eius omnia ſcandala & eos qui faciunt iniquitatẽ*,id eſt, voco ſcandala eos,qui faciunt Iniquitatem. Præterea, *Dicite Diſcipulis eius,& Petro* [l], id eſt,præcipuè Petro. Lege Riberam [m],qui hoc obſeruat fieri ſolere,quãdo poſt genus additur cõiũctio ſpeciei.

Ad eundem hic modum fratres intelligimus,ſi non peregrinos ſolos certè hos potiſſimum. Nam Gaius non ſolis beneficus erat peregrinis:verùm de his agebat Ioannes,qui peregrè venientes renuntiauerant quam erant experti beneficentiam Gaij. De hoſpitalitatis bono non repetam, quæ diſputaui, cùm exponerem Actus Apoſtolorum.

Beda peregrinos iſtos putat fuiſſe,qui vel ſponte peregrinareotur ad verbum Dei diſſeminandũ; vel qui eiicerentur à ciuibus ſiue à contribulibus ſuis propter Fidei cõfeſſionem, Lyranus poſteriores intelligit,priores Salmeron. Gloſſa Interlinearis,Hugo,Thomas Anglicus,Carthuſianus,quoſlibet,qui cum ſint incogniti,& ab iis cõpenſatio non ſoleat expectari [n]; & ſit maximè Deo cordi, vt ſubueniatur illis [o],illuſtrior exiſtit charitas in id hominum genus exhibita. *Amat peregrinũ Deus & dat ei victum,atque veſtitum: & vos ergo amate peregrinos* [p], *quia & ipſi fuiſtis aduenæ in terra Ægypti.*

Recipio diſtinctionem Prædicatorum in eos, qui certæ ſunt affixi diœceſi,& alios, qui orbem obeunt:Sed Ioannem exiſtimo vniuersè de omni genere peregrinorum loqui non de Prædicatoribus dumtaxat.

Verſ.6.] Qui teſtimoniũ reddiderunt charitati tuæ in conſpectu Eccleſiæ, quos, benefaciens,deduces dignè Deo.

CHaritati tuæ.]Veritatem ſuperiùs appellauerat,ita vt Gaius & orthodoxus,& pius eſſet: vel charitatem quoque veritas,& hæc illam complectitur:nec enim ſine veritate charitas,vel practica ſine charitate veritas eſt. Solent quidem Patres honorificè ſimul, ac religiosè vocibus abſtractis auditores compellare,dicẽdo: *Charitas veſtra*,ſicut & iis, qui ſuperiorem in Eccleſia gradũ tenent dicitur, *Reuerẽtia, Paternitas, Sanctitas veſtra*, & ciuiles aliæ inter laicos,aut ad laicos vſurpantur titulorum formulæ, *Dominationis, Excellentia, Serenitatis, Maieſtatis, Præſtantia, Clementia, Claritatis, Gloria*,quam vltimam & Paulus Apoſtolus videtur vſurpaſſe [q] Νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, Syriacè *iuro per gloriam veſtram*. Sed hoc nunc Ioannes non loquitor modo, ipſam intelligens virtutem charitatis, eiúſve opera, euius reddebatur teſtimonium ab aduenientibus fratribus peregrinis.

In conſpectu Eccleſiæ.]Vel vnde veniebant peregrini, vel ad quam peruenerant. Primo modo, qui videtur placere Thomæ Anglico,& Hugoni,ſenſus eſt, coram omnibus publicéque Gaium exercuiſſe opera miſericordiæ. Alter modus, qui eſt Carthuſiani,oſtendit peregrinos euulgaſſe coram omnibus Gaij benignitatem ac beneficentiam. Catharinus tertiam adhibet expoſitionem, prædicatores,quos vult eſſe peregrinos illos de quibus proximè facta mentio, dum prædicarent in conſpectu Eccleſiæ,teſtificatos eſſe ſe veros verbi miniſtros eſſe,& dignos, quos amplexaretur Gaij charitas. Non amplector ego Catharini hac in re teſtimonium, vt pote minus ad mentem Ioannis, ni fallor,qui de peregrinorum loquitur teſtimonio,quod non ſibiipſis ſiue verbis, ſiue potiùs factis,ſed Gaio darent diſerto ſermone.

Duarum autem aliarum explicationum ſimplicior ſecunda & verior;primam autem quoque ſimul recipimus, ſi de peregrinorum teſtimonio intelligatur,quo,præſente Ioanne,totáque Eccleſia, vbi ille erat, renonciarunt de publicis eleemoſynis,quas conferebat Gaius in Eccleſiam, vnde ipſi veniebant.

Lucere lux operum bonorum debet coram hominibus vt glorificetur Deus [r],& exempla ſumant alij virtutis. Celebranda etiam aliorum virtus, licet adhuc ſuperſtitũ, cùm ſolidior eſt,duabus iſtis eiſdem de cauſis,propter quas piè,vtilitérq; mandantur litteris,atque communicantur præclarè geſtæ res, hoc eſt, vel ad documentum, vel ad laudem Dei.

Quos benefaciens deduces.] Alij multi codices, vt

[a] In cd. Tobiæ q.1.
[b] In Hiſpania.
[c] De Idolol. c.14. & 4. cõtra Marcio.
[d] In Pſychom. ...
[e] Serm. de octo beatit. ...
[f] Matt.25.35.& ſeqq.
[g] Legitur apud Pamelium cũ ... hoc ... mendoſè.
[h] Gal.6.10.
[i] 1.Timot.5.8.
Et pro præſertim ponitur.
[k] cap.13.41.
[l] Mar.16.7.
[m] In Sophon. 1. n.16.17. & Apoc.1. n. 66. & Mich.13.n.20.
Qui fuerint peregrini de quibus Ioannes agit.
[n] Luc.14.14.
[o] Deut.10.18.19.
[p] Supra in Deuteron.
Caritas ſine veritate nulla eſt.
[q] 1.Cor.15.31.
[r] Mat.5.16.
Virtus aliorum etiam ſuperſtitũ celebranda eſt.

Complutenses, Regij, &c. & manuscripti etiam: *Quos bene facies deducens.* Græcè ὓς καλῶς ποιήσεις προπέμψας. Sed hoc etiam modo, quem placuit Sixto V. Clementique VIII in emendatis Bibliis retinere, non alij pauci legunt libri & eam lectionem sequitur Glossa Interlinearis, & Carthusianus. Hugo verò legit, *benefaciens deduces.* Nostræ editionis sensus est à Glossa traditus: Quamdiu apud te sunt, beneficiis afficies, & discedentes aliò deduces: à Carthusiano: Dato discedentibus viatico, & necessariis, diriges per iter, quod inituri sunt. Cæteri, qui legunt: *Benefaciens, deduces*; &c. vt Lyranus Hugo, qui, vt dixi, legit *deducis*: Thomas Anglicus, &c. explicant de deductionis beneficio, quod in eo sit, vt in viam se dantibus necessaria suppeditentur. Catharinus addit, honorificam deductionem, vt cum omni honore tales (nimirũ peregrinos prædicatores) prosequatur & quasi Christi legatos comes antecedat, quò pergunt vsque: & hoc quidem si faciat, benefacturum, id est, hoc opus, piè laudabilitérque collocaturum. Consentit Salmeron. Vtitur autem eum Catharino post Carthusianum Pauli exemplo scribentis ad Titum [a]: *Zenam legisperitum, & Apollo sollicitè præmitte, vt nihil illis desit. Erãt*, inquit Hugo, *tũc itinera periculosa propter insidias cõtra Fideles, vel à Iudæis, vel ab hæreticis, vel ab infidelibus.* Gaius verò deducebat eos, (putat enim Hugo, vt aliquoties monui, locutũ Ioannẽ in tẽpore præsenti, *deducis*,) quia valebat auctoritate, atque potentia.

a cap. 3. 13.

Difficultatem præterea facit relatiuum *quos*, an sit referendum ad illos peregrinos relatores, siue narratores laudum Gaij, an ad quoslibet iis similes, quibus benefaceret Gaius, & vt benefacere pergat, hortetur Ioannes. Verũ similius est, loqui Ioannem de omnibus, accepta occasione tamen ab iis, qui iam Gaij liberalitatem erant experti.

Duo petit à Gaio Ioannes.

Quocirca, iuxta nostram editionem, duo tacitè laudanda quasi iam facta, petit à Gaio, vt adhuc faciat, vt peregrè proficiscentes, iuuet viatico, & eosdem honorificè quoque ad se dimittat deducendo, & comitando non ad viæ quidem metam, quod nimis foret operosum, ac molestum, obesseque melioribus misericordiæ functionibus, sed ad aliquod certè spatium extra mœnia, portásque ciuitatis, &c.

Ex his duobus non tanti secundum refert, nec opinor id Ioannes adeò curasset, approbat nihilominus vt charitatis gratum indicium: sed exigit præcipuè primum, tanquam magis necessarium.

Qui legunt, *Quos benefacies deducens*, primum dumtaxat propriè possunt intelligere, quod & Gagneius facit, exponens nempe de comitatu, & deductione honoris causa. Et illud, *Quos benefacies deducens*, tenentur accipere de laude, siue merito quod quis consequatur ex tali officio, non de beneficio, quo præter deductionem afficiat illos quos deducit.

Textus Græcus optimè fert sensum, quem in gratiam editionis Græcæ tracto: ὓς καλῶς ποιήσεις προπέμψας. *Quos benefaciés*, id est, beneficio afficies, quibus benefacies, *cum præmiseris, seu deduxeris*, i. vtrumque præstabis, & quando voles eos dimittere, atque (quod soles laudabiliter facere [f]) abeuntes comitari, rebus donabis itineri necessariis, vel hos ipsos abs te venientes, cum redibunt ad te, vel quoslibet alios istis similes, quibus iter erit conficiendum. Nonnulli codices Græci habent verbum primum in tempore præsenti. ὓς καλῶς ποιεῖς προπέμψας: *Quos benefacis*, &c. quam lectionem reperi quoque in manuscripto, sicut & in alio aliam illam *quos benefaciens deducis.*

Quos benefaciens.] Compositum participiũ est, significans beneficum opus exercentem beneficentiæ. Sed καλῶς ποιεῖν τινὰ, bene dicitur pro eo, quod est *beneficio aliquem afficere.* Carthusianus pariter interpretatur, *benefaciens*, id est, meritoriè operans, quia *benefacit animæ suæ vir misericors* [b].

b prou. 11. 17.

Deduces.] Προπέμψας, cùm deduxeris, vel deduces, vel deducis. facilè namque aoristus ad hæc omnia tempora accommodatur. De ipsa deducendi ratione modò dixi, atque in historia Apostolica.

Quid sit deducere peregrinos.

Illud constat, προπέμπειν non semper, ac ne propriè quidem, præter honorarium comitatum, includere quoque largitionem munerum ad iter. Paulus ac Barnabas aliiq; dimissi Antiochię in Ierusalẽ, dicũtur deducti ab Ecclesia [c], προπεμφθέντες. Eundẽ Paulũ Ephesij deduxerunt ad nauem [d]; itẽ Tyrij [e]. Scribit quoq; Romanis se ab iis deducendũ in Hispaniã [f], & Corinthiis [g] in Iudæã: & iisdem, vt deducant Timotheũ in pace [h]. Noluit credo locis istis omnibus, in quibus est προπέμπειν & προπέμψασθαι, de suppeditãdo viatico intelligere, præsertim cùm de seipso ageret, qui adeo ab exigendis huiusmodi pro se rebus abhorrebat, vt in eadem illa Actuum Apostolorum vidimus expositione [i]: sicut nec Abraham dedit Angelis viaticum, quibuscũ συνεπορεύετο συμπροπέμπων αὐτοὺς והלך עמם לשלחם *veholech himmam leschallecham.* In epistola ad Romanos Syrus intellexit de comitatu חלונני *thelauenani.* Sed nec videtur mihi Paulus de se loquens exegisse deductionem illã honorariam. Voluit opinor solum dicere futurum vt ipsis approbantibus iter eiusmodi conficeret, & eorũ vel simul nomine ad hos illósve se conferret, ac diuinũ apud eosdem negotium tractaret. De aliis facilius concesserim, nominatim de Zena, & Apollo, de quibus, vt ante retuli, Tito [k] scribit, vt eos sollicitè præmittat, vt nihil illis desit. Ζηνᾶν τὸν νομικὸν, καὶ Ἀπολλὼ σπουδαίως πρόπεμψον, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ. Itaque sapienter expressum est in editione distinctè deducendi verbum à verbo benefaciendi. Hactenus pugna cum victoria pro nostra editione. Hieronymus [l] tamen sic vertit hunc locum: *Quos optimè facies si præmiseris, Deo dignè.*

c cap. 15. 3.
d Act. 20. 38.
e Act. 21. 5.
f Rom. 15. 24.
g 2. Cor. 1. 16.
h 1. Cor. 16. 13.
i cap. 20. 34.
k cap. 3. 13.
l In cap. 3. epist. ad Titum.

Digne Deo] Ἀξίως Θεοῦ, illos honorando vt Dei ministros, seu in illis Deum, inquit Glossa Interlinearis, & legatos Christi, inquit Catharinus: vel ad honorem Dei honorando eum in ministris suis, inquit Thomas Anglicus: vel simpliciter ad honorem Domini, inquit Lyranus: vel, inquit Carthusianus, tam charitatiue, ac reuerenter hos tractabis, vt Christi membra, ac seruos. Omnia vera, præter illud de solis ministris, siue legatis & prædicatoribus: non hi enim soli peregrinorum nomine sumendi. Gagneius explicat, prout decet credẽtes Deo, scilicet vt illi bene aliis faciunt, id eo modo faciat. Christus in iudicio pronunciabit se ipsum collectum hospitio, cùm quiuis de minimis suis collectus est [m], & recipienti iustum, aut Prophetam, in nomine iusti, aut Prophetę horum promittit mercedem [n], id est, eam ipsam beatitudinem, quam ipse iustus habet, ac Propheta: vel potiùs quam ab eo missus propheta, iustusque, vel quæ tales recipienti debetur. Paulus commendans Phœben Romanis, petit vt *eam suscipiãt*

Præmium hospitalitatis quale.

m Mat. 25. 35.
n Mat 10. 41.

a cap.16.2.

in Domino dignè sanctis [a], quasi diceret, dignè Deo, dignè sanctis, prout est æquum, iustúmque sanctis, vt reddit Syrus, אֵיךְ דְּזָדֵק לְקַדִּישֵׁא *aich deZadek lekaddese, tum sanctus recipientis, tum recipientibus.* Familiaris Paulo phrasis [b], *ambulare dignè Deo*, aut *dignè euangelio Christi conuersari*, aut *dignè vocatione.* Sensus verò est, vt ambulemus, conuersemur, viuamus, prout decet, ac exigit etiam adeo sublimis & diuinus status Christiani, tam diuina doctrina & professio, à qua degenerare sit nefas, tantum à Deo propositum gloriæ præmium, ad quam *non sunt condigna passiones huius temporis* [c]. Non pugnant ista, dignè ambulare Deo, euangelio, vocatione, tamen condignas non esse passiones, eáque, quæ pro Deo patimur, pro Euangelio, pro vocatione, ad gloriam, quæ est ipsemet Deus, qui reddit sic ambulantibus dignè *mercedem, & coronam iustitiæ tanquam iustus iudex* [d]. Ipsa in se spectata opera hominis iusti quamlibet bona, si comparentur cum gloria, & vita æterna, nihil propemodum sunt ad illam siue durationem cōsideres, siue lætitiæ magnitudinem. Nec id asseri minùs liceret de Christi ipsius operibus. At quemadmodum quantulūcumque virtutis opus dignitatem à persona diuina immensam consequitur: sic dignitas inest operibus hominis iusti, quatenus est membrū Christi viuum, templum Spiritus sancti, Filius Dei per adoptionem & gratiā cum interno gratiæ dono.

b Ephes.4.1. Philip.1.27. Coloss.1.10. 1.Thess.2.11. *Ambulare dignè Deo quid sit.*

c Rom.8.18.

d 2.Tim.4.8.

Non ergo vlla ratione verom, nostria nō inesse vim meriti operibus propter eum Apostoli locum, ne sit quoque idē verum de operibus Christi, sed ex hoc potiùs, præter alia, Ioannis efficitur loco, sufficiens esse posse iustúmque pretium, ac meritum in operibus nostris ad acquirendum beatitudinis præmium.

Opera nostra bona cum gratia Dei, sunt meritoria.

Itaque dignè Deo deducere peregrinos, est tali modo, qui dignus censeatur Deo, quasi dicas diuinè, regiè, largiter: quemadmodum fructus digni pœnitentiæ [e], *ἄξιοι τῆς μετανοίας*, sunt serij, ac sinceri. Denique hoc ipsum est, quod Paulus [f] aliter dicit, *suscipere in Domino*, & est præterea sic agere, ac si Deus ipse id ageret seruata proportione: quemadmodū linguis loqui Angelorum [g], est ea loqui sermonis elegantia, qua Angeli, si loquerentur, vterentur: quo pacto dicebat ille, nec Iouem, si atticè loqueretur, aliter locuturum.

e Mat.3.8.

f Rom.16.2. Philip.2.29.

g 1.Cor.13.1.

Vers.7.] Pro nomine enim eius profecti sūt, nihil accipientes à Gentibus.

CAusa est, cur dignè Deo peregrini illi sint excipiendi, quoniam digni sunt, & egentes, atque peregrinantes, aut etiam exulantes Dei causa, proprijs eiecti bonis, ac sedibus. Beda vtrūque ponit, & sponte abijsse vt prędicarent, & propter nominis sancti fidem, atque confessionem a ciuibus, & cōtribulibus suis patria pulsos. Hoc malim, quàm de solis intelligere prædicatoribus, quod & priùs monui.

Pro nomine eius.] Dei, & Christi, qui Deus est. Videtur Beda nō legisse pronomen *eius*. nam scribit: Cùm dicit *pro nomine*, subaudiēdum est Domini Iesu Christi: sic enim loquebantur antiqui. Significat, antiquos per nomen absolutè positum solitos intelligere Iesum. Est quidem hoc nomen *super omne nomen* [h]: at non recordor, audita, vsurpatáve sola *nominis* voce Iesum significatum, & intellectum: propriè verò etiam Paulus per nomen accipit nominis celebritatē, vt rectè docet Iansenius [i], & quidam apud Theodoretum [k], (qui mauult intelligi, vt Dei Filius nominaretur, hæreditando tale nomen differētius præ Angelis [l]) quā Christus post passionem, resurrectionem, & ascēsionem acquisiuit, non appellationem nominis Iesu, quod ei nomen est in incarnatione impositum: licet hoc etiam verum sit, quòd tunc, nempe post ascensionem illud ipsum nomen obtinuit dignitatem super alia nomina omnia. Sic quidem eum locum interpretantur Origenes [m], Haimo [n], Bernardus [o], Gregorius Papa [p] IX. hoc nomine, & alij. Hebraicè nonnunquam שֵׁם *schem*, nomen Deum ipsum significat, vt cùm quidam dicitur blasphemasse nomen [q]. Quamuis Oleaster [r] exprimit verbū יִקֹּב *ikkon*, perforasse, & malleasse, lacerasse, id est, despexisse, contempsisse, perinde ac si perforasset, &c. aut explanasse, & pronunciasse, quod nefas erat facere, nomen Tetragrammatum *ἄῤῥητον, ἀνεκφώνητον, ἄγραπτον*, & post prolationem dixisse nullius esse momenti, virtutísve, sed esse fortiores Ægyptiacos Deos.

h Philip.2.9.

i In concor. euang.c.9.

k Philip.2. & ibid. Haimo. Bernard. Tom.1. Hamil.1.

l Heb.1.4.

m homil.1. in Iosue.

n in c.2.ep.2. ad Philip.

o serm. in id ecce nos reliquimus omnia, & sermon.2 de Circumcision.

p c decet, de immun. Eccl. in 6.

q Leu.24.11.

r Tom.4. fol. 1. extraord.

Nihil accipientes à Gentibus.] Nec petendo, oblatúmve admittendo, aut quamuis peterent, non impetrando: aut sibi res proprias per vim ereptas admittendo. Si prædicatores erant, nolebant *quæstum videri facere pietatem* [s], *& cauponari verbum Dei* [t], vt sic maiore fructu, & ædificatione docerent. Sed neque his, neque aliis fidelibus Gentiles alia volebant lege necessaria suppeditare, quàm si colerent idola. Hoc vltimum tradit Glossa Interlinearis, Hugo, Lyranus, Thomas Anglicus, Carthusianus, qui addit eâdem de causa, proprias quoque ipsis facultates ereptas.

s 1.Tim.6.6.

t 2.Cor.2.17.

Licuit Christianis, licétque res à Gentibus capere necessarias, necessariósque celebrare contractus, quando Dei non periclitatur honor, nec adducitur in periculum religio, vel alicuius violatio præcepti, & peccari nimia religione, siue superstitione potest, abstinendo à necessariarum rerum vsu, quas aliter comparare quàm à Gentilibus non valeas. Paulus potestatem facit etiam in minimè necessarijs. *Si quis* [u] *vocat vos*, inquit, *infidelium, & vultis ire, omne quod apponitur, manducate.* Item [x]: *Scripsi vobis in epistola, ne commisceamini fornicariis, non vtique fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exiisse.* Verùm accipiendum id est, nisi quid grauiùs obstet: qua de re fusius est actum in Apostolicis actibus [y]. Facilè offensi essent Gētiles si quid Christiani postulassent, aut acceptassent, quasi charitas apud Christianos non vigeret, aut commodi proprij causa, non alienæ studio salutis peregrinarentur. Quò videtur Paulus [z] respexisse; *Rogamus vos fratres*, &c. & *vt honestè ambuletis ad eos qui foris sunt, & nullius aliquid desideretis*: id est, nihil ab iis etiam necessariorum ad sustentationem petatis; ne vel scandalizentur quòd labore vestro victum vobis non paretis, aut quòd necessaria non tribuant vobis alij Christiani. Idcirco idem Apostolus alieno victitare tantopere detrectauit [a]: & experientia quoque recens docuit, hac ratione libetiùs infidelibus prædicari, ac libentiùs ab iis Euangelij præcones audiri & excipi, cùm animaduertunt non sua quæri, sed ipsosmet, eorúmque salutem.

Christianis licet à gentibus necessaria petere.

u 1.Cor.7.27.

x 1.Cor.5.9.10.

y c.15.19.

z 1.Thess.4.11.

a Act.20.33. 2.Cor.9.15.

Versic.8.] Nos ergo debemus suscipere huiusmodi vt cooperatores simus veritatis.

QVamuis omnia Ioannes dimisisset, se tamen diuitibus coniungit, vt alacriorea reddat,

inquit Glossa ordinaria post Bedam, ad miserendũ pauperibus,& peregrinis. Ceteri hoc approbant:& credit etiam Beda, non secùs quàm Paulum [a], suarum Ioannem vixisse manuum labore, indéque aliis subuenisse: quod Christi sententia, *Beatius esset magis dare, quàm accipere* [b]. Facilè credo. Sed cùm regeret Ecclesias Asiæ, potuit, ceu moderator largitionum piarum, id in egentes præstare copiosiùs, quòd ceteros facere hortabatur, qui aberant, vt Gaium. Solemne etiam est vel scribentibus vel concionantibus ad multitudinem, suam cum ceteris personam coniungere, tum hortando, tum reprehendendo, vt lenior fiat gratiórque oratio. Similia priùs exempla vidimus, & occurrent plura legentibus Auctores, ipsiq; quotidie in nobis,& in aliis id experimur.

a Act.20.34. Ioannes suarum manuum labore vixit.
b ibid.35.

Suscipere.] Καταλαμβάνειν, dixi aliàs [c] de hospitali verbo προσδέχεσθαι,& ἀποδέχεσθαι,& ὑποδέχεσθαι, & δέχεσθαι. Oecumenius verbum huius loci ait esse ἀντὶ τοῦ ἀναλαμβάνεσθαι, καὶ ὑποδέχεσθαι. Monet verò instrui nos ne expectemus, vt qui indigent, ad nos veniant, sed nos ad ipsos accurramus, & persequamur, vt Abraham [d], & Lot [e], immò verò vt prædam Leo: *Susceperunt me, sicut leo paratus ad prædam* [f], ὑπέλαβόν με. Καταλαμβάνειν est deprehendere, occupare, detinere,&c. De hoc hospitalitatis studio dictum in Actibus [g], de quo, vt ab Episcopo præcipuè sequiritur, disserit Espencæus [h]. Paulus [i] præcipit, *vt hospitalitatem sectemur*, φιλοξενίαν, inquit, διώκοντες:& Christus: *Hospes, ait, eram, & collegistis me* [k]. συνηγάγετε. & Christum Discipuli tendentes [l] Emmaus *coegerunt*, παρεβιάσαντο, illata vi.

c Act.18.27.
d Gen.18.2.3.
e infra 19.1.& seq.
f Psal.16.12.
g c.2.& 10.
h lib.2. digres. in epist. 1. ad Tim.c.1.
i Rom.12.13.
k Matt.25.35.
l Luc.vlt.29.

Vt cooperatores simus veritatis.] ἵνα συνεργοὶ γινώμεθα τῇ ἀληθείᾳ, vel prædicatæ, vel aliter testificatæ: ministrando necessaria illis, inquit Lyranus, qui veritatem prædicant, & illis qui pro veritate fidei tribulationes,& exilia sustinent. Iam docui superius Christi verbis [m], qui Prophetam recipit, prophetæ mercedem accipere: & lex militaris à Dauid sancita est [n], *æquam descendentis ad prælium, & remanentis ad sarcinas* partem esse, similiterq; diuidere inter se debere. Lege Platum nostrum [o]. Mensura præmij charitas est, quæ maior in largiente eleemosynam, quàm in recipiente, siue prædicatore, siue alio potest esse. Nihilominus prædicatoris peculiare quoddam præmium accidentarium est, quam vocant aureolam, vel laureolam, quamuis alius substantiale consequi maius queat quam appellant auream coronam. Notant id Hugo & Thomas Anglicus.

m Matt.10.41.
n 1. Reg. 30. 24.25.
o 2. de bono status relig. c. 29.
Prædicatoris peculiare præmium est aureola.

Veritatis vox fauet exponentibus de solis prædicatoribus, quos iuuent alij officio, beneficióve. Attamen latius patet veritas, vt antè vidimus [p]. Cùm autem glossa Interlinearis explicat cooperatores hic vocari, qui cùm prædicare non possint iuuant externa ope prædicantes, Hugo monet, quando in istis posterioribus Ioannes comprehendit seipsum, esse hypotheticum sensum, sic nempe, si non possumus, aut cùm non possumus, &c. Rectiùs idem respondetur, quod antè, communiter de seipso loqui,& de aliis, ob allatas rationes.

p vers.3.& 4.

Ad extremum conferri potest hic locus cum eo, qui est in priore ad Corinthios epistola [q], *Vt & vos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti, & laboranti*, καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι.

q cap.16.16.

Non recipienti prædicatorem minatur Christus [q] in die iudicij seueriùs fore, quã Sodomæ & Gomorrhæ inhospitalibus [r]: magis namque subueniendum prædicatori, qui spiritualia communicat, quàm illis aliis id non facientibus.

q Matt.10.14.15.
r Ezech.16.49. vt exponunt in Mat. Remigius apud d. Tho. & Lyranus.

Vehementer probo pij, ac prædiuitis cuiusdam Neapolitani eius consilium, quem audio magnã vim legasse pecuniæ hoc anno 1605. Carmelitanis discalceatis viritim distribuendam, quoties ad infideles prædicabundi se conferrẽt. Eximia portò sedis Apostolicæ benignitas, quæ tot in vrbe nationes exteras educat, quæ vel à suis exulant, vel se ibi comparant, vt iis redeuntes prodesse secundum Deum possint. Sic olim omnes nationes fidelium domicilium Romæ inueniebant, vt Saxones, Corsici, Græci, & similes. Testes quæ vocatur hodiéque schola Græca: Saxia: vrbs Corsica, id est, regio Transtyberina,&c.

Carmelitanis discalceatis legata pecunia dum se ad infideles prædicationis gratia cõferrent.

Vers.9.] Scripsissem forsitan Ecclesiæ: sed is, qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes, non recipit nos.

TAnti fecit eleemosynæ bonum, vt hanc fuerit per literas magis toti Ecclesiæ, vbi Gaius agebat, commendaturus, nactus occasionem ex aduentu peregrinorum, qui fuerant eam adeo benigne experti, nisi vereretur literas minimè recitandas in Ecclesiis, vel spernendas opera Diotrephis, qui Ioannis frangens auctoritatem, primus tamen ibi volebat haberi. Sic quidem Glossa ordinaria, Hugo, Thomas Anglicus, sed non de hoc solo scripturum puto argumento, verùm & de rebus aliis.

Scripsissem forsitan.] ἔγραψα, scripsi, & quidam alij Græci codices [s], τὶ aliquid. Qui deserere solent editionem nostram, Vatablus, Clarius, Caietanus, Erasmus, iubent nos legere *scripsi.* Vltimus ait se suspicari castigatorem aliquem in margine addidisse *scripsissem* pro *scripsi*, & adiecisse *forsitan* ne videretur arrogantior: deinde per imperitum librarium, vtrumque translatum fuisse in contextum. Nimium suspicax, arrogans, imperitus est. Erasmus ea dubitans de lectione, quam cuncti sequũtur interpretes. Melius Gagneius censent Interpretem nostrum legisse ἔγραψα ἄν. Videos obseruasse in profanis etiam Auctoribus particulę ἄν, quæ debuisset esse, subintellectam præsentiam, vt ἦλθον pro ἦλθον ἄν [t]. Confirmat lectionem nostram adiecta mox aduersatiua (sed) quasi dicat se scripturum fuisse libenter: ideo non scripsisse, quia, &c. deinde quia frustra scripsisset, sciẽs non recipiendas literas: immò vexandos qui reciperent, à Diotrephe: postremò participiũ Syrũ *boche* significat cupiens, quærens, petens sui. Quòd si *scripsi* ἔγραψα legas, erit sensus: Scripsi, sed sine fructu, propter Diotrephem; ideo nec nunc scribam, scripturus alioqui.

s in nouo Test. Rob. Steph.
Erasmus grauiter arguitur.
t Theoc. Idy. 2.

Forsitan.] Siue repererit Interpres particulam ἄν, siue non, sed suppleuerit, collegit ex consequentibus Ioannẽ id significare, se non scripsisse, sed scripturum fuisse, nisi ea obstitisset causa, quę de Diotrephe subiicitur: Sed & ἄν quod δυνητικῶς ponitur, non contingenter, sed asseueranter significat. Solent quoque, vt monet Hugo, sacri Scriptores dictionem de incertis rebus adiecta temperare dubitatione. Hoc longè rectius, quàm quod post Glossam ordinariam effert, vocem *forsitan iungi posse* cum sequenti, *Ecclesia*, quasi dubitatiuè vocet Ecclesiam, & vt per obseruationem eleemosynæ mereretur perfecta fieri Ecclesia, scripturus fuisset.

Interpretes ferre dictionem de rebus incertis dubitatione temperant.

Ecclesia.] Quæ fuerit hæc Ecclesia, nescio, seu

vbi tunc viueret Gaius, ad quem scribebat Ioannes. Lege versum primum, & quæ de nomine Ecclesiæ aliis egimus in Commentariis[a].

a Act. 4. 11.

Qui amat primatum.] Ὁ φιλοπρωτεύων. Beda intelligit primatum scientiæ. Glossa Interlinearis, Hugo, Thomas Anglicus, Lyranus dominiū & principatum in illam Ecclesiā. Vnus, quod sciam, Ioannes vtitur eo composito verbo. Simplex πρωτεύω est, *primas partes teneo*, siue principatum, V.G. τῇ ἀρετῇ, τῇ σοφίᾳ, τοῖς πολίταις, τῷ συγκλήτῳ, &c. vel in genitiuo casu. Volebat igitur Diotrephes prior esse, ac fortassis quoque præesse tamquam doctior, sanctior, denique vt Episcopus. *Fuit ibi Prælatus*, inquit Lyranus, *vel ad fratrum præsidentiam aspirauit.* Hæreticorum vitium ordinarium ambitio, vt omnes historias legenti constabit, nósque aliàs demonstrauimus[b].

Hæreticorum ordinarium vitium ambitio.
b Act. 8.

Diotrephes.] Alij *Diotrepes.* Διοτρεφής. Et quandoque oppositum accidit dicendo V. G. trophæum pro τροπαῖον. Hæresiarcham vocat Beda, Thomásque Anglicus, & Lyranus, superbum, ac insolentem, qui mallet noua docendo primatū sibi vsurpare scientiæ, quàm antiquis sanctæ Ecclesiæ, quę Ioannes prædicabat, humiliter auscultare mādatis. Etymologiam nominis reddit idem Beda, vt sit Diotrephes idem quod speciosus insulsus, siue decor insaniens, ita vt perfidiam cordis etiam nomine signauerit.

Quis hic Diotrephes fuerit, nec enim Sacerdotis appellatiua censenda vox, vt voluit quædam Glossa Decreti[c], nemo ante Bedam tradidit: notio quoque nominis minimè conuenit: sed Διοτρεφὴς Iouis alumnum significat, vel à Ioue nutritum, quo Homerus reges epitheto solet ornare, sicut & Διογενέας. Moraliter designari per hunc possunt ij, qui freti nobilitate, siue doctrina absq; sanctitate, volunt Ecclesias regere; beneficiáque locupletiora obtinere. Splendor generis Ecclesiam illustrat, si potiores, quas Paulus epistolis ad Timotheum & Titum requirit in Episcopis, dotes adsint: & illius habēdam rationem Sidonius[d] scribit, proponens Biturigibus Episcopum Simplicium, probánsque Ioannis exemplo, qui celebratur ob nobilitatē à Luca[e]. Affert idem exemplum Lucæ Paulinus[f], vt Melanian laudet, atque Chrysologus[g]. Nolim tamen vnius haberi rationem nobilitatis vel in primis: aut solis conferri nobilibus sacerdotia, cum tanto Ecclesiæ præiudicio, & meliorum, digniorúmque iactura, qui præmio virtuti debito atque scientiæ, ad vtriusque studium allici, & inuitari deberent. Lege Tiraquellum[h], qui hoc argumentum tractat accuratè, tandémque minus eam probat consuetudinem, vt non nisi nobiles recipiantur in Canonicos. Gregorius certè nonus[i] damnat consuetudinem Argentini capituli non admittendi nisi nobilem, & liberum, & ab vtroque parente illustrem. Lege quoque B. Thomam[k].

c C. si quis despicit, dist. 42.
Diotrephes qui moraliter designent.
d lib. 7. ep. 9.
e Luc. 1. 5.
f epist. 10.
g serm. 85.
h de nobilit. c. 20. n. 10. & seq.
i c. venerabilis, de præben.
k quodlib. 6 ar. 5.

Non recipit nos.] Οὐκ ἐπιδέχεται ἡμᾶς. *Epistolam nostram non recipit*, inquit Lyranus, & Glossa Interlinearis, quia deprauat nostra scripta: nostris verbis, aut scriptis non acquiescit, ait Carthusianus: non reputat auctoritatem nostram, inquit Hugo, & Glossa quædam apud Thomam Anglicum: nostra mandata, & verba, ait Thomas. Omnia vera. Et quidem epistolam non recipiebat, id est, si eam scripsisset Ioannes, legi non permisisset in Ecclesia, fortasse nec euangelium Ioannis, si iam receptum erat: postea verò qui id reiecerunt, Alogi, aut Alogiani dicti sunt. Arbitror eodem verbo ἐπιδέχεται plura simul complecti Ioannem voluisse, nimirum quòd fideles, quibuscum suam coniungit personam, hospitio non exciperet, prout magis exprimitur sequenti versu. At, inquies, plurium habenda Ioanni ratio fuit, nec abstinendum scriptione epistolæ, propter vnum Diotrephem. Hugo respondet, disparem rationem prædicationis esse, & scriptionis: à prædicatore contradicentem refelli posse cōtraria oratione: quod scriptum est, posse, vt primum in aduersarij venerit manus, lacerari. Facilior responsio est, epistolam recitari non potuisse in Ecclesia, quia Diotrephes impediuisset: id verò volebat Ioannes: cui tamen si opus esset, non erat difficile confutare Diotrephis obiectiones: & epistolæ Ioannis exemplaria distrahi inter multos potuissent, legique ab omnibus, priuatim saltem. Credi potest hunc fuisse hæreticum ex illis Iudæis, qui Christi professi fidem, seruandam simul sentiebant Mosis legem. Tales initio fuerunt Christianæ legis aduersarij summi, vt Epiphanius[l] testatur, scribens de Cerinthianis, Ebionitis, Nazaræis: quos & Apostolus Pseudoapostolos videtur nominare.

Cur B. Ioannes à scriptione propter Diotrephem abstinuerit.
l hær. 28. 29. 30.

Vers. 10.] Propter hoc si venero, commonebo eius opera, quæ facit: verbis malignis garriens in nos: & quasi non ei ista sufficiant, neque ipse suscipit fratres: & eos, qui suscipiunt, prohibet, & de Ecclesia eiicit.

MInatur suauissimis, facillimísque Ioannes monitus, non suapsius causa, sed aliorum, quos sua Diotrephes lædebat inhumanitate, non obloquens dumtaxat de Ioanne, cuius tamen vigere plurimi referebat auctoritatem, (fama nostra, præsertim si præsumus, vel pertinemus ad Rempublicam, aliis necessaria est, nobis ipsis vita, & conscientia[m].) Nec solùm non excipiēs fratres, verùm etiam volentes excipere, impediens, & eiiciens à communi cœtu, atque à communione. Huius similia seueritatis exempla vidimus declarantes Actus Apostolicos in Petro Ananiam, Sapphiránque interficiente[n], & in Paulo Elymam excæcante[o], aliásque postea Corinthium[p], & Hymenæum, ac Alexandrum[q] Satanæ tradente in interitum carnis: comminante quoque percussionem diuinam illi, qui se percuti præceperat[r]. *Non debet reddi pro malo malum*[s], inquit Oecumenius, *quando quis nos offendit solos: quod si peccatum patratum contra nos, fidei quoque adfert impedimētum, tolerari non debet, sed animaduerti.* Cùm defuit Ecclesiæ gladium portans magistratus, & externa potestas, compensabat Deus singulari, miraculosáque potestate, gladio, armísque spiritualibus. Hæc virga est, in qua se Paulus minatur venturum[t].

Vita nobis necessaria est, fama proximo.
m Aug. de bono vidoit. ca. 22. & de diuers. ser. 49. c. 1.
n Act. 5. 5. 10.
o Act. 13. 11.
p 1. Cor. 5. 5.
q 1 Tim. 1. 20.
r Act. 23. 3.
s Rom. 12. 17.
Ecclesiæ gladium materialis cum defuit, Deus spiritualem suppeditabat.
t 1. Cor. 4. 21.

Commonebo eius opera.] Quidam codices, *Commoueam*, qua futuri forma, in eiusmodi verbis vtūtur quidam scriptores Latini, vt Gregorius[u], qui sic etiam præsentem legit locum, ex eo docens non semper despicienda derogantium verba: sed aliquando compescenda, ne, dum de nobis mala disseminant, eorum, qui audire nos ad bona poterant, corda innocentium corrumpant. Confirmat id præterea Pauli[x] sententia exemplóque, ac multa huc spectantia vtiliter pręcipit, quæ sine dubio Beda transcripsit, & Glossa ordinaria & Carthusianus.

u homil. 9. in Ezech.
x 2. Cor. 10. 9. & seq.

Porrò commonere opera est patefacere, publicéque reprehendere. *Peccantes coram omnibus arguen. is sum, vt & ceteri timorem habeant* [a], correctionis videlicet adhibita iusta moderatione, atque ordine accusationis. Alioqui nec misericordia, nec bonitas est vni parcêdo, omnes in discrimen adducere, vt Origenes [b] docet. Legendus Augustinus [c], & Claudius Espencæus [d]. Hic sanè meritò digreditur in quosdam, qui pro concione sibi putant licere omnium nominatim vitia reprehendere, vel priuatas iniurias ex obliquo, ac tectè ita notare, vt nemo non intelligat, nisi qui nihil intelligit: vel si vnus aut alius peccauerit, sic generatim inuehi, vt ceterorum eiusdem officij, conditionis, status, ordinis in discrimen vocetur fama. Quod eo certè deterius, quo venerabilior, augustiórve reprehensorum auctoritas est, vt Regum, & Magistratuom, vt Prælatorum, Clericorum, Religiosorom, præsertim vulgi præsente multitudine, quæ sæpè minùs propterea colit superiores, & si quis ex illis peccet, omnes vociferatur esse tales, sed non omnes manifestari, vt ad suos Hipponêses præclarè scripsit Augustinus [e].

Inter monita B.P.N. Ignatij, quæ Concionatoribus edit, vnum est, ne Principes, & Magistratus Reipublicæ, Prælati & alij Ecclesiastici, ac Religiosi in particulari, etiam tacitè reprehendere videantur [f]. Vel ab eo discendum Satyrio epigrammatista, qui quod fieri non debet, non faciens, facere se tamen profitetur [g]:

Hanc seruare modum nostri nouere libelli,
Parcere personis, dicere de vitiis.

Sed publicè Ioannes peccantis commonere volebat opera, quibus simúlque praua eiusdem doctrina ceteri corrumpebantur. Hoc est *ὑπομιμνήσκειν* suggerere, subiicere memoriæ, indicare [h], vnde *ὑπόμνησις* commonitio [i]. Vbi Ioannis lenitatis apparet spiritus, vt contentus velit esse publica monitione, & recensione operum, ac errorũ, quibus in fraudem trahi poterant alij. Permiscetur etiam iusta seueritas eiusdem, si aliam verbi spectemus notionem forensem, obseruatam à Budæo [k], vt sit *ὑπομνῆσαι in iudicium vocare*, quod ex Pandectis demonstrat, & Authenticis. Oecumenius fauet, agnoscens hic in Ioanne *ἀπειλὴν καὶ ἀντίδοσιν κακοῦ ἀντὶ κακοῦ, minas ac retributionem mali pro malo*, qualem Paulus in Elymam declarauit [l]. Exemplum Latini nominant, Græcique *παράδειγμα* maximam, grauissimámque pœnam, cum punitio propter exemplum est necessaria, *vt ceteri à similibus peccatis*, ait Gellius [m], *quæ prohiberi publicitus interest, metu cognitæ pœnæ deterreantur.* Vulgari sermone insigne supplicium appellamus exemplare, dúmque cuipiam grauiùs comminamur, effecturos nos dicimus, vt ipse, ceteríque recordentur deinceps. Denotare præterea potest commonitio operum, & reuocatio eorum ad memoriam, debere causas reorum tractari absque præcipitatione, sed cũ discussione matura: quod præ se quodam modo tulit Christus [n], dum adducta ad se adultera, inclinauit se, scripsítque in terram digito. Quam ad rem facit narratio de Vigilio Papa apud Baronium [o].

Verbis malignis garriens in nos.] *λόγοις πονηροῖς φλυαρῶν ἡμᾶς.* Negligenda maligni ab igne malo etymologia siue superbiæ, siue inuidiæ: alioqui & benignus ab igne bono deriuabitur: immò priuignus à priore, priuatóve igne. His tamen delectatur Hugo, Thomas Anglicus, Lyranus, nec dubitant omnibus cõfirmare scripturarũ locis: quemadmodum & alij eadem auidiùs arripere, ac inter concionandum tamquam subtilia vẽditare. Verba sunt mala, & maledica Diotrephis contra doctrinam a Ioanne traditam, & forsitan contra mores, atque contra frequentatam inter fideles hospitij benignitatem, sicut & Gentiles deterius interpretantur, turpitérque singularem beneuolentiam inter Christianos.

Familiare semper hæreticis fuit, Catholicos calũniis, & quolibet vexationis genere infestare, atque fœminarum in morem dentibus, lingua, ore conuitiante pro armis vti. Auctor est Athanasius [p], auctorem hæreticis diabolum extitisse, vt conuitiis incesserent Synodum vniuersalem (Nicenam nempe) idémque de aliis est, déque Patribus, ac Doctoribus Orthodoxis, quod non ipsorum dogmata scripserint, sed quæ hi, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt Verbi, tradiderunt. *Hoc negotium est hæreticorũ, non Ethnicos conuertendi (vel Iudæos)* ait Tertullianus [q], *sed nostra euertendi: nostra suffodiũt, vt sua ædificent.* Quid mirum? *φλυαρῶν*, & nil nisi garrulitas eorum doctrina est [r], caret viuo sermone gladióque illius: Sola pugnãt vagina, vero carentes Scripturarum sensu. Sine auctoritate Scripturarum garrulitas non habet fidem, nisi, vt loquitur Hieronymus, viderentur peruersam doctrinam, etiam diuinis testimoniis roborare. Qui eorum vel attigit libros, vel Catholicorum, qui refellunt eos, nihil fere nisi mendacia, calumnias, conuitia, maledicta deprehendet; quibus Catholicum nomen, atque doctrinam polluunt, proscindunt, lacerant.

Nugaces sunt, garruli, loquaces, inepti, blaterones, quæ omnia, hisque similia, verbo denotantur Græco: non leuem dumtaxat, inanémque auicularum referentes vocem, sed absurdarum ranarum in cœno mersarum, vt ex Apocalypsis [s] testimonio de Seneca loquens hæretico Gelasius [t] Papa confirmat. Est rana imbellis, turpis, loquax, voce, strepitúque maiore, quàm corpore, quàm viribus. Eius plagam accommodat Augustinus [u] ad Philosophos, & hæreticos, qui cùm in Christo humana omnia dicant esse per superbiam, & inanes contentiones, strepitum vocum habere possunt, doctrinam veræ sapientiæ insinuare non possunt, tædium afferentes auribus, nullos autem præbentes cibos mentibus. Non absimilis apud eundem Augustinum [x], & Rupertum [y] ranarum cum Poetis vanis comparatio. Nec minùs aptè propter luxum voluptatémq; de qua Nyssenus [z] ranas illas interpretatur, ranæ dici hæretici possunt. Patrem habent hi diabolum calumniatorem. Nec aliter se Pagani gesserunt contra Christianos; confingendo calumnias, sicut & contra Hebræos tum, cùm veram sectarentur religionem. Sic verbi gratia, Antiochus sparsit in vulgus, adorari caput asini à Iudæis, & Græcum singulis annis ab iis opiparè saginari in templo, vt illum postea studio pietatis occiderent. Legendus Iosephus [a], & Tertullianus [b], qui ait vocatum Deum Christianorũ Onoнychitem. Tacitus [c] originem talis de Iudæis cõmenti refert, atque Plutarchus [d]. Refellit præter Tertullianum etiã Minutius Felix [e], qui hoc vocat negotium dæmonum, rumores falsos serere, & fouere. Epiphanius [f] narrat Gnosticos in libro de stirpe Mariæ, cùm pater Ioannis hora incensi [g] hominem asini forma vidisset, ac Iudæis suis talem cultum exprobrare vellet, ab illo ipso mutum factum: sed cùm aperto ore id fecisset,

occisum

a 1. Tim. 5. 20.
b homil. 7. in Iosue. *Prædicatores nõ debent nomina tim quemquam pro concione reprehendere.*
c de correpe. & gra. c. vlt. & serm. 15. & 16. de Verb. Dom.
d in 1. ad Tim. c. 5.
e epist. 137.
f P. N. Ignatij *Prædicatoribus monitum datũ*
fin reg. concionato. Reg. 12. & 13.
g Martialis li. 10. epig. 33.
h Ioan. 14. 26. 2. Tim. 2. 14. Tit. 3. 1. 2. Pet. 1. 12. 2. Tim. 1. 5. 2. Pet. 3. 1.
k comm. linguæ Græcæ
l Act. 13. 11.
m lib. 6. c. 14.
Reorum causæ absque præcipitatione tractari debent.
n Ioan. 8. 6.
o tom. 7. an. 538.
Hæretici Catholicos calumniis infestare solent.
p de decretis Nicenæ Synodi.
q de Præscri.
r lege Bellarm. lib. 4. de notis Eccle. c. 10. vbi ostendit nec Gentiles, nec Iudæos conuersos ab hæreticis.
Hæreticorum garrulitas sine auctoritate scripturarum non habet fidem.
s cap. 16. 13.
t epist. 5.
u lib. de conuenien. decem præcepto. cum decem plagis Ægypti.
Hæretici ranis comparantur.
x serm. 87. de tempo.
y lib. 1. 10 & zod. c. 32.
z de vita Moseos.
a contra Appionem.
b Apolog. c. 16
c lib. 5. Annalium.
d 4. Sympos. q. 5.
e in Octauio.
f hæresi 26.
g Lucæ 1. 9.

occisum esse. Testis idē Tertullianus [a], existimatos Christianos omnes (quod hæretici Gnostici faciebāt) edere carnes humanas, promiscuo concubitu vti, cædere infantes. Idem referunt Athenagoras [b], Arnobius, Iustinus [c] quoque, qui addit, quæ Christiani reprehenderent in Gentilibus, iis istos obiecisse. In Historiis Ecclesiasticis occurrent passim calumniæ plurimæ hæreticorum, vt Arianorum contra Athanasium, &c. De hæreticis autem nostri temporis Bozius in Notis Ecclesiæ [d].

Et eos qui suscipiunt, prohibet.] Non sentiebat, velut hæreticus, seu non hæc hæresis erat ipsius, nefas esse hospitio excipere: sed neque negabat omnibus hospitium; verùm solis Catholicis, quos Ioannes vocat fratres. Notauit id Prateolus [e] sed cùm asserit notatam in illo hæresim à Ioanne, nō profert vllam distinctè: nec verò potest credendum Bedæ, aliisque nominantibus Hæresiarchā. Ioannes enim solam accusat ambitionem, linguę petulantiam, inhumanitatem, tyrannidem in fratres. Quadrat ex eane olitoris in istum parœmia, qui nec olera edat ipse, nec edere sinat volentes. Comparari præterea cum Scribis ac Pharisæis hypocritis potest, *qui claudebant regnum cœlorum ante homines; ipsi vero non intrabant, nec introeuntes sinebant intrare* [f].

Eos qui suscipiunt.] Sic nonnulli codices τοὺς ὑποδεχομένους: plures, τοὺς βουλομένους volentes, nimirum ὑποδέχεσθαι, suscipere.

Prohibet, & de Ecclesia eiicit.] Κωλύει, καὶ ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλει. Eiectio de Ecclesia vel est de loco, vel de cœtu Fidelium. Primo modō intellexit Hugo, & Thomas Anglicus, excommunicationem vocans: Secundum sequitur Sà, & indicat Carthusianus, hinc inferens Diotrephem Prælatum fuisse, qui pote tum Ecclesiæ ingressu interdiceret, tum separaret à communione Fidelium: nec abnuit Hugo conferens cum eiectione extra Synagogam inter Iudæos [g]. Concilij Gangrensis Canon extat contra inhospitales, & hospitalitatis improbatores [h]. *Si quis*, inquit, *despicit eos, qui fideliter agapas*, id est, conuiuia *pauperibus exhibent, & propter honorem Dei conuocant fratres; & noluerit communicare huiusmodi vocationibus, paruipendens quod geritur, anathema sit.* Vbi nescio qua ratione colligat Gratianus ex hoc loco epistolæ Ioānis, à Ioāne Diotrephem excommunicatum esse: Diotrephes enim potiùs legitur excommunicasse illos, qui hospites suscipiebant, & Diotrephi minatur Ioannes, non pronunciat in eum sententiam.

Porrò dicti Concilij Patres clausulam apponentes canonibus, ad hunc modum de re proposita, denuo præscribunt: *& bona opera, quæ, iuxta vires, in fratres pauperes exercentur, secundùm Ecclesiasticas Traditiones, beatificamus.* Obseruat Hugo Diotrephis sententiam excommunicationis, quòd manifestum contineret errorem, nō ligasse. Non vacat modò plura hac de re dicere, deque censura ipsa, quod sum alibi executus: cùm non sit etiam adeo certum de excommunicatione loqui modò Ioannem. Forsitan eiectio ista erat ab Ecclesia, ne interessent solemni conuiuio, quæ dicebatur Dominica cœna, & ἀγάπη.

Vers. 11.] Charissime, noli imitari malū, sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est: qui malefacit, non vidit Deum.

MOnet ne Gaius moueatur prauo exemplo, sed sibi proponat Deum imitandum, & magis familiare, ac domesticum Demetrij, de quo versu sequenti, exemplum. Exempli vis magna vtramque in partem, vt Basilius demonstrat [i] similitudine columbæ, quæ certo illita vnguento, attrahit agrestium gregem.

Vita, quam vocant exemplaris, quàm sit efficax ad permouendum etiam Barbaros & sceleratos, docebunt te quæ de Luciano [k] prodita sunt martyre, de Romualdo [l], Equitio [m], Malachia [o], Odone [n], Norberto [p], Coleta [q], Maria [r] Oegniacensi, presbyteris, ac monachis Anglicanis [s].

Promotes ad imitandum malū sunt homines. *Procliuis est*, ait Hieronymus [t], *malorum imitatio, & quorum virtutes assequi nequeas, citò imitaris vitia.* Hoc de se ipso tamquam de experto narrat Augustinus [u]. Herodem in illudendo Christo, spernendóque, imitatus est exercitus eius [x]: irruente Saule super gladium suum, irruit & super suū armiger eius [y]. Origo idololatriæ fuit quòd serui ac populi colerent ea, quæ à dominis suis haberi videbant in veneratione [z]: pro grandi miraculo iudicatum est, vt Core [a] pereunte, non perirent ipsius filij [b], videlicet cùm non essent patrem imitati. Proponunt Paulus [c], Petrus [d], Iacobus [e], spectant eōdem Tobiæ verba: *Filij sanctorum sumus* [f]; & Eliæ [g]: *Neque enim melior sum quam patres mei.* & Christus [h]: *Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite*: & denuo Paulus [i]: *Mementote præpositorum vestrorum, quorum intuentes exitum conuersationis, imitamini fidem* & adhuc. *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi* [k]. Hanc eādem, ceu normam, regulámque sanctorum exemplorum nobis vehementer commendant Hierōnymus [l], Cassianus [m], Gregorius [n], Augustinus [o], Bernardus [p], Ambrosius [q], Chrysostomus [r], Basilius [s], Origenes [t], Climacus [u], Ephrem [x], denique qui sanctorum scribunt Vitas, & Ecclesia ipsa earundem celebritatem instituens. Huc facit valde, bonorum societas, improborum vitatio. Botrus enim etiam iuxta botrum, vt fert Adagium, maturescit.

Vuáque conspecta liuorem ducit ab vna [y].

[z] χωλῷ παροικῶν κἂν σὺ σκάζειν μάθῃς.

Claudo propinquus si vel vni vixeris,

Disces & ipse claudus ingredi breui. Sic Alexandri conuictores eius imitabantur asperitatem vocis, ceruicémque flexam: familiares Platonis, ipsius gibbum: Aristotelis amici, eiusdem linguæ hæsitantiam. Datur assentationi persæpe studiosa imitatio, teste Plutarcho [a]; sed virtutis moueri studio debemus ad imitandum quæ bona, honestáque sunt: & parentes, eōsve qui præsunt, cauere diligenter oportet, ne sint suis malo exemplo, rapiuntur enim, quibus id exemplum datur, & quodam quasi naturæ pelluntur impetu ad imitandum.

Eo in genere duo sunt illustria exempla, quæ recitat Aristoteles [b]; alterūm filij se quòd patrem verberasset, excusantis, quoniam is suum, ille item suū: & commōstrans infantem, *Hic etiā dicebat vbi vir euaserit, me ipsum verberabit; gentile enim hoc nobis est*: alterū alterius, qui cùm traheretur à filio, vbi ad ianuam deuentum esset, desistere iubebat; nam se quoque eo vsque patrem suū traxisse. Eidem pareamus Aristoteli; immò veritati, quam hic Ioannes multò exposuit meliùs. *In omnibus*, ait ille [c], *imitari proculdubio meliorem debemus.* Ad eundem Climacus [d] modum præcipit, vt è plurimis optimos nobis ad exemplum proponamus Zeuxis exemplo, qui picturus Iunonem Agrigentinis omnibus virginibus inspectis,

quinque

a Apologet. c. 7. 8. 9.
b Legatione pro Christianis.
c cont. Tryph. & Apolog. 1. & 2.
d lib. 2. c. 36.
Diotrephes fortè non hæreticus.
e in Elench. hæres.
f Matt. 23. 13.
Diotrephes fortè non Ecclesiæ prælatus.
g Ioan. 9. 22.
h ca. 11. & habetur cap. si quis despicit, dist. 42.
Exempli magna vis est.
i ep. 175.
k in rebus eius gestis.
l Sur. Tom. 3. pag. 721.
m Gregor 1. Dialogo.
n Sur. tom. 6 pag. 97.
o idem ibid. pag. 416.
p idem tom. 3 pag. 144.
Promotes ad imitandum malum sunt homines.
q idem to. 7.
r apud eundem lib 1. vitæ c 13
s Beda 3. hist. Anglo ca. 26.
t ep. 7.
u 2. confess. cap. 3 & 9.
x Lucæ 23. 11.
y 1. Reg. vlt. 5.
z Sap. 14. 15. 19.
a Num. 16.
b Num. 26. 10 11.
c Heb. 11. cont.
d 1. Pet. 3. 2. 3. 2. ep. 2. 1010.
e Iacobi 5. 10. 11. 17.
f Tob. 2. 18.
g 3. Reg 19. 4.
h Ioan 8. 39.
i Heb. 13. 7.
k 1. Cor. 11. 1.
l epist. 102.
m collat. 2. c. 4.
n 24 Moral. c. 6 & lib. 31. cap. 37.
o in Psa 87. & confess. c. 11.
p ser. de Altitud. ac Bassitud. cordis, & ser. 54. in cant.
q 2. offic. c. 20.
r de compunct. cordis.
s epist. 1.
t lib. 2. in Iob.
u Gradu 26.
x Tom. 2. ep. ad Ioannem monachum, & in Hypom...
y Iuuenal. Sat. 2.
z Ex Aristarcho Scholiaste Pindari.
a de dignosc. adulat.
Exempla mala diligenter cauenda.
b 7. Ethic c. 6.
c 9 Ethic. ca. 12.
d Gradu 26.

quuique præcipuas elegit, ex qoibos quod esset in vnaquaque præcipuum, imitaretur. In Chronicia B. Francisci est, quemdam sodalem eius summæ simplicitatis proposuisse sibi quidlibet exprimere, quod illum videret facere incedendo, exereando, &c. Sicque cum semel sublatus à testa diuinitus esset, ipsum sese ad pedes ipsius erexisse, & iis adhæsisse.

Qui benefacit.] Ὁ ἀγαθοποιῶν. Rectius vno verbo legimus, quàm duobus, *bene facit*, vt tamen quidam legunt codices, & Auctores, qui Auctores exponunt vniuersè de bonis virtutum quarumlibet operibus, quamuis & separatis vocibus benefacere, dici Latinè potest alicui qui beneficium confert. Magis propria, communisque notio verbi τοῦ ἀγαθοποιεῖν, est bene alicui facere, bene mereri de aliquo, in aliquem conferre beneficium: vnde ἀγαθοποιὸς beneficus, munificus, liberalis, & ἀγαθοποιΐα, beneficentia, &c.

Quod Matthæus [a] dixit, *curare*, Mareus [b], ac Lucas [c] dicunt *benefacere*. Sed refert Matthæus interrogasse Pharisæos de Christo, *si liceret Sabbatis curare?* Mareus Christum, *cùm id illi quæsiuissent*, sciscitatum, *an liceret Sabbatis benefacere, an male*, ἀγαθοποιῆσαι ἢ κακοποιῆσαι. Lucas proponit solam Christi his ipsis verbis interrogationem. Benefacere Christus intelligit iuuare miseros, subuenire in calamitate constitutis. Hoc non licere, fatesi cogebantor, qui sepręhendebant qoòd Sabbato Christus aridam manum sanitati restitueret. Idē verbum, ac significatio apud Lucam est, cùm ait. *Et si benefeceritis his qui vobis benefaciūt, quæ vobis est gratia* [d]? οἱ ἀγαθοποιοῦντες ἀγαθοποιοῦντας ὑμᾶς. Fareor apud Petrum [e] latius accipi sententiam de omnibus operibus bonis: *Vt benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam*, vbi est participium ἀγαθοποιοῦντες. Posset hoc etiam loco generalis eadem notio esse, vt placuit quoque Didymo. Tameo proposito magis congruit illa alia, quoniam sermo fuit de hospitalitate: & qui bene aliis faciunt, videntur ex Deo magis esse.

[Margin: a cap. 12. 10. b cap. 3. 4. c cap. 6. 9. — Benefacere quid Christus esse dixerit. — d Luc. 6. 33. e 1. ep. 2. 15.]

Ex Deo est.] Omnis, qui bona operatur, ex Deo est, quia bonorum ipse operum peculiariter auctor est, præsertim gratiæ: Similisque prius posita sententia est non semel [f]: tamen beneficentia magis quodammodo diuina virtus est, nósque peculiari ratione similes reddit Deo. Plinius [g] parum alioqui benè sentiens de Deo, ac penè atheus, & in hoc sapit rectiùs, quòd puerilium prope deliramentorum habet loco, quæ de tot circumferebantur numinibus, & congruentem, si benè intelligatur, proposito senteotiam profert, quòd *Deus est mortali iuuare mortalem, & hæc ad æternam gloriam via.* Cicero [h] idem aliter expressit, *homines* dicens *ad Deos nulla re propius accedere, quam salutem hominibus dando.* Et Strabo [i]: Εὖ γὰρ, ait, εἴρηται, καὶ τοῦτο, τοὺς ἀνθρώπους μάλιστα μιμεῖσθαι Θεοὺς, ὅταν εὐεργετῶσι. *Bene namque dictum & hoc, homines maximè Deos imitari, quando beneficerint.*

[Margin: Quomodo qui bona operatur, ex Deo sit. — f 1. ep. 1. 8. 9. 10. & 4. 7. 8. — g lib. 2. ca. 7. Plinius penè atheus quid congruens proposito dixerit. — h orat. pro Ligario. — i lib. 10.]

Postremò celebris parœmia est, quòd Homini Homo Deus. Et satis constat, delatum rebus etiam mortalibus, ac inanimis Dei nomen, ex quibus caperēt homines emolumentum. Hoc pacto Cæsarem Virgilius [k] propter beneficium Deum appellat suum, nec dubitat Iuuenalis etiā homuncionem, si sibi commodet, tanto titulo insignire [l]:

Quadringenta tibi si quis Deus, aut similis Dis,
Et melior fatis donaret homuncio.

[Margin: k Eclog. 1. — l Saty. 5.]

Scilicet profani homines sibi vtiles eudebant Deos, vt ille, qui cecinit [m]:

Iam sibi quisque Deos auido certamine fingit:

Et alius qui dixit quòd

Qui fingit sacros auro, vel marmore vultus,
Non facit ille Deos: qui rogat, ille facit [n].

etiam nempe homines, à quibus aliquid petit: At qui benignus, & beneficus in alios est, ex Deo est, & diuinitatis nonnullam participationem habet: *quò enim communius, eò diuinius bonum* [o].

[Margin: m Petronius. — n Martialis lib. 8. epigra. 24. — o Arist. 1. Ethico. cap. 2.]

Qui malefacit, non vidit Deum.] Ὁ κακοποιῶν contrariam habet significationem ei, quam ἀγαθοποιῶν, de quo antea egimus, tum pro illiberali, duro, sæuo, tum pro illo, quem vocamus quoque malefactorem, aut Latinius maleficum, & adhuc Græcè κακοποιὸν, id est, iniquum, & cuiosvis criminis reum. Omnis quidem peccator non vidit Deum, eo sensu qoo primæ epistolæ capite quarto [p], *Qui non diligit Proximum, & odit*, dicitur, *non nouisse Deum.* (Similitudo autem hæc styli eūdem demōstrat vtriusque auctorē epistolæ) sed à Deo dissidet propria ratione magis qui alios lædit; & sic non videre censetur Deum, quia oon æstimat beneficia, quibus afficit eum Deus, & quæ vult compensari beoefactis erga alios, cùm ipsi qui bonis non eget nostris [q], bene fieri à quoquam non possit. Didymus monet de aspectu spirituali sermonem esse, quoniam is etiam oculorum percipere sensu Deum valeat, qui malus est, mente non ita, sed qui eam, córque mundum habet: atque inde sequi, Deum incorporeum esse.

[Margin: p vers. 8. — q Psal. 15. 2.]

Vers. 12.] **Demetrio testimonium redditur ab omnibus, & ab ipsa veritate, sed & nos testimonium perhibemus: & nosti, quoniam testimonium nostrum verum est.**

DOmesticum, familiare, notum proponit exemplum Demetrij: dixerat enim priùs, non imitandum malom, talémque descripserat Diotrephem, sed bonum. Vel certè quia non constat an hospitalitatis Demetrius laode præstiterit, de qua propriè Ioannes loquebatur, quámque tum in Gaio commendauerat, tom vituperauerat in Diotrephe, dici posset generaliter laudari Demetriū, cui propterea Gaius debeat effusius liberalis esse. Carthusianus laudes hic agnoscit reliquarū virtutom, & peculiariter hospitalitatis: ceteri de ista vna loqui Ioannem putant.

[Margin: Demetrius quibus de rebus laudatur.]

Demetrio.] Quis cuiúsve conditionis hic fuerit, nescio: indicare Catharinus, & Salmeron videotur Episcopum fuisse: deplorant enim tales non esse sui temporis Episcopos: Tam vituperatus alter à Luca [t] Demetrius, quàm hic laudatus à Ioanne: Et huoc tamen credit non nemo esse, sed iam conuersum.

[Margin: Demetrius hic quis fuerit. — t Act. 19. 24.]

Testimonium redditur ab omnibus. Μεμαρτύρηται ὑπὸ πάντων, hyperbolicè dictom de omnibus, quia plurimi hoc dabant testimonium, iique nō probi dūtaxat, vt Catharinus vult, sed alij non ita fossan probatæ vitæ, qui quod beneficio affecti erāt à Demetrio, vel virtutes eiosdē alias passim laudari sciebant à probis, non poterant non & ipsi approbare, atque celebrare. Testimonium illud itaque bonum erat: tametsi μαρτυρεῖν, sit simpliciter testificari. Interpres quandoque addit boni epithetum, vt capite sexto [s] Actuum Apostolorum: & capite XVI. [u] Sed aliàs omittit [r], licet oporteat subintelligere, vt capite decimo [x], & vigesimo secundo [y].

[Margin: s vers. 3. r vers. 2. u vers. 25. x vers. 22. y vers. 12.]

Et ab ipsa veritate.] Deum qui veritas est, intelligunt expositores. At quia non apparet, quo modo redderet hoc testimonium Deus, simplicior sensus videtur, testimonium reddi Demetrio ab ipsa veritate, quoniam reuera laude dignus est, & laude digna operatur. Falli potest multitudinis iudicium: sæpè tamen fit, vt sit vera communis laus, & approbatio, maximè si eam quoque tribuant ignoti, inimici, & improbi.

Laus communis vera est plerumque.

Trita vox illa de Populi voce, quòd eadem sit vox Dei, quod Polydorus Virgilius [a] adagium retulit inter sacra, confirmauitque Iudæorum illo quasi vaticinio. *Sanguis eius super nos, & super filios nostros* [b]: quod hodiéque iam inde ab excidio Ierosolymorum perdurat. *Et populus*, inquit, *interdum aliquid temere, ac intempestiuè fundere solet, quod perinde quasi diuinet, euenit: & quod fuerit vulgari rumore iactatum, non vsquequaque vanum euadit, ac si Deus id in ora mortalium antè immiserat*: denique quasi maximum quendam magistrum Cicero [c], licet deteriore sensu, populum vocat.

Sed & nos testimonium perhibemus.] Hoc multò certius, optabiliúsque, quàm testimonium populi. *Nam vulgus*, inquit idem M. Tullius [d], *ex veritate pauca, ex opinione multa æstimat* [e]: *éstque grauior, & validior decem virorum bonorum* (immò vnius) *sententia, quàm totius multitudinis imperita.* Iuuat, vt quãdoque laudet Pastor vel vnum quempiam, cum quo agit, vel alium apud ipsum. Primum fecit Ioannes [f] superiùs, & priore epistola [g], vtrumque non rarò in suis Paulus. Idem Ioannes celebrat in Apocalypsi [h] laudes Antipæ, sed iam pro Fide occisi. *Ille probatus, quem Deus commendat* [i]: & quos laudant, qui & ipsi commendantur à Deo.

Et nosti, quoniam testimonium nostrum verum est.] Phrasis hæc Ioannis est, iam in Euangelio vsurpata [k], satis indicans Auctorem huius epistolæ eumdem esse, qui fuit Euangelij. Sed in Euangelio loquitur de se in tertia persona: *& verum est testimonium eius: & scimus quia verum est testimonium eius.* Postrema verba istis quæ tractamus, afferunt lucem. Nam quod antea persona dixerat tertia, atque singulari, prima dicit *scimus*, vt se illũ ipsum declaret esse; ac numero plurali, non auctoritatis gratia, id enim alienum ab eius moderatione, & ab Hebraicæ, Græcæque linguæ consuetudine, sed vt corroboret testimonium suum condiscipulorum conscientia, qui scirent vera illum narrare. Sic igitur nunc nosse Gaium dicit vera se testificari solere, vtpote qui vsum Ioannis haberet, nec ignoraret omnium de Ioannis integritate, ac veracitate consensum esse.

Si vera foret Ruperti ad citatum posteriorem ex Euangelio locum interpretatio, quæ Salmeroni [l] quoque placuit, ibi per Mimesim respondere verbis Euangelistæ Ecclesiam: *Amen, ita est, scimus eum discipulum vera dixisse*, Gaius, vt vnus de Ecclesia nosset hoc ipsum, & id eum nosse Ioannem illi scribere, affirmare possemus. At primus longè melior sensus. Huiusmodi verò de seipso Ioannes edit magna confidentia testimonium & in Euangelio, & in hac epistola, propter hæreticos, aliósque incredulos, qui vt de Diotrephe antè dixit [m], non recipiebant ipsum, sed nec Apostolos ceteros: multa quoque scripserat, quæ non alij Euangelistæ, quorum cùm inualuisset apud Fideles auctoritas, eãdem volebat Ioannes Euangelio suo reconciliare.

a lib. 2. Adagio. in 199.
b Matth. 27. 25.
c Tuscul. 3.
d pro Roscio Comœdo. e orat. pro Plancio.
f vers. 1 & seq.
g vers. 1. & 2.
h cap. 2. 13.
i 2. Cor. 10. 18.
k cap. 19. 35. cap. 21. 24.
l To. 11. tract. 32.
m vers. 9.

Vers 13.] Multa habui tibi scribere: sed nolui per atramentum, & calamum scribere tibi.

Legenda, quæ notauimus ad priora epistolæ versum quoque decimum tertium, vbi de causis breuium litterarum, de notis scribendi compendiosè, de traditione, preterea de atramento, & charta, obitérque de calamo. De hoc nunc aliquid adiiciendum. Græcè hic quoque κάλαμος, retentum nomen, alibíque sæpe, verùm pro alia re, non pro instrumento scribendi: Calamus frutex aquaticus est multa significans, quia multæ fiebant ex eo res, vt certum mensuræ genus sex cubitorum & palmi, quæ scripturis notio familiaris est. Vnus eius vsus ad scribendum fuit. Vnde illud [n]:

Quid sit calamus.

Dat chartis calamos habiles Memphitica tellus,

id est, Ægyptia, de qua idem prodit Plinius [o]. Tralatitiè calamus scriptorius vocatur is etiam, qui ex ære vel auricalcho, ferro, auro, argento (qualis qui Ouidij repertus apud Dacos fertur æuo nostro) & frequentius ex alis pauonum, olorum, anserum, conficitur. Inde vulgus pennam vocat: Italicè, Hispanicè, Gallicè penna dicitur, pluma, *plume*. Sed idoneus Auctor Latinus, quod sciam, pennam hac significatione dixit nullus. Nodosam Persius [p] appellat arũdinem, fistulam, & calamum, meminitque libri, membranæ, chartæ, & atramenti sub sepiæ nigræ nominibus. Vbi nescio Ascensius Scholiastes vnde acceperit in Italia scribi calamis, pennis in Frãcia; & his enim scribunt Itali. Et hæc quidem instrumenta scribentium in charta, vel membrana, aliáve simili materia, concepto per ea, relictoque in subiectà materia atramento. Nam τὸ γραφεῖον (quod à Græcis mutuando, Latinè quoque graphium nominamus, atque stylum) vtebantur qui tabulas ceratas, aut pugillares exarabant. Quem apud Lucam [q] vocat pugillarem Latinus Interpres, est Græcè πινακίδιον, tabella, quales hodie memoriæ causa vsurpamus. Pugillaris verò dicitur, vel quòd pugno comprehendatur, vel quòd pungatur stylo. Ferreum erat plerumque parte acutum extrema. Hoc armati scelerati discipuli Cassianum magistrum suum confixerunt in foro Syllæ: qua de re consule notas Baronij [r]. Et hac forsitan de causa Romani vetauerant, vt paulò pòst videbimus, ferrei vsum styli, ne ad manum haberent nefarij homines paratúmque cædis alienæ in repentina ira instrumentum, & quidem secretum, occultúmque. Meminit Iob [s] styli ferrei: quo loco Pineda noster [t] meritò refellit eos, qui pro plumbi lamina, quæ ibidem additur, vertunt stylum plumbi, vel plumbeum, & pro scriptoria charta silicem assignant, quasi tam molli, flexibilique queat instrumento in re durissima exarari, & non sit satis absque plumbeo stylus ferreus, necnon celte, quod est cæmẽtarij ad sculpendum lapides durissimos (qui silicis nomine intelliguntur) instrumentum.

Celte quid sit.

Isidorus [u] cùm dixisset Græcos, ac Tuscos primùm ferro in ceris scripsisse, subdit postea Romanos iussisse, ne graphium ferreum quis haberet. Vnde & apud scribas dici solitum: *Ceram ferro ne cædito*: deinde institutum, vt in ceræ ossibus scriberent, *sicut*, inquit, *indicat Atta in Satyra*:

Vertamus vomerem in ceram, mucronéque aremus Osse.

Denique quod Græcè graphium dici scriptorium

n Martialis l. 14. epig. 38. vel 35.
o lib. 16. c. 36.
p Saty. 3. ad initium.
q cap. 1. 63.
r 13. August. & 1. Maij.
s cap. 19. 24.
t Ibidem.
u lib. 6. Etymolog. cap. 9.

Latinè,

Latine,quia γραφὴ dicitur Scriptura. Illud Romani nescio quando vetuerint: Siquidem ceræ, ferrique scribendi causa meminit Ouidius:

Dextra tenet ferrum,vacuam tenet altera ceram.

Et Horatio[a] tabulæ sunt, & in iis prima cera, seu prima cerata tabula, in quibus testamētum scribebatur.

Qui testamentum tradet,tibi,cúmque legendum
Abnuere,& tabulas à te remouere memento;
Sic tamen vt limis rapias,quid prima secundo
Cera velit versu;solus multis ne coheres
Veloci percurre oculo.

Suetonius quoque[b] primas ceras memorat,quibus testatorum nomen esset inscriptum: sed & imam ceram[c]: quam Cicero vocat extremam[d]: Plautúsque[e], & alij ceras in genere, in quibus scriberetur stylo: nec osseum fuisse stylum legi præter Isidorum qui asserat, licèt eo commode concedam scribi in cera. Lego apud Plinium[f], quòd stylo scribere institutum est, vt vetustissimi Auctores prodiderunt. Sic melius, quàm, vt quidam legunt[g], institutum: docet enim ibi Plinius incommoda ferri. Dalecampius Plinij Scholiastes aliam notat lectionem: *& stylo ferreo scribere vetitum est.* Hæc lectio fauet Isidoro[h], quem antè retuli prodidisse ferreum à Romanis vetitum stylum: sed & prima, quàm in Italica versione sequitur Ludouicus Dominicus: *Mal sicuro ancora escriuere con lo stile,come dicono gli antichissimi Autori.* Hæc oportuit semel dixisse tot aliis vtilia Scripturarum sanctarum locis.

Scribendi labori, ac stylo successit commodissima typographia nostris reperta temporibus in Europa (sed antea, vt produnt apud Synas[i] vel Caietanos, vel Themistaneos in nouo orbe Hispanico[k], anno aut 1440. in Argentinensi ciuitate[l], aut 1441. in Hollandia oppido Harlemo[m]: aut anno 1450. aut 1453. aut 1454 à Ioanne Fausto Germano, ciue Moguntino, & à Petro Scheffer genero ipsius: & anno 1460. vel 1462. per diuersas prouincias diuulgata à Ioanne Gutēberger[n]. Quid enim inter litigantes definiam? Nam Ioanni huic primam omnino tribuunt inuentionem. Tantum vno die litterarum hac formatur arte, quantum vno vix biennio velocissimus queat librarius. *Imprimit*[o] *illa die, quantum vix scribitur anno.* Nonnulli adscribunt id Ioanni Regiomontano. Dissertationem hac de re copiosam, diligentémque legi postea in historia Moguntiaca Serarij nostri[p], qui tantam laudem defert Moguntiæ, testimonio plurium, vt Erasmi, Polydori, Trithemij, Andreæ Althameri, Petri Appiani, Conradi Peutingeri, Genebrardi, Middendorpij, Georgij Bruin, Auentini, Carionis, Sebastiani Brand, Münsteri, Zuingeri, Rami, Bergellani, Agit præterea ratione non contemnenda.

Transcribendis codicibus vacabant inter alios Religiosi viri: & sibi laborem hunc probari declarauit Deus pro se nempè susceptum, conseruata per tot annos integra dextera manu scriptoris Ricarchi monachi, de quo Cæsarius[q].

Vers. 14.] Spero autem protinus te videre, & os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

Clara satis sunt hæc vel ex iis quæ diximus priore extrema epistola.

Pax tibi.] Dixi eodem loco, sæpius quidem, nec semper tamen cum pace gratiam, vel quid simile coniungi, prout asserere Tertullianus videbatur.

Salutant te amici.] Hos amicos de numero fuisse fidelium credo, sicut & qui salutari iubentur: quo pacto vult Paulus vt suo Titus nomine salutet omnes, qui amant ipsum in fide[r]. Sed nimis laxè fideles interpretantur Beda, Hugo, Lyranus, qui videlicet Diotrephi, cæterísque veritatis repugnent inimicis, cùm amici non tam latè patere soleant. Salutis etiam deprecatio siue salutatio non propriè est de sola salute spirituali, quasi pax proximè memorata spectet ad malorum fugam, salus ad obtinenda bona, vt placuit Hugoni. Simplex est, vt inter notos amicos fiat salutatio, quēadmodum simplicius, meliúsque Carthusianus exposuit.

Saluta amicos nominatim.] Crebræ in aliorum leguntur epistolis salutationes, & admodum generales: at quod hic additur nominatim, (κατ᾽ ὄνομα) suauius & amicius est: Significat sibi vel de nomine notos vel singulos, vel tam suauiter amari ab ipso ac si nosset cūctos sigillatim: nec esse vulgarem, aut gregarium amorē quo prosequatur illos, sed proprium, peculiarem, distinctum, pastoralem, paternum. Amici pressè quidam dicūtur, nonnulli latè, alij latissime. Primi fratribus interdum præferuntur: *Vir enim amabilis*[s]*, ad societatem magis amicus erit, quàm frater.* Secūdi sunt, quibuscum vel leuis nobis necessitudo est, quo pacto:

Vulgus amicitias vtilitate probat[t].

Et *amici diuitum multi*[u]: &, *Diuitia addunt amicos plurimos*[x], & *Multi sunt amici dona tribuentis*[y]. Tertij sumūtur pro quibuslibet, quos proximos nuncupamus Hebraica voce: רעים *rehim.* Sic iubemur *diligere amicos sicut nos ipsos*[z]: Et si quis cædēdo ligna, casu percusserit, & occiderit amicum, fugiente de manu securi, permittitur ire ad vnam de ciuitatibus refugij[a], & intranti segetem amici, frangere spicam, & manu conterere[b].

Communis apud Gentiles peculiariter ita vocabatur amicus, qui quotidie ventitabat, patronos potentioréśque salutatum, dicens, Aue.

Instar[c] *erit populi,totáque habitabit in vrbe,*
Limina peruoluans,vnúmque per omnia verbum
Mane salutandi portans communis amicus.

Est & aliquando per antiphrasim amicus inimicus. *Vocaui amicos meos*, ait Ieremias[d], *& ipsi deceperūt me.* Talis, cui Christus[e] *Amice, non facio tibi iniuriā*: & alter[f], *Amice, quomodo huc intrasti, non habēs vestē nuptialem?* postremò, Iudā sic appellauit[g]: *Amice, ad quid venisti?* Nos namq; licet Christus, vel paterfamiliàs diligeret, non ipsi tamen illos. Tales, si Philippo credimus presbytero[h], qui dicuntur amici Iob[i], nimirum sic eos nominante scriptura ex illorum sensu, quia hoc se putarent esse quod non erant: quemadmodum non intrarunt Iudæi prætorium, quo die dānatus est Christus, ne contaminarentur[k]: Ananiam quemdam pseudoprophetam, Ieremias[l] prophetam vocat: Herodes contristatus dicitur propter latam contra Ioannem sententiam[m], & absolutè nomen gerunt Sacerdotum sacrificuli Baal[n], quia hi habebantur à suis veri Sacerdotes[o]: putabant discumbentes Herodem contristari[p]. Ananiam illū multi credebant verum prophetam[q]. Existimabant Iudæi se contaminādos, si prætorium intrarent. At[r] veros sincerósque Ioannes amicos hoc loco intelligit, & amatos, & amantes vicissim.

Deo Iesu Christo laus & gloria.

a 2. Serm. Sat. 5.
b in Nerone. cap. 17.
c idem in Iulio Cæsare. c. 83.
d in Accusat. in Verrem. 1.
e in Bacchide. & Curcul. & Asino.
f lib. 34. c. 14.
g Calepinus verbo stylus.
h supra.
i Hieronymus Osorius, lib. 11. de rebus Emmanuelis.
k Iouius.
l Genebr. 4. Chronol. fol. 491.
m Iacob. Sympheliagus e pitome rerum Germa. cs. 65.
n Polydorus lib. 2. c. 7. & auctor Paralipomenon Vrspergensem.
o Petrus Bertius. 1. Geogr.
p Adilanus lomus in historia Belaug.
q Ioannes Arnold. Bergellanus in chal colog. encomio.
Iosephus Antonius Campanus, qui au. Vlrici nomine Gallum facit, Gallum facit, & Germanicè gallum gallinaceū figurificat.
p lib 1. c. 16. 37. 38. 39.
q lib. 12. c. 47.
r Tit. 3. 15.
s Prou. 18. 24.
t Ouid.
u Prou. 14. 20.
x Infra 19 4.
y ibid. 6.
z Leu. 19. 18.
a Deut. 19. 5.
b Deut. 23. 25.
c Manil. lib. 5. Astron.
d Thren. 1. 19.
e Matt. 20. 13.
f Matt. 22. 12.
g Matt. 26. 50.
h in Iob. lib. 5.
i cap. 2. 11.
k Ioan. 18. 28.
l cap. 28. 15.
m Matt. 14. 9.
n Oicæ 5. 5.
o notat. Hier. ibid.
p Hieron. in Mat 14. 9.
q notat Hier. in Ieremiæ 28.
r Philipp notat supra.

IN EPISTOLAM PRIMAM PETRI

PRÆFATIO.

QVIA duobus ab hinc annis, dum Ioannis interpretarer epistolas, vniuersè de scribendi epistolari genere, tum de sacro, & de Canonicæ, vel Catholicæ epistolæ vocabulis egi, nihil opos modò propriè de iisdem dicere. Ibidem admonuimus, nunquam in Ecclesia de primæ istius auctoritate dubitatũ, sicut nec de primæ quoque Ioannis. Hoc Eusebius [a] disertè tradit. & præter omnes Catalogos librorum sacrorum, quos conficiunt Canones Apostolorum, Concilia, Pontifices, Patres, constabit satis ex plurimis Patrum testimoniis, quæ inter exponendum proferemus.

Ad Ponticos cognominant aliqui [b] primam epistolam, quia Ponti meminit initio: ad Gentiles non pauci [c]; quidam [d] ad Iudæos, seu ex Iudæis Christianos: nonnulli [e] ad proselytos. At proselyti seorsim non erant, sed mixti cum Iudæis. Ad Iudæos quidem per se primò scripsisse indicant nomen aduenarum dispersionis [f]: quòd hortatur ad conuersationem inter gentes bonam [g]: quòd mulieres vocat Saræ filias [h]: quòd in epistola secunda [i] habere se cum ipsis ait firmiorẽ propheticum sermonem: quod in prima [k] vtitur testimonio prophetarum. Pertinet etiam ad Gentiles quod affert [l] de eo qui aliquando non populus Dei, nunc populus Dei euasit, &c. vt superædificentur tanquam lapides viui [m]: quòd quem non viderunt, diligunt [n]: vt non configurentur prioribus ignorantiæ suæ desideriis [o]: quòd redempti sint de vana sua conuersatione [p]: quòd sufficiat præteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam his qui ambulauerunt in luxuriis, & illicitis idolorum cultibus [q]. Erat fidelibus tum ex Iudæis conuersis, tum ex Gentilibus, communicatio locorum, Ecclesiarum, Episcoporum, & similium rerum earumdem, ita vt communes quoque possent esse epistolæ: quamuis occasionem scribendi præberent nonnumquam præcipuè hi qui ex Iudæis conuersi essent; aliquando qui ex Gẽtilibus. Hoc secundum contigit Pauli epistolis, qui magis peculiaris Gentiũ Apostolus erat, excepta epistola ad Hebræos; primum epistolis Petri, qui circumcisionis & Iudæorum proprio magis modo Apostolus.

De Auctore ipso Petro dixi quædam in Commentario historiæ Apostolicæ [r]: de eodem, & de iis, ad quos scribit, si quid præterea notãdum erit, afferetur in explicatione primorum verborum textus. Dignus certè, cui non vt canonico tantùm scriptori credamus, verùm etiam summo Pontifici, ad quem pertinet pascere verbo [s], confirmare fratres, cum eius deficere non possit [t] fides, eique non caro, & sanguis reuelauerit, sed Pater cœlestis [u]: & claues acceperit [x], non ordinis tantùm, & iurisdictionis, sed etiam scientiæ.

Bonifacius Episcopus, & martyr petiit ab Eadburga, vel Eadeburga Abbatissa, Regis Cantiorũ affine, describi sibi literis aureis epistolas Petri. Recitat Baronius [y] eius hac de re epistolã, cuius nos hic partem transcripsimus. *Quia sæpe sine solamine librorum siue vestimentorũ adiumentum pietas tua tristitiam meam consolata est: sic & adhuc precor vt augeas quod cœpisti, id est, vt mihi cum auro conscribas epistolas Domini mei S. Petri Apostoli, ad honorem, & reuerentiam sanctarum Scripturarum ante oculos carnalium in prædicando: & quia dicta eius qui me in hoc iter direxit* (per successorem ipsius Pontificẽ) *maximè semper in præsentia cupiam habere, &c.* Eobanum misit, qui hæc exscriberet. Semper Bonifacio Petrus in mẽte, ore, opere erat, atq; primã inter Gentes Ecclesiã Petri voluit nomine insignire. Pluris Petri scripta Bonifacius fecit, quã qui de schola Platonis, vt refert Augustinus [z], censebat initium Euãgelij Ioannis aureis item scribi literis oportere, ac per omnes Ecclesias in locis eminentissimis proponi. Maior sanè habenda ratio Scriptorũ sacrorum Petri, quàm quorum habita tanta est, vinculorũ, gladij, quo abscidit auriculã Malcho ossiũ, sepulchri. Deniq; cum Ecclesia Deum prædicare debemus in Petro mirabilem, in ceteris quidẽ, sed in his etiã epistolis. Marcus quoq; Papa [a] scribit eius intercessione Romanã Ecclesiã permansurã semper ab hæresi liberam. Notatu itẽ dignũ, quod Stephanus Papa III. post literas ad opem à Frãcis contra Longobardos impetrandam, suo nomine missas, alias, nomine Petri misit Apostoli [b]. Petrus [c] Damiani sic scribit de Petri epistolis. Epistolæ Petri, & sublimis illa sermonum doctrina numquid non mirabiliter pascit Ecclesiam Dei?

Dicendi porrò genus non eget declaratione: nam sicut & reliquarum Apostolicarum epistolarum, variũ est, mixtúmque, non simplex, vnúmve. Nunc demonstratiuè laudat, vituperat: nunc deliberatiuè hortatur, suadet, vel contrà: nunc iudicialiter accusat, damnat, &c. Nec vnum tractat solùm, siquidem vbi magnis laudibus extulit no-

a lib. 3. hist. c. 3. & 4. *Hæc epistola est Petri indubitata.*

b Tert. in Scorpiaco c. vlt. Cypr. lib. 3. c. 36. & 37.

c Hest. l. hoc loco. Aug. 23. contr. Faust. c. 79.

d Didy. Oecumen. Caiet. Titelm. Estius hoc loco. Euseb. 3. hist. c. 4. Hier. in Catalo. Caiet. 1. de locis. Baron. annal. Krosta procem. in epi. ad Hebr.

e Beda, Glossa, Lyra.

f c. 1. 2.

g c. 2. 12.

h c. 3. 6.

i c. 1. 19.

k c. 1. 16. 17. 24.

l c. 2. 10.

m ibid. vers. 5.

n ibid. c. 1. 8.

o ibid. v. 14.

p ibid. vers. 18.

q c. 4. 3.

r 10 cap. 3.

s Ioan. 21. 15.

t Luc. 22. 32.

u Mat. 16. 17.

x ibid. 19.

Bonifacius Episcopus petit sibi epistolas Petri aureis literis describi.

y Tom. 9. Annal. pag. 19.

z 10. de Ciuit. c. 29.

a apud Atha.

b refert illas Baron. Tom. 9. pag. 215. & seq.

c Tom. 1. ser. 28. *Dicendi genus B. Petri quale sit.*

uæ legis gratiam per Christum, inire eum Prophetarum, & veterum sanctorum scriptis, cósentientem, vehementiùs hortatur ad constanter, & patienter eam complectendam retinendamque, etiam si multa ferenda sint, quia & præiuit exemplo Christus, pro nobis patiendo, & ingentes fructus afferuot toleratæ pro Christo tribulationes.

Subiicit deinde morum distinctam institutionem spectantem ad varios hominum gradus, statúsque. Augustinus [a] Petri, Ioannis, Iacobi, Iudæ Apostolicas epistolas ait in id maximè dirigere intentionem, vt vehementer adstruant fidem sine operibus nihil prodesse, cũ essent, qui fide homines absque operibus iustificari crederēt, & ad hoc Pauli abuterentur epistolis, vbi fidei tribuit plurimùm, & operibus detrahere videtur: de legalibus tamen loquens operibus, & de fide, quæ per charitatem operatur.

Latini secant epistolam in quinque capita, Græci in octo: nostrorum summam apponemus cuiusque initio. Petrus [b] Aureolus, & Georgius [c] Ederus enucleatiùs, ac distinctiùs partes omnes proponunt. Quia porrò disponuntur in codice Bibliorum epistolæ Petri post epistolam Iacobi, sicut & ante Ioannis tres, vnámque Iudæ, Lyranus [d], & alij colligunt temporis etiam ordine tali scriptas esse. In secunda [e] certè Petrus indicat breui moriendum sibi esse, appellans velocē *depositionem tabernaculi sui.* Sed eam Baronius [f] scriptam vult anno Christi sexagesimooctauo. B. Thomas, vel potiùs Thomas [g] Anglicus, de epistola Iudæ dubitat, sítne vltimum in locum reiecta, vel quia postremò edita, vel quia minoris famæ, & dignitatis. Hugo Cardinalis asserit primo loco Iacobi epistolam collocari, quia sit ad fideles conuersos de Iudæis: deinde Petri, quoniam ad illos, qui Iudæi primùm euasetunt ex Gentilibus, ac demum Christiani, postea Ioãnis, eo quod scribat ad eos, qui sunt immediatè conuersi ex Gentilitate. Aliam in Commentatio epistolæ Iudæ rationem idem Hugo dat ordinis, alíque, sed magis moralem, quàm ex re ipsa sumptam: magis ex etymologia nominum, quàm ex veritate reũ.

Arbitratur idem Baronius [h], primã editã Romæ anno Christi quadragesimo quinto, cùm adhuc ibi Marcus esset, cuius mittit salutationem, & sub nomine Babylonis intelligit Romam. Existimat præterea ex Hebræo translatam à Marco, idque vult Hieronymum innuere. Sed incertum puto: nec Hieronymus aliud scribit, quàm, duas epistulas, quæ feruntur Petri, stylo, & charactere discrepare, structuráque verborum, quæ sanè non magis respiciunt Latinum sermonem, quàm Hebræum: & vnus idémque interdum Auctor eodem scribens idiomate, non eundem tenet in omnibus scriptionibus stylũ. Augustinus [i] vtramque Petri epistolam nominat ad Gentes: & separatim secundam [k].

Si dicto tempore scripsit hanc Petrus epistolam, erit prior omnibus epistolis Pauli, vt facili ratione demonstrari posset, posito primam ad Thessalonicenses ante cæteras Paulum scripsisse, idque anno Christi quinquagesimosecundo. Iacobi epistola videtur antiquitate prima, quoniam est aduersus exortam apud Samaritanos hæresim de fide, quod sine operibus sufficeret. De hac non ausim ita affirmare, nec vidi, qui quæstionem disertè proponat: etsi Feuardentius respondens Osiandro, neganti esse epistolam Iacobi, quod in ea quædam insint ex aliorum Apostolorum epistolis particulæ decerptæ, neget consecutionem, & concedat prius Iacobum legisse Petri. & Pauli epistolas, immò & Ioannis: quod sanè difficile videtur, cum credatur Ioannes ceteris longæuior vltimus scripsisse.

Ceterùm quod Petrus [l] de Pauli epistolis asseruit *secundum datam ei sapiētiam scriptas esse, atque in eis quadam contineri difficilia intellectu, quæ indocti, & instabiles deprauant*, cõuenit etiam in Petri eiusdē epistolas, vt illas legenti constabit. Atq; vt modò de prima tantùm loquar epistola, vnum Arias Mõtanus locum ex capite tertio [m] testatur, quotquot in nouo Testamento sunt, difficillimum iudicari, quo pacto *in Spiritu Christus veniēs, prædicauerit his, qui in carcere erãt spiritibus, qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca*: & cui similis in capite quarto [n] locus *de facta mortuis euãgelizatione, vt iudicarentur quidem secundum homines in carne: viuerent autem secundum Deum in spiritu.* Possumus adiicere, quomodo desiderent Angeli prospicere in Spiritum sanctum [o]: ipsi regale & sanctum Sacerdotium simus [p]: subdi debeant omnes regibus, ac ducibus [q]: fideles coniugio copulentur cum infidelibus [r], cunctos paratos esse oporteat semper ad satisfactionem omni poscenti rationem de sua spe [s]: quid significet peregrinari in feruore, qui ad tentationem nobis fit [t]: iustum vix saluari [u]: senior Petrus, & conseniores an paris dignitatis sint [x]: Marcum qua ratione filium nominet [y]. Ecclesia in Babylone collecta quæ fuerit [z].

Erasmi testimonium si cui placet, de hac epistola hoc est, dignam profectò esse Apostolorum principe, plenam auctoritatis, ac maiestatis Apostolicæ; verbis parcam, sententiis differtam.

[a] Tom. 4. de fide & op. c. 14. *Fidem sine operibus nihil valere hæ epistolæ adstruant.*
[b] in compen. Scriptu.
[c] in Oecon. Bibl. lib. 4.
[d] Prolo. ad 7. epi. Canoni. *Quo tempore scriptæ sint epistolæ Canonicæ.*
[e] cap. 1. 14.
[f] To. 1. Annal.
[g] in ep. Iudæ.
[h] To. 1. Annal.
[i] tract. de sobriet.
[k] de cataclysmo c. 5.
Iacobi epistola prima scripta.
[l] 2. ep. 3. 15. 16.
[m] vers. 19. & seq.
[n] vers. 6.
[o] cap. 1. 12.
Loca difficilia epistolæ Petri.
[p] cap. 2. 9.
[q] cap. 2. 13. 14.
[r] c. 3. 1.
[s] ibid. 15.
[t] c. 4. 12.
[u] ibid. 18.
[x] c. 5. 1.
[y] ibid. 13.
[z] ibid.

CAPVT PRIMVM.

ARGVMENTVM.

Initio poſita de more inſcriptione, ac ſalutatione, gratias agit Deo pro vocatione illorum, quibus mittit epiſtolam, ad fidem, & vitam æternam. Hanc ait acquiri per tribulationes, & vitæ munditiem. Ad vtrumque conducere tum Chriſti exemplum, tum cogitationem de pretio ſanguinis eius, tum prædictiones Prophetarum de futura ſalute, ac felicitate noſtra.

Summarium capitis primi.

1 PETRVS Apoſtolus Ieſu Chriſti, electis aduenis diſperſionis Ponti, Galatię, Cappadociæ, Aſiæ, & Bithyniæ.
2 Secundùm præſcientiam Dei Patris, in ſanctificationem Spiritus, in obedientiam, & aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti: Gratia vobis, & pax multiplicetur.
3 Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui ſecundùm miſericordiam ſuam magnam regenerauit nos in ſpem viuam, per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis.
4 In hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſcibilem, conſeruatam in cœlis in vobis.
5 Qui in virtute Dei cuſtodimini per fidem in ſalutem, paratam reuelari in tempore nouiſſimo.
6 In quo exultabitis, modicum nunc ſi oportet contriſtari in variis tentationibus.
7 Vt probatio veſtræ fidei multo pretioſior auro (quod per ignem probatur) inueniatur in laudem, & gloriam, & honorem in reuelatione Ieſu Chriſti.
8 Quem cùm non videritis, diligitis: in quem nunc quoque non videntes creditis: credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili, & glorificata.
9 Reportantes finem fidei veſtræ ſalutem animarum.
10 De qua ſalute exquiſierunt, atque ſerutati ſunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt.
11 Scrutantes in quod, vel quale tempus ſignificaret in eis Spiritus Chriſti, prænuncians eas, quæ in Chriſto ſunt paſſiones, & poſteriores glorias.
12 Quibus reuelatum eſt quia non ſibimetipſis, vobis autẽ miniſtrabant ea, quæ nũc nũciata ſunt vobis per eos, qui euãgelizauerũt vobis, Spiritu sãcto miſſo de cœlo, in quem deſiderant Angeli proſpicere.
13 Propter quod ſuccincti lumbos mentis veſtræ, ſobrij perfectè ſperate in eam, quæ offertur vobis, gratiam, in reuelationem Ieſu Chriſti.
14 Quaſi filij obedientię, non configurati prioribus ignorantiæ veſtræ deſideriis.
15 Sed ſecundùm eũ, qui vocauit vos Sanctũ: & ipſi in omni cõuerſatione sãcti ſitis.
16 Quoniam ſcriptum eſt: Sancti eritis, quoniam ego ſanctus ſum.
17 Et ſi patrem inuocatis eum, qui ſine acceptione perſonarum iudicat ſecundum vniuſcuiuſque opus, in timore incolatus veſtri tempore conuerſamini.
18 Scientes quòd non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis de vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis.
19 Sed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti, & incontaminati.
20 Præcogniti quidem ante mundi conſtitutionem, manifeſtati autem nouiſſimis temporibus propter vos.
21 Qui per ipſum fideles eſtis in Deo, qui ſuſcitauit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, vt fides veſtra, & ſpes eſſet in Deo.
22 Animas veſtras caſtificãtes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore, ſimplici ex corde inuicem diligite attentiùs.
23 Renati non ex ſemine corruptibili, ſed incorruptibili per verbum Dei viui, & permanentis in æternum.

24 Quia omnis caro vt fœnum: & omnis gloria eius tanquam flos fœni: exaruit fœnum, & flos eius decidit.

25 Verbum autē Domini manet in æternum, hoc est autem verbum, quod euangelizatum est in vos.

Verſ. 1.] Petrus Apoſtolus Ieſu Chriſti electis aduenis diſperſionis Ponti, Galatię, Cappadociæ, Aſiæ, & Bithyniæ.

Verſ. 2.] Secundum præſcientiam Dei Patris, in ſanctificationem Spiritus, in obedientiam, & aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti, Gratia vobis & pax multiplicetur.

NIsi de Inſcriptionibus, & ſalutationibus epiſtolicis primas diſſeruiſſem Ioannis explanans epiſtolas: & in Actuum Apoſtolorum Commentario [a], locorum regionúmve quæ hic nominantur, topographiam attuliſſem, hic mihi diutius immorandum foret. De vocibus quoque Petri, & Apoſtoli Ieſu & Chriſti ſatis multa poſteriore loco [b]. Miror cur in editione Syriaca Titulus hoc modo ponatur. אגרתא דפטרס שליחא שמעון כיפא *agaretha depetros ſelicha ſemhhun chipha. Epiſtola Petri Apoſtoli Simonis Cephe.* Nam idem eſt Petrus quod Cephas, nec alius fuit de LXXII Diſcipulis, qui vocaretur Cephas, vt notat Hieronymus [c] contra Clementis Alexandrini [d] ſententiam, Dorothei [e], & aliorum, qui forſan ad eam diſtinctionem confugerunt, ne Petrum à Paulo Antiochiæ reprehenſum cogerentur fateri [g]: Sed fruſtra, quoniam Paulus annumerat columnis Eccleſiæ eum Iacobo, & Ioanne [g]. Martialis Apoſtolus Aquitanorum cognomen Cephæ gerit in epiſtolis. Suſpicatur Aurelianus, qui vitam ſcripſit, in gratiam Petri, à quo baptizatus erat.

Notatu dignum, quòd nec Iacobus, nec Ioannes, nec Iudas appellant ſe Apoſtolos, ſed Paulus, & Petrus, quamuis eum ille titulum omiſerit, vt & nomen proprium in ea, quam dedit Hebræis, ne ipſos offenderet, & quibuſdam aliis de cauſis, quas alibi attigi. Paulum conſtat κατ' ἐξοχὴν, & abſolutè intelligi nomine Apoſtoli: Petrus, vt Apoſtolorum princeps, meretur particulariter dictam appellationem, ſicut & Petri ſucceſſorem ſolemus vocare Domnum Apoſtolicum, & ſedem eius, ſedem Apoſtolicam. In Catalogo quidem Apoſtolorum, vel quando pluribus nominatim connumeratur, primo ponitur loco Petrus, vt aliàs oſtendi [h]: tamen Chriſtus poſt reſurrectionem iuſſit eam annunciari Diſcipulis, & Petro [i], Petrum nominans vltimum veluti egregium. Scio Sixtum [k] Senenſem referre ſe in vetuſtis codicibus Latinis, Græciſque, Apoſtoli epithetum in Iacobi epiſtola reperiſſe: Metaphraſtem [l] ſilentium tanti tituli modeſtiæ tradere.

Pertinet ad Scriptoris fidelitatem proprium nomen adſcribere, nec latere velle. Illud factitatum videmus à Prophetis, Euangeliſtis, Apoſtolis, & cautè præceptum in Indicis librorum Canonibus. Detegit aliquot Lucifugas beſtias Feuardentius [m], hæreticorum, qui pernicioſos libros ſuos alienis, & fictis nominibus contexerunt, aut omnino abſque nomine vulgauerunt; quibus idcirco nomen nouum Neminiſtarum poſſit conuenire, vel Homericum Οὖτις. Quamquam in epiſtolæ primæ Ioannis Præfatione cauſas alias attuli, cur ſuum ille nomen non appoſuerit.

Porrò illud proprium Pauli, vt ſe Apoſtolum dicat *vocatum* [n], vel *per voluntatem* Dei [o], vel *per Ieſum Chriſtum & Deum Patrem, non ab hominibus, neque per hominem* [p], vel *ſecundum Imperium Dei* [q], quoniam non ſolùm quādo Damaſci vocatus eſt, ſimul eum deſtinauit Chriſtus tamquam *vas electionis ad portandum nomen ipſius coram Gentibus, & regibus & filiis Iſrael* [r]: verùm etiam poſtea iuſſit ſegregari cū Barnaba [ſ], voluit honorificare miniſterium ſuum [t], nec minor videri reliquis Apoſtolis, quos in hac vita Chriſtus elegerat [u], quamuis alia ex parte minimum ſe pronunciaret, ac indignum tali nomine [x]. Sed & ob vocationem ipſius de cœlo putant aliqui, vt alibi notauimus, in imaginibus collocari Paulum ad Petri dexteram. Quando primùm cœperit vocari nomine Cephæ ſeu Petri, cùm antea diceretur Simon, quod promiſerat Chriſtus [y], non plane liquet. Id eſſe potuit, vel quando elegit Chriſtus duodecim Apoſtulos, túncque narratur quòd impoſuit Simoni nomen Petrus [a]: vel quando ei dixit; Tu [a] es Petrus, & ſuper hanc Petram ædificabo Eccleſiam meam; ita vt verba præcedentia per anticipationem prolata ſint. Modeſtiæ verò adſcribam quod non ſe Apoſtolorum Principem, vti verè ac iure poterat, non appellauerit.

Electis aduenis diſperſionis.] Ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς. Syriacè לגביא ותותבא דזריען *legbehaie vethauthaie dazribhin. Electis & aduenis qui ſparſi ſunt.* Vbi videntur, vt diuerſi poni electi, & aduenæ, quaſi fortaſſe primi denotent ex Gentilibus, ſecundi ex Iudæis Chriſtianos: nam etſi vocationis, & electionis gratia conuenit vtriuſque, proprio quodam modo primis magis, quia longiùs aberant, nec verum colebant Deum, nec legis veteris diſpoſitionem habebant. Ad vtroſque ſcriptam epiſtolam exiſtimo, non ad ſolos per prouincias Iudæos diſperſos, qui euaſerant Chriſtiani, ſiue priùs nati Iudæi eſſent, ſiue de Gentilitate tranſiſſent ad Iudaiſmum, hinc ad fidem Chriſti. Nam Petrus [b] iis, ad quos ſcribit, ſicut & Paulus [c] Oſeæ accommodat verba [d], *Et dicam, non populo meo, Populus meus es tu*: eſt verò probabilius locum de Gentilibus intelligi; vt demonſtrat Ribera [e] huius quoque ſectator opinionis de Petri epiſtola. Id ipſum confirmat teſtimonio expoſitorum Bedæ, Thomæ, Gloſſæ (ſed loquuntur, vt etiam Hugo, de iis, qui à Gentiliſmo tranſierunt ad Circumciſionem, non ad religionem Chriſtianam.) Lyrani, item Auguſtini [f]. At Lyranus, vt & Carthuſianus, Heſſelius, Feuardentius, Ederus noſtram illam opinionem ſequuntur, item Didacus Aluarus [g]. Præterea probat Ribera ex eodemmet Petro, cùm ait [h]: *Vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum*, at magis propriè Gentiles in tenebris dicuntur fuiſſe. Rurſus [i]: *vt iam non deſideriis hominum, ſed voluntati Dei quod reliquum*

a cap. 1. & c. 16 & 7.
b Act. 2. 13. 25. & alibi.
Non tamen fuit Diſcipulus Chriſti dictus Cephas.
c in cap. 2. ep. ad Gal.
d apud Euſe. 1. hiſt. cap. 14.
e in Synopſi.
f Gal. 2. 11.
g ibidem 9.
Petrus & Paulus tantum ſe Apoſtolos dixerunt.
h Act. 1.
i Marc. cap. 16. 7.
k 7. Biblioth.
l de ſanct. Iacob.
m in ca. 2. ep. Iacob.
Paulus ſe Apoſtolum vocatum dicit.
n Rom. 1. 1.
o 1. Cor. 1. 1. Epheſ. 1. 1. Col. 1. 1.
p Gal. 1. 1.
q 1. Tim. 1. 1.
2. ad Tim. 1. 1.
r Act. 9. 15. c. 16.
ſ Act. 13. 2.
t Rom. 11. 13.
u 1. Cor. 9. 1. & ſeq.
x 2 Cor. 11. 1 cap. 12. 11.
x 1. Cor. 15. 9.
y Ioan. 1. 42.
a Marc. 3. 16.
a Matth. 16. 18.
Ad quos ſcripta ſit epiſtola.
b cap. 2. 10.
c Rom 9. 25.
d cap. 2. 10.
e in Oſeam.
f in con. Fauſt. c. 89. & 18. de Ciuit. c. 28.
g in c. 54. Eſa. num. 8.
h 2. cap. 2. 9.
i cap. 4. 2.

est, in carne viuat temporis; sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentium consummandam.

Hieronymus [a], Athanasius [b], Didymus [c], Eusebius [d], Oecumenius [e] videntur de Iudæis ad Christum conuersis intelligere, quemadmodum & ex recentioribus Arias [f], Catharinus [g], Caietanus [h], Primaticius [i], Titelmanus [k], Salmeró [l]. Profert vltimus argumentum, & quia Petrus Circumcisionis, ac Iudæorum peculiaris Apostolus erat [m]: & quia liberatos dicit quibus scribit, *à vana conuersatione paternæ traditionis* [n], quasi Iudaicam significet, ad eum modum quo Paulus [o] *æmulatorem se testatur extitisse paternarum traditionum*: & quia eosdem hortatur *conuersationem inter Gentes habere bonam* [p]. Sed Christianos rectè distinguit Petrus à Gentibus, licet ex earum priùs numero fuerint, & omnibus viuendum est sanctè *in medio nationis praua & peruersa* [q]: nec minùs paternæ traditionis vocabulum conuenit idololatriæ, quàm Iudaismo: denique sic Iudæorum Petrus assumpsit propriam curam, vt Gentilibus quoque prædicaret, & omnibus tanquam supremus Pastor præesset: quod sæpius ducui in historia Apostolica.

• Non improbanda Lyrani coniectura, tradidisse Petrum hanc epistolam Syluano, qui capite vltimo [r] eam pertulisse dicitur; quoniam obire, ac reuisere volebat prouincias, quæ hîc nominantur, & in quibus olim cum Paulo prædicauerat, vt pote non alius à Sila, vt citato loco docuimus [s]. Quin etiam dispersionis nomen, quo contraria vtitur opinio, fauere potest, quatenus interdum sumitur non pro dispersis, & quidem Iudæis, vt vidimus Capite octauo [t] Actuum Apostolorum, patétque etiam ex epistola Iacobi [u], & ex psalmo C X L V I. [x] Sed pro loco, in quem alij disperguntur, vt apud Ioannem: *Num in dispersionem iturus est, & docturus Gentes* [y]? Sed & Hieronymus [z] Petrum docet locum illum Oleæ citasse de vocatione Gentium. Ambrosius planè consentit bis in opere de vocatione Gentium [a], docetq; de sui, ac futuri seculi Gentibus locutũ. Ponit id vt certum Cyrillus [b] Alexandrinus, & Origenes [c], & Augustinus [d], & Clemens [e] Romanus. Verùm hac de re iam priùs in præfatione diximus.

Tertullianus verò, Cyprianus, Hieronymus, Cassiodorus, aliique dum citant hanc epistolam, aiunt ad Ponticos esse scriptam. Sicut prima Ioannis dicitur esse ad Parthos, videlicet ad omnes prouinciæ habitatores, non ad Iudæos dumtaxat ibi dispersos. Tandem totius Dominici gregis pastorem decuit Gentiles etiam scripto pascere, non Iudæos solos.

Mutauit postea sententiã Ribera in Commentario epistolæ ad Hebræos [f], propter verba ferè extrema epistolæ secũdæ, quibus auctoritate Pauli hortatur ad longanimitatem, sicut scripserat ille in certa videlicet quadam epistola ad illos scripta, quibus ipse scriberet, non tantùm in aliis ceteris epistolis, quæ tamen datæ sunt designatis quibusdam populis: illud verò, quòd hortatio continet, esse in epistolæ ad Hebræos capite decimo: quod item dicit Catharinus & Salmeron, Sixtus quinque libro septimo.

Addit populum Hebræum, licet semper sit vocatus Dei populus vsque ad aduentum Christi, postquam eum tamen reiecerunt, & crucifixerũt, sic appellari apud Danielem cap. 9. desiit, quemadmodum & in Apocalypsi cap. 2. vocantur Synagoga Satanæ, qui se Iudæos dicebant. Agnosco & ego probabilitatem istius opinionis. Attamen putant alij denotari ea, quæ dicuntur in epistola ad Romanos cap. 2. de Dei longanimitate, & ita notatur locus ille ad marginem Bibliorum, de quo etiam Hugo intellexit, & Gagneius, & Oecumenius. Carthusianus licèt nullo indicato loco de epistola ad Galatas, quod nec Salmeroni displicet: Caietanus de eadem, & ad Ephesios, & ad Colossenses, & ad Laodicenses, cùm & Petrus ad Asianos varios populos scribat. Verùm de Petri verbis loco suo plura.

a de script. Eccle.
b in Synopsi.
c in Comment.
d 3. hist. c. 3. & 4.
e in Comment.
f ibidem.
g ibidem.
h ibidem.
i ibidem.
k ibidem.
l ibidem.
m Gal. 2. 7. 8.
n 1. epist. 1. 18.
o Gal. 1. 14.
p 1. ep. 2. 12.
q Philip. 2. 15.
Syluano epistola hæc fuit tradita.
r vers. 12.
s Act. 15. & 16.
t vers. 4.
u cap. 1. 1.
x vers. 2.
y cap. 7. 35.
z 1. com. Iouin.
a lib. 2. c. 3. & 5.
b lib. 1. in Ioann. cap. 8.
c homil. 9. in Leuit.
d 20. de ciui. cap. 10. & 22. cont. Faust. c. 80.
e 2. Constit. c. 25.
f in Prœm. c. 1.
Hebræus post Christũ non est Dei populus.

Electi.] Electio vel est ad vitam æternam re ipsa consequendam, quæ dicitur quoque Prædestinatio: vel ad audiendum verbum, & legem Christi, atque ad aggregationem in Ecclesiam ipsius: vel ad officium, siue ministerium aliquod, vt Apostolatus, &c. De primis electis loquitur Christus, *paucos dicens esse Electos* [g], & tantam fore sub tempus iudicij, & Antichristi persecutionem, *vt in errorem inducantur, si fieri potest, etiam Electi* [h]: & quod *propter electos breuiabuntur dies illi* [i]: & *Angeli congregabunt eos in die iudicij à quatuor ventis, &c.* [k] & quod *ipse scit quos elegerit* [l] & *faciet vindictã Electorum suorum* [m]: & Paulus: *Quis accusabit aduersus Electos Dei* [n]? &, *Omnia sustineo propter Electos* [o]. Eadem ratione vocat idem Apostolus [p] Angelos *electos*, nempe sanctos, ac Beatos, & Christus tanquam primus Prædestinatorum, simul etiam propter dignitatem capitis, appellatur *Dei electus* [q]: & apud Esaiam [r] quem Matthæus affert, Deus de illo dicit: *Ecce puer meus, quem elegi* [s], &c Idem iudicium de Christo, prout capite secundo [t] vocatur *lapis à Deo electus, & electus in in[l]ibus* [u], sicut sponsa eius electa [x]; & de B. Virgine canimus. *Elegit eam Deus, & præelegit eam*, nempe ad Matris Dei dignitatem, ac proinde ad eximiam gratiam, & gloriam. In hac prima acceptione nomen electionis absolutè sumitur à Theologis differentibus de prædestinatione, sicut & à Paulo de eâdem agente in epistola ad Romanos [y].

De secundis accipio *genus electum*, sicut *& gentem sanctam*, de qua idem Petrus ibidem [z], fidem Electorum [a]: stulta, & contemptibilia mũdi, *quæ elegit Deus* [b]: eos, quos elegit Deus vt *essent sancti* [c], &c. Seu qui appellantur electi Dei sancti [d]: vel qui sunt electi in salutem, in sanctificationem Spiritus, & in fide veritatis, & vocati per Euangelium in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. Nam [e] non quotquot vocantur, & eliguntur hoc modo, pertinent ad Electos primi generis: siquidem Christus ex duodecim quos elegerat, affirmauit vnum esse diabolum [f], & *filium perditionis* [g]. Immò de hac electione, & vocatione Petrus loqui creditur, cùm hortatur, *vt satagamus per bona opera certam illam facere* [h]. Potest id confirmari ex populo Hebræo, quem & elegisse scribitur Deus [i], & ipse vicissim Deum [k], & appellatur vinea electa [l].

De tertiis aperta mentio, quando agitur de Apostolorum [m] electione, vel Diaconorum [n], vt omittam Mosem [o] electũ, & Aaron [p], & Iacob [q], & Dauid [r], & Paulum, vas electionis [s]. Lege quæ notata sunt ad epistolam Ioannis secundam, quæ mittitur Electæ dominæ. Hoc loco Electos Petrus intelligit secundi generis, non enim solis scribebat prædestinatis, vel omnes sciebat esse prædestinatos: vel si sciuisset, id iis expressisset. Idem dico de Ephesiis, Colossensibus, Thessalonicensibus, quos item Paulus electos nominauit [t]. Ad

Electio multis modis dicitur.
g Mat. 20. 16. c. 22. 14.
h Mat. 24. 24.
i ibidem 22.
k ibidem 31.
l Ioan. 13. 18.
m Luc. 18. 7.
n Rom. 8. 33.
o 2. Tim. 2. 10.
p 1. Tim. 5. 21.
q Luc. 23. 35.
r cap. 42. 1.
s cap. 12. 18.
t vers. 4. & 6.
u Cant. 5. 10.
Mater Dei à Deo electa.
x ibid. c. 6. 8.
y cap. 9. 11. 6. 11. 5. 7. 28.
z cap. 2. 9.
a Tit 1. 1.
b 1. Cor. 1. 27. 28.
c Ephes. 1. 4.
d Coloss. 3. 12.
e 2. Thes. 2. 13.
f Ioan. 6. 71. cap 15. 16. 19.
Electi non omnes sunt ad gloriam.
g Ioan. 17. 12.
h 2 ep. 1. 10.
i Deut. 4 37. cap. 7 6. 7.
k Deut. 26. 17.
l Iere. 2. 21.
m Luc. 6. 13. Ioan. 6. 70. c. 15. 16. 19. Act. 1. 2. 24. c. 1. 7.
n Act. 6. 5.
o Ps. 105. 23.
p Psal. 104. 16.
q ibidem 6.
r Psal 77. 60.
s Act. 9. 15.
t Citat. sunt loca superius.

hunc modum nominat idem Petrus infrà Ecclesiam, *quæ erat in Babylone coelectam*.

Conuenit maximè vocabulum hoc diuinæ gratiæ, per quam eligit nos Deus, non eligimus nos illum [b]; & eligit non propter merita nostra, sed propter beneplacitum voluntatis suæ, non modò si de prædestinationis electione agatur, sed etiam si de alia; quæ eadem est cum vocatione. Attendit hoc Ambrosius [c], etsi non negat vocationis, gratiæque necessariæ, ac sufficientis donum omnibus exhiberi, vt sanè non oportet negare.

[a] cap.5.13. *Ecclesia coeminde ... domina ...* [b] Ioan.15.16. [c] 1. de vocat. Gent. cap.5.

Augustinus [d] queritur de Manichæis, qui eminentiores iustos suos Electos nominabant, reliquos tantùm Auditores, cùm omnes tamen sancti sint Electi: *Non communicabo* (inquit verbis Psalmi) *cum Electis eorum* [e]. Vbi nihilominus iuxta litteralem sensum, Electi significant eximios, vt nobiliores, ditiores, potentiores, quemadmodum & aliis [f] locis; vel res peccatorum selectiores, iucundiores &c. Sed & alia notio est pro puris & sanctis, verbi gratia ibi [g]: *Cum electo electus eris*.

[d] in Psal.140. & de hæref. in 46. [e] Psal.140.4. [f] Psal.77.31. [g] Psal.17.27.

Plures exponunt eo modo, quem dixi, & omnium optimè Catharinus, & Salmeron explicat. Feuardentius autem de Prædestinatione, atque etiam Gregorius [h] de Valentia, & pauci fortasse alij.

[h] 1. part. disp. 2. q.23.pun.6.

Aduenis.] Παρεπιδήμοις. Sic in capite secundo [i]: *obsecro vos tanquam aduenas, & peregrinos*, ὡς παροίκους, καὶ παρεπιδήμους: in epistola verò ad Ephesios [k]: Iam *non estis hospites, & aduenæ*: ξένοι, καὶ πάροικοι, & ad Hebræos [l]. *Confitentes quia peregrini, & hospites sunt super terram*. ξένοι καὶ παρεπίδημοι. Obseruat Oecumenius non idem significare παρεπίδημον, & προσήλυτον. Sed hunc eum, qui aliunde vltrò aduenit, dicique potest ἐπίδημος: per priorem denotari, qui obiter, & præter propositum, & non solùm dedita opera aduenit.

[i] vers.11. [k] cap.2.19. *Hospites & peregrini quidam ...* [l] cap.11.13.

Comparat hæc nomina ἐπιδήμῳ, & παρεπιδήμῳ cũ vocibus παρόδῳ, & παρέργῳ vna ex parte, & ex alia cum simplicibus ὁδῷ, καὶ ἔργῳ, ex quibus componuntur, & vt quid prioribus adiaceos, atque minus principale designant. Explicat autem hic aduenas dici, vel ob dispersionem Iudæorum, vel generaliter, quia omnes, qui secundum Deum viuunt, peregrini in terra appellari consueuerũt: quemadmodum se Iacob [m], & Dauid [n] appellant, & Paulus [o] ait nos *peregrinari à Domino*, & *futuram ciuitatem inquirere* [p]: quamuis propter proximum ius ad illam, quod per Christum consecuti sumus, & ob intimam veluti familiaritatem cum his, quæ ad veram religionem spectant. Idem citata epistola ad Ephesios, negat nos hospites & aduenas. Lyranus confundit aduenam cum proselyto, qui, vt aliàs [q] docui, propriè significabat ex Gentili Iudæum, qui nonnunquam Latinè vocatur aduena, vt Nicolaus Antiochenus [r]. Sed ipse sumit hoc loco pro eo, qui de Gentilitate trãsibat ad religionem Christianam. Maior pars aliorum expositorum aduenas intelligit Christianos dispersos ob persecutionem post mortem Stephani [s], & aliis modis. Id & ego sentio: sed ita, vt nõ propriè de solis, qui ex Iudęis facti sunt Christiani, vel qui prius ex Gentilibus Iudæi. Itaque licèt omnibus commune sit hospitari, diuersari, peregrinari, in vita ista, vt cõstat, & Augustinus [t] eleganter demonstrat, & nos alibi ostendimus: nihilominus non huius solius communis peregrinationis habuisse rationem Petrum puto: de

[m] Gen.47.9. *Qui secundum Deum viuunt, peregrini sunt.* [n] Psal.38.13. Psalm 118.19. Psalm. 119.5. 1 Paral.29. 15. [o] 2.Cor.5.6. [p] Heb.13.14. [q] Act.2.11. [r] Act.6.5. [s] Act. 8. [t] serm. 32. de ... Dom.& q. ... in Leuit.

qua etiam Didymus, & passim reliqui: quamquam solam Hesselius ac Feuardentius agnoscunt: sed indicare voluisse peculiarem statum Fidelium sui illius temporis, qui maxima ex parte abdicando se rebus suis, censebantur peregrinantium more viuere, aut ob persecutiones cogebantur huc illuc migrare sedibus propriis relictis: tunc verò cùm scribebat iis, erant in prouinciis, quas nominat, & ad quas profecturus erat Syluanus.

Status fidelium illius temporis.

Dispersionis.] Διασπορᾶς. Sic Iacobus [u] duodecim Tribubus quæ sunt in dispersione, ἐν τῇ διασπορᾷ. Syriacè דזריען בעממא *daZribhin bebhammeme*, *quæ dispersæ sunt in gentibus*, vel populis, vbi nomen Tribuum Hæbræos satis designat. Dispersionis autem vox Gentiles, quoniam populo Hebræo certa prouincia erat assignata ad habitandum. Quare, vt antea docui, ex dispersione non licet argumentari scriptam esse epistolam ad Hebræos factos Christianos. Addi potest ex Ioanne [x]: *Vt filios Dei qui erant dispersi, congregaret in vnum*: & ex Esaia [y]: *Qui congregat dispersos Israel, adhuc congregabo ad eum congregatos eius*; & ex Psalmo [z]: *Dispersiones Israelis congregabit*. Israelis secundum Spiritum [a]. Lege quæ dixi capite octauo Actuum Apostolorum [b].

[u] cap.1.1. [x] cap.11.52. [y] cap.56.8. [z] Psal.146. [a] Gal.4.22. [b] vers.14.

Ponti, Galatiæ, &c.] Monui me de his prouinciis alibi egisse. Hoc nunc notandum, Oecumenio placere, non poni Pontum, vt distinctã prouinciam, sed per Pontum restringi Galatiam, ita vt sit missa epistola ad Galatiam Ponti, nõ ad Galatiam, quæ vocatur etiam Gallia, vnde Galatæ illi alij duxerunt originem. Quidquid sit de Galatis oriundis è Gallis, deque Galliæ, & Galatię nominibus, de quibus dixi aliàs [c]: veteres Latini, vt paulo quoque antè memini, epistolam istam vocant sub titulo ad Ponticos. Idcirco Pontus, & Galatia sunt æque diuersæ prouinciæ, vt Asia, & Bithynia. Certe nusquam alibi legitur Galatia Põti. Sed nec Galatia, quę Gallogræcia dicitur alio nomine, regio Ponti est: verùm habet Pontum adiacentem a Septentrione. Asia porrò non sumitur hic pro maiore, sed specialiter pro ea quæ circa Ephesum est; qua inter alias, comprehendebantur septem Ecclesiæ, ad quas in Apocalypsi [d] scribere Ioannes iussus est. Eadem est Asia, quæ nominatur in cap. 2. [e] Act. Apostol. & in 16. [f] & in 19. [g]

[c] Act.16.6. [d] c.1.4. [e] vers.9. [f] vers.6. [g] vers.10.

Bithyniæ.] Hic aliquando vetitus est Paulus cum Timotheo prædicare, sicut & in Asia [h]. Potuit tamen ibidem, vel idem, vel alius posteà prædicauisse, antequam Petrus mitteret epistolam. Diuino consilio factum puto vt caput Ecclesiæ scriberet ad Bithynos, in quorum prouincia longè pòst celebratum est primum œcumenicum Concilium, & ad alios Orientales populos, vt hac ratione magis continerentur in obedientia, & vnione Ecclesiæ Romanæ, nec adeo facilè discessionem, & schisma facerent ab ipsa. Paulus verò etiam præter epistolas ad Ecclesias Orientis, vnam dedit ad Romanos, quoniam quamuis dignitate capitis Petro inferior, Apostolatus gradu par erat, & sollicitudinem gerebat omnium Ecclesiarum [i]. Cassiodorus [k] scriptam ad Gentes vocat epistolam.

[h] Act.16.6.7. *Primũ Generale Concilium in Bithynia celebratum.* [i] 2 Cor 11.28. [k] de diuin. lectio. c.14.

An autem Petrus præsens his populis prædicauerit, non satis constat. Paulus [l] scribens *se prædicasse vbi nominatus non fuerat Christus, ne super alienum fundamentum ædificaret*, cum prædicauerit nonnullis ex his, qui hic memorantur, indicat

Petrus an in his prouinciis prædicauerit. [l] Rom.15.20.

tunc saltem non prædicasse Petrum. Leo Papa [a] primus scribit fudasse Antiochenam Ecclesiam, erudiuisse populos, qui ex circumcisione crediderant: Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam, Bithyniam legibus Euãgelicæ prædicationis impleuisse. Quæ postrema verba protsus indicant ibi prædicasse, quia epistolas in vrbe Roma scripsit: subdit verò Leo post illa alia, quæ enumerauit de Petro, Petrum Romam venisse. Porrò Paulus solùm ait se ita prædicasse, vt etiam prædicauerit, vbi alij non prædicauerant: non quòd non ibi quoque, vbi & alij, quod est omnino certum, vt de Iudæa ipsa &c. Lege Toletum [b]: vel vult tantùm se vbi alij priùs prædicauerint, nolle sic prædicare, quasi prima iaceret fundamenta, sed tantùm confirmare, prout significauit Romanis eâdem epistola [c], indicans, Romæ ante ipsum alios prædicasse, nempe Petrum. Hieronymus [d] tradit eas prouincias Petrum peragrasse, suáque prædicatione Ecclesiæ Christi coniunxisse: Epiphanius [e] sæpe Pontum & Bithyniam visitasse. Graues iis in locis persecutiones excitatæ videntur, præsertim aduersus ex Circumcisione fideles: Petrus autem, vt dictum est, peculiaris erat Apostolus Circumcisionis, omniúmque fidelium pastor.

a serm. 1. de Pet. & Pau.
b Rom. 15. annot. 15.
c c. 1. & 15. ca. 15. 25.
d 1. cont. Iou.
e hær. Carpocrat.

Secundum præscientiam Dei Patris.] Κατὰ πρόγνωσιν, &c. Alij [f] libri: (Κατὰ πρόθεσιν, *secundum propositum.* Latini ferè omnes hæc ad electos aduenas referunt, & præscientiam sumunt pro prædestinatione, iuxta illud: *Quos præsciuit, & prædestinauit* [g], & , *Non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit* [h]. Cósentit ex Græcis Didymus in Commentario. At Oecumenius hæc atque sequentia referri vult ad Petrum, qui se dicat Apostolum, seu missum secundum præscientiam Dei, ac idcirco nonnisi tempore posteriorem Prophetis, etiam Esaia, qui [i] se missum scripsit, etiam Ieremia, qui [k] se priusquàm formaretur in vtero, cognitum, & sanctificatum. Eadem ante Oecumenium expositio Cyrilli [l] Alexandrini.

f in nouo Testam. Robert. Stephan.
g Rom. 8. 29.
h infra 11. 2.
i cap. 61. 1.
k cap. 1. 5.
l de Recta fide ad Reginas.

Prædestinatio quomodo hic accipiatur.

Sed iuxta priorem magis communem expositionem non erit necessariò accipienda prædestinatio de toto diuinæ prouidentiæ ordine vsq; ad realem consecutionem beatitudinis: sufficiet accipere pro voluntate, ordinatione, vocatione cum mediis ad dictam beatitudinem sufficientibus, vt constat ex his, quæ antè diximus de Electis.

Sequitur porrò, etiam perfectam illam adultorum prædestinationem esse secũdum præscientiam boni vsus liberi eorum arbitrij, etsi non vt causam, sed vt conditionem, & medium. Sed quia cum Deus præuidisset, & præsciuisset futuros pro sui libertate arbitrij conformes imaginis Filij sui, posito quòd ipse illos iuuare vellet per propriam misericordiam suam conuenientibus auxiliis, prædestinauit vt essent tales, decernendo illis dare auxilia illa. Hinc præterea fit, vt quamuis præscientiæ nomen, simpliciter & absolutè positum apud Scholasticos soleat vsurpari pro reprobatione, & Præsciti dici Reprobi, vt denotetur ex parte Dei non esse propriè causam, sed quia præscit peccati finalem statum in hoc, aut illo, reprobare, & ordinare ad æternam damnationem; tamen præscientia quoque, & præscire significent prædestinationem, & prædestinare, prout nempe ad adulti prædestinationem requiritur non sola Dei electio iuxta propositum, voluntásque dandi auxilia, quibus præscit prædestinatum liberè peruenturum ad beatitudinem, verùm etiam præscientia ipsa, quòd talibus auxiliis ita sit vsurus, vt ad illam perueniat. Docuit Augustinus [m] præsciẽtiam interdum poni pro scientia approbationis, quæ idem est, atque prædestinatio. Origenes [n] quoque notauit, præsciendi verbum in bonam partem sumi, malos Deum nec scire quidem dici, quia scientia habeantur indigni, licet illam non effugiant. Quomodocumque autem præscientiam accipias, rectè Didymus admonet, nil aliud esse nisi contemplationem futurorum in Deo, & scientiam dici, dum quæ prius contemplata sunt, veniunt ad effectum: atque sic abiici fabulam Manichæorum de naturis: nimirum, vt existimo, quòd nonnullas æternas facerent, vt Materiam, & quem vocabãt Deum malum. Porro præscientia, & electione gratiæ, vt Augustinus Sixto Papæ scribit [o], *eligendos facit Deus, non inuenit.*

Præscientia & prædestinatio quomodo significat.

m de bono perseueran. c. 18.
n in c. 8 epist. ad Rom.
Deus eligendos facit, non inuenit.
o epist. 105.

Dei Patris.] Patris frequenter tribuitur peculiari quodam modo nomen Dei, quia est origo Deitatis: de eodem præscientia, prædestinatio, prouidentia, gubernatio, sicut & potentia per attributionem dicitur, vt docuimus alibi [p], declarãtes quare solus dicatur, *Iudicij diem nosse* [q]: *ipsius esse parare sedes in regno* [r]: *posuisse in sua potestate tempora, & momenta* [s]. Præterea declarauimus [t] vocem Patris, vt est essẽtialis, & notionalis: & priore modo dici Deum patrem non tantùm creaturæ rationalis, sed nonnumquam etiam irrationalis, vt pluuiæ [u], &c.

p Act. 1. 4.
q Matth. 24. 36.
r Matt 20. 23.
s Act. 1. 7.
t Act. 1. 4.
u Iob 38. 28.

In sanctificationem Spiritus.] Ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος, *in sanctificatione Spiritus.* Tertia Trinitatis persona cur appelletur Spiritus sanctus, & auctor dicatur sanctificationis, aliàs notatum est. Hæc autem, & sequentia verba, vel intelliguntur de Petro, vel de aliis, prout ante monuimus. De Petro sic explicant Oecumenius & Cyrillus [x], vt exprimatur his, & aliis verbis modus Apostolatus eius quis sit, & hic finis illius, vt per spiritualia dona gentes segreget Cruci, & passioni Christi obedientes (gentium vocabulo pro Iudæis abutitur, ad quos destinatam putat epistolam, vt vidimus) aspersas sanguine eiusdem.

x de Fide ad Reginas.

Reliqui expositores interpretantur Electis, & vocatis propositum, & datum beneficium sanctificationis, vt sint sancti, ac iusti per donum Spiritus sancti. Perinde verò siue sanctificationem actiuam, siue passiuam intelligamus, qua scilicet Spiritus noster, & anima sanctificetur. Mauult Salmeron passiuam, quia deest articulus nomini πνεύματος. At articuli Græci non semper attendendi: præstátque cum ceteris personam hic tertiam Trinitatis agnoscere, vnà cum prima priùs commemorata, & secunda, quæ sequitur. Catharinus, & Caietanus permittunt quidem vt de passiua significatione intelligamus: nec tamen præponunt alteri expositioni. Dici quoque posset, indicari sanctificationem propriam legis nouæ, quæ non est carnis, sicut in vetere, sed Spiritus, vt obseruat Thomas Anglicus.

Ceterùm interpres vertit in Accusandi casu *in sanctificationem*, non, vt est Græcè, *in sanctificatione*: tum quia quæ sequũtur, in eodem casu sunt: tum vt intelligantur beneficia Electorũ propter quę, & ad quæ sunt electi. Meminit Carthusianus vtriusque lectionis Latinæ: In Glossa verò ad marginẽ alia notatur (per satisfactionẽ) sed est prorsus inutilis hæc vltima. Conferri potest hic locus cum alio Pauli [y], *Elegit vos Deus primitias in salutem,*

y 2 Thess. 2. 13.

tem, in sanctificatione Spiritus, & fide veritatis: vbi est ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, sicut hic, & vtrobique per hypallagen intelligitur electos esse in spiritu sanctificationis, seu in spiritu sanctificante, & *per Spiritum sanctificationis*[a], & *vt essent sancti*[b]. Sic verò Patri priùs nominato tribuitur electio ac dilectio: Spiritui S. sanctificatio: Filio redemptio, de quo mox mentio fit.

In obedientiam, & aspersionem sanguinis Iesu Christi.] Vel ideo Petrus se Apostolum, ac missum scribit, vt obediat Deo Patri, homines illi segregando in Spiritu, & reddendo obedientes eos qui aspersionem sanguinis Iesu Christi expiatricem admiserint, vt ait Cyrillus, & Oecumenius: vel ad hoc electos esse, quibus scribit, vt sanctificati in Spiritu, & per gratiam sanctificantem Spiritus sancti, obediant diuinis præceptis, memores Christi sanguinis, quo sunt aspersi, & abluti in baptismo, atq; per eiusdē merita redempti, & ex illo fructū percipientes magis magisque, vt cæteri declarant ferè omnes. Tertius sensus Lyrani, Caietani, Feuardentij, quòd sanctificatio in Baptismo, aliisve Sacramentis confertur, & Sacramenta vim habent ab obedientia Christi, vsque ad mortem Crucis[c], & à sanguine in ea sparso, *per quam obedientiam iusti constituuntur multi*[d], hi scilicet quibus aspergitur sāguis Christi cum applicatione meritorum ipsius, & tanti pretij. Omnia vera: sed quod secundo continetur sensu, magis accommodatum.

Quocirca supersedeo de Obedientia Christi agere, déque præcepto moriendi, quod accepit, & quo pacto liber in eo fuerit. Legendus B. Thomas[e] eiúsque Interpretes, & maximè Suarez[f], Valentia[g], Medina[h].

Primum, quod à sanctificatis exigitur, obediētia est, cuius primi parentis præuaricatores fuerunt, & per eam peccatores constituti sumus, ac per eam, quam exercuit Christus, debuimus iustificari[i]. De hac obedientia passiua quam requirit Deus à nobis, id est vt ei obediatur, credendo, ac fidei consentanea opera faciendo meminit Paulus[k] crebrò; rursum Petrus[l], & historia Apostolica[m].

Aspersionem sanguinis Iesu Christi.] Præfiguratus est hic sanguis non in[n] Abel tantum, & in victimis sub lege naturæ, sed expressius in iis, quę mactabantur in lege scripta, in sanguine quo liniebantur postes, ac superliminaria Hebræorum, dum exterminator Angelus cædebat Ægyptiorum primogenita[o]: in eo, quo altare, liber legis, sacræ vestes, Hebræi aspergebantur[p]: in eo, qui de vacca rufa fusus contra fores tabernaculi respergebatur[q]: denique *sine sanguinis effusione non fit remissio*[r]. Hinc est sanguis fœderis[s]: hoc Dauid aspergi volebat cum hyssopo, vt mundaretur[t]. *Si peccata nostra fuerint vt coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt*[u]: hoc est, vt exponunt Tertullianus[x], Cyprianus[y], Augustinus[z], Basilius[a], si rubuerint sanguine Christi penitus abluentur. Eodem sensu explicat Origenes[b] Ecclesiæ stolam lauari in vino, in sanguine vuæ pallium[c]: quod eidem etiam placet Augustino[d] & Ambrosio[e]. Id ipsum videtur Esaias[f] innuere scribens de Christo: *Iste asperget gentes multas.*

Ex hoc loco Cyrillus[g] probat diuinitatē Christi, quoniam sanguine suo credentes in ipsum emundat, & spiritu proprio sanctificat. Tropologiam notat Oecumenius in sanguinis mentione, vt qui obediēter Magistri vestigia sequitur, prorsus ipse etiam si opus fuerit non abstineat, quin proprium sanguinem pro eo effundat, qui suum pro totius mundi salute effudit.

Hoc interpretantur Basilius[h], Theodoretus[i], Prosper[k], Hieronymus[l], Augustinus[m], Ambrosius[n], Cyprianus[o], & alij permulti esse *accipere calicem salutaris, vt Deo retribuatur pro omnibus quæ retribuit nobis*[p]. De Calice Christi, & sanguine redibit postea sermo.

Existimo aspersionis vocabulo innui & eam, quæ fiebat sanguine agni, vt dixi, aliarúmque victimarum: & modum baptizādi per aspersionem, quæ similis item est aquæ lustrali, qua leprosi domus aspergebatur[q].

Gratia vobis, & pax multiplicetur.] De hac imperatoria salutatione lege, quæ diximus in Commentario secundæ Ioannis epistolæ: & quemadmodum Ignatius exemplo Petri, cui post Euodium successerat in sede Antiochena, eādem vteretur, vt etiam Gregorius[r] meminit: sed in fine, vt item facit vterque tum Petrus, tum Ignatius. Gratiam solent intelligere de remissione peccatorum, pacem de reconciliatione cum Deo: quoniam *iustificati ex fide, pacem habent ad Deum*[s]: vel de diuinis muneribus huius, & futuræ vitæ. Paulum quoque monui hæc eadem ponere in epistolis: aliquando addere misericordiam, vt ad Timotheum, Ioannem in secunda eōdem pacto, atque Iudam: cum tamen in Apocalypsi Ioannes retineat ordinariam formam, & Iacobum solam salutem precari, per verbum nempe Græcum χαίρειν.

Quocirca non facit valde ad rem, quod obseruat Hugo sub salutis nomine cetera comprehendi: sed quia salus denotat rem, vt est in nobis, pax, vt à Deo, Iacobum pię se ferre in oratione humilitatem, Petrum indicare vniuersalem suam auctoritatem. Basilius[t] notans hanc salutationis formulam in Petro docet quanti referat pacis benedictio, quam psalmus ponit, quem exponit. In sanctis congregationibus iuxta legem quamdam Ecclesiæ traditam, scribit Cyrillus[u], hoc sæpius ad inuicem dicimus: pacem enim & ad nos, & ad Deum habere, fons & origo omnium bonorum est.

Multiplicetur.] Πληθυνθείη Syriacè additur לוחכוה *lenathechon, apud vos*: idem autem verbum Interpres in epistola secunda Petri[x], & in epistola Iudæ[y] reddit *adimpleatur*, quare nullum est discrimen, quod Hugo inter Petrum, & Paulum attendit, vt Paulus in salutando non ponat verbum multiplicandi, quasi hoc modo denotetur, vt ipse dicit maior generalitas Petri. Non indicat porrò solum sequentis vitæ tempus, vbi pax, gratiáque cum cumulo, & perfectione erit: sed præsentis etiam, in qua magis magísque proficere possumus, nec dicere vnquam, satis est, debemus, quod dicebant, docebántque Begardi, & Beguinæ, statuentes nobis certos fines, vltra quos progredi non liceret, ita vt hic redderemur impeccabiles, immò & beati, nec legibus subiecti[z]. Totæ Apostoli epistolæ (Pauli nempe) inquit Hieronymus[a] disputans contra negantes quibusdam peccatis pœnitentiam, Christi gratiam insonant: & ne parum videretur simplex gratiæ nuncupatio, *gratia*, inquit (scilicet hoc loco Petrus) *& pax multiplicetur*. Multiplicariè promittitur, & à nobis paucitas affirmatur. Quamquam si de sola pace agimus, hæc salutandi formula v-

a Rom. 1.4.
b Ephes. 1.4.
c Philip. 2.8.
d Rom. 5.19.
e 3. par. q. 20. & 47. art. 2.
f Tom. 1. disp. 43.
Obedientia est primum quod à sanctificatis exigitur.
g 3. par.
h ibidem.
i Rom. 5.19.
k Rom. 2.10. c. 9. 16. c. 15. 20. cap. 16. 19. 2. Cor. 2. 9. 13. Gal. 3. 2. cap. 5. 7. Philip. 2. 12. 2. Thess. 1. 8. c. 3. 14.
l infra vers. 14. 22.
m c. 6. 7.
n Gen. 4. 8. Heb 12. 24.
o Exod. 12. 3. 23.
p Exod. 29. 20. & 24. 6.
q Num. 19. 2. 4. vide item Leu. 1. 5. 4. 9. 16.
r Heb 9. 22.
s Exod. 24. 8. Heb. 9. 20.
t Psal. 50. 9.
u Esa. 1. 18.
x 4. con. Marc. c. 10.
y 2. con. Iud. c. vlt.
z 12. cont. Faust. c. 42.
a in Ascet. in serm. 18. 10.
b hom. 17 in Gen.
c Gen. 49. 11.
Diuinitas Christi probatur.
d supra.
e de benedictio. Patriarc.
f cap. 52. 15.
g de fide ad reginas.
h in Psal. 115.
i ibid.
k ibid.
l ibid.
m ibid.
n lib. 5 in c. 6. Luc. & ser. 18. de S. Cyprian.
o lib. 3. ep. 25. siue 77.
p Psal. 115. 12.
q Num. 19. 6. ac seq. Leu. 14. 6. & seq.
r lib. 4. ind. 13. epist. 37.
s Rom. 5. 1.
t homil. 1. in Psal. 28.
Pacē habere ad Deum & ad nos fons bonorum est.
u 20. in Ioan. c. 7. & lib. 12. c. 53. & 54.
x cap. 1. 2.
y vers. 2.
z Clem. ad nostram de hæret.
a 2. con. Iou. in princip. & ep. 49.

sum quoque legimus[a] Nabuchodonosorem Regem. *Pax vobis mu tiplicetur*, & Darium [b]: *Εἰρήνη ὑμῖν πληθυνθείη*, Chaldaicè שלמכון ישגא *selamechun ishghe*, Pontifices posteriores in titulis epistolarum nonnumquam sunt imitari Petrum. At Clemens nunc dixit: *Pax tibi* [c]: nunc *benedictio, claritas, & gloria in gratia Dei, quæ data est nobis in Christo Iesu Domino nostro* [d]. Anacletus cum gratia, & pace consolationem adiunxit, deprecans pariter hæc multiplicari [e]. Euaristus de sola salute meminit [f], sicut & Sixtus primus [g], & quidem in Domino [h]: quo item modo Telesphorus [i], Higinus [k] Pius I. [l] Anicetus, Soter, Eleutherius, Victor, Zepherinus, Callixtus I. Pontianus, Anterus, Fabianus, Cornelius, Lucius, Stephanus II. Yetsi in prima ponit, intimæ charitatis salutem, & alij deinceps multi. Gregorius autem VII. *Salutem in Christo Iesu, vel in Domino Iesu Christo.*

Alexander Primus pacem, & misericordiam multiplicari precatur, & sapiētiam, atque bonam voluntatem augeri, & fructificari in Domino[m]. Vrbanus autem I. transcribit epigrapham Petri paucis mutatis [n]: *Vrbanus Episcopus, omnibus Christianis, in sanctificationem spiritus, in obedientiam, & aspersionem sanguinis Domini nostri Iesu Christi, salutem.* Martinus I. [o] amplectitur inscriptionem primæ simul, ac secundæ epistolæ: aliàs primæ P. Primus, quod sciam. Leo IX. [q] formulam vsurpauit, quæ frequentius postea retenta est: *salutem, & apostolicam benedictionem*: post hunc Leonem vsus ea legitur Gregorius VII. [r] & alij. Fortassis posuerunt salutem trito scribentibus omnibus more: per Apostolicam autem benedictionem voluerunt intelligi, quam Petrus adhibuit.

Salmeron quærit, cur Petrus non fecerit mentionem de Pontificatu, siue de primatu, & pastorali cura super Ecclesiam totam, vt alij Pontifices fecerunt. Nam aliqui absolute nominant se Episcopos [s]: quidam vrbis Romæ, vel Romanæ Ecclesiæ præsules, aut Episcopos [t], aut Archiepiscopos [u]: alij, in sede Apostolica Domino seruientes, vel constitutos à Domino [x]: vel Apostolicæ sedis Archiepiscopos [y]: nonnulli Romanæ, ac vniuersalis Ecclesiæ Episcopos [z]: vel Catholicæ Ecclesiæ vrbis Romæ Archiepiscopos [a]: seu sanctæ Apostolicæ, & vniuersalis Romanæ Ecclesiæ Episcopos [b]: aut sanctæ Ecclesiæ Catholicæ vrbis Romanæ Episcopos [c]: aut Romanæ, & Apostolicæ Ecclesiæ Episcopos [d]: aut sanctæ Romanæ, & Apostolicæ Ecclesiæ Episcopos [e]: aut Catholicæ Romanæ Ecclesiæ Episcopos [f]: aut Romanæ Ecclesiæ & Apostolicæ sedis Episcopos [g]: aut Papas sanctæ Catholicæ, atque Apostolicæ, primæque Pontifices sedis [h]: aut sanctæ Catholicæ, & Apostolicæ Romanæ Ecclesiæ Episcopos [i]. Rursus aliqui appellant se sanctæ, & vniuersalis Ecclesiæ Episcopos [k]: sanctæ, & Apostolicæ, & Catholicæ vrbis Romæ Episcopos [l]: sanctæ Romanæ, Apostolicæque sedis, & vniuersalis Ecclesiæ Episcopos [m]: Episcopos Italiæ [n]: Catholicæ Ecclesiæ Episcopos [o]: Romanæ, & vniuersalis, Catholicæque Ecclesiæ Episcopos [p], & si qui alij sunt tituli.

Gregorius I. seruum se seruorum Dei nominat, & post ipsum ferè ceteri: sed lōgè ante illum Damasus quoq; [q], quo licet humili epitheto, indicatur tamen generalis cura totius Ecclesiæ, & omnium seruorū Dei, sed simul annectit Damasus, atque per gratiam eius Episcopus sanctæ Catholicæ Ecclesiæ vrbis Romæ: Martinus I. addit, atque Apostolicæ.

Respondet ad quæstionem Salmeron, primò videri Petrū supremæ illius auctoritatis suæ meminisse, quando seniores, pastorésque adhortatus, conseniorem se nominauit [r], & docuisse vt cui Christus imperauerat pascere oues [s], pastores de suo munere moneret. Atqui Paulum idem fecisse legimus, conuocatis ex Asia presbyteris & Episcopis [t]. At deinde contentum fuisse claris testimonijs Christi, de clauibus sibi traditis [u], de confirmandis ab ipso fratribus [x], de pascendis ouibus [y]: præterea maluisse more ceterorum Apostolorum, quibus præerat, agere, præ se ferendo modestiam, atque per orbem discurrendo, non certo in loco consistendo, & pro auctoritate fixè considendo. Postremò, quoniam, si epistolas condidisset vt Pontifex, & Christi Vicarius, & non potius vt merus Apostolus, non habuissent canonicam, & sacram auctoritatem, cuiusmodi diuinæ Scripturæ habent.

Vers. 3.] Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui secūdum misericordiam suam magnam regenerauit nos in spem viuam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis.

SPlendidum sanè, & longum exordium, vsque ad versum 13. nec dissimile nonnullis exordiis, quibus vtitur Paulus in epistolis suis, & in orationibus magni quidam oratores. Continet enumerationem summorum Dei beneficiorum in genus humanum per aduentum Christi.

Benedictus Deus.] Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς laudabilis, benedicendus, aut benedici dignus, quasi dicas benedicibilis, quam vim habet apud Hebræos ברוך *baruch*, quod non pro participio semper sumitur, quod Græcè esset *εὐλογούμενος*, aut *εὐλογημένος*, sed pro substantiuo. Eadem ratio de altero Græco vocabulo *κατὰ*, vocatus, quo sæpe vtitur Paulus.

Sic autem exorditur idem aliquoties Paulus [z], & aliàs libenter eadem vsurpat verba [a], quæ sunt etiam prima in Cantico patris Ioānis Baptistæ [b], & familiaria multis Auctoribus veteris Testamēti [c]. Sed & viri pij delectantur mirificè frequenti hac vsurpatione post nomen Dei, & Domini, & his alia synonyma, vt obseruauit Odo Cluniacēsis in sermone de S. Benedicto.

Benedicitur à nobis Deus, quando laudibus, & actione gratiarum illum celebramus: Deus nos benedicit, cùm donis ornat, qua benedictione benedixit initio creaturas: nos inter nos, quando felicis comprecamur, aut etiā laudamus. Sola Dei benedictio efficax est, quoniam dicendo facit: vt propterea gratia, & quodcumque donū Dei appelletur benedictio [d]: licet quædam peculiariter vsu Ecclesiastico dici soleat *εὐλογία*, de qua alibi, seu antidoron. Lege Ioannem Stephanum Durantum. Nihilominus largus erogator eleemosynæ dicitur *seminare in benedictionibus* [e], id est, de bonis, quæ largiter contulit Deus, aut quia talia benedici, ac laudari solet in populis, & *splendidum in panibus benedicunt labia multorum* [f]. Benedictio item sumitur pro dono [g], & eleemosyna: quin & benedicere vsurpatur de homine, qui dilargitur [h]. Simile quid alias de magnificandi verbo notauimus. Idem est dicere: benedictus Deus, ac bene-

a Dan. 4. 98.
b cap. 6. 20.
c ep. 1.
d epist. 3.
e ep. 7.
f epist. 2.
g epist. 1.
h epist. 2.
i epist. 1.
k epist. 2.
l epist. 1.
m epist. 3.
n ep. synica.
o epist. 2.
p epist. 11.
q ep. 1. & 4.
r ep. 13. 14. & alias.
Petrus cur non fecerit de suo pontificatu mentionem.
s multi.
t vt Clem. Rom. Fabianus, Zosimus, Bonifacius I. Leo I. Gelasius. Ioannes I.
u Ioannes II.
u Sixtus I. Telesphorus. Pius I.
x Anacletus.
y Pius I. Soter. Victor.
z Zepherinus.
a Victor, Felix II. Leo I.
a Calixtus.
b Stephan. I.
c Marcellinus Felix III. Symmachus. Vigilius.
d Eusebius Deusdedit.
e Iulius I.
f Leo I.
g idem Leo I.
h Adrianus I. Nicolaus I.
k Pontianus.
l Marcellus.
m Marcus.
n Liberius.
o Leo I. epi. 66. Vigilius epist 7.
p Leo I. epist. 9.
Gregorius primus se seruum Dei appellans.
q ep. 1.
r 1. ep. 5. 1.
s Ioan. 21. 15.
t Act. 20. 17. & seq.
u Mat 16. 18.
x Luc. 22. 32.
y Ioan. vlt. 15.
Exordium huius epistolæ quale.
z 2 Cor. 1. 3. Ephes. 1. 3.
a Rom. 1. 25. Rom 9. 5.
b Luc 1. 78.
c Gen. 9. 26. c. 14. 20. & 24. 27. Exod. 18. 10. Ruth 4. 14. 1. Reg. 25. 32. 39.
3 Reg. 16. 28. Dan 3. frequentissimè, in Cant. trium puerorum & alibi sæpe, tum in Psalm.
Deus quomodo a nobis benedicatur.
d Ephes. 1. 3. & alibi.
e 2. Cor. 9. 6.
f Eccl. 31. 28.
g Gen 33. 11. & alibi.
h Prou. 22. 9.

dicatur, vel laudetur: aut, dignus est, vt benedicatur, & laudetur. Meritò autem omnis in Patrem gratiarũ refertur actio, quia est origo Deitatis, & *omne donum, ac datum est a Patre luminum*[a].

a Iacob 1.17.

Pater Domini nostri Iesu Christi.] Vel *Dei*, antea positum nomen Trinitatem designat, vt Lyrano placet, vel primam personam, quæ mox voce Patris exprimitur. Nam cùm, vt dixi, sit origo Deitatis, Dei appellatio potest absolutè de illo intelligi. Apostoli in Epistolis non Deum Abraham, &c. vel Israelis, sed Patrem Iesu Christi nominant ad commendandum beneficium incarnationis, ac redemptionis, & exprimendum mysterium Trinitatis. Illud tamen initio vsurpabant in concionibus ad Iudæos, vt eos paulatim sibi demererentur, & caverent inuidiam, vt obseruauimus in expositione Actuum Apostolorum. Cum audimus Patrem Domini nostri Iesu Christi, qui simul Deus est, simul similis nobis homo, excitatur in nobis dignitatis nobis per Deum Patrem communicatæ consideratio: nam *qui nobis Filium dedit suum, omnia proculdubio nobis cum illo donauit*[b], & adsciuit in adoptionem, & ita hæreditatis diuinæ, de qua hic mentio subiicitur. Ideo iam libere licet nobis clamare Abba Pater[c], nec aliis inter orandum verbis docuit nos primogenitus frater noster, & consubstantialis Patri Filius vti, quam Pater noster[d], non confusus vocare nos fratres[e]. Faciens quoque argumentum ex comparatione minorum, *si patres carnales, & mali bona data dant filiis, multo magis cælestem Patrem daturum spiritum bonum*[f].

Deus cur Patre Iesu Christi dicatur.

b Rom. 8.32.
c Rom. 8.15. Gal. 4.5.
d Matt. 6.9.
e Heb. 2.11. Ioan. 20.17.
f Luc. 11.13.

Domini nostri Iesu Christi.] Christo competit peculiari modo nomen Domini, vt aliàs notatum est, nempe quia nouo titulo id sibi comparauit, quod ei vt capiti debetur, & vt Deo connaturale est. Sic sumus cohæredes Filij Dei, & Christi; sic filij Dei, vt quia sola gratia, & adoptione, idem Christus, ac filius Dei sit noster Dominus.

Filio proprie nomen Domini competit.

Qui secundum misericordiam suam magnam.] Augustinus[g]: *Qui secundum multitudinem misericordiæ suæ.* Ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος. Attributa diuina in se simplicia, & æqualia semper sunt, sed effectus, fructúsque nunc maior, nunc minor. Magna misericordia remittere magnam peccatorum miseriam[h], quod per incarnationem & mortem Filij Dei factum est, tuncque suscipiendo Israel, *& omne genus humanum, Deus recordatus est misericordiæ suæ*[i], non valens *obliuisci misereri, nec in ira continere misericordias suas*[k], sed eas super nos corroborare[l]: secundum magnitudinem ipsius, sic & misericordia illius[m]: *Magnitudinis autem Dei non est finis*[n]: idcirco non potuit expleri misericordia, nec ita bene subueniri miseriæ nostræ, nisi dicto modo per ipsummet Filium Dei. Non solet vocari magna iustitia, sed misericordia: & seueritas quidem iustitiæ vsque ad tertiam, & quartam generationem porrigitur[o]: misericordiã autem Deus facit in millibus[p]: *Iustitia sicut montes est*[q] *magna super cælos misericordia*[r]: Magnus furor Domini, sed stillat[s]: fluuium autem pacis declinat super nos Deus & torrentem inundantẽ[t]. Legimus quidem interdum ira magna irasci Deum[u], & secundum multitudinem iræ suæ quærere[x]: verùm *misericordia superexaltat iudicium*[y], súntque *super omnia opera Dei miserationes eius*[z]; & hi qui ad Beatitudinem, quod est summum bonum, prædestinantur, appellantur *vasa misericordiæ*[a], quamuis & [b] *vasa iræ* damnati. Denique Deus, cui suppetũt affatim omnia, *diues appellatur in misericordia*[c],

g 1 de Pecc. merit. c. 27.
Attributa diuina æqualia sunt, sed effectus eorum maior & minor.
h Psa. 50.3.
i Luc. 1.54.
k Psa. 76.10.
l Psa. 102.11.
m Eccl. 2.23.
n Psa. 144.3.
o Exo. 34.7. 20.5.
p ibid. vers. 6.
q Psa. 35.7.
r Psa. 107.5.
s 2 Paral. 12.7
t Isa. 66.12.
u Zach. 1.15.
x Psa. 9.24.
y Iacob. 2.13.
z Psa. 144.9.
a Rom. 9.23.
b ibid.
c Ephe. 2.4.

& *pater misericordiarum*[d]. Sed memini hac de re alias dixisse, disseritque Mazzarinus noster aliquot discursibus ex primis, quos edidit Italicè in Psalmum quinquagesimum. Docui præterea magnũ, multúmque vicissim poni vnum pro alio.

d 2 Cor. 1.3.

Regenerauit nos in spem viuam.] Regeneratio indicat priorem generationem: concipi autem potest generatio vel per gratiam, seu in gratia, quæ accidisset nobis, nisi Adam peccasset, qui creatus est in gratia, & sic erit recuperatio gratiæ iustificantis cum aliis effectibus tempore suo concedendis, qui proueniebant ex originali iustitia: vel per naturam, vt modò est, nempe quatenus nascimur mortales, & cum aliis defectibus, & sic erit resurrectio cũ ceteris dotibus corporis gloriosi.

Regeneratio indicat primam generationem.

Primo modo sæpè dicimur per baptismum, præsertim, sed & per Pœnitentiæ sacramentum renasci, regenerari, renouari, recreari, reformari, &c. Filij Dei fieri, homines Dei esse. Quo modo Psalmos, qui habent in titulo Mosem hominem Dei[e], Euthymius[f] ait pertinere ad baptizatos de aquis eductos, quæ est etymologia nominis Mosis, quia per Baptismum efficiuntur homines Dei. Secundo modo vniuersalis resurrectio nominatur regeneratio, habétque ipsa resurrectio quamdam rationem physicæ generationis: quoniam dissolutæ partes iterum copulantur. Vnde & de Christi resurrectione exponitur locus Psalmi secundi[g]: *Ego hodie genui te.* Posterior regeneratio, vt est consistens in resurrectione gloriosa, requirit priorem in vitæ spiritualis nouitate, & sanctitate. De posteriore loquitur hic Apostolus, quatenus eius viuam spem cõcipit, qui per priorem regeneratus est. Nescio quid per vmbram Gentiles de palingenesia docuerunt, vt ex Varrone recitat Augustinus[h], & Lactantius[i] ex Chrysippo Stoico.

e Psal. 89.
f Prolog. in Psalm.
Resurrectio regeneratio quædam est.
g vers. 7.
h 22. de ciuit. c. 28.
i lib. 7.

Viua verò spes vocatur certa, benè fundata, scilicet in mediis debitis, ac sine præsumptione, informata, & viuificata per charitatem, (sicut & de fide loqui solemus distinguentes in viuam, & mortuam) efficax, vegeta, &c. denique sumendo pro obiecto, spes viua est vita ipsa æterna sempiternæ felicitatis. Hieronymus[k] quidem legit, *in spem vitæ*, quamuis Græcè sit εἰς ἐλπίδα ζῶσαν & in quibusdã codicibus ζωῆς. Augustinus[l], *in spem vitæ æternæ.* Spem quoque vitæ transfert editio Syra: & opponitur ei quam vacuam vocat auctor libri Sapientiæ[m]: & Aristoteles apud Laertium somnium: & appellatur à Cyrillo firma & certa[n]. Moses, lexque scripta ferè promittebat solùm bona temporalia: nos expectamus beatam spem[o], cuius obiectum vita æterna, & quam interdum vitæ nomen absolutum significat. Nam cùm quid faciendo vitam æternam haberet, quidam petiisset, Christus absolutè respondit: *si vis ad vitam ingredi, serua mandata*[p]. Huic vitæ quæuis comparata, mors potius dicenda.

Viua spes quid sit.
k 1 cont. Iou.
l 2. de Pecc. merit. c. 27.
m c. 3.11.
n ad Reginas.
o Tit. 2.13.
p Matt. 19.17.

Nil vetat ista ratione spei viuæ adscribere iustificationem nostrã, sicut & fidei, quâ fide idem Petrus[q] ait Deum corda purificare, sicut & Ioannes dicit, *Qui habet spem sanctificat*[r] *se ipsum.*

Spei viuæ iustificatio adscribi potest.
q Act. 15.9.
r 1 Ioan. epi. 3.3.

Importat hæc loquẽdi forma de spe, vel etiam de fide viua similitudines varias, & comparationes cum rebus, quæ dicuntur viuæ, vel mortuæ, vt rami, ossa, aquæ. Vnde apud Ezechielem[s] ossa arida designant Hebræorum deiectam, & prostratã spem, teste Hieronymo[t]. *Arentia corda sunt hominum*, ait Gregorius[u], *quæ in huius seculi spe peritura plantata, æternitatis fiduciam non habent: virens*

s cap. 37.4.
t ibid.
u 7 Moral. c. 12. vel 14.

autem,

tem, quæ illi hæreditati inhærent, de qua Petrus Apostolus dicit, &c. *Quisquis itaque intrinsecus arêre formidas, arentia extrinsecus huius mūdi desideria fugias, & æternam patriam appetens, in interna cordis plantatione virescas.* Legendus de spe Bernardus[a].

a Ser. 7. & 9. super Psalm. qui habitat.

Porrò colligitur ex regeneratione, quæ potissimùm fit in Baptismo, nasci nos omnes filios iræ[b], atque peccatores, etiamsi nascamur ex parentibus fidelibus, iustisque, quidquid cōtra senserint Pelagiani, & nostro tempore Caluiniani, Zuingliani, &c. ex nudo grano nascitur granum cum palea, ex olea oleaster, quod exemplum secundum Augustinus ait[c] ad rem istam significandam prouisum à Deo. Idem regenerationis vocabulum, vt dicitur quoque de pœnitentia, innuit non fieri iustificationem ex meritis nostris, sicut nemo physicè sibi ipsi generationis suæ est auctor.

b Eph. 2. 3.
c 1. de nupt. & conc. c. 19.

Per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis.] Christi resurrectio spem viuificat: *resurrexit enim propter iustificationem nostram*[d]: nec enim plenè omninò antequam resurrexerimus, sicut ille resurrexit, iusti erimus, id est, liberi ab omni corruptione, fomitéque peccati & peccandi periculo eo, quod est à corpore nostro, & in resurrectione perfectè reformabitur. Præterea, si Christus non resurrexisset, inanis esset fides, ac spes nostra[e]. Resurgendo, & fructum capiendo præteritorum laborum, excitat spem nostram, vt iustificationis cōplemento studeamus, id est, operibus iustis, quæ à iustificatis exiguntur.

Christi resurrectio spem viuificat.
d Rom. 4. 25.
e 1. Cor. 15. 4.

Illum locum Pauli ad Romanos[f], *Qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri*, aliqui[g] explicant quòd aduentus Dei secundus definitus sit, vt esset in virtute executiua secundum spiritum sanctitatis, quæ congruat statui post generalem resurrectionem. Igitur qui studet sanctitati quoad licet in hac vita, sperat eam sanctitatem aliquando cōsequi, quam beati cum corporibus consequentur. Mysticum potiùs, quàm literale, quod Clemens affert Alexandrinus[h], secundum fidem resurgere Deum in nobis, mori propter infidelitatem.

f cap. 1. 4.
g Caietanus.
h in Comm.

Ex mortuis.] Resurrectio mortuorum, & ex mortuis dicuntur synonymè: cur autem numero multitudinis mortuorum, vel ex mortuis, aliàs[i] dixi.

i Act. 3. 15.

Vers. 4.] In hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarcescibilem, conseruatam in cælis in vobis.

Regeneratio affert ius nouum in æternam, & beatam hæreditatem, quę interim conseruatur in cœlis, vbi locus est illam capessendi.

In hæreditatem.] Nam regenerati filij Dei *sunt: si filij, & hæredes*[k]: & *qui soluti sunt per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti, & iustificati gratia ipsius hæredes sunt secundum spem vitæ æternæ*[l]. Quomodo autem beatitudo simul sit hæreditas, simul merces, alibi docui. Hæreditas adiri non solet ante mortem alterius. Christus est hæres[m], nos cohæredes: sed mors non Patris fuit, sed ipsiusmet Christi.

k Rom. 8. 17.
l Tit. 3. 7.
m Mat. 21. 38. Heb. 1. 2.

Incorruptibilem.] Ἄφθαρτον. Hieronymus[n] *incorruptam*, qua etiam ratione reddit aliàs[o] Interpres vocabulum Græcum, Augustinus[p] verò *immortalem*. Hinc, & ex sequentibus epithetis Clemens Alexādrinus, Oecumenius & Didymus innuunt refutationē Chiliastarū, quibus adiici potest etiā Origenes, de mille annorum felicitate, post quos redeatur in eumdem præsentis vitæ statum, aut de Vicariis, & non perpetuis mortuorum pœnis, præmiísve: nam incorruptibilitas, immarcescibilitas, conseruatio in cœlis, demonstrant perpetuitatem, & non merè corporeas, externásque fore delicias, quas percipient beati animas beatas non redituras huc ad sua corpora, vbi denuo peccandi habeāt occasionem: Illud indicat eo epitheto, quo vocatur *hæreditas incontaminata*: licet in resurrectione futura sit apta quædam compositio animæ corporísque in morem domus quodammodo spiritualis: quod innuunt lapides viui superædificati ad lapidem viuum Christum, vt est in capite sequenti[q]: *Tunc mors non erit vltra, neque luctus, neque clamor, sed nec vllus dolor*[r]. *Transit autem mundus*[s], & *præterit figura eius*[t]: &, *Corruptibile hoc induet incorruptionem, & mortale hoc immortalitatem*[u]: & *liberabitur à seruitute corruptionis*[x]. Idem Hieronymus[y] præsentem accommodat locum, & eumdem capitis sequētis & quarti: & ex secunda epistola cap. 3. ad castum resuscitatorum corporum statum, quando nec nubent, nec nubentur[z].

n 1. cont. Iou.
o 1. Cor. 9. 25. c. 15. 12. Sap. 18. 4.
p 1. de Peccat. mer. c. 27.
Chiliastæ refutantur.
q vers. 4.
r Apoc. 21. 4.
s 1. Ioan. 2. 17.
t 1. Cor. 7. 31.
u 1. Cor. 15. 53.
x Rom. 8. 21.
y 1. cont. Iou.
z Mat. 22. 30.

Incontaminatam.] Ἀμίαντον. Hieronymus *Immaculatam*. In ciuitatem sanctam habentem claritatem Dei non intrabit aliquod coinquinatū[a], κοινὸν, *commune*: sed in montem illum ascendet dumtaxat *innocens manibus, & mundo corde*[b], *& in tabernaculo illo habitabit qui ingreditur sine macula*[c].

a Apoc. 21. 27.
b Psa. 23. 3. 4.
c Psa. 14. 1. 2.

Amiantus lapis, friabilis est ignibus resistens: ideóque in ellychnio extenuari solitus à pauperibus, similis alumini, sed non idem vt vulgus putat. Nominis ratio, quia non inquinatur à *μιαίνετωι* flammis, tantùm abest vt consumatur. Cognominant ἄσβεστον *inextinguibile*: & vocant λίνον ἄσβεστον, sicut Plinius[d], linum viuum. Inde fiunt quoque telæ inter flammas inuictæ, magísque inde splendescentes, quàm lotæ aquis. Ex eo Brachmanes vestes conficiebant, vt diuinitatis de se specimen ederent: ex eo funebres Regum tunicæ conficiebantur, vt corporum in rogum iniectorum ignis à lignorum cinere secerni posset. Plura Matthiolus[e], & meminit Basilius[f] eum illo cōparans puerorum corpora in fornace Babylonis, & Cæsarius frater Nazianzeni[g].

Amiantus lapis quis sit.
d lib. 19. c. 1.
e in Diosc. li. 5. c. 105.
f ora. 9. de ieiunio.
g Dialog. 1.

Immarcescibilem.] Ἀμάραντον, Augustinus[h] *florentem*. Ibi non decidit flos[i], foliumve, non habet ibi locum ærugo vel tinea[k]. Hæc de pretiosa amaranto corona in capitibus beatorum. Flos hoc nomine amarantus vocatur, numquam marcescens, quam præterea cognominant immortalem. De eo disserens Plinius[l], concludit: *summa eius*, inquit, *natura, in nomine est appellato, quoniam non marcescat.* De eodē flore, seu verius spica purpurea, vt idem Auctor loquitur, agit quoq; apud Dioscoridē Matthiolus[m] dum ille de helichryso, aut heliochryso, aut chrysanthemo, aut chrysocome deficientibus aliis floribus madefactus aqua reuiuiscit, & deorum tradunt simulacra illo flore spicáve coronari solita, atque hyeme etiam inde cōfici serta puellarum, & sepulturarum[n], ac furni tēpore siccatū, non amittere nitorem, gratiámque coloris. Ita appellant *fior velute, & fior d'amore*, Galli *passe-velours*. Legatur præterea Ioannes Ruellius[o]. Diximus nonnihil eàdem de re ad illa verba Sapientiæ[p]: *Clara est, & quæ numquā marcescit Sapientia.* In capite huius epistolæ quinto[q], *immarcescibilis gloriæ corona*, vocatur ἀμαράντινος τῆς δόξης στέφανος, id est, *amarantina, seu ex amaranto, ac*

h 1. de peccat. mer. & remiss. c. 17.
i Psalm. 1. 3. Esa. 40. 7. 8.
k Mat. 6. 19. 20.
l lib. 21. c. 8.
m lib. 4. c. 52.
n Philostra in Heroicis Tribulis li. 3. c. 6. 4.
o lib. 2. de natu. stirpium, c. 34. & lib. 3. c. 130
p cap. 6. 13.
q vers. 4.

magis quoque immarcescibilis, quam qua est ex amaranto. Appellat item Philostratus[a] possessiuu vocabulo ἀμαράντινοι στέφανοι. Caietanus incorruptibilem interpretatur secundum substantiam, immarcescibilem secundum perfectionem. Tā erit perfecta felicitas, adeo virēs, recēosque, vt nihil imperfectionis contrahat, vt numquam tædio afficiat, sed *edentes adhuc esuriant, bibentes sitiant*[b]. Gregorius[c] expendens hunc locum, ait esse siccam spem huius seculi, quia omnia quæ hic amantur, cum festinatione marcescunt. Pium est credere Agatham delectatam huius loci sententia, hisque Petri epistolis, quem plagæ curatorem habere etiam meruit: in oratione ad Christum intra carcerem, huc respexisse, cùm diceret: *iube me Domine ad tuam immarcescibilem gloriam peruenire.*

Conseruatam in cælis in vobis.] Græcè *in vos*, prout quoque vertit Hieronymus[d]: *Qua seruatur in cælis in vos.* τετηρημένην εἰς ὑμᾶς. Syriacè רמשׁיבא לכן *demetaijena lechun. Que parata est vobis, &c.* Augustinus[e]: *Seruatam in cælis in vobis.* Quare conseruatam hæreditatem in vobis, vel in vos in cœlis, idem est, quod in gratiam vestri, ac pro vobis paratam, & asseruatam esse felicitatem percipiendam tutissimo in loco, hoc est, in cœlis, denique, vt Christus loquitur[f], *possidendum paratum vobis regnum à constitutione mundi*, nempe in cœlo, vbi sedes est Beatorum, eritque etiam pro corporibus eorumdem. Vbi quo pacto illa subsistere possint, cùm sint ex elementis composita, defēdit aduersus infideles Augustinus[g]. Hæc etiam censeri potest vita nostra, quam Paulus ait *absconditā cum Christo in Deo*[h], *domus nō manu facta in cælis, ac ædificatio ex Deo*[i]: *thesaurus in cælo*[k] *non deficiens, quo fures non appropiant, & vbi*[l] *fures non effodiunt, nec furantur*; postremò certam esse denotatur tanti boni assecutionem, & possessionem, quæ nequeat nisi à volentibus eripi, neque ad sui custodiam gryphis, draconibus, militibus egeat. Aurum, & metalla cetera, rubigo, tinea vestes exedit: fures alterius cuiuscumque ferè generis res omnes auferre possunt. Thesaurizat improbus, ignorans, cui congreget[m]: probi omnia expectatio spésque *ὑπόστασις* Dominus est: & substantia eius (fiducia, vel huius fundamentum *[illegible]*) apud ipsum. Solum verum gaudiū nomina habere scripta in cœlis[n], illiúsque patriæ ciues esse conscriptos[o]. Hugo in composito participio (*conseruatam*) notat cooperationem arbitrij nostri: sicut & cùm dicitur *in vobis*, quasi hæc verba designent opus nostrum ac meritum. Glossa ordinaria, & Thomas Anglicus idem præ se ferunt, sed nil tale Græca demonstrant.

In vobis.] Εἰς ὑμᾶς, *in vos*, vt antè monui, & importat ius internum ad hæreditatem illam diuinam: nempe per inhabitantem gratiam, & Spiritum sanctum, qui vocatur *pignus hæreditatis æternæ*[p]. Crebrò Interpres ἐν vertit, perinde ac si esset εἰς, & pro Ablatiuo Accusatiuum; vt[q], *Spernemus insurgentes in nobis*, pro, in nos. *Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum*[r], Græcè (in desideriis,) baptizantes *eos in nomine Patris*[s], &c. Græcè *in nomen.*

a supra.
Felicitas est perenniter immarcescibilis, & cur.
b Eccl. 24. 29.
c hom. 14. in Ezech.
d 2. con. Iouin.
e 2. de Peccat. mer. & remis. c. 27.
f Matt. 25. 34.
g 22. de ciuit. c. 4. vsque ad 11.
h Coloss. 3. 3.
i 2. Cor. 5. 1.
k Matt. 6. 20.
l Luc. 12. 33.
Probi omnis expectatio Dominus est
m Psal. 38. 7. 8.
n Luc. 10. 20.
o Heb. 12. 23.
p Ephes. 1. 14.
q Psal. 43. 6.
r Rom. 1. 24.
s Matth. vlt. 19.

Vers. 5.] Qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem, paratam reuelari in tempore nouissimo.

PER allusionem ad hæreditatem beatam, quam proximè dixit esse nobis conseruatam, ac tutò custoditam in cœlis, simúlque tacito occurrens errori, quo sibi quis forsan, meritisque suis adeptionem tribueret illius, docet Dei munus esse, atque potentiam, quòd quis in hac interim vita conseruetur, ac protegatur, donec illuc perueniat: licet inter alia requiratur certa fidei persuasio, professioque, omnia Deum posse, & quæ promisit, præstare.

Qui in virtute Dei custodimini.] Supple ex versu præcedenti *in vobis*, εἰς ὑμᾶς: & tunc Græcè sequitur in eodem casu Accusatiuo τοὺς ἐν δυνάμει Θεοῦ φρουρουμένους: Virtus, ac δύναμις potentiam, vim, robur significat, vt sæpe aliàs; custodia est ab aduersariis, & ad perseuerandum, idque per adeo varia media, quæ pendent, ac suppeditantur ab omnipotentia Dei, ad quæ reuocantur etiam Angeli, quos appellamus custodes, ac tutelares. *Nisi Dominus custodierit, frustra vigilat qui custodit*[t]: & quidem nisi custodierit à resistentibus dexteræ suæ, atque vt pupillam oculi sui[u]. Petrus ipse nimis confidens sibi, negauit Christum[x]: *pro eo Christus rogauit, vt non deficeret fides eius*[y].

Cæterùm, quia Christus nominatur *Dei virtus* à Paulo[z], & ita quoque Cyrillus Alexandrinus[a] illud ex psalmo accipit: *Manda Deus virtuti tuæ*[b], propterea Ioānes Benedictus hoc etiam loco per virtutem Dei Christum vult intelligi. *Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet*[c]: *Pax verò Dei, quæ exuperat omnem sensum, custodit corda, & intelligentias vestras*[d].

Per fidem.] Nam fide resistitur diabolo aduersario[e]: extinguuntur ignea tela eius[f]: ex illa iustus viuit[g]: est victoria quę vincit mundum[h]. De fide hæc autem intelligūtur vel vt viua, vel per se, quatenus est fundamentum sanctitatis, & prima dispositio: & proponit nobis Christum auctorem iustificationis, aliáque media necessaria. Legē Concilium Tridentinum[i].

In salutem paratam reuelari in tempore nouissimo.] Tempus nouissimum, quo iam parata est salus, ac felicitas, vt reueletur, & vt appareamus cū Christo in gloria, est Iudicij tempus, accipiendo consummatam felicitatem totius hominis constantis ex suo etiam corpore glorioso, idque palam, & publicè, quando intelligent omnes *non fuisse condignas passiones ad gloriam, quæ reuelabitur in nobis*[k]; & quid sit *inter iustum, & impium, inter seruientem Deo, & non seruientem ei*[l]. Alioquin mortis quoque nouissimum tempus est, quo animæ, & essentialis felicitas acquiritur, non expectata generali resurrectione, ac Iudicij die, vt aliàs demonstrauimus[m]. Priorem sensum passim cæteri sequuntur; Salmeron secundum. Glossa Interlin. indefinitè de tempore præstituto. Syriaca editio habet in numero plurali לזבנא אחריא *lezaune acharaia. In temporib. posterioribus, vel nouissimis*, quæ voces in Scriptura designant potiùs Iudicium, & generalem resurrectionem, aut legem Euangelicam; quamuis aliquando absolutè quodlibet longè post futurum tempus, vt alibi docui[n].

t Psal. 126. 1.
u Psal. 16. 8.
x Matth. 26. 33. 35. 69. & seq.
y Lucæ 22. 32.
Christus Dei virtus est.
z 1. Cor. 1. 24.
a 1. Thesau. cap. 3.
b Psal. 67. 29.
c Luc. 11. 21.
d Philip. 4. 7.
Fidei varia opera.
e 1. Pet. 5. 9.
f Ephes. 6. 16.
g Rom. 1. 17. Gal. 3. 11. Hebr. 10. 38. Habac. 2. 4.
h 1. Io. 5. 4.
i sess. 6. c. 8.
Tempus nouissimum est dies iudicij.
k Rom. 8. 18.
l Malac. 3. 18.
m in 1. 2. disp. de Beatitud.
n Act. 2. 17.

Vers. 6.] In quo exultabitis, modicum nunc si oportet contristari in variis tentationibus.

IN tempore quidem nouissimo summa erit exultatio ex summi boni perceptione: at interim spe gaudendum inter varias tētationes, quas in hac breui vita parui æstimare debemus com-

parando

parando cum infinito illo futuro bono.

In quo exultabitis.] Alij *exultatis*, ficut & Græcè ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε: & exponis Oecumenius de præfenti gaudio, vt fpe gaudeamus in ifto modico, & nunc vitæ noftræ, etiamfi fubeundæ fint res aduerfæ diuerfæ: vel refert *modicum nunc*, ad contriftationem ob tentationes, quia nimirum citò abituræ fint. Didymi quoque prior expofitio eft: Cómunis autem, exultationem futuræ beatitudinis accipis, quæ redundabit ex anima in corpus, quemadmodum exultandi verbo indicatur: quafi dicat ἄγαν ἅλλεσθαι, *valdè faltare, & gefticulatione corporis lætitiam oftendere*: quo forfan modo intelligimus Ioannis exultationem in vtero [a]: Mariæ in Cantico [b]: Chrifti, cùm gratias egit Patri [c]: Beatorum in gloria [d]: Sponfæ introductæ in cellam vinariam [e]. Amplectitur item Oecumenius temporis præfentis pro futuro in hoc loco fignificationem. Poffet ἐν ᾧ non referri ad ea, quæ præcedunt, ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ, *In tempore nouiffimo*, fed ad alia plura, & fignificare, *in qua re*, nempe priùs expofita, quòd regenerati fitis in fpem viuam, &c. exultabitis dum viuetis, eritque vobis horũ omnium confideratio iucunda pro antidoto aduerfus breues tentationes ac tribulationes, quæ gignere folent triftitiam, & moleftiam. Hoc pacto *exultabitis*, futuri temporis verbum loco imperatiui poffet effe, vt non rarò aliàs: ἀγαλλιᾶσθε verò æquè fignificationem continet præfentis temporis Indicatiui modi, & Imperatiui, quod vltimũ Caietanus mauult. Ipfemet *Chriftus propofito fibi gaudio fuftinuit Crucem* [f]. Vbi cùm fit Græcè ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς, *pro propofito fibi gaudio*, fenfus eft, vel cùm poffet gaudere, & non mori, hoc maluit, vt explicat Chryfoftomus, & reliqui Græci: vel præ gaudio de falute hominum, gloriæ Dei, exaltationis fuæ: quæ Angelum confortantem ipfi propofuiffe verifimile eft [g], vt etiam exponis Theodoretus, ac Latini. Quamuis Chriftus has rationes noluerit peruenire ad fenfum, & dolorem mitigare. Id permifit aliis fanctis, quos teftantur hiftoriæ inter diriffima tormenta ingentibus gaudiis exultaffe. Verùm fimplicior expofitio, quæ cómunior de futura æterna exultatione, quam Syrus Interpres cenfuit exprimendam: (in quibus) nimirum temporibus nouiffimis, quæ ante pofuerat, תחדון לעלם *thechedun lehholam, lætabimini in æternum.*

a Lucæ 1.41. 44.
b ibid. 47.
c infra 10. 21.
d Pfal. 149 5.
e Cant. 1. 4.
f Heb. 12. 2.
Chriftus quomodo fibi propofito gaudio Crucem fuftinuerit.
g Lucæ 22. 43.

Modicum nunc.] Ὀλίγον ἄρτι. Præftat ifta connectere cum fequentibus ad fignificandam breuitatem tentationum. Ὀλίγον ἄρτι eft modicum, vel exiguum adhuc, modò, nunc. Et pertinere poteft primum ad tentationes ipfas, nempe modicas: fecundum ad præfens tempus, quod adhuc viuimus. Vtrumque permodicum, & vita, & tentatio: fed nec aliud illa, quàm ifta, Iob tefte [h]. Vtriufque modicitatem Paulus elegãter expreffit [i], refpectu futuræ beatitudinis. Adde comparationem fuppliciorum alterius vitæ, & æftimationem grauium peccatorum noftrorum: & quæ noftra caufa Chriftus paffus eft: & beneficiorum in hac ipfa vita acceptorum: & quæ alij, nófque ipfi pro vanitate patimur: quæ fancti pro Deo. Non eft qui non illud vfurpare meritò poffit [k]: *Peccaui, & verè deliqui, & vt eram dignus, non recepi*: vel de quo dici non queat [l]: *Multò minora exigeris à Deo, quàm meretur iniquitas tua*: vel qui rurfus dicere non debeat [m]: *Supplicia peccatis fuis minora effe flagella Domini.* Confule, quæ dixi ad verba Sapientiæ Capite tertio [n]: *In paucis vexati, in multis benè difponentur.* Oecumenius præterea refert *modicum nunc* ad exultationem, quam habent fancti in hac vita modicam præ æterna. Quo modo autem oporteat cunctos hic contriftari & contribulari, legatur Auguftinus [o].

Et vita & tentatio permodicũ quid eft.
h cap. 7. 1.
i 2. Cor. 4. 17.
k Iob. 33. 27.
l Iob. 11. 6.
m Iudith. 8. 27.
n verf. 5.
o ep. 145. & 18. de ciuit. c. 51. lib. 21. c. 25.

Si oportet.] Εἰ δέον ἐστί. Si, pro, etiamfi, omninò autẽ oportet, ac fine dubitatione *per multas tribulationes intrare in regnum Dei* [p]: quæ etiam vocãtur *neceffitates* [q]: *quoniam multæ tribulationes Iuftorum* [r]; &, *Piè viuere volentes in Chrifto, perfecutiones patiuntur* [f]: &, *Omne gaudium exiftimandum, in varias tentationes incidere* [t]. Et qui aliter fieri poteft, cùm, vt modò retuli, *vita ipfa noftra nihil, nifi tentatio fit* [u]?

p Act. 14. 21.
q Pfal. 24. 17.
r Pfal. 33. 20.
f 2. Tim. 3. 12.
t Iacobi 1. 2.
u Iob. 7. 1.
Tribulationes non funt perpetuæ in hac vita, nec profperitates.

Nihilominus non perpetua pulfantur tentatione fiue Iufti, fiue Iniufti, vt Oecumenius obferuat: quemadmodum nec femper vtuntur profpera fortuna, fed contingit iniuftis afflictio ad pœnam, & correctionem: Iuftis ad incrementum coronæ: non affliguntur femper iufti, ne quis putet vitium laudabile, odio profequendam virtutem: non peccatores quoque, ne fi omnium, quæ quis meretur, fieri videamus hic retributionem, de refurrectione dubitemus. Hæc fummatim ille, idcirco volens ambigentem orationem effe, (*fi oportet*, &c.) Poffunt eadem pluribus amplificari, & Chryfoftomus [x] vndecim perfequitur huius rei caufas elegantiffimè.

x hom. 1. ad populum.

Eadem particula conditionalis nos admonet, ne temerè nos immittamus in pericula, neu Deũ hoc pacto tentemus. Non cauet hoc loco Petrus voluntarias, aut etiam votiuas ad coërcẽdam carnem pœnas, vt ieiuniorum, vigiliarũ, ciliciorum, flagellorum. Externas potius, & ab aliis immiffas tentationes intelligit. Vitæ aperta pericula nimis præfidenter aditi non debent: fi fe offerant, nec honeftè vitari poffint, fortiter, & alacriter toleranda.

In pericula nos fponte immittere non debemus.

Particulæ *fi* acceptionis alterius, quàm dixi exempla alia alibi extant in diuinis libris [y]; *Si in petra pofueris nidum tuum, &c. Si me cogis, non comedã panes tuos, &c. Si eum volo manere donec veniam*, &c. ex Terẽtio, Plauto, Cicerone citat Turfellinus [z] teftimonia. Gloffa Ordinaria fubaudit hoc loco: *Si oportet contriftari, non deficietis.*

y Num. 24. 21. Iudic. 13. 16. Io. 21. 22. 23.
z lib. de particulis Latinæ orationis cap. 167. num. 5.

Contriftari.] Gagneius vitiofam lectionem notat pro (contriftati) propter Græcum participium λυπηθέντες, vel vt alij habent in Accufatiuo λυπηθέντας. Sic quoque Heffelius opinatur lectum ab Interprete. Non ignorantia Interpretis fuit, nec aliter legit: Sed ftudium ei perfpicuitatis fuit, fic orationem euoluere. Didymus porrò fub triftitiæ nomine laborem defignari vult, & cũ Paulo [a] duplicem triftitiam diftinguit, *alteram fecundum Deum, quæ operatur pœnitentiam in falutem ftabilem*: alteram feculi, quæ mortem. Sed & ipfummet laborẽ tolerari poffe abfque triftitia docet, immò cum oblectatione: Sicut *gaudentes ibant Apoftoli flagellati, à confpectu concilij, quoniam digni habiti effent pro nomine Iefu contumeliam pati* [b]: *Mundus gaudebit, vos verò contriftabimini*, ait Chriftus [c]: Multa de hoc Petri loco Maximus Confeffor [d].

a 2. Cor. 7. 10. *Duplex eft triftitia.*
b Act. 5. 41.
c Ioan. 16. 20.
d in capitibus Oecom. Centu. 3. cap. 85. & fequentib.

In variis tentationibus.] Ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς. Vatablus reddit, *In variis experimentis.* Gagneius iure noftram editionẽ anteponit: quia fermo eft de experimentis per afflictiones, quæ comparantur cum igne. Sic autem folet aliis locis interpres idem Latinum pro eodem Græco nomẽ ponere: hic verò etiam aliqui codices habent (*tribulationibus.*) Sumitur etiam per profpera experimentum de homine: fed longè meliùs innotefcit per ad-

uersa: *patientia namque* peculiariter *probationē operatur*[a]. Erant cum scribebat Petrus præter eas, quæ piis semper sunt communes, variæ à Iudæis, atque Gentilibus afflictiones contra doctrinã, vitámque Christianam. Varietatem, ac multiplicitatem, & iliadem quis enumerare tribulationum tentationúmque valeat externarum, internarum à Diabolo, Mundo, Carne, in facultatibus, honore, amicis, corpore, angoribus animi, in prosperis, & aduersis, & omnibus iis modis, quos se Paulus[b] expertum scribit, & describit Augustinus[c]. Denique *multæ tribulationes Iustorum*[d].

Vers. 7.] Vt probatio vestræ fidei multo pretiosior auro (quod per ignem probatur) inueniatur in laudem, & gloriam, & honorem in reuelatione Iesu Christi.

Hic inter alios magnus tentationis fructus, vt nos nobis notiores, & cæteris explorati simus, siqúe in illa constantiam retinuerimus, ac probiores euaserimus, referamus coram mundo toto, quando prodit iudex Christus, ab ipso, Deóque approbationem & laudem[e]. Probatur cuiusque fides persecutione potissimùm, errore, seu hæresi, prauo exemplo improbitatis. *Ad hoc, sunt hæreses,* inquit Tertullianus[f], *vt fides habendo tentationem, habeat etiam probationem:* immò necesse dicit Paulus[g], *eas esse, vt qui probati sunt, manifesti fiant.* De eadẽ causa cur hæreses permittat Deus, disserit Augustinus[h], Vincentius Lyrinensis, & alij.

Probatio fidei.] Fides probata & exercitata, ac proba effecta per tentationes: aut patientia, in tentationibus, per quas fides probatur, & examinatur. Fides hoc loco doctrinã reuelatam, assensúmque eius denotat: quamuis & fidelitatem verum sit his modis probari, nec non fiduciã. Damnatos vocamus Reprobos, non solùm quia sunt à Deo reprobati, sed quia si de adultis sermo sit, se ipsos reprobauerunt, dum Deo per opera bona se non probauerunt, velut exculta fructus non reddens terra[i], & ad omne opus bonum reprobi fuerunt[k]: *confitentes se nosse Deum, factis negantes,* abominati, & incredibiles[l]: tum etiam resistentes veritati, corrupti mente, reprobi circa Fidem[m]. Dicuntur & aliqui reprobi apud homines ἀδόκιμοι. Qua ratione forsan loquitur Paulus[n]: *Ne cùm aliis prædicauerim, ipse reprobus efficiar:* etsi Origenes[o] indicat, tunc reuera Paulum timuisse reprobationem coram Deo, de qua postea certus fuerit: & in epistola ad Romanos[p], cùm dixit: *certus sum*, &c. vtpote magis euadens perfectus, & reuelationem diuinam consecutus. Sed aptior sensus prior, aut per exaggerationem, ne si fieri posset, reprobus euaderet. Talis potest expositio adferri primæ ad alia verba[q]: *An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Iesus in vobis est? nisi fortè reprobi estis.*

Multò pretiosior auro, quod per ignem probatur.] Aliqui habent *pretiosior sit,* vt meminit Glossa ordinaria: Græcè quoque additur, ad χρυσίου aliud epithetum τοῦ ἀπολλυμένου, *pretiosior auro, quod perit:* per ignem autem probatur, vel ex parte consumitur, dum igni probatur: quod fidei non accidit, quæ potiùs perficitur, augetur, corroboratur, manet semper ob effectum salutis æternæ. Clemens Alexandrinus[r] illud secundũ participium retinet.

De ista similitudine auri per ignem probati dixi Capite tertio[s] Sapientiæ. Princeps in metallis aurum denominat quidquid optimum, pretiosissimum, ac pulcherrimum est, vt inde dicatur aureum, etiam homo ipse aureus, ac virtutes, vt apud Horatium[t] mediocritas, vt Seneca[u], Athenæus[x], & Plato[y], testãtur, & plurimis exemplis constat, vt Chrysostomi, & Chrysologi, ab ore, & sermone aureo: & seculi, seu ætatis aureę, & apud Poetas Veneris aureæ. Vnde & sponsum laudans sponsa, caput *eius, manúsque* tribuit *ex auro*[z], nõ tantùm propter coronam, & annulos aureos, quibus ornabatur, sed multò magis ob summam rationis vim, & operandi, ac benefaciendi efficaciam. Illud verò aurum optimum vocant LXX. Cephas, quod aliqui[a] confundunt cum Ophaz, & Ophir, seu Sophir, & per abbreuiationem cum phaz. Per allusionem quãdam Philo Carpathius, Reticius, Ambrosius, aliique in expositione Canticorum[b] accipiunt de Petro, qui vocatur Cephas[c], & est caput Ecclesiæ, quod vt seriò dictũ reprehendit Hieronymus[d].

Est aurum probabilius, ac purius, vt Nyssenus[e], atque Paulinus[f] docent. Plinius[g] ad rem nostram bellè describit aurum, cum scribit rerum vni nihil igni deperire, tuta etiam in incendiis, rogísque durante materia: quinimò quò sæpiùs arsit, proficere ad bonitatem, aurique experimento ignem esse, vt simili colore rubeat, quo ignis, atque ipsum obryzum vocari, nempe quasi obrussum. Hieronymus[h] & hanc nominis obryzi affert causam, de colore optimo, & perinde, vt dicatur Ophirizon ab insula Ophir. Priorem recipit Isidorus[i], volens ita dictum, quòd obradiet splendori, & sit coloris optimi, & Hebraicè vocari Ophaz (Ophaz) Græcè ὄβρυζον, aut ὄβρυζον (ὄβρυζον) Ab obrussa deriuant alij, qua auri, argẽtique perfectio exploratur. Hermolaus[k] ab ἀζέρζον, id est, purum, ac sincerum. Ait Hieronymus[l], auri apud Hebræos nomina septem esse: illa numerant[m] zahab, phaz, vel ophaz: charus: chethem: Ophir, vnde obrysum quasi ophyrisum: baser: segor. Legatur etiam Gasparis Varerij Tractatus de Ophyra regione, & disputatio alia de eâdem in Thesauro geographico Ortelij, & Commentarius in Iob Pinedæ[n], Pererij in Danielem[o], & in Genesim[p]: Riberæ in Ionam[q], Sotomaior in Cantica[r], & Adricomij Terræ sanctæ Theatrũ[s], & Apparatus Montani[t], & Iosephi Acostæ Indica historia[u].

Verùm vt repetamus quod instituimus, aurum hoc ignitum, in ignibus rutilans, probatum, ac vigens, comparandum nobis est[x], vt cùm infirmamur, potentes simus[y]: & dilatati, ac diuisi laboribus, tamen adhuc supersimus iuxta auri naturam ductilem, diuisibilémque quàm maximè, præter dictam flammis resistendi potestatem. *Patientia perfectum habens opus*[z], debet esse *in charitate non ficta*[a], ἀνυποκρίτῳ, sed quæ prædita suo sit γνησίῳ[b] ingenio, seu genio, & ingenuitate, & quasi germanitate, sine fuco, sine fæce. Probatio fidei viuæ, & quam informat charitas, fit per tribulationem[c], sicut per ignẽ. Probatus hoc igni, non feret ignẽ gehennæ. Existimat Leo Castro[d], Petrum hac sententia alludere ad verba Esaiæ[e]: *Paupercula tempestate conuulsa, absque vlla consolatione. Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in Saphiris,* &c.

In laudem, & gloriam, & honorem.] Vestrum, aut Dei. Primo modo plures interpretantur, quando palàm, & publicè Christus in Iudicio bono-

tificè

a Rom. 5. 4.
b 2. Cor. 11. 23. & seqq.
c Soliloq. c. 10. & 17.
d Psal. 33. 20.
e Mat. 10. 32. 1. Cor. 4. 5.
Probatur fides cuiusque persecutione.
f de præscr. cap. 1.
g 1. Cor. 11. 19.
h de vera Religion. c. 8. de Gen. cont. Manich. c. 1. 16. de Ciuit. c. 8. lib. 18. c. 51. ep. 105.
Damnati cur reprobi dicantur.
i Heb. 6. 8.
k Tit. 1. 16.
l ibidem.
m 2. Tim. 3. 8.
n 1. Cor. 9. 27.
o In cap. 8. ad Rom.
p Rom. 8. 38.
q 2. Cor. 13. 5.
Fides proficiens in tribulatione.
r 4. Strom.

s vers. 6
Aurum denominat quidquid est optimum.
t lib. 1. carm.
u ep. 116.
x lib. 4. & 6.
y in Cratylo.
z Cant. 5. 11. 14.
a Delrius in cant.
b & Ambros. in psal. 118. serm. 15.
c Ioann. 1. Matth. 16. 1. Cor. 9. & cap. 15. Gal. 2.
d epist. 133. ad Marcellam.
e in Cant.
f epist. 4.
g lib. 33. c. 4.
Aurum obryzum cur dicatur.
h ep. 140.
i 16. Etymol. cap. 17.
k in Plinium, loco citato.
l ep. ad Principiam.
m Drusius obseruat. Sacra. lib. 4. c. 15.
n c. 28. v. 16.
o lib. 12.
p li. 5. de Phison, & lib. 15. nu. 150. & seq.
q c. 1. num. 14. & seq.
r in cap. 5.
s in descript. Pharan.
t li. Phalech.
u lib. 2. ca. 13. & 14.
Ignitum aurum nobis comparandum quodnam sit.
x Apoc. 3. 18.
y 2. Cor. 10. 3.
z Iacob. 1. 4.
a 2. Cor. 6. 4. 6.
b 2. Cor. 8. 8.
c Rom. 5. 3.
d in cap. 54. Esaiæ.
e ibid. 11.

a Matth.25.33.34.
b Ioan.12.26.
c 1.Cor.4.5.
d 1.Cor.10.31.

rificè eacipiet fideles [a], & honorificabit eos Pater [b], *& laus erit vnicuique à Deo* [c]: Vtrumque amplectûtur Carthuſianus ac Titelmanus, quia tandem referuntur cuncta *ad laudem gloriam, & honorem Dei* [d]: eui pethonorificum tales per gratiam ipſius victorias ab infirmis hominibus de Diabolis reportari; adeo ſtrenua edi facinora, res tam arduas fortiter, libentérq; tolerari à puſillo grege; euehi ad ſeliciatis eximiũ ſtatum. Secutus videtur Auguſtinus [e] expoſitionem ſecũdam, paulo tamen aliam recitans verſionem. (*Inueniamini in laudem, & honorem Ieſu Chriſti,* &c.) Omiſit *gloriam*: Clemens autem Alexandrinus [f] præterit honorem.

e 1. de peccat. mer. & remiſ. cap.27.
f 4. Strom.

Quid differant laus, honor, & gloria.

Fortaſſis omnia hæc Synonyma ſunt hoc loco, ſicut Græca ἔπαινος, τιμὴ, δόξα. Nihilominus Carthuſianus laudem Dei attendit in verbis, gloriam in admirationibus (ſic ipſe loquitur) & magnificentiis cordis, honorem in operibus, & diuinorum præceptorum executionibus. Quod attinet ad alios, quos Deus laude, gloria, honore proſecuturus ſit, idem Auctor, nec non Hugo, & Gloſſa ordinaria videntur quoque illis modis ſumere, hoc eſt, de verborum publico encomio, & ſignis eaternis. Thomas Anglicus laudem intelligit, quam homines alij tribuent, gloriam, quam Angeli, honorem, quem Deus: vel primam de ſtola corporis, ſecundam de ſtola animæ; tertium de iudiciaria poteſtate totius coniuncti ea anima & corpore.

Quòd ſi propriè loqui velimus, diſcrimen eſt in his tribus, quidquid ſit de allatis expoſitionibus præſentis loci. Etenim laus, & ἔπαινος per ſe conſiſtit in verbis: gloria, & δόξα in bona opinione: cui laudationem ſimul iungendam putant Baſilius [g], Ambroſius [h], Auguſtinus [i]: Sed neceſſarium non eſt, vt ipſum met Græcum nomen innuit, ſignificans opinionem, ἀπὸ τοῦ δοκεῖν, immò interdũ de ſola opinione approbationis dicitur, quam quis habet de ſeipſo; vt apud Paulũ [k]: *Hæc eſt gloria noſtra, teſtimonium conſcientiæ noſtræ.* Atque hoc ipſo modo Deus de ſe gloriam habet, & Pater ab æterno Filium, & hic illum viciſſim glorificat, & illi Spiritum ſanctum, & iſte illos, vt Irenæus [l] docet, atque colligitur ea verbis Chriſti [m]: *Clarifica me tu Pater,* δόξασον, *Glorifica apud temetipſum, claritate* (δόξῃ gloria) *quã habui prius quàm mundus fieret apud te.* Poſtremò honor importat externa ſigna. Ariſtoteles [n] gloriam ἀδοξίαν, & δόξαν ait eſſe, *cum quis virtuoſus à cunctis exiſtimatur, aut id habere putatur, quod omnes, vel probi, vel prudentes expetunt*: honorem exiſtimationis, benefactiuæ iudicium. Nil æquè appetunt homines, vt bonam opinionem, vt laudem, vt honorem. Ipſi teſtes ſumus, aliorum teſtimonio non egemus. Beatitudo ipſa etiam Scripturæ ſacræ ſermone gloria dicitur: etſi forſitan, quia ibi omnes Deo dicunt gloriam [o]: & ea in re maximè apparet gloria Dei, vtpote omnium maxima.

g in c.10.Eſa. & lib. de Spi. ſan. c.13.
h in c.1.ep.ad Rom.
i lib. 83. quæſtionum, q.31.
k 2.Cor. 1. 12.
l lib.4.c.36.
m Ioan.17.25.
n 1.Rhet.c.5.
o Pſal.28.9.

——*Tu ſola animos mentémque peruris*
Gloria, inquit ille [p].

p Valer. Flac. lib.1.

Hac Mutius vſtus flamma, externam ſentiebat minus, & Porſenæ ad tantam fortitudinem obſtupeſcenti, reſpondit, *Quàm vile eſt corpus iis, qui magnam gloriam petunt?* Denique falſæ gloriæ cupiditate periit eum primis parentibus humanum genus vniuerſum. Legendum Oſorij opus de Gloria.

In reuelatione Ieſu Chriſti.] Quando adueniet ad iudicium manifeſtus, qui priùs venit *Deus abſconditus* [q], occultus, & carne tectus, *cognoſceturque iudicia faciens* [r], reuelans, atque manifeſtans, *& illuminans abſcondita tenebrarum* [s], qui nunc ignoratur iniurias patiens, & cœlo cœlatus, *ac diſſimulãs peccata hominum* [t] *propter pœnitentiam,* ſic apparebit conſpicuus, vt *videat eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt* [u].

q Eſa.45.15.
r Pſal.9.17.
s 1.Cor.4.5.
t Sap.11.24.
u Apoc.1.7.

Vitioſa in aliquibus lectio *in reuelationem.* Magnitudo porrò huius gloriæ tanta, vt vel vnius diei ſolius fruitio cõparari cum perpeſſione omnium tormentorum poſſit, nõ ſolùm, quod multi dicunt Patres [x], æternitas ipſa. *Tanta eſt autem,* ait Auguſtinus [y], *pulchritudo iuſtitiæ, tanta iucunditas lucis æternæ, hoc eſt, incommutabilis veritatis atque Sapientiæ, vt etiamſi non liceat amplius in ea manere, quàm vnius diei mora, propter hoc ſolum innumerabiles anni huius vitæ pleni delicijs, & circumfluentia temporalium bonorum rectè, meritóque contemnerentur,* non enim falſo, aut paruo affectu dictum eſt [z]: *Quoniã melior eſt dies vnus in atrijs tuis ſuper millia.*

Æternitatis gloriæ quanta.
x vt Aug. ſer. 2. de omnibus ſanctis. Bern. ſerm.1. de eiſdem.
y 3.de libero arb. ſub finem.
z Pſal.83.11.

Verſ.8.] Quem cùm non videritis, diligitis: in quem nunc quoque non videntes creditis: credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili, & glorificata.

Verſ.9.] Reportantes finem fidei veſtræ, ſalutem animarum.

Vis fidei quanta ſit.

Magna vis diuinæ fidei vt res penitus ſupra intellectus naturalem captum, & oculis non modò corporis, verùm etiam animi prorſus inuiſibiles certo credamus aſſenſu, & inde amorem concipiamus earumdem, ex quo exiſtit ſummum gaudium in Spiritu ſancto. Indicare Petrus videtur ſententiam illam Chriſti [a]: *Beati qui non viderunt, & crediderunt.* Ex quo duci coniectura poſſet, non ſcripſiſſe Petrum Iudæis tantùm diſperſis, ſed Gentilibus quoque, qui euaſerant Chriſtiani, quoniam ex prioribus poterant non pauci vidiſſe Chriſtum in carne: loqui tamen etiam poteſt de diuinitate inuiſibili Chriſti, vt Lyranus notat.

a Ioan.20.29.

Diligitis.] Ἀγαπᾶτε. Docui quid ſit diſcriminis inter Latina verba, diligere, & amare, & Græca ἀγαπᾶν & φιλεῖν, cùm exponerem Ioannis epiſtolas: tamen haud rarò quoque συνωνύμως ſumi. Nil opus Chriſtiano cauſas exponere propter quas Chriſtum debeat diligere ſuper omnia, nam *non eſt aliter quis eo dignus* [b]: *qui Patrẽ diligit, & ipſum neceſſariò eius Filium diligit* [c]: contriſtari meritò debet, ſi quis interrogetur an amet, & diligat, exẽplo Petri [d]: *Si quis non amat Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, anathema eſt* [e]. *Maranatha,* quia nẽpe Maran, i. Dominus, atha, id eſt, venit per incarnationem, veniétque præmiator, ac vindex. Auguſtinus [f] citãs præſentem locum, & partem verſus præcedentis, omiſit verbum (*diligitis*) & pro (*quem cùm non videritis*) legit (quem ignorabatis.)

Chriſtus ſuper omnia diligendus.
b Matt.10.30.
c Ioan.8.42.
d Ioan.21.17.
e 1.Cor. vlt. 22.
f de peccat. mer.c.27.

In quem nunc quoque non videntes creditis.] Sic legit etiam Origenes [g], exponit autem de Chriſto. Fidem indicat, quæ oſtendit diligendum Chriſtum, & ſi formata ſit, importat etiam ſecũ amorem. Fidei verò forma & cùm fide charitas innui ſolet, cùm dicimus credere in Chriſtum, vel Deum. ſic paſſim Theologorum Schola de hac loquendi formula ſentit, diſtinguens ab illis, quibus aut Deo, aut Deum credimus. Quanquam hanc non eſſe perpetuam differentiam, aliàs demonſtraui.

g hom.24.in Num.

De Eucharistia locus exponitur.

Porrò Salmeron totius huius loci, quam didicisse se fatetur ab Amico, expositionem, de Eucharistia probat vehementer, & longo sermone declarat, Inter alias coniecturas affert, quod percipi soleat à deuotis ex Eucharistiæ fide, adoratione, atque perceptione lætitia inenarrabilis, prout etiam B. Thomas [a] hæc accipit verba de isto mysterio, & ex salutifero cibo salus animarum: quod succinctio lumborum mentis, de qua mentio fit paulo post [b], alludit ad ritum agni paschalis, qui edebatur renibus accinctis [c]: quod illa item sequentia verba, *In quem desiderant Angeli prospicere,* denotant eorum in Eucharistia præsentiam, & eadem ad hoc propositum videntur in Marci Liturgia vsurpari. Turriani [d] nostri est hęc sententia, quam tacito nomine Salmerō sine dubio intellexit.

a Opusc. 58 de Sacra. altaris, cap. 13.
b vers. 13.
c Exo. 12. 11.
d Tract. 2. de Euchar. c. 16. 17. 18.

Ego verò ista libenter iuxta sensum accommodatitium recipio, & in eo sanctos Marcum, ac Thomam locutos iudico, non autem sentio sic ad litteram intelligi locum præsentē debere, quemadmodum nec vllus adhuc alius antea intellexit. Alioquin tam multa alia, quæ apud Patres de nostris mysteriis agentes transferuntur ex variis vtriusque Testamenti testimoniis, compellemur affirmare litteraliter intelligenda esse. Admitto, agnum paschalem, & ritus eius Eucharistiam adumbrasse, etiam illum ritum, qui est de renibus accinctis: sed eò Petrum respexisse, non magis credo, quàm cùm Christus nos iussit lumbos præcingere [e]. Nec ideo probabile, loqui Petrum modò de Eucharistia, quia priùs [f] de Baptismo locutus fuerat sub verbo regenerandi & aspersionis nomine.

e Luc. 12. 35.
f vers. 2. & 3.

Credentes autem.] Græcè desideratur præcedens verbum *creditis*, quod perspicuitati tamen seruit. Pro participio *credentes* alij legunt *videntes*, teste Carthusiano, qui eam quoque lectionem præfert, atque de visione beatifica interpretatur, ex qua lætitia proficiscitur inenarrabilis, & glorificata. Sed plurimis, & quod caput est, approbatæ editioni nostræ adhærendum.

Exultabitis.] Alij *exultatis*, vt & Græcè in præsenti ἀγαλλιᾶσθε, quemadmodum versu sexto, vbi etiam vertit Interpres in futuro. Hoc tempus, licet futurum de præsenti vita potest intelligi, in qua polliceatur Petrus, vt post perpessionē tentationum hi qui credunt in Christum, & illum diligunt, compleantur lætitia, quæ sequentibus verbis describitur, & adipiscantur tandē salutem. Irenæus [g] legit in futuro. Augustinus [h], quasi Petrus dixisset Gaudete: *Vide* (ait) *quid Petrus dicat in epistola sua, quid effundat ex dono illo sancti Spiritus.* Tum subdit: *Gaudeamus & nos, credēdo in eum quem non videmus, vt securi illum videamus cum ad ipsum peruenerimus.*

g lib. 4. c. 24.
h 2. de Symbolo 7.

Lætitia inenarrabili.] Χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ, *Gaudio indicibili.* Mouit Carthusianum, vt suprà, loco *credentes* legeret *videntes*. Minimè necessaria ratio, etiamsi de beatifica visione lætitiam istam nasci concedamus: quod eidem Irenæo [i] placet, qui gaudium inenarrabile dicit fore, quia videbimus gaudium nostrum, nempe de quo Christus: *Intra in gaudium domini tui* [k]. De eâdem Dei visione non pauci Paulum [l] cum Esaia [m] putant loqui, cum scribit: *Quod oculus non vidit,* &c. Vel vt est apud ipsummet Esaiam: *A seculo non audierunt, neque auribus perceperunt: quod oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te.* Præterea, quādo idem Paulus [n] audisse se refert *arcana verba, quæ non licet homini loqui.* At nec vidisse Paulum tunc Deum satis constat, & locus Esaiæ de reuelatis fidei nostræ mysteriis intelligitur ab aliis: vel de rebus iis, quas mūdo Christus exhibiturus erat longè præstantiores, quàm essent olim in monte Sina exhibitæ. Vnde idem Propheta subdit: *Occurristi lætanti, & facienti iustitiam, in viis tuis recordabuntur tui,* &c. Vtrumuis sit, rectè dicitur lętitia inenarrabilis non tantùm ab hominibus, vt ait Th. Anglicus, verumetiam ab Angelis quorū sunt & suæ linguæ [o], vt ait Thomas Anglicus. Scientia quidem experimentali hoc manna absconditum nemo scit nisi qui accipit [p]: sed sæpenumero neque qui accipit etiam dum hic viuit, spiritualem consolationem, satis eam animo capit, aut exprimere verbis potest: siue percipiatur voluptas illa ex Eucharistia, quæ manna dicitur, siue aliunde, vt rectè Bernardus [q] docet interpretans vniuersè de dulcedine, quæ in rerū cœlestiū contemplatione sentitur, appellans centuplum a Christo promissum [r]. Visionis diuinæ multò certiùs est lætitiam inenarrabilem nobis nunc esse, quia nihil pulchrius, honestius, verius, amabilius Deo, quod est obiectum ipsius. Idem obiectum quatenus est incomprehensibile, est quoque eorum inenarrabile. Beatus beato summæ manifestare visionem non potest, per quam formaliter beatus est: maior minori potest, verbi gratia, aperire hanc, aut illā rem ex possibilibus, quas videt in Verbo, non autem minor, aut ex iis, quæ pertinent ad statum suum: minor ex hoc solo rerum genere, maiori potest: par item pari declarare & hæc, & res easdem possibiles. Æqualitas verò vix consistit in iis, quæ ad proprium cuiusque pertinent statum. Si gemitus inenarrabiles sunt, & vt loquitur Tertullianus [s] *ineloquaces*, ἀλάλητοι *quibus postulat Spiritus pro nobis* [t], nil mirum, si lætitia, cuius idem Spiritus auctor est (dicitur gaudium in Spiritu sancto [u]) sit inenarrabilis. Vocat præterea Paulus *donum Dei inenarrabile* [x], ἀνεκδιήγητον communicatum Corinthiis, & *pacem Dei exsuperantem omnem sensum* [y], τὸν mentem, & intellectum. Auctor Ecclesiastici [z] petit, vt repleat Deus Siō, id est, Ecclesiam inenarrabilibus verbis suis, nempe de mysteriis diuinis. Etsi gemitus inenarrabiles propriè sunt, quando Spiritus sanctus efficit, vt oremus, nec tamen sciamus quid per orationes impetrare nos faciat. Vocat præterea Paulus [a] sermonem de Christo, *grandem, & ininterpretabilem ad dicendum.*

i lib. 5. c. 8.
k Matt. 25. 23.
l 1 Cor. 2. 9.
m Esa. 64. 4.
n 2. Cor. 12. 4.
o 1. Cor. 13. 1.
p Apoc. 2. 17.
q de conu. ad Cler. c. 13.
r Matt. 19. 29.
Visionis diuinæ lætitia est inenarrabilis.
s de Trinit. vel apud eum Nouat.
t Rom. 8. 26.
u ibid. 14. 17.
x 2. Cor. 9. 15.
y Philip. 4. 7.
z cap. 36. 16.
a Heb. 5. 11.

Sanctorum spirituales affectus inenarrabiles.

Huc aduocare possemus eximios nonnullorum sanctorum affectus spirituales, gustúsque quibus præ imbecillitate conditionis humanæ cedere, ac succumbere cogebantur, ipsúmque illorum largitorem precari, vt sese contineret, atque manum retraheret, qualis Ephrem, B. Xauerius.

Glorificata.] Δεδοξασμένῃ, quasi sit vestita lætitia hæc, aut informata, & imbuta ipsamet gloria, & quidam prægustus eius, ac pignus, si agatur de diuina lætitia præsentis vitæ, vt existimo agi, non de beatifica, vt Carthusiano videtur. Caietanus glorificatam exponit tum ex parte materiæ, quia de glorificato Iesu, qui nēpe diligitur, & in quem creditur, sicut ante dictum est: tum ex parte formæ, quia participatio quædam gloriosæ lætitię. Thomas Anglicus glorificatam explicat, id est, à Deo laudatam: Hugo vel reputatam gloriosam à Christo, vel ab eo nobis gloriosè datam. Posterior dicendi modus Caietani est, quem attulimus

ipsi,

ipsi,& placet Salmeroni, atque Catharino. Hic tamen non hinc necessarium colligit argumentum pro certitudine, quam iusti habeant de sua gratia: exultandum enim est Deo, sed in tremore [a]: qua de re alibi. Infert aptiùs Clemens Alexandrinus [b], virum perfectum completi gaudio maximo, cùm pro Christo,& Deo, quem non videt, multa patitur, sicut & Paulus hoc nomine gloriabatur [c]: Irenæus [d] nos nó aliũ visuros in vita futura Christum, vt & Patrẽ, ac Spiritum sanctum, quàm qui ab Apostolis, & Prophetis nunciatus est. Indicat quoque Petrus nonę lætitiam fidelium qua ob spem futuræ gloriæ gaudent ludibrio haberi: tunc glorificandam atque magnificandam lætitiam in generali iudicio. Hic est inchoatio quædam salutis, magis præstans veræ spem salutis, quàm salutem perfectam. Qua de re legendus Augustinus [e].

a Psal.2.11.
b 4.strom.c.7.
c 2.Cor.12.3.
d lib.4.c.34.
e 2.con.Iul. cap 8.
f lib.1.de pec. mer. c.27.

Reportantes finem fidei vestræ salutem animarum.] Addunt alij *vestrarum.* Augustinus [f] legit, sed non satis aptè ad præsentem locum *testamentum fidei,* nisi testamentum sumi dicas pro hæreditate ipsa beatitudinis, ad quam fides, quæ prima est radix in iustificatione,& cum sua forma, id est, charitate, atque cum cæteris virtutibus, refertur non sola per se sufficiens, vt garriunt hæretici, nec sola à Petro requisita, qui de tot aliis virtutibus mentionem hic facit. Huc tendimus, & nihil prodest, si iacturam animarum faciamus, *etiamsi vniuersum mundum lucremur* [g]. Nullibi alibi quies, vt tam sæpe monet Augustinus [h], simul agens de inenarrabilitate lætitiæ spiritualis. Extra Christi fidem, & Ecclesiam salus non contingit. Postremò damnatis vera non conuenit fides, quia non possunt consequi salutem animarum suarum.

Fides non sufficit ad salutem sola.
g Mat.16.26.
h 2.Conf.c.1. lib.10.c.40. lib.13.c.8. soliloq.c.13. & 30.

Salutem animarum.] Etiam corporum, quorum pendet salus ex animarum salute. Salus autem in sanctificatione consistit, & beatitudine supernaturali. Cùm ergo Clemens Alexandrinus in Cómentario dicit, hinc apparere, non esse animam naturaliter incorruptibilem, aut more Platonico loquitur, iuxta quem etiam intelligentias siue Angelus Plato [i] munere Dei docet *esse immortales, quoniam à quo acceperunt esse, possunt ab eodem in nihilum redigi:* aut intelligit de incorruptibilitate Gratiæ, atque Beatitudinis, sine qua licet anima sit naturaliter immortalis, nec ab vlla naturali causa, vel intrinseco principio corrumpi possit propter miseriam peccati,& damnationis, mortua censetur potius, quàm viua. Sed nec fieri posse creaturam vllam rationalem naturaliter impeccabilem, probabilius est: quemadmodum neque cui sit connaturale gloriæ lumen.

Anima quomodo non sit naturaliter incorruptibilis.
i in Timeo.

Habebit corpus Beati, præter ceteras dotes, ac bona, hoc summum bonum, vt Christi humanitatem cernat. Hoc tradunt Theologi cum Cypriano [k],& Augustino [l]: & præ se ferre Iob videtur, dicendo [m]: *In carne mea videbo Deum meum,* (aliàs *Saluatorem meum*) *quem visurus sum ego, & oculi mei conspecturi sunt,* vt quidem locum illum explicant permulti [n]: & indicator hic præcedentibus verbis: *Quem cùm non videritis,* &c. *credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili,* nimirum Christum hominem videndo. Sic decuit homini ex anima composito, & ex corpore, duplex aptari beatificum obiectum in eodem vno Christo, qui simul homo, simul est Deus, vt ratiocinatur Augustinus; vt nobilissimus corporis sensus visus,& præstantissima facultas animæ intellectus expleretur.

Corpus beati videbit corpus Christi.
k ser.de Net.
l manua.c.36. de spi. & anima c.54.& 60.
m c.19.a6.27.
n citat illos Pineda.

Vers.10.] De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt.

HOc, duobúsque versibus sequentibus ostenditur, fidem, ac religionem Christianam, cuius finis animarum salus, minimè nouam esse, ac proinde non reuocandam in dubium, perinde ac si humana tantùm esset, in morem sectarum philosophicarum. Quò fit etiam, vt Didymus notat, vt neque qui ante, neque qui post aduentum Christi extiterunt, sint simpliciter inferiores illis habendi, qui tempore Christi. nam omnes aduentum spiritualem Dei verbi, qui consistit in sanctificatiuue, perceperunt: neque qui corporali præsentia Christi caruerunt, propter malitiam suam caruerunt, sed ob temporis interstitium: sed & peccatores multi viderunt oculis corporis Christum. Non item inferior dici debet Abraham, cùm Deum viderit,& omnes, qui secũdum Christum finiuntur, proficiscantur in eius sinum: non Moses,& Elias, qui cum Christo transfigurato apparuerunt, licet non viderint sensibiliter eum de virgine procreatum. Accedit, quòd qui Christi videbunt in fine mundi gloriosum aduentum, non idcirco præferri debebunt Apostolis, quibus inter eos, qui Christi sunt Euãgelium secuti, nullus fide, aut conuersatione celsior: neque Ioanne Baptista, *quo inter natos mulierum non surrexit maior.*

Fides Christiana noua non est.

Vera sunt hæc eo sensu, ac fine, quo dicuntur à Didymo, videlicet contra illos, qui veteri derogabant Testamento, quales Manichæi. Quin tamen copiosior sit gratia noui Testamenti, atque in eo plures, ac maiores sint sancti, quàm in vetere, non negat Didymus, immò nec fuisse maius priuilegium, videre oculis Christum, & auribus audire doctrinam: *quod multi reges, & Prophetæ desiderauerunt,* vt ipsemet Christus protestatus [o] est. Quod ait ab Abraham visum Deum, non opinor intelligit de clara visione, sed forsitan de illa, cuius meminit Christus, dicendo [p]: *exultasse vt videret diem suum, vidisse, & gauisum esse.*

Noui Testamenti gratia copiosior quam veteris.
o Luc.10.24.
p Ioan.8.56.

Sinus Abrahæ [q], locus iustorum defunctorum dicebatur magis propriè ante ascensionem Christi, nondum patefacto illis cœlo: etsi modò dicatur: vt & quod *recubituri sint ex Gentibus fideles cum Abraham, Isaac, Iacob in regno cælorum* [r]: causa est, vel quia istis, sed primo præsertim, facta promissio fore, vt in semine ipsorum benedicerentur omnes gentes: vel quia pater credentium dici solet Abrahã: vel quia hospitalitatis excelluit virtute quæ amplectitur exteros. Non etiam improbabile, similibus dicendi formis, vt quis in sinu Abrahæ esse, vel recumbere cum ipso, aliúsve dicatur, innui ad beatitudinis gradum prope parem, similémque quem adeo sancti habuerint viri, extendendum, vt sensit Maldonatus [f]. Hæc de istis obiter, ne quis in Didymi verbis offendat.

q Luc.16.22. *Cur in sinu Abrahæ beati gaudere dicantur.*
r Mat.8.11.
f in c.Luc.16.

Porrò ad confirmãdos fideles, quanti sint momenti veterum testimonia Prophetarum, docui aliàs pluribus: licet vim habeãt peculiarem apud Iudæos, vt conuincãtur, vel si Christianam fidem amplexati fuerint, vt magis in ea confirmentur. Nunc epistola sequenti vocabit Petrus firmiorem propheticum sermonem ipsa quoque Christi transfiguratione.

Illud præterea certum, Ecclesiam ortum suum repetere, iam inde à mundi exordio, & appellari Catholicam etiam generalitate temporum, ita vt

Ecclesia ab origine mundi ortum suũ repetit.

a 1. hist. c. 2.

omnibus Christianũ nomen, vt Eusebius docet [a], possit accommodari, etiam antiquissimis. Plura hac item de re in disputatione de Ecclesia solent dici: quemadmodum & de concordia vtriusque Testamenti, quam præcipuè Tertullianus contra Marcionem, Augustinus contra Faustum Manichæum [b] demonstrat, Irenæus contra alios.

b maximè lib. 12. & 13.

Exquisierunt atque scrutati sunt.] Ἐξεζήτησαν, καὶ ἐξηρεύνησαν votis ac precibus Prophetæ cognoscere de mysterio salutis nostræ contenderunt, vt Moses [c], Dauid [d], Esaias [e], Daniel [f], (qui & vir desideriorum cognominatus est.) Iacob item Patriarcha [g], denique vocatur *desiderium collium æternorum* [h], *expectatio gentium, desideratus cunctis gentibus* [i]. Dici posset exquisitio, quasi extra se, & per affectum quæsitio, vt ait Thomas Anglicus. Sed exquisitio, & scrutatio non id propriè indicant: verùm curam, ac studium, & industriam naturalem, vel meditationis, vel lectionis, vel disputationis: qualem scrutationem scripturarum exigebat Christus ab aduersariis [k]: Lucas laudabat in fidelibus Thessalonicẽsibus [l]: Abraham respõdit vsurpandam à fratribus damnati diuitis [m]. Prophetiæ donum supernaturale gratis datur aliquando etiam peccatoribus: tamen tribuitur interdum iis, qui sese bonis disponunt operibus, necnon qui quod in se est faciunt accurato studio, vt Danieli [n] contigit, & nonnullis noui Testamenti sanctis viris, quemadmodum Thomæ Aquinati, qui sic implorabant diuinam opem ad res diuinas intelligendas, vt simul vacarẽt lectioni, & commentationi. De oratione Cassianus [o], de assiduo studio Chrysostomus [p], negans fieri posse, vt si desit hominis magisterium, ipse Dominus supernè corda nostra intrans non illustret mentem. Confirmat exemplo Eunuchi [q], quod valdè exaggerat, de quo nos aliàs [r], & suadet, vt etiamsi non intelligamus, legamus, quia nõ rarò eueniat, vt quod hodie inuenire non potuimus, postero die relegentes, repente, & cumulatè inueniamus, Deo videlicet pro sua clementia occultè mentem nostram illustrante.

c Exod. 4. 10. 13.
d Psal. 84. 8.
e cap. 64. 1.
f cap. 10. 11.
g Gen. 49. 18.
h ibid. 26.
i Agg. 2. 8.
Gen. 49. 10.
k Ioan. 5. 39.
l Act. 17. 11.
m Luc. 16. 29.
Prophetiæ donũ aliquando tribuitur, qui bene se disponunt.
n Dan. 10.
o 9. instit. c. 34. & 35.
p homil. 35. in Genesim.
q Act. 8.
r ibid.

Sed & in scripturis extant exempla eorum, qui rerum sibimet reuelatarum rationes perquirebant, vt Abrahã [s], Moses [t], Daniel [u], pater Ioannis [x], (qui non ideo reprehensus, ac punitus est, sed quia dubitauit) Maria [y], *quæ etiam conseruabat omnia verba, & conferebat in corde suo* [z]. Abacuc [a] quoque dicebat: *super custodiam meam stabo, vt videam quid dicatur mihi.* Affert S. Maximus [b] aliqua ex his exemplis, docétque quòd non sola gratia operabatur in sanctis cognitionem mysteriorum sine facultatibus ad percipiendam cognitionem a natura datis.

s Gen. 15. 8.
t Exod. 3. 3.
u cap. 9. 3. 4.
x Luc. 1. 18.
y ibid. 34.
z Luc. 2. 19.
a cap. 2. 1.
b apud Salm. hic. & Baron. Tom. 8. Ann. pag. 455.

Valet id contra veterem errorem Montani, & Priscilliani, & Anabaptistarum quẽ alibi refellimus [c], Prophetas, vt arreptitios fuisse, nec percepisse, quæ vaticinabantur. *Spiritus Prophetarũ,* ait Paulus, *Prophetis subiecti sunt* [d]. Testatur item Daniel [e] se librorum lectioni vacasse, & reperisse numerum annorum, de quo factus est sermo ad Ieremiam Prophetã. Denique sequitur, scripturas difficiles esse, vt sequente docetur epistola [f].

c in Bhilam.
d 1 Cor. 14. 32.
e c. 9. 2.
f cap. 3. 16.

Qui de futura in vobis gratia prophetauerunt.] De singulis mysteriis Christi, & Ecclesiæ collegerũt nonnulli Patres testimonia scripturarum, & post illos Ioseph Acosta libris de Christo reuelato nulla, ne nimis pauca, nunc afferam.

In vobis.] Εἰς ὑμᾶς, *In vos.* Syriacè דעתידא הוות דחהיבא לכון *dahhaibida hauath dethethiben lechũ.*

Quæ futura est vt daretur vobis Athanasius [g], εἰς ἡμᾶς, *in nos.*

g epi. ad Serapionem.

Gratia.] Etiam gloria, immò & incarnatio, ac cætera mysteria, quæ in lege noua peracta sunt, quæ vocatur etiam lex gratiæ, propter maiorem copiam eius, & propter Christum, per quem gratia, & veritas facta est, *cùm per Mosen lex data sit* [h], & Gloria, est gratia consummata.

Cur noua lex gratia dicatur.
h Ioan. 1. 17.

Vers. 11.] Scrutantes in quod, vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, prænuncians eas, quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias.

DEprehendebant Prophetæ instinctu Spiritus Messiæ, eiusdem Messiæ aduentum, & gratiæ dona, quę allaturus erat, nec tamen saltem omnes definite sciebant quo tempore veniret, & quali, quàm breui, an belli, aut pacis, captiuitatis, aut libertatis, quo statu Reipublicæ Hebræorũ. Explicabãt, quæ Messias primùm passurus, quam postea gloriam cõsecuturus, & collaturus etiã esset: at ignorabãt circumstantiam temporis, & ratiocinando, atque coniectando disquirebant. Dixi saltem non omnes illud definitum tempus cognouisse, quoniam videtur Danieli [i] perspectum fuisse, ac nonnullis præterea quibusdam, vt Iacob [k], Dauid [l], Esaiæ [m], quod repetit Michæas [n].

i cap. 9. 24.
k Gen. 49. 10.
l Psal. 71. 7.
m cap. 2. 4.
n cap. 4. 1.
Cur Prophetæ Christi tempus scrutarentur.

Arias Montanus [o] occasionem primam quare scrutarentur Prophetæ dictum tempus fuisse vult reuelationem *de conterendo serpentis capite per semen mulieris* [p], aut per hanc, quia per illud. Propterea Euam primo filio imposuisse nomen Cain à possessione [q], quasi hoc literum iam per illum consecuturum esset genus humanum, secũdum Abel appellasse [r], quasi minus ad id idoneũ voce, quæ significat aut luctum, aut interitum, aut frustrationem: deinde vocatum alium ab Adam Seth [s], cùm diceret: *Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel:* à Lamech Noe: quia *consolabitur terram* [t]: à Thare Abram [u], quod significat patrẽ excelsum, à Noë Sem, id est, nomen, & fama, vel positus, dicente *Benedictus Dominus Deus Sem* [x]: Abraham conquestum esse quòd vaderet sine liberis [y]: idcirco mutatum huic, & vxori nomen [z].

o lib. 3. generatio. & regenera. Adæ c. 8.
p Gen. 3.
q ibid. c. 4.
r ibid.
s ibid.
t cap. 5.
u cap. 11.
x Gen. 9.
y inter 15.
z cap. 17.

Significaret.] Ἐδήλου, *Demonstraret, declararet, manifestaret.* Dicit autem (in quod, vel quale tempus) vel Hebræo idiotismo, iuxta quem præpositio ב *be, in,* cum verbis quibusdam construitur; vel ad indicandum temporis absentis terminum.

In eis Spiritus Christi.] Simul iungi debent ista τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα Χριστοῦ, Spiritus Christi qui erat in eis, vel efficienter inspirando, vel inhærendo. Primo rursus modo, aut ille Spiritus est persona tertia Trinitatis, quæ in Symbolo Niceno locuta dicitur per Prophetas; & in epistola Petri secunda [a] *Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines:* quod absolutè Deo tribuitur in Cantico Zachariæ [b]: aut est aliquis Angelus, cuius opera factę fuerint reuelationes. Glossa ordinaria exponit de Angelis: Beda, & Hugo de his, vel de Spiritu sancto, cæteri de solo Spiritu sancto, qui & in Christo habitare peculiariter dicitur [c], vt est homo, & ab eodem quatenus est Deus procedit, sicut à Patre. Probat hinc diuinitatem Christi Cyrillus Alexandrinus [d], & Idacius [e] dicens leni nutu, & furtiuis quodammodo aspectibus prophetas in eam prospicere concupiuisse. Eodem ex loco probat Petrus [f] Damiani Spiritum S. à Filio procedere: ac aliis locis nunc dici Spiritũ Patris,

a cap. 1. 21.
b Luc. 1. 70.
c Esa. 11. 2.
Diuinitas Christi probatur.
d lib. de fide ad Reginas.
e con. Varim.
f lib. 3. ep. 3.

nunc

nunc Filij:nunquam negari à Filio procedere, sed potiùs contrarium aperte colligi.

Quæ in Christo sunt passiones.] Τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα, *in Christum passiones*, nempe futuras, & inferendas Christo. Syriacè דעתידים חשוהי דמשיחא *dahloatiudim thassaube damsicha. De futuris passionibus Christo.* In quibusdam codicibus Latinis: *Quæ in Christo futura erant.* Extēdunt Hugo, Thomas Anglicus, Lyranus, Feuardentius ad membra Christi, quæ passiones experiri debebant, & Christus in illis. Plurimi sanè referebat Christi passiones prædici, quod & in Sibyllinis oraculis adeo perspicuè legimus, & tā multis quoque figuris præsignificatum est, atque clarissimis verbis Christus ipse aliquoties præmonuit, vt omnes intelligerēt *regnū ipsius non esse de hoc mūdo* [a], ac tēporale, vt maxima Iudæorum pars arbitrabatur; vt æstimarent peccati grauitatem, & miseram humani generis conditionem, cui tali remedio succurrere Dei Filius debebat: vt magni facerent gloriā beatam, & quiduis pro eius adoptione tolerarent, cùm ius ad illam eiusmodi pretio nobis comparatum sit, & Regem ipsum *gloriæ pati oportuerit, & sic intrare in gloriam suam* [b], quę tamen solùm accidentalis est: vt nemo postea offenderetur, cùm res ante prædictas videret impleri, sed sinceritatem potiùs cōmendaret scripturarum, & in prædicendo antequam euenirent, & postquam euenissent in narrando res secundum humanum iudicium horribiles, fugiendas, silentio inuoluendas.

Cur Christi passiones prædicta fuerint.
a Ioan. 18.36.
b Luc. vlt. 26. 46.

Posteriores glorias.] Oportuit enim, vt dictū est, *prius Christum pati, & sic intrare in gloriam suam*: quæ multiplex distingui potest in anima, remouendo tristitiam omnem: in gloriosi corporis dotibus, & ascensione: in propagatione nominis per Ecclesiam, & animarum salute: in iudiciaria potestate, quam exercebit suo tēpore. Hæc omnia sibi meruit Christus: & quoniam *humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem crucis* [c]: *propterea Deus exaltauit illum, &c.* Et *propter passionem mortis gloria, & honore coronatus est* [d]. Meriti voce ad hoc propositū Cyrillus [e] vtitur, & Augustinus [f], Ambrosius [g], Hilarius [h], Fulgentius [i], Vigilius [k], & expositores vtriusque citati loci tum Græci, tum Latini, omnésque Theologi aduersus ætatis nostræ hæreticos, negantes quidquam sibi mereri Christum potuisse.

c Philip. 2. 8. 9.
d Heb. 2. 9.
e de fide ad Reginas.
f Tract. 104. in Ioan.
g in c. 2. ep. ad Philip.
h li. 9. de Trin.
i 3. ad Thrymon.
k 5. cont. Eutychen.

Altera ex ista quoque sententia tota, hæresis conuincitur, nihil de Christo in vetere Testamēto expresè dictū esse. Ea fuit Theodori Mopsuestienlis, vt traditur in Cōcilio Cōstantinopolitano [l], & meminit B. Thomas [m]. Nihil impudētius dici ab eo, qui euangelus fidem habeat, potest, in quibus præter tot citata veteris Testamenti testimonia, Christus ipse prouocat Iudæos ad lectionem Mosis [n], qui de ipso scripserit. Peregrinis [o] Emmaus interpretabatur Mosem, & Prophetas locutos de se. Petro, cum vulnerasset Malchum, exprobrat [p]: *Quomodo implebuntur scripturæ?* nēpe de passione: post resurrectionem aperuit Discipulis sensum, vt intelligerent scripturas [q]: dixit quoque tunc, oportuisse impleri omnia, quæ scripta erant in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de se [r]. Paulus affirmat se *segregatum in euangelium Dei, quod Deus ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de Filio suo* [s]. & *iustitiam Dei nunc manifestatam esse, olim testificatam à lege, & Prophetis* [t], & quia mortuus est, & resurrexit secundum scripturas [u]. Item Petrus in cōcione ad Iudæos ipsos dixit, quod *Moses, & Prophetæ à Samuel, & deinceps qui locuti sunt annunciauerunt dies istos* [x]: rursum, quòd *Christo omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes qui credunt in eum* [y].

Hæresis impia, nihil de Christo in vetere testamento expressè dictum.
l Act. 4.
m prologo in Psalmos.
n Ioan. 5. 39.
o Luc. 24. 25. 26. 27.
p Matt. 26. 54.
q Luc. vlt. 45.
r ibid. 44.
s Rom. 1. 2.
t infra 3. 21.
u 1. Cor. 15. 4.
x Act. 3. 24.
y Act. 10. 43.

Idem, quod Mopsuestenus propemodum faciūt aliqui hæreticorum nostri temporis, & etiam de Catholicis, qui plus æquo iudaizant, dum vel veteres scripturas solùm exponunt de Iudæis; vel allatas pro Christo nouóque Testamento, negant aptè, & iuxta literalem sensum afferri. Apud Didymum in 2. de Spiritu S. ex Hieronymi versione citatur hic locus, *& ea quæ post erant secutura decreta.* Etsi verò δόξα significet quandoque decretum, non congruit ea notio proposito.

Vers. 12.] **Quibus reuelatum est, quia non sibimet ipsis, vobis autem ministrabant ea, quæ nunc nunciata sunt vobis per eos, qui euangelizauerunt vobis, Spiritu sancto misso de cælo, in quem desiderant Angeli prospicere.**

PRæcedentes prophetiæ, quoniam sunt de rebus futuris, posteris prosunt magis quàm ipsismet prophetantibus, vel iis, qui cū illis viuunt. *Adhuc visus procul, & apparebit in fine* [a]: & de Ezechiele [a] dicebant: *Visio quam hic videt, in dies multos, & in tempora longa iste prophetat: in longū differuntur dies*, & apud Esaiam [b] erat prouerbium: Manda Remanda: Expecta, Reexpecta: Expecta, Reexpecta: Modicum ibi, Modicum ibi. Igitur Apostoli, in quos fines sæculorum deuenerunt [c], & vaticinationes impletas viderunt, accepto etiā Spiritu sancto, qui de cœlo missus est [d], bonum nuncium attulerunt distinctè prædicando iam impleta mysteria Christi: quem Christum quæq; ad illū spectant, vel quem Spiritum sanctum Angeli ipsi summa oblectatione indefessè prospiciunt.

Prophetiæ prosunt posteris, magis quàm prophetantibus.
a Habac. 2. 3.
a c. 12. 22. 27.
b cap. 28. 10. & 13.
c 1. Cor. 10.
d Act. 2. 2.

Quibus reuelatum est.] Syriacè ואתגלי להון כל דבצין *veethgheli lehun chol debaïn, & reuelatum est illis omne quod scrutantes erant.* Hoc nō credo, prout prius etiam dixi, sed quidquid illud sit, quod ipsis reuelatum est, esse reuelatum in gratiam posterorum. Didymus in opere de Spiritu sancto [e], quod transtulit Hieronymus, videtur retulisse hoc ad posteriores glorias: legit enim *in quibus.*

e lib. 2.

Vobis ministrabant.] Διηκόνουν. De Græco verbo dictum in Actibus Apostolorum [f]. Syrus Interpres exponit: *Et reuelatum est illis omne quod scrutantes erant, quia non sibimetipsis perquirentes erāt, sed nostra vobis vaticinabantur.* Alij quoque Græci codices habent ἡμῖν *nobis*, & quidam Latini (nobis.) Quæ lectio reperitur etiam in Didymo Latino antea citato. Ministri sunt Prophetæ Dei, ac Spiritus sancti, cuius loquūtur instinctu, sed in vtilitatem nostrā, eo modo, quo Angeli vocantur administratorij Spiritus [g]. Hesselius ait verbum *ministrabant* intelligi posse neutraliter; pro vtilia erāt, vel vsui, vel commodo: tuncque (ea) esse nominatiui casus. Item verbum idem accipi posse actiuè, ac referri ad Prophetas. Similis hoc pacto locus in priore ad Corinthios epistola [h], vbi scribitur *omnia in figuris contigisse Iudæis: sed scripta esse propter nos, in quos fines seculorum deuenerunt.*

f cap. 6.
g Heb. 1. 14.
h cap. 10. 11.

Per eos qui euangelizauerunt vobis.] Apostolos, aliósve Christi Discipulos. Quibus autem euangelizabant, illi videntur Gentiles etiam fuisse, non Iudæi soli, vt in præfatione ostensum est. Idem Spiritus, fides eadem vtriusque Testamenti: nobis in vtriusque scriptis versandum. *Sapientiam*

enim omnium antiquorum exquiret sapiens, & in Prophetis vacabit [a].

a Eccl. 39.

Indicare docet Petrum Hesselius, se non fuisse eorum euangelistam: dicturum enim fuisse, per nos qui euangelizauimus vobis. Quidni seipsum cum aliis coniungere euangelistis seu prædicatoribus intelligatur?

In quem desiderant Angeli prospicere.] Cyrillus Alexandrinus legit *in qua*. Græcè Εἰς ἅ; Syriacè בהלין *behalen*. *In qua*. Et sententiam totam vertit Syrus Interpres, *in qua desiderant etiam Angeli prospicere*. Istam lectionem omnes ferè Græci patres, & expositores sequuntur, & Ephrem Syrus [b], & Didymus in Commentario monet sic legi apud Græcos, & non *in quem*. Ex Latinis, aut qui Latinè scripserunt, Irenæus [c], quem Latino sermone vsum ferunt, potest proferri. Facilis mutatio fuit εἰς ὅ in εἰς ἅ. Interpres Latinus legit εἰς ὅ, nimirum Πνεῦμα, quod proxime præcessit, & Latinè est Spiritus generis masculini. Hac posita lectione, cui non debet prior præferri, vt facit Gagnieus, Catharinus, Caietanus, Vatablus, non est adeo laborandum in expositione Græcæ lectionis εἰς ἅ: possent verò intelligi euangelizata mysteria Christi, de quibus Angeli gaudent, & præ gaudio videntur inhiare, & desiderare, vt paulò pòst dicemus, & Cyrillus Alexandrinus [d] disertè tradit: vel nónulla quoque ignorant, & ediscere possunt ab euangelij ministris, vt indicat Paulus Ephesiis [e], cùm ait: *Vt innotescat Principatibus, & potestatibus in cælestibus per Ecclesiã multiformis sapientia Dei*. & ad Timotheum prima Epistola [f]. *Manifestè magnum est pietatis sacramentum*, &c. *quod apparuit Angelis* [g]. De hoc in disputatione de Angelis, maximè verò Vasquez [h] legendus quoque Augustinus [i].

b serm. de Armat. spiritual.
c Iren. lib. 4. c. 67.
Angeli gaudent de Christi mysteriis reuelatis.
d serm. de eo quòd verbum Dei factum sit homo.
e cap. 3. 10.
f cap. 3. 16.
g 1. p. q. 57. a. 5. & q. 118. art. 2. ad 2.
h disp. 115. c. 2. & 237. c. 5.
i 5. de Gen. ad lite. c. 19.

Itaque is, in quem desiderant Angeli boni scilicet, ac beati (de malis, Paulum, aliqui, & præsentem locum, vt indicat Didymus, interpretantur, & Clemens Alexandrinus reiicit) prospicere, παρακύψαι, id est, attentius, penitiùs, & velut applicatis, & declinatis oculis cernere, vt fecit Ioãnes, quando se inclinauit, & vidit posita linteamina [k], παρακύψας: vt apud Iacobum [l]; *Qui autem perspexerit in lege perfectæ libertatis.*

k Ioan. 20. 5.
l Iacob. 1. 25.
m hom. 11. in num.

Origenes [m] id interpretatur de Angelis desiderantibus ad animarum nostrarum cooperari salutem, ne in iudicio iudicentur ab hominibus eidem salutis nostræ procurationi studentibus, & bonum præferatur ministerium, ministerio ipsorum, atque ita per comparationem censeantur ab hominibus Angeli iudicari, vt scripsit Paulus [n].

n 1. Cor. 6. 3.

Si respicimus ad coniecturam nostram de lectione Græca, εἰς ὅ est Spiritus sanctus, qui vt gratiæ auctor per quamdam attributionem, multa subinde noua edit mirifica opera illius, quæ Angeli ipsi nesciunt, & scire desiderant, vtpote cooperatores illius ad salutem nostram. Certè altercantes inter se apud Danielem Angeli [o], erant in aliqua ignoratione.

o Dan. 10.

Quòd si de visione ipsiusmet Spiritus sancti intelligamus, eo modo desiderant, quo *qui edunt Sapientiam diuinam*, & Deo fruuntur, *adhuc esuriũt, qui bibunt adhuc sitiunt* [p], quia recens est semper, ac noua, & sine fastidio, tædióve lætitia, tantóque velut impetu in illius obiecti perceptione versantur Angeli, ceterique Beati, ac si nunc primũ inciperent. In hac explicatione conueniunt loci præsentis tractatores, & Gregorius [q] concilians cum verbis Christi, quibus asserit, quòd Angeli semper vident faciem Patris [r] (idem habet Beda [s], & Isidorus [t], & Petrus Damianus [u], & S. Thomas [x].) Sed eodem modo de visione Dei, & Trinitatis loquantur, quamuis de Spiritu sancto sermonem esse fateantur, qui substantialiter est Deus: de Christo tamen etiam Hugo explicat, Beda, & Glossa Ordinaria, Thomas Anglicus, & probabile putat Carthusianus; Titelmanus absolutè de Christo propter magnitudinem gloriæ eius vt homo est. Tunc verò Græcè legi deberet εἰς ὃν referendo ad Christum, de quo paulò remotiùs sermo habitus est. Fauet Sophronius [y] Patriarcha Constantinopolitanus (quamuis legat *in qua*) Dicit enim Prophetas, & Angelos Christi natiuitatem, & locum, in quo natus est conspicere desiderasse. Eundem de Christo sensum Petrus Damianus [z] sequitur, & Auctor libri de Spiritu, & Anima apud Augustinum [a], qui creditur Hugo S. Victoris, & Bernardus [b], Irenæus citatus de donis à Christo collatis interpretatur Didymus, & Ephrem, & Caietanus de statu, qui erit in fine seculi. Alij de eo, qui toto tempore militantis Ecclesiæ, præsertim quàm fortiter se gerant Christi milites contra tentationes & persecutiones. *Sunt enim spectaculum Mundo, Angelis, Hominibus* [c]. Hoc pacto Salmeron, & Catharinus. Sed prior nominatim etiam exponit desiderare Angelos in Christũ prospicere in Eucharistia, prout magna illum ibi cum veneratione, & voluptate sub speciebus spectant, quæ sunt veluti rimæ quædam, aut fenestræ. Idem antea notauimus versu nono, vbi & de Turriani nostri expositione, & de Liturgia Marci vtentis verbis istis pro præsentia Angelorum in Eucharistia Si de Christo interpretemur, affirmare potenimus alludere Petrum ad Cherubim perpetuò intuentia propitiatorium [d]; quasi semper intuerentur Angeli Christum propitiatorem nostrum, tanquã Deum suum, & desiderarent semper, vt perficeret propitiationem nostri. Duo Seraphim apud Esaiã [e] idem designabant. Lege Cyrillum [f]. Denotant idem Angelorum desiderium psalmus 23. [g] & caput 63. [h] Esaiæ, vbi inducuntur Angeli Christum ascendentem in cælum intueri maximo desiderio cupere.

p Eccl. 24. 29.
Quomodo Angeli Spiritũ S. videre desiderent
q 18. Moral. cap. 28.
r Matt. 18. 10.
s Tom. vlt. lib. Quæstion. in q. 9.
t lib. 1. sent. c. 12. sent. 12.
u serm. 11. qui est de Annũt.
x 1. par. q. 58. art. 1. ad 1. & 1. 2. q. 67. a. 4. ad 3.
y Orat. 1. de Natiu. Christi, Tom. 2. Biblio. Patrum.
z ep. 3. ad Blancam c. 4.
a Tom. 3. cap. 59.
b ser. 1. 4. de omnib. sanct.
c 1. Cor. 4. 9.
d Exo. 25. 20.
e cap. 6. 2. 3.
f de incarn. cap 23.
g vers. 8. 10.
h vers. 1.

Philippus [i] Solitarius communi vsus editione Græca, in quã est *in qua*, docet Angelos desiderare, vt in natura ipsorum, quemadmodum etiam in carne nostra secundum substantiam suã Deus Verbum ipsorum conditor inhabitet, nimirum per vnionem hypostaticam, vt ipsorum quoque natura à nobis adoretur, & glorificetur in throno Cherubico, & in sinu Patris sedens, quemadmodum natura nostra in Christo ab ipsis, & ab omni aspectabili, inaspectabilique creatura adoratur: vt habeãt claues regni cœlorum, & sedeant super duodecim thronos cum Christo iudicantes, sicut in die Iudicij piscatores cum Christo iudicaturi sunt: vt tanta apud Christum potiantur libertate, quanta potitus est, qui super pectus eius recubuit: Immò addit, *quòd homines iustos faciet Christus discumbere, & transiens ministrabit illis* [k]: *in die autem Iudicij virtutes cælorum commouebuntur præ timore, & tremore illius* [l]. Hæc dextrè commodéque accipienda ad commendationem dignitatis, quam humana natura cõsecuta est ex vnione hypostatica diuini Verbi; ita vt, si fieri posset, hanc & quæ cum ea sunt nexa, desiderarent Angeli: nam quod Angelis non proponitur, vt practicè,

i 3. Dioptræ, cap 3.
Angeli desiderant vnionem hypostaticam Verbi in ipsorum natura.
k Luc. 12. 37.
l Matt. 24. 29.

ctice,& possibile,& futurum,minime desiderant Sic aliqui exponunt murmur eorum,qui acceperunt singulos denarios cõtra Patremfamilias [a], ob magnitudinem beatitudinis tantam, quæ videatur posse id efficere. S.etiã de Angelo euangelizante aliter quàm Paulus [b]: sic de tradente omnia in cibos pauperum, & ardente flammis absque charitate [c]. Qui volunt Angelos ob præuisam Christi passionem, & propter merita eius præseruatos à lapsu, & confirmatos in gratia, & felicitate donatos,& hac ratione caput dici Christum omnis Principatus [d], & Potestatis, dicent quoque desiderare prospicere in eundem rationem amoris,& gratitudinis.

Ceterùm, quam antè dixi de Spiritu sancto sententia communior tradita quoque hic à Clemente Alexandrino, (qui & videtur legisse εἰς ὃ, & desiderare dicit Angelos profectum perfectionis illius adipisci, hoc est, vt existimo, perfici in nobis,nosque proficere in illo.) Et à Victore Vticense [e], & ab Ambrosio [f], (qui per Spiritum sanctum sumit mysteria nostra, & quæ sunt etiam de Christo)& ab Epiphanio [g], & ab Athanasio [h], & à Basilio [i], & alibi a Didymo [k], & ab Idacio [l]: multo etiam verior est,quomodocumque videre accipiamus vel de visione beatifica vel de cognitione particulari operũ Spiritus sancti circa nos, & Ecclesiam.

Quid si desiderare dicamus Angelos prospicere in Spiritum sanctum, qui Ecclesiam gubernat,& nos sanctificat,donisque suis munit,& ornat,vtendo Angelorum ministerio, quia prõpti, parati,expediti,inhiantes quoque sunt, & percupidi ad procuranda, & deferenda hominibus diuina auxilia, & munera ? Indicat sensum illum verbum παρακύψαι, ita vt hoc desiderare sit velle prono quodam mõdo corpore oculos admouere ad singula hæc inferiora præstanda,quæ indicentur ab Spiritu sancto: vel curiosè a picere quasi è fenestra transuersis oculis, & in obliquum: quia fixum obtutum habent a beatifica visione, cui vacant, etiamsi inferiora ministeria obeant.

Præter indicata Patrum varia loca occurrit adhuc Ambrosius [m],sed lapsu memoriæ pro Petro Paulum nominans,qui sic scribit. Audi ergo Apostolum Paulum dicentem ea nobis esse collata, quæ concupiscunt & Angeli videre. Vbi videtur legisse εἰς ἃ in quæ:item Gregorius [n] interpretans absolutè de Deo:adhæc Pelusiota [o] exponens de Christi Sacramentis. Sequitur verò Angelos nostræ salutis coadiutores de illa summam percipere lætitiam : qui etiam primi de redemptione nostra nato redemptore laudem Deo reddiderunt; *Gloria in excelsis Deo* [p].

Vers.13.] Propter quod succincti lumbos mentis vestræ,sobrij perfectè sperate in eam,quæ offertur vobis,gratiam,in reuelationem Iesu Christi.

HActenus exordium, colligit nunc Petrus, proportioque hanc adhortationem,vt ad res tantas, quæ prædicatæ sint ipsis ab Apostolis, & Discipulis Christi,prædictæ à Prophetis, cõcupitæ ab Angelis ipsis, comparent sese primùm per corporis, animique castimoniam,& sanctitatem.

Succincti lumbos mentis vestræ.] Castitas mentis, & affectus intelligitur, ac proinde multò magis carnis & effectus, vt passim exponunt omnes,ac præterea Hieronymus [q], Augustinus [r], Gregorius [s],Basilius [t],Bernardus [u], & eodem pacto similem Lucæ locum [x], quem optime declarat noster Tolletus [y], distinguẽs quadruplex cingulum mortificationis,vitæ, militiæ,seruitij. Verba potrò ista Petri accipit de cingulo mortificationis,& vitæ per opera bona ad Deum: de cingulo militiæ sententiam Pauli [z], qua iubet *armaturam Dei accipere, vt possimus resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare*, vt proinde standum sit nobis lumbis in veritate succinctis. Cingulum verò seruitij ac strenuitatis ait esse,quando quis abijcit affectum erga res huius seculi,contentus necessarijs, vt sit paratus ad omne opus bonum.

Distinguit Bernardus [a] pelliceam Zonam Eliæ, ac Ioannis, lineam Aaron,auream Christi [b],hoc est,mortificationis,seu memoriæ mortis ; castitatis,charitatis,quæ vrget nos [c],id est, stringit, & est ad mammillas,vbi sedes cordis, quod non est sollicitum de stringenda in lumbis castitate, nec tam de rebus externis,quàm internis. Sed,vt ait Gregorius [d], *cunctos mutabatum cognationum motus per ipsius amoris vim vna restringis.* Hebræos volebat Deus accinctos [e], Habacuc [f] vocat populum accinctum:de Elia,& Ioanne notũ:de Christo quoque maximus:quem præterea cingit Esaias [g] iustitia,& fide:Daniel [h],sicut & Ioannes [i] auro : Sed ille ad renes, & lumbos,hic,vt etiam notauimus, ad mammillas. Apud Gentiles male audiebant male præcincti, vt Sylla,tanquam laxi, vel moribus incompositi.

Augustinus [k] docet præcingi, esse ministraturi: accingi,prælaturi:cingi, quippiam operis facturi: succingi,iter aggressori. Verùm pendent hæ notiones magis ex circumstantijs, subiectáque materia, quam ex vi verborũ, quibus etiam plerumque respondet idem vel Hebræum, vel Græcum.Symbolum roboris ac fortitudinis, & strenuitatis militaris est cingulum,quod Marti quoque sacrabant Antiqui [l]. Vnde potẽtia Deus ipse dicitur accinctus [m], & *alios virtute præcingere ad bellum* [n], & *mulier fortis accinxisse fortitudine lumbos suos* [o]. Est autem summæ fortitudinis opus carnis luxum comprimere, lumbos restringere; in quibus Diabolus fortitudinem habere scribitur [p], fortiter ea tentatione fortes quosque concutit duris prælijs,ratis pppugnatorum victorijs [q], & *seruata virginitas habet martyrium suum* [r]: ipsique Gentiles armabant virgines arcu,& sagittis

Virginibus Tyrijs mos est gestare pharetram [s].

Generalior interpretatio,vt præcingere, vel succingere lumbos, sit declinare à malo , seu remouere mali occasiones , & impedimenta laciniosæ vitæ , & implicitæ, atque reprimere appetitum rerum secularium , vera est, atque eam tradunt Augustinus [t], Tertullianus [u], Titus Bostrensis [x], Cyprianus [y], Cyrillus Alexandrinus [z]. At proposito non conuenit , quia mox mentio subijcitur de sobrietate.Idem iudicium de succinctione lumborum mentis,vt cum Gagneio,& Oecumenio,Hugone ad vanas, & erroneas cogitationes extendatur,aut idem sit, quod promptio animo esse.

Sobrij estote.] Νήφοντες: Hieronymus [a] *vigilantes*, quam etiam lectionem recipit præter ordinariã Vatablus. Syriace ואתערו נפשכון *vethhhebhhiru ghemirath , & estote integrè perfectè*. Participium Græcum admittit vtramque significationem:quo item pacto *νηφάλιον* vocamus vigilantem , & attentum, atque etiam prudentem , non tantùm sobrium ; & vigil est, qui sobrius paret somni, qui pa..ci cib.. [illegible] ... eum epi-

stola

a Matt. 20. 11.
b Gal. 1.
c 1. Cor. 13. 3.
d Col. 1. 16.
e de Persecu. Vvandalica in ratione fidei.
f de Isaac. c. 5.
g hæresi 74.
h ad Serapio. 1 de Spiritu sancto.
i de Spiritu sancto.
k de Spiritu sancto.
l Cont. Varimadum.
m 2. de Sacram. c.
n homil. 8. in Ezech.
o lib. 1. epist. 119.
p Luc. 2. 14.
q 1. cont. Iouin. & in cap. 16. Ezech.
r de continentia c. 7. & hom. 3. de verbis Dom.
Quadruplex cingulum.
s hom. 13. in euang. lib. 31. Moral. cap. 11.
t lib. 18. cap. 7. lib. 2. reg. cap. 11.
u de modo bene viuendi serm. 23.
x cap. 12. 35.
y ibidem.
z Eph. 6. 14.
a in sententiis.
b Apoc. 1.
c 2. Cor. 5. 14.
d 34. Moral. c. 15.
e Exo. 12. 11.
f Habac. cap. 3. 16.
g cap. 11. 5.
h cap. 10. 6.
i Apoc. 1. 13.
k in Psal. 92.
l Hom. Iliad.
m Psal. 74. 7.
n Psal. 17. 33. 40.
o Prou. 31. 17.
Summæ fortitudinis est carnis luxum comprimere.
p Iob 40. 11.
q Aug. serm. 250. de Tempore.
Seruata virginitas habet suum martyrium.
r Hieron. ep. ad Demetriad.
s Virg. 1. Aeneid.
t serm. 39. de verb. Dom. & 3. Quæstion. Euang. c. 5.
u 4. cont. Marcio. c. 29.
x in Lucam c. 12.
y lib. de Vnit. Eccl. & exhort. martyr. c. 8.
z 4. de Ador.
a 1. cont. Iouin.

a cap. 4. 5. b verſ. 7. c verſ. 8.

ſtola [a], νῦ ἢ νῆφε vertit Interpres: *Tu verò vigila*, & Capite quarto [b] huius epiſtolæ noſtræ: Νήψατε εἰς τὰς προσευχάς: *Vigilate in orationibus*: Sed in Capite quinto [c] pro eodem verbo ponit: *Sobrij eſtote*, quia ſequitur aliud immediatè, γρηγορήσατε Vigilate.

Porrò ſequens aduerbium perfectè (τελείως) necti poteſt vel cum (*Sobrij eſtote*) vel cum (*ſperate*) Oecumenius primum amplectitur, & ait iodicari exilem, ac introductricem ſobrietatem legis fuiſſe accommodatam imperfectis. Catharino, Caietano, Vatablo placet ſecundum, nec ſpem perfectam, ſolidámque eſſe illorum, qui vacant intemperantiæ, & libidini, cùm ſine ſanctimonia ἁγιασμοῦ nemo ſit viſurus Deum [d]: & nihil coinquinatum (κοινὸν) in illam ſanctam ciuitatem poſſit intrare [e]. Aliqui legunt (perfecti) vt Gloſſæ, Titelmanus, Hugo, Carthuſianus, Thomas Anglicus. Oecumenium ſequor, cui citatus fauere Hieronymus videtur: ſed ita vt nō exiſtimem cogitaſſe Petrum de illa differentia vtriuſque legis in caſtitatis perfectione, & ſobrietatis.

d Heb. 12. 14. e Apoc. 21. 27.

Rectè autem cum caſtitate, lumbíſque ſuccinctis ſobrietas coniūcta eſt, propter cognationem tantam, vt illa ſine hac, nequeat conſiſtere, vt liquidò conſtat. Confirmabo dumtaxat præclaro Nazianzeni ſomnio [f], in quo puellari honeſtiſſima forma obiectæ ſunt Caſtitas, atque Temperantia, ſeſe affirmantes Christo regi aſſiſtētes cœleſtium Virginum pulchritodine delectari, & ſui ſtudioſos eximio quodam & ſingulari ſplendore præditos in cœlum ferre, ac iuxta immortalis Trinitatis fulgorem collocare. Ex intemperantia circa cibum, nata ſtatim in primis parentibus rebellio in carne eſt.

Sobrietas cum caſtitate connexa eſt, & ſine hac illa nequit conſiſtere.
f Nazianzen. Orat. de Calamit. animæ ſuæ.

Perfectè.] Alij multi legunt (Perfecti) ſed Græcè eſt τελείως, vt diximus, docens quoque quò referendum videatur. Ex eo colligimus, attingi poſſe perfectionem in hac vita, non ſummam quidem, & ſine peccatis vllis etiam leuibus, niſi concedat Deus priuilegium: ſed à qua poſſimus denominari, ac reuera iuſti eſſe coram Deo, & veras habere virtutes, excluſis iis quæ directò contraria ſunt illis, vt ſunt peccata mortalia.

Sperate in eam quæ vobis offertur gratiam.] Hieronymus, *quæ vobis deferenda eſt.* Syriacè וסברו על חדותא דאתיא לכון *veſabbar u hhal chadutha datheia lechun. Et ſperate in gaudium, quod veniet vobis.* Ἐλπίσατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χάριν. Notat Oecumenius aliā lectionem ἐπὶ τὴν χαρὰν, *in gaudium*, quo modo expreſſit Syra interpretatio: exponítque vel de gratia, vel de gaudio, quod in ſecundo Chriſti aduentu futurum eſt, quando, vt ait Lyranus, facie ad faciem, ſeu *reuelata facie* [g] videbitur Deus: aut quando, vt ait Thomas Anglicus, & Carthuſianus, *reuelabitur in Iudicio gloria Domini* [h].

g 2. Cor. 3. 18. h Iſa. 40. 5. i verſ. 4.

Facilis tranſitus inter χάριν, & χαρὰν. Sicut & in epiſtola Ioannis tertia [i]: Maiorem horum non habeo gratiā Vbi Græcè nunc eſt χαρὰν, gaudiū: quamuis in aliquibus quoque libris ſit χάριν, vt ibi vidimus. Affinitas maxima gratiæ, & gaudij, nec verum hoc ſine illa: & proximè gaudium poſt charitatem numeratur in fructibus Spiritus ſancti [k]. Dici præterea poteſt, ſermonem eſſe de gratia huius temporis; & reuelationem Ieſu Chriſti, licet aliquando tempus illud ſignificet, hîc tamen denotare tempus, quo reuelata nobis proponuntur Chriſti myſteria, & ſalutis per ipſum remedia.

k Gal. 5. 22.

Nil impedit vt gratiæ vocabulo gloriam intelligamus: dicitur enim *gratia Dei vita æterna* [l], & hæc appellatur conſummata gratia: Sed & gratiam vocamus abſolutè, quia licet adultis non conferatur abſque meritis, & eorum cooperatione, prima radix meriti eſt à gratia, ideóque fructus ille ab hac radice pullulat. Vt vera ſit Pauli ſententia [m]: *Gratia ſaluati eſtis*, (id eſt, ius ad ſalutem, & gloriam conſecuti eſtis) *per fidem, & hoc non ex vobis: ne quis glorietur.* & [n], *Non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit.*

l Rom. 6. 23. *Vita æterna cur gratia dicatur.* m Ephes. 2. 8. n Tit. 3. 5.

Offertur hæc gratia omnibus ſine delectu, hoc eſt, ratio, modúſque ſufficiens gloriam adipiſcendi, quādiu viuunt, ita vt deſperare ſit nefas: quod Cain [o] fecit, Achitophel [p], Iudas [q]. Spei obiectū Deus eſt, in quo gloria & beatitudo conſiſtit, ſed per media gratiæ, vt idcirco ſperare iubeamur in gratiam, id eſt, gratiam, nec enim in gratiæ creatum donum propriè ſperari poteſt, ſi formulæ vis propria retineatur, qua credere, & ſperare in aliquid, eſt toto in id affectu tendere tanquam in finem vltimum. Notauit id etiam hoc loco Carthuſianus de ſpei virtutis Theologicæ primario, & ſecundario obiecto.

o Gen. 4. 13. p 2. Reg. 17. 23. q Matth. 27. 5.

Turrianus [r] autem noſter motus illa orationis formula, *ſperate in gratiam*, credit loqui Petrum de Euchariſtia, *quæ*, inquit, *eſt gratia inuiſibilis ſubſtantialis* (dicitur Euchariſtia quaſi bona, & maxima omnium gratia) noſtra ſpes, & fiducia Chriſtus Ieſus facie nunc velata, in quo eſt nobis collocata ſpes videndi eundem, cùm veniet reuelata facie in maieſtate ſua. Confirmat, quia putat antecedentia, & conſequentia mirificè quadrare huic Sacramento: item ex epiſtolæ ad Hebræos verbis [ſ]: *Itaque regnum immobile ſuſcipientes habemus gratiam*, vbi per gratiā vult pariter Euchariſtiam intelligi: per regnum immobile ipſum Regem, qui iam non moritur.

r 5. de Dogmat. charact. *Euchariſtia eſt gratia ſubſtantialis.* ſ cap. 12. 28.

Verùm pridem docui non videri hìc eſſe ſermonem de Euchariſtia, vt ille Auctor alio loco volebat, & Salmeron cum ipſo: & ſatis nunc intelligimus ſperari in gratiam, eſſe vel idem quod ſperare gratiam, vel in eius auctorem Deū: Nec propriè ſperari poteſt in Euchariſtiam vt Sacramentum, ſed in eum, qui continetur Sacramento. Denique ſingularis, nec alterius, quod ſciam eſt expoſitio loci ad Hebræos, in quo paſſim volunt regnum immobile eſſe legem Euangelicam, per quam regnat Chriſtus in nobis, & à Diaboli ſeruitute liberati reſtituimur in verā libertatem filiorum Dei *Hoc regnum perueniſſe ad nos* [t], *& intra nos eſſe* [u], dixit Chriſtus, & Ioannes *factos regnum* [x] *& reges* [y], quod & in hac ipſa epiſtola noſtra habetur [z]. Paulus ibidem ſubdit, quod habemus gratiam, videlicet illud ipſum regnum, vel debitam gratiarum actionem, vt explicāt Græci. Porrò hæretici, qui, vna excepta fide, reliquas tollunt virtutes, ſperandi verbo volunt nos hoc loco credendi verbum intelligere, vt Caniſius noſter obſeruauit [a].

Hic non agi de Euchariſtia oſtenditur. t Matt. 12. 2. u Luc. 17. 21. x Apoc. 1. 6. y Infra 5. 10. z cap. 2. 9. a lib. 1. de corruptelis verbi Dei, c. 12.

In reuelationem Ieſu Chriſti.] Alij *In reuelatione* ἐν ἀποκαλύψει. Dum reuelatur, & patefit in hac vita per prædicationē & dona gratiæ, vt antè dictum eſt, vel donec reueletur in Iudicio, & generali reſurrectione, quam bene Tertullianus [b] fiduciam nominat Chriſtianorum, ſcil. omnium, ſed nominatim Martyrum, & dira patientium in carne tormenta: quali etiam cogitatione ac ſpe, animabāt ſeſe Iob [c], & Machabæi [d].

b lib. de Reſurrect. Carnis. *Reſurrectio eſt fiducia Chriſtianorum.* c cap. 19. 25. 26. 27. d 2. Machab. 7. 9. 11. 14.

Tam

Tam sæpe reuelationis vtitur Petrus vocabulo, verbóve reuelandi, nec non Paulus [a], vt persuadeant præsens tempus obscurum, tectum, velatum esse, tempus fidei, & ænigmaticæ cognitionis: præmia promitti, offerri, differri in aliud tempus. Denique Ioannis liber vocatur Apocalypsis, quia potissimum est de statu Iudicij, ac futuræ vitæ. Id nomen Hieronymus [b] ait esse proprium Scripturarum, & à nullo Sapientum sæculi apud Græcos vsurpatum, & sonare, ostēdi ablato desuper operimento, ac proferri in lucem id, quod rectum, & velatum erat. Reliquit illud Interpres in priori ad Corinthios [c]. *Vnusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, Apocalypsim habet.*

a Rom. 2. & c. 8. 19. c. 16. 25. 1. Cor. 1. 7. 2. Thess. 1. 7.

b in cap. 1. ep. ad Gal.

c cap. 14. 26.

Vers. 14.] Quasi filij obedientię, non configurati prioribus ignorantiæ vestræ desideriis.

Docet decere quam dixit succinctionē lumborum mentis in continentia, & sobrietatem, & spei firmitatem illos, qui dignati filiatione diuina adoptiua, morigeros se Deo filios, & obedientes præbeant, non amplius prauos illos mores repetendo, quos antea densis idololatriæ tenebris impliciti, vel vera Dei cognitione priuati, exercebant.

Quasi.] ὡς tanquam, vt, velut, sicut, & rei veritatem significat, non solam similitudinem, perfectionem in suo genere, non diminutionem; quæ tamen est propria dictionis istius notio. In ea autem, quam dico, significatione frequens est eius in Scripturis vsus, quemadmodū & particulæ ὡς & כ che, apud Hebræos. Vt, *Facti sumus sicut consolati* [d]. *Gloriam quasi Vnigeniti à Patre* [e]: *Propheta est quasi vnus ex prophetis* [f]: *Cum federem quasi Rex circumstante exercitu* [g]: *Quasi vna de stultis mulieribus locuta es* [h]. Plurima sunt alia exempla: Canon verò iste traditur ab Ambrosio [i]. Hieronymo [k], Augustino [l], Gregorio [m], Cyrillo [n] Alexandrino, Theophylacto [o], Euthymio [p], Chrysostomo [q]. *Hoc modo*, ait Augustinus, *cum de aliquo dicimus, Fecit sicut vir bonus, non significamus, eum verum bonum non esse, sed ita fecisse, vt appareat verum bonum esse.*

d Psal. 125. 1. e Ioan. 1. 14. f Mat. 6. 15. g Iob. 29. 25. h Iob. 2. 10. i lib. 7. ep. 47. k in c. 5. ep. ad Ephes. l in Ps. 125. & in Psal. 118. serm. 18. m 18. Moral. cap. 4. n lib. 2. in Ioan. c. 41. o in c. 1. & 17. Ioan. p in 1. 1. & 15. Ioan q in cap. 1. Ioan.

Item vulgò aiunt, inquit Chrysostomus, & Theophylactus, *de Rege, Incedit quasi Rex*. id est, vt Regem decet, ita vt ex ipso incessu facilè appareat ipsum esse regem.

Filij obedientiæ.] Τέκνα ὑπακοῆς. Filij obedientes, phrasi Hebraica, Syriacè בניא משתמעניא *benaia mesthamhhana*. Obedientia verò amplectitur non solam fidem, sed custodiam præterea diuinorum aliorum præceptorum. Prius illud magnopere contendunt hæretici [r], dicūntque Papam cum academiis ac cœnobiis suis hoc verbum dilacerare, & ad sua mendacia, & diabolicam obedientiam torsisse. Quis nescit, obedientiam siue generaliter accipiatur, siue vt distincta virtus obiecto, subiecto, & tota ratione, atque natura sua distare à fide? Obediunt Deo Angeli: obediuit & Christus; quibus tamen fides non magis cōuenit, quàm cuiuis erga magistratum subdito, cui obedit. Diaboli filius Lutherus, qui doctore Diabolo gloriatur [s]: Zuinglius, qui Spiritu perambulante in tenebris [t]: Ioannes Hus, Ioannes Vviclef, & qui asserebāt oportere Deum obedire diabolo [u].

Obedientia non est eadem cum fide. r Marlora. Rapsodia in hunc locum.

s lib. de Missa angulari, & Sermone de Luthero magistro. t Refert Fe-uardent. hoc loco. u Cochlæus lib. 1. Miscellan. Obedientia non de fide dicatur. x Rom. 1. 5. c. 6. 17. c. 10. 16.

Fateor propriè quodam modo dici de fide nomen Obedientiæ [x], quia nititur auctoritate dicentis, & non ratione, & simpliciter credi debet absque inquisitione. Tamē illa etiam ratio probatur Anselmo [y], absque, quoniam obedire fidei, non est solùm assentiri, sed opere complere, quæ Fides ostendit facienda. Verumtamen Capite primo epistolæ ad Romanos, obedire Fidei Paulus, de seipso loquens, intelligit obedire diuino præcepto sibi imposito de prædicanda Fide.

y in c. 1. ep. ad Rom.

Quantæ sit dignitatis filium Dei nominati, & esse, docuimus alibi [z]. Exigit vicissim filialē obedientiam. *Si pater ego sum*, expostulando loquitur Deus, *vbi est honor meus* [a] nimirum vt re, factisque demonstrent filij, edántque signa subiectionis, parendo voluntati eius.

z 1. Ioan. 3. 1.

a Malac. 1. 6.

Exactissimum obedientiæ istius exēplar Christus fuit, & erga Deum, & erga parentes carnales, & erga legem, & erga magistratus. At non placeret obedientiæ voce abstracta intelligi Christum ipsum, vt velle Thomas Anglicus videtur, quasi filij dicantur obedientiæ, id est Christi, quique filio obedientiæ iste fuit similes, *qui fuit obediens Patri vsque ad mortem* [b]. E contrario legimus nonnullos appellatos filios diffidentiæ [c], iræ [d], incredulitatis [e], perditionis [f], sæculi [g], mortis [h], &c. hoc est, obnoxios, addictósque rebus istis. Filij diffidentiæ, & incredulitatis, vocantur Græcè ἀπειθείας, quibus non persuadetur, qui sunt immorigeri, & inobedientes.

b Philip. 2. 8. c Eph. 2. 2. c. 5. 6. d ibid. c. 2. 3. e Coloss. 3. 6. f Ioan. 17. 12. 2. Thess. 2. 3. g Luc. 16. 8. h 1. Reg. 26. 16.

Non configurati prioribus ignorantiæ vestræ desideriis.] Μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις; Syriacè: *& non communicetis amplius concupiscentiis primis illis, quibus concupiscebatis, sine scientia.* Conueniunt hæc Gentilibus magis, quàm Iudæis: hi nanque nec adeo effundebantur in concupiscentiis suis, nec laborabant ignorantia tanta, sed veram habebant notitiā Dei, religiosum cultum, rectè viuendi instituta optima, & præcepta. Hæc multò meliora lex Christi proferebat, Sacramentorum quoque, & aliorū præsidiorum gratia regenerans, renouans, sanctificans, veterem bestiæ characterem, & diaboli figuram expungens, formam diuinam induens, *vt configuremur tandem corpus nostrum corpori claritatis Christi* [i], & toti *conformes fiamus imagini eius* [k], postquàm desierimus hic *conformari huic sæculo. & reformati fuerimus in nouitate sensus nostri* [l], atque *configurati morti Christi* [m]. *Figura mundi præterit* [n]: forma diuturnius quid denotat, vt annotat Chrysostomus [o], expendens voces Græcas σχῆμα, & μορφή, & verba συσχηματίζεσθε, & μεταμορφοῦσθε, quæ sunt in citato loco epistolæ ad Romanos, & ea reddit Cyprianus [p] per *configurati, & transformari.* Quæcumque ex peccato existunt, vel ad illud trahunt, & ipsummet peccatum phrasi Scripturæ solent vetustatis nomine designari, quemadmodū & vetus homo dicitur, aut Adam post peccatum, aut quiuis alius, in quo sint illa, vt error, ignorantia, varia peccata, concupiscentiæ. *Per baptismum regeneramur, ac renouamur* [q]: & si post illum peccemus, recidamúsque in priorem vetustatem, Pœnitentiæ beneficio nouitas gratiæ recuperatur. De vetere homine meminit Paulus, *qui corrumpitur secundum desideria erroris*, κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, & de nouo, *qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis* [r], (id est, in sanctitate vera, vel quæ sit in nixa Orthodoxæ cognitioni, ac veræ fidei, & qui renouatur in agnitionem (pulsa ignorantia.) Secundum imaginem eius qui creauit illum (videlicet in gratia.)

Iudæi in quibus præstabant gentilibus.

i Philip. 3. 21. k Rom. 8. 29. l Rom. 12. 2. m Philip. 3. 10. n 1. Cor. 7. 31. o in c. 12. ep. ad Rom.

p epist. 77. & exhortat. ad martyres.

Vetustatis nomine designantur quæcumque ad peccatū trahunt. q Tit. 3. 5. Heb. 6. 6.

r Eph. 4. 22. 24. Coloss. 3. 9. 10.

Porrò

Portò dictam nooitatem idem Apostolus nominat *vita* [a], hoc est, gratiæ cum virtutibus infusis, per quas fiūt opera meritoria: *Spiritum* [b], quoniam & Spiritus sanctus auctor est donorū, operúmque illorum, atque in nouo homine habitat: & Spiritus nostri renouatio est, quæ per se requiritur; *sensu* [c], id est, mentis *vi*: & *Spiritum mentis* [d], proptet causam, quam nunc dixi: corpus autem suo tempore, vt prius quoque monui, *reformabit Christus configuratum corpori claritatis suæ* [e], nempe in regeneratione [f].

a Rom. 6. 4.
b infra 7. 6.
c Rom. 12. 2.
d Eph. 4. 23.
e Philip. 3. 2. 1.
f Mat. 19. 28.

Vocat præterea *nouam creaturam* [g]. est enim gratuitum, & sine meritis hoc donum: *nouam conspersionem* [h], oppositam veteri fermento: *nostrū hominem, qui intus est, ac renouatur de die in diem*, (proficiendo per bona opera) contrariam ei, qui foris est, corrumpitúrque [i]: *interiorem hominem*: qui *legem Dei probat, sed cui lex in membris repugnat, & captiuat in lege peccati* [k], motione, non consensione, vt placet quidem Augustino [l]: alij enim locum epistolæ ad Romanos accipiunt de peccatore, qui videt meliora, probátque, deteriora sequitur.

g 2 Cor. 5. 17. Gal. 6. 15.
Corporis renouatis nomina ex Paulo
h 1. Cor. 5. 7.
i 2. Cor. 4. 16.
k Rom. 7. 22. Ephes. 3. 16.
l 1 cont. ep. Pelag.

Denique innuit ignorantiæ vox, tum quod vulgo dicitur omnem peccantem esse ignorantem: tum quàm magnum, & quàm salubre veritatis lumen lex attulerit Euangelica, quæ duo prolixiore sermone possunt exaggerari. Hic sese quoque offerret aduersus relabentes in peccatum disputatio. Sed commodior in epistola secunda [m] locus erit.

Omnis peccans ignorans.
m cap. 2. 22.

Vers. 15.]Sed secundùm eum, qui vocauit vos Sanctum: & ipsi in omni conuersatione sancti sitis.

Vers. 16.] Quoniam scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum.

Confirmat nos in proposito retinendæ, conseruandæ, augendæ sanctitatis, castitatis, sobrietatis, nec ad priora resiliendi desideria ignorantiæ, atque concupiscentias, & effrenes libidines, quia qui vocauit Deus ad Filij sui cognitionē, religionémque, & asciuit in filios, & cohęredes, sanctus est, immò sanctitas ipsissima, maximè alienus, & abhorrens ab omni peccati sorde. Etsi exigebatur ab Hebræis sanctitas, quòd eos Deus imbuisset vera pietate, & notitia sui, abstrahens à turpitudine idololatriæ: quantò magis decet Christianos omni in re, intus forísque sanctitatē, neque tam insistere in ceremoniis externis, vt lex illa profitebatur, quàm vt in Spiritu, & veritate Deum adoret [a].

Christiani omnes sancti esse debent.
a Ioan. 4. 23.

Sanctum.]Deum intelligit, aut per attributionem Patrem, qui vocare dicitur, iustificare, glorificare, prædestinare [o], trahere [p], licet per gratiā, quæ tribuitur Spiritui sancto, & merita Christi, cuius etiam gratia est, quia meruit; ita vt vocari dicamur in gratiam illius [q].

o Rom. 8. 30.
p Ioan. 6. 44.
q Galat. 1. 6.

Quid autem sit in Deo, Christóque sanctitas, & de Trisagio hymno aliàs dixi [r]. Est Dei sanctitas, ab omni liberum esse defectu, & imperfectione metaphysica, physica, morali, absque permixtione, & contagione potentiæ, materiæ, peccati: denique esse actum simplicissimum, & purissimū. Dionysius [s] spectat sanctitatem in libertate à macola sceleris: Basilius [t], & Cyrillus [u] Alexandrinus à commixtione materiæ, & corruptibilitatis.

r Act. 3. 14. 1. Ioan. 3. 1.
Sanctitas Dei quæ sit.
s de Diui. nominib. c. 12.
t in Ps. 32. & de Spir. S. c. 9.
u lib. 11. in Leuit. lib. 11. in Ioan. cap. 25. & 29.

In omni conuersatione sancti sitis.] In omni cogitatione, verbo, facto sanctitas exigitur, qua mortale peccatum repellatur, quod pluribus contingere potest per Dei gratiam: qua studeamus vitare etiam venialia peccata, quæ nemo sine priuilegio vitat omnia: qua firmi, constantes, & perseuerantes simus, quod est quoque peculiare donum Dei.

Sanctitas quæ requiratur à nobis.

Quocirca concidunt crassi illi errores, nullam esse in quoquam internam, verámque iustitiam, sed imputatitiam: Nulla reuera bona opera: Solam fidem absque operibus sufficere: Nullum viuere posse sine peccato mortali. Si conferatur quæuis creata sanctitas ad Deum, quem solum sanctum canit Ecclesia [x], & mater Samuelis, *non esse sanctum, vt ille est* [y], & Christus. *Neminem bonum nisi ipsum* [z], non erit qui huiusmodi mereatur nomen: & in hac vita quiuis dicere debet [a]: *Dimitte nobis debita nostra*, alioqui si dicat, *quoniam peccatum non habet, ipse se seducit* [b], vt pluribus in illius expositione loci docuimus: immò videmur *omnes respectu Dei esse immundi, & cuncta iustitiæ nostra vt pannus menstruatæ* [c]: quàmuis propriè ante oculos illius haberi possimus, & esse iusti ac sancti.

x in Hymno Angelico.
y 1. Reg. 2. 2.
z Mat. 19. 17.
a Mat. 6. 12.
b 1. Ioan. 1. 8.
c Esa. 64. 6.

Immortalis est naturaliter anima nostra, & Angeli, etiam si dicatur *solus Deus habere immortalitatem* [d]: homines vera sunt, & perfecta quædam entia, tamen Esaias [e] quoque verè dixit comparando cum Deo, *Quòd omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum, & inane reputata sunt ei.* Lege præ ceteris Gregorij [f] expositionem ad verba Iob [g]. *Si lotus fuero quasi aquis niuis, & fulserint velut mundissimæ manus meæ, tamen sordibus intinges me, & abominabuntur me vestimenta mea.* Itē [h] ad illa [i]: *Idcirco ipse me reprehendo.* Errores autem, hæreséSque notatæ damnantur à Concilio Tridentino [k].

Anima nostra immortalis est, & Angeli, sed Deus potissimùm.
d 1. Tim. 1. 16.
e cap. 40. 17.
f 9. Mor. c. 15. vel 28.
g cap. 9. 30.
h Greg. li. 35. Moral. c. 5.
i Iob. 42. 6.
k sess. 6. can. 7. 9. 11. 12. 18. 19. 20. 22. 23. 25.

Id præterea certum, quod hoc loco notat Carthusianus, eam sanctitatem, quæ perfectionem exactam, passionibus exclusis, includit, nobis non imperari. nam obtineri ordinariè non potest: & in Ecclesia status quidam est minimè communis cæteris, hanc sibi legem imponentium tendendi ad perfectionem, tametsi nemo non debet, quod in se est cauere cuncta, etiam leuia peccata, & remouere proximas saltem occasiones peccandi quomodolibet.

Conuersatione.] Satis frequens Petro [l], Paulóque [m], ac Iacobo nomen, vt & conuersandi verbum. Græca sunt ἀναστροφὴ, & ἀναστρέφω. Significāt commorari apud aliquem, & moribus cum alio communicare [n]. Non sic quidem Auctores alij Græci loquuntur: pleræque tamē vernaculæ linguæ formulam illam vsurpant, & quidam boni scriptores Latini, vt Plinius [o], & Quintilianus [p], quamuis ille potius loquatur de brutis.

l vers. 18. c. 2. 12. c. 3. 1. 2. 16. 2. ep. 2. 7. c. 3. 11.
m Galat. 1. 13. Ephes. 2. 23. c. 4. 22. 1. Tim. 4. 12. Heb. 13. 7.
n cap. 3. 13.
o lib. 10. c. 36.
p lib. 1. c. 2.

Scriptum est.] Vbi scriptum sit, quærit Didymus: respondétque in Leuitico [q]; adde Deuteronomiū [r]: tamen etiamsi certus non assignaretur locus, in quo conceptis verbis id esset, ex omnibus scripturis colligi posse, dum crebrò tradunt & eum qui vocat, esse sanctum, & qui vocantur vt sanctificentur, aduenire. Confirmat etiā hinc, esse eundem vtriusque Testamenti Deum.

q c. 11. 44. 45. c. 19. 2. c. 20. 7. 26. c. 21. 6. 8.
r cap. 14. 21.

Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum.] In Leuitico loquitur Deus, præfatus quoque se Dominū Deum, de sanctitate legali, vt non gustarent Hebræi cibos immundos: tum præterea de timore patris & matris, atque de custodia sabbatorū: de

Deus omnino sanctus.

vitando

vitando commercio cum Gentilibus, de non consulendis Magis, de cauendis incestis connubiis: vt Sacerdos sit segregatus à vulgo: ne vilem ducat vxorem. Petrus extendit sententiam, præsertim propter Gentiles, quorum dij ipsi, ritusque sacri turpissimi, & maximè execrandi erant. Et sic alludit ad sanctitatem legalem, vt eam nihili, vel non tanti facere videatur: sed intimam animæ, & omnino spiritualem. Græcè hoc loco legimus: *Ἅγιοι γένεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι.* Vbi Didymus iubet nos animaduertere Deum se sanctum esse dixisse; accedentes autem ad eum fieri, vel futuros. In Leuitico est: *Ἁγιασθήσεσθε καὶ ἔσεσθε ἅγιοι.* Abutebantur Ariani his locis, vt docerent Filium Dei non esse consubstantialem Patri, nec imaginē eius ἀπαράλλακτον, dicique solùm imaginem, quia inter alios excelleret: cùm alij etiam inuitentur, vt sancti sint sicut Deus, perfecti, *sicut Pater* [a], *imitatores Dei, sicut filij charissimi* [b]. Respondet Ambrosius [c], oppositū effici ex eo, quod quamuis multi possint euadere similes Deo, *solus Filius imago inuisibilis Dei* dicitur [d], & *character seu figura substantiæ eius* [e], quia scilicet in eo naturæ eiusdē vnitas, & eius Maiestatis expressio est. & alia est secundum imitationem similitudo, alia secūdum naturam. Probat id etiam inde, quoniam, vt ex Didymo paulò antè retuli, scriptura dicit: *estote sancti*, vt fiant, qui non sunt, per imitationem: de se autem affirmat Deus, *quia sanctus sum*, non vtique proficiente processu, sed manente natura. Affert præterea illud aliud: *estote perfecti* (vt incipiant, inquit, habere, quod non habent) *sicut Pater vester cœlestis perfectus est*. Sed de nomine, rationéque imaginis, quatenus de filio dicitur, consule, quæ ad Ioannis epistolam primam dissernimus.

Christus imago Dei substantialis.
a Mat.5.48.
b Ephes.5.1.
c de incarn.ca. vlt.
d Coloss.1.15.
e Heb.1.3.

Argumentari porò possumus, euadere sanctos nos posse ea sanctitate, quam prius dixi, nempe per gratiam, quam Deus offerat sufficientem: quia sanctitatem Deus non præciperet, aut non inuitaret ad illam, aut non iuberet nos petere *sanctificare nomen suum* [f], id est, sanctificari in nobis, & vt in eo, quod esse cœpimus in Baptismo, perseueremus, quemadmodum cum Cypriano [g] exponit Augustinus [h], afferentes hunc ipsum locū: *sancti estote*, &c. Legendus quoque Leo [i]. Sicubi verò studendū sanctitati, maximè in loco sancto, & quando tractantur sancta. Id sibi volebat inscriptio in lamina aurea, quam gestabat Hebræorum Pontifex: *Sanctum Domino*, vt quidam putant: quamquam alibi [k] docui solum nomen Tetragrammaton inscriptum fuisse.

Sancti euadere possumus.
f Matt.6.9.
g de orat. Dominica.
h de bono perseueran. c.2.
i serm. 8. de ieiun. sept. mens.
k Sap.18.24.

Vers 17.] Et si patrem inuocatis eum, qui sine acceptione personarum iudicat secundum vniuscuiusque opus, in timore incolatus vestri tempore conuersamini.

ILle ipse sanctus, quem dixi, Deus vester, & pater est, & iudex. Tamquam pater, inuocatur à vobis in omni negotio atque necessitate: vt iudex, reddet cuique pro meritis. Non possunt gratæ preces esse ac efficaces immorigeri, & improbi filij: in iudicando iustissimus erit Deus, nullo personarum habito respectu, non sicut homo qui filium tractat indulgentiùs, quàm seruum. Ergo dum hunc incolitis mundum, mores ita componite, vt Deum, vel ceu patrem filiali timore, vel saltem sicut iudicem seruili metu vereamini, vt ad hęreditatem cœlestē aspiretis, vt paratas æternas pœnas peccatorum abstinentia deuitetis.

Deus Pater est & iudex.

Patrem.] Nomen substantiale est hoc loco, & Deo, siue Trinitati toti conueniens, quemadmodum vbicumque absolutè, ac sine vlla cum aliis personis comparatione, vel habitudine ponitur, vt etiam alibi docui.

Inuocatis.] Ἐπικαλεῖτε, Syriacè קרין אנתון *karin antun, vocantes estis*: sed vocatio fieri potest inuocando, idque significat verbum Græcum. Vatablus ait esse Hebraismum, *inuocatis*, pro *colitis*. Hebraismum nō nego, qualis cum Enos dicitur cœpisse *inuocare nomen Domini* [l]: sicut &, *inuocari nomen Domini super aliquem* [m], & hunc dici cultorem illius. At proposito conuenit magis notio verbi simplex, & communior sententia de inuocatione per vota, precésque. Cùm autem nomen, vt dicebā, Patris de Deo dicatur substantialiter, sicut & apud Esaiam [n], & Malachiā [o], & alios, ac in oratione dominica [p] (nescio cur Arias hoc loco, quod euangelio proprium dicitur, vt hoc oretur Deus modo, solemne dicat Israelitis fuisse: אבינו בשמים *auinu beschamaim. Pater noster qui es in cœlis.*) Nihil vereri debent hæretici totam inuocare Trinitatem his, aut similibus verbis, quibus vtitur Ecclesia, Dionysius [q], Augustinus [r], aliíque: *Sancta Trinitas vnus Deus miserere nobis.* Vel, *Domine Deus vnus, Deus Trinitas*: vel, *Trinitas diuina Sapientia, Christianorum præses, &c.* Vel, *Domine Deus omnipotens, qui es Trinus & vnus, vel Vnus Deus tres personæ, vna & indiuisa Trinitas.* Plura Feuardentius [s] hac de re docens inter cetera etiam iuxta principia hæreticorum: si non est inuocanda Trinitas, nec etiam adorandam esse, illos autem è Letaniis, Kalendariis, precibus, nomen atque inuocationem, & omnem cultū Trinitatis erasisse, ac solam Patris adorationem iniunxisse & Christo suo quendam honorem. Probat verò scripturis, & aliis testimoniis Christum & Spiritum sanctum propriè inuocari, & adorari posse, ac debere. Omnium instar est forma Baptismi, quam Christus præscribit [t]: *In nomine Patris & Filij, & Spiritus sancti*, vbi coactus est Caluinus [u] ipse fateri inuocationem trium personarum contineri, vt omittam alios discipulos eius, à quibus hac in parte deseritur, vt idem Feuardentius refert.

l Gen.4.26.
m Amos 9.
n 1.63.16.c.64.8.
o c.6.c.2.10
p Mat.6.9.
S. Trinitatis inuocatio, & maximè laudanda & probanda.
q de mystica Theol.c.1.
r lib. vlt. de Trinit. cap. vlt. lib. medit. c. 4. 12. 32. 33. solil. c. 31. 32. manual. c. 6.
s Dial. 5 contra Caluinianos
t Mat. vlt. 19.
u ibid.

Sine acceptione personarum.] Quid sit acceptio personarum, & quomodo cadere non possit in Deum, docui exponens concionem Petri super causa Cornelij Centurionis [x].

x Act.10.34.

Iudicat.] Salubris & necessaria de Dei iudicio cogitatio, frequénsque memoria, & non de sola misericordia, & gratia, qua nimis delectantur, nimiúmque inculcant hæretici, & laxiores Christiani, *Quis peccare poterit*, scribit [y] Petrum dixisse Clemens, *si semper ante oculos suos Dei iudicium ponat?* Propè infinita possent huc alia proferri. Sed illud quæstionem habet, quo pacto iudicet Pater, cùm Christus dixerit [z] eum non iudicare quemquam, sed omne iudicium dedisse Filio. Didymus occurrit hoc loco, & Oecumenius, quoniam Filius eâdem diuinitate est, iudicante Filio, Patrem quoque esse, qui iudicat. Præterea nomen Patris dici nonnumquam de Filio respectu genitorum participio sanctitatis, addo & filiationis per gratiam. Ideo sæpe Apostolos vocasse filios suos [a], & cuidam dixisse [b], *Fili, remittuntur tibi peccata tua*; alteri [c], *Filia, fides tua te saluam fecit.*

Cogitatio de Dei iudicio salubris est.
y epist.5.
z Ioan.5.22.
Quomodo Pater iudicet, cum omne iudicium filio dederit.
a Mat.11.24. Ioan.13.33.
b Mat.9.2.
c ibid 22.

Facilior responsio, solum Filium Dei, vt simul filius hominis est, & quia filius hominis est, vt ibidem apud Ioannem dicitur [d], iudicare sumpta

d Ioan.5.27.

externa natura, & iudicis forma quæ ab hominibus, qui iudicandi sunt, videatur, & cuius sententia exaudiatur: & illud Filiũ Dei facere per Humanitatem, velut per instrumẽtum coniunctum, quod per eamdem facit Pater & Spiritus sanctus tanquam per separatum. Ad hunc ferè modum respondent Augustinus [a], Beda [b], & alij, seipsum sub nomine filij hominis venturum dicit in maiestate sua [c], & sicut Regem, scilicet præter potestatem iudiciariam diuinam communẽ aliis personis, sed vtentem Humanitate modo proprio iam dicto propter cõiunctionem, per humanam: quemadmodum vltra scientiam diuinam, habet infusam: quamuis hæc ipsa dona non darentur illi Humanitati, nisi vnitam haberet sibi hypostasim diuinam. Egregiè declarantur hæc à Toleto [d], & Suarez [e].

a Tract. 21. in Ioan. 1. de Trin. c. 13. lib. 30. homil. in 22.
b in c. 5. Ioan.
c Mat. 25. 31.
d in c. 5. Ioan. Annot. 19. & 20.
e 3. p. q. 57. ar. 2. in Comm.

Cùm autem idem Christus negauit se iudicare quemquam [f], intelligit, dum adhuc mortalis viueret, nolle iudicandi potestatem exercere: vt alias præteream interpretationes [g]. *Non enim*, inquit, *misit Deus filium suum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum.* Egimus hac ipsa de re, dum dictam illam Petri concionem exponeremus coram Cornelio [h].

Christus quomodo se quemquam non iudicare dixerit.
f Ioan. 8. 15.
g Ioan. 3. 17.
h Act. 10. 42.
i cap. 7. 13.

Porrò cùm Daniel narret [i] se vidisse ad antiquum dierum cum nubibus cœli quasi Filium hominis peruenisse, & in conspectu eius oblatum, intelligit de Christi ascẽsione, in qua honoris causa deductus est ab Angelis, & à Patre collocatus est ad dexteram, coram quo veluti causam agens, retulit sententiam, *quòd ipse poneret inimicos ipsius scabellum pedum eiusdem* [k]. Quo finito, sequetur generale iudicium, quod Christus ipse celebrabit: vt etiam notauimus capite primo Actuum Apostolorum.

k Psal. 109. 1.

Secundum vniuscuiusque opus.] Per opus intelligitur quoque cogitatio, & sermo, vt monet Thomas Anglicus. His ferè iisdem verbis multoties alibi scriptura [l] tradit iudicium fore de operibus, non de sola fide, vt mentiuntur hæretici.

Iudiciũ de operibus, non de sola fide fiet.
l Psal. 61. 13. Matth. 25. 35. Ioan. 5. 29. Rom. 2. 6. 2 Cor. 5. 10. Apoc. vlt. 12. Iob. 34. 11. Ierem. 32. 19.

In timore.] Nihil in iisdem diuinis literis repetitur, & commendatur sæpius: tantùm abest, vt de iustificatione nostra fidei diuinæ certitudinem, vt volunt hæretici, concipere debeamus: vel quod Catharinus, & alij nonnulli, tantam moralem possimus, vt nullo modo ambigamus. *Cum metu, & tremore* [m] præcipit nos Paulus *salutem nostram operari: non altum sapere, sed timere* [n]; & vt *qui stat, videat ne cadat* [o]: *ipse timebat reprobus effici* [p]; & tot alij sanctissimi viri magno timore corripiebantur, præsertim Ephrem, qui tertio fermè quoque verbo illum in sermonibus satis prodit. Hieronymi [q] verò tritum de seipso testimonium: *Ego cunctis peccatorum sordibus inquinatus, diebus, & noctibus operior cum tremore reddere nouissimum quadrantem, & tempus, quo mihi dicatur: Hieronyme veni foras.*

m Philip. 2. 12.
n Rom. 11. 20.
o 1. Cor. 10. 12.
p 1. Cor. 9. 27.
q ep. 5. vt citatur in Glossa.

Incolatus vestri tempore.] Est Græcè, χρόνος τῆς παροικίας, tẽpus peregrinationis vel habitationis in alieno: quam præterea notionem habet alibi παροικία, pro qua itẽ Interpres reddit incolatũ [r]: & πάροικος, pro quo põnit aduenã [s]: & παροικεῖν pro quo peregrinum esse [t]: vel demorari tamquam in terra aliena [u]. Parœcia, & parœci Ecclesiastico vsu sumuntur pro accolentibus, & pertinentibus ad idem templum, & iis qui templo, & similibus præsunt. Alij parochiam, & parochos nominãt velut ab exhibitione sacrosancti panis, quia πάροχος conuiuator est, vt Budæus [x] notat, vel idem [y] qui copiarius, & suppeditator necessariorum ad victum legatis, aliisve honestis hospitibus: vel auspex nuptiarum, seu paranymphus [z]. Sed præualet prius nomen: quamuis res per aliud significatæ bellè congruãt Curatis, qui & Curiones appellantur. Itaque distinctio ipsa populi Christiani in parœcias, admonet ipsum breuis in hac vita moræ, & habitationis tẽporariæ. Diuersari nos in hac vita potius, quàm versari: peregrinari, quàm inhabitare perspectum satis, & redibit capite secundo [a] de eodem sermo.

r Act. 13. 17.
s Act. 6. 5. Act. 7. 29. Ephes. 2. 19. 1. Pet. 2. 11.
t Luc. vlt. 18.
u Heb. 11. 9.
Parœcia & parœci, quid sint.
x in Pandect.
y Horat. lib. 1. serm. Satyr. 5. lib. 2. Satyr. 8. Cic. lib. 3. ep. ad Atticum ep. 2.
z Cælius Rhodig. lib. 28. c. 13. ex Pausania.
a vers. 11.

Vers. 18.] **Scientes quòd non corruptibilibus auro, vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis.**

MAXIMVM incitamentum conseruandæ sanctitatis, scire, ac æstimare vnde liberati, reuocatique, ex quantis malis, qua, & quàm difficili ratione, pretioque. Ratio, & pretium passio fuit Christi, ac sanguis: terminus, à quo veteres, & à maioribus traditi errores, & mores. Itaque videndum, ne animus offendatur redemptoris, si ad pristinam vitiorum reuertamini corruptelam. Quantò pretium redemptionis à corruptione vitæ carnalis maius, tantò timere magis debemus, & quãtò maius beneficium, tantò magis supplicium manet nos, si fuerimus ingrati. *Cum metu & tremore salutem suam operari Paulus nos iubet*, quia Deus est, *qui gratia sua in eis operatur velle, & perficere* [b]: & sollicitos esse, *ne sanguinem pollutum ducamus, & spiritus gratiæ contumeliam faciamus* [c]: sic vnde certitudinem gratię ac securitatem salutis hæretici statuunt, inde timere nos oportere colligunt Apostoli.

Incitamentum conseruandæ pietatis quod & quale.
b Philip. 2. 13.
c Heb. 10. 29.

Scientes.] Considerantes, & recogitantes quod fides docet, quæ fides ob certitudinem, dici scientia solet. [d] requirit quoque euidentiã credibilitatis: ac stare etiam potest cum euidentia in attestante, vt quidam putant.

d Tob. 19. 25. Ioan. 11. 24.

Corruptibilibus auro vel argento.] Hæc sunt pretia rerum in mercimoniis, emptionibus, redemptionibus, & accipiuntur præterea pro quibuslibet aliis diuitiarũ generibus mobilibus, vt gemmis, vasis, &c. Attamen corruptioni obnoxia sunt hæc omnia, vt aliis locis vberiùs demonstrauimus [e], & quamlibet valeant ad vsus humanos externos, nihil per se conferunt ad sanctitatem, & fœlicitatem, immò impediunt potiùs, nisi virtute administrentur. Denique *nulla est commutatio pro anima*, ἀντάλλαγμα [f]. Hieronymus [g] istum illustrat locũ verbis Esaiæ [h]: *hic ædificabit* ciuitatem meam, & captiuitatem populi mei reducet, non cum pretio, neque cum muneribus.

e Act. 3. & 8. Eccl. 2. Sap. 7.
f Matt 16. 26.
g in c. 52. Esa.
h c. 45. 13.

Redempti estis.] Ἐλυτρώθητε. Paulus ait nos *emptos pretio, & quidem magno* [i], licet Græcè desideretur epithetum ἠγοράσθητε τιμῆς. Redemptio videtur habitudinem importare ad priorem emptionem. Hanc Hugo vult fuisse per diaboli suggestionem (dicit id etiam Thomas Anglicus) aut per delectationem. Item ait emptum hominem à Christo, nempe vt est Deus, quando creauit: & cariùs, cùm omnes ei creaturas subiecit: carissimè cùm sanguinem pro illo fudit.

i 1. Cor. 6. 20. c. 7. 23.

Idem non rarò significat simplex emere, quod redimere, vt apud modò citatum Paulum, qui simplici Greco verbo vtitur, & in Apocalypsi [k] scribitur de *emptis de terra, & ex hominibus*. Acutè nonnulli redemptionem sumunt pro frequenti

k cap. 14. 3. 4.

emptione

emptione, quoniam Christus pluribus actibus meritoriis nos emit, quorum singuli ob infinitam dignitatem personæ ipsius diuinæ infinitè plus quam sufficiebant. Hæc dicitur in Psalmo [a] *copiosa redemptio*. Præterea redimere, est liberare simpliciter, vt [b]: *Redime me à calumniis hominum*.

Stipendiũ peccati, mors [c]; & *peccatum est debitum* [d]; & *qui illud facit, seruus est eius* [e], & *cui quis exhibet se seruum ad obediendum, seruus est eius cui obedit*, peccati quoque ad mortem, & immunditiæ, & iniquitatis [f]; *Et à quo quis superatus est, huius & seruus est* [g], vt corruptionis [h], id est, fomitis, diaboli, peccati, mortis, gehennæ, siue damnationis æternæ.

Istis omnibus peccator quodammodo venundatus est, *idque gratis* [i], *& in iniquitatibus venditus* [k], atque *habens animam venalem* [l], *vt facias malum* [m]. Quocirca quo dato pretio illum recuperat, censeri potest redimere. Eramus autem ante peccatum sub Dei potestate, & amicitia, & per peccatum facti sumus inimici, ac dæmonis traditi potestati. Redemit ergo Christus nos Deo, & sibi ipsi, vt Deus: emit sibimet vt est homo, quoniam acquisiuit ius in nos, dominiũque speciale. Quia porrò per peccatum Deus offensus est, ac diabolo traditi eramus vt tortori, pretium redemptionis Deo debuit offerri, vt notat S. Thomas [n], & Nazianzenus [o], vnde Ioannes in Apocalypsi [p]: *Redemisti nos Deo* inquit *in sanguine tuo:* &c. contrà verò posset dici Deum Christo nos vendidisse, non quidem alienando à suo dominio, sed à potestate iræ, cui obnoxij eramus, vt notat Bartholomæus Medina [q], & pretium Christi accipiendo.

Quamquam, vt initio indicaui, redimere, & emere, quandoque idem valent, & nihil aliud, quã simpliciter & absolutè liberare, vt plurimis locis Psalmorum. Sed quando id fit per singularia quædam beneficia, videtur aliquo modo verbi proprietas retineri, quasi ea sint pretij loco. Ad hunc modum crebrò dicitur populus Hebræus redemptus editis à Deo tot prodigiis in brachio excelso, & iudiciis magnis [r]. Et idcirco appellatur postea [s] *populus acquisitionis*, & multò magis sub eo typo genus humanum respectu Christi.

Hebræum verbum פדה *padah*, etsi propriè significet redimere pretio, & conuentione: tamen aliquando Interpres ponit aliud loco eius, vt dimittere [t], id est, finere liberè abire, periode ac si redimeretur.

Noluit Deus, & Christus potentia, & vi agere, sed iure, ac iustitia hominem liberare, vt Patres obseruant, Augustinus [u], Leo [x], Nyssenus [y], Damascenus [z], Anselmus [a]. Idem Augustinus [b] scribit quòd ipsa redemptio clamat captiuitatem nostram. Ambrosius [c] ex communi ratione contractus emptionis quanti nos fecerit Deus, ait indicari verbo emendi, vel redimendi; sicut cum dicitur vendere, quem vili æstimauerit. Etsi illud ex Psalmo [d]: *Vendidisti populum tuum sine pretio*, de Iudæis accipit præsentem locum, & similes de Gentilibus, quod tamen vniuersè verum est de omnibus hominibus. Lege in eundem Psalmi locum Commentarium nostrum, vbi de formulis istis non pauca notantur. Et Augustini quæstionem 7. in librum Iudicum.

De vana vestra conuersatione Paterna traditionis.] Cum Lyrano comprehendi puto errores idololatriæ, non solos ritus legis scriptæ, qui vani erãt, quoniam inutiles, eo modo, quo etiam *egena elementa* dicuntur [e]. De pluribus tamẽ redemit nos Christus, nimirum animas nostras de peccatis, de potestate diaboli, de damnatione æterna. Glossa Interlinearis exprimit legis præuaricationem: addit peccatum Adæ Thomas Anglicus, & Primasius: Carthusianus omnia superiora cõplectitur: Titelmanus de solis exponit idololatris. Caietanus, Catharinus, Salmeron de legalibus ceremoniis, déque iis, quas de suo Iudæi adiecerant. Profectò solæ legales ceremoniæ, aut etiam quædam aliæ superuacaneæ non egebant pretio sanguinis quasi agni Christi, de quo mox. Quare benè idem Ambrosius [f] exponit nos isto sanguine Filij Dei liberatos non solum de maledicto legis, sed etiã de impietatis morte perpetua redemptos. Lege apud Thomam Anglicum de varia ratione redemptionis, & de quinque necessarius ad hoc vt proficiat.

Iudæi porrò solam à suo Messia expectant redemptionem corporũ: quos refellit Galatinus [g]. Pelagiani negando peccatum originale, & gratiæ necessitaté, venisse Christum dicebant ideo duntaxat, vt nos exemplo doceret, & verbo: quos confutat Augustinus multis libris, maximè duobus de Gratia Christi, in quorum secundo [h] monet consequenter sensisse, non profuisse his qui præcesserunt eum: Basus & Abailardus non concedebant liberasse nos à Diaboli iugo, & seruitute. Contra primum Philaster, & Castro [i]; contra secundum Bernardus [k], & apud illum ab Innocentio secundo damnatur [l].

Vanam conuersationem paternæ traditionis Græcus textus appellat ματαίας ἀναστροφῆς πατροπαραδότου. Idololatrarum conuersatio per traditiones, quas habebãt, erat plusquàm vana, videlicet etiam perniciosa: Iudæorum quoque traditiones, quas δευτερώσεις Græcè nominatas Hieronymus testis est [m], & in quibus vniuersam scientiam ponebant, quatenus propter eas illi transgrediebantur mandata Dei [n], & postea nomen Christianum insectabãtur, vt & Paulus fecit *æmulator existens paternarum suarum traditionũ* [o], πατρικῶν μου παραδόσεων. Has idem Apostolus [p] vocat *fabulas Iudaicas, & manem fallaciam secundum doctrinam hominum* [q]: Esaias *mandata, & doctrinas hominum, per quas in vanum coleretur Deus* [r].

Diuinæ, Apostolicæ, Ecclesiasticæ traditiones vanæ non sunt, sed maximi faciendæ, cùm non minorem habeant auctoritatem, quàm scriptum Dei verbum, & nominatim Paulus [s] eas iubeat retineri, & adeo multi patres idem præcipiãt, atque illarum catalogum recenseant, Clemẽs, Dionysius, Ignatius, Irenæus, Tertullianus, Basilius, Augustinus, alij permulti, vt alibi ostendimus. Quare abutũtur præsẽti testimonio, & similibus, in quibus cõtinetur traditionum reprehensio, hæretici, ad reprehendendas quas diximus, sacras traditiones. Negant reprehensam à Christo traditionum nomine legem Moysi, sed quas seniores recentiores addideraot contra mentem legis, Irenæus [t], Epiphanius [u], Hieronymus [x]. Sed & Iustinianus [y] quadam constitutione simul damnat, simul declarat cuiusmodi sint traditiones hæ. Quę deuterosis quasi secundaria traditio ab ipsis dicitur, *in vniuersum interdicimus, vt quæ sacris libris cõprehensa non sit, neque desuper tradita per Prophetas, sed excepta quadam virorum contineat, qui terrena duntaxat loquuntur, nec quicquam diuini in se habeant vnumus*. Sic ibi. Talis omnis, quam Hebræi Cabalam nominant, quæque in Thalmud & Rabinorum libris continetur.

In gestis Onesimi, quæ recitat Metaphrastes [x], habetur

Marginalia: Christus pluribus actibus meritoriis nos emit. a Psal. 129. 7. b Psal. 118. 134. c Rom. 6. 23. d Matt. 6. 12. e Ioan. 8. 34. f Rom. 6. 16. 19. 20. g 2. Pet. 2. 19. h ibid. i Esa. 52. 3. k Esa. 50. l Eccl. 10. 10. m 3. Reg. 21. 20. Matt. 1. Status noster ante peccatum, & post. n 3. p. q. 48. a. 4. ad 3. o orat. 2. de Pascha. p cap. 5. 9. Deus nos Christo vendidit. q in 3. p. sup. r Exod. 6. 6. c. 15. 13. Deut. 7. 8. c. 9. 26. c. 13. 5. c. 21. 8. s 1. Reg. 7. 23. t Esa. 1. 20. cap. 3. 1. Psal. 33. Psal. 73. 2. Psal. 76. 16. Psal. 77. 42. & alibi passim. u c. 29. x Exo. 21. 8. y c. 13. de Trin. z ser. de Nat. a orat. 3. de Nat. b orat. 1. de Nat. c in Psal. Deus noluit potentia, sed iure agere. d Psal. 43. 13. e Gal. 4. 9. f lib. 7. in c. 12. Luc. Errores Iudæorum & Pelagianorum. g lib. 6. c. 4. & seq. h cap. 46. i Verb. Christ. haeres. 8. k epist. 190. l ep. 194. Iudæorum traditiones vanæ. m epist. 151. ad Damasum, & in Catalogo scriptor. n Matt. 15. 3. 6. o Gal. 1. 14. p 1. Tim. 1. 4. q Coloss. 2. 8. r cap. 29. 13. Diuinæ, Apostolicæ, Ecclesiasticæ traditiones non vanæ. s 2. Thess. 2. 14. t lib. 4. ca. 25. & 26. u lib. haeres. x in c. 8. Esa. in c. 3. ep. ad Tit. epi. ad Algasi. q. 10. y const. 146. z apud Surium 16. Februarij.

habetur; cum is præfecto respondisset, se conditione priùs seruum (Philemonis nempe, vt constat ex epistola Pauli ad istum) fuisse, tunc gratum seruum boni Domini, & Seruatoris nostri Iesu Christi, quòd cognitionem veritatis adeptus esset, & odium simulacrorum (ex quo sequitur factum Christianum ante Philemonem) quæreret autem præfectus de pretio, quo ad talem dominum transitus fuisset, iterum respondisse verbis istis, quæ iam tractata sunt: conuersationem verò vanam, de qua redemptus esset, esse adulterium, auaritiam, præstigias, arrogantiam, maledicentiam, simulationem, iram, ebrietatem, idololatriam matrem omnium vitiorum.

Vers. 19]. Sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, & incontaminati

ALlusio est ad agnum typicũ, qui debebat esse sine macula [a] ἄμωμος (quę vox hîc etiam est, *irreprehensibilis* à μῶμος quod est dedecus, probrum, infamia, &c. Deúsque apud Gentiles reliquorum derisor, ac reprehensor Deorum, nocte progenitus, somnóque [b]) nempe sine defectu aliquo vel vitio, vel morbo, vel deformitate, vel monstrositate, quidquid esset de colore, siue prorsus eodem, siue vario. Præterea alluditur ad Esaiæ [c], & Ieremiæ [d] verba, quibus Christum agni nomine appellant: quod & postea Ioannes [e] Baptista fecit, & Euangelista [f], & Andreas [g], vt nos in historia de baptismo Eunuchi [h], ratione quoque nominis allata, longiore oratione demonstrauimus. Ecclesia per Illyricum scribens Papæ Symmacho [i], citánsque præsentem locum, legit *agni Dei.* In præfatione Paschali canitur, *Pascha nostrum immolatum esse Christum, & hunc verum esse agnum, qui abstulit peccata mundi:* quoniam qui in lege immolabatur, typus tantum erat, nec tollebat peccata mundi, nec habebat veram mansuetudinis & innocentiæ virtutem. Similis ratio, vt cùm Christus se veram vitam vocat [k], & Ioannes illam lucem veram [l]. Tamẽ quasi agnum Petrus appellat, & duo citati prophetæ, quia natura homo erat, non agnus, sicut nec vitis, petra, leo, aut quid aliorum, quæ symbolicè, ac typicè dicuntur de illo.

Cùm posset autem & hœdus immolari in Paschate, non tantùm agnus. Christi quoque typus sunt, licet non ita nomẽ ei illius tribuatur, quatenus habuit Christus *similitudinem carnis peccatis* [m], & *pro nobis factus est peccatum* [n], & *cum iniquis* (quos statuet Christus sub hœdorum nomine in iudicio ad sinistram [o]) *reputatus est* [p]. Talem oportuit agnum esse, qui dicto modo simul hœdus esset, absque macula cuiusuis peccati, tum originalis, tum actualis, quorum prius voluit aliqui designari priore vocabulo immaculati ἀμώμου, posteriore ἀσπίλου posterius, quamuis ab vtroque vtrumque synonymè possit.

Cæterùm qua ratione dicatur idem Christus agnus, siue ouis, & pastor, docet Fulgentius [q] his exemplis, cùm vocatur etiam sponsus, & sponsa, sacerdos & victima, oblator muneris, & munus; videlicet ad veritatem humanæ naturæ demonstrandam, lana designat exemplum: lac doctrinam: caro Eucharistiam: sanguis redemptionem, inquit Thomas Anglicus.

Posuit Deus, *Christum propitiatorem nostrum in sanguine ipsius* [r], *& in eo habemus redemptionem per fidem in sanguine ipsius propter remissionem peccatorum.* & *sanguis eius emundat conscientias nostras* [s], *& ab omni peccato* [t]; *& effusus est in remissionem peccatorũ* [u], *& lauit nos Christus a peccatis nostris in sanguine suo* [x], *& redemit nos Deo in sanguine suo* [y], *& proposuit nobis illum Deus propitiatorẽ in sanguine ipsius* [z], & *qui eramus aliquando longè, facti sumus prope in sanguine ipsius* [a], & *per sanguinem eius habemus redemptionẽ* [b], & *pacificauit Christus per sanguinem crucis sua quæ in terris sunt siue quæ in cœlis* [c]: & *iustificauit Deus per sanguinem Christi* [d]: & *acquisiuit Ecclesiam sanguine suo Christus* [e], denique *sine sanguinis effusione non fit remissio* [f]. Adumbrarunt hanc effusionem tot victimæ, & sanguis circumcisionis, vt notat Origenes [g], vt intelligeretur deberi pretium sanguinis nostri pro peccato, sed solum sanguinẽ Christi esse pretium sufficiens.

Igitur quanta Caluini blasphemia, nihil Christi profuisse mortem, & sanguinem, atque Crucifixi spectaculum nihil, nisi extremæ desperationis materiã nobis exhibere. Plura in illũ quinto Dialogorum Feuardẽtius, & in huius loci Commentario. Refellit præterea impiam alteram assertionem corruptibile pretiosum illum Christi sanguinem in terra, quando fusus est, nec amplius esse in rerum natura. Opponit hunc Petrus corruptibilibus auro, & argento: & in vna cócionum, quam Lucas [h] recitat, verbis psalmi [i] affirmat *non vidisse Christi corpus corruptionem.* Repetit id quoque Paulus apud eundem [k]. Denique pertinet ad veritatem, & integritatem resurrectionis, vt sanguinem resumpserit. Consule quæ nos diximus ad illa loca historiæ Apostolicæ, & ad epistolam Ioannis primam [l].

Hinc præterea conuincitur nefaria hæresis, Christum peccasse, dũ in horto petiit à se auferri calicem [m], vel etiam in Cruce desperasse aiendo: *Vt quid dereliquisti me* [n]? Sic sentire de Christo non puduit Caluinum, & alios, de quibus Hosius [o], Lindanus [p], Feuardentius [q]. Sed & multò antiquiores hæretici videntur eandẽ hæresim secuti, vt innuitur in Concilio Ephesino [r], vbi anathema pronunciatur dicentibus, *quòd Christus pro se obtulerit semet ipsum Oblationem, & non potius pro nobis solis, quia non eguit oblatione, qui peccatum omnino nesciuit.* Definitur quoque omissis aliis rei clarissimæ probationibus, in Concilio Romano [s] sub Martino I. in Christo nostram substantiam perfectè, & indiminutè fuisse absque peccato.

Quod verò attinet ad pretium sanguinis Christi (nec morabor enim in aliis, quæ vel de animatione quæri possent, vel de vita illi, saltem ex singulari priuilegio, hypostasi diuina, quidquid sit de aliis hominibus, & an totus omnino resumptus sit à Christo in resurrectione) multò communior, & mihi quidem prorsus videtur vera sententia Christum non modò sufficienter, quod in ipso erat, satisfecisse pro lapsu originali humani generis, & cæteris peccatis, quæ sunt commissa, vel vmquam committentur, nec non pro pœnis, licet nostram requirat cooperationem: verùm etiam superabundanter, *copiosa*, vt Dauid [s] loquitur, *redemptione*, nõ ob solam acceptationem Dei, sed ex proprio valore ipsius sanguinis, cui peculiariter tribuitur ratio pretij, ac redemptionis, quamuis ea cõueniat cuiuis operi meritorio propter infinitam dignitatem personę, quam, vt quidam [u] exponunt, exaudiuit Deus *pro sua*, id est, eius *reuerentia* [x], vt eam scilicet Deus reuereretur. Diligenter hoc demonstrant inter alios noster Suarez [y], meus olim in Scholastica Theo-

logia

a Exod. 12. 5.
b in Adag. Momo satis. ce. & Lucian. in Hermotimo, & Deorum Concilio, & alijs. Natalis Comes 9. Mythol. ca. 20.
c cap. 53. 7.
d cap. 11. 19.
e Ioa. 1. 29. 36.
f in Apocal. sæpe.
g in gestis.
h Act. 8.
i Tom. 3 Epistolarum Pontif. pag. 579.
Agnus verus Christus.
k Ioan. 15. 1.
l Ioan. 1. 9.
m Rom. 8. 3.
n 2. Cor. 5. 21.
o Mat. 25. 33. 41.
p Esa. 53. 12. Mar. 15. 28. Luc. 22. 37.
Christus ... hœdus dici potest.
q lib. 2. ad Thrasymundum cap. 12.
r Rom. 3. 25.
s Heb. 9. 14.
t 1. Ioan. 1. 7.
u Mat. 26. 28. Marc. 14. 24. Lucæ 22. 20.
x Apoc. 1. 5.
y Apoc. 5. 9.
z Rom. 3. 25.
a Ephes. 2. 13.
b Ephes. 1. 7.
c Coloss. 1. 20.
d Rom. 5. 9.
e Act. 20. 28.
f Hebr. 9. 22.
g in cap. 2. ep. ad Rom.
Blasphemia Caluini horrenda.
h Act. 2. 24. & sequ.
i Psal. 15. 10.
k Act. 13. 35.
l c. 1. 7. c. 5. 6.
Christo tribuit desperationem idem Caluinus.
m Matt. 26. 39.
n infrà 27. 46.
o lib. 1. de hæresibus.
p Dialog. 2.
q Dial. 4. & 5.
r Can. 10.
s Can. 5.
t Psal. 129. 7.
u Chrysost. & Theophyl. in cap. 5. epist. ad Hebræ.
x Heb. 5. 7.
y 3. p. q. 1. disp. 4. sect. 1, & seq.

logia præceptor.

Clemēs Papa VI. in extrauaganti Vnigenitus [a], qua iubilæum, qui prius dabatur centesimo quoque anno, reducit ad annum quinquagesimum, agens de pretio, ac thesauro sanguinis Christi, vnde hauriuntur indulgentiæ, citánsque præsentem locum. *Non corruptibilibus auro, & argento, sed sui ipsius agni incontaminati, & immaculati pretioso sanguine nos redemit*, subdit: *quem in ara crucis*, (etiam antè, sed tunc maximè pretij valor eluxit) *innocens immolatus, non guttam sanguinis modicam, quæ tamen propter vnionem ad Verbum pro redemptione totius humani generis suffecisset, sed copiosè velut quoddam profluuium noscitur effudisse.*

a de Pœnit. & remiss.

Cùm ergo Ambrosius [b] docet, sanguine suo Dominum quasi hominem redemisse, eumdem quasi Deum peccata donasse, debet intelligi de sanguine, & sanguinis effusione formaliter sumptis, cùm constet sanguinem esse Dei, & effusionem propter denominationem personæ, quæ diuina est. Probat hinc potiùs diuinitatem Christi, Cyrillus, Alexandrinus [c], *quoniam si vt homo vulgaris mente*, inquit, *concipiatur, quomodo illius corpus vita omnium æstimationem, ac dignitatem exequat? Si autem Deus erat carne indutus, qui vndequaque dignissimus est, sanè cumulatissimum per illius sanguinem pretium pro totius Mundi salute impensum est.*

b 3. de Fide c. 5.
c de fide ad Reginas.

Quocirca non licet ampliùs cum Maírone [d], & Durando [e] de hoc Indulgentiarum, quas alioqui admittunt, thesauro dubitare: Pontifex enim ille paulò post eorum obitum, decretum dictum edidit: Hæreticos autem, qui penitus negant Indulgentias, multi confutant, qui tractatus contra illos ediderunt, maximè Bellarminus, qui alios citat.

d 4. dist. 19. q. 1
e 4. dist. 20. q. 3.
Indulgentiarum thesaurus est certissimus.

Indignum est porrò, vt empti tali pretio, fiamos serui hominum, ea seruitute, de qua loquitur Paulus [f]: multò magis, inquit Ambrosius [g], vt peccati, serpentis, inimici, & aduersarij: non sumus nostri: *glorificare, & portare Deum in corpore nostro debemus* [h], & soli seruire Domino, qui propria nos redemit caritate, & est suorum redēptio seruulorū. *Aduersarius noster*, ait rursus idem Doctor [i], *tamquam captiua mancipia viliori pretio æstimationis addicit: at verò Dominus tamquā pretiosa seruitia, quæ ad imaginem, & similitudinem sui fecit, idoneus sui operis æstimator magno pretio nos redemit* [k], *quod non æstimatur ære, sed sanguine*, &c. Vrget Cyrillus [l] idem seruitutis debitum, & nos non iuris nostri esse, sed eius, qui emit, & seruauit: propterea meritò voce sanctorum accusari, vt negantes Dominum, qui illos seruauit, qui rectè fidei canonem prætergrediantur. Legatur & noster Commentarius in psalmū 43. vbi quo pacto aliqui dicantur venditi à Deo emptique. Elice morale aliud documentum, quantopere nobis animarum sit salus procuranda, quæ tam carò constiterit Filio Dei. Reprehendit Deus Ionā [m] quasi dolentem de misericordia ipsius in Niniuitas: & cùm siccata repentè doleret hedera, obiurgauit, quòd super ea doleret, in qua non laborauerat, quasi seipsum innueret Deus olim humanam sumendo naturam pro hominibus laboraturum, & significare vellet illa ipsa præuisa merita præcedentibus quoque salutem conferre.

f 1. Cor. 7. 23.
g in Psal. 43.
h 1. Cor. 6. 20.
i lib. 7. in cap. 12. Lucæ.
k 1. Cor. 6. 20.
l lib. 4. in cap. 45. Esa.
Salus animarū nobis est procuranda sedulò.
m Ionæ 4. 9. & sequ.

Postremò ad modestiam reuocat sanguis idem Christi, quo sumus omnes ex æquo redempti, ac veluti consanguinei, quia pariter omnes *naturā filij iræ* [n], & captiui diaboli. Gratis venundati dicimur [o], quia nullum pretiū dignum anima nostra: vt idcirco redimendi fuerimus sine argento, id est, pretio infinito sanguinis Christi, alioqui poterat redimi minori pretio, si minoris valeret. Sic legimus nonnullos opificia sua gratis dare, quàm vendere maluisse, quia æstimari negabant posse.

n Ephes. 2. 3.
o Esa. 52. 3.

Vers. 20.] Præcogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem nouissimis temporibus propter vos.

AGnus ille immaculatus, & incontaminatus præuisus est ab æterno, & prædestinatus, (præscire enim, & præcognoscere, idem aliquando valet, quod prædestinare, & prædiligere, vt notant hic Catharinus, & Gagneius) *occisus etiam ab origine Mundi* [p], sicut & omnis aliorum prædestinatio, & regni præparatio pro Prædestinatis facta scribitur ante constitutionem mundi [q]. Nec tamen inde ratio necessatia colligitur, Christum ante omnem præuisionem peccati prædestinatum esse, & venturum fuisse, quamuis Adam nō peccaret, vt hoc tamen loco Feuardentius de Scoti familia, & schola vult, quidquid sit de opinionis veritate quam saltem negari non potest verisimilem esse. Nam rectè intelligitur ante mundi constitutionem præcognitus, ac prædestinatus (prædestinatum legit hoc loco Ambrosius [r]) Christus, quamuis non ante præuisū peccatum. Alterius autem verisimilitudinē opinionis hæc faciunt, quia sanctificatio nostra, & Angelorum ex perfecta iustitia, & vniuersi perfectio, & ipsa dignitas mysterij per se, & similes eiusmodi rationes minimè pendent ex lapsu hominis, quam causam, quia extrinseca est, & Dei commendat misericordiam, iustitiámque secundum peculiarem quendam modum, & quoniam sic de facto accidit, Scripturæ, ac Patres nominatim expresserunt, præsertim loquendo de Incarnatione possibili, cui solus ille lapsus occasionem dedit. Item prædestinati Christum, *mitti ac dari in gloriam nostram* [s] aut *vt sit nostra iustitia, & sanctificatio* [t]: aut *caput hominum, & Angelorum* [u], aut *quia Deus dilexit mūdum* [x], aut *vt benediceret nos omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo, sicut elegit nos in ipso ante Mundi constitutionem vt essemus sancti, & immaculati in conspectu eius in charitate: qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum secundum propositum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ; in qua gratificauit nos in dilecto Filio suo* [y], &c. hæc, inquam, & huius generis alia motiua seorsim, ac per se sufficientia, & digna videntur, ac proinde voluntatem diuinam, quæ perfectè mouetur, atque operatur, impulisse ad ordinandam, & prædestinandam incarnationem; quamuis, præuiso peccato, simul voluerit fieri passibilem, & in remedium ipsius. Nec parum fauet reuelatio, quæ Adæ facta creditur de Incarnatione ante peccatum, quando dixit: *Hoc nunc os ex ossibus meis* [z], &c. Postremò plures Augustinus [a] asserit esse rationes in Christi incarnatione salubriter intuēdas, atque cogitādas, præter eam, quæ pertinet ad remediū peccati: & quemadmodum non ideo Filium productū à Patre Cyrillus [b] Alexādrinus aduersus Arianos argumentatur, quia sic ille nobis agere gratias deberet, & esset gloria nostra, sicut fœmina viri, & primi essemus apud Deum, ita esset ille argumentatus, si præcisam, solámque causam incar-

p Apoc. 13. 8. *Christus an venturus esset si Adam non peccasset.*
q Matt. 25. 34.
r 3. de fide c. 7.
s 1. Cor. 2. 7.
t 1. Cor. 1. 30.
u Ephes. 1. 22. Coloss. 1. 18. & 2. 10.
x Ioan. 3. 16.
y Ephes. 1. 3. 4. 5. 6.
z Gen. 2. 23.
a 11. de Trin. cap. 17.
b 5 Thesauri cap. 3.

nationis, immò si primatiam fuisse hominis lapsi putasset redemptionem.

Verùm præsens, vt dixi, locus neutram sententiam demonstrat, vel iuuat; sed quàm sit antiquū consilium Dei de nobis redimendis per Christi sanguinem ostendit, & Iudaicum supercilium deprimit, vt ait præter Oecumenium idem Cyrillus [a], qui legi semper inhærent, & virtutem nostri mysterij recenti Patris consilio excogitatam arbitrantur.

a lib. 11. in Ioa. cap. 18.

Manifestati autem nouissimis temporibus.] Tempus, & dies Euangelicæ legis cur dicantur nouissima, sæpius monui. Appellatur quoque *plenitudo temporis* [b], & *fines sæculorum* [c]: nec enim alia lex, Sacramenta, fides, religio, Messias, Prophetæ, Apostoli sunt expectandi, non aliud tempus acceptabile, diésve salutis [d]. Quòd tam diu dilata sit incarnatio, causa vno verbo reddi posset cum Irenæo [e], quia iuxta infinitam Dei sapientiam facientis cuncta opportunè, id erat opportunum. Eodem pacto respondet Augustinus [f], quia nondum venerat plenitudo temporis moderante illo, per quem facta sunt tempora, & sciente quando venire debebat. Plures asserũt rationes Theologi [g], & Barradius [h] noster. Primariæ sunt, vt adeo magnum beneficium maiore desiderio, magísque grato animo exciperetur: & eius conspectior necessitas esset: & plura præirent signa, ac valuta dispositiones.

b Gal. 4. 4.
c 1. Cor. 10. 11.
d 2. Cor. 6. 2.
Cur tamdiu dilata sit incarnatio.
e lib. 4. c. 76.
f Tract. 31. in Ioan.
g 3. p. q. 1. art. 5. & 6. vbi Suarez disp. 6.
h t. 1. Harm. cap. 18.

Per manifestationem nō sola incarnatio, quæque gessit, docuit, passus est Christus ipse, præterea resurrectio, ascensio, missio Spiritus sancti, verùm etiam prædicatio Apostolorũ, & aliorum intelligi potest cum Titelmano.

Propter vos.] Etiam propter Petrum ipsum, & Apostolos. Verùm quia de hoc ambigi non poterat, illos alios expressit, ne se crederent exclusos: vel vt ad tantum beneficium, tamquam ad sibi quodammodo proprium, magis afficerentur. Sic Paulus cùm seipsum priùs coniunxisset in eiusdem participatione beneficij, sermonem conuertit ad Ephesios [i]: *In quo & vos cùm audissetis, &c.* Sed & in eadem ad illos epistola [k] perelegantì vicissitudine nũc prima numeri pluralis persona, nunc secunda vtitur. Scribens verò Galatis, de seipso ait [l]: *In fide viuo Filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.* Videlicet hic est affectus serui fidelis, vt istum expandens locum scribit Chrysostomus [m], vt beneficia domini sui, quæ communiter data sunt omnibus, quasi sibi soli præstare reputet, & quasi ipse sit omnium debitor, & pro omnibus ipse solus habeatur obnoxius. Theophylactus, Oecumenius, & alij in Commentariis suis idem dicunt. Et sanè prouidētiam Dei vnumquemque nostrũ attingere, atque beneuolentiam, & amorem eius sigillatim in omnes, non generaliter solum ferri, dubitari non debet. Testis ipse est Christus in ea visione Carpi quam refert Dionysius [n], testis Augustinus [o] præclara illa sententia: *O tu bone omnipotens qui sic curas vnumquemque nostrum, tamquam solum cures, & sic omnes tamquam singulos.* Nihil dico de exaggeratione, quæ notari posset *propter vos* antea peccatores, idololatras, ingratos Iudæos, ac forsan persecutores Christi, &c. vel propter homines, non propter Angelos. De hoc secundo nonnihil in epistola secunda [p] dicendum erit.

i cap. 1. 13.
k cap. 2. 10.
l cap. 2. 20.
m lib. de compunct. cordis.
Sermo fidelis beneficia cōmunia Domini quasi sibi propria reputare debet.
n epist. ad Demophilum.
o 3. Confess. cap. 11.
p cap. 2.

Vers. 21.] Qui per ipsũ fideles estis in Deo, qui suscitauit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, vt fides vestra, & spes esset in Deo.

HIc scopus aduētus, & manifestationis Christi, vt vos, ceterósve aggregaret sibi discipulos, idcirco eum Pater excitauit à mortuis, & celebri gloria extulit: vt penderetis à Deo toti, credentes, ac sperantes eò peruenturos vos, quò Filium euexit.

Scopus aduētus & manifestationis Christi.

Qui per ipsum fideles estis in Deo.] Τοὺς δι' αὐτοῦ πιστεύοντας εἰς Θεόν. *Qui per ipsum creditis in Deum.* Sic habet quoque versio Vatabli, & Clarij, Syra quoque editio, Prosper [q] *fideles in Deum*: omnes autē passim intelligunt de fide in Deum, quòd donū per Christi merita consequamur, sicut & alia. Vnus Arias exponit, testes veraces, & probatos, productósque à Deo in testimonium resurrectionis. At certè non tales erant hi, ad quos scribebat Petrus, aut si qui erant, perpauci admodum, qui scilicet edere possent de Christi a se visi resurrectione testimonium. Vocat Petrus [r] alibi *testes præordinatos à Deo nobis, qui manducauimus, & bibimus cum Christo postquam resurrexit à mortuis.*

q 1. de Vocat. Gentium cap. 21. vel apud Ambros. lib. 1. cap. 8.
r Act. 10. 41.

Fidem, virtutem Theologicam esse donum Dei, dubitari nequit. Vocat Christus *opus Dei* [s] Paulus ait *nobis donatum vt credamus in Christum* [t], & *cuique diuisisse Deũ mensuram fidei* [u]: negat præterea *nos esse sufficientes cogitare aliquid a nobis ex nobis* [x]: vel posse dicere *Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto* [y]: docet etiam nos *gratia saluari per fidem & hoc non ex nobis, Dei enim donum esse* [z]: Lucas credidisse scribit prædicante Paulo, *quotquot erant præordinati ad vitam æternam* [a]; cuius nimirum adeptio non est sine meritis ex gratia, & iustitia sanctificante; hæc autem suas habet dispositiones eiusdem ordinis, quarũ prima est fides, cui ipsamet iustificatio non rarò tribuitur [b], tanquam fundamento. Tandem Concilia hoc definiunt, Mileuitanum [c], Arausicanum [d], Tridentinum [e]. Legendus Augustinus præsertim libro de Prædestinatione sanctorum per multa capita, & Prosper [f], vel Ambrosius [g].

Fides Theologica donum Dei est.
s Ioan. 6. 29.
t Philip. 1. 29.
u Rom. 12. 3.
x 2. Cor. 3. 5.
y 1. Cor. 12. 3.
z Ephes. 2. 8.
a Act. 13. 48.
b Rom 3. cap. 4. c. 5. Gal. 3. Ephes. 2. cap. 3. Hebr. 11.
c can. 4.
d can. 5.
e sess. 6. can. 3.
f 1. de vocat. Gent. cap. 23.

Errant qui nihil ampliùs credendum dicunt, quàm quod possit euidenti ratione demonstrari. Hoc nomine in libro de vtilitate credendi, refellit Augustinus, & Bernardus [h] Petrum Abailardum, & ex Scholasticis Franciscum de Marchia, Gregorius [i] Ariminensis, & Okam [k]. Sed nec audiendi qui quandoque, acquiri posse salutem sentiunt ab eo, qui supernaturalia Fidei obiecta ignoret. Fertur ea opinio Victoriæ fuisse: illam verò tenuit olim Soto [l], sed postea retractauit [m]; hæsit autem in ea Vega [n]: nec etiam requirens necessariò fidem, quod sit vnus Deus. Denique in lege Euangelica necessariam esse necessitate medij fidem explicitam de Christo longè probabilius, sed de his rebus aliàs.

Nihil credendũ, quod non possit demōstrari, falsum est.
g lib. 1. de vocation. Gent. c. 8.
h epist. 190.
i 1. sentent. in Prol. Q. 1. art. 4.
k quæst. 5.
l 2. de Nat. & Grat. c. 11.
m 4. d. 5. q. 2. a. 3.
n 6. super Cōc. Trid. c. 17. & 20.

Quòd autem fidei munus consequamur per Christum, nihil attinet probare. Est enim Christus nobis auctor omnium donorum gratiæ, vnóque verbo Paulus & fidem esse donum Dei, & nobis etiam prouenire à Christo dixit: [o] *Pax fratribus & charitas cũ fide a Deo Patre, & Domino Iesu Christo.* Infert hinc, & ex postremis versus verbis Cyrillus [p] Alexandrinus Christi diuinitatē, quod nempe tum fides, tum spes dicatur esse in Christum. Clariora sunt alia loca, vt [q], *Qui credit in*

Fidei munus per Christum consequimur.
o Ephes. 6. 23.
p de Fide ad Reg.
Christus est Deus.
q Ioan. 6. 47.

me,habet vitam æternam; & [z] *,creditis in Deum, & in me credite*, &c. Lege cætera apud eundem, quibus ostendit, vt Fidei obiectum per Apostolos annunciatum Christum.

Qui suscitauit eum à mortuis.] Duo notat Oecumenius,& fieri de resurrectione post sanguinem, seu passionem Christi, mentionem, ne recentes in Fide,facilè ad incredulitatem, illa solùm audita mutarentur: & dici à Patre suscitatum Christum,qui alioqui professus est se corporis sui dissolutum templum excitare posse [b], & animam, quam sponte poneret,denuo sumere [c]:& de illo Lucas,quod præbuit se ipsum viuum [d],vt vnam Patris,ac Filij operationem esse significaret. Egi de hac re in Commentario illius loci, quo pacto se Christus, etiam vt homo, non solùm vt Deus suscitauerit.

Ipse se Christus vocat *resurrectionem,& vitam* [e]; aitque *sicut Pater suscitat mortuos, & viuificat, sic se quos vult viuificare* [f] ,&c. *sicut Pater habet vitam in semetipso,sic dedisse & Filio vitam habere in semetipso* [g]. Profectò eum suscitauerit alios, non habuit in proprium corpus minorem potestatem Quapropter Caluinianorum blasphemia est, solùm Patrem Christum suscitasse, & Christum seipsum suscitare non potuisse, Lucæ item Srembergæ, teste Prateolo, non virtute propria diuina, sed Omnipotentis resurrexisse à mortuis.Hic posterior error facit Christum purum hominem.

Dedit ei gloriam.] *Exaltauit illum*, ait Paulus [h], *& donauit illi nomen,quod est super omne nomen*,&c [i], *Videmus Iesum propter passionem mortis, gloria, & honore coronatum.* Vbi corporis quoque suscitati gloria continetur, & iudiciaria potestas, atque collocatio ad dexteram Patris. Denique Pater promisit se clarificaturum [k], siue,iuxta vim verbi Græci δοξάζειν glorificaturum illum;& Christus post resurrectionem testatur *datam sibi potestatem in cœlo,& in terra* [l].

Vt fides vestra,& spes esset in Deo: εἰς Θεὸν *in Deum.* Tanta exaltatio,& glorificatio Christi eò spectabat,vt crederent, & sperarent homines in illum, non vt purum hominem, sed Deum: nec enim conferretur homini puro,sed ei, qui simul esset Deus æqualis Patri per omnia: & quia caput nostrum est,persuaderent sibi fieri posse, vt cũ ipso gloriam consequerentur [m]. Oecumenius observat ὥστε, cui respondet *vt* non causam denotare, quod aptius fieret.inquit,per ἵνα,sed euentum,& sententiam totam,sequentésque voces nonnullas aliter nectit,quod parum refert.

Vers. 22.] Animas vestras castificantes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore, simplici ex corde inuicem diligite attentiùs.

NOn sufficit fides,spésque sine munditia cordis,atque mentis ab impuris, ac illicitis cogitationibus,& cupiditatibus, vt simus agno immaculato similes;præterea sine amore Dei,& dilectione fraterna.

Animas vestras castificantes.] Τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες, Cùm castificaueritis. Similis phrasis in prima Ioannis epistola [n]: *Qui habet hanc spem in eo, sanctificat seipsum*, ἁγνίζει: quod alij vertunt *castificat*, vt Augustinus [o], inde colligens liberam cooperationem arbitrij nostri: quod & nos ibidem fecimus,& hic quoque monemus. Castitas porrò, sanctitásque induere potest etiam rectam intentionem, & sinceram fidem, in qua peculiariter Deus desponsat nos [p],& nos vicissim exhibemus nos ipsi fideles & castæ sponsæ [q]. Hieronymus [r] magis attendens sensum, quàm verba, legit, *vt castificemus animas nostras*: vel *castificetis animas vestras in obedientia veritatis.*

In obedientia charitatis.] Ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας. *In obedientia veritatis.* Syriacè eodem pacto,& versio Clarij. Vatablus: *Qui animas vestras purificastis obediendo veritati.* Oecumenius: *Preparantes vos ipsos ad obedientiam veritatis per Spiritum.* Puto charitatis obedientiam ab Interprete redditam, quòd ea sola meretur verum,& absolutum nomẽ obedientiæ, soláque purgato fit animo, quæ fit ex charitate, non ex timore, vt Bernardus [s] docet, non certis adstricta limitibus voti, & professionis,fertur largiori voluntate in latitudinem charitatis, & ad omne quod iniungitur spontanea, vigore liberalis. alacrisque animi, modum non considerans, in infinitam libertatem extenditur. Tum præsenti vtens loco, *Hæc est illa*, inquit, *de qua signanter Apostolus Petrus: castificantes corda vestra in obedientia charitatis.* Pulchrè ipsam per hoc sequestrans ab illa inerti, & seruili obedientia quodammodo,nec charitati prompta,sed obnoxia necessitati. Ait deinde, charitatem esse legis loco, sicque iusto legem positam [t] non esse. Citat item regulam S. Benedicti, quæ monet, vt si fratri impossibilia iniunguntur,confidens de adiutorio Dei,obediat ex charitate. Congruunt ista cum præfatione constitutionum nostrarum, de interna lege amoris diuini. Petrus Blesensis [u] iisdem prope verbis vtitur, quibus Bernardus, sed paucioribus,aitque denotari affectionem filialem quæ paternam reuerentiam semper præ oculis habens, nullis arctata limitibus se currenti desiderio in latitudinem charitatis infundat.

Hoc sibi etiam vult præceptum Christi, vt *Deum adoremus in Spiritu, & veritate* [x], & Ioannis Apostoli [y]: *vt diligamus fratres opere,& veritate.* Denique censeri potest idiotismus Hebraicus, vt obedientia veritatis idem sit quod vera. Vera autem non est, vt dixi, quæ charitate non est informata. Sed nec displicet, vt per obedientiam talem dicamus castificari animas, quia resecat ceteros inordinatos affectus; nominatim verò carnales. Obseruant enim, qui de rebus spiritualibus disserunt, rebellionem eos carnis in se experiri; qui non obsequuntur maiorum mandatis, ad eũ ferè modum, quo primi parentes erubuerunt suam nuditatem, mox vt Dei præceptum præuaricati sunt [z]. Id notauit Turrecremata de Castigatione [a] libidinis propriæ voluntatis: nec non de Castitate ipsa. *Tu Deo*, ait Augustinus [b], *tibi caro. quid iustius? quid pulchrius? tu maiori, minor tibi. Serui tu ei,qui fecit te,vt tibi seruiat quod factum est propter te.* &c. *Si autem contemnis tu Deo, nunquam subijcietur tibi caro. Qui non obtemperas Domino,torqueris à seruo.*

Aliud intulit ex hoc loco Hieronymus [c],concupisci nefas esse,quod fieri crimen sit: & si nullam Petrus constuprationem animæ nosset, nec castificari eam desideraturum fuisse: Innuit idem Lyranus. *Si desit munditia cordis* [d], *& sanctimonia, nemo videbit Deum* [e]. Quin etiam sanctitas inde videtur denominari:& quæ religiosam profitentur vitam nunc ab Augustino sanctimoniales [f], nunc vocantur Castimoniales [g],quo nomine vtitur etiam Optatus [h].

Marginal notes: z Ioan. 14. 1. — b Ioan. 2. 19. — c Ioan. 10. 17. 18. — d Act. 1. 3. — *Christus seipsum suscitauit.* — e Ioan. 11. 25. — f Ioan. 5. 21. — g ibidem 26. — h Philip. 2. 9. — i Heb. 2. 9. — k Ioan. 12. 28. — l Matth. vlt. 18. — *Christus est Deus.* — m 1. Cor. 15. 20. 23. 43. 48. Philip. 3. 20. 21. — *Fides & spes sine castimonia non sufficiunt.* — n cap. 3. 3. — o ibid. Tract. — p Osea. 2. 20. — q 2. Cor. 11. 2. — r 1. cõr. Iouin. quem et in Reg. 19 c. 17. Ier. & Cyrillo, de fide ad Reginas. — *Obedientia ex charitate dicitur.* — s de Præcept. & dispens. c. 9. — t 1. Tim. 1. 9. — u epist. 131. — x Ioan. 4. 24. — y 1. Ioan. 3. 18. — *Obedientia vera non est, quæ charitate non est informata.* — *Rebellionem carnis sentiunt, qui maioribus non obediunt.* — z Gen. 3. 7. — a in Regul. S. Benedicti. Tract. 19. — b in Psal. 143. — c de Virginit. — d Matth. 5. 8. — e Heb. 12. 14. — f de verb. Dom. serm. 22 & alibi. — g in Psal. 75. — h cont. Parmenian.

In fraternitatis amore.] Alterum præceptum charitatis, Proximum respiciens, ei simile, quod in Deum tendit[a], summitúrque fraternitas latius, vt omnem hominem comprehendit, licet peculiari quadam ratione illos qui sunt eiusdem instituti religionísque, Christianos nimirum, vt Augustinus [b] docet.

Plura de suauissimo hoc vocabulo in nostris Commentariis historiæ Apostolicæ. Legendi Iustinus [c], Clemens Alexandrinus [d], Athenagoras[e], Tertullianus [f], Minutius[g], qui tradunt vsque ad stuporem, & inuidiam Gentilium hanc inter Christianos vsurpatam nomenclaturam, sed & vsque ad suspicionem amoris inhonesti. Fraternitatis amor vno nomine hic, & in epistola secunda [h], & apud Paulum ad Hebræos [i], ad Thessalonicenses [k], ad Romanos [l] appellatur φιλαδελφία, quod est nomen quoque ciuitatis aptè conueniens toti Ecclesiæ, vt Augustinus docet [m]: & capite tertio [n], fraternitatis amatores φιλάδελφοι. Extat in Apocalypsi [o] propria ad Philadelphiæ Angelū epistola. Ibi Blasius Viega noster [p] refert nonnullos arbitrari, vaticinium Ioachimi Abbatis pertinere ad Societatem nostram.

In textu Græco huius loci post illa verba, *in obedientia veritatis*, Græcè τῆς ἀληθείας, habetur διὰ πνεύματος, *per Spiritum*: & pro *in fraternitatis amore*, εἰς φιλαδελφίαν, ita vt charitatem, de qua meminit, referre videatur Auctor ad amorem fraternitatis, & non ibi sumere, vt respicit Deum.

Simplici ex corde.] Εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον. *In fraternitatis amorem non hypocriticum*, nō fictum, non simulatum, sincerum, simplicem, quod bis aliis verbis exprimitur, ἐκ καθαρᾶς καρδίας, ex puro, & sincero corde. Syriacè tota sententia est hoc modo: *Cùm sanctificaueritis animas vestras per obedientiam veritatis, & fueritis pleni charitate, absque acceptione facierum* (id est personatum.) *Vt ex puro, & integro corde vos inuicem diligatis.* Simplex, compositione, ac partitione caret: qui præ se fert amicitiam, & odium alit: vel qui non alteri bene vult, sed sibi ipsi, in corde, & corde diligit, non simpliciter, & vno corde; cor veluti complicatum habet, non apertum. Non attendit, nec intendit quod debet, admiscet alienam cogitationem, & affectum: delectum facit, non complectitur amore omnes æqualiter. Simulatus, ac perfidus amicus Ioab, colloquij familiaritatis prætextu Abner [q], & osculi Amasam occidit [r]: & hoc secundo modo Iudas Christum prodidit [s]: Cain com ad ambulandum animi gratia fratrem inuitasset, interemit [t]. Requirit Paulus *dilectionem sine simulatione* [u], ἀγάπην ἀνυπόκριτον, & *qui tribuit, id facias in simplicitate* [x], ἐν ἁπλότητι. Ioannes [y], vt dixi, exigit *vt diligamus opere, & veritate, non lingua sola, & verbo.*

Diligite attentiùs.] Ἐκτενῶς. Vatablus, & Pagninus *intense*, Clarius *intense*, Sà *intentè*, quod idem est, vel continenter, siue semper. Sic postea in capite quarto [z]: *Mutuam in vobismet ipsis charitatem continuam*, ἀγάπην ἐκτενῆ *habentes*. Syriacè חריפא *charipha, vehementem*, intentam, prolixam, cumulatam, celerem. Exponit etiam Hesychius, & Suidas idem esse ἐκτενῆ, ac σπουδαῖον, *accuratum, sedulum, attentum*, diligentem, promptum. Interpres orationem sine intermissione dixit [a], quæ Græcè dicitur ἐκτενής. Consule quæ dixi de voce τῆς ἐκτενείας in capite vigesimo sexto [b] Actuum Apostolorum. Quæ in epistola Iacobi [c] *oratio assidua* vocatur, Græcè dicitur ἐνεργουμένη, quasi dicas efficacem. Quæ hic posita est significatio, benè congruit: licet comparatiuum sit loco positiui, quod non raiò fit alibi. Vt non existimem vim statuendam in comparatione, quod expositores Latini faciunt, quasi innuatur, cùm amari soleant fratres carnales, multò magis amādos spirituales [d]: vel vt id faciant diligentiùs, quàm hactenus, proficiántque magis ac magis [e].

Turrianus noster [f] disceptans de Purgatorio, déque pio studio in mortuos, citánsque Gennadium Scholarium doctorem in disputatione de eodem Purgatorio contra Græcos, maximè iuuari per id studium φιλαδελφίας, probabilem ducit expositionem, vt Petrus commendans dilectionem attentiùs exhiberi, Græcè ἐκτενῶς, id est, extensè, significare voluerit extendi debere vsque ad eos, qui in altero seculo nostra ope indigent: sicut & cùm capite quarto [g] inculcat continuam ἐκτενῆ extensam charitatem.

d Tyranus.

e Gloss. Interlin. Hugo, & Thomas Anglicus. Extenditur dilectio ad animas purgatorij.
f lib. 4. de dogmat. charactet.

g vers. 8.

Vers. 23.] Renati non ex semine corruptibili, per verbum Dei viui, & permanentis in æternum.

FRuctus illos feret virtutum, qui antè commemorati sunt, qui perstiterit in regeneratione sua spirituali, vel per Baptismū, cuius forma verbum est, vel etiam suo modo per semen prędicati diuini verbi, quæ sunt res per se à corruptione liberæ, & facultatem conferunt æternæ vitæ consequendæ. *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo, manet, & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est* [h]. Cui similis locus in euangelio [i]: *Non potest arbor bona malos fructus facere*, scilicet quatenus, & quamdiu bona est. Verùm de vtroque plura diximus in prioris loci Commentatio. Porrò hinc sequitur, quanto nos amore prosequi debeamus, vtpote renatos ex eodem semine incorruptibili, fratres ex eodem patre Deo.

h 1 Ioan. 3.9.
i Matt. 7.18.

Per verbum Dei viui.] Plures verbum sumunt, quod accedens ad elementum aquæ, facit sacramentum Baptismi, qui vocatur *lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti* [k]. Ibi aqua vicem subire dicitur matris, verbum patris (vocat Dionisius [l] Baptisterium μητέρα υἱοθεσίας, *matrem adoptionis*.) Aqua respondet corpori, verbum animæ, vt allatis Patrū testimoniis Maldonatus [m] docet, aliíque, qui de Baptismo disserunt. Sed quia generatio vnius est corruptio alterius, dicitur quoque qui baptizatur, in morte Christi baptizari, & consepeliri per ipsum in mortem: sed ita, *vt quo modo ille surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita & in nouitate vitæ ambulet* [n], mortuo ac destructo in nobis peccato, vt Basilius [o], Ambrosius [p], Chrysostomus [q], Athanasius [r], docent, & vita gratiæ communicata, qui attendunt quoque ritum, quo mergitur baptizatus in aqua, perinde ac si sepeliatur.

Baptismi vis.
k Ioan. 3.5. Tit. 3.5.

l Eccl. hierar.

m in c. 3. Io.

n Rom. 6.3.4. 5. Ephes. 2.1.5. Coloss. 2.12. 13.
o Regu. 114. ex breui.
p 2. de sacra. cap. 7.
q in 6. ep. ad Rom.
r quæ. 105. ad Antiochum.
s cap. 1. 18.

Aliter de verbo euangelij locum explicat Hugo, déque rebus prædicatis, quarum cognitio, ac fides adeo salutaris est. Iacobus [s] verbo veritatis genitos nos dicit, quod possit saluare animas nostras [t], quod etiam vocat Paulus [u] *euangelium salutis, & virtutem Dei ad salutem omni credenti* [x]. Parabolis multis Christus appellauit semen, verbum Dei [y]:

t ibid. 21.
u Ephes. 1. 13.
x Rom. 1.16.

y Matth. 13.

Porrò præter Baptismum, & eum modum, quo verbum Dei confert ad regenerationem spi-

tualem, est ille quoque per se, qui fit per sacramentum pœnitentiæ, & denique quouis modo fiat iustificatio, potest satis propriè nominari regeneratio, & similibus synonymis vocibus, vt diu ante docui hoc ipso capite, multisque scripturæ testimoniis confirmat Fulgentius [a]. Solet autem gratia, etiam actualis, maximè præueniens comparari cum semine herbarum: de qua comparatione Origenes [b]: tamen quatenus iustificatio vocatur nomine regenerationis, aptiùs comparatur cum humano, vt rectè monet Ruardus Tapez [c], póstque illum Bellarminus [d], & præsenti hoc nostro probant loco. Nam gratia præueniens non continet, propriè loquendo, virtute in se gratiam habitualem sanctificantem: sicut continent semina herbarum formas earum; sed tantùm dispositiones ad eam: Deus verò solus producit, quemadmodum in humana generatione, ex vi seminis disponitur materia, vt fiat apta ad animam recipiendam, quam solus Deus creat, & infundit. Postremò Gulielmum Vuitakerum Thomas Stapletonus [e] refutat, cùm asserit, vt semen sese ostêdit, atque prodit, fructúmque tempore suo profert, sic scripturam per sese manifestari, se efferre, & erumpere, & suam *ἐνέργειαν* declarare, ac *αὐτόπιστον* esse. nam respondet semê, de quo Christus in parabolis agit, & hic Petrus, dicentes esse verbum Dei, non esse verbum scriptum, siue scripturam, sed esse verbum prædicatum, quod auditu accipitur. Id perspiciet nullo negotio in dictis Parabolis, qui eas legendo percurret: mentio enim in illis est de vario genere auditorum: *at quomodo audient*, inquit Paulus [f], *sine prædicante?* De eodem verbo Petrus extremo iste capite ait: *Hoc est autem verbum, quod euangelizatum est in vobis.* Adde quòd sicut semen terræ mandatur, sed præparatæ, ac dispositæ per agricolam: ita non potest scriptura, etiam si semen esse affirmetur, cognosci absque ministerio Ecclesiæ. Appellat idem Paulus [g], *verbum auditus Dei*, non quòd Deus ipse loquatur immediatè, sed per prædicatores suos, qui de Deo loquentes audiuntur.

Dei viui.] De hoc epitheto Dei dixi capite decimoquarto Actuum Apostolorum [h]. Discrimen importat à falsis, & mortuis Diis.

Et permanentis in æternum.] Homonymiam Græcè faciunt multa nomina in Genitiuo casu, *διὰ λόγου Θεοῦ ζῶντος, καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα*, an pertineat illud epithetum *viui*, & ista alia ad verbum, vel ad Deũ. Sed nõ dubium præferendus hic sensus: quamuis ex eo quòd semper & viuat, & permaneat Deus, efficiatur vt semen diuini verbi, quod scilicet est superioris ordinis, incorruptibile quoq; sit, longéque hac in parte nobilius carnali semine, cuius oppositio sequẽtibus versibus exprimitur: Æternitas tam propria Deo est, vt etiam incommunicabilis à quibusdam credatur, illa, inquam, quæ principium, ac finem durationi excludit. At satis probabilis opposita sententia: qua de re alibi.

Vers. 24.] Quia omnis caro vt fœnum, & omnis gloria eius tamquam flos fœni: exaruit fœnum, & flos decidit.

Vers. 25.] Verbum autem Domini manet in æternum: hoc est autem verbum, quod euangelizatum est in vos.

HÆc de humanæ fragilitate naturæ Philosophia proponitur, vt scientes, quæ à Christo accepetimus bona, intelligamus quoque nostris nos viribus non posse ad hæc aspirare: & ex natiuitate carnali nihil nisi fœnum, id est, caducum, vanum, inutile ad æternitatem valere: verbum, seu verbi prædicationem euangeliúmque Christi crucifixi ac resurgentis efficax esse, vt credentibus, & quæ oportet, præstantibus, cõferat æternam salutem.

Differentia porro ponitur inter semen materiale herbarum, vel etiam animalium, quæ cum herbis comparantur, & spirituale diuini verbi, quoniam illud edit quidem fructus ad tempus permansuros, non tamen sempiternos, vt facit spirituale, hoc est, vel sacramentale, quod vim spiritualem & sanctificantem in sacramentis cõtinet, licèt sit externum, & sensibile: vel prædicatorium, cui Deus vim communicat, quatenus concurrit intus illuminans, & mouens illos, qui docentur exteriùs. Vtriusque fructus est gratia, & vita æterna, ita vt primùm dicatur à Paolo [i] *verbum vitæ*; de secundo idem affirmet Petrus [k], & Christus [l] *tribuat mundandi vim.*

Omnis caro vt fœnum, &c] *Nam quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex Spiritu, spiritus est* [m]. Sunt autem quæ profert verba Petrus, deprompta ex Esaia [n]. Vnde ad explicandam fragilem humanæ conditionis rationem conuenientia in vita, sanitate, viribus, pulchritudine, nobilitate, vestitu, potentia, opibus, honoribus, voluptatibus, & è conuerso, in angoribus, doloribus, persecutionibus, &c. vt huius & dicti loci expositores notant. potissimum Hieronymus, & præterea Ambrosius [o], Augustinus [p], Gregorius [q], Chrysostomus [r], Cyprianus [s], Basilius [t], Ephrem [u]. Talis quoque sententia Iob [x]: *Qui quasi flos egreditur, & conteritur, &c.* vbi idem Gregorius [y], & in Psalmo [z]: *Homo sicut fœnum dies eius, tamquam flos fœni, sic efflorebit*: quo item loco Augustinus. Crebra est in aliis Psalmis [a], locisque [b] comparatio eadem. Quò spectat etiam parœmia, qua fœnum esse dicitur homo indoctus, & brutus [c].

Ceterùm totus hic locus recitatur à Petro ex versione LXX. nisi quod pro *verbum Dei nostri*, dicit *verbum Domini*. Omittit etiam quæ in medio sunt apud Esaiam, contentus extremis, quæ faciebant ad rem.

Gloria eius.] Quidam Græci codices *ἀνθρώπου hominis*: & sic est apud Esaiam in editione LXX. Parum refert, quoniam caro sępe pro homine toto ponitur, vt & anima.

Verbum autem Domini manet in æternum] *Cœlum & terra transibunt, verba autem Dei non præteribunt* [d], propter omninò certam prædictionem; & ob constantiam eorum, quæ Dei verbo vel fiunt, vel prædicantur; cùm sit humana omnis doctrina incerta, & fluxa, si ad diuinam comparetur. *In æternum Domine permanet verbum tuũ*, inquit Dauid [e]; &, *præceptum posuit, & nõ præteribit* [f]. Hac in re verbi Dei cum semine materiali comparatio valet inter alias causas, quia semen, vt obseruat Basilius [g] dum crescit, maius è modico fit, non immutatum genere, sed perfectum ex incremento. Et ita, vt ait Lyrinensis, *dogma Christianæ religionis has sequitur profectuum leges, vt annis consolidetur, dilatetur tempore, sublimetur ætate, incorruptum tamen, illibatúmque permaneat.*

Si pro Dei Filiò Verbum sumamus, multo certior, notiórque perpetuitas eius: nam *Filius manet in æternum* [h]: necnon Christus [i], *qui est quoque Sacerdos in æternum* [k]. Lyranus interpretans de verbo

a con. Arian. ad obiect. 3.
b homil. 1. in Exod.
c respons. ad articulos fo. ...
Gratia præueniens semini herbarum comparatur.
d lib. 6. de grat. & lib. arbit. c. vlt.
e lib. 3. defension. auct. Eccl. circa scriptura. oppos. c. 4.
f Rom. 10. 14.
g 1. Thess. 2. 13.
h vers. 14.
Æternitas propria Deo.
Discrimen inter semen spirituale & corporale.
i Ephes. 5. 26.
k Ioan. 6. 69.
l infra 15. 3.
m Ioan. 3. 6.
n cap. 40. 6.
o lib. 3. Hexam. c. 7.
p Tract. 7. in Ioan. & ser. 43. de verb. Dom.
q 16. Moral. c. 5.
r homil. 28. in Gen. ...
s de discipl. & hab. vir.
t hom. 5. Hex. hom. de non adhærend. ... huius vitæ oratio. 24. ... morte.
u Tom. 2 Parænes. 4. & ...
x cap. 14. 2.
y 11. Moral. c. 16.
z Psa. 102. 15.
a Psalm. 36. ... Psalm. 91. 8. Psalm. 128 ...
b 4. Reg. 19. 26. Eccl. 14. 18. Esa. 37. 27. Iacob. 1. 10. Iob. 40. 10.
c Cicer. 2. de ...
d Mat. 24. 35.
e Psa. 118. ...
f Psa. 148. 6.
Seminis materialis & verbi Dei comparatio in quo valeat.
g epist. 79.
h Ioan. 8. 35.
i Ioan. 12. 34.
k Psal. 109. ... Heb. 7. 27.

quod est forma sacramenti Baptismi, ait manere in æternum, tum propter characterem indelebilem: tum ob artham vitæ æternæ. Consentit Carthusianus hanc inter alias expositionem tradens.

Nihil autem refert, quod pro verbo sermonem, vt & pro gloria claritatem, & pro Domini, Dei. Cyprianus. & Augustinus proferant: sunt enim Synonyma; licet sæpius pro persona secunda Verbi, quàm sermonis vsurpetur vox, vt aliàs diximus.

Hoc est autem verbum, quod euangelizatum est.] Non ergo, vt antè monuimus, verbum sumitur hic pro scripto, & pro scriptura sacra, sed pro eo, quod prædicatur, & quáuis ita sumeretur, vt placet etiam Carthusiano, non ideirco fit, quod hæretici volunt, habere per se vim talem, vt non A egeat Interprete, atque doctore.

Augustinus [a] legendus, dum docet idem esse quod vocatur *verbum fidei* [b], & *Dei* [c], & Apostolorum, ac successorum prædicantium. *Dei est*, inquit, *quia Deus id donauit: Apostolorum, quia hoc prædicandum illis Deus primitus, ac præcipuè commendauit.* Ait præterea [d] in verbo, nimirum, sacramentali aliud esse sonum transeuntem, aliud virtutem permanentem: aliud lotionem Baptismi, quæ transit; aliud virtutem quæ manet.

In vos.] Εἰς ὑμᾶς. Alij *vobis*, vel *in vobis*, necnon Syra editio. Idem sensus: etsi Thomas Anglicus arbitretur innui penetrantem vim diuini verbi, quod sit intra eos, quibus euangelizatur, & de quo Paulus [e] asserit, *viuum esse ac efficax, & penetrabilius omni gladio.*

a Tract. 199. in Ioan.
b Rom. 10. 8.
c Act. 6. 2. 1. Thess. 1. 13.
Verbum Dei quodnam sit.
d tract. 60. in Ioan.
e Heb. 4. 12.

CAPVT SECVNDVM.

ARGVMENTVM.

Iam regeneratis spiritualiter fidelibus præscribitur educatio, & incrementum item spirituale; quod partim consistit in abstinentia à rebus mundanis: partim in obedientia, quæ debetur superioribus: partim in patientia persecutionum, & vexationum, exemplo Christi pro nobis passi. Posteaquàm etiam antecessit veluti catechesis de præcipuis Fidei catholicæ mysteriis, traditur modò moralis institutio in hoc, & sequentibus capitibus.

1 DEPONENTES igitur omnem maliriã, & omnem dolum, & simulationes, & inuidias, & omnes detractiones.

2 Sicut modò geniti infantes, rationabile, sine dolo lac concupiscite: vt in eo crescatis in salutem.

3 Si tamen gustastis quoniam dulcis est Dominus.

4 Ad quem accedentes lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatum.

5 Et ipsi tamquam lapides viui superædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Iesum Christum.

6 Propter quod continet Scriptura: Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pretiosum: & qui crediderit in eum, non confundetur.

7 Vobis igitur honor credẽtibus: nõ credẽtibus autẽ lapis, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.

8 Et lapis offensionis, & petra scandali, his, qui offendunt verbo, nec credunt in quo & positi sunt.

9 Vos autẽ genus electum, regale sacerdotium, gẽs sancta, populus acquisitionis: vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suũ.

10 Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti.

11 Charissimi, obsecro vos tamquam aduenas & peregrinos abstinere vos à carnalibus desideriis, quæ militant aduersus animam.

12 Conuersationem vestram inter Gentes habentes bonam: vt in eo, quod detrectant de vobis tamquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitationis.

13 Subiecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Deum: siue regi quasi præcellenti.

14 Siue ducibus tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum.

15 Quia sic est voluntas Dei, vt benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam.

16 Quasi liberi, & nõ quasi velamẽ habẽtes maliriæ libertatem, sed sicut serui Dei.

17 Omnes honorate: fraternitatem diligite: Deum timere: Regem honorificate.

18 Serui subditi estote in omni timore dominis, non tantùm bonis & modestis, sed etiam dyscolis.

19 Hæc est enim gratia, si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias, patiens iniustè.

20 Quæ enim est gloria, si peccantes, & colaphizati suffertis? Sed si bene facientes patienter sustinetis: hæc est gratia apud Deum.

21 In hoc enim vocati estis: quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum vt sequamini vestigia eius.

22 Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius.

23 Qui cum malediceretur, non maledicebat: cùm pateretur, nõ comminabatur: tradebat autem iudicanti se iniustè.

24 Qui peccata nostra ipse pertulit in cor-

pote suo super lignum: vt peccatis mortui, iustitiæ viuamus: cuius liuore sanati estis.

25 Eratis enim sicut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem, & Episcopum animarum vestrarum.

Vers. 1.] Deponentes igitur omnem malitiam, & omnem dolū, & simulationes, & inuidias, & omnes detractiones.

Vers. 2.] Sicut modò geniti infantes, rationabile, sine dolo lac concupiscite, vt in eo crescatis in salutem.

Vers. 3.] Si tamen gustastis, quoniam dulcis est Dominus.

Vt a bonis vacari operibus non potest, nisi prius caueatur à peccandi occasionibus, actibusque peccatorum, statim exorditur Petrus extirpare maximè noxias pestes quinque, de quibus erit agendum sigillatim, vt ita deinceps innocentiam veluti puerorum retineamus, ac in illis in dies adolescamus, & proficiamus: nihil nisi Deum & Christum, in quo regenerati sumus tamquam filij Dei, & fratres Christi sapiamus, & gustemus.

Deponentes igitur omnem malitiam.] Illatio vim ad vrgendū, pendentem ex præcedentibus, vt respondeant cœlesti semini, ac diuinæ regenerationi. Quia verò sic regenerati deposuerunt priores peccatorum sordes quas contraxerant, siue per originem, siue per proprium operationem, requirit, vt nunc deponant peccandi habitum, qui residet etiam in iustificatis, & fomitem imminuant per oppositos virtutum actus, & caueant repetere operum malorum exercitium. Quamquā participium ἀποθέμενοι Aoristi secundi denotat *cum deposueritis*, Sed Syrus vsus est verbo imperandi modi הניחו *haniehu*, *quiescere facite*, *seu remouete*. Hic est in iustis etiam inquam, quem Paulus[a] præcipit nos *deponere veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris*, & est secundum pristinam conuersationem, *vt renouemur spiritu mentis nostræ, & induamus nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis.*

Exprimit idem Apostolus[b] quæ deponenda sunt, *iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem*. Vocat præterea[c] vno verbo *omne pondus peccati, & circumstans nos peccatum* pariter deponendū à nobis. Antiqui criminia omne pondus Rethicius apud Augustinum[d] vocat, quod in principali Ecclesiæ indulgentia exponamus, & ignorantiæ prisca facinora deleamus, & veterem hominem cum ingenitis sceleribus exuamus. Contrariam vestem idem Paulus suppeditat *vt induamur Christum ipsum*[e], *& armas nos armis lucis.*

Opponit rursum Petrus[f] depositioni sordium carnis, *conscientiæ bonæ interrogationem*, cùm quis nempe sibimet testis est sine sordibus malorum bonos actus operari. Graue pondus quod premit, ne opprimat, nō simpliciter deponimus, sed proiicimus: sordes fœdiores non tantum abiicimus, sed cum execratione penitus eradimus: importunos dominos, & tyrannos fugimus, & à nobis proiicimus iugum ipsorum[g]. *Hoc enim est abnegare impietatem, & secularia desideria*[h]. Pridem abrenunciatum Satanæ, & pompis eius: excussum importabile onus: sublatum, ac humeris impositum *iugum Christi suaue, onusque leue*[i]. Vbique locis citatis est Græcum verbum ἀποτίθεσθαι, & nomen ἀπόθεσις, quæ peculiarem habent emphasim, & indicant violentam abiectionem, atque veluti refusionem intestinorum, vt apud Celsum.

Omnem malitiam] κακίαν. Potest in sua sumi generali significatione vtrumque nomen pro quouis peccato, sicut & Syrum בישותא *bisutha*. Tamen Augustinus[k] ait esse nocendi amorem, & cum quis malo delectatur alieno: *quæcumque ratione*, inquit Hugo, *alteri noceatur*. Cæteri conueniunt expositores: licet magis accipiant de prauo animo, qui nondum prodierit foras. Carthusianus amplectitur quoque Latinam aliam notionem, de omni deliberata prauitate, de omni habitu vitioso, de cōsuetudine peruersa. Augustinus[l] idem rursus cum Ambrosio[m] malitiam, sed in generica acceptione, finit, boni indigentiam. Apud scholasticos certus peccati modus est, quē appellant ex malitia, sicut qui ex ignorantia, & qui ex passione, vel infirmitate. M. quoque Tullius κακίας, & malitiam certi cuiusdam vitij nomina dicit esse, *vitiositatem omnium*[n], nimirum *vbi fraus, & astutia inest*[o]. Hieronymus[p] appellat *malignitatem, quæ in tergiuersatione, & calliditate sentitur*. Quamuis, vt præmonui, κακία vniuersè opponatur non raro τῷ ἀρετῇ.

Mitto fabulam de Caco pessimo, & fraudulentissimo, seu latrone pastore, seu seruo, & hæreses de Deo malo, & auctore mali. *Cacus*, teste Augustino[q], *non erat malitia singularis, vt ex hac ei nomen inuentum sit: nam malus Græcè κακὸς dicitur, quod ille vocabatur, & propter insociabilem feritatem, semihominem, quam hominem dicere maluerunt*. Plura idem, & alij profani scriptores, maximè Poetæ, & Mythologi, vt Natalis Comes, & scholiastes Augustini Viues.

Omnem dolū.] Græca quoque vox est δόλος non Latina, vt Donatus[r] voluit, deducens à dolando, id est, lædendo: qui consistit in hoc, vt aliud agas, dicásve, aliud simules, aut dissimules. Qua de re morales Philosophi, & citato ex homiliis loco Augustinus. Transfertur ad res inanimatas, cùm degenerant à proprietate, quam præ se ferunt, & latens continent damnum: quo item pacto vocantur Latinè adulteratæ, vt ementitæ, vt vina, ignis, &c. Vnde absolutè dicuntur δολοῦν, qui lanas tingunt, & nouo inficiunt colore, δέλεαρ, esca est, qua capiuntur animalia: δόλωνες, & Latino facto vocabulo dolones, gladioli, pugiones, sicæ occultæ, quibus petit quis alium dolosè: aut simili de causa minora in nauibus vela, quibus raptim fuga capessitur. Plutarchus[s] δόλωνα ξιφίδιον λῃστρικὸν interpretatur *gladiolum latronis*. Hinc fortitā factum, vt in Psalmis[t] coniungatur *vir sanguinum, & dolosus*, & æquè abominari dicatur Deus vtrūque: & Dauid multa, & sæpe in dolosos imprecetur, *vt dispersionem, ac perditionem*[u], siue destructionem: euulsionem, & emigrationem de hominum societate[x]: obmutescentiā[y]: maledicta triginta[z], quæ de fraudulento proditore Iuda nonnulli accipiunt, vt alibi monuimus[a]: *sagittas acutas cum carbonibus desolatoriis*[b]. Ait præterea talis hominis *iniquitatē inueniri ad odium*[c], hoc est, maximè dignum odio esse. Denique petit, vt eum iudicet Deus, vt ipse decidat à cogitationibus suis, vt expel

a Ephes. 4. 22. 23. 24.
Quæ deponenda nobis sint.
b Coloss. 3. 8.
c Heb. 12. 1.
d 1 cont. Iul. cap. 1.
e Rom. 13. 13. 14.
f 1 cap. 3. 21.
g Psal. 2.
h Tit. 2. 12.
i Matt. 11. 30.
k lib. 50. hom. hom. 10.
l 1. cont. Iul. c. 9.
m de Isaac c. 7.
Malitia quid generis peccati sit.
n Tuscul. 4. & 1 de finibus.
o de nat. deor.
p in c. 4. ep. ad Ephes.
q 19. de ciuit. cap. 12.
Dolus quid sit.
r in Eunu. Terent. Act. 4. sc. 1.
s in Tiberio.
t Psal. 5. 7.
Psal. 54. 24.
u Psal. 51. 4.
x Psal. 51. 7.
y Psal. 30. 19.
z Psal. 108.
a Act. 1.
b Psal. 119. 4.
c Psal. 35. 3.

expellat illum, quoniã irritauit Dominum [a]. huc pertinent quæ capite primo [b] Sapientiæ contra fictos disseruimus, quos effugere, seu effugare dicitur Spiritus sanctus, cuius columba symbolũ, quemadmodum Christi agnus, & ouis, natiuæ eximiæ simplicitatis animalia, quibus etiam suos nominibus Christus insigniuit [c], & omnes iustos nomine ouium, & agnorum [d].

Ibi sermonem dixi præsentem esse, de magistratu, quem propter populi peccata hypocritam permittit Deus regnare [e]. Vulpes, quas capi vult spõsus vinearum demolitrices [f], Ægyptij erant, si Hebræis credimus expositoribus, qui populum vexauerant, non vi tantùm, sed κατασοφίζοντες, *sapienter, & fraudulentè opprimentes* [g]; vel erant Amalecitæ, qui populum eumdem in egressu de mari Rubro per insidias adorti sunt [h]; vt placet paraphrastæ Chaldæo [i]. Simili de causa vulpem Christus Herodem cognominauit [k], vt annotatunt Hilarius [l], Ambrosius [m], Augustinus [n], Hieronymus [o].

Oportet Christianum columbina esse simplicitate [p]: *Simplicem in malo* [q]: *azymum & sine fermento malitiæ, & nequitiæ*, sed cum *sinceritate, & veritate* [r]: *pulsa omni hypocrisi* [s], *malitia paruulum* [t], *simplicem* ἀκέραιον, filium Dei sine querela, & reprehensione *in medio nationis prauæ & peruersæ* [u]. Rectè simplicitas exigitur à filio Dei: nihil namque simplicius Deo, qui & actus purissimus dicitur: & aptè opponitur prauitati, & peruersitati. Inter alia Diaboli nomina serpens est, à vafritie: siquidem *peccare hominis est*, ait Hieronymus [x], *insidias tendere, Diaboli*. Caret merito simplicitatis, inquit Ambrosius [y], omne arte elicitum, & fraude compositum: Sed *& filio doloso*, vt sapientissimus testatur Salomon [z], *Nihil erit boni*, solidi nimirum ac veri, quòd sanè deprehenduntur bonum negligere, qui fraude, dolóque commoda sua quærunt. Non quæro quatenus in bello possit locus dolis esse, ac stratagematis, & insidiis. Hæc vt liceant, abesse mendacium tamen oportet, ac hosti etiam seruari fides debet, vt profanis quoque Auctoribus videtur. Lege B. Thomam [a], qui citat Ambrosium [b].

Calliditas verò honesta, quem dolum bonum vocare cum [c] Paulo possumus, etsi in probis, ac diuinæ legi consentaneis conatibus probãda est, numquam tamen, vt Cyrillus [d] docet, inter virtutis suauitates recenseri queat. nam horrens alienam prudentiam animus, agere suauiter cum alio non potest, neque confidenter ambulat, qui non etiam simpliciter [e]. Nullam totius iniustitiç capitaliorem perniciem Cicero [f] tradit, postquàm ipsum Augustinus [g], rem pluribus exaggerans, & odio dignam maiore, quàm fraudem: & quando quis tum cùm maximè fallit, id agit, vt vir bonus, probúsq; videatur, nihil æquè parere Chrysostomus [h] prodit inimicitias, & excitare, vt ἀπατᾶσθαι, καὶ παραλογίζεσθαι, decipi, & falli. nam cum fallimur, scientiæ ac prudentiæ facere iacturam videmur, quas duas res rationalis natura sibi arrogat: sublata quoque fide, præcisam cernimus cõmunis & socialis inter homines agendi rationẽ.

Simulationes.] Ὑποκρίσεις, quam vocem Latinam quoque fecimus. Vix differunt simulatio, dolus, præterea malitia, iuxta peculiarem vnam illius nominis significationem: ita vt non immeritò pluribus Synonymis rem eandem exaggerari censere possimus, & perinde intelligere debeamus omnes simulationes vetari, licèt non apponatur *omnes*, vt omnem dolum, & omnem malitiam, sicut & omnes cõstat inuidias caueri; quibus tamen eadem dictio (*omnes*) non præfigitur. Quidam codices habent numero singulari ὑπόκρισιν, Augustinus [i] pro (simulationes) legit numero singulari (*adulationem*.) Est sanè in omni adulatione simulatio, quia ficta laudatio: & fallaci laude vt ipse loquitur, seductio: nec tamen contrà omnis simulatio adulatio est.

Similis priori quæstio institui posset de simulatione, ac dissimulatione tũ in aliis negotiis, tum in eo quod pertinet ad Fidei confessionem professionémve externam, & ad ritus religionis. Vno verbo, tutius, ac probabilius ducimus, numquam fas esse vel facto, vel verbo simulare seriò falsam fidem, & religionem, quod verbum factúmve aut lege, aut consuetudine sit propriè institutum ad illam significandam, vel profitendam. Hæc est sẽtentia multorum, vt Halensis [k], Antonini [l], Angeli [m], Armillæ [n], Siluestri [o], Nauarri [p], Valẽtię [q], Baines [r], Caietani [s], &c. Fauent Patres, potissimũ Augustinus [t]. Ratio verò est, quoniam sicut eodem præcepto affirmatiuo imperatur internus veræ fidei assensus, & externa Fidei confessio: ita negatiuo eodem cauetur internus assensus falsæ fidei, & externa eiusdem professio: negatiuum autem præceptum obligat & semper, & pro semper.

Hinc est, quod idem Augustinus [u] simulationem illam regis Iehu sacrificandi idolo Baal [x], appellat impium mendacium, nec excusatione dignum censet B. Thomas [y]. Et eandem ferunt alij de Naaman sententiam, quando permissu, nõ approbatione Elisei, qui prohibere prorsus nequibat, adorabat ob regis sui respectum, in templo Remmon [z].

Digredi contra hypocritas liceret, vt sumuntur vulgo pro simulantibus virtutem, & sanctitatem, quorum, vt scribit Augustinus [a], agens de interfectoribus Christi, *simulata æquitas non est æquitas, sed duplex iniquitas*, & Plato asserebat hunc extremum iniustitiæ terminum, iustum videri eum, qui non sit Iustus [b]. Frequens admodum est Christus in reprehendendis hypocritis, quos inter alia docet accepturos damnationem maiorem [c], grauéque supplicium cùm describit, partem vocat cũ hypocritis [d]. *Simulatores*, ait Iob [e], *& callidi* חנפי לב *chanpe leu*, ὑποκριταὶ καρδίᾳ, *hypocritæ corde prouocant iram Dei*, & vocat Deus Assur *virgam furoris sui ad gentem fallacem* [f], לגוי חנף *legoi chaneph, ad gentem hypocritam*, vel Chaldaicè בכנשא *bichnesa*, ad cœtum hypocriticum.

Opposita simulationi, & hypocrisi virtus, veritas, vel veracitas, & simplicitas dici potest, *qua quis*, vt describit B. Thomas [g] verbis Aristotelis [h], *& vita, & sermone talem se demonstrat qualis est*, & alia, quæ circa ipsum sunt, nec maiora, nec minora. Idem sonat quam Gregorius [i] vocat cordis puritatem, Paulus [k] sinceritatem, & cum addito sinceritatem Dei & simplicitatem in Christo [l] Christus [m] cùm abest dolus: hoc est, vt exponit Augustinus [n], *quando non est duplex cor, vnum, in quo videas veritatem, alterum, in quo concipias mendacium.* De Nathanaële id affirmabat Christus, *esse verè Israëlitam, in quo dolus non esset*. Iacob enim, qui & Israël, vir simplex appellatur [o]. Magna cõstantia nonagenarius Eleazar indignum ratus est fingere, ac simulare [p], nec id Paulus in Petro ferre potuit, sed ei restitit in faciem, reprehensibilémque indicauit [q]. Denique Deus, *veri-*

S *tatis*

a Psal. 5. 11. b vers. 5. c Mat. 10. 16. d Mat. 25. 33. Ioan. 21. 15. *Vulpes quas sponsus vult capi quæ sint* e Iob. 34. 30. f Cant. 2. 15. g Exo. 1. 10. h Exod. 17. 9. i cant. 2. k Lucæ 13. 32. l in Psal. 62. m in Psal. 118. serm. 2. & 11. n Aug. in psal. 58. o lib. 6. in cap. 24. Esaiæ. p Matt. 10. 16. q Rom. 16. 19. r 1. Cor. 5. 7. 8. s Lucæ 12. 1. t 1. Cor. 14. 20. u Philip. 2. 15. *Nihil Deo simplicius.* x 2. contr. Ruf. y 3. offic. c. 9. z Prou. 24. 15. a 2. 2. q. 40 a. 3. & q. 111. ... b 1. offic. c. 29. lib. 3. c. 10. c 2. Cor. 12. 16. d apud Damasc. 1. Parallelo. ca. 35. e Prou. 10. 9. f 1. de offic. g in Psal. 18. h hom. 14. in epist. ad Ephes.

i lib. 30. ... hom. 10. *In omni adulatione est simulatio.* *Falsam religionem simulare numquam licet.* k 3 par. q. ... memb. 2. l 2. par. tit. ... cap. 6. m verb. infidelitas n. 9. n verbo fides nu. 9. o verbo fides q. 6. p Manua. c. 11. num. 35. q 3. part. di... 1. q. 3. part. ... r 2. 2. q. 3. ... s ibidem. t lib. con. Mendacium, cap... u supra. x 4. Reg. 10. 25. & seq. y 2. 2. q. 111. a. 2. ad 2. z 4. Reg. 5. 18. 19. *Aduersus hypocritas breuis digressio.* a in Psal. 63. b apud ... ad ... c Lucæ 20. ... d Mat. 24. 51. e cap. 36. 13. f Esa. 10. 5. 6 *Veritas hypocrisi est opposita* g 2. 2. q. 109. a. 2. ad 4. & a. ad 3. & q. 111. ar. 3. ad 3. h 4. ethic. c. 7. i 8. Moral. c... k 2. Cor. 5. 8. ep. 1. 12. c. 1 l 2. Cor. 11. 3. m Ioan. 1. 47. n tract. 7. in ... o Gen. 25. 27. p 2. Machab. 6. 24. q Gal. 2. 11. & seq.

is Deus dicitur [a] : Christus veritas per cúmque cta veritas [b], & in ipso esse [c]: Spiritus sanctus, piritus veritatis [d]. Idem Paulos ait esse veritatem hristi in se [e]. Non intrabit in sanctam ciuitam amans & faciens mendacium [f]: Diabolus in veritate non stetit, sed mendax est, pater mendacij, & cũ loquitur mendacium, ex propriis loquitur [g]. Lege Amrosium [h], & Gregorium [i], Chrysostomum [k], asilium [l], & quæ dixi ad secundum Actuum.

Inuidias.] φθόνους. Dictum satis de hoc diabolico vitio ad caput secundum libri Sapientiæ [m], ter opera carnis recenset Paulus [n] inuidias. In uibusdam libris est φόνους homicidia, hoc loco.

Omnes detractiones.] Et hæc de detractionibus actatio latius patet, apud Morales Theologos. ugustinus [o] mordaciorem, quàm veraciorẽ rehensionem nominat detractionem, legens nuero singulari, quemadmodum & vocem prim inuidiæ.

Sicut modo geniti infantes.] Syriacè והוו איך ילודי שב *vahauu ach ialude faure, & estote sicut infantes nplices.* Infantilis ætas innoxia, & doli, simulatios, inuidiæ, detractionis prorsus nescia. *Malitia oque paruulos* Paulus iubet nos esse [p], vt ante emini: & Christus effici, atque *humiliari velut ruulos* [q]: *quibus reuelet Deus mysteria* [r], & *Sapienm præstet* [s], & ex quorũ ore laudem perficiat [t], quos custodiat [u]; sicut & ipse paruulos ætate rpuséque complexabatur, & benedicebat [x], anus iis imponendo, & indignè ferendo, quod s offerentes sibi Discipuli prohiberent, & affirando talium esse regnum cœlorum, & negan in id intraturum, qui non effice rerut vt parulus.

Multa sunt apud Clementem Alexãdrinum [y] harum ratione appellationũ, & apud Esaiam bbatem [*], qui etiam de filiolis apud Ioannem or.1. epist. 2. & nos aliqua diximus explicando annis epistolam primam, in qua filiolos appelt [z], sicut & Christus aliquando [a]. Addit æterea vocabula pullorum [b], & agnorum, ræcum nomen hoc loco est βρέφη. Clemens [c] erò ait νηπίους appellari, quasi νεηπίους, & ἠπίους les ac molles animo, & qui mites ac mansueti teutet euaserint: Sic autem Paulum seipsum ominare [d]: *Facti sumus paruuli (νήπιοι) in medio stri, tanquam si nutrix foueat filios suos.* Id expoant Chrysostomus, Theophylactus, Oecumeus, quoniam deposita grauitate, & persona dinitatéve Apostolatus, versabatur inter alios, & tem scenofactoriam exercebat, vt vnus de nuero ceterorum, vt nutrix sese attemperat ad laentis mores.

Itaque hìc, sicut modò genitos infantes intelgimus non ob solam regenerationem, vt idem lemens notat, sed propter similem, quæ in puet est simplicitatem, humilitatem, innocentiam, cilitatem, docilitatem, & his similia. Regene tionis porrò vox, quæ reperitur aliis etiam los, in quibus mentio fit de baptismo [e] vnà cum ortificatione priorum peccatorum [f], & viuifi tione secundum nouam vitam & natiuitatem, anè conuincit non tegi solùm peccata per bausmum: tolli verò tandem per mortem, vt Ori nistæ volebant [g], Messaliani [h], & quidam temre Gregorij [i], & nostro hæretici [k] Lutherani, que Caluiniani. Quemadmodum in Christo ra mors facta est, ait Augustinus [l], sic in nobis ra remissio peccatorum: & quemadmodum in vera resurrectio, ita in nobis vera iustificatio. Profectò non est verè iustificatus, regeneratus, viuificatus, in quo mors adhuc peccati manet, nec aliter tollitur, quàm per non imputationem. Cum Naaman mundatus est à lepra, restituta ei caro scribitur *sicut caro pueri paruuli* [m]. Eàdem nunc Petrus vtitur similitudine pro spirituali munditia.

Sequitur hinc etiam, iustos homines adoptione filios Dei verè nominari, eadem ratio nominis conuenit quidem quoque sanctis Angelis, tamen non ita Græco quidem sermone solent in Scripturis appellari. Quomodo Chrysostomus [n] excusari potest, cùm vniuersè id negat. Nam qui Latinè filij Dei dicuntur in libro Iob [o], Græcè vocantur Angeli. Propria præterea homini etiam secundum naturam, posita incarnatione, causa est cur vocetur filius Dei, quoniam qui filius Dei est, idem factus est homo, & filius hominis. Sed & aliunde suam habet Angelus etiam secundum naturam, rationem, quare potiùs id nomen obtineat, quia immediatè à Deo totus creatus est, vt pote spiritualis, omninóque simplex: hominis autem alteram dũtaxat partem animam sic creauit Deus. Traditur ea ratio de Angelis ab Ambrosio [p], quia, inquit, *ex nullo homine generantur.*

Admonet præterea hic locus, & quod de lacte subiicitur, ne quis lactis egens cibos quærat solidiores, putétque quod faciunt hæretici, doctoris operam in intelligendis diuinis litteris necessariam non esse. *Non poterant ipsimet Apostoli portare & capere omnia* [q]: *Sapientiam* Paulus *non loquebatur nisi inter perfectos* [r]. Sed *paruulis in Christo, lac potum dabat, non escam* [s]: *necdum enim poterant:* grandem & ininterpretabilẽ dicebat sermonem esse imbecillibus ad audiendum: quibúsque lacte opus sit, non solido cibo, quia non sunt perfecti, neque exercitatos habent sensus [t].

Hoc ipsum cautissimè factitari à magnis, & spiritalibus viris Ecclesiæ Catholicæ columnis Augustinus [u] docet, vt alimenta lactea largè auidis infirmioribus pluribus, atque instanter infundant, validioribus autem cibis cum Sapientibus paucis vescantur. Hac ipsa de re egimus in capite octauo Actuum Apostolorum, cùm de Eunucho.

Vicissim colligit hoc ex loco Rupertus [x] patribus spiritualibus tollendum, exemplo etiam Mosis [y], de quo agit, grande istud super se onus infantilium morum in subditis, & portandum affectu nutritio. Potuit & Paulum proferre, qui filiolos etiam iterum parturiebat [z]: & sicut nutrix fouebat [a]: vt antea notauimus.

Ceterùm Cyrillus [b] Alexandrinus vult designari Gentiles nomine infantum, senem enim esse populum ex circumcisione, & ex sanguine Israël. Generalior cõparatio videtur cum infantili sæpè dicta innocentia: licet in eo cum Iudæis videri possit similitudo, quod pueri circumcisi, Agathio [c] teste, lana alba vtebantur: & nostri baptizati veste alba: de qua Dionysius [d], & tot alij. Vnde & Dominica in albis, in qua recitatur etiã hic locus, & Dominica ipsa Quasi modo cognominatur. Monachorum cullus, teste Cassiano [e], caput cõtegens denotabat ab iis cum noctu, diúque gestantibus imitatione ipsius velaminis innocentiam, atque simplicitatem paruulorum iugiter retineri debere iuxta illud [f]: *Domine non est exaltatum cor meum, &c. Si non humiliter* [g], &c. *Sicut ablactatus est super matre sua.*

Rationabile.] Non *rationabiles*, vt multi habent

codices

m 4. Reg. 5. 14.

Homines iusti verè filij Dei sunt adoptione.

n homil. 22. in Genes.

o cap. 1. 6. cap. 38. 7.

p de Noë, c. 4.

q Ioan. 16. 12.

r 1. Cor. 2. 6.

s 1. Cor. 3. 1. 2.

t Heb. 5. 12. & seq.

u de vera rel. cap. 28.

x lib. 5. in Exod. cap. 3.

y Nu. 11. 12. 14.

z Gal. 4. 19.

a 1. Thess. 2. 7.

b in cap. 65. Esaiæ.

c in eas cap. 4.

d Cœl. e. hier. cap. 2. & 5.

e 1. instit. c. 4.

f Psal. 130. 1.

g ibid. vers. 2.

codices, cum quibus antiquiores ferè Latini vtū tur enarratores. Nam Græcè est τὸ λογικὸν, quod refertur ad γάλα lac, cui quoque lectioni præter Oecumenium, Augustinum [a], & Hieronymū [b] (qui legit *rationale*) consentit editio Syra, quę reddit *spirituale*, רוחנא *ruchana*. Rationabile autem lac dicitur non modo humanum, nec brutum, sed etiam spirituale, vt modò retuli ex editione Syra, non materiale, non corporis, sed animi, non carnalis, sed spiritualis doctrina. Sic ergo vult Petrus, vt Fideles infantiam consectuent, vt *sensibus tamen paruuli non sint, sed malitia* [c]; rationem verò sequantur, & verbo pareant diuino. Vtrumque innui potest per τὸ λογικὸν, vt Oecumenius notat: & Vatablus verbale interpretatur, quod diuinum sit, & ad animum pertineat, sugentes fallere non possit, neque similes brutis reddere [d]. Heruetus etiam Clementis Alexandrini interpres verbale vertit.

Sine dolo.] Ἄδολον. Syriacè נקדא *nakda, sincerum*, doctrinam videlicet longè differentem à profana, & hæretica, quæ se dolosè insinuat, & per *dulces sermones, & benedictiones* (εὐλογίας, καὶ χρηστολογίας assentationes, siue adulationes, & blandos, & suauiter compositos sermones) *seducit corda innocentium* [e] (ἀκάκων simplicium, sine malitia, & dolo.) *Gypsum lacte miscere* hæreticos, iuxta parœmiam, Irenæus [f] scribit: præsens autem venenum esse in gypso Plinius tradit [g]. Augustinus [h] legit *innocens lac*.

Lac.] Iam priùs dixi, lactis vocabulo faciliorē, & rudiorum atque imperfectiorum captui magis accommodatam doctrinam intelligi, quæ catechetica vocatur à Clemente Alexandrino [i]. Vnde Cyrilli Ierosolymitani Catecheses, & Augustini liber de Catechizandis rudibus, & vulgo dictus Catechismus baptizandorum. Potest omnis etiam, quæ duobus continetur Testamentis, velut vberibus duobus, quæ laudantur in sponsa [k], doctrina sumi cum Augustino [l]. Nam *lac*, inquit, *nostrum Christus humilis est*, de quo videlicet loquitur tota Scriptura. Et Clemens [m] Alexandrinus lac Patris vocat Verbum, nempe per quod ad mammillam Patris confugimus, & dilectionem haurimus. Idem tamen Augustinus [n] alicubi carnaliter dumtaxat res quæ proponuntur intellectas, vt Christi crucifixionem, sine spirituali fructu eius, lac ait esse, non cibum, itaque Paulum exponit scribentem Corinthiis [o], *Lac se illis dedisse quasi carnalibus*, & paruulis in Christo, id est, in doctrina Christi, quia huius mortē percipiebant quidem, at eius vtilitatem non intelligebant. Accipitur præterea in malam partem lac aliàs, & lactandi verbum pro eo quod est, fallere ac decipere alliciendo ad malum, tum apud sacros Auctores [p], tum apud profanos [q], deducendo ab antiquo verbo lacio, vnde lacesso, allicio, illicio, illecto, delecto, oblecto: Sed & interdum significat deceptionem, ac fraudem bonam [r], seu quem Paulus [s] appellat dolum bonum tendere. Sed vide Riberam [t] ne sequatis in eo, quòd vitiosam censet lectionem Iob [u]: *Si lætatum est in abscondito cor meum*, pro (lactatum) etsi enim propriè deceptio significetur ibi verbo Hebræo יפתה *ypheth*, & Græco ἠπατήθη: nihilominùs in emendata editione Latina relictum est participium *lætatum*, sensu eodem, quia inanis lætitia lactando oblectat.

Varia est distinctio lactis, vt obseruat Absalon [x] Abbas, humanæ naturæ, simplicis doctrinæ, oblectationis mundanæ.

Primum ait exprimi in Cantico [y]: *lac, & m[el] sub lingua tua*, id est: Humanitas, & Diuinitas i[n] carne: secundum à Paulo [z]: *Tanquam paruulis, la[c] dedi vobis.* tertium in Deuteronomio [a]: *Dabo vobi[s] terram lacte, & melle manantem.* Acceptio secund[a] proposito congruit, vt non modò inchoatio doctrinæ Christianæ significetur, sed quidquid in e[a] traditur ob eximiam spiritualem voluptatem. Quò fit, vt quæ diximus vbera sponsæ, melio[ra] dicantur [b], quàm vinum, siue vinum de legis austeritate sumatur, siue de humana sapientia, siue de voluptate. Vinum ex vuis exprimitur & cum labore conficitur, & expressione facta non aliud fit. At lac facilè fluit, sugitúrque sicu[t] ex fonte.

Ad suauissimas voluptates has inuitat Esaias [c] *vt sugamus, & repleamur ab vbere consolationis Dei vt mulgeamus, & deliciis affluamus, quoniam ad vbera portabimur, & super genua blandientur nobis.* Talis præ ceteris Ioannes Apostolus recumbens super pectus Iesu [d], affixus vberibus eius, vt Origenes [e], Nyssenus [f], Ambrosius [g] notant. Sed & cuiuis per baptismum regenerando lac, mélque infunduntur in os, vt symbola diuinæ Sapiētię [h] & deliciarum spiritualium, quarum Terra promissa lacte manans & melle, typus fuit [i]. Exta[t] in Tertulliano [k], Hieronymo, Clemente [m] Alexandrino mentio de lactis, & mellis dicto prægustu, etsi pro melle vinum ponit Hieronymus, eumque ritum suo tempore seruatum ait in Occidentis Ecclesiis ad significandam innocentiam paruulorum, de qua citat quoque locum præsentem. Hic tamen ritus exoleuit, sicut & quidam alij.

Clemens [n] Alexandrinus qualitates lactis, vim nutriendi optimam, & sub ratione potus, & sub ratione cibi, summam dulcedinem, candorem maximum, transfert ad spiritale nutrimentum, quod vitam tribuit, gratiæ suauitate replet, confert puritatem, & pulchritudinem, de qua laudantur Nazarei *nitidiores lacte* [o]. Adiice aliā proprietatem, quòd nullam lac obiectæ rei similitudinem licet in liquida, clara, lucente superficie, velut alij liquores, vt aqua, vinum, oleum, repræsentet. Quo significatur diuinæ doctrinæ nudam, solámque spectari veritatem: vt quidem notauit Nyssenus [p] (docens, cur oculis sponsæ cum colūbæ lacte lotis comparentur) nullis deludi falsis imaginibus, qui acquiescat illi, rectéque denominari γάλα ἄδολον *lac sine dol[o]*: iustos autem homines, vt ait Clemēs [q] post Homerum [r] γαλακτοφάγους, qui vescantur lacte, aut etiam bibant, non tantùm, vt omnino pueri, sugant. Non deerant inter illos, quibus scribebat Petrus, diu renati, ac perfecti. At tamē comparat omnes infantibus recens natis, lactéque pastis; quia quamdiu viuimus, paruuli sumus si conferamur cū ætate virili, atque robusta, quā adipiscemur in seculo futuro. Syriaca editio verbum Dei interpretatur, sicut Beda prima fidei rudimenta: Turrianus [s] noster Eucharistiam. Quod verò dicebam de vetere cōsuetudine vinum in baptizatos infundendi, eum in suis circumcisis Iudæi seruare dicuntur.

Concupiscite.] Ἐπιποθήσατε: Hieronymus [t], *Desiderate.* Vehementius desiderium, ac inhians denotat compositum verbum Græcum, quale inest pueris lac appetentibus, vel pullis, catulísve. Hac Theocritus comparatione demonstrat ardentem cupiditatem puellarum videndi Helenam [u]:

a lib. 10. hom. hom. 20.
b in cap. 55. Esaiæ.
c 1. Cor. 14. 20.
d lib. 1. Pæda. cap. 6.
e Ro. vlt. 18.
Gypsum lacte miscere hæretici solent.
f lib. 3. c. 19.
g lib. 36. c. 24.
h supra.
i 1. Pædag. c. 6. & 5. Strom. c. 5.
k Cant. 1. 1.
l tract. 3. in 1. epist. Ioan.
m 1. Pæda. c. 6.
n Tract. 98. in Euang. Ioa. & Gen. hær. c. 114. & in Psal. 130.
Lac quid denotet.
o 1. Cor. 3. 1. 2.
p Prou. 1. 10. & 16. 29. c. 24. 28. Eccl. 30. 9.
q Ribera Oseę ... nu. 89. citat Sex. Pompeiū, Nonium, Marcellum, Terentium.
r Oseæ 2. 14.
s 2. Cor. 12. 16.
t supra.
u cap. 31. 27.
x ser. 25. de Purif. B. Virg.

Ἄμμες δ' ἐς δρόμον ἦρι καὶ ἐς λειμώνια φύλλα
Ἐρψεῦμες, στεφάνως δρεψάμεναι ἁδὺ πνέοντας,
Πολλὰ τεῦς ὦ Ἑλένα μεμναμέναι, ὡς γαλαθηναὶ
Ἄρνες γειναμένας οἶος μαστὸν ποθέοισαι.
Nos autem in cursum mane, & in frondosa prata
Veniemus, coronas vt legamus suaue spirantes,
Tui ò Helena bene memores sicut lactentes
Agna, quæ matris ouiculæ mammam desiderant.

Adhibet eandem similitudinem Chrysostomus [a], vt ostendat quanto desiderio sumi debeat Eucharistia.

Nónne videtis quanta promptitudine, inquit, *paruuli papillas capiunt, & quanto impetu labia vberibus infigunt? Accedamus cum tāta nos quoque alacritate ad hanc mensam: quinimo cum longè maiori trahamus tā quam infantes lactanei Spiritus gratiam, & vnus sit nobis dolor hac esca priuari.* Hæc est quam vocant cōmunio in voto, siue desiderio, quam habere debet, qui non potest in re: & qui habet in re, ardens simul desiderium afferre.

Plurimi refert etiam discendi, atque proficiēdi alacritas: ista carent, qui se Gnosticos profitentur, hoc est, cognitione præditos, & perfectos, vt admonet Clemens Alexandrinus [b]: plus de se, quàm Apostolus, sentientes, inflati, & exultantes, cùm ipse Paulus de se fateatur [c]: *Non quod iam acceperim, vel perfectus sim*, &c. Hoc Paulus lac quod concupiscebat, sempérque potabat, aliis etiam propinabat, & viuens, vt ante vidimus, & mortuus, quando pro sanguine lactis humor de capite fluxit resectu, vt meminit Chrysostomus [d], & Ambrosius [e], & in primo præsertim ex fontibus tribus, qui ad tres capitis extiterunt, ac eruperunt saltus, quidam hodiéque sapor lactis percipitur. *Quid mirum*, inquit Ambrosius, *si abundat lacte, nutritor Ecclesiæ, sicut ipse ad Corinthios ait* [f], *lac vobis potum dedi non escam.* Tum allato typo terræ fluentis lacte & melle, subdit: *Quæ enim Pauli epistola nō melle dulcior, & lacte candidior? Quæ epistolæ tamquam vbera Ecclesiarum populos enutriunt ad salutem.* Chrysostomus scribit in percussoris veste Pauli sanguinem lacteum apparuisse, ac animum barbari melle dulciorem reddidisse; atque cum aliis triginta quinque eo miraculo permotis conuertisse.

Arbitratur Salmeron, locum hunc totum cum sequentibus verbis accipiendum de Eucharistia, post factam priùs [g] mentionē de renatis per baptismum. Nam nutrit nos, & auget Eucharistia, & mos est baptizatis Eucharistiam statim dare: quod ex Apostolica profectum traditione Dionysius [h] prodit, Græcique pueris hanc quoque dát: Petrus autem eam designare videtur nomine lactis, & eius effectum cum dicit: *vt in eo crescatis in salutem.* Verba item illa: *Si tamen gustastis quoniā dulcis est Dominus*, ex Psalmo [i] sumūtur, qui totus mysticè sub typo panum propositionis, quos Dauid accepit, cum mutasset vultum suū [k], videtur esse: & in liturgia Iacobi, atque à Dionysio [l], Cyrillo [m] Alexandrino, Gaudentio Brixiano [n], Hesychio*, vel Euthymio, ad eandem accommodatur, & à Clemēte Romano [o] præcipitur tempore Communionis recitari. Præterea lac Eucharistiæ, siue Christus in illa, est rationabilis, quia viuus mentium cibus, præditúsque ratione; & sine dolo, quoniam *non est inuentus dolus in ore eius* [p]. Accedit, quod ad audiendam solam doctrinam, & capiendum cibum verbi diuini, non requiritur necessariò, vt deponantur necessariò malitia, dolus, sed vt ista deponantur, prædicatur, auditúrq; verbum: vt autem sumatur Eucharistia, debet cō-scientia nullius sibi grauis peccati esse conscia.

Tandem quod subditur [q]: *Vt accedentes ad lapidem viuum, superædificemur tanquam lapides viui, & domus spirituales sacerdotium sanctum ad offerēdas spirituales hostias, & acceptabiles Deo*, eôdem videtur spectare. Etenim panis Eucharisticus *cor hominis confirmat* [r], & cum tali lapide, qui est Christus coagmentamur per sumptionem Eucharistiæ, si tamen & ipsi lapides viui simus. Fauet nonnihil Fulgentius [s], quod spectat ad hoc vltimum de superædificatione, domibúsque spiritualibus & hostiis. Hæc omnia reperi apud Franciscum Turrianum [t] nostrum, de quo etiam memini capite priore, & his plura, quibus alia Scripturarum affert loca, vt magis idem illustret, atque confirmet.

q vers. 4.

r Psal. 103. 15.

s lib. 2. ad Monimum. c. 11.

t 2. de Euchar. c. 30. & 31.

Laudo acumē expositionis, fauétque præterea tum ritus lactis cum melle olim præbiti baptizatis: tum quòd in officio diuino Dominicæ in Albis locus hic recitatur; & quòd canatur cruore Christi roseo gustando corpus eius sanctissimum viuere nos Deo. At præfero aliam allatam initio, quæ planè communis est. Illa vna ratio quæ obstat maximè (nam aliæ solùm habent sensum accommodationis) quòd ad audiendum verbum non sit necessarium carere malitia, dolo, &c. ad hunc modum refellitur, quoniam auditor ita dispositus longè magis proficit, & crescit in salutem, vt hoc eodem loco dicitur. Vnde non tam præcipitur, vt deponamus malitiam, dolum, &c. quàm id iam factum ponitur, vt indicat aoristum participium ἀποθέμενοι, & iam renatos per Baptismū retinendo comparatam innocentiam, ardentiore desiderio tendere debere ad lacteam diuinam doctrinam, qua nutriantur, & crescant. Gustus item potest intelligi non de sola perceptione Eucharistiæ, sed de ipsamet spirituali regeneratione, quæ in adultis cum illo fit, & *sunt super mel dulcia eloquia Dei* [u].

u Psal. 18. 11. Psal. 118. 103.

Quod attinet ad Fulgētium, dicit solùm ædificationem spiritualem corporis Christi, quæ fit in charitate sibi cohęrētibus lapidibus viuis, de quibus paulò pôst, nunquam opportunius peti, quàm cum ab ipso Christi corpore quod est Ecclesia, in Sacramento panis & calicis, ipsum reale Christi corpus, & sanguis offertur, quoniam sic vnus panis, vnum corpus multi sumus, &c.

Vt in eo crescatis in salutem.] Syriacè *ad vitam* לחיא *lechaye*, Græcè tantùm est ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξήθητε, quamuis citet Gagneius codicem, in quo sit εἰς σωτηρίαν, reprehendens Erasmum vertentem *subolescatis* pro *adolescatis*, cùm nil tale significet. Meretur eandem reprehensionem Vatablus. Tolerari possent isti si dixissent *subolescatis*. Placet verò, vt (in eo) sit idem atque *per id*, quod approbat etiam Sà, & vertit Syri Latinus Interpres. Quocirca nihil hinc habent illi Auctores citati pro Eucharistiâ, quasi corpus crescat cibo, quatenus vertitur in substantiam, nos non Eucharistia, sed in illa, quia potius commutamur in Christum. nam vtriusque phrasis eadem vis potest esse, eodémq; modo Dionysius [x] intelligēdus, cùm scribit in Sacramento nos nutriri. Sunt huius acceptionis (*ἐν*) & (*ἐν*) alia exempla non pauca.

x Eccl. Hierar. c. de defunctis.

Quid sit crescere in salutem ad vitam.

Crescere autem in salutem, vel ad vitam, est tum ratione gratiæ, & iustitiæ, dum viuimus, tū ratione iuris, quod cum incremento isto maius acquiritur ad gloriam maiorem, siue vitam æternam. Etsi enim philosophicè loquendo, non recipit vita substantialis magis, minúsve, tamen vi-

ta gratiæ, gloriæque admittit vtrumque, hoc est, maior, & mioor potest esse, licet non ita, vt quæ semel habetur, minui possit, sed in diuersis inæqualis esse, & quod attinet ad gratiam, quæ in quopiam reperitur, dum hic viuit, maior euadere. Hoc in nostra est potestate, si cooperemur gratiæ diuinæ: *verùmque* Bernardus [a], *virtutem asserit finem nescire.* negat *charitatem excidere, & otiosam esse.* ait, *numquam iustum dicere, satis est, sed semper esurire iustitiam, ita vt si semper viueret, semper iustior esse contenderet, semper de bono in melius proficere conaretur:* indefessum affirmat proficiendi studium, & iugem conatum ad perfectionem, perfectionem reputari: & cùm studere perfectioni, sit esse perfectum, *profectò nolle proficere, deficere esse: in scala Iacob nullum Angelorum resedisse* [b] *sed vel ascendisse, vel descendisse, vt palàm daretur intelligi, inter profectum, & defectum, nihil medium inueniri.*

Non opus ploribos aduersus crassum errorem Begardorum, & Beguinarum, attingi gradũ perfectionis in hac vita, vltra quem progredi non liceat. Diximus de hoc ipso nonnihil superius, & legendus Basilius [c], dum expendit Dei verba: *Crescite & multiplicamini*, & aliis aliquot locis [d], nec non Leo [e], & alij, Leonis illa peropportuna sententia [f]: *Natura nostra manente adhuc mortalitate mutabilis, etiamsi ad summa quæque studio prouehatur, semper tamen sicut potest habere, quò recidat, ita potest habere, quò crescat. Et hæc est perfectorum vera iustitia vt numquam præsumant se esse perfectos, ne ab itineris nondum finiti intentione cessantes, ibi incipiant deficiendi periculum, vbi proficiẽdi deposuerint appetitum. Quia ergo nemo nostrum, dilectissimi, tam perfectus est, & sanctus, vt perfectior, & sanctior esse non possit*, &c.

Rursus [g]: *Quantumlibet quisque iustificatus sit, habet tamẽ, dum in hac vita est, quo probatior esse possit, & melior. Qui autem non proficit, deficit, & qui nihil acquirit, nonnihil perdit.* Similia sunt apud Augustinum [h], & Gregorium [i]. Igitur relinquenda infantia, promouendum vltrà rerum diuinarum necessariarum vtiliúmve notitia, & operum bonorum exercitio. Parentes, & pastores vrgere suos debẽt ad hunc profectum, idque in salutem, hoc fine proposito, & honestis mediis.

Si tamen gustastis quoniam dulcis est Dominus.] Nam gustus prouocat appetitum, & gustatum Domini, lac non afficit tædio, sed adhuc concupiscitur, esuritur, sititur [k]. Non est restringenda ad Eucharistiam sentẽtia, vt antè monui: immò præteriti temporis verbum (aliqui legunt *in præsenti*) potiùs indicat de illa propriè sermonem non esse, verùm de doctrina, quæ præcessit Baptismum, & de Baptismo ipso, quo ipso sensu vsurpat Augustinus [l] hunc locum, agens cum neophytis. Pro *si tamen*, quo pacto editio quoque Syra habet, & idem Augustinus [m] absoluiè *si*, nec non Hieronymus [n], quamuis etiam *si quidem* [o] est Græcè εἴπερ, *siquidem*, certè, vt notant Caietanus, Vatablus, Clarius, sub affirmationis forma, non sub conditionis. Quod tamen & hunc posteriorem vsum particula ista habeat, pro si modò, si quidem, si tamen ambigi non debet, ostẽditque Budæus [p]. In posteriore quoq; ad Thessalonicenses [q] εἴπερ reddit Interpres, *si tamen*, & idem ibi est, ac *quandoquidem*. Quod & de præsenti loco asseri potest.

Ex hoc porrò, & similibus locis infertur, illustrationes, & auxilia gratiæ, quodam interno experimento sentiri posse, quamuis non cum ea certitudine infallibili, quam nonnulli putant. Exempli causa, legimus in psalmo, vnde hic locus transcriptus videtur: *Gustate, & videte quoniam suauis est Dominus* [r], &c. *consolationes tuæ lætificauerunt animam meam* [s]; &, *Dilatasti cor meum* [t], & in Actibus quod Ecclesia ædificabatur *ambulans in timore* [u] *Domini, & consolatione Spiritus sancti.* Denique Spiritus sanctus paracletus est, & consolator. Consule de nostris Molinam [x], Adrianũ [y], Rossignolium [z], Franciscum [a] Ariam, ex antiquioribus Chrysostomum [b], Bernardum [c], Augustinum [d], Gregorium [e], Cassianum [f]. Porrò gustum istum Hieronymus [g] intellexit per fidem, nam vertit *si credidistis.*

Dulcis est Dominus.] Vatablus, & Caietanus *Benignus*. Clarius *Bonus*, Hieronymus [h] *Suauis*, quo modo reddidit Interpres in citato psalmo trigesimo tertio [i], *& bonus* [k], Græca vox χρηστὸς, pro qua non sine mendo Regia Biblia, & editio Basiliensis habẽt χριστὸς, omnia ista significat, ac vtilem, commodum, &c. vt aliàs notatum est [l], cùm de Christi nomine, quem Gentiles per ignorantiam vel ludibrium Christum appellabant, qui reuera omnibus est χρηστὸς, id est, vtilis &c. & eius discipuli Christiani, qui nihil scilicet magis in votis habere debent, quàm vt sint εὔχρηστοι, id est, boni erga Deum, vt ait Theophilus Antiochenus [m], & vt Iustinus [n] χρηστότατοι, commodissimi ceteris. Variam Thomas Anglicus obseruat in Deo dulcedinem in cogitatione ad meditandum, *quia dulcis gutturi nostro* [o]: in aure, ad audiẽdum [p], *quia vox eius dulcis*, quia *dulcia faucibus nostris eloquia eius* [q]: in aspectu, ad videndum, quia est *dulce lumen, & delectabile oculis* [r]: in opere ad exequendũ, quia nihil dulcius, quàm respicere in mandata Dei [s]. Magna prorsus *multitudo dulcedinis diuinæ* [t], *& delectationes in dextera Dei vsque in finem* [u]. Nihil ad lac nostrum illud manna, licet *in se habens omne delectamentum, & omnis saporis suauitatẽ*, & per quod dulcedinem suam Deus dicitur ostendisse [x].

Vers. 4.] Ad quem accedentes lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatum.

Vers. 5.] Et ipsi tamquã lapides viui superædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctũ, offerte spirituales hostias, acceptabiles Deo per Iesum Christum.

DEinceps exponitur eximia hominum Christianorum perfectio, dignitásque, consistens in quàm maximè fieri potest vnione cum Christo, velut sacri ædificij partium cum fundamento, in quo ædificio ipsimet coædificati quodam fungantur officio sacerdotis, offerántque vni Deo gratissimas hostias per eiusdem, cui cohærent Christi merita.

Ad quem accedentes.] Nempe vt hortatur Paulus *cum fiducia* [y]: *cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala* [z]: *credendo quia est, & inquirentibus se remunerator* [a]. Sic enim, vt pollicetur Dauid [b], *illuminabimur, & facies nostra non confundẽtur*: & vt Christi [c], à labore, & onere reficiemur, & nuptiali conuiuio excipiemur [d]. Nullo non loco est Deus: receditur ab eo tamen peccatis, acceditur, ac reditur ad eum pœnitentia, quæ dicitur conuersio, quasi reuersio, & amore, piisque operibus: vt etiam ipse peccatores deserendo, nec

Marginal notes (left): a epi. 253. *Vera virtus finem nescit.* — *Nolle proficere est deficere.* — b Gen. 28. 12. — c homil. 11. Hexam. — d hom. in Psal. 1. & homil. in id, attende tibi ipsi. lib. de virginit. & regu. 101. ex breui. — e ser. 1. de Quadrag. & ser. 8. de Pass. — f ser. 2. de Quadrag. — g ser. 8. de Pass. — h in Psal. 69. & ser. 59. de ver. Apost. — i 22. Moral. c. 20. — k Eccl. 24. 29. — l libr. 5. hom. hom. 50. — m ibid. — n in cap. 28. Ezech. — o in cap. 40. Ezech. — p Comm. ling. Græc. pa. 990. — q cap. 1. 6. — *Gratia aliquando quodam interno experimento sentiri potest.*

Marginal notes (right): r Psal. 33. 9. — s Ps. 93. 19. — t Ps. 118. 32. — u cap. 9. 31. — x lib. de conc. lib. arb. & gra. disp. 44. — y de diuinis inspiratione. — z 2. de discipl. Christ. perf. c. 17. & 18. — a de profectu spirituali. — b hom. 1. in 2. ad Corinth. — c ad milites templi c. 11. & de aduentu [illegible] — d conc. 12. in Psal. 118. & 10. conf. c. 40. — e hom. 36. in Euang. — f collat. 4. c. 5. — g in cap. 28. Ezech. & in c. 40. — h in c. 28. Eze. — i vers. 9. — k in c. 40. Eze. — l Act. 11. — *Christus reuera est omnibus χρηστὸς id est vtilis.* — m 1. con. Autolycum. — n Apolo. 2. — o Cant. 2. 3. — p Cant. 2. 14. — q Psal. 118. 103. — r Eccl. 11. 7. — s Eccl. 23. 37. — t Psal. 30. 20. — u Psal. 15. 11. — x Sap. 16. 20. — y Heb. 4. 16. — z Heb. 10. 22. — a Heb. 11. 6. — b Psal. 33. 6. — c Matt. 11. 28. 29. — d Matt. 22. 2. & seq. — *Deus nullo non loco est, sed receditur ab eo peccatis.*

amicorum loco habendo, recedere ab iis dicitur, despicere, derelinquere, auertere faciem, obliuisci, non exaudire, non respicere. Et è contrario, conuerti, &c. Propter mutuum consensum, & cooperationem liberam nostram, interdum dicit Deus [a]: *Conuertimini, & conuertar ad vos*; & Iacobus [b], *Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis*: propter necessitatem verò gratiæ præuenientis, dicimus Deo: *Conuerte [c] nos, & conuertemur ad te.* Nihil est quod prohibeat quò minùs prope Deũ simus, inquit Chrysostomus [d]: *Deus enim appropinquans ego sum [e], ait, & non Deus procul: Non longe est ab vnoquoque nostrum: non assistit miles qui expellat, non satelles, qui tempus interrumpat. Non est qui dicat, Non est tempus accedẽdi, veni postea. Sed quãdo veneris, stat audiens, etiamsi tempore prandij, etiamsi tempore cœnæ, etiamsi nocte intempesta, etiamsi in foro, etiãsi in via, etiamsi in cubili, etiamsi intus in iudicio apud Magistratum fueris, & eum vocaueris, nihil vetat, quò minus tuam petitionem audiat: si rite vocaueris*, &c. Nõ hîc amplius repetam, quod prius dixi de illis, qui hunc, & præcedentem locum interpretantur de Eucharistia. Recipi potest, at non vt primarius sensus, qui generalior est de gustu spirituali, & suauitate. *nam qui*, vt ait Beda, *nihil de superna suauitate animo gustat, non est mirum si hunc terrestribus illecebris sordidare non cauet*: nemo desiderat siue concupiscit Deum, nisi qui aliquousque cognoscit eum, & delectatur in eo. & Hieronymus [f], *omne inquit, quod habemus bonum gustus est Domini.*

a Zach. 1. 3.
b cap. 4. 8.
c Iere. 31. 18.
d In Psal. 4.
e Iere. 23. 23. iuxta 70.
f ep. ad Ctesiphontem.

Lapidem viuum.] Ζῶντα viuentem, vt veteres patres legunt. *Petra erat Christus* [g], & tamen etiam primus Apostolorum [h]: sed hic vicaris, ille primaria: *aliud fundamentum poni nequit* [i]: *nihilominus super Petrum ædificata est Ecclesia* [k]. Super alios præteres Apostolos, immò & Prophetas, quorum angularis lapis Christus [l].

Christus est Petra primaria, & Petrus Petra est.
g 1. Cor. 10. 4.
h Mat. 16. 18.
i 1. Cor. 3. 11.
k Mat. 16. 18.
l Ephes. 2. 20.

Videtur delectari Petrus petræ, lapidísve similitudine, siquidem illam quoque in quadam concione vsurpauit, quæ recitatur à Luca [m], & libenter in Christum absolutè transfert, ne quia Petrus à petra vocabatur, existimaretur primaria petra, & fundamentum Ecclésiæ.

m Act. 4. 11.

Inter lapides quidam viui peculiariter nominantur, vt silices, qui percussi scintillant solidioresque sunt. Id nomen Hebræum כֵּף *cheph*, & Syrum כֵּיפָא *chepha*, significare docui eo loco historiæ Apostolicę, vbi & causas exposui, cur Christo illa appellatio tribuatur, & quare Petro. Illibens eadem transscribo, vel retracto. Voluit, opinor, præterea Petrus innuere lapidem, paulóque post lapides animatos, quibus per analogiam lapidum materialium, præsertim qui viui dicuntur, proprietates congruant. Est porrò Christus lapis viuus non modò quia homo, & post resurrectionem iam non moriens [n], verùm etiam quia viuificans, & ipsissima vita [o], quatenus Deus, licèt propter Patrem, hoc est, quia vitam accepit à Patre [p]. Vox Filij hominis viuificabit mortuos, & eos qui sunt in monumẽtis [q]: *quos vult namque viuificat* [r]; *& in illo omnes viuificabuntur* [s], id est, propter merita ipsius, nec non per efficacem virtutem eius, etiam vt homo est, sed quam accepit à Deo.

Christus est lapis viuus, & cur.
n Rom. 6. 9.
o Io. c. 11. 25. cap. 14. 6.
p Ioan. 6. 58.
q Ioan. 5. 25. 28.
r ibid. 21.
s 1. Cor. 15. 22.

Ab hominibus quidem reprobatum.] Lege Commentarium Actuum Apostolorum [t], & quæ alij ad affinia afferunt loca Psalmi CXVII. [u] Matthęi [x], epistolæ ad Romanos [y], Esaiæ [z]. Reprobata fuit Christi doctrina, miracula, vita multis modis, vt narrat historia euãgelica: deniq; primus electorũ habitus est reprobus ἀποδεδοκιμασμένος, non solùm inutilis, ac pro rege refutatus, sed omni quoque probro, ac pœna dignus. Samaritanus, ac Dæmoniacus vocatus est [a], postpositus homicidæ, & ad crucem appetitus, ac refutatus pro rege. Præter id autem, quod citato dixi loco, probabilis coniectura est, allusionem esse ad lapidem eximium, & maximum in libano excisum, ac dedolatum, qui cum super alios imponendus esset in summa facie templi, (vulgò *frontispicio*) priùs aliquoties ob difficultatem eum transuehendi tantum ædificatoribus negotium fecerit, vt ira perciti, etiam conterere voluerint.

t cap. 2. 11.
u vers. 22.
x cap. 21. 42.
y cap. 9. 33.
z cap. 28. 16.
a Ioan. 8. 48.

A Deo autem electum & honorificatum.] Παρὰ δὲ Θεῷ ἐκλεκτὸν, ἔντιμον. *Apud Deum electum, pretiosum, vel honorabilem.* Esaias [b] inducit Deum vocantem electi nomine Christum: & Matthæus [c] Esaiæ citat locũ. Etenim inter omnes homines primus electus est, atque illius humanitas electa est, quã fecerat Deus Pater, vnà tamen cum Filio ipso & Spiritu sancto vniri personæ diuinæ Filij, quæ sola persona illam assumpsit, & formaliter sibi vniuit, atque coniunxit: *& prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis* [d], propter singularem prędestinationis modum, vtpote causa, & exemplar nostræ prædestinationis, vt elicitur ex Paulo [e], & docet B. Thomas [f]. Ideo *speciosus forma canitur præ filiis hominum, & vnctus oleo lætitiæ præ consortibus suis* [g]: *gloria, & honore coronatus, & constitutus super omnia opera manuum Dei* [h], & *nomen dicitur accepisse super omne nomen* [i], & *data ei omnis potestas in cœlo, & in terra* [k], & *electus ex millibus* [l], denique clarificatus, siue glorificatus [m]. Ipsum vulgus cognominabat Messiam Dei electũ: Alios saluos fecit, se saluum faciat, dicebat, irridens crucifixum, si hic est Christus Dei electus [n]. Huius vocatur sponsa electa, & quidem vt sol [o].

Christus lapis est electus, & honorificatus.
b cap. 42. 1.
c cap. 12. 18.
d Rom. 1. 4.
e Rom. 8. 29.
f 3. p. q. 24. art. 1. & 4.
g Psal. 44. 3. 8. Heb. 2. 7. 9.
h Psal. 8. 6. 7.
i Philip. 2. 9.
k Mat. vlt. 18.
l Cant. 5. 10.
m Ioan. 12. 28.
n Lucæ 23. 35.
o Cant. 6. 9.

Et ipsi tamquam lapides viui superædificamini.] Nec solus videri vult Petrus petra: communicat hunc etiam titulum cum reliquis, qui cooperari possunt ad ædificium spirituale, quippe non mortui, ac insensibiles lapides, sed animati, viui (viuentes legit Hieronymus [p]), ratione, liberóque præditi arbitrio, caritate quoque fidem viuificante. Conatum adbibentes propriæ cooperationis, non sicut materiales lapides, qui cum parantur, ponuntúrve in ædificiis, nihil ipsi laborem operantis iuuare, nihil etiam per se, vt notat Beda, nisi cadere possunt, sed quocumque, & vbicumque à structore positi fuerint, ita ibi insensibiliter perdurãt, aut elapsi decidunt. Græcè verbum simplex est οἰκοδομεῖσθαι, *ædificamini*: tamen rectè vtitur interpres composito (Beda meminit alterius lectionis: *sursum ædificamini*) propter lapidem illum principalem viuum Christum, de quo proximè præcessit mentio, super quo nobis ædificandum, vt ante quoque diximus. De vocabulis autem ædificandi, & ædificationis ex vsu sacro, & Ecclesiastico mystico atque spirituali egimus loco citato historiæ Apostolicæ [q].

p in cap. 38. & 40. Ezech.
q cap. 4. 11 & c. 9. 31.

Crebrò scriptura domus ædificationem vsurpat pro familiæ propagatione: & בָּנִים *banim*, vocãtur *filij* à בָּנָה *banah ædificauit*, & lapides præposito א dicuntur אֲבָנִים *eanim*. Componimus item mysticam domum Ecclesię per charitatis cęmentum, quæ si desit, soláque fides adsit, mortui lapides sumus, atque nisi purificemur, digni, qui iuxta præceptum Domini de domo leprosi [r], vt notat Beda, de ordine mũdorum lapidũ eruamur. Addit, velut ictu securis per discretionem eruditi

Domus ædificatio est familiæ propagatio.
r Leuit. 14.

doctoris

doctoris amputatis actibus,& cogitationibus superfluis, nos quadrari; & vt in pariete lapides alios alij portant, sic in Ecclesia *alter alterius onera portare* [a]: atque qui nunc sunt per doctrinam portari,& patientiam à præcedentibus iustis,& ipsos portare sequentes: Christum autem omnes portare, nec ab vllo portari *in sancta Ecclesia*, inquit Gregorius [b], *vnusquisque & portat alterum,& portatur ab altero*,nam vicissim se proximi tolerant, vt per eos ædificium charitatis surgat. Chrysostomi [c] similis sententia:per id quod inter se connectuntur,& conglutinantur,eadémque & sentiũt, & dicunt, atque eâdem mente & sententia ambulant,domum vnam Deo efficiunt.Augustinus [d] ideo notat non differre habitantes à domo, vel ciuitate ista,quia sunt lapides viui, erigique homines in hanc fabricam affectu pio, religione sincera,fide,spe,charitate,& ipsum ædificari, ambulate esse. Rursum Gregorius [e], quod Iob ait [f]; *non habentes velamen,amplexari lapides*, exponit de iis, qui de nullo suo opere confidentes ad Martyrum,qui vt lapides fortes sunt,protectionem currunt,atque ad Sacra eorum corpora fletibus insistunt, promereri se veniam eis intercedentibus deprecantur. Atque ita præsentem locum nostrum intelligit ad Martyres dirigi, seu ad Fideles,qui ad martyrium animantur. Sed voiuersalior est Petri sermo de tota Ecclesia, quam prætertea Esaias [g] comparat ciuitati constructæ ex lapidibus pretiosis.

Abutuntur hæretici testimonio isto, & sequentibus verbis,quibus exprimitur domos spiritualis,vt probent Ecclesiam esse inuisibilem.At nihil aliud vult Petrus,nisi cœtum Fidelium, qui visibilis est, esse secundum substantiam spiritualis, ordinari ad finem spiritualem: regi à Spiritu sancto:coniungi vinculo spirituali: habere dona spiritualia: vt cùm quandoque dicitur *homo spiritualis* [h],immò & corpus [i]: vel cùm hoc ipso loco nominantur *hostiæ spirituales* quælibet opera bona,sicut ieiunia,eleemosynæ,&c.

Vnde occurrit eâdem opera potest alteri argumento de Sacerdotio, quod videtur omnibus hic tribui, quódque Pepuziani atque Collyridiani mulieribus etiam tribuebant [k].Nam de spiritualí,quemadmodum & hostiæ ipsæ non aliæ nominantur quàm spirituales,oportet intelligere:sicut & in Apocalypsi [l] Beati ipsi,sacerdotes vocantur, vt scilicet laudent Deum,quod ea monere peculiari faciunt veri , ac ætetoi, & initiati sacerdotes,licet id non sit propriè sacrificium,sed genericè tantùm,vt Augustinus [m] docet, atque colligitur ea varijs locis Scripturæ [n]. Quid?quod simul regia dignitas conceditur, & sanctitas [o],cùm tamen constet non omnes Christianos esse sanctos,ac multò pauciores propriè reges:certum sit iteio Hebræorum gentem,de qua similia scribuntur,& ad nostros transferuntur, Ordinem distinctum sacerdotalem de familia Aaron habuisse,& vnum regem externum, cui morienti succederet alius.

Vnde sensus est,præter dictum,in populo quidem Hebræo Regiam, ac sacerdotalem dignitatem peculiariter institutam esse à Deo: in populo autem Christiano esse veros sacerdotes, (quidquid sit de Regia dignitate,) vt placet Alberto Pighio [p],non autem singulos sacerdotali dignitate præditos,vel vt Didymus exponit hoc loco,& Alphonsus à Castro [q], Christianos originem ducere à vero Rege, & sacerdote summo Christo.

[a] Gal.6.2.
Christus omnes portat, & à nemine portatur.
[b] homil 23.in Ezech.
[c] in Psa.101.
[d] in Psa.86.
[e] 16.Moral.c. 22. vel 24.
[f] cap.24. 8.
[g] c.54.11.12.
Contra hæreticos qui Ecclesiam inuisibilem faciunt.
[h] 1.Cor.2. 15.
[i] 1.Cor.15.44.
[k] Epiph.hær. 49 & 79.August.hær.27.
[l] cap.1. 6.& c.5.10.& cap. 20 6.
[m] 10.de ciuit. c. 6. & 2.quæ. Euang. c.40.
[n] vt Psa. 50.19. Rom 12.1.
[o] Exo.19.6.
[p] controuers. 12.circa finem.
[q] contra hær. verb.Ordo.

A Omnes hi sensus concordant. nam Verbi gratia, potuit Petrus de proprio, & externo Christiano sacerdotio intelligere,quamuis adhortetur simul omnes ad spirituales,& minus propriè dictas offerendas hostias, & ad annuntiandas virtutes diuinas,quod vocatur sacrificium laudis, ominatim propter sacrificium Christianum externum adeo diuinum Corporis, & sanguinis Filij Dei Christi:Non omnium verò esse munus id obite, præter alios Ozias documento sit, lepra [r] percussus,quia fungi voluit munere sacerdotali. Denique ne multis,nulla vnquam natio caruit sacrificio externo,& sacerdote, qui ad id munus deputatus esset.Plura alij, vt Bellarminus [s],& recentes expositores huius loci, maximè Ioannes Hesselius,Feuardentius, & Salmeron, & Ribera in caput primum Apocalypsis,& Viegas.

B Ambrosius [t] rem definit verbis:*Vnusquisque*,inquit,*vngitur in sacerdotium*(linitur baptizandi vertex,& frons in Confitmationis Sacramento:) *vngitur in regnum* (vngebantur reges, & Christiani dicimur quasi vncti) *sed spirituale regnum est* (notandus loquendi modus)*& sacerdotium spirituale.*

Propter Sacramentum Confirmationis, quod vocant etiam Chrismatis, Origenes [u] ait omnes nos sacerdotes effici, sicque Petrum exponit. Simul docet [x], nos in ipsa cœlestia adyta ingressuros, & ibi sacerdotio functuros. Isidorus [y] consentit,agens de eôdem Sacramento, & quatenus æterni sacerdotis,& Regis membra cõlituimur.

C Videtur ea Augustino [z] accepisse, qui & hunc,& similem Apocalypsis [a] tractans locum, non de Episcopis, & presbyteris docet intelligi debere, qui propriè iam vocantur in Ecclesia sacerdotes, sed de omnibus Christianis, propter mysticum chrisma, & quoniam membra sunt vnius sacerdotis.Non discrepat Rabanus in Exodum [b].

Cyrillus Alexandrinus [c] distinctè seiungens ordinatos,vt sacrificent, nihilominùs alios quoscomque sanguine Christi acquisitos, sincerósque adoratores interpretatur appellari *regale sacerdotium*. Clemens Romanus [d] his ipsis verbis compellans laicos , nempe Ecclesiam Dei electam,gentem sanctam , & sacram Ecclesiam de-

D scriptam in cœlis, regale sacerdotium, &c. propriam subdit , ac distinctam de singulis ordinibus,& ministris sacris mentionem. Leo Papa I. [e] de sua loquens, & Petri propria pontificia dignitate,omnibus communem dicit illam sacerdotalem, de qua hoc loco Petrus: quemadmodum & Regiam propter vnctionem Spiritus sancti, & benedictionis vnguentum , quod copiosius tamen in superiora profluait. Basilius [f] apertè docet discrimen inter generalem rationem sacerdotij,secundum quam omnes exhibere debent corpora sua hostiam viuentem [g] , &c. & inter propriam certorum nonnullorum, vt sunt diuersa in

E eodem corpore membra,atque differentia in Ecclesia officia,necnon & loca iam sacra,tum profana. Affert item nonnulla loca scripturarum de sacerdotio generali,de quibus hunc postea.Idem quem priùs citaui Isidorus [h] accipit hunc locum de quadam parte Ecclesiæ,quam clerici constituunt , & insigniuntur tonsura , quæ corona quoque dicitur. Nec improbabile hoc loco, & in Exodo [i], vnde hic sumptus locus,*regnum sacerdotale Domino* significare notissimos,familiarissimos , amicissimos illi,quibus reuelet arcana.Nam כהן *chohen*, non semper significat sacram personam , sed Regi,qui vices gerit Dei , siue Principi intimè con-

[r] 2.Paral. 26. 19.
[s] lib.1. de sacram cap.24. & 25.
[t] 4.de Sacr.c. 1. quem etiam lege in Apocaly.cap.1.
[u] homil. 9. in Leuit.
Propter sacramentum Confirmationis sacerdotes efficimur.
[x] homil. 4.in Iô. Num.
[y] 2 de offic. Eccl. cap. de chrismate.
[z] 20. de ciu. c.10.
[a] cap.20 6.
[b] in c.19.
[c] ep.Apol. ad Theod.
[d] 2.const. c. 25.
[e] ser 3. in anniuersario die assumpt.
[f] 2.de Baptismo c. 8. & regu.265. ex breui.
[g] Rom. 12. 1.
[h] 2.de offic. c.4.
[i] cap.19. 6.

iunctam, & à secretis, consiliisque, ita vt quod est respectu Dei propriè dictus sacerdos, id sit illa erga Regem, Principémve. In hac acceptione accipiunt, quod est in historia Regum [a] *percussos à Iehu omnes qui reliqui erāt de domo Achab in Iezrahel, & vniuersos optimates eius, & notos, & sacerdotes*: præterea quod in Iob [b] scribitur, *ducit sacerdotes ingloríos, & optimates supplantat.*

Domus spiritualis.] οἶκος πνευματικός. Syriacè: (ac estote templa spiritualia, והוו היכלא רוחנא *vahanan haiechela ruchana.* Alij Domos spirituales.) Quidam in recto casu plurali, *Domus spirituales.* Beda indicat lectionem triplicem: *Domos spirituales*, sed tunc supplēdum in. *Domus spiritualis, & sursum ædificamini in domum spiritualem.* Apud Hieronymum nunc lego *Domus* [c] *spirituales*: nunc [d] *spiritualis.* Apud Augustinum [e] *spiritalis*, etsi nonnulla exemplaria habent *spiritales*: necnon & apud Ambrosium [f]. Rursus apud eumdem Augustinum [g]. *In domum spiritalem.* Hic ait, vt priùs notatum est, istam ciuitatē ciuibus suis ædificari, ipsos sibi esse lapides, qui sunt ciues, quia sunt lapides viui; fundamentum verò esse Symbolum Fidei. Leo [h] legit *in domos spirituales*: Ambrosius autem scribit, *quod cùm vnusquisque domus aut Dei sit, aut diaboli, domus spiritualis, homo est spiritualis.* Spiritualis domus idem valet, quod allegorica & mystica, figurata, & præfigurata per sensibilem, propriéque dictam domum, scilicet per tabernaculum Mosis, ac templum Salomonis. Eamdem notionem habet in epistola ad Corinthios prima [i] *esca, potus, petra spiritalis*; vbi præterea dicitur [k] *quod omnia in figura contingebant illis.* Eodē pacto Ioannes in Apocalypsi [l] *ciuitatem magnam* vocat *spiritualiter Sodoma, & Ægyptum.* Non ita congruit legere (domus, aut domos, aut in domos spirituales) quoniam non ædificantur singuli lapides in singulas domos, sed multi in vnam: estque sensus, ædificari fideles, id est, construi seu componi veluti lapides super Christo, tanquam super fundamentali lapide, vt domum vnam spiritualem constituant, quæ est Ecclesia.

De re ipsa dictum satis in Commentatio præcedenti. Iuxta illos verò, qui vtuntur plurali numero, singuli singulæ sunt domus Dei, inimò & templa, vt iidem etiam Patres docent. Quod si verbum *superædificamini* sumamus cum Thoma Anglico in actiua significatione, commodū sensum habebit ea lectio *domos spirituales*, prout & Ambrosius [m] legit. At multitudo nō perinde vnitatem Ecclesiastici ædificij exprimit, nec adeo cōgruit illi comparationi *tamquam lapides viui*, quia singuli lapides domum non efficiunt; nisi dicamus, quod & innuit Beda, non singulas personas lapidibus comparatas moneri, vt fiāt domus spirituales, sed plures singulósque cœtus, seu Ecclesias, quæ tamen vnam constant Catholicam. Videtur subnotare Petrus vanitatem Iudæorum tāopere gloriātium in templo [n], & sacrificiis suis. Non respuit quidem templa, & sacrificia materialia; sed requirit maximè, vt nos ipsos offeramus Deo, & ita comparemus, vt tamquam in templis inhabitare possit in nobis.

Sacerdotium sanctum.] Syriacè וכהנא קדישא *vechahane kaduasche, & sacerdotes sancti.* Ambrosius [o], & Hieronymus [p], & aliqui quoque Bibliorū codices, *in sacerdotium sanctum.* Per appositionem hęc omnia dicuntur *lapides viui, domus spiritualis, sacerdotium sanctum.* De sacerdotio, quale sit, dictum antea satis. In lege vetere semel in anno tota gēs fungebatur officio sacerdotali propriè, atque sacrificabat, scilicet in Paschate, suismet manibus hostiam mactando [q]: vt Philo [r] docuit. In Missa qui intersunt, quodam modo sacrificant, prout & in Canone dicitur: *qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis.*

Offerre spirituales hostias.] Græcismus est ἀνενέγκαι, &c. quem resoluit Interpres Syrus, *ad offerendas hostias*, omittens epithetum *spirituales*, quod continetur in domo spirituali, vel vt idem habet, *in templis spiritualibus.* Hieronymus vno loco [s] retinet *offerre*, in alio [t] ponit *offerentes.* Sic legit etiam Leo [u]. In vtróque ponit *victimas.* Alibi [x] rursus *offerentes*, & *hostias.* Oblatio porrò hæc hostiarum, & victimarum spiritualium demonstrat, non fuisse priùs de proprio, vero, & externo, ac materiali sacerdotio sermonem, nec postea esse, quod publica tantùm persona ritè ordinata, materiale quoque offerens sacrificium, administrat. Sanctus Leo, sacerdotalem, vt omni Christiano communis est, in eo collocat dignitatem, vt voueat Domino conscientiam puram, & immaculatas pietatis hostias de altari cordis offerat. Basilius [y], vt iuxta Paulum [z] *exhibeamus corpora nostra hostiam viuentem*, &c. nempe carnem castigando, & passiones reprimendo, quod vocat idem Apostolus [a] rationabile obsequium λογικὴν λατρείαν: qui cultus Deo vni exhibetur. De eodem loco legendi Origenes [b], Augustinus [c], Gregorius [d], & de re tota Beatus Thomas [e], applicans sacrificium pro peccato pœnitentibus: pacificum proficientibus: holocaustum perfectis. *Hæc hostia est*, inquit Gregorius, *quia mortuus mundo, qui se ita offert: viuens, quoniam bona, quæ potest, operatur.* Alij viuentem accipiunt, quia non requiritur occisio externa, sicut externarum victimarum, nec semper est occasio, necessitásve martyrij. Eodem spectat sacrificium spiritus contribulati [f].

Præter istud mortificationis sacrificium, crebrò mentio fit *sacrificij laudis* [g], & *hostiæ vociferationis* [h], & *sacrificij* [i] *vespertini*, quæ est *eleuatio manuum* [k], & comparatur cum vitulo [l], & dicuntur *vituli labiorum*, vel fructus eorumdem [m]. Huc reuocatur munus, quod ante altare Christus præcipit relinqui, *vt reconciliemur priùs fratri aliquid habenti aduersus nos* [n], vt quidem Basilius exponit [o]. Adhæc sacrificium dicitur quodlibet opus misericordiæ, & eleemosyna [p], & omne opus bonum, quod etiam cognominatur *sacrificium iustitiæ* [q]: Rabanus [r] appellat hostias immaculatæ conuersationis. Postremò homo nomini Dei consecratus, ac deuotus, in quantùm mundo moritur, vt Deo viuat, sacrificium est, vt scribit Augustinus [s]: præsertim religiosus, qui teste Vvaldense [t], altum sacrificium Deo facit carnis, & mentis actus omnes per ingressum religionis perenniter consecrando. Id vocant holocaustum Gregorius [u], & S. Thomas [x]: ille verò sacrificium eius, qui sic operatur quę Dei sunt, vt tamen & quædam, quæ sunt seculi, non relinquat. Lactantius [y]: *Quisquis*, ait, *omnibus præceptis cœlestibus obtemperarit, hic est verè Dei cultor, cuius sacrificia sunt mansuetudo animi, & vita innocens, & actus boni: quæ omnia, qui exhibet, toties sacrificat, quoties bonum aliquid, & pium fecerit*, &c. At religiosi opera omnia dicata sunt Deo, & quia perpetuum quoddam est vitæ eius martyrium, vt demonstrat Platus noster [z], nósque in Psalmum 43. iure dici potest, quòd eum Deus tamquam

a 4. Reg. 10.
b cap. 12. 19.
c in c. 28. Eze.
d in c. 40. Ez.
e ep. 57.
f in c. 12. Luc.
g in Ps. 86. & 9. de Symbolo ad Catech.
h ser. 3. in assumpt.
Vnusquisque aut domus est Dei, aut diaboli.
i c. 10. 3. 4.
k vers. 11.
l cap. 11. 8.
m in c. 5. Luc.
n Ieiem. 7. 4.
o in cap. 22. Luc.
p in ca 28. & 40. Ezech.

q Exod. 12. 13. de vita Mosis, & lib. de Decalogo.
s in c. 28. Eze.
t 10 c. 40. Ez.
u ser. 3. in anniuersaria die assumpt.
x in c. 31. Ier.
Sacerdotalis dignitas omnibus Christianis communis quæ sit.
y 2. de Baptis. c. 18.
z Rom. 12. 1.
a ibid.
b lib. 9. in ep. ad Rom.
c 10. de ciu. c. 6.
d hom. 22. in Ezech.
e 2. 2. q. 102. a. 3.
f Psa. 50. 19.
g Psal. 49. 14. Psal. 68. 31. Psal 106. 22. Psa 115. 16. Heb. 13. 15.
Sacrificiorum varia genera.
h Psal. 26. 6.
i Psa. 140. 2.
k ibid.
l Psa. 68. 32.
m Osee 14. 3. Heb. 13. 15.
n Mat. 5. 23. 24.
o Reg. 265. ex breuib.
p Osee 6. 6. Mat. 9. 13. Heb. 13. 16.
q Psal. 4. 6. Psa. 50. 21.
s 10 cap. 6. Exod.
t 10. de ciu. c. 6.
Homo religiosus est sacrificium altum Deo.
t de sacram. Te. p. c. 87.
u homil. 20. in Ezech.
x 2. 2. q. 186. a. 7.
y 6. inst. c. 24. 25.
z 2 de bono status religiosi c. 12.

holocausti hostiam accipit[a]. Martyrus autem sacrificium esse holocaustum, ostendit Chrysostomus[b].

Athanasius[c] de spirituali quoque, & morali sacerdotio, quæ hic dicuntur intelligens argutè colligit, quemadmodum, etsi populo vetitum esset operari sabbato, non tamē sacerdotibus prohibebatur, quia panes propositionis coquebāt[d], circumcidebant[e], &c. ita omnibus Christianis id permitti, quia omnes sunt regale sacerdotium, nec tamen vacandum negaret dominicis, ac festiuis diebus à seruili opere. Lege Caietanum[f], & Mazzarinum nostrum in Psalmum Miserere discursu Italico 88. & aliquot seqq. in nonagesimo autem agit de holocausto martyris, & religiosi, & quo pacto hic dici martyr possit.

Neque verò spirituales hostiæ, sacrificiúmque fauent alteri hæresi, quòd Ecclesia sit inuisibilis: nam superius docui esse in Ecclesia externum, atque visibile sacrificium: & Ecclesiam certum est esse ciuitatem supra montem, lucernámque super cādelabrum[g], vt exponit Augustinus[h], Hieronymus[i], & alij: alioqui nullos haberemus doctores, & pastores, quorum potestati subderemur, iudicio quorum staremus. Augustinus[k] quidem negat *euangelio crediturum fuisse, nisi Ecclesia id vt verum proposuisset*: affirmat[l] quoque *in nullum nomen religionis, seu verum, seu falsum coadunari,* (vel coagulari) *homines posse, nisi aliquo signaculorum, aut sacramentorum visibilium consortio colligentur: quorum sacramentorum vis, inenarrabiliter valeat plurimum: & ideo contempta sacrilegos faciat: impiè quippe contemni, sine qua non potest perfici pietas.* Verùm de hoc aliàs plura.

Acceptabiles Deo per Iesum Christum.] Ipsi per nos offerre gratas hostias Deo nequimus, sed egemus meritis Christi, qui *semper adest vultui Patris*[m] *pro nobis*, tamquam *aduocatus*[n]: *semper interpellans*[o]: *& exauditus pro sua reuerentia*[p]: & quantumlibet simpliciter, & per se opponatur iudicio Dei; erit verè merito ipsius locus, ac in eo reperietur dignitas, quæ Deum promereatur, cuius contrarium impiè Caluinus negat[q]. *Complacuit sibi in Filio suo dilecto* Pater, & quidem bene[r] & perfectè: in eodem *benedixit nos omni benedictione spirituali, & elegit nos ante mundi constitutionem, vt essemus sancti, & immaculati in conspectu eius in caritate, & gratificauit nos, dedítque redemptionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum secundum diuitias gratiæ eius*[s]: & *dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine; & eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum Filij dilectionis suæ*[t], &c.

Profectò si per Christum, & in eius gratiam tanta cōsecuti sumus, & reuera digni coram Deo habemur, gratique non per solam extrinsecam acceptationem, & imputationem, Christus ipse absque vlla comparatione dignissimus, & gratissimus erit. Nostras preces terminamus, vt aliàs notaui, *per Christum Dominum nostrum.* Idipsum videntur fecisse Hebræi, dum, vt Hieronymus[u] docet, in angustijs constituti, & Domini optantes auxilio subleuari, dicebant: *in monte Dominus videbit*[x], hoc est sicut Abrahæ misertus est, miserebitur & nostri. At quia, si hoc tantùm attendissent, dixissent forsan, *In monte Dominus vidit.* Voluerūt igitur innuere futurum, vt prouideret sibi victimam Deus, remedium omnium malorum, propter quam sperassent quoque liberationem à præteritis.

a Sap. 3. 6.
b homil. 11. in ep. ad Heb.
c hom. de semente.
d Leu. 24. 8. Matth. 12. 5.
e Ioan. 7. 22. & 23.
f Ientacu. 3.
Ecclesia sacrificium visibile.
g Mat. 5. 14. 15.
h 1. con. Cresc. c. 36. 3. con. ep. Parmenia. c. 5.
i 2. con. ep. Pelilia. c. 32.
i in c. 9. Eccl.
k con. ep. fundamenti. c. 5.
l 19. cōt. Faust. c. 11.
m Heb. 9. 24.
n 1. Ioan. 2. 1.
o Heb. 7. 25.
p Heb. 5. 7.
q 2. Inst. c. 17. § 1.
r Mat. 3. 17. c. 17. 5.
s Ephe. 1. 3. & seq.
t Coloss. 1. 13.
u de locis Heb.
Hebræi per Christum suas preces terminarunt.
x Gen. 22. 14.

Vers. 6.] Propter quod continet Scriptura: Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pretiosum: & qui crediderit in eum, non confundetur.

Vers. 7.] Vobis igitur honor credentibus: non credentibus autem lapis, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.

Vers. 8.] Et lapis offensionis, & petra scandali, his, qui offendunt verbo, nec credunt in quo & positi sunt.

TEstimonio scripturæ docet quàm aptè Christum dixerit esse lapidem viuum, & honorificatum, & huic alios posse superædificari tamquam lapides viuos, vnde & honorem reportent, sicut è contrario vituperationem, damnúmque hi, qui per fidem conuenire ad id ædificium nolent. In capitis quarti Actuum Apostolorum expositione[y], vbi eadem ferè sententia recitatur à Petro, satis videmur multa dixisse, quæ consulat lector, si cupit, necnon Pinedam[z], & Villalpandum[a]: propria loci præsentis explicabimus.

Propter quod continet scriptura] Græcè *περιέχει ἐν τῇ γραφῇ. continet in scriptura*: hoc est, quoniam Christus est lapis, per quem ædificamur, siue superædificamur, ac sacerdotes efficimur, idcirco ipse dicitur in scriptura continere, atque amplecti, id est, firmum aliorum fundamentum esse. Ad hunc quidem modum exponit verba Græca Ioānes Hesselius. At videtur potiùs Petrus innuere se proferre scripturæ locum velle. Quare supplendum esset, Deus, aut Spiritus sanctus, qui cōtineat in scriptura id quod sequitur. Præterea posset sensus hac de re, de qua dictum est, locum capitulum, summam, argumentum, quæ significatur nomine *περιοχῆς*, extare in Scriptura. Sic in Actibus[b] est *περιοχὴ*, vbi legimus: *Locus autem Scripturæ quam legebat*, &c. Igitur hic *περιέχειν* neutraliter sumendo perinde est ac si dictum esset, continetur seu habetur in Scriptura. Syriacè, *dicitur enim in Scriptura.* Porrò cur sacra scriptura nomine absoluto scriptura appelletur, dixi capite primo dicti libri[c]. Locus autem est apud Esaiam capite vigesimo octauo[d], quo vtitur etiam Paulus[e], & admiscet vterque nonnulla ex capite octauo: cuius rei causam reddit Leo Castro[f], sicut & cur quædam prætermittant.

Ecce] Inter varios vsus interiectionis istius, proposito cōuenit, vt admirationem, nouitatem, celeritatem denotet. Admirationem continet Psalmus, in quo post illud[g]: *lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*, subditur[h]: *A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris.*

Pono.] *Τίθημι.* In Esaia: (ego mittam.) *Ἐγὼ ἐμβαλῶ.* Hebraicè: הִנְנִי יִסַּד *hinne ni issad*, *Ecce ego fundator, vel fundabo.*

In Sion.] Vnde lex exiuit[i], *emissáque virga virtutis Christi*[k], & vbi primùm Ecclesia coaluit, Christúsque prædicauit, tótque res diuinas patrauit, Sionem etiam intelligendo pro tota ciuitate Ierosolymitana, *& est constitutus super eumdem montem rex*[l]. Notus mons Sion, siue collis, vnus de tribus ciuitatis Ierusalem, qui ob celsitudinem toti nomen dedit. In eo arx Dauid erat, & diuina

cœna celebrata est. Laudatur multis elogiis ab eodem Dauid appellante *montem Dei,pinguem,coagulatum, in quo illi beneplacitum est Deo habitare* [a]. Etymon צִיּוֹן *tsion*, est à צָיָה *tsaiah*, quod ariditatem significat.nam præ altitudine carebat aquis. Aliqui reddunt pro notione speculam [b]. Lege Villalpandum [c] nostrum de hoc monte, necnon de aliis intra ciuitatem Ierusalem, qui dicuntur Acra,vel Salem,&Moriah.Vocat Iosephus [d] Sionem forum superius. Agit idem etiam prior Auctor de Caluariæ monte, quia postea intra ciuitatem inclusus est.

Lapidem summum angularem.] Esaias: Εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν λίθον πολυτελῆ ἐκλεκτὸν, &c. *In fundamenta Sion lapidem multi pretij,siue pretiosum,electum.* Interpres Latinus posuit ibi *probatum*, dumtaxat pro duabus illis vocibus Græcis Hebraica bis repetita deinceps dictio אֶבֶן *euen*, indicat *p*[r]*etiũ*, & בֹּחַן *bochan,electionem*,etsi alij vertunt lapidem arcis anguli פִּנַּת *pinnath*.De lapide summo angulari dixi citato loco,quem alij explicant in summo, quidam in imo ponendum angulo. Chaldæa paraphrasis ita exponit: *Ecce ego cõstituam in Sion Regem,regem fortem,potentem,& terribilem,& corroborabo eum, & confortabo eum.* Tertullianus [e] Paulum intelligens,qui Christum nominat *summum angularem* [f] *lapidem*, inquit: *Vnde enim accepit summum angularem lapidem dicere Christum,nisi de Psalmi* [g] *significatione: lapis quem reprobauerunt ædificantes, iste factus est in summo anguli?* Thomas Anglicus notat, Petrum lapidem vocare summum, quia spiritualis ædificij fundamentum est in summo.Esaias [h], *in fundamento fundatum*,quia terreni est in imo At Esaiam Petrus intellexit loqui de spiritnali.Causam postea reddemus.In scriptura principes, reges, primores, vocantur anguli populorum [i]. Summum Latini quoque dicunt quod præcipuum,siue summo sit,siue loco imo, siue vltimo, siue primo.Sic Horatius [k]:

Prima dicte mihi,summa dicende camœna.

Etsi *summa* ibi vltimam significare posset.

Electum.] Est Christus *electus ex millibus vnus* [l]. Et Electorum, & prædestinatorum primus, in quo Electi,& prædestinati omnes,& quem capite priore [m] Petrus dixit *ante mundi constitutionem præcognitum.* Qua de re satis ibi dictum, nec non sub eâdem voce Electi [n].

Pretiosum] Ἔντιμον *honoratum* quoque, quod idem epithetum fuit versu quarto, & attributum est sanguini Christi. Simile τῷ τιμίῳ priore capite [o],& in pretio apud Patrem,in seipso,& in Electorum iustorúmque opinione. Idẽ lapis dicitur in summo cõstitutus loco, & in fundamẽto,quoniam in summo loco imi subiit officium fundamenti.Petrus vocauit summum hic,quem Esaias in fundamento fundatum. De eôdem lapide est illud Zachariæ [p] templum spirituale opponentis materiali: *Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum* (nempe redigêris, vt ponantur fundamenta,& surgat fabrica templi) *& educet lapidem primarium, & exæquabit gratiam gratiæ eius.* (Hebr. *lapidem capitis,eruntque plausus, & acclamationes ei*) id est,ad culmen perducetur imposito summo lapide,& qui viderint,acclamabunt,*Gratia,gratia illi,fausta scilicet omnia illi lapidi,* qui successit priori gratiæ,id est,pulchritudini, quasi dicat gratiam pro gratia [q] factam esse. Licet autem nulla domus constet duobus tantùm parietibus, tamen aptè angularis lapis dictus est propter Gentes,& Iudæos: tum etiam quia in tabernaculo duplex paries solùm notabilis erat magnitudine insignis, aquilonaris,& meridionalis, ad partem enim Orientalem erat velum:occidentalis paries paruus, & ad partem meridionalem altare cum duodecim panibus propositionis,referebat totidem tribus Iudæorum: ad aquilonarem candelabrum cum septem lucernis septem sacramenta Ecclesiæ,quæ ex Gentibus præsertim constat.

Qui crediderit in eum,non confundetur.] Sic apud Esaiam editio Septuaginta, vbi Interpres noster *non festinet*,quod etiã nonnulli Græci codices habent ἐ σπεύσῃ,quasi dicat,*Qui crediderit in lapidem illum Christum mysticum* formata, & viua fide, non trepidus fugiet יָחִישׁ לֹא *lo iachis,non festinabit*,non timebit:non sentiet,nempe quidquam mali: non festinabit vt citò velit impleri, quæ credit, nec despondebit animum, quia tandem non frustrabitur,vel,non cõfundetur. Chaldaicè:*Iusti autem, qui crediderint hæc,cùm venerit tribulatio,non commouebuntur.*De confusione, quam vitabũt in iudicio iusti, relege, quæ dixi in Commentario epistolæ primæ Ioannis [r]. Qui confunditur,festinat quærendo latebras. Hispani quidem *correrse* dicunt, vt significent pudefieri. Ergo Christus Deus, vt argumentatur Cyrillus [s] Alexandrinus,quoniam nonnisi in Deum credere oportet,aut licet.

Vobis igitur honor credentibus,&c.] Tãtùm abest, vt confundatur credens in Christum, vt summo sit etiam honore afficiendus in iudicio vsque ad stuporem impiorum, vt vidimus capite quinto [t] Sapientiæ,& *honorificaturus illum sit Pater* [u],& *Filius confessurus sit illum coram Angelis Dei* [x]. Nam *gloria,honor,& pax omni operanti bonum* [y];atque incorruptio est gloria Beatorum: claritas etiam intrinseca impletur: implebit enim splendoribus animam [z] tuam (quæ simpliciter censeri potest consistens in clara notitia Dei) non tantùm extrinseca in corpore, quando fulgebit sicut sol [a]. Honor,*quo nimis honorificantur amici Dei* [b], est vocari, & esse filios eius, hæredes, conuiuas,quorum impij putabant finem esse sine honore [c], præterea honore inter se affici in ipso statu Beatitudinis, & hîc à viuentibus *pax exuperans omnem sensum* [d], est expletio cuiusvis desiderij, coniunctio intima cum Deo, cum reliquis, cum seipso:secura,& tranquilla possessio. Incorruptio, est immutabilis bonorum adeptorum perpetuitas. Perhonorificum est esse nonnullum lapidem in eo ædificio,in quo Christus est summus angularis, nobilissimus lapis. Oecumenius præterea exponit de iis, qui credunt futurum Christum honorem, id est,pretiosum, qui videlicet nouerint eum saluatorem suum esse.

Non credentibus.] Ἀπειθοῦσι,*non obedientibus*,nempe fidei. Alij ἀπιστοῦσι, *non credentibus.* Locus quidem totus Esaiæ directò, ac per se de Iudæis intelligitur,*qui Christum reprobauerunt* [e],*& occiderũt, super se regnare* [f] *noluerũt,& congregari sub alas eius* [g], *& verbum Dei repulerunt:indignos se iudicantes æterna vita* [h].& ita inter alios exponit Augustinus [i]: de quibus vis tamen quoque non credentibus eidem sumi potest. Citat autem Petrus, vt prædixi, plura simul testimonia tum ex Psalmo CXVII. tum ex Esaiæ capite XXVII.& cap. VIII.perinde ac si esset vnicum. Id obseruari potest alibi factum. Nam copulat Marcus [k] verba Esaiæ,& Malachiæ:Paulus [l] Esaiæ, & Oseæ, & duo Esaiæ [m].Aliàs docui,assensum fidei obedientiam dici,quia nititur auctoritate reuelantis. Idcirco videri potest Abraham, qui maximè fuit

r cap.2.28.
s lib. de incarnat.
t vers. 1.& seq.
u Ioan.12.26.
x Mat.10.32.
y Rom. 2. 10.
z Esa.58.11.
a Mat.13.43.
b Psa.138.17.
Honor quo honorificantur amici Dei quis sit.
c Sap.5.4.
d Philip. 4.7.
e Mat.21.38.39.
f Luc. 19.14.
g Mat.23.37.
h Act.13.46.
i ser. 100. de Temp.
k cap.1.2.
l 1.Cor.15.54.55.
Assensus fidei cur obedientia dicatur.
m Rom.9.33.

obediens, scribi iustificatum ex fide.

Lapis offensionis, & petra scandali.] Ex Esaiæ capite octauo [a]: quod recitat quoque Paulus [b]. Ex triuio, viáque ductum prouerbium. Nam sicut lapis, & quidem paruus, quem prætereuns in via, non aduertit, occasio casus est, iuxta illud: *Ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum* [c]: Ita Iudæis Christus adueniens humilis, pauper, passibilis, fuit offendiculum, & vt Paulus etiam scribit *scandalum* [d], & vt Simeon Senex cecinit [e], *in ruinam eis πτῶσιν*. Sed scandalum fuit, vt vocant, passiuum: satis enim de tali aduentu præmonuerant Prophetæ, & plusquam propheta Ioannes Baptista viam Christo parans, & impedimenta huiusmodi prædicationis suæ remouens. Existimant aliqui, vt Toletus [f], lapidem quidem offensionis esse id, quod diximus de Iudæis, qui quoniam veram priùs fidem tenebant, & religionem, ambulare censebantur in via; sed petram scandali designare temporalem punitionem eorumdem, potissimùm per Romanos, quos Deus propter illorum incredulitatem, permiserit adeo vexari, *vt nec lapis super lapidem relinqueretur* [g] *in ciuitate Ierusalem*. Nam apud Esaiam [h] πέτραν & אבן *euen*, significare magnam petram, saxumque, in quod nemo propriè offendit, sed suo lædit casu, ruináve: λίθον, & צור *tsur*, de quovis lapide dici, etiam paruo נגף *negeph*, simplicem *offensionem, vel plagam*: מכשול *michsol*, *casum & ruinam*, quod LXX. reddiderunt πτῶμα, vt prius illud πρόσκομμα. Videtur Christus hæc innuisse dicendo [i]: *Qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem verò ceciderit lapis, conteret eum.* Fauet citato loco Esaiæ [k], quod subditur: *& offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur.* Verùm apud Matthæum non aliud nomen Græcum, quàm λίθον, & Syrum כאפא *chipha*, quod Syrum nomen maximè dicitur de saxo, vel rupe: apud Paulum est λίθος, & πέτρα: sed Syriacè bis eadem dicta vox. Quare incertum ex vocabulis argumentum, licèt in præsenti hoc nostro loco sint diuersa illa duo Græca, & Syra כאפא *chipha*, & אבנא *auna*, & quamuis res ipsa vera sit de duplici modo, quo puniuntur increduli à Christo, vel dum sinuntur hic scandalizari in Christo paruo: vel dum ab eôdem dirè cruciantur iam suscitato, & in cœlis triumphante: multóque dirius à venturo iudice cruciabuntur, vt indicat Augustinus [l]. Lege quæ dixi capite quarto Actuum Apostolorum [m], & aliorum citatorum locorum expositores, nec non Lucæ [n] 2. vbi Simeon dixit *positum Christum in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel.* Tertullianus [o] positum exponit Christum à Patre in lapidem offensionis, & petram scandali. Vitio fit nostro, si nobis Christus petra scandali sit: siquidem fidelibus, ac modestis efficitur *tamquam herinaciis petra refugij* [p], pacem amantibus angularis & ædificium cœleste connectens [q]: *sitientibus petra spiritualis* [r], ex qua largissimæ profluunt aquæ [s].

His qui offendunt verbo.] Οἳ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ. *Impingunt in verbum, & sermonem*, illo offenduntur, & scandalizantur, id blasphemant, & malè de illo loquuntur, doctrinam Christi oppugnant, aut Christum ipsum, qui dicitur Verbum. Non tamen offendere verbo, vt Hugo, Thomas Anglicus, Glossa Interlinearis, Lyranus, & Carthusianus præ se ferunt, est verbo peccatum committere, sed in, seu circa verbum; & quidem potius circa verbum doctrinæ, quàm Verbum increatum. In epistola Pauli ad Romanos [t] Interpres vertit *offenderunt in lapidem offensionis*, quod est Græ[cè] προσέκοψαν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος: & in euange[lio] Matthæi [u]: *irruerunt in domum illam*, προσέκοψα[ν] τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ. At in epistola [x] Iacobi additur præ[-] positio, *qui non offendit in verbo*. Sed est aliud ver[-] bum πταίει, non satis Latinè offendendi verbum datiuo casui.

Nec credunt, in quo & positi sunt.] Ἀπειθοῦντες, *non obedientes*, impersuasi, increduli, alij ἀπιστοῦντες, Ε[ἰς] ὃ καὶ ἐτέθησαν, Syriacè, *& offendũt ad eam* (petram) quòd non acquiescant sermoni, in quem posit[i] sunt. Aliquot codices Latini, *in quod*, sicut memi[-] nit etiam Beda, qui præfert nostræ lectioni, post[-] que ipsum Lucas Brugensis, etsi fatetur Interpre[-] tem non rarò sextum casum quarti loco *in* præ[-] positioni date. Sensus autem iuxta editionem Sy[-] riacam est, positos esse illos in sermonem, vt sem[-] pe audirent, & obedirent ei, & hunc esse finem hominis. Lyranus, Carthusianus, & Caietanus accipiunt de Iudæis, quibus propterea data fuerit lex, vt disponerentur ad Christum, *& ea vterentur sicut pædagogo* [y] *ad ipsum*, ipsíque venienti, ac prædicanti crederent. Glossa Interlinearis, Hugo, Thomas, & Feuardentius interpretantur, positos Iudæos, aliósve homines in verbo, vel verbo prædicationis percipiendo, & credendo, vel Verbo increato, vt quemadmodum in eo est *quiuis homo viuit, mouetur* [z], sic eidem per consensionem iudicij voluntatísque coniungatur, & inhærescat: denique ordinatus à Deo est quilibet ad vitam æternam, sed ea se per propriam culpam reddit indignum, vt obseruat Catharinus.

Gregorij Primaticcij, qui allatos dicendi non respuit modos, planè singularis expositio, nec ad modum probabilis est, vt dicãtur ij, qui non credunt verbo, seu prædicato, seu increato, esse in verbo positi, hoc est in increato qui est Christu[s], tamquam sub fundamento, quia scilicet concul[-] cati, & depressi, & cõdemnati sint, quasi dicas obteri, & confringi. Quartum tradit Arias sensum, vtrosque non modò qui non credunt, sed & qu[i] credunt, positos esse in eodem lapide; istos in salutem, illos in offensionem, quas appellauit Simeon [a]: *resurrectionem, & ruinam.* Atqui nimis longè abest lapidis mentio, & præsens videtur tantùm attingere non credentes sententia.

Vltimus assignatur à Didymo, & Oecumenio quos Gagneius, Lucas Brugensis, & Salmeron se[-] quuntur: illos, qui per incredulitatem in euangelicæ prædicationis verbum impingunt, ad sic impingendum positos & constitutos esse iudice, a[c] permittente Deo, dum huiusmodi sortem sua sib[i] peruersitate meruerunt: ad eum modũ, quo Paulus [b] tradidisse scribit *aliquos Deum in desideria cor[-] dis eorum, in passiones ignominiæ, in reprobũ sensum*. Cu[m] dicendi modo similes alij: *In* [c] *hoc ipsum excitaui t[e]* (in Exodo *posui* [d]) vt ostendam in te virtutem meam. Item. *Non* [e] *posuit nos Deus in iram: sed in acquisitionem salutis.* Præterea; Ipsi [f] enim scitis quòd in hoc positi sumus. Habet hæc expositio paré fe[r]tè cum prima probabilitatem. Itaque nõ credentes damnantur, quia recedunt ab eo, ad quod fact[i] sunt, & positi: vel propter præcedentia peccat[a] posuit illos Deus in hoc, vt non crederét, quam[-] uis ad credendum gratiam sufficientem non ne[-] gauerit. Attamen Augustini [g] verissima sententi[a]. *Noli putare, quia Christianus vocaris, ideo te non* posse offendere in lapidem offensionis; *tuius gratia der[o-] gas. Minus est offendere Christum in cruce pendentem* quàm in *cœlo sedentem*. Ambrosius [h] acutè in aliu[m]

sensum

a vers.14.
b Rom.9.33.
c Psal.90.12.
d 1.Cor.1.23.
e Luc.2.34.
Christus fuit Iudæis scandalum, sed passiuum.
f in c.9. ep. ad Rom. annot. 34. & in c. 2. Luc. ann. 54.
g Luc.19.44. c.21.6. Mat. 13.2.
h cap.8.14.
i Matth. 24. 44.
k cap.8.15.
l serm. 4. de verb. Dom. & in Psa.45.
m vers.11.
n vers.34.
o 3. con. Marc. c.7. & lib. 4. c.13.
Si Christus sit nobis petra scandali, vitio nostro fit.
p Psa. 103.18.
q Ephe. 2.20.
r 1.Cor.10. 4.
s Num.20.11.
t cap.9.32.

sensum bonum detorquet casum lapidis, quem interpretatur esse Christum: super alios, qui sint retro ipsum, vt nempe saluet illos. Tum citat ex Luca [a], *omnis qui super hunc lapidem ceciderit, conquassabit eum: supra quem autem ceciderit, comminuet eum*: vel iuxta lectionem aliam, *ventilabit eum, vel comminuet. Qui enim*, inquit, *ventilat frugem, mundat à paleis: qui comminuit aliquid, in puluerem redigit, vt mollitia pulueris vel poculo salubri, vel reliquo medico vsui sine vlla perturbatione proficiat.*

Vers. 9.] Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis: vt virtutes annūcietis ejus, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum.

Redit ad credentes, ornátq; iisdē ferè laudibus quib' versu quinto, ex quo peti etiā poterūt, quæ ad præsentis intelligentiā faciunt: tū illud vt nō de solis loquatur ex Iudaismo, sed etiā ex Gētilitate Christianis: quāuis verbis vtatur, quę olim de Iudæis pronūciata sunt, cùm nominati *peculiū Dei de omnibus gentibus, ac populus* [b], regnum *sacerdotale, gens sancta, quando populum se illum Deus formasse sibi dixit, qui laudē ipsius narraret* [c], *cùm Iacob non inuocasset eum, nec laborasset in ipso Israel*, &c. Sed *seruire eum fecisset in peccatis suis, & præbuisset ei laborem in iniquitatibus suis*: sub nomine bestiæ agri, draconum, & struthionum, quę sunt potatæ aquis pro ductis à Deo in deserto, intelligit Gentiles.

Genus electū.] Nemo prior elegit Deū, teste Christo [d]: tamē electus eligere dicitur, dū eligenti respōdet [e], & oblata salutis media amplectitur. Plura capite [f] priore, legendúsque Ambrosius [g], vel potius Prosper, quo pacto locus hic electioni cōgruat prædestinatorum. Clemens [h] Alexandrinus ex hoc toto hominis Christiani encomio argumētatur, nō debere nos, ne aures quidē stupri, fornicationísve sermonibus inquinare, imuiù & ex imagine Dei quā gerimus. Hortatur itē Hilari' [i] omnes ad modestiā, & humilitatē deposito fastu, qui ex opinione carnalis nobilitatis concipitur, quoniā omnes genus electū sumus, & adeo videlicet electi, quàm solet in regibus atq; Sacerdotibus eligendis haberi magna ratio. Didymus hoc ex loco reprehēdit Manichæos, qui malas naturas quasdam affirmabant: nam quod eligitur, inquit, nō ex natura, sed virtutis munere possidetur.

Regale Sacerdotium.] Βασίλειον ἱεράτευμα. Elegāter Græci abstractè enūciāt: vt pro σοφιστὴς, σόφισμα. τάλαισμα pro παλαιστὴς, & similia, sicut obseruauit scholiastes Athenæi [k]: qui pręter hęc & alia exempla, hoc etiam profert. Syriacè דמכהנא למלכותא *damchahana lemalchutha*, quod fungatur Sacerdotio ad regnum. In Exodo [l] sunt eadem vocabula Græca, pro quibus Interpres: *eritis mihi in regnum Sacerdotale*. Hebraicè, ממלכת כהנים *m. mamlecheth chohanim, regnum Sacerdotum*. Chaldaicè: *Eritis coram me reges Sacerdotes*, מלכין כהנין *malchin chahanin*. Quocirca superflua videtur annotatio Hugonis, & Thomę Anglici, regale Sacerdotium hic dici ad innuendam prærogatiuam Noui Testamenti respectu veteris, quoniam in Nouo Sacerdotium præemineat regno, sicut spiritus corpori. Secutus est Primaticcius eandem sententiā, dicens in Vetere Testamēto regalem dignitatem sacerdotali superiorem fuisse. Explicat verò totum locum de propriè dictis Sacerdotibus nostris, vt sint genus electum, quia non debent se ingerere per potentiam, nobilitatem, simoniam, sed eligi à Deo, & ritè ordinari: regale Sacerdotium, propter spiritualem consecrationem, & vnctionem ad consecrandum Christi corpus; & ministrandum res sacras, necnon ob coronæ formam in rasura capitis, vt Isidorus [m] obseruauit, regēdi, atque clauium potestatem, decimarum, tanquam tributorum receptionem: gentem sanctam, quia sancta tractantes decent sanctiores mores: populū acquisitionis, vt anountiēt virtutes Dei gratias ei agēdo pro beneficiis populo collatis, & eidem populo prædicādo, & eūdem hac ratione Deo acquirendu populum Dei, cùm priùs esset nō populus Dei, ob perfectionis, ad quē vocati sūt, statum.

[m 2 de Offic. Eccles. cap. de Tonsura.]

Nihil obstat concedere de vero Sacerdotio, cui quadam ratione cōueniat regis dignitas, esse sermonem, sed ita, vt sensus sit, in Ecclesia reperiri apud aliquos, non apud omnes, quemadmodum pridem ante dixi. At non arbitror discrimen esse seu regale Sacerdotium, seu regnum Sacerdotale dicamus, vt voluit tamen etiam Salmeron, Catharinus, & Feuardentius; quidquid sit, an in vetere Testamento maior esset regia dignitas, quod minimè concedo. Nam Petrus, vt solet ipse, aliique Apostoli, verbis vsus est ex editione LXX. quæ antè retuli.

Eodem pacto Ioannes in Apocalypsi [n] scribit, *Fecit nos regnum, & Sacerdotes, vel reges*, &c. regnū: vt in nobis regnaret Christus cum Patre & Spiritu sancto, vt ait Ambrosius [o]: reges, vt soli Deo pareamus, & quibus vult, nos etiam parēre propter ipsum: Sacerdotes, tum quia membra Christi Sacerdotis ex ordine Melchisedec [p]: tū propter spiritualia sacrificia, quæ offerimus, de quibus antea egimus [q]. *Dispono vobis regnum*, inquit Christus vnctus Rex, Sacerdósque Christianis vnctis suis, *sicut Pater meus disposuit mihi*. Ad regnum vocati sumus, & Christi sumus, inquit hoc loco Clemens Alexandrinus: Sacerdotes etiam per oblationē, quæ fit orationibus, & doctrinis, quibus acquirūtur animæ, quæ offeruntur Deo. Nec melior aliorū expositio, βασίλειον ἱεράτευμα denotare Sacerdotium, quod sit Regis Dei: vel quod sit eximium, ita vt regale dicatur, quod est tale.

[n cap. 1. & 5. 10.]
[Quomodo simus regnum, & reges.]
[o ibidem.]
[p Psal. 109. 4. Heb. 5. 6. 7. 17.]
[q Luc. 22. 29.]

Regiam dignitatem, quæ nonnumquam apud aliquas gentes cum Sacerdotali tēporaliter fuit coniūcta, (vt in Machabæis) in Sacerdotibus nostris ratione quadam peculiari, multò autem magis in summo, agnosco, sed per se spiritualē, temporalem non ita directè, verùm quatenus ad spiritualem necessaria est, vt alibi demonstratur, & hoc ipso loco notant Caietanus, Catharinus, & Salmerō, qui affirmant, Papam esse regem spiritualem, atque, vt de se Christus profitebatur [r], *nō ex hoc mundo*, & Caietanus ei suapte natura conuenire præesse regibus omnibus, relatiuè autem ad spiritualia de eis disponere.

[Papa rex est spiritualis.]
[r Ioan. 18. 36.]

Rectè simul monet Catharinus, meritò vti Papam, & ceteros Prælatos, aliquo splendore dignitatis secularis, ne redeat pristinum crucis scādalum, & reddantur contemptibiles his ornamētis destituti: sed moderatione opus esse, vt & occasio auferatur malignis detrahendi de nimia tēporali pompa, & infirmioribus contemnendi. Lege quæ hac de re dixi in Historia Apostolica [s]. Gelasius Papa [t] hac de re disserit egregiè, docens ante Christi aduentū fuisse nonnullos pariter reges, & pariter Sacerdotes, vt Melchisedec: Diabolū id in suis imitatum, scilicet in Romanis Imperatoribus, qui simul Pōtifices Maximi dicebātur: *Sed cùm ad verum ventum est eundem Regem, at-*

[Papa & Prælati aliquo exteriori splendore vtantur.]
[s cap. 2.]
[t de vinculo anathe.]

que

que Pontificem (Christum) vltrà sibi nec Imperatorem Pontificis nomen imposuisse, (aliquandiu tamen id iustis de causis Constantinus ipse, alijque fecerunt, donec senatus constabat pluribus Idololatris) *nec Pontificem regale fastigium vendicauisse: & quamuis membra Christi secundum participationem naturæ vtrumque sumpserint, vt hic dicitur, in sacra generositate: tamen Christum memorem fragilitatis nostræ, officia distinxisse, & voluisse Imperatores pro æterna vita Pontificibus indigere, & Pontifices pro temporalium rerum cursu imperialibus dispositionibus vti, vt & modestia vtriusque ordinis curaretur, ne extolleretur vtrôque suffultus, & competens qualitatibus actionum specialiter professio aptaretur.* Hæc sanctus, doctúsque Pontifex in compendium redactus.

Pontificibus reges indigent, & hi illis.

Maior aliorum pars expositorum, nec non & Patrum, quos attulimus versu quinto, intelligit etiam singulos Christianos quadã ratione Sacerdotes, regésque dici posse, videlicet inter alias caosas ibi assignatas, *quoniam*, vt ait Leo [a], *nihil tã regium, quàm subditum Deo animum* (seruire autem Deo regnare est) *corporis sui esse rectorem: nihil tã Sacerdotale, quàm vouere Domino conscientiam puram, & immaculatas pietatis hostias de altari cordis offerre.* Pari modo Ephrem ait [b], pœnitentiam Christiano esse pro multiplici oblationũ, & victimarum Iudaicarum genere, dũ seipsum offert pro seipso, Deũ placat, ex corde orat. Fascia porro, qua Chrismate inunctæ in Sacramento Confirmationis frontes velantur, diadema quodámodo regium refert; ita vt hoc etiam pacto rex regũ Christus vocari possit: & dici esse ipsi populũ principũ spontaneorũ, quod Hebraice dici videri potest Psalmo 109. [c] pro eo quod legimus, *tecum principium*: & præterea idcirco toties Ecclesiam nominet Christus regnum Dei atque cælorum, id est, prorsus eximiũ.

a Serm. 3. in anniuers. die suæ assumpt.

b tom. 3. serm. de Pœnit.

c vers. 3.

Gens sancta.] Propter doctrinam, Sacramenta, sacrificium, religionem sanctam, & rectorem Ecclesiæ Spiritum sanctum, caput Christum, & dona virtutum sanctificantium, quæ nulli extra Ecclesiam habent, & non pauci intra ipsam iis præditi sunt, vt aliàs notatũ est; deniq; professionem vitæ, ac morum sanctorũ, & quia Deo dicata est.

Populus acquisitionis.] Λαὸς εἰς περιποίησιν, quem multò emit, redemitque Christus, nõ qui, vt perperã vertit Erasmus, & explicat Vatablus, accessit Christo in lucrum, nẽpe acquisiuit sanguine suo, vt antè declarauimus [d], atque in Commentario Actuum Apostolorum [e] כנשא פריקא *chensa perêka, Cœtus & congregatio redempta.* Paulus simili ratione describit [f], vocãs Spiritum sanctum *pignus hereditatis nostræ in redemptionem acquisitionis*, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως: dicens [g] *non positos nos à Deo in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Iesum Christum: qui mortuus est pro nobis: non subtractionis filios in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ* [h]. Appellat etiam hanc acquisitionem gloriæ Christi [i], vnde nimirum Christus magnam sibi gloriam comparauerit, ita vt nouo titulo, qui iam totius erat rerũ vniuersitatis, euaserit generis humani dominus. Hæc pars Christi, ait Bernardus [k], quam tulit de manu Amorrhæi (qui amarum ac rebellem sonat, nempe Diabolum) in gladio prędicationis, & arcu [l] incarnationis. Ideo cariores nos illi, quia caro ei constitimus. Sic videmus non tam lætari reges, quòd hæreditariæ ditionis domini dicantur, quæ nullo iis pretio, nullo negotio, & labore obuenerit, quàm si propria virtute, industriáque adiunctam prouinciam Acquisitoris, vel Conquisitoris, vel Redemptoris nomine valeant insigniri. Hoc sibi Conquisitoris nomen in Hispania Petrus Rex cognomento Crudelis, in Normania, Angliáque Gulielmus Nothos gloriosè asciuerunt.

d cap. 1. 19.

e Act. 10. 28.

f Ephes. 1. 14.

g 1. Thess. 5. 9. 10.

h Heb. 10. 39.

i 2. Thess. 2. 14.

k in sentent.

l Gen. 48. 22.

Etsi verò haud ita vice versa videri gloriosum solet apud homines, vt ipsi, eorúmve regio denominentur ex eo, quòd alius acquisiuerit, videlicet regio acquisita, homines acquisiti, quoniã vinci, & subdi turpe censetur: tamen cedit in eximiam gloriam nostram, quòd *qui re nulla eget Deus*, suæ ipsius vitæ, sanguinisque pretio nos sibimet comparare dignatur, ex quo maxima vitãtur à nobis mala, maxima nobis proueniunt bona: quemadmodum gemma si ratione prædita esset, mirificè gloriaretur, si pretio integri regni empta esset. Quocirca nullum nobilius nomen, quàm vt appellemur *populus acquisitionis*, id est, vt exponit Glossa, sanguine Christi respersus, vel redemptus à Domino. Immo si credimus Isidoro [m], sanctus à sanguine dicitur, eo quod hi, qui purificari volebant, sanguine hostiæ tingebãtur. Hoc si esset, rectè post gentẽ sanctã positus fuisset hoc loco populus acquisitionis: quẽadmodum apud Esaiã [n] prædicitur vocandum *populum sanctum, & redemptos à Domino, quæsitam ciuitatem, & non derelictam.* quæsiuit enim bonus Pastor ouem dispersam, ac perditam [o], & imposuit in humeros suos gaudens [p]. Illam nonnulli [q] inter alias causam volũt esse, cur appelletur Ecclesia sancta, quia sanguine Christi acquisita, & inuncta. Empti *pretio tanto glorificemus, & portemus Deum in corpore nostro.*

Gloriosum est Christo redemptos esse.

m 10. Etymo lit. S.

n cap. 62. 12.

o Ezech. 34. 11. 16.

p Luc. 15. 5.

q Valentia. tom. 3. disp. 1 q. 1. punct. 7.

Porrò Augustinus [r], & Ambrosius [s] recitantes hunc locum, legunt *populus in adoptione.* At nõ ea est vocis Græcè περιποιήσεως notio, sed quam Interpres expressit, cui similis, vt dicatur *vindicatio, assertio in libertatem*, &c. Simplex autem adoptio nõ satis explicat pretium, aut laborẽ, quo quis vindicat, asseritq; alium in libertatẽ. Significat præterea tuitionẽ, seu tutationem, & conseruationẽ. In epistola ad Ephesios [u] quod legimus *in redemptionẽ acquisitionis*, vetus editio habebat (adoptionis) fortassis pro (adeptionis) quæ idem est ferè atque acquisitio, & ab aliis vertitur, *in redemptionem acquisitæ possessionis*: est autem ibi etiam ἀπολύτρωσις.

r 1. Cor. 6. 20.

s 1. de Pecc. to. merit. c. 3

t in Psal. 118. Octon. 6.

u c. 1. 14.

Vt virtutes annuntietis.] Regum, & Sacerdotum est cõcionari, flectere populos, animas mulcere, quoniam vita fundati, & verbo debent esse, nec in actu redargui, vel sermonib. timẽt, inquit idẽ Ambrosius [x]. Tot enumerata prius beneficia eò tẽdunt, certè id exigũt, vt Deum celebremus, *narremúsque nomen eius fratribus nostris, atque in medio Ecclesiæ laudemus illum* [y]. Nã populus qui creabitur spiritualiter, & genitus verbo vitæ [z], ac veritatis, tãquam *initiũ, & primatus quidam creaturæ eius* [a], vel primitię ἀπαρχή, laudabit Dominũ [b], quippe *apud eum laus nostra* [c]. παρ' αὐτῷ ab ipso, quia laudis ipse materia, propter tam ingentia beneficia, quæ contulit: & quoniam ipse formauit nos populum sibi, vt laudem illius narraremus [d], & *hac laude infrænauit, ne interiremus* [e]. Curatum à Dæmone (quod symbolum est iustificationis) iussit Christus annũtiare, quanta illi fecisset Deus [f]. Raphael monuit familiã Tobiæ, pro tot muneribus *benedicere Deum cæli, & corã omnibus* viuentibus confiteri illi [g]. Rursum Christus reprehendit ingratos leprosos nouẽ, qui cùm essent mũdati, *nõ sunt reuersi, vt darent gloriam Deo* [h]. Effrenes meritò tales appellãtur, nec de numero illorum, quos *infrænat laude Deus sua* [i], id est, tot beat donis, vt in eius prorũpant laudes. Lege Ber-

Regum & Sacerdotum est concionari.

x supra.

y Psal. 21. 23.

z 1. Pet. 1. 23.

a Iacob. 1. 18.

b Psal. 101. 19.

c Psal. 21. 26.

d Esa. 43. 21.

e cap. 48. 9.

f 1. Mar. 5.

g Tob. 12.

h Luc. 17. 18.

i Esa. 48. 9.

nardum [a]. Summum Sacramentum appellatur ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ, quia inter alias causas, ad agendas Deo gratias institutum est, atque maximas vires communicat ad liberè promendā ore Fidei confessionem, quæ quādoque necessaria est ad salutem [b], quidquid contra senserint Elcesaitæ, Priscillianistæ [c], Bogomiles [d], Anabaptistæ [e], Libertini [f], contenti sola interna fide [g]. Adeo fortes Martyres vidit paulo antiquior Ecclesia, & numero penè innumerabiles, quando panis ille frequentabatur quotidie, *qui cor hominis cōfirmat* [h]. Hanc Fidei confessionem, cùm se offert occasio, tenentur omnes habere: diuinas quoque laudes pro Eucharistia debent omnes celebrare, ac Domini mortem annunciare [i], *καταγγέλλετε*. Sed hoc maximè officiū sacrorum ministrorum est, qui solemniter quoque, ac publicè persoluūt Canonicas horas siue priuatim, siue in Choro. Cunctis incumbit gratum erga Deum animum gerere, gratiásque pro cunctis, præsertim pro supernaturalibus referre beneficiis. Nō omnium est publicè prædicare, quod pertinet ad munia hierarchica, idcóque nihil hinc habent Hæretici dudū ante confutati, vt probent nullum esse Ordinem hierarchicum à Laicali distinctum.

Alludit Petrus, vt notauit Beda, ad Canticum Hebræorum [k]: *Cantemus Domino: gloriosè enim magnificatus est*, &c. quod cantauerunt, postquam liberati sunt ex Ægypto, & mare Rubrum transierunt; Ad eundem modum princeps Apostolorum vult, vt liberati de diabolica seruitute per aquas Baptismi, assiduè cantemus Canticum gratiarum actionis, & laudemus potentiam Redemptoris: quio etiam, quod Oecumenius docet, vt id bonis faciamus operibus, vitáque nostra sit quasi quædam cōtinua concio Gentilibus, qui [l] *videntes opera nostra bona glorificent Patrem*: mulieres ipsas, quibus docere non permittit Paulus [m], docere tamen ait *pietatem promittere*, *ἐπαγγέλλεσθαι*, *annunciare* per opera bona [n].

Virtutes.] *Τὰς ἀρετὰς.* Syriacè, תשבחתה *thesbechatheh. Gloriam, siue laudem eius*, quæ scilicet virtuti propriè debetur, & ob quā Deus maximè laudandus, non solùm propter potentiam, quæ vocatur *δύναμις*. Eluxit videlicet in opere nostræ redemptionis sapientia, charitas, misericordia, iustitia, patiētia, humilitas, omnis denique virtus. In Testamento Nouo bis adhuc voce ista Græca Petrus [o] vtitur, semel Paulus [p], præterea nullus. Inde artis deriuatum nomen [q], Augustinus testis est, ac Donatus [r]. Itali virtuosum vocant etiam versatum in honestioribus artibus, vt cantandi, pulsandi, pingendi, scribendi, &c. Recta etymologia Grecę vocis ab *ἄρης*, Mars, indicat potissimùm conuenire virtuti bellicæ & fortitudini: sicut & notatio virtutis à viro. Enituit profectò eximia fortitudo in inimicorum redēptione, in victoria de Diabolo, Morte, Peccato, Carne, Mundo, &c. per tot supplicia, & mortem. Virtutem hîc in numero singulari legit Petrus Damianus [s]. Nihilominus nomen istud aliquādo pro præstātia, & potentia sumitur: & ita sumi hîc potest, vel pro gloria, & existimatione, quæ notio à Suida traditur.

Qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumē suū.] Admirabile redemptionis, atque iustificationis nostræ opus aptissimo luminis exprimitur vocabulo, quòd lumē inter corporeas qualitates primatum obtinet, vt aliàs diximus. Trito quoque Sermone M. Tullius [t] Deiotarum dixit familiam cuiusdam abiectam, & obscurā è tenebris in lucem vocasse. Græci baptismum nominát *φωτισμὸν illuminationem*, illuminandíq; verbo, seu illuminatorum participio Paulus [u] vtitur ad idem propositum. Allusit fortassis Petrus ad Esaiæ verba [x]: *Tenebræ operient terram, & caligo populos; super te autem orietur Dominus.* Lumen Fidei, & alia Intellectus dona supernaturalia, & id quod gloriæ cognominatur lumen, per quæ lumina omnia videntur, & *considerantur mirabilia* [y], *& mirabilis Deus ipse* [z], *habitans lucem inaccessibilem* [a], *illuminans mirabiliter à montibus æternis* [b], *nec enim cognosci possunt in tenebris mirabilia eius* [c].

Vitia Intellectus propriè tenebrarum nomine significantur: tamen illa, quę appetitus sunt, idem nomen habent aliquando, propter dependētiam huius facultatis à facultate cognoscēre, & ob deformitatem, quam tenebræ ipsæ vidētur importare. Iudæorum lex obscurior erat, & adumbratio nouæ: sed non meræ tenebræ, sicut Gentilium infidelium. Idcirco spectant verba ista ad vtrosque quidē; verumtamē magis ad posteriores, ad quos etiam propterea scriptā epistolam in Præfatione docui. Cyrillus Alexandrinus [d] probat Christum esse verum Deum, verámque lucē [e], neque conuenire id creaturæ, vt vera lux dicatur, quoniā si lux ipsi naturaliter, ac verè essemus, non essemus vocati quasi è tenebris ad lucem, qui nūquam in tenebris fuissemus. Igitur propriè atque verè Lux Filius est, qui ad se vocat: creatura verò Lucem participans, substātialiter illi nullo modo cōiungitur. Hoc ferè modo ille: vbi pluribus aliis scripturæ testimoniis idē confirmat. *Vt Filij ergo Lucis* (increatæ) *ambulemus, qui fuimus aliquā do tenebræ* [f]: *abiiciamus opera tenebrarum, induti arma Lucis* [g]: *sic luceat Lux nostra* [h], vt admiratione perculsi alij, glorificent *Patrem luminū* [i]: & perculsi radiis lucis nostræ tenebras ignorantiæ, ac peccatorum suorum deprehendāt, & abstergant, accedendo ad Deum vt illuminentur, neque confundātur [k] (ob turpitudinem sordium illarū) oportet nos sine querela esse, & simplices Filios Dei *qui Lux est* [l], qua qualitate nulla purior, nulla simplicior, sine reprehensione (Lucem enim damnat nemo, nisi cui caligant oculi) in medio nationis prauæ & peruersæ, tum inter Gentiles, si cōtingat apud illos versari, tum inter nos (quibus mali permixti) vt *inter eos luceamus* (Syriacè *spectemur*) *sicut luminaria in mūdo* [m]. Spectare porrò vidētur potissimùm ad conuersos ex Gentilibus quæ hîc dicuntur: quoniam Christū Simeon cecinit *lumen ad reuelationem Gentiū* [n]: Attamen etiam ad Iudæos pertinet illud, *Surge* [o], *& illuminare Ierusalē: populus* [p] *qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnā: lux* [q] *in tenebris lucet*, &c. *Lux* [r] *venit in mundum, & dilexerūt homines magis tenebras quàm lucem.*

d li. 1 in Ioan. cap. 1. *Christus vera Lux est, & verus Deus.*
e Ioan. 1. 9.
f Ephes. 5. 8.
g Rom. 13.
h Matt. 5. 16.
i Iacob. 1. 17.
k Psal. 33. 6.
l 1. Ioan. 1. 5.
m Phil. 2. 15.
n Luc. 2. 32.
o Esa. 60. 1.
p cap. 9. 1. Matth. 4. 15.
q Ioan. 1. 5.
r c. 3. 19.
u Heb. 6. 4. c. 10. 32.
x cap. 60. 2.
y Ps. 118. 18.
z Psal. 67. 36. Psal. 92. 4.
a 1. Tim. 10. 16.
b Psal. 75. 5.
c Psal. 87. 13.

Vers. 10.] Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti.

EX Osea propheta [s] mutuatus est Petrus hunc locū, sicut & Paulus [t]. Oseas ex vxore fornicationū filiā vnam suscepit, cui nomen imposuit *Absque misericordia* [u], & aliam, quam vocauit, *Non populus meus*: dixit verò illi Deus: *Miserebor eius, quæ fuit absque misericordia: & dicam non populo meo, Populus meus es tu* [x]: Et erit in loco, vbi dicetur eis: *Non populus meus vos, dicetur eis: Filij Dei viuentis* [y]. Ostendit noster Ribera [z], Prophetam loqui de Gētilibus, ac de iisdem Apostolos: & probat par-

s cap. 2. 0.
t Rom. 9. 25.
u Osea 1. 6.
x ibid. 9.
y ibid. c. 2. 23. 24.
z ibid. c. 2. 10.

tim auctoritate, non solum Hieronymi, & Cyrilli in Oseam [a], sed etiã Chrysostomi [b], Theophylacti [c], Theoduli [d], Occumenij [e], Ambrosij [f], Anselmi [g], Augustini [h], Prosperi [i]: partim ratione, quia Iudæi non sunt vocati, *Non populus meus*, donec Christi, & Apostolorum prædicationi obstinate restiterunt, siquidem Hebræi eiecti in Babylonem appellabantur adhuc populus Dei, necnon post reditum ex captiuitate, vt liquet ex Cãtico Zachariæ patris Ioannis Baptistæ [k], & Simeonis [l], & ex verbis ipsiusmet populi dicentis, *quia Deus visitauit plebem suam* [m], &c.

a in cap. 1. Oseæ num. 1. & seq.
b in c. 9. ep. ad Rom. in Psal. 22. & 24. & 116.
c in cap 9. ep. ad Rom.
d ibidem.
Iudæus populus Dei dictus est etiam Christi tempore.
e ibidem.
f ibidem.
g ibidem.
h 18. de Ciui. c. 28. 22. cont. Faustum, c. 89. lib. de Altercat. Eccl. & Synag. sub finem. ad Simplicianu q. 2. quæst. vet. Testamen. q. 44. lib. in ep. ad Rom.
i 2. de vocat. Gen. c. 18. vel Amb. c. 7. & Prosper lib. 1. c. 11. & 21.
k Lucæ 1. 68.
l infra 2. 32.
m Luc. 7. 16.

Præterea docet, quãuis per duos filios ex fornicaria, & per filium Oseę intelligantur decẽ tribus, tamẽ sub harum typo intelligi debere Gentiles, & allegoricum istum sensum ab Apostolis ipsis, scriptisque eorum sacris approbatum, non minorem vim habere ad cõfirmationem dogmatum, quàm litteralem. Addit posse quoque litteralẽ haberi de Gentilibus, ita vt dicti filij nõ modo Tribuum, sed etiam illorum signum fuerint, in eo videlicet, quòd Gentilium captiuitas penes potestatem Diaboli diu duratura erat vsque ad prædicationem Euangelij, quod pertinet ad primum filium; & in eo, quod vsque ad idem tẽpus futuri erant absque misericordia, & vocãdi, *Non populus Dei*, quod spectat ad Filiam, & ad alterum Filium.

Adhæc monet Apostolos, dum de Gentilibus vsurpant Oseę locum, de decẽ quoque Tribubus intellexisse, quæ peccatis, ac Idololatria ipsorũ se implicauerant. Eandem sententiam sequitur Leo à Castro in Oseã, qui Tertullianũ [n] citat dicentẽ, *vbi Deus Christo dedit Gentes hereditatem, & possessionem terminos terræ* [o], *cœpisse expungi, id est, adimpleri, quod dictum est per Oseam: Non populus meus, populus meus: & non misericordiam consecuta, misericordiã consecuta*, natio scilicet, &c. Affert item Cyprianũ [p], & Hieronymum [q]. Adiice adhuc Cyrillum [r] Alexãdrinum, & Irenæum [s] & Bedam, Glossam Ordinariam, Lyranum, Hugonem Carthusianum.

n 4. cõt. Marcio. c. 1. 16.
o Psal. 2. 8.
p 1. Con. Iudæ. cap. 19.
q ad Hedib. q. 10.
r lib. 5. in cap. 65. Esaiæ.
s lib. 4. c. 37.
Non prædestinati aliqui populus Dei sunt.

Potest hinc porrò colligi, non pertinere ad populum Dei solos Prædestinatos, immò nec istos, dum adhuc sunt infideles, vel hęretici, quatenus nempe populus hic Dei significat cœtũ, seu Ecclesiam visibilẽ, & externam: quemadmodum nec è contrario quicumque præsciti sunt, quamuis fideles, & iusti, de populo, & Ecclesia Dei debent eximi. Hæc hæresis Ioãnis Hus, & Ioãnis Vuiclef conuellitur præsenti testimonio. Nã qui aliquando fuit non populus Dei, fit populus Dei: at qui prædestinati sunt, nullo vnquam tempore prædestinati nõ sunt. Similis locus Epistolæ ad Ephesios [t]. *Eratis aliquando alienati à conuersatione Israel & hospites testamentorũ, &c. qui aliquando eratis longè, facti estis prope, &c. iam non hospites, & aduenæ, sed ciues sanctorum, & domestici Dei, &c.*

t cap. 2. 12. 13. 19.

Postremò notandum, quod hic locus totus à Paulo recitatur [u] aliquantulum immutatus: *Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectam: & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco, vbi dictum est eis: Non plebs mea vos: ibi vocabuntur Filij Dei viui.* Sed nec apud Oseam ipsum legitur eadem sententia eodẽ modo. Constat, Apostolos in referendis veteris Testamenti locis, verborum sæpe sensum, non ordinem exactũ sequi, vt obseruauit Hieronymus [x]. Quidquid sit de Paulo pro vltimis verbis nostris: *Qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti* [y]: Septoaginta habent. Ἀγαπήσω τὴν οὐκ ἠγαπημένην: *Diligam non dilectam.* Interpres: *Miserebor eius, quæ fuit absque misericordia*: quæ respondent ad verbũ textui Hebræo רחמתי אתלו רחמה *rechamithi ethlo ruchamah*: nec non Chaldæo. Verbum autem רחם *racham* comprehendit simul & dilectionem, & misericordiam: quæ duo Paulus coniunxit. Sed hæc expendit Ribera diligẽter [z]: cui tamẽ haud licet amplius Pauli lectionẽ illam reiicere iam approbatam Pontificia auctoritate.

u Rom. 9. 25. 26.
x Quæst. 2. ad Algasiam. in c. 17. Matt. lib. 1. in ep. ad Galatas sub finẽ in c. 5. ep. ad Ephes. ep. de optimo genere interpret. ad Pammachium & alibi.
y Oseæ 2. 23.
z ibidem.

Non populus.] Nimirum Dei, quod nomen Dei sequenti membro exponitur, & in hoc satis intelligitur, sicut & in Osea, Paulóque dicitur: *Non plebs mea.* Fateor tamen aptum Gentilis populi epithetum esse, vt simpliciter denominetur *non populus*, aut *non plebs*. Sic enim etiam Esther [a] Gentiles vocat, *eos qui non sunt*: & Deus minitans habiturum se populum Hebræorum loco Gentiliũ, *quia prouocauerunt ipsum in eo, qui non erat Deus* [b]: *Prouocabo*, inquit, *eos in eo qui non est populus* [c], quẽ Paulus vocat (non gentem) vtens eodem loco, & Esaias [d] (quasi non sint, quasi nihilum, & inane.) Hoc sensu negat Augustinus [e] veram apud Gentiles Rempublicam fuisse, verum populum, hoc est, *cœtum iuris veraq; iustitia consensu, ac vinculo sociatum*, quo carebant, qui seipsos Deo vero tollebant, & immundis Dæmonibus subdebant. Boëtius etiam, quem citat Hugo, ait, quòd mali homines, non sunt: ergo erant Gẽtiles populus Diaboli, qui *princeps mundi huius* dicitur [f], ciues Babylonis, & Inferni, non cælestis Ierusalem, & Raab meretrix facta est de populo Dei [g], & Achior Gentilis [h], & Naaman [i]; & *Populus quem non cognoscebat Deus, seruiuit ei* [k], *& inuentus est à non quærentibus se* [l].

a cap. 14. 11. *Gentiles vocãtur non populus non plebs.*
b Deut. 32. 21.
c Rom. 10. 19.
d cap. 40. 17.
e 19. de Ciu. cap. 21.
Mali homines non sunt.
f Ioan. 14. 30.
g Iosue 6. 17. Iacobi 2. 25.
h Iudith 6. 18. & seq.
i 4. Reg. 5. 15. 17.
k Psal. 17. 45.
l Esa. 65. 1.

Qui non consecuti misericordiam.] Gentiles misericordiam consecuti erant: nec ab ea quisquã excluditur, id est, à necessaria; & sufficienti gratia: efficax non omnibus datur, etiam qui sunt de populo Dei, & Ecclesia. Attamen misericordiam consecutus dicitur hic populus, qui pluribus affectus beneficiis, & reipsa veram Dei cognitionem, atque religionem adeptus. Populo Christiano conuenit maximè cognomen misericordiam consecuti, quia viscera ipsa misericordiæ Dei effuderunt se super ipsum, quando *visitauit illum ex alto* [m], factus homo.

m Lucæ 1. 78.

Colligit hinc glossa ordinaria, quæ est Bedæ, & alij expositores, quos antè citaui, scriptam Epistolam istam his, qui de Gentibus ad Fidem venerant, atque de iisdem loqui Oseam prophetã. Ego cum Catharino simul Iudęos comprehendo. Electis maximè propriè conuenit vocari [n] *Vasa misericordiæ*, sicut Reprobis *Vasa iræ* [o]. Siquidem electionis maxima misericordia est, fonsq; ceterarum. Sed latiùs accipitur hoc loco misericordia; nec tamen ita latè, vt cùm dicitur *esse super omnia opera Dei* [p], & in dãnatis ipsis locum habere.

n Rom. 9. 23.
o ibid. 22.
Electionis est maxima misericordia, & fons cæterarum.
p Psal. 144. 9.

Vers. 11.] Charissimi, obsecro vos tanquam aduenas & peregrinos abstinere vos à carnalibus desideriis, quæ militant aduersus animam.

Redit Auctor ad institutionem moralem, incipiens, vt Aureolus obseruat [q], à cõstitutis in infimo, & quasi seruili statu Et primum præcipit, quod ad ipsosmet secundum se spectatos pertinet, vt nempe temperantes sint: postea tradit, quemadmodũ inter se bonis exẽplis gerere se debeãt: Magistratui obediãt: Christũ imitandum sibi

q in Compendio scripturæ.

proponat. Primum illud ratione duplici persuadet; quia peregrinos immorari non decet in huius hospitij amore, & curæ studiosos animæ salutia oportet strenuè resistere hostibus illius, qui sine cessatione decertant.

Carissimi.] Ἀγαπητοί, *Cari*, seu *dilecti*, propriè diligibiles: qui autem est ἀγαπώμενος, *dilectus*, *propter vnam rem diligitur: qui priore modo, propter omnia*, inquit Oecumenius. Sed monui in Commentario primæ Ioannis Epistolæ nūc superlatiuè, nūc positiuè Interpretem eandem Græcā vocem reddere. Nec discrimen id Oecumenij obseruatur, cùm non minus pateat dilectū esse, quàm diligibilem.

Carissimi sunt quos Deus carissimos habet.

Quidni verò Carissimi, quo tam sæpè nomine vtuntur Apostoli, hi, quos carissimos habebat Deus, & populo suo aggregauerat, & misericordiam eis suam largitus fuerat, vt proximè dictū est? Voces hæ propriæ sunt Noui Testamēti, nec ita in scriptis veteris reperiūtur. In Ecclesiastico officio cum recitatur aliquid ex Epistolis Pauli, *Fratres*, initiò nominantur: cum ex aliorū Apostolorum, *Carissimi*, præterquàm in Capitulo Cōpletorij sumpto ex Capite quinto istius Epistolæ: *Fratres, sobrij estote*, &c. Causam arbitror, quoniam licet Paulus inserat Carissimorū appellationem, non id ita passim facit, sicut alij in Oratione, qua eos alloquatur, quibus scribit, sed adhibet tunc Fratrum nomen, quo tamen etiam & alij vtūtur. Hoc loco quidam Codices habēt ἀδελφοί. *Fratres*. Si carissimi Deo fuerunt Iudęi propter patres eorum [a], & ob illorum merita multi ex iis saluati, & saluandi sunt: quātò magis quotquot salutem consequuntur, eidem Deo carissimi sunt propter dilectum Filium Christū, qui nos tantopere dilexit, & cuius merita prosunt omnibus electis, etiam Iudæis.

Obsecro vos.] Non imperat. Sic etiam idem infrà [b], & Paulus obsecrabat [c], rogabátque [d], nec nō Ioānes [e], immo & Christus [f]: *Hic est spiritus lenitatis* [g], quem idē Paulus exigit à spiritualibus; & ipsemet sic Philemoni scribit [h]: *Propter quod multā fiduciā habens in Christo Iesu imperādi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatem tamē magis obsecro.* Permittit tamen Paulus, vt interdū arguant alij cum omni imperio, nequis ipsos contēnat [i]: & vt præcipiāt [k], quod & ipse faciebat nōnunquam [l].

Non est hîc porrò vis vlla ponenda in verbo latino *obsecro*, quasi sit, per sacra adiuro: nam Græcum est παρακαλῶ, id est, *hortor*, &c.

An præstet imperare, vel obsecrare.

Problema potest esse, vtrū præstet, vel imperare ad obedientiæ meritū, vel obsecrare ad lenitatis exercitiū, & vt promptius is exequatur, qui obsecratur. Secūdum certè tutius est, magísq; approbat Bonauentura [m]. Primū per se magis meritoriū, ita vt Christus voluerit obedire, & noster B. Xauerius ad meriti augmentum solebat imperare. Agebat Petrus cum iustis, quibus non est lex posita [n] secūdum vim obligantem, quatenus ipsi sponte legis præscripta faciūt. Loquebatur quoque de Actibus internis, in quos per se, ac directè non cadit humana lex, & potestas, sed sola diuina, tantò præstantior, vt Iustinus notat [o]. Quo pacto Prælatus nunc præcipere, nunc obsecrare debeat, lege Gregorium [p].

Tanquam aduenas, & peregrinos.] Lege primi Capitis primum versum de vocibus istis, earúmque significata, hoc est, de huius exilio vitæ, & patria cœlesti. Apud Cyprianū [q] legitur *hospites, & peregrinos*. Qualitates boni, maliq; peregrini spiritualis persequitur Cardinalis Vitriacus [r], describens habitum, viam, impedimenta, adminicula, hospitem, hospitium. Digna lectu Tractatio vel ob eruditionem, vel ob pietatem. Plus Hugo peregrinum putat esse, quàm aduenam, loquēdo tropologicè: ita vt prior sit, qui possessiones quidem non habet, at viuit in aliena terra; res terrenas amans immodicè, licèt infra Deum: posterior, qui præterit dumtaxat, solóque corpore hîc viuens, ac vitam tolerans, *conuersationem suā totam in cœlis habet* [s]. Nempe vt in Nilo canis, aquas percurrendo lambit, ne noceant crocodili; & vt ille anachoreta, comedit ambulando; ac Pascha edit *festinans cum baculo, & calceamentis*, qui est habitus peregrini [t].

Quod sit discrimen inter aduenam & peregrinum.

Addi potest tertia perfectior exulis ratio. Etenim pœna, mœrórque est exilium; nec aliter absentiam à beatitudine ferūt iustissimi, quàm exules abesse à patria. Dei Filius *quasi colonus fieri dignatus est* in terra, *& quasi viator declinans ad manendum* [u], (factus homo) & natus locū in diuersorio non reperit [x], vt nos cœlestis patriæ faceret municipes, inquit Augustinus [y]: *non habuit vbi reclinaret caput* [z]; & habitu peregrini post resurrectionem voluit apparere [a]; Sed Magdalenæ vt hortulanus [b], quoniam exulem paradisi in eum, dominus ipsius reuocabat, qui ex horto ad crucem raptus est: sed pertransit benefaciendo [c], *& ascendens in cœlum, captiuam duxit captiuitatem* [d]. Bernardus [e] docens peregrinum rectà tendere per viam, contentum victu, ac vestitu sine sarcinis superuacaneis, neque curantem aliena negotia, subiungit alios duos magis perfectos gradus mortui seculo, viuentis autem Christo, & crucifixi [f], cui crux sit quidquid amat mundus [g].

Christus in terris aduena fuit.

Multa de hac nostra peregrinatione Cyrillus Alexandrinus [h], quantopere conducat eius cōsideratio ad virtutem, vrgens maximè Abraham exemplū *iussi exire de terra, cognatione, domo patris* [i]. Ait quoque Petrum hoc loco tanquam præclarum, & gloriosum putasse nos iussisse aduenas esse & peregrinos. Legendus præterea Damascenus [k]. Amos [l] propheta dum inuehitur in luxū, & in concupientes, sectantésque carnalia desideria, de quibus agetur paulo post, inter alias caussas hanc assignat iuxta editionem LXX. ὡς ἑστῶτα ἐλογίσαντο, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα, *Quasi stantia putauerunt, & non quasi fugientia*. (pro eo quod Hebraicè legimus, & Latinè: *Sicut Dauid putauerunt se habere vasa cantici.*) Sententia ista, quam Hieronymus [m] vocat pulcherrimam, proposito nostro valde cōgruit. Etenim transeuntes circa transeuntia occupari non decet, & res fugaces consectari, qui fugæ consulunt.

Peregrinos se esse considerare plurimum iuuat.

Etsi verò abutūtur quoq; peregrinatione nonnulli, etiam ad carnalia desideria, cùm alibi discant, faciántque quæ non domi, vt filius prodigus [n], & alius, qui ab Ierusalem descendit in Iericho [o]; & ideo legibus quarūdam Rerumpublicarum cautū est peregrinari [p], vel peregrinos admittere, & fit aliquando quod de Læuina cecinit Martialis [q] ad Baias peregrinante:

Penelope venit, abit Helena,

vt impuri mores contrahantur. Vnde & pro meretrice peregrinā dixerūt, & hospitam, vt Terentius in Andria [r], in Eunucho [s], in Phormione [t], & Horatius in Carminibus [u], eorúmq; Scholiastæ, Donatus, & Lambinus, prætereáq; Iuuenalis in Satyris [x]. Attamen per se loquendo, multò desunt pauciores carnaliū desideriorum peregrinis; & dum eas arripiunt, peregrinari desinunt.

a Rom. 11. 28. *Gentiles cur carissimi dicantur.* b cap. 5. 1. 12. c Rom. 12. 1. cap. 15. 30. 1. Cor. 1. 10. cap. 16. 15. 2. Cor. 2. 8. c. 5. 20. cap. 10. 1. Gal. 4. 12. Ephes. 4. 1. 1. Thess. 4. 1. 2. epist. 3. 12. 1 Tim. 2. 1. ad Philem. vers. 8. 9. d Rom. 16. 17. 1. Cor. 4. 16. c. 16. 12. 2. ep. 8. 6. c. 9. 5. c. 10. 2. cap. 12. 18. Philip. 4. 2. 3. 1. Thess. 4. 1. 2. c. 5. 14. 2. epist. 2. 1. 1. Tim. 1. 5. Hebr. 13. 22. e 2. ep. vers. 5. f Lucæ 5. 3. g Gal. 6. 1. h vers. 8. 9. i Tit. 2. 15. k 1. Tim. 4. 11. c. 5. 7. c. 6. 17. l 1. Cor. 11. 17. 1. Thess. 4. 11. 2. epist. 3. 4. 1. Tim. 6. 11. m lib. de sex alis Seraphim. n 1. Tim. 1. 9. o Apolog. 2. p 29. Moral. c. 19. vel 32. q ep. 7. vel li. 2. ep. 5 & li. 3. Testam. c. 21. r serm. in ep. 1. post Pascha.

s Philip. 3. 20. t Exo. 12. 11. u Ierem. 14. 8. x Luc. 2. 7. y serm. 10. de Natiuit. z Lucæ 9. 58. a infr. vlt. 18. b Ioan. 20. 15. c Act. 10. 38. d Psal. 67. 19. Ephes. 4. 8. e serm. 7. de Quadrag. f Gal. 2. 19. g infra 6. 14. h 2. de Adorat. in Spiritu. i Gen. 12. 1. Heb. 11. 8. k 3. Parallel. cap. 37. l cap. 6. 5. m in Amos. n Lucæ 15. 11. & seq. o Lucæ 10. 30. p Alex. ab Alex. lib. 4. c. 10. cum Tiraq. q lib. epigr. 1. 10 63. r Act. 1. Sce. 2. Actu 3. sce. 1. s Actu 1. sce. t Act. 2. sce. u lib. 3. Od. x Saty. 6.

Conuenit

Conuenit iusto aduenam esse mundi.
a Ioan.15.19.
b Ioan.8 23.

Conuenit iusto, aduenā mundi esse, quoniam cœlo natus, extra illud hìc viuit in mundo isto, de quo non est [a], sicut sunt mali [b], qui etiam velint nolint, peregrinantur, quia hic manere non possunt semper, sicut vellent. Quisquis cogitat se aduenam, & peregrinum, stultus est, si labentis mundi rebus adhærescit: spe debet magna meliorum, & æternarum rerum qua breui succedet, excitari.

c 3.stro.c.6.
d Exo.20.17. & alibi sæpe.
e Feuardentius.

Abstinere vos à carnalibus desideriis.] Ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν. Alij codices, Ἀπέχεσθε *Abstinete*, quo etiam pacto videtur Didymus legisse, & Cyprianus, necnon textus Syrus אתפרקו *ethparekn*. Sed Clemens Alexandrinus [c] vtitur lectione nostra, & quia in lege vetere præcipitur, *ne concupiscamus* [d]. Hinc efficit, ac ex similibus aliis locis eundem vtriusque Testamenti Deum esse. Addit idem Syrus Interpres (*ab omnibus*) nec est cur aliqui [e] obseruent non esse id appositum Græcè, aut Latinè, quod quædam sunt necessaria, minimèq; vituperanda desideria, vt cibi, somni, & similium. nam quod sequitur, (*quæ militant aduersus animam*) satis docet, de quibus sermo sit, nempe de vitiosis, & *ne carnis curam faciamus in desideriis* [f]: nec *ea perficiamus* [g], cùm alioqui *nemo eam odio habeat, sed foueat, & nutriat* [h], quantùm scilicet ordinatus, & honestus amor patitur. *Quæ cura fieri in desiderio prohibetur*, ait Gregorius [i], *in necessitate conceditur. Sed sæpè dum incautè necessitati cōdescendimus, desideriis deseruimus: nonnunquam verò dum desideriis immoderatius obuiare nitimur, necessitatis miserias augemus*, &c. Eandem Cassianus [k] tradit non dissimili sermone sententiam, colligitque, quamuis quis corpore sit infirmus, perfectam virtutem, æquámque robustis, ac sanis in omnibus possidere posse, si desideria, quæ fragilitas carnis non exigit, mentis rigore castiget. *Apostolus namque ait*, inquit ipse: *& carnis curam ne feceritis in desideriis: non ergo curam eius omnimodis interdixit, sed vt in desideriis fieret, denegauit. Voluptuosam ademit diligētiam carnis gubernationem vitæ necessariam non exclusit: illud, ne indulgentia carnis ad desideriorum occupationes noxias deuoluamur; hoc verò, ne corruptum nostro vitio corpus spiritales, ac necessarias functiones implere nō possit.* Spectant eodem, quæ Damascenus [l] recitat ex Chrysostomo.

f Rom.13.14.
g Gal.5.15.
h Ephes.5.29.
i 6.Mor.c.vlt. lib.30.c.14. vel 28. & lib. 31.epist.3.
Desideria carnis quæ fugienda vel non.
k 5.5. de instit. renunt. cap 8.
l 2.Paralle. c.27.

Aliud hinc sequitur, peccatum perpetrati non exteriùs dumtaxat, & opere, sed interius etiam, atque sola concupiscentia: quæ vocantur item *cogitationes noxiæ* [m]. Nam vetat Sapiens [n] *ire post concupiscentias, & Sapientia ipsa damnat qui videat mulierem ad concupiscendum eam* [o], & Deus *ne concupiscamus* [p]: & Iacobus [q] ait, quòd *concupiscentia enim conceperit, parit peccatum*: denique omnis malitia consistit, & profluit à praua voluntate, ac *de corde exeunt cogitationes malæ* [r], &c.

m Ier.4.14.
n Eccl.18.30. 31.
o Matt.5.28.
p Exo.20.17. Deut.5.21. Ro.7.7.c.13.6.
q cap.1.15.
r Matt.15.19.

Existimant aliqui, dedita opera in Decalogo posita præcepta de non concupiscendo, ne quis arbitraretur, solum furtum & homicidium prohiberi, & peccata esse. Georgius Dauid [s] negabat animum peccato infici, sed carnem solam. Iosephus [t], Rab. Dauid [u] Kimhi, & alij Hebræi senserunt, motum internum peccandi non esse peccatum, nisi exteriùs se prodat. In altero extremo plurimi hæretici alij omnem concupiscētiæ motum, immò concupiscentiam ipsam aiunt esse peccatum, ac proinde iubent nos spem abiicere virtutis, veræ sanctitatis, omniáque docent mala esse opera cuiusuis, quālibet videatur iustus esse. Longior contra hos errores instituitur ab aliis disputatio. Verior sententia, in primis motib[...] concupiscentiæ nullum inesse peccatū, quia præ[...]ueniunt omnem deliberationem, & libertate[...] *Ego Opifex*, inducit loquentem Deum Chrysost[o]mus apud Damascenum [x], *figmento meo concupisc[en]tiam indidi; proindéque naturalem motum minimè cr[i]minor. Neque enim dico: Non concupisces* (quia cùm id vetat, consensum intelligit) *non eius, quod rectè sa[...] est, radicem auello; verùm adulterinas corrupta stirpis f[...]bras elido, atque amputo.* Habet homo, vnde grati[as] agat Deo, etiam cùm sentit concupiscentiæ m[o]tus, quia illi ad tuendum se, & propagandum g[e]nus necessarij sunt: aliquibus ad exercitium vi[r]tutis, & meriti, qui sibi eorum opere penitus i[n]terdixerunt: omnibus ad aliquod meritū, ne præ[t]er modum eos in opus reducant.

s Testis Prateolus.
t 12.Antiq. c.13.
u in Psal.66.

Cæterùm per carnalia desideria intelligi po[s]sunt non ea solùm, quæ carne perficiuntur, vel i[n] appetitu sensitiuo sunt, quæ turpiora, & mag[is] infamia sunt, ac à Gentilibus frequentiùs vsu[r]pata, & in praxim, vsúmque reuocata: sed etia[m] licèt non ita præcipuè, quæcumque sunt, siúm[...]ve per omnes potētias tum inferiores, tum sup[e]riores aliquo modo propter originale peccatu[m] corruptas: nam Paulus inter opera carnis secta[s] numerat [y]: *& cùm sint inter vos*, inquit [z], *Zelus*, [...] *contentio, nonne carnales estis, & secundum homine[m] ambulatis?* Obsistendum primis initiis desideri[o]rum: interficiendæ *demolitrices vulpeculæ* [a]: *alliden[di] paruuli ad petram* [b]: peccatū in foribus [c] dicti m[o]tus primi sunt, sed *sub nobis est appetitus illius, & d[o]minamur eius* [d], si non consentimus. Iacob ten[et] plantam Esau [e], dum ratio nō sinit primos mot[us] vsque ad morosam delectationē, vel consensu[m] procedere, inquit Vitriacus [f], qui tamen prim[os] motus vult esse venialia peccata: è contrario, q[ui] *caput aspidum*, qui sunt serpentes parui, *suget, occ[i]det eum lingua viperæ* [g]: qui panem delectation[is] admittit in vtero voluntatis, vertitur in fel asp[i]dum intrinsecus [h]: *Oua aspidum rumpens, & com[e]dens de illis morietur, & quod confotum est, erumpet [in] regulum* [i]: *de radice colubri egredietur regulus, & seme[n] eius absorbens volucrem* [k], id est, virum etiam spi[ri]tualem: fœdus iniens cum gentibus earum, co[r]rumpitur moribus [l]: claudenda Sodomitis po[r]ta [m]: eiicienda ancilla cum paruulo filio eius [n]: ra[...]dendi pili [o], quos nequimus euellere: non est pa[r]cendum Amalec, neque concupiscendum illi[us] aliquid [p], vt egregiè ad hoc propositum Greg[o]rius exponit [q]. *Non debet regnare peccatum in nost[ro] mortali corpore, vt obediamus concupiscentiis eius* [r].

Trita valde sententia, cuius auctorem feru[nt] Epictetum, Ἀνέχου, καὶ ἀπέχου. *Sustine, & abstine*: illu[d] pro aduersis, hoc pro illicitis, contra intolera[n]tiam, & incontinentiam. Meminit Gellius [s] d[i]xisse Philosophum, quod si quis hæc duo verb[a] cordi habeat, eáque sibi imperando atque obse[r]uando curet, is erit plerumque impeccabilis, v[i]támque viuet tranquillissimam.

Quæ militant aduersus animam.] [t] Verè *milit[ia est] vita nostra super terram*, & cunctis diebus nu[n] militamus [u]. Sed videndum, vt in carne amb[u]lantes, non secundum carnem militemus, nec a[r]ma militiæ nostræ non carnalia sint [x], nec *mil[i]tans Deo implicet se negotiis secularibus* [y], *vt ei placea[t] cui se probauit* τῷ στρατολογήσαντι, qui delectū exe[r]citus habuit, qui eum militem delegit, & su[æ] militiæ adscripsit: *sed militemus bonam militiam* [...] Compugnantia in nobis est, ac iuge bellum pa[r]tium oppositarum, carne concupiscente adue[rsus]

sus Spiritum,& hoc aduersus illam [a]:& externa ipsa bella litésque oriuntur ex concupiscentiis nostris quæ militant in membris nostris [b]. Idcirco induit nos Paulus [c] armaturam Dei,atque præcipit,*ne exhibeamus membra nostra arma* iniquitatis peccato,sed *iustitiæ Deo* [d],quæ sunt arma lucis [e] à dextris,& à sinistris [f]. Petrus [g] armat nos cogitatione de passione Christi. Tota Ecclesia castrorum instar habet benè ordinatorum [h],de quibus inter alios Gregorius [i]. *Pugnandum in magno*, vt Sapiens [k] loquitur,nósque aliàs [l] exposuimus, *in scientiæ bello*:certandum Menti cum Lege,quæ ipsi repugnat in mèbris [m]. *Colluctatio nobis* diriot quidem *aduersus Principes,& Potestates, & rectores tenebrarum,spiritualia nequitia,sed etiam aduersus carnem, & sanguinem* [n],magis intestina,& periculosa,cùm non liceat arcem Carnis , in qua sunt aduersarij, diruere: foris [o] pugnæ plurimæ ab Infidelibus, Hæreticis,Tyrannis,Improbis,&c. denique non pax,sed gladius [p].

Non inepti,qui deriuant militiam, vel à mollitie per antiphrasim,vel à malitia , vt hæc duritiam,laborémque significat, sut vt improbitatē, satis militibus familiarem Hunc agonem,& certamen,in qua legitimè certandum est [q],coronam volenti reportare,designat oleum,quo baptizandi olim corpore toto inungebantur , vt meminit Dionysius [r],hanc ipsam assignans causam,(alios enim omittam, qui de eâdem Vnctione mentionem faciunt)idem tradit Prosper [s], & alij:prætereaillud , quo confirmamur in altero Sacramento,cui nomen inde inditum , vt Confirmatio appelletur, in quo militiæ Christi adscribi censemur [t]. Tertulliani verò illud præclarum: *stat conflictus,& victoria suorum agonothetes Deus viuus:Xystarches Spiritus sanctus : epistates Christus Iesus:corona æternitatis:brauium angelica in cœlis substātia politia:gloria in secula seculorum*. Militia cœlestis exercitus nato Christo [u] annuntiat pacem, quia veniebat peritus belli dux, vt doceret manus nostras ad prælium,digitos ad bellum [x], & principem eiiceret mundi [y],ac fortem armatum [z], *Venite*,inquit ille [a], *& videte opera Domini quæ posuit prodigia super terram,auferens bella vsque ad finem terræ,arcum conteret*, &c. Hoc sibi voluit agonia in horto [b].Legendi etiam Cyprianus [c],Hilarius [d], Augustinus [e],Hieronymus [f],Basilius [g],Ephrē [h], Bernardus [i] de Christiano bello,& pugna non externa tantùm,etsi de ea clariùs , verùm etiam de interna.Vocatur hîc viuentium militans Ecclesia. Colligit porrò Didymus ex tanta Carnis, Animæq; pugna , non esse corporeum animam, sed immaterialem,& immortalem. Bonum argumentum, quódque philosophicè amplificari magis posset.

Vers. 12.] Conuersationem vestram inter Gentes habētes bonam:vt in eo, quod detrectant de vobis tanquam de malefactoribus , ex bonis operibus vos considerantes,glorificent Deum in die visitationis.

PRæceptum est de honestè, àtque cum decoro transigenda inter infideles vita , ne quam offensionis capiant ansam,sed potiùs deposita praua opinione,quam cōceperant de ipsis, prorumpant in laudes Dei,& religionis, quam illi colūt, deprehensa veritate. Existimat Vitriacus de cura bonæ famæ sermonem esse: simul puto agi de bonis exemplis, quibus ceteri alliciantur ad virtutem.Maximi momenti res est, vt cogantur homines etiam improbi Ince operum bonorū conspecta *glorificare Patrem cœlestem* [k]. Cauendum verò maximè,ne commaculet quis nomen sanctum Dei prauis operibus , idque polluat, & blasphemet inter Gentes [l]:cùmque *fateatur se nosse Deum, factis negat* [m]. *Spectaculum sumus non Deo* tantùm,*& Angelis,sed mundo etiam, hominibúsque* [n] : honestè nobis *ambulandum etiam ad eos,qui foris sunt* [o]. *Prouidere debemus , bona non solùm coram Deo , sed etiam coram omnibus hominibus* [p], & sine offensa esse non solùm Ecclesiæ Dei,sed præterea Iudæis,& Gentibus [q],*vt non vituperetur ministerium nostrū* [r]. Hoc se Paulus [s] dixit studuisse, *vt sine offensione cōscientiam haberet ad Deum & ad homines semper*. Rursus in capite sequenti [t] Petrus iubet vt cum modestia,& timore conscientiam habeamus bonam, *vt in eo,quod(alij) detrahunt vobis , confundantur , qui calumniantur nostram bonam in Christo conuersatiōnē.* Cyprianus præsenti vtitur loco [u] , vt confirmet eos,qui ceteris bono proderant exemplo,& contrà reprehendat, qui oberant malo. Exempli vis quanta,& procuratio famæ, quænam haberi debeat,alibi docui [x].

Inter Gentes.] Syriacè קדם כלהון בני אנשא *kedam chullehun bene anasa* , *coram omnibus filiis hominum*,coram Iudæis,& Gentilibus,sed & coram fratribus Christianis,quamuis de bis non loquatur,vt indicant sequētia verba. Cyprianus [y] *Gentiles* (vulgo multarum linguarum idiomate Gentes dicimus de quauis hominum multitudine.)

Vt in eo,quod detrectant de vobis , tanquam de malefactoribus,]ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν,ὡς κακοποιῶν. Cyprianus [z] (*vt dum detrectant de vobis tanquam de malignis.*) Detrectare propriè est defugere , deuitare,recusare,&c. Detrectare quamuis haud valde Latinum,obloqui,quod etiam detrahēdi verbo significatur:tamen detrectare hoc loco eādem notionem habet, sicut & obtrecto.Sed aliud exēplum ex probo Auctore afferre non possum, nec in pancis aliis codicibus legitur *detractant*. Malefactores,& κακοποιοὶ sunt non ij soli , qui malefici vocantur,& magi , vt videtur Thomæ Anglico, & Salmeroni (infamatos autem Christianos de magia , constat vel ex adeo frequenti supplicio ignis,telisque Augustinus [a],& alij)sed quibuslibet aliis criminibus obstricti. Interpres Syrus ita reddidit (vt iis qui obloquuntur de vobis) מלא בישתא *melle visatha* , *sermones malos*. Oecumenius ex Irenæo , totáque Lugdunensi Ecclesia , refert calumniam de cœnis Thyesteis, siue de comestis humanis carnibus, cùm Christianorum serui cōprehensi à Gentilibus,& compulsi, vt arcani aliquid de illis proderent , referrent Christi ipsos dicere corpus,sanguinémque se sumere.

Calumnias Gentiliū,præsertim aduersus Christianos, continent quāplurimæ Patrum vel Apologiæ,vel tractatus contra illos , vel historiæ Ecclesiasticæ, partim verò sacratiora mysteria nostra non intelligentes , deteriorem ea in partem accipiebant : partim quæcumque crimina , aut errores in Iudæis essent , quo nomine Christiani initiò appellabantur,à gentilibus,& in hæreticis, qui se quoque Christianos nominabant, veris,& Orthodoxis Christianis tribuebant.Nihil attinet posteriora tempora commemorare,cùm iam Petrus ex hac vita subductus esset,nec enim illa intelligit. Adhuc viuente Petro Vrbis incendium afflictum est Christianis, eóque nomine ferarum tergis

Exemplum bonū dare ad Dei glorificandum magnoreféret. k Matt.5.16.
l Esa.52.5. Ezech.36. 20. Rom.2.24.
m Tit.1.16.
n 1.Cor.4.9.
o Coloss. 4.5.
p Rom.12.17. 2.Cor.8.21.
q 1.Cor.10. 32.
r 2.Cor. 6.3.
s Act.24.16.
t vers.16.
u lib.1.ep.5. vel ep.7.
x Eccl.7.& Act. 14.
y infra citandus.
z lib.1.ep.9. vel ep.6. & lib.3. testim. cap.11.
Christiani de magia infamati a 1.de consen. Euangel.c.9. 10.11.
Cenæ Thyesteæ Lugdunensibus martyribus obiectæ.
Christiani calumniæ à Gentilibus.

tergis conte&ti, canum laniatui obie&ti ſunt, vel crucibus affixi, vel flammati, ac in vſum no&turni luminis vſti. Teſtis Tacitus [a]. De Apoſtolis, præſertim Paulo, eorum à Luca conſcripta hiſtoria tradit, quantis affe&ti calumniis fuerint, idémque Paulus idétidem in epiſtolis de ſe, ac de aliis Chriſtianis, locuples edit teſtimoniũ. Chriſtum magum fuiſſe, diſcipulóſque ipſius, Pagani calumniabantur, vt ſcribit Auguſtinus [b]: quidam, vt idem refert [c], Chriſtum bonum, & ſan&tum, ſed Petrum magum. De Gnoſticis turpiſſimis hæreticis, qui extiterunt proximè poſt Apoſtolos, Epiphanius [d], & ante hunc Irenæus [e] ſcribunt indidiſſe ſibi nomen Chriſtianorum, Diabolo ſuggerente, ad hoc, vt Gentes per ipſos offenderentur, & Eccleſiæ Dei vtilitatem, & veram prædicationem propter illorum nefaria fa&ta, & incomparabilem improbitatem auerſarentur: & ipſorum aſſiduò nefaria opera conſiderantes, putarent etiam ſan&tas Dei Eccleſias tales eſſe, & auerterent aures à Dei, & veritatis do&trina, blaſphemarent omnes Chriſtianos, in nullo eis communicarét, neque in do&trina, neque in moribus, neque in quotidiana conuerſatione. Idem docuit Euſebius [f], addens oppreſſas tales calumnias veritatis, ac ſan&titatis Chriſtianorum eximio ſplendore. Origenes [g] autem Iudæos archite&tos ac diſſeminatores fuiſſe talium calumniarum. Obiiciebatur etiam quòd religionis prætextu, libertatíſque, non obſequerentur Ethnico magiſtratui, nec ſe ſatis ciuiliter accommodarét iis inter quos viuebant.

Ex bonis operibus vos conſiderantes glorificẽt Deũ.] Cyprianus [h]: *Bona opera veſtra aſpicientes, magnificent Deum.* Vatablus: *æſtimantes.* Interpres Clemẽtis [i] Alexandrini: *ſuſpicientes:* Verbum ἐποπτεύειν, cuius participium hic eſt ἐποπτεύσαντες, *inſpicere* ſignificat, & nominatim ſecretiores, ac ſacratiores res, veluti ritus, & ceremonias, ac myſteria, quaſi iuſtorum ſpe&tentur opera, vt ſacrarum perſonarum, cum quodam horrore, & ſacra admiratione. Hoc nimirum eſt, quod modò retuli ex Euſebio [k], & pluribus ipſe perſequitur, quantopere ſan&titas morum compreſſerit maleuolorum calumnias: & inimici ipſi teſtimoniũ virtuti Chriſtianorum dare coa&ti fuerint. Notiſſima Plinij ſecundi [l] ad Traianũ epiſtola, de laudibus Chriſtianorum: nec dubitat Origenes [m] quẽmuis cœtum obiicere Celſo Chriſtianorum longè præſtantiorem eſſe quouis ſenatu, & cõuentu Philoſophorum: & ſi quis candidus, ac veritatis ſtudioſus hoc examinet, rem ei miram viſum iri, &c. Ipſe de ſe narrat Iuſtinus, quemadmodùm exploratis Stoicorum, Peripateticorum, Pythagoricorum, Platonicorum ſe&tis, tandem ſolidam veritatem repererit dumtaxat apud Chriſtianos [n], & cùm animaduerteret illos ad mortem, & alia, quæ terribilia cenſentur, adire intrepidè, ſecum ſtatuiſſe, fieri haudquaquam poſſe, vt Chriſtiani in vitiorum prauitate, & voluptatum amore viuerent. Apollo etiam, & quidam eius vates, vt Conſtantinus [o] retulit Imperator, non alios reſponderunt iuſtos eſſe, niſi Chriſtianos [p]. Satis item conſtat ex hiſtoriis, non paucos de Tyrannis de officio, quod vocant vniuerſo, de ſatellitibus, & carnificibus ipſis Martyrum vi&tos humanitate, atque conſtantia, terrores, errores, mores malos cauiſſe, vt Iacobi [q] Apoſtoli maioris, & Pauli [r], &c. Albanus in Anglia Paganus cùm Clericum ea perſecutione fugientem hoſpitio recepiſſet, eúmque orationibus continuis, ac vigiliis diu, no&túque ſtudere conſpexiſſet, exemplum æmulatus, Chriſtianus euaſit, & Clerici veſtes indutus, morti pro illo ſe obtulit, & martyrij collegam ipſummet carnificem reddidit [s]. Conſpe&ta quoque vita pia Auguſtini & ſociorum gentiles Angli conuerſi ſunt [t]: Sed & pluſquam quadringẽti profeſſi ſunt credere ſe Chriſtum verum Deum, qui talem poſſideret famulam Cæciliam. Luciani martyris ſola vultus cõpoſitio, & modeſtia perſuaſit verum Deum eſſe, quem coleret [u]: & patientia Abrahamij vicum integrum Chriſto lucrifecit [x]: immò veritus Maximianus ne ſibi quod aliis ex ſolo Luciani aſpe&tu contingeret, vt fieret Chriſtianus, à longè loquebatur cum illo [y].

La&tantius [z] eleganter conuincit, Ciceronis, ac Senecæ etiam teſtimonio, pe(r)rarum Philoſophũ extitiſſe, qui decreta pariter ſuis de moribus, & non cum eorum vita mirabiliter pugnaret, & quem non aliter intueri deceret, quàm medicos, quorum tituli remedia habeant, pyxides venena. Ait præterea [a], *qui docent tantùm, nec faciunt, ipſos præceptis ſuis detrahere põdus; non enim eſſe qui obtemperet, cùm ipſi præceptores doceant non obtemperare: bonum eſſe, re&ta, & honeſta præcipere; ſed niſi & facias, mendacium eſſe: & incongruens atque* ineptũ eſſe non in pe&tore, ſed in labiis habere bonitatem. Conſule, ſi libet, quæ ad ea verba capitis primi [b] A&tuum Apoſtolorum annotaui: *cœpit Ieſus facere, & docere:* & lege Chryſoſtomi Orationem de S. Babyla Martyre, ſiue contra Gentiles. *Conuincunt magis*, vt ibi ille dicit, *opera virtutis, quam miracula: hæc namque vel ficte fieri poſſunt, vel ſi verè etiam ab improbis per gratiam gratis datam* [c]. Hoc præceptum Clemens Romanus [d] accipit datum peculiariter propriè di&tis Sacerdotibus à Petro: & aptari poteſt Clero vniuerſo, ac Religioſorum Ordini.

In die viſitationis.] Ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς. Græcam vocem Interpres vertit aliquando reſpe&tionẽ [e], vel reſpe&tum [f]: nonnunquam epiſcopatum [g]: de quibus acceptionibus aliàs egimus [h]. Propriè ſignificat inſpe&tionem, & intimam viſionem, vt perſona inſpe&ta, viſáque, aut afficiatur beneficio, aut ſupplicio: denique vigilem curam, quæ requirit exa&tam cognitionem, diſcuſſionẽ, examen, inueſtigationem, perſcrutationem. Beda, & Primaſius interpretantur de tempore retributionis, quando gloria reddetur iuſtis, & velint nolint, fateri cogentur Improbi iuſtitiam Dei, ac dicere: *Hi ſunt quos aliquando habuimus in deriſũ* [i], &c. Gloſſa ordinaria, & Carthuſianus, & Catharinus addunt, quando viſitabit Dominus detra&tores, illos conuertendo. Gagneius, & Titelmanus ſequuntur hanc vnam expoſitionem, nec non Sà, Salmeron, Vatablus. Hugo, & Thomas Anglicus adiungunt ſenſum tertium de tempore, quo Deus flagellat Iuſtos, híque patienter ferũt, & extorquet huiuſmodi patientia laudem Dei, quem colunt, etiam à detra&toribus. Oecumenius quarto loco: vt cùm vitam Iuſtorum examinarint Improbi, & contrario modo res, quàm opinati fuerant, inuenerint, fiat, vt & ipſi ex erubeſcẽtia corrigantur, & Deus glorificetur. Eòdem ſpe&tat Arias, vt quando non ex vulgi inuidâ opinione, accuſatione, calumnia, ſed ex vero, legitimóque iudicio de moribus agatur, exemplíſque ipſorũ, etiam apud Gentium Iudices innocentiam cognitam hi prodere compellantur, vnde laus exiſtat Dei quem colunt.

[a] lib. 15.
[b] 1. de conſen. Euang. c. 9. 10. 11.
[c] 18. de ciuit. c. 53.
Gnoſtici hæretici quales.
[d] hæreſi 27.
[e] lib. 1. c. 24.
[f] 4. hiſt. c. 7. quem etiam lege lib. 5. c. 1. & ſeq.
[g] 6. Con. Celſum.
[h] ſupra.
[i] 3. Pædag. c. 11.
Quod ſit ἐποπτεύειν.
[k] ſupra.
[l] lib. 10. epiſt. 97.
[m] lib. 4.
[n] Dialo. cum Tryphone.
[o] Ora. ad Gẽtes.
[p] Euſeb. 2. de Vita Conſtãt. c. 49. & 50.
[q] Euſe. 2. hiſt. cap. 9.
[r] in Geſtis.
Chriſtiani facti ſunt plurimi propter Chriſtianorum piã vitam.
[s] Beda 1. hiſt. Anglica. c. 7.
[t] idem ibid. c. 25.
[u] Surius 7. Ianuarij.
[x] idem. 16. Martij.
[y] idem ſupra 7. Ianuarij.
[z] lib. 3. c. 15.
[a] cap. 16.
[b] verſ. 1.
[c] Matt. 5. 22.
[d] epiſt. 1.
[e] Sap. 3. 13.
[f] Sap. 2. 20. c. 3. 6. c. 4. 15. c. 14. 11. c. 19. 14.
[g] Act. 1. 20. Pſal. 108. 8. 1. Tim. 3. 1.
[h] in lib. Act. & Sapientiæ.
[i] Sap. 5. 4.

Amplectitur Feuardentius secundum, tertiumque dicendi modum, ego secūdum maxime probo. Videtur enim mihi de istius vitæ tempore Petrus loqui, quo tempore, qui glorificant Deum, cùm prius detraherent seruis eius, videntur resipuisse, & ad illos se adiunxisse, eorundem moti quidem exemplo, sed præcipue per instinctum, & impulsum gratiæ diuinæ.

Vers. 13.] Subiecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Deum: siue regi quasi præcellenti.

Vers. 14.] Siue ducibus tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum.

SEquitur admonitio tertia de Obedientia aduersus Magistratus, cuius est præmiare, ac punire. Idipsum cõmendauit vehementer Paulus [a] ad eximendam Gentilium sinistram de Christiana lege sententiam, licere per eam, vt olim seditiosi docuerant auctore quodam Iuda, de quo in Actibus Apostolorum [b], & Iosephus [c], Galilæo, non subiici Principibus, vel pendere tributum, qua de re etiam tentatus est Christus [d], & suspicionem augebat quod haberetur Galilæus, sicut & reipsa Galilæi erant Apostoli, plurimíque discipulorum. Annotat hoc loco id Didymus, ac Oecumenius, & in epistolam ad Romanos, atque ad Titum Chrysostomus, Hieronymus, alij. Augustinus [e] item quadam epistola, atque Tertullianus [f]. Quamuis autem de politico per se magistratu Apostoli loquantur, (de quo erat dicti erroris suspicio) vt præter citatos Patres Irenæus [g] docet, tamen argumento ducto ex comparatione minorum, & maiorum colligit Basilius [h] de Ecclesiastico, & satis de illo ex aperta ratione constabat, de quo etiam Paulus [i] ait: *Ob due præpositis vestris, & subiacete eis.* Vt omittam Christi sententiam [k]: *Qui vos audit, me audit* [l]: *Si Ecclesiam non audierit*, &c.

a Rom. 13. 1. & seq. & Tit. 3. 1.
b cap. 5. 37.
c 18. Antiq. cap. 1. & 2. lib. 20. cap. 5.
d Mat. 22. 15. & seq.
e ep. 5. & 54. *Praeque magistratui & politico, & Ecclesiastico est obediendum*
f ad Scapulā.
g lib. 5. c. 24.
h de constit. monast. c. 23.
i Heb. 13. 17.
k Mat. 10. 40. Lucæ 10. 16. Ioan. 13. 20.
l Matt. 18. 17.

Studuerūt post Apostolos Patres alij euellere prauam istam de nobis Gentilium sententiam, vt Iustinus [m], Clemens [n] Alexandrinus, citatus ante Augustinus [o]: & rustici tamen Germani Luthero duce contra Nobiles eôdem errore imbuti, arma sumpserunt, quibus plusquàm centum millia hominum perierunt [p]. Est vna quoque de præcipuis hæresibus Anabaptistarū, & Trinitariorum huius temporis (quæ fuerat priùs Vualdēsium [q], & Vviclef, negantium in vllo, qui haberet peccatum mortale, esse dominiū ciuile: contra quam hæresim Bernardus [r]) nullos inter Christianos geri magistratus debere: nulla prætoria esse, tribunalia, iudicia, ius gladij [s]. Cum autē respōdēt, Apostolos dicere tantùm, oportere nos parêre Regi, & Magistratui Ethnico, non autem licere Christianis regna possidere, magistratus ciuiles gerere; occurrendum simili ratione, qua vsum Basilium dixi. Si licet subesse Ethnico, licere multò magis subditum esse Christiano, ac proinde Christianum præesse posse. Paulus [t] quidem homines de Ecclesia iubet constitui, qui secularia iudicia tractent, scilicet in iis causis, quas non tenebantur necessariò deferre ad Gentilium tribunalia. Quod idem Apostoli paruam de Magistratibus fecerint mentionem, ac ferè nullam, vt Christianis conuenit, causa est, quoniam solliciti magis erant de regno spirituali ac hierarchico, eóque viuebant tempore, quo Ethnici temporaliter imperabant. Plura Bellarminus [u], & Turrecremata [x], Valentia [y], & alij tractantes de Dominio, vel de legibus.

m Apolog. 2.
n 4. Strom.
o supra, & in Psal. 118. Concio. 31.
p Cocleus in Gestis Lutheri.
q Conc. Constantiēs. sess. 8. errore 15.
r serm. 66. in Cantica.
s Antitheses Veri & falsi Christi edito Abbæ Iuliæ. Anno 1548.
t 1. Cor. 6. 4.
u lib. 3 de laicis.
x summæ de Ecclesia par. 2. c. 37.
y To. 4. disp. 9. q. 5. punct. 4.

In hoc Tractatu demonstratur, penes magistratum politicum veram esse potestatem leges condendi, quæ obligent in conscientia (contrà quam præter hæreticos, existimarint Gerson [z], & Almain [a]) sunt enim qui eo funguntur à Deo missi, vt hîc dicitur, *nec est*, vt ait Paulus [b], *potestas nisi a Deo: & qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: & sibi damnationem acquirit*, *videlicet æternam*, vt exponunt Græci: *& necessitate subditi debemus esse non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam*, atque, vt hoc etiam loco habetur, propter Deum, hoc est, non solius timore pœnæ. Dominicum [c] Sotum Gregorius [d] de Valentia refellit, negantem hoc quod dicimus, esse de Fide.

z de vita Spir. lect. 4.
a de Potest. Eccl. cap. 12.
b Rom. 13. 1. & 2. & 5.
c lib. 1. de iust. q. 6. art. 8.
d 2. 2. disp. 7. q. 5. punct. 6. §. 1.

Cetetùm nullus eximitur ab hac obedientia, ne quidem, qui sibi videntur perfecti, vt Begardi [e]; asserit enim vniuersè Paulus [f]: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* *Quod si lex iusto posita* negatur [g], causa est, quia sibi ipsi lex est [h], quatenus spontè facit, quod lex dictat, & ad quod obligat.

Nullus ab obedientia magistratuum eximitur.
e in Conc. Viennen.
f Rom. 13. 1.
g 1. Tim. 1. 9.
h Rom. 2. 14.

Neque verò inde fit, Ecclesiasticas personas legibus ciuilibus per se teneri, & potestati politicæ subiici: sed quemlibet subditum parêre debere superioribus suis, quibus subest. Vnde Bernardus [i] ad Conradum Imperatorem: *legi*, inquit: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: quam sententiam cupio vos custodire in exhibenda reuerentia Petri Vicario; sicut ipsam vobis vultis ab vniuerso seruari Imperio.* Legenda item Ignatij ad Philadelphienses epistola [k], in qua Principes Cæsari, Principibus milites subiicit: Sed Presbyteris Diaconos: vtrosque, & omnem Clerum simul cum omni populo, & militibus, atque Principibus, ipsóque Cæsare, præcipit Episcopo obedire: Episcopum autem Christo, sicut Patri Christus obediuit: vt ita vnitas per omnia seruetur.

Ecclesiastici sunt a ciuili potestate immunes.
i epist. 183.
k epist. 9.

Profectò si valet argumentum ad probandū, quia omnis anima potestatibus sublimioribus subdita esse debet, etiam Clericos debere secularibus, efficietur quoque Regi Hispaniæ obtêperare debere Gallos, Anglos, Germanos, Italos, &c. Similiter si omni humanæ creaturæ subiectus esse quis debet, non erit magis vni, quàm alteri. Quæ sanè absurda sunt. Ostendendum ergo priùs est, seculares Principes Clericorū respectu esse potestates sublimiores, quàm asseratur, Clericos iis esse subditos. Huius oppositū iure diuino, & euidentissima ratione demonstratur; quidquid sit de rebus, ac possessionibus, loquendo, inquam de ciuili potestate, ac iurisdictione, vt reperitur intra Ecclesiam: ab ea enim, quæ residet in aliis, ad Ecclesiam non pertinētibus, haud ita videntur eximi etiam personæ Ecclesiasticæ. Porrò nuper diximus obiter, cuiusmodi esset regnū, ac temporalis potestas in Pontifice, estque secundum proportionem par de aliis Ecclesiasticis ratio. Nimirum proprium rerum aliquarū habere dominium possunt, atque directum: Sed in eos, qui spiritualiter subiecti sunt, résve eorum indirectum, quatenus cōferri ad spiritualem ipsorum gubernationem, nec aliter per se absolutè, atque simpliciter.

Potestas in Pontifice temporalis qualis sit.

Omni

Omnis humana creatura.] Πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει: Syriacè לכלהון בני אנשא *lecoullehun benai anasa. Omnibus filiis hominum.* Accommodatè intelligere oportet, de iis, qui sint in potestate ritè constituti, vt antè diximus, modò; Petrus exprimens Regem, ac Duces, satis innuit. Quocirca omnis non accipitur pro generali, seu publica, vt ait Hugo: nec sequitur, subdi oportere Prælatos inferioribus suis, quamuis mente, atque coram Deo debeant omnibus substerni, & *Omnibus omnia fieri, vt omnes faciant saluos* [a]. Ineptè prætetea Lutherus [b] hinc argumentatur, contra monasticam obedientiam, obedire vni soli Prælato, esse contra Scripturam. nam omnis creatura significat omnem imperandi potestate præditum.

a 1. Cor. 9. 22.
b lib. de votis monast.

Oecumenius post Didymum κτίσιν accipit pro constitutione, & ordinatione humana, eo quòd reges ac principes hominum voluntate, & electione constituantur, & vt Latinè quoque dicimus, creentur. Approbat Caietanus. Exigit sine dubio contextus, vt humanam creaturam sumamus dicto modo, cùm alioqui creatura interdum pro quolibet homine sumatur, vt ibi [c]: *Prædicate Euangelium omni creaturæ.* & alibi [d] de Euangelio, quod prædicatum est in vniuersa creatura quæ sub cœlo est. Si tamen velimus comprehendi Ecclesiasticum quoque magistratum, humana creatura hominem significabit, qui hominis quidem opera præficitur, licet potestatem immediatè accipiat a Deo, vt saltem summus Pontifex, cuius personam designant Electores. Glossa Interlinearis, & alij generalem hanc enūtiationem referunt ad Fideles, & Infideles, quibus si sint Superiores, obediatur. Carthusianus quēlibet cuilibet quadam ratione subiici per humilitatis virtutem posse *honore inuicem præueniendo* [e]: *per charitatem Spiritus inuicem seruiendo* [f]: *per humilitatem superiores sibi inuicem arbitrando* [g]: *inuicem humilitatem insinuando* [h]. Sed vt præmonui, de superioribus, subditisque sermo est. Indicare prætetea videtur generalis appellatio humanæ creaturæ omnem hominem, quia homo est, dominij capacem esse, ac si naturæ humanæ dotibus præstet, aut ei quæ homini potest conuenire, delata potestas sit, illius obsequendum imperiis non habita ratione aliarum cæterarum qualitatum, siue adsint, siue non adsint, vt nobilitatis, opum, doctrinæ, &c. maximè verò propterea, quòd Dei vices hîc gerūt: quod sequentibus verbis dicitur.

Humana creatura quid hic significet.
c Mar. vlt. 15.
d Coloss. 1. 23.
e Rom. 12. 10.
f Gal. 5. 13.
g Philip. 2. 3.
h 1. Pet. 5. 5.

Bertrandus Cardinalis Eduensis [i] tractans hūc totum locum, diligenter contra Petrum de Cugneriis pro Ecclesiæ libertate, vult loqui Petrum de subiectione propter necessitatis meritū, id est, cùm quod effugi non potest, ex virtutis honestate fit, non propter necessitatis debitum; id est, non quia teneatur quis ita facere. *Alioqui Episcopus cuiuis infimæ vetulæ*, inquit, *subiectus esse deberet*, si nempe omnem creaturam humanam propriè intelligeremus in omni sua amplitudine. Innocentius Papa III. [k] simili argumento vtitur contra Imperatorem Constantinopolitanum, qui abutens præsenti loco, Patriarcham Constantinopolitanum iubebat iuxta pedes suos sedere in parte sinistra. *Sequeretur*, inquit, *quod etiam seruus quilibet in sacerdotes imperium accepisset, cùm dicatur omni humanæ creaturæ.* Lege Nicolai Papæ I. epistolam ad Metensem Episcopum, quam recitat Baronius [l].

i To. 4. bibl. pat.
Petrus de Cugneriis libertatis Ecclesiasticæ impugnator.
k c. solitæ de maior. & obed.
l Tom. 10. Annal.

Propter Deum.] Syriacè etiam אלהא *Elaha*, Græcè Κύριον *Dominum*, vt etiam aliqui [m] legūt.

m vt Eligius, Hom. 1.

Propter Deum ergo, vel Dominum quod posterius nomen de Christo sæpius dicitur in nouo Testamento, vt aliàs notaui [n]: quia id præcepit [o], quia vices gerunt Dei, & ab illo potestatem habent [p], quales quales tandē sint ipsi: quia Principis lex, præceptumque adstringit conscientiam, sicut id, quod immediatè à Deo datur [q]: quia si quid homo præcipiat contra summi Principis Dei voluntatem, parendum non est [r], quia Obedientiæ finis Deus esse debet, non fuga pœnæ, non præmij spes, vt meritum habeat, vt ex animo, & cum bona voluntate seruiatur, & obediatur sicut Domino, & non sicut hominibus [s], quia Deus ipse subdidit se hominibus, nempe Christus matri, & patri putatiuo [t], & Ioanni Baptistæ, omnem implendo iustitiam [u], id est, humilitatem, soluit tributum [x]: subiecit se potestati Pilati [y] & aliorum: lauit Discipulorum pedes [z]: denique *humiliauit semetipsum, & obediuit vsque ad crucem* [a]. Legislatoribus curæ fuit in primis, vt suas ab aliquo Deo leges accepisse persuaderent, séque, vt Plato [b] loquitur, Deorum prædicarēt [illegible] *auditores, colloquuti, participes, comprobatores, colusores.*

n Act. 1. 6.
o Matt. 23. 4.
p Prou. 8. 15. 16.
q Mat. 10. 40. Luc. 10. 16.
r Actu 5. 29. Aug. ser. 6. de verb. dom.
Obedientiæ finis Deus esse debet.
s Ephes. 6. 7.
t Luca 2. 51.
u Matt. 3. 15.
x infra 17. 26.
y Ioan. 19. 11.
z Ioan. 13. 5.
a Philip. 2. 8.
b in Minoë.

Exigit Paulus [c], vt *simus subiecti inuicem in timore Christi: vt filij parentibus obediant in Domino* [d]: *vt serui dominis, sicut Christo* [e]: *vt mulieres viris sicut oportet in Domino* [f]: atque maius quoddam vinculum est obediendi Principi, & Reipublicæ in his, quæ ad commune bonum pertinent. Ergo id fieri debet propter Deum, cuius personam repræsentāt, cuius nomine imperant magis è vicino quam alij.

c Eph. 5. 21.
d Colo. 3. 20.
e ibid. 23. Ephes. 6. 5.
f Collo. 3. 18.

Siue Regi, quasi præcellenti.] Regis nomen generale est, eúmque omnem significat, qui præsit vnus, etiamsi sit vel infra dignitatem regiam, vel supra, ac ipsemet Imperator, de quo Regis nomen in Scriptura quandoque dicitur [g], & sæpius apud Auctores profanos Latinos, & Græcos. Et probabile est ita sumi hoc loco, quoniam scribitur multis prouinciis sub ditione Romani Imperij. Quamquam Interpres Syrus numero plurali dixerit *regibus*, & pro *tanquam præcellenti*, (*propter imperium ipsorum.*) למלכא מטל שולטנהון *lemalche metul schuletanehun.* Regem præcellentem textus Græcus vocat βασιλεῖ ὑπερέχοντι, sicut apud Paulum [h] *potestates sublimiores* ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις, quas Hieronymus [i] recitans illū locum, *superiores* vocat. Caietanus in expositione eiusdem loci obseruat, sublimiores dici pro præcellentibus: per has autem præcellentes potestates discrimen statui à potestatibus tyrannicis, hoc est, eorum, qui non sunt verè, ac legitimè domini, sed tyranni, quorum videlicet potestates sont hostiles, & latronicæ, atque idcirco non mandatur, vt iis omnis anima subiiciatur. Verum est, quod Caietanus docet, adhibita certa quadam cautione, ac loquendo de illo, qui tyrannidem occupauit, nec iure imperat, regnátve, aut aliter dominium exercet. Sed eget res hæc expositione maiore: hoc autem loco, & in alio epistolæ ad Romanos arbitror non id indicari verbo ὑπερέχειν, & præcellendi, & potestatis sublimioris, cùm possint hæ voces de Tyrannis etiam dici, quamuis iniustè præcellant, & se vt sublimiores gerāt, denique de facto, non de iure.

Regis nomine qui comprehendantur.
g Ioan. 19. 15.
h Rom. 13. 1.
i in c. 3. epist. ad Tit.

Potiò licet Romanum Imperium, aliáve regna initio iniustè acquisita sint; tamen Apostoli hoc non expendebant, vel definiebant, sed loquebantur in genere: & cùm subditis passim viderentur

Quomodo obediendum sit [illegible] potestatibus.

iustè acquisita, tenebantur ipsi obedire. Deinde successu temporis adfuit populorum, aut tacitus, aut expressus consensus. Denique, vt rectè monet Victoria [a], eo ipso quòd Respublica tales dominos tolerat, eo quòd non valeat iugum illorum excutere, tenentur singuli obedire, *quoniã præsumendum*, inquit, *est velle Rempublicam vt tale regimen vim habeat, posito quòd ipsa non potest aliud constituere.* Innocentius III. [b] quem antea retulimus, præcellentiam istam exponit in temporalibus dumtaxat, eorúmque comparatione, qui ab ipso recipiunt temporalia, Pontificem in spiritualibus antecellere, quæ sunt digniora, sicut anima, quàm corpus. Sed nec simpliciter dictum, *subditi estote*, verùm *propter Deum*: nec absolutè, *præcellenti*, sed *tanquam præcellenti*. Quamquam fateor in hoc non maiorem vim esse, quàm in sequenti membro, *siue ducibus tanquam ab eo missis*: & constat huiusmodi particulas sæpe nihil mouere, sed rei veritatem magis exprimere. Verbi gratia: *Vidimus gloriam eius* [c] *gloriam quasi vnigeniti a Patre.*

a Relect. de Potesta ciuili.
b c. solite. de Maio. & obed.
c Ioan. 1. 14.

Sine ducibus tanquam ab eo missis.] Sunt ἡγεμόνες, magistratus inferiores rege, aut alio quocumque merum, ac mistum, seu summum ius habente, & à quo Vicariam potestatem acceperint. Nisi velis missos ab eo interpretari, non à rege, sed à Deo, & intelligere de regimine oligarchico, vel aristocratico. Syriaca editio iudices ponit דיאנא *daiane*, à Iudicibus autem ante reges administrata est Hebræorum Respublica, de quibus egimus in Actibus Apostolicis [d]. Caietanus, Vatablus, Clarius reddunt *præsides*. Glossa Interlinearis optionem facit, vel vt à Deo, vel vt a Rege missos intelligamus hos duces. Placet Hessello vt à Deo; mihi magis vt à Rege: alioqui, si qui non pendent à superiore, quo is cumque tandem nomine appelletur, nomen quoque retinere regis potest, vt ante dixi, & Paulus [e] imperat orari pro omnibus, at primo loco *pro regibus, & omnibus, qui in sublimitate sunt*, ἐν ὑπεροχῇ, Syriacè רורבנא *raurebane*, magnis, & magnatibus. Alioquin certũ est, duces, ac magistratus à Deo mitti, ad eum modũ, quo potestas omnis ab ipso est [f]. Plutarchus [g], Principes ait Dei ministros esse ad curam, & salutem hominum constitutos.

d cap. 13. 20.
e 1. Tim. 2. 7.
f Rom. 13. 1.
g Opusc. quod io Princip. requir. doct.
Duces quomodo hic dicantur.

Sunt qui hic vocantur Græcè ἡγεμόνες duces viæ: tum qui duces in exercitu dicuntur, siue ductores, & Imperatores: præterea principes (quo pacto Latini nonnunquam duces, & principes copulant) præsides, præfecti, magistratus, &c. Plutarchus [h] quidem apud Romanos testis est appellatos Patres conscriptos, quos ἡγεμόνας suo etiam tempore vocarent Græci: & Athenis Budæus [i] auctor est ἡγεμόνα, & πρύτανιν dictum, qui erat princeps, præfectúsque Collegij τῶν ἀρχόντων: & inde τὸ ἡγεμονικὸν translatitiè de principatu animi, vt [k] Cicero loquitur. Significat præterea ἡγεμονία Imperium, & omnem iurisdictionem, principatum, præfecturam, &c. Græci medij seculi Latinum fecerunt ducis vocabulum, & μέγαν δοῦκα, magnum ducem, vt Curopalata [l]: in casu μέγας δοῦξ, & præerat exercitui in mari; sed ἡγεμὼν in terra.

h in Romulo.
i Com. ling. gr. pag. 138.
k 2. de Natu. Deorum.
l lib. de official. Palat.

Quæ sit apud Latinos Ducis, Ducatúsque dignitas, differit præ aliis satis exactè Petrus Gregorius [m], eam referens vsque ad prisca Imperatorum Romanorum tempora ex auctoritate [n] Suetonij, Vopisci [o], Polybij [p], tum præterea ex testimonio Iuris [q] Ciuilis. Legendus item Paulus Æmilius [r], Renatus Chopinus [s], liber Notitiæ prouinciarum, Chassanæus [t], Auctor [u] Lexici vtriusque Iuris [x], Sabellicus.

m lib. 6. Syntag. Iuris c. 7 & li. 6. de Repub. c. 9.
Duces quo tempore primùm nominari cœperint.
n in Nerone.
o in Aurelian.
p lib. 10.
q l. 2. de offic. Præfec. præto. Africa. C. l. 2. de domest. & protect. C. l. fin. §. erit autem. de re milit. C.
r lib. 1. histo. Franc.
s lib. 1. de Domanio Tit. 6.
t in Catalo. Glor. mundi.
u Verbo Duces.
x li. 5. Ennea 8.

A Francis potissimùm orta distinctio videtur Ducum, Marchionum, Comitum, Baronum, &c. tradit verò Vuolfangus [y] Lazius apud illos Ducatum constitisse quinque Comitatibus, & Comitatum olim habuisse centum pagos in sua ditione, idque ex lege Salica. Alij [z] memorant Comitem vel Marchionem, qui habent sub se quatuor Comitatus, vel quatuor Baronias pro vnoquoque Comitatu, licite Ducem fieri ab Imperatore, vel à suo Rege superiore, &c. Polydorus [a] Virgilius refert arbitratu Regis Angli titulum Ducis, & Comitis dari etiam sine possessione locorum, è quibus titulus petatur. Scitu quoque dignum, qui Romam gubernabant pro Imperatore seculo LXX. appellatos Duces & Romæ ducatum. Ex simili causa nasci potuit, vt nummi quidam maiores vocarentur Ducati. At de hoc nunc satis.

y in lib. de Rep. Rom.
z Antonius de la Sale libro Gallico, cui Titulus *La Salade*, c. 11.
a lib. 9. histo. Angl. & 1a. 23.

Ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum.] Videri posset Petrus imitatus Paulum, quando hic scripsit Romanis, *qui bonum facuat, laudem habere ex potestate* [b]. id est, exhibere se laude, ac præmio dignum, quamuis fortasse non laudetur, vt exponit Augustinus [c], nec præmio afficiatur: *qui malum, es timendum esse, quia non sine causa gladium portat, quippe minister Dei vindex in iram* [d]. Præmio, suppliciόve omnis administranda Respublica: hinc ad virtutem incitamentum est, hinc reuocatio à peccato. *Nec domus, nec Respublica stare potest*, inquit M. Cicero [e], *si in ea nec rectè factis præmia extent vlla, nec supplicia peccatis: Sed lege præmia proposita sunt virtutibus, & supplicia vitiis* [f]. Etsi autem peruertant Principes hunc ordinem, & immeritos afficiant præmio, supplicio benemeritos, abutentes nimirum potestate: attamen non minus ad laudem bonorum pertinet, si patienter, inquit Glossa ordinaria, ex Beda, improbitatem potestatis tolerent, & sapiẽter eius astutiæ resistant. Cùm autem per se loquatur Petrus de potestate, ac magistratu ciuili, quam vocat humanam creaturam: censeri quoque potest eõdem modo loqui per se de vindicta, siue pœna, & de laude, siue præmio temporali, quamuis ex natura meritorij actus cum pacto diuino legis, ac potestatis humanæ obedientiam consequatur dignitas æterni præmij, & præuaricationem debitum ac reatus perpetui supplicij. Innocentius [g] III. de quo iam aliquoties memini, verba hæc docet intelligenda, non quòd Rex, vel Imperator super bonos, & malos omnes gladij acceperit potestatem, sed in eos solummodo, qui vtentes gladio, eius sunt iurisdictioni commissi.

b Rom. 13. 3.
c lib. exposi tio. quarundam propositio. ex ep. ad Rom.
d supra 5.
Præmio suppliciove est omnis administranda resp.
e 1. de Natu. Deorum.
f idem lib. de Orat.
g c. solite de Maio. & obed.

Vers. 15. Quia sic est voluntas Dei, vt benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam.

NOua ratio suadens obediendum Magistratui, quoniam id requirit Dei volũtas, actionum nostrarum prima, summáque regula. Hoc Deum velle, Scripturæ sacræ testantur, à nobis antea productæ. Quòd voluntates nostræ ad diuinam sese accommodare, atque conformare debeant, & eius tum habere notitiam, tum nutus obseruare, ac implere debeamus, ratio naturalis conuincit, & Paulus crebrò inculcat [h], *vt probemus quæ sit voluntas, & intelligamus, & impleamus*

h Rom. 12. 2. Ephes. 5. 17. Coloss. 1. 19. c. 4. 12. 1. Thess. 4. 3. cap. 5. 18. Heb. 10. 10. 36. cap. 13. 21.

agnitione eius, & plens simus in omni illa, & Christus, vt id oremus [a], iubet.

a Matt. 6.10.

Benefacientes.] Participiũ Græcum ἀγαθοποιοῦντας propriè quidem significat beneficio afficientes, quod qui facit, in ceteris operibus pronior futurus videtur: tamen generaliter accipi potest de quouis opere bono. Lege Caput [b] quartum.

b vers. vlt.

Obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiã.] Syriace: (*vt obturetis os* פומא דסכלא *ihesch eruin puma*. Sic in Psalmis [c]; *vt obstruatur os loquẽtium iniqua*, & *omnis* [d] *iniquitas oppilabit os suum*, & in Euangelio conuictus obmutescit [e]. Tanta vis est veritatis, virtutisque, quod prius etiam docuimus, vt reddat hominem *sine querela* [f], *cuius non vituperetur ministerium* [g]. Sed is, *qui ex aduerso est, vereatur, nihil mali habens loqui de illo* [h]. Ignorabãt detractores & maledici, lege Christi, obedientiam imperari aduersus Magistratos ciuiles, ideóque Christianos accusabant seditionis: Christũ quoque ipsum, Deúmque ab illis cultum, falsum esse Deũ, ac seditionis occisum nomine dictitabant. Igitur cùm cõtra quàm de Christianis existimabãt, cõperirent, semetipsos leuitatis, maledicẽtiæ, præcipitis, ac temerarij arguere iudicij cogebãtur, & Christo, ac Deo vero deferre cõpellebantur.

c Ps. 62.12. d Ps. 106.42. e Matt. 22.22. f Philip. 2.15. g 2. Cor. 6.3. h Tit. 2.8.

Christiani qua Gentiles impofuerint.

Communis omni detrahenti, & peccanti ignorantia est; sunt aliqui tamen, qui ex malitia, & inuidia id præterea faciant. Secundi non facilè obmutescunt, sed quamlibet conuicti pergũt; quales maiore ex parte Iudæi. Gentiles pertinent ad primos, ideóque multo plures ex ipsis acquieuerunt veritati, & conuersi sunt.

Obmutescere faciatis.] Emphasim habet verbum Græcũ φιμοῦν. Significat enim camo obligare, seu obstringere, iuxta illud [i]: *Nõ alligabis os boui triturãti*, pro quo Ambrosius [k] legit, *Non infrenabis*. Est enim φιμὸς camus, capistrũ, fiscella, qua capistratur bos, equus, aliúdve animal, ne mordeat, vel comedat [l]. Per metaphorã Deus infrenaturũ se pollicetur hominum os laude sua [m], qui possunt dici freni oris recti [n]; & Dauid petit *camo, & freno maxillas cõstringi eorum, qui ad Deum non approximãt* [o]; cuius loci vide commentarium nostrũ: & meminit Esaias [p] *freni erroris in maxillis populorum*, id est, imperij duri, quo Assyrij subiectos pro arbitratu infrenabant, & quò volebant, agebant, erraréque faciebant. Solebat enim & mancipiorum ori obdi camus, vt videre est apud Aristophanẽ [q], Plautum [r], Horatium [s], & huius rei vestigium, præter citata Scripturarum loca, reperitur in minis Dei contra Sennacherib [t]; immo & in Iob [u]. Eadem metaphora vtitur Euangelista recitans imponentem diabolo [x], vel mari [y] silentium; vel hominibus [z], ad significandum, ne hiscere quidem, vel mutire, vel sonum leuissimum edere audere.

i Deut. 25.4. 1. Cor. 9.9. 1. Tim. 5.18. *Camus quid sit.* k in 1. Tim. 5. l Plin. lib. 18. cap. 19. m Esa. 48.9. n Eccl. 18.29. o Psal. 31.9. p cap. 30.28. q in nubibus. r in Casina. s lib. 2. serm. Saty. 6. t 4. Reg. 19. 28. u cap. 40.11. x Mar. 7.25. y cap. 4.39. z Matt. 22.34.

Ignorantiam.] Ἀγνωσίαν. Syrus Interpres vertit: *Vt per bona opera vestra obturetis os stultorum illorum, qui non norunt Deum.* Clemens [a] Alexandrinus legit ἐργασίαν. Quæ vox inter plures alias significationes, hanc habet etiam, quod obseruatũ est à Budæo [b], vt sit vel idem quod Sycophãtia, vel quod ἐπιχείρημα, hoc est, *instructa quadã ratio, & abstructio in efficiẽdo velut opere proposito*, quẽadmodũ Quintilianus [c] loquitur. Hac ratione notarẽtur priùs dicti detractores omnes, qui rectè nominari possũt Sycophantæ, soléntque composita ad fallendum oratione vti. Sed multò conuenit hoc magis improbis, & iniquis magistratibus, qui suæ fucũ iniquitati subdolæ orationis prætextu faciunt, atque iniustè agendo, maximè videri volunt iusti. Posset præterea exponi, legẽdo ἐργασίαν pro occupatione, vt dum ipsi in bene operando occupati estis, non habeant aduersariorum linguæ, in quo occupentur, quidve dicant.

a 3. Strom. c. 6. b Comment. ling. Græ. pag. 272. & 291. c lib. 8. c. 3. de ornatu Orat. *Detractores sycophantæ rectè nominari posũt.*

Vers. 16.] Quasi liberi, & non quasi velamen habentes malitiæ libertatem.

OCcurrit obiectioni, & errori simul quorũdam, qui quod lex Euãgelica, lex libertatis, & non seruitutis, vt vetus [d], diceretur, liberos se putabãt ab obediẽtia magistratuum: & fas esse, dũmodo crederent, quiduis agere quamlibet inhonestũ, ac turpe. Repetitur similis epistola [e] sequẽti sententia de promittentibus libertatem, cùm ipsi serui sint corruptionis. Paulus de his quoque loquitur, seu præmonet aduersus tales: *Vos in libertatem vocati estis fratres: tantùm ne libertatem in occasionẽ detis carnis* [f]. Et abhorrens ab errore tanto: *quid ergo?* inquit: *peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? absit.* De Gnosticis id asseritur, sed hi extiterũt post Apostolos: & Borbotiani, seu Borbotitæ ἀπὸ τοῦ βορβόρου, quasi cœnosi, fœdi, turpes, impuri (Gallicè *bourbier* est lutũ.) de quib. Epiphanius [g], & alij hæreseologi: Philastrius [h], & Augustinus [i] ab Nicolao Diacono exortos dicũt: sed Irenæus [k] à Carpocrate: Hieronymus [l] à Basilide Imperatoris Adriani tempore circa Christi annũ CXXIX. Sed simul monet [m] Apostolorum tempore vigoisse Galilæorum de qua prius memini hæresim, non esse obediẽdum Principibus, & Potestatibus, nec tributum soluendum.

d Rom. 8.15. & alibi. e cap. 2.19. *Libertatis prætextu serui vitiorum.* f Gal. 5.13. g hæresi 26. h lib. de hæresib. i lib. de hæresib. k lib. 1. c. 24. l de viris illustrib. m in c. 3. ep. ad Titum.

Plures alij posteriores hæretici, ac recentissimi etiam nostri eandem sectati sunt libertatẽ quidlibet audẽdi absque fræno vel tẽperantiæ, vel obedientiæ, præsertim verò præter eos, de quib. ante dixi, qui Liberi cognominãtur Antilutherani ex Anabaptistarum ordine, de quibus Lindanus [n]. Scripsit contra istos Ioannes Driedo de Christiana libertate, libros tres, ac refellit abusum nonnullorũ Scripturæ testimoniorũ, vt, *Si vos Filius liberauerit* [o], *verè liberi eritis* [p]: *Vbi Spiritus Domini, ibi libertas* [q]: *Si spiritu ducimini, nõ estis sub lege* [r]: *Iusto non est lex posita, sed impiis, periuris, adulteris* [s]: *Fructus Spiritus sunt charitas, &c. aduersus huiuscemodi non est lex* [t]: *lex propter transgressores est posita* [u]: *Qui proximum diligit, legem impleuit: quia Finis præcepti est charitas* [x]. Vnde tritum illud Augustini: *Dilige, & fac quod vis: tene charitatem, & in ea inuenies omnẽ scientiam.* Vno verbo respondetur, charitatem Christianam non esse superbam, neque inobediẽtem sublimioribus, atque præcellentib. potestatibus, vt satis ante probatum est. Deinde libertas Christiana propriè consistit in gratia liberãte à captiuitate, & seruitute peccati, & corruptionis, à reatu æternæ mortis, à Spiritu seruitutis, ab onere legis antiquæ, à seruitute diaboli; & transferente ad seruitutem iustitiæ, ad Spiritum adoptionis filiorum Dei, *ad libertatem gloriæ filiorum eius* [y], *vt sine timore de manu inimicorum nostrorũ liberati seruiamus Deo in sanctitate, & iustitia* [z], idq; sponte, & vt Spiritu Dei ducti, & acti, atque *ea libertate, qua Christus nos liberauit* [a].

Hæretici nostro tempore Borbotitas imitãtur. n Dubitantij Dialo. 2. o Ioan. 8.36. p 2. Cor. 3.17. q Gal. 5.18. r 1. Tim. 1.9. s Gal. 5.22. t ibid. c. 5.19. u Rom. 13.8. x 1. Tim. 1.5. *Libertas Christiana in quo consistat.* y Ro. 6.14.18. c. 8.2.15.21. z Luc. 1.74. a Gal. 4.31.

Igitur optimè Paulus [b] legem Euangelicã vocat legem Spiritus vitæ in Christo Iesu, quæ liberet nos à lege peccati, & mortis: & Iacobus [c] *legem perfectæ libertatis*: denique præcepta dant seruis, ac subditis Apostoli, vt vidimus: Audiatur totam rem definiens Augustinus [d], dum explicat Christi verba [e]: *Si ergo vos Filius liberauerit, verè liberi eritis: Hæc spes nostra est fratres, vt à libero liberemur,*

b Rom. 8.2. c c. 1.25. c. 2.12. d tract. 41. in Ioan. e Ioan. 8.36.

mur, & liberando, seruos nos faciat: Serui enim eramus cupiditatis, liberati serui efficimur charitatis. Hoc & Apostolus [a] dicit: *Vos autem fratres in libertatem vocati estis, tantum ne libertatem in occasionem carnis detis, sed per charitatem seruite inuicem.* Non ergo dicat Christianus: liber sum, in libertatem vocatus sum: seruus eram, sed redemptus sum, & ipsa redemptione liber effectus sum: faciam quod volo: nemo me prohibeat a voluntate mea, si liber sum. Sed si ista voluntate peccatũ facis, seruus es peccati. Noli ergo libertate abuti ad liberè peccandũ, sed vtere ad non peccandum: erit enim voluntas tua libera, si fuerit piaeris liber, si fueris seruus; liber peccati, seruus iustitiæ, dicente Apostolo [b]: *Cum serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ: nũc autẽ liberati a peccato serui autẽ facti Deo, habetis fructum vestrũ in sanctificationem, finem verò vitam æternam.* Hoc conmur, id agamus. Hæc omnia ex Augustino, apud quẽ similia reperies libro de Fide, & Operibus [c], & alibi [d], & apud Bernardum epistola ad Carthusienses [e]. Plura si cupis, Driedonem [f] citatum lege, atque Bellarminum [g], & Concilij Tridentini [h] Canones tres ex sessione VI. Hugonis mihi verò monitũ perplacet, ne qui vel Religiosi, vel alij priuilegiis, & exẽptionibus, quas vocãt, ornati, muniti que sunt, iliam hanc libertatẽ faciant malitiæ velamen ad liberius peccandum.

Quasi liberi.] Syriacè: *Quasi vel tanquam filij liberi.* איך בני חארא *ach bene chare. Quasi*, est expressiuum, inquit Lyranus, veritatis, id est, quasi verè liberi. Thomas Anglicus citat, & sequitur Lyranum. Sed vtitur apud eum lego pro veritate additque sensum esse, vt dominis liberè, & voluntariè seruiatur, & cum alia Glossa, vt ex amore, non ex timore. Cùm autem Lyranum citet, euidens argumentum est, Commentariorum in hanc, & alias canonicas epistolas auctorem non esse B. Thomam Aquinatem, sed alium, quem cognominant Anglicum. nam B. Thomas obiit anno MCCLXXIV. Lyranus floruit anno MCCCXX.

De libertate iam antea dixi; & quod attinet ad onera legis scripta, dũ exponerẽ Actus Apostolorũ [i] vbi appellatur *onus graue, quod neque patres neque filij portare potuerunt*, videlicet constans ducẽtis decẽ & octo affirmatiuis præceptis iuxta numerum membrorum corporis humani, & negatiuis trecentis sexaginta quinque, quot diebus constat annus, vt prodidit Rabbi Moses [k]: vel vt ex Caballeis alij [l] referunt, affirmatiuis ducentis quadraginta octo pro numero solidorum ossiũ, quæ sustentãt corpus nostrũ, & negatiuis trecentis sexaginta quinque, quàm sunt multi neruorum, ac venarũ meatus. Marcus Eremita [m] hoc ex loco, & ex similibus argumentatur, actus peccatorũ non Satanæ, vel Adamo, sed nobis ipsis esse tribuẽdos.

Sed sicut serui Dei.] Quod antè dictum est [n] *propter Deum & sic* [o] *est voluntas Dei*: Quanti referat seruum esse Dei: & quod hoc regnare sit, nec officiat veræ, simplicitatique libertati, vidimus iam dudum alibi. *Qui in Domino vocatus est seruus (hominum) libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi* [p]. Iustinianus Imperator seruum se Christi vltimum appellauit [q].

Vers. 17.] **Omnes honorate: fraternitatem diligite: Deum timete: Regem honorificate.**

Ingerit magis magisque de modestia, & obedientia Christiana præceptum erga omnes, erga participes eiusdem religionis, erga ipsum Deum, erga Dei vice ciuiliter moderantem.

Omnes honorate.] Generaliter comprehendit omnes hoc muuum, vt libẽter omnibus honorem quisque impertiat, & quemlibet, prout fert eius conditio, revereatur, ne Gentili quidem, vel Iudæo excepto. De Hæreticis alia ratio, atque de aliis excommunicatis, quibus nec Aue dicere nobis permittitur, vt in Commentario Epistolæ secundæ Ioannis [r] documus. Paulus [s] vbi præcepisset, vt *charitate fraternitatis* (τῇ φιλαδελφίᾳ) *inuicem diligeremus, essemusque* φιλόστοργοι, *cupide ac ex animo diligentes*, vt exponit Basilius [t]; vel vt Tertullianus [u], *affectuosi*; vel vt Ambrosius [x], *benigni*, subiicit, *vt honore inuicem præueniamus*: quod, etsi de fratribus intelligit, qui in eadem Religione cõmunicant, ad omnes etiã exteros trãsferri potest.

Porrò, vt nihil est, quod charitatem lædat magis, dissoluatque, quam cùm quis alium spernit, & alteri per ambitionem præferri conatur: sic nihil adeo conciliat amorem, odiũmque dissipat, vt humilitas, & facilitas in exhibendo honore. Nec tamen Apostolus ordinem tollit ciuilem & Ecclesiasticum, quo non decet, vt quiuis quemuis honore præueniat exterius. Sicut charitas, ita humilitas ordinata est: ac ferè locum habet illa, vt ita loquar, præuentio in paribus, & æqualibus: nisi fortassis ad retinendam, reuocandamque etiam inter inæquales charitatem, videatur aliquando necessarium, vt maior minorẽ præueniat.

Hugo, & Lyranus honoris cunctis exhibendi causam dãt, in quãtũm relucet in eis imago Dei. Aliæ grauiores, quia redẽpti sanguine Christi, & eiusdẽ gratiæ capaces, atq; gloriæ: & fieri potest, vt qui nunc impiobus, & cõtẽptu dignus est, ad numerum pertineat Electorũ, immò & Sanctorum. Illustre in hoc genere proditur exẽplũ Antonij Patauini. Is Anicij in Gallia, Gallorũ lingua *Le Puis*, obuium in platea notariũ idemtidem salutabat perhonorificè, virũ alioqui haud optimæ famæ. Cùm id cõtrà ille probro, iniuriæq; duceret, ac minas inẽtaret, respõdit adhuc demissiùs Antonius, taiẽ se honorẽ habere martyrio, quod ille quidẽ Christi causa passurus esset, ipse à Deo beneficiũ tantũ obtinere nequiuisset. Prædictioni euentus respõdit. Potest item quilibet aliũ se meliorem æstimare, vel digniorem in conspectu Dei, vt fecisse Franciscum sanctissimũ legimus, & in *humilitate superiores inuicem possumus arbitrari* [y], *& humilitatem insinuare*, vt capite quinto videbimus [z].

Fraternitatem diligite.] Delectantur mirificè Petrus ac Paulus fraternitatis, ἀδελφότητος, aut φιλαδελφίας vocabulo abstracto; sæpius aute nomine fratrum. Petrus iam antea [a] id vsurpauit, & deinceps [b] quater: Paulus ter [c]. Hic φιλαδελφίας vbi quesiille [d] semel ἀδελφότης, alias ἀδελφοτης [e]. Egimus hac de re alibi rum capite primo [f], tum in Actuum Apostolorum capite primo. Non solùm coniunctionem significat animorum, sed Ecclesiam ipsam vt Syrus vertit Interpres, & sæpissimè id nomenata vsurpant Cyprianus, Basilius quoque quadam epistola ad Episcopos Galliæ.

Deum timete.] Hic nos timor, qui amorem eiusdem Dei comprehendit, ad amorem fraternũ impellit, & honorem aliis habendum, & quod mox subiicitur, ad eũdem regi reddẽdum. Crebro alibi de isto timore incidit sermo; nec nunc de illo plura. Illud modò videri Clemẽti Romano Θεὸς dici, quasi δέος à metu, quod equidem nõ credo;

Marginalia (left): [a] Gal. 5. 13. — *Christianus liberbertate sua abuti non debet.* — [b] Rom. 6. 20. — [c] c. 14. & 15. [d] lib. de Natu. & gra. c. 57. lib. de continen. c. 3. & in exposit. propositio. ex ep. ad Rom. c. 72. lib. 50. hom. ho. 27. de fide & oper. c. 47. [e] ep. 11. [f] lib. de libert. Christia. c. 5. [g] lib. 4. de iustifica. cap. 5. & 6. [h] can. 19. 20. 21. — [i] cap. 15. 10. — [k] lib. 3. doctoris dubiorum. cap. 36 & 37. [l] Paulus Pa. tad. lib. 4. cælestis agricult. — [m] lib. de paradiso. tom. 5. bibliot. Patrum. [n] vers. 13. — [o] vers. 15. — *Seruire Deo regnare est.* — [p] 1. Cor. 7. 22. [q] l. 1. de Offic. Præfor. Afric.

Marginalia (right): *Omnes honorandi sunt.* — [r] vers. 10. [s] Rom. 12. 10. — [t] regula 242. ex breuiu. [u] l. 5. cont. Marcio. c. 14. [x] in cap. 12. ep. ad Rom. — *Sicut caritas, ita humilitas ordinata est.* — *Quilibet potest alium se digniorem existimare.* — [y] Philipp. 2. vers. 3. — [a] cap. 1. 22. [b] cap. 2. 17. & 3. 8. 2. ep. 1. 7. his. [d] 1. ep. 1. 7. bis. [c] Rom. 12. 10. 1. Thess. 4. 9. Heb. 13. 1. [f] vers. 22. — [e] epist. 1. Θεὸς vnde dicatur.

&

& aptius alij à θέειν, θεᾶσθαι, αἴθειν, τιθέναι, currere, contemplari, vtere, dispone.e [a].

Regem honorificate.] August. [b] *Regẽ reuerẽmini. Nec dicere licet*, inquit, *quia nob*.., *& Imperatori, quod mihi, & reg; quoniam Apostolus voluit seruiri regibus; voluit honorari reges: & per iura regum possidentur possessiones.* Fulgentius [c] Trasimũdo regi profitetur se honorem habere, citãs istam sententiam. De hoc etiam satis suprà. Singulare Dauid nõdum rex, designatus à Deo, tamẽ in Saulem edidit exẽplum obseruantiæ, attingere [d] nolens, quem poterat iure belli occidere, vt August. [e] docet, & in eum animaduertens, qui occiderat [f]. Idem de honorando Rege, siue Imperatore præceptum dederũt Patres ceteri, vt antè vidimus. Id Tertull. [g] necesse dicit, vtque eum quiuis Christianus saluum velit, cũ toto Romano Imperio, quousque seculũ stabit, quoniam tamdiu stabit, (qua in re non satis verus propheta de statu, nempe Imperij Romani perpetuo, quale ipsius erat ætate.) Verùm, cùm modo honorem esse debere admonet, vt colatur videlicet sicut homo à Deo secundus, & quidquid est, à Deo consecutus, & solo Deo vero minor, maior Diis falsis, non inter illos numerandus, qui & ipsi in potestate sunt eius. Refert [h] præterea maiore formidine, & callidiore timiditate Cæsarem obseruatum à Gentilibus, quàm ipsum de Olympo Iouem, & citiùs apud illos per omnes Deos, quàm per vnum genium Cæsaris peieratum: quamuis meritò, quia quicumque viuens quolibet mortuo potior.

Non hîc referam venerandi, colendique Principes, Reges, & Imperatores modos varios, seu gestu, seu verbo, seu re, vt tributo, &c. quos vniuersè nec approbare, nec refellere quisquam possit: quãuis immodici aliqui videri debeant: illi autẽ prorsus reprehendendi, qui significationem continebant diuinitatis, vt tẽpla, sacrificia, &c. Diocletianus quidem primus adorationẽ, pedúmque osculationem exegit [i] (quod tamen de Syluano, qui contra Constantium arma in Gallias intulit, Ammianus [k] refert:) at Domitianus, Dominúsque, Deúsque nominari voluit [l], ante quẽ Caligula [m]. De Persarũ regibus testis apud Curtium [n] Cleomenes Siculus, Deorum honoribus coli solitos: & Philostratus [o]. Tandẽ qui suos Principes alloquebantur, deuotos se illis ac dicatos præsibãtur. Meminit Dio [p], & ostendunt marmora, statuæque cũ inscriptione: *Deuoti numini maiestatique tua.* Simile quod de Macedonibus Iustinus [q] prodit in prælijs Imperatorũ nomina pro numinibus acclamauisse.

Modestiores omittam, qui nimios honores, ac titulos deprecati sunt, & detestari, vt ne Domini quidem vellent dici, & si quis inter salutandum flexisset caput, aut assentaretur blandius, foras detrudi, atque exigi iuberent. Tales [r] Augustus, & Alexander Seuerus [s]: Maneat honore regem prosequendum Dei vice (sic etiam Plinius [t]) Rempublicam tẽporaliter, vt schola loquitur, administrantem, & vt Menãder [u] atque Plutarchus [x] vocãt εἰκόνα ἔμψυχον Θεοῦ πάντα σώζοντος. *Imaginẽ viuã Dei cuncta seruantis. Honorandus autem rex*, ait Tertullianus [y], *cùm suis rebus insistit, cum à diuinis honoribus longè est*, id est, eos non vsurpat, vel nõ exigit.

Vers. 18.] Serui subditi estote in omni timore, dominis, non tantùm bonis & modestis, sed etiam dyscolis.

Satis, opinor, ante monuimus, & sæpius admonet Paulus [z] Christianæ spirituali libertati seruitutẽ nõ officere, nec vice versa libertatem istam seruituti; & idcirco Gentili quoque domino ser[...] Christianũ debere obediẽtiam atque obsequiu[...] vbi Deo contraria non præcipit. Græcè hoc lo[...] nominãtur οἰκέται, nõ tã serui à morte seruati, er[...] ptíq; vel mancipia, quàm famuli domestici me[...] cede conducti absq; dominio quod appellãt pr[...] prietatis, sed cũ solo iure ad operas pręstãdas. Po[...] rò iure Cæsareo [a], & Eccles. [b] nec Iudæi, nec P[...] gani, nec Hęretici Christianus mãcipiũ efficitu[...] loquendo de Iudæo, & Pagano, qui sint in ditior[...] Principis Christiani. Ergo intelligitur hic locus [...] vtroq; genere seruitutis, mitiore, & arctiore: s[...] de isto, si dominus Christiani extra Christianã [...] ditionẽ. Inter Christianos autẽ nemo propriè se[...] uus alterius est. Loquebantur Apostoli de tẽpor[...] quo sub Principibus Ethnicis erant Christiani, e[...] uebantq; ne Dominica doctrina pateret inuidiæ [...] odio, obtrectationi, & ne, vt ait Paulus [c], *nomen D[...] mini, & doctrina blasphemaretur, si retraheret vincu[...] seruitutis nexos à dominis.* Obseruatũ id à Hieron. [...] Ambros. [e] & aliis, necnon in Gãgrensi Cõcilio [...] anathema indicitur docenti seruum prætextu re[...] ligionis, seu diuini cultus, contemnere dominu[...] suum, & ab eius ministerio recedere, ac nõ poti[...] cum bona fide; & omni honorificentia deseruir[...] Plura Iurisconsulti, & noster Molina [g], & in prie[...] re ad Timotheum Espencæus [h], vt & de seruitut[...] origine, quæ ex peccato profecta est. Permittitu[...] quidem seruo, *vt liber fiat, si possit* [i]: Sed dum in e[...] conditione, & vocatione est, gerere debet quæ il[...] conueniunt. Quod autem Paulus [k] vetat, ne fiamu[...] serui hominũ, loqui videtur de solutis à matrimo[...] nij seruitute, ne ea se implicẽt: in qua qui est, n[...] simpliciter Christi seruus appellatur, sed libertu[...] quasi ex parte liberatus, nempe à peccati, & Dia[...] boli potestate: ideóq; certis operib. Deo, seu Chr[...] sto addictus, sed non penitus propter dictum n[...] xũ cõiugij, vt exponunt Hieronymus [l], & Orige[...] nes [m]. Quamuis alij velint loqui de ciuili simpl[...] seruitute, quæ cohæret cum libertate spirituali.

Quòd si de famulis Christianis, qui æquè do[...] minos Christianos habẽt, loquamur, potiore pr[...] fectò iure quadrat præsens illis præceptum & e[...] adhuc magis egẽt, quod verendũ est, ne cõtẽptu[...] religionis par pariat cõditio. Sic Paulũ solent ex[...] ponere, cũ scribit [n]: *Qui autem fideles habẽt domino[...] non contẽnant quia fratres sunt, sed magis seruiant, qu[...] fideles sunt, & dilecti, qui beneficij participes sunt.*

Paralogismũ nominat S. Thomas [o], quãdo q[...] in vno se æquales vident esse, in omnibus se put[...] esse, nec volũt eis in aliquo subesse, quibus in al[...] quo pares sunt. Affert exẽplũ in popularibus, q[...] Nobilib minimè subiecti in ciuilibus, credunt [...] eis in reliquis prorsus esse pares. Potest hoc ad Cl[...] rũ, & Ordinẽ Religiosũ transferri, vbi scilicet [...] eadẽ cõmunis vitæ ratio, vt suum tenere ordinem[...] ac locũ debeat hierarchia inferiorũ, superioru[...]

In omni timore] Paulus [p], *cum timore & tremor[...] in simplicitate cordis ex animo, & cum bona voluntat[...] sicut Christo Domino. Omni honore dignos dominos arb[...] trãdo* [q]: *obediendo per omnia, non ad oculum, sed timen[...] Deum* [r]: *in omnibus placendo, non contradicendo, n[...] fraudando, sed in omnibus fidem bonam ostendendo, [...] doctrinam saluatoris nostri Dei ornent in omnibus* [s].

Omnia ista, omnis hoc loco timor amplectitu[...] quẽ Lyranus exponit omnẽ dici quia perfectus [...] totus: omne enim poni pro toto, & perfecto iux[...] Philosophũ [t]: talem verò timorẽ esse, quando q[...] cauet nõ solùm offensã Dei, sed etiã hominis pr[...] pter Deũ. Eadẽ Hugonis expositio, qui perfecti[...]

a refert postea tota Salmo & tom. 2. Prolego. 10. Can. 10.
b Aug. tract. 6. in Ioan.
c 2. ad Trasimund. cap. 2.
d 1. Reg. 24. & 26.
e Contra Adimant. c. 17.
f 2. Reg. 1. 15.
g ad Scapula, cap. 2.
h in Apolog. cap 35.
Cæsar magis honoratus à Gentibus quam Iupiter.
i Europ. lib. 9. Paulus Diaco. in historia.
k Pomponius lib. 15.
l Martial. li. 5. Epig. in S. Xyphilinus in Domitiano. Statius, lib. 4. sylu. Sueto. in Domit. c. 13. Victor in Domit. Euseb. in chron & alij.
Domitianus vt Deus adorari voluit.
m Victor supr. Sueto. in Caligul. c. 22. Dion. ibid. Paul. Oros. lib. 7. cap. 3.
n lib. 8.
o In vita Apollonij.
p lib. 52.
q lib. 24.
r Sueton. in vita. c. 53
Rex prosequendus honore Dei vice.
s Lampsid. in Vita.
t in Panegyr.
u Citat Bisso. 1. de regno Persarum.
x in Themistocle.
y In Scorpiac. cap. 14.
z 1. Cor. 7. 21. & sequent. Gal. 3. 28. Ephes. 6. 8. Coloss. 3. 11. 1. Tim. 6. 1. Tit. 2. 9.

uē requiri docet, quā vocāt sufficiētiæ, etiāsi forte desit, quæ dicitur excellētiæ. Hoc modo seruiētes & cum bona volūtate [a], suā seruitutem ipsi quodā modo liberā faciūt, inquit Augustinus [b], *nō timore subdole, sed fideli dilectione seruiēdo, donec trāseat iniquitas* (origo seruitutis) *& euacuetur omnis principatus, & potestas humana, & sit Deus omnia in omnibus* [c].

Quāuis autē, qui seruilis à seruis denominatur timor, si cū seruilitate sit, ac solus metu pœnę, quę si nō esset, nō patêret seruus, mereatur reprehensionē: tamen laude dignus etiā qui timēs pœnam, obtēperat: licet melior, qui ex timore quē dicimus reuerentialē, & non repugnet, vt in eo reperiatur, qui est conditione seruili, siue initialem appelles, siue quo alio nomine. Distinguit hos timores Oecumenius. & vt in omni timere dicatur seruus, requirit eū timorē illatū sine causa patienter ferat. Ex Didymo petita sunt hæc. Nō inuerisimilis cōiectura, Paulum scribentem Ephesino Episcopo Timotheo, Tito Cretensi, Ephesiis, & Colossensibus, qui erāt omnes in Asia, de seruis mentionem fecisse, quoniam his illa regio abundabat, vt est apud Ciceronē [d], in qua quoq; regione sunt quæ nominātur in Præfatione Epistolæ nostræ Pōtus, Galatia, Cappadocia, Asia (attributū cōmune nomen certæ prouincię) Bithynia: & Onesimus Philemonis aliquādo seruus furax, fugáxq; Colossensis erat [e], quæ ciuitas non procul distat à Phrygia.

Extant quidē plura in Histor. Eccles. dominorū Christianorū, qui seruos magno numero traxerūt ad Fidē, exēpla, vt Chromatij vrbis pręfecti [f], Hippolyti [g], Hermetis [h], &c. at missis ex vetere Testamēto frugi seruis Iosepho [i], Daniele [k] cū collegis, Mardochæo [l], captiua paruula ex Israel [m]: produ̅t eadē Eccles. [n] historiæ adolescentū duorum captiuorū opera Indos vlteriores, & captiuæ mulieris vitæ sanctitate Iberes Armeniæ versus Pontum Euxinum, ad Christianismū perductos. Verendum valde, ne improbi serui mores inserāt improbos, quemadmodum facile fuit, vt heri Ethnici malo talium exemplo retardarētur ab amore, & approbatione religionis nostræ. Verè dictum [o]: —*Is*

Cliens frugi habetur, qui neque leges, neque æquum bonum vnquam colit. & illud [p]:

Seruum nolle mentiri, noua religio est. Postremò [q]:

Ἥμισυ γὰρ τ᾽ ἀρετῆς ἀποαίνυται εὐρύοπα Ζεὺς
Ἀνέρος εὖτ᾽ ἂν μιν κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλῃσιν.
Alteruandúsque viro virtutis Iupiter aufert
Dimidium, quem alij misere seruire necesse est.

Recitat hæc Alexādrinus Clemēs [r] interpretans de spirituali seruitute venūdati sub peccato. Plato [s] paulo aliter negās animum seruorū integrum esse, sed mētis dimidiū iis Iouem ademisse. Porrò Clemēs [t] discrimē statuit inter *δοῦλον*, & *θεράποντα*, quòd ille nōnisi coactus faciat officium; iste, quem famulum Latinè dixeris, libenter, & alacriter. Eustathius [u], & alij in eādē nominū propria notione conueniunt, licet etiam quādoque confundantur.

Non tantū bonis.] Dicūtur boni, & Græcè *ἀγαθοὶ* nō solū qui absolutè boni sunt, & vt Interl. Gl. explicat, Hugo Carthus. Thom. Anglicus, fide, vita, moribus tales, sed qui commodi, benigni, faciles.

Et modestis.] Iidem illi auctores modestiā referunt ad verba, aut ad externū gerēdi, ac se habēdi dominorū erga seruos modū, quādo vel imperant, vel condonant, &c. Græcum nomē *τῶν ἐπιεικῶν* significat eos qui summo iure non agunt, sed adhibent moderationem, & cum remissione tractāt, & æquitate. Vnde nota virtus *τῆς ἐπιεικείας*. Hoc est, quod Colossensibus inīūgit Paulus [x]: *Domini, quod iustū est, & æquum* (*τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα*) *seruis præstate, scientes quoniam & vos Dominum habetis in cælo.* Et ad Ephesios [y], *& vos domini eadem facite illis*, vt etiam aliquādo seruiatis, vt fecit Christus, inquit Chrysostomus [z], *remittentes minas, scientes quia & illorum, & vester Dominus est in cælo, & personarū acceptio non est apud eum.* Hoc sciēs Iob [a], non contēnebat subire iudiciū cum seruo, & ancilla, quando disceptabant aduersus eum. Considerabat communem iudicem Deum, & Creatorem.

Multa pro seruis egregiè Seneca [b], monēs ęquè vt dominos homines esse (quod ante dixit Cato) immò humiles corūdē amicos, immò & cōseruos. Eadem ferè Macrobius [c] reperit. Laudātur ab hac in seruos humanitate nonnulli, vt à Plinio [d] Traianus. Cēturioni Euāgelico seruus erat pretiosus, eumq; curabat ægrum domi [e]: & Sapiens [f] præscribit, *vt seruus sensatus, & fidelis Domino sit dilectus tamquā anima, nec illum vnquā inopem derelinquat*, sed quasi fratrē tractet. Martinus adhuc laicus famulo sæpe seruiebat [g]. Antigonus filio dixit insolētius, ac ferocius in subditos se gerēti. *Scite fili, regnū nostrum splēdidam esse seruitutem* [h], *& tenerēdos subditos, vt notos ac familiares, & à Principe tractādes, velut à patre mansueto.* Talia Xenophon [i] dixisse, ac fecisse Cyrum prodit, & longè pulchrius censuisse, atque honorabilius Regi beneficiorū post se multitudinē relinquere, quā trophæorū. Præcipiebat præterea Sopater [k], vt Princeps māsuetū se simul pręberet, ac grauem: nō ageret iratè cùm subditis, nec absque reprehensione tamen relinqueret, cum peccant: abstineret à dicteriis & conuitiis. Idem *ποιμένας λαῶν* appellatio *pastoris populorum* indicat ab Homero toties vsurpata; & inducit Æneam Virgilius [l] alloquentem subditos tamquam socios.

O socij (neque enim ignari sumus ante malorum.)

Vocem huius loci Græcam vsurpat in eadem notione Iacobus [m], necnon Iosephus [n].

Sed etiā dyscolis.] Hugo, & Th. Anglicus mētionem faciūt alterius editionis, *difficilioribus*. Referūt quoq; cū Gl. Ordin. quæ est Bedæ, dyscholos aspiratè scribendo, esse agrestes, nec scholæ, & studiis deditos, quæ reddūt mitiores homines. Græca vox hoc loco est *τῶν σκολιῶν*, quæ significat obliquos, inflexos, tortuosos, prauos, molestos. Interpres nomini Gręco aliud nomē Gręcū substituit dyscolorū: propriè sunt autē *δύσκολοι* fastidioso stomacho, & difficiles in sumēdo cibo, qui dicitur *κόλον* (vnde *κόλαξ* adulator, & parasitus) atque per metaphorā acerbi, & morosi, implacidi, molesti, quibus omnia dicta, facta stomachum mouent, & quos aliter nominant *δυσειδεῖς, καὶ δυσχερεῖς, καὶ πικρούς*, &c.

Pro re difficili dictionem eandem exponit idē interpres [o] alibi, cùm Christus dixit *difficile esse diuitē intrare in regnū cælorum.* Illam aliam vocē dyscholorum, aut dischbolorū in dicta notione, neque Latini agnoscunt, neq; Græci: sed hi *δίχωλον* appellāt vtroq; claudicantē pede, *δύσχωλον* grauiter, & valde claudum. Auctor libri de scholariū disciplina, quem tribuunt vel Boetio, vel Petro Blesensi, vel Hugoni Ætheriano, legens dyscholis aspiratè, interpretatur etiam sine schola, esseq; tales vacatione diuisos, discurrentes per vicos, plateas, tabernacula, meretrices, cellulas, publica spectacula, pōpas, choreas, comēssationes, cœnas, vagis oculis, effræni lingua, petulanti animo, vultu incomposito. Agit, credo, Petrus de dominis ethnicis, prorsus alienam putans à nomine Christiano seuitiam in seruos, famulósve.

Reprehensi sunt à Gregorio II. ad Bonifacium

Margin notes: y cap. 6. 9. — z ibidem. — a Iob 31. 13. 14. 15. — b epist. 47. — c lib. 1. c. 11. — d in Panegyr. — e Lucæ 7. 2. — f Eccl. 7. 23. cap. 33. 31. — g Sulpit. in vita. — h Sopater apud Stob. serm. 44. *Regnum est seruitus splendida.* — i 8. Cyropæd. — k Apud Stob. serm. 46. — l 1. Æneid. longius ab initio. — m c. 3. 17. — n 14. Ant. c. — *Dyscholi qui sint.* — o Matt. 19. 23. Mar. 10. 23. Lucæ 18. 24. — *Saeuitia in seruos, famulósue aliena à Christiano nomine.*

Episcopum scribente, Germani fideles, qui Paganis ad immolandũ sua venũdabant mãcipia, eandemq; cum homicidis pœnitentiam ipsis indixit. In Concilio etiam Vormatiẽsi, qui seruum occidisset, quamuis morte dignũ, plectitur excommunicatione, vel pœnitentia biennali [a]: & ancillam domina flagris zeli furore verberans, ita vt ea infrà diem tertium animam cum cruciatu effundat, si id voluntate acciderit, septem annos: si casu, quinque, legitimã peragere pœnitẽtiã imperat [b].

Conqueritur apud Macrobium [c] Prætextatus agens cum Euãgelio, de quorundã morositate dominorum. *Virga murmur omne cõpescitur, & ne fortuita quidẽ sine verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentũ, singultus, magno malo luitur. Sic fit, vt isti de Domino loquãtur, quibus corã Domino loqui nõ licet.* Plura ibi; transcripta, vt videtur, ex Seneca prius citato: & exẽplo præterea docet, quã sint serui Diis coræ: item ad inuidiam dominis detrahendã atq; cõtumeliã seruis, placuisse Maioribus nostris dominos dici patres familias, seruos familiares: & ne verũ euaderet prouerbiũ, *Totidẽ nobis hostes esse, quot seruos.*

Ad extremũ, Clemens [d] Alexandrinus admonẽs nõ tamquã iumẽtis famulis vtẽdũ, subdit rationẽ ex præsẽti testimonio. *Quemadmodũ enim illis præcipitur, inquit, vt cũ omni metu dominis non solũ bonis, & clemẽtibus, sed morosis etiã, & prauis subijciãtur: ita æquitas, & patiẽtia, & benignitas dominis pulchrè cõuenit.* Lege quo pacto * Ephrem hunc proferat locum vnà cum similibus, vt doceat magistris, atque præfectis morigerandum.

Hinc porrò refelli potest iam ante commemoratus error, nõ priuari potestate, gradu, dignitate iurisdictione, dominio, honore, tributo, & similibus eos, qui versãtur in peccato mortali, quidquid sit de tyranno, de quo nihil nunc affirmamus, nã dyscolis obediendum, sicut Christus [e] imperat *vt quæ dicũt doctores, ac pastores nostri, nimirũ honesta, & iusta faciamus: verũ non secundũ opera eorũ, si contingat mala esse.* Nec Sorbonici, sicut de his obloquitur Augustinus Marloratus [f], nec aliorũ Catholicorũ quisquã ex dyscolorũ significatione, pro dissolutis & irregularibus, Fidei struũt articulũ, quod Papæ, & cornutis eius bestiis (sic furcifer loquitur) obediẽdum sit, quantumuis grauẽ, & minimè ferendam tyrannidẽ exerceãt; Euãgelicũ iugum, & disciplina ecclesiastica tyrãnis est Apostatis, & Hæreticis. Vtroq; Marloratus obstrict⁹ crimine, propter seditiones quoque Rhotomagi cõmotas, Regij magistrat⁹ decreto, laquei suppliciũ passus est.

Vers. 19.] Hæc est enim gratia, si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias, patiens iniustè.

Vers. 20.] Quæ enim est gloria, si peccãtes, & colaphizati suffertis? Sed si bene facientes patienter sustinetis: hæc est gratia apud Deum.

HÆc seruis quidem, qui dominis vtuntur dyscolis, immediatè dicuntur, & subditis quibuscumq; attamen vniuersè cõgruere Christianis possunt, vt patienter ferant quaslibet afflictiones, & persecutiones. nam in hoc summa est hominis Christiani, perfectio Euãgelica id exigit, ista apud Deũ gratia, laus, gloria, gratis, absq; causa, & merito, pati, nõ propter scelera, & crimina, quæ prouocant iram & odiũ Dei, atque supplicia merentur æterna. *Pati persecutionem propter iustitiam beatum est* [g]: martyrem facit nõ pœna sola, sed causa, propter quam toleratur, vt crebrò disserit contra Donatistas, maximè qui Circũcelliones appellabantur (vt omittantur Marcionitæ, Cataphrygæ, Nouatiani, & Eupbemitæ, qui cognominati sunt Martyriani, & nostro tẽpore Martyrolioiani Hæreticorũ) Augustinus [h], & in genere Bernardus [i], Hieron. [k] Optat. [l] Chrysost. [m] Cypr. [n] aduersus Hæreticos nõ patiẽter modò, verum etiã hilariter pro suis errorib. moriẽtes. Quãquam sua nõ deest laus, ac merces eũ patiẽtia tormẽta ferentibus, vel à Deo, vel ab hominibus ob sua peccata inflicta, & de necessitate, vt dicunt, facientibus virtutẽ: sed si conferantur hi cum aliis, parua sunt laude, ac mercede digni, *Ibant Apostoli gaudentes, quod digni habiti essent pro nomine Iesu contumeliam pati* [o]: habebantur *vt mundi purgamenta, & peripsema* [p], in quos diræ omnes cõncerentur, velut in maximè noxios: laborabat Paulus *vsque ad vincula, tamquã malè operãs* [q]. Exaggerat hunc locũ totũ Ambros. [r] de Iusto, cui semper bonus Deus, etiam cum torquetur doloribus corporis, & cũ affligitur acerbitate pœnarũ, atque gratulatur, siue iustè, siue iniustè afficiatur in hoc seculo, vel quòd hîc soluat pretia delictorũ, vel quia nouit apud Deum vberiorem gratiam esse iniustè pro eius nomine, aut pro bono aliquo opere acerba aliqua pati. Inuiderunt persecutores olim aliqui, vt Iulianus, & nũc inuidẽt, in Anglia Hæretici glotiã istã Orthodoxis, vt vidrãtur pro Fide, & Religione mortem obire: prætexũt causã seditionis, & perduellionis.

Hæc est enim gratia.] Τοῦτο γὰρ χάρις. Hoc est enim gratia. Syriacè: *Illis enim est gratia apud Deum*: nempe grati sunt illi, ac placent, & probantur Deo. Ephrem [s] legit: (*Hæc est gratia apud Deum.*) Sensus præterea potest esse, in hoc potissimũ vigere, & ostendi vim gratiæ, in hoc perfectionis sitam summam, quòd vulgo dicitur; *Bona facere, & mala pati, egregium id esse, maximéque gratum.* Per hoc efficitur homo gratus Deo, ait Glossa interlin. & Ordin. & hoc exigit gratia Fidei: hoc est, opus supererogationis, inquit Lyranus: per hoc acquirũtur, vel cumulantur merita, dicit Hugo. In aliquibus libris Græcis additur Θεῷ, vel Θεοῦ, vel παρὰ τῷ Θεῷ. Trito sermone diceremus: *Questo è gratia, questo si è far cosa grata, & gradita, &c.*

Si propter Dei conscientiam.] Εἰ διὰ συνείδησιν Θεοῦ. Syriacè: *Illi gratiam habent coram Deo, qui propter bonam conscientiam perferunt, &c.* Oecumenius (nec enim silent de hoc Græci, vt Gagneius dixit) explicat de timore, propter consciẽtiam, id est, cum scientia rectæ rationis, quando scilicet nihil peccantes puniunt seruos peruersi, ac praui heri. Caietanus de applicatione scientiæ, quam quis habet de iis, quæ sunt grata Deo. Titelmanus de timore Dei, quem dictet consciẽtia, nempe ad eum ferè modum, quo dicebat Oecumenius. Clarius de conscientia inculpatæ vitæ, cum qua patiatur quis pro Deo, & pro veritate. Catharinus, & Salmeron de conscientia studentis Deo placere, & scientis se propter Deum pati, quæ videri possit instar muri ahenei: de quo poëta [t].

Vatablus de illo, qui cognoscit Deum, vel nouit id esse Deo acceptum, nempe sustinere, seu pati, &c. Gagneius, si neglecto hominum iudicio, quoniam Deus mentem nostram nouit, & studemus cõscientiam habere ad illũ semper, & quoad licet, etiam ad homines, patienter feramus iniurias, & gratiam apud eundem quæramus, cui probè quoq; nota sũt ceterorum falsa iudicia. Exemplum profert in Paulo [u], de quo antea diximus.

a cap. 38.
b cap. 39.
c lib. 1. c. 11.
d 3. Pæda. c. 11.
* Tō. 2. pag. 9.
Non promuntur potestate mali principes.
e Matt. 23. 3.
f in Catena huius loci.
Pati propter iustitiam beatum est.
g Matt. 5. 9.
h epist. 50. & 167. & Serm. 50. de verb. Dom. Serm. de verb. Apo. 1. cont. epist. Parmen. c. 7. con. Cresc. cap. 47. in Ps. 34. & 68.
i Serm. 66. in Cant.
k in cap. 2. ad Gal. & epi. ad Phile.
l 3. con. Parm.
m orat. 1. con. Iudæos.
n epist. 52. epi. ad Iubaianũ. li. de Vnit. Ecclef. & in orat. Domin.
o Act. 5. 41.
p 1. Cor. 4.
q 2. Tim. 2. 9.
r in Psal. 72.
s tom. 3. paræn. 25.
Bona facere & mala pati egregium est.
Conscientia murus aheneus.
t Horat. lib. epist. epist. 1.
u Act. 24. & 2. Cor. 5. 13.

Emmanuel Sà, propter Deum omnium conscium (hoc etiã Primaticcius dicit) vel propter cõscientiam secundum Deum, nempe cum quis conscius est id Deum velle, inquit Pererius [a], inde colligens humana pręcepta obligare posse in cõscientia. Salmeron [b] alibi, quia scimus datum à Patre ad mortem Filium. Paruum in his dissidium, nec discrepant vetustiores, nominatim Hugo, exprimens rectam intentionem, quam Deus cum homine scit, cùm Paulus meminisset de tribulatione supra modũ grauante, & petiisset agi gratias pro se Deo, subdit *summum solatium, & gloriam ex testimonio bonæ conscientiæ* [c]. Quare neque Gagneius iustam hîc occasionẽ sumpsit adeo acerbè Caietanũ tractandi: neque Catharinus argumentum satis hinc idoneum colligit ad suam illam explosam opinionem probandam de gratiæ certitudine.

Tristitias.] Λύπας, molestias, dolores, angustias, עקתא *ähathaka.*

Iniustè.] Ἀδίκως, non quia iuris præterita sit ratio modúsque dumtaxat, sed quia innocentes puniti vexative sint.

Quæ enim est gloria.] Alij vt Ruffinus [d], (Gratia) ποῖον κλέος, *Quale decus, laus, gloria, &c.* Tertullianus [e]: (*Quænã enim gloria.*) Ambrosius [f]: *Quia nulla est gloria.* Habet quoque Syra editio nomẽ gloriæ, תשבוחתא *theshuchetha*, & Ephrem [g] Syrus. Similis loquendi modus illi, quo dixit Christus [h]: *Si diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?* τίνα μισθὸν, apud Matthæum. Apud Lucam [i]: *Quæ vobis est gratia?* Ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; Item [k]: *Numquid gratiam habet seruo illi, quia fecit, quæ ei imperauerat?*

Si peccantes, & colaphizati sufferetis. Ambrosius: *Si peccantes punimini, & suffertis*, quo communi etiam puniendi verbo Tertullianus [l] vtitur, ἁμαρτάνοντες [m], καὶ κολαφιζόμενοι, aut iuxta alios κολαζόμενοι *puniti.* Syrus interpres exponit genericè per participiũ aliud, significans oppressos אליצין *alisin*, eodẽ verbo κολαφίζειν in generali etiam notione vtitur Paulus [n], cum ait, *colaphis cædimur*, & [o], *Datus est mihi Angelus Satanæ, qui me colaphizet*, qui locus variè exponitur, de persecutione, de morbo vel dolore capitis, vel auriculæ, vel renum, vel articulorum, siue de podagra, vel dolore iliaco, vel stomachi, vel de stimulo carnali aduersus Theclam (hoc dicit Hugo Cardinalis) ibi est σκόλοψ lignum præacutũ, & ambustum, surculus acutus, & inhærens, sudes, spiculum, &c. Sed Euangelistæ in propria ponunt significatione, quando narrant colaphis, & alapis cæsum Christum [p], sicut & cũ palmis, quæ dicũtur ῥαπίσματα, à verbo ῥαπίζειν. Vix reperias extra scripturas sacras κολαφίζειν, & colaphizare, κόλαφος, & colaphus. Latinè alapa, est ictus inflictio, quæ pugno fit; interdũ palma: palmam pro percussione, quæ palma, id est, vola manus, fiat totáve expãsa manu, nec apud alium idoneum Auctorem reperio. Quamuis depalmare, pro palma percutere, Gellius [q] ex tabulis legum referat, commemorans L. Neratij egregiam improbitatẽ, atq; immanem vecordiam; vt cum pro delectamento haberet os hominis liberi, manus suæ palma verberare, sequi se iuberet seruũ crumenam plenã assium portitãtem, & quemcumq; depalmauerat, ei numerare statim secũdum XII. Tabulas, quinque & viginti asses. Vnde colligitur seruile; viléque hoc habitũ suppliciũ quod cõstat nónullos martyres passos, vt Torpetem, Marcellinum presbyterum, Soteram Aquilinam, Tatianam, Felicitatẽ, Agatham, Dorotheam, Symphorosam, Epipodium, Speusippũ, Eleusippum, Meleusippum, Photinum, Fabium, Antimum, &c.

Viles habebantur Christiani, & de seruis præsertim scribebat nunc Petrus: idcirco tum hic, tum Paulus huiusmodi verbis libenter vsi sunt. Hinc quoq; manasse videri potest ritus in Sacramento Confirmationis, vt Episcopus Confirmatum leui alapa cędat, nempe vt is eo se sacramento armatum recordetur contra ignominiam, & iniurias pro Christo. Hanc rationem reddit Concilium Coloniense. Quamquam illa reddi posset de quadam veluti seruorum manumissione, quæ fiebat olim alapa percutiendo, & circumagendo, vt indicant Claudianus [r], Persius [s], Appianus [t], Arrianus [u]: & dum liberi mancipabantur, vsus erat præterea rapismatum iniuriosorum, de quibus in Codice [x]. Vbi Glossæ Auctor simile quid suo tempore factum refert in desponsantibus licet. Ludo Ephrem [y] inuehens in percussorem Christi, meminit dictæ consuetudinis asserendi seruos in libertatem per alapam: ipse verò ô miser, inquit, iniustè, vniuersorum liberatorem alapis cædis? &c. Alapam quidem omnium Domino dedisti, sed per hoc seruus seruorum in perpetuum effectus es. Boëtius [z] meminit manumissionem factam lictore virgam serui capiti imponente. Meminit etiam Plutarchus [a]. Lege Iacobum Reuardum [b], & Alciatum [c], & Balduinũ [d]. Hic rapisma putat fuisse ipsos ictus virgulæ, quia ῥαβδὶς virgula est. Consule item Politianum [e], Lælium Bisciolam [f].

Chrysostomus homilia quadam, qua explicat illa verba Pauli [g]: *sufficit tibi gratia mea*, &c. docet ignorari à multis quid sibi velit colaphizare: nec enim tantùm percutere caput, sed parœmiali sermone deprimere atque humiliare, vel per carceres, vel per abductionem ad supplicium, vel per famem, vel per quamcumq; aliam rem: id autem sibi velle, cùm ait se coalphizatum ab angelo Satanæ. Confirmatur verbis Iob [h], quibus ait, *quod hostes exprobrantes percusserunt maxillam eius*; id est, quod vt aliqui exponunt, omni genere ignominię seu ignominia maxima affecerint.

Sed si benefacientes patienter sustinetis.] Alij (patiẽtes,) vt etiam est Græcè, πάσχοντες ὑπομενεῖτε, & ita quoque legit Ambrosius [i], Ruffinus [k], si benefacientes & patientes, sensu tamen eodem.

Hæc est gratia apud Deum.] Τοῦτο χάρις παρὰ Θεῷ, *hoc est gratia*, &c. quemadmodum versu decimonono. Syriacè. *Tunc crescet gloria vestra apud Deum.* Relege notata dicto versu. Et continet repetitio ista emphasim.

Vers. 21:] **In hoc enim vocati estis: quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum vt sequamini vestigia eius.**

DVplex ratio ad persuadendam patientem obedientiam: tum quia eam exigit Christiana vocatio: tũ quia Christus nostra causa tulit tam multa prorsus innocens, & sese nobis ad imitandum proposuit. Nemo potest causari se in patiendo primum: præiuit exemplo tantus vir, immò simul Deus Christus: non potest queri se sine causa pati: quis enim innocentior Christo, qui quod facillimum est, ne verbo quidem lapsus est? non potest afferre se, donec non lacessatur, quæ accidunt, passurum: quin autem repellat illatam iniuriam, obtineri non posse, nam Christus cùm malediceretur, non maledicebat: tantáque

passus

Marginal notes (left): a in c. 13. ep. ad Roman. disp. 2. nu. 9. — b tom. V. tract. 48. — c 2. Cor. 1. 8. & seq. — d in Psal. 43. — e in Scorpiaco, cap. 12. — f in Psal. 72. — g tom. 3. Paren. 15. — h Mat. 5. 46. — i cap. 6. 32. — k cap. 17. 9. — l supra. — m supra. — n 1. Cor. 4. 11. — o 2. Cor. 12. 7. — p Matt. 26. 67. Marc. 14. 65. — q lib. 20. c. 1. Depalmare quid sit.

Marginal notes (right): Cur confirmati palma cædantur. — r consulatu 4. Honorij. — s Satyra 5. — t lib. 4. — u in Epict. lib. 2. cap. 1. — x de emancipat. liberorum l. vlt. & nouell. 81. — y Tom. 3. serm. de Passion. — z in Topica Ciceronis. — a de sera numinis vind. — b 4. de ambiguit. iuris c. 9. — c lib. 2. præter. in ff. — d li. 3. in Instit. — e miscella. cap. 98. — f hora. subcis. c. 14. — g 2. Cor. 12. 9. — h c. 16. 11. — i in Psal. 72. — k in Psal. 43. — Nemo potest causari se in patiendo primum.

passus, ne comminabatur quidem: non potest affirmare, se, si commeritus esset, laturum æquo animo: siquidem Christus tradebat se iudicanti iniustè: tandem non potest obiicere grauitatem, ignominiámve tormenti: quia quid in vtroque genere maius cruce? quam & propter peccata nostra tulit Christus, vt æquum sit, nos nonnihil ipsius causa ferre, non solùm ob ipsamet tot, adeoque grauia peccata propria.

In hoc enim vocati estis.] Εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε. Quasi diceret: hæc ars, hæc professio vestra: nihil alienum accidit à vocatione vestra. Seruorum est obedire, & pati, sed omnibus quoque Christianis id est commune, *non aliter viui piè potest, nisi persecutionem patiendo* [a]: *non intrari in regnum Dei nisi per multas tribulationes* [b]: *nemo sequi Christum potest*, & Christiani nomine dignus esse, *si seipsum non abnegat, & crucem tollat* [c]: prædixit Christus *pressuram nos habituros in mundo* [d]: ploraturos, & fleturos [e]: *Militia & tentatio est vita hominis super terram* [f]: indictum nobis ab initio bellum.

a 2. Tim. 3. 12.
b Act. 14. 21.
c Mat. 16. 24.
d Ioan. 16. 33.
e ibid. 20.
f Iob. 7. 1.

Sed per se, ac primo loco Petrus alloquitur seruos, & subditos: quemadmodum Paulus epistola ad Titum [g], vbi pariter subiicit exemplum Christi sicut ille hoc loco: nihil enim efficacius exemplo isto, præsertim miseræ hominum tali conditioni, quibus etiam per occupationes non vacat prolixiores audire sermones, *Christus verò formam serui accepit* [h]; & adeo nobilis persona in vilem se seruitutem abiecit. compertum verò experientia est, cùm rex induit fictam huiusmodi personam, facilè ceteros eum imitari. Vnde sub mortem vltimam veluti monitum seruili officio consignauit pedes lauando [i].

g c. 2. 9. 10. 11.
h Philip. 2. 7. *Christus persona nobilis in vilem se seruitutem abiecit.*
i Ioan. 13. 5. & seqq.

Passus est pro nobis.] Sic etiam Græcè ὑπὲρ ἡμῶν & Syriacè חלפן *chalapan*, Oecumenius autem, & quidam libri Græci: & Cyrillus Alexandrinus [k]: ὑπὲρ ὑμῶν *pro vobis*, & pro ἔπαθεν *passus est*, ἀπέθανε, *mortuus est*. Vatablus, Caietanus, & Clarius legunt hic; & sequenti parte versus *nobis*, passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum. Nicolaus Zegerus, & Lucas Brugensis contendunt legi debere *vobis*, sicut & sequenti membro. Nam seruos, ait Lucas, alloquitur Petrus, proponens ipsis exemplum Christi, vt obseruat quoque Beda: qui & illud notat, cùm ad illos specialiter fecerit sermonem, postea monere generaliter seipsum addendo *peccata nostra ipse pertulit*, &c. Ait præterea Lucas, videri eos, qui legunt *nobis* cauisse, ne censeretur arrogantius scribere Petrus, & parum gratus esse; *passus est pro vobis, & vobis relinquens exemplum*, quasi non agnosceret redemptionis suæ per Christi passionem beneficium: aut se perfectiorem duceret, quàm vt eiusdem opus haberet exemplo.

k Dial. quòd vnus sit Christus.

Ad hæc annotat ex Patribus citantibus præsentem locum, non licere certò argumentari, vt ex Augustino [l], apud quem est vtrobique *nobis*, quia non ad verbum, sed iuxta sententiam citat, exprimens etiam *sequamur*, non autem *sequamini*. Item ex Cypriano [m], Hieronymo [n], Leone [o], quia ferè solent librarij citationes Patrum eo modo, cui assueuerunt, immutare: & qui præsunt editionibus Typographorum, aliquando iuxta Græcorum lectionem. Exempli causa, Hieronymus ex Typographia plurium habet *nobis* priore loco, & posteriore *vobis*: ex quorumdam pauciorum vtrobique *nobis*. idem affirmari potest de Tertulliano [p], Ambrosio [q], & alijs. Cyrillus [r] Alexandrinus legit vtrobique *vobis*.

Citationes Patrum lectionem S. Scripturæ non satis confirmant.
l in Psa. 87. & Tract. 21. in Ioan. Tract. de Feria 4. c. 5. & Tract. de conflictu vitiorum c. 9. serm. 51 de diuers. & serm. 118.
m lib. 3. c. 39.
n in c. 53. Esa.
o serm. 14. de Pass.
p in Scorpiaco c. 12.
q in Psal. 72.
r dial. quòd vnus sit Christus.

Eximimur ab ista disceptatione, postquam prodierunt Biblia iussu Pontificis Sixti Quinti & Clementis VIII. emendata, debemúsque, quod passim faciunt expositores Latini, legere *passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum*, & ita maxima ex parte video extare in alijs editionibus, vel Bibliorum, vel Patrum, excepto Augustino, & Saluiano [s], qui legit quoque *sequamini*. De re ipsa, hoc est, de passione Christi quid attinet, agere breui præsertim sermone de tam amplo argumento?

Vobis relinquens exemplum.] Iam notaui aliam lectionē *nobis*. Tertullianus [t] addit *semetipsum*. Thomas Anglicus, & Caietanus *vobis relinquens exemplum* aiunt dici, retinendo lectionem istam, quia subauditur *nobis dedit, qui vidimus: vobis reliquit, qui non vidistis*. Hugo: quia Apostoli non indigebant exemplo, vtpote qui Dominum viderant, & eius iam passio formata atque impressa in animabus illorum: *ita vt circumferrent mortificationem Christi in corpore suo* [u]; & *stigmata portarent* [x]. Carthusianus: *vt exhortatio ista cordibus eorum, quibus scribebat Petrus*, fortius inculcaretur.

In omni vita Christi, si de moribus loquamur, multa nobis exempla suppetunt, estq; omnis eius actio nostra instructio, maximè verò in passione & morte. Vna ex præcipuis causis incarnationis fuit, vt præberetur nobis exemplum, & qui volueramus esse *sicut dij* [y], Deum imitari possemus incarnatum, *& conformes fieri imaginis Filij Dei* [z]: vt non amplius ironia sit, sed veritas: *Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est* [a].

Hoc multi docent Patres, potissimum Basilius [b] appellans Christum εἰκόνα, ὑπογραμμὸν, ἀρχέτυπον, τύπον, πρόγραμμα nostrum: præterea Ambrosius [c], Augustinus [d], Gregorius [e], Leo [f], Bernardus [g], Cyrillus [h] Alexandrinus, Euthymius [i], Cyprianus [k], Hieronymus [l], Sixtus [m] Papa Tertius, Athanasius [n], Chrysostomus [o], Ignatius [p]. Verùm nos hoc ipsum tractauimus exponendo Ecclesiastem [q], & primam Ioannis epistolam [r].

Vrgent Ambrosius, & Leo, quòd facti sumus ad imaginem Dei, quæ imago Christus est [s]. Sixtus Papa, quòd Pater præsentibus Mose, & Elia, iussit Apostolis, *vt illum vnum audirent* [t]. Ceteri ad hoc factam incarnationem: & vrget Bernardus, quia nos carne constabamus, amórque noster cum carne coniunctus: quo referri posset illud [u]: *Quia ergo pueri communicauerunt carni, & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem.* Paulus prouocat alios *vt se imitentur, sicut ipse Christum* [x]: nec enim *socios fore consolationis, qui non fuerint passionum* [y]. Ait etiam *apparuisse gratiam Saluatoris nostri* Dei omnibus hominibus erudientem nos [z]: suggerit causam cur imitari debeamus Deum, quia *sumus filij carissimi* [a]: *vt hoc sentiamus* (seu sapiamus) *quod & in Christo Iesu* [b]: *vt recogitemus eum, qui talem aduersum semetipsum sustinuit à peccatoribus contradictionem; vt ne fatigemur, animis nostris deficientes* [c]. Est verò ἀναλογίσασθαι expendere, reputare seriò, & facta collatione, & analogia cogitare.

Hoc martyres in primis ardenti dilectione fecisse, Augustinus [d] docet, Athanasius [e], & Nazianzenus [f], & auctor libri de conflictu vitiorum apud Augustinum [g]. hoc exemplo premuntur maximè retinētes iniuriæ, odiíque. Christus legē tulit [h] *vt dimittamus debita*, seu, vt Lucas, peccata nostra *sicut & nos* (Deū imitādo) *dimittimus debitoribus nostris*: iussit *vt ab eo discamus mites, & humiles esse*; exemplum dedit, *vt quemadmodum ipse fecit no*[bis]

la[...]

lauando pedes discipulorum, &c. *ita & nos faciamus* [a].

a Ioan.13.15.
Vita Christi est instar pallij Heliæ.
b 4.Reg.2.8.
c Rom.13.14.
d Amb.lib.1.de Abraham, c. 2.
e Eccl.35.38.
f Ioan.8.12.

Vita omnis Christi nobis instar est pallij [b] Eliæ; *& ipsummet Christum totum indui debemus* [c]. Vnius de septem sapientibus apophthegma est: Ἕπου Θεῷ, Sequere Deum [d]: quod multò sapientior aliis expressit verbis: *Gloria magna est sequi dominum* [e]: *sequens enim habebit lumen vitæ* [f]. *Inspicere oportet, & facere secundum exemplar, quod nobis in mōte monstratum est* [g]: ac velut alterum nobis loquentem audire Abimelech: *Quod me videritis facere, citò facite* [h]. Armiger Saulis illo mortuo mori voluit [i]: Vrias noluit delicatè agere, cum Ioab durè viueret in exercitu [k]: Filio tribuitur esse Patris imaginem [l], propterea ipse per se maximè imitabilis videtur. Poetas Plato eiiciebat propter τὸ ποικίλον, inquit Proclus [m], *propter varietatem quam proponunt imitādo bonos malósque*. Cùm enim homo sit μιμητικὸς, esse quoque φιλόμωθον: plurimi autem referre, vt bona dumtaxat imitetur, ac virtutem sectetur, quæ Deo similis est, in quo excellit maximè τὸ ἓν id, *quod vnum est*. Quomodo virtutum omnium nobis principium Christus, egregiè docet per inductionem Ambrosius [n]. Præcipit Aristoteles [o] ne pueri Pausonis figuras inspiciant, quæ turpes erant, sed Polygnoti, ἠθικὰς morales, & honestas. De iisdem idem in Poetica capite primo.

g Exod.25.40.
h Iudic.9.48.
i 1 Reg.31.5.
k 2.Reg.11.9. 11.& seq.
l Coloss.1.15. & alibi.
m in Quæst. Poëticis c. Platonis de Rep.
Virtutum omnium principium Christus est.
n 5.de fide c.4.
o 8 Polit.c.5.

Caluiniani, quos in dialogis refutat Feuardentius [p], impiè negauerunt Christi omnia facta promiscuè ad imitationem trahi conuenire, vt exempli causa ieiunium Quadragesimale [q], & similes alios continentiæ, temperantię & similium virtutum actus. Vocāt qui velint imitari peruersos æmulatores, stultos lodiones, simias, contumeliosos in Christum, instituéres impium, ac detestabile Christi ludibrium, obscurantes singolare miraculum eius, eiusdem se spoliis vestientes. Caluini dissentaneis, contrariisque testimoniis aliis ipsemet, ac sui conuinci possunt, quæ citatus producit Auctor. Sed multò validius confutantur allatis scripturarum, atque Patrum locis, & ipsamet ratione, quam confecimus. Nominatim autem ieiunio Quadragesimali nobis editū à Christo exemplum permulti Patres tradunt, de quibus alibi [r] meminimus, nec admodum nunc refert illos repetere. Id vnum monendi sumus, imitationem Christi virtutum pro modo nostro esse debere, & pro gratiæ mensura, quam largiri dignatur Deus.

p dial. 4. contra 10l.
q Mat.4.2.
Caluiniani tollunt Christi imitationem.
r in Domin. 1. Quadrag.

Aliud præterea sequitur ex imitatione Christi, quæ nobis hic proponitur circa passionem eius, non satis esse, quòd ille sit passus pro nobis, nisi studeamus quoque patiendo satisfacere, & vindicare in nobis ipsis illatam Deo iniuriam, etiam si condonata sit per pœnitentiam peccati culpa, & æterna illi debita pœna. Nam plerumque residet particula temporalis luendæ pœnæ. Non magis porrò hæc de satisfactione, & crucis quadam gestatione, ac perpessione doctrina obscurat redemptionis beneficium per Christum, quàm cùm iuxta Pauli [s] præscriptum *carnem crucifigimus: Christo capiti cōpatimur* [t]: *peccatis mortui, iustitiæ viuimus* [u]: *pœnitentiæ dignos fructus facimus* [x]: *quæ desunt passionum Christi adimplemus in carne nostra pro corpore eius, quod est Ecclesia* [y]: vt licet in capite nostro consummatum sit [z], inquit Augustinus [a], restarent adhuc in membris eius aliæ passiones, id est, in nobis, quibus gloriam istam obtinuit, vt & ipsi pati possimus pro ipso, vel vt patiamur pro Ecclesia, & pro aliis, sicut ille pro nobis: vel quia defuit hoc passioni Christi, vt pateretur ipse in membris suis, qui nostras suas deputat passiones. *Deus*, inquit Basilius [b], *pro remissione peccatorum nostrorum demisso vnigenito filio suo, quantū in ipso est, iam ante iam omnibus condonauit. Quoniam autem misericordiam & iudiciū sanctus vir canit* [c], *& testatur Deū misericordem esse, & iustum, necesse est, vt quæ & à prophetis, & ab Apostolis suis locis de pœnitentia dicta sunt, ea à nobis præstentur, vt appareāt iudicia iustitiæ Dei, & misericordia eius consummetur ad cōdonationem peccatorum.* Accedat & Gregorius [d], Is explicans mysticè, quod Sauli Samuel apponi de eo, quod remanserat, imperauit [e]: *Remāsit quidem*, inquit, *quia non omnia nostra Christus expleuit: per crucem quidem suam omnes redemit: sed remansit, vt qui redimi, & regnare cum eo nititur, crucifigatur. Hoc profectò residuum viderat, qui dicebat* [f]: *si compatimur & conregnabimus.* Quasi dicat, quod expleuit Christus non valet nisi ei, qui id, quod remansit, adimplet. Hinc B. Petrus Apostolus dicit: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius.* Hinc Paulus [g] ait: *Adimpleo ea, quæ desunt passionum Christi in corpore meo.* Ad hunc modum Gregorius. Plura Theologi de satisfactionis necessitate: aduersus hæreticos autem diligenter Bellarminus [h] noster.

Per pœnitentiam peccata dimissa adhuc pœna satisfactoria luenda.
s Gal.5.24.
t Rom.8.17.
u 1.Pet.2.24.
x Mat.3.8.
y Col.1.24.
z Ioan.19.30.
a in Psal.86.
b Regu.22. ex breuib.
c Psal.100.1.
d lib. 4. in 1. Reg.c.9.
e 1.Reg.9.24.
f 2.Tim.2.12.
g Coloss.1.24.
h lib. 4.de pœnit.

Ceterùm curare quisque debet, maximè qui præest vt præeat aliis exemplo. Valde id Paulus Timotheo commendat [i]. Iosephum Philo [k] scribit, vitam suam proposuisse velut virtutibus bene pictam tabulam. Sed de hac re postea capite quinto.

i 1.Tim.4.12.
k lib.de Ios.

Vt sequamini vestigia eius.] Memini priùs de iis, qui legunt *sequamur*, Augustino, & Saluiano. Tertullianus [l] legit *adsequamini*. Sunt vestigia hæc impressa non in puluere tantùm, sed & in sanguine, plagæque ipsæ luculēta sunt vestigia, non pedum dumtaxat, verum etiam lateris, & manuum. Nulla compendiosior ad vestigandum, & reperiendum Christum via, quàm per impressa ista vestigia. Viri mendaces *apud quos obliuioni datus ille tamquam mortuus à corde* [m], non erunt illius memores, (quod genus ingratitudinis Seneca [n] summum dicit, nempe beneficiorum obliuisci) *viri veraces* (qui recentem beneficij tanti gerunt memoriam) *inuenientur in illa, & successum habebunt vsque ad inspectionem Dei* [o], qui enim *socij passionū, simul & resurrectionis* [p], *& qui sustinuerint, in Christi vestigiis insistendo, conregnabunt* [q], videndo Deum facie ad faciem, non amplius in solis vestigiis: vel cùm inspiciet Deus, id est, visitabit, & iudicabit, prosperè agetur cùm talibus.

l in Scorpiaco, c.10.
Plagæ Christi luculenta sunt eius vestigia.
m Psal.30.13.
n libr.3. de benefic.c.1.
o Eccl.15.8.
p 2.Tim.2.12.
q ibid.

De prioribus erat Iob [r], dicens: *vestigia eius secutus est pes meus, viam eius custodiui, & non declinaui ex ea.* Nempe asserit se Dei secutum præcepta, quam velut viam nobis tenendam ipse commonstrat: aut eiusdem actiones honestas, quibus præiuit, nosque ad virtutes informauit, præsertim Deus factus est homo. Ita quidem Gregorius [s] intellexit, & ipsummet Iob, qui certa iam fide disceiat [t]: *Scio quod redemptor meus viuit*, &c. Respexisse ad benignitatem Christi, humilitatem, patientiam, quæ nobis ad exemplum virtutes essent futuræ, & eas ille iam sibi proponebat imitandas, & illa eius vestigia tenenda iuxta id, quod hoc loco dicitur. Citat eumdem locum ad idem propositum Hugo in Commentario. Idem dici de Patribus aliis antiquis potest, & nominatim id Paulus exprimit de Mose [u], *quòd maiores diuitias æstimauerit thesauro Ægyptiorū*

Iob Christi adhuc est imitatus.
r cap.23.11.
s lib. 16. Mor. c.16.vel.17.
t cap.19.25.
u Heb.11.26.

imprope

impreperium Christi. Vbi nomen Christi Christo videtur tribuere etiam ante incarnationem: quod quo pacto fiat, vt & nomen Iesu, dixi in historia Apostolica[a].

Conquerentē audire videor de ingratis Christum, qui dicta eius vestigia non persequuntur, ac ne agnoscere quidem voluut[b]: *Facta est mihi hereditas mea* (hi, quos cōparaui mihi sanguine meo:) *quasi Leo in sylua: ideo odiui eam.* Leonem ferunt[c] propria vestigia, ne inueniatur, cauda obscurare, ac delere. Sic illi, quæ reliquit Christus sequenda & imitanda vestigia, reddunt infecta, penitúsque incognita. Eaprobrat Saluianus[d] his, qui cùm acceperint morte Christi redemptionem, vitam turpissimam repensant. Citans verò præsentem locum, ironia, subdit: *videlicet vestigia Saluatoris sequimur in circis: vestigia Saluatoris sequimur in theatris: tale scilicet nobis Christus reliquit exemplum, quem fleuisse legimus[e], risisse non legimus.* Augustinus[f] docet B. Stephanum passionis Christi vestigia secutum patiendo, & pro lapidantibus orando[g].

Vers. 22.] Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius.

IAm Christus innocens multa passus est, sine facto, sine verbo malo, adeo in tortorea suos beneuolus, & beneficus, tanta in omnes misericordia, quæ salutem attulit, documentum, & adiumentum exercendæ iustitiæ post dimissa peccata: ea benignitate, quæ velut errantes ad se reuocaret oues.

Nil ergo est, quod serui, subditique detrectent dominis parere, licet dyscolis, ac molestis, vel iniquius ferant, si quid se offerat, vnde patientiæ occasio præbeatur. Tanto exemplo, tantóque beneficio, quod est omnibus commune, pro quorum peccatis Christus crucem tulit, excitandi sunt omnes ad tolerantiam, *si ipse est*, ait Cyprianus[h], *salutis nostra via, qui Christum vestigiis salutaribus sequimur, per Christi exempla gradiamur*, &c. Augustinus[i] verbis præcedētibus facit Petrum loquentem cum anima humana tamquam cum sponsa Christi, *sequere*, inquit, *sponsa, sequere vestigia sponsi tui, nullus te metus reuocet à consortio dilecti tui. Ama amantem, quia prius ille amauit non amantem: require requirentem, quia prius ille quæsiuit non quærentem.*

Qui peccatum nō fecit.] Totus hic locus ex Esaia sumptus[k] est, qui Christi passionem haud explicat obscurius, quàm ipsimet euangelistæ, vt meritò vocare possis euangelicum prophetam, vt aliàs[l] monui. *Non Petrus erat*, inquit Cyrillus Ierosolymitanus[m] *qui hoc dicebat*, (videlicet non primus) *adulator magistro, sed Esaias, qui corpore nondum aderat, Spiritu aduentum prauidens.* Ideo idem docet vnum Christum horrori dæmonibus esse, quamuis multi per orbem crucifixi fuerint (non excludit sanctos Christi discipulos, quos horrent etiam dæmones propter Christum) quoniam solus pro alienis, nullo modo pro suis peccatis mortuus est. Eamdem innocentiam Christi, ac proinde dignitatem capitis, & redemptoris, & exactam, maximéque gratam obedientiam, & perfectissimum exemplar omnia virtutis, hoc testimonio confirmant alij Patres, Irenæus[n], Athanasius[o], Cyrillus[p] Alexand. Tertullianus[q], Hilarius[r], Augustin.[s], Iustinus[t], Gregorius[u], Salonius[x], Philo[y] Carpathius, Aponius[z], Basilius Seleuciensis[a], Fulgentius[b], Procopius[c], Chrysostomus[d], Nyssenus[e]. Hinc in Christo animam fuisse argumentatur Fulgentius[f]: nec enim id mirum videri posse secundum diuinitatem. Cùm verò præ se ferunt solum fuisse Christum, qui peccatum non fecerit, quod est nempe actu proprio commisisse, vt vterque Cyrillus, Hilarius, & Fulgentius videntur loqui, debemus intelligere per se, ac vi quodam modo naturali propter vnionem hypostaticam, cuius ratione plurium opinio est nullo modo peccare vmquam potuisse, non solùm re ipsa non peccasse, de quo nunc non disputo. At quidquid sit de aliis, dubitare nefas est, ob auctoritatem Tridentini[g] Concilij, vllum à Deipara vel leuissimum actuale peccatum commissum esse. Legendi de summa innocentia B. Virginis Canisius[h], Bellarminus[i], Suarez[k].

Porrò cùm Augustinus[l] fateatur colligi posse ex eo quòd Christus nullum fecit peccatum, nec vllum etiam habuisse, *& quod peccatum etiam maior fecisset, si paruulus habuisset, & propterea nullum esse hominum præter ipsum, qui peccatum non fecerit grandioris ætatis accessu, quia nullus est hominum præter ipsum, qui peccatum non habuerit infantulus ætatis exortu*, sequitur originale in B. Virgine non fuisse secundum eiusdem Augustini mentem, quia nullum fecit vmquam. Ipsemet[m] enim cum de peccatis agitur, de illa mentionem fieri non vult. Præterea Ambrosius[n] citatus ab Augustino[o], de Christo cunctorum iustissimo, notat dici absolutè, *Peccatum non fecit.* Probat Cyrillus Alexandrinus peccare Christum non potuisse.

Superfluum prorsus iudico blasphemias refellere Caluini, quas retulisse, refutasse est, Christum verè peccatorem, ac reum fuisse diuinæ maledictionis: mollitie animi mortem fugisse: vota inconsideratè, siue preces emisisse in cruce: mediatoris officio fungi detrectauisse: in voces desperationis plenas erupisse: simpliciter, ac per se oppositum iudicio Dei non metuisse, nec in eo dignitatem repertam, quę Deum promereri posset: disputat de his ex instituto Feuardentius in Dialogis[q].

Cùm autem Paulus ait de Christo agens: *Qui peccatum non nouerat, pro nobis peccatum fecit*[r]: sensus est, Christum penitus expertem peccati, à Patre factum datúmque nobis, velut hostiam pro peccato: vel quod fecit eum in similitudinem carnis peccati[s], dando illi corpus passibile, sicque de peccato damnando peccatum in carne[t]: vel adeo grauiter iniquitates omnium, quas posuit super eum[u], puniuit, ac si non tantùm esset ipse peccator, sed ipsum omnino peccatum. His ferè modis explicant Interpretes, potissimùm Anselmus, & alij, maximè Augustinus[x]. In editione Syra est: *Qui non nouerat peccatum, propter nos peccatum se fecit.* Christus ipse se חטיתא עבוד׃ *chatitha hbaudeh.* Pluribus aliis scripturæ testimoniis hoc de summa Christi sanctitate comprobari posset. Ipsemet testimonium perhibet de se verum[y]: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* eum Paulus[z] *Pontificem nominat sanctum, innocentem, impollutum, segregatum à peccatoribus, qui non haberet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes prò suis delictis hostias offerre.* Ait præterea[a], *tentatum per omnia fuisse pro similitudine, absque peccato.* Id ipsum sibi velle quidam putant verba eiusdem Christi[b]: *Venit princeps mundi huius, & in me non habet quidquam.* Apud Esaiam[c]: *Quis contradicet mihi? stemus simul, quis est aduersarius meus?* &c. *Dominus Deus auxiliator meus:*

a cap. 3. 6.
Christus de ingratis conqueritur.
b Ierem. 12. 8.
c Epiphan. in Physiol. ca. 1. Ælian. lib. 11. ca. 30. Plutar. lib. de anim. compar. Isid. 1. Orig. cap. 1. Dion. cæl. hier. Naz. car. de virtut. Glycas in animal. lib. huic citat Cōsulus Conce, Scholiastes Epiph.
d 6. de prouid.
e Luc 19. 41. Ioan. 11. 35. Heb. 5. 7.
f ser. 2. de S. Stephano.
g Act. 7. 59.
Christus innocēs tot & tanta passus est.
h de bono patientiæ.
i Tract. de fugis 4 c. 5.
Ama amantem & require requirentem, &c.
k cap. 53. 8.
Esaias propheta Euangelicus.
l Act. 7. 48.
m Catech. 13.
n lib. 4. ca. 37. & lib. 5. c. 14.
o Tract. de suscepto aduentu Christi.
p de fide ad Theodos. & de fide ad Reginas.
q cont. Iud. c. 10.
Christus quomodo solus dicatur non peccauisse.
r Can. 3. in Mat. & in Ps. 132.
s serm. 8. de Temp.
t cont. Tryph.
u 2. Mor. c. 10.
x in Ecclesiast.
y in Cant.
z in Cant.
a orat. de incarnat.
Virgo Deipara nunquam peccauit, ne peccatum originale habuit.
b ad Trasimundum.
c in Esa. c. 53.
d hom. 5. q. vbi ite, ibi ... sit Spiritus sanctus.
e hom. 14. in Cant. & ... de perf. Christ. form.
f lib. 1. ad Trasim. c. 11.
g sess. 6. c. 23.
h lib. ... de B. Virg. c. 10. lib. 4 c. vlt.
i lib. 1. de Amiss. gratiæ, c. 6.
k Tom. 2. ... incar. disp. 4. sect. 4.
l cont. Iulianum lib. 5. c.
m 1. de natu. gra. c. 36.
n de arca Noë.
o 2. cont. Iul. cap. 2.
p con. Anth. c. 23.
q Dial 4. & ...
r 2. Cor. 5. 21.
s Rom. 8. 3.
t ibid.
u Esa. 53. 6.
x enchirid. c. 41. lib. contr. aduers. leg. & prophet. ca. 14.
y Ioan. 8. 46.
Christus omni peccato planè purus fuit.
z Heb. 7. 26. 27.
a Heb. 4. 15.
b Ioan. 14. 30.
c Esa. 50. 8. 9.

quis est qui condemnet me? Tandem in Ephesino concilio [a] tamquam contrarius error nonnullorum notari videtur, cum sic decernitur: *Qui dicit quod pro se obtulit semetipsum oblationem, & non potius pro nobis solis (non enim eguit oblatione, qui peccatum omnino nesciuit) anathema sit.* Definitur etiam in Concilio Romano sub Martino [b], in Christo fuisse nostram substantiam perfectè, & indiminutè absque peccato. Meritò præterea modus ille dicendi cuiusdam Augustini de Roma damnatus est in Concilio Basileensi [c]: *Christus quotidie peccat in membris suis.* Nam videtur innuere, Christo imputari peccata membrorum suorum, vel Christum cum illis peccare, quod est blasphemum.

Quocirca quando Christus inducitur in Psalmo [d] vocans *verba delictorum suorum*, propterea id fit, quoniam & propria voluntate, & Patris præcepto recepit se pro membrorum suorum peccatis satisfacturum [e]: *Posuit enim Pater in eo*, vt dictum est, *iniquitatem omnium nostrum.* Quo pacto solemus nostra vocare debita etiam quæ sunt aliorum, si promisimus nos ea dissoluturos. Consule Augustinum [f], & Damascenum [g], & quos in eum locum citat Genebrardus, præterea Scholasticos [h], tum verò B. Thomam [i] cum suis expositoribus Medina, Suarez, Valentia, &c. De peccati damnis copiosè, ac doctè Cardin. Vitriacus [k], si quis alius.

Nec inuentus est dolus in ore eius.] Etiam ab iis, qui consulto capere eum volebant in sermone [l], mittendo insidiatores, qui se iustos simularent, vt traderent illum principatui, & potestati Præsidis [m]. *In omnibus non peccauit ille labiis [n] suis, neque stultum quid locutus est.* Dolum porrò ponit Petrus pro quolibet oris peccato, vt etiam in Psalmo 31. [o] *est in spiritu eius dolus*; cum alioqui fraudem propriè significet, vt antea [p] vidimus. Est autem phrasis Hebraica, vt inueniri quid, vel non inueniri dicatur pro eo quod est aut esse, aut non esse, vt [q], *habitu inuentus vt homo* [r]: *Non est inuentus similis illi*: id est, Quamuis curiose quis quærat, non inueniet: vel contrà, si quis diligenter attendat, inueniet rem ita se habere, aut non habere. Vulgo dicitur Doli capax, qui peccare potest.

Vers. 23.] Qui cum malediceretur, non maledicebat: cùm pateretur, non comminabatur: tradebat autem iudicanti se iniustè.

NOn solùm innocens Christus, sed patiens quoque inter tot conuitia, & supplicia. Non egent hæc probatione: omnis de his Euangelica loquitur historia, maximè quæ de passione Christi est. Contra maledicentiæ quoque vitium complura possent afferri. Quædam attigimus in Ecclesiastis expositione [s], docuimúsque quatenus liceat aliquando. Lege Toletum [t] in Lucam.

Illustre Michaëlis exemplum, qui in altercatione cum diabolo super corpore Mosis, abstinuit maledicto, ac ne ausus quidem id proferre dicitur [u], vindicantis animo, relinquens vindictam Deo. Immò Sapientis [x] sententia, *dum maledicit impius diabolum, maledicit ipse animam suam*: videlicet propter affinitatē in moribus, in se ipsum censetur proferre sententiam, qui diabolum execratur, eique imprecatur, qui nonnisi propter mala, quorum est auctor, execratione dignus est, atque imprecatione.

Non maledicebat.] Οὐκ ἀντελοιδόρει, *Non remaledicebat*, quo modo etiam legit Hieronymus [y], Cyprianus [z], Ambrosius [a], Augustinus [b], Fulgentius [c], Paulinus [d], Ruffinus [e]. Non modò autem non maledicebat, sed benedicebat quoque Christus, prout nos iussit facere [f]; nec non capite sequenti Petrus [g], & Paulus [h]. Negatio maledictionis demonstrat patientiam, & silentium inter maledicta, calumnias, conuitia, vnde maximè proditur hominis innocentia. Talem describit Socratem in iudicio capitis Cicero [i], ita vt ibi non vt supplex, aut reus, sed vt magister, aut dominus videretur esse iudicum, & adhibuisse liberam contumaciam à magnitudine animi ductam, non à superbia. Nihil ad modestissimum silentium Christi [k], de quo præses mirabatur vehementer, & ad dissimulationem patientissimam, quando appetebatur iniuriis, quamuis interdum asperis verbis Iudæos acceperit, vocans *diaboli filios* [l], & *filios* [m] *gehennæ*, *generationem malam* [n], *prauam, adulteram* [o], *hypocritas* [p], *mendaces* [q], *cæcos* [r], & *duces cæcorum* [s], *occisores prophetarum* [t], *osores Dei* [o], *sepulchra dealbata, plena ossibus mortuorum, & omni spurcitia* [x]: Comminatus est etiam frequenter væ [y], eiectionem *in tenebras exteriores* [z], *vbi fletus, ac stridor dentium*; *ciuitatis Ierosolymitanæ destructionem* [a]: *remissius fore Sodomæ, & Gomorrhæ in die iudicii, quam illis* [b]: omnes *perituros, nisi egerint pœnitentiam* [c]. Discipulos ipsos nunc Satanæ [d] vocabulo nominauit: nunc *sine intellectu* [e]: nunc *stultos* [f], *ac tardos* [g] *corde ad credendum*: *nunc ignaros cuius spiritus essent* [h], *generationem infidelem, & peruersam* [i]. At quoties id fecit, non legitur fecisse ab aliis prouocatus quasi se ipse vindicaret: immò tunc retinuit constantiam, & patientiam. Vt quando dæmoniacus appellatus est, ac Samaritanus; vt eiens opera Beelzebub, *vorax potatorque vini*: *subuersor gentis, seditiosus in Cæsarem.* Docet Augustinus [k] interdum iusta de causa licere fratrem vocare fatuum, vt Christus Cleopham [l], sociúmque, ac Paulus Galatas [m] appellauit. Loquitur Petrus de contumeliis ex ira, odióve, quales Christus non protulit, nec Petrus in concionibus aut Stephanus, quæ recitantur in actibus Apostolorum [n]: quamuis nominauerint Iudæos deicidas *dura ceruice*, &c.

Cum pateretur, non comminabatur.] Πάσχων, οὐκ ἠπείλει. Augustinus [o] (*Cum iniuriam acciperet*) Prosper [p]: *Percutientis se non comminabatur.* In Canone quodam Apostolorum [q]: *Cùm percuteretur, non repercutiebat: cum malediceretur, non remaledicebat: cum pateretur, non comminabatur.* Τυπτόμενος, οὐκ ἀντέτυπτε, λοιδορούμενος, οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων, οὐκ ἠπείλει. Vbi prima verba desiderantur in hoc textu nostro, Prosper [r] autem ea innuere, nec non Ambrosius [s], Caiphæ Christus, cum adiuraretur ab eo, vt diceret, *si esset Christus filius Dei* annuit, & subiunxit *fore vt veniret aliquando in nubibus cæli* [t]. Verùm nec tunc propriè patiebatur, nec tam minæ erant, quàm simplex prædictio, qua satisfiebat quæstioni, confirmabatúrque responsum, esse se Christum filium Dei. *Non aperuit os suum*, ait Esaias [u], *& obmutuit tamquam ouis & agnus, vel cùm ad occisionem ducitur, vel cum tondetur.* De eodem Christi silentio in sua passione, quódque vsque ad mortem pertinaciter tenuit, Lactantius [x], post allatum Esaiæ testimonium, confirmat Sibyllæ testimonio: εἰς κολαφιζόμενος σιγήσει, &c. Augusti-

nus

y 2. cont. Iou.
z lib. 3. c. 39.
a in Psa. 37. & lib. 5. in cap. 6. Luc.
Christus non remaledicebat, sed è contrario benedicebat maledicentibus.
b Tract. 21. in Ioan.
c ad Trasimūd. c. 25.
d epist. 2.
e in Psa. 43.
f Luc. 6. 28.
g vers. 9.
h Rom. 12. 14.
i 2. de orat. & Tuscul. 1.
k Mat. 27. 14.
l Ioan. 8. 44.
m Mat. 23. 15.
Christus asperis verbis quandoque Iudæos excepit.
n Mat. 12. 39. c. 16. 4.
o ibid.
p Mat. 23. sæpius, & alibi.
q Ioan. 8. 55.
r Matt. 15. 14. & alibi.
s ibid.
t Mat. 23. 32.
u Ioan. 15. 24.
x Mat. 23. 27.
y ibid. sæpius & alibi.
z Mat. 8. 12. & alibi.
a Luc. 19. 43. & seq. cap. 21. 24. & alibi.
b Mat. 11. 20. & seq.
c Luc. 13. 3. & seq.
d Mat. 16. 23.
e Mat. 15. 16.
f Luc. 24. 25.
g ibid.
h Luc. 9. 55.
i ibid. 9. 41.
k 2 de ser. in monte c. 19.
l Luc. vlt. 25.
m Gal. 3. 1.
n c. 3. & 4. & 7.
o Tract. 21. in Ioan.
p ad Demetriadem.
q Can. 28.
r supra.
s in Psa. 37.
t Mat. 26. 63. 64. 65.
u cap. 53. 7. Act. 8. 32.
x lib. 4. c. 18.

nus in expositione Psalmi XXXVII.[a] *Ego autem tamquam surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones*: docet multa Christum antea increpauisse, prout nos etiam proximè monuimus. *Tamen quando passus est*, inquit, *nihil horum dixit, non quia nō habebat quod diceret, sed expectabat vt complerentur illa omnia, & implerentur omnes prophetiæ de illo, de quo dictum erat, & sicut ouis coram tondente se, sine voce, non aperuit os suum*. Oportebat ergo vt taceret in passione, non taciturus in iudicio, &c.

Legimus in historiis Ecclesiasticis, necnon in Machabæica[b] insultantium Tyrannis Martyrum minas. Tanta fortitudo vires ex Christi meritis, & silentio in passione sumebat. Sed nec desunt alia exempla ponentium ori custodiam, *cum consisteret peccator aduersus eos, & obmutescentium, ac silentium à bonis*[c], quemadmodum faciebat Dauid cum incesseretur verbis iniuriosis à Semei[d]. Marinæ virginis in habitu monachi exemplum illustre. Non omittenda super hoc Ambrosij[e] sententia: *Beatus qui potest tantam habere virtutem, vt lacessitus non irascatur, commotus se nolit vlcisci. Inimici hoc agunt, vt prouocent ad iracundiam, maledicunt, vt maledicamus: criminantur, vt crimen retorqueamus: conuitiantur, vt excitent nos ad vicissitudinem contumeliæ*. Vnde præclarè Petrus de Domino Iesu in epistola sua posuit: *Qui cum malediceretur, non remaledicebat, cum pateretur, non comminabatur. Ad eius ergo similitudinem, atque imaginem iustus sua vitæ cupiens instituta formare, accusatus tacet, læsus remittit, dissimulat lacessitus, & non aperit os suum, vt illum imitetur, qui sicut agnus ad victimam ductus non aperuit os suum: vt cum possit habere, quod referat, magis vult silere, quam dicere. Ipse enim Dominus Iesus cum accusaretur, tacebat, & cum percuteretur, non repercutiebat*. Subdit exemplum de responso ad impactam sibi alapam[f]: in quo ait quasi verè infirmum, quique se vindicare nō posset, puerili quodam locutum affectu. Ignatius[g] item eodem isto, & similibus locis valde hortatur ad modestiam, humilitatem, patientiam Christianam Ephesios. Affert etiam exemplum mitissimi Mosis[h], & Dauid dicentis[i]: *si reddidi retribuentibus mihi mala*.

Tradebat autem iudicanti se iniustè.] Sic etiam lego apud Cyprianum[k], Leonem[l], Paulinum[m], qui tamen addit *ad mortem*. Græci libri, & Enarratores legunt *παρεδίδου δὲ κρίνοντι δικαίως, tradebat, vel committebat, vel commendabat iudicanti se iustè*, videlicet vindictam, vt expressit Vatablus, Clarius, & Ioannes Benedictus: aut causam suam, vt Caietanus, & Catharinus: aut eos, à quibus affligebatur, quod videtur sentire Didymus, & Oecumenius. Deo, qui de se ipso pronunciat[n]: *Mihi vindicta*, vel, *mea est vltio, & ego retribuam*: & Christus[o]: *Ego non quæro gloriam meam: est qui quærat, & iudicet*. Posset quoque videri sensus esse, quod commendabat persecutores suos Deo. Ioānnes Hesselius paulò durius exponit, *tradebat se Deo*, nempe percutiendum, *pro peccatis populi, non respiciendo ad iniquitatem persecutorum: sed ad ipsum Deum, qui propter scelus populi sui percussit eum*[p]: *vt cogitemus quando patimur ab aliis iniuriam, debere nos suscipere de manu Dei iustè iudicantis*. Repugnat hæc, & aliquæ ex dictis expositiones editioni vulgatæ, quæ habet aduerbium negatiuum *iniustè*: Augustinus[q] citat: *Sed commendabat illi, qui iustè iudicat*. Fulgentius[r]: *Commendabat autem iudicanti iustè*. Syriacè eodem ferè pacto: *Sed tradebat, vel tradens erat iudicium suum iudici iustitiæ, siue rectitudinis*, אלא משלם הוא דינה לדינא דכאנותא *ella maslem hava dineh ledaiana dechinzeiha*. Lucas Brugensis posteriorem præfert lectionem, & arbitratur cùm id intelligendum putaretur de iudicibus, à quibus Christus malis affectus est (quibus nisi se ipse tradidisset, permisissetque, malis affici ab eis haud potuisset,) mutatum *iustè* in *iniustè*, ac *se* additum claritatis causa, quod aliqui quoque repetiuerunt: *Tradebat autem se iudicanti se iniustè*. Refert alios legere: *Tradebat autem iudicari se* (id est, vt iudicaretur) *iniustè*. Item, *Tradebat autem iudicantes se iniustè* (nempe Deo Patri.)

Nostræ sunt partes editionem vulgatam tueri, cui fauet Clemens Alexādrinus in Commentario, auctor Græcus de antiquioribus. Exponit verò: Tradebat autem semet ipsum secundum iniustam legem iudicantibus, quia inutilis illis erat, vtpote iustus existens: vel tradebat Deo iniustè iudicantes, id est, eos, qui eum nequissimè condemnabant, & gratis neci eius instabant, vt supplicia perpetientes erudiantur.

Prior dicendi modus melior, & ab aliis Latinis magis receptus. Tradidit se Christus sponte, propriáque voluntate tum Iudæis, tum Pilato, ad mortem oblatus, *quia voluit*[s], *animam ponens, quam nemo auferre posset, si nollet*[t]. Aliter Pater eum tradidit, & alio modo Iudas, Iudæi, Pilatus. Cum hîc exaggeretur benignitas Christi, qui pro *transgressoribus quoque & crucifixoribus suis rogauit*[u], non est adeo probabile, tradidisse dici hoc loco puniendos. Quamuis misericordiæ opus censeri possit, & charitatis punire ad resipiscentiam.

Vers.24.] Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum: vt peccatis mortui, iustitiæ viuamus: cuius liuore sanati estis.

Hic omnis fructus passionis Christi, vt deleatur peccatum, ac proinde vt ex peccati morte reuocemur ad vitam, tum gratię, tum beatitudinis æternæ. Vt boc nobis promereretur ille, tanta tulit in cruce, & ante illam plagas tam multas, quæ liuidum, & vibicibus plenum reddiderunt. Quidni ergo æquo ferant animo, & patienti Christiani, nominatim verò serui, si quando contingat illos dominis vti dyscolis, morosis, duris, quique quod seruis satis solemne est, plagas ab illis, quamuis immeriti recipiant?

Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum.] Pœnas peccatis nostris debitas interpretantur: vel peccata ipsa, quæ sua morte Christus voluit expiare, factus hoc modo peccatum[x], id est, hostia pro peccato, sacrificium expiatorium peccati, quod vocant Hebræi אשם *asciam*, à verbo, quod significat *peccare*, & Græci *ἁμάρτημα*. *erat enim agnus tollens peccata mundi*[y]: & *velut hircus emissarius, cui omnes iniquitates Hebræorum imponebantur*[z], exportandæ in solitudinem. Itaque *pertulit* non tam pati, quàm portare significat. (Quidam vim in verbo faciunt, quasi, pertulit, sit per se, tulit aut perfectè, & asperè tulit, id est, passus est) quamuis onus graue, quale peccatorum, gestari absque labore ac perpessione non potest. Syrus eam significationem expressit magis: *& baiulauit omnia peccata nostra, eáque sustulit in corpore suo ad crucē*. Duo verba sunt שקל *schakal*, & אסק *assek*,

Hierony

Marginalia:
a vers.4.15.
Martyres multi tyrannos in passione insultarunt.
b 2.Mach.7.
c Psa.38.2.3.
d 2.Reg.16.7. & seq.
e in Psa.37.
f Ioan.18.22. 23.
g ep.14.
h Num.12.3.
i Psa.7.5.
k lib.3.c.39.
l serm.14.de Pass.
m ep.2. ad Seuerum.
n Deut.32.35. Rom.12.19. Heb.10.30.
o Ioan.8.50.
p Esa.53.8.
q Tract.21.in Ioan.
r l.2. ad Trasimun. c.11.
Prior sensus bonorum verborum.
s Esa.53.7.
t Ioan.10.18.
u Esa.53.12. Luc.23.34.
Fructus passionis Christi, quis.
x 2.Cor.5.21. Christus fuit hostia pro peccato.
y Ioan.1.29.
z Leuit.16.21. 22.
a Psal.37.5.

Hieronymus [a] adhibet verbum portandi, afferéque typum Iesu sacerdotis gerentis sordidas vestes [b], quod plures alij faciunt. Cyrillus [c] Alexandrinus legit: *Delicta nostra ipse corpore suo in lignum tulit*. Athanasius [d] prætereà: *efferens peccata nostra in crucem vna cum corpore suo*. Apud Esaiam [e] quod legimus: *Verè languores nostros ipse tulit*, vbi, verè, typos excludit, vt inquit, &c. *& dolores nostros ipse portauit*, LXX. vertunt: οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται: *Ipse peccata nostra portat, & pro nobis dolet*. Paraphrasis verò Chaldæa, *deprecabitur pro peccatis nostris, & delicta nostra propter eum dimittentur.*

Eumdem illum Esaiæ locum citatum hîc iuxta versionem LXX de peccatis, Matthæus [f] iuxta editionem Hebraicam citat de infirmitatibus, & ægrotationibus corporis, quas Christus *accepit, & portauit* ἀνέλαβε, καὶ ἐβάστασε τὰς ἀσθενείας, καὶ νόσους. Ibi Chrysostomus [g], Theophylactus, Euthymius accipientes de morbis spiritualibus, cur euangelista pro corporalibus locum citauerit, dicendo: *Vt adimpleretur*, &c. (Eadem verò expositio Athanasij [h], Eliæ [i] Cretensis, Nicetæ [k], Anselmi [l], qui explicat mysticè de corporalibus, Cyrilli [m] Alexandrini, Origenis [n]:) causam reddunt, quia morbi corporis sunt pœna peccati, & plerumque ex morbis animi nascuntur. Exemplo sit paralyticus ad probaticam piscinam, quẽ monuit Christus, *ne amplius peccaret* [o], & alius, cui antequam curaret corpus, dixit [p]: *Filî remittuntur tibi peccata tua.* Adde, quod non nisi propter animi morbos curabat Christus morbos corporis, etsi non videntur quotquot corpore, animo etiam curati, vt Malchus [q], sed à quibus Christus exigebat fidei, aliásque dispositiones.

Basilius [r] eadem ratione declarat docens τὸ βαστάζειν idem esse quod τὸ αἴρειν, καὶ θεραπεύειν. & citans ex Matthæo ὅτι αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν, ait, sic portasse Christum οὐκ ἐν τῷ εἰς ἑαυτὸν ἀναδέξασθαι ταῦτα (numquam enim ægrotauit) ἀλλ' ἐν τῷ τοὺς ἔχοντας θεραπεύειν: subdit pari quodam modo *debere nos qui firmiores sumus, imbecillitates infirmorum sustinere* [s], nimirum diligentia nostra alios curando. Augustinus [t] item, aliíque prætereà secuti auctoritatem Matthæi, de corporis ægritudinibus Esaiam intellexerunt. Quo fit, iuxta quorumdam opinionem, vt eiusdem loci duplex literalis sensus sit, vel certè mysticus, in quo locum sumit alius Auctor sacer, vim & efficaciam habeat ad probandum dogma fidei.

Gabriel Vasques [u] negans constare locum eumdem plusquam vno literali sensu, contendit ad literam sermonem esse Esaiæ de peccatis, quia non ait, *languores abstulit*: sed *tulit*, id est, in se ferendo suscepit, quod Petrus hîc dicit, *pertulit in corpore suo*. Prætereà quoniam sequitur *dolores portauit*, id est, debita peccatis supplicia subire voluit, & vt habent LXX. *Peccata nostra portat, & pro nobis dolet*. Denique Christus nihil in se ipso corporalium morborum assumpsit. Ad hæc quia idem Propheta pergit: *& nos putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo*: nempe sustinendo quę merebamur tormenta, existimatus est ab hominibus leprosus, percussúsque à Deo propter suamet delicta. Deinde Anselmi [x] opinionem refellit de corporalibus morbis in sensu mystico; eo quod non conuenit, vt horum curationis figura sit sanatio spiritualium: sed potius vice versa, licet non repugnet res inferiores maioribus significari, vt apud Paulum [y] *exeamus igitur extra castra, improperium eius portantes*. Ad extremum eum Ruperto, Titelmano, & aliis in Matthæum [z] docet referri locum Esaiæ à Matthæo de corporis infirmitatibus, licet sit à Propheta de spiritualibus pronuntiatus, quoniam Christus opus suum, quod est ægritudines animæ sanare, operari cœpit ab ægrotatione corporum, vt dum priùs corpora visibiliter curaret, verus medicus innotesceret, & sic demum ad curandas animas perueniret. Vnde sequitur, vt Titelmanus notat, minus principaliter intelligi de corporis morbis Esaiæ testimonium, vtpote cum istorum curatio signum sit, & confirmatio sanationis internæ, ac proinde tacitè solum illam indicari, & insinuari.

Attamen non satis assequor, quo pacto non debeat sensus ille indicatus appellari literalis, non solum quia Matthæus ea vsus est præfatione: (vt adimpleretur, &c.) Sed quia mysticum esse de morbis corporis mihi ratio allata, quæ est eiusdem Vasques, persuadet, & idem Auctor [a] fatetur, communiorem sententiã esse, quòd idem locus patiatur plures literales sensus, idque ex intentione Spiritus sancti: ea autem de re tunc nobis constet, quando vel consentiunt Patres, vel Ecclesia definit. Legendi de hoc toto argumento, de quo nos alibi plura, Augustinus [b], B. Thomas [c] cum suis expositoribus, Brugensis [d], Abulensis [e], Alphonsus [f] de Castro, Driedo [g], Catharinus [h], Salmeron [i], Michael [k] Medina, qui vltimus oppositam tenet opinionem.

Quod verò attinet ad institutum, temerè dixit Erasmus, euangelistam coactius attulisse hoc testimonium. Origenes [l] putat de vtrisque morbis locum Matthæi, & Esaiæ intelligi, de quibus etiam rectè noster Salmeron [m], Leo Castro in Esaiam existimat Petrum verbis istis, illa Esaiæ expressisse: *Disciplina pacis nostræ super eum*, id est, castigatio, & pœna, quæ nobis pro peccatis nostris erat inferenda vt reconciliaremur Deo, super Christum fuit.

In corpore suo.] Addita sunt hæc à Petro, vt & alia sequentia verba *super lignum*. Passus est Christus etiam dolores animæ, & in ea sustinuit iniquitates omnium nostrum. Hoc Petrus per corpus quoque intellexit, sed id quod manifestius erat ac notius, expressit. Concilium Hispalense II. sub Bonifacio Papa V. inter alia scripturarum testimonia, quibus refutat hæresim confundentem in Christo post vnionem duas naturas, hoc etiam profert, vt ea quarti capitis [o]: *Christo igitur passo in carne*. Videtur Athanasij [p] eadem ratiocinatio vt probet habuisse verum corpus. His illud affine Pauli Apostoli [q]: *Etsi crucifixus est ex infirmitate nostra, sed viuit ex virtute Dei*: agnosco hîc ego etiam emphasim, dum exprimitur corpus ipsum, in quo pertulit Christus, luítque pro peccatis nostris pœnas: vnde ad amorem, gratitudinem, imitationem prouocamur. *In corpore*, inquit Carthusianus, *proprio, immaculatissimo, tenerrimè, ac nobilissimè complexionato, ideóque maximè perceptiuo doloris, & summè passiuo.* Nec phantasticum fuit Christi corpus, vt voluere Manichæi: vel impassibile, vt Gainitæ, & ex Acephalis aliqui, nec incorruptibile, vt Aphthartodocitę, quos Iustinianus Imperator sectatus est, de quibus fusè Nicephorus [r]: nec alius, quàm ipse pro nobis passus est, nõ Simõ Cyrenensis, vt Basiliani; non Pater, vt Patropassiani, qui & Noetiani, aut Sabelliani, aut Priscillianistę senserunt, de quibus omnes hæreseologi.

Margin notes (left): a 2. con. Iou. — b Zach. 3. 3. — c l. 4. in Ioan c. 19. — d orat. 4. cont. Arian. — e c. 53. 4. — f c. 8. 17. — g hom. 28. — h sæpe. — i lib. orat. 1. Apolog. Naz. — k in orat. 19. Naz. — *Morbi corporis sunt pœna peccati.* — l in c. 8 Mat. — m lib. 5. in Esa. — n in c. 8 & 15. ep. ad Rom. — o Ioan. 5. 14. — p Mat. 9. 2. — q Luc. 22. 51. — r regu. 177 ex breui. vel iux ta seri& Græcum. 175. — *Christus numquam ægrotauit.* — s Rom. 15. 1. — t Tract. 3. in Ioan. — u 1 p. disp. 18. c. 5. — x in c. 8. Mat.

Margin notes (right): y Heb. 13. 13. — z cap. 8. — *Christus cœpit curationes animæ a curationibus corporis.* — a disp. 17. c. 3. — b 3. Conf. ca. 30. & 31. & 2. de doct. Chri. c. 27. — c 1 p. q. 1. a. 10. — d in addit. super vtrumque prologum Lyrani. — e Mat. 13. q. 28. — f 1. con. hære. c. 3. — g 2. de sac. Scr. c. 2. — h de clauib. sac. Scrip. — i Tom. 1 prolego. 2. — k 6. de fide c. 31. — l in c. 8. & 15. ep. ad Rom. — m Tom. 6. tra. 11. — n cap. 15. — o vers. 1. — p orat. 4. con. Aria. — q 2. Cor. 13. 4. — *Christi corpus non fuit phantasticum.* — r lib. 17. c. 29.

Execranda præterea hinc blasphemia Caluinistarum conuincitur, sensile Christum in animo diros cruciatus damnati, ac perditi hominis, & inferorum dolores, atque nil actum fuisse, si corporea tantum morte Christus defunctus esset. Confutat accuratè Feuardentius[a]. Videlicet passioni in corpore, & super lignum tribuitur hic mors, & extinctio peccatorum nostrorum, & gratia, per quam iusti viuamus.

Sed & impiè docuit Illyricus, sic Christum pertulisse nostra peccata, vt per imputationem peccator esset, aut propriè loquendo, peccatum, & iniustitia ipsa. Erroris adeo fœdi causa est, quia putat nil aliud esse peccatum, nisi debitum soluendæ pœnæ. At hic est effectus consequens, potéstque quis hoc debitum pro alio velle soluere, quamuis illius peccatum in se propriè non recipiat. Legatur Augustinus[b]. Ex illo alius error deducitur, iustitiam nostram coram Deo nihil internum dicere, sed solam externam oon imputationem, & liberationem à soluendis pœnis.

Super lignum.] Addidit & hoc Petrus, quod non est in Esaia. Cur ita crux absolutè nominetur, & de figuris nonnullorum aliorum lignorum; & cur crucis pati supplicium decuerit Christum, dixi in Commentario Actuum Apostolorum[c], & libri Sapientiæ[d] super lignum in corpore suo Christus peccata nostra pertulit, affigens ea super illud, *chirographúmque decreti contrarium nobis vt ibi deleretur*[e], *& vetus homo noster simul crucifigeretur, ac destrueretur corpus peccati*[f]. Allusio quoque fortasse fit ad gestationem crucis, quæ designabat quod Christus portaret peccata nostra, vt ea occideret, tamquam in crucem suffixa. Ipsimet cruci in qua pependit Christus habetur honor à fidelibus, & cuiuis alteri typo illius, vt est definitum in VII. Synodo[g], nam crux fuit velut altare diuini sacrificij, & instrumentum redemptionis nostræ, & triumphi Christi. *Ibi pacificata sunt omnia*[h], sanguine nimirum crucis, id est, fuso in cruce. Lege Bellarminum[i]. Ibi *affixum est chirographum decreti, quod erat contrarium nobis*[k] *ubi Christus expolians principatus, & potestates traduxit confidenter, palámque triumphans illos in semetipso*[l], ἐν αὐτῷ, aut vt legit Origenes[m], *in ligno crucis*, licet Interpres eius mentionem faciens de ea editione, quæ nunc est, testetur apud Græcos haberi *in ligno*: illæ dictiones ἐν αὐτῷ cum spiritu leni in pronomine possent referri ad σταυρῷ *cruci*, quod nomen paulo ante præcesserat. Quemadmodum in epistola ad Ephesios[n] quod legimus, *Et reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso*: Hieronymus legit *in ea*, scilicet cruce, ἐν αὐτῷ nempe τῷ σταυρῷ. Syriacè ibidem: *crucéque sua enecans odium.*

Vt peccatis mortui, iustitia viuamus.] Iustificatio nostra, vt vtramque continens mutationem, crebrò in scripturis exprimitur per mortem peccatis vel in peccatis, id est, vt ipsa moriantur & extinguantur, & per vitam in iustitia, & gratia sanctificante. Ideo comparari solet cum Christi morte, & resurrectione, & Baptismus nominari sepultura, vt nos existimemus nos mortuos peccatis, viuentes autem Deo; nec amplius moriamur peccando, sicut ille *resurgens ex mortuis, iam non moritur, nec mors illi vltra dominatur.* Comparationem istam longa oratione persequitur Paulus[o].

Mortuus peccato appellatur in dandi casu, qui

a Dial. 5. error. 107.128.129.
Illyrici error.
b Enchirid. c. 41. q. in Num. q. 12 lib. 2. con. Maximin. c. 3.
c ca. 2. 23. c. 5. 30.
d c. 10. 4.
e Col. 2. 14.
f Rom. 6. 6.
Cruci Christi habetur honor ab omnibus.
g Act. 7.
h Coloss. 1. 20.
i de mag. sanct. cap. 16. & seq.
k Colos. 2. 14.
l ibid. 15.
m homil. 8. in Iosue.
n cap. 2. 16.
o Rom. 6. 2. & seq.
Mortuus peccato qui dicatur.

non habet in se operationes peccati, nec operatur ex concupiscentia, sensu, voluntate propria, velut ex vitæ principio: in casu auferendi, qui mortuus per peccatum est, priuatúsque vita gratiæ. In primo sensu loquitur hoc loco Petrus, vbi est, ἀπογενόμενοι defuncti, & in citato Paulus dicens: *Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo?* In secundo idem Paulus alibi[p]: *cùm essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo.* Chrysostomus[q] obseruat non esse scriptum, quod mortuum sit peccatum, sed nos mortui peccato, vt ad studium excitemur bonorum operum, & abstineamus à peccatis, cùm iam illis mortui simus. Attamen lego, *destrui corpus peccati*[r], id est, congeriem, & massam peccatorum, aut materiale ipsum corpus nostrum, quatenus in peccato conceptum, ac enutritum est, aut robur, virtutémque peccati, quemadmodum & corpora cruci affigebantur.

Cùm autem dicitur semel Christus *mortuus peccato*[s], sensus est, quia propter peccata nostra, pro quibus vnica morte satisfecit, vt non sit necesse iterum mori. Idem aliter exprimitur epistola ad Hebræos[t], *quod Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata: & semel in consummatione seculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit*[u]: *& vna*[x] *oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos.*

Etsi verò Hilarius[y], & Oecumenius[z], & Augustinus[a] exponant mortuum peccato Christum, quoniam corpore, siue carne, quæ vocatur caro peccati, sicut & corpus: ipse autem factus est *in similitudinem carnis peccati*[b]: præterea quamuis Ambrosius[c] explicet de peccatore, pro quo Christus mortuus est; nihilominùs planior est allatus sensus, quem Chrysostomus, Theophylactus, ac Theodoretus tradunt, vt sit mortuus peccato, quia hæc fuit causa, cur pateretur, videlicet vt illud tolleret de medio.

Iustitia viuamus.] Illud est, quod Paulus vocat *viuere Deo*[d] *conseruando vitam gratiæ*, secundum quam nos in illo, & ipse in nobis viuit[e]: item *exhibere se Deo tamquam ex mortuis viuentes, & membra sua arma iustitiæ*[f], id est, vt ipsismet corporis externis membris tamquam animatis instrumentis per gratiam ipsam vtamur ad exercitium quorumlibet actuum bonorum: denique in nouitate vitæ ambulare[g].

Cuius liuore sanati estis.] οὗ τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἰάθητε. Non est ad rem, vt liuor vel excessum denotet amoris in Christo, quia vt dixit ille[h]:

Palleat omnis amans.

Et vacuatis præ nimio amore spiritibus, color pallidus, liuidúsque redditur: vel inuidiam Iudæorum, quæ ad inferendam Christo impulit passionem. Hos dicendi modos ponit Glossa Interlinearis, & refert Thomas Anglicus, atque Hugo. Sed liuor significat vibicem, & plagas omnes, quæ aptè dicuntur sanitas nostra, sicut mors Christi vita nostra. Id penitus euincit Græca vox μώλωψ, quæ apud Esaiam quoque reperitur[i], & alibi sæpè[k], vbi nomen Hebraicum est חבורה *chabburah*, aliquando Græcum ὑπώπιον[l], interdum verò Latinè cicatrices[m], nec vllo in loco liuorem aliter scripturarum Interpres vsurpauit. Est propriè μώλωψ verberum in cute vestigium, vel cutis ex incussione verberum sugillata, qui Latinè vocatur vibex. Idem ferè valet ὑπώπιον, nisi quod per se, ac priùs, Suida teste, partes denotat circa oculos percussionibus contusas, & liui-

das

p Ephes. 2. 5.
q in epist. ad Rom.
r Rom. 6. 6.
s ibid. 10.
Christus quomodo dicatur mortuus peccato.
t c. 9. 26.
u ibid. ver. 26.
x c. 10. 14.
y 9. de Trin.
z in c. 6. ep. ad Rom.
a enchir. c. 51.
b Rom. 8. 3.
c in Psa. 118. ser. 18.
d Rom. 6. 11.
e Gal. 2. 20.
f Rom. 6. 13.
g ibid. 5.
h Ouid. de Arte.
i c. 53. 5.
k Esa. 1. 6. Gen. 4. 23. Exod. 21. 25. Prou. 20. 30. Eccl. 28. 12. c. 38. 28.
l Prou. 20. 30.
[illegible]
m Psa. 37. 6.

das, *& sume*, inquit, ὑπώπια τὰ ὑπὸ τοὺς ὦπας τῶν πληγῶν ἴχνη: postea in ampliore significatione ictus ipsos, quos quis accipit, quando contunditur, & sugillatur. inde ὑπωπιάζω, quo Paulus[a] vtitur: vbi noster Interpres reddit castigo, *castigo corpus meum, & in seruitutem redigo*: ὑπωπιάζω, καὶ δουλαγωγῶ. Paulinus[b] citat, *liuidum facio*, intelligens de ieiuniis: item Irenæus[c] (qui videtur Latinè scripsisse.) Indicat nempe seruis familiare esse contundi validis ictibus. Fortasse quoque Petrus hoc loco, seruos præsertim alloquens, fecit mentionem de liuore (cùm alioqui sanguini ipsi tribui soleat salus nostra) sicut prius, de colaphis[d]. Quamquam alij apud Paulum legunt ὑποπιάζω, idem est quod Doricè ὑποπιάζω vt Clemens Alexandrinus[e], & Nazianzenus[f], quod est, deiectum opprimo, & conculco, vt solet luctator. Sic videtur legisse qui B. Antonij vertit epistolas, siquidem interpretatus[g] est *obculco corpus meum*. Cyprianus[h] legit *affligo*. Suidas docet, quod ὑπωπιάζω est πρὸς ἄσκησιν μετ' ἐπιτάσεως, καὶ φρονήσεως γυμνάζω, καὶ πρὸς τὴν τῶν κρειττόνων συνέργειαν ἢ πρὸς ἀπέχθειαν προσποιοῦμαι. Præterea quod τῇ ἀσκητικῇ ἀγωγῇ ταπεινοῦται, καὶ πιέζεται ἡ τοῦ σώματος φύσις. Aliqui exponunt ὑπωπιάζω fame trado, inediáque affligo: quibus fauet citatus Paulinus. Sed magis id congruit verbo ὑποπιέζω. Hesychius exponit ὑποπιέζειν idem esse quod ταπεινοῦν, & μαραίνειν.

Sed ad rem. Sanauit Christus liuore suo, plagísque, quarum extare quoque vestigia voluit, vulnus, & liuorem, & plagam tumentem, *neque circumligatam, neque curatam medicamine, neque fotam oleo*[i]: putridas item & corruptas cicatrices[k] μώλωπας & חבורה *chabburah, siue collectos tumores*, atque apostemata. Prolixè hinc argumentatur Iustinus contra Tryphonem Iudæũ pro Christi humanitate simul cum diuinitate, quippe qui liuorem sit passus, & eo sanauerit nos. Possumus appellare Samaritanum Christum, qui oleo, vinóque sanguinis fluentis de vulneribus propriis vulnera curauerit eius, qui inciderat in latrones[l], hoc est, hominis, qui per peccatum spoliatus censetur supernaturalibus, vulneratus in naturalibus, quatenus amisit gratiam sanctificãtem, & ablata iustitia originali facta est veluti diuisio partis superioris à Deo, partis inferioris à superiore, & est redditus obnoxius externis iniuriis, morbis, morti: vulneris autem ratio in diuisione continui consistit. Rupicam auiculam seu icterum, aut galgulum, & gagulgulum Physiologi medicíque consentiunt si icterico admoueatur, morbum in se attrahere, coloréque luteo infici, turgescere, emori[m] (sicut cantaridi contingit sanguinem exsugenti) sic pœnas omnes nobis debitas Christus deriuauit in se, & liuore suo nostrum sanauit liuorem.

Vers. 25.] **Eratis enim sicut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem, & Episcopum animarum vestrarum.**

Egregia capitis clausula, qua oculis mentis nostræ ingens obiicitur ex Christi passione fructus, necessitásque, vt nempe sine Christo, & quadam saltem implicita in eum fide nemini contingere salus potuerit. Sæpè aliàs hac de re egimus, nec non post promulgatum Euãgelium, cuiuis necessitate, vt aiunt, medij, explicitam fidem necessariam esse: quamuis externa ad illum prædicatio non perueniat.

Comparatio autem pastoris, ouiúmque perfrequens est Prophetis, Psalmis, Euangeliis, omni demum sacræ Scripturæ, sed & profanis auctoribus, qui reges suos cognominant ποιμένας λαῶν, *pastores populorum*, vt non semel quoque alibi memini[n]. Petrus portò prima verba videtur ex Esaia[o] transcripsisse, sicut & alia non pauca in prioribus sententiis. *Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit.* Non sint ingrati homines gratiæ Dei, ait Augustinus[p], pusilli cum magnis, à minori vsque ad maiorem. Totius Ecclesiæ vox[q]: *Erraui sicut ouis perdita*: omnium membrorum Christi vox est: *omnes vt oues errauimus, & ipse traditus est pro peccatis nostris.* Meminerat Petrus parabolæ ouis[r], *quam pastor in humeros gaudens inuentam retulit*, sibi vt oues, & agnos pasceret, iniunctum[s] ab eo, qui seipsum pastoris boni nomine appellauit[t], *& se alias oues quærere dixit, quæ non essent ex ouili, vt fieret vnum ouile, & vnus pastor*[u]. Postremò illum eundem, vt paulo post scribit[x], *esse principem pastorum*, quem Paulus[y] vocat magnum pastorem. Eodem tempore statim natus accersiuit ad se pastores Iudæorum[z], & reges Gentium Magos[a], qui sunt pastores populorum: ipsa Betbleem locus pascuorum erat: præsepium[b] escas continebat animalium: bos, & asinus sunt ex pascualibus animalibus: ouium pastores aduenerunt[c]. Ioannes Hesselius ait errantes ouibus comparari, cum reuera sint hœdi fœtentes, quia Dei prædestinatione sunt oues. Fateor oues pro talibus aliquando sumi. Sed certum etiam est latiùs patere, dicique de omnibus, qui erroribus derelictis Deum colant, iustíque sint; quamuis non sint prædestinati: Nec videtur sane Petrus de solis hic agere prædestinatis.

Retuli aliàs ex Tertulliano, pictas in calicibus imagines pastoris reuehentis ouem in humeris: & pallium insigne præcipuorũ Episcoporum idem sibi velle. Inter prodigia, quæ celebrantur euenisse in morte Christi, quæ sub Tiberio contigit, nonnulli recensent, quod recitat ex Plutarcho Eusebius[d], auditam vocem de nocte ab vna insularum Echinadum, vocabulo Paxus: *Pana magnum mortuum esse*, hunc enim fatui Gentiles, ac reuera oues errantes, pastorum Deum esse credebant. Quod autem iidem fabulantur, ab amore victum, optimè conuenit veréque pastori Christo. Multa moraliter de pastore bono, & ouibus Stapletonus in Morali promptuario[e], Cardinalis Vitriacus[f], & alij Ecclesiastæ.

Conuersi estis.] Ἐπεστράφητε. Tritum valde Conuertendi verbum, & nomen Conuersionis, sicut & opposita Auertendi, atque Auersionis: hæc in peccatis, illa in iustificatione: præterea oratur Deus, vt nos conuertat, & ne auertat se à nobis: inuitat ipse quoque vt ad eum cõuertamur, pollicens conuersionem suam ad nos. Significat cõuersio perfectam mutationem totius in totum physicè loquendo, vel reuersionem, vnde se quis auerterat, & recesserat: & moraliter exactam animi coniunctionem cum eo, ad quem fit illo penitus relicto, à quo fit auersio, tamquam à termino. Certè Sponsa, vt exprimeret eximium amorem Sponsi erga se promptum, paratúmque ad obsequendum, & veluti subiectum voluntati suæ, dixit[g]: *Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius.* Eodem ferè, sed opposito sensu quod legimus Latinè

n Act.7. & 10.
o c.53.6.
p 2. de peccat. mer. & remis. c.27.
q Psalm. 118. vers. vlt.
r Luc.15.4. & seq.
s Ioan. 21. 15. 16.17.
t Ioan. 10. 11. 14.
u ibid.16.
x cap. 5.4.
y Heb.vlt.20.
Christus pastor, & pastorum princeps.
z Luc.2.8.
a Matth.2.1.
b Luc.2.7.
c ibid.15.
d 5. de Præparat. cap. 9.
Pana magnum mortuum esse refert Plutarchus.
e Domi. 2. post Pascha.
f ibidem.
Quid sit conuersio.
g Cant.7.10.

in Genesi [a]: *sub viri potestate eris*, L X X. verterunt: Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, *Ad virum tuum conuersio tua*. Hebraicè חשוקתך אישך ואל *el isecch theschukathech*; quod magis declarant sequentia verba: *& ipse dominabitur tui*. Rursus eodem libro [b]: *sub te erit appetitus eius*; (peccati) *& tu dominaberis illius*. Πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, &c. אליך תשוקתו *elecha theschukatho*. Ambrosius [c] Commentario in Cantica designari docet citato dicti libri loco, vbi legitur *frater*, perfectam requiem Sponsæ in Sponso, vt iste conuertatur super illam, & caput suum reclinet, atque requiescat, vt requiescebat Ioannes in sinu, & pectore Christi [d]. Addit priùs his eandem sententiam præcessisse in Canticis [e] propter incipientes, & proficientes, tandem propter perfectos: primo loco de vmbris agi; in secundo de odoribus absque vmbris.

a cap.3.16.
b cap.4.7.
c lib. de Isaac. cap. 8.
d Ioan.13.23. cap.20.21.
e cap.2.16. cap.6.2.

Ad pastorem, & episcopum animarum vestrarum.] Græcè ἡμῶν nostrarum in Complutēsibus, & Regiis Bibliis: sed plura alia habens ὑμῶν. De Pastoris vocabulo monui paulò antè: de nomine Episcopi dixi etiam explicans caput primum libri Actuum Apostolorum [f], & vigesimum [g]. Fulgentius [h] recitans hunc locum, legit *pastorem, & visitatorem*. Vtrumque refertur eodem, scilicet ad animas, & indicat salutem spiritualem, bonáque spiritualia: non, vt Primaticcius voluit, primùm ea, quæ pertinent ad corpus, secundum, quæ ad animam, nam constat pascendi pastorísq; voces etiam spiritualiter vsurpari; immò sic sæpius, ac ferè semper, cū ad oues sub eâdem figura respectum habent, nempe ad homines. Concedo tamen Pastoris spiritualis, ac Episcopi esse pauperes corporali nutrimento pascere, & alere ex Patrimonio Ecclesiæ, præsertim quando suppetit, vnde valeat eleemosynas largiri. Sicut & animarum per se spiritualia lucra procurare debent; &, vt faciebat Paulus [i], *non res subditorum quærere, sed ipsos*, id est, salutem eorum.

f vers.20.
g vers.18.
h 2. ad Trasimum.cap.11.
Pastoris & Episcopi est pauperes pascere.
i 2. Cor.12.14.

Porrò licet κατ' ἐξοχὴν Christus Pastor sit, & Episcopus animarum (vocat illum Dionysius *[illegible]*) & eius comparatione reliqui solum vicarij; his tamen eædem appellationes absolutè, veréque tribui possunt, & solent. Inter istos rursum sine dubio vnus est, qui simpliciter nominatur Sponsus Ecclesiæ, Vicarius Christi, locum tenens Christi, aut vicem, Papa (quod nomen aliâ quidem commune aliis numquam legitur à summo Pontifice cuiquam tributum) summus Sacerdos, & Pontifex, rector domus Dei, & custos vineæ eius: Pater, & doctor fidelium omnium, vniuersalis Patriarcha, vel Episcopus, vel Archiepiscopus, pastor ouilis Christi: præpositus Ecclesiæ: aliisq; multis modis, quos post Ioannem à Torrecrem. [l] recitat Rutilius [m] Benzonus, & Bellarminus [n], extántq; apud varios Auctores, & Cōcilia, & ex eisdem Baronius passim in Annal. & nos capite primo indicauimus. Sed notandum cum eodem Turrectemata [o], sæpius à summo Pontifice nomen Episcopi in Bullis poni, non solùm, quia hac generalitate comprehenditur amplissima iurisdictio: vel quoniam, quod attinet ad ea, quæ sunt ordinis omnes Episcopi sunt ęquales: verùm etiam quia Christus, cuius est vicarius, nomine magis Episcopi, quàm aliarum dignitatum nominibus in sacra Scriptura exprimitur nominatus. Ait enim B Petrus de Christo loquens, inquit Turrectemata: *Conuersi nunc estis ad pastorem, & Episcopum animarum vestrarum.* Hinc Athanasius [p] efficit, Christum Deum esse docétque prudenti consilio Petrum, aliósque Apostolos Iudæis primùm proposuisse, quæ spectabant ad humanam naturam Saluatoris, vt Messiam venisse persuasos, & signis, & miraculis paulatim ad credendam eius Diuinitatem perducerent, ostendentes certissimis rationibus istiusmodi opera non hominis, sed Dei esse.

CAPVT TERTIVM.

ARGVMENTVM.

Traduntur deinceps domestica præcepta viris, & vxoribus: tum æquè omnibus communia variarum virtutum, præsertim patientiæ: Christi rursus exemplo: cuius demum passionis vtilitates adhuc enumerantur, maximè quam per baptismum recipimus in similitudinem eorum, qui ex aquis diluuij seruati sunt in arca. Vbi difficilis attexitur illa sententia de Christi prædicatione in Inferno.

1 SIMILITER & mulieres subditæ sint viris suis: vt & si qui non credunt verbo, per mulierum conuersationem sine verbo lucrifiant.

2 Considerantes in timore castam conuersationem vestram.

3 Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus.

4 Sed qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti, & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples.

5 Sic enim aliquando & sanctæ mulieres, sperantes in Deo ornabant se, subiectæ propriis viris.

6 Sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans: cuius estis filiæ benefacientes, & non pertimentes vllam perturbationem.

7 Viri similiter cohabitantes secundùm scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri, impartientes honorem, tamquam & cohæredibus gratiæ vitæ: vt non impediantur orationes vestræ.

8 In fine autem omnes vnanimes, compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles.

9 Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed è cōtrario benedicentes: quia in hoc vocati estis, vt benedictionem hæreditate possideatis.

10 Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos, coërceat linguam suam à malo, & labia eius ne loquantur dolum.

11 Declinet à malo, & faciat bonum: inquirat pacem, & sequatur eam.

12 Quia oculi Domini super iustos: & aures eius in preces eorum: Vultus autem Domini super facientes mala.

13 Et quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis?

14 Sed & si quid patimini propter iustitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, & non conturbemini.

15 Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est, spe.

16 Sed cum modestia, & timore, conscientiam habentes bonam: vt in eo, quod detrahunt vobis, confundantur, qui calūniantur vestram bonam in Christo conuersationem.

17 Melius est enim benefacientes (si voluntas Dei velit) pati, quàm malefacientes.

18 Quia & Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, vt nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, viuificatus autem spiritu.

19 In quo & his, qui in carcere erāt, spiritibus veniens prædicauit.

20 Qui increduli fuerant aliquando, quādo expectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca: in qua pauci, id est, octo animæ saluæ factæ sunt per aquam.

21 Quod & vos nūc similis formę saluos facit baptisma: non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum per resurrectionem Iesu Christi.

22 Qui est in dextera Dei, deglutiens mortem vt vitæ æternæ hæredes efficeremur: profectus in cœlum subiectis sibi angelis, & potestatibus, & virtutibus.

Vers. 1.]

Vers. 1.] Similiter & mulieres subditæ sint viris suis: vt & si qui non credunt verbo, per mulierum conuersationem sine verbo lucrifiant.

Vers. 2.] Considerantes in timore castam conuersationem vestram.

INter calumnias Christianis obiectas vna fuit, nō solùm quod seruos à dominorum potestate, subditos ab obedientia magistratuum abstraherent, quod priore capite confutatum est: sed etiam quod matronas à virorum debito consortio, & subiectione remouerent. Causa disseminandi tales rumores erat, quòd lex Christiana turpes, ac præposteras libidines exhorreret, prohiberetque, quas ethnicę vxores dissimulabāt, ferebant, approbabant. Sic quidem proditum est à quatuor concubinis Agrippæ præfecti, & ab vxore Albini toros eorum deuitatos ea de causa, Petro persuadente, cùm Petro diceret Agrippa; *multa tibi fiducia est, ô scelerate, in plebibus, quas circūuenis: & in fœminis, quæ tua persuasione à maritali toro discedunt* [a]. Paulum etiam occidendi Nero captasse dicitur occasionem, quòd pellici eius, quam fecerat Christianā, nefandum cum illo congressum fugere persuasisset [b]. Præterea ex Iustino [c] refert Eusebius [d], fœminam, postquam Christiana euaserat, pudicitiam viro turpi, quo cum & ipsa turpiter ante vixerat, cum persuadere nequiret, repudij libellum dedisse. Denique vidimus in Capite vigesimoquarto Actuum [e] Apostolorum prædicatum de Castitate à Paulo Felici Præsidi.

Christiani detectores mali audiebant, quod vxores à viris separabant.

a Linus de Pass. Petri. Metaphra. de Petro, & Paulo.
b Chrys. 1. edit. vituperato. vitæ monast.
c Apolog. 1.
d 4. Hist. c. 17.
e Vers. 25.

Mulieres subditæ sint viris suis.] Et Latina, & Gręca nomina *γυναικῶν, καὶ ἀνδρῶν* nūc sexus significāt, nūc nexu iūctos matrimonij, vt alibi [f] monuimus. Eandem porrò verbis iisdem sententiā reperimus apud Paulū [g], hoc addito, *in Domino*, vel *sicut oportet in Domino* [h]. Præterea negat debere mulierem dominari in virum, *quia primus formatus est Adam, nec ipse seductus, sed illa* [i]. Affert etiam legem iubētem hanc subiectionem [k], quæ lex habetur in Genesi [l], hoc sermone: *sub viri potestate eris: & ipse dominabitur tui.* Postremo eiusdem Pauli [m] sententia: *Caput mulieris vir est.* Omnia ista cum nostro testimonio Damascenus [n] affert ad hoc propositū, & Clemens Romanus [o].

f Act. 1. 14.
g Ephes. 5. 22.
h Coloss. 3. 18.
i 1. Tim. 2. 12. 13. 14.
k 1. Cor. 14. 34.
l Cap. 3. 16.
m Ephes. 5. 23. 1. Cor. 11. 3.
n 1. Paral. c. 7.
o 1. Const. c. 9.

Ratio naturalis hoc dictat, quia ex suo genere nobilior, ac perfectior est vir: fœminam autem, vt alia prætercam, paulo infrà [p] vocat Auctor noster, *infirmius vasculum*, quod & Ambrosius obseruauit [q]. Qua ratione potest aliquo modo censeri mulier minùs quàm vir ad imaginē Dei facta, vt ex Ambrosio, & Augustino dicitur XXXIII Causa, Quæst. III. cùm tamen absolutè loquendo, in hoc non differant, vt docet Basilius [r]. *Animal occasionatum* vocat Aristoteles [s], quia ex occasione, id est, propter imbecillitatem vis generādi in viro, cui data à Deo in adiutorium [t]. Barbarorum quidem est eodem habere mulierem, & seruum loco, vt idem Aristoteles [u] docet, verùm negari nequit, quin in innocentiæ quoque statu ciuile, liberum, voluntarium, ac proinde iucundum futurum fuisset, viri dominium in vxorem, vtpote in vtilitatem communem, cum magna æquitate, & beneuolentia, & circa res semper honestas. Pœna nunc est, quod volens nolens, nec ratò absque multis molestiis cogitur mulier viro subesse, atque obtemperare, vel quia male vir illam tractat, vel quia ipsa se se ad iusta iussa illibens accommodat, lenioris ingenij, iracundi animi, voluntatis cupidæ dominandi, &c.

Mulieres cur viris subditæ esse debeant.
p vers. 7.
q De Paradiso c. 4.
r Homil. 10. Hexam.
s 2. Polit. ca. 1.
t Gen. 2. 18.
u suprà.
Dominium viri in vxorem quale esse debeat.

Verùm castis, ac fidelibus hanc pœnam, inquit Rupertus [x], beneuolentia nullam, aut leuissimam efficit; & non solùm non obest, sed etiam laudi est. Citat deinde hunc ipsum Petri quē tractamus locum. Dignum item lectu, quod eādem de re tradit Augustinus [y]: Persarum reges taxat Plutarchus [z], qui ceteros habebant loco seruorum, præter vxores, quibus maximè, vt imperarent decebat, iuxta Pittaci dictum: *Γυναικὸς ἄρχειν.* Romanis item Cato, eodem teste Plutarcho [a], vxores dominari dicebat contra omnium aliorum morem. Etsi Tacitus [b], Clemens [c] Romanus, Nicolaus Damascenus [d], & Heraclides [e] de nonnullis nationibus memorent, apud quas viris vxores præsint: qua de re adhuc postea.

x lib. 3. in Genesim. cap. [illegible]
y 11. in Gen. lite. cap. 37.
z Opusc. quod in Principe requiratur doctrina.
a in Catone.
b lib. de Moribus German. sub fin.
c 9. Recogn. cap. 17.
d apud Stobæum serm. 42.
e in Polit.

Hinc porrò intelligitur, quàm repugnet iuri diuino, & naturali, vt ad hierarchiam fœminis aditus pateat: sed & non adeo consentaneum videri, vt ciuilis iisdem committatur potestas; quamuis id nonnullæ ferant gentes, non protsus absque bonis exemplis, non penitus sine aliqua ratione: qua de re aliàs: Sic sanè suam tuetur mulier causam apud Poëtam [f]:

Fœmina ad hierarchiam Ecclesiasticam aditus patere nō debet.

—Non urbes prima tenebo
Fœmina Nili: at nullo discrimine sexus
Reginam scit ferre Pharos.

f Lucan. lib. [illegible]

At verò tritum illud inter alia veterum de fœminæ sub viro subiectione [g].

Ἀγαθῆς γυναικός ἐστιν, ὦ Νικοστράτη,
Μὴ κρείττον' εἶναι τ' ἀνδρός, ἀλλ' ὑπήκοον.
Γυνὴ δὲ νικῶσ' ἄνδρα, κακὸν ἐστι μέγα.
Bona mulieris est, ô Nicostrata,
Non superiorem esse viro, sed subditam.
Mulier verò vincens virum, magnum est malum.

g Philemon apud Stobæ. in præcep. connub.

Item [h]:

Καὶ τοι τόδ' αἰσχρὸν προστατεῖν τῶν δωμάτων
Γυναῖκα, μὴ τὸν ἄνδρα.
Et quidem hoc turpe, præsidere domi
Vxorem, non virum.

h Eurip. in Electra.

Augustinus [i] nihil hac re peius affirmat: & quid hoc in genere senserit, feceritque piissima mater Monica recitat [k]. Denique tum demum imperare matrona censetur, cùm paret viro.

Casta ad virum matrona parendo imperat [l].

i Tractat. 2. in Ioan.
k 9. Confess. cap. 9.
l Seneca, vel Publius Syrus.

Huc facit, quòd aliqui acutè notauerunt velari mulieres, dum maritantur, vt se nouerint subditas maritis [m]: non debere sibi comam amputare, quā Deus ad memoriam subiectionis illi dedit [n]: & vt mariti aliquid inuenirent, vnde vxores trahere, ac ligare [o] possent.

m c. Fœminæ 30. q. 5. c. Mulier. 33 q. 5.
n c. Quæcunque dist. 30.
o Gulielm. Mēde laud. in Clement. (cum eo, verbo continentur.)

In Epistola prima ad Corinthios [p] emendati libri habent: *Ideo debet mulier potestatē habere supra caput, propter Angelos*, quod alij legūt *velamen* Gręcè est *ἐξουσίαν*, Syriacè שולטנא *sculetana.* nam indicium subiectionis est, ac dominij viri in fœminam velamen, vt Patres Græci obseruant, vnde aperire caput alij, symbolum subiectionis est. Quocirca serui manumissi pileo donabantur: seruus seruorum Christi Pontifex nulli caput detegit. Angelos aliqui Spiritus præsides intelligunt: alij Sacerdotes: quidam viros qui virginitatem seruant: & nonnulli de primis, ne per detectionem faciat se mulier æqualem viro: qui tamen immediatè factus est à Deo [q]: viro

Velamē signum est dominij viri in fœminam.
p cap. 11. 10.
q Gen. 1. 27.

medio, ipſa [a]. Ex ipſa ſubiectione multi ſequuntur effectus, quos colligit Tiraquellus [b], qui etiã prior nonnulla eorum notauit, quæ attulimus.

Aptè verò Hieronymus [c] argumentatur, ſi debetur Gentilibus maritis honor iure coniugij, multo magis reddẽdum Chriſtianis. Poſſem præterea dicere de iis, quæ obſtare ſolent, quo minùs viri ſubditas ſibi vxores habeãt. Inter alia meritò numeratur inæqualitas, v.g. ſi multò ſint nobiliores, ditiores & ſapiẽtiores vxores, aut viri ætate grandes, ipſæ adoleſcentes, & iuniores. Celebris Martialis ſententia [d]:

Vxorem quare locupletem ducere nolim
Quæritis? vxori nubere nolo meæ.

Offendit plerumque virum, ait Ambroſius [e], *ſi ſe vxor nobiliorem nouerit*. Et idem Hieronymus [f] viduas reprehendit, quæ ſibi pauperes maritos deligunt, quibus imperent, vt nomen tantùm virorũ habere videãtur, qui patienter riuales ſuſtineant: ſi muſſitauerint, illico proiiciendi. Ex Auctoribus profanis affert in hãc rem cõplura Tiraquellus [g]. Eodem reuocari poſſent Dei verba [h]: *Faciamus ei (viro) adiutorium ſimile ſibi*; non effigie duntaxat, & natura, ſed etiam conditione.

Vt & ſi qui non credunt verbo.] Fulgentius [i] addit Dei. Igitur Chriſtianæ fœminæ manere cum prioribus viris poſſunt infidelibus, ſi, vt vulgo dicitur, ſine iniuria Creatoris velint cohabitare. Nõ tamen per ſe, ac abſolutè, & abſque diſpẽſatione licet cum infidelibus noua cõiugia celebrare. Sed longiorem iſta diſputationem requirunt, quæ nõ eſt præſentis inſtituti; ſicut & de aliis tori, aut non ineundi, aut ſeparandi cauſis.

Per mulierum conuerſationem ſine verbo lucrifiant.] Interpres Syrus totam ſententiam exprimens, ita vt Petrus ipſaſmet mulieres alloquatur, ſic paulo aliter vertit: *ſimiliter & vos mulieres ſubditæ eſtote maritis veſtris, vt eos qui non acquieſcunt ſermoni, bonis moribus veſtris acquiratis abſque labore*, דלא עמלא *delo hhamla*: nam lucrum videtur ſine labore contingere Fulgentius [k] legit *vxorem* & (*lucrificentur.*) Tanta illa inter cõiuges coniunctio valet in vtrãque partem plurimùm, & facile eſt alterũ ſanctificari, & ſaluum fieri per alterum, vt Paulus docet [l]: De fœminis exempla non deſunt, vt Monicæ, quæ, vt ſcribit Auguſtinus [m], cũ in omni vita ſeſe cum Patritio viro ita feruido geſſiſſet modeſtiſſimè, *iam in extrema vita eius, lucrata eſt illum Deo, nec in eo iam fideli planxit, quod in nondum fideli tolerauerat.*

Quid referã de Cæcilia, quæ Sponſum, & Cognatum: de Natalia, quæ Adrianum: de Martha, quæ Marium: de Theodelinda, quæ vtrũque maritum Eutharin, & Agilulphum Longobardos reges: de Domitia, ſeu Domitilla, quæ Flamũ Clemẽtem propinquum Domitiani: de Clotilde, quæ Clodouæum Francorum regem: de Ingulde, quæ Hermogillam Gothorum: de Dobbera, vel Dabraua, quæ Polonorum Ducem Miſeio, aut Meiſco ad fidem, & religionem Chriſtianam conuerterunt? Sed nec inſolens Iudæis cum Gentilibus & infidelibus cõiugi matrimonio. Nam vt omittam Salomonem, Timotheus filius fuit mulieris Iudææ fidelis patre gentili [n]: Felix Præſes Romanus vxorem habuit Druſillam Iudæam [o].

Vnicam adhibeo ſententiam Chryſoſtomi [p], cetera præteriens exempla plura eruditarum, & prudentum fœminarum, quæ redigit in Catalogum Tiraquellus [q]; *Nihil*, ait ille, *potentius muliere bona ad inſtruendum, & informandum virum quodcunque voluerit: neque tam leuiter amicos, neque magiſtros, neque Principes patietur, vt coniugem admonentem, atque conſulentem. Habet enim voluptatem quamdam admonitio vxoria, cum plurimum amet, cui conſulit* (aliàs, *ametur quæ conſulit.*) Multos poſſum afferre viros aſperos, & immites per vxorem mites redditos, & manſuetos: ipſa enim menſa, lecto, filiorum communicatione, dicendis, tacendis, ingreſſu, exitu, & aliis pluribus cum marito communicans, & vt corpus capiti coniuncta, ſi prudens erit & diligens, omnes vincet in curando coniuge, & coniugis ſuperabit diligentiam.

Subiicit deinde, rationem optimam perſuadendi conſiſtere in probis mulieris moribus, maximè in ornatu moderato, in modeſtia, beneuolentia, pudicitia, pietate, rei familiaris cura. Hæc indicantur hoc loco per caſtam conuerſationem, & timorem, aliáque, quæ ſequuntur. Ambroſius [r] autem, velut per euphraſim, locum hunc totum ſic tractat: Sed & Apoſtolus Petrus; *Mulieris*, inquit, *gratia plurimùm valet, vt viri eius conuertatur affectus per vxoris ſuæ bonam conuerſationem, & incredulus ſe conuertat ad gratiam Chriſti. Hoc valet mulieris grauitas, & pudicitia, & eius bona conuerſatio, vt virum ſuum vocet ad fidem, & deuotionem, quod prudentis viri ſermo frequenter operatur.*

Qua ratione honeſtæ ſuos viros mulieres perſuadebunt.

r 6. de Sacram. cap. 5.

Conuerſationem.] Quid ſit, prius explicaui [s], dixíque nil magis commendare Fidem noſtram apud alios, quàm bonam conuerſationem. Confirmatur ſententia Iacobi [t]: *Quis ſapiens, & diſciplinatus inter vos? oſtendat ex bona conuerſatione operationem ſuam in manſuetudine ſapientiæ.* Præcipit quoque Paulus [u], *vt dignè Euangelio Chriſti conuerſemur.* Anſam Hæretici magnam ex mala Catholicorum, & Eccleſiaſticorũ conuerſatione arripuerunt, ſicut Catholici ex Religioſorum. Poſtquam Moſes [x] expoſuiſſet diuina præcepta: *Hæc eſt*, ait, *veſtra ſapientia, & intellectus coram populis, vt audientes vniuerſa præcepta hæc* (non recitari tantùm, ſed obſeruari,) *dicant: En populus, ſapiens, & intelligens, gens magna*; non tam multitudine, quàm dignitate, ob ſanctitatem, &c.

s cap. 2. 12.
t cap. 3. 13.
Conuerſatio bona maximè commendat fidem noſtram.
u Philip. 2. 27.
x Deut. 4. 6.

Sine verbo.] Rectè Gloſſa Interlinearis, Hugo, Thomas Anglicus, Carthuſianus, Lyranus, & alij, ſine verbo prædicationis communis, quia *mulieri publicè docere non permittitur* [y]; & in Eccleſiis loqui [z]. Syrus Interpres, vt dixi, reddidit *ſine labore*: eſt namq; non paruus labor prædicationis. Idcirco Paulus [a] *duplici dignos honore ducit, qui laborãt in verbo, & doctrina*; κοπιῶντας, & ſimul iungit, cum omni doctrina, patientiam [b], ſcilicet æquè omnẽ: & multis argumentis probat iis deberi ſtipendia [c]: immò eum, *qui catechizatur, debere communicare ei, qui ſe catechizat, in omnibus bonis* [d]. Domeſticus autem vxoris ſermo, & adhortatio abſque labore fit.

y 1. Tim. 2. 12. 34.
z 1. Cor. 14. 34. 35.
a 1. Tim. 5. 17.
b 2. Tim. 4. 2.
c 1. Cor. 9. per totum ferè caput.
d Gal. 6. 6.

Oecumenios exponit *ſine verbo*, quia efficacior perſuaſio ex tacitis operibus bonis, quam ex verbis, quæ illis careant, ita vt contradici non poſſit: Videtur etiam *ſine verbo* referre ad viros, qui videlicet nullum habeant, quo contradicere valeant, & ad vxores, quia leui negotio, propter cauſas prius dictas, perſuadere valeant. Tritum admodum Franciſci reſponſum, duos ex diſcipulis idiotas, vt erant iuſſi, per plateam tantùm inambulando, prædicaſſe, quoniam modeſtia ſua commouerant multitudinem ad pietatem.

Lucrifiant.] Κερδηθήσονται. Præter cauſam quã prius attuli de lucri nomine, quod videtur va-

rutatem laboris indicare; hæc alia est, qua denotatur pretium animarum nostrarũ, & voluptas, quæ percipitur ab iis, qui studeot animarum cõuersioni. Hæc lucrosissima negotiatio adeo commendata in fideli seruo à Christo [a], ita vt præ isto lucro nihil prosit totius mundi lucrum [b], etsi non de aliena, sed propria cuiusque loquatur anima. Qui sua correctione persuadet fratri, lucratus eũ censetur, vt ait idem Christus [c]. Paulus *summum lucrum reputabat Christum* [d], & alia præ hoc lucra, *vt stercora* [e], & mortem ipsam, vt cũ Christo esset habebat in lucro [f]; labores omnes suos eo referebat, vt alios eidem lucrifaceret [g]: quod verbum maximè inculcauit, quando se abstinuisse docuit, cum tamen recipere posset, ab alienis seu eleemosynis, seu stipendiis, pro suo labore [h]. Si quos conuertisset, appellabat *gaudiũ* [i], *coronam* [k], *gloriam suam coram Domino* [l]. Vetabat quoque magnopere ne *turpe lucrum sectaretur Episcopus*, eiusve cupidus esset [m]: *turpis lucri gratia docentes acriter coarguebat* [n].

Negotiatio lucrosissima salus animarum.
a Matt. 25. 16. 17. 22.
b Matt. 16. 26.
c infra 18. 15.
d Philip. 3. 8.
e ibidem.
f cap. 1. 21.
g 1. Cor. 9. 19. 20. 21. 22.
h ibidem.
i Philip. 4. 1.
k ibidem.
l 2. Cor. 1. 14.
m 1. Tim. 3. 8.
n Tit. 1. 7.

In timore.] Vel Dei, vel etiam virorum suorum, & quidem præsertim in timore reuerentiali, qui dici castus solet, prout etiam iudicat conuersatio casta, quæ hîc statim ponitur. Arbitrantur Hugo, Lyranus, Primaticcius, Titelmanus, dirigi orationem ad mulieres, ita vt in participio *considerantes* supplenda sit particula, ô, (*ô mulieres*) Repugnat Græcum generis masculini participium ἐποπτεύσαντες; & Thomas Anglicus, Carthusianus, ceteri explicant de viris incredulis. Posset quoque timor intelligi in viris ipsis, quem conciliauerit ipsis sanctitas morum deprehensa in vxoribus, reddénsque eas venerabiles.

Castam.] Alij *Sanctam*, ἁγνὴν, melius exprimit editio nostra. Ne quis Agnem putet vocatã quasi ἁγνὴν; obstat enim quod sine aspiratione scribitur: & quod ab agna Augustinus [o] deriuat. Communis quoque opinio: & appictus ei agnus: & agnorum vellera ritè benedici solita quotannis in eius æde via Nomentana die eiusdem festo ad pallia conficienda. Propria vxorum laus castitas, indiuidua cum viro societas, vna demũ cum illo caro [p]. E contrario graue scelus adulterij, omnium vindicatum legibus nationum: quā in re nihil attinet immorari: licet verò parem in vtroque coniuge oporteat fidem esse; tamen in vxore damnabilior eius violatio æstimatur, ob incertitudinem prolis, & familiæ maiorem infamiam, & quia potiùs quoddam ius habet vir in fœminam: & quia decet magis illam pudor, pudicitiáque, & domi sese continere, nec quid sine viro agere. Differunt de hoc Scholastici [q], Martinus de Magistris [r], & alij.

o serm. 101. de diuers.
p Gen. 2. 24. Matt. 19. 6. Ephes. 5. 31.
Adulterium graue scelus omnium nationum legibus punitum.
q 4. dist. 35.
r lib. de temperant. q. 9.

Vers. 3.] Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus.

REmouet à matrona immoderatum corporis externum habitum, cultum, ornatum, in capillo, in auro, & aliis rebus pretiosis, in vestimentis. Res hæc latius patet, de qua proprios Tractatus ediderunt Tertullianus, & Cyprianus: alij autem Patres nonnulla præcepta tradiderunt, præter Ethnicos Scriptores, nosque ipsi ad caput tertium Esaiæ diximus aliquid. Paucis hic absoluemus, quæ instituto necessaria videbuntur.

Multa congerit in legibus cõnubialibus Tiraquellus [s]. Tertullianus ait, quòd habitus fœminæ duplicem speciem circumfert, Cultum, & Ornatum. Cultum esse, quem mundum muliebrem vocant. Ornatum, quem immundum muliebrem conuenit dici: illum in auro, argento, & gemmis, & vestibus deputari: istũ in cura capilli, & cutis, & earum partium corporis, quæ oculos trahunt: alteri ambitionis crimen intendi, alteri prostitutionis. Liuius [t] scribit, quod munditiæ ornatus, & cultus fœminarum insignia sunt, his gaudent & gloriantur: & hunc mundum muliebrem appellauerunt maiores nostri. Cyprianus *deteriorem pronunciat superfluum ornatum adulterio ipso, quoniam*, vt etiam scribit Augustinus [u], *ibi pudicitia, hîc natura adulteratur.*

s in lege 1.
t lib. 34.
Ornatus superfluus peior adulterio.
u lib. 2. de ser. Do. in monte

Quarum non sit extrinsecus capillatura.] ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν, &c. κόσμος. *Quarum non sit extrinsecus implicationis capillorũ ornatus.* Syriacè: (*Et non ornemini ornatu externo, vt cincinnis capillorũ.*) Alij Græci codices habent ἐκπλοκῆς, quæ vox idem valet, nempe crinium nexus, (qui appellantur etiam πλόκαμοι, & à Paulo [x], agente de hac eadem re, πλέγματα,) siue *plicaturas, crispaturas, & nodos*, qui torquendo, & frangendo per gradus vario flexu fiunt: dicíque vno verbo cincinni, cirri, corymbi, crobyli, calamistri possunt. Videtur Ambrosius [y] legisse ἐν πλοκῇ. recitat enim *in plicatu*: alibi [z] tamen, *capillorum implicatio*, vt & Fulgentius [a]. Idacius verò, *Non extrinsecus capillorum amplicitum* [b]. Cyprianus pouit nomẽ generale ornamẽti, fortassis eo sensu, quo retuli Tertullianũ [c] docuisse ornatum consistere in cura capilli. Augustinus [d] memoria lapsus Petro tribuit quod est Pauli [e]. *Ornantes se non in tortis crinibus.*

x 1. Tim. 2. 9.
y exhortat. ad Virg.
z ep. 27. ad Rom.
a epi. 2. c. 11.
b contra Varimadum.
c lib. 3. c. 10.
d serm. 10. de Verb. Apost. 11.
e 1. Tim. 2. 9.
Mulieris gloria est comam nutrire.
f 1. Cor. 11. 15.

Est sanè mulieri gloria comam nutrire, turpe tonderi, aut decaluari, cum ei capilli pro velamine dati sint, vt scribit Paulus [f]; & minatur Deus tanquam supplicium decaluationem verticis filiarum Sion, & crinis nudationem [g], (quamuis & viris interdum par pœna indicitur [h], & erat signum luctus vtriq; sexui tõderi apud Hebræos [i], (etsi secus apud alios teste Plutarcho [k]) immo apud illos varia fuit in hoc ratio, vt ostendit Pineda [l] noster: denique sanctimoniales crinem resecant, quod omnibus fœminis Eustathium hæreticum præcepisse narrat Nicephorus [m], & factitatum apud Amripheos prodit Solinus [n]. De monialibus Hieronymus [o]. Contra Eustathium verò Concilium Gangrense [p], & Imperator Valentianus, Theodosius, Arcadius [q]. In Concilio item Viennensi [r] non improbantur simpliciter crines, etiam in monialibus, sed comati, cornuti, cincionati.

g Esa. 3. 17. & 24.
h ibidem 24. cap. 15. 2. Ierem. 48. 37. Ezech. 7. 18. Amos 8. 10. Michææ 1. 16.
i Iob 1. 20.
k Proble. 13.
l Iob 1. vers. num. 10.
m lib. 9. ca. 4
n cap. 27.
o ep. ad Sabinianum Diacon. & in alia ep. de ...
p c. 17. & habetur quæcunque mulier dist. 30.
q C. Theodos. de Episc. vel Cler. l. 7.
r Clem. 2. de stat. monacho.

At Petrus, Paulúsque, sicut & alij Patres modum præscribũt fœminis generaliter in cura capilli, & reliqui ornatus, cultúsque, permittentes eum, qui congruit statui, & conditioni cuiusque. Id rectè Caietanus monet: sed illud non adeò benè, non prohiberi hoc loco ad litteram, nisi vt isti externo præferantur ornamenta interni hominis. Hoc namque facere debent etiam quæ modestè se ornant, & colunt: cùm sit φιλόκοσμον (vt loquar cum Hieronymo [s]) genus fœmineum, multæque etiam insignis pudicitiæ, quãuis nulli virorum: tamen sibi libenter ornari velint. Facit idem argumentum, sed prior Cyprianus [t], multò hac magis egere coërtione Virginem, cui nulla ornatus sui competit venia, nec deriuari in alterum scilicet (maritum) possit mendacium cul

Mulierum genus φιλόκοσμον.
s epist. 22. ad Gaudentium.
t de habitu Virginum.

pæ, sed sola ipsa remaneat in crimine. Affert idem Cyprianus [a] in confirmationem reprehensionis ornatus sæcularis in muliere, & allatum ex epistola ad Timotheum [b], testimonium & exempla Thamar [c], atque meretricis, quam describit Ioannes in Apocalypsi [d], addere possumus Iezabelem [e], atque Montani prophetissas [f], & alia testimonia Scripturarum [g]. Paulus verò sic vetat tortos crines, aurum, margaritas, vestem pretiosam, vt permittat habitum, ornatum, καταστολὴν Syriacè castum, κόσμιον, modestum, honestum cum verecundia & sobrietate, atque vt decet mulieres promittentes, id est, *profitentes* θεοσέβειαν, *pietatem per opera bona* [h]. Nec vitio vertitur Ruth, quòd lota, vncta, cultioribus vestimentis adhuc nubilis indueret se [i]: nec quod Iudith vidua *crinem quoque capitis discriminauerit, séque adeo multis ornamentis ornauerit* [k]: nec quòd Esther *vestes regias gestauerit, etsi Deo professa est, se id necessitate compulsam fecisse, & abominatam signum superbiæ, & gloriæ suæ, quod erat super caput suum, atque detestatam quasi pannum menstruatæ* [l]. Mentio præterea est in aliis locis scripturæ [m] de ornatu mulierũ, & virorum honesto. Quin etiam docente Augustino [n], peccare mulier potest, si vestes humiliores ferat inuito marito, quod præter alios probat magis Martinus de Magistris [o], eadémque ratio de cætero ornatu videtur.

Sed quod attinet ad capillaturam, siue plicaturam crinium, quod argumentum tractat Adrianus Iunius libro de Coma, iam dixi de Iudith, quod capitis crinem discriminauit. Id Græcè est, Διέταξε τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς. *Disposuit crines capitis.* Plutarchus [p] ex pluribus causis, cur nuptarum comam hastæ cuspide discriminarẽt Romani, assignat istam, vt monerentur debere ornatu vti simplici, & à luxu, ac mollicie esse alienæ, vtpote bellicosis iunctæ maritis, qui primas etiã vi, belloque duxerant, Sabinas nempe. Homerus [q] memorat Iunonem alioqui castissimam, vt Ioui placeret marito, inter alia hoc ornamentum adhibuisse:

Τῷ ῥ' ἥγε χρόα καλὸν ἀλειψαμένη, ἰδὲ χαίτας
Πεξαμένη, χερσὶ πλοκάμους ἔπλεξε φαεινούς.
(Dulcis odor) quo nunc corpúsque comásque elegantes
Oblenit, pulchros pectens discrimine cirros.

Adulter crinis color dignus reprehensione [r]: Si se mulieres sumptuosius comant [s], & vt ait Comicus [t]: *Dum moliuntur* (aut *poliuntur*) *& comuntur, annus est.* Si crines à fronte demittant [u]: Si capita turrificent adulterinis crinibus, vt Nazianzenus hoc vetans scribit [x]:

Μὴ κεφαλὰς πυργοῦτε νόθοις πλοκάμοισι γυναῖκες.

Pudet sanè quòd hac ætate nostra viri damnatum in fœminis cirrorum vsum assumpserunt sibi, comptíque & cincinnati non verẽtur procedere, idque Christiani. Inuehitur Roa [y] noster, & ante illum Tiraquellus [z], in hoc infame hominum genus, testibus in eos excitatis, etiam Ethnicis. Clemens Alexandrinus [a] illiberali, ac meretricio se tonsu toodẽtes appellat effœminatos. *Pensate*, inquit Gregorius [b], *quæ culpa sit, hoc etiam viros appetere, quo curauit pastor Ecclesiæ & fœminas prohibere.* Negauit B. Tiburtius, vt est in Gestis S. Sebastiani, Torquatum nomine Christiano dignũ, quòd capillos super apicem frontis tonsoris arte componeret, capitis fimbrias admitteret, tonsorem diligeret. Diodorũ, qui dum ædificandæ præesset Ecclesiæ, cirros puerorum licentius detondebat, Ammianus [c] prodit à plebe Gentiliũ interfectũ.

Sed vt reuertamur ad mulieres (viros enim etiam Clemens Romanus [d] hoc nomine reprehendit.) Tertullianus [e] satis indicat honestum institutum matronarum in hac re hisce verbis: *simúlque*, ait, *se mulieres intellexerũt* (grandiores natu) *vertunt capillum, & acu lasciuiore comam sibi inferunt, crinibus à fronte diuisis, apertam professæ mulierositatem.* Idem, quem nominaui Clemens Papa [f] Apostolos inducit eas eodem spiritu, & penè sermone eodem instituentes, quo cum Petro locutum Paulum vidimus.

Aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus.] Quæ adhuc dixi, huc accommodari possunt: nec opus pluribus contra luxum vestium, & variæ supellectilis, cuius bene longum ordine alphabetico texit Catalogum Tiraquellus [g]. Super ceteras nationes modum Persas excessisse cognoscitur ex historia Esther [h], exque Tullio [i]: nec dissimilia de Sibaritis memorant Athenæus [k], & Plutarchus [l]. Quatenus liceat ornato vti vestitu Hieronymus [m], & Augustinus [n] docent, nósque Capite duodecimo Actuum. Denique mulierum externus ornatus (idémque dici de virorum potest) non prohibetur omnino, sed monentur vtrique, quem verum coram Deo æstimare cultum debeant: quemadmodum quando dicitur [o]: *non est regnum Dei esca & potus, sed iustitia, & pax*, non vetantur esca potúsve. Sic etiam cum in regula præcipit Augustinus, *ne affectent vestibus placere, sed moribus*, non vestem prohibet mundam, sed mores bonos verum esse ornatum docet. Postremo idem voluit Basilius [p] definiens *mulieres nullo modo debere nimis exquisita in ornatu corporis elegantiæ studere, potiúsque curam omnem in bona opera conferre*: huncque verum, & germanum Christianorum [q] ornatum esse.

Circumdatio auri, siue auri circumpositio, vt legit Fulgentius, περιθέσεως χρυσίων, amplectitur varium modum ornandi se auro, præsertim in crobylo, seu cincinno, de quo Clemens Alexandrinus [r]. Indumenti vestimentorum cultus. ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος vt Lyranus, Hugo, Thomas Anglicus putant, denotat pretiosiores vestes (quo pacto etiam Syrus vertit) ita vt dicatur indumentum vestimentorum, quemadmodum rosa flos florum, Deipara Virgo virginum, &c. coactius id est.

Vers. 4.] Sed qui absconditus est cordis homo, in incorruptibilitate quieti, & modesti Spiritus, qui est in conspectu Dei locuples.

PRæcipuum in mulieribus, quarum, vt diximus, genus est φιλόκοσμον, docet esse debere studium in ornando animo potiùs quàm corpore, sub quo ille latet, atque cùm sit per se incorruptibilis, Deóque similis, eiusmodi requirit ornamenta item incorruptibilia: qualia sunt cùm virtutum aliarum, tum verò mansuetudinis atque modestiæ, & pacis internæ, quæ optimè cõponit, & exornat animum, ac veris opibus locupletat. *Omnis gloria filiæ regis ab intus* [s] ἔσωθεν, & vt legunt etiam LXX. ἔσωθεν, nec non psalterium Æthiopicum Esbon, & Cyrillus Alexãdrinus [t], quod Didymus [u] exponit λογισμῶν: quia rex cogitationum iustarum est ipse Dominus. Hieronymus [x] autem testatur in quibusdam exemplaribus inueniri (ἐξ ἐννοιῶν) *ex cogitationibus.* Non dicitur

simplici

a Lib. 3. c. 36. b 1. Tim. 2. 9. c Gen. 38. 14. d cap. 17. 3. e 4. Reg. 9. 10. f Euseb. 5. histo. c. 18. g Psal. 143. 12. Isa. 3. 16. & seq. Ezech. 23. 15. & seq. Eccl. 9. 8. h 1. Tim. 2. 9. 10. i Ruth 3. 3. k Iudith 10. 3. l Esther 14. 2. 16. & cap. 2. 15. Peccare mulier potest, si vestes humiliores ferat m Gen. 24. 47. Ezech. 16. Iob 40. 5. 2. Reg. 10. Cant. 1. 10. 11. Ezech. 16. 10. & seq. Dan. 5. 29. n epist. ad Ecdiciam. 199. & Peletius C. Quod Deo 33. q. 5. o de Temperantia. q. 4. p Quæst. Roman. q. 87. q Iliad. 14. r Cypr. lib. de habitu mulierum, & lib. de bono pudicitiæ. s idem Cypr. priore nunc loco citato. t Terent. Heaut. Act. 2. sc. 7. u Hieron. ad Demetriad. x carm. contra mulieres. y lib. singularis cap. 15. z 3. connub. num. 41. & seq. a 3. Pædag. c. 3. b homil. 6. in Euangelia. c lib. 22.

d 1. const. c. 4. e de velan. Virginib. f 1. const. c. 9. g L. 3. connub. nu. 27. h cap. 2. 10. i Orat. 5. in Verrem. k lib. 12. c. 6. l in conuiv. septem sapientum. m 1. con. Pelag. n epist. 73. & 3. de doct. Christ. c. 12. 13. 14. o Rom 14. 17. p in moral. constit. c. 5. regul. 73. q ep. 2. c. 12. r 2. Pædag. c. 10. & lib. 3. cap. 2. Mulieres ornando animo intenta esse debent. s Ps. 44. 14. 15. t 1. de Adorat. in Spiritu. u in Catena. x epist. 140.

ſimplicitet *intus*, ſed *ab intus*, vt ſuus relinquatur, non modo externis operibus virturis locus, & naturæ dotibus, aut etiam quæ vocantur gratiæ gratis datæ dona, ſed ornatus quoqoe moderatus in corpore, quæ omnia dici poſſunt *fimbriæ aureæ, & varietates ex aureo charitatis veſtimento*, vt explicat Auguſtinus [a], ſi nempe ex charitatis ſint præſcripto, & ad eius finem dirigantur, atque, vt ait Gregorius [b], intus, foriſque cum perſeuerantia, quam fimbriæ deſignaut, ceteræ adſint virtutes. Illa non virgo dumtaxat, ſed alia in ſuo genere mulier quæcumque laudanda.

Quam [c] *decor occultus decorat, quam tecta venuſtas.* Tantæ laudes erant interni ornatus ſponſæ, vt eas ſponſus, quod ſatis explicari nequitent, inuoluendas iudicauerit ſilentio [d], *Abſque eo quod intrinſecus latet*, aut iuxta aliam tranſlationem de qua Gregorius, abſque occultis tuis, ἐκτὸς τῆς σιωπήσεώς σου, *extra ſilentium, vel taciturnitatem tuam* [e], ſeu quia ſilentij virtus valde commendatur in puella: ſeu, vt ſileantur de te reliqua, quæ non ita foris apparent, & longè plora, maioráque ſuut: quod indicar quinta editio ἀπὸ πλήθους τῶν ἀδύτων σου. Mitto aliorum ſeotentiam ex Hebræo מבעד לצמתך *mibbahbad letſammathech, intra vittam, vel velum*: aut intra comam; oculos pulchros eſſe, quibus cıocinni cirrique ſuperuolitant, & inter quos quaſi per cancellos emicant. Nil etiam dico de illis, qui volunt internas, aut ſecretas indicari partes corporis exactè perfectas.

Prima expoſitio communior, maximè autem à Gregorio [f] tradita. Tritum ſatis, quid de Charmidis, & Socratis interna animi forma Plato [g] ſcripſerit, qoid de cuioſvis alterius hominis [h], quomodo Socrates à Diis petierit [i], vt pulcher intus efficeretur, & quæcumque extrinſecus haberet, intrinſecus eſſent amica: quare Antipatrum Alexander planè purpureum nominaret, qui veſtes externas vulgares induebat: cur è contrario mulier externæ formæ dedita, internam negligens dicatur internè, Hecubam, externè Helenam referre [k].

Ἔνδοθι τὴν Ἑκάβην, ἔκτοθι τὴν Ἑλένην.

Sed qui abſconditus eſt cordis homo.] Sit videlicet ornatus. Cyprianus [l]: Sit in muliere non exterior ornamenti (quæ in editiooe noſtra dicitur *extrinſecus capillatura*) aut aori, aut veſtis cultus cordis. Idacius [m]: *Sed qui abſconſus eſt homo.* Ambroſius [n] hioc probat hominem omnem Sapientem non modò liberum, ſed & diuitem eſſe, nec excepto ſexu fœmineo. Ait præterea hanc velut hominis definitionem cenſeri, quam his tradit Petrus & ſequentibus verbis: ideirco autem, cùm in Geneſi [o] laudatæ legantur à Deo res ceteræ, prætermiſſam laudationem hominis, propter quem illæ factæ, quia aliæ in ſpecie ſunt, homo in occulto. Nihil verbi gratia in beſtiis plus reperitur quàm quod videtur; in homine nihil eſt inferius, quàm quod videtur, & ſeruit corpus quod videtur, regit mens, quæ non videtur, ſed quaſi inuolucro corporis tegitur, & occultatur, vt eam haud facilè quiſquam introſpicere, & ſpeculari queat: aliarum gratia foris, & in natiuitate, hominis intus eſt, & in corde, & non in forenſi (hoc eſt, externa) pelle, ſed in interiori homine antè probandus, ſicque demum prædicandus homo. Id magis adhuc explicans [p], præfatur, quòd nemo ante Petrum tali expreſſione vſus eſt, vt diceret cordis hominem. Tamen ſubdit: *exterior enim homo plurima in ſe membra habet: interior autem cordis homo totus Sapientia eſt, plenus gratiæ, plenus decoris.* Id ipſum confirmat ſequentibus huius loci verbis, docens veras diuitias in virtutibus conſiſtere. Facit hoc etiam Auguſtinus [q], aitque corporis huius, id eſt, exterioris hominis ornamenta, quantò magis appetuntur, tantò eſſe interioris maiora detrimenta: quantò autem minus appetuntur ornamenta exterioris hominis, tantò magis moribus pulchris hominem interiorem adornari. Nazianzenus [r] præfert artem animabus medendi ei, quæ curat corpora, & difficiliorem affirmat: quoniam medicina corporalis pauca reſpicit eorum, quæ in profundo latent: medicis ſpiritualibus in eo, qui abſconditus eſt cordis homine, omnis cura, omnéque ſtudium ponendum eſt, & cum eo certamen ineundum, qui nos intus oppugnat, atque inuadit.

Legimus in Pauli ſcriptis *interiorem hominem* [s] (vno nomine Auguſtinus [t] plura iſta expoſuit) id eſt, rationalem, ſiue ſpiritualem, ita vt propter partem ſenſualem, ſeu animalem, & propter corpoream, vel ob animam, vt diſtincta ponitur à Spiritu, & ob corpus [u] vocari poſſit exterior homo.

Eſt igitur abſconditus & interior homo, ſecundum partem ſuam ſuperiorem, quæ eſt ratio, ac voluntas, nec patent hominum ſenſibus; ſicut in bruto produnt ſe foras functiones omnium potentiarum ipſius. Inde abſolutè denominatur homo tamquam ab eo, quod potius eſt in ipſo: non quia vel ſola mens ſit homo, vt exiſtimauit Plato [x]: vel quaſi rationalis anima, quam vnicam habet homo, figurata ſit ſecundum formam, & effigiem hominis, vt arbitratus eſt Tertullianus [y].

Ruſus apud eundem Paulum [z] mentio fit de eo, *qui foris eſt, noſtro homine, & corrumpitur, atque de eo, qui intus, & renouatur de die in diem.* Origenes [a] docet hominem veterem, qui cum externo idem eſt, ab infantia per pueritiam, adoleſcentiam, ſenectutem tendere in corruptionem, ac interitum; interiorem, qui nouus appellatur, aut renouatus ſecundum Spiritum à vetuſtate peccati ad pueritiam, & infantiam, hoc eſt, ad innocentiam per aſſiduam in bonis operibus exercitationem.

Nihilominùs, magis propriè loquendo, vetus homo importat culpam, & pœnam: nouus iuſtitiam, & gloriam: exterior, quidquid habemus commune cum brutis: interior, quidquid cum Angelis præſertim ſanctis. Veterem deponere debemus, non tamen externum; & induere nouum [b] qui nempe perfectionem interioris includit. Legendus Auguſtinus [c] de homine interiore, & exteriore, Ambroſius [d] de iiſdem, ac de vetere, & nouo, nec non de Spiritu, anima, corpore: Beroardi liber de interiori domo. Quocirca licet conceptis verbis præter Petrum nemo, vt docebat Ambroſius, dixerit cordis hominem, attamen eundem ſenſum ſatis expreſſit Paulus citatis locis: & adhuc magis vbi diſtinxit [e] *alterum Iudæum in carne, in manifeſto Circumciſionis, in littera: alterum in abſcondito cordis in Spiritu, in circumciſione ſpirituali.*

Caietanus hominem cordis abſconditum in incorruptibilitate, vult eſſe circumlocutionem, ſeu deſcriptionem hominis immortalis, qui habet latentem in corpore animum immortalem, & cor, id eſt, voluntatem: requiri verò ornatum interni hominis. Verùm illud *in incorruptibilitate*,

a In Pſal. 44. 21.
b lib. 6. cap. 1. in cap. 25. lib. 1. Regum.
c Nazianzen. Carm. de præce. ad virgines.
d Cant. 4. 1.
e Ambroſ. in pſal. 118. ſerm. 16.
f in cant. ca. 4. & hom. 16. in Ezech.
g in Charmide, & in Conuiuio.
h 5 de Repu.
i in Phædro.
k Nazianze. Carm. contra fucatas mulieres.
l de habitu Virg. & lib. 3. ad Quirin. ca. 36.
m cont. Varimad.
n ep. 27. edit. Rom.
o cap. 1. 31.
Homo totus in interiore parte conſiſtit.
p epiſt. 27.
q ſerm. 15. de verb. Apoſt. cap. 11.
r in Apologetico.
Ars medendi animabus arte medendi corporis eſt difficilior.
s Rom 7. 22. 2. Cor 4. 16. Epheſ 3. 16.
t 12. de ciuit. 1. 10.
u 1. Theſſ. 5. 23.
Homo abſconditus quis ſit.
x ſupra.
y lib. de Anima.
z 2. Cor. 4. 16.
a hom. 13. in Ezech.
Homo vetus quis ſit, & nouus.
b Ephe. 4. 24.
c 1 de Nup. & concup. 2. 30.
d de inſtit. virg. c. 2.
e Rom. 2. 28. 29.

pertinet, iungiturque eū eo quod sequitur *quieti, & modesti spiritus*, volgo dicitur *huomo di cuore, disposto*, & e pio cordato, forti, constanti, fideli. Animæ iusti pulchritudo si conspici posset, quantam voluptatem ingeneraret? vt contrà peccatricis fœditas exanimaret, vt Catharina Senensis dixit! *Concupiscet rex decorem tuum* [a].

In incorruptibilitate quieti, & modesti spiritus.] Ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος, καὶ ἡσυχίου πνεύματος. Debet nimirum mulierum ornatus potissimus esse occultus; & hic nihil aliud est, nisi homo carens in corde omni corruptela; vnde fit vt spiritus eius placidus sit, & quietus; quæ sunt incorruptibilia ornamenta, non vt externa, corruptioni obnoxia. Hoc est esse diuitem æternitati, ait Ambrosius [b], cum pace animi, cum tranquillitate quietis nihil concupiscere, nullis exagitari cupiditatum procellis, &c. Rectè verò idem Pater [c] indicat, de modestia sermonem hic fieri post absconditum cordis hominem, quoniam habitus mentis in corporis statu cernitur, & hinc aut leuiores, aut iactantiores, aut turbidiores: aut contra grauiores, & constantiores, & puriores, maturiores æstimamur. Subiicit quæ sibi euenerant in duobus hominibus exempla.

Hieronymus [d] vertit (*in incorruptione mitis & silentis spiritus.*) Tunc additō verè digna voa Apostolo, & petra Christi! maritis, vxoribúsque dat legem, & damnato carnis ornatu, castitatem prædicat, & ornatum interioris hominis in incorruptione mitis & silentis spiritus quodammodo hoc dicens: Quoniam exterior vester homo corruptus est, & beatitudinem incorruptionis, quæ propriè Virginum est, habere desiistis, imitamini incorruptionem spiritus saltem per seram abstinentiam, & quod corpore non potestis, mente præstate. Has enim Christus diuitias, & hos vestræ coniunctionis quærit ornatus.

Placet, quod annotat Caietanus, exigi ornatū internum in mulieribus, mansueti spiritus contra iracundiam, quæ ipsis familiaris est; quieti, contra inconstantiam, quæ lōgè familiarior. Titelmanus addit, garrulas esse, atque contentiosas: adde, ambitiosas, cupidas, querulas, obmurmurantésque viris, nisi eas maximè ornent, & in id omnes fundos, atque census exhauriant, vt conqueruntur Seneca [e], Columella [f], Plautus [g], Ouidius [h].

Quis pudor est (ait iste) *cēsus corpore ferre suos?* Monilis amore capta Ephesina puella, patriam Brenno prodidit [i], & Vrbem Tarpeia [k]: quæ meritò monilibus viuentes obrutæ sunt: suum Eriphyla vitæ Amphiarai mariti prætulit [l]. στυγερήν τ' Ἐριφύλην,

Ἣ χρυσὸν φίλου ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμήεντα. Quamplurimi alij narrant historiam; ex quibus Auctor librorum de inuentione [m]: *Mulierum*, ait, *genus auarum est*, nam Eriphyle *auro viri vitam vendidit.*

Igitur moderatio, modestia, sedatus, pacatúsque, & iusto, ac honesto contentus in fœminis animus meritò exigitur. Si nomine incorruptibilitatis, aut incorruptionis, vt legere solet Ambrosius, & Hieronymus [n], mentis, corporísque integritatem velis intelligere, proculdubio hæc vna virtus facilè cupiditatem ornandi exterius corporis refrænat, quoniam

Γυναικὶ κόσμος ὁ τρόπος, κ' οὐ χρυσίον.

Mulieri ornamentum mores, & non aurum.

Immò non vacat suspicione impudicitiæ, quæ se nimium colit, quamuis alioquī sit pudicissima. Testis Clandia Vestalis, quæ

a Psal. 44. 12. — b epist. 17. *Quod est esse diuitem in æternitate.* — c 1. offic. c. 18. — d 1. cont. Iouin. — *Vitia mulierum quæ ab Apostolo taxantur.* — e 7. de benef. c. 9. — f P. ref. lib. 12. — g in Epidicio — h 3. de Arte amandi. — i Clitophon Rerum Gallicarum lib. 1. Plutar. Parallelorum c. 30. — k A. ilidas lib. rerum Italicarum. Diony. Halicarnass. 2. Antiqu. Romanarum. Plutar. supra, & in Romulo. — l Hom. Odyss. 11. — m lib. 1. — n 2. cont. Iou.

(Casta [o] quidem, sed non est credita, rumor iniquus
Læserat, & falsi criminis acta rea est.
Cultus & ornatos varie prodisse capillos
Obfuit, ad rigidos linguáque prompta senes.

Simile quid memorat de Posthuma item Vestali Plinius [p]. Athanasius [q] Spiritum hoc sumens loco pro tertia Trinitatis persona, probat Deum esse, & à creaturis alienum, supráque illas, quoniam incorruptibilis est. Idem facit Idacius [r], ostendens de Spiritu sancto dici modestiam, sicut de Patre, iuxta quemdam locum Ieremiæ ex editione L X X. & de Christo in posteriore ad Corinthios epistola [s]. Verùm simplicior, vt communior sensus est de Spiritu humano, quemadmodum liquet ex dictis.

Qui est in conspectu Dei locuples.] Quidam codices habent *Quod est*, propter πνεῦμα, sed vt responderetur spiritui, dici debuit *qui*; licèt Sapientiæ 1. [t] *& hoc quod continet omnia*, referatur ad Spiritum, qui Græcè πνεῦμα ibidem præcessit. Cuius generis exempla non desunt alia. Talem Spiritum habet Deus in pretio; coram illo magnifica, & sumptuosa res est: est coram Deo placens, vt exponit Hieronymus [u]. Nam *diuitiæ salutis sapientia, & scientia* [x], atque *simplicitas* [y]; quamuis externa paupertas adsit, & tribulationes [z]. De his diuitiis relege citatam pluries epistolam Ambrosij [a]. Ad rem facit præterea, quod Augustinus [b] scribit: *Sancti amiserunt omnia quæ habebant. Numquid fidem? numquid pietatem? numquid interioris hominis* (alludit ad hunc locum) *bona, qui est ante Deum diues? Hæ sunt opes Christianorum, quibus opulentus dicebat Apostolus Paulus* [c] (quem vocat foris pauperem, intus diuitem) *est magnus quæstus pietas cum sufficientia*, &c. Addit exempla Iob [d], qui magnas se facultates existimabat habere Domini voluntatem, cui pedissequus mente diresceret [e], & Paulini Nolani, qui ex opulentissimo diuite, voluntate pauperrimus, copiosissiméque sanctus, cùm post vastatam Nolam teneretur à Barbaris, sic in corde suo precabatur: *Domine non excrucier propter aurum, & argentum: vbi enim sunt omnia mea tu scis*; scilicet vbi Christus [f] thesaurizare monuerat, quod est diuitem esse in bonis operibus [g]. Vt hoc præcipuè modo diuites essemus. Christus *cùm esset diues* [h] (id est, posset externis potiri diuitiis, quarum erat dominus) *propter nos egenus factus est.* Hinc simul fit, vt quamuis egentes, multos (spiritualiter) locupletare possimus, nihil habentes omnia possideamus [i], *delectati in via testimoniorum Domini sicut in omnibus diuitiis* [k], *diligentes mandata eius super aurum, & topazion* [l]. Augustinus [m] sanè legens, *absconditus cordis vestri homo, qui est ante Deum diues*: Non ante homines, inquit, sed ante Deum diuès, & vbi Deus videt, ibi diues. Quid ergo tibi prodest, si vbi homo non videt foraris, & vbi Deus videt grandinaris?

Vers. 5.] Sic enim aliquando sanctæ mulieres sperantes in Deo, ornabant se subiectæ propriis viris.

Vers. 6.] Sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans: cuius estis filiæ benefacientes, & non pertimentes vllam perturbationem.

PRofertur exemplum piarum veteris Testamenti vxorum, quæ viris subditæ, modestó-

o Ouid. 4. Fast. & de eadem plurimi alij. — p lib. 4. — *Spiritus S. Deus est.* — q epist. ad Serapi. *Spiritum sanct. non esse creaturam.* — r lib. cont. Varimadum. — s cap. 10. 2. — t vers. 7. — u 1. cont. Iou. — x Esa. 33. 6. 1. Cor. 3. — y 2. Cor. 8. 2. — *Diuitiæ Christianorum quæ sint.* — z ibidem, & Apoc 2. 9. — a epist. 37. — b 2. de ciu. c. 10. — c 1. Tim. 6. 6. — d cap. 1. 2. 10. — e Aug. supra. — f Matth 6. 20. — g 1. Tim. 6. 18. — h 2. Cor. 8. 9. — i ibidem c. 6. 10. — k Psa. 118. 14. — l ibidem 127. — m de decalogo, & conuenientia decem plagarum, cum illis c. 7.

que

que visæ ornamento fuerunt: Sed in primis magni Patriarchæ Sara vxor, quæ maritum demissè dominum nominabat, adducitur in medium; & cuius vt masculini filij Abrahæ, sic omnes fœminæ dici filiæ possunt. Vtilis exemplorum ad persuadendum commemoratio, quam videmus crebrò vsurpatam ab vtriusque Testamenti scriptoribus, vt à Machabæis, Iudith, Tobia, Paulo [a]; & ab Ecclesiasticis, maximè à Gregorio in Homiliis Euangeliorum, non solùm à profanis: Nominatim inculcata Iudæis mentio de Abraham [b], aliquando de Sara [c], vt *attenderent ad patrem suum, & ad eam quæ pepererat illos* [d], & *Abrahæ opera facerent* [e]. Hic *pater omnium credentium* dicitur [f]; & receptaculum iustorum olim vocabatur sinus Abrahæ [g].

Sanctæ mulieres.] Præter Saram recenseri possunt Lia, & Rachel, Maria, (si tamen iuncta matrimonio fuit, virginem namque alij faciunt, vt aliàs dixi [h]) Noëmi, Ruth, Anna, Abigail, Bethsabæa, Sunamitis, Sarephtana, Esther, Iudith; & Christo viuente Annæ duæ (fortassis vixit Deiparæ mater cum viro, cùm adhuc Christus viueret, & altera Anna cùm Phanuel [i],) matres, vxorésque Apostolorum aliorúmve Discipulorum, ac super omnes iuncta Iosepho genitrix [k] Dei. Non erant huiusmodi exempla prorsus incognita etiam ex Gētilitate conuersis Christianis; quibus nempe veteres scripturæ communicabantur, & recentia sanctorum facta subinde sine dubio narrabantur. Sic animaduertimus in epistolis Apostolos ceteros, tametsi non ad solos scribant Iudæos, antiquas tum scripturas, tum historias allegare.

Porrò sanctæ vocantur hîc mulieres ἅγιαι, non generaliter dumtaxat, sicut omnes fideles, sed propriè, ob morum sanctitatem. Magis adhuc propriè Deo dicatæ mulieres, vocari solent sanctæ, nempe quia, vt Paulus [l] loquitur, & corpore, & spiritu tales sunt, quas vocant etiam, vt pridem notaui supra, sanctimoniales, & castimoniales, quasi sanctas, & castas moniales: & has credo intelligi in antiphona, *Sancta Maria succurre miseris, iuua pusillanimes, refoue flebiles*, &c. (quæ totidem verbis habetur apud Augustinum [m],) per deuotum fœmineum sexum; cui respondet ibidem Clerus.

Verumtamen hoc Apostolus dicens, vt docet Fulgentius [n], non sic adscripsit Virginibus sanctitatem corporis & Spiritus, vt illam vel coniugatis demeret, vel viduis abnegaret. Probat id autem præter alia eiusdem Pauli testimonia, quia Petrus non ambigit coniugatas fideles appellare sanctas: ait autem Paulum ita locutum, quoniam sanctarum virginum cogitatio magis ad spiritualia recurrit: sanctarum verò coniugatarum magis coniugali necessitati seruit. Quamquam cùm loquatur Petrus de fœminis ante nouum conditum Testamentum, absolutè sanctas appellauit coniugatas, quoniam in eo Testamento passim vacabatur coniugio, vixque constare potest, an aliquæ perpetuam, ex animi saltem proposito, votóque virginitatem custodirent. In hoc sensu Mariam dicunt nullum ante se Virginitatis exemplum habuisse, sicque *per desertum vt virgulam fumi ascendisse* [o]. Nam vt ait Gulielmus [p] Neoburgensis, nihil illis diebus Testamenti veteris tam neglectum, atque desertum, quàm virginitas, & nulla, sanctarum fœminarum virginitatem legitur amplexa, dum ratio temporis officium propagationis exposceret: etsi aliqui sancti viri paucissimi seruasse creduntur, iussam magis, quàm sponte oblatam, vt Ieremias [q]: extra id verò præceptum, res erat potiùs maledicti [r], quàm consilij [s]: & sic filia Iephthe in ætate nubili sine filiis moritura in Israël *virginitatem suam per duos menses fleuit in montibus* [t], quasi expians maledictionem suam.

a Heb. 11. 4. vsque in finem capitis.
Abraha & Sara exempla Iudæis cur proposita.
b Rom. 4. & Gal. 3. & 4. Iacobi 2.21. & seq. Esa. 51. 2.
c Ibidem.
Esa. 51. 2.
d ibidem.
e Ioan. 8. 39. 40.
f Rom. 4. 11.
g Lucæ 16. 22.
h cum Nyss. de virgin. c. 9. Ambros. 1. de Virginib.
i Lucæ 2. 36.
k Matth. 2. 18. & seq. Lucæ 1. 27.
Dicatæ Deo mulieres vocantur sanctæ.
l 1 Cor. 7. 34.
m sermon. 18. de sanctis.
n epist. 3. ca. 1.
o Cant. 3. 6.
p ibidem, vt citat Delrius.
Sanctæ mulieres in veteri testamento coniugatæ fuerunt.

Sperantes in Deo.] Εἰς τὸν Θεόν. Non est perpetuum discrimen in his formulis, sperare, vel credere Dei, Deum, in Deo, aut in Deum: sperantes autem in Deo dicuntur, quasi locupletem in conspectu Dei Spiritum habentes in incorruptibilitate, &c.

Ornabant se.] Simul cum ornatu externo, moderato, multò magis interno consistente in virtutibus supra recensitis, atque in subiectione sub maritis suis.

Sara obediebat Abrahæ.] Intricata satis de Sara dubitatio, fueritne vera Abrahæ soror, licet non vterina, sed ex eodem patre, matre diuersa, vtrum potiùs filia Aran fratris Abrahæ, sorórque Lot. Disputat accuratè hac de re noster Peretius [u], meritò præferens posteriorem sententiam, docénsque eo tempore, vt etiam Augustinus [x] tradidit, nefas fuisse fratres ex vtroque, aut altero, alteráve parentes natos, necti coniugio. Abraham verò filium Thare fuisse ex alia eius vxore, Aran item ex alia, & Aran patrem Lot, & Saræ: quæ alio nomine diceretur Iescha [y]. Probabile tamen etiam ducit, Saram non fuisse filiam Aran, nec fuisse eam, quam Moses nominauit Ieseham, sed fuisse natam ex alio quopiam filio Thare, quem is genuerit multò ante septuagesimum annum, quo natus est Abraham, immò ante illos, qui nominantur in Scriptura, nempe Nachor, Aram, Abraham, natos esse Thare ex diuersa vxore aliquos alios, vel vnum aliquem, ex quo nata sit Sara, sed id omissum à Mose, vt non pertinens ad historiæ seriem.

Ceterùm ex Sarai nomen ei mutatum est à Deo in Sara [z], quemadmodum Abram in Abraham [a], id est, quæ secundum etymon nominis prioris vocabatur Domina mea, iuxta posterioris notionem absolutè appellata est domina [b], postquam pollicitus est Deus illum fore *patrem multarum gentium* [c]: ex hac nasciturum filium, qui esset in nationes, & reges populorum orirentur ex eo. At in hac mutatione non fuit adiectio litteræ, r, scribendo Sarra, vt passim Græci faciunt, & existimauit Ambrosius [d], Anastasius [e] Nicænus, & Sinaita [f], Chrysostomus [g], Hilarius [h]. Hunc vocat Hieronymus [i] errorem, ac refellit. Itaque non r, geminatur, quod non fert Hebræa lingua, sed iod detracto, positum est ה. Vbi notari acutè posset, fœminam parendo (quæ est quædam detractio) imperare, ac dominam esse: plus enim vult iod, quàm he.

Reprehendit idem Hieronymus dicentes, antè eam lepram vocatam fuisse, postea principem: cum lepra dicatur צרעת *tsarahhat*, elementis valde diuersis, etsi sono non ita dissimili. Ad verum etymon propius accessit Ambrosius, dicens, primum nomen significare

q cap. 16. 2.
r Exo. 23. 26. Deut. 7. 14.
s 1 Cor. 7. 25. Matt. 19. 12.
t Iud. 11. 38.
u lib. 16. in Genes. dispu. 14
x 22 cont. Faustum, cap. 35. & 16. de ciuita. cap. 19.
y Gen. 11. 29. vt sentit Hieron. Aug. & alij.
Sara non fuit filia Aran, sed alterius filij Thare.
z Gen. 17. 15.
a ibidem 5.
b ibidem 17. 5. 15. 16.
c ibidem 5 & 16. Rom. 4 17.
d 2. de Abraham. c. vlt.
e quæst. 55. in scripturam.
f 10. Hexam.
g hom. 40. in Genesim.
h in Matth. can. 18.
i in tradit. Hebrai.

Potestas mea, vel, *Principatus mei initium*, vel *regis* secundum, *qua regas*, quam Anastasius Sinaita, qui ait secundi significationem esse, *abundans liberis*: & quam Augustinus [a], vel potius Hebræi apud illum, qui, virtus, aut fortis, vt etiam Basilius [b], quasi id innuatur verbis epistolæ ad Hebræos [c], *virtutem in conceptionem seminis accepit*.

Non approbo Tertullianum [d] dicentem, ad Abram, & Sara, & Ausæ additas syllabas. Nam vt alios taceam, verum nomen non erat Sarâ, sed Sarai: Sarai autem Hebræis est dissyllabon, sicut & Sarah, vel vt Græcos velle dixi perperam, Sarra: quamuis in eodem hoc errore de addito r, ponat Iustinus Tryphonem Iudæum, vt & de a, addito ad Abram eum sit non a, sed ה. Sed nescio vbi Pamelius [e] legit Iustinum referre de R, vel A, addita ad Sara: Græcè tantùm est R, licet interpres hæreticus posuerit R, aut, I, Pamelius A, pro, I. Ex Sara denominati Saraceni, iidem, qui Agareni, & Ismaelitæ, quia Sara fuit auctor viro suo, vt ex Agar ancilla susciperet filium Ismaël [f].

Habuit Sara, (quamuis nomine domina) causam, cur obediret viro, præter communem aliis vxoribus, tum quia erat simul Abraham, vt modò dixi, patruus ipsius: tum quia decennij ætate minor [g]; tum quia tanta ille propter sanctitatem, à Deo acceperat promissa. Obedientiam Sara declarauit, virum, quocumque pergeret, sequendo, externa adeundo, periculis obiiciendo se pro ipso, afferendo se sororem, contentáque, si ita esset necesse, se periclitari pudore, quàm viri tum salute, vt expendit Ambrosius [h]. Quid si obediuisse prætcrea dicamus fidem habendo diuino promisso de prole, quod minùs initio eredens riserat [i], postquam eam vir suus confirmauit, & ad congressum præcepto impulit, nam quod tandem crediderit, Paulus testatur [k], obedientia demum quædam fuit, honestorum similitudo morum in benignitate, & hospitalitate. Quin etiam obediuit imperanti: *Accelera, tria sata simila commisce* [l], &c. vt magna eum exaggeratione obseruant Ambrosius, & Chrysostomus.

Quod autem querulosa cum marito visa est, quasi iniquè contra ipsam agentem [m]: fecit & iustè, & modestè. Nam prorsus indignum erat, vt Agar ancilla, quam Sara viro dederat in concubinam, & eiusdem tori legitimam sociam, concepto, editóque fœtu, efferretur aduersus primariam vxorem, ac dominam: temeritatem verò eius mentémque petulantem, vt Chrysostomus [a] notat, Abraham non prohiberet. Quamuis idem Doctor nonnullam in sexu fœmineo agnoscat infirmitatem, & facilitatem ad querelas excitandas.

De nomine Abraham nihil occurrit, nisi vt caueatur eiusdem Chrysostomi [o] in lingua Hebræa nonnullus lapsus circa illud, & prius eiusdem nomen Abram, à patre Thare impositum nomen Abram prospiciente per spiritum prophetieum eum migraturum ex Mesopotamia, & Euphratem transiturum. Longè postea cognominatus est Abram Hebræus [p] עבר *hhiuri*, quasi transitor, & transfluuialis, aut ab Heber pronepote Sem [q], vnde dicti Hebræi, non, ab Abraham, velut Abrahæi. Verùm de hoc dixerunt diligenter alibi [r], vnóque verbo voces apertè repugnant אברם *Abram*, & עברי *hhibri*. Vana profectò notatio apud Ambrosium [s], vt Abram sit de patre vano, & vanus fuerit, cum Deum nesciuit: nisi vanum intellexit superbum, qui est excelsioris, altiorisque animi. At numquam non nouit Deum Abraham, nec fuit vnquam idololatra.

Dominum eum vocans.] Si mea doctis viris coniectura probabitur, & eam ipse probabo, non aliter. Cum Sara risit, audito prolis promissio, simul dixit [t], *Postquam consenui, & dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo*? Credibile videtur eandem vocem אדני *adoni*, qua tunc vsa est, solitam vsurpari ab illa honoris causa, quoties vel de viro suo cum aliis, vel cum viro ipso loqueretur: Abraham verò pariter, vt honorificam redderet appellationem, nominauisse vxorem שרי *Sarai*, quæ propriè, & à parentibus accepto vocabulo dicebatur Iescha.

Nec obstat quod Angelus nomen idem Sarai retinuerit loquens de vxore Abraham, vel quod Agar, quæ addidit aliam dictionem, quæ dominam etiam significat גברה *ghevirah*. Nam adeo familiare fuit viro, ac solemne sic nominare vxorem nomine Sarai, vt inualuerit eius auctoritas, & ex appellatiuo proprium nomen fecerit: quæ, cùm par non esset in vxore auctoritas, obtinere non potuit, vt vicissim vir communiter ab aliis vocaretur Adoni. Possunt similia complura exempla proferri. Sit loco aliorum, quod occurrit de sancto Francisco, qui cum Ioannis proprium nomen gereret, Francesco Italica lingua, quod nomen Francum significat, dici cœpit, quoniam Francorum callebat linguam, eáque sæpè vtebatur [u].

Materfamilias ancillam se appellare non dedignatur, inquit Ambrosius [x]: *bona coniux virum suum dominum vocat*: Sicut Sara obediebat Abrahæ, dicebat Petrus Apostolus, dominum eum vocans: bona, inquam, coniunx non solùm vocat virum suum dominum, sed hoc sapit, hoc sonat, hoc gestat corde, hoc profitetur ore, tabulas matrimoniales, instrumenta emptionis suæ deputat.

Nazianzenus [y] matrem Nonnam cum Sara, patrem Gregorium comparans cum Abraham, laudat Saram, quod virum suum dominum & appellauit & existimauit: atque propterea iustitiæ laudem quandam ex parte consecutam esse, & prometuisse talem filium Isaac. Chrysostomus [z], qui velarum, tectúmque mulierum caput subiectionis eredit esse signum, scribit, quod priscæ illæ mulieres maritos suos vocabant dominos, & primas eis concedebant. Sed quæso te indicatum locum lege, in quo sigillatim perecenset mutua talium coniugum Abrahæ, & Saræ officia, præsertim istius demississimam voluntatem, obsequium, obedientiam: qua item de re idem alibi [a] disserit, nec non Ephrem [b].

Ignatius [c] præcipit, vt mulieres præ honore, néve nimis familiariter, contemptimve agere videantur cum suis viris, illos ex nomine appellare non audeant. Respectum forsan habuit ad præsentem Petri sententiam, & exemplum Saræ, sicut & Clemens in Constitutionibus [d]. Accedit præterea infœlix illa vxor Leuitæ qui vim

Marginalia:
a 16. de ciuit. cap. 28.
b in ca. 3 Esa.
c cap. 11. 11.
d lib. 4. cont. Marcionem c. 13.
e in Tertull. num. 164.
f Gen. 16. 2. & seq. *Sara cur Abrahæ præter communem causam obedierit.*
g Gen. 17. 17.
h l. de Abrahā cap. 2.
i Gen. 18. 12.
k Heb. 11. 11.
l Gen. 18. 6. & seq.
Querendo cum viro quiritans visa sit.
m Gen. 16. 5.
n hom. 38. in Gen.
o Hom. 29. in Gen & Hom. de nomine Abrahæ.
Abraham quando Hebræus dictus sit.
p Gen. 14. 13.
q Gen. 11. 14.
r A. 3. 7. 2. &
s l. de Abrahā cap. 4.
Abraham nunquam fuit idololatra.
t Gen. 18. 12. & 13.
u Chron. Franc.
Materfamilias ancillam se appellare non dedignatur.
x in c. 31. Prou.
y Orat. in Gorgon. sororem.
z Hom. 26. in 1. ad Corinth.
a hom. 40. in Genes.
b Tom. 3. ser. de Abraham, & Sara.
c epist. 12.
d l. 6. c. 28.

tota

tota nocte ab impurissimis passa, redisse narratur ad ostium domus, *vbi manebat dominus suus*, id est, maritus, *& ibi corruisse*[a]. Sic Bethsabee vocat Dominum suum Dauidem[b]; & alia virum suum in Iudicum[c] libro, & eadem voce בעל *babhal*, tum vir, tum dominus appellatur. Indicem quoque subiectionis capillum qui præscindi non debeat, decreta[d] vocant: & idem denotat velum quo nupta obnubitur, quod non tantùm ἐξουσία dicitur, vt notauimus, sed Hebraicè רד quod importat subiectionem sub dominio; solebántque olim ad indicandam subiectionem ac supplicationem etiam coram diis, velari capita.

Inuocat[e] *Deos immortales, vt sibi auxilium ferant*
Manibus puris, capite operto.

Item[f]:

Et capita ante aram Phrygio velamur amictu.

Eôdem pacto Mathidia Faustinianum B. Clementis patrem[g], eôdem Natalia virum suum Adrianum[h]: Monica etiam Patritio viro seruiebat vt domino[i]. Sic videtur quoque Prosper[k] domini vocem vsurpare. Omnibus prælucet Deipara, quæ sponsum suum appellabat maximè honorifico vocabulo patrem filij sui[l]: *Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te.*

Ad extremum, Nonius Marcellus annotat, dominum pro marito vsurpatum à Virgilio[m], ibi

——— connubia nostra
Reppulit, ac dominum Ænean in regna recepit.

Lucretiæ[n], Megistonæ[o], aliarúmque profanarum profert exempla Tiraquellus[p], præter quæ adde alia ex Ouidio[q].

Apud Hebræos eâdem voce בעל *babhal*, & maritus, & dominus dicitur: eodem verbo בעל *babhal*, & dominari, & cū vxore commisceri. Generale quoque nomē idoli est בעל *babhal*, quia suis cultoribus domini loco est, & hi cum illo per figuram fornicari dicuntur. Alioqui, propriè loquendo nec est vxor ancilla mariti, nec vir dominus eius; sed sunt socij, sicut Augustinus[r] docet ex mulieris creatione de latere viri, immo & Paulus[s]: quamuis viris amorem vxorum præcipiat, vxoribus timorem erga viros[t].

Cuius estis filiæ.] Saræ, non autem Abrahæ, etsi etiam Abrahæ: ἧς ἐγενήθητε τέκνα, non successione generis, sed imitatione fidei: nec enim solis ex Iudæis Christianis scribebat. *Sicut enim quis opus faciens Abraham*, inquit Didymus, *& habens eius fidem, filius eius fit*[u]: *ita bona facientes fideles fœmina, matrem habens Saram.* Vnam quoque Christus, filiam Abrahæ nominauit[x], quod se ab eo curari posse crederet. Sic appellauit quoque Zachæum auidum videndi se[y]. Ab opposito cognominantur impij *semen Chanaan*[z]: *patre Amorrhæo, matre Cethæa*[a]: *Sodomita, & Gomorrhæi*[b]: immò *patre diabolo ipso*[c]: *Serpentes, genimina viperarum*[d]. Non confunditur vocare nos Christus fratres suos[e]: nec profectò confundetur mater eius nos appellare filios suos: & si viuentiū carnalis mater Eua; multo magis spiritualis Maria. Sic eam quidem inuocamus in solemni litania ipsius, & petimus in quodam hymno *vt se nobis monstret matrem.* Quæ dedit vbera sua Christo filio corporalia ad pascēdum eum, dat eidem in membris suis spiritualibus spiritualia, & quæ fuit mater eius carnalis, nostra est spiritualis, vt piè, & elegāter docet Gulielmus Neoburgensis[f]. Rupertus[g] verò tractans illa alia verba Cantici[h]: *Quis mihi det te fratrem meū sugē. em vbera matris meæ*, hæc instituto nostro profert percommodè: *An non tu mater eius* (nimirū piæ animæ) *quæ vitam, & salutem peperisti? Annon filia tua hæc est, videlicet imitatione fidei? Si Abrahā pater gētium*[i], *& Sara* (aduerte animum) *mater gentiū rectè dicitur*, & est, videlicet propter fidem (Saræ fidem laudat Paulus[k], cum qua perelegāter Mariam comparat Ephrem[l]) *quanto magis tu, ô fidelissima (beata enim quæ credidit*[m]) *fidelium mater es omnium nostrum?* &c. Paulò pòst: *Mater ista, mater est, quia caro ista* (fratris nostri Christi,) *caro nostra: fides istæ, fides tua ô Maria, fides nostra est.* Cùm Emmanuel Sà, probus, & doctus Ordinis nostri vir, de B. Stanislao nouitio nostro quæreret amaret ne Deiparā? *quid ni (ille amicè subconquerens) est namque mater mea.* Denique quando in cruce Ioāni Christus quæ sua erat, matrē dedit[n], nobis omnibus proculdubio dedit. Omnium parentem salutat Ephrem[o]. De re ipsa legatur Anselmus[p].

Benefacientes.] Ἀγαθοποιοῦσαι. In hoc sita est ratio filiationis, vt imitentur Saræ virtutes: quod clarius expressit Syrus Interpres: *cuius vos estis filiæ* בעבדא טבא *babhauade taue, in operibus bonis.* Et est communis expositio. Comprehendit autem hoc verbum omnia munia vxoritia, de quibus Salomō capite vltimo Prouerbiorum (super quo proprium Commentarium edidit Albertus Magnus, & recentior Auctor Bartholomæus Valuerdius) & parentes alterius Saræ, quæ iuniori Tobiæ tradita est vxor[q]. Priore loco inter siue laudes, siue documenta fortis mulieris, ponitur, vt sit *fortitudo, & decor indumentum eius*[r], hoc est, non solùm, vt loquēdo ad litteram, sua sibi industria comparet præclarum, ac decorum, honestúmque indumentum, sed multò magis, vt se dotibus ornet animi, fortitudine ad res grauiter, & constanter gerendas: decore, ad seruādum in omnibus decorum, moderationē, grauitatem. His ornatus Deus ipse describitur ornamentis, nempe *decorem indutus, & fortitudinem*[s]. Quæ ornamenta sanctis sunt necessaria, vt ex operibus iustitiæ sint fulgidi, & contra aduersariorum impugnationes muniti, vt docet Gregorius[t]. In posteriore loco monuerunt Saram filiam parentes honorare soceros (in textu Græco: Αὐτοὶ νῦν γονεῖς σοῦ εἰσίν, *ipsi nunc parentes tui sunt*) *diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, & seipsum irreprehensibilem exhibere*, nō modo, vt ait Lyranus, per coniugalem castitatem, sed & per linguæ, vitæq; totius disciplinam tam cum domesticis, quàm cum aliis.

Tertius est alius de præcipuis locis in epistola ad Titum[u]: vbi præcipitur *adolescentulas viros suos amare: filios suos diligere: prudentes esse: castas: domus curam habentes: benignas: subditas viris suis, vt nō blasphemetur verbum Dei.* Plura de hoc toto argumento Dionysius[x] Carthusianus, Brissonius[y], Tiraquellus[z], Ludouicus Legionēsis[a], idiomate Hispa. Feuardētius in Ruth: & ex antiquiorib. Ethnici Plato[b], Aristot.[c] Plutarchus[d], Xenophon[e].

Atqui Oecumenius τὸ ἀγαθοποιοῦσαι de beneficentia, & eleemosyna interpretatur, qua scilicet Sara excellebat virtute, ne vereantur eam facere ob seueriores, quas exigūt viri, sumptuum rationes. Lubrica res: nec enim, vt libet, vxores possūt largiri eleemosynas, nisi de quodam bonorū genere, cuius & dominium, & administratio, vsúsque earum est. Significat quidem ἀγαθοποιεῖν benefacere alicui, tamen aliquādo, maximè apud Ecclesiasticos scriptores, absolutè recta agere. Hæc significatio congruit magis proposito, & à plurimis expositoribus recipitur.

Et non permittentes vllam perturbationem.] Καὶ μὴ

φοβού

a Iudic. 19. 26.
b Clem. Rom. 6. Recog. versus finem.
c cap. 19. 26.
d d. 30. c. quecumque.
e Plau. in Amphit.
f Virg. Aen. 3.
g Clem. Ro. 9. Recog. versus finem.
h in vita apud Iacob. de Vorag.
i Aug. 9. Confess. cap. 9.
k de Prædict. p. 2. cap. 20.
l Lucæ 2. 48.
m 4. Æneid.
n apud Ouid. 2. Fasto.
o Apud Plut. Opusc. de Claris mulier.
p in l. 1. connub. nu. 14. 15. 16.
q epist. Herm. & epist. Briseid.
Vxor propriè non est ancilla viri, sed socia.
r 12. de ciuit. c. 19.
s Eph. 5. 28. & seq.
t ibid. 33.
u Rom. 4. 12. cap. 3. 8. Gal. 3. 6.
x Luc. 13. 16.
y infra 19. 9.
z Dan. 13. 56.
a Ezech. 16. 3.
b Esa. 1. 10.
c Ioan. 8. 44.
d Matt. 23. 33.
k cap. 3. 7.
e Heb. 2. 11.
Matth. vlt. 10.
Maria spiritualis mater viuentium.
f apud Delrium cant. 7. vers. 18.
g in c. 7. cant. lib. 7.
h Cant. 7. 1.

i Gen. 17. 5. Rom. 4. 11. 17. & seq.
k Heb. 11. 11.
l Tom. 3. serm. de Abraham, & Isaac.
m Luc. 1. 45.
n Ioan. 19. 26. 27.
o Orat. de laudib. Deiparæ apud Surium 1. Nouemb. ésque Tom. 3. Ephrem.
p de excellen. B. Mariæ cap. 9. & 12.
q Tob. 10. 13
r Prou. 31. 25.
s Psal. 92. 1.
t in Ps. 4. Pœnitentiæ (Benigni fac.)
u cap. 2. 4. 5.
x tract. de laudabili vita Cōiugali.
y lib. de Ritu nupt. & lib. de iure connub.
z in legibus connub.
a de perfecta muliere idiomate Hispani.
b 6 de legib.
c 1. Oeconom. c. 3 & a. lib. 2. cap. 1. 3. 4.
Vxores non possunt de omnibus bonis eleemosynas facere.
d Opusc. de Nuptial. præc. 18.
e in Oeconomico.

φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν. Benefaciendo, & virtutes Saræ, similiúmque piarum fœminarū imitando, timor molestiarum coniugalium, & quam Paulus [a] nominat *tribulationem carnis* (de qua Basilius [b], Chrysostomus [c], Hieronymus [d], Augustinus [e] multa; intelligentes status molestias: alij acriores stimulos carnis) non perturbabit: non verebuntur vxores, ne vel ipsæ domi turbas cieant, vel eas pati cogantur seu à maritis, seu à familia, seu ab externis, non timore ad faciendum officium adigentur, sed amore virtutis, maritorū, Dei. Quamquam phrasis satis trita est etiam profanis scriptoribus, pertinere perturbationem, vel timorem, sicut furere furorem, gaudere gaudium, &c. Itaque omnis generaliter intelligitur timor, quo faciliùs infirmior sexus concutitur, nullo negotio indignatur, ac tumultuatur: subueretur, ne se si viro subiiciat, contumeliosius ab eo tractetur, viliórque, & abiectior habeatur iudicio aliorum. Dixi quem Oecumenius intelligat timorem; sed loquitor nimis angustè, dum loquitur de liberalitate.

a 1 Cor 7. 28.
b de constit. monast. cap. 5.
c de Virginit.
d lib. 1. contr. Iouin.
e lib. 1 de Adulterin. coniug. maximé 2.

Refert noster Salmeron quorundam sententiam aliam, fœminas rectè facientes nullam ardentem libidinem metuere debere: nomen enim πτοήσεως illum significare libidinis ardorem, & vuluæ suffocationes, à quibus non nisi post multos partus, Aristotele [f] teste, liberentur: Deum autem morigeras, & pias multò antè liberare. Addere potuit, vnum istum effectum esse Sacramenti Matrimonij.

f de Genera. animal. c. 5.

Admitto notionem Græci vocabuli traditam à Philosopho pro nimia illa, velútque attonita, & stupida libidine περὶ τὰ ἀφροδίσια, verùm non arbitror ad rem esse, immò indignum iudicio tanto Apostolo rem adeo parum honestam vel indicare. Illud quoque, μηδεμίαν, arguit magis generalem timorem. Postremò dicendum potiùs fuisse πτοεῖσθαι, quod verbum responderet nomini πτόησις, habétque similem vsum, quem φοβοῦμαι.

Vers. 7.] Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tamquam & cohæredibus gratiæ vitæ, vt non impediantur orationes vestræ.

VIROS instituit ne abutantur potestate in vxores, verùm quò scientia valent magis, & auctoritate, hoc earum magis infirmitati consulant, vnà, & sociabiliter viuentes, memorésque, cùm participes vitæ sint eiusdem æternæ, atque gratiæ, communionem habere inter se debere rerum externarum & studiorum, quibus ad illam peruenitur. Inter quæ cum oratio, & cultus Dei magnam vim obtineat, curandum, vt sibi ex mutuo consensu temperent subinde à voluptate.

Viri quomodo cum vxoribus gerere debeant.

Similiter.] *Quales. Petrus Apostolus*, inquit Hieronymus [g], *experimentum habens coniugalium vinculorum, vide quomodo informet Ecclesiam, quid doceat Christianos*, &c. Quod autem ait, *similiter*, idcirco ad imitationem prouocat viros, quia iam supra vxoribus præceperat, &c. Præterea quia socia est vxor, de qua Adam [h]: *Mulier, quam dedisti mihi* sociam μετ' ἐμοῦ, qua de re præcipit Aristoteles [i].

g 1. contr. Iouin.
h Gen 3 12.
i 8 Ethic. c. & 1. Polit. c. 1.

Cohabitantes secundum scientiam.] Συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν. Cohabitatio hæc est eiusdem lecti, tectique, ne vagentur foris, aut pernoctent, aut cum alienis consuescant. Vir vxori adhærere debet tamquam vna caro [k], & eam diligere *sicut Christus Ecclesiam, sicut caput membra sua* [l]. Quatenus autem liceat consuetudinis, & cohabitationis separatio, traditur à Theologis, & Iurisconsultis, nec non de libello repudij, an reuera licitus fuerit Iudæis, an tantùm permissus.

k Gen. 2. 24. Matth. 19.
l Ephes. 5. 29.
Quid sit cohabitare, secundum scientiam.

Cohabitare autem secundum scientiam Hieronymus [m] interpretatur, & post eum Beda, vt nouerint quid velit, quid desideret Deus. Addo, quæ sit ratio & modus cohabitandi, vtque, quod ipsorum est, doceant, ac informent viri vxores suas, atque, quod ait Oecumenius, cum probè nouerint leuitatem, & timiditatem muliebrem, non exigant rigidiùs rerum domesticarum, si ipsæ forte liberaliores sint erga pauperes, rationes. Idem Auctor, & Hugo, & citati Hieronymus, ac Beda præterea, Thomas Anglicus, & Glossa Ordinaria de reddendo debito secundum conscientiam explicant non in passionibus desiderij [n], nec per se ob alium finem, quàm ad suscipiendam prolem ad cultum Dei; & vt, si placeat vxoribus, aliquando à coitu cessare, iis obsequantur.

m supra.
n 1. Thess. 4. 5.

Confirmat Oecumenius ex verbo cognoscendi, quo honestè vtuntur Scripturæ ad actum coniugalem denotandum: *Pronior*, inquit, ad eum est sexus muliebris: idcirco non debent ab vxoribus abstinere viri cum obiurgatione, & vehementi austeritate, sed ipsis primum indulgēter vti, tanquam infirmioribus vasculis: deinde iisdem cum quadam reuerentia persuadere, vt huiusmodi abstinentiam admittant: hoc esse honorem impartiri, quoniam nisi honor aliquis alicui exhibeatur, eius reuerentia, & ratio haberi nulla consueuit: ad hoc ipsum inducere, quod vtrique sint cohæredes eiusdem gratiæ: denique propterea reddi causam, ne interrumpantur orationes, cùm tamen, si qua viri alia aduersus vxores austeritate vtantur, contemptus hic potiùs illis occasionem præbeat magis assiduè, diligentérque orandi.

Meminit Lyranus expositionis eiusdem: sed mauult aliam de cohabitatione domestica, in qua mulier quidem, vt dictum est, debet esse subiecta, vir autem præesse secundum scientiam, vt vxorem tractet tanquam sociam, ac de latere suo formatam [o], non quasi ancillam. Consentit Carthusianos, vt discretè, atque circomspectè viri agant, ne scandalizent, ac offendant vxores, quia sunt proniores ad malum. Mens eadem Gagneij, & recentiorum aliorum, quibus libentius acquiesco. Nonquam memini συνοικεῖν actum exercere cōiugalem, vel γνῶσιν significare actum ipsum: licet γινώσκειν significet exercere illum, etiam apud Plutarchum [p], non tantùm apud scriptores sacros [q], & συνοικεῖν connubio iunctum esse. Certè plerumque viri, quàm vxores in exigendo debito sunt liberiores, & importuniores. Ad illud de orationum interruptione postea respondebo, & eam oriri posse, certum est, ex variis aliis perturbationibus, atque si nimis onerentur domesticis curis. Turrianus [r] noster interpretari videtur de prudentia viri, sed supranaturali.

o Gen. 2. 22. 23.
p in Alexand. & in Pōpeio.
q Matth. 1. 25. Luc. 1 34. Gen. 4. 1 & 25. & alibi sæpe
r lib. 5. pro ep. Pont. c. 14.

Quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem.] Concedam libentiùs hæc intelligi de coitu, & honestè dici à Petro, quod etiam sentit

Tur

Turrianus [a] noster: sicut solet res eadem honestis aliis vocabulis denotari. Dixi de verbo cognoscendi. Eadem ratio de verbo ingrediendi [b], aut intrandi. *Gloria et confusione idem* valet [c], nẽpe illa significat impetum libidinis, hæc pudẽda ipsa, quæ illa flagrant in iis, quorum Deus venter, id est, qui se ingurgitant. Tectè præterea de re eadem loquitur Paulus, dicens: *siue manducatis, siue bibitis, siue quid aliud facitis* [d] *omnia in gloriam Dei facite*, vbi hæc verba, *siue quid aliud facitis*, exponit Origenes [e], inuerecunda coniugij negotia committitis. Item vsurpat similem formulam isti, quæ hoc loco est [f]: *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione, vt sciat vnusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione, & honore, non in passione desiderij, sicut & Gentes, quæ ignorant Deum; & ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum.* & postea, *non enim vocauit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem. Itaque qui hæc spernit*, non hominem spernit, sed Deum. Ibi honor significat abstinentiam, vsúmve coniugij moderatum; negotium, actum ipsum: vas, vxorem: & cauetur tum immodicus propriæ coniugis vsus, tum quiuis alienæ, vt explicat Hieronymus [g]. Vocatur adhuc ab eodem idem actus debitum, vel debita beneuolentia [h]. *Vxori vir debitũ reddat*, τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν. Subditur ibidem: *Nolite fraudare inuicem*: μὴ ἀποστερεῖτε, *nisi forte ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi.* Addunt alij, *& ieiunio*, τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ.

Afferri possunt alia exempla ex lingua Hebræa, vel idiotismo, vt molendi de fœmina [i]: *incuruandi se super aliam*, de viro [k]: *inclinandi femora mulieribus* [l]; *ascendendi cubile* [m]; colloquendi [n], & loquendi (Græci [o] dicunt ὁμιλεῖν, & actum ὁμιλίαν [p].) *humiliandi* [q], *reuelandi, aut discooperiendi turpitudinem* [r]: *conuersandi cum meretricibus* [s]; *dormiendi cum fœminis* [t]: *iocandi seu ludendi* [u], (vt quibusdam placet) *segregandi se* [x], (vt nonnulli quoque volunt) & alia plura, de quibus congressionẽ confecit noster Pineda [y], & nonnihil disseruit Cantapetrensis [z], & Salmeron [a]. Apud Danielem [b], nomen Operis honestè significat id quod est turpe. Quam phrasim reperies etiam in Plutarcho [c], ἐν ἔργῳ deprehendi, & Demosthenes [d] quæstum meretricium vocat ἐργασίαν: cum decoro præterea ius ciuile [e] vsurpat, ἄρθρα ἐν ἄρθροις ἔχειν.

Vna est hæc Hebraicæ linguæ præcipua, magísque propria laus, & hanc vnam ob causam sancta meritò dicitur, quòd nullum rei turpis nomen proprium habeat, sed honestè circumloquatur. Id obseruauit Rabbi Moses [f]. *Rectè*, inquit, *vocatum est hoc linguagium sanctum: in ipso namque non inuenies verum nomen, & proprium fornicationis, neque inuenies nomen impositum alicui membro quod turpe est nominare.* Tunc subiicit rationem: *Fuit autem intentio*, inquit, *in hoc, quod talia nõ oporteret*, vt nominentur (*nec nominentur in vobis*, ait Paulus [g]) *nedum imponantur eis propria nomina, sed expedit, vt taceantur.* Cùm verò necessitas exigit, vt de ipsis fiat mentio, verba inserant, & res exprimunt per alia verba occulta. Similiter cum necessitas postulat, vt exerceantur talia opera, operantes debent celare, & abscondere se quantumcumque plus possunt. Affert præterea ex Sapientum suorum traditione vocatum Eliseum sanctum [h], quia elongauit se à cogitationibus carnalibus.

a de dogmat. character. *Honestis vocabulis turpes actus exprimitur.* b in art. ps. 50. c Philip. 3. 19. d 1. Cor. 10. 31. e 1 Hom. 5. in Genesim. f 1. Thess. 4. 3. 4. 5. 6. g in c. 4. ep. ad Ephes. h 1. Cor. 7. 3. i Iob. 31. 10. k ibidem, & [illegible] 5. 3. l Eccl. 47. 21. m Gen. 49. 4. n Dan. 13. 57. o Cant. 8. 8. o Ignat. ep. ad Trall. & alij. p 1. Cor. 7. 1. q Thren. 5. 11. r Leuit. 18. sæpe. s Osee 4. 14. t 3. Reg. 13 & alibi passim. u Gen. 26. 9. x epist. Iudæ. vers. 19. y Iob 31. vers. 10. a lib. 10. Hypotypos. Regu. 15. *Lingua Hebrea cur sancta dicatur.* Stom. 2. Prolegom. 15. regul. 33. b cap. 13. 21. c in Solone. d orat. cont. Neæram. e l. quod ait, § de Adult. f 3. ductore dubio. c. 9. g Ephes. 5. 3. h 4. Reg. 4. 9.

A

B

C

D

E

Infirmiori vasculo muliebri.] Ambrosius [i] (*tanquam infirmiori vasi mulieri*) Paulus etiam vas nominauit [k], vt vidimus σκεῦος: & vasculi voce vtitur eodem quoque modo Petronius, & Plautus [l] pro obsceno muliebri, (quod idem Apostolus [m], infirmius, ignobilius, inhonestum vocat.) Et sunt qui putent priore loco Apostoli per vas intelligi viri corpus (quemadmodum in Historia Regum Dauid loquitur [n], & dicimur *habere thesaurum in vasis fictilibus* [o].) eiúsque quod nominari nefas est membrum, sicut vas, vnde vasati deriuata vox apud Lampridium [p]. Hinc fieret, vt muliebre infirmius appellaretur, qui recipit, non agit. In ea videtur sententia Oecumenius [q] referens alios sentire de vxore, ex quibus est Hieronymus [r].

Distinguit Hugo vas, & vasculum iuxta diuersos respectus dici de vxore, quæ ratione tori æqualis est viro: minor ratione curæ, & quia habet se passiuè in generatione. Notat item dici *cisternam* [s], & *cauernam* [t]. Sed distinctio vocis diminutiuæ non est ad rem, cum respõdeat eidem Græcæ σκεῦος, nec forma nominis diminutiui diminutionem semper importet, vt in voce tabernaculum, spectaculum. Augustinus [u] refellit Iulianum Pelagianum, qui nomen vasis, aut vasculi apud Apostolos volebat sumi non pro vxore, sed pro meretrice. Fortassis nil aliud hic est quàm Hebraismus, quo omne instrumentum & adiutorium vas dicitur: mulier autem viri adiutorium vocatur [x].

Impartientes honorem.] Egent infirmiora, & inhonesta membra nostra honore abundantiore, quia magis necessaria [y]: qua de re Ambrosius [z], dicens, nec nominanda, & Nazianzenus [a]. Honorem istum prius retuli, à Hieronymo, Oecumenio, aliisque intelligi de moderato vsu matrimonialis actus. Fauent contrariæ significationis voces *Confusio*, de qua paulò antè dixi, *& ignominia* [b]: & quod recens cognita nominatur נחרפת *nechpereth*, quasi exprobrata, à verbo חרף *charaph*. Sic per antiphrasim vocant Hispani (*la honrada*) meretricem; & violare alienam dicunt *tocarla, ò quitarle la honra*: Itali, *torle, ò leuarle l'honore.*

Quod si velimus honorem sumere in latiore significatione, & hoc verum est, habẽdam in honore vxorem, atque verbis, & factis honorificè tractandam, non potest ferre vxor se despici à viro, & verò ad id suspicax est, ac vt honoris auida est, quærit à quo consequi posse putet, si virum suspicetur, vel deprehendat non impertiri.

Timidior præterea est, ac verecundior. Addit Carthusianus memoriam, ac reuerentiam B. Virginis, ex qua natus Deus. Graui admodum Deus sententia despectum vxorum vetat apud Malachiam [c]. Iubet quoque per Angelum Abrahæ, *vt omnia quæ diceret Sara, audiret vocẽ eius* [d], scilicet quod pertinebat ad querimoniam de ancilla, & filio eius. Quocirca non debuit Origenes [e] ad allegoriam confugere de virtute sub nomine Saræ, quasi verba illa præ se ferant, vt in omnibus Abraham obediret vxori.

Facilius est docere veteribus multis exemplis appellatas à viris vxores, dominas, δεσποίνας, quàm illos ab istis dominos, vtque id aliàs etiam ostendimus [f]. Exempla Tiraquellus [g] affert. Viget hic adhuc apud aliquos vsus, præsertim Hispanos, vt vir dicat, *mi señora, mi dama*, &c. Etsi vox ista communis quoque Gallis, & Italis, vl-

i de Parad. cap. 4. k 1. Thes. 4. 4. l in Penulo. m 1. Cor. 12. 22. 23. n 1. Reg. 21. 5. o 2. Cor. 4. 7. p in Heliogabalo. q in 1. Thes. 4. r in cap. 1. Threno. *Mulier cur vasculum dicatur.* s Esa. 51. 1. t Prou. 5. 15. u lib. 5. c. 9. x Gen. 2. 18. y 1. Cor. 12. 22. 23. z 1. offic. c. 18. a orat. in sanct. bapt. b Esa. 30. 4. Ezech. 16. 7. Rom. 1. 26. *Vxor in honore habenda.* c cap. 2. 14. 15. 16. d Gen. 21. 12. e Hom. 6. in Genes. f Act. 2. 6. g l. 5. connubiali. nu. 11.

deri poteſt deriuata à Græca δάμαρ, quæ ſignificat vxorem. At in honore oportet modum eſſe, ne quis fiat *vxorius* [a] γυναικοκρατούμενος [b]. (Plinius [c] popolos quoſdam Amazonibus vicinos gynæcoeratumenos appellat bello ab iis victos, & iis obſequentes ad procreandam ſobolem) & Tanaquile vtatur vxore [d], ſeruitutis hoc genus intolerādum, in quod inuehitur Ariſtoteles [e] (qui hoc nomine Spartanas reprehendit viris imperantes) Cicero [f], Iuuenalis [g].

Ex pœna qui malè pugnarunt aduerſus Baſtarnas, à ſuo rege Hotoro Dacos punitos Iuſtinus prodit [h] ob vltionem ſegnitiæ, vt vxoribus miniſteria, quæ ipſis antea fieri ſolebāt, facerēt, donec ignominiam virtute delerent. Denique ὑπὸ γυναικὸς ἄρχεσθαι ὕβρις ἀνδρὶ ἐσχάτη. *A muliere dominari, dedecus viro extremum* [i]. Elicit hinc Ambroſius [k] monitū ſalutare, vt nemo nae facilè alteri ſe credat, vt Adam fecit vxori, quam ſociam, & auxiliarem acceperat [l]: nec arroget ſibi, ſed honorem impartiatur ei, à quo poteſt accipere auxilium. Sic etiam Hieronymus [m] docet, tametſi Petrus præceperit, vt viri vxoribus ſuis tanquam infirmiori vaſculo honorem tribuant: non tamen arbitrandum, quòd vxor, quæ corporis vaſculum habet infirmum, ſtatim & animo infirmior ſit: vnde & eadem præcipi eis, quæ ſenibus viris: & in ipſis quoque illud Apoſtoli compleri [n]: *Virtus in infirmitate perficitur*. Denique ſaluo inter coniuges dignitatis ordine, vt vir primum teneat locū, debent eſſe bene ſibi conſentientes: id enim probatur coram Deo, & hominibus, & ſibi placere ſcribit Auctor Eccleſiaſtici [o], vbi pro (conſentiētes) Græcè legitur συμπεριφερόμενοι, id eſt, vt explicat Ianſanius, *viciſſim ſibi deferentes*, mutuos defectus ferendo, mutuis officiis iuuando, quaſi dicas, ſimul circumferentes ſe, aut circumlati, vt ſolet in conuiuio poculum circumferri, ac ideirco dici conuictus, vitæq; coniunctio συμπεριφορά quaſi *circumpotatio*. Quo ſpectare poteſt parabola Nathan de oue [p].

Tanquam & coheredibus gratia vitæ.] ὡς καὶ συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς (quia id namque etiam valet ὡς) *vel quia*, ac tanquam cohæredes (*vos nimirum, ſeu cum ſitis coheredes*) gratiæ viuentis. Syriacè *dom vita in æternum* מוהבתא דחיא לעלם *mauhabtha dechaye lebhalam*. Quidam codices habent (ζωῆς vitæ) ſenſus idem. *Gratia vitæ*, viuam gratiam Hebraico idiotiſmo ſignificat. Eſt autem gratia Dei, vita æterna [q], & fons aquæ ſalientis in vitam æternam [r]. Ad eandem gratiam, gloriámque coniuges vocati ſunt: cùm tamen licet compares & conſortes in coniugio, non ſemper eorumdem honorum externorum, & facultatum ſint hæredes. Hieronymus [s] legit *cohæredibus multiplicis gratiæ*.

Vt non impediantur orationes veſtræ.] Hæc verba proximè referunt multi prius citati ad honorem impertiendum vxoribus à viris, qui ſit abſtinentia à congreſſu, vt orationi vacare poſſint: quemadmodum & Paulus [t] præcepit, *ne fraudetis inuicem, niſi fortè ex conſenſu ad tempus, vt vacetis orationi vacarent*, atque etiam vt ieiunio, vt habent Græci codices, & Hieronymus [u]: qua de re memini dixiſſe, cum agerem de ritibus Quadrageſimæ [x], quo toto tempore ab vſu coniugali olim coniuges abſtinuiſſe docui. Vnde ſermo videtur eſſe de publicis ieiuniis, & orationibus, & quando ingruit grauior cōmunis calamitas, aut neceſſitas. Ratio verò decori multò magis hanc abſtinentiam requirit, cū aliquod Sacramētum recipiendum eſt, præſertim Euchariſtiæ. Sed ſub Orationum voce continentur hæc, & ſimilia pia opera, in quibus aliqua ſemper oratio locum habet. Vnde Babylonij, ſi Danieli poſſent orationis facultatem eripere, de vniuerſa religione ipſius actum putabant [y].

[a] Virg. 4. Aeneid. Horat. li.1. carm. Ode 2. Plautus in argum. Aſinariæ.
[b] Suid. 10 Pandect. ex Ariſtotel. Polit. lib.2.c.7.
[c] lib.6.c.7. *Gynæcocratumenon populi.*
[d] Sidon. Apollin. lib.8. epiſt. ep.7. Hiero.1.cont. Iou.
[e] 2.Polit.c.3.
[f] Parado.5.
[g] Satyr.6. *Dedecus gynæcocratumenon factis ſint.*
[h] lib.32.
[i] Democritus, vel Democrates apud Stob. Serm.72. & Maximū martyr. in locis. c.39. & Philo apud Anton. Meliſſam.10. 2.Serm.34.
[k] de paradiſo.c.4.
[l] Gen.3.12.
[m] 10 c.2. ep. ad Titum.
[n] 2.Cor.12. 9.
[o] c.25.1.& 2.
[p] 2.Reg.12.1.
Gratia vitæ.
[q] Rom.6.23.
[r] Ioan.4.14.
[s] 1.cont.Iou.
[t] 1.Cor.7.5.
[u] 1.cont.Iou.
[x] in Onom. t. Quadrag.
[y] Dan.6.5.

Gloſſa interlinearis, Hugo, Lyranus, Carthuſianus explicant de concordia coniugum, ſine qua nec ita bene fieri, nec adeò facile orationes exaudiri poſſunt. Certe Chriſtus vult *dimitti munus ante altare, vt quis prius reconcilietur fratri* [z]. Rectè autem Hugo priorem recitans expoſitionē, ſimúlq; Thomas Anglicus explicant verba Gloſſæ Ordinariæ, & Bedæ, quæ ſumpta ſunt ex Hieronymo [a]: *Si ſemper orandum* [b] *eſt, nunquam ergo coniugio ſeruiendum, quoniam quotieſcūque vxori debitum reddo, orare non poſſum.* Semper orari, quando horis deſtinatis: vel omne opus bonum cenſeri poſſe orationem, ſolóque peccato impediri, nempe actuali. Iacob vxores reiectis Idolis incitabat in Bethel ad preces, & ſacrificia vero Deo offerēda [c]: Elcana ſuas quoque deducebat in Silo ſacrificatum [d]. Tobias iunior ſacram vxorem hortabatur ad triduanam orationem [e]: nec enim cùm filij ſanctorum eſſent, iungi coniugio debere, ac miſceri, ſicut Gentes quæ ignorant Deum.

Hac ex Petri ſententia Iulianum Pelagianum refutat Auguſtinus [f], volentem quoties commoueret ſe in coniugibus concupiſcentia, ſatiādam auidè, & regnare ſecutam, & negabat loqui Petrum vaſculi nomine de vxore, ſed de meretrice, aut de proprio cuiuſque corpore. Eundem Auguſtinum lege in Pſalmum 146. Celebris Ægidij Franciſci Sodalis ſententia, *Ebriari quem poſſe non minus proprio, quam alieno vino*, æquè propria, vt aliena vxore.

Verſ.8.] In fine autem omnes vnanimes, compatientes, fraternitatis amatores, miſericordes, modeſti, humiles.

Redit ad generalia præcepta cōcordiæ, compaſſionis, amoris fraterni, miſericordiæ, modeſtiæ, humilitatis.

In fine.] Beda, Thomas Anglicus, Lyranus, Gloſſæ aliæ, Hugo, Carthuſianus, Titelmanus, Ioannes Benedictus, & alij legunt. *In fide.* Lectionem noſtram aliqui Codices Latini habent, & quos citat, ſequitúrque Lucas Brugenſis, nempe Zegerus, Guillaudus, Heſſelius, præterea Caietanus, Gagneius, Salmeron, Sà, Catharinus, & ex iis, qui alias verſiones condiderunt, Vatablus, & Clarius, qui vertunt: (*In ſumma autem*) eodémque modo in ſuo textu Primaticcius. Græcè eſt (Τὸ δὲ τέλος.) Finis autem, quod alij, vt dixi, reddunt (*In Summa*) (alicubi Seneca [g] dicit *Summa Summarū*) & eſt idem atque demum, poſtremò, ad extremū, ſit finis, &c. Aliter Græci: Εἰς τέλος, πρὸς τὸ τέλος, ἐπὶ τέλει, τὸ λοιπὸν, τὸ ἔσχατον, &c. Volgo finaliter dicimus. Syriacè שולמא דין *ſculama den*. finis porrò.

Omnes vnanimes.] ὁμόφρονες, *eiuſdem mentis, animi, ſententia*, prætcrea volūtatis, & affectus. Multa de hoc ſatis in Apoſtolica hiſtoria [h]: hortatúrque Paulus ad iſtam vnanimitatem nō ſemel [i], vſurpans aduerbium ὁμοθυμαδὸν, nomina μία ψυχὴ, & σύμψυχοι. Qui legunt *in fide* vnanimitatem in ea interpretantur. Addunt alij, *in oratione eſtote*: idque refert Hugo ad illud quod ſequitur *compatientes*,

[z] Matth.5. 23.24.
[a] 1.cont.Iou. *Orandum ſemper quomodo ſit intelligendum.*
[b] Lucæ 18.1. 1.Theſ.5.16.
[c] Gen.35.2.3.
[d] 1.Reg.1.3. & 21.
[e] Tob.8.4.5.
[f] 5.cont. Iulianum.c.9.
[g] epiſt.40.
[h] cap 2
[i] Rom 15.6.

ad præcedens nomen *vnanimes* Vitriacus [a]. Legit quoque Albinus [b] cum additamento *in oratione*. Thomas Anglicus, Lyranus, Carthusianus reiiciunt à textu, negántque esse in correctis libris, nec Beda, vel Glossæ agnoscunt, vt neque vllus ex recentioribus: ignorant etiam Syra, & Græca editio. In officio Missæ Dominicæ quintæ post Pentecosten sic inchoat epistola: *Omnes vnanimes in oratione estote, &c.* quæ vltima verba Collector Officij de suo addidit; & supplendum indicauit, prætermittens in fine, quod ad rem non faciebat. Quod autem ab eo adiectum est, in textum Scripturæ alij inseruerũt. Sed quem ex nescio quibus Dominicanis, velut Canonem, Lucas Brugensis recitat [c], propter vsum Ecclesiæ, non est mutãdus vsus Bibliæ (sic enim illi loquuntur) mihi placet, eúmque possem exemplis aliis confirmare. Tunc Concionatori quidem licebit adiectas ab Ecclesia dictiones enarrare: ab Interprete Scripturarũ nemo iure id expectabit. Porrò Lectionarij, qui & Comes appellatur, in quo est collectio Epistolarum, & Euãgeliorum, quæ in Missa per annum leguntur, auctor creditur Hieronymus, sicut Antiphonarij.

Citát Pamelius [d] ita de Comitis Auctore sentientem Bernonẽ [e], Micrologum [f], Rodulphũ [g] Tungrensem, Ioannem Beletum [h]. Porrò Berno, quàm bellè congruat Epistola dictæ Missæ in Dominica VI. post Pentecosten cum Euangelio, & Oratione docet: quia in Euangelio dicitur Petro: *Noli timere: Ex hoc iam eris homines capiens*, &c. & ille secutus est Christum cum sociis: petimus autem in Oratione, vt Deum, *qui diligentibus se bona inuisibilia præparauit, in omnibus, & super omnia diligentes, promissiones eius, quæ omne desiderium superãt, consequamur.* Vt hæc verò omnia, inquit, cũ Apostolis mereamur cõsequi, hortatur nos Petrus in lectione omnes vnanimes in oratione existere.

Compatientes.] Συμπαθεῖς, Syriacè חשׁים עם חשׁים *chascim bham chascim*, *Patiẽtes cum iis, qui patiuntur*, vt solet videlicet membro membrum corporis compati [i], *sumus enim inuicem membra.* Hæc membrorum analogia, & συμπάθεια, qua vtitur quoque Demosthenes in Olynthiacis, non solùm passionẽ includit, vt est de rebus malis, sed etiam vt de bonis *gaudendo cum gaudentibus, flendo cum flentibus* [k]. *Mementote*, inquit Paulus [l], *vinctorum tanquam simul vincti, & laborantium* (τῶν κακουχουμένων *malè tractatorum, ægritudine animi velut marcentium, afflictorum, tabescentium luctu*, &c.) *tanquam & ipsi in corpore morantes* (in quo nimirum sumus omnes iisdẽ casibus obnoxij) Reputate vobiscum vos & in isto corpore teneri vt in carcere, & fieri posse, vt carcer etiam externus teneat vos. denique Homo humani nil à se alienum ducit. Laudat idem Apostolus eosdem, *quòd vinctis compassi essent* [m]. Ipse verò, *si quis infirmaretur, infirmabatur: vrebatur si quis scandalizaretur* [n]. Talem præterea testatur *habere nos Pontificem, qui possit compati infirmitatibus nostris, tentatum per omnia pro similitudine (sed) absque peccato* [o]. Talis Iob fuit, qui, vt de se ipso prodidit, *flebat super eo, qui afflictus erat: & anima eius compatiebatur pauperi* [p] *exteriora largiens*, inquit Gregorius [q], *rem extra semetipsum præbet*: qui autem fletum, & compassionem proximo tribuit, aliquid de semetipso dat: & largitorem muneris rerum abundantia facit, non virtus compassionis. Nempe si hæc adsit virtus, & suppetat facultas, erit externa largitio: potest autẽ ista fieri absque illa virtute. *Nouit Iustus iumentorum suorum animas: viscera autem impiorum crudelia* [r]. Viscera Hebræa voce à miseratione dicuntur רחמים *rechamim*. σπλάγχνα ἀνελεήμονα, immisericordia. Gordianus Imperator nec pueros verberari videre poterat sine lachrymis: è contrario muscas captans & occidens alius adhuc puer portendebat futuram in Imperio sæuitiam.

Sũt aliqui penitùs ἀπαθεῖς, ac Stoico ingenio, nihil cõmoueri soliti ad aliorum res vel prosperas, vel aduersas: non dolentes super contritione proximi [s]: quos fictę potiùs excitent narrationes, quàm veri casus, plus recitatæ fabulę, quàm propositæ historiæ, res've sub sensum cadẽtes. Alexãdrum Pherensium tyrannũ maximè temulentum sæuúmque narrat Ælianus [t] lacrymas profudisse, ac de theatro recessisse audita Æsopi Fabula, quã cum acri animorum affectu, & commiseratione (ἐμπαθῶς) Theodorus agebat: Theodoro autẽ affirmauisse, se non ideirco abiisse, quòd illum aut aspernari, aut contumelia afficere voluisset; sed quòd puduisset ipsum histrionis incommodis, & aspectionibus misericordẽ videri, suis verò ciuibus, & subditis non item, αἰδούμενος εἰ τὰ μὲν ὑποκριτοῦ πάθη (breuiùs & meliùs hæc dicuntur Græco sermone:) Οἷς τι ἂν ἐλεεῖν, τὰ δὲ τῶν ἑαυτοῦ πολιτῶν οὐχί. Est in rebus & hominibus naturalis sympathia, & antipathia, de qua Medici, ac Physiologi, tum Hieronymus Fracastorius: verùm illa, de qua hic agitur, compassio longè habet efficaciorem internam, sed liberam simul causam diuini Spiritus, quo Filij Dei aguntur [u].

Fraternitatis amatores.] Φιλάδελφοι. Dictum capite primo [x], & secundo [y] de fraternitate. & pluribus in Commẽtario Actuum Apostolorum [z]. Ex tribus, quæ Auctor Ecclesiastici [a] suo placere Spiritui scribit, & probari coram Deo, & hominib. primum tenet locũ *concordia fratrum* [b]; secundum, *amor proximorum*; tertium *vir & mulier bene sibi consentiẽtes*. Salomon [c], è cõtrario sex enumerat, quæ odit Dominus: sed septimũ quod detestatur anima eius, nempe *qui seminat inter fratres discordias.*

Misericordes.] Εὔσπλαγχνοι. *Quasi viscera habentes bona. Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur* [d]. Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν αὐτὸς διατραφήσεται. *Qui miseretur pauperis, ipse nutrietur* טוב עין *tob bhain*, *Bonus oculus siue Bonum oculum habens*, &c. Benedictio erit in iudicio, quando dicetur misericordibus: *Venite* [e] *benedicti Patris mei, &c.* & [f]; *Qui seminauerint in benedictionibus, de benedictionibus metent.*

Modesti, humiles.] In textu Græco vnica dictio est vel φιλόφρονες, vel ταπεινόφρονες. Prima significat humanos, faciles, affabiles, comes, beneuolos, ac veluti res amicas, & aliis commodas (vulgo *carezze*) meditantes, & sectantes, secunda illos, qui humilitati student. Erasmus, Vatablus, Clarius, Caietanus reddiderũt *humiles*. Oecumenius licet in textu solùm habeat φιλόφρονες, tamen in Commentario ponit συμπάθειαν, εὐσπλαγχνίαν, ταπεινοφροσύνην, vel ταπείνωσιν, præter ὁμοφροσύνην, & φιλαδελφίαν. Sed primã virtutem ait in malis versari: tertiam, cùm quis opprobrio afficit, ferre: agnoscere peccatum, accusationes sustinere: quæ etiam ἀγνωμοσύνη dici possit, barbarè *agnoscentia*.

Non est, quod sciam, in vsu φιλοταπεινοφροσύνη, aut φιλοταπεινοφρονέω. Sed, quod in epistolas Ioannis docui, excogitarunt Apostoli nouas voces ad eximiam vel humilitatẽ, vel caritatem exprimẽdam. In Actibus Apostolorum [g] scribitur, quòd Publius Paulũ triduo benignè exhibuit, φιλοφρόνως ἐξένισεν, Interpres hoc loco pro φιλόφρονες satis

a Serm. 2. in Dom. 5. post Pent.
b ep. 1. apud Henric. Canis. tom. 1. varia. lect.
c nota in c. 15. Eccl. vet. 2.
d tom. 2. Liturgicon in Prolog. c. 1.
e lib. de Missa. c. 1. & 5.
f de Eccl. obseruat. c. 25. 31. 39. 40. 50. 53. 54. 56.
g lib. de Can. obseruat. propos. 23.
h in rationali diuin. offic. c. 57.
i Rom. 12. 4. 1. Cor. 12. 12. & seq. fuse
k Rom. 12. 15.
l Heb. 13. 3.
m Heb. 10. 34
n 2. Cor. 11. 29.
o Heb. 4. 15.
p Iob 30. 25.
q ibidem.
Compassio si adsit, & suppetat facultas erit externa largitio.
r Prou. 12. 10.
Quidam sunt ἀπαθεῖς, & Stoico ingenio.
s Amos 6. 6.
t lib. 14. de varia Histo. c. 40.
u Rom. 8. 14.
x vers. 22.
y vers. 17.
z cap. 1.
a c. 25. 1. 2.
b Prou. 6. 19.
c Prou. 6. 16.
d Prou. 22. 9.
e Mat. 25. 34. & seqq.
f 2. Cor. 9. 6.
g cap. vltim. vers. 7.

aptè substituit duas dictiones (*modesti humiles*) semper enim modestia, comitas, benignitas adiunctam humilitatem habet, súntque, vt ait Bernardus [a], mansuetudo, & humilitas veluti sorores collactaneæ. Hinc est, quod Christus simul se mitem, & humilẽ nominat [b], & beatitudini paupertatis Spirit° mox subiicit beatitudinẽ mititatis [c].

Modestia, vt modum in rebus mediocribus ac minimis ponit, vix differt à temperantia. Eius partes tres Andronicus, vt [d] B. Thomas refert, faciebat, Ordinationẽ, Ornatum, Austeritatẽ. Disserit de hac virtute Ambrosius [e], vocans *portionẽ Dei*, & Prosper [f]. Immodestiæ exempla duo idẽ Ambrosius [g] affert: Nazianzenus vnum Iuliani Apostatæ [h]. Gregorius [i] narrat, virginem adolescẽtulam non aure admissam ad cœlestes nuptias à diuino Sponso, quam leuitatẽ, ac vanitatem quamdam morũ per modestiã exuisset. Hieronymus [k] Nebridij modestiam describit. De Luciani martyris modestia dixi aliàs idoneã fuisse ad Gẽtiles conuertendos. Idem Ambrosius [l] scribit de B. Virginis modestia: Paulus [m] Corinthios obsecrat per mansuetudinem & modestiã Christi *διὰ ἐπιεικείας*. Ignatius [n] ait obstupuisse se Philadelphiensium Episcopi modestiã, qui tacitus plus posset, quàm alij, qui plurima loquantur: (tale quid de B. Francisco, cùm dimisit in forũ duos, qui modestè ambulando plus quàm si prædicassent, publico profuerunt) solum autem eo conspecto cognouisse, quod nõ a seipso, neque per homines ad dignitatẽ euectus esset, nec per inanem gloriam, sed in charitate Christi, & Dei Patris. Verùm versu quarto nõnihil, & alibi de modestiæ virtute plura diximus.

Humilitatis laudes omnia sacra, hominúmque scripta sacrorũ loquuntur. Basilius [o] docet animæ progressum in virtute non esse nisi cum progressu in humilitate: & in hac vt in sagena contineri virtutes omnes, maximè cùm quis alteri libenter ministrat. Ephrẽ [p] nominat humilitatẽ principiũ, ac finẽ omnium bonorũ: Dorotheus [q] ait esse velut cæmẽtum, quo virtutes omnes cohærẽt: coronã in tecto, seu pinnaculũ, & mænianum, ne quis ex alto decidat; absolutã omnium virtutum perfectionẽ: Isidorus [r] Pelusiota quàm bene magnanimitas eũ humilitate cõsistat, ostẽdit: Antonius [s] diuinũ retulit respõsum, laqueos, quibus hic oppansus est mũdus, ab humili euadi: Augustinus [t] primas eis, secundas, tertias, perinde vt actioni Demosthenes, defert: Auctor Ecclesiastici [u]; magnã potentiã, quę Dei solius est, à solis humilibus honorari scribit, quãuis emendati codices habeãt *ab hominibus*. Sed hi qui Romæ editi in octauo hac in voce mendosi sunt, cùm alij ibidem excusi habeãt *humilibus*. Christus [x] (primus humilitatis doctor, vt Augustinus [y] loquitur) nos ab ipso discere voluit, quia mitis & humilis corde esset, vel hoc ipsum discere, id est, humilitatem, quæ penè tota disciplina Christiana est, (vt idem Pater tradit [z]) vel ideò discẽre, quæcũq; proponeret, quia in doctore pręcipua virtus humilitas: Chrysostomus [a] affirmat nihil ea fortius, ac potentius esse.

Vers. 9.] **Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed è contrario benedicentes: quia in hoc vocati estis, vt benedictionem hæreditate possideatis.**

SAtis multa dixisse videri possemus Capite priore [b] de hac sententia, cùm exponeremos, quemadmodũ Christus cùm malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, nõ comminabatur, nec non alio quodam loco, quem ibi citauimus. Nec deest tamen, quod addatur maximè aduersùs insitam hominibus prauam opinionẽ, turpe esse, animique abiecti nõ propulsare aut vlcisci iniurias. Atqui benedictionem cœlestem obtinere hi nõ possunt, nec audire: *Venite [c] benedicti Patris mei*, &c. non valent appellari Filij Dei, *qui non minùs malos & iniustos afficit beneficiis, quàm bonos, iustósq́;* [d] *diligere debent inimicos, orare pro persequentibus, & calumniantibus* [e]: *non possunt malum pro malo reddere*, vt his ipsis verbis cauet Paulus [f]: vincãt oportet in bono malum, *non vincantur* [g] *à malo: Dei vindicta, & vltio est* [h], non cuiusquam priuatæ personæ [i], sed qui Dei minister est, ac vindex. Non licet tibi dicere: *Quomodo fecit mihi, sic faciã ei: verùm expecta Dominum, & liberabit te* [k], ita vt non de vindicta, sed de salute cures. Arguit Deus, *in æquitate pro mansuetis terræ* [l]. Exigit enim iustitiæ ratio, vt qui aduersarios suos non arguunt, illos ipsos Deus aduersarios arguat, *& Spiritu oris sui interficiat* [m].

Cùm audito conuitio, ait Augustinus [n], *ira cœperit surgere, vt reddas malum pro malo, recordare verba Apostoli: Non reddentes malum pro malo, neque maledictum pro maledicto* [o]. *His verbis recordatis frangis iram, tenes fortitudinem, & quia coram te ille tibi maledixit, præcinctus es illa. A flagello linguæ nos separare cupiens*, inquit Ambrosius [p]. *Petrus Apostolus, monet, vt non reddamus maledictum pro maledicto, sed magis cùm maledicunt nobis, benedictionis referamus gratiam.*

Gregorius [q] eum, qui imprecatur alteri mortem, acute annotat id optare à Deo, quod nec peccatorem quoque facere decet, etiamsi possit, sed aut metuere, ne homicidij reus teneatur, aut iniquus appareat. Vitabat vtrumque Iob [r], dicẽs: *Non dedi ad peccandum guttur meum, vt expeterẽ maledicens animam eius*. Scilicet, quamuis præsentem, & similes citatas non legisset sententias, exteriùs non audita, inquit idem Gregorius, supernæ gratiæ præcepta seruabat, quia hæc in mente illius sancti Spiritus afflatus scribebat. Idem iudicium de Dauid, aliis omissis. Ille sibimet imprecatur [s] *si fortè reddidisset retribuẽtibus sibi mala, optãs decidere ab inimicis inanis*, id est, frustrari bonis ab ipsis, quæ expectabat à Deo: item, vt ipsum illi persequerentur, & vitam, honorémque turpiter redimerent.

Obseruauit Origenes [t] mirũ sibi visum, quod maledicus in Leuitico [u] narratur maledixisse nomen, non exprimendo an maledixerit Deũ, caussam reddit, ne maledicendi de hominibus Moses videretur dedisse licentiam, & vt vtraque maledictio caueretur. Quamquam ceteri volunt de Deo propriè locum intelligi, Græcè *ἐπονομάσας τὸ ὄνομα κατηράσατο*, Hebraicè יקב ykkob ac ויקלל את השם *vaiekalel ethschem*. Chaldaicè: *& expandit*, seu, *explanauit, &c. nomen, & blasphemauit*. Verbum Hebræum quidam dicunt significare maledicere: alij perforare, sculpere, & scribere, vnde נקבה *nekabah* fœmina quasi perforata, & מקבת *mackebeth* malleus apud Esaiam [x]: *Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit* יקבנו *ykkabennu*. Lactantius [y] inter Christiana pręcepta hoc ponit: *Maledicenti benedicto respondeat*, nec verbum malum *procedat ex ore hominis, qui colit verbũ bonum*. Adde, qui ore sumit Christum ipsum, in cuius reuerentiam mutuò Christiani se osculabantur olim, teste Chrysostomo [a]. Iusta Iudicũ vindicta

non

Marginalia:

Humilitas & mansuetudo sorores duæ sunt. a Serm. in id signũ magnũ apparuit in cœlo. Apoc. 12. 1. b Matt. 11. 29. c Matt. 5. 3. 4. d 2. 2. q. 141. art. 1. e 1. Offic. c. 18. f 3. de Vita Contempla. c. 19. g supra. h orat. 1. cont. Iulian. i 4. Dialog. c. 17. *Modestiæ exempla.* k epist. ad Saluinam. l suprà, & 2. de Virgin. m 2. Cor. 10. 1. n ep. ad Philadelphios. *Laudes humilitatis.* o admonit. ad filium spiritualem. p tom. 1. serm. de euers. superbiæ. q Doct. 14. r lib. 1. epist. epist. 241. ad Heraclidem. s Athanas. in vita. t epist. 56. u cap. 3. 21. x Matt. 11. 29. y 1. de virgin. c. 31. z ibid. c. 3. *In doctore præcipua virtus humilitas.* a Hom. 30. in Acta. b vers. 23.

c Matt. 25. 34. d Matt. 5. 45. e ibid. 44. f Rom. 12. 17. g ibid. 21. h Deut. 32. 35. Rom. 12. 19. Heb. 10. 30. i Rom. 13. 5. k Pro. 20. 22. l Esa. 11. 4. m ibid. n in Psal. 93. o Rom. 12. 14. p exhorta. ad virg. q 22. Moral. cap. 6. *Non deroe aliis mortem imprecari.* r cap. 31. 30. s Psal. 7. 5. 6. t Hom. 14. in Leuit. u cap. 24. 11. x cap. 62. 2. y lib. 6. c. 18. z in 1. Corint. Hom. 30. & de Cõpunc. cord. Hom. de prodit. Iudæ.

non reprehenditur, sed quæ, aut priuata exercetur auctoritate, aut vlciscendi libidine, odiove, non amore iustitiæ.

Sed è contrario benedicentes.] Benedictio hæc non tantùm consistit in eo, vt bene precemur, quod intus facere possumus in anima nostra, & verò debemus; quatenus neminem à communi oratione licet excludere, sed etiam, & quidem propriè in verbis beneuolis. Hoc secundum non est adeo semper necessarium, sicrique potest vt potiùs contemnat, & magis indignetur aduersarius. Alioquin valdè *responsione mollis frangi solet alterius ira* [a], & prouocatur ad laudandũ Deum, eiúsque doctrinam, gratiam, bonitatem: simul persuadetur, aliam esse hac meliorem vitam. Nam nisi illam speraret, non tam facile, quas alij magni faciũt, ferret iniurias: rem adeo difficilem præstare nemo sine omnipotentis Dei gratia valet: bonum oportet iudicari Deum, propter quem benedicat quis, etiam aduersario. Lex talionis in Ecclesia quem locum habeat, vel non habeat, aliàs ostendi.

a Prou.15.1.

Aliam esse vitam ista meliorem vnde doceatur.

Quia in hoc vocati estis.] Eadem phrasis præcessit cap. [b] priore, ac alias in istis, Pauli que epistolis, vocationis frequens fit mentio, quæ includitur etiam in ipsomet Ecclesiæ vocabulo, vt scilicet intelligamus, atque recogitemus gratiam vocationis, & in ea permanere, illiq; respondere studeamus. Hesichius vocationem in hoc, vel ad hoc interpretatur, vt benedicant Deo, proximóque iuxta illud [c]; *benedicam Dominum in omni tempore*, & similia alia loca; vtque quod in seculum seculi facturi sumus, nempe *laudare* [d] *illum*, nunc sedulo meditemur, ac inchoemus.

b vers.21.

c Psal.33.2.

d Psal.83.5.

Vt benedictionem hereditate possideatis.] Fulgentius [e] legit: (Vt *benedictionem hereditatis possideatis*) sed κληρονομεῖν significat hæreditate possidere. Benedictio Dei est beneficium Dei, quoniam eius dicere facere est, benedicere, benefacere. Summum bonũ, summa & absoluto nomine significata benedictio est, necnon beati simpliciter benedicti: & ipsemet Deus omni cumulatus bono, omnéque bonum, benedictus cognominatur. Et quia nos benedicimur nó agendo, sed laudando, denominationes eædem respectum dicũt ad laudes, quib. res illæ dignæ sunt; & quas nos, & aliæ creaturæ rationales dant, vel dare possunt. Quo autem pacto felicitas, quæ nobis prouenit per merita Christi, & nostra, dici simul hæreditas queat, alibi docuimus.

e Fulgen. li.1. ad Trasimũd. c.11.

Benedictio Dei est omne bonorum.

Hæc porrò phrasi Petrus indicat, si quando ex zelo iustitiæ maledicere oporteat, malúmque reddere pro malo, id magis faciamus ex necessitate, quàm quasi hæc possessio nostra, & bonum esset, vel nimium de bonorum externorum solliciti defensione. Nec improbabile, alludere ad filios Liæ, ac Rachelis legitimarum vxorum, qui stabant ad benedicendum, cùm filij Balæ & Selphæ ancillarum [f], cum primogenito Liæ Rubẽ, qui stratum patris maculararat [g]: & cum vltimo eiusdem Liæ filio starent ad maledicendum [h]: ita vt filij liberarum designent filios noui Testamenti: ancillarum, veteris, ac seruos peccati, sicut de Israël & Isaac philosophatur Paulus [i]: Ruben & Zabulon, qui ad tempus miscentur filiis noui Testamenti, & spiritum libertatis habent. Obseruauit id etiam Hesselius.

* * *

f Deut.27.13.

g Gen.35.22.

h Deut.27.13.

i Gal.4.22. & seq.

Vers. 10. **Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos, coërceat linguam suam à malo, & labia eius ne loquantur dolum.**

Testimonio Psalmi trigesimi tertij [k], quem Ecclesia toties recitat in officio de Apostolis, & de martyribus, & olim dum celebrabatur Communio, vt meminit Clemens [l] Romanus, (de quo etiam Psalmo toto Commentarium nostrum, si placet, consule) confirmat vocatos nos ad benedicendum, cauendámque maledicentiam, quæ vitæ aditum æternæ intercludit. Paulus [m] quoque maledicos negat, æquè regnum Dei possessuros, ac iniquos, fornicarios, idolis seruiẽtes, adulteros, molles, masculorum concubitores, fures, auaros, ebriosos, rapaces: vetat quoque cum talibus, si de numero sint fratrum, vel cibum sumere [n]. Petrus item coniungit maledicum cum homicida, fure alienorum appetitore [o].

k vers.13.

l 8.cõst.c.10.

m 1.Cor.6. 9.10. *Maledicere est graue peccatũ.*

n 1.Cor.5.11.

o 1.ep.4.15

Qui vult vitam diligere.] Ὁ θέλων ζωὴν ἀγαπᾶν. Notatu dignum primò loco per vitam absolutè intelligi æternam, ac beatam. Id alias demõstraui. Eadem ratio de diebus bonis. *Quare impij viuunt?* ait Iob [p], id est, prosperè agunt: *In hilaritate vultus regis vita*, inquit Salomon [q], id est, felicitas, huius vitæ dies mali sunt [r], quia laboriosi, quia peccandi occasionibus obnoxij. Deinde in Psalmo, vnde sumpta est ista sententia, sic legimus: *Quis est homo qui vult vitam, diligit dies videre bonos?* vbi posterius verbum ad dies refertur bonos, ad vitam prius. Visio dierum bonorum est possessio felicitatis: non item amor vitæ: nisi sequaris opinionem, in amore sitam esse felicitatem. Tunc velle, esset desiderare, ac minus perfectè amare: quod in hac vita fit: amare denotaret actum charitatis perfectum, & immobilem, proprium Beatorum. Quæ distinctio retineri adhuc potest, etiamsi assentiamur melius sentientibus beatitudinem videndo percipi formaliter. Existimant aliqui amorem viæ, & patriæ distingui specie, quia pendent ex diuersa cognitione fidei, & visionis, quas per modum efficientis putant ad eos actus concurrere. Si rectè dicitur quis concupiscere, desiderare [s], quidni velle, quod est verbum magis generale, amare? Innuit duplicatio non solum vehementiam desiderij, amorisve, sed infirmitatem quoque carnis reuocantis subinde voluntatem ne ita velit acriter, & assiduo. Citato tamen Psalmo Hebraicè est גרסה *garesah*, *Fracta est anima mea præ summo desiderio.* Ergo vult diligere, qui serio, vehementi, incenso, continuo quodam voluntatis conatu impellitur, ac veluti frangitur, & deficit. Glossa Interlinearis, Thomas, Hugo declarant: Qui vult ostendere se dilectionem habere.

p c.21.7.

q Prou.16.15.

r Gen.47.9. Eph.5.16. *Dies bonum vitæ cur mali sint.*

s Psal.118.20.

Diligere quid valet.

Dies videre bonos.] Dixi nostros, dum viuimus, malos dies esse. Demonstrat id egregiè Augustinus [t]: *Et dies semper malos in seculo, semper bonos in Deo, & non hic quærẽdos sed alibi.* Paulus de his ait [u], *quod mali sunt.* Videndi autem verbum constat, ad omnem sensum, & facultatem cognoscentẽ trãsferri, sumique pro qualibet cognitione, vel experimento. Clemens Alexandrinus explicat versum totum hoc pacto: *Qui vult æternus, & incorruptibilis fieri*: & vitæ nomine Dominum: per dies bonos intelligit sanctos [x]. Vitriacus dies bonus exponit diem gratiæ, & diem gloriæ.

t in Psal.33. *Dies in hoc seculo sunt semper mali.*

u Eph.5.16.

x in ep.Dom. 3.post Pent.

Coerceat linguam suam a malo.] Παυσάτω, *Quiescere faciat.* Hebraice, *Custodiat*, à verbo נצר *natsar*.

Primum hoc Dauid præceptum tradit filiis, quos timorem Domini docet, quia, vt Basilius [a] loquitur, peccatum, quod per linguam admittitur, omnium ferè propensissimum, & multiforme est. Suppetit prolixus contra linguam sermo, & ipsa in seipsam longa, disertáque oratione declamare lingua potest. Multa Iacobus [b] hac de re, & Salomon [c], & alij: nos de dolo superius. Comparat Iacobus cum fræno silentium, & gubernaculo: vitium oppositum cum igne modico syluam inflámante: vocat *inquietum malum, & venenum mortiferum.* Extant quoque permulta exempla illorum, qui tenacissimè silentium seruauerunt. Vno contentus ero Pambonis, quod maximè præsentem illustrat locum [d]. Cùm illum prorsus indoctum, ac sine literis doctus vis docere volens, fortè Psalmi octaui supra trigesimum. versiculum primum explanandum proposuisset: *Dixi, custodiam vias meas vt non delinquam in lingua mea*: non est passus plura audire: quod diceret, sibi sufficere, si posset opere audita implere. Lapsis mẽsibus sex, ad doctorem se non reuertisse respondit, quòd nondum versum opere impleuisset. Immò post quadragintanouem annos rogatus an didicisset, vix dixit eum implere valuisse.

Eget os custodia, *ostio circumstantia labia* [e], immò *ostiis, & seris* [f]: *vitta coccinea labia stringenda* sunt [g], id est, silentio verecundo, vt exponit Guillelmus Neoburgensis [h]. Pro custodia est מחסום *machsom*, frænum, & pro ostio circumstãtiæ נצרה *nisrah*, custodi ostium super labia mea. Sed Chaldaicè, custodi eleuationem labiorum meorum. Paraphrastes ita vertit דל *dal*, quod tamen per Apocopen ex דלת *deleth*, ostium est. Denique *cultus iustitia silentium* [i]; & *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir* [k]: & è contrario *maculat lingua totum corpus inflammátque rotam natiuitatis nostræ, inflammata à gehenna* [l]: *nec vllus hominum eam domare potest* [m]. Lege Augustinum [n]. *Tacuisse nunquam nocet, vel pœnitet*, vt Xenocrates [o], siue Simonides [p] dixit; & versu quidam expressit:

Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum.

Alia ratio de Esaia dicente [q]: *Væ mihi quia tacui*: silentio, ac lingua peccans, vel in silentium redactus sum propter visionem diuinã, vt illi, de quibus liber Iudicum [r].

a hom. in Psal. ... Peccatum quod per linguam committitur, omniũ propensissimum est.
b ep. c. 3. 2. & seq.
c in Prouerb.
d 8. Tripar. c. 1. Pambonis mirũ taciturnitatis exemplum.
e Psal. 18. 2.
f Psal. 140. 3.
f Eccl. 28. 28.
g Cant. 4. 3.
h ibid. apud Delrium.
i Esa. 32. 17.
k Iacob. 3. 2.
l ibid. 6.
m ibid. 8.
n serm. 4. de verb. Dom.
o Valer. Max. 7. c. 2.
p Plut. Opusc. de Tuen. valetud.
q c. 6. 5.
r c. 13. 15. 22.

Vers. 11.] Declinet à malo, & faciat bonum: inquirat pacem, & sequatur eam.

PRimo membro simile quid est in alio Psalmo [s]: *Declina à malo, & fac bonum*; & apud Esaiam [t]: *Quiescite agere peruerse, & discite benefacere.* Decalogi præcepta quædam negantia sunt, nonnulla affirmantia. *Arbor non faciens fructum bonũ, excidetur, & in ignem mittitur* [u], nec sufficit, si sola proferat folia [x]: *vt quid enim terram occupat* [y]? piger damnatur seruus, qui talentum [z], vel mnã [a] etsi non consumpsit, inde lucrum non retulit: Paulus [b] etiam præcipit, *vt oderimus malum, adhæreamus bono*: & Amos [c], vt illud odientes, hoc diligamus: & adhuc Dauid [d], *vt qui Deum diligunt, oderint & malum.*

Retribuere censetur mala pro bonis, qui sterilitatem offert Deo [e] *prædicans non furandum*, V. G. *& tamen furans* [f], &c. vt Augustinus [g] explicat. Iuxta tropologiã, paralyticus curatus surgit, & tollit grabatum [h], seu sternit sibi [i]; quãdo & mala derelinquit, quæ perpetrauit, & bona operatur, vt notat Gregorius [k]. Habet cum his nonnullam affinitatem vetus parœmia, quæ tantopere placuit Epicteto: Ἀνέχου, καὶ ἀπέχου, Sustine & Abstine, *tolerando scilicet aduersa, fugiendo illicita.* Meminit Gelius [l], Athenæus [m] præterea recitat hoc carmen.

Ἀγαθὸς ἀνὴρ λέγοιτ' ἂν ὁ φέρων τ' ἀγαθά,
Ἀγαθὸς ἂν εἴη, καὶ ὁ φέρων καλῶς κακά.
Bona quisquis affert, vir bonus vocabitur,
Bonus erit & ille qui mala perutlerit bene.

s Psal. 36. 27.
t c. 1. 16.
u Matt. 3. 10. c. 7. 19.
x Matt. 21. 19.
y Luc. 13. 8.
z Matt. 25. 26. & seq.
a Luc. 19. 24. & seq.
b Rom. 12. 9.
c c. 5. 15.
d Psal. 96. 10.
e Ps. 34. 12.
f Rom. 2. 21.
g concio. 2. in Psal. 34.
h Ioan. 5. 8. & seq.
i Act. 9. 34.
k 13. Moral. c. 15. aut 23.
l lib. 17. c. 19.
m lib. 10. c. vlt.

Hieronymus [n] (quem alij malunt esse Paulinum) præscribens piè viuendi rationem Celentiæ matronæ, ponit primo loco, duó esse genera mandatorum, in quibus clauditur tota iustitia, prohibẽdi vnum, iubẽdi alterum; ibi otium imperari, hic studium: ibi coerceri animũ, hic incitari: hic fecisse, illic non fecisse culpabile esse; hoc duplex præceptum æque omnibus iure mandatum esse; in quouis proposito, in quouis gradu ęquale peccatum esse vel prohibita admittere, vel iussa non facere. At cautè quod Theophylactus [o] ait intelligendum, negantia præcepta nihil habere vel promissi, vel meriti, nec vllam esse, qui à malis abstinent facinoribus remunerationem. nam sine dubio laudabilis, ac sua digna mercede est abstinentia, in qua tantam quoque patimur difficultatẽ; neque quis nisi volens abstinet. Origenes [p] ait, *circũcisionem prodesse si quis legem obseruet, apud Paulum* [q] *significare, prius circumcidenda mala, tum bona facienda.* Quod si Iob [r] dicatur *simplex & rectus, ac timens Dei, ac demum abstinens ab omni malo*, causam esse, quia licet soleant ceteri ferè inchoare à mali abstinentia, & in exercitio bonorum mala quędam permiscere, tamen Iob hac in parte eximiũ fuisse, quòd agens bona, simul ab omni malo abstineret.

Inquirat pacem, & sequatur eam.] Vtitur Interpres in Psalmo verbo persequendi, cùm tamen sit idem Græcum διώκω, quod cursum quemdam videtur importare, vt Basilius [s] obseruat, & editio Syra expressit נהרט בהרה *nehrat batbereh.* Augustinus [t] verò notat, quærendam pacem esse, sed non hic, verùm sequendo quò is præcessit, qui est pax nostra [u], dixítque [x]: *Hæc loquor vobis, vt in me pacem habeatis*: & è contrario, *non veni pacem mittere, sed gladium* [y]; &, pacem *hic dat, sed non quomodo mundus* [z] *dat nam* neque cũ Deo, neque cum proximo, neque nobiscum pax, dum viuimus, obtineri perfecta potest: ex parte hic habenda, vt ex toto illic habere mereamur. Pax cum proximo est, *si diligas sicut te ipsum* [a]: cum Deo *si illum ames ex toto corde* [b]: tecum, si rationi obtemperes. Nonnullæ nunc interim interdum cum proximis rixæ, licet non occidant concordiam, non interimant charitatem, vt accidit inter Paulum, & Barnabam [c]. Cùm te pœnitet peccati, irasceris tibi ipsi, passiones quoque, corporísque necessitates repugnant rationi, ac Deo. Absoluta pax exuperat omnem sensum [d], nec eam dare mundus potest [e], etiam quæ percipitur in hac vita, & vnus numeratur de Spiritus sancti fructibus [f]. *Pax perfecta*, inquit idem Augustinus [g] *tunc erit nobis, quãdo natura nostra Creatori suo inseparabiliter cohærente, nihil nobis repugnabit ex nobis.*

Quærunt aliqui pacem, sed non sequuntur, quia *non adhibent sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum* [h]. Nempe quærunt, vt euertant, sicut Iudęi Christum, qui *pax est nostra* [i], vt dixi, *vt occiderent, non vt imitarẽtur*, inquit Hieronymus [k]. Idem porrò Rustico præcepta viuendi præscribens, ait [l]: *Declina à malo, & fac bonum: quære pacem, & perse-*

n epist. 14. Mandatorum duo sunt genera.
o in c. 6. ep. ad Ephes.
p in cap. 2. ad Rom.
q Rom. 2. 25.
r cap. 1. 1.
s in Psal. 33.
t in Comm.
u Ephes. 2. 14.
x Ioan. 16. 33.
y Mat. 10. 34.
z Ioan. 14. 27.
Pax cum Deo & proximo & nobiscum quomodo habenda.
a Matt. 19. 19. & alibi.
b Luc. 10. 27. & alibi sæpe.
c Act. 15. 39.
d Philip. 4. 7.
e Ioan. 14. 27.
f Gal. 5. 22.
g de cont. c. 7.
h Heb. 12. 14.
i Eph. 2. 14.
k in Psa. 33.
l epist. 4.

quere

quere eam. Nisi oderimus malum, bonum amare non possumus: quin potius faciẽdum est bonum, vt declinemus a malo. Pax quærenda, vt bella fugiamus (interna, externa) nec sufficit eam quærere, nisi inuẽtam, fugientémque omni studio persequamur, *quæ exuperat omnem sensum* [a] (quasi diceret effugere omnẽ sensum) in qua habitatio Dei est, dicente Propheta [b]: *Et factus est in pace locus eius.* Confirmat simili modo loquendi Pauli [c]: *Hospitalitatem persequentes, aut sectantes διώκοντες, vt non leui, vsitatóque sermone, & vt ita loquar,* inquit, *summis labiis hospites inuitemus, sed toto mentis ardore teneamus (quo pacto discipuli coegerunt* [d] Christum, & Abraham facere solebat [e]) quasi offerẽtes se cum lucro nostro, atque compendio. Sic profectò *pax exultabit in cordibus nostris* [f], *in qua & vocati sumus in vno corpore,* vel, vt indicat Græcum verbum *βραβευέτω, triumphabit* aduersus omnes controuersias; palmam feret, aut etiam tanquam agonotheta, dabit, vt explicant Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius, Chrysostomus. Alibi de bono pacis plura. Pax prædicanda propter fratres, & proximos [g], non propter commodum temporale, vt notat Augustinus ibidem. Similis adhuc formula Pauli est, cùm hortatur sectari iustitiam [h], & charitatem [i].

a Phil. 4. 7.
b Psal. 75. 3.
c Rom. 12. 13.
d Luc. vlt. 29.
e Gen. 18. 2. & seq.
f Coloss. 3. 15.
g Psal. 121. 9.
h 1. Tim. 6. 11.
i 1. Cor. 14. 1.

Vers. 12.] Quia oculi Domini super iustos: & aures eius in preces eorum: Vultus autem Domini super facientes mala.

HInc allicimur, hinc retrahimur: præmio ad bona opera consectanda; supplicio ad vitanda mala. Vtriusque auctor Deus, benignis oculis iustos, irato intuens vultu improbos: illorũ exaudiens preces, istos nec dignans audire.

Deus benignis oculis iustos, iniustos irato vultu intuetur.

Oculi Domini super iustos.] Rabbi Abenesra exponit Deum interna iustorum videre desideria, & (quod est sequenti membro,) externas preces audire. Ceteri passim intelligunt de fauore diuino, qui diuino declaratur oculorũ coniectu, aspectúque. Ἐκ τοῦ ὁρᾶν γίνεται ἐρᾶν. *ex visu gignitur amor* [k].

&,

[l] *Oculi sunt in amore duces.*

Qua de re Aristoteles [m] etiam, & Lucianus [n], atque alij. Inde crebræ in Scripturis phrases ad benignitatem declarandam, vt dicantur quibus ea exhibetur, aspici, & respici. nam libenter ac sæpe oculis vsurpamus, quæ diligimus, & nobis salua custoditáque esse volumus. *Dominus diligit iustos* [o]. Idcirco firmat super eos oculos suos [p]; *nil autem carius oculis,* inquit Augustinus [q]. Illustrare quoque dicitur Deus, faciem & vultum super aliquem [r]. Dixi quodam loco aliàs de oculorum nobilitate, atque vtilitate, & quo pacto existant in eis animi motus omnes. Nemo de hac re melius quàm Philo [s]. Is non dubitat affirmare, nullã inuisibilis rei tam euidentem imaginem à Deo factam. Legendus quoque Plinius [t].

k Plato in Cratylo.
l Proper. lib. 2. eleg. ô me felicem.
m 9. Ethic. c. 12.
n dial. Imagines.
o Psal. 145. 8.
p Psal. 31. 8.
q 1. de serm. Dom. in mon. c. 14.
r Psal. 30. 17.
s lib. de Abraham.
t lib. 11. c. 37.

Et aures eius in preces eorum.] Hoc optabat idem Dauid, cum dicebat; *Domine* [u] *exaudi orationem meã, fiant* [x] *aures tuæ intendẽtes in vocem deprecationis meæ: intret in conspectu tuo oratio mea* [y]. Id facere Deum solere, alia loquuntur testimonia: *Inuocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet, ecce adsum* [z]. *Ad vocem clamoris tui statim vt audierit, respondebit tibi* [a]: *Præparationem cordis eorum audiuit auris tua* [b]: *Domine Deus noster tu exaudiebas eos* [c]: *orationes iustorum exaudiet* [d].

u Psal. 101. 2. Psal. 142. 1.
x Psal. 129. 2.
y Psal. 87. 3.
z Esa. 58. 9.
a Esa. 30. 19.
b Psal. 9. 17.
c Psal. 98. 8.
d Prou. 15. 29.

Oculi aurésque Dei mysticè sunt Angeli.

e hom. in Psal. 33.

Videtur Basilius [e] oculos, auresque mysticè sumere pro Angelis, quorum aliqui, velut oculi, curam susceperint nos intuendi, alij preces nostras excipiendi. Clemens Alexandrinus interpretatur in Commentario multiformẽ Spiritus sancti speculationem. Monet idem Basilius, necnon Hieronymus [f], vt caueamos errorem Anthropomorphitarum, qui Deo humanam formã, membráque attribuebant. De illis fusè Cassianus [g]. Sed quo pacto semper exaudiantur iusti, qui tamen non videntur semper impetrare, & nõ eripiuntur de tribulationibus, ostendit Augustinus [h], exemplísque confirmat trium puerorum in camino illæsorum [i], & Machabæorum interfectorum [k]: Petri de carcere liberati [l], & postea crucifixi.

f in eundem Psal. 33.
g Coll. 10. c. 2. & seq.
h concio. 2. in Psal. 33.
i Dan. 3. 50.
k 2. Mach. 7. per totum c.
l Act. 12. 11.

Vultus autem Domini super facientes mala.] Additur in Psalmo [m]: *vt perdat de terra memoriam eorum,* quod hic etiam aliqui codices Græci habent τοῦ ἐξολοθρεῦσαι αὐτοὺς ἐκ γῆς. In vultu apparet indignatio, sed & lenes alij affectus: Nec minùs in bonam, quàm in malam partẽ accipitur in scripturis hoc nomen, maximè quibusdã aliis vocabulis adiectis. Similitudinem cum loco præsenti habẽt hi alij [n]: *Quis resistere potest vultui meo? Pones eos vt clibanum ignis in tẽpore vultus tui* [o]: *Diuisi sunt ab ira vultus eius* [p]: *Ab increpatione vultus tui peribũt* [q]: *Facies Domini diuisit eos* [r]. Tale illud: *Ventus aquilo dissipat pluuias, & facies tristis linguam detrahentem* [s]. *Ponam faciem meã super hominem illũ, &c. succidámque & ipsum* [t], &c. *A facie Sarai dominæ meæ ego fugio* [u]. Lyranus in Commentario præsentis loci ait in textu Hebræo Psalmi trigesimitertij esse (iræ Domini) ibi est nomen פני *pene*, quod prima sua notione significat vultum, faciémve, deinde verò etiam iram Vultuosum Latini dicunt tristem, seuerum, terricum. Humanæ porrò imbecillitatis etiam Cyrillus [x] ait, hanc curam esse, vt credat nõ vitaturos supplicia iniuriantes, sed humana imbecillitate præstantiorem esse Iesum, qui etiam pro suis persecutoribus orauit.

m vers. 17.
n Iob. 41. 1.
o Ps. 20. 10.
p Psal. 54. 22.
q Psal. 79. 17.
r Thren. 4. 16.
s Prou. 25. 23.
t Leu. 20. 3.
u Gen. 16. 8.
x li. 13. in Ioa. c. 30.

Vers. 13. Et quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis?

CVm Dei vultus sit super faciẽtes mala, oculos, contrà, benignè cõuersos habeat ad iustos, nemo vereatur alienus improbitatem: sit tã tùm studiosus æqui, ac iusti, virtutis amator, sectator boni, nullum patietur damnum. Acrimoniam, & efficaciam habet interrogatio. Nemo læditur nisi à seipso: Græcè Οὐδεὶς πέπονθας δεινὸν, εἰ μὴ προσποιεῖς: *Nihil passus es graue, nisi tu id ipse tibi vendicas.* Grauis, veráque parœmia: de qua Chrisostomus [y] vltimam edidit lucubrationem, quam Olympiadi mittens [z], hortatur, vt eam assiduè peruoluat, immo etiam, si per valetudinem licet, recitet; id enim pharmacum, si quidem voluerit, ipsi sufficere; ne illius in afflictione positus animus obruatur molestiis, sed desuper tamquam pennis quibusdam extollatur, & optimum inde remedium paret.

y Chrys. ho. quod nemo læditur nisi à seipso. Tom. 5.
z epist. 4.

Multa sat scio sapientum etiam ethnicorũ, & moralium sunt apophthegmata philosophorum. Vnum arbitror Chrysostomum ceterorum instar esse posse, dignúmque cui pareatur, hortanti ad lectionem dicti tractatus. Demonstrat eleganter ac fusè, non damna, non paupertatem, non calumnias nocere, non morbos, non vincula, non exilia, non seruitutem, non quiduis aliorum quæ vulgò censentur mala lædere, quoniam orthodo-

Nemo læditur nisi à seipso, apophthegma omnium dignissimum.

xam de Deo sententiam, ac virtutem, & principem hominis partem, quæ sedes illatum est, & cuius illæ ornamentum atque verum bonum, minimè attingunt, nedum corrumpunt. Profert Iob in exemplum, qui multis diaboli tentationibus exercitatus, clarior, & magnificentior redditus est. Ait Adamum suamet læsum ignauia, dum erga obseruantiam mandati, tametsi sollicitatus a diabolo per vxorem, non vigilauit. Adhibet adhuc Apostolos, Paulũ præcipue, Ioseph, Lazarum mendicum, Abel, tres pueros in Babylone, & similes, quibus non noxam calamitates, sed lucra maxima protulerũt. Confirmat id præterea vario scripturarum, præcipuè nouarum testimonio.

Docet deinde solos illos qui lædunt lædi, non item eos, qui lædi videntur, nisi ipsi velint, nempe per animi impotentiam, & impatientiam. Postea demonstrat quàm sint ficta, & fallacia, quę creduntur vera, solidáque bona, vt diuitiæ, honores, deliciæ, potentia cum facultate iniurias propulsandi, & vindicandi. Addit parabolæ interpretationem de duplici domo, bene, maléque fundata consistente, & labente [a] (vtitur eâdem Beda hoc loco) propter mentis vel ignauiam, vel virtutem, firmúmque, aut infirmum animi propositum. Confert tantis Iudæos beneficiis affectos, & pertinaces tamẽ contra Deum cum Niniuitis ad vnum Ionæ [b] sermonem conuersis. Hæc summa longioris Tractatus à me redacta, vt vel sic aliquo modo iustæ Chrysostomi petitioni obtemperaremus, qui totum legi vellet. In vna ex collectis quas vocant, feria 6. post Cineres, quæ recitatur vltimo loco in Missa, & ad vesperas est, *quod nulla nocebit aduersitas, si nulla dominetur iniquitas.*

a Mat. 7. 24. & seq.

b Ionæ 3. 5. Matth. 12.

Et quis est qui vobis noceat.] Καὶ τίς ὁ κακώσων ὑμᾶς. *Et quis est, qui sit afflicturus vos*, malo affecturus, &c. vt scilicet æstimetis vos vero affectos malo, vt commoueamini, vt ex animo abiiciatis constantiam, vt resiliatis ab instituto pio, à semita virtutis, à religione, à Deo, vt deseratis collectionem vestram, vt succumbatis tentationi, vt manus detis diabolo, & aduersariis ceteris, vt de sanctæ vitæ rigore quidquam remittatis. Possit ad ea quæ retuli ex Chrysostomo, addi illa Psalmi expositio, quam tradit Augustinus [c]: *Libera* [d] *(eripe) me Domine ab homine malo: Tu noli tibi*, ait ipse, *esse malus: liberet te Deus à te. Quando enim Deus gratia sua, & misericordia de malo facit te bonum, vnde te facit bonum vnde te liberat, nisi à te ipso homine malo? Omnino, fratres mei, hoc verum est, hoc certum est, hoc fixum, si Deus te liberauerit à te ipso homine malo, nihil tibi nocebit, quisquis fuerit alius homo malus.* Probat exemplo conuersi Pauli, & hoc ipso testimonio quod tractamus.

c ser. 107. de diuers. c. 6. & 7. siue ser. 2. de Petro, & Paulo.
d Psal. 139. 6. *Liberat nos Deus à nobis quando nos liberat à malo.*

Attamen quo pacto quiuis improbos nocens dicatur non sibi dumtaxat, sed aliis etiam vel exemplo, idem Pater in citati Psalmi Commentario rectè demonstrat. *Quo modo nulli nocet*, inquit, *qui sibi non parcit? innocens enim ille est, qui non nocet, non autem qui sibi nocet. Tibi autem quomodo potest non nocere, qui sibi nocet?* &c. Possem hîc, quod aliàs vberius feci, refellere falsam, iniquam, blasphemam criminationem quorumdam, peccatorum auctorem Deum, vel certè diabolum. *Hic latrare vt canis potest, mordere ceu catena ligatus nisi in eum sese proiicientem victum, non potest*, vt idem Augustinus docet [e].

Diabolus multominus Deus non est caussa peccatorum nostrorum.
e ser. 197. de tempore.

Si boni æmulatores fueritis.] Ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ μιμηταὶ γένησθε, *si boni*, id est, *rei*, vel *personæ bonæ imitatores fueritis.* Vatablus vertit, *bonitatis.* Monent Lyranus, Hugo, Thomas, Caietanus, Gagneius, (boni) nomen esse generis neutri, & genitiui casus, & exponunt de zelo, amore, imitatione virtutum, sicut & Bernardus [f] de studio charitatis iuxta illud [g]: *Aemulamini charismata meliora.* Augustinus [h] legit (*amatores*) Carthusianus, & Feuardẽtius aliter exponunt, non reiicientes priorem expositionem, & Primaticcius hanc vnam sequitur, de amore, vel imitatione Dei, siue Christi essentialiter boni [i] (quemadmodum diabolus vocatur absolutè malus κατ᾽ ἐξοχήν) [k] *quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.*

f serm. 29. in Cant.
g 1 Cor. 12. 31
h ser. 107. de diuers. c. 6. 7.
i Matt. 19. 17.
k Rom. 8. 28.

Etsi prior sententia sit plurium, eíque faueat editio Syra, vocans טנני דטבותא *tanane detauatha, Zelatores bonitatis*; tamen propendeo magis in posteriorem. Nam insolens mihi videtur vt quis dicatur μιμητὴς *imitator alicuius formæ*, siue rei inanimatæ: nec aptè quempiam appellamus imitatorem virtutis, sed personæ studiosæ: nõ etiam virtus proponi dici solet ad imitandum, sed aliquis virtute præstans, quamuis imitatio in virtutis exercitio, & actione consistat. Dicimus quidem aliquos μιμητὰς καὶ ζηλωτὰς ἀρετῆς τινὸς, *imitatores, & Zelatores virtutis alicuius hominis*, at nõ simpliciter ἀρετῆς virtutis. Quod si Plutarchus [l] vsurpat μιμητὰς τῶν τραγικῶν παθῶν, *imitatores tragicarum affectionum*, id facit, quoniam tragœdi personam illa dicendi formula subintelligit.

l 8. Sympos.

Obiici potest ex epistola Ioannis tertia [m]: Ἀγαπητέ, μὴ μιμοῦ τὸ κακὸν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν: *Carissime, noli imitari malum, sed quod bonum est*: Fateor præter id, quod respondere possem de diabolo, & Deo, hinc primam sententiam reddi probabiliorem. Deinde, vtroque in loco debere suppleri personã virtute, aut vitio præditam: Ioannes quidem apertè loquitur de vitando prauo exemplo Diotrephis, vt ipsi quoque in eius loci enarratione docuimus. Quare duplex sensus consentiet, vt æmulatio imitatione boni, hoc est, rei bonæ spectetur, vt respicit personam, in qua est. Persona autem illa, quæ meretur imitationem, Deus est, atque Christus, postea sancti quoque alij: nam Paulus [n] hortatur *vt simus imitatores ipsius, sicut & ipse Christi.* Denique possumus dicere simpliciter, nos æmulari, zelare, desiderare, amare virtutes, non ita propriè imitari: vel vt synonymè accipitur pro isto verbo illud aliud æmulari, sed quemadmodum dixi, personam aliquam, aut virtutes cum habitudine ad illam.

m vers. 11.

Quæ nobis imitanda proponere debeamus.
n 1. Cor. 4. 16. c. 11. 1.

Maluit Interpres æmulatores, quàm imitatores dicere, vt innueret in imitando vehemẽs studium & amorem. nam ex vetere parœmia, de qua Augustinus [o] docens, quo pacto de Deo dicatur *zelus, qui non Zelat non amat*: adde, multò minùs imitatur. Pro imitatione verbum æmulandi videtur sumi ibi: *Noli æmulari in malignantibus*, &c. [p] &, *Ne æmuleris hominem iniustum* [q]: &, *Non æmuletur cor tuum peccatores* [r]: & *Ne æmuleris viros malos* [s].

o cont. Adim. c. 13. *Zelus, qui non zelat non amat.*
p Psal. 36. 1.
q Prou. 3. 31.
r Prou. 24. 1.
s Prou. 24. 1.

Vers. 14.] Sed & si quid patimini propter iustitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, & non conturbemini.

NOcumentum nonnullum ab improbis accipimus, & damnum: negari non potest. Tamen rectè priùs dictum, nihil noceri æmulantibus bonũ, quia multo maior merces pro iustitia

Nihil nocere possunt improbi bonis.

patien

patientibus datur. Quocirca pellendus ex animo timor malorum externorũ, nec vlla ex his in animum perturbatio admittenda.

Si quid patimini.] Εἰ πάσχετε. Deest (quid) sicut & in editione Syra, nec si adesset, rei designaret necessariò leuitatem, & exiguitatem, vt indicat tamen Thomas Anglicus, & apertiùs notat Feuardétius B. Thomas vetus auctor Commentarij in Ioannis Euangelium in ea sententia [a]: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo dabit vobis*, obseruat, *quid*, designare spiritualia bona; quasi dicas, substantialia, terrena enim, si conferantur cum illis, nihil esse. Sic fit, vt oppositos circa eandem particulã sensus, pios quidem, verósque habeamus; verùm non adeo necessarios. Græce apud Ioannem est *quæcumque petieritis*.

Propter iustitiam beati.] Διὰ δικαιοσύνην. In euãgelio Matthæi [b], vnde videtur hæc desumpta sententia, ἕνεκεν δικαιοσύνης, integra sic habet: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.* Quamquam Clemens Alexandrinus [c] meminit alterius lectionis: *Beati qui persecutionem patiuntur* (aut *passi sunt*) à iustitia, vel *pro iustitia*, vel propter iustitiam: (nam ὑπὸ in casu genitiuo hũc habet sensum apud Plutarchum, Platonem, & alios) *& beati qui persecutionem patiuntur* (aut *passi sunt*) *propter me: quoniam habebunt locum, vbi nõ patientur persecutionem.* Vtitur autem idem Clemens ista lectione: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam: quoniam ipsi filij Dei vocabuntur.* Sed pro regno cœlorum prior duplex lectio secundum posuit membrum: hoc quod est alterius beatitudinis, ad istam accommodant.

Pati propter iustitiam est, quía sis iustus, & propterea quod iustitiam sequaris, vel tuearis, hoc est, quamlibet virtutem. Huic patientiæ redditur corona iustitiæ [d] debita etiam ex iustitia ob patientis cum Dei gratia, & pacto, promissóque condignitatẽ. Meritò vltimum in beatitudinibus octo tenet locum illa, quam dixi, de persecutionis patientia propter iustitiam, & ipsi promittitur tanquam perfectissimæ regnum cœlorum. Homines iustos vario illo virtutum genere, quæ continentur in reliquis septem beatitudinibus, tentatio tribulationis [e] probat: & acceptũ Deo, necesse est, vt tentatio probet [f]. Persecutio prætérea siue tribulatio conseruat in nobis, augétq; alias virtutes, & efficit vt magis emineant. Solet item Diabolus acrius adoriri maiore præditos gratia, & nobilioribus ornatos, muniósque virtutibus. Denique *patientia opus perfectum habet* [g] (quamuis Græci legãt, ἐχέτω *habeat*. & Beda multíque alij Latini) & verè ac spiritualis circumcisionis, martyrio, vt loquitur Hieronymus [h], *octaua beatitudo terminatur. Si persecutio perueniat vsque ad mortem*, sicut octauam beatitudinem interpretantur idem Hieronymus [i], Nyssenus [k], Bernardus [l], Tertullianus [m], Clemens [n] Alexandrinus, alij, (quidam enim magis generaliter accipiunt, vt Græci differentes de illa, & Philo Carpathius [o]) erit martyrium, pro quacumque virtute mors oppetatur, non solùm pro fide, ac religione. Exemplo sit Ioannes Baptista occisus ob libertatem incestus reprehensionem [p]. Thomas Cantuariensis pro Ecclesiæ iuribus, atque libertate, & similes alij, vt Stanislaus.

De illis, qui à iudicibus pro causa ficta, vel secundum allegata & probata, vel ex præsumptionibus, & coniecturis damnantur ad mortem, atque hanc patienter ferunt, sunt qui propè habendos martyres existiment [q]. Certè non ita propriè censeri possunt. Lege B. Thomam [r]. Si qui Patres aliquando sanctum latronem cum Christo crucifixum, vocant Martyrem [s], non quia pro iustitia sit mortuus, intelligunt, *ipsemet namque se digna factis recepisse* confessus est, sed quia libere Christi professus est innocentiam, & illius agnouit, credidítque diuinitatem, à quo petiit, vt sui meminisset, cùm venisset in regnum suum [t]. Quodam modo Carthusianus [u] admittit eos, qui pro demeritis patiuntur, si libenter patiantur, censeri posse pati propter iustitiam. Id verum est, si ex affectu iustitiæ: nec tamen idcirco martyres sunt.

Nullo modo pati pro iustitia hæretici censendi sunt, qui summa peruicacia tormẽta mortémque tolerant: quod olim Donatistæ, præsertim Circumcelliones faciebant. Crebrò admodum vsurpat Augustinus [x] contra istos, *ibi non esse iustitiam, vbi non est sana fides*, & charitas: *martyrem facere non pœnam mortémque sed causam* [y]: *Martyrũ laudem esse in causa bonitate, non in pœnæ acerbitate*: Vrget maximè ad hæc probanda dicta Christi sententia: [z] *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Alioquin fieret*, inquit [a], *vt occisi pro sua superstitione pagani, vel pro errore hæretici*, immò eiecti de delubris Dæmones dici martyres deberẽt. Quod si dementissimum est dicere, non ergo ex passione certa iustitia, sed ex iustitia passio gloriosa est. Ideóque Dominus, ne quisquam in hac re nebulas offunderet imperitis, & in suorum damnatione meritorum laudem quæreret martyrum, non generaliter ait: *Beati qui persecutionem patiuntur*, sed addidit magnam differentiam, qua vera a sacrilegio pietas secernatur. ait enim: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam* &c. Similis doctrina Chrysostomi [b], qui martyrum comparat tormenta cum malefactorum.

Timorem eorum ne timueritis.] Timor propriè non timetur, sed qui timorem incutit, vel terror ipse ac minæ, &c. & timore formaliter [c] timemus. Interpres Syrus clariùs exposuit: *Neque reformidabitis eos, qui terrorem vobis incutiunt*: ולא תדחלון מן דלין דמדחלין *ela thed chalun men den damdachalan.* Eodem sensu dicitur in Psalmis *timere quia à timore nocturno* [d]: vel *incumbere timor alicuius super aliquem* [e]. Timores nocturni [f] sunt terrores, & terriculamenta: aspectus per timorem occidẽs, est visum, seu spectrum terrificum. Adhuc magis apertè hac vtitur [g] phrasi Iob [h], & Esaias [i]: *Timor, quem timebam*, ait ille, *euenit mihi, & quod verebar, accidit.*

Ex alio transcriptus videtur præsens locus: *Timorem eius ne timeatis neque paueatis.* Tali dicendi formula, *visiones videre, somnia somniare* [k]. Seruire seruitutẽ, &c. vsurpant. Est in his Metonymia, & abstractis loco concretorum positis augetur significatio: euoluit Interpres aliquando eandem Hebræam dictionem sermone magis perspicuo, vt in Prouerbiis [l]: *Cùm vobis id, quod timebatis, aduenerit*: Hebraicè: *Cum venerit timor vester* בבוא פחדכם *beuo pachdechem.* præterea Iacob *per timorem Isaac patris sui* [m], Deum intelligebat, quem ille timeret, atque coleret, ac esset summopere timendus, colendúsque. Christus præmonuit [o] *ne*

a Ioan.16.23. b c.5.10. c 4. Strom. c.5. d 2. Tim.4.8. e Eccl.27.6. f Tob.12.13. g Iacob.1.4. h in c.5. Matt. q Salm. Tom. r 2.2.q.124. a.5. s Luc.23.42. t ibid.42. u hoc loco. x in Psal.34. h or.1. con. Iudæos. c Psal.13.5. Psal.52.6. d Psal.90.5. e Psa.104.38. f Psal.90.5. Cant.3.8. g Sap.12.20. c.18.17. h cap.3.25. i c.8.12. k Ioel.2.28. Act.2.17. l c.1.26. m Gen.31.42.53. o Matt.10.28.

Quid sit pati propter iustitiam. *Hæretici propter iustitiam non patiuntur.* *Timor non timetur.*

timeremus eos qui occidunt corpus, sed eum, qui animam quoque cum corpore perdere potest in gehēnam. Esaias [a] præterea vbi cauisset, ne timorem hominū timerent Hebræi, subiungit: *Dominum exercituum ipsum sanctificate: & ipse pauor vester, ipse terror vester.* Non prohibetur hominum timor, quem etiam pij homines habent, vt habuit Ioseph Mariæ sponsus de rege Archelao [b], & alij de alijs; sed ne plus timeantur quàm Deus, vel æqualiter etiam: *Potius timete eum,* ait Christus, *qui potest* [c], &c. Duplex autem sensus potest esse; ne timueritis eo timore quo timent improbi, qui vos persequuntur, & est mundanus: ne timueritis ipsos persecutores.

Et non conturbemini.] Apud Esaiam [d] vnde sumptum dixi hūc locum, posuit Interpres: (neque paueatis, οὐδὲ μὴ ταραχθῆτε: hoc loco, μηδὲ ταραχθῆτε. Sed paraphrasis Chaldæa ibi: *Et fortitudinem eius ne dicatis esse fortitudinem. Iustum, quidquid acciderit, non contristat* [e]*: metu tangi potest, sed non perturbari. Non turbetur cor vestrum,* inquit Christus [f]*: neque formidet.*

Vers. 15.] Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est spe.

OMnem facilè pellit hominum timorē, qui ritè Deum colens, ac timens, & eius studēs propagare quoad ipsi licet nomen, paratus, benéque instructus est, vt liberè, ac fidenter doceat, nō gratis, & frustra talem coli, & prædicari Deum: non esse inanes spes, quas proponit religio Christiana, non ficta, quæ proponit bona.

Dominum Christum.] Κύριον Θεὸν; *Dominum Deum*, Syriacè; למריא משיחא *lemarya meschcha, Dominum Christum.* Clemens Alexandrinus legit quoque Κύριον Χριστὸν. Sequuntur eandem lectionem omnes enarratores antiquiores, & Fulgentius [g], & Robertus Stephanus notat in margine Testamenti sui Græci. Hoc pacto Petrus Esaiam [h] dum nominauit Dominum exercituum exposuit de Christo, qui Christus in nouo Testamento, vt aliàs annotaui [i], sæpius per nomen Domini designatur, vel etiam Domini exercituum. Pater autem per nomen Dei absolutè positi.

Sanctificate in cordibus vestris.] Addidit ad Esaiã Petrus *in cordibus vestris*, vt efficacior sit externa sanctificatio. Christum sanctificat, vt docet Beda, qui sanctitatem eius, quàm incomprehensibilis gloriæ sit, intimo cordis affectu intuetur. Fulgentius [k], qui de Christo, quæ sancta sunt, cogitat: quæ cogitatio cogitantem sanctificat, & sanctificando conseruat. Confirmat auctoritate Cypriani, petitionem illam orationis dominicæ [l], *sanctificetur nomen tuum*, ita declarantis, vt nobis donum sanctificationis diuinæ conferatur, atque vt qui in Baptismo sanctificati sumus, in eo quod esse cœpimus, perseueremus.

Idem docent Ambrosius [m], ac Tertullianus [n], Didymus, cúmque sequi solitus Oecumenius obseruant, de industria dixisse Petrum *in cordibus vestris*, ne ore tantùm id faciamus, & vt intelligamus nil Deo, sed nobis inde accedere. Eandem tradunt de dicta petitione explicationem (sicut & quando dicitur Deus vel Dominus magnificari [o], exaltari, &c. Item idem Auctores, cum in Matthæum, Chrysostomus, Hieronymus, Rupertus, & qui separatim disserunt de oratione dominica, Nyssenus [p], Cyrillus [q] Ierosolymitanus, vt scilicet ex bonis motibus, ac operibus nostris gloria Dei cognoscatur ab alijs, & celebretur.

Sed alij, vt Augustinus [r], Cassianus [s], Bernardus [t], magis vniuersè interpretantur peti, vt innotescat omnibus nomen Dei, & ab omnibus sanctificetur, vel idola relinquendo, vel hæreses, vel peccata cetera, & omnes credant Deo vero, in eum sperent, eum toto corde diligant, obediāt mandatis ipsius.

Variæ sunt sanctificandi notiones, aliæ pro eo quod est purificare [u], Deo consecrare [x], præparare [y], confirmare [z]. Sed proposito congruit quam diximus, innotescere, seu cognosci, ostēdi, haberi, dici, ac prædicari sanctum [a]. Lyranus tamen hoc loco vult agi de bene firmanda in cordibus nostris fide, vnde postea fiat, quod sequitur, vt satisfacere valeamus obijciētibus cōtra ipsam. Recipit eundem sensum Thomas Anglicus, & Carthusianus.

Porrò quod imperandi modo dicitur *sanctificate*, indicat arbitrij nostri libertatem, quemadmodū & forma petitionis, *sanctificetur nomen tuum* [b], atque aliarum impersonaliter expressarum, cooperationem nostram cum gratia diuina, propter quam ipsimet etiam dicimur interdum sanctificare nos ipsos, vt exposuimus in Commentario primæ Ioannis epistolæ [c].

Parati ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est spe.] Memoriæ lapsū Chrysostomus [d] tribuit hanc sententiam Christo: nam citat alibi [e] Petrum. Satisfactio Græcè est ἀπολογία, Latinitate quoque donata vox, qua non profani solùm, sed Ecclesiastici quoque vtuntur Auctores, aut voce Apologetici, nimirum sermonis. Consistit propriè in verbis, siue prolatis, siue scriptis, quibus respondetur. Fulgentius [f] vertit *ad respondendum.* Talem apologiam condere nonnisi bene docti possunt, ac etiam debent, cum nefas sit cuiuis de rebus fidei cum aduersarijs disputare, vt alibi [g] docui, & habetur in iure Canonico [h]: ac eleganter ostendit Iacobus Simancas multos citans [i]: ex quibus legendus Nazianzeni tractatus de moderatione in disputationibus, ac sermone de Arianis. Vno verbo Augustinus rectè monet [k] *scientiæ illud tribui tantummodo, quo fides saluberrima, quæ ad veram beatitudinem ducit, gignitur, nutritur, defenditur, roboratur: qua scientia non polleant fideles plurimi, licet ipsa fide plurimum polleant*: aliud enim esse scire tantummodo quid homo debeat credere propter adipiscendam vitam æternam; aliud autem scire, quemadmodum hoc ipsum & piis opituletur, & contra impios defendatur, quam proprio vocabulo appellare scientiam videtur Apostolus. Ioannes [l] mandat omnibus, vt probent Spiritus, si ex Deo sint; & tamen Paulus [m] discrētionem spirituum, scribit peculiare quoddam donum esse. Pro modulo suo quisque spiritus probare, & rationem reddere debent: sed aliqui magis ex officio & perfectius vtrumque faciunt. Lege Commentarium nostrum in Ioannem.

Magis faciles, at generales rationes quiuis fidelis reddere potest; præter vitæ probitatem & patientiam, de qua Glossa ordinaria: & aliquando tenetur quis fidem ore palam confiteri [n], quid-

quid

Marginal notes:

[a] c.8.13. Hominum timor non prohibetur.
[b] Mat.2.22.
[c] Mat.10.28.
[d] c.8.12.
[e] Prou.12.21.
[f] Ioan.14.1. & 27.
Deum timens & colens humanos omnes pellit timores.
[g] 2.ad Trasim. c.14.
[h] c.8.13.
[i] Act.2.6.
Christum quis sanctificat.
[k] supra.
[l] Mat.6.9.
[m] 5.de sacram. c.4.
[n] lib. de orat.
[o] Psal.33.4. Psal.14.7. Luc.1.46.
[p] orat.3.de orat. Dom.
[q] Catech.5 mystagogica.
[r] 2 de serm. Dom. in mon. c.10.
[s] Collat.9. c.18.
[t] serm.6.in Quadrag.
Sanctificandi nomen sunt acceptiones.
[u] Exod.29. 10.& alibi.
[x] Deut.15.19. Exod.13.2. Leu.25.10.
[y] Ierem.22.7. Iosue 7.13. Esa.13.3.
[z] Ioan.17.17. Apoc.vlt.11.
[a] Leu.10.3. Deut 32.51. Esa.5.16. Ezech.28.25.
Libertas nostri arbitrij vnde probetur.
[b] Matt.6.9. & seq.
[c] cap.3.3.
Apologia quid sit.
[d] hom.34. in Matth.
[e] hom.26.in Ioan.
[f] 1.ad Trasim. c.2.
[g] disp.de fide.
[h] c.cum ex iniuncto.extra. de heret.
[i] de Cathol. inst.Tit.20.
[k] 14.de Trin. c.1.
[l] 1.ep.4.1.
[m] 1.Cor.12.10.
[n] Rom.10.10.

quid Elcesaitæ oppositum senserint [a]. Initio potissimum Ecclesiæ infideles argumentis fidē impugnabant, & quam fideles proponebant beatitudinem, planè commētitiam esse contendebant: fidem de rebus inuisibilibus, humanæ rationi repugnantibus. Quocirca, vt notat Oecumenius, oportebat habere in promptu breues, ac faciles magis firmas rationes, V.G. prędictiones Prophetarum, & Sibyllarum. Eandem fidem primorum patrum in vtrâque lege naturæ, & scripta: tot edita miracula à Christo: Sanctitatem eiusdem, atque discipulorum: florere, ac vigere Christianos, quo illos magis alij persequuntur: Iudæos Christianorum iuratos hostes, & interfectores Christi miserrimam, sempiternámque seruire seruitutem: denique tam credibilia esse fidei testimonia, vt absque temeritate negari nequeant: si quis verò, quod esse non potest, subesset error, dicere Deo fidenter nos posse, vt Ricardus sancti Victoris dixit [b], *nos ab ipso deceptos.*

Potest pro modulo suo quilibet, etiam rudis religionem tutari, & aliquam rationem afferre. Probat id Chrysostomus [c], simúlque acriter hac in re negligentiam reprehendit exemplo artificum, qui pro artis suæ professione pugnant: exēplo Gentilium sua defendentium, nostra refellentium: exemplo ipsorummet Christianorum, qui vilium personarum, vt saltatorum, excusant turpissima facta: tandem hoc Petri loco eum nec quid Trinitas sit, respondere simpliciter quidam possint, nec quid resurrectio, nec quare tali tempore incarnatus sit Filius Dei. Præterea reiicit eos, *qui causantur beatam esse simplicem animam* [d], quasi denotetur illis verbis stultus, nilque noscens, & non potius non malus, non versutus. Ad id valet Cypriani reprehensio libro de spectaculis, eorum, qui pro illis abutebantur sacra Scriptura, longè melius fuisse nullas literas nosse, quàm sic literas legere, quia verba, & exempla, quæ ad exhortationem euangelicæ virtutis posita sunt, ad vitiorum patrocinia transferunt.

Laudabile admodum Theologorum studium, & meritorium in excogitādis pro fide, quam tenent, mordicus rationibus. colligit hoc ex loco Beatus Thomas [e], vt in eâdem fide, erga quā sum mopere afficiuntur, & quam nihilominus, si aliæ rationes deessent, sequerentur, ob sufficienter sibi propositam ab Ecclesia diuinam reuelationē, magis confirmentur ipsi: ac sibi magis in eâdem complaceant.

In quo sensu putant aliqui Ioannem Baptistam ex vinculis discipulos misisse [f] ad Christum in suimet ipsius gratiam, non propter discipulorum vtilitatem dumtaxat. Oderunt enim Vvicleffo huius temporis hæretici scholasticam, & positiuam Theologiam, negántque necessariam Ecclesiæ, sed potiùs perniciosam. Hic error damnatur in Concilio Constantiensi [g]. De Theologiæ vtilitate disserunt Scholiastici primæ partis Beati Thomæ initio: Legendus autem Augustinus [h]. Clemens etiam Romanus, (si tamen non alius potius) in primo recognitionum Petrum inducit docentem, quantò quis propensior est in expetenda ratione, tantò firmiorem esse in conseruanda fide, & ratione quasi vinculo colligari, vt diuelli, aut separari facilè non possit.

Extendit idem Chrysostomus [i] ad martyrij tempus istam sententiam, vt quamuis Christus alicubi dixerit [k], *ne solliciti simus quid tunc loquamur*, tamen quid Spiritus sancti valeat gratia significare voluerit adeo difficili tempore: nō prohibere, vt quod in nobis est, nos muniamus, maxime quando nobis certamen quoddam est ad amicos, hoc est, extra tam grauia pericula, in quibus nempe disertissimus quisque, ac sapientissimus infans sit, & elinguis.

Videtur hoc in huius loci Cōmentarium Oecumenius transcripsisse. Sed nō credo de tempore Petrum loqui extra martyrium, vt ille vult. nam proximè dixerat, nil nocere quemquā posse, nempe persecutorum, & si quis quid pateretur propter iustitiam, beatum fore: denique requirit Petrus hoc loco, vt simus semper parati: Hugo putat respexisse Petrū ad fideles dispersos, quos alij de dispersionis caussa fortassis interrogabāt, vel in genere ad omnes, qui priusquam admitterentur ad Baptismū sic instituebantur, vt respondere possent de fide.

Omni poscenti vos rationem.] Fulgentius [l] cùm priora verba, & alia scripturæ protulisset loca, quibus necessitatem probaret, quę incumbit potissimùm Episcopis respondendi de rebus fidei: argumentatur ex istis verbis, cessare prorsus vniuersæ, tam dignitatis exceptionem, quàm personæ. Verumtamen habendus delectus: nec *temerè sanctum dare canibus, nec mittere margaritas ante porcos oportet* [m]: non sunt dignandi responso hi, qui maleuolo animo inquirunt res nostras, vel etiam de rebus sciscitantur simul difficilibus, simul parum necessariis, vel vtilibus, quásque scire iis aut non conueniens, aut etiam periculosum. Quòd si Christum legimus respondisse interdum aduersariis, quibus nihil profuturas præsciebat respōsiones, id fecit, vt illis conuictis, alij veritati acquiescerent, vel in ea confirmarentur. At nōnunquam etiam elusit interrogationes aliis interrogationibus, vt cum quærerent de ipsius potestate [n]: Herodi autem curiosa percontanti penitus non respondit [o].

Afferam quæ hac de re Augustinus [p] præcipit ipsiusmet verbis; nec enim possum paucioribus, & melioribus. *Cauendum est ergo*, inquit, *ne quid aperiatur ei, qui non capit: melius enim quærit, quod clausum est, quàm id quod apertum est, aut infestat, aut negligit*, &c. *Agendum ergo primum est, vt impedimenta detrahantur, quibus efficitur, vt non capiat: quia vtique si propter sordes non capit, mundandus est vel verbo, vel opere, quantum fieri à nobis potest. Quod autem Dominus noster quædam dixisse inuenitur, quæ multi qui aderant, vel resistendo, vel contemnendo non acceperunt, non putandus est sanctum dedisse canibus, aut margaritas misisse ante porcos: non enim dedit eis qui capere non poterant, sed eis, qui capere poterant, & simul aderant, quos propter aliorum immunditiam, negligi non oportebat. Et cùm eum tentatores interrogabant, respondebátque illis ita, vt quod contradicerent, non haberent, quamuis venenis suis contabescerent potiùs, quàm illius cibo saturarentur, alij tamen qui poterant capere, ex illorum occasione multa vtiliter audiebant, &c. Qui enim nouit*, quid respondeat, debet respondere vel propter alios, quibus desperatio suboritur, si propositam quæstionem solui non posse crediderint: & hoc de *rebus vtilibus, & ad instructionem salutis pertinentibus. Multa sunt enim, quæ inquiri ab otiosis possunt superuacua, & vana, & plerumque noxia: de quibus tamen nonnihil dicendum est: sed hoc ipsum aperiendum, & explicandum cur inquiri talia non oporteat. De rebus verò vtili-*

bus

Marginal notes:

a Eus. 6 hist. c.38.

Capita summa argumentorum, quibus Christi fides propugnatur.

b 1. de Trin. c.2.

c hom.16. in Ioan. & Concio.3. de Lazaro.

d Prou.10.29.

Theologorū studium pro Catholica fide pugnantium laudatur.

e 2.2.q.2.art. vlt. sed cont.

f Mat.11. 2.

g sess.8.

h 14. de Trin. c.8.

i hom.34. in Matth.

k Mat. 10.19.

l 1. ad Trasim. c.1.

m Mat.7.6. *Quibus respondendum non sit de fide interrogantibus.*

n Mat.21.23. & seq.

o Luc.23. 9.

p 2. de ser. in mon. c.32.

bus aliquando ad id respondendum est, quod interrogamur, sicut Dominus fecit [a], &c. Huc spectat antiquus Liturgiarum ritus eiiciendi Catechumenos, ac publicos quoque pœnitentes proclamante ac denonciante Diacono sub horam cōsecrationis; *Nullus infidelis, nullus profanus, nullus Catechumenus, nullus Iudas*, &c. *non quia*, inquit Chrysostomus [b], *infirmitatem mysteriorum aliquam nostri deprehenderent: sed quia ad participationem eorum illi adhuc, quos arcebant, infirmi erant.* Valet ad id præterea exemplum Christi, qui crebris vtebatur parabolis [c]; nec discipulis ipsis omnia simul promebat, sed quæ portare non poterant, in Spiritus sancti aduentum reseruabat [d]: reprehēdit etiam inutilem quæstionem, quare restitueret regnum Israël [e], illam etiam, *Domine, si pauci sunt, qui saluantur* [f]? Paulus item *lac prius proponebat, quàm solidum cibum* [g], nec *sapientiam loquebatur, nisi inter perfectos* [h]. Sic volebat vt Colossenses [i] in sapientia ambularent ad eos, *qui foris sunt, vt tempus redimerent*, id est, opportunitatem (sic intelligendum quod hic antea dicitur semper) & sermo semper esset in gratia Sale conditus, vt scirent quomodo oporteret illos vnicuique respondere. Nempe, vt docet Theodoretus [k] post Chrysostomum [l], aliter infideli, & fideli: aliter perfecto, & imperfecto: aliter infirmo, & sano doctrina tradenda est: aliter principi, & subdito: diuiti, & pauperi: Catechumeno, & iam initiato, &c. Alioqui quibus facultas est, ac de rebus diuinis ab iis interrogātur, qui Dei amore prædīti sunt, proditionis periculum incurrunt, teste Basilio apud Damascenū [m] (qui ad idem propositum cum præsente sentētia recitat alias de scripturis) si non promptè atque impigrè responsum dant. Antonius de sciscitatū se venientibus quærebat ex Ægypto venirent, an ex Ierosolymis, id est, res vtiles, an inanes [n]. Quomodo conueniat id cuiuis Christiano pro cuiusque statu, legendi Hieronymus [o], Pelagius [p] Papa, Fulgentius [q].

Rationem.] Res fidei, vel obiecta spei diuinæ nulla ratione euidenti demonstrantur per se loquendo, iuuant nihilominus excogitatæ à nobis rationes aliquæ ad ostendēdam eorum verisimilitudinem; atque ad occurrendum argumentis, quæ possunt ab aduersariis obiici, ne conuincant.

De ea quæ in vobis est spe.] Beda, & reliqui Latini expositores, atque (vt omittam Blesensem [r], Gratianum [s], S. Thomam [t], & alios huius æquales aut recentiores,) Fulgentius [u] præterea legūt (*de ea quæ in vobis est fide, & spe*) alij *spe, & fide*, vel *de fide quæ in vobis est, & spe.* Syrus Interpres, *de spe fidei*, עַל סברא והימנותא *hhal sabra dehaimanutha.* Tamen omnes libri Græci Bibliorum, & Patrum habent solùm περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος. Sic recitat quoque Gregorius [x], qui tropologicè vectes in arca Doctores interpretatur semper existentes in circulis, vnde nunquam extrahantur. *Quia nimirum necesse est, vt qui ad officium prædicationis excubāt, à sacræ lectionis studio non recedant, &c. Et cùm spiritale aliquid à subditis pastor inquiritur, ignominiosum valde est, si tunc quærat discere, cùm quæstionem debet enodare.* Tum hanc primi pastorum subdens admonitionem, ait *perinde esse ac si diceret, vt ad portādam arcam nulla mora præpediat, vectes nunquam à vinculis recedant.*

Sed vt locum hunc nostrum tractemus, rectè sub spe fides comprehendi potest, cum sit *fides substantia rerum sperandarum* [y], & significatur istis verbis, de quibus rebus responderi vtiliter possit,

a Matt. 22. 18. & seq. 21. & seq.
Antiquus liturgiarum ritus ereiciendi Catechumenos.
b hom. 24. in Matth.
c Matth. 13. & alibi in euangeliis.
d Ioan. 16. 12.
e Act. 1. 6. 7.
f Luc. 13. 23. Matt. 7. 13.
g 1 Cor. 3. 2. Heb. 5. 12.
h 1. Cor. 2. 6.
i Col. 4. 5. 6.
k ibid.
l hom. 11.
Aliter fideli & infideli doctrina tradenda est.
m 3. Par. c. 58.
n Ath. in vita.
o ep. 61.
p ep. ad regē Franciæ apud Baronium to 7. annal.
q ad Donatū c. 2.
Rationes rerum fidei ad quid prosint.
r serm. 43.
s dist. 36. cap. Qui Eccl. 5. hinc & Petrus.
t 2. 2. q. 2. art. vlt. sed contra & 3 dist. 24. 2. vlt. q. 2. arg. 3
u lib. 1. ad Tras. c. 2. & lib ad Donat. c. 2.
x 2. p. pastor c vlt.
Qui ad off. 16 prædicationis excubant, a sacra lectionis studio non recedant.
Sub spe rectè fides comprehenditur.
y Heb. 11. 1.

debeātque, prout paulo ante docuimus. Immo Cyrillus [z] Alexand. vtens hoc loco, fidei dumtaxat meminit, non spei: licet alibi citans eundem locum, de spe sola mentionem faciat [a]. Paulus prohibet quæstiones, *quæ non præstant ædificationem Dei, quæ est in fide* [b], *vt de fabulis, & genealogiis* [c], quæstiones quæ continent pugnas verborum, λογομαχίας, ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum [d]: quęstiones stultas, & sine disciplina, quæ generāt lites [e]: contentiones, & pugnas legis [f]. Idem præceptū de vitandis quæstionibus curiosis circa scripturas Basilius [g] dat, quas videlicet ignorare nil refert ad salutem. Ait etiam *loqui veritatem cum proximo*, sicut est in Psalmo [h], videri esse, mysticam veritatem non prodere vulgo, sed qui sacramentis communicent. Eādem de re scribit Isidorus [i] Pelusiota nonnullis epistolis, & alij.

Vers. 16.] Sed cum modestia, & timore, consciētiam habentes bonam: vt in eo, quod detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conuersationem.

Vers. 17.] Melius est enim benefacientes (si voluntas Dei velit) pati, quàm malefacientes.

SIc satisfaciendum quærentibus de spe nostra & rebus, quæ sub eam cadunt, vt verbis modeste prolatis respondeat totius hominis modestia, & honesta, benèque composita ex animi apta prouenicns compositione viuēdi ratio: vnde pudefiant: & conuincantur reprehensores, ac persecutores nostri, & quando ferendum aliquid est, sic volente Deo, sit nobis solatium conscientiæ bonæ testimonium [k].

Sed cum modestia, & timore.] Aduersatiua particula indicat nexum cum prioribus: non autem nouum præceptum, vt vult Feuardentius. Idcirco dixi requiri à reddentibus apologias, modestiam, & alia, quæ hîc afferuntur. Pro modestia, quæ Græcè est πραΰτης, Syrus ponit מכּיכותא *macchichutha humilitatem.* Timorem φόβον sumunt alij pro reuerentia. Vox prima Græca significat propriè, lenitatem, mititatem, māsuetudinem, comitatem. Timidè, ac reuerenter loquendū de Deo, nec despiciendus antagonista. *Disserentium inter se*, inquit Cicero [l], *reprehensiones non sunt vituperāda, maledicta, contumelia, iracunda contentiones, concertationésque in disputando pertinaces, indigna mihi philosophia videri solent.*

Modus atque moderatio in disputante magnā laudem habet, valétque plurimum ad demulciendum, & conuincendum etiam aduersarium. Edidit Nazianzenus integram orationem de moderatione in disputationibus seruāda, & quòd non sit cuiusuis hominis, nec cuiusuis tēporis de Deo disputare. Hac in re virtutem humilitatis, quam in vlla alia magis elucere contendit, ac satius esse nimis hac in parte ignauum timidúmque videri, quàm nimis curiosum, audacem, temerariū: idem præstare cùm doctus sis, ob mansuetudinem, & animi æquitatem cōsultò cedere, quàm, cùm eruditione careas, per insolentiam, ac temeritatem altius efferri: adhæc omnem de minimis quoque contentiosum sermonem, viam struere ad con-

z ep. ad Anast & alios in To 1 Conc. Eph. append. primæ c. 6.
a Tom. 5. Cōc. Ephes.
b 1. Tim. 1. 4.
c ibid.
d 1. Tim. 6. 4. 5.
e 2. Tim. 2. 23.
f Tit. 3. 9.
Quæstiones vitandæ circa Scripturas.
g hom. 9. hex. & hom. in Ps. 14. de Spiritu San. c. 1.
h Psal. 14. 3.
i lib. 2. epist. ep. 100. & 273. lib. 5. ep. 57.
k 1. Cor. 1. 12.
Timidè ac reuerenter loquendum de Deo.
l 1. de Finib.

tendendum de rebus grauioribus: præterea sicut Hebræi suis iunioribus quorundam lectionem librorum non permittebant, ita non quibuslibet, ac quolibet tempore de diuinis disputationem permitti debere, sed verè compositis, & temperantibus.

Non quibuslibet libri omnes concedendi sunt.

De præcepto illo Hebræorum vt non cuivis ætati quiuis libri concederentur, meminit idem Nazianzenus [a] alio loco, necnon Origenes [b], & Hieronymus [c]. Erat autem principium Genesis, hoc est, tria prima capita, principium, finisque Ezechielis, Canticum Canticorum ætas necessaria triginta annorum. Obseruabit facilè qui leget historias, aut patrum tractatus contra hæreticos, aliósve Ecclesiæ hostes, quantam illi moderationem tum scribendo, tum in dicendo adhiberent rationis tecti præsidio, contentique, à maledicentia sese continendo, timidè etiam quodam modo rem aggrediendo. Testatur id de se nobilis eruditione virtutéque apud Eusebium [d] Apollinaris Hieropolitanus Episcopus, & Boëtius [e].

a in Apol. & ora. con. Eun.
b prolog. in Cant.
c prologo galeato, & prol. in Ezech.

Conscientiam habentes bonam.] Ἀγαθὴν, alij ἁγνὴν puram. Confert ad fidem permultùm conscientia bona, puráque tum acquirendam, tum conseruandam, tum augendam, tum defendendam; vt è contrario praui mores plurimum officiunt, minùs enim piè afficiunt erga res credẽdas. In omni demùm cõtrouersia tractanda magnum præsidium est, si partem, quam tuendam suscepisti, æquam putes, & diligas. Necesse est quibus desit *caritas de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta, conuerti in vaniloquium, non intelligendo neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant* [f]. Exigens à suo Timotheo Paulus bonam militiam, eius constituit quasi summam in fide, & bona conscientia. Eos namque qui repulissent istam, circa illam naufragauisse [g]. Hanc velut conscientiæ ipsemet bonæ opponebat apologiam [h], & gloriabatur in testimonio ipsius, cum simplicitate cordis, & sinceritate Dei [i]. Prauus doctor, bene dicens, male viuit, dicit, & non facit [k]. Qui non priùs tulit, non bene imperium gerit, nec laude dignus dominus est, qui non seruiuit: ad eumdem modum minus ad veritatẽ, quæ refertur ad vsum, & praxim virtutis, idoneus, qui virtuti non vacat.

d 5. hist. c. 15.
e lib. de duab. natu. & vna persona Christi in fine.
Conscientia bona ad fidem conseruandam plurimum confert.
f 1. Tim. 1. 5. 6.
g ibid. 18. 19.
h Act. 23. 1.
i 2 Cor. 1. 12. Hebr. 13. 19.
Prauus doctor bene docet & malè viuit.
k Matt. 5. 19. & 23. 3. Rom. 2. 21. 22. 23. Iacob. 2. 11.
Psal. 49. 16 & seq.

Multa in hunc locum transferes si voles, ex Antonio Melissa [l], & Maximo abbate [m], qui profanorum, & sacrorum citant Auctorum sententias. Adiice Aristotelem [n], Platonem [o], Plutarchum [p], præter ea, quæ capite primo [q] Actuum dixi, exponens quod Christus *cœpit facere, & docere*. Denique Paulinæ scribit Augustinus [r], *videri sibi plus valere in inquisitione veri, viuendi, quàm loquendi modum*, & qui didicerint à Domino Iesu Christo mites esse, & humiles corde [s]: plus cogitando, & orando proficere, quàm legendo & audiendo, adde quam disserendo, ac respondendo.

l lib. 2. Melissarum ser. 2. & lib. 1. serm. 61.
m serm. 4.
n 3. Polit. c. 3. lib 7. c. 14.
o 6. de legib.
p in Politicis.
q vers. 1.
r ep. 112.
s Matt. 11. 29.

Hæc est epistola scripta spiritu Dei viui, quæ scitur, & legitur ab omnibus hominibus [t]. Ideo petebat Christus vt discipuli essent vnum inter se, sicut ipse cum illo, vt crederet mundus, quia illum Pater miserat [u]: sic fit vt qui vident, dicant: *Isti sunt semẽ cui benedixit Dominus* [x]. Iulianus Apostata expertus quanti hoc referret, scripsit idolorum sacerdoti, curaret Gentiles virtutem colere, sic enim religionem creuisse Christianam.

t 2. Cor. 3. 3.
u Ioan. 17. 8.
x Esa. 61. 9.

Si propriè loquare, conscientia non est bona, quia pertinet ad intellectum qui veritate perficitur. Bonitatis denominatio ex habitudine nascitur ad consensum voluntatis, cum nullius mali sibi conscius est intellectus, sed boni. Sic quoque ab opposito mala nominatur [y]. Vnde tribuitur conscientiæ ratio testimonij [z]: laus, vel reprehensio: & quia solus arcanorũ animi sensorum scrutator Deus, Dei veluti loco conscientiam esse dixit ille [a]:

Conscientia propriè bona non est.
y Heb. 10. 22. 2. Cor. 1. 12. Rom. 2. 15. cap. 9. 1.
a Menander.

Βροτοῖς ἅπασιν ἡ συνείδησις Θεός.
Mortalibus omnibus conscientia Deus.

Vt in eo, quod detrahunt vobis.] Ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν: *In quo obloquuntur de vobis vt de malefactoribus.* Totus hic autem locus tractatus satis antea capite priore [b].

b vers. 12. 15.

Confundantur.] Plus est hoc, quàm tantùm obmutescere [c]. Lege historias, & gesta martyrũ, ibi cognosces, quanto Tyranni pudore fuerint affecti, dum in teneram etiam sæuirent vtriusque sexus ætatem, dum in abiectæ conditionis personas; & hac de causa Diocletianus seipsum dicitur imperio abdicasse. Sæpenumero insultat Dauid hostibus suis, quòd confusi sint à Deo, gratiásque hoc nomine agit [d], vel hoc eis imprecatur [e], vel tamquam iustorum notam affert non pari confusionem [f]: vel hoc petit, hancque ipse de se spem concipit fore vt non confundatur [g]: vel orat vt non confundantur alij super eum [h]: vel inducit Deum promittentem confusionem inimicorum [i]. Nil magis vrit, cruciátque animum ingenuum, & honoris cupidum quàm confusio, eritque grauissimum tormentum coram Christo, & vniuersitate rationalium creaturarum in iudicio confundi, ita vt si fieri posset, cuperent improbi molibus montium obrui, & collibus operiri [k], & abscondi à facie sedentis super thronum, & ab ira agni. *Qui me confusus fuerit*, inquit ille [l], *& verba mea in generatione ista adultera, & peccatrice* (attende comparationem) *& filius hominis cõfundet eum, cum venerit in gloria patris sui cum Angelis sanctis.* Voluit Christus ipse *in facie operiri confusione* [m]: & *confusione contempta crucem sustinere* [n], *ac saturari opprobriis* [o]. Et prima effectus amissę iustitiæ originalis videtur fuisse, quòd primi parentes erubuerint nuditatem suam [p]. Soror Mosis propter superbiam contra fratrem, turpi ac ignominiosa lepra percussa est, ac vt rubore suffunderetur, iussa separari septem diebus extra castra [q]. Interpretes LXX. quod legimus apud Ezechielem [r]: *Ergo & tu porta confusionem tuam*, vertunt: *sustine tormentum tuum*: Τὴν βάσανόν σου. Non est solũ pudor, vt Gellius [s] teste, finierunt Philosophi, φόβος δικαίου ψόγου, *iustæ reprehensionis timor*, sed vt Philosophorum docuit princeps [t], dolor etiam atque perturbatio ex malis aut præsentibus aut præteritis, aut futuris, quæ infamiam inferant, qualia quę à vitio potissimùm proficiscuntur.

c ibid. 15.
d Psal. 43. 8. Psal 31. 6.
e Psal. 34 3. Ps. 34. 4. 26. Ps. 39. 15. 16. Ps. 66. 3. Psal 70. 13. 24. Ps 82 18. Ps. 83. 17. Ps. 108 28. 29. Ps. 118 78.
Ps. 128. 5.
f Ps. 21. 6.
Ps. 24. 2.
Ps 33. 6.
Ps 30 19.
Confusio animum ingenuum, & honoris cupidum maximè cruciat.
g Ps. 24. 30. & 25.
Ps. 70. 1.
Psal. 118 6. 31. 80 116.
h Psal. 68. 7.
i Ps. 131 18.
k Oseæ 10. 8. Luc. 23. 30. Apoc. 6. 16.
l Mar. 8 38.
m Ps. 68. 8 10.
n Heb 12. 2.
o Thren. 3 30.
p Gen. 3. 7. & seq.
q Num. 12. 14.
r c. 16. 52.
s lib 19. 6.
t 2. Rhet. c. 9. lib 2. c. 6. 4. Ethic. c. 9.

Melius est enim benefacientes pati, quàm malefacientes.] Bonum quidem supplicia ferre peccatis debita, etsi patiẽter quis toleret, satisfacit, ac meretur at melius non commeruisse; & *propter Deum mortificari* [u]: *Laborare, & maledici, quia speras quis in Deum* viuum [x]: tradi in mortem propter Iesum: *vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali* [y], qui scilicet prorsus immeritus adeo multa est passus.

Propter peccata supplicia pati bonum: melius eadem propter Deũ sustinere.
u Ps. 43 22. Rom. 8. 36.
x 1. Tim. 4. 10.
y 2 Cor. 4 11.

Hæc est, vt vulgo dicunt, de necessitate virtus, & in necessitate patiendi, magnum solatium nullius pati mali conscium: maius adhuc, si patiendi causa sit, quòd benefeceris. Melius fuit Tobiæ [x] excæcari sine culpa, vt eius probaretur patientia, quàm Elimæ pro culpa [a], qui de-

z Tob. 2. 11. & seq.
a Act. 13. 11.

a Act.9.8.

terior etiam euasit, quam Saulo [a], qui post culpam resipuit. Notauit id Beda, dicens hic argoi illorum stultitiam, qui cum pro culpis arguuntur à fratribus, vel etiam pœnis coërcentur, patienter omninò tolerant: at cum absque culpa vel verborum contumelias, vel damna rerum, vel aduersa quæque patiuntur à proximis, mox ad iracundiam prorumpunt: & qui hactenus videbantur innoxij, per impatientiam se, & murmurationem noxios reddunt.

Subdit postea vbi de tribus illis cæcitate percussis dixit: & mihi si detur optio, malim cum tanto patre Tobia, nempe, siue diuinis, siue humanis subiacere iustus verberibus, quàm ab iniustitia verberum vi ad iustitiæ studia trahi. Rursúmque malim à culpis flagello retrahi (vt Saulus) quàm pro insanabili pondere peccatorum æternę vltioni subiici, vt Elymas. Hæc quæ partim Glossa ordinaria transcripsit, retuli diligentius, quia perutile continent extremo damnatis supplicio documentum, necnon quibuslibet aliqua calamitate affectis, qui sine dubio, si sit omnino patiendum, electionis iudicium, quod Beda fecit, probare, atque imitari debebunt. Addit Glossa exemplum Christi, de quo mox, & boni, ac mali latronis.

Si voluntas Dei velit.] Duplex esse sensus potest, aut si Deo placet, permittere persecutiones, atque calamitates, & non parcere nec iusto etiam ad perficiendam, vel confirmandam, vel probandam virtutem, vt loquitur Augustinus [b] legens *si spiritus Dei velit*: aut vt idem [c] docet, si concesserit hoc Deus donum, vt patiatur quis pro ipso, siue pro Christo [d].

b 22. cont. Faustum, c. 20.
c lib. de bono perseu. c. 2.
d Philip. 1. 29.

Primus communior sensus, & simplicior. Placet tamen quoque secundus Thomæ Anglico, ex secundo colligit Augustinus, malè Faustum Manichæum veteres libros reprehendere, quasi Deũ semper minantem, nec illi parcentem faciant, cùm in nouis reperiantur similia: & vtrique de variis, sed iustis de causis hoc Deo tribuant. Hugo innuit tertium sensum: pati sine culpa esse ex beneplacito Dei: scilicet quia placet Deo innocentis patientia; quamuis displiceat, qui nocet innocenti.

Placet Deo innocentis patientia, displicet nocentis iniuria.

Porrò habent emphasim verba illa: *Si voluntas Dei velit*) quemcumque teneamus sensum. Nam cùm videatur alienum à communi hominum iudicio, vt patiantur iusti, & voluntas omnis, maximè verò Dei tendat in bonum: cùm præterea constet Deo curæ esse in primis iustos, necesse est, singulari quadam Dei voluntate, atque prouidentia elicientis ex malo bonum: & eximio quodam gratiæ dono, quo egent innoxij ad immerita mala perpetiendum, fieri vt improbi probos persequantur, & hi tolerent calamitates: nec nisi ex magno erga iustos Dei amore: ac ob eorumdem vtilitatem proficisci, quod sinantur pati.

Forsitan idcirco Augustinus, vt dixi, legebat: *Si spiritus Dei velit*, quoniam gratiæ munera Spiritui sancto attribuuntur. Voluntas etiam Dei quandoque sumitur pro ipsius gratia, & misericordia, & pro ea quæ vocatur *voluntas beneplaciti* [e], *propositum voluntatis illius* [f], *sacramentum* [g], *concilium* [h], *bona voluntas* [i], *perfecta* [k]. Hanc significationem voluntas absolutè posita interdum habet, vt quando dicitur vita esse in voluntate Dei, Deus *præstare in voluntate sua* [l] ברצונו *birtsono decori nostro virtutem* [m], hoc est, statui nostro, decoro, prospero, florenti. Quod vltro ac sponte offertur, siue spontanea, & vltronea oblatio, atque supererogationis appellari solet voluntaria. Sic Dauid: *Voluntariè*, inquit, *sacrificabo tibi* [n] בנדבה *bendaua*, &, *voluntaria oris mei beneplacita fac Domine* [o] נדבות פי *nadboth pi*, רצה נא יהוה *retseh na Iehouah.* Hoc spontanei sacrificij seu oblationis spontaneæ genus vocant Hebræi נדבה *nedauah*, de quo in Leuitico [p], & opponunt נדר *neder*, quæ est votiua, & חובה *chobah*, quæ aliter debita. Inde apud eosdem vocatur princeps נדיב *nadiu*, quasi *sponte suas seruans leges*, (vt de Rege Ægypti quotidie ante aram sacerdotem magna voce prædicasse Diodorus [q] refert, & vniuersè de omni Rege, seu Imperatore pronunciant Theodosius, & Valentinianus [r], vel tamquam liberalis, beneficus, &c. & vt loquitur Paulus [s], *hilaris dator.* Quò videtur Christus respexisse, cum dixit [t]: *Qui potestatem habent super eos benefici vocantur*, εὐεργέται.

Voluntas Dei quandoque est ipsius gratia & misericordia.
e Rom. 12. 2.
Ephes. 1. 9. c. 5. 10.
f Ephes. 1. 5.
g ibid. 9.
h ibid. 11.
i Phil. 2. 13.
k Rom. 12. 2.
l ibid.
Psal. 29. 6.
m ibid. 8.
n Psal. 53. 8.
o Psal. 118. 108.
p c. 7. 19.
q lib. 2.
r l. digna vox C. de legibus & const. principum.
s 2. Cor. 9. 7.
t Luc. 22. 25.

Pati pro meritis, & culpa, sacrificium quoddam est, sicut egregiè demonstrat Ephrem [u] pœnitentiæ conuenire rationem sacrificij, & sacerdotis pœnitenti. At necessariò suscipitur, & offertur huiusmodi sacrificium tamquam debitum, sine quo non potest placari Deus. Si autem libenti animo feras res aduersas, quas non commeruisti, quamuis virtutis partes exequaris, alioquin obnoxius vitio futurus, tamen vltro Deus materiã suppeditat maioris meriti, & gratioris sibi sacrificij, cuiusmodi præcipuè martyrium est, vt passim Patres affirmant. Votorum oblationes hoc nunine præstant, etiam martyrio, quod magis spontè eduntur, & ab eo, qui voluntatis suæ potestatem habet, nec vlla lege adstringitur ad ea. Videtur & apud Gentiles ad formulam similis pertinuisse sacrificij verbum volendi. Vnde apud Poetam [x].

Pati pro meritis & culpa sacrificium est.
u Tom. 3. ser. de pœnit.

--*Communemq́; vocate Deum, & date vina volentes.*
& [y], —*volens vos Turnus adoro.*

Aliàs [z] & de alia formula memini, seu de religiosa exceptione, *si dij volent, cum dijs volentibus*, &c. de qua item Brissonius [a].

x 8. Æneid.
y 10. Æneid.
z Act. 22. 14.
a in formulis lib. 1. pag. 77.

Vers. 18.] Quia & Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, vt nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, viuificatus autem spiritu.

Corroborat exẽplo passionis Christi, (de qua toties, ac tãto animi affectu loquitur, nominans se testem passionum eius [b]) pios, & innocẽtes Christianos persecutiones passos. Si enim Dei Filius, vt nos Patri reconciliaret, tam dira, tam iustus tolerauit, & post mortem semel obitam, immortalitatem induit: multò magis nobis, qui peccatores fuimus aliquando, & esse possumus æternæ iterum rei damnationis, libenter ferenda esse quæcunque acciderint aduersa, cùm similem liceat immortalitatis gloriam ab Auctore salutis expectare.

b cap. 5. 1.
Christi passionibus in aduersis corroborat.

Et Christus.] Est energia in particula (&) id est, etiam Christus, quod est nomen eius, qui simul homo ac Deus est, duplici constans natura in vna persona diuina.

Semel pro peccatis nostris mortuus est.] Plures Græci libri carẽt pro nomine *nostris*, & habẽt ἔπαθε *passus est*: quamuis etiam alij ἀπέθανε *mortuus est*. Ergo Deus est, quia solus pro peccatis nostris mortuus vt ratiocinatur Cyrillus [c] Alexand. quemadmo-

Christus Deus & homo.
c lib. de fide ad reginas.

dum

dum antea quoque notauimus [a]. Ergo simul homo, vt colligit Athanasius [b], nec alius est persona, qui passus, alius qui non passus: licet secundum naturam diuinam non sit passus. Semel, *quia resurgens iam non moritur* [c]: & frustra putant aliqui, de quibus Thomas Anglicus meminit (Origenes creditur ita sensisse, vt est in V. Synodo, & refert Nicephorus lib. 17. c. 27.) iterum, ac sæpius passurum in aëre pro dæmonibus: quia sufficit semel se obtulisse pro delictis populi [d], & per proprium sanguinem semel introiuisse in sancta, æternam redemptionem inueniendo [e]: *quia semel multorum*, (ac omnium, quod in se est) *moriendo exhausit peccata* [f]: & *vna oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos* [g]: quia licet, si opus esset, denuo, sæpiúsque moreretur, vt ipsemet Carpo reuelauit teste Dionysio, non debent peccatores [h] illum ita conculcare, *eiusque sanguinem pollutum ducere* [i], ac tam securè peccare, ac si nouam esset obiturus mortem: quia, sicut nunc immortalis viuit, ita mortuos nos semel peccatis, oportet semper viuere Deo [k]: *semper viuit ad interpellandum pro nobis* [l]: & vt ex hoc loco Ambrosius [m] argumentatur, *fructus mortis Christi perpetuus est. Christus semel quidem pro peccatis*, inquit, *populi mortuus est: sed quotidie peccata populi redempturus*. Itaq; semel Christus obtulit se oblatione cruenta in cruce, & pridie quàm pateretur, incruenta in cœna, instituendo sacramentum Eucharistiæ [n], ac relinquendo Ecclesiæ sacrificium visibile. Eandem hostiā offerimus quotidie per sacrificium incruentum, quia nō potest Ecclesia consistere absq; vero sacerdotio, atq; sacrificio, & decuit fieri quotidie memoriā cruenti: & præterea per dictam hostiæ oblationē sine incruentum sacrificiū fructus cruēti, quod fuit vniuersalis, ac sufficiēs causa salutis omniū & remissionis peccatorum, magis magisque ad nos perueniat, applicatur, efficientiam habet. Docentur ista ab aliis Patribus, & Theologis, sed maxima cum auctoritate, perspicuitate, breuitate à Tridentino Concilio [o]: quod velim legas.

Iustus.] Nam quæ non rapuit, exsoluit [p]. De hac iustitia Christi egimus nonnihil in commentario Actuum Apostolorum [q]. Solus potuit satisfacere, quia sine peccato, & iustus solus, atque dignitatis infinitæ, ac meriti.

Pro iniustis.] Ac proinde pro inimicis [r]: pro *filiis iræ* [s]: pro peccatoribus [t]: *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris* [u]: *Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras: attritus propter scelera nostra* [x]: denique *mortuus pro peccatis nostris secundum Scripturas* [y].

Vt nos offerret Deo.] ἵνα ἡμᾶς προσαγάγῃ Θεῷ, *vt nos* (aliqui codices Græci legunt ὑμᾶς, *vos*) adduceret ad Deum, vt etiam legit Augustinus [z], (probans nec infantes consequi salutem sine baptismo, & Christo) & meminit Beda. Deum autē intelligit, vel Patrem, vel totam Trinitatem: ac proinde ad seipsum, vt est Deus. Obtulit autem Christus nos Deo tamquam recōciliatos, & amicitiæ ipsius restitutos, atque, velut gratum quoddam munus, sacrificiúmve offert se vicissim nobis Deus tamquā filiis [a]: offeramus ipsi nos per Christum semper tamquam hostiā [b]. Quidni ergo pro Christo patiamur libenter, quando ille pro nobis passus est? Quod in historia Regum [c] respondisse legimus Dauid execranti maledicum Semei, & punire volenti: *Dimitte eum vt maledicat, iuxta præceptum Domini, si fortè respiciat Dominus afflictionem meam, & reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hac hodierna.* Dicunt aliqui [d] veterem aliam lectionem fuisse: *Si fortè respiciat Dominus afflictionem suam, & reddat bonum pro maledictione sua.* Hebræos autē corrupisse, quòd non assequerentur, qua ratione posset affligi Deus, ac pati. Quamquam de hoc valde dubito, & interdū *sua* ponitur pro *eius*, (vt: dispersit superbos mēte cordis sui [e],) id est eorū. Sicque ad maledictionem à Semei iactatam referretur, & non vt erat Dei aliquando incarnādi. Et si contendas de maledictione Dei intelligi, exponere posset aliquis, quoniam, vt ibidem dicitur, maledicebat Semei iusta præceptum Dei. Quia tamen alij de futura Christi passione, & maledictis locū illum sumunt, nihil verò ea expositio editioni vulgatæ incommodat, propositóque nostro nonnihil conducit, eam referre libuit. In verbo autem προσαγάγῃ, *adduceret*, vel *adducat ad Deum*, vt legit Augustinus [f], notari potest oblationis denique ratio, similis ei quę tam sæpe legitur de adducendis hostiis ad offerendum, in Leuitico, & Numeris, vt ibidem ipsi admonuimus.

Mortificatus quidē carne, viuificatus autem spiritu.] Miror huius loci varias lectiones omnino prætermissas à Luca Burgense, legerunt omnes ferè veteres Latini expositores (*mortificatos, & viuificatos.*) Sed sequenda nobis editio emendata consentanea Græco textui (θανατωθεὶς & ζωοποιηθεὶς, & interpretationi Syriacæ ומית בפגר וחיא ברוח *vemith bappegar vachaia beruach*, (*Et mortuus est in corpore, & vixit in spiritu,*) Et Patribus Græcis hunc exponentibus locum, vt Clementi Alexandrino, & Oecumenio. Epiphanius [g], & Athanasius, quem citat ipse, non faciunt de hoc loco mentionem, vt nec in Commentario Didymus: Salmeron tamen citat Didymum, Epiphanium, Athanasium. De Cyrillo Alexandrino non ambigo, quin ita legerit, licet eius interpres Theodorus Peltanus, seu Concilij Ephesini, vbi is citatur, videatur aliter interdum ponere. Sed aut memoriæ quodam lapsu, aut errore typographorum [h]. Alij enim, qui Cyrillum transtulerunt, retinent lectionem editionis nostræ. Atque idem aio de Petro Alexandrino, qui pariter profitetur in eodem Concilio Ephesino [i]. nam Petrus Alexandrinus vtitur isto testimonio, vt probet diuinitatem Christi.

Præter Græcos eandem sequitur ex Latinis lectionem Ruffinus [k] (citat, *viuificatus autem spiritu, qui in ipso habitat*, Hieronymus [l] legit *occisus*, Augustinus [m], Cyprianus [n], quos etiam sequitur Hesselius. Idacius [n] autem *mortificatus carne, viuificatus spiritu.* Quocirca si quo tempore Suarez noster Commentarios edebat in tertiam Partem Beati Thomæ, prodiissent emendata Latina Biblia, non prætulisset sine dubio etiam aliam [p] lectionem propter auctoritatem Complutensium codicum, aut ob versionem Concilij Ephesini factam à Peltano item nostro, de qua dixi.

Ostendam prætetea non melius, quod ipse contendit, contextui quadrare dictam lectionem, ad nostram, quamuis & illam videantur Arias, & Gagneius præferre, nec non Sà, & Catharinus. Nam quamuis sit verum, nos carne mortificatos, id est afflictos, viuificari spiritu per Christum, & possit id confirmatum intelligi exemplo eorum, qui secundum carnem perierunt in Diluuio [q]; sed multi ex ipsis in fide abeuntes vixerunt spiritu Christo, & ideo Christus illis vnà cum sanctis aliis versantibus in limbo cō

a c. 2. 27.
b de Incarnat. Christi.
c Rom. 6. 9.
d Heb. 7. 27.
e infra 9. 12.
f ibid. 28.
g Heb. 10. 14.
h ep. ad Dem.
i Heb. 10. 29.
k Rom. 6. 11.
l Heb. 7. 25.
m li. 10. in Luc.
n Matth. 26. Mar. 14. Luc. 22. Ioan. 13. 1. Cor. 11.
Ecclesia non potest sine sacerdotio & sacrificio consistere.
o sess. 22. c. 1.
p Psal. 68. 5.
q cap. 3. 14.
r Rom. 5. 10.
s Ephes. 2. 3.
t Rom. 5. 8.
u Thre. 4. 20.
x Esa. 53. 5.
y 1. Cor. 15. 3.
z 2. de peccat. mer. cap. 7. & ep. 99.
Christus nos Deo obtulit.
a Hebr. 12. 7.
b infr. 13. 15.
c li. 2. c. 16. 11. 12.
d Galatinus li. 2. c. 8. & apud Piorum in c. 4. Thren. Victor. 1. part. contra Iudæos, & Raymun. in Pugione.
e Lucæ 1. 51.
f de pecc. mer. c. 27. & epi. 99.
g Hæres. 77.
h Cyrill. Alex. de Fide ad Theod. & de Fide ad Reginas.
i Tom. 2. c. 7.
k in symbolū.
l in cap. 14. Esaiæ.
m Aug. epi. 99. & serm. 14. de verb. Apost. c. 16.
o in symbolū, etsi videatur idem auctor cum Ruffino.
o contr. Varimadum.
p tom. 2. disp. 43. sect. 3.
q Gen. 7.

descendés, prædicauit: tamen quod sequentis versus principio habetur, *in quo*, multò aptiùs refertur ad immediatè præcedens nomen *spiritu*, & sensum efficit faciliorem.

Quapropter non est immorandum in referendis Latinorum aliter legentium expositionibus, quod Christus nos obtulerit Patri, velut victimam per mortificationem carnis nostræ, & absolutos carne in æternum regnum introducturus [a] sit: vel nos à Christo iustificatos esse, vt qui eramus mortificati carne, id est, sensibiles facti ad desideria carnis, redditi simus viuificati spiritu, hoc est, sensibiles, ac mobiles ad sequendum instinctum Spiritus sancti [b]: vel Christum offerre Patri nos mortificatos carne secundum castigatas passiones carnis, viuificatos spiritu, sine lege, ac doctrina spirituali gratia nobis ab ipso data [c]; siue Spiritu sancto, *quem effudit in nos abundè* [d], *vt secundum spiritum viuamus*.

a Gloss. interl.
b Lyranus.
c Heb. 4. 16.
d Tit. 3. 6.

Quomodo Christus mortificatus carne viuificatus spiritu fuerit.

His igitur omissis iuxta emendatam editionem Latinam, cuius hae in parte lectio, antequam extaret, placuit Caietano, Clario, Hesselio, Salmeroni, Vatablo, & eius Beda meminit, Clemens Alexandrinus explicat Christum, qui carne mortuus est (quod membrum difficultatem non habet) viuificatum fuisse spiritu, quia in nobis viuit, & in spiritibus nostris per fidem, scilicet obtinendo, ac tribuendo nobis fidei munus, per quod particulariter viuere dicimur [e], & charitatis aliarumque virtutum cum gratia sanctificante.

e Rom. 1. 17. Heb. 2. 4. Heb. 10. 38. Gal. 3. 11.

Oecumenius ait significari quod Christus, vt homo moriendo, à morte nos, & corruptione liberauit: simul vt Deus, *qui spiritus est* [f], vi ac potentia diuinitatis resurgés, eos qui apud inferos erãt, secum suscitando, viuificauit, de quibus Matthæus [g]. Vbi aduerte, liberationem à morte non conuenire Christo dumtaxat, vt homo erat, sed ratione dignitatis personæ diuinæ. Deinde, saltem instrumentaliter, vt aiunt, suæ sibi resurrectionis causam physicam Christum videri fuisse, vt alibi docui [h]. Denique dubium esse, an qui resurrexisse scribuntur à Matthæo, cum suis corporibus ascenderint cum Christo: qua item de re aliàs [i]. Augustinus [k] viuificatum spiritu Christũ declarat, quia eadem caro, qua sola fuerat mortificatus, viuificante spiritu resurrexit: nec enim animam eius mortificari potuisse, quæ peccatũ, in quo mors animæ immortalis, secundum naturam consistit, nequiuit locum habere, atque in ea viuificare, in qua fuerat mortificatus, nimirum in carne, concludit.

f Ioan. 4. 24.
g ca. vlt. 52. 53.
h Act. 1.
i ibidem.
k epist. 99.

Caietanus docet, etiam cum Christus esset mortificatus carne, spiritu viuificatum fuisse, quoniam beatus erat secundum spiritum; & de dæmonibus secundum eundẽ; *qui viuificationis actus*, inquit, *accessit ei, quando mortuus est carne.*

Isidorus Clarius vult magis explicari quod præcessit: *mortuus est pro peccatis nostris, iustus pro iniustis* hoc pacto. Id fecit Christus, vt nos offerret Deo, seu adduceret: quod & potuit: nam etsi morte affectus est, ob carnis naturam acceptam, spiritu tamen ac diuinitate (siquidem *Deus spiritus est* [l]) semper viuit, vnde, *& saluare potest per se ipsũ accedentes per ipsum ad Deum* [m].

l Ioan. 4. 24.
m Heb. 7. 25.

Conflari potest integra ex omnibus sententia, præsertim ex quatuor vltimis. Sed fateor magis propriè dici viuificatum spiritu Christum propter resurrectionem, & restitutam vitam carni à spiritu, vel ab anima, quæ recesserat, vel à virtute spirituali, atque diuina: ad eum modum, quo scripsit Paulus [n]: *Si crucifixus est ex infirmitate, viuit tamen ex virtute Dei.* Athanasius à Beda citatus accipit Spiritum pro Spiritu sancto: Oecumenius pro diuinitate: Augustinus pro vtroque. Magis remotum est, quod Caietanus dixit de beatitudine animæ Christi, vel de triumpho ipsius contra dæmones. Nec illud placet, quod Hesselius tradit, dici viuificatumChristũ spiritu in passione, quia carne mortua, occidi anima non potuerit [o]. etenim hoc omni animæ commune est, quamuis non ignorem, & alibi [p] notauerim, viuificandi verbum vsurpari pro eo quod est non occidere; vt ibi: *Afflixit patres nostros, vt exponerent infantes suos ne viuificarentur* [q]; *virum, & mulierem non viuificabat Dauid* [r]. *Mensus est* (Dauid) *duos funiculos, vnum ad occidendum, & vnum ad viuificandum* [s]: *Si ambulauero in medio tribulationis, viuificabis me* [t]. Alia præterea sunt exempla Hebræi verbi חיה *chaiah*, quod est *vixit*, & *viuificauit*, pro quo Latinus interpres reddit etiam *saluare* [u], & *conseruare* [x], atq; præmissa negatione, *non pati viuere* [y], vsurpat, cùm dicendum esset, non viuificare. Verùm hoc loco sequor potius sensum simplicem, & Augustini rationem, vt propriè dicatur viuificatus Christus secundum eam partem, in qua fuerat verè mortuus, hoc est, secundum carnem, & in carne, nihil enim obstat, & sic omnia cohætent.

n 2. Cor. 13. 4.
o sic Bellarm. lib. 4. de anima Christi c. 13. & Pererius lib. 9. in Gen. disp. 9. nu. 96.
p Act. 7. 19. *Viuificare idem quod non occidere.*
q Act. 7. 19.
r 1. Reg. 27. 11.
s 2. Reg. 8. 2.
t Psal. 137. 7.
u Iob. 36. 6.
x Exod. 1. 17.
y ibid. c. 12. 18.

Vers. 19.] In quo & his, qui in carcere erãt, spiritibus veniens prædicauit.

Vers. 20.] Qui increduli fuerant aliquãdo, quãdo expectabant Dei patientiam, in diebus Noe, cum fabricaretur arca: in qua pauci, id est, octo animæ saluæ factæ sunt per aquam.

PRiusquam enucleem difficillimũ locum istũ, (& iudicio quidem Ariæ Montani, totius noui Testamenti locis difficiliorem ab interpretibus æstimatum) à tam multis tractatum, post Augustinum [z] præcipuè, qui difficultatem eius præ se tulit, expedienda quæ pertinent ad lectionis varietatem, & vim, propriamque dictionis notionem.

z epist. 99.

In quo.] Ἐν ᾧ Cyprianus [a], aut Ruffinus legit *in ipso*: Oecumenius interpretatur αἰτιολογικῶς ἀντὶ τοῦ διὰ causaliter pro, *ideo, ob quod, quapropter*, &c. Id est, Quia Christus mortuus est pro iniustis non iis tantùm, qui post eius aduentum fuerunt, sed & qui præcesserunt, idcirco descendit in infernum, &c. Alij (in quo) vel spiritu, qui vitam tribuebat corpori Christi, dum viueret, & à corpore separatus immortalis remanebat: vel Spiritu sancto, siue virtute diuina, quæ attribuitur illi, quæ videtur interpretatio Cyrilli [b].

a in symbol.
b de Fide ad Theodos.

His qui in carcere erant.] Τοῖς ἐν φυλακῇ, *in custodia.* Syriacè בשיול *bascial, in inferno, vel sepulchro*; sed illud melius, etiamsi secũdum is qui vertit textum Syriacum, secutus fuerit: *Et prædicauit animabus illis, quæ detinebantur in sepulchro*, error est, animas ordinariè detineri in sepulchro, de quo aliquando Augustinus [c]. Meminit Beda, Hugo, Thomas Anglicus, Carthusian. alterius lectionis *in carne*; præterea Beda addit, & cum illo Albertus, teste Carthusiano, (erant conclusi) itáque legit idẽ Augustinus [d], & alij. Quidam quoq; codices Græci habent ἀπαλλοτρίοις, & Syriaca versio דאחידן הוו *dachidan hauo* (animabus) *quæ detenta erant*.

c ser. 9. de Cathedra S. Petri qui est 25. de sanct. 2.
d epist. 99.

Quidam carcer animæ caro est, corpúsque

Carcer animæ caro est

σῶμα Græci vocant, aut παρὰ τὸ σώζεσθαι seruari, aut quasi σῆμα *sepulchrum*, & Dauid, eúmque imitatus Frãciscus, orabat: *Educ de custodia animam meam* [a]. Sed magis propriè carcer accipitur hîc pro loco subterraneo, in quo spiritus, siue animæ à corporibus separatæ detinentur. Talem autem locum esse, vt rem compertam pono, & ex præsenti testimonio colligi, deinceps constabit.

a Psal. 141. 8.

Loquitur ergo Petrus de animabus, quæ tunc erant in dicto carcere, quando Christus descendens eò secundum animam, prædicabat illis. Quocirca ineptè contra omnes alios Beza in Cõmentario huius loci exponit quòd Christus in spiritu, id est, diuinitate veniens, prædicauit spiritibus, qui nunc sunt in carcere inferni: sed quando prædicabatur eis, nimirum dum fabricaretur arca, non erant in carcere, sed in corpore. Verùm contra ipsum paulò post.

Legẽda epistola Zonaræ adiecta notis in opus Cyrilli Alexandrini contra Anthropomorphitas. Cum vero Cyrillus [b] probat secundum Deitatẽ non potuisse Christum spiritibus prędicare in inferno, quia secundum eam est inuisibilis, intellige inuisibilem naturaliter. Alioquin iustis ibi ostensa clarè deitas est: neque Cyrillus animam humanam visibilem, corporeámque facit.

b dial. de incarnat.

His qui in carcere erant.] Mendosa lectio est, *in carne*, cuius & Beda meminit, eámque exponit: licet reuera caro & corpus animæ carcer sit, custodiáque, & σῶμα *corpus*, quasi σῆμα *sepulchrum*. Speculam verò quidem φυλακὴ quandoque significat, seu excubias, & vigiliam: sed non est ad rem huiusmodi notio, nisi vt falsò negetur descensus animæ Christi ad inferos: quam ob causam Caluinus illam sequitur, & explicat per expectationem. Refert Irenæus [c] testimonium ex Ieremia: *Recommemoratus est Dominus sanctus Israel mortuorum suorum, qui prædormierunt in terra offensionis, & descendit ad eos, vt euangelizaret eis salutare suum, ad saluandum eos.* Idem ferè Iustinus [d] martyr recitat ex eodem Propheta dicens hoc & alia huiusmodi Hæbræos ex bibliis detraxisse. Sed videtur aliis hoc testimonium promptũ ex Esaia [e], *viuent mortui tui, interfecti mei resurgent*, & ex præsenti loco istius epistolæ.

c lib. 4. c. 39.

d in Trypho.

e c. 26. 19.

Spiritibus.] Nempe animabus: nam πνεύματα pro Angelis tantum sumi, vt Lauathetos docuit, planè falsum est: alioqui, cùm caro dicitur spiritui resistere [f], Angelo repugnare intelligeretur, & vice versa Angelus carni. Cùm etiam Apostoli apparente post resurrectionem Christo, *putabant se πνεῦμα Spiritum videre* [g], de anima in assumpto corpore exponunt Patres [h]. Plurima exempla alia ad idem confirmandum possent afferri, tum illud *de spiritu suo quem Christus Patri commendauit & emisit* [i]. Syriacè לנפשתא *lenaphsciatha*, *Animabus*. Quocirca mendum est in libris, in quibus legitur *spiritibus*, quam lectionem expositores Latini secuti sunt. Illa quoque corrupta lectio, quæ est in textu Ioannis Benedicti, vt sit (spiritualiter) sed hac nostra vtitur Augustinus [k], & Hieronymus [l], apud quem est, *spiritibus in carcere conclusis*, & Ruffinus [m], qui sic recitat: *eis, qui in carcere conclusi erant: descendit spiritibus prædicare*. Et Cyprianus [n], qui in eo solùm differt, quod legit *inclusi*: quanquam expositionis in Symbolum apud hos duos, vter auctor sit ambigitur, cum eadem videatur, creditúrq; potius esse Ruffinus à Hieronymo, Gennadio, Vincentio Bellouacense, Antonino, Trithemio, Pamelio ipso Scholiaste Cypriani. Facilis mutatio esse potuit ex πνεύματι in πνεύματι. Sed factam non credo Lucæ Brugensi, nec ita melius legi. Præterea, licet si legas *Spiritu*, sensus commodus effici possit, quòd Christus veniens Spiritu, hoc est, anima, siue secundum animam, præsens prædicauerit his qui in carcere *inferni* erant, tamen *spiritibus* legendum, quia quotquot extant Græci Bibliorum libri, quod equidem sciam, & Oecumenius collector scholiorum Græcorum, Cyrillus [o] quoque Alexandrinus, & citati graues Patres Latini legũt ἐν ᾧ καὶ πνεύμασι, *& spiritibus*: prætetea quoniam lectio alia fauet expositioni, quam refellemus, Christũ spiritu, id est, secundum diuinitatem prædicasse iis, qui erant in carcere carnis ac vitæ suæ, in diebus Noë: aut descendisse tantum spiritu in infernum, sumendo spiritum pro virtute, & efficacia: adhæc quia priores dictiones (*in quo*) iam satis designauerant Christum in spiritu, id est, in anima: denique, quod caput est, quia sic imperauit legi Sixtus V. & Clemens VIII. quorum auctoritate vulgata editio correcta est. Corruptelam Caietanus non dubitauit appellare prioris lectionis, & Salmeron appellare falsam.

f Gal. 5. 16, 17.

g Luce 24. 37. Ioan. 20. 19.

h Augu. serm. 14 de Tẽpore, & in Lucam Theophylact. Beda, Hugo, & alij, nec nõ Eucherius.

i Luc. 23. 46.

k epist. 99.

l in c. 44. Esaię.

m in symbolo.

n in symbol.

o lib. de Fide ad Theodos.

Qui increduli fuerant.] Ἀπειθήσασι. *Qui inobedientes.* Monitos à Noë fuisse credi potest: nam posterioris epistolæ capite secundo [p] Petrus eum *iustitiæ præconem* nominat, vt suo tempore videbimus. Hebræi in Genesi Magna volunt illius temporis homines vnius Dei fidem abiurasse: Idololatriam incepisse, quando Enos cœpit inuocare nomen Domini [q], nempe cultu peculiari: incredulos prætetea priùs fuisse, quando Enoc librum edidit ad corrigendos mores hominum. Angelus Pas [r] putat per hos incredulos intelligi Damnatos, qui extiterunt sub Noë, & extincti sunt sub Diluuium, sed aliis verbis, *his qui in carcere erant*, in genere omnes eminino. Alij eos tantùm, qui sub Noë, cui non crediderint, licet ex iis aliqui ante mortem pœnitentiam egerint, quod alij tamen negant. Salmeron iustos, qui dicantur increduli propter fidem minùs explicitam. Quid verius sit, constabit postea.

p vers. 5.

Idololatria quãdo cœperit.

q Gen. 4. 27.

r c. 20. libr. 7. in symbolo.

Veniens.] Πορευθεὶς *Profectus*. Cyprianus, vel Ruffinus [s] *Descendit*, & denotat verum motum localem, quem animæ separatæ conuenire posse, sicut & Angelo, Schola Philosophorũ, ac Theologorum concedit: Spiritui verò sancto non id conuenit, nisi ob effectum, & apparitionem per aliquod signum sensibile. Quare nescio quid velit Vatablus, cùm interpretatur Christum profectum in spiritu, id est, ductu illius spiritus post resurrectionem. Non recordor, qui cum corpore dicat Christum descendisse ad inferos: post resurrectioné verò non ampliùs exuit corpus. Voluítne post resurrectionem id fecisse per Apostolos, qui defuncti eo statim descenderint ad prædicãdum? Non credo. Id voluisse quosdam, dicam postea. Arias spiritus incredulos ait fuisse liberos Noë. Refellam & id postea.

s in symbolo.

Prædicauit.] Ἐκήρυξεν; Non vt conuerterentur, sed vt annunciaretur, & euangelizaretur gaudiũ de liberatione piorum, & iusta causa damnationis impiorum. Prædicatio autem fiebat per locutionem spiritualem, quæ conuenit Angelis, & Animabus separatis.

Christus animabus prædicauit, & quid.

Quando expectabant Dei patientiam.] Ὅτε ἀπεξεδέχετο ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία: *Quando expectabat Dei longanimitas*, vel *quando expectabatur*. Est enim mediæ vocis verbum Rupertus [t] legit hoc secundo

t lib. 4. in Gen. c. 17.

modo. Hieronymus, & Augustinus iam citati, nec non Carthusianus, & Idaeus [a]: *Quando Dei patientia expectabat.* Non parum refert vtro legas modo, siquidem ex nostra lectione colligunt aliqui, eos, quibus Christus in inferno prædicauit, seu in limbo, & perierunt diluuio, incredulos fuisse minis Noë, quia de diuina patientia multùm confidebant; nec hinc tamē discessisse priusquam illos pœnituerit. Alij, vt citatus Pas, expectationem sumunt pro irrisione, qualis illorum apud Esaiam [m], *Expecta, reexpecta.* Catharinus passiuè sumens, *expectabatur*, explicat non ab incredulis, sed à Noë, & filiis, ac fortassis à nonnullis, qui ante irruptionem aquarum mortui sunt cum peccato. Porrò in nonnullis Græcis Biblis [c] est ἅπαξ ἐξεδέχετο semel, aut simul. Videtur interpreti Syro placuisse actiua significatio. nam reddit: (*Cum longanimitas Dei praecepit, vt fieret arca* [d] ob (spem pœnitentiæ eorum) על מרא דתיבותהון *bad sacra daethenuuthehun.* Præterea nonnulli codices habent ἐν ψσὸ ἔτι. Durauit fermè improbitas illorum per septingentos annos; quo Dei patientia maior enituit.

Patientiam.) Μακροθυμίας *longanimitatem.* Chrysostomus [e] negat in scripturis tribui Deo ὑπομονὴν, quoniā, inquit, ὑπομένειν dicitur quis eos, quos ὁ δύναται ἀμύνεσθαι, non potest vlcisci: μακροθυμεῖν, quos potest. Reprehendit Sixtus [f] Senensis, allatis aliquot locis, in quibus Deo tribuitur nomen pœnitentiæ, non solum longanimitatis, & inter alios hunc nostrum. Sed oportuit proferre Græcas voces, cùm hoc loco sit μακροθυμία, quam reddit interpres aliquando patientiam, interdum longanimitatem. Idem possum illi obiicere de aliis locis, in quibus etsi sit Latinè patientia, tamē est μακροθυμία, vt in epistola ad Romanos [g], in psalmo 85. [h] & 144. [i] quæ citat. Illud vetè dixit ex Augustino, in libro de Patientia, Dei patientiam prædicari, non in hoc, quòd malum aliquod patiatur, sed in hoc, quòd expectet malos, vt conuertantur. Memini aliàs id notauisse.

Cum fabricaretur arca.) Græcè: *Cum appararetur:* κατασκευαζομένης. Syriacè: *Cum longanimitas Dei præcepit vt fieret arca.* Arcam potiùs appellari, quàm nauem, à figura ipsa, & fabricæ modo aliàs [k] docui, ac nonnihil de ea dixi. Etsi verò cuncti præter paucos liberos, fidem negarent minis Noë, quas Dei nomine denunciabat, nihilominus lucri gratia operas alij suas ad opus tantum perficiendum libenter locabant, & spatium centum annorum in eo consumptum, paucitatem compensabat fabricantium, vt annotauit Augustinus [l]. Quo in tempore fabricæ conuenerunt, & alij, quos affert noster Pererius [m]; meritò refellens figmentum Berosi Aniani de octo & septuaginta solis annis, ita vt in præparandis lignis positi sint quadraginta duo.

In qua pauci, id est, octo animæ.) Potuit interpres vertere *panca* sicut est Græcè ὀλίγαι. Animas autē συνεκδοχικῶς pro integris hominibus vsurpati sæpè monuimus, quemadmodū & de nomine carnis: licet huius numerum pluralem ita vsurpatū non meminerim. Obseruauit hoc ipsum de vtraque voce Fulgentius [n], nominatim præsentem producens locum cum aliis. Mysticam rationem octonarij pro resurrectionis fide necessaria vel de nouo Testamento, quam hic assignant enarratores, omitto. Aliam dat Rupertus de Christo, & Apostolis, qui acceperūt spiritum septiformem. De mysteriis octonarij egimus in Ecclesiaste [o], legique potest Petrus Bongus in opere, quo persequitur hoc de numeris argumentum.

Sed facit difficultatem, quoniam videtur Mathusalem sex annis, minimùm vixisse post Diluuium, sicque non octo solæ animæ saluæ factæ in arca: nam iuxta editionem LXX. erat ille annorum centū sexaginta septē, cùm genuit Lamech, vixitque postea octingentis & duobus annis, quæ summa est nongentorum sexaginta nouem. Et quamuis editio Latina [p] in vltima summa conueniat, tamen in primo numero recenset centum octoginta septem, in secundo octingentos duos. Porrò, vt est in textu Græco, August. [q] & Hieronymus [r] dicunt errorem esse. De Enoch non est laborādum, quia non viuebat vitam communem.

Salua facta sunt per aquam.) De salute corporali loquitur. De spirituali alia ratio, & incertum, an eam sint cōsecuti omnes filij Noë. De Cham dubitat Augustinus [s], an amiserit fidem in Deum, cùm & postea reprobatus fuerit. Quod autem dicit (*per aquam.*) δι' ὕδατος, בְּמַיָא *bemaya*, vel accipit *per* pro *ab* vt notat Gagneius, & Titelmanus, id est, saluæ factæ sunt ab aqua: vel vt idē Gagneius, ac Lyra, & Carthusianus exponunt, *per aquam* intelligit velut per instrumentū, quoniam cùm per illam subleuaretur arca, qui erant intra illam saluabantur [t]. Thomas Anglicus idem docet: præterea vulgarem loquendi modū esse, quo dicimus nauem saluari, quę vadit per aquam. Notat etiam vitiosam lectionē *per arcam.* Valet interdum (per) idem quod (in) vt [u] *per omnem orationem*, id est, in omni oratione. Ceterùm hinc elicitur tropologia de timore vindictæ Dei, & de saluandorum paucitate, sicut & duo tantùm viri promissam terram ingressi sunt [x]: & tempore Prophetarum pauci relicti à gladio, famo, pestilentia [y].

Iam verò tempus est, vt ad totius expositionem sententiæ accedamus quæ sicut prædixi, perdifficilis iudicatur ab Augustino [z], & aliis. In duobus autem potissimum consistit difficultas, An velit Petrus reuera, & propriè Christi animam descendisse in carcerem, infernum, & quid continuerit, quémve effectum habuerit ipsius prædicatio illa, seu quibus facta fuerit. Prima expositio est Augustini, quam Beda hoc loco sequitur, atque Hugo, Thomas Anglicus, Carthusianus, Titelmanus, Ioannes Benedictus, Primaticcius, præterea B. Thomas [a]. Vult spiritus in carcere conclusos esse homines, qui viuebant tempore Noë: animæ enim sunt in corporibus mortalibus velut in carcere. Deinde Christum illis tunc prædicasse non secundum Humanitatē, quam adhuc non assumpserat, sed secundū Deitatem, tum immediatè inspirando, tum per prædicationem Noë, quæ verbis eius fiebat, & ipsamet arcæ fabricatione. Dat Augustinus facultatem, ac rogat etiam, vt disquiratur, quo pacto possit hic locus intelligi de descensu ad inferos. Itaque potest obiici Augustino plurium aliorum auctoritas, hunc locum sic intelligentium, tam Latinorum, quàm Græcorum, ex quibus iam aliqui citati sunt. Ita sensit Clemens [b] Alexandrinus (qui hoc tamen loco fatet nonnihil isti expositioni) Athanasius [c], Epiphanius [d], Cyrillus [e] Alexandrinus, Oecumenius [f]. Ex Latinis Hilarius [g], Hieronymus [h], Ambrosius [i], Ruffinus [k]. Addi possunt Iustinus [l], ac Irenæus [m], quatenus vt Esaiæ posteriores, prior vt Ieremiæ citat locum, qui nunc non extat (credit ille à Iudæis odio Christianorum extinctum, & ei aden timi-

lis est

a cont. Varimadum.
b cap. 28. 10.
c Rob. Steph.
d Gen. 6. 14 & seq.
Deus non dicitur ὑπομένειν sed μακροθυμεῖν.
e ho. 2. in epi. ad Coloss.
f 6. Bibli. Annot. 322.
g cap. 2. 4.
h vers. 15.
i vers. 8.
Dei patientia quo modo prædicetur.
k Sap. 10. 4. c. 14. 6 7.
l 15. de ciu. cap. 27.
m libro 10. in Gen. disp. 6.
n de Incarn. ad Petrum Diac. cap. 9. lib. 1. ad Trasimū. c. 17.
o cap 11. 2.
Du Mathusalē an fuerit superstes post diluuium.
p Gen. 5. 25. 26. 27.
q lib. Qu. in Gen. q. 2. & 15. de ciuit. c. 11.
r de trad. heb.
s 17. 99.
t Gen. 7. 17.
u Ephe 6. 18.
Paucitas saluandorum hinc colligitur.
x Num. 14. 6. & inde.
y Ezech. 6. 8. & seq. c. 12. 16.
z ep. 99.
a 3. p. q. 52. art. 2. ad 3.
Christus quomodo prædicaret iis qui tempore Noë fuerunt.
b 6. Strom.
c epist. ad Epict. & lib. de incarn. qui incipit: Meo pij.
d hæres. 77.
e de fide ad Theodos. de Fide ad Regi. lib. 12. in Ioa. c. 36.
f hoc loco.
g in Psal. 118. vers. 82. desccendi oculimei & in psal. 145.
h in c. 14. Esa. in c. 20. ep. ad Roman. & in c. 4. ad Ephes.
i in symbol.
k in Tryphon.
l lib. 4. c. 43. & lib. 5. cap. 31.

lis est hic noster, vt ex illo transcriptus videatur. Sic autem se habet: *& commemoratus est Dominus sanctus Israel mortuorum suorum, qui dormierant in terra sepultionis, & descendit ad eos euangelizare salutem, quæ est ab eo, vt saluaret eos.*

Deinde, venire, atque proficisci, verum motum localem denotat: Spiritus in quo viuificatus dicitur Christus, cùm fuerit carne mortificatus; & in eo venisse, significat partem compositi humani, nempe animam: Spiritus item, quibus prædicatum est, ex consueta phrasi scripturæ, non accipiũtur, etiam per Synecdochê, præcipuè in numero plurali, pro integris hominibus, sicut vox *animarum* (quamuis vulgus macie confectos soleat appellare spiritus, & eleganti hominem ingenio, *vn bel spirito*) sed pro animabus ipsis. Vnde & capite quarto [a], vbi fit iterum mentio de hac prædicatione, disertè nominantur mortui, distincti a viuis, de quibus vtrisque iudicium sit futurum: carcer, Græcè φυλακὴ, absque vllo impedimento retinere propriam significationem debet pro loco, qui tenet, & coërcet aliquos: ideóque frustra quæritur figurata significatio pro corpore.

Spiritus quid hoc loco significet.

a ver. 6.

Prætereo refutationem Bezæ, quæ hoc distat ab ea, quam modò examinauimus, quod lectionem communem deprauat, *pro his, qui in carcere erant*, legens *sunt*, & (quod ipsi etiam admittimus) intelligit carcerem pro inferno: vult autem sensum esse prædicasse Christum, quemadmodum docebat Augustinus, in spiritu, hoc est, in diuinitate per reuelationes, &c. spiritibus, qui nunc quidem sunt in carcere, sed tunc, tempore Noë, erant in corporibus.

Bezæ refutatio.

Mihi Diegus Paiua [b], Catholicus alioqui, pius, & doctus vir, déque Societate nostra bene meritus, idem videtur sentire. Nã scribit, quòd Christus in spiritu iam diu veniens, vtpote non nunc primum Ecclesiæ curam suscipiens, prædicauit spiritibus illis, qui nunc in carcere meritas infidelitatis pœnas luunt, quippe qui Noë recta monenti, & arcam, Dei iussu, construenti fidem habere nunquam voluerunt: quamuis Dei illos patientia diutissimè, hoc est, cẽtum, aut eò amplius, annos expectarit.

b lib. 2. pro Trid. Conc. fol. 221. & seq.

Fateor hoc nomine me minùs abhorrere ab ista sententia, quòd sit Auctoris tam boni. Sed charior veritatis amor. Cùm autem ille anno scripserit millesimo quingentesimo septuagesimoquinto, Beza de sua illa expositione, quæ eadem est cum ista, cur adeo se iactet, non video, & quare testetur sibi propterea coram, & per litteras à multis gratias actas. Conueniunt interdum humanæ cogitationes, ac vter prior suam ediderit, nescio. Certè Paiuam de Beza mutuatum non credo.

Nec tertiò meretur Caluinus [c] prolixiorem reprehensionem, cùm tradit, prædicatum à Christo spiritibus defunctorum bonis, malisque, non veniendo ad illos per præsentiam, sed efficiendo, vt effectum sentirent passionis, atque mortis suæ: vertique debere textum non *in carcere*, sed *in specula* quam significat etiam φυλακὴ, propter animas bonorum, quæ erant in continua expectatione mortis Christi: aut si carcer retineatur, quia veluti sub nube, ac vmbra eminus lucem prospiciebant, ita vt ea expectatio dici carcer possit. Omissis aliis argumentis allatis, abutitur Caluinus inaudita significatione τῆς φυλακῆς pro specula, vt specula solam significat expectationem, nec aptè expectatio in vmbra, carcer appellatur. Postremò cœli locus, in quo piorum semper animas fuisse vult, non debet appellari carcer.

c In Psychopannychia, & 2. Instit. cap. 16 §. 9. *Contra Caluin.*

Quarta opinio contendit, descendisse Christi animam in infernum, & ibi prædicasse omnibus, etiam damnatis, nominatim iis, qui fuerant increduli in diebus Noë, verùm absque fructu & his, & aliis damnatis, nempe ostendendo quàm iustè damnati essent, cum quadam exprobratione: ceteris iustis in limbo præsertim lætum nuncium attulisse: Petrum in genere omnes qui versabãtur in locis inferis intellexisse, per eos, quos ait *in carcere fuisse*: damnatos autem, per illos, quos incredulos vocat in diebus Noë, & patientiam Dei expectasse, non sperando, sed irridendo. Placet iste dicendi modus Angelo Pas [d], quoniam defunctis incredulis prædicatio non profuisset. Atqui æquiuocatio magna est, si hoc eodem loco prædicatio, & in malam partem accipiatur, & in bonam: videtur quoque tota oratio Petri restringi ad eos, qui viuebant tempore Noë: nec fert communis vsus loquendi, vt expectare patientiã Dei, sit eam irridere. Quod autem affertur ex Esaia [e]: *expecta, reexpecta*, ob antecedentia, & consequentia talem sensum habet.

d li. 7. in symbolum, ca. 10. *Contra Angelum Paz.*

e cap. 28. 10.

Quinta è regione opposita priori facit descensum Christi ad inferos omnibus damnatis salutarem: ita vt ipso prædicante conuersi, & liberati sint: peculiariter verò meminisse Petrum de illis, quos perdiderat diluuium, quia maiore numero constabant, & magis ambigi de illis poterat. Hæc non tam opinio dicenda, quàm hæresis, prout comprehendit omnes damnatos, & à nobis alibi [f] refutata est: nec multò maiorem continet probabilitatem, si de aliquibus tantùm loquatur, etiam illis, qui circa Fidem de Deo prius non errauerant, licèt alios habuissent errores, propter quos detinerentur in inferno. Hoc quidem præ se fert Hilarius [g], & qui putatur Ambrosius [h] in epistolas Pauli, & Augustinus [i], & Epiphanius [k], & Moses [l] Bar-cepha, & Damascenus [m], & Hermes, seu Pastoris liber citatus à Clemente [n] Alexandrino, qui sibi persuadebat Apostolos quoque defunctos sese ad prædicandum in inferos descendisse, & quidam presbyter suppar Apostolis, apud Irenæum [o].

Christum prædicasse omnibus damnatis falsum est.

f Act. 2. & Eccles. 11.

Porrò iubet Gregorius [p] Georgium presbyterum sentire, id quod vera fides per Catholicam Ecclesiam docet, solos per Christi gratiam descẽdentis ad inferos liberatos, qui eũ & venturum esse crediderant, & præcepta eius viuendo tenuerant. Citat quoque Philastrium [q], & Augustinum [r]; qui hanc recenseant inter hæreses. Præterea Beda hoc loco refellit, nomine tacito, Hilarium, & cõtrarium vocat Catholicam fidem. Hîc quoque Oecumenius citans Nazianzenum, consentit, solis profuisse Christum qui ipsi, si ad eos venisset, credituri fuissent, quia piè, iustéque vixerunt. Nicetas Nazianzeni Scholiastes etsi illum in opposito sensu videatur intellexisse (sicut & Billius, volens eũ ad locum præsentem allusisse) referátque fictitium nescio quid de Platone conuerso, tamen adducit Chrysostomũ negantem in inferno quẽquam à Christo salutẽ accepisse, nisi qui salute dignus esset, cũ ex hac vita decessit.

g in psal. 118. vers. 82 descenoet. & in psal. 141.
h in c. 10 epist. ad Rom. & 10 cap. 4. epi. ad Ephes.
i 12. in Gen. cap 33.
k hæresi 46.
l 1. par. de Paradiso sub finem.
m Orat. de defunct.
n 2. & Strom. cap. 6.
Qui per Christi ad inferos descensum liberati sunt.
o lib. 4. c. 45.
p lib. 6. epist. in 179.
q lib. de hæresib.
r lib. de hæresib. cap. 79.

Quid autem referam turpissimum Marcionis errorem, solas sanctorum Patrum animas relictas in inferno, quòd noluerint ibi prædicanti Christo credere [f]? De Philosophis nõnullis, quorum quidam sibi de salute persuadent, ac nominatim de Platone, Socrate, Seneca, lege quæ

Marcionis error turpissimus.

f Irenæ. lib. 1. cap. 29. Epiph. hæres. 34.

refellendo tradit noster Pererius[a]. Illud verò idem Commentum de Platone, qui Scholastico ipsum, vt incredulum damnātū, ac maledicētī per somnium responderit, se ex primis fuisse, qui Christo in inferis prædicanti crediderit, Anastasius Antiochenus narrat in libro, cui titulus, ὁδηγὸς, hoc est, itinerarium.

a in c.1 epist. ad Rom.q.18.

Sexta est Francisci Turriani[b] nostri, prædicasse Christum in descensu ad inferos, non vbi damnati essent, quia sunt incapaces redemptionis, cùm etiam plurimi alij ex iis essent, qui non aliquando solùm, sicut illi, qui erāt in diebus Noë, sed semper increduli fuerant: nempe vbi iusti in sinu Abrahæ, quia ille locus est lucis, ac refrigerij, non carcer: sed vbi animæ pœnæ temporalis reliquum debitum persoluebant: qui locus appellatur Purgatorium. Verumtamen vnde scire possumus, illos, qui erant in diebus Noë, decessisse cum solo tali debito, & iustos fuisse, & pœnitentiam egisse? Non reddit quoque causam, cur his potiùs prædicatum sit: nec ostendit quæ prædicatio fuerit, cùm priùs quæ credere oportebat, credidissent, dum viuerent. Nil obstat, quò minùs limbus iustorum vocetur carcer, & creditur quoque à nonnullis tenebrosus: improbabile est illas animas tamdiu in Purgatorio fuisse: est item incertum, an Christus tunc aliquas animas eduxerit de Purgatorio.

b 4. pro epist. Pontificum c.12.
Opinio Francisci Turriani nostri.

Septima, vult eorum animas, quas tempore Diluuij pœnituit, accepisse lætum nuncium redēptionis suæ à Christo. Sic tenet Oecumenius, Carthusianus, Salmeron, Feuardentius, Lyranus, Catharinus, Sà, & locis, quæ postea proferam, Bellarminus, Suarez, Valentia: Suarez autem ideo Petrum attulisse dicit hoc exemplum, quia dixerat priùs, quod Christus mortuus erat, vt nos offerret Deo mortificatos carne, viuificatos spiritu, id est, licet patiamur multa in corpore, tamen saluamur in spiritu. Quod probat dicto exemplo, quia nulli magis mortificati, quàm qui aquis submersi; & nihilominùs ex iis aliqui in fide Christi, spiritu vixerūt; ac idcirco ipse illis vnà cum sanctis aliis prędicauit descendens in infernum: Valentia, quia singulare beneficium fuit conuerti sub finem vitæ tempore Diluuij, cùm hactenus fuissent increduli: Bellarminus, quia maius dubium erat de hominibus dicto tempore morientibus, an essent salui, nécne. Hæc sententia nititur solo pio iudicio de pœnitentia nonnullorum, priusquam aquis mergerentur, quod probare tamen non possum. Deinde sequitur Suarez lectionem huius loci repudiatam, vt antea monuimus.

De animabus quæ tempore Diluuij pœnituerant locus exponitur.

Octaua est Ariæ Montani hoc loco, qui totius noui Testamenti difficillimū aliis, sibi inter apertissimos locos censeri dicit. Intelligit spiritus in carcere antea incredulos, illas ipsas animas, quæ saluæ factæ dicuntur in arca, quæ erat velut carcer. Iis prædicasse Christum in spiritu, per Noë auctorem dictæ familiæ, qui persuasit, vt crederent, & in arcam se reciperent: vnde & eiusdem Christi iussu finito diluuio sunt egressæ. Tam mihi apertè absurdus videtur hic explicatus, quàm suo Auctori apertus, & apertè, ni fallor, ex his, quæ adhuc de aliis dixi, refutatus.

Ariæ Montani sententia.

Nona Hesselij, describi à Petro vocationem Gentium, quas etiam psalmus 106. & Esaias[c] describunt tamquam vinctos, ac obtenebratos, vectibus ferreis & portis æreis conclusos, & incarceratos: Christum per Spiritum sanctum, vel (quia ipse mortuus est pro iniustis) per Apostolos abiisse prædicatum miseris gentibus carcere infidelitatis conclusis, quæ iam olim fuerant incredulæ, cum expectabat Dei patientia & sustētabat peccata hominū, quæ scribit Paulus[d] fuisse in sustentatione Dei; siue tum erant incredulæ, cùm expectarent sancti veteris testamenti Dei bonitatem. Ait prætereà, explicare Petrum, quo pacto Christus pro iniustis mortuus sit, & quòd animæ sint immortales, ex eo nempe, quòd hominibus seculari iudicio vinctis damnatisque prædicetur à Christianis Euangelium, sicut ipsi latroni cum Christo crucifixo[e], & iis qui cum Paulo & Sila Philippis vincti erant[f].

Hesselij explicatio.
c 42. atque 49.
d Rom.3.26.
e Lucæ 23.
f Actuum 16.

Restat vltima sententia, quæ maximè mihi probatur. Sed aliquot pronunciatis distinctè declarari debet.

Primum pronūciatum est intelligi locū istum de reali descensu animę Christi in subterraneos, & inferos locos. Id asserunt Auctores recitatarū sententiarum, præterquam primarum trium, & octauæ. Prę aliis disertissimè Cyrillus Alexandrinus[g] docet neque de Diuinitate nuda nos dicere posse, quòd per se descenderit, ac prædicauerit, quia maior est, quàm vt videatur (meliùs dixisset, quàm vt descendere dicatur, vbi antè non esset; ne occasionem det nobis Cyrillus existimandi animas esse visibiles, & corporeas) neque transformatam esse in apparentem animæ figuram: sed quemadmodum Filius Dei cum iis, qui adhuc erant in carne cum carne conuersatus est, ita & animabus in inferno prædicauisse cum anima, quam sibi vnitam habebat. Gaudentius[h] Brixianus descendisse, loquit, Saluatoris animam ad inferos visitandos, non solùm B. Petri epistola, verum etiam B. Dauidis prophetia testatur, cùm dicit[i]: *Non derelinques animam meam in inferno*, &c.

g de Fide ad Theodos.
h Tract.10.
i Psal.15.10. Act.2.11.c.13.5.

Secundum: Prædicationem Christi, & euangelizationem non profuisse in dictis locis ad obtinendam salutem, vel iustitiam sanctificantem; sed ad manifestandam gloriam Christi, & efficaciam incarnationis, & mortis eius, erga damnatos quidem, quia noluerant credere; erga iustos autem præcipuè, qui erant in limbo, quoniā propter ipsius merita liberandi erant, & suo tempore gloriam corporum consecuturi.

Prædicatio Christi apud inferos ad quid profuerit.

Priorem pronunciati partem satis confirmat refutatio quintæ opinionis, vel potius hæresis. Quod attinet ad posteriorem, quæ melius intelligetur ex explicatione verborum capitis quarti[k]: *Propter hoc & mortuis euangelizatum est, vt iudicentur quidem secundum homines in carne, viuāt autem secundum Deum in spiritu*: per incredulos placet intelligere damnatos, non autem, vt intellexit Caietanus, Iustos, qui Deo credebant, sed non Noë: quomodo enim Deo credebant, qui Dei nomine prædicanti non credebant? Et quid profuit expectasse patientiam Dei, non pœnitentibus? vt benè argumentatur Catharinus: neque item iustos, qui dicuntur, vt Salmeroni videtur, increduli, quia licet haberent sufficientem fidem, non tamen adeo explicitam cognitionem de Christo; nam valdè impropriè de fidelibus vsurpatur incredulorum nomen; sicut si plurimos Catholicorum, qui sunt magis rudes, appellares incredulos: non postremò, quia fuerant aliquādo increduli, inobedientes, & peccatores saltem in Adamo, vt innuere tamen videntur Athanasius[l], & Hieronymus[m], & Hesselius videtur sentire.

k vers.6.
l de incarn.
m in c.9 Zach. & in Tradit. Heb. in c.6. Genesis.

Tertium; de damnatis, qui perierunt diluuio

(nec

(nec enim possumus diuinare aliquos egisse pœnitentiam, vt sentit tamen septima opinio) mentionem facere Petro placuit hoc loco, (qui posteà aget de Sodomitis) exempli causa, (cùm non neget aliis item damnatis, vel etiam iustis prædicatum, nos autem, cum aliis affirmamus;) quoniam res adeò insignis, ob tantam multitudinem pereuntium, demptis solis octo, valebat plurimùm ad confirmandum quod ante dixerat, Christum carne mortuum, spiritu vixisse, ita vt posset, sicut & fecit, seipsum suscitare, in quo spiritu descendens prædicauerit, & adumbrabat mysterium Baptismi, atque illorum, qui saluantur post aduentum Christi, vt paulò pòst, cum eòdem Auctore nostro videbimus.

In hoc tertio pronunciato Pererius [a] cōcordat, & Gagneius [b], & Sà in vna ex expositionibus, quas attingit. Cōuenit mihi quoque cum Auctore quartæ sententiæ, iis exceptis, quæ ibi reieci.

a lib.9. in Gen. disput.4.
b hoc loco.

Quartum: si cui placeret verba illa: *Quando expectabant Dei patientiam*, accipere de nonnullis aliis distinctis ab iis, qui vocantur increduli, ita vt cùm multi, ac multò plures, & ferè omnes essent increduli, seu quando erant increduli, pauci tamen aliqui expectarent Dei patientiam, & misericordiam, eámque implorarēt pœnitentia ducti: tunc possēmus rectè intelligere, Christum non tātùm impiis, & incredulis, sed iustis etiā, & fidelibus prædicasse. Indicat id Oecumenius: Verùm gratis videtur admitti aliquorum pœnitentia, & contextus totus melius refertur ad eosdem. Hieronymus videtur sētire, omnes saluatos, qui submersi sunt in diluuio, mari Rubro, & consumpti igne in Pentapoli. Sed hoc aliàs refellimus.

Si obiicias, cùm dicitur in textu, *qui increduli fuerant aliquando*, indicari, non semper incredulos fuisse, sed & ex hac vita discessisse cum fide: item illud aliud: *quando expectabant Dei patientiam*, significare, sperauisse saltem aliquos. Respondeo: vt ratio figuræ cum baptismo consistat, dicendum probabilius videri, sic vt octo soli tunc salui facti sunt in corpore, ita per baptismum, quem etiam non omnes percipiunt, paucos, aliorum comparatione saluari, aut etiam iustificari. Ex quo etiam colligi potest, prædicationem Christi ad eos, qui tunc aquis perierant, saluísque facti in anima non erant, fuisse. Quod autem dicuntur aliquando increduli, non sequitur, aut etiam post credulos fuisse: (vt ostendi potest similibus exemplis circa talia aduerbia, vt, donec, &c.) expectare verò patientiam Dei, non erit vel sperare, vel etiam irridere, sed ea abuti.

Ad quos prædicatio Christi facta fuerit.

Difficultatem præterea facere potest capitis sequentis versus sextus, sed eius explicationem ibi reperies. Confirmatur autem sententia, quoniam sequenti epistola capite secundo idem repetitur, simul cum interitu Sodomitarum, & Angelorum, qui videntur omnes periisse. Præterea priùs hortans Petrus ad patientiam, proposuit exemplum Christi passi pro iniustis, sed qui postea spiritu, id est, anima redeunte in corpus resurrexerit, ita tamen, vt antea in illa ipsa anima descendens prædicauerit, videlicet iniustis illis, quos dixi. Vnde bonum animum concipere possumus, licèt modò patiamur ab iniustis, quorum vindex erit Christus. Legēdi qui locum istum accuratè tractauerunt præter Hesselium, Feuardentium & Salmeronem in Commētario. Pererius [c], Bellarminus [d], Suarez [e], Valentia [f], Cantapensis [g]. De patientia Dei tempore Noë in expectādis hominibus ad pœnitentiam, quid Rabbini tradant, scire si cupis, lege in Zohar [h], & in Berescith Rabbah [i], & apud R. Eliezer [k].

c lib.9. in Genesim disp. 3.
d lib. 4. de Anima Christi cap.13.
e 3 par. Tom. 2. disp.43. sec. 3.
f 3 par. disp. 1. q. 4. punc. 2.
g lib. 9. Hypotyp. addit. ad Reg. 10.

h fol. 46. & 49. edit. Cremon.
i fol.35.
k c.33.

Vers. 21.] Quod & vos nunc similis formæ saluos facit baptisma: non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum per resurrectionem Iesu Christi.

ALlatum exemplum diuinæ patientiæ in expectandis peccatoribus ad pœnitentiam, & misericordiæ in saluandis fidelibus, atque obedientibus; & iustitiæ in puniendis inobedientibus, ac infidelibus tempore diluuij, ad tempus accommodat noui Testamenti, in quo est præfigurata per Arcam, & Diluuium Ecclesia, & Baptismus: volentibus autem intra Ecclesiam manere, eique obedire, & baptismum recipere, salus, & sanctificatio obtingit: sed extra illam constitutis, vel eius mādata, siue quæ tamquam Dei, & Christi nomine proponit, non exequentibus, perditio, atque damnatio.

Celebris admodum Ecclesiæ figura est Arca Noë secūdum allegoriam, & habet etiam vtilem tropologiam, præter physicam similitudinem cum corpore humano. De his ex professo Pererius [l], ac allegoriam quidem, quæ proposito maximè conuenit, colligit ex Origene [m], Augustino [n], Gregorio [o], Ruperto [p]; Adde Hieronymum [q], Cyprianum [r], Firmilianum [s], Iustinū [t], qui tamen etiam ligneam arcam typum crucis facit, quod reperies quoque apud Ambrosium [u], Augustinum [x], & alios, vt alibi [y] dixi. Idem Iustinus citat ex Esaia [z] ὅτι ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ Νῶε ἔσωσά σε. *Quoniam in diluuio Noë seruaui te.* Apud LXX. nunc sic est: Ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νῶε τοῦτό μοί ἐστι, &c. Augustinus præterea multis aliis locis idem docet [a]. Sed libro de vnitate Ecclesiæ [b] sic loquitur. Nulli nostrū dubium est, per arcam Noë, salua rerum gestarum fide, vt deletis peccatoribus domus iusti à diluuio liberaretur, etiam Ecclesiam fuisse figuratam, quæ fortè humani ingenij coniectura videretur, nisi hoc Petrus Apostolus in sua epistola diceret. Ibidem subdit Donatistam episcopum per bitumen, quo intus ac foris [c] arca illita erat, intellexisse, ne baptismus vel extra Ecclesiam exire credatur, vel qui extra Ecclesiam datus fuerit acceptetur. Vide quemadmodum refellat, & aptius exponi dicat de charitate, quæ nobis inuicem debet esse, & in omnes.

l li.10. in Genesin disp. 11. 12.13.
Quomodo extra Ecclesiam salus nemini contingat.
m in ca. 6. Genes. hom.2.
n 12. contra Faust. c.14. & seq. & 38. & 39. lib.19. c.12.
o hom.18. in Ezech.
p li.4. in Genes. cap.17. & 18.
q 1. contr. Iouin. Dialog. cont. Luciferia. & epis. 57. ad Damascen.
r epist. 74. & 76.
s apud Cypr. ep.75.
t Dialo. contr. Tryphonem.
u de initiandis cap 3.
x de Catechizan. rudib. c.9.
y in lib. Sap. cap.14.5.
z c.54.9. non secundū LXX. sed aliam aliquam editionem.

Eodem referri potest familiaris item Ecclesiæ cōparatio cum naui, quam nullo negotio in scriptis Patrū reperias, & in Isagoge Pagnini ad Scripturas, & in Sylua Allegoriarū. Hinc est quod aliqui dicuntur fluctuare [d], vel naufragare à Fide [e].

Arca Noe Ecclesiam figurauit.
a 1. de Baptismo, c. vlt. De Vnit. Eccles. cap. 5. De Fide, & operib. ca.15. De Fide ad Petrum c. 37.
b cap.5.
c Gen.6.14.
d Ephe.4.14.
e 1. Tim. 1.19.

Quod.] Suspicantur Erasmus, Caietanus, Gagneius legendum ᾧ, cui nimirum aquæ, & ita est in Bibliis Regiis, atque Complutensibus, licet in aliis sit ὅ, nec non apud Oecumenium. Malè Caietanus legens ὃ refert ad arcam, est enim κιβωτὸς generis fœminini. Vatablus docet esse ordinem præposterum, ibique relatiuum antecedenti præponi, & sic orationem conuertendam: *Et nunc saluos nos facit baptisma, quod respondet aquis diluuij tamquam verum typo: vt quemadmodum Noë cum suis in arca sublatis aquis seruati sunt: sic & nos per baptismum.* Carthusianus putat supplendum verbum *dico*, hoc modo: *Quod dico, quia baptisma*

similis

Simili formâ, ſeu ſimile aquis diluuij, &c.

Similis formæ.] Cyprianus [a] legit *ſimiliter*, atque Firmilianus [b], Auguſtinus [c], & Idacius [d] *ſimili formâ*, Guitmundus, & alicubi Auguſtinus [e] *ſic*, Hieronymus [f], eo modo quo hîc legimus. Syriacè habetur: *Quo exemplo & vos ſeruamini*, &c. vbi eſt טופסא *tuphesa*, Græca verò vox ἀντίτυπον; & dicitur baptiſma antitypum arcæ ſeruatæ in aquis cum illis, qui continebantur in ea. Significat propriè ἀντίτυπον id, quod eſt pro typo, vel typi loco ſuccedit, & habet maximam ſimilitudinem cum illo, etiamſi aliquando illud aliud non ſit inſtitutum, vt eſſet typus, & vt repræſentaret. Quo pacto Nazianzenus [g] noctem paſchalem infinitis cereis ardentem, vocat antitypam firmamẽti cœleſtis, in quo ſunt ſtellæ. Conuenit, & à Græcis Patribus ita ſumitur crebrò nomen antityporum pro Sacramentis nouæ legis, vt veteribus opponuntur, tamquam imagini res, vt loquitur Paulus [h], & maximè pro Euchariſtia, quæ ſolet per antitypa abſolutè poſita intelligi: & interpres, apud Paulum [i] vertit *exemplaria verorum*.

[a epiſt 74. & 76. b ep.75. apud Cyprian. c 5. de baptiſ. cap. 11. De Fide, & ope. c. 11 & alibi. d cont. Vari. e de Euchar. f cont. Luciferia. *Antitypon quid ſit.* g orat. in Paſcha. h Heb. 9. 24. i ibidem.]

Quamquam eadem Sacramenta noſtra, vt ſigna ſenſibilia, quæ gratiam ſignificãt quam phyſicè efficiunt, poſſint vocari typi, & effectus illorum antitypa, aut etiam illa per habitudinem ad ſuos effectus, quibuſcum habent analogiam proportionis, atque ſimilitudinis retinere appellationem antityporum.

[*Sacramenta noſtra ſunt typi, & antitypa.*]

Claudius de Sainctes [k], ac poſt eum Bellarminus [l] diligenter demonſtrat Euchariſtiæ ſaltem conſecratæ a nullo Patre Græco tribui vocem antitypi, vt denotat inanem figuram, vacuámque ſimilitudinem: denique idem quod typus, quaſi non adſit in ea præſens Chriſtus: ſed quia reſpectu eiuſdem corporis Chriſti, vt eſt in cœlo, habet ſe Chriſtus in Euchariſtia vt antitypum: nec non ſi comparetur ad idem corpus in paſſione, aut aliàs quomodolibet viſibile, ac ſenſibile. Sic interdum Patres Latini vocant ipſammet Euchariſtiam figurã, & ſignum [m]. Hæc poteſt cenſeri antitypi velut actiua ſignificatio: paſſiua autem, quatenus, vt dixi, res, quæ tali nomine appellatur, per alios typos præſignificata eſt, quemadmodum eadem Euchariſtia per Agnum paſchalem, ſacrificium Melchiſedech, Manna &c. baptiſmus noſter per circumciſionem, columnam nubis, mare Rubrum, &c. tandem per diluuium, arcámque Noë, quem typum hoc loco aſſignat Petrus, appellans antitypum baptiſmum. Quocirca in actiua ſignificatione poſſent ipſimet etiam typi, & Sacramenta vetera nominari antitypa, quatenus videlicet noſtra ſignificabant: ſicut & Paulus [n] tabernaculum manufactum appellauit antitypum veri, & cœleſtis, quia ipſum repræſentabat. Sed vſus ſcripturæ, & Scriptorum Chriſtianorum obtinuit, vt noui Teſtamenti Sacramenta numquam typorum nomine ſimpliciter exprimantur, aut certè aliquid in antecedentibus, & conſequentibus attexatur, vnde intelligatur non eſſe ſimplices typos, nudáque ſigna.

[k de Euchar. Repet. 3. c. 4. l lib. 2. de Euchar. ca. 16. & lib. 4. cap. 14. *Euchariſtia conſecrata ἀντίτυπον quomodo dici poſſit ad non.* m citat & explicat Bellar. ſupra cap. 24. lib. 2. n Heb. 9. 24. *Teſtamenti noui ſacramenta non ſunt typi ſimpliciter.*]

Quapropter perperam hoc loco Beza docuit, typum, & antitypum in idem redire. Vellet quippe Sacramentum Baptiſmi, & Euchariſtiæ, quæ ſola duo recipit, nudos typos eſſe ſine re, & effectu, quẽ operentur, cuius oppoſitũ Catholici tenent, de quo mox. Legẽdus præterea Suarez [o] de hoc vocabulo, nec nõ Turrianus [p], qui præ ceteris exactior videtur, & præſentem noſtrũ locum expendit, atque in Commentario huius loci Salmeron, ex illo ſine dubio mutuatus. Catharinus obſeruat oppoſitionem cum ſimilitudine, & id indicari præpoſitione ἀντί, quæ componit nomen antitypi, nam vt illi octo ſaluati ſunt per aquam, ne tangendo mergerentur: ita nos contrario modo per contactum aquæ, & immerſionem ſaluamur, recipientes baptiſmum, qui eſt in Arca, id eſt in Eccleſia. Quemadmodum etiam ligno damnati ſumus, ligno redempti.

[*Beza redarguitur.* o 3. par. Tom. 3. diſp. 46. ſec. 4. p in Clem. V. conſt. cap 15.]

Et nos.] Aliqui codices habent (*vos*) ſed conſtanter lectionem noſtram Græci ſequuntur.

Saluos facit baptiſmus.] Cyprianus, & Firmilianus iam aliquoties citati legunt *faciet* in tempore futuro. Ceteri in tempore præſenti, in quo eſt verbũ Græcum σώζει. Idacius [q], (*Simili forma baptiſmi ſaluos facit.*) Hinc primò infertur efficacia baptiſmi: dicitur enim ſaluos facere, ſicut arcam dum aqua ſubleuabat, ſaluabat contentos in ipſa, per phyſicam, & realem efficientiam. Auguſtinus [r] in ſua illa adeo celebri, & recepta doctrina de Sacramẽto, vt id fiat accedente ad elementum operatorio verbo, adhibet ad probationem preſẽtem locum. Profectò, *ſi fides ſaluum facit*, vt quandoque Chriſtus dixit [s], hæretici autem propterea fidem iuſtificare confirmant: negari non poteſt de baptiſmo, de quo etiã Paulus [t] ait, *Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis*, & [u], *Mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ*, & Chriſtus [x]: *Niſi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu ſancto*, &c. Sed Petrus [y] Martyr ineptè contendit per aquam intelligi debere non externum elementum, ſed gratiam Dei, ſicut & per vocem Spiritus ſancti.

[q cont. Varim. *Baptiſmo efficacia per quam ſaluamur.* r Tract. 80. in Ioan. s Matth. 9. 22. Marc. 10. 52. Luc. 7. 50. ca. 18. 19. c. 18. 42. t Tit. 3. 5. u Eph. 5. 26. x Ioan. 3. 5. y in 3. Reg. c. 8.]

Alter error hæreticorum eſt, per ſolam memoriam baptiſmi dimitti peccata poſt illũ facta. Hoc docent Lutherus [z], Caluinus [a], Kemnicius [b]: damnatur autem à Concilio Tridentino [c]. Argumentatur Kemnicius, quia de baptiſmo loquens Scriptura, eius effectum deſcribit modo per præteritum [d]; *Saluos nos fecit*, &c. modo per futurum [e] *Qui baptizatus fuerit, ſaluus erit*, &c. modo per præſens, vt hoc loco, & alibi [f], *Mundans eam lauacro aquæ*. Reſpõdeo, quod attinet ad tempus præſens, in quo hic locus legendus eſt, quamuis legãt alij, vt dixi, in futuro. Petrus confert hîc non baptiſmum cum peccatis, ſed Chriſti tempus cum tempore Noë: vt quemadmodum ſub Noë octo ſaluos fecit diluuium per arcam, ſic nunc ſaluet credentes baptiſmus Chriſti. Deinde verum eſt, quotidie ſaluari aliquos, & mundari per baptiſmum; ſed à peccatis præteritis immediatè: licèt immediatè etiam à futuris, quatenus per characterem baptiſmalem datur ius ad pœnitẽtiæ Sacramentum: vel ſi peccata ſint venialia dumtaxat, per gratiam collatam in baptiſmo, poteſt quis eorum veniam impetrare, nec aliud voluit Auguſtinus [g], quem idem hæreticus citat.

[z de captiuit. Babylo. ca. de Baptiſmo. a 4. inſtit. c. 15. §. 3. & 4. & in Antido. Conc. Triden. b contr. Conc. Trid. c ſeſſ. 7 de Baptiſmo, cano. 10. d Tit. 3. 4. e Mar. 16. 16. f Ephe. 5. 26. *Refellitur.* g de nupt. & concup. c. 33.]

Non carnis depoſitio ſordium.] Οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου. Syriacè: *Non abluentes corpus à ſordibus.* לו כד פגרא משיגין אנחנו מן צאתא *lau chad pagra meſcighin anthũ men tſatha.* Auguſtinus [h], & poſt illum in ſuo Commẽtario Beda, ex quo eſt Gloſſa ordinaria, & Thomas Anglicus, volunt denotari baptiſmum hæreticorum, quo abluitur corpus, & ſola recipitur forma pietatis abſq; virtute nimirum gratiæ: licèt character recipiatur, ſi ritè Sacramenti materia & forma adhibeatur. Sed quia per baptiſmi externam ablutionem corporis ſordes vix deterguntur: præſertim aſpergẽdo aquam dumtaxat: probabilius eſt reſpicere Petrũ ad alios

[h cont. Fauſt. c. 12. & 33.]

abluen

abluendi modos visitatos in veteri Testamento, quos quia frequenter Iudæi repetebant [a], sibi persuadebant, saltem rudiores ex ipsis facti Christiani, baptismum sæpius à Christianis iterari posse, vt docent Ambrosius [b], Theophylactus [c], Oecumenius [d]. Hoc indicant reliqui Enarratores huius loci, potissimùm Feuardentius, & placet Bellarmino [e], qui probat hinc quoque, baptismum efficienter lauare sordes animæ, sicut illa Iudæorum baptismata verè tollebant sordes carnis. Thomas Anglicus addit baptismum Ioannis, qui erat tantùm in aqua [f].

Turrianus [g] existimat innui circumcisionẽ, qui fuit alter typus baptismi. nam per circumcisionem fiebat depositio sordium carnis, hoc est, carnis sordidæ, siue præputij, quod vocat Damascenus [h] ἀκάθαρτον δέρμα, & Philo [i] inter alias causas institutæ circumcisionis, illam dat, Διὰ τὴν ὅλου τοῦ σώματος καθαρότητα, Propter munditiem per totum corpus; atque simul eo ritu significari circumcisionem voluptatum, quæ mentem fascinant, quarum princeps est, quæ partem illam corporis afficit. Quò spectat ratio Rabbi Mosis [k] de debilitatione concupiscentiæ, ac vis fornicandi: quam tamen rationem, quæ placuit etiam Abulensi [l], scio nonnullis displicere [m], quod qui circumcisionem vsurpant compertiantur intemperantes.

Quidquid sit de hac re, de qua nonnihil reperies in Actuum Apostolorum Commentario nostro [n]; arbitratur idem Turrianus, quàm hic vocat Petrus depositionem carnis, à Paulo appellatam *exspoliationem corporis carnis* [o]: præterea Damascenum fauere, cùm ait, ouuc circumcidi, esse, ἐναντίον τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, *contrarium sancti baptismatis*; quasi alluserit ad ἀντίτυπον, quo nomine Petrus appellat baptisma, quia contrarium sit typo circumcisionis. Non abhorret hoc loco Salmeron, etsi vereatur pleno assensu ferri, ne videatur circumcisioni denegare vim remittendi peccatum originale.

Est quidem de hac vi circumcisionis opposita multorum sententia, vt aliàs docui [p], quam licet sequar, non hæc me ratio retrahit à Turriani expositione: sed quia deponere sordes faciliùs intelligimus fieri per ablutionem quàm per sectionem: Nec illa causa circumcisionis, ad munditiem corporis valde quadrat, vel consentanea est institutioni diuinæ.

Porrò Anabaptistæ (de quibus Coclæus [q], & Caluinus [r]), atque præterea etiam Transyluani ministri [s], & ante illos alij (quorum facit mentionem B. Bernardus [t]) voluerunt non licere baptismum tradere, nisi adultis qui eum per se flagitant, immò Anabaptistarum aliqui expectandum dicebant ætatis annum trigesimum, quo Christus baptizatus est [u]. Ex obliquo facit Erasmus [x], docens examinandos infantes eùm adoleuerint, an habeãt ratum, quod in baptismo ipsorum nomine promissum est: dimittendósque liberos si non habeant. Videtur eodem propendisse Ludouicus Viues [y], dicens olim consueuisse dumtaxat eos baptizari, qui peterent, ac intelligerent, quid sit baptismus. Verum ex argumentis est, quia baptismus hoc loco describitur *depositio sordium*, id est, peccatorum, has autem non habent infantes. Atqui habent peccatum originale, quod est ipsum per se turpis macula, & seminarium aliarum sordium, quas adulti contrahũt. Vnde Iob [z] iuxta editionem LXX. à qua non valdè discrepat nostra, & Hebræa: *Non est mundus à forde, nec infans, cuius est vnius diei vita super terram.* Τίς γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; ἀλλ' οὐδείς, ἐὰν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Latina editio sic habet: *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nonne tu qui solus es?* At immunditiam carnis tollere potest etiam homo, ex quo loco peccatum originale probant Origenes [a], Augustinus [b], & alij. Negant quidem Anabaptistæ in infantibus esse peccatum originale: sed Paulus asserit, *omnes in Adã peccauisse* [c], & *natura esse filios iræ* [d], vt alias probationes omittam. Tandem damnatur hæresis illa in Concilio Tridentino [e]. Nec displicet verò quod ait Hesselius, innui hoc loco per Sacramenta non liberati fideles à miserijs & afflictionibus præsentis sæculi, de qua re Augustinus [f].

Sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum.] Ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν: Syriacè: *Sed gratias agentes Deo cum pura conscientia.* Significat præterea ἐπερώτημα stipulationem, vt Gagneius notat, quæ scilicet fit respondente eo, quo eum initur contractus. Depositionem sordium animæ sic explicat Petrus, & μετωνυμικῶς describit, ac appellat baptismum per illius effectum: nam sic abluit peccata, vt si se baptizati (qui non fictè, sed seriò accesserit ad baptismum) animus corã Deo examinet, atque interroget, grauis maculæ minimè conscius, tutò, quantùm fert humani iudicij imbecillitas, respondere possit, & reddere Deo illud ipsum testimoniũ, quod Spiritus sanctus dat in corde, *quòd sit adoptione filius Dei* [g], bene quoque sperare, se quod in baptismo per seipsum, si adultus erat, vel per susceptores, si puer (vnde nihil hioc habent prius refutati Anabaptistæ) stipulatus est, credere propositis articulis, atque abrenunciare Satanæ, ac pompis eius, ratum habere, & præstare velle.

Conueniunt eũ ferè expositores in isto sensu, quem possunt illustrare similia Pauli [h] verba: *Aspersi corda à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda*, quæ de baptismo interpretantur Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius. Sed idem hic vltimus in expositione huius loci nostri, sumit interrogationem pro diligenti inquisitione, quam bona conscientia præditus facit de rebus ad salutẽ conducentibus; & cõpertо quòd baptismus sit necessarius ad eũ accurrit.

Beda, & ceteri Latini post Augustinum [i], explicant de interrogatione, quæ fit baptizando à baptizante, & tendit in Deum, vt non fictè, sed ex animo accedat, & per bonam conscientiam vnum efficiatur cum Deo, dum scilicet fides, quam baptizandus exigitur, & affert, informatur charitate: quæ si priùs non aderat, infunditur bene disposito per baptismum, baptismi verò externa lotio in adulto, per se non sufficiat absque dictis dispositionibus; qua eadem de re idem adhuc Augustinus aliis in locis [k], Ambrosius [l] quoque, & Basilius [m], Dionysius [n], Cyrillus [o] Alexandrinus, Augustinus [p], alij. Caietanus exponit de iam baptizato adulto, cuius verum studium est, atque consequens ex baptismo effectus, si cooperari velit, vt inquirat applicationem scientiæ erga Deum bonam. Titelmanus declarat Petrum significare, se non loqui de ablutione sordium carnis nostræ, sed de baptismo, qui valeat ad conscientiam nostram bonam apud Deum commẽdandam, posteaquàm hæc fuerit per illum emendata. Arias indicat per baptismum reddi conscientiam adeo de diuina ope securam, vt speret

imperta

---

a Heb. 6. 2. & 9. 10. Marc. 7. 4. Leuit. 11. & 15. Num. 19.
b 2. de pœnit. c. 2.
c in cap. 6. ad Hebræos.
Baptismus sufficienter sordes animæ lauat.
d ibidem.
e 2. de Sacra. in genere c. 5.
f Matth. 3. 11. & alibi.
g in Clem. l. 5. constit. 15.
h 4. de Fide cap. 14.
i de circumcis.
k doctoris dubit. lib. 3. ca. 50.
l in cap. 17. Genes. & ibid disput. Pererio.
m [illegible]
o cap. 7. 8.
o Coloss. 2. 11.
p Act. 7. 8.
q in Actis Lutheri an. 1527. *Anabaptistarum error de baptismo.*
r in instruct. cont. Anabapt. & 4. instit. c. 16. §. 39.
s libris contra Trinit. & in carnat.
t ep. 240 & ser. 66. in cant.
u Lucæ 3. 23. Matth. 3. 16.
x Præfa. paraphr. in Matth.
y in c. 27. lib. 1. de ciu. Dei.
Peccatum originale nomine sordium intelligitur.
z cap 14. 4. & cap. 25. 4.
a Hom. 8. in Leuit.
b 1. cont. Iulia. c. 2. 3. & de ciuit. c. 26. in psal. 60. 4. Hypognost.
c Rom. 5. 12.
d Ephes. 2. 3.
e sess. 7. can. 12. 13. 14.
f Enchir. cap. 66 & cõtr. Iul. c. 3. & 6. lib. 6. c. 4.
Baptizatus per baptismum verè filius Dei adoptiuus efficitur.
g Rom. 8. 14. Gal. 4. 5.
h Heb. 10. 22.
i in. contr. Faust. c. 19. & tract. 8. in Io.
k ser. 3. le vet. Dom. lib de pœ[illegible]
l de his qui mitiantur ca. 9 & 4.
m de Spiritu S. c. 12 & 15.
n E. cl. Hier. sub finem.
o 12. in Ioan. c. 64.
p ep. 23. & alias sæpe.

a 1. Ioan. 3. 21. & 22.

impetraturum ſe quidquid petierit, iuxta illud [a]: *Si cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deũ: & quidquid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam mandata eius cuſtodimus, & ea quæ ſunt placita coram eo,* facimus. Hæc nempe cenſeri poteſt interrogatio, poſtulatio, interpellatio, quæ dicitur Hebraice שאלה *ſchaalach*, & eiuſdẽ linguæ idiotiſmo cum præpoſitione ב *be*, באלהים *beelohim*, εἰς Θεὸν, idem eſt quod poſtulatio à Deo, &c.

Interrogatio pro poſtulatione vſurpatur.

Vatabli error.

Cauendus Vatablus, cùm ait, ſenſum eſſe *quod baptiſma, quo nos ſeruamur, non eſt ablutio, quo eluuntur ſordes corporis, ſed declaratio recti, & fidelis animi erga Deum, quæ ſordes animæ eluuntur, vt quæ ſordes corporis.* nam videtur velle, quod maximè volunt hæretici, per baptiſmum non fieri ſanctificationem noſtram, niſi proteſtariuè, & declaratiuè, vnicam verò cauſam eſſe fidem.

Sed & Lutherani ſecuti magiſtrũ in huius loci Commentario, qui ἐπερώτημα pactum interpretatur, volunt ſenſum eſſe, *quod baptiſmus ſaluos nos facit, non quatenus lauat corpus, ſed quatenus obſignat pactũ, quod habet anima cum Deo, dũ fide accipit promiſſiones eius.* Hęc ſunt Lutheri verba; quibus Caluini quoque ſimilis expoſitio, quãuis vocẽ Græcã non pactum, ſed reſponſionem reddat. Eſto, ſit ἐπερώτημα pactum vel teſtimonium, nõ ait Petrus baptiſmo pactum, vel teſtimoniũ obſignari, ſed nos ſaluari, ſiue iuſtificari, vnde illud oritur bonæ conſciẽtiæ teſtimonium: quemadmodũ qui erant in arca Noë, nõ ſunt ſaluati per aquas, teſtificãdo, aut obſignãdo promiſſiones, ſed re ipſa in ſublime aquis arcam eleuando. Lege Bellarminum [b].

b 2. de Sacra. cap. 17.
Credere ad ſalutem non ſufficit.
c de Fide, & operib. ca. 15.

Argumentatur porrò Auguſtinus [c] hoc ex loco non eſſe ad ſalutẽ ſatis, vt quis credat; alioquin à Petro inaniter dictum videri de bonæ cõſcientiæ interrogatione: *ſiquidem & habentes*, inquit, *peſſimas conſcientias omnium flagitiorum, & ſcelerũ plenas, nec eorum malorum pœnitentia mutatas, tamẽ baptiſma ſaluos facit*, propter fundamentum (nempe fidei) quod in eo baptiſmate ponitur. Fauet nihilominus etiam alicubi primæ illi opinioni de interrogatione baptizando fieri ſolita ante baptiſmum. Infert Proſper [d] ſolo baptiſmo non poſſe conſequi ſalutem eũ, qui adultus eſt, ſi deſit interna diſpoſitio. Citat & ſequitur eum Algerus [e].

d lib. ſenten. Auguſt.

e 3. de Eucha. cap. 7.
Prædeſtinati ſolo non ſunt in Eccleſia.

Sequitur præterea, hæreticos abuti ſimilitudine Arcæ Noë, in qua qui fuerunt, ſalui facti ſunt à diluuio, vt probent intra Eccleſiam tãtùm eſſe Prædeſtinatos. Valet comparatio dumtaxat in hoc, quod extra Eccleſiam non eſt ſalus: intra illam verò iis, qui non ſolo numero, ſed merito quoque fuerint, habentes dictam conſcientiæ bonæ interrogationem in Deum, & charitatẽ gratiámve. Congruit propoſito, quod qui nomen gerit Auguſtini Auctor libri de ſubſtantia dilectionis [f], dicit eum, qui non credens æterna, ſola quæ tranſeunt appetit, abſque naue, vel arca trahere ſecum impetus aquæ decurrentis: qui credit æterna, ſed tranſitoria diligit, iuxta nauem, vel arcam naufragium facere: qui etiam diligit æterna, in naui, vel arca ſecurum pertranſire.

f c. 7. tom. 4.

Per reſurrectionem Ieſu Chriſti.] Addunt aliqui (à mortuis.) Qui baptiſmo renaſcitur, ſimul quodammodo reſurgit, mortuus, & veluti ſepultus, & ſuffocatus in peccatis, quæ ei remittuntur, ita vt Chriſti reſurrectio, ſit veluti forma noſtræ iuſtificationis. Idcirco *mortuus dicitur propter delicta noſtra, reſurrexiſſe propter iuſtificationem noſtram* [g].

Reſurrectio Chriſti noſtræ iuſtificationis forma eſt.
g Rom. 4. 25.

Indicant ſenſum iſtũ Gloſſa Interlinearia, Hugo, Thomas, Primaſius. Beda verò, Lyranus, Arias, quia ius acquiritur ad reſurrectionem per baptiſmum, Carthuſianus; quoniam requiritur potiſſimum à baptizando fides de reſurrectionis articulo, qui eſt ex difficilioribus, ſed ita, vt ſit fides formata, & viua. Caietanus addit ſpem de illa. Oecumenius: quia Chriſtus poſt ſuam reſurrectionem promulgauit præceptum Baptiſmi [h]. Titelmanus, quoniam baptiſmus ſaluat per virtutem reſurrectionis Chriſti. Cui ſimilis expoſitio Heſſelij, quam nec Eſtius approbat.

h Mat. vlt. 19. Mar. vlt. 16.

Prima optima expoſitio, cui fauet Baſilius [i]: addens debuiſſe Euangelium poſſe, formam vitæ, quæ eſt ex reſurrectione. Probat item, ab aqua ſimplici non eſſe virtutem baptiſmi, ſed à præſentia Spiritus ſancti: præſentiam autem confirmat ex prioribus verbis, quæ continent effectum Spiritus ſancti. *Conſcientia bona interrogatio in Deũ.*

i de Spiritu ſanct. cap. 15. *Euangelium quid ſit.*

Hæreticis non prodeſt hic locus, vt probent iuſtificationis per ſe cauſam fidem eſſe. Nam non dicit Petrus baptiſma ſaluare per fidem reſurrectionis: &, ſi ſic eum interpretaremur, deberemus intelligere de viua, vt Carthuſianum intellexiſſe retulimus: ſed per reſurrectionem, hoc eſt, vt prima expoſitio habet, quoniam baptizatus repræſentat Chriſti reſurrectionem, ex aqua emergendo; & quia baptiſmus facit iuſtificando nos, *vt in nouitate vitæ ambulemus; quomodo Chriſtus per reſurrectionem nouam vitam viuere cœpit* [k]. Sic reſpõdet Kemnicio Bellarminus [l]. In pueris quidem non præcedit fides, cum tamen conſequantur baptiſmi effectum, ſuóque tempore cùm adoleuerint, propter gratiam priùs acceptam, eum auxilio gratiæ, poſſint actum fidei elicere.

k Rom. 6. 4.
l 1. 2. de effe. Sacram. c. 9.

Verſ. 22.] Qui eſt in dextera Dei, deglutiens mortem, vt vitæ æternæ hæredes efficeremur, profectus in cœlum, ſubiectis ſibi Angelis; & poteſtatibus, & virtutibus.

ET hi ſunt alij fructus paſſionis Chriſti, ad ipſũ quidem pertinentes, & quos meruit ſibi, ſed in noſtrã quoque redundantes vtilitatẽ. nã *conreſuſcitauit, & conſedere nos fecit Deus in Chriſto Ieſu* [m].

m Ephe. 2. 6.
n in ſymbol.

Qui eſt in dextera Dei.] Ruffinus [n] addit: *Sedens in cœlis.* Quid ſibi velit hæc dextera, & Chriſti ſeſſio ad dexteram Patris, vel Dei, copioſe ſatis docui in Commentario hiſtoriæ Apoſtolicæ [o], & an magis honorificum ſit ſedere ad dexteram [p], præter eos, qui ſunt ibi citati à me, legendus etiam Tiraquellus [q], qui diſſerit etiam de prærogatiua loci medij [r].

o cap. 1.
p cap. 7.

q de iure primoge. in præfat. num. 25. & ſeq.
r ibidem nu. 116. & 117.

Deglutiens mortem, vt vitæ æternæ hæredes efficeremur.] Nec Græca, nec editio Syra habet hæc, licet Catharinus dicat eſſe in Græcis libris nouæ editionis, quos non reperi adhuc. Legunt verò Latini omnes expoſitores, prætereáque Fulgentius [s]. Aliqui codices, vt notat Thomas Anglicus, legunt, *vt vos efficeremini*, &c. Quo pacto poſſeſſio vitæ æternæ dicatur hæreditas, quæ ſimul vocatur merces, ſors, gratia, &c. aliàs notatum eſt. Filiis adoptione, traditur hæreditas; ſed adoptio eſt ex gratia. Gratia; quia datur ſine merito, ſors quædam videtur: & quia exigitur ab eo, qui gratiam conſecutus eſt, vt collaboret cum ipſa; labori reſpõdens beatitudo, merces appellatur.

s de fide ad Petrum c. 2.

Beatitudo cur hæreditas, & merces, ſors & gratia dicatur.

Mortem deglutiuit Chriſtus, momordit [t] infernum, vel *morſus inferni ipſe fuit, & illã ipſam mortem morte affecit* [u], *præcipitauitque in ſempiternum* [x]: *abſorbuit in victoria* [y], *ita vt inſultari poſſit ei: vbi eſt ſtimulus*

t Oſee 13. 14.
u ibidem.
x Eſa. 25. 8.
y 1. Cor. 15. 54.

mulus tuus, vbi victoria tua[a]? *Per mortem destruxit eu, qui mortis habebat imperium*, id est, diabolum, & liberauit eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti [b]: Imperium diabolus mortis habebat, quia persuadens peccatum [c], inuexit in genus humanum mortem, & hac intentione illud persuasit, & peccatores accusat ante conspectum Dei [d] vt moriantur, & sub eius omnes mortui forent potestate, nisi liberasset Christus. Adam causa mortis quidem fuit: *per unum enim hominem mors* [e], *& in Adam omnes moriuntur* [f]; at nec mortem nostram intendit, nec nos accusat, nec eius potestati mortui sunt subiecti. Morimur, verùm spes immortalitatis metum tollit, & angorē mortis, qualem solet perpetuò ferè experiri seruus sub domino. *Mortale hoc induet immortalitatem* [g], *& de manu mortis liberabimur* [h], Hebraicè שאול *sceol*, Græcè ᾅδου inferni, vt nempe mortuorum animæ non detineantur perpetuo à morte, & ab inferno. Ponitur apud Paulum [i] Græcè infernus pro morte: *vbi est mors victoria tua?* ποῦ σου ᾅδη τὸ νῖκος, vel secundum LXX. apud Oseam, *vbi est causa tua?* ποῦ ἡ δίκη σου, quasi diceret, ea cecidisti, nec ius amplius habes, aut pronunciare sententiam potes contra homines: nec durioris pœnæ retines rationem: siquidem hęc omnia importat δίκη. Sed quod apud Esaiam [k] est: *Præcipitauit mortem in sempiternum*: Chaldaicè est, *obliuioni tradent.* יתנשון *ithneschun*: Hebræo verbo בלע *bala*, & Græco κατέπιεν, significat deuorauit, vel absorbuit, κατίσχυσεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, *mors preualens*. Paulus autem rectè interpretatus Hebræum idiotismum, vsurpandi preteritum actiuum pro passiuo, vt notauit Ribera [l], vertit, κατεπόθη ὁ θάνατος, *Absorpta est mors* [m]. Ait præterea in actiua significatione sensū esse posse, quòd mors illa insignis, nēpe Christi, absorbuit preualēs, quia præualuit morti per Adā introductæ, consumpsitq; eam in victoria, vel in victoriam, quatenus illa penitus deuicta est, quod Hebraice dicitur in Esaia לנצח *lan. tsa. h*, *in finem* aut *victoriam*, & noster interpres reddidit *in sempiternum*, posletque etiam exponi *per sanguinem*. Denotat verbum deglutiēdi plenam destructionem mortis: quàm auidè Christus mortuus sit: quàm citò Christi mors transierit: quam fuerit amara. Hugo primam rationem dat, (quę etiam est Glossæ) & secundam: loco tertiæ hanc aliam; quia licet maneat mors, vt ita dicamus in substantia, qualitas eius mutata est, id est, prior efficacia: & nutrit nos purgando, & puniendo, vt amara potio solet.

Profectus in cœlum.] Dictum quoq; satis cap. 1. Actuū Apostolicorum de ascēsione Christi super omnes cœlos. Syriacè, euectus est אתעלי *ethhlai*.

Subiectis sibi Angelis, & Potestatibus, & Virtutibus.] Subiectio ista simul Humanitas ad vnionem hypostaticam assumpta est, cōtigit: vnde & ministrabāt ei boni Angeli [n]: mali vel inuiti eum prędicabant, & illi patebant [o]: & dicitur *caput omnis principatus & Potestatis* [p]: sed propter conditionem mortalem, cui Christus se subiecit, & cōfortationem eorum quandam admittere voluit [q], inferior fuit ex parte: in resurrectione autem, & ascensione prorsus perfectè subiecit omnes sibi. Omne genu flexit se coram Christo, postquam exaltatus est finita humiliatione propria, etiam cœlestium [r]. Verùm hæc cœlestia, siue Angeli sancti sponte id faciunt, ac vt primùm introduxit Pater vnigenitum suum in orbem terrarum, iubēri, ipsi vt adorarent eum omnes Angeli [s], boni libenter paruerunt. Innotuit tamen id magis post triumphum de Morte, & de Inferno.

Posset cum Titelmano, & Atia Petrus intelligi de subiectione vtráque, tum spontanea bonorum, tum coacta Angelorum malorum, de qua Paulus ad Colossenses [t]. Sed videtur potiùs de prima loqui voluisse, cùm faciat mentionem de profectione in cœlum, atque de sessione Christi ad dexterā Patris, siue ad supremū dignitatis in cœlo locum, infra quem sine dubio sunt omnes Angeli sancti. Loquitur eodē pacto idem Paulus ad Ephesios [u]. Perfecta omnino subiectio erit post diem Iudicij: interim needū videmus omnia subiecta Christo. Non subiecit verò Angelis Deus orbem terrę futurum [x]: *cùm fuerint Christo subiecta omnia, tunc & ipse Christus subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus* [y]. Idacius [z] obiicientī subiectum dici Christum Deo, hunc opponit locum, quo dicitur Angelos, Potestates, Virtutes sibi subiecisse. Probat hinc quoque Athanasius [a] diuinitatem Christi, quia Petrus eum appellat dominū Angelorum, & Potestatum.

Angelis, & Potestatibus, & Virtutibus.] Generali nomine substantiæ creatura, spirituales, perfectę, Angeli vocantur. De etymologia, & aliis nominibus aliàs [b] dixi. Absolutè positū sæpius accipitur pro bonis. Tamen interdum quoque pro malis, vt ibi: *Nescitis quoniam Angelos iudicabimus* [c]? Immò vt etiam alibi [d] ostendi, aliquando qui malus est, vocatur Angelus Domini. Ceterùm putār expositores Latini, & Clemēs Alexandrinus, per Angelos hoc loco designatam infimam Hierarchiā totam: per potestates secundam: per virtutes tertiā.

Hugo, ac Thomas Anglicus ex [e] Dionysio notant, vocem virtutis quādoque omnibus Angelis tribui, quoniam reperitur in omnibus virtus, & operatio, & in Hymno trium puerorum [f] verba illa omnes Angelos, inquit Thomas, denotāt: *Benedicite omnes virtutes Domini Domino.* nihilominus hic sumi pro tertia Hierarchia, quia virtus est nomen bonitatis, & excellentiæ: Angeli autē primæ Hierarchiæ diuinam bonitatem excellētius recipiunt. At virtus hic non significat bonitatem. Reperio apud Cyrillum [g] Alexandrinum suprematum potestatum nomine Seraphim appellatū, & apud Chrysostomū [h] Virtutū, itémq; apud Hieronymum [i]. Dionysij autē locus, in quo hoc dicit, est in libr. de cœlesti Hierarchia [k], notat id etiam Florus, Magister in expositione Missę. In dicto autem hymno per virtutes Domini placuit aliis accipere Angelos motores cœlorū, atq; de illis intelligēda verba Præfationis Missæ: *Cœli, cœlorumq; virtutes*: quidam cœlorum, ac siderum virtutes designari volunt. Peretius in Cōmentario eius loci, omnes virtutes rerum naturalium, quæ sunt principia mirabilium effectuum: qualis est virtus magnetis, piscis remoræ, & aliæ in metallis, lapidibus, herbis, animalibus. Cogit distincta quæ hic fit mētio de Angelis, Potestatibus, Virtutibus, atque subiectio sub Christo tamquam rerū eximiarum, vt certum quemdam ordinem substantiarū intelligentium accipiamus, cum alioqui crebrò in Psalmis Virtutes pro exercitibus, seu ordinib. omnibus Angelorum somātur, vel iis saltem, qui Deum quodammodo stipant, nec ita ordinariè mittuntur: & quò nobiliores, hoc plures putātur.

Carthusianus hinc argumentatur, virtutes nō pertinere ad infimam Hierarchiam, prout Gregorius [l], & Bernardus [m] voluerunt qui sic disposuerunt cuiusq; Hierarchiæ Choros: in prima Seraphim, Cherubim, Thronos: in secūda Dominatio-

a Ibidem 55.
b Heb. 2. 14. 15.
c Gen. 3. 1. & seq. Sap. 2. 24. Rom. 5. 12. *Diabolus mortis habebat imperium.*
d Apoc. 12. 10.
e Rom. 5. 12.
f Ibidem.
g 1. Cor. 15. 54.
h Osee 13. 14.
i 1. Cor. 15. 54.
k cap. 25. 8.
l Osee 13. n. 29.
m 1. Cor. 15. 54
Mors Christi nostra preualuit.
... significat deglutire.
Christus in ... hypostatica ... sibi bonos malosque subiecit.
n Matth. 4. 11.
o saepè in Euangelio.
p Coloss. 2. 10.
q Luc. 22. 43.
r Philip. 2. 10. *Angeli boni Christum in orbem terrarum introductum ... sponte ... adorarunt.*
s Heb. 1. 6.
t cap. 2. 15.
u cap. 1. 21.
x Heb. 2. 5. 8.
y 1. Cor. 15. 28.
z cont. Varim.
a epist. de sent. Dionys. Alex. *Christi diuinitas probatur.*
b Disp. de Angelis & alibi.
c 1. Cor. 6. 3.
d Act. 12. 23.
e de cœlest. Hier.
f Dan. 3. 61. *Virtutes omnes Angeli dicuntur, sed propriè tertia Hierarchia sic dicitur.*
g in c. 6. Esaiæ.
h ibid. & hom. 3. cont. Anom.
i ep. de Visio. Esa. ad Damasum, & in c. 10. Ezech.
k cap. 5.
l Hom. 34. in Euang.
m 3. de consid. cap. 1.
Tres Angelorum Hierarchiæ quomodo diuidantur.

nes. Principatus, Potestates: in tertia Virtutes, Archangelos, Angelos. Isidorus [a] inchoando ab Angelis, enumerat Angelos, Archangelos, Thronos, Dominationes, Virtutes, Principatus, Potestates, Cherubim, Seraphim. Idem Carthusianus exponens Dionysium [b], refert se legisse quoddã Opusculũ Bernardi, in quo se dolere scribat, quod hac in re discessisset à Dionysio. Et quidem dispositionem Dionysij sequuntur passim omnes, vt sint, dignitatis seriem sequendo, primi tres Chori Seraphim, Cherubim, Throni: secũdi Virtutes, Dominationes, Potestates: tertij, Principatus, Archangeli, Angeli.

Quamuis autem B. Thomas [c] velit Dionysium in secunda primo loco collocasse Dominationes, rum Virtutes; denique Potestates, sicque Abbatis Vercellensis, qui B. Antonij de Padua præceptor fuit [d], versio habeat: ceteri tamen, qui eundem Dionysium sunt interpretati, illo quem dixi modo reddiderunt: quamuis etiam Carthusianus asserat, non exactè traditum ordinem à Dionysio, sicut nec apud Paulum [e] semper idem reperitur, optimúmque esse, qui affertur à S. Thoma. Atqui Damascenus [f] recitans Dionysium, primo ponit loco Κυριότητας, secundo Δυνάμεις, tertio Ἐξουσίας, hoc est, vt de B. Thoma retuli, Dominationes, Virtutes, Potestates.

Dionysius porrò, quem simpliciter sequendum duco in enumerãdo singulos ordines, principium sumit ab infimioribus, atque sic Hierarchiam secundam dicit esse, τῶν Ἐξουσιῶν, καὶ Κυριοτήτων, καὶ Δυνάμεων, id est, *Potestatum, Dominationum, Virtutum*, & ordine inuerso Virtutum, Dominationum, Potestatum. Prætermissa tractatione de aliis, Dionysius [g] exponit Potestates, de illis Angelis dici, qui inseparabili constantia intenti sunt in diuinum obsequium, illúdque ordinatissimè suscipiunt, & ad id etiam ea, quæ post se sunt Angelorum agmina promouens. Virtutes, qui inconcussa velut mascula quadam fortitudine prompti, atque expediti sunt ad idem obsequium, atque ad id præterea opem largiuntur aliis Angelis inferioribus.

Communis item opinio est, pertinere ad Potestates, cohibere, alligare, arcere Dæmonas: ad Virtutes, miraculis inseruire, quę faciunt ad commune bonum Ecclesiæ, Fideique confirmationem: sicut ad Dominationes præsidere, ac statuere quæ sunt executioni mandanda.

Iam verò quia modus ille loquendi, quo Petrus vtitur, dicẽs quod Christus subiecit sibi Angelos &c. indicãt aliquid aliud, quàm solam diuinæ naturæ præstantiam, nempe Christum ipsum hominem hoc fecisse, quamuis ratione dignitatis ex vnione hypostatica, videri posset hinc sequi, fuisse causam gratiæ, & gloriæ Angelorũ: id autem pręcipuè innotuisse, quando ascẽdit in cœlum, & superiorem ibi locum obtinuit, infra se relinquens omnes. Paulus [h] dicit *eum constitutum supra omnem principatum & potestatem*, vocátque corporis totius Ecclesiæ, quæ conflatur videlicet ex Angelis, non solùm ex hominibus, caput. Vnde probat B. Thomas [i] vnum componi mysticum corpus ex hominibus, & Angelis, quia vtriq; per gratiam, quam ab influxu eiusdem Christi tãquam capitis acceperunt, ordinantur ad eundem finẽ vitæ æternæ. Confirmat adhuc tum ex ministerio, quod Angeli exhibuerunt Christo [k] ex aliis verbis Pauli [l]. *Cõstituens eum ad dexteram suam in cœlestibus supra omnẽ principatum & potestatem & virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, & omnia subiecit sub pedibus eius.* Affert noster Turrianus [m] multa, vt ostendat vnam esse Ecclesiã ex hominibus, & Angelis, &, vt Canon Cõcilij Niceni loquitur, quem citat, in cœlis, & in terra. Accedit quod omnes *Angeli sunt administratorij Spiritus, propter eos qui hereditatem capiũt salutis* [n]: hac igitur in re parẽt Christo, qui salutis istius auctor est hominibus: atq; de hoc ipso ministerio iudicãdos docet Angelos S. Thomas [o]. Docet pręterea [p] Dionysius Angelos à Christo illuminari. Ex aliis Patribus magis disertè hoc videntur asserere de Christo etiam quatenus homo est, Gregorius [q], Rupertus [r], Laurentius [s], Iustinianus, vt alios omittam tum Scholasticos, tum Theologos recentiores, quos citat, & sequitur noster Suarez [t].

Ratio quoque suadet, quia cùm præuisa sint Christi merita, & prędestinatus fuerit priusquam præuisa sit gratia, & gloria Angelorum, & antequã hi prædestinarentur, *est enim primogenitus omnis creaturæ* [u], *& initium viarũ Dei* [x]. Credibile est ordinasse etiam Deum eiusdem Christi merita ad hunc effectum, ad quem sine dubio ipsa cõdignitatem valoris habebant, vt pote infinita: & id ad honorẽ illius pertinebat; & sic seruabatur maior quædam ratio iustitiæ, atque misericordiæ respectu Angelorum, vt scilicet ipsis cõferretur gratia, & gloria propter merita Christi, hoc item modo maior futura erat cõiunctio, & amor inter nos & Angelos: pręterea decet quoad fieri potest, omnia vnius generis, qualis est gratia hominũ & Angelorum, reuocari ad vnã causam in illo genere: adhæc quia multo verisimilius, ac pene certum est, Angelos in via fidẽ habuisse de Christo, cuius & modò vident mysteria in verbo: ergo propositus est ipsis tamquam caput, cui subijcerẽtur, & à quo bona cuncta ipsorum supernaturalia penderẽt: ita vt malorum Angelorum peccatũ in hoc aliqui [y] velint consistere quod eiusdem subiectionem detrectauerint. Quocirca subiecti sũt omnes Angeli pedibus etiam Christi, vt loquitur Hieronymus [z]; non quidẽ propriè vt redemptori, quia mali numquam à peccato resurgent: boni numquam peccauerunt, nec peccabũt, (etsi Hieronymus [a] ex Origenis opinione quædã circa hoc habet de salute Dæmonum.) Sed quia malorũ inobedientiam punit & potentiam cohibet: bonis præter gratiam, quam dedit quoque malis in via, contulit donum perseuerantiæ, & gloriam. Vnde non est Angelis data gratia ex præuisione Christi meritorũ, quatenus erant fundata in morte ipsius, sed absolutè.

Quidquid verò sit, an fuerit incarnãdus Christus, si peccatũ Adæ non fuisset, & vt non passibilis ac mortalis, licet hoc si negemus, intelligere possumus meruisse Angelis per alios actus, quam per mortem: vel eosdem actus etiam passionis & mortis ab eodem extensos esse ad merendum pro Angelis, quamuis non ad moriendum, & satisfaciẽdum pro illis: quemadmodum ipse sibi aliquid meruit, nec tamẽ pro seipso mortuus est; aut sacrificiũ obtulit, vt definitur in Concilio Ephesino [b]. Plura citatus Suarez [c], atque etiam Valentia [d].

CAPVT

---

a 1. de summo bono cap. 12. — b cap. 6. cœle. Hierarc. — c 1. par. q. 108. art. 6. — d Massæus in vita B. Anton. — e Ephes. 1. 24. Coloss. 1. 16. — f lib. 2. cap. 3. — g de cæl. Hier. cap. 8. *Potestates quid sint, Angeli quid sint.* — *Virtutes quid, quorum opus sit.* — *Christus gratiæ & gloriæ Angelorum causa fuit.* — h Coloss. 1. 16. Ephes. 1. 21. — i 3. p. q. 8. art. 4. — *Christus caput Angelorum tum dicatur.*

k Matt. 4. 11. l Ephes. 1. 21. — m 2. de dogm. charact. — n Heb. 1. 14. — o 3. p. q. 16. a. 6. *Angeli à Christo illuminantur.* — p cæle. Hierar. c. 7. — q lib. 1. Reg. c. 3 & Hom. 14. in Ezechiel. — r 3. de Process. Spiritus sancti cap. 31. — s serm. de Ascensio. Chr. & se mu. de Assumpt. B. Virg. — t 3. part. tom. 1. disp. 42. sect. 1. & 2. — u Coloss. 1. 15. — x Iob. 40. 14. — *Gratia & gloria collata est Angelis propter Christi merita.* — y Rupert. lib. 1. in Ioan. Bern. ser. 17. in Cant. A Suez. Gabr. ad [illegible] 106 & [illegible] Catharin. opusc. de lapsu Angelo. Iac. de Valen. in Psal. Alex. [illegible] — z Hiero. 1. Ephes. — a supra. — b Can. 10. — c supra. — d 3. p. disp. 14. 5 punct. 3.

CAPVT QVARTVM.

ARGVMENTVM.

Argumentum capitis 4.

Totum ferè in hoc est caput istud, vt Christi redemptis morte persuadeatur deuitare peccata præterita: orationi vacare, ac mutuæ dilectioni: omnia referre in Dei gloriam: gaudere, si pati propter Christum necesse sit.

1 CHRISTO igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui passus est in carne, desiit à peccatis.

2 Vt iam nō desideriis hominū, sed voluntati Dei, quod reliquum est in carne viuat temporis.

3 Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentium consummandam his, qui ambulauerunt in luxuriis, desideriis, vinolētiis, comessationibus, potationibus, & illicitis idolorum cultibus.

4 In quo admirantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confusionem, blasphemantes.

5 Qui reddēt rationem ei, qui paratus est iudicare viuos & mortuos.

6 Propter hoc enim & mortuis euangelizatum est: vt iudicentur quidem secundū homines in carne, viuant autem secūdùm Deum in Spiritu.

7 Omnium autem finis appropinquauit. Estote itaque prudentes, & vigilate in orationibus.

8 Ante omnia autem, mutuam in vobismetipsis charitatē cōtinuā habentes: quia charitas operit multitudinē peccatorum.

9 Hospitales inuicem sine murmuratione.

10 Vnusquisque, sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei.

11 Si quis loquitur, quasi sermones Dei: si quis ministrat, tamquam ex virtute, quam administrat Deus: vt in omnibus honorificetur Deus per Iesum Christum: cui est gloria, & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

12 Charissimi, nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationem vobis fit, quasi noui aliquid vobis contingat.

13 Sed communicātes Christi passionibus gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes.

14 Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis: quoniā quod est honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui est eius Spiritus, super vos requiescit.

15 Nemo autem vestrum patiatur, vt homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor.

16 Si autem vt Christianus, non erubescat: glorificet autem Deum in isto nomine.

17 Quoniam tempus est vt incipiat iudicium à domo Dei. Si autem primùm à nobis: quis finis eorum, qui non credunt Dei Euangelio?

18 Et si iustus vix saluabitur, impius, & peccator vbi parebunt?

19 Itaque & hi, qui patiuntur secundùm voluntatem Dei, fideli Creatori commendent animas suas in benefactis.

Vers. 1.] Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui passus est in carne, desiit à peccatis.

Vers. 2.] Vt iam non desideriis hominum, sed voluntati Dei quod reliquum est in carne viuat temporis.

VRGET iam priore Capite positum argumentum ab exemplo Christi, ne quisquam impatienter ferat molestias, calamitates, persecutiones, quantumuis videatur innocens, nam Christū totius exemplar innocentiæ, passum pro nobis,

Et hoc pertinet etiam ad argumentum huius capitis.

 contra

contra potius efficiendum, vt maiore studio colamus innocentiam, ac in posterum nosmet ad Dei voluntatem, quod patiendo videlicet Christus fecit, totos accommodemus; hominum iudicia de nobis negligamus, praua desideria fugiamus: quibus vt satisfaciant, Christi doctrinam, & sectatores insectantur ac vexant.

Christo igitur passo in carne.] Illatio respicit sermonem paulo remotiorem capitis prioris [a], quando dictum est, *quod Christus semel pro peccatis nostris mortuus est*, &c. Addit Græca, & Syra editio (*pro nobis.*) Passus dicitur Christus in carne, qua etiam præpositione Syrus interpres vtitur בבסר, *babbesar*, vel carne, vt est in textu Græco σαρκὶ, legitq; correctior codex Roberti Stephani, & Latini, Hieronymus [b], vt & illud *pro nobis*, atq; Gelasius [c]: Augustinus [d] verò *per carnem*, quoniam causa sensibilis passionis est à carne, licet sensatio fiat animæ opera, & Christus ipse professus sit animæ suę tristitiā [e]: vel pati in carne, & carne significat passum Christū duntaxat, dum in hac vita vixit mortali: nihil autem neque tunc diuinitatem ipsius, neque animam quando à corpore separata est: quamuis dum viueret, pars animæ quoq; superior suos habuerit dolores, salua tamen visione beatifica, in qua etiam coniuncta fuerit consequēs in parte superiore, licet non redundaret in inferiorem, delectatio. Qua in re Melchiorem Canum [f] id de delectatione negātem non probo, scilicet saltem in cruce impeditam, salua vera beatitudinis ratione. Meritò tamen confutat Caietanum cùm negat, in voluntate Christi actum, quo nollet mortem, & cùm testis voluntas dicitur, sumi voluntatem pro appetitu sensitiuo.

a vers. 18.
b 1. cont. Iouin.
c lib. cont. Eutyche. & Nestorium.
d lib. de Fide & operibus ca. 10.
e Matt. 26. 38.
Cur dicatur Christus in carne passus.
f lib. 12. de locis Theolog. cap. 14. sub finem.

Illam Cani sententiam Henricus [g] censet Fidei contrariam: Suarez [h] falsam, & temerariam, atque contra omnes Theologos, & cōfirmat verbis Cātici [i]: *Egredimini & videte filiæ Sion regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius, & in die lætitiæ cordis eius*, vt ibi pe intelligatur locus de spinea corona. Sed & alia profert Scripturarum, & Patrum testimonia.

g quodlib. 8 q. 9.
h 3. par. tom. 1. d. 38. s. 3.
i cap. 3. ve.

Notāt Patres, data opera sic locutum Petrum, vt innueret in Christo aliam naturam, nēpe diuinam passionis incapacem, & ratione cuius re ipsa in se nullo modo passus est: alioqui nil opus fuisse illud adiicere, sed simpliciter dicere, *Christo passo*. Ea notatio extat apud Clemētem Alexandrinū [k]: contra quem Nestorius isto, similibusq; abutebatur locis, vt ostenderet carnem Christi, corpúsve fuisse dūtaxat seu templum Diuinitatis, nec posse prædicari per idiomatum etiam communicationem, Deum passum, mortuum, natum, &c [l].

In Christo duæ naturæ, diuina & humana, ex quibus diuina pati possunt in... [illegible]
k de Fide ad Reginas.

Explicat fusè idem Cyrillus [m] eandem veritatem, afferens in exemplum passerculum sanguine quidem tinctum, sed viuum dimissum [n]. Denique actiones, & passiones nō sunt naturarū, sed personarum Idcirco Christus Deus passus, & mortuus est. Fatetur enim Paulus *Dominum gloriæ crucifixum* [o], sed secundum formam serui, nō secundum formam Dei, secūdum carnem siue naturam humanam, non secundum Deitatem, *si* (Petrus) *ferret*, inquit Fulgentius [p], *Christi diuinitatem fuisse passibilem, sufficeret vt diceret, (Christo igitur passo) nec addidisset in carne, sed quoniam nouerat in vno, eodémque Christo, & passibilem, ante mortem, fuisse naturam, & impassibilem semper diuinam manere substantiam; propterea Christum fatetur passum in carne, cuius Diuinitatem nouerat prorsum impassibilem permanere.* Asserit etiam Athanasius, quod verbum quod [q] olim fieri dicebatur ad Prophetas, non item dicebatur caro fieri, quando nascebantur, vel pati, quando patiebantur: sed cum assumpsit carnem de Maria, & passus est Christus, pronunciari de Verbo vtrumque potest: secondum autem confirmat præsenti testimonio Rursus docet [r], eundem dici debere, qui passus est, & qui non est passus: nō enim alium esse præter ipsum Dei verbum, quod passionem, & mortem recepit: sed idem illud impassibile, & incorporeum carnis generationem tolerauisse, & iis omnibus persunctum esse, vt haberet quod afferret pro nobis.

l in Concil. Ephes. tom. 1 ca. 13 ep. Nestorij. m de incarn. in eod. Conc. Ephes. tom. 4. c. 26.
Passiones nō sunt naturarum, sed personarum
n Leuit. 14. 6. 7.
o 1. Cor. 2. 8.
p 2. ad Trasim. c. 9. lege etiam cap. 19.
q serm. 4. cont. Arian.
r ser. de incarn. qui incipit. Mos pij. *Christus passus est, & non est passus.*

Gelasius Papa [s] vrget eundem istum locum, vt probet duas naturas in Christo cum vnica persona diuina: & vtitur similitudine, qua & citatus Cyrillus sumpta ex anima nostra, quę iisdem afficitur quibus caro, atq; compatitur, non tamen ipsa in substātia sua vllo vulnere sauciatur, vel quibuslibet plagis, vexationibúsq; cōtingitur; animā enim nemo potest occidere [t]. *Beatum*, inquit, *Petrū audiamus dicentem: Christo igitur carne passo, omnes eadem fide armamini. Carne passum dixit, non Deitate, cum tamen ipsa Deitas totum faciat, quidquid caro perpessa est, sicut & Filius hominis suum habet totum, quidquid est, Dei, & sub vna persona meritò vnus atque idem dicitur pati, quidquid vt Deus homo patitur, non infirmitate, & conditione passibili, sed dignitate suam faciens passionis iniuriam: aduunatione patiens, sed sine passibilitate compatiens: sicut vnus, idémque virtutes operatur, quidquid vt homo Deus operatur.* Paulo fusius Patrum retuli verba, prēter morem meum, quia mysteriū tantū, tanti refert propriis verbis explicare: & hi, quos attuli, ex professo, disputabant cum Hæreticis.

s lib. de duab. natu. cont. Eutyc. & Nestor.
t Matt. 10. 28.

Augustinus [u] ad idem adhibet exēplum Martyrum occisorū in carne, & corpore, quod portabāt sine interfectione, vel morte animæ Multa in hanc sententiam alij afferunt, vt Irenæus [x], Theodoretus [y]. Eusebius [z], Concilium Hispalense [a] secūdum, Elias [b] Cretēsis. Vim quoque facit Theodoretus in eodem exemplo Martyrum. Eiusdem verò non possum, quin ad hoc afferam de pręsenti hoc loco iudiciū. Diuus *Petrus*, inquit, *in sua Catholica Christum carne passum esse docet. Qui autē Christum audis, non incorporeum Deum verbum intelligis, sed incarnatum. Christi ergo nomen vtramque naturam significat. Illud autem, carne adiectum passioni, non vtrāque, sed alterutram passam esse designat. Qui enim audis, Christum carne esse passum, eum rursus vt Deum impassibilem intelligis, soli autem carni passionem tribuis, &c.* Eusebius impatibilitatē istam Verbi in carne illustrat solis radiorum exemplo, qui nihil patiūtur sordidis, & mortuis corporibus, quæ attingūt. Affert etiam allatū de Anima; nec non de eo, qui lyram pulsās, aut neruos conuellēs, nil ipse patitur.

u de Agone Christian. c. [illegible]
x lib. 3. c. 20. & 21.
y dial. 3.
z 4. de demōst. c. 13.
a in orat. 4. [illegible] t. de Filio, qui est Nazianzen.
Christi nomen vtramque naturam significat.

Arnobius [c] cōtra Gentiles obiicit: *Si plena Apolline Sibylla ab impiis esset cæsa, atque interfecta latronibus, non dicturos illos in ea occisum Apollinē: eodémque modo, si vates Helenus, si Marius, si alij ariolātes.* Damascenus [d] præter similitudinē luminis nihil patientis, adhibet ferrum candens, cui iniecta aqua, ignem extinguit, salua ferri substantia. Rectè verò admonet, in exemplis non requiri exactam similitudinis rationem. Argumentantur & Patres Hispalensis Concilij ex isto loco: *Ergo* aiunt illi, *si Christus in carne passus est, non secundum Deum, sed secundum hominem crucifixus est.* Legantur in eodē Concilio multi alij prolati Patres Græci, & Latini, tum Ambrosius [e].

c 1. cont. Gent.
d lib. 3. de Fide cap. 26.
e 2. de Fide, c. 3. lib. de incarn. c. 5.

Necessariū autē non duco monere de extrema alia Caluini blasphemia, non sola Christū carne

Horrendus Caluini error.

passum, hoc est, dum viueret mortalis homo, suos quoque in anima ipsa sentiens dolores, verum etiam anima separata à corpore, quæ damnatorum pœnas tolerauerit, vt pote etiam desperans in cruce. Meminimus antè, ac horrescit animus vel cogitare. Lege dialogos Feuardentij, & nostrum Suarez [a].

Et vos eâdem cogitatione armamini.] Hieronymus [b]: *Eâdem conuersatione*: Fulgentius [c], *eâdem scientia*, Gelasius [d] *eâdem fide*: sed fortassis per accommodationem, vel interpretationem sic loquuntur. Nam ἔννοια est meditatio רעיונא *rehiuana*, *mens ac voluntas*. Armandi verbum admonet nos pugnæ, ac militiæ nostræ, quam vita nostra profitetur, ita vt ipsamet denominetur tota militia [e]. Relege quæ diximus capite secundo [f]. Validè armamur meditatione passionis Christi: & si hâc *nobiscum recogitauerimus, nõ defatigabimur, nec deficiemus, aut dissoluemur animis nostris* [g]. Vult Paulus nos huiusmodi cogitationem suscipere non obiter, aut per ludum, sed seriò ac sedulò. Id sibi vult ἀναλογίσασθε, *reputate, expendite, considerate*, atq; æstimate analogiam, & proportionem, quæ est in tali illa contradictione, quam Christus passus est aduersus se, & in ea, quam patimini, quanta quanta illa sit persecutione: *nondum enim vsque ad sanguinem, quem fudit Christus pro vobis, restitistis aduersus peccatum repugnantes*, ἀνταγωνιζόμενοι. Hæc panoplia nostra: ita vt meritò Paulus [h] *indicaret nihil se scire nisi Iesum Christum crucifixum*: non quod non alia sciret mysteria, & prædicaret, vt resurrectionem, &c. Sed quia, vt obseruat Augustinus [i], in Christo crucifixo multa homines discunt, maximè *vt crucifigantur mundo, & mundus ipsis* [k]. Armaturam fortium, cuius in Canticis mentio *, Gregorius [l] accipit de exemplis sanctorum: validissima quæ ab exemplo sancti sanctorum. Maiores animos concipimus viso tam forti duce, quàm conceperint Machabæi equite Angelo conspecto in veste candida armis aureis, hasta vibrata [m].

Nouum, & inauditum pugnæ genus, *noua̔que bella, quæ elegit Dominus* [n], in quibus compugnantes vnà cadunt, vnà quodammodo vincunt: crucifigatur mundus, crucifigamur & nos. Ibi intelligitur, ait idem Augustinus, omnis coërcitio malarum concupiscentiarum. Plus potuit conformatio brachiorum Mosis in crucis morem cõtra Amalech, quàm arma externa [o]. *Si aduersarius Amalechita*, inquit idem Doctor [p], *iter includere, atque impedire conabitur, perseuerantissima extensione brachiorum eiusdem crucis indicio superetur* [q]. Venit in mentem Ciceronianum illud ad Trebatium [r]: *vsquequaque sapere, telum acerrimum esse*, scilicet, vt dixi, *Paulus non aliud se indicabat scire, nisi Iesum crucifixum* [s]. Quid si Petrus, qui vnus hac vtitur dicendi forma, vt nos armari iubeat cogitatione passionis Christi, respectum habuit ad gladium, quo armatus percussit seruum pontificis [t], quando rapiebatur Christus indignè ad mortẽ? Quod ipse tunc, si mysterium attendisset, Christo sic compassus esset, vt Patris, qui talem calicem Filio dabat, se voluntati magis accommodaret. Potest accommodatè huc transferri, quod est in Threnis [u]: *Dabo eis scutum cordis laborem tuum*, vt exponit Pintus.

Hugo notat verbo armandi significari, cogitationem passionis non suscipi ad oblectãdum animum, sed ad impugnãdum vitia: & quia non omnibus conceditur pati, vt simus saltem parati. Sacramentum Confirmationis, quo creamur Christi milites, à crucis consignatione potissimum in fronte, vocatur signaculum à Cornelio Papa [x], & Ambrosio [y]. Id Iulianus Apostata signũ, vt Christianam eiuraret militiam, victimarũ voluit eluere sanguine, vt meminit Nazianzenus [z], Glycas [a], (Prudentius [b] ritum exponit,) & Ethnici detracta eradere cute frontis posse se putauerunt, vt Glyceriæ apud Surium [c], & Armogasti apud Victorem [d]. Chrysostomus [e], & Cyrillus in [f] frõte crucem potissimùm firmari scribunt, vt Christi miles arma obiiciat. De aliis causis Gretserus [g]. Thomas Anglicus acutè obseruauit Christum in cruce armatum fuisse spinis pro galea: carne pro lorica: clauis pro lancea, vel gladio: crucem equi locum tenuisse.

Nec me verò latet, armorum vocabulo quæuis instrumenta intelligi apud bonos Auctores, ac proinde armare esse apparare, vel instruere, quæ vsui sunt ad aliquid. *Cerealia* vocat *arma* Virgilius [h] Agricolarum, quibus sub nomine durorum agrestium tribuit quoque illa [i], ligones, aratra, plaustra, &c. Sicut nautarum arma dicuntur vela, rudentes, antennæ: cocorum vasa, cochlearia, ollæ, &c. studiosorum calami, libri. Sic idem Poëta armari classem dicit [k]. Græci eôdem pacto vsurpant ὅπλα & ὁπλίζειν, vt obseruauit Eustathius [l], ἀντὶ τῶν τ' ἔχειν καὶ ἀντὶ τοῦ ἑτοιμάζειν, & παρασκευάζειν.

Quia qui passus est in carne, desiit à peccatis.) Cogitatio, qua nos armari vult, includit cum passionis Christi meditatione firmum animi propositum ad imitandum in eo Christum, vt quemadmodum semel secundum carnem Christus passus, mortuúsque immortalis euasit: sic nos *ob carnem cum vitiis, & concupiscentiis* [m], *quoad licet per conditionem humanam gratia quoque diuina adiutam crucifixerimus; & peccatis mortui* [n] *fuerimus*, Deo tantùm, eiúsque obsequio viuamus, ac seruiamus, libenter ferendo res aduersas, perinde ferè ac si effecti essemus impassibiles. Et ita, vt quamuis caro toleret, animus de sede rationis non deturbetur, ipséque pati non censeatur, quia non cedit. Tota oratio habet homonymiam, quam vidit Carthusianus, vt vel de Christo, vel de imitatore Christi possit intelligi. Sed primo modo, qui Titelmano placet, atque Salmeroni, quem idem iure postponit secundo, traditúrque passim à ceteris non solùm expositoribus, verùm etiam Hieronymo [o], & Augustino [p], & in editione Syra: non desiit Christus à peccatis, quasi peccauerit vnquam, sed quia semper abstinuit: vel potiùs quoniam desiit pro nobis *peccatum esse* [q], *ac dici*, hoc est, hostia pro peccato cruenta, & *quod mortuus est peccato, mortuus est semel* [r]. Omnia quidem corporis mors typus est passionum nostrarum: sed maximè quæ crucifixione perficitur, siquidem affixis membris demitur potestas mouendi se. Ideo Paulus *Christo se confixum cruci* dicebat: *iam non se viuere* [s], *sed in se Christum*.

Demonstrat egregiè Cassianus [t], abrenunciationem nil aliud esse, quàm imitationem, & imaginem crucifixi. Similis huic in epistola ad Romanos [u] habetur sententia: *vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt vltra iam non seruiamus peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato*, id est, liberatus veluti à iugo, & necessitate quadam peccandi, sicut qui corpore crucifixus est, liber est ab operibus vitæ.

Desiit à peccatis.] Augustinus [x] *desiit peccare* Hieronymus [y]: *Quieuit a peccato*, πέπαυται ἁμαρτίας.

a 3.p. Tom. 2. disp. 3. — b 1. con. Iou. — c 3. ad Trasi. c. 9. — d lib. de duab. natu. — e Iob. 7. 1. — f vers. 11. *Christi passionis meditatione validè armamur.* — g Hebr. 12. 3. & 4. — h 1. Cor. 2. 2. — i de fide & operib. c. 10. — k Gal. 6. 14. — * c. 4. 4. — l ibid. — m 2. Mach. 11. § 9. *Nouum pugnæ genus, & nouum bellum.* — n Iud. 5. 8. — o Exod. 17. 11. — p hom. 20. ex lib. 50. hom. — q Iud. 17. 13. & seq. — r lib. 7. epi. in 16. — s 1. Cor. 2. 2. — t Mat. 26. 51. — u cap. 3. 65. — *Confirmationis sacramentum cur signaculum dicatur.*

x apud Euseb. 6 hist. c. 35. — y 3. de Sacr. c. 2. lib. 6. c. 2. — z orat. 1. contr. Iulian. — a par. 4. Ann. — b Peri Steph. Hymno 10. — c 10. Maij — d 2. de persecu. Vandalo. — e Chrys. hom. 55. in Matt. — f Catech. 4. — g 4. de cruce, c. 31. — h 1 Aeneid. — i 1 Georg. — k 4 Aeneid. — l Iliad. 2. — m Gal. 5. 24. — n Rom. 6. 2. & alibi. — o 1. cont. Iou. — p de fide, & operib. cap. 10. hom 20. ex li. 50. hom. — q 2. Cor. 5 21. — r Rom. 6. 10. *Crucifixio cur maximè passionum nostrarum mors figuretur.* — s Gal. 2 19 20. — t 4. inst. c. 34 & 35. — u c. 6 6. 7. — x supra. — y supra.

refellendo tradit noster Pererius[a]. Illud verò idem Commentum de Platone, qui Scholastico ipsum, vt incredulum damnati, ac maledicēti per somnium responderit, se ex primis fuisse, qui Christo in inferis prædicanti crediderit, Anastasius Antiochenus narrat in libro, cui titulus, ὁδηγὸς, hoc est, itinerarium.

Sexta est Francisci Turriani[b] nostri, prædicasse Christum in descensu ad inferos, non vbi damnati essent, quia sunt incapaces redemptionis, cùm etiam plurimi alij ex iis essent, qui non aliquando solùm, sicut illi, qui erāt in diebus Noë, sed semper increduli fuerant: nempe vbi iusti in sinu Abrahæ, quia ille locus est lucis, ac refrigerij, non carcer: sed vbi animæ pœnæ temporalis reliquum debitum persoluebant: qui locus appellatur Purgatorium. Verumtamen vnde scire possumus, illos, qui erant in diebus Noë, decessisse cum solo tali debito, & iustos fuisse, & pœnitentiam egisse? Non reddit quoque causam, cur his potiùs prædicatum sit: nec ostendit quæ prædicatio fuerit, cùm priùs quæ credere oportebat, credidissent, dum viuerent. Nil obstat, quò minùs limbus iustorum vocetur carcer, & creditur quoque à nonnullis tenebrosus: improbabile est illas animas tamdiu in Purgatorio fuisse: est item incertum, an Christus tunc aliquas animas eduxerit de Purgatorio.

Septima, vult eorum animas, quas tempore Diluuij pœnituit, accepisse lætum nuncium redēptionis suæ à Christo. Sic tenet Oecumenius, Carthusianus, Salmeron, Feuardentius, Lyranus, Catharinus, Sà, & locis, quæ postea proferam, Bellarminus, Suarez, Valentia: Suarez autem ideo Petrum attulisse dicit hoc exemplum, quia dixerat priùs, quod Christus mortuos erat, vt nos offerret Deo mortificatos carne, viuificatos spirito, id est, licet patiamur multa in corpore, tamen saluamur in spiritu. Quod probat dicto exemplo, quia nulli magis mortificati, quàm qui aquis submersi; & nihilo minùs ex iis aliqui in fide Christi, spiritu vixerūt; ac ideirco ipse illis vnà cum sanctis aliis prędicauit descendens in infernum: Valentia, quia singulare beneficium fuit conuerti sub finem vitæ tempore Diluuij, cùm hactenos fuissent increduli: Bellarminus, quia maius dubium erat de hominibus dicto tempore morientibus, an essent salui, néene. Hæc sententia nititur solo pio iudicio de pœnitentia nonnullorum, priusquam aquis mergerentur, quod probare tamen non possum. Deinde sequitur Suarez lectionem huius loci repudiatam, vt antea monuimus.

Octaua est Ariæ Montani hoc loco, qui totius noui Testamenti difficillimū aliis, sibi inter apertissimos locos censeri dicit. Intelligit spiritus in carcere antea incredulos, illas ipsas animas, quæ saluæ factæ dicuntur in arca, quæ erat velut carcer. Iis prædicasse Christum in spiritu, per Noë auctorem dictæ familiæ, qui persuasit, vt crederent, & in arcam se reciperent: vnde & eiusdem Christi iussu finito diluuio sunt egressæ. Tam mihi apertè absurdus videtur hic explicatus, quàm suo Auctori apertus, & apertè, ni fallor, ex his, quæ adhuc de aliis dixi, refutatus.

Nona Hesselij, describi à Petro vocationem Gentium, quas etiam psalmus 106. & Esaias[c] describunt tamquam vinctos, ac obtenebratos, vectibus ferreis & portis æreis conclusos, & incarceratos: Christum per Spiritum sanctum, vel (quia ipse mortuus est pro iniustis) per Apostolos abiisse prædicatum miseris gentibus carcere infidelitatis conclusis, quæ iam olim fuerant incredulæ, cum expectabat Dei patientia & sustētabat peccata hominū, quæ scribit Paulus[d] fuisse in sustentatione Dei; siue tum erant incredulæ, cùm expectarent sancti veteris testamenti Dei bonitatem. Ait præterea, explicare Petrum, quo pacto Christus pro iniustis mortuus sit, & quòd animæ sint immortales, ex eo nempe, quòd hominibus seculari iudicio vinctis damnatísque prædicetur à Christianis Euangelium, sicut ipsi latroni cum Christo crucifixo[e], & iis qui cum Paulo & Sila Philippis vincti erant[f].

Restat vltima sententia, quæ maximè mihi probatur. Sed aliquot pronunciatis distinctè declarari debet.

Primum pronūciatum est intelligi locū istum de reali descensu animę Christi in subterraneos, & inferos locos. Id asserunt Auctores recitatarū sententiarum, præterquam primarum trium, & octauæ. Prę aliis disertissimè Cyrillus Alexandrinus[g] docet neque de Diuinitate nuda nos dicere posse, quòd per se descenderit, ac prædicauerit, quia maior est, quàm vt videatur (meliùs dixisset, quàm vt descendere dicatur, vbi ante non esset; ne occasionem det nobis Cyrillus existimandi animas esse visibiles, & corporeas) neque transformatam esse in apparentem animæ figuram: sed quemadmodum Filius Dei cum iis, qui adhuc erant in carne cum carne conuersatus est, ita & animabus in inferno prædicauisse cum anima, quam sibi vnitam habebat. Gaudentius[h] Brixianus descendisse, inquit, Saluatoris animam ad inferos visitandos, non solùm B. Petri epistola, verum etiam B. Dauidis prophetia testatur, cùm dicit[i]: *Non derelinques animam meam in inferno*, &c.

Secundum: Prædicationem Christi, & euangelizationem non profuisse in dictis locis ad obtinendam salutem, vel iustitiam sanctificantem; sed ad manifestandam gloriam Christi, & efficaciam incarnationis, & mortis eius, erga damnatos quidem, quia noluerant credere; erga iustos autem præcipuè, qui erant in limbo, quoniā propter ipsius merita liberandi erant, & suo tempore gloriam corporum consecutori.

Priorem pronunciati partem satis confirmat refutatio quintæ opinionis, vel potius hæresis. Quod attinet ad posteriorem, quæ melius intelligetur ex explicatione verborum capitis quarti[k]: *Propter hoc & mortuis euangelizatum est, vt iudicentur quidem secundum homines in carne, viuāt autem secundum Deum in Spiritu*: per incredulos placet intelligere damnatos, non autem, vt intellexit Caietanus, Iustos, qui Deo credebant, sed non Noë: quomodo enim Deo credebant, qui Dei nomine prædicanti non credebant? Et quid profuit expectasse patientiam Dei, non pœnitentibus? vt benè argumentatur Catharinus: neque item iustos, qui dicuntur, vt Salmeroni videtur, increduli, quia licet haberent sufficientem fidem, non tamen adeo explicitam cognitionem de Christo; nam valdè impropriè de fidelibus vsurpatur incredulorum nomen; sicut si plurimos Catholicorum, qui sunt magis rudes, appellares incredulos: non postremò, quia fuerant aliquādo increduli, inobedientes, & peccatores saltem in Adamo, vt innuere tamen videntur Athanasius[l], & Hieronymus[m], & Hesselius videtur sentire.

Tertium, de damnatis, qui perierunt diluuio

(nec

a in c. 2 epist. ad Rom. q. 8.
b 4. pro epist. Pontificum c. 12.
Opinio Francisci Turriani nostri.
De animabus quæ tempore Diluuij pœnituerant locus exponitur.
Ariæ Montani sententia.
Hesselij explicatio.
c c. 42. atque 45.
d Rom. 3. 26.
e Lucæ 23.
f Actuum 16.
g de Fide ad Theodos.
h Tract. 10.
i Psal. 15. 10. Act. 2. 21. c. 13. 5.
Prædicatio Christi apud inferos ad quid profuerit.
k vers. 6.
l de incarn. m in c. 9. Zach. & in Tradit. Heb. in c. 6. Genesis.

(nec enim possumus diuinare aliquos egisse pœnitentiam, vt sensit tamen septima opinio) mentionem facere Petto placuit hoc loco, (qui posteà aget de Sodomitis) exempli causa, (cùm non neget aliis item damnatis, vel etiam iustis prædicatum, nos autem, cum aliis affirmamus;) quoniam res adeò insignis, ob tantam multitudinem pereuntium, demptis solis octo, valebat plurimùm ad confirmandum quod ante dixerat, Christum carne mortuum, spiritu vixisse, ita vt posset, sicut & fecit, seipsum suscitare, in quo spiritu descendens prædicauerit, & adumbrabat mysterium Baptismi, atque illorum, qui saluantur post aduentum Christi, vt paulò pòst, cum eôdem Auctore nostro videbimus.

In hoc tettio pronuntiato Peterius [a] cõcordat, & Gagneius [b], & Sà in vna ex expositionibus, quas attingit. Cõuenit mihi quoque cum Auctore quartæ sententiæ, iis exceptis, quæ ibi reieci.

Quartum: si cui placeret verba illa: *Quando expectabant Dei patientiam*, accipere de nonnullis aliis distinctis ab iis, qui vocantur increduli, ita vt cùm multi, ac multò plures, & ferè omnes essent increduli, seu quando erant increduli, pauci tamen aliqui expectarent Dei patientiam, & misericordiam, eámque implorarẽt pœnitentia ducti: tunc possemus rectè intelligere, Christum non tãtùm impiis, & incredulis, sed iustis etiã, & fidelibus prædicasse. Indicat id Oecumenius: Verùm gratis videtur admitti aliquorum pœnitentia, & contextus totus melius refertur ad eosdem. Hieronymus videtur sẽtire, omnes saluatos, qui submersi sunt in diluuio, mari Rubro, & consumpti igne in Pentapoli. Sed hoc aliàs refellimus.

Si obiicias, cùm dicitur in textu, *qui increduli fuerant aliquando*, indicari, non semper incredulos fuisse, sed & ex hac vita discessisse cum fide: item illud aliud: *quando expectaban Dei patientiam*, significare, sperauisse saltem aliquos. Respondeo: vt ratio figuræ cum baptismo consistat, dicendum probabilius videri, sic vt octo soli tunc salui facti sunt in corpore, ita per baptismum, quem etiam non omnes percipiunt, paucos, aliorum comparatione saluari, aut etiam iustificari. Ex quo etiam colligi potest, prædicationem Christi ad eos, qui tunc aquis perierant, saluíque facti in anima non erant, fuisse. Quod autem dicuntur aliquando increduli, non sequitur, aut etiam post credulos fuisse: (vt ostendi potest similibus exemplis circa talia aduerbia, vt, donec, &c.) expectare verò patientiam Dei, non erit vel sperare, vel etiam irridere, sed ea abuti.

Difficultatem præterea facere potest capitis sequentis versus sextus, sed eius explicationem ibi reperies. Confirmatur autem sententia, quoniam sequenti epistola capite secundo idem repetitur, simul cum interitu Sodomitarum, & Angelorum, qui videntur omnes periisse. Præterea priùs hortans Petrus ad patientiam, proposuit exemplum Christi passi pro iniustis, sed qui postea spiritu, id est, anima redeunte in corpus resurrexerit, ita tamen, vt antea in illa ipsa anima descendens prædicauerit, videlicet iniustis illis, quos dixi. Vnde bonum animum concipere possumus, licèt modò patiamur ab iniustis, quorum vindex erit Christus. Legẽdi qui locum istum accuratè tractauerunt præter Hesselium, Feuardentium & Salmeronem in Commẽtario, Peterius [c], Bellarminus [d], Suarez [e], Valentia [f], Cantapetri-sis [g]. De patientia Dei tempore Noë in expectãdis hominibus ad pœnitentiam, quid Rabbini tradant, scire si cupis, lege in Zohar [h], & in Berescith Rabbah [i], & apud R. Eliezer [k].

Vers. 21.] **Quod & vos nunc similis formæ saluos facit baptisma: non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum per resurrectionem Iesu Christi.**

Allatum exemplum diuinæ patientiæ in expectandis peccatoribus ad pœnitentiam, & misericordiæ in saluandis fidelibus, atque obedientibus; & iustitiæ in puniendis inobedientibus, ac infidelibus tempore diluuij, ad tempus accommodat noui Testamenti, in quo est præfigurata per Arcam, & Diluuium Ecclesia, & Baptismus: volentibus autem intra Ecclesiam manere, eique obedire, & baptismum recipere, salus, & sanctificatio obtingit: sed extra illam consistentis, vel eius mãdata, siue quæ tamquam Dei, & Christi nomine proponit, non exequentibus, perditio, atque damnatio.

Celebris admodum Ecclesiæ figura est Arca Noë secũdum allegoriam, & habet etiam vtilem tropologiam, præter physicam similitudinem cum corpore humano. De his ex professo Peterius [l], ac allegoriam quidem, quæ proposito maximè conuenit, colligit ex Origene [m], Augustino [n], Gregorio [o], Ruperto [p]; Adde Hieronymum [q], Cyprianum [r], Firmilianum [s], Iustinũ [t], qui tamen etiam ligneam arcam typum crucis facit, quod reperies quoque apud Ambrosium [u], Augustinum [x], & alios, vt alibi [y] dixi. Idem Iustinus citat ex Esaia [z] [illegible] *Quoniam in diluuio Noë seruaui te.* Apud LXX. nunc sic est: [illegible], &c. Augustinus præterea multis aliis locis idem docet [a]. Sed libro de vnitate Ecclesiæ [b] sic loquitur. Nulli nostrũ dubium est, per arcam Noë, salua rerum gestarum fide, vt deletis peccatoribus domus iusti à diluuio liberaretur, etiam Ecclesiam fuisse figuratam, quæ fortè humani ingenij coniectura videretur, nisi hoc Petrus Apostolus in sua epistola diceret. Ibidem subdit Donatistam episcopum per bitumen, quo intus ac foris [c] arca illita erat, intellexisse, ne baptismus vel extra Ecclesiam extra credatur, vel qui extra Ecclesiam datus fuerit acceptetur. Vide quemadmodum refellat, & aptius exponi dicat de charitate, quæ nobis inuicem debet esse, & in omnes.

Eodem referri potest familiaris item Ecclesiæ cõparatio cum naui, quam nullo negotio in scriptis Patrũ reperias, & in Isagoge Pagnini ad Scripturas, & in Sylua Allegoriarũ. Hinc est quod aliqui dicuntur fluctuare [d], vel naufragare à Fide [e].

Quod.] Suspicantur Erasmus, Caietanus, Gagneius legendum [illegible], cui nimirum aquæ, & ita est in Bibliis Regiis, atque Complutensibus, licet in aliis sit ô, nec non apud Oecumenium. Malè Caietanus legens ô refert ad arcam, est enim κιβωτὸς generis fœminini. Vatablus docet esse ordinem præposterum, ibíque relatiuum antecedenti præponi, & sic orationem conuertendam: *Et nunc saluos nos facit baptisma, quod respondet aquis diluuij tamquam veritas typo: vt quemadmodum Noë cum suis in arca sublatis aquis seruati sunt: sic & nos per baptismum.* Carthusianus putat supplendum verbum *dico*, hoc modo: *Quod dico, quia baptisma*

similis

a lib.9. in Gen. disp.1.
b hoc loco.

Ad quos prædicatio Christi facta fuerit.

c lib.9. in Genesin disp 3.
d lib. 4. de Anima Christi cap.11.
e 3.par. Tom. 2. disp.41. sec. 5.
f 3.par. disp. 1. q.4. punc.2.
g lib. 9. Hypotyros. addit. ad Reg.10.

h fol. 46. & 49. edit. Cremon.
i fol.15.
k c.22.

l lib.10. in Genesin disp. 11. 12.13.
Quomodo extra Ecclesiam salus nemini contingat.
m in ca. 6. Genes. hom.2.
n 12. contra Faust. c.14. & seq. & 38. & 39. lib.19. c.12.
o hom.12. in Ezech.
p li.4. in Genes. cap.17. & 18.
q 1. contr. Iouin Dialog. cont. Luciferia. & epist 57. ad Damascen.
r epist. 74. & 76.
s apud Cypr. ep.75.
t Dialo. contr. Tryphonem.
u de initiandis cap 3.
x de Catechizan. rudib. c.9.
y in lib. Sap. cap.14.5.
z c.54.9. non secundũ LXX. sed aliam aliquam editionem.
Arca Noe Ecclesiam figurauit.
a 5. de Baptismo, c. vlt. De Vnit. Eccles. cap. 5. De Fide, & operib. ca.15. De Fide ad Petrum c. 37.
b cap.5.
c Gen.6.14.
d Ephe.4.14.
e 1.Tim.1.19.

(Τοῦτο τῶ ἀντίτυπον ... similem aquis diluuij, &c.

Simulis forma.]Cyprianus [a] legit *similiter*, atque Firmilianus [b], Augustinus [c], & Idacius [d] *simul: forma*, Guitmundus, & alicubi Augustinus [e] *sic*, Hieronymus [f], eo modo quo hic legimus. Syriace habetur: *Quo exemplo & vos seruamini*, &c. vbi est טופסא *tuphesa*, Græca verò vox ἀντίτυπον; & dicitur baptisma antitypum arcæ seruatæ in aquis cum illis, qui continebantur in ea. Significat propriè ἀντίτυπον id, quod est pro typo, vel typi loco succedit, & habet maximam similitudinem cum illo, etiamsi aliquando illud aliud non sit institutum, vt esset typus, & vt repræsentaret. Quo pacto Nazianzenus [g] noctem paschalem infinitis cereis ardentem, vocat antitypam firmamenti cœlestis, in quo sunt stellæ. Conuenit, & à Græcis Patribus ita sumitur crebrò nomen antityporum pro Sacramentis nouæ legis, vt veteribus opponuntur, tamquam imagini res, vt loquitur Paulus [h], & maximè pro Eucharistia, quo solet per antitypa absolutè posita intelligi: & interpres, apud Paulum [i] vertit *exemplaria verorum*.

Quamquam eadem Sacramenta nostra, vt signa sensibilia, quæ gratiam significat quam physicè efficiunt, possint vocari typi, & effectus illorum antitypa, aut etiam illa per habitudinem ad suos effectus, quibuscum habent analogiam proportionis, atque similitudinis retinere appellationem antityporum.

Claudius de Sainctes [k], ac post eum Bellarminus [l] diligenter demonstrat Eucharistiæ saltem consecratæ à nullo Patre Græco tribui vocem antitypi, vt denotat inanem figuram, vacuámque similitudinem: denique idem quod typus, quasi non adsit in ea præsens Christus: sed quia respectu eiusdem corporis Christi, vt est in cœlo, habet se Christus in Eucharistia vt antitypum: nec non si comparetur ad idem corpus in passione, aut aliàs quomodolibet visibile, ac sensibile. Sic interdum Patres Latini vocant ipsammet Eucharistiam figurā, & signum [m]. Hæc potest censeri antitypi velut actiua significatio: passiua autem, quatenus, vt dixi, res, quæ tali nomine appellatur, per alios typos præsignificata est, quemadmodum eadem Eucharistia per Agnum paschalem, sacrificium Melchisedech, Manna &c. baptismus noster per circumcisionem, columnam nubis, mare Rubrum, &c. tandem per diluuium, arcámque Noë, quem typum hoc loco assignat Petrus, appellans antitypum baptismum. Quocirca in actiua significatione possent ipsimet etiam typi, & Sacramenta vetera nominari antitypa, quatenus videlicet nostra significabant: sicut & Paulus [n] tabernaculum manufactum appellauit antitypum veri, & cœlestis, quia ipsum repræsentabat. Sed vsus scripturæ, & Scriptorum Christianorum obtinuit, vt noui Testamenti Sacramenta numquam typorum nomine simpliciter exprimantur, aut certè aliquid in antecedentibus, & consequentibus attexatur, vnde intelligatur non esse simplices typos, nudáque signa.

Quapropter perperam hoc loco Beza docuit, typum, & antitypum in idem redire Vellet quippe Sacramentum Baptismi, & Eucharistiæ, quæ sola duo recipit, nudos typos esse sine re, & effectu, quę operentur, cuius oppositū Catholici tenent, de quo mox. Legēdus præterea Suarez [o] de hoc vocabulo, nec nō Turrianus [p], qui præ cęteris exactiùs videtur, & præsentem nostrū locum expendit, atque in Commentario huius loci Salmeron, ea illo sine dubio mutuatus. Catharinus obseruat oppositionem cum similitudine, & id indicari præpositione ἀντί, quæ compoit nomen antitypum, nam vt illi octo saluati sunt per aquam, ne tangendo mergerentur: ita nos contrario modo per contactum aquæ, & immersionem saluamur, recipientes baptismum, qui est in Arca, id est in Ecclesia. Quemadmodum etiam ligno damnati sumus, ligno redempti.

Et nos.]Aliqui codices habent (*nos*) sed constanter lectionem nostram Græci sequuntur.

Saluos facit baptisma.]Cyprianus, & Firmilianus iam aliquoties citati legunt *faciet* in tempore futuro. Ceteri in tempore præsenti, in quo est verbū Græcum σώζει. Idacius [q], (*Simul: forma baptismi saluos facit.*) Hinc primò infertur efficacia baptismi: dicitur enim saluos facere, sicut arcam dum aqua subleuabat, saluabat contentos in ipsa, per physicam, & realem efficientiam. Augustinus [r] in sua illa adeo celebri, & recepta doctrina de Sacramēto, vt id fiat accedente ad elementum operatorio verbo, adhibet ad probationem præsētem locum. Profectò, *si fides saluum facit*, vt quandoque Christus dixit [s], hæretici autem propterea fidem iustificare confirmant: negari non potest de baptismo, de quo etiā Paulus [t] ait, *Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis*, & [u] *Mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ*, & Christus [x]: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto*, &c. Sed Petrus [y] Martyr ineptè contendit per aquam intelligi debere non externum elementum, sed gratiam Dei, sicut & per vocem Spiritus sancti.

Alter error hæreticorum est, per solam memoriam baptismi dimitti peccata post illū facta. Hoc docent Lutherus [z], Caluinus [a], Kemnicius [b]: damnatur autem à Concilio Tridentino [c]. Argumentatur Kemnicius, quia de baptismo loquens Scriptura, eius effectum describit modo per præteritum [d]; *Saluos nos fecit*, &c. modo per futurum [e] *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit*, &c. modo per præsens, vt hoc loco, & alibi [f], *Mundans eam lauacro aquæ*. Respōdeo, quod attinet ad tempus præsens, in quo hic locus legendus est, quamuis legāt alij, vt dixi, in futuro. Petrus confert hic non baptismum cum peccatis, sed Christi tempus cum tempore Noë: vt quemadmodum sub Noë octo saluos fecit diluuium per arcam, sic nunc saluet credentes baptismus Christi. Deinde verum est, quotidie saluari aliquos, & mundari per baptismum; sed à peccatis præteritis immediate: licèt immediate etiam à futuris, quatenus per characterem baptismalem datur ius ad pœnitētiæ Sacramentum: vel si peccata sint venialia dumtaxat, per gratiam collatam in baptismo, potest quis eorum veniam impetrare, nec aliud voluit Augustinus [g], quem idem hæreticus citat.

Non carnis depositio sordium.]Οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου. Syriacè: *Non abluentes corpus a sordibus* לוכר פגרא משינגאנחה מן צאתא *lau chad pagra mescighin anthū men tsatha.* Augustinus [h], & post illum in suo Commētario Beda, ex quo est Glossa ordinaria, & Thomas Anglicus, volunt denotari baptismum hæreticorum, quo abluitur corpus, & sola recipitur forma pietatis absq; virtute nimirum gratiæ: licèt character recipiatur, si ritè Sacramenti materia & forma adhibeatur. Sed quia per baptismi externam ablutionem corporis sordes vix deterguntur: præsertim aspergēdo aquam dumtaxat: probabilius est respicere Petrū ad alios

abluen

Marginalia:

a epist. 74. & 76.
b ep. 75. apud Cyprian.
c 5. de baptism. cap. 1.
De Fide, & oper. c. 15 & alibi.
d cont. Vari.
a de Euchar.
f cont. Luciferia.
Antitypon quid sit.
g orat. de Pascha.
h Hęb. 9. 24.
i ibidem.
Sacramenta nostra sunt typi, & antitypa.
k de Euchar. Repet. 5. c. 4.
l lib. 3. de Euchar. ca. 16. & lib. 4. cap. 14.
Eucharistia ... antitypum ... quomodo dici possit vel non.
m citat & explicat Bellar. supra cap. 14. lib. 2.
n Heb. 9. 24.
Sacramenta noui testamenti non sunt typi simpliciter.
Beza redarguitur.
o par. Tom. 3 g. 46. sec.
p Clem. V. lib. cap. 25.
q cont. Varim.
Baptismus efficacia per quem saluamur.
r Tract. 80. in Ioan.
s Matth. 9. 22. Marc. 10. 52. Luc. 7. 50. ca. 17. 19. c. 18. 42.
t Tit. 3. 5.
u Eph. 5. 26.
x Ioan. 3. 5.
y in 3. Reg. c. 3.
Error hæreticorum per memoriam baptismi deleri peccata post illum facta.
z de captiuit. Baby'o. ca. de Baptismo.
a 4 instit. c. 15. § 3. & 4. & in Antido.
b Conc. Trident.
c sess. 7 de Baptismo, canon. 10.
d Tit. 3. 4.
e Mar. vlt. 16.
f Ephe. 5. 26.
g de bapt. & concup. c. 33.
h cont. Faust. c. 12. & 13.

abluendi modos vsitatos in vetere Testamento, quos quia frequẽter Iudæi repetebant [a], sibi persuadebant, saltem rudiores ex ipsis facti Christiani, baptismum sæpius à Christianis iterari posse, vt docent Ambrosius [b], Theophylactus [c], Oecumenius [d]. Hoc indicãt reliqui Enarratores huius loci, potissimùm Feuardentius, & placet Bellarmino [e], qui probat hinc quoque, baptismum efficienter lauare sordes animæ, sicut illa Iudæorum baptismata verè tollebant sordes carnis. Thomas Anglicus addit baptismum Ioannis, qui erat tantùm in aqua [f].

a Heb. 6. 2. c. 9. 10. Marc. 7. 3. 4. Leuit. 11. & 13. Num. 19.
b 2. de pœnit. c. 2.
c in cap. 6. ad Hebræos.
Baptismus sufficienter sordes animæ lauat.
d Ibidem.
e 1. de Sacra. in genere c. 3.
f Matth. 3. 11. & alibi.

Turrianus [g] existimat innui circumcisionẽ, qui fuit alter typus baptismi. nam per circumcisionem fiebat depositio sordium carnis, hoc est, carnis sordidæ, siue præputij, quod vocat Damascenus [h] *ἀκάθαρτον ἀκρόβυστον*, & Philo [i] inter alias causas institutæ circumcisionis, illam dat, *Διὰ τὴν δὶ ὅλου τοῦ σώματος καθαριότητα*, *Propter munditiem per totum corpus*; aitque simul eo ritu significari circumcisionem voluptatum, quæ mentem fascinant, quarum princeps est, quæ partem illam corporis afficit. Quò spectat ratio Rabbi Mosis [k] de debilitatione concupiscentiæ, ac vis fornicandi: quam tamen rationem, quæ placuit etiam Abulensi [l], scio nonnullis displicere [m], quod qui circumcisionem vsurpant compertantur intemperantes.

g in Clem. 1. 7. constit. 23.
h 4. de Fide cap. 24.
i de circumcis.
k doctoris dubit. lib. 3. ca. 30.
l in cap. 17. Genes.
m ibid. disp. 1. Pererio.

Quidquid sit de hac re, de qua nonnihil reperies in Actuum Apostolorum Commentario nostro [n]; arbitratur idem Turrianus, quàm hic vocat Petrus depositionem carnis, a Paulo appellatam *exspoliationem corporis carnis* [o]: præterea Damascenum fauere, cùm ait, nunc circumcidi, esse, *ἐναντίον τοῦ ἁγίου βαπτίσματος*, *contrarium sancti baptismatis*; quasi alluserit ad *ἀντίτυπον*, quo nomine Petrus appellat baptisma, quia contrarium sit typo circumcisionis. Non abhorret hoc loco Salmeron, etsi veretur pleno assensu ferri, ne videatur circumcisioni denegare vim remittendi peccatum originale.

n cap. 7. 8.
o Coloss. 2. 11.

Est quidem de hac vi circumcisionis opposita multorum sententia, vt aliàs docui [p], quam licet sequar, non hæc me ratio retrahit à Turriani expositione: sed quia deponere sordes faciliùs intelligimus fieri per ablutionem quàm per sectionem: Nec illa causa circumcisionis, ad munditiem corporis valde quadrat, vel consentanea est institutioni diuinæ.

p Act. 7. 8.

Porrò Anabaptistæ (de quibus Coclæus [q], & Caluinus [r],) atque præterea etiam Transyluani ministri [s], & ante illos alij (quorum facit mentionem B. Bernardus [t]) voluerunt non licere baptismum tradere, nisi adultis qui eum per se flagitant, immò Anabaptistarum aliqui expectandum dicebant ætatis annum trigesimum, quo Christus baptizatus est [u]. Ex obliquo facit Erasmus [x], docens examinandos infantes cùm adoleuerint, an habeãt ratum, quod in baptismo ipsorum nomine promissum est: dimittendósque liberos si non habeant. Videtur eodem propendisse Ludouicus Viues [y], dicens olim consueuisse dumtàxat eos baptizari, qui peterent, ac intelligerent, quid sit baptismus. Vnum ex argumentis est, quia baptismus hoc loco describitur *depositio sordium*, id est, peccatorum, has autem non habent infantes. Atqui habent peccatum originale, quod est ipsum per se turpis macula, & seminariũ aliarum sordium, quas adulti contrahũt. Vnde Iob [z] iuxta editionem LXX. à qua non valdè discrepat nostra, & Hebræa: *Non est mundus à sorde, nec infans, cuius est vnius diei vita super terram. Τίς γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; ἀλλ' οὐδείς, ἐὰν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.* Latina editio sic habet: *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nonne tu qui solus es?* At immunditiam carnis tollere potest etiam homo, ex quo loco peccatum originale probant Origenes [a], Augustinus [b], & alij. Negant quidem Anabaptistæ in infantibus esse peccatum originale: sed Paulus asserit, *omnes in Adã peccauisse* [c], & *natura esse filios iræ* [d], vt alias probationes omittam. Tandem damnatur hæresis illa in Concilio Tridentino [e]. Nec displicet verò quod ait Hesselius, innui hoc loco per Sacramenta non liberari fideles à miseriis & afflictionibus præsentis seculi, de qua re Augustinus [f].

q in Actis Luther. an. 1527. *Anabaptistarũ error de baptismo.*
r In instruct. cont. Anabapt. & 4. instit. c. 16. §. 19.
s libris contra Trinit. & In carnat.
t ep. 240. & ser. 66. in cant.
u Lucæ 3. 23. Matth. 3. 16.
x Præfa. paraphr. in Matth.
y In c. 17. lib. 1. de ciu. Dei.
Peccatum originale nomine sordium intelligitur.
z cap. 14. 4. & cap. 25. 4.
a Hom. 8. in Leuit.
b 12. cont. Iulia. c. 2. 10. de ciuit. c. 16. in psal. 60. 4. Hypognost.
c Rom. 5. 12.
d Ephes. 2. 3.
e sess. 7. can. 11. 13. 14.
f Enchir. ca. 66. 3 cõt. Iul. c. 3. & 6. lib. 6. 2. 4.

Sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum.] *Ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν*: Syriacè: *Sed gratias agentes Deo cum pura conscientia.* Significat præterea *ἐπερώτημα* stipulationem, vt Gagneius notat, quæ scilicet fit respondente eo, quo cum initur contractus. Depositionem sordium animæ sic explicat Petrus, & *μετωνυμικῶς* describit, ac appellat baptismum per illius effectum: nam sic abluit peccata, vt si se baptizati (qui non fictè, sed seriò accesserit ad baptismum) animus corã Deo examinet, atque interroget, grauis maculæ minimè conscius, tutò, quantùm fert humani iudicij imbecillitas, respondere possit, & reddere Deo illud ipsum testimoniũ, quod Spiritus sanctus dat in corde, *quod sit adoptione filius Dei* [g], bene quoque sperare, se quod in baptismo per seipsum, si adultus erat, vel per susceptores, si puer (vnde nihil hinc habent prius refutati Anabaptistæ) stipulatus est, credere propositis articulis, atque abrenunciare Satanæ, ac pompis eius, ratum habere, & præstare velle.

Baptizatus per baptismum verè filius Dei adoptiuus efficitur.
g Rom. 8. 14. Gal. 4. 5.

Conueniunt cũcti ferè expositores in isto sensu, quem possunt illustrare similia Pauli [h] verba: *Aspersi corda à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda*, quæ de baptismo interpretantur Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius. Sed idem hic vltimus in expositione huius loci nostri, sumit interrogationem pro diligenti inquisitione, quam bona conscientia præditus facit de rebus ad salutẽ conducentibus; & cõperto quòd baptismus sit necessarius ad eũ accurrit.

h Heb. 10. 22.

Beda, & ceteri Latini post Augustinum [i], explicant de interrogatione, quæ fit baptizando à baptizante, & tendit in Deum, vt non fictè, sed ex animo accedat, & per bonam conscientiam vnum efficiatur cum Deo, dum scilicet fides, quam baptizandus exigitur, & affert, informatur charitate: quæ si priùs non adsit, infunditur bene disposito per baptismum, baptismi verò externa lotio in adulto, per se non sufficiat absque dictis dispositionibus; qua eadem de re idem adhuc Augustinus aliis in locis [k], Ambrosius [l] quoque, & Basilius [m]. De interrogatione quæ fit ante baptismum, Dionysius [n], Cyrillus [o] Alexandrinus, Augustinus [p], alij. Caietanus exponit de iam baptizato adulto, cuius verum studium est, atque consequens ex baptismo effectus, si cooperari velit, vt inquirat applicationem scientiæ erga Deum bonam. Titelmanus declarat Petrum significare, se non loqui de ablutione sordium carnis nostræ, sed de baptismo, qui valeat ad conscientiam nostram bonam apud Deum commẽdandam, posteaquàm hæc fuerit per illum emendata. Arias indicat per baptismum reddi consciẽtiam adeo de diuina ope securam, vt speret quis

i 19. cont. Faust. c. 11. & tract. 8. in Io.
k ser. 3. in ver. Dom. lib. de perf. iust. in fine.
l de his qui initiantur ca. 3. & 4.
m de Spiritu S. c. 12 & 13.
n Eccl. Hier. sub finem.
o 33 in Ioan. c. 64.
p ep. 23. & alibi sæpe.

a 1. Ioan. 3. 21. & 22.

impetraturum se quidquid petierit, iuxta illud[a]: *Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deũ: & quidquid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam mandata eius custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo,* facimus. Hæc nempe censeri potest interrogatio, postulatio, interpellatio, quæ dicitur Hebraice שאלה *schaalah*, & eiusdẽ linguæ idiotismo cum præpositione ב *be*, באלהים *beelohim*, εἰς Θεὸν, idem est quod postulatio à Deo, &c.

Interrogatio pro postulatione vsurpatur.

Vatabli error.

Cauendus Vatablus, cùm ait, sensum esse *quod baptisma, quo nos seruamur, non est ablutio, quo eluuntur sordes corporis, sed declaratio recti, & fidelis animi erga Deum, qua sordes animæ eluuntur, vt quæ sordes corporis.* nam videtur velle, quod maximè volunt hæretici, per baptismum non fieri sanctificationem nostram, nisi protestatiuè, & declaratiue, vnicam verò causam esse fidem.

Sed & Lutherani secuti magistrũ in huius loci Commentario, qui ἐπερώτημα pactum interpretatur, volunt sensum esse, *quod baptismus saluos nos facit, non quatenus lauat corpus, sed quatenus obsignat pactũ, quod habet anima cum Deo, dũ fide accipit promissiones eius.* Hęc sunt Lutheri verba; quibus Caluini quoque similis expositio, quãuis vocẽ Græcã non pactum, sed responsionem reddat. Esto, sit ἐπερώτημα pactum vel testimonium, nõ ait Petrus baptismo pactum, vel testimoniũ obsignari, sed nos saluari, siue iustificari, vnde illud oritur bonæ consciẽtiæ testimonium: quemadmodũ qui erant in arca Noë, nõ sunt saluati per aquas, testificãdo, aut obsignãdo promissiones, sed re ipsa in sublime aquis arcam eleuando. Lege Bellarminum[b].

b 2. de Sacra. cap. 17.

Credere ad salutem non sufficit.

c de Fide, & operib. ca. 15.

Argumentatur porrò Augustinus[c] hoc ex loco non esse ad salutẽ satis, vt quis credat; alioquin à Petro inaniter dictum videri de bonæ cõscientiæ interrogatione; *siquidem & habentes*, inquit, *pessimas conscientias omnium flagitiorum, & scelerũ plenas, nec eorum malorum pœnitentia mutatas, tamẽ baptisma saluos facit*, propter fundamentum (nempe fidei) quod in eo baptismate ponitur. Fauet nihilominus etiam alicubi primæ illi opinioni de interrogatione baptizando fieri solita ante baptismum. Infert Prosper[d] solo baptismo non posse consequi salutem eũ, qui adultus est, si desit interna dispositio. Citat & sequitur eum Algerus[e].

d lib. senten. August.

e 3. de Eucha. cap. 7.

Prædestinati solo non sunt in Ecclesia.

Sequitur præterea, hæreticos abuti similitudine Arcæ Noë, in qua qui fuerunt, salui facti sunt à diluuio, vt probent intra Ecclesiam tãtùm esse Prædestinatos. Valet comparatio dumtaxat in hoc, quod extra Ecclesiam non est salus: intra illam verò iis, qui non solo numero, sed merito quoque fuerint, habentes dictam conscientiæ bonæ interrogationem in Deum, & charitatẽ gratiámve. Congruit proposito, quod qui nomen gerit Augustini Auctor libri de substantia dilectionis[f], dicit eum, qui non credens æterna, sola quæ transeunt appetit, absque naue, vel arca trahere secum impetus aquæ decurrentis: qui credit æterna, sed transitoria diligit, iuxta nauem, vel arcam naufragium facere: qui etiam diligit æterna, in naui, vel arca securum pertransire.

f c. 7. tom. 4.

Per resurrectionem Iesu Christi.] Addunt aliqui (à mortuis.) Qui baptismo renascitur, simul quodam modo resurgit; mortuus, & veluti sepultus, & suffocatus in peccatis. quæ ei remittuntur, ita vt Christi resurrectio, sit veluti forma nostræ iustificationis Ideirco *mortuus dicitur propter delicta nostra, resurrexisse propter iustificationem nostram*[g].

Resurrectio Christi nostræ iustificationis forma est.

g Rom. 4. 25.

Indicant sensum istũ Glossa Interlinearis, Hugo, Thomas, Primatiecius. Beda verò, Lyranus, Arias, quia ius acquiritur ad resurrectionem per baptismum, Carthusianus; quoniam requiritur potissimum a baptizando fides de resurrectionis articulo, qui est ex difficilioribus, sed ita, vt sit fides formata, & viua. Caietanus adoit spem de illa. Oecumenius: quia Christus post suam resurrectionem promulgauit præceptum Baptismi[h]. Titelmanus, quoniam baptismus saluat per virtutem resurrectionis Christi. Cui similis expositio Hesselij, quam nec Estius approbat.

h Mat. vlt. 19. Mar. vlt. 16.

Prima optima expositio, cui fauet Basilius[i]; addens definiri Euangelium pone, formam vitæ, quæ est ex resurrectione. Probat item, ab aqua simplici non esse virtutem baptismi, sed à præsentia Spiritus sancti: præsentiam autem confirmat ex prioribus verbis, quæ continent effectum Spiritus sancti. *Conscientiæ bonæ interrogatio in Deũ.*

i de Spiritu sanct. cap. 15. *Euangelium quid sit.*

Hæreticis non prodest hic locus, vt probent iustificationis per se causam fidem esse. nam non dicit Petrus baptisma saluare per fidem resurrectionis: &, si sic eum interpretaremur, deberemus intelligere de viua, vt Carthusianum intellexisse retulimus: sed per resurrectionem, hoc est, vt prima expositio habet, quoniam baptizatus repræsentat Christi resurrectionem, ex aquis emergendo; & quia baptismus facit iustificando nos, *vt in nouitate vitæ ambulemus; quomodo Christus per resurrectionem nouam vitam viuere cœpit*[k]. Sic respõdet Kemnicio Bellarminus[l]. In pueris quidem non præcedit fides, cum tamen consequantur baptismi effectum, suóque tempore cùm adoleuerint, propter gratiam priùs acceptam, eum auxilio gratiæ, possint actum fidei elicere.

k Rom. 6. 4.

l l. 2. de effe. Sacram. c. 9.

Vers. 22.] Qui est in dextera Dei, deglutiens mortem, vt vitæ æternæ hæredes efficeremur, profectus in cœlum, subiectis sibi Angelis; & potestatibus, & virtutibus.

ET hi sunt alij fructus passionis Christi, ad ipsũ quidem pertinentes, & quos meruit sibi, sed in nostrã quoque redundantes vtilitatẽ. nã *conresuscitauit, & consedere nos fecit Deus in Christo Iesu*[m].

m Ephes. 2. 6.

Qui est in dextera Dei.] Ruffinus[n] addit: *Sedens in cœlo.* Quid sibi velit hæc dextera, & Christi sessio ad dexteram Patris, vel Dei, copiose satis docui in Commentario historiæ Apostolicæ[o], & an magis honorificum sit sedere ad dexteram[p], præter eos, qui sunt ibi citati a me, legendus etiam Tiraquellus[q], qui disserit etiam de prærogatiua loci medij[r].

n in symbol.

o cap. 1.

p cap. 7.

q de iure primoge. in præfat. num. 13. & seq.

r ibidem nu. 116. & 117.

Deglutiens mortem, vt vitæ æternæ hæredes efficeremur.] Nec Græca, nec editio Syra habet hæc, licet Catharinus dicat esse in Græcis libris nouæ editionis, quos non reperi adhuc. Legunt verò Latini omnes expositores, prætereáque Fulgentius[s]. Aliqui codices, vt notat Thomas Anglicus, legunt, *vt vos efficeremini*, &c. Quo pacto possessio vitæ æternæ dicatur hæreditas, quæ simul vocatur merces, sors, gratia, &c. aliàs notatum est. Filiis adoptione, traditur hæreditas; sed adoptio est ex gratia. Gratia; quia datur sine merito, sors quædam videtur: & quia exigitur ab eo, qui gratiam consecutus est, vt collaboret cum ipsa; labori respõdens beatitudo, merces appellatur.

s de fide ad Petrum c. 2.

Beatitudo cur hæreditas, & merces, sors & gratia dicatur.

Mortem deglutiuit Christus, momordit[t] infernum, vel *morsus inferni ipse fuit, & illã ipsam mortem morte affecit*[u], *præcipitauitque in sempiternum*[x]: *absorbuit in victoria*[y], *ita vt insultari possit eis: vbi est sti-*

t Osee 13. 14.

u ibidem.

x Esa. 25. 8.

y 1. Cor. 15. 54.

mulus tuus, vbi victoria tua? Per mortem destruxit eu, qui mortis habebat imperium, id est, diabolum, & liberauit eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti [b]: Imperium diabolus mortis habebat, quia persuadens peccatum [c], vnexit in genus humanum mortem, & hac intentione illud persuasit, & peccatores accusat ante conspectum Dei [d] vt moriatur, & sub eius omnes mortui forent potestate, nisi liberasset Christus. Adam causa mortis quidem fuit: per vnum enim hominem mors [e], & in Adam omnes moriuntur [f]: at nec mortem nostram intendit, nec nos accusat, nec eius potestati mortui sunt subiecti. Morimur, verùm spes immortalitatis metum tollit, & angorē mortis, qualem solet perpetuò ferè experiri seruus sub domino. *Mortale hoc induet immortalitatem* g, & *de manu mortis liberabimus* h, Hebraicè שאול *scepl*, Græcè ᾅδου inferni, vt nempe mortuorum animæ non detineantur perpetuo à morte, & ab inferno. Ponitur apud Paulum [i] Græcè infernus pro morte: *vbi est mors victoria tua?* ποῦ σου ᾅδη τὸ νῖκος, vel secundum LXX. apud Oseam, *vbi est causa tua?* δίκη σου, quasi diceret, ea cecidisti, nec ius amplius habes, aut pronunciare sententiam potes contra homines: nec ius iotis pœnæ retines rationem: siquidem hęc omnia importat δίκη. Sed quod apud Esaiam [k] est: *Præcipitauit mortem in sempiternum*: Chaldaicè est, *obliuioni tradent.* ינשון *ieneschun*: Hebræo verbo בלע *balbal*, & Græco κατέπιεν, significat deuorauit, vel absorbuit, κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, *mors præualens*. Paulus autem rectè interpretatus Hebræum idiotismum, vsurpandi præteritum actiuum pro passiuo, vt notaui Ribera [l], vertit, κατεπόθη ὁ θάνατος, *Absorpta est mors* [m]. At præterea in actiua significatione sensū esse posse, quòd mors illa insignis, nēpe Christi, absorbuit præualēs, quia præualuit morti per Adā introductæ, consumpsitque in victoria, vel in victoriam, quatenus illa penitus deuicta est, quod Hebraice dicitur in Esaia לנצח *lanetsa h*, *in finem* aut *victoriam*, & noster interpres reddidit *in sempiternum*, posset que etiam exponi *per sanguinem*. Denotat verbum deglutiēdi plenam destructionem mortis: quàm auidè Christus mortuus sit: quàm fuerit Christi mors transierit: quam fuerit amata. Hugo primam rationem dat, (quę etiam est Glossæ) & secundam: loco tertiæ hanc aliam, quia licet maneat mors, vt ita dicamus iu substantia, qualitas eius mutata est, id est, prior efficacia: & nutrit nos purgando, & puniendo, vt amara potio solet.

Profectus in cœlum.] Dictum quoq; satis cap. 1. Actuū Apostolicorum de ascēsione Christi super omnes cœlos. Syriacè, euectus est אתעלי *ethbhals*.

Subiectis sibi Angelis, & Potestatibus, & Virtutibus.] Subiectio ista simul Humanitas ad vnionem hypostaticam assumpta est, cōgitur: vnde & ministrabāt ei boni Angeli [n]: mali vel inuiti eum prędicabant, & illi parebant [o]: & dicitur *caput omnis principatus & Potestatis* [p]: sed propter conditionem mortalem, cui Christus se subiecit, & cōfortationem eorum quandam admittere voluit [q], inferior fuit ex parte an resurrectione antem, & ascensione prorsus perfectè subiecit omnes sibi. Omne genu flexit se coram Christo, postquam exaltatus est finita humiliatione propria, etiam cœlestium [r]. Verùm hæc cœlestia, siue Angeli sancti sponte id faciunt, ac vt primùm introduxit Pater vnigenitum suum in orbem terrarum, iubeti, eip vt adorarent eum omnes Angeli [s], boni libenter paruerunt. Innotuit tamen id magis post triumphum de Morte, & de Inferno.

Posset cum Titelmano, & Aria Petrus intelligi de subiectione vtraque, tum spontanea bonorum, tum coacta Angelorum malorum, de qua Paulus ad Colossenses [t]. Sed videtur potiùs de prima loqui voluisse, cùm faciat mentionem de profectione in cœlum, atque de sessione Christi ad dexterā Patris, sine supremū dignitatis in cœlo locum, infra quem sine dubio sunt omnes Angeli sancti. Loquitur eodē pacto idem Paulus ad Ephesios [u]. Perfecta omnino subiectio erit post diem Iudicij: interim necdū videmus omnia subiecta Christo. Non subiecit verò Angelis Deus orbem terræ futurum [x] *cùm fuerint Christo subiecta omnia, tunc & ipse Christus subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus* [y]. Idacius [z] obijciēti subiectum dici Christum Deo, hunc opponit locum, quo dicitur Angelos, Potestates, Virtutes sibi subiecisse. Probat hinc quoque Athanasius [a] diuinitatem Christi, quia Petrus eum appellat dominū Angelorum, & Potestatum.

Angelis, & Potestatibus, & Virtutibus.] Generali nomine substantiæ creaturæ, spirituales, perfectę, Angeli vocantur. De etymologia, & alus nominibus aliàs [b] dixi. Absolutè positū sæpius accipitur pro bonis. Tamen interdum quoque pro malis, vt ibi: *Nescitis quoniam Angelos iudicabimus* [c]. Immò vt etiam alibi [d] ostendi, aliquando qui malus est, vocatur Angelus Domini. Ceterùm putāt expositores Latini, & Clemēs Alexandrinus, per Angelos hoc loco designatam infimam Hierarchiā totam: per potestates secundam: per virtutes tertiā. Hugo, ac Thomas Anglicus ex [e] Dionysio notant, vocem virtutis quādoque omnibus Angelis tribui, quoniam reperitur in omnibus virtus, & operatio, & in Hymno trium puerorum [f] verba illa omnes Angelos, inquit Thomas, denotāt: *Benedicite omnes virtutes Domini Domino*, nihilominus hic sumi pro tertia Hierarchia, quia virtus est nomen bonitatis, & excellentiæ: Angeli autē primæ Hierarchiæ diuinam bonitatem excellētius recipiunt. At virtus hic non significat bonitatem. Reperio apud Cyrillum [g] Alexandrinum supremātum potestatum nomine Seraphim appellatā, & apud Chrysostomū [h] Virtutū, itémq; apud Hieroaymum [i]. Dionysij autē locus, in quo hoc dicit, est in libr. de cœlesti Hierarchia [k], notat id etiam Florus, Magister in expositione Missę. In dicto autem hymno per virtutes Domini placuit aliis accipere Angelos motores cœlorū, atq; de illis intelligēda verba Præfationis Missę: *Cæli, cælorumq; virtutes*: quidam cœlorum, ac siderum virtutes designari volunt. Pererius in Cōmentario eius loci, omnes virtutes rerum naturalium, quæ sunt principia mirabilium effectuum: qualis est virtus magnetis, piscis remoræ, & aliæ in metallis, lapidibus, herbis, animalibus. Cogit distincta quæ hic fit mētio de Angelis, Potestatibus, Virtutibus, atque subiectio sub Christo tamquam rerū eximiarum, vt certum quemdam ordinem substantiarū intelligentium accipiamus, cum alioqui crebrò in Psalmis Virtutes pro exercitibus, seu ordinibus omnibus Angelorum sumatur, vel iis saltem, qui Deum quodammodo stipant, nec ita ordinariè mittuntur: & quò nobiliores, hoc plures putātur.

Carthusianus hinc argumentatur, virtutes nō pertinere ad infimam Hierarchiam, prout Gregorius [l], & Bernardus [m] voluerunt qui sic disposuerunt cuiusq; Hierarchiæ Choros: in prima Seraphim, Cherubim, Thronos: in secūda Dominatio-

Aa nes,

a Ibidem 55.
b Heb. 2. 14. 15.
c Gen. 3. 3. & seq. Sap. 2. 24. Rom. 5. 12. Diabolus mortis habebat imperium.
d Apoc. 12. 10.
e Rom. 5. 12.
f Ibidem.
g 1. Cor. 15. 54.
h Osee 13. 14.
i 1. Cor. 15. 54.
k cap. 25. 8.
l Osee 13. n. 29.
m 1. Cor. 15. 54.
Mors Christi nostra præualuit.
Quid significet deglutire.
Humilitas in re fuimus ... hypostatica ... sibi bonos ... subiectos ...
n Matth. 4. ... in Euangelio.
p Coloss. 2. n. 10.
q Luc. 22. 43.
r Philip. 2. 10. Angeli boni ... sponte ... Christum ... adorauerunt.
s Heb. 1. 6.
t cap. 2. 15.
u cap. 1. 20.
x Heb. 2. 5. 8.
y 1. Cor. 15. 28.
z cont. Varim.
a epist. de sent. Dionys. Alex. Christi diuinitas probatur.
b Disp. de Angelis & alibi.
c 1. Cor. 6. 3.
d Act. 12. 23.
e de cœlest. Hier.
f Dan. 3. 61. Virtutes omnes Angeli dicuntur, sed propriè tertia Hierarchia sic dicuntur.
g in c. 6. Esaiæ.
h ibid. & hom. 3. cont. Anom. i ep. ad Vigil. Esa. ad Damasum. & in c. 10. Ezech.
k cap. 5.
l Hom. 34. in Euang.
m l. de consid. cap. 5. Tres Angelorum Hierarchiæ quomodo diuidantur.

nes. Principatus, Potestates: in tertia Virtutes, Archangelos, Angelos. Isidorus [a] inchoando ab Angelis, enumerat Angelos, Archangelos, Thronos, Dominationes, Virtutes, Principatus, Potestates, Cherubim, Seraphim. Idem Carthusianus exponens Dionysium [b], refert se legisse quoddã Opusculũ Bernardi, in quo se dolere scribat, quod hac in re discessisset à Dionysio. Et quidem dispositionem Dionysij sequuntur passim omnes, vt sint, dignitatis seriem sequendo, primi tres Chori Seraphim, Cherubim, Throni: secũdi Virtutes, Dominationes, Potestates: tertij, Principatus, Archangeli, Angeli.

Quamuis autem B. Thomas [c] velit Dionysium in secunda primo loco collocasse Dominationes, tum Virtutes; denique Potestates, sicque Abbatis Vercellensis, qui B. Antonij de Padua præceptor fuit [d], versio habeat: ceteri tamen, qui eundem Dionysium sunt interpretati, illo quem dixi modo reddiderunt: quamuis etiam Carthusianus asserat, non exactè traditum ordinem à Dionysio, sicut nec apud Paulum [e] semper idem reperitur, optimúmque esse, qui affertur à S. Thoma Atqui Damascenus [f] recitans Dionysium, primo ponit Ineo Κυριότητας, secundo Δυνάμεις, tertio Ἐξουσίας, hoc est, vt de B. Thoma retuli, Dominationes, Virtutes, Potestates.

Dionysius porrò, quem simpliciter sequendum duco in enumerãdo singulos ordines, principium sumit ab infimioribus, atque sic Hierarchiam secundam dicit esse, τῶν Ἐξουσιῶν, καὶ Κυριοτήτων, καὶ Δυνάμεων, id est, *Potestatum, Dominationum, Virtutum*, & ordine inuerso Virtutum, Dominationum, Potestatum. Prætermissa tractatione de aliis, Dionysius [g] exponit Potestates, de illis Angelis dici, qui inseparabili constantia intenti sunt in diuinum obsequium, illúdque ordinatissimè suscipiunt, & ad id etiam ea, quæ post se sunt Angelorum agmina promouens. Virtutes, qui inconcussã velut mascula quadam fortitudine prompti atque expediti sunt ad idem obsequium, atque ad id præterea opem largiuntur aliis Angelis inferioribus.

Communis item opinio est, pertinere ad Potestates, cohibere, alligare, arcere Dæmonas: ad Virtutes, miraculis inseruire, quæ faciunt ad commune bonum Ecclesiæ, Fideique confirmationem: sicut ad Dominationes præsidere, ac statuere quæ sunt executioni mandanda.

Iam verò quia modus ille loquendi, quo Petrus vtitur, dicẽs quod Christus subiecit sibi Angelos &c. indicãt aliquid aliud, quàm solàm diuinæ naturæ præstantiam, nempe Christum ipsum hominem hoc fecisse, quamuis ratione dignitatis ex vnione hypostatica, videri posset hinc sequi, fuisse causam gratiæ, & gloriæ Angelorũ: id autem præcipuè innotuisse, quando ascẽdit in cœlum, & superiorem ibi locum obtinuit, infra se relinquens omnes. Paulus [h] dicit *eum constitutum supra omnem principatum & potestatem*; vocátque corporis totius Ecclesiæ, quæ conflatur videlicet ex Angelis, non solùm ex hominibus, caput. Vnde probat B. Thomas [i] vnum componi mysticum corpus ex hominibus, & Angelis, quia vtriq; per gratiam, quam ab influxu eiusdem Christi tãquam capitis acceperunt, ordinantur ad eundem finẽ vitæ æternæ. Confirmat adhuc tum ex ministerio, quod Angeli exhibuerunt Christo [k] ex aliis verbis Pauli [l] *Cõstituit eum ad dexteram suam in cœlestibus supra omnẽ principatum & potestatem & virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, & omnia subiecit sub pedibus eius*. Affert noster Turrianus [m] multa, vt ostendat vnam esse Ecclesiã ex hominibus, & Angelis, &, vt Canon Cõcilij Niceni loquitur, quem citat, in cœlis, & in terra. Accedit quod omnes *Angeli sunt administratorij Spiritus propter eos qui hereditatem capiũt salutis* [n]: hac igitur in re parẽt Christo, qui salutis istius auctor est hominibus: atq; de hoc ipso ministerio iudicãdos docet Angelos, S. Thomas [o]. Docet præterea [p] Dionysius Angelos à Christo illuminari. Ex aliis Patribus magis disertè hoc videntur asserere de Christo etiam quatenus homo est, Gregorius [q], Rupertus [r], Laurentius [s], Iustinianus, vt alios omittam tum Scholasticos, tum Theologos recentiores, quos citat, & sequitur noster Suarez [t].

Ratio quoque suadet, quia cùm præuisa sint Christi merita, & prędestinatus fuerit priusquam præuisa sit gratia, & gloria Angelorum, & antequã hi prædestinarentur, *est enim primogenitus omnis creaturæ* [u], *& initium viarũ Dei* [x]. Credibile est ordinasse etiam Deum eiusdem Christi merita ad hunc effectum, ad quem sine dubio ipsa cõdignitatem valoris habebant, vt pote infinita: & id ad honorẽ illius pertinebat; & sic seruabatur maior quædam ratio iustitiæ, atque misericordiæ respectu Angelorum, vt scilicet ipsis cõferretur gratia, & gloria propter merita Christi, hoc item modo maior futura erat cõiunctio, & amor inter nos & Angelos: præterea decet quoad fieri potest, omnia vnius generis, qualis est gratia hominũ & Angelorum, reuocari ad vnã causam in illo genere: adhæc quia multo verisimilius, ac pene certum est, Angelos in via fidẽ habuisse de Christo, cuius & modò vident mysteria in verbo: ergo propositus est ipsis tamquam caput, cui subiicerẽtur, & à quo bona cuncta ipsorum supernaturalia penderẽt: ita vt malorum Angelorum peccatũ in hoc aliqui [y] velint consistere quod eiusdem subiectionem detrectauerint. Quocirca subiecti sũt omnes Angeli pedibus etiam Christi, vt loquitur Hieronymus [z]; non quidẽ proprie vt redemptori, quia mali numquam à peccato resurgent: boni numquam peccauerunt, nec peccabũt, (etsi Hieronymus [a] ex Origenis opinione quædã circa hoc habet de salute Dæmonum.) Sed quia malorũ inobedientiam punit & potentiam cohibet: bonis præter gratiam, quam dedit quoque malis in via, contulit donum perseuerantiæ, & gloriam. Vnde non est Angelis data gratia ex præuisione Christi meritorũ, quatenus erant fundata in morte ipsius, sed absolutè.

Quidquid verò sit, an fuerit incarnãdus Christus, si peccatũ Adæ non fuisset, & vt non passibilis ac mortalis. licet hoc si negemus, intelligere possumus meruisse Angelis per alios actus, quam per mortem: vel eosdem actus etiam passionis & mortis ab eodem extensos esse ad merendum pro Angelis, quamuis non ad moriendum, & satisfaciẽdum pro illis: quemadmodum ipse sibi aliquid meruit, nec tamẽ pro seipso mortuus est; aut sacrificiũ obtulit, vt definitur in Concilio Ephesino [b]. Plura citatus Suarez [c], atque etiam Valentia [d].

a 1. de summo bono cap. 12.
b cap. 6. cæle. Hierarc.
c 1. par. q. 108. art. 6.
d Massæus in vita B. Anton.
e Ephes. 1. 24. Coloss. 1. 16.
f lib. 2. cap. 3.
g de cæl. Hier. cap. 8.
Potestates quo modo Angeli vocentur.
Virtutes quodnam opus sit.
Christus gratiæ & gloriæ Angelorũ causa fuit.
h Coloss. 1. 16. Ephes. 1. 22.
i 3. p. q. 8. art. 4.
Christus caput Angelorum cur dicatur.
k Matt. 4. 11.
l Ephes. 1. 20.
m 2. de dogm. charact.
n Heb. 1. 14.
o 1. p. q. 56. a. 6.
Angeli à Christo illuminantur.
p cæle. Hierar. c. 7.
q lib. 1 Reg. c. 1 & Hom. 34. in Ezechiel.
r 3. de Process. Spiritus sancti cap. 21.
s serm. de Ascensio. Christi & se m. de Assumpt. B. Virg.
t 3. part. tom. 1. disp. 42. sect. 1. & 2.
u Coloss. 1. 15.
x Iob. 40. 14.
Gratia & gloria collata est Angelis propter Christi merita.
y Rupert. lib. 1. in Ioan. Bern. ser. 17. de Assum. & 17. in Cant. Gulielm. Paris. de virtut. ca. 106 & 110. apud Carthus. 2. dist. 5. q. 11. Vigueri. instit. c. 3 §. 1. Carthus. de perfect. Christ. & opusc. de lapsu Angelo.
z Hieron. in c. 1. ad Ephes.
a supra.
b Can. 10.
c supra.
d 3. p. disp. 1. q. 8 punct. 3.

CAPVT QVARTVM.

ARGVMENTVM.

Argumentum capitis 4.

Totum ferè in hoc est caput istud, vt Christi redemptis morte persuadeatur deuitare peccata præterita: orationi vacare, ac mutua dilectioni: omnia referre in Dei gloriam: gaudere, si pati propter Christum necesse sit.

1 CHRISTO igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui passus est in carne, desiit à peccatis.

2 Vt iam nō desideriis hominū, sed voluntati Dei, quod reliquum est in carne viuat temporis.

3 Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentium consummandam his, qui ambulauerunt in luxuriis, desideriis, vinolētiis, comessationibus, potationibus, & illicitis idolorum cultibus.

4 In quo admirantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confusionem, blasphemantes.

5 Qui reddēt rationem ei, qui paratus est iudicare viuos & mortuos.

6 Propter hoc enim & mortuis euangelizatum est: vt iudicentur quidem secundū homines in carne, viuant autem secūdùm Deum in Spiritu.

7 Omnium autem finis appropinquauit. Estote itaque prudentes, & vigilate in orationibus.

8 Ante omnia autem, mutuam in vobismetipsis charitatē cōtinuā habentes: quia charitas operit multitudinē peccatorum.

9 Hospitales inuicem sine murmuratione.

10 Vnusquisque, sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei.

11 Si quis loquitur, quasi sermones Dei: si quis ministrat, tamquam ex virtute, quam administrat Deus: vt in omnibus honorificetur Deus per Iesum Christum: cui est gloria, & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

12 Charissimi, nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationem vobis fit, quasi noui aliquid vobis contingat.

13 Sed communicātes Christi passionibus gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes.

14 Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis: quoniā quod est honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui est eius Spiritus, super vos requiescit.

15 Nemo autem vestrum patiatur, vt homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor.

16 Si autem vt Christianus, non erubescat: glorificet autem Deum in isto nomine.

17 Quoniam tempus est vt incipiat iudicium à domo Dei. Si autem primùm à nobis: quis finis eorum, qui non credunt Dei Euangelio?

18 Et si iustus vix saluabitur, impius, & peccator vbi parebunt?

19 Itaque & hi, qui patiuntur secundùm voluntatem Dei, fideli Creatori commendent animas suas in benefactis.

Vers. 1.] Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui passus est in carne, desiit à peccatis.

Vers. 2.] Vt iam non desideriis hominum, sed voluntati Dei quod reliquum est in carne viuat temporis.

Et hoc pertinet etiam ad argumentum huius capitis.

VRGET iam priore Capite positum argumentum ab exemplo Christi, ne quisquam impatienter ferat molestias, calamitates, persecutiones, quantumuis videatur innocens, nam Christū totius exemplar innocentiæ, passum pro nobis,

contra potius efficiendum, vt maiore studio colamus innocentiam, ac in posterum nosmet ad Dei voluntatem, quod patiendo videlicet Christus fecit, totos accommodemus; hominum iudicia de nobis negligamus, praua desideria fugiamus: quibus vt satisfaciant, Christi doctrinam, & sectatores insectantur ac vexant.

Christo igitur passo in carne.] Illatio respicit sermonem paulo remotiorem capitis prioris [a], quando dictum est *quod Christus semel pro peccatis nostris mortuus est*, &c. Addit Græca, & Syra editio (*pro nobis.*) Passus dicitur Christus in carne, qua etiam præpositione Syrus interpres vtitur בבסר, *babbesar*, vel carne, vt est in textu Græco σαρκὶ, legitq; correctior codex Roberti Stephani, & Latini, Hieronymus [b], vt & illud *pro nobis*, atq; Gelasius [c]: Augustinus [d] verò *per carnem*, quoniam causa sensibilis passionis est à carne, licet sensatio fiat animæ opera, & Christus ipse professus sit animæ suæ tristitiã [e]: vel pati in carne, & carne significat passum Christũ duntaxat, dum in hac vita vixit mortali: nihil autem neque tunc diuinitatem ipsius, neque animam quando à corpore separata est: quamuis dum viueret, pars animæ quoq; superior suos habuerit dolores, salua tamen visione beatifica, in qua etiam coniuncta fuerit consequẽs in parte superiore, licet non redundaret in inferiorem, delectatio. Qua in re Melchiorem Canum [f] id de delectatione negãtem non probo, scilicet saltem in cruce impeditam, salua vera beatitudinis ratione. Meritò tamen confutat Caietanum cùm negat, in voluntate Christi actum, quo nollet mortem, & cùm testis voluntas dicitur, sumi voluntatem pro appetitu sensitiuo.

Illam Cani sententiam Henricus [g] censet Fidei contrariam: Suarez [h] falsam, & temerariam, atque contra omnes Theologos, & cõfirmat verbis Cãtici [i]: *Egredimini & videte filia Sion regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius, & in die lætitiæ cordis eius*, vt nẽpe intelligatur locus de spinea corona. Sed & alia profert Scripturarum, & Patrum testimonia.

Notãt Patres, data opera sic locutum Petrum, vt innueret in Christo aliam naturam, nẽpe diuinam passionis incapacem, & ratione cuius re ipsa in se nullo modo passus est: alioqui nil opus fuisse illud adiicere, sed simpliciter dicere, *Christo passo*. Ea notatio extat apud Clemẽtem Alexandrinũ [k]: contra quem Nestorius isto, similibusq; abutebatur locis, vt ostenderet carnem Christi, corpúsve fuisse dũtaxat seu templum Diuinitatis, nec posse prædicari per idiomatum etiam communicationem, Deum passum, mortuum, natum, &c [l].

Explicat fusè idem Cyrillus [m] eandem veritatem, afferens in exemplum passerculum sanguine quidem tinctum, sed viuum dimissum [n]. Denique actiones, & passiones nõ sunt naturarũ, sed personarum. Idcirco Christus Deus passus, & mortuus est. Fatetur enim Paulus *Dominum gloriæ crucifixum* [o], sed secundum formam serui, nõ secundum formam Dei, secũdum carnem siue naturam humanam, non secundum Deitatem, *si* (Petrus) *sciret*, inquit Fulgentius [p], *Christi diuinitatem fuisse passibilem, sufficeret vt diceret, (Christo igitur passo) nec addidisset in carne, sed quoniam nouerat in vno, eodémque Christo, & passibilem, ante mortem, fuisse naturam, & impassibilem semper diuinam manere substantiam; propterea Christum fatetur passum in carne, cuius Diuinitatem nouerat prorsum impassibilem permanere.* Asserit etiam Athanasius, quod verbum quod [q] olim fieri dicebatur ad Prophetas, non item dicebatur caro fieri, quando nascebantur, vel pati, quando patiebantur: sed cum assumpsit carnem de Maria, & passus est Christus, pronunciari de Verbo vtrumque potest: secundum autem confirmat præsenti testimonio. Rursus docet [r], eundem dici debere, qui passus est, & qui non est passus: nõ enim alium esse præter ipsum Dei verbum, quod passionem, & mortem recepit: sed idem illud impassibile, & incorporeum carnis generationem tolerauisse, & iis omnibus persunctum esse, vt haberet quod afferret pro nobis.

Gelasius Papa [s] vrget eundem istum locum, vt probet duas naturas in Christo cum vnica persona diuina: & vtitur similitudine, qua & citatus Cyrillus sumpta ex anima nostra, quæ iisdem afficitur quibus caro, atq; compatitur, non tamen ipsa in substãtia sua vllo vulnere sauciatur, vel quibuslibet plagis, vexationibúsq; cõtingitur: animã enim nemo potest occidere [t]. *Beatum*, inquit, *Petrũ audiamus dicentem: Christo igitur carne passo, omnes eadem fide armamini. Carne passum dixit, non Deitate, cum tamen ipsa Deitas totum faciat, quidquid caro perpessa est, sicut & Filius hominis suum habet totum, quidquid est, Dei, & sub vna persona meritò vnus atque idem dicitur pati, quidquid vt Deus homo patitur, non infirmitate, & conditione passibili, sed dignitate suam faciens passionis iniuriam: adunatione patiens, sed sine passibilitate compatiens: sicut vnus, idémque virtutes operatur, quidquid vt homo Deus operatur.* Paulo fusius Patrum retuli verba, prẹter morem meum, quia mysteriũ tantũ, tanti refert propriis verbis explicare: & hi, quos attuli, ex professo, disputabant cum Hæreticis.

Augustinus [u] ad idem adhibet exẽplum Martyrum occisorũ in carne, & corpore, quod portabãt sine interfectione, vel morte animæ. Multa in hanc sententiam alij afferunt, vt Irenæus [x], Theodoretus [y], Eusebius [z], Concilium Hispalense [a] secũdum, Elias [b] Cretẽsis. Vim quoque facit Theodoretus in eodem exemplo Martyrum. Eiusdem verò non possum, quin ad hoc afferam de præsenti hoc loco iudiciũ. Diuus *Petrus*, inquit, *in sua Catholica Christum carne passum esse dicit. Qui autẽ Christum audit, non incorporeum Deum verbum intelligit, sed incarnatum. Christi ergo nomen vtramque naturam significat. Illud autem, carne adiectum passioni, non vtrãque, sed alterutram passam esse designat. Qui enim audit, Christum carne esse passum, cum rursus vt Deum impassibilem intelligit, soli autem carni passionem tribuit, &c.* Eusebius impatibilitatẽ istam Verbi in carne illustrat solis radiorum exemplo, qui nihil patiũtur sordidis, & mortuis corporibus, quæ attingũt. Affert etiam allatũ de Anima; nec non de eo, qui lyram pulsãs, aut neruos conuellẽs, nil ipse patitur.

Arnobius [c] cõtra Gentiles obiicit: *Si plena Apolline Sibylla ab impiis esset cæsa, atque interfecta latronibus, non dicturos illos in ea occisum Apollinẽ: eodémque modo, si vates Helenus, si Martius, si alij ariolãtes.* Damascenus [d] præter similitudinẽ luminis nihil patientis, adhibet ferrum candens, cui iniecta aqua, ignem extinguit, salua ferri substantia. Rectè verò admonet, in exemplis non requiri exactam similitudinis rationem. Argumentantur & Patres Hispalensis Concilij ex isto loco: *Ergo* aiunt illi, *si Christus in carne passus est, non secundum Deum, sed secundum hominem crucifixus est.* Legantur in eodẽ Concilio multi alij prolati Patres Græci, & Latini, tum Ambrosius [e].

Necessariũ autẽ non duco monere de extrema alia Caluini blasphemia, non sola Christũ carne

passum

Marginalia: a vers. 18. — b [i]n contr. Iouin. — c lib. cont. Eutyche. & Nestorium. — d lib. de Fide & operibus ca. 10. — e Matt. 26. 38. *Cur dicatur Christus in carne passus.* — f lib. 12. de locis Theolog. cap. 14. sub finem. — g quodlib. 8. q. 7. — h 3. par. tom. 1. disp. 38. d. 5. — i cap. 3. e3. — *In Christo duæ naturæ, diuina, & humana, ex quibus diuina fuit passionis incapax.* — k de Fide ad Reginas. — l in Concil. Ephes. tom. 1 ca. 13 ep. Nestorij. — m de incarnat. [...]od. Conc. Ephes. tom. 4. c. 26. — *Passiones nõ sunt naturarum, sed personarum.* — n Leuit. 14. 6. 7. — o 1. Cor. 2. 8. — p 1. ad Trasim. c. 9. lege etiam cap. 10. — q serm. 4. cont. [Ar]rian. — r ser. de Incarnat. quæ incipit. Nos pij. *Christus passus est, & non est passus.* — s lib. de duab. natu. cont. Eutyc. & Nestor. — t Matt. 10. 28. — u de Agone Christian. c. 23. — x lib. 3. c. 20. & 21. — y dial. 3. — z 4. de demõst. c. 25. — a in Orat. 4. seu 5. de Filio, quæ est Nazianzeni. — *Christi nomen vtramque naturam significat.* — c 2. cont. Gent. — d lib. 3. de Fide cap. 26. — e 2. de Fide, ca. 5. lib. de incarnat. c. 5. — *Horrendus Caluini error.*

passum, hoc est, dum viueret mortalis homo, suos quoque in anima ipsa sentiens dolores, verùm etism anima separata à corpore, quæ damnatorum pœnas toleraucrit, vt poto etiam despetans in cruce. Meminimus antè, ac horrescit animus vel cogitare. Lege dialogos Feuardentij, & nostrum Suarez [a].

a 3. p. Tom. 2. disp. 16.

Et vos eàdem cogitatione armamini.] Hieronymus [b]: *Eàdem conuersatione*: Fulgentius [c], *eàdem scientia*, Gelasius [d] *eàdem fide*: sed fortassis per accommodationem, vel interpretationem sic loquuntur. Nam ἔννοια est meditatio רעיונא *rehhiana, mens ac voluntas*. Armandi verbum admonet nos pugnæ, ac militiæ nostræ, quam vita nostra profitetur, ita vt ipsamet denominetur tota militia [e]. Relege quæ diximus capite secundo [f]. Validè armamur meditatione passionis Christi: & si hæc *nobiscum recogitauerimus, nõ defatigabimur, nec deficiemus, aut dissoluemur animis nostris* [g]. Vult Paulus nos huiusmodi cogitationem suscipere non obiter, aut per ludum, sed seriò ac sedulò. Id sibi vult ἀναλογίσασθε, *reputate, expendite, considerate*, atq; æstimate analogiam, & proportionem, quæ est in tali illa contradictione, quam Christus passus est aduersus se, & in ea, quam patimini, quanta quanta illa sit persecutione: *nondum enim vsque ad sanguinem, quem fudit Christus pro vobis, restitistis aduersus peccatum repugnantes*, ἀνταγωνιζόμενοι. Hæc panoplia nostra: ita vt meritò Paulus [h] *iudicaret nihil se scire nisi Iesum Christum crucifixum*: non quod non alia sciret mysteria, & prædicaret, vt resurrectionem, &c. Sed quia, vt obseruat Augustinus [i], in Christo crucifixo multa homines discunt, maximè *vt crucifigantur mundo, & mundus ipsis* [k]. Armaturam fortium, cuius in Canticis mentio *, Gregorius [l] accipit de exemplis sanctorum: validissima quæ ab exemplo sancti sanctorum. Maiores animos concipimus viso tam forti duce, quàm conceperint Machabæi equite Angelo conspecto in veste candida armis aureis, hasta vibrata [m].

b 2. con. Iou. c 3. ad Trasi. c. 9. d lib. de duab. natu.

a Iob. 7. 1. f vers. 21. *Christi passionis meditatione validè armamur.* g Hebr. 12. 3. & 4.

h 1. Cor. 2. 2. i de fide & operib. c. 10. k Gal. 6. 14. * c. 4. 4. l ibid. m 2. Mach. 11. 8. 9.

Nouum, & inauditum pugnæ genus, *nouáque bella, quæ elegit Dominus* [n], in quibus compugnantes vnà cadunt, vnà quodammodo vincunt: crucifigatur mundus, crucifigamur & nos. Ibi intelligitur, ait idem Augustinus, omnis coërcitio malarum concupiscentiarum. Plus potuit conformatio brachiorum Mosis in crucis morem cõtra Amalech, quàm arma externa [o], *Si aduersarius Amalechita*, inquit idem Doctor [p], *iter includere, atque impedire conabitur, perseuerantissima extensione brachiorum eiusdem crucis indicio superetur* [q]. Venit in mentem Ciceronianum illud ad Trebatium [r]: *vsquequaque sapere, telum acerrimum esse*, scilicet, vt dixi, *Paulus non aliud se indicabat scire, nisi Iesum crucifixum* [s]. Quid si Petrus, qui vnus hac vtitur dicendi forma, vt nos armari iubeat cogitatione passionis Christi, respectum habuit ad gladium, quo armatus percussit seruum pontificis [t], quando rapiebatur Christus indignè ad mortẽ? Quod ipse tunc, si mysterium attendisset, Christo sic compassus esset, vt Patris, qui talem calicem Filio dabat, se voluntati magis accommodaret. Potest accommodatè huc transferri, quod est in Threnis [u]: *Dabo eis scutum cordis laborem tuum*, vt exponit Pintus.

Nouum pugnæ genus, & nouum bellum. n Iud. 5. 8. o Exod. 17. 11. p hom. 10. ex lib. 50. hom. q Iud. 17. 13. & seq. r lib. 7. epi. in 26. s 1. Cor. 2. 2. t Mat. 26. 51. u cap. 3. 65.

Hugo notat verbo armandi significari, cogitationem passionis non suscipi ad oblectãdum animum, sed ad impugnãdum vitia: & quia non omnibus conceditur pati, vt simus saltem parati. Sacramentum Confirmationis, quo creamur Christi milites, à crucis consignatione potissimum in fronte, vocatur signaculum a Cornelio Papa [x], & Ambrosio [y]. Id Iulianus Apostata lignũ, vt Christianam eiuraret militiam, victimarũ voluit eluere sanguine, vt meminit Naziãzenus [z], Glycas [a], (Prudentius [b] ritum exponit,) & Ethnici detracta eradere cute frontis posse se putauerunt, vt Glyceriæ apud Surium [c], & Armogasti apud Victorem [d]. Chrysostomus [e], & Cyrillus in [f] frõte crucem potissimùm firmari scribunt, vt Christi miles arma obiiciat. De aliis causis Gretserus [g]. Thomas Anglicus acutè obseruauit Christum in cruce armatum fuisse spinis pro galea: carne pro lorica: clauis pro lancea, vel gladio: crucem equi locum tenuisse.

Confirmationis sacramentum & cur signaculum dicatur. x apud Euseb. 6 hist. c. 35. y 3. de sacr. c. 2. l. 6. c. 2. z orat. 1. cont. Iulian. a par. 4. Ann. b Peri Steph. Hymno 10. c 20. Maij d 1. de persecu. Vandalo. e Chrys. hom. 55. in Matt. f Cate. h. 4. g 4. de cruce, c. 51.

Nec me verò latet, armorum vocabulo quævis instrumenta intelligi apud bonos Auctores, ac proinde armare esse apparare, vel instruere, quæ vsui sunt ad aliquid. *Cerealia* vocat *arma* Virgilius [h] Agricolarum, quibus sub nomine durorum agrestium tribuit quoque illa [i], ligones, aratra, plaustra, &c. Sicut nautarum arma dicuntur vela, rudentes, antennæ: cocorum verũa, cochlearia, ollæ, &c. studiosorum calami, libri. Sic idem Poëta armari classem dicit [k]. Græci eôdem pacto vsurpant ὅπλα & ὁπλίζειν, vt obseruauit Eustathius [l], ἀντὶ τοῦ τάχειν καὶ ἀντὶ τοῦ ἑτοιμάζειν, & παρασκευάζειν.

h 1 Aeneid. i 1 Georg. k 4. Aeneid. l Iliad. θ.

Quia qui passus est in carne, desijt à peccatis.) Cogitatio, qua nos armari vult, includit cum passionis Christi meditatione firmum animi propositum ad imitandum in eo Christum, vt quemadmodum semel secundum carnem Christus passus, mortuúsque immortalis euasit: sic nos *vbi carnem cum vitiis, & concupiscentiis* [m], *quoad licet per conditionem humanam gratia quoque diuina adiutam crucifixerimus; & peccatis mortui* [n] *fuerimus*, Deo tantùm, cuiusque obsequio viuamus, ac seruiamus, libenter ferendo res aduersas, perinde ferè ac si effecti essemus impassibiles. Et ita, vt quamuis caro doleret, animus de sede rationis non deturbetur, ipséque pati non censeatur, qui a non cedit. Tota oratio habet homonymiam, quam vidit Carthusianus, vt vel de Christo, vel de imitatore Christi possit intelligi. Sed primo modo, qui Titelmano placet, atque Salmeroni, quem idem iure postponit secundo, traditúrque passim à ceteris non solùm expositoribus, verùm etiam Hieronymo [o], & Augustino [p], & in editione Syra: non desiit Christus à peccatis, quasi peccauerit vnquam, sed quia semper abstinuit: vel potiùs quoniam desiit pro nobis *peccatum esse* [q], *ac dici*, hoc est, hostia pro peccato cruenta, & *quod mortuus est peccato, mortuus est semel* [r]. Omnis quidem corporis mors typus est passionum nostrarum: sed maximè quæ crucifixione perficitur, siquidem affixis membris demitur potestas mouendi se. Ideo Paulus *Christo se confixum cruci* dicebat: *iam non se viuere* [s], *sed in se Christum.*

m Gal. 5. 24. n Rom. 6. 2. & alibi. o 1. cont. Iou. p de fide, & operib. cap. 10. hom 10. ex lib. 50. hom. q 2. Cor. 5. 21. r Rom. 6. 10. *Crucifixione maxime passionum nostrarum mors significatur.* s Gal. 2 19. 20.

Demonstrat egregiè Cassianus [t], abrenunciationem nil aliud esse, quàm imitationem, & imaginem crucifixi. Similis huic in epistola ad Romanos [u] habetur sententia: *vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt vltra iam non seruiamus peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato*, id est, liberatus veluti à iugo, & necessitate quadam peccandi, sicut qui corpore crucifixus est, liber est ab operibus vitæ.

t 4. inst. c. 34. & 35. u c. 6. 6. 7.

Desijt a peccatis.] Augustinus [x] *desiit peccare* Hieronymus [y]: *Quieuit a peccato*, πέπαυται ἁμαρτίας.

x supra. y supra.

Peccatorum absolute positum mortale significat.

Peccatorũ nomine absolutè posito grauia intelliguntur, quæ vocamus mortalia. Nam desinere, atque quiescere à leuibus,& venialibus, eximiũ priuilegium est, præterque Deiparam definire non possumus, ac alij vlli concessum. Salmeron perpendit singularis numeri *ἁμαρτίας*, atq; sensum esse, vt cesset baptizatus à peccato, desinendo facere fomitem siue concupiscentiam, quæ est in carne, ne amplius regnet [a], atq; ne viuat secundũ desideria hominum, nempe peccatorum, & carnalium: quod fit, dum non consentit illi, sed voluntati Dei Nimis angusta expositio apud Hugonem de solis carnalibus peccatis.

a Rom. 6.12.

Vt iam non desideriis hominum.] Hieronymus [b] *in desideriis.* Ambiguum an sit casus dandi, an auferendi. Augustinus [c] videtur in posteriore legisse, quoniam quod sequitur nomẽ, legit in eodem *voluntate*: Hieronymus item addita præpositione. Viuere desideriis, & volũtati videtur idem, quod in voluntate, atque desideriis, siue ad volũtatem, ac desideria: viuere voluntate, ac desideriis, adhibere velut normam viuendi desideria,& voluntatem alicuius,& illis quodam modo agi, ducíque non solùm referre actiones suas ad illa: quamuis hæc omnia valde connexa sint. *Qui hominibus placent, confunduntur, & Deus spernit eos* [d]: nec *Christi seruum esse quis potest, simulq; hominibus placere* [e]: & curandum quidẽ, *vt hominibus placeamus sed in bonũ* [f]: sicut faciebat Paulus [g], exemplo Christi [h].

b supra.
c supra.
d Psal. 52.6.
e Gal. 1.10.
1. Thess. 2.4.
f Rom. 15.2.
g ibidem 1. & 1. Cor. 10.33.
h Rom. 15.3.

Secundum hominem ambulare quid sit.

Homo simpliciter sumptus in deteriorem sumitur partem, & carnalem significat: vnde secundum hominem ambulare, & carnalem esse idem est [i]: *nasci quoque ex sanguinibus*, & quod idem est, *ex voluntate carnis,& viri, atque ex Deo nasci*, opponuntur [k]: nec non mandata Dei & hominum, vel traditiones, ac doctrinæ [l]: *& sapere quæ Dei sunt, & quæ hominum* [m].

i 1. Cor. 3.3.
k Ioan. 1.13.
l Matt. 15.9. Coloss. 2.8. Tit. 1.14.
m Matt. 16.23.
n in c. 1. epist. ad Galatas.

Augustinus [n] egregiè docet, quo pacto simul Deo, simul hominibus placere valeamus, & debeamus. Homo non placet vtiliter, nisi cùm propter Deum placet, id est, vt Deus placeat, & glorificetur, cùm dona eius attenduntur in homine, aut per ministerium hominis accipiuntur. Cùm autem sic homo placet, non iam homo, sed Deus placet.

Quod reliquum est in carne, viuat temporis.] Non displicet, vt dicatur allusio esse, quod Catharinus notauit, & Salmeron post eum, ad quadraginta, quibus Christus post resurrectionem, ante ascensionem hic vixit dies, quo spatio totum significetur vitæ nostræ tempus, quod a Baptismo viuere nobis datur in terris: & tum demum legitimè patet cœlum. Augustinus [o] legit: *voluntate Domini Dei reliquum in carne viuat.* Hieronymus [p], *in voluntate Dei reliquum in carne tempus exigat. Perdit, quod viuit*, ait idem Augustinus [q] Deum alloquẽs, *qui te Deum non diligit. Qui curat viuere non propter te, Domine, nihil est, & pro nihilo est. Qui tibi viuere recusat, mortuus est.*

o de fide, & operib. c. 10. & lib. 50. hom. 20.
p 2. cont. Iou.
q Manualis c. 4.
Perdit, quod viuit, qui Deum non diligit.

Versic. 3.] Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentium consummandam his, qui ambulauerunt in luxuriis, desideriis, vinolẽtiis, comessationibus, potationibus, & illicitis idolorum cultibus.

RENouatos Baptismo, & qui veterem hominem exuerunt, decet in nouitate vitę ambulare [r], & qui sese antea ad voluntatem hominum peccatorum accommodauerunt, eorum deinceps mala opera nec imitari, nec sectari. Horum operum nonnulla paulò magis externa, crassáque recensentur, quibus à toto genere Gentiles erant obnoxij, tametsi potuerunt inter illos esse, ac re ipsa fuerint aliqui à talibus abhorrentes. Generalis quoque iuuat reprehensio, vt caueant diligentiùs, qui cauerunt, & quod cauerint, gratias agant Deo, cuius gratiæ, atque misericordiæ *deputare quisque debet* cum Augustino [s], *quæcumque non fecit mala*, ita vt non fecisse, sit nobis Deum condonauisse.

r Rom. 6.4.
Cur maxime Petrus ad abstinendum ab his operibus moneat.
s 2. Conf. c. 7. Soliloqu. c. 15.

Sufficit præteritum tempus.] Additur Græcè *βίου*, vitæ. Sed ex Latinis nullus addit, nec Syrus interpres. Item Græcè *ἀρκετὸς γὰρ ὑμῖν.* Sed correctius *ἡμῖν* nobis *ὁ παρεληλυθὼς χρόνος*: *sufficiens vobis*,&c. Quare rectè Vatablus vertit in prima persona quod patrauerimus: & ait Caietanus Petrum se aliis annumerare, quamuis talis non fuerit, vt admonitio faciliùs admittatur.

Quod ait *sufficit*, non approbat præteritam vitam, sed reprobat potiùs, vt Lyranus notat. Sic vsurpatur idem verbum alibi, vt [t] *sufficerat errasse eos*,&c. Tale illud: *Iam noli peccare* [u]: & *sufficiant vobis domus Israel omnia scelera vestra* [x]: & *sufficiant vobis principes Israel: iniquitatem, & rapinas intermittite* [y],&c.

t Sap. 14.22.
u Ioan. 5.14. c. 8.11.
x Ezec. 44.6.
y ibid. c. 45.9.

Ad voluntatem Gentium consummandam.] *Τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι.* Augustinus [z] *Voluntates Gentium consummasse.* Voluntas, aut voluntates Gentium idem important, quod priore versu desideria hominum. Solent autem inter homines maiore ex parte deteriores esse Gentiles, vt pote destituti vera Dei notitia, & imbuti falsa religione. Porrò quia Petrus alloquitur eos, qui ex eiusmodi superstitione sunt conuersi, bene in præfatione sumus argumentati, scriptam esse hanc epistolam non propriè ad solos eos, qui de Iudaismo transierant ad Christianismum, quibus conuenire potest, quod capite primo [a] dicitur de redẽptione à vana conuersatione paternæ traditionis, verùm etiam ad illos, qui immediatè de Gentilitio ritu. Quanquam video responderi posse, omnes, qui se in ea vitia dent, quæ hîc enumerantur, censeri viuere ad voluntatem Gentium, quæ, vt dixi, magis illa frequentant. Quem sensum insinuat Lyranus, & Latini ceteri, ac Oecumenius: Caietanus etiam confirmat ex eo, quòd sententiam exprimi putat in textu Græco in prima persona plurali, seq; Petrum ea includere, cùm loquitur de peccatis nationis suæ Iudaicæ. Sed prior sensus magis obuius, & facilis videtur.

z lib. 50. hom. 20.
a vers. 18.

His qui ambulauerunt in luxuriis.] Ambulandi verbo designatur varia in malis progressio. Per luxurias, quas libidines Augustinus [b] reddit, Hugo, & Lyranus externos actus intemperantiæ circa venerea intelligunt, sicut per desideria internos actus, quando facultas deest externorum. Per *τὰς ἀσελγείας* omnes lasciuiæ significantur in verbis, gestu, veste, aliis rebus, etiam cum violentia, proteruia, petulãtia,& alterius iniuria. Vertit interpres idem vocabulũ locis aliis impudicitias [c]. Eodem verò modo quo hîc, iterum in epistola Petri secunda [d],& Pauli ad Galatas [e].

b lib. 50. hom. 20.
c Marc. 7.22. Rom. 13.13. 2. Cor. 12.21. Ephes. 4.19. 2. Pet. 2.2.
d c. 2.7.
e c. 5.19.

De multiplici Gentilium luxuria varia idem Paulus ad Romanos [f] scribit, & ad Corinthios [g]. At verò cum Thessalonicensibus [h] agens, ait; *Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra: vt sciat vnusquisque vas suum possidere in sanctificatione, & honore,*

f Rom. 1.24. & seq.
g 1. epist. c. 6.9 & seq.
h 1. ep. c. 4.3.4. & 5.

non

non in passione desiderij, μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, sicut & Gentes quæ ignorāt Deum. Plena omnia ferè scripta Gentilium, maximè poetarum, lasciuiis, & nostri quoque meminerunt, qui pro religione Christiana condiderunt apologias. Geminus huic, Pauli ex epistola, quam dixi ad Romanos, locus, cum diuino consilio in eum incidisset Augustinus, parum antea distans à Gentilibus, quia Manichæus, illi occasio fuit orthodoxæ religionis amplectendæ [a], permotus est ad meliorem frugem.

a 8. Conf. cap. vii.

Desideriis.] Ἐπιθυμίαις. Vetita sunt etiam interna desideria: cautum *ne concupiscamus* [b], quia *qui videt mulierem ad concupiscendum eam, mœchus reus censetur* [c]: *Concupiscentia cum conceperit, parit peccatum* [d]. Generale nomen est ἐπιθυμίας, & verbum ἐπιθυμεῖν, quod apud Epiphanium [e] ait Methodius, Οὐχὶ ἐπὶ τῶν παρόντων, καὶ ὑποκειμένων ἐν ἐξουσίᾳ πίπτειν, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῶν παρόντων μὲν, μὴ ὄντων δὲ ἐξουσίᾳ. *Non in præsentia, & quæ in nostra sint potestate, quadrare, sed in præsentia quidem, vt quæ non subsunt nostræ potestati.*

b Exo. 20.17. Deut. 5.21. Rom. 7. 7. &c. 13.9.
c Mat. 5.28.
d Iac. 1.15.
e hæres. 64.

Est per se mala, cui consentitur interius concupiscentia, quia repugnās rationi. Sed quia post Adæ peccatum, in statu naturæ abundabat genus humanum peccatis, ægrè admodum deprehēdebat, & concupiscentiæ morbum agnoscebat: Immò & multi quędam peccata, etiam externa propter obscuratum intellectum, pro peccatis non ducebant: & quæ talia esse iudicabant, nō vt contra Deum, sed tantùm contra rationem, neque propositas à Deo pœnas sciebāt. Hoc sensu dixit Paulus [f] se *peccatum non cognouisse, nisi per legem, neque concupiscentiam, nisi lex diceret: Non concupisces* [g]: licet simul, quia quæ prohibentur, magis appetuntur, lex autem, ac status legis scriptæ, ipse per se sufficiens remedium non dabat mali, quod indicabat *passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti* [h].

Concupiscentia cui interius consentitur, per se mala est.
f Rom. 7. 7.
g Exo. 20.17. Deut. 5.19.
h Rom. 7.5.

Atqui cauēdus error hæreticorum huius temporis in altero extremo, ipsammet concupiscentiam, eiusq; motus omnes peccata esse. Iacobus [i] *à concupiscētia*, id est, à potentia concupiscendi docet nos abstrahi, & illici per suggestionem, & delectationem; cùm concepit per aliquem imperfectum consensum, *tunc parere peccatum: si autem peccatum consummatum fuerit per plenum cōsensum, generare mortē*, vt passim cum Beda tradūt expositores alij [k], atque Gregorius [l]. Lege Bellarminum [m]. Concilium Tridentinum [n] damnat primum errorem, cum præcipit vt confiteamur de peccatis mortalibus etiam occultissimis, ac aduersus duo tantùm vltima Decalogi præcepta commissis, quæ nonnumquam animum grauius sauciant, & periculosiora sunt iis, quæ in manifesto admittūtur. Augustinus [o] crebrò testatur, concupiscentiā quamtumlibet ferueat, ebulliat, tumultuetur in carne, non esse peccatum coram Deo, donec accesserit voluntatis consensus: dici tamē peccatum, quoniam ex originali peccato est, & ad peccandum inclinat: præcepto autem *non concupisces*, prohiberi prauum voluntatis consensum.

Concupiscentia quomodo sit peccatum.
i Iac. 1.15.
k ibid.
l homil. 16. in euang. & apud Bedā 1. lib. c. 27.
m li. 5. de gra. & statu pecc. c. 7.
n sess. 14. c. 5. & Can. 7.
o 6. con. Iul. c. 5. & 7. lib. 2. de Nupt. & conc. c. 23. 25 20 li. 1. con. duas ep. Pelag. c. 13. & alibi.
Concupiscentia non est peccatū, nisi accesserit voluntatis consensus.

Vinolentiis.] Οἰνοφλυγίαις. Quare mendosè legūt aliqui, (vt meminit Thomas Anglicus,) violentiis. Sunt propriè ebullitiones, & eructationes, ac veluti existentes pustulę, tuberculi, tumores. Oecumenius explicat, τὰς ἀπὸ τὸν οἶνον ἀκρατεῖς ὁρμὰς, ex vino. De immoderato vini vsu alias [p]. Testis Bacchi, qui & Ianus, cultus, adeo frequentatus à Gentilibus, quàm essent vino dediti. Aptè luxuriis, ac desideriis libidinosis subiectæ vinolentiæ sunt, & postea comessationes, atque potationes. Sunt hæc illarum fomenta. *Qui nulli rei*, (ait Seneca [q],) *nisi vino, & libidini vacant, turpissimè occupati sunt. Ceteri etsi vana gloriæ imagine teneantur, speciosè tamen errant, licet auaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel bellatores, omnes isti viriliùs peccant. In venerem, ac libidinem proiectorum inhonesta labes est.*

p Eccl. 2. 3. & Act. 2.15.
q de breuitate vitæ c. 8.
Aduersus ebrietatem.

Multa declāmant Patres in ebrietatem. Basilius maximè. Illud proposito accommodatum, quod ebrios appellat [r] *idola Gentium, quia oculos habent, nec vident, aures, & non audiunt, manus paralysi affectas, pedes infirmos, ac facilè offendentes* [s]. Idem Petrus epistola prima ad Clementem legēdus, quæque de Clerico vinolento collegit Espensæus [t].

r hom. 14. de ebrieta.
s Ps. 113. 5. 6. 7.
t In 1. ad Tim. lib. 2. digress. c. 14.

Comessationibus.] Κώμοις Est comessatio, vel commessatio, siue commissatio propriè cibus, ac potus post cœnam, ex luxu sumptus. Latior tamen est vsus huius vocabuli, vt & commissatoris, & commissandi pro epulis, & cōpotationibus, tum illis, quæ ex collatione, symbolisque comparantur De his Cœlius Rhodiginus [u], Auctórque cōuiuialium antiquitatum. Græcum nomen, ex quo videri possit deriuata cum simplici, m, scripta comessatio. Latius item patet, ac magis quidē, quàm apud Latinos. Primaria notio indicat immodicā cibi, potúsve sumptionem, quæ κῶμα conciliet, id est, somnum profundum, qui & marcor dicitur, veternus, lethargus. Isidorus Pelusiota [x] describit, κῶμον, id est, comessationem esse tibię cantum, qui cum largiore vino ad voluptatem, & libidinem extimulat, ac conuiuium in fœdum, & obscœnum theatrum mutat, atque per cymbala quædam, & instrumenta ad fraudes accommodata conuiuas mulcet, ac delinit.

Comessatio quid sit.
u lib. 28. c. 2.
x lib. 1. ep. 456.

Postea κῶμον vsurparunt pro conuiuio luxurioso, & omni amatoria lasciuia, proteruia, nequitia, præsertim vino calentium. Vnde & apud Gētiles huiusmodi comessationum præses Deus Κῶμος, de quo Philostratus [y], & quorumdam sententia, Κωμῳδοὶ, quasi cantantes inter comessandum, vel ἐν καιρῷ Κώματος. (Est forsan quam Itali vocant *la mattinata, o serenata*,) quamuis alij malint ἀπὸ τῶν κωμῶν à pagis, & vicis, per quos dispersi genio indulgentes iocosas, & dicaces cantilenas cantitarent.

Comus Deus quis fuerit.
y In imagine 3.

Sunt qui comessationem indidem deriuent, nempe à vicis: prius enim in illis habitabant, & alij alios inuitabant. Malunt quidam omnino Latinam vocem esse, & à comesse, vel à comitate deductam. Mitto præcipuas edendi formas, vel tēpora Græcis ἀκράτισμα, ἄριστον, ἑσπέρισμα, δεῖπνον, δόρπον, Latinis ientaculum, prandium, merendā, cœnā. De his disputat in horis subcisiuis Biciola noster; sed omissa comessatione, quam præterea non nemo [z] vocat comessationem, deducens à comi, & hanc vocem à communis.

z Cambinoa in Horat. 4. Carm. Ode 1.

Potationibus.] Πότοις. Augustinus [a], *potatione* in numero singulari. Paulus [b] μέθαις, & κώμοις coniungit *ebrietates & comessationes*: quemadmodum etiam Plutarchus [c]. Et Suidas Κῶμον exponit esse μέθην. Addunt hoc loco aliqui *ebrietatibus*, Græcè non est. Syrus Interpres superiora omnia sic enumerat: *In crapula & ebrietate, & proteruia, & cantu.* Potationes additæ sunt præter vinolentias, quia non vino tantùm, sed aliis quoque rebus ebrietas inducitur, vt Lyranus annotat: Adde, citra periculum etiam ebrietatis, reprehensione dignas esse crebriores absque necessitate potationes. Quamquam ex genere suo intemperantia circa ista non sit mortale peccatū, sed ob damna,

a lib. . hom. 20.
b Rom. 13.13. Gal. 5. 21.
c in Politicis.
Non vino tantū sed & aliis rebus ebrietas inducitur.

quæ inde possunt proficisci. Talis fuit in Augustini matre adhuc puella primò, deinde in grandiore culpa leuis, largius bibendi [a] merum.

Illicitis idolorum cultibus.] Augustinus [b], *Nefandis idolorum seruitutibus.* Ἀθεμίτοις εἰδωλολατρείαις. De vanitate, ac turpitudine idololatriæ nonnihil egimus declarando librum Sapientiæ [c]. Ibi inter alia scribitur [d], quod infandorum idolorum cultura omnis mali causa est, & initium, & finis. Docuimus eo libro, infinitum quemdam numerum deorum apud Ethnicos fuisse, qui rebus quibusque, vnde vtilitatem caperent, diuinitatis honorem, cultúmque reddebant. Id præterea Prodicum Chium testatur Sixtus [e] empiricus dixisse, ac verbi gratia, veteres existimasse, panē esse Cererem, vinum Bacchum, aquam Neptunū, ignem Volcanum, &c. De Deo Como paulo antè diximus. Ridet Arnobius [f] Gentiles, quod colerent Vnxiam, quæ superesset procurandæ vnctioni: Cinxiam cingulorū replicationi, & quod ad rem propius facit, Victuam, & Potuam, quod victui, potuíque procurarent. *O egregia,* inquit, *numinum, & singularis interpretatio potestatum! Nisi postes virorum adipali vnguine oblinirentur ab sponsis, nisi virginalia vincula iam feruentes dissoluerent, atque immunētes maritinisi potarent & manderent homines, Dij nomina non haberent.* Multa alij de eodem argumento, præcipuè Augustinus in opere de ciuitate Dei. Nominatim recenset [g] Edúcam, siue Edulinam, Edusam, Eduam, quæ Escam; atque Potinā deam, siue Poticam, & Potuam, quæ potionem ministret. Citāt de his Varronem, Donatum, Probum, Nonium Ludouicus [h] Viues, & Lilius Giraldus [i]. Sed videntur velle genitales deos fuisse, ac præfuisse infantibus, iuxta illud:

Nec Deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est [k].

a 9 Conf. c. 8.
b lib 50. hom. in 20.
c cap. 13. & 14.
d cap. 14. 27.
Idololatria omnium malorum caussa.
e lib. 8. cont. Mathem.
f 3. cont. Gent.
g 4. de ciuit. c. 11. & 34. lib. 6. c. 9.
h in 4. de ciuit. c. 11.
i de deis Gentium Synt. 1.
k Virg. Eclog. 4.

Vers. 4.] In quo admirantur non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ confusionem, blasphemantes.

QVia professio Christiana reprehēsa hic horret vitia, hísque similia, quibus oblectantur Gentiles, soléntque qui moribus dissident, ac studiis, alios insectari, occurrit Petrus, ne fideles commoueantur, si degentes in medio nationis prauæ, illorum contra se obtrectationes, conuitia, maledicta percipiant. *Mundus quod suum est, diligit, & odit, qui ex ipso non sunt* [l]. Inutiles arbitratur ac noxios sibi viros innocentes, nec aspectum etiam eorum vultúmque, qui tacitus reprehensor est, censorque, ferre possunt [m], sicut alias docui [n], exemplo Thraseæ a Nerone interfecti [o].

In quo.] Ἐν ᾧ. Alij *In quibus*, Syriacè הוא השתא *veha hascha, & ecce nūc.* In quo, id est, in qua re tota prius exposita. In quibus, id est, pluribus enumeratis. Hugo item explicat: *In quo*, propter quod; quia nimirum Christiani carnem crucifigerent, &c. Fauet Oecumenius.

Admirantur.] Alij: *In quibus nunc obstupescunt*, vt Thomas Anglicus. Aliqui, *Peregrinantur.* Sed Hugo legens *in quo admirantur*, illa alia refert ad præcedentem versum, & legit, *In quibus nunc obstupescent*, nempe conuersi ad fidem, *recogitantes quem fructū habuerint in eis, in quibus nunc erubescūt* [p]. Græcum verbum ξενίζονται, inquit Oecumenius ἀντὶ τοῦ θαυμάζουσι, *pro miratur iacet.* nam propriè significat, peregrinantur; solent autem peregrini res alienæ regionis mirari. Eódem verbo Græco vtitur paulò infra Petrus [q]. Vulgo dicimus *mi pareſtrano*, quod est, demiror, stupeo, absurdū etiam reor, rei nouitate turbor. Affert Budæus [r] ex Polybio [s] huius acceptionis exempla, vt ξενιζόμενοι ταῖς τῶν ὀργάνων κατασκευαῖς: & ἐξενίζοντο τὸ συμβεβηκὸς εἶναι παρὰ τὴν προσδοκίαν. Potest adiici Basilius [t]: Ἠδὴν, ὅτι ξενίσει τὴν ἀκοὴν σοῦ τὸ τοῦ ἀνεψιοῦ ἔγκλημα τοῦ Ἀπολλιναρίου. Nec desunt alia.

l Ioan. 15. 19. 1. Ioan. 3. 13.
m Sap. 2. 15.
n ibid.
o Tacitus lib. 16. Ann. Plut. in Polit.
p Rom. 6. 21. *verbum ξενίζονται quam vim habeat*
q vers. 12.
r Comm. lin. Græc. pag. 1096.
s lib. 1. & 3.
t epi. ad Mel.

Christiani apud Gentiles videbantur vt portenta quædam, monstráque hominum, & qui humanam exuissent naturam, atq; quod de se dicebat Iob [u], *vt prouerbium, exemplum, canticionque,* Hebraice thophetb, quasi dicas tympani (id significat toph) ludibrium: quod Dauid [x], *vt parabola, & prodigium*: quod comminatus est Deus improbis [y], vt prouerbium, & fabula, vel vt *derisus, & exemplū* [z]: vel *vt opprobrium, blasphemia, exemplum, stupor* [a]: quod de Ioanne dicebant Iudæi [b], vt *habentes dæmonium*: quod de ipso, & ceteris Christianis Paulus, *vt spectaculum* [c], *& peripsema* [d]: quod item de se Ieremias [e], vt Psalmus, quæ apud Iob [f], pro cantico, dicitur cithara Græcè a LXX. Et meminit Paulus [g] Iurisconsultus Psalterij pro cantico in alterius infamiam composito, publicéque cantato. Denique prædixit Christus [h] fore, *vt odio essent omnibus gentibus propter nomen ipsius*: & apud Esaiam [i] *ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum, & in portentum à Domino exercituum, qui habitat in monte Sion.*

Christiani vt portenta quædam monstraque hominum videbantur.
u c. 17. 6. c. 30. 9.
x Psa. 68. 12. Psa. 70. 7.
y Deu. 28. 37.
z Iere. 48. 39.
a Ezech. 5. 15. Nahum 3. 6.
b Mat. 11. 18.
c 1 Cor. 4. 9.
d ibid. 13.
e Thr. 3. 63.
f c. 30. 9.
g lib. 5. Tit. de iniur. ff.
h Matt. 24. 9. Luc. 21. 17. Ioan. 15. 18 & 19.
i c. 8. 18.

Quod fuerit Gentilium de veris Christianis iudicium (nam turpissimo quosdam hæreticos Basilidianos, Carpocrationes, Gnosticos, Iudæos etiam, quorum nomine comprehendebantur Christiani) testantur historiæ Ecclesiasticę, & Ecclesiasticorum auctorum scripta, nempe quod attinet ad id, de quo agimus, quàm essent alieni à luxuria, & turpitudine. Plinius quoque testis idoneus, dum Traiano scribit [k], & Philo [l] Iudæus, dum de Edessenis, quorum intelligi videtur nomine Christiani. Purgans Athenagoras [m] obiectum crimē Christianis incestorum cōcubituum, inter alia dicit, etiam *osculum impura cogitatione inquinatum ex communi ipsorum opinione censeri alienare a vita eterna: multos item in vtroque sexu inuenire, qui in cælibatu consenescant, quòd in hoc statu Deo coniunctiores se futuros sperent.*

Christiani erant a luxuria & turpitudine aliena.
k lib. 10. ep. 97.
l lib. de supplicib.
m in Apolog.

Quid? quod lenonibus interdum castissimas tradebant fœminas impurissimi Gentiles, cū scirent id eis acerbius quouis alio tormentum esse, ipsáque mortis pœna crudelius. Proditur id à Tertulliano [n]: & adolescentem Hieronymus [o] memorat nudo corpore adstrictum meretriciis libidinibus obiectum. Respondet idem Tertullianus [p], accusantibus infructuosos in negotiis esse, de hac sterilitate conqueri lenones, perductores, aquariolos, &c. Sed his infructuosos esse, magnum fructum esse. Similia cognosces apud Minutium [q], Origenem [r], & alios, qui demonstrant quàm fuerint apud Gentiles impuri etiam seuerioris philosophiæ, etiam sacrorū procuratores. Confirmat id mirificè narratio Nysseni de Gregorio [s] Thaumaturgo adhuc adolescente, philosophiæ operam dante Alexandriæ. *Ceteri libidinosi vt aliquam haberent excusationem,* ait ille, *si ipsi non soli tales esse viderentur, calumniam struxerunt opera meretriculæ,* quę se cum ipso rem habuisse affirmaret. Similem stropham Ariani struxerunt in Athanasium, subornata fœmina, quæ se ab eo viciatam mentiretur. Experti sunt priusquàm amplecterentur Christianam religionem carnis mo-

n Apol. c. vlt.
o in vita Pauli Eremitæ.
p c. 42. eiusdem lib.
q in Octauio.
r 7. cont. Celsum.
s in vita.

lestias

a epist. 2. & 8. Conf. c. 11. b Gen. 8. 21.

lestias Cyprianus [a], & Augustinus [b], videlicet quos absque Christi gratia proni ad malum sensus expetiuntur omnes.

Non concurrentibus vobis in eamdem luxuriæ confusionem.] Habent emphasim verba omnia, *συντρεχόντων*, sicut cùm quorumdam dicuntur *pedes ad malum currere* [c]: *ἀσωτίας*, quasi dicas, *perditionis sui ipsius*, cùm quis, vt ait Philosophus [d], vocans quoque *ἄσωτον*, est *ἀκρατὴς καὶ εἰς ἀκολασίαν δαπανηρός, incontinens, & in luxum expendens, καὶ δι' αὑτὸν ἀπολλύμενος, & per se ipse se perdens*, qui præterea dici potest luxu, & ganeæ studio perditus [e], & nequam, nihili, neque rei, neque frugis bonæ [f]. Clemens [g] Alexandrinus *ἀσώτους* ait dici, quasi *ἀσώστους à salute alienos*, qui corpus, animam, facultates perdant. Cicero quandoque retinet Latinè vocem Græcam [h]: interdum luxuriosum reddit. Martialis [i], ludens in nomine proprio:

c Prou. 1. 16. d 4. Ethic. c. 1. e Cicer. 2. de finib. f Gel. lib. 7. c. 11. g 1. Pædag. c. 1. & 2. h saepe. i 4. epigram. in 9.

> *Sota filia Clinici Labulla*
> *Deserto sequeris Clitum marito,*
> *Et donas, & amas, ἔχεις ἀσώτους.*

Sota parcum sonat: tamẽ Labulla erat asota, prodiga, nequam, perdita, libidinosa, adultero magis, quàm marito delectata. Vtitur *ἀσωτίᾳ* Paulus [k], agens *de vino, in quo est luxuria.*

k Ephes. 5. 18.

Postremum nomen *ἀνάχυσιν* significat quidem refusionem, quo pacto vertit Vatablus, Erasmus, Clarius, & denotaretur quòd Christiani non refundunt, id est, non respondent illecebris, atque prouocationibus, & sollicitationibus inhonestis: vel innueretur æstus libidinis, ac feruor, vt contingit mari exundanti, ac effundenti aquas vltra alueum: tamen est etiam idem quod *σύγχυσις*, hoc est, confusio, vt docent non modò Oecumenius, sed etiam Hesychius, ac Suidas, addentes illi synonyma *βλακείαν, καὶ ἔκλυσιν, mollitiem, & animi, viriúmque dissolutionem.*

Quid sit confusio hoc loco.

Porrò confusio non tam fortassis hoc loco designat erubescentiam, quæ de turpibus nasci rebus potest, soléte, vt exponũt ferè omnes, etiam Oecumenius, prout Paulus dixit [l]: *Quem fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis?* quam perturbationem, & conturbationem cum quadam commixtione, quando nimirum res diuersi generis veluti commiscentur inter se sine ordine. Talem vsum habere videtur alibi [m] participiũ *συγκεχυμένος*, & verbum *συγχύνω* [n], & *συγχέω* [o], tandem hoc idem verbale nomẽ *σύγχυσις* [p].

l Rom. 6. 21. m 3. Reg. 21. 4. Act. 2. 6. c. 19. 32. n Act. 9. 22. o Act. 21. 27. p Act. 19. 29.

Putat Salmeron concurrẽdi verbo simul cum his quæ præcesserunt, maximè de illicitis, seu nefandis idolorum cultibus innui festum solemne, locúmque, quo præter crimen idololatriæ vacaretur impunè cuiuis libidini: qualem dixi fuisse postea licentiam Gnosticorum, & aliorum hæreticorum: qualis vsurpabatur apud Ethnicos in orgiis Bacchi, & festis Bonæ deæ, de quibus cum alij, tum Liuius [q]. Syrus Interpres exposuit integram sententiam: *Et ecce nunc admirantur, vósque maledictis proscindunt, eo quod libidine non praruistis cum eis in illa priore ingluuie.*

q lib. 9. decad. 4.

Blasphemantes.] De vi vocabuli aliàs dictũ. Solent lędere famam, & obloqui de aliis, eorúmque doctrina, moribus, religione, qui ab illis in his ipsis rebus diffident, & quæ ignorant, quæq; fieri putant non posse blasphemant [r]. Quod ad rem facit, luxuriæ dediti, vt exẽplo Thaumaturgi aduersariorum docuimus, non ferunt secus de viris honestis existimari, sed eôdem confingunt infectos cœno, vel honestatis speciẽ, noménque mentiri. Possunt eiusdem calũniæ proferri testes omnes ferè nostri temporis hæretici, ac præterea parum casti Catholici arbitrãtes, dictitãtesque, aut impossibilem continentiam hominibus, aut minimè ab iis custodiri, qui profiteantur eam. Mentiuntur scilicet alios ex suamet libidine. Ad hũc modum refert Suetonius [s] ex nonnullis se comperisse, Neronem contaminatum omnibus penè membris omni genere impudicitiæ, persuasissimum habuisse, neminem hominem pudicum, aut vlla corporis parte purum esse: verùm plerosque dissimulare vitium, & callidè obtegere.

r Iud. vers. 10.

Hæretici & parum casti catholici existimant castum esse neminem posse.

s in Nerone. c. 29.

Vers. 5.] Qui reddent rationem ei, qui paratus est iudicare viuos & mortuos.

ERit quando de blasphemis, ac irrisoribus repetat pœnas Deus, nec amplius sileat, taceat, compescatur [t]: sed *reddat, & retribuat in sinum eorum iniquitates.* Paratus autẽ dicitur, vel quia improuiso iudicabit [u]: vel quia ei omnes perspectæ satis iudicij omniũ causæ: vel quia ipsi vni cognitus dies iudicij [x]: vel quia latet adhuc sententia: nam qua *hora non putamus, veniet* [y]: &, *Dies eius sicut fur* [z]: *Ecce iudex ante ianuam assistit* [a]. Huius oculis omnia nuda, & aperta [b], atque tamquam ex libro recitabit quæcumque gesta sunt, dicta, cogitata ab omnibus [c]: & adducet in iudicium siue bona sint, siue mala [d]. Ipse *solus de die illa & hora scit, non item Angeli in cælo, neque Filius nisi solus Pater* [e], quoniam, vt aliàs [f] docui, per quamdã attributionem posuit Pater in sua potestate tempora, & momenta [g]. Viuos quoque ac mortuos qui sunt iudicandi, quo pacto debeamus intelligere, cum alio loco dixerim [h], hîc non repeto. Arias quidem non placet, dum viuos interpretatur adhuc in carne illa Adami, mortuos in Christo. Præmonet nos hic iudex paratus, vt & ipsi parati simus [i]: *disponamus domus nostras* [k], *& sermones nostros in iudicio* [l].

t Psa. 34. 22. Psa. 58. 13. Psa. 49. 1. Psa. 82. 1. u Esa. 65. 6. x Mat. 24. 36. Zach. 14. 7. y Mat. 24. 44. 50. z 1. Thess. 5. 2. 2. Pet. 3. 10. Apoc. 3. 3. a Iac. 5. 9. b Heb. 4. 13. c Apoc. vlt. 12. d Eccl. 12. 14. 2. Cor. 5. 10. e Mat. 24. 36. Mar. 13. 32. f Act. 1. 7. g ibid. h Act. 10. 42. i Mat. 24. 20. k Esa. 38. 1. l Psa. 111. 6.

Vers. 6.] Propter hoc enim & mortuis euãgelizatum est: vt iudicentur quidem secundùm homines in carne, viuant autem secundùm Deum in Spiritu.

INde cognoscitur, & comprobatur verum esse, quod modò dicebatur de futuro iudicio; quoniam Christus propter hanc ipsam causam, videlicet, vt ea veritas tanti mysterij magis innotesceret, ac stabiliretur, voluit ad inferos descendere, ibique seipsum manifestare, tamquã cui sit commissa iudicandi potestas, quam sibi patiendo, moriendóque meruit: & qua suo tempore palã vsurus est, quando resument omnes corpora sua in generali resurrectione, quę meritis eiusdem concedetur: atq; iustis resuscitatis tribuetur vita immortalis, quæ iam nõ animalis, & carnalis iuxta pristinam conditionem, sed spiritualis censebitur [m]. Hic ergo locus descẽsum animæ Christi ad inferos liquido probat, ea ferè ratione, qua alius capitis [o] prioris diligẽter à nobis tractatus, vt nõ sit necesse repetere Patrũ ibi citatorũ testimonia.

Cur Christus ad inferos descendere voluerit.

m 1. Cor. 15. 44.

Sed qua ratione hinc etiã Purgatoriũ probetur, ac eductas inde iustorũ animas omnes, vt asserit Feuardẽtius, nõ equidẽ assequor. Illud potiùs deduci cõcedam de mutua spirituali collocutione notitiáque animarum separatarum; quam idẽ Auctor confirmat exemplo Epulonis, & Abrahæ [o], & Samuelis, ac Saulis cum Pythonissa [p]: item testimonio Irenæi [q], Tertulliani [r], Hieron. [s]

o vers. 19. 20. o Luc. 16. 23. & seq. p 1. Reg. 28. 7. & seq. q lib. 2. c. 63. r de Monog. c. 10 s epist. 29. ad Theod.

Animæ separatæ sese cognoscunt, & colloquuntur inter se.

Augu

Augustini [a]; quibus addit Cyprianum [b], & Fulgentium [c].

Hanc porrò locum sic etiam apertè declarat Oecumenius, & Caietanus, vt modò dixi, solùm differt, quòd prior membrum secundum interpretatur, his, qui erant apud inferos, & secundum carnem, humanóque prius more vixerant, Christum aduenisse ad iudicium: illis, qui secundum spiritum, ad gloriam, & salutem: nos viuere secundum spiritum, explicuimus de spirituali quodam statu corporis resuscitati: cùm tamen præcedente capite dixerimus, prædicationem Christi pertinuisse ad exprobrandum improbis, nominatim qui diluuio perierāt [d]. Oecumenium sequitur Clarius, Feuardentius, Salmeron, Catharinus, qui se fatetur tamen huius ignorare veriorem expositionem loci.

Videtur & alium tradere dicendi modum idem Oecumenius [e]: causam, cur descenderit ad inferos Christus, fuisse, vt innotesceret prædicatio salutis, & resurrectionis, ac sciretur fore iudicium in corpore, cum illo autem, qui collocati erunt ad dexteram, victuros in spiritu, quia gloriosa erit resurrectio ipsorum, & animarum beatitudo. Hæc expositio de solis iustis, beatis, & electis est, sicut & prima de iniustis tantùm.

Tertium sensum refert Salmeron, & Pererius [f], probari, quòd Christus mortuos sit iudicaturus, quoniam iis euangelizatum est, qui sunt iam mortui ante Christi iudicium: & quamuis morti addicti fuerint, propter euãgelium tamen quod fide cùm viuerent receperunt, viuant in spiritu, nempe apud Deum, à quo recipient carnem suam, iuxta id [g]: *Si mortui non resurgunt, ergo qui dormierunt in Christo, perierunt.* Parum distat à priore.

Quartus apud eosdem, mortuos pro morituris accipiens, vt alibi sic vsurpantur, verbi gratia, cùm Paulus ait [h] *se fuisse in mortibus frequenter*, & *quotidie mori* [i]: cùm filiam Iairi Matthæus [k] *mortuam tradit*: Marcus [l], *quod erat in extremis*: Lucas [m], *quod iam moriebatur*: Ex eo autem, quod & his prædicatur, efficere Petrum iudicandos esse mortuos, quemadmodum Paulus ratiocinatur ex moribundorum Baptismo resurrectionem futurã [n]: *alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt?*

Quintus Augustini [o], qui sumit figuratè mortuos pro infidelibus mortuis in anima, viuos pro fidelibus, & credentibus in Christum: & in hac vita euangelizatum esse primis, vt cùm crederēt, iudicarentur secundum homines in carne, id est, condemnarentur ab hominibus odio habentibus conuersionem ipsorum, fidémque, & affligerentur variis tribulationibus, atque ipsa morte carnis: viuerent autem secũdum Deum in spiritu: id est, vt qui in ipso fuerant mortificati, quando detinebantur morte infidelitatis, ac impietatis, per illas tribulationes vitam spiritus consequerentur. Augustinum multi secuti sunt vnà cum Beda: sed non eodem prorsus modo. Quare

Sextus sensus est Vatabli per mortuos accipientis eos, quibus nondum erat euangelizatum, ita vt antea haberentur velut mortui, postea tamquam spiritu viuentes, quia charitate præditi, & abstinentes à peccatis.

Septimus Ariæ Montani: mortuis in Christo, nempe spiritualiter, lętum allatum nũcium fore, vt quamquã ceteris hominibus similes existimarentur, quod ad externam speciē attinet: in spiritu autem Dei filium Iesum Christum referrent, qui *habitu inuentus vt homo* [p], tamen homo Dei filius erat, *tētatus per omnia pro similitudine absq; peccato* [q].

Octauus Carthusiani: prędicatam legem Christi à discipulis eius, vnde factum sit, sumendo (vt) concomitanter, non causaliter, vt iam conuersi iudicentur secundum homines, id est, à se ipsis damnentur ab improbis secundum peruersa hominum seculi huius iudicia, tamen viuant secundum Deum in spiritu, præditi charitate, atque obseruantes Dei præcepta.

Nonus Hugonis: vt mortui spiritualiter audita prædicatione iudicentur secundum homines, id est, à seipsis damnentur, ob ea, quæ, vt homines & carnaliter commiserunt, vel secundum homines, id est, rationabiliter discutiendo seipsos: viuant autem hoc pacto conuersi in spiritu, atque vita spirituali.

Decimus Paiuæ [r]: Prædicatum similiter mortuis, id est, qui iamdudum mortui erant: quia noua hæc doctrina non est, vt iudicarentur secundum homines in carne, pronuntiando sentētiam contra scelera, quæ in ipsa hominis carne hærent, & extremo digna esse supplicio profitendo, qua solent persuasione animi deterreri, vt sese Dei Spiritui excolendos sponte subiiciãt. Pręter istos, quos post eum, qui est Augustini, retuli sensus potiùs figuratos, quam literales.

Vndecimum innuit Suarez [s], Valentia [t], Bellarminus [u], prædicatum mortuis à Christo iis, quos extinxerat sub Noe diluuium, vt ex illis quidam intelligerēt se iudicatos more hominum dumtaxat, qui *scilicet corpus possunt interficere, & non animam* [x], dum puniebantur in carne, sed beneficio eiusdē Christi viuere in Spiritu, vtpote quòd cum pœnitentia, & iustitia decessissent, atque gloriæ consequendæ ius haberent.

Volui & hic tot afferre aliorum expositiones, vt plurium collatione nostra magis approbetur, quam vocabulorum quoque subiecta enucleatio adhuc probabiliorem efficiet. Quanquam assentior Catharino, ignorantiam suam in huius loci intelligentia ingenuè profitenti.

Propter hoc.] Εἰς τοῦτο *in hoc*, quasi dicat εἰς τοῦτο τέλος, *in hunc finem.*

Mortuis.] Νεκροῖς. Propriè mortuos intelligere debemus, sicut proximis antè verbis: *iudicare viuos & mortuos*, ζῶντας καὶ νεκρούς. Nam cùm dicitur Christus iudex viuorum, & mortuorũ [y], intelligimus ad literam, qui verè, ac propriè mortui sunt, vt ipsemet Augustinus [z] docet, qui tamen vult hic spiritualiter, ac figuratè intelligi. Nec verò qui mortuos accipiunt pro morituris, vt ante vidimus, satis accõmodate loquuntur. Denominantur porrò mortui hi, qui prius viuebant, postquã animæ separatæ sunt, solæq; animę ipsorum supersunt. Et tamen argumentatus est aliquando Christus [a] cõtra Sadducæos pro resurrectione dici Deum, *Deum Abraham, Isaac, Iacob, non mortuorum, sed viuentium* [b], quia, posita animæ immortalitate, sequebatur iuxta mētem Sadducæorum resurrectio, qui æquè negabant vtrumque, & illud de anima propter resurrectionem.

Euangelizatum est.] Quamuis boni nuntij sit verbum, latius accipitur pro prædicatione, quæ fieri potest etiam damnatis eo modo, quem capite priore diximus, vbi erat verbum prædicandi, κηρύσσειν.

Vt iudicentur quidem secundum homines in carne.]

a serm. 6 de diuers. c. 6. & ep. 6. ad Italicam.
b ep. 16 & lib. de mortalitate.
c ep. 2. ad Gallam.
d Gen. 8. 1. & seq.
e Procem. in hanc epist.
f lib. 9. in Genes. disp. 30. n. 91.
g 1. Cor. 15. 15. 18.
h 2. Cor. 11. 23.
i 1. Cor. 15. 31.
k c. 9. 24.
l c. 5. 23.
m c. 8. 42.
n 1. Cor. 15. 29.
o epist. 99.
p Philip. 2. 7.
q Heb. 4. 15.
r in def. Trid. Syno. lib. 2.
s 3. p. Tom. 2. disp. 43. sect. 3.
t 3. p. disp. 2. q. 4. punct. 2.
u lib. 4. de Animo Christi c. 13.
x Mat. 10. 28.
Mortui hic qui nam intelligantur.
y Act. 10. 42. & alibi.
z Ench. c. 55.
a Mat. 22. 32.
b Exo. 3. 6. Act. 3. 13.

Cùm hoc, & sequens aliud verbum sint futuri temporis, non video, qua ratione alij, quos retulimus, explicent de præterito, videlicet de illis, qui iam fuerint iudicati, id est, puniti secundum carnem, &c. Interpres porrò addens præpositioné (in) quam Grecus textus non habet, satis intelleaisse videtur non de vita carnaliter acta, sed de iudicio exercendo secundum homines, id est, vt quemadmodum exigit natura hominum composita etiam ex carne, iudicentur publicè, ac palam cùm resumpserint carnem suam in anastasi generali. Quare iudicandi verbum etsi nonnumquam fatear idem esse, quod damnare, atque punire, non iudico eam isti loco notionem necessariam, vel congruentem.

Viuant autem secundum Deum in spiritu.] Viuant vitam quodammodo spiritualem, spiritualizata, vt ita loquar, ipsa carne, & diuinum quemdam statum adepta, præter omnino spiritualem, atque multò magis ordinis diuini gloriam animæ. *Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale, illud de terra terrenum, hoc de cælo cæleste* [a], quod suo quodam modo locum habebit in corpore damnati, ablata perfectione, quam dos tribuet corpori beato: & de cœlo, significare potest Christum qui de cœlo venit, & meruit omnibus resurrectionem talem. Quemadmodum dicitur aliquando animus carnalis ob affectus quosdam carnis, quibus se trahi sinit terrenus, quia desideriis terrenis ducitur: ita corpus spirituale, & cœleste propter qualitates, quibus conuenit cum puro spiritu, & corpore cœlesti.

a 1. Cor. 15. 44. 47.

Peculiariter Pauli citata verba de dote subtilitatis interpretari videntur Chrysostomus, ac Theophylactus, & præterea Damascenus [b]. Anastasius verò Antiochenus [c] eo modo quem dixi, vniuersaliore; Augustinus [d]: quia post resurrectionem corpus inseparabiliter animæ copulatum erit, nō quia euadat in spiritum, quod suspicatos ex dictis verbis iidem notant: vel aëreum, æthereúmve futurum sit absque organis, & figura. Errorum contrariorum confutationem leges apud B. Thomam [e], Gregorium [f], Augustinum [g], Hieronymum [h], Nicephorum [i], qui refert hac de re quintæ Synodi decretum contra Origenistas, qui per ludibrium Orthodoxos nominabant, vt Hieronymus meminit, Pilosiotas, quod cum pilis etiam resurrecturos crederent, & luteos, animales, carnales, iumenta, & quibus essent necessarij tonsores, placentę, medici, sutores, &c. Refellitur error idem à Basilio [k], Cyrillo [l] Alexandrino, & aliis.

b lib. 4. de fide, c. 28.
c lib. 5. de resurrect.
d ep. 146.
e 4. con. Gentes c. 84.
f 14. Mor. ca. 29. 30. 31.
g 1. retract. c. 17. Enchir. cap. 84. 22. de ciu. c. 23.
h ep. 61. 65
i 17. hist. c. 29.
k hom. 3. hexa.
l ep. ad Mon. in Phoen.

Vers. 7.] Omnium autem finis appropinquauit. Estote itaque prudentes, & vigilate in orationibus.

Noua ratio ad persuadendam in aduersis patientiam, & in persecutionibus constātiam, perseuerantiámque, quòd non diu duraturæ sint, atque ingruat extremus vitæ finis: ad quem nos paratos oportet esse, adhibendo omnem prudentiam, & sedulum orandi studium. Hac se sancti viri muniunt cogitatione, vt omnes molestias leuius ferant, & mundi quantamcumque gloriam magis despiciant. Dixi non semel aliis locis hac de re, déque opinione, quę viguit iā inde ab exordio Ecclesiæ, instare iudicij diem. Laudatum Catharinæ Virginis Senensis celebratur apophthegma, diem vt quisque quemlibet sibi diluxisse supremum putet, quo finis ærumnis imponatur.

Symbola præterea, quibus in triūphis, vel honorum, dignitatúmque inaugurationibus placuit eorum repræsentari vanitatē, breuitatémque. De Romanis Tertullianus [m], & ex variis Auctoribus aliis Panuinus [n], præsertim ex Zonara [o]. Adiice quod Philippum Ælianus [p] ad comprimendum ex rebus secundis fastum fecisse commemorat. Vidimus nō semel, audiuimúsq; admonuisse cœremoniarum Ministrū, stuppæ ignem corā recens creato Pontifice, térque altè pronunciauisse spectante illo, & audiente: Pater Sancte, sic transit gloria mundi [q]. Petrus Damianus [r] testis est, vt primum Gręcorū Imperator ornamenta expesssit, & insignia Imperij præsto esse, qui altera manu stuppam flāma consumat, altera vasculum gestet ossibus ac pulueribus mortuorum plenum; vt in altero, inquit Damianus, debeat cōsiderare quod est, in altero libeat videre quod habet.

Symbola quibus in triumphis & aliis vanitas rerum omnium repræsentabatur.
m Apol. c. 33.
n lib. 1. fasto.
o 3. Annal.
p 5. variæ hist. c. 16.
q lib. 1. cerem. Rom. Eccl. c. 4.
r epist. lib. 1. ep. 15. ad Alex. II.

Bene obseruauit Hugo, homines ante aduentū Christi mortem refugisse, ac vitam optasse, quia mortui carebant Dei visione, simul priuabantur occasione accumulandi merita: nunc Iustos cupere dissolui, quia *statim esse cum Christo possunt* [s]. Sed non ita videtur prioris membri apta probatio, nec adeo verum, veteres illos quia metuebāt mortem, solitos illud vsurpare: *Viuit Dominus* [t]: & idcirco acclamauisse Iudæos suo regi: *Viuat rex* [u]: & optauisse quibus bene precabantur, *vt viderent filios, & filios filiorum vsque ad tertiam, & quartam generationem* [x].

s Phil. 1. 23.
t 4. Reg. 2. 6. & alibi passim.
u 3. Reg. 1. 40.
x Tob. 9. 11.

Appropinquauit.] Melius, quàm, vt alij, *appropinquabit*: Græcum quoque verbum præteriti temporis est ἤγγικε. Syrus interpres pręsenti vsus est. Sic sanè quod certò erit, perinde censetur, ac si esset, fuissétve: *Et quod*, inquit, *iam ex parte præteriisse, ac esse existimatur*. Hoc vel de morte, vel de iudicio tum particulari, tum generali verum est.

Estote prudentes.] Σωφρονήσατε. Exponūt alij: *Estote modesti, siue temperātes, ac sobrij*. vt Erasmus, Caietanus, Vatablus, Clarius, Gagneius, Salmeron, necnon Turrianus [y]. Syriacè: *estote casti*: אתכּבּנכפ *ethmachephu*, vnde nomē נכפוּתא *nechphutha sobrietas, temperantia, castitas*. Etsi orationi magis conuenire videatur sobrietas, quàm prudentia: & Christus iubet [z], *attendamus, ne grauentur corda in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ, ne superueniat in nos repentina dies illa*; tamen nō debet postponi noster Interpres [a], nam & attendendi verbum in citata Christi sententia προσέχετε, prudētiam denotat: & omnis cautio, quæ aliarum fiat ope virtutū, prudentiæ opem exigit: qua Sapiens vult nos non leuiter præditos, sed affluentes [b]: & quidam Philosophus omnes virtutes [c] affirmauit esse prudentias. Et Antonium refert Athanasius prudentiæ inter virtutes primatum tamquam moderatrici detulisse. Denique Interpres noster alibi nonnūquā vertit σωφρονοῦντα *sana mētis* [d]: & σωφρονίζειν *prudentiam docere* [e], & σώφρονα *prudentem* [f]. Profani scriptores voces has, similésque accipiūt persæpe in ista significatione, ac opponūt quoque τῇ μανίᾳ insaniæ. Iuxta etymon Aristotelis [g] σωφροσύνη dicitur quasi σώζουσα τὴν φρόνησιν, *seruans prudētiam* cōfert namque plurimum ad id temperantia. Breuior, & simplicior notatio, quia σώζει τὰς φρένας, *sanat mentem*: quod maximè facit prudentia.

y lib. 2. de Dogma. charact.
z Luc. 21. 34.
a vt Salmeron facit.
b Prou. 3. 13.
c Socrates apud Arist. in Ethicis.
d Mar. 5. 15.
e Tit. 2. 4.
f 1. Tim. 3. 2. Tit. 2. 2. 5.
g Ethic. c. 5.

Tot in bōna oratione conditiones requiruntur, vt meritò ad eam prudentia exigatur. *Petunt namque multi, & non accipiunt, eo quod malè petant* [h]. Egemus rhetorica diuina, vt persuadeamus Deo,

Conditiones bonæ orationis multæ sunt.
h Iac. 4. 3.

de

de qua Gulielmus Parisiensis librum composuit. Quidam etiam dicitur *spiritus precum*, quem pollicetur Deus apud [a] Zachariam: & Paulus docet *postulare pro nobis gemitibus inenarrabilibus, quia quid oremus, nescimus* [b]. & discipuli petierunt à Christo, vt doceret eos orare [c].

Vigilate in orationibus.] Νήψατε εἰς τὰς προσευχάς. Cum νήφειν vigilare [d] sit, & sobrium esse, acquiescamus Interpreti, non præferamus alium verbi vsum, vt Turrianus [e], & Erasmus faciunt. Syrum verbum אתתעירין *ethihebhhrn*, propriè respondet nostro verbo vigilandi. Idem Turrianus indicat per orationes intelligi perceptionem Eucharistiæ, propter quam sit abstinendum à coniugali commercio. Non congruit hoc cum vigilandi verbo, & magis generale præceptum videtur: & τὸ εἰς τὰς προσευχάς denotat non solùm perseuerantiam nocturnæ orationis, sed etiam data opera vigilandum tali tempore, vtpote magis apto ad orationes. Hoc alibi [f] probauimus. Lege contra vigiliarum damnatorem Vigilantium, Dormitantium potiùs, & alios Nyctiagas, Vvicleffistas, & hæreticos nostri temporis, quæ scribit Ioannes Stephanus [g] Durantus.

Potest præterea per vigiliā, & quidem in orationibus numero multitudinis accipi sedulū studium orandi non nocte tantùm, sed etiam interdiu: & magis tropologicè cum Vitriaco [h], ne quis in somno peccati mortalis oret: nè se negligēter: sed clamet eò magis quo turba passionum increpat importunius vt taceat [i]: aues: ac muscas abigat inanium, ac malarum cogitationum [k], quæ exterminant odorem vnguenti, & victimas contaminant [l]: clamore velut dormientem Deum ipsum excitet [m].

Meminerat forsitan Petrus, cùm hoc præcipiebat, se, condiscipulósque, qua Christus nocte captus est, nec, ille quidem semel, iterum, tertiò ad vigilādum in oratione adhortante [n], id fecisse: quod si fecissent, non adeo timidè Magistrum deseruissent, nec Petrus etiam negauisset [o]: sed quo pacto debeat oratio perpetua esse contra Euchitas, qui hoc sine vlla moderatione docebant, alio loco admonui [p].

Vers. 8.] Ante omnia autem, mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes: quia charitas operit multitudinem peccatorum.

EGregium inter alia hoc de charitate fraterna præceptum, quæ charitas ad condonāda peccata plurimùm momenti habet. Est verò res adeo comperta, charitatem virtutibus omnibus aliis excellere, vt sola hæc sufficere debeat singularum sententiæ partium expositio.

Ante omnia.] Πρὸ πάντων. Hæc est *excellentior via, & melius charisma*, sine quo cetera *nihil prosunt: sine quo nihil sumus*, vt Paulus loquitur [q]: qui & his ipsissimis verbis hortatur, vt *super omnes alias virtutes*, quas enumerauerat, *charitatem habeamus, quæ est vinculum perfectionis* [r], id est, vinculum perfectum, & quam nemo sine ceteris habere potest virtutibus, quamuis aliquas possit sine illa. Cùm autem agat Petrus de charitate fraterna, hanc ante omnia commendat, quæ distinguuntur à charitate, vel quibus inter nos aliquem respectū habemus. nam esse cum aliis charitas non potest, nisi multò magis cum Deo sit, propter quem diligendi sunt alij, ipse verò supra alios, supra nos, supra omnia. Homò & charitatis ordo inchoatur à nobis ipsis, vt licet alios diligere debeamus, sicut nos ipsos, non tamen prius quàm nobis ipsis, nec æquè ceteris paribus, ac nobis ipsis benè illis velle nos oporteat eas ipsas res, circa quas versatur charitas. Inculcatur sæpius dilectio aliorū, quàm Dei, & de illa Christus dixit *esse præceptum suum* [s]: quia hinc pronior est natura nostra ad amorem Dei: hinc *Qui non diligit fratrem quem videt, conuincitur non diligere Deum, quem non videt* [t]: denique quoniam familiarior est inter nos amor, si propter Deum sit, magis quoque sæpe Deus amabitur. Multa in Commentario primæ Ioannis epistolæ.

Illud adiicio de mystico igne charitatis, prout exponit Ambrosius [u], sub nomine Spiritus sancti, eum, quem Hebræi abeuntes Babylonem, ceteris neglectis diligentissimè, ac religiosissimè conseruauerunt [x]. Quāquam negari non potest, cùm quis quamquam aliam virtutem laudādam suscipit, & commendandam, eâdem vti dicendi formula, vt ante omnia, & præ omnibus illā dicat prosequendam; aut si de vitio agit, cauendum. Exempla suppetunt in scripturis, vt apud Iacobum [y]: *Ante omnia nolite iurare.*

Mutuam.] Τὴν εἰς ἑαυτοὺς. Charitas, vt est amicitia, propriè nō est ad seipsum, sed ad aliū, sicq; debet Gregorius [z] intelligi. Alioquin, vt modo dicebam, ordine charitas, post Deum, incipit à seipso. Extenditur autem non ad eos, qui nos mutuò, ac vicissim redamant ex charitate, iustique sunt, sed ad improbos quoque, & inimicos.

In vobismetipsis.] Magis exprimit Interpres illas easdem voces εἰς ἑαυτοὺς. Tamē Hugo, & Thomas Anglicus arbitrātur indicari charitatem intimam, & ex corde, atque propter id, quod in nobis est internum, hoc est, propter imaginem Dei, & alia dona spiritualia, non propter temporalia; denique vt quiuis alium diligat sicut seipsum. Alij legunt *in vosmetipsos.*

Continuam.] Ἐκτενῆ. Ne vmquam excidat [a]: *ne eam aqua multa extinguant* [b], *vel obruant flumina* [c]: *vt sit fortis vt mors* [d], *dura sicut infernus* [e]: non in aduersis minùs, quàm in prosperis consistat. *Nam omni tempore diligit qui amicus est, & frater in angustiis comprobatur* [f]: *Charitas non irritatur* [g]: sed *benigna, ac patiens est* [h]: parcit septuagies septies, id est, infinities [i]. Non est verus amicus, *qui duntaxat secundum tempus, nec permanet in tempore tribulationis* [k]: vel *socius mensæ, non permanēs in die necessitatis* [l]. *Amicus si permanserit, fixus erit nobis, quasi coæqualis* [m]. Orare, vigilare, atque his similia nemo potest sēper, amorem nulla res impedit; propterea nemo se, quòd non amet, potēst excusare. Qui nequit re subleuare aliorum miseriam, animo commiseretur, bene velit, qui non benefacit, & sufficit. Hortatur Hebræos [n] Paulus: *Charitas fraternitatis maneat in vobis*, ἡ φιλαδελφία μενέτω. Compositio nominis, inquit Theodoretus, intensam charitatem significat: ex φίλος enim, & ἀδελφὸς, id est, ex amico, & fratre nomē composuit. Et Syrus Interpres in præsenti Petri sententia reddit חריפא *charipha*, quod Latinus translator vertit, *vehementer*: potuisset autem etiam intentam, prolixam, celerem.

Quia charitas operit multitudinem peccatorum.] Vtrouis modo charitas spectetur, siue vt nostram respicit iustificationem, siue alienam, præclara & suauis Chrysologi sententia est: *Tenera militia delicati conflictus est, amore solo de cunctis criminibus reportare victoriam.* Numquam sine aliquo sumus

pecca

Marginal notes (left): cap. 12. 10. — Rom. 8. 26. — Luc. 11. 1. — 1. Thess. 5. 6. 1. Pet. 5. 8. — e supra. — f Act. 16. 13. — g lib. 1. de ritib. Eccl. c. 4. — h serm. 2. in Dom. post Ascens. — Luc. 18. 38. Gen. 15. 11. — Eccl. 10. 1. — m Pf. 43. 23. 34. 23. 26. Psal. 77. 65. — n Mat. 26. 40. 43. 45. — o ibid. 70. & seq. — p Act. 1. 14. — q 1. Cor. 12. 31. & 13. 2. 3. — r Coloss. 3. 14. Caritas supra omnes virtutes habenda.

Marginal notes (right): Deus supra omnia diligendus. — Cur caritas proximi potius inculcetur, quam in Deum. — s Ioan. 15. 12. — t 1. Ioan. 4. 20. — u 3. offic. c. 24. — x 2. Machab. 1. 18. & seq. — y cap. 5. 12. Caritas ad seipsum propriè non est. — z hom. 17. in Euang. — a 1. Cor. 13. 8. — b Cant. 8. 7. — c ibid. — d ibid. 6. — e ibid. — f Prou. 17. 17. — g 1. Cor. 13. 5. — h ibid. 4. — i Mat. 18. 22. — k Eccl. 6. 8. — l ibid. 10. — m ibid. 11. Orare nemo semper potest, amare sic. — a Heb. 13. 1. — o ser. 94. Amore de cunctis criminibus victoriam reportamus.

peccato, & quamdiu viuimus, nunquam deest, quod ab aliis feramus. Vtrumque charitatis fraternæ beneficio cósequimur, vt & mutuas remittamus, ac perpetua obliuione tegamus, sepeliamúsque iniurias; *& Deus ipse nobis dimittat debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris* [a], nec non & pœnas condonet, quas fortè pro peccatis remissis debebamus.

a Matt. 6. 12.

Caritas operit multitudinem peccatorum.] Quia remittuntur per actũ illius dispositiuè, & per habitum, si non differt à gratia, formaliter [b]; restituẽdo quasi detractum eiusdem gratiæ vestimentũ, quo peccatum spoliauerat. Operimentũ præterea istud inuuit in generali iudicio peccata iustorum, non discooperienda ad ignominiam [c]; licet scientur ad gloriam Dei: nec erunt prorsus aliis incognita, vt alio loco docui contra nonnullos [d]. Lege Anselmum [e]. Denique operiri peccata, est non puniri [f], sicut discooperiri dicuntur, quando puniuntur [g].

b Orig. ho. 2. in Leu. Amb. ser. 16. in Psal. 118. Cyrill. 2. in Leuit.
c Hieron. in Psal. 31.
d Magist. 4. c. 43.
e de similitu. c. 60.
f Beda, hoc loco.
g Thren. 4. 22.
Tria per charitatem operiuntur vel quatuor.

Igitur tria significantur operiri per charitatẽ, propria peccata, & pœnæ, atque ea, quæ peccant alij in nos: immò quod adiici quarto potest loco, pœnæ quas exigere ab iis possemus. De primis duobus videtur communior Expositio Enarratorũ: præter Tertulliani [h], Ambrosij [i], Augustini [k], Clementis [l] Alexandrini, Ephrem [m], Bernardi [n], Chrysologi [o], Prosperi [p], Petri [q] Blesensis. Sed Tertullianus præsertim amplectitur expressè peccata, pœnásque nostras, quia de summa charitate Martyrij loquitur: *propriè enim*, ait ipse, *Martyribus nihil iã reputari potest, quibus in lauacro vita ipsa deponitur. Sic dilectio operit multitudinem delictorum*, &c. Clemens videtur intelligere non de nostra charitate, sed Christi: siquidem scribit *beatitudinẽ, vt nõ imputet nobis Dominus peccatum* [r], *factam super Electos à Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. Operit enim*, inquit, *charitas multitudinem peccatorũ*, &c. Augustinus [s] probat contra Donatistas, non baptizandos illos, qui transirent ab ipsis ad Catholicos, quia cùm iam essent apud eos baptizati, non deerant alij modi, quibus mundari possent, vt sacrificio contriti cordis [t], verbo Dei [u], eleemosynis [x], postremò charitate, *quæ vna si adsit*, inquit, *omnia illa rectè fiunt: si autem desit illa, omnia frustra fiunt* [y].

h in Scorpiaco. c. 6.
i de Fuga seculi. c. 2. & in Psal. 118. serm. 16. ep. 33. & 44. edit. Romanę.
k 2. cont. Cresco. c. 13. & tract. 1. & 5. in 3. in ep. Ioan.
l 2. Strom. c. 6.
m de Pœnit.
n serm. 4. de Dedica.
o serm. 94.
p ad Demetriadem.
q lib. de Confess. Sacram.
r Psal. 31. 2. Rom. 4. 7.
s 2. cont. Donatist. c. 16.
t Psal. 50. 19.
u Ioan. 15. 3.
x Luc. 11. 41.
y 1. Cor. 13. 1. 2. 3.

Alibi [z] loquitur de leuioribus peccatis, & quotidianis: vnde probari posset per actũ amoris diuini posse deleri peccata venialia extra Sacramentum: cuius oppositum quidam docent, arbitrantes necessarium esse actum contritionis, qui directè ac expressè versetur circa peccata eiusmodi delenda. Illud certò cum eodem Augustino admitti debet, per eximium hoc opus misericordiæ in condonandis alienis peccatis, qui est alter sensus, obtineri à Deo peccatorum propriorum remissionem. Etenim qui conuerti fecerit peccatorem, &c [a]. nempe suorum, vt addit Syius, & aliqui exponunt, indicátque Gregorius [b].

z 1. tract. 1. in epist. Ioan.
Per actum diuini amoris peccata venialia deleri posse quidam docent.
a Iaco. 5. 20.
b 19. Moral. c. 12. vel 16.
De charitate qua cooperiamus aliorum peccata.

Iam de charitate, qua cooperiamus, dissimulemus, excusemus, condonemus aliena peccata, quæ sunt videlicet contra nos, vel extenuemus aliorum defectus, ac imperfectiones; locum istum interpretatus est Chrysostomus [c], Bernardus [d]. *Charitas*, ait prior, *multitudinem peccatorum tegit. inimicitia autem etiam ea quæ non sunt, suspicãtur.* Confirmatur sententia illa Salomonis: vnde transcripta hæc videntur. *Odium suscitat rixas: & vniuersa delicta operit charitas* [e]. Aliter tamẽ verterũt LXX. Πάντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει φιλία: *Omnes autem non contendentes operiet amicitia.*

c Hom. 4. in Actus Apost.
d epist. 7.
e Prou. 10. 12.

Inde porrò consequi potest vt charitas, qua prosequimur alios, operiat peccata eorum hoc modo, vt prouocatus officioso amore nostro cõuertatur, ac reclamet, iuxta illud [f]: *Si esurierit inimicus tuus, &c.* Videtur sic præsentem quoque locum vsurpasse Concilium Ilerdense [g], scilicet de charitate, ad quam redire debeat is, qui litigans, cum alio iurauit pacem cum eo nõ habere. Alioqui contra charitatem potest esse tegere aliena peccata, quæ vt Anselmus [h] docet, nunquam detegenda sunt, nisi ob vtilitatem peccantium, vel aliorum. Ad hanc vtilem detectionem refertur correctio fraterna. De iisdem alienis peccatis, vel erroribus leuibus excusandis vsurpat Augustinus [i] præsentem locum, excusans ipse Cypriani sententiam de rebaptizandis Hæreticis.

f Prou. 25. 21. Rom. 12. 20.
g can. 7. & habetur 22. q. 4. c. qui Sacramento.
h lib. de Beatitudinibus.
Peccata aliena quando detegi possunt.
i 2. de Baptis. c. 27.

Sed obserua, tum contra nostri æui Hæreticos, fidem non sufficere ad peccata remittenda; tum postquam hæc remissa sunt, pœnæ temporalis remanere reatum posse, vt quidem citati priore loco Patres volunt, & Concilium Tridentinum [k] definiuit: tum charitate peccata remitti, si actualis sit tanquam vltima dispositione, si habitualis, vel formaliter, posito non differre à gratia item habituali: vel concomitãter principaliter, quia post gratiam est nobilissimum donum.

Fides non sufficit ad remissionem peccatorũ.
k sess. 6. can. 30.

Rationi, & Cõcilio Tridẽtino [l] magis consentaneum, vt iustificationis causa vnica formalis sit iustitia, qua renouamur, i. gratia habitualis, non autẽ etiã actus amoris diuini supernaturalis, sed hic habeat dũtaxat, vt diximus, rationẽ præcipuæ dispositionis. In hoc sensu intelligimus Mariæ Magdalenæ *remissa peccata multa, quia dilexit multũ* [m], & similia alia de dilectionis actu testimonia.

l sess. 6. c. 7.
Formalis nostræ iustificationis caussa quæ sit.
m Luc. 7. 48.

Præterea sequitur necessitate medij non esse necessarium ad iustificationem, vt quis explicitè, ac formaliter eliciat actum pœnitentię siue contritionis, sed sufficere, si is virtute contineatur in actu dilectionis Dei super omnia, etiam quando recordatur quis peccatorum, nec enim loquimur de tempore, quo obligat præceptum pœnitẽtiæ: *Deus diligentes se diligit* [n].

n Prou. 8. 17.

Contraria opinio est Maioris [o], & Soti [p]. Ceteri consentiunt in eo quod dixi, fauéntque Origenes [q], Cyrillus Alexandrinus [r], Ambrosius [s], alíique. Lege Gregorium de Valentia [t], & Franciscum Suarez [u], & Petrum Soto [x]. Vltimus ait esse de fide, omnem qui habeat charitatis actum, si peccator erat, statim iustificari.

o 4. dist. 14. q. 1.
p dist. 15. q. 4. & 1. & 2. de Natu. & Gra. cap. 16.
q Hom. 2. in Leuit.
r Hom. 2. in Leuit.
s in Psal. 118. serm. 26.
t 3. par. disp. 7. q. 3. punct. 2.
u 3. part. tom. 4. disp. 9. q. 2. assert. 2.
x Lect. 4. & 3. de Pœnit.

Indicat Ambrosius [y] tertium modum, quo charitas operiat multitudinẽ peccatorũ, sc. impediẽdo ne cõmittãtur. *Vide quanta operiat*, inquit, *quãta corrigat: Charitas* [z] *patiens est, benigna est*, &c. Ergo si *lex immaculatum facit* [a], *rectè charitas operit multitudinem peccatorum, quia plenitudo legis charitas est* [b].

y in Psal. 118. serm. 16.
z 1. Cor. 13. 4.

Ex his expositionibus iudico secundam proposito maximè cõgruere, videlicet de charitate, vt respicit alios, & aliorum facilè peccata cõdonat. nã proximè ante Petrus de Charitate mutua egerat, ac subitò rationem reddit, quia *Charitas operit multitudinem peccatorum.* Hanc vestem Paulus iubet nos induere [c] sub nomine *viscerũ misericordiæ, benignitatis, humilitatis, modestiæ, patientiæ: item loricã fidei, & charitatis* [d].

Expositionum harum quæ sit probabilior.
a Psal. 18. 8.
b Rom. 13. 10.
c Coloss. 3. 12.
d 1. Thess. 5. 8.

Operit.] Καλύψει, *operiet*. Eadem phrasis, vt monui, habetur in capite decimo Prouerbiorũ [e], & epistolæ Iacobi capite quinto [f]: præterea in Psalmo trigesimo primo, & cap. quarto ad Romanos dicuntur tegi peccata [g], sed in dicto sensu, episto-

e vers. 12. iuxta Heb. & Latin.
f vers. vlt.
g vers. 9.

lìque ad Romanos [a] sermo est de Deo tegente peccata nostra. In aliis locis, atque in hoc nostro, iuxta sensum, quem mihi magis placere dixi de illo, qui charitate præditus, tegit aliorum peccata. *Homo versutus celat* scientiam [b], & vt eodē lib. capite decimo [c] Prouerbiorum habetur: *Os impiorum operit iniquitatem, & abscondūt odium labia mendacia.* Hoc integumētum vltimum malū est, quā-ois efficienter dispositiuè possit peccator bene tegere concurrendo ad iustificationem suā per pœnitentiam, &c. Et iustus ad relaxationem pœnarum temporalium, vel remissionem venialiū peccatorum. Deus tegit aliquando solùm non puniēdo manifestis pœnis temporalibus: *Operuisti omnia peccata eorum* [d], *mitigasti omnem iram tuā* [e]: quēadmodum è contrario, cùm punit, discooperit, & pœnam inferēdo, manifestat culpam. *Visitauit iniquitatem tuam filia Edom, discooperuit peccata tua* [f]. Sic exposuit Augustinus locum psalmi trigesimi primi. Lyranus hunc locum, ne videātur peccata tanquam diuino iudicio punienda: qui nimirum si penitus nō punit, cùm sit iustus, omnino delet: & cum omnia, quæ sunt, *nuda sint & aperta oculis eius* [g]: quod ipsi tegitur, prorsus euanescit, & non est.

Auctor operis de cōflictu virtutū & vitiorum [h] de vitiis exponit alienos, quæ caritas operiat, & excuset. Bernardus [i] de Dei caritate operientis, non imputantis, remittētis, delētis electorum seu prædestinatorū peccata, vt in his videlicet nō obsēt. Intelligit Theodulphus, Aurelianus & Chrysologus de propriis cuiusque charitate præditi.

Origenes [k], Ambrosius [l], Gregorius [m], tecta peccata dicūt, ab eo, qui prius peccauerat, quādo post remissionem bonis operibus emendat vitam, ac veluti supponit illa malis, facitque, vt ait Petrus Damianus [n], assumēdo honestæ vitæ regimen, vt præteritorū criminū ante Dei oculos turpitudo celetur. Hieronymus [o], & Magister [p] sentētiarū, quia deleta per pœnitentiā non erunt in iudicio generali manifesta, sed id passim reiicitur. Nazianzenus [q]: cùm supersunt à remissione peccatorū, aliquæ ipsorū reliquiæ, vt pronitas ad malū, prauæ cogitationes, peruersi habitus. Theodoret [r], Basilius [s] contrà, quando nec vestigia remanent. Nonnulli apud Ambrosium [t], & Remigius [u], ac Ipsemet tandem Ambrosius [x], & Hieronymus [y] de peccatis post baptismum per pœnitētiam deletis, ita vt baptismus peculiari modo remittere censeatur, & magis gratiosè charitas tegere: licèt si charitas multa sit, ei nonnūquam id tribuatur, vt accidit in Magdalena [z]. Ad extremum tegūtur peccata, quando abiecta per remissionem turpi veluti eorum veste, induitur peccatoris anima vestem elegantem ceu primam stolam [a], & nuptialem [b], gratiæ, charitatis, & aliorum habituū, immò & Christum ipsum, vt Paulus [c] præcipit, quibus nudata fuerat simul cum adoptu vestis illius maculosæ, ac sordidæ, quarū typus ille Iesu Sacerdotis qui pulchras, exutis illis, indutus est [d].

Quocirca *nō sic tecta sunt, & cooperta peccata, quasi ibi sint, & viuāt*, inquit Augustinus [e], cuius videtur hæc vltima expositio esse [f], quæ mirificè aduersatur Hæreticis, abutētib. illo psalmi loco, vt doceāt in remissione, ac iustificatione non tolli peccata, sed manere, quāuis tecta, quę non imputentur, aut puniantur, nec animā intrinsecè renouari. Ostēdit, probátq; variis Toletus [g] dicendi formulis ex Scriptura desumptis, contrariā, & allatas psalmi explicationes affert, vltimam secutus, quā & ipse libentius amplector. Lege Canonem vndecimum sextæ sessionis Tridentinæ synodi.

Aliter alij [h] tegi peccata sumūt de solis venialibus, idq; per opera charitatis, ne ampliùs à Deo videantur per pœnā, vel quia *Charitas velut humor radicalis adhuc integer perdurans, sanat incidentes infirmitates*, vt Stapletonus loquitur [i]. Sed placet quod extremo loco proximè dixi, & in genere operiri, tegive peccata, interpretor idē esse, quod remitti, ac in totū deleri. Vnde Dauid petit [k], *vt auertat Deus faciē suā à peccatis eius, & omnes iniquitates deleat*: Esdras [l], *ne operiat iniquitatem quorundā, & peccatum eorum corā facie ipsius non deleatur.* Iterū Psalmographus de Deo prædicat [m]: *Remisisti iniquitatem plebis tuæ, operuisti omnia peccata eorum.* Tegit Deus peccata, sicut tegit medicus emplastro vulnus, quod curat, vt docent Augustinus [n], Gregorius [o] Papa, & Nazianzenus [p]. Adde exemplum luti super cœcum natū [q], cataplasma super Ezechiam [r], collyrium super oculos [s].

Valent ista pro ea sententia, quæ locū præsentem refert ad charitatem, qua vel peccata operiantur eius qui fratrē diligit, vel fratris, qui inde prouocatus resipiscit. Quamquam si de iam iusto loquamur, siue hoc, siue illo, qui sola egeat remissione venialium peccatorū, pluribus videtur eam nō fieri absque alicuius gratiæ infusione ac incremento etiam extra sacramētum. Qua ratione dicerentur quoque tegi venialia peccata, ad eum, qui dictus est modum. De dicta venialium remissione Suarez [t] disputat, & alij. Acumen maius habet, quàm soliditatem, quod ait Hugo, *peccata operiri, ac tegi à charitate, quoniam hac cessante redeunt peccata, saltem quoad ingratitudinem.* Redeunt sanè hoc modo, at non idcirco dicuntur tegi, sed ob allatam vltimam causam de præclaro veluti, ornatóque habito, seu veste, qua iusti anima circumamicitur. Vel potius quia charitate præditus eleuat & excusat aliorum errores: sicut & se quisque ipsum factáque sua: & est suū cuiuis pulchrū, quia charum. Videtur Cæsarius [u] Arelatensis in verbo tegendi agnoscere facilitatem diligendi: nil enim facilius quàm seipsum tegere veste, quā quis habeat, nec potest quis causari se non posse diligere, sed conuincitur nolle, si non diligat. Lege commentarium nostrum in Psalmum 31.

Multitudinem peccatorum.] Multitudo vniuersitatem significat, multa vniuersa. Sic enim in Prouerbiis [x] est, vnde prōptus hic locus, *vniuersa delicta operit charitas.* Sūt huius dicendi formulæ alibi exēpla non pauca. *Per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi* Paulus [y] dicit, qui dixerat *omnes in eo peccasse* [z]: *patrem multarum gentium Abraham* [a] vocat post Auctorem Genesis [b], & Ecclesiastici [c], simúlque *patrem omnium nostrū* [d]. Daniel [e] scribit, *quòd multi de his, qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt.* Subdit tamē partitionem, qua comprehenduntur omnes [f], *alij in vitam æternā, & alij in opprobrium, vt videant semper* [g]. Christus ait *multos vocatos, & sanguinem suum pro multis effusū* [h]: cum Ioannes dicat Christum *propitiationem esse pro peccatis totius mundi*, nec dubitari possit cuiuis exhiberi vocationis gratiā sufficientē, quia *vult omnes Deus saluos fieri, & ad agnitionē veritatis venire* [i], & Christus venit *vocare peccatores ad pœnitentiā* [k].

Notarūt Augustinus, ac Theophylactus multos poni nonnunquā pro omnibus: & idē est de enūciationibus indefinitis habentibus vniuersalium significationē: sicut etiam certum est, propositiones vniuersali nota insignitas, capi debere pro in

defini

a ibidem
b Prou.12.23.
c vers.18.
Quomodo Deus tegat peccata.
d Psal.84.3.
e ibid.4.
f Thren.4.22.
g Heb.4.13.
h cap.7.
i serm.23.in cant.
k in cap.4.ep. ad Rom.
Peccata quomodo tecta dicantur.
l 1. de Pœn. cap.5.
m 12.Moral. c.1. & Homil.
n serm.3. de S. Georg.
o in Psal.31.
p 4.sent.
q orat. de Baptismo.
r in Psal.31.
s ibidem.
t apolog.Dauid.c.9.
u in Psal.31.
x supra & cap 13.
y in Psal.31.
z Luc.4.47.
a Luc.15.22.
b Matt.22.11.12.
c Rom.13.14.
d Zacha.3.2. & seqq.
e in Psal.31.
f quæst. in Exod.c.103.
Hæreticorum opinio de peccatis tectis.
g in Psal.31. serm.2
h Salmeron in ep.ad Romanos, disp.32.
i 11.de iustificat.c.2.
Quid sit peccata tegi.
k Psal.50.11.
l lib.2.4.45
m Psal.84.3.
n concio.2.in Psal.31.
o in Psal.2. pœniten.
p orat. de Bapt.
q Ioan.9.6.
r 4.Reg.20.7.
s Apoc.3.18.
t 3.part.3.tom. 4.disput.11. sect.2.
Quomodo peccata remissa redeant.
u Hom.9 de eleemosyna.
x cap.10.12.
y Rom.5.19.
z ibi.12.
Multi pro omnibus in Scriptura frequens.
a Rom.4.17.
b cap.17.4.
c c.44.20.
d Rom.4.16.
e cap.12.2.
f ibidem.
g Matt.19.30. cap.20.16.
h Matth.26.28.
i 1.Tim.2.4.
k Matth.9.13.

definitis, & incertis. Præcipit de istis rectè Salmeron [a]. Fieri autem potest, vt multitudo peccatorum potius dicatur, quam omnia, quia cū charitate possunt aliqua leuia superesse, vt ante dictū est, ac difficile admodum est absque vllo veniali peccato diu viuere, quamlibet sit intēsa, vel feruens charitas. Porro lapsu memoriæ Innocentius III [b]. locū præsentē citans, attribuit Iacobo.

Vers. 9.] Hospitales inuicem sine murmuratione.

Hic mutuæ charitatis insignior effectus erga ignotos, & externos, vt libenter, ac liberaliter excipiātur. Queri qui excipit, facile potest, atque obloqui vel de mora hospitum, expensisq; quas faciunt: vel de moribus eorum, præsertim de ingratitudine. Fuit initio, præsertim Ecclesiæ, necessaria hospitalitas, quando Christiani erant infidelibus exosi, sæpéque huc, illúcque iis demigrandum: & hac de causa, & præterea ad latius propagandū Euangelium. Existimat Hugo, posse murmurationē referri ad eos etiā, qui excipiūtur, vt sint appositis cōtenti, & erga suscipiētes grati. Satis hac de re multa diximus Cōmentario in Actus Apostolorum: ob eā quā diximus causam cōmendauit hospitalitatem postea Paulus [c], & Ioannes [d].

Illa porrò cautio, vt sine murmuratione hospitalitas exerceatur, debet extendi ad cetera charitatis opera, quæ deinceps indicantur. In genere quidem Paulus præcepit [e], vt omnia faceremus sine murmurationibus, & hæsitationibus, χωρὶς ὀργῆς, καὶ διαλογισμῶν, *sine ira, & disceptationibus: sed in dando vt nos hilares* [f]. Christus iussit interrogare Apostolos quis esset dignus, ad quē diuerterent [g]: quod etsi Hieronymus [h] exponit, *Quis dignus vt exciperet ipsos, recipe éque tali beneficio, & magis idoneus esset ad recipiendam prædicationem, tamē alij id eo, qui magis hospitalis*. Ferūtur Tauri, ac Pōtici fuisse inhospitales. Arnobius, seu potius Minutius [i]. Ideirco forsitā de industria Petrus commendat hospitalitatem: quam quia fortassis, vt Christiani cœperant exercere, tamen pro naturali vitio inuiti, & submurmurantes id faciebant.

Sine murmuratione.] Gregorius [k] *sine murmurationibus*, quo pacto Græcè legitur, ἄνευ γογγυσμῶν.

Vers. 10.] Vnusquisque, sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei.

Charitatis mutuæ munia plura sunt, quàm hospitalitatis exercitatio: complectitúrque officia omnia alia, quibus quia prodesse aliis possit, & secundum corpus, & secundum animū præcipuè. Ad hoc maximè confert, nimirū vt proliaè aliis benefaciamus, si cōsideremus res nō nostras absoluto possessas dominio communicare, sed quas acceperimus à Deo hac veluti lege, vt eas communicemus tanquam dispēsatores, & administratores Dei, cum aliis. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum* [l]: *Habentes donationes secundum gratiā donationis Christi differentes* [m]: *Datur vnicuique gratia secundum mensuram donationis Christi* [n], *vnusquisque proprium donum habet ex Deo* [o]: *Diuisiones gratiarum sunt, sed vnus Deus* [p]: *Diuidens singulis prout vult* [q]: *Ipse dat ipse aufert* [r]: *Nihil habemus quod non acceperimus, neque gloriari possumus, quasi non acceperimus* [s]: *Ministri Dei sumus, & dispensatores mysteriorum Dei* [t]: *œconomi, ac villici eius* [x]: *negotiatores gestoresve negotiorum ipsius* [u]: *beneficium datum aut negatum cuiuis minoribus, minimisque, Christus sibi ipsi negatum, datum ve deputat* [x]: *& otiosum, pigrumque seruum, qui nullum reculit lucrum, damnat* [y]: *Exigit a fideli prudentique seruo, vt det familiæ suæ tritici mensuram* [z]: *& cui plus datur, plus ab eo requirit* [a].

Etsi verò plurimę ex his sentētiæ de donis gratis datis intelligātur, déque muneribus spiritualibus, possunt etiā ad externa, & corporalia extendi, & ad ea misericordiæ opera, quæ pertinēt ad corpus, de quibus nominatim pronuntiabitur in iudicio generali sententia [b]. Sic quidē Carthusianus explicat, & Oecumenius prętetea Pater.os [c].

Dispensatio ista, & administratio externorum bonorum, non impedit rationem veri dominij: sicut nec quia sine Deo nihil operantur causę secundæ, propterea desinunt esse veræ causæ. Attamen aliqui nōnunquam Patres [d], vt impellāt ad aliis benigne faciendum, nisi faciāt, iniquos alienarum retentores rerum, nominant fures, ac direptores: cum posito eo quod dixi vero, iustóque dominio, peccare in charitatem dumtaxat, censendi sint, non contra iustitiam.

Si de bonis agitur spiritualibus, hi, quibus ex officio incumbit, iniustitiæ culpā possunt incurrere, si officij partes non exequantur. Sic Paulus [e] *nisi euangelizaret, væ sibi dicebat esse, quia necessitas ei incumberet, & dispensatio credita*.

Magis autem propria iniustitię ratio cernitur, quando non solùm quia iussionem diuinā hac in re non exequitur, sicut Paulus de se loquitur, sed quod ipse nummine volebat, cùm propriū pro tali munēre stipendium recipit. Tractat Gregorius [f] egregie hunc locum, confirmátque alio Pauli: *Per charitatem seruite inuicem* [g]: & etiam illa similitudine, qua idem vtitur corporis, mēbrorúmque [h]. *Tunc bene multiformis*, inquit, *Dei gratia dispensatur, quando acceptum donum & eius, qui hoc non habet, creditur: quando propter eum cui impenditur, sibi datum putatur, &c. tunc nos charitas a longo culpæ debitis reddit* (loquitur de officio charitatis, non de debito iustitiæ, cùm tamē etiam & illius quoddā debitum nominet idem Paulus [i]) *cum vicissim nos nostro per amorem seruitio subuenium & aliena bona nostra credimus, nostra aliis quasi sua offerentes exhibemus* [k]. Rursus sic interpretatur pennas animalis mystici rectas ad alterum animal, quando nō ad propriam solam vtilitatem reflectuntur. Eiusdem Gregorij est quod recitat Gulielmus Peraldus [l], disserens de auaritia scientiæ, ūsque qui absconduot talentum. *Qui scientia & virtute præditi, secessum speculationis appetunt, tot animarum rei sunt quot animabus in publicum prodeundo prodesse potuerunt*. Talia & Augustini [m] sententia. *Si fuerit frigidus, marcidus, ad se solum spectans, & quasi sibi sufficiens, & dicens in corde suo, Quid mihi est curare aliena peccata? sufficit mihi anima mea, ipsam integram seruare Deo. Eia non sibi venit in mentem seruus ille, qui abscondit talentum, & noluit erogare? Nūquid enim accusatus est quia perdidit, & non quia sine lucro seruauit?*

Sicut accepit.] Syrus Interpres omisit similitudinis notam (*quod accepit*.) Ea verò nota indicatur inter alia, vt sicut *gratis accepimus, ita gratis demus* [n]: & intelligamus in eum nobis finem Deum dedisse, vt aliis daremus. *In hoc*, ait Hilarius [o] *exprimi perfectum à nobis Dei similitudinem, qui scilicet gratis dat, nullius egens* [p].

Gratiam] Χάρισμα, Syriacè מוהבתא *mauhabtha* donū. Generaliter quiduis liberaliter datum

a tom. 1. prolegomen. 11. Quinquag. 4. can. 41.
b c. maiores. de baptismo.
Hospitalitas initio Ecclesiæ fuit necessaria.
c Rom. 12. 13. Heb. 13. 2. 1. Tim. 3. 2. c. 5. 10. Tit. 1. 8.
d ep. 3. vers. 5.
e Philip. 2. 14.
f 2. Cor. 9. 7.
g Matt. 10. 11.
h ibidem.
i 8. cont. Gēt. vel in Octauio.
k Hom. 7. in Ezechiel.
Munia charitatis quàm diuersa.
l Iacob. 1. 17.
m Rom. 12. 6. Omnia quæ habemus dona Dei.
n Ephes. 4. 7.
o 1. Cor. 7. 7.
p ibid. c. 12. 4. 11.
q Iob 1. 21.
r 1. Cor. 4. 7.
s ibidem 1.
t Luc. 16. 1.
u Matt. 25. 14. & seqq. infra 19. & seqq.
x Matt. 25. 40. 41.
y ibidem 26.
Luc. 19. 22. & seqq.
z Matt. 24. 45. Luc 12. 42.
a ibid. 48.
b Matt. 25. 35. & seqq.
c lib. 3. expos. ex operibus Gregorij in ep. 1. Petri. c. 5. *Dispensatio bonorum externorum non impedit verum dominium.*
d Basil. cont. divites auaros.
e 1. Cor. 9. 16.
f 18. Moral. c. 6. vel 11. *Quando dispensatio verbi sine iniustitia.*
g Gal. 5. 13.
h 1. Cor. 12. 13. & seqq. Rom. 12. 4. & seq.
i Rom. 13. 8.
k Hom. 7. in Ezech.
l in summa vitio.
m tract. 9. in Ioan.
n Matt. 10. 8.
o ibidem.
p Psal. 15. 2.

ea voce Græca significatur etiam hoc loco, non sola quæ propriè vocantur gratiæ dona, sicut antè monui. Interpres Latinus semel retinuit idem nomen [a]. Sed aliàs pro eo reddidit gratiam, quæ significat potestatem Ordinis, vel simul etiã miraculorum, & eiusmodi dona gratis data [b], sępius gratiam ponit, vbi est χάρισμα, significans munus pertinens ad gratiam sanctificantem [c]: interdum nomen doni [d], & donationis [e].

a 1 Cor.12.31. b 1. Tim.4.14. 2.epist. 1.6. c Rom.1.11. cap 6.23. 1.Cor 1.4. d Rom.5.15. c.11.29. e Rom.12.6.

Virtutes boni dispensatoris.

Boni dispensatores.] Καλοὶ οἰκονόμοι. Bonitatem constituti super familiã Christus [f] consistere docuit in fidelitate, & prudentia: & primam in primis virtutem exigit etiam Paulus [g]. Verùm charitas præ omnibus necessaria est, quamuis quod attinet ad externam administrationem, virtutes illæ duæ maximè spectentur, ac expectentur, & desiderẽtur, quibus præsentibus homines de charitate interna, quæ valet ad meritum corã Deo, non adeo laborẽt. Atqui Petrus hoc loco de charitate loquitur, quam cùm ei Christus, ouiũ traderet curam, ter exegit ab ipso [h]. Porrò cùm Petrus hortatur vnumquemque dispensare, quam accepit gratiam, sicut bonum dispensatorẽ decet, sequitur à malo dispensatore haberi gratiã posse, nempe gratis datam, Ordinis, Iurisdictionis, &c.

f Matt.24.45. Luc.12.42. g 1.Cor.4.2. h Ioan. 21.15. 16.17.

Multiformis gratia Dei.] Ποικίλης χάριτος Θεοῦ. Syriacè דטיבותא מפרשתא *detaibutha mepharsetha, bonitatis diuisa, seu distincta.* Hieronymus [i] interpretatur multiplicem, & significantius variam gratiam. Gratiæ autem nomen potest hîc æquè latè patêre, atque χάρισμα. Vel si propriè sumitur, indicatur, cetera tandem referri ad ordinem gratiæ, tãquam media iustificationis & prædestinationis. Hæ sunt *murenulæ aureæ vermiculatæ argento* [k], seu punctis, notisve suppunctæ argẽteis: vestis polymita [l]; vel deaurata cum ornamento varietatis [m]. Maxima, & suauissima replet voluptate consideratio ingeniosæ, atque artificiosæ redemptionis, & iustificationis nostræ, nullo etiã modo conferendæ cum tanta rerum naturalium, & artificialium, & moralium pulchra varietate.

i epist.50.ad Pammachi.

Gratia gratis data bona dei dispensatoris.

k Cant.1.11. l Gen.37 4. m Psal. 44.10.

Negat Augustinus [n] ipso initio, ac primis diebus, baptismi sui satiari potuisse se dulcedine mirabili, dum consideraret altitudinem consilij diuini super salutem generis humani. Affert quoque [o] ad idem ex medicina variã similitudinem, vt ostendat quam Deus aptè, sed variis tamẽ modis curet animas nostras. Has adinuentiones Domini notas fieri Dauid [p] in populis volebat, *ipse autem meditabatur in omnibus operibus eius sed in adinuentionibus exercebatur* [q] בעלילות *bahhaliloth in studiis, operibus, consiliis præclarè excogitatis*, nempe *per multiformem*, vt ait Paulus [r], *sapientiam Dei.* Multiplicitas præterea, varietásve formarum gratiæ, denotat plures habitus, & multos eiusdem etiam vnius effectus, vsúsque iuxta applicationem animi ad id, quod quisque desiderat, vt Glossa Interlin. & ceteri exponunt; cui rei seruit exemplum mannæ [s]. Lege quæ dixi ad Psalmum 44.

n 9.Conf.lib. cap. 6.

Dulcedo mirabilis in consideratione redemptionis nostræ.

o 1. de Doctrina.c.14. p 1.Par.16.8. q Psal.76.13. r Ephes. 1.10. s Sap.16.20. Exod.16.14. & alibi.

Vers. 11.] Si quis loquitur, quasi sermones Dei: si quis ministrat, tanquam ex virtute, quam administrat Deus: vt in omnibus honorificetur Deus per Iesum Christum: cui est gloria, & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

CVncta charitatis opera rediguntur ad duo veluti præcipua capita, hoc est, ad doctrinam diuinam, & ad administrationẽ Sacramentorum, & rerum quoque ad tolerandam vitam necessariarũ. In vtroque rerum genere Deus respiciendus, vt & intelligatur illius negotium agi, & ab eo quid doceatur, quídve tribuatur, suppeditari, & ad illum dirigi, quæ dicantur, dentur, fiant; vt in ipsius tandem cedant honorem, cuius est decus, dominiúmque sempiternum.

Charitatis opera ad duo rediguntur: ad doctrinam diuinam & Sacramentorum administrationem.

Si quis loquitur, quasi sermones Dei.] Nempe loquatur, vt expressit editio Syra. Hoc videlicet est *in Deo laudare verbum & sermones suos* [t], id est Deo digna, atque laudabilia loqui. Lege commentarios nostros Psalmorum. Plurimi refert diuina diuinè, ac, vt ait Paulus [u], *rectè tractare verbum veritatis, ὀρθοτομεῖν rectè secare*, vel distribuere, & quẽadmodum scribit Ieremias, loqui sermonem Dei verè, non miscendo paleam tritico, vel vinum aqua: non vertendo argentum in scoriam [x]: non *adulterando verbũ Dei* [y], vel admixtione superflua profanæ doctrinæ: vel turpi, ac Simoniaco quæstu: vel discordante ab his quæ docentur vita: vel inani & arroganti venditatione sui ipsius: vel dissentientibus ab Ecclesia, cuius est de orthodoxa iudicare doctrina, opinionibus.

t Ps.55.3. 11. u 2.Tim.2.15.

Rectè tractare verbum veritatis plurimi refert.

x Esa.1.22. y 2.Cor.2.17. cap.4.2.

Solemne Prophetis fuit (quod profani quoque legislatores factitauerunt) sermones suos tãquam ex ore Dei proferre, & sic, aut sic os ipsum Dei locutum protestari [z]: Deum etiam ipsum inducere dicentem *se dare verba in ore ipsorum* [a]: *Aperire Deum* præterea dicunt *os* [b] *ipsis: & se ex ore eius loqui, ac audire* [c]: *esséque ipsummet os eius* [d]: denique cuncti præsantur verbum Domini factum ad se. Contrà verò reprehendunt eos, qui non loquebãtur de ore Domini, *sed visionem cordis sui* [e]. Christus & Martyres armauit hac spe, *vt meminissent in articulo periculi, non ipsos, sed Spiritum Patris in ipsis loqui* [f]: & prædicatoribus pollicitus est fore, vt *Spiritus veritatis doceret eos omnem veritatẽ* [g], *& suggereret* [h]: qui autem *eos vel non audirent vel spernerẽt*, perinde iudicaturum, ac si semetipsum aut spernerent, aut non audirent [i].

Prophetæ quæ dixerunt sola à Deo dicta esse protestati sunt.

z Esa.1.20.c. 40.5.c.58.14. Ezech.3.10. a Esa.51.16. c.59.21. Ierem.1.9. c.5.14. b Ezech.3.27. c ibid.12. cap. 34.7. d Iere.15.19. e infra 23. 16. f Matt.10.20. g Ioan. 16.13. h Ioan.14.26. i Luc.10.16.

Comprobata sunt ista diuinis visis interdum, vt insusurrantis in aurem tum scribentis, tum concionantis, tunc Angeli, nunc columbæ: insidentis etiam flammæ, aut alterius super tales signi, vt contigit in Pentecoste, delabentibus linguis igneis [k]. Hac nos alibi de re plura [l]. Gregorius [m], qui vnus est ex iis, qui proferri potest in exemplum propter signum columbæ (quod ipsæmet eius picturæ nobis exhibẽt) ad hunc modum exponit istam Petri sententiam, ac si diceret: *Humiliter impendite bonum proximis, quia scitis vobis nõ à vobis esse quod habetis.* Item admonẽs Doctores [n], ne à virtute dicendi; viuendi qualitate discordẽt, ne loquendo aliud, & ostendendo aliud prædicẽt, iubet audire verba Petri: *Si quis loquitur, quasi sermones Dei. Quia ergo verba quæ proferunt*, infert ipse, *ex propriis non habent, cur quasi de propriis tumẽt?* Adbibet alios locos ad idem probandum, ex quibus optimus Epistolæ ad Corinthios secundæ [o]. *Non enim sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur. Ex Deo*, inquit Gregorius, *coram Deo loquitur, qui prædicationis verbum, & quia à Deo accepit, intelligit, & placere per illud Deo, non hominibus, quærit.* Illud *in Christo* denotat se illo fretum, cuius gloriæ inseruiret, & ad cuius voluntatem accõmodaret suam, locutum.

k Act. 3. l ibidem. m Hom.7.in Ezech. n 3.par. curæ pastor.c.25. o cap.2.17.

Ibi Hieronymus [p] ait Trinitatem significari, vt *sit ex Deo*, id est, ex Spiritu sancto, qui loquitur

p ep.150.q.11.

S. Trinitatem quomodo S. Paulus designauerit.

in iuftis [a] ; *corā Deo* Patre, quem femper habemus præfentem [b] : *in Christo*, quoniam legatione eius fungitur [c] euangelicus prædicator. Idem verò Paulus teftatus eft in fe locutum Chriftum [d], & Spiritum Dei in his quæ loqueretur, fe habere [e].

Profper [f] ex hoc eodem loco valde confirmat vim, neceffitatémque gratiæ, ac retundit elationem animi de virtutis operibus. Eodē facere poteft, quod negat idem Paulus *poffe aliquē dicere Dominus Iefus nifi in Spiritu fancto* [g], *immò cogitare aliquid ex fe tāquam ex fe;fed omnem fufficiētiam ex Deo effe* [h]. Hortatur præterea [i] *ne fermo malus ex ore noftro procedat,fed fi quis bonus eft,ad ædificationē fidei:* &, *vt* [k] *cogitemus* (ac videlicet loquamur) *quæcūque funt vera, quæcūque pudica, quæcumque iufta, quæcūque fancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, fi qua virtus, fi qua laus difciplinæ*, & *vt fermo nofter femper in gratia fit fale conditus* [l], *ficut is qui fert aromata, etiāfi nolit, ex odore proditur: ita*, inquit Climacus [m], *& qui fpiritum Dei habet, ex verbis fuis agnofcitur.* Celebris in Prem [n] fpiritualis Dauid anachoreta, qui cum ei loquēdi vfus ab Angelo tollendus effet fimili de caufa, ob quā patri Ioānis Baptiftæ [o], impetrauit, vt de rebus diuinis loqui liceret. Notus quoque Machetes experrectus ad fermones de Deo, indormiēs ad alios [p]. Denique conftat perutilem ipfi loquenti talē fermonem effe, vt de fe Thomas apud Caffianū refert [q], & de quodam narrat Auctor Vitæ Patrū, qui in itinere, quo redibat ad fęculū, ab obuiis monachis inuitatus, poft fermonē quem habuit, rediit ad priora confilia meliora. Cæterùm fermones Dei poffunt hìc intelligi vel de Deo, rebúfq; diuinis: vel Dei tanquam, qui fit auctor, détque verbū euangelizanti virtute multa [r]: vel eiufdem Dei vt loquentis, quive fit locutus, ità vt nil quis proferat, quod non congruat Dei verbo aut fcripto aut tradito: vel Dei, hoc eft, quafi præfente ipfo & audiente, vt reuerenter fanctéque id fiat, efficiendo vt auditores æftiment fe id quod verè eft verbum Dei excipere. Sic os iufti meditatur fapientiam, loquitúrque lingua eius iudicium [s]. Vbi Ambrofium lege, noftrúmque commentarium.

Si quis miniftrat.] Εἴτις διακονεῖ. Minifter, Diaconúfque generaliter amplectuntur tum facrarum, tum laicarum adminiftros rerum, vt monuimus in Actuum Apoftolicorum Commētario [t]. Sed dicti funt qui res tractabant facras, magis arcta notione Diaconi hi, qui fuberant principantibus, fiue fuperintendentibus, quales Epifcopi: tandem adhuc magis anguftè hi, qui proximè funt in hierarchia inferiores Presbyteris. Gloffa Interlinearis, & Carthufianus explicant: Si quis vel eleemofynā, vel aliquod bonum opus impendat: Lyranus egentibus temporalia bona: Hugo tum hæc, Sacramēta, tum verbum Dei: denique quidlibet aliud: Thomas Anglicus & temporalia, & fpiritualia. *Quid eft Apollo? quid Paulus? miniftri eius, cui credidiftis* [u]. &, *data eft a Domino poteftas vobis, & virtus ab Altiffimo, &c. quoniam cum effetis miniftri eius* [x], &c. In epiftola ad Romanos [y] *minifterium* in miniftrādo, διακονίαν ἐν τῇ διακονίᾳ, cōplectitur minifteria corporalia, quale erat minifterium menfarum [z]; licet etiam de fpiritualibus alibi dicatur, vt notatum eft, verbi gratia de prædicatione [a].

Tanquam ex virtute, quam adminiftrat Deus.] Ὡς ἐξ ἰσχύος, ἧς (in Complutenfibus, & Regiis Bibliis ὡς mēdosè legitur) χορηγεῖ ὁ Θεός. vbi virtus, vt aliàs fæpè, fignificat vim, robur, potentiam: & adminiftrare, non vt miniftri folent, quod non conuenit Deo (licet Chriftus hìc fe miniftraffe dixerit [b], & in beatitudine miniftraturum [c],) fed fuppeditare, & fimpliciter dare: quod etiam valet Syrum: יהב *iabeb*. Eadem ratio fententiæ Pauli [d]: *Qui autem adminiftrat femen feminanti*, &c. ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν. Debet autem hìc fuppleri, *Tāquam ex virtute, quam adminiftrat Deus, fi quis miniftrat, miniftret.*

a Matth.10.
b Pfal.15.8.
c 2.Cor.5. 20.
d 2.Cor.13.3.
e 1.Cor.7. 40.
f ep.ad Demetriadem. Gratia neceffitas hoc oftenditur.
g 1.Cor.12.3.
h 2.Cor.3.5.
i Ephef.4. 29.
k Philip.4.8.
l Coloff. 4.6.
m Grad.26.
n cap.1. 43.
o Luc.1. 20.
p Caffian. 5. inftit.c.29.
q Collat.23. cap.1.
r Pf.67.12.
f Pf. 36.30.
Diaconus quis fit.
t c.6.3.& feq.
u 1.Cor.3.4.5.
x Sap. 6.4.5.
y cap.12.7.
z Act.6.3.
a ibidem.

b Matt.20. 28.
c Luc. 12.37.
d 2.Cor.9.10.

Vt in omnibus honorificetur Deus.]. Δοξάζηται נשתבח *neftbabbach glorificetur*. Id fit, cùm quis quę habet, aliis cōmunicat. fic enim memor fe à Deo illa habere, ipfum laudat: quod etiam facit, qui accipit; & poftremò etiam infidelis, qui præterea inde argumentatur; non aduerfari prouidentiæ diuinæ, vt quidam egeant, aliqui abundent. Omne opus virtutis cedit in honorem Dei: fed quod ex charitate fit, hanc habet magis directam, atq; formalem rationem. Eundem in omni negotio finem Paulus exigit [e], *vt id faciamus in gloriam Dei, & in nomine Domini noftri Iefu Chrifti, gratias agentes Deo, & Patri, per ipfum* [f]. Chriftus hoc fecit ipfe, non quærens gloriam fuam, fed Patris, eum honorificando [g], & voluit fic lucere operū noftrorum lucem coram hominibus, vt hi glorificarent Patrem [h]. Permittit omnia nobis Deus. vnam fibi gloriam referuat [i]. Ecclefia crebro, multífque modis Deo canit gloriam, quam in templo cœlefti omnes illi dicunt [k], maximè quatuor animalia, & viginti quatuor feniores [l].

Per Iefum Chriftum.] Deo, ac Patri omnis per Chriftum mediatorem defertur gloria, gratiæque [m], ac preces offeruntur, vt Præfatio Miffæ, aliáque aliqua in eiufdem canone, & orationes omnes teftantur. Immò & in eādem Præfatione dicuntur per eundem Angeli, cæteríque ordines, laudare, adorare, tremere, concelebrare Dei maieftatem; quia ipfe eft totius caput ciuitatis Ierufalem, vnus Rex, vnus Imperator, vt docet Florus [n] Magifter. Et laudatur Deus Pater per Filium fuum ab omni cœlefti creatura, & glorificatur ob datæ gloriæ beneficium, & illius confirmationis, vt ait Stephanus Eduenfis [o]. Similis loquendi modus de gloria, & honore, qui Deo fit per Chriftū, habetur extrema epiftola ad Romanos, & vltimis verbis capitis tertij ad Ephefios. Vocatur non folùm Deus & Pater gloriæ [p], fed etiā Rex, nempe Chriftus [q]. *eft enim in gloria Dei Patris* [r], *& fpes gloriæ* [f], & ipfi gloria, & imperium tribuitur fequentibus verbis, & Deo Patri eft gloria *per ipfum, in ipfo, cum ipfo.*

Cui gloria, & imperium.] Chrifto, de quo proxima præceffit mentio: etfi referri quoque poffent hæc ad Deum, qui honorificari dictus eft per Iefum Chriftum, eadem gloria Filij quæ Patris: quemadmodum & Spiritus fancti: vt ea de caufa decretum fit à Damafo, proponente Hieronymo, omnibus pfalmis laudationem illam apponi. *Gloria Patri & Filio & Spiritui fancto, ficut erat*, &c. de qua Ioannes Stephanus Durantus [t]. Theodoretus exponens Paulum [u] fcribentem, quod Chriftus refurrexit per gloriam Patris, vult id ita dici, quia per virtutem fuam diuinam, quæ eft eadem cum virtute Patris, etfi aliter alij, & forfan aptius *per*, quod eft Græcè διὰ, ponitur loco *propter*, vt obferuauit Toletus [x]: ficut alibi: *Nomen Dei per vos blafphematur inter Gentes* [y], id eft, propter vos. Idem Paulus [z] gloriam habere fe dixit in Chrifto ad Deum: eidem quoque gloriam dat in fecula feculorum [a], appellans *fplendorem gloriæ*

Omne opus virtutis cedit in honorem Dei, fed maximè quod fit ex caritate.
e 1.Cor.10. 31.
f Coloff.3.17.
g Ioan.8.49. 5. & alibi.
h Matt.5.16.
i Efa.42. 8.
k Pfal. 28.9.
l Apoc.4.& feq. paffim.
Per Chriftum mediatorem defertur gloria Patri.
m Gal.3. 19. 20.1.Tim.2. 5. Heb.8.6.c.9. 15. c.12. 24.
n in expof. Miffæ Tom.6. Biblioth. Patrum.
o lib.de facr. altar.c.13.
p Ephef.1.17. Act.7.2.
q 2.Cor.8.8.
r Philip.2.11.
f Col.1.27.
Eadem eft gloria Patris quæ Filij.
t lib.5. de Ritib.Eccl. c.15.
u Rom.6. 4.
x ibid. Anno. 4.
y Rom.2. 23. Efa. 52.5.
z Rom.15.17.
a 2.Cor.4.18.

Deo[a]: & Ioannes[b] tribuit gloriã, & imperiũ. Tandem vt prius notaui, nominat Christum regẽ gloriæ Paulus[c]: cui adde Iacobum[d], vt exponit Beda[e], & Cyrillus Alexandrinus[f], qui vocat *Dominũ gloriæ*, sicut & ceteri passim intelligũt de Christo sermonẽ esse in psalmo[g], vbi *Dominus fortis, & potẽs, ac dominus virtutũ ipse rex gloriæ canitur.* Argumentatur vltimus inde pro diuinitate Christi, quia Deus negauit *se alteri gloriam dare*[h], vt etiam dictum est. Beda *splendorem gloriæ*[i] *Dei* Christum docet dici, quoniam gloriam Patris, quam ipsemet habet, prius ignotã, credẽtibus manifestauit tanquam lumen de lumine, & sempiterna gloria remunerat, quidquid pro eius amore pauperibus dator. Lege quæ diximus capite septimo Actuum Apostolorum, cur Deus gloriæ nominetur[k].

Gloria, & imperium.] Ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος. Syriacè תשבוחתא ואיקרא *thesbuchta vikara, Gloria, & honor.* Hispani olim hymno Gloria Patri, &c. addebãt *& honor*, vt videre est in Missa Leandri, siue Mozarabum, qua vsa est Hispania vsque ad Alphonsum regem sextum, & in Cõcilio Toletano IV[l]. in quo redditur causa, quoniam habetur in psalmo[m]: *Afferte Domino gloriam, & honorem*: & in Apocalypsi[n]: *audiuit vocem Ioannes cælestis exercitus dicentem: Honor & gloria Deo nostro sedenti in throno.* Quare vt ita etiam dicatur, proposita excõmunicationis pœna, Patres dicti Concilij præcipiũt. Si habẽda ratio fuit vocis illius ex Apocalypsi, non video cur non potuerit addi: *benedictio, & potestas.* Sed vt id obiter admoneam, Hispani illi solùm hoc recitabant: *Gloria, & honor Patri, & Spiritui sancto, in secula seculorum, Amen.* Græci omittentes vocem *honor*, vt & ceteri omittebant, adiiciebant dumtaxat, vt quidem meminit Strabo[o], *& nunc, & semper, & in secula seculorum*: prætereuntes istam clausulam, *sicut erat in principio, qua nos* (inquit) *Latini agnoscimus, & confitemur sempiternitatẽ Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* Nihilominus proditur in Concilio[p] Vasensi secundo, quod antiquius est Toletano citato, decretũ, vt in vniuersis Ecclesiis dicatur, quia nõ solùm in sede Apostolica, (id est, Romæ) sed etiã per totum Orientem & totã Africam dicitur, propter hæreticorum astutiam, qui Dei Filium non semper cum Patre fuisse, sed à tempore cœpisse blasphemant. Porrò τὸ κράτος hoc loco rectè per imperium expositum est, sicut & in Apocalypsi[q], quamuis robur quoque significet. Lege cap. sequenti versu vndecimo.

In secula seculorum.] Vim habent ad exaggerandum maiorem duo nomina ista, licet reipsa idem valeat *in secula* quod *in secula seculorum*. Sed hac de re alibi[r], & capite sequenti versu vndecimo.

Amẽ.] Et de hac alias[s] egimus. Solẽt enim in vetere Testamento LXX. reddere, *γένοιτο, γένοιτο, fiat, fiat.* Aquila, Symmachus. Theodotio *πεπιστωμένως*, aut *πεπιστωμένως, verè, fideliter*. Legendi Paguinus in lexico, Ioannes Stephanus Durantus in opere de Ritibus Ecclesiæ Catholicæ[t], Blasius Viegas[u], & Franciscus Ribera[x], Ioannes Maldonatus in Matthæũ[y], Franciscus Toletus[z] in Ioannẽ, Barradius in Concordia, Benedictus[a] Papa XI.

Vers. 12.] Charissimi, nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationem vobis fit, quasi noui aliquid vobis contingat.

DEinceps adhortatur fideles ad patientiam, docens ne noui, ac veluti peregrini sint in tribulationib. quas ferre contingat ab iis, quibuscum versantur, vel Iudæis, vel Gentilibus. Certè nouũ non potest esse, quod adeo sæpe in scripturis prædictum[b]: quod piis omnibus vitatũ[c]: & Christo capiti[d]: quod quasi insitum in natura & vita nostra, quæ *tota tentatio*[e] *est; támque ad laborem comparata quam avis ad volatum*[f]: quod necessariũ, vt ipsi nostrã imbecillitatẽ meliùs cognoscamus; in virtute magis confirmemur: coronam legitimè certantibus[g] promissam adipiscamur: vt gratiæ vis, Deiq; virtus[h] clarius innotescat: nostri, Deiq; hostes confundantur, & aliis de causis, de quibus aliàs[i] dixi. *Erras*, ait Hieronymus[k], *si putas vnquã Christianũ persecutionem nõ pati: Nũquam deest, si nunquam desit obseruãtia pietatis*, inquit Leo[l]. *Iuuat tela prauidisse, vt minus feriant, & præscientiæ clypeo contra mala, quæ aduenient, muniri esse*, vt Gregorius[m] docet. *Vos ergo videte*, ait Christus[n], multa de his vaticinatus: *Ecce prædixi vobis omnia.* Clemens[o] Alexandrinus respondet obiicienti, cur patiantur Christiani, si eorum Deus curam gerit; nolle, vt in casus incidant (nempe per se, & directò.) Sed prædixisse quæ essent euentura, fore scilicet vt propter nomen eius paterentur; sic etiam exercendo ipsos ad patientiam.

Charissimi.] Ἀγαπητοὶ positiuo nominẽ. Lege quæ notata sunt in epistolas[p] Ioãnis. *Ex ipso nomine significat*, inquit Oecumenius, *non quasi ad eo habeantur, sed quia valde cari sint, amantem Deo, vehementérque amentur, afflictiones ipsis contingere.*

Nolite peregrinari in feruore.] Ξενίζεσθε ἐν πυρώσει. De verbo Græco iam egimus versu quarto, vbi Latinus Interpres posint admirãdi verbũ. Et Beda testis est, in quibusdã codicibus fuisse: (*Nolite peregrinari*) legens ipse *mirari*. Hugo de vtráque lectione mentionem facit. Syriacè לא תתהדמרון *lo thetheddammerũ.* Tertullianus[q]: *Dilecti, ne expauescatis vstionem.* Cyprianus[r]: (*Charissimi, nolite mirari ardorẽ ac identem vobis*, &c.) Fulgẽtius[s]: *Charissimi, nolite expauescere in feruorẽ* (fortassis in feruore) Hieronymus[t]: *Charissimi nolite mirari in ardore.* Horũ, & Oecumenij. Caietani, Gagnei, Vatabli, Clarij, Catharini, Salmeronis, Sa, Fouardentij, Bedæ etiã, quatenus legit *mirari*, vera expositio est, ne videatur ignis, & cõflagratio tribulationis res insolẽs, inopinata, extranea, (vulgò *non vi paia cosa strana, no os pareʒca estraño, qu'il ne vous semble pas estrange*) aliena a statu, & cõditione nostra, néve huiusmodi re perturbentur vt ad rem inuisam, horridam, &c. *Filij potius alieni, & adulteri censendi*, opinione Pauli[u], *qui sunt extra disciplinã istam*, & legimus ex sanctis aliquos, qui cùm remitteret tribulatio, discutiebãt seipsos, verentes ne Pater eos propter admissam culpã deseruisset. Idem Paulus cum rescisset cõmotos nonnihil Thessalonicenses, quòd eum tribulationibus vexatum accepissent, Timotheum, qui renuntiaret, misit, vt nemo moueretur, cùm nossẽt, quod in hoc positus esset, & apud ipsos agens, prædixisset passurum se tribulationes; atque ita, sicut & ipsi sciebant, euenisset[x]. Et ideo, cùm in hoc positos nos esse (colligit inde Saluianus[y]) Apostolus dicat, vt ærumnas, vt miserias, vt tristitias perferamus: *quid mirum est si mala cuncta perferimus, qui ad tolerãda vniuersa mittamur?* Sed & cum prohiberetur tendere Ierosolymã idem Apostolus, ob prædictionẽ de suis vinculis, lacrymas alienas de hac re frimet afflictionem cordis nominauit: quòd id minimè sibi nouum duceret, paratus mortem ipsam pati[z].

Obseruat Hugo, quod verũ est, nonnullos dum adhuc degerent in vita seculari, vel etiã in statu peccati, nec de Fide, nec de rebus huiusmodi alius

exper

a Heb. 1. 3. b Apoc. 1. 6. c 1. Cor. 2. 8. d cap. 2. e ibidem. *Christus est Dominus gloriæ.* f 11. Thesau. c. 13. & Dialo. 6. de Trinit. g Psal. 23. 8. 9. 10. h Esa. 42. 8. *Christi diuinitas probatur.* i Heb. 1. 3. k vers. 2. l can. 13. & 14. & habetur c. de hymnis de consec. d. 1. m Psal. 28. 2. n cap. 5. 13. *Gloria Patri diuersis modis dictum.* o de Rebus Eccl. c. 25. p cap. 5. q cap. 1. 6. r Eccli. 1. 4. Act. 3. 21. c. 15. 18. s 1. Io. 5. 20. & Act. 10. 34. t lib. 2. c. 17. u in Apoc. c. 3. Comment. 1. sect. 15. x ibid. nu. 59. & 60. y in Matth. c. 19. vers. 28. z c. 3. ann. 4. a lib. 7. in Matth. c. 14.

b Psal. 33. 18. & seq. Psalm. 30. 13. cum seq. Psal. 45. 2. Matth. 10. 17. & seq. Luc. 21. 12. & seq. Ioan. 15. 20. 2. Tim. 3. 11. 12. Act. 14. 21. c Act. 14. 21. 2. Tim. 3. 12. d Rom. 8. 35. & seq. 2. Cor. 1. 8. e Iob 7. 1. f ibid. c. 5. 7. *Tribulatio quã sit necessaria.* g 2. Tim. 2. 5. h 2. Cor. 12. 9. i in Euang. de tent. Christi, Matth. 4. k epist. 1. l Serm. 9. de Quadrag. m hom. 35. in Euang. n Mat. 24. 25. o 4. Strom. c. 5. p 1. Ioan. 3. 7. c. 3. 21. c. 4. 1. 7. 11. 3. ep. 1. 2. 11. q in Scorp. c. 12. r ep. 56. & de exhort. mart. c. 9. s 3. ad Trasimund. c. 30. t in cap. 4. Amos. *Tribulatio videri non debet res insolens & inopinata.* u Heb. 12. 8. x Thess. 3. 4. y li. 3. de Iud. & Prouid. z Act. 21. 13. 21. 14. *Qui degunt in vita seculari, vt tentantur, qui se transferant ad veram religionem admonentur.*

eapertos teutationes: vbi aggressi fuerint viā pœnitentiæ, tunc experiri, & de hoc mirari. Sed non esse, cur mirentur: priùs namque radicem tentationis fuisse; diabolum tamen nō curasse, vt produret in actum: quia illos pulsare negligit, quos quieto iuro possidere se sentit. Talis exēpli causa Hogo Gratianopolitanus apud Surium[a]:

Præter allatū istum genuinū sensum, secundus est Bedæ, Hugonis, Carthusiani, Ioannis Benedicti, Primaticcij, Thomæ Anglici, ne quis quia tētationib. pulsetur, existimet se propterea exulem à membris Christi, siue à Christo ipso, quasi ab eo derelictus sit: vt quemadmodum peregrinatur à Domino secundum præsentem statum, & vitā[b], ita secundum amorem ipsius erga se. Tertius Lyrani, & iterum Hugonis, Carthusiani, atque Thomæ Anglici, ne se alienent à fide, & amore eiusdem. Quartus, quem vocat magis litteralē Lyranus, ne timore mortis recedant, fugiántque, nisi cum ex fuga maius apparet bonum Ecclesiæ.

Quintus Petri Aureoli[c]; ne leuiter discurrāt, abrepti feruore quodam volūtatis, imaginātes se noui aliquid reperturos: Sextus Turriani[d] nostri; ne inuenturio incēdio tentationis libidinis, & si se vti sentiāt, πυροῦσθαι, vt loquitur quoq; Paulus[e]: Septimus Hugonis, ne, dū quis est in feruore deuotionis, nimis multa proponat, & promittat ardua, atque difficilia, quæ postea præstare non valeat, aut non velit: Octauus Marij exercitoris* de voluntate carnis, qui est motus corporis naturalis, cum subsequēte citra rationem feruore: qui quidem à somno, & a membrorum remissione vires accipiunt. Hæc ego retuli, vt eorum collatione omnes intelligant, meritò primam expositionem cæteris præferri, quā cetera quæ sequuntur, magis adhuc illustrant.

In feruore.] ἐν τῇ ὑμῶν πυρώσει. Iam retuli Tertullianum legisse *vstionem*. Cyprianum *ardorem*: Vatablus vertit, *Dum per ignem exploramini*. Clarius, *in examinatione*. Oecumenius exponit, Per δοκιμασίαν, qui in ipso textu dicitur postea πειρασμόν. Hesychius eandem tradit significationem, etsi propria sit coctio ad ignem.

Tritū est ignis vocabulo tribulationē denotari, sicut & fornacis, quæ vasa & metalla probat. Lege quę diximus in librū Sapiētiæ[f], & antea in caput primum huius epistolæ[g]: vnde Plautus[h],

Quàm magis id repeto, tam magis vror. Item.[i]

Vritur cor mihi.

Da illi cantharum, extingue ignem,

Si cor vritur, caput ne ardescat.

& Terentius[k]:

Vro hominem:

id est, vexo, & crucio.

& Horatius[l].

Cui non conueniat sua res, vt calceus olim,

Si pede maior erit, subuertet, si minor, vret.

Alia quoque notio pro cruciatu, quo conficiuntur amantes, vt cum ait Paulus[m], *melius esse nubere, quàm vri*. Tale & illud Virgilij[n]:

Daphnis me malus vrit, ego hanc in Daphnide laurū.

Theocritus[o]:

Δέλφις ἔμ' ἀνίασεν, ἐγὼ δ' ἐπὶ Δέλφιδι δάφναν αἴθω.

vbi ἀνίασεν Latinus poëta dixit, *vro*. Turnebus[p] id obseruat. citátque Ouidium[q].

Syrus interpres nihil de igne dixit, contentus posuisse tentationes בנסיונא דהוין לכון *benesiune dehauen lechun, In tentationibus quæ sunt vobis*. Hoc est quod sequitur loquendo de feruore.

Quæ ad tentationem vobis fit.] Error est in codicibus Regiis, Complutensibus, & aliis, in quibus habetur *fit*. Nam Græcè etiam est γινομένῃ. Tertullianus reddit, *vstionem quæ agitur in vobis ad tentationē*. Cyprianus, *Ardorem accidentem vobis, qui ad tentationem vestram fit*. Deus tentat non ignarus, sed vt nos nobis, & aliis notiores reddat, quēadmodum pluribus alibi ostendimus. Ad malum sollicitando non tentat Deus *intentator malorum*[r], sed is qui absolutè *Tentator*[s], *seu is qui tentat, nominatur diabolus*[t], & cōcupiscentiā propria sua[u]. Alia est seductionis, alia probationis tētatio, vt distinguit Augustinus[x], & Eucherius[y], qui etiam priorem tentationis modum vocat deiectionem[z].

Permittit Deus tētationes, & induci nos, perducique ad peccandum iusto iudicio suo, vt idem Augustinus[a], & Gregorius[b] annotāt: ideóque rogatur ne hoc permittat[c], id est, consensum peccati. Sumitur verò tunc, sicut & aliàs tentatio per Metonymiā pro effectu, nempe pro peccato, vel etiam pro ea re, per quam quis tētatur, vt pro aduersitate, voluptate &c. quamuis in ea notione, frequentior vsus est tentationis pro aduersitate.

Potest itē sensus petitionis in oratione dominica esse, ne permittat Deus tentationes ipsas, quas videlicet veremur, ne nos sternāt. Quo pacto Christus volebat *suos vigilare, & orare, vt non intrarent in tentationē*[d]. Ita vt induci, & intrare, sit duci & adduci ad tentationē, eam proponi, tentari, licet non succumbas, & petamus non tentari vehementius, id est, vt Paulus loquitur, *supra modum, & supra virtutē tentat one grauari*[e]. Fauēt Græci exponentes Orationē Dominicam Nyssenus, Chrysostomus, Auctor Operis Imperfecti in Matthæum, Euthymius, Theophylactus: & ex Latinis Tertullianus, Cyprianus, Augustinus, Hieronymus, quos citat, sequitúrq; Maldonatus. Et tamen verū est, *numquā nos tentari supra id, quod possumus*[f], *quamuis tentatione vincamur. Nouit figmentū nostrum Deus*[g]: *& potum dat in mensura, calicémque*[h]. Nouit quod imponat pōdus, quantū incendat pro vasis fornacem homo: quanto magis Deus, vt egregiè ratiocinatur Ephrem[i], qui totus est sapiētia plenus, nouit quantis tentationibus, probationibúsque indigeant animæ ipsi placere volentes.

Tentationem humanam à Paulo[k] appellari, quando ei non consentitur, existimare Gregorius[l] videtur; cùm consentitur, dæmoniacam, per quam regnat peccatum[m]. Quod autem scribit supra modum grauatum se, supráque virtutem[n], intelligit supra vires humanas, non supra diuinas, quibus adiutus vicit, & quiuis vinceret, si oblatas à Deo reciperet, eísque responderet, atque cooperaretur. Est porrò hìc quædam paronomasia inter πύρωσιν & πειρασμόν.

Quasi noui aliquid vobis contingat.] ὡς ξένου ὑμῖν συμβαίνοντος, *Quasi peregrinum*. &c. Vnde cognoscitur quid sibi voluerit præcedens verbum peregrinari. Addit Cyprianus[o]: *nec excidatis, tamquam nouum vobis contingat*: per *excidatis* intelligens id, quod Paulus, cùm ait[p]: *siue mente excidimus*, Deo vt Pamelio placet[q]. Atqui legendum ibi *excedimus*, ἐξέστημεν, & significat mentis alienationem, stuporem, ecstasim, vehemētem admirationem: quæ omnia proposito congruunt: quo pacto Fulgentius[r] adiiciens quoque legit; *Nolite pauere, tanquam noui aliquid*. &c. Iam inde ab Abel iusti omnes persecutionem passi sunt[s]. *Beati* [illegible], ait Christus[t], *cùm maledixerint vobis*. &c. *gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis*:

a Mense A-prili.
b 2.Cor.5.6.
c in compend. Sacr. script. d de Dogma. charit.
e 1.Cor.7.9.
* disp. cum secularis caussidico.
f cap.3.4.
g vers.7.
h in Bacch.
i in Persa Act.5.sce.2.
k in Eunu. Act.2.sce.2.
l lib.1. ep.10.
m 1.Cor.7.9.
n Eclo.8.
o Idyllio 2.
p lib.19.c. 27.
q 7.Metamo.

r Iaco.1.13.
s Matt 4.3.
t Thess.4.5.
u Iaco 1. 14.
Deus non tentat nos ad malum sollicitando.
x de consen. Euang. c.30. ser. 11. de verb. Domin. Serm. 72. de temp. q.57. in Gen. ep.140.6. de ciuit.c.18.
y lib.2 in Genes.c.17.
z de qu. noui Testa. in epist. Iacobi.
Permittit Deus tentationes iusto suo iudicio.
a 19. de ciui. c.9.1. de serm. Dom. in mon. c.14.
b 3.Mor.c.3.
c Matt.6.13.
Explicatio petitionis orationis dominicæ, ne nos inducas in tentationem.
d Matt. 26.41
e 2.Cor.1.8.
f 1.Cor.10.13
g Psal.102.14
h Psal.79.6.
i Ser. de Patientia.
Tentatio humana quæ sit.
k 1.Cor.10.13
l 1.par. Pastor. cap.11. & 21. Moral.c.3.
m Rom.9. 12.
n 2.Cor.1.8.
o epist.56.
p 2.Cor.5.13.
q in Cyprian.
r 3.ad Trasimund. c.30.
s [illegible] .4.8. & Matth.23.35. 1.Ioan.3.12. Iudæ 1.11.
t Mat.5.11. 12

Sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerunt ante vos.

Verſ. 13.] Sed communicantes Christi paſſionibus gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes.

Tribulationum quanta ſit vtilitas.

MAgnum ad patientiam incitamētum duci Christo tam multa pro nobis paſſo eſſe ſimilem, quāuis nulla proueniret alia vtilitas. Accedit participatio regni eiuſdem iis, qui *cum ipſo permanſerunt in tentationibus, vt cum ipſo edant, & bibant* [a]: *vt conuiuant, & conregnent* [b]: *vt vbi eſt ipſe, illi ſint* [c]: *vt ſocij ſint conſolationis qui fuerint paſſionis* [d]. Gloria magna ſequi Dominum [e]: ſtigmata eius portare, & inſignia in corpore [f]: ſemper mortificationē Ieſu in corpore noſtro circumferre, vt & vita ipſius manifeſtetur in corporibus noſtris [g]. Eidem configi cruci [h], crucifigi re ipſa velle, vt voluit Andreas [i], quia magiſter crucifixus eſt: quod videtimus eū facere, patique, imitari, vt milites Abimelech [k], & Gedeon [l]. Irruit armiger Saul ſuper gladium, eūm irruiſſe vidiſſet regem Saul ſuper ſuū [m]: & Othonis Imperatoris milites cū cognouiſſent eū occidiſſe ſe, iuxta rogū ipſius interfecerunt ſeipſos, non noxa, neque ob metū, ſed æmulatione decoris, & charitate Principis [n].

a Lucæ 22.28. b 2. Tim. 2.11. c Ioan. 17.24. d 2. Cor. 1.7. e Eccl. 23.38. f Gal. 6.17. g 2. Cor. 4. 11. h Gal. 2.19. i In vita. k Iud. 9.48. l Iud. 7.17. m 1. Reg. 31. 5. n Tacit. 2. hiſtor.

Sed cõmunicantes.] Ἀλλὰ καθὸ κοινωνεῖτε. *Sed ſicut*, vel, *iuxta quod*, vel, *in eo quod cõmunicatis*. Tertullianus [o], *Et non ſecundum quod communicatis*, &c. Cyprianus [p]: *Sed quotieſcumque communicatis*, &c. Fulgētius [q]: *Sed vt cõmunicantes*, &c. Quid ſi perceptio Euchariſtiæ inſtitutæ in memoriā paſſionis Christi, hac quoque de cauſa nominetur κοινωνία, communio, non ſolum propter coniunctionem charitatis: Sed modos leges apud Carthuſianū, quibus cõmunicare poſſimus Christi paſſionibus. Thomas Anglicus cõmunicare ſumit pro, partē velut capere, quia non poſſumus Christum perfectè imitari, & tanta pati, quanta paſſus eſt.

o in Scorpiaco, c. 12. p ep. 56. & exhort. ad mart. c. 9. q ad Traſim. c. 10.

Paſſionibus Christi.] Τοῖς τοῦ Χριστοῦ παθήμασι. *His, quæ paſſus eſt*; non autem quas Philoſophi vocant animi perturbationes; tales enim in Christo non fuerunt; ſed propaſſiones, vt Hieronymus [r] docet. Multitudinis numero ſignificatur multa paſſum Christum, & multis notabilem circumſtantiis fuiſſe paſſionem, ac mortem ipſius, vt notauit Hugo, & Thomas Anglicus.

Paſſiones Christi, quales fuerint. r in cap. 26.

Gaudete.] Cyprianus [s]: *Per omnia gaudete.* Nullus alius aut Bibliorum codex, aut ſcriptoris alterius habet *per omnia*. Patienter tolerare, laudabile; libenter, melius; optimū hilariter: de hoc in Apoſtolorum egimus hiſtoria, cùm narratur gauiſos poſt flagellationem Apoſtolos [t]: Agatha, iuxta nomen, bona, lætiſſime, glorianterque ibat ad carcerem, & quaſi ad epulas inuitata, agonem ſuum Domino precibus cõmendabat. Marcus, & Marcellianus fratres confixi ad ſtipitem, negabant ſe tam iucundè vnquam epulatos, quàm libenter Christi cauſa ferrent, in cuius tunc amore fixi eſſe cœpiſſent. Tyburtius in prunis velut in roſis incedere ſe proteſtabatur. Hoc eſt omne, i. perfectum gaudiū, vt Iacobus [u] aſſerit, & Paulus, cùm nos ſpe gaudentes eſſe vult, ſubdit, *in tribulatione patientes* [x]. Ideirco hic iubemur gaudere vt ſperemus, nempe ob ſpem futuri gaudij.

s ſupra. Patienter tolerare adverſa laudabile, libenter melius, hilariter optimum. t cap. 5. 41. u Iacobi 1.2. x Rom. 12.12.

Vt & in reuelatione gloriæ gaudeatis exultātes.] Cyprianus [y]: *vt & in reuelatione facta claritatis eius gaudentes exultetis.* Claritatis nomen noſter etiā interpres reddit aliquando pro gloria: & clarificandi verbum vice glorificādi, vbi eſt δόξα, & δοξάζειν: non ſunt contemplāda temporalia, ſed æterna [z],

y ſupra. z 2. Cor. 4.18.

longiuſque proſpiciendum. Acutè Hugo monet nos prius filios eſſe debere Mariæ, ac fratres Christi ex parte illius, quàm filios Dei, fratréſque ex parte Dei, quia Maria inter alia ſignificat amarā: nec ante filium Dei licet eſſe, ac Deo frui, quàm ſentiamus amaritiem pœnitentiæ. Præterea dicit hoc aduerſari Christo, qui patrē habuit ſine matre, ſemperq; ſic eſſe potuit, ſi voluiſſet, naſci tamen de matre voluiſſe, vt nos, qui ſine doloribus eſſe non poſſumus, hanc libenter amplecteremur matrē, non quærētes gaudia, vbi non eſt niſi triſtitia, contra illud Ieremiæ [a]: *Et tu quæris tibi gaudia? noli quærere.* quāuis emendati libri legant *grādia*, μεγάλα גדלות *guedoloth*. Denique myſticè huc accõmodat verba Christi: *Ecce mater tua* [b]: quoſdam verò nolentes talem matrem recipere, dicere; *oſtende nobis Patrem, & ſufficit nobis* [c], item introducere fabulam Mineruæ in Eccleſiam, vt nata illa fuerit de cerebro Iouis abſque matre.

Maria filij prius eſſe debemus, quàm Christi. a cap. 45. 5. b Ioan. 19. 27. c Ioan. 14. 8.

Gaudium, & exultatio denotare poſſunt animi, corporiſque voluptatem, qua complebuntur Beati recuperato corpore. Thomas Anglicus enumerat octo veluti obiecta gaudij ſpiritualis, etiam in præſenti vita, Puritatem conſcientiæ [d]; Virtutis adeptionem [e]; Operationem bonam [f]: Tribulationum pro Christo perpeſſionem [g]: Cõfortationem auxilij diuini [h]: Mercedis æternæ permiſſionem [i]: Cõuerſionem peccatorum [k]: iam conuerſorum profectum, & vtilitatem [l]. Sed loquitur Petrus de gaudio, & conſolatione ſequentis vitæ.

Gaudij ſpiritualis obiecta octo. d Prou. 15. 15. e Eſa. 11. 2. & ſeq. f Prou. 21. g Act. 5. 41. h Habac. 3. 17. & ſeq. i Matt. 5. 12. k Theſſ. 4. 9. l cap. 1. Ioan. verſ. 3.

Verſ. 14.] Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis: quoniā quod eſt honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui eſt eius Spiritus, ſuper vos requieſcit.

INter ea, quæ ſolent hominibus etiā iuſtis maiorem afferre moleſtiā, probra ſunt, dedecora, conuitia. Idcirco nominatim ad horum tolerantiam Petrus excitat certa ſpe, quod horum vice honor, gloria, potentia Dei, Deúſque ipſe talia tolerantes ornaturus, ac inhabitaturus ſit. Teſtes veterum apologiæ Patrum, quam turpia & dictu, atque cogitatu fœda, & nefanda Christianis Gētiles impingerēt, vt ſupra quodam iam loco meminimus. Habuit Petrus ad Christi verba reſpectum, quibus prædicauit [m] beatos, contra quos maledicta iacerētur, omnéque malum diceretur propter ipſum, ſed cum mendacio; illis gaudendum, & exultādum, quoniam merces eorũm copioſa eſſet in cœlis. Merces iſta magna nimis [n] comprehendit omnia quæ hic recenſentur, & his plura. Turpe eſt profanos homines, vt exprobrat Tertullianus [o], confeciſſe ſe gladio, animo ſuo ductos, i. ſponte, vt conſulerent gloriæ, famámve colligerent, Christianos oblatam patiendi honeſtiſſimam, ſanctiſſimámque cauſam detrectare, grauius ferre, non auidè atripere. Profert, præter alia exempla illud quoque de Lacedæmonum ſacrificio, cui nomen διαμαστίγωσις, i. flagellatio. In eo ante aram nobiles quoſque narrat adoleſcentes flagellis affligi, aſtantibus parentibus, & propinquis, & vti perſeuerent, adhortantibus: ornamentum enim, & gloriam deputari maiore quidem titulo, ſi anima potius ceſſerit plagis (hoc eſt, per mortem flagellis illatam exceſſeris) quàm corpus, (nempe non ferendo.)

m Matt. 5. 11. 12. In tribulationibus gaudendum Christo donet. n Gen. 15. 1. o exhort. ad mart. c. 4. Lacedæmoniorum flagellatio in ſacrificio facta.

Si exprobramini.] Ὀνειδίζεσθε. Tertullianus [p], *Si dedecoramini.* Cyprianus [q], *Si improperatur vobis.* Probra non hominum tantùm, ſed etiā infamium

p in Scorpiaco c. 12. q ep. 56. & de exhor. mart. cap. 9.

ſuppli

a Apolog. c.7. *Probra Christianis quæ obiecta.*
b in Paulo Eremita.
c Octauio.
d Tom.2. Paraenesi 41.

suppliciorum pati cogebantur Christiani, vt fœminæ lenonem pro leone teste Tertulliano [a], & quod priùs ex Hieronymo [b] retulimus, adolescentes meretricios tactus: dicebātur quoq; asinum adorare, & genitalia antistitis, vt meminit Minutius [c]. Patiūtur & Religiosi à malis Christianis cōuitia, exēpli causa, quod Ephrem [d] testatur, vt appellētur hypocritæ, & hac ratione pudore suffusi efficiātur impudentes, & abhorreant à recta sententia. Solatur tales Ephrem præsenti loco.

In nomine Christi.] Syriacè, (*Pro nomine Christi*) על אפי שמה דמשיחא *bhal appai shemeh damshicha. Pro nomine Messiæ, vel quia pertinetis ad Christum,* tanquam de familia eius : vel quia nominemini Christiani. Tanto fuerūt Christiani omnibus hominibus odio propter nomen Christi, vt ipsemet prædixerat [e], vt solū Christianū nomē vocaretur in ius, & id omnes auersarentur. Testes qui pro Christianis apologias scripserunt, Iustinus, Athenagoras, Tertullianus [f], Tatianus, Minutius, Arnobius, Lactātius, Cyprianus, Eusebius, Clemēs [g] Alexandrinus. *Atqui nomina*, inquit Athenagoras, *digna odio non sunt, sed scelus ipsum pœnā, & suppliciū meretur.* Editis Adrianus, Pius, & Marcus cauerūt sanctionibus, & ante hos rescripsit Traianus Plinio, ne Christianis, nominis tātùm causa negotiū fieret. Cū ex tabella soleret recitari sentētia, vnū illud audiebatur, inquit Tertullianus : *Talis, quia Christianus damnatur, & nūquam quòd fur esset, adulter, vel homicida.* Idē declamat in persequentes nomen solū, vtpote in quo nullus per se possit reatus esse: quod æquè facit Iustinus martyr, & alij.

e Matt 24.9. Lucæ 21.16.17 Ioan.15.20.21. *Christiano pro solo Christi nomine multa passi sunt.*
f Apolog. c.2.
g 4.Strom. c.5.

Satis constat hoc à Nerone latum edictum in Christianos anno eius decimoquarto, Christi autem septuagesimo: *Quisquis Christianum se esse confitetur, is tanquā generis humani cōmunis hostis, sine vlteriore sui defensione capite plectitor.* Meminit agēs de Apollonio Hieronym. [h] Prodit de se Minutius [i], cùm quæstionem adhuc Gētilis exerceret aduersus Christianos, si quis infirmior malo pressus, & victus, Christianū se negasset, fauisse ei, quasi eierato nomine iam omnia facta sua illa negatione purgasset: cùm si ratio, nō instigatio Dæmonis, iudicaret arguēdi magis, non vt diffiterētur se Christianos, sed vt de incestis, stupris, de impietatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. Exēpla narrantur ab Eusebio [k] in Polycarpo, Ptolemæo, Attalo, ab aliis in aliis. Quin etiam è contrario Iustinus [l], quia per ludibrium, & antiphrasim Chrestianos vocabant pro Christianis: (quod videre præterea est apud Tertullianū [m], Lactātiū [n], Orosium [o], Tacitū [p], Suetoniū [q], Plinium [r]) quasi minimè χρηστοὺς, hoc est, commodos, vtilésque, hāc vocem vltro captans respondit, esse χρηστοτάτους, attamen non postulare vt ea ipsis prodesset appellatio, nisi extra culpam esse se probarent.

h de Eccles. scripto.
i in Octauio.
Christianum nomen quàm infame fuerit gentilibus.
k 4.hist.c.15. & 17.li.5. c.1.
l Apolog.2.
m Apolog. c.3.
n lib.4 c.7.
o lib.7.c.6.
p lib.15.
q in Claudio c.25.
r epist. 109.

Ludit autē in paronomasia Theophilus ad Autolycū [s] inter voces χριστὸν & ἄχρηστον, allatis exēplis, quib. probat vnctionē ad res multas vtilem esse, docet Tertullianus [t] nullā videri causam cur debeat hoc nomē (Christianus) odiū in se cōcitare; quia nec barbarum est, cū sit Græcū: nec infaustum, aliquídve in se continens mali ominis: nec maledicū, nec impudicum, siue per iota scribatur orthographicè, quo modo præ se fert vnctionem suauē, siue per ita, qua ratione benignū, & vtilem denotat; *quod est*, inquit, *odisse in hominib. innocuis etiā nomē innocuū.* Martialis odiosa solitus adhibere in grauiorib. carpēdis flagitiis nomina, vel peregrina, quia nil odiosius erat nomine Christiano, Christillā, Christinam, Chrestum etiam exagitat.

s lib. 1.
t Apolog. c.3.

In nomine Christi.] Quòd cognominemini à Christo Christiani, vt ante dixi; quod pertineatis ad eius familiā: quod posteri, ac veluti soboles ipsius sitis, per quos nomē Christi ad alios permānet, permaneátq; apud illos. Hoc est quod paulo post subiungitur [u]: *Si autem Christianus, nō erubescat, glorificet autem Deū in isto nomine:* Sicut Apostoli post flagellationem fecerunt, *gaudentes quoniam digni habiti essent pro nomine Iesu contumeliam pati* [x], videlicet tanquam Christi hæredes, prolésque.

u vers. 16.
x Act.5.41.

Beati eritis.] Interpres addidit *eritis* respiciēs ad futuram beatitudinem : nam & beatitudo in spe præsētis vitę est, ob quā Christus affirmauit: *Beati estis, cum maledixerint vobis homines* &c. [y] Μακάριοι ἐστε. At hoc solū loco est μακάριοι, sicut & Syriacè. Tertullianus [z], & Cyprianus [a] legunt, *Beati estis.*

y Matth.5.
z in Scorpiaco c.12.
a epist.56.& de exhortat. Marty. c.9.

Quoniam quod est honoris gloriæ, & virtutis Dei, & qui est eius Spiritus, super vos requiescit.] Plures codices Græci, ex quibus etiam Cōplutenses, Regiíque, sic habent, Ὅτι τὸ τῆς δόξης, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπέπαυται. *Quoniam quod est gloriæ, & quod est Dei Spiritus, vel (Qui est gloriæ, & qui est Dei Spiritus,) super vos requieuit.* Alij vltimum verbū exprimūt in tempore præsenti ἀναπαύεται *requiescit.* Quidā post δόξης addunt καὶ δυνάμεως, & virtutis, seu potentiæ. Syra editio: Quoniā spiritus gloriosus, aut glorificatus super vos requiescēs.) דרוחא משבחתא דאלהא מתתניחא עליכון *derucha mesabbachtha dalaha methihen cha bhalaichun.*

Tertullianus [b]: *Quoniā gloria, & Dei Spiritus requiescit in vobis.* Cyprianus [c]. Quia maiestatis, & virtutis Domini nomē in vobis requiescit. Suspicatur Pamelius Cyprianū pro Πνεῦμα legisse ὄνομα. Quod maiestatē posuerit, nō refert, quoniā sic interdū nomen δόξα vertitur. Desiderātur pluribus in libris Græcis duæ voces *honoris* & *virtutis*, in nōnullis prima tātùm. Interpres aut vtrāque reperit in aliis, aut saltem vnam addidit de suo, vt indicaret robur, virésq; suppeditari à Deo, ad probra, & ceteras calamitates fortiter tolerandum.

b supra.
c supra.

Etsi autē reddere potuit, *Qui est honoris, gloriæ, & virtutis spiritus*, maluit *quod est* &c. & addere : *Et qui est eius Spiritus*, vt intelligeremus non tantùm communicari honorem, gloriam, & virtutē Dei, hoc est, vt quis honore, & gloria diuina afficiatur, ac honoretur propter Deum: præterea vt recipiat virtutē, & in ea corroboretur magis magísque. Sed etiam vt ipsemet Spiritus Dei peculiari modo inhabitet, atq; requiescat velut in propria sede. Itē, vt sciremus, Spiritum Dei Deúmve esse Indiuisibilem, licet diuisibili modo participetur per dona sua, maluit dicere, *quod est honoris*, &c. iudicādo veluti partitionem quandam horum donorum, &. *Qui est eius Spiritus*, &c. significando eorum auctorem non diuidi in partes.

Spiritus Dei Deus verus est indiuisibilis.

Quamquā & emphasim vidētur habere τὸ τῆς δόξης, *quod est honoris*, &c. quasi diceret, id quod eximium est in honore, &c. *immò & qui eius Spiritus*, &c. id est, Deus ipse super vos requiescit, vulgo diceremus: *Quello che c' è d' honore, & c. il bello, & il buono, il meglio dell' honore*, &c. Lyranus honorem accipit de opere virtutis : gloriam de testimonio bonæ conscientiæ [d]: virtutem de triūpho ex diabolo : quibus in futura vita respondebit, vt ait Hugo, sessio ad dexterā Dei, exaltatio, & vocatio ad regnum : liberatio ab omni occupatione, atque miseria. Id sibi quoque Pauli [e] volunt verba: *Gloria, & honor, & pax omni operanti bonum.*

d 2.Cor.1.12.
e Rom.2.10.

Est porrò veluti quædam descriptio Spiritus

Descriptio Spiritus diuini.

diuini,

diuini, ac simul secũ affert honorem, gloriam, virtutem, siue vim, roburque, pati probra, & similia, quibus exercetur humilitas, & patientia. Sensus præterea est, quẽ vidit Carthusianus, quod reputet Deus honorabile quid, gloriosum, virtuosũ, siue triumphale inuictam patientiam in aduersis: id autem in talibus, qui pro nomine Christi exprobrantur, requiescere, id est reperiri, quia hac ipsa re delectatur. Qui hunc *non habet Spiritũ Christi, hic non est eius* [a], sed animalis, ac spiritu ductus primi Adam terreni, quærentis delicias, honores mundanos, opes, &c.

a Rom. 8. 9.

Apparet, ac enitescit maximè gloria Dei Spiritúsque ipsius, cùm quis forti, & læto animo res perfert aduersas, & hac ratione magnificatur Dominus in corpore illius (hoc est habetur, celebratúrque magnus) siue per vitam (si eum Deus ex variis eripiat periculis) siue per mortem [b] (mortísve discrimina) quæ pro ipsius nomine adita, dignissimum testificantur Deum, pro quo quidlibet patiamur. Munus est optimi serui, suũ honorem, gloriam, virtutem, quidquid valet, quidquid est, referre ad Deum, vt Deus tutò conquiescere quodammodo censeatur posse in ipso.

Gloria Dei maximè apparet, cum quis res aduersas fortiter patitur.

b Philip. 1. 20.

Spiritus eius.] Vel Dei, de quo proxime antè, vel Christi, de quo paulo superius, & sic Glossa Interlinearis, ac Hugo exponit, indéque colligit Lyranus, & Carthusianus Spiritũ sanctũ à Filio quoque procedere: Hugo ait vocari Spiritũ Christi, quia non est ei, sicut nobis, datus ad partem, sed ad plenitudinẽ [c], & quia semper in ipso mãsit [d], nos nati sumus filij iræ [e]. Clemens Alexandrinus accepit, vel pro dono Spiritus sancti, quo exornamur, vel pro Angelo, qui gloria Dei dici potest, & per quẽ glorificatur, cũ eius opera proficimus. Spiritus Christi est lenitatis, & mititatis [f], cuius instinctu negauit discipulos loqui petẽtes ignem de cœlo in Samaritanos inhospitales mitti [g].

Spiritus S. à filio procedit.

c Ioan. 3. 35. Esa. 11. 2.
d Ioan. 1. 32.
e Ephes. 2. 3.
f Matt. 11. 29. Gal. 6. 1.
g Luce 9. 55.

Requiescit.] Alludit Petrus ad Esaiam dicentem super Christũ *requieturũ fuisse Spiritum Domini* [h]. Quare quod Hugo, & alij quidam notant super Christum descendentem in forma colũbæ mansisse [i], quasi non maneat super alios, verum est de mansione propter maiorem tum copiam, tum (vt ita dicam) inseparabilitatem. Requies importat regimẽ Spiritus sancti, vt in quibus est, agãtur [k] ab illo, vt equum regit sessor: vel, vt innuit Carthusianus, significat qualitatem inhærentem, quę formaliter iustificet, atque corroboret. Sed Hugo legit in futuro *requiescet*, vt etiam in multis Gręcis codicib. monui esse ἀναπαύσεται: & super aliquos ex quo tẽpore cœpit Spiritus sanctus inhabitare, mansit semper. In genere præterea discrimẽ aliud in Christo est notatum à Gregorio [l]; quoniã non modò requieuit, & mansit Spiritus sanctus secundum dona gratiæ sanctificantis, sed etiam gratis datas; & in cũctis semper, cõtinuéque habuit præsentem, & per substantiam in illo mãsit ad cũcta.

h cap. 11. 2.
i Ioan. 1. 32.
k Rom. 8. 14.
l 2. Moral. cap. vlt.

Vers. 15.] Nemo autem vestrum patiatur, vt homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor.

IN textu Græco ante ista, hæc alia priorib. verbis attexuntur: Κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται. *Secundũ vel iuxta illos quidẽ*, i. ab illis, operáq; illorũ, *siue per eos blasphematur Deus & Christus*, at per vos glorificatur. Cyprianus [m], qui legerat vltima præcedentis versus verba: *Domini nomẽ in vobis requiescit*, de nomine Gręca dicta alia intellexit: *quod quidem secundum illos blasphematur, secundum nos* (legit ὑμᾶς) *autem honoratur.* Sed quoniam nec Tertullianus, nec alij, nec, quod refert editio nostra recepit hoc membrum, satis fuerit de hoc additamento monuisse; omissis iis, quæ facere possent ad id illustrandum.

m ep. 56. & exhort Mart.

In præsenti sententia hortatur Petrus fugam omnis maleficij, pro quo meritæ debẽtur legibus pœnæ: Attamẽ videri nonnulli persecutores voluerunt Christianis, non quod Christiani nominarentur, essẽntque, sed propter conficta scelera, pœnas, ac mortẽ irrogare, simul cauẽtes, ne sæui, & iniusti haberentur ipsi; simul ne laudẽ, & celebritatem Christiani consequerentur apud suos, titulúmque gloriosũ martyrij, quẽ tãti faciebãt. Hoc tempore Catholicos Angli hæretici seditionis, ac perduellionis nomine plectunt: olímque Christianos Pagani prætexendo eadẽ, & dira, turpiáq; crimina [n]. Vetuit quoque Iulianus Apostata, ne vlla Christianæ professionis, ob quã tenebantur carcerib. Martyres, mẽtio fieret, vt Chrysostomus prodidit [o], & indicat Theodoretus [p].

n de Symphoriano Surius 22. Aug.
o Orat. de SS. Iuuenti, & Maxi.
p 3. hist. c. 10.

Nec ideo tamẽ debitas illatas pœnas ferẽti, sua deest laus, præmiúmque, vt probat Hugo exemplo latronis, qui dexter Christo fuit in cruce [q], qua de re prius actum est, ac definitũ non ita propriè martyrem cẽseri posse: quãuis Augustinus [r] ita eum vocet ex Cypriani quoque sententia. Ex singulari quodam priuilegio lauream ei martyrij concessam videntur asserere Patres isti: Cyprianus certè non semel [s] ait sanguine suo baptizatũ esse, & corde contrito pœnam ipsi mutatam in martyrium. Hieronymus [t] ait *Christum latroni fecisse homicidij pœnam martyriũ.* Loquitur ad eũdem modũ Emissenus. Martyriũ quoddã fuit de innocentia Christi testificatio; at non propter eam interfectus est [u]: nisi fortè, quod diuinare nequeo, exauditus est talia loquens blasphemo sodali, & ideireo tandem occisus, confractis crucibus.

q Luce 23. 40. & seq.
r lib. 1. de Anima, & eius orig. c. 9. lib. 3. c. 9.
Latro cum Christo suspensus fuerit ne martyr.
s ep. 73. & ser. de cœna, & ser. de pass.
t ep. 34. & refertur de pœni. dist. 1. cap. importuna.
u hom. de latrone.

Quasi homicida.] Enumerat Petrus ea crimina, quibus læduntur alij, & ideirco animaduerti, puniríque maxime solent. Primũ iustitiæ peccatum fuit homicidium à Cain perpetratum in fratrem Abel [x]: Desperauit ille: hócque præ ceteris vindictam scelus clamat [y]: & Lamech vexatus ad modum est simili de causa [z]: Abigail autem gratulabatur Dauid, quod manus abstinuisset à sanguine [a], quasi, quod & illa, & Lamech indicant, is ipse qui alium eodem semetipsum vulnere cõfodiat. Receptum est, agitari hominem furiis vel internis, vel externis etiam per tristia spectra. Docet Plato [b], & exempla proferuntur a Marsilio Ficino [c]: præter quæ haud desunt alia [d].

x Gen. 4. 8. 1. Ioan. 3. 12.
y ibid. 13. Apoc. 6. 10.
z Gen. 4. 23.
a 1. Reg. 25. 26.
Homicida furiis internis & externis agitantur.
b 1. de legib.
c 16. de im mort. anime c. 5.
d de Pausania Plutar. in Cimone: de Caligula Sueto. de Theodorico alij de Rufino C audia.

Infanticidij crimen, humanarúmque carnium exsecrationis cũ cœnis Thyesteis, obiectũ Christianis meminit Minutius [e], Tertullianus [f], Iustinus [g], Athenagoras [h], Theophilus Antiochenus [i] Ecclesiæ Viennensis, & Lugdunensis [k]. Tam verò procul Christiani aberant ab homicidio, vt ne animalium quidem sanguinẽ gustasse respondeãt Minutius [l], ac Tertullianus [m], dictæq; Ecclesiæ, vt & nos in Actibus Apostolicis docuimus [n].

e in Octauio.
f Apolog. c. 9.
g Orat. ad Antonin. Pium.
h Apolog. pro Christia.
i lib. 3. ad Antolycum.
k Eusebius 5. hist. c. 1.
l supra.
m supra.
n cap. 15. 29.

Aut fur.] Et Christus cũ latronibus crucifixus est, & nonnulli aliquando Martyres cum hoc infami hominum genere supplicium extremũ pati compulsi sunt, vt Nemesius primo priùs iudicio à furti absolutus calũnia. De hoc meminerũt Martyrologia [o], & Eusebius [p] ex epistola Dionysij Episcopi Alexandrini. *Sed ignorabat iudex*, inquit Dionysius, *quod crudelitate sua optimo Martyri Saluatoris similitudinẽ detulit, qui pro salute humani generis*

o 19. Decemb.
p 6. hist. c. 31.

ris vnà cum latronibus pertulit crucem. Monet Eusebius[a] de Alex. quodã hæretico, ne quis fallatur, non quia Christianus, sed quia latro interfectum à Proconsule.

Porrò indicat Petrus iustam esse mortis pœnã, quæ furibus decernitur. Quamuis autem B. Thomas[b] innuere videatur tantam pœnam suo tempore in vsu non fuisse, & Scotus[c] albitram arbitretur; tamen communis viget hac de pœna consuetudo, maximè post Baldum, qui primus dicitur censuisse id expedire. Apud Athenienses capite luebant furea Draconis lege, & apud Romanos lege XII. Tabularum. Hac de re Iacobus Menochius[d] Gellium[e], Crinitum[f], Rhodiginum[g], Antonium[h] Augustinum, Alexandrum[i] ab Alexandro, Plinium[k], Lampridium[l], Plutarchũ[m], Couarruuiam[n] citat, qui præterea meminerunt apud quos impunè furari liceret.

Collegit variarum gentium circa hos mores Petrus Gregorius[o], testimonia nonnullorum ex dictis proferens, aliáque nonnulla.

Furtum autẽ, & fur seu à furuo dicatur, id est, nigro, quia clam hæc mala exercetur ars, ac plerumque nocte: seu à fraude, seu a ferendo, i. auferendo, seu à φὼρ, quod nomen est a φέρειν, (de quibus notationibus Gellius[p],) & alij. Cauẽdus Alciatus[q], dum negat furtum à natura probrũ esse, eo quòd vetetur in Decalogo; & quia licuit olim Ægyptiis, & laudi fuit Lacedæmoniis, cum non deprehendebantur. In Decalogo ius naturæ continetur. Si aliud argumentum valet, idem sit de adulterio, quoniam Garamantici, & Æthiopes communes vxores habent[r], Libyæ superiores populi[s], Arabes[t], Persæ[u]. Fornicationem simplicem plurimi malam esse negant.

Aut maledicus]Κακοποιός, *Maleficus*, vt etiam vertit Tertullianus[x], & Cyprianus[y], & editio Syra, & in margine textus Glossæ habetur *facinorosus*, sed Gregorius[z] nostrã lectionem sequitur, atque vt maledicũ pati, qui passionis suæ tẽpore in sui salutẽ minciã persecutoris effrenatur, quod Iob nõ fecit, sed *benedixit*[a]. Trãscripsit hoc Glossa Interlinearis. De maledicentia egimus alias[b]. Si maleficus sit pro mago, cõstat Christianis obiectum crimen istud: vt & pridem diximus.

Aut alienorum appetitor.]Ἀλλοτριοεπίσκοπος, *Alienorum inspector.* Tertullianus[c], *Alieni speculator.* Cyprianus[d], & Augustinus[e], *Curas alienas agens:* Budæus[f], *Alienam procurationem sibi sumens.* Syrus Interpres penitus omisit. Quare appetitio alienorum significat studium curiosum res aliorum cognoscendi. Vnde nasci solet, vt cõcupiscantur. Solent expositores de ipsamet interna cõcupiscentia, quæ cauetur in Decalogo[g], interpretari, ac præterea Petrus[h] Damianus, probans hunc ex professo graue peccatum esse, licet reipsa non inferat quis damnũ. Rationem quoque Caietanus commodam assignat, quia inspectio nõ est in culpa, nisi ratione appetitus. Vnde Christus[i], *Qui viderit,* inquit, *mulierem ad concupiscendum eam,* &c.

De curiosa scrutatione eorum, quæ scire nostra nihil interest, sed pertinẽt ad alios, déq; Sycophãtis, Coryceis, quadruplatoribus, & id genus alienæ vitæ inuestigatoribus, vt illos deferant, & calumniã iis struãt, quos[k] Oecumenius putat hic denotari, disseruimus in Ecclesiastici Cõmentario. Vocat ille talem τὸν ἀπαλὸν ... ἵνα ... ἔχῃ. Ait præterea hoc esse μιαρᾶς καὶ πανούργου, καὶ ῥᾳδίας, καὶ πρὸς πᾶν ἑτοίμου κακὸν ψυχῆς: *Anima versuta, & malefica, & ad omne malũ parata.*

a 5. hist. c. 19.
Mortis pœna furibus iure debetur.
b 2. 2. q. 66. a. 6. ad 2.
c 4. dist. 15. q. 3.
d li. 2. de Arb. Iud. Centu. 3. casu 295.
e lib. 11. c. vlt.
f li. 3. de Hon. disc. c. 13.
g lib. 10. c. 6.
h 4. de emẽd. cap. 4.
i lib. 6. c. 10.
k lib. 24. hist. c. 3.
l in Seuero.
Furtum vnde dicatur.
m Probl. 168.
n 2. Varia. c. 9. num. 7.
o 37. Syntag. c. 2. vsque ad finem libri.
p lib. 1. c. 18
q in suo comment. de verb. signi. & in legem 225.
r Plin. lib. 5. cap. 8. Mela. lib. 1. Solinus c. 39. vel 43.
s Aristot. 2. Polit. cap. 2.
t Diodo. li. 4.
u Agathias 4. de Bello Got.
x in Scorp. c. 12.
y 1 Test. c. 37.
z 3. Moral. c. 12. vel 16.
a Iob 2. 10. & seq.
b in Eccles. 10. 21.
c in Scorp. c. 12.
d supra
e lib. expos. ep. ad Rom. inchoatæ.
f Com. ling. Græc.
g Exo. 20. 17. & alibi.
h ep. 1. Tom. 3. Biblio. Patrũ.
i Matt. 5. 28.
k c. 10. 20

Sunt præterea qui sumãt pro alienorũ peccatorũ nimis anxio censore. Sed eodẽ res redit. Iosephus[l] Herodianos refert alienorum exploratores fuisse, vt occasionem calumniandi haberent.

Vers. 16.]Si autẽ vt Christianus, non erubescat: glorificet autẽ Deũ in isto nomine.

De sentẽtia dictũ satis antea hoc ipso capite. De nomine Christiani in Actib. Apostolorum[m], vbi bis occurrit, & in nouo Testamẽto semel præterea dũtaxat hoc loco, item in eiusdem libri Cõmentario, quàm sit gloriosum pro Christi siue Iesu nomine contumeliã pati[n]. Sed & illud in expositione Ioãnis epistolæ primæ docuimus, indignos hæreticos esse, qui Christiani propriè nominẽtur. Attulimus de hoc testimonia Patrũ, ea quib. id apertè tradunt Tertullianus[o], Cyprianus[p], Augustinus[q], Athanasius[r]. Equidem Christiani adeo illustre nomẽ minimè merentur, qui religionis Christianæ fundamentũ Fidẽ abiiciunt. Cauerunt Athenienses Harmodij, & Aristogitonis nominib. insigniri seruos vllos, quòd nefas ducerent nomina libertati patriæ deuota (siquidem Hippiã illi tyrannum occiderant) pollui cõtagio seruili[s]. Romani patriciorum quorundã de Republica malè meritorũ, ob eámque causam capite dãnatorum prænomina, eum eiusdẽ gentis patricio nomine indi vetuerunt[t]. Cùm Manlius Capitolinus prænomine Marcus, ob affectati regni suspicionem, de Saxo Tarpeio præcipitatus fuisset, domus diruta, bona publicata, sanxit eius Gentilitas, ne quis postea ex Manliis Marcus diceretur[u]. Domitianus (is cuius mortui nomẽ Senatus erasit, ne illius memoriã anni consequẽtes exciperent[x]) Metium Pomposianũ supplicio affecit, quod nomina Magonis, & Annibalis seruis imposuisset, tãquam clarissimorum virorũ nomina seruili pariter cõtagio polluisset[y]. Alexander ignauum pati militem nõ potuit, vt Alexãdri vocabulo appellaretur, nisi strenuum se, ac fortem fore reciperet[z]. Herodes Atticus dolori sibi, ægritudinique dicebat esse, quòd animalia spurcs, atque probrosa nomen vsurparent sanctissimum philosophiæ, ac in hominibus deterrimis vox illustrissima sordesceret[a]. Ergo tam specioso, diuinóq; hæretici nomine indigni, quod vix Orthodoxis, Catholicisq; iure tribuatur, Christi amore, atque obedientia destitutis. Hoc alibi de hæreticis probaui, apertéque scribunt Athanasius[b], Tertullianus[c], Cyprianus[d], Augustinus[e], alij.

In isto nomine.]Ἐν τῷ μέρει τούτῳ *in hac parte*, videlicet, quòd Christianus nominetur, & propter id nomen patiatur. Eodem pacto Syrus interpres quo noster בהנא שמא *behana schema.*

Vers. 17.]Quoniam tempus est vt incipiat iudicium à domo Dei. Si autẽ primùm à nobis quis finis eorum, qui non credunt Dei Euangelio?

Vers. 18]Et si iustus vix saluabitur, impius, & peccator vbi parebunt?

Vltima ratio ad persuadendã in aduersis patientiam, quia in præsenti vita domesticos suos exercet Deus, ac purgat: & eorum simul virtutem illustriorẽ aliis reddit, magísque perfectã, nec non quãti fiat ipse, ac vera religio ab iis, qui non dubiũt ea de causa tam multa perferre. Sed acerbior manet incredulos pœna, qui veritatis luce priuati, prolabuntur in grauiora peccata: et ad exitũ felicitatis adeo difficili via perueniunt

l 15 Ant. c. 11.
m cap. 11. 26. cap. 26. 28.
n cap. 5. 41.
Indigni sunt hæretici, qui Christiani censeantur.
o li. de Carne Christi c. 1. de Præscrip. c. 16.
p de Vnit. Eccles. & ep. 52.
q Enchirid. cap. 5.
r Orat. 2. cont. Arian.
s Gel. lib. 9. cap. 2.
t idem ibid.
u Plin. de Viris illustrib.
Nomina nobilia vilibus personis non communicanda.
x Aur. Victor in vita.
y Suet. in vita cap. 10.
z Q. Curtius.
a Gellius supra.
b orat. 2. contra Arian. s.
c de carne Christi c. 1
d epist. 52.
e Enchir. c. 5.
Cur tandem iusti in hac vita suppliciis afficiantur.

iusti, vt vix peruenire posse videantur, tot vexationibus veluti à cursu distracti: quid iis erit, qui præcipites in interitum currunt, & quo consistat loco ante conspectum summi iudicis.

Tempus est, vt incipiat iudicium a domo Dei.] Augustinus [a] legit: *Tempus est inchoationis iudicij ex domo Domini.* Petrus Aureolus [b]: *Tempus est incipere iudicium à domo Dei.* Tempus, καιρὸς hic dicitur quasi commodũ, & opportunum tempus, & accõmodatum præsenti vitæ: iudicium τὸ κρίμα denotat tribulationem, quia nõ fit temerè, sed cũ iudicio, ac definito quodam modo, siue mẽsura, numero, pondere, vt ait Augustinus [c], ideóque etiam calix appellatur, in quo potionem temperat medicus, & ad multiplicem bonũ finem, præsertim ne cũ hoc mũdo damnemur [d]: *Incipere* ἄρξασθαι circa domum Dei, hoc est, domesticos Dei Iustos, aut etiã Electos significat tales primo veluti loco, maximéque à Deo in hac vita exerceri & probari, *vtpote qui quos diligit, soleat castigare*, flagellare, corripere, arguere [e], nec non acerbiùs ferire, ac magis indignari ob peccata, quę sibi familiariores committãt, vt cum Basilio annotat hîc Oecumenius, & disertè Iustinus [f] tradit, respõdens cur pius rex Iosias adeò sit infelicem exitum sortitus [g]: præterea innuitur quamuis condonetur æterna pœna, cruciatus tamen quosdam interim tolerãdos esse, ipsámque mortem, vt ratiocinatur Augustinus [h], & inde coniecturam fieri, quanta reprobos maneant supplicia. Illustrari potest hoc exemplis eorũ, quos dira Deus morte sustulit propter peccata non admodum grauia. De his memini in historia de Anania & Saphira [i], & confirmat istam sententiam illa, quæ nomine profertur Dei, postquam consumpsit igne Nadab & Abiu ob oblatum ignem alienum: *Sãctificabor in iis qui appropinquãt mihi*, (id est, in domesticis sacerdotib [k] meis) *& in cõspectu omnis populi glorificabor*: (reputat enim populus Principem iustum, qui à domo sua iudicium ad punitionem incipit, indéque concipit maiorem reuerentiam, & metum.)

Paulus cùm de persecutionibus & tribulationibus meminisset, quas sustinerent Thessalonicenses, dixit id accidere in exemplum iusti iudicij Dei, *vt ipsi quidem digni haberentur, in regno Dei, pro quo & patiebantur, ac requiem eis retribueret Deus in reuelatione Domini Iesu de cælo cum Angelis virtutis eius, & cum Apostolo ipso: retribueret verò retributionem iis qui ipsos tribulabant, in flamma ignis, dantis vindictam iis qui non nouissent Deum; & qui non obedirent Euangelio* [l]. Tam inter se Petrus ac Paulus etiam verbis conueniunt, vt constet eundem Spiritum, eandem vtrique dictasse sententiam. Expendit ad hoc propositum Gregorius [m] hæc duo loca; & de isto idem non semel obseruat [n].

Disserui nõ vno loco de tentationis, & tribulationis varia vtilitate, tum in Sapiẽtiæ [o] librũ, vbi est *Deum hac ratione iustos inuenire, tentando, dignos se. Acceptũ Deo esse tentatione probari* Raphael [p] dixit. Multa de hoc argumento Barradius noster [q].

Sed quod hîc dicitur de domo Dei, vt nempe qui ad eam pertinẽt, potissimùm puniãtur (quod citatus antea Aureolus cõmunem expositionem intellexit, prodire ex domo ac veluti ex throno Dei iudicium in homines) confirmari potest verbis Amos [r]: *Tantũmodo vos cognoui ex omnib. cognationibus terra; idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras*: & apud Esaiã [s]: *Væ Ariel Ariel*, i. altari (sic vocat etiam Ezechiel [t] altare) & sic dicitur quasi leo Dei, tum veluti vorans victimas; tum quia inde proueniebat robur diuinum pro populo, ita vt, quando hic euasit idololatra, dixerit Ieremias [u]: *Dereliquit Dominus quasi leo vmbraculum suum*: item aliis apud eundem Ezechielem [x]: *A sanctuario meo incipite*: præterea Machabæorũ celebri sententia [y], *vltiones adhibere magni beneficij esse indicium esse, ne in die iudicij puniat in plenitudine peccatorum.* Quamquam, quod in Ezechiele dicitur iuxta communiorem expositionem, intelligitur, qui cum viderentur, & esse deberent sancti, atque aliis prælucere exemplo, ac intercessione apud Deum prodesse, deteriores erant, & in terra sanctorum iniqua gerebant [z]: & qui dilecti censebantur Dei ac beneficiis afficiebantur maioribus, *in domo eius faciebant scelera multa* [a]. Vtitur præsenti loco Petri, & dicto Ezechielis Hieronymus, exponens Malachiæ [b] locum: *Purgabit filios Leui.* Tunc argumentatur: Si autem sacerdotes purgandi sunt & colendi, vt purum aurum remaneat, & argentum; quid de ceteris est dicendum?

Accedat Ieremiæ [c] testimonium: *Quia ecce in ciuitate, in qua inuocatum est nomen meum, ego incipiã affligere, & vos quasi innocentes immunes eritis? non eritis immunes*, &c. Rursus eodem spectat illud Ezechielis [d]: *Pro eo autem, quod occidi in te*, populo meo, *iustum* (etiam iustum) *& impium*, idcirco egredietur gladius meus *de vagina sua ad omnem carnem*, ad exteros hostes meos, tuósque. Adhuc ex Ieremia [e]: *Ecce quibus non erat iudicium* (id est, causa tanta) *vt biberent calicem, bibentes bibent, & tu quasi innocens relinqueris? non eris innocens, sed bibens bibes.* Est & Esaię [f] iterum luculentus locus, saltem per accommodationem: *super humum populi mei spina, & vepres ascendent: quanto magis super omnes domos gaudij ciuitatis exultantis?*

In eodem illo sensu videtur adhuc idem Hieronymus [g] accipere præsentem locũ Petri de Ecclesiasticis, qui maiore sint digni supplicio, quàm Gẽtiles, & hæretici (Ecclesiasticos sumit pro Orthodoxis) citátque ex Luca [h]: *seruus sciens voluntatem domini, & non faciens, vapulabit multis.* & ex libro Sapientiæ [i], (vbi nos hac ipsa de re) *Potentes potenter tormenta patientur*: & ex Ezechiele iam citata verba: *à sanctuario meo incipite, seu à sanctis meis.* vt ipse legit. In eo autem eiusdem Ezechielis prophetæ loco [k], quem tractat, maiora Hebræorum Deus ait esse peccata, quàm Sodomæ, & Samariæ. Ad eũdem modum sensu saltem accõmodationis Basilius [l] locum istum de Iudæis accipit.

Sed existimo Petrum loqui de tribulationibus, quibus afficiuntur à Deo iusti: siquidem infert sequentibus mox verbis: *Si iustus vix saluabitur*, &c. vbi agitur de eo, qui reuera talis sit, non tantùm qui videatur, vel qui à iustitia exciderit, vel eam non sectetur, quam deberet. Alioqui non esset idonea consecutio, quia potius maiore supplicio dignus est, quàm impius, & peccator, qui tantam de Deo notitiam, beneficiáque tam multa nõ est consecutus, & tamen etiam Hugo exponit de eo, qui ab hominibus credatur iustus, cùm non sit. Piget autem referre, quod idem ait, *Iustum vix saluari, quia vi Crucis, qua exprimitur littera X. vel per quinque plagas, & per Iesum Christum, eo quòd in dictione vix prima littera V. est nota quinarij: secunda I. Iesu: tertia X. Christi.*

Sic quoque Petrum Augustinus interpretatus est, non citato solum antea loco, sed alibi etiã [m], appellans hoc vinum compunctionis, vel stimulationis, non ad perimendum, sed ad medendum: item

a in Psal. 93. b in compen. scripturæ. c in Psal. 61. 90. d 1. Cor. 11. e Prov. 3.11.12. Hebr. 12.6. Apoc. 3.19. f quæst. 79. ad Orthodoxos. g 4. Reg. 22. h lib. exposit. ad Rom. inchoatæ. i Act. 5.1. & seq. k Leuit. 10.1. l 2. Thess. 1.4. 6.7.8. m Moral. n ibid. & lib. o cap. 3.5.6. p Tob. 12.13. q Tom. 2. Concord. lib. 2. c. 9.10.11. r cap. 3.2. s cap. 29. t cap. 43.15.16.

u cap. 25.38. x cap. 9.6. y Machab. 6.13. z Esa. 26.10. a Ierem. 11.15. b cap. 3.3. c cap. 25.29. d cap. 21.4. e cap. 49.12. f cap. 32.13. g in c. 16. Ezechiel. Ecclesiastici maiori sunt digni supplicio, quam gentiles & hæretici. h cap. 12.47. i cap. 6.7. k cap. 16.47. & seq. l in cap. 56. m in Psal. 59. Vinum compunctionis & stimulationis quid sit.

item significationem, quam *Deus dat metuentibus se, vt fugiant à facie arcus* [a], & ab ira ignis sēpiterni. Affert adhuc [b] ipsummet filium Dei, *cui nec pepercit Pater, sed pro bonis tradidit eum* [c], altq; loqui Petrum de magnis tribulationibus sanctorum, & interfectionibus. Vtitur aliquot etiā locis Noui Testamenti antea ptolatis. vt Fausto respondeat, minantem Deum in vetere reprehendenti, venturū se esse cum gladio, quo non parceret nec iusto, nec peccatori. Concludit autem, non parci impiis tamquam sarmentis pręcisis ad combustionē quando Iustis non parcitur propter perficiendam purgationē. Quasi alluderet ad verba Christi [d]. *Omnem palmitem in me ferentem fructum, Pater purgabit eum, vt fructum plus afferat: non ferens excidetur, & in ignem mittetur: Si in viridi ligno*, ait Christus [e], *hæc faciunt, in arido quid fiet?*

Probat insuper ex hoc loco Hieronymus [f], *Iustum esse, qui in die iudicij vix saluatur: saluaretur autē facilè, si nihil in se haberet maculæ: ac proinde colligit, quod iustus est quis in eo, quia floret multis virtutibus, & vix saluatur in eo, quod in quibusdam Dei indiget misericordia; & quod ideò Ecclesia dicitur repleri Spiritu timoris Domini* [g]. Bernardus [h] pariter ponit sermonem hîc esse de iusto vix saluando in ipso Iudicij die: Ambrosius [i] quoque & Gregorius [k], qui vehementer illud inculcat, *Electorum esse hîc comeri vt ad præmia æternæ hæreditatis erudiantur: Reprobos temporalia flagella non sentire, quoniam æterna eos supplicia expectant.* Eadem mens Bedæ ac aliorum, & Beda pariter notat per difficultatem istam consequendæ salutis, quæ non respectu Dei, cui nil difficile, sed penes nos spectatur, colligi contra Pelagianos gratiam Dei esse necessariam, & originali peccato naturam nostram vitiatam. Conueniunt postremò Didymus, Oecumenius cęteriq; expositores agi nūc sub nomine domus Dei de iustis: licet nō æquè cōcordent, an de prædestinatis quæ superest expendenda quæstio. Sed prius obserua cum Gregorio [l], nunc & hîc inchoare iram Iudicij diuini à correptione Iustorum, vt in Reproborum damnatione conquiescat. Augustinus [m] alibi videtur intelligere de peccatore, qui conuerti velit, & in eo difficultatem patiatur.

Et si Iustus vix saluabitur, Impius & peccator vbi parebunt? Augustinus legit [n]: *Et si iustus quidem vix saluus fit, peccator & impius vbi parebunt?* De Iusto prædestinato Didymus, Oecumenius, & alij ferè interpretantur, vt antè dixi. Hunc vix saluari etiā in ipso Iudicio, ait Didym. quia licet nullius peccati sibi sit cōscius, æstuat quo modo eius iudiciū transigatur: qua etiā ratione memini Basilium loqui de timore Abraham in eodem Iudicio. Sed hæc, hisque similia per exaggerationem dicuntur, sicut & de Angelis sanctis [o]. nec dubium, quin iam prolata cuique particularis in morte sententia, certum reddat, & in perpetuo statu cōstituat.

Ergo vix saluari Iustum in Iudicio, si de vniuersali loquamur, est tantam præcessisse difficultatem, quę palàm omnibus tunc innotescet, vt quēadmodum Christus dixit [p], *quòd in errorem inducerentur (si fieri posset) etiam Electi*, propter vim persecutionis, parùm abfuerit, quin salutis iacturam facerent. Placet hæc per hyperbolem expositio Carthusiano. Simile videri posset illud Pauli [q]: *Ne, cùm aliis prædicauerim, ipse reprobus efficiar*: quod diu antè alibi examinauimus.

Rationes difficultatis in consequēda salute notissimæ sunt. Attingit hic septem Thomas Anglicus [s], *Quòd non sint condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam: caro [s] spiritusq; pugnent inter se* [t]: *eadem caro sua corruptione aggrauet animam* [u]: *Nec nisi violenti rapiant cælum* [x]: *Arcta sit via ducens ad vitam* [y]: *Virtutum ardua, duráque opera* [z]: *Incertum an iusti simus: Seuerum iudicium Dei* [a]. Possunt ista pluribus amplificari, & alia præterea proferri. Sed Augustinus [b] vrgere illud solet, vt intelligeremus gratiæ necessitatē, & hanc sedulò imploraremus, & illi voluntatis nostræ conatu magno, quamuis libero, cooperaremur, & humilitatē studiosè retineremus; nec si facilitatem in omnibus assequeremur, nostrum putaremus esse, quod Dei est: *qui error*, inquit, *multum est religioni, pietatique contrarius.* Iusti qui saluantur, vocātur electi, & pauci [c]. & cū paucis comparantur, vt cum octo animabus intra arcam [d], quod antè vidimus: cum duobus ingressis terram promissam [e]: cum torre rapto ab incēdio [f]. Lōgius ergo abest, vt vel diuina nobis fide nos esse iustos, vt Hæretici volunt, persuadere debeamus: vel omnem, vt Catharinus, ex animo remouere dubitationem. Sanctissimum quemque legimus diuino simul timore correptum: *væ*, dixit Augustin. [g] vitę *etiam laudabili, si remota misericordia Deus discutiat eam.* Legendus præ ceteris de diuini timore iudicij, quem habent Iusti, Gregorius [h].

Videtur porrò Petrus ex Prouerbiis [i] mutuatus istam sententiam, vbi est: *si iustus in terra recipit, quanto magis impius & peccator?* Sed LXX. sic reddiderunt, Si iustus quidem vix saluabitur, impius, & peccator vbi parebunt? εἰ ὁ μὲν δίκαιος μόλις σώζεται (saluatur) ὁ ἀσεβὴς, καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται; ex Hebræo ad verbum: הן צדיק בארץ ישלם אף כי רשע וחוטא *hen tsaddich baarets iesullam aph chi rasahh vechote, en iustò in terra reddetur: etiam quia impio & peccanti.* Quod intelligi potest vel de receptione bonorum, quam Iustus meretur, ita vt perficiatur, & pacē consequatur (hęc enim omnia Hebręum verbū habet) vel malorum propter aliqua peccata, aliásve causas. Posteriorē sensum secutus est Petrus, & congruit magis quoniam alioqui in eādem sententia verbum idem recipiendi non intelligeretur de simili receptione, nec haberet efficaciam argumentum à minori, quod ibi fit, vt scilicet magis videatur æquum reddi mercedem iniustitiæ impio, & peccatori, quā Iusto iustitiæ. Recipere debemus omnino sensum istū, quem assignauit Petrus, & Septuaginta, nō primū qui traditur à Rab. Abraham, & Rab. Leui [k], necnon à Paraphraste Chaldæo, qui sic exponit: הן צדיקא בארעא מתחסן *hen tsaddicha beharha mithchasen. Ecce Iustus in terra roboratur* ורשעים *veresahhim, & impij, &c. Impij autem, & peccatores de terra consumentur.* Vbi non fit ex comparatione minorum, & maiorum argumentatio, quemadmodum in textu Hebræo per dictiones אף כי *aph chi*, quanto magis: nec הן *hen* vim habet conditionis, sicut habere potest, habétque in editione Hebraica, & in Græca vox εἰ, saltem quę inuoluat comparationem, sed demonstrationis. Quamquam si verbum dictæ paraphrasis מתחסן *mithchasen* interpretemur cū aliis *vim patiens est*, seu *vim patitur*, cōstabit idē ille prior sensus, & particula ו *ve* significabit *etiam, sed*, aut quid simile, eritque integra sententia: Certè Iustus in terra vim patitur, sed impij, & peccatores consumentur, seu delebuntur de terra. Sic quidem Rodulphus Baynus [l], & de sensu aliarum editionum etiam Iansenius [m].

Augustinus [n] monet, à Petro prolatum hîc ex Prouerbiis dictum locum. Confirmat autem ex Psalmo [o]: *Nunquid adhæret tibi sedes iniquitatis?* &

a Ibidem 6.
b 22. cōt. Faust. cap. 24. & 20.
c Rom. 8. 32.
d Ioan. 15. 2. 6.
e Luc. 23. 31.
f 2. cōtr. Pelag. quem vide etiā in c. 21. Matth.
g Esa. 11. 3.
h de innocentia domo.
Quomodo in iudicio Iustus vix saluabitur.
i Apolo. 2. Dauid. cap. 3. & in Psal. 43.
k 26. Moral. c. 17. vel 18.
l ibidem.
m in Psal. 8.
n ibid.
Iustus in iudicio quo modo vix saluabitur.
o Aug. ser. 130. de Temp. & alij.
p Matt. 24. 24.
q 1. Cor. 9. 27.
Difficultates quæ occurrunt, ad nos saluandos.
s Rom. 8. 18.
s Gal. 5. 17.
t Sap. 9. 15.
u Matth. 11. 12.
x Mat. 7. 13. 14.
y Psal. 118. 12.
z Eccl. 9. 1. 2.
a Psal. 118. 137. Psal. 142. 2.
b 2. de peccato. mer. c. 19. 4. c. 6. Iulian. c. 3. longè post med. de Natur. & Grat. cap. 27. & 28.
c Matt. 20. 16. & alibi.
d 1. Pet. 3. 20. Gen. 6. 4.
e Num. 14. 38.
f Amos 4. 11. Zac. 3. 2.
g 9. Confess. c. 13.
h 24. Moral. c. 17. vel 18.
i cap. 11. 31.
k vt Auctor Thesaur. Hebr.
l In c. 11. Prou.
m ibidem.
n in Psal. 93.
o Psal. 93. 20.

legit: *Tempus est inchoationis iudicij ex domo Domini.* Id est, inquit, *tempus est, vt modo iudicentur qui pertinent ad domum Domini. Si flagellantur filij quid debent sperare serui nequissimi, &c. Quomodo ergo erunt tecum iniqui, quando nec tuis fidelibus parcis, vt exerceas, & erudias eos?*

Impius, & peccator.] ὁ ἀσεβὴς, καὶ ἁμαρτωλὸς, Hebraicè רשע וחוטא *chote verasahh*, de quorũ nominum propria notione alibi differui. Synonyma possunt esse, licet primũ peccare dicant in Deum, secundum in proximum: primum esse infidelem, omnémque qui fide careat, secundum malum Christianum.

Vbi parebunt?] Vbi apparebunt, vbi comparebunt? quo loco erunt, qua fronte, vel fiducia, se aut in hac vita euadere diuina supplicia, aut certè in futura sperabunt? Mallẽt *montibus collibúsq; obrui & operiri* [a], *certè cùm in viridi ligno, hoc est*, in iusto tã fuit hic seuerus Deus: *multo fore seueriorẽ in arido* [b].

a Lucæ 23.30. Apoc.6.16. Esa.2.19. Oseæ 10.8. b Luc.23.31.

Generale iudiciũ & resurrectio mortuorum hoc probatur.

Argumẽtum hinc ducitur pro futuro generali iudicio, & pro resurrectione, ac remuneratione alterius vitæ: nam cùm sæpius contingat impios in hac vita bonis affluere, vexari malos, pertinet ad iustam prouidentiam Dei, vt pro meritis vtrisque quandoq; reddat tum præmia, tum supplicia.

Facile est ipsum comprobare permultis aliis & rationibus, & testimoniis. Hoc aliqua ex parte egimus tractantes Ecclesiastis locũ [c]: *Peccator ex eo quod centies facit malum, & per patientiã sustentatur, ego cognoui, quòd erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius.* Dauid hoc sentiens, ac dubitare de scientia Dei, ait esse *nationem filiorum Dei reprobare*, & inanem laborem suscipere, cùm *donec introëatur in sanctuarium Dei* non satis perspici possit profunda ratio diuinæ prouidentiæ [d].

c cap.8.12.

d Ps. 72.13.17.

Cùm autẽ quęrit Petrus, vbi parebũt impius, & peccator, perinde est, ac si negaret verbis illis Psalmi [e]: *Non resurgẽt impij in iudicio, neque peccatores in concilio Iustorum*, tales tũc minimè fretos cõscientia bonorum operum, quæ nõ habebunt, cõstantes, & alacrites cõpariturus. Sistentur & hi diuino Iudicio, & omnino omnes [f]: tamen dicũtur quidam iam iudicati, *qui nempe non crediderint in Filium Dei* [g], quoniã veluti sententia ipsa sermonis, quem non credunt, damnati sunt, atq; damnationis aliquando ferendæ iam in se causam habent, carentes ipso fundamento iustitiæ, ac meritorum, ita vt propter maiorem quodãmodo certitudinẽ, vt ait Augustinus [h], qui sunt quoque iudicandi, iam dicãtur iudicati. Lege Commentariũ nostrũ ad cap. 10. Actorum Apostolorum [i]. Ecclesia in officio de Defunctis vsurpat sententiam istam. Potest autem aliquo modo Purgatorij veritas hinc approbari. Quia enim etiam iustus non saluatur, nisi per Dei seuerè punientis purgantísque peccata iudicium: qui minùs purgatus fuerit in hac vita, subire oportebit illud post mortem, vt iustitiæ diuinæ satisfaciat.

e Psal.1.5.

Omnes omnino diuino iudicio sistentur.

f 2.Cor.5.10.

g Ioan.3.18.

h de Agone Christ.c.27.

i Vers.42.

Vers. 19.] Itaque & hi, qui patiuntur secundùm voluntatem Dei, fideli Creatori commendẽt animas suas in benefactis.

APta capitis clausula, vt in tribulationib. Deo sine cuius permissu nihil fit, & qui creauit nos, idẽ tuetur, atq; conseruat fideliter, iuxta promissum suum, legémque, quam sibimet imposuit, animas nostras commendemus, quarum habẽda ratio potior, quàm corporum: interim benefaciendo, tum cuiusuis alterius generis opera; tum illud, quod persecutores, ac vexatores nostros nobis magis demereamur, & eo impensiùs commẽdare debemus animas nostras, quod vt dictum est, *Iustus vix saluatur.*

Qui patiuntur secundum voluntatem Dei.] Ambigi potest, an loquatur de iis, qui sese in patiendo cõforment ad voluntatem Dei quæ est *sanctificatio nostra* [k]: an quod ipsa quæ patiũtur mala, pẽdeant à Dei voluntate, prout capite tertio [l] dixerat, (*si voluntas Dei velit*) vbi significaui tertium sensum esse posse, qui & proposito quadrare quoq; potest, patiẽtiam esse donũ Dei. Primus melior, quẽ Glossa sequitur Ordinaria; (quamuis pati dicat in benefactis, non propter peccata) & Thomas Anglicus, quasi præter voluntatem Dei (quæ fertur per se in bonum) esset: si eum culpa paterentur.

k 1.Thess.4.3. l vers.17.

Vult etiam Petrus, vt hi, qui sunt iusti, & hoc nomine patiũtur, memores, quàm sit difficile, etiã iustis saluari, ob adeo multa pericula, vt, & inter patiendũ elationis ac superbię; pendeãt à Deo toti semper, quemadmodum res naturales ab illo pẽdent secundum ipsum esse, quod acceperunt. Est illud tamen solatiũ fidelibus, magnũ de quo prius egimus, nil aduersi cõtingere sine Deo, qui moderatur cuncta, *ne supra id quod possumus, tentemur* [m]: & quãlibet expetat Satanas (ἐξαιτεῖσθαι est deposcere, vt solet gladiator, vel hostis aliquem à Rege, aut duce: vt singulare cum eo certamen ineat) cribrare nos sicut triticum [n], non sinitur id facere; ac ne porcos quidem lædere nisi permissus potuit [o]: nedũ solum Iob [p], & similes.

Nihil aduersi nobis contingit sine Deo.

m 1.Cor.10.13.

n Lucæ 22.31.

Vtrumque de porcis, & de Iob ad hoc propositum simul obseruant Gregorius [q], Augustinus [r], Beda [s], Tertullianus [t]. In illo autem cribrãdi verbo, quo vtitur Christus, latet ratio non diabolicę, quæ est duntaxat, vt vexet, sed diuinæ voluntatis, quæ ex vano tentationis purgationẽ intendit, ad hoc *tenẽs manu sua ventilabrũ* [u]. Hoc deprehenderunt Ambrosius [x], Prosper [y], Tertullianus [z], *Nõ cum voluerit Tyrannus*, ait Eusebius [a], *cruciamur*, sed cùm probauerit Deus corripimur. Narrauerat Aurelianum Imperatorẽ dictatis iam litteris, & scriptis cõtra Christianos, cum superesset sola subscriptio, subita morte sublatum. Valentẽ quoque simili ratione prohibuit Deus à subscriptione proscriptionis Magni Basilij, & huiusce in suos prouidentiæ Dei alia extant exempla non pauca.

o Matt.8.32. p Iob cap.1.12. cap 2.6. q 2 Moral.c.6. lib 32.c.19. r in ep. Ioan. Tract 6. s in Lucã ca. 8. vers.32. & seq. t de Fuga c. 2. u Matt.3.12. x in ps.43. y lib. contra Collatorem, & 1. de vocation. Gen.c.9. z supra. a 7.Hist.c. 16.

Aurelianus Imperator quasi morte sublatus.

Dei semper vt fiat voluntas, optandum etiã in aduersis, exẽplo Christi [b]. *Hæc vox capitis*, inquit Leo [c], *salus est totius corporis; hæc vox omnes fideles instruxit, omnes Confessores accendit, omnes Martyres coronauit. Nam quis mundi odia, quis tentationum turbines, quis possit persecutorum superare terrores, nisi Christus in omnibus patiens Patri diceret: Fiat voluntas tua?* Discant igitur hãc vocẽ omnes Ecclesię filij magno pretio redẽpti, gratis iustificati: & cũ aduersitas violẽtæ alicui territationis incubuerit, pręsidio potẽtissimo rationis vtantur; vt superato tremore formidinis, accipiãt tolerantiam passionis.

b Matt. 26.42.

c serm. 7. de Pass.

Fideli Creatori commendent animas suas.] Syriacè per iudicandi modũ hæc exponuntur: *commendant &c.* נגבהלון *naghbhalun*, & latinè sic aliquos legere meminit Hugo. Sic Christus ipse [d], sic eius fecit exemplo Stephanus [e], sic alij vsurpantes Psalmi sententiam [f]: *In manus tuas commẽdo spiritum meũ*; vt Nicolaus moriens, Basilius, Ludouicus rex Sãctus. Christus Patrẽ appellauit, Stephanus Dominũ Iesum. Petrus iubet nos appellare Creatorẽ. Etenim licet Patrẽ possimus Deũ nominare, qui adoptione Pater noster est, tamen Petrus fortassis voluit, vt agnosceremus filiationis nostrę dis-

d Lucæ 23. 46. e Act.7 58. f Psal.30.6.

Deo quolibet moribus est ex commendare de beatum.

crimen ab ea quæ Christo conuenit: & nomen Creatoris innuit magis perpetuam necessariã dependentiã,quam habet creatura vt conseruetur,à causa sua creante.Qua de causa quidã volunt generationem Filij in diuinis,dici creationem: cum semper verum sit illud [a]: *Ego hodie genui te*,hoc est, semper communico eandem essentiam meam.

a Psal. 2. 7.

Epithetum Fidelis certos nos facit nunquam nos deserendos à Deo,qui toties, ac tam prolixè pollicitus est auxilium in tribulatione.Eodem eâ dem ad rem Paulus vtitur, dicens [b], *quòd Fidelis Deus non patietur nos tentari supra id quod possumus, sed faciet etiam cum tentatione prouentum* (ἔκβασιν exitum,euasionem,seu euadendi facultatem, sed simul cum prouentu & fructu) *vt possimus sustinere.* Lege quæ diximus in expositione dictorum verborum Stephani.

b 1. Cor. 10. 13.

Cõmendanda Deo anima sub mortem quidem præsertim, sed & in omni vita velut depositum tum ipsa,tum res omnes nostræ,quod faciebat diligenter Paulus *sciens cui crederet, atque certus Deum potentem esse depositum* (παραθήκην) *seruare in illum diem* [c], nempe mortis suæ,ac iudicij generalis:depositum autem vel quod ipse crediderat Deo, vel quod ipsi crediderat,& commiserat Deus,nempe gratiæ ac prædicationis,& quæ opera eius côueniēt, conuertendive erant. Sic in Historia Ecclesiastica Ioannem locutum habetur de adolescente quem alteri commẽdauerat. Ex Psalmo trigesimo vsurpauit Christus verba: (*In manus tuas commendo Spiritum meum* [d]) assumens nomen Patris, & omittẽs alia: (*redemisti me,*) ipse namque redemptor erat. Illa verò (Deus veritatis,) idem valent, quòd hoc loco *fidelis*.

c 2. Tim. 1. 12. *Depositum quid significet.*

d vers. 6.

Bonus Creator Deus omnes à se conditas res amat bonas [e], easque tuetur, conseruat, fouet, at maximè quas peculiari prosequitur amore animas [f], capaces donorum cœlestium, atque diuinorum. Hilarius [g], & Cyrillus [h] per istum Creatorem fidelem volunt intelligi Christum, indéq; confirmant diuinitatem ipsius. Christus absque dubio creator est, vt Deus, *& fidelis in omnibus verbis suis*, atque *custodiens pactum* [i] *suum, ita vt impossibile sit eum mentiri* [k]. At non video, cur de Christo præsentem cogamur locũ accipere, cùm absolutè positum nomen Dei non supponat pro Christo.

Bonus Deus res omnes bonas amat. e Gen. 1. 31. f Sap. 11. vers. vlt. g 12. de Trinit. h 9. Thesaur. cap. 3.

i Psal. 144. 13. Deut. 7. 9. k Heb. 6. 18.

Animas suas.) Commendatio animarum arguit non esse materiales,nec ea seminis traduce: commendantur enim Creatori, à quo solo createæ sunt, & ad quem redeunt: Sequitur etiam nõ esse mortales, quippe cùm commendatæ sint perpetuæ Creatoris custodiæ tanquam deposita. Præterea inde fit vt sint rediture ad corpora, quia deponũtur ad tempus, & commendantur tam fido depositario.

Animæ à Deo solo creatæ sunt & immortales

Quod quidam notant Christum dixisse: *Commẽdo Spiritum meũ*, quia reuera erat ipsius anima, quatenus Deus, qui dicit [l]: *omnes animæ meæ sunt*, verum dicitur: at nescio quàm aptè, cùm & nos eâdem formula vti hoc loco iubeamur, & Stephanus [m] orauit: *Suscipe spiritum meum.* Commendari corpora quoque possunt; sed minor de his cura, quia bene illis erit, si bene animabus: & præsertim patientibus persecutiones non erat mentio alia, quàm de animabus facienda, cùm potius

l Ezec. 18. 4.

m Act. 7. 58. *Cur maxime commendamus corpora, sicut animas.*

Christus moneat,ne timeant occidentes illa [n].

n Mat. 10. 28.

In benefactis.) ἐν ἀγαθοποιΐᾳ. Syriacè, *in operibus bonis*, בעבדא שפירא *bahbhadé sap hire.* Est autem ἀγαθοποιΐα propriè *beneficentia*, qua beneficio alios afficimus, non verò generalis exercitatio operum studiosorum; vt intelleaux tamen Carthusianus, & alij, nec nõ Oecumenius nominatim docens intelligere de humilitate, vt qui patiens est, simul eam conseruet; inutilem se seruum cẽsens [o], ac assiduè cõmendans se Deo, sic tamen vt simul nõ desit ei cura bonorum operum. Agebat Petrus cum illis, qui persecutionem patiebãtur: hos vult nõ solùm patientes, verùm etiam beneficos erga persecutores, iuxta Domini præceptum [p]: *Diligite inimicos vestros, Orate pro persequentibus, & calumniantibus vos: Benefacite his qui oderunt* [q]: *Benedicite maledicentibus vobis.* Hoc modo cõmendat quis tutò animam suam Deo Patri, quam videlicet imitatur, cuique pergratam rem facit, vt pote *cum solem suum hic oriri faciat super bonos, & malos, & pluat super iustos & iniustos* [r]. *Mandauit cuique Deus de Proximo suo* [s], scilicet in pluribus Decalogi præceptis [t]. Igitur Deo se, animámque commendare, qua fronte audet is, qui proximum negligit, oditque, licet aduersarium, inimicúmve? Prius pro crucifixoribus suis orauit Christus [u], & Stephanus [x] pro lapidatoribus, quàm commẽdarent Spiritum suum. Sic docuerũt hoc veluti depositum à Deo suscipi libenter, & absque cunctatione, quãdo viderit magni à nobis fieri, quos commendauit nobis. Quocirca & in vniuersali iudicio pronuntiabitur sententia de misericordiæ operibus [y], quibus homines in vita declarauerint, quanti commendationẽ Dei fecerint, qua alteris alteros commendauit.

o Luc. 17. 10

p Mat. 5. 44.

q Luc. 6. 27. 28. Rom. 12. 14.

r Matt. 45. *Proximum primo est agnoscendum quam Deo animam commendanda.* s Eccl. 17. 12. t Exo. 20. 12. & sequ. alibi. u Luc. 23. 34. x Act. 7. 59.

y Matt. 25. 35. & sequ.

Nihilominus ἀγαθοποιΐα interdum ampliorem illum vsum habet pro cuiusuis operis boni exercitio, vt capite secũdo vidimus [z]: *Quia sic est voluntas Dei, vt benefacientes obmutescere faciatis imprudẽtium hominum ignorantiam*: ibi est participium Græcum ἀγαθοποιοῦντας, quod tamen etiam secundum propriam posset notionem sumi; quemadmodum & in epistola Ioãnis tertia [a], vbi agitur de hospitalitate: *Qui benefacit, ex Deo est.* ὁ ἀγαθοποιῶν. Abundamus exemplis eorum, qui ipsosmet tortores suos prosecuti sunt signis beneuolẽtiæ atque beneficentiæ. Cyprianus aureos viginti speculatori dari præcepit [b]. Polycarpus occurrit satellitibus, blandè collocutus est, mensam apposuit, sponte eum ipsis pertexit ad mortem [c]. Ignatius milites, à quibus Romam perducebatur, beneficijs afficere nõ cessabat, quamuis deteriores inde fierent [d]: Paulus martyr in Palæstina preces fudit pro iudice, qui ipsum damnauerat, & pro carnifice, à quo feriendus erat [e], omnibus alia orãtem voce exaudientibus, nec lacrymas tenere cùm tantam animaduerterent animi lenitatem, & tolerantiam valẽtibus [f]. Iacobus Ioannis frater accusatori osculum dedit ad mortem tẽdens, sicque mortis eiusdem socium habuit [g]. E cõtrario, qui noluit Nicephorum Sapritius, etiam cùm ad mortem velut martyr duceretur, in gratiam, quam ille obniaè per Christũ deprecabatur recipere, martyrij palma carens, abnegatóq; Christo, mori tamen coãctus est. Nicephorus tamquam victoriam referẽs, palmam ipse occumbens vt martyr, adeptus [h].

z vers. 15.

a vers. 11.

Persecutoribus etiam tortoribus, qui benefecerunt.

b Pontius in Vita. c Suseb. 4. Hist. c. 14.

d Ignat. epist. ad Roman.

e Martyrolog. Rom. 25. Iulij.

f Euseb. 8 Hist. cap 18.

g Euseb. lib. 2. Histor. cap. *Sapritius quia noluit cum inimico reconciliari in morte, fidem negauit.* h Metaphrast. apud Surium, tom. 1. 9 Feb.

CAPVT QVINTVM.

ARGVMENTVM.

Argum. cap V.

Intermissam repetit varij status, ac ætatis hominũ institutionem. Nam seniores, id est, Ecclesiæ præpositos orat, vt Dei pascant greges, tum verbo, tum exemplo: à subditis, quos nominat iuniores, exigit, vt illis obediant: in omnibus requirit, vt inuicem humilitatem obseruent: Deo sese cum omni demissione subiiciant: ipsi, ac prouidentiæ ipsius totos se permittant: Diabolo per fidei, sobrietatisq; studium strenuè resistant. Tandem fausta imprecatione, & salutatione claudit epistolam.

1 SENIORES ergo, qui in vobis sũt, obsecro, consenior & testis Christi passionum: qui & eius, quę in futuro reuelanda est, gloriæ communicator.

2 Pascite qui in vobis est gregem Dei, prouidentes non coactè, sed spontaneè secundùm Deum: neque turpis lucri gratia, sed voluntariè.

3 Neque vt dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo.

4 Et cum apparuerit princeps pastorum, percipiens immarcescibilem gloriæ coronam.

5 Similiter adolescentes subditi estote senioribus. Omnes autem inuicem humilitatem insinuate, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

6 Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis.

7 Omnem solicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipse cura est de vobis.

8 Sobrij estote, & vigilate: quia aduersarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret.

9 Cui resistite fortes in fide: scientes eandem passionem ei, quæ in mundo est, vestræ fraternitati fieri.

10 Deus autem omnis gratiæ, qui vocauit nos in æternam suam gloriam in Christo Iesu, modicum passos ipse perficiet, confirmabit, solidabitque.

11 Ipsi gloria, & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

12 Per Siluanum fidelem fratrem vobis, vt arbitror, breuiter scripsi: obsecrans & contestans hanc esse veram gratiam Dei, in qua statis.

13 Salutat vos Ecclesia; quæ est in Babylone coëlecta, & Marcus filius meus.

14 Salutate inuicem in osculo sancto: Gratia vobis omnibus, qui estis in Christo Iesu. Amen.

Vers. 1.] Seniores ergo qui in vobis sunt obsecro consenior, & testis Christi passionum: qui & eius quæ in futuro reuelanda est, gloriæ communicator.

NVLLA ad persuadendum afferri efficacior oratio potest, nihil quod permouere pastores magis valeat, vt suo diligenter vacent ouium pascendarum tam graui, necessarioque officio. Meminerat satis Petrus quam sibi Christus enixè commendauerat, oues iam glorioso præditus corpore, nec aliud inculcans sæpius, quàm *vt amorem, quo se prosequeretur, pascendis declararet ouibus, agnisq;* [a]. Pro istis passus cùm sit Christus, & iisdem gloriam tantam promiserit, non potest hæc meditans Pastor, & quo modo *Pastorũ princeps animam dederit pro ouibus* [b], non vehemẽter incitari ad procurandam eorum salutem, pro quibus adeo magnum Dei Filius pretium soluerit sanguinis, vitæque propriæ, & quibus tam ingens præmium parauerit.

a Ioan. vlt. 15. & seq.

b Ioan. 10. 16.

Seniores.] Πρεσβύτεροι non ætate grandiores, sed Ecclesiastica dignitate, qua cæteris præessent, spiritualiter intelligit, vt fusiùs demonstrauimus in Commentariis tum Actuum Apostolorum [c], tum Ioannis epistolarum [d], docentes etsi plerumque id nomen designaret, vt nunc passim ordinem sacerdotalem inferiorem gradu Episcopali, tamen vsurpatum aliquãdo pro Episcopo, immò

Seniores fuere presbyteri.

c cap. 4. 5. & cap. 10. 17.
d epist. 2. & 3.

& pro Pontifice Maximo. Requiri verò etiam in Episcopo certam ætatem iuxta veterem traditionem, & Canones. Hieronymus [a] legit: *Presbyteros & Compresbyter*, intelligitque de Episcopis. Iisdem locis docui medij seculi Latinos scriptores, seniorem vsurpauisse pro domino etiam temporali. Præter allata ibi exempla, possumus & Robertum Francorum Regem producere, qui sanctum Anianum Aurelianensem Episcopum trito iam Francis idiomate Seniorem suum pio studio nominare solebat, id est, Dominum, sicut & hoc tempore Franci, Gallique omnes non absque senioris pronomine, vulgo *seigneur*, aut *monsieur* sanctos quoslibet vsurpant. Vocatum item [b] Ditmarus à Polonis ducem suum Meisco Seniorem scribit, quem vxor Dabraua, seu Dobbera Christianum reddiderat.

a epist. 85. ad Euagrium.

Robertus Francorũ Rex S. Anianum suum seniorẽ vocauit, id est, Dominum.

b lib. 4. Chron.

In Syriaca editione prænotatus ad caput hoc titulus est, recitari Dominica XIIII. post Pentecosten, & in electione, aut ordinatione Episcoporum. Persuadetur idem verbo pascendi quod est sequenti versu, ac participio Ἐπισκοποῦντες, quod ab Episcopo deriuatur, & ab Interprete Syro exponitur de cura spirituali: & ita etiam sumpsit Cyrillus Alexandrinus [c].

c lib. 1. in Hoseam.

Ergo.] Syriacè *autem* אנא *ana*. Desideratur Græce ista particula. Fortassis illationem Interpres apposuit ob proximè præcedentem admonitionem, vt quisque commendaret animam suam fideli Creatori. Nam *fideles seruos ac prudentes constituit pro se super familiam* [d], *eámque iis commendauit*. Illud remotius in eodem priore capite [e]: *Vnusquisque prout accepit gratiam in alterutrum illam administrantes*, &c. quasi eo hîc respectum habeat Petrus. Apertior nectendi ratio, vt postquam alios instituit de officio, in vltimum locum se reseruasse significet quæ pertinent ad Pastores, vtpote qui dignitate sint superiores, & paucioribus egere videantur. Vnde subtiliter notauit Hugo, bis agnos, oues vna tantùm vice commendasse Christum Petro [f]. Quamuis Græce legamus tantum semel ἀρνία *agnos*, bis πρόβατα *oues*.

d Mat. 24. 45. vers. 10.

Cur postremo loco admonitionẽ ad pastores adiecerit.

f Ioan. vlt. 15. & 17.

Qui in vobis sunt.] Τοὺς ἐν ὑμῖν. Verum est humilitati studere debere Prælatum, vt obseruat Hugo: sed non ideo Petrus hac loquendi formula est vsus, non autem *super vos*. Trita Græcis phrasis denotans eos, qui versantur inter alios: quemadmodum versu sequenti: *Pascite qui in vobis est gregem*: τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον. Sic legimus in titulis sanctorum, τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς, quod simpliciter verti solet *sancti patris*, ad verbum *in sanctis*, id est, inter sanctos patres.

Obsecro.] Παρακαλῶ. Vel etiam, *Hortor*, Hieronymus, *precor*. De hac Petri modestia, & benignitate priùs egimus capite secundo [g], monuimúsque in Latino verbo non esse attendendum, quasi adiurationem importet per sacra, vt notat tamen Hugo, & Thomas Anglicus.

g vers. 11.

Conuenit quidem benignè leniterque tractari subditos à summo etiam Pastore; at multò magis ascitos in partem sollicitudinis curæque pastoralis, præsertim apud eosdem subditos, ne illos hi contemnant. Vetuit Paulus [h] *aduersus Presbyterum accusationem recipi nisi sub duobus, aut tribus testibus*: ne autem damnetur, multò plures requiruntur in Canonibus [i], vt meminit quoque B. Thomas [k], rationem assignans, tum quia tales censentur in Ecclesia institui, quorum sanctitati plus credatur, quàm multis testibus: tum quia alios iudicaturi, multos habẽt aduersarios: tum quia minus malum videtur peccantem tolerari, nisi valdè publicus, & scandalosus sit, quàm periclitari dignitatis Ecclesiasticæ opinionem, & auctoritatem. Verenda quoque senectus, vt non increpet etiam Episcopus Seniorem, quod idem Paulus [l] monet, sed *obsecret vt Patrem*, metuens videlicet, ne indignè ferens obiurgationem, veluti *parua verbera* (in responsando) *linguæ* [m] rependat. Ipsemet Dominus inducitur in Apocalypsi [n] non imperans, sed suadens. Hieronymus [o] expendens Pauli [p] verba: *Fratres obsecro vos*, & addens similia ex secunda ad Corinthios [q], & prima ad Timotheum [r], & tandem hæc adferens, inquit: *Quæ quidem & nos ad humilitatem prouocãt, & supercilium decutiũt Episcoporum, qui velut in aliqua sublimi specula constituti, vix dignantur videre mortales, & alloqui conseruos suos.*

Subditi sunt à summo etiã pastore leniter tractandi.

h 1. Tim. 5. 19.

i 2. qu. 7. nota ibi q. 3. 1 dia. & 4 c. Præsul. & seq. & c. q. 6. 10 c. a de Inst. in 6. 5.

k 2. 2. q. 70. a. 2. ad 3.

l 1. ad Tim. 5. 1.

m Horat lib. 3. Carmin. 11.

n cap. 18.

o [illegible] 4. ep. ad Gal. 12.

p ibid.

q Cor. 2. 0.

r cap. 2. 1.

Cõsenior.] Συμπρεσβύτερος. Syriacè ego presbyter socius vester. Hieronymus *compresbyter* אנא קשישא חברכון *ana chasisa chaurechun*. Ætate quidem, sed potissimùm dignitate socius. Solẽt Pontifices in epistolis, & decretis Episcopus appellare fratres, & coëpiscopos: & lego quoque ab Irenæo vocatum presbyterum, summum Pontificem*, ac multa extãt in multis huius argumenta modestiæ, tum verò in titulo serui seruorum, de quo aliàs dixi. Egregiam præsefert Leo I. humilitatem in primo, & secundo sermone de Anniuersario die assumptionis suæ, & inter alia nominat consacerdotes suos.

Summus Pontifex in loquendo & scribẽdi modestia singularis.

* Eus. 5. hist. c. 24.

Testis Christi passionum.] Quia passioni Christi interfuerat, pro Christo carceres [s], & flagella [t] pertulerat, quæ viderat, scribebat. Addit Salmeron indicare Petrum, se spectatorem fuisse tribulationum, quas alij pro Christo passi essent, & propter sympathiam capitis & membrorum suas iudicabat. Idonei testes, qui ab initio fuerant cum Christo [u], & quamuis resurrectionẽ potissimùm testificari deberent, vt vidimus in Actibus Apostolicis [x], ea tamen ad præcedentem mortem, passionémque importabat relationem, cuius illa veluti præmium erat, & vnde pendebat salus nostra. Paulus quidem in hac stultitia prædicationis glorians liberè profitebatur *se prædicare Christum, & hunc crucifixum* [y], *nec aliud iudicabat se scire* [z], *sed vt & ipse testis esse posset Christi passionum*, Christum, quem fortassis adhuc inter mortales agentem non viderat, postquam hinc abijt, vidit [a], scilicet etiam cum plagis, quas retinuit [b], & *ipsa eius stigmata in corpore suo portabat* [c], adeo multa, támque sæpe pro eodem passus [d], ostendente ipsomet Christo, *quanta oporteret illum pati* [e]. Cyprianus [f], Cornelio de se ipso sub tertia persona modestè scribens, quantáque pro Christo passus esset, enumerans, id se facere præfatur cum dolore, prouocatum, & compulsum. Vocat autem se dominicæ dignationis testimonio honoratum, quòd scilicet *pati datum ei fuisset* [g]. Magnum reliquis pastoribus incitamentum ad patientiam, audire quid primus Pastor sit passus. Quam fuisse causam dixi, cur Paulus in concione ad Asianos Episcopos, *alíosue presbyteros exponeret quanta tulisset à Iudæis* [h].

s Act. 12. 3. & 19.

t Act. 5. 42.

u Ioan. 15. 27.

x c. 18. 22. & c. 10. 41.

y 1 Cor. 1. 23.

z ibid. c. 2. 2.

Paulus nõ vidit Christum in terris.

a ibid. c. 9. 1. & 15. 8.

b Ioan. 20. 1

c Gal. 6. 17.

d Act. 14. 18. c. 16. 19 & seq. c. 18. 13. & seq. c 19 26. c. 21. 27. c. 22. & 23. & 24. & 25 & 26. & 27. & 28. 2 Cor. 11 & 12. & alibi.

e Act. 9. 16.

f ep. 55.

g Philip. 1. 29.

Pau. ne meminit multa se passos pro Christo.

h Act. 20. 19.

Cùm Christus prædixit discipulis, quæ coram regibus, ac præsidibus passuri essent, addidit id fore *in testimonium illis, & Gentibus* [i]. Etenim grauissimum hoc testimonium, tanta constantia perferre grauia quæque tormenta pro religione, nulla hic oblata spe remunerationis temporalis. Ab hoc testimonio κατ᾽ ἐξοχὴν martyres nominantur.

i Matt. 10. [illegible] Luc. [illegible]

Act. 11.20. Apoc. 17.6. Sap. 5.1.

siue testes [a], qui testificando pro Christo, & religione moriuntur: & iidem aduersus *persecutores ferent in iudicio testimonium cum magna constantia* [b].

Qui passionem Christi habens, persuadent alios ad eius amorem.

Qui passionem Christi habet præ oculis, & eidē animo compatitur, vel etiam corpore, illud aut sponte vexādo, aut aduenientes vndecunque dolores libenter tolerando, ad eiusdem Christi amorem alios faciliùs pertrahit. Testantur id scripta Patrum, nec non gesta tum martyrum, tū aliorum, qui quo patiebantur plura, & crucem redemptoris magis obiiciebant animis suis, hoc acrius quà verbo, quà scripto multorum procurabant salutem.

Huc spectare posset antiquus ritus consignandi se cruce concionantis Episcopi, alteriúsve, & Diaconi recitantis Euangelium, & aliorum qui audiebant, de quo Gretserus [c] noster. Denique quoties non modò sacrificat Pastor, id in memoriam Christi passionis facere [d] debet: sed vix vnquam in omni sermone mentionem de illa prætetire. Vt autem eius commemoratione compunctionem ab aliis eliciat, compūgi oportet ipsum, ac se factis testem exhibere passionum Christi, & qui alios flere vult, illi flendum est priùs. Hoc veluti calculo, seu carbone adusta labia, vt Esaiæ [e], vel phlebotomo, vt Equitij [f], continere se, quin de Christo, & hoc crucifixo, loquantur, non possunt. Ioannes Apostolus antequam instituat septem Ecclesiarum Asiæ Episcopos, præfatur se *fratrem vestrum, participem in tribulatione, & regno, & patientia in Christo* Iesu [g]. Solemus enim, ait Aretas, fidem faciliùs illis habere, qui nobiscum in iisdem laboribus eâdem de causa susceptis communicant, cum aliqua ad eorumdem laborum perpessionem, & speratam mercedem spectantia commemorant.

c 4. de cruce, c. 5.
d Lucæ 22.19. 1. Cor. 11. 24.
e Esa. 6. 6. 7.
f Gregor. l. Dial. c. 4.
g Apoc. 1. 19.

Qui & eius, quæ in futuro reuelanda est, gloria communicator.] Communicator, non qui alteri, sed qui communicet ipse, ac particeps sit, & consors, significat; Græcè κοινωνὸς Syriacè שׁותפא *saphthapha*. Vatablus vertit (particeps) & ante illum Hieronymus [h]. Clarius *consors*. Id accidit vel in transfiguratione Christi [i], cui cum Iacobo, & Ioanne interfuit, & typus quidam fuit futuræ gloriæ: vel in resurrectione, atque ascensione, quas cum pluribus aliis vidit, & beatitudinem similiter futuram referebant: vel indicat certam spem æternæ felicitatis consequendæ, quam ipsam spe iam præceperit. Quartus modus esset, si communicator actiuè sumeretur, pro eo, qui prædicando futuram gloriam, aliis hoc modo communicabat.

Communicator socius Apostolus dicitur.
h epist. 85.
i Matt. 17.

Primæ duæ expositiones sunt Glossæ Interlinearis, Thomæ Anglici, Hugonis, Carthusiani, Primaticcij, Feuardentij: primam sequuntur Lyranus, Caietanus, Sà. Sed primus in tali forma venturum Christum ad iudicium: secundus eam à Petro visam, vt postea reuelaret mundo. Ariæ placet secunda de sola resurrectione: tertiam Oecumenius innuit, & Titelmanus atque Caietanus rursum, quasi dicat, inquit posteriùs, se definitū à Deo consortē reuelādæ gloriæ cœlestis, quod est scire se esse prædestinatum. Approbat vtrumque adhuc Feuardentius vel de spe, vel de reuelatione mortis, atque gloriæ, prout sequenti Petrus scribit epistola [k]: *Certus sum quod velox est depositio tabernaculi mei, secundum quod Dominus reuelauit mihi*. Consentit in vltimo Salmeron; & quòd sciret *qua morte clarificaturus esset Christum* [l]; & non defecturam fidem suam [m]. Affert denuo Lyranus & Carthusianus vltimum: sed non congruit cum Græco vocabulo τῦ κοινωνῦ, vt dixi.

k c. 1. 14. & seq.
l Ioan. vlt. 19.
m Luc. 22. 32.

Ex aliis dicendi modis primum censeo magis ad mentem Petri. nam proprium sibi aliquid voluit dicere: resurrectio, & ascēsio à pluribus conspecta fuerat, siue suscitatus, & ascendens Christus [n]. Sermo de futura sua felicitate non ita videbatur accommodatus adhortationi aliorum ad pascendum gregem, sed ex eo prægustu felicitatis, quem iam habuerat, & quodammodo glorificatus fuerat (quod non bene Catharinus negat, refellens hanc expositionem) vult & ipsos argumentari fore, quod paulo post subdit [o]: *vt cùm apparuerit princeps pastorum, percipiant immarcescibilem gloriæ coronam.*

n Luc. vlt. Act. 2. 1. Cor. 15.
o vers. 4.

Quocirca non hîc disputo quæstionem illam, possitne aliquis scire se esse in gratia, vel de numero Electorum. Egimus hac de re non in scholasticis modò, sed in Ecclesiastis etiam Commentario [p]. Si sciuit Petrus, per reuelationem accepit, vt respondet Marcus de la Camara [q], præsentis loci secutus expositionem, quæ tertio loco allata est. Quemadmodum Petrus hoc loco, sic Ioannes in exordio epistolæ primæ, atque non semel in suis Paulus, quò persuadeant meliùs, in medium ea proferunt, quæ ipsis auctoritatem conciliare valeant, vt quòd *viderint, audiuerint, manibus tractauerint* [r]: quòd *spiritum Dei habeant* [s]: *loquatur in eis Christus* [t]: *nihil minus sint ab aliis magnis Apostolis* [u]: *nihil eos à charitate Dei separare possit* [x]: *reuelationes, & visiones habeant* [y], &c.

p c. 9. 1.
q Quæstion. Concilia. loco. script. q. 103.
r 1. Ioan. 1. 1.
s 1. Cor. 7. 40.
t 2. Cor. 13. 3.
u 2. Cor. 11. 5.
x Rom. 8. 35. 39.
y 2. Cor. 12. 1.

Petrus adhumilitatem quomodo inducat.

Obseruat autem Oecumenius, auctoritatis ac dignitatis suæ mentionem Petrum facere, qui se proximè ante modestè conseniorem nominauerat, vt ad humilitatem ipsos quibus scribit, magis inducat, seniores, siue presbyteros, & Episcopos, ac si ita diceret: si ego, qui talium miraculorum spectator fui, atque eorum vobis præceptor sum, non dedignor compresbyterum, & socium me ipsum vocare: neque vos supra illos efferri, qui sub vobis sunt debetis: quippe cùm etiam Christus dixerit [z]: *Si ego laui pedes vestros Dominus & magister: & vos debetis alter alterius lauare pedes.*

z Ioan. 13. 14.

Ceterùm non potest, qui diuinæ felicitatis gustum percipit, continere sese, quin foris prodat lætitiam, & ad eiusdem participationem plures venire velit. Pastorem verò, & procuratorem salutis animarum sicut compati decet Christo, & sic esse testem passionum eius, ita *conuersationem habere in cœlis* [a], totóque desiderio in cœlestem patriam inhiare, vt mentes suorum ad cœlestia desideria erigat.

a Philip. 3. 20.

Vers. 2.] Pascite qui in vobis est gregem Dei, prouidentes non coactè, sed spontaneè secundùm Deum: neque turpis lucri gratia, sed voluntariè.

HÆc obsecratio Petri, siue adhortatio, & παράκλησις, & qui pascendi præceptum acceperat [b], idem inferioribus imponit pastoribus ad eum ipsum modum, quem ab illo exegerat Christus, videlicet ob amorem Dei.

b Ioan. vlt. 15. & seq.

Pascite.] Hieronymus [c], *regite*, quomodo & Interpres reddit aliquando [d]. Adeò multa dixi de potestate huius, & verbi, & officij externi, quatenus ad ciuilem, ac Ecclesiasticum transfertur magistratū, dum exponerem Apostolicam historiā [e], vt cogar eò lectorem reiicere, ne semel tractata satis accuratè, retractem, atque libros nouos ve-

c ep. 85.
d Psal 22. 2. Psal. 2. 9.
De verbo Pascite & gubernatione ciuili & Ecclesiastica.
e c. 7. 10. c. 20. 28.

terum

terum repetitione cudere videar. Vsum ibi vidimus Paulum in simili adhortatione ad Episcopos, gregis regendi phrasi: Christum in vetere, nouaque scriptura nominatum pastorem, & quidem magnum: Mosem [a], & alios ex pastoritio officio ad hominum gubernationem euocatos, velut ex quodam præludio, & vmbra, & gymnasio ad rem magis seriam, grauémque: tã distare oportere à subditis Prælatum, quam à pecore pastorem, licet, quia non pecora, sed homines sunt, humanè tractare illos debeat, nisi degenerent.

Porrò pascendi munus Pastori spirituali adeò arctè iniunctum est, vt hanc Petri sententiam Gregorius Nazianzenus [b] non dubitet legem suam, quia pastor erat, à legislatore, Petro nimirum, cui Christus etiam dederat præceptum [c], affirmare. Etsi autem spiritualis potissimum, ac per se pastio requiritur: tamen pascenda quoque bono Pastori corpora egentium, quorum propria quadam ratione pater est; hunceque ad vsum prouentus Ecclesiastici à fidelibus tam liberaliter attributi sunt. Docuerunt id exemplo suo Paulus, Barnabásque adeo diligenter collectas, quas vocabant, corrogando, & ad fratres peregrè deferendo [d]: de quibus copiosè in Commentariis nostris ad Actus Apostolorum [e], necnon de hospitalitate [f].

Cassiodorus [g] iniens præfecturam prætorij, per literas poposcit pro bono regimine Ioannis Papæ preces. In iis literis ita scribit: *Pascitis quidem spiritualiter commissum vobis gregem; tamen nec illa potestis negligere, quæ corporis videntur substantiam continere. Nam sicut homo constat ex dualitate, ita boni patris est vtraque refouere.* Exemplum extat in Christo [h], qui famescentem plebem bis edito etiam pauit miraculo, iussítque vt Apostoli escas ministrarent. Gregorius [i] hunc ipsum locum accepit quoque de subditorum curandis necessitatibus externis, aitque eorum prædicationem plerumque despici, qui dum delinquentium facta corripiunt, eis necessaria vitæ præsentis non tribuunt. Alibi diximus, quàm essent hac in parte Romani Pontifices solliciti, vt exteros etiam omnes omni externo subsidio subleuarent.

Qui in vobis est, gregem Dei.] Τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον. Syriacè *traditum vobis* דמשלמא לכון *demaslema lechun*, nempe, ab Spiritu sancto, qui posuit pastores in illo, vt loquitur Paulus [k], non significat τὸ ἐν ὑμῖν, vt quidam [l] volunt, & notatur ad marginem textus, quo Glossa vtitur, *Quantum in vobis est, quoad potestis*, &c. Licet hunc quoque phrasis ista habeat vsum: sed refertur ad ποίμνιον ad gregem, qui apud Pastores, & eorum curæ commissus erat, quemadmodum priore versu, *seniores qui in vobis sunt*, qui versabantur apud eos, quibus scribebat Petrus, vt ibidem notauimus, & quibuscum familiariter agere debebant, vt eiusdem naturalis conditionis, iuxta illud [m]: *Rectorem te posuerunt? noli extolli: esto in illis quasi vnus ex ipsis.* Similis dicendi formula apud Oseam [n]: *eius, qui in te est, misereberis pupilli*, hoc est, qui tuę derelictus est curæ. Sic etiam idem Petrus in actibus [o], *Deus in nobis elegit*. Cæterùm vt grex dicitur esse in pastore, ita & pastorem esse in grege Paulus [p] dixit; & auctor Ecclesiastici [q] rectorem esse in subditis, ob arctissimam coniunctionem pastoris & gregis.

Nec placet Arias, dum *in vobis* interpretatur ita vt significet *intra vos ipsos, quia in singulis hominibus grex sit Dei, seu quod pertineant singuli ad hunc gregem.* Diœceses, ac parœcias, & oues proprias particularis pastor habet, solus Petri successor omnes pascit cum primaria potestate: Apostolis ex priuilegio Christi, salua tamen ea prærogatiua Petri, nulli limites in orbe præscripti sunt: qua in re ceteri post illos Episcopi non succedunt ipsis: sicut nec Episcopos alios constituũt, vt iidem faciebant Apostoli, sed eiusdem successor Petri, assignans cuilibet quas vult oues, & qualem, quantámque iudicat iurisdictionis amplitudinem, omnium ipse pastorum pastor. Turrianus [r] arbitratur hoc indicatum hic à Petro illis verbis: *Qui in vobis est gregem Dei.*

Nihilominùs propter concordiam particularium Ecclesiarum in eamdem vnam Catholicã, qui particularibus præsunt, quia prosunt etiam reliquis, vel regendo, vel quoque scribendo, dicuntur interdum vniuersalem Episcopatum sibi commissum habere, ac vniuersalem Ecclesiam. Ad hunc modum Clemens Romanus [s] inducit Apostolos omnes, Petrúmque ipsum loquentes: ita scribit præterea Eleutherius [t] Papa: id voluit Cyprianus [u], dicens *vnum Episcopatum esse, cuius à singulis in solidum pars tenea[t]ur*: hunc habet sensum, quod Nazianzenus [x] Athanasium ait, cum præfuit Alexandriæ, perinde fuisse, ac si vniuersis, quia fides, quam defendebat, spectabat ad omnes: quo item pacto loquitur de Cypriano [y] Episcopo Carthaginis, quoniam celebraretur vbique: tandem non aliter idem Clemens [z] intelligendus, cum vocat Iacobum Episcopum Episcoporum, ac regentem omnes Ecclesias. Cyprianus [a] ipse agnoscit ascriptam singulis pastoribus portionem gregis (de seruandis limitibus diœceseon extant Canones Concilij Niceni [b], & Constantinopolitani [c].) Quod ergo in solidum dixit possideri vnius Episcopatus partẽ, innuit potiùs eamdem simul ab alio possideri, iuxta vim eiusmodi formulæ loquendi; non quidem à particulari alio, sed à summo Pastore, qui Petro succedit. Eâdem autem phrasi simul significauit illo tempore parem singulis Episcopis in diœcesibus suis potestatem fuisse, nondum limitata, restricta, reseruata circa particulares conscientię casus iurisdictione; cuius primatum tamen semper gerebat Pontifex, eámque pro arbitrio limitare, restringere, reseruare poterat. *Potest*, inquit Bernardus [d], *Romana Ecclesia nouos ordinare Episcopatus, vbi hactenus non fuerunt: potest eos qui sunt, alios deprimere, alios sublimare, prout ratio sibi dictauerit, ita vt de Episcopo Archiepiscopos creare liceat, & è conuerso, si necesse visum fuerit.*

Ob intolerandam Constantinopolitani Episcopi superbiam, qui se Patriarcham vniuersalem, & primum omnium Episcoporum nominabat, Pelagius, & Gregorius I. cauerunt, ne eum sibi titulum arrogaret: cúmque frangere obstinationem nequiuissent, Phocas Imperator lege sanciendum putauit, Romanam Ecclesiam omnium caput Ecclesiarum; Episcopum Constantinopolitanum non œcumenicum & vniuersalem, sed particularem, subiectúmque Romano. Meminerunt de hoc Paulus Diaconus [e], Ado [f], Beda [g].

Porrò Gregorius modestiæ causa recusauit vniuersalis Episcopi titulum [h], ad comprimendum fastum Episcoporum Constantinopolitanorum: tum etiam quia non est cuiuslibet particularis Ecclesiæ proprius, & immediatus Episcopus: alioqui non sub se tantùm alios haberet, sed eorum cessaret auctoritas. Non ero longior in re tam diligenter ab aliis tractata. Constat *arrogan-*

Margin notes:

a Exod. 3.1. & seq.
b Greg. in Apol. pro fuga sua.
c Ioan. 21.15. 16.17.
Pastori bono etiam corpora egentium pascenda sunt.
d 1 Cor. 16.1. & seq.
e c.11.29.
f c.20.6.
g lib. 11. variar. epi. 17.
h Mat. 14.16. c. 15.32.
i p. 2. Pastor. c. 7.
k Act. 20.28.
l Feuardent. Erasmus, Vatablus, Clarius, Caietanus.
Phrasis qui in vobis est quid denotet.
m Eccl. 32.1.
n c. 14.4.
o Act. 15.7.
p Act. 20. 28.
q c. 32.1.
Petri successor omnes pascit cum primaria potestate.
r 2. pro episc. Pont. c. 9.
s 6. const. c. 14.
t ep. ad Episc. Gallicanos.
u de vnita. Eccl.
x orat. in Ath.
y orat. in Cyprianum.
z epist. 1.
a epist. 55.
b Can. 6.
c Can. 2.
Quomodo in solidum vnius Episcopatus partem à singulis possideri Episcopos Cyprianus dixerit.
d epist. 131.
Constantinopolitanus Patriarcha qui se vniuersalem esse dicit, arguitur.
e lib. 18. de reb. Rom.
f in Chron.
g de sex ætatib. mundi.
h c. primæ sedis & Nullus, & ecce dist. 99. & apud Greg. lib. 4. epi. 32. & lib. 7. ep. 30.

a Apolog. 2. — b de pudicit. c. 1. — *Romanus Pontifex absolutè Episcopus, vel Episcopus Episcoporum dictus.* — c ep. ad Antioche. — d ser. 1. de Petro, & Paulo. — e Apolog. pro fuga. — f orat. con. Auxent. — g ser. 1. de Petro, & Paulo.

rium, summum Pontificem ab Athanasio [a] Episcopi nomine (appellat Episcopum Episcoporum Tertullianus [b],) & Romanam absolutè appellatam Ecclesiam, & sedem tamen in vrbe peculiarem sibi constituit Petrus diuino, vt quidam putant iussu, eiúsque propriè nominatur Episcopus. Sic Deum iussisse, & saltem vt eò veniret Petrus, docet Marcellus [c] Papa, & Leo [d]; item Athanasius [e], Ambrosius [f], Maximus [g]. Hoc autem fuit vrbis Romanæ Episcoparum ad summum orbis terræ pontificatum euehere, atque certo in loco, qui ad orbem commodiùs regendum aptior esset, habitare, non autem maiori minorem Episcopatum adiungere.

h 4. Inst. c. 7.

Quapropter ineptum hæretici colligunt argumentum, vt Caluinus [h], quia Petrus alios hortetur, vt pascant, non ad ipsum pertinere vt omnes pascat: nam inferiores sub se hortatur, vt si Rex iubeat inferioribus magistratibus regere prudenter sibi commissas ciuitates, non significabit profectò sibi regendi potestate esse pares.

B. Virgo cur parere absolutè dicta sit. — i Isa. 7. 14. Matth. 1. 23. Luc. 1. 31.

Gregem Dei.] Omnia Dei sunt. Sed peculium eius in hominibus colentibus eum. Qui spirituales filios gignunt, Deo tamquam viro, non sibi gignunt. Phrasis vsitata scripturis, vt parere dicatur mulier alteri, id est, viro. De B. Virgine absolutè dictum, *quod pareret* [i], ac sine addito, quia nulli viro, nec viri opera, sed soli Deo, eiusdemque opera.

k Act. 1. 20. infra. 20. Psal. 108. 8.

Prouidentes.] Ἐπισκοποῦντες. Inde nomen Episcoporum à nobis alibi declaratum [k]. Ex quo colligitur, seniores, quorum prius facta mentio, non ætatis, sed Ecclesiasticæ dignitatis ratione appellatos. Omnem pastoralem curam important voces τῦ ἐπισκοπεῖν, καὶ τῦ ἐπισκέπτειν. Syriace hoc loco *curam agite spiritualiter* סעורו רוחנאית *sebhuru ruchanaith*, Episcopum superinspectorem interpretatur Ambrosius [l], & ἐπισκοπεῖν Augustinus [m] superintendere: soléntque Episcopi editiore loco sedere in Ecclesia, & sic cunctos respicere, atque à cunctis respici. Martinus [n] Polonus Clementem tradit statuisse, vt Cathedra Episcopalis in eminentiori loco statueretur, in qua residens Episcopus, possit & omnes circumspicere, & ab omnibus circumspici. Hieronymus [o] legit *inspicite*, & ait, *ἐπισκοποῦντας esse superintendentes*. Oculus debet esse in baculo pastorali, quia Dei fungitur Episcopus vice, quem Ægyptij tali Symbolo designabant, Cyrillo Petram Alexandrino teste, quæ dici quoque potest *virga vigilans* [q], & *oculi ante, & retro* [r]. Cum dormiunt oculi, totum dormit corpus. Vni Petro dixit Christus [s] in horto: *Simon*, (quasi oblitus esset se Petrum, id est, *pastorem*) dormis? Præcipit Paulus Timotheo [t], vt vigilet, & peruigilare præpositos, idem docet [u]. Videtur Agatho [x] Papa legisse *exhortantes, pro, prouidentes secundum Deum*, inquit, citans hunc locum, *exhortantes*.

l de dignit. sacerd. c. 6. — *Episcopi nomen quid importet.* — m 19. de ciu. c. 19. — n in Chronic. — o epist. 85. — p 9. con. Iul. — q Ier. 1. 12. — r Apoc. 4. 6. — s Mat. 14. 37. — t 2. ep. 4. — u Act. 20. 28. Heb. 13. 17. — x ep. suica.

y 1. Cor. 9. 16.

Non coactè, sed spontaneè.] Referri possunt hæc, vel ad pastores, quemadmodum Paulus [y] de se scribit: *Si volens hoc ago, mercedem habeo: si autem inuitus, dispensatio mihi credita est*: vel ad gregē, ouésque, vt non iis eiusmodi dentur imperia, itáque regantur, vt nolentes, & coacti videantur illa exequi, sed libenter, ac alacriter.

z 2. de serm. Dom. in mon. c. 16. & 1. con. Parm. c. 11.

Vtrumque verum, primum melius, & à Beda intelligitur, aliisque, ne propter temporalium rerum penuriam pastor ac vt se ipsum pascat, inducitur ad alios pascendum. Ex primo tamen etiam, de quo primo Augustinus [z] Paulum intelligit, sequitur secundum, atque in vtrisque libera requiritur voluntas, & prompta, sicut in constructione tabernaculi, & filij Israel mente deuota primitias Domino, muneráque, & ipsi artifices sponte se offerebant [a], vt post Bedam Glossa quoque ordinaria obseruat. Nazianzenus [b] secundum secutus videtur sensum, inde confirmans, non per vim subditos cohibendos, verùm persuasione alliciendos.

a Exod. 35. 2. 20. 29. cap. 36. 2. — b in Apolog.

Subditi nō sunt per vim cohibendi, sed persuadendi.

Nam quod vi, ac necessitate exprimitur, inquit, *præterquam quòd tyrannicum est, minimèque laudandum, ne firmum quidem, & stabile est: solet enim id, cui vis adhibita est, non secus ac planta per vim manibus inflexa, simul vt dimissa fuerit, ad se rursum redire: quod autem à libera voluntate proficiscitur, æquissimum simul, ac firmissimum esse solet, vtpote beneuolentiæ vinculis astrictum, atque conseruatum.* Deinceps præsentem citans locum, subdit: *Ac proinde, vel maximè id lex nostra, & legislator noster* (Petrum vide quàm honorificè appellet) sanxit, *vt grex non coactè, sed spontaneè, ac libenti animo pascatur*. Scholiastes Nazianzeni Elias Cretensis, cùm primùm docet loqui de Christo Nazianzenum sub nomine legislatoris, quod articulo notatum est; concedit tamen etiam de Petro posse intelligi, quia pastoralem curam, & præfecturam primus à vero Pastore accepit. Affert prætereà ex Euangelio, *quod præcepit Christus, ne more regum dominentur Apostoli* [c] (κατακυριεύειν dominium tyrannicum indicat) Item vt *in quamcumque domum intrauerint, ante omnia bene precentur pacem*: quod si non recipiantur, exeant, excusso etiam de pedibus puluere [d]; ne quid videlicet coactè facere videantur. Tandem occurrit, cum iniunxit Christus compellere ad cœnam intrare [e], demonstrasse quanta sit vis Euangelicæ prædicationis, & potentia miraculorum ad hoc, vt quis ad fidem traducatur, quamuis liberè, ac sponte.

c Luc. 22. 25. — d Luc. 9. 5. — e Luc. 14. 23.

Quod attinet ad primum sensum, nolo enim de secundo plura, quē arbitror minus congruentem Petri proposito, & contextui eius, Ambrosius [f] exponens Psalmi verba [g]: *Voluntaria oris mei comproba (beneplacita fac) Domine*; egregiè ac multis ostendit, plurimùm referre, vtrum ex voluntate quid facias, an ex necessitate, quod placeat Deo. Vtitur testimonio illo Pauli [h] de quo diximus, ita illud accipiens, vt Augustinus: præterea, quod in Philemoni [i] noluerit imperare, cum posset, sed eius consilium, ac voluntatem requirere. Vocat hoc sacrificium laudis [k]. Adhibet exemplum Esaiæ, quem expectauit Deus vt se offerret vltro [l]: ac Ieremiæ, cui detrectanti persuadere rationibus voluit [m]. Addere Mosem potuit, inductum quoque diuina persuasione, vt populum liberaret, & Pharaonem adiret [n]: Ionam prætereà tergiuersantem [o]. Denique concludit, expectare Dominum voluntarios ministros, & integræ huius deuotionis pleniorem esse mercedem, ideóque de Esaia dixisse Paulum [p]: *Esaias audet, & dicit, quoniam dixerat* [q]: *Ecce ego, mitte me, & quasi voluntarium organum vberiore spiritus gratia esse impletum.*

f in Psal. 118. Octon. 14. — g Psal. 118. 108. — h 1. Cor. 9. 17. — i ad Philem. 10. & seq. — k Psal. 49. 14. — l Esa. 6. 8. — m Iere. 1. 6. 7. & c. 20. 9. — n Exod. 3. 10. & seq. — o Ionæ 1. 3. & seq. — *Dominus voluntarios ministros expectat.* — p Rom. 10. 20. — q Esa. 6. 8.

Origenem [r] scio Mosem Esaiæ hac in parte præferre, illúmque suæ veluti temeritatis pœnas luisse, quòd inoptabilia, quæque nollet prædicere, & à maledictionibus incipere iuberetur. At sapientior Gregorius Papa [s], qui rationes profert, quibus æquum de ambobus feratur iudiciū, sicut & Nazianzenus [t]. Certè prius Esaiæ labia mundata fuerant, & sibi quod tacuisset, væ esse

r hom. in c. 6. Esa. — s 1. p. past. c. 7. — t in Apolog.

pronun

pronunciauerat. Ionam verò detrectantem Deus ipse reprehendit[a].

Offerret hic se quæstio, quid melius, desiderare Episcopatum, & se huic oneri offerre, an detrectare, & se subducere. Integrum de hac edidit Espencæus librum tertium ex iis, quos Digressionum nominauit ad priorem Pauli epistolam ad Timotheum, in cuius epistolæ capite tertio[b] scribit Paulus: *Si quis Episcopatum desiderat* (ὀρέγεται obiter) *bonum opus desiderat* (*concupiscit* ἐπιθυμεῖ) vt annotat Augustinus[c]. Communis sententia, desiderium bonum esse, propter opus laboriosum charitatis, & propter vitæ sanctitatem, atque cõditiones eas, quas ibidem Apostolus subiicit, & exigit. In vita S. Nicetij Treuirensis Episcopi narrat Gregorius Turonensis, cùm Cathedræ impositus lectionum seriem auscultaret, bis, térque manu remouere à ceruice tentauisse, quo se premi sentiebat pondus: nempe admodum graue pondus esse, cùm imponuntur homines super capita[d]. Legatur B. Thomas[e].

Proculdubio longè salubrius tutiúsque consilium, humeris tremendum angelicis[f] onus, artiúmque artem[g] deprecari: nec, vt plurimùm, dignus est, nisi qui fuerit ordinatus inuitus[h]. Docent nos id sanctissimorum, & sapientissimorum virorum exempla satis vulgo nota, & ab eodem Espencæo recensita. Animum obfirmare, cùm quis à Deo vocatur tamquam Aaron[i], ac munus deuitare, præsertim si vrget necessitas, non caret reprehensione, vt ipsum sibi refugienti respondisse Petrum scribit Clemens[k], & de seipso Mosem, ac de fratre Iosephus[l], quando se apud inuidos purgabant, Corti tas: qua eadem de re Chrysostomus[m] prolixè disserit, Nazianzenus[n], Basilius[o], Athanasius[p], Gregorius[q] etiam Papa, Prosper[r], Augustinus[s], Thomas[t]. Hic ait, meliorem esse intentionem prælationem fugientium secundum proprium desiderium, modo ne ex parte hoc onus imponẽtis adsit necessitas. Quod docuit exemplo, factóque confirmauit, cùm Neapolis Episcopatum Pontifex illi offerret, vt produnt Annales ordinis Prædicatorum[u]. In quibus est quoque lectu dignissima Vmberti Generalis V. epistola[x], qua nititur Alberto Magno persuadere, ne Ratisbonensem oblatum Episcopatum admittat. Inter alias rationes illam vrget, quod inuitis onus tantum Pontifices imponere non soleant. Non nego compulsum Albertum Pontificis imperio, & alios. At Gregorius antiquæ suæ deliberationis intentionem professus est esse, ad suscipienda pastoralia curæ onera pro nullius vmquam misceri persona[y]: nec aliquem vmquam ad acceptandum Episcopatum cogere voluit[z].

Ad rem nostram facit dumtaxat vt cui iam incumbit officij, munerísque necessitas, id exequatur volens, libénsque animo liberali, hilari, alacri. Quin autem sit laudabile voto se astringere ad non admittendum Ecclesiasticos magistratus, nisi qui potest imperet, dubitari nequit. Id nostræ societatis professi faciunt, cuius à sede Apostolica institutum approbatum est. Exemplum eius, qui mortuus respondit, se, si fuisset de numero Episcoporum, futurum fuisse de numero damnatorum, Recitatur in regula Monachorum apud Hieronymum[a].

Secundum Deum.] Gregorius[b] videtur hoc referre ad moderationem in cura corporali, & externa: ne propter illam Prælatus, cùm subiectorum inopiam nimie latiat, se inuectione ambitionis occidat: sed *velut sacerdotes*, quos apud Ezechielem[c] Deus alloquitur, *tondens se attondeat, non radat, vel comam nutriat*, cogitationes carnis de vita subditorum nec à se funditus amputando, nec rursum ad crescendum nimis relaxando. Itaque pascere etiam corpus, sed propter spiritum, erit pascere secundum Deum.

Ceteri exponunt de recta intẽtione, qua Deus vnus in primis quæratur, quocumque modo pascat quis alios, vel corporaliter, vel spiritualiter: simul etiam vt potissimùm pastus procuretur diuinus, ac spiritualis, neque se ipsum quærat pastor, *aut praesset, sed Iesum Christum Dominum nostrum, se autem seruum aliorum per Iesum*[d]. Desiderantur in textu Græco, & editione Syra duæ illæ voces *secundum Deum*. pro quibus ponit *spiritualiter*. Tamen in VII. Synodo[e] extant, quæ Græcè scripta est: citátque Typographus Parisiensis[f] quatuor codices, in quibus est κατὰ Θεὸν: vt omittam citatum Gregorium, ac præterea Hieronymum[g], & Ephrem[h] Syrum.

Neque turpis lucri gratia.] In Diaconis Paulus[i] cauet *sectationem turpis lucri*: præterea in Episcopo[k] *cupiditatem eius*: necnon in iis, qui de Circumcisione conuersi docebant *quæ non oportebat turpis lucri gratia*[l]. Hoc argumentum tractaui alibi, exponens Pauli sermonem ad maiores natu Ephesinos[m], necnon disputans de Simonis[n] Magi peccato, quod Simonia nominatur: legique Espencæus[o] potest. Septima Synodus[p] hunc vsurpat locum ad idem propositum, vnà cum illo alio Pauli, de quo nunc dixi.

Fictos negotiatores vocare possumus cum eodem Petro nostro epistola sequenti[q], qui lucra sæculi in Christi quærũt militia, vt loquitur Hieronymus[r], plúsque habent, quàm quando Clerici esse cœperunt, & *suspirant eos Ecclesia diuites, quos mundus tenuit ante mendicos*, denique quibus dici possit, *Cleri eorum non proderunt eis*[s]. In mercenarios istos pastores dici adhuc plura possent, allatis testimoniis Michææ[t], Ieremiæ[u], Esaiæ[x], & aliorum. nec deesset auaritiæ istius exempla permulta in Hæresiarchis, de quibus meminerunt Ignatius[y], Irenæus[z], Augustinus[a], Optatus[b], Eusebius[c], vt æui nostri omittam hæreticos. Sed & reprehensionem prætereo Episcoporum, si quos nunc tales habet Ecclesia, quales Cyprianus[d] reprehendit negotiationis quæstuosæ nundinas aucupantes: esurientibus fratribus, habere argentum largiter volentes: fundos insidiosis fraudibus rapientes: vsuris multiplicantibus fœnus augentes. Haud minores Bernardi[e] querimoniæ, dum expendit sponsæ[f] querimoniam de custodibus ciuitatis, à quibus percussa, & vulnerata est, atque de custodibus murorum, qui tulerunt pallium ipsius. *Quem dabis*, inquit, *mihi de numero præpositorũ, qui non plus inuigilet subditorum vacuandis marsupijs, quàm vitijs extirpandis?* &c. Legẽdus item Hilarius[g], & Basilius[h]. Hic Libanio scribenti, *omnem Episcopum rem esse lucro valde intentam*, respondet, *sophistarum genus, in quo erat ille, artis loco ducere, quæstum facere: Episcopos tenui, arctáque facultate obuallari: ex verbis lucrum non aucupari, vel discipulos mercenarios constituere, quod faciebant sophistæ, lucrum sectantes ex verbis: quemadmodum placentas ij, qui melle delectantur.*

Sed voluntarie.] Προθύμως, promptè, propenso animo, Syriace, *ex corde vestro* מקבלה לבכן *men chulleh lebchun*. Paulus à subditis exigit obedientiam,

a Ionæ 4. & seq.
b vers. 1. *An sit melius Episcopatum desiderare, vel fugere.*
c epist. 104.
d Psal. 65. 12.
e in 1. ad Tim. 3 & 2. 2. q. 185. art. 2.
f Gregor. 1. p. past. in princ.
g idem ibidem & Nazianz. in Apolog.
Vt plurimùm dignus non est Episcopatu, nisi qui inuitus ordinatur.
h leg. si quemquam. C. de Episcopis.
i Heb. 5. 4. & Exod. 28. 1. 1. Paral. 23. 18.
k ep. 1.
l 4. antiq. c. 2.
m hom. vlt. in ep. ad Heb.
n in Apolog.
o in Moral. b. definit. 70.
p ep. ad Drac.
q 1. p. past. c. 6. & 7.
r de vita contempla. c. 18.
s ep. 81. & 224.
t supra, & quod lib. 5. art. 21. ad 3.
u in vita.
x 2. p. lib. 3. cap. 46.
y lib. 2. epist. in. 29.
z lib. 4. ep. 35.
Laudabile est se voto adstringere ad nõ suscipiendum Episcopatum.
a Tom. 9. c. 15.
b 2. p. pastor. c. 7.
c cap. 44. 20.
d 2. Cor. 4. 5.
e Can. 4.
f in nouo Testam.
g ep. 2.
h Tom. 2. parænes. 47.
Turpis lucri cupiditas in clericis damnatur.
i 1. Tim. 3. 8.
k Tit. 1. 7.
l ibidem 11.
m Act. 20. 33.
n Act. 8. 19. & seq.
o lib. 2. digr. c. 16. ad 1. epi. ad Tim.
p c. 4. & refertur 1. q. 1. cap. prædicatur.
q c. 2. 3.
r ep. 2 & 3.
s Ier. 12. 13. secundum LXX.
t c. 3. 5.
u c. 6. 13.
x c. 56. 11.
y ep. 3.
z lib. 1. c. 1. & 9.
a 1. cap. in. Petilia. cap. 14. 1. con. Cresc. ca. 4.
b con. Parm. c. 3. hist. c. 18. lib. 7. c. 26.
d ser. 5. de lapsis & de singularia. Clerico.
e serm. 77. in Cant.
f Cant. 5. 7.
Prælati male arguuntur.
g in Psal. 52.
h ep. 125.

tiam,

tiam, & subiectionem, *vt præpositi qui peruigilant quasi rationem pro animabus eorum reddituri, cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedire illis*: addere potuit, nec præpositis ipsis. Expedit quidem Prælatis, vt gemant pro inobedientia, & peccatis subditorum, vt Samuel pro Saül:[b] Ieremias *pro interfectis filiæ populi sui*[c]: idem Paulus *pro inimicis crucis Christi*[d], & iis, *quos iterū parturiebat*[e]. Ambrosius, Hugo Gratianopolitanus, Eligius, Dominicus, Eustathius Abbas pro pœnitentibus, quorum dum audiebant peccata, flebant ipsi, vt aliàs retuli[f]: tamen remittere nihil de cura debent, & de feruore charitatis, certi cumulatiorem inde in Domino lætitiam prouenturam, vt Basilius[g] docet.

Vers. 3.] Neque vt dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo.

QVi lucra quærit, facile ambit honores, & abuti potestate vult: idcirco rectè post prohibitum lucrorum studiū, subditur mentio de cauēda ambitione, vt ex animo, ac serio præeat modestiæ exēplo, qui præest dignitate, & auctoritate.

Dominantes in clerus.] Κατακυριεύοντες τῶν κλήρων. Significat participium dominium violētum cum austeritate & potētia[h]: quali vti solitos reges Gētium ait Christus, in cuius sententia habetur eadem Græca vox apud Matthęum[i], & Marcum[k], licet apud Lucam[l] simplex verbum κυριεύειν. Dominium politicū, & paternū gubernationi Ecclesiasticæ necessarium est; nec obscurè iisdem locis indicatum à Christo, cùm dixit: *Vos autem non sic*, videlicet *dominabimini, sed lenius, & facilius; quēadmodum ego in medio vestrum sum, sicut qui ministrat*[m], *vester tamen dominus, & magister*[n], vt hac ipsa Petri Hieronymus[o] monet sententia, nolēs quidem absolutè vocari dominos (multò minùs reges,) sed sacerdotes, nec negans tamen esse, ac rite vocari posse, vt exēplis hîc docet Carthusianus, & per se satis constat. Non debet Episcopus dominari fidei subditorum, sed se adiutorem profiteri cum Paulo[p], & seruum per Iesum ministrum, & *dispensatorem*[q]. Acutè Bernardus[r] Eugenium Papam his ipsis admonens Petri verbis, iubensque vt Petri hæres, Petrum audiat: illud quoque addit, ne vocet Ecclesiam Sarai, sed Sara, hoc est, non Dominam meam, sed Sara[s], id est, absolutè, & simpliciter Dominam, nihil suum absolutè vendicans, nimirum absoluto dominio.

Hoc est, quod priùs vidimus[t], *pascere gregem non suum, sed Dei.* Hoc eximiæ in se dilectionis diuinus ille, ac summus Pontifex Christus argumentum capit, inquit Dionysius[u], si oues eius modestissima gubernatione pascamus. Perlege epistolam ad Demophilum, & de Carpo narrationem. Christus idem, qui obedientiam imperauit erga magistratus, eos tamen reprehendit, *qui alligāt onera grauia, & importabilia, & imponunt in humeros hominum*[x].

Nulla re, vel signo præpositum indicare dominium illud importunum debere putant Hugo, Thomásque Anglicus indicari per illam particulam *vt*. Diligi præstat, quam metui, vt M. Tullius[y] docet, illud damnans:

Oderint, dum metuant.

Nec alia magis laude celebrati Moses[z] ac Dauid,[a] quā mansuetudinis, vt annotat Ambros.[b]. Huius loci auctoritate Hieronymus[c] pessimæ cōsuetudinis esse probat in quibusdam Ecclesiis, tacere presbyteros, & præsentibus Episcopis non loqui, quasi aut inuideant, aut non dignentur audire. VII. Synodus[d] hinc infert nihil Episcopum exigere a subditis sibi Clericis, aut Monachis debere. Simile quid habetur in Concilio Bracarensi[e]: *Vt nullus Episcoporum per suas diœceses ambulans præter honorem cathedræ suæ*, id est, *duos solidos aliquid aliud per Ecclesias tollat*: Sed nec parochiales Clerici seruili more in aliquibus operibus Episcopo seruire cogātur[f]. Gratianus colligit Episcopum per flagella non timeri velle oportere, sed vitia corrigere, ac in illis ipsis modum adhibere ne percussor censeatur[g]. Concilium Cabilonense[h] argumentatur multò minùs Archidiaconos super presbyteros damnationem exercere, atque censum exigere posse. *Hortamur, & monemus*, ait Cyprianus[i], *vt peccasse se potius intelligant, & satisfaciāt*, &c. *magis enim optamus, & cupimus contumelias singulorum clementi patientia vincere, quàm sacerdotali licentia vendicare.* Leo I.[k] *licet nonnunquam* inquit *accidant in sacerdotalibus reprehendenda personis, plus tamen in corrigendos agat beneuolentia, quā seueritas, cohortatio, quàm commotio, charitas quàm potestas. Sed ab his, qui quæ sua sunt quærunt, non quæ Iesu Christi*[l], *facile ab hac lege disceditur: & dum dominari magis, quàm consulere subditis quærunt, placet honor, inflat superbia, & quod prouisum est ad concordiam, tendit ad noxam.*

Facile & hîc esset hæresiarcharum intolerandum fastum commemorare. Iidem cōsuli Auctores possunt, quos de auaritia eorumdem produximus. Eusebius[m] certè recitat Antiocheni Concilij de Paulo Samosateno grauissimum testimonium, ad summas diuitias ex pauperrimo peruenisse sacrilegiis fraudibúsque, concutiendo fratres, vendendo patrocinia, *existimantes quæstum esse pietatem*[n]: superbia tanta fuisse, vt ducenarius videri, quàm Episcopus mallet, ac procedens conquireret multitudinem, & præeuntium, & insequentium: tribunal in Ecclesia solito altiùs erigeret: dicendo plausum quæreret, negantem verò iniuria afficeret; Angelus dici vellet, ac de se ipso Psalmos cantari, submotis iis, qui erant de Christo, præciperet, &c. Vide quid etiam dicat Lactantius[o] de studio hæreticorum in augendis opibus, & honoribus, de affectatione maximi sacerdotij. Eamdem aliquoties repetit Augustinus[p], & Epiphanius[q].

In clerus.] Hieronymus, Bernardus, Petrus Blesensis, VII. Synodus, quorum postea rursus proferam testimonia, legunt Clerum numero singulari, nec non Ephrem[r]. Clarior constructio fuisset *in cleros*, Κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, vt ostendatur obiectum dominij, non autem gradus, intra quem exerceatur dominium, vel quod est idem, non esse de Clero dominos illos, (etsi de illo debeant esse, si Clerus ordinem distinctum à laicali dicit, qua de re mox) sed ad Clerum pertinere illos, in quos dominium exercetur. Atque in hoc passim conueniunt omnes.

Illud non ita prorsus certum, per Cleros an designetur certus in Ecclesia gradus is, qui Clericalis appellatur, ac iuxta Etymon, de quo diximus in Actibus Apostolorum[s], spectat ad sortem peculiarem Dei, cui proprio quodam ritu dicatus est, quo non ceteri quos laicos quasi populares nominamus: an vniuersus Christi grex, quótque Ecclesię sinu comprehenduntur, Clerorum voce intelligi debeant. Oecumenius, omnésque nullo dempto loci huius antiquiores enarratores angustiorem illam Clerorum hîc acceptionem, (quæ toties legitur in Canonibus Apo-

stolo

ſtolorum, & conſtitutionibus à Clemente ſcriptis, & in Concilijs, maxime in Niceno, ac Patribus) agnoſcunt, & maioribus paſtoribus, qui & ipſi continentur in ordine Clericali, præcipi dicunt, vt ſe modeſtè cum minoribus gerãt. Hieronymus [a] præterea, Bernardus [b], Petrus Bleſẽſis [c], VII. [d] Synodus, Ephrem [e]. Ex recentioribus Caietanus diſertè notat ſe per Cleros non intelligere eos, quos appellamus *Clericos*, ſed Chriſtianos omnes ad diuinam ſortem aſcitos. Vatablus quoque ſumĩt pro gregibus, qui velut ſorte, gubernandi obtigerunt, id eſt, Chriſtianos, qui Deo veluti ſorte obuenerunt. Non diſplicet id Emmanueli Sà. Iounnt etiam, qui explicant in genere ſortem ſenioribus illis creditam, vt Titelmanus: hæreditatem Domini, vt Gagneius fauet. Eodémque ſentit modo Ianſenius explanans Pſalmi 67. [f] verba *ſi dormiatis inter medios cleros*, & in commentario præſentis loci Eſtius, qui poſt nos prodiit, & noſtri quandoque meminit; citat verò pro hac ſententia Eraſmum. Sine dubio in Syrorum verſione nomen מרעיתא *marhhitha*, gregem ſignificans, & quod ibidem ſubijcitur, intelligendo de hoc eodem grege: *ſed vt ſitis illis bonum exemplar*, videlicet ſubditis omnibus. Vnde ratio quoque peti poteſt: cùm enim cauſam Petrus affert, vt *ſint forma gregis non dominando in Cleris*, hæc accepiſſe, tamquam Synonyma videtur. Cyrillus [g] profectò Alexandrinus amplexus eſt ſenſum iſtum: nam ſcribit vocatis ad Epiſcopatum, & aſcitis ad functionem docendi oues ratione præditas, Petrum ſcripſiſſe, vt non dominarentur Clero, id eſt, inquit, *populo, qui ſors Domini eſt.*

Poteſt omnis populus Chriſtianus Clerus Dei, atque Chriſti, & vicarij eius dici, quemadmodum & ſors *pars, ac hereditas*: ſicut & capite ſecundo [h] dicebatur *populus acquiſitionis*, immò *& regale ſacerdotium*: tamen peculiari quadam ratione id, & nomen quo ſignificatur, conuenit illis, qui ſunt peculiariter diuino cultui mancipati, & quorum viciſſim Deus peculiariter eſt ſors, pars, hæreditas, vt, cum initiantur, profiteri ſolent illis Pſalmi [i] verbis: *Dominus pars hereditatis meæ*, &c. notátque Hieronymus [k]. Hæretici, vt ſunt ipſi inordinatiſſimi, ſic omnem in Eccleſia ordinem oderunt, noménque ipſum Clericorum execrantur, vt Lutherus [l], atque Caluinus [m], dicentes *impia traditione, praua affectione, imperitia, ac errore factum eſſe, vt ea Eccleſiaſticis miniſtris appellatio tribueretur, atque opinandum, numquam Patribus veniſſet in mentem, vt hac voce vterentur.* Sed cùm ne rem quidem ipſam omninò negent, aut negare etiam poſſint, de miniſtrorum aliqua diſtinctione, & ordine, (licet nolint fateri ad ſacramentum pertinere) alioqui timere hiatum terræ deberent, quo ſimili de cauſa Dathan, & Abiron abſorpti ſunt [n], quod contra Dei miniſtros dixiſſent [o]. *Omnis multitudo ſanctorum eſt, & in ipſis eſt Dominus: cur eleuamini ſuper populum Domini?* quid contendunt de voce, quæ tanto conſenſu, atque tam diu recepta eſt? Porrò paucis recentioribus, vel editioni Syriacæ, vel etiam Cyrillo in præſentis loci declaratione, plurium communis præualere ſententia debet, atque ne vel hac etiam in re faueamus hæreticis, & Auctori quoque Theſauri linguæ Græcæ hæretico, qui ſic Petrum hoc loco interpretantur abſtinere nos oportet à priore interpretatione.

Facilius erat, vt inferiores Eccleſiaſtici miniſtri, vtpote magis ſubiecti, malè tractarentur à Prælatis, quàm laici, propterea Prælatos Petrus hortatur ad moderationem erga illos. Inde autem fit, vt forma ſint Prælati gregis, ſimúlque inferiores miniſtri, quoniam laici promptiores ſe ad parendum vtriſque exhibent, quando aptè conuenire inter illos vident. Exemplum præterea ſumunt politici regiminis bene adminiſtrandi. Quæ vna optima ratio eſt, tum cur & Eccleſiaſticos ditionem, iuriſdictionémque temporalem habere aliquam voluerit Deus: & Pontificem in vrbe peculiarem Epiſcopatus ſui ſedem, vt minores Epiſcopi in regendis diœceſibus, & domini temporales in gubernatione politica ſibi proponant, quos imitentur. Alibi [p] demonſtraui quantùm Principes ſeculares iudicijs Epiſcoporum detulerint in cauſis quoque ciuilibus, ita vt nullam ab iis appellationem, prouocationémve permitterent, nempe propter opinionem ſummæ æquitatis, non ſolùm propter reuerentiam dignitatis. Probus prætorij præfectus cum Ambroſium ad gubernandum mitteret Inſubriam, Liguriam, Æmiliam, ei dixit, non ſine quodam, etſi minime ſibi perſpecto vaticinio: *Vade, age, non vt iudex, ſed vt Epiſcopus* [q]: nimirum optabat vt cum iuſtitia æquitatem, clementiámque coniungeret, more, ac ritu Epiſcoporum. Audiant poſtremò Tertullianum [r] hæretici ſcriptorum Latinorum qui extent, antiquiſſimum: *Cùm extollimur, & inflamur, aduerſus Clerum* (id hæretici faciunt) *tunc vnũ omnes ſumus, tunc omnes ſacerdotes, quia ſacerdotes nos Deo, & Patri fecit* [s]: *Nulla* (inquit Lutherus [t],) *in populo Chriſtiano differẽtia perſonarum, nullus Clericus, nullus laicus, nullus vnctus, nullus raſus, nullus monachus eſſe debet cum ad peræquationem diſciplina ſacerdotalis prouocamur, deponimus inſulas, & impares ſumus.* Probabile eſt Petrum in Clerorum vocabulo alludere voluiſſe ad Leuitas Teſtamenti veteris, *qui dicuntur eſſe de ſorte Domini* [u], *& Dominus viciſſim ſors, ac hereditas illorum, quoniam donauit illis quodammodo partem ſuam*, nempe decimas, & oblationes filiorum Iſrael: quamuis interdum populus [x] totus appelletur hæreditas Domini, quòd eum ex Ægypto liberauerit, & veluti redemerit. Nimis anguſtè Suidas [y] κλῆρον accepit pro cœtu presbyterorum, & Diaconorum: niſi per Diaconos voluit intelligere omnes inferiores miniſtros. Lege Bellarminum [z], Valentiam [a], Ioannem [b] Ferdinandum.

Sed forma facti gregis ex animo.] Ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου *forma, vel typi, & exemplaria.* Bonum exemplar Syrus vertit: דמותא שפירתא *demutha ſappirtata.* Omiſit *ex animo* ſicut & textus Græcus, & Ephrem [c], VII. Synodus [d], & Bernardus [e]. Quidam codices Latini legunt plurali numero *formæ*, & illi alij, quos modò dixi, dempto Bernardo. Hieronymus [f] legit *ex animo*, & Idacius [g]. Paulus [h] exigit à Timotheo, vt ſit *exemplũ* τύπος *fidelium in verbo, in conuerſatione, in charitate, in fide, in caſtitate*: & à Tito [i], *vt in omnibus ſeipſum præbeat exemplum* τύπον *bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate*, ipſemet prouocat Philippenſes [k] vt ipſum imitentur, & alios iuxta *formam, illos quam in ipſo habebant.* Scribit quoque Theſſalonicenſibus [l] ſeipſum illis dediſſe formam τύπον ad imitandum: laudat etiam [m], quod imitati ipſũ, & Dominum, *facti fuerint formæ*, τύποι *forma* in plurali *omnibus credentibus in Macedonia, & in Achaia.* Bernardus [n] canticum quoddam ſuum Eugenio Papæ recitat minus quidem ſuaue, ſed ſalutare.

Monſtruoſa res, gradus ſummus, & animus infimus,

a ep. 2 & To. 9. ep. 13. — *Per cleros quidã omnes Chriſtianos intelligunt.* — b epiſt. 237 & 2. de conſid. c. 8. — c Opuſ. de Pœnit. iniungenda. — d Can. 4. — e ſupra. — f verſ. 14. — g lib. 2. in Eſa. orat. 3. — *Chriſtianus omnis clerus dici poteſt.* — h verſ. 9. — i Pſa. 15. 5. — k ep. 2. — *Hæretici oderũt nomen clericorũ.* — l lib. de abro. Miſſa priuata. — m 4. inſt. c. 4 § 9. & in Com. huius loci. — n Num. 16. 30. — o ibid. 3. — *Pontifices boni Eccleſiæ monſtra pro intelligẽdi.* — p in Actibus Apoſt. — *Probi ad Ambroſium dictum quaſi vaticiniũ.* — q Paul. in vita. — r de Monog. c. 12. — s Apoc. 1. 6. & c. 5. 10. — t ſupra. — *Petrus clerum vocans ad Leuitas alluſit.* — u Num. 18. 20. Deut. 18. 2. — x Pſa. 105. 40. & alibi. — y verbo κλῆρος. — z lib. 1. de cleri. c. 1. — a Tom. 4. diſ. 9. q. 1. pun. 2. — b in Theſ. ſcri. c. 401. — c ſupra. — d ſupra. — e ep. 237. — f ep. 2. — g con. Varim. — h 1. Tim. 4. 12. — i c. 2. 7. — k Philip. 3. 17. — l 1. ep. 3. 9. — m 1. ep. 1. 6. 7. — n 2. de conſ. c. 8. — *Bernardi canticum minus ſuaue, ſed ſalutare.*

Sedes prima, & vita ima:
Lingua magniloqua, & vita otiosa:
Sermo multus, & fructus nullus:
Vultus grauis, & actus leuis.
Ingens auctoritas, & nutans stabilitas.

Idem de Romano loquens Clero, scribit ad eundem Eugenium [a], *Clerum illum ordinatissimum esse decere ex quo pracipuè in omnem Ecclesiam Cleri forma processit.* Ambrosius [b] quidem profitetur se Romanæ Ecclesiæ in omnibus typum sequi & formam, simul tamen confitens se nonnullos secutum, quos non illa.

Eryngion pusillam herbam si vna capra in os sumat, illa, omnisque grex consistit, quousque caprarius eximat ex ore: sic, Plutarchus [c] ait, *si quis infundat virtutem magistratus, multis profuturum per vnum, & ab incepto cursu reuocaturum.* Quando miles vulnerauit Annibalis iussu auriculam elephanti, & nando fugit, elephantus illum persecutus est, & hunc alij consecuti: qui omnes ante traiicere flumen noluerant.

Vidimus iampridem quale Christus ediderit exemplum omnibus quidem commune, sed pastoribus certè maximè proprium. *Ecclesiarum principes*, ait Origenes [d], *imitari debent Christum accessibilem, & mulier bene loquentem* [e], *& pueris manum imponentem* [f], *& discipulis pedes lauantem* [g], *vt ipsi similiter faciant fratribus.* Nos autem tales sumus, vt etiam Principum mundi excedere videamur superbiam, vel non intelligentes, vel contemnentes mandatum Christi; & quærimus sicut reges acies præcedentes; & terribiles nos, & accessu difficiles maximè pauperibus exhibemus. Hæc ille vitium damnans, non ea, quæ ad tuendam dignitatem gradus, etiam exterius rectè adhibentur, vt alibi docui.

Nihil est turpius, ait Saluianus [h], Episcoporum, vt eum vocat Gennadius [i], magister, quàm excellentem esse quemlibet culmine, & despicabilem vilitate. Appellat etiam Principatum sine meritis, honoris titulum sine honore, dignitatem in indigno, ornamentum in luto. Ab humero sursum, ac multò magis eminere super populum debere, rectorem spiritualem, Gregorius [k]; & Chrysostomus [l] docent, quàm Saül regem [m]. Nimis absurdum esse scribit Athalaricus Felici quæstori apud Cassiodorum [n], portare nomen alienum, & aliud dici, quàm possit in moribus inueniri. Tritum quoque illud in formula consulatus: Nomen tuum actionibus proba.

Basilius [o] tradit requiri ante omnia in Prælato, iuxta citatũ locum Pauli, vt se præbeat exemplum bonorum operum euidentissimum, ne subditis vel occasionem det contemnendi præcepta Domini, vel arbitrandi eiusmodi esse, quæ nemo assequi possit. Commẽdat verò potissimùm Christi [p] exemplo, & Pauli [q], eximiam humilitatem, ac mansuetudinem. Talem Isidorus Pelusiota [r] ait loqui ad cor Ierusalem [s], fultus doctrinæ abũdare, & virtutum fructibus contra calumniatores, & hæreticos [t].

Comparat item [u] cum litteris aptissimè à scriba formatis, ac tironi ad discendum propositis, aut cum elegantissima imagine. Nyssenus [x] adhibet etiam exemplum pictoris, cui pingenda iniungatur iis, qui procul habitant, imago regis, & quod pinxerit deformem, pulchritudo ipsa regis vituperetur inter ignaros. Huc possumus reuocare optimi pastoris Iacob factum, varij coloris virgas in canalibus ponentis ante parituras oues [y].

Multa sunt in Christi parabola de Pastore [z], quæ huc aptari possunt: illud præsertim, quod præcipit, vt educat oues, ac ante eas vadat regendo tamquam homines, non sicut bestias, & præeundo exemplo, non sequendo, faciendo prius, quam sequendo, inquit Euthymius [a]. Lex, & regula animata Princeps est. Matrem se vocat Augustinus [b] subditorum suorum, ac prouisorem tum medicamentorum, tum ornamentorum.

Vers. 4.] Et cùm apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam.

MAius hoc præmium, quàm Iacob tam diu laborantis in gregibus soceri Laban [c]. Si sic laborat, & vigilat, qui pascit oues Laban, ait Gregorius [d], quanto labori, quantisque vigiliis debet intendere, qui pascit oues Dei? *Qui erudierint alios ad iustitiam, fulgebunt quasi stella in perpetuas æternitates* [e] *intrabunt in gaudium Domini* [f], *& super omnia bona ipsius constituentur, fideles serui, prudentésque, qui familiæ hic dominica curam fideliter gesserint* [g]: reddetur illis corona qui ea in re fidem seruauerint [h]: ipsæmet bene rectæ oues *spes sunt, gaudium, & corona gloriæ ante Dominum Iesum Christum in aduentu* [i] *eius.*

De corona gloriæ immarcescibili ἀμαράντινον dixi capite primo [k], vbi hæreditas eodem epitheto, & altero ἀμίαντος cognominabatur. In VII. Synodo [l] exponitur hæc gloriæ corona, quæ nec corrumpi nec marcescere possit.

De vocabulo Pastoris, prout de Christo dicitur, egi capite secundo [m]. Princeps pastorum est, inquit Arias, iure, munere, exemplo, qui dedit animam suam pro ouibus [n]. Ex isto nomine, quod etiam de Patre dicatus alibi [o], etsi Latine in vulgata est Dominus, & de Spiritu sancto [p] infert Idacius [q], Filium Deum esse. Ephrem [r] legit: *Cùm apparuerit princeps pastorum Christus*: hic est quem vocat Deus [s] κατ' ἐξοχὴν, *pastorem vnum, & nomine Dauid appellat, qui ac post fœtantes ad pascendum Iacob accersitus est* [t].

Hugo, & Thomas Anglicus coronam aureolam interpretantur, quæ Doctoribus attribuitur. Sunt quidem apud Paulum [u] iidem pastores, & Doctores, vt placet Hieronymo [x], & Augustino [y], quia oportet *Episcopum esse Doctorem,* [z] *& potentem exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere* [a], ac tales Deus pollicetur pastores iuxta cor suum, *qui pascant scientia, & doctrina* [b], ita vt pastores dici possint rudium, Doctores eruditorum, *quia sunt debitores sapientibus, & insipientibus* [c]. Verùm non arbitror cuiuis docenti, ac etiam prædicanti aureolam decerni, sed qui in eo genere, vel scripto, vel verbo Ecclesiam insigniter illustrarunt, & de diabolo victoriam egregiam reportarunt, cum de cordibus, ac mentibus aliorum, quod in se fuit, ostensa veritate, detectisque fraudibus, & erroribus pellendo, *vt sic legitime certans coronetur* [d]. Quemadmodum propter perfectam victoriam mundi, hoc est, principum persecutorum, quam tolerata quis morte consequitur, martyrij aureola coronatur: virgo etiam ob superatam perfectissimo modo carnem. Sicut autem designabatur vtcumque martyris aureola per coronam, qua coronabatur altare thymiamatis [e] (errant aliqui vocan-

tes

a lib. 4. c. 2.
b 3. de sacram. c. 1.
Eryngium herbam capra comedente & illa & omnis grex consistit.
c Opusc. Quod philosophus debeat cum princip. sermocinari.
d Tract. 22. in Matth.
e Ioan. 4. 5. & seq.
f Mat. 19. 13.
g Ioan. 13. 5. 13. 14.
h lib. 2. ad Eccl. Saluianus Episcoporum magister.
i in Catalog.
k in 1. Reg. c. 9.
l ibid. c. 29. 14. et 2. 3. de sacerdotio.
m lib. 8. Variar. c. 18.
o regula 43. ex fusius.
p Matt. 11. 29.
q 2. Cor. 10. 1.
r lib. 2. ep. 1. & li. 5. ep. 238.
s Esa. 40.
t lib. 2. ep. 235.
u lib. 5. ep. 259.
x Tract. de nomine, & prof. Christ.
y Gen. 30. 40.
z Ioan. 10. & seq.
Lex & regula animata Princeps est.
a ibid.
b lib. 50. hom. in 26.
c Gen. 31. 38. & seq.
d lib. 7. ep. in 48.
e Dan. 12. 3.
f Mat. 25. 21.
g Mat. 24. 45.
h 2. ad Tim. 4. 8.
i 1. Thess. 2. 19. 20.
k vers. 4.
l Can. 4.
Christus princeps pastorum est.
m vers. vlt.
n Ioan. 10. 11. & seq.
o Iudic. 6. 25.
p Psa. 30. 4.
q con. Varim.
r Tom. 2. Paræne. 47.
s Ezech. 34. 23.
t Psa. 77. 76. 2. Reg. 5. 2.
u Eph. 4. 11.
x ibid.
y epi. 59. q. 4.
z 1. Tim. 3. 2.
a Tit. 1. 9.
b Ierem. 3. 15.
c Rom. 1. 14.
Pastores iidem & Doctores traditionum Episcopi.
d 2. Tim. 2. 5.
Tres coronæ quomodo designata.
e Exo. 30. 3. 37. 27.

a Exod. 25. 21. b ibid. 25. 25. 30.

tes holocausti) virginis qua arca[a]: sic doctoris per eam, qua panes propositionis[b]: doctrina enim panis est.

c Exod. 25.

Aureola quid sit.

Aureolę, quam vocant alij Laureolam, fit mentio à Glossa in Exodo[c], vbi sermo est de corona aureola: sub nomine autem etiam serti legimus in epistola, quæ apud Augustinum est ducentesima quinta, est accidentale gaudium ob certas circumstantias, quæ sunt in illustrioribus illis dictis victoriis, & insigni aliqua nota in ipso corpore declaratur; qualis aut corona in capite, aut in manu palma, aut quod attinet ad doctores, in frõte, ceu radiantia Mosis cornua[d], aut in morem stellarum scintillãtes splendores, vt indicat Daniel[e]: aut in ore, sicut vitta coccinea[f]. Legantur Scholastici[g], & B. Thomas[h].

d Exod. 34. 40. e cap. 12. 3. f Cant. 4. 3. g 4. dist. 49. h ibidem, & Quodlib. 3. quæst. 13.

Vers. 5. Similiter adolescentes subditi estote senioribus. Omnes autem inuicem humilitatem insinuate, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

Quis sit hic adolescens qui subiicitur.

EXistimant plures ex Interpretibus institui nunc ætatem minorem quorumlibet, vt subsit ætate grandioribus, vt sicut nomen senior præfectum significat, licet sit ætate minor, ita nomen iunior, aut adolescens, omnem subditum, tametsi ætate maior sit, qua de re satis videor dixisse Commentario in librum Sapientiæ[i]. Probabilis est aliorum sententia, nomine νεωτέρων *iuniorum* intelligi ordines inferiores, qui dicti sunt paulo ante cleri, in quibus seniores siue Presbyteri, hoc est, Episcopi, dominari non deberent. Istam sententiam innuit Beda, Hugo, Thomas Anglicus, Carthusianus, Titelmanus, dum dicunt sermonem esse de subditis, cum comparatione ad seniores, quorum præcessit mentio: apertè autem tenet Caietanus, volens vocari Presbyteros hoc etiam loco: Arias appellans νεωτέρους, correlatiuum Presbyterorum, & ordinem, non ætatem significare dicens. Salmeron asserens pariter eo nomine νεωτέρων designari simplices Presbyteros, Diaconos, Subdiaconos, &c. Hierarchia tum cœlestis, tũ Ecclesiastica constat ordine, & vnum de Sacramentis Ordo dicitur, & religiosi cœtus Ordines appellantur. *Est autẽ Ordo, inferiorum, ac superiorum apta dispositio*, vel finitore Augustino[k], *parium, dispariúmque rerum sua cuique tribuens loca dispositio.* Vetus in hac acceptione Ordinis nomen est. Nam Tertullianus[l] ait quod differentiam inter Ordinem, & plebem constituit Ecclesiæ auctoritas, & honor per Ordinis concessum sanctificatus est à Deo Græci τάξιν Ordinem etiam hunc, de quo loquimur, vocant. Vnde rectè hoc loco vsurpat Petrus verbum ὑποτάγητε, quod Interpres reddit, (subditi estote, licet postea extendatur ad omnes. Ordinem Hierarchicum innuunt vltima verba capitis decimiquarti prioris ad Corinthios epistolæ: *Omnia autem honestè, & secundum ordinem fiant in vobis*: nam ibi sermo est de docendo in Ecclesia: Πάντα εὐσχημόνως (inquit) καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω.

i cap. 4.

Ordo quid sit.

k 19. de Ciuit. cap. 13.

l de exhort. ad castit. c. 7.

Adolescens hic ordinem minorum designat.

Obstat nonnihil adolescentũ nomen, quod ætatem per se denotat, ita vt exemplum aliud assignari non videatur posse, in quo inferiores Ordines significet, sicut potest de seniorum, seu Presbyterorum vocabulo. Nihilominùs propter adiũcta, significationem huiusmodi pati videtur posse Græca dictio, quemadmodum Interpres apud Lucam[m] vertit νεώτερον minorẽ ὁ μείζων ἐν ὑμῖν, γινέσθω ὡς ὁ νεώτερος: *Qui maior est in vobis, fiat sicut minor.* Immo M. Tullium refert Auctor Thesauri Græci, quod Plato dixit ἄρχεσθαι πρεσβύτερον ὑπὸ νεωτέρου interpretatum *minori parere maiorem.*

m cap. 22. 26.

Ceterùm de Latina voce adolescẽtis, quia non occurrit exemplum, idcirco dubito Interpretem ætatis rationem nõ ordinis habuisse. Quamquam credibile videtur minores ætate, ordines quoque minores iussos olim exercere; & in historia Iudicum[n] fit mẽtio de adolescente Leuita. Cùm Paulus[o] præcipit Timotheo, ne seniorẽ (πρεσβύτερον) increpet, sed obsecret vt patrem, Epiphanius[p] argumentatur aduersus Aëtium, Episcopum Præsbytero maiorẽ esse. Id si verum esset; nam de ætate cæteri exponunt, quod ibidem subdit iuuenes obsecrandos vt fratres, possemus accipere de minoribus Ordinibus post Presbyterum. Atque ita ex adiunctis per iuuenes, & adolescentes licebit intelligere minores Ordines, qui etiam ætati minori conferri solent.

n cap. 17. 7. & cap. 18. 3. o 1. Tim. 5. 1. p Hæresi 75.

Inferiores ordines habeant quantum superioribus ordinibus deferre debeant.

Porrò vel nomen solum Ordinis per se satis demonstrat, quantam oporteat esse inferiorum ordinum ὑπόταξιν *subiectionẽ* sub maioribus. Lege, si placet, quæ de Diaconis dixi, exponens Actus Apostolicos[q], quàm sæpè cohibendi, & coërcẽdi fuerint, cùm se cõtra Presbyteros efferrent, immò & Episcopos, quoniam temporalium rerum gerebant curam. Sed nec Leo Papa[r] I. ferendum censuit, vt Dorus Beneuentanus episcopus aduersus regulas Patrum ausus esset recens ordinatos super alios ante ascitos Presbyteros collocare, nominatímque laudat Paulũ presbyterum de hac re apud se conquestum. Eiusdem generis possent alia proferri exempla, scilicet de Ordine in sedendo, subscribendo, & similibus. Quippe *castrorum acies ordinata Ecclesia est*[s]; & *Quæ à Deo sunt, ordinata sunt*[t]; & *omnia secũdum ordinem.* Paulus[u] *fieri precipit in nobis.* Ignatius in Epistolis crebrò, & maiorem in modum commendat istam cleri subordinationem & subiectionem. Tal sensibus potissimùm ita scribit[x]: *Presbyteri subiecti estote* (ὑποτάσσεσθε) *Episcopo, Diaconi Presbyteris: populus Presbyteris, & Diaconis. Qui hoc Ordinis decorum seruauerint, pro eorum animabus ego libens meam commutauero* (ἀντίψυχος ἐγὼ) *& Dominus sit cum ipsis perpetuò.*

q c. 6. 3. & seq.

r epist. 5.

s Cant. 6. 3.

t Rom. 13. 1. u 1. Cor. 14. vlt.

x epist. 7.

Inferiorum ordinum ad superiores subiectio commendatur.

Ad Smyrnenses[y]: *Omnia igitur vestra decenti ordine* (μετ' εὐταξίας) *perficiantur: Laici Diaconis subiiciantur: Diaconi Presbyteris: Presbyteri Episcopo: Episcopus Christo, vt ipse Patri.* Heroni diacono iniungit[z], vt Episcopo sit subditus. Nepotianum quoque Clericum Hieronymus[a] vult esse subiectum Pontifici suo, & quasi animæ parentem suscipere.

y epist. 10.

z ep. 13.

a epist. 2.

Omnes autem inuicem humilitatẽ insinuate.] Πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι. Alij, ὑποτάσσεσθε τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθαι (pro quo legitur in Biblijs Regiis, non autem in Complutẽsibus ἐγκομβώσασθε) *omnes autem inuicem subordinati siue subiecti, aut subiicimini, humilitatem vobis infixam habete, vel arctè seu nodis alligatam tenete*, vt exponit Erasmus, & Vatablus, ac priore quoq; modo Clarius: Arias: (*Intra sinum vestrum fouete.*) videlicet non fictam, sed intus habitantem, indéque sese opportunè proferentem. Emmanuel Sa *exhibete* Syriacè, *Induti, vel circumamicti estote mansuetudine animi vnus erga alium*, וְאִתְעַטְּפוּ הַצְּנִיעוּת *vethhbattephu chasaith.* Oecumenius τὸ ἐγκομβώσασθαι ait esse ἀντὶ τοῦ ἐνειλήσασθαι, καὶ περιβάλλεσθαι. Hesychius[b] item ἐγ-

b in Lexico.

κομβωθεὶς exponit *δεθεὶς*, & *ἐγκεκόμβωται* pro *ἐνειλῆται*, quæ significat *illigationem, inuolutionem, circũdationem per modum cincturæ, aut indumenti.* Vnde & vestimenti genus Polluci [a] est *ἐγκόμβωμα*, quod ait *προσκεῖσθαι τῇ τῶν δούλων ἐξωμίδι, καὶ ἱματίδιον τι λευκὸν εἶναι*, & nominari quoque *ἐπίβλημα*, hoc est, *adiacere seruorum tunicæ, quæ breuior est, substricta circa humeros desiliens*, de qua Gellius [b], *& palliolum quoddam album esse.* Suidas de simplicibus *κόμβος*, & *κόμβωμα*, idem ferè scribit esse certum genus amictus, & ornamenti, & *σύνδεσμα*.

Suspicor Petrum bene memorem illius *ἀρχιποίμενος* pastorum principis demissimæ humilitatis, cùm linteo præcinctus tamquam seruulus abiecit se ad lauandos Discipulorum pedes, quod adeò tunc ipse cohorruit, & enixè recusauit [c], eò nunc respexisse, atque illud in memoriam reuocare voluisse Christi eiusdem salubre monitum [d]. (*Et vos debetis alter alterius lauare pedes*) ne summos quidem Principes, & Prælatos excipiens. Paulò antè fuerat altercatio de primatu inter Discipulos [e] idcirco tali pharmaco curanda fuit: & à Petro inchoandum, quia Vicarius Christi potissimuùm docendus humilitatem: & cùm detrectaret, Diabolo forsan tam vtile documentum impedire volente: & quia si loti non fuissent Petro [f] pedes, alij recusassent, indignatus, & comminatus est Christus, nisi lauari se sineret. Id si res quidem ferat, sæpius fieri debebit; at fit ritu solemni feria quinta Cœnæ Domini etiam à Pontifice, ab Imperatore, ab aliis, qui ciuiliter, & Ecclesiasticè super ceteros eminent. Meminit de Imperatore Curopalata [g]. De mandato lotionis pedum egregiè Rupertus [h]: *Dum ergo*, inquit, *Prælati subditis suis hac die pedes lauant, dum cibum reuerenter porrigunt, petitiq; misceant, perit auctoritas dominandi, totiúsque, regum Gentium [i], & eorum, qui potestatem habentes benefici vocari affectant, deprimitur in ipsis supercilium.* Legendus præterea Albinus [k], Amalarius [l], Iuo Carnotensis [m], & Pontificale Romanum, & Cæremoniale Episcoporum; atque Missale.

Itaque Petrus optat, vt omnes insinuent humilitatem, hoc est, iuxta modò traditum sensum, sinum, ac se totos illa veluti cingant, & circumuestiant. Simili dicendi forma Sacerdotes indui iustitiam [n] legimus, alios virtute [o], armis lucis [p], Christo ipso [q], visceribus misericordiæ, benignitate, humilitate, modestia, patientia [r], Christum variis virtutibus [s]. Quæ omnia denotant coniunctionem, ornamentum, exemplum ab huiusmodi qualitatibus, quas habituum quoq; nomine appellant.

Inuicem humilitatem insinuare, erit etiam ipso exemplo, atq; officiis humilitatis prouocare se ad similes actiones humilitatis, ac veluti alteri vestem humilitatis iniicere, aut in sinum alterius indere; aut omnem captare occasionem primas alteri partes deferendi, atque, vt solent, qui difficilem causæ, difficilémve suscipiunt non simplici, sed insinuationis exordio vti, certare cum alio humilitate pia quadam arte, & fraude. Non mala coniectura interpretem nostrum legisse *ἐγκολπώσασθε* à *κόλπος*, qui est sinus. Testatur ita se legisse scholiastes Ephrem, Geraldus Vossius [t]. Significat id verbum propriè insinuare.

Quocirca nimis angusta expositio Glossæ interlinearis, *insinuate*, id est, *in sinu habete*, nisi addamus cum Hugone, denotari, promptam, ac paratã esse debere, vt quæ habemus in sinu ex charitatis calore prodeuntẽ, vt sunt calida, quæ intra sinũ gestãtur ex intima sui met ipsius cognitione manantẽ, vt extracta de sinu Mosis manus leprosa fuit [u]. Adde ex intimo cordis affectu, & non fictè, atque adeò manifeste, ac efficaciter, vt alterius animi sinum subeat, & penetret, & inuito etiã ingeratur.

Per humilitatem.] Paulus [x] admonet, *vt omnes inuicem alios sibi superiores arbitrentur*. nam qui præstat dignitate, piè, ac tutò existimare potest subditos virtute, atque gratia superiores esse. In quibus verbis notat Gregorius [y], *ne dum se alij alter humiliat, humiliatio vnius alteri in elationem, bene vtramque partem admonuisse, vt in cogitationibus cordis & ego mihi illum præferam, & vicissim ille me sibi, vt cùm ab vtraque parte cor inferius premitur, nullus ex impenso honore subleuetur.*

Verus quidem humilis non requirit humilitatis in alio aduersus se signa: difficile tamen, vbi non respondet alter, adducitur alius vt se humiliter cum illo gerat, etiam si alter ille dignitate antecellat. Quo pertinet illud, quod Hieronymus [a] affert ex Domitio oratore, vt persuadeat ab Episcopis Clericos honorari debere quasi Clericos, vt & ipsis à Clericis quasi Episcopis honor deferatur: *Cur ego te habeam vt Principem, cùm tu me non habeas, vt senatorem?*

Legendi de mutua ista humilitate, ac præsertim erga illos, qui videntur inferiores, Nouatus [a], Dorotheus [b], Gregorius [c], Hieronymus [d], Augustinus [e], Chrysostomus [f]. Hi simul docent cuiq; de alio, quàm de seipso melius sentiẽdum, quamuis in aliis rebus externis præstet ipse; qua de re præterea Cassianus [g]. *Charitas quidem operit multitudinem peccatorum* [h], etiam alienorum, vt ante vidimus: at excellit in hoc humilitas quodammodo, quòd ne illa quidem videat: Charitas facit, vt amem proximum, sicut meipsum, & excusem illum, vt me soleo: humilitas vt superiorem me alium putem, & meliorem. Hac de re sermonem alias proprium instituimus.

Quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.] Eandem sententiam Iacobus [i] recitat, sumptáque videtur ex libro Prouerbiorum [k], vbi noster interpres Latinè scripsit: *Ipse deludet illusores, & mansuetis dabit gratiam.* Quæ lectio congruit cum textu Hebræo, & Chaldæo, sicut præsens editioni LXX. Interpretum. Superbi sunt iidem illosores, ac derisores, quia & rectè monentes rident, & quoslibet alios præ se contemnunt. humiles quoque mansueti solent esse.

Affinis item Psalmi sententia [l]: *Populum humilem saluum facies; & oculos superborum humiliabis*: & Iudith [m]: *Nec superbi ab initio placuerunt tibi, sed superborum, & humilium semper tibi placuit deprecatio*: (posteriori membro simile illud ex alio Psalmo [n]: *Respexit in orationem humilium, & non spreuit precem eorum*:) & Christiparæ [o]: *Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles* (de qua sententia à superbo Principe irrisa, & abradi iussa, periode ac si falsa, nec in se locum habere posse, iucundam simul flebilémque narrat Antoninus [p] historiam) & Ecclesiastici [q]: *Sedes ducum superborum euertit, & sedere fecit mites pro eis*: & Christi [r], *Qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur.*

De hac quoq; sententia refert Petrus Damianus [s] exemplum terribile Clerici, qui, dum in Missa legeretur, irrisit, fastúque plenus, & nimia bellicæ facultatis fiducia, in ipso conflictu periit. Infinitis aliis vtriusque generis exemplis,

a lib. 4. c. 18.
b lib. 7. c. 12.
Petrus ad lotionem pedum per Christum facta allusit.
c Ioan. 13. 4. & seq.
d ibid. 14.
e Lucæ 22. 24. & seq.
f Ioan. 13. 6. 7.
Lotio pedum in cœna Domini à principibus viris, si res solita tam Ecclesiasticis quam secularibus.
g lib. de Officialib. Palatij Constantin. pag. 142.
h 5 de diuin. Offic. cap. 20.
i Lucæ 22. 25.
k de diuin Offic. c. de cœna Domini.
l lib. 1. de Eccl. offic. c. 12.
m ser. de cœna Domini.
n Psal. 131. 9.
o Luc. 24. 49.
p Rom. 13. 13.
q ibid. 14.
r Coloss. 3. 2.
s Isaiæ 59. 17.
Humilitatẽ insinuare quid sit.
t tom. 2. Ephr. paræneſ. 15.
u Exod. 4. 6. 7.
x Philip. 2. 3.
Quomodo superior humilitate subditos præferre possit.
y 34. Moral. c. 16. vel 17.
a epist. 2.
a de humilit. tom. 2. Bibliot. Patrum.
b Doct. 2. & 6.
c 34. Moral. c. 17 & hom. 34. in Euang.
d in Regula Monacho.
e in Regula.
f Hom. 58. ad popul & hom. de Dauid, & Saul. & homil. 1. in ep. ad Philip.
g 5 Collat. c. 32. & Col 22. 2. cap. 13.
Humilitas quodammodo excedit caritatem.
h cap. 4. huius epist. vers. 8.
i Prou. 10. 12.
k cap 4 6.
l cap. 3. 34.
l Psal. 17. 28.
m cap. 9. 16.
n Psal. 101. 18.
o Luc. 1. 52.
p 2. par. summ. Theolo. Tit. 3. cap. 9. fol. 136. col. 4.
q cap 10. 17.
Exemplo humilium, quos Deus extulit, & superborum quos depressit vbi legitimè.
r Luc. 14. 11. cap. 18. 14. Matt. 23. 12.
s ep 14. c. 4. tom. 3. Bibliot. Patrum.

plis,& humilium,quibus gratiam dedit Deus, & superborum, quibus resistit, confirmare sententiam istam possumus, depromptis ex omni historia sacra,Ecclesiastica,profana,ciuili, nec res alia pluribus comprobara Patrum testimoniis.

Notandum cum Chrysostomo [a], quod non simpliciter dictum est: *Deus superbos dimittit, & in peccatis deseris, suóque nudat auxilio, sed resistit, & aduersatur ἀντιτάσσεται*, quasi in oppositum bene disposita acie,) *non quod instructa acie*, inquit, *aut pugna Deo sit opus, cum superbo nihil sit infirmius, vtpote quia oculis orbatus est, quibus videat Deum, & omnium expositus iniuriæ*:Deo autem quamlibet superbus validus,ac potens esset voluntas, sufficiat ad inuertenda omnia.Resistit ergo, vt vehemens odium declararet erga superbum.

Gregorius [b] de sapientibus, & prudentibus propria opinione accipit locum istum, à quibus abscondat Deus mysteria sua [c], Ambrosius [d] obseruat Paulum [e] exaggerare grauitatem superbiæ, qua præditus est Hæreticus propter grauia peccata,quæ oriuntur inde,nimirum inuidias, contentiones,blasphemias,suspiciones malas, conflictationes. Cùm attulisset etiam nostrum ex Diaboli superbia delictum natum superbiæ, subdit: *Quid igitur hoc peccato potest esse deterius, quod a Deo cœpit iniuriæ? Ideoque Scriptura dicit: Dominus superbis resistit. Tamquam sua contumeliæ propulsator, & velut quoddam suscepit aduersus superbiam speciale certamen.* Tanquam dicat:Meus iste aduersarius est,qui mè lacessit:mihi debetur ista congressio. Ad hunc ille modum. *Summos fulgura feriunt montes* [f]: *duras res frangunt fulmina: humilibus ac mollibus non nocent.* Rubus igni non absumebatur [g]: at symbolum erat delendos Ægyptios: quemadmodum & ignẽ super Discipulos Christi linguæ [h], præsagiebant incendium Ierosolymorum,cùm & visio Mosem, & linguæ recrearent eosdem Discipulos. *Excelsus Dominus humilia respicit, & alta à longè cognoscit* [i]: cúmque *ascẽdit homo ad cor altum,exaltatur Deus* [k], *arrogantiam & superbiam detestans* [l]. Superbum Luciferum, inito Deus per Michaelem prœlio, deiecit de cœlo [m]: paradisi aditum armato prohibuit primis parentibus Cherubim [n]. Quid referam superbos Gigantes, quid Pharaones,quid Nabuchodonosores? sed exemplis parcere velle dixi: nec vllum afferam de humilibus gratiam consecutis.

Nemo resistit Deo, (quod superbus facit) *& pacem habuit* [o]: sed *nec eius ira, quisquam resistere potest* [p], *aut vultui* [q]. Loquitur per se tamen Petrus de subditis qui non obtemperant superioribus, vt obseruauit etiam Ignatius [r] citans de his locum istum.

Superbis.] Ὑπερηφάνοις. Iam monui pro superbis in libro Prouerbiorum [s] illusores poni seu derisores לצים *lesim*. *Ipse deludet illusores* יליץ *ialis*, Chaldaicè propellet נסחף *nischuph*. *Illudere*, resistere est ac propellere: nihil enim adeo displicet superbo,quàm illudi. Frementes gentes, populos meditantes inania,reges ac Principes conspirantes contra Deum & Christum habitãs ipse in cœlis irridet,& subsannat [t],facillimè puniendo atq; veluti per iocum & hominibus irridẽdos proponens,vt in bestiæ euadens formam Nabuchodonosor documento fuit [u],& is,de quo dixi scribere Antoninũ [x]. *Væ qui prædaris*,inquit Esaias [y],*nónne & ipse prædaberis? & qui spernis,nónne & ipse sperneris? cùm consummaueris deprædationem, deprædaberis: cùm fatigatus desieris contemnere,contemneris.*

a homil. 3. de verb. Esaiæ.
b in 1.Reg. c. 9.
c Matt. 11. 25.
d in Psal. 118. octon. 7.
e 1.Tim. 6. 4.
f Horat. lib. 2. Carm. ode 10.
g Exod. 3. 2.
h Act. 2. 3.
i Psal. 137. 6.
k Psal. 63. 8.
l Prou. 8. 13.
m Apoc. 12. 7. & seq. Esaiæ 14. 11. & seqq. Ezech. 28. 16. & seq.
n Gen. 3. 24.
o Iob 9. 4.
p ibidem 13.
q cap. 41. 1.
r epist. 14. ad Ephes.
s cap. 3. 34.
Illudere est resistere, ac propellere.
t Psal. 2. 4.
u Dan. 4. 30.
x 1. 2. part. summæ Theolog. Tit. 3. c. 2. pag. 3. col. 4.
y cap. 33. 1.

Nomen Hebræum לץ *les* significat superbum, quique nullius acquiescit monitis,& adeo deprauatum,vt pestilentia videatur. Sic in Psalmo primo [z] cathedra pestilentiæ λοιμῶν, Hebraicè לצים *lesim*, vt etiam notauimus ad caput XXIV [a]. historiæ Apostolicæ,vbi Paulus homo pestifer appellatur, ἀνὴρ λοιμὸς, vt & alij in historia Machabæa [b]. Rectè annotauit Ribera [b] noster,Interpretes LXX. eandem illam dictionem, quod multiplicem contineat malitiam,reddere varijs modis, nunc ἀκόλαστον [d],nunc κακὸς [e],nunc ὑπερήφανον [f], nunc λοιμὸν [g],& sunt sanè superbi ad plurima vitia proni,sicut & superbia omnis initium peccati est [h].Vnde in Psalmo [i] reperimus peccatores oppositos mansuetis. *Suscipiens mansuetos Dominus, humilians autem peccatores vsque ad terram.* Nihilominus de proprio superbię peccato Petrus locum istum videtur protulisse,humilibus opponens superbos.

Humilibus.] Ταπεινοῖς. Citato loco prouerbiorum [k],vnde hic sumptus est locus,Hebraica vox est ענוים *hhanauim*,cui similis Chaldæa ענותני *hhinuane*,significántque mansuetos mites,& humiles. Credit autem Ribera [l] paulò antè citatus, ex hac vna magna virtute humilitatis ceteras omnes intelligi,vt præterea cum Sophonias [m] scribit: *Quærite Dominum omnes mansueti terræ*: & Psalmographus,tum allato prius psalmo,tum in alio [n]. *Diriget mansuetos in iudicio, docebit mites vias suas*, & Esaias [o]: *Arguet in æquitate pro mansuetis terræ*, quibus locis sunt dicta nomina Græcũ,& Hebręum: & humiles, mitis, mansueti videntur designare omni excultior virtute,peccatoribus, vt diximus, oppositos.Colligit idem Auctor contra Erasmum (adde Maldonatum,Tolerum,Sà,Vatablum,Iansenium,Caietanum, Clarium, Theophylactum, Euthymium [p],Catenam Grecam adiũctam Psalmis Theodoreti, Bernardum [q], nonnullósque alios(in Cantico [r] Mariæ humilitatem Grecè ταπείνωσιν) sumi pro virtute humilitatis, quemadmodum cùm Christus dixit [s]: *Quicumque humiliauerit se(ταπεινώσῃ ἑαυτὸν, sicut paruulus iste*, &c. de virtute intellexit. Vult præterea tertiam beatitudinem [t],*Beati* mites,esse de humilibus:primam [u], *Beati pauperes spiritu*, de iis, qui sunt sponte pauperes. Quidquid sit de beatitudinibus,in quibus modò non dissentio, dubitari nequit, per ταπείνωσιν,ταπεινὸς,ταπεινοῦν, denotari veram submissionem animi,quæ nomine recepto humilitas appellatur,non solum per ταπεινοφροσύνην,vt multis docere possum exemplis, præcipuè Noui Testaměti.Quamuis & ταπεινοφροσύνην Hieronymus [x] pro vitio interdum sumi notat. Certè cùm Christus se ταπεινὸν τῇ καρδίᾳ nominauit [y], *humilem corde*,de perfecta humilitatis virtute locutus est; vt & de mansuetudine, quando se quoque πρᾶον appellauit *mitem* [z].

Placet mihi penitus acceptio virtutis humilitatis in hoc loco:nec in cãtico Mariæ non placet cum pluribus, quos citant, sequunturque Canisius [a],Barradius [b],Vegas [c],Salmeron [d],præsertim,ne relinquatur Hæreticis ausa vilem, abiectámque illam ex sua ipsius confessione appellandi [e].Nec verò sic de sua humilitate gloriatur Virgo in se,sed in Domino [f],quem sciret ad reliquorum donorum molem imponendam hoc iacere humilitatis fundamentum voluisse. Non caruit Paulus humilitate, quando se Spiritum Domini habere [g],nec separari à Dei caritate posse [h] scripsit. Dauid [i] etiam suam Deo exposuit mansue-

z vers. 1.
a vers. 5.
b 1.Machab. 10. 61. c. 15. 3.
c in c. 7 Oseæ, num. 7 & 8.
d Prou. 20. 1.
e Prou. 9. 7.
Superbi ad plurima vitia proni.
f Prou. 3. 34.
g Psal. 1. 1. Oseæ 7. 10.
h Eccl. 10. 13.
i Psal. 146. 6.
k cap. 3. 34.
l Sophon. 2.
m cap. 2. 3.
n Psal. 24. 9.
o cap. 11. 19.
p in Lucam. c. 1.
q serm. in signum magnum. Apoc. 12. 1.
r Luc. 1. 48.
s Matt. 18. 4.
t Matt. 5. 3.
u ibidem 3.
x epist. ad Algasiam q. 10.
y Matt. 11. 29.
z ibidem.
B. Virgo verè humilem fuisse est.
a 4. de Maria cap. 7.
b concord. Euang. Tom. 1. lib. 7. ca. 13.
c Apocal. 12. Comment. 1. sect. 14.
d Tom. 3. tract. 11.
e Luc. 1. 48.
f 2. Cor. 10. 17.
g 1. Cor. 7. 40.
h Rom. 8. 39.
i Psal. 131. 1.

tudinem, iustitiam, ac innocentiam [a], vt omittam Ezechiam [b], & rursus alias Paulus laudes affert [c]. Denique quando respectam à Deo humilitatem suam cecinit Maria, vt nempe mater Dei esset, iam gratia plena erat, & post Deum nihil vniuersitas rerum sublimius habebat. Itaque respexisse significat Deum ad humilitatem, qua se ipsam demittebat, quod verbale nomen *ταπείνωσις* indicat, importans humiliationem, actum humilitatis, quam de B. Virgine Origenes [d] explicans, ait à Philosophis vocari *ἀτυφίαν, καὶ μετριότητα*. Addit quoque, humilitatis vocabulo illam comprehendere voluisse iustitiam, temperantiam, fortitudinem, sapientiam, demùm alias virtutes.

Dat gratiam] Subiectum maximè capax formæ est id, quod omni nudatū est, ac in pura, vt dicunt, potentia: ibi requiescit spiritus domini [e]: *valles abundant frumento* [f]: *emittit fontes in conuallibus* [g]: *humilia Deus respicit* [h]. Gratia nullibi nomē suum tuetur magis, quàm in humili, nam is, quidquid detur, vt datum gratis accipit [i], agitque gratias. Infinitam capacitatem humilis & insatiabilem nil explere potest, nisi Deus: ac si dici fas est, nec Deus quidem, quoniam suam humilis semper ad humilitatem, atque vacuitatem descendit. Euadit tamen humilis celsissimus, ac potentissimus, quia nulli nisi Deo subiicit sese, vel propter Deum, quem vnum constituit gloriam, & potentiam suam, vt annotat Gerson [k]: & quia nil superius Deo, qui proximè subiectus est ei, humilitate ipsa exaltatur, vt Augustinus [l] docet, dicens è contrario dum extollitur superbus, deiici, ipsúmque extolli, esse deiici, iuxta illud [m]: *Deiecisti eos, dum alleuarentur.* Idem dicit Gregorius [n] ex illis Iob verbis [o]: *Qui ponis humiles in sublime.*

Dat gratiam Deus humili, tum eam, quæ sicut habitus inhabitat, tum qua diligit, & gratum habet. Miratur quodammodo pulchritudinem gressuum in hisce calceamentis Sponsæ [p] sponsus, & rapiunt sandalia ista oculos ipsius [q]: *glorificantem me glorificat Deus* [r]: atqui cùm magna sit potentia Dei solius, *à solis humilibus honoratur* [s]: *Humiliare Deo*, ait Ecclesiastici [t] Auctor, *& expecta manum eius*, id est, dona, & munera, quæ plena dabit manu. *Respicit Deus in orationem humilium, & non spreuit precem eorum* [u]: immò *Humiliantis se oratio nubes penetrabit* [x]: *& qui quo maior est, humiliat se in omnibus, coram Deo inuenit gratiam* [y]. Quantò *humilius Magdalena sedebat*, inquit Augustinus [z], *tanto amplius capiebat*: & *Centurio quantò humilior* [a], *tantò capacior, tantò plenior* [b]. Ditescit omnium virtutibus, qui virtutes in aliis, non in seipso agnoscit, vt ille Bernardi monachus, qui triginta notauerat in Monachis, nullam in seipso [c]. Eundem legas de hoc loco toto disserentē [d], & Augustinum [e], Cassianum [f], Clementem Alexandrinum [g], Basilium [h].

Ad extremum, in hoc videtur occupari Deus, quemadmodum Chiloni suscitanti, quid Iuppiter faceret? Æsopus respondit, *vt excelsa deprimat, extollat humilia.* Christus *vnus humiliauit semetipsum* [i], quia nullus humiliare ipsum potuit: non habebat in se causam humiliationis, id est, defectum illum post tantam gloriam, famámque doctrinæ, ac miraculorum tanta passus est, quæ præuidit, & voluit: & eo maior humiliatio, quò ex altiore statu. Solus Christus fuit humilis corde, id est, non iudicio, quia non iudicabat id necessarium, seu in se caussam esse, vt obseruat Bernardus [k].

a Psal. 7. 9. b Esa. 38. 3. c 2. Cor. 11. 21. & seq. 2. Tim. 4. 7. 8. d Hom. 8. in Lucam. e Esa. vlt. 2. f Psal. 64. 14. g Psal. 103. 10. h Psal. 137. 6. i Matt. 10. 8. & alibi. *Infinitam capacitatem humilis præter Deum nil explere potest.* k Ser. in Cœna Dom. part. 2. consid. 1. l 10. de Ciui. c. 13. & in Ps. 50. m Psal. 72. 18. n 6. Moral. c. 8. o cap. 5. 11. p Cant. 7. 1. q Iud. th. 16. 11. r 1. Reg. 2. 30. s Eccli. 3. 21. t cap. 3. 9. u Psal. 101. 18. x Eccl. 35. 21. y Eccl. 3. 20. z serm. 27. de verb. Dom. a Matt. 8. 8. b Aug. ser. 74. de tempore. c Bernard. ser. 1. de altitud. & bassitud. cord. d epist. 42. e serm. 213. de tempore. f 12. de instit. cap. 6. g 4. Strom. h Homil. de Humilita. *Christus vnus humiliauit semetipsum & cur.* i Philip. 2. 8. *Solus Christus fuit humilis corde.* k serm. 42. in Cantica.

Vers. 6.] Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis.

MAgna sponte humiliantis se etiam sub hominibus, aut ab his, cùm humiliatur patiēter ferentis securitas, magnum præmiū. Nam potens est Deus, vt sua illū erigat manu, & extollat, suóque tempore pro diebus, quibus humiliauit eum, lætitia afficiat [l], quoniā *Humilem spiritu suscipiet gloria* [m]: *Qui humiliatus fuerit, erit in gloria: & qui inclinauerit oculos, ipse saluabitur* [n]: *Humiles spiritu saluabit Deus* [o]. Penè gemina huic Iacobi sententia [p]: *Humiliamini in conspectu domini, & exaltabit vos.* In conspectu Domini dicit, non nequiter, & plenis interioribus dolo [q]: *multi enim humilitatis speciem habent: veritatem pauci sequuntur*, inquit Hieronymus [r]. Eadem illa potentia Dei persuadet, vt sponte, ac libenter Deo subiiciamus nos non solùm propter præmium exaltationis, & quia de manu omniū qui oderunt [s], & persequuntur nos, manus eius omnipotens liberare nos valet, nec est qui de manu ipsius, ac de velamento manus eius [t] protegentis possit nos eruere: sed quoniam effugi nequit vis potentiæ eius, ac velis, nolis, subdi oportet Deo. *Vsquequo non vis subiici mihi?* (ענות *lehanoth* humiliari) dixit Pharaoni Deus [u], tot plagis exercito. *Nonne Deo subiecta erit anima mea?* inquit Dauid [x] agēs de persecutionib. suis, & Michæas [y] post enumerata Dei beneficia: *Quid dignum offeram Domino? curuabo genu Deo excelso.* Id omnes necessariò facturos, pronuntiauit Dei verbis Esaias [z]: *In memetipso iuraui, &c. quia mihi curuabitur omne genu.* Salubre consilium Sapientia [a]: *Deprime cor tuum, & sustine.*

Humiliamini.] Scilicet spōte, vt dixi, humiliate vos, humiliate animas vestras. Quos dicendi modos cùm non rarò de aliis vsurpatos legamus, non arbitror vim faciendam, quando Paulus [b] asserit de Christo, *quod humiliauit semetipsum*, quasi ceteris id nequeat conuenire. Vnus quidē Christus quia Deus nō habuit, à quo subiici, atq; humiliari posset, hácq; de causa solus humiliauit semetipsū [c]: omnis pura creatura nihilo subiecta, vnde Deus illā excitauit, subiicitur Deo, qui posset in nihilū redigere. Homo præterea propter peccatū, quod est infra nihil, & ob adeo multas calamitates, quibus subiicitur, plurimas, & grauissimas humilitatis causas habet. Christus abiecit seipsum vt homo fieret, atque similitudinem *carnis peccati* [d], *formam serui* [e], peccati, & peccatoris appellationem, pœnásque susciperet. Hæc Christi humiliatio, annihilatio vocatur ibi, & exinanitio *ταπείνωσις, καὶ κένωσις*: præterea egestas [f], vt scilicet essemus, exaltaremur, repleremur, ditaremur. Vnde sicut minuitur Luna, inquit Ambrosius [g], vt elementa repleat, & exinaniuit eam Deus, vt repleat: ita se exinaniuit, vt omnes repleret, exinaniuit se, vt descenderet nobis: descendit nobis, vt adscenderet omnibus.

Sub potenti manu Dei.] Manus per seipsam significat aliquando potentiam, præter alia non nulla, de quibus aliàs [h] diximus. Manum verò potentem dicit, aut veluti extentam, paratámque ad percutiendum, vt Thomæ placet Anglico: aut ad fouēdum. Hugo vtramque ponit causam, nam inde causa, cur humiliari debeamus est, *quia superbis resistis, qui resistunt dexteræ ipsius* [i], & *à fortitudine manus tuæ defecimus in increpationibus* [k], dum aggrauatur super nos [l]: hinc quoniā super

l Psal. 89. 15. m Prou. 29. 23. n Iob. 22. 29. o Psal. 33. 19. p cap. 4. 10. q Eccl. 19. 23. *Humilitatis speciem multi habent, pauci veritatem.* r epist. ad Celantiam. s Lucæ 1. 74. t Psal. 60. 5. Psal. 62. 9. u Exo. 10. 3. x Psal. 61. 2. y cap. 6. 6. z cap. 45. 23. Rom. 14. 11. a Eccl. 2. 2. b Philip. 2. 8. c Philip. 2. 8. *Omnis creatura subiicitur Deo, qui posset illam in nihilum redigere.* d Rom. 8. 3. e Philip. 2. 8. f 2. Cor. 8. 9. g 4. Hexa. c. 5. h Act. 4. 32. *Manus cur potens dicatur.* i Psal. 16. k Psal. 38. 12. l Psal. 31. 4.

humiles est, *mittit manum suam de alto* [a], *& sub umbra manus suæ protegit eos.*

Pendet ex primo sæpe secundum, neç non ex eo, quòd persecutores nostros Deus comprimat. Respexit Petrus tamé præcipue humilitatis præmium, & exaltationem, de qua statim. Iacobus Vitriacus [c] post Eucherium, addit manum summi pro Filio Dei, cuius etiam affixæ manus mundum debellauerunt, nósque tanto exemplo ad humilitatem inuitant. Æquè mysticum, quod affert de populi Iudæi reprobatione, qué leprosa designauerit manus Moisis [d], & cuius reprobatio timorem incutit, ac humilitatis ansam præbet. Idem est de manu pro legalibus obseruantiis eiusdem populi, quas tam seuerè Deus exigebat, puniebátque. Symbolum auctoritatis, ac potestatis augures interpretati sunt Vespasiano humanam manum subter mensam in triclinio repertã [e], & Galli regum suorum in imaginibus, virgam imponũt manui cum manu in Virgæ fastigio.

Vt vos exaltet.] Ipsamet humilitas exaltatio est, quemadmodum priùs diximus, Christus crucem suam nominauit exaltationem [f], non modò quia ibi altè de terra elatus est, *significans qua morte esset moriturus.* Sed quoniam per crucem exaltationem nominis sui super alia omnia nomina consecutus est [g], nósq; per eam tamquã per cœlestem machinam extulit, ac omnia trahit ad seipsum [h]. Scalam vocat Augustinus [i], & Hieronymus [k], scilicet mysticam illam Iacob [l], & Tertullianus [m] cum ligno, quo Elisæus attraxit ferrum aquis demersum [n] comparat. Vnde Petro Christus idem genus mortis significans, non vsus est exaltatione, sed cinctu [o]. Illud etiam de ferro affert Augustinus [p], & Irenæus [q].

Non debemus in humilitate proponere nobis pro fine primario exaltationem. Hæc tamen cum illa nexum habet, potéstque quis præmij spe excitari primùm sibi proponendo finem Deum solum. M. Ciceroni consulatum petenti Q. Cicero [r] suggerebat, vt propè quotidie ad forum descendens hoc meditaretur; *Nouus sum: consulatum peto: Roma est.* Quantò nobis meditandum magis, ac sibi dicere quoque oportet: (Nouus es, humi, non de cœlo natus, vel in Paradiso) Gloriam æternam petis (pretij rem, honorísque infiniti, *cui nulla condigna passiones* [s]:) *Cœlum est, quod vim patitur, nec nisi a violentis rapitur* [t].

In tempore visitationis.] Addit interpres de suo, *visitationis*: potéstque visitatio & de præsenti tempore intelligi, & de futuro, præsertim autem de isto. In præsenti quãdoque humiles exaltat Deus, aut multò sæpius, ac magis in futuro. Lege caput secundum [u]. Græcè est. Ἐν καιρῷ, quod Syrus aptè reddidit בזבנא דזדק *bezauna dezadek. In tẽpore cõgruo*, id enim valet καιρὸς, vt alibi notatum est [x]. Sic est magis indefinita temporis ratio, non ad futurum dumtaxat, sed etiam ad præsens, & iubemur exaltationis nostræ, atque liberationis ab omni calamitate, vel ærumna permittere tempus Deo, qui posuit in sua potestate tempora, & momenta [y], atque, quod mox subiicitur, *omnem sollicitudinem proiicere in eum, quoniam ipsi est cura de nobis.* Vsurpanda crebro Heli summi sacerdotis sententia [z], *Dominus est, quod bonum est* (ἀρεστὸν placitũ) *in oculis suis faciat*: illud item magni ducis Machabæi Iudæ apopthegma [a]: *Sicut fuerit voluntas in cœlo, sic fiat*: & aliud alterius ducis Ioab [b]: *Dominus autem faciet, quod bonum est in conspectu suo.* Pudet à militibus hac in parte victum Oziam pontificem, immo à fœmina, quæ, cum ille quinque præscripsisset ad auxilium Deo dies [c], grauiter coarguit, appellans [d] hanc tentationem Domini, ac sermonem nõ qui misericordiam prouocaret, sed potiùs qui iram excitaret; idcirco ne tempus miserationis Domini ponerent, nec in arbitrium proprium diem constituerent ei; sed humiliantes animas, & in spiritu constituti humiliato, seruientésque illi, dicerent flentes, vt secundum voluntatem suam sic faceret cũ ipsis misericordiã suam. Iussit tamen vt orarent [e], vt sicut dixerant, in diebus quinque respiceret Dominus populum suum Israël, ac intra breuius interuallum redditi Holoferne obtruncato.

Permittere nos debemus voluntati diuinæ, sicut præcepit Christus [f] nos orare, & fecit ipse sub mortem [g]: & de quodam Patrum proditur eiusmodi oratio: *Fili Dei sicut vis, & sicut scis, miserere mei* [h]. *Adiutor Deus in opportunitatibus, in tribulatione* [i], ἐν εὐκαιρίαις, ἐν θλίψει לעתות בצרה *lebbhittoth batsarah. In manibus eius sortes nostræ* [k] עתותי *bhitthothai, tempora mea,* quo pacto extat etiam in Romano psalterio. Chaldaicè זמני פרקן *zemanne purkanach, Tempora redemptionis tuæ*: ac fieri potest vt loco καιροὶ legerint LXX. κλῆροι, vt suspicatur quoq; Genebrardus. Tandem, ne desint externa, profanáq; testimonia, nemo ignorat, quemadmodum orari præcipiat Deum Plato [l], nempe, vt ab eo quod bonum est dumtaxat petatur: id quia cuiusmodi sit, in rebus fluxis, caducísque non intelligimus eius iudicio sinamus, Poëtam secuti, qui sic Latine loquitur, verbis Thomæ Mori martyris Angli.

Da bona, siue rogere Deus, seu nulla rogere.
Et mala sine petare, nego, seu nulla petare.
Ζεῦ βασιλεῦ τὰ μὲν ἐσθλὰ, καὶ εὐχομένοις καὶ ἀνεύκτοις,
ἄμμι δίδου, τὰ δὲ δεινὰ (vel λυγρὰ) *καὶ εὐχομένοις ἀπαλέξειν κελεύεις,*
vel *εὐχομένων ἀπερύκειν*, (vel *ἀπαλέξοις.*)

Consule de hoc Chrysostomum [m], qui Deum cum citharœdo perito comparat, instrumẽti neruos tempestiuè laxante, & intendẽte. Sed diuinæ curæ, ac prouidentiæ respondendum, faciendo quod in nobis. Narrat, ac reprehendit Augustinus [n] monasterij sui fratrẽ, qui correptus ab aliis cur quædam, non facienda faceret, & facienda nõ faceret, respondebat: *Qualiscunque nũc sim, talis ero, qualem me Deus futurum esse præsciuit.* Verum docet Augustinus dixisse; sed hoc vero non profecisse in bono, sed vsq; adeo in malo, vt deserta monasterij societate, *fieret canis* [o] *reuersus ad suũ vomitum*: licet adhuc qualis futurus sit, incertum sit.

Meritò humilitati exaltatio tribuitur in beatitudine, quia humilitas non tantùm de propriè sic dicta virtute intelligitur, sed comprehendit eam quoque humiliationem quæ fidei necessaria est, patientiæ, & obseruationi mandatorum Dei: qui autem sponte noluerit his modis humiliari, cogetur cum damnatis infimum locum tenere, credere contremiscendo, pati grauissima tormenta, diuinam volũtatem in illis implere quæ minimè vellet, quoniam non potest effugere potentem manum Dei.

Vers. 7.] Omnem solicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.

Confirmatur hæc sententia his, quæ proximè à nobis notata sunt. Eadem penè in psal-

Marginal notes: a Psal. 143. 7. b Ibid. 49. 2. c sermon. 2. in Dom. 5. post Pentecosten. d Exo. 4. 6. 7. *Humana manus Symbolum auctoritatis.* e Pætus li. 33. *Christi crux cur exaltatio dicta sit.* f Ioan. 3. 14. & 12. 32. & 34. g Philip. 2. 9. & seq. h Ioan. 12. 32. i de Catechys. monte & ser. 19 de temp. k in Psal. 98. l Gen. 28. 12. & seq. m cont. Iudæ. cap. 13. n 4. Reg. 6. 5. & seq. o Ioan. 21. 18. p serm. 101 & 201 de temp. & lib. 50. hom. in 27. q lib. 5. r de Petit. Consul. apud Ciceron. s Rom. 8. 17. t Matt. 11. 12. u vers. 12. x Act. 1. 7. *In manu Dei ponenda nostra de bonis potestas.* y ibidem. z 1 Reg. 3. 18. a 1. Machab. 3. 60. b 2 Reg. 10. 12. c Iudith. 7. 23. 24. 25. d ibidem c. 8. 10. & seq. e ibid. vers. 31. f Mat. 6. 10. g infra 26. 39. Luc. 22. 42. h Raban. in c. 1. Iudith & Glossa ordin. i Psal. 9. 10. k Psal. 30. 16. l in Alcibiad. 2. *Quomodo orandus Deus iuxta Platonem.* m hom. 4. ad populum. n de bono perseuerantiæ c. 15. *Frustra coincidit dictũ, verũ quidem, sed nõ profectum.* o Prou. 26. 11. 2. Pet. 2. 22.

mini verba sunt. *Iacta super dominum curam tuam, & ipse te enutriet, & non dabit in aeternum fluctuationem iusto.* Quasi dicat iactandam aduersus fluctuatem animi nauem sollicitudinis fluctibus anchoram spei in Deum tutam & firmam, *qui gubernator est, ac auriga*, inquit Theodoretus. Vetatur sollicitudo nimia de victu, & vestitu, quia Gentilium est, *quia praestantior anima, quàm corpus*, & hoc quàm externa bona, & aeterna, quàm peritura ista: quia prospicit Deus sensu ac ratione carentibus rebus: quare multò magis nobis, quia idem est Pater noster, probè conscius necessitatis nostrae, cuius proinde tacita reprehensio fit, nimis circa haec esse. Rem adeo difficilem, sed maximè necessariam tot oportuit argumentis probari: sicut quando passionem Christi Petrus impedire nitebatur, tam multas ipse rationes adhibuit, quibus ostenderet eius necessitatem.

Paulus monet, coniugum sollicitudinẽ tantam esse, atque μεμέρισται, vt iuxta nominis etymon (quod est μερίζειν τὸν νοῦν) mentem diuidat. Christus asserit *sollicitudine huius seculi suffocari verbum, & sine effectu effici.* Sed nec approbauit Marthae circa plurima sollicitudinem, taoietsi occuparetur in eo excipiendo, atque tractando, quoniam vnum necessarium esset, hoc est, paucis natura contenta, satiùsque foret auditioni vacare diuini verbi. Iactandae sollicitudines istae in Deũ, vt eas reficeet, atque corrigat, & iactus ipse denotat vel quod citò, & cum quadam execratione, & vehementi motu longius remouere illas oportet, vt solet onere pressus, & sarcina réyce la attactus, aut quae ipsum laedat vel quod tanquam in destinatum scopum, dirigere Deum.

Dominus sollicitus est mihi, seu vt legit Augustinus, *curam habet nostri. Qui habuit tui curam*, inquit, *antequam esses, quomodo non habebit curam, cum iam es, quod voluit vt esses?* Et post molta suauissimè, & piissimè in hanc sententiam dictam concludit: *Nusquam tibi desit: ita illo tibi desse: tu tibi nolo desse.* Quo pacto autem de singulis peculiarem curam suscipiat, non minus, quàm de omnibus, docet idẽ aliquot lucis lectu sanè dignis.

Quocirca pendere nos oportet à Deo in omni sollicitudine, etiam illa, quae honesta est, quamque exigunt à nobis diuinae litterae, *vt solliciti ambulemus cum Deo nostro*, *custodiamus sollicitè animas nostras*, & *cuncta quae sunt in lege*: *vt solliciti seruemus vnitatem spiritus in vinculo pacis*; *vt qui praest, id faciat in sollicitudine*, & *sollicitudinem gerat Ecclesiarum*: *vt sollicitudine simus nõ pigri* circa quodvis opus bonum: vt ostentemus sollicitudinem ad expletionem spei vsque in finem, nec segnes efficiamur, verùm imitatores eorum, qui fide, & patientia haereditabunt promissiones: vt de peccatis secundum Deum cõcepta tristitia *operetur in nobis (magnam) sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed aemulationẽ, sed vindictam.* Qui sunt bonae sollicitudinis effectus, quae pariter est secundum Deum.

Praecipit Paulus, *vt nihil solliciti simus*, verùm hac lege, *vt petitiones nostrae innotescant apud Deum*, qui scilicet vt diximus, nostri sollicitus est, sed ita, quod Augustinus dicebat, vt nec illi desimus, nec ipsi nobis. Addit effectum consequentem Apostolus: *vt pax, quae exsuperat omnem sensum, custodiat corda nostra & intelligentias nostras*, ne desiderando vagentur, ne cogitando errent, deinque ne μερίμνας patiantur, anxias, & distrahentes curas: ne satagamus veluti διασπώμενοι hinc, undéque tracti, ac discerpti, quod verbum de satagente Martha vsurpatur.

Mons Moria sic denominatus est, postquàm pro Isaac arietem subiecit Deus, cùm dixisset priùs Abraham filio: *Deus prouidebit sibi victimam holocausti fili mi.* Inde ad Hebraeos, Hieronymo teste, manauit prouerbium: In Monte Dominus videbit, cùm quis affligeretur: nempe significare volebant affore prouidentiam diuinam ad eum modum, quo succurrerat Abraham, & Isaac, piè, ac obedienter afflictis, vel quasi, vt praedictio Abrabam impleta est illa ratione, quam diximus, etsi forsan ille ignoraret implendã, ita sperandam sit affuturam opem Dei, quamuis tempus, modúmve nescias. Alij ad futurum templũ, & Meliae aduentum id referunt. Lege Villalpandum de nomine Moriae. *In manibus suis descripsit nos Deus, & muri etiam nostri in oculis eius semper*: nihil autem praesentius nobis quàm manus nostrae, nihil visibilius quàm muri.

Si qui alij, molto magis alienẽ addicti pro Deo curae ex vitae instituto, sollicitudinem omnem exuere, proiicere, iactare debent, vt praecipiunt Ephrem, Basilius, Bernardus, cauentes quoque curam aegri corporis, procurationem medicamentorum; quoniam, ait Ephrem, *qui curat morbos animi Deus, etiam corporis curabit.* Qua de re prudentem adhibet huius Scholiastes Vossius cautionem, allatis nonnullis alijs exemplis. Forsitam appellatiũ diebus à Syluestro indita, Clericos monet à sollicitudine vacare secularium curã cum, *vt non implicent se negotijs secularibus*: quoniam illorum sors, haereditas Deus.

Rursum Bernardus alloquens Monachos modum excedentes, ac instar adolescentulorum diligentes nimis, id est, minùs discreta vehementia, & intemperantia obstinata: *Qui vestri curam*, inquit, *semel nobis credidistis, quid rursum de vobis vos intromittitis?* Illud omnibus aequè conuenit, praescriptum à Chrysostomo: *Ne cures tua, sed ea Deo permitte: nam si satagis, tamquam homo satagis; si vero dimittas, Deus prouidebit &c. Vt igitur eorum magnam gerat prouidentiam, ipsi soli omnia committe. Si vero & ipse spiritualibus operam des, ea tractaueris, nõ multam eorum ipse curam geres. Vt igitur & hoc tibi bene dispensentur, & omni cura* (nempe immoderata, quamuis priore loco ijs propriè loquatur, quos ad vitam hortatur monasticam) *liberior spiritualia tene, contemnas secularia: sic enim & cum caelis terram habebis, & futura consequeris bona.*

Denique Basilius aliquandiu vexatus molesta cogitatione de fato, & fortuna, ubi negaras sibi res nonnullas, quas expetierat, & exquisierat, claudit epistolam scriptam Eusthathio philosopho: *Nam omnino prouidentia sua (Deus) ea res nostras meliùs dispensat melius, quàm nos optare possemus: Constanter Deo crede*, ait Augustinus: *eique te totum committe quantùm potes. Noli esse velle quasi proprius, & in tua potestate; sed eius clementissimi, & vtilissimi Domini te seruum esse profitere. Ita enim te ad se sublevare non desinet, nihilque tibi euenire permittet, nisi quod tibi prosit, etiamsi nescias.* Ambrosius his habet similia, agens in id psalmi: *sicut oculi seruorum*, &c. Iterum Basilius: *Sicut rerum grauium pondera appendendo, libra momentum discernimus, vtque de auro pro nimme sit & excellam, an secus, experimur affrictu lapidis: sic memoria repetẽtes mensuram modumque rerum omnium, nobis à diuina voluntate, & prouidentia praescriptum, iuxta illam omnia mensurantes, numquam ab animi moderatione, & quiete excidere poteramus, quidquid demũ aduersi*

Marginal notes: Psal. 54. 23. — Heb. 6. 19. — in ps. 54. — Matt. 6. 25. — Matt. 16. 22. 23. c. 16. 31. 53. 54. Sollicitudo coniugalis — 1. Cor. 7. 33. — Matt. 13. 22. — Luc. 10. 41. — Psal. 39. 18. Sollicitudo Dei pro nos quanta. — confess. ca. 11. Soliloq. c. 14. medit. c. 10. — Michae. 6. 8. — Deut. 4. 9. — Iosue 23. 6. — Ephes. 4. 3. — Rom. 12. 8. — 2. Cor. 11. 28. — Rom. 12. 11. — Heb. 6. 11. 12. — 2. Cor. 7. 11. — Philip. 4. 6. — supra. — Philip. 4. 7. — Luc. 10. 41. — Gen. 22. 8. 13. 14. — de Trad. Heb. Prouerbium Hebraeorum In monte Dominus videbit, vnde ortũ sit. — in apparatu Vrbis Pat. 1. 8. c. 8. — Esa. 49. 16. — Tom. 1. de fide. — Regu. 35. ex fusis. — epist. 161. & ser. 6. in cant. Quae Deo se addixere, multo magis curis omnium rerum debent abstinere. — 2. Tim. 2. 4. — serm. 19. in cant. — Ieremi. 2. — in hom. 46. ad popu. & hom. 9 in Matt. — epist. 267. Deo prouidentia melius nostra disponit quam nos optare possemus. — Soliloq. lib. 2. cap. vlt. — Psal. 122. — hom. de Grat. actione.

aduersi nobis accidere videatur.

Cura moderata rerum temporalium est necessaria.

Verumtamen prouida de temporalibus quoque rebus cura, cautio item in periculis vitandis, non solùm non vetatur, sed præcipitur potius, & laude digna est: dummodo non tam labori, & industriæ nostræ nitatur, quàm prouidentiæ diuinæ. Qua ipsa de re, si optas; relege à nobis notata capite vndecimo Apostolicæ historiæ [a], vbi de sollicitudine tam quæ vnum quemlibet pro seipso attingit, egimus, quàm quæ alteri pro altero imposita est. Vno verbo Hieronymus [b]: *A cura non penitus liberamur, (quæ solet σπουδὴ, id est, honestum studium appellari) sed præcipimur, ne solliciti simus.* (hæc potiùs vocatur μέριμνα, vt antè dictum est) labor exercendus (animi corporisque) *quia in sudore vultus tui vesceris pane tuo* [c] (tum spirituali, tum corporali) sollicitudo tollenda. Legendus item Augustinus [d], qui, cùm *præcipimur quærere primum regnum Dei* [e], docet indicari corporis etiam bona quærenda, sed post bona animi [f].

a verſ.19.
b in c.6.Matt.
c Gen.3.19.
d lib. de opere Monacho. c.1.& 2.5. lib. cont. Adiman. c.24.
e Matth.6.33.
f 2. de serm. Dom. in mon. c.24.& 25.

Vt autem tacita reprehensio est eius, cui de nubis incumbit cura, anxia de nostris rebus propria cura nostra, quasi vel nesciat, vel nolit, vel non possit. Sic qui vetat ne talem suscipiamus curam, commendat propensiorem in nos amorem, alacriorem prouidendi voluntatem, exactiorem scientiam. *Hoc est pueros imitari, solum Deum patrem agnoscendo, curis de victu depositis, Patri soli adhærendo,* inquit Clemens Alexandrinus [g]. Non aliud suis Franciscus, pendens totus a Dei prouidentia, cùm illos peregrè dimittebat, viaticum dabat, quam illud: *Iacta cogitatum tuum in Domino, & ipse te enutriet* [h]: cuius quidam vim experti aliquãdo sunt, quando à ceteris humano præsidio destituti, patúmque accepti à Magistro præcepti memores, Angelus in tempore succurrit, sed priùs exprobrans obliuionem tam pretiosi illius viatici, quod Magister dederat [i]. *Sit homo, qui esse debet,* ait Hieronymus [k], *& mox addentur ei omnia* [l], *propter quem facta sunt omnia. Sint mores sine auaritia,* inquit Paulus [m], hoc est, sine sollicitudine, *contenti præsentibus.* Ipse enim dixit [n]: *Non te deseram, neque derelinquam.* ita vt confidenter dicamus [o]: *Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo.* Infinita sunt huius generis exempla. Nam quod Catharinæ Senensi dictum aliquando est, omnes sibi dictum debent putare: Cogita de me, & ego cogitabo de te.

g 1 Pædagog. cap.5.
h Psal. 54.23.
i Chronol. 4. Francisc.
k supra.
l Matth. 6.33. Sit homo qui esse debet & addentur ei omnia.
m Heb 13.5.6.
n Iosue 1.5. Esa. 41.10 & seq.
o Psal.117.6.

Subtiliter obseruauit Tertullianus [p], in benedictione Iacob [q], rorem cœli priore loco positum, deinde pinguedinem terræ: secus in benedictione Esau [r], quoniam improbi ordine inuerso procurant in primis caduca bona, iusti æterna, à cœlo isti, Deóque pendent toti, & quidquid petant, Patrem inuocant in cœlis [s], illuc oculos leuant [t]. Erubuisse se dixit Esdras [u] petere à rege auxilium, & equites, qui defenderent populum ab inimico in via, quia dixerat Regi: *Manus Dei nostri est super omnes, qui quærunt eum in bonitate* [x], *& imperium eius, & fortitudo eius, & furor super omnes qui derelinquunt eum. Ieiunauimus autem, & rogauimus Deum nostrum per hoc, & euenit nobis prosperè.*

p 3 cont. Marcion.c.24.
q Gen.27.28.
r ibid.39
s Matth.6.9.
t Psal.122.1.
u 1.Esdr.8.22.23.
x Sap.1.1.

Hic ad extremum notandum puto, locum istũ totum à Turriano [y] nostro, sicut pridem capite primo vidimus, accipi de sacerdotibus ministris Eucharistiæ, quibus non simpliciter tantùm sollicitudo, sed omnis proiicienda præcipiatur in Deum, eo quòd vel vxoribus carere, vel earum habere vsum non debeant. Sed nos, vt ibidem fecimus, plurium sectamur hac in re de generaliore propositione sententiam.

y 2. de dog. m. charact.

Non hic profanas colligam hac de re sententias, quibus immodicas reprehendunt, ac nimis anxias curas. Apto, licet nouo, & à se conficto vocabulo Seneca [z] his deditos curis, ac sibimet molestos, qui suum antecedant malum nominauit satageos. Exemplo fortasse Iurisconsultorum, qui abigeos vsurpant, nomen illud innouauit: qui dici abactores ab aliis solent, & abigunt abducúntque è pascuis, ac stabulis armentum, pecúsve.

z epist.98.

Omnem sollicitudinem.] Μέριμναν. Dixi nomen hoc Græcum denotare nimis anxiã, & vitiosam curam, quia εἰς μερίζεται, *mens diuiditur.* Tamen in bonam quoque partem sumitur à Paulo [a]: *Qui sine vxore est, sollicitus est* (μεριμνᾷ) *quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo.* Sed sæpius bonam sollicitudinem vocat σπουδήν. In psalmum LIV. [b] est μέριμνα; *Iacta super Dominum curam tuam,* ἐπίῤῥιψον ἐπὶ κύριον τὴν μέριμνάν σου. Hieronymus: *Proiice super Dominum caritatem tuam.* Psalterium Romanum, & Ambrosianum: *Iacta in Deum cogitatum tuum.* Vatablus, & Felix: *Reiice in Dominum sarcinam tuam, siue pondus,* id est, molestiam, & id, quod te male habet. Pagninus: *Proiice super Dominum donum tuum,* quod alij reddunt *date tuum,* id est, quod dedit tibi, quod expetis dari tibi, id quod habes opus, quod visum est tibi: Chaldæa paraphrasis posuit *spem tuam* סיברך *siburach,* etsi alij legentes סברך *sibarecha, lectionem omnes.* Hebraice est יהבך *iehabecha*: quam vocem Rab. Dauid Kimhi [c] ait ignoratam fuisse ab iis, qui pondus reddiderunt, cum ea nostro non Hebraica, sed Arabica sit, vel Syra. Suspicor Hieronymum aliud vocabulum legisse. nam יאב *iaab,* & אבה *abah,* & תאב *thaab,* est desiderare, appetere, velle, &c. sicut & אוה *auah,* seu יאוה *iauah,* calamitates grauiores oneris nomine vocari solent à Prophetis. Vita ipsa onus est, ob tam multa, quibus eget. In Christo requies est animabus [d] inter onera carnis, & propter iniquitatem, quæ est *vt talentum plumbi* [e]: *& sicut onus graue grauat* [f]. Christus autem illam tollit. Iob sibi ipsi onus erat [g]: Moses populum sibi commissum grauem sibi dicebat esse, & pondus, quod portare non posset [h].

a 1.Cor.7.32.
b verſ.23.
c in libro Radicum.
Onus à prophetis calamitates grauiores appellantur.
d Matt.11.29.
Vita ipsa onus.
e Zachar.5.7 & seq.
f Psal.37.5.
g cap.7.20.
h Num.11.11. 12.13.14.

Proiiciendo.] In citato psalmo השלך *haslech.* Omninò proiicere, & ἀπορρίπτειν propriè significat, quemadmodum & in Ecclesiaste [i], *Tempus spargendi lapides* & alibi sæpe Non significat contemptum Dei, sed quendam veluti horrorem nimiæ; anxiæque curæ cum certa tutáque fiducia in Deum, sicut ante diximus: *In te proiectus sum ex vtero,* ait Dauid [k]; & aliis verbis: *Tu es, qui extraxisti me de ventre: spes mea ab vberibus matris meæ: De ventre matris meæ, Deus meus es tu,* significat: (*In te proiectus sum,* ἐπὶ σὲ super te, id est, in tuam fidem, ac tutelam. Metaphora fortassis, vt notat Genebrardus, ab obstetricibus super manus tuas prodiens ex vtero electus sum: vel à pueris proiectitiis, & expositiis, vt apud Plautum [l].

i cap 3.5.
k Psal.21.10.11.
l in Cistellaria.

Ego proieci eam, alia mulier sustulit.

Denique proiectus sum in te ex vtero, id est, per te, ac tua eductus virtute.

Ergo proiicienda in Deum cura, tamquam quem geramus animi fœtus, vt educat Deus, educet, perficiat.

Quoniam ipsi est cura de vobis.] In psalmo: *Ipse te enutriet,* διαθρέψει יכלכלך *iechalchelecha, feret te, sustentabit,* alet secundum mensuram, & veluti demensum tuum, vt solebat præpositus familiæ da-

re tritici mensuram [a] *(σιτομέτριον) cibiemur (σίτου) in tempore* [b]. Quaternos modios refert Donatus [c] famulos accipere solitos in singulos menses, idque demensum vocatum. Generaliter significat quiduis gerere ad certam mensuram, modúmque, quod aliter dicimus disponere, vt in psalmo [d]: *Disponet sermones suos in iudicio* יכלכל דבריו *iechalchel deuarau*. Itaque rectè Petrus omnia necessaria cõprehendens vsurpauit curã: *ipsi est cura de vobis.*

In amore materno præfert se Deus erga nos [e], & nutritium se nominat [f]: *non est ei de bobus cura*, vt ait Paulus [g]; *non de culicibus, cimicibus, pulicibus, muscis, piscibus, non de irrationabilibus omnibus*, vt ait Hieronymus [h] (Augustinus [i] piè, subtilitérque considerat Dei prouidentiam in culicibus, & pulicibus,) si comparatio fiat cum prouidentia, curáque, quam de rationabilibus habet: *multo enim pluris sumus nos* [k]; *etiam capillos capitis nostri numerat*, curáque.

In capite sexto [l] libri Sapientiæ dixi aliquid in hanc sententiam, exponẽdo illa verba: *Æqualiter illi est cura de omnibus*. Bernardus [m] autem quodam sermone complura disserit sanè quàm appositè, perpendens cum admiratione sponsæ verba [n]: *Dilectus meus mihi, & ego illi*. Postquam notauit quod modò retuli dixisse Hieronymum de prouidentia maiore circa hominem, quàm res alias: ait videri Petrum præcepisse: *intendite illi, quia ipse intendit vobis, nec scripsisse, (ut sit ipsi cura de vobis. Sed quia ipsi cura est de vobis.)* Nempe quia nõ solùm dilecti, sed prius etiam sumus dilecti. Cõfirmat ex psalmis curam Dei, *Dominus sollicitus est mei* [o]: *Dominus retribuet pro me* [p]. Ex oue humeris reportata [q]: ex memoria Dei plusquam matris [r]. Rursus in alio perpendit, quanti referat locare spem in Deo [s].

Vers. 8.] Sobrij estote, & vigilate: quia aduersarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret.

Sic nos abiicere sollicitudinem vult Deus, & nos illius curæ committere, vt interim aduersarium Diabolum caueamus, odio nos prosequẽtem, diráque omnia minantem, ac inferentem, vel hoc nomine, quòd sciat nos Deo curæ esse. Et sicut Deus sollicitus est nostri, & ipsi cura est de nobis: sic ille (Diabolus) inquit Bernardus [t], sollicitus est, vt nos mactet, & perdat, & vna ei cura, ne fortè qui auersus est reuertatur. Idcirco temperantiæ studendum, cuius primum vulnus humano generi à vafertimo serpente inflictum est [u]. De gula quoque Christum Tentator sollicitauit [x]. Vigilandum quoque, ne intercipiamur eiusdem insidiis, omnes nocendi vias sagaciter quærentis, & auidissimè ad prædam nostram inhiantis.

Quocirca nõ pertinet hic ad Episcopos solos, & sacerdotes Eucharistiæ ministros locus, vt aliquoties annotaui, licet cum Turriano [y], ita quoque sentiat Valentia [z]. Nec refert, quòd absolutè sobrietatem exigat nunc Petrus: capite præcedente [a] ad Orationes, quasi semper seruari debeat ab istis continentia, ab aliis ad tempus, & orationis causa: nam æquè generalis hic, & ibi sermo. Cyprianus [b] egregiè declarans istam sententiam, ostendit quo pacto aduersarius iste, hostísve nos tamquam clausos obsidens, muros exploret, an sit pars aliqua minùs stabilis, & minùs fida, cuius aditu ad interiora penetretur. Inductione facta per oculos, aures, linguam, manus, per lucra, honores, & similia, subiicit, cùm latenter non potest fallere, exertè, atque apertè minari; terrorem turbidæ persecutionis intentando: denique ad debellandos Dei seruos inquietum semper, & semper infestum esse: in pace subdolum, in persecutione violentum. Haud abludit à Cypriano Gregorius [c], dum tropologice ait ductori, & omnibus nobis, exemplo Saul [d] pugnandum per circuitum contra inimicos, qui omnibus sensibus nostris insidiantur à dextris, per læta, à sinistris per aduersa: retro per memoriam præteritorum oblectamentorum: ante, obiiciendo districtam conuersationem, & longitudinem vitæ. Subdit quoque modum pugnæ, victoriæque per circuitum obtinendæ.

Magna sobrietati affinitas cum vigilantia, non ea modò, quæ somnũ corporis cohibet, sed multò magis, quæ oscitantiam animi. Magnum in militibus excubiarum est momentum, nec facilè vigilant, qui somni conciliatricibus escis se replent: *Opus cum diuina gratia*, inquit Cyrillus [e] Ierosolymitanus, *sobria mente, & vigilantibus oculis, ut Zizania ne edamus pro tritico, pro oue lupum, Diabolum pro Angelo bono.* Pseudoprophetas instruit leo hic, vt ab iis deceptos nos interimat [f]: quod innuit Bachiarius [g]. Augustinus [h] de persecutione manifesta contra Martyres, occulta per draconem, qui hæreticos inciṁuit in Ecclesiam: ita vt apertè sæuiens leo quæreret quem deuoraret: draco quomodo insidiaretur. Dicit prætereà [i], quòd eiecit draco Adam de Paradiso [k]: idem ipse leo persequitur Ecclesiam.

Verùm plures extẽdunt sententiam ad quemlibet nocendi modum, siue tectè, & clam, siue palam, aperiéque: sicut, præter alios etiam Hieronymus [l], Origenes [m], Chrysostomus [n], Bernardus [o], Gregorius [p]. Quamuis leonis ingenium à vafricie alienum est, agítque potiùs corporis robore, ac manifesta vi; tamen insidiatur quandoque etiam in spelunca sua [q], ac Epiphanio [r] teste, sua vestigia cauda obtegit, ne capiatur à venatoribus illis insistentibus. Meminit quoque Ælianus [s], & Plutarchus [t], Isidorus [u], & addunt contortia ingredi pedibus ac tamquam vagina conditis intus vnguibus. Etsi sunt, qui hyberno potissimum tempore id facere asserant, quando facilius est in niue relictis vestigiis deprehendi. Extat eiusdem ingenij mentio apud Areopagitam [x], & Glycam [y], qui cum Epiphanio ad Christum accommodat tectum Humanitate. Sed Nazianzenus aptè ad rem nostram explanat [z].

— πολλάκι δ' αὖτε
[illegible] ἰχθρὸς ἄμετρον
... ἴχνια ...
... δόλοισιν:
Sæpe mihi rursus delectum subdolus hostis
Virtutis, virtusque adimens mea lumina fallit,
Vt fera signa pedum, quæ signis callida turbat,
Hac venatorem virtutis lædat vt arte.

Huc referri potest illud Horatij [a]:

— *quia me vestigia terrent,*
Omnia te aduersum spectantia, nulla retrorsum.

Quacumque tandem id ratione faciat, resisti ei potest, ac debet voluntatis liberæ conatu, alioqui frustra moneremur ad resistendum, frustra quæreret Diabolus, quos perderet, vt rectè Faustus [b] colligit, probans nullos esse iam diabolo deputatos absque respectu ad libera mala opera,

a Lucæ 12.42. b Matt. 24.45. *Demensum quid esset.* c in Terentij Phormionem. d Psal. 111.5. e Esa. 49.15. f Baruch 4.8. Oseæ 11.3. 4. Esd. 1.28. g 1. Cor. 9.9. h in cap. 1. Abac. i Aug. in psal. 148. k Lucæ 12.8. Matth. 10.31. l Sap. 6. m serm. 68. in cant. vide etiã ser. 69 & 70. n cant. 2. 17. o Psal. 39. 18. p Psal. 137. 8. q Lucæ 15.5. r Esa. 49.15. s ser. 5. in ps. 90. *Diaboli cura est nos mactare & perdere.* t serm. 11. in psal. 90. u Gen. 3. 1. & seq. x Matth. 4.3. *Non pertinet hic locus ad solos presbyteros & sacerdotes.* y de dogmat. charact. 1. z tom. 4. disp. 9. q. punc. 3. §. 1. a vers. 7. b de zelo, & liuore.

c In 1. Reg. c. 14. d Ibidem 47. *Sobrietati cum vigilantia magna est affinitas.* e Catech. 4. f 3. Reg. 13. 24. g ep. ad Ianu. Tom. 3. Bibl. Patrum. h in Psal. 90. Concio. 2. Tract. 10. in Ioan. i Tract. 10. in Ioan. k Gen. 3. & seq. l ep. 1. & 22. & Tom. 9. ep. ad Demetria. & lib. 3. in ep. ad Ephe. & in c. 38. Ezech. *Leonis ingenium à vafricie alienum est, tamen est etiam astutus.* m in c. 8. ep. ad Rom. n hom. 22. ad populum. o serm. 11. in psal. 90. p in vit. pa. patrũ. q Psal. 10. 9. secundum Hebræos. r ad Physiol. cap. 1. s 1. de Anim. cap. 10. t Opusc. de animantium comparat. u lib. 12. Etymo. cap. 2. x Cæle. Hier. cap. 2. y in Annal. z Carm. de Virtut. a lib. 1. epist. ep. 1. b lib. 2. de lib. arb. cap. 10. Tom. 4. Bibl. Patrum.

sed adiuuante illo, prope quem positi, cuiuslibet contra nos nun timemus pugnantis manum [a], & si nostra sit Deus salus, illuminatio [b], protectio, nec integra quidem (leonum) castra verebimur: denique *si Deus pro nobis, quis contra nos* [c]? hoc est, contemptibilis, & nihili efficitur omnis aduersarius, vt idem Origenes [d] monet: non plus potest, quàm permittat Deus, quemadmodum leo prophetam suffocare potuit [e], cadauer illius ei tangere, vel asinum non licuit: *olim circuibat, nunc cum dracone conculcatur*, ait Athanasius [f], intelligés circuire, sed non adeo libere, & despicatui modò esse, vt etiam ipsemet loquitur; ad eũ ferè modũ, quo ludũt pueri cum vrsis & leonibus, qui circũferũtur ligati, sed longè à rictu, faucibúsq; ipsorũ.

a Iob. 7. 9. b Psal. 26. 1. c Rom. 8. 31. d supra. e 3. Re. 13. 24. f Ora. de Pass. & Cruce.

Sobrij estote]Νήψατε. Significat hoc verbũ Græcum etiam vigilare, vt antea notauimus [g], & hoc loco vertit Syrus Interpres אתחעירו *ethib hhiru*. Sobrietatem sæpe numero inculcant Apostuli, & quidé omni gradui, sexui, ætati, vt legere est, præsertim apud Paulũ, qui eam exigit ab Episcopis [h]: à fœminis matrimoniu iũctis [i]: a Diaconibus [k]: à senibus [l]: à fœminis vetulis [m]: à viris iuuenibus [n], postremò vult omnes vigilare, & sobrius esse [o].

g c. 1. vers. 13. *Sobrietatem sæpe numero cõmendat Apost.* h 1. Tim. 3. 2. 2. ep. cap. 3. 11. c. 4. 5. Tit. 1. 8. i 1. Ti. 2. 9. 15. Tit. 2. 5. k 1. Tim. 3. 8. l Tit. 2. 2. m ibid. 3. n ibid. 6. o 1 Thes. 5. 6. 8. Tit. 2. 12. Rom. 13. 11. 13.

Est σωφροσύνη Platuni [p], σωτηρία φρονήσεως: prudentiæ verò, ac scientiæ parentes per intemperãtiam nobis iacturam pepererunt. Sed sobrius in sobrietate volo esse, nec enim dici pauca possũt, si qua dici debeant. Aristuteles laudat Hecubam Euripidis interpretanté vocabulum ἀφροδίτη, quæ est Venus, quod sit θεὰ ἀφροσύνης, Dea insaniæ.

p in Cratylo.

Vitriacus [q] asserit hic sumi sobrietatem largè pro temperantia à gustu, & coitu illicitu: sicut in epistola ad Titum [r]: vbi admonemur *sobriè, iuste, piè viuere*, vbi primum Græcè est σωφρόνως, etsi Syriacè cũ castitate בנכפותא *bnachputha*. De laude ieiunij consule, quæ fusè disputaui exponés Euãgelium de tentationibus, & ieiunio Christi: de remediis incontinentiæ, quæ in explicatione historię de Samaritana. Nec improbabile sobrietatem hoc etiam loco denotare modum in prudétia curáve transigendæ vitæ, de qua præcessit proximè mentio, simúlque in credendo, ne curiosiùs velimus, quæ simpliciter proponuntur credéda, scrutari Fauet, quod paulò post admonemur aduersario diabolo resistere in fide, quæ vel simplicé assensum denotare, vel fiduciam potest. Præterea, quoniam Paulus [s] præcipit, *ne sapiat quis plusquam oportet, sed ad sobrietatem*, εἰς τὸ σωφρονεῖν, quod Irenæus [t] reddit *ad prudentiam*, Hieronymus [u] *ad pudicitiam*, Augustinus [x] ad temperantiam. Hęc temperantia modus est, sese intra terminos continendi, vt, quod etiam Irenæus dicit, *superfluam quæramus Fidei mysteriorum cognitioné*. Basilius [y] expunit, *ne nos ingeramus in ea, quæ ad nos non spectant*, & cõsentit Ambrosius [z]. Id censeri potest velle idem Apostolus [a] dicens: *siue enim mente excedimus, Deo, siue sobrij sumus, vobis*. Id est, si nos accommodamus & attemperamus ad captum vestrum.

q serm. 2. de Dom. 3. post Pentecost. r cap. 2. 12. s Rom. 12. 3. t lib. 5. c. 20. u 2. cont. Iouin. x epist. 47. y Regu. 231. & 264. ex breui. z in c. 2. e; ad Rom. a 2. Cor. 5. 13.

Et vigilate.]Γρηγορήσατε absq; coniũgente particula, Quia verò γρηγορεῖν propriè vigilare est, prioris verbi νήψατε alteram notionem interpres posuit *sobrij estote*, alibi aliam de vigilantia, sicut iã prius notauimus. Syriaca editio habet עירו *hhaihadu, mementote*. Vigilia animi, attentio est, ad quã necessarium quoque sæpe corpore vigilare: atque ita se saltem ante necessarium somnum comparare, vt si dormiamus, cor tamen vigilet [b]. Idcirco iubet nos Ecclesia in vltima hora officij diuini, quod appellatur Cõpletoriũ, quo absoluto somnus capitur, istam recitare sententiam: *Fratres, sobrij estote, & vigilate, &c. vt hostis noctu comprimatur; & sic oculi somnũ capiant, vt cor ad Deum semper vigilet.* Oramus præterea, vt *omnis inimici Deus insidias a nobis longe repellat*. *Nocte os meum perforatur doloribus*, inquit Iob [c], *& qui me comedunt, non dormiunt*. Inimicus homo, dũ dormiũt homines, superseminat zizania [d]. Quod autem dormire dicitur in locis humentibus [e], est quia prouocat dormiétes ad luxuriã, & dormit leo, sed in media quoq; via, & apertis oculis, ac intrepidus mouens simul caudã [f], & vbi primum nascitur, cernit, vt dici λέοντα velint παρὰ τὸ λάω, τὸ θεωρῶ. (Sic etiam aliqui de λαγὼς sentiunt, qui est cuniculus, & clausis vigilare palpebris dicitur, symbolúmque vigilantiæ apud Ægyptios teste Plutarcho [g], & Xenophonte [h], ac terror animalium omnium etiam tunc est [i], ideóque symbolum vigiliæ leo [k], pingi solitus in valuis templorum.

Vigilia animi est attentio, ad quam sæpe necesse est corpore vigilare. b Cant. 5. 2. c cap. 30. 17. d Matt. 13. 25. 28. e Iob. 40. 16. f Epipha. ad Physiol. cap. 2. & alij. *Leo vnde dicatur.* g 4. Sympos. q. 8. h in Cyneget. i Athanas. q. 103. ad Antiochum. k Isa. 21. 8. 11.

Dissimulat interdum, & remittere videtur diabolus: verùm vt incautos occupet. Sicyonij Sõni simulacrum statuerunt, qué cognominabant epidotem, & appellabant Sopienté leones, id est, sæuos dolores [l]. Nun sopitur leo noster, sed excitatur tunc magis ad nocendum: quemadmodum tenebris aduentantibus, & facta nocte *pertranseunt omnes bestiæ syluæ, catulique leonum rugientes vt rapiãt, & quærant a Deo* (qui permittit) *escam sibi* [m].

l Pausanias in Corinthiacis lib. 2. m Psa. 103. 20. 21.

Imperauit Christus [n] vigilias, & orationes, ne intremus in tentationem. *Insidiatur in occulto leo hic in spelunca sua, insidiatur vt capiat pauperem* [o], *& tu frondosæ arboris tectus vmbraculo*, inquit Hieronymus [p], *molles somnos, futurus præda, capis*. In mysticis animalibus nec labor sufficit bouis, nec leonis robur, nec volatus aquilę, nec hominis ratio: oculis opus est antè, retróque [q], vt sedulò aduigiletur contra pericula, & pes vituli quem habebant, designat discretam prudentiam, quia vngulam pes illius animalis habet discretam. Illud de oculis ad hoc notauit prupositum Turrecremata [r].

n Mar. 14. 38. *Christus imperauit vigilias, & orationes.* o Psa. 9. 9. p epist. 1. ad Heliodo. q Ezech. 1. Apoc. 4. r in Regu. S. Benedicti c. 4. Tract. 17. & c. 8. Tract. 65.

De Vigilantiæ vtilitate, vsúque multa Ioannes Stephanus [s] Durantus, & nos alibi [t] nonnulla. Cómendemus certè nostri custodiam dormiturum abituri custodi Angelo, qui & ipse minister eius, qui præcipuus est custos noster, nec dormit, nec dormitat [u], semper vigil est, ac sic quidé à Danielo [x] nominatus, Hebraicè עיר *hhir*, vt obseruauit Hieronymus [y], addés nos crebris pernoctationibus imitari Angelorum officia. Gildas Sapiens in exhortatione, quam habuit sub mortem, protulit hunc locum istu modo: *estote quoque sobrij, & vigilantes in orationibus semper* [z], &c. Sed prætermisit (*rugiens*) leonis epithetum, & forsan è duobus locis conflauit sententiam vnam: capite namque priore [a] legimus: *& vigilate in orationibus*.

s lib. 3. 20. Ritib. Eccl. c. 4. t Act. 12. 12. & c. 16. 25. u Psa. 120. 4. x cap. 4. 10. y ibidem. z in vita, c. 18. a vers. 7.

Generalis admunitio Petri attingit maximè viros Ecclesiasticos, & sacros. Refert Seruius [b] explanans Virgilium:

---vigilásne Deûm gens Ænea? vigila.

certo die Vestales Regem monere sacrorum solitas his verbis: *Vigilas ne Rex? vigila*. Paulus Timotheo suo præcipit [c]: *Tu verò vigila*. Homerus dixit, *non decere Principem dormire solidam noctem*. Et Episcopo Ecclesiæ Sardis dicitur [d]: *esto vigilans, & confirma cætera*, & vigilantibus pastoribus euangelizata est Christi natiuitas [e].

b Æneid. 10. c 2. Tim. 4. 5. d Apoc. 3. 2. e Lucæ 2. 8.

Aduersarius vester diabolus.]Ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος. De nominibus diabuli, & satanæ, quo Syrus hic vtitur, & *aduersarium* significat, sicut *diabolus accusatorem*, nolo repetere, quæ satis accuratè dis-

serui

[a] cap. 1. 3.

terum explicans Actus Apostolicos[a]. Nec etymologia est deorsum fluens, nec duo boli, quos in nubis quaerat, corpus & anima, vt hoc loco Thomas Anglicus ait. Catharinus, & Salmeron reprehendunt hic eos, qui negant diabolos esse: quae diabolorum deceptio maxima est, vt ita minus caueantur. Nos alibi [b] plura.

Diaboli deceptio maxima est diabolos negare.

[b] in disput. de Angelis.

Diabolus.] Calumniæ ac διαβολῆς ab Apelle picturā effictā, vt se de calumniatore Antiphilo vlcisceretur Lucianus [c] describit, diabolo aptissimè congruentem. Ad dextram considebat quispiam auribus prælongis insignis vt Midæ, manū porrigens procul accedenti Calumniæ: circumstabant mulierculæ duæ, Ignorantia, ac Suspicio: aderat quasi aliunde properè veniens διαβολὴ eximiè compta, vultu gestúque corporis effetam rabiem, & iram æstuanti conceptam pectore præ se ferēs, sinistra facē tenens flammiuomam, dextra secum adolescentem rapiens capillis prehensum, manus ad superos tendentem, obtestantémque immortaliū fidē: anteibat vir pallidus, in speciem impurus, acie oculorū minimè hebeti; sontico contabescentibus morbo similis, qui erat Liuor: sequebantur Calumniam mulierculæ hortatrices dominę suæ, instructrices, cōptrices, videlicet Insidiæ, & Fallacia: à tergo, lugubri habitu, pullata, laceráque Pœnitentia, quæ capite in tergum deflexo, cum lacrymis ac pudore procul venientem veritatem excipiebat. Testis præterea apud Diogenianum Theophrastus ipsi Calumniæ Athenis aram positam.

[c] dial. de non temere credendo calumniæ.

Tanquam leo rugiens.] Eadem res boni, malique secundum varias rationes Christi, & diaboli symbolum potest esse, vt multis cōstat aliis exemplis. Christus quidem nominatus leo de tribu Iuda [d] (quæ tribus in suo vexillo viridi depictum leonē gerebat, vt Hebræi tradunt [e].) *Christus leo*, ait Augustinus [f], tradens dictum rationem, *propter fortitudinem, diabolus propter feritatem: ille leo, ad vincendum, iste leo ad nocendum*: Idem habet Gregorius [g], Epiphanius [h] cum aliis Patribus, huius animalis bonas proprietates adaptāt Christo: & notum est vni ex Euangelistis assignari mysticè leonem vel ob regnum, vel ob resurrectionē, in qua potentiam suam Christus maximè declarauit, & vicisse dicitur [i]: & sicut leo, vt primum editur, fertur dormire tribus diebus, ac noctibus, tū patris rugitu suscitari [k]. Crucifigebant leones Afri, vt cæteri metu pœnæ similis absterrerentur à nocendo [l]. Christus leo crucifixus ad omnem noxam diaboli leonis remedium fuit, sicut cum serpente [m] comparatus, quem exaltauit Moses in deserto, saluti est contra morsus diabolici serpentis. Lege Viegas [n], & Ribera [o], & Pradum [p].

[d] Apoc. 5. 5.

[e] in c. 2. Nu.

[f] serm. 46. de diuer. cap. 2. *Christus leo propter fortitudinē, diabolus propter feritatem etiam leo dicitur.*

[g] 5. Mora. c. 17.

[h] lib. ad Physiologum.

[i] Apoc. 5. 5.

[k] Epipha. supra. Orig. ho. 17. in Genes. Ruffin. de Bened. Patriarc.

[l] Plin. lib. 8. c. 16.

[m] Ioan. 3. 8.

[n] Apoc. 4. com. 1. sect. 11. & c. 5. sect. 2.

[o] Apoc. 5. 5.

[p] in Ezech. to. 1. V. lib. par. 2. sect. 10.

Leonis rugitus nunc terrorem designat, sicut & alibi sæpè. *Leo rugiet*, ait Amos [q], *quis non timebit?* nam solo hoc sonitu attonita, veluti que icta, quæ per celeritatē possent, impetum leonis euadere, deficiunt animalia, vt Ambrosius [r] docet, atque Basilius [s]. Rugit autem, & antequam capiat prædam, quemadmodum hoc loco scribitur, & in psalmo [t]: *Catuli leonū rugientes vt rapiant, & quærant à Deo escā sibi*: & cū capit, *sicut leo rapiēs, & rugiēs* [u]; &, *A rugientibus* [x] *præparatis ad escam*, & postquam ceperint [y]: *Quomodo si rugiat leo, & catulus leonis super prædam suam*; &, *Numquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit?* &, *Numquid rugiet* [z] *leo in saltu, nisi habuerit prædam?* nempe tunc aduocant absentes seniores maximè hi, qui sunt iuniores, vt prodit Plutarchus [a].

[q] cap. 3. 8.

[r] 6. Hexa. c. 3.

[s] ho. 9. Hexa.

[t] Psal. 103. 21.

[u] Psal. 21. 14. Ezech. 22. 25.

[x] Eccl. 51. 4.

[y] Esa. 31. 4.

[z] Amos 3. 4.

[a] de soler. animal.

Sed famescentis, quærentisque prædam leonis rugitus maior videtur, ac periculosior. Sic Iob [b] declarās vehementiā famis suæ, ait, *Antequā comedā, suspiro, & tamquam inundātes aqua, sic rugitus meus*: Inter edendum, cúmque esurit, sæuius rugit leo, vt Physiologi tradunt Aristoteles [c], Plinius [d], Ælianus [e]. parum mitescit diabolus, quò plùs prędatur, & cibo electo [f] vescitur, eò incrudescit acerbiùs.

[b] cap. 3. 24.

[c] de hist. animal. cap. 44.

[d] lib. 8. ca. 16.

[e] li. 2. de animal.

Diabolus qui plus prædatur eo incrudescit acerbiùs.

[f] Habac. 1. 16.

Porrò nomine leonis interdum significatur varium genus bestiarum ferociorum: nam alicubi eamdem Hebræam dictionem interpretatā legimus aspidem, pantherā, vitulū, myrmicoleonē, vt notauit noster Pineda. Nec refert rugiēdi [g] verbū, siquidē de quovis horrifico sono dicitur: sicut & mugiēdi, vt vidimus capite XVII. [h] Sapientiæ, vbi est idem, quod hîc verbū ὠρύω. Dicitur prætereà leo a Nicandro [i] vastissimus, ac maculis notatus fuluis, insignique capite. Constat verò dæmonem varias animaliū formas induere, atq; variis eorū designari nominibus in scriptura. Quia verò rogitus manifestam prodit sæuitiā, præstat vt apertiores dæmonis opera persecutiones intelligam, vel certè vehemens nocendi desiderium, qua id cumque arte perficiat. Ambrosius [k] hunc locū citans, legit: *leo rapiens, & rugiēs*, rapiēs, id est, qui rapere solet; nec cibum dum rapit, quærit, sed quærit, nisi quam rapuit, nondum sufficiens pręda sit. Rugit quærendo, sed ferire nō potest, nisi euadas bestia rationis expers tam pusillanimis, vt solo timore cedas, *quemadmodum qui ante conflictum nō ce-l, sed tuba prosternitur*, inquit Bernardus [l]. Dęmonē Eusebius [m] ait Græcè dici, quasi παρὰ τὸ δειμαίνειν, quod est timere, videlicet, *quia terrefacit*. Placet magis tamē cōmunis, quā recitat, opinio, vt dicatur veluti δαήμων hoc est *sciens*. Peior Eugubini [n], ab Hebręo שדים *sadim*, plurali remota prima litera, & vel à שדי *sadda*, singulari quod vnum Dei nomen est, significans sibi sufficientē; vel à verbo שדד *sadad*, quod est destruere, vt alias notauim [o].

[g] Iob 4. vers. 10. num. 5.

[h] vers. 18.

[i] in Theriacis.

Rugitus leonis quid designet.

[k] in c. 22. Lucæ.

[l] in psal. 90. serm. 13.

[m] 4. de Præp. c. 5.

[n] de Perenni philoso. c. 19.

[o] Act. 27. 18.

Circuit quærens.] Apud Hieronymum [p] legitur aliquando, *circumiens quærit*. Sensus idem, Græcè περιπατεῖ ζητῶν. Propriū Satanæ circuire, vt ex hoc Petrus Blesensis expoōes Iob *qui se circuiuisse terrā*, Deo dixit [q], *& perambulasse* confirmat; & quoniam *impij quoque in circuitu ambulāt* [r]: adiice Cain vagū, profugúmque [s], *& immundum spiritum ambulātem per loca arida, & inaquosa quærentē requiē, nec inuenientē* [t]. Eosdem hos Bernardus [u] locos tractat ad idē propositum: & circuitione vti diabolū in seipso, circumuentione ad nos, & illam esse, quia numquam proficit, ac propriæ inhæret volūtati: hanc quoniā nunc ascendit, nunc descendit, variásque fallendi artes struit. Circularis modus infinitū propemodum indicat odium, ac studium nocendi, & omnē circumcirca captare ad nocendum occasionē: & celerem admodum in nocendo esse, & inextricabilibus insidiarum spiris vti. Circūuenire dicitur Latinè, qui decipit, omnia scrutādo, & perlustrādo, & quasi circumspiciendo *cum oculis emissitiis*, vt ait ille de odiosa vetula [x]. Hanc vim habet apud Iob [y], & alias [z] verbum Hebræum שוט *sut*.

[p] in c. 55. Esa.

[q] cap. 1. 7.

[r] Psal. 11. 9.

[s] Gen. 4. 12.

[t] Luc. 11. 24.

[u] serm. 12. in cant. *Diabolus circumitione in seipso vtitur, circumuentione ad nos.*

[x] Plautus in Aulul.

[y] cap 1. 7.

[z] Zacha. 4. 10. 2. Reg. 24. 9. & 24. 8.

Hiantem Diaboli ad prædam nostri famē possumus vtcūque illustrare hostium Dauid exēplo, quos in eum Saul immisit, de quibus ita cecinit [a]: *Conuertentur ad vesperam, & famē patientur vt canes, & circuibunt ciuitatē: ipsi dispergentur ad manducādū.* Tale & illud: *Inimici mei* [b] *animam meam circūdederunt*: quæ phrasis crebrò repetitur in psalmis, maximè in CXVII. Fulgentius [c] vocat hunc indefessum circuitum. Itē circuitus hic indicat liberam quamdam, & audacem inambulationem, perinde

[a] Psal. 58. 15.

[b] Psal. 16. 9.

[c] 1. ad Trasimund. cap. 5.

ac si diabolus, quod de seipso iactauit mendaciter, *omnium esset dominus regnorum* [a], & *inambulatione terræ*, vt iura præscribunt, latentis acquirere possessionem thesauri.

Circuitum, ambitúmque istū ex disciplina castrensi rectè Cyprianus [c] explicat, quē pridē citaui. Vult Vitriacus [d] circuitu denotari, non audere diabolum intrare, sed *iuxta iter scandalum ponere* [e]. Intestinus hostis caro, nostráque praua concupiscētia, volūtas, habitus &c. hæc diabolus explorat circumeundo: non intrat, nec illabitur: non persuadet nisi admissus. Si steterimus in via, nil nocebit. Quod peius est, circumeunt, quærúntque aliqui peccandi occasiones; & in dæmonem coniiciunt causam, quem nihilominus alibi [f] docui non omnis peccati primum suasorem esse. Ad extremum, Auctor quæstionum vtriusque Testamenti [g] apud Augustinum probat hinc, Diabolum non esse naturâ malum, sed mala electione: Isidorus [h], monasterium diligenter claudendum.

Quem deuoret.] Τινὰ καταπίῃ, *Quem absorbeat, vel glutiat*, quo secundo verbo reddit interpres alibi illud verbū Græcum [i]. Nil refert seu legas *quem*, seu vt apud Cyprianum, & Hieronymum extat *aliquem*, quamuis Græco τίνα cum accentu in penultima congruit melius *quem*, quàm *aliquem* relicto verbo modi subiunctiui καταπίῃ. Si autem cum aliis legas καταπιεῖν, leges quoque τινὰ cum accentu in vltima, significabitque *aliquem*. *Circuit quærens*, inquit Chrysostomus [k], *non quem mordeat, vel frangat, sed quem deuoret.* Inter animalia, leo præsertim prædam dentibus validissimè comminuit, non statim deuorat, deglutitve. Vnde Ignatius [l]. *Dentibus bestiarum molar.* Non rarò inde sumitur exaggeratio cladis extremæ [m]. *Quasi leo, sic contriuit omnia ossa mea.* Et [n], *Ne quando rapiat vt leo animam meam.* ףרטי *iitroph, ἁρπάζῃ, dilaceret.* Per leonem Paulus [o], de cuius ore se liberatum scribit, intelligit sæuissimum Neronem: ita enim etiam describitur Princeps impius [p], Rex iracundus [q]; & quos diuites egentes, ac esurientes legimus in psalmo [r], vocantur Hebraice, & in interpretatione Hieronymi, *leones*, Hebraicè כפירים *chephirim*: Chaldaicè בני אריא *bene arieua, filij leonum, & crebrò tyranni.* Sic describuntur ab Ezechiele: Denique vt exprimatur damnum peccati, dicuntur *dentes eius, vt dentes leonis, & molares eius, vt catuli leonis* [s]. Inobedientes prophetæ, leonis ictu perierunt [t], & alij à vero cultu Dei deficientes [u]. Hominibus leones nocent, præsertim tempore suæ senectutis, quando per corporis imbecillitatem, & dentium defectum venari nequeūt, eâque de causa vrbes adeunt, vt Aristoteles [x] memorat, indicátque Plinius [y]. Fortassis ad veteranum hostem diabolum allusit Petrus, cùm deuorare velle dixit. Quamquam voraces auidiores sunt: potéstque vorandi cupiditas ingens illud odium diaboli, quod recens semper est, augescentibus potiùs ei ab experientia viribus, quàm deficientibus connotare. Sed caninos dentes leonibus perire negat idem Aristoteles [z], nempe duos inferiores, totidémque superiores, & solos prodit bos mutari. Ait [a] præterea, cibo incontinenter admodum vti, multáque deuorare solida sine vllo dissectu: post saturitatem triduo inediam pati. Nullo satiatur diabolus cibo, & quod de leone ferunt [b], nonnisi rapto viuere, seu venatione, ac præda, ita vt non attingat cadauer, nisi quod viuum ceperit; aptè conuenit diabolico leoni, cuius *cibus electus* [c], vt obseruant Hieronymus [d], &

a Luc. 4. 6.
b l. 3. digest. de acqui. possess.
c de zelo, & liuore.
d ser. 2. in Do. 3. post Pentec.
Circuitus diaboli quid denotet.
e Psal. 139. 6.
f Act. 5. 3.
g quæ. 2. To. 4.
h Regu. Monac. cap. 1.
i Eccl. 23. 22.
k Hom. 22. ad populum.
l ep. ad Rom.
m Esa. 38. 13.
n Psal. 7. 3.
o 2. Tim. 4. 17.
p Prou. 28. 15.
q Prou. 19. 12.
r Psal. 33. 11.
s Eccli. 21. 3.
t 3. Reg. 13. 24. cap. 20. 36.
u 4. Reg. 17. 25.
x 9. de histo. animal. c. 44.
y lib. 8. c. 16.
z 6. de histor. animal. c. 32.
a 8. de histor. animal. cap. 5.
Nullo satiatur diabolus cibo.
b Ælia. lib. 2. de animal. c. 3. Philostra. lib. 6. de vita Apollo. cap. 31.
c Habac. 1. 16.
d epist. 22.

Gregorius [e], *melioribus magis insidians*, vt etiam docet Auctor Quæstionum vtriusque Testamēti [f], quin etiam *sicut leo in spelunca sua insidiatur* [g], ita Diabolus etiam cùm videtur abesse. Illud verò potissimùm leo facit iunior, & imbecillior, captando ex insidiis minores animantes propè trāseuntes, dum venationi grandiores leones, ac robustiores vacant. Ad eundem ferè modum satanæ regnum consistit, non diuiditur, & suę cuique pro viribus nocendi partes attribuuntur ordine quodam. In leonibus ordinem tantum nominibus ipsis diuersis Hebræi designauerunt potissimùm iuxta ætatis gradus. Nomina sunt, vt notat Rabbi Dauid Kimhi, גור כפיר אריה לביא ליש *gur, chephir, arieh, laui, lais.* Est autem præterea commune nomen huius animalis שחל *seachal.* Scio ab Hebræis per Ariel [h] altare intelligi, eo quod ignis descendens de cœlo ibi excubaret, sicut leo; aut quia victimarum sanguine semper maderet, non aliter quàm discerpens prædam leo; aut quoniam qui colitur in illo Deus, leonis in morem prostratis, humilibúsque parcat, in elatos ac superbos sæuiat, ita vt creditum sit intellectū peruenire ad leonem precum [i].

Liceat & nouam proposito excogitare rationem, videlicet vel tunc maximè grassari dæmonem cum rei diuiniori vacatur: tunc veluti magis insultare, cum sauciatur magis, quemadmodum de leone Poëta [k] cecinit:

> --- *Pœnorum qualis in aruis*
> *Saucius ille graui venantum vulnere pectus,*
> *Tum demum mouet arma leo gaudétque comantes*
> *Excutiens ceruice toros, fixúmque latronis*
> *Impauidus frangit telum, & fremit ore cruento.*

Refert Cassianus [l], Quadragesimâ dæmonem acriùs tentare, possumúsque id de Religiosis aliis temporibus ostēdere. Sed & in genere scribit ex Iustino Oecumenius, acriùs quàm olim diabolum nunc insidiari, quia magis agnoscit vim sui supplicij. Videntur id etiam Irenæus [m], Epiphanius [n], Cyrillus [o] Alexandrinus tradere. Quamuis ex alia parte sit verum, quod Beda hîc docet, repressam illius tyrannidem; quod *per eiectionem principis huius mundi foras* innuit Christus, & *per fortiorem, qui fortem armatum vicit*, ita vt non teneat captiuos ad suam voluntatem, non ita operetur in hominibus opera sua, non cribret sicut triticū, non tam facilè superseminet zizaniam: sed melius cognoscantur vincanturque cogitationes, ac insidiæ ipsius: non adeo admittat Deus accusationes contra nos, non tam liberè venire audeat inter filios Dei, vtpote calcatus, & cōtritus pedibus fidelium; atque in exorcismis frequentiùs exsufflatus. Hæc ipsa tamen simul causa est, cur maiore inflammetur ira, sciens quia modicum tēpus habet, vidénsque tantam sibi crebrò prædam eripi.

Quæri posset, an diaboli nomen sit proprium primi, & is an singulos tentet. Neutrū est, vt aliàs demonstraui [p]: nec singuli singulos dumtaxat, vel de vno genere peccati sollicitant.

Quæstio item alia satis trita, cur conditi spiritus, quos malos futuros præuidit Deus, cúrque sint, vt nos tentent. Vocat Chrysostomus [q] hæc ingratitudinis summæ verba. Eximiam verò inde nobis vtilitatem prouenire, Deóque gloriam. Idem ait Athanasius [r], ac alij, vt itē alibi vidimus. Oremus *vt saluet nos Deus de ore leonis* [s], vbi longè magis, quàm intra ceti ventrem periculum [t]. *Deuorat diabolus, & veluti sibi per mortalem culpam peccatorem incorporat*, inquit Lyranus. E contrario Iu-

e In 1. Reg. 6. 5.
f Qu. 2. Tom. 4. operum B. Augustini.
g Psal. 9. 28.
Leonis nomina secundum Hebræos.
h Esa. 29. 1.
i Plin. lib. 8. cap. 16.
k Virg. 12. Aeneid.
l colla. 21. c. 28.
m lib. 5.
n hær. 34.
o 6. contr. Iul.
Diaboli nomen an sit proprium primi.
p in Euange. De. 3. Quadr.
q hom. 23 in Genesim.
r quæst. 7. ad Antioche.
s Psal. 21. 22.
t Ionæ 1. 15. & 2. 1. & seq.

stus

ſtus Chriſti cibur eſt, quemadmodum & Ignatius panem ſe Chriſti nominabat [a].

Verſ. 9.] Qui reſiſtite fortes in fide: ſcientes eandem paſſionem ei, quæ in mundo eſt, veſtræ fraternitati fieri.

EN aduerſus tāti aduerſarij periculū fides pro remedio; nec non adeo multorum per orbem diſperſorū fratrū exemplū, qui talia patiebantur. Cùm reſiſtitur diabolo, fugit [b], & fortibur qui leo erat, euadit myrmicoleo, vt docet Gregorius [c]. Ac vt à primo ordiamur, *fides victoria eſt, quæ vincit mundum* [d], mundíque principem: hoc ſcuto *ignea nequiſſimi tela omnia extinguuntur* [e]. Antonius pugnaciſſimus diaboli antagoniſta. hoc armorum genus, & maximè tractabat ipſe, & plurimùm commendabat [f].

Ante fidem Chriſti, aduentúmque ipſius latiſſimè dominabatur dæmō per idololatriam; audiebatur, videbatur in ſuppoſita forma: hoc tempore ſcribūt ad nos Indici agricultores ſpirituales, quibus in locis non eſt illata, recepta, retenta Euangelij lux, veneficiis plena eſſe omnia: de regionibus, quas peruaſit hæreſis peſtilentia, vel in Fide languidiore morum corruptela, quantum ſuperſtitio magica inualuerit, quis ignorat? Idipſum alio loco annotaui de Hæreſiarchis [g], & Catalogū contexuit Delrius noſter breuē in Proloquio Diſquiſitionum ſuarum magicarum, ac Feuardentius in epiſtolam Iudæ. Tertullianus [h] magiam appellat hæreticarū opinionū auctricem.

Putat Oecumenius Iuſtinum citans, diabolum poſt aduentum Chriſti multò diligētiùs & acrius tentare: quia quod antea obſcurius cognouerat, apertiùs intellexit, *paratum ignem ſibi, & Angelis ſuis* [i], vt plures habeat in pœna ſocios. Quidquid ſit de notitia illa maiore, & cùm dubitari nequeat vexator etiam dæmonas antequam veniret Chriſtus igne, quamuis non omnes adhuc detineantur inferno: certum quoque videtur, latiùs antea dominatum eorum ſe extendiſſe, compreſſóſque admodum fuiſſe à Chriſto: vnde tamen ſimul cōſequens eſt, maiore odio nunc exardeſcere, plúſque conari aduerſus illos, qui plus ei reſiſtunt in lege gratiæ. Lege Caſſianum [k].

Igneæ leonē eſſe naturæ produnt Phyſiologi, & omnis corporis eius cōſtitutio, moréſque ſatis eā produnt, ita vt etiam ex oſſibus concuſſis ignis velut è ſilice elidatur: attamen ignem præcipuè reformidare, teſtis Ariſtoteles [l], citās Homerum:

[illegible]

Ardentéſque faces, quas quamuis ſauiat, horret.

Proditur idem à Plinio [m]:

Ignea diabolo fides, fiduciáque terrori longè magis eſt. aperit enim omnes artes eius fides. & ſuppeditat firmiſſima è diuinis ſentētiis monita. Timere gallum leo etiam fertur, ſeu videat, ſeu audiat, præſertim album, nec hunc tamen ſolùm, vt velle Albertus [n] videtur. De omni gallo in genere aſſerunt Lucretius [o], Plinius [p], Solinus [q], Ælianus [r], Proclus [s]: de albo maximè Ambroſius [t], quāuis de criſta dumtaxat meminerit Plinius, Lucretiúſque de aſpectu, Solinus de cantu. Antipathia non ex eo eſt, quod ſit gallus animal ſolare, ſicut Proclus tradit, eſt enim & leo: nec quòd, quia gallus magis, & quodammodo maiore diuinitate præditus, eum leo religioſè vereatur, vt reſpondet idem apud Pierium [u], quit id credat? Lucretius dat cauſam:

Nimirum, quia ſunt gallorum in corpore quædam

a ep. ad Rom.
Diabolus non reſiſtenti imbecillus eſt.
b Iacob. 4. 7.
c Moral. cap. 36. & 16.
d Ioan. 5. 4.
e Epheſ. 6. 15.
f Athanaſ. in Vita.
g Act. 8. 24.
h de Præſ. ab. cap. 37.
Magia hæreticarum opinionum auctrix.
i Matth. 25. 41.
Dæmonum dominatus latiùs ſe expandit quā nunc.
k collat. 7. ca. 27. collat. 8. cap. 18.
l 9. de hiſt. animal. c. 44.
m lib. 8. c. 6.
Ignea fides & fiducia eſt terrori diabolo.
n li. 22. & 23. de animal.
o 4. de natura rerum.
p lib 8. ca. 16. lib 10 c. 21.
q In Polyhiſt.
r li. 6. de animalib. c. 22. & lib. 8. cap. 28.
s lib de ſacrificiis.
t 6. Hexaemeron.
u lib. 4.

Semina, quæ cùm ſint oculis immiſſa leonum,
Pupillas interfodiunt, acrémque dolorem
Præbent, vt nequeant contra durare feroces.

Cauſa hæc locum habet dūtaxat in viſione, nō in cucurritu galli. Certè difficilè acquieſcit animus in certorū effectuum reddendis cauſis, vt cur etiā terreatur leo, quod dixi prius, ignibus, ac præterea rotarum orbibus circumactis, quæ Plinius [x] quoque prodidit: apud quē adhuc extat [y] à leonibus, & pantheris homines non attingi, qui iure galli peruncti fuerint, maximè ſi ei allium admiſceatur. Fatetur Ælianus [z] cauſam ſibi incompertam, quare leoni gallus terrori ſit, eóſque qui exquirant, ait non aſſequi.

Similis antipathia quędam aſinorum, & equorum. Nam ruditus eorum ſtridore Scytharum equos pugnam contra Perſas detrectauiſſe memorat Herodotus [a]. Tale illud quod prodit Germanicus Cæſar, Gigantes à Libero, Vulcano, Satyris, aſinorum, quibus inſidebant, præſidio victos, ac in fugam verſos immenſo ruditu [b]: idcirco cū præſepi in cancri ſigno gratos Deos locauiſſe. Porci grūnitum Elephanto æquè aduerſum ſcribunt Zoroaſter [c], Ælianus [d], Plutarchus [e], Suidas [f]: hoc ſtratagemate à Romanis Pyrrhum victum, à Megarenſibus Antipatrum, periculum quod elephanto ingruebat appenſa è turre ſue remotum cùm grunniret. Solent elephantorum magiſtri pullis eorum ſues aſſociare, vt grunnitum horrere dediſcant.

Ego verò vt eum, qui conceditur ab omnibus, vndecumque proueniat, timorem leonis, ad rem præſentem moraliter referam, dico diabolo reſiſti cantu, vel criſta galli: nam *qui laudans inuocat Dominum, ab inimicis ſit ſaluus* [g]: & valet plurimum ad reiiciendos ictus eorū galea ſpes ſalutis [h]: quæ ſpes nomine fidei nonnumquam intelligitur [i]. Oculos habet grandiores leo, palpebras minores, quibus integi toti nō poſſunt, vt idcirco dormire apertis videatur oculis. Nil mirū, ſi ſplēdor acrior ignis officiat. *Credit dæmon, & contremiſcit* [k]. Fidelis conniuet, & oculos humiliter claudit, contentus reuelantis auctoritate. Hæc ipſa fides incutit dæmoni terrorem: vel humilitate, ac ſimplicitate aſſenſus, vel fraudum eius detectione. vel propoſitione omnis generis remediorū aduerſus ipſum; vel, vt ita dicam, fortificatione, quę fit virtutibus, doníſve aliis, quibus radices fides in nobis agit. Hæc ſunt in intellectu dona ſcientiæ, intellectus, ſapientiæ, in affectu charitas, in qua cùm radicati, & fundati ſumus, habitat Chriſtus per fidem firmiùs in cordibus noſtris [l]; præterea patientia, & longanimitas, quæ mirificè confortant [m].

Verùm ipſimet fidei ſecundùm ſe meritò reſiſtentia tribuitur, ſicut & ſcuti ratio, vt vidimus. quod item poſſumus appellare ſcutum veritatis, quo circumdati *non timent à timore nocturno, à ſagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incurſu, & dæmonio meridiano* [n], Oculum dextrum rectè dixeris fidem, quia videt naturalia. & ſopernaturalia, cum ratio, velut oculus ſiniſter, iudicet ſolùm de naturalibus, vt ait Bonauentura [o]. Vellet fidei dextrum oculum eruere diabolus, vt quondam Naas voluit eruere viris Iabes [p]. Significat verò Naas ſerpentem, proindéque diabolum. Amiſſo oculo dextro pugnari nequit, quia ſcutum operit ſiniſter oculus.

Torpeſcit vt leo in oculos nimis perſpicaces, obiecto quaſi ſago [q] velóque fidei noſtræ. Cùm ſic reſiſtitur diabolo, fugit [r] aut etiam capitur.

x lib. 8. c. 16.
y lib. 29. c. 4.
z li. 8. de animal. cap. 28.
Cur leoni gallus ſit terrori incompertum.
a lib. 4.
b in Arati phæno. in cancro.
c li. 2. Geopon.
d lib. 16. de animal. c. 36.
e in Sympoſ.
f verbo [illegible].
Gallos cur leones timeant moraliter.
g Pſal. 17. 4.
h Eſa. 59. 17. Epheſ. 6. 17. 1. Theſſ. 5. 8.
k Iacobi 2. 19.
l Epheſ. 3. 17.
m Coloſſ. 1. 11.
n Pſa. 90. 6.
Fides oculus dexter eſt.
o de Dieta ſalu. cap. 26.
p 1. Reg. 11. 2.
q Pſal. lib. 2. cap. 16.
r Iacob. 4. 7.

Rat*o*

Ratio etiam resistendi, est locum Diabolo non dare [a] sed contemnere, vt monet Augustinus [b]. *Ab incredulis vt leo timetur*, inquit Isidorus [c], *a fortibus in fide, vt vermis contemnitur*, atque ad momentū ostensus repellitur.

Patientia item resistitur, ait Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius [d]: *ita vt cùm cauetur, ne resistamus malo* [e] (τῷ πονηρῷ .i. diabolo) sensus sit, ne illi per ministros suos percutienti, vel iniurias inferenti, similibus iniuriis, resistamus, quoniam non ignis igne, sed aqua extinguitur. Quanquam illud Christi præceptum potiùs pertinet ad iniuriam, quam infert alius homo, & malum pro iniuria sumitur, vel pro homine malo. Illud σοφὸν τὸ χρῆμα, & ingeniosum ranarum Ægyptiarum, quod Ælianus [f] narrat, opus, potest non ineptè huc secundum quandam tropologiam transferri, si in hydrum inciderint, frustum demordent arundinis obliquum, ore mordicus tenet: ita hydrus illas nequit cum arūdine vorare. Fidem hic tenaciter retentam, & obiectam Diabolo sumere possumus.

Portò notatu dignum in hoc, atque priore versu cum sequenti tria contineri præcepta, quibus perfectionis Euangelicæ summa comprehenditur, nempe abstinentiam à malo, quam denotat sobrietas: iustitiæ opera, quæ per vigilantiam, ac resistentiam contra Diabolum significantur: spem vitæ æternæ de qua posteriore præsentis membro versus, & versu sequenti. In capite primo [g] mentio de iisdem tribus facta, cùm de succinctis lumbis & sobrietate. *Cum de filius obedientia, non configuraris prioribus ignorantia desideriis, & vt in omni conuersatione sancti essent*: cùm vt speraremus perfectè in eam, *quæ offerretur gratiam, in reuelatione Iesu Christi.* De his tribus disserebat Paulus coram Felice [h], hoc est, *de iustitia, & castitate, & de iudicio futuro*, vt notauit Augustinus [i]; quemadmodum & eadem inesse in Christi præcepto [k] *de lumbis præcingendis, de lucernis ardentibus, de expectando Domino.*

Obseruat præterea Thomas Anglicus, quemadmodum in Diabolo peruersitas designatur per nomen aduersarij; robur per nomen Leonis; crudelitas, cùm rugiens dicitur; sollicitudo, cùm circumeundo quærere: sic à nobis exigi contra primum, vt resistamus: contra secundum, vt simus fortes: contra tertium, vt fidei mansuetudinem habeamus: contra vltimum, vt vigilemus.

Cui resistite.] Hieronymus [l]: *Aduersum quem resistite.* Syriacè *insurgite* קומו: *Kumu* לה *ei* (?) *licum*.

Fortes in fide.] Στερεοὶ τῇ πίστει. Syriacè *obfirmati* משררין *mesarerin*. Hieronymus [m], *Confortati fide.* Prius dixi, fidei vocabulo intelligi posse etiam fiduciam siue spem, quæ vocatur galea salutis [n], & anchora [o]: quæ duo multùm valent ad resistendum. Interpres Latinus Oecumenij solidum, ac firmum animi propositum exponit: & hoc quidem confert plurimùm. Sed nihil Oecumenius Græcè de illo. Vnde autem fidei fortitudo sit, antea docuimus.

Scientes eandem passionem ei, quæ in mundo est, vestra fraternitati fieri.] Hæc altera solatij causa, similes, & pares habere, tribulationum participes, sociósque, vt sociarum ista veluti manuum admotio in subleuando, quemadmodum notat Oecumenius, pondere multùm conferat, non solùm quod antea proposuit, ducem sequi Christū adeo pro nobis multa passum. Per sympathiam, *si patitur vnum membrum, compatiuntur* omnia alia membra [p]: *Si quis infirmatur, & nos infirmamur* [q]: *vinctorum, tanquam si simul vincti essemus, & laborantium tanquam & ipsi in corpore commorantes, memores sumus*, & vnà patimur [r]: *atque super contritione Ioseph contristamur* [s]: *flemus cum flentibus* [t]: *socij taliter conuersantium efficimur, vinctisque compatimur* [u]. Pudeat solos non posse pati, inquit Beda. Hoc suffusus pudore Augustinus [x], tandem diuinæ se tradidit disciplinæ, cùm scilicet apud se recogitaret continentiæ irrisionem exhortatoriam: *Tu non poteris quod isti, & istæ? & erubescebam nimis*, inquit, *quia illarum nugarum murmur adhuc audiebam, & cunctabundus pendebam.* Hoc est emolumentum cœnobiticæ vitæ, vt alteri ex alteris rectè viuendi rationem edisceant, vt Hieronymus [y] Rusticum admonet, ploresque Publius apud Theodoretum [z]. Qua de re plura ex aliis, Platus [a] noster, nec non de vtilitate bonorum exemplorum [b].

Nescio quo modo propter φιλαυτίαν fit, vt suas ærumnas quisque maximas putet, nec se alienarum, quæ sine dubio grauiores sæpè sunt, æstimatione solari possit. Sic fit è contrario, vt sua nemo sorte contentus, aliorum arbitretur meliorem. Talibus Paulus dicit *non restitisse vsque ad sanguinem* [c]: *nec tentationem nisi humanam eos apprehēdisse* [d]. Talia scribendo non deiiciunt Apostoli, sed erigunt animos nostros, & promptiores ac fortiores faciunt, persuadéntque Deo familiarissimos fieri, inquit Chrysostomus [e]. *Quoniam qui imminere sibi cernis inimicum, maiore ad illum curris desiderio, quo se tueri possis, quemadmodum infantes pueri cum quid horrendum viderint, ad matrum sinus protinus fugiunt, illarúmque pendentes vestibus, eis se tuentur ac protegunt; extra quod tempus, ne blanditiis quidem trahi se interdum patiuntur.*

Eandem passionem.] τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων. *Eadem passionum, easdē passiones*: quo item plurali numero Syrus vtitur.

Ei quæ in mundo est.] Quasi post hanc vitam futura non sit passio, sed in hoc mundo tantùm exercitetur, atque in eodem absoluatur, inquit Arias. Simplicior sensus est, vt fraternitas, i. fratres toto sparsi mundo significentur afflictionibus vexati.

Vestra fraternitati.] Τῇ ἐν κόσμῳ ὑμῶν ἀδελφότητι. Græca tollunt amphibologiam, ne quis existimet, *vestra fraternitas* illos ipsos denotare, quibus scribitur, & his pati similia, quæ passim patiantur alij quicumque in mundo degentes homines. Loquitur Petrus de fratribus eorum, ad quos scribit, eósque ait nihil dissimile pati ab illis, qui latè disseminati per mundum patereotur à persecutoribus nominis Christiani. *Et scitote*, inquit Editio Syriaca, *quod & fratribus vestris* על אחיכן *bhal achachun, super fratres vestros, qui in mundo sunt*, hæ passiones obueniunt. De fraternitatis vocabulo pridem dictum.

Fieri.] Ἐπιτελεῖσθαι. Gagneius, *Apparari, & exhiberi*, Catharinus, & Salmeron *perfici, & siue consummari*, iuxta illud Apostoli [f]: *Adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore eius, quod est Ecclesia.* Caietanus *perfici*. Sed alio sensu, nempe quod passiones illæ non noceant, verùm ad perfectionem conducant: vt ideo qui se tentari à Diabolo sentiūt, pusillanimes fieri non debeant. Arias etiam *perfici*, prout est idem, quod absolui & finiri, nimirum in hac vita, fauéntque Vatablus, & Clarius vertentes, *consummari*. Melior primus sensus, quem Syrus quoque participio ערצין *bharitsin, obuenientes* expressit, scilicet passiones חשא. *haſſe*.

a Eph. 4.27. *Leo timetur ab incredulis, à fortibus in fide contemnitur.*
b serm. 41. de verb. Dom.
c lib. 4. de summo bon. c. 5.
d in cap. 5. Matth. 21.
e Matth. 5. 39.
f 1. de Varia Hist. c. 3.
Tria Euangelicæ perfectionis præcepta hic continentur.
g vers. 13.
h Act. 24. 25.
i serm. 39. de verb. Dom.
k Luc. 12. 35.
l in c. 33. Esai.
m ibidem.
n Esa. 59. 17. Ephes. 6. 17. 1. Thess. 5. 8.
o Heb. 6. 19.
p 1. Cor. 12. 26.
q 2. Cor. 11. 29.
r Heb. 13. 3.
s Amos 6. 6.
t Rom. 12. 15.
u Heb. 10. 33. 34.
x 8. Conf. 11. *Pudeat nos solos esse qui pati non possumus.*
y epist. 4.
z in Histo. Theoph.
a 2. de Bono status Relig. cap. 19.
b ibid. c. 26. *Propter philautiam quisque suas ærumnas maximas putat.*
c Heb. 12. 4.
d 1. Cor. 10. 13.
e lib. 1. ad Stagyr.
f Coloss. 1. 24.

Vers. 10.] Deus autem omnis gratiæ, qui vocauit nos in æternam suam gloriam in Christo Iesu, modicum passos ipse perficiet, confirmabit, solidabitque.

NOn erit grauior afflictio propter curam, ac vim prouidentis vobis Dei. Hic omnis perfectæ gratiæ auctor vltro vocat ad se, suam quærens gloriã, à nemine prius prouocatus: propterea vires abũdè suppeditabit: quibus postquam constanter aduersa tolerauerint, quę sunt alioqui per se, & ad æternam comparata felicitatem, leuia, hi qui vocati sunt, ad eiusdem valeant adeptionem felicitatis peruenire.

Deus omnis gratiæ.] Syriacè deest *omnis*. Persæpe gratiam Dei sonant epistolæ sacræ. Deum gratiæ non memini vocatum alibi, sed semel à Paulo [a] Spiritum gratiæ (Deus gloriæ cur dicatur, exposui in Actibus Apostolicis [b]) quia Spiritui sancto attribuitur gratiæ collatio. Quamuis ibidem posset intelligi donũ gratiæ sanctificantis, quod, vt & alia dona Spiritus sancti [c], Spiritus nomine quandoque appellatur: nec desunt [d] qui velint ibi Paulum Eucharistiam intelligere, in qua est non gratia Spiritus duntaxat, vt in aliis Sacramentis; sed etiam Spiritus gratiæ, hoc est, substantialis gratia, *ὑποστατικὴ χάρις*, propter diuinitatem vnitam cũ corpore, & sanguine. Similis formula vocatur Deus *pater misericordiarum, & totius consolationis* [e]; & ab Ecclesia *Maria mater misericordiæ & gratiæ*, aut quia auctorem horum Christum genuit: aut quia nobis ea impetrat: aut quia gratiã, & misericordiã adeptorum peculiaris mater est: aut quia phrasi Hebræa idem valet reginam, vel matrem gratiæ ac misericordiæ esse, quod gratiosam, gratamve & misericordem. Eadem ferè ratione vocatos legimus quosdam viros misericordiæ [f], sed *& viscera misericordiæ Dei nostri* [g] dicũtur, quia misericordia sunt. Dicere quodãmodo possis Deum nomine Ioannis appellari, quod gratiam Dei, vel Deum gratiæ significat. Caluinus per irrisionem hostiam consecratam, in qua credimus Christum esse, non ille, vocat Ioannem album.

Omnis gratia, vel idem est quod *omne donũ optimum, omneque datum perfectum*, tam naturale, quàm supernaturale, *descendens à Patre luminum* [h]. Vel (omnis) non tam distribuit multa, quàm perfectionem denotat, vt sit perinde, ac si diceretur, tota, & perfecta. De hac notione consule quæ aliàs notata sunt [i].

Sumunt expositores priore modo gratiam omnem pro muneribus naturalibus, acquisitis, infusis; pro gratia gratis data, pro habituali sanctificante, pro actuali incipiente, concomitante, consummãte, atque illa quæ dicitur gloria, & beatitudo, cuiusuis alterius cõplementum. Iuxta posteriorem modum, qui non displicet Hugoni, *omnis*, id est, perfecta gratia significabit virtutes supernaturales, & auxilia gratiæ, quæ pertinent ad nostram iustificationem. Catharinus, & eum sequi solitus Salmeron integram, perfectámq; gratiam explicant. Glossa Interlin. de fide, spe, charitate. Quo generalior, hoc aptior proposito acceptio.

Qui vocauit nos in æternam suam gloriam.] Ambiguum an ad gloriam beatitudinis nobis conferendã, an ad hoc vt glorificaretur, laudaretúrque, qui *omnia fecit propter semetipsum* [k]. Vtrouis modo debet conditos à se Deus perficere, confirmare, solidare, vt scil. consequi finem illum possint, & ipsi gloria maior proueniat. Omnibus prima placet expositio; mihi quoque, licet nec displiceat secũda; iuxta quam intelligitur quo modo Paulus dicere soleat [l], prædestinationem habere pro fine *ostẽsionem diuitiarum gratiæ Dei, & laudem gloriæ gratiæ suæ*. Petro quoque prædicens Christus mortis genus, *significauit eã clarificandum Deum esse*.

Redit autem Petrus in epistolæ fine ad vocationis commemorationẽ, de qua meminerat initio, vt hoc singulare, ceterorumque fontem beneficiorum animis Fidelium altissimè infigat, tũ vt gratias agant, tum vt vocationi respondeant, & ad quid vocati sint, quidve cum cùm primũ vocati sunt spoponderint, serio, ac sedulo secum reputent, nec se aliorsum longiùs reuocari sinant.

In Christo Iesu.] Et hic æquiuocatio, verùm pertineant hæc ad vocationem factam per Christũ Iesum, cuiusque gratiã, qui *& ostium* se nominat [n] *ac viam* [o]: vel ad id quod sequitur. (modicum passos) sc. pro fide ipsius, & in ipso tanquã membra existentes. Thomas Anglicus vtramque cõplexus est sententiam. Glossa Interlinearis interpretatur *in Christo Iesu*, sicut membra in illo, nimirum patientes. Lyranus, Carthusianus, Primaticcius pro Christo Iesu, seu propter illum, & secundum doctrinam eiusdem pauca perpessos. Hugo: aut in fide ipsius, aut per prædicationem eiusdem scil. vocatos.

Fateor, in Domino mori [p], & pro Domino idẽ esse, vt alias docui, cum exponerem quid esset *obdormire in Domino* [q]. Nihilominus facilior sensus videtur, vt *in Christo Iesu* iungamus cum vocatione, quæ tum interior, tũ exterior facta sit per gratiam, ac merita Christi. Sic solet Paulus vsurpare *sanctificatos & sanctos in Christo Iesu* [r], vel *in gratia Christi* [s]: *vel vocatos forte* [t]. Denique hoc loco sic reddidit Syrus: *Qui vocauit nos ad gloriam suam in æternum per Iesum Christum quem dedit nobis*, ביד ישוע משיחא הו דיהב לן *beiad iesuahh mesicha hau deiahen lan, in manu Iesu Christi quem dedit nobis.*

Modicũ passos.] Ὀλίγον παθόντας. Syriacè: *Vt cùm sustinuerimus has oppressiones exiguas. Momentaneum & leue tribulationis* vocat Paulus [u]: qua de re dictũ satis aliàs. Delectatur Petrus hac voce: sic enim & capite primo [x]: *Modicum nunc si oportet contristari: Ad punctum, in modico dereliqui te, ait Deus* [y], *& in miserationibus magnis congregabo te. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui.*

Ipse perficiet, confirmabit, solidabitque.] Græcè sunt optatiui modi mediȩ vocis verba *καταρτίσαι, στηρίξαι, σθενώσαι, θεμελιώσαι*. *Instauret, fulciat, roboret, stabiliat*, vt Vatablus vertit, & Clarius. Syriacè: *Roboremur, & conformemur, atque perstemus in eo in æternũ.* Erasmus aliam lectionem sequitur, vt prima vox sit eadem, scilicet verbum optatiui modi *καταρτίσαι*: sequentes sint nomina *στηρίξει, σθενώσει, θεμελιώσει*, *perficiat* fultura, confirmatione, fundatione. Sed cùm eædem tres dictiones possint esse verba futuri temporis, vt ipsemet fatetur, satius est, vt sic accipiamus, nec non quod attinet ad primam, pro *καταρτίσαι, καταρτίσει*. nam ita sensus melius constabit, & ab editione nostra non recedemus: & hoc pacto tres codices Græcos refert Parisiensis Typographus habere. Si autem eadem illa infinitiuè sumerẽtur, vt se legisse meminit idem Erasmus, nempe cum accentu circumflexo in triũ vltimorum penultima syllaba, commodum elicere sensum nequiremus. Prosper [z], qui nostrã sequitur lectionem, hinc argumentatur, perseuerantiam esse ex gratię diuinæ munere. Similia isti testimo-

nia

a Heb.10.29.
b cap.7.2.
c Eph.1.13. d citat Salmeron in ep. ad Heb. disp. 19.
e 2.Cor.1.3. *Maria mater misericordia & gratia cur dicatur.*
f Eccl.44.10.
g Luc.1.78.
Omnis gratia quid sit. h Iacob.1.17.
i Eccl.12.13. Act.13.10.
k Prou.16.4.
l Rom.9.23. c.11.35. Ephes.1.11.
m Ioa.vlt.19.
n Ioan.10.7.8.
o infra 14.6.
p Apoc.14.13.
q Act.7.59.
r 1.Cor.1.2.
s Gal.1.6.
t Ephes.1.11.
u 2.Cor.4.17.
x vers.6.
y Esa.54.7.8.
z 1.de vocat. Gen. 2.14. *Perseuerantia est ex gratia diuinæ munere.*
Deus perfectæ gratiæ auctor ultro nos ad se vocat.
Gratiæ Dei persæpe sonant epistolæ sacræ.

nia profert: vt [a] *Qui cœpit in vobis opus bonũ, perficiet vsque in diem Christi Iesu*: & [b], *Deus est qui operatur in vobis & velle, & perficere pro bona voluntate*; & [c], *Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem vestram in inuicem, & in omnes, quemadmodum & nos in vobis, ad confirmanda corda vestra sine querela in sanctitate vita ante Deum, & Patrem nostrum, in aduentu Domini nostri Iesu Christi cũ omnibus sanctis eius*; & [d], *Qui & confirmabit vos vsque in finem sine crimine*: &c. *Sed in his omnibus superamus per eum*, in vulgata *propter eum, qui dilexit nos* [e]. &c. *Deo gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominũ Iesum Christum* [f]; &c. *Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus, & Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia, exhortetur corda vestra, & confirmet in omni opere, & sermone bono* [g]. &c. *Fidelis autem Deus est, qui confirmabit vos, & custodiet à malo* [h].

Sunt apud eundem loci alij ex Euangelio [i], & epistola [k] Ioannis, & ex Lucæ [l] Euãgelio, atq; his plures adhuc produci possent, quib. vtitur Augustinus cùm alibi, tũ in libro, quẽ scripsit de Bono, siue Dono perseuerantiæ. Lege Bellarminum [m].

Porrò in hoc loco Interpres pro primo verbo *καταρτίσαι*, seu potius *καταρτίσει* posuit *perficiet*. pro aliis duobus *confirmabit*, pro vltimo *solidabit*. Primum autem reddit aliquando reficere vel cõponere; vt cùm de retibus est sermo [n]; aliàs aptare [o], vt in bono: vel corpus [p]: vel secula [q]: vel vasa [r]: interdum complere, vt *quæ desunt fidei* [s]: nonnunquã *instruere, vt in spiritu lenitatis* [t]: item *perficere*, vt *laudem* [u], & *perfectum esse* [x]: verbalia quoque *κατάρτισιν*, & *καταρτισμὸν* exponit *consummationem* [y].

Hæ notiones conferunt proposito, satisq; perficiendi verbo continentur, & exprimuntur: ita vt intelligatur, Deus tribulationibus veloti dissutum refecturus: minus aptatum compositurus, & compacturus, & conformaturus: aliquantulum turbatum sedaturus, & ad concordiam reuocaturus: quasi luxata membra eius restituturus, & concinnaturus. Lege Budæum [z].

Vitriacus [a] *perficere* ad virtutes refert, quas addat super priores alias Deus; *Confirmare* ad exercitium pugnæ, vt constanter, & fortiter in tribulationibus persistamus; *solidare*, dum membra timore, vel errore soluta in vnitatem Ecclesiæ reducit. Idipsum dixerat Glossa Interlinearis. Hugo addit præterea perfici rationem plena cognitione, confirmari voluntatem omnimoda pace: solidari memoriam continua, & infallibili rerum retentione: vel perfici partem rationalem visione aperta Dei: confirmari concupiscibilem dilectione perfecta, integra, vera: solidari irascibilem interminabili comprahensione: Vel *nos* perfici cõtra Mundum: confirmari contra Carnem: solidari contra Diabolum; seu contra *concupiscentiam oculorum, concupiscentiam carnis, superbiam vitæ* [b].

Thomas Anglicus huius vltimi ordinem immutat, assignans perfectioné, concupiscẽtiæ carnis: confirmatioñé, concupiscentiæ oculorũ. Ad hæc docet perfici nos in bono, confirmari contra malũ culpę, solidari cõtra malum pœnæ: vel perfici rationé cognitione veritatis, confirmari concupiscibilem in amore bonitatis, solidari irascibilẽ in detestatione totius peruersitatis. Lyranus declarat perfici, vbi nostra non sufficit virtus, cõfirmari fragilitaté nostram, solidari gratiã datam.

Carthusianus exponit, quòd perficiat Deus id, quod incepit in nobis, cõfirmabit in via per gratiam, solidabit in patria per gloriã. Vel perficiet intellectũ rationibus credendorum, & purificatæ mentis intelligentia, confirmabit volũtatem per charitatis feruorem, vt neque mors, neque vita possit nos separare à Deo: solidabit memoriam, vt sit fixa, & stabilis in Deo, nec vndiq; euagetur.

Titelmanus perfectionem de patientia, confirmationem, solidationémque de gratia perseuerãtiæ sumit. Caietanus accipiens ex texto Græco quatuor verba, de quibus dixi, vult perficiendi verbo significari, tentationes Diaboli condocere ad perfectionem: ad hanc verò spectare, vt Deus fulciat virtutibus moralibus, confirmet robore fidei, stabiliat, siue solidet assistentia sua. Primasiccius declarat nos hîc à Deo perfici dante voluntatem perficiendi: confirmari, dante voluntatem exequendi: solidari, dante robor opus consummandi in futura vita, cum dabit perfectã cognitionem, dilectionem, retentionem. Salmeron perfectionem tribuit charitati, confirmationem spei viuæ: solidationem fidei efficaci: & Christũ qui redemit, perficere, siue instaurare: Patrem qui condidit, confirmare, siue fulcire: Spiritũ sanctum solidare, siue roborare donis suis.

Commodè dicuntur omnia ista, & his adhuc plura excogitari possunt, atque illustrari. Probabile tamen est, quod innuit Gagneius, rem eãdem verbis multis idem ferè significãtibus exaggerari, nimirum quãta sit fidei vis, ac patientiæ, seu perseuerantiæ (*ὑπομονὴν* vocant à *μένειν*, quod est manere, patientiam.) cõtra Diabolum. Deus omnis gratiæ *patientia nostra* nominatur [c], quia qui iubet, dat illam, atque dignus est, pro quo patiamur: exemplo etiam prouocans suo: *& patientia opus perfectum habet* [d], quamuis multi legant apud Iacobum, *habeat* cum Græco textu *ἐχέτω*, quod ad propositum nostrum perinde est. Hoc videtur etiam voluisse in præsenti loco Syrus interpres antea citatus: (*Vt cum sustinuerimus has oppressiones exiguas, roboremur, & confirmemur, atque persistamus in eo* (Iesu Christo) *in æternum*. Nihilominus habẽt vim magnam Græca verba præter verbum, quod ante declarauimus *καταρτίσαι*, nempe *στηρίξαι*, statuere firmiter ac fulcire, & per translationem cõfirmare quod dubium est, *σθενῶσαι* à *σθένος*, *roborare*, *θεμελιῶσαι* à *θεμέλιον* fundare, quæ omnia aptè conueniunt fidei, quæ primũ in ædificio spirituali fundamentũ est, & *ὑπόστασις* [a]: ac proinde ad illam spectans Christus dixit *fratres confirmare* (*στήριξον*) pro cuius fide rogauerat, *ne deficeret* [f], ac *super quẽ fundauerat Ecclesiam suam* [g]. Vitriacus nuper commemoratus viri iusti staturam palmæ assimilatam dicit, vt est in Cantico Canticorũ [h], ob perseuerantiam semper in melius proficientis charitatis, quæ quò altiùs ascendit, eo dilatatur, ac roboratur magis: & quamuis cortex sit asperior tribulationis, dulcis est fructus eius.

Vers. 11.] Ipsi gloria, & Imperium in sæcula sæculorum. Amen.

Opportuna doxologia, vt excitetur maior in omnibus inter tentationes, molestiásque fiducia. *Laus Dei frenum est, ne intereamus* [i], ac veluti præcipites ruamus: quando *laudantes inuocamus Dominum, ab inimicis saluamur* [k]: eruti de tribulatione, immò confirmati à Deo, *quem inuocamus, honorificamus Deum* [l]. Id absque cessatione viginti quatuor seniores, i. sanctissimi quique faciunt, coronis ante thronum missis, dicentes: *Dignus es Dominus Deus noster accipere gloriam, & honorem, & virtutem* [m], *τὴν δύναμιν* potentiam.

a Philip. 1. 6.
b infrà, cap. 2. 13.
c 1. Thess. 3. 12. 13.
d 1. Cor. 1. 8.
e Rom. 8. 37.
f 1. Cor. 15. 57.
g 2. Thess. 2. 15. & 16.
h infrà c. 3. 3.
i cap. 6. 71. ca. 10. 28. 29.
k 1. epist. 4. 4. & seq. c. 5. 1. & seq.
l cap. 22. 28. & seq.
m lib. 2. de Grat. & lib. arb. c. 12.
n Matth. 4. 21. Marc. 1. 19.
o Heb. 13. 21.
p Heb. 10. 5.
q Heb. 11. 3.
r Rom. 9. 22.
s 1. Thess. 3. 10.
t Gal. 6. 1.
u Matt. 21. 16.
x Luc. 6. 40. 1. Cor. 1. 10.
y Ephes. 4. 12. 2. Cor. 13. 9. *Aptamur omnes significationes propositæ.*
z Com. ling. Græ. pag. 737. & 738.
a serm. 2. in Dom. 3. post octa. Pente.
b 1. Ioan. 2. 16.
c Psal. 70. 5.
d Iacob. 1. 4.
e Heb. 11. 1.
f Luc. 22. 32.
g Matt. 16. 18.
h cap. 7. 7.
Laus Dei frenum est.
i Esaiæ 48. 9.
k Psal. 17. 4.
l Psal. 49. 23.
m Apoc. 4. 8. & seqq.

a Rom.11.36. cap.16.27. Gal.1.5. 2.Tim.4.18. Heb.13.21. b Ephes.3.21. c Philip.4.20. d 1.Tim.1.17. e cap.3.18. f in ep.vers. vlt. g cap.1.6.

Frequẽter in epistolis Paulus[a] clausulam istam vsurpat: *Ipsi, vel cui gloria, vel cui est gloria in secula*, aut *in secula seculorum, Amen*: aut[b] *ipsi gloria in Ecclesia, & in Christo Iesu in omnes generationes seculi seculorum, Amen*: aut[c], *Deo & Patri nostro gloria in secula seculorum, Amen*: aut[d], *soli Deo honor & gloria in secula seculorum, Amen*. Rursum Petrus in epistola sequenti[e]: *Ipsi gloria, & nunc, & in diem æternitatis, Amen*: & Iudas[f]: *soli Deo saluatori nostro per Iesum Christum Dominum nostrum gloria, & magnificentia, imperium, & potestas ante omne seculum, & nunc, & in omnia secula seculorum, Amen*. Postremò in Apocalypsi[g]: *Ipsi* (Christo) *gloria & imperium in secula seculorum*: hæc vltima formula similis est præsenti; Græcéque est αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, &c. sicut & capite priore[h], vbi consule quæ diximus.

h vers.11. i 3.de vocat. Gen.c.24. k 1.cõfes.c.4. lib.Meditat. cap.15. *Duo ab hominibus maximi fiunt, gloria, & imperium, siue potestas.* *Gloria quam damus Deo quid sit.* l lib. de Spiritu sancto. cap.23.

Prosper[i] hunc Petri citans locum, sic refert: cui est virtus, & potestas. Significat quoque potestatem τὸ κράτος, at non ita δόξα virtutẽ. *Væ tacentibus de te*, ait Augustinus[k], hoc est, de laudibus tuis, *quoniam etiam loquaces muti sunt*, cum non tuas laudes dicunt. Duo maximi fiunt ab hominibus, Gloria siue fama, Claritásque nominis, & imperium, potestásve in alios. Rerum cunctarum Auctori meritò hæc aptantur, non quia desint ipsi, sed vt alij celebrẽt ipsum, eíque obtẽperent. Gloriam, quam damus Deo, Basilius[l] ait esse *commemorationem mirabilium, quæ illi adsunt*. Hoc posterius est, cõsequens ex intima bona opinione de Deo, significat namque id propriè δόξα ἀπὸ τοῦ δοκεῖν, licet passim definiri soleat, *Clara cũ laude, vel bona notitia*, frequens de aliquo fama cũ laude. Vsurpatur præterea nomen idem pro eo, quæ causa est dictæ celebritatis, & æstimationis, qualis est virtus[m], ac beatitudo ipsa[n]: sic quoque vir dicitur *gloria Dei, femina viri*[o], & arca *gloria Domini*[p]: itẽ opera mirifica Dei, vnde prouenit ipsi gloria, gloriæ nomine appellantur[q]: nec non pompa, & apparatus externus siue Dei[r], siue aliorum[s].

m Eccl.23.38. cap.25.8. n Psal.149.6. Rom.5.2. 2.Cor.4.4. o 1.Cor.11.7. p 1.Reg.4.21.22. Psalm.25.8. & alibi. q Exod.15.7. r Matt.13.26. s 1.Machab. 3.1.

Glorificare similiter aliũ est vel celebrare, vel dare, vnde celebrari possit. Vltimum propriè Dei respectu homo non potest, sed hominis alterius: nec Deus dũ seipsum glorificat, aliud facit, quàm suam per opera excellentiam aliis manifestat. Dum Deum glorificamus, & ei gloriã optamus, prædicamus, & confitemur dignum esse tum ex opinione, quã de seipso habuit ab æterno, habet, habebitque semper, tum ex infinita essentia sua, quæ meretur infinitam celebritatem, laudẽ, honorem, sicut & *ab æterno ipsemet se glorificat Deus*, vt Irenæus[t] docet, & Christus à Patre petiit[u], *vt se clarificaret claritate, siue glorificaret gloria, quam habueras apud ipsum, antequam mundus fieret*. Sed gloriæ varias acceptiones alibi attigimus[x] cum Hieronymo[y], cui adde Basilium[z], qui vocem τῆς δόξης variæ significationis aic esse, dicitq́ue de doxologicis hymnis. Porrò Syra editio sua tria ponit, gloriam, & potentiam, & honorem.

Deus ab æterno ipsemet se glorificat. t lib.4.c.38. u Ioan.17.5. x Act.7.1.55. y in cap.1.ep. ad Gal. z in c.10.Esai.

In secula seculorum.] De vocibus αἰὼν & עלם *holam* vel cum ו עולם egi quoque alibi[a]: hic inter duas Hebræas, quod Hieronymus discrimen ponit, vt secunda significet æternum, prima seculum, semper verum esse demonstrans. Græcũ nomen ambiguum esse Damascenus tradit[b], & Augustinus[c]: & de seculo cõstat apud profanos pro centum, apud sacros Auctores pro quinquaginta sumi, seu pro Iubileo[d]: nonnũquam pro integro vitæ spatio[e]: pro duratione item Mundi, qui vocatur quoque ipse nomine seculi[f]: denique pro quolibet lõgiore, sed finito spatio, quod additione facta significare potest infinitum: verbi gratia cùm dicitur seculum futurũ, & aliquid in secula duraturum, aut quippiam præcessisse ante secula.

a Eccl.3.4. Act.13.18. b 2.de Fide cap.1. c in Psal.89. d Exod.21.6. Deut.15.4. e Psal.89.8. f Mat.vlt.20. Luc.20.34.

Quid sit seculum seculi. g Lib.1.c.1. h in cap.1.ep. ad Gal. i Hæresi 31. k 2.de Fide. cap.1. l in c.1.epist. ad Rom. m 21.de Ciuit. cap.23. n supra. o in Psal.39. serm.vlt. p vers.11.

Cùm autem legimus in Scriptura seculum seculi, secula seculorum, seculum seculorũ, omisso errore, fabuláque Valentini, de qua Irenæus[g], Hieronymus[h], Epiphanius[i], substãtias quasdam esse, quæ vocẽtur Æones, & secula, designantur simul præsentia, futuráque secula sine vllo fine, vt Damascenus[k] notat, Origenes[l], Augustinus[m], & præsertim futura tanquam excellentiora, eo ferè modo, quo quę sanctissima sunt, appellantur sancta sanctorum, & excellentissimum Canticum, Canticum Canticorum, vt quibusdã placet apud Hieronymum[n]. Legendus præterea Toletus[o].

Amen.] Lege caput præcedens[p].

Vers. 12.] Per Siluanum fidelem fratrem vobis, vt arbitror, breuiter scripsi: obsecrans & contestans hanc esse veram gratiam Dei in qua statis.

NOminat eum, cui deferendam tradidit epistolam, vt certiores sint ab se scriptam: simul epistolæ scopum ait esse, vt eos in suscepto confirmet instituto, quod ipsemet hortando, & probando demonstrauerit tutum, ac salutare. De iis, quibus Apostoli suas epistolas perferendas committerent, ac deinceps Præsules alij, disseruimus in Actibus Apostolicis[q], nec non de Siluano[r], & num hic idem sit cum Sila, & an dictante Petro scripserit epistolam istam, non solùm detulerit, vbi & vniuersè de Apostolorũ epistolis idem tractatum est. Opinionem, quam ibi probabilem dixi, non differre à Sila, & eum esse, cuius in epistola ad Thessalonicenses nomen cum suo, & Timothei Paulus coniungit, sequitur Oecumenius hoc loco, nec diffitentur Carthusianus & Salmeron. Interpres Syrus hic, & in epistolis ad Thessalonicenses nominat סילונס *Siluanum* in Actibus Apostolorum שילא *Sila*.

q cap.15.23. r ibid.22. *Siluanus idem esse qui Sila.*

Fidelem fratrem vobis.] Sic nectenda sunt hæc tria simul vocabula, quia & Græcè hoc modo disponuntur: διὰ Σιλουανοῦ ὑμῖν τοῦ πιστοῦ ἀδελφοῦ, & ita passim omnes exponunt. Editio tamen Syra coniũgit *vobis* cum *scripsi* כתבת לכון *chethbeth-lechun*. Fidelis cognomen omni Orthodoxo commune est: interdum tamen, præsertim additione facta, tribuitur propriè iis, qui munus ac ministeriũ Hierarchicũ rectè exequũtur. Hoc pacto Paulus appellat *fideles dispensatores*[s]: Timotheum *fidelem Domino*[t]: seipsum, cùm diuina proponit consilia, fidelem[u]: Tychicum *fidelem ministrum in Domino*[x]: Epaphram *fidelem pro Colossensibus ministrũ Christi Iesu*[y]: Onesimum *fidelem fratrem*[z]. Exponit Lyranus pro ipsorũ salute sollicitum Siluanum significari. Misit Paulus Thessalonicẽsib. Timotheũ[a]: eũdem rogauit Ephesi remanere[b]: Titũ reliquit Cretæ[c]: item Philippensibus misit Epaphroditum[d]: ad Colossenses Tychicũ cum Onesimo[e].

Fidelis nomen commune, propriè tamen administris tribuitur. s 1.Cor.4.2. t ibid.17. u cap.7.25. x Ephes.6.21. y Coloss.4.7. z ibid.c.1.7. a 1.Thess.3.2. b 1.Tim.1.3. c Tit.1.5. d Philip.2.25. e Col.4.8.9.

Vt arbitror.] Arbitratur Caietanus hoc referri non ad priora, sed ad ea quæ sequuntur, *breuiter scripsi*, qua etiam ratione Syrus exposuit Interpres, quasi videlicet dicat, paucis, vt opinor, complexus sum quæ necessaria erant, ad id quod volebam, docendum. Idem videtur Thomæ Anglico: *quia*, inquit, *aliquando qui loquitur, putat breue esse quod alij longum iudicant*.

Ceteri putant spectare ad opinionem de fidelitate Siluani, quantum videlicet cognoscere, & attẽdere in eo potuisset, ne dubitarent vel episto-

A lam suppositam, quemadmodum Thessalonicensibus circa nomine Pauli missam acciderat [a]: vel eum, qui ad ipsos veniret, Pseudo-apostolum esse, quales de quibus meminit idem Paulus [b], necnon Ioannes [c]. Olim in Ecclesia plerumque viris Ecclesiasticis deferēdæ tradebantur Ecclesiasticæ epistolæ episcoporum, vt colligi videtur ex nonnullis, quas misit Paulus, vt per Tychicum & Philemonē ea Ignatio [d] quoque, & Cypriano [e]: sed simul fungebantur legati munere. Sed hac de re dixi Commentario Actuum Apostolorum.

B Pertinet hic loquendi modus ad modestiā, & fidelitatem, ne vel quod certo sciat perinde velit alios intelligere ab se sciri: vel de quo non adeò certus sit, quasi certus esset absque cunctatione proferat. Simili vsus modestia Paulus [f] dicit: *Puto autem quod & ego spiritum Dei habeam.* Sic quidā Græci, ac Latini multi explicant, vt Sedulius, &c. Augustinus [g] verò vult ibi asseuerationem contineri, hácque tali formula solere exprimi ab illis, qui contra contemptores suos loquuntur; *velut*, inquit, *si indigneris seruo tuo, & dicas, contemnis me, considera, forsitan dominus tuus sum.* Affert alia exempla de Christo. Verùm non video cur præsentem orationem Petri contra ipsius contēptores pronunciati asserere debeamus.

Breuiter scripsi.] Δι' ὀλίγων. *Per pauca, siue paucis* הדלין זעוריתא *halen zebhurriatha. Hæc pauca.* Pauca

C sunt pro rerum, de quibus scripsit, magnitudine, ac dignitate. Quo modo autē epistolam breuem esse oporteat, & quænam sit illa, quæ Laconica censeri debeat, aliàs [h] docui, nempe, vt Nazianzenus [i] definit, *non quæ paucas contineat syllabas, sed de plurimis rebus paucas.* De hac epistola Petrus intelligit, non de alia: vnde & sequentem appellat secundam epistolam [k].

Obsecrans.] Παρακαλῶν, *adhortans, vel deprecans;* non autem adiurans, vel per sacra postulans, &c. Vt iam pridem admonuimus [l]: nec etiam multóque minus, vt explicat Syrus: *Persuasum habeo.* מפים אנא *mephim ana.*

D *Contestans.*] Ἐπιμαρτυρῶν, *testificans,* quocumque genere argumentorū comprobans, & confirmās tum scripturæ testimoniis, tum signis ac miraculis, tū proprio quodā experimento, vsúque, quem cū salutis auctore Christo habui. De vi alterius Græci verbi διαμαρτυρεῖν alio loco [m] disputās dixi significare, quasi testibus adhibitis cōuincere, inclamare, minari. Existimare idem possumus de illo alio verbo, in quo vim quoque maiorem indicat in cōpositione præpositio ἐπὶ, ita vt nisi persisterent in gratia Dei, in qua iam erant, magna illos manerent supplicia. Obsecrat ergo bonus doctor, & prædicator, cum arguit, & increpat [n].

E *Hanc esse veram gratiam Dei.*] Orthodoxam, & catholicam fidem Christi: veram, & salutarē doctrinam; legem gratiæ, religionem sinceram, in qua traditur modus consequendæ gratiæ, atque hæc ipsa copiosè communicatur ex vi propria, non per habitudinem ad aliam, cuius sit figura & typus: denique adeo efficacem gratiam, vt hinc migrātes perducere statim possit ad gloriā: quod ante Christi aduentum minimè concedebatur, licèt ratio gratiæ iustificantis in quocumque statu sit eiusdem prorsus naturæ, vt Augustinus [o] docet: ac in omni lege iustificationis ratio consistit in interno dono gratiæ, & nō in sola quadam imputatione ante legem Euangelicam, vt alicubi docuisse Arias Mōtanus videtur. Itaque meritò solet Euangelica lex absolutè nominari lex

a 2. Thess. 2. 2.
b 2. Cor. 11. 13.
c Apoc. 2. 2.
Per quos olim ecclesiasticæ literæ mittebātur.
d ep. ad Polycarpum.
e ep. 16. & 24.
f 1. Cor. 7. 40.
g Tract. 37. in Ioan.
h Act. 15. 30. & in 2. epist. Ioannis in præfat.
i ep. 5.
k 2. ep. 3. 1.
l supra vers. 1. & c. 2. 10.
m Act. 1. 40. c. 18. 5.
n 2. Tim. 4. 2.
Gratia iustificationis in quo consistat.
o 1. con. duas ep. Pelag. c. 7. & 21. lib. 1. de peccat. meri. c. 11. ep. 157.

A gratiæ, quoniam in ea est plenitudo gratiæ, vt loquitur idem Pater [p].

De prærogatiuis quindecim legis nouæ supra veterem tractat copiosè Barradius noster [q], nósque nōnulla diximus in expositione decimiquinti capitis præsertim Actuum Apostolorum. Vno verbo Ioannes rem decidit scribens [r] gratiam, & veritatem per Christum factam: Paulus [s] vocans *ministrationem spiritus & iustitiæ*; & *virtutem* [t] *Dei,* δύναμιν *ad salutem omni credenti.* Augustinus [u] dicēs legem nouam esse charitatem [x]: *legem veterem datam vt gratia quæreretur: gratiam datam, vt lex impleretur.* Ambrosius [y] docens, quod non præualebat

B vetus testamentum ad istius mundi redēptionem: sed inuocabat, & quasi ad auxilium arcessebat nouum Testamentum, clamabat lex annuncians Euangelium, quia erat semiplena, & ideo erat necessarium, vt veniret, qui eam impleret: Hieronymus [z] appellans Christi sanguinem clauem Paradisi, ac propterea dixisse Christum latroni [a]: *Hodie mecum eris in paradiso.* Postremò ipsimet Hebræi legem veterem vanam esse dixerunt, & aliā quamlibet, quæ in præsenti tempore disceretur, respectu legis Messię, vt refert Paulus Burgēsis [b], & nos alibi [c] meminimus.

In qua statis.] Εἰς ἣν ἑστήκατε. Alij sūnt stetis: ita vt sit adhortatio, & comminatio, nisi steterint. Eodem pacto Paulus [d]: *Sic state in Domino charissimi: vt*

C *stetis perfecti, & pleni in omni voluntate Dei* [e]: *nunc viuimus, si vos statis in Domino* [f]: *Fratres state, & tenete traditiones quas didicistis* [g]: *state, & nolite iterum iugo seruitutis contineri* [h]. Sed vulgata editio, & Syriaca, & expositores omnes designant tempus præsens, quamuis verbum Græcum sit præteritum, ex quo præsentis significationis est ἱστήκω *constāter sto, persto,* vt videri possit Interpres legisse ἱστήκετε.

D State illos Petrus dicit, indicando constantiam in religione, in qua essent, atq; patientiam in aduersis, ad quā prius hortatus illos fuerat. Carthusianus putat loqui de charitate, gratiáq; gratum faciēte, simul cum fide Catholica: quod autem in his starent, certò cognouisse per diuinam reuelationem, aut aliunde per euidentia signa sciuisse, hoc multum probabiliter, vel in genere de omnibus, quamuis non ita in particulari. Nō opinor credet quis, vel sciuisse, vel etiam si sciuisset, voluisse de omnibus Petrum affirmare, illos in gratia gratum faciente esse: quēadmodum capite primo cùm Electos nominaret, monuimus. Reddit certos, quod intra Ecclesiam constituti, certam habeant rationem salutis adipiscendæ.

Vers. 13.] Salutat vos Ecclesia; quæ est in Babylone coëlecta, & Marcus filius meus.

E FOuetur inter alia mutuis charitas salutationibus, vel nomine proprio, vel aliorum. Hic aliorum nomine mittit Petrus salutationem, sicut Paulus Romanis misit [i], Corinthiis [k], Philippēsibus [l], Colossensibus [m], Timotheo [n], Tito [o], Philemoni [p], Hebræis [q], & Ioannes [r].

Ecclesia quæ est in Babylone.] Omnes quotquot legerim Interpretes Catholici Romanā intelligunt Ecclesiā, quòd vrbs Roma, vnde scribebat Petrus, esset eo tempore idololatriæ plena cōfusione (quod est etymon Babylonis) & ita fideles vexaret, vt quondam Babylon Hebræos: & sicut illa magna esset, & imperij sedes, & in ea permixtio linguarū omnium, velut in communi patria. *Communem patriam* vocat Modestinus [s], licet non

p ep. 157.
q Tom. 1. & lib. 1. concor. Euang.
r c. 1. sui Euā. 17.
s 2. Cor. 3. 8.
t Rom. 1. 16. 1. Cor. 1. 18.
u de spir. & lit. c. 17.
x de gra. Chri. c. 19.
y in Psal. 41.
z epi. 129. ad Dardanum.
Christi sanguis clauis est paradisi.
a Luc. 23. 43.
b addit. 2. in ep. ad Hebr.
c Eccl. 1. 2.
d Philip. 4. 1.
e Coloss. 4. 12.
f 1. Thess. 3. 8.
g 2. Thess. 2. 14.
h Gal. 5. 1.
Cur Apostolus dicat illos stare.
i Rom. 16. 16. 21. 23.
k 1. Cor. 16. 19. 20. 2. ep. 13. 12.
l Philip. 4. 21. 22.
Romana Ecclesia hic denotatur.
m Coloss. 4. 10. 12. 14.
n 2. Tim. 4. 19.
o Tit. 3. 15.
p ep. ad Phile. vers. 23.
q Heb. 13. 24.
r 2. Ioan. vers. 13. 3. ep. v. 15.
Communis patria vrbs Roma dicitur.
s l. Rom. ff. ad Municipales.

ob Accursij rationem, quòd Romæ potiùs quiuis cōueniri, vt bene confutat Alciatus [a], sed propter communicatum ius ciuitatis, vt fusius demōstrat, & post eum alij. Vnde illud poetæ Numantani:

Dumque offers victis proprij consor ta iura,
Vrbem fecisti, quod prius orbis erat.

Docent hoc idem præterea de huius loci figura tā locutione Papias apud Nicephorum [b], & Eusebiú [c], Hieronymus [d], Beda [e], & de simili apud Ioannem in Apocalypsi [f], Tertullianus [g], quòd magna, regno superba, sanctorū Dei debellatrix (variam Orosius [h] inter vtramque facit etiam in rebus externis comparationem, ac nonnullā Augustinus [i],) Andreas Cæsareensis, Aretas, & alij qui Apocalypsin interpretantur, præterea Hieronymus [k], ac de vtroque loco, quos citat, sequitúrque Ribera [l], Ludouicus Viues [m], Marianus Victorius [n], Siatus Senensis [o], Lindanus [p], Horantius [q], Bellarminus [r]. Adde Nicolaum Sanderum [s], Baronium [t], Thomam [u] Maluendam, (etsi nollet sic intelligi locum Apocalypsis) Rhodiginum [x], Sonnium [y], Vatablum [z], Pintum [a], Cantapetrensem [b], Pamelium [c], Thomam [d] Bozium; qui confirmat idem quibusdam veteris Testamenti locis, Genebrardum [e], Petrum Daonianum [f], Ludouicum Legionensem [g], Dominicum Bagnesium [h], Turrianum [i], Mutium [k] Iustinopolitanum.

Ex hæreticis, qui negant Petrum Romæ vnquam fuisse, quasi pendeat inde primatus eius, nolunt Romam per Babylonem intelligi, ut hoc maximè contendunt, quò liberius de Romana Ecclesia obloquantur, eiúsque Pontificem, & ea potissimùm de caussa recipiendam Apocalypsim cēsent, in qua sub Babylonis nomine adeo multa dicuntur aduersus Romam.

Quidquid sit de Apocalypsi, vrbi Romanę Babylonis cognomen ob honestas vtrique communes causas conuenire per se potest: propter malas, tunc solùm cùm hæ in illa sunt, vt nunc profectò non sunt: licèt ætate Petri & Ioannis essent. nam & simili de causa in vetere Testamento idem populus Hebræus nunc *Dei populus* vocatur [l] *nunc Gomorrhæ* [m], nūc *primogenitus* *filius Dei* [n]; *nunc alienus* [o]: eadem ciuitas Ierusalem modo *sancta* [p], modo *meretrix* [q], & *Sodoma*, *aut Ægyptus* [r]. Hieronymus certè, qui ad vetera tempora respiciens, aut iis similia, *meretricem purpuratam verbis Apocalypsis* Romam nominauit [s], magnis eādem in melius mutatā celebrauit encomiis, scripsitq; [t] *scriptam illam in eius fronte blasphemiam, Christi confessione deleſſe, & maledictionem, quam ipſi Saluator in Apocalypſi comminatus ſit, poſſe effugere per pœnitentiam: item* [u] *ibi eſſe ſanctā m Eccleſiam, Chriſti veram confeſſionem Gentilitate calcata, in ſublime ſe quotidie erigēs vocabulum Chriſtianum*: præterea [x] dicit *deuotionem in Romanis maiorem eſſe, & ſimplicitatē ad credendum* [y]: *Petrum Alexandrinum, & Athanaſium perſecutionem Arianæ hæreſeos declinantes, quaſi ad tutiſſimum communionis ſuæ portum Romam confugiſſe* [z]: *Romanam fidem, etiāſi Angelus aliter annunciet, Pauli* [a] *auctoritate munitam, non poſſe mutari*: extra [b] *hanc domum, qui agnum comedat, eſſe profanum*: *arcam* [c], *in qua regnāte diluuio, qui non fuerit, peribit* [d]: *peregrinam doctrinam eſſe, quæ cum Pontifice Romani doctrina non conueniat* [e]: *Roma Petrum Simone Mago expugnato, annis viginti quinque ſediſſe* [f]. Tertullianus crebrò Romanensem laudat *Eccleſiam tanquam Catholicā*: *ominat felicem, cui totam doctrinam* *Apoſtoli cum ſuo ſanguine profuderint* Petrus, & Paulus [g].

His duobus ero contentus, qui simul Romæ fuisse Petrum docent, simul Romam longè doctrina moribúsque dissimilem a Babylone faciūt, licet Babylonis olim nomen ei cum Petro atque Ioanne tribuerint; cum perinde vt Babylon per ueria dogmata, & superstitiones amplecteretur.

Citati auctores, maximè Bellarminus, copiosè disserunt tum contra illos, qui etiam nunc vocandam Romā censent Babyloné, vt Magdeburgenses Centuriatores [h], & Lutherus; cuius hac de causa liber extat inscriptus de Babylonica captiuitate: tum contra Guhelmum Vicleff præceptorem Martiliū Pataminum, Vdalricum Velenum, Functiū, Illyricum, Caluinum, Molinæum, Viretum, Sadeelem, Danæum, Petrum Martyré, dictos Cēturiatores, & alios (id proprio tractatu ad Adrianum VI. multò fecit antè Cardinalis Gregorius Cortesius, quem inscripsit aduersus Persuasorem, nempe Velenum, de quo mox) qui negant, aut certè dubitant Romæ Petrum fuisse, ex Babylone potiùs, de qua hîc est sermo, vel in Assyria, seu in Chaldæa, vel in Ægypto scripsisse Baronij [i] coniectura (quam attulit antea Cortesius) non inueri similia, non vsum proprio vrbis Romæ nomine Petrum scribendo, quòd Ierosolymis fuga lapsus, nollet omnes percipere, vbi ageret, Romanósque, si literæ interciperentur, odiosos redderet: ad eum ferè modum, quo Leonis vocabulo Paulus [k] Neronem designauit. Sed eadem ratio in Ioanne habere locum deberet, Babylonis quoque vtente voce pro Roma. Probat etiam non potuisse à Petro Babylonem Chaldaicam intelligi, quoniam cùm scribebat, Iudæos Caius expulerat inde, & ex Chaldæa, vt scribit Iosephus [l]: nec Ægyptiam, quoniam (quod prior ostendit Cortesius) Ægyptia perobscurum tunc erat Castellum munitum, Strabone teste [m], vocante φρούριον ἐρυμνόν: præter huius autem nominis Babylonem nulla extitit alia.

Possumus figuratā Romæ sub Babylone nomenclaturam confirmare illorum sententia [n], qui apud Malachiam existimant dici Ierusalem, cum scribit [o]: *Et placebit Domino sacrificium Iuda, & Ierusalem*, ita vt Iuda populum Christianum denotet. Denique bene argumentator omnes, nihil officere primatui Petri quāuis Romæ nunquam fuisset, cum is ex ea vrbe necessariò non pēdeat. Illud quoque Cortesius aptè colligit, etiamsi Babylonicæ Ecclesiæ nomine salutem Petrus ascriberet propriè dictæ, non tamen cōtinuò necessarium esse, eum Babylonæ scripsisse: quemadmodum non in omnibus Ecclesiis Paulus scribebat, cum Romanis omniū Ecclesiarum salutē mittebat [p], & quando Corinthiis earum, quæ erant in Asia [q], nō simul epistolam exarabat in omnibus.

Ecclesia.] Nomen Ecclesiæ non est in textu Græco, sed tantum ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτή; Syriacè tamē est עדתא *hhidtha*, molturum Ecclesiarum nomē, quod sæpe reperitur in epistolis Pauli, & in Apocalypsi, vbi ex omnibus composita non prædicat: quemadmodum ex pluribus cōstans libris liber vnus dicitur, vna terra, cœlúmve ex multis, vt notat Augustinus [r].

In Babylone.] Vt olim Romæ, ob idololatriam omnis generis nomen hoc rectè conueniebat, sic postea meritò sanctam & Dei ciuitatē [s], de qua *dici gloriosa* possent, appellandam scribit Arnolphus Comes [t], ob religionis & veritatis cultum. Refert verò multitudinem incredibilem sacrorū ædificiorum & operum piorum, quæ suo ibi tem-

a dissp.c.21. lib.1.c.15.
b hist. c.15.
c in Catalog script. Eccl. & Mar. & in 47.
d *Roma sub Babylone dicta.*
Præf. in Mar.
e c.17.
f lib. con. Iud. c.9.
g lib. 7.c.3.
h lib. 7. c.3.
i 18. de ciu.
k ep.17. & 151.
q. 11. c. 6. Iou. in c. 14. Esa. & 47. & Prolog. lib. Didy. de Spir. S.
l in c. 14. Apoc.
m in Aug. lib. 18. de ciu. c. 20.
n in ep. 17. Hieron.
o Bibl. ver.
p Meretricis, &c.
q 4. loco. Cat. c. 13.
r 2. de Pōt. c. 2. & lib. 3. c. 13.
s 8. de visibili Monar. Eccl. c. 8.
t To. 1. Ann.
u lib. 2. de Antichr. c. 16.
x lib. 4. c. 5.
y lib. 8. c. 11.
z lib. 1. demō. Tract. 1. c. 5.
a Mich. 4. num. 38.
Vrbs Romana ob infames causas quasdam Babylonis nomen per se posse.
b 1. c. 36. Exe.
c Hypot. c. 1.
d in Tert. sup.
d 17. de notis Eccl. c. 6.
e in Chron.
f serm. 2. de S. Mar.
g in Abdiam
h 2. 2. q. 10. m. dub. 5.
i lib. de Eccl. & eius Pastore con. Antonium Sadeelem. c. 10.
Hieronymi de vrbe Roma encomia.
k con Petrum Viret. de papatu c. 1.
l sæpe.
m Esa. 1. 10.
n Exo. 4. 22. 23
o Psal. 17. 46.
p Esa. 52. 1. & alibi.
q Iere. 3. 1. & c. 3. 3
r Apoc. 11. 8.
s ep. 154. q. 11.
t 3. con. Iou. c. 10.
u ep. 17.
x præf. in li. 2. in ep. ad Gal.
y ep. ad Princ.
z con. Aug. a Gal. 1. 8. 9.
b 2. Tim. 3.
b ep. ad Dam.
c Gen. 7. 1.
d 1. Pet. 3.
e ep. ad Dem. & Dia. cont. Lucif.
f de scr. Eccl. in Petro. & in c. 2. ep. ad Gal.
f de pra. her. c. 36.
g ibid. c. 36. & 4. c. & Mar. c. 7.

h Cent. 1. lib. 2. c. 4. col. 56.
i Tom. 1. Annal.
Cur Apostolus non proprio nomine Romam dixerit.
k 2. Tim. 4. 17.
l 18. Ant. cap. 12.
m lib. 17.
n Ribera in Mala. c. 1. n. 23.
o cap. 3. 4.
p Rom. vlt. 21. & seq.
q 1. Cor. 16. 9. 20.
Vnde est Ecclesia quamuis multæ Ecclesia dicamur.
r in Psal. 150. in præf.
s ep. 86.
t apud Henr. cum Canisiu Tom. 1. lectionum antiquarum.

pore fiebant, hoc est, anno Christo 1001. Sed sine dubio longè hac nostra ætate auctior huiusmodi rerum in vrbe numerus, teste quoque me, qui plus annis 20. coràm eas ingenti cum voluptate vidi. Ostendit quoque Rupertus [a] ex Babylone in sanctam Ierusalem, nouámque Sion Romam conuersam prædicatione, ac institutione Apostolica.

a 8. de gloriſ. Trinit. c.5.

Coëlecta.] Consora participésque electionis eiusdem, συνεκλεκτὴ. Electæ nomen proprium, vel certæ cuiusdam fœminæ cognomen, siue epithetum Ioannes ponit in epistola secunda [b], de quo ibi egimus. Sed quia ex vrbe scribebat Petrus ad prouinciarum multarum plures Ecclesias, rectè suppleuit Interpres Latinus, & Syrus Ecclesiæ vocabulum: tum quia probabile non est Coëlectam cognomen esse priuatæ personæ, cuius mitteret salutem adeo multis diuersísque prouinciis. Idē Syrus expressit simplex nomen Electæ גביתא *gbenitha*. Electionem verò, sicut capite primo accipio pro vocatione, non pro prædestinatione. Hoc pacto valdè corroborat eorum animos Petrus, quibus scribit, dum ex orbis principe vrbe salutationem scribit fidelium consentientium in eâdem tum doctrina, tum religione, tum charitate, tum spe vocationis. Simul tacite laudat Romanæ fidem Ecclesiæ, quam & Paulus in ea, quæ ad Romanos est, epistola [c], laudauerat, & eo quidem magis, cùm Babylonem nominat, à quo nomine nihil magis alienum videtur, quàm fides orthodoxa pietásque.

b vers. 1. & vlt.

Laudat Petrus fidem Ecclesiæ Romanæ.

c cap. 1. 8.

Marianus Victorius contendit legendum *collecta*, Græcè συλλεκτὴ [d], quamuis fateatur apud Sophronium esse, quæ nunc passim legitur συνεκλεκτὴ, vel σὺν τῇ ἐκλεκτῇ, *cum electa*. Vltima lectio penitus caret sensu. Secundam vetustiores quidem Latini expositores sequuntur, sed apud Eusebium [e] Papias primam ponit, quæ in codicibus etiam Bibliorū Græcis extat, & in Latinis emendatis (coëlecta.)

d Ann. in Cat. Hieronymi.

e lib. 2. hist. c. 14.

Marcus filius meus.] Nisi exposuissem in Actibus Apostolicis [f] duplicem Marcum fuisse, alterum, cuius nomen Ioannes Barnabæ, cōsobrinus, alterum, qui condidit Euangelium, & de hoc hîc sermonem esse, plura nunc dicerem. Cōsulat cui libet locum illum, in quo probatam sententiam istam nostram confirmamus quoque in præsenti, omnium Enarratorum testimonio. Oecumenius refellit hoc loco sententiam, quod filius carnalis fuerit, eo argumento, quia Petrus liberatus de carcere Ierosolymitano, sese receperit in domum Marci filij Mariæ.

f cap. 12. 13.

Causa tanti amoris in Petro erga Marcū, vt eū filium appellaret, creditur esse, quia baptizauerat eum (similem causam de Petronilla, cur item Petri dicatur filia reddidimus [g]) & instituerat, & familiarius eo vtebatur, tanquam interprete, adeo perfectus erat, vt monasticam postea vitam instituerit in Ægypto, de qua putant Philonem [h] loqui: quia Euangelium, si non ex dictante exceperat, certè dum Petrus prædicaret, memoria retinuerat: quod ipse lectum approbauit.

Marcus cur Petri filius dictus.

g Act. 12. 12.

h de supplicibus.

Hæc potissimùm Petrus Damianus tribus de Marco sermonib. persequitur. Ibi addit vulgatē, sed falsam de pollice, quē sibi Marcus absciderit, historiam: ait præterea Leuitā origine, & Iudæorum sacerdotē fuisse: Alexandrinā ideo dignitatis post Romā locū secūdum obtinuisse, quòd Marcus ei præpositus à Petro, Petri nomine appellare voluerit. Hæc nos citato refutauimus loco.

De Marco Petri discipulo.

Aliam affert amoris causam, quòd parēs Petri modestiæ, qui de suis laudibus tacebat, & vitia exaggerabat, nec quod ipse de se dici, non æque ferret, de carissimo magistro volens dicere, in Euangelio prætermiserit, quòd *super aquas ambulauerit* [i]: quòd *claues Christus ei dederit* [k], *& oues* [l]: quòd *pro eo orauerit ne deficeret eius fides* [m]: quòd *staterem pro illo, ac pro se simul soluerit* [n]: quòd appellauerit eum Petrus *Filium Dei* [o]: quòd beatum ob reuelationem diuinam appellauerit [p]: quòd ille auriculam Malchi amputauerit [q]: quòd *fleuerit amarè* [r], adde, quod *apparuerit illi Christus post resurrectionem separatim* [s]: quòd *se promptum monstrauerit ad condonandas iniurias vsque septies* [t]: quod *in Petri nauem Christus conscenderit* [u]: quòd summa modestia *peccatorem se dixerit, ac indignum Christi præsentia* [x]: quòd aliis dilabentibus negauerit iri ad aliū debere, *cùm verba vitæ æternæ haberet* Christus [y]: quòd *ei lauerit pedes*, cùm præ humilitate id deprecatus esset [z]: quòd ad Christi monumentum cucurrerit cum Ioanne [a]: quòd audiens adesse Christū in littore, nando ad eum venerit [b]: quòd exigi à se an Christum amaret, ægrè tulerit [c].

i Mat. 14. 30. & seq. Mar. 6. 30.
k Mat. 16. 19. Mar. 8. 27.
l Ioan. 21. 17.
m Luc. 22. 32.
n Mat. 27. 26.
o Mat. 16. 16.
p Mat. 16. 17.
q Ioan. 18. 10.
r Mat. 26. 75.
s Luc. vlt. 34.
t Mat. 18. 28. Luc. 17. 4.
u Luc. 5. 3.
x ibid. 8. 9.
y Ioan. 6. 69.
z Ioan. 13. 6.
a Ioan. 20. 3.
b infra 21. 7.
c Ibid. 17.

E contrario vnus Marcus exaggerat Christum Petro comminatum, dicendo: *Vade retro me Satana* [d]: cum negauit Christū, *anathematizasse, & iurasse* [e]: adde, *vni Petro exprobrasse Christum in horto, quòd dormiret* [f].

d Mar. 8. 33.
e Mar. 14. 71.
f ibid. 37.

Hinc porrò colligitur, cùm ex vrbe missa sit epistola ista, & anno Neronis octauo Marcum mortuum testetur Eusebius, scripsisse Petrum, priusquam illum Alexandriam misisset. Sic rectè ratiocinatur Beda, & vt in Præfatione monuimus, omnium quotquot extant epistolarum sacrarum videtur antiquissima, scriptáque Christi anno quadragesimoquinto.

Est & aliud annotatione dignum, Apostolos filiorum nomine quandoque appellauisse discipulos viros, nunquam fœminas filias. Ideo notat B. Thomas [g] Paulum præcipere Timotheo [h], vt iuuenculas obsecret vt sorores in omni castitate, quia amor spiritualis ad mulieres, nisi cautus sit, degenerat in carnalem: sed & propterea Papam, dum scribit eis, dicere: *Dilecta in Christo*: sed viris simpliciter: *Dilecte fili*, adde aliquando (*dilectissime*, vel *charissime*, vel vtrôque simul epitheto.) Et si sint Episcopi, sæpius *fratribus*. Nihilominùs addunt Pontifices nonnunquam, *dilectissimis in Christo fratribus*. vt Felix III. [i] aut *in Christi charitate vnanimiter* connexis, vt Gelasius I. [k] Legi quoque in titulo aliquarum epistolarum ad fœminas nomen filiæ absque adiectione illa *in Christo*, vt Bonifacij V. [l] ad Edelburgam reginam, Nicolai I. [m] ad Theodoram filiam Imperatoris; & ad Eudociam Augustam [n], & ad Hirmintrudam reginā [o], & ad Teupergam item reginam [p]: Ioannis VIII. ad Engilbergam [q], & ad Angelbergam Imperatricem [r].

Apostoli filios discipulos dixerunt, nunquam filias mulieres.
g in 1. Tim. 5. lect. vlt.
h ibid. 2.

i epist. 6.
k epist. 7.
l epist. 9.
m epist. 14.
n epist. 15.
o ep. 36. & 67.
p ep. 48.
q epist. 43.
r ep. 83. 91. 92.

Martinus I. scribens Constantino Imperatori, appellat in Inscriptione *filium diligentem Deum & Dominum nostrum Iesum Christū*, cui similis titulus epistolæ Agathonis [s] ad Constantinum etiā, Heraclium, Tiberiū Augustos, & Leonis II. [t] item ad Constantinum quem nominat *filium dilectum Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi*. Gregorius II. [u] vocat *dilectissimos filios in Domino*: Adrianus I. [x] Imperatores Constantinum, & Irenem *filios diligendos in Deo*, & Domino nostro Iesu Christo: Carolum Regem Francorum *filium, & spiritualem compatrem* [y]. Nicolaus I. [z] Bardam Cæsarem *in*

s ep. vnica
t epist. 2.
u epist. 1.
x epist. 2.
y epist. 4.
z epist. 10.

Christo diligendum filium. Adrianus II.[a] Basilium, Cōstantinum, Leonem Imperatores *dilectissimos, ac spirituales filios.* Ioannes VIII. Basilium, Constantinum, Alexandrum *spirituales filios* [b]: & *dilectum ac spiritualem filium* Carolum regem [c], & Michaelem regem Bulgarorum [d]: & Carlomanum Regē [e], & Ludouicum Regem [f]: & *spiritualem filiam* Angelbergam Imperatricē [g], nec in posterioribus Pontificibus, qui ætate vixerunt B. Thomæ, ac post illum etiam video exactè, sæpiúsve obseruatum in epistolis scribendis, quod ipse annotauit. Porrò Paulus [h] etiam non solùm nomine filiorum, & quidem charissimorum, appellat generaliter discipulos suos, ac præterea filiolorum; quod vltimum facit Ioannes magis crebrò; sed peculiariter Timotheum [i], & Onesimum [k].

Vers. 14.] **Salutate inuicem in osculo sancto: Gratia vobis omnibus, qui estis in Christo Iesu. Amen.**

ET hic adhuc parcior ero, cùm de salutationis formis Apostolicis, atque Ecclesiasticis, & de osculi sancti vsu, necnon de profani disseruerim in Actibus Apostolorum [l], & in epistolis Ioannis [m]. Pauca duntaxat subiiciemus.

In osculo sancto.] Ἐν φιλήματι ἀγάπης, in osculo charitatis. Quidam codices habent ἁγίῳ *sancto*, & editio Syra קדישׁא *kadisceiba*, & Ignatius [n] imitator Petri *ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν ἁγίῳ φιλήματι.* Solum sanctum, quod ex charitate fit osculum: & sancti epithetum reperimus in epistolis Pauli [o], ad distinctionem videlicet osculi ficti, ac subdoli, quale Ioab [p]; ambitiosi, quale Absalon [q]: proditorij, quale Iudæ [r]: impudici, quale mulieris adulteræ [s]: fraudulenti, quale odientis [t]: *& mulio etiam inimicu,* inquit Philo [u], *coacti aliqua necessitate, hanc officij speciem exhibent.* Vocat id, quod sanctum est osculum, columbinum Augustinus [x].

De osculi periculis disputat Hilarius Arelatēsis [y], appellans morsum diaboli, artham peccati, & cum Cicerone partē adulterij, criminis ostiū, mortis initium Basilius [z], *facta* tacitè mentione veteris sentētiæ, de qua Laërtius [a], & Stobęus [b], nominat animalium venenatorum morsum, & venenū quod diffundatur ab ore per omne corpus: ideo Apostolos hortari, vt salutemus inuicem in osculo sancto, hoc est, quodam quasi spiraculo osculi carnis, inquit, in Spiritus sancti purissima flagrantia inuicem sibi ista iungentes. Athenagoras [c] purgans obiectum Christianis crimen impudicitiæ, docet doceri nos ita osculum moderari, vel adorationem (ab ore namque adoratio dicta) ne si vel paululum quiddam cogitationis peruertatur, æterna vita nos excutiat.

Clemens Alexandrinus [d] viris consilium dat ne vnquam vxores suas coram famulis osculentur: alios quoscumque vult [e] adhibere osculum sanctum & mysticū, oréque clauso (μύω est claudo) non incestum, veneno plenum, sanctitatem simulans. Mysticum, & sanctum dixit, indicando id, quod Eucharistiam recepturis dabatur, de quo dictum citato loco, quasi per eam ianuam oris ingrederetur Christus, vt air Chrysostomus [f]. Cyrillus Ierosolymitanus [g] cùm meminit veteris ritus, vt Diaconus in Missa diceret: *Complectimini, & osculemini vos inuicem,* ait non esse id osculum,

a epist. 5.
b epist. 199.
c ep. 233. 250. 251. 243. 246. 249. ?.
d ep. 189. 192. 287.
e ep. 186. 187.
f ep. 197.
g ep. 16. 204.
h 1. Cor. 4. 14. Gal. 4. 19. 1. Thess. 2. 7. 11.
i Philip. 2. 22. 1. Tim. 1, 2. 18. 2. ep. 1. 4.
k ad Phil. v. 10.
l Act. 15. 23. 29.
m in 2. & 3.
n ep. ad Tars. & ep. ad Antiochenos.
Osculum sanctū quod sit.
o Rom. 16. 16. 1. Cor. 16. 20. 2. Thess. 5. 26. 1. ep. 13. 12.
p 2 Reg. 20. 9.
q 1. Reg 15. 5.
r Matt. 26. 49.
s Prou. 7. 13.
t Prou. 27. 6.
u lib. quis rerum diuinar. hæres.
x Tract. 6. in Ioan.
Osculum periculosum est.
y homil. in quadrag. To. 2. Bibl. hom.
z de vera Virginitate.
a de vitis Philoso.
b serm. 62.
c Apolog.
Oscula moderanda.
d 3. Pædag. c. 11.
e cap. 11.
Osculum sanctū & mysticum quale.
f hom. 30. in 2. ad Corinth.
g Catech. 5.

quale in foro inter communes amicos, sed quo animæ mutuo concilientur, & omnis malorum obliuio inuicem spōdetur, siue iniuriarum. Confirmat id autem Christi præcepto [h]: *Relinque munus,* &c. ideo sanctum osculum esse, vt Paulus vocare solet, & dilectionis, vt hoc loco Petrus.

Non suppetunt Græcis, quorum alioqui lingua ditior, tot ad hanc vnam rem significandam vocabula, quot Latinis. nam auctore Donato [i], oscula officiorum sunt, basia pudicorū affectuū, suauia amorum, siue libidinum. Tametsi hæc vt alia vsus confuderit. Dicūt priores στόμα (vt quidam [k] volunt, nec enim exemplum reperio) φίλημα, seu φίλησις, & καταφίλησις.

Placet id quoq; annotare, quod apud Cyprianum [l] disserentem de baptizandis infantibus legi solitum recēs editis osculum dari, quod tamen facere Fidus, cui scribit ille, horrebat. *Nam etsi,* ait Cyprianus, *adhuc infans à partu nouus est, non ita est tamen, vt quisquam illum in gratia danda, atque in pace facienda horrere debeat osculari, quando in osculo infantis vnusquisque nostrum pro sua religione ipsas adhuc recentes Dei manus debeat cogitare, quas in homine modò formato, & recens nato quodammodo exosculamur, quando id quod Deus fecit, amplectimur.* Hæc retuli libens omnia, quod pertinere putauerim ad intelligendam osculi sanctitatē. Extat & apud Auctores profanos de infantum osculo mentio, Virgilium [m], Lucretiū [n], Senecā [o]. Hic id vocat sanctum, & [p] ait amantium plura oscula, & amplexus artiores, non augere amorem, sed exercere.

Gratia vobis omnibus.] Εἰρήνη שׁלמא *scelama, pax.* Existimat Baronius [q] Ignatium, vt Petrum imitaretur, nomen χάρις, & Ἀμήν in extremis epistolis suis posuisse: ac licet in vnica, quę est ad Ephesios, extent; videri tamen in alijs fuisse, sed excidisse, quoniam Gregorius [r] ad Anastasiū Antiochenum scribens ait se id vtriusque exemplo fecisse. Fortasse Latinus Interpres pro pace gratiā ponere maluit, quod pacem spiritualiter acciperet, quam plerumque qui dabant, etiam Hebræi, non solum Gentiles, temporalem intelligebant, & gratiæ perfectionem precatur iis, quibus iam ante contestatus fuerat veram gratiā esse, in qua starent. In Ignatij autem Græcis epistolis editis ab H. S. reperio easdem illas voces Græcas, præterea in epistola ad Polycarpum. Quia simili formula vtitur Paulus, obseruant hic omnes in vtroque conformitatem animorū, & doctrinæ, quódque vterque esset minister gratiæ generalis. notat vltimum Hugo: quæ tamen ceteris Apostolis ratio conuenit, ex quibus Iudas [s], & Ioannes initio similia precantur [t].

Qui estis in Christo Iesu.] Τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Sic solent loqui alij, vt Ignatius [u] ἀσπάζομαι πάντας, καὶ πάντας τοὺς ἐν Χριστῷ, hoc est, *qui ad Christum pertinēt, & Christiani sunt incorporati per fidem,* inquit Lyranus, *omnibus per orbem terrarū Ecclesiis,* inquit Glossa Interlinearis: *Qui permanetis in fide, & operatione,* inquit Hugo, ac Thomas Anglicus: *Qui per fidē, & charitatem estis vniti,* inquit Carthusianus. Simplicior primus sensus, consentaneus Græcorum vulgari phrasi: & quod de omnibus per orbē Ecclesiis Glossa dicit, non respondet inscriptioni epistolæ ad eas Ecclesias, quas exprimit nominatim.

h Matt. 5. 23.
i in Andriam Terentij.
k David Hesc. in Dict. Lexicogr. synon.
l ep. 59.
Oscula recens natis infantibus dari solita.
m 2. Georg.
n lib. 3.
o ep. 78.
p 7. de benef. c. 13.
q Tom. 1. Annal.
r lib. 4. ep. 34.
Petrus & Paulus conformes in animis & doctrina.
s vers. 2.
t Apoc. 1. 4.
u epist. ad Tars. fine.

IN EPISTOLAM PETRI SECUNDAM.

PRÆFATIO.

PAUCIS præfandum, cùm penè cõmunis isti sit primæ præfatio, quæque in exordio Cõmentarij sunt dicta de illis, quibus Petrus scripsit, nonnihil de auctoritate, simulque de auctore dicemus, & quod nam argumentum præsentis epistolæ.

Hæc epistola verè Canonica censenda est.

Quod attinet ad primum, eadem argumenta faciũt præsenti auctoritatem sacram, canonicámque epistolæ, quæ sunt allata pro prima ex Patrũ consensu, & Conciliorum definitione, & vsu Ecclesię solemni in diuinis officiis. Licuit aliquando vtcumque dubitare, sicut referunt esse dubitatum Eusebius [a], Nicephorus [b], Hieronymus [c]: nunc absque hæresis nota minimè licet. Non legi qui penitus reiiceret, nisi quos tacito nomine refert Gregorius [d]: dubitauerunt ex recentioribus Lutherus [e] (etsi aliquando recensuit inter Canonicas [f],) Brentius [g], Kemnitius [h], Centuriatores [i], Erasmus [k].

De Syris non æquè possum id affirmare aliquando dubitauisse, sicut affirmare Scaligerus videtur, quamuis eorum linguâ non extet. Nam Ephrem præcipuus Syrorum doctor, atque Damascenus, texens quoque Catalogum [l], interdum ex hac epistola proferunt testimonia tanquam sacra, vt videbimus. Hodie etiam epistolam istã pari cum aliis sacris libris, excipiunt hodie Syri omnes, Alexãdrini, Æthiopes, Maronitæ, Rutheni, & quotquot Tridentinum Conciliũ sunt amplexi. Accedit, quòd Iudas [m], cuius epistolam Canone cõprehendi pono, alludit satis clarè ad istã, eiúsque verba, vt ab Apostolo aliquo scripta. Translatam Latinè è Syro ab Etzelio nostro noster Serarius euulgauit in suis commentariolis, vt & epistolam Iudæ, atque Ioannis secundam & tertiam. Et id Posseuinus etiam in appatatu testatur.

Syri hanc epistolam susceperũt, quamuis eorum linguâ nõ extet.

Difficultatem facit diuersitas styli. Sed respondet Hieronymus [n], eam, si qua sit, ortam ex Interpretum diuersitate, cùm non eôdem semper vteretur Petrus. Quin etiam Centuriatores asserunt vtriusque stylum non valde dissimilem esse. Denique idem ipse scriptor non sibi semper in scribendo similis est, sicut & Pauli ad Hebræos accuratior epistola est, etiamsi quidam Græcè de Syro conuersam, quo ille scripsisset idiomate, ab alio velint. Si denique stylus officit, de prima non minus epistola, quam de hac incerti erimus.

Stylus non facit difficultatem.

Testis præterea Didymus [o], præsentem epistolam olim esse falsatã, ideóque quamuis publicaretur, non tamen in Canone positam. Sed Salomon suspicatur ea in illũ Didymi librum inserta verba ab alio; cùm neque detegat in quo falsata fuerit: neque Commentarios tantus vir edidisset in epistolam apocryphã. Profectò huius Auctor epistolæ vel est insignis impostor, vel vnus è tribus Apostolis, qui in transfiguratione Christi [p] præsentes fuerunt, quia interfuisse se scribit [q]: Iacobum verò, aut Ioannem nemo dixit id scripsisse. Non item alius, quàm qui Apostolus esset, videtur laudãdo Paulũ, appellaturus illum *fratrem carissimũ* [r]. Tandem, si Petrus auctor non est, qua impudẽtia scriptor nominat se *Simonẽ Petrũ seruũ, & Apostolũ Iesu Christi*: quo nomine Apostoli præter Paulum nullus alius in epistolis se appellat?

Probatur huius epistolæ auctor esse Petrus.

Argumentatur Beda [s] ex narratione transfigurationis, de Petro, quòd epistolæ auctor sit, dubitari non posse. Idem argumentũ prior fecit Gregorius [t], cuius placet hic mihi verba ponere, quod rarò facio, quia & magnum momentũ habent in ista causa, & illius præteriri ab aliis, quæstionem præsentem tractantibus, adeo locuples testimonium miratus sum. Postquam occurrit negantibus Petrum Apostolum esse, sed aliũ, cui se Paulus [u] *in faciem scripsit restitisse, simulque Petri commendauit modestiam, qui cùm à quibusdã detrahi Pauli epistolis cognosceret, ipsum in illis prædicat admirandum,* in quibus tamẽ legerat se ab eo reprehensibilem nominari, ita vt amicus veritatis illud ipsum laudauerit; de dubitatione, de qua agimus, scribit in hunc modum: *Et fuerunt quidam qui secundam Petri epistolam, in qua epistola Pauli laudatæ sunt, eius dicerent nõ fuisse. Sed si eius epistolæ verba pensare voluissẽt, longè aliter pensare poterãt. In ea quippe scriptum est [x]: voce delapsa, &c. Legant itaque Euãgelium, & protinus cognoscẽt, quia cũ vox ista de cælo venit, Petrus Apostolus cũ Domino steterit. Ipse ergo hanc epistolam scripsit, qui hãc vocẽ in monte de Domino audiuit* [y]. Hactenus ille.

De huius epistolæ auctore, quid Gregorius Papa scripserit.

Argumentum huius epistolæ.

Iam verò argumentum epistolæ tale est. Certior per diuinam reuelationem de vicina morte, iisdem, quibus primã mittit epistolam secundam ex vrbe vnde illa data fuerat ante annos facile viginti tres, nẽpe anno Christi quadragesimoquinto, cùm sexagesimo octauo, qui vitæ Petri supremus fuit, posteriorem scripserit. Docet traditam à se illis fidem, religionémque veterum testimonio Prophetarum, & prædictione, ac promissione

a 3. hist. c. 25.
b lib. 2. hist. c. 46.
c de viris illustr. in Petro.
d hom. 18. in Ezech.
e Prolo. huius epistolæ.
f Prol. ep. ad Heb.
g in Confess. Vvittem. c. de sacra scrip.
h in Exa. Cõc. Trid. sess. 4.
i Cent. 1. li. 2. c. 4.
k Annot. in hanc epi.
l lib. 4. c. 15.
m vers. 17.
n ep. 150. q. 11.
o Com. in hãc ep. in fine.
p Matt. 17. 1. & seq.
q c. 1. 18.
r c. 3. 15.
s in c. 1. huius epist.
t hom. 18. in Ezech.
u Gal. 2. 11.
x 2. Pet. 1. 17. Matt. 17. 5.
y ibid. 1.

approbatam esse. Hortatur ad innocentiã vitæ, operúmque bonorum exercitationem, quibus in sua vocatione, & electione sese magis confirmẽt. Admonet vt deuitent falsos, ac fallaces prophetas, quorum describit mores, quodque illos non dissimilis à cacodæmonibus, interitus maneat, necnon ab iis, qui diluuio [a], & igni [b] perierunt: cum tamen frustra conentur à iudicij appropinquantis expectatione alios remouere, quasi non perinde apud Deum annorum mille atque vnius solius diei spatium sit. Quin potius suadet, vt dilationis vtantur beneficio, ad iudicij præueniendum diem, ad emendationẽ vitæ, ad meritorum cumulum, quemadmodum & pridem in epistolis Paulus suaserat; quas quia obscuræ sunt, ac difficiles, in deteriorem quidam partem accipiebant, haud secus atque scripturas alias.

a Gen. 7. 10. b infra 19. 15. & alibi.

Putat Adamus Sasbout, idem huius, quod epistolæ Iudæ argumentum esse, atque scribi contra Gnosticos. Similes epistolas esse non nego: Gnosticos tamen nõdum viuentibus Apostolis exortos multi sentiunt, cùm eorum auctorem faciunt, vel Carpocratem, vt Irenæus [c], vel Basilidem, vt Hieronymus [d], vel Valentinum, vt alij, etsi de Nicolao Diacono Philastrius [e], & Augustinus [f] tradant. Melius idem ille auctor in Commẽtario scriptam docuit contra familiam Simonis. Eandem opinionem eo modo quem prius exposui, legi apud Doctorem Asselium manu scriptũ anno 1553. cuius cum adeo similia & eadem propemodum scripta deprehendam cum scriptis Adam, non satis queo statuere vter sit mutuatus ex altero. Paulo iunior Adamus videtur, & tandem comperi ab Adamo transcriptum Asseliũ.

c lib. 1. c. 24. d de viris illustrib. e de hæres. f de hæres.

Ceterùm inter alia, & vtiliora, & difficiliora quæ leguntur in hac epistola, sunt hæc: *Nos diuinæ consortes naturæ* merito beneficióque Christi effici [g]: *vocationi, & electioni nostræ necessaria esse opera nostra* [h]: *se post obitum suum*, de quo per reuelationem edoctus sit, *curaturum pro superstitibus* [i]. *Diuinarum scripturarum auctoritatem, ac pondus, maius esse quam reuelationum priuatarum, & eisdem* [k]: *sic operam vacandum studiosè, earúmque interpretationi, eo quòd obscuræ sint, ac difficiles* [l]: Angelos præuaricatores dãnatos esse certis pœnis [m]: notas certas esse, quibus dignoscãtur hæretici [n]: posse aliquem de fide & iustitia semel habita excidere [o]: mundum sub iudicij tempus conflagraturum [p].

Difficiliora huius epistolæ loca.

g 1. ep. 1. 4. h c. 1. 10. i c. 1. 15. k c. 1. 19. l c. 1. 19. & seq. m cap. 2. 4. n c. 2. 1. 12. & seq. c. 3. 3. 16. o c. 2. 21. 22. p c. 3. 5. & seq.

Obseruant Hugo, & Carthusianus, epistola priore Petrum muniuisse contra Tyrannos præsertim, Ecclesiã, disserendo de patientiã in persecutionibus; in hac potissimùm aduersus hæreticos, quorum describit ingenium, & qualitates, inuitando ad sapientiam: *quæ*, inquit Hugo, *videntur duæ alæ aquilæ magnæ datæ mulieri vt volaret in desertum in locum suũ, vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis à facie serpentis* [q].

Hæc epistola contra hæreticos est scripta.

q Apoc. 12. 14.

CAP.

CAPUT PRIMUM.

ARGUMENTUM.

Commemoranda eximia beneficia diuina, suadet, vt per varias ascendant virtutes ad regnum Dei: monet se breui moriturum: certos facit certam esse quam tradiderit doctrinam, vtpote ipsomet doctore Christo; quem Pater, dum ille transfiguratus est, audiri praeceperit, [a] sed & Prophetarum confirmatam testimonio.

Capitis primi argumentum.

a Matt. 17. 5.

1 SIMON Petrus, seruus, & Apostolus Iesu Christi, iis, qui coæqualem nobiscum sortiti sunt fidem in iustitia Dei nostri, & Saluatoris Iesu Christi.

2 Gratia vobis, & pax adimpleatur in cognitione Dei, & Christi Iesu Domini nostri.

3 Quomodo omnia nobis diuinę virtutis suæ, quæ ad vitam, & pietatem donata sunt per cognitionem eius, qui vocauit nos propria gloria, & virtute.

4 Per quem maxima, & pretiosa nobis promissa donauit: vt per hæc efficiamini diuinæ consortes naturæ: fugiẽtes eius, quæ in mundo est concupiscentiæ corruptionem.

5 Vos autem curam omnem subinferentes, ministrate in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam.

6 In scientia autem abstinentiam, in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem.

7 In pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem.

8 Hæc enim si vobiscum adsint, & superent, non vacuos, nec sine fructu vos constituent in Domini nostri Iesu Christi cognitione.

9 Cui enim non præsto sunt hæc, cæcus est, & manu tentans, obliuionem accipiens purgationis veterum suorum delictorum.

10 Quapropter fratres magis satagite vt per bona opera certam vestram vocationem, & electionem faciatis: hæc enim facientes, non peccabitis aliquando.

11 Sic enim abundãter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri, & Saluatoris Iesu Christi.

12 Propter quod incipiam vos semper commonere de his: & quidem scientes & confirmatos vos in præsenti veritate.

13 Iustum autem arbitror quamdiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commonitione.

14 Certus quòd velox est depositio tabernaculi mei, secundùm quod & Dominus noster Iesus Christus significauit mihi.

15 Dabo autem operam & frequenter habere vos post obitum meum, vt horum memoriam faciatis.

16 Non enim doctas fabulas secuti notam fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem, & præsentiam: sed speculatores facti illius magnitudinis.

17 Accipiens enim à Deo Patre honorem, & gloriam, voce delapsa ad eum huiuscemodi à magnifica gloria: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite.

18 Et hanc vocẽ nos audiuimus de cœlo allatam, cùm essemus cum ipso in monte sancto.

19 Et habemus firmiorem propheticum sermonem: cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco donec dies elucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris.

20 Hoc primum intelligentes, quòd omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit.

21 Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia: sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.

Vers. 1.] Simon Petrus, seruus & Apostolus Iesu Christi, iis qui coæqualem nobiscum sortiti sunt fidem, in iustitia Dei nostri, & Saluatoris Iesu Christi.

IN epigraphe nomen suum exprimit, describit munus: conciliat sibi eos, quibus epistolam mittit, cùm pares in eâdem fidei ac iustitiæ communicatione facit, sub eôdem capite Christo.

Simon.] Græcè vel Συμεὼν vel Σίμων. Antiquũ Petri nomen ante vocationem, cuiusmodi alius [a] quoque de Apostolis habuit, ac retinuit. Vix habeo quod addam de isto nomine præter ea, quæ satis accuratè disputaui capite decimoquinto Actuum Apostolorũ [b]. Id quod ibi dixi, idem esse quod Simeon, sed contractè proferri Simon, Oecumenius quoque hoc loco docet exemplo similium nominum, vt Metras pro Metrodoro, Menas pro Menodoro, Theudas (melius dixisset Theodas) pro Theodosio. Familiare hoc ipsum Hetruscis, apud quos Pippus est Philippus, Mæus Bartholomæus, Ceccus Fraociscus, Tita Baptista, &c. Idem de Hebræis Ioanna, & Iona, vt cùm idem Petrus nunc Bar Iona [c], id est, *filius Iona*, nũc dicitur *Simon Ioannis* [d]. Data opera Christus Simonem non Petrum nominauit post resurrectionem [e], tum cùm oues ei committere voluit, exigendo ab eodem amorem pro præcedente negatione [f], quæ Petrum minime decuerat, sicut & quando dormientem in horto eodem nomine appellauit [g], & prædicens futuram illam negationem [h], tum præterea vt Pastor Ecclesiæ constituendus intelligeret statum & conditionem suam, ac vilitatem naturalem.

a Matt. 10. 4. Mat. 3. 8. Luc. 6. 15.

b vers. 14. *Nomina propria contracte efferri solita.*

c Matt. 16. 17. Ioan. 1. 42. d Ioan. 21. 15.

e ibid. 15. 16. 17. f Ioan. 18. 17. 25. & 27. & alij tres Euangelistæ. g Matt. 14. 37. h Luc. 22. 31.

Non arbitror exactè causam assignari posse, cur priore epistola Petrus, in hac Simon Petrus inscribatur. Tamen Hugo respondet, *quoniam illa hortationem continebat ad patientiam, constantiam que in fide; ac veluti ad firmitatem petra: hac ad sapientiam, cui necessaria humilis obedientia, quam importat Simonis vox, & iam dicta constantia, quæ denotatur in voce Petri.* Recito talia interdum, vt qui vera putant, vel dediscant, vel intelligant qualibus oblectent sese haud admodum verisimilibus, nec tanti faciendis. Esto idem iudicium de etymologia Petri, quam affert quoque Glossa Interlinearis, & approbant citatus Hugo, Petrus Aureolus [i], Thomas Anglicus, Primaticcius, vt sic agnoscens veritatem quasi sibi velit experto credi.

Cur Petrus in priore epistola, in hac Simon appellatur.

i in compen. Scripturæ.

Aliud etymon nominis Simon traditur ab auctore commentarij in Marcum apud Hieronymum [k], qui tristitiam ponit, quasi à שם *sciam*, & עון *hon*, nec refragatur scribendi Hebræa ratio. Tamen notatio communior à שמע *scimahh*, de obediente. Malè dubitat Ioannes Drusius an Simon dici possit Hebraicum nomen. Vsitatum est hac ipsa forma Rabbinis, &c. per ס *samech*, Simeon per ש *scin*.

k in c. 3. Hieroniam in c. 16. Match.

Non hinc manauit ritus nomẽ mutandi cum creatur Pontifex. Recentius inuẽtum siue ab eo, qui *Os porci*, vel *Bucca porci* priùs dicebatur, postea Sergius II. vel a Ioanne XII. qui Octauianus, ne ille turpe nomen, hic nomen superbum gereret. Patrũm memoria Marcellus II. & Adrianus VI. vetus nomen retinuerunt. Platina secutus Martinum Polonum, scribit de Sergio, Onufrius de Octauiano, & Sergium hoc ipso ante Pontificatum nomine appellatum esse: cognomẽ tu sic *Os porci*. Baronius [l] autẽ docet fuisse illum Sergium cognomine Os porci non II. sed IV. nomeñ verò mutasse ob reuerẽntiam S. Petri, cuius ante Pontificatum gerebat nomen. De Ioanne XII. non illa fuit causa, quam indicaui, vt quæ verisimilis videri poterat; sed ob memoriam patrui Ioannis XI. aut vt in nomine saltem bonum illud omẽ audiret, inquit Baronius: *Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes* [m]. Vetere dignior nomine propter vsurpatum Papatum anno ætatis decimooctauo.

Memoria quãdi in ortu Pontificatus mos vnde manarit.

l Tom. 10. & 11. Annal.

m Ioan. 1. 6.

Seruus.] Nec idonea satis ratio Hugonis, quare nunc se, non in prima vocet epistola, seruum, quòd ibi meminerit de persecutionibus, quas nõ oporteat seruiliter ferri, cùm sint dignitates [n]: hic, vt dictum est, agat de sapientia, cui necessaria humilitas: nec patientiæ impedimento est timor filialis, sed ornamento, & adiumento, & humilitatem ornat, ac iuuat magis ille, quàm seruilis. In exordio epistolæ ad Romanos, Philippenses, Titum nominat se Paulus *seruum modo Dei* [o], *modo Iesu Christi* [p]: quis possit respondere quare non ille in aliis? cur *Iacobus Dei & Domini nostri Iesu Christi* [q], Iudas Iesu Christi neuter [r] Apostolus appellari voluerit?

Cur se seruum in hac dicitur, non in altera.

n Act. 5. 45.

o Tit. 1. 1. p Rom. 1. 1. Philip. 1. 1. q cap. 1. 1. r vers. 1.

De dignitate seruitutis diuinę alią loco dixi [s], & quo pacto simul censeatur quis Filius Dei, ac seruus. Gloriabantur, crebròque vsurpabãt primi fideles cognomen serui Iesu Christi, vt huius ostenderent excellentiam, quem increduli fabri filium appellabant [t], impostorem, crucifixum, vt notat Theodoretus [u]. Cógruit & illa Origenis [x] ratio, quia sancti, qui adhuc in hoc corpore detinentur, nondum sunt plenam libertatem consecuti. Ea eiusdem non recipienda de Paulo, quod ad Christianismum vxoratus vocatus sit: ita verò coniugio alligatus nominetur [y]. Fuit enim virgo Paulus. Humilitatis causa fortassis dici quidam voluerunt tanquam proprio nomine Serui, aut Seruuli, aut Seruidei, quod Græcè est Theodulus, & Dulas, ac Dula. Exempla petes ex martyrologio. Religiosus autem Seruorum Ordo profitetur seruitutem Deiparæ.

s Act. 2. 18. *Fideles cur se seruos Christi appellabant.*

t Matt. 6. 3. Matt. 13. 55. u in c. 1. ep. ad Rom. x ibid.

y 1. Cor. 7. 21. *Virgo Paulus fuit.*

Iis, qui coæqualem nobiscum sortiti sunt fidem] Τοῖς ἰσότιμον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν, æquè pretiosam, vel honoratam fidem. Primùm rectè Caietanus monet, nisi capite tertio significaretur, istam iisdem epistolam scribi, quibus prima scripta est, quia quod hîc dicitur, omnibus fidelibus commune est, nescituros nos, ad quos præsens propriè mitteretur. Quare mirandum cur Adamus omnibus editam dicat istam epistolam æquè ac illam Iudæ. Idem tenet Titelmanus. Multò magis, quare Aureolus [z] in ea scribat Romanos infirmari: nisi hoc velit, quia Romæ scripsit Petrus, & eam fortassis, antequam mitteret Romanis communicauit: quæ ratio primæ eiusdem epistolæ, ac nonnullis Pauli ad certos alios missis communis est.

z supra.

Deinde coæqualis, & æquè pretiosa fides, quã alij sortiti sint cum ipsis, indicat Gẽtilibus illam

Gentibus conuersis hanc scripta est epistola.

etiam

etiam scribere, quibus eadem gratia, & Spiritus sanctus communicatur absque acceptione personarum, vt ipsemet dixit disputans de Cornelio [a]: præterea non aliam Iudæorum, qui facti sunt Christiani, ne Apostolorum quidem ipsorum, nó Italiæ, Romæque, vbi scribebat, quam in aliis regionibus fidem esse, quæ, vt Iudas [b] ait, *semel tradita est sanctis*: adhæc vnius omnes moris in eâdem Ecclesiæ domo esse [c]: item Petrum omnibus omnia seipsum facere, quod faciebat quoque Paulus [d], propter consensioné doctrinæ, & charitatis, multò magis quàm se vel Pertinax Imperator, vel Alexander Macedo, vel alij ad subditorum tam diuersorum mores accommodabant.

a Act. 10. 34. 35. 47. c. 11. 17.
b vers. 3. epist. suæ.
c Psal. 67. 7.
d 1. Cor. 9. 12.

Prosper [e], vel Ambrosius [f] in opere de vocatione Gentium de his præsentem locum videntur intelligere, ac de fide, quod sit Dei donum [g] interpretantur. Arbitror autem ego sub fide comprehendi hic cetera supernaturalia dona, & religionem totam Christianam.

e 1. de vocat. Gent. c. 23.
f ibid. c. 8.
g Ephes. 2. 8.

Tertio loco rectè Lyranus notat, coæqualitati in fide; de qua Petrus loquitur, non repugnare graduum in eâdem, vt & in aliis diuinis habitibus, diuersitatem: nam & intensior, atque remissior, & magis, minúsque extensa, seu explicita, implicitáque potest fides esse, atque nonnullorū fides magna [h] dicitur, quorūdam modica [i]: aliqui adaugeri sibi petierunt [k]. Solum voluit Apostolus docere, nullo discrimine, delectúve tum Iudæos, tum Gentiles admitti, vocaríque ad fidem. Sicut quando idem Petrus dixit [l] Cornelio, aliísque familiaribus eius Deum eâdem gratiam dedisse, quam sibi, Græcè, *ἴσην δωρεάν*. Hic, vt vidimus, vocatur *ἰσότιμος πίστις*.

Fides maior & minor esse potest.
h Matt. 15. 28.
i c. 6. 30 c. 8. 26. c. 14. 31 c. 16. 8.
k Luc. 17. 5.
l Act. 10. 47.

Cauendus quartò hæreticorum nostrorum paralogismus, nullum Petri primatum esse, quia ipsemet sibi ceteros faciat æquales. Non consistit primatus in internis gratiæ sanctificantis donis per se, sed in potestate, seu iurisdictione. Certè non omnes Apostoli, sicut Petrus, quamuis in eâdem Ecclesia, & fide, plurimi sint, omnes ad eamdem inuitentur. Propriis Caluini testimoniis Feuardentius probat primas deferendas Petro. Lege si libet.

Primatus Petri in quo consistat.

Sortiti sunt.] Si vím in Latino verbo facere vis cum Latinis expositoribus, gratiæ donum sortem appellabis, & quodam etiā modo casum, vt aliàs [m] vberius docui, quia gratis, ac veluti sorte quadam confertur nobis, quemadmodum vel possessiones, seu hæreditates, vel honores, Magistratúsve sortitò nonnumquam distribuuntur: & hæc distributionis olim ratio Hebræis erat in vsu, vt etiam alibi dixi [n], cùm de electione Matthiæ. Sors propriè *κλῆρος* Græcè dicitur: inde *κληρόω*, quo verbo Paulus [o] vtitur, cū scribit nos, vt Interpres noster vertit, *in Christo sorte vocatos, nec non prædestinatos ἐν ᾧ ἐκληρώθημεν*. Nominat præterea idem Apostolus [p] *partem sortis sanctorum τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων*. At Græcum præsentis loci participium est *τοῖς λαχοῦσιν*, vt & alio loco verbum *τετύχηκε* reddit idem Interpres [q] *sortitus est*, & quidem loquens de Christo. Nec rarò sortiri valet simpliciter, & quomodolibet consequi, & adipisci, qua ratione in vltimo loco Syriacè ponitur verbum קבל *kabbel*. Prosper [r] citans hunc locum legit, *adepti sunt*.

m Act. 10. 10. *Gratis cur vocatio ad fidem appellatur.*
n Act. 1. 26.
o Eph. 1. 11.
p Coloss. 1. 12.
q Hebr. 8. 6.
r 1. de vocat. Gent. c. 23.

Augustinus [s] illud asserit quod aiebam de gratia, sortis nomen dici, quia in sorte nó est, inquit, electio (nempe nostra) sed voluntas Dei loquendo de prima gratia, postea enim & nostra voluntas exigitur) *nam vbi dicitur, iste facit, iste non facit, merita considerantur: & vbi merita considerantur, electio est, non sors. Quoniam autem Deus nulla merita nostra inuenit, sorte voluntatis suæ nos saluos fecit, quia voluit, non quia digni fuimus, hæc est sors.* Sic ille. Verùm non aliud opinor, voluit Petrus, quàm gratiam tributam, quod Hebræo idiotismo explicatur per sortiendi verbum, sicut & per funiculos ac funes: vt ibi [t]: *Funes ceciderunt mihi in præclaris, etenim hæreditas mea præclara est mihi.* Veritus est Augustinus, ne Gentiles, vel imperiti, etiam Catholici offenderentur, audientes vocabula sortis, atque sortiendi, quasi sorte, ac fortuitò munera gratiæ contingerent.

s in Psal. 30. Conc. 2.
Prima gratia cur sors dicatur.
t Psal. 15. 6.

In iustitia Dei nostri, &c.] Ambrosius, vel Prosper antea citati [u] legunt *per iustitiam*, itáque Vatablus vertit, & eodē modo Clarius, Catharinus, Salmeron, Sa, Caietanus, Gagneius, Adamus, Asel (ex quo mihi ille mutuatus notationes videtur,) & Feuard. declarant. Quod significetur fidem dari per iustitiam Christi, siue per merita eius, non per opera legis, aut alia quæcumque naturæ viribus facta, sentit Caietanus, Catharinus, Salmeron, Feuardentius. Asel, & Adamus hoc non approbant, quia *fides non est*, inquiunt, *ex merito Christi, sed ex prædestinatione*. Refellunt hi duo præterea illos, qui explicant fidem in iustitia, id est, quæ afferat iustitiam, quæque vocatur à Paulo [x] *iustitia Dei per fidem*, quoniā insolens est huiusmodi phrasis. Est autem ea sententia Vatabli, Clarij, Gagneij, Sà, ita vt cum fide iustitia sequatur, nisi quid obstet, aut per eam iustificemur, scilicet velut per primam dispositionem, primúmque fundamentum, & quæ solet opponi iustitiæ operum per naturæ solas vires, quam iustitiam Hebræi & hæretici prædicabant. Eódem pertinebit, si, vt etiam placet Sà, iustitiam sumamus pro misericordia, & cum iustitia explicemus per misericordiam, nimirum per misericordiam Dei, & Christi.

u 1. de vocat. Gent. ca. 8. vel 23.
x Rom. 3. 22. *Quomodo per fidem iustificemur.*

Tertia expositio est Aselis, & Adami præpositionem, in, quæ Hebræis est ב *be*, non habere vim instrumenti, quam habet non rarò, vt apud Esaiam [y]: *Radet Dominus in nouacula conducta*, id est, per nouaculam conductam, sed comitis, nempe cum iustitia, quemadmodum in illis verbis eiusdem Apostoli Pauli [z]: *superabundauit gratia Domini nostri cum fide & dilectione*: & in aliis Thomæ in Ioannis Euangelio [a]: *Eamus & nos vt moriamur cum eo*: Hebræus vteretur dicta præpositione *be*. Vnde sensus erit fidem dari simul cum iustitia. Indicat eumdem sensum Titelmanus, datam fidem virtutem Theologicam in iustitia Dei, &c. id est, vt non sit sola, sed veram iustitiam adiungat coram Deo, &c.

y cap. 7. 20.
z 1. Tim. 1. 14.
a Ioan. 11. 16.

Primam opinionem ceteris præfero, quæ est omninò Ambrosij vel Prosperi. Tunc fidem intelligendo vt dixi de omnibus, quæ nos fideles & Christianos absolutos reddunt, nimirum iustos, ac Deo gratos, dicentur fidem recipere cum iustitia Dei, &c. hi, qui beneficio Dei, & Christi consequuntur ista per iustitiam scilicet Dei, qui cùm iustus sit, & fidelis, *se ipsum negare non valens* [b]; præstat quod promisit rationem omnibus consequendæ salutis: vel per misericordiam (quam acceptionem iustitiæ pro illa recipio, & exemplis confirmari posse scio [c]) Dei, & Christi: vel per iustitiam, quam Christus, qui Deus est simul & homo, exercuit in operibus suis, atque per illam promeruit nobis fidei, & cetera gratiæ

Fides de omnibus quæ nos fideles & Christianos reddunt hic intelligenda.
b 2. Tim. 2. 13. Heb. 6. 18.
c Psal. 30. 2. Esa. 56. 1. Mat. 6. 1. 2. Cor. 9. 10. *Fides cum iustitia quomodo esse intelligatur.*

dona. Porrò non insolens phrasis est, vt Auctores contendunt sententiæ tertiæ, vt fidea eum iustitia intelligatur, non modò quæ iustitiam comitem habeat, sed etiam, quæ illam sibi comitem faciat, ac veluti secum trahat.

Quod verò fides non sit ex merito Christi, sed ex prædestinatione, est negare prædestinationem nostram esse ex meritis eiusdem, saltem quantum ad media omnia, quod absurdum est. nam propterea vocatur Christus *primogenitus in multis fratribus, cui conformes debent esse prædestinati* [a]: *& prædestinauit nos Deus in adoptionem filiorum per illum* [b], *& in ipso nos benedixit in omni benedictione spirituali* [c], *& aptauit nos in omni bono per eumdem* [d], *vt faciamus eius voluntatem.* Lege Augustinum [e], & B. Thomam [f], & ex Interpretibus huius Suarez [g], & Concilium Tridentinum [h]. Refellit ille negantes primam dispositionem gratiæ esse ex meritis Christi, ostendens non inde fieri, vt non sit iustificatio nostra ex gratia, sed ex iustitia. Item illos qui dicūt idem de applicatione actuali meritorum Christi scilicet non esse ex meritis eiusdem.

Dei nostri, & Saluatoris Iesu Christi.] Prosper, siue Ambrosius legunt *Domini*, quod nomen de Christo sæpius dici solet: atque ita hæc omnia pertinerent ad eandem personam Christi, qui reuera tamen etiam Deus est. Alioqui per Deum potest Pater intelligi. Inde diuinitas Christi, hinc probatur diuinarum distinctio personarum. Secundum pluribus expositoribus placet: sed primo fauet Græcus textus omnia ista sub vna particula comprehendens τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ Σωτῆρος, &c. vt obseruant Arias, & Feuardentius. De voce Saluatoris alias [i]. Erasmum caue potestatem facientis legendi disiunctim (Dei nostri, & Saluatoris Iesu Christi. Vnicus Græcè articulus est: & fauet Arianis ille interdum contra diuinitatem Christi.

Quid sibi velit hic *iustitia Dei nostri, & Saluatoris Iesu Christi* prius est dictum, nempe quam Deus efficiat in nobis, & Christus nobis promeritus fuerit, atque docuerit; quæ vera fit, Deique & Christi consentanea voluntati: in nobis formaliter, ac intrinsecè, non per exercitium operum legis, vel naturæ solius, nec per solam imputationem, extrinsecámve denominationem ab ea iustitia, quæ est in Christo. Hæc innuit omnia Thomas Anglicus: quibus corruunt oppositi errores de iustitia nostra, quos veteres nouique sectantur hæretici, præter Iudæos, qui legalem illam suam iustitiam tanti faciebant. An porrò iustitiæ nobis ratio cum Deo propriè intercedat, alibi disputandum.

Admittitur appellatio *corona iustitiæ, quam reddat Dominus iustus iudex* [k]. Sed quia illud, quidquid est, etiam fundatum in infiniti pretij meritis Christi, à diuina pendet voluntate, ac pacto, estque semper creaturæ, ac Dei interstitium infinitum, exacta & rigorosa iustitię ratio, locum habere nequit in isto veluti contractu: vt idcirco fatis bene idem Thomas appellet non exigentiam, sed condecentiam diuinæ bonitatis. In qua condecentia cùm latitudo sit, inde fit, vt schola Theologorum quædam opera vocet meritoria de condigno, alia tantùm de congruo, vt alibi pluribus ostendimus [l].

Vers. 2.] Gratia vobis, & pax adimpleatur in cognitione Dei, & Christi Iesu Domini nostri.

Salutifera imprecatio vsurpari solita initio epistolarum Apostolicarum, de qua satis actum in præcedente, & vniuersè dispntat Augustinus [m] agnoscens Trinitatem, & personas eius, Patrem quidem sub appellatione Dei: Filium sub nomine Iesu Christi: Spiritum sanctum sub vocabulis donorum, quæ in salutatione exprimuntur, quia de Spiritu sancto per attributionem dicitur donum.

Adimpleatur.] πληθυνθείη, sicut capite primo [n] prioris epistolæ, & in epistola Iudæ [o], vbi tamen Interpres posuit *multiplicetur*, quo pacto & Augustinus [p] citat præsentem locum, & nonnulli codices habent. Glossa ordinaria, & Hugo, ac Beda notant ibi dictum *multiplicetur*, quia scribebat Petrus imperfectioribus, & incipientibus: nunc perfectioribus, & proficientibus, per fidem, donec adimpletio perueniendibus ad aliam vitam accedat. Hugo addit, hic sermonem esse cum illis, qui iam habent fidem, solùmque indigent, vt confirmetur & adimpleatur. Præterea gratiam, pacémque (de quibus & noa in epistola prima) impleri per operationem: sed adimpleri per perseuerantiam.

Nil est quod suspicemur legisse hoc loco Interpretem πληρωθείη, alioqui sic legisset etiam in epistola Iudæ. Vtrobique Gagneius asserit: hic Salmeron nec arbitror adimplere, aliam habere vim, quàm implere, hæcque duo quam multiplicare, cum sit pro vtroque verbum idem Græcum.

In cognitione Dei, & Christi Iesu Domini nostri.] Augustinus [q] & Prosper [r] *in recognitione* ἐν ἐπιγνώσει. Cognitionem optat adimpleri, & adaugeri fidei, eorúmve habituum intellectus infusorum, quæ ad res easdem fidei meliùs cognoscendas, tum practicè, tum speculatiuè faciant. Iam fidem datam meminerat; quare non videtur per ἐπίγνωσιν, veluti supercognitionem intelligere, hoc est, cognitionem super eam, quam Ethnici de Deo habuerunt, & simplex diei γνῶσις, id est, cognitio potest, quamuis reuera ita se habeant inter se comparatæ cognitiones hæ, vt notauit Feuardentius.

Posset quoque præpositio (in) vicem obire instrumenti, quoniam per dictam cognitionem fieri solet accessio magna gratiæ, pacisque, & vicissim *pax exuperans omnem sensum, custodit corda, & intelligentias nostras* [s]. Sæpissimè compositum nomen τῆς ἐπιγνώσεως pro simplici cognitione ponitur, & ἐπιγινώσκειν, pro eo quod est, quomodocumq; cognoscere. Supersedeo afferédia exempla, quæ passim occurrent in toto nouo Testamento, præsertim in Paulo. Oecumenius perturbatam hic orationem putans, ita euoluit. Vobis, qui in agnitione Dei, & Iesu Domini nostri, æqualem nobiscum fidem sortiti estis per iustitiam Dei nostri, gratia & pax multiplicetur. Prior expositio facilior, quàm ista, & quàm duæ aliæ, quas apud eumdem legere poteris.

Marginal notes:
Rom 8.29. [a]
Ephes. 1.5. [b]
ibid. 3. [c]
Heb. 13.21. [d]
[e] de prædesti. sanctorum c. 15. & de bono perseuer. c. 9. & alibi.
[f] 3 p. q. 19. a. 4. & q. 24. a. 3. & 4.
[g] 3 p. Tom. 1. disp. 41. sect. 6. c. 5.
[h] sess. 6. c. 5.
[i] Act. 5. 31. cap. 13. 23.
[k] 2 Tim. 4. 8.
Quales inter Deum & hominem iustitia intercedat.
[l] disp. de 312.
[m] ex post ep. ad Rom. To. 4. S. Trinitas quomodo hoc denotetur.
[n] vers. 2.
[o] vers. 2.
[p] supra.
[q] supra.
[r] con. Coll. c. 29. & epist. ad Dem.
[s] Philip. 4. 7.

Vers. 3.] Quomodo omnia nobis diuinæ virtutis suæ, quæ ad vitam, & pietatem donata sunt per cognitionem eius, qui vocauit nos propria gloria, & virtute.

VEl ita se gratiam precari pacémque significat, vt ipsis adimpleatur, ac perficiatur magis magísq; (quo pacto tāta iam acceperant diuinæ potestatis munera conducentia ad vitam & pietatem) & hoc pariter per cognitionē, seu fidē illius qui vocauit. Vel sensus est, cupere, vt cognitio, de qua prius dixit, in eo potissimùm versetur, vt *quæ donata sibi sunt à Deo*, quemadmodum & Paulus loquitur [a] *sciant atque perpēdant*. Vel quasi nouo facto principio, nec ista ex priore pendente sententia, cū admiratione ac epiphonemate. prorumpit in commendationem diuinorum donorū hîc & sequenti versu. Vel hinc etiam inchoās nouum sermonem, ac extendens ad sequentem vsque inclusiuè, petit, vt (quod est versu sequēti) fugientes, nempe sint corruptionē concupiscentiæ mundi; quomodo (vt his ac sequentibus dicitur verbis) tanta consecuti sint dona, quibus ea videlicet ratione respondere oportet. Non facile dixerim, quis ex his melior sensus. Secundus cum editione nostra non adeo cohæret, quia illud *quomodo* non habet significationem αἰτιατικὴν causalem. Ex singulorum expositione totius intelligentia sententiæ meliùs dilucescet.

[a] 1.Cor.2.12.

Quomodo.] ὡς, vtraque vox aut similitudinis est, aut admirationis, non autem causæ; Latina quidem, licet Græca possit esse, cuius quoque valde multiplex alius vsus. Si accipiatur similitudinariè, supplendum putant Beda, reliquique fere Latini, *vt cognoscatis*, nempe quomodo, id est, quā liberaliter, benignè, perfectè. Gagneius, Adamus, Asel explicāt, vt gratia, & pax adimpleatur, &c. per cognitionē, quemadmodum seu perinde, atque diuina virtute Dei, nobis, per cognitionē eius, donata sunt quæcumque spectant ad vitam, & pietatem. Existimant autem postremi duo nomē cognitionis inculcari, ac simul cognitioni huic adeo multū tribui, vt fideles in ea perficere studeant, in qua iam se Gnostici à cognitione sic appellati, perfectos esse iactabant.

Catharinus indicat, *quomodo* habere vim exegeticam, circa quid nimirum cognitio versetur, de qua dictum priore versu. Ariæ opinio est, ac Vatabli, de epiphonemate, quod est, inquit Arias, in Hebraico sermone vsitatissimum schema, ad gratulationem hîc vsurpato. Exempla dicti schematis lege notatis in margine [b] locis, in quibus est, quomodo, vel quàm Græcè ὡς vel πῶς, Hebraicè אך *ach*, seu איך *ech*, & איכה *echah*, vel מה *mah*, Salmeron expositiones tres primas allatas initio proponit, & probare præ se fert. Vltimam innuit Feuardētius: Ceteri conquiescūt in prima.

[b] Psal.72.1.19. Psal.83.2. Psal.118.97.103. Sap.1.5. Thren.1.1. & alibi.

Omnia diuina virtutis suæ.] Πάντα τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ. *Omnia diuina potentia sua*, quasi effuderit in donando potētiam omnem suam Deus, ac veluti *faciendo potentiam in brachio suo* [c]. Certè, *qui etiā proprio Filio suo non pepercit* [d] (οὐκ ἐφείσατο) parcus nec in hoc fuit, quo nihil maius) *sed pro omnibus tradidit illum* (vt homo fieret, & communicando substantiam suam, qua re nullam potest meliorem) *quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?* χαρίζεται *donabit, gratificabitur*, condonando peccata, iustificando, glorificando, quæ licet valde magna sint, non tamen substantialia, sicut incarnationis donū) Hæc iam donata sunt in noua lege, in vetere tantùm promissa, vel iustificationis donum, quod tunc etiam dabatur propter auctorem nouæ Christum, eiúsque merita dabatur. Diuinitatem Christi ex eo Pauli loco Hilarius [e] colligit, & non adoptione, sed naturā filium Dei esse, quia probat magnitudinem dilectionis Dei, quod pro filiis adoptionis, siue vt tales efficeret, proprio non pepercit.

[c] Lucæ 1.51. [d] Rom.8.32.

[e] 6. de Trin. Diuinitas Christi hinc comprobatur.

Quæ ad vitam, & pietatem donata sunt.] Meminit Beda, & Glossa ordinaria lectionis alterius *quæ donata est*, quo pacto legendum censent Caietanus, Vatablus, Erasmus. Suspicatur Adamus interpretē legisse δεδώρηται pro δεδωρημένης, vt modo est. Fortassis legit δεδωρημένα, vt etiam legi in nonnullis codicibus: aut si actiuè interpretetur cum Prospero (de quo postea) δεδώρηται, nec aliter aptam Syntaxim reperire possum, nisi numero legamus plurali *donata sunt*, vel *dedit*: Græca sic habent; ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης. *Tamquam omnia nobis diuina virtutis, quæ ad vitam, & pietatem* (sunt) *data.* vbi non efficitur vllus sensus: aut si est δεδώρηται (*quomodo, &c.*) dedit nimirum Deus, siue diuina virtus dedit omnia: aut, si δεδωρημένα (quomodo &c. data sunt) scilicet à Deo, Interpres *sua* addidit, & omnia diuinę virtutis exposuit esse dona, non autem virtutem, quæ ipsa donaret. Si legas, *omnia diuina virtutis suæ quæ ad vitā & pietatem donata est*) supplēdum erit (omnia (Deus) diuinæ virtutis suæ dedit) quæ nempe virtus ad virtutem & pietatem donata est. Prosper vtens hoc testimonio contra Collatorem [f], pro gratia, sic illud refert, *Gratia vobis & pax adimpleatur in recognitione Domini nostri Iesu Christi*, fortasse recognitionem sumpsit pro grati cognitione animi, *qui nunc* (videtur legisse nō ὡς, sed ὅς, quamuis addat de suo *nunc*) *omnia nobis, quæ ad vitam, & pietatem pertinent* (omisit, diuinæ virtutis suæ) *donauit*. Tunc infert: *Nunquid, ait, qui virtutum semina, quæ naturaliter habebamus inserta, operatione sua excitauit in nobis? Sed ait: Qui nunc omnia nobis, quæ ad vitam, & pietatem pertinent, donauit. Quod ascendo, cum virtutis initium in natura posuit, quod non ab eo collatum sit, qui cuncta donauit?* Affert rursus [g] idem, vel certè Ambrosius [h] eundem locum ad idem probandum, sed ita: *Gratia* (præterit, & pax) *vobis adimpleatur in recognitione Domini nostri Iesu Christi: qui nunc omnia nobis diuina virtute sua* (quasi per hanc, non hanc dederit) *quæ ad vitam, & pietatem pertinent, donauit per agnitionem suam*, &c. *Si ergo omnia*, simile faciens argumentum, inquit, *quæ ad vitam & pietatem pertinent, Deus nobis diuina sua virtute donauit: nihil magis fugiendum est, quam appetitus huius concupiscentiæ, quæ virtutem negat diuini operis, amore propriæ dignitatis: & cùm alia cupiditates ea tantùm bona, quibus aduersantur, imminuant, hæc dum omnia ad se trahit, simul vniuersa corrumpit.*

[f] cap.19.

[g] ad Demetriadem. [h] epist.33. edit. Rom. ad Demetriad.

Omnia nobis Deus donauit quæ ad vitā & pietatem pertinent.

Hinc arbitror manasse in scholis tritum illum loquendi modum, nihil nos posse absque gratia eorum, quæ pertineant ad pietatem, & ad vitam, nimirum æternam consequendam. Et cùm vel Patres, vel Concilia, vt Arausicanum II [i], dicere videntur nos nihil posse nisi peccatum, sine gratia, volunt perinde referre quiduis aliud fiat, quamuis naturaliter, moraliterque bonum sit, ac si esset peccatum, quod attinet ad dictam pietatem, & vitam æternam, scilicet, quia sunt extra ordinem eorum, quæ per

[i] canon.7.

ſe ad hæc conducunt. Quomodo *delinquens in vno*, ſententia Iacobi [a] *factus eſt omnium reus*, quoniam licet reuera reatum non habeat omnium peccatorum, & alia multa bona poſſit operari, dum verſatur in reatu, & reatus vnius mortalis peccati, ſufficit, vt gratia priuetur, & præmio vitę æternæ, qui eſt plurium reatuum idemmet effectus, quamuis in pœnis, & in reatibus, vt à maculis peccatorum diſtinguũtur, nonnullum diſcrimen ſit. Nullus melius de hac gratiæ materia, quàm Auguſtinus, & poſt illum Proſper. Illius tritum axioma; *Quiſquis enumerat Deo vera merita ſua, illi enumerare munera ipſius* [b].

Ad vitam.] Πρὸς ζωὴν. Alij [c], Πρὸς εἰρήνην, *ad pacem*, omnia porrò Dei munera ſpectant eò, vt vitæ æternæ conſequendæ viam ineamus, & piè colamus Deum, & hoc melius æmulemur charisma [d], non gratis data dona [e], quæ in aliorum ſunt vtilitatem, & interdum etiam in improbis [f]. Vitæ quidem vocabulo poſſumus intelligere beneficium creationis cum reliqoia naturalibus: per pietatem gratiæ munera. Sed de his poſterioribus propriè loquitur Petrus, vitæque vox, vt aliàs monui, beatum ſignificat. Thomas Anglicus vitam ſpiritualem ſumit quoad noſmetipſos, pietatem quoad proximos: vel vitam obtinendam in futuro, pietatem conſeruaodam in præſenti, qui eſt cultus Dei: vel vitam quoad mores bonæ conuerſationis: pietatem quoad cultum Chriſtianæ fidei, & religionis.

Vocauit nos propria gloria & virtute.] Διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς. Ambroſius, vel Proſper antea citati, *propria gloria virtute.* Motus Deus amore gloriæ ſuæ, qua *egent omnes qui peccauerunt* [g], & vtens benignitate ſua vocauit nos &c. Gloriam ſuam, ſicut & omnipotentiam parcendo maximè, & miſerando, Deus manifeſtat; ita vt hic effectus ipſe metonymicè dici gloria poſſit. Etſi verò ἀρετὴ aliud ſæpe eſt, quàm δύναμις, & hæc paulò antè in hoc eodem verſu poſita eſt; eandem nihilominus interdum vim cum illa habere, iam pridem docui [h]. Sed quoniam hîc diſtinctè vox vtraque ponitur, credo ἀρετὴν & virtutem denotare benignitatem atque miſericordiam, & eximium amorem erga nos. *Propria* interpres addidit, vel forſitàn legit ἰδίᾳ δόξῃ καὶ ἀρετῇ. Satis autem bene Carthuſianus innui notat αὐτοπροσώπως Dei filium, ac in propria gloriæ ſuæ maieſtate coniuncta cum natura noſtra humana veniſſe, vt nos redimeret, ac ad ſe vocaret.

Nimis reſtringit ſententiam Thomas Anglicus ad Apoſtolos, & quidem Petrum dumtaxat, Iacobum, & Ioannem, qui vocatione exteriore vocati ſint, vt alij, ſed propria gloria, hoc eſt, oſtenſione transfigurationis, & virtute, id eſt, operatione miraculorum, quorum nonnulla coram illis ſolis fecit. Salmerõ virtutem ſumit moralem, gloriam transfigurationis. Amplectitur tamen etiam idem Thomas generalem de omniũ vocatione ſenſum, per virtutem, efficienter, per gloriam finaliter, propriam autem Dei ipſius incarnati.

Putat Caietanus indicari Chriſtum vocaſſe *virtute* beneuiuẽdo, vt & ipſi bene viuamus: *gloria* edendo miracula, aut per gloriam corporis immortalis ſui. Clarius eodem ferè modo, *cùm vidimus*, inquit, *gloriam eius tamquam Vnigeniti à Patre* [i], & is vitam virtutibus plenam oſtẽdit, quam imitaremur, vnde & ſperare poſſemus nos eiuſdem cum eo glorię futuros eſſe participes. Vocat idem Paulus [k] *Euangelium Dei virtutem ad ſalutem omni credenti*; & [l] *miniſtrationem Spiritus quæ eſt in gloria.* Omnia vera: quod initio dixi, aptius.

Porrò quamuis indicatum Pauli locum [m]: *omnes peccauerunt, & egent gloria Dei*, exponat Theodoretus de gratia, quo etiam modo legit Hieronymus [n]: Anſelmus, & Oecumenius de gloria, qua, dum beneficia confert, glorificatur: quidam, quia ſic gloriam ſuam maximè Deus manifeſtat: quo pacto quidquid illã magis cõmendat, gloria vocari ſolet [o]: Chryſoſtomus & Theophylactus de vita æterna: Caietanus, atque Toletus de iuſtitia, quam qui habet, gloriari poteſt apud Deũ [p]: tamen verum eſt his omnibus modis nos egere gloria Dei, & Deum, Chriſtúmque vocauiſſe nos propter gloriam ſuam, quocumque ſumatur modo. Claritatem vertit, legitve Cyprianus [q]: Sed nihil etiam refert. Diuitias gloriæ nominat alibi Paulus [r] *miſericordiam*, & aliquando *gratiæ* [s], *& bonitatis* [t].

Verſ. 4.] Per quem maxima, & pretioſa nobis promiſſa donauit: vt per hæc efficiamini diuinæ conſortes naturæ: fugiẽtes eius, quæ in mundo eſt concupiſcentiæ corruptionem.

Dona de quibus dixit, docet tanta, & adeo pretioſa eſſe, vt diuinæ nobis tribuant conſortium naturæ; proindéq; prorſus indignum ſit, nos in concupiſcẽtia inuolui, quæ nos efficit corruptibiles, atq; plurimum degeneres à diuina illa natura, ad quam Dei ſingulari beneficio euecti ſumus. Totius tamen ſententiæ varia expoſitio eſt, propter variam primorum verborum lectionem, vt modò dicemus.

Per quẽ.] Secutus eſt interpres codices, in quibus eſt δι' ὃν, Propter quem, vel δι' οὗ, Per quem, quam lectionem innuit Athanaſius [u], etſi fere omnes habeant δι' ὧν, Per quæ (quo modo etiam Oecumenius) videlicet omnia illa, quæ præcedẽte verſu donata dicuntur ad vitam, & pietatẽ, vt exponit Caietanus. Ambroſius [x], vel Proſper [y] & Sixtus Papa [z] III. legũt, *Per quam*) nẽpe virtutẽ, aut vt apud eoſdem quoque legitur, *propriã gloria virtutem*, in fine prioris verſus, quaſi Græci legerint δι' ἧς. Gloſſa Interlinearis agnoſcit lectiones. *Per quem, & per quæ.* Per quem Chriſtum, per quæ dona, nominatim exprimens miracula. Lyranus, *Per quam virtutem diuinam Chriſti*: Beda *Per quam* cognitionem, quæ quò perfectior, tantò promiſſorum Dei magnitudo ſentitur altiùs: Carthuſianus: *Per quem* Chriſtum, *Per quam* cognitionem: Addamus; *Per quam* gloriam & virtutẽ. Titelmanus, *Per quem* Chriſtum, *Per quæ*, vel *Propter quæ*, gloriam, & virtutẽ ſuam. Hugo, ac Thomas Anglicus, *Per quem* Chriſtũ Saluatorem, *Per quæ* dona, *Per quam cognitionem.* Non licet ampliùs è pluribus, quam malumus eligere lectionem: ſed acquieſcendum in emendata, *Per quem*, quam priùs quoque magis approbauerat Gagneius.

Maxima & pretioſa nobis promiſſa donauit.] Τίμια καὶ μέγιστα, *pretioſa & maxima.* Hieronymus [a] pro maximis legit *grandia.* Promiſſa iſta Gloſſa ordinaria intelligit de vita æterna, vel de conuerſione aliorum per Apoſtolos: vel de aduentu Spiritus ſancti: vel de potentia miraculorum. Ceteri aliquid ex his, aut etiam reliqua religionis noſtræ Sacramenta, & myſteria, olim in vetere lege

promiſ

a cap. 1. 10.
Quiſquis ſua merita Deo numerat ſua illi munera enumerat.
b 9. confeſſ. c. 13 & alibi.
c in nouo Teſtam. Robert. Steph.
d 1. Cor. 12. 31.
e Matt. 10. 8.
f Mat. 7. 22.
g Rom. 3. 23.
Deus gloriam ſuam parcendo & miſerando manifeſtat.
h c. 1. 9 præced. Ep.
i Ioan. 1. 14.
k Rom. 1. 16.
l 2 Cor. 3. 8.
m Rom. 3. 23.
n in c. 16. Eſa.
o Exod. 14. 16. 17. cap. 40. 32. 3. Reg. 8. 11. Eſa. 35. 2. Matt. 6. 29.
p Rom. 4. 2. 2. Cor. 1. 31. 1. epiſt. c. 1. 18.
q 2. teſtim. cap. 28.
r Rom. 9. 23. Epheſ. 1. 18. c. 3. 16. Coloſſ. 1. 27.
s Epheſ. 1. 7. cap. 2. 7.
t Rom. 2. 4.
u orat. 2. cont. Arianos.
x ep. 31. ad Demetria.
y ep. eã lem ad Demetria.
z lib. de diuit. Tom. 3. Bibl. Patrum.
a 1. cont. Iouin.

promissa; tradita verò Apostolis, quos designare Petrus videtur pronomine primæ personæ (nobis) vel etiam toti Iudæorum genti primo loco, cuius videlicet sunt *promissa* [a], *& repromissio* [b]. Sed ita, vt per Iudæos, maximè Apostolos ceteri hæc acciperent. Cùm donata dicit promissa, intelligit res promissas: nec enim promissiones dantur loquendo propriè, sed quæ promissa sunt dona. Sic quoque Paulus [c] *reportare promissiones* dixit, id est, res promissas. Eodem pacto petitio sumitur pro re petita [d], auditio pro re audita [e].

a Rom. 9. 4.
b Act. 3. 19.
Promissa sunt res promissa.
c Heb. 10. 36.
d Ioh. 6. 8. Psalm. 18. 4. Psal. 105. 15.
e Habac. 3. 2. Nahum 3. 19.

Fortassis epithetum *pretiosa* nonnullum respectum habet ad pretium sanguinis Christi, & meritorum eius; licet verum quoque sit; nostra à nobis exigi merita, quibus ad beatitudinis maximum donum perueniamus. Quidquid ergo promisit Deus per se, pertinens ad salutem nostram, promissorum vocabulo intelligendum putamus; inter quæ primatum tenent Incarnatio, & Beatitudo. *Quæ processerunt de labiis suis, non fecit Deus irrita* [f], *verax est* [g], *plenissiméque scire debemus, quia quæcumque promisit, potens est & facere* [h]: immobile consilium firmauit iureiurando, *& impossibile eum mentiri* [i], *& seipsum negare* [k].

Ad beatitudinē consequendā nostra exiguntur merita.
f Psal. 88. 35.
g Rom. 3. 4.
h infra 4. 4.
i Heb. 6. 17. 18.
k 2. Tim. 2. 13.
Quod præstet an beatitudo vel incarnatio.

Quamuis autem in pretio, & dignitate comparata duo dona quæ diximus, sese habere possint vt excedens, & excessum: tamen, omnibus pensatis, vtilior cuique sua beatitudo: nobilior incarnatio, quia substantialis Dei ipsius communicatio, ex qua pendet illa, & cuncta gratiæ munera. Optimè autem congruit promissio, seu pollicitatio, cuius crebro Paulus meminit [l], tanquam de re propria legis nouæ, cùm ea, quæ legis eiusdem est, gratia: quod enim promittitur, ex liberalitate promittitur, gratisque. Typus fuit, quæ vocata est terra promissionis: & *Hæc est repromissio*, inquit Ioannes [m], *quam ipse pollicitus est nobis vitam æternam.*

l maximè in ep. ad Rom. c. 1. 4. c. 3. & 4. & 9. & 15. 2. Cor. 1. 20. Gal. 3. & 4. Ephes. 1. & 2. & 3. 2. Tim. 1. 2. Heb. 6. 17. 18.
m 1. ep. 2. 25.
n Rom. 9. 8.
o Gal. 4. 28.

Vocamur etiã *filij promissionis in semine Abrahæ* [n], *& secundum Isaac* [o]: Ismael petitus à Deo iuxta etymologiam: Isaac verò promissus, *risum & alacritatem liberalis promissionis* denotat [p]. Abrahã, & Sara parentes Isaac, liberale donum denotant amplitudine nominum. Agar significat peregrinam, & timentem.

p Gen. 21.

Vt per hæc efficiamini diuinæ consortes naturæ.] Hinc primo loco probat Ambrosius [q] aduersus Arianos in Deo reperiri, déque illo propriè dici naturam, acritérque negantes redarguit, cùm iidem ingeniti vocẽ vsurpari à Catholicis ferre nõ possent, quòd eam in scripturis non extare accusarẽtur, *Etsi negatur*, inquit, *natura Deus esse, ergo per gratiam est, vt homines, non solum Filius, sed Pater quoque; aut falso creditur Deus vt dæmones, quorum simulacra Dei appellatione donantur. Potuit sic Petrus dicere*, pergit ipse; *vt doceat vnam esse naturam, si aliter æstimasset, vt nos faceret diuinarum consortes naturarum, maximè cùm per Filium in natura diuina consortium transeamus.* Tandem probat, hunc ipsum Filium Deũ esse, atque naturam habere diuinam, quia donare non posset nobis consortium naturę quam non haberet.

q l. 8. de incarn. c. 8.
In Deo natura reperitur.
Dei filius diuinam naturam habet.

Deinde sequitur ex diuerso modo, quo dicimur nos cõsortes diuinæ naturæ, Christus autem genitus à Patre Christum, *ὁμοούσιον*, id est, *consubstantialem* esse, nos solam quandam participationem habere ex eius per Spiritum sanctum gratia, sine vlla diuisione substantiæ diuinæ participatæ. Sic his ferè verbis Athanasius [r] argumẽtatur, qui cõfirmat præterea [s] Spiritum sanctũ esse Deum, quia participatio ista fit in Spiritu. Quare Seruetus impiè abusus hoc loco, docuit, diuinæ essentiæ transfusionem in nos, cùm non aliter participetur ipsamet natura diuina intrinsecè à nobis, quàm per infusa dona: licet in iustificatione peculiari quodam modo dicatur dari ipsamet persona Spiritus Sancti, de quo alibi.

Christus est Patri consubstantialis.
r Ora. 2. cont. Arianos ad Episc. Ægypti.
Spiritum S. est Deus.
s epist. ad Serap. Spiritum S. non esse creaturam.

Nec minus turpiter Osiander, quem noster Bellarminus [t] confutat, errauit, nos iustificari per illam ipsam iustitiam, qua Christus, non vt homo, sed vt Deus essentialiter iustus est. Non ait Petrus nos effici diuinæ consortes naturæ per inhabitationem iustitię essentialis, sed per pretiosa, ac maxima promissa, id est, per res, ac dona promissa, quæ donauit Deus, qui ante promiserat per merita Filij sui Christi, qui ipse fuit vnum etiam, ac præcipuũ donum. Potius probatur hoc loco, iustitiam nostram esse donum permanens, & internum, sicut & nomen naturæ significat, non solam externam denominationem, vel non imputationem: Inde est, quod iustificatio dicatur *regeneratio* [u], *noua creatura* [x], & huiusmodi aliis nominibus.

t lib. 2. de iustificat.
Osiandri error nos iustificari per iustitiam, qua Christus vt Deus iustus est.
u Tit. 3. 5.
x Gal. 6. 15. Iacobi 1. 18.

Adhæc participatio ista diuinæ naturæ est quidem per donum gratiæ sanctificantis, & per visionem beatificam, ratione cuius Ioannes [y] videtur dicere nos similes Deo futuros. Sed quia non pendent hæc necessariò ab incarnatione Christi, quin aliter concedi potuerint: propterea simul solent citari Patres [z], & alij attendere similitudinem in natura per incarnationem; propter quam verissime affirmatur, homo est Deus; Deus est homo, nec amplius ironicè, *Ecce Adam quasi vnus ex nobis* [a] *factus est*. Sumus item secundum naturam *genus Dei* [b], *facti ad imaginem, & similitudinem ipsius* [c]: qua ratione præsentem Ambrosius [d] intellexit locum, vocátque rationabilis naturæ donum, per quod cognationem habemus cum Deo, gratiarum maximũ: sed pretiosa, & maxima promissa, per quæ diuinæ consortes efficimur naturæ, supra nudam naturam sunt: quæ tamen ob naturæ capacitatem, & quia est velut fundamentum reliquorum bonorum, maximum quoque vocari bonum potest, vel gratia, vt pote sponte data à Creatore. Idem Doctor aliàs [e] Petrum exponit de spiritali commercio adoptionis gratiæ, quod per Spiritum sanctum fiat in nobis, & quo, vt solet loqui Paulus, signamur [f].

y 1. Ioan. 3. 2.
z Athan. præterea orat. 5. cont. Arianos ad Adelphium.
a Gen. 3. 22.
b Act. 17. 28. 29.
c Gen. 1. 27.
d ep. 38.
Rationabilis naturæ donum, per quod cognationem habemus cũ Deo, est gratiarũ maximum.
e l. de Spiritu S. cap. 6.
f 2. Cor. 1. 22. Ephes. 1. 13.

Eôdem potest reuocari ea coniunctio, licet magis externa, quæ fit per Eucharistiæ sumptionem, de qua Cyrillus [g] Ierosolymitanus præsentem quoque locum interpretatur. Vnde Christus [h]: *Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me.* Vno verbo Macarius [i] Ægyptius donum cœleste, nempe omne donũ gratiæ nos accipere scribit, *ex hypostasi Diuinitatis*, itáq; fieri diuinæ consortes naturæ, est consequi animam cœlestẽ, Spiritúmque diuinum deducentem in omnem virtutem, quo viuere possimus vitam perpetuam, nẽpe quoniam propter dictam hypostasim cum natura humana cõiunctam tot naturæ humanæ obuenerunt bona, quæ per allegoriam nominare possumus *murenulas aureas vermiculatas argento* [k], propter Diuinitatem in Humanitate tanto veluti artificio innexam.

g Catech. 4. mystago.
h Ioan. 6. 58.
i Hom. 39. & 45.
Donum cœleste accepimus ex hypostasi diuinitatis.
k cant. 1. 11.

Hieronymus [l], quia virginitatis virtus Deo peculiari quadam ratione similes reddit, de illa locum istum accipit, sic, vt existimo, sensu accommodationis legens: *Grandia nobis, & pretiosa*

l 1. cõt. Iouin.

virginitatis promissa donauit, vt per hanc efficiamur diuinæ consortes naturæ. Ad quod eius propositum faciunt quoque verba sequentia: *fugientes eam, quæ in mundo est concupiscentiam.* Valet id etiam ex Sapientia [a]: *Incorruptio facit esse proximum Deo.*

Verumtamen consortium, societásque ista consistit, in omni genere virtutis, estque, vt rectè Origenes [b], (quem volunt alij Cyrillum esse) ostendit, nobis cum Patre, Filio, & Spiritu sancto. De Patre & Filio citat Ioannis epistolam primam [c]: *Societas nostra sit (ἡ κοινωνία, sicut hoc loco est nomen κοινωνοὶ) cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo.* De Spiritu sancto, Pauli ad Philippenses [d], *Si qua societas spiritus, εἴτις κοινωνία Πνεύματος.* Quāuis videtur significare vinculum spirituale, quæ dicitur etiam Communio sanctorum. *Hanc societatē,* subdit ille, *nec nō cum sanctis, & cum Angelis, de qua etiam egeras, disrumpis, & abnegas, quicunque malis actibus suis, malisque sensibus ab eorum coniunctione separatur.* Similis commonitio Leonis [e] Magni, *vt agnoscentes dignitatem hanc nostram, quæ diuinæ consortes facti sumus naturæ,* (propter incarnationem, de qua disserit, & consequentem ex ea in nobis gratiæ fructum) *nolimus in veterem vilitatem* (ad quam nos originale peccatū, ac propria deinceps actualia peccata reduxerant, & propter quæ factus homo Dei Filius fuerat) *degeneri conuersatione recidere,* talis capitis, talis corporis membra. Recole Agnis Virginis ad Vrbis filij Præfectum, nuptias eius optantis, ac importunè flagitantis, responsum de pretiosis donis ornamētísque, quæ se à sponso suo Christo affirmabat accepisse [f].

Hilarius [g] tali quoque vtitur argumento, vt persuadeat de Trinitate ac Deitate scribentibus, legentibus, loquentibus, audientibus, meditantibus (possumus id ad mysteria alia diuina extendere) terrenarum rerum infirmas ac imbecillas opiniones esse abiiciēdas, & omnes imperfectæ scientiæ angustias religiosa discendi expectatione laxandas, vt conscius sibi diuinæ se naturæ participem effectum fuisse, Dei naturam, non naturæ suæ legibus metiatur (indicat nēpe participationem illam esse supernaturalem) sed diuinas professiones secundum magnificentiam diuinæ de se protestationis expendat.

Ceterùm si placet, locum istum accipere de gratia sanctificante, possumus dicere, meritò numero multitudinis plura nominari promissa, quoniam eadem vna illa gratia virtute multiplex, ex qua veluti pullulant virtutes Theologicæ, dona Spiritus sancti, virtutes morales infusæ, si quæ sunt, &c. ac denique præmium vitæ æternæ, & cū qua omnia pariter bona proueniunt. Propter oppositam rationem dixit Dauid [h] *se conceptum à matre in peccatis,* quia originale radix est peccatorum ceterorum.

Postremù perperam inferebat Cælestius, Augustino teste in libro de gestis Pelagij, qui haud ita pridem prodiit, ex isto consortio sequi posse, animam nostram esse sine peccato, quēadmodum Deus est. Consortium verò illud in gratiæ donis exponitur à Dionysio [i] cùm scribit, quòd salus aliter existere non potest, nisi ij qui salutem consequuntur, dij fiāt: Deificatio autem est Dei, quoad eius fieri potest, imitatio, & cum ea commixtio, atque vt ita dicatur vnitio. Simile quid est in oratione secreta Dominicæ 17. post Pentecosten. At longè maius consortium erit in beatitudine, quādo videbitur Deus sicuti est [k].

Fugientes quæ in mundo est concupiscentiæ corruptionē. Ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς, *Aufugientes, aut, cùm aufugeritis, aut, si aufugeritis eam, quæ in mundo est in concupiscentia, vel per concupiscentiam, corruptionem.* Alij habent in Genitiuo (ἐπιθυμίας καὶ φθορᾶς. Hac conditione consequetur quis illa pretiosa, & maxima dona, quibus diuinæ cōsors fiat naturæ, si aufugiat prauam concupiscentiam: siquidem præcedere debet dispositio ad gratiā in adulto, & natura prius est expulsio peccati, quàm introductio gratiæ: vel hoc ipsum, videlicet vt eam possit aufugere, dictis donis obtinebit, nimirum vt deinceps vitet peccata, & magis resistat fomiti remanenti: vel postquam tanta dignitate præditus fuerit, debet penitus ab illa aufugere, atque sanctitatem persequi, & conseruare, quæ vt ait Dionysius [l], *perfecta mundities est,* ac *immaculatum,* vt Iacobus, *se custodire ab hoc seculo* [m], nec *se illi conformare,* vt Paulus [n]: nec *diligere,* vt Ioannes [o]; Quoniam *omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscētia oculorum, & superbia vitæ, quæ non est ex Patre, sed in mundo est; & radix omnium malorum* [p]. Existimat Asel istis verbis innui consortium diuinæ naturæ in hoc consistere, vt simus incorrupti, sicut ille est.

Porrò cum Petrus ex prima persona hic transeat ad secundam, (*Nobis donauit, &c. vt efficiamini, &c. fugientes, &c.*) quod item fecisse legimus priore epistola [q], facit Sixtus Papa [r] III. argumentum, non solùm Apostolos mundanam substantiam debuisse contemnere, sed etiam hortatos, vt ceteri idem faciant, & suo viuāt exemplo, iuxta illud [s]: *Quod vobis dico, omnibus dico.* Etsi verò per concupiscentiam, quæ in mundo est, intelligi possit, vt dixi, duplex illa & oculorum (de qua sola non rectè Hugo intelligit) & carnis: de hac tamen potiùs, non minùs oculorum, seu mundi quàm carnis prælia perpetua esse possunt (quæ Hugonem ratio mouit) & quāuis resistendo vincatur superbia, qua cum etiam continuum bellum: tamen vbique, & in his omnibus fugiendæ sunt peccandi occasiones. Immo verò maximè locum habet, vímque fuga in certamine concupiscentiæ carnis; nec quia effugi penitus non potest (nisi ex singulari raróque priuilegio) idcirco fugi non debet, vel de illa præsens locus accipi non potest. *Fugere fornicationem* Paulus [t] præcipit, & *abstinere ab illa* [u], nec *nominare quidem eam,* vel *quamlibet immunditiam* [x]. Exemplo sit fuga lapsus, & in manibus impudicæ dominæ relinquēs vestimenta Ioseph [y], de quo ad hoc propositum eleganter Ambrosius [z]. Sic intellexit quoque Origenes [a] eiiciendum ludentem, immo ludendo persequentem Ismaëlem [b]. *Ab agrestis, & furiosæ domino aufugi,* dixit Ethnicus etiam quidā [c], scortum vitans. *Nam cùm cetera vitia pugnādo vinci soleant, sola libido est, quæ fugiendo potius, quàm pugnando superatur,* inquit Augustinus [d].

Præterea nomen corruptionis, quod hoc loco est, sicut & corrumpendi verbū alibi [e], & Græcæ voces φθείρειν, καὶ φθορά, satis indicat sermonem præsertim esse de concupiscentia carnali, de cuius vitiis ita vulgo loqui quoque solemus. Quod corrumpitur, dissoluitur, putet, ac putrescit. Luxuriæ peccato integritas corporis perit, & peccatum ipsum *ignominiæ* [f], *confusionísque* [g] nominibus appellatur: ruborémque maiorem inicit, vt notat Gregorius [f]: tametsi priora illa vocabula corrumpendi, corruptionísque, reserationem etiam claustri virginalis, cū honestè fit, significare possint. *Incorruptio, quæ facit esse proximum Deo,* vt Sa-

pieus

a Sap. 6. 20.
Societas ista in ... consistit.
b hom. 1. in Le...
c cap. 1. 3.
d cap. 2. 1.
e serm. 1. de ... Dom.
f in Vita.
g lib. 1. de Tri...
Gratia vna virtute multiplex.
h Psal. 50. 7.
i Eccl. hierarc. c. 1.
k 1. Ioan. 3. 2.
Dispositio ad gratiam præcedere debet in adulto.
l cap. de Diuin. nomin.
m cap. 1. 27.
n Rom. 12. 2.
o 1. Ioan. 2. 15. 16.
p 1. Tim. 6. 10.
q cap. 1. 14.
r lib. de Diuit.
s Marc. 13. 37.
Prælia carnis & oculorum perpetua esse possunt.
Occasiones peccati fugiendæ.
t 1. Cor. 6. 18.
u 1. Thess. 4. 3.
x Ephes. 5. 3.
y Gen. 39. 12.
z In de Ioseph cap. 5.
a hom. 7. in Gen.
b Gen. 21. 9. & seq. Gal. 4. 29.
c Val. Max. lib. 4. cap. 3.
d lib. de honest. mulier. c. 1.
e Gen. 6. 12. Cant. ... 1. Cor. 15. 33. ... Apoc. 11. 18. & 19. 2.
f Rom. 1. 26. Philip. 3. 19.
g 1. Pet. 4. ... Iudæ v. 13.
h 33. Moral. c. 11.

piens[a] loquitur, nósque alias exposuimus [b], cognatio est, quò exactior, eò expressior similitudo eius. Igitur cùm dixisset Petrus nos diuinæ consortes fieri posse naturæ, adhibuit meritò hanc siue consequentem proprietatem, siue requisitam conditionem, vt aufugiamus concupiscentiæ corruptionem, id est, corruptam, siue libidinosam. *Si bene, ac rectè iudicas*, ait Cæsarius [c] Arelatensis, *incomparabiliter grauiorem putorem reddunt cogitationes luxuriosæ, quàm cloaca*. Voluit id aliquando testatum Deus facere fœtidissimo exhalante odore ex iis, qui turpissimo isto vitio erant infecti, vt legere est in historia Pachonis [d], Euthymij [e], Catharinæ [f] Senensis, & aliorum, narrátque dæmonis ipsius licet mendacij patris [g], testimonium Robertus Olcot [h]. Notare fortassis voluit Apostolus, vt obseruauit Adamus, turpissimam Simonianorum, Gnosticorum, Nicolaitarum, & similium mystagogiam per coitus, atque purgationes nefandas, & iuxta cognomen Borboritarum, siue Borborianorum, quod secundi vsurpabant; planè cœnosas quas perpetrare dicebant oportere eos, qui ad perfectionem arcanorum sacrorum peruenire vellent, & effugere vellent mundi Principes [i].

Vers. 5.] Vos autem curam omnem subinferentes, ministrate in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam.

Vers. 6.] In scientia autem abstinentiam, in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem.

Vers. 7.] In pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem.

Exordio finito, narrationem, siue propositionem ordiur vtens eleganti gradatione, quæ continet omnes præcipuas partes officij Christiani, magisque necessarias virtutes vsque ad apicem charitatis, per quas eximia illa, de quibus dixit, dona, dignitásque consortij naturæ diuinæ conseruentur, ac locupletentur, & non desimus tantæ gratiæ [k], néve *illam in vacuum recepisse videamur* [l]: vt sicut *delibatio, ita sit & massa sancta sicut radix, ita & rami* [m].

Cyrillus Alexandrinus [n] istum citans locum in epistola quadam, docet hanc vitæ rationem, qua in eo coniungitur, tenere, esse *in virum perfectum occurrere, & ad mensuram ætatis plenitudinis Christi peruenire* [o].

Thomas Anglicus post Bedam, & Carthusianus comparant cum octo gradibus, quibus ascendebatur in templum [p]: ac in duobus primis, attendi ordinem ad bonum: in tribus mediis, ad malum: in duobus vltimis ad charitatem Proximi, & Dei: ita vt fides ordinet mouendo: virtus conferat ad exequendum: scientia dirigat: per abstinentiam fugiatur culpa: pœna toleretur per patientiam: vtrumque malum pietate auertamus ab aliis, perueniamus ad perfectionem postremò duplicis charitatis. Adiicit comparationem Feuardentius cum octo beatitudinibus prædicatis à Christo [q]: octo tabulis tabernaculi [r], octo diebus, post quos Christus præbuit se gloriosum Discipulis in transfiguratione [s]: octo animabus in arca saluatis [t]. Nec alia docuit, si quis sequitur.

Vos autem curam omnem subinferentes.] Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο σπουδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες. *Et hoc autem ipsum* (nempe *facite*) *omne studium curámque conferentes*. Vatablus, Caietanus, Clarius, Erasmus vertunt *in hoc ipsum*. Quidam codices habent, αὐτοὶ, nullus, quod sciam, præpositionem εἰς. Oecumenius legit ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο, & explicat ἤτοι εἰς αὐτὸ τοῦτο, *siue, in hoc ipsum*. Videtur similis phrasis in epistola ad Romanos [u], *& hoc, scientes tempus*, &c. καὶ τοῦτο εἰδότες τὸν καιρὸν &c. Syriacè; [illegible] *vaaph hada debhu, Et etiam hoc scitote, quod tempus iam est, & hora*, &c. Participium Græcum, quo solus, & hoc quidem vno loco videtur vsus Petrus, significans eos, qui intulerunt, vel introtulerunt præter aliquid aliud, qui contulerunt ad aliud, seu cum alio studium, & operam, denotat concursum, atque cooperationem liberi arbitrij nostri.

Operum ad salutem necessitatem, præter fidem cum liberi nostri conatu arbitrij colligit ex hoc loco Esaias Abbas [x], alij allatis aliunde testimoniis literarum sacrarum: Sixtus [y] quoque Papa III. Augustinus verò ad hunc alludens locum, postquam ex solitis precibus nostris probauit gratiæ auxilium necessarium, inquit [z]: *Nec ideo tamen de hac re solis votis agendum est, vt non subinferatur* (huius verbi participium hic habemus) *adnitendo etiam nostræ efficacia voluntatis. Adiutor enim noster Deus dicitur* [a], *nec adiuuari potest, nisi qui etiam aliquid sponte conatur: quia non sicut in lapidibus insensatis, aut sicut in eis, in quorum natura rationem, voluntatémque non condidit*: (hoc ferè coguntur asserere, qui physicam in voluntate nostra prædeterminationem Dei ponunt) *salutem nostram Deus operatur* in nobis.

Ministrate,] Ἐπιχορηγήσατε. Subministrate, suppeditate, exhibete, insuper præbete, sufficite, suggerite quasi additamentum, & suppeditationis corollarium. Quo verbo denotatur liberi arbitrij cooperatio, bonorum operum excitatio, ac veluti negotiatio super acceptis pretiosis ac maximis donis quasi talentis [b]: seu minis, aut minis [c]. Et quamuis verum sit, nos in operibus præsertim gratiæ velut ministros Dei esse, & quodam modo instrumenta, sed salua semper vera efficientia vitali, atque libera, non tamen id sibi voluit Petrus hoc dicto verbo Græco: Sed solùm, quod diximus, vt ipsi cooperemur. Alioqui de Deo idem sentiremus, quoniam eidem tribuitur verbum idem versu vndecimo. Benè dixit seruus fidelis, *Domine mna tua decem mnas acquisiuit* [d]; *& alter, Mna tua fecit quinque mnas* [e]: quia non ille, sed, vt ait Paulus [f], *gratia Dei cum ipso*.

In fide.] Ἐν τῇ πίστει. Quidam codices [g] tollunt præpositionem, vt sit sensus, ministrate fidei. Vatablus putat, Hebraismum esse dicere *in fide*, pro *fidei*, & sic deinceps verti debuisse *virtuti, scientiæ*, &c. sic sensus esset, ipsimet fidei ministrandum esse per sequentes virtutes, quæ hic enumerantur, ne mortua sit, inanis, absque fructu. Placet hic, qui multorum est sensus: at Græcos Doctores, qui hoc loco annotent omnia dicta nomina esse Datiui casus, nullos legi; vellem, qui pronunciauit [h] protulisset.

Requiro item exempla Hebraismi, quem notauit Vatablus. nam alterius non pauca suppetunt, vt (*in*) ponatur loco *cum*, qua etiam ratione plurimi hunc locum explicant, quæ expositio illi alteri benè congruit: *Propter hoc lugebit terra, & infirmabi*

a Sap. 6.20.
b ibid. *Incorruptio quo exactior, eo expressior similitudo Dei est.*
c hom. 11.
Luxuria vitio deditos teterrimum odorem halant.
d Pallad. c. 29. vel 26.
e Sur. Tom. 1.
f Raimundus.
g Ioan. 8. 44.
h in lib. Sapientiæ lect. 158. vel 45.
i Nicephor. lib. 4. cap. [illegible] Irenæus lib. 1. cap. [illegible] Philastr. Epiphanius & alij.
k Heb. 12. 15.
l 2. Cor. 6. 1.
m Rom. 11. 16.
n in Concil. Ephes. cap. 1. [illegible]
[illegible] gradus sibi connexi.
o Ephes. 4. 13.
p Ezech. 40. 31.
q Matth. 5. 3. & seq.
r Exo. 26. 17. & ca. 36. 20. & seq.
s Luc. 9. 28.
t 1. Pet. 3. 20. Gen. 6. 14.
u cap. 13. 11.
Liberi arbitrij concursus ad opera salutis necessarius.
x Orat. 11. Tom. 2. Biblio. Patrum.
y Tract. de Malis doctor. & operib. fidei Tom. 5. Bibliothec. Pat.
z l. 2. de Peccator. merit. c. 5.
a Psal. 45. 2. *Adiutor noster Deus est, non adiuuatur nisi qui sponte conatur.*
Liberi arbitrij cooperatio hoc verbum habetur.
b Matth. 25. 15.
c Luc. 19. 13.
d ibid. 16.
e ibidem 20.
f 1. Cor. 15. 10.
g in nouo Testam. Roberti Steph.
h Philip. Diez Tom. 1. Concionum per. 3. fer. 5. post Do. 4. Quadrag. *In pro particula cum Hebraismus est.*

a cap. 4. 3.

promoveatur omnis qui habitat in ea, inquit Oseas [a]; *cum bestia agri, & cum volucre caeli*; id est, cum bestia, &c. *In baculo meo transivi Iordanem istum*, inquit Iacob [b]; id est, cum baculo meo; & ita Chaldæus vertit, *solo*; & David [c]. *Servite Domino in timore: & exultate ei cum tremore*; cum tamen vtrobique & Græce, & Hebraicè sit præpositio. Plura alia exempla noster in Indice Sà profert. Illud opportunum proposito [d]: *Abiit autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis.*

b Gen. 32. 10.
c Psal. 2. 11.
d Matt. 25. 16.

Meritò autem primo loco statuitur fides, tanquam ὑπόστασις [e], & fundamentum ædificij spiritualis. *Qui internam*, scribit citatus Cyrillus, *spiritalémque in Christo vitam, laudabilem ac Deo dignam serio inire volunt, illos fide in primis sincera, atque integra ornatos esse decet.* Ab Ecclesiastici Auctore scriptum est [f]: *Timor Dei initium dilectionis eius*: fidei autem initium agglutinandum est ei, πίστις δὲ ἀρχὴ κολλήσεως αὐτοῦ, nimirum Κυρίου Domini, vel Dei, cui nempe per fidem incipiamus agglutinari; quamquam in emendata editione LXX. totus ille versus desideratur. Si velimus intelligere fidei agglutinandum initium timoris, sensus erit, fidem esse primum principium, ex quo concipiatur timor. nec enim absque lumine fidei timeri, vel amari Deus, sicut oportet, potest. *Sine fide impossibile est placere Deo* [g], *& Accedentem ad illum oportet credere* [h], nec inuocari Deus potest, nisi à credente. *Ecce qui incredulus est* עֻפְּלָה *hhappelah*, obscuros, nebulosus, lucifuga, tenebrio, &c. quod Paulus [i] LXX. sequens legit: *Si subtraxerit se*, aliique aliter, vt notat Villalpandus [k]; *non erit recta anima eius in semetipso.* Exigit ergo Petrus, vt aliam sequantur, ac seruent viuēdi viam ab illis, qui perinde, ac si non crederent, vel oppositum crederent eius, quod se profitentur credere, viuunt, subministrant vitia omnia, quales Gnostici, contra quos scribere creditur.

e Heb. 11. 1. *Fides est fundamentum spiritualis ædificij.*
f cap. 25. 16.
g Heb. 11. 6.
h ibidem.
i Heb. 10. 38. Habac. 2. 4.
k Tom. 2. in Ezech. in Appar. vrbis, Par. 2. lib. 2. cap. 7.

Virtutem.] Τὴν ἀρετήν. Cyrillus [l], Oecumenius, & passim Latini omnes expositores moralem interpretantur virtutem, eiúsque opera, *sine quibus fides mortua est* [m]. Hieronymus [n] assignans virtutis notionem, pro miraculo, vel opere fortitudinis, siue potentiæ Dei, & pro conuersatione bona ut hac explicat præsentem locum, confirmans illo alio [o]: *Si qua virtus, si qua laus*: item, vt legunt LXX. *Melior est sterilis cum virtute* [p]. Vous, quod sciam, Arias accepit virtutem pro potentia, & hortari Petrum, vt tu ea nos exerceamus fide, de qua scriptum est [q]: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc, illuc: & transibit.*

l Tom. 1. in Concil. Ephes. cap. 1.
m Iacob. 2. 20. 26.
n in c. 63. Esa.
o Philip. 4. 8.
p Sap. 4. 1.
q Matt. 17. 19.

In virtute autem scientiam] Τὴν γνῶσιν, mysteriorum Christi cognitionem, absolutámque eorum intelligentiam, vt placet Cyrillo: *arcanorum Dei mysteriorum scientiam*, vt ait Oecumenius, & Clarius, quæ non cuilibet aduenit, sed ei, qui ex operibus præstantioribus per habitum exercitatos sensus sibi comparauit [r]: scientiam sacrarum scripturarum, vt Arias exponit. Glossa, cæterique cognitionem circumstantiarum, siue discretionem, & prudentiam, ne sit in virtutis opere feruor immoderatus, interpretantur. Nonnulli [s] Scholastici priorem secuti sensum, hinc Theologiam esse scientiam probant. Argumentum probabile, non necessarium, cùm constet de fidei cognitione sciendi quoque verbum aliquando dici. Vtilis, ac etiam Ecclesiæ necessaria Theologia est, non singulis: quemadmodum nec à singulis fides æquè explicita exigitur. Vnde perperam hac ex scientia colligunt hæretici, vt Beza, merum commentum ex inferorum gurgite esse de fide implicita.

r Heb. 5. 14.
s Petrus Trigosus 1. par. q. 1. a. 2. Valentia 1. par. disp. 1. q. 1. punct. 1. §. 1. *Theologiam scholasticam scientiam esse qui probent.*

In scientia autem abstinentiam.] Ἐγκράτειαν. *Ne scientia inflet* [t]: *vt sapiamus ad sobrietatem* [u], εἰς τὸ σωφρονεῖν. Vult Caietanus, vt nomine virtutis generalem modum bene ac studiosè agendi impulsiuum: sic abstinentiæ tetractiuum significari, qui consistat in singularum actionum temperatione. Illum Catharinus vocat modum, vnde decor, & pulchritudo in omni externa actione resplendet, & quem scientia indicet. Oecumenius tradit sensum primum, nec non Arias. Reliqui adiiciunt temperantiam voluptatum gustus, tactúsque, & aliarum illicitarum rerum, ne, inquit Clarius, *per eius magnitudinem deinceps afficiamur contumelia*. Adde vt comparari melius, conseruari, exerceri, augeri scientia possit, quemadmodum somnio quodam se Nazianzenus [a] edoctum narrat, & tam multi docent. Postremò innuitur quoque turpis Gnosticorum secta, qui scientiam profitebantur, vt dictum est.

t 1. Cor. 8. 1.
u Rom. 12. 3.
a Orat. de Calamit. animæ suæ.

In abstinentia autem patientiam.] Id est, non tantùm ἀπέχειν, sed etiam ἀνέχειν, quæ duo tantopere commendat Epictetus apud Gellium [y], vt dudum notauimus. Non potest retineri temperantia, nisi adhibeatur in aduersis tolerantia, & incidentes frangantur difficultates. *Nisi mentes abstinentium*, ait Gregorius [z], *plerumque impatientia à sinu tranquillitatis excuteret, nequaquam Petrus dum diceret: Ministrate in fide vestra virtutem, in virtute scientiam, in scientia autem abstinentiam, protinus vigilanter adiungeret, dicens: In abstinentia autem patientiam: deesse quippe abstinentibus patientiam prouidit: quam eis vt adesset, admonuit.*

y lib. 17. c. 19. *Temperantia seruari non potest sine tolerantia.*
z 3. par. Pastor. admonit. 10.

In libro de duplici martyrio inter opera Cypriani, sed profectò non illius, verùm non satis boni Auctoris, est etiã austeros, rigidósque monachos interdum impatientiores esse iniuriarum, & appetentiores vindictæ, quàm quiuis alius sit ex media plebe, quoniam corpus magis exercuerunt, quàm animum: *exercitatio vero corporalis ad modicũ vtilis est, pietas ad omnia valeat* [a]. Ratio quoque naturalis potest esse imbecillitas, vitiorum, & bilis prædominium in extenuato corpore. Vnde tum fœminas imbecilliores, tum ægrotas experimur ad iram proniores, sicut & pueros.

a 1 Tim. 4. 8.

Summæ fortitudinis, ac patientiæ martyrium habet quodammodo locum in abstinentia. *Quid namque mirabilius*, vt cùm Bernardo [b] loquamur, *aut quod martyrium grauius est quam inter epulas esurire, inter vestes multas, & pretiosas algere, paupertate premi inter diuitias, quas affert mundus, quas ostentat maligna, quas desiderat noster iste appetitus?*

b Serm. 3. de omnibus Sanctis, quem lege etiam ser. 30 in cant. serm. in octaua Paschæ, & 10 fratrum patrum.

Valent ad præsens institutum, quæ de gastrimargiæ certaminibus disserit Cassianus [c]: docens inter alia [d], & suos abstinentiæ ictus esse, quibus abstinens verberet, non solùm verberetur, & verberet quidem, non aërem [e], sed in aëre malignos spiritus. Ait præterea [f], corporalem continentiam aptum medium esse ad spiritale ieiunium; tamen posse hoc sine illa reperiri. Sed & huc adolescens facit, *quem*, vt memorat Hieronymus [g], *persecutor in amœnissimos hortulos præcepit abduci, ibique inter lilia candentia, & rubentes rosas, cum leni iuxta murmure aquarum serperet riuus, & molli sibilo arborum folia ventus perstringeret; super extructum plumis lectum resupinari, & ne se inde posset excutere, blandis sericis nexibus irretitum relinqui. Quo cum, recedentibus cunctis, meretrix speciosa venisset, cœpit delicatis strin-*

c lib. 5. de institutis cœnobiorum, *Gastrimargia certamina.*
d cap. 18.
e 1. Cor. 9. 27.
f supra c. 21. & 20.
g in vita Pauli eremitæ. *Adolescentis continentia exemplum mirabile.*

ge-

gere colla complexibus, & quod dictu quoque scelus est, manibus attrectare virilia, vt corpore in libidinem concitato, se victrix impudica superiaceret. Quid ageret, subdit Hieronymus, *miles Christi, & quo se verteret, nesciebat. Quem tormenta non vicerant, superabat voluptas*: (quippe, vt idem prius dixit, *animas cupiebat iugulare Tyrannus, non corpora.*) *tandem cœlitus inspiratus, præcisam morsu linguam in osculantis se faciem exspuit, ac sic libidinis sensum succedens doloris magnitudo superauit.* Tota hæc Hieronymi narratio est, à me hîc præter morem verbatim posita, propter elegantiam, & energiam, vt, quanta sit in abstinentia necessaria patientia, meliùs perspiceretur.

In patientia autem pietatem.] Τὴν εὐσέβειαν. Reddit interpres interdum pietatem, quod videri paradoxum possit hominem ἀπαθῆ, durum, rigidum, austerum, aliis minimè compatientem, sed ex se, quod plura patiatur, alios metientem, ac, quæ patiuntur alij, præ his, quæ patitur ipse, minùs æstimantem. Fortassis ergo per εὐσέβειαν, ex vulgari notione voluit Petrus benignitatem, atque misericordiæ opera intelligere: licet propriè ad Deum pertineat pietas: deinde verò etiam aliquo modo ad patriam, & parentes. Patientiæ, sicut & abstinentiæ, atque præcedentium virtutum finis esse Deus debet, qui colitur pietate: tamen nón satis est Christiano illatas ferre iniurias, ac tormenta, nisi pium quoque aduersus hæc inferentes, ac benignum & beneficum animum gerat. Obseruat Augustinus [a], ideo nomen τῆς εὐσεβείας, & pietatis, licet propriè conueniat Deo, etiam in operibus misericordiæ frequentari (ita vt de Deo magis distinctè debuerit dici θεοσέβεια,) quia hæc fieri præcipuè Deus mandat, eáque sibi vel pro sacrificiis, vel præ sacrificiis [b] placere testatur: & ipsemet interdum dicitur pius, Latino saltem nomine, cum Græcè nullo sermonis vsu dici valeat εὐσεβής. Equidem vbi Deo pij cognomen interpres dat [c], non reperio vocem εὐσεβὴς, sed aliam, nempe ἐλεήμων, vel οἰκτίρμων, vel ἅγιος. Quando Paulus [d] iubet Timotheo sectari cum aliis virtutibus pietatem, de hac compassione atque misericordia interpretantur Anselmus, & B. Thomas, sine qua iustitia, vna ex enumeratis seueritas est, immò crudelitas. Eandem intelligit iungens castitati, in quibus tranquilla agatur vita [e], nimirum inter alios: item, quam dicit *ad omnia vtilem* [f], & *magnum quæstum* [g].

In pietate autem amorem fraternitatis.] Φιλαδελφίαν. Sæpius antea de hoc nomine. nec se coli Deus vult absque fratrum amore: nec fratribus potest piè succurri, nisi fiat ex intimo erga illos amore. Gnostici amores inhonestos exercebant inter se. Prodit Epiphanius [h], cum viri fœminas, hæ illos subter palmam titillando contrectarent, hoc quasi dato symbolo ad epulationem conuersos esse, benéque plenos, ad œstium transiuisse, atque virum concedendo alteri vxorem, vxori dixisse, surge, fac dilectionem cum fratre. Talibus inte bus consistebant sacratiora eorum mysteria. Ducem illorum nominat Bartabbam, quæ vox Syriacè scortationis filium significat. Refert demum execrandam gustationem fœdissimarum rerum seminis virilis, menstruíque fœminei, quibus corporis & sanguinis Christi non vereantur nomina imponere. Hanc aliàs dixi causam fuisse cur Christiani omnes ob nomē fraternitatis malè apud Gentiles audirent.

In amore autem fraternitatis charitatem.] Vt nimirum diligantur fratres, proximíque ex charitate, hoc est, propter Deum, & non inhonestè, vt antè dictum est: nec amici modo, quos magis videtur fratrum vox indicare, verum etiam inimici, vt notat Caietanus: qui & ipsi absolutè fratres sunt, & in quorum amore charitatis ratio magis enitescit, vel ob difficultatem, vel quod inimícos amare non humana, sed impellere diuina sola causa solet, Deúsque ipse dumtaxat. Amicos enim diligere, ait Tertullianus [i], omnium est, inimicos autem solorum Christianorum.

Vers. 8.] Hæc enim si vobiscum adsint, & superent, non vacuos, nec sine fructu vos constituent in Domini nostri Iesu Christi cognitione.

Huc ad duodecimum vsque versum rationibus persuadetur vtilitas, necessitásque virtutum, ac operum, quæ, vt in præcedente dixit, subministrare, ac adiūgere oporteat ad fidei virtutem, assensúmque, siue cognitionem, qua vna, vt toties notatum est, Gnostici gloriabantur, & contenti erant. Quod initiò admonuimus cum Augustino [k], maximè propositum esse in epistolis suis Petro, Iacobo, Ioanni, Iudæ: Petrum verò de industria monère voluisse de Paulo, cuius auctoritate abutebantur, quod visus esset fidem sine operibus commendare. Præsentis versus ratio est, quoniam per bona operà reddimur coram Deo frugiferi, neque vacui apparemus, & otiosi ante ipsum: sic etiam cognitio, quam habemus de illo, non erit inanis, inutilis, suo carens fine, cum ad opus referatur in hac vita.

Hæc enim si vobiscum adsint.] Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα, vel vt est in aliis libris, παρόντα. Particulam conditionalem omittunt aliqui codices Latini legendo: *Sed vobis cùm adsint*. Sic maliet Gagneius, qui descriptoris vitium notat, non intelligentis particulas disiūctas (vobis) & (cum) ideóque confiantis in vnam (vobiscum) At nihil de coniunctione (si) monet. Phrasis Græca vtrouis modo verti potuit. Illo alio legit Sixtus Papa III [l]. Eleganter Oecumenius: si horum prodest παρουσία, multo magis ἐξουσία.

Et superent.] Καὶ πλεονάζοντα. Et abundantia. Ergo possunt in nobis semper gratiæ, virtutúmque incrementa esse, quod iamdudum contra nonnullos hæreticos admonuimus. Huius eiusdem rei sub abundandi, augendi, crescendíque verbis apud Paulum similia extant testimonia cuiuis satis obuia. Glossa ordinaria, & interlinearis, Beda, Hugo, Thomas Anglicus, Carthusianus, Primasiccius non attendentes vim vocabuli Græci, de victoria sunt vitiorum interpretati: quāuis Carthusianus exposuerit quoque inualescere, & abūdare dictas virtutes. Quod ipsum intelligi adhuc potest, non de solo interno, ac vt dici solet, intensiuo incremento, sed etiam externo, vt sese foras exerant, & in opus exeant. Vsus est interpres eodem verbo superandi in eâdem significatione, cùm dicitur *fragmenta panis superasse* [m].

Non vacuos.] Ἀργοὺς. *Otiosos.* Otiosus est, non tantum vacans ab opere, sed & non id exercens, cuius facultatem habet: & qui non operatur iuxta quantitatem illius. Hoc est *accipere in vano animam suam* [n]: *In vacuum gratiam Dei recipere* [o], vel *in aliquo gratiam Dei vacuam esse* [p]. *Habere opera non plena coram Deo suo* [q]; & saltem, secundum sensum accommodationis, *inueniri minus habere* [r]: *Non in-*

Patientiæ & castitatum vt notum finis est Deus.

a 10. de ciu. cap.1.

b Osee 6.6. Matth.9.13.

c Psal.10 9. Eccli.2.13. Apoc.1.4.

d 1 Tim.6.11.

Iustitia sine cō passione est seueritas vel crudelitas potius.

e ibid.c.2.2.
f cap.4.8.
g cap.6.6.

h hæres.26.

Inimici diligēdi sunt, quia & fratres censendi sunt.

i ad Scapulam cap.1. Amores diligere omnium est, inimicos, Christianorum.

k de Fide, & operib.ca.14.

l Tract. de malis Doctor. & operi. fidei. To.7. Bibliot. Patrum. In nobis semper virtutum incrementa esse possunt.

m Mat.5.8. Ioan.6.13. Otiosus quis dicatur.

n Psal.23.4.
o 2 Cor. 6.1.
p 1 Cor.15.10.
q Apoc.3.2.
r Dan.5.27.

uentri

uentris aues plenos [a]: *Menses habere vacuos* [b]: *Non habere agrum plenum cui benedixerit Dominus* [c] (efficaci gratia.) *Non esse plenum dierum* [d].

a Psal. 72. 10. b Iob 7. 3. c Gen. 27. 27. d Gen. 25. 8. cap. 35. 29.

Porrò plus negando affirmat, quàm si simpliciter affirmaret: significat enim valde plenos & abundantes fore. Itaque scribit Corinthiis Paulus [e]: *Fratres mei dilecti, stabiles estote, & immobiles: abundantes in opere Domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino.* Nefas erat vacuum apparere coram Deo [f]: vel regem Persam, ac Parthum adire sine munere [g]: & hoc more Magos Christum adorantes et munera dicunt obtulisse [h]: *seruum inutilem proiiciendum* Christus dicit [i] in tenebras exteriores: (tametsi alia quadam ratione etiam iustus *agnoscere se seruum inutilem, ac dicere debet* [k]: cùm tamen Paulus vas in honorem & sanctificatum vocet *vtile Domino, & ad omne opus bonum paratum*,) & ipsam sterilitatem appellat Deus *retributionem malorum pro bonis* [l].

e 1. Cor. 15. 58.

f Exo. 23. 15. cap. 34. 20. Deut. 16. 16. *Adire Deum sine munere nefas erat, & regem Persarum.* g Herod. lib. 1. Plutar. in Artaxerxe. & Apoph. Aelian. 1. Variæ histo. 1. & 32. & Seneca ep. 17. h Lyran. in c. 2. Matthæi, & alij. i Matt. 25. 30. k Lucæ 17. 10. l Psal. 34. 12.

Sine fructu.] Ἀκάρπους. In editione Aldina, & Basileensi legitur Ἀπράκτους, nec non in Oecumenio Græcè edito Veronæ anno 1532. cuius lectionis non meminisse miror Robertum Stephanum. Eandem verò lectionem secutus est Erasmus, & Vatablus, vertentes *in vanum laborantes*. Gratiæ spiritus, ac virtutum velut plantarum opera sunt fructus, vt docuit Christus, crebras ex iis ducens parabolas, aut ex seminibus [m]; nec non Ioannes Baptista [n]; & Paulus [o], & Iacobus [p]: vel per metonymiam quoque sic dicuntur propter beatitudinem, qui est omnino vltimus fructus, ac fruitio denique *bonorum laborum gloriosus fructus* [q]: cùm spes impiorum vacua sit, & labores sine fructu, & inutilia opera [r], cuius explicationem sententiæ reperies in Commentario nostro [s]. Dicuntur improbi operari iniquitatem (Hebraice, ac Græcè arare) seminare dolores & metere [t], dum animo peccatum concipiunt: dum perficiendi quærunt rationes, illúdve re ipsa perficiunt: dum vel perficiunt, vel ex eo quòd perfecerunt, prospetantur, aut alios ad idem inducunt.

Opera sunt fructus virtutum.

m Matt. 7. & 12. & 13. & 21. Ioan. 4. & 12. & 15. n Matt. 3. 8. 10. o Rom. 6. 22. c. 7. 4. 5. ca. 15. 17. & seqq. Gal. 5. 22. Ephes. 5. 9. Philip. 1. 11. 22. Coloss. 1. 6. 10. Heb. 12. 11. ca. 13. 15. p ca. 3. 17. 18. cap. 1. 7. q Sap. 3. 3. r ibid. 11. s ibidem. t Iob. 4. 8.

Nihil interest ad sensum vtrauis lectio: at refert vsu probatam Ecclesiæ non abiicere, qua in re nonnihil Erasmo indulgere Adamus solet, atque Asel, quo sum vsus manuscripto, iámque monui eadem apud hos duos me reperire. Denotat etiam fructus vox rationem bonitatis, atque meriti in operibus iustorum, quæ cum Dei gratia exercentur ab ipsis libera voluntate: non est in eo similitudo cum fructu, quod vt hic ex semine aut planta, sic naturaliter, & necessariò proficiscatur à iustis opus bonum. Quamquam & similis quædam ratio est, quatenus cultura vtrobique necessaria est, quam nonnisi liberè, ac sponte adhibemus.

Fructus vox rationem denotat meriti in operibus iustorum.

Vos constituent.] Καθιστῶσι, Constituunt, sine pronomine *vos*, quod rectè tamen expressum est, & præsens non rarò futuri vice ponitur. Idem est καθιστάναι quod efficere, reddere, ponere, locare, &c. Præterea coràm statuere, firmare, stabilire, roborare, fructuosum robur dare, tueri, restituere, instituere, ac veluti erudire, & docere, committere tamquam in bello, siue ad bellum, componere, ac sedare, ad bonam frugem reducere. Quæ omnia ostendunt vim bonorum operum, ac fiduciam magnam, quam ingenerant ante iudicium, & in ipso iudicio, *quando stabunt iusti in magna constantia* [u], vt aliàs exposuimus [x], de quo iudicio aliqui sequentia sumunt verba.

u Sap. 5. 1. x ibidem.

In Domini nostri Iesu Christi cognitione.] Εἰς τὴν ἐπίγνωσιν, *In cognitionem.* Qui casus Accusandi cum indicet futuram cognitionem, fauet expositioni de cognitione iudiciaria, in qua vicissim *cognoscetur Deus iudicia faciens* [y]. Placet Hugoni ea expositio, Thomæ Anglico, Glossæ Interlineari, Cathatino, qui aliter nominat diem visitationis, & satis indicat Oecumenius. Explicant quoque glossa Interlinearis, Hugo, Thomas, vt fructum reportent, quia cognouerunt Christum per fidem.

y Psal. 9. 17.

Tertius sensus eiusdem Hugonis, Thomæ, Lyrani, Carthusiani, Primaticcij de visione beatifica, qui est vltimus fructus, quoniam [z] *Hæc est vita æterna, vt cognoscamus Deum verum, & quem misit Iesum Christum.* Caietanus vel eandem sequitur sententiam, dum ait *ista conferre ad cognitionē* Christi: vel intelligit de perfectiore cognitione eiusdem in hac vita. Hic est sensus quartus.

z Ioan. 17. 3.

Quintus Titelmani, Aselis, Ariæ, Salmeronis, Feuardentij, Adami, & meus, per opera virtutum nō reddi nos in fide infrugiferos, seu in cognitione Christi, vt erant Gnostici, sed ex iis nos argumentari posse, cognitionem illam nobis iam constare, magisque oculus nostros aperiri: nec solam & nudam, ac veluti theoreticam de illo, & Deo notitiam habere, quæ *cùm profiteatur nosse, factis illum negat* [a]. Qui hunc cum aliis conferet sensum, non requiret, opinor, vt pluribus probetur à nobis, cum aptissimè cohæreat epistolæ scopo, hisque, quæ adhuc dicta sunt. Christus quoque docuit apud Ioannem [b], *Quòd si quis voluerit voluntatem eius* (Dei) *facere, cognoscet de doctrina, vtram ex Deo sit, an ipse à seipso loquatur.*

a ad Tit. 1. 16. b cap. 7. 17.

Vers. 9.] **Cui enim non præsto sunt hæc, cæcus est, & manu tentans, obliuionem accipiens purgationis veterum suorum delictorum.**

QVia cognitio diuina refertur hic ad opus, & *intelligere debemus, vt bene agamus* [c]; & quoniam in iustificatione per gratiam, & virtutes, purgamur à peccatis, ne ampliùs illa faciamus, sed iis contraria opera bona, *sobriè, iustè pie viuendo* [d]: qui nuda contentus cognitione repetit priora mala opera, nec exercere studet bona, meritò censetur in vetere versari cæcitate, atque tanti oblitus beneficij, remissionem sibi peccatorum, & simul collatorum gratiæ munerum: ita vt ex iis quidem fides licèt manere possit, sicut & spes in peccatore, careant efficacia, propter charitatis absentiam, & similium virtutum infusarum, quas peccatum expellit. Tunc verò peccat quis, quando, instante operandi necessitate, non operatur, & propter virium naturalium imbecillitatem destitutam supernaturalibus oblata occasione committit etiam id, quod nefas est.

Cognitio diuina refertur ad opus. c Psal. 35. 4. d Tit. 2. 12.

Quando quis peccat.

Cui enim non præsto sunt hæc.] ᾧ γὰρ μὴ πάρεστι ταῦτα: *Cui non adsunt*: Qui non studet sibi comparare, quæ dicta sunt, & bonis vacare operibus. Potest, vt dixi, sine his fides esse, ac forsitan id Petrus innuit contra Gnosticos. nam quamuis in fide ipsa errantes, nec haberent fidem: tamen hic vnus error erat eorum, quod sola sufficeret fides & cognitio, à qua cognitione se quoque cognominabant. In eodem sunt errore vocati in Gallia Huguenoti, vel Hugonistæ (vndecumque nominis ducta ratio sit [e]) quos liceat appellare Hugnosticos [f]: & Paulus, & [g] Iacobus apertissimis verbis

e Pasquier. fr. Cor. 1. 13. & seq. g c. 2. per totum.

fidem separatim esse affirmant absque charitate: sed quæ videlicet non prosit ad salutem. Id concepta hac sententia docet Augustinus [a]. *Sine charitate quippe fides potest quidem esse, sed non & prodesse.* Pluribus in re tam clara non est opus: præsertim enim iidem recentes hæretici pugnantia loquantur, modo asserentes fidem solam iustificare, atque seruare, nihilque aliud à nobis Deum requirere, quàm vt credamus: modo dicentes fidem, qua iustificati dicimur, operari charitatem, perseuerantiam, innocentiam, &c.

Rationem reddere, cur fides ac spes manere possint in peccatore, difficile est, nec tollantur, nisi per oppositum actum. nam si tollitur gratia demeritoriè, videtur peccator hoc demereri. Si physicè, per actum peccati non tolleretur charitas, nisi per odium Dei formale. Recurri præsertim debet ad voluntatem Dei, & bonitatem, vt nolit adimere duos illos habitus fidei, & spei, sed relinquere quoddam veluti principium recuperandæ amicitiæ, & gratiæ. Illa præterea ratio ad iungi potest, quia sumpta ex humanis analogia; rectè intelligimus inimicum Regis credere esse potentem, & misericordem, &c. atque sperare ab ipso veniam. Fides item per se perficit intellectū solùm, spes voluntatem secundum quemdā amorem concupiscentiæ: quæ duo satis bene conci piuntur in aliquo manere, quamuis non sit gratus Deo. Alij habitus, qui absolute perficiunt voluntatem, & per se denominant habentem bonum, & solent infundi cum gratia, illa ablata, tolluntur. Et licet habitus supernaturales operatiui dicantur esse velut facultates, & potentiæ respectu gratiæ, quæ se habeat tamquam essentia, nihilominus retinendo istam proportionem, manent dicti habitus & potentiæ propter allatam causam. Sed hoc scholasticè tractatur accuratius.

Cæcus est, & manu tentans.] Allusio est ad veteres minas Dei [b]: *Percutiat te Dominus amentia, & cæcitate, ac furore mentis: & palpes in meridie, sicut palpare solet cæcus in tenebris, & non dirigas vias tuas.* Similes in libro [c] Iob minæ: *Per diem incurrent tenebras, & quasi in nocte sic palpabunt in meridie.* Item [d], *Palpabunt quasi in tenebris, & non in luce, & errare eos faciet quasi ebrios.* Hoc se impij vel serò fatebuntur expertos multis apud Esaiam [e] verbis tem hanc optime exprimentibus, nec non apud Auctorem libri [f] Sapientiæ: Cœcutientium cœcorúmque est palpare, vt Isaac fecit [g]; illique *qui errantes in plateis polluebantur in sanguine* (quem non videbant) *cùmque non possent* (rectè incedere) *tenuerunt lacinias suas* [h] apprehendere tentauerunt lacinias videntium, vt exire possent de locis sanguine pollutis. Esaias de illis agit, qui nimis anxie calamitatum suarum causam inquirebant, & in re tamen clarissima hallucinabantur, cùm causa manifestissima quare puniuntur, essent ipsorum peccata.

Rectè sanè manibus tentat, palpátque, qui negligens oculos fidei indicantes operum necessitatem, vel nimis eos diligens, contentúsque admouere ad opus manus, detrectauit. Meritò intendens, vt ita dicam, defigénsque obtutum totum in radios fidei tamquam solis, nec declinans illos, demitténsque ad operandum, cœcitate percellitur, velut reprehensus ab anu Thales impingit, dum fixos altè oculos tenens, non despicit ad ima.

Oecumenius id refert ad aduentum splendidum Christi iudicis, cum tamquam sol fulgurabit. *Tunc improbi*, inquit, *cæcum oberrare, quasi & nisi ad tantum lumen quamdam veluti sentiant (sed sine noxa) imbecillitatem.* Cum reliquis intelligo de præsenti tempore, in quo fidei practicè cognitionem negligens cœcus est, operum rectam rationem non inieus, sed, vt libet, operans, manu tentare censetur, & in interitum, quem non prospicit, præcipitare. Talem verbis Dei cœcum nominat rursus Esaias [i] illum, qui venundatus est, nempe obfirmatus in malo: qui oculos habens [k], cœcus tamen est, & ambulat, vt cœcus, quia Domino peccauit [l], nec propterea scit, aut vult se cœcum fateri [m]. Hæretici, qui gaudent in sola fidei luce, & Gnostici, seu cognoscentes, tantùm volunt esse; & se illuminatos gloriantur, vt quondam Manichæi, *cæci sunt, & duces cæcorum* [n], quoa, qui sapit, & Christum audit, non audit, sed finit [o], ac vitat. Meliùs forsitan dixisset Petrus cœcatum, quàm cœcum: qui enim cœcus tantùm est, *peccatum non haberet eum Christus dicit* [p], scilicet cùm nulla sua propria culpa, non videt, suámque cœcitatem agnoscit, nec se iactat videre, cùm non videat. In exemplum adduci quoque possent cæcati ab Angelo in Sodomis Elymas à Paulo, Paulus ipse à Christo, Assyrij ab Elisæo.

Solent autem Patres Græci γνωστικὸν forsitan, vt pugnent contra Gnosticos appellatione illa speciosa gloriantes, pro viro perfecto accipere, in quo scientiæ virtus respondeat, & alios quoque valeat erudire. Ita quidem crebrò Clemens [q] Alexandrinus, quem Damascenus [r] citat. Idem verò Damascenus inter hæreticos annumerat omnis scientiæ aduersarios, qui propterea dicerentur Gnosimachi, cum dicerent solas à nobis exigere Deum pias, & probas actiones.

Manu tentans.] Μυωπάζων. Deducit Oecumenius hoc verbum, ἀπὸ τῶν μυῶν à muribus, qui sub terra cœci perpetuo degunt, vt sit idem μυωπάζειν quod τυφλώττειν. Approbant Gagneius, & Adamus post Erasmum. Editio Aldina, & aliorum habet per ε, μυεπάζων (quasi sit ab ἐπὶ cauerna τῶν μυῶν murium.) magisque probat Asel, sed volens deriuari ἀπὸ μύω claudo (quo modo tamen deberet esse ο) quia mures illi, siue talpæ vident aliquid: & qui etiam videt aliquid homo, qualis luscosus, ductu manuum non eget. Eadem quoque ratione vtuntur Erasmus, & Adamus: fortassis quia talpæ extra cauernas, nihil vident, sed quidquid obuium est, sequi solent, donec cauum inueniant, quamuis sub terra nonnihil videre dicantur. Gellius [s] μύωπα *luscitiosum* interpretatur, qui nempe vt ait Festus, *ad lucernam non videt, ac interdiu parum*, (quasi dicas μύοντα à μύω minuś,) vt Fulgentius docet, aut non nisi res ad oculos admouendo, & conniuentibus, atque limis, contractis, & semiclausis oculis, quod dicas noctúrnis, quod aliter explicant per νυκτάλωπα. Varro luscitiosum vocat qui vesperi non videt, & est Græcè νυκτάλωψ. Seneca [t] sunt luscitiosi oculi, qui reformidant lucem. Mauult ibi legi Lipsius, oculos vitiosos. Syriacè hic habetur, cæcus est, quia non videt.

De re ipsa sub nomine primo Aristoteles [u], & Alexander Aphrodiseus [x], deinde de vitio μυωπίας, siue μυωπιάσεως Paulus [y] Ægineta, & Medici alij. Auctor Thesauri Græci præfert neotericam hæreticam versionem præsenis loci, nihil procul cernens, vel conniuens, & oculos claudēs. Meliùs dixisset (nil prorsus videns) quod manu tentans

a 15. de Trin. cap. 18. *Fides sine caritate potest esse, sed non prodesse.*
Cur fides & spes manere possint in peccatore.
b Deut. 28. 28. 29.
c cap. 5. 14.
d cap. 12. 25.
e cap. 59. 9. 10.
f cap. 5. 6.
g Gen. 27. 21. 22.
h Thren. 4. 14.
Cæci sunt, qui opera bona fidei non adiungunt.
i cap. 42. 19.
k Esa. 43. 8.
l Sophon. 1. 17.
m Ioan. 9. 41. Apoc. 3. 17.
Hæretici qui sola fide luce gaudent cæci sunt.
n Matt. 15. 14.
o ibidem cap. 23. 16. 17. 19. 24. 26.
p Ioan. 9. 41.
Gnostici qui dicantur a Patribus Græcis.
q 1. Pædago. c. 6. 4. Strom. cap. 1. &c.
r 1. Parall. c. 45.
De verbo μυωπάζω, & vnde dicatur.
s lib. 4. cap. 2.
t 3. de benef. cap. 1.
u Sect. 31. problem.
x lib. 1. Problem. 74.
y lib. 3. c. 22.

tentans denotat: maximè cum Dionysius Areopagita, vt Budæus obseruauit, quem ille citat, μυωπάζειν vsurpauerit pro cœcutire, & oculos aperire non posse; ac ita etiam idem Budæus Petrum, pro quo tamen Paulum nominat, interpretetur.

Manu tentans qui dicatur.

Hanc & nos malumus expositionem editioni Latinæ consentaneam; nec aliter ita propriè manu tentare, potest intelligi, nisi de illo, qui nihil penitus videt. Tunc Petrus ad rem magis exaggerandam, quod τυφλὸς facere solet, hoc est, manu tentare, per distinctam vocem μυωπάζειν voluit exprimere, nec vitium illud peculiare oculorum dumtaxat significare, de quo diximus; quo modo decresceret potius oratio. Volui & hîc, vt soleo cum licet, interpres quàm oculatus, ac perspicax fuerit, indicare.

Obliuionem accipiens purgationis veterum suorum delictorum.] Illustrare possumus cum Oecumenio hanc illa Iacobi[a] sententia: *Quia si quis auditor est verbi, & non factor; hic comparabitur viro considerants vultum natiuitatis suæ in speculo: considerauit enim se, & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit. Sic etiam iste,* inquit Oecumenius, *cùm cognouerit, dum purgatus fuit sancto baptismate, se multitudine peccatorum fuisse ablutum, ac liberatum, & ex ea ablutione sanctitatem se accepisse, cum deberet sobriè agere, & dare operam, vt perpetuò sanctificationem sibi conseruaret, sine qua Deum videbit nemo*[b], *ipse obliuioni hoc mandauit.* Addit Glossa ordinaria, & rectè, illum, qui peccat, mortaliter videlicet, oblitum videri pacti, quod in baptismo cum Deo iniit.

a Iac.1.23.24.
b Heb.12.14.

Numquam deponenda memoria præteritorum peccatorum.

Numquam deponenda memoria præteritorum peccatorum, quamuis remissorum, sed ea recognoscenda, *& semper contra nos*[c], id est, curam, & præ oculis habenda, *atque iugiter cogitandum pro peccato nostro*[d], & *anni recogitandi in amaritudine animæ*[e], vt verus ille pœnitens faciebat, ad renouandum dolorem; ad gratias habendas Deo pro remissione: ad compensandam bonis operibus iniuriam: ad cauendum relapsum: ad magis magisque nos veluti confirmandum, quod obtinuerimus remissionem, aut si fortè nondum obtenta sit, ad obtinendum, quoniam *Delicta quis intelligit*[f]? & *de propitiato peccato non debemus esse sine metu*[g]: ad condolendum, & compatiendum aliis peccatoribus: ad non sinistrè iudicandum de aliis, neque vllum contemnendum: ad animi fastum deprimendum: ad imminuendum gustum mundi huius. *Et recordabimini*, ait Dominus, *viarum vestrarum, quibus polluti estis in eis, & displicebitis vobis in conspectu vestro in malitiis vestris, quas fecistis, & scietis quia ego Dominus, cùm benefecero vobis propter nomen meum, & non secundum vias vestras, neque secundum scelera vestra pessima*[h]. Faciebat hoc Dauid qui dicebat[i]: *cogitaui vias meas, & conuerti pedes meos in testimonia tua. Quem facti sui pœnitet*, scribit Lactantius[k], *errorem pristinum intelligit, quod Græci dicunt μετανοεῖν*, & pœnitentiam μετάνοιαν. Hoc modo, *qui addit scientiam & laborem*[l]: non *aspicit iniquitatem in corde suo*[m], quasi placeat ei, illámve perpetrare velit, sed quam execretur semel factam, seu admissam, & fugiat, ac timeat, ne denuo committat. *Aliud est*, inquit[n] Gregorius, *videre per iudicium, (quod pœnitens facit, damnando seipsum) aliud per appetitum*, quod est peccatoris.

c Psal.50.5.
d Psal.37.19.
e Esa.38.15.
f Psal.18.13.
g Eccli.5.5.
h Ezech.20.43.44.
i Psal.118.59.
k lib.6.c.24.
l Eccles.1.18.
m Psal.65.18.
n 22. Moral. 8.

Damnati suorum peccatorum non obliuiscuntur, nec Beati.

Nec obliuiscũtur Beati peccatorum, nec damnati suorum. Isti pœnitentiam inutilem agunt *præ angustia spiritus gementes*[o]: & eorum oculos, *quos culpa clausit, aperiet pœna*, vt idem Gregorius docet[p], atque vel inuiti dicunt: *Ergo errauimus*[q], *ascendens nihilominus semper superbia eorum*[r]: pœnáque erit publicatio peccatorum illorum, hîc ea oblitos esse, vt post Chrysostomum, quem citant, docent Gratianus[s], Magister[t] sententiarum B. Thomas.

o Sap.5.3.
p 25. Moral. c.8.
q Sap.5.6.
r Psal.73.23.
s de pœnit. d.1.c.ea quis aliquando.
t 4.dist.43.art.5.

Beati cognoscunt beneficium remissorum peccatorum, læti, certique, quòd non amplius relabentur, & nullo iam dolore de illis perculsi, vt Esaias[u] loquitur, *obliuioni hoc modo traditæ angustiæ priores*, nec habebũt in memoria priora, quæ non ascendent super cor. Mortales maximè meminisse oportet illis de causis, quas antè dixi; sed simul obliuisci, ne repetant. Quin & in memorandu cauendum, ne turpiorum imago præludat, & eorum non oblectatio tantùm, vt præcipiebat Pinufius[x], sed vel recordatio infestet mentis arcana. *Sed cautè*, quod idem dicit, *legendum, tunc de præteritis veniam percepisse nos cognoscere, cùm nequaquam cor eorundem vitiorum illecebris sentimus vel imaginatione perstringi, & audimus internam illam vocem*[y]. *Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia est merces operi tuo.* Rarum id est, nec dubium quin similibus vexentur molestiis cogitationum, quibus peccata penitus condonata sunt: licet huiusmodi, quas vocant reliquiæ, diutius hæreant; quam[z] idem non ineptè vocat spinam adhuc infixam, & ignem quemdam conscientiæ, & sordium nonnullam labem, aut nubem, aut nebulam, aut funiculum.

u c.65.16.17.
Turpium peccatorum non memoranda cogitatio.
x Cass. coll. 20.cap.5.& 7.
y Iere.31.16.
z cap.7.

Gregorius[a] exponens verba Iob[b]: *Si peccaui, & ad horam pepercisti mihi, cur ab iniquitate mea mundum me esse non pateris?* docet, diluto culpæ reatu, siue macula, nos interdum nolentes memoriam eius cum delectatione tolerare, & has esse cicatrices, quas, vt ipse legit[c], Dauid scribit, *computruisse, & deteriorasse à facie insipientiæ suæ*, id est, fœtorem, ac dolorem de præterita culpa adhuc sentire. Certè tutius est, quò minùs recordetur Deus peccatorum nostrorum, vt magis memores ipsi simus. Thais pœnitens triennio, velut fasciculum fecisse se peccatorum suorum respondit Paphnucio, in quem intuens plangeret continuò, rogatétque quem de nomine appellare non audebat, quia se à magistro, vt appellaret indignã, didicerat: *Qui plasmasti me, miserere mei.* Salubris *recogitatio annorum nostrorum in amaritudine animæ*[d], pœnitentiam huiusmodi memoria cum dolore *in salutem stabilem operatur*[e]. Petrus ipse memor flebat, quoties galli cantum audiebat, & pannum gerebat ad extergendas lacrymas, quarum fluxu detriti oculi canales veluti effecerant. Cum remittit Deus peccata, nõ amplius cognoscit, quia non sunt; neque hac ratione meminit, is qui alioqui peccata dicit *condita apud se esse, & signata in thesauris suis*[f], nec non *recensere* (tamquam scrinij Commentarios reuoluendo) *quæcumque fecerint peccatores*[g]. Immo nec remissa vnquam redeunt; sicut redeunt merita. Nihilominus meminisse, reminisci, recordari quandoque dicitur eorundem etiam remissorum, si pœnas pro illis reposcat, quas adhuc ipsi debemus. Ideirco aliquoties oratur, *ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum*[h]: *ne reminiscatur delicta nostra, vel parentum nostrorum*[i], videlicet vindictam sumẽdo. Deus quoque id sibi vult, cum pollicetur *se non recordaturum peccatorum nostrorum*[k]: immo & cum addit *se deleturum*[l], idem significare potest, vt scilicet reatum quoque pœnæ temporalis tollat. *Ego sum*[m], inquit, *ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter*

a 9. Moral. c.31.
b cap.10.14.
c Psal.37.6.
d Esa.38.15.
Pœnitentia quæ stabilem salutem operatur.
e 2.Cor.7.10.
f Deut.32.34.
g 2.Reg.15.2.
Peccata semel remissa numquam redeunt.
h Psal.78.8.
i Tob.3.3.
k Esa.43.25. Ezech.18.22. Heb.10.17.& 31.bi.
l Esa.43.25.
m ibidem.

me, & peccatorum tuorum non recordabor. Sed subdit, quid exigat a nobis, vt notauit Cassianus [a]: *Reduc* [b] *me in memoriam, & iudicemur simul*: legit ipse secundum LXX. *Tu verò memento.* Qui priùs vocabatur Adam, deinde post peccatum, appellatus est Enos, id est, obliuiosus vt exponit Eusebius [c]: quo videtur Dauid allusisse, dicendo [d]: *Quid est homo (Enos) quod memor es eius?* (vt nimirum beneficiis afficias) Facile in posteris Adæ obliuio ista hæret.

Inter alia multa, quæ populo suo Deus exprobrat apud Ezechielem [e], illud tamquam culmen ponit: *Et post omnes abominationes & fornicationes nō es recordata dierum adolescentiæ tuæ, quando eras nudata, & confusione plena conculcata in sanguine tuo.*

Ecclesia tantæ rei vtilitatem cognoscens, iubet nos Dominicis diebus post Pentecosten in septimo Responsorio recitare: *Iniquitatem meam ego cognosco* [f]. Meritò etiam initio Missæ præmittitur confessio, & in Completorio, & ad Primā horam. De hac sententia multis differit Iulius Maxarinus Italico sermone psalmum quinquagesimum exponens. Non obliuiscitur accusator Diabolus, sed notat diligenter omnium peccata, vt proditum est multis historiis: & tamen in iis etiā est, vel penitus oblitum, vel non permissum illa in Energumenis aliorū manifestare peccata, quæ confessi essent, vel si aote manifestauerant, postea fateri se tunc mentitos esse [g].

Catharinus nullam sempet non captans occasionem persuadendi, suam illam sententiam de notitia gratiæ, quam iustus habeat, hinc argumentatur: quoniam qui obliuiscitur se fuisse à peccatis purgatum, quod fit per gratiæ acceptionem, iam hoc priùs sciuit. At sufficit probabilis coniectura, quæ non sinat esse nimis anxium, vt sæpè dixi.

Purgationis veterum suorum delictorum.] Vetera intelligit priora, licet non ita pridem facta, vel etiam originale vetustissimū propter primos parētes, reliquorum actualium seminarium quoddam. Addit Hugo, quia peccata faciuot nos inueterascere, iuxta illud [h], *inueteraui inter omnes inimicos meos*: & [i] *inueterasti in terra aliena.* Sed hæc mystica potiùs quàm ad litteram. Per metonymiam peccata purgari dicuntur hic, & in epistola ad Hebræos [k], & in Prouerbiis [l], & ab Esaia [m] dealbari, & ablui sordes, atque lauati sanguine [n], & ab Anania ablui peccata [o], non quasi peccata ipsa purgentur, & dealbentur, & abluantur, atque dealbata, abluta, purgatáque remaneāt: Sed quia hi, in quibus erant, mundi prorsus, & puri redduntur per iustificationem, ita vt *nihil superfit damnationis iis, qui sunt in Christo Iesu sanctificati* [p], nullum penirus propriè dicti peccati vestigium, vel vmbra.

Modus autem ille dicendi demonstrat efficaciam baptismi, & pœnitentiæ, vt si fieri posset, ipsamet peccata purgaret, ablueret, ac dealbaret. Clarius dixit Dauid [q], *dele iniquitatem, lauari ab iniquitate, mundari à peccato*, & Deus apud Esaiam [r], *delere se iniquitatem*, & quidem vt nubem, ac nebulam [s]: & Paulus [t] *vos abluti, sicut & sanctificari*, ac iustificari, atque *Ecclesiam mundari* [u], vel populum [x], *& exhauriri peccata* [y]: & Ioannes Baptista [z] *tolli peccata*: Ioannes Apostolus [a] *lauari à peccatis*: Ezechiel [b], *mundari ab inquinamentis, & ab Idolis*: Michæas [c], *deponi iniquitates nostras, & proiici in profundum maris peccata.* Rursum Psalmographus: *Quantum distat ortus ab occidente, longè fieri a nobis iniquitates nostras* [d]. *Si quæratur peccatum, non inuenietur* [e]. Hæc, & his alia complura similia probāt non velari aut incrustari, ac solùm per externam non imputationem, vel imputatam nobis iustitiam Christi peccata dimitti, vt loqui solent hæretici.

Valent ad confirmandum idem voces renouationis in spiritu, regenerationis, creationis, innouationis, nouæ creaturæ, nouitatis vitæ, noui hominis, resurrectionis spiritualis, diffusionis, siue infusionis gratiæ *Dicimus* [f], ait Augustinus, *baptismu dare omnium indulgentiam peccatorum, & auferre crimina, non radere.* Obiicientibus quoque Pelagianis, asserere Catholicos non vere homines nouos facere baptisma, id est, non plenam dare remissionem peccatorum, sed ex parte Filios Dei fieri, ex parte autem filios seculi, id est, Diaboli remanere: respōdet, mentiri, insidiari, tergiuersari [g]. Innumerabiles alij eiusdē proferri possent loci, & aliorum Patrum. Timeant Catholici hoc anathema [h]: *Si quis dixerit homines iustificari, vel sola imputatione iustitia Christi, vel sola peccatorum remissione, exclusa gratia, & caritate, quæ in cordibus eorum per Spiritum sanctum diffundatur* [i], *atque illis inhæreat: aut etiam gratiam qua iustificamur, esse tantùm fauorem Dei, anathema sit.* Sed & capite primo aliquid hac de re diximus in Scholis Theologicis fusè.

Possumus purgationē istam peccatorum comparare aliquo modo cum purgatis Esaiæ labiis à Seraphim [k]. Damaso scribit Hieronymus [l], quod quidam Græcorū in Scripturis apprimè eruditus, Seraphim virtutes quasdā in cœlis esse exposuit, quæ antè tribunal Dei assistentes laudent eum, & in diuersa ministeria mittantur, maximéq; ad eos, qui purgatione indigent, & ob pristina peccata aliqua ex parte suppliciis purgari merentur.

Vers. 10.] Quapropter fratres magis satagite, vt per bona opera vestra certam vestram vocationem, & electionem faciatis, hæc enim facientes, non peccabitis aliquando.

NOn solùm bonis vacandū operibus, ne conuinceamur, si hoc non fecerimus, in tenebris versari, cæcique esse, ac non satis meminisse ex quantis peccatorum tenebris per Dei gratiam reuocati fuerimus; quod prioris continetur sententia versus, sed vt præterea nosmet magis certos, ac firmos reddamus in diuina vocatione, atque electione, respondentes tantæ benignitati erga prorsus immeritos, neque committentes, vt quia nihil de re tanta cogitantes *præuenti simus tanta benedictione dulcedinis* [m], nihil etiam nobis agendum putemus deinceps; cum potius huiusmodi beneficij ratio sedulam flagitet in rectè factis diligentiam, qua vocanti, & eligenti nos Deo aliqua ratione satisfaciamus; neque frustra sit adeo benignè vocatos, & electos esse, si eo, vnde vocauit, ac elegit, peccando reuoluamur.

Quapropter fratres magis satagite.] Inseritur Græcè ἀδελφοὶ fratres inter magis, & satagite. διὸ μᾶλλον ἀδελφοὶ σπουδάσατε, vt videatis magis esse non augētis, sed corrigētis, quasi dicas, potius satagite, siue studete, date operam, curate. Non impedit tamen interpositio illa, quin referri queat μᾶλλον ad σπουδάσατε, vt omnes faciūt præter Erasmū, Vatablū, sensus vtrouis modo parū discrepat. Vult Petrus, vt magis, potiúsve studeāt per bona opera sese in

a coll. 10. & 6.
b supra 26.
c 12. de præpa. c. cap. 4.
d Psal. 8. 5.
e cap. 16. 22.
f Psal. 50. 4. Confessio initio Missæ cur præmittatur.
g Vincent. in speculo histo. lib. 7. cap. 93. & seq. Cæsarius 3. Mir. ac cap. 3. & 5. Sur. in Vita Norberti, cap. 19.
h Psal. 6. 8.
i Baruc. 3. 11.
k cap. 1. 3.
l cap. 15. 27.
m cap. 1. 16.
n cap. 4. 4.
o Act. 22. 16. Peccata quomodo purgentur & dealbentur.
p Rom. 8. 1.
q Psal. 50. 3. 4. 11.
r cap. 43. 25.
s cap. 44. 22.
t 1. Cor. 6. 11.
u Eph. 5. 26.
x Tit. 2. 14.
y Heb. 9. 28.
z Ioan. 1. 29.
a Apoc. 1. 5.
b cap. 36. 25.
c cap. 7. 19.
d Psal. 102. 12.
e Psal. 9. 36. secundum Hebræos. Peccata non per solam non imputationem dimittuntur.
f 1. cont. duas ep. Pelag. c. 13.
g lib. 3. cap. 3.
h Conc. Trid. ses. 6. cap. 11.
i Rom. 5. 5.
k Esa. 6. 7.
l epist. 142. Seraphim qui & quales Angeli sint.
m Psal. 20. 4.

vocatione,& electione stabilite, ne vnquã obliuionem capiãt remissionis veterum delictorum, vt proximè ante dixit; vel vt studium bonorum operum,quibus illud ipsum consequantur,pluris faciant,quàm nudã cognitionem, quæ sola Gnosticis curæ erat.

Opera supererogationis certam nostram vocationem facimus.

Nec improbabiliter aliqui dicunt indicari per opera supererogationis reddi magis certam vocationem & electionem,atq; volentibus huiusmodi certitudinem sibi cõparare,opus esse, non simplici mãdatorum obseruatione contentũ esse, sed conatum altiùs dirigere,ac intendere;vt solent iaculatores vltra scopum,ne aberrẽt, à scopo sagittam dirigere.Idem verbum *satague*,inferius capite tertio [a] eidem Græco σπουδάσατε respõdet.Vbi autem legimus quod *Martha satagebat* [b],est περιεσπᾶτο *distrahebatur,angebatur*, Syriacè עניא *hhanesa*, quod etiam significauit in Christi reprehensione [c] verbum μεριμνᾷς,& aliud τυρβάζῃ. Est enim μεριμνᾷν quasi μερίζειν τὸν νοῦν.

a vers.14. b Luc.10. 40. 44. c ibidem 41.

Hoc loco requiritur diligẽs ac sedula,laudabilis cura,vt pote in re tãti momẽti.Michæas [d] exigẽs dolorẽ de peccatis ait:*Dole,& satage filia Sion, quasi parturiẽs*:licet fortassis per se loquatur de captiuitate Babylonica:sed illa typus fuit eius, quæ propter peccatum est sub diabolo,Græcè ὤδινε καὶ ἀνδρίζου,*Dole,& viriliter age*.Hebr. חולי *chuli*, *infirmare* וגחי *vagochi* & *ingemisce*, quod secundũ Chaldaicè redditur זעי *zuhhi*,*contremisce*.Verbum satagere significat angi,ac distorqueri difficultate alicuius rei perficiendæ:festinare cum cura, & sollicitudine.Sic Quintilianus [e] refert de Mãlio Sura, qui multùm in agẽdo discursabat,saliebat,manus iactabat,togam deiiciebat,& reponebat, Afrũ dixisse,*non agere,sed satagere*. Græce Lipsius [f] arbitratur ἀγωνιᾷν dici, quod Latinè *satis agere*, idque Latinum verbum restituit apud Gellium [g] pro satis angerentur,aut agerentur, afferens alium eiusdẽ locum [h]: *Tum postea complorantibus nostris omnibus, atque in sentina satis agentibus.*

d cap.4.10. *Quid sit satagere.* e lib.6.cap 4. f 2.electo.c.22. g lib.3.c.8. h lib.19.c.1.

Vt per bona opera certam vestram vocationem,& electionem faciatis.] Quamuis in Græco textu bona opera expressa nũ essẽt,satis causæ fuit Interpreti cur adderet, ob præcedentis contextum sentẽtiæ, & quia satagere,ac σπουδάσαι sine operibus nõ intelliguntur. Tres citat codices Græcos Robertus Stephanus,in quib.ita legitur: Σπουδάσατε ἵνα διὰ τῶν καλῶν ἔργων βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλῆσιν, καὶ ἐκλογὴν ποιῆσθε:& sic etiã legit Marcus monachus, qui vixit anno Domini trecentesimo, paulóq; amplius. Antonius [i] Melissa,Græcus quoq; antiquus auctor,etsi non legit,opera,tamen intelligit de operibus hunc locum, immediatè subiiciẽs illud Iacobi [k]:*Fides,sine operibus mortua est.*

Etiamsi Græcè expressa nõ sint bona opera, addere tamen Interpres potuit. i serm. 2. tom. 5.Bibliot.Pat. k cap.2.26.

Communis lectio nunc est:Σπουδάσατε βεβαίαν, &c.ποιεῖσθαι, omissis bonis operib. Latinã sequũtur Latini omnes,iis exceptis recentioribus, qui codices Græcos quos viderunt, sequi solent, vt Erasmo cũ Hæreticis,Caietano,Vatablo,Clario, Adamo,Gagneio,&c.Hi hoc mihi nomine displicent, cùm Catholicos oporteat esse benigniores, ac æquiores erga vulgatam editionem, atq; magis abhorrentes ab Hæreticorum sensu,in iis maximè,quæ fauent erroribus ipsorum. Vnus error est sæpe superius refutatus,nõ esse necessaria bona opera,sed solã sufficere fidẽ. Lutherus tametsi epistolam istam Petri recipit,expungit illud: (*per bona opera*)quin etiam in eiusdem epistolæ Præfatione per fidem nobis monet certam reddi vocationem,quamuis Petrus reclamet.

Simili de causa Lutherus ex eo loco epistolæ Pauli ad Thessalonicenses 1. [l] *hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra,vt abstineatis vos à fornicatione*,postrema verba expũxit,scilicet nolẽs abstineri à fornicatione:& ex alio epistolę ad Ephesios [m]; *accipite armaturã Dei, vt possitis resistere in die malo,& in omnib.perfecti stare*, deleuit quod de perfectione præscribitur, quæ ipsi nimis grauis ac molesta visa est.

l cap.4.3. m cap.6.13.

Hoc igitur primum sit,quod ex isto loco debemus colligere,necessitas operum ad salutẽ,quam necessitatem satis quoque per se probat verbum *satagere* & σπουδάζειν. nam circa fidem non est opus tãto studio:immò qui habet illam,vt volunt Hæretici, simul certus est se habere, ac se per eam solam iustum esse;& habitam semel iustitiã istam perdi non posse.

Opera bona sunt ad salutem necessaria.

Docemur hinc prẹterea,iustorũ posse esse,opera verè ac propriè bona,diuinę vocationi,&electioni apta,quibus etiã,vt sequenti versu dicitur,*ministretur illis introitus in æternum regnum.* Illud quoque necessariò sequitur, in nobis esse libertatem arbitrij,alióqui frustra satageremus, & id hortaretur Petrus,vt efficeremus: nec potest bonitatis moralis ratio meritique conuenire operibus non liberis. Adhæc,eadem Petri ista adhortatio facit, vt vocatio,ac electio si placeat pro prædestinatione sumere, pendeat ab operibus nostris bonis: quia *solis mandata seruantibus ingressus ad vitã conceditur* [n].Sed vocat, & eligit Deus, quia vult, non propter illa opera:vt autẽ illuc perueniant vocati, electi,prædestinati, quo ipse vult, inter media, conditionesque decreuit eadem opera,quibus faciendis gratiam præbet efficacem, præsciẽs liberum,sed infallibilem concursum nostræ libertatis tali gratia cum certis circumstãtiis præsente Hoc pacto pendet prædestinatio à nostra voluntate, & est in nostra potestate:sed nõ absolutè, vt sæpe significat primam electionem,& vocationem,cuius in nobis neque causa, neque conditio est, sed est ex mero beneplacito diuino.

Liberum arbitriũ esse in nobis. n Mat.19 17. *Prædestinatio quomodo ex nostris operibus pendeat.*

Deinde,si satagendũ per bona opera,vt certam nostram vocationem & electionem faciamus; nõ sumus ergo certi,cũ vocamur,& eligimur, & iustificamur,tantũ abest,vt ea ipsa fide,quę nos sola iustificat,id credere debeam', quod Hæretici cõtendũt.Illa porrò certitudo de vocatione,electione,iustitia nostra,quã possunt opera bona parere, non eximit,etiãsi non sit diuina,& ex fide, omnẽ prorsus dubitationẽ, vt asseuerat Catharin. Magnam cũ probabilitate, & verisimilitudine coniecturã,vt omnes hic expositores notãt, fiduciam ingenerant opera bona:sed pium timorem,& diligentem tuẽdæ salutis curam relinquunt,ac exigunt etiã.Quod si electio prædestinatio est, idem de hac affirmare Catharinus deberet,quod minimè tamen facit.Hac de re lege potissimũ Idiotã [o]: ego verò plura disputaui Tractatu de Gratia,& in Cap.IX.Ecclesiastæ [p].Quin potius cùm satagere iubemur per bona opera certam facere siue firmã βεβαίαν vocationẽ,& electionem,innuitur nobis nos à semel habita iustitia excidere posse:cui' oppositum errorẽ tãto ante nostri temporis Hæreticos notauit hoc loco Carthusianus in quodã eius expositore,dicẽte hoc ipso quod quis esset in gratia,oportere vt esset electus.Nã licet prædestinatio sit omninò certa,&immutabilis, vt nobis tamẽ innotescat,&certa fiat eo quo potest modo in hac vita secũdum ordinariã legẽ Dei,&sine peculiari reuelatione,confert multum cognitio.& moralis

Opera bona vestra non ingenerant certitudinẽ nostræ salutis. o lib. 3. Contempla.c.21. p vers.1. *Prædestinatio est omnino certa,sed nos nescimus vtrum nos esse prædestinatos.*

quædam

quædã persuasio nos gratia iustificante præditos esse, nec si habuerimus, eã amisisse, cũ amitti possit. Item quamuis præordinatio diuina mutari nequeat, potest aliquis effectus eius, qualis est iustitia, & opera nostra, vt S. Thomas [a] docet, refellẽs tamen illos, qui superflua putabant opera ad salutem consequendam: tum quòd per orationes nostras posset mutari prædestinatio diuina. Nã prædestinatio nõ subtrahit causas secũdas. & sub illa sunt ea, quæ promouẽt salutem prędestinati, inter quæ numerantur bona opera nostra, *de quibus*, inquit, *Petrus loquitur, quæ adiuuant, nõ impediunt prædestinationem.* Quamquã probabilis est expositio præsentis loci, nõ de certitudine subiecti, sed obiecti, vel vt non tã nobis, quàm aliis, quod Oecumenius docet, Vatablus, ac Beda, ex quo Glossa Ordin. Hugo, Thomas Anglicus, Carthusianus, certam faciamus & cõpertam (id etiam significat *βεβαίαν*) vocationem, & electionem nostram per bona opera, quæ nempe alij considerãdo, bene de religione Christiana sentiant, ad quam vocati, & electi sumus, & ad eandem amplectẽdam impellantur, vt non semel priore epistola dictum est.

a 1. p. q. 23. a. 8.

Prædestinatio nõ subtrahit causas secundas.

Catharinus negat esse sermonẽ de prædestinatis, quia nec Petrus prędestinatos sciebat, ad quos scribebat: nec, si sciebat, intererat illis id reuelare, Ergo ait loqui Petrum de vocatione, & electione per quam de multa hominũ turba eripiũtur aliqui, & eliguntur ad notitiam fidei, & Christi. Nõ displicet hoc: sed quod subdit, nostrum esse per opera bona accedere ad gratiam Prædestinatorũ, etsi non simus in eo numero. Eget hæc res vberiore sermone: iam verò passim exploditur eiusmodi sententia.

Adamus explicat, vel vt compertum habeãt se vocatos ad Fidem, electos vt capessere possint felicitatem, nec opus esse mystagogiis Simonis Magi; vel nil aduersus eum, & Gnosticos ita munire, & immotum reddere, atque vitæ bonæ studium. Tradit Asel eadem, sed pluribus verbis. Iam pridem dixi, electionem quandoq; dici etiam de non prædestinatis, cum nempe aliqui seliguntur, vt Fidei cognitione imbuãtur inter tot alios infideles, & plura habeant proposita gratiæ auxilia. Lege de hoc loco Gabrielem Vasquez [b].

Electio quandoque dicitur de nõ prædestinatis.

b 1. par. Tom. 2. disp. 92. cap. 1. & 3.

Quocumq; velimus modo præsentem locum interpretari; manere fixum debet, neminem sine operibus bonis salutem adepturum; ac Deum & prænouisse, immò & prædestinauisse hos & illos fide, & opere suos futuros. Stultus habitus ille, de quo narrant, cum Minerua victoriã pollicita fuisset, armis licet instructus esset, tamẽ iis vti noluisse, ideóq; vulneribus exceptis victum discessisse: quærenti autẽ promissi præstationem defuisse: responsum datum: *Dij facientes adiuuant: cum Minerua manum admoue.* De his Auctor Adagiorum, nõnulla similia præterea referens.

Certam.] *Βεβαίαν.* Dixi de duplici notione prò firma, & pro cõperta: & spectari potest, vel in intellectu, vel in effectu; quod vocamus firmum voluntatis propositum. Paulo post [f] reddit Interpres *βεβαιότερον firmiorem* (*λόγον*) sermonẽ; & alibi [d] *βεβαίαν firmam* (*ἐπαγγελίαν*) *promissionem*, & *spem* [e] (*ἐλπίδα*): vel *fiduciam* [f] *[illegible]*: vel *sermonẽ firmum* [g] *βέβαιον*: vel *testamentum confirmatum* [h] *διαθήκη βεβαία*. Eodem quoq; modo vertit verba *βεβαιοῦν*, ac *βεβαιοῦσθαι*, & nomen *βεβαίωσις*, *confirmare* [i], *& confirmari* [k]: *siue stabilire* [l], *atque confirmatio* [m]: quæ etiã apud Rhetores & Philosophos vsurpatur.

c vers. 19.
d Rom. 4. 16.
e 2. Cor. 1. 20.
Heb. 3. 6.
f Heb. 3. 6.
g Heb. 2. 2.
h Heb. 9. 7.
i Rom. 15. 8.
1. Cor. 1. 8. 2. ep. 1. 21.
Mar. vlt. 20.
k 1. Cor. 1. 6.
Coloss. 2. 7.
Heb. 2. 3.
Firmitas & certitudo in quo consistat.
l Heb. 13. 9.
m Philip. 1. 7.
Heb. 6. 16.

Ergo certitudo ac firmitas cõsistit in eo, vt quis bene agendo, magis se firmũ reddat in fide, ac spe: & præterea in proposito siue voluntate nunquam se separãdi à charitate Christi [n]. Qua de re Paulus quando se certum dicebat [o], de magna fiducia potest explicari, prout sonat *τὸ πέπεισμαι* (quod etiam exponit Hieronymus [p]) *confido*, nec nõ Ambrosius [q], nempe vt iuuet Deus, nec deserat.

n Rom. 8. 35.
o ibidem 38.
p ad Algas. q. 9.
q in Commen. huius loci.

Hæc enim facientes, non peccabitis aliquãd.] *Οὐ μὴ πταίσητέ ποτε*, non labemini, nõ cadetis, non offendetis, quemadmodum vertit idem verbum Interpres alibi [r].

r Rom. 11. 11. Iaco. 3. 2.

Plane certũ, nõ cadere, qui bona priùs enumerata facit opera, nec excidere à gratia diuina, licet leuiter, ac venialiter possit peccare. Et quia gratia non est otiosa, qui huiusmodi semen habet diuinum, vt ait Ioannes [s], nósque cùm illum interpretaremur, ostẽdimus, peccare non potest. Tanta vis est gratiæ, quamlibet paruæ, vt nullum patiatur peccati cõsortium mortalis, quod pati potest virtus moralis acquisita, & vt ea præditus nullo modo peccare aut debeat, aut velit, quatenus eius dictamen, impulsũve sequitur: & vt per eam resisti possit cuiuis licet magnæ tentationi, quemadmodum B. Thomas [t] docet: etiam si perseuerantiæ donum sit magis peculiare, nec omni iusto ex vi solius ordinariæ gratiæ concessum.

s 1. ep. 3. 9.

Tãta vis est gratiæ vt nullum patiatur mortale peccatum.

t 3. p. q. 62. a. 6. ad 3. q. 70. a. 4.

Ceterùm fieri nihilominùs potest, vt etiã Prædestinatus, qui sit simul iustus peccet grauiùs, & gratiã amittat aliquando, sed ante mortem recuperaturus illam. Oppositum in Iouiniano errorẽ damnatũ Romæ refert Hieron. [u] ac in Africano quodam Concilio; & lõgè post in Vvicleso damnauit Concilium Constantiense. Nos ipsi eãdem de re plura citato loco, & alibi, cõtra nostri quoq; temporis Hæreticos. Aduersos omnes, extãt Concilij Tridẽtini Canones in sessione sexta, præsertim XIII. XIV. XV. XVI. XVII. XXII. XXIII. XXVII. XXVIII. quibus decernitur nõ esse necessarium, vt quis certò credat sibi remissa peccata, & se esse iustificatum, aut prædestinatum, vel habiturum perseuerãtiæ donum vsq; in finẽ: vel solos Prædestinatos iustificari: vel sine speciali auxilio Dei perseuerare posse in accepta gratia: vel iustificatum non posse ampliùs peccare mortaliter, gratiámque amittere: vel posse nomquam veniale peccatum committere sine speciali priuilegio: vel solam infidelitatem esse peccatum mortale, aut certè per illam solã amitti gratiam: vel amissa gratia semper amitti fidem.

Prædestinatus gratiam amittere potest, sed eam ante mortẽ est recuperaturus.

u 2. cont. Iou.

Nimis angustè Adamus, & Asel præsentẽ locũ accipiunt de peccato infidelitatis, sine lapsu in errores Gnosticorũ, aut quod hi errores, ac Hæretici nõ sint iis, quibus Petrus scribit, offendiculum, petrãve scandali futuri, si se in bonis operibus exercuerint, quæ videlicet qui prætermittunt, naufragium sæpe patiuntur circa fidem [x].

x 1. Tim. 1. 19.

Communis ceterorum expositio est, quam attolimus. Neque Græcũ fauet aliis verbum, quod Iacobus vsurpauit [y], loquẽs de quouis peccati genere, etiã de veniali, cùm scribit: *In multis offendimus omnes: Πολλὰ πταίομεν ἅπαντες.* Quare nõ significat tantùm offendere ac impingere cum casu, lapsu, ruina in petram. Non etiã placẽt mihi Caietanus, Catharinus, Vatablus, Salmerõ, qui malunt nos vti verbo labendi, & exponere de iactura gratiæ, vocationis, electionis: sunt hęc cũ peccato coniuncta, sed præstat, quoad fieri potest, tueri partes Interpretis nostri. Quamquam citans hunc Ambrosius [z] locum, & Idacius [a], legunt *errabitis*, vnde nonnihil iuuatur illa alia expositio.

y cap. 3. 2.

Quid sit offendere.

z 3. de Fide, cap. 6.
a contra Varimadum.

Verf. 11.] Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri, & Saluatoris Iesu Christi.

HIc fructus maximus bonorum operum, introeundi potestas in possessionem sempiternæ felicitatis, per abũdantẽ & copiosam gratiam, quæ suppeditatur à Deo exercentibus se in dictis operibus, quamquam ipsimet sibi per eadem promerentur. nam *ipsa gratia meretur augeri, vt aucta mereatur perfici*, inquit Augustinus [a]; perfectione illa, quę hic cuiq; cõtingit, & perfecto eius fructu beatitudinis. Beda, quod dudum ante notauimus, in præcedentibus octo veluti gradibus, virtutum, obseruat allusionem ad octo gradus templi apud Ezechielem [b]: & cõfirmat verbis Psalmi [c]: *Ascensus in corde suo disposuit, &c. ambulabunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion.* Sic enim ipse legit.

Gratia meretur augeri, & aucta perfici.
a epist. 106.
b cap. 40. 31.
c Psal. 83. 6.

Abundanter.] Πλουσίως. Opulentè, *diuiter*, scilicet ab illo *qui diues est in misericordia* [d], *& diues in omnes qui inuocãt eum* [e]: *& sua inopia diuites nos fecit* [f]: & *vitam voluit vt abundantius haberemus* [g]: & *Spiritum sanctum abunde* [h], & *mensuram daturus est in sinum nostrum etiam supereffluentem* [i], præstãs pro hac interim mortali sustinenda quoq; vita nobis omnia abundè ad fruendum [k]. Legit recitans hunc locum Ambrosius [l] *abundantius*. Abundantiæ gratię respõdet copia maior beatitudinis: redundat quoque propter exemplum in alios, quo quisque melios est. Abundantia item in dicto introitu potest designare firmam possessionem beatitudinis. Denique videtur Simonis errori occurri, non sufficere Christum, & ab Angelis ipsius impediri posse ingressum in cœlum. Sed & abundantia innuit accessionem nouę gratiæ accepta benè vtentium, *quoniam habenti datur, & abundat* [m].

d Ephes. 2. 4.
e Rom. 10. 12.
f 2. Cor. 8. 9.
g Ioan. 10. 10.
h Tit. 3. 6.
i Luc. 6. 38.
k 1. Tim. 6. 17.
l 3. de Fide, c. 6.
Abundantiæ gratiæ respondet maior copia beatitudinis.
m Matt. 13. 12.

Ministrabitur.] Ἐπιχορηγηθήσεται. Verso quinto dixerat: *Ministrate in fide virtutem, &c.* ἐπιχορηγήσατε. Ministerium respondet ministerio: danti datur [n]. Tamen ministratio hæc in Deo non est, vt sonat Latinum verbum, tamquam ministri, & inferioris: cùm sit Deus princeps causa, voluntas autem nostra, licet etiam ipsa vera causa, non instrumentum dumtaxat Dei respectu, comitãs, non ducens; pedissequa, non præuia, vt Augustinus [o] loquitur. Lege quæ notata sunt versu quinto. Vtuntur Latini verbo ministrãdi pro verbo suppeditandi, & Deo ipsi tribuunt.

n Luc. 6. 38.
o epist. 106.

—Deus ipse faces, animúmque ministrat [p].

& [q], *Iuno vires, animúmque ministrat.*

p Virg. 5. Æne.
q Æneid.

Hugo, ac Thomas isto verbo putant indicari merita propria, propter quæ tamquam dominis ministretur beatitudo, quo modo non iis, qui nil meriti discedunt vt pueri. Subtilius, id est, quamuis & Christus ipse dixit, quod in illa beatitudine *transiens paterfamilias ministrabit* [r].

r Luc. 12. 37.

Introitus.] Ἡ εἴσοδος. Ante aduentum Christi nulli pãtuit hic introitus, sed sicut Paradisi terrestris post Adæ peccatum aditus clausus erat [s], ita nulli felicitatis perceptio concedebatur. Is, *qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo* [t]; & mox à baptismo quem accepit, vidit cœlos apertos [u]; latronem admisit in Paradisum [x], hoc est, in beatificam visionem Dei, quæ vbicunque percipiatur, paradisus est, sed eam in Iustorum Limbo, siue in sinu Abrahæ Iustis, ac latroni ipsi eo die Christus exhibiturus erat, vt rectè Maldonatus docet [y], non satis benè à Thoma Maluenda confutatus [z]. Introitus in cœlum, vbi Christus in illud ascendit, postea factus est, eóq; Iustos defunctos deduxit: & deinceps illuc migrant alij iusti defuncti, qui nil, quod luant, pœnarum habent.

Ante Christi aduentum clausus fuit regni cælestis aditus.
s Gen. 3. 24.
t Philip. 2. 6.
u Matt. 3. 16.
x Luc. 23. 43.
y In cap. Matt. 27. 5.
z lib. de Paradiso, cap. 92.

Sanguis Christi clauis est Paradisi [a]: terram viuentium, quam primus Adam perdidit, secundus inuenit, ac restituit [b]. *Nondum erat propalata sanctorum via, adhuc primo tabernaculo statum habente* [c]: flammeum gladium, atque versatilem [d] Crux sustulit, vt Cosmas Ierosolymitanus [e] canit. Glossa Interlinearis introitus nomine virtutes intelligit, quarum exercitio introit quis in regnum Dei.

Sanguis Christi clauis est Paradisi.
a Hieron. epist. ad Heliodo.
b idem ep. ad Dardanum.
c Heb. 9. 8.
d Gen. 3. 24.
e Oda 5. & post Odam 7. apud Gretserum to. 3. de Cruce. lib. 4.

In æternum regnum.] Εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν, & in aliis codicibus, Εἰς τὴν ἐπουράνιον *in cœleste*. Ambrosius [f], *in æternum imperium*, nec non Idacius [g]. Synonyma sunt imperium, regnúmque.

f 3. de Fide, c. 6.
g cont. Varimadum.

Domini nostri, & Saluatoris Iesu Christi.] Τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ambrosius: *Dei, & Domini nostri Saluatoris Iesu Christi.* Idacius duntaxat *Dei*. Hic hinc probat Patrem imperare, testimoniis aliis allatis pro Filio, & Spiritu sancto: Ille hoc ex loco argumentatur aduersus Arianos, Patris, ac Filij regnum non esse diuisum, sed æquale, idémque amborum; ac proinde consubstantiales esse; cùm non possit Patris, quem dicunt Ariani Filio maiorem, ius regni minoris esse, nec Filij, si minor est secundum diuinitatem, regnum esse æquale.

Pater & Filius sunt consubstantiales.

Hoc regnum æternum, atque cœleste dicitur esse Christi, quod ei disposuit Pater [h], *faciens Regem regum* [i], & *constituens ad dexteram suam* [k] *in cœlestibus super omnem principatum, & Potestatem, & Virtutem, & Dominationem, & omne nomen quod nominatur non solùm in hoc seculo, sed etiam in futuro* [l]: & *dans ei diademata multa* [m], ita vt viginti quatuor *seniores*, qui sanctissimos quosuis designant, *mittant ante ipsum coronas suas* [n]: & quicunque ibi regnant, dicantur *regnare cum illo, & consedere in cœlestibus cum eo* [o]. Idem Christus regnum idem, vt homo, sibi comparauit, non quidem pro se, quatenus beatificam visionem includit, qua numquam caruit, & quæ collata est animæ ipsius cum gratia ex vi vnionis hypostaticæ, sed pro ceteris Beatis, saltem hominibus.

Christi regnum æternum atque cœleste.
h Luc. 22. 29.
i Apoc. 19. 16.
k Psal. 109. 1.
l Eph. 1. 20. 21.
m Apoc. 19. 12.
n Apoc. 4. 10.
2. Tim. 2. 12.
o Ephes. 2. 6.

Angelus prædixit Mariæ hoc regnum Christi, cuius non esset finis [p]: Christus licet fugerit volentes eum facere [q] regem, & responderit Pilato, *regnum suum non esse de hoc mundo*: tamen se à tributo [r] soluendo liberum dixit, velut regis filium [s], & Pilato fassus est se regem esse [t]: nec non sancto latroni [u], & regni sui ad Discipulos mentionem fecit [x], & de regno Patris sui [y]. Vocat Paulus *hæreditatem (felicitatis) in regno Christi* [z], *& regnũ Filij dilectionis Dei* [a], & regnum illius absolutè cognominando [b] cœleste. Deoique possessionem huius regni publicè dabit in die Iudicij Filius hominis rex, *sedens super sedem maiestatis suæ* [c], *iis, quibus paratũ est* [d], *videlicet à Patre: cuius etiam dixit, & non suum, dare sedere ad dexteram, & ad sinistram* [e], quatenus, vt aliàs [f] dixi, per attributionem Patri conuenit prædestinatio; prouidentia, & gubernatio, *ad quam pertinent quoque tempora, & momenta, quæ Patrem posuisse dixit Christus in sua potestate* [g].

p Luc. 1. 33.
q Ioan. 6. 15.
r infra 18. 36.
s Matt. 17. 24.
t Ioan. 18. 37.
u Luc. 23. 42.
x Matt. 16. 28.
Luc. 22. 30.
y Matt. 26. 29.
Luc. 22. 16.
z Ephes. 5. 5.
a Coloss. 1. 13.
b 2. Tim. 4. 18.
c Matt. 25. 31. 34.
d ibidem.
e Matt. 20. 23.
f Act. 1. 7.
g ibidem.

Vers. 12.] Propter quod incipiam vos semper commonere de his: & quidem scientes & confirmatos vos in præsenti veritate.

TOt rationibus adhuc honorum operum necessitate, atque vtilitate còmprobata, hortationem sollicitam, & beneuolam subiungit: numquam se ab hoc munere cessare velle dicens, etiam si non ignoret, quàm sint in huius veritatis & notitia bene versati, & in eiusdem vsu, & praxi constanter exercitati. Tanti res momenti, quantū est in bonis operibus, & cōsecutione regni æterni satis inculcari, & commendari non potest. Numquam deest vineę cultori, vel pastori quid agat, & in quo occupetur. Præfectum præesse oportet in sollicitudine [a]: pane quotidiano diuini verbi opus est: *id prædicandum opportunè, importunè* [b]: *clamari absque cessatione necesse est* [c], *die, noctéq; in perpetuum non tacendum custodi animarum* aduersus perpetuos hostes [d]: attendere debet Prælatus lectioni, exhortationi, & doctrinæ [e]: & illis ipsis, *qui pleni sunt dilectione, repleti omni scientia, ita vt possint alterutrum monere*, in memoriam reducere audaciùs debet, qui gratiā accepit ministerij, sicut faciebat Paulus [f]: & cùm per se non poterat, per alios [g]: eadē quoq; scribere sibi dicebat non pigrum, quia erat aliis necessarium [h]: postremò cum omni doctrina omnem patientiam exigebat [i]: quæ patientia eò necessaria magis, quò minus ferunt libenter auditores noua semper audire prurientes eadem repeti. Istam Chrysostomus constantiam suam in iisdem crebrò monitis inculcādis testatur sæpe. Vidimus quoque in Actibus Apostolicis [k] Paulum & Barnabam confirmasse animas Discipulorum, & exhortatos esse vt permanerēt in fide: Paulum cum Sila perambulando Syriam, & Ciliciam, confirmasse Ecclesias [l].

Propter quod incipiam.] Διὸ ἐκ ἀμελήσω, *Non negligam* Alij codices apud Typographum Regium: Διὸ ἐ μελλήσω, *Non differam.* Significat occurrere se diligēter imminenti hosti Simoni, & disseminatis ab illo erroribus, ita vt de integro semper admoneat, perinde ac si tum primum inciperet. Id est, vel non omittere seu negligere, vel non differre, siue protrahere: quæ Interpres per (incipiā) expressit doctissimè. Notat in Petro Carthusianus feruorem, quasi qui cùm consummaret, tunc se crederet incipere [m]. *Quomodo*, inquit, *dicere S. Franciscus consueuerat: Fratres, incipiam Deo seruire:* Hoc de Antonio prodit Athanasius: de aliis alij. Prętere a potest (incipiam, vel non negligam) positum intelligi pro incepi, non neglexi, scilicet in priore epistola.

Commonere.] Ὑπομιμνήσκειν. Vertit Interpres alibi simile verbum: ἐπαναμιμνήσκων, *in memoriam reducere* [n]; *Audacius autem scripsi vobis fratres ex parte, tanquam in memoriam vos reducens*, ἐπαναμιμνήσκων: Ambrosius ibi reddit (*commonefaciens*:) Chrysostomus ait minorē significationem quasi diceret submonefaciens, subadmonens, non docens, non reprehendens. Hoc ipsum autem verbum nostrum expositum legimus nunc per suggerere [o], nunc per commonere [p], nunc per admonere [q]; nomen autem ὑπόμνησιν per recordationem [r], & commonitionem [s]. Est apud Græcos trita satis ὑπομνήματος notio pro Commentario, & breui ad iuuandam memoriam scripto. Itali breuia monita, maximè moralia, vocant *ricordi*.

De his.] Vt bonis operibus certam faciant vocationem, & electionem suam: vt virtutes antea numeratas sectentur.

Et quidem.] Καίπερ. Etiam, licet, quamuis, tametsi frequenter oporter reminisci, quod mundus iste cogit obliuisci. Nescit mens per torporem facere, quæ semper suadet per desiderium inchoare. Thomas Anglicus ex Bernardo priorem, posteriorem recitat ex Gregorio sententiam. Sic etiam ille [u],

Quamuis Scæua satis per te tibi consulis, & scis, &c.
Disce docendus adhuc.

Scientes.] Sic Paulus [x]: *scientibus legem loquor*: & Ioannes [y]: *Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam.* Et Iudas [z], *commonere vos volo, scientes semel omnia.* Iterum Paulus [a]: *Confidimus autem de vobis, dilectissimi meliora, & viciniora saluti, tametsi ita loquimur*, nempe paulò asperiùs. Magna conciliatio beneuolentiæ, quando seuera persona ciuilem admiscet facilitatem: nec de auditorum, vel subditorum diffidere vel scientia, vel bonitate videtur. Nec desunt similia in Patribus huius generis exempla.

Vos.] Non librarij vitio, vt Gagneius, sed optimo Interpretis iudicio expressum puto pronomen, licet Gręce non sit; nam id omnes agnoscunt Latini.

In præsenti veritate.] De qua nunc agitur; & à qua, licet in ea confirmati, seu bene firmi, fidei firmitate sitis; excidere potestis ob grassantes contrarios errores: & quam re ipsa factisque vos exequi conuenit non contentos fide sola.

Vers. 13.] Iustum autem arbitror quamdiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commonitione.

Vers. 14.] Certus quòd velox est depositio tabernaculi mei, secundùm quod & Dominus noster Iesus Christus significauit mihi.

ET officij sui partes exigere, cùm sit Apostolus, communísque Pastor, & breue ad viuendum spatium flagitare docet, sicut Christi reuelatione didicerat, vt ea, quæ prius posuit, monita det, ac inculcet.

Iustum.] Δίκαιον. Quasi postulet id officij ratio, tum verò pascendi oues [b], tum confirmandi fratres [c]. Petrus [d] Damianus docens optabilem cuique mortem esse, vel horribilem debere non pro varietatibus huius vitæ, sed ad hoc tantùm, si vel propriæ, vel fraternæ saluti perpēdatur, mors aut vita, prodesse, confirmat præter Pauli ad Philippenses [e] exemplo etiam Petri hoc loco. *In verbis plane suis*, inquit, *bonus pastor ostendit, quia non sibi, sed discipulis suis, & viuere volebat, & mori.*

Arbitror.] Ἡγοῦμαι. Non arbitratur solum, sed sciēbat hoc esse iustum, & necessarium, si suo vellet muneri satisfacere. Pertinet & hic tamen loquendi modus ad modestiam.

Quādiu sum in hoc tabernaculo. Ἐν τούτῳ τῷ σκηνώματι. In hoc velut castrensi vel pastoritio, vel peregrino tentorio, siue papilione, in hac quasi ludicra scena, in hac extemporanea domo. Quod Ioānes [f] ait, *Verbum carnē factum habitasse in nobis*, Græcè est ἐσκήνωσε, quasi dicat, fixit tabernaculum velut *colonus, & viator* [g]. Ezechias [h] *generationē suam*, i. vitæ seriem *ablatam dicit, & conuolutam à se quasi ta-*

Marginalia: a Rom.12.8. | b 2.Tim.4.2. | c Esa.58.1. | d Esa.62.6. | e 1.Tim.4.13. | f Rom.15.14. | g 1.Thess.3.2. | h Philip.3.1. | i 2.Tim 4.2. | k Act.14.22. | l Act.15.41. | m Eco.18.6. S. Francisci dicta, Fratres incipiamo Dio servire. | n Rom.15.15. | o Ioan.14.26. | p 2.Tim.2.14. epist. Iudæ vers.5. | q Tit.3.1. | r 2.Tim.1.6. epist. 2. Ioan. vers. 11. | s 2.Pet.1.13. | t Aul. Gell. ... ling. Græc. pag. 178 & 179. | Frequenter oportet reminisci quod mundus cogit obliuisci. | u Horat. lib. 1. epist. 17. | x Rom.7.1. | y 1. epist. 2. 21. | z In ep. vers. 5. | a Heb. 6. 9. | b Ioan. 21. 16. & seq. | c Luc. 22. 32. | d lib. 3 epist. 8 ad Archiep. Bisuntinum. | e c.1.21. | f cap.1.14. | g Ier.14.8. | h Esa.38.12.

bernacula pastorum. Paulus, *tabernaculum* simul vocat corpus nostrum [a], atque *terrestrem domum nostram huius habitationis* [b].

Quàm aptè vox tabernaculi congruat corpori, demonstrat Pineda [c] noster, nósque alibi. *Pelle, & carnibus vestisti me,* ait Iob [d], *ossibus & neruis compegisti me.* Pelle cóstat corpus aduersus iniurias cœli; neruis vt funiculis intenditur: pro malo, & aliis ligneis instromentis ossa sunt: pedes clauorum funguntur officio: breuis in eo mora, sicut in externo tabernaculo: *peregrinantes* enim *ciuitatem futuram inquirimus* [e], & sub ista pelle militamus, pascimúsve: auelletur hoc tabernaculum, quando abibimos: pedum nutabont claui, cutis corrugabitur, laxabontur ossa, sed postea iterum explicabitur, erigetúrque in æternis illis tabernaculis, quando resurgemus, *nec amplius transferetur, vel auferentur claui eius in sempiternum, & omnes funiculi eius non rumpentur* [f].

Christus comparauit corpus suum, immò seipsum totum cum templo [g], cui tamen & tabernaculi quādoque vocabulum tribuitor [h]: & Paulus ait, corpora nostra quoque, & nos esse templum Spiritus sancti, & Dei [i]. Verùm nobis id cōuenit per gratiam, & spiritualiter: Christo quia *in ipso inhabitat plenitudo diuinitatis corporaliter* [k], id est, naturaliter, vt docent in cap. 2. Ioannis Theophylactus, Primasius, Cyrillos, hicque præterea libro de fide ad reginas & Hilarius octauo de Trinitate, atque Ambrosios in Psalmum XLVII. vbi alias rationes affert.

In beatitudine non claodetur, vt ita dicam, Deus templo Ibi negat se Ioannēs [l] templum vidisse: Dominum namque Deum omnipotentem templum Ierusalem cœlestis esse, & Agnum, quod tamen etiam vocat *tabernaculum Dei cum hominibus, quoniam ibidem habitat cum eis velut eorū Deus* [m]. Quamquam cœlum ipsum recte tabernaculum nominatur, *quia extensum sicut pellis* [n], & propter comparationem cum Hebræorum tabernaculo, cuius adeo celebre nomen apud illos [o]: typúmque māsionis beatæ fuisse Paulus [p] dicit, quę vocat Christus *eterna tabernacula* [q], & vt intelligamus respectu Dei amplissimum licet, & magnificentissimum locum illum, immēsa maiestate ipsius minus esse, cum *in manufactis non habitet* [r], vel propriè dicta domo, sed in seipso, replens omnia, & omnia excedens.

Cauendum porrò, ne ob tabernaculi, vel templi vocem labamor in Platonicorum errorem, corpus nostrum merè extrinsecam esse veluti custodiam, & sepulchrum animæ, quod corpus σῶμα dicatur, vel παρὰ τὸ σώζειν seruare & custodire, vel quasi σῆμα id est, sepulchrū. Simili non minus periculoso errore lapsus est Apollinaris [s], Theophylacto teste, Christum animam humanam non habuisse, quia templum ambit corpora carēs anima. Argumentari potuit non habuisse Christum carnes, & ossa, quoniam nec istis templum constat, sed lapidibus, lignísque.

Suscitare vos.] Tamquam dormitantes, vel dormiturientes, ac torpescentes Petrus hos conditio tabernaculi hoc secum periculum negligentiæ, torporísque, cui quilibet obnoxius est, quamuis sciens, & confirmatus in veritate. Nil ergo mirum si quos eo modo laudauerat, dicat se Petrus suscitare, & excitare velle. Timotheum sanctissimum virum admonebat Paulus [t], *vt resuscitaret gratiam Dei, quæ erat in ipso:* Ἀναμιμνήσκω σε, inquit, ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ὅ ἐστιν ἐν σοί. Græcum verbum denotat ignem, vel sopitum, vel cinere obtectum, egentem ligno, aut oleo deficiente morientem confouere, renouare, recreare, vt legit Ambrosius: ac proinde quod aliis verbis idem Apostolus docuit, *non contristare* [u], *non extinguere spiritum* [x], sed *euigilare.* Iustos omnes alloquens ait: *euigilate iusti* (alij iuxta plures codices Græcos iustè *dinamus*) *& nolite peccare* [y].

In commonitione.] Ἐν ὑπομνήσει. De his nominibus dictum prius. Vel Thomas Anglicus errauit, vel qui eam edidit, legēs (in commotione) vtéusque verbo commouendi, in quo facilius fuit peccare, quàm in commotione.

Certus.] Εἰδὼς sciens. Sed meliùs Interpres, habens rationem ad reuelationem, quæ certitudinem fidei gignit, non verò scientiam, quamuis non ignorem, de fide ipsa scientiæ nomen dici nonnumquam.

Velox est depositio tabernaculi mei.] Omnium quidem corpus tabernaculum est, velint, nolint, vt antè diximus: at iusti hoc agnoscunt, eiusque dissolutionem cum Paulo [z] concupiscunt, & vt, quo ipse modo etiam loquitur [a], *terrestris domus huius habitationis dissoluatur, οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ,* atque *non manufactam, sed æternam in cælis consequātur.* Dimissionem, Græcè, ἀπόλυσιν *dissolutionem* vocauit iustus Simeō mortem suam [b], *quasi necessitate quadam vinculorum in hac vita teneretur, non voluntate,* inquit Ambrosius [c]. Paulus [d] resolutionem ἀνάλυσιν, quæ significare potest regressionem: & Cyprianus [e] vocat assumptionem, quasi legerit ἀνάληψιν: somnum, ac dormitionem pluribus locis scriptura: & quantum sit mortis bonum, Cyprianus in opere de mortalitate, Ambrosius, de bono mortis, totque alij tum scripto, tum facto docuerunt.

Hæc omnes Petri ratio extimulare debet, vt multiplicatis corporis infirmitatibus accelerēt [f], saltem animo. vt quò propior meta, velocior sit cursus: vt videntes magis appropinquantem diem (mortis) accendantur in prouocationem charitatis, & bonorum operum, consolantes seipsos [g]. Abraham grandis ætate currens hospites excipiebat [h]. Tobias senior sepeliebat [i]: Martinus viuere adhuc pro populo non recusabat [k]. Est autem Patriarcharum, monita sub mortem suis dare, vt Iacob fecit [l], Moses [m], Dauid [n], Tobias [o], & Christus [p] ipse. Redolent quoque singularem charitatem, ac feruorem Pauli, quas in vinculis edidit epistolæ, & quas Ignatius iam damnatus.

Ceterùm hinc sequitur, à seniore iam Petro, nec à morte diutius remoto Romæ scriptam hanc epistolam. Nam etsi cuiusque quamlibet macrobij, ac longæui sit breuis vita, veloxque tabernaculi eius depositio, tamen nisi qui se breui certo tempore moriturum intelligit, hoc pacto nō scriberet, quo Petrus hoc loco. Cùm autem videantur in epistola Iudæ quædam contineri his similia, quæ habētur in ista, nec sit ita verisimile à Iuda Petrum accepisse, si velimus ab hoc illum esse mutuatum, & si scire possemus quando scripserit Iudas, & quo anno sit mortuus, colligeremus tēpus de quo nunc loquitur Petrus, quantùm scilicet abfuerit à morte, cum exploratum habeamus annum mortis Petri. Aliqui Iudam triennio ante Petrum asserunt esse mortuum in Perside, sed probare non possunt. Si multo tempore superstes Iudæ Petrus fuit, Iudam dicemus non Petri sententias imitatum scribendo, sed eumdem Spiritum sanctum easdem vtrique dictauisse.

Quot

a 2. Cor. 5. 4.
b ibid. 1.
Corpus nostrum rectè tabernaculum dicitur.
c Iob 18. vers. 24. & c. 3. vers. 24. & c. 8. vers. 22.
d c. 10. 11.
e Heb. 13. 14.
f Esa. 33. 20.
Christi corpus templum est, & nostra etiam corpora, sed diuersa ratione.
g Ioan. 2. 19.
h Psal. 26. 6.
i 1. Cor. 3. 16. 17. c. 6. 19.
2. Cor. 6. 16.
k Col. 2. 19.
l Apoc. 21. 22.
m ibid. 3.
Cælum tabernaculum rectè dicitur.
n Psal. 103. 3.
o Psal. 14. 1.
Psal. 41. 5.
Psal. 83. 2.
p Heb. 9. 12. 21 & seq.
q Luc 16. 9.
r Act. 17. 24.
Corpus animæ sepulchrum dici non debet.
s in c. 2. Ioan.
t 2. Tim. 1. 6.
u Eph. 4. 30.
x 1. Thess. 5. 19.
y 1. Cor. 15. 34.
z Phil. 1. 23.
a 2. Cor. 5. 1.
Mortem suam dissolutionem Simeon iustus vocauit.
b Luc. 2. 29.
c de bono mortis c. 2.
d 2. Tim. 4. 6.
e lib. 2. ep. 6.
f Psal. 13. 4.
Quo propior meta, velocior cursus esse debet.
g Heb. 10. 24. 25.
h Gen. 18. 6.
i Tob. 2. 20.
k Seue. Sul. epist. 4.
l Gen. 49. per totum.
m Deut. 33. 35. & seq.
n 3. Reg. 2. per totum
o Tob. 4. per totum.
p Ioan. 14. & 15. & 16. & 17.

Quot annos Petrus vixerit.
a schol. in ep. Chrys. de princip. Apost. & in orat. eiusdem de XII. Apostolis.

Quot exactè Petrus vixerit annos nescimus. (Octogenarium Georgius a Vossius facit) in Pontificatu Romano, numeramus à peritioribus Chronographis annos viginti quatuor, menses quinque, dies vndecim: quoniam iniuisse Pontificatum ponitur anno Claudij secundo: Christi quadragesimoquinto, mensis Ianuarij die decimooctauo: mortuus anno Neronis decimotertio, Christi sexagesimonono, Iunij mensis die vigesimonono. Teritur communi sermone, quod nemo videbit dies Petri. Hactenus certè vidit nemo. Nam qui diutissimè Pontificatum gessit, non excessit viginti tres annos, menses decem, septemdecim dies Adrianus I. post illum diutius vixit, qui peruenit ad vigesimum primum annum, menses vndecim, dies vigintitres Alexander III. qui ad vigesimum item primum, dies quatuor Syluester I. qui ad vigesimum, & menses vndecim, diésque duos Leo I. qui ad vigesimum, menses quinque, dies duodecim Leo III. deinceps maximum spatium fuit annorum viginti, vt Zepherini cum diebus septem (qui tamen martyrio sublatus est) & vnius aut alterius octodecim, vt Innocentij III. Ioannis XXI. vel septemdecim, vt Vigilij, vel sexdecim, quindecim, & infra. Non pauci, ne annum quidem attigerunt, immò nec mensem. Antherus præcisè compleuit mensem (addunt aliqui dies quatuordecim, sicut & Valentini, atque Leonis V. durauit sedes mensem vnum, dies decem) Stephanus II. dies tres (qui tamen iniustè pro legitimo Papa habitus non est:) Vrbanus VII. dies duodecim: Bonifacius VI. dies quindecim (Platina dat ei vigintisex.) Cœlestinus IV. dies septemdecim: Theodorus II. dies viginti: Sisinnius totidem: Marcellus II. dies vigintiduos: Damasus II. dies vigintitres: Pius III. dies vigintisex: Leo XI. dies vigintiseptem: Proposuit Alexander Papa II. Petro Damiano [b] quæstionem, cur Apostolicæ sedis Antistes numquam diutius viueret, sed intra breue temporis spatium (vtor Damiani sermone) diem clauderet extremum: adeo, vt post B. Petrum Apostolum, qui per quinque circiter annorum lustra (hoc est, ferè per vigintiquinque annos. ita vt constet lustrum quinque annis) præsedit, nemo postmodum Romanorum Pontificum hoc spatium Præsulatus æquauerit. Addit ad augendam difficultatem, quod illo seculo, quo viuebant ipse & Alexander, vix erat qui quatuor, vel quinque annos transcenderet: quod hæc breuiter viuendi necessitas in nulla alia Ecclesia reperiretur; nec apud Imperatores, Regésque, ex quibus Augustus imperauit annis quinquagintasex, Dauid quadraginta, &c. Possumus adiicere creatos Pontifices aliquos firmæ satis valetudinis, & mediæ ætatis, qualis Leo X. fuit, & Ioannes XII. quod monstri simile fuit duodeuiginti annos vix attigerat, quando Pontificatum iniit, & vixit octo annis, vt & Leo X. Respondet, hoc iudicij cælestis ordinem disposuisse, vt humano generi metum mortis incuteret; & quàm despicienda sit temporalis vitæ gloria in ipso gloriæ principatu, ac veluti sole deliquium patiente euidenter ostenderet: præsertim cùm vnus omni mundo Papa præsideat: reges sint simul plures: nec sic soleant Papæ violenta morte occumbere, quemadmodum multis Imperatoribus (ex quibus aliquos recenset) opera suorummet contigit: vt proinde horum sicut illorum, tanto mors terrore non concutiat. Tamen martyrio sublati sunt Pontifices vigintiseptem, aut triginta (ex quibus vigintiquatuor ab Imperatoribus occisi sunt intra primos annos Christi CCL.) sancti verò ferè septuagintaduo. Vt nesciam quo pacto in marmore incisum legatur in Ecclesia S. Sebastiani contineri cœmeterio Callisti XLVI. Pontifices Romanos martyres. Fortassis qui sepulchra lustrarunt, cùm deprehendissent PP. putauerunt denotari Pontifices, seu Papas, cùm tamen eodem nomine Papæ certum sit appellatos alios Episcopos, ac inferiores quoque Clericos: & ex historiis soli ex Pontificibus Romanis in eo cœmeterio sepulti legantur decem circiter. Etsi verò diu postea inferri plures potuerunt, tot martyres tamen non fuerunt. Certè constat martyres non esse, qui breuiore tempore sederunt. Ipsum sanè per se tantum pondus, & sollicitudo omnium Ecclesiarum illis quidem qui æstiment, & in se suscipiant, vitæ cursum imminuere potest: & alia ex parte benignus Deus adeo grauatos nō sinit opprimi, sed ocyus exonerat. Denique hac ratione fieri potest, vt minus appetant homines, quam ferè certi sint haud diu duraturam dignitatem. Quid si hac etiam in re Petri dignitatis Deus, haberi rationem voluit, propter quam nec vllus in Pontificatu gerere Petri nomen post illum voluit?

Pontifices qui & quot diutissimè vixerunt, & qui breuissimè.

b apud Petrum Dam. li. 1. epist. 17.

Cur Pontifices intra breue tempus moriantur omnes.

Pontifices Romani martyrio sublati.

Infert idem Auctor vitam Pontificis cunctis plurimum prodesse debere, cuius Deus mortem decreuit cunctorum saluti ministrare. Porrò Alexandri II. durauit Pontificatus annis vndecim, mensibus sex, diebus duobus & viginti.

Secundum quod & Dominus noster Iesus Christus significauit mihi.] Ἐδήλωσέ μοι, *manifestauit mihi.* Adamus rectè monet, idque quiuis per se facile iudicare poterat, non respexisse Petrum ad locum, qui est capite vigesimoprimo [c] Ioannis, vt habent Concordantiæ marginales, & Glossa Interlinearis & Hugo, vbi Christus prædixit, *quòd cùm senuisset, extenderet manus suas, & alius eum cingeret, & duceret quo ipse non vellet*: sed ad nouam reuelationem, vt iidem etiam Auctores admittunt, ceteri verò hanc duntaxat, quia prædictio illa nimis remota erat, agnoscunt. Hodiéque celebre monumentum extat via Appia in loco, vbi Petro, qui fidelium cedens precibus, Neronis fugiebat persecutionem Christus apparuit, *séque Romam venire dixit iterum crucifigi*: quod de seipso Petrus interpretans, in vrbem reflexit iter, ac paulò pòst pro Christo crucem passus est. Retuli ego in Actibus Apostolorum tantæ rei testes Ægesippum [d], Ambrosium [e], Gregorium [f], Acta Processi [g], & Martiniani: dixi quoque Origenem [h], licet ex apocryphis, simile quid narrare de Paulo. Credi potest & Paulum innuere sibi reuelatum mortis tempus, quando scribit Timotheo [i] ex vrbe, & ex secundo carcere suo: *Ego iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat.* Id legimus aliis multis sanctis reuelatum. Metaphrastes [k], cùm Petrus diu versatus esset in Britannia, scribit hac ei oratione locutum Angelum: *Petre, instat tempus tuæ resolutionis, & oportet te ire Romam: in qua cùm mortem per crucem sustinueris, recipies mercedem iustitiæ.*

c vers. 18.

Petro mors reuelata à Christo fuit.

d lib. 3. de excid. vrbis Ierusolym. c. 2.
e ep. 33.
f in Psal. 4. pœnit.
g 2. Iulij apud Sur.
h Tom. 27. in Ioan.
i 2. Tim. 4. 6.

k apud Sur. 29. Iunij.

At nonnulla idem auctor habet de Petro parum certa, immo etiam falsa; verbi gratia, quod reuersus Romam, Linū repererit iam mortuum, & pro eo Clementem substituerit, &c. cùm satis constet vixisse post Petrum, & credatur eius acta, & mortem descripsisse. Turrianus [l] noster Magdeburgensibus obiicientibus quare non hic fa-

Metaphrastes habet parum certa de Petro.

l lib. 2. pro ep. Pont. c. 14.

cit mentionem Petrus de successore Clemente? respondet, quamuis Petrus velocem scribat futuram depositionem tabernaculi sui sibi reuelatum; non tamen quàm velox, & præcisè quo tempore, nec id illi quoque reuelatum asserit. Non hoc assererem: & melior alia solutio, nihil necesse fuisse de his scribere. Quamquam difficilem prouinciam suscipit, qui Clementis, quæ modo extant in omnibus, defendere nititur epistolas. Iudicare Leo [a] videtur, Petro priusquam Romam veniret, reuelatum tempus mortis, circiter nempe annis 38. *Nec vt dubius*, ait, *de prouectu operis, aut de spatio tua ignarus ætatis, trophæum crucis Christi Romanis arcibus inferebas: quò te diuinis ordinationibus anteibant & honor potestatis, & gloria passionis.*

a serm. 1. de Pet. & Paul.

Quod attinet ad electionem successoris, eam vnus fecit Petrus, diuino, vt credere par est, instinctu. Cum id Bonifacius II. facere conatus esset, ne pro arbitrio Gothorum reges, vti antea fecerant, hanc sibi electionem vendicarent, retractare coactus est, & in quadam Synodo publicè rescindere. Meminit Anastasius Bibliothecarius [b]: & probro id Siluerius Vigilio dedit, qui se designari procurauerat [c], asserens id esse contra iura Canonica.

Petrus vnus elegit suum successorem, alij non.

b in Bonif. II.
c ep. 2. ad Vigilium.

Vers. 15.] Dabo autem operam & frequenter habere vos post obitum meum, vt horum memoriam faciatis.

MAgis communis expositorum sententia est, significare Petrum, se, quia breui sibi ex hac vita discedendum sit, curare velle, vt hoc epistolarum, & monitorum in iis tam salutarium & necessariorum relinquat monumentum, ne illis vmquam excidant de memoria, sed ipso mortuo etiam atque etiam relegant & considerent, ac *memores sint mandatorum horum, vt faciant ea* [d]: séque simul tueantur ab oppositis erroribus, & valeant alios instituere. Oecumenius tamen, qui & priorem ponit sensum, meminit nonnullos ita exposuisse: Dabo operam etiam post meum exitum, vt vos semper, & assiduè horum memoriam habeatis: *atque ostendere hinc*, inquit, *volunt sanctos viros post mortem quoque horum quæ hic sunt, recordari, atque pro viuentibus intercedere.*

d Psa. 102. 18.

Sancti viri post mortem recordantur eorum quæ hic sunt, & pro iis intercedunt.

Chrysostomus [e] implorans Petri patrocinium, & Pauli, ac postulans, vt suas hac de re repromissiones expleant, rationem affert, inquiens: *succlamas enim B. Petre, sic dicens: studebo post meum aduentum memoriam vestri facere.* Sed aliter Græcè legit, quàm sit in hoc textu nostro: Σπουδάσω μὲ τὴν ἐμὴν ἄφεσιν, τὴν ὑμετέραν μνήμην ποιεῖσθαι. Sensum magis, quàm verba curans. Petrus [f] Damianus ita quoque hunc intellexit locum, dicitque his verbis Petrum ostendere *se non sibi, sed suis, non tantùm viuere, verùm etiam mori velle.* Petrus Aureolus [g] ait, hanc vnam esse de rationibus, ob quas affirmet Petrus libenter se scribere fidelibus, *quia adhuc*, inquit, *post mortem intendit tenacius operam dare, vt permaneant in veritate*, & hunc vocat tenorem charitatis Petri.

e orat. in princip. Apost.

f lib. 3. ep. in 8.
g in compendio sacr. scr. cum de 2. ep. Petri.
Quis & quot locis hunc de sanctorum post mortem precibus explicent.
h hîc, & in 1. Tim. 2. disp. 7.
i Conc. 2. in Festo Ioan. Apost.
k 3. par. Tom. 2. disp. 45. sect. 1.
l Tom. 3. disp. 6. q. 1. pun. 9.
m lib. 2. de sanct. c. 18.
n de iure ord. ministros Eccle. c. 11. lib. 3. pro epl. Pont. c. 31.
o de sanct. in voca. Thes. 79.

Approbant istam explicationem Salmeron [h], & Feuardentius, nec displicet Cathasino, & Clario, & Gagneio, præterea idem sentit Ioseph Acosta [i], Franciscus Suarez [k], Gregorius de Valentia [l], Robertus Bellarminus [m] (qui fatetur hinc peti argumentum saltem probabile) Franciscus Turrianus [n], Laurentius Fauntæus [o]. Similis locus est in epistola Clementis [p] de Petro, quem refert dixisse: *Certus esto, quod necesse est te suscipere omne periculum, quia nec ego pro salute omnium ab obsecrando cessabo.* Eadem ratione alij sancti multi, vt Cyprianus Cornelio scribens polliciti sunt, se si priores hinc abirent, rogaturos Deum pro illis, qui remanerent in hac vita.

p ep. 1.

Interpres quidem noster non videtur alium sensum, quàm istum intendisse. Nam habere post obitum, si est meminisse, vel posse meminisse, quid erat opus addere (vt horum memoriam faciatis) Præterquàm quòd proximè ante dixerat: (incipiam vos semper commouere de his ὑπομιμνήσκειν) *suggerere memoriæ vestræ*: sicque ter idem repetiuisset. Deinde sine vlla perturbatione dictionis videntur Græca efficere dictum sensum, σπουδάσω καὶ ἑκάστοτε ἔχειν ὑμᾶς μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον τὴν τούτων μνήμην ποιεῖσθαι. *Studebo & semper habere vos post exitum meum* (*nempe* in memoria mea) horum (supple, *ὡς* vt) *memoriam, siue mentionem facere* (id est, faciatis) Erasmus ita vertit: *Quin & dabo semper operam, vt vos post exitum meum horum mentionem facere possitis.* Quare vult ἔχειν hoc loco positum pro *posse*, & referri ad ποιεῖσθαι. Vatablus eamdem penitus versionem tradit, necnon Clarius, & Caietanus, & Sà. Adamus etsi priorem sequitur expositionem, tamen ita reddi mauult: *Dabo operam & frequenter posse vos post exitum meum horum mentionem facere.* Gagneius, postque ipsum Salmeron, quamuis ἔχειν significet aliquando posse, negant hunc vsum habere in infinitiuo, si alteri infinitiuo iungatur. Addit Gagneius forsassis Petrum, cùm præmisisset ἔχειν ob longum hyperbaton, iam non memorem prædicti verbi, adiecisse rursum ποιεῖσθαι: sufficere autem alterutrum. Hoc ego vltimum de obliuione Petri nullo modo dicerem, præsertim cùm nihil, cui id dicatur, cogat. De ἔχειν cum alio infinitiuo verbo, quod posse nequeat significare, dubito; licet non occurrat exemplum. Varronianum [q] potiò illud haud sanè absimile Petri nostri sententiæ: *non solùm vt ipse quoad viuam, quid fieri oporteat vt te moneam, sed etiam post mortem.* Primum traditum versus sensum iuuat editio Syra, quamuis nonnihil differens a Græca, & Latina *operam dare*, seu *studere*, & quidem anxiè atque sollicitè, quod etiam verè, siue constanter est vobis, vt etiam post obitum meum memoriam, seu mentionem istorum facientes sitis.

ἔχειν pro posse an hoc sumatur.

Frequenter.] Ἑκάστοτε. Interpres illum secundum, vt existimo, secutus sensum, *frequenter* maluit reddere, quàm *semper*, quasi καθ' ἑκάστην & *quotidie*, quia pertinere putauit hoc aduerbium temporis ad Petrum, qui se post hanc vitam significet habiturum de superstitibus memoriam, quam certè memoriam ibi numquam deponere non est credibile. Iuxta primum sensum leniretur quoque, retinendo *frequenter* prò *semper* votum, vel præceptum Petri, vt semper hi, ad quos scribebat, meminissent. Sed quoniam ab obliuiosis exigi solet perpetua memoria, estque præsens vita obnoxia obliuioni, propterea vel hac de causa probabilior adhuc fit sensus primus. Quamquam & ἑκάστοτε, idem interdum valere dicitur quòd *sæpe* seu *crebrò*, nec semper comprehendere vniuersitatem temporis. Pagninus vertit *singulatim*, quod significare posset, Petrum de singulis memoriam habiturum post mortem. At difficile est, singulos ei notos fuisse. Fortassis sperabat sibi tunc singulos à Deo manifestandos.

Horum.

Horum.] Rectè omissum est, quòd codices aliqui habebant (omnium) in Græcis namque non est, nec ad sententiam requiritur.

Vers.16.] Non enim doctas fabulas secuti notam fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem, & præsentiam: sed speculatores facti illius magnitudinis.

EXigit fidem, ac vt sibi tamquam testi oculato credatur, vtpote qui contẽplatus fuerit (quod adhuc sequentibus versibus dicitur) maiestatem, gloriámque Christi, nec verisimile sit eum allaturum fuisse in medium, nisi res omninò veras, & certas: qualis est doctrina de bonis operibus, quam tradidit hactenus. In quodam monte sancto, inquit, conspeximus gloriosum Christum [a], *simulque missi sumus illum audire, ac ei obtemperare*: ipse autem non modo res proposuit credendas, sed agẽdas quoque: & secum tunc testes adhibuit Mosem atque Eliam [b] ex vetere lege, in qua sine dubio requirebantur opera bona præter fidem: ibidem collocutus est cum dictis patribus de excessu, siue de morte, quam completurus erat in Ierusalem per crucem, volens docere nos patientiam: nec aliter sperari posse in iudicio, cuius transfiguratio typus fuit, beatitudinem, nisi operando, patiendo.

a Matt.17.2.
b ibid.3.

Non enim doctas fabulas.] Scripturæ diuinæ fabulis & apologis non vtuntur, multòque minus Christus, etiamsi eorum Ethnicis vsus familiaris fuerit: ne auctoritate hac diuina videantur vsu rationis prædita, bruta, plantæ, aliæve res similes; ac ne in suspicionem propterea veniant veræ mysteria religionis. Narratur serpens locutus reuera, sed per diabolum [c]: & asina, verùm opera angeli [d]: apologus etiam lignorum in libro Iudicũ [e], non recitatur tamquam diuinus, sed vt humanus Ioathan filij Ierobaal. Narrãt iniqui fabulatores, sed non vt lex Dei [f]: Paulus opponit veritati fabulas [g]: & reprehendit intendentes fabulis [h], iubétque ineptas & aniles deuitari [i]: ingenitam leuitatem & eruditam vanitatem Græci teste Hieronymo [k] appellabant.

c Gen.3.1.& seq.
d Num.22.28.
e c.9.8.& seq.
f Psa.118.85.
g 2.Tim.4.4.
h 1.Tim.1.4.
i c.4.7.
k in c.4.ep.ad Gala.

Enim.] Causalis particula innuit idcirco tam sollicitum fuisse Petrum de ea doctrina, quam tradiderat, & proposuisse, vt post mortem quoque impetraret viuentibus gratiam retinendi, & exequendi, quia summi momenti est. Notant id cum Glossa interlineari Hugo, Thomas, Carthusianus, &c. Addit Adam perinde esse, ac si dixisset: si fabulas docuissem, mors instans potuisset me commonere ad resipiscendum, ad mutandam sententiam. Sed recta sunt, quæ docui; quare non desinam inculcare. Oecumenius etiam fauet.

Doctas fabulas.] Illi ipsi Auctores, & Lyranus, ac Beda, & de recentioribus Caietanus, Titelmanus, Primatiecius, multique codices legunt (indoctas) & in Ioannem Maldonatus [l], ac passim plurimi. Quod ad rem ipsam spectat, nil refert vero legatur modo. Nam σεσοφισμένοι μῦθοι possunt intelligi vel sapiẽter instructi sermones, vel captiosi; sicut & sophistæ nomen. Adamus & Asel mallent *indoctas*, quia Gnosticorum, qui se scientes profitebantur, inscitiam notari putant. At æquè id, & quidem acutiùs denotatur per *doctas*, videlicet intelligendo doctrinam iuxta hominum æstimationem, & quam in Græcis Cicero [m] nominat eruditam vanitatem.

An doctas vel indoctas fabulas legendum sit.
l cap.17.
m orat. pro Flacco.

Lectionem illam secutum Hieronymum Commentario in caput tertium epistolæ ad Galatas, testis Salmeron [n]; id ego, nondum lecto Hieronymo, reperire potui. Leo IX. [o] sic etiam citat. Sed facile fuit, vt pro *indoctas* reponeret quis (doctas). Plurimi hac in re facimus Pontificiam auctoritatem, qua nunc in emendatis Bibliis nos ita legere iubet. Conueniunt & in hoc Gagneius, Catharinus, Vatablus, Clarius, Salmeron, Arias, & nobis optionem relinquunt Adamus, & Asel, ac præterea Lucas Brugensis, & in paucis quibusdam codicibus extat ea lectio. Oecumenius Græcum illud participium ita quoque est interpretatus, dicens *Petrum velle docere se minimè vsum σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ humana sapientia, καὶ καλλιεπουμένοις λόγοις ornatis verbis*, quibus καταγοητεύουσιν αὐτῶν τὴν ἀκοὴν, *quasi prestigiis deceperit ipsorum auditum, siue aures.* Confirmat similis sententia Pauli ad Corinthios, negantis se venisse in sublimitate sermonis, aut sapientiæ [p], καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, *non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis* [q], ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις: vt sic fides eorum non in sapientia hominum [r], *& huius seculi, vel principum huius seculi* [s]: non in doctis humanæ sapientiæ verbis [t], ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις. Adde etiam Paulum Colossenses [u] monere, *caueant ne quis eos decipiat in sublimitate sermonum*, μήτις παραλογίζηται (vnde paralogismus) ἐν πιθανολογίᾳ *in persuasione sermonis.* Ait præterea Oecumenius, notatos hic Græcos, siue Gentiles, & Hæreticos, ex quibus priores fuco orationis, posteriores figmẽtis captent, ac fallant auditores. Rident in apologis, librísque conscriptis contra Gentiles eorum delira Patres nostri tum Græci, tum Latini, & in opere de Ciuitate Dei Augustinus: item qui contra Iudæos, & Mahometanos scripserunt, contra illos præter Patres, vt Chrysostomũ, Cyprianum, Tertullianum, Iulianum Pomerium, Rabbi Samuelem, qui duo habentur Tomo quarto Bibliothecæ Patrum, cum aliis, vt Gregentio, Hieronymo à Sancta Fide, item Paulum Burgensem, &c. Ex recentioribus Adrianus Finus, Porchettus, Petrus Galatinus: contra istos Dionysius Carthusianus, Ioannes de Turrecremata, prætéreque illos, qui de rebus Turcicis scripserunt Balthasar etiam Chauassius noster in notis contra Mahumetanos, & Nouatores. Theodoretus recenset hæreses in opere, cui titulum fecit *hæreticarum fabularum compendium*: cui adiunctum antidotum veræ doctrinæ, nominauit *Epitomen diuinorum decretorum.* Priorem inscriptionem Georgius Ederus imitatus, *Mataeologiam hæreticorum*, siue *summam hæreticarum fabularum* appellat Catalogum hæresum à se confectum.

n Isag. 1 To. 1. Proleg. 23.
o ep. 1. ad Micha. Const. Episc. c. 13.
p 1. Cor. 2. 1.
q vers. 4.
r vers. 5.
s vers. 6.
t vers. 13.
u c. 2. 4.

Gentiles, maximè poëtæ, quàm ingeniosè confinxerint fabulas de diis suis, constat. Audiatur eorum vnus [x]:

x Pyndarus. Olymp. a.

Ἦ θαύματα τὰ πολλά,
Καί πού τι, καὶ βροτῶν φρένας,
Ὑπὲρ τὸν ἀλαθῆ λόγον,
Δεδαιδαλμένοι ψεύδεσι ποικίλοις,
Ἐξαπατῶντι μῦθοι
Χάρις δ' ἅπερ ἅπαντα τεύχει
Τὰ μείλιχα θνατοῖς,
Ἐπιφέροισα τιμὰν,
Καὶ ἄπιστον ἐμήσατο πιστὸν
Ἔμμεναι τὸ πολλάκις.
Ἁμέραι δ' ἐπίλοιποι,
Μάρτυρες σοφώτατοι

Ἔστι δ' ἀνδρὶ φάμεν
Ἐοικὸς ἀμφὶ δαιμόνων καλά, μείων γὰρ αἰτία.

Hæc [a] Arias ita conuertit.

a hoc loco.

Referuntur multa mira,
Mortaléſque ſæpe pulchros
Magis fabulis tenentur
Veri quàm ſermonis vſu.
Sed quæ blanda cernis eſſe,
Mortalibus fingit olim
Gratia, exhibétque honorem,
Sæpe & credidiſſe cogit
Quod te credere negabis:
Verùm poſteri dierum
Teſtes ſapientiores:
Attamen de diis honeſta
Expedit vero referre.

Cur à Petro transfigurationis hic mentionem fecerit.
b Mat.17.2.& ſeq.

Videtur Petrus alluſiſſe factorus mentionem de transfiguratione Chriſti [b], ad fabuloſas metamorphoſes Deorum, vt Iouis in taurum, hominis alicuius in ſidus, & ſimiles. Vel potiùs Simonis Magi, & Gnoſticorum innuere commenta voluit, ac præſtigias, de quibus hiſtoria Eccleſiaſtica, Irenæus, Iuſtinus, Epiphanius, & plures alij. Inter alia Simon ad quam volebat ſpeciem transformabatur, & alios, quos voluiſſet, in variarum animantium formas mutabat. Oecumenius indicari putat Valentinianos, qui *βυθὸν καὶ σιγὴν* comminiſcebantur, profunda, & ſilentium: veriſimile autem eſſe eo tempore ipſos iam ſuboriri incepiſſe. Quidquid ſit de iſtorum hæreſi, Valentinus certè multò pòſt extitit, nempe Chriſti anno centeſimo quinquageſimo ætate Irenæi, qui ex profeſſo diſputat contra illum, exponens quid ſibi voluerit per duas dictas voces: quod & accuratè Tertullianus facit proprio libro, nec non aliquoties in libro de præſcriptionibus præter alios. Appellat priore loco primis verbis Valentinianorum frequentiſſimum planè collegium inter hæreticos, quia plurimùm ex Apoſtatis erat, & ad fabulas facile, & diſciplina non terrebatur.

Philoſophi Patriarcha hæreticorum cur dicti.

c Apol. c. 47. con. Hermog. c. 8. de præſc. c. 7. 5. con Mar. lib. de reſur. carnis.
d initio libri con. Pelag.
e in Oſe. c. 10.

Etſi verò doctarum fabularum nomen doctos hæreticos denotet, nec id negari de multis hæreſiarchis poſſit, quod attinet ad naturalem doctrinam, quæ philoſophica dicitur, ita vt *philoſophi Patriarchæ hæreticorum* non ineptè nominentur à Tertulliano [c], *atque hæreſes à philoſophia ſubornata*: & doceat Hieronymus [d] (qui dictum illud approbat Tertulliani) nullum hæreſim ſtatuere poſſe, niſi qui ardentis ingenij ſit, & habeat dona naturæ, quæ à Deo artifice ſunt creata [e], doctiſſimóſque affirmet fuiſſe Valentinum, Marcionem, Bardeſanē, nihilominus nec hoc in omnibus locum habet; & *euanuerunt omnes in cogitationibus ſuis* [f], ita vt diuina destituti ſapientia, gratiáq;, fœdiſſimos inciderint in errores plurimùm etiam repugnantes à recta ratione, & lumine naturali, *& dicentes ſe ſapientes, & Gnoſticos*, hoc eſt, ſcientes, *ſtulti facti ſunt* [g].

f Rom.1.21.

g ibid.22.

h lib 12.c.12. *Ignorantia hæreticorum ſignum eſt Eccleſiæ.*

Inter ſigna Eccleſię poſuit vnum Thomas Bozius [h] ignorantiam hæreticorū, quam potuit pluribus exemplis demonſtrare. Illud verum, vel à Catholicis ſuffuratos; vel ſolidioribus diſciplinis minus excultos. Immo nunc apud Græcos qui tanta olim ſapientia floruerunt, non ſolùm altiſſima verſatur ignorantia, ſed cautum eſt, ne monachi, è quorum numero duntaxat eliguntur Epiſcopi, philoſophiæ dent operam [i]. Suos quoque vetuit hactenus Moſcus Princeps, vt ferunt, literas addiſcere: meliora nos Demetrius inter Catholicos Polonus inſtitutus, vt ſe dant eius initia imperij, ſperare iubet. Fungos meritò Irenæus [k], & Epiphanius [l] Gnoſticos maximè cognominant: Tertullianus, ac Athanaſius [m] beſtias Lucifugas hæreticos quoſcumque: quamuis, ait ille [n], omnes tumeant, omnes ſciētiam pollicea ntur: *matrem habeant*, vt ait Hieronymus [o], *iniquitatis ſuæ ſuperbiam, dum ſemper ſe ſcire altiora iactitant*: denique ſe, vt aliquoties dixi, & de cunctis Epiphanius [p] pronunciat hæreticis, quaſi peritos, ſcientes, & rerum diſciplinatúmque multarum cognitores Gnoſticos appellitent. Ad extremum, quadrat optime quòd ſcribit Auguſtinus [q]. Sunt enim Hæretici, quod fatendum eſt, fabulones, id eſt, qui fabulas vanas, eaſdémque longas perplexaſque contexuerunt, & tam multis falſis dogmatibus pleni ſunt, vt ipſi quoque illa numerare nō poſſint, aut difficillimè poſſint. *De Gnoſticis verò traduut*, inquit [r], *dogmata fabuloſiſſimis plena figmentis*, &c. *& illos qui eis credunt, faciunt nō multa, vt putant, ſcientia præpollere, ſed multa, vt ita dicam, fabuloſitate vaneſcere.* Dignum prurientibus auribus, & à veritate auditum auertentibus, atque ſe ad fabulas conuertentibus [s] præmium. Has Paulus [t] monet vt fabulas vitemus. Quanquam quòd attinet ad humanam doctrinam, placuit Deo parū ab ea inſtructos prædicatores primos eligere, *vt confunderet ſapientes* [u], *& potentiam ſuam magis declararet*. Oſtendimus id alibi: & egregiè paucis illis verbis Auguſtinus [x]. *Si autem, vt verum eſt, paucis obſcuris, minimis, indoctis eam (reſurrectionem) ſe vidiſſe dicentibus, & ſcribentibus credidit mundus, cur pauci obſtinatiſſimi, qui remanſerunt, ipſi mundo iam credenti adhuc vſque non credunt? Qui propterea numero exiguo ignobilium, infirmorum, imperitorum hominum credidit, quia in tam contemptibilibus teſtibus multò mirabilius Diuinitas ſe ipſa perſuaſit. Eloquia namque perſuadentium quæ dicebant, mira fuerunt facta, non verba.* Paulo poſt ait: *Si qui non credunt facta miracula, hoc nobis vnum grande miraculum ſufficere, quod terrarum orbis ſine vllis miraculis credidit.*

i Petrus Bellonius 1. obſer. 40.

k lib. 1.c.31.
l hæreſ.30.
Hæretici ſunt fungi & beſtiæ lucifugæ.
m orat.2. con. Arian.
n de præſc. c.41.
o in c.3. Oſeæ.
p hæreſ.31.

q li. de hæreſ. ſub finem.
Hæretici ſunt fabulones.

r cap.6.

s 2.Tim.4.3.4.
t 1.Tim.1.4. c.4.7. Tit.1.14.

u 1.Cor.1.27.

x 22. de ciu. c.5.
Conuerſio mundi per Apoſtolos planè mirabilis.

Omnes externas, & alienas doctrinas appellare poſſumus fabulationes [y], quas narrant (vel fodiunt iuxta verbum Hebræum כרו *charu*,) iniqui, per quas nos deijciant in foueas. nam idem nomen שיחות *ſichoth*, cum puncto in dextro *foueas*, in ſiniſtro ſignificat *nugas*, *& ineptias*.

y Pſa.118.85.

Obſeruari hic demum poteſt fabulas pro omni orationis genere ſumi poſſe, ſicut & *μῦθος*, & pro veris narrationibus, non tam arctè, quam ſumpſit Macrobius [z], quaſi à fando: quemadmodum & fabulari loqui eſt. Nec probanda fabulæ notatio, à faciendo, ac ſi dicas factibulam [a]. Vertit autem Syrus, *nequaquam enim poſt parabolas artificiosè factas, ſeu arte elaboratas, ambulamus.*

z in ſom. Scip. c.2.
a Cauſabon. 1. de Satyra c.1.

Virtutem, & præſentiam.] *Δύναμιν καὶ παρουσίαν*, Virtus ergo hîc non eſt moralis, & non amplius legendum, vt hactenus adeò multi habebant libri, & expoſitores ipſi *præſcientiam*, ſed *præſentiam*: præſentia verò aduentum ſignificat, vt aliàs ſæpiſſimè [b], hoc ipſo nomine Græco, quod Latinè redditur aduentus. Quamquam qui notatos hic in margine legit locos, deprehendet de ſecundo in iis aduentu ſermonem eſſe, qui vocatur etiam aliquando *ἐπιφάνεια* [c], tertio Latinè eodem nomine *aduētus*: primum autem per Incarnationem aduentum reperio appellatum *ἔλευσιν* [d], & Chriſti publicam manifeſtationem, & prædicationē,

b Mat.24.3. 27.37.39. 1.Cor.15.23. 1 Theſſ.2.19. c.3.13. c. 4.15. c.5.23. 2.Theſſ.2.1.8. Iacob.5.7.8. 2 Pet.3.4.12. 1.Ioan.2.28.
c 1.Tim.6.14. 2.Tim.4.1.8. Tit.2.13.
d Act.7.52.

ſiue

siue quod iam aduenisset ἐλήλυθεν[a], cum sit eadem quoque Latina vox aduentus. Vatablus, Salmeron, Clarius, Gagneius, Gaietanus, Erasmus, Fenardentius, & Sà explicant de aduentu & præsentia per Incarnationem. Melchior[b] Canus virtutem, siue potentiam explicat, qua *Verbum caro factum est*[c]: præsentiam, *qua habitauit in nobis*[d]: virtutem, & præsentiam simul, quia *Filius hominis erat in cælo*[e], hic est, anima eius videbat Deum, & viuebat tamen in mortali corpore super terram, iuxta illud ex Psalmo[f]: *Beatum faciat eum in terra.*

Ego præsentiæ nomine, Oeconomiam totam Christi in carne comprehendo: per virtutem intelligo magis propriè miracula. Nec displicet, si per præsentiam interpretemur aduentum secundū, qui erit in maiestate, ac virtute, & cuius trāsfiguratio[g] typus quidam fuit, de qua mentio subiicitur. Certè paulò antè hortatus erat[h] ad opera bona: vt sic abundanter ministraretur introitus in æternum regnum: meminerat quoque proximè de obitu suo: est autem cum morte, iudicióque cognatio Adamus poni docet παρουσίαν pro οὐσίαν, quæ significat copiam, opulentiam, & præstantiam. Tunc ferè synonymum esset cum δύναμις. Sed huius exemplum notionis vellem attulisset: equidem non inuenio.

Speculatores.] Ἐπόπται oculis nostris conspiciētes, oculati testes fuerunt Apostoli, vt alibi Petrus[i] dixit, & [k] Ioannes, addentes *se vidisse, & contrectasse manibus, manducasse, ac bibisse cum illo, ita vt etiam non possent non loqui, ac veritati edere testimonium.* Hi quos vocat Deus testes suos[l], & quos Iob[m] ab ipso dicit instauratos, id est, confirmatos, nempe ab ipso post suam resurrectionem, & post ascensionem suffecto Matthia[n], misso Spiritu[o] sancto. His cōgruit illud Esaiæ[p]: *Vox speculatorum tuorum: leuauerunt vocem, simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, cùm conuerterit Dominus Sion.*

Solus hoc nomine Petrus, & verbo ἐποπτεύειν[q] vtitur, sæpius autem inuoluunt attentam inspectionem cum cura, annotatione, cēsura etiam, & sunt aliquando ἐπόπται Budæo[r] interprete arbitri sacrorum, dignitatéque præcedunt μύστας, hoc est, *initiatos sacris*, quod antea notauerat Suidas[s]: & ille præterea ἐποπτεία dici ait vltimam initiatorum ceremoniam; neque enim simul vt initiati aliqui erant, spectatum admissos esse. Affert de hac testimonia Platonis[t], Plutarchi[u], Nazianzeni[x], Synesij[y]. Conuenit loco significatio ista, quoniam intelligit Petrus priuilegium illud singulare visę transfigurationis à se, à Iacobo, & à Ioanne istius fratre. Erant isti tres Christo cariores, vtpote quibus nomina commutauerit[z], vel imposuerit noua[a]: ad filiæ Archisynagogi suscitationem[b], & in hortum oliuarum suprema illa nocte admiserit[c]: liberius quoque reprehenderit[d]: & Petro Ecclesiam[e], Ioanni matrem[f] commendauit: Iacobo dedit primatum martyrij inter Apostolos[g].

Multas attuli causas cùm copiosè dissererem de toto hoc transfigurationis mysterio, cur placuerit Christo tribus hisce dumtaxat illius visionē communicare. Placet nunc illa, quia agonem in horto visuri erant, armari quodāmodo debuerant visione gloriæ Christi. & vt non offenderentur ipsi. & vt deinceps cōstitutos in tam necessario mortis articulo seipsos, aliósque animare possent, & alios de Christi diuinitate reddere certiores Si passus est in horto Christus pauorem[h], tædium, tristitiam, mœstitiā, occurrere poterat mē-

a Act. 13. 24.
b 12. de locis Theol. c. 14.
c Ioan. 1. 14.
d ibid.
e Ioan. 3. 13.
f Psa. 40. 3.
Quid sit præsentia hoc loco, & virtus.
g Mat. 17. 2.
h vers. 10 & 11.
Apostoli fuerunt Christi testes oculati.
i Act. 1. 22 22. c. 4. 20. c. 10. 40. 41.
k c. 20. 35. sui Euāg. 1. ep. 1. 2.
l Esa. 43. 10.
m c. 10. 17.
n Act. 1. 26.
o ibid. c. 2. 2. & seq.
p c. 52. 8.
q 3. ep. 2. & 3.
r Com. ling. Græ. pag. 118.
s in eod. ver.
t in Sympos.
u in Demetr.
x 1. Theol.
y ep. ad fra.
Petrus, Iacobus, & Ioannes Apostoli Christo familiariores.
z Ioan. 1. 42.
a Mar. 3. 17.
b Mar. 5. 37.
c Mat. 26. 37.
d Mat. 16. 23. Luc. 9. 55.
e Ioan. 21. 15. & seq.
f Ioan. 19. 27.
g Act. 12. 2.
Cur his præsentibus Christus sit transfiguratus.
h Mat. 24. 33. Marc. 6. 17.

ti trium Apostolorum ingens transfigurati voluptas, lux, cādor, maiestas: pro tam supplici, & enixa oratione vsque ad sudorem sanguineum, ita vt egere videretur confortante Angelo, cohonestatio assidentium ipsi, Mosis, ac Eliæ præcesserat, vóxque Patris Filium compellantis, atque vt audiretur ab omnibus, imperantis. Hæc ratio elicitur ex Interpretibus capitis vigesimisexti Matthæi, Chrysostomo, Theophylacto, Euthymio, Remigio, Christiano Druthmaro: & in cap. XIV. Marci ex Victore Antiocheno, & iterū ex Theophylacto. De Elia, & Mose si nosse cupis, consule longam disputationem nostram quam dixi. Sed nonnihil postea proferemus.

Illius magnitudinis.] Τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. Maiestatem aliquādo vertit Interprēs[i]. Sed ferè semper eam ponit, vbi est Græcè δόξα, gloria, interdum vbi μεγαλωσύνη[k], semel præter hunc locum vtitur nomine magnitudinis[l], etiam loco μεγαλειότητος, stupebant autem omnes in magnitudine Dei, ἐξεπλήσσοντο δὲ πάντες ἐπὶ τῇ μεγαλειότητι τοῦ Θεοῦ. Inter transfigurationis rationes, ad rem nostram facit quæ ab Ephrem[m] assignatur, & à Basilio[n] magno, Basilio[o] Seleuciensi, Cyrillo[p] Alexandrino, Andrea[q] Cretense, Anastasio[r] Sinaita, Ioanne[s] Cyparissiota, Maximo[t], Chrysostomo[u], Damasceno[x]: omnibus ferè Græcis Euangeliorum enarratoribus, vt se iudiceos venturum Christus declararet in potestate magna & maiestate[y], Ioachim[z] quoque Abbas, Iāsenius[a], & Gagneius[b], & Catharinus[c], & Arboreus[d]. Ideo volūt Mosem, & Eliam apparuisse, quia ante iudicium redituri sunt in hunc mundum. Citat Iansenius Hilarium[e], & fauent alij, qui negant adhuc Mosem mortuum, aut certè volunt resurrecturum eo tempore, ac denuo moriturum. Sed neutrum esse verum & de reditu, & quod non sit mortuus, aut quod sit rursus moriturus demonstraui citato loco: quemadmodum eadem duo de Ioanne Euangelista falsa censeo, atque de Ieremia. Maldonatus[f] minus profectò rectè oppositam de Mose opinionem, quæ longè communior, & verior est, censet temerariam, & impudentem. Lege Viegam[g].

Ioannem venturum ad iudicium, sentētia fuit Hippolyti[h] martyris, Dorothei[i], Metaphrastis[k], Damasceni[l], Georgij Trapezūtij[m], Catharini[o]: probabilem putant Theophyl.[o] & Euthymius[p]. Fauet Ambrosius[q]. Legendus quoque Suarez[r] qui pro Mosis reditu, & vita profert adhuc Ambrosium[s], Hieronymum[t], Nyssenum[u]. Tractat idem Auctor[x] ex professo rursus eādem de re, & affert pro sentētia de Ioanne Sabellicum[y], Freculphum[z], & B. Antoninum[a], qui citat Ioannem Dominicum, & Theophilum. Post alios disputat hoc idem argumentum Thomas Maluenda[b]. Affert de Mose Clarium[c], de Ioanne Vielmium[d], Pinedam[e].

Porrò magnitudo siue maiestas, & gloria Christi describitur ab euangelistis[f], quod *resplenduerit facies eius sicut sol, sicque euaserit altera, & vestimenta facta sint alba sicut nix, seu splendentia, ac refulgentia, & candida nimis, qualia fullo non potest super terram candida facere.*

Fuit hic quidam effectus claritatis, vnius ex gloriosi corporis dotibus: quæ dotes tamen non proficiscentur naturaliter ab animæ gloria, cùm sint materiales, sed tamquàm debitæ tribuentur immediatè à Deo, qui solus vt causa principalis eas producat: debitæ, inquit, vel ob meritum, vel

i Act. 19. 27.
k Heb. 1. 3.
l Luc. 9. 43.
m ora. de trāsfig.
n in Psa. 44.
o ora. de trans.
p ibid.
q ibid.
r ibid.
s Decade 6. c. 4. & 5.
t citat Cypar. ex illo, specu. 11. & 19.
u ep. ad Theo. lapsum.
x ora. & hym. de transfig.
y Luc. 21. 27. & 10 Apoc. c. 11.
z cōcor. Euan. c. 67.
b in c. 17. Mat. & Apoc. 11.
c in c. 2. Gen.
d 11. Theolop. 33.
e Can. 20. in Matth.
f in c. 17. Mat.
g in Apoc. c. 11. Com. vl. sect. vl. & cap. 11. Com. 3. sect. 7.
h ora. de consu.
i in Synopsi.
k in Ioann.
l ora. de transf.
m Tract. de Ioa.
n Opusc. de hac re, & in c. 2. Gen.
o in c. vlt. Ioa.
p in c. 21. Mat.
q lib. in Luc.
r 3. p. Tom. 2. disp. 50. sect. 2.
s 1. de Cain & Abel c. 2.
t Amos 9.
u de vita Mosis.
x disp. 59. sect. 3.
y 2. de mem dictis & fact. c. 8.
z Tom. 2. lib. 2. c. 9. Chron.
a 4 p. Tit. 13. c. 4. § 5.
b lib. 9. de Antichristo c. 98. & seq.
c in 1. 4. Zach.
d de sex diebus lect. 30.
e de rebus Salomonis lib. 10. c. 38 § 4.
f Mat. 17. 2. Mar. 9. 2. Luc. 9. 29.
Transfiguratio Christi qualis fuerit.

ob connaturalem proportionem inter animam, & corpus beatorum.

Corporis gloriosi dotes Christo debebantur.

Debebantur corpori Christi dotes omnes, gloriáque corporis propter hypostaticam vnionem, & animæ beatitudinem; sed vt opus redemptionis exequeretur in corpore passibili, voluit iis carere. In priore sensu Patres quidam dicere videntur, etiam ante transfigurationem illas in Christi corpore dotes fuisse, vt Nazianzenus [a], Epiphanius [b], Damascenus [c], Andreas [d] Cretensis, Anselmus [e]: nec aliter intelligendi, qui claritatem ab anima Christi beata docent effectam, B. Thomas [f], Abulensis [g], Nicolaus de Cusa [h], Augustinus [i], Caietanus [k]. Lege Franciscum Suarez [l]. Refert Pellarius [m] Paulum Orosium docuisse, Commentario in Cantica, lumen illud in vultu Christi propter debilitatem humani visus conspectum non fuisse passim ab hominibus, sicut & solet in corpore glorioso fore inuisibile oculis mortalium, nisi noua videndi vis addatur: & ea de causa Mosem faciei suæ velum imposuisse [n]. Non credo, & propter prius dictam causam, & quia sibi ipsi gloriam corporis commendasse Christum, tenent omnes Theologi.

a ora. 39.
b hæres. 69.
c ora. de transfigu.
d ibid.
e in Elucidar.
f 3. p. q. 45. a. 2.
g Mat. 17. q. 32. & 114.
h lib. 5. excita. pag. 531.
i ep. 56.
k in c. 17. Mat.
l Tom. 2. de Incar. disp. 32. sect. 1.
m in Pomerio ser. 3. de trans.
n Exod. 34. 33. 2. Cor. 3. 13.

Candor in vestimentis vnde prouenerit.

Neque verò etiam puto, splendorem in vultu, candorémve in vestimentis eiusdem Christi, prouenisse dumtaxat extrinsecus à nube lucida, vt videtur innuere Cosmas citatus à Cyparissiota [o]. Non differebat candor ab illa, quam Beatorum corpora sunt habitura, nisi quòd differt modo qualitas fluens à permanente: beatis autem illis corporibus communicandam, intimè inhærentem lucem contra Durandum [p], æquè omnis contentit schola Theologorum, etsi nonnihil dubitet Scotus [q]. Qua de re plura Suarez [r], nósque vbi supra. necnon in disputatione de beatitudine. Quamquam probabilius ducimus in sola superficie corporis Christi fulgorem hæsisse, quoniam satis id erat ad scopum, quem intendebat Christus, frustráque in iis partibus fuisset, quas videre turpe potius fuisset, vel horrendum. Ita quidem cum B. Thoma [s], & Durando [t] idem Suarez [u].

o decade 6. c. 4.
p 4. dist. 44. q. 5.
q 4. dist. 49. q. 15.
r Tom. 2. de Incar. disp. 48. sect. 2.
s 4. dist. 16. q. 2. art. 4. ad 3.
t 4. dist. 6. q. 2. n. 7.
u supra dis. 32.
x Mat. 17. q. 47.
y ora. de transfigu.
z in Sym. c. 12.
a 22. de ciu. c. 9.

Membra Christi in transfiguratione quædam splendida apparuerunt.

Igitur qui cetera conspecta splendentia quoque præter faciem (de qua sola concedis Abulensis [x]) membra dicere videntur Ephrem [y], Ambrosius [z], Augustinus [a], Hieronymus [b], Glossa [c] (quæ præterea carnem sudasse per vestimenta docet) Origenes [d] (qui notat eo tempore Mosem non in vultu solùm, sed in toto corpore clarificatum fuisse) Auctor [e] operis de mirabilibus scripturæ, accipiendi sunt de illis, quæ cum decore, ac honestè conspici possunt, vt collum, manus, pedes.

b ep. 61.
c in c. 9. Luc.
d hom. 1. in Num.
e apud Aug. lib. 13. c. 30.

Iidem proximè citati Patres, ac insuper Tertullianus [f], Auctor [g] librorum de mirabilibus scripturæ. Alensis [h], & Albertus [i] colorem album in vestimentis aiunt ex lumine corporis Christi extitisse (quod item de nube splendente Caietanus [k] afferit) scilicet lumine absorbente natiuum colorem, si alius erat, ne tantisper appareret: non quod nouus denuo, vt Abulensis [l] credit, productus fuerit, & abeunte lumine prior redierit. Comparat idem Abulensis [m] claritatem istam Christi cum ea quam habuit Moses [n] in monte Sina, & cum illa, quam tribuebant nonnulli B. Virgini à conceptu Filij sui vsque ad partum [o].

f 4. cont. Mar. c. 22.
g supra.
h 3. p. q. 20.
i in Mat. 9. & in Luc. c. 9.
k in c. 17. Mat. & 3. p. q. 45. a. 2. ad 3.
l Mat. 17. q. 45. & 46.
m ibid. q. 33. & 34.
n Exod. 34. 33. 2. Cor. 3. 13.
o supra q. 35. de qua etiam c. 1. post q. 44. in expositi.

Diuina essentia ab Apostolis visa non est.

Ad extremum, poni debet hoc loco tamquam magis certum, non esse ab Apostolis tunc visam Essentiam diuinam. Hoc præ se fert Tertullianus [p], Leo [q], Chrysostomus [r], Cyparissiota [s], Damascenus [t], Albertus [u], Nicolaus de Cusa [x]: ex quibus Tertullianus, & Chrysostomus docet, quod si vidissent, vitam amisissent: Cusanus magis credidisse voci Patris, quàm ipsimet visioni. Verùm quia inde magnum fuit Apostolis argumentum, ac veluti demonstratio quædam ad persuadendam Deitatem Christi, dicere nonnumquam Patres aliqui videntur, perceptam essentiæ diuinæ visionem ab Apostolis, aut gloriæ nomine: sicut & regni, externum illud intelligunt lumen, ac decorem vultus, & vestimentorum Christi. Hoc pacto præstitum Mosi tunc promissum de gloria videnda Dei [y]: idem tradit Tertullianus [z], qui etiam comparans cum raptu Pauli in Paradisum [a], affirmat ostensam illis Apostolis effigiem Christi [b]. Similem vsurpant loquendi modum Irenæus [c], Origenes [d] (qui de Mose, ac Elia agit, Cyrillus Ierosolymitanus [e], Dionysius [f], Nazianzenus [g], Damascenus [h] quoque, & Andreas Cretensis [i]. Certè qui scholasticè controuersiam tractant de Dei visione, de Paulo solùm, Moséque dubitant: & qui de illis affirmant, non hinc argumentari solent pro Mose. Irenæus quem citaui, visa in transfiguratione dicit Dei posteriora, prout ei promissum fuerat: hoc est humanitatem Christi.

p con. Prax. c. 15.
q ser. de transfigu.
r ep. 1. & ora. de transfigu. apud Cyparissiotam.
s decadis 6. c. 4.
t ora. de transf.
u in c. 9. Luc.
x 5. excitationum pag. 381.
y Exod. 33. 13.
z con. Prax. c. 14. & 4. cont. Mar. c. 22.
a 2. Cor. 12. 4.
b con. Gnosticos c. 12.
c lib. 4. c. 37.
d homil. 7. in Num.
e Catech. 10.
f c. 1. de diui. nominibus.
g ora. de mod. in disp.
h ora. de transf.
i ibid.

Posteriora Dei quando Moses viderit.

Vix exponi potest Glossa ordinaria, quæ cùm declarat sententiam Christi, *quosdam non gustaturos mortem, donec viderent regnum Dei* [k], ait vidisse æternum gaudium, tametsi ad breue tempus. Interlinearis quoque in Matthæum [l] docet in ea claritate vidisse Filium Dei in transfiguratione, in qua erit peracto iudicio. Hoc posset commodius accipi de corporis æterna gloria, necnon pariter eumdem aliqua ratione sensum prior Glossa.

k Mar. 8. 39. Luc. 9. 27.
l Mat. 16. 28. & seq.

Vers. 17.] Accipiens enim à Deo Patre honorem, & gloriam, voce delapsa ad eum huiuscemodi à magnifica gloria: hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite.

Vers. 18.] Et hanc vocē nos audiuimus de cœlo allatam, cùm essemus cum ipso in monte sancto.

HÆc est expressior descriptio magnitudinis & maiestatis diuinæ, quæ se ostēdit in trāsfiguratione, continétque singularem honorem, & gloriam, quam Christo Pater exhibuit in monte Thabor, scilicet illum ornando ingenti splendore, & comitatu Mosis, & Eliæ, & clarissimo testimonio, quo & Filium suum esse declarauit, & imperauit, vt eum audirent omnes, eique obedirent ceu doctori, atque legislatori, & Principi. Horum se Petrus oculatum, & auritum fuisse testem dicit cum aliis condiscipulis, Iacobo nimirum, & Ioanne eiusdem fratre.

Deus Pater Christum honorauit in transfiguratione.

Quia verò satis pro ratione instituti de lumine ipso, déq; præsentia dixi Apostolorū, de voce testimonio paternæ, superest dicamus & de monte. De Mose, & Elia obiter potest afferri multorū ratio, vt cognosceretur Christus omnibus, qui maximi fierent à Iudæis inter Prophetas. (Mosis enim nuta ex splēdore facies fuerat, & in nube, nebula, caligine Dei gloriā viderat [m]: Elias in igne, commotione, sibilo autē tenui [n], curru quoq; igneo

Cur transfiguratione Moses & Elias.

m Exod. 33. 11.
n 3. Reg. 19. 11.

igneo [a] superior) nec legi tamẽ, & Prophetis contrarius, aut blasphemus vsurpator Diuinitatis: prætetea, vt futurus iudex viuorum, ex quibus Elias adhuc erat, eiũque, & mortuorũ, in quorum numero Moses, siue ad breue tunc tempus resurrexerit, siue potiùs in assũpto aereo corpore, quod Deus, aut Angelus formauerat, apparuerit, sicut de anima Samuelis multi dicunt, quando Sauli apparuit [b]. Postremò vterque flagrauerat amore proximi, ac multa non à tyrannis modò, sed à contribulibus etiã passi, benigni, & apud Deum deprecatores pro illis extiterant; & ambo per quadraginta dies, sicut postea Christus ieiunauerant: idcirco aptissimi diuinitatis, & futuræ passionis Christi testes, eiusdémque gloriæ spectatores. Nam quòd Moses nõdum mortuus, vel denuo resurgens venturus sit ad iudicium, improbabile mihi videri prius dixi: vt nec idcirco hæc sit recipienda causa, quare interfuerint transfigurationi Christi.

Accipiens enim à Deo Patre honorem & gloriam.] Glorificatus est statim Christus in conceptione visione Dei: tunc etiam & in natiuitate ab Angelis [c]: ab iisdem in deserto [d]: item in natiuitate à stella, & Magis: in Baptismo Patris testimonio, & Spiritus sancti in columbæ specie [e]: in transfiguratione, de qua hic loquitur Petrus. Agnitus est etiam communis magister [f], propheta potens in opere & sermone [g]; vt nunquam sic locutus esset homo [h]: in ipsa passione ac morte prodigiis editis adeo magnis & multis, ita vt percutiẽtes pectora faterentur filium Dei [i]: in resurrectione, & ascensione: in missione spiritus sancti: tandémque glorificabitur in iudicio vniuersali ac deinceps in secula sine vlla contradictione.

Accipiens.] λαβὼν. Cùm accepisset, Accipiens fuit, acceperat. Nominatiuum pro Genitiuo absoluto Gagneius & Adamus agnoscũt more Græcorum: Vatablus ait idiotismũ Hebræum esse, quo verbum subintelligitur posito participio solo. Hoc secundum prior notauerat Oecumenius.

A Deo Patre.] Non sumpsit sibi honorẽ [k], sed accepit datum: *Non rapinã arbitratus est esse se æqualem* [l] *Deo*, vt Lucifer [m]: ideóque se humiliando, ac veluti deponendo diuinitatẽ, minimè veritus est, ne illam amitteret: Non Angelis mediatoribus opus est, vt Simon somniabat magus. Honorẽ & gloriam accepit Christus externam in transfiguratione, sed quę non conueniret, nisi ei qui simul Deus esset, & de quo verè affirmare Pater posset: *hic est Filius meus*, &c. vt idcirco Paulus Christi sacerdotium probauerit *ex eo, quòd Filius erat Dei* [n], etiam Christus vt Deus accepit à Patre, quia Filius est, proinde quemadmodum sæpiùs dixit ipse de se, vel de eo Ioãnes Baptista, *Omnia tradita esse sibi à Patre* [o]: *omnia dedisse Patrem in manus eius* [p]: *omnia sua esse Patris* [q]: *etiam doctrinam* [r]: *sic & Patrem Christus pronũciauit maiorẽ* [s]. Qui locus etsi ab aliis intelligatur propter humanitatem: sumitur quoque tamen à non paucis ratione diuinitatis, quã accepit à Patre per generationem. Ad eũ modum interpretatus est Chrysostomus, Leõtius, Theophylactus, Euthymius in Ioannẽ; præterea Athanasius [t], Nazianzenus [u], Cæsarius [x] frater eius, Epiphanius [y], Cyrillus [z] Alex. Damascenus [a], Hilarius [b], Basilius [c], Orig. [d] Phæbadius [e]. Hoc pacto esse maiorem Patrem est, esse origine & ordine priorẽ; non autem dignitate, propriè loquẽdo, vt Clictoueus [f] tamen loquitur, dicens *in Patre principaliorem esse modum existendi, quàm in Filio*, *& Spiritu sancto*, qui ab eo sumunt originẽ: quem bene confutat Gabriel [g] Vasquez noster. Porrò hinc Irenæus [h] argumentatur eundem esse vtriusque Testamenti Deum, cum Deus Pater coram Mose, & Elia Filio testimonium præbeat.

Honorem & gloriam.] Τιμὴν καὶ δόξαν. Alludit forsan ad Psalmum octauũ [i], quo vtens quoq; Paulus [k], ait Christum, qui *modico quàm Angeli minoratus est, propter passionem mortis, gloria & honore coronatum*. In transfiguratione præter ornamentum lucis, prædicatus est paterna voce, celebratus est Mosis ac Eliæ præsentia, qui vnà collocuti cum Christo, eius proculdubio laudes pronunciauerunt. Collocutio cum Christo (quãuis Cyrillus [l] Ierosolymitanus asserat cum discipulis) fuit de excessu, siue morte ac passione: illóque ipso tempore tanquam illi, cuius iam certa victoria esset, honoris, & gloriæ corona imposita est. Immò crucem ipsam Christus gloriæ loco habebat, & de illa, ac in illa triumphabat. Et quemadmodum quinque diebus ante mortem triumphãs ingressus est in Ierusalem [m]: Ita non valde diu, sed summum, sesquianno ante mortem, vt ait Abulẽsis [n], transfiguratus est. Nam quod aliqui apud Glycam [o] accidisse tradunt proximè præcedente feria quarta, penitus incredibile est.

Ammonius [p] Alexandrinus, anno Christi 33. ponit, necnõ B. Vincentius [q], Iansenius [r], Baronius [s], & alij contextores historiæ Euangelicæ, dempto Beauxanis, qui anno 35. Certè proximè ante transfigurationem prædixerat Christus passionem suam [t]. Euthymius [u] verò testatur apud Lucam [x], pro nomine τῆς ἐξόδου, quem excessum Interpres reddidit, alios legisse δόξαν, i. gloriam, quo pacto legit etiam Chrysostomus [y].

Voce delapsa.] φωνῆς ἐνεχθείσης. Versu sequenti participium idem exponitur verbo afferendi *vocem de cœlo allatam*, quoniam ceu ex loco superiore loquentis vox audiebatur, delapsa dicitur, sicut & de cœlo, i. de nube, ἐκ τῆς νεφέλης, vt Euangelistæ [z] scripserunt. Habet hoc auditus, sicut & nonnulli alij aliquo modo sensus, etiam præter visum, vt sonum, vnde veniat, percipiat ex loco supero, vel infero, remoto, propinquo, &c.

A magnifica gloria.] Ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης. *A nube lucida*, in qua Pater loquebatur, & sic magnificè apparebat, Filiumq; magnificabat: vt omnes passim explicant. Augustinus [a] *de magnifica potestate Vocem formauit Trinitas tota, sed illa Patrem indicabat solum*, quemadmodum & in Baptismo columbam fecerunt personæ tres quæ referebat solum Spiritum sanctum: similiter Humanitas Christi ab omnibus personis producta est: vnus autem Dei Filius eam sibi hypostaticè coniũxit. Sic Deus linguas igneas excitauit: illę Spiritũ sanctum tantũmodò designauerunt. Docet hæc Augustinus [b], Fulgẽtius [c], S. Thomas [d]. Sed parũ refert, si Angelũ formatorẽ vocis faciamus immediatũ, sicut & nubis, loquebatur enim vice Patris.

Hic est Filius meus dilectus.] Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός. De nomine τοῦ ἀγαπητοῦ egi aliàs: de quo etiam Hieronymus in epistolam ad Philemonem docens plus esse, quod sit aliquis diligibilis, i. dignus qui diligatur, quàm dilectus, quoniã & inimicos ex mandato Dei diligimus [e]. Quãdo Christus à Ioanne baptizatus est, eadem audita vox [f]: nisi quod Marcus [g], & Lucas referunt directam ad eundemmet Christũ [h], licet Matthæus ita recitet vt nunc Petrus [i]. Credere possumus illos duos priores euangelistas, verba ipsa, Matthæum

Marginal notes:

a 4. Reg. 2. 11.
b 1. Reg. 28. 14. & seq.
c Heb. 1. Luc. 2.
d Matth. 4.
e cap. 3.
f Ioan. 3.
g Luc. vlt.
h Ioan. 7.
i Matth. 27. Luc. 23.
Hebraismus.
Christus nõ sumpsit sibi honorẽ, sed accepit datum.
k Heb. 5. 4.
l Philip. 2. 6.
m Esa. 14. 12.
n Heb. 5. 5.
Christus tanquam filius accepit à Patre.
o Matt. 2. 27.
p Ioan. 3. 35. c. 13. 4.
q Ioan. 17. 7.
r Ioan. 7. 16.
s Ioan. 14. 28.
t orat. 2. con. Arian. & lib. de Synod. Ariminens.
u ora. 4. & 5. de Theol.
x Oral. 2.
y hæresi 69.
z 2. Thes. c. 3.
Collocutionem cõsiliorũ ad vnguem.
a lib. 1. de fide c. 4. & lib. 4. c. 9.
b li. 3. 9. & 12. de Trin. & li. de Synodis.
c 3. & 4. con. Eunom.
d homil. 2. in diuers.
e lib. con. Arian.
f in Dam. lib. 1. c. 11.
g 1. p. dis. 102. c. 5.
h lib. 3. c. 11.
i vers. 5.
k Heb. 2. 7. 9.
Colloquium Christi cũ Mose quale fuerit.
l Catech. 12.
m Mat. 21. 1. & seq.
n Matt. 17. q. 17
o in Annal.
Transfiguratio, quo anno Christi acciderit.
p in harmo. Euang.
q ser. 2. de hoc Euang.
r concord. c. 67.
s Tom. 1. Annal.
t Mat. 16. 21.
u in c. 9. Luc. ibid.
x Luc. 9. vers. 31.
y hom. 57. in Matth.
z Matt. 17. 5. Mar. 9. 7. Luc. 9. 35.
a Tract. 99. in Ioan.
Tota Trinitas sancta hanc vocem formauit.
b serm. 58. de temp. & 4. de Trinitate. cap. 21.
c lib. de Fide, cap. 9.
d 3. part. q. 39. art. 8. ad 3.
Diligibilis plus est quam dilectus.
e Matt. 5. 44.
f cap. 3. 17.
g cap. 1. 11.
h cap. 3. 22.
i cap. 3. 17.

posuisse dútaxat sensum, quia consentaneum videtur, vt ad eum vox dirigeretur, in quem descẽdebat Spiritus sanctus in baptismo. In transfiguratione autem de Filio loquens Pater, ad alios conuertebat sermonem.

In articulis vim faciũt multi, quasi diceret: Hic est Filius ille meus, ille inquam dilectus, sine carissimus, nempe naturalis, vnicus. Ἀγαπητὸν, Athanasius [a] sumit pro vnigenito, sicq; alibi [b] scriptura ipsa, æqualis, & cõsubstantialis, nõ vt complures alij, gratia tãtùm, & adoptione. Scilicet fortassis respectum habuit Pater ad Psalmi verba [c]: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*: quibus ad probandam diuinitatem Christi vtitur quoque Paulus [d]. Immo testis est August. [e] in nonnullis codicibus Euangeliorum se illa vltima (*Ego hodie genui te.*) legisse, & ea refert Iustinus [f], Hilarius [g] Lactantius [h], idem Augustinus [i]. De hoc dilecto Esaias [k] in quodam Cantico, & sæpè Salomon in suo [l].

Huius tantæ dilectionis indicium Ioannes [m] Baptista, & Euangelista [n] dixerunt esse, quod *Filio Pater dederit omnia in manu eius. Diligit & Pater Ioãnem*, ait Augustinus [o], (siue Baptistam intelligas, siue Apostolum) alios quoque, & supra omnes Deiparam, *& tamen non omnia dedit in manu eius. Pater diligit Filium.* Sed quomodo Pater Filium, non quomodo seruum: quomodo vnicum, non quomodo adoptatum.

In quo mihi complacui.] Ἐν ᾧ ἐγὼ εὐδόκησα. Interpretes apud Euangelistas [p] scribentes de baptismo, eõdem pacto reddit εὐδοκεῖν, sed addit *bene*, apud Matthæum de transfiguratione. [q] Alij autem id omninò prætermiserũt in narratione trãsfigurationis [r]. Similiter εὐδοκίαν vertit bonam voluntatem [s]. Aliàs verò exponit per *placitum* [t], & *voluntatem* [u], & *propositum* [x], & *beneplacitum* [y]. Rursus verbum εὐδοκεῖν, alibi quoque reddit *bene complacere* [z]: sed interdum *complacere* [a], absque addito, & *placere* [b], & *beneplacere* [c], & *bonam voluntatẽ habere* [d], & *cupide velle* [e], & *consentire* [f].

Collegi dedita opera diligenter istarũ vocum notiones in Nouo Testamento, quoniam Hieronymus docuit εὐδοκίαν propriè significare *beneplacitum* [g]: quia nõ statim omne quod placuit, & bene placere potest. Septuaginta verò Interpretes de Hebræo רצון ratson, id transtulisse, rebus nouis noua verba fingentes. Sed Budæus [h] Lysiæ, Polybij, Diodori locos profert de vsu eorumdem in eadem significatione: quamuis fateatur Scripturam Deo dicauisse, & consecrauisse.

Omitto vetus Testamentũ, in quo & illa interpretatio proposito fauet in Psalmo LXXXIV [i], *Benedixisti Domine terram tuam*, εὐδόκησας, id est, inquit idem Budæus, *Gratiosa apud te fuit, in gratiam cum ea rediisti.* Huius verò loci similisve apud Euãgelistas sententiam, *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*, vel, *Tu es, &c.* ita declarat: *In te animo meo obsecutus sum, in te opus meum probaui, in te mihi placui, & acquieuit animus meus*; quo pacto Cicero [k] dixit: *vicissim senes in adolescentium caritate acquiescimus*, quoniam ille ne in Humanitate quidem quidquam à diuina voluntate desciuit.

Maldonatus [l] de Hieronymo mentionem non faciens, idem sentit quod Hieronymus, Græcum verbum à LXX introductũ, vbique id ponẽtibus pro רצה ratsah, nisi fortè in capite XLII. Esaiæ [m], vbi est προσδέξατο, ait etiã cùm רצון ratson, & de Deo dicitur, & de hominibus, in scriptura sibi videri de solo Deo dici εὐδοκίαν. Inter alias verò Hebræi verbi significationes illã obseruat, vt sit placati, reconciliati, in gratiam redire: cuius præter alia exempla [o], si quod allatũ est ex Psalmo octogesimoquarto, ita vt εὐδόκησας רצית ratsitha, quod est Latine (benedixisti) sit *placatus es, reconciliatus es*. Tãdem vult nos hic exponere: (*Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene cõplacui*) nõ vt volebat Budæus (cuius nuncupatim præterit) & alij: *in quo valde delector*, vel, *in quo conquiesco*, sed, *In quo*, id est, *per quem placatus ac reconciliatus sum mundo, in quẽ cum intueor, omnem iram, & offensionem pono*, iuxta illud Esaiæ [p]: *Ecce seruus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in eo anima mea* רצתה נפשי *ratsethah naphsi*: quod tamẽ, vt dixi, Græce dicitur ibi προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου. Eũdem Esaiæ locũ, quem Matthæus [q] quoque citat, Irenæus [r] legit: *In quo bene sensi.* & [f] illum alium, qui in narratione de baptismo profertur: *in quo mihi bene cõplacui.* Cyprianus [t] eum, qui de transfiguratione: *in quo bene sensi*, qui autem de baptismo [u]: *in quo mihi bene cõplacui.* Tertullianus [x] præsentem: *in quo bene sensi*: necnõ Augustinus [y]. Quocirca duobus modis intellexerunt: *Erga quem benè affectus sum, & cui bene volo*: aut *de quo bene sentio.* Chrysostomus [z], Euthymius [a] exponunt, *in quo delector.* Ambrosius [b] idem indicat, dum interpretatur ita loqui Patrem, quia omnia quę habet Filius, habet Pater, sicut & quæ Patris sunt Filij sunt [c]. Theophylactus [d]: *Super quẽ requiesco, & mihi placet.* Augustinus [e] explicat: *Placitum meũ in te constitui, per te decreui implere quod mihi placet, vt deinceps nõ dicam: Pœnitet me fecisse hominem* [f]: *per te placeo hominibus.* Qui in doxologia illa Angelica [g]: *Gloria in altissimis Deo, &c.* legunt *hominibus bona voluntas*, εὐδοκία, vt Græci expositores Theophylactus, ac Euthymius; itẽ Eusebius [h], Nazianzenus [i], Epiphanius [k], Basilius [l], Athanasius [m], Nyssenus [n], Andreas [o] Ierosolymitan[us], Nicephorus [p], & qui Græcè scripsit Clemẽs [q] Romanus, Syriq; codices interpretãtur: *In terra pax, hominibus bona voluntas, i. pax, quæ est bona voluntas erga illos, nempe Patris dantis Filiũ, & nos sibi per eum reconciliantis, vel quiescentis in hominib. & illis placati.* Alij nec pauciores, & meliores, quos habet Maldonatus [r], Barradius [s], Toletus [t] editionẽ nostrã sequendo, declarãdo, vel annuntiatã pacem bona præditis voluntate, & qui libenter suscipiebant Christũ: vel quos amabat, & gratos habebat De[us]: vel ex diuino beneplacito, nõ ex meritis hominũ.

Omnes probo locorũ istorum explicatus, maximè illũ, quo Christus intelligitur velut placabilis, & acceptabilis, gratáq; hostia pro nobis. Fateor etiam, quod & à Theodoreto [u] notatum est, sacras litteras bonam Dei voluntatem appellare εὐδοκίαν, amorem, ac dilectionem eius erga nos. Nego id esse perpetuum. Nam Paulus [x] voluntatem cordis sui vocat εὐδοκίαν: verbũ εὐδοκεῖν vsurpat de hominibus [y]: & de seipso [z], & quidem de consensu in malo [a]. Ex vetere Testamẽto reperio εὐδοκήσαι ἡ γῆ τὰ σάββατα αὐτῆς: *Placebunt terræ sabbata sua* [b]: & εὐδόκησαν οἱ δοῦλοί σου τοὺς λίθους αὐτῆς [c]: *Placuerũt seruis tuis lapides eius.* Ac his fortasse plura qui quæret, exempla inueniet.

Ipsum audite.] Reiicit ista Caietanus. Sed quãuis in libris Græcis non extent, omnes Latini habent. Ac licet in libris Græcis nõ fuissent, meritò addi potuerunt, quoniã recitãntur ab Euãgelistis. Hoc scil. est, vt notat Tertullianus [d], quod cùm petiit populus, ne loqueretur Deus, sed Moses, respõdit Deus ipse: *Bene omnia locuti* [e] *sunt: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorũ similem tui, & ponam verba mea in ore eius, loqueturque ad eos omnia,*

qua

quæ præcepero illis: qui autem verba eius quæ loquitur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam. Nō prohibet audiri Mosem & Eliam, cùm Christus postea remiserit Iudæos ad Mosem, & induxerit Abraham respondentem diuiti, *vt audirent fratres eius hîc Mosem & Prophetas*, & crebrò confirmauerit doctrinam suam, necnō Discipuli ipsius testimonio eorundē. Sed vnum voluit nos agnoscere communem Magistrum Christū, illi parêre, *& si amici illius esse volumus, facere quæ præceperit nobis*. Tātùm abest, vt hinc quod inferunt Hæretici, sequatur, nullum penitus præter Christū audiendum. Hoc eorum si consilium sequerentur mortales, nullum illi haberent auditorē, nullos haberemus Hæreticos, quod optandū est. Cùm baptizatus est Christus nō addidit Pater hoc præceptū, quia id tunc agebatur per se, vt intelligeretur illum esse, per quem genus humanum reconciliandum erat, atque ad diuinæ munus filiationis ea adoptione promouēdum. Tropologicè, quia non tam citò docendi munus imponi debet, sed benè antea probatis & exercitatis. Colligitur potiùs errare qui asserunt Christum Iesum a Deo hominibus datum fuisse vt redemptorem cui fidant, non etiā vt legislatorem cui obediāt. His anathema dicit Concilium Tridentinum. Cùm item dixerit Christus: *Qui vos audit, me audit; & qui vos spernit, me spernit*, malè argumentantur qui negant Pontifices esse audiendos; quia hîc refertur præceptum, *Ipsum audite.*

Hanc vocem nos audiuimus.] Argumentum necessarium, quo demonstrat Beda, & alij, vt etiam dudum antea monuimus, auctorem epistolæ Petrum esse, cùm nec Iacobo, nec Ioanni quis eam vnquam tribuerit, summæq; scriptor impudētiæ fuisset, si quod non audiuerat, audiuisse narrauisset; Audita quidem alia vox est *Et clarificaui, & iterum clarificabo*, & alia Angeli confortantis, vt notauit Oecumenius: sed de sola, quæ accidit in transfiguratione, intelligi hæc debet, quidquid Hugo, aliique dicant: & prima sanè in mōte non videtur prolata, sicut de ista paulò pòst affetitur: baptismo autem Christi non interfuerunt Discipuli, quos nondum habebat.

De cœlo allatam.] Augustinus *delatam*, ἐνεχθεῖσαν. Paulo antè erat *delapsa*, pro eodem participio Græco. De cœlo intellige, quia de aeris superiore parte, siue de nube celsiore, prout Euangelistæ loquuntur, similiáque suppetunt exempla multa: & quia diuinitus, & ab alto formata vox erat.

Cùm essemus cum illo.] Hoc maius est, quàm tantùm audiuisse: poterat enim longiùs ad absentes vox peruenire, vt in Pentecoste sonus Spiritus vehementis. Quare magis adhuc scriptorem confirmat epistolæ Petrū esse, qui numero quoque multitudinis vtitur propter alios condiscipulos duos, quemadmodum & Ioannes vnus de illis primis epistolæ primæ verbis.

In monte sancto.] Montibus delectatus est Christus, quippe spōsus, de quo cantatur, *Ecce iste venit saliens in montibus transiliens colles*, vt Origenes obseruauit, confirmans isto exemplo. In monte tentatus dicitur: prædicasse, orasse, turbas pauisse, cœnam mysticam celebrasse: crucifixus esse, Discipulis post resurrectionē apparuisse: ex monte in cœlum ascendisse: in montē Spiritum sanctum misisse. Altitudine, ac secessu rerum in montibus gestarum demonstrare voluit vel altitudinem, vel arcanum, vtque ad eas percipiendas, agendásve vt corpore, sic animo attolla-mur. Vnde etiam Idololatræ in excelsis sacrificabant, & altare ab altitudine dicitur. Traduntur hæ ab omnibus passim causæ.

Magis propria proposito ratio à Tertulliano tradita his verbis: *In montem secedit: agnosco formam loci. nam & pristinum populum apud montem & visione, & voce sua Creator initiarat. Oportebat in eo suggestu consignari nouum Testamentū, in quo conscriptum vetus fuerat.* Christianus Druthmarus innuit & istam causam, quia in monte excelso, vt eū Matthæus, Marcúsque appellant, calor nō multum potest nocere, etiam in æstate, quādo, inquit, trāsfiguratio ipsa celebrata est. De tempore posteà.

Mons, in quo transfiguratus est Christus, ex communi traditione creditur Thabor, vt B. Vincentius docet, quamuis Euangelistæ nomē non exprimant, vt Suarez tamen de illis affirmat. Præter B. Vincentium, & aliquanto posteriores illo (recentissimis omissis) Ludolphum, Dionysium Carthusianum, Iacobum de Valentia, Abulensem, Baptistam Mantuanum, Ambrosium, Nouidium, Genebrardum, Folégium, Sabellicum. Idem tra-licut à Cyrillo Ierosolymitano, Philone Carpathio, Damasceno, Euthymio, Hieronymo, Beda, Druthmaro, Alberto, Thoma Anglico, Bonauentura.

Quare mirum est, Iacobo Fabro Stapulensi, & Lucæ Brugensi, venire in mentem potuisse, dubitare fuisse montem Libani, de quo Esaias: *Gloria Libani data est ei, decor Carmeli & Saron: ipsi videbunt gloriam Domini & decorem Dei nostri.* Præter verisimilitudinem istius Psalmi argumētarum; quoniam tunc erat Christus in finibus Cęsareæ Philippi, quæ ciuitas ad radices montis Libani sita est. Hoc vltimum gratis planè dicitur; cùm ex quo tēpore in partibus Cæsareæ Philippi Christus habuerat sermonem, abierint, minimùm, integri sex dies. Immò cùm post descensum de mōte, finita transfiguratione, & quibusdam aliis, narretur Christus venisse Capharnaum; argumentum est pro Thabor, à quo in Galilæa ciuitas illa non longe distabat. Locum verò illum Esaiæ nemo alius de transfiguratione intelligit, sicut de Thabor, quod in Psalmo LXXXVIII. dicitur; qui etiam Psalmi ex institutione Callisti III. de qua postea, in Officio Trāsfigurationis recitatur.

Est porrò hic mons pertinēs ad tribū Issachar, & Zabulō, qui vocatur à Septuaginta Græco more Hebræa nomina declinantibus, vt monet Hieronymus; Itabyrius, necnon à Iosepho, & iuxta Etymologiam locum significat, siue cisternam, vel veniens lumen, vel Electio, vel Puritas, vel Syriacè contritio, & confractio, sicus vt dixi, in Galilæa inferiore, inter Scythopolim, campúmque magnum, non valde à Capharnaum, Naim, Nazareth (duarum circiter horarum itinere hinc abest) & similibus pagis, necnō à mari remotus, sed ab Ierusalē per quadraginta millaria (leucas vocat Abulensis) mira rotunditate, altitudine, latitudine, pulchritudine, amœnitate, cōmoditate venandi prædiuus. Fluit ad eius radices torrēs Cison petens Genesaram. Omni ex parte æqualiter separatus, aliisque terminatur, distando quatuor, quinqué ve millibus passuum ab aliis circum montibus. Altitudinem Iosephus describit triginta stadiorum; planitiem in vertice constare scribit stadiis viginti. Vt irrepsisse oporteat errorem in Egesippum, qui Auctorē illum sequi solet, cùm addit insuper ad planitiē alia stadia tria. Idem Iosephus testatur se muro totū cinxisse, &

muniuisse, contra Romanos. Scilicet id fuit post transfigurationem plus annis quadraginta. Trāsfigurationis tempore fuisse sine ædificiis indicat, quod ibi tabernacula figere Petrus voluerit. Deinde successu temporis claris nobilitatum extructionibus vestigia demonstrabāt, de quibus Borcardus meminit, aliique topographi.

Sanctu.] Celebratur in diuinis literis Thabor exercitu Barac [a], atque victoria, & vaticinio Samuelis, quòd ibi Saülem inuenirēt tres viri ascēdētes ad Deum in Bethel, ex quibus vnus portaret tres hœdos, alius tres tortas panis, alius lagenam vini, &c [b]. Refert Ludolphus [c] quosdam arbitrantes in montis eiusdem pede reuertenti ex regum cæde Abrahæ Melchisedec occurrisse [d]. Habet id quoque Borcardus. Suspicatur Hieronymus [e], ibidem longum illum sermoné habitū à Christo, quem solemus appellare sermonem in monte, & non, vt opinati sunt quidam, quos simpliciores vocat fratres, in monte Oliueti. Certè in Galilæa habitus videtur sermo, vbi mons Oliueti non est, atque immediatè post descendit inde Christus Capharnaum [f], iuxta quod erat mons Thabor, vt dixi. Tamen de Oliueto sentit Chromatius [g]. Hieronymum sequuntur Bonauentura [h], Ludolphus [i], Abulēsis [k], Gagneius [l], Salmeron [m]. Sed Abulensis nescio quo pacto Cardi nominauerit pro Thabor. Id si est (non aliūm ab his diuersum Borcardus [n] nominat, & Adricomius [o]) aptè conuenit locus prædicationis de via ad beatitudinem loco, in quo beatitudinis quædā participatio per transfigurationem ostensa est [p].

Consectantur quoque nominis Thabor prius allatæ notationes. nā lumine refulsit ibi Christus eximio: legé Christus sanxit Euangelicam & immaculatam [r], quæ conuertit per contritioné animas [s]: & electos perducit in cœlū. Præterea gratulatio victori Abrahæ facta [t], comparatúsque contra hostes Dei exercitus possunt accōmodari ad excessū, & mortē, de qua colloquebatur Christus cum Mose, & Elia [u]. Eôdem in loco volunt alij [x] electos Apostolos [y]: pastas paucis panibus hominum myriadas [z], mundatum leprosum [a], vacasse Christum nocturnæ orationi [b]: eò fugisse, cùm quæreretur ad regnum [c]. Quamquam hæc Borcardus alteri monti tribuit, nēpe illi, vbi vult Christum prolixè prædicauisse: & Genebrardus [d] miraculum panum affirmat in Hermon factum.

Nec defuêre, teste Suarez [e], qui hunc ipsum dicerēt montem esse, in quem Christi iussu conuenerint Discipuli, vt in cœlum ascendenté spectarent [f]. Sed illum constat Oliueti fuisse montem, ex quo ascendit Christus. Ille forsan est Thabor, quem Christus Discipulis constituit, vt se omnibus post resurrectionem ostenderet [g], quę est Iansenij sententia [h].

Multis aliis ergo nominib. meritò Petrus mōtem hunc appellauit sanctum: quem & Hieronymus [i] prodit religionis causa obitū à Fidelibus: & Beda [k] in eo ædificatas tres Ecclesias in memoriam præsentis mysterij, ac præterea grande monasterium. Addunt Borcardus [l], & Ludolphus [m] cappellam ædificatam in basi montis occidentali contra Nazareth, vbi Christus descendens præcepit [n], *vt nemini dicerent Apostoli tres visionē, donec a mortuis resurgeret.*

Est autem Iudaica mera fabula, de qua Petrus Galatinus [o] verborum Esaiæ [p], ac Michææ [q]: *In nouissimo dierum erit mons domus Domini preparatus in vertice montium, quod à Messiæ tempore Thabor cum Carmelo coniungentur, & Ierusalem imponantur eorum verticibus, ita vt tribus leucis attollatur.*

Ceterum nō mons tantùm sanctus nominatus, & habitus est, sed ipsamet dies, qua die in monte Christi trāsfiguratio contigit, postquam Christus de sua locutus est passione, sexto exacto die, vt Matthæus [r] ac Marcus [s] loquuntur, vel ipso octauo, numerando diem, quo sermo ille habitus est, qua ratione loqui Lucas [t] videtur, transfiguratus est. Non lapsus in Euāgelistis memoriæ, aut scribæ hac in parte error fuit, vt Commentariorū in Mateū sub nomine Chrysostomi, voluit Auctor: sed cōciliari eò, quem dixi, modo debent, quémque Augustinus [u] ac Epiphanius [x] tradunt.

Quocirca non sunt anxiè causæ quærendæ præsertim mysticæ vtriusque numeri senarij, & octonarij, quod facit Damascenus [y], Andreas [z] Cretēsis, Hilarius [a], & alij. Refellit Ambrosius [b] rationé, quæ redditur ab Hilario de sex annorum myriadibus, quib. duraturus sit Mūdus: quia iam id tempus effluxerat. nondum sanè effluxerat; nec quādiu durari Mūdus debeat, sciri potest: ideóque ratio illa non satisfacit. Disputauimus de ista duratione alibi [c], & cōsulere Sixtum [d] Senensé licet.

Diem (nam de anno prius dixi) assignat Thomas [e] Beauxamis Iunij mensis quartam, & vigesimam: Martyrologia, & Menologia sextam Augusti: necnon in Iun Vandebertus, quod carmine cōposuit, Martyrologio circa Domini annū 850, Durādus [f], Ludolphus [g], Petrus de Natalibus [h], Pelbartus [i], Galesinus [k] verni temporis vnam aliquam, prout & eo tempore in quadragesima recitatur Romano ritu bis, Sabbato post Dominicam primam, & Dominica sequēti, præter Augusti Festum, cuius rei rationes morales afferunt idem Durandus [l], Ioannes [m] Raulinus, Iudocus [n] Clictoueus, Cornelius [o] Mussus Episcopus Bituntinus, Siluester [p].

Qui posteriorem sequuntur opinionem, addūt illa die Augusti cœpisse ab Apostolis euulgari transfigurationem Christi, cùm ante ipsius resurrectionem per Christū non licuisset. Nocturnum tempus asserūt fuisse Caietanus, & Stella in Lucam: Chrysostomus in Matthæū, & alij. qui splendore Christi solarem dicunt obscuratum, ipsam mediam diem. In re dubia hoc malo vltimum, & illud de mensis Augusti die sexta propter auctoritatem affirmantium grauiorem.

Decreuit quidem Callistus III. maiorem huius diei celebritatem, anno 1456. (occasionem refert Pelbartus [q] insignem tali die de Turca, nec sine miraculo victoriam) proprio edito officio, cū iisdem indulgentiis, quæ concessæ fuerant in festo Corporis Christi: non tamen vt præsefert Platina [r], & alij, primus festū instituit, cùm vt dixi, meminerint de eo Martyrologia, Menologiáque vetera, & præterea Emmanuelis Imperatoris Cōstitutio apud Theodorū [s] Balsamoné, adeóq; multi Patres, quos nominauimus, in Tractatibus, Orationib. Sermonibus, Homiliis, Cōmentariis, vt de festo distinctè meminerint, ex quib. multos citat Ioānes Cyparissiota [t], & adice Petrū Blesensé [u].

Reddit idem festum celebrius vuarū recētium benedictio, quódque quibusdam saltem locis ex vino nouo vel expressis vuis conficitur sanguis Christi, quia dixerat Christus [x] sub mortē, *se non bibiturum deinceps ex genimine vitis, donec biberet illud nouum in regno Patris sui.* Transfiguratio autē, resurrectionis, ac beatitudinis imago quædam est. Annotarunt hoc iam citati Durandus, Pelbartus,

Thabor mons. — a Iud. 4. 6. c. — b 1. Reg. 10. — c 1. par. de Vita Christi, c. 31. — d Gen. 14. 18. Heb. 7. — e in c. 5. Matthæi. — f Luc. 7. — g in c. 5. Matthæi. — h in Meditat. c. 22. — i 1. par. de Vita Christi, c. 32. — k Matt. 5. q. 7. — l in c. 5. Matt. — m to. 5. tract. — n 2. part. c. 4. — o in Tribu Nephthali, in num. 69. — p Matth. 7. — q Matt. 5. 2. & seq. per tot. — r Psal. 18. 8. — s ibid. — t Gen. 14. 19. & seq. — *Christus quot miracula in monte Thabor gesserit.* — u Luc. 9. 31. — x Salmeron. — y Luc. 6. 15. — z Matt. 14. 15. — a Matt. 8. 1. — b Luc. 6. 12. — c Ioan. 6. 15. — d in Psal. 88. — e 2. par. tom. 3. disp. — f Act. 1. 11. Luc. 24. 50. — g Matth. vlt. 16. — h Concord. cap. 90. — *Mons Thabor cur sanctus dictus.* — i epist. 17. — k de locis sanct. c. 17. — l supra. — m supra. — n Matt. 17. 9. — o lib. 5. c. 2. — p cap. 2. 3. — q cap. 4. 1.

r Matt. 17. 1. — s Marc. 9. 1. — t c. 9. 28. — u 3. de doctr. Christ. c. 35. & de consen. Euang. c. 56. — x haeres. 69. — y orat. de transfigur. — z orat. de transfig. — a in Matt. 7. — b in Luc. c. 9. — *Mundus quandiu durare debeat nescitur.* — c Act. 1. 7. — d 5. Biblioth. annot. 190. — e Annot. 73. — e hom. de hoc Euang. — *Quo die anni transfiguratio sit facta.* — f in rationali, lib. 7. c. 22. — g 1. par. de Vita Christi, c. 9. — h in Catalog. sanct. l. 7. c. 29. — i 10 Pomerio de sanctis serm. 45. — k in notis Martyrolog. — l supra, lib. 6. c. 38. — m serm. 43. in quadrag. — n serm. de transfig. — o serm. de transfig. extra ordinem quadragesimalis. — p 10 Rosa aurea, de transfig. — *Institutio festi transfigurationis a quo facta.* — q supra. — r in Callisto. — s in Alcons. Photij tit. 7. cap. 1. — t Deca. 6. c. 4. & seq. — u trac. de transfiguratione. — x Matt. 26. 29. — *Transfiguratio resurrectionis imago quaedam est.*

Petrus de Natalibus, qui profert librũ mithralẽ, atque Ludouicum Lazarellum, in Fastis [a] quos Ferdinando Regi Aragoniæ dicauit, & extãt manuscripti in Bibliotheca nostra Collegij Mediolanensis. De benedictione vuarum in festo S. Sixti, in quem incidit festum Transfigurationis, meminit quoque Glossa [b]. Hæc, tametsi Commentarij transilire leges videntur, non debuerunt omitti, quòd eo ipso Transfigurationis die festo decerpat Ecclesia ex hoc loco in Missa Epistolã; & tanti dignitas mysterij vindicet nos à reprehensione τοῦ παρέργου.

a 9. Pastorũ.

b de Consec. dist. 5. cap. Didicimus.

Vers. 19.] Et habemus firmiorem propheticum sermonem: cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris.

NOn modò quam tradebat ipse doctrinã, longiùs à fabulis abesse, confirmare se docet posse, quod Visione illa mirabili dignatus fuerit, de qua proximè meminit, sed quia comprobetur publico Prophetarum antiquorum testimonio firmissimo; in cuius qui studium incumbant, rectè omninò faciant, vt pote lumẽ inde accipientes in huius vitæ obscura caligine, donec perueniant ad Dei visionem claram.

Et habemus firmiorem propheticum sermonem. Καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον. Augustin[c] legit, *certiorem*. Alij legũt τῶν προφητικῶν λόγων: quo modo sensus esset, narratam visionem esse firmiorem propheticis sermonibus, totiúsve scripturæ, quæ quia diuino spiritu condita ac inspirata est, prophetia vocatur [d]. Fauet illi lectioni cõparatiuum nomen, quod respectum videtur importare ad aliud, cuius iuxta Syntaxim Græcã debeat esse Genitiuus casus. Verùm oppositum alij eliciunt sensum, scil. Petrum ea Visione illa ostẽdere tanquam ex quodam experimento firmas, ac veras fuisse prædictiones Prophetarũ; non quòd, vt Oecumenios notat, propriè aliqua fuerit de voce demissa à Patre, sed quia ex voce Patris, quę de Filio testificata est, cõfirmati sumus, certóq; credidimus omnia vaticinia sine vlla controuersia, vera esse.

c serm. 27. de verb. Apost. c. 4. & serm. 74. de Diuer. c. 5. & Tract. 35. in Ioan.

d 2. Tim. 3. 16. & hic vers. 21.

Beda, postque ipsum Thomas, Hugo, Lyranus, Carthusianus, Catharinus, & ante omnes Augustinus [e] aiunt significari apud Iudæos, ac Gẽtiles videri magis authenticum testimonium Prophetarum, & minus suspectum, quippe tot ac tantorum virorum, & adeo antiquorum quorũ tanti facerent scripta non Iudæi soli, sed Gentiles quoque, apud quos Græco nomine à LXXII. Interpretibus pridem conuersæ diuinæ litteræ iussu Ptolemæi Philadelphi Ægypti regis extabant, magnámque venerationem habebant.

e serm. 27. de verb. Apost. c. 4. *Testimonium prophetarum authenticum.*

De Iudæis minùs dubiũ quos prouocauit Christus ipse ad scrutandas Scripturas [f]; earúmque testimonio frequenter vsus est, ac ceteri Apostoli, præsertim disserendo cum illis. Petrus quadam concione generaliter affirmare non dubitauit, *omnes Prophetas testimonium perhibere, remissionẽ peccatorum accipere per nomen eius omnes, qui credunt in Christum* [g]: item *prænuntiasse de Christo Deum per os omnium Prophetarum* [h]. Id ipsum cecinit & Zacharias Ioannis pater in Cantico [i], & B. Virgo in suo [k]. Protulit idem Petrus primo prioris Epistolæ Capite idem testimoniũ [l]; ac, vt Clemẽs [m] prodit Alexandrinus, profitebatur in sermonibus se prophetias euoluisse, in iisque omnia Christi mysteria reperisse, atque valde simplum ea ratione confirmauisse in Fide. Lactantij [n] etiam celebris illa sententia; *Non solum idcirco a nobis Deum creditum Christum quia mirabilia fecit; sed quia vidimus in eo facta esse omnia, quæ nobis annuntiata sunt vaticinio Prophetarum, quod neque Apollonio, neque Apuleio, neque cuiquam Magorum potuit, aut potest,* inquit, *aliquando contingere.* Denique *testimonium Iesu*, ait Ioannes [o], *est spiritus prophetiæ.* Sed hac de re alibi [p] plura.

Iudæi quanti facerent Scripturæ testimonia.

f Ioan. 5. 39.

g Act. 10. 43.

h Act. 3. 18. 21.

i Luce 1. 70.

k ibid. 55.

l vers. 10. 11. 12.

m 6. Strom.

n lib. 5. c. 3. *Cur creditus a nobis Christus Deus.*

o Apoc. 19. 10.

p Act. 2. 17. & seq. & c. 10. 43. & 1. Pet. 1. 10. ac seq.

Tanti ros hæc momenti erat etiam apud Gentiles, vt quominus Prophetarum lectione cõuerterentur ad Fidem, mortis supplicium illos legentibus constitutum sit, ab Antonino Pio, non solum libros Hydaspis, aut Sybillarum, quamuis frustra, vt meminit Iustinus [q]; non enim absque timore tantùm respondet ille Antonino, huiusmodi scripta legimus, verùm vobis ad inspiciendum, quæ in eis traduntur, vt videtis, offerimus, grata; acceptáque omnibus fore scientes. Atque hoc etiam si paucis persuaserimus, maximum tamen inde feremus lucrum: nam vt boni agricolæ amplam à Domino capiemus mercedẽ. Ad hunc modum sapiens Philosophus, fortísque martyr. Is in Parænesi quoque ad Gentes eas ad eandem lectionem hortatur Prophetarum, qui vno ore, vnáque lingua de Deo, de Mundi creatione, de homine cõdito, de immortalitate animæ, de futuro iudicio, déque omnibus cognitu necessariis pari consensu nos docent, idque in diuersis temporibus, locísque constituti cùm hanc doctrinam traderẽt. Profitetur etiã se ista ipsa lectione ad veritatis cognitionem peruenisse [r].

q In Apologia ad Antoninum. *Prophetarum scripta gentibus data, vt legerentur.*

r in Tryphon.

Sed vt ad institutũ reuertamur; non hîc queo me continere, quin quod facere soleo innitus; Augustini [s] verba recitem, quibus exponit disertissimè, quo pacto certior voce Patris audita in transfiguratione sermo propheticus dicatur à Petro. *Quis enim nostrum*, ait ipse, *non miretur delata voce de cælo certiorem Propheticum sermonem ab Apostolo dictum esse? Certiorem sanè esse dixit: certiorem, non meliorem, non veriorem. Tam enim verus ille sermo de cælo, quàm sermo propheticus, tam bonus, tam vtilis. Quid est ergo, certiorem, nisi in quo magis confirmetur auditor? Quare hoc? Quoniam sunt homines infideles, qui sic detrahunt Christo, vt dicant eum magicis artibus fecisse, quæ fecit. Possent ergo infideles etiam istam vocem delatam de cælo per coniecturas humanas, & illicitas curiositates ad magicas artes referre* (sic quidam de alia voce facta de Christo dixerunt tonitruum esse [t].) *Sed Prophetæ antea fuerunt, non dico anteà ante istam vocem, sed ante Christi carnem. Nondum erat homo Christus, quando misit Prophetas. Quisquis eum dicit magum fuisse, si ergo magicis artibus fecit, vt coleretur & mortuus, nunquid magus erat, antequam natus? Ecce quare ait Apostolus Petrus: Habemus certiorem propheticum sermonem. Vox de cælo, qua fideles admonentur: Propheticus sermo, quo infideles conuincantur.* Hactenus ex Augustino.

s serm. 27. de verb. Apost. c. 4. & similia habet Tract. 35. in Ioan.

t Ioan. 12. 29.

Nondum erat homo Christus, quando misit prophetas.

Accedat & à Turriano [o] citatus Vmbertus [x] Cenomanẽsis Syluæ Candidæ Episcopus, & Leonis IX. ad Cõstantinopolitanos legatus; qui simul hinc veteris probans auctoritatem testamẽti, sic scribit. *Delete vetere Testamento, nouum euanescet, & fabula omnino putabitur, neque poterit retineri absque charactere suo; quoniam neque paries stabit absque fundamento, quod ipse Dominus suis factis, & dictis supposuit, & Apostolus prædicationib. suis inspirauit; vt narrationis suæ cursum firmaret anchora veteris Testamenti. Cuius auctoritatem primus magister Ecclesiæ profitetur,*

o de Hierarc. ordin. c. 4.

x lib. de Azymo.

Deleto vetere testamento nouum euanescit.

firmiorem esse illa voce, quā super Dominum trāsfiguratum factam audiuit. Firmiorem verò intelligamus dixisse nō quidem simpliciter sed ratione eorū, qui veteri tantùm Testamento credebant. Sic ille. Sed & ratione Gentilium veram Petri sententiam esse prius ostendi.

Petrus ergo ne fabulosa videretur narratio de transfiguratione, ac proinde de ceteris, quæ prædicaret, adhibuit Prophetarum testimonia, tum de aliis, tum de transfiguratione, vel voce Patris ibi audita. Certè Theophanes [a] Nicenus, quem idem citat Turrianus [b], de hoc mysterio Amos [c] interpretatur: *Ecce, inquit Propheta, firmans tonitru (i. creans nubem, ex cuius collisu erūpit tonitru:) Et creans spiritum, siue ventum* (ex cuius verberatione cum intentione significandi, sicut Physici tradunt, exstitit vox, de qua subiungit) *& annuncians hominibus Christum suum.*

Præter hunc sensum, & alium initio positum, iuxta aliam lectionem, Erasmus tres alios affert. Primus est, more Græcorum vsurpari pro positiuo comparatiuum. Secundus, Propheticum sermonem factū certiorem attestante dictis illorum voce Patris. Tertius, propheticum sermonē esse illam ipsam vocem Patris, qui quodammodo Filij sui propheta fuerit, ac præco, prædicēs palam omnia sibi placitura, quæ ille dicturus, aut facturus esset: atque huiusmodi vocem firmiorem esse sermone Prophetarum: qui tamen sermo recipi debeat, sed spiritualiter intelligi. Placet Erasmo postremus maximè: Gagneius, Salmeron, Feuardentius, Sà ex iis qui modo recitati sunt, primum probant: quamuis magis illum, qui antea secūdo allatus est ex Augustino: Beda, & parte maiore interpretū. Titelmanus secundum, nec non Clarius, recipiens tamen & dictum communiorem.

Refotat Adamus Erasmum, quia comparatur à Petro Propheticus sermo cum euangelica historia: quia non hic agitur, vt doceatur prophetias redditas firmiores per testimonium Patris in transfiguratione: quia nec ad institutum Petri facit vt vocē Patris appellet sermonē propheticū, præcipuè cùm laudet attendentes huic Prophetico sermoni, nempe scriptis Prophetarum.

Meminit Lyranus expositionis sextæ, vt intelligatur, Propheticum sermonē Petrus appellare firmiorē, quàm suum; *quod*, inquit, *verum est dicatur eorum respectu, qui prophetiis erant libris infixi, ad eum ferè modum, quo Philosophus* [d] *ait nonnullos fabulis, ac dictis Poëtarum magis assentiri, quàm rationibus certis Philosophorum.* Septimam quoque refert, vt sit firmior propheticus sermo Dauid, quàm aliorum Prophetarum, quarenus ille cœceptis verbis scripsit [e]: *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu*; quæ sunt similia his, quæ protulit Pater in transfiguratione [f]: Dauid verò etiam perfectiore prædictus fuit prophetię genere per intellectum, sine visionib. imaginariis, vt alij. & hoc affert etiā Hugo Cardinalis: ac in eo magis acquiescit Lyranus: nec aliud tradit Carthusianus, & Primatiiciius. Sed omnes iddūt, Petri, & Apostolorū doctrinam magis firmam, & authenticam secundum se esse.

Nec sexta placet, nec septima expositio: quoniam non de seipso Petrus agit, aut de vno Dauid testimonio; etsi fatear censeri posse Patrem, voce illa sua alludere voluisse, aut etiam Dauid de voce Patris vaticinatum esse. Negasse id Occumenium antea vidimus. Concedunt attamen ceteri, præterquè illos Lactantius [g]. Itaque profert prophetias tanquam ad persuadendū magis idoneas. Nec improbabile, Petrū de seipso asserere, simul cum aliis habere se, hoc est, tenere, atque existimare propheticum sermonem firmiorem, ita vt, quod rectè Clarius notauit, ἔχομεν, sit *idem ac existimamus.* Hac vsus formula Isocrates dixit [h]: *viros* οὓς ἐγὼ περὶ πλείστου ἐποιούμην, & Marcus [i], *Καὶ ὅλος ὁ ὄχλος τὸν Ἰωάννην ὅτι ὄντως προφήτης ἦν*, quamuis aliqui legant *ᾔδεισαν*. Apud Matthæum [k] eodem pacto: *Πάντες γὰρ ἔχουσι τὸν Ἰωάννην ὡς προφήτην.*

Difficile est explicare, quomodo magis, minùsue locum habeant in certitudine, quidve operentur in intellectu. nec negari potest certitudinē fidei diuinæ, visionisque beatificæ longè maiorem esse, quàm sit certitudo demonstrationis, licèt hæ sint diuersi generis. Inter diuinas quoque reuelationes, quamuis eadem nitantur Dei auctoritate vnde certitudinem habent, aliqua secundū quēdam modū dici certior & firmior potest; vt exempli causa contingeret ei, qui habeat euidentiam in attestante. Verùm nō egemus ista subtiliore quæstione, cùm vt dictum est, velit solùm Petrus magis idoneas prophetias ad persuadendum Iudæis esse, bisve, qui ex eorum numero Fidem amplecterētur, necnon qui ex Gentilibus, quàm magis priuatam illam transfigurationis visionem.

Gregorius [l] etiam illo docet modo firmiorem censeri Apostolicam prædicationē, quæ Prophetica sit prædictione cōfirmata, ita vt hoc mysticè sit *columnas intra tabernaculum argenteas paxillis ex stanno vnde fieri, vnde religati pendeant funes tentorij.* Simile quid autem licet in Ioānis Euangelio obseruare, qui post illa verba: *Vidimus gloriam eius, &c.* subdit: *Ioannes testimonium perhibet de ipso*, verbo incarnato, *& clamat* [m], non quod maior esset illius auctoritas, quàm Euangelistæ, sed quia pluris eā Iudæi faciebant [n]: & illo accedente testimonio, confirmatius reddebatur testimonium.

Hoc præterea notandum, non ideo nos Petro credere, vel Ioanni, quod se vidisse, vel audisse testeotur, quæ scribunt, sed quia nobis Ecclesia eorum proponit scripta tāquam canonica. nam Lucas [o] fatetur *se ab his qui viderant, Euangelium suum didicisse*: & Augustinus [p] Faosto neganti credēdum Matthæo quædam, quæ narrat, contigisse, antequam vocatus esset, respondet: *Si nemo de Christo vera dicit, nisi qui eum præsens vidit, & audiuit, hodie de illo nemo vera dicit.* Dicit [q] præterea, *quòd Euangelio non crederet, nisi Catholicæ illum Ecclesiæ commoueret auctoritas.* Quare iam reuelatio facta Petro, nobis ast propheticus sermo, nec ea firmior est alius, quoniam æquè, vt quiuis alios, diuinæ rationem habet scripturæ, & publici testimonij.

Valent nihilominus eiusmodi particulares reuelationes, ac testimonia partim ad confirmandam infidelium infirmitatem, partim ad consolationem Fidelium. Quocirca Valdensis [r], Durandus [s], & Driedo [t] non satis verè docent, primitiuam Apostolorum Ecclesiam maioris auctoritatis fuisse, quàm quæ nunc est, ad approbandas Scripturas. Regitur etiam modo Ecclesia eodem spiritu, nec minus certo de sacris libris, déque necessariis aliis rebus iudicare potest: & constat multo tempore post Apostolos dubitatū de nonnullis libris, ac tandem Ecclesiæ decreto iudicatos pro canonicis. Lege Stapletonum [u].

Cui benefacitis attendētes.] Augustinus [x], & Prosper [y] legunt *intendentes* προσέχοντες. De attētionis necessitate Thomas Anglicus multa disserit. Hinc reprehenditur aduersarius legis, & Prophetarū, totiúsque veteris Testamenti, cōtra quem edidit tot Augustinus Tractatus, & nos antea loculentū

attuli

Marginal notes:

a in Synbaso noui, & veteris Testam. b lib. 2. de Hierar. ordin. c. 1. c cap. 13. iuxta edit. LXX.

d Metaphys. tex. 14.

e Psal. 2. 7.

f Matth. 17. 5.

g lib. 4. c. 15.

h in Panathē.

i cap. 11. 32.

k c. 21. 26.

Certitudo fidei diuinæ, visionisque beatificæ maior certitudine demonstrationis.

l hom. 15. in Ezech.

m Ioan. 1. 14.

n ibidem 15.

Scriptio Apostolorum credimus propter Ecclesiæ auctoritatem.

o cap. 1. 2.

p cont. Faust. c. 4.

q lib. cont. Manichęi, quā vocant fundamentum, c. 5.

Reuelationes & similes testimoniorum valent ad quid valeant.

r Tom. 1. lib. 2. Doct. Fidei, c. 20. & 21.

s dist. 4. q. 4.

t 4. de Eccle. script. et dogm. c. 4.

u lib. 9. de princ. Fidei, c. 12. & seq.

x ferm. 74. de diuer. c. 5. & ferm. 137. de temp. in psal. 51. exposit. & in psalm. 87. Tract. 13. in Ioan.

y lib. Diuid. tempor. c. 22.

attulimus Prosperi testimonium, & ipsiusmet Petri, quod recitat Clemens Alexandrinus, immò etiam Christi, cum Apostolis, & Euangelistis: induxit Christus Abraham *iubentem audire Moysem, & Prophetas*, qui prosint magis, quàm suscitatus mortuus[a]. Laudantur à Luca[b] ij, qui *quotidie scrutabantur scripturas, si ita se haberent, quæ ipsis prædicabantur*, quo de loco nostras consule notationes. Sed & Paulus Timotheum[c] hortatur *attendere lectioni: laudátque quod ab infantia sacras litteras nosset, quæ possent eum instruere ad salutem per fidem, quæ est in Christo Iesu*[d]. Iosephus[e] testis est pueros Iudæos à primis annis edoctos litteras sacras, legémque, ac in deuote die, cúmque irent cubitum, commemorata iis beneficia Dei, vt libertatis ex Ægypto, &c. Eusebius[f] scribit suo tempore viguisse consuetudinem eandem. Sed & hoc etiam tempore humanæ vitæ curriculum in partes sic distribuunt, vt quinquennē ad Biblia adaptent: decennem transferant ad textum Thalmud: tredecennem seruandis præceptis imbuant exēplo Ismaelis, qui totidem annorum circūcisus fuit[g]: quindecennem disputationibus, argutiis, subtilitatibus Rabinorum super Thalmud instituant. Tale in tenera ætate requirebat studium Hieronymus[h], docēs Lætam, quomodo docenda esset Paula, Gaudentiū, quomodo Pacatula, & Ignatius præcipit pueros doceri sacras literas[i].

Ex his colligere licet, non fuisse tunc adhuc à Iudæis corruptas scripturas: immo duorum millium annorum spatio, Philo[k], quem citat Eusebius[l], testis est, nihil in iis esse immutatū: atque idem Eusebius, maluisse Iudæos millies mori, quàm vel apicē inuertere; ac Biblia quasi Deum coluisse. Quin id postea fecerint odio Christianorum, negari vix potest, tot id Patribus affirmantibus. Lege Salmeronem[m].

Quasi lucernæ lucenti.] Ὡς λύχνῳ φαίνοντι. *Lucernam David appellat verbum Dei*, ac lumen[n]; & *præceptū Domini lucidum, atque illuminans oculos*[o]. Salomō *mandatum lucernam, & legem lucem*[p]: Apertius prophetica Scriptura vocatur lucerna, omniáq; alia Testamenti veteris; respectu autem eius lex noua, & eius scripturæ lux sunt; & cognomine suo Christus doctores nominauit[q], ac seipsum[r]. Theodoretus exponens priorem psalmū; lucernam Mosis legem, Christū lumen interpretatur, quoniam illa vix vnam illuminauit gentem, hic totum orbem, quippe *Lux vera illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum*[s]. *In die ambulamus comparatione infidelium*, ait Augustinus[t], *cōparatione verò illius diei, quando resurgēt mortui, adhuc nox sumus.* Ad hunc modum conciliat cum Paulo Petrum, quando ille dicit[u]: *Nox præcessit, dies autem appropinquauit: sicut in die honestè ambulemus.* Confirmat verò sententiā Petri testimonio Pauli[x]: *Veniet Dominus, & illuminabit abscōdita tenebrarum*: quamuis ibi sermo sit de secretis peccatis. Clarius Ioannis[y] testimonium quòd ibi pro luce lucernæ, *immo & solis, ac lunæ erit claritas Dei, & Agnus, & Dominus Deus illuminabit.*

Omnis huius vitæ cognitio lucernæ instar habet, luminísque testa conclusi propter Fidei obscuritatem, quam nominat Apostolus *speculare*[z], *ænigmaticam*[a], *ex parte.*

Quocirca nihil hinc habent hæretici, vt scripturas probent claras & faciles per se esse; sed tantùm si intelligantur, illuminare, vtérque ad Christum ostendere, qui est *verus iustitiæ sol. Omnis enim prophetia*, inquit Augustinus[b], *vnus magnus ad Christum lucerna est. Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis*[c], qui de se, ac de scientia sua modicè sentiunt: pauloque post dicet Auctor[d], Scripturam non percipi propria cuiusuis interpretatione: lucerna quidem est scriptura: Sed *super candelabrum*[e] *publicæ, ac infallibilis authoritatis Ecclesiæ, non sub modio hominis priuati*, vt Ambrosius rectè obseruat[f].

In caliginoso loco.] Ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ. Augustinus[g], & Prosper[h] (in obscuro loco) Noctem huius seculi, ait ipse formidandam, consolatione prophetiæ, tanquam nocturni luminis, vt cauti vigilaremus, Petrus edocuit. Et quamdiu ad hanc lucernam ambulamus, necesse esse, *vt cum timore viuamus*[i]: quamdiu versamur in his nocturnis doloribus, & laboribus[k]. Propriè significat αὐχμηρὸς squalidum, obsitum, &c. & Augustinus alibi[l] legit (*in obscuro, & caliginoso loco.*)

Donec dies elucescat, & Lucifer oriatur in cordibus vestris.] Augustinus[m] ac Prosper[n], & maior pars expositorum hoc interpretantur de die iudicij, atque felicitatis futuræ, vbi scil. à cordibus lux, qui Deus est, videbitur, *& apparebimus cum Christo in gloria*[o], qui nunc veluti latemus in laterna; *& illuminabit ipse occulta tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordium*[p], inquit Augustinus[q], *tunc; præsentes tali die lucerna non erunt necessaria, non legetur nobis Propheta, non aperietur codex Apostoli, non requiremus testimonium Ioannis, non ipso indigebimus Euāgelio omnes Scripturæ tollentur de medio, quæ nobis in huius seculi nocte tanquam lucerna accendebantur: vt sic in tenebris remaneremus.*

Hugo addit expositionem accommodatam de martyre, *qui fracta, ceu Gedeonis lagena*[r], emicat, & viuet. Præterea diem sumit in præsenti quoque vita pro dilectionis quasi feruore, Luciferū pro cognitione, quæ præire illam debet. Iuxta primum sensum vult item diem esse perfectam dilectionem futuræ vitæ: Luciferum, cognitionem hîc præcedentem, scil. quia Luciferi lux minor est. Tamen etiam Luciferum de Christo intelligit, & cum ipso Carthusianus: hic de Christo in beatitudine viso, aut etiam de lumine gloriæ illo de eodem, prout oritur etiā hîc in corde eius, qui fidem Christi custodit, & ipsum opere imitatur. Sā diem æternitatis, & luciferum, siue auroram futuræ vitæ interpretatur. Gagneius plenam Dei cognitionem, claramque; & non ænigmaticam. Primaticcius diem sumit pro beatitudine, futurôve iudicio, Luciferum pro Christo nunc in nobis oriente per gratiam, & cognitionem diuinorum. Adamus, Arias, & sel explicant; donec in hac ipsa vita crescat paulatim purior, ac sincerior cognitio fidei, & de Christo, magisque proficiant in ea: vel donec fides magis explicita reddatur Deo intus docente, iuxta illud[f]: *Ecce dies venient, dicit Dominus, &c. & non docebit vltrà vir proximum suum, & vir fratrē suum, dicens: Cognosce Dominū: omnes enim cognoscēt me à minimo eorum vsque ad maximū eorū*[t], *& erunt omnes docibiles Dei*, seu *docti à Domino.* Hæc non auferunt ministeriū verbi, *per quod est auditus, & per hunc fides*[u]: Sed posita prædicatione, quam iuuat lectio scripturarum, facili negotio comparatur notitia eorum præcipuè, quæ sunt necessaria ad salutem. Quare Ieremiam, cuius est primus citatus locus, nō existimamus cum Theodoreto de sola futura vita loqui, vbi non egeamus mutua disciplina, sed cū Hieronymo, & aliis ad tempora Apostolorum, & primitiuam Ecclesiam pertinere, in qua, vt Ioannes[x] scripsit,

Margin notes: a Luc.16. 29. 30. — b Act.17.11. *Christus & Apostoli probarunt veteris testamenti* [illegible]. — c 1.Tim.4.13. & seqq. — d 2.Tim.3.15. — e 2. cont. Appionem, & 4. antiq. c. vlt. — f 12. de præpa. c. 2. *Distributio annorum, quibus Hebræi se litteris dedunt.* — g Gen. 17.23. 25. — h epist. — i ep. ad Philadelph. *A Iudæis non fuerunt corrupta sacra biblia.* — k lib. de exitu ex Ægypto. — l 8. de præpa. cap. 2. — m Tom. 1. Prolego. 4. — n Psal.118. 104. — o Psal.18.9. — p Prou.6.23. *Lucerna est vetus testamentum, nouum lux.* — q Matt. 5.14. — r Ioan. 8. 12. — s Ioan.1.9. — t serm.157. de temp. — u Ro.13.12.13. — x 1.Cor.4.5. — y Apo. 21. 23. & c.22.5. — *Cognitio omnis huius vitæ est instar lucernæ.* — z 1.Cor.13.12. — a ibidem. — b Tract.35. in Ioan.

c Psal. 118. 130. — d vers. seq. — e Luc.8.16. c.11.33. Matth.5.15. — f Ambr. lib.7. in Luca. c.12. — g li. 83. q. [illegible] Diuer. c.3. Tract. 35. & 35. in Ioan. — h in Psal. 51. expo. 2. — i lib. Dimid. tempor. c. [illegible] — k in Psal. 51. expos. — l in Psal. 89. — l ibidem. — m citatis locis. — n lib. dimid. temp. c. 12. *In [illegible] quo nobis [illegible]* — o Coloss.3.4. — p 1.Cor.4.5. — q Tract.35. in Ioan. — r Iudic.7.19. & seq. — *Cognitio de Christo, & de Deo [illegible]* — f Ierem. 31.33. 34. — t [illegible] — u Rom.10.17. & seq. — x 1.epist.2. 20.27.

nō est necesse vt aliquis doceat nos, sed vnctio ipsa Christi docet nos de omnibus. Lege Commentarium nostrum si placet. Propendeo magis in hanc expositionem, quia videtur aptiùs cohærere cùm antecedentibus, & consequentibus: sed non ita, vt in hac vita perfecta obtineri cognitio possit sine vlla obscuritate, vt hoc abutēs loco Gaspar Suēchfeldius, Hosio [a] teste, dicebat omnes respuēs scripturas, vt modo dicam. Dixi prius de vtili scripturarum studio. Et mirum sanè est, repertos, qui prorsus inutile, vanúmq; censerent. Talis Otho Brunselphius ex Carthusiano Apostata, qui Euāgelium ipsum pro se penitus cabalistica, & ficti tia habebat: & Gaspar Suenchfeldius, de quo dixi, qui laborem inanem asserebat, quòd scriptura sit creatura, nec deceat nimis esse addictum creaturæ: Sed voces de cœlo diuinas expectare debemus, *vt erudiamur à Deo, & de lege ipsius ab ipsomet doceamur* [b], & *Vnctio* [c] *doceat nos, & simus docti à Deo*, θεοδίδακτοι [d], vel à Christo, *qui vnus est magister vester* [e]. Sufficiunt quæ adhuc sunt dicta contra tam fœdum errorem, in quo etiam fuit Thomas Muntzerus. Quadrat in eos exprobratio apud Esaiam [f]: *& cum dixerint ad vos* (pueros meos.) *Quærite à pythonibus & à diuinis, qui strident in incantationibus suis: Nunquid nō populus à Deo suo requiret pro viuis à mortuis? Ad legem magis, & ad testimonium.* Appellauit etiam Hermannus Risuich fatuam scripturam, ficta Biblia, delirum Euangelium. Libertini præterea scripturas fabulas nominant, auctore quodam Quintino. *Se enim litteræ obnoxios non esse, sed sequi Spiritum viuificantem.* Consule Prateolum. Huc reuocandi qui vocātur cœlestes Prophetæ, aut illuminati, & antiquiores Gnosimachi, de quibus Damascenus [g], *vanum laborem esse circa scientiam scripturarum: solas Deum exigere bonas actiones.* Vniuersè omnem eiúsmodi errorem bene refellit Salmeron [h].

Elucescat.] Ἀναλάμψῃ. Thomas Anglicus, *Illucescat*, id est, inquit, *intus luceat*, & vsque ad intimum animæ. Ex mendo commodum retulit.

Lucifer.] φωσφόρος notum sydus prodromon Solis, cùm diē absolutè dixerit, potest adiectione Luciferi crescere oratio. Vt primùm namque diluxit, dici dies potest: Lucifērque perseuerat aliquamdiu ante Solis exortum, ac nonnihil postea. Indicatur huius vitæ imperfectior cognitio, quæ quāta quanta sit, sumere incrementa possit. *Iustorum enim semita quasi lux splendens, procedit & crescit vsque ad perfectam diem* [i], consequentis vitæ. Interim *lucendum in medio nationis prauæ & peruersæ* [k], inter errores, & peccatorum scandala. Proficit ipsamet Ecclesia, quæ subinde per Concilia, & Pontifices obscura declarat, & proponit credenda, Spiritu sancto, sicut promiserat Christus [l] non omnia simul portare, & capere valentibus, *docente, ac suggerente omnia*, quæ pro circumstantiis ducit esse necessaria, sed ait idem Christus id facturum Spiritum sanctum, ita vt simul eadē ipsemet dicat, & doceat.

Colligit proinde Cyrillus Alexandrinus [m], Deū esse Christum, quòd nominet eum Petrus diem, *diéique irradiationē*, & *Luciferum, & illuminationem, quæ fit in spiritu per effusum.* Vbi videtur fauere sententiæ nostræ de clariore præsentis vitæ notitia rerum diuinarum per Christum, & de Christo, nam adhibet similem locum Pauli [n]: *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum Filij dilectionis suæ in lucem.* Vltima duo verba sic nectit, quæ pertinent ad præcedentem eiusdem loci sententiam. Tunc subdit, neminem dubitare Christum esse, & mensem, & diem, & iubar, & Luciferum eorū qui sunt inter eos, qui ad Fidem vocati sunt.

Idacius [o] porrò illud Psalmi *Pex vtero ante Luciferum genui te*, sumentibus nonnullis de Spiritu sancto, & inde probantibus, idcircò minorē esse Filio, respondet etiam de Filio hîc dici nomē Luciferi, sicut & aliis locis numen stellæ [q]: *quare, sicut Filium*, inquit, *in stella imagine nunciatum Spiritus sancto, non potest dici inferiorem. Spiritus sanctus si propriè fuisset Lucifero comparatus, minor Filio non poterat apparere.* Negat etiam, cùm ita hic locutus est Petrus, Spiritum sanctum Luciferum propriè nominatim vel dixisse, vel docuisse, vel docendum mandauisse.

Gregorius [r] ostendit, quare dicatur Christus Lucifer, ac stella matutina, & expositores Apocalypsis [s] Primasius, Beda, Rupertus: eodémque loco Viegas noster affert alias expositiones huic loco non incongruentes. Placet magis tamen, quod affert Ribera de Christo quoque interpretans, ita de seipso loqui capite vltimo Apocalypsis, vt se ostendat auctorem omnium reuelationum, tāquam *lucem mundi* [t], cùm fuerint Prophetæ solùm vt lucernæ. Vnde & pollicebatur [u]: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Ponit editio Syra, quam Latinam fecit Etzelius noster, שמשא *semscio, solem*: quem quoque nominat φωσφόρον Suidas, & Philo ait φωσφορεῖν: sicut Cicero [x] vocat Lunam luciferam. De isto Lucifero spiritualiter sumpto pro Christo agit adhuc antea citatus Cyrillus Alexandrinus [y].

Vers. 20.] Hoc primùm intelligentes, quòd omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit.

Vers. 21.] Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia: sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.

VTilis Prophetarum lectio propter firmissimam grauissimámque auctoritatem. Sed qui legit, intelligat, cauēs, ne proprio fretus ingenio, scripturas tametsi lucentes aliquantulùm in hac mundi caligine percipere se posse confidat. Nam sicut auctore sunt Deo, ac inspiratore conditæ scripturæ, ita vt intelligantur diuina necessaria gratia est, quam non cuiuis communicat Deus, verùm viris sanctis, aut certè his, *quos in Ecclesia posuit pastores, & doctores, ad consummationem sanctorum, fideles fidelium*, qui subsunt ipsis, *in opus ministerij*, (quo illi funguntur) in ædificationem corporis Christi [z].

Quocirca nō permittitur interpretatio cuiuis gregario, & laico, opifici, mulierculæ. Qui sanctiores sunt, doctioresque, tantam istam profitentur experiri se difficultatem, & obscuritatem scripturarum, ac ipsimet qui faciles iactant, & claras hæretici, tot, adeóque discrepantibus inter se editis Commentariis. Demonstrat vtrumque copiosè præ ceteris Bellarminus noster [a], & obscuras difficilésque scripturas esse, & per certos in Ecclesia homines, maximè per Pontificem controuersias de Fide dirimendas, legitimū scripturarum sensum declarandum.

Concedunt, quòd hic Petrus docet, hæretici scripturas non ex ingenio proprio, sed secundum dicta

Marginalia:

Cognitio perfecta in hac vita obtineri non potest.

a lib. de hær. nostri tempo.

b Psal. 93. 12.

c 1. Ioan. 2. 20. 27.

d Esa. 54. 13.

e Matt. 23. 8. 10.

f Esa. 8. 19. 20.

g lib. de hæresib.

h Tom. 1. Prolego. 7.

Cognitio huius vitæ imperfectior.

i Prou. 4. 18.

k Philip. 2. 15.

l Ioan. 16. 13.

Christus Deus probatur.

m lib. 1. de Trinitate.

n Coloss. 1. 13-14.

Christus est iubar, & dies, & Lucifer.

o contr. Varimadum.

p Psal. 109. 3.

q Nu. 24. 17. Apoc. 2. 28. cap. vlt. 16. Matt. 2. 2.

Spiritus S. non est minor filio.

r 19. Moral. c. 30.

s cap. 2.

t Ioan. 8. 12. & cap. 9. 5.

u ibid. c. 8. 12.

x 2. de nat. Deor.

y Dialog. de Trinit.

Vt scripturæ intelligantur diuina gratia opus est.

z Ephes. 4. 11. 12.

a lib. 3. de verbi Dei interpretatione. c. 1.

dictamen Spiritus sancti, qui dictauit illas, exponi debere, sed summa vanitate, ac falsitate sibi, suisque etiam vernis, & lixis hoc pollicentur dictamen: Catholici, licet priuatis interdum concedi non negent, illos constituunt, quos dixi, certos iudices, interpretésque, nempè Concilium Episcoporum approbatum à Pontifice, seu Pontificem ipsum, cuius est fratres confirmare, oues pascere, claue scientiæ, quam gerit, huiusmodi res aperire. Hæc nunc vt omnino certa, compertáq; ponimus, ne in longiore versemur disputatione alterius loci magis propria.

Legitimi interpretes scripturarum qui sint.

Synodus [a] Tridentina decreuit esse *Ecclesiæ iudicare de vero sensu, & interpretatione scripturarum sanctarum, cauitq́, ne quis contra eum sensum, quem ipsa tenet, ad suos sensus contorqueat, aut contra vnanimem consensum Patrum illas interpretari audeat, etiamsi huiusmodi interpretationes nullo vnquam tempore edendæ forent.* Et quòd magis mirere (quàquam quia familiaris ei est inconstantia, minùs mirandum est.) Lutherus, qui toties seipsum hac in re, & alium quemlibet Papæ, atque Conciliis prætulit, cùm diceret sæpe, nullum ibi virum esse, qui diuinum spiritum, vel modicū olfecerit [b], ab ipsamet cōuictus veritate, asseruit [c], nos de nullo priuato homine certos esse, habeat nec ne reuelationem Patris: Ecclesiā autem ipsam esse, de qua dubitare non liceat. Profectò nullus sit finis litium, si pari singuli auctoritate iudicent: nec magis Caluino quidlibet ex suo spiritu tradenti, credet etiā Caluinianus maximus, quàm quod opinor ex ea secta nullus credere se fide diuina concedet, pronūciāti se iustum esse, ac de sua certum salute, eo quòd Spiritus sanctus obsignauerit cor ipsius, suóque testimonio cōfirmauerit ipsum esse filium Dei.

a Sess. 4. Ecclesiæ est de vero sensu Scripturæ iudicare.

b Coclaus recitans articulos 27. 28. 29. 225. & Luth. etiā in præfat. illorum. *Lutheri inconstantia.*
c lib. de Potesta. Papæ.

Petrus itaque, vt præmonui, opportunè monuit, postquā appellasset lucernæ vocabulo scripturam, ne quis id ita intelligeret, quasi certò illuminaret, etiam secundum priuatā cuiusuis interpretationem, & ipsa sola sufficeret hoc quoq; modo exposita, ad Fidei terminandas controuersias, absque communi auctoritate, quæ Fidei magistra sit, & iudex; monuit, inquam, serio admodum, grauitérque, vt hoc primum omnes intelligerent interpretatione propria Scripturam non percipi; sed illa ipsa auctoritate diuina, qua condita est, & in Ecclesia est, quæ dictæ lucernæ ministra est, ac lumen ipsum illius quasi digito demonstrat, prædicat, proponit, testificatur.

Interpretatione propria Scriptura non percipitur.

Hoc primum.] Πρῶτον, aduerbium est, non nomen; idem quod, in primis: vt intelligatur quanti referat hæc admonitio. Alij primum, pro prios sumunt, vt Erasmus & Vatablus. Sed melius priore modo, sicut & quando quærēdum præcipitur *primum regnū Dei* [d], vel *vt fiant obsecrationes, &c.* [e] item, quando postea monebit Petrus [f], *vt hoc primum sciamus quod venient in nouissimis diebus in deceptione illusores, &c.*

d Matth. 6. 33.
e 1. Tim. 2. 1.
f cap. 3. 1.

Omnis prophetia scripturæ.] Πᾶσα προφητεία γραφῆς. Prophetia Scripturæ, vt Caietanus docet, denotat prophetiam sacram, quia Scripturæ vox absolutè ponitur pro sacra. Hoc vltimū notauimus alibi [g]. Aliæ circūferebantur prophetiæ vel diuinæ, sed apocryphæ, nec in canonē adscriptæ, vel naturales. Gnostici suas venditabant, & ex libris sacris quos volebāt, aut reiiciebāt aut recipiebant. Omnis diuina Scriptura censeri, ac dici potest prophetia, vt antea docuimus, etiamsi non contineat rei futuræ vaticinationē. Quidquid, nisi Dei potest instinctu sciri, prophetiā esse Gregorius [h] docet; & B. Thomas [i], immo & Gentiles ita sentiebant de vatibus suis, vt de Epimenide Varro [k], Cicero [l], Plutarchus [m], Athenæus [n], & in genere de aliis Aristoteles [o]. Quin etiam præterea, quod imperio propheta facit diuino, si quid mysticū, & diuinum contineat, vaticinari dicitur, vt Ezechiel [p].

g Act. 18. 24.
Omnis diuina Scriptura Prophetia censeri potest ac dici.
h hom. 1. in Ezech.

i 2. 2. q. 171. a. 3.
k 7. de lingua Latina.
l 2. de legib.
m in Solone.
n lib. 13. c. 27.
o 1 Rhetoric.
p c. 38. per totum.

Sed & prophetię notio vna posset esse pro interpretatione, quemadmodū, & prophetare nonnunquam prædicare est, ac interpretari sacras litteras, vt memini quodam loco [q]. Tunc sensus esset, prophetiā scripturæ, id est, interpretationem, non fieri propria interpretatione; & ne bis repetatur idem nomen, pro interpretatione, secundo loco, quæ Græcè est ἐπίλυσις, dici posset dissolutio, vel explicatio, &c. Verùm non ita congruit proposito hæc acceptio, tum quia sic interpres vertit, nec vllus alius aliter: tum quia respectum Petrus habuit ad eum, quem antea nominauerat προφητικὸν λόγον *propheticum sermonem.*

q Act. 2. 4. c. 13. 2.

Cæterùm quod absque exceptione omnē prophetiā Scripturæ dicit, eripit hæreticis effugium docendi, quamuis hic, aut ille per se locus scripturæ sit obscurus, aut difficilis, facili negotio aliorum collatione locorum intelligi, & exponi posse, atque Scripturam ex Scriptura in controuersis quæstionibus certò, ac infallibiliter percipi. Intelligentia cuiusuis loci certa, infallibilis, & cui omnes assentiri teneantur, exigit in Ecclesia communem auctoritatem, per quam cōmuniter loquatur, omnésque doceat Spiritus sanctus.

Non omnis Scripturæ locus obscurus ex alio loco Scripturæ facilius exponi potest.

Propria interpretatione non fit.] Ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται *propriæ interpretationis non fit*, vel nō est, non pertinet ad quemlibet interpretari, nec illi ipsi qui scribebant, exponebant, volebāt. est ἐπιλύειν soluere nodū alicuius quæstionis, & explicare. Interpres alibi vertit edissetere [r], & absoluere [s]. Vnum de donis gratis datis ad Ecclesiæ communem vtilitatem *interpretatio sermonum est* [t]: quod alias [u] docuimus consistere, vel in aptè aliā ex alia linguam conuertendo, vel in difficultatibus scripturarum expediendis. Attamen donec approbatio sūmi Pastoris accedat, nō facit fidem quælibet interpretatio, quam etiam nobis aliter cōstare non potest ex Dei munere profectā esse.

r Mar. 4. 34.
s Act. 19. 39.
t 1. Cor. 12. 10. c. 14. 26.
Interpretatio sermonum quod donum sit.
u Act. 2. 4.

Inter hæreses vnam Damascenus [x] recēset Parermeneutarū, *qui arbitratu suo Scripturas interpretarentur studio vincendi, cùm tamen laborarent imperitia, & inscitia iudicandi.* Quemadmodum verò Aaron *fratris propheta* nominatus est à Deo [y], quia locuturus erat ad Pharaonē, quæ ipsi frater Moses antea locutus esset. Sic ille verus propheta est, qui quæ ex ore Dei excipit, loquitur, aut scribit, aut qui eodem spiritu diuino quo scriptę sunt sacræ litteræ, illas legit, & intelligit, vt Bernardus docet [z]: *Clauē scientiæ* nominat Christus [a], & Ioānes *clauem Dauid*, quam habuerit Christus *aperiēs, & claudens pro arbitrio suo* [b]: item *librum signatum sigillis septem* [c]: de quo etiam libro signato Esaias [d].

Hæresis Parermeneutarum.
x lib. de hær.
y Exod. 7. 1.
Verus Propheta quis.
z ep. ad Fratres de Monte Dei.
a Lucæ 11. 52.
b Apoc. 3. 7.
c Apoc. 5. 1.
d cap. 29. 11.

Non enim voluntate humana allata est aliquādo prophetia.] Ambrosius [e] mysticè vestes Christi, *super quas miserunt sortes* [f] *milites*, de diuinis scripturis, & Euangelistis exponens causam reddit, quoniam sora veluti à diuino pendet examine; & ideo, quia non in potestate propria sunt locuti, neq; omnes eadem omnia, sed pleraque dixerunt diuersa, quę alius non dixerat, sancti Spiritus gratiam veluti sortito illis ea tribuisse cognoscimus, quę loquerentur singuli de operibus Domini Iesu, vt eius gesta sibi describenda pro eius nutu diuiderent.

e de Tobia c. 20.
f Matt. 27. 35. Mar. 15. 24.

Ad

Ad Prophetas, & aliarum scripturarum conditores hoc idem transferri potest, de quibus etiã intelligit Oecumenius locum præsentem hoc sensu; vt isti non pro voluntate sua (id habet quoque Glossa Interlinearis) sed sicut diuinus Spiritus ipsos mouendo operabatur, prophetauerint, & scripserint. Addit scriuisse ad se diuinissum Propheticum sermonem: attamen illius interpretationem non fecisse, cum Pseudoprophetæ, aut Græcorum vates non agnoscerẽt, dum agitarentur, sed insania vecordes effecti ignorarent quid sibi accideret, tanquam ebrij effecti.

Error fuit Montanistarum, seu Phrygastarum, siue Cataphrygarum, & Priscillianistarum, Prophetas more arreptitiorum non intellexisse quæ prophetabãt. Refellit Basilius [a], Hieronymus [b], Epiphanius [c]: quoniam abhorreat à ratione diuinæ præsentiæ; vt amentem reddat, quem implet Sapientia, & vt qui præbet aliis vtilitatem, nihil ex propriis capiat sermonibus vtilitatis. Addunt præterea exẽplum Dauid, qui *sibi certa incerta, & occulta Sapientiæ Dei manifestata* [d]: Danielis, de quo Ezechiel [e]: *Ecce Sapientior es Daniele*: Mosis, *qui loquebatur ad Dominum, & Dominus respondebat ei* [f]. Afferunt Pauli testimonium scribẽtis, quod *Spiritus Prophetarum Prophetis subiecti sunt* [g], & Salomonis affirmantis intelligere Sapientẽ, quæ profert de ore suo; & in labiis suis portare scientiã. Idacius [h] annotat sic esse subiectos spiritus Prophetarũ Prophetis, vt hi spiritus Spiritui sancto subiiciantur, qui Prophetas illos dedit, iuxta Petri præsens testimonium, quod ipse ita legit: *Nunquam humana voluntate prophetia allata est aliquãdo, sed a Spiritu sancto repleti loquebantur homines.*

Notat Caietanus dictum. (Non voluntate humana) cùm potiùs dici debuisset: *Non intellectu*, quia prophetia est de singularibus contingentib. futuris, ad quorum certitudinem constat non se extendere intellectum humanum, cum cõstet ad eorumdem vaticinia se extendere præsumptionẽ voluntatis humanæ. *Ideo*, inquit, *exclusit Petrus voluntatem humanã.* Thomas Anglicus obseruat allatam prophetiã dici, quia, vt Dionysius [i] docet, fertur desursum ministerio Angelorum. Hugo Cardinalis docet, non esse in potestate Prophetæ nouam concipere prophetiam, quãuis possit iam habitam proferre, quando vult, & hoc secundo modo dixisse Paulum, quòd *spiritus Prophetarum subiectus est illis*: priore Elisæum, dum caneret psaltes, prophetasse [k]. Carthusianus colligit hinc argumentum Esaiæ: *Quæ ventura sunt, annuntiate nobis, & sciemus quia Dij estis vos* [l]: quia ex libera Dei voluntate tãtùm pendens certa purè contingentiũ liberorum præcognitio. Communicari potest etiam impiis prophetia, vt Balaam [m], Caiphæ [n]; & apud Gentiles Sibyllis, Hystaspi, vel Hydaspi.

Valde efficax argumentum ex prophetia: vnde Christũ hoc modo agnouit Samaritana [o], & Petro Christus initio statim prædixit [p]: *Tu vocaberis Cephas.* Vt ob hanc fortasse causam præcipuè postea ediderit illam confessionem [q]: *Tu es Christus, Filius Dei viui*, & cum Nathanaeli dixisset [r] *Vidi te sub ficu*, ipse respondit, *tu es Filius Dei, tu es Rex Israel* [s]. Chrysostomus exaggerat vim huius argumenti: Gentiles imitari alias prædictiones eorum falsas deprehendi.

Sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt.] Ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν: *a Spiritu sancto impulsi, rapti, agitati, acti*, vt Vatablus reddit, & Clarius, & Caietanus. Sed melius interpres vitauit occasionem erroris, de quo proximè dixi: licet si ita vertisset, commodè intelligi deberet: sicut & cùm dicuntur *qui Spiritu Dei aguntur, filij Dei esse* [t], saluo scil. pleno vsu liberi arbitrij. Spiritui sancto munera gratiæ tribui, nulli non cognitum, sicut & nomen amoris, ac doni, de quibus alibi disseruimus [u]. Ioãnnis pater cecinit *locutũ Deum per os sanctorum prophetarum*; & id eisdem verbis profitemur in symbolo Niceno de Spiritu sancto. Hic dicuntur locuti ab ipso inspirati, per loquendi verbum scriptionem quoque comprehẽdendo. Quare Spiritus sanctus scientiam vocis habere dicatus [x], aliis locis exposuimus [y]. Ab hac inspiratione, ac, vt ita dicã, dictatione Spiritus sancti, prouenit cognomẽ scripturæ sanctæ [z], & diuinæ. Vocantur etiã *libri sancti* [a] *eloquia Dei* [b]. *Scriptura diuinitus inspirata* [c], *litteræ sacræ* [d], &, vt ante vidimus, prophetiæ; nec non communi vsu Ecclesiasticorum Auctorum, canonicæ Scripturæ Hinc est, quod Christus citans Dauid, ait [e], *in Spiritu locutũ*, & Esaiam [f] *bene prophetasse*. Paulus [g] autem scribit Scripturam dixisse Pharaoni, quod Deum [h] constat dixisse. Scribit quoque *locutum Deum patribus in Prophetis, qui postea in Filio* [i]: item *per Esaiã* [k]: & rursus *per os Dauid Apostoli asserunt* [l], & ipsemet qui priùs loquebatur (in Prophetis) dicit de seipso, *Quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum* [m], nempe Dei Filius factus deinde homo.

Omnis sanè veritas dici potest *diuina*, de quacũque re sit, quoniam *Deus veritas est* [n], & *Spiritum sanctum est spiritum veritatis* [o]. *Vt video*, inquit Eliu [p], *spiritus est in hominibus, & inspiratio Omnipotentis dat intelligentiã*. Omne verum à veritate verum est. Est autem veritas Deus, inquit August. [q] & Ambr. [r] *Quidquid verum a quocumque dicatur, est à sancto dici Spiritu.*

Attamen immediatè à Deo reuelata doctrina, meritò nomẽ obtinet diuinæ, & inspiratæ: quemadmodum illa quæ vocamus miracula, fiúntque a solo Deo velut a causa per se efficiente, vocantur absolutè opera diuina. Sic respondet B. Thomas [s]. In Latinum editione scripturarum, locum illud mysticè habuit [u], *quod vbi erat impetus Spiritus* (dictantis) *illuc gradiebantur* (scriptores) *nec reuertebantur* (ita vt ex proprio spiritu scriberent, & humano) *cùm ambularent*. Pseudoprophetæ, quorum sequenti capite fit mentio, *visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini, nec loquentie ad eos Domino* [x]: qualis Sanaballat [y]. In ceteris errandi subesse periculum potest. *Illa scriptura*, inquit Anselmus [z], *arcem auctoritatis obtinent, quæ per Spiritũ Dei prolata sunt, quæ & canonica nuncupantur.*

Ceterùm inspiratio diuina spectari multis modis potest. Nam vel res ipsæ, de quibus erat scribendum, scriptori erant incognitæ, quales Dauid sibi reuelatas testatur [a]: vel quãuis essent cognitæ, idque etiã naturaliter, Deus impulit ad scribendum, ne scriptor in scribendo falleretur, falleretve: vel ipsamet verba singula dictauit Deus. In diuinis litteris plurima sunt primi generis, nõ pauca secundi: verba quoque dictata multò probabilius est. Primũ, ac secundũ demonstrant verba ista Petri: & necessaria ratio, quoniam periclitaretur aliòqui tota scripturarum sanctarum auctoritas, si leuissimus in iis error deprehenderetur, vt argumẽtatur Augustinus [b]: dicens præterea [c], *quod titubabit fides, si diuinarum scripturarũ vacillet auctoritas.* De tertio probabilior lõgè sententia est, quæ ait ipsamet verba dictasse Spiritũ sanctum: etiã id reddit magis venerabilẽ, & diuiniorẽ

scriptu

a Proœm. in Esaiam. b ibidem, & Nahum 1. c hæresi 48. *Prophetarum rationem suæ ipsi prophetæ intellexerunt.* d Psal. 50. 8. e cap. 28. 3. f Exod. 33. 34. & Num. 12. & alibi passim. g 1. Cor. 14. 32. h cont. Varimad. i de cælesti hierar. *Non esse in potestate prophetæ nouam prophetiam.* k 4. Reg. 3. 15. l cap. 41. 23. m Num. 22. n Ioan. 11. o Ioan. 4. 19. p Ioan. 1. 42. q Matt. 16. 16. r Ioan. 1. 48. 49. s hom. 18. in Ioan.

t Rom. 8. 14. *Spiritui S. nomen gratiæ tribuitur.* u Luc. 1. 70. x Sap. 1. 7. y ... z R. Machab. 12. a ... b Rom. 3. 2. c 2. Tim. 3. 16. d ibid. 15. e Matt. 22. 44. f Matt. 15. 7. g Rom. 9. 17. h Exod. 9. 16. i Heb. 1. 1. k Act. 28. 25. l Act. 4. 25. m Esa. 52. 6. n Ioan. 14. 6. & 1. Ioan. 5. 7. o Ioan. 16. 13. p Iob. 32. 8. q li. 83. quæst. q. 1. r 1. Cor. 12. ad finem. *Immediatè à Deo reuelata doctrina, nomen obtinet diuinæ.* f Psal. 35. 4. & alibi. s 1. 2. 1. Tim. 3. 16. u Ezech. 1. 12. x Iere. 23. 16. 21. y 2. Esd. 6. 8. z ... *Inspiratio diuina spectari multis modis potest.* a Psal. 50. 8. *In scripturis nulla prorsus falsitas est admittenda.* b ep. 8. & 19. ad Hier. & ep. 112. & de consen. Euang. c. 13. & de mendacio c. 10. & 11. cont. Faust. c 1. de Doct. cap. 37.

ſcripturā, cum quod ad res ipſas pertinet Cōciliorum quoq; approbatorum à Pontifice,& Pontificis definitiones eam laudem habeant, vt certam veritatem contineant. Hic præterea loquēdi modus de ſcripturis,& ſimiles allati,vt diuinitus dicantur inſpiratæ,magis id indicant.

Fauēt plurimùm hi,qui Deo vocāt epiſtulas,ab ipſo miſſas Deo de cœlo, vt, quos alibi retuli [a], Antonius [b], Auguſtinus [c], Gregorius [d], Chryſoſtomus [e], Macarius [f]: qui emiſſa etiā de cœlo dona,vt Baſilius [g], & Ephrē [h], qui venerabilem ſtylum Spiritus Dei, vt denuo Aug. [i] præterea qui ſcriptores ipſos cum calamo cōparant, vt nō ipſi per ſe ſcribāt,ſed nobiliore mouente illos,ac peritiore ſcriptore Deo,vt Gregorius [k], ad id vſurpans ex pſalmo [l]: *lingua mea calamus ſcribæ*, (vbi conſule Cōmentarium noſtrū) &c. necnō Theodoretus [m]: item, qui docent ne iota quidem, vel apicē vacare myſterio,vt iterū Baſilius [n], ac Hieronymus [o]: ex quib. prior blaſphemiam exiſtimat dicere aliquod verbum eſſe otioſum. Adhæc qui diſertè aſſerunt Deum dictauiſſe, vt Irenæus [p], Cyprianus [q], Auguſtinus [r], Gregorius [s].

Accedit, quod non ſolùm Doctores noſtri verbatim recitant,& explicant ſcripturas,ſed etiam interdum ſcriptores noui Teſtamēti,& citāt ſcripturas veteres,& exponunt. Sed & veritas ſententiarum pendet à verbis ipſis; ita vt, quemadmodum in definitionibus Conciliorum & Pontificiis verba ipſa dictari creduntur. licet non in aliis,quæ ſimul adiungūtur, vt in rationibus,&c. ſic idem ſentire debeamus de ſacris ſcripturis,de quibus omninò dubitari,& diſceptari nō poteſt, vt ait Auguſtinus [t], vtrum verum, vel vtrum rectum ſit,quidquid in iis ſcriptum eſſe conſtiterit. Poſtremò cùm ſit omnium par ſcripturarum auctoritas, tam videntur Deo auctore ſcripta verba omnia cęterarum,quàm Ieremiæ [u]: nec minus periculoſū eſſe apponere, vel diminuere de aliis, quàm de Apocalypſi [x].

Supereſſet quærere de editionib. ac verſionibus ſcripturarum, præſertim de noſtra Latina vulgata, vtrum nō modo nil habeat contra fidē, & mores,tradátque ſufficienter neceſſaria, ſed in omnibus ſit aſſecuta ſenſum, & ſingula ipſa verba Spiritus quoque ſanctus dictauerit; aùt in rebus minoris momenti cōcedere poſſimus aliquos errores in ipſa ex ipſiuſmet interpretis aut negligentia,aut ignorantia.Ego quia de iſta, & priuie quęſtione, déq; omni hoc argumento fuſius alibi diſſerui,ſic nunc paucis definio.Auctor approbatæ noſtræ Latinæ vulgatæ editionis, quamuis magis Latina,elegāti,clara, propria vti oratione potuit,vt admittūt Hieronymus [y], Auguſtinus [z], Gregorius [a]. Præterea licet abſque errore poſſit dici,non expreſſiſſe ſemper magis proprium, & magis primariò intentum ab Spiritu ſancto ſenſum,ita vt nihilominùs verum, ac verè intētum aliquem reddiderit:attamen multo melius eſt, ac tutius aſſerere cōtrarium tam de ſenſu, quàm de verbis, vt ſcil. Deus vtráque in re illum direxegis,atq; docuerit. Nam videtur hoc ad maiorem Dei curam de Eccleſia ſua pertinere: ſic quoque meliùs hæretici confutantur, qui facilè alioqui cauſari poſſent, ſenſum, quem verba præ ſe ferunt,& paſſim etiam recipitur, eſſe minùs principalem (etſi ſatis eſſet,ſi conſtaret intentum eſſe etiam ſecundariò à Spiritu ſancto,) ſemper dubitare poſſemus de ſenſu primario, & hac adeo vtili ſcientia priuaretur Eccleſia.

a in ep. Ioan. præf. c. 1.
b apud Athanaſ. in vita.
c concio. 2. in pſal. 90.
d li. 4. ep. 54.
e hom. 3. in 2. ad Theſſ.
f hom. 39.
g in pſal. 59.
h Tom. 2. ſer. de patien. & cōſum. ſecul.
i 7. confeſſ. c. vlt.
k præf. Moral. cap. 2.
m Moral. c. 24. lib. 34. c. 4.
l Pſal. 44. 2.
m præf. in pſ.
n hom. 6. & in Hexam.
o in c. 5. Matt.
p lib. 2. c. 47.
q ſer. de eleemoſyn.
Verba ipſa ſcripturarum à Spiritu S. dictata.
r 11. de ciuit. Dei c. 3. lib. 18. c. 38.
ſ præf. Moral. cap. 2.
t 2. de Baptiſmo c. 3.
u cap. 36. 1. & ſeq.
x vlt. 18. 19.
De vulgata editione.
y ep. ad Sun. & Fretelam. ep. ad Paulinum, epiſt. de opt. gen. interpre.
z 2. de Doct. c. 11. & 13.
a in Iob præf. cap. vlt.

Quòd autem non ſit aliquando vlla ratione ſenſum aſſecutus, vel quòd etiā falſum poſuerit, quāuis in re minoris momenti, nullo modo concedi debet. Tridentinum [b] enim Concilium definit ſcripturæ libros integros cum omnibus partibus ſuis, prout in Eccleſia Catholica legi conſueuerūt, & in vetere videlicet vulgata editione ſunt,tanquam ſacros, & canonicos recipiendos eſſe,tales autem nequeunt eſſe partes illę,in quibus non eſt ſenſus a Spiritu ſancto intentus.

Dubitari poſſet de etymologiis vocabulorum, verùm quæ ſunt in vetere Teſtamento, ſi eas poſuit idemmet Auctor ſcripturæ, ſunt eodem modo canonicæ:Si interpres,teneri non debent, licet forſitan canonicæ non ſint. Accidit præterea, vt cùm non ſatis poſſent Latina nomina aptè reddi, quædam alia ob affinitatem cum rebus per peregrina ſignificatis reddita ſint:Verbi gratia, in arboribus apud Danielem [c]. Habebit alluſio tunc auctoritatem canonicam,non ipſa in ſe, iuxta ſignificationem propriam nomina Latina. In Teſtamento nouo ſcriptores ipſimet ſacri videntur etymologias expreſſiſſe. Ad extremum,ſi donum gratis datum *interpretationis ſermonem* nonnullis conceditur *ad vtilitatem* [d]; quis ambigat laboranti pro Eccleſia tota interpreti eſſe conceſſum,aut errores,qui fortè inciderāt,corrigenti auctoritate Eccleſiæ,aut ipſi ſaltem Eccleſiæ à priuato aliquo confectam interpretationem approbanti?

De Græca editione,& Hebræa , & Syrochaldæa, vtrum adeo certam habeant auctoritatem, ac Latina,maximè tertia,& prima apud Catholicos,qui vtuntur illis duntaxat,quæſtio fieri ſimilis poteſt. Certè ſi habent apud aliquos, neceſſe eſt vt & apud omnes. De Syrochaldæa lege tractatum Franciſci Lucę Brugenſis.Porrò cum omnes Catholici Romanæ ſubſint Eccleſiæ, cōſtat, quaſlibet alias editiones,ad eam, qua illa vtitur, cuique auctoritatem attribuit,expendi, & dirigi oportere. Hebrææ approbatio nō eſt adeo neceſſaria iā toto diſperſis orbe Iudæis:Gręcā LXXII. Interpretū Sixtus V. anno M.D. LXXXVI. reſtituit,& approbauit, qua potiſſimum vteremur ad Latinæ vulgatę intelligentiam,atque ſanctorum Patrum,& prohibuit, ne quis de illa audeat in poſterùm,quidquam vel addendo, vel demendo immutare. Credi debet, licet Latina Eccleſia in fide retinenda fuerit ſine dubio longè conſtantior, quàm Græca, idcóque veriſimile etiam ſit vigilātiorem fuiſſe in ſuis codicibus à corruptione vindicandis, ac tandem ſuæ Latinæ approbationem editionis authenticam habeat; nō defuiſſe Græco, aut Syrochaldæo ſermone in ſacris vtentibus,editionem, in qua neceſſaria ſaluti, & religioni reperirent.Si qua verò suboriretur grauior dubitatio, conſulere poterant, vt & modo poſſunt, debéntque vniuerſalem Paſtorem Romanum Pontificem, qui ſi velit, poteſt quamlibet editionem approbare,ſicut ante annos ſexcētos approbauit pro Morauis recens cōuerſis Sclauonicam, quod non ſuppeterent qui Latina lingua celebrarent Officia diuina [e].

De his omnibus habes quos legere poſſis, ſi plura deſideras,Pagninum [f], Ioannem [g] Picum Mirandulanum,Finum [h], Porchettum [i], Catharinum [k], Driedonem [l], Titelmanum [m], Sixtum [n] Senenſem,Antonium [o] Beuter,Petrum Sutorē [p], Canum [q], Latomum [r], Leonem [s] Caſtro, Ederum [t], Tiletanum [u], Michaëlem [x] Medinam,Hoſium [y], Petrum Sotum [z], Cantipetrenſem [a], Pau-

Interpres noſter dicendus non eſt non aſſecutus eſſe ſenſum Scripturæ, vel falſum poſuiſſe.
b ſeſſ. 4.
Etymologiæ vocabulorum quomodo recipiendæ.
c c. 13. 55. 59.
d 1. Cor. 12. 10.
De editione Syrochaldaica, Hebræa, & Græca.
e Aeneas Syluius li. de Orig. Bohem. cap. 13.
f in Iſagoge.
g lib. de edit. vulga.
h cōt. Iudæos.
i cont. Iudæ.
k de clauibus ſcript.
l 1. & 2. Eccl. dogma.
m Apolog. pro veteri tranſlat.
n lib. 2. 3. 8. Biblio.
o de lib. ean.
p de vulg. edi.
q 2. de locis.
r 7. de inſtaura. relig.
ſ præf. in Eſa.
t in Apolog.
t in Oecono. Biblio.
u pro Concil. Trident.
x 6. de Fide.
y 4 Con. Brētium.
z Con. Bucēr.
a S Hypoty. cap. 4.

lum [a] Ferosempronium, Andream [b] Vega, Lindanum [c], Paiuain [d], Bellarmioum [e], Salmeronē [f], & quem ante dixi Lucam Brugensem, & in biblicis prolegomenis Serarium nostrum. Vehementer probo Ioānis Eckij [g] viri doctissimi modestum, prudénsque iudicium, malle se fateri inscitiam, quàm vt credat Ecclesiam vel in minimo apice, nimirum vulgatæ editionis errare.

Sancti Dei homines.] Cur sancti Prophetæ nominentur, docui alibi [h]. Etsi verò prophetiæ gratis datum donum in improbis reperiri, sicut & alia similia, possit, qualis Balaam [i] fuit, Caiphas [k], & hi, qui se in nomine Domini prophetasse verè quidem, sed frustra, dicent [l]: nihilominus ex iis quorum canonica extant scripta, nullius in dubium sanctitas reuocatur, præterquàm Salomonis, quam nos ostendimus, cum illius exponeremus Ecclesiasten, iuxta magis communem, & probabilem sententiam, inter sanctos censeri posse, nec absque pœnitentia vitam terminauisse. Nec omnino leue argumentum, quod inter scriptores canonicos illum esse voluerit Deus. Argumentatur Lactantius [m] iustos, & electos viros Spiritu sancto impletos, ac in media plebe prophetas constitutos, vt per eos peccata ingrati populi verbis minacibus increparet, & nihilominus hortaretur ad pœnitentiam sceleris agendam. De his Philo [n] præterea quæ citauimus [o] ex eodem, ita scribit: *Dei verò homines sacerdotes, & prophetæ sunt, quorū maior est dignitas quam vt se misceat humana Respublica, & mundi ciues fiant; sed sublimiores omnibus rebus sensibilibus, migrarunt in mundum intelligibilem, ibi fortiti domicilium, ascripti reipublicæ idearum incorporearum, & incorruptibilium.*

a lib. 3. c. 1. de die pass. Dom.
b 15 pro Con. Trid. c. 9.
c 1. de optim. gen interpre.
d 1. de tradit.
e Tom. 1. 13. de verb. Dei.
f Tom. 1. Proleg. 3 5. 6 9.
Canonici omnes scriptores sancti fuerunt.
g in c. 1. Agg. in id: Nuntius de nuntiis Domini.
h Act. 1. 21.
i Num. 24. 17.
k Ioan. 11. 49. & seq.
l Matth. 7. 22.
m lib. 6. c. 12.
n de Gigan. sub finem.
o Act. 1. 21.

Crebrò legimus appellatos Prophetas viros, & homines Dei, vt Samuelem [p], Semeiā [q], eum, qui seductus est ab alio propheta [r], Eliam [s], aliū, qui victoriam promisit regi Israel [t], Eliseum [u], Mosem [x], Dauidem [y], illum qui locutus est cum Amasia rege [z].

Vocati sunt quoque nuntij Dei, & Domini [a], vt Aggæus: ita vt existimasse nonnullos referat Hieronymus [b] Aggæum, qui sic appellatus est [c], & Malachiam, & Ioannem Baptistam, qui nomine Græco Angeli, & Hebræo מלאך *malach*, idem significāte, reuera Angelos fuisse in humana natura assumpta; cùm tamen ab officio sic tantùm vocati sint, quemadmodum & Christus. *ipse* [d] *magni consilij Angelus, atque testamenti* [e].

Inter Prophetas Moses eximius homo Dei sæpius nominatur [f]; & vbi Hebraicè, in titulo psalmi octogesimi noni dicitur homo Dei, Chaldaicè propheta vocatur, & Augustinus notat in Cōmentario Mosem virum Dei a scriptura appellari. quia propheta erat noui Testamenti, & minister veteris. Sed Euthymius [g] ait ea inscriptione doceri, quod ille psalmus iis congruat, qui per diuinam aquam, hoc est, per salutare lauacrum baptismatis homines Dei effecti sunt: quia Moses assumptum ex aqua significat. Idem fortitan valet homo, vel vir Dei, quod seruus, & famulus, quo nomine Prophetæ appellantur [h], sed peculiariter Moses [i], vulgo quidem quidam, vt Galli, hominem suum dicunt. Quin etiam homines pro famulis, ancillis, seruis, & tota familia Scæuola vsurpauit [k]: & in vtrôque iure homines alicuius vocantur, qui aliter vassalli. Exemplum requiro Græcorum, & Hebræorū, nec reperio. Lege quæ dixi ad titulum psalmi 35.

Sancti prophetæ viri Dei dicti sunt.
p 1. Reg. 2. c. 9. 6. 7. 10.
q 3. Reg. 12. 22.
r c. 13. 1. & seq.
s c. 17. 18. 24.
t c. 20. 28.
u 4. Reg. 4. 9. & seq. c. 4. 9. & seqq.
c. 4. 8. 10.
& 7. 8.
x 1. Par. 23. lib. 2. 30.
Psalm. 89. 1.
Deuter. 33. 1.
Iosue 14. 16.
y 2. Par. 8. 14.
z c. 25. 7. 9.
Moses homo Dei sæpius dictus.
a 2. Par. 36. 16.
Esa. 42. 19.
c. 44. 26.
Aggæi 1. 13.
b in c. 1. Aggæi.
c Aggæi 1. 13.
d Esa. 9 secundum Sept.
e Malach. 3. 1.
f locis citatis lit. K.
g præf. in ps.
h Ier. 7. 25. c. 25. 4. c. 26. 5. c. 29. 19. c. 35. 15. c. 44. 4.
Ezech. 38. 17.
Dan. 9. 6. 10.
Amos 3. 7.
Zach. 1. 6.
Baruch 2. 24.
1 Esdr. 9. 11.
i Exo. 14. 31.
Num. 12. 7. 8.
Deuter. 34. 5.
Iosue 1. 1. 2. 7. cap. 11. 15.
Psal. 104. 26.
Baruch 1. 20.
k l. Pater, ff. de Doli mali excep.

CAPVT SECVNDVM.

ARGVMENTVM.

Argumentum huius capitis secundi.
a epist. Iudæ vers. 6.
b Gen. 7. & 8.
c infr. 19. 24. & seq.

Præmonet, præmunitq; contra Pseudoprophetas Petrus, postquam extremo priore capite veros proposuisset Prophetas à Deo inspiratos, & sanctos, quorum frequentanda lectio cum cura esset. De illis pœnas repetiturum docet Deum, vt de improbis quondam Angelis [a], & de hominibus Diluuij tempore [b], déque Sódomitis [c]. Eorumdem etiam perditißimos describit mores, tum verò effusam libidinem; interiecta mentione de Balaam, & inuehens in relabentes. Describuntur verò hæretici notis ferè trigintaquinque.

1 FVERVNT verò & pseudoprophetæ in populo, sicut & in vobis erũt magistri mẽdaces, qui introducẽt sectas perditionis, & eum, qui emit eos, Dominum negant: superducentes sibi celerem perditionem.
2 Et multi sequentur eorũm luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur.
3 Et in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur: quibus iudicium iam olim non cessat: & perditio eorum non dormitat.
4 Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in iudicium reseruari.
5 Et originali mundo non pepercit, sed octauum Noë iustitiæ præconem custodiuit, diluuium mũdo impiorum inducens.
6 Et ciuitates Sodomorum, & Gomorrhæorum in cinerem redigens, euersione damnauit: exemplum eorum, qui impiè acturi sunt, ponens.
7 Et iustum Lot oppressum à nefandorum iniuria, ac luxuriosa cõuersatione eripuit.
8 Aspectu enim, & auditu iustus erat: habitans apud eos, qui de die in diem animã iustam iniquis operibus cruciabant.
9 Nouit Dominus pios de tentatione eripere: iniquos verò in diem iudicij reseruare cruciandos.
10 Magis autem eos, qui post carnem, in concupiscentia immunditiæ ambulant, dominationémque contemnunt, audaces, sibi placentes, sectas non metuunt introducere blasphemantes.
11 Vbi angeli fortitudine, & virtute cùm sint maiores, non portãt aduersum se execrabile iudicium.
12 Hi verò velut irrationabilia pecora, naturaliter in captionem, & in perniciem in his, quę ignorant blasphemantes in corruptione sua peribunt.
13 Percipientes mercedem iniustitiæ, voluptatem existimantes diei delicias: coinquinationes & maculæ deliciis affluentes, in conuiuiis suis luxuriantes vobiscum.
14 Oculos habentes plenos adulterij, & incessabilis delicti. Pellicientes animas instabiles, cor exercitatum auaritia habentes, maledictionis filij.
15 Derelinquentes rectam viam errauerunt, secuti viam Balaam, ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit.
16 Correptionẽ verò habuit suæ vesaniæ: subiugale mutũ animal hominis voce loquens, prohibuit prophetæ insipientiam.
17 Hi sunt fontes sine aqua, & nebulę turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reseruatur.
18 Superba enim vanitatis loquentes, pelliciunt in desideriis carnis luxuriæ eos, qui paululum effugiunt, qui in errore conuersantur.
19 Libertatem illis promittentes, cùm ipsi serui sint corruptionis: à quo enim quis superatus est, huius & seruus est.
20 Si enim refugientes coinquinationes mũdi in cognitione Domini nostri, & Saluatoris Iesu Christi, his rursus implicati superantur: facta sunt eis posteriora deteriora prioribus.
21 Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem, re-

trorsum conuerti ab eo, quod illis tradi-tum est sancto mandato.

22 Contigit enim eis illud veri prouerbij: Canis reuersus ad suum vomitum: &, Sus lota in volutabro luti.

Vers. 1.] Fuerunt verò & Pseudoprophetæ in populo, sicut & in vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis, & eum, qui emit eos, Dominum negant: superducentes sibi celerem perditionem.

Satan, tam in veteri synagoga quàm in Ecclesia falsos ministros supposuit.

IN hoc veteris par Synagogæ ratio, & Ecclesiæ, vt pseudolus excitet Satã (qui in omnibus æmulari Deũ & Christum semper conatus est; vt obseruant Iustinus [a], Tertullianus [b], Irenæus [c], aliíque facta inductione) doctores ac magistros, qui sanam doctrinam peruertãt, bonos corrumpant mores. Qua de re Christus ipse tanto ante serio admonuit [d], & post eum Apostoli Paulus [e], Ioannes [f], Iudas: vt tantum illud dæmonis in nos odium diligentissime caueamus, & cum emerserint, minus miremur, sed magis ei, qui prædixit, credamus, vt annotauit hunc afferens locum Hippolytus [h] martyr, & maximis Petrum laudibus celebrans, & Lactantius [i], & Tertullianus [k], & Cyprianus [l], & Chrysostomus sermone quodã de pseudoprophetis, & falsis doctoribus & impiis hæreticis qui habetur Tomo 3. Ephrem, & in quo citat præsentem locum cum magna laude Petri.

In populo Hebræo multi fuerunt falsi prophetæ.

Testatur historia Regum, quàm fuerint inter Hebræos falsi prophetæ multi, vt qui dicebantur prophetæ Baal [m], atq; Sedecias [n], & Hananias [o], & de talibus crebra mẽtio in libris Prophetarũ [p]. Deus quoque initio datæ legis præcauit accuratè ne darent aures falsis prophetis [q], qui nempe loquerentur cum arrogantia, quæ non præcepisset Deus, vel ex nomine aliorum Deorum, ad eorum cultum inuitando, vel non eueniebãt quæ prædicebant, scilicet absolutè, non solùm cõminatorie.

Falsorum prophetarum signa.

Hanc vltimam quoque discernendi rationem assignauit Ieremias [r], loquens nominatim de Hanania. Eiusdem in Threnis [s] est alia, *quod falsi læta libentius proferant, nec ad pœnitentiam prouocent.* Eodẽ reuocari possunt variæ inter Hebræos exortæ sectæ Sadducæorum, Pharisæorum, & aliæ de quibus Epiphanius, Theodoretus, Damascenus, & alij in Catalogis hæresum. Obseruatum item, veros Prophetas, nec ratione, nec exemplo suas vaticinationes probare solitos, verùm simpliciter auctorem Deum citare, simul missionis suę signa edẽtes aut per verba, vt Ioannes citans Esaiam [t], aut per alium prophetã, vt Christus per Ioannẽ: aut per prædictionem, quę ab ipsis probata breui exitum haberet, vt Elaias, Daniel, &c. Quod si contigisset nonnihil ex proprio sensu promere, mox id à Deo intincti corrigebant, vt monet [u] Gregor. exemplo Nathan [x], qui pronũciauit ædificandum templum à Dauid. Origenes [y] autem nimis hoc ad multos extendit, ac nimis sæpe, vt inquam, Prophetæ de suo sint spiritu aliqua prædicendo locuti. Quod præcisè negandum de iis, qui canonicas prophetias condiderunt. Lege B. Thomam [a], & Riberam [a] nostrum. Tandem & olim in vetere Testamẽto, & nũc adhuc magis in nouo per spirituum discretionis donum à veris prophetæ falsi diiudicati sunt, ac diiudicari possunt, vt idem Origenes [b], Ambrosius [c], Hieronymus [d] docẽt: immo & prophetæ ipsæ, cùm non semper, qui officio verus propheta est, vera loquatur, nec diuino Spiritu affletur, aut pręcognoscat, vt præter Nathan de quo dixi, accidit Elisæo [e], & annotat in genere Gregorius [f]. Testatur de matre Augustinus [g] testatam ipsam de se, nescio quo sapore discernere solitam, quid interesset inter sibi nonnulla reuelantem Deum, & animã suam somniantem.

Veri prophetæ distingui possunt a falsis per spirituum discretionis donum.

Pseudoprophetæ.] Græcũ nomen familiare nouo Testamẽto, semel duntaxat positũ ab interprete in vetere *: quãuis Hebraicè sit simplex vox נביאים *neuiim*. Sed & non rarò eodem modo appellantur prophetæ, absolutè, qui sunt falsi [h], quoniã videri volebant veri prophetæ, sicque à suis nominabãtur. Quemadmodum autem κατ' ἐξοχὴν Christo tribuitur Prophetæ [i] vox, ita & pseudoprophetæ Antichristo [k], vt placet Augustin. [l] vel certè pręcursori eius, ac ministro præcipuo, vt alij volunt. Quam & prodromus Christi Ioannes Baptista fuit, quem pater appellat *Altissimi Prophetam* [m].

Pseudopropheta per antonomasiã est Antichristus, vel eius minister præcipuus.

In populo] Hebræũ intelligit, vt ex primis Oecumenius, apud quos Prophetæ fuerant cũ pseudoprophetis. Nec id erat ignotum Christianis, qui ex Gentilibus venerant, & Scripturas veteres legebant: ne quis inde argumentetur solis iis, qui priùs colebant Hebræorũ ritum, scriptas has epistolas. Scio videri nonnullis populum numero singulari meliorem in partẽ, numero multitudinis in deteriorem sumi. De hoc aliàs monui [n], & notauit Ribera [o].

Sicut & in vobis erunt magistri mendaces.] Ψευδοδιδάσκαλοι iidẽ qui pseudoprophetæ, quia Prophetarum erat docere. Iam erant, cum hæc scribebat Petrus, eiusmodi homines; at nõdum fortassis penetrauerant eas prouincias, quibus propriè dabat istas litteras: vel vt Thomas Anglicus notat cum Glossa, timore, dum viueret Petrus, comprimebantur. Meminerunt Paulus, Ioannes, & Iudas de talibus suo iam tẽpore in Ecclesia grassantibus. Vocant pseudoapostolos *operarios subdolos, transfigurãtes se in Apostolos Christi* [p]: Antichristus etiã *docẽtes se esse Apostolos, cũ non essent* [q] (qui dici quoq; possunt pseudochristi [r]) impios: Iudas [s] autem simul tales iam introiisse scribit [t] tũ admonet id antea prædictum ab aliis Apostolis [u], ex quibus absque dubio Petrus fuit, Paulúsque. Simon, Elymas, Ebionitæ, Cerinthiani, Nicolaitæ, iam eruperãt. Cauet Iacobus [x], *ne plures fiãt magistri, scientes quoniã maius iudicium sumũt*, cùm sit munus difficile, ac periculi plenum, exigátque doctrinam eximiã cũ pietate singulari, vt non fallantur, fallántq;, sed duces cæci secum alios præcipitent [y]: & *volentes esse legis doctores, ad vaniloquium conuertantur* [z], *non intelligẽtes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.*

Pseudoapostoli Apostolorum tempore qui fuerunt.

Alioquin necessarij sunt Ecclesiæ multi doctores, & magistri, sed quos Deus ipse vocet [a], mittat [b], ponat [c], & det [d]. Magistros tunc plures August. [e] ait fieri, cùm diuersa, atque inter se aduersa sentiunt: cùm verò idipsum dicunt omnes, & verũ dicunt, ab vnius veri Magistri magisterio non recedere, & offendere, non cùm illius multa dicunt, sed cùm addunt sua; sicque incidere ex multiloquio etiam in falsiloquium. Vnus omnium magister Christus, cuius ceteri hypodidascali, & comparatè ad eum, indigni absoluto nomine, sicut &

Magistros in Ecclesia plures esse, necesse est.

Vnus omnium magister Christus, cæteri eius hypodidascali.

a in Tryphone, & Apol. 2. b de præscript. & 1. ad vxo. c lib. 1. c. 18. d Matt. 7. 15. c. 24. 24. & seq. Mar. 13. 22. Luc. 21. 8. e 1. Tim. 4. 1. & seq. c. 4. 3. 2. Thess. 2. 9. & seq. Act. 20. 29. & seq. f 1. ep. 4. 1. epist. 2. vers. 7. g in ep. vers. 4. & seq. h Orat. de consum. seculi. i lib. 4. c. 3. k de præsc. c. 4. l li. ad Nouatia. & ep. 55. & 68. & lib. de vnitate Eccl. & lib. 3 Testim. cap. 92. & seq. m 3. Reg. 18. 19. c. 22. 22. lib. 4. 3. 11. n 3. Reg. 22. 12. o Ierem. 28. & seq. p Esa. 9. 15. & 28. 30. cap. 5. 31. & 14. 14. c. 23. 10. 10. & alibi. Thren. 2. 14. & in aliis libris. q Deut. 13. 1. & seq. cap. 18. 20. 21. r cap. 28. 8. 9. s cap. 2. 14. t Ioan. 1. 23. & alibi. Esa. 40. 3. u hom. 1. in Ezech. x 2. Reg. 7. 3. & seq. y homil. 26. in Numeros. z 2. 2. q. 171. art. 5. a in c. 1. Ionæ n. 17. & seq. b hom. 1. in Lucam. c Proœm. in Lucam. d in c. 9. Esa. e 4. Reg. 4. 27. f 2. Moral. cap. 41. g 9. confess. c. 13. * Zacha. 13. 2. h Deuter. 13. 4. Reg. 18. cap. vltim. Ier. 28 & alibi. i Deut. 18. 15. Act. 3. 22. k Apoc. 16. 13. 19. 20. cap. 20. 10. l 20. de ciuit. c. 14. m Luc. 1. 76. n Act. 4. o Michæ. 2. n. 17. p 2. Cor. 11. 13. q Apoc. 2. 2. r 1. Ioan. 2. 18. s Mat. 24. 24. t Iud. vers. 4. u ibidem. vers. 17. x cap. 3. 1. y Matt. 15. 14. z 1. Tim. 1. 6. 7. a Heb. 5. 5. b Rom. 10. 15. c Act. 20. 28. d Eph. 4. 11. e Conc. 1. in Retract. in Prologo.

ad

ad Deum Patris appellatione [a], vt non sint hi honoris, amorisque tituli ambiendi, ac multo minus Dei, & Christi amori, & honori præferendi.

Videtur porrò Petrus, quos magistros suos Hebræi prophetas nominabant, in Ecclesia sola magistri voce nuncupare: licet nec defuerint Ecclesiæ sui Prophetæ, vt alibi demonstraui [b]: primisq; illis eius initiis commemorãtur, Antiochiæ fuisse prophetæ, & doctores [c]. Sed Paulus seipsum nominat doctorem [d], & magistrum [e]; & Episcopo tribuit nomen doctoris [f], vtens vocabulis *διδάσκαλος*, vel *διδακτικός*.

Mẽdaces hi magistri cum Prophetis in eo apte comparantur, quod sicut illi verbum Dei prætẽdant ex priuato suomet sensu, Patres, & Ecclesiæ consensum nihil curantes. Hoc idem Paulus [g] vocat *ἑτεροδιδασκαλεῖν*, quod est, *aliter, vel aliud docere*: nouo excogitato verbo, quod placuit Basilio, Chrysostomo, Theodoreto, &c. sed ante Paulum nemini, quod sciam. Pseudoprophetas Tertullianus [h] exponit *falsos prædicatores*; sicut pseudoapostolos, *adulteros Euangelizatores*.

In vobis.] Inter vos, & ex vobis, quemadmodum prædixit Paulus [i] *ex vobis ipsis exurgẽt*, &c. & Ioannes [k], *ex nobis prodierunt*, &c.

Qui introducent sectas perditionis.] *Οἵτινες παρεισάξουσιν αἱρέσεις ἀπωλείας*. De hæresi Græco, & Latinitate donato nomine diximus alio loco [l]. Sic aliàs quoque interpres pro hæresi sectã posuit [m], & paullò pòst [n] pro opinionibus quæ ibi dicuntur *δόξαι*. Admonui aliquando [o] ex vsu Ecclesiastico malè sonare hæresim, sectámque, licèt interdum etiam apud scriptores nostros habeant vsum bonum. Mala hoc vtroque loco significatio.

Verbum introducendi, & *παρεισάγειν* denotant clã, obiter, artificiosè, ac malignè Christianismi, ac pietatis prætextu inuectas hæreses: quarum de varia origine quamplurimi tractant, vel de causa, & occasione, siue ignorantiæ, siue ambitionis, siue libidinis, siue auaritiæ Iudas [p] vsurpat verbum *subintrare παρεισέδυσαν*, quod eandem vim habet quasi dicas latenter, ac veluti aliud agendo irrepere, ac intrare, scilicet *per speciem pietatis, virtutem autem eius abnegando* [q]: proprio arbitrio, non alterius missu legitimo [r], non *per ostium, sed aliunde in morem furum, ac latronum* [s]: sub integumento vestis ouinæ, cum reuera *sint intrinsecus lupi rapaces* [t]: *Assumendo sibi honorem* [u]: *per dulces sermones, & benedictiones seducendo corda innocentium* [x]. Hoc est pro margarito vitrum vendere: gemmas à Regis detractas imagine turpi simulacro adaptare: rapsodias, quales Homerocentones ad quamlibet quæstionem confingere [y], instar ferarum ex syluis vbi latebant, erumpere, multósque vastare [z], escis, ac visco incautos [a] capere, *vt serpens Euam* [b] *seducere*, pollicendo quod non habent [c]: luteam statuam colorare, & inaurare [d]: gypsum lacti miscere [e]. Præterea *vineæ demolitrices vulpes* [f] *sũt isti* [g]: *Simiæ homines imitantes* [h], caupones vino venenũ infundentes, *cicutam mulso temperantes* [i].

Ideirco propriè nominantur pseudoapostoli, quia, vt ante audiuimus Tertullianum, adulteri euangelizatores. Idem [k] etiam vrget illos vt *edant origines suarum ecclesiarum, euoluant ordinem Episcoporum suorum ita per successiones ab initio decurrentem, vt primus ille Episcopus aliquem ex Apostolis, vel Apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseuerauerint habuerit auctorem, & antecessorem: hoc enim modo Ecclesias Apostolicas census suos deferre.* Sed & eosdem acerba conueniens oratione, ait [l]: *Qui estis? quando, & vnde venistis? quid in meo agitis, non mei? Quo denique Marcion iure syluam meam cædis? qua licentia Valentine fontes meos transuertis? qua potestate Apelles limites meos commoues? Mea est possessio. Quid hic ceteri ad voluntatem vestram seminatis & pascitis? Mea est possessio, olim possideo, prior possideo, habeo origines firmas ab ipsis Auctoribus, quorum fuit res. Ego sum hæres Apostolorum. Sicut cauerunt testamento suo, sicut fidei commiserunt, sicut adiurauerunt, ita teneo. Vos certè exheredauerunt semper, & abdicauerunt*, vt extraneos, vt inimicos.

Ad hunc ille modum iuridicè profectò, & legaliter: qua ius quoque Ecclesiasticum ratione tuentur tot alij, vt Cyprianus [m], Optatus [n], Augustinus [o], Irenæus [p], Origenes [q]. Legendos Irenæi Scholiastes Feuardentius [r], & Pamelius [s] Tertulliani, ac Cypriani, & ex Controuersiarum Tractatoribus Bellarminus. Hic ille numquam de memoria, numquam de ore deponendus Augustini [t] canon aduersus hæreticos: *Tenet me in Ecclesia catholica, ab ipsa sede Petri Apostoli, cui pascẽdas oues suas post resurrectionem Dominus commendauit* [u], *vsque ad præsentem episcopatum, successio sacerdotum.*

Colligitur verò hinc etiam quam absonè docuerit Caluinus [x], Bucerus [y], & alij, Deum non solùm permittere, sed efficaciter quoque velle, ordinare, decernere, immò & mittere, in populũ suum seductores, hæresiarchas, ac omnium impietatum ministros, qui illum suis erroribus abducant a vera fide, & excæcatum perdãt in æternum. Non hoc facit Deus, sed diabolus, qui se fassus est Arium, & Eunomium excitasse [z]. Permissionis autem diuinæ vtiles multas causas Patres assignant. Cæterum Græci, vt Nazianzenus, quãdoque τὸ *παρείσακτον* à verbo præsentis loci *παρεισάγειν*, opponunt antiquo probatóque.

Sectas perditionis.] Vatablus, *perniciosas, aut perditas, & exitiales*: quæ auctoribus perditionem, ac damnationem, & sectatoribus afferunt tum sæpenumero in hac, tum semper in futura vita; & à Deo ipso damnatæ sunt, secundus, ac maximè de sempiterno interitu sensus optimus: licèt omnia historia, recénsque testetur experimentum quãtam perniciem, & labem regnis, prouinciis, mundo hæreses attulerint. In eodem sensu perditio est hoc ipso versu extremo, & in tertio, & in capite vltimo [a], & alibi aliquoties [b], vt omittam loca, in quibus reddit interpres interitum, significátque mortem ipsam & infernum, ac locum adeo obscurum, & profundum, vt qui descendit in eum periisse videatur, ita vt idcirco sæpe אבדון *abadun* iungatur cum שאול *sceol*, vt significat infernum [c], & pro sepulchro ponitur [d]. Hinc denominatus est Iudas [e], & Antichristus [f] *filius perditionis*, &c. hic etiam *homo peccati* [g]. Idem videtur duobus nominibus designatum: nam sicut hominem Dei paulò antè vidimus Deo addictum significare (quod Basilius [h] notat in genere de hac dicendi forma, vt si quis dicatur Sapientiæ filius, quia Sapientiam sectetur) ita peccati homo erit, qui peccato vacat, & diabolo seruit, qui *ἀντονομαστικῶς* peccatum vocari potest, & filius perditionis, vt ait Cyrillus [i] Alexandr. quia voluntate, & arbitrio suo, periit, malum sequens, ita vt perditio quoque sit peccatum ipsum extremum, quod in æternam damnationem conducit.

Et eum qui emit eos Dominum negant.] Prioris epistolæ primo capite [k] vocauit nos redemptos, vbi est verbũ *λυτρόω*, hic *ἀγοράζειν*. Ibi de-

a Matth. 23. 8. 9. 10.
b Act. 2. 27.
c Act. 13. 1.
d 1. Tim. 2. 7.
e 2. Tim. 1. 11.
f 1. Tim. 3. 2.
g 1. Tim. 1. 3. c. 6. 3.
h de præscript. c. 4.
i Act. 20. 30.
k 1. ep. 2. 19.
l Act. 5. 17. *Secta & hæresis ex vsu Ecclesiastico in malam partem sumuntur.*
m Act. 24. 5. c. 26. 5. c. 28. 22. Gal. 5. 20.
n vers. 20.
o Act. 24. 14.
p vers. 4.
q 2. Tim. 3. 5.
r Ier. 23. 21. c. 27. 14. & seq. cap. 29. 8. 9.
s Ioan. 10. 1.
t Matth. 7. 15.
u Hebr. 5. 4.
x Rom. 16. 18.
y Iren. in præf. & lib. 1. c. 1. & Tertull. lib. de præscript. c. 39. *Nomina quæ hæresiarchis tribuuntur.*
z Iren. lib. 1. cap. 35.
a idem lib. 3. c. 19.
b Gen. 3. 1. & seq. 2. Tim. 3. 6.
c idem Iren. præf. lib. 4.
d Idem lib. 1. cap. 14.
e idem lib. 3. c. 19.
f Cant. 2. 15. *Hæretici ab hæc successione ab ipsis Apostolis petitam.*
g Aug. in Psal. 80. Ambros. c. 10. Lucæ.
h Cypr. ep. 73.
i Ignat. ep. ad Trallis.
k de præscr. c. 32.
l cap. 37.

m ep. 52. & 76.
n 2. cont. Parmen.
o ep. 165. & II. seu psal. contr. partē Donati.
p lib. 3. c. 3. & 3. lib. 4. c. 43. 45. 46
q 1. Periarchõ.
r lib. 3 c. 3.
Canõ Augustini memoria tenendus.
s in Tertull. de præscript. c. 32. num. 181 & in Cyprianũ, ep. 76 nu. 11.
Blasphemia in Deum Caluini hæreseos detestanda.
t lib. contr. epist. fundamenti. cap. 5.
u Ioan. 21. 15. & seq.
x 1. Instit. c. 18. § 1. 2. 3. &c.
y in c. 1. & 9. ep. ad Rom.
z Cassian. coll. 7. c. 32.
Hæreses sunt mundo perniciosa.
a vers. 7 & 16.
b Matt. 7. 13. Ioan. 17. 12. Act. 8. 20. Philip. 1. 28. 1. Thess. 5. 3. 1. Tim. 6. 9. Heb. 10. 39.
c Iob. 28. 22. Psal. 87. 12. Prou. 15. 11. c. 27. 20.
Antichristus filius perditionis & homo peccati.
d Psal. 87. 4.
e Ioan. 17. 12.
f 2. Thess. 2. 3.
g ibidem.
h ho. in ps. 7.
i lib. 11. in Ioan. c. 22.
k vers. 18.

claratum, quo pacto dicamur a Christo redempti. Priore loco descripsit Petrus pretij magnitudiné per comparationé rum auro, & argento. Paulus [a] absolutè scribit nos *emptos pretio magno*, hortans vt *qui tanto nos emit, glorificemus, & non efficiamur serui hominum*. Qua etiam de re dicti illius loci egimus Commentario, & perpendit citatus Cyrillus [b], Christi diuinitatem simul hinc probans. Christú redemptorem ferè negarunt, negántque omnes hæretici, quamuis Christianos esse se profiteantur. nam, ne singulos contra Christum numeremus errores, vel humanam Christo naturam adimunt, vel diuinam: vel cum duplici natura personas duas tribuunt: vel ex duabus naturis cófusione quadam vnam constituút. Rursus aut indigna de illo asserunt, ignorantiam, blasphemiam, desperationem, damnatorum poenas: aut inutilem, ac inefficacem volunt esse redemptionem ipsius pro lapsis, & pro paruulis, quia nó insit iis originale peccatum: aut demum talem comminiscuntur Christum, doctrinam, sacramenta, media salutis, quæ fidei ab illo traditæ, & ab Ecclesia propositæ penitus repugnent.

a 1. Cor. 6.20. cap. 7.23.
b de fide ad reginas.
Hæretici omnes Christu negant.

Quapropter permirum est, præsentem, & similes Caluinum [c] locos, quibus venturos pseudo prophetas prædicitur, audere ad alios referre, etiam ad omnes, qui conciliis intersunt Oecumenicis legitimè congregatis, & non potiùs ad seipsum, suiq; similes: nam ea de causa potissimum cogi Concilia solent, vt falsi prophetæ detegantur, confutentur, coërceantur.

c 4. inst. c. 9. §. 4.

Negant.] Negant Caietanus, Catharinus, Clarius, Vatablus, quoniam de futuro est sermo, inquit Catharinus, ita legendú, sed per participium (negantes) attamen constare sensus secte potest cum nostra lectione. Etenim negant, qui ex sua quasi conditione facere id solent. Similis locus in epistola [d] Iudæ, *solum dominatorem, & Dominum nostrum Iesum Christum negantes*. Magnum pathos vtrobique, vt neget quis eum, à quo tam carè redemptus est.

d vers. 4.

Superducentes sibi celerem perditionem.] Celer perditio ταχεῖα ἀπώλεια hæreticis rónenit illa, de qua prius, nimirum damnationis æternæ, quia diruto ruit statim domus fundamento, quæ est fides [e]; & *qui non credit, iam iudicatus est* [f]. Superducentes explicant Adamus, & Gagneius Accersentes, & asciscétes, quemadmodum sibi accersere impij mortem dicuntur [g]: & sicut Hebræi Apostolis dicebant *vos vultis inducere super ipsos sanguinem hominis Christi* [h], vbi est ἐπάγειν. Melius quá quod Hugo vim in compositione faciens, super veritatem exponit ducere, siue inducere falsitatem: refertur enim hoc ad perditionem: & Thomas Anglicus declarat *super se, & ad damnum suum*.

Celer perditio hæreticis conuenit.
e Hebr. 11. 1.
f Ioan. 3. 18.
g Sap. 1. 16.
h Act. 5. 28.

De infelici, funestóque hæreticorum ex hac vita exitu, longus texi Catalogus potest, de quo qui notas, signáve Ecclesiæ persequuntur. Sed loquitur Petrus de æterna dánatione. Diu satis vixerunt hæresiarchæ nonnulli: & longo tempore viguerunt hæreses aliquæ; tamen celerem perditioné possumus appellare, quia citiùs quam vellent, interierunt, sicut alias in genere ostendimus de improbis interpretantes Ecclesiasten [i] nimisque citò ad perpetuum peruenit quis exitium: & si demas peccatorum maiorem numerum, quem diutius viuentes peccatores faciunt, sibi, quò tardius, eò meliùs, minúsve malum est tardè peruenire ad fine carentem perditionem, quáuis alioquin de diutius, ac magis peccaturis præstat citò abire in locum suum, id est, damnationis, ne grauiores luant pœnas; vt docuimus de abeunte in locum suum Iuda [k].

Hæreticorum finis infelix exitus.
i c. 5. 16. 18.
k Act. 1. 25

Vers. 2.] Et multi sequentur eorum luxurias, per quos via veritatis blasphemabitur.

PRædicit, ne quis turbetur, magnam fore multitudinem sectantium hæreticos, maximè luxuriam proponétes, ad quam ipsa per se præceps ruit natura. Tales ætate Apostolorum Hæresiarchæ, & iis suppares, vt antea docuimus, ac deinceps omnes ferè sectæ hæreticorum ad vsque nostra tempora frenos libidinibus laxauerunt. Antiquiores illos Gnosticos, Simonianos, Nicolaitas, Ebionæos, Cerinthianos notauit Iudas [l], scribens *gratiam Dei nostri transtulisse in luxuriam*: Paulus [m] vocans *voluptatú amatores magis quàm Dei*: Ioannes [n] indocens dicenté *Deum odisse se facta Nicolaitarú*, qui turpissimi erant: denique Ignatius [o]. De ceteris conficit Thomas Bozius [p], & Feuardentius [q], ex varijs Auctoribus, catalogum, & prior illis Epiphanius [r], & cú iam Hieronymus [s] de Synchronis suis, deque præcessoribus fecerat. Docet verò creuisse Pelagianorum hæresim, & decepisse plurimos, & maximè eos, qui adhærebát mulieribus. Ait [t] præterea, quod nulla hæresis nisi propter gulam, ventrémque construitur, *vt seducat mulierculas oneratas peccatis*: item [u] simillimos vocat Susannæ vim inferre conatis senibus [x]: voluptatú [y], libidinisque doctores: tandem [z], *difficile esse, hæreticum inuenire, qui diligat castitatem*: non quod eam præferre desistat in labiis (de nonnullis id verum est) sed quòd non seruet in conscientia aliud loquẽs, & aliud faciens. Epiphanius [a] refert Arium statim initio collegisse ἑπτακοσίας παρθένους septingétas virginitatem profitentes. Nihil fœdius nostri seculi Lutheranis, & Caluinianis. Priorum auctor religiosi ordinis apostata, quod faciebat, docebat etiam, æque concubitú necessarium esse, atque edere, bibere, excreare, dormire [b]: & plusquam præceptum esse omnibus, à quo nullus omnino eximi possit, ac valeat [c], *crescite, & multiplicamini*: & *, vt si nolit vxor, alia, etiam ancilla, aduocetur*, dimissa [d] Vasthi, Esther accipiatur [e].

Ad luxuriam ipsa per se præceps ruit natura.
l vers. 4.
m 2. Tim. 3. 4.
n Apoc. 2. 6.
o ep. ad Tral. & Magnesia.
p 12. de signis Eccl. c. 2. & 3.
q in ep. Iudæ.
r in ep. ad Timotheum.
s ep. ad Ctesi. cont. Pelag.
Nulla hæresis nisi propter gulam ventremque construitur.
t in c. 3. Ier.
u in c. 29. Ier.
x Dan. 13. 19. & seq.
y in c. 13. Eze.
z in c. 9. Ose.
a hær. 69.
Lutheri libido spurcissima.
b Luthe. ep. ad præpo. Luneburg.
c Gen. 1. 22. 28. c. 9. 1.
d Esth. 1. 19. 10. & cap. 2. 16. & seq.
e concio. de vita coniugata.

De Caluino adhuc adolescéte Sodomita, & deinceps omni turpitudine cooperto, de Farello, de Beza, & similibus, extant vel ipsorummet impudentissima monumenta vel aliorum de ipsis fidelissima testimonia [f]. Quin & ipsimet Caluiniani à suæ hæresis hominibus in Gallia obsignatis cótestantur tabulis, non duodecim dumtaxat millia puellarum, honestarúmve fœminarum, ac insuper trecentas violatas, quem initio numerum inierát: sed re diligétiùs perspecta, & explorata, deprehésum duplicari, ac etiá quadruplicari eumdé posse [g], vt ante me retulit, recitauitque Feuardétius [h]. Etsi porrò hæretici multi sunt, *fuerúntque*, tamẽ meritò dixit Aug. [i] *omnes in paucis, & in parte esse*, sed & iactare se, quod in ipsis remanserit fides, quod de toto múdo perierit. Solent quoq; nominare parté ipse, Cyprianus, Optatus hæreticorú sectá, quæ se dissecat ab Ecclesia catholica, & quasi dicas totali.

Caluini & Bezæ vita contemptissima.
f Carmina Bezæ, vita Caluini, auctore Hierony. Bolsec.
g libr. 3. secrétaire Francç. vulgo le secret des finances de France, pag. 179. & 409.
h In ep. Iude.
i in Psalm. 31. enarra. 2.

Luxurias.] Codices Regij Cóplutenses, & alij quidá habét ἐξακολουθήσουσιν αὐτῶν ταῖς ἀπωλείαις [k]. Sed ταῖς ἀσελγείαις, legitur in aliis, priorem lectionem secutus est Interpres. Iuxta posteriorem sensus esset quod multi secuturi sint hæresiarcharú perditionem. Sed melior is, quem reddit editio nostra: nec enim ita propriè dicitur quis perditio-

k citat Rob. Steph. septem codices.

nes alterius sequi, sicut intemperantias, lasciuias, luxurias, &c. Quare non debuit nostram reiicere Vatablus, Caietanus, Clarius: Gagneius autem, Salmeron, Catharinus, Adamus, Atel si alios codices vidissent, non ex coniectura, sed simpliciter pronunciassent Interpretem legisse *ἀσελγείαις*, & non vel hoc, vel *ἀπωλείαις*.

Per quos via veritatis blasphemabitur.] Gloriam *δόξαν*, quidã Græci libri legunt [a] (via veritatis, sicut & *via Domini recta*, quas Elymas subuertebat [b] & doctrina Catholica, est cuius Christus dux, & *via est* [c]. Sacræ literæ, traditiones diuinæ, cæque omnia, quibus orthodoxa veritas nititur, explicatur, defenditur. Blasphemantur hæc tum peruersis contrariis dogmatis, & blasphemis verbis, tum prauis moribus. Hanc vltimam blasphemandi significationem, cùm nempe malè viuendo ali quis in causa, vt de religione alij sinistrè sentiãt, & loquãtur, sępè obseruabit qui Paulum, & alios Auctores leget sacros. *Nomen Dei per vos blasphematur*, ait Paulus [d], *inter Gentes sicut scriptum est*, videlicet ab Esaia [e], & Ezechiele [f]. Itẽ [g], *quicumque sũt sub iugo serui dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini, & doctrina blasphemetur*, & alibi [h] bonos mores suadens, rationem eamdem assignat, *vt non blasphemetur verbum Dei.* Iacobus [i] quoque de malis loquens diuitibus: *Nonne ipsi*, inquit, *blasphemant bonum nomen quod inuocatum est super vos?* id est, nomen Christianorum, seu Christi, à quo denominantur Christiani, reddunt odiosum, faciúntque vt malè audiat, quasi talis religio & doctrina sit, quales talium mores. Similis est in Ezechiele [k] locus, ad quem etiam Paulum Hieronymus [l] vult allusisse: *Et ingressi sunt ad Gentes ad quas introierunt, & polluerunt nomen sanctum meum, cùm diceretur de eis: Populus Domini iste est, & de terra sua egressi sunt.* Subdit Hieronymus: *Et quomodo in Euãgelio discipulis loquitur Dominus, luceat* [m] *lumen vestrum coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrẽ vestrum qui est in cælis: sic è contrario cùm mala opera fecerimus, nomen Dei propter nos blasphematur in Gentibus.*

a apud Robert. Steph.
b Act. 13. 10.
c Ioan. 14. 6.
Blasphematur nomen Dei per nos dupliciter, verbis & factis.
d Rom. 2. 24.
e cap. 52. 5.
f cap. 36. 20.
g 1. Tim. 6. 1.
h Tit. 2. 5.
i cap. 2. 5. 7.
k c. 36. 20.
l in c. 52. Esa.
m Matt. 5. 16.

Iam pridẽ notauimus, Christianos ob Iudæorum, sub quorum nomine comprehendebantur, & Fideles, propter hæreticorum turpissimos errores, moresque, apud Gentiles pessimè audiuisse, atque Christianam religionem plurimis maledictis infamatam. Cùm Dauid adulterium commisisset & homicidium, Nathan veniam deprecanti respõdit: *Quoniam blasphemare fecisti inimicos nomen Domini, propter verbum hoc, filius qui natus est tibi, morte morietur* [n]. Chaldaicè, *Quoniam aperiendo aperuisti os odientium populum Domini, in verbo hoc* מפתח פתחתא ית פמא דסנאי עמיה דיי בפתגמא הדין *m phthach pethacktha iath puma desanee hhameh da iehouah, bephithgama haden.* Quasi diceret, occasionem dedisti hominibus impiis contra Deum loquendi, qui te ad tantam dignitatem extulit, & transtulit regnum à domo Saül, propter minora peccata, nec te ob illa tua tanta adhuc puniuit. Dicuntur etiam eum irrisione prouerbium de Dauid vsurpauisse: *Quomodo poterit esse salus ei, qui comedit ouem, & occidit pastorem?*

Christiani olim malè audiebant propter turpes Iudæorum mores.
n 2. Reg. 12. 14.

Præsentem hunc locum nostrum de mala Catholicorum quoque vita, qua grauissimè offenduntur Gentiles, & nomen blasphemãt Christianum, Saluianus [o], de re hac tota copiosè disserens interpretatur. Commemorat inter alia veteres calũnias de homicidio, incestu, voratione infantum. Premit illud Pauli [p] *de confitentibus se nosse Deum sed factis negantibus.* Allatum etiam Dauid profert exemplum, cui etsi alia condonata peccata sint, pro ista blasphemia filij morte punitus est, quam tot lamentis nequiuit impedire. *Ex quo*, inquit, *intelligi potest, quod nullum penitus maioris piaculi crimen est, quam blasphemandi* causam Gẽtibus dare. Sed heus tu, perlege. Est enim omnino locus egregius, in quo etiam acutè ad idem propositum Apocalypsis explicat sententiam [q]: *Vtinam calidus esses*, &c. Simili videtur Moses [r] ratione persuadere voluisse, vt populo subueniret, necnõ Dauid [s], & Iudith [t], ne scilicet imminueretur Dei apud infideles, ac religionis orthodoxæ fama.

o 4. de proui.
p Tit. 1. 16.
q c. 3. 15.
r Exod. 32. 12.
s Ps. 78. 10. Ps. 113. 9. iuxta Hebræã 115. 2.
t c. 7. 21.

Vers. 3.] Et in auaritia fictis verbis de vobis negotiabũtur: quibus iudicium iam olim non cessat, & perditio eorum non dormitat.

ALiud hæreticorum notabile crimen auaritia, in quo crimine falsè, ac verè antithesim Petrus, ponit inter hæreticos, qui pseudolè ditari velint, & Christũ, quem paulò ante dixit emisse nos suamet vita, ac sanguine. Sed meritum iis paratum æternæ stipendiũ pœnæ, cuius aliquando & hic etiam gustum præcipiant. Iudã auarorum hæreticorum Capharnaitam hæreticum, loculis inhiantem furem, ac latronem [u], producere licet in medium: tum Spiritus sancti mercatorem, ac nundinatorem Simonem Magũ [x]. Comparat istos Iudas [y] cum Balaam, *quod, vt ille, mercede effusi sint.* De Arianis Donatistis, & aliis testes, quot aduersus eos disputant, & de nostris hæreticis nos ipsi spectatores apertissimi, quot rapinas, sacrilegiáque perpetrauerint, *non gratis quod acceperunt, item gratis d.nt* [z], ait Irenæus [a]: *solos illos docent, qui grãdes mercedes pro talibus mysteriis præstare possunt.* Ignatius appellat *alienorum appetitores, pecuniarum rapaces, & quasi vortices.* Satis constat, solam Luthero auaritiam ab Ecclesia discedendi, & hæresim cudendi causam fuisse, quòd quæstu se priuatum videret, quem ex indulgentiarum promulgatione colligebat, translato huius rei munere ab Augustinianis suis ad Dominicanos, Moguntini Archiepiscopi voluntate. Ipsemet de se idoneus testis in epistola ad Argentinẽses, quam recitant Hosius, & Tapez.

Auaritia notabile hæreticorum crimen.
u Ioan. 12. 6.
x Act. 8. 18. & seq.
y epist. vers. 11. Num. 22. 22.
z Matt. 10. 8.
a lib. 2. c. 1.
Lutheri hæresis promulgandæ causa auaritia fuit.

Quod de quibusdam Paulus [b] affirmauit *errauisse à fide propter cupiditatem, & auaritiam omnium radicem malorum, & idolorum seruitutem* [c], generaliter ferè conuenit omnibus hæreticis, quos ait Hieronymus [d] *omnia gloriæ, & lucri causa facere*: sicut Augustinus [e], *omnium illorum vocat matrem, quæ vna omnes genuerit, superbiam.*

In auaritia.] Ἐν πλεονεξίᾳ, aliàs φιλαργυρία nominatur. Sed hæc propriè amor pecuniæ; illa cuiuslibet rei est, & genus istarum Paulus [f] per illam speciem voluit intelligere, vt monuit Augustinus [g], definiens esse auaritiam *plus velle, quàm sat est*, seu quàm exigat naturæ in suo genere conseruandæ modus. Aliàs vtitur idem Apostolus voce *πλεονεξίας* [h], quæ propriè est plus habendi studiũ.

b 1. Tim. 6. 10.
c Eph. 5. 5. Coloss. 3. 5.
d lib. 3. in c. 14. Zach.
e lib. con. epist. fundamenti cap. 6 & lib. de past. c. 8.
f 1. Tim. 6. 10.
g 3. de lib. arb. c. 17. lib. 22. de Trin. c. 9. li. 11. Gen. c. 15.
h Rom. 1. 29. Ephes. 4. 19. c. 5. 3. Coloss. 3. 5. 1. Thess. 2. 5.

Fictis verbis de vobis negotiabuntur.] Πλαστοῖς λόγοις ὑμᾶς ἐμπορεύσονται. Elegans à mercatoribus ducta metaphora, qui blando emptores illiciũt sermone, vt vendant carius. Hoc vocat Paulus [i] *adulterare verbum Dei*, aut si propriè Græcum vocabulum *καπηλεύειν* reddatur, *cauponari*, aut si aliud, *δολοῦν* [k] *dolosè tractare, ambulantes in astutia* [l] *in vastu-*

i 2. Cor. 2. 17.
k ibid. c. 4. 2.
l ibid.

Negotiationis genus præstantissimum est cura animarum.

gis. Sed innuit hæc tamen formula, curã animarum negotiationis genus esse præstantissimum, per quod Christo lucrifiant, vt aliàs diximus.

Contra Prædicatores quæstui vacantes.

Meritò Thomas Anglicus, Caietanus, & Cathetinus hîc prædicatores reprehendunt quæstui vacantes maximè, vt secundus ait, occurrens proculdubio Lutherani erroris origini, de que dixi, si promulgatæ indulgẽtiæ prætextu id nõ faciunt. *Huiuscemodi* (ait idem Paulus [a]) *Christo Domino seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones, (διὰ τῆς χρηστολογίας, καὶ εὐλογίας) seducunt corda innocentium τῶν ἀκάκων simplicium sine malitia*, doli expertum. Possumus hos nominare *negotiatores, fabulatores*, de quibus Baruch [b] *exquisitores prudentiæ, & intelligẽtiæ*, hoc est, artium, modorum, fraudum, cauillorum, quibus res suas cariùs vẽdant. *sed viam sapientiæ nescientes, neque commemoratos semitas eius.* Congruit etymon Chanaan, & Theman, vnde illi fuisse dicuntur. Est namque Chanaã negotiator, & auarus: Theman, ventus Auster designans luxuriam: Ager, nõ primaria vxor, sed erat Abrahæ concubina [c]. Reprehenduntur apud Michęã [d] *Principes in muneribus iudicantes, & sacerdotes in mercede docentes, & Prophetæ in pecunia diuinantes.*

a Rom.16.18.
b c.3.23.
c Gen.16.1.& seq.
d c.3.11.

Comparari præterea possunt cum Scribis, & Pharisæis, qui prætextu cultus diuini liberos inducebant ad offerenda munera, quæ ipsorum ex parte satisfacerent auaritiæ [e]; item cum iisdem *deuorantibus domos viduarum, simulantes longam orationem* [f] & idcirco *amplius accepturi iudiciũ* [g]: quia *simulata sanctitas duplex est iniquitas*, vt cum Hieronymo notat Lyranus. Quod Iudas [h] de istis scribit *mirari personas quæstus causa*, indicat illas benedictiones, & dulces sermones, quos ante dixi, id est, adulationes, & falsas laudationes, exemplum illustre in Marco Valentiniano hæretico Irenæus [i] recitat.

e Matt.23.3.& seq.
f Matt.23.14.
g ibid.
Simulata sanctitas duplex est iniquitas.
h in ep. vers. 16.
i lib.1.c.9.

Christus seriò monuit [k], quos mittebat prædicatores, *caueront ab omni auaritia*: & Bonauenturæ [l] super omnia hoc vitium fugiendum docet. Simon autem de Cassia [m] audet dicere, *non ita fecundo mirabiles Apostolos apparuisse in miraculis, sicut in contemptu rerum: nec adeo commouisse prædicãdo, quã bona externa spernendo, sic habitos cœlestes, & diuinos: ac persuasisse aliam esse vitam, pro qua tum verbis, tum moribus istam despiciebant: hac in re non potuisse apud auditores calumniam deceptionis aut falsi pati.* Eadem propemodum dixerat prior Chrysostomus [n] de vero, & non simulato gloriæ, atque pecuniæ contemptu, qui reddiderit Apostolos magnos, & efficaces persuasores. Maximus doctor Paulus maximè fuit semper ab omni sordium istarum vel minima suspicione alienus: maluitque inter tot spiritualcs occupationes *manibus victum sibi, & his, qui cum ipso erant, ministrare* [o], *ac melius duxit mori, quàm ista priuari gloria* [p]. Negauit quoque se ex eorum numero esse, *qui adulterarent verbum Dei* [q]. Cõprehendens verò vtrumque & auaritiam, & conficta per adulationem verba scribit in hunc modum Thessalonicẽsibus [r]. *Exhortatio nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo: sed sicut probati sumus à Deo, ut crederetur nobis Euangeliũ, ita loquimur, non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis, neque in occasione auaritiæ, Deus testis est* (inuocat rei creditu difficilis testem) neque *quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis, cùm possemus vobis oneri esse* vt Christi Apostoli.

k Luc.12.15.
l ibid.
m lib.9.c.18.
Apostoli miraculis non ita mirabiles apparuerunt, sicut diuitias spernendo.
n hom.47. in Matt.
Paulus Apostolus ab omni auaritiæ sorde alienissimus.
o Act.20.44.
p 1.Cor.9.15.
q 2.Cor.4.2.
r 1.ep.2.4.5.6.9.

Quibus iudicium iam olim non cessat.]. Iudicium damnationem, pœnámve significat, sicut prioris epistolæ cap. quarto [f], & alibi: *iam olim, ἔκπαλαι, non cessat, οὐκ ἀργεῖ*, non otiatur, vel tardat, quia decretum est hoc ab æterno iudicium, & suo tempore, quod propius abest, quàm existiment mortales, executioni mandabitur. Cùm, olim, prætentum tempus significet, inquit Beda: (potest etiam aliquando futurum significare, & putatur deriuatum ab Hebræo עולם *holam*,) & cessat. Sic verbum præsentis temporis, non aliud intelligendum videtur, nisi quia iam olim cœpit iudicium perditionis impiorum; quod eos præsentialiter semper excruciat, nec vllo vmquam fine cessabit. Addit Hugo, & Thomas Anglicus cum Glossa Interlineari, de viuentibus adhuc veram esse sententiam, ob conscientiæ remorsum, qui pars gehennæ nonnulla est. Vel præsens tempus ponitur, inquit Hugo, propter Deum, cui præsẽs est pœna impiorum, quem suo tempore patientur. Melior, & communior primus sensus, quem confirmant Lyranus et Thomas Esaiæ simili testimonio [t]: *Præparata est ab heri* (olim, ab initio mundi, ab æterno, & quia tam validus ignis inferni nunc, ac si heri succensus esset) *Topheth, à rege* (à Christo iudice, vel iuxta alios, regi, nempe diabolo, qui rex est super vniuersos filios superbiæ [u].) *Præparata, profunda, & dilatata: quoniam dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque vllo termino:* [x] *Nutrimẽta eius ignis* (ignis materialis nutrietur igne concupiscẽtiæ, & aliorum peccatorum quodámodo) *& ligna multa*, hæ sunt quas vocat Iudas [y] *arbores autumnales, bis mortuas, eradicatas. Flatus Domini*, ira, et furor, et voluntas eius, quæ reddit ignem inextinguibilem.

f vers.17.
Perditio impiorum iam olim cœpit.
t c.30.33.
u Iob.41.25.
x Esa.5.14.
y vers.12.

Sicut torrens sulphuris succendens eam.] Facit eôdem in supremi sententia iudicis de igne æterno, quòd paratus dicitur Diabolo, & Angelis eius [z], scilicet in gehenna: quæ sic appellatur à valle Hennon, in qua Topheth erat, siue tympanum interpreteris, siue excelsum, in quo idolo Moloch Iudæi filios incendebant, & immolabant [a]. Denique pari ratione dixit de Iuda Petrus [b] *abiisse in locum suum*: quoniam Damnatis suus paratus est locus, sicut & iustis electis paratum regnum [c].

z Matt.25.41.
Gehenna vnde dicatur.
a 4.Reg.23.10. Psal.104.37.& seq. Ier.7.31.
b Act.1.25. vbi lege Comm. nostrum.
c Matt.25.34.

Et perditio eorum non dormitat.] Qui expectet ad pœnitentiam Deus, non retractat damnationis in eos latam sententiam, quos hîc præuidet abusuros expectatione. *Dissimulat peccata propter pœnitentiam* [d], *sed tarditatẽ iudicii grauitate supplicii compensabit* [e]. Non retardatur somno, alióve impedimento non hic perdiu stabunt pseudoprophetæ. *Velut nubecula*, quod de Iuliano Apostata dixit quidem, *citò dissoluetur*, & tanquam nix quod delirus de seipso senex cano capillo, barbáque Arianus *abibit in lutũ, solis radio percussa: vt puluis erunt quem proiicit ventus à facie terræ* [f]: *vt lutum platearũ delebuntur* [g]: *vltrà non proficient, sed insipientia eorum manifesta erit omnibus* [h]. Vel hîc etiã insigni de illis edito exemplo, vt adeo multis accidit, vel saltem post hanc, quæ quanta quanta sit, breuissima est, vitam. Proficiunt nunc in peius [i], sed eo sibi maiorem, & celeriorem, quàm credant damnationem, atque perditionem acquirunt.

d Sap.11.24.
e Valer. Max.
Impiorum perditio non futura est.
f Psal.1.4.
g Psal.17.43.
h 2.Tim.3.9.
i ibid.13.

Perditionis hîc nomine Glossa Interlinearis, Hugo, Thomas perditissimũ diabolum accipiunt: dicique Iudam [k], & Antichristum filios perditionis [l], hoc est, diaboli: non dormitare, quia mole carnis non premitur: & voluntate, si minus, quòd coërceatur, re ipsa non faciat, semper sollicitat

k Ioan.17.12.
l 2.Thess.2.3.

nos

nos ad peccatum,& perditionem. Vnde sumitur, inquit Thomas argumentum, quod diabolus cōtinuè peccat [e].

Concedimus, diabolo congruere significatum *ἀπωλείας & perditionis*: nam & in Apocalypsi [b] nominatur Hebraicè *abaddon, Græcè ὁ ἀπολλύων*, Latinè *exterminans*, cui cognatæ significationis aliud nomen est Asmodæus [c]: qui libidinosos occiderat Saræ maritos [d]. At proposito minus congruit ea significatio, sed de qua nuper diximus, pro morte, seu interitu, & damnatione, damnationísque loco.

Vers. 4.] **Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in iudicium reseruari.**

PSeudoprophetas luituros pœnas exemplis probat. Ac primò quidem Angelorum præuaricatorum, quorum tantò nobilior natura est, quam humana.

Angelis.] Sunt ergo Angeli etiam mali, qui Dæmones appellantur, & diaboli, aliísque nominibus, vt contra Saducæos, Dositheanos, Balbos, Athinganos, nostrique æui Anabaptistas, Libertinos, Antidæmoniacos, Dauidicos, siue Dauidgeorgianos pro certo poni debet, nec erit opinor, qui si aliquo iudicio sit, audeat dubitare. Nos alibi dubitationem præcidimus. Euidens probatio petitur ex scripturis quoque aliis præter ipsummet experimētum in energumenis, & artem magicam. Nam vetant Scripturæ, ac reprehendunt Dæmonibus sacrificantes [e], narrant Euam à serpente deceptam [f], id est, à diabolo induente serpentis formam: meminerunt de cladibus Ægyptiacis [g] per Angelos malos (etsi aliqui opera bonorum factas velint, & dici malos ob effecta mala) de tormentis Saül [h]: de occisis Saræ maritis [i]: de vexato Iob [k]: de tentato Christo [l]: de muliere inclinata [m]: de obsesso fornicario [n]: de cribratione Apostolorum [o]. Quod energumeni rudes omninò, & idiotæ linguis loquantur, & arcana reuelent: vt alia effecta præteream, nō potest in aliā quam in istam causā referri. Sed & ille cecinit [p]:

Esse aliquos manes, & subterranea regna,
Et contum, & Stygio ranas in gurgite nigras,
Atque vnà transire vadum tot millia cymba,
Nec pueri credunt.

Peccantibus.] *Ἁμαρτησάντων.* Non ergo naturâ mali sunt vlli Angeli, sed electione, peccatóque proprio: siue dicamus creatos in gratia, quod plures asserunt; siue illam postea accepisse. Augustinus [q] hinc illud argumentatur, quod non à Deo mali Angeli, mali conditi sint. Iob [r] *reperisse in Angelis suis Deum prauitatem*; dicit, quia non ipse fecit illam, sed quasi sedulo inquisitā deprehendit. Definitum id est in Concilio Carthaginensi IV. [s] & Bracarensi [t]. In gratia conditos cōfirmatur à minori, quia & Adā in ea creatus creditur: sufficítque prius natura spectari carentes gratia, vt eam non à se habere, sed à Deo concipiantur tam Angeli, quàm homines. Sed & vtrique rectè intelligi possunt simul se per auxilium gratiæ liberè ad gratiam sanctificantem disposuisse.

Iudas imitatus in multis Petrum: vel eadē eōdem scribēs instinctu diuino, describit peccatū [u], *quod nō seruauerint Angeli suum principatum, sed dereliquerint suum domicilium.* Intelligit principatus nomine dignitatem gratiæ, vel etiam ordinis, quoniam ex præstātioribus quoque Angelis nō pauci ceciderunt (nominat Paulus [x], *principatus*, & potestates, & sic Theodoretus exponit) omniúmque princeps Lucifer, qui ceteris auctor fuit peccandi, quidquid aliter sentiant Gulielmus Parisiensis [y], Castro [z], Albertus [a], Rupertus, quemlibet ex seipso peccasse, vt communior habet, dēpto Damasceno [b], & Augustino [c], sententia Tertulliani [d], Hieronymi [e], Auctoris [f] apud Augustinum de mirabilibus Scripturæ, Gregorij [g], Isidori [h], Bernardi [i], Magistri [k] sententiarum, B. Thomæ [l], (qui tamen alicubi [m] priorem opinionem non improbat) Scholasticorum [n], Origenis [o], Chrysostomi [p] qui vocat Sathael, Basilij [q], Dionysij [r], Euthymij [s], Nouatiani [t], Anselmi [u], Glossa [x]. Satis præterea Cassianus [y] fauet, docens aliquot Scripturæ locis lapsos esse præcipuos Angelos, atque Tertullianus [z], & Lactantius [a], proferentes Ethnicos Auctores.

Verum est, obscurius de hoc peccato Scripturas locutas: cuius rei Auctor ille de mirabilibus Scripturæ causam dat, quia nō Angeli, sed hominis curare peccatū Deus volebat. Quò fit, vt Angelici peccati quæstio definiri soleat ex eo, quòd cuique verisimilius videtur, cùm de facto ipso, cuiusmodi fuerit, non satis constet.

Volunt Theologi superbiæ peccatum primum fuisse (vocāt alij luxuriam spiritualem, & philautiam) licet non negent alias formas peccatorum, quæ circa spiritualia versentur obiecta, locum in Dæmonibus habere posse secundum affectum, vt iræ, siue odij, inuidiæ, iniustitiæ, infidelitatis, inobedientiæ particularis, &c. secundum reatum circa quæcumque obiecta alia. De superbia indicant Esaias [b], Ezechiel [c], Iob [d], Auctor Ecclesiastici [*], Tobias [e], paulò clariùs Christus [f]: & Paulus [g] nonnihil etiam Michaëlis pugna, & nominis eius ratio [h]: Quis vt Deus? Certè, sicut hæc à pluribus, melioribúsque scriptoribus testimonia declarātur, in obiecto superbiæ variāt: sed celebriores rediguntur sententiæ ad immodicum naturalis perfectionis beatitudinísque, spreta, vel minus curata supernaturali, amorem: ad huius supernaturalis desideriū adipiscēdæ citiùs, aut sine meritis: aut maiore intentione, quā quæ esset in amore Dei sincero, quem vocant amicitiæ: ad voluntatem æqualitatis cum Deo, vel auctoritatem supra creaturas omnes, etiam rationales; vel libertatem ab omni superioris imperio, vel vnionem hypostaticam, quam inuiderit Lucifer homini.

Non vacat has modo diiudicare opiniones. Perplacet hoc loco, alibíque [i] posttema Catharino. Cui fauent vtrumque Tertullianus [k], Basilius [l], Cyprianus [m], Bernardus [n], Rupertus [o], Halensis [p], Gulielmus [q] Parisiensis, Carthusianus [r], magis autem, Iacobus [s] de Valentia, Vigoerius [t], Naclantus [u], Salmeron in huius loci Commētatio. Commentum est, de quo Athanasius [x], & Mahumeto Carthusianus [y] ascribit, ac nonnullis Iudæis Galatinus [z], peccasse Angelos, quod vt à Deo iussi erant, adorare Adamum, detrectauerint. In intellectu præcessit saltem inconsideratio, si errorem iudicemus admitti non debere in Angelo.

Non pepercit.] Credi potest, omnes vno eodémque instanti discreti temporis peccasse post illud instans, quo simul cum bonis bene sunt operati, & meruerunt, sed non perseuerauerunt, tum verò in alio damnati sunt. Cùm autem hæc instantia moræ temporis nostri respondere possint, non sa-

p 1.p.q. e. mēm. 13. *Perstiterunt Angeli per aliquod tempus in peccato.* ...

tis constat, quamdiu perstiterint præuaricatores Angeli ante suam pœnam in peccato: quin etiam probabile est, reipsa per aliquod spatium in eo perstitisse (id quia breue, ideo videri potest nullum, quo pacto loquitur Hugo a S. Victoris,) plurésque malos actus exercuisse inter veluti consultandum, ac deliberandum de iis, quæ proponebantur aliis à Lucifero, eique ab illis respondebantur. Interim etiam post vnum commissum peccatum, dum durabat viæ mora, nec adhue damnati erant, potuisse, si vellent, pœnitere, non minùs quàm possit in via sua homo per gratiam quæ offertur: etsi nonnullis videtur, vt Scoto b, Gabrieli c, & Salmeroni nostro, hoc loco plures negant, vsurpantes illud ex Damasceno d, & Nysseno, vel Nemesio e, *quod homini hæc mors, hoc Angelis esse lapsum, post quem non sit pœnitentiæ locus, vt neque homini post mortem.*

In eadem sententia præter hos Patres duos, est Cassianus f, Auctor g de Mirabilibus Scripturæ, Gregorius h, Isidorus i, Fulgentius k, Prosper l, *Deus apostatam spiritum*, ait Gregorius, *ad pœnitentiam nequaquam reuocat.* Rationem aliqui afferunt, quia primā gratiam solo Christi merito confert Deus inimicis suis: noluit autem Angelis, sicut hominibus redemptorem dare. Cuius quoque rei causas dant, quia non totum perit genus Angelorum, vt hominum, quibus Adæ peccatum erat originale m: quia non peccauit Lucifer ex suggestione, quemadmodum primi parentes n: quia erant Angeli sapientiores potentiores, perfectiores o: quia facilius mutari potest hominis voluntas, Angeli magis inflexibilis est p: quia si homo penitus interiret, propter quem hic aspectabilis mundus conditus est (quæ ratio etiam diuersa censeri potest q) non potest reparari per aliam naturam rationalem, quæ fortassis inferior, quàm humana, condi nequit; potuit verò ruinas Angelorum homo replere r: quia minus decuit destructores naturæ humanæ ea dilecto, quo Deum prosequebantur, odio in gratiam redire cum ipso, qua ipsa de re ne sese nimium efferrent, placuit homines liberari s.

Probabiles quidem rationes: non tamen simpliciter verum videtur, Angeli voluntatē secundum suam naturam esse inflexibilem: quod verò post primum peccatum reflexa non fit ad bonum etiam priusquam ille damnaretur, & in illa, quam diximus, viæ mora, idcirco fuit, quia Deus ob allatas, & similes alias causas, gratiæ negauit auxilium; quemadmodū & nunc damnatis negat, quorum propterea planè desperata est salus, (quidquid cōtra senserit Origenes t; quāuis timidè, nec pleno assensu, & ex eius interdum sententia Hieron. u de quo Sixtus Senensis x, & non quia sit iis infusus à Deo intentissimus malitiæ habitus, inclinās necessariò ad odium Dei, vt absurdissimè quidam docuerunt y, vel vt alij z absurdius, quia produxerit, & producat in illis actum odij Dei.

Obstinationis etiam causam tradere videntur ex Patribus Isidorus a, Fulgentius b, Prosper c. Docet quoque Augustinus d, si diabolus posset sperare, & culpā agnoscere, posset misericordiam consequi. Ex Fulgētio e autem sic ratiocinari possumus. Quemadmodum quod mutati Angeli sancti non possunt in deterius, nō est quia id eis naturaliter sit insitum, sed quoniam gratiæ diuinæ largitate collatum; ita nō posse malos in melius, quia talem Deus gratiam, ac ne eam quidem, quę sufficiens est, ipsis largiri non vult. Argumentatur præterea f, sine gratia non posse hominem pœnitere, quia multò magis Angelus malus potuisset, cuius natura quantò minus, inquit, grauatur terreni corporis pondere, tanto magis hac esset prædita facultate. Damascenus g vocat Angeli naturam *ἀεικίνητον semper mobilem, τρεπτὴν κατὰ γνώμην mutabilem secundum sententiam, ideò τρεπτὸν, voluntate mutabilem*: quamuis appellet simul malum Angelum pœnitentiæ *ἀνεπίδεκτον non capacem, non admittentem*, scilicet quia ei non conceditur.

Igitur Angelis peccantibus non pepercit Deus, ac ne gratiam quidem, vnde iis patei posset, offerre voluit: quam si & nunc offerret, consequi possent, ac misericordiam Christi consequi, sicut ipsimet diabolo Martinus pronnneiauit h. Quapropter nullo pacto recipi debet, quod est apud eum, qui nomen gerit Ambrosij, Commentario epistolæ ad Ephesios i, aliquos ex Dæmonibus per Paulum, & Ecclesiam liberatos ab errore, peccato, & Luciferi tyrannide. Id Sixtus obseruat Senensis k.

At nec absolutè intelligi Anselmus l potest, impossibile esse, vt lapsi, cum Deo Angeli reconcilientur. Impossibile est, quod secundum legem ordinariam non fit: licet fieri non repugnet. Atquè cum nullus ex Theologis admittat vllum de Dæmonibus resipuisse, non leuis inde ratio ducitur nec potuisse: si enim potuissent, credibile fit, alicui efficax quoque auxilium dandum fuisse, cuius comparatione, vt nunc inter nos, Damnatorum diceretur fuisse sufficiens tantùm.

Quod ait Salmeron, ex verbis istis *non pepercit*, colligi, potuisse Deum parcere: concedo: non tamen quod habuerit animum paratum parcendi. Nec sanè alter locus Iob m: *Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti*, denotat solùm mereri damnationem, eámque incurrendam, nisi peccator per viam pœnitētiæ ad Deum reuertatur: sed sensus est, vbi statuerit Deus punire, non esse, qui deprecari pœnam possit, vel subsistere, iuxta illud n: *Triumphatur in Israel non parcet & pœnitudine non flectetur: neque enim homo est, vt agat pœnitentiam.*

Nec argumentum valet, aut ab aliis exemplis diluuij o, & Pentapolis p, quæ hīc subiiciuntur: aut à commendatione diuinæ misericordiæ: aut à nescio qua diuina reuelatione q. Nam reuelatio incerta, cur hominibus, non Angelis, oblata gratia sit ad pœnitentiam, antè dictum est. Nil quoque video incommodi, concedere nonnullos Angelos pauciores, ac minoribus pro peccatis damnatos, quàm homines: licet istis non illis data sit pœnitendi facultas. Negari non potest, Cyrillum Hierosolymitanum r scribere, nescire nos, quanta Deus, & Angelis condonauerit: indulgere enim & illis. Nyssenus, vel magis Nemesius frustra id asserere dicitur s: siquidem, vt prius retuli, apertè comparat lapsum, Angelorum scilicet, nō in damnationem, sed in peccatum eum morte hominum, vt quemadmodum istis in eo statu, sic illis, postquam lapsi sunt in peccatum, negetur gratia pœnitentiæ.

Nec in Basilio t, nec in Hieronymo u lego, quod sententiæ nostræ officiat, cetérumque esti loqui se penumero Hieronymum, ex aliorū sententia. Illa ratio molestior, quòd si aliquādiu post peccatum durauit viæ spatium ante damnationem, non viderentur Angeli perinde, ac si petiuissent ad terminum, gratiæ auxilio destituendi; sieuenec iux-

Margin notes (left):
a Sent. sent. tract. 2. c. 3.
b 2. d. 7. q. 1.
c ibid q. 1. a. 1. dub. 1. & 2.
d 2. de fide c. 4.
e 9. phil. c. 1.
f Col. 4. 13. & 13.
g lib. 1. c. 1.
h 2. Mor. ca. 3.
i vel 4. & lib. 4. c. 8. & 10.
k 1. de sum. bono cap. 10.
l de fide, c. 3. *Cur Angeli post peccatum nō pœnitentiam salutarem non perueneru[n]t.*
m lib. de Dimid. temp. c. 2. & 1. de Vita Contempl. c. 3.
n Aug. Ench. cap. 28. & 29.
o Mag. 1. Dist. 11.
p Greg. 4. Mor. cap. 10 & lib. 9. cap. 36.
q Cassianus supra cap. 13. Be nat. hum. c. 1. & Adeens. 16. loco citato. Prosper supra.
r Nyssenus & Damasc. supra cap. 3.
s Greg. 4. Mor. c. 3. Au[c]tor de Mirab. Script. lib. 1. B. Thom. 1. part. quæst. 63. & 64.
t Theod. 6. de Prouid.
u An. 1. lib. 1. cur Deus homo c. 16. & 17. Albin. prim. lib. 3. de Trin. 1. Atha. de Incar. Leo fer. 2. de Natiu. c. 10. cap. 3.
v 1. Petri. c. 6.
x in c. 1. & 2. & 4. ep ad Eph. & 1. cont Pel.
y 1. Bib. Aun. 1. sup. lib. 6. An. not. 190.
z Auren. apud Mar. 9. q. 3. a. 1. plerique Magistri d. 7. q. 1.
a Sent. 5. diabolus possit sperare, culpam agnoscere misericordiam consequi.
b Ochan. 2. dist. 7. quæst. 19 & quodlib. 1. q. 10. Gab. q. 1.
c 1. de sum. bono c. 13.
d de fide c. 3.
e 1. de ein cōmp. c. 1.
f de vera. & c.
g supra c. 3.

Margin notes (right):
f supra c. 3.
g 2. de fide c. 4. *Angeli natura propria.*
Quomodo Deus Angelis peccantibus non pepercerit.
h Sulp. in vita c. 14.
i cap. 4.
k 6. Bibl. Ann. 293.
l 1. lib. 1. cur Deus homo. c. 16.
m c. 9. 28.
Deus cum statuit punire, non est qui deprecari pœnam possit vel resistere.
n 1. Reg. 15. 29.
o Gen. 7. & seq.
p Gen. 19. 24. & seq.
q Salm. argu. sunt ista.
r Catech. 2.
s citat Salm.
t citatur ab eod. Auct. in c. 12. Esa.
u citat idem Salm. in c. ep. ad Eph.

ta saniorem sententiam, cuiquam hominum denegatur in hac vita, quantuslibet onustus peccatis sit, & ad quemlibet peruenerit cumulum peccatorum.

Hoc mihi nomine opinio contraria nō improbabilis videtur. Nihilominùs plures aliæ me rationes in ista retinent, cum adeò multorum grauiore auctoritate eamdem tuentium, & quia discriminis inter homines Angelósque satis idoneæ causæ redditæ sunt. Quamquā fateor etiam ex eo quod ait Petrus, *Deum non pepercisse*, nō aliud prorsus necessariò colligi posse, quā, vt colligit Augustinus [a], *nullum iam damnatos regressum ad iustitiam, vitámque sanctorum habituros*. Ceterùm Fulgētius [b] ex Angelorum infert lapsu, angelicam idoneam non fuisse naturam ad humanam reparandam, quoniam *illa se inuaminis egenam*, inquit, *consubstantialis ruinæ documento testatur*.

Sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos in iudicium reseruari.] Pertinent hæc ad pœnas malorum Angelorū. Sed de re simul eum dictionum enucleatione. Similis autem locus est in epistola Iudæ [c]: *in iudicium magni diei vinculis æternis* sub caligine reseruauit.

Rudentibus inferni.] Σειραῖς ζόφου, *catenis, aut vinculis caliginis*, & apud Iudam nunc recitatum δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον, *vinculis æternis sub caligine*. Gregorius [d] vel potiùs Paterius [e] (in textu enim Gregorij legitur iuxta editionem nostram) totum locum legit hoc modo: *Sed carceribus caliginosis inferni retrudens, tradidit in iudicio cruciandos reseruari.* Augustinus [f] ita recitat: *sed carceribus caliginis inferni retrudens, tradidit in iudicio puniendos reseruari, aut seruari.* Sic legimus quoq; apud Fulgentiū [g], dempto participio *retrudens* quod non habet. Carceres, inquit scholiastes Augustini Viues [h], pro claustris posuit, quibus exire prohibētur, quales erāt illi in circo, quibus equi, antequam currerent, coërcebantur. Augustinus [i] autem, & Paterius annotant per infernum intelligi inferiorem caliginosum aërem tanquam carcerē, qui tamen aër quandoque & cœlum dicatur, vt cum vocatur cœlum nubilum, & Paulus [k] appellat *spiritalia nequitiæ in cælestibus*; &, *principem* potestatis aëris huius [l]. *Tribuitur nomen inferni aëri huic*, inquit Paterius, *quantùm ad celsitudinem propriè dicti cæli: sicut quantùm ad eiusdem aëris altitudinem, terra, quæ inferius est, intelligi & infernus profundus potest.* Videtur hæc Beda transcripsisse, faciens quoque mentionem alterius allatæ lectionis: necnon adhuc illius in qua est *rugientibus*. Eadem porrò sentētia, quod in hoc aëre Dæmones habitent, traditur à Hieronymo, & aliis exponentibus caput sextum epistolæ ad Ephesios [m], atque communem omnium Patrum ait ille opinionē esse, quod aër iste, qui cœlum, & terram medius diuidēs, inane appellatur, plenus sit contrariis fortitudinibus. Id sanè Antonius quoq; docuit Magnus, teste Athanasio [n], Augustinus præterea locis aliquot aliis [o], (monēs infernum vocari aërem istum, quia inferior pars mundi sit) Chrysostomus [p], Tertullianus [q], & Theodoretus [r], Bernardus [s], & alij permulti. Probant verò tum ex citatis locis, tum ex illis, in quibus habetur, Dæmones circuire terras, vt nos tētent [t]. Rationem affert B. Thomas [u]: quia cōsentaneū videtur vt Deus homines destinet in beatitudinem per Angelos non solùm directè per bonos, sed etiam indirectè per malos.

Verumtamen haud satis apertam, & certam, verámque iudico istius loci hanc pro aëre interpretationem, licet de re ipsa nō ambigam. Etenim nomen inferni pro aëre duriùs accipitur, ac sine alio exemplo. Deinde rudentibus inferni detrahi in Tartarum, est in verum Tartarum descendere ligatos ceu infernalibus vinculis, nec adhuc propriè per tartarum aërem intelligimus. Postremò vox ipsa Græca ζόφος, & Latina caliginis optimè congruit inferno: hîc autem aër sæpe quidem caliginosus est: at aliquādo serenus quoque. Iudas [x] appellat *æterna vincula sub caligine*: at certum est non remansuros Dæmonas in aëre semper.

Nemo negat in ima terra, qui propriè infernus est, aliquos esse Dæmones, cùm ibi planè constet esse animas damnatorum, & ab illis torqueri. *Detracta est ad inferos superbia tua*, inquit Esaias [y] de Lucifero, qui dicitur quoque iam esse in *abysso, & carcere* [z], licèt nonnumquam Dei permissu huc ad nos inde Dæmones veniant, & Augustinus [a] credat à Lucifero ipso tentatam Euā [b], & postea Christum [c], quod indicatur etiam, cùm *Princeps huius mundi venisse dicitur, nec in Christo quidquam habuisse* [d]: qua de re alibi ex instituto egimus [e]. Nihil autem apud profanos tritius, quàm de locis huiusmodi inferis, quibus Dæmones contineantur, quod Iustinus [f] confirmat eorum testimonio. Expositores quidem plures sequuntur priorem sententiam: Carthusiano tamen placet quoque secunda: nec aliam tradit Titelmanus, Caietanus, Catharinus.

Detractos.] Deest Græcè hoc participium, indicat verò superiorem locum, ex quo Angeli deturbati sint. Locus autem aër superior, ex Augustini [g], ac Ruperti [h] sententia fuisse videtur, quam apertè sectatus Eugubinus [i]. Augustinus *inde post peccatum in hanc ait caliginem detrusos, vbi aer humore tenus contexitur. Illam partem propter puram tranquillitatem, cælo, cui collimitatur, commune pace coniungi, & eius vocabulo nuncupari.* Rupertus non magis factos in cœlo, quàm fuerit homo plasmatus in Paradiso [k], sed in cœlum bonos translatos, ibi non naturâ habitare, sed gratiâ; & *de cœlo neminem venire, nisi qui super omnes est* [l]. In cœlo astrifero supremo, seu firmamento creatos asserit Hieronymus [m]; atque ita Luciferum, quando dicebat [n]: *In cælum conscendam, super astra cæli exaltabo solium meum*, cupiuisse, cùm esset in firmamento, in cœlum ascendere, vbi solium Domini est, *cælúmque cæli* vocatur [o]: si autem accipiantur illa verba, postquàm iam corruerat, arrogantiam eius dènotare dicit, quòd nec præcipitatus quiescat, sed adhuc sibi grandia repromittat, non vt inter astra, sed super astra Dei sit.

Innocentius III. [p] tradit de cœlis superioribus, cum syderibus, & aliis luminaribus non esse certum omnino, verum & ipsi sint aliquatenus immutandi, cùm ad eos fœtor, & fœditas ex prauis hominum operibus non peruenerit, quamquam in illis Angeli peccauerint Apostatici, qui sunt de cœlo proiecti. Nonnihil fauet Theophilus [q] Alexandrinus, scribens, *conditos principatus, & potestates, &c. in cælorum regionibus*.

Alij altiorē iubēt nos cōstituere creatis Angelis sedē, in cœlo ipso empyreo, atque ex hoc eiectos præuaricatores à Michaële [r]: Iunilius [s] appellat cœlum, quod mortalium est omniū inaccessibile conspectibus, idque non inane, ac sine habitatoribus creatum, vt terra, sed beatissimis Angelorum agminibus impletum. Glossa [t] ordinaria Strabi. vel Bedę [u] docet, statim vt creatum est cœlum empyreum, Angelis repletum: eodem loqui-

tur

a 21. de ciu. c. 23. *Damnati nullum iam regressum ad vitam Sanctorum habent.*
b 2. ad Trasim. c. 2.
c vers. 6.
d 8. Mor. c. 21.
e in expo. huius ep. c. 3.
f 11. de ciu. c. 33. lib. 21. c. 23. lib. de nat. boni cap. 33 & aliis, qui deinde citantur locis.
Carceres inferni quos dicat Paterius.
g 2. ad Trasi. c. 2.
h in lib. 11. de ciuit.
i de natura boni, c. 33.
k Eph. 6. 12.
Aer hic infimus infernus dicitur.
l ibid. 2. 2.
m vers. 12.
n in vita.
o 8. de ciu. c. 22. lib. 14. c. 3. lib. 20. c. 8. tract. 9. in Ioan. Enarr. in Ps. 15. 3. de Trin. c. 7. q. 29 in Num. 3. Gen. c. 26. li. 3. c. 10. in Ps. 148. de Agone Christ. 4 & 5. in Ps. 148.
p in 1. Thessa. hom. 11.
q Apol. c. 22. & 4. de affect. Græc.
r serm. 12. in Ps. qui habitat.
s Iob 1. & 2. 1. Pet. 5. 8. Apoc. 12. 9. Mat. 12. 43. 44.
u 1. p. q. 64. ar. 4.
Aerem hunc pro inferno sumi hoc loco Auctor non probat.
x vers. 6.
y Esa. 14. 11.
z Apoc. 20. 1. 7.
a 9. de ciu. c. 11. 21. de ciu. c. 33. lib. 20. c. 1.
b Gen. 3. 1. & seq.
c Mat. 4. 3. & seq.
d Ioan. 14. 30.
e in Euang. de tent. Christi.
f in parœn. ad Gentes.
g 1. Gen. ad lit. c. 10.
h lib. in Gen. 1. c. 11.
i 7. in perenn. philos. c. 18.
Angeli vbi creati sint.
k Gen. 2. 7.
l Ioan. 3. 31.
m lib. 6. c. 14.
n ibid. 13.
o Psa. 113. 16.
p in Ps. 3. pœn.
q Ep. 1. pasc.
In cœlo empyreo creatos Angelos quidam.
r Apoc. 12. 7. & seq.
s in hexam.
t in c. 1. Gen.
u hom. 1. hex.

sic modò Hugo [a] Victorinus, & Magister [b] sententiarum cum scholasticis [c], B. Thoma [d], Auctore Roseti Ioanne Maubruno [e], Innocentio III. alio quodam in loco [f], & aliis.

Faciút pro hac opinione scripturæ, quæ casum Luciferi de cœlo fuisse continent [g], & cœli nomine, quando ponitur absolutè, quod præstantissimum est, videatur intelligi debere. Cum verò apud Esaiam dixit Lucifer: In cœlum conscendam, exponi posset aut præ superbia sic locutum etiam post Ipsum, vt docebat Hieronymus: aut cum Hugone, & B. Thoma, per cœlum intellexisse Diuinitatis æqualitatem. Suadet quoque ratio, sumpta ex perfectione Angelicæ naturæ supra omnes corporeas, & quoniam eum illis præsideant, supremum tenere locum conueniebat; nam propter contrariam causam primus homo extra Paradisum formatus [h] est, quod naturalem eius conditionem paradisi excellentia excederet, nec homini aliter congrueret, quam ob donum innocentiæ, atque immortalitatis. Alia ratio Euę: quam formari oportuit ex Adamo, qui iam in Paradiso collocatus erat; quidquid contra senserint Iosephus [i], Tertullianus [k], Rupertus [l]. Accedit quod ceteri cœli mouentur, decuit autem collocari in loco quieto, immò cùm non statim à principio dicti cœli facti fuerint, & simul tamen cum mundo corporeo Angeli, non potuerunt in alio esse quàm in empyreo, quod cœli nomine primis Genesis verbis intelligunt. Vdalricus [m] propterea docebat appellatos Angelos *astra matutina* [n], quia suæ præclaræ luce quasi stellæ ornent id cœlum.

Quartæ sententiæ meminit Augustinus [o], Dęmonas ex alio genere Angelorum, quàm beatos spiritus fuisse, eósque in mũdo isto inferiori creatos, beatos in cœlo. Quinta censeri potest, quam B. Thomas [p] innuit, Angelos inferiores, qui soli præsunt creaturis quibusdam determinatis, vt elementis, cœlis, &c. conditos esse in huiusmodi creaturis, alios in cœlo empyreo, & id colligere B. Thomas videtur ex Augustino [q].

Ego sanè à communiore sentẽtia inuitus recedere soleo. Nihilominus magis placet secunda de cœlo firmamenti. Ascanius Martinégus ita quoque sentit, & ad eandem commodè nititur tum scripturarum, tũ Patrum trahere testimonia, cum cœlum nominant. Nam scripturæ nomẽ empyrei non exprimũt: Beda, Strabus, B. Thomas, Iunilius tãtùm dicunt sanctis Angelis cœlum illud repletum esse: quod potius indicat, antequam plenam sanctitatem adepti essent persistendo in debita subiectione erga Deum alibi creatos esse, ac tum demum in domicilium Beatorum trãslatos: quod etiam dedecẽt quæcumque leuiores peccati sordes, & coinquinatio [r]. Vim habet citatus Esaiæ [s] locus de Luciferi peccato intellectus: *In cœlũ conscendam*, &c. nec enim iam altius ascendere poterat, si iam erat in altissimo cœlo. Sensus autẽ ille prorsus allegoricus est, vt cœlũ sit æqualitas Diuinitatis. Motus cœli nõ impedit, quia nec modo cùm ibi vult Angelus esse, aut cùm illud agitat, eodẽ mouetur motu. Multò quoq; verius, primo die, ac initio simul factos omnes cœlos secũdum substantiam, licet nõdum cum proprio motu, luce, distinctione siderum. Quocirca, qui sunt etiam à principio conditi Angeli, non egueruot cœlo empyreo, quasi alius eis deesset cœlestis locus. Cum enim pro certo ponam nõ factos ante corporeum mundum (cuius opposita sententia nonnullis nunc non videtur tuta, sed temeraria, quod negat Vasquez [t]) nec ita ipsis cõgruat corruptibilis, & ignobilis locus vel inferior, vel etiam aëris supremi, vt incorruptibilis, & cœlestis; collocãdi Angeli fuere in eo quod dixi cœlo, cuius post empyreum dignitas prima est, nec vllum hac in re inter Angelos discrimen: sed idem omnibus communis attribui debuit locus.

Video tamen etiam tuentes primam de aëre sententiam posse respondere, dici Luciferum, & asseclas cecidisse de cœlo, non in quo fuerint, sed in quod licuit illis ascẽdere. Cùm verò breui potuerint beatum cœleste domicilium scandere, nil incommodi videri, si tantisper in aëre constituti fuerint. Sic primæ tres opiniones probabiles; non ita postremæ duæ in eo, quod parem Angelorum omnium rationem in via negant fuisse, quod ad eorum attinet locum.

In tartarum tradidit.] Ταρταρώσας παρέδωκεν. Memini superius exponentium per tartarum aërem istum caliginosum, sicut & per infernum. Propriũ hoc Petri verbum absque alio priore quod sciamus, exemplo. Est verò frequẽtior vsus verbi ταρταρίζειν, quod est tartareo frigere frigore, ita vt τάρταρος non loci duntaxat inferni sit nomen, sed frigoris quoque maximi, sicut ex Hesiodo Plutarchus [u] tradit. Sic locus Damnatorum Tartarus vocabitur à frigore; quemadmodum Gehenna ab intensissimo ignis calore. Et in inferno quidem (vero ac reali subterraneo Damnatorum loco, vt contra nonnullos Hæreticos demõstrat Castro [x], & ex omnium consensu Gentium Renatus Laurentius [y], & ex aliis Sixtus [z] Senensis, & Eugubinus [a]) vicissitudines futuras post resurrectionem summi frigoris, caloris que summi, satis probabiliter colligunt aliqui ex Iob [b]: *Ad nimium calorem transeat ab aquis niuium*; & ex stridore dentium, de quo Christus [c] sic Hieronymus, & Beda [d] aliíque. Ea autem ratione traditos Dęmonas in tartarum debemus intelligere, qua & veluti rudẽribus Inferni, vel qua certis locis siue in aëre, siue alibi cõsistere cõpelluntur. Vocant hãc Theologi nonnulli alligationẽ, quos Vasquez citat, & sequitur [e].

Cruciandos.] Interpres hoc addidit, quasi indicãs, post generale Iudicium futurũ maiorem Dæmonum cruciatũ. Ita quidem sensit, ac locũ istũ Caietanus in Commentario intellexit, fauétque nonnihil Augustinus [f], Bonauentura [g], historia Andreæ Apostoli apud Abdiam Vbicumque sint Dæmones & alligentur, eandem percipiunt essentialem vt ita dicã pœnam, & suum veluti secũ cruciatum gerunt, & ignem gehẽnalem, vt Glossa [h] loquitur, scilicet ob apprehensionẽ molestam suæ certo in loco alligationis, quã refugit voluntas, & de qua dolet, vt satis prę se fert S. Thom. [i].

Non desunt tamẽ, qui asserant, realem, ac verũ ignem Inferni, sic volẽte Deo singulis in aëre Dęmonibus, pro sua parte præsentem esse, ita vt impediat Deus, ne aut res alias incendat, aut cernatur à nobis [k]. In historiis quid simile legimus de animabus Purgatorij. Alij produci volunt nescio quam qualitatem doloriferam in Dæmonibus hic agentibus. Quidam ignem, qui est in Inferno, agere immediatè dicunt in Dæmonas. Nonnulli Deum ipsum per se solum istos cruciare.

Post diem iudicij recludentur omnes in Inferno, & accidentali quadã pœna noua afficientur, quæ nunc etiam subinde Damnatis omnibus contingere potest. De illo cruciatu apertus est Apocalypsis locus [l]: *Diabolus*, inquit, *qui seducebat*

Homo cur extra Paradisum sit creatus.

Auctoris de loco creationis Angelorum sententia.

Cœlo sunt primo die simul omnes creati.

Tartarus locus inferorum à frigore dictus.

Dæmones vbicumque sint suam ipsi pœnam portant.

Post diem iudicij omnes in infernum Dæmones recludentur.

a sum. sent. tract. 2. c. 1. b 2. dist. 2. c ibid. d 1. p. q. 61. a. 4. e Rosetto 3. Tit. 35. f Ser. de Annunt. g Esa. 14. 12. 13. Ezech. 28. 16. Luc. 10. 18. Apocal. 12. 7. & seq. h Gen. 2. 7. i 1. Antiq. c. 2. k 2. con. Marcio. l lib. 3. in Genes. c. 32. m lib. 4. summæ. n Iob 38. 7. o 11 Gen. c. 18. 17. & 19. p 1. part. q. 61. a. 4. ad 2. q 1. Gen. c. 10. r Apoc. 21. 27. s c. 14. 13. & seq. t 1. Part. disp. 184. cap. 2. & seq. u Opusc. de primo frigido. x de Hæres. verbo Infernus hæresis. y In lib. Tertull. de Anima. z 5. Bibliotheca. Annot. 141. a 10. de Peren. Philos. cap. 35. & seq. b cap. 24. 9. c Matth. 8. 12. 13. 42. 50. cap. 22. 13. cap. 24. 51. cap. 25. 30. d in cap. 24. Matth. e 1. Part. disp. 243. cap. 2. f 3. de Ciuit. c. 33. lib. 21. c. 23. de natu. boni c. 35. g 4. d. 47. a. 2. q. 4. h In cap. Iacob. & cap. 3. epist. ad Phil. i 1. Part. q. 64. art. 4. ad 3. k Beriod. 10. Haym. lib. 5. cap. 17. l cap. 20. 10. 14. 15.

eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, vbi & bestia, & Pseudopropheta cruciantur (nempe eum Diabolo) *die, ac nocte in secula seculorum.* Ibidem [a] præterea dicitur *draco, serpens antiquus, catena magna ligatus annos mille.*

Non possumus quidem satis explicare modum cruciatus: at certum est, Dæmonas licet miris, veris tamen, vt ait Augustinus [b], modis cruciari. Cur igne cruciante maluerit vti Deus pro animabus quidem separatis apta ratio, quia natura sua habet in corpora ad quæ illæ ordinem includunt, maximam agendi vim, & est maxime spiritualis, & anima est vt ignis, dicitúrque Hebraicè איש *isch quasi* אש *es* b Eusebio [c] teste: tamen & pro Angelis decuit idem corpus esse. Corpore vexari spiritus, est sic eorum superbiam magis frangi, tum in eo quoque, quòd qui secundum naturam altum requirit ignis locum, quodammodo sua in imo depressione repræsentet illud idem vitium spirituum; & sicut quadam violentia ibi detinetur, ita & spiritus. Designat ignis præterea perpetuitatem, cuius ob efficaciam, & mobilitatem continuam, symbolum est. Postremò ignis inter elementa spiritualior est: nonnulla item proportione respondet cœlo empyreo, sed sine calore: qui calor sine illo in igne inferni est, ad hunc veluti modum intercisa flamma ignis per vocem Domini, vt notauit Basilius [d]. Ardorem quoque furoris diuini omnium optimè ignis exprimit. Cruciatum porrò, ac dolorem in animabus Damnatorum faciliùs percipimus propter experientiam propriam de dolore in anima nostra, dum viuimus, quando corpori applicatur externa doloris causa: possumus namque concipere vi diuina effici in anima separata similem apprehensionem, & in voluntate renitentiam, qualis naturaliter modo ex dicta causa existit ob sympathiam naturalem animæ, & corporis. Grauissimus Dæmonibus dolor erit in iudicio sisti coram Christo, & subijci pedibus eius, inspectantibus, & exprobrantibus sanctis omnibus, hócque modo illos iudicantibus [e], & tantam cernere hominum multitudinem ad adeo insignem gloriam peruenisse [f].

Quod à Christo conquesti sunt Dæmones ante tempus torqueri se [g], & rogauerunt, ne sibi imperaret, vt in abyssum irent [h]; non est, quod ante Iudicij diem non torqueantur, vt videtur Hilarius [i] existimasse, Iustinus [k], Irenæus [l], Eusebius [m], Nicephorus [n], Lactantius [o], nonnullique alij: Sed quod non omni tormento accidentali, quale recludi in Inferno. Hoc tormentum Dæmones illi verebantur, & præuertisse Christum tempus arbitrabantur. De isto tempore Zacharias [p], iuxta versionem L X X. *& erit in die illa disperdet Dominus nomina idolorum de terra, & non erit vlterius memoria eorum, & Pseudoprophetas, & spiritum immundum tollam de terra.* Hæc interpres noster sic vertit, *& erit in die illa, dicit Dominus, disperdam nomina Idolorum de terra, & non memorabuntur vltra, & Pseudoprophetas, & spiritum immundum auferam de terra.* Sed credebant Dæmones de solo Iudicij die locutum Prophetam, vt notat Ambrosius [q]. Quanquam possumus Hilarium, aliósque intelligere de pœnis accidentariis: sic enim etiam loquuntur Chrysostomus [r], Euthymius [s], Augustinus [t]. Aliqui [u] declarant de tempore primi aduentus Christi in mundum: vel de illo, quo iubebat recedere Dæmonas ab obsessis, quasi priùs venisset, quàm putarent; & illorum hominum peccata longius postularent vexationis tempus. Franciscus Georgius Venetus [x] ait causam querimoniæ fuisse, quod prænuntiatum à Prophetis præuertisset aduentum circiter annis trecentis. Id absurdum: & exactè numerantur septuaginta hebdomadæ Danielis [y]. Ceterùm sensus primus melior: nec vltimus dicendi modus tutò defenditur. Quæ de Dæmonum senserint veteres Philosophi pœnis, refert & Eugubinus [z]. De pœna Dæmonum scholastici nonnulli in 4. Sent. [a] vbi Bonauentura [b] innuit essentialis quoque partem in iudicij tempus differri: quod iam dixi minus probabile videri.

In iudicium.] Iam docuimus futurum de Angelis malis iudicium, nempe reprobationis, & condemnationis, quemadmodum approbationis de bonis. Clemens [c] venturum Dominum scribit ad iudicandum Diabolum Mundi deceptorem. Lactantius [d], quod Impiorum dominus cum ministris suis comprehendetur, ad pœnámque damnabitur in conspectu Angelorum, atque Iustorum. De hoc alibi egimus [e], & legi Suarez potest [f].

Seruari.] Τηρουμένους. Alij, τετηρημένους. *Seruandos,* aut *Seruatos.* Gagnetus conicit Interpretem legisse, τιμωρουμένους, id est, *afflictos & vexatos*, & pro eo posuisse præcedens participium, *cruciandos.* Codices citat Parisiensis typographus Robertus Stephanus, in quibus est εἰς κρίσιν κολαζομένους τηρεῖν. Ceterùm seueram istam, sed iustam in Angelos malos animaduersionem valde vrgent Patres, vt horrore nos concutiant salutari, per comparationem maiorum, & minorum, quam Petrus in hoc, & sequentibus intendit. Alia tamen etiam ex parte mirandum videtur minus, hominem labi, præsertim, vt de Dauid agens, monet Ambrosius [g], *A pueritia in diuitiis, honoribus, imperiis demorantem, in multis tentationibus positum.* Ostendimus quoque prius veniam, ac remedium hominem magis meruisse, quàm Angelum propter naturæ imbecilliorem conditionem. Sed vis argumenti nihilominus in eo est, vt colligit Hugo, quod si tam nobili naturę non parcitum est, vereri oportcat ignobiliorem, & ne qui semel, sæpiusque pepercit, parcere tandem desinat. Hoc modo vrgent argumẽtum Cassianus [h], & Damascenus [i]. Extendi verò ad homines potest, qui de sublimi vel dignitatis, vel etiam sanctitatis gradu sua sunt culpa deiecti, atque præcipitati, ex quibus ne longius abeamus, bene longo sufficere catalogo texendo possunt Hæresiarchæ, vt hîc attigit Feuardentius. Lutherus Augustinianæ Eremitarum familiæ monachus fuit: Petrus Martyr Canonicorum Regularium; Munsterus, Pellicanus, Ochinus B. Francisci: Bucerus S. Dominici: Oecolampadius B. Brigidæ: Caluinus Parœcus: Beza Prior. Taceo de vetustioribus.

Vers. 5.] **Et originali mundo non pepercit, sed octauum Noë iustitiæ præconem custodiuit, diluuium mũdo impiorum inducens.**

Alterum seueritatis diuinæ in impios terribile exemplum, quando solis exceptis octo totus diluuio periit mundus. Diximus hac de re in prima Epistola [k], & in librum Sapientiæ [l]: Declaremus nunc nonnulla obscuriora.

Originali mundo.] Græcè Ἀρχαίου κόσμου nominatur. *Priscum* Vatablus, & Erasmus. Clarius,

& Sa.

Marginal notes (left, partly cut off): … versa. — … li. 21. de Ciuit. cap 10. *Anima damnatorum suo corpore cruciando.* — … 11. de præp. … cap. 1. *Cur Dæmones igne torquentur.* — d Hom. in Psa. 28. — *Dæmonibus grauissimus dolor erit coram Christo sisti.* — e 1. Cor. 6. 3. … 16. 27. Cassia. 12 Instit. cap. 4. — f de familiis … — g Mat. 8. 29. — h Luc. 8. 31. — i Can. 8. in Matth. — k in Tryphonem. — l lib. 5. cap. 25. — m 4. Hist. c. 17. … 18. — n 4. Hist. c. … — o lib. 7. c. 26. — p cap. 13. 2. — q in c. 8. Luc. — r Hom. 29. in Mat. & hom. 44. in Ioan. — s in c. 8 Matthæi. — t 8. de Ciuit. cap. 23. lib. 9. cap. 21. & lib. de Natu. Dæmo. cap. 13. — u in c. 8. Matthæi.

Marginal notes (right): x Tom. 2. Problem. … 17. — y Dan. 9. 24. — z 7. de perenni Philos. cap. 34 & 35. — a d. 47. — b art. 1. q. 4. — c 7. Const. 33. — d lib. 7. c. 26. — e Act. 1. 31. — f 3. Par. to. 2. disp. 57. sect. 8. — *Dæmonum grauissimum cruciatum Patres vrgent.* — g 1. Apologia Dauid cap. 1. — h 12. Inst. c. 4. — i 2. Parall. c. 6. — *Hæresiarchæ ex ordine religiosorum lapsi.* — k cap. 3. vers. 19. 20. — l cap. 10. 4. cap. 14. 5. 6. — *Mundus vergi nobis cur dicatur ἀρχαῖος.*

& Sà, & Caietanus, *antiquum* vertit: Sed Gagneius, *rudem & imperitum*. Ait autem sibi videri legisse Interpretem ἀρχικὸν. sed retinendo ἀρχαῖον, sensum esse: si seculo illi rudi adhuc, & imperito, rerúmque diuinarum penè ignaro quod tempore diluuij fuit, non pepercit: quid facturus est falsis doctoribus, qui à via veritatis deflexerunt intellecta, & ab eâdem auertere ceteros moliuntur? Hoc approbant Salmeron, & Feuardentius. Ego nullo modo, cum recepta sit ac vsitata nostro ἀρχαῖον prior pro antiquo, prisco, vetusto, pristino, idque sæpius quàm pro rudi, vel stulto, & inepto, quod significat quoque τὸ ἀρχαϊκὸν. Lege Budæum [a], & Auctorem Thesauri, qui τὸ ἀρχικὸν explicant imperandi cupidum, vel vt ita dicam, imperatiuum, & imperatorium, & imperiosum. Certè pro antiquo non inuenio.

a Com. ling. Græc.

Originalis mundus dicitur de hominibus ante diluuium, quod ea fuerit prima veluti mundi ætas ac pueritia: Noë cum suis octauos, cum esset ab Adamo decimus: præco iustitiæ vindicis in scelera hominum sui temporis: quàm æquum esset coli Deum religione ac iustitia, diuinàque bona perituris præponere: nec lædere quemquam iniuria.

Interpres eandem vocem ἀρχαῖον reddit Latinè, antiqui, pluribus locis Noui Testamenti [b], vt omittam vetus. At valde sapienter hoc loco posuit originalis epithetum, vt designaret homines ætatis primæ, quam à parentum censent transgressione vsque ad tempus Diluuij. Nec arbitror tamen ad primam originem Petrum respicere, vt Asel docet, ob originalem iustitiam, in qua conditi sunt duo primi parentes, quibus non pepercerit Deus quando peccauerunt [c]: nec, vt Glossa Interlinearis, & Hugo, & Primaticcius, indicasse viuentes secundum originem primi peccati: nec ad legem naturalem; vt ait idem Hugo. Viguit enim & illa diu post Diluuium ante legem scriptam.

b Matth. 5. 21. & 7. 31. Luc. 9. 8. Act. 15. 7. 21. cap. 21. 16. Apoc. 12. 9. & c. 20. 2.

c Gen. 3. 6. & seqq. vsque ad finem capit.

Non est dubium, quin & ex ea parte possit plurimùm exaggerari seueritas diuinæ iustitiæ, quam cum primis parentibus posteritas tota sensit. Debuit etiam prior ætas, quò propius aberat à suo principio, minùs hinc esse corrupta, hinc magis imperita. Nihilominùs disertè satis significat Petrus loqui se de hominum vniuersitate, qui ætate viuebant Noë, atque corruptissimis moribus fuisse scribuntur [d]. Antiquus ille mundus erat, quia illius comparatione nouus hic, vel renatus, in quo nunc degimus, videtur. Omnia tunc euersa, & confusa; tota facies terræ, & totus ille aër altitudine aquarum mutatus est; vt hic quasi alius sit, vt docet Beda, & adhuc Hugo.

Seueritas diuinæ iustitiæ in primos mundi homines.

d Gen. 6. 5. & seq.

O lauum Noe iustitia præconem.] Ὄγδοον Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα. Octauus Noë dicitur, quia cum eo, vt rectè Lyranus, & passim ceteri notant, fuerunt septem personæ à diluuio saluatæ: quas animas octo scripsit Auctor Epistolæ priore [e] *in arca saluas factas per aquam*. Occurrerat & mihi, quam legi postea in Gagneio, similis nostratiũ phrasis, *il le sauua luy huictiesme*. Qui octauum statuit, vt constet numerus, præcessisse septem confirmat. Clarius locutionem nouam vocat. Reddunt alij rationem petitam ex octonarij mysterio, vt Hugo. Conicit hic quoque Thomas Anglicus, ita dici Noë octauum, quod arcam postremus inscenderit. Refellit Carthusianus opinionem, quod octauus ab Adam fuerit, sicut Iudas Henoch [f] septimum appellat, quia Noë decimus [g] fuit, & illam tamen T[illegible] opinionem sequitur.

e cap 3. 20. *Noe octauus cur dictus sit.*

f epist. vers. 14.

g Gen. 5. 3. & seq. Luc. 3. 37.

Iosephus [h] videtur supputare numerum à Seth: nam scribens huius piissimi viri Sobolem, patris per septem generationes imitatam pr[illegible] mores, de Noë narrationem statim subiicit: Hac ratione octauus præco iustitiæ Noë vocabitur inchoádo à Seth, cuius per dictas generationes posteri fuerunt iusti: licet fortasse non prædicarent omnes, vel non verbo, sed exemplo, & facto. Esset præterea hæc noua exponendi ratio, sed priori haud multum absimilis, si respectum haberi quis asserat ad septingentos quibus durauerat proximè ante improbitas annos, atque ita octauus Noë sit, quia octing[illegible]esimu viuens ab eo tempore anno.

h 1. Antiq. c. 4. & 5.

Quomodo Noe octauus [illegible] præco dicatur.

Indicat Catharinus alium dicendi modum, vt octauus vocetur præco iustitiæ non simpliciter octauus ab Adam, a quo Adam Iudas septimum appellat Henoch, sed quia nulla extat de aliis præconibus septem historia. Satius est, quod & ipsemet facit, in primo sensu conquiescere.

Iustitiæ autem Noë præco fuit, non politicæ, sed diuinæ, qua præditus fuisse prædicatur [i], tum exemplo, tum verbo fortasse, tum ipsemet per tot annos arcæ fabricatione, videlicet si sermonem habebat, vel agebat de vindice, ac vltrice scelerum iustitia Dei, vel quàm iustum esset colere Deum, & æterna sectari potius bona, quàm creatas res adamare: vel vt abstinerent ab aliena iniuria, omnique maleficio. De Messiæ, qui κατ' ἐξοχὴν, nominatur Iustus, aduentu prædicasse facile credo. Id præcessores quoque Noë iam inde ab Adam fecisse Irenæus indicat [k], & Athanasius [l], & Hebræi ipsi apud Reuclinum [m]. Indignum inter alia, esse prædicabat fortasse, tam fœde carnem pollui, quam Dei Filius assumpturus erat. Meritò Kemnicium refellit Paiua [n], nescio quas cõminiscentem reuelationes in Noë de pleniori cœlestis doctrinæ declar[illegible]ne, proptereáque præconem à Petro appellatum iustitiæ, cùm iam periisset omninò vera cœlestium rerum cognitio, & vis Traditionum non sufficeret; nam nil tale aut Genesis historia narrat, aut hic innuit Petrus. Quin Augustinus [o] vixisse cum Noë aliquos putat iustitiæ ipsius non admiratores modò, sed etiam æmulatores; at illum orbis reseruatum interitum in ea tempora, in quibus mortem iam oppetiuissent, qui non erant digni tali morte defungi, ac in iis nullum diluuio mortuum, quos de semine Seth propagatos Scriptura commemorat. Ob dicendi, qua prædicando vtebatur Noë libertatem, Iosephus [p] prodit omnium in se odium, indignationémque adeo prouocauisse, vt solum vertere cum domo, & familia coactus fuerit, quò effrenatæ multitudinis euaderet impetus furentes, ac violentos.

Iustitiæ quomodo Noe præco dictus sit.

i Gen. 6. 9. ca. 7. 1.

Prædicabat Noe Messiæ aduentum.

k lib. 2. ca. 9.

l epist. Quod Nicena Synodus, &c.

m lib. 1. Cabalæ.

n pro Concil. Trid. lib. 2.

o 15. de Ciu. cap. 24.

p 1. Antiqu. [illegible] Noë ob libertatem dicendi solum vertere coactus est.

Porro iustissimum hunc Patriarcham non erubescit Caluinus [q] de atrocibus damnare sceleribus desperationis, summæ imprudentiæ, pudendæ, ac turpis obliuionis sui, fœdæ mentis alienationis: immodestiæ, ac impatientiæ circa reprehensionem irrisoris filij, ita vt n[illegible]uerit Moses, quin in eum contumelias [illegible], & atra bile percitus, despumauerit. Ait præterea, Deum æternam illi probri maculam inussisse. Addit VVolfangus Musculus [r], curiositate peccasse, tentando Deum: patientiæ limites transiisse, exeundo ex arca: fidei rem contrariam fecisse. Legantur laudes contrariæ huius viri sanctissimi

Caluinus quibus [illegible] Patriarcham hunc appetat.

q in ca. 6. Genes. vers. 13. in c. 9. vers. 6. in c. vers. 20.

r in c. 8. Gen.

a Ser. de Noe to.3. b Serm. 45. de temp. c Serm. de Noe tom.3. d Niceph. libr. 4. cap. 28.

apud Ambrosium [a] libro de ipso, Augustinum [b], Ephrem [c] expositores Genesis. Mitto communem de illo cum aliis Patriarchis, quod sint damnati, errorem Marcionis [d].

Custodiuit.] Ἐφύλαξε. Octauum Noë custoditum nominatim dixit: quia etsi ex obliquo septē alios intellexit; nihilominus non ita constat de illis, an iusti fuerint, vereri possumus non fuisse, propter inuerecundi filij Cham factum [e]. Custoditus ergo Noë significatur tamquam alter humani generis reparator, cui ob iustitiam propriam condonati fuerint liberi, simul vt ab iisdem commodius homines propagarentur.

e Gen. 9. 22.

Mundus impiorum quis sit.

Mundo impiorum.] Κόσμῳ ἀσεβῶν. Mundus impiorum homines impij sunt, & trita satis acceptio mundi pro hominibus habitatoribus mundi, auctoribus, factis præcipuè. Quamquam, quia res aliæ mundi passæ sunt damnū propter diluuium, mundus impiorum comprehendere hic potest ceteras mundi partes. Prioris acceptionis exēpla suppetunt permulta in diuinis litteris. Originalis Mundus paulò antè hic positus, eandem vim habet eandem prætetea, cum dicitur *Mundus lucem veram: ac Verbum non cognouisse* [f]: *totus post Christum abiisse* [g]: *non posse accipere Spiritum sanctum* [h], &c. Sed crebrius pro Sapientibus mundana sumitur, mundus illis, & similibus aliis locis, vt Euthymius [i] obseruauit.

f Ioan. 1. 10. g Ioan. 12. 19. h Ioan. 14. 17. i in c. 7. Ioan.

Vers. 6.] Et ciuitates Sodomorum, & Gomorrhæorum in cinerem redigēs, euersione damnauit: exemplum eorum, qui impiè acturi sunt, ponens.

TErtium exemplū animaduersionis terribilis in impios. De hoc egimus in expositione lib. Sapientiæ [k], vbi Pentapolis nominatur, cuius magis celebres Ciuitates Sodoma, & Gomorrha, sæpiúsque propterea, cum de illa clade mentio fit, etiam solæ nominatim expressæ. Eodem Iudas [l] vsus exemplo est: *sicut Sodoma, & Gomorrha, & finitimæ ciuitates simili modo exfornicatæ, & abeuntes post carnem alteram* (id est, alienam ab vsu naturali generandi) *factæ sunt exemplum, ignis æterni pœnam sustinentes.* Istud exemplum repetitur à Scripturis præter illa alia duo loca in Deuteronomio [m], in Psalmo CVI [n], in Esaia [o], in Ieremia [p], in Ezechiele [q], in Osea [r], in Amos [s], in Sophonia [t], in Matthæo [u], in Luca [x], in epist. ad Romanos [y], in Apocalypsi [*], in Apocrypho quoque quarto Esdræ [z], sic habetur: *Væ tibi Assur, qui abscondis iniquos penes te. Gens mala, memorare quid fecerim Sodomæ, & Gomorrhæ, quorum terra iacet in piceis globis, & aggeribus cinerum. Sic dabo eos, qui me non audierunt, dicit Dominus Omnipotens.*

k cap. 10. 6. 7. l ep. vers. 7. m cap. 29. 23. c. 32. 32. n vers. 34. o cap. 1. 9. 10. c. 3. 9. c. 13. 19. p cap. 23. 14. c. 49. 18. cap. 50. 40. Thre. 4. 6. q cap. 16. 46. & seq. r cap. 11. 8. s cap. 4. 11. t cap. 2. 9. u cap. 10. 15. 2. 11. 23. 24. x cap. 10. 12. c. 17. 29. y cap. 9. 29. * cap. 11. 8. z cap. 2. 8. 9.

Cur S. Petrus Sodomorum exemplum adduxerit.

Dedito Petrus studio adhibuit hoc exemplum contra hæreticos iam tunc exortos, qui turpissimis illis Pentapolitanorum cōmaculati libidinibus erant ídque maximè infame, Orthodoxis nomen, apud Gentiles communicauerant; vt ibi proinde contra nos, velut contra pestilentissimos homines, ac naturæ hostes, ferro, flammis, omni tormentorum genere, agendum censerent. Meminerunt huius hoc, qui pro Christianis Apologias ediderunt, vel hæreses recitauerūt, necnon postea Carpocratianos, Caianos, Marcionitas, æquè impuros, Sodomitis tāquam puris, & sanctis honorem habuisse. Deplorat & Hieronymus [a] vigente hæresi Iouiniani, ipsam quoque orbis vrbem dominam tanta spurcitia fœdatam. Vopiscus recitat Adriani Imperatoris epistolam, in qua tale Christianis impingit crimen, scilicet non Catholicis, verùm ex dicta colluuione Hæreticorum.

a 2. con. Iou.

Scelus nefandū quàm detestandum.

Detestandū, ac nefandum scelus, quid pluribus opus execrari testibus, aut de nomine plura fari, quod ne nomine quidē deceat vsurpari? Bardesanem Eusebius [b] inducit narrantem inter variarū gentium mores, quòd ab Euphrate fluuio vsq; ad Orientalem Oceanum, cui cædes, vel furtum obiiceretur, non magno mœrore torqueri solitū; qui verò pudorem masculi eripuisset, si res in lucem venisset, magnitudine ignominiæ seipsum interficere coactum.

b de præparatione Euangelica, cap. 8.

Sensit Iustinianus Imperator, calamitates orbi propter hoc maximè scelus prouenire: ideo edicto cauit [c] eiusmodi, vt eas ipse vocat *illicitas, impias, & diabolicas luxurias.* Refert autem Glycas [d] deprehensos postea in illo crimine, etiam magnates, tāquam in triumpho per vrbem, veretris prius amputatis, circumductos esse, hocq; modo miseræ vitam finiuisse. Nominat Cedrenus [e] Esaiā Rhodi, & Alexandrum Diospolis Thraciæ topar chas: designat etiam Senatoriam dignitatem: & scribit castratos, & publicè nudos in forum productos miserabiliter periisse, suóq; exemplo reliquos pudicitiam colere docuisse. Iam antè legem tulerāt Valētinianus, Theodosius, Arcadius, *vt omnes quibus flagitij vsus esset, virile corpus muliebriter constitutū alieni sexus damnare patientia (nihil enim discretum videtur habere cum fœminis) spectante populo flammis vindicibus expiarentur* [f], *vt vniuersi intelligerent* (refert hæc Pithæus ex quodam Codice) *sacrosanctum cūctis debere esse hospitium virilis animæ*, nec sine summo supplicio alienum expeti sic sexum, qui suum turpiter prodidisset. Prior id adhuc sanxerat Cōstantius [g], appellans *scelus infame, quod non proficit scire, Venerem mutatam in alteram formā* (Iudas [h] vocat *carnem alteram*) vbi amor quæritur, nec videtur. A Constantino idem Hieronymus [i] scribit pæderastiam, & omnem similem turpitudinem Gēnum Euangelio coruscante deletam.

c const. Nouel. 77. d in annal. e in compend. Iust. an. 136. f libr. 6. ad legem Iuliam de adult. g leg. 31. Cod. Theodos. ad l. Iuliam, de adult. h epist. vers. 7. i 2. cont. Iou.

Apud profanos quidam Persis tetri criminis deferunt inuētionem, hincque ἀῤῥενοκοίτας vocatos: & fortassis nouam voluptatē esse, quam Xerxes, qui inuenisset, præmiū ei proposuerit [k]. Laium videtur Athenæus [l] auctorem facere, cū hospitio susceptus à Pelope, illius filium Chrysippum raptum, curruq; impositum Thebas abduxisset. Testis idem, Græcis perfamiliare vitiū fuisse, ac pæderastiam amori quoque mulierum longè præposuisse, atque Herodoto teste ab his Persas didicisse. Apud Thracas primùm incepisse Orpheū tradit Ouidius [m]. At origo vetustior Sodomitarum, de quibus hoc loco, & in Genesi [n] mentio. Vocant Hebræi honesto vocabulo tales קדשים Kedescim, quasi dicas, *sanctos*, id est, *maximè impuros*: Aquila ἐνηλλαγμένους, id est, *mutatos*, nempe de viris factos fœminas. Eadem infamia laborasse Gallos idem Athenæus [o] prodit, & quem antè protuli ex Eusebio Bardesanes ait pueros eorum nubere solitos. Iulium Cæsarem, Augustū, Tiberium, Caligulam, Neronem hac spurcitia cōtaminatissimos constat fuisse, atque cœcam ferè omnem Gentilitatē, de qua Paulus ad Romanos [p]: nec dubitauit Horatius *adeo prodigiosam libidinē satius esse committere, affirmare, quàm in adulterium incidere* [q].

k Cic. Tusc. 5. l lib. 13. m 10. Metamorph. n Gen. 19. o supra. p cap. 1. 26. & seq. q lib. 1. serm. satyr. 2. r Iud. ep. vers. 7.

In cinerem redigens.] Τεφρώσας, Iudas [r] dixit: *Ignis æterni pœnam sustinentes.* Id aliqui nectendum putant apud eundem cum aliis immediatè præcedentibus verbis: *facta sunt exemplum:* Πρόκεινται δεῖ-

γμα πυρὸς αἰωνίου δίκην ὑπέχουσαι. Et innui videtur ignem illum quem passi sunt, esse æternum; non quia necessariò significetur fuisse, núncque ardere ignem æternum: quidam enim oppositũ sentiunt; certè id incertum est, sed quoniam, vt in libro Sapientiæ vidimus [a], testãtibus Ægesippo [b], Tertulliano [c], August. [d] Orosio [e], præter externos scriptores Solinum [f], Tacitum [g], Pliniũ [h], Straboně [i], Stephanũ [k], Aristotelem [l], tota illa terra torrida perseuerauit, & exusta, herbæq; flores, poma quæ profert, ad manus tactum in fauillas, cineréve euanescunt, quasi pristinus adhuc ignis existat, & gehennalem æternum repræsentet.

[a] cap 10. [b] 4. de excid. [c] lib. cap. 18. Apol. c. 40. [d] 21. de Ciui. Dei, c. 8. lib. 1. [e] mirabil. [f] c. 10. Æternus Sodomorum ignis gehennalis fit. [g] 1. Hist. c. 5. & [h] cap. 48. [i] 16. Historiæ. [k] lib. 3 c. 16. lib. 16. [l] de vrbibus. 1. Meteo.

Euersione damnauit.] Καταστροφῇ κατέκρινεν: *subuersione condemnauit*, inquit Vatablus, id est, puniuit, pœna enim condemnationem sequitur. Magna catastrophe, ac immutatio in deterius pulcherrimæ quondam, & amœnissimæ, ac feracissimæ regionis.

Exemplum eorum, qui impiè acturi sunt ponens.] Iudas δεῖγμα videbatur sumere cum respectu ad ignem æternum, vnde tamen etiam hoc aliud cõsequitur, vt mortalibus res adeo horrifica, támque insignis, & vt loqui solemus, exemplaris, pœna, documento sit, vt caueant, & alieno malo sapiãt, alieno periculo cauti fiant. Hìc ὑπόδειγμα est: aliter παράδειγμα dicitur, & Latinè exemplum pro insigni pœna sumitur, maxima, & grauissima, vt ceteri à peccatis, quæ prohiberi publicitus interest, metu cognitæ pœnæ deterreantur.

Meminit de hoc pœnæ, siue genere, siue modo, cum aliis duobus Taurum citans Gellius [m] τῆς νουθεσίας, vel κολάσεως, vel παραινέσεως, *cùm id agitur puniendo, vt peccans ipse corrigatur: & τιμωρίας, quando quis punitur, τιμῆ, seu quem peccauit, dignitas, auctoritasque vindicetur.* Prosunt aliqui quandoque sua non sibi, sed aliis duntaxat, pœna, vt Gregorius [n], ac Beda [o] monent. Saluianus [p] docet in præsenti illud quod futurum est, voluisse Deum declarare iudicium, quando super impium populum gehennam misit è cælo. Præterea obseruat in hoc exemplo plus misericordię fuisse, quàm seueritatis. Nam pœnam distulit [q]: Angelos prius misit, probare volens, quòd etiam malos puniret inuitus. Scilicet vt cùm legeremus quæ à Sodomitis Angeli pertulissent, & videremus scelerũ immanitatem, criminum turpitudinem, libidinum obscœnitatem, probaret vtique nobis Deus, quòd ipse noluerit eos perdere, sed ipsi extorserint vt perirent. Dixi in Commentario libri Sapientiæ [r] magis communem sententiam esse de damnatione æterna eorũdem Pentapolitanorum, cuius inchoatio fuerit ignis, ac sulphuris pœna. Idem de illis Cyprianus [s] docet, nec non de submersis Ægyptiis.

Tria pœnarum genera. [m] lib. 6. c. 14. [n] 4. Dialog. [o] 38. Hist. Angl. 9. cap. 14. [p] 2. de Proui. Quomodo Deus puniendo Sodomitas misericordiam cum seueritate miscuerit. [q] Gen. 18. & 19. [r] cap. 10. 6. & seq. [s] Ser. de Passio.

Vers. 7.] Et iustum Lot oppressum à nefandorum iniuria, ac luxuriosa cõuersatione eripuit.

Vers. 8.] Aspectu enim, & auditu iustus erat, habitans apud eos, qui de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant.

Sicut antea meminit de Noë, quem, pereuntibus diluuio ceteris, custodiuit cum familia: sic modò de Lot, quem liberauit Deus de Sodomorum incendio, nimirum etiam cum vxore, ac filiabus, vt in Genesis [t] narratur historia, vbi, simul execranda priorum luxuria commemoratur, & castimonia, iustitiáque Lot. Sapientiæ quoque capite decimo [u] disseruimus eadem de re; & qua ratione iustitiæ Lot non deroget, quod Sodomitarum libidini filias obtulerit [x]. Diximus etiam ibi, non videri probabilem Abulensis [y] opinionem, alios præterea iustos euasisse, qui non pertinerent ad Lot.

[t] cap. 19. 29. & seq. [u] vers. 7. [x] Gen. 19. 8. [y] ibid.

Oppressum à nefandorum iniuria, ac luxuriosa conuersatione.] Καταπονούμενον ὑπὸ τῆς τῶν ἀθέσμων ἐν ἀσελγείᾳ ἀναστροφῆς. Vatablus; *Qui opprimebatur à nefariis per libidinosam conuersationem.* Pagninus: (*Fatigatum a nefandorum ui luxuriosa conuersatione.*) Cõplutenses, Regiique codices non habent *iniuria.* Aliqui manu scripti, vt Lucas Brugensis notat, pro, *iniuria*, scribunt (*iniusta*) alius (*impudica*) alius pro (*iniuria ac luxuriosa*) tantùm *impudica.* Putat verò adiectum in editione nostra iniuria nequis oppressum Lot suspicaretur ipsamet luxuriosa conuersatione, ac in ea ipsa se vim passum. Higinus Papa legit *iniuria, & conuersatione* [*]. Existimo, iniuriam denotare illam, qua Sodomitæ contra ius Gentium hospites Lot opprimere, atque comprimere turpiter volebant, minantes, si resisteret, se afflicturos ipsum in et magis, quàm illos, nec non reipsa vim facientes vehementissimè, ita vt nihil propius fuerit, quàm vt effringerent fores [z], quas ille occluserat post tergum: & corporis proprio periculo, & domus quoque infamia, existimationem tutatus hospitum.

[*] Epist. 1. [z] Gen. 19. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

Luxuriosa præterea conuersatio afficiebat Lot maxima molestia:

Qui cum ingeniis, ait ille [a], *conflictatur eiusmodi,*
Neque commouetur animus in ea re tamen, (in incontinentia)
Scias posse habere iam ipsum suæ vitæ modum.

In ea gente, *quæ pessimum mala est*, scribit Plato, *si quis bonus sit, eum esse quam optimum*: esse item sine reprehensione *in medio nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucere sicut luminaria in mundo* [b] *magnæ laus*: non adeo laudabile bonum esse cum bonis illud immensi præconij, bonum inter malos existere, sicut Iob [c] de Vr terra Gẽtilium. Notat hæc Gregorius [d] omnia; & præterea *Sponsum vt lilium inter spinas* [e]: Episcopum Pergami habitantem vbi *sedes erat Satanæ, & nihilominus tenẽtem nomen Christi, nec negantem fidem* [f] *eius.* Adde Sanctum quoq; *Ezechielem cum Scorpionibus*, id est cum pessimis Iudæis *habitantem* [g]. Parabolam de lilio inter spinas; eodem sumunt sensu Patres tres apud Theodoretum [h], & Bernardus [i], & Nazianzenus [k]: de Luminaribus Origenes [l], & Augustinus [m], Philo [n] comparat cum rubo [o] ardente, incombusto. Celebrãtur potissimùm Noë, Daniel, Iob [p], quia inter impios pij: Tobias [q] item, quod euntibus omnibus ad vitulos aureos, nõ ibat ipse. Non imparem merentur laudem Machabæi, vel Abraham versans in Chaldæa, vel Basilius, & Nazianzenus in Atheniensi academia, vbi posterior [r] egisse ambos ait sine damno; *vt si flumen dulcis fluat per mare salsum, aut animal in igne saltitet.*

[a] Terent. in Andria. In ea gente, quæ mala est, si quis bonus est, vt est, optimus. [b] Philip. 2. 15. [c] Iob 1. 1. [d] Greg. 1. Moral. cap 1. Lib. 20. c. 29. in Ezec. hom. 9 Hom. 38. in Euang. [e] Cant. 2. 2. [f] Apoc. 2. 13. [g] Ezech. 2. 6. ibidem. [h] in Cantic. [i] Serm. 48. in Cantic. [k] exhorta. ad virginem. [l] 3. contra Celsum. [m] in Ps. 93. [n] 1. in vita Mosis. [o] Exod. 3. 2. [p] Ezec. 14. 14. [q] Tob. 1. 5. [r] Orat. 20.

Hinc discimus quoque, quantopere discrucient probos improbitas aliorum, quàm tabescant zelo, quàm deficiant animo, & quoddam animi deliquium patiantur *pro derelinquentibus legem Dei* [s], *& obliuiscentibus verba eius* [t], *& non custodientibus eloquia eiusdem* [u]. Obliuisci malum, peius non custodire: deterrimum derelinquere, ac præuaricari. Omnes illas animi molestias denotat huius loci verbum ἐβασάνιζεν, siue magnam fati-

Improbitas aliorum quantum probos discruciet. [s] Psal. 118. 53. [t] ibidem. 139. [u] ibidem 158.

gationem

gationem in audiendo,& viuendo tam fœda,tum verba,tum facta.

Mathatiæ hic in memoriā zelum reuoca,scindentis vestimenta,operientis se cilicio, plangentis valde,secondom renes contremiscẽtis, furore accensi,ob iniurias diuinas [a] Phinees exemplo [b]. Ezechias audita Rabsacis blasphemia, eodem illo rito scidit vestimenta,opertus est sacco ingressus est domum Domini [c]. Polycarpus ex intimo dolore aures obturans, ad voces Hæreticorum blasphemas exclamabat dicendo: *Deus bone, in qua tempora me reseruasti, vt hæc audiam* [d].

Eripuit.]Per Angelos,qui facto impetu ab impurissimis hominibus à puero vsque ad senẽ circumuallantibus domũ,liberauerunt Lot,introducentes eum,ac ostiom claudentes, quod iam-iam effracturi erant,& cœcitate percusserũt [e]:& cùm dissimularet ipse,vxórq; ac filiæ, & tergiuersarẽtur,(frustra etiam inuitatis ad exeuodum generis, qoibus minæ ludus eraot) apprehensis omnium manibus eduxerunt extra ciuitatem [f].

Etsi verò liberatio ista fuit ab igne,& sulphure, mox immissis in Sodomam,& Gomorrham [g]:tamen dicitur Lot ereptus hoc loco ab iniutia, ac luxuriosa coouersatione,ne scilicet libidioem explere perditissimi hominea vel in hospites niterẽtor,vel in filias eius. Ab Ægyptia captiuitate homines bomo Moses liberauit,(sed in rubo ardẽti, nil combustus,ob typum continentiæ) ab hoc libidinis incendio nonnisi Angeli, nec vnus solus, (& vnus tamẽ tot myriadas exercitus Sẽnacherib cæcidit [h])& quidem violẽtè,ac suum illud captiuitate grauius periculum, quamuis non amantes, saltem dissimulantes, aut non tãtopere curantes. Angelicos homines reqoirit cura libidinis: & io ea vis magna requiritor.

Aspectu enim,& auditu iustus erat.] Βλέμματι γὰρ, καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος. *Oculis, seu inspectione, & auditione: Quia iniquorum vita*, inqoit Gregorius [i], *non delectando Iusti aures,atque oculos,sed feriẽ to tangebat.* Beda,quia nihil in eo videbãt,nihil audiebant de eo, oisi quod pertinebat ad iustitiam. Sequitur tamẽ etiam priorem dicendi modum, sicut & Thomas Anglicus,Carthusianus,Primaticcius, Catharin. vtrumq;:Hugo autẽ,Caietan.Gagneius, Clarius, Arius,Ioannea Benedictua, Vatabl. Adã primum. Lyranus,& Sà secundum,scilicet de vita,seu pręsẽtia,& fama,& hoc singulare, *incedere posse in omnibus iustificationibus Domini sine querela* [k], *vt aure audiens beatificet,oculus vidẽs testimonium perhibeat* [l], *nec sit qui loquatur de quopiam verbum malum* [m].

Prior expositio melior: nam causa liberationis datur,quare Deus Lot eripuerit: non est autem, maxime cùm sit à Deo,persa bona de illo aliorũ opinio,sed quoniam reuera bonus erat, quamuis sępenomero ille tamquam effectus ex hoc sequatur,& improborum quoque approbationem virtus extorqueat. Hieronymus [n],aut alius ad Demetriadem cõfert cum Noë,Lot,quòd inter tot peccãtium exempla iustitiã non reliquerit, sed inter pessimos positus mala eorum oculis auersatus sit, & auribos, atq; contra multitudinis vitia tenuerit sanctitatem:& ideo simili exemplo,vt Noë diluuio,ita hic sit ereptus incendio.

Sed quia Græcè non est verbum *erat*, & ante δίκαιος est articulos, atq; tota simul sic oratio nectitur: Βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς,&c. *Iustus enim ille oculis, & auribus inter eos versans,&c.* Vel,cùm spectando, & audiendo res, népe adeo turpes,inhabitaret inter illos, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν, *Quotidie animam iustam*(nimirum suam) *iniquis operibus* (illorũ sc licet)*cruciauit, vel cruciabat*:ad hunc modum Clarius,Caietanus,Vatablus, Gagneius, Sà declarant. Sed lõgè facilior Interpretis cõstructio.

Hinc porrò,hoc est, ex tanta Petri commendatione probabile ducitur argumentum, sicut & ex Auctoris libri Sapientiæ [o],vt ibi quoq; vidimus, nõ peccasse Lot filias offerẽdo libidini Sodomitarum [p],vt nefãdam ab hospitibus violationẽ vitaret. Certè si nõ eo nomine laudãdus per se,vt laudare Augustinus [q] videtur,Ambrosius [r],Chrysostomus [s],B.Thomas [t],Caietanus [u],Arboreus [x]: peccatum vel excusari,vel extenuari potest, propter vehementem perturbationem, pietatem hospitalem,errorem culpa vacantem,quòd fas esset peccato leuiori grauius repẽsare: quódque ea sui demissione tãta,& hyperbolica,placandos crederet præferuidè voluptuarios: nec scelus admissuros,quia primariis Sodomæ ciuibus iam despõsæ filiæ fuerant. Sic excusat quodammodo idem Augustinus [y],Gloss. Interlinearis [z],Lyranus [a],Abolensis [b],Lipomanus [c],Ferus [d],Soto [e], præterea Molina [f]:& priore loco Auctores citati huc saltem tendũt,vt excuseot, licet vel imitationẽ prohibeant,vel doceãt in fuga peccatorum. si maius vitari non possit, nisi minori locus detur, vt minus aut permittatur, aut etiã dissuaso prius omni peccato,minus suaderi etiam queat. Quæ sententia plurea alios habet Auctores,nec improbabilis censetur. Ita quoque dissidentes super hac re cooeiliat opiniones Ioaones Montolanus [g],& Pererius noster [h]. Et si verum hic dicit,patri ipsi custodi filiarum non potuisse peccatum minus esse,offerre filias violandas, quàm nefando vitio sinere hospites violari: tum præterea, quia periculom erat,ne filiæ assentirentur libidini alienæ, ob voluptatis delectationem in eo actu admixtã. Profectò aspectu, & auditu iustus, etiam ac multò magis,tactu erat,nec si turpitudinem peccati attendisset in seipsom deriuandam, vlla ratione filias inhonestè attingendas proposuisset. Quamquam nescio quo pacto eædem filiæ, si nõ animo vindictæ,quod non credo, quia se tam toties oblatas intellexissent constuprãdas,à Patre, opinionis saltem fursitan errore sibi fas esse postea persuaserint,eum eodem patre concumbere:qoa ipsa in re faciliua Lot excusatur, quòd eum illæ sopitum,nec sentientem adortæ fuerint [i].

Quod attinet ad filias,putat Origenes [k], credidisse, incendium, quo deflagrauit Pentapolis, pertinuisse ad vniuersum orbem,& iam extincta matre ad se pertinere humani generia separationem: saltem minus crimen iis visum, pati posteritatis humanæ spem deleri, quàm furari patris concubitum. In totum liberantur ob similẽ causam culpa ab Irenæo [l],Ambrosio [m], Chrysostomo [n] Theodoreto [o],Iosepho [p],propter ignorantiam quam dicũt inuincibilem. At inuincibilem non fuisse conuincitur, tum quia Segor ciuitas supererat,faciléque prospicere licebat, alias terras extra Sodomiticam regionem, esse intactas: non ignorabant incendij causam peccatum fuisse proprium Pentapolitanis, non omnibus commune:denique de re tam graui cur sine patre cõstituerunt? Sufficit nobis Lot nunc iustitiã tueri; quam & adeo clandestioum filiarum factum magnopere commendat, cùm probè scirent id à vigilante,suique compote impetrari non posse.

Glossa Iuris Canonici [q] docet, Lot credidisse

a 1.Mach.2.14.24.25. *Mathatiæ zelus & aliorum.*
b Num.25.13. Psal.105.30. Eccl.45.28.
c 4.Reg.19.1.
d Euseb.5.Histor. c. 20. ex Irenæo.
e Gen.19.9.10.11.
f Ibidem.12.13.14.16.17. *Lot quomodo à Sodomis liberatus.*
g Ibidem 24.
h 4.Reg.19.35.
i 1.Moral.c.7.
k Luc.1.6.
l Ioh.19.11.
m Iudith 8.8.
Quare Deus Lot eripuerit.
n Tom.9.epi.
o Cap.10.
p Gen.19.7.8. *Lot non peccauit prostituendo filias.*
q Cont.Mẽda. cap.7.
r 1.de Abraham cap.6.
s Hom. 43. in Genes.
t Quæst. 1. de Malo art. 1. ad 14.
u 2.2.q.78. art. 4 & in cap.19. Genesis.
x 10. Theosophiæ cap.2.
y Quæ. 43. in Genesim,& cõ. Mendaciũ c.9.
z Genes.19.
Peccatum si vitari potest omnino, minus suadetur.
a ibidem.
b ibidem.
c ibidem.
d ibidem.
e 6.de Iustitia, q.2.art.3.
f de Iusto & iure,disp.315.
g in Prõptuar. verb.Lot.
h Tom 3. in Gen.in ca.19. disp.1.& in ep. ad Rom.cap.3. disp.4.
i Gen.19.31.& seq.
k Hom.5.in Genes.
l lib.4.cap.51.
m 1 de Abrah. cap.6.
Filiæ Lot non excusantur ab incestus peccato ob ignorantiam.
n Hom.44.in Genesim.
o Quæst.69. in Genesim.
p 1.Antiquit.
q 32.Quæst.2. cap.Inebriauerunt.

vxorem suam esse in coitu,nó filias, nec naturam pati,vt quis nesciés coeat. Verùm scriptura diserte tradit prius vxorem versam in statuam salis [a]: & negat Lot quidquam sensisse,neque quando filiæ accubuerunt,neque quádo surrexerunt [b]. Hebræos Hieronymus [c] vltimum id notauit opinatos,& Rupertus [d] & historiam istam declarantes Lyranus,Abulensis, Oleaster intelligût de accessu,& recessu:coitum tamen ipsum aduertiéte Lot peractum,sed tunc non aduertente cum qua misceretur,sed vxorem credéte,quam iam mortuam non recordabatur.

Credibilius per primam accumbendi, & postremam actionem surgendi,quas nos sensit Lot, mediam quoque coeũdi comprehẽsam à scriptura,excusationem Lot prodere volente. Præterea, si dormientes interdum ambulant,aliáque faciũt perinde ac si vigilarent:quid mirũ & niti in coitu posse, maxime si corpus ad id applicetur ab alio? Vindicãt Lot à peccato incestus Irenæus [e],Chrysostomus [f],Ambrosius [g],Caietanus [h],Pererius [i]. Placet & mihi hæc magis opinio, quàm cõtraria, quæ indicatur ab Archidiacono [k],cui adhærescit Montolonus [l],& est apertè S.Gregorij [m] præter Origenem [n].

Quod inebriari Lot se permisit,æquè adhuc vel omninò excusat Chrysostomus [o],& B.Thomas [p], quos consectatur Pererius [q]: vel ex parte Theodoretus [r]: vel penitus damnat Origenes [s],Augustinus [t],Caietanus [u],Mõtolonus [x] citans Archidiaconum [y], Gulielmus Hamerus [z] præferens, damnãdo præterea Lot de incestu,Xenocrati, cuius Phryne meretrix expugnare pudicitiá nequiuerit,eodem quamuis in lecto cubans cum illo.

Quidquid sit siue de incestu,siue etiã de ebrietate,à cuius quoque reprehẽsione liberari potest, iustus erat Lot; quando de Sodomis ereptus est, suáque illum inde iustitia liberauit,etsi simul etiá Abrahæ merita [a]. Non erat adeo quidem iustus, vt qui degebat extra pestilẽtem regionem Abraham:sed nec solùm comparatione cum sceleratis Sodomitis, quemadmodum innuit Augustinus [b]; neque propriè medius tãtùm inter peccatores, & iustos, quo pacto loquitur Origenes [c], nondum culpam agnoscens. Appellat eum hic scriptura,& in libro Sapientiæ [d] iustũ simpliciter,& absolutè. Cyrillus quoq; Ierosolymitanus [e] ponit propriè iustum fuisse,Irenæus [f] quoque ait salutem consecutum,indicans de animæ, non corporis dumtaxat se salute loqui. Augustinus [g] nominat sanctum:Ephrem [h] viris religiosis proponit exemplum:vocat etiam [i] inculpatum,& irreprehensibilem vitam eius:proprio quoq; sermone laudat eundem Ephrem vt iustum. Climacus [k] appellat iustificatum,ac i'eo quidem, quod cùm in flagitiorum medio versarẽtur,numquam illos penitus iudicasse deprehensus,id est,condemnasse, ac desperasse.quo exemplo Religiosos monet, ne,dum negligentiores quosque indicant, seuerius quàm illi condemnentur [l].

Quod si,postquam euasit Lot in mõtem, peccauit;elicimus documentum planè verum, & apprimè salutare,seculares,vt annotat Gloss.Interlinearis [m],aliquando inter malos statum rectitudinis tenere: cùm verò ad altitudinem vitæ ascendunt,negligẽtiores factos peccare:nec *qualibet loca sine Dei* gratia,vt monet Gregorius [n] hoc allato exẽplo,& præterea cœli,& Paradisi,*saluare animam posse*: qua de re alij præterea spiritualis vitæ magistri præcipiunt, vt Climacus [o].

a Gen.19.26. b ibid.19.35. c de Tradit. Hebr. d in Gen.c.19. e lib.4.c.51. f Hom.44.in Gen. g 1. de Abrah. c.3. h in Gen.c. 19. i ibidem. k Dist. 35. cap. Sexto die. l in promptuario verb.Lot. m lib.6.ep.4.& hom.9.in Ezechiel. *Ebrietas Lot excusatur.* n Hom.5.in Gen. o supra. p 2.2.q.150. art.4. q in Gen.c.19. r supra. s sup.hom.5.in Gen. t 22.cont.Faustum,c.43. u in Gen.19. x supra. y in c. Inebriauerunt.15. q.1. z in c.19. Gen. a Gen.19 29. *Lot iustus non erat sicut Abraham,sua tamen iustitia liberatur est.* b q.45.in Gen. c hom.5.in Genes. d cap.10.5. e Cate 15. f lib.4.c.31. g Præfat. in Psal 69. h Tom. 2. Paræne si 9. & 35. i ter. 3. de pœnit. k Gradu 4. l Luc.6.37.& alibi. *Seculares aliquando rectitudinẽ seruant, in altiori vita delabuntur.* m in Gen.19. n lib.6. ep.4. & relatum dist. 46. c. Qualibet ,& H m. 9. in Ezech. & li. 3 ep.45. o Gradu 4.

Habitans apud eos.&c.] Mirabitur aliquis,quare Lot tam scelerata in ciuitate,ac in adeo flagitiosa gente longiorem trahere mora sustinuerit. Reiicit causam Chrysostomus [p] in Prouidentiam Dei, volentis illius opera, ceu medici, morbos eorum curare, tametsi præuideret inde fructum nullum prouenturum. *Nam sic,*inquit,*solet prudens medicus, quamuis videat morbum grauiorem esse, quàm vt arte sua curare possit,nihil prætera de officio suo remittere,vel præterm ttere,sed eò magis omnem artem suam adhibere, vt ægrum aut longo tempore reparet, aut in longum certè tempus conseruet, aut iustam habeat excusationem, quod nihil eorum omiserit,quæ ad artem munusque suum pertinebant.* Inde factum præterea,vt magis constaret Sodomitica malitia, & quàm iusto eam gentem Deus affecerit postea supplicio:item, vt admirandæ liberationis Lot aptior occasio existeret: denique hac,vt ante dixi,ratione, conspectior euasit innocentia,& pudicitia,vitæque sinceritas, quam non inepte designatã possis asserere conuiuio ex azymis,quo hospites Angelos excepit [q]:qui panis est nullo fermento vitiatus, in quo Paulus [r] *epulari nos iubet,* appellans *Azyma sinceritatis & veritatis*

Animam iustam iniquis operibus cruciabant.] Verbum Græcum ἐβασάνιζεν numeri singularis; & quia,vt prius notaui,non est in eodem textu Græco (iustus erat) sed absque substantiuo verbo, ὁ δίκαιος, denotat non Sodomitas, sed ipsummet Lot,qui animã suam quotidie cruciauerit iniquis operibus Sodomitarum,id est,propter iniqua, & impudica opera illorum, cum nihil monendo, hortando, reprehendendo, rogando proficeret.

Non inuerisimile,desidere solitum Lot in foribus ciuitatis [s] vsque ad vesperam, non solùm vt hospitalitati daret operam,sed ne fineret viatores tanti sceleris ignaros, in laqueos incidere hominum turpissimorum. Cùm verò ius hospitalitatis obtenderet contra violentam libidinem;dixerunt Sodomitæ:*Recede illuc*:& rursus:*Ingressus es,inquiũt, vt aduena, numquid vt iudices? te ergo ipsum magis quàm hos, affligemus* [t]. Talia non semel apud pudicum hominem ab inhonestissimis audisse verba, credere par est.

Vtrumuis quod ad rem quidem ipsam spectat, dici potest,vel cruciatam à Sodomitis animam iustam Lot,vel hunc se ipsum cruciasse.Hoc secundum elegit Interpres, & melius quidem,quia durior phrasis est cruciare seipsum malis operibus aliorum, mollior, faciliórque cruciare alium.

Placet Gagneij coniectura,legisse Interpretem, ἐβασάνιζον in plurali:casus autẽ rectos ὁ δίκαιος, & ἐγκατοικῶν pro Genitiuis absolutis sumi,vt sit sẽsus:Cùm enim casto auditu, atque aspectu esset, cùm iustus, & habitans apud Sodomitas, iniquis operibus suis iustam illius animam cruciabant. *Neque enim & Lot ille sanctus*, ait Augustinus [u], *in Sodomis ab aliquo corporalem persecutionem patiebatur, aut dictum illi erat, vt non ibi habitaret: persecutio eius facta mala Sodomitarum erant.* Inde probat grauius væ esse à scandalis, & peiores esse persecutiones tantorum scandalorum, quàm Tyrannorum corpora trucidantium.

Vers. 9.] Nouit Dominus pios de tentatione eripere:iniquos verò in diem iudicij reseruare cruciandos.

VEl suspensæ orationi in versu quarto,vsque ad istum aliquid supplendum est, nempe *si Angelis peccantibus non pepercit Deus; nec degentibus*

Cur Lot in ciuitate tam praua habitare diutius voluerit. p hom. 43.in Gen. q Gen.19.3. r 1.Cor.5.8. s Gen.19.1. t Ibidem 9. u Præfat.in Ps. 29. *Quomodo supplendus hic quasi apparet verborũ defectus.*

imo rebus atate Noe, vtae nisi apud quos Lot erat, nec parces pseudoprophetis, atque mendacibus magistris, nec cetum factiosibus. Vel absque supplemēto vis rationis est: si illis non parcēdo simul seruauit paucos, cum tis permistos iustos, vt Noe, Lótque, vtiq; nouit Dominus pios de tentatione eripere, sicut & impios eruciare, præstituto saltem tēpore. Oecumenius de vtroque admonet, pōstq; ipsum Beda, & alij. Hyginus Papa ᵃ totū hunc fusè citans locum, post illa verba, *(ex mplum eorū qui impiè acturi sunt, ponēs)*, refert hæc alia; *Quid putatis iniquis, & perseuerantibus in nequitia eorum erit?* Quę cùm apud nullum alium reperiantur, videntur explicationis causa prioribus adiecta.

Nouit Dominus pios de tentatione eripere.] Græcè multitudinis numero ἐκ πειρασμῶν ῥύεσθαι ponuntur. Qui nouit, potest simul, vult q;. Nō deest Deo, quo suos liberet modus, & ponit aduersarios: eidē suppetit facultas præstandi: voluntatem rectam habet, ac amantem iusti. Si differt, non aufert. Interim sustentāt se iusti certa spe: improbi, quamuis ad tempus dissimulet Deus, certi sunt se euadere non posse. Nec miserationis Domini tempus constituere debemus, *& in arbitrium nostrum diem constituere ei, ne vindictæ* ᵇ. Dicendum Domino, *vt secundum voluntatem suam faciat nobiscum misericordiā suam* ᶜ, *& expectanda nobis humiliter consolatio eius, quoniam exquiret sanguinem nostrum de afflictionibus inimicorum nostrorum* ᵈ, *& retribuet abundanter facientibus superbiam* ᵉ, *qui adiutor est in opportunitatib. in tribulatione* ᶠ.

Per pios intelligit Noe, & Lot. His illud cōuenit ᵍ. *Cùm transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te: & cùm ambulaueris in igne, non comburreris, & flamma non ardebit in te.* Hi prior ex aquis ʰ, posterior ereptus est ex igne ⁱ. Omitto alia exempla liberati de Vr Chaldæorū Abraham ᵏ, Iacob de fratre Esau ˡ, Ioseph de cisterna ᵐ, & carcere ⁿ, trium puerorum de fornace ᵒ: Danielis de leonibus ᵖ: Susānæ de infami morte: Dauid de Saul ˢ, & Absalon ᵗ. Inde verò forsitan, hoc est, ex duplici liberatione de aqua, & igne parœmia illa manauit *transire per ignem, & aquam* ᵗ. Possunt & Angeli sancti censeri erepti de tentatione, cui per gratiā Dei peccando non consenserunt, sicut mali quos Lucifer tentasse prouocando, ac suadēdo dicitur.

Attamen videtur tētationis hoc loco vox, sicut & alibi sæpius, accipi pro tribulatione, vexatione, aduersitate, periculo externo, quo Deus fidē suorū patientiamve tentat, & probat. Hoc pacto plagæ Ægypti tentationes appellatæ sunt ᵘ, & cæcitas Tobiæ ˣ. Quin etiā Christus suas nominauit tentationes, *in quibus permansissent cum ipso Discipuli eius* ʸ, *sic corripiendum se Dauid à tentatione in Deo sperabat* ᶻ. Aliquando vocatur cum addito tentatio tribulationis ᵃ. In isto sensu nō ita propriè Angelos ereptos de tentatione diceremus. Ostendit Deus suis tribulationes multas, & malas; sed conuersus viuificat, & de abyssis reducit ᵇ: castigat ad saluationem ᶜ, mortificat, sed viuificat etiam ᵈ.

Iniquos verò in diem iudicij reseruare cruciandos.] Tunc maximè quidem cruciabuntur in corpore, qui tanto ante in anima cruciantur post mortem in infernolsed adhuc superstites quoque nōnunquam vindicem hic experiūtur Deum, vt Cain ᵉ, qui diluuio deleti sunt ᶠ, Sodomitæ ᵍ, Pharao ʰ, Nabuchodonozor ⁱ, Antiochus ᵏ, Herodes, tot alij. Nolo frustra laborare in re adeo manifesta probanda infernum esse, quem negare non sunt veriti Hæretici nōnulli, quos memorat Prateol. ˡ

Ille proprius magis error loci præsentis, pœnas inferni non percipi ante iudicij diem vniuersalis. Græcis hunc Guido Carmelita tribuit æquè, vt consequenter loquantur, negantibus peccatores ante id tempus æternam pœnam luere, vt iustis communicari beatitudinem. Atqui pari fide credi vtrumque debet. Iustos æterna iā essentiali felicitate potiri, malos puniri supplicio sēpiterno. Immo ex historia de Diuite, quam refert Christus ᵐ in loco iam tormētorum constituto, atq; in flammis, magis euidēs argumētum ducitur, quam pro possessione beatifica, de qua iuxta Decretum Florentini Concilij non licet amplius nunc dubitare. Gregorius ⁿ autem argumentum hoc facit: *Si ista Sanctorū animas in cælo, sacri eloquij fatisfactione credidisti, oportet vt per omnia esse credas, & iniquorum animas in inferno: quia ex retributione æternæ iustitia, ex qua iusti iam gloriantur, necesse est per omnia, vt & iniusti crucientur. Nam sicut electos beatitudo lætificat, ita credi necesse est, quod a die exitus sui ignis reprobos exurat.* Vtitur præterea ᵒ ratione illa ex diuitis cruciatu. Dum ergo ait peccatorem diuitem damnatum, veritas in ignem perhibet, quisnam sapiēs reproborū animas teneri ign bus negat? Quocirca reseruari cruciandos iniquos in diem Iudicij, nō est interim pœnas non pēdere, sed expectare grauiora tormenta corpore recepto, vt Beda loquitur: non tamen esse ntialiter maiora, sed accidentaliter solùm. Atque hac de re philosophandum eodem modo, quo supra ᵖ vidimus, Angelos malos reseruatos etiam in iudicium ad cruciatum, ac sine cunctatione sentiendum nec damnationis, nec felicitatis essentialem statū immutari ab eo, quo cœpit initio suo.

Vers. 10.] Magis autem eos, qui post carnem, in concupiscētia immunditiæ ambulant, dominationémq; contemnunt, audaces, sibi placentes, sectas non metuunt introducere blasphemantes.

INiquos reseruatos ad cruciatū in Iudicio docet præsertim esse, quos iā antea nominauerat in principio capitis, magistros mēdaces videlicet Hæreticos. Eosdē adhuc describit magis, vt ostendat nihilo meliores, verùm deteriores etiam esse illis, quibus docuit Deum non pepercisse: singula crimina hic posita exponamus. Tanti refert tales probè nosse, detergere, insectari, illis non parcere, exemplo Christi ᵍ, Eliæ ʳ, Esaiæ ˢ, Ieremiæ ᵗ, Ezechielis ᵘ, aliorum prophetarum, nec non Patrum nostrorum; ex quibus Hieronymus ˣ aliquoties profitetur se talibus parcere, tales recipere non posse, sed omni studio agere, vt sui sint hostes, qui sunt Ecclesiæ.

Magis autem.] Μάλιστα, Maximè. Interpres comparationē comparatiuo aduerbio meliùs expressit. Hieronymus ʸ legit, (Præcipuè) Lyranus colligit hinc peccatum Hæreticorū grauius esse peccato eorū, qui perierūt in diluuio, aut in Pentapoli, quia ea genere suo hæresis peccato carnali deterior est; ideóque infert in inferno maiorē esse pœnam. Ait idē, probabiliter inferri, comparādo cum peccato Dæmonum, saltem, si loquamur de multis illorum: sicut & ex hominibus assumētur multi, ad Ordines Angelorū sanctorum. Sed incerta ratiocinatio, quoniam vix credi potest, vllum Angelum esse, qui non habeat maiorem gratiam, & gloriam, quam anima infantis mortui cū baptismo, nisi quis recurrat ad vim sacramēti, &

a epist. 8.

Nouit Deus pios de tentatione eripere.

b Iudith 8. 13.
c ibid. 17.
d ibid. 20.
e Psal. 30. 24.
f Psal. 9. 10.
g Esa. 43. 2.
Exempla eorum qui mirabiliter a Deo liberati sunt.
h Genes. 7. 1. & seq.
i cap. 19. 17.
k Gen. 11. 31.
l Gen. 32. 6.
l Gen. 37. 8.
m Gen. 37. 28.
n cap. 41. 14.
o Dan. 3. 49.
p infra 6. 22.
Dan. 13. 62.
s 1 Reg. 18. & alibi.
t 2 Reg. 18. 15. & seq.
t Psal. 65. 12.
Tentatio hic pro tribulatione sumitur.
u Deut. 7. 19.
x Tob. 2. 12.
y Luc. 22. 28.
z Psal. 17. 30.
a Eccles. 7. 6.
b Psal. 70. 20.
c Tob. 13. 17.
d 1 Reg. 2. 6.
e Gen. 4. 11. & seq.
f cap. 7. & seq.
g Gen. 19. 24.
h Exod. 7. vsque ad 14.
i Daniel.
k 2 Mach. 9. 5.
l Act. 12. 23.

Pœnas impiorū non percipi ante diem iudicij, graui iā hæresium error.
m Luc. 16. 19. vsque ad finem capitis.
n 4. Dial. c. 28.
Ex beatitudo & miseria æterna statim post hanc vitam incipit.
o cap. 29.
p vers. 4.
q Matth. 23. & alibi.
r 3 Reg. 18. 40. & seq.
s cap. 28. 14.
t cap. 28. 15. & seq.
u cap. 13. 9. & seq.
x Præf. Dial. contra Pelag. & Apolog. 3 in Ruffin.
Peccatum hæreticorū grauius, quam illorum qui perierunt in diluuio.
y 3 con. Iouin.

Kk 3 instituto

institutionem Dei, vel quia, iuxta doctrinã B. Thomę, habuit rationem Deus naturalis perfectionis, in dãdis cuique Angelo donis gratiæ: quod in homine non fit, qui est in omnibus eiusdem naturę atomæ. Sed qui animas substantiali perfectione differentes faciunt, eodẽ ne modo philosophãtur?

Qui post carnem in concupiscentia immunditia ambulãt. Τοὺς ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μιασμοῦ πορευομένους. Est μιασμὸς pollutio. Hebraismũ notat Vatabl. exponens, in concupiscẽtia pollutionis carnẽ sequi esse, ob pollutum desiderium. Hieronymus[a] ita recitat, *eos qui post carnem in desideriis pollutionis ambulant*, id est, pollutis. Aliquot Græci codices[b] habent ἐν ἐπιθυμίαις. Satis actum antea de impudicitia veterum, & recentium Hæreticorum, *ex quibus difficile esse reperire, qui diligat castitatem*, scripsisse Hieronymum[c] retulimus. Oecumenius nominat hîc Nicolaitas, Gnosticos, siue Naasenos (hos recenset etiam Theodoretus[d],) Cerdonianos, Marcionitas. De antiquioribus meminit quoque Clemens[e].

Ambulare post carnem: est eam sequi, vitámque iuxta præscriptum ipsius exigere. Obiiciebãt Pharisæi, & Scribæ Christo[f], *quòd Discipuli eius non ambulabant iuxta traditionem seniorum.* Ibi est verbũ περιπατεῖν, sæpe Paulus[g] reprehendit ambulantes secundum carnem: & præcipit *vt spiritu ambulemus; quia sic desideria carnis non perficiemus*[h].

Dominationémque, cõtemnunt.] Καὶ κυριότητος καταφρονοῦντας. Hieronymus[i]: *Et dominationes despiciunt.* Iudas in Epistola[*] iisdẽ coloribus exprimẽs Hæreticos scribit: *Hi carnem quidem maculant, dominationem autẽ spernunt*, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι. Interpres in textu Petri legit κυριότητος in singulari: quo pacto extant nunc in bene correctis libris Roberti Stephani, Aldi, &c. Sed Hieronymus numerum legit pluralem, qui est in Bibliis Complutensibus & Regiis, sicut fraternitas fratres, ita dominos dominatio designat ἀδελφότης, καὶ κυριότης, quem dicimus in genere *magistratum, aut principatum.* Intelligitur autem superior potestas, dignitásque, tum politica, tũ Ecclesiastica. Vulgò abstracto nomine honoris causa dominationem vsurpamus pro domino, & comparare vult Apostolus vterque cum pseudoprophetis Hebræorum, Hæreticos. Nam quemadmodum Core, Dathan, & Abirõ, vt Irenæus[k] notat, restiterũt Moysi, & Aaroni[l], ac deinceps alii Pontificibus, Regibúsque; sic isti seditiones ac turbas concitant contra Magistratus ex vtroque ordine. Comparat idem Pater[m] eosdem cum Ieroboam, qui regnum Hebræorum discidit[n]. Quamquam ipsa in re similes sunt Apostatis Angelis, *quos non seruasse principatum suum*, vt loquitur Iudas[o], hoc accipi sensu potest, quia defecerũt per superbiam, à Principis sui Dei debita subiectione: aut si cui placet Michaelem omnino primũ ex Angelis esse, & nõ Luciferum, quoniam bellum concitauerunt in cœlo aduersus illum[p]. Posset adhuc κυριότης, & dominatio significare supremam Christi dominationem, atque auctoritatem *super omnem principatum, potestatem, virtutem, & nomen, quod nominatur siue in hoc seculo, siue in futuro*[q].

Glossa Interlinearis hoc loco, & in epistolam Iudæ Ordinaria, & Lyranus de Christo interpretantur, *qui regum Rex est, Dominúsque dominantium*[r], sic duobus in locis Hugo, Carthusianus in isto, & Thomas Anglicus. vnus Angelorum ordo dictus Dominationum, non facit ad rem.

Omnis fere hęresis, & initio, & deinceps Christum impugnauit: omnísque Hæreticus Antichristus à Ioanne[s] meritò nominatur. Aduersus diuinitatis ipsius Maiestatem Titanes hi superbissimi decertãt, vt iure quoque Atheos appellare possis: Dei Matrem, sanctósque omni dedecore, ac probro lacerant.

Sed quod attinet ad peruicacem, atque seditiosam inobedientiam, & perduellionem Hæreticorum, qui veterum repetit memoria temporum historias, quique præsentem cõsiderat statum rerum, profectò intelligit verissimam hanc notam esse, quam Petrus, ac Iudas expresserunt. Bella, cædes, furores istorũ testantur omnes historiæ. Paulus[t] item hoc illis attribuit epithetum inter alia, cùm vocat inobediẽtes ἀνυποτάκτους *non subordinatos*, ordinem non recipiẽtes à Deo positum superiorum, & inferiorum. Dictum etiam hac de re in epistola priore[u], ostensúmque, Apostolos, & in posterum alios, diligenter à Christiana religione remouere studuisse perniciosissimam calumniam quòd sectatores suos liberos redderet à Magistratuum obedientia: simul tamen demonstratũ personarum Ecclesiasticarum quàm sit ęqua, diuinóque iuri cõsentanea immunitas à laico, ciuilique magistratu. Cyprianus[x] docet *non aliunde hæreses obortas, aut nata schismata, quam inde, quòd Sacerdoti Dei non obtemperatur, nec vnus in Ecclesia ad tempus Sacerdos, & ad tempus iudex vice Christi cogitatur.* Simon tamen magus assentabatur Neroni vsque ad adorationem. Substituebant alij Christi loco angelos mediatores, quam religionem angelorum a Paulo[y] vocari volunt. Quidam suis de mundi creatione gubernationéque fabulis, Dei vniuersalem dominationem euertebant.

Audaces.] Τολμηταὶ nimirum οἱ εἰσὶ, *qui sunt*, vt supplendum Oecumenius monet, cùm quæ præcesserunt, fuerint in accusatiuo casu. Sunt verò audaces in affirmando, & negando, & quidlibet aliud excogitando, & sentiendo etiam de Deo, aut quiduis faciendo summa quadã, maximéque præcipiti temeritate: in vsurpãdis primis, ac diuinis etiam sibi titulis: in prodigiosa pollicitatione rerum impossibilium: in contemptu cæterorum quorumlibet sanctissimorum, doctissimorum, supremáque dignitate, ac potentia præditorum: in aggressione operum mirificorum supra naturæ cursum, virésque: in perpetratione criminũ turpissimorum, & perniciosissimorum: in factionum, seditionum, bellorum cõcitatione & prosecutione: in vindicanda sibi absque vllius vel hominis, vel Diaboli, vel Dei ipsius effræni libertate, ac spe impunitatis: in singulari, & omnino præfracta impudentia: in conuitiis, maledictis, blasphemiis contra omne hominum genus, contra Sanctos, contra Christum, Deúmque: in propriæ doctrinæ profanæ, ac Sacræ iactantia intolerabili supra quoslibet excepto nullo; in aliorum scriptis, sententiis, dictis, factis, legibus, gubernãdi ratione, & alia quauis re diiudicanda, carpenda, ac damnanda. Quid opus exemplis? Attingit hoc loco nonnulla Feuardent. maximè Caluinianorũ & Lutheranorum. Versatus in historia vel leuissimè, parcet quod referre hîc plura pepercerim.

Sibi placentes.] Αὐθάδεις. Hieronymus[z] *procaces*: Vatablus & Adamus post Erasmum, *Præfracti suique capitis ac sensus*: Caietanus *Contumaces*: Clarius *impudentes*: Gagneius *pertinaces*, qui non possunt à proposito abduci. Catharinus *proterui*, suóque tantùm temerario consilio se gerentes. Qui sibi placent, séque nimis amãt, φίλαυτοι, tenaces, propriæ sententiæ sunt. *Erunt homines* (ait Paulus[a]) *se ipsos*

a supra.
b apud Rob. Steph.
c Hieronymus qui diligat castitatem difficile esse invenire.
d lib. 3. de Fab. Hæret.
e 3. Strom.
f Mat 15.
g Rom. 8. 4. 2. Cor. 10. 2.
h Gal. 5. 16.
i cont. Iouin.
* vers. 8.
Haeretici similes Hebræis pseudoprophetis.
k lib. 4. c. 43.
l Num. 16. & seqq.
m ibidem.
n 3. Reg. 12. 16. & seqq.
o epist. vers. 6.
p Apoc. 12. 7. & seqq.
q Ephes. 1. 20.
r Apoc. 19. 16. & alibi.
Omnis hæresis Christum impugnauit.
s 1. Epist. 2. 18. & 22. cap. 4. 3. 2. epist. 7.
t Tit. 1. 10.
u cap. 2. & c. 3.
Hæresum causa.
x ep. 55. & lib. de vnit. Eccl.
y Coloss. 2. 18.
Aud. qui quod & quantis temporibus hæretici.
z 1. cont. Iouin.
a 2. Tim. 3.

amantes, φίλαυτοι. Oecumenius αὐθάδεις exponit τὰ ἑαυτοῖς ἀρέσκοντα μεταδιώκοντας: *Quæ ipsis placent persequentes.* Interpres noster in epistola ad Titum [a] vertit αὐθάδη *superbum*, vbi Syrus לא יהוא מהודר בדעין נפשה *lo sehene methdabbar bereblian naphscab. Non ductum in voluntate animæ suæ*, id est, propria. Videri potest Irenæus [b] huc respexisse, cùm Hæreticos cognominat *simul male sentiens*, quasi scindentes, elatos, sibi placentes.

Placet mihi Interpres, nec suspicari Gagneium oportet, legisse leniter αὐθάδεις. Nā licet ἅδω placeo est, & Hesychius explicat αὐθάδης quasi dicas αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ, *idem in seipso*; tamen & alius [c] Ionice videtur idem esse cum leni littera αὐτάδης, & cum aspirata αὐθάδης. Hesychius hæc synonyma facit αὐθάδης, ὑπερήφανος (qui est *superbus*) θυμώδης, *animosus*, iracundus, præceps, παράνομος (exlex, præuaricator) αὐτάρεσκος *sibi placēs*, ἰδιογνώμων *suris, vel dominij proprij*. Hęc aptè cuncta congruunt proposito. Porrò si, *qui placent hominibus, confundentur*: [d] nec *esse Christi serui possunt* [e], *nisi placeant in bonum* [f]: proculdubio & illi, qui sibi tantùm ipsis placere student. *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt* [g], & qui fide carent [h]. Sed qui seruit Christo, placet Deo, *& probatus est hominibus* [i]. Similes Iudęis Hęretici, ac in isto etiam deteriores, de quibus affirmauit Paulus, quod *Deo non placent, omnibus hominibus aduersantur, prohibent aliorum salutem, ut impleant peccata sua semper* [k].

Sectas non metuunt introducere blasphemantes.] Δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες. Interpres addidit *introducere*. Pagninus: *Dignitates non horrent, blasphemantes*, Erasmus, *Qui gloria, præcellentes viros non verentur conuiciis incessere.* Sequitur eandem expositionem Adamus, Clarius, Catharinus, Gagneius, Salmeron, Feuardentius, Asel, qui negat nos alligatos Interpreti, præterea Turrianus [l]; qui *glorias, siue splendores* vertens, intelligit Angelos. Itē Georgius [m] Vossius scholiastes Ephrē, qui citat Biblia Gothica, in quibus legitur *Maiestatem non metuū:*, vel *maiestates*, vt & in epistola Iudæ legimus [n]. Confirmat Erasmus ex voce simili κυριότης, quæ paulò antè præcessit, & minus quid valet, quàm δόξα, vtpote conueniens cuiuis hero, cùm hæc alii Principi duntaxat, contra quem dicitur crimē læsæ maiestatis. Probat præterea quia Iudas [o] transcribēs hunc locum, vbi Latinè legimus: *Maiestatem autem blasphemant*: Græcè scripsit: Δόξας δὲ βλασφημοῦσι. Vult denique totum hūc locum esse de præfractis, & intractabilibus, qui non obtemperant Præfectis suis & Episcopis: nec timent proscindere maledictis gloria, & maiestate præditos viros. *Credendū*, inquit Asel, *Iudæ magis, quàm Interpreti.* Ego vtrique credi debere contendo, & Iudæ, prout eum exposuit Interpres, & Interpreti Petri mentem hic quoque bene assecuto.

Nomen τῆς δόξης sectam significare, siue opinionem (quæ cùm fixa & obstinata est, sectam gignit) nullus negat, nō gloriam dumtaxat, vel maiestatem. Cur apud Iudam Interpres posteriorem, hoc loco priorem sequi notionem voluerit, pius enarrator, lectórque reiiciet causam in auctorem, & largitorem *doni interpretationis sermonum* Deum [p]: & studebit pro virili auctoritatem Interpretis tueri. Nec ad hoc refert, siue Iudas Petrum transcripserit, siue non, cùm eadem apud ambos esse homonymia possit. Immò cum disparatam in illis Interpres reddat sententiam, argumentabimur diuersam quoque duos Apostolos ostendisse. Postremò Oecumenij, quem sequi maluerunt Auctores citati, quàm Latinos, non me mouet auctoritas, cui præferre potius Interpretē debeo, approbatū ab Ecclesia, & in pari causa Latinos magis, quā Græcos Latinus debeo cōplecti.

Itaq; significare voluit Petrus maxima dissidia Hæreticorum inter se, in hoc solo cōspirātium, vt discessionem, schismáque faciant aduersus Ecclesiam, & orthodoxam doctrinam: blasphemando, ac recriminādo, quæ traduntur ab illa: suas cōtra propositiones venditando velut δόξας, hoc est, secundum aliam istius notionē vocabuli, fixas sententias, & axiomata, & consequenter sectas propriasve scholas constituendo: tametsi nomen hoc Græcum non memini vsurpatum in illa significatione.

Caietanus, Sà, Arias, qui solent alioqui Græcū textum attendere, non recedunt ab editione Latina. Caietanus pro sectis opiniones accipit, declarans hìc dici, quod has Hæretici quātūcumque blasphemas, non metuunt inducere, seu sequi. Arias quod communes de vita cùm priuata, tum publica sententias certas, atque ratione certa receptas ipsi contemnunt, & vilipendunt: immò damnant etiam, séque non aliorum communibus iudiciis alligari, teneríque contendunt. Verùm communior, simplicior, verior sensus, quem attuli de separatione per variam, & discrepantem doctrinam cum blasphema reprehensione eius, quæ sola vera est.

Vers. 11.] Vbi angeli fortitudine, & virtute cùm sint maiores, non portāt aduersum se execrabile iudicium.

Ex his verbis occasionem sumpserūt, qui proxime declarata verba interpretati sūt de blasphemia cōtra dignitate præditos, ac potissimùm Angelos. Nihilominus vis argumēti consistit retento magis communi Latinorum, de quo dixi, sensu. Nam eò grauior perspicitur Hæreticorum blasphemia cōtra tam exploratam veritatē, quòd nec Angeli ipsi secundum naturā superiores nobis, execrari audent quodammodo malos Angelos execratione tamen dignos, prout Iudas [q] quoque de Michaele scripsit, *in altercatione super Mosis corpore non esse ausum inferre Satanæ iudicium blasphemiæ, sed dixisse, Imperet tibi Dominus.* Hic primus satis communis sensus, vt Clarij, Gagneij, Adami, Salmeronis, Sà, Asel, qui Oecumeniū sequuntur, necnon Turrianus [r]; & fauet hoc loco Didymus exponens de Angelis sanctis. Glossæ, Lyranus, Hugo, Carthusianus, Titelmanus, Caietanus, Catharinus, Thomas Anglicus, Feuardentius, & iterum Sa, Primaticcius: præterea Genebrardus [s] declarant valde grauia fore tormenta Hæreticorum; cùm Dęmones ipsi, qui perferre faciliùs possunt ob naturæ præstantiam quam homines, vt onus importabile illa sustinere videantur, ac execrari. Cōfirmat Genebrardus hinc hyperbolicam aliam Psalmi phrasim [t]: *In miseriis non subsistent*: quia tam acerbum supplicium patientur, ita vt videantur ferre non posse.

Tertium sensum innuūt Hugo, Thomas, Glossa Ordinaria, si angeli mali propter enumerata peccata, quæ suggerunt, non faciunt, verbi gratia id, quod est luxuriæ, &c. tam atroci & importabili vexantur modo, multò magis homines qui facto perpetrant. Quartus apud Glossam Ordinariam, & Hugonem, Dæmones non portant iudicium aduersum se, id est, non audent nec præsumunt se erigere contra Deum, pessimo e pec-

[a] cap. 1. 7. — [b] lib. 4. c. 43. — [c] Auctor Thesauri Græc. — [d] Psal. 52. 6. — [e] Gal. 1. 10. — [f] Rom. 15. 2. 1. Cor. 10. 33. — [g] Rom. 8. 8. — [h] Heb. 11. 6. — [i] Rom. 14. 18. *Hæretici similes Iudæis.* — [k] 1. Thess. 2. 15. — [l] 2. de Hierar. ordin. c. 9. — [m] tom. 2. Ephrem, p. 45. — [n] vers. 8. — [o] ibidem. — *Δόξα sectam & opinionem significat.* — [p] 1. Cor. 12. 10. — *Hæreticorum maxima sunt inter se dissidia.* — *Angeli boni non audent execrari malos.* — [q] vers. 9. — [r] 2. de Hierar. ordin. cap. 9. — [s] in Psal. 139. 12. — [t] Psa. 139. 11.

narum, sicut præsumebant ante lapsum. Meminit adhuc eadē Glossa, & Hugo quinti de bonis Angelis, quòd nō portant iudiciū aduersus se, quamuis aliquando aduersus alios, infligentes aliis iussu Dei. Feuardentius meminit de sexto, qui est etiam Gagneij, nec cacodæmonas audere de Potestatibus ab ipso Deo in ædificationem Ecclesiæ, omniúmque hominum constitutis, blasphemare: immò etiam cogi subesse, vt in exorcismis cernitur, & in tribunalibus quoque magistratus Politici. Septimum quoque idem Feuardentius affert omninò priori similem, sed de bonis Angelis, qui erga perniciosos Ethnicos Principes, & infestos pietati sic se gerūt, vt reuereri videantur, non execrari, prodesse, non obesse, vt apparuit in Angelis Græcorum, Persarum, Hebræorum, de quibus Daniel [a]. Octauus est Ariæ Montani: Angelos malos, etiamsi à Dei obsequio defecerint, tamen Dei sententias, & illa prima virtutis, ac pietatis capita, & præcepta minimè refellere audere: quæ nihilominùs Hæretici, & orationibus, & actionibus refellant, & contemnant. Nono: Clarius arbitratur meliùs intelligi Angelos, qui naturâ fortiores sunt ad perferendos cruciatus, eruciatu tamen metu diuinæ in eos sententiæ, vereri quidquam proferre blasphemum in Deum. Hæreticos perditè in Deum peccare. Vbi per Angelos, bonos intelligere videtur.

Optimum iudico primum sensum, & omninò de Angelis bonis arbitror esse sermonem: quia, vt alias memini me notasse, per se positum Angelorum nomen bonos designat. Similitudo cum Iudæ de Michaele sententia, vim apud me magnam habet. Quid autem sit portare aduersum se iudicium, & si qua difficultas alia sit, explicabitur mox in singularum partium enucleatione.

Interim retorqueri locus hic potest in audaciā intolerabilem tùm hæreticorum adeo multa blaterantium, & blasphemantiū de Deo, de Deipara, de Sanctis, de Doctoribus Ecclesię, de Magistratu Ecclesiastico, & Politico. Prætermissis vetustis illis Simone [b], Elyma [c], Ebione, Cerintho, Marcione, &c. qui tot calūniarum, & iniuriarū plaustra in Apostolos ipsos congesserunt. Exempli causa Lutherus, quod attinet ad hominas, nō dubitauit Reges appellare *lendes capitis sui: Parisiensem academiam Sodomam. Louaniensem Gomorrham: sedem Romanam regnum Antichristi:* Episcopos, *& Sacerdotes capita rasa, ac oleata: B. Thomam vnam de septē phialis ira Dei.* Conuitia Caluinianorum in Reges, Principésque continet liber Gallicus, cui titulus *Excitatorium matutinū.* De blasphemiis contra Deum, Sanctor. sacra sola librorum, quos composuerūt, lectio docebit, aut eorum, qui refellunt illos. Hic liceat exclamare verbis Esaiæ [d] secundum editionem LXX. *Super quem exultastis? super quem aperuistis os? super quem proiecistis linguam? nonne vos estis filij perditionis, semen vbi?* In editione nostra est hoc modo: *Vos autem accedite huc filij auguratricis, semen adulteri, & fornicarij. Super quem lusistis? super quem dilatastis os, & eiecistis linguam? numquid non vos filij sceleris, semen mendax?*

Vbi.] ὅπου. Aut locum, quem propriè significat, Inferni scilicet, aliúmve denotat, in quo Angeli mali puniuntur: aut vim causæ habet, nempe pro quibus peccatis, quæ prius erant numerata, & ab hominibus fiunt, suadentur à Dæmonibus: aut idem est atque cùm, quando, postquam &c. videlicet cùm Angeli non ferunt, &c. Hæc, vt alias præteream acceptiones, postrema melior iuxta sensum, quem secuti sumus. Est etiam in vsu isto eadem dictio tum Græca, tum Latina apud alios Auctores.

Angeli.] Cùm hoc vocabulum sumatur absolute pro bonis, vt alibi docui, nec sit hic quidquam vnde restringatur ad malos, improbabiliores redduntur allatæ de Dæmonibus præsentis loci expositiones.

Fortitudine, & virtute cùm sint maiores.] ἰσχύι, καὶ δυνάμει μείζονες ὄντες. Synonymæ voces videntur ἰσχὺς, & δύναμις, nec prior proprie respectum dicit rori intrinsecum ad vim operandi, posterior extrinsecum ad tolerandum illatas pœnas: prior ad resistendum peccato, posterior ad faciendum bonum (notat hæc Thomas Anglicus & Hugo) prior (Carthusianus id docet) ad naturam ipsam; posterior ad potentiam. Probatur ex isto loco Angelos esse, & quidem secundum naturam humana perfectiores: quod Didymus hic ex instituto confirmat, allato Christi testimonio [e], *quod minor in regno cælorum maior est Ioanne Baptista*, & exemplo Angeli, qui velut in momento interfecit centū octoginta quinque millia Assyriorum [f]. Sed illud testimonium alias habet expositiones, videtúrque potius comparatio esse secūdum statum felicitatis, qua fruuntur Angeli, aliíve, & secundū statum præsentis vitæ. Hic autem per se habetur ratio de viribus, & perfectione naturali. De Diabolo, cui sua remansit integra natura post peccatum, interpretantur multi Iob [g]: *Nō est super terram potestas, quæ comparetur ei, qui factus est vt nullum timeret.* Alij de animali, cui à potentia, & feroci plurium ferarum nomen *Behemoth*. Idem apertius probant verba Psalmi [h]: *Minuisti eum paulo minus ab Angelis:* quem locum Paulus [i] enarrat de Christo secundum Humanitatem. Præterea idem efficitur ex aliis locis, in quibus fit hominis comparatio cum Angelo tamquam cum se præstantiore; vt hominis declaretur singularis aliqua prærogatiua [k]: Patres de hoc non dubitant: asserunt verò maxime Dionysius [l], Nazianzenus [m], Cyprianus [n], Gregorius [o].

Nō portant aduersum se execrabile iudicium.] Complutenses, Regiíque codices, & alij addunt *a Domino; aduersum se à Domino*, οὐ φέρουσι κατ' αὐτῶν παρὰ Κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν. *Non ferunt aduersum se apud Dominum blasphemum iudicium.* Quidam legunt καθ' ἑαυτῶν *contra seipsos*. Alij, παρὰ Κυρίου, à Domino. Si retineatur καθ' ἑαυτῶν, tolletur æquiuocatio pronominis αὐτῶν, & reciprocè recipietur, nec ad alios referetur. Tūc iuxta sensum nostrū dicentur Angeli boni *nō portare aduersum sei. se* (vertit Erasmus, *sese*) iudiciū blasphemum, id est, nolle meritò iudicari, & dānari, quod blasphemauerint malos: nollé hæc in se blasphemię notā permittere. Quòd si sumamus *se* vt de aliis, quamuis non ita Latinè, interdū tamen dicitur, non portant Angeli boni aduersum se, id est, alios iudiciū blasphemum, hoc est, nolunt malos Angelos blasphemare, & blasphemando iudicare, atque damnare: non ferunt, non sustinent, non patiuntur, non tolerant, non admittunt hoc, vt nempe blasphement, &c.

Execrabile iudiciū.] βλάσφημον κρίσιν. Docet profectò Epithetum Græcū nō dici execrabile iudiciū, pœnam ipsam damnationis, quam exercitur, qui tolerant Angeli mali, aut quę inflicta sit pro peccato, *quod Deo, ac hominibus est odibile* [p], aut quæ inopinabilis ac superans opinionem nostram: sed execrabile iudicium siue blasphemum significat voces blasphemas, quibus boni Angelos malos

nomina

Marginalia: [a] Dan. 10. 5. & seq. — *Angelorum nomen per se positum bonos designat.* — *Audacia hæreticorum intolerabilis.* — [b] Act. 8. [c] Act. 13. — *Lutheri hæresiarchæ in omnes homines conuicia.* — [d] cap. 3. 4. — *Vbi quid denotet.* — *Angeli supra naturam humanam perfectiores.* — [e] Matt. 11. 11. — [f] 4. Reg. 19. 35. — *Diabolus etiam post lapsum est homine potentior.* — [g] cap. 41. 24. — [h] Psalm. 8. 6. [i] Heb. 2. 9. — [k] 1 Reg. 29. 9. ... cap. 19 ... Math. ... Act. 8. ... Gal. ... — [l] De cæl. hier. cap. 4. & ... [m] Orat. 2. Theolog. ... [n] ... de Vanit. Idol. [o] Hom. 34. in Euang. — [p] Sap. 14. 9.

nominare vereatur, aut quarum vsurpatione nolint ipsimet se cōtaminare seu videri se cōtaminari. Ex his duobus melius primum, & à Iuda [a] magis clarè expressum, quando scribit de Michaële, vt iam non semel meminimus; *non est ausus iudiciū inferre blasphemiæ: οὐκ ἐτόλμησεν κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας.* Blasphemia tametsi magis sæpè contra Deum est, tamen etiam est contra alios [b], vt aliàs notaui, & paulo post hìc ita sumitur [c]: & Augustinus [d] in genere definit blasphemiam, *cùm aliqua mala dicuntur de bonis.*

a epist. vers. 9.
Blasphemia & contra Deum, & contra alios esse potest.
b Act. 6. 11. & 13. 45. c. 18. 6. Rom. 3. 8. 1. Cor. 4. 13. c. 10. 30. & c. 3. 2. Apoc. 2. 9. cap. 13. 6. epi. Iud. vers. 10.
c vers. 12.
d De Morib. Manichæ. c. 2.

Vers. 12.] Hi verò velut irrationabilia pecora, naturaliter in captionem, & in perniciem, in his, quæ ignorant, blasphemantes, in corruptione sua peribunt.

NOn solùm mēdaces magistros Hæreticos, & blasphematores docet Angelis longè inferiores esse; verumetiā quodāmodo brutis ipsis ob morum peruersitatem: quibus & hac in re similes futuri sint, quòd sicut illa exposita sunt in prædā venatoribus, tendúntque ad interitum, ita & ipsi peruenient ad æternam perditionem. Ad eundem Iudas [e] modum scripsit; *Hi autem quæcumque quidem ignorant, blasphemant: quæcumque autem naturaliter, tanquam muta animalia norunt, in his corrumpuntur.* Familiaris est scripturæ, & scriptoribus Ecclesiasticis comparatio hominū bonorum cū puris, ac vtilibus, malorum cum noxiis, & impuris animalibus. Satis multa Feuardentius hìc, & in epistolam Iudæ collegit exempla, quibus adhuc addi possent alia, in quibus appellantur aspides, serpētes, lupi, canes, vulpes, dracones, leones, perdices, &c. Nos nonnihil diximus in Historia Apostolica de luporū voce [f]. Possent addi syrenū, typi, vespertilionum, columbarum excordium, fucorū, cicadarum, locustarum, muscarū, scorpionū, cancrorum, simiarum. Dixi præterea eadem de re in genere, dum exponerem Ecclesiasten [g].

e ep. vers. 10.
Comparatio hominum cum animalibus in Scripturis frequens.
f cap. 28. 29.
g cap. 10. 3.

Generaliter cum brutis comparantur propter libidines, & ignorantiam, nec non post hāc vitam beatitudine priuantur; licet in hoc deterioris cōditionis, quòd æternis pœnis mactentur. Generalem Irenæus [h] quoque causam dat huius appellationis generalis, citans præterea locum Psalmi [i]: *Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis:* quoniā irrationabilem æmulātur vitā. Sed & nos, in consuetudine, huiusmodi homines iumēta, & pecora irrationabilia dicimus. Addit eâdem de causa nominari à Paulo [k] *carnales, & animales,* quo vltimo nomine vtitur etiam Iudas [l], quod Græcè est ψυχικοὶ, & eo Tertullianus contra Catholicos abusus est Latinitate donato, vocans Psychicos.

h lib. 5. c. 8.
i Psal. 48. 13. & 21.
k 1. Cor. 2. 14.
l ep. vers. 19.

Irrationabilia pecora.] Ἄλογα ζῶα, vel *absque sermone,* vel *absque ratione animalia.* Apud Iudam [m], vertit Interpres ἄλογα ζῶα, *muta animalia.* Rectè vtrumque, quia sermo solius vtentis ratione animalis proprius est. Commune nomen est brutorum duo illa comprehendens. Sed quę libido vocatur ista, recedendi ab Interprete nostro vetere in recentibus? Vatablus in epistola Iudæ posuit *rationis expertia.* Pecora sæpè vsurpantur, vt ratione prædito homini opponantur, quia minus in illis vestigia rationis elucent, quàm in aliis brutis. Iumenta reddit Hieronymus [n].

m epist. 10.
Sermo soli animali vtenti ratione proprius est.
n 1. cont. Iou.

Naturaliter.] Φυσικὰ γεγεννημένα, *naturalia nata,* naturâ, siue secundum naturam genita, vel, nihil aliud addendo, nata, aut facta, hoc est, suapte natura apta, tendentia, & veluti præcipitantia ad id, quod sequitur.

In captionem, & in perniciem.] Εἰς ἅλωσιν, καὶ φθοράν, *vt capiantur, in seruitutem, aut venationem,* & pereant. *Causa pabuli,* inquit Beda, *naturale est irrationabilibus animalibus sæpius in captionem, & perniciē ignoranter incidere:* ita Hæretici ob appetitum suæ corruptionis explēdum, incorruptam, sanámque doctrinam, ac vitam blasphemantes, sempiternæ sibi perditionis laqueos impia temeritate nectūt. Hieronymus [o] legit, *quasi irrationabilia iumenta in ventrem, & libidinem proni sunt:* ita vt videatur ἅλωσιν pro ventre, seu ingluuie vētris; quem capta teneat præda, φθορὰν sumere pro libidine, quæ cetetò solet dici corruptio, & γεγεννημένα pro eo quod est *naturæ pronitatem habere.* Arias exponit rapacia, & malefica; innuens ipsamet, vt alia rapere, & iis nocere naturaliter concupiscunt, & possunt. Notat verò pecora hoc loco nō mitia, & māsueta genera, sed feras, nocētésque animantes significare. Non dubito præter Interpretis mērem sensum hūc tradi, neque credo pecora in illa notione accepisse (quam recipiūt Auctores alij de aliis rebus agendo:) verùm pro illis dumtaxat, quæ ad vsum humanum capi frequentiùs, & occidi solēt.

o ibidem.

Quocirca melior videtur expositio Bedæ, quæ pluribus etiam placet, à qua nō multùm recedit, quam retuli ex Hieronymo. Nā modus loquendi, quo vtitur Interpres, quem sequi debemus, pręse fert pœnam, quam sibi blasphemando Hæretici accersunt; quasi ad illam nati, factíque, & ad eam tendentes per effrænem appetitum satisfaciendi cupiditatibus suis: & dum his cæcati ipsas quærunt, blasphemāt de his, quæ illarum consecutionem remorātur, sicque tandem incidūt in interitum. Vnde perire in corruptione, quę φθορὰ etiam dicitur, erit non solùm æternam damnationem subire, sed præ copia voluptatum immodicarum celeriùs mori. Sic sanè Dionysius dicere solebat tyrannus. Eusebio teste [p], *illis animalibus esse similes, qui talibus rebus indulgent, quibus comedendi, bibendique non ad aliud, quàm ad perniciem suam copia solet offerri.* Melius adhuc id à Iacobo [q] dictum: *Epulati estis super terram, & in luxuriis enutristis corda vestra in die occisionis,* ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς, id est, quemadmodum quædam saginantur ad epulandum animalia. Vel certè sicut mactata victima, epulum festiuè celebratur.

Perire in corruptione quid sit.
p 8. de Præpar. cap. 5.
q cap. 5. 5.

In his quæ ignorant blasphemantes.] Primæ quatuor dictiones iungi possent prioribus, & significari lapsum in captionem & perniciem per ignorantiam, & imprudentiam: siue in morem bestiarum, vt ante dictum est, incidisse in laqueos, atq; periisse; & tamen blasphemasse; aut quia blasphemarent, in ea damna incurrisse. Sed communior expositio de blasphemia circa res, quarum laborabant ignorantia hi, qui se Gnosticos à scientiæ copia nominabant.

Quanta sit, fueritque Hæreticorum ignorātia, quiuis facilè cognoscet ex hæresum crassissimarū catalogo, qui extat apud infinitos Auctores, ex quibus meritò Theodoretus opus inscripsit *de Fabulis eorū.* Illis illud obiici potest, quod Christus Sadducæis [r]: *Erratis, nescientes scripturas, neq; virtutē Dei:* præterea quod Pharisæis ac Scribis seu Legisperitis, quos nominauit *cæcos, & duces cæcorum* [s]. *Væ vobis* [t], *quia tulistis clauem scientiæ: ipsi non introistis, & eos, qui introibant, prohibuistis:* quasi videlicet domini domus, noléte a quēquam iniussu suo ingredi, egrediue. Lutherus falsus est ignorantiam Hebraicæ, Græcæque linguæ [u]. Hieronymum vocauit,

Ignorantia Hæreticorum quanta sit, & fuerit.
r Matt. 22. 29.
s cap. 15. 14.
t Luc. 11. 52.
Lutheri ignorantia Hebraicæ & Græcæ linguæ.
u in colloq. tom. 2. fol. 187

cauit presbyterum Lugdunensem, Irenæum Stridonensem nullũ anno vixisse 414. istum 422.[a] Lyranum 320. Nomẽ liberi arbitrij Patribus omnibus odiosissimum fuisse[b]: nec Hieronymum, nec Ambrosiũ de Purgatorio quidquã sensisse[c]: originalis peccati vsq; ad Augustinum nullã mentionẽ fecisse[d]. Hieronymũ nihil de Christo tractare: de fide, spe, charitate, fidei operibus nõ loqui[e].

In corruptione sua peribunt.] In praua, & perdita corruptáque vita.

Vers. 13.] Percipientes mercedem iniustitiæ, voluptatem existimantes diei delicias: coinquinationes & maculæ deliciis affluentes in conuiuiis suis luxuriantes vobiscum.

PErgit in descriptione impurioris hæreticorum vitæ, atque digni ea supplicij. Tam accuratè verò id facit, vt non potuerit melius, ideóque singulæ nobis partes declarandæ.

Mercedem.] Μισθὸν. Catachresticè merces de pœna dicitur. Sic Paulus[f] quoque vsurpat eamdem, & vocem stipendij[g], & priorem rursum Petrus paulo post[h], vocatur præterea merces prostibuli[i], & iniquitatis[k].

Iniustitia.] Generale nomen pro omni peccato: *Hi veritatem Dei in iniustitia detinent*[l].

Voluptatem existimantes.] Hieronymus[m] priora nectens cum primo vocabulo, ita legit: *Recipientque mercedem iniquitatis luxuriam.* Paulus[n] inter hæreticorum varias notas ponit istam, *quod sint incontinentes, & voluptatum amatores magis, quàm Dei* ἀκρατεῖς φιλήδονοι μᾶλλον, ἢ φιλόθεοι.

Diei delicias.] Τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν. Diurnas delicias, seu dieculares: posse vno, & altero die deliciari: breui voluptate perfrui, non habita ratione solidioris, ac æternæ: præsentis, & momentaneæ vitæ voluptatem, & quæ solùm ad tempus est. Facilior hæc expositio Oecumenij, Adami, Ariæ, Titelmanni, Alel, Sà, Vatabli, Salmeron, Feuardentij, Gagneij. In hoc iste non placet, quod addit peius peccare, quàm si noctu deliciarẽtur: nec enim sumitur dies, vt à nocte distinguitur. Quãuis verũ sit sũma impudentia vacasse hos delicijs suis, palã, publicéque: cũ, vt plurimũ noctu percipiantur ab alijs præsertim, quæ sunt minus honestæ. Vnde illud: *Et nox illuminatio mea*[o] *in delicijs meis*, i. sã perspectæ Deo, quàm si die plena perceptæ essent: &, *qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt.*

Alia cæterorum expositio. visas delicias licitas, & quæ decorè clara diei luce capi possent, atque ab iis, quos Paulus, quia diei sunt, hoc est, ad veritatis lucẽ pertinẽt, hortatur sobrios esse[p]: *& sicut in die honestè ambulare*[q]: itẽ, qui, vt ait Christus[r], *cũ non malè agãt, nõ oderunt lucẽ, nec timent, ne arguatur eorum opera, quæ spectant ad verita ẽ, & in Deo sũt facta.* Iuuat sanè contemplari, non quæ videntur tẽporalia, sed quæ nõ videntur, æterna[s]: &, quod *gaudiũ hypocritæ*[t] *est ad instar puncti, gaudiũ autẽ* (verũ) *nemo tollet à vobis*[u]; & quod *magis elegit affligi cũ populo Dei, quã tẽporalis peccati habere iucunditatem*[x], πρόσκαιρον ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν, *temporalẽ peccati fruitionem.* Temporale peccatũ est, quia per id comparari temporalis res dumtaxat potest. Putant ibi aliqui[y] Græcè per errorẽ legi πρόσχαιρον pro πρόσκαιρον. In loco autem Iob aptè hypocritæ nomine fallax indicatur de falsa voluptate existimatio, vt qui reuera sunt infelices, externa pietatis simulatione ad falsam, fallacémque perueniãt voluptatẽ. Fateor nihilominus aliquo modo fauere Hieronymum[z] alteri sententiæ, dum sic legit: *Qui putant delicias esse iniustitiam, fordes & maculas.*

a tom. 2. Colloquio. fol. 318.
b tom. 2. fol. 43.
c fol. 65.
d fol. 98. 99.
e fol. 137.
f Rom. 1. 27.
g Rom. 6. 23.
h vers. 15.
i Deut. 23. 18.
k Eccl. 30. 20. Act. 1. 18.
l Rom. 1. 18.
m 1. con. Iou.
n 2. Tim. 3. 1. 4.
Diei deliciæ quæ sint.
o Psal. 138. 11.
p 1. Thess. 5. 8
q Rom. 13. 13.
r Ioan. 3. 20. 21.
s 2. Cor. 4. 18.
t Iob. 20. 5.
u Ioan. 16. 22.
x Heb. 11. 25.
Peccatum cur temporale sit.
y Ribera.

Coinquinationes, & maculæ.] Quidam legunt *coinquinationis*, alij *maculas*. Iuxta lectionem primam, interpretantur sectatores prioris membri expositionis secundæ istos existimasse voluptatẽ bonã esse delicias coinquinationis, & maculæ, hoc est, coinquinatas, atque maculatas. At per appositionẽ in recto casu cognominãtur coinquinationes, & maculæ σπίλοι, καὶ μῶμοι, quorum primum de luxuria, de gula secundum iidem illi accipiunt. Visitatum satis, vt abstractis criminum nominibus notatissimi criminosi appellentur, quasi qui tamquam formæ ipsæ criminum alios quoque inficiant. Sed non vis vlla inest in composita Latina voce *coinquinationes*, vt nempe duarum denotet coniunctionem turpem personarum, quod tamen Latini vetustiores notant.

Coinquinationes.] Σπίλοι. *Ecclesiam nõ habentẽ maculã*, μὴ ἔχουσαν σπίλον Paulus[a] vocat Græcè. vt σπίλοι hîc verti potuerint *maculæ*. Dicitur σπίλος iuxta suum etymon, vt Turriano[b] placet, παρὰ τὸ σπᾶν ἰλὺν *à trahendo cœno*, quasi significentur fœdissimi ac spurcissimi hæretici. Eodem fermè modo Iudas[c]: *Hi sunt*, ait, *in epulis suis maculæ* σπιλάδες. Vbi tamen Oecumenius *scopulos, & saxa* interpretatur. Interpres præterea τὸ σπιλοῦν maculare reddidit[d]. Dicunt σπίλον propriè esse maculam in veste ex vino, aut inguine. Sed latiùs quoque sumitur. Hieronymus[e] sordes exposuit, citans præsentem locum.

Maculæ.] Μῶμοι. Est μῶμος probrum, dedecus, infamia, ignominia, reprehensio, vituperatio. Ferè vsurpatur dumtaxat de homine, non de alia re: dicitúrque de illo, qui aliorum reprehendit facta: & notus Deorum reprehensor Momus deus. Verbum μωμᾶσθαι vituperare, ac vituperari Latinè Interpres[f] conuertit.

Delicijs affluentes.] Hæc vsq; ad finem versus paucioribus verbis expressit Hieronymus[g], ac vt opinor, simul modestiæ studens: *& nihil aliud nisi de voluptatibus cogitantes.* Græcè ἐντρυφῶντες. Sed iungi videtur sequentibus.

In conuiuijs suis luxuriãtes vobiscum.] Ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν συνευωχούμενοι ὑμῖν. Forsassis Hieronymus per *nihil aliud cogitantes*, interpretari voluit primas quatuor dictiones Græcas, *in erroribus, vel deceptionibus eorum.* Erasmus: *Qui non solùm falluntur ipsi, verùm etiam in conuiuijs suis mutuis insultant vobis: vel in erroribus suis insultantes vobis, ac male precantes.* Vatablus, *qui conuiuantes* (pro, delicijs affluẽtes) *in erroribus suis*, id est, *per deceptiones* (inquit) *suas quibus scilicet parauerũt sibi amicos insultãt vobis.*

Interpres legit ἐν ἀγάπαις, quas Latini vetustissimi scriptores retento Græco vocabulo agapas nominant pia, & charitatis gratia celebrata Christianorum conuiuia, de quibus diximus in Actibus Apostolicis[h]. *Cœna nostra*, inquit Tertullianus[i], *de nomine rationem ostendit: vocatur enim* ἀγάπη, *id quod dilectio penes Græcos est.* Subiicit deinde modum illum piè celebrandi, sicut & ante ipsum Clémens[k], atque alij postea. Meminimus præterea de turpibus sub honesto vocabulo agapetis.[l] His se Gnostici atque impuri alij hæretici conuiuijs inter Christianos admiscebant, hócque prætextu turpitudines suas exercebant. Apud Iudam[m]: *Hi sunt in epulis suis maculæ*: Οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες, *in conuiuijs vestris*, &c.

Luxuriantes vobiscum.] Augustinus[n]: *Coepulantes*, & intelligit de epulis Sacramentorum, tum

z 1. con. Iou.
a Eph. 5. 27.
b 1. de dogm. charact.
σπίλος quid sit, & vnde dicatur.
c in ep. vers. 12.
d Iaco. 3. 6. ep. Iud. vers. 23.
e 1. con. Iou.
μῶμος quid sit.
f 2. Cor. 6. 3. & 8. 20.
g 1. con. Iou.
Agapæ Christianorum quales.
h c. 2. 42. 46.
i in Apol. c. 39.
k 2. constit. c. 52.
l Act. 16. 13.
m ep. vers. 12.
n de fide & oper. c. 25.

A

hunc, tum similem Iudæ citatum locum, in quo pro Epulis dilectiones ponit. Videlicet proximè antecedebat ἀγάπαις Eucharistiæ celebratio. Participium Græcum hîc, & in epistola Iudæ *συνευωχούμενοι vna epulantes*, & conuiuantes significare Lexicographi docent. Non aliud affertur exemplum, quàm dicta duo Apostolorum duorum. Forsitan legit interpres hoc loco *συνοχευόμενοι*, quod est, *ineuntes, coeuntes, inscendentes, salientes, luxuriantes, sese commiscentes*, vnà rem veneream exercentes: ab ὀχεῦσαι quamuis nec alibi aliud compositi hoc modo verbi videatur exemplum extare. Meminit Gagneius vtriusque lectionis Græcæ. sed præfert primam: quæ est etiam Occumenij, exponentis tamen quæsitam in huiusmodi conuiuiis occasionem decipiendi mulieres. Id quidem sequentia satis innuunt.

B

Pollux *εὐωχίαν* vocat *Sumorias* [illegible] *publicam conuiuium*. Licet à bonis Auctoribus pro priuato quoque sumatur. Putat Eusthatius [a] ab ὀχὴ deduci, qui est cibus, quia benè ac lautè corpora nutrirentur. Athæneo [b] id non placet: sed ab ἴχειν dici, *quod bene sit iis, qui excipiuntur lautè, benève curans corpora*: vel quia omnia rectè, ordinéque fiant in conuiuio. Quamquam respondit Gorgias Sophista, qui ad ætatis peruenerat annum octauum supra centesimum, se propterea macrobium esse, quoniam ad aliena numquam iuisset conuiuia. Refert id Lucianus [c]. Ad etymologias allatas Clemens [d] Alexand. opinor respexit, dicens *εὐωχίαν* in cœlis esse, *δεῖπνον* in terris, quia post hoc *δεῖ πονεῖν oportet laborare*.

a Iliad. 1.
b lib. 8. ca. 12.
c in Macrob.
d 2. Pædag. c. 1.
εὐωχία est in cœlis, δεῖπνον in terris.

C

Ceterùm quando dicit *luxuriantes* vobiscum, idem est ac inter vos, non quasi notare velit luxuriam eorum ad quos scribit, sed periculum, vt caueant insidiatores alienæ castitatis per conuiuandi occasionem etiam in agapis, quæ & cœnæ dominicæ nominabantur [e]: ideòco vetat Paulus [f] cum eiusmodi cibum sumere. Non repeto effrenis hæreticorum in omni ætate libidinis exempla. Ex eorum erant numero, quos idem Apostolus [g] penetrasse scribit *domos, & captiuas duxisse mulierculas oneratas peccatis: quæ ducuntur variis desideriis, nimirum etiam fœdioribus cupiditatibus*. Perniciosior malis exemplis istis vita, quàm mors persecutionibus illata: & cùm martyria Christo pepererunt, multos, turpia falsorum doctorum eidem abstulerunt: complures vtriusque mali artifex diabolus: in secundo facilior, & felicior fuit, vt Irenæus [h], Eusebius [i], Epiphanius [k], Iustinus [l], præter alios, notant.

e 1. Cor. 11. 20. & seq.
f Ibid. ca. 5. 11.
g 2. Tim. 3. 6.
Perniciosior vita malis exemplis fœdata, quam mors persecutionibus illata.
h lib. 1. c. 24.
i l. 4. hist. c. 7.
k hæres. 27.
l con. Tryph.

D

Vers. 14.] **Oculos habentes plenos adulterij, & incessabilis delicti. Pellicientes animas instabiles, cor exercitatum auaritia habentes, maledictionis filij.**

ALiæ hæ Pseudoprophetarum, seu hæreticorum notæ, lasciuiæ studium prodens se per oculos: pertinacia libidinis, erroris que ardens desiderium subuertendi, quos possunt, maximè leuioris ingenij: habendi cupiditas infinita, vt his, ac prioribus de causis iure cognominari possint filij maledictionis. Sed agendum de singulis.

Hæreticorum alia nota.

E

Oculos habentes plenos adulterij.] Μεστοὺς μοιχαλίδος *plenos adultera*, scilicet ipsam in oculis adulteram gestantes, eam præ oculis semper habentes, ac sibi videre arbitrantes. nihil nisi de illa cogitantes: non alio, quàm vt spectet adulteram, oculos conijcientes: tantam iis vanitatem continuè haurientes [m], *& animam iis in prædam tradentes* [n], & admittentes *mortem velut per fenestras* [o]. Legit Cyprianus [p], *plenos mœchationibus*.

Oculi pleni adulterij quo sint.

A

Oculorum in hoc genere grauissimum periculum, quos ille [q] cecinit esse in amore duces, atque vt loquitur Basilius [r], tamquam pronubi eius, cuius tactus minister est: & vt Valerius Maximus, *subsessores*; id est, insidiatores *alienorum matrimoniorum* [s]. Testis Putipharis vxor [t], Dauid [u], Holofernes [x], impudici senes [y], tot alij. Quin & primi occasio peccati ab oculis prouenit [z]. Bernardus [a] describit illos in genere esse occasionẽ peccati, indicium commissæ culpæ, causam committendæ. Ex primò peccato in oculis potissimùm remansit impressum mali contagium, necnon grauior pœna. Nam malus est oculus nequam, & nequius oculo, ait sapiés, quid creatum est [b]? Numerant quoque medici oculorum plusquam sexaginta morbos, & referunt Theotimum iussum à Medicis abstinere ab vxoris visu, cum laboraret oculorum morbo, & minarentur cœcitatem, in medio veneris calore, à qua sibi temperare non poterat, dixisse: Χαῖρε φίλον φῶς, *vale amicum lumen* [c]. Ille ipse læsa grauiter per oculos anima Dauid, enixè petit à Deo *vt eos aueteret, ne viderent vanitatem* [d]. *Iob autem pepigit cum eis fœdus vt ne cogitaret quidem de virgine* [e]. Quod non potuit magnus orator Hyperides exorare pro Phryne, ipsa potuit apud sapientissimos Areopagitas obtinere, velo reducto pulchros ostentans oculos [f]. Econtrario longè sapientior Christus, non metuens sibi, sed consulens periculo nostro, præsentibus accusatoribus adulteræ oculos, corpúsque totum demisit humi [g], hac forsan docens ratione, quæ sit origo adulterij, qui iam seriò monuerat, *videntem ad concupiscendum mœchari* [h].

m Psa. 118. 37.
n Thren. 3. 51.
o Ier. 9. 21.
p lib. de sing. Clerico.
Oculorum grauissimum periculum.
q Proper. lib. 2. eleg. 5.
r de vera Virginit.
s lib. 2. c. 2.
t Gen. 39. 7.
u 2. Reg. 11. 2.
x Iudit. 10. 17.
y Dan. 13. 16.
z Gen. 3. 6.
a de grad. humilit.

B

Malus est oculus nequam.
b Eccl. 31. 14. 15.
c ex Ambr. in Luc. lib. 4. in c. 4.
d Psa. 118. 37.
e Iob 31. 1.

C

f Quint. li. 2. c. 15.
g Ioan. 8. 6. 8.
Christus cur præsentis adulteræ oculos non leuarit.
h Mat. 5. 28.

Prudenter cupidini obuelauerunt oculos Antiqui, si propterea fecerũt, ne iacula ex illis emitteret ad sauciãdum. Zaleuci quoque solers habita lex, de eruendis oculis adultero. Sæpè præterea diuinæ vetant Scripturæ [i] vt aspectum cohibeamus, oculósque, quorum vocant *insaniam concupiscentiam* [k], *si scandalizant, erui Christus imperat* [l]. Alexãder Darij vxorem, quia formosissima dicebatur, noluit in suum venire conspectum: *Nos* ait Plutarchus [m], *lecticis mulierum oculos subijcientes, & eos à fenestris suspendentes, nihil peccare videmur, adeo lubricam, & ad omnia fluentẽ curiositatẽ facientes*. Antiochus [n] Abbas Cyti simile postquã narrauit, ac Regis alterius exemplum, infert: *Quod si talia sine assentiant testimonio, a fide exotici, & a salutari vnctione alieni: quid nos non conueniat præ illis tanto efficere, qui Christi ex professo discipuli sumus?* Tum subdit de vitando diligenter aspectu mulierum: Cùm Pericli Sophocles de puero dixisset: *O puerum formosum, decet*, ille ait, *ô Sophocle prætorem non solas manus, sed etiam oculos abstinentes habere.*

i Eccl. 9. 3. 5. 7. 8.
k Ezech. 23. 16.
l Mat. 18. 9.

D

m Opusc. de curiositate.
Cauendum studiose ab aspectu mulierum, quibus cara est continentia.
n hom. 20.

E

Quia non paruit Lot vxor diuino præcepto, sed conuertit oculos ad nationem lasciuam, euasit statua salis [o], vt annotat Ambrosius [p]. Deliri senes illi depereuntes Susannam. quotidie obseruabant sollicitius videre eam [q]: & adulterij postulatam iusserunt discooperiri, vt *vel sic satiarentur decore eius* [r].

o Gen. 19. 26.
p 2. de Virg.
q Dan. 13. 8. 12.
r ibid. 32.

Ethicum sumi remedium potest ex ceremoniali præcepto de vittis hyacinthinis per angulos palliorum, *quas cùm viderent, recordarentur omnium mandatorum Domini. nec sequerentur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes* [s]. Fornicari nõ li-

s Num. 15. 39.

bet

bet cœlestia meditantibus, ac diuinæ legis vim æstimantibus. Porrò similis Iacobi sententia [a]: *In luxuriis enutristis corda vestra.*

Incessabilis delicti.]Cyprianus [b] *incessabilibus delictis.* Hieronymus [c] *insanabili libidine.* Græcè ἀκαταπαύστους ἁμαρτίας, nempe ὀφθαλμοὺς oculos. Interpres legit ἀκαταπαύστου. Vel ergo dicit istos habere oculos numquã cessantes, neque valentes à delicto coërceri; vel oculos esse plenos continui delicti, quod appellauerat adulterium, aut adulteram ipsam. Hoc vltimo modo ipsamet adultera vocabitur abstracto nomine delictum.

Certè Magdalena cum inhonesta esset, peccatrix dicebatur [d]: & peccati nomen absolute pro peccato carnis honestè accipitur καθ' ἀντονομασίαν; & eamdem formulam fert etiam nunc cõmunis vsus. Aptum in senibus, qui deperibant Susannã, allatum iam exemplum. *Numquam dicit Sufficit, luxuria* [e]: *Fornicati sunt, & non cessauerunt* [f]. *Quanquã vires deficiunt, desideria inardescunt* [g]. Id de gula suo quoque modo verum: sed nõ intelligit nunc Auctor illam, vt Lyranus tamen sentit, incessabilitatem istius delicti allatum antea Theotimi demonstrat exemplum. Simile Salethi, qui cum in legem contra adulteros, quam Crotoniatis tulerat, offendisset, deprehensus cum fratris vxore in adulterio, voluntarius in ignem insiliit, quamuis euadendi potestas ei fieret: fassus ignem se illum, quando capiebatur amore certa voluntatis designatione delegisse [h]. *Est os vuluæ insatiabile* [i], qualis Messalinæ, quæ

Et lassata viris, nondum satiata recessit [k].

Egregiè totum hunc locum, quem citat etiam. Cyprianus [l] declarauit: *Insaniunt prorsus*, inquit, *ardent desiderio fœminarum, quotquot huic interactioni non cedunt: & obscœnitatibus inhiantes, malunt mori, quàm contenti sint a lateribus mulierum aliqua desunctione diuelli, vt ad explẽdam sua auiditatis ingluuiem, etiam puncto temporis non sint sine fœmina voluptate: & hunc habent in mulieribus fructum, vt in illis semper defixa intentione, desideria satient oculorum, ne vel momentum aliquod transeat, quando indigeant, quod affectant. Sic inter eos integritas emoritur, vbi omnis commoratio siue conuiuendo, siue commanendo corruptis affectionibus inquinatur. Quos sanctus Petrus Apostolus designans dicent, &c.*

Pellicientes animas instabiles.] Δελεάζοντες ψυχὰς ἀστηρίκτους, *inescantes animas instabiles*, à δέλεαρ, id est, esca. Quocirca frustra est, quod affectunt vetustiores de pellicibus, & pellibus. Cyprianus [m] legit *capientes animas infirmas.* Hieronymus [n]: *Decipiunt animas necdum Christi charitate robustas*, vbi per modum Commentarij explicat in quo parum robustæ, firmæ, stabiles essẽt illæ animæ: Hugo de spe: Lyranus de fide: Carthusianus interpretatur de inconstantia in hac, & in virtutibus. Fides, *substãtia est, siue basis* [o]: *spes anchora* [p]: *in charitate radicamur, & fundamur* [q]. De mulierculis, quas vocat Paulus [r], videtur loqui, *& duci dicit varijs desiderijs, semper discentes, & numquam ad sciẽtiam veritatis peruenientes.* Tales quoque apud eumdem [s] *paruuli fluctuantes, & circumferri omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circumuentionem erroris.*

— *Varium, & mutabile semper*
Fœmina [t], —

& multiuolam Catullus [u] appellat.

Quantum præcipue multiuola est mulier.

Immo & Sapiens [x]: *Ne respicias mulierem multiuolã*, (ἑταιριζομένην Græcus appellat textus, id est, meretricem) *ne incidas in laqueos illius.* At illa ipsa hoc ipso nomine facilè illaqueatur. Legit opinor, Interpres loco illo Ecclesiastici ἑταιριζομένην ab ἑταῖρος alter, non ab ἑταίρα scortũ. *Esto firmus in via Domini*, ait idem Auctor [y], *& in veritate sensus tui.* Omnino vera Chrysostomi [z] oratio de hæreticis: *Super ventrẽ repunt: quia quidquid faciunt, propter ventrem faciunt, & propter vanam gloriam pectoris sui. Terram manducant, quia neminem lucrantur, nisi illos, qui in terra sunt, id est, homines carnales.* Item [a], *nec ex aliis hominibus fiunt hæretici, quàm ex illis, qui etiamsi in Ecclesia permansissent, tamen propter vitæ turpitudinem ... perijssent.*

Cor exercitatum auaritia habentes.]Καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίας ἔχοντες. Lege de hoc auaritiæ vitio versum tertium. Exercitatio indicat intentum ad lucra, atque violentum, diu assuetum, ac inueteratum studium, & peritiam cum quadam quoque fraude, laude, & gloria. Tam perniciosa *radix omnium cupiditas malorum, vt eam appetentes errauerint a Fide* [b]: ac idolorum etiam se seruituti tradiderint [c].

Conquirebant hi prætetea per fas, nefásq; vsurarum etiam vsum licitum arbitrantes, vt sic allicerent alios ad suam sectam. nec desunt hoc tempore, qui licitas asserãt vsuras, vt Bucerus [d], & ex antiquioribus Albanenses [e] Græci [f], & Iudæi, & rursus de recentioribus Molinæus [g]. Apertus error est quorumdam legẽtium *excæcatum, pro, exercitatum.* Vt patet ex participio Græco, indicat eam lectionem Glossa Interlinearis, & Thomas Anglicus. Sed nec liberum est, πλεονεξίαν hic accipere pro impudicitia, seu immodica libidine, vt Oecumenius indicat. Hieronymus exponens c. quintum epistolæ ad Ephesios, docet in illis verbis [h]: *Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia nec nominetur in vobis*, auaritiæ nomine, quod Græcè est πλεονεξία, intelligi inexplebilem lasciuiam, sicut & in priore ad Thessalonicenses [i], *supergredi in negotio fratrem* πλεονεκτεῖν habet eamdem significationem: Et in epistola ad Ephesios [k] fit mentio de operatione omnis immunditiæ in auaritia. Quidquid sit de his locis, præsentis est quem dixi sensus.

Maledictionis filij.]Κατάρας τέκνα, *Execrationis filij*, vel *execrabiles, siue execrandi, ac detestandi.* Simili, ac frequenti Hebraismo, quo filij iræ, & mortis (exẽpli causa) dicuntur *rei mortis, iræ digni*, &c. Maledictionem quoq; Thomas accipit pro diabolo, qui primus maledictus fuit [l], maloq; pœnæ addictus: Dãnatos vocat Christus [m] *maledictos* (κατηραμένους) *ignis æterni, qui diabolo paratus est, & Angelis eius destinatos supplicio.* Serpẽtis indutus forma diabolus, primus maledictione diuina percussus est: *Maledictus es inter omnia animantia, & bestias terræ*, ἐπικατάρατος. Erat antea maledict⁹ diabolus: nõ enim, vt quidã cõmenti sunt, primũ peccatũ fuit tentauisse Euã [n], nec quia tẽtauit Euam noua propriè maledictione, pœnáve mulctatus est, sicut nec modò, cùm alios tẽtat. Illa maledictio declaratio fuit illius nouæ tẽtationis, & inimicitiarũ perpetuarũ inter hominẽ, diabolúmq;: non quãdo peccauerũt primi parentes, maledicti sunt, quia ipsis, totíque posteritati pœnitẽtiæ datur in hac vita, & gratiæ recuperandæ locus. Finita vita tũ demum hi, qui fuerint ista Dei abusi misericordia, maledictionis audient sentẽtiam, perpetuóque subiecti maledicto erunt [o]. Econtrario Electi vocantur *benedicti ab* eodem Christo εὐλογημένοι [p].

Dum viuunt homines secundum præsentem statum, vocantur aliquando aut benedicti, si iusti,

Fornicari non libet coelestia meditantibus.
a cap. 5. 5.
b de sing. Clerico.
c 2. con. Iou.
Magdalena inhonesta cur peccatrix dicebatur.
d Luc. 7. 37.
e Prou. 30. 15. 16.
f Osee 4. 10.
g Hieron. & D. Thom. citatus.
h Lucian. Apolog. pro mercede conductis.
i Prou. 30. 16.
k Iuuen. Sat. 6. lege etiam Tacitum li. 11. & Plinium li. 10. c. 61.
l supra.
m de sing. Clerico.
n 2. cont. Iou.
o Heb. 11. 1.
p infra 6. 19.
q Eph. 3. 17.
r 2. Tim. 3. 6. 7.
s Eph. 4. 14.
t Virg. 4. Æn.
u ad Manlium.
x Eccl. 9. 3.
y Eccl. 5. 12.
z hom. 45. in Matth.
a hom. 19.
b 1. Tim. 6. 10.
c Eph. 5. 5. Coloss. 3. 5. *Vsuras licitas esse hæretici arbitrantur.*
d in Matth.
e B. Anton. 4. par. Theol. tit. 11. c. 7. §. 5.
f Guido Carm.
g Tract. de commer. & vsur. initio, & q. 2. & 74.
h Eph. 5. 3.
i 1. Thes. 4. 6.
k c. 4. 19.
Diabolus primus fuit maledictus.
l Gen. 3. 14.
m Mat. 25. 41.
n Gen. 3. 1. & seq.
Finita vita maledictionis sententia feretur.
o Matt. 25. 41.
p ibid. 34.

aut

aut maledicti, si sint iniusti, quamuis secundum diuinam prædestinationem, ac reprobationē aliter esse possit. In anathemate Ecclesia vtitur vocabulo filiorum maledictionis. Hac ratione Paulus appellat [a] quosdam *abominates* βδελυκτοὺς. Hi sunt *qui dil gunt maledictionem* [b] *, & veniet eis, & nolunt benedictionem, & elongabitur ab eis; & induunt maledict.onem sicut vestimentum, & intrauit sicut aqua in interiora eorum, & sicut oleum in ossibus eorum: & fiet eis sicut vestimentum, quo operiuntur, & sicut Zona, qua semper præcinguntur.*

Vers. 15.] Derelinquentes rectam viam errauerunt, secuti viam Balaam, ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit.

Vers. 16.] Correptionem verò habuit suæ vesaniæ: subiugale mutum animal hominis voce loquens, prohibuit prophetæ insipientiam.

VEhemens illud habendi studium, & in auaritia tam sedulum exercitium, propter quod transuersum aguntur hæretici ab orthodoxa doctrina, illustrat exemplo Balaam, quem videãtur imitari. Etenim Balaam non ignorãs veritatem, tamen corruptus mercede, non dubitauit maledicere velle, quibus propitium sciebat Deum, & in ipso cursu, ac itinere ad Balac: à quo huius rei accersebatur causa, conuicit asina sessorem suum humanam exuisse naturam inexplebili cœcatum auaritia. Idem paucioribus Iudas [c] refert verbis: *Væ illis, qui errore Balaam mercede effusi sunt.* Numerorum autem liber historiam enarrat copiosè [d]: necnon Iosephus [e], & Philo [f].

Derelinquentes rectam viam errauerunt.] Via recta Christus est, & doctrina eius, quæ ideo vocatur orthodoxa. Hæretici, improbique relinquunt iter rectum, *& ambulant per vias tenebrosas* [g] *: derelinquunt fontem aquæ viuæ* [h] *: errans à via veritatis* [i] *: proficiunt in peius, errantes, & in errorem mittentes* [k] *: non desinunt subuertere vias Domini rectas* [l], videlicet alienas ab omni auaritia, & ambitione. Viæ Domini sunt in se rectæ [m]: tamen nos ipsi rectas illas facere dicimur [n], bene agendo, quia peccata inde detorquent.

Balaam ex Bosor.] Τοῦ Βαλαὰμ τοῦ Βοσὸρ, vel nati in Bosor: vel filij Bosor, qui alio nomine diceretur Beor, vt est in libro Numerorum [o]. Primum placet Bedæ, Glossæ ordinariæ, Carthusiano, Thomæ Anglico: secundum Caietano, Adamo, Gagneio, Salmeroni, Erasmo, Aseli, Sà. Prior sententia placet magis, quia Bosor Hebraicè בצר & בצרה *Bezer & Bozrah*, erat in Noabitidis planicie [p], atq; in deserto [q]; quam Balaam fuisse patriã, colligitur ex libro Numerorum [r]. Andreas Masius [s] probat Madianitam fuisse, non Aramæũ, siue Chaldæum, licèt ille iactabundè se ex ista patria diceret fuisse. Eũdem cum Eliu amico Iob Hebræos sentire scribit Hieronymus [t], Philippus presbyter [u], Rupertus [x]. Hoc refellit post Titelmanum [y], Pineda noster [z]; consentiens Masio de patria: Ioannes item Antonius Valtrinus ex eodem ordine nostro [a]. Augustinus [b] recitans hũc locum legit (filij Beor.) Angelus pergenti Balaam ad populo maledicendum, dixit inter cetera *peruersam esse viam eius, & ipsi contrariam* [c]. Rectè Balaam secundum etymologiam, vetustatem populi significat, vel absque populo, vel deuorationẽ, siue destructionem eorum. Bosor autem idem valet quod carneus, vel, in tribulatione, vt docet hoc loco Beda. Procrastinatione, Reg.s impij, ac suammet spem suspendebat, si forte posset se bene precandi populo Dei necessitate, qua cõstringebatur à Deo expedire, aut Dei mutato cõsilio, pro votis vtriusque res posset aliqua ratione effici. Syriacè hoc loco dicitur *filius Beor.*

Qui mercedem iniquitatis amauit.] Missi ad eum sunt a Balac *seniores Moab, & maiores natu Madian habentes diuinationis pretium in manibus* [d]: Et honorare illũ voluit, ac donare quidquid vellet, vt malediceret populo Dei [e], videtúrq; omninò ea recepisse, vt hic quidem & Iudas meminerũt, licet non exprimat liber Numerorum. Benè cum Balaam conferuntur hæretici, quorum pars magna magiæ dedita, seu ariolandi arti, quam ille profitebatur, frequenter carmine maledico, & malefico vertens in fugam, vt Augustinus [f] tradit, exercitus aduersarios. Qui tempore nostro florẽt hæretici, si non palàm idem factitant, certè fauẽt, & media tollentes, quibus coërcentur Dæmones, & vsum, ac familiaritatem cum iis tãquam cum suis magistris gloriosè profitentes.

Aliàs Lutheri [g] hac de re confessionem, de eius tali magistro scripsit librum Serarius noster. Dicebat ille, *cum eo plusquam vnum modium se salis comedisse, ab eodémque argumẽta didicisse, quibus Missæ sacrificium oppugnaret.* Caluinus [h] scribit se à genio quodam impulsum, vt siue concionaretur, siue scriberet, semper malediceret, atque conuitiaretur. Zuinglius [i] iactat se noctu edoctum à quodam spiritu, quem nesciret albus, an ater esset, quomodo deprauaret verba quibus Christi consecratur corpus. De Carolostadio communis est opinio: scribitque Conradus Riss [k]: de Osiandro Hosius [l]: de Berengario Vincentius Bellouacensis [m]: meminit etiam Hosius [n] nõnullos decies per diem diabolum adorauisse: dictósq; dæmoniacos & Centuriatores propter idololatriam obligatos fuisse. Ex quo hæreses æuo nostro emerserunt, & vbi grassantur, constat plus Magorum extitisse, quàm plurimis retrò seculis. Lege Delrij proloquium in disquisitiones suas magicas. Tertullianus [o] prodit commercia hæreticorum cũ Magis quàm plurimis fuisse, cum astrologis, cum philosophis, curiositati scil. deditis; & Magiam esse hæreticorum auctricem.

Alia in quib. conuenit hæreticis cum Balaam, sunt auaritia, de qua prius maledicẽdi, & execrãdi maxima licentia, pronitásque contra sanctos, cõtra omnem populum Dei, contra Deum ipsum: ambitiosa vsurpatio tituli prophetæ, ita vt se Lutherus nominaret Esaiam, Melanchthonem Ieremiã, &c. [p] obsequiũ erga impios Principes, quale Balaam aduersus Balac [q]: impurissimũ fornicãdi consiliũ, cuiusmodi ariolus ille dedisse legitur [r], & eius exemplo hæretici [s], voluntas verum Deum simul colẽdi cũ falsis, vt proinde Balaã prophetæ absolutum nomen non meruerit. Hoc Ambrosius [t], Aug. [u] Lyranus [x], Origenes [y] docent, & ex professo etiam Andreas [z] Masius, cõfirmans Rabbi [a] Mosis testimonio, requirẽtis vt veri prophetæ mens ab omni gloriæ, dominationis, lucri, voluptatis cupidine atq; ambitione prorsus vacua sit, vtens & ita hominum consuetudine familiaritatéque, vt ipsos pro cuiusque vitę cõditione ex vero æstimans, ob nullã se patiatur rem ab eo quod rectum, probúmque est, dimoueri. Abulensis [b] contendit verum prophetã Balaam dici debere; & debet sanè, si propriè quod prophetæ est attẽ-

d ibid. 7.

e ibid. 17. 39.

Hæreticis Magiæ dediti.

f serm. 103. de tempo.

Hæretici nostri temporis à Dæmone instructi fuerunt.

g lib. de Missa angulari. & in coll. mensalibus & lib. ad Electorem Saxon.

h ep. ad Bucer.

i lib. de supplem. Euch.

k lib. con. Ioan. Hessum.

l lib. de hær.

m 5. hist. c. 30.

n supra & lib. de censura Tigurinorum.

o de præscr. c. 41. & seq. & c. 57.

Quæ conueniant hæreticis & Magis.

p Tom. 1. col. fol. 28.

q Num. 22. 13.

r Num. 24. 9. 13.

s Apoc. 2. 14. 15.

t in 2. Cor. 13.

u lib. q. in lib. Num. q. 48 & q. noui Test. q. 39. & lib. 2. ad Simpl. q. 1.

x in c. 22. Nu.

y hom. 13. in Num.

z in c. 13. Ios.

a 2. ductoris dubiorũ c. 36.

b Nu. 22. q. 3.

ditur:quoniam probitas, & religio prophetã ornant, & sancti epitheto decorant, quod frequenter illi datur, in Scriptura, non constituunt, sed meritò reprehendit Hebræos idem Abulensis[a], cum præferũt vi ac multitudine propheticæ cognitionis Mosi Balaã. Hieron.[b] ait, prius fuisse virum sanctum, & propheram Dei: postea per inobedientiam, & desiderium munerũ vocatũ diuinum, siue ariolum. De aliis, in quibus hæretici sunt similes Balaam, adhuc postea. Cur qui venditores rerum sacrarum simoniaci potius appellentur (genus hoc etiam fuit hæreticorum) quàm Balaamitæ, sicut & Giezitæ, aut simili alio nomine, docui ad caput octauum historiæ Apostolicæ. Merces iniquitatis quare dicatur, lege vers. 13. vbi vocatur merces iniustitiæ.

Correptionem verò habuit suæ vesaniæ.] Ἔλεγξιν δὲ ἔσχεν ἰδίας παρανομίας, *redargutionem propriæ præuaricationis.* Aut Interpres legit παραφρονίας; aut ad sensum respexit vesaniæ nomine appellans tãõ tam iniquitatem, quæ cum maxima vesania coniuncta est, vt rem inæstimabilem vendere pretio voluerit, scil. vaticinandi munus: & quidem ad maledicendum iuxta voluntatem postulantis regis Balac, sed contra prohibentis Dei, & eum per asinam docentis. Cognominat Petrus Cellensis[c] vesanum prophetã: meritò Oseas[d] appellat stultum prophetam, & insanum virum spiritualem. Est autem ἔλεγξις reprehensio, cõcludens, & conuincens: quemadmodũ & ἔλεγχος correptio verbis facta est tum asinæ, tum Angeli, tum attrito eius per asinam pede.

Subiugale mutum animal.] Ὑποζύγιον ἄφωνον. Gregorius[e] legit *subiugalem, mutum.* Asinam intelligit, quæ subest iugo, & nominatim exprimitur in libro Numerorum[f]. Sic appellatur quoq; apud Matthæum[g] asinæ, subiugalis pullus *asinæ filius.* In Esdræ apocrypho libro tertio[h] à camelis, equis, mulis distingui subiugalia, & pro asinis videntur poni. Alij extendunt vocem ad mulos, equos, boues, qui ad currus trahendos iungũtur. nec dubitandum quin eo tempore, & multò ante vsus horum omnium esset: quamuis asinarũ vectura frequentior in Palæstina, vt notauit Abulẽsis[i], & ex aliis locis colligitur, nósq; alibi[k] monuimus, quia placidior, molliórq; in iis sessio. Sed nefandum, ac penitus incredibile, quod turpissimos memorat idem Abulensis[l], Hebræos tradidisse de Balaã, proptérea in asina equitasse, quoniam abutebatur ad coitũm, idq; voluisse asinã, cùm locuta dixit[m]: *Cui semper sedere consueuisti.*

Muta sunt omnia bruta, quia sermonis facultate carentia, & articulatam vocem formare non valentia (quasi sit ἄφωνος non sola priuatus voce, sed loquendi potentia, sicut & φωνὴ non vox quæcumque, sed humana articulata[o]) tamẽ expressè dicitur de asina, vt rectiùs percipiatur oppositus ei cõmunicatus sermo, de quo mox agemus. Quæ prius irrationabilia pecora dicebantur ἄλογα, dici monui apud Iudam ab interprete muta, cùm sit eadem vox Græca. Syriacè *asina sine voce.*

Hominis voce loquens.] Ἐν ἀνθρώπου φωνῇ φθεγξάμενον. Exponit modum liberorum liber[n]: *Aperuitque Dominus os asinæ, & locuta est.* Senserunt nõnulli, ante peccatum Adami ceteras animantes & sermonis vsum, & rationis habuisse. Id Iosephus[p] præ se fert, ac Abulẽsis[q] etiam disertè tradere videtur: præterea Basilius[r]. Accedit hoc ad Commentum de aureo illo Saturni seculo, quo, vt ex Platone[s] refert Eusebius[t], cum bestiis licuit hominibus sermocinari. Nõ prodesset asinæ Balaam hæc absurda sententia. Illa potiùs, quam sequitur Ephrem, citatus à Mose[u] Barcepha, facit pro dicta asina, impetrauisse satanam serpenti à Deo, vt Euã tentaret, vtramq; rationis, & sermonis vim, vsúmque. Procopius[x] æquè de asina, & serpente ambo illa cõcedit: népe concessa à Deo ad tẽpus. Tenet eandem opinionem Archidiaconus[y], nec ab ea recedit Ioannes Montolonius[z]. Valet aduersus duas opiniones idem argumentum, quoniam quæ propria sunt humanæ naturæ, nũquam brutis communicata sunt secundùm naturã, nec, salua naturali eorumdem conditione, & constitutione possunt communicari.

Communis, veráq; sententia tradit, in serpentis ore malum, bonum in asinæ ore Angelũ vocem humanam, sermonémque formauisse. Conquiescendum omnino fuit Hugoni[a] Cardinali in hac doctrina, nec libera relinquenda secundam sectandi sentẽtiam optio. Nec facilè credo, Euam sibi persuasisse tribuiã serpẽti diuinitus duplicem sæpe dictam potẽtiam, quamuis per ministerium spiritualis creaturæ. B. Thom.[b] tamẽ sic existimat cum Magistro[c] sententiarum, qui veram illãquam dixi de serpente simul, & asina tradit. Sed nihil nunc ad nos, quid Eua sibi parsuaserit. Porrò Angelum, cuius opera in asinæ ore formata vox est, Origenes, Glossa, & alij non improbabiliter docent fuisse illum, qui præesset asininæ speciei. Singulis enim speciebus rerum singulos ad custodiam Angelos tributos. Sed & probabilis opinio Abulensis[d] de Michaële tutelari Hebræorũ Angelo. Disputat de hac formatione vocis idẽ Abulẽsis[e], refellẽs[f] Hebraicũ deliriũ de decẽ rebus, quæ creatæ sint in vespere sabbati in occasu solis post formationem hominis, ex quibus tertio loco numerant os asinæ Balaam ad loquendum.

Prohibuit prophetæ insipientiã.] Παραφρονίαν, quam suspicabãtur aliqui sũpra legi quoq; debere, vbi est παρανομία. Alij habent παραφρονοῦντα. Recitatur asinæ oratio stolidissimi animalis prudentissima; sed auctore Angelo, in Numeris[g]. *Percussa sæpius dixit cum querimonia: Quid feci tibi? Cur percutis me ecce iam tertiò?* cùm respondisset Balaam, *Quia commeruisti, & illusisti mihi. Vtinam haberem gladium, vt te percuterẽ:* illa denuo excepit: *Nonne animal tuum sum, cui semper sedere consueuisti vsque in præsentem diem? dic quid simile vnquam fecerim tibi.* Conuictus Balaam respondit, *nunquam:* tuncque Angelum conspexit in via euaginato gladio, a quo pariter cur tertiò asinam percussisset, reprehensus est, quódque ipsum facere oporteret, edoctus. Insipientia Balaam conuicta est, quod Angelum initiò videre non potuit, nec eius duo pueri, quem videbat asina, siue quia nolebat Angelus vt putãt, corpus gloriosum subtrahere posse visionem sui, cui voluerit: siue quia interim percussus est aorasia, vt antea Sodomitæ[h]. Præterea quod per se non aduerterit tantæ rei nouitatem: & in brutum nihil commeritum adeo sæuierit. Certè Socrates prouocatus crebrò à coniuge, aliisve, tam negabat vindicare se, sibi cum ratione licere, quàm si læsus esset ab asino. Adhæc, quòd asinæ sermone nihil commotus fuerit, nec expauerit, cæcus videlicet, ac obduratus ira, & cupiditate, vt ait Augustinus[i], & imprudentiæ obrutus fluctibus, vt Philo[k], sed perinde rationẽm reddens cum illa egerit, ac solet cum homine homo, & illusionis ei crimen tribuerit, quo laborare non potest, nisi homo. Quamquam non ca-

u de paradiso c.27.
x in Oct. c.4. y Sup. c. c. ...
z in prompt. verb. Balaam.
Bonum in ore Asinæ Angelum, & malum in ore serpentis vocem formasse.
a hic, & in c.22. Num.
b 2. dist. 29. q.1.a.3 ad 4. c 2. dist. 26.
Singulis speciebus animalium singuli Angeli sunt deputati.
d Nu.22. post. q.10.
e ibid. q.9.
f quest. 20.
g c.22.28. & seq.
Balaam cur ab asina reprehensus.
h Gen.19.11.
i q.50. in Num.
k lib. quod Deus sit immutab. sub finem.

ter

ret probabilitate, quod Carthusianus [a] docet, Balaam cum asina sic locutum ea intentione, vt intelligerentur quæ dicebat a diabolo loquẽte per eam, indignando contra illum, ac in illius dedecus volendo asinam trucidare. Magister histor. Scholasticæ [b], ait *assuetum mõstris Balaam, ad vocem asinæ non expauisse.*

a in cap.22. Num.20.

b in cap.32. Num.20. *Cur Balaam ab Angelo reprehensus fuerit.*

Deinde, quòd adhuc furens aptauerit gladiũ, vt innoxium animal (si licet in aliena ludere lingua, Latina vox asinus, ex Græca *ἀσινὴς* innoxius diceretur) interficeret præteritam oblitus ex vtili iumento commoditatem. Postea prodidit insipientiam in eo, quòd plus timor apud eum, quàm religio valuerit, qõla videns Angelũ, cohorruit, & adorauit pronus in terram, confitens peccatũ, qui prius oracula diuina percipiens, Deum nunquam legitur adorauisse. Rursus, quod (vt notat Ambrosius [c],) nec Angelo credidit, sed inuoluta, & ambigua respondit, nec tantorum oraculorum gratia, & reuelationum conuerti voluit, fornicationis, & sacrilegij factus consiliarius [d]. Luit postea insipientiæ huius, & pessimi contra Hebræos concilij, ac infidelitatis suæ & inobedientiæ pœnas, occisus cum Madianitis [e], & quoddam Anastasius [f] Nicenus internecionis futuræ præsagium scribit fuisse, romphæam, gladiúmve, quem gerebat Angelus terrens primum asinam, postea Balaam.

c ad Chrom.

d Num.24.3. c.31.8. Apoc.2.14.

e Num.31.7.8. Iosu.13.22. *Mors Balaam.*

f q.30. in fen.

Asina Balaam quid mysticè designat.

g in c.19. Luc.

h p.50. in Nu.

Mysticè asinã pro populo Gentili sumit idem Ambrosius [g], qui sub aduẽtu magni Angeli, cùm ante esset asinus, loqui debebat. Augustinus [h] pro stultis mundi, *quæ electurus erat Deus vt confunderet sapientes* [i]. Fauet autem Origenes [k], & Isidorus [l]. Gregorius [m] pro carne, *quæ per ægritudinem, ad cognitionem sui mentem reuocat, vt illam, quam plerũque salus abducit, infirmitatis memoria reformet, & animus, qui extra se in elationem ducitur, cui sit conditioni subditus, ex percussa quam sustinet carne memoretur.* Exẽplo docet Philo [n] isto, quod tunc dubio procul nec curabilibus, nec sanabilibus morbis laborat anima, quando accedente redargutione sine iudicio nostras sententias præferimus illius monitis, quæ ad castigationem, correctionémque totius vitæ nostræ adhibere non desinit. Idcirco quisquis non paret, nec reueretur talem redargutionem, cum sauciis interiturum. Prolixè præterea prosequitur [o] tropologiam de eo, qui de rebus creatis stultè queritur, perinde ac si peccandi per se occasionem præberent: eásque ipse calumniã istam repellentes, ac refellẽtes inducit satis longo, & erudito sermone.

i 1.Cor.1.27.

k hom.14. in Num.

l in Num. c.23.

m 3.p. Pastor. admonit.13.

n lib. quod Deus sit immutab.

o lib. de Cher.

Hebetudinem hæreticorum pagani ipsi redarguunt.

Beda colligit aliud hoc loco ethicum documentum, nempe, non rarò fieri, vt hebetudinem hæreticorum Pagani ipsi reprehendant: immò vt etiam ab indoctis docti. Clerici à laicis meritò redarguantur. Innocẽtius [p] verò III. cauet ne hoc exemplo præsumat laicus sacerdotem reprehendere, sed tãtùm occultè corripere. Adhibet eamdem Gratianus [q] cautelam, dicens fas esse subdito humiliter Prælato renitendi, si ad malum cogere voluerit. Notatu præterea dignum, quod qui professione propheta est, aut rerum diuinarum doctor, & spiritualis, cùm recedit ab instituto, non simplici nomine, sed insanus ac stultus appellatur [r], vt ante diximus.

p c. cum ex iniuncto de hær. sub finẽ.

q canones. 2.q. 7. §. item cum Balaam.

r Osee 9.7.

s Num. 22. q. 33.

Ad extremũ refert adhuc Abulẽsis [s] Hebræorum opinionem, quod asina mox vt loquendi finem fecit, mortua sit, ne remaneret ad redargutionem hominis, *sicut & pecus, cum quo coibat homo occidebatur, vt non remaneret ad hominis infamiam* [t]. Colligebãt ex his verbis Angeli [u]: *Et nisi asina declinasset de via, dans locum resistenti, te occidissem, & illa viueret*, quasi mortuã esse significetur statim postquam locuta est. Rationabilẽ satis vocat opinionem, quę placet Vatablo, nec displicet Carthusiano, & Sà: tamen explicat sensum dictorũ verborum: si asina non dedisset mihi locum resistẽti, ego occidissem te, & illa viueret, i. quamquam te occidissem, non propter hoc occiderẽ eam. Certè, qui de morte asinæ affirmant, non reddunt causam, quæ ab Hebræis affertur, sed multa, grauiáque verbera quæ Balaam inflixerat, & ingentem terrorem, quem Angelus incusserat.

t Leu.20.16.

u Num. 22.33.

Vers. 17.] Hi sunt fontes sine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reseruatur.

Hæreticorum doctrina leuis, & inutilis.

DEscriptio est ista inutilis, ac leuis hæreticorum doctrinæ, vt nec honestum satiare desideriũ intellectus, nec appetitum volũtatis queat: non etiam firmo stet fundamento, sed cuiuis, ceu agitationi ventorum exposita sit. Similis in Iuda sententia [x]: *Hi sunt, &c. nubes sine aqua, quæ à ventis circumferuntur, &c. quibus procella tenebrarum seruata est in æternum.*

x in ep. ver. 12. & 13.

Fontes sine aqua.] Πηγαὶ ἄνυδροι, Aquæ, & fontiũ præsertim, efficaciam magnam habent ad fœcundandum, ac recreandum: & crebrò per aquas designantur in diuinis literis tum gratia, tum scientia, præter affluentiam quoque temporalium bonorum. In Prouerbiis [y]: *Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide*, id est, esto liberalis: nisi alij de honesto vso vxoris explicant propter prolem. Gnostici, & huius generis hæretici alij, pietatem, ac eruditionem profitebantur: sed iis vtraque deerat, cùm impij essent, atque inerudici. Ideo inquit Augustinus [z] (disputans aduersos operibus vacuos cum sola professione fidei, simúlque confirmans allato Iudæ loco de nubibus sine aqua, & Iacobi [a] de fide mortua) *fontes siccos eos appellat: fontes scilicet, quod acceperint agnitionem Domini Christi: siccos autem, quia non congruenter viuunt. Deteriores hæretici, qui fidem quoque orthodoxam abiiciunt, eius tamen præ se ferentes, ac pollicentes perfectam sinceritatem.* Eadem Hieronymi [b] expositio, cuius sunt hæc verba: *Nonne tibi videtur pinxisse sermo Apostolicus nouam imperitiæ factionem? Aperiũt enim* (falsi doctores) *quasi fontes scientiæ, qui aquã non habent doctrinarum: promittũt imbrem velut nubes propheticæ, ad quas perueniat virtus Dei* [c], *& turbinibus exagitantur Dæmonum, atque vitiorum*, &c. Beda, & Hugo transcribunt quoque Hieronymum.

y c.5.16. *fontes in diuinis literis bona designant gratiam, & scientiam.*

z de fide & oper. c.15.

a c.2.17.26.

b 2.con.Iou.

c Psal.35.6.

Id non Gnostici soli, etsi potissimùm illi, sed cæteri deinceps, ad nostra vsque tẽpora, hæretici factitarunt, mirifica etiã opera facere se posse gloriosè iactãtes, frustra conãtes. Inter notas istiusmodi hominum, postremã Paulus [d] assignat, *quod sint habentes speciẽ quidem pietatis, virtutem autẽ eius* (τὴν δύναμιν) *abnegantes: confitentes* se nosse Deum, *factis negantes* [e]. Quæ de suis Augustinus [f] Manichæis scribit, affirmare de aliis possumus, delira superbia, carnali vita præditos, nihil nisi veritatẽ resonasse tum sermone, tum libris, cùm tamen etiam de rebus ipsis creatis falsa loquerẽtur. Præ manibus locus est, ad verbũ studiosè cognoscendus, tã bellè nostros exprimit hæreticos. *Vbi fons sine aqua, ibi lutũ, & erroris, & peccati, nec lauat sed coinquinat*, ait Glossa Inter. Hugo, Thom. Anglicus. Iudæ similitudo ex nubibus sine aqua habet eandem

d 2.Tim.3.5.

e Tit.1.16.

f 3.conf. c.6.

dem vim ad demonstrandam superbam hypocrisim hæreticorum. Nubes illæ sursum elatæ pluuias arenti terræ pollicentur, sed in auras abeũt, reddita nobis cœli serenitate, quam abstulerant.

Fontes non sunt, si sine aqua sunt.

Fõtes propriè nulli sunt, si absque aqua sunt. Attamen qui siccati sunt, inane nomẽ adhuc retinẽt: & interdum magno videmus extructos ornatu fontes, seu aquarum cõtinendarum è fontibus venientium receptacula, in quibus aquæ requiruntur frustra. Talis ementitæ Sapientiæ, ac pietatis imago: quam bene quoque nobis repræsentant *defossa cysternæ, quæ continere non valent aquas viuas & diuinas* [a]. Lege Ephrem*.

a Ierem. 2. 13. * Tom. 3. pa- ram. 27. & 47.

Nebulæ turbinibus exagitatæ.] Νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι. Nubes potuit interpres ponere, sicut apud Iudam [b], *quas vocat istas à ventis circumlatas*. Est autem λαῖλαψ siue turbo plurium conflictus ventorum. Nebula propriè aliud est quàm nubes, vocatúrque Græcè ὀμίχλη, vt in Psalmo [c]: *Nebulam sicut cinerem spargit*, Hebraicè כפור chephor *pruinã*, & omne residuum nubis, aut reliquię vaporum. Hoc in loco quidam [d] legunt ὀμίχλαι. Denotantur inconstantes in doctrina, sicut & in epistola ad Ephesios [e]: vbi præterea fluctuatio additur.

b ep. vers. 12. *Turbo quid sit.* c Psal. 147. 16. d apud Rob. Stephanum. e cap. 4. 14.

Heretici sunt inconstantissimi.

Hic prouoco testimonium eorum, qui vel viderunt ipsi, vel certè legerunt, quanta turbulentiã dissideant inter se tot in sectas discissi hæretici: quàm iidemmet sæpe pugnantia docuerint, & ex vna in aliam Scholam transierint. Protheos, chamæleontes, sinuosos serpentes, euripos meritò dixeris, & si quid aliud est, quo tantam valeas magis exprimere mutabilitatem adeo alienam a bene fundata suprà firmam petram Ecclesia [f]. *Inspicite hæreses omnes*, inquit Tertullianus [g], *in multis cum Auctoribus suis dissentientes deprehendentur: à regulis suis variant inter se, dum vnusquisque proinde suo arbitrio modulatur, quæ accepit; quemadmodum de suo arbitrio ea composuit ille, qui tradidit.* Irenæus [h] *cum sint duo vel tres, ait, propter inconstantiam, de eisdem non eadem dicere; sed & nominibus, & rebus contraria respondere.*

f Matth. 7. 25. & c. 16. 18. & seq. g de præscr. c. 42. h lib. 1. c. 9. & 11.

Confirmant hoc Augustinus [i], Iustinus [k], Hilarius [l], Vigilius [m], quamuis, vt monet Athanasius [n], in blasphemias aduersus Christum instar Herodis, Pilatique conueniant [o]. *Fidem nostram, dum sibi aduersantur*, inquit Hilarius [p], *affirmant: & ista inconstantia ostendunt omnia incerta, & vana esse apud se, & bellum illorum pax est Ecclesiæ. Quomodo*, vrget Iustinus, *salutis cupidi possent tutò religione vera illis credere, inter quos parum conuenit, dissidentes in suis opinionibus?* Ab vno Luthero prodeuntes nũc numerantur ferè centum sectæ: vixque adhuc Lutheranis natis, testatur Federicus [q] Staphylus, in Anabaptistas, Confessionistas, & Sacramentarios diuidi cœpisse; ac rursum singulas in sectas alias, & alis vsque ad triginta quatuor. Sic illud impletur Esaiæ [r]: *Concurrere faciam Ægyptios aduersus Ægyptios. Cupiuit per hæreticos Diabolus*, inquit Augustinus [s], *efficere, vt in Ecclesia essent liberæ dissensiones, quemodo erant in academiis Philosophorum; vt sicut illæ per multas dissensiones tandem interierunt, & ab inuicem consumuntur, ita fieret in Ecclesia.* Collegerunt nonnulli ἀντιφάσεις, & apertas contradictiones hæreticorum, ac vno de articulo sententias aliquando propè infinitas, vt de verbis consecrationis facilè quatuor supra octoginta.

i l. de Baptis. c. 6. k q. 4. ad Orthodo. & ora. ad Græ. l 7. de Trinit. m 1. & 4. cont. Eutychen. *Bellum hæreticorum pax est Ecclesiæ.* n Orat. 2. cont. Arian. o Luc. 23. 7. & seq. Vial. 2. 2. p 7. de Trin. *Lutheranorum diuersia.* q lib. de concor. discipul. Luther. r cap. 19. 2. s 18. de ciuit. c. 51.

Ecclesiastici doctores vt nubes volant.

Ecclesiastici doctores vt *nubes volant* [t], sed non sicut volũt, nec à maligno, vel priuato spiritu inflati, verùm ab vno, eodémque, *qui suggerit omnia* [u], & *docet omnem veritatem* [x] Ecclesię necessariã Spiritus sanctus. *Ad has nubes vsque veritas Dei pertinet* [y]: rore, & aqua tenebrosa occultorũ concrescunt mysteriorum [z]: magnificentia Dei discurrunt [a] distillant aquis [b] libratè descendentibus [c], non erumpentibus pariter deorsum [d]. Pluuialis aqua purgatior, fœcundior, leuior, Hippocrate, Galenoque [e] teste, ac satis indicat in Deuteronomio Deus [f]. Denique optabat maximus propheta, doctórque Moses, *vt concresceret in pluuiam doctrina eius, & flueret vt ros, vt imber, vt stilla* [g]. Vnde & apud Hebræos ירה iarah, est, docuit, quasi pluit: מורה moreh, tum docens doctórve, tum pluuia temporanea, siue tempestiua, quæ statim iacta semente decidit, & eam excitat, prouehit, fœcundat. Etenim [h] *Benedictionem dabit legislator*, inquit Dauid: vel secundum versionem Hieronymi, *Benedictionibus amicietur doctor*: & in Ioële [i]: *Dedit nobis doctorem iustitiæ*. Tum explicationis causa subditur: *& descendere faciet ad vos imbrem matutinum, &c.* גשם מורה ghescem moreh. Propterea etiam diuinæ gratiæ, atque verbi abutenter imbre comparat Paulus [k] *eum terra reproba, maledictóque proxima, cuius quia profert spinas, ac tribulos, consummatio est in combustionem.*

u Ioan. 14. 26. x in ista 16. 13. y Psal. 35. 6. z Psal. 17. 12. Prou. 3. 20. a Deut. 33. 26. b Iudic. 5. 4. c Prou. 8. 21. d [illegible] e lib. de Ponder. & mensu. lib. de Aquis. f c. 11. 11. 12. g Deut. 32. 2. h Psal. 83. 7. i cap. 2. 23. k Heb. 6. 7. 8.

Hæc item causa mystica, cur venturus describatur Deus ad iudicium in nubibus [l], quasi exprobraturus abusum traditæ per Prophetas, Apostolos, aliósque prædicatores doctrinæ, vt indicat Origenes [m].

l Matt. 26. 64. m Tract. 35. in Matth.

Multiplex doctrinæ aqua prædicatori necessaria.

Nihilominùs etiam opus aquis fontanis, i. rerum cœlestium cognitione. Hugo multiplicem distinguit aquam prædicatori necessariã, doctrinæ, ad lauandas peccatorum sordes [n]: Sapientiæ salutaris [o]: desiderij cœlestis patriæ [p]: benignitatis [q], bonæ conuersationis [r]: Caritatis decoquentis in ventre Ecclesiæ vniuersos. Propriè dicta nebula pollicetur humorem: sed aut nullũ præstat, aut arboribus, frugibúsque exitialem. Talis hæreticorum sophistica, falláxque, & ambitiosa doctrina. Sicut nebula, nec frigore magno generatur, nec æstu: ita hæretici veluti medij inter Orthodoxos, & alios Infideles. Conflatus nebulæ vapor ex aqua, & terra extollitur: hæreticus à Sapientia terrena videtur aliquantulum eleuari: offundit, sicut illa soli, tenebras veritati: conieciæ tur male turbinibus, ac iustis persecutionibus illatis ab Ecclesia dissipatur, quemadmodum nebulam venti resoluunt.

n Eccl. 38. 26. o Eccl. 15. 3. p Iob. 4. 13. 14. q Prou. 5. 16. r 1. Pet. 2. 12. *Hæreticorum doctrina fallax & sophistica.*

Quibus caligo tenebrarum reseruatur.] οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τετήρηται. Omissa est interpretatio duarum dictionum *in æternum*, quæ sunt apud Iudã [s], significatur æterna his, de quibus hucusq; actum est, præparata damnatio, quemadmodum versu quarto illa, quæ ad malos Angelos pertinet, per rudentes inferni; quas vocatas vidimus σειραῖς ζόφου, *tenebras exteriores* appellat Christus [t], de quibus quid sentiam scire si cupis, adi Commentarium meum in Actus Apostolorum [u], vbi etiam de tenebris, vt accipiuntur pro carcere, atque pro æterna damnatione, quatenus dicit priuationem luminis gloriæ, ac visionis beatificæ, non solùm tenebras materiales, quæ quis grauissimas, & palpabiles [x], meritò, vt notat Carthusianus, vocantur *caligo tenebrarum*, quasi caligo caliginum, eo modo, quo rosa flos florum.

s in ep. vers. 13. t Mat. 8. 12. c. 22. 13. c. 25. 30. u Act. 5. 19. c. 12. 5. x Exod. 10. 21 & seq.

Minus litteralis, licet verus alter sensus Glossæ Interlinearis, Hugonis, Thomæ Anglici, & Primasij, reseruari talibus caliginem tenebrarum, vt sordescant ipsi ampliùs, & vt alios

deci

decipiant. Viderur idem voluisse Caietanus, dicés illos seruare obscuritatem fidei, tum morum in æuum illius mundi, sic nempe Græca in æternum explicans per mundum. Etsi verò damnatis omnibus congruit pœna caliginis tenebrosæ, *quia dilexerunt magis tenebras quam lucem* [a], *& rebelles lumini fuerunt* [b], peculiari tamen, magisque proprio modo falsis doctoribus, qui obstiterunt, quo minus aliis illucesceret Sol: nec pro ratione muneris sui [c], lucem mundo dederunt.

a Ioan.3.19.
b Iob 24.13.
c Matt.5.14.
d vers.13.

Iudas [d] aptè sane nominãs *sidera errantia*, ἀστέρας πλανῆτας dicit, *quibus procella tenebrarum seruata est in æternum*. Siue planetas, (qui sic appellantur ab errore ἀπὸ τοῦ πλανᾶν) intelligamus, siue ignitas impressiones meteorologicas, quas nominãt *ἀστέρας διάττοντας*. Hæreticorum lux mendax, ac instabilis est: Sed quamlibet se *transfigurent in Angelos lucis* [e], profunda mergentur nocte in sempiternũ, & penitus euanescent.

Hæreticorum lux mendax & instabilis.
e 2.Cor. 11.14.

Vers. 18.] Superba enim vanitatis loquentes, pelliciunt in desideriis carnis luxuriæ eos, qui paululum effugiunt, qui in errore conuersantur.

HÆc videri possit veluti ratio, cur caligo tenebrarum reseruata dicta sit, vel quia permissi diutius pseudoli magistri viuere alios deceperunt, vel quia tanquam nebulæ altiùs eleuatæ, superba prolocuti sunt, sed vana, vtpote vacui, nec aquas cótinentes, ac tenebras dumtaxar obtendentes, quibus eorum discipuli obcæcati, tenebrarum sunt opera sectati, hoc est, carnis, quæ mentem obtenebrant. Illos autem hi etiã in fraudem trahere conantur, magnifica quædam promittendo, qui aspirant ad meliora. Scilicet disputationes instituunt de rebus difficilioribus, & obscurioribus, eas etiam sermonis inumbrando noua quadam obscuritate, vt Gnostici quondã vocabulorum recens excogitatorum barbarie [f]: *habentes loquentium magna & ingentia* [g], & vt est apud Iudam [h] *superba, linguam suam magnificant* [i], *multiplicant loqui sublimia gloriantes* [k]: *ponunt in cælum os suum* [l]: *ambulãs in magnis & in mirabilibus super se* [m]: non dubitant sese præponere Prophetis, Apostolis, Doctoribus, Angelis: vt de Luthero, Caluino, & aliis ætatis nostræ superbissimis hæreticis testantur ipsorummet scripta, & de Simone Mago, Gnosticis & aliis hi, qui contra ipsos scripserũt [n]. Sed & de impurissima eorumdem vita dictum antea, quantum decori ratio patitur, satis.

f Irénæ.lib.1. c.17.
g Dan.7.8. Apoc.13.5. & seq.
h vers.16.
i Psal.11.5.
k 1.Reg.2.3.
l Psal.72.9.
m Psal.130.1.
Hæretici se ipsis Angelis præponunt.
n Vide Feuardẽ.hæc, & in epist.Iudæ.

Superba enim vanitatis loquentes.] Ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι. Vim cótinent singula verba magnam: quæ sic reddi aliter possunt, (reiecta qua vtuntur enarratores antiqui mẽdosa lectione) (*superbia*) pro (*superba*) cum Vatablo, Erasmo, Gagneio, siquidem vbi vehementer fastuosa, *vel intolerabilia vanitatis, aut in vanitate verba sonuerint.* Augustinus editionem nostram sequitur [o]. Hieronymus [p] hoc modo: (*loquuntur enim verba tumentia*) & paulo post, sententiam totam Ioniniano applicans, *Descripsit*, inquit, *sermo Apostolicus Iouinianum loquentem buccis tumentibus, & inflata verba trutinantem.* Est ὑπέρογκος supra modum turgidus, ac nimia mole turgens: quamuis interdum significet grauem, magnificum, excellentem, præterea ingentem, nimium, &c. Facit ad præsentem Plutarchi [q] locus: Ἡ μὲν γὰρ λέξις, ὑπέρογκος, ἀπολέλυται ἐπιτηδεύματος ... *Nam & nimio turgens fastu oratio, ad res ciuiles inepta est: & nimis gracilis nihil habet ad percellendum robur.* Iudas [r] eadem vtens phrasi, ait: *Os eorum loquitur superba:* τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα. Quid sit ματαιότης, clarum, & sæpè a me declaratum in Ecclesiastis commentario. Denotat hic inanitaté, & vacuitatem illam nebularum, siue nubium, atque fontium, de qua prius egimus; præterea, superbiam eo magis ὑπέρογκον & importabilem esse, quod, vt aliquando fit, absque omni causa, vel fundamento concitata sit. *Vir vanus in superbiam erigitur* [s]. Vir נבוב *nabub*, inanis, inflatus, vacuus, concauus, nihil habens soliditatis: quo etiam nomine altare describitur, in Exodo [t], quod imperabat fieri Deus, nempe non solidum, sed inane, & cauum intrinsecus. Qui fatuus Latinè apud Matthæum [u] dicitur, idem est quod raka, hoc est, vacuus cerebro, ac etiam exhaustus aliis bonis, & nullius pretij, & momenti. Citato loco Iob comparat illam vani hominis superbiam cum asinina stoliditate: & tanquam pullum onagri se liberum natum putat. Quæ comparatio valdè congruit sententiæ versus sequentis, in quo sermo habetur de libertate, quam sibi, suisque vendicant hæretici, sed Græci in catena explicant de tarditate in cognitione diuinarum rerum: Et sicut asinus solitarius vagatur, & errat, ita illos qui aberrant a via recta Orthodoxæ fidei, nihil Deo dignum concipere, & loqui.

o de Fide, & operib.c.14.
p 1.con.Iouin.
Iouinianus describitur ex Apostolo iuxta B. Hieronymum.
q de educa. liberorum
r vers.16.
s Iob 11.12. *Vir vanus & inanis quis sit.*
t cap.27.8.
u cap.5.22.

Postremò, quod hic dicitur *loquentes*, Græcè est φθεγγόμενοι, vel in Aoristo primo mediæ vocis, φθεγξάμενοι. Licet autem Iudas vsurpet verbum λαλεῖν, & hoc ei synonymum possit esse, tamen propriè φθέγγεσθαι per onomatopœiam significat sonum, aut vocem edere. Quare indicatur, hæreticos resonare potius, vociferari, ac instar nubiũ aquis vacuarum tonare, mugire, sonum sine fructu emittere, in clamore, vocisque contentione victoriæ summam constituere.

Pelliciunt.] Δελεάζουσιν inescant; sicut versu decimoquarto *pellicientes* δελεάζοντες.

In desideriis carnis luxuriæ.] Ἐν ἐπιθυμίαις σαρκὸς ἀσελγείαις. Alij [x], ἀσελγείας, & sic facilior sensus esset *in desideriis carnis luxuriosa*, & *in* erit pro *per*: vel si sit pluralis Datiuus ἀσελγείαις, supplendum καὶ, *in desideriis carnis, & lasciuiis, siue libidinibus, aut luxuriis.* Luxuriam verò interpres forsan sumpsit pro luxu, significans illum vel suasisse, vel etiam suppeditasse hæreticos, vt carnalibus desideriis posset satisfieri, aut eorum, quos ad suam pertraxerunt disciplinam, abusos facilitate, vt colligerent propria commoda potiùs, quàm ipsorũ vtilitatem. Est ἀσέλγεια petulans, & proterua libido, & lasciuia, aut iniuria: & ἀσέλγεια τῆς δαπάνης, immodicitas sumptus, opposita τῇ μετριότητι, καὶ σωφροσύνῃ. Huc reciderunt superbi illi sermones, ac magnifici de arcanis, & aliis mysteriis, huc larua illa sapientiæ, & pietatis, *vt homines impy*, quod ait Iudas [y], *Dei nostri gratiam transferrent in luxuriam* εἰς ἀσέλγειαν, abutentes, verbi gratia, nomine sacrò caritatis ad promiscuum fœminarum vsum: redemptione Saluatoris ad peccandi licentiam: euangelica libertate, vt hîc paulò post subditur, ad omnis legis contemptum, ac inobedientiam.

x apud Rob. Stephan.
Ἀσέλγεια quid sit.
y in ep.vers. 4.

Ferunt Selges Cappadociæ vrbis, aut inter hanc, & Galatiam sitæ ciues libidinis omni genere notatissimos fuisse, potissimum in prostituendis mutuo suis corporibus: inde κατ᾽ ἐξοχὴν ... vocatos ἀσελγεῖς *proterniter lasciuos.* Meminit olei Selgitici Plinius [z], quod neruis admodum vtile

z lib.15.c.7. lib.23.c.4.

sit.

lit. Illud Selgenses creduntur inuenisse, vt vires nimia venere amissas, neruosque debilitatos confirmarent. Scio alijs [a] placere in eadem voce Græca ἀ σφοντεῖν esse, & dictæ ciuitatis incolas temperantissimos extitisse. Vtrauis deriuatio ad propositum nostrum perinde est.

Itaq; ad adeo sacrilegas libidines per speciem primùm religionis antistites improbissimi sacrorum suorum candidatos deducebant, vt pridem dixi: nec apertè statim videri impudentes ficta illos prudentia sinebat, sed honesti potiùs laudationem ceu velum obtendebat, in hos conuenit illud ex Satyra [b]:

——Sed peiores qui talia verbis
Herculis inuadunt, & de virtute locuti
Clunem agitant.

Luxuriat oratio, quoties dicere vult in luxuriam, hoc est, Abúdat semper nouis argumentis aduersus illam. *Omnium illecebrã vocat malorum Nazianzenus* [c]. Ab ea denominatur quis absolute peccator, vt Magdalena [d], de qua eiecta septem dæmonia [e], vniuersitatem designant vitiorum: *& qui peccator sit, à meretrice capiendũ*, Ecclesiastis scribit Auctor [f]. Ruben incestuosus *sicut aqua effusa dicitur* [g]; aqua enim effusa nil in vase, vel saporis, vel odoris residet. In libro itidem de Testamẽto duodecim Patriarcharũ nominatur *fornicatio mater omnium peccatorum*, & ex Apostolica traditione proditur, illi obnoxium, per annos septem communione priuatum, quamuis resipisceret. Id vehementer demiratur Climacus [h], cùm tanta hæretici pœna non puniantur. Montanistæ, ac Nouatiani nunquam tales recipiebant, vt meminit Ambrosius [i]. Laudat Euripidem Aristoteles [k], quod τ' ὄνομα τῆς ἀφροδίτης ὀρθῶς interpretatus sit, cum diceret:

Ἀφροσύνη γὰρ ἄρχει θεά.
Dea enim es amentiæ præfecta.

Oseas ait [l], quòd *Fornicatio & vinũ & ebrietas auferunt cor* [m], *& non dabunt cogitationes suas vt reuertantur ad Deum suum, quia spiritus fornicationum in medio eorum, & Dominũ nõ cognouerunt.* Cassianus [n] negat *sine integritatis castimonia scientiam spiritualem possideri posse.* Et ideo Paulum inter Apostolos dono sapientiæ excelluisse, quoniam studuerat illi virtuti diligenter. Addere Ioannem potuit.

Eos, qui paululum effugiunt.] Τοὺς ὀλίγον ἀποφυγόντας, *qui paululum effugerãt.* Fortasse legit interpres ἀποφεύγοντας [o], participio præsentis tẽporis. Alij [p] quoque codices pro ὀλίγον habent ὀλίγως, vel ὄντως [q] sic, id est, vtcumque: vel ὄντως, id est reuera. Porrò *paululum* non denotat, quod non perfectè, sed ex parte duntaxat fugerint peccata, vel quod hæc quidem etiam, at non circunstantias, & pericula eorum, vel quod nondum adhuc in fide firmi: non item, quod cum aliquãtulum recessissent ab Ecclesiæ doctrina decepti fuerint ab hæreticis. Hoc vltimum Lyranus docet: alia Hugo, Carthusianus, Titelman[r], Primaricciur, Sà, Thomas Anglicus, Arias, Caietanus, Gagneius, Catharinus. Sed sensus est; deceptos ab hæreticis illos, qui haud ita multò antè fuerant ad Fidem, & vitam Christianam conuersi. Hunc sensum, quæ sequuntur, magis illustrabunt, & eum innuit Salmeron, Oecumenius verò apertè tradit. Valde fauet Hieronymus [r] legens hunc locum hoc modo: *Superba enim vanitatis loquentes pelliciunt in desiderijs carnis luxuriæ eos, qui paululum effugerant, & ad errorem reuersi sunt.* August. [s] præterea mens videtur eadem, nam ita recitat: (*Superba enim vanitatis loquentes, illiciunt in concupiscentijs carnis impudicitiæ eos, qui paululum effugerunt in errore conuersati.*

Qui in errore conuersantur.] Τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφομένους. Id est, hæretici pelliciunt, & inescant eos, qui iam aliquantulum, seu ab aliquo tempore, aut reipsa, & omnino effugerant, ac euaserant ex commercio, & societate, scholave illorum, qui videlicet versantur in errore, siue Gentiles hi sint, siue Iudæi. Hæreticos intelligit Adamus, quos effugerint alij. Si de illis accipiamus, magis cohæret cum sequentibus prouerbijs, quæ pertinent ad eos, qui à vera doctrina, & pia vita recesserint, & relapsi sint in pristinos errores, atque peccata, vt fugerint hæreticos, non quibus crediderint priùs, sed quibus nunquam adhæsissent, licèt cùm primùm vellent fieri Christiani, ab iis ad suam sectam inuitarentur. Quocirca facilè pellecti ab hæreticis illi Catholici intelligũtur hoc loco, qui antea tempore aliquo manserant in veritate, & fugerant errantes, ac in errore versantes. Vnde, præter alias expositiones antea reiectas, illa alia Caietani non etiam placet, vt quemadmodum paulùm effugientes vult esse, qui parum declinant à recto; ita in errore conuersantes qui errant in intellectu fidei, aut versantur familiariter cum hæreticis. Hieronymus [t], quem paulò antè citaui, pro *in errore conuersantur* legit *ad errorem reuersi sunt*, significans illos ipsos pellici ab hæreticis ad voluptates carnis, quibus errores persuaserunt, vt in his erroribus magis confirmentur per voluptatum delinimenta. Augustinus [u] quoque præterito tempore vsus est *in errore conuersati*, sed errorem, in quo erant, significat, non ad quem redierint. Iuxta editionem nostrã planior expositio quam attuli. Et quamuis ἀναστρέφεσθαι sit & reuerti, & conuersari, posteriorem tamen cum interprete, aliísque pluribus recipere notionem debemus. Hieronymus [x] breuius locum istum legit: *loquuntur enim verba tumentia, & indoctos facilè illecebris carnis irretiunt*, per *facile* intelligens (*eos qui paululum effugiunt*) id est, qui non euadunt, licet aliquantulum videantur obniti: per *indoctos*, qui in errore versantur.

Cum recens conuersis præcipuè vel ab infidelitate, vel à laxiore vita Diabolus per se, pérque satellites suos duriores ac diligẽtiores exercet pugnas, ne bene firmatis viribus ipsorũ, difficilior iisdem sit victoria. Monet [y] exercitatus pugil, vt *accedens ad seruitutem Dei, stet in iustitia, & in timore, & præparet animam suam ad tentationẽ, &c. Sustine sustentationes Dei, coniungere Deo: κολλήθητι αὐτῷ, agglutinare ei, vt crescat in nouissimo vita tua, ἵνα αὐξηθῇς ἐπ' ἐσχάτων σου, vt crescas, & proficias magis magísque.*

Vers. 19.] Libertatem illis promittentes, cùm ipsi serui sint corruptionis: à quo enim quis superatus est, huius & seruus est.

HIc pelliciendi, ac inescandi facilis, & efficax modus libertatem polliceri, tum à reatibus peccatorum, tum ab obligatione legis, tum à potestate dominorum, & magistratuum, ita vt liceat liberè, ac impunè quiduis agere, quod est filiorum Belial, i. *sine iugo*. Sed hæc vanissima pollicitatio ab iis fit, qui omnium errorum, vitiorúmque teneantur astricti seruitute.

Margin notes: a Auctor Thesau. Græci refert. — b Iuuen. sat. 2. — c in Tetrastich. senten. — d Luc. 7. 37. — e Mar. 16. 9. Luc. 8. 2. — f cap. 7. 27. — g Gen. 49. 4. — h Gradu 15. — i in 2. Cor. 6. & in 2. Cor. 17. — k 1. Rhet. c. 24. — l cap. 4. 11. — m cap. 5. 4. — n 6. instit. c. 18. *Sine castimonia scientia spiritualis non possidetur.* — o citat. Rob. Steph. aliquos cod. — p Aldi, & Rober. Stephan. — q Vatablus id suspicatur. — r 2. contr. Iouin. — s de Fide, & oper. c. 25. — t supra. — u supra. — x 1. cont. Iouin. — *Cum recens conuersis diabolus per se & satellites durius certat pugnas.* — y Eccl. 2. 1. 4. — *Pelliciendi homines facilis modus est libertatem polliceri.*

Refellimus iam pridem tam seditiosas, ac perniciosas hæreses in epistola præcedente [a], vbi Petrus reprehendebat *velamen malitiæ habentes libertatem: præcipuebat verò seruis, ac subditis obedientiã.* Qui solam exigunt fidem hæretici, summam offerunt libertatem, animo nō verentur tanctos viros, quòd carnis desideriis non seruierint, inter reprobos collocare. Soli liberi, *qui de manu inimicorum liberati, seruiunt Deo in sanctitate, & iustitia* [b]: *qui liberati à peccato, serui facti sunt iustitiæ* [c]. (hoc est, omnis virtutis,) & *fructum habent in sanctificationem* (quam dare sola non potest fides) denique *quos Filius & veritas liberat* [d], à qua vetitare alienus est, qui præceptis diuinis minimè parendum censet. *Vos in libertatem vocati estis fratres*, inquit Paulus [e] (etsi potissimùm de libertate loquitur ab onere legis ceremonialis, vt à circumcisione, &c.) *tantùm ne libertatem in occasionem detis carnis.* Sed sint, quæ alias hac de re dixi, satis.

Ioannes Driedo propriè scripsit opus de Christiana libertate, idémque argumentū ab alijs pertractatum est. Augustinus [f] opponit vtrumque præsentis, ac prioris epistolæ locum negantibus operum necessitatem, solâque contentis fide: immò, vt aliàs monui, scribit [g], contra istum errorē editas epistolas, Petri, Ioannis, Iacobi, Iudæ. Argumentatur quoque [h] cum Petro, nec libera voluntas dicenda est, quamdiu est vincentibus, & vincientibus cupiditatibus subdita: *A quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est*, cui Tullianum simile paradoxum, *solum sapientem liberum esse.* Item colligit [i] ex iisdem verbis, bonum, etiam si seruiat, liberum esse. (Extat Tractatus Philonis, *Quod solus sapiens sit liber*) & vulgatum est, Alexandro Magno scripsisse Brachmanes, cùm spoliaret externos, internos hostes alere: seruire appetitui, qui sibi subiiceret homines [k]:) *Malũ, etiamsi regnet, seruum esse, nec vnius hominis, sed, quod est grauius, tot dominorum, quot vitiorum.* Rursus copiosè simul ac piè tractans de hac eâdem libertate [l], ait inter alia: *Erit voluntas tua libera, si fuerit pia: eris liber, si fueris seruus, liber peccati, seruus iustitiæ* [m]. Adhæc, Christus [n] ait, filius Dei, qui dixit [o]: *Ego sum veritas, liberos vos faciet, hoc est, liberabit vos, non à Barbaris, sed à diabolo: non à corporis captiuitate, sed ab anima iniquitate. Solus est, qui sic liberat. Nemo se liberum dicat, ne seruus remaneat. Non remanebit in seruitute anima nostra: quotidie dimittuntur peccata nostra.*

Tandem docet [p] in Ecclesia remanere veram subiectionem seruorum sub dominis, verum per bonam voluntatem facere seruos posse seruitutem quodammodo liberam, & non fecisse Christum de seruis liberos, sed de malis seruis bonos seruos. Aliquot aliis [q] locis meminit, cōfutátque dictam hæresim, quod sola sufficiat fides. Iodocus Clichtoueus insertis suis Commentariis in eos, quos à Cyrillo Alexandrino non perfectos habemus in Ioannem [r], à libro quinto vsque ad nonum præclarè discrimen statuit inter corporalem, & spiritualem seruitutem, tractans verba Christi [s], *Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati.* Docet corporalem omnes auersari, & detestari, pro virib. fugere: seruitutem peccati nec satis cognosci, nec displicere, sed ei applaudi, colludi, in dies augeri, quod propter voluptatem, præ se ferat speciem libertatis: seruos hominum, suos sæpe sæuos dominos deserere, aut saltem mutare; seruituti peccati nexos, quò fugiant, non habere, vindice semper illos comitante, & duriter cruciante conscientia. (Id etiam affert Augustinus [t]) corporalem plerumque citra culpam subiri: peccati, nostra sponte contrahi (si de originali peccato loquimur, capitis nostri voluntate:) illam morte tandem finiri, hāc perpetuò durare, nisi quis eius ante mortem excusserit iugum: cum libertate corporali spiritualem seruitutem, cum corporali seruitute libertatem spiritualem iungi posse: *peccati seruum non manere in domo Dei in æternum* [u]; *non in Ecclesia, quod attinet ad meritum, licet sit secundùm numerum; non in domo mansionum beatarum* [x] *quoniam non intrabit illuc aliquid coinquinatum.* Est [y] ἰλεύθερος, ait Suidas, ὁ ἰλεύθερ ἴσω ἰεῖ, vadens quò libet. Hoc Etymon pluribus illustrat exemplis noster Lælius Bisciola [z] aliorum Auctorum, sed magis vniuersè is est, qui quod vult, facit, dummodo id placeat Deo. Solus enim probus liber, vt demonstrat opere proprio Philo. *In regno nati, Deo parere libertas est*, ait Seneca [a]. Tritum illud Augustini: *Ama, & fac quod vis.*

Lex perfectæ [b] libertatis, nimirum à seruitute legis [c], peccati [d], corruptionis [e], sed vltima libertas, futuri seculi est, ius nunc ad eam datur, *quoniam vbi spiritus Domini, ibi libertas* [f]. In quolibet homine rationis compote liberum est, non seruum, vt hæretici loqui solent, arbitrium quatenus liberè potest operari, licet qui peccatis irretitus est tanquam funibus [g], hac ratione seruus censeatur, quantumuis externa potiatur libertate, & magnificè obequitet interim, dum qui reuera princeps est apud Deum, veréque liber, etiã si fortassis sub humanæ seruitutis iugo sit, ambulet super terram, vt Ecclesiastes [h] docet, quem hoc sensu mysticè cum Gregorio [i] exposuimus in Commentario. *Semel donando nobis Christus omnia delicta delens quod aduersum nos erat* (seruitutis) *chirographum contrarium nobis, ac tulit de medio, cruciique affixit* [k]. Infelix homo renouat chirographū, seséque denuo peccādo mancipat eidem pessimo domino, *agit libera malum voluntate, quia sic fit mancipabilis ancilla*, inquit Augustinus [l], *sed sine gratia non agit bene.*

Ex præsenti loco vilitatem peccati, rerúmque omnium creatarum, si eum Deo conferantur, colligit Ephrem [m], vehementer admirans, si quis sit, *qui seruire creaturæ malit, quàm Deo creatori* [n], non modò Idola venerando, sed quodcumque graue peccatum patrando. Licet eâdem ratione dititatem exactoris, ac tyranni Diaboli considerare, cuius ligatus laqueis tenetur tanquam captiuus, peccator [o]; & ab hoc *huius seculi Deo*, id est, qui colitur à seculo pro Deo (vocatur quoque *mundi princeps* [p], *ac rector* [q] *mundi*, eo fere modo, quo lurconum *Deus venter* [r]) mēs illius excæcatur sicut Samson [s], & Sedechiæ [t]. Id autem fit, dum finit Deus, ac deserit iusto iudicio suo ingratum peccatorem, *sicque tradit desideriis suis, quibus*, vt ait Augustinus [u], *cedit, consentit, vincitur, trahitur, capitur, possidetur: Quia à quo quis deuictus est, huic & seruus addictus est.*

Hoc ipsum quò melius perciperetur, & caueretur inuisibilis tanta tyrannis hostis immanissimi, permittit diabolo Deus interdum facultatem obsidendi humana corpora, maléque ita tractandi & vexandi: quin & olim criminosiores quidam Satanæ tradebantur [x]: testisque Dionysius [y] lapsos in vitia, vel etiam negligentius insistentes in via Domini, tam duro solitos in primis

a c.2.16.17.
Hæretici summam offerunt libertatem.
Qui sint verè liberi.
b Lucæ 1. 74.
c Rom.6.18.
d Ioan.8.36.
e Gal.5.13.
f de Fide & oper.c.14.
g ibid.c.14.
h ep.144. ser. 13. de verb. Apost. ser. 17. & 144. de tēpor. 19. de ciu. c.15.
i 4.de ciuit. cap.4. Bonus etiamsi seruiat, liber est.
k B.Ant.4. par. Theol. tit.14.c.6.§.4. Malus etiamsi regnet, seruus est.
l Tract. 41. in Ioan.
m Rom. 6.20.
n ser.48. de verb. Dom.
o Ioan.14.6.
In Ecclesia vera remanet subiectio seruorum sub dominis.
p in 6. de ciuit. cap.15. & in ps.124.
q 31. de ciuit. c.21. & 16. Enchir. c. 67. de hæresib. c.54.
r lib.6. c.2.
s Ioan.8.34. Corporalem seruitutem auersantur omnes, peccati seruitutem applaudunt.
t Tract. 41. in Ioan.
u Ioan.8.35.
x Ioan.14.2. y Apoc.21.27.
z 1.Hora.subcess.c.8.
Solus probus liber est.
a lib. de vita beata, c.5.
b Iacob.1.25.
c Gal.4.31.
d Rom.6.18.
e infra 8. 21. f 2.Cor.3.17. Homine in quolibet est liberum arbitrium.
g Prou.5.22.
h cap.10.7.
i 31.Moral. c.10.
k Col.2.14. Homo agit malum libera voluntate, sed sine gratia non agit bene.
l serm.13. de verb.Apost.
m Tom.1. ser. hortato. ad pœnitentiam.
n Rom.1.25.
o 2.Tim.2.26.
p Ioan.12.31. c.14.30.
q Eph.6.12.
r Philip.3.19.
s Iudic.16.21.
t Ierem. 9.7.
u 5.con.Iulianum, c.14.
Diabolus primis Ecclesiæ temporibus negligentius in opere Dei consistentes diuexabat.
x 1.Cor.5.5. 1.Tim.1.20. quibus locis Ambr. Theophyl. & aliy.
y Eccl.hierar. c.3.Par.3.

primis illis Ecclesiæ temporibus verbere castigari; quod item ex libris de Prouidētia, quos scripsit Stagyrio energumeno Chrysostomus, cognosci magis potest. Typus diabolicæ captiuitatis nostræ in hac vita, Hebræorum in Ægypto captiuitas fuit, & in Babylone: hæc verò quam nūc patiuntur, æternam designat Damnatorum. Antiochus [a] monachus mendacio deditum Diaboli mancipium prolato hinc vocat testimonio. Cassianus [b] accommodat eandem sentētiam ad eos, qui suo ventri inseruiunt; & ita quoque loquitur Paulus [c]. Libertinos hæreticos hæreticus Caluinus proprio confutat libro: quos & Antinomos licet appellare, Lutherique discipulos, vt ex Lutheri libro de libertate Christiana, & ex alio de Votis apparet.

Serui corruptionis.] Δοῦλοι τῆς φθορᾶς. Superari à corruptione vitiorum; quę vitia corrumpūt quodammodo bona naturæ, & spoliant bonis gratiæ: vel obedientes fomiti, & corruptæ carni: vel diabolo parentes, qui corruptio quoque dicitur: vel rei corruptionis, ac damnationis æternæ. Hieronymus [d] legit: *serui vitiorum, atque luxuriæ, & corruptionis.* Disputat S. Thomas [e], an peccatum naturam corrumpat. Quemadmodum corruptio de carnali peccato peculiariter accipiatur, dixi nonnihil versu 12. Videlicet castitas, integritas quædam est, & carnis requirit integritatem: huius dissolutio, ac effractio vocari solet corruptio etiam iuxta vulgatem loquendi vsum: in scripturis autem extant exempla nonnulla [f]: & denotatur simul sanies, vel tabum, *vt cùm cicatrices corruptæ dicuntur* [g]. Caro, corpúsque animi carcer dicitur & sepulchrū, Græcè σῶμα, quasi σωζόμενον, vel vt σῆμα: Si præter naturalem necessitatem, quæ huic animum illigauit, accedat morum contagio, quanta existet corruptio? quam fœda, & horrenda seruitus?

A quo enim quis superatus est, huius & seruus est.] ᾧ γάρ τις ἥττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται. Solet Augustinus aliquoties antea citatus, recitare hoc modo præsentem sententiam: *A quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est.* Hieronymus [h]: *Vnusquisque enim ei subiacet passioni, a qua vincitur.* Hæc seruitutis origo iure Gentium, & quidem non primariū, sed secundariò [i] antiquior, quàm Lacedæmoniorum εἱλωτεία, de qua Strabo [k] (ἀπὸ τῶν εἱλώτων, qui ἀπὸ τοῦ ἕλους, quod est nomen loci, teste Pausania [l]) & Plinius [m], qui falsò prodit seruitium Lacedæmonios inuenisse, sicut & Stephanus [n] Chios, Athenæus [o] illos, aliósve qui de re tota multa disserit, nec non Stobæus [p]. Gabaonitas multo prius constat ab Hebræis, qui & ipsi seruierunt in Ægypto, iuxta vaticinium Abrahę factum [q], perpetua seruitute damnatos [r]: & vetustior Noë minatus est, ac prædixit Chananæorum seruitutem [s].

Pluribus controuersiam de seruitutis origine tractauimus alibi, eámque esse, quam nunc diximus, docuimus non à naturali quadam corporis constitutione, aut ingenij conditione, sicut præ se fert Aristoteles [t], Albinus [u] post Augustinum [x], vel iniquitate seruitutem factam scribit, vel aduersitate. Docet id exemplum iam dictum filij Noë & venditi Ioseph [y]. Variam præterea seruitutis partitionem affert idem Augustinus [z], ac B. Thomas [a], Corporis, & externam in posteritate Cham, id est, in Chananæis completam docēt Primasius [b], Strabus [c], Carthosianus [d], Caietanus [e], cùm illos Hebræi subiugauerunt bello, sed illostrius est in Gabaonitis. Basilius [f] enumerat seruitutis causas, vim, vt in captiuitate: egestatē, vt in Ægyptiis tempore famis: parentum prudēs arbitrium, qui melioribus filiis deteriores parere voluerint, non tam condemnationis ergo, quàm beneficij, sicut auriga curru, nauigio gubernator præficitur.

Cum Petri verbis consentit Latinæ vocis serui vulgaris deriuatio à seruando, quod hi, qui iure belli poterant occidi, à victoribus cùm seruabantur, serui fiebant. Idem denotat mancipij vox, quod manu ab hoste caperetur. Hæc omnia de nomine vtróque, ac de seruitutis origine simul tradit Augustinus [g], & Iurisconsulti [h].

Qui seruitio addicuntur pœnæ nomine, huc reuocari possunt, quasi conuicti, & victi. Qui seipsos vendunt, sic quodammodo vitam redimūt. Quanquam ea in venditione, vel traditione spectarunt sancti nonnulli diuiniorem finē, vt Paulinus Episcopus Nolæ redēptionem captiuorum aliorum [i]. Serapion Sindonites cōuersionem dominorum suorum, qui arte mimi, & Gentiles erant professione, & rursus alterius secta Manichæi [k], & agnouit etiam Plato [l] ingenuam seruitutem, liberamque virtutis causa susceptā, quando quis addicit se alicui, vt melior, & doctior euadat. Quam sit honorifica seruitus Dei, & quot debita nominibus Deo, hîc dicerem, nisi alibi [m] dixissem. Sufficiunt instituto quæ hîc attulimus.

Vers. 20] Si enim refugientes coinquinationes mūdi in cognitione Domini nostri, & Saluatoris Iesu Christi, his rursus implicati superantur: facta sunt eis posteriora deteriora prioribus.

Videtur dilemma, quo cōnincitur, magistros illos mendaces, esse seruos. Etenim aut Christi nondum verè nouerant virtutē, ideóque serui sunt peccati, ac sibi similes discipulos conseruant, aut nouerunt quidem; sed ad peiora reuersi sponte peccant: sic verò maius, grauiúsque iudicium subeunt. Porrò quia qui superatus est, eius, qui superauit, factus est seruus: àntea non videtur fuisse, qui non erat seruus. Talis omnino, qui nō electione, sed natura seruus Diaboli propter peccatum originale, quamuis & actualibus eandem seruitutem veluti magis confirmauerit, nouóque titulo stabiliuerit, & secūdum primam institutionem Dei nec in peccato nasci, concipíve debuerit. Sed per baptismum in libertatem vindicatus, rursum eidem se seruituti peccando sponte subiecit, séque superari passus est. Huius conditio peior, vt esse fugitiui serui, vel rei solet, quando recuperatur: aut morbosi, seu vulnerati, cùm relabitur in eundem morbum, eádémve vulnus excepit parte, quod curatum fuit.

Intelligit autem Petrus tum hæreticos, tum ad idololatriam reuertentes. Ex posteriore genere creditur à nonnullis Demas fuisse, quem Paulus *suum aliquando adiutorem* [n], posteriore *desertorem, & seculi amatorem* [o] *vocat.* Thessalonicæ, quo abiisse idem scribit [p], Dorotheus [q] prodit simulacrorū sacerdotem factum. Arbitrantur alij resipuisse, quod mentionem de ipso Paulus ad Philemonem honorificè faciat, quam putant epistolam ea, quæ ad Timotheum est secunda posteriorem. Verior sententia, quam Baronius [r] tuetur, negans quod retulit Dorotheus. Amari certè

---

a hom. 42.
b 5. insti. c. 13.
c Rom. vi. 20.
d 1. cont. Iouin.
e 1. 2. q. 71. a. 1.
Castitas integritas quædam est.
f Gen. 6. 11. 12. Cant. 8. 5. Apoc. 19. 2.
g Psal. 37. 6.
h 1. cont. Iouin.
i l. Manumissiones. ff. de iust. & iure. *Origo seruitutis quæ sit.*
k lib. 8.
l in Laconicis.
m lib. 7. c. 56.
n li. de Vrbib.
o lib. 6. c. 18.
p ser. 6. & 83.
q Gen. 15. 13.
r Iosue 9. 21. & seq.
s Gen. 9. 25. 27.
t 1. Polit. c. 3.
u in Genesi.
x 19. de ciuit. cap. 15.
y Gen. 37. 28.
z de vera Relig. cap. vlt. Tract. 41. & 88. in Ioan. Tract. super Magnificat. Quæst. 153. in Genes. lib. 19. de ciuit c. 15.
a 1. 2. q. 122. a. 4 ad 3.
b in c. 6. ep. ad Ephes.
c Gen. 9. 25.
d ibidem.
e 2. 2. q. 122. art. 4.
f de Spiritu S. c. 20. *Seruitutis causæ quæ.*
g Quæst. 153. in Gen. 19. de ciu. c. 15. *Qui seruitutì addicuntur pœnæ nomine, ad quod genus seruorum spectent.*
h instit. de iure persona. l. 4. §. 1. & ff. de statu hom. l. 239. & ff. de verb. signif. l. Pupillus. §. seruorum appellatio.
i Aug. 1. de ciui. Dei, c. 10. à medio.
k Pallad. c. 73. vel 83.
l Plato in symposio.
m Act. 2.
Demas Pauli adiutor postea desertor.
n Col. 4. 14. ad Philemo. vers. 24.
o 2. Tim. 4. 10.
p supra.
q in Synopsi.
r 1. Tom. Annal in anno Christi 61. n. 88.

tè seculum potest sine apostasia: potuitque resiliens à Paulo tribulationis metu Demas, meliora capiens consilia, postea redire. Simile quod Haymo [a] de apostasia scribit Alexandri ærarij, de quo Paulus ad Timotheum [b].

Verumtamen vt redeamus ad institutum de periculis, & grauitate recidiui, vt vulgo loquuntur, imitatus est Petrus in postremis verbis versiculi præsentis illam sententiam Christi [c]: *Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus*. Pessimos experimur, qui de Catholicis hæretici, qui de Religiosis euaserunt seculares, vt de his disertè se Augustinus [d] expertum testis optimus est, atque Anselmus [e]. Ad idem facit monitum sanato datum paralytico [f]: *Ecce sanus factus es: iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat*: Eadem vis parabolę serui non dimittentis parua debita conseruo, cùm ei tanta dominus dimisisset, vt propterea compulsus fuerit etiam nouissimum quadrantem reddere [g]: Sumunt enimuerò nouo peccato incrementum ex ingratitudine præteritis remissionis; quamuis remissorum non redeat reatus, vt sanios habet Theologorum sententia.

Possunt eodem referri testimonia alia vtriusque Testamenti. Ex vetere: *Languor [h] prolixior grauat medicum: breuem languorem præcidit medicus*, nempe cùm semel, iterum, sæpius sanatus, sua recidit in peccati morbum negligentia. *In duobus [i] contristatum est cor meum, & in tertio iracundia mihi aduenit: Vir bellator deficiens per inopiam, & vir sensatus contemptus: & qui transgreditur à iustitia ad peccatum, Deus parauit eum ad romphæam [k]. Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit eum, quid proficit lauatio illius? sic homo qui ieiunat in peccatis suis, & iterum eadem faciens, quid proficit humiliando se? Orationem illius quis exaudiet?* Ad hoc propositum declarat locum istum Gregorius [l], & Rabanus [m].

Super [n] quo percutiam vos vltrà, addentes præuaricationem? omne caput languidum, & omne cor mœrens, A planta pedis vsque ad verticem, non est in eo sanitas: vulnus & liuor, & plaga tumens, non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo: scilicet ob replicata toties peccatorum vulnera, & attritas (sæpius resarta vestis assumentum non admittit) quodammodò vires, & obstinatam in malo animam, vix remedio locus est. *Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas* [o]? *Sicut [p] canis qui reuertitur ad vomitum suum, sic imprudens qui iterat stultitiam suam.* De quo loco postea sequenti versu.

In nouo Testamento præter ea quæ attulimus, multa peti possunt ex capite sexto, & decimo epistolæ ad Hebræos. ex Patribus decerpendæ sententiæ nonnullæ. Clemens [q] Alexandrinus ait, *quod continuè, & se inuicem excipientes propter peccata pœnitentiæ, nihil differunt ab his, qui non crediderunt, præter quàm in eo solo, quod se peccare senserunt*. Præterea negat se scire, vtrum sit deterius, prudentem, ac scientem peccare, an cùm pro his quæ peccaueris pœnituerit ductus fueris, rursum pecces.

Basilius [r] de eo, qui se pœnitere asserat, in peccato tamen perseueret adhuc, respondet primùm similitudine canis ad vomitum redeuntis, vt habetur hoc loco, & in citato ex Prouerbiis [s]: Deinde similem profert ex eodem libro, & capite: *Quando submiserit (inimicus) vocem suam: ἐὰν σοῦ δεηται ὁ ἐχθρὸς μεγάλῃ τῇ φωνῇ, μὴ πείσθῃς αὐτῷ. Si te rogauerit inimicus magna voce, ne credideris ei, quoniam septem nequitiæ* (id est, multæ) *sunt in corde illius*. Idem Basilius [t] docet, cùm relabitur quis in idem peccatum, argumento esse, illum primam causam peccati illius funditus non extirpasse, à qua veluti à quadam radice alia eiusdem generis pullulare necesse sit. Immò verò Gulielmus [u] Parisiensis verisimile scribit esse cor non fuisse contritum contritione perualida, quod statim restauratur ad relapsum peccati, & ad recidiuum. Ex Gregorio, Augustino, Hieronymo, Isidoro, Bernardo colligit Bonauentura [x] testimonia.

His omissis, ille notandus Augustini [y] locus, in quo agens de seipso, scribit *ex peruersa voluntate factam libidinem; dum seruitur libidini, factam consuetudinem; dum consuetudini non resistitur, factam necessitatem.* Id quidem verum etiam est ante iustificationem: at cùm quis crebrò relabitur, maior quædam inde ob ingratitudinem oritur imbecillitas, maiórque peccandi, salua tamen libertate, necessitas. Mirum profectò, quod se Ambrosius [z] deprehendisse testatur, *faciliùs qui innocentiam seruauerint, quàm qui congruè egerint pœnitentiam*. Vtinam vxoris Lot simus memores [a]; & isto sale conditi sapiamus, vt Augustinus [b] admonet. Vtinam mysticè corpus peccati egressos non reuertatur [c]; & cui peccata sunt imposita hircus [d] diabolus in deserta loca longè pellatur, nunquam rediturus.

Etsi verò longè res grauior in peccatis mortalibus, tamen quodammodo periculosior in venialibus, quæ propter leuitatem minoris fiunt, & eorum minor, sæpéque non sufficiens procuratur dolor, ac vitatio periculorum. Inter ætates, iuniorum periclitari solet ob procliuitatem, & imperitiam. Salubre remedium frequentia Sacramentorum, præsertim pœnitentiæ, vt optimè præcipit Gulielmus [e] Parisiensis, Robertus [f] de Sorbona, Gerson [g]. Sed alia ex parte ob familiarem vsum, & imparatam vsurpationem, tenuis colligitur fructus, & crebrò talis irreuerentia prouocat iram Dei, vt relapsum, & maiorem quoque lapsum permittat.

Refugientes.] Ἀποφυγόντες. *Qui refugerunt.*

Coinquinationes mundi.] Τὰ μιάσματα τοῦ κόσμου. Errores, & peccata. Videtur alludere ad illud ex parabola Christi *de domo vacante scopis mundata & ornata* [h]. Ad tales diabolus libentiùs redit, quasi maius reportans lucrum, quàm ex aliis pluribus, quos iam sibi obstrictos tenet, & quasi non alibi requiem inueniens, quia requies eius est nocere hominibus, quemadmodum è contrario Deus *hanc dicit requiem suam, si quis reficiat lassum, & hoc refrigerium suum* [i].

Quanquam alibi [k] per domum vacantem, intelligunt eum, qui antea fidelis erat, & in animo Deum habitatorem habebat, donáque gratiæ, quæ excluserit: per scopis mundatam, eundem immunditiis ac sordibus peccatorum coinquinatum, quæ sic ad habitandum ibi Diabolum inuitant, vt solet vera munditie domus materialis homines ad habitandum in ea: per ornatam, illum ipsum respectu etiam Diaboli, quatenus prauis vitiorum præditus est habitibus. Augustinus [l] interpretatur de redeuntibus ad seculum, nec ferentibus continentiæ labores. Christus quæ coinquinant hominem, peccata esse dixit [m]. Viget [n] verò nomen coinquinationum, ne quis putet solam reprehendi ignorantiam, &

Marginalia (left): a 4. Tim. 4. b 1. Tim. 1. 20. c Matt. 12. 45. *Quo de Catholicis hæretici, & de religiosis seculares fiunt, pessimi fiunt.* d epist. 137. e in c. 6. epist. ad Heb. f Ioan. 5. 14. g Matth. 18. 23. & seqq. h Eccl. 10. 11. *Recidiuũ vtro bis grauior corporis quam primus ægrotus.* i Eccl. 26. 25. 26. 27. k Eccli. 34. 30. 31. l in p. 4. pœniten. & lib. 1. ep. 30. m in Cõment. n Esa. 1. 5. 6. o Ier. 2. 36. p Prou. 26. 11. q 2. Strom. r Reg. 4. ex breuior. *In peccato perseuerare quam malum sit.* s cap. 26. 25.

Marginalia (right): t Reg. 289. ex breuio. *In peccatum relapsus causam peccati non extirpauit.* u lib. de sacram. pœnit. c. 5. x 3. Pharet. 2. cap. 11. y 8. Confess. c. 5. z 2. de pœnit. c. 10. *Faciliùs inueniuntur, qui seruauerint innocentiam quam qui congruè egerint pœnitentiam.* a Gen. 19. 26. Luc. 17. 32. b 16. de ciuit. c. 30. c Gen. 8. 7. d Leuit. 16. 10. *Peccata venialia ob recidiuum periculosiora mortalibus.* e Tract. de pœnit. c. 12. f Tract. de confess. & in sermone Pasch. g 2. par. Tract. de pœnit. exhort. ad Chr. h Matth. 12. 44. *Requies Diaboli est nocere hominibus.* i Esa. 28. 12. k Toletus in Lucam c. 11. Annot. 52. 86. ex Euthymio in Matthæum. *Vacans domus quæ in Euangelio dicatur.* l lib. 1. q. Euãg. c. 8. *Peccata sunt quæ coinquinant hominem.* m Matt. 15. 18. n lib. de Fide & operibus c. 25.

infidelitatem, quasi sola sufficiat fides, atque in eo nomine omnem esse immunditiam flagitiorum.

In cognitione.] Per cognitionẽ quam tradit Euãgelium prohibens dictas coinquinationes *Fides purificat corda*[a]: *Sermo mundos reddit*[b], *lex Domini est immaculata conuertẽsque animas*[c], sed cum aliis, quæ requiruntur ad mundiciam absolutam. Hieronymus[d] legit *Per scientiam*, quasi vana scientia perducat ad inflationem luxuriæ. Augustinus[e] *In agnitionem*, hoc est, contra illam. Ita quoque Saluianus[f].

Domini, &c.] Hæc omisit Hieronymus[g].

His rursus implicati superantur.] Hieronymus[h]. *Iisdem rursum superantur, qua ante superauerant.*

Facta sunt eis posteriora deteriora prioribus.] Χείρονα τῶν πρώτων, *Peiora primis*. Eadem phrasis in Euangeliis[i], & similis alia Iudæorum[k]: *erit nouissimus error peior priore*. Ἔσται ἡ ἐσχάτη πλάνη χείρων τῆς πρώτης. Hieronymus: *Facta sunt eis nouissima peiora prioribus*[l].

Vers. 21.] Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitię, quàm post agnitionẽ, retrorsum conuerti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato.

A Veritate cognita defecisse, peius, nec ei obediuisse, quàm cognitione caruisse: quia[m] *seruus qui cognouit voluntatem domini sui, & non præparauit, & non fecit secundum voluntatem eius, vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis vapulabit paucis*: &, *scienti bonum facere, & non facienti peccatum est illi*[n]. Hoc est quod antea dicebamus, de grauitate relapsus in genere: sed maximè si quis apostatet, vel à Fide, vel à Christianismo, vel ab ordine sacro, vel ab ordine Religioso. De malè viuentibus Catholicis intellexit præsentem locum Augustinus[o], & Saluianus[p], Damascenus[q], Ambrosius[r], Chrysostomus[s], & qui nomine Augustini extat scriptor[t] de vita Christiana, disputans fusè contra operum negantes necessitatem. Id verò verus Augustinus ex professo in libro de Fide, & Operibus[u] hinc probat. De Apostatis ab ordine Religioso, Augustini Operibus insertus Auctor Sermonũ ad Fratres in Eremo[x], & Isidorus Pelusiota[y], & apud Hieronymum[a] is, qui de Cãtico nouo scripsit, & ipsemet Augustinus[a], & Cæsarius[b] Arelatensis. Ephrẽ[c] de malis tum Christianis, tum Monachis: Hieronymus[d] duplici eâdem similitudine Furiæ persuadet ne repetat secundas nuptias. Hi ferè omnes afferunt simul sequentia duo exẽpla de Cane, & Sue. Lege etiam Cassianum*.

Argumentatur porrò validè Augustinus[e], vt dixi, non sufficere fidem. Sequitur quoque simul habitam amitti posse, quia recedi posse Petrus dicit post cognitionem à Sancto mandato, quod Hæretici quidem huius temporis vnicum volũt esse de Fide; Augustinus[f] autem, si de Fide sumatur, ait de illa sumi, quæ per dilectionem operatur, sicq; cetera in illo præcepta contineri, immò Petrum illud propriè intellexisse, quo iubemur ab huius mundi coinquinationibus recedere, castáque conuersatione viuere.

Præterea colligitur, elucere in eo etiam Dei misericordiam, quod non omnibus annuntietur Euangelium, ne grauius ferant iudicium nõ credentes: quamuis & admirãda eiusdem iustitia sit, vt prædicari noluerit multis, qui, si prædicatum ipsis esset, credidissent, & fructum fecissent, vt Tyrus, Sidon[g], & prædicari voluerit iis, qui sola fide contenti fructum non ferunt.

Nihilominus alia ex parte prodest etiã reprobis fidem habuisse, aut etiam gratiam, quatenus minus multa, vel non adeo grauia faciunt peccata. Quare ceteris paribus intelligẽda propositio, quoniam fidelis maius esse peccatum solet, quàm infidelis, ob circumstantiam cognitionis, quã habet ille, qua iste caret. Adhæc licet scientia præditus peccando maiore sit reprehensione dignus: illa eum tamen iuuare ad resurgendum scientia potest: atque hoc nomine minùs cadit periculosè. Hoc sensu Religiosi Basilius[h] minus ait esse peccatum, quia ex minore contemptu, ac veluti casu, cum de ineunda gratia Dei sollicitus sit, & permitti soleat à Deo peccare ad sanandam aliquam animi eius elationem, sicut contigit Petro[i]. Verumtamen multum refert ad exemplum pia Religiosi vita, ne retrahantur seculares, si contrariam deprehendant.

Quocirca conuenit proposito quod iustissimè conquerẽs exclamauit Augustinus[k]: *Quam multos putatis, Fratres mei, velle esse Christianos, sed offendi malis moribus Christianorum? Ipsi sunt vicini, qui iam appropinquabãt, & nimium opprobrium illis visi fuimus.*

Ceterùm potest hæc illa Christi sententia illustrari, qua de Iudæis dixit[l]: *Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo, &c. Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent*; videlicet non adeò graue peccatum: aut illud videri possent nõ habere, quod Christo non credidissent. Augustinus[m] hoc postremum docet, atque alij. Quin etiam censent aliqui ex peculiari quadam misericordia erga ciues suos Christũ noluisse miracula edere[n], ne illis abutendo, puniantur magis. Huc item facit nonnihil, quod ab eodem Christo de Iuda dictum est[o]: *Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille*, & in genere verissima Augustini[p] doctrina, *Deum aliquando nos exaudire, dum non facit, quæ petimus*, nempe si nocumento nobis sunt futura.

Melius.] Κρεῖττον. Nec bonum quidem est; sed comparatione maioris mali, dicitur melius, id est, minus malum, quoniam & minus graue peccatum, & minor propter illud pœna. Confirmat Pharaonis exemplo Chrysostomus[q], qui si prioribus plagis erudiri voluisset, submersus nõ fuisset. Dicitur, *quòd bonum fuisset Iudæ non nasci*[r], quia nihil patiendo, cùm omninò nõ esset, minus quodammodo malum fuisset.

Non cognoscere.] Græcè μὴ ἐπεγνωκέναι. Non cognouisse.

Viam iustitiæ.] Omnis virtutis, cuius requiritur exercitium à Christiano, non sola fides, tanquam necessaria ad æternam vitam via. Quidam codices[s] habent ἀληθείας, *veritatis*. Lex, & omnis Christiana doctrina, cur viæ nomine etiam absolutè dicatur, docui aliàs[t], nempe ob eam quam nunc indicaui causam; & vt intelligamus nobis procedendum semper, nunquam consistendum; & quia Christus ipse via est[u].

Post agnitionem.] *Est hoc peccatum scientis voluntatem Domini*[x] *hominisque*[y], & non facientis, *& illuminati*[z] *& voluntariè peccantis*[a].

Conuerti ab eo, &c.] Ἐπιστρέψαι ἐκ, &c. Augustinus[b] (*Reflecti à tradito, &c.*) Lego in bono sensu *conuertere se à nequitia sua*[c], *& conuerti à vanis ad Deum*[d], *& à tenebris ad lucem*[e]. Sed Latinius, &

clarius

a Act. 15. 9.
b Ioan. 15. 3.
c Psal. 18. 8.
d 1. con. Iouin.
e de Fide, & operib. c. 24. & 25.
f 4. de Prouid.
g Supra.
h ibidem.
i Matt. 12. 45. Luc. 11. 26.
k Matt. 27. 64.
l Hieronym. supra.
Peius est defecisse à veritate cognita, quàm non cognouisse.
m Luc. 12. 47. 48.
n Iac. 4. 17.
o Conc. 2. in Psal. 31. & in Psal. 80. & 83.
p 4. de Prouid.
q 4. de Fide c. 10.
r in c. 6. & 10. ad Hebr.
s Hom. 6. in Genes.
t To. 9. Oper. Aug. c. 13.
u c. 14. & 25.
x Serm. 8. & 34. 10. 16.
y lib. 1. epist. in 92.
a Tom. 9.
a de Dono Perseueran. c. 15.
b Hom. 18.
c de Armatura spiri. c. 9.
d epist. 10.
e 4. in fi. c. 18.
f lib. de Fide & Operibus c. 24. & 25. *Fides simul habita amitti potest.*
* cap. 45.
Misericordia Dei est, quod omnibus non annunciatur Euangelium.
g Matt. 11. 22.
Prodest reprobis habuisse fidem.
h Reg. br. in breuiorib.
i Matt. 26. 69. & seq.
k Conc. 2. in Psal. 30. *Multi nolunt esse Christiani propter malos Christianorum mores, non reuocatur.*
l Ioan. 15. 22. 24.
m Tract. 89. in Ioan.
n Matt. 13. 58. Marc. 6. 5.
o Matt. 26. 24.
p Tract. 73. in Ioan.
q Hom. 44. in Matth. *Quomodo fuerit Iudæ bonum non nasci.*
r Matt. 26. 24.
s apud Rob. Steph. *Pro omnis doctrina Christiana nomine dicitur.*
t Act. 1. 18. c. 9. & c. 19. 9. 10. 23.
u Ioan. 14. 6.
x Luc. 12. 47.
y Iac. 4. 17.
z Heb. 6. 4.
a Infra 10. 26.
b de Fide, & Operib. c. 24.
c Act. 3. 26.
d ib. c. 14. 14.
e cap. 26. 18.

clariùs diceremus auerti, vel auertere se siue à malo, siue à bono. Hieronymus [a]: *Meliúsq; eis erat non nosse viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum conuerti, & relinquere Sanctum mandatum, quod eis traditum est.* Quare Thomæ notatio inutilis, vt sit hoc loco conuerti, totaliter verti sine reditu pœnitentiæ finalis. Aliqui libri Græci [b] legunt: εἰς τὰ ὀπίσω ἀνακάμψαι ἀπὸ, &c. ad ea quæ retro sunt reflectere: vel, καὶ ἐπιστρέψαι εἰς τὰ ὀπίσω, ἐκ, &c.

Quod traditum est illis sancto mandato.] Iam retuli, mandatum quod nam interpretetur Augustinus [c], nempe vel fidei per dilectionem operantis, vel cauendi coinquinationes, hoc est, omnem immunditiam flagitiorum. Dicitur & κατ᾽ ἐξοχὴν caritatis mandatum, appellatúrque Christi, ac nouum [d]. Rectè sanctum mandatum, quod sanctus dat Deus: quod sanctificat (scilicet vel dispositiuè ad primam sanctitatem, vel meritoriè ad intentionem eiusdem: quod sanctè seruari debet: quod seruari sine gratia non potest: cuius per attributionem auctor Spiritus sanctus: quod sanctum Deum pro primario, & formali habet obiecto: quod vnum sancti in Beatitudine absque cessatione, sed necessariò perficiunt. Nihil differt à timore sancto, quem ait Dauid [e] *permanere in seculum seculi*, & lex ipsa vetus etiã vocata est Sancta, & sanctissima [f]. Quo itẽ cognomine Fidem ornat Iudas [g], intelligẽs totam religionem Christianam.

Vers. 22.] **Contigit enim eis illud veri prouerbij: Canis reuersus ad suum vomitum: &, Sus lota in volutabro luti.**

RElapsus turpitudo è turpibus ac immundis animalibus ducta, duplici similitudine optimè declaratur. Vtrumque iam Christus vsurpauerat [h]: *Nolite dare sanctum canibus: neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne fortè conculcent eas pedibus suis, & conuersi dirumpant vos.* Lyrici quoque carminis Auctor ambas coniunxit [i]:

Sirenum voces, & Circes pocula nosti:
Quæ si cum sociis stultus, cupidúsque bibisset,
Sub domina meretrice fuisset turpis, & excors.
Vixisset canis immundus, vel amica luto sus.

Eadem iunxit animalia vetus adagium: Canis peccatum sus dependit [k]: & illud [l],

Pro malo cane suem reposcis.

De re ipsa dictum priùs: nunc expendenda singula.

Contigit enim eis illud veri prouerbij.] Τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας. Hieronymus [m]: *Completúmque est in eis, verissimum illud prouerbium.* Accipitur quandoque prouerbium in genere pro quolibet sermone non manifesto, & similitudine inuoluto; qualis quæ dicitur nunc similitudo, nunc parabola. Vt apud Ioannem illud [n]: *Modicum, & iam non videbitis me, &c.* Liber Salomonis idem qui appellatur Prouerbiorum Hebraicè משלי *misle* vocari potest *Similitudinum, & Parabolarum*: immò, teste Hieronymo [o], potiùs Parabolarum, quàm Similitudinum. Latiùs patet similitudo, saltem in Euãgelio, vt Origenes [p] notauit, quia parabola semper habet adiunctam personam, vel negotiũ cum ratione confectum. Interpres tamen vertit interdum similitudinem pro parabola, & hanc pro illa, & loco horum prouerbium. Sed & Parabolam accipit pro sermone obscuro, vt cum scriptura loquitur de Balaam [q], Iob [r], Esaia [s], Ezechiele [t], apud quem præterea dicitur ænigma [u]. In eodem verò libro Prouerbiorum [x] (eadem verò in Ecclesiastico [y] sententia.) Parabola in ore stulti est obscurus, sed elegans sermo, & ibidẽ [z] idem valent Parabola, Interpretatio, verbum Sapientis, Ænigma.

Est autem Prouerbium, seu Adagium & Parœmia (quod etiam quidam barbarè veriloquium vocant.) *Oratio trita, & vt ita dicam, circumacta*, & iuxta viam quæ Græcè dicitur οἶμος, ad quippiam alludens aut innuens ob nonnullam similitudinem, vel sine similitudine continens scitũ, & vtile dictum cum quadam celebri nouitate. *Medice cura te ipsum* [a]. Similitudo Latinè dicitur, Græcè parabola. Est verò Prouerbium: *Patres* [b] *comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt*, vocatur tum Similitudo, tum Prouerbiũ [c], hoc est, prouerbium parabolicum. Eodem nomine potest appellari præsentis loci prouerbium. Egimus hac de re alibi, & satis accuratè Salmeron [d] ac Pineda [e], post Auctorem Adagiorum, & Cantapetrensem [f], & Iansenium [g]. Basilius [h] nomen Græcum τῆς παροιμίας exposuit eo quem dixi modo, τὸ τῶν παροιμιῶν ὄνομα ἐπὶ τῶν δημωδεστέρων λόγων παρὰ τοῖς ἔξωθεν τέτακται, καὶ ἐπὶ τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς λαλουμένων, οἷς τὰ πολλά· οἶμος γὰρ ἡ ὁδὸς ὀνομάζεται. *Prouerbiorum nomẽ de eo quod vulgariter dicitur apud externos* (nempe Auctores profanos) *compositum est, & de illis plerumque, quæ in triuiis dicuntur, semos enim via nominatur.* Tum subdit communem definitionem: Ὅθεν καὶ τὴν παροιμίαν ὁρίζονται, ῥῆμα παρόδιον τετριμμένον ἐν τῇ χρήσει τῶν πολλῶν, καὶ ἀπὸ ὀλίγων ἐπὶ πλείονα ὅμοια μεταληφθῆναι δυνάμενον. *Vnde Parœmia definitur, Verbum iuxta viam, vsu multorum tritum, & quod à paucis ad plura similia transferri potest.* Adhibet postea definitionem aliam: Παρὰ δὲ ἡμῖν, Παροιμία ἐστὶ λόγος ὠφέλιμος μετ᾽ ἐπικρύψεως μετρίας ἐκδιδόμενος, πολὺ μὲν τὸ αὐτόθεν χρήσιμον ἐμφαίνων, πολλὴν δὲ καὶ ἐν τῷ βάθει τὴν διάνοιαν συγκαλύπτων. *Apud nos verò, Prouerbium est sermo vtilis sub occultatione mediocri*, id est, *idonea expressus, multum quidem vtilitatis exhibens: in fundo autem, siue in recessu multam intelligentiam contegens.* Lege quoque Cyrillum Alexandrinum [i].

Canis.] Censetur apud Hebræos animal immundum [k]. *Et quæ communicatio*, inquit Auctor Ecclesiastici [l], *sancto homini ad canem?* & Esaias [m]: *Qui mactat pecus, quasi qui excerebrat canem.* Et Christus *nec Sanctum dari canibus voluit* [n], *nec mitti panem filiorum illis* [o]. Io posteriore sententia Gentiles disertè intellexit, loquens de Chananæa. De priore idem existimant Chrysostomus, ac Euthymius in Caput septimum Matthæi, licèt Hieronymus ibidem malos malit Christianos redeuntes ad vomitum. Et nomine porcorum infideles (idem de his Clemens [p] Alexandrinus) per quos illi alij, carnales Christianos. Isidorus [q] Pelusiota Canes, Iudæos interpretatur, qui diuinum sermonem persæpè acceperunt, ac rursum ad vomitum suum reuertuntur: aut Hæreticos ad veram doctrinam se conferentes, ac rursum ad priorem sententiæ peruersitatem redeuntes. Per porcos vult accipi, qui vitiosis affectionibus volutãtur, & porcinum vitæ genus sequuntur. Idem tamen [r], vt ante vidimus, apostatas Monachos canes intelligebat: præterea exponit [s] de quibuscumque, qui risu excipiunt, quæ omni commendatione, ac laude digna sunt.

Sed

a 1. cont. Iouin.
b Apud Rob. Steph.
c supra p. 25.
d Ioan. 13. 34. c. 15. 12. *Mandatũ sanctum rectè dicitur, quod Sanctus dat Deus.*
e Psal. 18. 19.
f 2. Mac. 1. c. 8. lib. 2. 6. 23. 28. Rom. 7. 12.
g ep. vers. 20.
h Matt. 7. 6.
i lib. 1. epist. in 8.
k Chiliad.
l ibidem.
m 1. cont. Iouin. *Prouerbiũ quid sit.*
n Ioan. 16. 16. 17.
o in cap. 1. Prouerb.
p Tract. 19. in Matth.
q Num. 23. 7. c. 24. 3. 15. 20. 21. 23.
r cap. 27. 1. c. 29. 1.
s cap. 14. 4.
t c. 17. 2. c. 20. 43.
u c. 18. 4.
x cap. 26. 7.
y cap. 20. 21.
z cap. 1. 6. *Quid sit prouerbium seu Adagium.*
a Luc. 4. 23.
b Ezech. 18. 2. 3.
c ibidem.
d Tom. 7. tract. 1.
e Iob 27. v. 6.
f 1. Hypotyp. c. 2. & lib. 7. cap. 1.
g in c. 1. Prouerb. & c. 3. Eccl. 1. vers. 3.
h Hom. in Prouerb.
i 5. Thesaur. cap. 4.
k Deut. 23. 18.
l cap. 13. 22.
m cap. 66. 3.
n Matth. 7. 6.
o infrà c. 15. 26.
p 1. Strom. c. 5. *Canis quos Christus in Euangelio vocet, & porcos.*
q lib. 1. epist. in 143.
r Epist. 92.
s lib. 2. epist. 211.

Sed præfero iudiciũ Augustini [a], eo loco duplici similitudine seu metaphorico prouerbio, eosdem intelligi, qui sint indigni, quibus diuina mysteria cõmunicentur, tanquam *animales homines, non percipientes ea, quæ sunt Spiritus Dei* [b]; Non ergo caninis danda Sancta, i. Sanctæ, & sacræ carnes Christi, aliáve Sacramenta: non porcinis diuinæ margaritæ, quæ maximo ornamento sunt, nam *circulus aureus in naribus suis mulier pulchra, & fatua* [c]. Iudæi, & eorum forsitan exemplo Turcæ, nos, & quosuis alienæ religionis homines appellant canes: כלבים *chelanim*: & vicissim à Christianis, iidem eodem nomine vocari solent; sicut in scriptura [d], vilissimæ quæque personæ.

Præterea in genere Canes accipiuntur ferè in malam partem, pro quibuslibet improbis, veritatis persecutoribus, & mala operãtibus [e]: aliquando pro malis prædicatoribus, qui muti sunt, & impudentes [f]. Conuenit nomen Hæreticis (ad Iouinianum bis apostatam ex Monacho, & ex Catholico hæreticum, aptat Hieronymus [g]) propter vomitum, de quo fit hìc mentio: propter cynicas maledicentias, impudentésque lasciuias: propter latratus, ac morsus contra veritatem, quam verbis, scriptisque maledicis lacerant, & armis etiam vexant.

Fateor tamen aliquando Canibus designari Fideles, vel Prælatos, vel Amicos, qui custodiunt greges: lingua lambunt aquam, necessitatis contenti: Lingunt vlcera per compassionem. Sensu mystico linguam canum & in historia Lazari, & in Psalmo LXVII. meliorem in partem sumere possumus. Consule Allegoriarum syluam [h], Petrum Blesensem [i], & quæ dixi ad Caput nonum Ecclesiastæ, & Psalmo LXVII.

Reuersus ad suum vomitum.] Ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα. In libro Prouerbiorum [k], vnde trãscripsit Petrus, ita legimus: ὥσπερ κύων, ὅταν ἐπέλθῃ ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ ἔμετον, καὶ μισητὸς γένηται. Et subditur similitudinis applicatio: οὕτως ἄφρων τῇ ἑαυτοῦ κακίᾳ ἀναστρέψας ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ ἁμαρτίαν. *Sicut canis cum reuertitur ad vomitum suum, & odibilis fit, sic stultus, suâ malitiâ, reuertens ad suam malitiam.* Apud solum Petrum repetitur, quod equidem sciam, τὸ ἐξέραμα, vel vt alij legunt, ἐξέρευμα. Est verò ab ἐξερᾶν exhaurire, euacuare, &c. Et verbale id quod exhaustum, euacuatum, eductum est, nempe etiam cibus reiectus, ac euacuatus, qui dicitur vomitus.

Explicat egregiè vim allatę similitudinis Gregorius [l]. *Canis quippe cum vomit, profectò cibum, qui pectus deprimebat, proiecit: sed cum ad vomitum reuertitur, vnde leuigatus fuerat, rursus oneratur. Et qui admissa plangunt, profectò nequitiam, de qua malè satiati fuerant, & quæ mentis intima deprimebat, confitendo proiiciunt, quam post confessionem dum repetunt, resumunt.* Ibi affert citatum pridem à nobis ante locum ex Ecclesiastico [m]: *Quid prodest, si quis baptizatur à mortuo, & iterum tangit illum, quid proficit lauatio eius?* Innuit eundem Ambrosius [n] sensum, tractans alia verba Christi [o]. *Nolite sanctum dare canibus, &c.* Explicat enim de relapsis, & fictis pœnitẽtibus. Hoc ait esse Augustinus [p] inimicos Domini mentiri illi [q], cùm redeunt ad ea, quibus renuntiauerant, videlicet in baptismo: & rursus bis insflexi superantur [r]. Præterea [s] vxoris Lot allato exemplo, quod affertur etiam à Christo [t], huius eandem vim similitudinis ad eundem modum, quo Gregorius, sed ante Gregorium ita declarat. *Premebat enim pectus conscientia peccatorum: accepta indulgentia, quasi vomuisti: & reuelatum est peccatum tuum* (aliter ac melius, *& reuelatum est pectus tuum*) *facta est bona conscientia ex mala conscientia. Quid rursus conuerteris ad vomitum tuum? Si canis hoc faciẽs horret oculus tuus: tu quid eris oculis Dei?* & alibi [u]. *Denique vide, quam horribilis res eos* (inimicos Ecclesiæ intra ipsam malè viuentes) *comparauerit: Horribilis profectò res est, proprium resorbere vomitum, nec in summa quidem fame à quoquam vsurpatum*, licet alienum aliqui sumpserint, vt meminit Iosephus [x]. Idem ad hoc ipsum propositũ exaggerat Procopius à Turriano [y] nostro citatus. Gulielmus [z] Parisiensis comparat cum vomitione confessionem, eleganter, pieque. Illustratur comparatio exẽplo mulieris, quę, cùm incestus peccatum reticuisset, visi sunt singuli buffones, quos ad singulorũ aliorum peccatorum confessionem euomuerat, os eiusdem denuo iniisse [a]. Tales ego conferri putem posse, qui, quæ volunt, vomunt confitendo, quæ nolunt, retinent [b], cum illis, qui, vt Augustinus [c] memorat, *ex iis quæ vorauerint, incredibiliter plura, & varia, paululum præcordiis contrectatis, tanquam de sacculo, quod placuerit, integerrimum proferant. Deterrimi, qui dedita opera quæ semel euomuerunt, resorbent.* Turrianus [d] idem in defensione pro epistolis Pontificum demonstrat in sua Clementem ex eodem Petro retulisse similem isti doctrinam de vomitione peccatorum, comparando eum illis, qui in naui, cum qua comparatur Ecclesia, nauseant vomúntque, nimirum per confessionem peccatorum, *quæ sunt*, inquit Clemens, *bilis, quæ morbum affert, alleuantur autem ea ratione.* Legendus Philastrius [e] de hæreticis: de malis Christianis Augustinus [f]: & de religiosis Cassianus [g].

Sus lota in volutabro luti.] Clarior interpretatio fuisset, *sus lota, ad volutabrum luti*, nimirum *reuersa*. vt postquam lauerit, reuertatur. Græca sic habẽt, ὗς λουσαμένη, εἰς κύλισμα βορβόρου. Illam versionem quã dixi, secuti sunt Adamus, Erasmus, Clarius, Caietanus, Gagneius, Salmerõ, Pagninus, Sà, Catharinus Immò & Hieronymus [h]. Verum est, prępositionem *in* ab Interprete iungi casui Ablatiuo pro Accusatiuo, vt, *Baptizantes* [i] *eos in nomine Patris, &c.* εἰς ὄνομα. Alia ex parte non videtur limpidiorem cœnosa sus aquam quærere, vt lauetur. Ipsamet volutatio prior contractio sordium est, quæ sequitur, ablutionis rationem videtur habere, quæ deinceps sunt renouatæ sordidationis. Idcirco fortassis Interpres lotam suem dixit in volutabro luti. Beda, & alij ponunt de sue sese in ipso luto lauante loqui Petrum.

Animal immundum, suem apud Hebræos esse, testes Machabæi & Eleazar pro eius abstinentia martyres effecti, meminerúntque etiam Auctores [k] profani, tanquam superstitiosi ritus Hebraici præter aliquot scripturarum testimonia [l]. Antea docui, suis, aut porci nomine Christum quid intellexisse cum Cane putarem Hoc loco animal vtrumque designare Hæreticos videtur. Horum secta pertinens ad Gnosticos, Borboritarum, siue Borborianorũ nomen habet ἀπὸ τοῦ βορβόρου, id est, luto, siue cœno. *Hi in cœnum euntes*, inquit Philaster [m], *& inde obliti de cœno facies, & membra sua deformantes gerebant.* Origenes [n] putrefactas, ac fœtentes cicatrices [o] interpretatur illorũ peccatorũ, qui sicut sues omnem fœtorem tamquã odorem suauissimum expetũt, & suis delectãtur peccatis, suis lætantur malis. Si autem porcinum hunc deponant odoratũ, ac sensum verbi Dei percipiant,

statim

Side-notes (left margin):
a 2. de Serm. Domini in mon. c.32.
b 1.Cor.2.14.
c Prou. 11.22. *Iudæi & Turcæ nos canes vocat.*
d 2.Reg.3 8. c.16.9. lib.4.R. 13. Eccl.9 4. *Canes quoslibet improbos designant, sed hæreticos præcipuè.*
e Ps.21.17.21. Philip. 3. 2. Apoc.vlt. 15.
f Esa.56.10. 11.
g con.Iouin.
Canes etiam fideles Prælati vocari possunt.
h verbo canis.
i Serm.30.
k cap.26 11.
l 3 part. Pastora. Admonit. 31.
Canis reuertẽtis ad vomitum explicatio.
m c.34.30.31.
n 2. de Pœnit. c.9.
o Matth.7.6.
p in Psal.80.
q Psal.80. 16.
r in Psal.83.
s Gen. 19 26.
t Luc.17.32.

Side-notes (right margin):
u in Psal.50. conc.2.
x 3. de Bello Iudai. c. 7.
y 4.con. Magdeburg. c.17.
z lib. de Pœnit. c.12.
Confessio peccatorum vomitioni comparatur.
a Speculum exemplo. dist. 9.c.32.
b Pelbartus in Quadragesimali de Pœnit. c.38.
c 14. de Ciuit. cap.24.
d 4.con. Megdeburg. c.17.
e hær.76.
f conc.2. in Psal.30.
g 4. inst. c.38.
h Epist.10.
i Mat. vlt. 19
Sus animal immundum apud Hebræos.
k Iuuen. Satyra 6. Tacitus 5. hist.
l Leuit. 11.7. Deut.14.8. Esa.66.17.
Borborita hæretici gnostici.
m de Hæresib.
n Hom. 1. in Psal 37.
o Psal.37. 6.

ſtatim conuerti ad pœnitentiam, & emendationem requirēdo, nec proprium fœtorem patiēdo, proclamare ad cœleſtem Medicum. *Putruerunt, ſtetuerunt, putrefactæ ſunt cicatrices meæ a facie inſipientiæ meæ.* Delectatur adeo his Diabolus porcis, vt & iſta ſæpenumero appareat forma, & ſibi poteſtatem ingrediendi in porcos petierit à Chriſto [a]: Prodigus, luxurioſus paſcebat porcos [b]: immò porcum ſaginatum nominat Marcus [c] eremita, & ſubare apud Plautum, Horatium, Tertullianum, Hieronymum, alióſq; à ſue, ſicut, χοιρομανεῖν à χοῖρος (eſt & hoc, atq; porca nomen naturæ, quæ fœminæ ſunt, vt ait Varro [d]) actum ſignificat libidinis exercere, ſeu proſtituere; teſtíſque Hieronymus [e], vocare ſolitū Socratem voluptuarios vocabulis canum, ſuumque) Hippocratis filios ὗας ſues porcóſve Comici veteres ob ſordidos mores ac turpem illuuiem nominabant [f]) Ipſe verò, & paſſim alij ſectam Epicuri, *gregem porcorum* appellant [g]. Si verum dixit idem Varro [h] nomen animali olim fuiſſe θῦς, Latinè thyſus à θύειν, quod ab ſuillo genere pecoris immolādi initium primum ſumptum ſit: cui ſententiæ nonnihil fauet cæſa fœdus fieri ſolitum porca [i]: (vnde fœdus Auguſtinus [k] explicat, quod res minimè fœda ſit, nempe per antiphraſim; alij, à fœditate ipſa porci) poſſemus iuxta tropologiam interpretari, ante omnia veluti mactandam Deo carnem, & mortificādam. Scribit Clemens [l] Alex. quoſdam dixiſſe, à carne ſuilla Iudæos abſtinuiſſe, quòd hoc animal eſſet maximè ſceleratum, & execrādum, quoniam maximè ex aliis fructus proprios perimit: alios, quia ſit procliue ad coitum. Rurſum [m] idem, ex ſua, & Barnabæ ſententia, eſus ſuis vetiti cauſam dat, vt intelligerent, colentes Deum verſari cum impuris hominibus ac inhoneſta venere pollutis non debere.

Complexus eſt Lactantius [n] eleganter omnes rationes talis præcepti, docens id potiſſimum eo intelligi, vt ſe à peccatis Iudęi, atque immunditiis abſtinerent. *Eſt enim*, inquit, *lutulentum hoc animal, & immundum, nec vnquam cælum aſpicit. (Si ſurrectus ſtare cogatur oculis, clamoſiſſimum licet, ſtupefactum conticeſcit* [o]*: quod carnalis facit homo, cùm de diuinis rebus audit (ſed in terra toto & corpore, & ore proiectum, ventri ſemper & pabulo ſeruit: nec vllum alium, dum viuit, præſtare vſum poteſt, ſicut cætera animantes, quæ vel ſedendi vehiculum præbent, vel in cultibus agrorum iuuant: vel plauſtra collo trahunt: vel onera tergo geſtant: vel indumentum exuuiis ſuis exhibent: vel copia lactis exuberant: vel cuſtodiendis domibus inuigilant. Interdixit ergo, ne porcina carne vterentur, id eſt, ne vitam porcorum imitarentur, qui ad ſolam mortem nutriuntur: ne ventri, ac voluptatibus ſeruientes, ad faciendam iuſtitiam inutiles eſſent, ac morte afficerentur. Item, ne ſe fœdis libidinibus immergerent, ſicut ſus, quæ ſe ingurgitat cœno: vel ne terrenis ſeruirent ſimulacris, ac ſe luto inquinent. Luto enim ſe oblinunt, qui Deos, id eſt, qui lutum, terrámque venerantur.* Sic Lactantius, cuius omnis hæc oratio hic à me fuſiùs eſt recitata, quoniam præſenti loco magnam lucem affert. Addunt alias [p] cauſas alij: quod ſit ſus animal anthropophagon: humo roſtris effoſſa ſata obruat, ne ab auibus deuorentur: graues morbos eſus ſuillæ gignat: Ionæ ſolique inuiſum crediderit Ægyptus: obſcœniſſimus illius victus. Legendus etiam Chryſoſtomus [q], dum reprehendit Euam, quod porco Diabolo communicauerit diuini margaritam ſibi, viróque traditi præcepti [r]. Theodoretus [s] ideo Iudæus carnem ſuillam minimè immolaſſe tradit, quia ſola veſcebantur Ægyptij, qui ceteras colebant animantes, (Ægyptios tamen etiam quidā dicunt abſtinuiſſe) quas immolabant Iudæi. Vana Taciti ratio [t], quòd Iudæos quōdam ſcabies turpauerat, cui id animal obnoxium, coluiſſe ſuem [u]. Refellit Ioſephus, qui nec nomine dignana, nefanda vocat animalia [x] tantum abeſt, vt colerent pro numine: quod ſcribit tamen etiam Plutarchus [y] præter illam, quam Tacitum dixi cauſam attuliſſe. Sed mentitur de illis ipſe, ac Plutarchus alia permolta. Fabula etiā de cauſa quare apud Cretenſes haberetur animal ſacrum, quòd ſugendam fœmina ſus nato Ioui mām̄am præbuerit, grunnituque impediuerit ne illius vagitus poſſet intelligi [z]. Antonio Anachoretæ ſus appingitur, vel ſymbolū diaboli toties ab eo ſuperati: vel carnalium tentationum, quas ab eodem quoque ſuggeſtas deuicit: vel ob variorum animalium greges, quibus incolumitatem nō rarò præſtitit, præſtátque. Porcus autem in condimentum quoddam venit eorum, quæ ad eſcam hominis adhibentur, huicque pecudi anima data eſt pro ſale [a]. Lege librum Ioannis Molani de picturis imaginum.

Diabolus porcis delectatur.
a Matt. 8. 3.
b Luc. 15. 16.
c lib. de ſalutari. præcepti.
d 2. de re ruſt. cap. 4.
e 2. contr. Iou.
f Rhodig. li. 25. cap. 26.
g Horat. lib. 1. epiſt. 4.
h Supra.
A ſuillo genere pecoris immolandi initium ſumptum.
i Liu. lib. 1. Virg. Æneid.
k de dialect. cap. 6.
l 7. Strom. c. 3.
Cur Iudæis ſuilla caro interdicta.
m 3. Pædagog. ca. 11. & 5. Strom. c. 4.
n 4. Inſti. 7.
o Plutarch. 4. Sympoſ. q. 5. Alexandr. Aphrod. lib. 2. Probl. in 135.
Sus animal eſt in vita proſus inutile.
p colligit Dalecampius in Plin. lib. 8. cap. 51.
q Homil. 16. in Geneſ.
r Geneſ. 3. 2. & ſeq.
s Theodo. de curan. Græca. affection.
t 5. Hiſtor.
u 1. con. Apion.
x 5. de Bello Iud. cap. 1.
y 4. Sympoſ. q. 5.
z Agathocles Babylon. ſed aliter Virg. 4. Georg. de Ioue ſeruato crepitanti ære.
a Cic. 5. de finib. & 2. de natur. Deo. Plin. lib. 8. ca. 51. & 2. de re ruſt. c. 4.

CAPVT TERTIVM

ARGVMENTVM.

Argumentum huius tertij capitis.

Inter alia, quæ mendaces magistri ac illusores, quos propriis priùs descripsit notis, docebant, illud erat, nullum Domini fore aduentum secundum. Hoc refellit, probatque futuram Mundi renouationem, ac venturum Dominum breui, & improuiso. Si longior nobis videatur mora, quamlibet longam opinione nostra, perbreuem apud ipsum esse: hoc interim spatium ad resipiscentiam, & pœnitentiam suppeditari, prout & Paulus monuerit sapienter in epistolis: has quidem difficiles epistolas: at malè facere, qui quemadmodum & Scripturas alias eas deprauent, atque detorqueant ad commentitiam & falsam doctrinam suam.

1 HANC ecce vobis, charissimi, secundam scribo epistolam, in quibus vestram excito in commonitione sinceram mentem.

2 Vt memores sitis eorum, quæ prædixi verborum à sanctis Prophetis, & Apostolorum vestrorum, præceptorum Domini & Saluatoris.

3 Hoc primùm scientes, quòd venient in nouissimis diebus in deceptione illusores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes.

4 Dicentes: Vbi est promissio, aut aduentus eius? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creaturæ.

5 Latet enim eos hoc volentes, quòd cœli erant priùs, & terra de aqua, & per aquam consistens Dei verbo.

6 Per quæ ille tunc mundus aqua inundatus periit.

7 Cœli autem, qui nunc sunt, & terra eodem verbo repositi sunt; igni reseruati in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum.

8 Vnum verò hoc nō lateat vos, charissimi, quia vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus.

9 Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant: sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti.

10 Adueniet autem dies Domini vt fur: in quo cœli magno impetu transiēt, elementa verò calore soluentur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera, exurentur.

11 Cùm igitur hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus, & pietatibus,

12 Expectantes & properantes in aduentum diei Domini, per quem cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent?

13 Nouos verò cœlos, & nouam terram secundùm promissa ipsas expectamus, in quibus iustitia habitat.

14 Propter quod charissimi hæc expectantes, satagite immaculati, & inuiolati ei inueniri in pace.

15 Et Domini nostri longanimitatem, salutem arbitramini: sicut & charissimus frater noster Paulus secundùm datam sibi sapientiam scripsit vobis.

16 Sicut & in omnibus epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti, & instabiles deprauant, sicut & cæteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem.

17 Vos igitur fratres præscientes custodite, ne insipientium errore traducti excidatis à propria firmitate.

18 Crescite verò in gratia, & in cognitione Domini nostri, & Saluatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc, & in diem æternitatis. Amen.

Vers. 2.] Hanc ecce vobis charissimi, secundam scribo epistolam, in quibus vestram excito in commonitione sinceram mentem.

Vers.2.] Vt memores sitis eorum quæ prædixi verborum à sanctis Prophetis, & Apostolorum vestrorum, præceptorum Domini, & Saluatoris.

HI, quorum capite priore praui expositi sunt errores, morésque, redargui præterea poterant ex traditis in prima epistola. Idcirco iubet, vt attentè vtramque legant, & repetant memoria, quæ iisdem de rebus, de quibus scripsit, alij quoque tum Prophetæ præscripserint, tum Apostoli, siue scripto siue verbo præceperint. Inculcari sæpius eadem, cùm necessaria sunt, debent, vt facit toties, & cur faciat, monet Chrysostomus [a], aliíque.

Inculcari sæpius eadem debent, cum necessaria sunt.

a Vt hom.6. in Gen. & in aliis ad populum.

Obiicientibus eadem semper legi, respondet ille [b]: *Hoc vos maximè perdit. Id verò contumeriæ, quia nec satiantur eadem sæpius in theatro spectantes, & eorum reprehensionem esse, quòd non corrigantur, toties audientes.* In Genesi [c] Ioseph duplex eadem de re Pharaonis exponens somnium dixit: *Quod autem vidisti secundo ad eandem rem pertinens somnium, firmitatis indicium est, eo quòd fiat sermo Dei, & citius impleatur.* Oportet *memores esse mandatorum Dei, ad faciendum ea* [d]. Eôdem spectat in Ecclesia repetitio antiphonarum, ad gustum spiritualem, firmiorem doctrinam, affectum, &c. vittæ in vestimentis Iudæorum: phylacteria, & spinæ etiam Pharisæorũ erant ad excitandam memoriam legis. Paulus [e] in pari causa, in qua & hoc loco Petrus, *Eadem*, inquit, *vobis scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium*, ἀσφαλὲς tutum. Syriacè: (*eo quòd vos cautiores efficiunt, videte canes, videte malos operarios, &c.*)

b Hom. 19. in Actus.

c cap.41.32.

d psal.102.18.

e Philip.c.1.2.

Hanc ecce vobis charissimi secundam scribo epistolam.] Ταύτην ἤδη &c. Hãc iam. Legit forsan Interpres ἰδοὺ *Ecce*. Ergo Petri epistolæ duæ sunt, & ad eosdem quidem datæ. Quapropter Petrus Aureolus [f] non rectè dixit, istam Romanis esse scriptam. Nec vera sententia, quæ tres numerat epistolas Petri. Meminit Hugo, respondétque argumento, quoniam videatur innuere se aliam scripsisse contra illusores, ac falsos magistros, primam quoque materialiter, & indirectè contra eosdem esse. Nullus diuinorum scriptorum Catalogus plures duabos recenset epistolas Petri.

Duæ sunt Petri epistolæ ad eosdẽ datæ.

f Compend. Scripturæ.

In quibus.] Ἐν αἷς, videlicet ἐπιστολαῖς. Beda. hoc fœmininum pronomen si attendisset, optionem exponendi non dedisset vel in epistolis, vel in eis, ad quos epistolas scribit. Ergo *in quibus* refertur non ad nomen singulare τὴν ἐπιστολήν, sed ad res in illa contentas, & in priore ac ad vtramque epistolam.

Vestram excito in commonitione sinceram mentem.] Malo codice vsus Erasmus, legit, Ἐν ἐπιγνώσει *In cognitione*, pro ὑπομνήσει. *Commonitione*. Thomas non passiuè tantùm, sed actiuè quoque accipit, vt moniti monere possint, sicut sempe loquebatur Corinthiis Paulus [g] *de exhortatione, qua exhortabantur à Deo, vt alios hortarentur, de consolatione, vt consolarentur*. Cui par in Psalmo LXXVII [h]. sententia. Quare non debet Concionator videri aberrare, quando quædam reprehendit peccata, quibus auditores nõ sunt obnoxij: iuuat vt hoc nomine gratias agant, magis horreant, in aliis reprehendant.

g Compend.

h vers.6.

Concionator non est reprehendendus arguens peccata quibus auditores non sunt subditi.

Tota epistola commonitoria est, sic enim & primo capite [i] præfabatur Petrus: *Propter quod incipiam vos semper commonere de his.* Cõciliat quoque illos sibi laudatione sinceræ mentis eorum, quemadmodum & eodem profiteris loco agere se eum scientibus, & confirmatis in veritate. Relege ibi annotata.

i vers.12.

Egregium exemplum hinc petant Prælati, atq; Prædicatores, vt in Spiritu lenitatis [k], ac honorificè etiam tractent subditos, & auditores. Sincera mens Latinè, veluti absque cera mel, Græcè εἰλικρινὴς διάνοια est sine fuco, aperta, & manifesta, quasi sit ad τὴν εἵλην κεκριμένη ad calorem solarem, qui disgregat discreta, & separata à permixtione, vel ad splendorem solis diiudicata. Nam sicut *qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius: ita qui facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo* (qui lux ipsissima est) *sunt facta* [l]. Græcam vocem sic Interpres perpetuò sumit. Qui deriuãt, quasi syncerus sit, qui socio fructus aluei cum melle ceram, vt debet, communicat, ex Græca præpositione, & Latino vocabulo vnum componunt.

k Gal.6.1.

l Ioan.c.3.20.21.

Vt memores sitis, &c.] Implicata oratio sic è Græco euoluenda: (Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων Προφητῶν: *Vt memores sitis verborum, quæ prædicta sunt à sanctis Prophetis*: καὶ τῆς τῶν Ἀποστόλων ὑμῶν ἐντολῆς τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος, *& præcepti Domini, & Saluatoris, quod ab Apostolis vestris traditum est.*) In priore membro possemus ita quoque reddere: (*Vt memores sitis verborum prædictorum à me, ex libris Prophetarum:*) In posteriore: (*Et præcepti Apostolorum vestrorum, qui etiam sunt Apostoli Domini, & Saluatoris*: vel, *quod præceptum est quoque Domini, ac Saluatoris.*) Oecumenius vult eandem præpositionem ὑπὸ inseruire tribus, nẽpe Προφητῶν, Ἀποστόλων, Κυρίου Σωτῆρος. Interpres accepit primum membrum iuxta secundam expositionem.

Quanti referat Prophetarum prolatum testimonium, priùs dixi: & illud præterea maximi momenti erat, vt quæ dabantur præcepta, Christi esse intelligerentur. Idcirco Paulus [m] sua distinguebat à præceptis Christi: cõiungit quoque tanquam scripturas Prophetarum cum præcepto æterni Dei [n] suggerit *quæ præcepta dederit per Dominum Iesum* [o], *& exigit ab eis, qui videbantur esse prophetæ, aut spirituales, vt cognoscant quæ scriberet ipse, quia Domini essent mandata* [p]. Maior proculdubio legislatoris huius auctoritas, quàm numinum falsorum, quibus leges acceptas ferebant homines legislatores. Quare Paulus [q] comminatur: *qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis.* Postremò *superædificatos nos* asserit *supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum* [r].

m 1.Cor.7.10.25.

n Rom.16.26.

o 1.Thess.4.2.

p 1.Cor.14.37.

q 1.Thess.4.8.

r Ephes.2.20.

Verborum à sanctis Prophetis, & Apostolorum.] Meminit Carthusianus alterius lectionis, eamq; sequitur: (*verborum Prophetarum, & Apostolorum sanctorum.*) Vtrique congruit epithetum sanctorum: cur autem Prophetis, aliàs docui [s].

s cap.1.21.

Apostolorum vestrorum.] Complutenses ac Regij codices Græcè habent etiam pronomen personæ secundæ (ὑμῶν) ceteri primæ (ἡμῶν). Hanc lectionem posteriorem posteriores ætate Auctores sequuntur, exponentes, vt Petrus dicat, *A nobis Apostolis*, seu *ab Apostolis, qui sumus nos*. Sic post Erasmum Caietanus, Vatablus, Clarius, Adamus, Ioannes Benedictus, Catharinus, Salmerón. Reliqui sequuntur editionem nostram, quæ faciliorẽ etiam efficit sensum. Similis in Iuda [t] sententia: *Vos autem, carissimi, memores estote verborum, quæ prædicta sunt ab Apostolis Domini nostri*

t epist.vers.

stri Iesu Christi. Fortassis intelligit Petrus non solos ex numero duodenario propriè appellatos Apostolos, verum etiam Apostolicos alios prædicatores, maximè qui primi Euangelium aliqua in prouincia prædicauissent. De hac Apostolicorum latiore notione dixi alibi [a], prolatis exemplis [b]. Sermo præterea videtur hic esse tû de verbis scriptis, tum de prædicatis.

Vers. 3.] Hoc primùm scientes, quòd venient in nouissimis diebus in deceptione illusores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes.

Vers. 4.] Dicentes: Vbi est promissio, aut aduentus eius? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creaturæ.

EXemplo Christi [c] præmonet de futuris pseudochristis, ac pseudoprophetis: quod fecit etiã Paulus [d], & Iudas [e], ne fallantur incauti. Res clara, clariorem euadet magis explanatione verborum.

Primum.] Πρῶτον, & nomen potest esse, & aduerbium. Quod seriò, ac valde commendatur vt primo loco dicitur commêdari, licet non alia desint, quæ maiorem requirunt commendationem. Lege caput quartum prioris epistolæ [f].

Venient.] Non missum, vel auctoritate diuina, inquit Thomas, quâuis missi à Dæmonibus, quorum attendent doctrinis, & *spiritibus erroris* [g], *ad vos*, aut errantibus, aut in errorem inducentibus, *fallacibus*, vt legit Ambrosius [h], & Hilarius [i], *seductoribus*, vt Augustinus [k]. In eundem Pauli locum Anselmus in exemplum adducit Aginnêses, quos Dæmones equina specie noctibus vsi portabant per aëra, vbicunque vellent, terum eis temporalium copiam ministrãtes, & prauis eodẽ dogmatibus imbuentes. His & vetustiora, & recentiora proferri possunt alia exempla non pauca, nõsque de hoc alias meminimus. Côsentit in eiusdem loci expositione Chrysostom. & alij. Testatur apud Cassianû [l], Serenus Abbas, audiuisse se apertissimè, Dæmonem confitentem per Arium & Eunomium se impietatem sacrilegi dogmatis edidisse. Adhibet in eiusdem rei confirmationem tum id, quod ex Paulo recitatum est, tum illû, quod in Historia Regum [m] prædicat *manifestè se spiritum mendacem futurum in ore omnium prophetarum eius*, (Achab) hoc est pseudoprophetarum.

In nouissimis diebus.] Ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν. In extremo dierû. Ari) [n] ἐπ' ἐσχάτων. In epistola Iudæ [o]: (Ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ. *In vltimo tempore.*) In priore ad Timotheum [p]: Ἐν ὑστέροις καιροῖς, *in posterioribus temporibus*: & secundum vulgatam editionem *in nouissimis*. Ad hunc modum nô raro vltima, nouissimaque pro posterioribus poni, & ἔσχατα εἶναι τῶν ὑστέρων, docui Cômentario Actuum Apostolicorũ [q], & primæ Ioannis epistolæ [r]. Quocirca licet Antichristi tempore futuri maximè sint errorũ satores, non eò respexisse Petrum duntaxat puto; vt Augustinus [s] videtur velle: sed ad posteriora tempora illo quo hæc scribebat. Nam Iudas suo iam tempore id scribit impletũ, quod ait ab Apostolis prædictum, Petri hunc locum etiam intelligês. Nec Espencæi notatio necessaria fuit, ad sæpius memoratum Pauli locum, ibi esse ἐν ὑστέροις, non autem ἐν ἐσχάτοις. Verùm dicit, quod & ipsi monuimus [t], aduentum Domini etiam priorem, vocari nouissimum tempus, diem, horam [u]: nô assentior, cùm præsentem, cùm Iudæ, & eo, quẽ tractat locum, de secundo sumi præcisè velit. Castilusianus præcipuè tẽpora docet Antichristi designari. Ego magis propinqua, illis videlicet, quibus scribebat. Etsi fateor, aduentum Antichristi, vt proximũ, æque iam tunc vicinius ab Apostolis ipsis prædicatum. Lege Commentarium epistolæ primæ Ioannis [x]. Mecum sentit Adamus.

In deceptione illusores.] ἐμπαῖκται, vel vt nonnulli [y] habent ἐμπαιγμονῇ, ἐμπαῖκται, *illusione, illusores*. Hieronymus [z], *illusores seducêtes*. Augustinus [a]: *Illusione illudentes*. In epistola Iudæ [b] recitatur iisdem verbis tota sententia, nisi quod pro *venient* ἐλεύσονται, est erũt ἔσονται. Licet quidam [c] legat illo alio modo. Quia verò citat Apostolos hæc prædixisse, innuere Petrum videtur, Inde colligit Oecumenius, propterea Iudam longæuũ fuisse, vixisse, que post alios Apostolos.

Illusio hæc Gnosticorum, ac similium fuit, vt Oecumenio placet, qui, vt statim subiicitur, cùm libidinibus indulgerent, Fidelibus castè viuentibus, ob spem beatitudinis, ac propter timorẽ iudicij insultabant, eósque irridebãt, vt qui cogitationibus inanibus allicerentur, vel terrerentur de rebus, quæ omninò futuræ non viderentur, cum necdum aduenissent, quò fieret, vt pari felicitate fidem ceteris Domini mandatis non adhiberent. Simplex παίζω est *iocor ac ludo* propriè ὡς παῖς, *vt puer, ac pueriliter*. Vnde iocãs in verbis Lucianus [d], Διὸς, ait, παίζων, παῖς ὤν, Puer ludens, & ludens calculis. Compositum ἐμπαίζειν, & ἐμπαίζεσθαι, familiare est Euangelistis [e]: nominis verò ἐμπαῖκτης, præter istud, & Iudæ, aliud exemplum non affertur: Paulus [f] ἐμπαιγμὸς, vsurpat pro ludibriis. Apud eundẽ Apostolum. g ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, *in hypocrisi loquentes mendacium sunt*, qui sciêtes, ac prudentes vana, & falsa pro veris mentiuntur, & simulant, ficte boni, verè mali, & pietatis primùm speciem prætendunt, atque aliis veluti pueris hac larua illudent.

Pro cathedra pestilentiæ, seu pestilentium, aut pestilentiarũ in Psalmo primo [h] Hebraicè legitur לצים *lesim, illusorum, & derisorũ* (quo pacto vertit Hieronymus) quos vocat Chaldæus מַפְסִקִין *mephkene*. Aquila eadem significatione χλευαστῶν, vt etiã Ambrosius notat. Symmachus λοιμῶν insidiatores: quinta, & sexta Editio παρανόμων iniquos. Hebræum nomen significat adeo superbos, nulliúsq; monitis acquiescêtes, & deprauatos, vt tamquam pestis alios inficiant. Plura in eiusdem Psalmi Commentario.

Illusio quanto pios damno afficiat, videlicet cum pietas illuditur, docuit explicans illud: *Multo plures sunt illi* [i]. Christus ipse illusus, ac irrisus fuit, maximè tempore passionis, & in ipsa Cruce à militibus, & à Iudæis [k]. A Gentilib. conficta sunt de Christianis, & Christo nomina & crimina permulta, vt antea retulimus. Hæreticorũ in hoc genere de Catholicis criminationum, ac ludibriorũ plaustra recensentur. Quod Lutherus [l] de Sacramentariis, & aliis sectariis dixit, mihi satis est ista beatitudo: *Beatus vir, qui non abiit in consilio Sacramentariorum, nec stetit in via Zuinglianorum, nec sedit in cathedra Tigurinorum*: potiore nos in illum ipsum, & alios Hæreticos ratione possumus retorquere. *Nominatio Domini est omnis illusor* [m]: *Ipse deludet illusores* [n]: *Parata sunt derisoribus iudicia, & mallei percutientes stultorum corporibus* [o]. *Eliget Deus illusiones eorum, & quæ timebant, adducet eis* [p]. Hieronymus legit.

a Act. 1. b Philipp. 2. 25. & ex historia.
c Matt. 24. 4. & seq.
d 1. Tim. 4. 1. 2. 3. 2. Epist. 3. 1. Act. 20. 29. 30.
e epist. vers. 18.
f vers. 8.
g 1. Tim. 4. 1.
h Ibidem. i lo. de Trinit. k 15. con. Faust. cap. 10.
l collat. 7. c. 32.
m 3. Reg. 22. 22. & seq. Paral. 18. 21.
n apud Rob. Steph. vers. 18. cap 4. 1.
q cap. 2. 17.
r cap. 2. 18.
s de Ciuit. 20. c. 8.
t Eph. 1. 10. Michæ. 4. 1. Ioelis 2. 28. Act. 2. 17. Matt. 25. 37. 1. Ioan. 2. 18.
x cap. 2. 18.
y apud Rob. Steph.
z 1. cont. Iouin. a 20. de Ciu. b vers. 18. c apud eúdem.
d in vita Auct.
e Matth. 2. 16. cap. 20. 19. cap. 27. 31. Marc. 10. 34. c. 15. 20. Luc. 14. 29. ca. 18. 32. cap. 22. 63. c. 23. 36. f Heb. 11. 36. g 1. Tim. 4. 2.
h vers. 1.
i 4. Reg. 6. 16.
k Matt. 26. & 27.
l serm. de Eucharist. tom. 7. pag. 381.
m Prou. 3. 32.
n ibid 34.
o Prou. 19. 29.
p Esa. 66. 4.

legit, illuſores, quaſi Deus eligat, per quos illudat, & irrideat illos, qui alios, ac Deum ipſum illuſerunt, & irriſerunt. Tandem *illuſio, & improperium, ſuperborum* [a], & nempe familiaria ſunt, dum abutentes Dei miſericordia dantis locum pœnitentiæ, in ſuperbiam [b], illudunt minas diuinas, & alios vexant.

Iuxta proprias concupiſcentias ambulantes.] Hieronymus [c], *iuxta propria deſideria ambulantes.* Auguſtinus [d]: *ſecundum proprias concupiſcentias ſuas euntes.* Κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι. Nulli magis irrident res diuinas, quàm qui concupiſcentiis ſtudẽt ſatisfacere: ſicut differẽtem *de eleemoſyna Chriſtum, Phariſæi qui erant auari, deridebant* [e]. His aptiſſimè reſpondit ille [f]: *Vos eſtis qui iuſtificatis vos coram hominibus, Deus autem nouit corda veſtra.* Quaſi dicat: adeo pleni ſunt omni nequitia, vt hoc ſolus Deus probè nouerit, ſolúſve, vt par eſt, exprimere valeat. De concupiſcẽtiis, & libidinibus Hæreticorum nonnihil priùs meminimus. Ambulandi verbum denotat nouas veluti progreſſiones, ac vt loquitur Paulus [g] de ſeductoribus, *proficiunt in peius, vt eant in adinuentionibus ſuis malis* [h], non contenti communibus concupiſcentiis: vt è contrario *eunt iuſti de virtute in virtutem, & aſcenſiones in corde ſuo diſponunt* [i].

Vbi eſt promiſſio, aut aduentus eius?] Ποῦ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ; Auguſtin. [k] ad verbũ: *Vbi eſt promiſſio præſentiæ ipſius.* Legit eodem modo Lyranus. Vertit quoque capite primo [l] παρουσίαν Interpres, præſentiã. Omittunt verò coniunctionem Vatablus, Eraſmus, Clarius, Caietanus, Adamus. Expoſitio iſtorum eſt de generali reſurrectione, de Iudicio vniuerſali, de regno Chriſti. Oecumenius, Beda, & reliqui de Iudicio potiſſimùm accipiunt. (Auguſtinus [m] negat ſermonem eſſe de reſurrectione) vt eius ſublato metu effrenatius libidinari Gnoſtici perſuaderent. Eadem de Iudicio, mens Bedæ, qui rectè annotat, Petrum nimios dilatores arguere, Paulum [n] nimis feſtinos aduentantis aſſertores Iudicij. *Vnde conſtat,* inquit, *omnibus, qui diligunt aduentum Domini, mentem in hac opinatione temperantiæ cohibendam, vt neque vicinum, neque cuiùs aduenturum eundem diem Domini: neque rurſus tardius aduentare ſuſpicemur: ſed ſolum hoc ſeduli procuremus, vt ſiue ocyus, ſiue ſerò veniens, paratos nos poſſit inuenire dum venerit.* Monitum profectò ſalutare, de quo diſputauimus, cùm Chriſti declararemus Diſcipulos inſtituẽtis verba [o]: *Non eſt veſtrum noſſe tempora, vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate.*

Gloſſa Ordinaria, Hugo, Thomas promiſſionem referunt, ad promiſſiones factas de Chriſto antiquis patribus, de eorum liberatione, & gloria bonorum, quæ non videantur impletę: aduentum, de iudicio, cuius non extent vlla ſigna. Lyranus putat errorem indicari omnino negantium Iudicium, & animæ immortalitatem, & diuinam prouidentiam circa actus humanos. Borboriani, qui & Gnoſtici, ſuſtulerunt Iudiciũ, teſte Philaſtrio [p]: Item Doſitheani, & Proclianitę, & Symmachiani, & ante omnes Sadducæi: addebant Floriani reſurrectionis rationem in ſola conſiſtere filiorum per coitum nefandum procreatione. Poſteriores hæreticos Manichæos idem tradentes, & alios omitto, quòd ſcilicet non ſit futurum Iudicium.

Enumerat hìc Hugo ex Hieronymo quindecim Iudicium præcedentia ſigna per dies quindecim; ſed incertum eſſe, an continuatos, aut intermiſſos. Egimus hac de re alibi. Lege Ioſephum Acoſtam [q], & Franciſcum Suarez [r].

[a] Eccl. 27. 32.
[b] Iob. 24. 23.
[c] 1. cont. Iou.
[d] 20. de Ciuit. cap. 18.
[e] Luc. 16. 14.
[f] ibid. 15.
[g] 2. Tim. 3. 13.
[h] Pſal. 80. 13.
[i] Pſal. 83. 7.
[k] ſupra.
[l] verſ. 16.
[m] ſuprà.
[n] 2. Theſſ. 2. 2.
Qui diligunt aduentum Domini qualiter affecti eſſe debeant.
[o] Act. 1. 7.
[p] de Hæreſib.
Quindecim ſigna præcedentia Iudicium incerta.

Anno Chriſti circiter 1001. cum vanæ de fine mũdi prædictiones deprehẽſæ eſſent, exorta hæreſis eſt, hoc abutẽs teſtimonio, mundũ eſſe incorruptibilem. Refert ex Abbone abbate Floriacenſi Baron. [s] Id prævidiſſe noſter Petrus videtur [t]: illos deſcribẽs, qui dicturi eſſent: vbi eſt promiſſio, aut aduentus eius? &c. Porrò peruerſi hominis eſt, ac immemoris diuinorum beneficiorum *dormire, & dormitare, quia moram facit veniendi Dominus* [u], *interim percutere cõſeruos ſuos, & manducare, ac bibere, cum ebrioſis* [x]: vſurpare velut per iocum, hoc prouerbium [y]: *In longum differuntur dies, & peribit omnis viſio;* & aliud [z]: *Manda, remanda, expecta, reexpecta: modicum ibi, modicum ibi.* Vtebantur talibus formulis Prophetæ [a]: *Nubibus mandabo, ne pluant, &c. Ego mandaui* [b] *ſanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea: ſi moram fecerit, expecta eum* [c]: *expecta me in die reſurrectionis meæ in futurum* [d]: *adhuc modicum eſt, & ego mouebo cœlum & terram* [e]. Hos dicendi modos peruicaces Iudæi deridebant. Fortaſſis, vt equidẽ conicio, ſubdubitauerant Apoſtoli Chriſtum, cùm ſub paſſionem vſurpauit illud [f]: *Modicum, & non videbitis me*, alludere ad illas formulas voluiſſe, aut reprehendere tacitè ipſos, quaſi eas aliquando vſurpauiſſent.

Aduerſus calumnias inimicorum non aptius Dauid remedium putauit eſſe, quàm ſui meditationem finis, & breuitatem vitæ præ oculis habere, dum ſe concaleſcere ſentiret intus ira, & zelo vindicandi, vel ſaltem excuſandi [g].

Ex quo enim patres dormierunt.] Verbum dormiendi, mortem ſignificat etiam in vetere, non in Teſtamento duntaxat Nouo, vt contra nonnullos annotaui in expoſitione Actuum Apoſtolorum [h]. Per patres intelliguntur maiores, & anteceſſores, à quibus deſcenditur. Nihil ex dormitione, ſomnóve pro ſomnio ſuo contra Purgatorium habẽt Hæretici. Sunt epitheta, vel deſcriptiones mortis: nec ſequitur, nulla ratione excitari quodam modo poſſe de purgatoriis pœnis, quaſi ſaſſorum inſtar fixæ dormiant, vbi primum collocantur. Sic profectò euocabuntur ad reſurrectionem.

Omnia ſic perſeuerant ab initio creaturæ.] Vt ſcilicet ab initio creationis erãt. Creatura pro creatione ponitur, quæ hoc loco eſt κτίσις pro κτίσμα; quod aliàs crebrò fit [i], & ſupra capite ſecundo [k] epiſtolæ primæ. Non eſt qui agnitus ſit reuerſus ab inferis, apud Sapientem [l] ſtultorum celebris vox: nec non quod *nihil ſit ſub ſole nouum, aut quod non iam fuerit aliquid, non eſſe futurum* [m].

Redargui nullo negotio poſſunt ab ipſamet experientia, & communi mortalium approbatione. Sed iſtis non *magis quàm equo, muloúe intellectus eſt* [n], *ac ſimiles iumentis inſipientibus facti ſunt* [o]: quæ res tantùm ante ſe poſitas percipiunt.

His dicere ſimiles poſſumus, qui ex ordine, curſúque, quem tenuit Mundus hactenus, inferunt perpetuò ſic duraturum. Ex Dei pendet voluntate duratio, ſicut & inchoatio, & vt principium res acceperunt, ita ſortiẽtur finem, cùm earum placuerit primo auctori. Fides docet vtrumque, & nihil æternum fuiſſe præter Deum, & rerum corruptibilium durationis finem aliquando futurum. De modo paulo poſt Ioſephus [p] prodit, ab Adamo cùm prædictus eſſet interitus Mundi, poſteros Seth lateritiam, ac lapideam columnam excitaſſe; in quibus inſcripſerint inuenta ſua.

[q] In lib. de nouiſſim. tempo.
[r] 3 part. tom. 2. diſp. 56.
[s] tom. 11. anno 1001.
[t] 2. ep. 3. 4.
[u] Matt. 25. 5.
[x] Matt. 24. 48. 49.
[y] Ezec. 12. 22.
[z] Eſa. 28. 10.
[a] Eſa. 5. 6.
[b] Iſa. 13. 3.
[c] Habac. 2. 3.
[d] Sophon. 3. 8.
[e] Aggæi 2. 7.
[f] Ioan. 16. 17. 18. 19.
Remedium optimum contra inimicos, eſt ſui finis moderatio.
[g] Pſal. 38. 1. & ſeq.
[h] cap. 7. 60.
Purgatorium ſtabilitur.
[i] Marc. 10. 6. c. 13. 19. c. 16. 15. Rom. 1. 20. c. 8. 19. & ſeq. & alibi.
[k] verſ. 13.
[l] Sap. 2. 1.
[m] Eccl. 1. 15.
[n] Pſal. 31. 9.
[o] Pſal. 48. 13. & 21.
Duratio mundi ſicut inchoatio pendet à Deo.
[p] 1. Antiq. c. 2.

Vers. 5.] Latet enim eos hoc volentes, quòd cœli erant priùs, & terra de aqua, & per aquam consistens Dei verbo.

Vers. 6.] Per quæ ille tunc mundus aqua inundatus periit.

ADuersus illos, vt ita dicã, procrastinatores, aut ex rei futuræ longiore dilatione negatores, diuini generalis iudicij, argumentatur Petrus exemplo à re iam præterita: quę priusquam fieret, diu prædicta fuerat. Nam quemadmodum incredulos olim ex improuiso diluuium occupauit, & perdidit, de quo præmonuerat Noe a: sic mũdum interiturum aliquando credere oportet, prout Deus etiam prædixit, licet per ignem (colligitur versu septimo argumenti vis) eódem Deo iubente. De diluuio dictum satis supra: de conflagratione Mundi alio etiam loco, & paulo post adhuc dicendum aliquid.

a Gen. 6. 1. & seq. 1. Pet. 3. 5.

Mundus est interiturus per ignem.

Latet enim eos hoc volentes.] Hæc est ignorantia affectata propria illusorum, & deceptorum: nolunt attendere ad apertissima scripturarum testimonia de Mundi exitu, de iudicio generali, de resurrectione; de pœnis, ac præmiis æternis: & quod nunc distinctè exprimitur, de principio quod acceperunt cœli, & elementa, déque diluuio. Rident ista; sicut prædicenti diluuium Noe, Impij cum irrisione obiiciebant, mille, ac insuper sexcentis Mundum stetisse annis inter aquas, vt idcirco nugæ ac deliria senis essent tales prædictiones b. *Ne dixeris, Peccaui, & quid mihi accidit triste? Ignorans ignorabitur* c, *hique qui nolunt intelligere vt bene agant* d.

b Eccl. 5. 4.

c 1. Cor. 14. 38.

d Psal. 35. 4.

Cœli erant priùs, & terra de aqua, &c.] Omnes ferè per cœlos aërem intelligunt: sicut & deinceps in sequentibus, cùm dicuntur igni reseruati in diem iudicij: regionẽ verò aëris multiplicem (vt ideo cœli dicantur numero plurali) de aqua fuisse sicut & terram, quatenus tum terra, tum omnis aër erat in principio plenus aqua, donec imperio Dei *congregatæ sunt aquæ, quæ sub cœlo erant, in locum vnum, & apparuit arida* e, ita tamen, vt ad consistendum egeat humiditate aquea interna, simúlq; purgatus apparuit aquis aër.

Cœli significant aërem.

e Gen. 1. 9.

Caietanus præter istam expositionem, aliam affert, ac ei præfert, vt sit sermo de aëre, & terra non secundum se spectatis, & nudis, verùm vt sũt repleta mixtis corporibus. Nam aër aues habet, (quæ vocantur etiam *volucres cœli*) dicuntur ex aquis productæ: f terram videmus mixtorum refertam multitudine, ac nominatim viuentium, quorum nominari mater aqua solet, quæ aluntur humido. Placet Francisco g Suarezio ista expositio. Fauet vulgaris etymologia nominis Latini, vt sit aqua, a qua omnia, quod re ipsa propriéque Thales de hoc sensit elemento, scilicet rerum prorsus omnium principium esse.

f ibidem 21.

g 1. part. q. 71. dub. 2.

Aqua etymologia à qua omnia.

At de aquæ vocibus ac laudibus integrum cõdidit opus M. Antonius Marsilius Columna Episcopus Salernitanus, cui titulus Hydragiologia, hoc est, *sermo de Aqua sancta, siue benedicta*. Recedit ab hac opinione Oecumenius, & Salmeron; secutus procul dubio Catharinũ, vt solet in multis, & appellans dictam expositionem violentam. Volũt propriè sumi cœlos, dicique de aqua esse, hoc est, de materia prima, hancque ipsam materiam designatam in Genesi h, cum scriptum est, quod *Spiritus Domini ferebatur super aquas*: quemadmodum etiam per terram inanem, & vacuam, atque per tenebras abyssi i: quia materia prima vtilis est, sicut terra, *inanis, & vacua* priuata est formis, ad eũ modum, quo tenebræ sunt priuatio lucis: demque formas facilè recipit, nõ secus ac aqua terminabilis est termino alieno. Cùm verò dicuntur quoque cœli per aquam consistere, docet Salmeron denotari hac præpositione formã externam ipsorum, quoniam pellucidi sunt, diaphani, siue trãsparentes.

h Gen. 1. 2.

i ibidem.

Terram philosophantur eâdem fermè ratione de aqua esse tãquam ex materia prima: per aquã consistere, quia tegebantur aquis k, & consistentiam suam per humorem aqueum, qui colliget ipsam, ne dissipetur, obtinuit. Idem indicat Clarius l. Ait item Catharinus, per firmamentum, id est, cœlum astriferum, diuisas aquas, hoc est, superiores orbes ab aquis, id est, à corporibus inferioribus: nec mirum videri debere, si omnes res corporeæ nomine dicantur aquarum, cùm etiam *aquæ multæ nominentur populi multi* m.

Terra quomodo ex aqua sit.

k ibidem 9.

l in Gen. c. 1.

m Apoc. 17. 15.

Quod autem non possumus nomine cœlorum aërem, aërisve regiones intelligere, probant, primum, quia nec scriptura, nec ratio suadet, aërem, sicut nec terram, nec ignem præterea facta ex aqua, cũ sint hæc æquè simplicia corpora, vt aqua. Deinde, quoniam etsi pro aëre cœlum non rarò sumitur, vt cùm vocantur *volucres cœli* n: cùm dicitur *operit cœlum nubibus* o: *Intonuit de cœlo Dominus* p, non tamen in plurali cœli hoc significant. Ad hæc, quoties cœlum etiam in singulari cum terra comparatur, vt hoc loco fit, pro vero cœlo accipi videtur.

n Psal. 8. 9.

o Psal. 146. 8.

p Psal. 17. 14.

Verum difficilius creditu est, sumi aquam pro materia prima, quamuis nonnumquam ita loquatur Augustinus, & sentiant non pauci, in quibus Molinã q noster, idémq; iudicãdum de terra inani, & vacua, & de tenebris. Magna quoque, & minimè necessaria æquiuocatio est, vt eadẽ aqua in eadẽ ista oratione significet materiam, & formam, licet externam. Fatemur vnũ ex alio elemẽto non effici tamquam ex cõponente, & cõstituente principio, & idcirco modum illum alium communem exponendi præsentem locum sequimur. Sed & negamus in multitudinis numero cœlos, aëris plures regiones non posse significare: Primũ, quia seruatâ proprietate Hebrææ sermonis: in quo caret cœli nomẽ numero singulari, cœlos pro cœlo vsurpans respõderi potest. Deinde nomẽ שחקים *schakim* modò nubes, modò etiam cœlos Interpres reddit, & quidem cœlos in Iob r; aquæ super cœlos s non possunt, vt placet alijs Catharino elementares propriè intelligi, si propriè quoque sumantur cœli. Atqui non pauci super cœlos aquas interpretantur veras, quæ continentur nubibus in aëris regione remotiore ab aëre quẽ inspiramus, quemadmodum & in diluuio *ruptæ cataractæ cœli* t; non alterius cœli fuerunt, quã aëris: & firmamentum *diuidens aquas ab aquis* u putat Paraphrastes Chaldæus, & alij, esse aërem cum omni spatio à terra vsque ad sidera: quæ posita dicuntur in firmamento, hoc est, in illo spatio secundum supremam sui partem, quæ videtur iudicio oculorum nostrorum contigua sideribus perinde ac si collocata hæc essent in aëre supremo.

q 1. part. Tract. de opere sex dierum, disp. 5.

r cap. 37. 18.

s Psal. 148. 4. & Dan. 3. 60.

t Gen. 8. 2.

u Gen. 1. 6.

Scio tamen aliis videri, aquas super cœlos Angelos esse, vel decimum cœlum, siue primũ mobile, quod vocant crystallinum, quasi ex aquæ in crystalli modum concreuerit, ac obduruerit, sed

Aquæ super cœlos sunt Angeli.

potius quod diaphaneitate sua repræsétet aquas, & crystallum; sicut ignem id, quod appellatur empyreum, & est sedes Beatorum, supremum cœlum. In Apocalypsi [a] aquæ vt crystallus splendidæ vocantur. Per firmamentum præterea verum cœlum stellatum sumunt multi. Denique variæ his de rebus admodum sententiæ sunt, quas potissimum collegit in Glossa sua Magna super caput primum Genesis Ascanius Martinengur, opinionem tamen secutus de veris super cœlos aquis, quæ placet item Molinæ [b].

Fauent inter alios nostræ sententiæ Augustinus [c], & Beda [d], & Rupertus [e], & de recentioribus confirmant accuratè Pererius [f], & Eugubinus [g], Hieronymus Magius [h], præter B. Thomã [i], Durandum, Caietanum [k], vt alios omittam, cùm nec illi Patres vno idem in loco tradant, sed aliud aliúdve diuersis in locis. Iuuat nos quoque nonnihil nomen Hebræum שמים *sciamaim*, quo cœlum vocatur, quasi sint ibi aquæ. Hieronymo [l] etiam Interprete, qui inter cœlum, terrámque statui docet firmamẽtum, quod ipsum iuxta dictam etymologiam vocetur quoque cœlum. Putant etiam aliqui [m] locutum Mosem eą vulgi sententia veras opinantis aquas in cœlis esse; indéque huc diffluere, vt & cum Scriptura ventos de speculis [n] prodire tradit, & de his alia similia. Legantur præterea S. Thomę Interpretes cùm disserunt do opere sex dierum, vt de nostris Valentia, cui nostra placet sententia.

Porrò Rupertus [o] præsentem Petri locum sic interpretans de aëre humido, ac turbido, meminit alterius editionis: *Cœli erant olim ἔκπαλαι, de aqua, & per aquam constituti.* Hoc iisdem prior verbis notauerat hic Beda. Iuxta quam lectionem nihil de terra dicitur. Augustinus [p] ita recitat: *Cœli erant olim, & terra de aqua, & per aquam constituta:* vbi vltimum participium referri posset tum ad cœlos, tum ad terram, si reciperetur in genere neutro, ad solam terram, si in fœminino. Versio nostra, & Græcus textus, prout nunc est, nullam ingerunt de cœlis difficultatem, quo pacto de aqua, & per aquam consistant, quoniam illa duo *de aqua, & per aquam consistens*, non possunt ad cœlos referri, sed tantùm ad terram: *Cœli erant prius, & terra de aqua, & per aquam consistens Dei verbo,* Οὐρανοὶ ἦσαν ἔκπαλαι, καὶ γῆ ἐξ ὕδατος, καὶ δι᾽ ὕδατος συνεστῶσα, hoc vltimum participium est singulare generis fœminini.

Qui legunt *constituta* in plurali, vt sumi posse apud Augustinum dixi, vel *consistẽtes*, vt legit Clarum, legique vult Caietanus, Gręcè legisse debuerunt συνεστῶτα. Hieronymus [q] legit hoc pacto. *Cœli erant ab initio, & terra de aqua, & per aquam Dei sermone subsistẽs.* Volui nihilominus quid de hoc loco dicendum videretur, exponere, quod attinet ad cœlos, quia id alij faciunt, & quoniam paulo infra de iisdem cœlis agitur, per quos aëris regiones pariter intelligere debebimus, quemadmodum & Augustinus [r] clarè intellexit integrum Petri locum.

Porrò Didymus refert nonnullos, qui hoc loco abuterentur, vt tres Mundi mutationes assererent, primò fuisse, seculum & terram, absque cœlis: postea mutatum sub Noë Mundum, tandem in fine mutandum. Ait verò hanc epistolam esse falsatam, ac licet publicetur, non tamen esse in Canone. Nos in Præfatione ad hoc vltimum respondimus.

Terra de aqua, & per aquam consistens.] Ism fen-

a cap. vlt. 1.
b suprà, & 7. 10.
c c. 8. confess. cap. 32. 2. de Genes. ad lit. c. 4. & de Genesi imperf. cap. 10.
d 2. de elem. philosoph.
e 1. in Genes. cap. 22.
f l. 1. in Gen. & lib. 4. in Dan.
g in Cosmop.
h 2. de exust. Mundi. cap. 5.
i quæst. 98.
k 2. dist. 14.
l epist. 83.
m Hieronymus Magius 2. de exust. Mundi. cap. 5.
n Psal. 134. 7. Ierem. 10. 13. cap. 51. 16.
o 2. in Gen. cap. 50.
p 20. de Ciu. cap. 18.
q in cap. 65. Esai.
r 20. de Ciu. cap. 24.
Tres imaginarias mutationes profundorum quorundam.

sum tradidimus, quod terra fuerit aquis denudata, & super aquas firmata, ac stabilita, vt neque fatiscat ariditate, neque humore aqueo dissoluatur. Vnde illud [s]: *Qui firmauit terram super aquas.* Hebraicè לרוקע *lerokahh, ei qui expandit, & extendit terram*, ita vt cataret, & appareret superior illis, quibus initio circumfundebatur, & operiebatur, *vt non conuertantur operire eam* [t].

Dei verbo.] Quo cœli firmati sunt [u]: quo factum firmamentum separans aquas ab aquis, & hæ, quæ sub cœlo erant, in vnum locum congregatæ, ita vt appareret arida, siue terra [x]: quod dixit, & facta sunt omnia [y].

Dicere Dei, velle efficax est, vel imperium operatorium, & interna conceptio animi aliquid faciens, vt notauit Rabbi Moyses [z], docens vbicũque reperitur in opere de Beresit, hoc est, in Genesi, verbum, dixit, exponi, voluit, *quoniam loquela*, inquit, *ad aliquod creatum profertur*: tunc autem non erat aliqua creatura. Idem admonet de loco Psalmi [a]: *verbo Domini cœli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum.*

Athanasius [b], & Lactantius [c], & alij, hoc dicere Patris esse dicunt cum Filio loquentis; qui Filius sit illius δημιουργὸς ac σύμβουλος, vt scripsit Trismegistus, & Sibylla, tantáque sapientia, & virtute à Patre instructus, vt & consilio eius, & manibus quodammodo vteretur in Mundi fabricatione. Theodoretus [d] & Procopius [e] illud dicere Dei ad Angelos referunt iam prius creatos: innuúntque & cum ipsis Basilius [f] materialem Dei vocem fuisse, necnon hi, de quibus meminit Moses Barcephas [g], idq; disertè sentit Hieronymus [h] Oleaster: volens præterea Deum humanam sibi formam confecisse, ac ore ipso pronunciasse verba, quibus cuncta condidit. Fauent hæc Anthropomorphitis, & abhorrent à communi veráque sententia: quæ Angelos etiam negat ante corporeum factos mundum: nec si concederetur, opus erat iis communicari creationis consilium: multóque minùs id fieri externo sermone.

Alius ille dicendi modus receptus magis, dicendo creasse Deum, quia per Verbum, qui est Filius, & quidem genitos per intelligere Patris notionale, quod Theologi vocant dicere Lege Augustinum [i]. Placet præterea inter alias expositiones, cur dicendo creatas res dicamus, illa, quam tradũt Chrysostomus [k], Eucherius [l], Alcuinus [m], Glossa [n] Ordinaria, Petrus Comestor [o], Hugo [p] Cardinalis, Abulensis [q], quia tam facilè Deus illas creauit, quàm nobis facilis est sermo. *Vocat enim Deus ea quæ nõ sunt, tamquam ea quę sunt* [r]. Denique hic efficiendi modus per verbum, denotat Deum *omnia in sapientia fecisse* [s]; hãcque sapientiam in singulis rebus creatis apparere, & istas veluti Creatoris *voces esse gloriam, atque sapientiam eius enarrantis* [t]. Innuit hoc Nyssenus [u] prolatis Psalmorum, quæ citaui modo, testimoniis, & alterius [x], in quo est, quod *posuit Deus in eis* (id est, in prodigiis factis in Ægypto [y]) *verba signorum suorum, & prodigiorum in terra Cham* [y]. *Nam rationi*, inquit, *quadam* (allodit ad λόγος, qui eam quoque significant) *vnũ cuiusque eorum quæ fiunt effectricem ad effectum deduci, apertè per hanc vocem Psalmorum:* Auctor significat, quasi non in verbis oratio sit, sed vis, atque potentia signorum edendorum ita nominetur.

Δι᾽ ὧν. Per quæ.] Per cœlos, & aquam & terram, cum scilicet è cœlis, hoc est, ex aere, ros pluit diebus [z]; & aquæ etiam inferiores; quæ hi

s Psal. 135. 6.
t Psal. 103. 9.
u Psal. 32. 6.
x Gen. 1. 6. 7.
y Gen. 1. 3. & seq. Psal. 148. 5.
Dicere Dei velle efficax est.
z lib. 2. directo dubio. c. 64.
a Psal. 32. 6.
b cont. gent. Idola.
c lib. 4. cap. 6.
Dicere Dei quid sit.
d quæst. 9 in Genes.
e in c. 1. Genesis.
f Hom. 23. in diuers. Script. locos.
g de Parad. 1. part. c. 28.
h in c. 1. Gen.
i de Genesi imperfecto libro. cap. 4.
k in Psal. 148.
l in c. 1. Gene.
m ibid q. 31.
n ibidem.
o in Histor. Schol. cap. 3.
p in c. 1. Gen.
q ibidem.
r Rom. 4. 17.
s Psal. 103. 24.
t Psal. 18. 2.
u in Hexameron.
x Psal. 104. 27.
y Exo. 7. 8. 9. & seqq.
z Gen. 7. 11. & seq.

teria erant,eruperunt,ac exundarunt.

Ille tunc mundus.] Ὁ τότε κόσμος, quem priore capite [a] nominauit ἀρχαῖον, hoc est, originalem, qui durauerat ab Adam vsque ad Noe.

Aquis inundatus periit.] Viuentia perierunt, piscibus exceptis,& aliis,quę in arcam illata sunt cum octo hominibus [b], magna quoq; accidit elemẽtis in deterius mutatio, & quædam quasi corruptio, licet secundum substantiam perseuerauerint. Qua de re nonnihil egimus in capite decimo libri Sapientiæ. Thomas Anglicus mendosam lectionem secutus est, *mundatus* pro *inundatus*.)

Vers. 7.] Cœli autem qui nunc sunt, & terra eodem verbo repositi sunt igni reseruati in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum.

HÆc est, futura Mundi mutatio ac velut interitus per ignem, ex qua mutatione simul cum ea, quæ iam facta est per diluuium, probat Petrus, vt vidimos, non omnia, vt obiiciebant impij sic perseuerare ab initio creaturæ, quasi nihil vereri oporteat minas de futuro iudiciu, & conflagratione Mundi. Pendet autem exactior huius loci cognitio ex versu decimo, inter quem, istúmque alia inferuntur quasi per parenthesim. Nunc exponenda duntaxat, quæ præsens flagitat locus.

Cœli autem, qui nunc sunt.] Est antithesis ad cœlos, quos dixit versu quinto fuisse prius ἔκπαλαι: quis licet idem sint nunc, qui tunc, tamen aliter & aliter dispositi. Quis veró cœli propriè sumpti, nimirum cœlestes orbes, retinent eundem perpetuò cursum suum, & naturales qualitates, iuxta illud quoq; [c], *Ordinatione tua perseuerat dies*, hoc loco, vt & illo per cœlos debet intelligi aeris omnis regio, quam constat multis subiectam mutationibus, tempore autem diluuij permagnam ei accidisse, circáque iudicij tempus non minos in eàdem magnam futuram esse.

Et terra.] Nihil de aqua dicit, quis exustio ignis magis conspicitur in aere, & terra, & opponitur Mundi mutatio per ignem futura, ei, quæ fuit prius per aquam. Grassabitur tamen etiam in aquam ignis eam siccans, & consumens [d].

Eodem verbo.] Fortasse paulò meliùs, & Latinius (eidem verbo) vel eiusdem, scilicet Dei verbo, τῷ αὐτοῦ λόγῳ. Alij omittunt articulum: quidam legunt τῷ αὐτῷ λόγῳ.

Repositi sunt.] Τεθησαυρισμένοι εἰσὶ, quasi verbum Dei thesaurus quidam sit, vnde cuncta veluti depromat, quæ facit. Ventorum [e], & abyssorum [f] thesauri, sunt occulta receptacula illorum, sicut & fontis [g], & aquæ pluuiæ [h], niuis, grandinis [i], ac nebularum, vnde nix, atq; coruscationes, quas imperio suo, & ad iudicium suum declarandum accelerat Deus, & euolare facit sicut aues [k], est ira Dei pretiosa, benéque custodita; non temere, aut præcipitanter promitur. *Condita sunt apud Deũ peccata nostra, & signata in thesauris eius*, vt secundum vltionem suam retribuat in tempore [l]. *Signauit quasi in sacculo delicta nostra* [m]. Peccator abusus hac Dei benignitate, *thesaurizat sibi iram* (addens ad cumulum thesauri diuini, hoc est, vltionis *in die iræ*) *& reuelationis iusti iudicij Dei* (quando aperiet Deus thesauros pœnarum) *qui reddet vnicuique secundum opera eius* [n]. Diuitias appellat Paulus [o] bonitatis, & patientiæ, & longanimitatis Dei, quas contemnat peccator thesauros illa supplicia, quorum reatum incurrat. Et quamuis maior sit bonitas, patientia, longanimitas Dei, quàm ira & vindicta, puniatque citra condignum, thesaurus verò sit quid ampliùs, quàm diuitiæ; licet etiam *diues Deus per se sit in misericordia* [p], nos dum peccamus, assignamus quodammodo diuitias diuinæ vindictæ: &, quod attinet ad nos, videmur ad tantum contemptum diuinæ misericordiæ, & quia pluris æstimamus creaturam, quàm Deum thesaurum quodam modo maiorem excitare, ac maiore digni effici supplicio, quàm fuerint, quæ prius receperamus beneficia magna, quæ reuera erant magna.

Tractatur locos Pauli egregiè ab Augustino [q], & Gregorio [r], & Hieronymo [s]: sed Augustinus [t] docet thesauros esse occultas dispositiones Dei vt puniat, & quòd ponit quotidie peccator per modicum, & minutatim, ingentem postea massam, & cumulum inuenturum. Præterea sic [u] ait vocari reatum peccatorum, quia mala, quæ facit homo, seruat illi Deus, depromenda in tempore suo, in eius vindictam: Si corrigatur, fundi nunc thesaurum illum, & impleri alium, vbi omnia opera bona colligantur. Vsurpauit Iacobus [x] eandem formulam, dicens: *Thesaurizastis vobis iram in nouissimis diebus.* Ditescimus diuinis bonis, Deus quodammodo peccatis nostris: verùm hæc tandem thesaurizatio nobis fit, quia ad supplicium nostrum. Thesaurus est ascititiarum opum; ita opus alienum, & peregrinum Dei est punire [y].

Itaque repositos cœlos verbo Dei, est eius imperio subiectos, vt iterum eos immutet; non autem, vt Hugo, Carthusianus, Thomas, restitutos, ac iterum positos ad priorem statum, vsúmque.

Igni reseruati.] Πυρὶ τηρούμενοι. Nonnulli ἐν πυρὶ. In igne, sed referunt ad præcedens participium, repositi, eo quod videatur immutatio, siue purgatio cœlorum, & mundi contineri velut in thesauro, in igne similem porro vim habere censeri potest hoc aliud cum illo participio ad denotandam diuinæ vindictæ rationem. Omnes etiam sanctos per ignem transituros ac purgandos esse ante generale iudicium docet Nicetas [z] Choniata. Videtur Augustinus [a] existimare omne humanum genus igni probandum in fine mundi.

In diem iudicij, & perditionis impiorum hominum.] Videtur innui duplex causa ignis excitandi tum vt proximè iudicium generale præcedat: tum vt cruciet impios: quod secundum adhuc dupliciter intelligi potest, & ante, & post pronunciatam sententiam; ita vt in Infernum demittatur ignis, cùm iam priùs cœperit Damnatorum suscitatorum corpora cruciare. Senserunt nonnulli, ante resurrectionem, ignis vsum futurum ad interficiendos homines, qui viui reperientur circa diem iudicij, & ad purgandas iustorum maculas, si quæ in eis inuenientur. Indicat Augustinus [b], tenéntque Bonauentura [c], Antoninus [d]; & alij. Immo generaliter affirmarunt alij iam resuscitatos igni probandos, & discernendos à malis bonos. Auctores refert, ac refellit Suarez [e]. Certè nec deerit alius modus viuos de medio tollendi minùs violentè, nec egebunt aliqui iusti tali purgatione; qui autem egebunt, purgari aliter poterunt, videlicet in igne Purgatorij, de quo videtur tantùm loqui Augustinus, temporis breuitatem Deo compensante per acerbitatem pœnæ. Denique iam suscitatos iustos contra omnem rationem est ignem vllo modo sentire, cũ iam sint vel beati, vel nullam pœnam meruerint, vel ei satisfecerint.

[Margin notes:]
a 2. Pet. 2. 5.
b Gen. 7. 7. & seqq.
Mundi mutatio per ignem futura.
c Psal. 118. 91.
Ignis in die iudicij etiam in aquam grassabitur.
d Apoc. 21. 1.
Verbum Dei thesaurus quidam est.
e Psal. 134. 7. Ierem. 10. 13. cap. 51. 16.
f Psal. 32. 7.
g Num. 20. 6.
h Deut. 28. 12.
i Iob 38. 22.
k Eccl. 43. 14. 15.
l Deut. 32. 34.
m Iob 14. 17.
n Rom. 2. 4. 5. 6.
o ibid. vers. 4. *Diuitias bonitatis, & patientiæ Dei peccator contemnit.*
p Ephes. 2. 4.
q in Psal. 49. & 102. & apud Prosperum in sententiis, & lib. 2. cont. Aduers. Legis, & Prophetarum.
r hom. in Ezechiel.
s in Oseam.
t lib. contra Aduers. Leg. & Prophet.
u in Psal. 49. *Mala quæ facit homo, seruat illi Deus.*
x cap. 5. 3.
y Esa. 28. 21. *Alienum & peregrinum opus Dei est punire.*
z 4. thesaur. fol. 20. b.
a in Psal. 49. enar. 2.
Ante resurrectionem vsus ignis quis futurus.
b li. 20. hom. in 16.
c 4. dist. 47. q. vlt.
d 4. par. tit. 14. cap. 11. §. 4.
e 3. p. Tom. 2. disp. 57. sect. 2.
Iusti iam post resurrectionem non cruciabuntur igni.

rint.

cerint ante resurrectionem. Quod si probari, sit non cruciari, sed cruciatis impiis cognosci piorum innocentiam, qui non crucientur; ista pacto concedi potest quod aliqui nonnunquam Patres dicunt per ignem probandos iustos etiam post resurrectionem. Alioqui non dubium, quin etiam in hac vita planè satisfieri possit ab aliquibus, & quin pœnæ purgatoriæ infligantur iis, qui illas merentur, mox vt hinc migrarit non expectando iudicium vniuersale; eo prorsus modo, quo de pœnis inferni sentiendum est, & de felicitate. Est item prorsus improbabile, quod tamen innuit Cæsarius Arelatensis [a], aliquem iustum resurrectiturum, qui non planè satisfecerit, & post resurrectionem luat in corpore.

Quamuis autem non sit improbabilis opinio Auctorum, quos citat idem Suarez [b], conflagrationem Mundi fore ante iudicium; tamen maioris auctoritatis sunt qui asserunt post illud; nempe Augustinus [c], Prosper [d], Iulianus [e] Pomerius, Anselmus [f], quibus consentit Bonauentura [g]. Ratio quoque suadet, quoniam cùm dicatur ignis repleturus orbem totum, etiam supra montes, & effectum aliquem habiturus post latam sententiam, oporteret vel remoueri tantisper, dum feretur sententia; vel intra ipsum omnes iudicari: quod vtrumque absurdum videtur. Postremò, magis conuenit expectari finem iudicij, ne, dum adhuc impij iudicandi versantur in isto mundo, suis eum blasphemiis, & præsentia ipsa commaculent, siquidem passim redditur pro causa conflagrationis, vt fœdatus peccatis mundus purgetur.

Sed adhuc magnam habet probabilitatem, futurum, vt pars ignis tanta præcedat postremam iudicij sententiam, quanta sufficiat ad impios iam suscitatos pertorrendos, ac puniendos, etiam priusquam trudantur in Infernum; quemadmodum Iusti statim incipient frui dotibus corporis sui. Hoc sanè præ se ferunt Petri verba hoc loco, (*igni reseruati in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum.*) Item illa Pauli [h]: *In reuelatione Domini Iesu de cælo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis dantis vindictam iis, qui non nouerunt Deum.* His non dissimilia sunt in Psalmis [i]: *Deus manifestè veniet: Deus noster, & non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius* (nempe in impios immissa) *tempestas valida.* Præterea [k]: *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* Tandem hunc sensum efficit, quod in Ecclesia decantatur, *iudicandum à Deo seculum per ignem.* Itáque commodè possunt intelligi aliquot Patrum sententiæ: qualis Nouatiani [l], quod ad igneum diem iudicij mundus iste festinat.

Qui putãt ante iudicium futuram exustionem Mundi, conantur causas afferre, cur olim aquis, tunc igni purgatio efficiatur. Thomas Anglicus physicam dat, quia ignis purgando innouat, non item aqua: moralem, quia tunc viguit ardor luxuriæ, tunc vigebit frigus auaritiæ refrigescente charitate [m]. Martinus Polonus [n] Neronianæ contra Christianos causam persecutionis, edictique, ad Paulum refert Apostolum, quòd hic dixisset coram illo, figuram Mundi per ignem dissoluendam: propterea iussisse omnes, qui per ipsum credidissent igne cremari, Paulum, tamquam Maiestatis reum, secundum Romanas leges capite truncari. Suetonius [o] prodit, cum quidam dixisset in sermone communi Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί: Me mortuo, terra misceatur igni, Neronem dixisse: Ἐμοῦ ζῶντος *Me viuente*: propterea vrbem inflammasse, ac lætum flammæ pulchritudine ἅλωσιν, id est, captiuitatem Ilij decantauisse. Addit Tacitus [p] inuidiam incendij, translata in Christianos suspicione, abolere voluisse. Inter alia quæ Christianis enumerat obiecta in Octauio Minutius à Gentilibus, vnum hoc erat, quòd toti orbi, & ipsi Mundo cum sideribus suis minarentur incẽdium, ruinam molirentur. Et multa tamen tam multi Gentiles auctores hac de exustione prodiderunt ab Eugubino [q], & Magio [r] diligenter collecta, quos legi malim à te, quam transcribi à me. Recitantur à Lactantio [s], & Augustino [t], aliqui. Astra tunc extinguenda, & postmodum restituenda Cyrillus [*] Ierosolymitanus videtur existimare: quæ aliorum opinio etiam est de casu & extinctione: quam tamen melior scholæ pars non sequitur.

Vers. 8] Vnum verò hoc nõ lateat vos, charissimi, quia vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus.

Vers. 9.] Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant: sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti.

OCcurrit obiectioni de dilatione, quasi quod differtur, etiã auferatur, monétque ne quem capiat longioris tædium moræ: quoniam quod prædixit, præstabit qui nullis astringitur temporum spatiis Deus, & cui perinde est breuis longáue duratio finita, quoniam ipsius fine, ac principio caret duratio. Quod si differt, id tarditatis non vitio facit, sed beneuola expectatione ad pœnitentiam, vt liceat omnibus consequi salutem, quam ipse illis vult. Quo beneficio ne quis abutatur, scire simul debet, sic sibi pœnitentiæ dari spatium, vt quantum sit, nesciat, sed improuisus ad nos hinc euocandum Deus adueniat, & tandem ad suo sistendum tribunali cum cetera multitudine iudicandorum. Id initio versus decimi significatur.

Vnum verò hoc non lateat vos charissimi.] Aliqui codices Græci addunt ἀδελφοὶ ante ἀγαπητοί. Antithesis quædam illorum respectu, quos antea dixit *latuisse volentes*. Nam etsi quod modò proponit, non sit magis obscurum, quàm illud aliud, cuius illi ignorantiam præ se ferebant: tamen erant hi excusatione digni, non illi: nec eadem pérque à doctoribus, & discipulis scientia requiritur. Cum admonet vt non lateat, vult vt certi sint, penitúsque sibi persuadeant, & credant. Sic toties Paulus intelligit, cùm scribit [u]: *Nolo vos ignorare fratres*: & cùm in apologia sua, dixisset regem scire quę ipse afferret, addidit: *latere enim eum nihil horũ arbitror* [x].

Vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus.] Sumpta ex Psalmo [y] sententia videtur: *Quoniam mille anni ante oculos tuos, tamquam dies hesterna, quæ præteriit.* Vbi additur præterea [z]: *& custodia in nocte.* Necessaria meditatio etiam piis, quibus *dilata spes affligit animam* [a]. Hebraicè מחלח לב *machlath leu infirmitas est cordis*, ita vt quæ sub altari sunt animæ iustæ, videantur ægre quodammodo moram pati dicendo [b]: *Vs-*

a hom. in 1. 2. Cor. 3. Saluus erit, sic tamen quasi per ignem.
b supra. *Ignis conflagrationis non ante iudicium, sed post illud futurus est.*
c 20 de Ciu. cap. 16. 18. 20.
d in Dimid. temp. c. 19. 20.
e 3 Prognostic. cap. 46.
f in elucidario.
g 4. dist. 47. ar. 2. q. 4.
Pars quadam ignis iudicium præcessura est.
h 2. Thes. 1. 7. 8.
i Psal. 49. 3.
k Psal. 96. 3.
l de Trinit. c. 8. apud Tertul.
m Matth. 24. 12.
n in Chron. *Paulus cur à Nerone fuerit interfectus.*
o in Nerone cap. 38.
p lib. 15.
q lib. 10. de perenni Philosophia.
r lib. 1. de Mundi exustio.
s li. 7. c. 18. & 19.
t de Ciu. Dei.
* Catech. 15.
u Rom. 1. 13. & 11. 25. 1. Cor. 10. 1. c. 12. 1. 2. epist. 18. 1. Thess. 4. 13.
x Act. 26. 26.
y Psalm. 89. 4.
z vers. 5.
a Prou. 13. 12. *Spes dilata animam affligit.*
b Apoc. 6. 9. 10.

quo quo Domine, non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrum de his, qui sunt in terra: & omnes orare docemur[a]: *Adueniat regnum tuum*: & laudantur, qui diligunt aduentum Domini[b]: & conspicitur curiosa quæstio de futuris temporibus[c]. Sed & improbis cogitandum id serio, ne absque timore perpetrent mala, *quia non proferetur cito contra illos sententia*[d].

Quod verò attinet ad animas Martyrum sub altari (hoc est, in suis sepulcris, & altaribus, in quibus conduntur eorū reliquiæ) velut subquęcentes, & clamantes; denotatur earum de resurrectione magnum desiderium, vt Gregorius[e] docet, déque iudicio, & vt interim, quod ait Chrysostomus[f], cōfunderet Deus aduersariorum fortitudinem, vt agnoscant Christi potentiam & diuinitatem: vel quæ Augustini[g] expositio est, vt regnum euerteret peccati, quo regnante, Martyres tanta perpessi sunt.

Verùm vt redeamus ad præsentem sententiam, Omnis vita nostra quamlibet longa, & cuiusuis alterius rei licet maxima duratio perbreuis est apud Dominum, siue in oculis eius, æstimatione illius, & comparata ad eius æternitatem. Semper idem Deus, *nec deficiunt anni eius*[h], sicut nostri, & reliquarum creaturarum. *Non sicut dies hominis, dies Dei, & anni eius sicut humana sunt tempora*[i]. Coexistit indiuisibiliter æternitas Dei cuicumque durationi, ac minimæ ipsius parti, etiam momento. Durationis nostræ, quæ fluxerunt, quæque fluent partes vel fuerunt, vel erunt, sed non sunt. *Æternitas Dei est interminabilis*, vt finit Boëtius[k], *vitæ ipsius tota simul, perfectáque possessio*. Paulus[l] totum tempus vitæ appellat *hodie*. Esaias[m] *momentum*: Dauid[n] citato psalmo *nihilum*. Idcirco, inquit Ambrosius[o] vna die diuersis horis operarios conduci[p], quia mille anni in oculis Domini, sicut dies vna. Aggæus[q] à suo tempore, quo primum prædicebat aduentum Christi spatium ferè quingentorum annorum appellauit *modicum*. Iterum Paulus[r] *modicum aliquantulum*, omne tempus vsque ad secundum aduentum. Ioannes[s] verò *nouissimam horam*. Lege nostrum in eum Commentarium.

Hinc aliqui Scholastici inferunt, omnia entia coexistere Deo in æternitate, seo hanc illis, licet non per realem, sed per obiectiuam duntaxat eorum existentiam, prout obiiciuntur cognitioni, & potentiæ diuinæ. Præterea condi Mundum à Deo potuisse multò antè quàm conditus fuerit. Primum Petrus Damianus huius loci, Psalmique 89. authoritate bene demonstrat[t]. Beda, pôstque illum reliqui enarratores colligunt morale documentum, vt nec desperet quis quasi non sufficiat ad pœnitentiam mille annorum, siue longi temporis pœnitentia: quia vnus dies veræ pœnitentiæ latroni suffecit[u]: nec præsumat, quasi vnius diei labor sit satis; quia nobis quis extremus detur dies, certò nescimus: ipsæque passiones totius huius temporis per se non sunt condignæ[x]: neç putet ad causas multi temporis discutiendas vnicum Dei diem non sufficere. *Nam vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus*: neque, vt nos, eget diebus, ac temporibus, vt quærat iniquitates, & peccata scrutetur[y], vel puniat, verendúmque sit ne labatur ei opportunitas temporis. Accipit quidem tempus Deus vt iudicet iustitias[z], sed accipit quando libet. *Diabolus venit cum magna ira sciens quia modicum tempus habet*[a], homines oblatam sese de inimicis vlciscendi occasionem labi non sinunt; qua de re Dauid[b] serui monueruot[b].

Illud porrò de contemnendis magnis vitæ etiam longæuæ laboribus pro æternæ vitæ possessione confirmat hoc ex loco Ephræm[c] egregiè. *Nam mill. anni breues seculi in æterno*, inquit, *& incorruptibili illo mundo tantum habent comparationem, quantam minima arena maris cum tota arena eiusdem.* Nyssenus[d] infert ex eâdem Psalmi sententia, licet vita cuiuspiam infinitis maculis notata sit, si ad rectam viuendi rationem velit reuerti, totam illam congeriem peccatorum, quæ videtur esse mille annorum, pro nihilo reputatum iri, quia diuinus oculus præsentia semper intuetur, præteritorum non æstimat, sed instar vnius diei, vel noctis nostræ, quæ iam præterit, ab eo habetur, è contrario quamuis præsentem peccator malitiam vt nihilum estenuet, Deum velut longissimam quādam annocum multitudinem aspicere, iuxta id, quod est eodem Psalmo[e]: *Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt*: solet namque peccator pro nihilo peccatum ducere, & asserere nihil esse, cùm tamen sit quædam naturæ motio, & opus Dei.

Sed cauenda falsa opinio huic innixa, & Psalmi octogesimi noni[f] loco de Mundi per sex duntaxat annorum millia duratione, sicut scilicet sex diebus mundus factus est[g], ita vt dies Dei magnus ex mille constet annis. Dictam sententiam in epistolari octogesimi noni expositione posuit Hieronymus[h], & confirmauit præsenti testimonio Petri: præterea Lactantius[i] Psalmum citat, vt alios omittam sectatores eiusdem opinionis, quos refert Sixtus[k] Senensis, & Feuardentius[l], vt Iustinum, Irenæum, Hilarium, Germanum Constantinopolitanum; Thalmudicos, Hydaspem Medorum regem, Trismegistum, Sibyllas, Hippolytum, (qui cum sequentibus Græcis addit annos quingentos, & cum citato Germano) Chrysostomum, Cyrillum: rursus ex Hebræis Rabbi Salomon, & Rab. Isaac: ex Patribus Latinis Gaudentium Brixianum, qui[m] adhibet argumentum ex Psalmo: ex recentioribus Picum Mirandulanum, Franciscum Venetum, Galatinum, &c.

Ambrosius[n] meminit vsus eodem isto loco, vel Psalmi, qui illud sentirent, sed refellens, ait iam tunc abiisse suo tempore plusquam sex annorum millia. Nos verò inter exponendum illud Christi oraculum[o]: *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta*, &c. ostendimus vana esse hac de re hominum iudicia. Si sequimur veterem annocum supputationem à Mundo condito, quam ex auctoritate LXXII. Interpretum ponit Martyrologium Romanum[p], plurimique alij, vt notauit Baronius[q], ita vt natus sit Christus anno à creatione Mundi quinquies millesimo nonagesimonono, non plures, vt Ambrosius dixit, sua iam ætate abierant anni, quàm sexies mille: sed deerant illi numero plusquam quingenti annis obiit enim ille anno Christi trecentesimo nonagesimoseptimo, vt demonstrat idem Baronius[r]. Reperies dicto illo Commentario nostro acrem reprehensionem Augustini cōtra exactas illas ætatis Mundi supputationes. Adde quæ ad initium Psalmi sexti scribit, ac in enarratione octogesimi noni. Iulianus[s] Pomerius nixus auctoritate Augustini validè confutat Iudæos contendentes nondum natum Messiam, quia duret adhuc Æras quinta seculi, nasci autem illum oporteat in sexta, id est, in sexta mytiade. Probat nullibi prædictum

[Marginal notes, left: a Matth. 6. 10. — b 2. Tim. 4. 8. — c Matth. 24. 3. & seqq. Act. 1. 7. — d Eccl. 8. 11. *Quod significat animarum quæ sub altari sunt conquestio.* — e 2. Moral. c. 4. — f in Psal. 9. à medio. — g serm. 59. de Temp. serm. 11. de Sanct. lib. 1. de sermo in Monte cap. 45. — *Omnis vita nostra breuis est ad Deum comparata.* — h Psal. 101. 26. Heb. 1. 12. — i Iob 10. 5. — k 3. de Consol. — l Heb. 13. 1. — m cap. 26. 20. — n Psalm. 89. 5. — o in c. 25. Luc. & lib. de Fide resurrect. — p Matth. 20. 1. & seqq. — q cap. 2. 7. — r Heb. 10. 37. — s 1. epist. 2. 18. — *Omnia entia Deo coexistunt in æternitate.* — t epist. 4. c. 7. ad Desiderium — u Luc 23. 43. & seq. — x Rom 8. 18. — y Iob 10. 5. 6. — z Psal. 74. 3. — a Apoc. 12. 12.]

[Marginal notes, right: b 2. Reg. 14. 4. cap. 12. 1. 7. *Pro æterna vita comparanda nulli labores longi videri debent.* — c Tom. 2. serm. ad poenit. de bonis operibus, pag. 78. — d Tract. 1. in Psalmos, c. 7. — e Psal. 89. 5. *Peccator falso peccatum pro nihilo ducere.* — f vers. 4. *Mundum per sex tantum millia durationum falsissima est opinio.* — g Genes. 1. per totum. — h epist. 139. ad Cypria. quem etiam lege in cap. 4. Mich. — i l. 7. cap. 14. — k 5. Biblioth. annot. 190. — l in lib. 1 Irenæi cap. 1. S. — m Tract 10. de tesi. hæsed. — n lib. 7. in c. 9. Luc. — o Act. 1. 7. — p 25. Decem. — q in dem. Christus quo anno mundi natus. — r in vita, & in Annalib. & in Notis Martyrolog. — s lib. 1. contra Iudæos sub initium.]

Tertium eo fixo millesimo anno nascendum ex Iudais falso credebatur.

ctum in scripturis, esse nasciturum Christum in sexto millesimo: non etiam pro eius natiuitate traditam supputationem annorum obseruandam ab initio Mundi: sensum autem Psalmi esse, quo quis concedatur per sex dies creati Mūdi totidem ætates intelligi, non de natiuitate Christi, ue quod hæ in sex millibus anni determinentur, id est, vt vnaquæque Ætas millenario annorum tramite dimmatur: sed quia quantumlibet huic vitæ longum tempus optetur, & in quantalibet annorum prolixitate viuatur, mille anni ante oculos Dei, qui non moritur, tanquam præteriens dies vna putatur, & ideo quasi pro nihilo ducitur. *Hæc ferè ad verbum Iulianus, qui deinceps* Augustini vrget rationem, quam, si placet, apud ipsum leges.

Videtur & Iustinus[a] Chiliastarum, quam ipse etiam sequitur notam satis, & iam explosam sententiam huic probate. nam inter alia sic argumentatur: *Nouimus quoque dictum illud, quod dies Domini sit sicus mille anni, huc pertinere.* Aliqui freti hac formula, qua mille anni ante Dominum censentur tanquam dies vnus, occasionem arripiunt quosdam scripturæ locos obscuros interpretandi, dies accipiendo pro annis; exempli causa, cum dies quadraginta quinque post Antichristi mortem futuros ante Iudicium docet Hieronymus[b] exponens Danielem, & alij. Hæc est Cosmæ[c] Damiani Hortolani opinio; qui præterea idem spatium contineri putat hora dimidiata, in qua Ioannes[d] tradit factum silentium sigillo septimo aperto. nam si dies, vt opponitur nocti, & vt duodecim constans horis accipiatur, singulis horis respondebunt; inquit, octoginta quatuor anni, & duo dies naturales, & tredecim horæ: ideoque pro parte dimidiata horæ secundum priorem acceptionem erunt anni quadragintaduo cum die naturali, & sex horis cum dimidiata: qui annorum numerus non valdè distat à quadraginta quinque annis. Iustinus[e], & Irenæus[f] volunt ea ipsa die qua peccauit, mortuum Adamum, quatenus dies Dei mensura dicitur mille annorum, & Adam non attigit millesimum annum.

Refert Lyranus in Danielem, per mille trecentos trigintaquinque dies aliquos Iudæos prædixisse designatum esse tempus, quo Iudæi expectaturi essent aduentum Messiæ ab eo tempore, quo positum fuit Idolum in templo Ierosolymitano per Antiochum Olympiade centesimaquinquagesimatertia[g]. Sed diu iam effluxit hoc spatium, immò & postquam Adrianus Imperator collocauit statuam suam equestrem circa Christi annum centesimum quadragesimum, transierunt plusquàm mille, & quadringenti anni[h]. Lege in cap. XXXIX. Ezechielis Lyranum, & Pintum in cap. XII. Danielis, qui docent esse incertum, an dies pro annis, mensibus, hebdomadis accipi debeant. Fatemur diem pro anno, ac etiam pro mille annis interdum sumi; sed cùm vel ratio ita sumere cogit, vel vt sic sumatur, exprimit Scriptura. De mille annis est præsens exemplum: de die pro anno apud Ezechielem[i], hoc est, vt duratio integri anni vnius diei spatio terminetur, siue compēsetur: sed quandonam quod Scriptura non exprimit, eo modo intelligere debeamus, disquisitionem requirit: & de diebus Danielis, ac dimidia Ioannis hora difficultas haud leuis est hoc loco prætereunda. Citant aliqui[k] Augustinum docentem diem vnam apud Dominum esse sicut annos mille, quatenus vna dies pœnæ in Purgatorio æquiparatur pœnæ mille annorum ignis huius vitæ. Non legi apud Augustinum sermonem quartum de Purgatorio quem citant, sed quadragesimumquartum ad Fratres in Eremo, in quo nihil tale reperi, nec est Augustini.

Per quantum tempus Iudæi expectaturi sunt aduentum Messiæ.

Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant.] Οὐ βραδύνει ὁ Κύριος τῆς ἐπαγγελίας ὥς τινες βραδυτῆτα ἡγοῦνται. *Non tardat Dominus promissionis*, id est, qui promisit; *quemadmodum nonnulli tarditatem existimant.* Videtur legisse Hieronymus[l] τῆς ἐπαγγελίας: recitat enim Latinè: *Non tardat Dominus promissi*; nisi velis errore legi *promissi* pro *promissi*. Non ita facilè reperitur βραδύνει transitiuè, at post se regens accusatiuum. Tarditas pro vitio hic vsurpatur. Aliòqui laudabile illud σπεῦδε βραδέως, *Festina lentè*, inter extrema vitia mollitiei, atque præcipitantiæ, nimirum industriæ celeritas, diligentiæ tarditas: quod vno verbo maturandi Gellius[m] dici putat posse, quod Virgilius[n] dixit:

— *Maturate fugam.*

Ex hoc, & ex Macrobio[o] Collector Adagiorum, éxque aliis multa de eodem adagio, meritò vocās βασιλικὸν regium. nam obiectum Agamemnoni τὸ βραδύνειν, Achilli τὸ σπεύδειν. Medium tenuit cunctator Fabius: & perplacuit Adagium Augusto, Titóque Vespasiano, è quibus ille inserebat etiam epistolis, vt prodit Suetonius præter duos illos; & testantur Nummi Vespasiani, in quibus delphin mediam anchoram obuolutus complectitur.

Laudabilis est tarda festinatio, & quod sit illud.

Veniens veniet Dominus, & non tardabit, etiam si moram fecerit[p]: *Iustus ex fide viuit*[q], scilicet expectando quod nondum videt, quia *Fides est substantia rerum sperandarum*[r], quæ futuræ sunt: & qui *credit, festinare non debet*[s]. Tardat, non, qui non venit citò, sed quo tempore debebat. *Scio enim ipse*, dicebat ille[t], *quoniam numerat pater meus dies, & si tardauero vna die plus* (vltra definitum) *veditus tempus*) *contristatur anima eius. Decimas tuas, & primitias tuas non tardabis reddere*[u], nempe statuto tempore. Idem præcipitur de præstando Voto[x], & de conuersione[y]: quibus rebus nulla præscripta mora, sed primum quodque tempus.

Promittere sumitur pollicitatio non de bonis quæ de malis etiam.

Ceterùm promissio, & promittere, siue pollicei, ac pollicitatio, propriè quidem de rebus bonis dicuntur, tamen interdum etiam de malis, atque in genere de prædictione, seu denunciatione rei futuræ. Sic *promittebant impij violare sancta, & polluere tabernaculum, & deiicere altare*[z]. Simili ratione merces ac stipendium, quæ boni operis compensationem denotant, aliquando vsurpātur pro pœna, vt vidimus capite priore[a].

Conuenit proposito acceptio ista. Sic Hieronymus[b] quoque intellexit. Cuius illa præclara huius loci explicatio: *Ideo autem hominibus videtur diu expectare peccantes, quia nos cum parui temporis simus, annos centum æternitatem putamus. Ille autem, apud quem mille anni pro vno sunt die, centum annos vnius horæ spatio non coæquat. Quapropter hoc paruum est apud eum: cùm etiam homines soleant multo tempore correptionem sperare peccantium.* Ephrem[c] cum isto alia multa congerit loca de celeri aduentu Dei ad Iudicium, præterea Petrus[d] Damianus.

Sed patienter agit propter vos.] Ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς in nos. Alij, εἰς ὑμᾶς, vel δι' ὑμᾶς. Hæ sunt quas vocat Paulus[e] *diuitias bonitatis, & patientiæ, & longanimitatis Dei*, πλούτου χρηστότητος, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας. Per primam sponte, ac sine præcedentibus meritis condonare peccata vult, & salutem

a In Trypho. Chiliastarum error hunc defendere fed redargutur.
b In Dan. cap. 12.
c In Cant. cap. 6.
d Apoc. c. 8. 1.
e in Trypho.
f lib. 5.
g Euseb. in Chron.
h idem, ibid.
i cap. 4. 6.
k Ioan. Ferdinan. in Thesau. scriptura. verbo Dies, num. 40.
l In ep. ad Rom.
m lib. 10. c. 11.
n Æneid. 1. sub initium.
o lib. 6. ca. 8.
p Habac. 2. 3.
q ibidem. Rom. 1. 17. Gal. 3. 11. Heb. 10. 38.
r Heb. 11. 1.
s Esa 28. 16.
t Tob. 9. 4.
u Exo. 22. 29.
x Deut. 23. 21.
y Eccl. 5. 8.
z Iudith 9. 11.
a vers. 13. 15.
b in cap. 2. ep. ad Rom.
c tom. 3. edit. de 2. aduentu pag. 170.
d epist. 3. ad Blancam, c. 7.
e Rom. 2. 4.

ſalutem conferre:per ſecũdam non ſtatim punit, ſed offert veniam: per tertiam tempore multo, multáque peccata diſſimulando ad reſipiſcentiam expectat. Hoc vltimum importat τὸ *μακροθυμεῖν*. Mirificè hanc illuſtrat ſententiam alia,quæ habetur in libro Sapientiæ [a], & à nobis ibi declarata eſt: *Diſſimulans peccata hominum propter pœnitentiam*, & eatem in Eſaia [b]: *Expectat Dominus vt miſereatur veſtri*:& in Iob [c]: *Dedit ei Deus* locum pœnitentiæ, *& ille abutitur eo in ſuperbiam*: & in Apocalypſi [d]: *Dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret, & non vult pœnitere à fornicatione ſua.* Sed quò magis *lento ad vindictam ſui gradu diuina procedit ira, tantò tarditatem ſupplicij maiore grauitate compenſabit* [e]: diuturniórque impunitas poſt ſimul res ſecundiores, acerbiorem in rerum commutatione dolorem ingenerat. Hinc efficitur celebrior fama miſericordiæ Dei:execrabilior,& inexcuſabilior impœnitentis contumacia: ſalutarior ad pœnitentiam nonnullis prouocatio, commotis tanta aduerſus alios benignitate,& perterritis eorumdem poſtquam tamdiu expectati ſunt,animaduerſione ſeueriore.

a cap.12.verſ. 24.
b cap.30.18.
c cap.24.23.
d cap.2.21.
e Valer. Max. lib.1 cap.2.

Qui ſint fructus benignitatis Dei erga peccatores.

Hinc porrò elicitur probatio melioris opinionis, magiſque communis,paratam ſemper hominibus in hac vita gratiam eſſe ſufficiẽtem ad omnia tollenda peccata, nec vllam poni exceptionem debere,vel in peccatis, vel in peccatoribus, quantumlibet peccauerint. Multa ſunt alia teſtimonia Scripturarum, quibus id confirmatur, quæ noſter tractat Suarez [f]: ſed iã allata premunt maximè,in quibus nẽpe patiẽtia Dei exprimitur, ita vt duritia,& impœnitentia cordis non in defectum ſufficientis auxilij, ſed in prauum libertatis vſum referenda ſit. Dicitur quoque ſequenti membro, velle Deum omnes ad pœnitentiam reuerti. Congruit hoc præterea cum ſententiis Patrum affirmantium dum vita ſuppetit, numquam denegari correctionis viam, numquam boni poſſibilitate ſpoliari [g]. Denique vtitur eo principio Concilium Tridentinum [h], *neminem deſeri in hac vita à Deo, niſi Deum prius ipſe deſerat.* In Concilio præterea Lateranenſi [i] decernitur omnibus dari locum pœnitentiæ, & aditum ad ſalutem.

Gratia ſufficiens omnibus hominibus eſt ſemper parata.

f 3.part.tom. 4.diſp.8.
g Proſper ad obiectiones Vincen. in 15. & alij.

Neminem in hac vita Deus deſerit,niſi prius à Deo ipſe deſeratur.

h ſeſſ.6.c.14. quod etiam lege in sess.
i Firmiter,de ſum. Trin.
k Ioan.1.9.
l Apoc. 3.20.

Ratio petitur tum ex diuino promiſſo,quod ex Dei oritur miſericordia, & fundatur in Chriſti meritis:tum ex ratione viæ, in qua tendi ſemper ad terminum,& ad eum perueniri poteſt. Deo illuminante [k], atque ad oſtium pulſante [l], non ſolùm quatenus non ponenti obicem, ſeu impedimentum,auxilium præbet,id eſt,bene viuenti eo, quo naturaliter poteſt modo ſecundum vires naturæ, ſed etiam dat media aliqua ordinis gratiæ. Sed hæc accuratius examinant Scholaſtici.

Nolens aliquos perire,ſed omnes ad pœnitentiam reuerti.] Non ſolùm non vult Deus aliquos perire, ſed etiam *vult omnes ſaluos fieri,& ad agnitionem veritatis venire* [m]. Ipſemet de ſeipſo affirmat [n]: *Numquid voluntatis meæ eſt mors impij,& non vt conuertatur,& viuat?* Et [o], *Nolo mortem morientis:reuertimini, & viuite*: & , *Nolo* [p] *mortem impij, ſed vt conuertatur impius à via ſua,& viuat.* De Patre præterea dixit [q] Chriſtus quòd *non eſt voluntas ante Patrem noſtrum, vt pereat vnus ex puſillis iſtis*, qui tunc aderant, & ſub eorum perſona etiam ex aliis. Cùm autem conſtet, hanc Dei voluntatem in omnibus non impleri, quæ ſolet etiam appellari antecedens, verbi gratia,in Iuda,qui tunc ibi erat,cùm ea diceret Chriſtus,& quem periiſſe, & *filium perditionis eſſe* idem dixit [r]: Propterea putant aliqui vel propriè non reperiri in Deo,vel non formaliter, ſed tantùm eminenter: aliis videtur, quod etiam formaliter. Primum dici non debet: alia probabilia ſunt. Etſi quidem vltimum aſſeratur,dicendum quoque,nullam in tali actu per ſe imperfectionem eſſe,ſed ſolùm in creatura. Si ſecundum, admittenda erit nonnulla imperfectio per ſe, ac intrinſeca in formali actu,qui vocatur velleitas, & indicare quamdam impotentiã implendi quod quis vellet, deſiderium eius quod nec facit, nec habet priuationem boni deſiderati. Hoc modo non erit in Deo actus iſte formalis: vellem omnes ſaluos fieri;ſed tantùm quatenus paratus eſt, quantùm in ſe eſt, omnia dare ad ſalutem neceſſaria,ita vt per ipſum non ſtet, quo minus ſaluetur. Ille autem alius actus formaliter in Deo eſt abſque dubio: Volo dare omnibus quæ ſufficiunt ad ſalutem;quia re ipſa dat,& ſic eſt hac ex parte actus efficax,ſimplex,abſolutus,nullam imperfectionem connotans. Exemplum Iudicis afferri ſolet,qui vellet omnes viuere actu inefficaci,& imperfecto,quoniam non poteſt abſolutè velle ſalua iuſtitia, vt propterea velleitatis actus in ipſo, licet indicet bene propenſam voluntatem erga omnes,includat ſimul dictam imperfectionem.

m 1.Tim.2.4.
n Ezec 18,23.
o ibid.32.
p infra 33.11.
q Matt. 18.14.

Quomodo Deus velit omnes ſaluos fieri.

r Ioan. 17.12.

Iuxta hanc doctrinam exponũtur quædã propoſitiones de Deo, quæ innuunt nonnullos affectus,qui reperiuntur in nobis formaliter,ac propriè,non autem in Ipſo;vt quòd coactus,ac dolẽs puniat [ſ]: quòd è contrario nolit retineri,& impediri,ne puniat [t]: quòd viciſſim velit, vt aliquis impediat ſeſéque opponat [u]: quòd fruſtra voluerit, & conatus quoq; ſit reuocare peccatores ad ſe [x].

ſ Eſa.1.24.& alibi cap. 64.
t Exod.32.10.
u Ezech.13.5.
x Eſai.49.4. Ierem.2.30.

Eadem ſecũdum oppoſitum modum ratio de nolleitate, ſiue de actu, quo nollet peccata fieri quæ fiunt. Legendus S.Thomas [y] cum interpretibus.

y 1.part.q.19. art.6.

Videtur autem mihi talis voluntas, quocumque dicatur modo, eſſe in Deo, appellanda non ſigni,ſed beneplaciti:quod bene demonſtrat Gabriel Vaſquez noſter [z], quoniam non poteſt non placere Deo, vt omnes ſalui fiant, ſicut & quod rectè viuant. Immò, quod idem docet, magis etiã tandem probo, vt talis actus, *volo iuſtificationem, & ſalutem omnium*, non ſit conditionatus, ſed nec eſſe poſſit,abſolutè loquendo, ſed ſimplex, & explicandus indicandi verbo *volo*, quoniam eſt actus præſens complacentiæ, & deſiderij in iuſtitiam, & ſalutem omnium ſecundum ſe, ac ſi futura eſſet:quamuis non ſit actus efficax. Quia tamen talis actus verſatur in tali obiecto, vt niſi aliud obſtaret, haberet effectum ſuum, propterea vocari poteſt conditionatus,& explicari nomine velleitatis. Exemplum poteſt ſumi ex iactante merces in mare, vult enim efficaciter eas iactare, ſed vellet efficaciter eas retinere.

Voluntas qua Deus vult omnes ſaluos fieri, eſt beneplaciti, non ſigni.

z ibid. diſp. 83.cap.2.

Ex hoc eodem loco colligitur poſitiuè, reprobationis cauſam Deum nõ eſſe, ſed peccata, cum quibus moritur reprobus tam ſecundum æternam punitionem, quàm ſecundum diuinam permiſſionem, vt illum deſtituat maioribus, & efficacibus auxiliis. nam *vult omnes ſaluos fieri, nulloſque perire* [a]: ſi quis ergo perit, ſua culpa perit; & quia dignus eſt odio diuino, quo nomine Paulus [b] vocat reprobationem: *nil autem odit Deus in homine niſi peccata*, inquit Auguſtinus [c].

Reprobationis cauſa Deus non eſt.

a 1.Tim. 2. 4.
b Rom. 9.13.

Deus nil odit in homine niſi peccata.

Horrenda Caluini [d] blaſphemia eſt, Deũ efficienter reprobare, indurando intrinſecè, ac poſitiuè: creando ex animi certa deſtinatione repro-

Horrẽda Caluini blaſphemia.

c epiſt.105.& lib.1. ad Simplicia.q.2.
d in c.9.epiſt. ad Rom.& alibi.

bos

bos in damnationem & exitium: Reprobos perire non propter peccata, sed æternam Dei voluntatem. *Detestanda*, ait Augustinus [a], *& abominanda opinio est, qua Deum cuiusquam malæ voluntatis, aut malæ actionis credit auctorem* [b]: *Et, nefas est Deo adscribere causas peccatorum, & ruinarum omnium.* Non est opus pluribus: fatetur Caluinus [c], & cum ipso Beza [d], atque Petrus Martyr [e], non velle Deum fieri peccata ea voluntate quæ nobis in Scripturis declarata est: igitur aliam voluntatem ipsi confingunt omninò contra voluntatem, quæ possit esse in Deo, sicut *non potest mentiri* [f], *nec seipsum negare* [g]; quod faceret, si, quod vult, indicaret se nolle, immò præciperet, ne fieret, quod fieri, & facere ipse vult.

a lib. ad artic. sibi falso impositos, ad 10. b ad 13.
c supra, & Instit. ca. 17. §. 11. c. 18 §. 2. & c. & lib. c. cap. 4. §. 2. 3. 4. lib. 1. cap. 13. §. 4. 7. d & li. de æterna Dei prædestinat. lib. infr. aduersus Libertinos c. 14. citat Bellarm. lib. 2. de amiss. grat. cap. 3.

Quomodo Deus velit omnes saluos fieri, si omnes non fiant salui.

Si quæras, cur non omnes salui fiant, si Deus omnes vult saluos fieri, ac neminē perire: Responsio deducitur ex posita distinctione volūtatis antecedentis, & consequentis. Nàm antecedente tātùm voluntate vult omnium salutem, & ea ratione, vt respondet Augustinus [h], vt non adimat liberum arbitrium, quo vel benè, vel malè vtentes iustissimè iudicentur. *Quemodo vult paterfamilias*, inquit, *vt omnes serui laborent in vinea, sic tamen, vt si qui operari noluerint, detrudantur in pistrinum.*

e respons. ad Sebast. Castalion. de æterna Dei prædestin. e in ca. 1. ep. ad Rom. f Hebr. 6. 18. g 2. Tim. 2. 13. h de Spir. & lit. cap. 33.

Excipi adhuc potest de paruulis, & vsu rationis carentibus. Sed pro his mediatè sufficiens remedium datur per parentes, vt Prosper [i] docet. Loquitur Petrus hoc loco de rationis vsum habentibus, qui sunt capaces pœnitentiæ. Est etiam generalis propositio, non restringenda ad singulorum genera, vel ad prædestinatos. Quamuis enim initio epistolæ prioris Petrus electis scribere se significet: & Paulus [k], *omnia se sustinere propter electos, vt & ipsi salutem consequantur*: Et Christus [l] *breuiādos dies tribulationis magna propter electos*: nec [m] *voluntatem esse ante Patrē qui in cœlis est, vt pereat vnus de pusillis*, quos demonstrabat: certum tamē etiam est, electorum nomen etiam generaliùs accipi, vt antea docuimus.

i 2. de vocat. Gent. cap. 31.
k 2. Tim. 2. 10.
l Matt. 24. 22.
m cap. 18.

Ad pœnitētiam reuerti.] Εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι, *Ad pœnitentiam venire.* Reuerti dicitur propriè, qui eodem redit, vbi priùs fuit. Et quia primus status, in quo nascimur, est status peccati, non redimus ad eum pœnitēdo, sed potiùs recedimus, cùm baptizamur, si veluti adulti baptizemur, & pœnitentiā, quæ nonnulla tunc etiam requiritur, habeamus. Potiùs diceremur ad pœnitentiam reuerti post lapsum iam in ætate adulta recepto Baptismo: aut per relapsum, condonato antea peccato per pœnitentiam, quod iterum delemus per eadem.

Quomodo ad pœnitentiam reuertamur.

Is qui solùm habeat peccatum originale, aut nullum actuale mortale, potest dici reuerti ad pœnitentiam, vel habitualiter si sit rationis vsu destitutus, vel actualiter si præditus, quoniā iuxta primam institutionem Dei debebat cōcipi nascique in gratia ipsius, à qua quia per peccatum originale est auersus, debet altero ex dictis modo per pœnitentiam ad Deum reuerti, & conuerti. Quod tamen non est propriè ad ipsam pœnitentiam reuerti.

Interpres cōuerti sumit nonnunquam pro reuerti [n], reuersionem pro conuersione [o]. Sed Græcè est ἀποστρέφω, & ἀποστροφή, Hebraicè שוב *scub* & שבות *scemuth*: nullo alio autem in loco reperi χωρεῖν pro reuerti, nisi in præsenti. Posset quoque iuxta vim verbi Græci sensus esse, Deū velle omnes ad pœnitentiam recipere, & complecti. Pœnitentiam verò cur Græci nominent μετάνοιαν, & quid significet, & quo pacto Latini quoque nonnulli Metanœam vsurpauerint, alibi docuimus [p].

n Ose. 2. 9.
o Ezech. 16. 53.
p Act. 2. 38.

Vers. 10.] Adueniet autem dies Domini vt fur: in quo cœli magno impetu transiēt, elementa verò calore soluentur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera, exurentur.

DEscribitur improuisus aduentus Domini ad iudicium, & interitus Mundi, de quo adhuc in duodecimo, & decimotertio versu simul cum eiusdem innouatione. Singula per partes explicanda sunt. Hæsit memoriæ Petri Iudicium maximè, & comparatio furis, quia cùm proposita esset à Christo, interrogauit [q]: *Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an & ad omnes?* & dixit alibi [r], sibi, & sociis iniunctam prædicationem de iudicio.

Petri maximè memoriæ hæsit iudicium.
q Luc. 12. 39. & seq.
r Act. 10. 41. 42.

Adueniet autem dies Domini, vt fur.] Omnis dies est Domini, omnéque tempus quod posuit in sua potestate [s] cum singulis momentis, peculiari tamen de causa tam sæpe [t] dies, ac tempus iudicij vocatur Domini, vt ostendimus Capite secundo Actuum Apostolorum [u]. Hugo Eterianus [x] hic legit etiam noctis nomen. Certè fur nocte venit. Idcircò Paulus [y] monet nos non esse in tenebris, vt nos dies illa tanquam fur comprehendat. In textu Græco est ἐν νυκτί.

Dies Domini vocatur dies iudicij.
s Act. 1. 7.
t Oseæ c. 16. Ioel. 2. 11. ca. 3. 14. Amos 5. 20. Sophon. 1. 7. c. 3. Zach. 14. 1. 1. Cor. 1. 8. 2. ep. 1. 14. Philip. 1. 6. 10. c. 2. 16. 1. Thes. 5. 2. 2. epi. 2. 2.
u vers. 20.
x lib. de regress. animæ. cap. 25.
y 1. Thess. 5. 2.

Furis comparatione ad hoc idem propositum Christus vtitur [z], & Paulus [a], & Ioannes [b], valétque ad incutiendum terrorem, & excitandam vigilantiam; ad eliciendum pudorem, quòd furem tam diligenter caueant homines, ne rerum faciāt externarum iacturam. Vnde illud Horatij [c]:

Vt iugulent homines, surgunt de nocte latrones,
Vt te ipsum serues, non expergisceris?

z Mat. 24. 43. Luc. 12. 39.
a 1. Thes. 5. 2. 4.
b Apoc. 3. 3. cap. 16. 15. Malach. 4. 5.
c lib. 1. ep. 2.

& persuadet meras nugas esse calculantium quo veniat iudicium vel anno, vel etiam die. Sufficiāt quæ citato loco aduersus istos allata sunt. Refellit eos Beda, qui Petrum intelligūt voluisse iudicij diem tantæ longitudinis futurum, quātæ mille sunt anni, & necesse sit eos, qui cum peccatis aliquibus de corpore exeunt, & tamē ad Electorum sortem prędestinati sunt, tanto tempore per ignem purgari, & sic demum, remissis omnibus peccatis ad vitam venire. *Sed hi non vident*, inquit, *quanta sit impudentiæ, credere, quod tantus perfectorum, & iustorum cœtus, receptis in ictu oculi corporibus beatis, & immortalibus, per mille annorum spatia debeat in aëre, vel in terra finem expectare iudicij, & tunc demum præparatis ad integrum sociis, diu expectatam audire sententiam* [d]: *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum.* De Mahometi circa hoc ipsum impudenti mēdacio per annorum centurias, lege Carthusianum [e] in Confutatione Alcorani.

Diem iudicij mille annos duraturam qui dixerunt redarguuntur.
d Matt. 25. 34.
e lib. 3. art. 23. & seq.

Quamuis omnium sint in illo die conueniendę conscientiæ, harúmque libri [f] aperiendi, bona continentes, ac mala, vt proferatur de ipsis sentētia, & singuli de se, atque de aliis cognoscant, non erit longior necessaria mora, quia externa, & sensibili voce pauca quædam duntaxat, & potiora prodentur, cetera per manifestationem mentalē, vt Augustin. [g] innuit. Qua de re Suarez noster [h].

f Dan. 7. 10. Apoc. 5. 1.
g 20. de Ciuit. cap. 14 & 16.
h 3. par. tom. 2. disp. 57. sect. 9 & 10.

Ex similitudine porrò furis, qui solet improuisus aduenire, colligere possumus, etiam post aduentum, immò & post Antichristi mortem non posse exactè definiri, quandonam futura sit Iudicij dies, vt nōnulli tamē definierunt quadragesimam quintam ab eius morte. Christus negauit etiam Angelos scire [i]. Lege Iosephum [k] Acostam, qui

Dies iudicij vere incerta post Antichristi mortem.
i Mat. c. 24 36.
k 2. de temp. nouiss. c. vlt. & in c. c. n. ac seq.

diem Iudicij incertum docet, prout comprehẽdit antecedẽtia ſigna: ſed his poſitis conijci facilè poſſe de ipſomet propriè ſumpto die, quàm breui ſit futurus, quemadmodum accidit in morte noſtra, quæ diei etiam ſolet incerta [a]. Quod mihi non diſplicet: poteſtq; parturientis exemplo, quo Paulus [b] vtitur, confirmari. Et quia timor ingens inopiam cõſilij afferet. Hunc pręſe fert Proſper [c] dicendi modum. Simile exemplum de diluuio Noë, quod nõ vno momento abſorbuit orbem [d]. Quin etiam idem Paulus [e] indicat Iuſtis tunc non improuiſam futuram diem illam. Verùm cẽſeo ſatius eſſe nihil hac de re definire, vt admonet Thomas Maluenda [f]. Idem furis nomen indicat nocturno tempore, quod hîc etiam textus Græcus exprimit *ἐν νυκτὶ*, futurum iudicium, quod & aliis ſcripturæ locis ſignificatur expreſſa mediæ noctis hora [g], & eam Apoſtolicã traditionem vocat Hieronym. [h] vt ideo in Paſchate populum dimittere non liceret ante mediam noctem, quòd ea Chriſtus hora, ſicut olim in Ægypto [i], crederetur venturus: Iudæos quoq; ſuum nocte media Meſſiam expectare: quemadmodum noſtrum verum Chriſtum eo tempore credunt multi veniſſe, vt vidimus in libro Sapientiæ [k]. Id ipſum probabile putãt Chryſoſtomus [l], & Euthymius [m], apertè verò ſentit Lactantius [n], confirmans teſtimonio Sibyllæ:

—ὁππότ᾽ ἂν ἔλθῃ,
Πῦρ ἔσαι σκότος ἐν τῇ μέσῃ νυκτὶ μελαίνῃ.
—*cùm venerit ille*
Ignis erit, mediáque horrenda in nocte tenebræ.

Tunc aperietur, inquit ille, *cœlum medium intempeſta, & tenebroſa nocte, vt in orbe toto lumen deſcendentis Dei tamquam fulgur appareat.* Et ex incerta Sibylla ſubdit: *Hac eſt nox, quę nobis propter aduentum regis, ac Dei noſtri, peruigilio celebratur.* Eadem videtur opinio Caſſiodori [o]. Fauent nonnulli hymni Eccleſiaſtici.

[p] *Vigilate, iam ſum proximus,*
[q] *Et mane illud vltimum,*
Quod præſtolamur cernui.

Verumtamẽ præſtat Chriſti vocem audire [r]: *Vigilate, quia neſcitis diem neque horam*: præſertim cum alij [s] ſentiant de crepuſculo, vel ſub illud.

Quod autẽ de media traditur nocte, deſignat aduenturum Chriſtum, quo tẽpore minime expectabitur: nam qui dormiũt nocte media, nihil homines expectant. Ita quidem Theophylact. Hilarius, Hieronymus, Beda parabolam declarãt, necnon Auguſtinus [t], & Gregorius [u], & alij. *media nocte veniet*, ait Auguſtinus, *cùm valde obſcurum*, id eſt, *occultum erit, an veniat: & quando non ſperatur*, quando omnino non creditur: & noctem poſuit pro ignoratione; ne aliquis quaſi computet ſibi, & dicat: Ecce ab Adam tot anni tranſierunt, &c. Deinde afferens in eiuſdem rei probationem illã ex fure ſimilitudinem: *Ergo vigila*, infert, *nocte, ne furem patiaris.*

In quo cœli magno impetu tranſient.] Cœlos antea dixi eſſe hoc loco aëris omnem regionem. Cœli iſti tranſient magno impetu *ῥοιζηδὸν παρελεύσονται* *in morem procellæ, cum ſtridore, & ſibilo*, qualis etiam eſt ſagittarum, ventorum, militum procurrentiũ, auium volantium. Auguſtinus [a] legit *tranſcurrent*. Caietanus exponit de veris cœlis, *qui ad ſimilitudinem*, inquit, *impulſorum tranſeant non à ſubſtantia, ſed à motu.* Sequitur Viega [y] noſter eumdem dicendi modũ. Verùm ceſſatio à motu non eget impetu: nec de tali motu, impetúq; magno cœlorum quidquam proditum eſt. Et retenta vbique hoc loco cœlorum ſignificatione eadem pro aere, minor eſt æquiuocatio. Suarez [z] tamen qui aliôqui perpetuò vult cœlorum nomine Petrum in iſto capite aerem intellexiſſe, probabile ducit, ipſos etiã cœleſtes orbes, finito iudicio, quando mũdus innouabitur, velociùs agitandos, vt ſecum cœlos aereos rapiant, & ad Vniuerſi conflagrationẽ tum ſuo illo velociore motu, tũ præterea influentia, & actione concurrant.

Porrò virtutes cœlorum commouendas, vt prædixit Chriſtus [a], vel intelligamus aſtra, quæ aliter ad influendum ante iudiciũ applicabuntur, vt placet Ianſenio [b], & Soto [c]: vel Angelos motores cœlorum, quia tunc mutabunt ordinẽ motus, vt Lactantio [d] videtur: vel omnes alios quoque Angelos, qui timore quodam reuerentiali, & admiratione percellentur, ſimúlque obſequentur imperio diuino ad terrifica opera exequenda, vt alij [e] docent: vel eiſdem, ſed vt in ipſomet iudicio veluti perterreantur, vt exponunt in Matthæum [f] Chryſoſtomus, Theophylactus, Oecumenius, Beda, & præterea Auguſtinus [g].

Igitur cœli tranſient magno impetu, præcipuè poſt iam latam ſententiam à Chriſto iudice, cum renouabitur mundus hic inferior, quoniam cœlorum motu ceſſante, de quo tamen hæc verba non loquuntur, Ignis aërem omnem expurgabit, & magno impetu accendet. Arbitratur Suarez [h], probabile eſſe, motum illum aëris; ac Ignis ſimul futurum ea motu, & raptu ſuperiorum cœlorum. Fauet antiphona decantata in Officio Defunctorum: *Quando cœli mouendi ſunt, & terra.*

Nec refert, quod poſt cœlos elementa nominentur, quia poſt hæc exprimitur etiam terra. Prius de cœlis, hoc eſt, de aëre mentio fuit, quia vehemẽs ille motus ei tunc proprius erit: de terra poſt elementa, quoniam exuſtio, vt in materia magis denſa, magis in ea conſpicua erit, atque in mixtis, quæ in ipſa ſunt. Videtur quoque non nullis elementorum nomine hîc Aquam dumtaxat, terrámque intelligi; qua de re poſtea.

Ceterùm quia hoc vtuntur loco, verbíſque duodecimi verſus, quibus cœli ardentes ſoluendi ſcribuntur, hi qui cœlos arbitrantur corrumpendos ſecundum ſubſtantiam, quos referunt Hieronymus [i] Magius, Franciſcus [k] Valleſius, Catharinus [l], & de noſtris, Acoſta [m], Molina [n], Valentia [o], Suarez [p], præterea Sixtus Senenſis [q], Claudius Eſpencæus [r], Eugubinus [s], reſpondendum pro contraria ſententia magis in ſcholis recepta, quam ſequuntur ex dictis Acoſta, Valentia, Suarez, per cœlos vt toties dixi, ſumere Petrum aëreas regiones. Huc profectò inclinat Auguſtinus [t], conſiderans Petri verba eſſe de iiſdem cœlis, quos diluuio periiſſe dixit. Eodem modo exponunt Oecumenius, Beda [u], & reliqui enarratores; vt omittam teſtimonia, rationéſque, quibus incorruptibilitas cœlorum Theologicè, ac Philoſophicè probatur.

Confirmat hoc idem id, quod antè duximus de cœlis ex aqua conſtantibus, prout dicebat Petrus; cum enim de veris orbibus illis ſuperioribus non intelligatur, ſed de aëre, de hoc etiam intelligi alia oportet. Quo argumento vtuntur Scholaſtici [x] cum Auguſtino [y] vt eo peruenturum ignem aſſerant, quo peruenerunt aquę diluuij [z]. Idem ſibi vult idem Petrus, cum nominat cœlos partem mundi, qui aqua inundatus perijt, & ait eoſdem igni reſeruatos; nunc autem

im; etu

a Matt. 24. 42. & ſeq.
b 1. Theſſ. 5. 3. 1.
c de Promiſſio temporis, c. 15.
d Geneſ. 7. 10. & ſeq.
e Supra in 4. verſ.
f li. vlt. de Antichriſt. c. vlt. *Nocturno tempore futurum eſſe iudicium.*
g Matt. 25. 6.
h Ibidem.
i Exod. 12. 29.
k cap. 18. 14.
l Mat. in c. 25.
m ibidem.
n lib. 7. c. 19.
o in Pſal. 118. verſ. 62. Media nocte ſurgebã.
p ex Prudentio ad laudes feriæ tertiæ.
q ex Ambr. ad laud. Sabb.
r Matt. 25. 13.
s B. Thom. 3. Part. in Addit. q. 77. art. 3. Abul. in Matt.
t ep. 120. c. 14.
u lib. 83. q. in 59. ſer. 20. de verb. Dom. c. 6 & 7. hom. 12. in Euang.
Cœli quomodo magno impetu tranſeant.
a 20. de ciuit. cap. 18. & 14.
y in Apoc. cap. 21. com. vlt. ſect. 1.
z par. Tom. 2. diſp. 58. ſect. 3.
Virtutes cœlorũ cõmouenda quæ ſint.
a Mat. 24. 29.
b concord. ca. 128.
c 4. diſt. 48. q. 2.
d lib. 7. c. 26.
e Suarez 3. par. tom. 2. diſp. 56. ſect. 1.
f in cap. 24. verſ. 29.
g ſerm. 130. de temp.
Quando fiet vt cœli magno impetu tranſeant.
h ſupra diſput. 58. ſect. 2.
i de euerſ. mundi cap. 6. & 7.
k de ſacra philoſo. cap. 89.
Cœlos ſecundum ſubſtantiam perituros qui ſenſerint.
l hoc loco, & in cap. 1. ep. ad Hebr.
m 4. de temp. nouiſſ. cap. 9.
n 1. par.
o ibidem.
p 3. Par. tom. 2. q. 58. ſect. 1.
q 5. Biblioth. c.
r de Ethnic. cap. ſed. & lib. 6. annot. 134. & 140.
s lib. de cœlo animat.
t de Peren. Philoſophia.
t in Pſal. 101.
u hoc loco, & lib. de tempor. ratione c. 69.
x 4. diſt. 47 & 48.
y ſupra 20. de ciuit. cap. 18. & 24.
z Gen. 7. 18. & ſeq.

impetu magno transituros, paulò pòst ardentes soluendos.

Augustinus [a] quæstionem istam scrupulosioré vocat inter doctos; tamen definit [b] non interituros veros cœlos, sed in melius mutandos, eadem Hieronymi [c] aperta sententia, & Gregorij [d]. Etsi video posse vtcumque exponi, quòd non sint in nihilum redigendi, non quòd non sint secundum substantiam mutandi. Gregorius [e] asserit *per essentiam sine fine subsistere, transire per eam, quam nunc habent imaginem.*

a in Psal. 101.
b 20. de ciuit. c. 14. 16. & 24.
Cœli non sunt interituri, sed in melius mutādi.
c in Esa. ca. 61. & 65.
d 17. Moral. c. 5.
e ibidem.

Illud quidem proposito nostro non est necessarium decidere, vtrum sint intrinsecè cœli incorruptibiles, quoniam possunt nunquam corrumpi, quamuis sint corruptibiles, quemadmodum & terra, *quæ in æternum stabit* [f], licet sit capax corruptionis. Neque credendum, tantam fore ignis copiam, vimque, vt absumere veros possit cœlos, quamuis corruptioni obnoxij admitterentur, aut etiam ex aqua conflati, quod sæpissime non paucos pridem dixi, de numero quoque Patrum, nó tantum ex profanis Auctoribus, qui prætetea commenti sunt vaporibus ali sidera, vt Lucretius [g], Virgilius [h], Manilius [i], Lucanus [k], Plinius [l], Ptolomæus [m], Anacreon [n], Stoici [o], Epicurei [p], Ægyptij [q], Physici [r]. Ex Patribus eundem secutus est dicendi modum Petrus Laodicensis in manuscripto Marci Commentario [s], vbi docere qua ratione cœlorum commouendæ virtutes dicantur [t], nempè nó solùm ex magno conflagrationis fumo astris obscuratis, sed prætera *quia*, inquit, *non pascentur amplius vaporibus; ita vt marcescat splendor, cùm quod relictum est terrestre, in altum tolli nequeat, ac sedē in cœlis retinere.* Satis hæc priùs refutata sunt; & paulò antè cœlorum virtutes quomodo commoueantur, dictum. Profectò si pascitur, Sol, Luna, cetera astra aquis, non iuuenis modò in dies, verbi gratia, Sol esset, vt concedebat Heraclitus, sed continenter semper renouaretur, vt Aristoteles [u] argumentatur.

f Eccl. 1. 4.
g lib. 1.
h Æneid. 6. & 10.
Qui ex vaporibus sidera ali credant.
i lib 1.
k li. 9. Phars.
l lib. 2. c. 9.
m in Quadrip.
n Ode, qua se ut bibacem cōmendat.
o apud Cicer. 2. de Natura Deor.
p apud eundē.
q apud Porph. in Thes.
r apud Seruiū in 8. Æneid.
s cap. 13.
t Matt. 24. 29.
u 2. Meteoro summa 1. cap. 2. vbi lege Olympiodo.

Elementa verò calore soluentur.] Στοιχεῖα δὲ καυσούμενα λυθήσονται, *elementa æstuantia.* Idem participium repetitur versu duodecimo in simili sententia: *Elementa ignis ardore tabescent* καυσούμενα τήκεται. Antea dixi, hoc elementorum nomine posse comprehendi etiam aërem, licet prius cœlorum vocabulo expressus esset, nam etsi στοιχεῖον quasi primordiale fundamentum significet, quod maximè conuenit Terræ, & Aquæ, nihilominus Aristoteles, aliique Philosophi quatuor elementa sic appellant. Non corrumpentur elementa, sed alterationem patientur, & purgationem. Pertinent ad integritatem vniuersi omnia. Et cum cœli remansuri sint, ac terra, non videtur conuenienter tolli Aër, Terræ contrarius, & necessarius ad occupandum inane spatium vsque ad Terram, nec Ignis, cuius est supra Aërem locus; & qui in sua purissimas Sphæra, ne purgatione quidem opus habet, eiusdémque naturæ est cum igne, qui alias res purgabit, vel corrumpet: nec aqua, de qua non tradit Scriptura siccandam, vel innouandam totam, vt obseruauit Augustinus [x].

Elementa non corrūpentur, sed alterationem patientur.

Cùm autem in Apocalypsi [y] scribitur, quod mare non erit, explicat de seculo hoc turbulento, & procelloso. Melius B. Thomas, aliique declarant secundum proprias nonnullas qualitates, vt agitationem procellosam, &c. Quocirca Bedæ [z] sententia reiici solet de interitu totius aquæ, ignísque, ad quam propendent in Apocalypsim [a]

x 20. de ciuit. cap. 16.
y cap. 21. 1.
Aqua nō est peritura post diem iudicij.
z hic, & Apoc. 21.
a cap. 21.

Andreas Cæsariensis, Aretas, Anselmus, Haymo, & Rupertus. Solui, & tabescere hoc loco indicant alterationem, siue mutationem solam accidentalem.

Terra autem, & quæ in ipsa sunt opera exurentur.] Exustio operum, id est, mixtorum propriè fiet cum substantiali mutatione, & interitu: Terræ, secundum superficiem, aut secundum eam partem, quæ sit satis ad eiusdem purgationem; & ad aliarum rerum, quæ in ipsa erunt, corruptionem. Sic passim solemus, cùm regionem aliquam incendi dicimus. Quia ergo terræ elementum, ex communi sententia, in mundo futurum est post iudicium, nec diuersæ speciei, frustra totum corrumperetur, denuóque produceretur, cùm sufficere possit absque corruptione purgatio, & perfectio. Quod argumentum in alijs etiam valet elementis.

Terra elementum futurum est post iudicium.

Moses Barcepha [b] credit Paradisum terrestré à generali exustione liberum futurum, quamuis vacuum, & nulli vsui: nec id esse absurdum: sicut nec habetur absurdum, quod adhuc vacuæ maneāt in cœlo eiectorum dæmonum sedes, & pars cœli, quam incolent iusti post resurrectionē: tam multæ hoc etiam tempore à nullis inhabitatæ regiones: post resurrectionem totum spatium inferioris mundi: denique non censentur ædificia Regum tempore constructa, quamuis postquam eorum vsui satisfecerunt, vacua relinquantur. Sed nulla ratio suadet, vt à generali conflagrationis eximatur lege paradisus terrestris: nisi iam tamen diluuio perit, vt existimāt aliqui tunc perijsse, in quibus potissimū Pererius [c], & Abulensis [d] ostendit igni consumendum paradisum, quia eo tépore habebūt rea incorruptionis quemdam statum: & idcirco nudata plantis paradisi manebit terra: tandem, quia nulla prorsus est vtilitas, nullus vsus ipsius. Videtur nonnulli hoc Christi crucis ligno priuilegiū tribuere, vt integrum perseueret ac restituatur. Hæc est Valdensia [e] opinio, qui citat Chrysostomum [f] dicentem quòd veniet cum sua cruce Christus. Fauet Ephrem [g], & Cyrillus [h], & Sibylla [i]:

b lib. de Paradiso. cap. 18.
In paradisum terrestrem.
c li. 4. in Genes. q. 5. lib. 7. q. 7.
d Genes. 13. q. 150. & 151.

O lignum felix, in quo Deus ipse pependit,
Nec te terra capit, sed cœli tecta videbis,
Cùm renouata Dei facies ignita micabit.

De probabilitate istius opinionis lege Suarez [k], & Gretserum [l]. Cæterùm Didymus hunc locum totum putans ad Platonicas mundi reuolutiones pertinere, intulit aut falsatam, aut esse falsam epistolam totam, atque adeò ex Scripturarum canone resecandam.

e Tom. 3. Tit. 20. cap. 158.
f ho. de cruce, & latrone.
Christi crux incendio generali non peribit.
g serm. de vera pœnit. ca. 4. & ser. de iis, qui post crucem recolenda sunt.
h Catache. 13.
i l. 6. carmin. Sibyllino.
k 3. par. tom. 2. disp. 57. sect. 2.
l 2. de cruce. cap 50.

Quæri posset an post cōflagrationem rerum quæ in terra fuerint, alia aliqua denuo creabuntur ad ornatum, recreationémque honestam; Oecumenius quidem negat, & alij plurimi. Gulielmus Parisiensis apud Carthusianum [m] Christianorum sapientissimos censere testatur terram floribus, gemmis, & alijs amœnis ac venustis rebus ornandam. Consentit Abulensis [n], Picus Mirandulanus [o], Serarius noster [p]: hi etiam qui cum solo peccato originali mortuis assignant à resurrectione habitationem in terra [q]. Fauet prioribus Anselmus [r].

m 4. d. 47.
n in Matt. c. 25. q. 542. & 545.
o in heptapl.
p in Iudith. c. 16. q. 2.
q vt Catharin.
r in elucidario

Vers. 11.] Cùm igitur hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus, & pietatibus.

Vers. 12.]Expectantes & properantes in aduentum diei Domini, per quem cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent.

VRget ex dictis hortationem, vt ipsi puritatem vitæ, ac mutum procuremus, cùm tanta sit mundi futura purgatio, immutatio, innouatio: vt nos ad iudicium, quod expectamus, propere ac studiosè compareamus: certi nō parciturum peccatoribus Deum, qui sansus etiam espertes creaturas, ob nescio quam quodammodo ex hominum peccatis labem contractam, purgare constituerit exustione generali.

Cum igitur hæc omnia dissoluenda sint.] Augustinus [a]: *His ergo hominibus pereuntibus.* alibi [b], *omnibus*, &c.

a lib. de Fide, & operib. c. 14.
b 20. de ciuit. c. 18. & 24.

Quales oportet vos esse.]Ποταπὸς. *Quantos*, id est, Quanto vestres studio, ac diligentia, & cura, quam præstantes, quàm sanctos, quàm perfectos, &c. Eadē ratione reddidit interpres alijs in locis[c] hanc eandem vocem, de qua consule Auctorem Thesauri Græci. Emphasis autem similis est istis aliis, *qualis* [d] *est hic, quia venti & mare obediunt ei?* *aspice* [e] *quales lapides, & quales structuræ: quæ* [f] *& qualis est mulier quæ tangit eum.*

c Matth. 8. 27. Mar. 13. 1. 1. Ioan. 3. 1. Lucæ 1. 29. c. 7. 39.
d Mat. 8. 14.
e Mar. 13. 1.
f Luc. 7. 39.

In sanctis conuersationibus & pietatibus.]Ἐν ἁγίαις ἀναστροφαῖς καὶ εὐσεβείαις. Augustinus [g] omisit *pietates*. De vocibus istis iam suprà dictum est diu ante epithetum sanctorum afficit præcipuè conuersationes, quia malæ esse possunt: pietates, propriè loquendo, non ita: quamuis mala sit ea, quam putant aliqui quæstum [h], vel *cuius speciem habens, virtutem autem eius abnegant* [i]. Priores respectum habent ad alios: posteriores ad Deum, licet etiam docuerimus εὐσέβειαν extendi ad alios. Numerus multitudinis denotat nullam virtutis partē prætermitti debere, nec internam, nec externam.

g 20. de ciuit. cap. 18.
h 1. Tim. 6. 5.
i 2. Tim. 3. 5.

Colligit hinc Augustinus [k] argumentum, vt efficiat, sine operibus fidem esse mortuam [l], ac sine merito vitæ æternæ. Sequitur etiam, nos liberè operari posse ac reuera iustè, per gratiam tamen Dei: frustra enim alioquin ad id nos Petrus hortaretur. Magna vis huius hortationis iudicij mentione futuri interposita, & generalis mundi conflagrationis. Vtuntur ea Patres, vt Isidorus Pelusiota [m]. Solatur Marciam quoque Seneca memoria communis fati, quoniam nihil, quo stat loco, stabit. Hoc veluti fræno idem Augustinus [n] retractum se scribit, ac reuocatum à profundiore voluptatum carnalium gurgite, scilicet *metu mortis & futuri iudicij: qui metus per varias quidem opiniones numquam tamen recessit de pectore suo.* Nullum Ephrem argumentum sæpius, diligentiùsque tractauit, vt alios prætercam cum illis, qui perpetua ista meditatione toti cohorrescebant.

k supra. & de Fide, & operib. cap. 14. *Fides sine operibus mortua est*
l Iacobi 2. 17. 26.
m lib. 1. epist. in 118.
n 6. confess. cap. vlt.

Expectantes, & properantes in aduentum diei Domini.] Augustinus [o], *Ad præsentiam diei Domini.* Græcum nomen est παρουσία, quod nunc redditur aduentus, nunc præsentia, vt pridem [p] notatum est. Iusti viri iudicij diem expectant, expetunt, cùd venire cupiunt, *diligunt aduentum eius* [q]: prouocat quisque socium, dicens, *veni* [r], Christo iudici dicit iustus [s]. *Veni Domine Iesu*: ab eo enim doctus est orare, *Adueniat regnum tuum* [t], & respicere, ac leuare caput, *quia tunc appropinquat redemptio eius* [u]: *& cùm perfecta sit in eo charitas Dei, fiduciam habet in die iudicij* [x].

o Aug. de Fide, & operib. c. 14.
p 1. Pet. 1. 16. & alibi.
Iusti diem iudicij expectant, & appetunt.
q 2. Tim. 4. 8.
r Apoc. vlt. 20.
s ibidem.
t Mat. 6. 10. Luc. 11. 2.
u Lucæ 21. 28.
x 1. Ioan. 4. 17.

Timent iustissimi quique, ac perhorrescunt, dum suammet attendunt imbecillitatem, & Dei maiestatem, atque seueritatem, vt adeò multis tum exemplis, tum scripturæ cōstat locis, & iam priore attigimus epistola [y]. Alternantes hac in re pauoris atque iubili vices in conuersione cuiusque, in probatione, in morte Gregorius [z] egregiè demonstrat. Petrus nihil nunc propriè de læta expectatione: sed iubet, vt omninò expectetur iudicium, & properanter se quisque ad illud comparet. Illud verè dici cum Augustino [a] potest: *Gaudere iudicandum, qui timuerit iudicaturū. Desiderantibus se iudicem propitium venturum: illos desiderare, qui tenuerunt fidem eius, & fecerunt mandata eius.* Quamuis autem dies generalis iudicij longiùs tunc abesset, & absit etiamnum fortasse, nihilominus properandum nobis, quia *quod iudicium futurum est omnibus*, inquit Hieronymus [b], *hoc in die mortis impletur*: & Augustinus [c] *tunc* ait *venturum diem illum, cùm venerit ei dies, vt talis hinc exeat, qualis iudicandus est illo die*: ideo vigilandum, quia imparatum inueniet diem ille, quem imparatum inuenerit suæ vitæ huius vltimus dies. In hoc sensu, de vtroque nimirum die tum mortis, tum iudicij possumus Pauli [d] monitum intelligere, *vt nosmet inuicem consideremus, & consideremus in prouocationem charitatis, & bonorum operum*, εἰς παροξυσμὸν (vt alter exacuat alterum exemplo cum quodam sanctæ contentionis ardore) tanto magis, quāto viderimus appropinquantem diem, in quo plena reddetur laborum retributio. Longa restat via etiam modico victuris tempore, quia perfectionis arduum iter, & multiplex ratio: & quò minus spatij, eò contētio maior debet esse, sicut diabolus *maiore cum ira venit, quoniam modicum tempus habet* [e]: & quò citiùs ad optatam Christus perueniret mortem, Iudæ præcepit, vt quod faciebat, faceret citiùs [f]. Etsi Cyrillus [g] de diabolo dicta verba interpretetur, quod ad propositum nostrum nil refert, sed iuuat potiùs. Motus naturalis in fine velocior est; sic qui spiritu Dei aguntur, quò propiores metæ, hoc se se vrgent, ac promouent magis.

Perhorrescunt tamen illum, dum suam attendunt imbecillitatem.
y cap. 4. 18.
z 24. Moral. c. 17. & 18.
a in Psal. 66.
Quod futurum est in die iudicij, in die mortis impletur.
b in c. 2. Ioel.
c epist. 80.
d Hebr. 10. 24. 25.
Longa restat via etiam modico victuris tēpore.
e Apoc. 12. 12.
f Ioan. 13. 27.
g lib. 9. in Ioa. cap. 17.

Per quem.] Videlicet diem, Δι᾽ ἣν, vel (Propter quem.) Probabilius iamdiu aotè esse dixi fore totius mundi conflagrationem post absolutam iudicis sententiam. Tamen per id tempus futuram dici potest; ac propter illud, quia proximè post statim erit. Augustinus [h] legens *ad præsentiam diei Domini per quam*, &c. dubium relinquit, an intelligat (per quam præsentiam) an (per quam diem.)

h de Fide, & oper. c. 14. & 20. de ciuit. c. 18.

Cœli ardentes soluentur.] Οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθήσονται, cœlos aereos intelligit, siue regiones aëris, vt antea dictum est cum Augustino, qui appellat aërem ventosum.

Elementa ignis ardore tabescent.] Sed absque corruptione, saltem secundum se tota, vt priùs quoque docuimus. Augustinus [i]: *Ardore ignis decoquentur.* Græcum verbum Τακήσεται significat liquescent, στοιχεῖα καυσούμενα *elementa æstuantia*. Alij codices habent verbum præsens τήκεται *liquescunt siue tabescunt*. Indicant verba hæc soluendi, & tabescendi accidentariam solam, sed magnam mutationem, non autem substantialem.

Elementa quomodo tabescunt.
i de pœnâ.

***

Vers. 13.] Nouos verò cœlos, & nouam terram secundùm promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat.

POst mundi mutationem, eiusdem sequetur mox innouatio, prout promisit Deus, per quā quodammodo, ab iniustitia ex hominum contracta peccatis purgabitur.

Innouatio totius mundi post iudicium futura.

Nouos cœlos, & nouam terram.] Vbi reuerterit Christus in cœlum cum electis, & in infernum abierint cum dæmonibus damnati, erit simul cum purgatione per ignem innouatio inferioris mundi, consentaneo modo ad statum hominis, propter quem factus est, nempe secundum incorruptionem, & vt Paulus [a] loquitur, *secundum liberationem à vanitate, & seruitute corruptionis*: cùm nempe *post traditum regnum Deo, & Patri à Christo, quatenus tunc maximè Patris gloria declarabitur, & qui ad eius pertinent regnum Beati, conquiescent in eius visione, & amore, erit finis* [b], hoc est consummatio, & perfectio partium mundi. *Peracto iudicio*, inquit Augustinus [c], *tunc esse desinet hoc cœlum, & hæc terra, quando incipiet esse cœlum nouum, & terra noua. Mutatione namque rerum, non omnino interitu transibit hic mundus. Item* [d], *illa conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quæ corporibus nostris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt: atque ipsa substantia eas qualitates habebit, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione conueniant; vt scilicet mundus in melius innouatus aptè accommodetur hominibus, etiam carne in melius innouatis.*

a Rom. 8. 21.
b 1. Cor. 15. 24.
c 20. de ciuit. c. 14.
d cap. 16.

Hæc verba transcripsit Iulianus Pomerius [e]: sicut & omnem ferè de tota hac quæstione sententiam sedegit Beda [f] in summam, licet in præsentis loci Commentario de duorum elementorum interitu, hoc est, Aquæ, & Ignis, opinionem suam sancire videatur, quam respuunt Theologi: sed multò magis, quæ tollit de medio elementa omnia, cui adhæsisse Philippus [g] Solitarius videtur.

e 3. Progenost. c. 46.
f lib. de ratio. temp. c. 69.
g Dioptra, c. 6. & 7.

Quòd si contendas hoc saltem loco cœlos propriè sumi, quamuis hactenus pro aëre; innouatio erit sine purgatione, quia in incorruptibilibus corporibus purgatio non requiritur; nec ignis, per quem fieri purgatio deberet, naturalem actionem habere in corpora incorruptibilia potest. Non rectè etiam dicunt, qui asserunt factos corruptibiles cœlos propter peccatum hominis, aut in deterius mutatos, & cōtaminatos [h]. Ne id quidem de vlla alia re naturali dici secundum proprietatem potest. Multò minùs probabile, ob præuisum peccatum, conditos cœlos corruptibiles [i].

Cœli non sunt facti corruptibiles propter peccata hominum.
h Chrys. hom. 34. in ep. ad Rom. hom. 10. ad pop. Theodor. in ep. ad Rom. Oecum. ibid.
i Theod. sup.

Cùm Iob [k] scribit *non esse cœlos mundos, in cōspectu Dei*, siue Angelos bonos intelligat, siue orbes cœlestes, vult solùm respectu Dei non habere perfectam munditiam, aut simplicitatis, & sanctitatis, aut immaterialitatis: quo pacto *solus bonus Deus* [l]: *solus habens immortalitatem* [m], & eius beneficio, atque voluntate, perpetuáque ab eo dependentia reliquæ res. Qua ratione Plato [n] Deum supremum inducit alloquentem etiam *inferiores Deos velut corruptibiles per se, beneficio autem ipsius incorruptionem consecutos.*

Quomodo cœli mundi non sint in conspectu Dei.
k cap. 15. 15.
l Mat. 10. 18.
m 1. Tim. 6. 16.
n in Timæo.

Itaque admittendo sermonem hîc esse de veris cœlis, quod minimè tamen videtur necessarium, sicut nec in aliis similibus locis [o], cùm in eôdem sensu Petrus loqui semper videatur, priùs autem de aëre sit locutus: & confirmet quod asserit promissis diuinis, quæ continentur in vetere Testamento; si hoc, inquam concedamus de cœlorum orbibus innouandis, consistet nouitas ista proculdubio in cessatione motus (etsi contrarium Rab. [p] Moses videatur sentire) cuius vsus ad rerum corruptibilium vicarias generationes, corruptionésque dumtaxat refertur, & ad ministerium hominum [q]. Hoc sibi vult *cœlorum in libri similitudinem complicatio* [r] *seu inuolutio; quódque non occidet vltra Sol, & Luna non minuetur* [s]: & quod negat Ioannes [t] *tempus amplius fore in cœlo*: & Paulus [u] ait *liberandam creaturam à vanitate*, id est, à mutatione, quæ est seruitus corruptionis. Quod nonnullis visum est non ante absolutas cœlorum conuersiones, reditúmque ad eandem positionem, in qua conditi sunt, mundo finem illum imponendum quem diximus: difficile aliis videtur existimantibus incommensurabiles Orbium motus, vt nec perfici simul omnes queant, nec eandem repetere, quam semel tenuerant, positionem. Sed & Ptolemæus octaui motum cœli ab occasu ad ortū absolui ante sex, & triginta annorum millia dixit non posse. Quis autem tamdiu credat mundum duraturum? Nec verò abrumpi motum absurdum est, qui, vt diximus, non intima cœli perfectio est, sed inseruit homini in præsenti statu corruptionis: & si cœli perfectio esset ob maiorem aliam perfectionem, ab Auctore naturæ ea destituitur.

o Esa. 65. 17. c. 66. 22. Apoc. 21. 1.
p 2. directo. dubio. c. 4.
q Deut. 4. 19.
r Esa. 34. 4. Apoc. 6. 14.
s Esa. 60. 20.
t Apoc. 10. 6.
u Rom. 8. 21.

Verisimile prætereà est, adiungendam maiorem lucem; & sic ad litteram cum Hieronymo exponendum Esaiam [x], etsi alij [y] tantùm mysticè, vel figuratè, quando scribit, *quod erit lux lunæ, sicut lux solis, & lux solis septempliciter sicut lux septem dierum.* Existimat Ricardus [z] de Media Villa, ex Beatorum corporibus emanaturam hanc lucem nouam in cœlos. Melius fixa lux attribuitur, non pendens ex aliena voluntate, & præsentia subinde mutabili. Nec audiendus Michaël [a] de Palatio nil nouæ lucis futurum, sed deficientibus vaporibus, & nubibus astra splendidiùs rutilatura. Quod aduersus corruptibilitatem dixi, quæ propter peccatum hominis cœlis aduenerit, valet contra opinionem Glossæ [b], multùm de suo lumine solem, ac lunam amisisse, quod ei postea in fine mundi restituatur. Verumtamen non producet cœleste lumen, quod nunc facit calorem, nec quidquam generabit, sicut accidit sub Iosue, cum stetit Sol [c], & in fornace Babylonis, quando pueros ignis ne calefecit quidem [d]: & Mosi [e], cum bis per quadraginta dies, noctésque sine noxa vixit, semel Elias [f], & Christus [g].

Cœlis maior lux adiungenda.
x c. 30. 26.
y Cyril. ibid. & Aug. lib. quæst. vtriusque Testam. in q. 105.
z 4. dist. 48. ar. 2. q. 3.
a in cap. 30. Esaiæ.
b ibidem.
Cœleste lumen post iudicij diē calorem non producet.
c Iosue 10. 13.
d Dan. 3. 94.
e Exo. 34. 28. infra 34. 28.
f 3. Reg. 19. 8.
g Matth. 4. 2. & seqq.

Pertinet hoc lucis in cœlis incrementum ad feliciorem statum habitatorum cœlestium: tametsi quia suamet illis claritas posset sufficere, dicitur quod *ciuitas illa non egebit sole, neque luna* [h]. Quia verò noua hæc accessio perfectionis abigit præcedētem imperfectionem, vel minorem perfectionem, quæ cum maiore comparata videtur imperfectio; propterea in scripturis cœli transituri [i] dicuntur, & perituri [k], & veterandi [l], quæ formulæ solam indicant accidentalem mutationem: quemadmodum, & cùm additur *sicut opertorium (vel amictum) mutandos* [m], innuitur noua quædam accidentalis perfectio, & forma, ac figura, ablata, & præterita priore figura [n], sicut ait B. Thomas [o]: vestimentum assumitur ad vsum, cessante verò vsu deponitur; sic cum fue-

h Apoc. 21. 23.
i Mat. 24. 35. 1. Ioan 2. 7.
k Psal. 101. 26. Heb. 1. 11.
l Psal. 101. 27.
m Ps. 101. 27. Heb. 1. 12.
n 1. Cor. 7. 31.
o in c. 1. ep. ad Heb.

rit completus numerus Electorum, mutabitur cœlum quasi vestimentum, quia iam amplius ad rerum generationem, & corruptionem non inseruit.

Ex eadem similitudine vestimenti Hieronymus [a] notat perspicuè demonstrari perditionem, & interitum cœlorum, qui alibi à scriptura ponitur, non abolitionem, sed commutationem sonare in melius. Affert quod allatum est ex Esaia de lucis additamento. Vtitur item exemplo Infantis, qui cùm in puerum creuerit, in iuuenem, in virum, in senem, nequaquam per singulas ætates periit: adhæc citat Paulum [b] dicentem, *præterire figuram*, non substantiam: deniquè affirmat idem hîc à Petro significatum per nouos cœlos, & nouam terram. Non dixit, inquit, alios cœlos, & aliam terram videbimus, sed veteres & antiquos in melius commutatos. Ambrosij [c] sententia est: *Pereunt ab eo, quod sunt, dum immutantur in melius creatura.* Gregorius [d] hoc modo loquitur: *Vtraque hæc*, (cœlum & terra) *per eam, quam nunc habent, imaginem transeunt, sed tamen per essentiam sine fine subsistunt.* Confirmat repetitu à nobis aliquoties Pauli testimonio de prætereunte figura huius mundi; & Christi de transitu cœli, & terræ: & psalmi de vestimenti mutatione: postremò adhibet quotidianū exemplum terræ, *quæ à sua*, inquit, *specie, hyema ariditate deficit, vernali humore viridescit*: cœli, *quod quotidie caligine noctis obducitur, & diurna claritate renouatur.* In libro de Ecclesiasticis dogmatibus [e] habetur: *Elementa*, id est, *cælum, & terram, non credamus abolenda per ignem, sed in melius commutanda, figuram quoque mundi*, id est, *imaginem, non substantiam transituram.* Refert ex Proclo Methodius apud Epiphanium [f]: cœlum, ac terram transituras; illud velut fumum futurum, hanc velut vestimentum inueteraturam, vt scriptura loquitur, quia scripturæ mos est, vt hanc mundi transmutationem in meliorem, ac magis gloriosam restitutionem, interitum, ac perditionem dicat: & ideirco, ait dicere non mundum, sed mundi præteriturum figuram. Subiungit exemplum, de quo dixi, figuræ puerilis, quæ perdi dicitur, quádo mutatur puer in virum perfectum. Item illud ex psalmo *renouabis faciem terræ* [g]. His planè similia tradit in huius loci Commentario collector Græcorum Patrum Oecumenius, vsus adhuc artis exemplo conflatoriæ, quæ materias per ignes non destruit, sed purgatiores, & sinceriores reddit. *Quod ad vsum vitæ huius necessarium est*, inquit, *tollet Deus ac perdet, quidquid ad incorruptibilem conducit, id incorruptibili, & admirabili pulchritudine reformatum, ad secundum, & incorruptibilem mundum ornandum relinquet.* Lege etiam Iustinum [h]. Id præterea verum est, nunnunquam per hyperbolem affirmari, cœlum ac terram interitura, vel sub tacita conditione, si interirent, non tamen defuturam his quæ dicuntur, veritatem, & euentum. Sed hoc ad innouationem, de qua nunc agimus, non pertinet, verùm ad eum, qui ante hanc futurus dicitur, interitum mundi.

a in cap. 61. Esaiæ. *Cælorum interitus designat eorū in melius commutationem.*
b 1. Cor. 7. 31.
c in c. 1. epist. ad Heb.
d 17. Moral. c. 5.
e c. 90. apud Aug. Tom. 3.
f hæresi 64.
g ps. 103. 30.
h lib. Qu. ad Orthod. in 95.

Nouam terram.] Iam antè docui, Ignem, & Aquam, vt quidam sentiebant, nō esse corrumpenda: ex quo sequitur, qualitates quoque suas naturales retentura. Vtrumque B. Thomas [i] docet, aliique passim Theologi. Idem dicendū de Aëre, quem toties cœlorum vocabulo vidimus appellatum. Si autem proximè præcedentibus verbis cœli propriè sumuntur, nominatim cū ipsis mentio fit de terra: tū quia inter Elementa terra primatum obtinet in mixtionum quia innouatio in illa magis erit conspicua: tum quia cum terra iūgitur cœlo, solent media quoque elementa intelligi, vt primis verbis Genesis [k]: *In principio creauit Deus cælum, & terram*, & alibi.

Ignis & aqua non sunt corrumpenda.
i 4. dist. 47. q. 2. a. 2.
k cap. 1. 1.

Porrò Elementis secundum eas partes, quæ nullam habent permixtionem alienorum corporum, aut qualitatum, non videtur necessaria purgatio, vt igni sub Sphæra Lunæ, Aëri in suprema sua regione: & sic de aliis. Consistet ergo purgatio non quidem dumtaxat mysticè in quadā noua consecratione, ob sordes prius quodámodo contractas à peccatoribus, vt possit deinceps pro arbitrio inhabitari, tanquam expiatus, & consecratus locus à Beatis: sed etiam physicè à rebus generationi, & corruptioni subiectis, qualia mista, quæ ignis absumet, frustra quidem [l] flores & similia cōciliantia voluptatem postea saltem germinanda asserunt. Ridiculè quoque Lutherus [m] nouos verbi gratia canes, quorum cutis aurea, villi ex margaritis: dracones item, & buffones, & similia nunc venenata, tunc nobis grata animalia, & quidquid externæ substantiæ, vel affectionis Elementis admixtum est, delatis in infernum fæcibus, ac excrementis mundi [n].

Purgatio non necessaria est elementis quæ permixtionem non habent.
l Anselm. in elucidario, & Gul. Parisien. apud Cart. 4. dist. 48.
m Tom. 4. Col. fol. 61.
n B. Thom. 4. dist. 47. q. 2. a. 1. q. 1. Basil. in Psal. 28. *Cælum purgatione non indigebit.*

Ratio porrò illa moralis non habuit locum in cœlo, in quo peccarunt Angeli, si tamen ibi fuerunt (de quo prius dixi) quia breuissima in eo fuit illorum mora: nec in Paradiso terrestri simili de causa: nam si periit diluuio, hoc multis annorum centuriis postea contigit. Deinde saluis naturalibus eorum qualitatibus raritatis, ac densitatis, grauitatis & leuitatis, & actiuis, sed earum suspensa à Deo pugna, sicut & in humano corpore illarum, quæ ad integritatem ipsius pertinent, addetur Elemētis noua quædam claritas & perspicuitas vel inhærens, vel certè ex redundantia luminis cœlestis, quæ redundantia immotis tunc cœlis, eadem semper erit: nec inuerisimile penetraturū lumen intrò in terram ipsam, saltem eò vsque, vnde damnatorum incipit habitatio, ita vt perueniat etiam ad limbum puerorum, si Paludano credimus [o], etsi adhuc ibi versaturos illos post resurrectionem affirmemus: de qua re paulo post.

o 4. dist. 48. q. 1.

Huic fauent innouationi verba Pauli [p]: *Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei*, i. cùm filij Dei consecuti fuerint gloriam: & vt deinceps ad gloriam illorum faciat, & gloriæ ipsius quandam participationem obtineat, nec amplius generationibus, corruptionibúsque subiecta sit, sic ornatus domus, in quam recipiēdus est Rex pro Regis gloria: & nutria pueri regij, quādo puer principatum obtinet, propter ipsum, inquit Chrysostomus [q], bonis etiam regiis participat.

p Rom. 8. 21.
q ibid.

Si quæras, quem inter se habitura ordinē sint Elementa, vtrum, quod facit dūtaxat difficultatē, aquis integetur terra, prout eius natura exigit, qui ordo immutatus est, vt rerū generationi terra, & hominum habitationi seruire posset: Dicam quæstionis pendere solutionem ex alia quæstione, an cum solo defunctis originali peccato post resurrectionem habitanda tribuetur terra, necne. Beatis quidem discooperiri præter naturæ ordinem terram aquis, minimè necessarium est, cessabitque generationis prior causa, habitationisque. Colligunt aliqui [r] hoc ex Iob [s], *Terminū cir-*

Quem ordinem sint inter se habitura Elementa.
r Pineda in c. 38. Iob.
s c. 26. 10.

cumdedit aquas, vsque dum finiantur lux, & tenebræ, id est, vicissitudo diei, noctisque.

Quod ad illos attinet, quos & cœlum non admittit, & infernus non arcet, quia & felicitatis cœlestis incapaces sunt ob originarium peccatum, & inferni non merentur pœnam, quam sentire debent hi dumtaxat, qui propria voluntate culpas adiecerunt, arbitrati sunt nonnulli in hanc terram educendos, in qua liberè, atque cum quadam naturali beatitudine etiam externa versentur.

Refert Augustinus [a] Pelagianos promisisse paruulis non baptizatis extra regnum Dei, hoc est, extra domum cœlestem, & visionem Dei æternam, & beatam quamdam vitam suam, seu beatitudinem naturalem. Addit Hieronymus [b] Sauonarola, Ambrosius [c] Catharinus, Albertus [d] Pighius hos futuros beatos post iudicium naturali beatitudine, idque in quodam veluti paradiso terrestri. Confutat acriter hanc sententiam, & prolixè Bellarminus [e] omni genere argumentorum ex Scriptura, Conciliis, Patribus, ratione, quibus demonstrat esse inimicos Dei, sub potestate diaboli, à Deo damnatos, filios iræ, nullum esse locum medium, sed qui non est cum Christo, esse cum diabolo [f], & Catharinum redarguit, quòd asseruerit non futuros post iudicium sub diaboli potestate, sed pro illis etiã tali tempore censeri diabolum *eiectum foras* [g], *habituros cognitionem* de Deo, & substantiis aliis separatis, multò præstantiorem quàm habuerint Philosophi: visitationes præterea interdum, & reuelationes Angelorum. Sapienter Augustinus [h], *nulla,* inquit, *ex nostro arbitrio, præter Baptismum Christi, salus æterna promittatur infantibus, quam non promittit Scriptura diuina humanis omnibus ingeniis præferenda.*

Nihilominùs visa est Salmeroni [i] probabilis hæc opinio, & Pinedæ [k]. Ego non ausim penitus improbabilem iudicare, demptis iis, quæ asserũt Catharinus, & Salmeron de libertate à potestate diaboli, déque visitationibus, atque reuelationibus angelicis; licet ea potestas diaboli non sic accipiatur, vt etiam non vexet illos. Nam vt ratiocinatur Pighius [l], talis videtur eorum futurus status, qualis foret hominum in puris, vt dicunt naturalibus productorum, si nempe vel nũquam morerentur, vel mortui suscitarentur; quæ duo supra naturæ humanæ sunt conditionẽ. Et si nullo posito peccato resurrectio daretur, videretur conueniens locus talibus corporibus assignãdus, in quo nempe cum quadam honesta voluptate versari possent. Tunc ad locum Iob de terminis aquarum vsque dum finiantur lux, & tenebræ, responderetur, vt ad alia similia, significari quid vsque ad illum terminum erit, non negari, quin post illum perseueret.

Secundum promissa ipsius.] Κατὰ τὸ αὐτοῦ ἐπάγγελμα. Sed alij codices habent plurali numero κατὰ τὰ ἐπαγγέλματα. Ex Latinis nonnulli, omissio, *secũdum* & *promissa*, quidam *iuxta promissum.* Facilis mutatio ex κατὰ in κατ', vel contra ex τὸ in τὰ, & ad ἐπάγγελμα accedere potuit τα in fine. Sic interpres videtur legisse, & sic legit Augustinus [m], & quidam codices manuscripti Bibliothecę nostrę Romanæ, & impressi Complutenses, & Louanienses anni 1547. Fateor enim in pluribus esse *& promissa.* Intelligit Petrus cõtenta in Esaia [n] promissa de nouis cœlis, nouáque terra. Thomas Anglicus legens *& promissa* exponit de Christo cùm dixit: *Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis* [o], &c. Addit Hugo, & Catharinus eandem sequuti lectionem, locum Apocalypsis [p]: sed hæc scripta est post istam epistolam. Lucas etiam non meminit de nouis cœlis, nouáque terra.

Potuit præterea Petrus respectum habuisse ad eiusdem Esaię [q] locum, quem trãscripsit Paulus [r], in quo est, *quòd nec audita, nec visa sunt, quæ præparauit Deus* expectantibus eum. Pro expectantibus *diligentes* positi sunt à Paulo, qui etiam expressit *non ascendisse in cor hominis,* &c. Porrò quamuis vltimum Esaiæ testimonium, prout etiam citat id Paulus ad literam de statu Ecclesię militãtis possit intelligi per aduentum primum Christi, necnon alia duo de noua quadã facie, ac forma eiusdem Ecclesiæ, vt docent enarratores, quo pacto in rebus lætis *noua videntur fieri omnia, etiam lux,* vt est in libro Esther [s], non excluditur tamẽ triumphantis gloria, felicitásque, ad quam tendit militans per omnia illa dona, quæ ipsi beneficio, ac merito eiusdem Christi communicantur. S. Thomas [t] exponens Paulum, Esaię locum postremum de visione beatifica sumit, sicut & Ambrosius [u], & Dionysius. Hieronymus [x] alia duo interpretatur de Ecclesia triumphante, necnon Augustinus [y], Athanasius [z], Ambrosius [a], Theodoretus [b], Tertullianus [c].

In quibus iustitia habitat.] Si promissum numero vnius legitur, non possunt hæc ad illud spectare, sed si plurali. Sensus autem erit, cuius meminit Catharinus, Deum in promissis iustum esse, præstando, quæ promittit. Aliter intelliguntur ista de cœlis, aut veris, comprehendendo simul terram, aut aëteis, vt elucescat iustitia diuina, cùm proferetur generalis de hominibus sententia, & pro meritis cuique attribuetur quod suum est, & assignabitur singulis conueniens locus, vel ad pœnam, vel ad præmium: & perpetua loci assignati constantia erit, absque corruptionis mutationisque vicissitudine, sine cõtagio peccatorum, quod attinet ad hunc qui supra inferos extat mũdum. Ad hunc fere modum omnes explanant præsens pro futuro tempus accipientes. Gagneius etiam post Erasmum, & Adamus, Asel, Feuardentius, Catharinus, & Caietanus eos, in quibus iustitia habitat, aiunt esse illos, qui expectant nouos cœlos, & terram nouam: nec enim iniusti expectant, aut expetunt; certè non iure: quoniam solis iustè viuentibus hæc promittuntur.

Iustitiam cœlestis habitationis multis describit verbis Esaias [d], postquam de cœlis nouis, teráque mentionem fecit: sed & æternitatem memorat suppliciorum pro Damnatis. Philippus [e] Solitarius præsentem locum exposuit de cœlis: in his iustitiam habitare, hoc est Deum, qui est sol iustitiæ. Durior expositio: ex aliis melior, quæ communior: ad quam tamen & hæc postrema commodè reuocari potest. Tempus illud, iustitiæ erit, hoc misericordiæ. Intra militantem Ecclesiam sinit misericordia diuina peccatores esse: intra triumphantem *non admittet iustitia quidquam coinquinatum, aut abominationẽ faciens, & mendacium* [f].

Vers. 14.] Propter quod charissimi hæc expectantes, satagite immaculati, & inuiolati ei inueniri in pace.

HOc ipsum est, quod verbis Apocalypsis modo dicebam, *non intraturum in ciuitatem cœle-*

An sint Baptismo infantes decedentes terram sint habituri.

a de hær. c. 88. lib. de Orig. animæ c. 9. lib. 2. c. 12. & alibi.

b lib. de Triumpho Crucis. c lib. de statu puerorum sine Bapt. decedentium, & in hanc ep. locis. d controu. I.

Bellarminus sententia de pueris post baptismum decedentibus.

e lib. 6. de Amiss. gra. & statu peccati c. 2. & 3.

f ita loquitur Aug. l. de pec. meri. c. 28. & ser. 14. de ver. Apost. & Auctor Hypogn. lib. 5. vitra modum apud Aug. Beda in c. 14. Ioan.

g Ioan. 12. 31.

h l. 3. de pecca. merit. c. 3. & refertur cap. nulla de consec. dist. 4.

i hoc loco. & to c. 5. ep. ad Rom. disp. 48.

k in Iob cap. 36. ver. 10.

l supra.

Opinio eorum qui dicunt infantes non baptizatos futuros extra damnationem statum, quatenus non sit improbanda.

m 20. de ciu. c. 18.

n c. 65. 17. c. 66. 22.

o Luc. 22. 28.

p c. 21. 1.

q c. 64. 4.

r 1. Cor. 2. 9.

s c. 8. 16.

t 1. Cor. 2. lec. 2.

u Præpara. ad Missam.

x in Esaia c. 31. & 16. in locis.

y 20. de ciu. c. 21. & 16.

z lib. 2. de Sp. Vaticin. & Tr. ain c. 1. epist. ad Hebr.

b ibid.

c lib. de resurrect. Carnis.

Iustitia cœlestis habitationis in quo consistat.

d c. 65. 17. & seq. c. 66. 17 & seq.

e c. 3. Dioptræ c. 6.

f Apoc. 21. 27.

stem aliquod coinquinatum, &c. vt ideirco satagendum sit, vt exigamus immaculatam, inuiolatámque vitam. Gemina huic Pauli sententia [a]: *Habentes promissiones, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.* Item [b]: *Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus spei nostra confessionem indeclinabilem, fidelis enim est qui repromisit*, &: *Nolite* [c] *itaque amittere confidentiam vestram, qua magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis necessaria est, vt voluntatem Dei facientes reportetis promissionem. Adhuc enim modicum aliquantulum, qui venturus est veniet, & non tardabit. Iustus autem ex fide viuit* [d], *quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ.* Hoc est expectando satagere.

a 1.Cor.7.1.
b Heb.10.22.23.
c vers.35.36.37.38.
d Habac.2.4. Rom.1.17. Gal.3.11.

Per diuinã gratiam consequi possumus veram sanctitatem.

Ergo per diuinam gratiam possumus consequi veram sanctitatem, & maculis carere peccatorũ grauium, siue mortalium, quæ sola nomen merentur absolutum, maculatum. Ad hoc *elegit nos Deus vt essemus sancti, & immaculati in conspectu eius in charitate* [e]: *sine macula, & ruga* [f]: *& irreprehensibiles* [g], *& perfecti in Christo Iesu* [h]. In via ipsa, huius nimirũ vitæ posse nos immaculatos esse, aliquot locis canit Dauid [i]. Hic autem [k] ipse *in cogitationẽ intentus dierum antiquorum, & memoriam annorum æternorum*, & meditationẽ, atque exercitationem mentis circa diuinum iudicium, *scopebat spiritum suum*, (vel vt alij legunt *scopabat*; vel scubebat; vel vt Augustinus, Symmachus, V. Editio, Psalterium vetus, Theodotio, *scrutabatur*; vel vt Psalterium Romanum, & Ambrosianum, *ventilabat*. Vel vt Aquila, *effodiebat*, & *scalpebat*, vel, vt Chaldæus, & alij, *peruestigabat*.) Scopere à Græco σκοπεῖν, est explorare, scrutari, ac veluti fodere quasi agrum, vt ait Hieronymus [l]: qui etiam legit *farriebam*, quod LXX. habent ἔσκαλλε, etsi alij ἔσκαλλον *verrebat*, aut in prima persona. Scops etiam auis Latinè Asio vel Otis noctu maximè cernit, ac multiplici capitis flexu & circomiactu hominem demiratur, & cõtemplatur, illius imitans vocem, gestúsque [m]: Scopandi verbum à Scopis deducitur, quibus euertuntur sordes: Scobere à Scobs deriuatur, quæ est id, quod ab aliqua materia minutissimum decidit, vel per serram secatur, vel per terebram perforatur, vel lima politur. Consulatur illius loci noster commentarius.

e Eph.1.4.
f c.5.27.
g Col.1.22.
h ibid.28.
i Psal.14.2. Psal.17.31.33. Psal.18.8. Psal.100.2. Psal.118.1.
k Psal.76.5.6.7.
l ibid.7.
m Eustathius. Aelianus, Athenæus, Plinius, Vlysses Ald. 13. ornith. c. 10.

Satagite.] Lege capitis primi versum decimũ.

Immaculati, & inuiolati.] Ἄσπιλοι, καὶ ἀμώμητοι. Primum de venialibus in corpore, secundum de criminalibus in mente. Glossa Interlinearis explicat, quam Hugo interpretatur, vt per corpus intellexerit inferiorem partem rationis: Thomas sensualitatem. Idem præterea Thomas, & Lyranus de carnalibus; ac proinde de spiritualibus secundũ. Carthusianus ait præcipi puritatẽ mentis, & corporis, per fidem, & opera, à peccatis mortalibus, & venialibus, & à venialibus cauendum: sed fortassis non de istis intendit modò Petrus: viderique possunt duo nomina synonyma. Interpres prius nomen Græcum vertit alibi *sine macula* [n], & *immaculatum* [o]: posterius, pro quo alij hic legunt ἄμωμοι, *sine reprehensione* [p]: Vtrumque significat & *irreprehensibilem*, & incontaminatum seu immaculatum. ἄμωμος, sine ἀμώμητος: Sed hoc præsertim carentem reprehensione, quæ scil. reprehensio de macula fieri solet, vel à momo. Innuit vt Gnosticorum turpitudines vitẽtur, à quibus liberum se iustus seruare potest, non autem ab omni peccato veniali.

n 1.Tim.6.14.
o Iac.1.27. 1.Pet.1.19.
p Phil.2.15.

Inueniri ei.] Vel ab eo, quem nihil latet; vel iudicio ipsius, quod falli non potest: vel in conspectu eius, & sincerè: vel ad honorem, & gloriam illius, non vt placeatis hominibus, vt effugiatis damna, vt commoda reportetis dumtaxat.

In pace.] *Pacem habent diligentes Deum* [q], *& iustificati* [r]; cum Deo, cum proximo, & secũ, siue cum animi sedatis perturbatis motibus, propter trãquillitatem conscientiæ, & subiectam spiritui carnẽ. Referri quoque hæc possunt ad expectationem, vt expectent in pace iudicij diem, vel mortis etiam animo quieto, pacato, æquo.

q Psal.118.165.
r Rom.5.1.

Vers. 15.] Et Domini nostri longanimitatem, salutem arbitremini: sicut & charissimus frater noster Paulus secũdùm datam sibi sapientiam scripsit vobis.

HOrtatur magis magísque ad patientem expectationem futuri iudicij, dilato eius tempore bene vtendo: quod ad salutem Deus dat pro sua benignitate, sicut & antea Paulus sapienter præscripserat.

Domini nostri longanimitatem.] Μακροθυμίαν, qua differt, ac expectat, & spatium dat ante iudiciũ, vel mortem, & ad pœnitentiam adducit [s]. Singularis, minúsque probabilis Primatiecij expositio de longa Iesu Christi imitatione, & perpetua malorum toleratione, vt scilicet per hanc arbitrentur se consequi salutem debere.

s Rom.2.4.

Salutem arbitremini.] Tum propriè maiorem confirmationem, & incrementum cum accessione meritorum, quo diutiùs retinẽtur in vita: tum plurium aliorum conuersionem, donec nempe compleantur conseruι eorum, & fratres [t]. Maximam lætitiam iusti percipiunt ex aliorum cõsortio iustorum; sicut pretiosi sacerdotalis vnguenti exemplo, rorísque fœcundãtis Dauid ostendit [u]. Immo Primasius [x] animabus interfectorum sub altari singulas stolas, lętitiam summam interpretatur, quam conceperint ex reuelatione de numero aliorum Martyrum ipsis adiungendo.

t Apoc.6.11.
Iusti maximam lætitiam percipiunt ex consortio iustorum.
u Psal.132.2. & seq.
x in Apoc. c.6.

Petrus Paulum laudat, superior inferiorem.

Sicut & carissimus frater noster Paulus.] Confirmat Pauli testimonio, quẽ & laudat, tum vt modestiæ Christianæ det exemplum primus Pastor non dedignans citare inferiorem: tum vt ei conciliet auctoritatem, quem quia cum ceteris electus Apostolis non fuerat, negabant aliqui Apostolum esse: tum vt approbaret doctrinã eius, cui repugnabant ex Circumcisione fideles nonnulli præsertim: tum vt ob dissidium illud inter ipsos exortum Antiochiæ [y] omnes intelligerent nihil in animo Petri hæsisse sinisterioris de Paulo sententiæ, nihil in voluntate alienationis ab eo. Magnam istam concordiam inter Apostolos Gregorius [z], Symbolo mysticorum explicans animalium, quæ se tangebant, Paulum considerantem aliorum sanctitatem, & mala præteritæ persecutionis suæ, ait appellauisse *se minimũ Apostolorũ* [a], *indignum hoc nomine* [b], non attendẽdo, quàm multos ex præcepto intellectu præcederet: Petrum in Paulũ miratum sapientiam: sanctos denique mutuo sibi diuina dona cõmunicare, vt fructus suos regiones intér se. Docet præterea [c], cùm Petro Paulus in faciem restitisset [d], idque etiã se fecisse scriptis mandasset, ac reprehensibilem Petrum nominasset, & simulatorem, hypocritámque; tamen a Petro Paulum in epistolis admirandũ nominari scribique, in quibus legeret, quod de ipso ille scripsisset.

y Gal.2.11. & seq.
z homil. in Ezech.
Apostolorum concordia quo symbolo designata.
a 1.Cor.15.9.
b ibid.
c idem hom. 18. in eundem Prophetam.
d Gal.2.11.12.13.

Petrus cur Paulum laudauerit.

Amicus ergo veritatis, ait Gregorius, *laudauit etiã quod reprehensus est; atque ei ad hoc ipsum placuit, quia in his non placuerat, quæ aliter, quàm debuerat sensit: séque etiam minori fratri ad consensum dedit, atque in eadem re factus est sequens minoris sui, etiam vt in hoc præiret; quatenus qui primus erat in Apostolatus culmine, esset primus & in humilitate.* Pergit deinde idem moralissimus Pater humilitatem Petri exaggerare, & è contrario superbiam nostram, docere͡que Apostolorum primom fuisse, non alium, cum quo Paulus contendit: Petri quoque epistolam, non alterius istam esse, in qua laudatio Pauli continetur. Sed hoc de hac epistola testimonium in præfatione posuimus.

Veritati libenter acquiescamus.

Hoc exemplo acquiescamus libenter veritati: ne lacessiti quidem vindicemur: aliena libenter ac beneuolè tum legamus, tum laudemus. *Hanc tantam mansuetudinem nos imitari non possumus*, inquit idem Gregorius, *sed quia pauimentum sumus, lõgè inferius iacemus; porta illa surrexit in altitudinem, quia cum virtutibus humilis, Petrus, in reprehensionibus permansit.* Discamus Pauli epistolas magni facere, quas tanti Petrus fecit, vt legeret atque commendaret.

Petrus Damiani [a] scribit Apostolum Petrum Pauli admiratũm sapiẽtiam. Richardus S. Victoris [b] docens exemplis aliorum viros bonos humiliari, & accendi, probat exemplo Antonij, qui se comparatione Pauli anachoretæ nec Monachi dignum nomine censebat [c]: Pauli Apostoli, qui se quoque negabat dignum, vt diceretur Apostolus. Et minimum vocabat, & Ecclesiæ persecutorem, dum aliorum innocentiam respiciebat: denique Petri, qui non considerans, quòd esset primus Apostolorum, in Paulo mirabatur, commendabátque sapientiam: maximum esse animæ decorem, si post omnium virtutum perfectionem, possideas humilitatem, & cum sit magni meriti, magnum se esse nesciat.

a lib. 2. ep. 16. ad Desid. abba. & Cardin. b p. 2. in Cant. c. 3. c Hier. in Paulo.

Magna perfectio est possidere humilitatem, & cum sit magni meriti, magnum se esse nescire.

Secundum datam sibi sapientiam.] Iam dixi, iudicio Gregorij videri Petrum Pauli sapientiam admirãdam visam. Videri potest canonica hæc Pauli scriptorum approbatio ab eo, cuius est eam dare. Datam sapientiam intelligit infusam siue in raptu [d], siue alio tempore. Sic laudandi laude dignũ, vt quicquid tamen laudabile in eo est, in Deum referatur. Quia verò mentionem facit Petrus de hac Sapientia, non de sola intelligit longanimitate Dei, sed de aliis multis, de quibus ipsemet Petrus scripserat, vt satis indicant sequentia verba (loquens in eis de his) De eloquentia Pauli memini alibi [e] me dixisse. De sapientia hoc pacto Hilarius [f]: *Qui cœli circulos, incertus corporeus, an incorporeus* [g], *peragrans, fidelior Paulo dictorum propheticorum interpres extitisti? Quis inenarranda cœlestium mysteriorum audiens sacramenta, & tacens, maiore hac fiducia reuelata sibi à Deo scientia prædicasti? Quis ad plenitudinem Dominicæ passionis cruci refernandus, antea in paradisum raptus euadens* [h], *melius de diuinis scripturis electionis vas docuisti*, &c. Ipsemet Paulus testatur, diuini Spiritus reuelationem se accepisse, & locutum in doctrina Spiritus [i]. Non dubitat Chrysostomus [k] eũ in doctrina omnibus præferre, & appellare *totius sapientiæ magistrum* [l]. Ait quoque ab eius se lectione numquam discessisse [m]. Prodit & Augustinus [n] ab se lectum præ ceteris, denique [n], *nihil nobis*, inquit, *isto viro notius, nihil suauius, nihil in scripturis familiarius est.* Ambrosius [p] Paulum cum Beniamin comparans, docet, ei datas partes quinque [q], aliis singulas, scilicet sapientiæ principatum ad euocandas Gentes, vtpote quæ sapientiam quærant [r]. Hieronymus [s] quotiescumque Paulum legat, *videri sibi scribit non verba audire, sed tonitrua, & fulmina.* Nazianzenus [t] vocat *discipulum piscatorum simul & magistrum.* Et quamuis primum scholiastes Elias exponat, quia post Apostolos prædicauit, & consentaneè ad eorum doctrinam: & contulit Euangelium cum Apostolis [u]: secundum propter Timotheũ, Onesimum, & similes: tamen potest hoc quoq; intelligi, quoniam poterant ipsimet Apostoli ab eodem doceri, quæ per diuinas reuelationes, & visiones acceperat [x]. Deniq; coniectura fieri de sapientia Pauli potest, ex ea; quæ fuit in Dinnysio, & quam ei refert acceptam, suum, ac Hierothei secundum solem appellans, perfectorem, ducẽ [y], & sapientissimum intellectualium. Nimias vsque ad insaniam literas in Paulo esse, Festus præses dixit [z]. Eloquentiam Paulo non defuisse, iam dixi; nulla alia eminuisse, miror quid in mentem Laurentio Vallæ fuerit affirmare [a]. Doctissimis, disertissimisque Chrysostomo, & Ambrosio adeo familiaris fuit Pauli lectio, vt eius ipsius Pauli aspectu dignati prodantur [b]. Nimij illi laudatores Pauli meritò ab Irenæo reprehenduntur [c], qui solum cognouisse veritatem dicebant.

Sapientia Pauli quanta, & quando data.

d 2. Cor. 12. 2. 3.

e Act. 14. 11. f 5. de Trin. g 2. Cor. 12. 2. 3.

h ibid. Patrum de sapientia S. Pauli præconia. i 1. Cor. 2. 12. 13. k Proœm. in ep. ad Rom. l hom. 34. in Ioan. m Proœm. in ep. ad Rom. n 7. Confess. c. 21. o in Psa. 147. p in Psal. 118. serm. 22. q Gen. 43. 34.

r 1. Cor. 1. 22. s ep. 50. t orat. 33. contra Eunom.

u Gal. 2. 2.

A S. Paulo Apostoli doceri potuerunt. x 2. Cor. 12.

y de Diui. nomin. c. 2. & 7.

z Act. 26. 24.

a lib. 4. eleg. in proœ.

b in vita Chr. & de Ambro. Damasc. ora. 2. de ima. 29. sub finem ex quadam ep. eius ad vniuersam Italiam, quæ non extat. c lib. 3. c. 13.

Scripsit vobis.] Qui putant propriè scripsisse Petrum fidelibus ex Circumcisione, seu Hebræis dispersis, qui euaserant Christiani, possent dicere indicatam hic epistolam ad Hebræos. Beda, Hugo, Thomas, Carthusianus, Adamus, Glossa ordinaria, Lyranus, Caietanus, Feuardentius, & ceteri ferè omnes respondent, epistolas quoque alias quæ datę sunt ad particulares Ecclesias, dici posse scriptas omnibus, propter vtilitatem communem, & quia scripturæ sacræ sunt communes toti Ecclesiæ. Sed Carthusianus vult innui eas epistolas potissimùm quas Paulus ad Asiæ scripsit Ecclesias, vt ad Galatas: Caietanus addit ad Ephesios, Colossenses, Laodicenses (quæ non extat) quoniam Petrus dispersis in Asia scripsit. Oecumenius ait indicatum præcipuè hic à Petro locum ex epistola ad Romanos, in cuius capite secundo [d] agitur de patientia, longanimitate, benignitate expectantis ad pœnitentiam Dei: addit ea etiam, quæ paulo post à nonnullis deprauata dicuntur, contineri eadem epistola ad Romanos, vt videbimus.

De quibus S. Pauli epistolis S. Petrus loquatur.

d vers. 4. 5. 6.

Hieronymus [e] præterea epistolæ ad Romanos obscuritatem confirmat præsenti testimonio Petri, cùm scribit versu sequenti esse *in epistolis Pauli quædam intellectu difficilia.* Sequitur eamdem sententiam Gagneius [f], Pererius [g], Clarius [h], notátque primus sic legendum hunc locum resecando (*sicut &*) quæ posteriore ponuntur loco *sicut & charissimus*, &c. *Scribit vobis in omnibus epistolis.*

e ad Hedibia q. 10.

f hoc loco. g in epist. ad Rom. h hoc loco.

Sunt & in epistola ad Hebræos loci obscuri, & à decimo capite vsque ad finem epistolæ multifariam hortatur Paulus ad patientiam, perseuerantiam, expectationem diuinarum promissionum: quod & hic facit Petrus. At epistola ad Hebræos non ad illos, qui per Asiam erant dispersi, sed qui versabantur in Iudæa videtur scripta, vt non satis firma ratio censenda sit Baronij [i], Riberæ [k], Catharini [l], Salmeronis [m], Sã [n], Bellarmini [o], docentium propterea indicatam à Petro dictam epistolam ad Hebræos. Quod vrgent videri notatam certam vnam epistolam, nec aliam esse, quam scripserit ad Hebræos, præter eam, quæ inscribitur ad eos; ponunt ad Hebræos

In epistola ad Hebræos loci sunt obscuri.

i Tom. 1. Anno 60. Chr. k Proœm. in epi. ad Heb. c. 1. l hoc loco. m ibid. n ibid. o lib. 1. de verb. Dei, c. 17.

Petri

Petri epistolas scriptas: quod iam dudum in præfatione refellimus, atque, vt modò dixi, cùm ait Petrus *scripsit vobis* certum notat locum, ex pressis fere verbis, quæ fuot citato capite secundo [a] epistolę ad Romanos: quę licet ad Romanos scripta, ad omnium simul aliorumque vtilitatem condita est.

Quapropter placet mihi, vt simul designatus sit præcipuè locus ille epistolæ ad Romanos, simul alij aliarum epistolarum, in quibus paulò pòst monet difficultates nonnullas reperiri. Nihil autem demendum de textu siue Græco siue Latino iam approbato, vt paulo etiam post dicam.

Vers. 16.] Sicut & in omnibus epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu quæ indocti, & instabiles depravant, sicut & cæteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem.

At non vno dumtaxat vnius epistolæ loco, sed pluribus aliis epistolis consentanea his, quæ ipse nunc dixerit, vel hactenus in ista, & epistola priore Paulum docuisse, quamois in deteriorem nonnulli partem Pauli scripta, sicut & alia acceperint, ad suam ipsorum damnationem.

Sicut &c.] Has dictiones duas eradi vellet Gagneius, vt præmonui, Erasmus quoque videtur deleuisse *sicut*; omnes Latini codices ambas retinent, & Græci ὡς καί. Indicat Petrus, vt dixi, non vna, sed omnibus epistolis Paulum disseruisse iisdem de rebus, de quibus egerit ipse in suis.

In omnibus epistolis.] Non debuit Erasmus teatui addere (*ferè*.) Quare tam multas epistolas scripserit Paulus plusquam ceteri Apostoli, alibi [b] cum Cyrillo Ierosolymitano [c] notauimus. Recosentur Pauli quatuordecim epistolæ: in quo numero concordiam veteris Testamenti per decem designati ob Decalogum, & noui propter quatuor Euangelia, Gregorius [d], Anselmus [e], & alij obseruarunt. Quod adiiciunt ad retinendum in illarum epistolarum numero dictum mysterium, Ecclesiam non recepisse illam, quam scripsit idem ad Laodicenses, caret probabilitate, si videlicet Ecclesiæ constabat reuera editā à Paulo. B. Thomas [f] docet vel non penitus Ecclesiæ de illius epistolæ auctoritate constitisse: vel ab hæreticis depravatam fuisse, vel nihil continuisse quod nō haberent epistolæ aliæ. Depravatam itidem testatur Philastrius [g], Theodoretus [h] confictam vocatesse Pauli negant Epiphanius [i], & Hieronymus [k]: confusisse Marcionem cum ea quæ est ad Ephesios, testis Tertullianus [l]: quàm recitat Iacobus Faber [m], & meminit Sixtus [n] Senensis, esse Lutetiæ in codice Sorbonicæ Bibliothecæ, ac Patauij in Bibliotheca S. Ioannis à Viridario, indigna Paulo videtur. Theophylactus [o] vult esse priorem ad Timotheum, dici verò Laodicēsium, quia scripta ea Laodicea.

Vero similior cōiectura eiusdem Theodoreti, atque Chrysostomi, Oecumenij, Glossæ Interlinearis [p], Laodicensium epistolam non esse, quam ad illos Paulus, sed quam ad hūc ipsi scripsissent. Credibile Theodoretus putat, Laodicenses per epistolam accusasse quæ fiebant Colossis, aut eodem etiam ipsos, quo Colossenses morbo laborasse, vt referret, si legeretur à Colossensibus, quam scripserant ad Paulum Laodicēses epistolam. Nō appellat Paulus epistolam πρὸς Λαοδικεῖς *ad Laodicenses*, sed ἐκ Λαοδικείας, *ex Laodicea*. Lege Pamelium [q], Baronium [r], Peretium [s], Salmeronem [t]. Sed hic cum Catharino [u], Theophylacti probabilem sententiam putat, quam equidem probare nullo modo possum, etiamsi post istos Antonius [x] Scainus annuere videatur.

Loquens in eis de his.] De longanimitate Dei, de pœnitentia, de bonis operibus.

In quibus sunt quædam difficilia intellectu.] Non refertur illud *in quibus* ad epistolas, sed ad ea, de quibus tractatur in epistolis: nam Græcum pronomen οἷς non est fœminini generis, cuius est nomen τῶν ἐπιστολῶν. Citat Robertus Stephanus tres codices qui habent ἐν αἷς, numerū πληθυντικῶς. Difficiles esse scripturas ad intelligendum, hoc vnum Petri testimonium confirmat, præter alia earundemmet scripturarum & Patrū, ac præter experimentum, quod ne Hæretici quidem negare ipsi possunt, qui licet verbo negēt, tot editis tamen Commentariis adeo dissidentibus inter se, satis demonstrant minimè obuiam, & facilem esse illarum intelligentiam. Hoc ex professo probant Cantapetrensis [y], Salmerō [z], Bellarminus [a], & in defensione eiusdem Gretserus [b] contra Hæreticos asserentes omnium Patrum Commētariis scripturas esse clariores, itavt sicubi sit difficultas, possit alio ex loco earundem scripturarum nullo negotio solui: deniq; facilè omnes percipi, dummodo quis non sit infidelis, aut superbus [c], aut ignarus linguarum [d]. Lege, si placet, quæ diximus in cap. VIII. Actuum Apostolorum.

Affert duodecim difficultatis, & obscuritatis causas Salmeron, & alias nouem, ob quas voluerit eam Deus illis inesse: Refellit quoq; octo Aduersariorum argumenta, Bellarminus autē vndecim. libri sunt pre manibus: parcam labori superuacaneo tuo, meóque. Idem Salmeron [e] quinquaginta collegit locos obscuriores ex Epistolis Pauli: comprobans quoque testimonio Irenæi [f], Origenis [g], Hieronymi [h], ostendens quo modo illis locis abusi sint aliqui ad errores suos. Addēdus Augustinus [i], qui hanc in Paulo difficultatem agnoscit, ac præ se fert.

Non sunt hi indocti, & instabiles, quibus solis exponunt Hæretici esse difficilia intellectu quædam in Epistolis Pauli. Hæreticorū hæc ooiæ sunt, quos paulo post dicit Petrus, quæ non intelligūt, depravare. Nō etiā valet responsum Kemnitij [k], non loqui hoc loco Petrum de Pauli Epistolis, sed de rebus, de quibus agūt: & hoc indicare pronomen neutrum οἷς. Nam præterquam quod monui alios codices habere αἷς, difficultatem, quæ in rebus est, Petrus hic intelligit, prout verbis Pauli exprimitur, quæ verba per prauam intelligentiam ab aliis detorquentur.

Causa difficultatis in Paulo, est multitudo, & altitudo rerū, quas tractat: quia hyperbatis vtitur *ob velocitatem sermonis suorum*, inquit Irenæus [l], *& propter impetum, qui in ipso est, Spiritus*: quoniam habet elocutiones interdum confusas, & minus explicatas, inquit Origenes [m] *quia profundos sensus græca lingua, quam non satis callebat, commode interpretari non poterat*, inquit Hieronymus [n]: quia peculiares vsurpat dicendi modos, ac idiotismos, vt obseruauit Nyssenus [o], enumerans aliquot exempla, nec nō Chrysostomus [p], idémque Hieronymus [q]. De his quoque Salmeron [r], qui etiam prolixè disputat de particularibus aliis rationibus obscuritatis & difficultatis Epistolarū Pauli, tradens certas regulas,

Margin notes (left): a vers. 4. & 5. — b Act. 9. — c Catech. 10. Epistola B. Pauli ... — d 35. Mor. c. 25. — e in c. vlt. ep. ad Coloss. — f ibid. Cur Ecclesia epistolam ad Laodicenses non receperit. — g hæres. 89. — h in c. vlt. ep. ad Coloss. — i hær. 42. — k de viris illustr. in Paulo. — l li. 5. in Marc. c. 11. & 17. — m in c. vlt. epist. ad Coloss. — n 2. Bibliot. in Paulo. — o in c. vlt. ep. ad Coloss. — p ibid. Epistola Laodicensium, de qua apud Apost. sit mentio, ad eum ...

Margin notes (right): q in Tertull. com. Mar. ... 175. — r Tom. 1. Annal. ann. 60. pag. 569. & 570. — s in epist. ad Rom. in Prol. disp. 1. nu. 49. & 50. — t in c. vlt. ep. ad Coloss. — u in c. vlt. ep. ad Coloss. — x ibid. Difficiles esse scripturas probat hic locus. — y l. Hypotyp. cap. 1. — z Tom. 1. Prolegom. 2. — a l. 3. de verbo Dei cap. 1. & 2. — b lib. 3. cap. 1. & 2. — c Luth. Præf. in ... & lib. de Seruo arbit. — d Brentius Prolego. contra Petrū Sotum. Cur Deus Scripturas obscuras esse voluerit. — e Tom. 13. disp. 1. — f lib. 3 c. 7. — g in Epist. ad Rom. in prin. & epist. 70. & ... — h ad Algas. & qu. 11. ad Hedib. & in ca. ... epist. ad Tit. & ... — i ... l. de Fide. & Operib. c. 16. & 75. — k in Exam. ... Cur sit obscuritas in suis Epist. B. Paulo. — l Supra. — m Supra. — n Supra. — o Tract. in ... Cor. 15. — p Hom. 9 in ... ad Corinth. — q Supra. — r Tom. 13. disp. 7.

regulas, quibus declaretur, & explicetur [a]. Tandem, tanta Interpretum Pauli multitudo, quanta nullius alterius autboris abunde persuadet quãtàm contineat obscuritatem, & difficultatem.

a ibidem per multas d sq.

Thomas Anglicus suspicatur, data opera Paulum obscurè scripsisse, vt celaret Hæreticos: vt autem intelligeretur à simplicibus, Epistolas misisse discipulis, qui eas exponerent. Fortassis dicere voluit, misisse per discipulos, vt constat ex ipsismet eiusdẽ Epistolis: Tychicus de illis vnus fuit, cuius post annorum tot centurias Sergius Monachus & auctor Hagiomachorum nomen assumens, & personam, à Paulo ipso se missum dictitabat.

Quæ indocti, & instabiles deprauant,] Lege quos afferre Salmeronem [b] dixi locos quinquaginta ex Epistolis Pauli, quibus Hæretici sunt abusi ad errores. Augustinus [c] indicat eos locos, in quibus videtur fidei plurimùm tribuere, operibus nihil, quasi sola sufficiat ad salutem fides. Oecumenius ait, ex verbis illis [d]: *Vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia*, quosdam collegisse; *Peccemus amplius, vt nobis remittatur. Nihil autẽ mirũ*, ait Tertullianus [e], *si & ex ipsius* (Pauli) [f] *instrumento captentur argumenta, cùm oporteat hæreses esse, quæ esse non possent, si non & perperam scriptura intelligi possent.*

b Tom. 15. disp. 2.
c de Fide, & Operib. c. 15. *Loci quibus hæretici usi sunt ad stabiliendos suos errores.*
d Rom. 5. 20.
e lib. de Resurrect. carnis, cap. 40.
f 1. Cor. 11. 19.

Indocti.] Ἀμαθεῖς, Suo licet iudicio doctissimi, & præclaro vocabulo dicti Gnostici: immò & pro animi peruicacia indociles, quia sapientiæ quæ desursum est, expertes, cuius vna conditio est, vt sit *suadibilis* [g], εὐπειθὴς, hoc est, reddens eos, in quibus est tales. Item [h], vt sit *bonis consentiens*. Profitentur Hæretici [i] se omnium Patrum, Conciliorum, Angelorum dicta nihili facere, nihil consensum tot seculorum, ac totius populi Christiani: scripturas tantùm recipere, sed reseruata sibi eas interpretandi auctoritate, vt quod interpretentur, hoc sensisse Spiritum sanctum credẽdum sit: quod alij quamuis magni, multique, à Spiritu Satanæ, & alienata mente profectum: omnes Patres periisse, si senserunt vt scripserunt, nisi fortè & resipuerint ante supremũ vitæ diem. Egimus & capite primo [k] nonnihil de Hæreticorum ignorãtia.

g Iac. 3. 17.
h ibidem.
i Luther. lib. con. Regem Angliæ. & li. Colloq. mensalium, & li. cont. Erasm.
k vers. 16.

Instabiles.] Ἀστήρικτοι. *Circumferuntur omni vento doctrinæ* [l] Hæretici, nec in vna hærent diu sententia, vt quod Saxonem dixisse Ducem ferunt Federicum, *Quid nunc credant, nosse: quid anno credituri sequenti sint, diuinare non possis. Miror*, ait Tertullianus [m], *si non etiam à regulis suis variant inter se, dum vnusquisque proinde suo arbitrio modulatur quæ accepit, quemadmodum de suo arbitrio ea cõposuit ille, qui tradidit.* Lactantius [n] huc videtur allusisse, cùm scripsit, quòd *Hæretici cùm neque ingenio, neque doctrina defẽdere, ac refutare talia difficilia possent (nec enim vim, rationémque penitus peruidebant) deprauati sunt ab itinere recto, & cælestes literas corruperunt; vt nouam sibi doctrinam sine vlla radice, ac stabilitate componerent.*

l Ephe. 4. 14. *Hæretici omni vento doctrinæ circumferuntur.*
m de Præscrip. cap. 42.
n li. 4. ca. vlt.

Deprauant.] Στρεβλοῦσι. *Detorquent*, ac veluti tormentis adhibitis habẽt de scripturis quæstiones, vt non quod veritas exigit, sed quod volũt, exprimãt. Hoc de Hæreticis asserunt passim Patres, atque ex perperã intellectis hæreses scripturis natas. Huc alludens Athanasius [o], scribit *illos pro sua ignorantia & inconstantia libidine, per vim illas detorquere.* Audiuimus paulo ante Tertullianum dicẽtem hæreses esse non posse, *si non & perperam scriptura intelligantur: quamuis eisdem sint litteris renuntibiles* [p]. Docet quoque [q], vel ab Hæreticis quasdam non recipi, vel adiectionibus, & detractionibus interuerti, vel nõ integras recipi, vel diuersas expositiones commentando, cõuerti. Similia sunt apud Vincentium Lyrinensem, aliósque permultos. Acotè Augustinus [r] hoc etiam prolato Petri testimonio *feras arũdinis, siue calami Hæreticos interpretatur, quoniam*, inquit, *non intelligendo nocent; & scripturarũ sensum pro suo errore peruertunt: per calamũ quippe tam conueniẽter scriptura significãtur, quàm sermo per linguam: & vt styli nomine, quod stylo fiat, ita calami dici potest scriptura candẽ ob causam.* Tritũ illud Hilarij [s], *ex perperam intellecta scriptura natas hæreses*: ipséque Lutherus [t] scripturam librum Hæreticorum vocat. Ceream scripturam, ac nasum cereum rectè cum multis appellaueris: vel Imaginem cõfictam, & confectam ex regia, quæ inest in ea, diuináque dissoluta imagine, vt loquitur Irenæus [u]. Vt plurimùm, non quòd scripturas contemnant, sed quòd eas non intelligant, esse Hæreticos, idem Augustinus [x] docet. Nihilominus pauci sunt ex Hæreticis, qui non aliquas scripturas denegẽt: vt Pauli epistolas omnes iam inde ab ætate eiusdem Pauli, qui Paulum quoque vocabant Apostatam, quia legis veteris vinculo absoluebat Ebionitæ. Testis Irenæus [y], ac Nicephorus [z], & de Cerinthianis alij: de Encratitis Eusebius [a], & Nicephorus [b]: de Helchesaitis Eusebius [c], & Nicephorus [d]. Marcionitæ [e] solas recipiebant ad Timotheum, & Titum, quas etiam peruertebant.

Hæresis ex scripturis perperam intellectis manant.
o epist. ad Ammon.
p de Resurre. carnis. ca. 40. & cap. vlt.
q de Præscrip. cap. 17.
r in Psal. 67. *Hæretici sunt feræ arundinis siue calami.*
s 2. de Trinit. sub princ. & lib. de Synod. sub finem.
t Præf. Historiæ anno 1538.
u lib. 1. cap. 1.
x epist. 222.
Hæretici pauci sunt, qui non aliquas Scripturas denegent.
y lib. 1. ca. 26.
z lib. 3. ca. 13.
a 4. hist. c. 26.
b lib. 4. ca. 4.
c lib. 6. ca. 38.
d lib. 3. c. 24.
e Proœmius.

Ad suam ipsorum perditionem.] Etiam ad aliorum, quos falsa doctrina corrumpunt, si Theopompus, vt scribit Iosephus [f], & Eusebius [g], quod aliquid ex libris diuinis Græca oratione ornare conatus fuerat, mẽtis diuinitus immissa agitatione ab incepto desistere compulsus est: Theodectes (aliàs Theodotus) tragœdus glaucomate percussus quia nescio quid etiam ex iisdem ad fabulam trãsferre decreuerat; de insania quoque Garciæ Sancij Pacensis memorat Iacobus [h] Simancas dum sacris amoribus locos Iob accõmodaret, mente lapsum esse, hãc vniuersa Hispania eius rei causam fuisse pronunciante: quàm dirum illos existimabimus manere supplicium, qui sacrilegè abutantur ad impios errores, & religiones superstitiosas, & famosos libellos? Apponẽti, vel diminuẽti de Apocalypsi minitatur Ioãnes [i] plagas, & exclusionem à libro vitæ, & ciuitate sancta. Minas illas Tyconius [k] interpretatur & Beda, & alij de falsatoribus sanctarum Scripturarum. Nec ad laudes quidem virorum alioqui piorum permittit Gregorius [l] detorqueri Scripturas, quæ propriè conueniant Deo, vel Christo. Lege Decretum Tridẽtini Concilij [m] aduersus abutentes Scripturis. Ezechielem Iudaicarum poetam tragœdiarum Clemens Alexandrinus [n] memorat versibus argumẽta impunè Scripturę diuinæ illigasse; credo quòd reuerenter id fecerit, sicut adeo multi postea etiã viri sancti.

f 12. Antiq. cap. 2.
g 8. Præp. c. 1.
h in Institut. Catho. tit. 39. in fine. *Pœna eorum qui Scripturas in profanum sensum detorquere voluerunt.*
i Apoc. 22. 19. Cui similis locus Deut. 4. 2.
k hom. 18.
l li. 6. epist. 7.
m sess. 4.
n lib. 1.

Vers. 17.] **Vos igitur fratres præscientes custodite, ne insipientium errore traducti, excidatis à propria firmitate.**

CAuta, & sollicita præmonitio, sibi vt ab iis caueãt, de quibus ante dixit, vtq; in sana doctrina, quam acceperunt, constanter perseuerent, nec se à Fide abduci sinant. Poterant ergo nõ perseuerare, semélque habitã veram fidem, ac iustitiam amittere. Probat id in libro de bono Perseuerantiæ Augustinus, & aliquoties ipsi ostendimus in hac, prioréq; epistola. Nominatim Paulus [o] quosdã scribit, *circa fidẽ excidisse & à veritate* [p]. Monet præterea *ne nos seduci sinamus* [q]; *sed stabile*

o 1. Tim. 6. 21.
p 2. Tim. 2. 18.
q 2. Thess. 2. 3. 18.

& *omni*

& immobiles simus[a]; & *vt qui se existimat stare, videat ne cadat*[b].

Fratres.] Græcè Ἀγαπητοὶ *Dilecti*, siue *Charissimi*: quamuis & nonnulli codices addunt ἀδελφοὶ *fratres*.

Præscientes.] Quæ priùs dixit, siue de iudicio futuro, siue de falsis doctoribus, nec tamen tā mihi videtur velle vt habeant præcognitionem futurorum; quàm ponere iam satis admonitos, & cōsecutos cognitionem de his quę oportebat, & ipse scripserat, & instruxerat aduersus Gnosticos, & similes alios.

Custodite.] φυλάσσεσθε. *Cauete*, sic vulgari multarum Nationū lingua custodite se ab aliquo, est, cauere illud, vitare, fugere, &c. Vsurpatur eōdem sensu verbum διατηρεῖν, vt dicatur quis se διατηρεῖν ἔκ τινος: *Custodire se ab aliqua re*[c]. *Deus custodire aliquem à malo* dicitur[d]: φυλάττειν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ: Item *aliquis custodire se immaculatum ab hoc seculo*[e], ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου.

Insipientum.] Ἀθέσμων. Ambrosius[f] (*Nefariorū*) quo modo etiam nouarum versionum cōditores reddiderunt. Sicut sapientem sumit crebrò Scriptura pro iusto, sic insipientē pro iniusto. Et ἄθεσμος est *exlex*, qui scilicet perinde legem non seruat, ac si penitus eam ignoraret. Nefandos Interpres capite priore[g] exposuit, nec alium Noui Auctorem Testamenti hac vsum voce reperio.

Errore traducti.] Συναπαχθέντες. Ambrosius[h], hique quos ante dixi, *abducti*; quod etiam ad verbum reddere possemus, *simul abducti*. Alibi: συναπαγόμενοι ταπεινοῖς Latinè dicuntur *humilibus consentientes*[i]: & de Barnaba, quo συναπήχθη τῇ ὑποκρίσει *ductus est simulatione*: siue in simulationem[k]; est συναπάγεσθαι vt dixi, simul abduci, & abripi. Ergo quemadmodum Paulus[l]; quò vitarent magis superbiam Romani, quod nimirum ceteris nationibus imperio, aliísque multis de causis excellerent, hortatus est, *ne alta saperent, sed humilibus consentirent*, siue personis, siue potiùs rebus omnibus, id est, impetu quodam ab iis abduci se, abripíque sinerent: ita nunc è contrario cauet Petrus, ne quis permittat, quod aliis dixit idem Paulus[m], verbis *doctrinis variis, & peregrinis abduci*. Διδαχαῖς ποικίλαις, καὶ ξέναις περιφέρεσθαι *circumferri*, hoc est, doctrinis nihil solidi continentibus, & hominum inconstantium, quíque Catholicorum castra deserentes, vagabantur, & tanquam πλάνοι, id est, errones versabantur ἐν τῇ πλάνῃ in errore; atque vt alibi adhuc ab eodem Apostolo scribitur[n], *fluctuando circumferebantur omni vento doctrinæ*. Optimum aduersus hoc inconstantiæ periculum *gratia stabilire cor*, vt præcipit idem Paulus[o], videlicet gratum faciente, & sanctificante. *Nam qui bonam conscientiam repellunt, circa Fidem naufragant*[p]: & *corrupti mente, iidem reprobi sunt circa fidem*[q]. Qui autem gratiam illam bonis operibus conseruant, nec *in escis ambulant*[r] siue obseruationibus legalibus, siue corporeis voluptatibus, quod vtrumque illius temporis Hæretici faciebant, in orthodoxa etiam fide fixi perseuerant.

Excidatis à propria firmitate.] Vel propria firmitas est idem quod vestra, nimirum firma fides vestra, atque etiam sanctitas, & innocētia: vel quòd doctrina, quam accepistis, & est sola propriè firma, &, vt priore scribebat epistola[s], vera gratia Dei, in qua starent. Firmitatem simul Fidei, & morum Lyranus comprehendit, ne nouitios mores, vel doctrinas admittant.

Moribus (adde, doctrinis) *antiquis stat res Romana virisque*. Hugo subtiliter iungens postrema primis huius epistolæ verbis, quod dicitur de firmitate, scilicet, vt ipse sumit, patientiæ, nec non constantiæ in Fide, ad nomen refert Petri: quod sequitur: *Crescite verò in gratia*, ad nomen Simonis, qui interpretatur obediens, & talibus datur gratia: quod additur, *& cognitione* ad id, quod ibidem habetur: *Gratia vobis & pax adimpleatur in cognitione, &c.* Colligi hinc porrò potest, amitti posse Christianam fidem: quod non aptè hoc loco & aliis refellit Caluinus.

Vers. 18.] Crescite verò in gratia, & in cognitione Domini nostri, & Saluatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc, & in diem æternitatis. Amen.

IAm dixi cum Hugone, apprecatoriā clausulam istam similem esse ei, quæ initio epistolę posita est: ex quibus refellitur aliquoties notatus à nobis error existimantium, aut omnes in iustitia pares hìc esse, aut definitum esse terminum, vltra quem in hac similiter vita procedi non possit.

In gratia, & in cognitione.] In illa præcipuè, sed per maiorē cognitionem, vel quia ipsamet maior cognitio ex gratiæ sequitur incremento, cognitio, inquā, potissimùm practica. Cognitionis verò mētio inculcatur propter Gnosticos, vt sæpe monuimus, qui nomine ipso suo illā prę se ferebant, ac profitebantur. Eumdē in huiusmodi cognitione profectum Paulus aliis optabat, postulans vt *implerentur agnitione voluntatis Dei*[t], *in omni sapientia, & intellectu spirituali*. *Existimabat quoque omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Domini nostri Iesu Christi*[u]: præterea petebat, *vt daret Deus Spiritum sapientiæ, & reuelationis in agnitionem eius, & illuminatos oculos cordis, &c.*[x] Quin & Deus protestatur *scientiam se sui malle, plusquàm holocausta*[y], pro qua scientia Chaldæus ponit *operantes legem Domini*, sicut cum conqueritur Propheta *non esse scientiam Dei in terra*[z], pro scientia reddit timorem: quo item pacto Cyrillus[a] intellexit, & Cyprianus[b]: nam qui *dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est*: de quo loco egimus in Commentario epistolæ Ioannis primæ[c], ac de tota re.

Iesu Christi.] Additur in quibusdam codicibus Græcis,[d] καὶ Θεοῦ Πατρὸς. *& Dei Patris*. Sed pronomen singulare ipsi obstat aliquo modo: licet dici posset innuere vnitatē naturę: prætetea quòd non soleat præponi Filius Patri, quamuis hic ordo nihil detrahat de consubstantialitate.

Et nunc, & in diem æternitatis.] Εἰς ἡμέραν αἰῶνος. Habent alij[e]: καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. *Et nunc, & semper, & in secula seculorum*. A Michæa[f]: *dies æternitatis* numero plurali nominantur, à Dauid *anni æterni*[g].

DEO IESV CHRISTO

laus & gloria.

INDEX

INDEX
RERVM, ET SENTENTIARVM
AMPLISSIMVS, NECNON ET
CVIVSCVMQVE GENERIS VERBORVM
PHRASEONQVE DIVERSARVM QVÆ IN
hoc toto opere continentur.

A

Vers. 12.] Expectantes & properantes in aduentum diei Domini, per quem cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent.

VRget ex dictis hortationem, vt ipsi puritatem vitæ, ac morum procuremus, cùm tanta sit mundi futura purgatio, immutatio, innouatio: vt nos ad iudicium, quod expectamus, propere ac studiosè comparemus: certi nō passurum peccatoribus Deum, qui sensus etiam expertes creaturas, ob nescio quam quodammodo ex hominum peccatis labem contractam, purgare constituerit caustione generali.

Cum igitur hæc omnia dissoluenda sint.] Augustinus [a]: *His ergo hominibus pereuntibus.* alibi [b], *omnibus*, &c.

Quales oportet vos esse.] Ποταποὺς. *Quantos*, id est, Quanto vtentes studio, ac diligentia, & cura, quam præstantes, quàm sanctos, quàm perfectos. &c Eādē ratione reddidit interpres aliis in locis[c] hanc eandem vocem, de qua consule Auctorem Thesauri Græci. Emphasis autem similis est istis aliis, *qualis* [d] *est hic, quia vento & mare obediunt ei?* *aspice* [e] *quales lapides, & quales structuræ: quæ* [f] *& qualis est mulier quæ tangit eum.*

In sanctis conuersationibus & pietatibus.] Ἐν ἁγίαις ἀναστροφαῖς καὶ εὐσεβείαις. Augustinus [g] omisit *pietates*. De vocibus istis iam suprà dictum est diu ante epithetum sanctorum afficit præcipuè conuersationes, quia malæ esse possunt: pietates, propriè loquendo, non ita: quamuis mala sit ea, quam putant aliqui quæstum [h], vel *cuius speciem habent, virtutem autem eius abnegant* [i]. Priores respectum habent ad alios: posteriores ad Deum, licet etiam docuerimus εὐσέβειαν extendi ad alios. Numerus multitudinis denotat nullam virtutis partē prætermitti debere, nec internam, nec externam.

Colligit hinc Augustinus [k] argumentum, vt efficiat, sine operibus fidem esse mortuam [l], ac sine merito vitæ æternæ. Sequitur etiam, nos liberè operari posse ac reuera iustè, per gratiam tamen Dei: frustra enim alioquin ad id nos Petrus hortaretur. Magna vis huius hortationis iudicij mentione futuri interposita, & generalis mundi conflagrationis. Vtuntur ea Patres, vt Isidorus Pelusiota [m]. Solatur Martiam quoque Seneca memoria communis fati, quoniam nihil, quo stat loco, stabit. Hoc veluti fræno idem Augustinus [n] retractum se scribit, ac reuocatum à profundiore voluptatum carnalium gurgite, scilicet *metu mortis & futuri iudicij: qui metus per varias quidem opiniones nunquam tamen recessit de pectore suo.* Nullum Ephrem argumentum sæpius, diligentiùsque tractauit, vt alios prætercam cum illis, qui perpetua ista meditatione toti cohorrescebant.

Expectantes, & properantes in aduentum diei Domini.] Augustinus [o], *Ad præsentiam diei Domini.* Græcum nomen est παρουσία, quod nunc redditur aduentus, nunc præsentia, vt pridem [p] notatum est. Iusti viri iudicij diem expectant, expetunt, citò venire cupiunt, *diligunt aduentum eius* [q]: prouocat quisque socium, dicens, *veni* [r], Christo iudici dicit iustus [s]. *Veni Domine Iesu*: ab eo enim doctus est orare, *Adueniat regnum tuum* [t], & respicere, ac leuare caput, *quia tunc appropinquat redemptio eius* [u]: *& cùm perfecta sit in eo charitas Dei, fiduciam habet in die iudicij* [x].

Timent iustissimi quique, ac perhorrescunt, dum suammet attendunt imbecillitatem, & Dei maiestatem, atque seueritatem, vt adeò multis tum exemplis, tum scripturæ cōstat locis, & iam priore attigimus epistola [y]. Alternantes hac in re pauoris atque iubili vices in conuersione cuiusque, in probatione, in morte Gregorius [z] egregiè demonstrat. Petrus nihil nunc propriè de læta expectatione: sed iubet, vt omninò expectetur iudicium, & properanter se quisque ad illud comparet. Illud verè dici cum Augustino [a] potest: *Gaudere iudicandum, qui timuerit iudicaturū. Desiderantibus se iudicem propitium venturum: illos desiderare, qui tenuerunt fidem eius, & fecerunt mandata eius.* Quamuis autem dies generalis iudicij longiùs tunc abesset, & absit etiamnum fortasse; nihilominus properandum nobis, quia *quod iudicium futurum est omnibus*, inquit Hieronymus [b], *hoc in die mortis impletur*: & Augustinus [c] *tunc* ait *venturum diem illum, cùm venerit ei dies, vt talis hinc exeat, qualis iudicandus est illo die*: ideo vigilandum, quia imparatum inueniet diem ille, quem imparatum inuenerit suæ vitæ huius vltimus dies. In hoc sensu, de vtroque nimirum die tum mortis, tum iudicij possumus Pauli [d] monitum intelligere, *vt nosmet inuicem consideremus, & consideremus in prouocationem charitatis, & bonorum operum*, εἰς παροξυσμὸν (vt alter exacuat alterum exemplo cum quodam sanctæ contentionis ardore): tanto magis, quāto videmus appropinquantem diem, in quo plena reddetur laborum retributio. Longa restat via etiam modico victuria tempore, quia perfectionis arduum iter, & multiplex ratio: & quò minus spatij, eò contētio maior debet esse, sicut diabolus *maiore cum ira venit, quoniam modicum tempus habet* [e]: & quò citiùs ad optatam Christus perueniret mortem, Iudæ præcepit, vt quod faciebat, faceret citiùs [f]. Etsi Cyrillus [g] de diabolo dicta verba interpretetur, quod ad propositum nostrum nil refert, sed iuuat potiùs. Motus naturalis in fine velocior est; sic qui spiritu Dei aguntur, quò propiores metæ, hoc se fo vrgent, ac promouent magis.

Per quem.] Videlicet diem, Δι᾽ ἥν, vel (Propter quem.) Probabilius iamdiu antè esse dixi fore totius mundi conflagrationem post absolutam iudicia sententiam. Tamen per id tempus futuram dici potest; ac propter illud, quia proximè poststatim erit. Augustinus [h] legens *ad præsentiam diei Domini per quam*, &c. dubium relinquit, an intelleait (per quam præsentiam) an (per quam diem.)

Cœli ardentes soluentur.] Οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθήσονται, cœlos aëreos intelligit, siue regiones aëris, vt antea dictum est cum Augustino, qui appellat aërem ventosum.

Elementa ignis ardore tabescent.] Sed absque corruptione, saltem secundum se tota, vt priùs quoque docuimus. Augustinus [i]: *Ardore ignis decoquentur.* Græcum verbum Τακήσεται significat liquescent, στοιχεῖα καυσούμενα *elementa æstuantia.* Alii qui codices habent verbum præsens τήκεται *liquescunt siue tabescunt.* Indicant verba hæc soluendi, & tabescendi accidentariam solam, sed magnam mutationem, non autem substantialem.

***

a lib. de Fide, & operib. c. 14. b 20. de ciuit. c. 18. & 24.
c Matth. 8. 27. Mar. 13. 1. Luc. 1. 29. c. 7. 39. d Mat. 8. 27. e Mar. 13. 1. f Luc. 7. 39.
g 20. de ciuit. cap. 18.
h 1. Tim. 6. 5. i 2. Tim. 3. 5.
k Supra, & de Fide, & operib. cap. 14. *Fides sine operibus mortua est* l Iacob. 2. 17. 26.
m lib. 1. epist. in 118.
n 6. confess. c. 16.
o Aug. de Fide, & operib. c. 14. p 1. Pet. 1. 16. & alibi. *Iusti diem iudicij expectant, & appetunt.* q 2. Tim. 4. 8. r Apoc. vlt. 20. s ibidem.
t Mat. 6. 10. Luc. 11. 2.
u Luc. 21. 28. x 1. Ioan. 4. 17

Perhorrescunt tamen aliquando iusti ... iudicium.
y cap. 4. 18.
z 24. Moral. c. 17. & 18.
a in Psal. 66.
Quod futurum est in die iudicij, in die mortis impletur. b in c. 2. Ioel. c epist. 80.
d Hebr. 10. 24. 25.
Longa restat via etiam modico vi[c]turis perfectionis.
e Apoc. 12. 12.
f Ioan. 13. 27. g lib. 9. in Ioan. cap. 17.
h de Fide, & operib. c. 14. & 20. de ciuit. c. 8.
Elementa quomodo tabescent. i ibid.

Vers. 13.

Vers. 13.] Nouos verò cœlos, & nouam terram secundùm promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat.

POst mundi mutationem, eiusdem sequetur mox innouatio, prout promisit Deus, per quā quodammodo, ab iniustitia ex hominum contracta peccatis purgabitur.

Innouatio totius mundi post iudicium futura.

Nouos cœlos, & nouam terram.] Vbi reuerterit Christus in cœlum cum electis, & in infernum abierint cum dæmonibus damnati, erit simul cum purgatione per ignem innouatio inferioris mundi, consentaneo modo ad statum hominis, propter quem factus est, nempe secundum incorruptionem, & vt Paulus [a] loquitur, *secundum liberationem à vanitate, & seruitute corruptionis*: cùm nempe *post traditum regnum Deo, & Patri à Christo, quatenus tunc maxime Patris gloria declarabitur, & qui ad eius pertinent regnum Beati, conquiescent in eius visione, & amore, erit finis* [b], hoc est consummatio, & perfectio partium mundi. *Peracto iudicio*, inquit Augustinus [c], *tunc esse desinet hoc cœlum, & hæc terra, quando incipiet esse cœlum nouum, & terra noua. Mutatione namque rerum, non omnino interitu transibit hic mundus.* *Item* [d], *illa conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quæ corporibus nostris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt: atque ipsa substantia eas qualitates habebit, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione conueniunt; vt scilicet mundus in melius innouatus aptè accommodetur hominibus, etiam carne in melius innouatis.*

a Rom. 8. 21.
b 1. Cor. 15. 24.
c 20. de ciuit. c. 14.
d cap. 16.

Hæc verba transcripsit Iulianus Pomerius [e]: sicut & omnem ferè de tota hac quæstione sententiam redegit Beda [f] in summam, licet in præsentia loci Commentario de duorum elementorum interitu, hoc est, Aquæ, & Ignis, opinionem suam sancire videatur, quam respuunt Theologi: sed multò magis, quę tollit de medio elementa omnia, cui adhæsisse Philippus [g] Solitarius videtur.

e 5. Prognost. c. 46.
f lib. de ratio. temp. c. 69.
g Dioptra, c. 6. & 7.

Quòd si contendas hoc saltem loco cœlos propriè sumi, quamuis hactenus pro aëre; innouatio erit sine purgatione, quia in incorruptibilibus corporibus purgatio non requiritur; nec ignis, per quem fieri purgatio deberet, naturalem actionem habere in corpora incorruptibilia potest. Non rectè etiam dicunt, qui asserunt factos corruptibiles cœlos propter peccatum hominis, aut in deterius mutatos, & cōtaminatos [h]. Ne id quidem de vlla alia re naturali dici secundum proprietatem potest. Multò minùs probabile, ob præuisum peccatum, conditos cœlos corruptibiles [i].

Cœli non sunt facti corruptibiles propter peccata hominum.
h Chrys. hom. 14. in ep. ad Rom. hom. 10. ad pop. Theodor. in ep. ad Rom. Oecum. ibid.

Cùm Iob [k] scribit *non esse cœlos mundos, in cōspectu Dei*, siue Angelos bonos intelligat, siue orbes cœlestes, vult solùm respectu Dei non habere perfectam munditiam, aut simplicitatis, & sanctitatis, aut immaterialitatis; quo pacto *solus bonus Deus* [l]: *solus habens immortalitatem* [m], & eius beneficio, atque voluntate, perpetuáque ab eo dependentia reliquæ res. Qua ratione Plato [n] Deum supremum inducit alloquentem etiam *inferiores Deos* velut *corruptibiles per se, beneficio autem ipsius incorruptionem consecutos.*

Quomodo cœli mundi non sint in conspectu Dei.
i Theod. sup.
k cap. 15. 15.
l Mat. 10. 18.
m 1. Tim. 6. 16.
n in Timæo.

Itaque admittendo sermonem hic esse de veris cœlis, quod minimè tamen videtur necessarium, sicut nec in aliis similibus locis [o], cùm in eōdem sensu Petrus loqui semper videatur, priùs autem de aëre sit locutus; & confirmet quod asserit promissis diuinis, quæ continentur in vetere Testamento; si hoc, inquam concedamus de cœlorum orbibus innouandis, consistet nouitas ista proculdubio in cessatione motus (etsi contrarium Rab. [p] Moses videatur sentire) cuius vsus ad rerum corruptibilium vicarias generationes, corruptionésque dumtaxat refertur, & ad ministerium hominum [q]. Hoc sibi vult *cœlorum in libri similitudinem complicatio* [r] *seu inuolutio*; *quódque non occidet vltra Sol, & Luna non minuetur* [s]: & quod negat Ioannes [t] *tempus amplius fore in cœlo*: & Paulus [u] ait *liberandam creaturam à vanitate*, id est, à mutatione, quæ est seruitus corruptionis. Quod nonnullis visum est non ante absolutas cœlorum conuersiones, reditúmque ad eandem positionem, in qua conditi sunt, mundo finem illum imponendum quem diximus: difficile aliis videtur existimantibus incommensurabiles Orbium motus, vt nec perfici simul omnes queant, nec eandem repetere, quam semel tenuerant, positionem. Sed & Ptolemæus octaui motum cœli ab occasu ad ortū absolui ante sex, & triginta annorum millia dixit non posse. Quis autem tamdiu credat mundum duraturum? Nec verò abrumpi motum absurdum est, qui, vt diximus, non intima cœli perfectio est, sed inseruit homini in præsenti statu corruptionis: & si cœli perfectio esset ob maiorem aliam perfectionem, ab Auctore naturæ ea destituitur.

o Esa. 65. 17. c. 66. 22. Apoc. 21. 1.
p 2. directo. dubio. c. 4.
q Deut. 4. 19.
r Esa. 34. 4. Apoc. 6. 14.
s Esa. 60. 20.
t Apoc. 10. 6
u Rom. 8. 21

Verisimile præterea est, adiungendam maiorem lucem; & sic ad litteram cum Hieronymo exponendum Esaiam [x], etsi alij [y] tantùm mysticè, vel figuratè, quando scribit, *quod erit lux lunæ, sicut lux solis, & lux solis septempliciter sicut lux septem dierum.* Existimat Ricardus [z] de Media Villa, ex Beatorum corporibus emanaturam hanc lucem nouam in cœlos. Melius fixa lux attribuitur, non pendens ex aliena voluntate, & præsentiæ subinde mutabili. Nec audiendus Michaël [a] de Palatio nil nouæ lucis futurum, sed deficientibus vaporibus, & nubibus astra splendidiùs rutilatura. Quod aduersus corruptibilitatem dixi, quæ propter peccatum hominis cœlis aduenerit, valet contra opinionem Glossæ [b], multùm de suo lumine solem, ac lunam amisisse, quod ei postea in fine mundi restituatur. Verumtamen non producet cœleste lumen, quod nunc facit calorem, nec quidquam generabit, sicut accidit sub Iosue, cum stetit Sol [c], & in fornace Babylonis, quando pueros ignis ne calefecit quidem [d]: & Mosi [e], cum bia per quadraginta dies, noctésque sine noxa vixit, semel Elias [f], & Christus [g].

Cœlis an sit maior lux adiungenda.
x c. 30. 16.
y Cyril. ibid. & Aug. lib. quæst. vtriusque Testam. in q. 125.
z 4 dist. 48. ar. 2. q. 5.
a in cap. 30. Esaiæ.
b ibidem.
Cœlestia lumen post iudicium calorem non producet.
c Iosue 10. 13.
d Dan. 3. 94.
e Exo. 24. 18. infra 34. 28.
f 3 Reg. 19. 8.
g Matth. 4. 2. & seqq.

Pertinet hoc lucis in cœlis incrementum ad feliciorem statum habitatorum cœlestium: tametsi quia suamet illis claritas posset sufficere, dicitur quod *ciuitas illa non egebit sole, neque luna* [h]. Quia verò noua hæc accessio perfectionis abigit præcedentem imperfectionem, vel minorem perfectionem, quæ cum maiore comparata videtur imperfectio; propterea in scripturis cœli transituri [i] dicuntur, & perituri [k], & veterandi [l], quæ formulæ solam indicant accidentalem mutationem: quemadmodum, & cùm additur *sicut opertorium (vel amictum) mutandos* [m], innuitur noua quædam accidentalis perfectio, & forma, ac figura, ablata, & præterita priore figura [n], sicut ait B. Thomas [o]: vestimentum assumitur ad vsum, cessante verò vsu deponitur; sic cum fue-

h Apoc. 21. 23.
i Mat. 24. 35. 2. Ioan 2. 7.
k Psal. 101. 26. Heb. 1. 11.
l Psal. 101. 27.
m Ps. 101. 27. Heb. 1. 11.
n 1. Cor. 7. 31.
o in c. 1. ep. ad Heb.

erit completus numerus Electorum, mutabitur cœlum quasi vestimentum, quia iam amplius ad rerum generationem, & corruptionem non inseruit.

Ea eadem similitudine vestimenti Hieronymus [a] notat perspicuè demonstrari perditionem, & interitum cœlorum, qui alibi à scriptura ponitur, non abolitionem, sed commutationem sonare in melius. Affert quod allatum est ea Esaia de lucis additamento. Vtitur item exemplo infantis, qui cùm in puerum creuerit, in iuuenem, in virum, in senem, nequaquam per singulas ætates periit: adhæc citat Paulum [b] dicentem, *præterire figuram*, non substantiam: deniquè affirmat idem hîc à Petro significatum per nouos cœlos, & nouam terram. Non dicit, inquit, alios cœlos, & aliam terram videbimus, sed veteres & antiquos in melius commutatos. Ambrosij [c] sententia est: *Pereunt ab eo, quod sunt, dum immutantur in melius creatura.* Gregorius [d] hoc modo loquitur: *Vtraque hæc*, (cœlum & terra) *per eam, quam nunc habent, imaginem transeunt, sed tamen per essentiam sine fine subsistunt.* Confirmat repetito à nobis aliquoties Pauli testimonio de prætereunte figura huius mundi; & Christi de transitu cœli, & terræ: & psalmi de vestimenti mutatione: postremò adhibet quotidianũ exemplum terræ, *quæ à sua*, inquit, *specie, hyemis ariditate deficit, vernali humore viridescit*: cœli, *quod quotidie caligine noctis obducitur, & diurna claritate renouatur.* In libro de Ecclesiasticis dogmatibus [e] habetur: *Elementa*, id est, *cœlum, & terram, non credimus abolenda per ignem, sed in melius commutanda, figuram quoque mundi*, id est, *imaginem, non substantiam transituram.* Refert ea Proclo Methodius apud Epiphanium [f]: cœlum, ac terram transitura; illud velut fumum futurum, hanc velut vestimentum inueteraturam, vt scriptura loquitur, quia scripturæ mos est, vt hanc mundi transmutationem in meliorem, ac magis gloriosam restitutionem, interitum, ac perditionem dicat: & idcirco, ait dicere non mundum, sed mundi prætereuntem figuram. Subiungit exemplum, de quo dixi, figuræ puerilis, quæ perdi dicitur, quãdo mutatur puer in virum perfectum. Item illud ex psalmo *renouabis faciem terræ* [g]. His planè similia tradit in huius loci Commentario collector Græcorum Patrum Oecumenius, vsus adhuc artis exemplo conflatoriæ, quæ materias per ignes non destruit, sed purgatiores, & sinceriores reddit. *Quod ad vsum vitæ huius necessarium est*, inquit, *tollet Deus ac perdet, quidquid ad incorruptibilem conducit, id incorruptibili, & admirabili pulchritudine reformatum, ad fecundum, & incorruptibilem mundum ornandum relinquet.* Lege etiam Iustinum [h], id præterea verum est, nonnunquam per hyperbolem affirmari, cœlum ac terram interitura, vel sub tacita conditione, si interirent, non tamen defuturam his quæ dicuntur, veritatem, & euentum. Sed hoc ad innouationem, de qua nunc agimus, non pertinet, verùm ad eum, qui ante hanc futurus dicitur, interitum mundi.

Nouam terram.] Iam antè docui, Ignem, & Aquam, vt quidam sentiebant, nõ esse corrumpenda: ex quo sequitur, qualitates quoque suas naturales retentura. Vtrumque B. Thomas [i] docet, aliique passim Theologi. Idem dicendũ de Aere, quem toties cœlorum vocabulo vidimus appellatum. Si autem proximè præcedentibus verbis cœli propriè sumuntur, nominatim cũ ipsis mentio fit de terra: tũ quia inter Elementa terra primatum obtinet in mixtis: tum quia innouatio in illa magis erit conspicua: tum quia cum terra iungitur cœlo, solent media quoque elementa intelligi, vt primis verbis Genesis [k]: *In principio creauit Deus cœlum, & terram*, & alibi.

Porrò Elementis secundum eas partes, quæ nullam habent permixtionem alienorum corporum, aut qualitatum, non videtur necessaria purgatio, vt igni sub Sphæra Lunæ, Aëri in suprema sua regione: & sic de aliis. Consistet ergo purgatio non quidem dumtaxat mysticè in quadã noua consecratione, ob sordes prius quodãmodo contractas à peccatoribus, vt possit deinceps pro arbitrio inhabitari, tanquam expiatus, & consecratus locus à Beatis: sed etiam physicè à rebus generationi, & corruptioni subiectis, qualia mixta, quæ ignis absumet, frustra quidem [l] flores & similia cõciliantia voluptatem postea saltem germinanda asserunt. Ridiculè quoque Lutherus [m] nouos verbi gratia canes, quorum cutis aurea, villi ex margaritis: dracones item, & buffones, & similia nunc venenata, tunc nobis grata animalia, & quidquid externæ substantiæ, vel affectionis Elementis admixtum est, delatis in infernum fæcibus, ac excrementis mundi [n].

Ratio porrò illa moralis non habuit locum in cœlo, in quo peccarunt Angeli, si tamen ibi fuerunt (de quo prius dixi) quia breuissima in eo fuit illorum mora: nec in Paradiso terrestri simili de causa: nam si periit diluuio, hoc multis annorum centuriis postea contigit. Deinde saluis naturalibus eorum qualitatibus raritatis, ac densitatis, grauitatis & leuitatis, & actionis, sed earum suspensa à Deo pugna, sicut & in humano corpore illarum, quæ ad integritatem ipsius pertinent, addetur Elemẽtis noua quædam claritas & perspicuitas vel inhærens, vel certè ex redundantia luminis cœlestis, quæ redundantiã immotis tunc cœlis, eadem semper erit: nec inuerisimile penetraturũ lumen intrò in terram ipsam, saltem eò vsque, vnde damnatorum incipit habitatio, ita vt perueniat etiam ad limbum puerorum, si Paludano credimus [o], etsi adhuc ibi versaturos illos post resurrectionem affirmemus: de qua re paulo post.

Huic fauent innouationi verba Pauli [p]: *Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei*, i. cùm filij Dei consecuti fuerint gloriam: & vt deinceps ad gloriam illorum faciat, & gloriæ ipsius quandam participationem obtineat, nec amplius generationibus, corruptionibúsque subiecta sit, sic ornatus domus, in quam recipiẽdus est Rex pro Regis gloria: & nutrix pueri regij, quãdo puer principatum obtinet, propter ipsum, inquit Chrysostomus [q], bonis etiam regiis participat.

Si quæras, quem inter se habitura ordinẽ sint Elementa, vtrum, quod facit dũtaxat difficultatẽ, aquis integetur terra, prout eius natura exigit, qui ordo immutatus est, vt rerũ generationi terra, & hominum habitationi seruire posset: Dicam quæstionis pendere solutionem ex alia quæstione, an cum solo defunctis originali peccato post resurrectionem habitanda tribuetur terra, nec ne. Beatis quidem discooperiri præter naturæ ordinem terram aquis, minimè necessarium est, cessabitque generationis prior causa, habitationísque. Colligunt aliqui [r] hoc ex Iob [s], *Terminũ circumdedit*

a in cap. 65. Esaiæ. *Cœlorum interitus designat sorti in melius commutationem.*

b 1. Cor. 7. 31.

c in c. 1. epist. ad Heb.

d 17. Moral. c. 5.

e c. 70. apud Aug. Tom. 3.

f hæres. 64.

g ps. 103. 30.

h lib. Qu. ad Orthod. in 95.

Ignis & aqua non sunt corrumpenda.

i 4. dist. 47. q. 2. a. 2.

k cap. 1. 1.

Purgatio non necessaria est elementis quæ permixtionem non habent.

l Anselm. in elucidario, & Gul. Parisien. apud Cart. 4. dist. 48.

m Tom. 6. Col. fol. 61.

n B. Thom. 4. dist. 47. q. 2. a. 5. q. 1. Basil. in Psal. 28.

Cœlum purgatione non indigebit.

o 4. dist. 48. q. 2.

p Rom. 8. 21.

q ibid.

Quem ordinem sint inter se habitura Elementa.

r Pineda in c. 16. Iob.

s c. 26. 10.

cumdedit aquis, vsque dum finiantur lux, & tenebræ, id est, vicissitudo diei, noctisque.

An sine Baptismo infantes decedentes terram sint habitaturi.

Quod ad illos attinet, quos & cœlum non admittit, & infernus non arcet, quia & felicitatis cœlestis incapaces sunt ob originarium peccatum, & inferni non merētur pœnam, quam sentire debent hi dumtaxat, qui propria voluntate culpas adiecerunt, arbitrati sunt nonnulli in hanc terram educendos, in qua liberè, atque cum quadam naturali beatitudine etiam externa versentur.

Refert Augustinus [a] Pelagianos promisisse paruulis non baptizatis extra regnum Dei, hoc est, extra domum cœlestem, & visionem Dei æternam, & beatam quamdam vitam suam, seu beatitudinem naturalem. Addit Hieronymus [b] Sauonarola, Ambrosius [c] Catharinus, Albertus [d] Pighius hos futuros beatos post iudicium naturali beatitudine, idque in quodam veluti paradiso terrestri. Confutat acriter hanc sententiam, & prolixè Bellarminus [e] omni genere argumentorum ex Scriptura, Conciliis, Patribus, ratione, quibus demonstrat esse inimicos Dei, sub potestate diaboli, à Deo damnatos, filios, iræ, nullum esse locum medium, sed qui non est cum Christo, esse cum diabolo [f], & Catharinum redarguit, quòd asseruerit non futuros post iudicium sub diaboli potestate, sed pro illis etiā tali tempore censeri diabolum *eiectum foras* [g], *habituros cognitionem* de Deo, & substantiis aliis separatis, multò præstantiorem quàm habuerint Philosophi: visitationes præterea interdum, & reuelationes Angelorum. Sapienter Augustinus [h], *nulla*, inquit, *ex nostro arbitrio, præter Baptismum Christi, salus æterna promittatur infantibus, quam non promisit Scriptura diuina humanis omnibus ingeniis præferenda.*

Nihilominùs visa est Salmeroni [i] probabilis hæc opinio, & Pinedæ [k]. Ego non ausim penitus improbabilem iudicare, demptis iis, quæ asserūt Catharinus, & Salmeron de libertate à potestate diaboli, déque visitationibus, atque reuelationibus angelicis; licet ea potestas diaboli non sic accipiatur, vt etiam non vexet illos. Nam vt ratiocinatur Pighius [l], talis videtur eorum futurus status, qualis foret hominum in puris, vt dicunt naturalibus productorum, si nempe vel nūquam morerentur, vel mortui suscitarentur; quæ duo supra naturæ humanæ sunt conditionē. Et si nullo posito peccato resurrectio daretur, videretur conueniens locus talibus corporibus assignādus, in quo nempe cum quadam honesta voluptate versari possent. Tunc ad locum Iob de terminis aquarum vsque dum finiantur lux, & tenebræ, responderetur, vt ad alia similia, significari quid vsque ad illum terminum erit, non negari, quin post illum perseueret.

Secundum promissa ipsius.] Κατὰ τὸ αὐτοῦ ἐπάγγελμα. Sed alij codices habent plurali numero κατὰ τὰ ἐπαγγέλματα. Ex Latinis nonnulli, omissio, *secūdum & promissa*, quidam *iuxta promissum*. Facilis mutatio ex κατὰ τὰ in κατὰ, vel contra ex τὸ in τὰ, & ad ἐπάγγελμα accedere potuit τὰ in fine. Sic interpres videtur legisse, & sic legit Augustinus [m], & quidam codices manuscripti Bibliothecę nostrę Romanæ, & impressi Complutenses, & Louanienses anni 1547. Fateor enim in pluribus esse *& promissa*. Intelligit Petrus cōtenta in Esaia [n] promissa de nouis cœlis, nouáque terra. Thomas Anglicus legens *& promissa* exponit de Christo cùm dixit: *Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis* [o], &c. Addit Hugo, & Catharinus eandem sequuti lectionem, locum Apocalypsis [p]: sed hæc scripta est post istam epistolam. Lucas etiam non meminit de nouis cœlis, nouáque terra.

Potuit præterea Petrus respectum habuisse ad eiusdem Esaię [q] locum, quem trāscripsit Paulus [r], in quo est, *quòd nec audita, nec visa sunt, quæ præparauit Deus* expectantibus eum. Pro expectantibus *diligentes* positi sunt à Paulo, qui etiam expressit *non ascendisse in cor hominis*, &c. Porrò quamuis vltimum Esaiæ testimonium, prout etiam citat id Paulus ad literam de statu Ecclesię militātis possit intelligi per aduentum primum Christi, necnon alia duo de noua quadā facie, ac forma eiusdem Ecclesiæ, vt docent enarratores, quo pacto in rebus lætis *noua videntur fieri omnia, etiam lux*, vt est in libro Esther [s], non excluditur tamē triumphantis gloria, felicitásque, ad quam tendit militans per omnia illa dona, quæ ipsi beneficio, ac merito eiusdem Christi communicantur. S. Thomas [t] exponens Paulum, Esaię locum postremum de visione beatifica sumit, sicut & Ambrosius [u], & Dionysius. Hieronymus [x] alia duo interpretatur de Ecclesia triumphante, necnon Augustinus [y], Athanasius [z], Ambrosius [a], Theodoretus [b], Tertullianus [c].

In quibus iustitia habitat.] Si promissum numero vnius legitur, non possunt hæc ad illud spectare, sed si plurali. Sensus autem erit, cuius meminit Catharinus, Deum in promissis iustum esse, præstando, quæ promittit. Aliter intelliguntur ista de cœlis, aut veris, comprehendendo simul terram, aut aëreis, vt elucescat iustitia diuina, cùm proferetur generalis de hominibus sententia, & pro meritis cuique attribuetur quòd suum est, & assignabitur singulis conueniens locus, vel ad pœnam, vel ad præmium: & perpetua loci assignati constantia erit, absque corruptionis mutationisque vicissitudine, sine cōtagio peccatorum, quod attinet ad hunc qui supra inferos extat mūdum. Ad hunc fere modum omnes explanant præsens pro futuro tempus accipientes. Gagneius etiam post Erasmum, & Adamus, Asel, Feuardentius, Catharinus, & Caietanus eos, in quibus iustitia habitat, aiunt esse illos, qui expectant nouos cœlos, & terram nouam: nec enim iniusti expectant, aut expetunt; certè non iure: quoniam solis iustè viuentibus hæc promittuntur.

Iustitia cœlestis habitationis in quo consistat.

Iustitiam cœlestis habitationis multis describit verbis Esaias [d], postquam de cœlis nouis, teráque mentionem fecit: sed & æternitatem memorat suppliciorum pro Damnatis. Philippus [e] Solitarius præsentem locum exposuit de cœlis: in his iustitiam habitare, hoc est Deum, qui est sol iustitiæ. Durior expositio: ea aliis melior, quæ communior: ad quam tamen & hæc postrema commodè reuocari potest. Tempus illud, iustitiæ erit, hoc misericordiæ. Intra militantem Ecclesiam sinit misericordia diuina peccatores esse: intra triumphantem *non admittet iustitia quidquam coinquinatum, aut abominationē faciens, & mendacium* [f].

Vers. 14.] Propter quod charissimi hæc expectantes, satagite immaculati, & inuiolati ei inueniri in pace.

HOc ipsum est, quod verbis Apocalypsis modo dicebam, *non intraturum in ciuitatem cœle-*

a de hær. c. 88. lib. 1. de Orig. animæ c. 9. lib. 2. c. 12. & alibi.
b li. de Triumpho Crucis.
c lib. de statu puerorum sine Baptis. decedentium, & in hunc ep. locū.
d controu. 1. *Bellarminus fusissime de pueris sine Baptismo decedentibus.*
e lib. 6. de Amiss. gra. & statu peccati c. 2. & 3.
f ita loquitur Aug. 1. de pec. mer. c. 28. & ser. 14. de ver. Apost. & Auctor Hypogn. lib. 5. vltra modum apud Aug. Beda in c. 14. Ioan.
g Ioan. 12. 31.
h 2. de peccat. mer. c. 35. & referunt cap. nulla de consec. dist. 4.
i hoc loco, & in c. 5. ep. ad Roma. disp. 48.
k in Iob cap. 36. vers. 10.
l supra. *Opinio eorum qui dicunt infantes non baptizatos futuros extra damnationis statum, quatenus non sit improbanda.*
m 20. de ciu. c. 28.
n c. 65. 17. c. 66. 22.
o Luc. 22. 28.
p c. 21. 1.
q c. 64. 4.
r 1. Cor. 2. 9.
s c. 8. 16.
t 1. Cor. 2. lec. 2.
u Præpara. 1. ad Missam.
x in Esa. citatis locis.
y 20. de ciu. c. 22. & 26.
a lib. 2. de fide Virtu. & Titu. in c. 1. epist. ad Hebr.
b ibid.
c lib. de resurrect. Carnis.
d c. 65. 17. & seq. c. 66. 27. & seq.
e c. 3. Dioptra, c. 6.
f Apoc. 21. 27.

ſtem aliquod coinquinatum, &c. vt idcirco ſatagendum ſit, vt exigamus immaculatam, inuiolatámque vitam. Gemina huic Pauli ſententia [a]: *Habentes promiſſiones, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus, perficientes ſanctificationem in timore Dei.* Item [b]: *Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aſperſi corda a conſcientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus ſpei noſtræ confeſſionem indeclinabilem, fidelis enim eſt qui repromiſit*, &c. *Nolite* [c] *itaque amittere confidentiam veſtram, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis neceſſaria eſt, vt voluntatem Dei facientes reportetis promiſſionem. Adhuc enim modicum aliquantulum, qui venturus eſt veniet, & non tardabit. Iuſtus autem ex fide viuit* [d], *quod ſi ſubtraxerit ſe, non placebit animæ meæ.* Hoc eſt expectando ſatagere.

a 2.Cor 7.1.
b Heb.10.22.23.
c vers.35.36.37.38.
d Habac.2.4. Rom.1.17. Gal.3.11.

Ergo per diuinam gratiam poſſumus conſequi veram ſanctitatem, & maculis carere peccatorũ grauium, ſiue mortalium, quæ ſola nomen merentur abſolutum, macularum. Ad hoc *elegit nos Deus vt eſſemus ſancti, & immaculati in conſpectu eius in charitate* [e]: *ſine macula, & ruga* [f]: *& irreprehenſibiles* [g], *& perfecti in Chriſto Ieſu* [h]. In via ipſa, huius nimirũ vitæ poſſe nos immaculatos eſſe, aliquot locis canit Dauid [i]. Hic autem [k] ipſe *in cogitationẽ intentus dierum antiquorum, & memoriam annorum æternorum*, & meditationẽ, atque exercitationem mentis circa diuinum iudicium, *ſcopebat ſpiritum ſuum.* (vel vt alij legunt *ſcopabat*; vel ſcobebat; vel vt Auguſtinus, Symmachus, V. Editio, Pſalterium vetus, Theodotio, *ſcrutabatur*; vel vt Pſalterium Romanum, & Ambroſianum, *ventilabat*. Vel vt Aquila, *effodiebat, & ſcalpebat*, vel, vt Chaldæus, & alij, *peruestigabat*.) Scopere à Græco σκοπεῖν, eſt explorare, ſcrutari, ac veluti fodere quaſi agrum, vt ait Hieronymus [l]: qui etiam legit *ſarriebam*, quod LXX. habent ἔσκαλλε, etſi alij ἔσκαλλε *vexabat*, aut in prima perſona. Scops etiam auis Latinè Aſio vel Otis noctu maximè cernit, ac multiplici capitis flexu & circumiactu hominem demiratur, & cõtemplatur, illius imitans vocem, geſtúſque [m]: Scopandi verbum à Scopia deducitur, quibus euertuntur ſordes: Scobere à Scobs deriuatur, quæ eſt id, quod ab aliqua materia minutiſſimum decidit, vel per ſerram ſecatur, vel per terebram perforatur, vel lima politur. Conſulatur illius loci noſter commentarius.

Per diuinã gratiam conſequi poſſumus veram ſanctitatem.
e Eph.1.4.
f c.5.27.
g Col.1.22.
h ibid.28.
i Pſal.14.2. Pſal.17.41.33. Pſal.18.8. Pſal.100.1. Pſal.118.1.
k Pſal.76.5.6.7.
l ibid.7.
m Euſtathius, Aelianus, Athenæus, Plinius, Vlyſſes Ald. 13. ornith. c. 13.

Satagite.] Lege capitis primi verſum decimũ.

Immaculati, & inuiolati.] Ἄσπιλοι, καὶ ἀμώμητοι. Primum de venialibus in corpore, ſecundum de criminalibus in mente. Gloſſa Interlinearis explicat, quam Hugo interpretatur, vt per corpus intellexerit inferiorem partem rationis: Thomas ſenſualitatem. Idem præterea Thomas, & Lyranus de carnalibus; ac proinde de ſpiritualibus ſecundũ. Carthuſianus ait præcipi puritaté mentis, & corporis, per fidem, & opera, à peccatis mortalibus; & venialibus, & à venialibus cauendum: ſed fortaſſis non de iſtis intendit modò Petrus: viderique poſſunt duo nomina ſynonyma. Interpres prius nomen Græcum vertit alibi ſine macula [n], & immaculatum [o]: poſterius, pro quo alij hîc legunt ἄμωμοι, *ſiue reprehenſione* [p]: Vtrumque ſignificat *& irreprehenſibilem*, & incontaminatum ſeu immaculatum. ἄμωμος, ſiue ἀμώμητος: Sed hoc præſertim carentem reprehenſione, quæ ſcil. reprehenſio de macula fieri ſolet, vel à momo. Innuit vt Gnoſticorum turpitudines vitétur, à quibus liberum ſe iuſtus ſeruare poteſt, non autem ab omni peccato veniali.

n 1.Tim.6.14.
o Iac.1.27. 1.Pet.1.9.
p Phil.2.15.

Inueniri ei.] Vel ab eo, quem nihil latet; vel iudicio ipſius, quod falli non poteſt: vel in conſpectu eius, & ſincerè: vel ad honorem, & gloriam illius, non vt placeatis hominibus, vt effugiatis damna, vt commoda reportetis dumtaxat.

In pace.] *Pacem habent diligentes Deum* [q], *& iuſtificat* [r]; cum Deo, cum proximo, & ſecũ, ſiue cum animi ſedatis perturbationibus, propter trãquillitatem conſcientiæ, & ſubiectam ſpiritui carnẽ. Referri quoque hæc poſſunt ad expectationem, vt expectent in pace iudicij diem, vel mortis etiam animo quieto, pacato, æquo.

q Pſ.118.165.
r Rom.5.1.

Verſ. 15.] Et Domini noſtri longanimitatem, ſalutem arbitremini: ſicut & chariſſimus frater noſter Paulus ſecũdùm datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis.

Hortatur magis magíſque ad patientem expectationem futuri iudicij, dilato eius tempore bene vtendo: quod ad ſalutem Deus dat pro ſua benignitate, ſicut & antea Paulus ſapienter præſcripſerat.

Domini noſtri longanimitatem.] Μακροθυμίαν, qua differt, ac expectat, & ſpatium dat ante iudiciũ, vel mortem, & ad pœnitentiam adducit [s]. Singularis, minúſque probabilis Primaſij expoſitio de longa Ieſu Chriſti imitatione, & perpetua malorum toleratione, vt ſcilicet per hanc arbitrentur ſe conſequi ſalutem debere.

s Rom.2.4.

Salutem arbitremini.] Tum propriè maiorem confirmationem, & incrementum cum acceſſione meritorum, quo diutiùs retinẽtur in vita: tum plurium aliorum conuerſionem, donec nempe compleantur conſerui eorum, & fratres [t]. Maximam lætitiam iuſti percipiunt ex aliorum cõſortio iuſtorum; ſicut pretioſi ſacerdotalis vnguenti exemplo, roriſque fœcundãtis Dauid oſtendit [u]. Immo Primaſius [x] animabus interfectorum ſub altari ſingulas ſtolas, lętitiam ſummam interpretatur, quam conceperint ex reuelatione de numero aliorum Martyrum ipſis adiungendo.

t Apoc.6.11. Iuſti maximam lætitiam percipiunt ex conſortio iuſtorum.
u Pſal.132.2.3. & ſeq.
x in Apoc. c.6.

Sicut & chariſſimus frater noſter Paulus.] Confirmat Pauli teſtimonio, quẽ & laudat, tum vt modeſtiæ Chriſtianæ det exemplum primus Paſtor non dedignans citare inferiorem: tum vt ei conciliet auctoritatem, quem quia cum ceteris electus Apoſtolis non fuerat, negabant aliqui Apoſtolum electum vt approbaret doctrinã eius, cui repugnabant ex Circumciſione fideles nonnulli præſertim: tum vt ob diſſidium illud inter ipſos exortum Antiochiæ [y] omnes intelligerent nihil in animo Petri hæſiſſe ſiniſterioris de Paulo ſententiæ, nihil in voluntate alienationis ab eo. Magnam iſtam concordiam inter Apoſtolos Gregorius [z], Symbolo myſticorum explicans animalium, quæ ſe tangebant, Paulum conſiderantem aliorum ſanctitatem, & mala præteritæ perſecutionis ſuæ, ait appellaſſe *ſe minimũ Apoſtolorũ* [a], *indignum hoc nomine* [b], non attendẽdo, quàm multos ex præcepto intellectu præcederet: Petrum in Paulo miratum ſapientiam: ſanctos denique mutuo ſibi diuina dona cõmunicare, vt fructus ſuos regiones intér ſe. Docet præterea [c], cùm Petro Paulus in faciem reſtitiſſet [d], idque etiã ſe feciſſe ſcriptis mandaſſet, ac reprehenſibilem Petrum nominaſſet, & ſimulatorem, hypocritámque; tamen a Petro Paulum in epiſtolis admirandũ nominari ſcribique, in quibus legerat, quod de ipſo ille ſcripſiſſet.

Petrus Paulum laudat, ſuperior inferiorem.
y Gal.2.11. & ſeq.
z hom. in Ezech. Apoſtolorum concordia quo ſymbolo deſignata.
a 1.Cor.15.9.
b ibid.
c idem hom. 18. in eundem Prophetam.
d Gal.2.11.12.13.

Amicus

Petrus cur Paulum laudauerit.

Amicus ergo veritatis, ait Gregorius, *laudauit etiã quod reprehenſus eſt; atque ei ad hoc ipſum placuit, quia in his non placuerat, quæ aliter, quàm debuerat ſenſit: ſéque etiam minori fratri ad conſenſum dedit, atque in eadem re factus eſt ſequens minoris ſui, etiam vt in hoc præiret; quatenus qui primus erat in Apoſtolatus culmine, eſſet primus & in humilitate.* Pergit deinde idem moraliſſimus Pater humilitatem Petri exaggerare, & è contrario ſuperbiam noſtram, docetéque Apoſtolorum primum fuiſſe, non alium, cum quo Paulus contendit: Petri quoque epiſtolãm, non alterius iſtam eſſe, in qua laudatio Pauli continetur. Sed hoc de hac epiſtola teſtimonium in præfatione poſuimus.

Veritati libenter acquieſcamus.

Hoc exemplo acquieſcamus libenter veritati: ne laceſſiti quidem vindicemur: aliena libenter ac beneuolè tum legamus, tum laudemus. *Hanc tantam manſuetudinem nos imitari non poſſumus*, inquit idem Gregorius, *ſed quia pauimentum ſumus, lõgè inferius iacemus; porta illa ſurrexit in altitudinem, quia cum virtutibus humilis, Petrus, in reprehenſionibus permanſit.* Diſcamus Pauli epiſtolas magni facere, quas tanti Petrus fecit, vt legeret atque commendaret.

a lib. 2. ep. 16. ad Deſid. abba. & Cardin.
b p. 2. in Cant. c. 3.

Petrus Damiani [a] ſcribit Apoſtolum Petrum Pauli admiratũm ſapiẽtiam. Richardus S. Victoris [b] docens exemplis aliorum viros bonos humiliari, & accendi, probat exemplo Antonij, qui ſe comparatione Pauli anachoretæ nec Monachi dignum nomine cenſebat [c]: Pauli Apoſtoli, qui ſe quoque negabat dignum, vt diceretur Apoſtolus. Et minimum vocabat, & Eccleſiæ perſecutorem, dum aliorum innocentiam reſpiciebat: denique Petri, qui non conſiderans, quòd eſſet primus Apoſtolorum, in Paulo mirabatur, commendabátque ſapientiam: maximum eſſe animæ decorem, ſi poſt omnium virtutum perfectionem, poſſideat humilitatem, & cum ſit magni meriti, magnum ſe eſſe neſciat.

c Hier. in Paulo.

Magna perfectio eſt poſſidere humilitatem cum ſis magni meriti, magnum ſe eſſe neſcire.

Sapientia Pauli quanta, & quando data.

Secundum datam ſibi ſapientiam.] Iam dixi, iudicio Gregorij videri Petrum Pauli ſapientiam admirãdam viſam. Videri poteſt canonica hæc Pauli ſcriptorum approbatio ab eo, cuius eſt eam dare. Datam ſapientiam intelligit infuſam ſiue in raptu [d], ſiue alio tempore. Sic laudandi laude digni, vt quicquid tamen laudabile ineſt, in Deum referatur. Quia verò mentionem facit Petrus de hac Sapientia, non de ſola intelligit longanimitate Dei, ſed de aliis multis, de quibus ipſemet Petrus ſcripſerat, vt ſatis indicant ſequentia verba (loquens in eis de his) De eloquentia Pauli memini alibi [e] me dixiſſe. De ſapientia hoc pacto Hilarius [f]: *Qui cœli circulos, incertus corporeus, an incorporeus* [g], *peragrans, fidelior Paulo dictorum propheticorum interpres extitiſti? Quis inenarranda cœleſtium myſteriorum audiens ſacramenta, & tacens, maiore hac fiducia reuelata ſibi à Deo ſcientia prædicaſti? Quis ad plenitudinem Dominicæ paſſionis cruci reſeruandus, antea in paradiſum raptus euadens* [h], *melius de diuinis ſcripturis electionis vas docuiſti*, &c. Ipſemet Paulus teſtatur, diuini Spiritus reuelationem ſe accepiſſe, & locutum in doctrina Spiritus [i]. Non dubitat Chryſoſtomus [k] eũ in doctrina omnibus præferre, & appellare *totius ſapientiæ magiſtrum* [l]. Ait quoque ab eius ſe lectione numquam diſceſſiſſe [m]. Prodit & Auguſtinus [n] ab ſe lectum præ ceteris, denique [o], *nihil nobis*, inquit, *iſto viro notius, nihil ſuauius, nihil in ſcripturis familiarius eſt.* Ambroſius [p] Paulum cum Beniamin comparans, docet, ei datas partes quinque [q], aliis ſingulas, ſcilicet ſapientiæ principatum ad euocandas Gentes, vt pote quæ ſapientiam quærant [r]. Hieronymus [s] quotieſcumque Paulum legat, *videri ſibi ſcribit non verba audire, ſed tonitrua, & fulmina.* Nazianzenus [t] vocat *diſcipulum piſcatorum ſimul & magiſtrum.* Et quamuis primum ſcholiaſtes Elias exponat, quia poſt Apoſtolos prædicauit, & conſentaneè ad eorum doctrinam: & contulit Euangelium cum Apoſtolis [u]: ſecundum propter Timotheũ, Oneſimum, & ſimiles: tamen poteſt hoc quoq; intelligi, quoniam poterant ipſimet Apoſtoli ab eôdem doceri, quæ per diuinas reuelationes, & viſiones acceperat [x]. Deniq; coniectura fieri de ſapientia Pauli poteſt, ex ea, quæ fuit in Dionyſio, & quam ei refert acceptam, ſuum, ac Hierothei ſecundum ſolem appellans, perfectorem, ducẽ [y], & ſapientiſſimum intellectualium. Nimias vſque ad inſaniam literas in Paulo eſſe, Feſtus præſes dixit [z]. Eloquentiam Paulo non defuiſſe, iam dixi; nulla alia eminuiſſe, miror quid in mentem Laurentio Vallæ fuerit affirmare [a]. Doctiſſimis, diſertiſſimiſque Chryſoſtomo, & Ambroſio adeo familiaris fuit Pauli lectio, vt eius ipſius Pauli aſpectu dignati prodantur [b]. Nimij illi laudatores Pauli merito ab Irenæo reprehenduntur [c], qui ſolum cognouiſſe veritatem dicebant.

d 2. Cor. 12. 2. 3.
e Act. 14. 11.
f 5. de Trin.
g 2. Cor. 12. 2. 3.
h ibid.
Patrum de ſapientia B. Pauli præconia.
i 1. Cor. 2. 12. 13.
k Proœm. in ep. ad Rom.
l hom. 21. in Ioan.
m Proœm. in ep. ad Rom.
n 7. Conf. c. 21.
o in Pſa. 147.
p in Pſal. 118. conc. 22.
q Gen. 43. 34.
r 1. Cor. 1. 22.
s ep. 50.
t orat. 33. con. Eunom.
u Gal. 2. 2.
A B. Paulo Apoſtoli doceri potuerunt.
x 2. Cor. 12.
y de Diui. nomin. c. 2. & 7.
z Act. 26. 24.
a lib. 4. eleg. in præf.
b in vita Chr. & de Ambro.
c lib. 3. c. 13.

Scripſit vobis.] Qui putant propriè ſcripſiſſe Petrum fidelibus ex Circumciſione, ſeu Hebræis diſperſis, qui euaſerant Chriſtiani, poſſent dicere indicatam hic epiſtolam ad Hebræos. Beda, Hugo, Thomas, Carthuſianus, Adamus, Gloſſa ordinaria, Lyranus, Caietanus, Feuardentius, & ceteri ferè omnes reſpondent, epiſtolas quoque alias quæ datę ſunt ad particulares Eccleſias, dici poſſe ſcriptas omnibus, propter vtilitatem communem, & quia ſcripturæ ſacræ ſunt communes toti Eccleſiæ. Sed Carthuſianus vult innui eas epiſtolas potiſſimùm quas Paulus ad Aſiæ ſcripſit Eccleſias, vt ad Galatas: Caietanus addit ad Epheſios, Coloſſenſes, Laodicenſes (quæ non extat) quoniam Petrus diſperſis in Aſia ſcripſit. Oecumenius ait indicatum præcipuè hîc à Petro locum ex epiſtola ad Romanos, in cuius capite ſecundo [d] agitur de patientia, longanimitate, benignitate expectantis ad pœnitentiam Dei: addit ea etiam, quæ paulo poſt à nonnollis deprauata dicuntur, contineri eadem epiſtola ad Romanos, vt videbimus.

Oſtmaſ ora. 2. de arrog. ſub finem ex quadam epi. eius ad vniuerſam Italiam, quæ non extat.

De quibus B. Pauli epiſtolis B. Petrus loquatur.

d verſ. 4. 5. 6.

Hieronymus [e] præterea epiſtolæ ad Romanos obſcuritatem confirmat præſenti teſtimonio Petri, cùm ſcribit verſu ſequenti eſſe *in epiſtolis Pauli quædam intellectu difficilia.* Sequitur eamdem ſententiam Gagneius [f], Pererius [g], Clarius [h], notátque primus ſic legendum hunc locum reſecando (*ſicut &*) quæ poſteriore ponuntur loco *ſicut & chariſſimus, &c. Scribit vobis in omnibus epiſtolis.*

e ad Hedibia q. 10.
f hoc loco.
g in epiſt. ad Rom.
h hoc loco.

In epiſtola ad Hebræos loca ſunt obſcura.

Sunt & in epiſtola ad Hebræos loci obſcuri, & à decimo capite vſque ad finem epiſtolæ multifariam hortatur Paulus ad patientiam, perſeuerantiam, expectationem diuinarum promiſſionum: quod & hic facit Petrus. At epiſtola ad Hebræos non ad illos, qui per Aſiam erant diſperſi, ſed qui verſabantur in Iudæa videtur ſcripta, vt non ſatis firma ratio cenſenda ſit Baronij [i], Riberæ [k], Catharini [l], Salmeronis [m], Sã [n], Bellarmini [o], docentium propterea indicatam à Petro dictam epiſtolam ad Hebræos. Quod vrgent videri notatam certam vnam epiſtolam, nec aliam eſſe, quam ſcripſerit ad Hebræos, præter eam, quæ inſcribitur ad eos; ponunt ad Hebræos

i Tom. 1. Anno 60. Chr.
k Proœ. in epi. ad Heb. c. 1.
l hoc loco.
m ibid.
n ibid.
o lib. 1. de ver. Dei, c. 7.

Petri

Petri epistolas scriptas: quod iam dudum in præfatione refellimus, atque, vt modò dixi, cùm ait Petrus *scripsit vobis* certum notat locum, expressis fere verbis, quæ sunt citato capite secundo [a] epistolç ad Romanos: quç licet ad Romanos scripta, ad omnium simul aliorum vtilitatem condita est.

Quapropter placet mihi, vt simul designatus sit præcipuè locus ille epistolæ ad Romanos, simul alij aliarum epistolarum, in quibus paulò pòst monet difficultates nonnullas reperiri. Nihil autem demendum de textu siue Græco siue Latino iam approbato, vt paulo etiam post dicam.

Vers. 16.] Sicut & in omnibus epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu quæ indocti, & instabiles deprauant, sicut & cæteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem.

AIt non vno dumtaxat vnius epistolæ loco, sed pluribus aliis epistolis consentanea his, quæ ipse nunc dixerit, vel hactenus in ista, & epistola priore Paulum docuisse, quamuis illi detetiorem nonnulli partem Pauli scripta, sicut & alia acceperint, ad suam ipsorum damnationem.

Sicut &c.] Has dictiones duas eradi vellet Gagneius, vt præmonui; Erasmus quoque videtur deleuisse *sicut*; omnes Latini codices ambas retinent, & Græci ὡς καὶ. Indicat Petrus, vt dixi, non vna, sed omnibus epistulis Paulum disseruisse iisdem de rebus, de quibus egerit ipse in suis.

In omnibus epistolis.] Non debuit Erasmus textui addere (*fere.*) Quare tam multas epistolas scripserit Paulus plusquam ceteri Apostoli, alibi [b] cum Cyrillo Ierosolymitano [c] notauimus. Recensentur Pauli quatuordecim epistolæ: in quo numero concordiam veteris Testamenti per decem designati ob Decalogum, & noui propter quatuor Euangelia, Gregorius [d], Anselmus [e], & alij obseruarunt. Quod adducunt ad retinendum in illarum epistolarum numero dictum mysterium, Ecclesiam non recepisse illam, quam scripsit idem ad Laodicenses, caret probabilitate, si videlicet Ecclesiæ constabat reuera editā à Paulo. B. Thomas [f] docet vel non penitus Ecclesiæ de illius epistolæ auctoritate constitisse: vel ab hæreticis deprauatam fuisse, vel nihil continuisse quod nō haberent epistolæ aliæ. Deprauatam itidem testatur Philastrius [g], Theodoretus [h] confictam vocat: esse Pauli negant Epiphanius [i], & Hieronymus [k]: confudisse Marcionem cum ea, quæ est ad Ephesios, testis Tertullianus [l]: quàm recitat Iacobus Faber [m], & meminit Sixtus [n] Senensis, esse Lutetiæ in codice Sorbonicæ Bibliothecæ, ac Patauij in Bibliotheca S. Ioannis à Viridario, indigna Paulo videtur. Theophylactus [o] vult esse priorem ad Timotheum, dici verò Laodicēsium, quia scripta ex Laodicea.

Vero similior cōiectura eiusdem Theodoreti, atque Chrysostomi, Oecumenij, Glossæ Interlinearis [p], Laodicensium epistolam non esse, quam ad illos Paulus, sed quam ad hūc ipsi scripsissent. Credibile Theodoretus putat, Laodicenses per epistolam accusasse quæ fiebant Colossis, aut eodem etiam ipsos, quo Colossenses morbo laborasse, vt referret, si legeretur à Colossensibus, quam scripserant ad Paulum Laodicēses epistolam. Nō appellat Paulus epistolam πρὸς Λαοδικεῖς *ad Laodicenses*, sed ἐκ Λαοδικείας, *ex Laodicea*. Lege Pamelium [q], Baronium [r], Pererium [s], Salmeronem [t]. Sed hic cum Catharino [u], Theophylacti probabilem sententiam putat, quam equidem probare nullo modo possum, etiamsi post istos Antonius [x] Scainus annuere videatur.

Loquens in eis de his.] De longanimitate Dei, de pœnitentiâ, de bonis operibus.

In quibus sunt quædam difficilia intellectu.] Non refertur illud *in quibus* ad epistolas, sed ad ea, de quibus tractatur in epistolis: nam Græcum pronomen οἷς non est fœminini generis, cuius est nomen τῶν ἐπιστολῶν. Citat Robertus Stephanus tres codices qui habent ἐν αἷς, nimirū ἐπιστολαῖς. Difficiles esse scripturas ad intelligendum, hoc vnum Petri testimonium confirmat, præter alia earundemmet scripturarum & Patrū, ac præter experimentum, quod ne Hæretici quidem negare reipsa possunt, qui licet verbo negēt, tot editis tamen Commentariis adeo dissidentibus inter se, satis demonstrant minimè obuiam, & facilem esse illarum intelligentiam. Hoc ex professò probant Canisius [y], Salmerō [z], Bellarminus [a], & in defensione eiusdem Gretserus [b] contra Hæreticos asserentes omnium Patrum Commētariis scripturas esse clariores, ita vt sicubi sit difficultas, possit alio ex loco earundem scripturarum nullo negotio solui: denique; facilè omnes percipi, dummodo quis non sit infidelis, aut superbus [c], aut ignarus linguarum [d]. Lege, si placet, quæ diximus in cap. VIII. Actuum Apostolorum.

Affert duodecim difficultatis, & obscuritatis causas Salmeron, & alias nouem, ob quas voluerit eam Deus illis inesse: Refellit quoque; octo Aduersariorum argumenta, Bellarminus autē vndecim. libri sunt prę manibus: parcam labori superuacaneo tuo, meóque. Idem Salmeron [e] quinquaginta collegit locos obscuriores ex Epistolis Pauli: comprobans quoque testimonio Irenęi [f], Origenis [g], Hieronymi [h], ostendens quo modo illis locis abusi sint aliqui ad errores suos. Addēdus Augustinus [i], qui hanc in Paulo difficultatem agnoscit, ac præ se fert.

Non sunt hi indocti, & instabiles, quibus solis exponunt Hæretici esse difficilia intellectu quædam in Epistolis Pauli. Hęreticorū hæ notæ sunt, quos paulo post dicit Petrus, quæ non intelligāt, deprauare. Nō etiā valet responsum Kemnitij [k], non loqui hoc loco Petrum de Pauli Epistolis, sed de rebus, de quibus agūt: & hoc indicare pronomen neutrum οἷς. Nam præterquam quod monui alios codices habere αἷς, difficultatem, quæ in rebus est, Petrus hîc intelligit, prout verbis Pauli exprimitur, quæ verba per prauam intelligentiam ab aliis detorquentur.

Causa difficultatis in Paulo, est multitudo, & altitudo rerū, quas tractat: quia hyperbatis vtitur *ob velocitatem sermonū suorum*, inquit Irenæus [l], *& propter impetum, qui in ipso est, Spiritus*: quoniam habet elocutiones interdum confusas, & minus explicitas, inquit Origenes [m]: *quia profūdos sensus græca lingua, quam non satis callebat, cōmode interpretari non poterat*, inquit Hieronymus [n]: quia peculiares vsurpat dicendi modos, ac idiotismos, vt obseruauit Nyssenus [o], enumerans aliquot exempla, nec nō Chrysostomus [p], idémque Hieronymus [q]. De his quoque Salmeron [r], qui etiam prolixe disputat de particularibus aliis rationibus obscuritatis & difficultatis Epistolarū Pauli, tradens certas

regulas,

a vers. 4. & 5.
b Act. 9.
c Catech. 10.
Epistolæ Pauli quatuordecim cur sint tantum.
d 35. Mor. c. 15.
e in c. vlt. ep. ad Coloss.
f Ibid.
Cur Ecclesia epistolam ad Laodicenses non receperit.
g hæres. 89.
h in c. vlt. ep. ad Coloss.
i hær. 42.
k de viris illust. in Paulo.
l li. 5. in Mar. c. 11. & 17.
m in c. vlt. ep. ad Coloss.
n 2 Bibliot. in Paulo.
o in c. vlt. ep. ad Coloss.
p Ibid.
Epist. ad Laodicensium, de qua agit Apost. fuit ipsorum ad eum non ipsius ad illos.
q In Tertull. 5. con. Mar. n. 315.
r Tom. 1. Annal. anno Chr. pag. 569. & 570.
s in epist. ad Roman. Prol. disp. 1. nu. 49. & 50.
t in c. vlt. ep. ad Coloss.
u in c. vlt. ep. ad Coloss.
x Ibid.
Difficiles esse scripturas probat hic locus.
y 1. Hypotyp. cap. 1.
z Tom. 1. Prolegom. 2.
a l. 3. de verbo Dei cap. 1. & 2.
b lib. 3. cap. 1. & 2.
c Luth. Præf. art. & lib. de Seruo arbitrio.
d Brentius Proleg. contra Petrū Sotum.
Cur Deus Scripturas obscuras esse voluerit.
e Tom. 13. disp. 2.
f lib. 3 c. 7.
g in Epist. ad Rom. in prin.
h epist. 30. & 61. adde q. 10. ad Algas. & qu. 11. ad Hedib. & in c. 1. epist. ad Tit. & 11. 2. in epi. ad Ephes. in princ.
i de Fide, & Operib. c. 14. & 15.
k In Exam. cōsilio 4. Conc. Trid.
Kemnitius male intelligit difficultatem quæ est in Epist. S. Pauli.
Cur sit obscurus in suis Epist. S. Paulus.
l Supra.
m Supra.
n Supra.
o Tract. in id 1 Cor. 15. *Tunc & ipse Filius subiectus erit.*
p Hom. 9 in 1 ad Corinth.
q Supra.
r Tom. 13. disp. 7.

regulas, quibus declaretur, & explicetur[a]. Tandem, tanta Interpretum Pauli multitudo, quanta nullius alterius authoris abunde persuadet quã-tam contineat obscuritatem, & difficultatem.

Thomas Anglicus suspicatur, data opera Paulum obscurè scripsisse, vt celaret Hæreticos: vt autem intelligeretur à simplicibus, Epistolas misisse discipulis, qui eas exponerent. Fortassis dicere voluit, misisse per discipulos, vt constat ex ipsismet eiusdẽ Epistolis: Tychicus de illis vnus fuit, cuius post annorum tot centurias Sergius Monachus & auctor Hagiomachorum nomen assumens, & personam, à Paulo ipso se missum dictitabat.

Quæ indocti, & instabiles deprauant,] Lege quos afferre Salmeronem[b] dixi locos quinquaginta ex Epistolis Pauli, quibus Hæretici sunt abusi ad errores. Augustinus[c] indicat eos locos, in quibus videtur fidei plurimùm tribuere, operibus nihil, quasi sola sufficiat ad salutem fides. Oecumenius ait, ex verbis illis[d]: *Vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia,* quosdam collegisse; *Peccemus amplius, vt nobis remittatur. Nihil autẽ mirũ,* ait Tertullianus[e], *si & ex ipsius* (Pauli) [f] *instrumento capientur argumenta, cùm oporteat hæreses esse, quæ esse non possent, si non & perperam scriptura intelligi possent.*

Indocti.] Ἀμαθεῖς, Suo licet iudicio doctissimi, & præclaro vocabulo dicti Gnostici: immò & pro animi peruicacia indociles, quia sapientiæ quæ desursum est, expertes, cuius vna conditio est, vt sit *suadibilis*[g], εὐπειθής, hoc est, reddens eos, in quibus est tales. Item[h], vt sit *bonis consentiens.* Profitentur Hæretici[i] se omnium Patrum, Conciliorum, Angelorum dicta nihili facere, nihil consensum tot seculorum, ac totius populi Christiani: scripturas tantùm recipere, sed reseruata sibi eas interpretandi auctoritate, vt quod interpretentur, hoc sensisse Spiritum sanctum credẽdum sit: quod alij quamuis magni, multique, a Spiritu Satanæ, & alienata mente profecturo: omnes Patres periisse, si senserunt vt scripserunt, nisi fortè & resipuerint ante supremũ vitæ diem. Egimus & capite primo[k] nonnihil de Hæreticorum ignorãtia.

Instabiles.] Ἀστήρικτοι. *Circumferuntur omni vento doctrinæ*[l] Hæretici, nec in vna hæreant diu sententia, vt quod Saxonem dixisse Ducem ferunt Federicum, *Quid nunc credant, nosse: quid anno credituri sequenti sint, diuinare non possu. Meminerint,* ait Tertullianus[m], *si non etiam à regulis suis variant inter se, dum vnusquisque proinde suo arbitrio modulatur quæ accepit, quemadmodum de suo arbitrio ea cõposuit ille, qui tradidit.* Lactantius[n] huc videtur allusisse, cùm scripsit, quòd *Hæretici cùm neque ingenio, neque doctrina defendere, ac refutare talia difficilia possent (nec enim vim, rationémque penitus peruidebant) deprauati sunt ab itinere recto, & cœlestes litteras corruperunt; vt nouam sibi doctrinam sine vlla radice, ac stabilitate componerent.*

Deprauant.] Στρεβλοῦσι. *Detorquent,* ac veluti tormentis adhibitis habẽt de scripturis quæstiones, vt non quod veritas exigit, sed quod volũt, exprimãt. Hoc de Hæreticis asserunt passim Patres, atque ex perperã intellectis hæreses scripturis natas. Huc alludens Athanasius[o], scribit *illos pro sua ignorantia & inconstantia libidine, per vim illas detorquere.* Audiuimus paulo ante Tertullianum dicẽtem hæreses esse non posse, *si non & perperam scriptura intelligantur: quamuis iisdem sint litteris renuncibiles*[p]. Docet quoque[q], vel ab Hæreticis quasdam non recipi, vel adiectionibus, & detractionibus interuerti, vel nõ integras recipi, vel diuersas expositiones commentando, cõuerti. Similia sunt apud Vincentium Lyrinensem, aliósque permultos. Acutè Augustinus[r] hoc etiam prolato Petri testimonio *feras arũdinis, siue calami Hæreticos interpretatur, quoniam,* inquit, *non intelligendo nocent; & scripturarũ sensum pro suo errore peruertunt: per calamũ quippe tam conueniẽter scriptura significatur, quàm sermo per linguam: & vt styli nomine, quod stylo fiat, ita calami dici potest scriptura eandẽ ob causam.* Tritũ illud Hilarij[s], *ex perperam intellecta scriptura natas hæreses:* ipséque Lutherus[t] scripturam librum Hæreticorum vocat. Ceream scripturam, ac nasum cereum rectè cum multis appellaueris: vel Imaginem cõfictam, & confectam ex regia, quæ inest in ea, diruptáque dissoluta imagine, vt loquitur Irenæus[u]. Vt plurimùm, non quòd scripturas contemnant, sed quòd eas non intelligant, esse Hæreticos, idem Augustinus[x] docet. Nihilominus pauci sunt ex Hæreticis, qui non aliquas scripturas denegẽt: vt Pauli epistolas omnes iam inde ab ætate eiusdem Pauli, qui Paulum quoque vocabant Apostatam, quia legis veteris vinculo absoluebat Ebionitæ. Testis Irenæus[y], ac Nicephorus[z], & de Cerinthianis alij: de Encratitis Eusebius[a], & Nicephorus[b]: de Helchesaitis Eusebius[c], & Nicephorus[d]. Marcionitæ[e] solas recipiebant ad Timotheum, & Titum, quas etiam peruertebant.

Ad suam ipsorum perditionem.] Etiam ad aliorum, quos falsa doctrina corrumpunt, si Theopompus, vt scribit Iosephus[f], & Eusebius[g], quod aliquid ex libris diuinis Græca oratione ornare conatus fuerat, inctis diuinitus immissa agitatione ab incepto desistere compulsus est: Theodectes (aliàs Theodotus) tragœdus glaucomate percussus quia nescio quid etiam ex iisdem ad fabulam trãsferre decreuerat; de insania quoque Garciæ Sancij Pacensis memorat Iacobus[h] Simancas dum sacris amoribus locos Iob accõmodaret, mente lapsum esse, hãc vniuersa Hispania eius rei causam fuisse pronunciante: quàm dirum illos existimabimus manere supplicium, qui sacrilegè abutantur ad impios errores, & religiones superstitiosas, & famosos libellos? Apponẽti, vel diminuẽti de Apocalypsi minitatur Ioãnes[i] plagas, & exclusionem à libro vitæ, & ciuitate sancta. Minas illas Tyconius[k] interpretatur & Beda, & alij de falsatoribus sanctarum Scripturarum. Nec ad laudes quidem virorum alioqui piorum permittit Gregorius[l] detorqueri Scripturas, quæ propriè conueniant Deo, vel Christo. Lege Decretum Tridẽtini Concilij[m] aduersus abutentes Scripturis. Ezechielem Iudaicarum poetam tragœdiarum Clemens Alexandrinus[n] memorat versibus argumẽta impunè Scripturę diuinæ illigasse; credo quòd reuerenter id fecerit, sicut adeo multi postea etiã viri sancti.

Vers. 17.] Vos igitur fratres præscientes custodite, ne insipientium errore traducti, excidatis à propria firmitate.

CAuta, & sollicita præmonitio, sibi vt ab iis caueãt, de quibus ante dixit, vtq; in sana doctrina, quam acceperunt, constanter perseuerent, nec se à Fide abduci sinant. Poterant ergo nõ perseuerare, semélque habitã veram fidem, ac iustitiam amittere. Probat id in libro de bono Perseuerantiæ Augustinus, & aliquoties ipsi ostendimus in hac, prioréq; epistola. Nominatim Paulus[o] quosdã scribit, *circa fidẽ excidisse & à veritate*[p]. Monet præterea *ne nos seduci sinamus*[q]; *sed stabiles,*

a Ibidem per multas &c.
b Tom. 13. disp. 2.
c de Fide, & Operib. c. 15.
Loca quibus hæretici abusi sunt ad stabiliendos suos errores.
d Rom. 5. 20.
e lib. de Resurrect. carnis, cap. 40.
f 1. Cor. 11. 19.
g Iac. 3. 17.
h ibidem.
i Luthe. lib. con. Regem Angliæ & li. Colloq. mensalium, & li. cont. Erasm.
k vers. 16.
l Ephe. 4. 14. *Hæretici omni vento doctrinæ circumferuntur.*
m de Præscrip. cap 42.
n li. 4. ca. vlt.
Hæreses ex scripturis perperam intellectis manant.
o epist. ad Ammon.
p de Resurre. carnis. ca. 40. & cap. vlt.
q de Præscri. cap. 17.
r in Psal. 67. *Hæretici sunt feræ arundinis siue calami.*
s 2. de Trinit. sub princ. & lib. de synod. sub finem.
t Præf. Histo. ex anno 1536.
u lib. 1. cap. 1.
x epist. 222.
Hæretici pauci sunt, qui non aliquas Scripturas denegent.
y lib. 1. ca. 26.
z lib. 3. ca. 13.
a 4. hist. c. 26.
b lib. 4. ca. 4.
c lib. 6. ca. 38.
d lib. 5. c. 24.
e Prateolus.
f 12. Antiq. cap. 2.
g 8. Præp. c. 1.
h in Institut. Catho. tit. 59. in fine.
Pœna eorum qui Scripturas in profanum sensum detorquere voluerint.
i Apo. 22. 19. Cui similis locus Deut. 4. 2.
k hom. 15.
l li. 6. epist. 7.
m sess. 4.
n lib. 1.
o 1. Tim 6. 21.
p 2. Tim 2. 18.
q 2 Thess 2. 3. 15.

& omni

INDEX

RERVM, ET SENTENTIARVM

AMPLISSIMVS, NECNON ET CVIVSCVMQVE GENERIS VERBORVM PHRASEONQVE DIVERSARVM QVÆ IN hoc toto opere continentur.

A

Anti

B

C

Csupo

D

David

Doct

E

Eleemo

Exitos

I

Impi

K

L

M

Mortem

N

Oracu

P

S

Semen

V

Z

FINIS.